

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ
МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН
THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN THE MINISTRY OF EDUCATION
AND SCIENCE**

**ҚАЗТҰТЫНУОДАҒЫ ҚАРАҒАНДЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ
КАРАГАНДИНСКИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
КАЗПОТРЕБСОЮЗА
KARAGANDY ECONOMIC UNIVERSITY OF KAZPOTREBSOYUZ**

**«ЗАМАНАУИ ӘЛЕМ ЖӘНЕ ЖАСТАР:
ҚӨЗҚАРАСТАР ЖӘНЕ ДАМУ ДИАЛЕКТИКАСЫ»
Студенттердің, магистранттардың, докторанттардың
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясы материалдары
2017 жылғы 26 сәуір**

**Материалы международной научно-практической конференции
студентов, магистрантов, докторантов
«СОВРЕМЕННЫЙ МИР И МОЛОДЕЖЬ:
ВИДЕНИЕ И ДИАЛЕКТИКА РАЗВИТИЯ»
26 апрель 2017 года**

**"THE MODERN WORLD AND YOUNG PEOPLE:
VISION AND DIALECTIC OF DEVELOPMENT"
Materials of the international scientific-practical conference
for students, undergraduates, doctoral students
26 april 2017**

Қарағанды, 2017

ӘОЖ 378
КБЖ 74.58
3-21

Редакция алқасының жетекшілері / Руководители редколлегии:

Бас редактор М.Р. Сихимбаев – ҚҚЭУ ғылыми жұмыс, стратегиялық және инновациялық даму жөніндегі проректор, э. ғ. д., профессор;

Бас редактордың орынбасары Т.А. Ханов – ҚҚЭУ Экономикалық және құқықтық зерттеулер (ЭҚЗ) ҒЗИ директоры, з. ғ. д., доцент;

Жауапты хатшы Б.К. Сыздық – ҚҚЭУ ЭҚЗ ҒЗИ аға ғылыми қызметкері, з. ғ. к., доцент.

Главный редактор М.Р. Сихимбаев – проректор по научной работе, стратегическому и инновационному развитию, д. э. н., профессор;

Зам. главного редактора Т.А. Ханов – директор НИИ Экономических и правовых исследований (ЭПИ) КЭУК, д. ю. н., доцент;

Ответственный секретарь Б.К. Сыздық – старший научный сотрудник НИИ ЭПИ КЭУК, к. ю. н., доцент.

Редакция алқасы мүшелері / Члены редколлегии:

Э. ғ. д., профессор Қ.С. Айнабек, з. ғ. д., профессор Қ.А. Бакишев, э. ғ. д., профессор Г.Е. Накипова, з. ғ. д., профессор А.Д. Шаймуханов, т. ғ. к., доцент А.В. Баширов, э. ғ. к. профессор Г.И. Гимранова, з. ғ. к., профессор Ф.С. Момышева, х. ғ. к. Б.Ш. Сарсембаев, з. ғ. к., доцент Б.У. Сейтхожин, т. ғ. к., доцент Ю.И. Осик, з. ғ. к., доцент А.Х. Феткулов, Д.О. Инербаева.

Д. э. н., профессор Қ.С. Айнабек, д. ю. н., профессор Қ.А. Бакишев, д. э. н., профессор Г.Е. Накипова, д. ю. н., профессор А.Д. Шаймуханов, к. т. н., доцент А.В. Баширов, к. э. н., профессор Г.И. Гимранова, к. ю. н., профессор Ф.С. Момышева, к. х. н. Б.Ш. Сарсембаев, к. ю. н., доцент Б.У. Сейтхожин, к. т. н., доцент Ю.И. Осик, к. ю. н., доцент А.Х. Феткулов, Д.О. Инербаева.

Заманауи әлем және жастар: көзқарастар және даму диалектикасы: Студенттер, магистранттар және докторанттардың халықаралық ғылыми-тәжір. конф. мат-дары / з. ғ. д., доцент Т.А. Ханов және з. ғ. к., доцент Б.К. Сыздықтың жалпы редакциясымен. – Қарағанды: ҚҚЭУ, 2017. – Т.2. – Қарағанды: ҚҚЭУ, 2017. – 729 б.

Современный мир и молодежь: видение и диалектика развития: Сборник мат-лов международной науч.-практ. конф. студентов, магистрантов и докторантов / Под общ. редакцией д. ю. н., доцента Т.А. Ханова и к. ю. н., доцента Б.К. Сыздық. – Қарағанды: КЭУК, 2017. Т. 2. – Қарағанды: КЭУК, 2017. – 729 с.

ISBN 978-601-235-206-1

Жинаққа «Жаңа буын. Жаңа энергия. Жаңа дәуір» халықаралық студенттер слёті аясында (2017 ж. 26-27 сәуір) өткен студенттердің, магистранттардың, докторанттардың халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары енген. Хабарламалар тақырыбы экономика, экология, құқық, әлеуметтік-гуманитарлық және жаратылыс тану ғылымдарының кең ауқымды маңызды мәселелерін қамтиды.

Жинақ докторанттарға, магистранттарға, студенттерге, білім, ғылым, мәдениет, кәсіпкерлік, мемлекеттік емес сектор қызметкерлеріне және басқа да қызығушылық танытқандарға арналған.

В сборник вошли материалы международной студенческой научно-практической конференции, проведенной в рамках Международного студенческого слёта (26-27 апреля 2017 г.) в КЭУК. Тематика сообщений охватывает широкий круг актуальных проблем экономики, экологии, права, социально-гуманитарных и естественных наук.

Сборник предназначен докторантам, магистрантам, студентам, работникам образования, науки, культуры, предпринимательства, неправительственного сектора, и другим заинтересованным лицам.

Авторлық түпнұсқадан басылған / Отпечатано с авторских оригиналов.

ISBN 978-601-235-206-1

© Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, 2017.
© Авторлар ұжымы, 2017.

«ЗАМАНАУИ ӘЛЕМ ЖӘНЕ ЖАСТАР: КӨЗҚАРАСТАР МЕН ДАМУ ДИАЛЕКТИКАСЫ»

«СОВРЕМЕННЫЙ МИР И МОЛОДЕЖЬ: ВИДЕНИЕ И ДИАЛЕКТИКА РАЗВИТИЯ»

СЕКЦИЯ 1. ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР: ЖАЙ-КҮЙІ ЖӘНЕ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫЕ ПРОБЛЕМЫ: СОСТОЯНИЕ И ПУТИ РЕШЕНИЯ

Воротилина А., гр. МК-22. КЭУК
науч. рук.: Сейфуллина Г.Р., к.ф.н., доцент

О РАЗВИТИИ ДЕМОКРАТИИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Согласно Конституции РК Республика Казахстан является демократическим, светским, правовым и социальным государством, высшими ценностями которого являются человек, его жизнь, права и свободы. Согласно пункту 1 статьи 3 Конституции РК «Единственным источником государственной власти является народ». [1] Это основополагающий принцип функционирования государства, и исполнения демократии, который не редко нарушается. Демократия – политический режим, в основе которого лежит метод коллективного принятия решений с равным воздействием участников на исход процесса или на его существенные стадии. [2, с 13] Хотя такой метод применим к любым общественным структурам, на сегодняшний день его важнейшим приложением является государство, так как оно обладает большой властью. В этом случае определение демократии обычно сужают до одного из следующих признаков:

1. Назначение лидеров управляемыми ими людьми происходит путём честных и состязательных выборов;
2. Народ является единственно легитимным источником власти;
3. Общество осуществляет самоуправление ради общего блага и удовлетворения общих интересов.

На нынешнем этапе развития мирового сообщества все высокоразвитые страны предполагают наличие демократии. Для Казахстана сложным является полное следование принципам демократии в силу относительной молодости независимого государства. Переход от тоталитарного строя к демократическому, формирование и развитие гражданского общества в условиях правового государства представляет собой достаточно длительный процесс, а независимости нашей страны в 2016 году исполнилось только 25 лет.

Республика Казахстан начала сложный процесс демократизации общества в условиях которые можно оценить как неблагоприятные. На рубеже 90-х годов XX в. республика была погрузилась в системный социально-экономический кризис. В стране наблюдалась гиперинфляция, спад производства, упадок качества жизни населения. Для развития государства, необходимо было наладить стабильное функционирование рыночной экономики, что и стало предпосылками для развития демократии. Процесс становления демократии можно разделить на несколько этапов. Принятие первой Конституции 1993 года и закрепление одного из основополагающих принципов демократии – разделение властей. С 1995 по 2001 годы начался процесс создания современного стержня политической системы Казахстана. В марте 1995 года было принято решение о создании Ассамблеи народа Казахстана – уникального консультативно-совещательного органа при Президенте, главной задачей которого является реализация государственной национальной политики, обеспечение общественно-политической стабильности в Республике Казахстан и повышение эффективности взаимодействия государственных и гражданских институтов общества в сфере межэтнических отношений. Была принята новая Конституция 1995 года. Дальше была внедрена программа демократизации и политических реформ в Казахстане, предложенная Президентом Н. Назарбаевым в его Послании народу Казахстана от 29 сентября 1998 года «О положении в стране и основных направлениях внутренней и внешней политики: демократизация общества, экономическая и политическая реформа в новом столетии». В нем были представлены основополагающие элементы демократизации и политической либерализации, такие как: наличие свободных и независимых выборов; усиление роли парламента и партий; укрепление роли неправительственных организаций, наличие независимой судебной системы, свободное действие независимых СМИ; повышение роли женщин в обществе. В 2005 году были внесены поправки в Конституцию, где были определены и четко обозначены основные направления политической модернизации. Они отражены в Послании Президента РК народу Казахстана «Казахстан на пути ускоренной экономической, социальной и политической модернизации» и в Стратегии вхождения Казахстана в число 50-ти наиболее конкурентоспособных государств мира. Также была создана Национальная комиссия по вопросам демократизации и развития гражданского общества при Президенте РК.

Согласно отчетам независимого международного агентства по защите прав человека Freedom House, общий уровень демократии в Казахстане – 6,61 (1–, представляющий самый высокий уровень демократического прогресса, и 7 - самый низкий.) (Таблица 1)

Таблица 1 – Уровень демократии в Республике Казахстан на период 2007-2016 гг.

	2013	2014	2015	2016
Национальное демократическое управление	6.75	6.75	6.75	6.75
Избирательный процесс	6.75	6.75	6.75	6.75
Гражданское общество	6.00	6.25	6.50	6.50
Независимые средства массовой информации	6.75	6.75	6.75	6.75
Местное демократическое управление	6.50	6.50	6.50	6.50
Судебная система и независимость	6.50	6.50	6.50	6.50
Коррупция	6.50	6.50	6.50	6.50
Показатель демократии	6.54	6.57	6.61	6.61

Примечание: Составлено автором на основе [3]

Показатель демократичности судебной системы находится на низком уровне 6,5. Конституция Казахстана признает разделение властей и гарантирует независимость судебной власти, но на практике суды подчиняются исполнительной власти и защищают интересы правящей элиты. Президент назначает судей в Верховный суд и местные суды, а также членов Высшего судебного совета. Президент РК Нурсултан Назарбаев, говоря о состоянии судебной системы, отметил, что «практика отправления правосудия оставляет желать лучшего. Процент судебных ошибок велик, имеются случаи либерального отношения судей к преступным авторитетам, фальсификации судебно-медицинской экспертизы. Судебные решения областных судов зачастую отменяются Верховным судом по протестам Генеральной прокуратуры. Самым распространенным явлением остаются факты волокиты при рассмотрении судебных дел. Есть среди действующих судей лица, вообще не достойные высокого статуса судьи, при рассмотрении ответственности которых проявляется корпоративная солидарность. Уровень работы Верховного суда по формированию единой судебной практики и аналитической работы явно ниже должного. Процессуальное законодательство нуждается в дальнейшем совершенствовании». Ежегодно фиксируется большое число жалоб на следствие (сейчас - более 100 тысяч в год).

Рассматриваемая ситуация привела к принятию ряда мер, обозначенные в Плате нации - 100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ Главы государства Нурсултана Назарбаева и направленные на совершенствование судебной системы в русле демократизации. Такие как упрощение доступа граждан к правосудию, а также оптимизация всей судебной системы в целом; ужесточение контроля кандидатов на судебские должности, внедрение тестов для проверки квалификации профессиональных навыков; усиление подотчетности судей; внедрение нового этического кодекса для судей; расширение применения суда присяжных [4].

Одним из ярких показателей, отражающим состояние демократии в стране, является степень проявления коррупции. Коррупция порождает недоверие со стороны граждан, недоверие ко всей правозащитной и правоохранительной системе. В Казахстане по данным иностранных исследовательских организаций имеет место проблема роста корпоративной коррупции, как в местном бизнесе, так и в иностранном. Так, например, исходя из отчетов Transparency International — неправительственной международной организации по борьбе с коррупцией и исследованию уровня коррупции по всему миру, Казахстан находится на 131 месте, с показателем в 29 баллов. (0 баллов – самый высокий уровень коррупции, 100 – отсутствие коррупции) (Таблица 2)

Таблица 2 – Индекс коррупции за период 2012-2016 гг.

	Страна	2016	2015	2014	2013	2012
1	Новая Зеландия	90	88	91	91	90
79	Китай	40	37	36	40	39
31	Казахстан	29	28	29	26	28
76	Сомали	10	8	8	8	8

Примечание: составлено автором на основе [5]

По данным последнего всемирного отчета Transparency International по корпоративной коррупции, более пятидесяти крупнейших мировых компаний, которые работают на территории Казахстана, не раскрывают информацию о доходах, которые они получают в Казахстане, информацию о налогах, которые платят, не в полной мере раскрывается информация о сферах деятельности и их взаимоотношениях с государством.

Согласно статье 13, ратифицированной Конвенции Организации Объединенных Наций против коррупции 4 мая 2008 года, в государстве должны проводиться меры предупреждения коррупции, такие как усиление прозрачности и содействие вовлечению населения в процессы принятия решений; обеспечение для населения эффективного доступа к информации; проведение мероприятий по информированию населения, способствующих созданию атмосферы нетерпимости в отношении коррупции, а также осуществление программ публичного образования, включая учебные программы в школах и университетах [6].

В Плате нации - 100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ Главы государства Нурсултана Назарбаева, подчеркнута осуществление усиления борьбы с коррупцией, в том числе и посредством разработки нового законодательства. (13 шаг). К мерам по борьбе с коррупцией можно отнести внесения изменений в Закон Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года № 410-V «О противодействии коррупции», а именно статья 11, вступающая в действие с 1 января 2020 года. Теперь декларацию о доходах и имуществе представляют: не только лица, занимающие ответственную государственную должность, и их супруги; лица, уполномоченные на выполнение государственных функций, и их супруги; должностные лица и их супруги; лица, приравненные к лицам, уполномоченным на выполнение государственных функций, и их супруги [7].

Рассмотрение представленных показателей демократии и мер, предпринимаемых Главой государства в направлении расширения и углубления демократии, развития гражданского общества в условиях правового государства выявляет следующие проблемы: отсутствие доверия к государству у населения; отсутствие доверия государства к населению, проявляющееся в недоверии к исполнению их конституционных обязанностей; слабый контроль за исполнением судебной, избирательной системы государства.

Полноценная демократия в обществе не найдет своей реализации без развитого гражданского самосознания, демократической правовой культуры человека. Декларируемые и принимаемые решения и меры должны быть не только одобряемыми населением, но и исполняемыми им (населением). На демократические процессы оказывают огромное влияние такие феномены как совесть, честь, добропорядочность, ответственность человека, независимо от его социального статуса и ранга. Неоценимы роль и значение диалектического единства свободы и ответственности в условиях демократизации общества. Только свободный и ответственный гражданин независимого Казахстана способен обеспечить демократическое развитие общества и государства.

Список литературы:

1. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года), (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.03.2017 г.) [Электронный ресурс] // ИС «ЮРИСТ». – URL: <http://www.online.zakon.kz> (дата обращения: 1.04.2017).
2. Радько Т. Н. Теория государства и права: Учебное пособие. М., 2001.
3. Официальный сайт Freedom House // <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2016/kazakhstan>
4. План нации - 100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ Главы государства Нурсултана Назарбаева (май 2015 года) [Электронный ресурс] // ИС «ЮРИСТ». – URL: <http://www.online.zakon.kz> (дата обращения: 1.04.2017).
5. Официальный сайт Transparency International // <https://www.transparency.org/country/KAZ>
6. Конвенция Организации Объединенных Наций против коррупции / Организация Объединенных Наций 2003 год [Электронный ресурс] // ИС «ЮРИСТ». – URL: <http://www.online.zakon.kz> (дата обращения: 1.04.2017).
7. Закон Республики Казахстан О противодействии коррупции (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.11.2016 г.) [Электронный ресурс] // ИС «ЮРИСТ». – URL: <http://www.online.zakon.kz> (дата обращения: 1.04.2017).

Тусупбекова М., магистрант каф. ОЮСД КЭУК
науч. рук.: к.ю.н., доцент **Феткулов А.Х.**

КОМУ ПРИНАДЛЕЖИТ РЕБЕНОК: ГОСУДАРСТВУ ИЛИ СЕМЬЕ?

Несовершеннолетний – это тот, кто не достигнул установленного законом возраста, с которым закон объединяет его гражданскую дееспособность, т. е. вероятность в абсолютной грани осуществить свои права, предусмотренной Конституцией и иными законами страны и выполнять юридические обязанности.

Если защита детства становится сферой борьбы политических интересов, то ее осевым вопросом остается «Кому принадлежит ребенок?». И находятся только два ответа – семье или государству. И в практике обе стороны дебатов будут делать примерно одно и то же: ждать до последнего, пока ситуация не станет такой, чтобы можно было расписаться в несостоятельности семьи, после чего без сомнений изымать ребенка.

«Дети не являются собственностью своих родителей. Они принадлежат обществу. Именно общество имеет интерес к подрастающему поколению, а интересы родителей детей не имеет значение - именно так высказалась профессор Tulane University Мелиша Харрис-Перри. Из ее выступления было также сказано, что только государство «знает и понимает» потребности детей.

Западная ювенальная юстиция отличается от нашей казахстанской юстиции тем, что мы доверяем своим родителям, но не государству. На Западе люди государству доверяют одинаково, как и своим родителям. Там раздают в детском саду и младших классах памятки: «Если тебя обидели родители - звони в полицию. К примеру, Финляндия, где в детских садах и в школах детей обязывают вести дневник, где будет ставиться оценка поведения родителей. Данные дневники рассматриваются и проверяются соцнадзором.[1]

Функцию защиты детей от домашнего насилия во многих странах осуществляют сотрудники социальной работы. У данных специалистов имеется опыт работы с семьями, которые находятся в трудном, а иногда даже в опасном положении. В таких странах как Великобритания, Голландии, США социальные работники наделены широким спектром полномочий, предъявляя требования вплоть до изъятия ребенка из семьи.

Финляндия одна из тех стран, которая против насилия над детьми. Простой шлепок по попе ребенка на улице у нас никто строго не воспримет, потому что никто не будет считать это преступлением. Ну а если шлепнуть ребенка в Швеции прохожие сразу позвонят в полицию, передадут в приемную семью, а родителей посадят в камеру предварительного заключения и откроют уголовное дело. С этим у них все строго.

Огосударствление детей – это сердцевина государственной политики в отношении семьи. Мощным орудием этой политики является действующая сегодня в большинстве стран Запада ювенальная юстиция. Ювенальная юстиция – это не что иное, как система государственных органов, занимающихся делами несовершеннолетних. Можно различать ювенальную юстицию в широком и в узком смысле слова. В узком смысле слова – это специализированная ветвь судебной системы, в широком смысле – целая сеть организаций (надзор за содержанием детей, исполнение судебных решений и т.п., а также и собственно судебная часть), призванных обеспечивать права детей.

Как говорил семейный психолог Джон Розмонд, - «вы должны заменить правительство и его авторитет для родительского авторитета в воспитании детей». Считая основным принципом ювенальной юстиции, что дети - не часть семьи. Они самостоятельные субъекты общественных правоотношений, права детей выше прав всех других граждан. Если строго проанализировать ювенальную доктрину, то неизбежно приходим и к другому выводу: семья - главная опасность для ребенка, семья - враг детей. В доктринальной литературе адептов ювенальной юстиции так, собственно, открытым текстом и написано.

В Российской Федерации появлению ювенальной юстиции привело к беспокойству родителей. Беспокойства их не беспочвенны, зная зарубежный опыт. В связи с этим, в Российской Федерации было проведено всероссийское собрание, протесты, писали письма Президенту страны об отмены создании Ювенальной юстиции.

Психолог Бруно Бетельгейм основываясь на своем опыте, сказал, что для нормального развития ребенка нужна семья, которая окружит его любовью. На основе воспитания семьи, будет строить собственную семью.

Следует учесть и подростковый период подростка. Это частые претензии к родителям, к окружающему его миру. Часто такое бывает, что дети могут быть недовольны своими родителями, предпочли бы иметь других либо вовсе их не иметь. Дети не понимают своих родителей, а родители зачастую не слышат своих чад. Важно, чтобы ребенок знал, что он дорог. Для подростков это совершенно не очевидно.

В Республике Казахстан уделяется большое значение проблемам несовершеннолетних. В марте 2003 г. в нашей стране был успешно запущен пилотный проект ОБСЕ «Ювенальная юстиция в Казахстане». В первые два года данный проект действовал на территории Алматы и Алматинской области, и в отношении половины задержанных полицией несовершеннолетних было отказано в возбуждении уголовных дел.[2] Следует подчеркнуть, что за время существования проекта, достигалось множество положительных результатов. Круглосуточно предоставлялись услуги адвоката, специализирующегося по делам несовершеннолетних. Вместе с тем в результате тщательного рассмотрения обстоятельств каждого отдельного уголовного дела увеличилось количество дел, по которым обвинения смягчены, а также увеличилось число несовершеннолетних, к которым применены виды наказаний, не связанные с лишением свободы.

Государство может лишь, в меру своих возможностей, помогать родителям, но ни в коем случае не должно вмешиваться в воспитание детей, за исключением каких-то явно криминальных ситуаций.

Например, в Дании заданы высокие стандарты защиты детей, психологическое насилие может послужить поводом для расставания, если муниципалитет решит, что ребёнку лучше находиться в каком-то другом месте. Чаще всего детей забирают из неблагополучных семей, где у родителей есть проблемы с алкоголем, наркотиками или психические заболевания.

Необходимость разработки мер по охране прав ребенка, в силу его физической и умственной незрелости, потребовала выделение международной защиты прав детей в особое направление. С этой целью в ООН были созданы Социальная комиссия и Детский фонд ООН (ЮНИСЕФ). Кроме того, защитой прав детей в отдельных областях занимаются специализированные учреждения ООН: Международная организация труда (МОТ), Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ), Организация Объединенных Наций по вопросам науки, культуры и образования (ЮНЕСКО).

Права человека распространяются на всех, независимо от возраста. Конвенция ООН о правах ребенка была создана для обеспечения конкретных потребностей и интересов ребенка. Конвенция применяется ко всем до 18 лет.[3]

Приведены результаты в некоторых из стран, которые приняли Комитет по правам ребенка ООН:

- Голландия - дети начинают сексуальное образование в возрасте четырех лет

- Швеция – домашнее образование является незаконным и привлекают к уголовной ответственности взрослых за то, что их дети обучаются дома.
- Бельгия - врачи могут прервать жизнь детей в возрасте до года, если они установят, что ребенок не сможет выжить или имеется малый процент его выживаемости, иногда они даже не просят согласия родителей.

Случай из реальной жизни - родители, привезли 13-летнего сына к врачу из-за боли в груди. После того, как его привезли, он потерял сознание, но врач сказал ему необходимо получить разрешение от ребенка, прежде чем взять у него кровь на анализ. «Я никогда не думал, что мои права как одного из родителей могут быть ограничены, - сказал отец, Сид Догерти, - я не могу получить медицинские записи моего сына без его разрешения, потому что закон говорит так. Как может кто-нибудь сказать мне, что закон говорит о том, что родитель не может получить медицинскую документацию моего собственного ребенка? Это не правильно. Это возмутительно. Это оскорбительно думать, что это будет продолжаться».[4]

Рассматривая и изучая «горький» зарубежный опыт следует уже нам опасаться всего этого. Когда дети после рождения будут принадлежать не родителям, а государству. Что государство будет ставить высшим приоритетом только права и интересы детей. Тогда какую роль будут играть родители? Нужны ли они своим детям, когда государство может сам позаботиться о них. Может быть, правильно, что насторожились в РФ об «уничтожении» ювенальной юстиции. Да у нас совсем иной менталитет, он несхож с зарубежным менталитетом. У нас взрослые могут поругать за неправильное поведение детей.

Главной причиной кризиса семьи является современное государство в его отношении к семье. Нет, представляющие государство чиновники и политики не равнодушны к семье, государство держит руку на пульсе семейного развития, постоянно думает о семье и оказывает ей поддержку, социологи, демографы и другие специалисты фиксируют проблемные точки, угрожающие существованию семьи, которые затем становятся предметом дискуссий, ведущих к выработке мер государственной политики по поддержанию семьи. Зачастую государство само своей политикой подрывает основы семейного существования. Происходит это потому, что оно берет на себя выполнение все большего и большего числа функций, изначально принадлежащих семье.[5]

Сегодня международная защита прав ребенка представляет систему взаимосогласованных действий государства и неправительственных международных организаций, направленных на разработку и обеспечение прав ребенка с целью формирования полноценной и гармонически развитой личности, содействие их закреплению в национальном законодательстве и оказание международной помощи детям слаборазвитых государств.

Семья – особенный показатель страны и общества: процветание семьи – гарантия устойчивости страны, сильная и крепкая семья. Благодаря семье укрепляется и процветает страна. Семья, равно как главной компонент общества, существовала и остается хранительницей человеческих ценностей, культуры преемственности поколений. С семьи начинается жизнь человека, здесь происходит формирование его как гражданина. Во многих развитых странах реализуется принцип, согласно которому дети принадлежат семье, а не государству

Список литературы:

1. Бирюков П.Н. Международное право. - М.: Юристъ, 2008. - 688 с.
2. Указ Президента Республики Казахстан от 19 августа 2008 г. № 646 "О Концепции развития системы ювенальной юстиции в Республике Казахстан на 2009 - 2011 годы". ИС "ПАРАГРАФ", 2008.
3. Конвенция ООН о правах ребенка. Конвенция одобрена Генеральной Ассамблеей ООН 20 ноября 1989 года // <http://infamily.org/menu4/zak102.htm>
4. Борисова Н. Правосудие по делам несовершеннолетних: международная практика (ювенальная юстиция по-американски) // Право и жизнь. - 2004. - №19.
5. Ионин Л.Г. О принципах современной политики в области семьи и демографии: препринт WP14/2010/03 [Текст] / Л. Г. Ионин ; Гос. ун-т – Высшая школа экономики. – М.: Изд. дом гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2010. – 60 с.

Тезекбаева Н.К. У-11к тобының студенті КЭБП КЭУК ғылыми жетекші: ЭБҚ колледжінің тарих пәнінің оқытушысы **Сейталинова Э.Т.**

ҰЛТАРАЛЫҚ КЕЛІСІМ-БЕЙБІТШІЛІК НЫСАНЫ

Бұл мақалада бүгінгі еліміздің қоғамдық өмірінде Ассамблеяның алар орны туралы сөз болады. Осындай үлкен қоғамдық институт біздің бірлігіміздің ұйытқысына айналып отырғандығы баяндалады.

Қазақстан әлемдегі саяси тұрақтылығы бекем елдердің бірі. Біздің елімізде сан ұлттың өкілі татулық пен достықтың буынын бекітіп, әлемдік дамудың көшбасшысы болуға ұмтылып келеді. Осындай мемлекеттің экономикалық өрлеуі де, саяси тұрақтылығы да, демократиялық дамуы да бұл елді мекен еткен түрлі ұлттар мен ұлыстардың өзара сыйластығына, түсіністігі мен татулығына барып тірелетінін әу бастан жақсы түсінген Елбасының жетекшілігімен жүзеге асырылған мемлекеттің ұлттық саясаты әр ұлттың этностық жаңғыруын, өз тілдері мен салт-дәстүрлерін қалағандарынша берік ұстану арқылы өздерін толыққанды ұлт ретінде, әрі осы елдің тең құқылы азаматы ретінде сезінуіне жағдай жасаған болатын.

Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев халыққа арнаған Жолдауында бүгінгі күннің ең басты мәселесі ел бірлігіне баса назар аударды. «Бүгінгі ахуал – біздің жетістіктерімізді сынға салып, елдігімізді шыңдай түсетін уақыт тезі. Жауапты сәтте бірлігімізді сақтап, еліміздің игілігі үшін аянбай тер төгуіміз керек. «Біріміз – бәріміз үшін, бәріміз – біріміз үшін» деген қағиданы ұстанып, еңбек етуге тиіспіз. Біздің мақсатымыз – елі бақытты, жері гүлденген қасиетті Отанымыз Қазақстанды Мәңгілік Ел ету! Әлемдегі ең дамыған 30 мемлекеттің қатарына қосылып, бай да қуатты елдермен иық түйістіру.»[1] – деген Елбасы тұжырымы Отанын сүйген әр азаматтың жүрегінде орын алуы тиіс.

Бүгінде республикада Қазақстан этностарының мәдениеттері, тілдері, дәстүрлерінің дамуына қажетті барлық жағдай жасалған. Сондықтан Қазақстан әлемдегі саяси тұрақтылығы бекем елдердің бірі. Біздің елімізде сан ұлттың өкілі татулық пен достықтың буынын бекітіп, әлемдік дамудың көшбасшысы болуға ұмтылып келеді. Осы тұрғыда мемлекеттің бірден-бір алға қойып мақтанар айнасы – ұлтаралық татуластық пен бірлік. Бірлік, төзімділік және ұлтаралық келісім сынды құндылықтар Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарынан бастап-ақ ел дамуының бастауы болды. Ұлт Көшбасшысы – Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың сындарлы саясатының арқасында республикамызда 130 ұлт өкілдері бейбітшілік пен келісімі жарасқан бір шаңырақ астында тату-тәтті өмір сүріп, ортақ үйіміздің болашағын құруда. Этносаралық және конфессияаралық келісімнің тұрақтылығын нығайтуда Елбасының бастамасымен құрылған Қазақстан халқы Ассамблеясының қосар үлесі мол.

Елбасы Қазақстан халқы Ассамблеясын құру идеясын алғаш рет 1992 жылы Тәуелсіздіктің бірінші жылына арналған Қазақстан халқының бірінші форумында жариялады. Мұндай институтты құру қажеттілігі саяси тұрғыдан, сондай-ақ жаңадан құрылған, тәуелсіз, полиэтносты, поликонфессиялық мемлекеттің тұрақты дамуы тұрғысынан туындаған еді. Естеріңізге сала кетсек, 1995 жылдың наурызында дүние жүзіне үлгі болып отырған, ұлтаралық татулық пен тұрақтылықтың феномені – Қазақстан халықтары Ассамблеясы құрылды. Бұл ешбір елде болмаған ерекше, саяси маңызы зор құрылым.

Ассамблея 365 мүшесі, 471-ден астам республикалық, өңірлік, облыстық, қалалық ұлттық-мәдени бірлестіктері 500-ге жуық кіші ассамблея мүшелерінің бастарын біріктіріп, біздің ортақ үйіміз – Қазақстанда шынайы достықты қамтамасыз етіп келеді.[2] Осының бәрі Елбасының қоғамдағы азаматтық ынтымақтастық пен ішкі саяси тұрақтылықты сақтау стратегиясын дұрыс таңдап, ұлтаралық қатынастарды реттеудің тиімді тетіктерін жасай білуінің арқасында мүмкін болуда. Қазақстан халқы Ассамблеясының міндеті – достықты нығайту ғана емес, оған қоса әр ұлттың тілін, тарихын, мәдениетін, салт-дәстүрін сақтап, қоғамдағы тұрақтылықты нығайту бағытында түрлі іс-шаралар өткізу болып табылады.[2] .

Тәуелсіздік тарихында Ассамблея қарқынды дамып, елеулі өзгерістерді бастан көшірді. Сол жылдар ішінде Қазақстан халқы Ассамблеясының институционалдық құрылымы нығайып, қоғамды ұйыстырушы әлеуеті толысты, ол халық дипломатиясының маңызды құретамырына айналды. 2008 жылы «Қазақстан халқы Ассамблеясы туралы» Заң қабылданды. Ассамблея мен этномәдени орталықтар тарапынан көтерілетін бастамалар мемлекеттік деңгейдегі қолдауға ие болады. [2] Бүгінгі күні Қазақстан халқы Ассамблеясы еліміздегі әрбір этностың мүддесін қорғайтын қоғамдық бірлестік.

Қазақстанның саяси жүйесінде маңызды тұтқа болып табылатын Ассамблея бүгінгі таңда барлық этностардың мүддесін ортақ қазақстандық мүддеге айналдыруды, ұлттық ерекшеліктеріне қарамастан барлық азаматтардың құқығы мен еркіндігін сақтауды қамтамасыз ететін қоғамдық институт ретінде толығымен қалыптасты. Қазақстанда тұратын барлық ұлттар мен этностар қалыптастырған ел бірлігі мен тұрақтылықты сақтауға бағытталған қазіргі мол тәжірибе этносаралық проблемаларды шешудің әлемдік тәжірибесіне енуде.

Тұңғыш Президентіміз ұлттар мен ұлыстарды ұйыстырып, елімізде дінаралық диалогтың жарқын үлгісін қалыптастырды. Қазақстандағы этносаралық толеранттылықты әлемге әйгілі етті. Дүние дүрлігіп тұрған тұста бізді қақтығыстар мен кикілжіңдерден аман алып шықты. Өз кезегінде бұқара халық Н.Ә. Назарбаевтың барлық бастамаларын қолдап, сенім білдіріп отыр.

Бүгінде әлемде теңдесі жоқ аталмыш институт ел аумағындағы ұлттық-мәдени орталықтар мен бірлестіктердің құрылуына ықпал етіп отыр. Сонымен қатар ол ұлтаралық келісім идеясы мемлекет басшысы тарапынан басымдығы мол құбылыс екенін насихаттап, оның негізі барлық этникалық құрамға азаматтық сыйластықпен қарау және деструктивті позиция қағидаларынан бас тарту екенін түсіндіріп келеді.

Қазақстан көпэтносты өкілінің туған шаңырағына айналған. «Біз – көпұлтты қоғамбыз. Бізде ұлтаралық қатынастар мәселесінде ешқандай қосарланған стандарттар болмауы керек. Мемлекетте бәрі тең болуы тиіс. Қазір біз көпұлтты сипаты бар, біртұтас елміз. Ендеше, тәуелсіз Қазақ елінің азаматтарын алалауға, бауырластығын бұзуға ешкімнің хақысы жоқ. Барлық ұлт өкілдерімен тіл табысып, тату-тәтті, бейбітшілік пен келісімде өмір сүру – барша қазақтың басты қағидасы болуы шарт» деді.[3]

Елбасы айтса айтқандай, Қазақстанды тегі басқа болғанмен теңдігі бір, қаны бөлек болғанмен жаны бір ұлттар мен ұлыстар мекен етіп отыр. Олар көк Тудың астында бірігіп, туған жердің абыройын асқақтатқысы келеді. Мәңгілік халық, мәңгілік елорда және мәңгілік мемлекет болуды мұрат тұтады. Татулықтың тал бесігінде тербелген еліміз өркендеп, қанатын кеңге жайып, әрбір шаңырақ шаттық пен бақытқа кенелсін. Атам қазақта «Бірлік болмай, тірлік болмайды» - деген ұлағатты сөз бар. Сондықтан да татулығы мен тұтастығы, бірлігі мен тірлігі жарасқан еліміздің мәртебесі асқақтай берсін!

Қорыта айтқанда, қазақтың біртуар тұлғасы Ахмет Байтұрсынов кезінде былай деген: «Біз білімді болуымыз керек, біз бай болуымыз керек, біз күшті болуымыз керек. Білімді болу үшін - оқу керек, бай болу үшін - кәсіппен айналысу керек, мықты болу үшін - бірлік керек». Ендеше, ата-бабамыз сақтап келген ауызбірлік пен ынтымақты біз де, бізден кейінгі ұрпақ та сақтауы тиіс. Еліміздің басты қорғаушы күші - қоғамдық келісім мен этноаралық үйлесімді сақтау - қазақ елінің алдында тұрған басты міндеті.

«Ел бірлігі - ең асыл қасиет. Бірлік, ынтымақ, сабырлылық пен парасаттылық ең алдымен өзімізге - қазақтарға керек» деп көрегендікпен Елбасымыз айтқандай, біз сияқты көпұлтты мемлекеттің даму болашағының бір көзі - Қазақстан халықтарының бірлігі. Қазақстан сияқты жас мемлекеттің өркендеуінің бір кепілі еліміздегі - бейбіт өмір. Ендеше барша қазақстандықтардың татулығы артып, елдігі нығайып, өркендеуіне өз үлесімізді қоса берейік. Біз бірлігі мен тірлігі жарасқан, тұрақтылығы қалыптасқан еңсесі биік, болашағы жарқын елміз.

Әдебиет тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2015 жылғы 30 қараша. ҚАЗАҚСТАН ЖАҢА ЖАҢАНДЫҚ НАҚТЫ АХУАЛДА: ӨСУ, РЕФОРМАЛАР, ДАМУ Қазақстанская правда 2015 –1 декабрь, №230,2 бет.

2. Ассамблея народа Казахстана: исторический очерк / Тугжанов Е.Л., Кан Г.В., Коробков В.С., Шаяхметов Н.У. – Алматы: Раритет, 2010 г.

3. Н. Назарбаев Қазақстандық жол, – Қарағанды, 2006.

Ыбырай А.Д., СР-31к тобының студенті, ҚКЭУ

ғылыми жетекші: п.ғ.д., профессор **Минжанов Н.А.**

МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ ТҮЛҒАЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ӨМІРГЕ БЕЙІМДЕЛУІНДЕГІ ОТБАСЫНЫҢ ҚОЛДАУЫ

Әр адам қайталанбас тұлға болып есептеледі, сондықтан адам, адамгершілік тұрғылық қарым-қатынасқа құқылы. Әлеуметтік ортаға енгізу -әлеуметтік қатынастың жалпы жүйесіне және баланың өз жағдайына қарай білім алу ортасына мүмкіндігі шектеулі балалардың әлеуметтік бейімделуін қалыптастыру. Мүмкіндігі шектеулі баланы қоғамға енгізудің қиындығы, бір жағынан бала дамуындағы дене және психологиялық ауытқулары болса, екінші жағынан әлеуметтік жүйенің дұрыс қалыптаспағандығы, мүмкіндігі шектеулі баланың қалыпты өмір сүруіне кедергі келтіреді. Әлеуметтенудің мәні адамның қоғамға бейімденіп, жекеленуі болып табылады.

Тұлғаны әлеуметтендіруде тек қана қоғам емес, ең бірінші әрбір адам белсенді рөл атқаруы тиіс. Мүгедек бала еркіндікті, әлеуметтік интеграцияны қамтамасыз ететін ортада толыққанды және лайықты өмір сүруіне көмектесетін ерекше күтім, білім және қажетті дайындық алуға құқылы. Қазақстан Республикасының азаматтарының денсаулығын қорғау жөніндегі заң құжаттарында айтылғандай, мүгедектер, оның ішінде мүгедек балалар және бала жасынан мүгедектер медициналы-әлеуметтік көмек алуға, оңалтылуға (реабилитация), дәрі-дәрмектермен протездермен, протезді-ортопедиялық бұйымдармен, жеңілдік жағдайларда қозғалыс құралдарымен қамтамасыз етілуге, сондай-ақ кәсіби даярлану мен қайта даярлануға құқықтары бар.

Мүгедектігі бар азаматтар қоғам өмірінің барлық аспектілеріне қатысуға бірдей құқығы бар. Бірдей құқықтар табиғи, психологиялық, сенсорлық, мәдениеттік, заңдылық және басқа да тосқауылдарға байланысты шектелген мүмкіндіктерді түзететін әлеуметтік қызметтің жүйесімен қамтамасыз етілуі керек. Осы тосқауылдар қоғамның басқа да мүшелері сияқты негіздермен мүгедектің қоғамға интеграциялануына мүмкіндік бермейді. Қоғам олардың тәуелсіз өмір сүру үшін, қоғам өмірінің ажырамас бөлігі болуға адамның табиғи құқына ие болуға және тұрғын және қоғамдық ғимараттарға, көлікке, коммуникация құралдарына, еңбекке және білім беруге қол жеткізу еркіндігі мен таңдау еркіндігі бар стандарттарды өте мұқтажды мүгедектігі бар адамдарға икемдеуге міндетті.

Әлемде мүгедексіз ел жоқ. Дүние жүзі елдері бойынша орташа көрсеткіш — 10 пайыз, яғни мүмкіндігі шектеулі 650 миллион адам бар. Ал, Қазақстанда жарты миллионға тарта мүгедек бар десек, бұл халықтың 3 пайыздайын құрайды. Бұл жерде мәселе олардың санының аздығында, немесе көптігінде емес. Басқадай мәселе бар. Ол — экономикалық, әлеуметтік мәселелер. Осыдан екі жарым жылдай бұрын Қазақстан Біріккен Ұлттар Ұйымының мүгедектердің құқықтары туралы конвенцияға және факультативтік қаулысына қол қойып, одан соң мүгедектердің құқықтарын сақтаудың халықаралық стандарттарына көшуді бастаған болатын. Біріккен Ұлттар Ұйымының мүгедектердің құқықтары туралы конвенцияға және факультативтік қаулысына қол қойылғанға дейінгі мүгедектерге салқын көзқарас өзгере қойған жоқ. Сондай-ақ, олардың құрамы бойынша алаңдатарлық жай бар. Яғни, бірінші, екінші топтағы мүгедектердің үлес салмағы 60 пайыздай құраса, оның 70 пайыздан астамы — еңбекке қабілетті жастағылар. Әрбір бесінші бала мүгедек десек, бүгін балалардың 32,6 пайызы — тумысынан кемтар. Айтар болсақ, мүгедектіктің жасару тенденциясы байқалады. «Қазақстанда 450 мыңға жуық мүгедек бар. Оның ішінде бірінші жалпы, кәсіби, өндіріс жаракатынан болған және бала жасынан мүгедектер — 37 мың (8 пайыз), екінші топтағылар — 192 мың (43 пайыз) және үшінші топтағылар — 147 мың адам (33 пайыз) [1].

Лев Семенович Выготский: «Бала бойындағы кемістігін толықтырудың екі түрлі ерекшелігі бар, оның бірі –бала психикасының даму шамасына орай тәрбие талаптары, екіншісі –кемістігін қалпына келтірудегі өз бойындағы ерекшеліктері мен мүмкіндіктері» -деп атап көрсетеді. Сондай-ақ ол бала бойындағы кемістікті әлеуметтік жолмен толықтыруға болады деді, ол үшін кемтар балаларға үнемі қамқорлық көрсетіп, оқыту мен тәрбиелеу істерін жүйелі түрде жүргізіп отыру керектігіне ерекше мән берген [2].

Мүмкіндігі шектеулі мүгедек балалардың әлеуметтенуіне әсер ететін факторлардың бірі оның отбасы екені байқалады. Ата-аналар мен мамандардың бірлесе байланыста болуы мүмкіндігі шектеулі мүгедек балалардың әлеуметтенуі, олардың жетіліп дамуына ықпалды келеді.

Мүгедек балалардың толық дамуына оның отбасының психологиялық климаты әсер ететінін жүргізілген тәжірибеден байқадық. Отбасының өз қайғысына тұйықталып, мүгедек баласына барынша ұялуына жол бермей, әлеуметтік ортамен үнемі белсенді байланыста болуы мүгедек баласының әлеуметтенуіне ғана емес, сондай-ақ қоғамның, ортаның адамгершілік сезімін оятады. Социумдағы әлеуметтік жағдайды зерттеу және оған болжам жасау арқылы отбасы мен мүгедек балаларға әлеуметтік-педагогикалық, психологиялық нақты көмек формалары және түрлері ұсынылады. Мүгедек балалардың дамуы мен тәрбие проблемеларын шешуде отбасыларымен серіктестік, әріптестік қарым-қатынастар орнатылуы әлеуметтендіру жұмысының оңтайлы жүргізілуіне әсерін тигізеді. Отбасында, мүмкіндігі шектеулі мүгедек балалары бар ортада, әлеуметтік мәселелерді зерттеу және оны шешу жолдарын анықтау мамандардың өзекті бағыты болмақ.

Мүмкіндігі шектеулі мүгедек балаларды әлеуметтендіруде әлеуметтік қызмет мамандары үшін төмендегідей ұсыныстар жасалынды:

-Ата-аналарды мүгедек баламен қарым-қатынас жасау стильдерін оңтайлы пайдалануға дағдыландыру.

-Отбасында мамыражай психологиялық ахуал құру.

-Әлеуметтік қызметтің, отбасының және қоғамның өзара әрекет ету тетіктерін жетілдіру.

-Болашақ ата-аналарды тәрбие теориясы туралы педагогикалық біліммен қаруландыру.Отбасыларымен серіктестік, әріптестік қарым-қатынастар орнатып, ынтымақтастықпен жұмыс жүргізеді [3].

Жаңа қоғамдағы бала мүгедектігінің мәселелерінің шешімін екі жақты қарастырылуы керек.

Біріншіден -мүгедектіктің алдын алу, бұл аяғы ауыр әйелдерге, сәбилерге көрсетілетін медициналық қызмет санасын жоғарлату арқылы, алдын ала кеңес алатын медициналық-генетикалық мекемелер ашу арқылы іске асыру.

Екіншіден –мүгедек балаларды әлеуметтік оңалту, бұл-әлеуметтік оңалту орталықтарын ашу, мектеп алды оңалту мекемелерін ашу арқылы іске асыру.

Елімізде қазіргі таңда 2005 жылдың соңғы мәліметіне сүйенсек 42,2 мың бала мүгедек деп танылды. Педагогтар мен дефектологтар мүмкіндігі шектеулі мүгедек балалармен істейтін жұмысқа керек жаңа және жетілдірілген бағдарламалардың топшылығын айтады.

Сонымен жанұясында мүмкіндігі шектеулі мүгедек балалары бар отбасыларының әлеуметтік мәселелерінің зерттеу және оның шешу жолдарының анықтау мамандардың өзекті бағыты болмақ.

Тақырыптың өзектілігі –Мүгедек балаларды қоғамда әлеуметтендіру қазіргі

заманымыздың ең өзекті мәселесі болып отыр. Оны шешу жолдары немесе санын азайту бағытындағы жұмыстар әлі де жеткіліксіз. Ата-ана мен мүгедек бала өте тығыз байланыста болғандықтан, кейбір отбасының толық ақпараттанбауы және әлеуметтік қызметтің маңызын ата-аналар арасындағы түсінбеушіліктерінің әлі де болса біздің қоғамымызда орын алуда [4].

Психологиялық көзқарастан мүгедек адамдарға отбасында жиі кездесетін екі шектеуді бетараптандыру өте маңызды.Бірі, оны, өмір сүруін күрделендіретін және жеке «тірі қалуын» қиындататын, мысал ретінде қабылдау, екіншісі, отбасының барлық мүшелерінің назары аударылады және ол үлкен қамқоршылыққа тап болады. Әлеуметтік жұмысшы әртүрлі рөлдерде шыға отырып(яғни кеңесші, қызығушылықтрады қорғаушы, көмекші және т.б) туындаған мәселелерді шешуге, қабілетсіз туысқанына дұрыс қарым қатынасты қалыптастыру және толығымен, отбасының ішкі қарым-қатынасын бір қалыпқа келтіруге көмек бере алады. Отбасымен жеке жұмыс жүргізумен қатар, топтық жиналыстар өткізе отырып, көмек бере алады[5].

Бағдарламаның негізгі мақсаты -мүгедектерді оңалту жүйесін жасау олардың қоғаммен жан-жақты араласуы үшін мүмкіндіктер жасау тәуелсіз өмір салты үшін жағдайды қамтамасыз ету.

Бағдарлама міндеттері:

•Мүгедектік төмендеуін қамтамасыз ететін жағдай тудыру;

•Мүгедектерді оңалтудың жеке бағдарламасын өңдеу және жүзеге асыруды қамтамасыз ету, онымен қоса оларды медициналық, әлеуметтік және кәсіби оңалту бойынша кепілдірілген оңалту және басқа да техникалық құралдар және қызметтермен қамтамасыз ету;

•Мүгедектердің кешенді оңалту дамуы, тордың дамуы және оңалту мекемелердің материалды-техникалық негізін бекіту бойынша тәжірибелік іс-шараларды ұйымдастыру;

•Денсаулық сақтау, білім беру, еңбек және халықты әлеуметтік қорғау, дене шынықтыру және спорт жүйелерінде мүгедектер үшін іс-шаралар мен қызметтер қатары көлемін кеңейту;

• Мүгедектерді оңалту сұрақтары бойынша білім беру, денсаулық сақтау, еңбек және халықты әлеуметтік қорғау, дене шынықтыру және спорт жүйелерін ұйымдастыру жұмысының түрі мен әдісін дамыту.

• Мүгедектерге өз шығармашылық потенциалын қолдануға, әнмен, әдебиетпен, театрмен және басқа да өнер түрлерімен айналысуға мүмкіндіктер беру мақсатымен оларды кәсіби дайындау іс-шараларын жүзеге асыру [6].

Сонымен, мүмкіншілігі шектеулі адамдармен әлеуметтік жұмыс, оларды қайта қалпына келтірудегі мемлекеттің рөлі өз мақсатында физикалық және ең бастысы, әлеуметтік және психологиялық игіліктерді қамтиды. Қорыта келгенде бұл тұлғалар үшін отбасының қолдауы өте қажет және де қамқорымен сүйіспеншілігі. Оларда бізбен бірге тең құқылы Қазақ Республикасының азаматы.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

1. Добровольская Т.А., Шабалина Н.Б. Мүгедек және қоғам: әлеуметтік-психологиялық интеграциясы-Мәскеу 2011.с.127.

2. Выготский Л.С. Педагогическая психология. М., Педагогика, 2009.с.311.

3. Выготский Л.С. Проблемы обучения и умственного развития //Избранные исследования. М., 2008.с.158.

4. Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога. –М., ТЦ Сфера, 2010 –с.480.

5. Роджерс К. К науке о личности //История зарубежной психологии: Текст /под.ред П.Я.Гальперина, А.Н.Ждан. М., 2010.с.228.

6. Сулейменова Р.А., Ерсарина А.К. Скрининговая аттестация развития раннего возраста. //Алматы.2014.с. 4.

Асқатқызы Н., Кәрімхан Ә., Ыбырай А., 3 курс. ҚКЭУ

ғылыми жетекшілері: п.ғ.к., доцент **Абдақимова М.К.**, аға оқытушы, магистр **Исина С.С.**

ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫНДАҒЫ МҮГЕДЕКТЕРГЕ АРНАЛҒАН САУЫҚТЫРУ ТУРИЗМІ

Халықты әлеуметтік қорғау, соның ішінде мүгедектермен әлеуметтік жұмыс, дүниежүзіндегі дамыған елдердің ішкі саясатындағы басымдық саласына айналды. Мүгедектерге қатысты қоғамдық пікір мен көзқарастар үнемі өзгеріс үстінде болады. Бүгінде қоғам мүгедектер проблемасын тек бір ғана топтық маңызды емес, бүкіл қоғамдық, әмбебаптық маңызы бар проблема деп қарастырады.

Мүгедек – бұл өмірлік қызметіне шек келтіріп, оның әлеуметтік қорғалуын қажет ететін ағза қызметінің бұзылуы, аурулар, жарақаттар, олардың зардабынан болған дефектілері бар денсаулығы бұзылған тұлға. Мүгедектік – бұл тек қана медициналық проблема емес, бәрінен бұрын ол – бірдей емес мүмкіндіктер қорытылған әлеуметтік проблема.

Мүгедектігі бар азаматтар қоғам өмірінің барлық аспектілеріне қатысуға бірдей құқығы бар. Бірдей құқықтар табиғи, психологиялық, сенсорлық, мәдениеттік, заңдылық және басқа да тосқауылдарға байланысты шектелген мүмкіндіктерді түзететін әлеуметтік қызметтің жүйесімен қамтамасыз етілуі керек. Осы тосқауылдар қоғамның басқа да мүшелері сияқты негіздермен мүгедектің қоғамға интеграциялануына мүмкіндік бермейді. Қоғам олардың тәуелсіз өмір сүру үшін, қоғам өмірінің ажырамас бөлігі болуға адамның табиғи құқына ие болуға және тұрғын және қоғамдық ғимараттарға, көлікке, коммуникация құралдарына, еңбекке және білім беруге қол жеткізу еркіндігі мен таңдау еркіндігі бар стандарттарды өте мұқтажды мүгедектігі бар адамдарға икемдеуге міндетті [1, б.121].

Нарықтық экономика механизмдерін қалыптастыру мәселелерінің арасында халықтың белгілі бір топтарын әлеуметтік қорғаудың сенімді және тиімді жүйесін жасау шаралары – бүгінде тәуелсіз еліміз үшін бірінші орында тұрған мәселе. Әлем халқының 10%-ға жуығын мүгедектер құрайды. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының мәліметтеріне сүйенсек, жер бетінде мүмкіндігі шектеулі 500 миллионнан астам адам өмір сүруде. Ал Қазақстанда мүгедектер халықтың 3-4%-ын құрайды.

2016 жылғы 1 қаңтардағы жағдайы бойынша Қарағанды облысындағы барлық санаттағы мүгедектердің саны 47,4 мың адам немесе халықтың жалпы санынан 3,6 % құрады.

Жобаны құру барысында біз ҚР Конституциясының 12-бабына, ҚР мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы заңының 14-бабына, ҚР туристік қызмет туралы заңының 1-бабына сүйендік. Бұл заңда көрсетілгендей, адам құқықтары мен бостандықтары әркімге тумысынан жазылған, олар абсолютті деп танылады, олардан ешкім айыра алмайды, заңдар мен өзге де нормативтік құқықтық актілердің мазмұны мен қолданылуы осыған қарай анықталады. Мүгедектердің әлеуметтік қорғауға, соның ішінде оңалтуға, қоғамға етене араласуға, әлеуметтік инфрақұрылым объектілеріне кіріп-шығуын қамтамасыз етуге, ақпаратқа қол жеткізуін қамтамасыз етуге, білім алуға, қызмет түрін, соның ішінде еңбек қызметі түрін еркін таңдауға құқығы бар. Заңда пайдаланылған негізгі ұғым - әлеуметтік туризм – жұмыс берушінің және (немесе) өзге де үшінші тұлғалардың қаражаты есебінен толық немесе ішінара жүзеге асырылатын, туристік көрсетілетін қызметтердің мүгедектерге, халықтың күнкөрісі төмен топтарына қолжетімді болуын қамтамасыз ететін туризм түрі [2, б.93].

Мүгедектігі бар адам қоғам өмірінің барлық салаларына қатысуына теңдей құқылы. Оларды бұл теңдіктен айыру заңдық және адамгершілік жағдайынан қарастырғанда дұрыс емес. Тең құқық әлеуметтік

қызмет жүйелерімен қамтамасыз етілуі тиіс. Ал әлеуметтік қызмет жүйелері шектелген мүмкіндіктерді теңестіреді және олар физикалық, психологиялық, сенсорлы, мәдени, заңдылықты және тағы басқа кедергілерге негізделген.

Мұндай кедергілер мүгедектігі бар адамға, қоғамның басқа мүшелері сияқты негіздерде, қоғамда өз орнын табуға мүмкіндік бермейді. Мүгедектік - бұл соншалықты медициналық мәселе емес, ең алдымен – теңсіз мүмкіндіктер мәселесі. Сондықтан біздің алып отырған тақырып өте өзекті [3, б.157].

Барлық адамдар секілді мүгедектігі бар адамдар демалыс алуға және Қазақстан жерінде демалуға құқылы. Мүмкіндігі шектеулі азаматтарға денсаулығын түзету, демалуда әлеуметтік қызметтің жүйесімен қамтамасыз етілуі керек. Сондықтан Қазақстанда туризмді дамыту және туристік маршруттарды дайындау туралы ой келді. Бұл мәселені әлеуметтік, заңнамалық және туристік мәселе ретінде талдау 2015-2016 оқу жылында дипломдық жұмыс негізінде ұсынылды. Бұл жоба Қарағанды қаласындағы «Лайықты өмір» мүгедектерді оңалту ҚБ орталығының ҚЭУ «Әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік-саяси пәндер» кафедрасының «Даму» оқу ғылыми өндірістік кешенінің мүшесі болуымен байланысты әрі қарай дамыды. Осы жерде студенттер тәжірибеден өту барысында мүмкіндігі шектеулі азаматтар арасында олардың демалысы мен емделуі жайлы сауалнама өткізген болатын.

Жүргізілген сауалнаманың нәтижелерін талдау барысында келесі мәселелер анықталды:

- 1) мүмкіндігі шектеулі азаматтарға арналған демалыс орындарының маршруты құрастырылмаған;
- 2) демалыс орындарының бөлмелері мүмкіндігі шектеулі азаматтарға бейімделіп жасалмаған;
- 3) мүмкіндігі шектеулі азаматтарға көрсетілетін көмекшілер қызметінің ақысының жоғары болу себебіне байланысты демалыстан бас тартулары (бір сағаттық төлем ақысы 250,58 теңгені құрайды).

Осы аталған мәселелерді шешу үшін жоба дайындалып, болашақта осы жоба арқылы жоғарыда аталған мәселелерді шешу жоспарланып отыр. Ол үшін жыл сайын қоғамдық бірлестіктерге көмек көрсету және халықтың әлеуметтік әлсіз топтарының, оның ішінде өмірлік қиын жағдайға тап болған мүмкіндіктері шектеулі адамдардың өмір сүру деңгейін көтеру мақсатында әзірленетін Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрлігі өткізетін «Қазақстанның үздік әлеуметтік жобалары» атты байқауға ҚБ «Лайықты өмір» «Қарағанды облысындағы мүгедектерге арналған сауықтыру туризмі» атты жобамен қатысу арқылы аталған жобаны жүзеге асыру көзделуде. Жоба бойынша ҚЭУ «Әлеуметтік жұмыс» мамандығының студенттері тәжірибеден өту барысында өздеріне тәжірибе жинақтау мақсатында, тегін волонтерлік қызмет көрсететіндігі жоспарланып отыр. Сонымен бірге “Бон-Вояж” турагенттігі осы жобаны әрі қарай жарнамалап, жобаның тек Қарағанды облысында ғана емес, сол сияқты Қазақстанның барлық жерлеріндегі мүмкіндігі шектеулі азаматтар демалысын ұйымдастыруға қатысады.

Біз бұл жобамызда облысымыздағы мүмкіндігі шектеулі жандарға арналған инватуризмді дамыту үшін арқаның әсем жері – Қарқаралы ауданындағы Тасбұлақ демалыс орнын алып отырмыз. Себебі, біріншіден, көк таулардың арасынан ерекшеленіп, көз тартып тұратын, табиғаты әсемдігімен жаныңды жаулап, адам жанына рахат сыйлайтын, тұнық бұлақтардың мөлдір суымен ерекшеленетін танымал демалыс орны болса, екіншіден, қаламызға жақын орналасқандықтан, жол жүруге кететін уақыттың көп болмауы. Бұл өз кезегінде мүмкіндігі шектеулі жандар үшін өте тиімді және ыңғайлы болып табылады.

Тасбұлақ, демалыс үйі. Қарағандының шығыс жағында 200 км, Қарқаралы қаласынан 7 км жерде, тоған жағалауындағы аралас орман арасында орналасқан. 1978 жылы ашылған, жыл бойы жұмыс істейді. Қыста 150, жазда 300 орынға арналған. Бір жолғы демалу мерзімі — 12-24 күн, жыл сайын 3 мың га жуық жұмысшылармен қызметшілерге және олардың балаларына (жайлы корпустарда немесе ағаш коттеждерде тұрады) қызмет көрсетеді. Медициналық пункт, кинозал, кітапхана, би алаңы, жағажай бар.

ТМ "Тасбұлақ" демалыс орнының демалушыларына ұсынылатын емдік процедуралар:

- жалпы массаж;
- тұзды спа-капсула;
- емдік ванналар(тұзды, қылқан жапырақты);
- балқарағай бөшкесі;
- электрофорез;
- дарсонваль;
- қажетіне қарай инъекциялар.

Массаж - адам денесіне мөлшермен берілетін механикалық тітіркендіру. Ол массажистің қолымен немесе арнайы аппаратпен орындалады. Осындай тітіркендіруге ішкі ағзалар, мүшелер қарап қалмай, өз қызметтерін өзгертіп, массажға қарсы «жауабын» береді.

Тұзды спа-капсула денеңізді босаңсытып, тыныштандырады. 45-минутқа созылатын сеанс сізді сергітеді, ал назды әуені жаныңызға жайлылық үйлесімін сыйлайды.

Тұзды ванна- ауыр жұмыстан соң, жалпы жылдың қай мезгілі болсын, ванна өте тамаша ғой. Мұндай ванна зат алмасуды арттырып, нерв жүйесін жақсартады. Аптасына бір рет қабылдағын осындай емдеу әдісі бір айдан соң өзінің жағымды әсерін білдіреді.

Қылқан жапырақты ванна- температурасы шамамен 30-35 градус жылы болады. Оның әдемі де жұпар иісі бар. Осындай ванна шаршағанды басады. Нерв жүйесін тынықтырып, жігер-күш жинайды. Оған 10 минуттан артық түсуге болмайды.

Балқарагай бөшкесі - нерв жүйесіне оң әсер етеді, иммунитетті жоғарылатады және зат алмасуын қалыпқа келтіреді, бұлшық еттер мен буындардағы қақсауды жояды, теріні ашып тазалайды, жалпы көңіл-күйіңізді жақсартады.

Электрофорез - организмге тұрақты ток арқылы дәрілік заттарды енгізу. Бұл әдісте организмге (адам ағзасына) екі фактор – дәрілік зат және гальваникалық ток әсер етеді. Дәрілік электрофорез әдісімен адам ағзасына неше түрлі дәрілерді енгізе отырып патологиялық ошақта енгізілетін иондарға байланысты, қабыну процестері бәсеңдейді, ауырсыну азаяды, тамыр кеңейткіштік әсері- аллергиялық сезімталдықты азайту, нәрлендіреді, сіңсіп кету әсері тырысуға бейімділікті азайтады, биоынталандыру және т.б.

Дарсонваль – жоғары жиілікті (110 кГц) жоғары кернеулі (20 кВ) және кем қуатты айнымалы импульс токпен емдеу әдісі.

Дарсонвальдың емдік әсері: ауырсынуды және дене қышуын басады, тыныштандырады, ширықтыратын, жиырлу, бактерия жасаушаларының бөлінуін тоқтатады және бактерия жасаушаларын жояды.

Магнит өрісімен емдеу әдісі – адам денесінің бір аумағына өзгермелі және дүмпулі магнит өрісімен әсер ете отырып, зат-алмасу процестерін тездетеді, қан айналымын жақсартады, жасаушаларды қоректендіреді.

Магнит өрісімен емдеу әдісі тірек-қимыл ауруларына, невроздарда, шеткі жүйке жүйесінің қабынғанында және зақымданғанында, вегетативтік – тамырлар тонусының өзгергенінде, буын қозғалысы бұзылған және ішкі дене мүшелерінің ауруында және тамыр ауруларына қолданылады.

ТМ "Тас Бұлақ" емдеу-сауықтыру орнында 7 және одан көп күнге жолдама алған демалушыларға – 20%, 10 және одан көп күн демалатындар үшін - 50% жеңілдіктер қарастырылған[4].

Жоба негізінде Тасбұлақ демалыс орнының екі бөлмесін мүмкіндігі шектеулі азаматтарға лайықтап, жөндеу жұмыстары жүргізіледі деп жоспарлануда. Бұл жөндеуден өткен бөлмелер тек бір жылдық демалыс үшін ғана болмағандықтан, Тасбұлақ демалыс орынының қожайындарына да ыңғайлы болып табылады. Мұнда болашақта тек Қарағанды облысы бойынша ғана емес, сол сияқты Қазақстанның түкпір түкпірінен келіп мүмкіндігі шектеулі азаматтар демала алады.

Қорытындылай келе, соңғы жылдары экономикалық қолайлы ахуал мен мемлекеттік саясаттың әлеуметтік бағыттылығы, халықты, бірінші кезекте оның әлеуметтік әлсіз топтарын әлеуметтік қорғау деңгейін арттыру, мүгедектікті түсінуге және мүгедектерді әлеуметтік қорғауға, олардың қоғам өміріне қатысуына теңдей мүмкіндіктер жасауға бағытталған жаңа тәсілдерді тану оң әсер етіп отыр. Соған байланысты бізде осы жобамыз арқылы мүмкіндігі шектеулі жандарға тек демалысын ғана ұйымдастырып қоймай, оларға емдік-сауықтыру шараларын жүзеге асыруға мүмкіндік сыйлаймыз. Сонымен қатар, келешекте бұл жобамыз тек Қарағанды облысында ғана емес, республика көлемінде жүзеге асырамыз деген ойдамыз.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Андреева О.С., Лаврова Д.И., Рязанов Д.П. Технология социальной реабилитации инвалидов. Методические рекомендации. М., 2010.
2. Социальная работа: теория и практика. / Отв. ред. проф. Холостова Е.И., проф. Сорвина А.С. – М., 2011.
3. Цыганов М.Е. Интеграция инвалидов в сферу занятости: опыт стран Евросоюза. – Труд за рубежом, №4, 2013.
4. <http://tasbulak.kz/ru/cena2>.

Сабыржанова Т.С. ҚҚЭУ, ӘЖ-22 тобының студенті
Ғылыми жетекші: п.ғ.к., доцент **Кенжебаева С.К.**

ЖОҒАРҒЫ ОҚУОРНЫНДАҒЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ КӘСІБИ МОТИВТЕРІН ЗЕРТТЕУ

Егеменді еліміздің ең басты мақсаты өркениетті елдер қатарына көтерілу болса, ал өркениетке жетуде жан-жақты дамыған, рухани бай тұлғаның алатын орны ерекше. Қазіргі білім берудің басты мақсаты да сол жан-жақты дамыған, рухани бай жеке тұлға қалыптастыру болып табылады.

Қазақстандағы білім беруді дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарлама қабылданған болатын. Бағдарлама аясында Қазақстанда оқитындарды сапалы біліммен қамтамасыз етіп, халықаралық рейтингілердегі білім көрсеткішінің жақсаруы мен қазақстандық білім беру жүйесінің тартымдылығын арттыру үшін, ең алдымен, педагог кадрлардың мәртебесін арттыру, олардың бүкіл қызметі бойына мансаптық өсуі, оқытылуы және кәсіби біліктілігін дамытуды қамтамасыз ету. Осыған байланысты қазіргі таңда еліміздің білім беру жүйесіндегі реформалар мен сындарлы саясаттар, өзгерістер мен жаңалықтар әрбір педагог қауымының ойлауына, өткені мен бүгіні, келешегі мен болашағы жайлы толғануына, жаңа идеялармен жаңа жүйелермен жұмыс жасауына негіз болары анық.

Қазақстандағы білім беруді дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламаның аясында негізгі мақсаты:

- мектепке дейінгі сапалы тәрбие мен оқытуға тең қол жеткізуді қамтамасыз ету;
- сапалы орта білім беруге тең қол жеткізуді қамтамасыз ету;

- техникалық және кәсіптік білім алу үшін жағдайлар жасау арқылы жастарды әлеуметтік-экономикалық интеграциялау;

- экономика салаларын жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімі бар бәсекеге қабілетті кадрлармен қамтамасыз ету, білім беруді, ғылымды және инновацияларды интеграциялау; [1]

Осы бағдарламаны одан әрі дамыту үшін жастардың бойына мотивация беруміз қажет. Яғни, мотивацияның оқу іс-әрекетіне және оның нәтижесі болуына тигізетін әсері өте зор. Оқу іс-әрекетінің табыстылығы психологиялық әлеуметтік және педагогикалық факторларға байланысты екендігі мәлім. Оқу іс-әрекетінің табыстылығына оқу мотивациясы мен оның құрылымының тигізер әсері ерекше. Осыған орай кезінде Черкс Дедсон өзінің классикалық заңы арқылы іс-әрекет тиімділігі мотивация күшіне тәуелді деп ашып көрсетеді. Сонда мотивация күші жоғарылаған сайын іс-әрекет нәтижесі өседі. [2]

Еліміздің қарқынды дамуына үлес қосатын жастардың бойында мотивация қалыптастыра отырып, білікті де,білімді маман және өз ісінің шеберін қалыптастыруда бірінші қадам болып табылады, мамандық таңдауда қателік жібермеуі.

Қазақ «Адам екі түрлі жағдайда қателеспей керек: бірі - жар таңдағанда, екіншісі - мамандық таңдағанда» деп бекер айтпаса керек.

Өз ісінің нағыз маманы атану екінің бірінің еншісіне бұйырмаған. Ол үшін ең алдымен мамандығыңызға деген махаббат керек. Мамандыққа деген махаббат пен карьерист болу екеуі біздіңше екі бөлек нәрсе. Махаббатпен істелген жұмыс қана нәтиже бермек. Екінші сөзбен айтқанда, мамандығыңыз сіздің сүйікті ісіңізге айналуы қажет. Бұл жағдайда адам жұмысқа ерекше құлшыныспен кірісіп, жұмысынан ләззат алады.

Қазіргі таңда көптеген студенттер қоғамда көп таңдауға ие мамандықтар таңдауға құштар боп келеді,атап айтсақ: құқықтану, экономист, бухгалтер сияқты мамандықтар. Алайда, дұрыс таңдалмаған мамандықтың нәтежиесінде жұмысқа орналасу қиынға соғады.

Әлемде өзі қаламайтын мамандық иесі болып жүрген қаншама адам бар, өз жұмысын жанымен сүйіп істейтін адамдардың да саны аз емес, осыны ескере отырып мен өз зертеуімді Қарағанды Экономикалық Университетінің «Құқықтану» мамандығының бірінші курс студенттері арасында жүргіздім.

Ең үлкен жауапкершілік мамандық таңдау болып табылатының ескере отырып және оның дұрыс немесе дұрыс емес таңдалуына әр түрлі факторлар әсер етеді.Сондықтан бірінші студенттердің қаншалықты қалауымен осы мамандыққа түскені мені қызықтырды. Осы мамандықты таңдауға әрине 70% студенттер өз қызығушылығымен түссе, қалған 30 %-ы ата-ананың қалауы мен немесе достарының кеңесіне сүйене отырып түскенің байқаймыз сұраққа жауап беру барысында.

Қазіргі қоғамның таңдауы заман таңдауындағы мамандықтар бомаса, жұмыс табуда қиын екені сөзсіз рас. Ал осы таңдап отырған заңтану мамандығы студенттердің ойынша қоғамда белгілі орны барма деген сұраққа студенттердің ойы бойынша таңдап отырған мамандықтары қоғам мен адам өміріне маңыздылығы өте керек деп біледі студенттердің басым көпшілігі. Яғни, бұл 76% студенттердің ойы, қалғаны 8% көрсеткіште студенттер ойлайды айлығы жоғары,13% студенттердің ойынша қоғамға қажеті жоқ мамандық деп ойлайды.

Студенттердің 13% қоғамға қажеті жоқ мамандық деп есептейтін студенттерге біздің жоғарғы оқу орынымызда осы мәселенің алдын алу мақсатында студенттердің оқуға деген позитивті мотивациясын қалыптастыру және оқытушылардың жұмысқа деген ынтасын жоғарлата отырып, студенттердің сапалы да білікті маман дайындауға арналған психологиялық тренинг кабинеті жұмыс атқарады. Мамандықтың қоғамда қаншалықты орны бар екені көрсету мақсатында жүргізілетін шаралардың бірі «ашық есік күндері». Студенттердің мамандығы жайында кеңестер алуда және кең ауқымда мамандық пен танысуына оң әсерін тигізеді.

Мамандығына деген қызықушылық барма жоқ па деген сұрақта маңызды. Себебі,болашақта осы мамандық бойынша жұмыс атқаратын болғандықтан.Бұл сұрақ бойынша 89% үшін мамандықтары ұнаса, ал қалған 11% пайызына ұнамаса, кейбірі тіпті айтуға қиналатынынды.

Мамандық таңдау ол өміріндегі дұрыс кірпіш қалау мен тең. Әрине жастардың қателік жасап жататының ескере отырып, қазіргі таңда жоғарғы оқу орындарында қарастырылған ауыз толытырып айта кететін жәйт ол оқудың бірінші жарты жылдықтан кейін ауысуға мүмкіндік берілуі.

Мамандық таңдау үлкен жауапкершілік.Осы жауапкершілікке бала кездегі арман жетелесе, кейбірін мамандық жайлы мәліметтер немесе мамандық өкілдерімен таныс болуы себеп еткен.

Ең қиын шешім қабылдаудың бірі мамандық таңдау әрине жастық пен қателікке ұрынбау үшін таңдау жасамас бұрын оқушылармен мұғалімдер,тіпті кейбір мамандық өкілдерімен кездесу жүргізу шараларын ұйымдастыру арқылы осы қателіктің алдын аламыз дегенге сенемін.

Студенттердің сабаққа деген ынтасына тоқталатын болсам, 51% студенттер сабаққа білім алу мақсатында қатысатыны, ал қалғаны 49 % -ы үшін бұл ұстазға деген құрмет, студенттік міндет, достарымен араласу т.б себептермен сабаққа қатынасын байқай аламыз.

Яғни, қалған 49 % студенттердің оқуға деген ынтасын көтеру мақсатында сабақ өткізу форматынына өзгерістер енгізуді ұсынамын.

Жоғары оқу орының аяқтағанан кейін, студенттердің бойында үлкен жауапкершілік артылатынын да, студенттердің жартысы дерлік өз мамандығында жұмыс істеуге бекінсе, айлығы көп жұмыс істейміз немесе

өз жеке жұмысымды ашам, білім алуға магистратура түсем деген мақсаттар көздеуде қалған 50 % студенттер.

Екінші кезеңде біз жоғарғы оқу орынына мақсаттарымен алдыны қойып отырған міндеттерін қарастырдық.

Бұл жерде студенттердің қаншалықты жұмысқа тұра аламын деген сенімділіктеріне қарасақ, әрине әркімнің өз жолы бар 43%-ы жұмысқа орналасудың жолдарын біледі, алайда жұмысқа тұруына кепілдік бере алмайды, бірақ бірнеше жолын біледі, 38% қайда істейтіні туралы нақты сенімді, ал 19%-ы болашақта жұмысқа орналасу жайында тіпті ойланбаған.

Себебі 19%-ынан студенттердің мамандық таңдауда қателескендерін, болашақта деген сенімсіздіктерін, мамандыққа деген ынта жоқтығынан шығып отыр. Осы мәселенің алдын алу мақсатында студенттерге болашақ кәсібіне деген қызығушылықтарын және практикалық сабақтар санын арттыру. Жұмыс берушілер мен студенттер арасында кездесулер ұйымдастыру шараларын жиі қолдану қажет.

Әрине өмірде әркімнің бар бір арманы студенттер мақсаттарын армандарымен біріктіретін болса, 20%-ы ғылым сияқты, тағы 20%-ы бизнесмен болмақ, өз жұмысының шебері болғысы келетін студенттерде аз емес, 20%-ы шетел армандаса, тағы біреулері өз болашақтарын діни басқармамен байланыстырды.

Жұмысқа тұру маңызды қадамдардың бірінде студенттердің басым көпшілігі кепілдігі бар орташа айлығы төленетін жұмысқа тұрғысы келсе, қалғаны өз күшімен еңбек нарығына шықпақ, ал кейбіреулер әлі ойланбаған сынайлы.

Болашақта деген көз-қарастары студенттердің әрине басым көпшілігі үмітпен қарайды, ал кейбірі қорықса қалғаны тіпті білмейді әрине бұл көрсеткіштің 30% үшін.

Соңғы үшінші кезеңде жұмысқа тұра алам деген сенімділіктерін, жұмысқа тұру барысында не қызықтыратыны, болашақта деген көз-қарастарымен таныстым. Студенттердің бойында үрейден үміт басым екені, жұмысқа тұрудың бірнеше жолдарын білетін студенттер көп екені диплом құр жатпайды деген жалындаған жастар екен байқаймыз. Өмірде әрине арман көп қой, біздің студенттер болашақта ғылым қуамыз десе кейбірі жеке кәсіппен айналысып, бизнесмен болам, саясаткер болам дейтін жастар мен қоса өз ісінің шебері болам дейтін студенттер басым екені аңғарамыз. Жұмысқа тұрудағы басты мақсат кепілдігі болса орташа айлығымен дейтін жастар басым. Студенттердің болашақтан үміті жоғары. Кейде сол үміт ақталмай жатады. Себебі перспективтілігі жоғары армандарға қол созатын студенттер санын жоғары болуынан жұмыссыз қалатын жастарда жеткілікті. Яғни, біз айтып отырған жастар белгілі бір сала ауқымында жұмыс атқарамын деген студенттердің басым көпшілігі.

Қазір экономика, бизнес қарқынды түрде дамуда, оған мысал ретінде шағын және орта бизнеске көп көңіл бөлінуі және де осы сала ауқымында заң бойынша кеңестер қажет ететін кәсіпкерлер үшін жоғары сұраныста заңтану мамандығының студенттері.

Ел Президенті болашақта Қазақстан Орталық Азия барысына айналады және өзге дамушы елдерге үлгі болады деген асқақ сезімді алға тарта отырып, «Қазақстан жолы - 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Елбасының Жолдауымен қорытындылағым келеді. Жолдауда қазіргі таңдағы басты мәселе бәсекеге қабілетті жастарды тәрбиелеу, білім беру жүйесінің тартымдылығын арттыру болып табылады. Ендеше, еңбек етіп, ел басқаратын болашақ жастарымыздың білімдігі мен біліктілігін қамтамасыз етіп, Президентіміздің үкілі үмітін ақтауға барлық іс-әрекет, күш-жігерімізді жұмсауымыз керек. [3]

Қолданылған әдебиет тізімі:

1. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1600000205>
2. <http://www.vestnik-kafu.info/journal/1/26/>
3. <https://szh.kz/student/640/qazaqstan-2050-strategyasy-qalyptasq/>

Бердеш А. ҚҚЭУ, 3-курс студенті

ғылыми жетекші: ӘЖ және ӘСП кафедрасының аға оқытушысы, магистр **Исина С.С.**

ЖАСТАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІНІҢ ЖАЙ-КҮЙІ ЖӘНЕ ОНЫ ШЕШҮ ЖОЛДАРЫ

Еліміздің болашағын ойлағанда ең алдымен есімізге жастар мәселесі, олармен әлеуметтік жұмыс жүргізу жайы еске түседі. Себебі, жастар жай ғана қоғамдағы адамдар санатының белгілі бір тобы ғана емес, олар – жас қуаттың, еңбек көзінің, идеялар мен тың ұсыныстардың бастамашысы, қоғамдағы қозғаушы күш, халықтың ең белсенді тобы. Жастар мәселесі – елдің болашағы туралы мәселе. Осы орайда жастармен әлеуметтік жұмыс жүргізу жайы маңызды болып отыр.

Әлеуметтік жұмысты жастармен жүргізгенде белгілі жасқа, сол сияқты жастар тобына олардың әлеуметтік қызмет ету қабілетін жақсарту немесе қалпына келтіру мақсатында көмек көрсетуге бағытталған кәсіпқой қызмет түсініледі. Жастармен жүргізілетін әлеуметтік жұмыстың басты міндеті олардың бойындағы мәселелерін дербес шешуін, нарықтық-экономикалық кезеңде әлеуметтік-экономикалық жағдайларға бейімдеу, өз бетінше өмір сүру дағдыларын үйрету және өзін-өзі басқару қабілеттерін қалыптастыру болып табылады. Бұл қызмет түрінің субъектісі – жастарға арналған әлеуметтік жұмыстар,

жастарға әлеуметтік көмек көрсету және қорғау, олардың бастамаларына қолдау көрсету жөніндегі мамандандырылған мекемелер болады.

Әлеуметтік жұмыс тәжірибесінде жастарға қызмет көрсететін мынадай орталықтар бар:

-Жастарға әлеуметтік-психологиялық көмек көрсету орталығы. Бұл жерде әртүрлі әлеуметтік қиын жағдайларға ұшыраған жастарға психологиялық, медициналық, педагогикалық көмек көрсетеді. Орталықта екі бөлім ашылған: әлеуметтік-құқықтық көмек бөлімі, оған қонақ үй, жатын жай, социотерапия мектебі, кәсіптік бағдар кабинеті, өндірістік кешен, еңбек биржасы, шешу бюросы, заң консультациясы кіреді; медициналық-психологиялық-педагогикалық көмек бөлімі, оған диагностика-психологиялық пункт, ата-аналарға арналған консультативтік пункт, оқушыларға арналған консультативтік пункт, анонимдік қабылдау кабинеті, дағдарысты стационар, дәрісхана және босуақытты пайдалану пункті кіреді.

-Жастарға арналған ақпарат орталығы. Ол жастар ісі жөніндегі органдарға, жастармен жұмыс істейтін ұйымдар мен мекемелерге, жастардың әртүрлі топтарына ақпараттық және әдістемелік қызмет көрсетеді. Жастардың заң, коммуникативтік, жеке, кәсіптік, білім, тұрғын үй және басқа проблемаларын шешу үшін әдістемелік қамтамасыз етуді ұйымдастырудан басқа орталық жастар арасындағы процестер туралы және жастардың ақпараттық қажеттіліктері туралы талдаулармен айналысады.

-Жасөспірімдер мен кәмелетке толмағандарды, түрмеден босанып шыққандарды қайта әлеуметтендіру орталығы. Бұл орталық қиын жағдайдағы жастарға консультативтік, әлеуметтік-құқықтық, кәсіптік және психологиялық көмек көрсетеді. Бұл орталық міндеті – жастардың криминогенді тобына көмек көрсету, олардың жұмыспен қамтылуына қол ұшын беру.

-Жастар мен жасөспірімдерге арналған консультациялық орталық. Телефон арқылы білікті, төтенше, анонимді, тегін психологиялық көмек береді. Орталықтың негізгі міндеттері:

- жастар мен жасөспірімдерге олардың әлеуметтік мәртебелері мен тұрғылықты жеріне қарамастан қазіргі заманғы білікті әлеуметтік-психологиялық көмек беру;
- психологиялық қиын жағдайда жүрген абоненттерге көмек беру, дағдарысты жағдайдан шығуына тұлғалық, рухани, шығармашылық жақтан дем беру;
- жасөспірімнің психологиялық мәселелері бойынша балаларға, жасөспірімдерге, жастарға, ата-аналарға және тәрбиешілерге телефон арқылы психологиялық кеңес беру;
- абоненттерге басқа да әлеуметтік қызметтермен және мамандармен байланыс орнату үшін ақпарат беру;

Жастардың проблемаларын олардың отбасы, білім беру және денсаулық сақтау, қоғамдық тәртіпті сақтау, мәдениетті дамыту, спорт және туризм жүйесінің қатысуынсыз, қолдауынсыз шешу мүмкін емес. Әлеуметтік қызметтердің қалыптасуы осы қызмет салаларымен қоян-қолтық байланысты болуы тиіс.

Әлеуметтік жұмысты іске асырудың бір басымдылығы болып жастарға арналған әлеуметтік қызметтер желісін құру және оларды жастардың қазіргі әлеуметтік-экономикалық мәселелерін жөкке шығарушы негізгі тетік ретінде пайдалану қажет.

Алты миллион қазақстандықтар тәуелсіздік жылдары дүниеге келген. Сол себепті тәуелсіздікті алған күннен бастап жастарға көп назар аударылып келеді. Мемлекеттік басқару жүйесінде барлық деңгейде мемлекеттік жастар саясатын жүзеге асыру бойынша қызмет жасауда. Еліміздің маңызды стратегиялық даму бағдарламаларының барлығында бірінші кезекте жастардың қызығушылықтары есепке алынған.

Республикамыздың Президенті бұйрығымен 2015 жылғы 9 ақпанда Қазақстан Республикасының мемлекеттік жастар саясаты бекітілген болатын. Ол Жалпыға бірдей адам құқығы жайлы Декларацияның ойлары мен принциптеріне сүйенді [1].

Жоғарыда көрсетілген Тұжырымдаманың негізінде Қазақстан Республикасының Үкіметімен «Қазақстан жастары» бағдарламасы бекітілді. Азаматтық қалыптасу кезеңінде бұл «Қазақстан жастары» бағдарламасының жүзеге асуы жастар жағдайын жақсарту, жас азаматтарды елдің әлеуметтік экономикалық жағдайын жақсартуға, балалар, жасөспірімдер, жастар денсаулығын жақсартуға салысуға шақыру, жастар мен балалар қоғамдық бірлестіктерін дамытуға белсендераласуына шақыру болды. Бұл бағдарлама мемлекеттік жастар саясатының дамуына әсер етті, жастардың әлеуметтік экономикалық және қоғамдық саяси жағдайларға қажетті алғышарттарды дамытуының негізін қалады.

Еліміздің дамуының маңызды стратегиялық сұрақтарының ішінде ерекше орынды жастар алады. Бұл қазақстандық мемлекеттің жастығын, жас ұрпақтардың өміріндегі маңызын баса айқындайды. Мемлекеттік жастар саясаты мемлекеттік институттармен байланысты, сондықтан оның даму темпі мен тиімділігі мемлекеттің мүмкіндіктерімен байланысты. Қазақстан Республикасының Президенті - Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан - 2050» Стратегиясында жастарды «жаңа курстың қозғаушылары» деп атап өткен болатын [2].

Мемлекеттік жастар саясаты – бұл елдегі жас азаматтарды қолдауға арналған мемлекетпен жүргізілетін әлеуметтік-экономикалық, саяси, ұйымдық және құқықтық шаралар жүйесі. Бұл жастар саясатының мақсаты жастардың өмірінің сапасын жақсарту, құқықтық кепілдіктер, саяси және экономикалық жағдай жасауда тұрақтылыққа қол жеткізу болып табылады. Бұл мақсат бір-бірімен байланысты екі міндетті анықтайды: біріншіден, өскелең ұрпақтың (жастар саясатының объектісі ретінде) әлеуметтік қалыптасуы мен дамуының объективті жағдайларын құру, екіншіден, қоғамның әр түрлі салаларында жастардың инновациялық қызметтеріне қолайлы жағдай жасау. Қазіргі кезде әлемдік қоғамдастық қызығушылық танытып, ерекше мән беріп отырған түрлі құндылықтар ел ертеңінің еңселі

болуында өзіндік үлес-салмағын байқатуда. Жастар саясатының негізгі мақсаты - жастардың азаматтық, әлеуметтік дербес тұлғалық қалыптасуын жүзеге асыру үшін қажет құқықтық, экономикалық, ұйымдастырушылық жағдайларды жасау мен нығайту [3, 23б.].

Мемлекеттік жастар саясаты іске асырады:

мемлекетіміздің тарихи және мәдени құндылықтарының басымдылығын білуді;

қоғамдағы ерекше әлеуметтік-демографиялық топ ретінде жастардың мүдделері мен қажеттіліктерін қамтамасыз етеді;

жастардың бойындағы адами және рухани қасиеттерді дамытады;

Қазақстандық отан сүйгіштікті қалыптастырады;

азаматтықты қалыптастырады;

жастардың бостандығы мен құқығын іске асырады;

мемлекеттік жастар саясатын қалыптастыру мен іске асыуын қарастырады.

Алға қойған мақсаттарды жүзеге асыру жастар саясатының мына бағыттарына басылымдық беруді көздейді:

Жастар бойынша патриотизмді қалыптастыру, жастардың ізгілікті әрі рухани дамуы.

Еңбек, білім беру және денсаулық сақтау саласындағы жастардың әлеуметтік құқықтарын қамтамасыз ету.

Жастардың әлеуметтік-экономикалық қажеттіліктерін дербес жүзеге асыруына жағдай жасау.

Жастардың денесін шынықтырып, интеллектуалдық дамуына жағдай жасау.

Жастардың қоғамдық игі бастамаларын қолдау мен ынталандыру.

Қазақстандық жастарды халықаралық мәдени, экономикалық, ғылыми және білім беру процестеріне тарту.

Мемлекеттің келесі бір бағыттарының бірі болып білім, еңбек және жұмыспен қамту саласындағы кепілдіктермен қамтамасыз ету. Қазақстан Республикасында мемлекеттік жастар саясатын дамытуды пайымдау мен, ағымдағы жағдайды талдау. Жастар — келешегіміздің негізі ретінде өз білімімен, жасампаз еңбегімен және күш-жігерімен өз болашағын құрудың жаңа мүмкіндіктерін алу қажет. Ол ХХІ ғасырда Жаңа Қазақстанның — дамыған, бәсекеге қабілетті және әлемдегі сыйлы мемлекетті қалыптастыруды белсенді жалғастыруы қажет. Мемлекеттік жастар саясатының 2050 жылға арналған тұжырымдамасының миссиясы осында жатыр.

Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жастар саясатының 2050 жылға дейінгі Тұжырымдамасының мақсаты табысты, толыққанды, бәсекеге қабілетті және патриот жас қазақстандықты қалыптастыру болып табылады. Тұжырымдама мақсатына қол жеткізу үшін міндеттерді екі бағытта шешу қарастырылып отыр:

1 -бағыт «Жастардың құндылық-патриоттық бағдарларын қалыптастыру»;

2 -бағыт «Жастардың экономикалық, әлеуметтік, инновациялық және шығармашылық әлеуеттерін дамыту»;

Бірінші кезеңде:

✓ «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне мемлекеттік жастар саясаты мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Заңы қабылданады;

✓ Орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдардың құзіреті мен өкілеттігі нақтыланады, олардың жауапкершілігі артады;

✓ Жергілікті атқарушы органдарға қарасты жастар саясаты мәселелері жөніндегі консультативті-кеңесші органдардың тиімділігі жүйелендіріледі және артады;

✓ Жастар саясаты мәселелері бойынша орталық және жергілікті атқарушы органдар қызметкерлерінің, жастар ұйымдары жетекшілерінің біліктілігі артады;

✓ Жастар саясатын талдау, мониторинг және болжау жүйесі құрылады;

✓ Экономиканың әртүрлі секторларының кәсіпорындарында жастар ұйымдары құрылады және жастар саясатының корпоративтік бағдарламалары қарастырылады;

✓ «Жастар практикасы», «Жасыл ел», «Дипломмен ауылға», «Жастардың кадрлық резервтері», «Мемлекеттік қызмет мектебі», «Жастар Отанға!» және өзге де жастар бастамалары өз жалғасын табатын болады;

Екінші кезеңде жастардың жастар саясатындағы қолданыстағы шаралармен қанағаттану деңгейі артатын болады, оның ішінде:

✓ жұмыспен қамту өкілетті органдарымен жұмыс іздеп келген жастар санынан жұмысқа орналасқандар үлесі 20%-ға артады;

✓ жастардың барлық деңгейдегі маслихаттардағы өкілеттілік деңгейі 14%-ға дейін өседі;

✓ мемлекеттік қызметкер жастардың мемлекеттік қызметкерлердің жалпы санынан үлесі 30%-ға артады, оның ішінде «А» корпусындағылар саны да өседі;

✓ жастарды жұмысқа орналастыру және жастардың кәсіпкерлік белсенділігін арттыру, оның ішінде жеңілдік несиелер арқылы арттыру шаралары жалғастырылады;

✓ білім беру органдарына қарасты мектеп оқушыларын кәсіби бағдарландыру жұмыстарын үйлестіретін қызметтер құрылады;

- ✓ жас кәсіпкерлерге қолдау көрсететін «Іске сәт!» арнайы жобасы жалғасады;
- ✓ жастардың санасында еңбек құндылықтарын арттыру бойынша «Еңбекқор» жобасы іске асырылады;
- ✓ табысты жас қазақстандықтың бейнесін танымал ететін «Отандастар» жобасы жалғасады;
- ✓ салауатты өмір салтын жастар арасында танымал ету үшін «Алға, Қазақстан!» жобасын іске асыру жалғасын табады;
- ✓ жастар ортасында ғылымның мәртебесін көтеру және оларды инновациялық жобаларды әзірлеуге тарту үшін «ҚарқынKZ» жобаларын іске асырады.

Соныдай-ақ, елбасымыз биылғы 2017 жылдың 31 қаңтарындағы жолдауында: « Мен сөзімді, әсіресе, жастарымызға арнағым келеді. Бүгін мен жариялаған Жаңа саяси және экономикалық бағыт сіздерге жақсы білім беруді, яғни бұдан да лайықтырақ болашақ сыйлауды көздейді. Мен сіздерге — жаңа буын қазақстандықтарғасенім артамын. Сіздер Жаңа бағыттың қозғаушы күшінеайналуға тиіссіздер. Мемлекет басшысы ретінде мен әрдайым сіздердің өсіп-өнулеріңіз үшін барлық жағдайды жасауға тырыстым. Әлемдік деңгейдегі университет, зияткерлік мектептер аштым, «Болашақ», «Жастар практикасы», «Жасыл ел», «Дипломмен ауылға» бағдарламаларын құрдым. Қазір мемлекеттік жастар саясатының жаңа тұжырымдамасы әзірленуде. Мемлекет сіздердің алдарыңыздан жаңа мүмкіндіктер ашылуы үшін барлығын жасауда. Олар — сіздердің ата-аналарыңыз тіпті ойлап та көрмеген мүмкіндіктер.Естеріңізде болсын: сіздердің табыстарыңыз — ата-аналарыңыздың табысы, туғандарыңыз мен туыстарыңыздың табысы, отбасыларыңыздың табысы, барлық отандастарыңыздың табысы, біздің Отанымыздың табысы», — деп, айтқан болатын [4].

Елбасының бұл сөздері әрбір қазақстандық жастың патриоттық рухын көтеретіні анық. Сапалы білім, тәрбие көрген жас ұрпақ интеллектуалдық ұлтты қалыптастырудың негізі болып табылады Ал,бүгінгі жас ұрпақтың тәрбиелі, білімді, сапалы, саналы азамат ретінде қалыптасуына елімізде жоғарыдаайтып өткендей көптеген жақсы бағдарламалар жүзегеасуда. Қазіргі жастар саясаты ХХІ ғасырдаеліміздің стратегиялық дамуының негізгі бағыты болып отыр. Әрбір мемлекеттің бәсекеге қабілеттілігі ең алдымен жастарға байланысты болғандықтан, Қазақстан жастары мемлекеттік жастар саясатын нығайтуды қолдайды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының мемлекеттік жастар саясаты 2015ж 9 ақпан.
2. Қазақстан Республикасының «Қазақстан - 2050» Стратегиясы
3. Әбдіқалықова Г.Н. Мемлекеттегі жастар саясаты - жастармен жүргізілетін әлеуметтік жұмыстардың негізі // Айқын-23бет, 30.08.16.
4. Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы 2017 жыл 31 қаңтар

Жосалбаева Г.М., 3 курс ҚКЭУ

ғылыми жетекші: Әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік саяси пәндер кафедрасының аға оқытушысы, магистр **Исина С.С.**

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ОТБАСЫЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК МӘСЕЛЕЛЕРІ, ЖӘНЕ ОНЫҢ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Отбасы - қоғамның пайда болуында ең негізгі элемент. Ата-ананың үгіт-насихаты, түсіндіруі олардың үлгі-өнегесі, үйдегі ахуал, отбасының психологиялық тынысы арқылы баланың әдеті, мінез-құлқы, жақсы-жаманды бағалау критерийі қалыптаса бастайды. Нақты өмірде адамдар арасындағы өзара қарым-қатынас әр түрлі, әр түрлі отбасы типтері өмір сүреді. Қоғам әрқашан өзгеріп отырады, соған байланысты отбасы қарым-қатынастары, түрлері де өзгереді.

Проблемалы отбасы деп өмір жолдарындағы ерекше қиындықтағы жағдайлар пайда болып, некенің тұрақтылығына соққы әкелетін (мысалы, баспананың болмауы, жұбайлардың біреуінің ауыр немесе ұзақ мерзімді ауруға шалдығуы, отбасын қамтамасыз етуге қажетті қаражаттың жоқтығы, қылмыс жасап бас бостандығынан ұзақ мерзімге айырылу және тағы басқа сияқты болатын өмірлік жағдайлар) мәселелері бар отбасыларды айтуға болады [1, б. 117].

Қазіргі қазақстандық отбасымен байланысты мәселелерді мынадай топтарға бөліп көрсетуге болады:

1. әлеуметтік-экономикалық;
2. әлеуметтік-тұрмыстық;
3. әлеуметтік-психологиялық;
4. босану және отбасын жоспарлау проблемалары;
5. отбасы тұрақтылығының проблемалары.

Бұл топта отбасының өмір сүру деңгейіне, оның бюджетіне, аз қамтамасыз етілген отбасының үлес салмағына және кедейлік көрсеткішінен төмен тұратын отбасыларына, көп балалы және жас отбасыларының арнайы мұқтаждығы мен қажеттілігіне, материалдық көмектің мемлекеттік жүйесіне байланысты проблемаларды жатқызамыз.

Әлеуметтік-тұрмыстық проблемаларына жекелей тоқталып өтетін болсақ, бұл топқа отбасын тұрғын үймен қамтамасыз етумен, өмір сүру жағдайымен, сондай-ақ орташа отбасылардың тұтынушы бюджетімен,

аз қамтылған отбасылардың үлесімен және кедейлік көрсеткішінен төмен тұратын отбасылары мен көп балалы және жас отбасыларының материалдық қиыншылықтарымен байланысты проблемаларды айтуға болады. Отбасылардың әл-ауқатының деңгейі тікелей осы отбасында тәрбиеленіп жатқан балалар санына байланысты болып келеді. Төрт немесе одан да көп балалы және толық емес отбасыларының арасында өмір сүру деңгейінен төмен жан басына шаққандағы орташа табысы отбасы үлесінің 93,6 %-н құрайды екен. Әсіресе, өмір сүру минимумынан төмен, жан басына шаққандағы орташа ақшалай табыстар 58,4%-ы отбасында тіркелген, бір жарым жасқа дейін баланың күтімі үшін берілген демалыс кезінде жәрдемақы алатын көбінесе жас отбасылар болып табылады. Қарамағындағы адамды асырау бойынша отбасының қажеттілігін қамтамасыз етпейтін еңбекақының төмен деңгейі, әлеуметтік төлемдердің мөлшері өмір сүру құнының өсуінен төмен болуы, кәмететке толмаған балалары бар отбасылар арасында кедейліктің кең таралуына әсер ететін факторлар болып саналады.

Ал, әлеуметтік-психологиялық проблемаларына кең көлемдегі проблемаларды айтамыз. Олар:

1. таныстықпен неке құру серігін таңдаумен;
2. неке-отбасылық бейімдеумен;
3. отбасылық және отбасы ішіндегі рөлдердің келісуімен;
4. тұлғалық автономиясымен және отбасындағы орнығумен байланысты.

Бұдан басқа, оларға жұбайлық үйлесімділік, отбасылық дау-дамай, отбасының кіші топ ретінде ұйымдасу проблемалары жатқызамыз. Әлеуметтік-психологиялық проблемалар, сонымен қатар оқушыларды, студенттерді, жұмысшыларды, зейнеткерлерді, кәсіпкерлерді, яғни халықтың әр түрлі категорияларын мазасыздандырады. Статистика мәліметтері бойынша, достармен қарым-қатынас, эмоционалды көңілінің бұзылуы, жалғыздық проблемалары бойынша кеңес алушылардың үлесі өте жоғары болып келеді екен.

Бұл отбасылар объективті немесе субъективті себептерге байланысты өмір сүру қиыншылығы жағдайындағы отбасылар. Олар мемлекеттік әлеуметтік қорғау мен әлеуметтік қызмет көрсету жүйесінің тарапынан көмек қажет етеді. Осындай отбасыларға төмендегілерді жатқызамыз:

- босқындар мен мәжбүрлі көшіп-қонушы отбасылар;
- аз қамтамасыз етілген отбасылар;
- құрамында мүгедегі бар отбасылар;
- көп балалы отбасылар;
- толық емес отбасылар;
- жұмыссыз азаматтардың отбасылары;
- қиын баласы бар отбасы;
- қақтығысты отбасылар, ата-ана, бала қатынасының бұзылуы;
- ішімдікке салынған, аморалдық өмір сүретін отбасылар;

Көп балалы отбасы деп үштен артық балалары бар отбасы танылады. Бала көп туылатын аудандарда ол одан да асатын туыстарымен бірге тұратын күрделі отбасылар да баршылық. Оның басты себебі экономикалық дәрменсіздік. Сонымен қатар отбасылар саны, баласыз болуы және оның саны бойынша да бөлінеді. Көп балалы отбасылар «төрт және одан да көп балалары бар» отбасылар елімізде 16%-ды құрайды. Көп балалы отбасын мынандай түрлерге бөліп қарастырамыз:

- Ата-аналары өздерінің балаларын жақсы көретін және саналы түрде олардың болуын қалайтын отбасы. Мұндай отбасында бала ең негізгі құндылық болып саналады, сондықтан ата-ана бала үшін қолдан келгеннің бәрін жасауға тырысып бағады.

- Ата-ана саналы түрде баланың көп болғанын қаламайды. Мұндай отбасында үшінші және одан кейінгі балалар жоспарлау мен мәжелеудің жоқтығынан пайда болады. Сонымен бірге, мұндай отбасы мысалы, егіз немесе үш бала босанудың, екіқабаттықты үзуден жасанды түсік тастауына тыйым салудың салдарынан және діни сеніміне қарай түсік жасаудан бас тартуға байланысты қалыптасады екен.

- Әрқайсысында балалары бар, екі толық емес отбасын біріктіру нәтижесінде құрылған отбасы.

- Көп баланың өмірге келуін сәтсіздіктің пайда болуы деп санайтын отбасының негізгі қаражаттары бала үшін алатын түрлі жәрдемақылар мен жеңілдіктер болып табылады. Көптеген жағдайда ішімдікке салыну немесе нашакорлыққа салынған отбасында бала ретсіз жыныстық қатынас салдарынан пайда болады. Мұндай ата-аналар өздерінің парыздарын түсінбейді, мемлекет баланы қамтамасыз етуге міндетті деп санайды. Отбасы типтері өзара қарым-қатынас стилін қажетті әлеуметтік және өзге де көмектің көлемі мен сипатын анықтауға мүмкіндік береді.

Көп балалы отбасының негізгі проблемалары:

- 1) Материалдық - әр бала дүниеге келген сайын отбасының табысы кеми түседі;
- 2) Толыққанды - тамақпен, киіммен, тұрғын-үймен қамтамасыз ету мәселелері;
- 3) Жоғарыда аталған проблемалардың салдарынан болатын денсаулыққа байланысты проблемалар (басқа отбасының балаларына қарағанда көп балалы отбасының балалары жиі ауыратыны белгілі);
- 4) Әлеуметтік-экономикалық күрделі жағдайларға байланысты ажырасу санының көбеюі;
- 5) Оқу саласындағы проблемалар (мұндай отбасы балаларының толыққанды білім алу жағдайы мен мүмкіншіліктері басқаларға қарағанда төмен);

6) Балаларды тәрбиелеу проблемалары (мұндай отбасындағы балалар көбінесе қараусыз болады; еңбекке ерте араласады; ата-аналар отбасындағы өзара қарым-қатынасты, өзіне-өзі қызмет етуді, тапсырмаларды бөлуді ұйымдастыра білмейді);

7) Көп балалы отбасындағы тіршілік ерекшеліктеріне байланысты балалардың жеке проблемалары.

8) Көп балалы отбасындағы тіршілік ерекшеліктеріне байланысты балалардың жеке проблемалары (тым қатаң бақылау баланың өз бетімен шешім қабылдаудағы еркіндігін шектейді, бала томаға-тұйық бола түседі; басқалармен араласудың аздығынан, бала бойын жаза алмайды; демалысын өткізу қиындыққа түседі);

9) Көп балалы отбасына қоғамның көзқарасының өзгеруіне байланысты және т.б.

Отбасында ауру адамның болуы, отбасы мүшелерін нервтік-психикалық, патологиялық, эмоционалды, денелік қысымға түсіріп, ертеңгі күніне сенімсіздікпен қарауға жеткізеді. Бұл қиындықты объективті және субъективті деп екіге бөлеміз. Объективті түрінде отбасы ережесі мен ырғағы бұзылып, қаржы жұмсау көбейе түседі. Ал субъективті қиындық түріне бір отбасы мүшесінің психикалық ауруына түрлі уайымдау мен эмоционалды реакциялар кіреді; ауру адамға еш көмек бере алмайтынына қынжылу, әлсіздену; мінез-құлықтағы өзгеріс, түсінбестік, қорқу сезімі; депрессия; көңілінің қалуы; фрустрация; жанайқайы, ұрыс-керістің жиі туындауы.

Студенттік отбасы деп ерлі-зайыптылардың екеуінде студент болып табылатын отбасы. Мұндай жас отбасында ерлі-зайыптылардың жасы 25- тен, ал отбасылық стажы 5 жылдан аспауы керек.

Жастардың жалпы көзқарастарының байланыстылығына, қызығушылықтарына, жалпы мақсаттары мен дүниеге деген көзқарастарына қарамастан, олардың көпшілігі отбасылық өмірдің алғашқы сәттерінен бастап ажырасуға әкеп соқтыратын мәселелерімен қақтығысады. Әл-ауқаттың жағдайсыздығы, тұрақсыз табыс, бөлек баспананың болмауы - мұның бәрі жас отбасылардың ішінде арақатынастардың бұзылуын тудыратын себептер. Бірақ жас студенттік отбасылардағы ең маңызды мәселе - баланың тууы болып саналады. Себебі оқуды баланы тәрбиелеу, тұрмыс және отбасын құру мәселелерін шешумен бірге қиыстыру үлкен өмірлік тәжірибе мен шыдамдылықты қажет етеді. Жас отбасының барлық қиындықтарды жеңудегі жетістігі мен тіршілігі негізінен мемлекеттің демеуі мен ықпалына байланысты

Бедеулік мәселесі барлық елдерге тән құбылыс. Қазір елімізде отбасылардың 15-20 пайызы осындай жағдайға душар болған. Бедеуліктің басты екі себебі бар. Бірінші - ол экология. Адам қиындықты қолдан жасайды. Қазір ғылыми-техникалық үрдістердің дамып жатқан кезі. Ал одан бөлініп жатқан химиялық заттарды ауамен бірге жұтамыз. Күнделікті тағамда да химиялық заттар толы. Осының салдарынан адам ағзасында гендер өзгеріске ұшырайды. Ал екінші себеп ол - қазіргі сексуалды революция. Ерте жыныстық қатынастар, кездейсоқ жыныстық қатынастар. Солардың себебінен болатын қабыну процестері әйелде еректеде кездесіп жатыр. Соның себебінен екеуінде ұрық азаяды. Оның сапасы төмендейді. Өз-өздеріне жауапсыз қараудың салдарынан отбасында жанжал туындап, некенің бұзылуына әкеліп соқтырады.

Отбасының бүгінгі таңдағы әлеуметтік-экономикалық проблемаларының ішіндегі көкейкесті, өміршеңдігін жоймайтын әлеуметтік мәселелерінің бірі- жұмыссыздық. Жұмыссыздық көрсеткіші елде төмендеп келеді, дегенмен, бұл да әлі толық шешімін таппаған проблема. Жұмыссыздықтың салдарынан күнкөрістің қиындауы шаңырақтағы проблеманы одан әрі ушықтыра түседі. Осындай жағдайда отбасын асырау, әсіресе тұрақты жұмысы немесе арнайы мамандығы жоқ адамдарға қиын тиеді.

Ажырасу дегеніміз - некені ресми түрде бұзу. Қазіргі кезде бүкіл әлемде ерлі-зайыптылық пен отбасы мәселелеріне баса көңіл бөлу ажырасу деңгейінің жоғарылауына байланысты. Өзгеріп отыратын қоғам жағдайында біздің елімізде ажырасу деңгейіне әсер еткен себептер: әйелдердің кәсіптік қызметке жаппай кірісуі, діннің өз күшін жоғалтуы, халықтың білімділігінің және жалпы мәдениетінің едәуір артуы, соның нәтижесінде некеге деген талаптың көтерілуі, ажырасуға қатысты заң нормаларының әлсіздігі, жыныстық моральдың бұрмалануы.

Ажырасу себептері: сотта талқылау барысында 1-ші орында мінез-құлқының сәйкессіздігі, 2-орында-жұбайының адалсыздығы тұр. Тағы бір себеп- ішкілікке салыну. Жиі кездесетін себептер: отбасын құруға мүдделі болмау, жыныстық өмірге қанағаттанбаушылық, бір-біріне нашар қарау, қаржы мәселесі бойынша келіспеушілік, қызғану, балалы болмау, аурулар. Өте сирек кездесетін себептер: ерлі-зайыптылардың саяси немесе діни көзқарастарының келіспеуі [2, б. 145].

Қазақстандық отбасылардың әлеуметтік мәселелерін шешуде ұсынылатын модельдер

Отбасы психотерапиясы — жағымсыз психологиялық симптоматиканы жою және отбасылық жүйенің қызметін арттыру мақсатында психотерапевтік және психокоррекциялық әдістердің көмегімен жанұя жүйесіндегі қатынастарды модификациялау болып табылады. Психотерапияның мақсаты отбасылық қатынастардың үйлесімділігін қалыптастыру, отбасындағы өзара түсіністікті жақсарту, ерлі-зайыптылардың бір-біріне деген жағымсыз эмоциялық бағдарларын жою.

Демографиялық көзқарас бойынша некенің басты мақсаты — тұрақтылық, яғни адамзаттың сақталуын қамтамасыз ету. Ажырасудың қазіргі таңда орын алуының бірнеше себептері бар. Біріншіден, Кеңес дәуірінде Қазан төңкерісіне дейін діннің дәмін татқан иманды қарт аналар мен аталар ажырасуды масқара санап, жастарды тиып отырды. Екіншіден, ажырасуға Кеңес кезеңінде де «моральдық азғындау» деген көзқарас қалыптасқан. Дәстүрге байланысты қазақ халқы ешуақытта ажырасуды құптамаған. Ислам дінінде ажырасуға жеңіл түрде қарауға тиым салынған [3, б. 259]

Елімізде мемлекет тарапынан отбасы институтын қолдау үшін көп жұмыстар атқарылуда. Экономиканың өсуімен халықтың кірісінде артуда, ана мен баланы қорғауға, балаларға, көп балалы отбасыларына, мүгедектерге берілетін мемлекеттік жәрдемақылар, зейнетақылар мөлшері өсуде.

Сонымен қатар, бүкіл әлемдегі секілді, отбасы институты қазіргі таңда біздің елдеде дағдарысты кезеңді бастан кешуде. Толық емес отбасылар мен некесіз туылған балалардың саны азаятын емес, өйткені азаматтардың, әсіресе жастардың елеулі бөлігі шет елдің өмір салтына еліктеп, заңды некеге тұрмай өмір сүреді. Бұл үрдістер көп жағдайда зорлық-зомбылықтың, қылмыстың, аурудың өсуі сияқты жағымсыз әлеуметтік проблемалар белең алуына себепші болып отыр.

Жалпы отбасылық және демографиялық саясаттың проблемаларын тек экономикалық жолмен шешу мүмкін емес. Ғасырлар бойы қалыптасқан отбасылық дәстүрлер мен құндылықтарға негізделген қазақстандық отбасы мәртебесін нығайтып және қолдау арқылы көптеген проблемаларды шешуге болатынын түсінетін уақыт жетті. Атап айтқанда, туу, отбасы мүшелерінің денсаулығын нығайту және ұлттың болашағы – жас ұрпақты тәрбиелеу мәселелерін отбасының әлеуетін пайдалана отырып шешуге болады.

Елбасының Жолдауында оқыту үдерісінің тәрбиелік құрамдасын күшейту қажеттігі және олар – патриотизм, мораль мен парасаттылық нормалары сияқты құндылықтарды барлық оқу орындарында сіңірілуіне тиістігі міндеттелді. Сондықтан, барша қоғам болып, ең алдымен әр отбасымен және мектептермен бірлесе отырып, осы бағытта жұмысты күшейтуіміз қажет. Бала туу фактісі және көп балалы аналардың саны өсіп келеді. Бала туудың өсуіне – отбасы табысының артқаны, медициналық қызметтің сапасы жақсарғаны, әлеуметтік жәрдемақылар мен тұрғын үй мәселесінің шешімін тапқаны сияқты жекелеген факторлар да әсер етеді.

Деректерге жүгінсек, елімізде 2-3 адамдық отбасылардың үлес салмағы 5-7 адамдық отбасылардан әлдеқайда жоғары. Мәселен, 2 адамнан тұратын отбасылардың саны 30,1 пайыз болса, үш адамды жанұялар 26,7 пайыз. Ал алты адамнан тұратын жанұялар 5,6 пайызды құраса, жеті адамнан тұратын отбасылар халықтың бар болғаны 1,9 пайызы ғана. Жоғарыда аталған гендерлік саясат, азаматтық неке, абырой іздеп, мансап қуу сияқты құбылыстардың бәрі өзгелерге еліктеуіміздің салдары болса керек. Олай болса, бұл дертке шалдықпай, дәстүрлі қазақы отбасын қалыптастыруға ұмтылған жөн.

Әдебиет тізімі:

1. Асанова Г. «Отбасы – бастапқы тәрбие мектебі», Алматы.: Жалын, 2015.
2. Ковалев С.В. Психология современной семьи – М.: Речь, 2014.
3. Макаренко А.С. Ата-аналар кітабы., М.: Спб, 2012.

Кәрімхан Ә., ҚҚЭУ, СР-31к тобы

ғылыми жетекші: п.ғ.д., профессор **Минжанов Н.А.**

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНДА ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҮРГІЗІЛЕТІН ЖҰМЫС

Девиантты мінез-құлық (лат. *deviatio* - ауытқу) - жалпыға ортақ ережелерден ауытқитын әлеуметтік іс-әрекет, осы ережелерді бұзатын адамдар мен әлеуметтік топтардың қылықтары; қабылданған құқықтық немесе моральдық нормаларды бұзған адамның мінез-құлығы.

Кең мағынасында девиантты мінез-құлық кез келген әлеуметтік ережелерден (мысалы, оның ішінде жағымды: батырлық, аса еңбек-қорлық, альтруизм, өзін құрбан ету, аса үлкен рөл ойнау, жетістіктермен қатар, жағымсыз: қылмыс, қоғамдық тәртіпті бұзу, адамгершілік ережелерін, дәстүрді, әдет-ғұрыптарды аттап өту, өзіне-өзі қол жұмсау және т.б.) ауытқушылықты білдіреді.

Ал, тар мағынасында қалыптасқан құқықтық және өнегелік ережелерді тек белінен басып, аттап өту деп түсініледі. Мұндай девиантты мінез-құлық әлеуметтік өмірді ыдыратып, әлеуметтік аномияға әкеп соқтырады. Ол конформизмге қарама-қарсы. Девиантты мінез-құлық әлеуметтік себептері қоғамның мәдени құндылықтары мен оларға қол жеткізудің әлеуметтік қолдау тапқан құралдарының арасындағы алшақтықта (Р.Мертон), әлеуметтік құндылықтардың, ережелердің, қатынастардың әлсіздігі мен қарама-қайшылығығында (Э.Дюркгейм). Девиантты мінез-құлыққа жауап ретінде қоғам немесе әлеуметтік топ арнайы әлеуметтік санкциялар қолданып, өз мүшелерін ондай қылықтары үшін жазалайды.

Девианттық мінез-құлық тұжырымдамасын қалыптастырған француз әлеуметтанушысы Эмиль Дюркгейм болып табылады. Ол әлеуметтік девиацияны түсіндіру үшін аномия тұжырымдамасын ұсынды.

«Аномия» термині француз тілінен аударғанда ұжымның, заңның болмауы. Ал, Роберт Мертон мінез-құлық ауытқушылығының себебін қоғамның мәдени мақсаттары мен оған жетудің әлеуметтік мақұлданған жолдарының арасындағы үйлеспеушілік деп түсіндіреді. Девиантты мінез-құлықтың сыртқы физикалық жағдайларына климаттық, геофизикалық, экологиялық факторларды енгіземіз. Мысалы, шу, геомагниттік, өзгеріс, таршылық, т.б жағдайлар үрей туғызып агрессивті және басқа да қажетсіз мінез-құлықтың көрінуінің бір себебі болады.

Девиация бірнеше типтен тұрады: девиантты, делинквентті және криминалды мінез-құлық.

Девиантты мінез-құлық - әлеуметтік нормалар мен ережелерге сәйкес келмейтін мінез-құлықты айтады. Ол ауытқыған мінез-құлықтың бір түрі. Кейбір әдебиеттерде бұл типті «антидисциплиналық» деп те атайды.

Оның көрсеткіштеріне: агрессия, демонстрация, оқудан, еңбектен бет бұру, үйден кету, алкоголизм, наркомания, қоғамға жат қылықтар, жыныстық жат мінез-құлық, суицид т.б. жатады.

Делинквентті мінез-құлық. Ол заң бұзушылықпен ерекшелінеді. Оның мынадай типтері бар:

1. Агрессивті-зорлаушылық мінез-құлық. Бұл жеке тұлғаға көрсетілетін дөрекілік, төбелес, күйдіріп-жандыру сияқты жағымсыз іс-әрекеттерде көрініс береді.

2. Ашкөздік мінез-құлық (корыстное поведение): майда ұрлықтар, қорқытып-үркіту, автокөлік ұрлау т.б. жалпы материалдық пайдакүнемдікке байланысты жат мінез-құлық.

3. Наша сату және тарату.

Криминалды мінез-құлық заң бұзушылық болып табылады. Балалар сот үкімі арқылы жасаған қылмысының ауырлығына байланысты жазаланады[1, б. 344].

Әлеуметтік, саяси нормалар мен ережелерді бұзу маңызды және маңызсыз, саналы және санасыз болуы мүмкін. Қоғамдық нормалар мен ережелердің бұзушылығының барлығы девианттық мінез-құлыққа жатады. Осыдан кейін девианттық мінез-құлық әртүрлі формаларға бөлінеді. Қазіргі жағдайда девианттық мінез-құлықтың негізгі формаларына, қылмысты, ішімдікке салынуды, нашақорлықты, өзіне-өзі қол салуды, психологиялық ауытқуды жатқызуға болады.

XX ғасырдың 30-шы жылдарындағы зерттеулер, әлеуметтануда Чикаго мектебі деп аталған мектептің өкілдері жүргізген, қалалар ішіндегі қылмыстың әртүрлі деңгейін анықтаған: ең «қылмысты аудандар» деп әлеуметтік тәртіп бұзудың жоғары дәрежесі бар аудандар айқындалған. Десек те, бүгінге дейін қылмыстық мінез-құлықтың қалыптасуындағы биологиялық пен әлеуметтіктің арақатынасы пікірсайыстық проблема болып қалып отыр.

Зерттеушілердің атап көрсеткеніндей, негізгі сапалық көрсеткіштері бойынша біздің еліміздегі қылмыстың өрістеуі жалпы әлемдік тенденцияларға жақындау. Индустриалды елдерге қарағанда әзірге бізде қылмысты тіркеу деңгейі төмен, бірақ қылмыс санының арту қарқыны өте жоғары. Осымен байланысты қылмыстың сандық және сапалық шынықтыру табылдығының бар екенін ескеру қажет, бұның сыртында ол қылмыстық, заң қорғау проблемаларынан саяси мәселеге айналып кетеді.

Әлеуметтану ғылымында бүгінгі күнге дейін аддикция проблемасы аз зерттеліп отырғанын айтуымыз қажет (аддикция – бірдемеге зиян жасауға бейімділік). Бұл құбылыстың пайда болу және өту механизмін түсінбейінше, менің көзқарасымша, ішімдікке салынуға, нашақорлыққа және басқа да девианттық, деструктивтік мінез-құлық формаларына талдау жасау қиын.

Аддиктивтік мінез-құлықтың мәні белгілі бір нәрселерге немесе қызмет түрлеріне кейбір заттарды қабылдау арқылы немесе назар тоқтату арқылы өзінің психикалық жай-күйін өзгертуге ұмтылуға саяды. Мұндай заттарды тұтыну, нәрсеге немесе әрекетке байланып қалу үрдісі эмоцияның интенсивті дамуымен қоса жүреді және адам өмірін басқара бастайтындай, аддикцияға қарсы әрекет ететін оның ерік-жігерінен жоятындай шамаға жетеді. Мінез-құлықтың мұндай формасы психологиялық қиындықтарды көтеруі төмен, өмір жағдайларының тез ауысуларына нашар бейімделетін, осымен байланысты психофизиологиялық комфортқа жылдам және оңай жетуге ұмтылатын адамдар үшін тән. Аддикция олар үшін шынайы өмірден қашудың әмбебап құралына айналады. Аддиктивтік мінез-құлық типіндегі адамдар өздерін қорғау үшін психологияда «қалауынша ойлау» деп аталған механизмді пайдаланады: себеп-салдар байланыстары логикасына қарамастан олар шынайы деп тек өздерінің қалауына сәйкес келетіндерді есептейді. Нәтижесінде тұлғааралық қатынастар бұзылады, адам қоғамнан қол үзеді. Қандай заттар, нәрселер немесе әрекеттер аддиктивтік мінез-құлық формасындағы адамдар үшін құрал бола алады? Бұл есірткілер, ішімдіктер, шылым, құмар ойындар (компьютерлікте қоса есептегенде), ырғақты музыканы ұзақ тыңдау, сондай-ақ адамның өмірлік маңызды міндеттерінен бас тартып, қызметтің қандай да бір түріне толықтай батуы[2, б. 56].

Девиацияның негативті формалары әлеуметтік патология болып табылады: алкоголизм, токсикомания, нашақорлық, жезөкшелік, суицид, заң бұзушылық және қылмыскерлік. Олар жалпы қоғамға, айналадағы адамдарға және ең бірінші өздеріне үлкен зиян келтіреді.

Девиацияны зерттеуші көптеген ғалымдар девиантты мінез-құлықтың пайда болу факторларын түрліше түсіндіреді. Біріншілері оларды екі үлкен топқа ішкі және сыртқы факторлар деп бөлсе, екіншілері оларды бөлмей:

- жанұяда берекенің болмауы;
- ата-ананың «ерекше» қамқорлығы;
- өмірде кездесетін қиыншылықтар мен күйзелістерді жеңе алмау;
- өмірлік дағдының болмауы, айналысындағы адамдармен, құрбыларымен жарасымды қатынасқа түсе алмауы;
- сырттан келген қысымға төтеп бере алмау, өз бетінше шешім қабылдай алмау, сынаушылық ойды дамыта алмау;
- психоактивті заттарды жиі пайдалануы;
- мектептерде психологиялық көмек көрсету қызметінің нашар дамуы;

- балалар мен жасөспірімдердің бос уақытының проблемалары

Үшіншілері оларды негізгі бес факторға бөліп қарастырады. Оларды жекеше қарастыратын болсақ:

1. Биологиялық факторлар – баланың әлеуметтік бейімделуіне кедергі жасайтын физиологиялық және анатомиялық жағымсыз ерекшеліктер. Оларға мыналар жатады:

- ұрпақтан-ұрпаққа берілетін немесе ананың жүкті болғанда дұрыс тамақтанбауы, арақ-шарап, нашақорлы заттарды пайдалануы, темекі тартуы, ананың физикалық, психикалық т.б. сырқаттары себеп болатын генетикалық факторлар: ақыл-ой дамуының бұзылуы, есту, көру кемшіліктері, жүйке жүйесінің зақымдауынан пайда болған денедегі кемшіліктер.

- психофизиологиялық факторлар: психофизиологиялық күш, дау-жанжал, келіспеушілік жағдайлар, адам организмдеріне кері әсер ететін, қоршаған ортаның химиялық құрамы, соматикалық, аллергиялық, токсикалық ауруларға душар ететін энергетикалық технологияның жаңа түрлері;

- физиологиялық факторлар: сөйлеу дефекттері, адам бойындағы соматикалық кемшіліктер.

Бұлардың бәрі адамның қоршаған ортаға, жеке адамдарға деген жағымсыз қарым-қатынасын тудырады, ал балалар болса, өзіндік сезім мен танымдық деңгейіне байланысты, құрбы-құрдастары арасында, ұжымда еркін сезіне алмайды, қатынасы бұзылады.

2. Психологиялық факторлар. Бұған баладағы психопатологиялар мен мінездегі кейбір қасиеттердің басым болуы т.б. жатады. Бұл ауытқушылықтар жүйелік-психикалық ауруларда, психопатияда, неврастенияда т.б. көрінеді. Акцентуациялық сипаттағы мінезді балалар өте ашушаң, дөрекі болады. Оларға міндетті түрде әлеуметтік-медициналық реабилитация, сонымен қоса, арнайы ұйымдастырылған тәрбиелік жұмыстар жүргізу керек. Баланың әрбір даму сатысында, олардың психикалық қасиеттері, тұлғалық және мінездегі ерекшеліктері қалыптасып, дамып отырады. Бала даму барысында әлеуметтік ортаға бейімделуі немесе керісінше бейімделмей, жатсынып кетуі мүмкін. Егер, балаға ата-ананың жылуы, махаббаты, ықыласы жетіспесе, онда, ол ата-анасынан шеттеніп кетеді. Шеттену - невротикалық реакциялар, қоршаған ортамен қатынастың бұзылуы, сезімдік (эмоционалдық) тепе-теңсіздік және суықтық, ашуланшақтық, психикалық аурулар және психологиялық патологиялар сияқты жағымсыз мінез-құлықтың пайда болуына жол ашады. Егер, балада адамгершілік құндылықтар қалыптаспаса, онда, ол пайдакүнемдік, қанағатсыздық, зорлаушылық, дөрекілік т.б. сияқты жағымсыз қасиеттерге бейім тұрады.

3. Әлеуметтік-педагогикалық факторлар. Олар мектептік, отбасылық, қоғамдық тәрбиедегі кемшіліктердің нәтижесінде, баланың оқудағы үлгермеушілігіне байланысты. Мұндай балалар көбінесе мектепке дайындығы жоқ, үйге берілген оқу тапсырмаларына және бағаларға парықсыз қарайтындар. Бұның бәрі баланың оқудағы бейімсіздігін көрсетеді. Оқушының оқудағы бейімсіздігінің (дезадаптация) қалыптасуы мынадай сатылардан өтеді:

- оқудағы декомпенсация – баланың жалпы мектепке деген қызығушылығы жоғары, бірақ бір немесе бірнеше пәнді оқуда қиыншылықтарға тап болуынан;

- мектептік бейімсіздік (дезадаптация) – бала сабаққа үлгермеуімен қатар, оның мінез-құлқы өзгеріп, мұғалімдермен, сыныптастарымен қарым-қатынасы бұзылып, сабақтан қалуы көбейеді немесе мектептен біртіндеп қол үзе бастайды;

- әлеуметтік бейімсіздік – баланың оқуға, мектепке, ұжымға деген қызығушылығы жойылады, асоциалдық топтармен араласып, алкогольге, нашақорлыққа қызыға бастайды;

- криминалдылық – кейбір отбасындағы әлеуметтік жағдайдың өте төмен болуы, балаларды да өз ортасындағы әлеуметтік теңсіздікке әкеледі, ал мектеп оқушысы, жасы жетпегендіктен жұмыс істей алмайды, содан барып олар қылмысты іс-әрекеттермен айналыса бастайды.

Баланың психоәлеуметтік дамуындағы ауытқушылықтардың негізгі факторы - ата-ана. Баланың бойындағы асоциалды мінез-құлықты қалыптастыратын отбасы қатынасының бірнеше жағымсыз стилдері бар:

- дисгармонды стиль - бір жағынан ата-ана баланың барлық тілектерін орындайды, үлкен қамқорлық жасайды, екінші жағынан конфликті жағдайларға баланы итермелейді;

- тұрақсыз, конфликті стиль – толық емес отбасындағы, ажырасу кезіндегі, ата-ана мен балалар бөлек тұрған жағдайдағы тәлім-тәрбиелік кемшіліктерден туындайды;

- асоциалды стиль - ата-ананың арақ ішуі, нашақор заттарды пайдалануы, криминалды іс-әрекет, аморальді өмір сүру жағдайы, отбасылық қаттыгездік, зорлаушылық жатады.

Балаға көрсетілген қаттыгездік қатынасқа жататындар: қинаушылық, физикалық, эмоционалды, жыныстық зорлық-зомбылық. Мұндай іс-әрекетке душар болған балалар қалыпты түрде даму көрмей, қоршаған ортаға бейімделе алмай қалады. Соның әсерінен, бала өзін жаман, керексізін деп сезінеді. Баланың қаттыгездікке жауап беру түрі баланың жасына, тұлғалық ерекшелігіне, әлеуметтік тәжірибесіне байланысты. Психикалық реакциялардан басқа (қорқыныш, үрей, ұйқының бұзылуы, тәбеттің болмауы т.б.) балалардың мінез-құлқы да өзгереді: агрессия жоғарылайды, төбелескіш, өзіне сенімсіз, ұялшақ, өзіне деген бағасы өте төмен болады. Зерттеулерге қарағанда, зорлық-зомбылықты көп көрген балалар өскенде зорлаушы рөлінде болуды қалайды.

4. Әлеуметтік-экономикалық факторлар. Әлеуметтің теңсіздігі, қоғамның кедей және бай болып бөлінуі, жұрттың кедейленуі, жұмыссыздық, инфляция, әлеуметтік кернеу, т.б.

5. Моралді-этикалық факторлар. Қазіргі қоғамның адамгершілік қасиеттерінің деңгейі төмен болуы, рухани құндылықтардың бұзылуы. Девиантты мінез-құлықты балаларды түзету күрделі әрі қиын әрі ұзақ процесс. Оны іске асыруда көп шыдамдылық пен белсенділік қажет. Қазіргі, осы саладағы әлеуметтік, педагогикалық талаптар мен жүзеге асырылып жатқан тәжірибелер негізінде, бұл саладағы тәрбие міндеттерін жүзеге асыруда мынадай шарттарды орындау қажеттігі туады:

- балаға ілтипатпен, ізгі тілектестікпен қарау;
- оның жағымды қасиеттеріне сүйену;
- оның адамгершілік күшіне, потенциалды мүмкіндіктеріне сену;
- оқушыларды салауатты өмір салтын қалыптастыру үшін жасалған жалпы білім беретін бағдарламаларды тиімді пайдалану;
- салауатты өмір салтын қалыптастыруға, қауіпсіз тіршілік етуге бағытталған тәрбиелік бағдарламаларды ұштастыра пайдалану;
- девиантты мінезге ие балалардың білім алуы мен бос уақытын пайдалы іс-әрекеттермен өткізу жолдарын қарастыратын жаңа кешенді бағдарламалар құру;

Қазіргі әлеуметтік-саяси үрдістерді зерттеушілер өтпелі кезеңді басынан кешіріп жатқан қоғамдарда девианттық мінез-құлықтың пайда болу заңдылығына көңіл аударады. Сонымен бірге қоғамның жан-жақты дағдарыс жағдайында ол жаппай сипат алуы мүмкін. Дағдарыстық құбылыстардың күшеюі кезінде өзінің орнына, жағдайына қанағаттанбау артады. Жаппай әлеуметтік қанағатсыздық, қажетсіздік қоғамнан қол үзуге әкеледі, тынышсыздықты өршітеді. Пессимистік көңіл күйдің артуы, тіптен халықта азғындаудың көрінуі (рухы түсу, сасып, абыржу) әлеуметтік қанағатсыздықтың бір салдары болып табылады.

Қорыта айтқанда, девиантты мінез-құлықты балалармен тәрбиелік жұмыстарын жүргізуде римдік философ Сенеканың: «Әрбір адам өмірінің тек кейбір жақтарын ойлап талдайды, бірақ ешкім жалпы өмір туралы ойланбайды» деген ой-пікіріне сүйене отырып, девиацияға коррекция жасаушы әрбір маман ұстаз, баланың тек кейбір мінездік кемшіліктерін түзетіп қана қоймай, оларды, қоғамдық өмірдің талаптарымен ұштасқан дұрыс қарым-қатынас жолына қайтып әкеліп, ары қарай қалыптаса дамуына, әлеуметтенуіне көмектесуі қажет. Бұл әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекеттер мазмұны, қоғам өмірінде бекіген адамгершілік кадр-қасиеттер мәнімен, талаптарымен тікелей байланыстыра, адамдар арасындағы қарым-қатынастар (достық, жолдастық, туыстық, сүйіспеншілік, махаббат т.б.) нормаларымен ұштастырыла жүзеге асырылғанда, балалар бойында девиантты мінез-құлықтың өріс алмауына және оларды мектеп қабырғасынан бастап әлеуметтендіруге мүмкіндік жасалады [3, б. 125].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Бикенов К., Садырова М. Әлеуметтанудың түсіндірме сөздігі. — Алматы: 2012.
- 2 Раушанбек Әбсаттаров “Девианттық мінез-құлық және оның негізгі ерекшеліктері туралы”
- 3 Теория девиантного поведения Э. Дюркгейма и Р. Мертона, 1915

Қанат А., СР 31 к., ҚҚЭУ

ғылыми жетекші: п.ғ.д., профессор **Минжанов Н.Ә.**

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ ДІНИ МӘСЕЛЕЛЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ

"Қазақстан – біртұтас жер, біртұтас халық, біртұтас болашақ. Мен барша қазақстандықтарды ұлтаралық және конфессияаралық келісімді одан әрі нығайтуға шақырамын. Олар біздің мәңгілік құндылықтарымыз. Осынау бұлжымас ақиқатты сақтай отырып қана, біз мәңгілік халық, мәңгілік елорда және мәңгілік мемлекет туралы айта аламыз".

Қазірде діни экстремизм мен терроризм ұғымы ислам дініне таңылған қауіпті қосымша екендігі өкінішті ақиқат болып отыр. Жалпы діни экстремизмнің қай аймақта болмасын таралуына себеп болатын бірнеше алғышарттарды атап өтуге болады. Ең алдымен бұл діни сауатсыздық. Дінге толық таныммен келмеу діни сауатсыздықтың басты көрінісі болып отыр. Бұл жерде Абайдың иманды «якини» және «таклиди» деп бөліп қарастыруы өзекті болуда. Мұның алғашқысы танымнан, ақыл дәлелінен туындайтын шын иман. Екіншісі «өзі ештемені білмей, еш нәрсе туралы ойламай, дін иелерінің сөзіне еріп, «ел қалай көшсе, мен де солай көштім» деген надандықтан шыққан соқыр сезім, үстірт наным» – бұл қазіргі қоғамға тән, діни сауатсыздықтың көрінісі, діни радикалданудың себебі болып отыр.

Өкінішке қарай, кейінгі кездері Қазақстанда дін мәселесі «өткір мәселе» қатарына қосылды. Жалпы, тарихты – халық рухы, дін – оның алтын бесігі десе болады. Ғасырлар бойы өзінің діни жораларын өз ұлтының әдетімен, салтымен ұштастырып, бір Аллаға деген сеніміне селкеу түсірмей келген қазақ жұрты бүгінде діни тұрғыдан ала-құлалыққа ұшырауы не себептен? Дініміздегі бірізділіктің болмауы себепті «сақал мәселесі», «балақ мәселесі», «паранжа мәселесі» және т.т. жасанды мәселелер пайда болды. Оның үстіне, «діннің отаны» саналатын араб елдеріндегі болып жатқан оқиғалар да біздің еліміздегі діни ахуалға оң ықпалын тигізіп отырған жоқ. Діни экстремизм мен терроризм сөздерін естімеген адам аз шығар. Баспа немесе ғаламтор беттерінен шет елдердегі және Қазақстандағы діни ахуал, соның ішінде діни экстремизм

мен терроризм тақырыптарына қатысты мәліметтер жетерлік. Бұл аталған мәселенің ғаламдық деңгейде орын алып отырғандығының белгісі. [1]

Ғаламтор кеңістігіндегі экстремистік идеялар тарататын сайттардың еркін қолжетімділігі де маңызды себептердің бірі болып табылады. Мұндай сайттарды екіге бөліп қарастыруға болады. Мысалы, кейбір сайттар мұсылмандардың қысымға ұшырауы, әсіресе АҚШ, Еуропа, Израильдегі мұсылмандар туралы ақпараттар, қанға бөккен адамдардың суреттерін, бейне-материалдарды ашық көрсету арқылы күллі әлемді мұсылмандарға жау ретінде көрсетуге ұмтылады. Сондай-ақ, сайттағы түрлі шейхтардың уағыздары бейне-жазба түрінде таратылады. Уағыздарда зайырлы биліктің исламға жат екендігі, мұндай мемлекет басқарушылары, дін қызметкерлері «діннен шыққандар» деген пікір мейлінше дәлелді айтылып, оларға бағынбауға шақырылады. Мұндай ақпараттар сауаты төмен, өзін мұсылман санайтын адам санасында қысымдағы мұсылмандарды құтқару мен халифат сипатындағы мемлекет құруға қатысу, қажет болса, құрбан болу туралы ой туындатады. Өз ойын сайтта берілетін жихадқа шығу, шахид болу туралы хадистер мен аяттар арқылы нығайтып, өзгермес ұстанымға, өмірлік мақсатқа айналдырады.

Қазақстан Еуразия алаңында саяси жағынан дамыған елдердің алдыңғы қатарында болса да, елімізді әлсірететін жағдайлар бар. Бірінші кезекте жаппай санамызға әсер еткен «терроризм» мен «экстремизм».

Сонымен қатар білім беру «Қазақстан – 2050» ұзақ мерзімді Стратегиясының маңызды басымдықтарының бірі болып танылды. Қазақстандағы білім беру реформаларының жалпы мақсаты білім беру жүйесін жаңа әлеу- меттік-экономикалық ортаға бейімдеу болып табылады. Қазақстан Президенті республиканы әлемдегі бәсекеге қабілетті 50 елдің қатарына енгізу туралы міндет қойған болатын. Білім беру жүйесін жетілдіру осы мақсатқа қол жеткізуде маңызды рөл атқарады. [2]

Әлемге танымал мұсылман дінтанушысы әл-Ғазали діни білім туралы былай дейді: «Пайдалы біліммен шұғылдану бүкіл басқа істерге қарағанда әлдеқайда жақсы. Пайдалы білім – дүниенің жамандығын, ақыреттегі жағдайдың қауіптілігі мен қорқыныштылығын түсіндіретін білім. Дүниеге беріліп, ақыреттен бет бұрған адамдардың надандығы мен ақымақтығын, олардың бойындағы өркөкіректік, күншілдік, екіжүзділік, өзін-өзі сүюшілік, атаққұмарлық пен мансапқұмарлық, дүниеге құштарлық сияқты жүрек дерттерінің дауасы не екендігін білдіретін білім – пайдалы білім».

Бүгінгі таңда жастардың көз алдында дін рухани-құлықтық идеаларды таратушы және мәдени дәстүрді сақтаушы ретінде жоғары дәрежеге ие болып отыр. Осыған орай білім беру мекемелері, мемлекеттік органдар алдында қазақ қоғамы үшін дәстүрлі діндердің әлеуетін жастарды рухани-тәрбиелікке және отансүйгіштікке тәрбиелеу туралы мәселе тұр. Сондай-ақ, елімізде өзара түсіністік пен дінаралық татулықты сақтай отырып, мемлекеттілікті нығайту үшін жас ұрпаққа дәстүрлі діндер, олардың рухани құндылықтары, еңбектері, дін ғұламалары жайлы білуі керек.

Адам діни сауаттылығын арттыру арқылы қоғамға, қоршаған ортаға деген көзқарасы қалыптасып, кемелдену құбылысы жүзеге асады. Сондықтан діни сауаттылықтың адам санасының онды дамуындағы рөлі маңызды болмақ.

Еліміз егемендік алған алғашқы кездері қазақ қоғамының жан дүниесі, діни сауаттылығы кешегі Кеңес үкіметі ықпалынан белгілі бір деңгейде әлсіреп қалған болатын. Яғни, халықтың діни сауаты төмен дәрежеде болды. Осындай нәтиженің салдарынан, түрлі деңгейдегі жаңа ағымдар мен жаңа діни бірлестіктердің саны артып кетті. Ол тек сан жағынан артып қоймай, оның жақтаушылары мен мүшелері де көбейді. Өкінішке орай, бұларға тосқауыл болатын сол уақытта біздің қолымыз- да Абай, Шәкәрім секілді ұлы тұлғалардың дінге сіңірген еңбектері тапшы болды. Жастардың діни сұранысына жауап беретін дәстүрлі Исламмен өзге дінді немесе бағытты ажыратып беретін ғалымдар да аз болды.

Мұны жақсы біле білген ата-бабаларымыз осы бағытты ертеден бері нық ұстап, мұсылмандар арасына жік түсірмей келген еді. Ал қазіргі таңда дінге бет бұрған жастар арасында діни сауаттылықты арттыру мақсатында Ислам мемлекеттеріне барып, ілім ізденіп келушілердің саны көбейді. Сол жастарымыздың Исламның қазақ қоғамының дәстүрлі ұстанымы мен ерекшеліктеріне, құндылықтарына ешқандай да қарама-қайшылық туғызбайтын тәлім үйреніп келіп жатқандар бар. Десекте, діни сауаттылығының таяздығынан жат елде алып жатқан ілімнің парқына бармай, қазақтың ұлттық құндылықтары мен ерекшеліктерін мүлдем жоққа шығарып, кейбір мемлекеттердің идеологияларын алып, бүгінде ел арасына іріткі салып жүрген жастар да аз емес.

Қазақ «іштен шыққан жау жаман» дегендей басқа дінді немесе теріс ағымды уағыз- дайтын миссионерлерден гөрі өзіміздің Ислам дінін бет перде етіп халықтың санасын улап жүргендер қаншама. Діни са- уаты кешегі атеизм мен Исламның ортасында қалқып тұрған қазақтың кез-келген азаматы осы теріс пиғылды ағымдардың тұзағына түскендерін аңғармай қалады. Осыларды ескере отырып, бүгінгі таңдағы біздің басты мәселеміз – діни сауатсыздық деп ойлаймын.

Исламның қасиетті рухын қайта жаңғыртып, халықтың санасын біржақты етудің жолдарын қарастыратын күн туды. Исламның қазақ даласында дамуы үшін Араб мемлекеттеріндегі дін нұсқаларын көзсіз көшіру біз үшін жарамсыз. [3]

Мемлекеттің діни саясатының басты мақсаты – елімізде діни өмірдің жайлы дамуы мен қоғамдағы тұрақтылықты бекіту болып табылады. Соңғы кезде ғаламтор беттерінде діни сауаттылық жайлы көптеген тақырыптар қозғалуда. Өйткені мемлекетте сауатсыздықтың салдарынан діни ахуал күрделеніп, әлі күнге дейін нақты шешімін табалмай келеді. Бұл көрініс елдің елеулі азаматтарын алаңдатып, кейбір қалаларда діни сауаттылықты арттыру мақсатында іс-шаралар ұйымдастырылуда. Әйтседе, жастардың біршамасы

мұндай ізгі амалдарға немқұрайлы қарап, өз беттерінше ғаламтор беттеріндегі белгісіз мәліметтердің ақ-қарасын ажыратпай, бойына сіңіріп, оны өз ортасына жая бастайды. Қазіргі теріс ағымдар үшін де өз максаттарын ұтымды пайдалануда ғаламтор өте тиімді болып отыр.

Айта кететін жағдай, Қазақстан мұсылмандарының арасында Әбу Ханифа мәзхабын ұстанамыз дегендер 70% пайыздан асады. Деседе, ол кісінің кім екенін, оның өмір жолын білетін сауатты мұсылмандар, өкінішке орай, аз. Қазақ «адам білмегеннің дұшпаны» дегендей, мұндай сауатсыздықты жастар тұрмақ, елге қызмет етіп жүрген үлкен ағаларымыздан да байқауға болады. Қазақ ежелден Әбу Ханифа жолын ұстанып келгені хақ, десекте, бүгін сол ұстанымға жеңіл қарап қойғандаймыз. Әбу Ханифа бағытын ұстанамын деп, оның бағытынан ауытқып елге қиянат жасап жүргендер жетерлік. Бұл да діни сауатсыздықтың кесірі. Осылардың алдын алу үшін мынадай шараларды қолға алу қажет:

- еліміздің кез келген аймақтарында халыққа фундаменталды діни сауаттылық жұмыстары жүйелі түрде жүргізілуі қажет.

Сондықтан 20 жылдан асқан тәуелсіз тарихымыз бар, 70% пайыздан аса мұсылман халқымыз барын ескере отырып, біз балабақша, мектеп табалдырықтарынан бастап жастарды Ислам тағылымдарына баулысақ артық етпес. Сондықтан да «Дінтану» пәнімен қосымша, басқа да діни сауат ашу пәндерін ойлап тауып мектепке, жоғарғы оқу орындарға басқа да оқу ордаларында оқытылса, онды нәтижеге қол жеткізуіміз мүмкін менің өзімнің жеке пікіріме жағымды. Дін туралы білім мектеп қабырғасымен шектеліп қалмай, арнаулы және жоғарғы оқу орындарында жалғасын тапқаны жөн. Студент жастар арасында дінтану курсы қабылдауға ауыр, қажетсіз, әйтеуір баға үшін оқылатын курстар қатарында қалмауын қадағалау да маңызды. Осы орайда, рухани-интеллектуалды жастар тәрбиелеу үшін дінтану курсының қосымшасы ретінде дінтануға қызығушылар клубтарын құру қажет. Мұнда дін мәселесіне қызығушылық танытатын студент-жастар, дінаралық сұхбаттастықты нығайту, діни сауаттылықты көтеру, діни экстремизм мен терроризмнің алдын-алу секілді түйткілді мәселелерге өз қарастарын қалыптастырып, оларды шешу бағдарламаларының жобасын дайындау секілді мәселелермен айналысады. Клуб мүшелері дінтану курсы оқыту бағдарламасын толықтыру мен жақсарту бойынша да өз ұсыныстарын бере алады. Мұның бәрі дін туралы танымды кеңейтуді қызықты әрі қарапайым ете түспек. Дін туралы білімге ие, сауатты кез-келген адам өзінің рухани бағдарын дұрыс тандайды, өзгенің дін ұстану, ұлттық, тілдік ерекшелігіне сыйластықпен қарап, құрмет көрсетеді. Яғни, Қазақстанда қалыптасқан дінаралық келісім татулықты сақтау мен келер ұрпаққа жеткізуге өз үлесін қосар болса, өз кезегінде еркін әрі қызығушылықпен жинақталған білім мен тәжірибе өмір соқпақтарында сүрінбеудің кепілі.

Бүгінде елімізде «дінтану» және «теология» мамандығы бойынша әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар мен әлемдік тілдер университеті, Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, «Нұр» Ислам мәдениеті Египет университеті ғана мамандар даярлауда.

Қоғамның діни өмірінің тенденцияларын, діни ахуалды ескере отырып, оны жастарға жеткізіп отыру қажет. Кез-келген мемлекеттің жарқын болашағы мен кемелденуі осы жастардың болмысы мен санасына, мәдени дамуына, білім мен тәжірибе деңгейіне байланысты болады. Сондықтан жастардың заманға сай діни білім деңгейлерін арттырып, дәстүрлі құндылықтарды сақтау бүгінгі күннің басты мәселесі.

Ұлттық сипатқа айналған дәстүрлі Ислам мен дүниетанымымызға сырттан келіп, түзету жасағысы келгендерге жол бермеуіміз керек. Өйткені қазаққа Ислам дінін үйретудің қажеті жоқ. Қазақ ежелден Исламды өзінің байтақ даласында мемлекеттік дін ретінде қабылдап, оны бойына терең сіңіргені белгілі.

Сондықтан да, бізге Исламды қайтадан түсіндіру жұмыстарын емес, оны бабалар ұстанған кейіпінде қайта жаңғыртып, халықтың сауатын қайта қалыптастыру жұмыстарын қолға алғанымыз жөн деп санаймын. Нақты ислами діни сауатты жастар санасына ұялата алсақ, біріншіден білімді жастар жиналған ақпараттардың қажетін алып, қажет емесін сүзгіден өткізіп үйренер еді. Екіншіден, ислами діни сауатты жас сыбайластық, жемқорлық сынды қоғамдық кеселдерден аулақ болар еді. Үшіншіден, ел санаты көбейіп, тастанды, жетім, қараусыз қарт мәселелері кемитін болса, төртіншіден, өз-өзіне қол жұмсау, қоғамға өзін қажетсіз деп тану сынды кеселдерден де арылар едік.

Нәтижесінде жастардың білім аясы кеңіп, діни және ұлттық қорғаныш қабатын қалыптастырып, көптеген кедергілерге қарсы тұруға мүмкіндік туады. Әрине мұның бәрі оңай бітетін шаруа емес, дегенмен ел болашағының жарқын болуы үшін айқын қадамдар екені анық.

Пайдаланылған әдебиет:

1. Ислам. Энциклопедиялық анықтамалық. Алматы: “Аруна Ltd.” ЖШС, 2010. 34-37б.
2. Бұлұтай М. Дін және ұлт.-Алматы, «Арыс» баспасы, 2006,-584 б.
3. Жолдыбайұлы Қ, Дін мен Діл, Алматы – 2010. 87-91 б.

ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫНДАҒЫ ЖЕҢІСКЕ ҚАРАҒАНДЫЛЫҚ БАТЫРЛАРДЫҢ ҮЛЕСТЕРІ

1941—ші жылы жыл бойы Қызыл армия қатыгез қақтығыстармен артқа шегініп отырды. Қиын – қыстау уақыт кездерінде де халық жеңіске деген сенімдерін жоғалтпаған. Сол тарихи кезеңінің жыл өткен сайын ұзай беруі, сол уақыттағы Ұлы жеңіске ұшан – теңіз үлестерін Қарағандылықтарымыз тигізген болатын. Қарағанды облысының тұрғындары азаттық соғысына бір кісідей көтерілді. Майдандағы армия қатарына 59 935 адам барды. Олар Мәскеу түбіндегі шайқаста – 1267 адам, Ленинград үшін шайқаста – 1949, Сталинград түбінде – 2187, Курск иінінде – 1405, Украинаны азат етуде – 6869, Белоруссияда – 688, Балтық бойында – 823, Шығыс Европа халықтарын азат етуде–934, Берлинді алуда–375, Жапон милитаристтеріне қарсы соғыста – 39 қарағандылықтар, яғни майданға аттанғандардың әрбір төртінші адамы еліне оралмады. Соғыстың алғашқы күндерінде – ақ мыңдаған Қарағанды азаматтары майданға аттанған [1,17-б.].

Неміс – фашисттік басқыншыларының қанқұйлы ылаңымен бұрынғы Одақтың батысын тұтастай от – жалынға ораған 1941 жылдың маусым айының бірнеше күнінде ғана майданға Орталық Қазақстан көптеген ер – азаматтарын аттандырды. Қасиетті жерімізді жаудың арам аяғына тапталпау жолындағы әділетті шайқасқа аттанғандардың алғашқылары қатарында жүрек әмірімен, патриоттық асқақ сезіммен өздерін майданға жіберуді өтінген төрт жүзден астам комсомол – жастар бірінші болып үн көтерген. Осы жылдың аяғына дейін олардың саны екі мыңнан асып түсті. Архив құжаттарында бірталай ержүрек жігіттер мен қыздардың жұдырықтай жүректерінде намыстың жалынын жағып, қолдарына кек қаруын алып, фашисттерге қарсы кескілескен ұрыстарда батылдықпен шайқасқандары туралы нақты деректер сақтаулы. Халық ерлігі өлмейді, ол жылдар өткен сайын қайта жаңғырып, адамзат зердеіне орала береді. Жаулап алушылық соғыстың арсыз мақсат – мұратының ешқандай келешегі жоқ екенін есімізге қайта – қайта салып отырады. Отан соғысының отты жылдары әділеттілік пен тәуелсіздік жолындағы қан майданға қатысқан мыңдаған қарағандылықтар еліміздің басқа да бауырлас ұлдары мен қыздары сияқты туған топырағына деген адалдық пен сүйіспеншіліктің, батылдық пен батырлықтың небір өнегесін көрсетті. Олар туралы майданнан ата – аналарын, туған – туыстарын үлкен мақтаныш сезіміне бөлейтін хабарлар мен хаттар толассыз келіп жатты. Капитан Сошевский 1941 жылдың жазында Нұра ауданының Киевка селосынан майданға келген жас өрен Семен Пустовиттің жауынгерлік жолын айта келіп, оны тәрбиелеген ата – анасына және аудан комсомол ұйымына зор алғыс білдірді. Ал Қарағанды облыстық комсомол комитетінің бұрынғы хатшысы туралы полковник Липатов: «Сталинград түбіндегі ұрыста Сәрсенбек Қаңтарбаев асқан ерлік көрсетті. Ол осы шайқаста батырлығы мен тапқырлығы үшін жауынгерлік Қызыл Ту орденімен марапатталды», - деп жазған [2,6-б.].

Соғыс жылдары облыстық «Советтік Қарағанды» газеті майдандағы жерлес жауынгерлердің жанқиярлық ерліктерін қалың оқырмандарына үздіксіз жеткізіп отырды. Газеттің 1945 жылғы 17 қаңтар күнгі санында берілген «Қарсыласқан жауына қанды көбік жұтқызбай ерлердің ісі бітер ме!?» деген арнайы бетте гвардиялық атқыштар бөлімінің парторгі, кіші лейтенант З. Қосыбаев, гвардия кіші лейтенанты А. Бақтыгереев және басқалар майданнан жолдаған «Қаһарман жауынгерлер», «Зеңбірек көздеушілер», «Төртінші соққыға қатысушы» тағы басқа корреспонденцияларында қарағандылық жауынгерлер Сәттіғұлов, Қалбергенов, Шақманов, Жұртболов, Ыбрайымов, Айназаровтардың дұшпанға қарсы айқастардағы ғажап ерліктерін тілге тиек ете келіп: «Майдандағы қарағандылық өжет жауынгерлер жауды өз үңгірінде тұншықтырып, Жеңіс туын Берлиннің үстінде желбіретіп тіккенге дейін бел шешпек емес », - деп жазды [3, 5-б.].

Азаттық жолындағы ел азаматтарының ерлік тарихы кешегіден бүгінгіге жалғасып, келер ұрпақтың санасына сіңіп жатады. Бұл ерлік адамдарды сергектікке, сақтыққа, ерлікке үйретеді. Біздің жерімізде батырлар есімі мәңгі жасай береді. Ұрыс даласында қан жұтып, қыршыны қиылған боздақтар да , жеңіс жалауын жер үстінде желбіреткен жауынгерлер де, бізге бірдей қымбат. Ерліктің ғұмыры өлшеусіз ұзақ. Ел ардақтаған ерлер есімі бізбен бірге. Олар отан сүйгіштіктің, туған жерге, ата – анаға деген адалдықтың шамшырағы. Жеңіс жолында төгілген қан біздің санамызға бейбітшілік үшін күрес ниетін ұялатып, қаза болғандар өсиетін ақтауға бастайды.

Иә, жерлес жауынгерлер Мәскеу, Ленинград, Сталинград түбінде және тағы басқа жерлерде фашисттерге өлтіре соққы берген шайқастарға, көптеген қалалар мен деревняларды қорғауға, жау қолында уақытша қалған елді мекендерді азат етуге қатыса жүріп, майданның барлық шептерінде болды. Сөйтіп, неміс – фашисттерінің сол кездегі ордасы атанған Берлинде Жеңіс туының тігілуіне зор үлестерін қосты. Бірақ бұрын сонды тарих біліп көрмеген бұл Ұлы Жеңіс Кеңес халқына оңайшылықпен түскен жоқ. Кең байтақ туған елдің намысы мен тәуелсіздігі жолында миллиондаған адам қазаға ұшыраған.

Осынау бостандық жолында құрбан болған аталары, әкелері мен ағаларының ұлы Отан соғысындағы қайталанбас ерліктерін бүгінгі ұрпақ ерекше құрмет тұтып, жүрек шымырлататын сезіммен қастерлейді. Кешегі кеңес мемлекетінің сияқты облысымыздың елді мекендерінде Жеңіс деген жалғыз ауыз сөзді ұран етіп, от кешіп, кеудесін ооқа төсеп, отанды фашист жендеттерінен қорғауға құрбан болған жауынгерлерді мәңгі есте сақтау мақсатымен орнатылған ескерткіштер, монументтер.

Туған елінің намысын ту еткен Сарыарқаның ержүрек, қайтпас – қайсар ұландары ішінен Нүркен Әбдіров, Владимир Бреусов, Мартбек Мамыраев, Николай Подсадник, Қазыбек Нұржанов, Профий Корниенко, Юрий Павлов, Федор Ульянов, Петр Теряев, Арсений Мороз, Иван Маринич, Иван Паньков Кенес Одағының Батырлары атанса, «Даңқ» ордендерімен наградталғандары қаншама! Ал бүгінгі ұрпақ құлдық бұғауында болмай еркін өмір сүріп, еңбек етіп, зейнетін көрсін, жар құшып, бала сүйсін деп мыңдаған қарағандылық жауынгерлеріміз Отан үшін жандарын пида еткен [4].

Сары – Арқаның киелі топырағы 3 Даңқ ордендерінің иегерлерін өсірген. Олардың аты жөндері: Карабанов Иван Андреевич, Покатилов Иван Изотович, Сулейменов Муташ. 1945 жылы біздің Облысымызды Москвадағы Қызыл алаңында өткен жеңіс парадында танытқан.

Қарағанды облысының 24 ұлдарымыз бен 12 қыздарымыз партизан қозғалыстары мен фашизмге қарсы қозғалыстарына қатысқан. Егер анықтап қарасақ біздің жерлес Қарағандылықтар екінші дүниежүзілік соғыстың барлық ірі шайқастарына қатысып, олардың қасиетті қандары Москвадан Берлинге дейін, Прага мен Алыс Шығысқа дейін төгілген [5, 14-6.].

Батырлармәңгі жасайды дейді халық. Туған елінің тәуелсіздігі жолында қан майданда құрбан болған олардың өмір мен өлім бетпе – бет келгендегі ерлік күрестері мен есімдері тарих беттерінде жазылып қалған. Бұл ешқашан, еш жерде мәңгі өшпейді.

Мен осы жұмысымда Қарағанды топырағын басқан, Сарыарқа самалын жұтқан Совет Одағының Батырлары туралы шолып өтпекпін.

Солардың шоқ жұлдыздарында ерекше жарқырап көрініп тұрғындардың бірі -қасиетті Қарқаралы топырағының даңқты перзенті Нүркен Әбдіров. Әскер қатарына 1940 жылдың ақпан айында шақырылған ол Ұлы Отан соғысы басталғанда Орынбор қаласындағы авиациялық училищенің курсанты болып оқып жүрген еді. Оқуды бітіргеннен кейін оған елге барып, ата – ана, туған – туыстары және құрбыларын көріп, қоштасып қайтуына қысқа мерзімді демалыс берілген. Алайда Нүркен Әбдіров Отан басына қатер төнген сын сағатта бұдан бас тартады. «Мен фашистердің үнін ажал оғыммен өшіру үшін майданға асығыс аттанып барамын...», - деп жазды үйіне жолдаған хатында жас ұлан батырымыз[6].

Барлығы 17 рет әуе шайқасына қатысқан Нүркен жаудың 18 танкісін, 46 жүк машинасы мен көлігін, оның ішінде оқ – дәрі тасыған 18 керуенді, жанар май құйған 3 цистернаны талқандап, зенит қондырғыларының бесеуін, бірнеше жабық атыс ұясын, талай жау әскерін құртты. 1942 жылғы желтоқсанның 19-да біздің батыр жерлесіміз өзінің серігі атқыш әрі байланысшы Саша Комиссаров екеуі соғыс аспанына соңғы рет самғап шыққан еді. Сол күні Нүркен – Пономарев ауданындағы дұшпанының көптеген танкері шоғырланған күшті бекініс шебіне соққы беру үшін «ИЛ-2» ұшақтары звеносын бастап баруға бұйрық алады. Алай – дүлей шайқас үстінде гитлершіл зенитшілер оның ұшағына оқ дарытып, өртен бастады. «Өзекті жанға бір өлім» деген ой шарпып өткен ұшқыш, отқа оранған күміс қанат сұңқарды фашист танктері шоғырланған бетке қарай бұрды. Қатарлас ұшып келе жатқан жауынгер досы Алексей Писсанко оның: «Қош бол, Леша! Отаныма деген менің ақырғы сәлемімді жеткіз. Қарағандыға хат жазып жібер, қош бол досым!», деген қыранша саңқ еткен даусын шлемфонынан естіп қалады. Нүркен енді қас – қағымда көктен жарқ етіп түскен жасындай жау танктерін бірақ соғады. Осылайша құлаған самолет ішіндегі Нүркен мен оның серігі Александр Комиссаров екеуі ақтық рет қанша жауды қырып, жастығын бірге ала кетті [7, 6-6.].

Осынау теңдесі жоқ ерлігі үшін Нүркен Әбдіровке 1943 жылғы наурыздың 31-де еліміздегі ең мәртебелі атақ – Совет Одағының Батыры атағы берілген еді.

Отан соғысының отты жылдары әділеттік пен тәуелсіздік жолындағы қан майданға қатысқан мыңдаған қарағандылықтар еліміздің басқа да бауырлас ұлдары мен қыздары сияқты туған топырағына деген адалдық пен сүйіспеншіліктің, батылдық пен батырлықтың небір өнегесін көрсетті. Олар туралы майданнан ата – аналарын, туған – туыстарын үлкен мақтаныш сезіміне бөлейтін хабарлар мен хаттар толассыз келіп жатты.

Гвардия аға сержанты, 61-Армия гвардиялық атқыштар 32-гвардиялық атқыштар полкінің пулемет расчетінің командирі Мартбек Мамыраев Қарқаралы ауданының қазіргі 1- Май ауылында 1908 жылы туған. Табиғаттың бұла баласы жасынан еңбекқор да тапқыр болып өсті.

1921 жылы жас Мартбек Мамыраев Қарағанды кенішіне келеді. Кейінде жер астында көмір шапты. Арнайы оқу бітіріп электр монтері болды, учаске механигіне дейін өсті. 1936 жылы шахта кәсіподақ комитетіне, кейінде №3 – бис шахтасының партия ұйымына жетекшілік етті. Ұлы Отан соғысының басталған күнінен – ақ ол майданға аттану өтінішін ұсынды. 1942 жылдың мамыр айынан бастап майданға кірді. Қазақ жігітінің алғашқы от кешіп, сынға түскен жері Сталинград түбіндегі шайқастары еді. Дәл сол жерде жараланып, 1943 жылдың қыркүйегіне дейін емделді. Қайтадан қатарға қосылып, 12- гвардиялық атқыштар дивизиясы сапында Дмитров қаласын азат ету шайқасына енді. Мартбек Мамыраевтың атқыштар ротасы әрқашан алдыңғы шептен көрінді. Бірде қалың оқтан жараланған рота командирі қансырап жатып, басшылықты Мартбекке тапсырды. Осы ұрыста көрсеткен ерлігі үшін Мартбек Мамыраев «Қызыл Ту» орденімен марапатталған [9].

1943 жылдың күзінде олар Днепрді бетке алып, ұлы өзеннен өтуге тиіс болды. Немістер төсеген шағын көпірдің көмегімен Мамыраевтардың расчеті қарсы жағаға ілікті. Сол жерде үш күн, үш түн бойы атысқан жауынгерлер берілмеді. Осы жерде жараланған Мартбек қатардан қалған жоқ, Ержүрек жігіттер

бірінен соң бірі жараланды. Бірақ қару күшін іскер пайдаланған Мамыраев совет әскерлерінің өзеннен жүзіп өтуіне жағдай жасады. Осылайша үлкен операция сәтімен аяқталды.

Днепрден ұрыспен өту кезіндегі асқан ерлік қимылдары үшін КСРО Жоғарғы Советі Президиумының Указымен біздің жерлесімізге 1944 жылғы ақпаның 15-де Совет Одағының Батыры атағы берілді. Ол Ленин орденімен, I- Дәрежелі Отан соғыс орденімен, медальдарымен наградталған. Соғыстан кейінгі жылдары оны қарағанды қаласының Ленин райком партиясының хатшысы болып таңдалынған. Бес жылдай тез қарқынмен дамып келе жатқан районның басқарып келген. Кейінгі жылдары М. Мамыраев жаңадан №20- ірі шахтасының парторг қызметін атқарып, кейін қарағанды қаласының горисполком төрағасының төрағасының бірінші орынбасары болып таңдалынды. 28 жылдай АК Каз ССР химия – металлургия институтының шаруашылық жөніндегі директорының орынбасары жұмысын атқарып өткен. Атақты ғұлама ойшыл Гетенің айтуы бойынша «үнемі батыр болу мүмкін емес, бірақ үнемі адам болып өту мүмкін» деген. Мартбек Мамыраев осы қағида бойынша өмір сүрген. М. Мамыраевтан үлкен үлгі алғандардың арасында атақты жазушы, ғалым, профессор, академик Е. А. Бөкетов та болған. Е. А. Бөкетов М. Мамыраевты әкесіндей көріп, үлгі өнеге алған. Мартбек Мамыраев институттың ғана емес, қаланың, облыстың, республиканың мақтанышы болған. Мартбек ағамыздың бейбіт майдандағы еңбегі де лайықты бағаланып, оған «Құрмет белгісі» ордені, Қарағанды қаласының құрметті азаматы атағы берілген [7].

Келесі қарағандылық батыр – шахтерлерінің бірі, майор, 170-атқыштар дивизиясы 422-полктің батальон командирі, оған Кеңес Одағының Батыры Федор Иванович Ульянов. Федор Иванович Ульянов 1915 жылы Саратов облысындағы қазіргі Ульянино. Ол Қарағанды көмір құрылысшыларының бірі болған. № 17-ші шахтасының 1931 жылы ашылған күнінен бастап жұмыс істей бастаған. Алғаш соғыстың ащы дәмін ол Хасан көлі маңында көрді. Одан кейін жас командир Фин соғысында қол бастады. Соғыс басталған кезде Ульянов Мурман қаласында тұратын еді. 1941 жылдың тамыз айының өзінде – ақ соғысқа кірді. Атқыштар батальонын бастап Карель, Орталық, Белорусс майдандары құрамында жауға қарсы күресті. Москва іргесіндегі алапат шайқастарға қатысты [8, 2-6.].

Кеңес Одағының батыры Қазыбек Бейсенұлы Нұржанов 1919 жылы Қарағанды облысы, Ақтоғай ауданындағы Ақтоғай ауылында туған. Қарқаралы педагогикалық техникумын бітіріп, Шет ауданында мұғалім болып істеді. 1939 жылы Совет армиясына шақырылды. 5-ші атқыштар дивизиясы истребитель дивизионын барлаушылар взводы командирі, аға сержант шеніндегі ол Ұлы Отан соғысына 1942 жылы көкек айында шақырылды. Волга мен Орел түбінде соғысып, Зуш, Десна, Сож, Днепр, Друть, Березин өзендерінен өтті. Оның бүкіл соғыс жолы ерлік пен даңққа толы. Қазыбек Нұржановтың көзсіз батырлығын және тапқырлығын бағалап, оған барлау зводын басқаруды тапсырды.

Друтьөзеніне өтер де олар жаудың астында болатын, барлау жүргізіп, дұшпан танктерінің шабуылын тойтарып жағдай туғызған бағалым әліметтер жеткізді.

Уақыт өткен сайын жер мен көкті сілкіндірген от – жалынды қаһарлы соғыс дабылы алыстай түсуде. Бірақ көп ұлтты егеменді Қазақстанның барша жұртшылығы 1941 – 1945 жылдардағы неміс фашистеріне қарсы қаһармандық айқастарда мерт болған ұлдары мен қыздарының мәңгі өшпейтін ерлігін, теңдесі жоқ батырлығы мен жанқиярлық батылдығын еш уақытта ұмытпақ емес. Ұлы Жеңістің даңқты 64 жылдығы жақындаған сайын сол бір қиын – қыстау кезеңдерде бүгінгі жарқын болашақ үшін кеудесін оққа төсегендердің биік тұлғалы батыр бейнелері бұрынғыдан да жаңғыра жарқырап, айбындана түсуде. Олар аспан әлеміндегі жарық жұлдыздардай мәңгі сөнбей халықпен бірге жасай береді.

Сонымен, Қарағанды облысының тұрғындары азаттық соғысына бір кісідей көтерілді. Майдандағы армия қатарына 59935 адам барды. Облыста 72-ші Красноград, 387-ші Перекоп және 310-шы Новгород атқыштар дивизиялары жасақталды. Мәскеу түбіндегі шайқаста – 1267 адам, Ленинград үшін шайқаста – 1949, Сталинград түбінде – 2187, Курск иінінде – 1405, Украинаны азат етуде – 6869, Белоруссияда – 688, Балтық бойында – 823, Шығыс Еуропа халықтарын азат етуде – 934, Берлинді алуда – 375, жапон милитаристеріне қарсы соғыста – 39 қарағандылық, яғни майданға аттанғандардың әрбір төртінші адамы еліне оралмаған екен.

Пайдаланылған әдебиет мен деректер тізімі:

- 1 Мұстафа Б. Есімдері ел есінде. // Орталық Қазақстан. – 1995 г.
- 2 Төребекова А. Қарағанды Облысы соғыс жылдарына қосқан үлестері. // Орталық Қазақстан. – 2005. – 2 сәуір. 6 бет
- 3 Белан П.С. Казахстанцы в боях за Ленинград. Алма – Ата, 1973 г.
- 4 Белан П.С. На всех фронтах: Казахстанцы в сражениях Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг. Алматы, 1995 г.
- 5 Аманжолов К. Жауынгерлік туы астында. Алматы, 1991 ж.
- 6 Бектурганов Н., Абдакимов А. Казахстан в годы Великой Отечественной войны. Караганды, 1995 г.
- 7 КРОМА, 1660 - қор, 1 - тізбе, №47 – іс.
- 8 КОММ, 1314 - қор, 1 - тізбе, 1 – іс.
- 9 КОММ, 1314 - қор, 1 - тізбе, 7 – іс.

Сахатаева Н., ст-ка гр. СР-32, КЭУК
науч. рук.: к.п.н., доцент **Абдакимова М.К.**

РАЗВОД И СОЦИАЛЬНОЕ СИРОТСТВО КАК СОЦИАЛЬНАЯ ПРОБЛЕМА: РОЛЬ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ В ИХ ПРОФИЛАКТИКЕ

В современном обществе стоит острая проблема частых распадов супружеских пар. Статистические данные показывают, что за последние несколько лет значительно возросло количество разводов. В наше время ценность и нерушимость семьи стали чем-то второстепенным, люди стали легкомысленно относиться к браку и семейным отношениям.

В Казахстане распад семьи становится нормой, в том числе и для семей, где есть дети. В стране, согласно официальным данным Комитета по статистике, каждый третий брак заканчивается разводом. Так, за 9 месяцев 2016 года судебными органами по рассмотрению гражданских дел было удовлетворено 24614 исков о расторжении браков в семьях с несовершеннолетними детьми (в 2015 году 35727). Если учесть, что в домохозяйствах с детьми в среднем 1,9 ребенок, то за 9 месяцев 2016 года примерно 46 766 детей перешли в разряд детей, воспитывающихся в неполных семьях.

Глобальной причиной, по которой развод становится обыденным явлением, специалисты называют падение ценности семьи. Разводы присутствуют в семьях, где супруги психологически практически не подготовлены к семейной жизни. Анализ проблемы глазами простых казахстанцев показал, что, в первую очередь, развод обусловлен нарушением взаимопонимания в семье применением физического насилия. 75% опрошенных респондентов считают, что развод возможен, если есть угроза жизни на фоне разрушения взаимопонимания в семье, 29% говорят об отсутствии любви, 25% о непринятии супругами совместной жизни.

Также причинами выступают и материальные трудности: отсутствие работы, жилья, заработка. При разводе самым главным пострадавшим лицом является ребенок, именно он больше всего переживает разделение семьи. По результатам проведенного исследования 3,6% опрошенных детей указали, что развод родителей - одна из важных проблем, с которой они столкнулись в своей жизни. Наибольшие доли детей с такой проблемой в Астане (6,2%), ВКО (6,5%), Карагандинской области (6%), СКО (5,4%) [1].

Несмотря на проводимые работы по профилактике неблагополучия в семье, кропотливой работе школьных психологов и инспекторов, классных руководителей, социальных работников, важной проблемой остается лишение родительских прав и ограничение в них. Ежегодно мы имеем около 2 тыс. семей, лишенных либо ограниченных в родительских правах. Лишение прав родителей на воспитание ребенка является крайней мерой, но порой вынужденной и единственной в целях защиты ребенка от неблагополучия и насилия в семье.

По данным Комитета по статистике, за 9 месяцев 2016 года количество удовлетворенных исков о лишении прав на воспитание детей составило 1530 (в 2015 г. 1749), об ограничении в родительских правах 17 (в 2015 г. 236). По сравнению с ними количество семей, восстановленных в своих правах на ребенка, очень мало, всего 53, но, тем не менее, они есть, и это говорит о том, что при точечной поддержке семей, с упором на их проблемы, количество восстановлений можно увеличить в разы. Наибольшее количество лишений родительских прав наблюдается в ЮКО (196), ВКО (187), Павлодарской (183), Карагандинской (172), Алматинской (118) областях, г. Алматы (125) г. Астана (100).

Рост числа разводов в Казахстане является одним из факторов, неблагоприятно влияющих на судьбу детей. Все больше становится семей, где воспитывает детей один отец. Увеличивается количество детей, рожденных вне брака, дети-сироты, социальные сироты и скрытые социальные сироты относятся к группе риска. К ней же зачастую принадлежат и дети из неполных семей.

Последствия сиротства бывают разные, но все они оставляют неизгладимый след в душе человека. Эмоциональная связь ребенка с окружающей социальной средой, с миром взрослых и сверстников разрушается. До 60% воспитанников детских домов составляют дети с тяжелой хронической патологией. Почти 55% детей отстают в физическом развитии. Такие дети чаще подвержены различным заболеваниям. Лишь 4,7% детей-сирот практически здоровы.

По-прежнему остро стоит вопрос социального сиротства. Количество социальных сирот (дети, оставшиеся без попечения родителей) на начало 2016 года составило 17 997 детей (80% от общего числа детей, оставшихся без попечения родителей). Недостаточно эффективно проявляет себя система профилактики семейного неблагополучия, социального сиротства и детской безнадзорности. В свою очередь, социальное сиротство приводит к росту заболеваемости и смертности детей, их социальной и трудовой эксплуатации, детской преступности.

Основной контингент социальных сирот - это дети, чьи родители лишены родительских прав, находятся в местах заключения, в розыске, на длительном лечении, ограничены в правах, отказные дети и подкидыши.

По данным МВД РК, за 9 месяцев 2016 г. лишены родительских прав 758 родителей (за 9 месяцев 2015 года 624 факта лишения прав на воспитание детей), не вставшие на путь исправления, а также подвергающие опасности своих детей. Из этих данных следует, что примерно 1400 детей из этих семей стали социальными сиротами.

В каждой стране, и Казахстан не исключение, есть категория детей, которые в силу различных семейно-бытовых обстоятельств находятся в семейном окружении, но заботятся о них не родители, а родственники, друзья или иные лица, при этом родители не лишены родительских прав. Например, родители оставляют детей близким людям, а сами выезжают на заработки в другие регионы, страны. Либо в монородительской семье мама или папа создают другую семью, а ребенка от предыдущего брака передают родным, чаще бабушке/дедушке, на воспитание. Такая категория детей в международном законодательстве называется - дети под неформальной опекой.

На сегодняшний день нет официальных данных о количестве детей, воспитывающихся под таким видом опеки, к сожалению, статистика по таким детям не ведется, но эти дети есть, и стоит продумать этот вопрос. Данный вид опеки, с одной стороны, предпочтителен для ребенка, так как более благоприятен, но, с другой стороны, полностью нерегулируемые формы неформальной опеки могут вызвать для ребенка высокую степень риска плохого обращения или эксплуатации.

Проблемы семьи в ситуации развода не могут быть эффективно решены лишь усилиями самих участников развода (супругов). Необходима своевременная и комплексная поддержка со стороны различных социальных институтов и служб. Для нейтрализации и минимизации негативного влияния развода требуется комплексное применение таких социальных технологий, как диагностика, посредничество и профилактика.

Семьи, находящиеся в ситуации развода, нуждаются в оказании помощи со стороны специалистов социальной работы. Данное явление несет в себе множество отрицательных факторов, влияющих как на самих участников развода так и на их ближайшее окружение. Негативные последствия развода распространяются далеко за пределы конфликтующих сторон. Поэтому при условии грамотного и комплексного применения диагностики, посредничества и профилактики возможны успешные снижение и нейтрализация деструктивных последствий как для членов разводящейся семьи, так и для общества.

Именно в социальной работе как деятельности в концентрированном виде социальные технологии предстают как обобщение накопленных и систематизированных теоретических знаний, умений и практики работы субъектов социальной деятельности.

Социальная диагностика - важнейший компонент социальной технологии и сфера деятельности практического социального работника. Технология социальной диагностики включает в себя принципы, алгоритм процедур и способов проверки различных методов исследования социальных процессов. В основе диагностики лежит проблема анализа и обобщения факторов, характеризующих социальное развитие человека, социальных групп, общества.

В рамках же изучения развода в семье как малой группе целью социальной диагностики становится определение социальной проблемы клиента и поиск правильных средств, для ее разрешения.

Принятые на основе социальной диагностики решения и рекомендации могут быть успешно реализованы через такую технологию как посредничество.

Социальное посредничество - это процесс содействия достижению согласия между социальным субъектом и объектом для решения социальных проблем последнего и оказания ему помощи. В роли социального объекта может выступать трудовой коллектив, отдельный клиент, семья, целый социальный слой и др. Для решения социальных проблем объекта могут привлекаться несколько субъектов, способных помочь (государственное социальное учреждение, общественные организации, коммерческие структуры и т. д.).

Быть социальным посредником - значит объяснять интересы и взгляды одной стороны другой. Если посреднические усилия направлены на мобилизацию сил и средств для предоставления конкретной помощи, то социальный работник должен уметь устанавливать связи с субъектами, способными оказать социальную поддержку, убедить их в ее необходимости.

Процесс социального посредничества в разрешении брачносемейных конфликтов может быть многовариантным, но к основным его формам относятся:

- а) посредничество в разрешении психологических, педагогических, медико-социальных проблем семьи и отдельных ее членов;
- б) посредничество в решении социально-правовых, жилищно-бытовых сложностей;
- в) посредничество в поиске социальных служб и учреждений, способных оказать клиенту необходимую помощь и поддержку.

Важную роль за рубежом выполняет институт семейного посредничества. Оно уменьшает деструктивное психофизиологическое влияние развода на членов семьи и приводит к снижению и стагнации общего уровня разводов. Так, в США с конца 70-х гг. XX в. посредничество при разводах - важная сфера деятельности социальных работников. Посреднические услуги предоставляются во многих агентствах при судах, а также в частном секторе, где работают специалисты, которые помогают посредством переговоров решать проблемы, связанные с разделом имущества, а также с опекой и посещением детей, с восстановлением нарушенных отношений между родителями и ребенком.

Социальная профилактика в рамках нашего исследования, с одной стороны, предполагает предупреждение как самого развода, так и снятие внешних причин, которые могут приводить к состоянию психологического напряжения и дискомфорта у членов разводящейся семьи, что особенно актуально в периоды до и во время развода (первичная профилактика) С другой стороны, она означает предупреждение дальнейшего развития возникших в результате распада семьи проблем (вторичная профилактика).

Необходимость вторичной профилактики обусловлена уже их наличием или проявлением, а значит, и желание тех, кто проводит профилактическую работу, не дать этим проблемам полностью деформировать личности членов разводящейся семьи. Тем самым вторичная профилактика, начинается с изучения причин изменения личности и их истоков, сосредоточивает свои усилия на том, чтобы не дать многочисленным негативным последствиям развода разрастись на уровне патологии.

В подготовке социальных работников для профилактики социального сиротства актуальным становится усвоение следующими технологиями сопровождения семьи:

Семейное консультирование, тренинги, реабилитационные группы.

Как зарубежный, так и казахстанский опыт доказывает эффективность ряда программ, направленных на развитие родительских навыков, родительских компетенций, решение внутрисемейных и личных проблем родителей, освоение ими социальных навыков.

Сетевая терапия, социальные контакты. Технология создания сети социальных контактов подразумевает организацию сетевых встреч, семейных советов, встреч-процессов и встреч группы поддержки специалистов для группового общения и принятия коллективных решений. В процессе обучения возможен вариант сетевой деловой игры, когда студенты, решая определенную проблему, выступают в качестве социального психолога, социального педагога, социального работника, медицинского работника.

Семейная терапия на дому, домашнее визитирование. Технология домашнего визитирования позволяет специалистам, работающим со случаем, иметь более четкое и наглядное представление о том, в каких условиях живет семья и ребенок, какие существуют проблемы и конфликты, а, следовательно, сделать вывод о том, какие виды помощи необходимо в данном случае предоставить. Домашние визиты могут стать частью мониторинга ситуации в семье, позволяющего фиксировать положительные или негативные изменения. Домашнее визитирование необходимо также, когда семья находится уже на крайней стадии кризиса и нуждается в экстренной помощи, но сама по разным причинам не обращается или не попадает в систему социальной защиты населения.

Центры временного проживания для родителей (матерей) с детьми адресованы той группе клиентов, для которой отказ от ребенка, временное помещение его в учреждение или риск отобрания из семьи связаны с отсутствием жилья.

Легче с меньшими издержками для общества и личности не допустить возможных отклонений в действиях и поведении членов разводящейся семьи, чем потом бороться с уже наступившими негативными последствиями.

Таким образом, социальная работа по профилактике развода и, как его следствия, социального сиротства - сложный, многовекторный, разноплановый социальный процесс, требующий организации практикоориентированного обучения при подготовке социальных работников, так и системной работы социальных служб.

Список использованной литературы:

Доклад о положении детей в Республике Казахстан. Астана, 2016. С. 182.

Назым А. СР-31к тобы, ҚҚЭУ

ғылыми жетекші: п.ғ.д., профессор **Минжанов Н.А**

ЕҢБЕК НАРЫҒЫНДАҒЫ ЖАСТАРДЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАУ ЖӘНЕ ЖҰМЫССЫЗДЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қазіргі қоғамымыздың ең ірі әлеуметтік тобы болып саналатын ел жастарына жан-жақты көмек көрсетілуі – Елбасы ұстанымдарының бірі. Еліміз тәуелсіздік алғалы жастардың мәселесі назардан тыс қалмай, оларға қосымша жаңа міндеттер артылып келеді. Елбасымыздың қазақстандықтарға арналған жыл сайынғы Жолдауларында жастар үлкен көңіл бөлініп, олардың жағдайы күннен-күнге жақсаруда. Елбасымыз, партия Төрағасы Н.Ә. Назарбаевтың қазақстандық жастарды әлеуметтік қорғау, кәсіби біліктіліктерін арттыруға баса ден қоятыны белгілі. Ұлт Көшбасшысының «Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай 20 қадам» мақаласында да жастар мәселесі басты назарда болды.

Еліміздегі мемлекеттік жастар саясатының негізгі мақсаттары — ол жастардың бойында қазақстандық патриотизм сезімін қалыптастыру, жастар шығармашылығын дамыту, салауатты өмір салтын қалыптастыру, жастардың жұмыспен қамтылуына ықпал ету, жастар кәсіпкерлігін дамыту, жастар арасында қылмысты болдырмау, отаншылдық құндылықтарды әспеттеу, жастардың әлеуметтік-экономикалық, саяси және басқа да жан-жақты жағдай жасау, рухани-адамгершілік, интеллектуалдық және физикалық әлеуетінің, әлеуметтік мәртебесі мен экономикалық жағдайын, саяси, құқықтық, экологиялық және рухани мәдениетін көтеру болып табылатыны ескерілуде. Мемлекет басшысының жастарды әлеуметтік қорғауды назардан тыс қалдырмай, өз бақылауында ұстайтыны көңіл қуантарлық жайт. Н.Ә. Назарбаевтың әлеуметтік жұмыс орындарында «әлеуметтік лифтілер» механизмін құру идеясы Сарысу жастарының арасында зор қолдауға ие болды.

Жаңа нарықтық заманда еліміздің алдынан ашылып тұрған жаңа мүмкіндіктер туралы айта отырып, әлі күнге дейін өзекті саналатын әлеуметтік мәселелердің шешілу жолдарын көрсетті. Осы орайда мемлекет

басшысы жаңа Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамы туралы өзінің идеясын баршаға ұсынды. Идеяның негізгі басымдықтары, басты міндеттері мен жаңғырту үдерісінің табыстылығына әкелетін қағидаттарын белгілеп берді. Елбасы «Нұр Отан» Халықтық Демократиялық партиясы мен Үкімет алдына аталған жобаны жүзеге асыруға негізделген бірқатар тапсырмаларды қойды.

Қазіргі таңда әлеуметтанушылар «жастар» деген ұғымды жас ерекшеліктер және сонымен байланысты қызмет түрлерінің негізінде пайда болатын топтасқан көпшіліктің жалпылама жиынтығы ретінде айқындайды. Қысқа мағынада, жастар–жас адамдардың әлеуметтік жағдайының ерекшеліктері, олардың қоғамның әлеуметтік құрылымындағы орны мен қызметі, ерекше құндылықтары мен мүдделері негізінде бөлінетін әлеуметтік-демографиялық топ. Әлемде БҰҰ-ның мәліметі бойынша, 15-пен 24 жас аралығындағы жас азаматтар 1,3 миллиард шамасында. ҚР «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» Заңына сәйкес 14 жасан 29 жасқа дейінгі адамдарды жастар деп атау қабылданған. Бұл жастағы адамдар тобы еліміздегі тұрғындар санының 27,4% (4 510 435 адам) құрайды және өте маңызды болып табылады, тіпті оларды қоғамдағы ең шешуші звено деп айтуға болады [1].

Жастарға қатысты мәселелер қашанда бірінші кезекте болуы және бәрімізді де толғандыруы тиіс. Себебі ел ертеңі жастарымыздың тұлға ретінде қалыптасып, белгілі бір мамандықтың иесі болуы өте маңызды. Өйткені нарық экономикасы басталған тұста оқи алмай қалған немесе өздері де оқуға жеткілікті мән бермеген кейбір жастар қазір бірі базарда, бірі көлік сатып алып, «таксист» болумен күн көріп жүр. Жастар масылдыққа бой алдыратын болса, мемлекеттің де болашағы болмайды! Сондықтан Елбасымыз жастардың кәсіптік-техникалық білім алуына өте үлкен мән беріп отыр. Елімізде орта деңгейлі кәсіп иелері жетіспейтінін ескерсек, біздің Сарысу ауданында арнайы колледждер мен кәсіптік лицейлер бар екендігін ұмытпауымыз қажет.

Елбасы тапсырмаларынан туындайтын міндеттерді саралай келе, жастар тәжірибесін ұйымдастырудың құқықтық нормалары қажет екендігі белгілі болды. Мұнда, ауданымызда биылғы жартыжылдықта 103 жас «Жастар тәжірибесі» бағдарламасы арқылы 6 айлық жұмысқа тартылса, олардың тек 3-уі ғана тұрақты жұмысқа орналасқан екен. Бұл дегеніміз, 100 жастың жұмыссыздар қатарына қайта қосылғандығын білдіреді. Дәл осындай жағдайды, Елбасы мысал ретінде келтірген болатын. Бұл жайттарда алдағы уақытта оң шешімін табар деген үміттеміз.

Жас мамандарға келетін болсақ, осы мақсатқа айрықша мән беріп отырған Мемлекет басшысы Н.Ә.Назарбаевтың «Дипломмен ауылға» бағдарламасы аясында, 2012 жылы Сарысу ауданына жұмыс істеу және тұру үшін келген денсаулық сақтау, білім беру, әлеуметтік қамсыздандыру, мәдениет және спорт салаларына келген 12 жас маманға 1 млн. 359 мың 120 теңге көлемінде көтерме жәрдемақы төленіп, тұрғын-үй сатып аламын деуші 6 жас маманға 13 млн. 478 мың теңге көлемінде бюджеттік кредит берілді.

Көшбасшымыз Н.Ә.Назарбаевтың ел Тәуелсіздігінің 20 жылдығына арналған салтанатты жиынындағы сөзінде, «Ақпараттық Қазақстан-2030» мемлекеттік бағдарламасын әзірлейтін уақыт келгендігі туралы айтқан сөзіне орай түінді ұсыныс айтып өтсем. Осы мақсатта, аудан жастарына техникалық және кәсіптік білім беретін оқу орындары жанына немесе дербес түрде аудан орталығынан «Жастар» интернет орталығы ашылса деген ұсынысым бар. Заманауи компьютерлермен, арнайы бағдарламалармен жабдықталған «Жастар» интернет орталығы тек білім алумен емес, сондай-ақ жастардың ой-өрісін, шығармашылығын дамытатын құтты мекен болар еді.

Елдің ел болып, оның болашағының баянды да тұғырлы болуы, сол елдің жастарының қолында. Мемлекет басшысы Н.Ә.Назарбаевтың елімізді әлеуметтік жаңғырту бағытындағы тапсырмалары, одан туындайтын міндеттер аудан тұрғындары арасында, әсіресе жастар ортасында қызу талқыланып жатқанын атап өту керек. Әлеуметтік қорғаудан – әлеуметтік өрлеуге бағытталған Елбасының «Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай 20 қадам» атты бағдарламалық тұжырымдамасында қазақстандық дамудың мақсаттары мен міндеттері жайлы және ел жастарына деген қамқорлық, оларға барынша жағдай жасау толық айтылған.

Шынында да, «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» заң жобасы бүгінде қоғамда, Парламент қабырғасында қызу талқылану үстінде. Әрине, жастарымыздың өмірінде шешімін күткен мәселелер жеткілікті. Жастар саясатын кешенді түрде саралау, реттеу, бүгінгі күннің мәселесі. Парламент Мәжілісінің депутаттарынан құрылған жұмыс тобы өңірлерді аралап, жастармен кездесіп, ұсыныс пікірлерді ой елегінен өткізуде. Мұндағы мақсат – қабылданатын заң жобасына енгізілетін өзгертулер мен толықтыруларды айқындау. Жастардың мәртебесін көтеру, әлеуметтік мәселелерін шешу, жақсы білім алып, еңбек етуіне, отбасын құруына жағдай жасау керек. Өзім де аталған заң жобасына облыстық «Жас Отанның» Кеңес отырысында бірнеше ұсынысымды бердім.

Осы орайда, жастарды жұмыспен толық қамту, олардың қоғамдағы орнының маңызын арттыру – басты мәселенің бірі болып отыр. Елбасымыз «Мен жас ұрпақтың ел болашағы үшін маңызын әрқашанда атап көрсетіп келдім және атап көрсете беремін. Мемлекет әрбір жас адамның өз еліне міндетті түрде қажет болуы үшін бәрін де жасайды» дей отырып, ҚР-ның Үкіметіне ҚР Президенті жанындағы Жастар саясаты жөніндегі Кеңеспен бірлесіп «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» ҚР Заңына жас маманның мәртебесін құқықтық айқындау, оның ең төменгі әлеуметтік пакеті және басқа да мәселелер бойынша өзгерістер енгізу туралы заңды қарастыруды тапсырды. Аталған мәселе еліміздің қоғамдық-саяси, әлеуметтік өмірінде жастардың бәсекеге қабілетті болып, азаматтық белсенділігін арттыруға бағытталған.

Елбасымыздың әлеуметтік жаңғырту жолындағы бағдарламасындағы, *жастардың техникалық және кәсіптік білім алуын, оларды индустриаландыру бағдарламасына қатысуға ынталандыру және тартудың нақты шараларын әзірлеу жөніндегі тапсырмасы, экономикамыз әртараптанып, өндірісіміз өркендеу үстіндегі шақта сұранысқа сай мамандықтарды меңгеру замандастарымыздың басты мақсаты.* Ондағы негізгі бағыт – жас қазақстандықтарды дербес өмірге, бастамашыл еңбекке бейімдеудің тиімді жүйесін құру көзделіп отыр.

Сонымен қатар, аталған құжатта 2007 жылы қабылданған «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» Заңы бүгінгі заман талаптарына жауап бере алмауына байланысты, аталмыш Заңды жаңарту қажеттігі сөз болды. Сондықтан, Елбасы жас мамандарды еңбекке орналастырудың кепілдіктері мен әлеуметтік пакеті туралы, жастар тәжірибесін ұйымдастырудың тәртібі туралы құқықтық нормалар қажет екендігіне баса назар аударған. Осы орайда, жастарымыз туған елінде, туған жерінде еңбек етіп, өз әлеуеттерін жүзеге асырулары қажет. Бұл жөнінде Елбасымыз: «Біздің жастар елеспен өмір сүрмеуге тиіс. Қазақстаннан тыс жерде жұмақ жоқ. Еш жерде, әлемнің ешбір елінде бәріне бірден ие болу мүмкін емес. Ол үшін мемлекет барлық жағдайлар жасауда және одан әрі де жасай беретін болады» деп ерекше тоқталды. Соңғы жылдар ішіндегі экономикалық реформаларды талдау жастар арасындағы жұмыссыздықтың өсе түскендігін көрсетті. Сонымен бірге жастарды жұмысқа орналастыру да төмендеп кеткен. Ресми жағынан алғанда, жас еңбек ресурстарының саны айтарлықтай жоғары, бұл жұмыссыздардың өсе түскендігін болжауға мүмкіндік береді. Мұнымен бірге белгіленген жұмыс орындарына қабылдаудың қысқара түсуі және орта арнаулы оқу орындарына қабылдаудың азайғандығы байқалады. Ендеше оқу орнын бітірушілердің көпшілігі жұмыссыз қалады деген сөз.

Жұмыс күшіне деген сұраныс пен ұсыныстың арасындағы айырмашылық өсе түсуде. Бүгінде жасөспірімдер мен қыздар ақысы төмен әрі біліктілігі төмен жұмыстарға қызықпайды, соған қарамастан жоғары оқу орындарының басым көпшілігінің мамандар даярлау сапасы еңбек рыногінің талаптарына сай келмей отыр.

Мұндай жағдайда жастар арасында әлеуметтік қорғансыздық сезімі өсе түседі және олар өздерінің өмірлік деңгейін кез келген жолдармен көтеруге ұмтылады.

Нақты индустриалдық әлем, нарықтық заман тұрақсыздық пен әлеуметтік және жеке жағдайдағы тұйықталуға ұмтылдырады? Білім алу, еңбек, жүйелі құндылық плюрализмінде бұрын болмаған кең көлемдегі тандауды тудырады. Бүгінде жоғары оқу орныш бітіруші мамандық тандау жұмыс іздеу және еңбектің сапалы нәтижелеріне тікелей жауапты болып отыр. Сонымен қатар қазақстандық қоғамның тоқырау жағдайы әлеуметтік дамуды қиындатады.

Статистикаға қарасақ, бүгінгі жұмыссыздардың үш бөлігіне жас адамдар. Бес пайызы ғана оның мәнінде көркеу үстіңге, ал үштен екісі кедейшілік тауқыметін тартуда немесе одан да қиын жағдайда. Көптеген жас отбасылар үшін балалы болу қол жетпес арман секілді, туу көрсеткіші өте төмен, соған қарамастан жастар арасындағы өлім деңгейі қарттармен салыстырғанда екі есе жоғары.

Қазіргі таңда әлеуметтанушылар «жастар» деген ұғымды Экономика жағдайын және экономикалық саясат тиімділігін жалпы бағалауға экономика тәжірибесінде «кедейлік индексі» жиі пайдаланады. Жұмыссыздық қоғам өміріне тән құбылыс. Ол бұған дейін де болған, алдағы уақытта да бола бермек. Бұдан кейде әркілі әлеуметтік-экономикалық проблемалар да туындап қалып жатады. Қазіргі нарық жағдайында қай жерде болсын жастар арасында жұмыссыздар санының көбейе түсер ықтималдығы да мол. Себебі, оның мынандай факторлары бар екендігі екінің біріне белгілі жайт. Мысалы, өндірістің жаппай автоматтандырылып, механикаладырылуы, еңбекті интенсификациялау деңгейінің артуы, әлемдік қаржылық дағдарысқа байланысты өнеркәсіптің т.б. мекемелердің дағдарысқа ұшырауы, тіпті соның кесірінен жабылып қалуы, сондай-ақ мамандандырылуының біржақты жүргізілуі (қаржыгер, мұнайшы) – осындай себептерден жұмыссыздық асқына түсері мәлім.

Еңбек нарығында тереңірек бойлап көрсек, жұмыссыздық және жастарды жұмыспен қамту жөнінде көп айтуға болады. Проблема атаулы іле сөз етіліп, ол асқынбай тұрғанда түйінін шешуге ұмтылыс жасалғанда ғана жаңа күн тәртібінен біртіндеп сырғи беретіні түсінікті шығар. Сонымен, осы мәселені қандай жолдармен реттеуге болады. Тұйықтан қалай уақыт озбай шыға аламыз? Керемет боп елестейтін келешекке көлеңке түсіре беретін басты мәселенің бірі – жұмыссыз жастар жайы. Соңғы халық санағының қорытындысы бойынша, республикамызда тұратын 14 млн. 841,9 мың адамның 3 млн. 700 мыңын 16 мен 20 жас аралығындағы азаматтар құрайды екен. Жамбыл облысында экономикалық белсенді халық саны 587 мың адамды адамды құрайды, жұмыссыздық деңгейі 5,6% жетті. 2010 жылдың қазан айының соңындағы жағдай бойынша жұмыспен қамту органдарында жұмыссыздар қатарына тіркелген азаматтардың саны 32,6 мың адам дей тұрсақ та, жылдан-жылға жастардың жұмыссыздығы көбею үстінде. Тағы бір қиындық, жұмысқа орналасу кезінде өмір талабының өткір қойылуы үлкен өмірге енді қадам басқалы тұрған, бұрын еңбек етіп көрмеген, белгілі бір мамандықтың иесі атанып отырған көп жастың жолын байлайды. Мұндай өті болуы үшін жастар алдымен жұмысқа орналасуы керек қой. Еңбек мигранттарына да белгілі бір ереженің шеңберінде тосқауыл қоятын уақыт жетті.

Қазір қарап тұрсаңыз, жарнамаларда білімі бәлендей, жасы орташа 25-тен кем емес, тәжірибесі болуы керек дейді. Орта білімнен соң, іле-шала жоғары оқу орнын бітірген жастарда қандай тәжірибе болуы мүмкін? Жұмыссыздықты жою керек емес пе? Жастарды кінәлағанша, жаман қылық жасатпау үшін бір

жолын қарастыру керек деп ойлаймын. Жасы мен тәжірибесіне қарасақ, болашағымыз не болады? Ойланайықшы... «Жастар – біздің болашағымыз» — дегенді естіп жатырмыз. Олай болса, жастарға көмек беру керек.

Мен болашақ маман ретінде мыңдаған жастардың жұмыспен қамтылуы қажет деп санаймын. Ал енді жалпы экономикалық белсенді халық (жұмыс күші) дегеніміз не екені туралы айтсам. Ол тауарлар мен қызметтерді өндіру үшін жұмыс күшін ұсынуды қамтамасыз ететін халықтың экономикалық белсенділігін өлшеуге арнайы белгіленген жастағы халықтың бір бөлігін. Экономикалық белсенді халық санына барлық қызмет түрінде жұмыс істейтіндер мен жұмыссыздар кіреді, ал экономикалық белсенді емес халық – қарастырылған кезең бойында жұмыс істемеген немесе жұмыссыз болған халықтың экономикалық белсенділігін өлшеуге арнайы белгіленген жастағы тұлғалар. Жұмыссыздық деңгейі — экономикалық белсенді халық санындағы жұмыссыздардың үлесі пайызбен өлшенеді.

Жастар жұмыссыздығы деңгейі – 15-24 жас шамасындағы жұмыссыз халық санының осы жастағы экономикалық белсенді халық санындағы үлесі, пайызбен өлшенеді. Ұзақ мерзімді жұмыссыздық деңгейі – 1 жыл және одан астам уақыт бойы жұмысы болмаған жұмыссыз халық санының экономикалық белсенді халық санындағы үлесі пайызбен өлшенеді.

Біздің аймақта қандай жағдай қалыптасқаны туралы айтсам. Қарағанды облысының 2014 жылғы халықты «Жұмыспен қамту-2020» бағдарламасында 439 жаңа жұмыс орындарды құру көзделді. 2011 жылғы 1 тоқсанда 3759 жұмыс орындары, оның ішінде ауылды жерде 52 жұмыс орындар құрылды. Құрылған жұмыс орындардың жалпы санынан 95% тұрақты орын алады. Экономикалық қызметтердің түрлері бойынша үлестер мынадай болып тартылады: сауда – 9,3%, ауыл шаруашылығы – 6,2 %, құрылыс және коммуналдық шаруашылық – 11,5%, өнеркәсіп – 19,2%, білім беру және денсаулық сақтау – 2,2%, көлік және байланыс – 11,4%, өзге салалар – 47,3% уақытша және мезгілдік жұмыс орындары – 5,1%.

Жұмыссыз халықтың жас шамасын анықтап, біліп отырудың да пайдасы зор. Енді соған тоқталайық. Жұмыссыздар құрылымындағы негізгі үлес 25-54 жастағы тұлғаларға тиесілі екен. Былайша айтқанда, олар 80,2 пайыз құрайды. 55 жастан аскандардың үлесі 3,6 пайыз болса, ал 16,2 пайыз деңгейінде 16-24 жас аралығын қамтиды. Осы деректерден не аңғаруға болар еді? Біріншіден, әлі де болса жастардың түпкілікті жұмыспен қамтылуы онша еместігі.

Ал енді жастар арасындағы жұмыссыздықтың белең алуына қалай жол берілуде? Оның да өзіндік себептері бар. Сөз болып отырған үшінші тоқсанда штат қысқаруына, кәсіпорындардың тарауына немесе келісім-шарт уақытының аяқталуына байланысты 8,7 пайыз жұмыссыздық орын алған. Ал өз кезегінде оқу бітіргеннен соң жұмыс іздеушілердің үлесі 2,7 пайызға жетіп, жалпы саны 0,6 мың адам болған. Яғни, бұрынғы жылмен салыстырмалы кезеңімен деңгейлес екені көрініп тұр.

Қала халқы әлеуметтік қолдау түрлері мен тәсілдерін жаңартуға және жетілдіруге бағытталған мақсаттағы, алдағы болашаққа бағытталған жұмыстар атқарылады.

«Жұмыспен қамту- 2020» және әлеуметтік қорғау бағдарламалар бөлімі 12 әлеуметтік бағдарламалар бойынша қаржы қаражатының игерілуін қамтамасыз етуде.

2011 жылдың бірінші жартыжылдығында 286,1 млн.теңге игерілді, оның ішінде жергілікті бюджеттен 180,4 млн.теңге, облыстық бюджеттен 93,9 млн.теңге, республикалық бюджеттен 11,8 млн.теңге. «Мемлекеттік атаулы әлеуметтік көмек уралы» Қазақстан Республикасының Заңын міндетті түрде орындау керек.

«Жұмыспен қамту-2020» және әлеуметтік бағдарламалар бөлімінде жұмыссыздарды жұмыспен қамтуда біраз іс-шаралар жүргізіледі. 2011 жылдың 1 жартыжылдығында 2033 адам жұмысқа орналастырылды. Ақылы қоғамдық жұмыстарға 567 жұмыссыз жіберілді, оның 133-і ауыл тұрғындары. «Жастар тәжірибесі» және «Әлеуметтік жұмыс орындары» бағдарламаларының шеңберінде 115 жұмыссыз қамтылған. Сонымен қатар, жастар арасындағы жұмыссыздықты қысқартуды Елбасымыздың Жолдауында көрсетілгендей жәрдемақылар мөлшерінің ұлғаюы мемлекеттік жастар саясаты туралы заңның жас отбасыларын қолдау жөніндегі бабымен ұштасып жатыр.

Шетелдік инвесторлардың сырттан жұмыс қолын әкелуіне де шектеу белгілеп тұрған абзал. Аймақтағы кәсіби білім деңгейінің қазіргі заман талабына жауап бере алатындай дәрежеге көтерілуін қамтамасыз ету керек. Орта мектептерде оқушыларға кәсіби бағдар берудің бұрыннан бар озық тәсілдерін қайта жаңғыртудан ұтарымыз көп. Еңбек рыногында үлкен сұраныстарға ие мамандықтарды меңгеруге ұмтылған жөн. Өткен жылы еңбекпен қамту орталығына тіркелген жұмыссыздардың 35,1 пайызын, яғни жұмыс іздеушілердің 3959-ын жас толқын құрады. Солардың арасынан 2489 қыз бен жігіт тұрақты жұмысқа орналасыпты. Тағы 1818 жас қоғамдық жұмыстарға тартылған. Сол сияқты «Жастар тәжірибесі» атты бағдарлама негізінде ауылдық-жерлерде жастардың жұмысқа орналасу үрдісі жалғасып жатыр. Бұл бағдарлама бойынша Қазалы ауданында 71 жас өз жұмыстарын тапты. Осы жерде бұл түйықтан шығудың тағы бір жолы мал және егін шаруашылығына жаңа технологияны ендіру негізінде жаңа жұмыс көздерін ашу екеніне жиналғандар назарын аударды. Шетел компанияларына білімді де білікті жастарымызды көптеп тарту басыңқы болып қала бермек.

Осы проблеманы шешу жолының бірі жастар ұйымдары болып табылады. Жұмыссыз жастарға кәсіп тауып беру шаруасына белсене кірісуі керек. Мысалы «Әмбебап даму» деген жоба қолға алынуына болады. Орталыққа келушілер арнайы семинар-тренингтерге қатысады. Мамандар жұмыс іздеген жастарды қабілетіне қарай бірнеше топқа жіктеп, тегін оқытады. Онда ұлттық ою-өрнек мектебін ашуға болады.

Кәсіптің бұл түріне машықтанған бойжеткендер тігін цехтары мен кішігірім отельде жұмыс істей алады немесе кейбіреулері тіпті кәсіпкерлікпен айналысуларына болады. «Әмбебап даму» жобасын жүзеге асырушылар арнайы дайындық курсынан өткен жастардың еңбек нарығында сұанысқа ие боларына сенімдімін.

Жастар арасында осындай мәселелер орын алған. Оларды шешу дереу қимылды талап етеді. Себебі, жастар – біздің болашағымыз болса, жұмыссыз жастар болашағымыздың жарқын болуына кедергі.

Пайдаланылған әдебиет:

1. ҚР-ның президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Әлеуметтік экономикалық жаңғырту — Қазақстан дамуының басты бағыты» Қазақстан Халқына Жолдауы Егемен Қазақстан 27 қаңтар 2012 жыл
- 2 ҚР Ұлттық статистика агенттігінің жылдық жинағы
- 3 Усенова Г. «Жұмыспен қамту және экономикалық өсу» Ақиқат № 2, 2013
- 4 «Жұмыспен қамту -2020» бағдарламасы
- 5 Есенғалиев Қ.С. Экономика негіздері оқу құралы. Алматы, 2011жыл
- 6 Оразәлі Сәбден. Бәсекелестік экономика. Оқу құралы. Алматы, 2012жыл

Горбачева А., Ю-13, КЭУК

науч. рук.: к.ф.н., профессор **Клишина М.В.**

ЭТНИЧЕСКАЯ И РЕЛИГИОЗНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ

Различные этнические, культурные и профессиональные идентичности предполагают различные способы социального конструирования реальности. Современный мир в условиях глобальных трансформаций переживает кризис идентичности. В эпоху масштабных социальных изменений общественное сознание не успевает адаптироваться к новым социальным практикам. Изменения, изменения в самой основе социокультурных структур, образа жизни и разнообразие конфликтов приводят к потере восприятия индивидом традиционно стабильной целостности человеческого мира. В этих условиях процесс идентификации обновляется.

Каждая этническая группа несет в себе черты уникальной и уникальной личности. Этнос, как личность, является отражающей системой и имеет идентичную идентичность. В моменты исторических проблем люди сталкиваются с вопросами: кто мы, кем мы хотим стать или остаться. Страх перед неправильным выбором угрожает безвозвратной потерей самих себя. Идентичность сконцентрирована в истории народа в результате его самосохранения. Представитель того или иного народа имеет фиксированный набор образов, который является механизмом формирования его социальной идентичности. Идентичность структурирована как на индивидуальном уровне, так и на социальном уровне. На индивидуальном уровне это помогает осознать степень его сходства с другими людьми, одновременно видя его уникальность.

Однако в условиях растущей глобализации, многообразия социальных связей и создания новых форм социализации национально-этнической дивергенции личность все чаще проявляется как нестабильная, мнимая (виртуальная), более вероятно, имитирующая внешние признаки различия (одежда, стиль поведения). Это не связано с контекстом дискурсивной традиции.

Фундаментальная потребность личности и общества в целом для самовывживания, полноценной жизнедеятельности - это самоидентификация, с помощью которой определяется историческая индивидуальность. И здесь, прежде всего, идентичность связана с процессами формирования чувств, поиском внутренних связей и глубоким пониманием себя через собственную культуру.

В результате распада СССР и социальных потрясений бывшие советские республики находились в состоянии постоянной нестабильности с неопределенными перспективами дальнейшего исторического развития. В этих условиях ситуация еще более усложняется тем, что духовный, идеологический кризис добавляется к экономическому, социальному, политическому и национально-государственному кризису. Длительный период монополизма коммунистической идеологии, который, надо признать, десятилетиями формировал и воспроизводил идентичность народов СССР, был заменен периодом духовного безвременья в результате национального кризиса идентификации.

Переход современной постсоветской политической культуры от тоталитарного к демократическому типу привел к глубоким изменениям в идентификационном статусе российского общества. На протяжении XX века советская история имела различные стадии развития в своей социально-экономической, политической, идеологической ориентации. Отсюда и другая трактовка фундаментальных проблем человеческого существования. Идентичность «советскости», которая существовала в течение многих десятилетий в общественном сознании, была заменена множеством идентичностей - местными, региональными, этническими, религиозными и т. Д., Которые привели к поиску политического значения. А это, в свою очередь, привело к острым конфликтам. Многие ученые отмечают, что в современной постсоветской науке вопросы национальной идентификации, проблемы национальной идентичности, национальной аутентичности достаточно остры. В этой связи народы бывших советских республик чувствуют необходимость формулировать свои собственные представления о себе и своем месте в современном мире.

В определенной степени решение проблемы идентичности связано с конкретными типами социализации людей и их спецификой, которая зависит от этнических, социокультурных и субкультурных традиций.

Некоторые аспекты идентичности активно изучаются в отечественной и зарубежной науке. В зарубежной науке особый интерес к проблеме идентичности возник в середине XX века, когда появилась работа, в которой была сделана попытка определить содержание понятия «идентичность». Итак, при изучении феномена идентичности исходят из необходимости применения междисциплинарного и полипарадигмального подходов, т.к. Это явление является предметом пристального внимания ряда наук и концепций - философии, социальной философии, социологии, психологии, этнологии и т.д.

Разнообразие субъективности предполагает ответ на вопрос: «Кто я?» "Кто мы?". Поэтому в структуре идентичности принято различать два уровня: личный и социальный. Виды социальной идентичности обусловлены ее многоуровневыми, а именно: этническими, региональными, национальными и т.д.

Известно, что идентичность формируется в определенной культурной среде. Так, американский исследователь С. Хантингтон отмечает, что в современном мире ... культурная (этническая, национальная, религиозная, цивилизационная) идентичность занимает центральное место, а союзы, антагонизмы и государственная политика формируются с учетом культурной близости и культурных различий [1, с.142-143]. Американский ученый предложил свою классификацию источников идентичности - аскриптивную, культурную, территориальную, политическую, экономическую и социальную.

Определяя оригинальность, С.Хантингтон отражает широкое распространение в литературном подходе идеи о присутствии в сознании людей стабильного стереотипа «мы-они» как наиболее универсальной формы самосознания людей, заявляя через сознательно противостоящее «себе» «другим».

По словам Э. Хобсбаума, «люди ищут группы, к которым они могут принадлежать в течение длительного времени, в мире, где все движется и движется, и ничто не является надежным» [2, с. 190]. Точно так же характеризуется нынешнее состояние постсоветского общества. «... общество переживает кризис идентичности. Критерий принадлежности и включения в традиционные социальные и профессиональные группы перестает функционировать или люди переходят в новое состояние идентификации, что связано с переоценкой профессиональных навыков и знаний, переопределением «Образ жизни, неэффективность установленных значений предпочтений» [3, с.3]. В последние годы процесс изучения феномена идентичности в связи с формирующейся российской идентичностью, с одной стороны, и глобальными изменениями в мире, с другой, активизировался в отечественной науке.

Наибольшая концептуальная и всеобъемлющая идентичность была получена в работах американского социального психолога Эрика Эриксона. В отличие от представлений классического психоанализа, где тождество понимается как противоречие между человеком и обществом, Эриксон подчеркивает свою связь с социальными явлениями. Идентичность способствует процессу адаптации индивида, формируя в нем чувство принадлежности к его исторической эпохе.

«Идентичность», как ее описал Э. Эриксон, заключается в принятии индивидом социального бытия как своего собственного с присущей ему гармонией идей, образов, ценностей и действий с преобладанием социально-психологического образа в этот исторический период.

Идентичность структурирована определенным образом, а религиозная, этническая, региональная, гражданская, территориальная, профессиональная идентичность различается как подструктуры (по разным признакам). Этот набор стратифицированной идентичности дает социальным субъектам возможность создавать и ранжировать множество параллельных значений и значений. Идентичность - это источник социального движения, которое возникает и существует только в процессе взаимодействия, а та или иная лояльность обусловлена контекстом дискурсивной традиции. Основные механизмы формирования социальной идентичности описываются, прежде всего, в психологических и экзистенциальных терминах: «национальный дух», сущность, миссия, душа людей и т.д.

Демаркационная линия, которая находится между различными уровнями лояльности, выражает степень сходства или различия в базовых ценностях. Считается, что идентичность проявляется в процессе взаимодействия с другой идентичностью - другой идентичности, сформированной конфликтом (формированием противоречий) в рамках этого взаимодействия. Следует сказать, что формирование личности в условиях конфликта остается спорным.

Тем не менее, можно признать относительно бесконфликтный характер взаимодействия между различными типами лояльности, а именно, с одной стороны, «соседство» религиозных и этнических не всегда сопровождается конфликтами и противоречиями. С другой стороны, различия в значениях удаляются и частично вырабатываются.

В этническом сообществе идентичность соотносится с культурными механизмами регулирования сознания, всегда отвечая на вопрос «кто вы?». Формируя ощущение непрерывности, они проявляют себя, превращая базовые ценности в активную форму (идеологию) в результате ассимиляции на каждой стадии социального (группового, личностного) развития определенной культурной.

Таким образом, Эрик Эриксон как инструмент опосредованной идентификации является «идеологией», социальный кризис происходит во время нарушения «идеологической целостности» общества, ослабления его прежней системы ценностей. Прошлый век характеризовался процессом

деидеологизации. Поэтому «к началу XXI века кризис идентичности начал ощущаться повсюду, каждая страна переживает его по-своему» [4, с. 76.].

Естественно, что в масштабах этноса изменение ценностей влечет за собой трансформацию внутреннего и окружающего мира социальной реальности. Иногда изменения воспринимаются этносом как угроза их «Я». История этноса - это постоянный способ самоутверждения и проявления своей идентичности. Согласно определению А. Турена «тождество есть сознательное самоопределение социального субъекта» [5, с. 360.]. Идентичность проявляется через взаимосвязь идентификации со значением, понимаемой как процесс перевода и реализации идентичности в социальной практике человека или группы. Поэтому идентификация, с одной стороны, является самопричислением индивида к группе или к социальному сообществу в целом, с другой стороны, наряду со значением, служит механизмом адаптации в процессе социализации человека.

Естественно, в уме нет таких схем, человек не может быть расположен, как книги на книжных полках. Между уровнями идентичностей нет жестко определенных границ. Структура идентичности подвержена временным трансформациям, внутри этноса она выражается в различных модификациях своей исторической индивидуализации. Из-за внешних или внутренних «стимулов» процесс ранжирования идентичностей заставляет нас удовлетворять возникающие потребности и, следовательно, как-то координировать их между собой.

Таким образом, в исторически критические моменты, например, в условиях внешней военной экспансии, у этноса, поставленного на грань вымирания, есть выбор. Идентичность умножается многократно, когда этническая община находится в пограничной ситуации. Препрежнее пространство этничности сокращается, каналы его вещания сужаются. То, что в прошлом воспринималось как базовая идентичность в ситуации «совпадающих идентичностей», имеет иной характер. Такой кризис идентичности показывает, что он достиг критической стадии своего развития и что его полная трансформация неизбежна. Чтобы избежать полного краха, этничность требует другого вектора развития. Разграничение границ, этническая принадлежность теперь сосредоточено на принципе более высокого порядка.

Это подводит нас к вопросу о соотношении этнокультурных и этнорелигиозных ценностей традиционной культуры. Когда и при каких условиях религиозная идентичность доминирует над этнической идентичностью? Может ли общество быть в равной степени осведомленным о религиозной и этнической идентичности? Но, прежде всего, необходимо определить понимание этнической и религиозной идентичности.

Не останавливаясь на многочисленных подходах, разработанных в исследовании этнической идентичности, следует отметить, что за полвека изучения феномена этнического сообщества научным мировым сообществом его общепринятое определение не было разработано. По словам российского ученого В.А. Тишкова, определены лишь некоторые характеристики, характерные для сообществ, на которых они могут считаться этническими. Он приписывает эти характеристики следующему:

«Представления, посредством которых члены группы имеют общее территориальное и историческое происхождение, единый язык, общие черты материальной и духовной культуры;

Политически развитые представления о родине и специальных институтах, таких как государственность, которые можно считать частью того, что составляет «народ»;

Чувство отличимости, т.е. Признание членами группы их принадлежности к ней и на основе этой формы солидарности и совместных действий» [6, с. 229.]. Исходя из этого, дается следующее определение этнического сообщества: «Группа людей, члены которых имеют Общее название и культурные элементы имеют миф (версию) общего происхождения и общей исторической памяти, связаны с особой территорией и имеют чувство солидарности» [7, с. 60].

Разделяя вышеупомянутые характеристики этнической идентичности в целом, следует отметить, что «прежде всего осознание своей этнической принадлежности через представление других этнических образований, содержащих описательный компонент («мы»-«они»), и, во-вторых, Социально-нормативное (аксиологическое) отношение к этнической принадлежности этих лиц». [8, с.109.] Это взаимозависимо, поскольку реализация их этнической принадлежности включает критерий моральной оценки.

Религиозная идентичность представлена соответствующим религиозным сознанием. Каждый народ в своем архетипе сознания имеет фундаментальные понятия добра и зла. Первоначально они присутствуют в каждой культуре, их истоки глубоко укоренены в религии, а затем они были наполнены этническими смыслами и значениями. Результаты этнометодологических исследований показали, что индивид в процессе социальной коммуникации сознательно или бессознательно коррелирует свое поведение с принципами и правилами системы регулирования. Основные элементы этой системы, в первую очередь, включают традиционные ритуалы и религиозные ритуалы. Приняв основные положения нормативной модели, индивид начинает следовать ей и подчиняться ей в различных сферах жизни.

Феномен религиозной идентичности может быть определен через специфику религиозного отношения к действительности. Специфика такого отношения к реальности обусловлена религиозным мировоззрением, как «своеобразной областью» духовного переживания индивида, окрашенного переживанием неразрывного единства человека, Бога и мира. В качестве идеологической потребности существует не только отдельная личность, но и социальная группа, этнос, нация или все человечество в

целом. В основе построения индивидуального (коллективного) мировоззрения определенная морально-нравственная система есть некое смысловое ядро духовного мира.

С религиозной точки зрения основным требованием подлинно морального поведения является его фундаментальное соответствие религиозным императивам и положениям учения.

В таких понятиях и категориях ядро этнического мировоззрения описывается как система «ведущих мотивов, определяющих внутреннее положение субъекта, его отношение к этносоциальному взаимодействию с точки зрения этнических ценностей». [8, с.93]. Мировоззрение как феномен духовной жизни включает также систему убеждений, идеалов, норм морали, в зависимости от конкретных исторических условий развития сообщества. Нравственная система сформировала методы нормативного регулирования человеческого поведения, регулирующие процессы социализации, семейно-брачные отношения, воспитание детей и т. д. Если проанализировать соотношения уровней религиозной и этнической идентичности с точки зрения Мировоззренческие функции, выполняемые в обществе, то во многом они будут одинаковыми. Взаимодействие систем ценностей этнических и религиозных взглядов приводит к изменению мировоззрения и мировоззрения людей.

Таким образом, когда системы взаимодействуют с аналогичными понятиями базовых ценностей, происходит процесс «перекрывания», что приводит к их бесконфликтному «соседству».

Религиозность как универсальная ценность только устанавливает трансцендентное измерение в этнических ценностях, возрождая этническую онтологию в этнической принадлежности и придавая ей фокус на конечной реальности. Впоследствии создается ситуация, когда в рамках социальной идентичности их подэтапов с одинаковыми значениями взаимодействие выравнивает идентичность. В то время как взаимодействие носителей различных систем ценностей создает пространство для сравнения, которое может вызвать конфликт.

Как происходит процесс слияния или примирения религиозных и этнических ценностей в самоидентификации этнического сообщества? Что в этническом самосознании устанавливается и поддерживается личность его определенного уровня?

Религиозные и этнические в ситуации полной идентичности превращают личность в упорядоченную систему значений. Поэтому «... в рамках культуры, ориентированной на определенные стандарты в понимании мира и организации общественной жизни, неизбежен вопрос о соответствии этим стандартам всех видов духовной, интеллектуальной и практической деятельности» [9] [Пункт 72].

Дополнительным мощным стимулом для согласования уровней самосознания может стать острый социальный кризис. Известно, что это приводит к кризису идентичности и замещения, но не к замене той или иной лояльности как окончательного выбора людей мировоззрения с определенным набором приоритетов и ценностей, на основе которых этно-культурная целостность восстанавливается. Кризис социального развития требует универсальной формулы для ответа на вопрос о смысле существования и социального действия.

Этническая самоидентификация носит субъективный и психологический характер как механизм самоопределения этничности, но она обусловлена и поддерживается факторами, объективно существующими для каждого человека. Это региональный ландшафт, язык, религия, социальная организация, эстетические и этические нормы и т.д. Этничность служит выражением локальности, ограничивающей общий характер человека, а в условиях насильственных изменений, ситуации социальных рисков и острых Потребностей безопасности, это приводит к основанию универсальности культуры, аутентичности и сущности человека. Люди, фактически лишенные жизненного пространства, теряют «идеологическую целостность», разрушается прежняя система ценностей. В условиях полного уничтожения изыскиваются и мобилизуются ресурсы идентификации.

Религиозное мировоззрение, в отличие от этнического, не ограничивается земными реалиями. Смысл трансцендентного измерения в религии выходит на первый план. Религия позволяет «понять и интерпретировать то измерение жизни, которое в некоторых отношениях намного больше того, что мы видим» [10, с. 23]. Более того, универсальность культуры обусловлена универсальной природой человека, и первая историческая форма, в которой индивидуум реализует свое истинное содержание, опыт и знания, первоначально проявляется в религиозном мировоззрении. Французский философ-интуicionист Анри Бергсон писал: «Мы находим в прошлом и даже можем найти сегодня человеческие общества, у которых нет науки, нет искусства, нет философии. Но никогда не существовало общества без религии» [11, с. 12.]. В основе таких мировоззренческих систем лежат определенные нравственные и моральные принципы. С помощью традиционной соционормативной культуры эти принципы регулируют социальные отношения.

Идентичность современного субъекта, как и в прошлом, формируется в рамках социальных ценностей, определенного мировоззрения, норм поведения, общих идеалов, ментальности и т.д. Различные проявления и исторические события, влияющие на проявление и сохранение идентичности. С одной стороны, направляющей самореализацию отдельного социального субъекта. С другой стороны - помощь в приобретении смысла существования.

Причисляя себя к определенной этнической, культурной или конфессиональной общности, человек декларирует, что признает ее базовые принципы существования в этом мире. Во второй половине XX в. западные исследователи были уверены, что гендерная и этническая идентичности постепенно вытесняют религиозный компонент из сферы самоидентификации современной молодежи. Однако глобальные

процессы, связанные с миграцией крупных массивов мусульманских этносов на территорию Европы и Америки, заставляют пересматривать эту точку зрения.

Необходимо учитывать, что процесс формирования этнической идентичности тесно взаимосвязан с двумя близкими по характеру процессами — формированием конфессиональной и культурной идентичности [12, с.96-97]. В некоторых случаях эти идентичности могут практически совпадать. Все три типа идентичности — конфессиональная, этническая и культурная, соединяясь в отдельной личности, очерчивают определенную перспективу ее мировидения, предполагают различные способы социализации в среде разных возрастных групп, принадлежащих к разным поколениям и социальным стратам.

Список использованной литературы:

1. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций и изменение мирового порядка (отрывки из книги) //Pro et Contra. М., 1997. Т. 2, № 2. С. 142-143. (31СТР)
2. Бауман З. Индивидуализированное общество / пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. М., 2002. С. 190. (193 СТР)
3. Волков Ю.Г. Идеология гуманизма в становлении российской идентичности. Социально-гуманитарные знания. М., 2006. № 2. С. 3. (100стр)
4. Шадже А.Ю. Этнические ценности как философская проблема. Майкоп, 2005. С. 76. (248стр)
5. Touraine A. Production de la societe. Paris, 1973. P. 360. (400стр)
6. Тишков В.А. Этнология и политика. М., 2001. С. 229. (240стр)
7. Тишков В.А. Реквием по этносу. М., 2003. С. 60. (544стр)
8. Хотинец В.Ю. Этническое самосознание. СПб., 2000. С. 109. (200стр)
9. Кимилев Ю.А. Современная западная философия религии. М., 1989. С. 72. (285стр)
10. Форвард М. Религия /пер. с англ. Н. Григорьевой. М., 2003. С. 23. (100стр)
11. Бергсон А. Два источника морали и религии. М., 1994. С. 12. (384стр)
12. Дрягалов В.С., Топчиев М.С. Этническая и конфессиональная идентичности студентов в условиях обострения проблем культурной и конфессиональной безопасности поликультурного региона. Человек. Сообщество. Управление. 2014, №3, с.96-107. (200стр)

Бекболатова А. – С-22 тобының студенті КЭУК
ғылыми жетекші: магистр оқытушы **Манасова М.М.**

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ЕЛІНДЕГІ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚТЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Қазіргі кезеңдегі қазақ қоғамында не әлемдік деңгейде болмасын қолданыста жиі кездесетін ұғымдардың бірі – мультикультурализм, толеранттылық. Бұл ұғымдардың маңыздылығы мынада... Мультикультурализм – толеранттылықтың көп аспектілерінің бірі, әр адамға әлемді өзінше қабылдап, мәдени аралық қатынасты нығайту. Сонымен қатар қоғамдағы саяси, экономикалық және тағы басқа қақтығыстарға жол бермей, ынтымақтастықты алға тарту арқылы өмір сүру түрі. Себебі, бірлік бар жерде ғана өсу, даму болады. Көшбасшымыздың ойы бойынша ұлттық қауіпсіздігімізді сақтау толеранттылық принципі арқылы ғана жүзеге асады. Демократиялық жолмен дамуды алға тартып отырған біздің ел үшін мәдени аралық коммуникация ауадай қажет. Мәдени аралық қатынастың дамуына діннің әсері өте жоғары.

Дін адамзаттың өмір сүруінде барлық тарихи кезеңінде көрініс табады. Қазіргі уақыттың өзінде қоғамды байланыстырушы құрал ретінде маңызы зор. Дін жеке және қоғамдық өмірімізде, сонымен қатар салт-дәстүрімізбен де тұтасып кеткен. Дін адамның санасы мен сезіміне әсер етпей қоймайды.

Тәуелсіздік алғаннан кейінгі жас мемлекет үшін ұлттық қауіпсіздігімізді сақтау маңызды мәселе. Жаңа ғасырдың басында «бейбітшілік қаласы» атанған Астанада «Бейбітшілік және келісім сарайының» салынуы бүкіл әлемдік мәдениетте жарқын рухани құбылысқа айналып отыр. Бұл сарайда соңғы 14 жылда ислам, христиан, буддизм, индуизм, даосизм, иудаизм және конфуцийшілдік өкілдері бас қосып, жыл сайын «Әлемдік және дәстүрлі діндер көшбасшыларының съезі» өтуде. Съезде діндер арасында диалогты ұйымдастыру, сонымен қатар діндердің әлемдік қауіпсіздігі сынды күрделі мәселелер талқыға салынып, шешімін тапқан.

Елбасымыздың осыған сай мына сөзін баян еткіміз келіп отыр: «Осы заманғы қоғам ұзақ эволюциялық даму барысында аса байыпты үш қағидатты қалыптастырады. Олар – жеке тұлғаның ішкі бостандығы, меншіктің қорғалуы, қоғам мен мемлекеттің тарапынан әлеуметтік қолдау. Алайда бұл қағидаттарды мойындамайтын саяси идеологиялар да бар. Бүгінгі дәуірдің көптеген геосаяси қиын-кескі шайқастары осы карама-қайшылыққа шырматыла байланған. Мәселе діндердің жанжалында емес, дінге қатысы жоқ құндылықтардың жанжалы жөнінде болып отырғанын мойындайтын уақыт жетті» [1].

Абай ағамыз өзінің «Алланың өзі де рас, сөзі де рас» өлеңінде адам баласының бір-біріне қарым-қатынас жасауы махаббат арқылы жүзеге асу керек. Адамзатты сүю – ұлы сезім. Бір-біріне деген сенім, сүйіспеншілік мінезін қалыптастырып, бауыр деп тану керек екенін айтып кетеді. Асан қайғы бабамыз да әр қазаққа бірлікті көксерлік өсиет арқылы тағлымы мол ой қалдырады. Қоғам тек адамдардың бір мақсатқа топтасуы арқылы пайда болмақ. Ортақ мүдде жоқ жерде, қоғамның болуы да мүмкін емес. Қоғамдағы кез келген құбылыс өзара байланыс арқылы ғана іске асады. Астананың толеранттылықтың ортасына айналуы,

әлемге өз есігін ашуы қазақ елінің мүмкіншілігін кеңейтті. Бас қаламызбен бірге татулық, бірлік идеясы өмірге келді. Қазақ елі бірліктің символына айналды. Астана пирамидасы «Әлем пирамидасына» айналды.

Қазіргі таңда еліміз өтпелі кезең кешуде, яғни дамушы елден дамыған елдер тізіміне енуді мақсат ете отырып, әлемдік өркениеттің даму үрдісіне, жаһандану, өркениеттік, инновациялы дамуға аяқ басып отыр. Қазақстан Республикасы өзінің тәуелсіздігін алғаннан бастап ұлтаралық және дінаралақ келісімді нығайту мемлекеттік дамумен қатар жүріп отырды. Әр ұлт өкілдерінің бірін-бірі сыйлауы мен құрметтеуі негізгі принциптеріне айналды. Қазіргі таңда ұлтаралық және дінаралақ келісім негізінде Қазақстанда 140-тан астам ұлт өкілдері мен 40-тан астам дінді уағыздайтын 3000-ға жуық діни бірлестіктер мекен етеді. Зайырлы мемлекет ретінде қалыптасуымыздың нәтижесінде көптеген ұлт өкілдерінің арасындағы мәдениалмасу процесі жүріп, қанымызға сіңіре алдық. Қазақстан Республикасының Ата Заңында: «Тегіне, әлеуметтік, лауазымдық және мүлкілік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, діни көзқарасына, нанымына, тұрғылықты жеріне байланысты немесе кез келген өзге жағдаяттар бойынша ешкімді ешқандай кемсітуге болмайды» деп азаматтардың теңдігі мен өз құқықтарын толығымен пайдалануға мүмкіндік жасалды [2].

Қазақстандағы жалпы ұлттық құрылыстың негізгі құрамының бірі – ұлттық плюрализм. Сондықтан да азаматтардың ұлтқа бөлінбеуі – көп ұлтты қазақ елінің өзінің тұтастығы мен тәуелсіздігін сақтаудың негізгі шарты. Бүгінгі таңда Қазақстан өз азаматтарының ұлттық ерекшелігін сақтай отырып, жалпы қазақстандық ұлт дәрежесіне біріктіру саясатын ұстанып отыр. Біріншіден, әлеуметтік зерттеу деректеріне сай Қазақстан халық тұрғындарының басым бөлігі өздерін Қазақстан Республикасының азаматы деп санайтынын мәлімдеді. Екіншіден, Қазақстанда тұратын ұлт өкілдерінің ұлттық-мәдени мүдделерін жүзеге асыруға жағдай жасалынған.

Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясында «Дін мәселелерінде ойластырылған қадам және өте мұқияттылық қажет. Мемлекет діни бірлестіктердің ішкі ісіне араласпауы тиіс. Біз ұят, толеранттылық және төзімділік еркіндігі принциптерін қастер тұтуымыз керек», – деп атап көрсеткен болатын [3]. Сондықтан полиэтносты, поликонфессиялы мемлекеттің тұрақты даму үшін толеранттылық қағидатын ұстану маңызды.

2007 жылы Қазақстанда «Қазақстан Халық Ассамблеясы» құрылды. Аталған бастама этносаралық қатынастарды дамыту мәселелерін шешуге мүмкіндік жасайтын тың бағыт болды. Елбасы Қазақстан Халық Ассамблеясының XX сессиясында: «Біздің Ұлы Дала мыңдаған жылдар бойы толерантты, яғни тағатты болды. Толеранттылық дегеніміз – кейбіреулер ойлайтындай, қоғам азаматтарының ойына келгенді істеу емес, керісінше, келешек ұрпақты тәрбиелейтін қоғамымыздың парасаттық қалыбы». Қазіргі заманда толеранттылық еліміздегі қоғамдық тұрақтылық пен мемлекеттік дамуды қамтамасыз етудің басты шартына айналды. Ғылымның гуманитарлық салаларында толеранттылық мәселесі зерттеудің негізгі көздеріне айналды.

Қазіргі уақытта ел ішіндегі саяси, экономикалық, рухани тұрақтылықты сақтау, Қазақстанның болашағы ішкі және сыртқы факторлардың ынтымақтастығымен тығыз байланысты. Әлемдік қауіп қатерге қарсы тұру механизмі ретінде толеранттылық маңыздылығы артып отыр. Дүниетанымдық көзқарастардың бір-біріне қарсы тұруы қоғамда қақтығыстарды туындатып отыр. Бір ғана көрінісін алатын болсақ, терроризм, діни экстремизм. Себебі, қазіргі таңдағы зорлық-зомбылық іс-әрекеттер мемлекеттер ішінде болып отыр. Діни сала заңнамалық және құқықтық-нормативтік актілермен, сондай-ақ Конституция, Азаматтық кодекс, «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» Заң арқылы реттелуде.

Сондықтан елімізде іске асырылып отырған ұлт саясаты бейбіт өмір жолымен реттеудің және дамудың маңызды факторы болып табылады. Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы атап өткендей, «Біздің этносаралық және дінаралақ келісімнің моделі дегеніміз – ол әртүрлі конфессиялардың өзара әрекеттесуі бүкіл әлемдік процессіне Қазақ Елінің қосқан шынайы үлесі» дей аламыз. Елімізде бейбітшіліктің орнауы, соғыстың болмауы осы ұлтаралық келісім арқасында. Жаңашылдықты жатсынбайтын, мәдени мұраны дәріптейтін жаңа қазақ халқы үшін ұлттық қауіпсіздікті сақтау тарихтың қай кезеңінде болмасын өз маңызын жоғалтқан емес.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Астана – Елордалық журнал. 5 (30) 2006 қыркүйек/қазан.
2. Казахстанская модель межэтнического согласия: состояние и перспективы: сборник материалов научно-практической конференции. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2007. – С.15, 88-95.
3. «Қазақстан-2050» стратегиясы жолдауынан.

СЕКЦИЯ 2 – ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ МЕЖДУНАРОДНОГО И НАЦИОНАЛЬНОГО ПРАВА

БӨЛІМШЕ 2.1 ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖҮЙЕНІ ЗАМАНАУИ ЖАҒДАЙЛАРДА ДАМУДЫҢ ТҮЙТКІЛДЕРІ МЕН КЕЛЕШЕГІ ПОДСЕКЦИЯ 2.1 ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЫ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Акмаганбетова Ф.К., ст-ка КЭУК
науч. рук.: магистр ст.преподаватель **Сабирава М.А.**

ОГРАНИЧЕНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ДЕНЕЖНЫХ СРЕДСТВ КАК МЕТОД БОРЬБЫ С РОСТОМ ТЕНЕВОЙ ЭКОНОМИКИ

Все экономические субъекты хранят свои денежные средства на счетах в соответствующих учреждениях банков. Платежи по обязательствам другим субъектам проводятся, как правило, в порядке безналичных расчетов через учреждения банков. Наличные расчеты производятся в случаях и пределах, установленных нормативными документами Национального банка Республики Казахстан.

В экономике страны могут преобладать безналичные расчеты, которые осуществляются через учреждения банков. Наличные расчеты осуществляется субъектами с персоналом по оплате труда, с подотчетными лицами, депонентами, дебиторами и кредиторами – по платежам, которые в соответствии с действующими законоположениями могут не проводиться через учреждения банков.

Ограничение использования наличных денежных средств осуществляется во многих странах. Основная причина, по которой разные государства поддерживают сокращение наличных платежей, а также принимают законодательные инициативы на государственном уровне по ограничению этих платежей, заключается не столько в удобстве безналичных платежей, сколько в борьбе с теневой экономикой. Это особенно важно для налогообложения. Чем ниже уровень теневой экономики вследствие вводимых ограничений, тем большим будет размер налоговых доходов.

Министерства финансов, которые уже ввели ограничения на использование наличных денежных расчетов в экономике, объясняют это тем, что расширение использования безналичных платежей в экономике способствует лучшей собираемости налогов. Я думаю это вызвано специфическими особенностями движения безналичных средств, которые можно контролировать в гораздо большей степени, чем движение наличных. Использование же наличных средств для платежей в хозяйственных операциях значительно увеличивает вероятность появления мошеннических операций в их различных проявлениях, так как способствует непрозрачности проводимых операций и приводит тем самым к сокрытию информации о сделках. В странах, которые ограничивают наличный оборот, используют различные способы его регулирования: различаются виды ограничений, предельные суммы, агенты, подпадающие под ограничения, и пр.

Хотя борьба с теневой экономикой во многом осуществляется для улучшения собираемости налогов, тем не менее снижение доли теневого сектора может проводиться и в других целях (например, препятствование отмыванию денег и финансированию терроризма).

Теневая экономика включает в себя виды экономической деятельности и доходы, полученные от нее, которые находятся за рамками государственного регулирования и налогообложения.

Большую долю теневой экономики составляют «серые» зарплаты работников, так как организации не заявляют об этих зарплатах, чтобы избежать налогов. Остальная часть теневой экономики – это занижение доходов бизнесом для ухода от налогообложения.

Таким образом, наличие теневой экономики может быть обусловлено следующими причинами:

- уклонение от уплаты подоходного налога, налога на добавленную стоимость или других видов налогов;
- уклонение от уплаты взносов на социальное страхование;
- уклонение от соблюдения определенных правовых норм на рынке труда (минимальная заработная плата, максимальная продолжительность рабочего времени, соблюдение техники безопасности и т.д.);
- уклонение от соблюдения определенных административных обязанностей (заполнение статистических опросников или других административных форм).

Рост теневой экономики может привести к снижению государственных доходов, что влечет за собой уменьшение количества и ухудшение качества предоставляемых государством товаров и услуг. В конечном счете это может привести к увеличению налоговой нагрузки на юридических и физических лиц в официальном секторе экономики, а также в сочетании с ухудшением качества общественных благ (например, общественной инфраструктуры) и управления в публичном секторе создать стимулы для участия в теневой экономике.

Страны, в которых верховенство права соблюдается, защищается и финансируется налоговыми поступлениями, также имеют меньшие масштабы теневой экономики. Страны с переходной экономикой имеют более высокую степень регулирования, что приводит к значительно более высокому уровню

коррупции, высоким налогам в официальном секторе и, как следствие, к более высокому уровню теневой экономики.

Степень регулирования экономики выявляется с помощью одного из наиболее часто используемых индикаторов ведения деятельности в конкретной стране под названием «легкость ведения бизнеса».

Этот параметр рассчитывают ежегодно Всемирный банк и Международная финансовая корпорация. Результатом сравнительного анализа на основе типовой модели среднего предприятия выступает оценка различных аспектов условий его деятельности, которая проводится по десяти направлениям, в том числе налогообложению. Индикатор представляет информацию о налогах, которые должна уплатить в определенном году компания среднего размера, а также сопоставляет административную нагрузку, связанную с уплатой налогов, в разных странах.

Например, по доле наличных средств которые мы имеем, в денежном обороте мы можем обсудить об объемах теневой экономики. Чем больше эта доля, тем выше риск возникновения теневого оборота в экономике. Надо отметить, что в Казахстане в структуре денежной массы доля наличных денег в обращении в последние годы постепенно снижается. За последние 10 лет она снизилась почти в 2 раза: с 27 % в 2000 году до 14,5 % по итогам 2016 года. В развивающихся странах этот показатель составляет около 15 %, а в развитых – 7-10 %.

Вместе с тем, со стороны банков и организаций, осуществляющих отдельные виды банковских операций с наличными деньгами (пополнение банковского счета наличными деньгами, перевод денег без открытия банковского счета, снятие наличных денег с банковского счета, переводы через системы денежных переводов), осуществляются финансовый мониторинг, проверка своих клиентов и их операций в соответствии с требованиями Закона Республики Казахстан «О противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных незаконным путем, и финансированию терроризма».

В этом отношении одним из эффективных методов по снижению доли неучтенных денежных потоков являются стимулирование и развитие в Казахстане электронных безналичных платежей и переводов денег. Безналичные платежи и эффективно функционирующие платежные системы повышают прозрачность экономики, снижают операционные издержки и увеличивают оборачиваемость денег. Каждый платеж, проведенный безналичным способом, фиксируется в автоматизированных информационных системах банков и организаций, осуществляющих отдельные виды банковских операций, отражается в системе бухгалтерского учета, является прозрачным и, при необходимости, подлежит контролю и мониторингу со стороны уполномоченных государственных органов.

В настоящее время в стране продолжает сохраняться устойчивая тенденция увеличения объема безналичных платежей, проходящих через платежные системы. Так, по итогам 2016 года через национальные платежные системы было проведено 32,4 млн. транзакций на сумму 170,7 трлн. тенге.

Кроме того, наблюдается положительная динамика роста показателей рынка платежных карточек, включая объем безналичных платежей, совершаемых с использованием платежных карточек. По итогам 2016 года общий объем транзакций с использованием платежных карточек казахстанских эмитентов составил 187,6 млн. транзакций на общую сумму 5,6 трлн. тенге. По сравнению с 2014 годом количество транзакций увеличилось на 20,5 %, а сумма на 27,9 %. Безналичные платежи за товары и услуги с использованием платежных карточек казахстанских эмитентов составили 41,2 млн. транзакций на сумму 0,8 трлн. тенге, увеличившись по сравнению с 2014 годом на 33,9 % по количеству и на 31,6 % по сумме.

При этом, по итогам 2016 года в Казахстане по состоянию на 1 января 2017 года задействовано 14173 принимающих к оплате платежные карточки торговых предприятий (рост по сравнению с прошедшим годом на 17,8 %), которые разместили оборудование для обслуживания платежных карточек в 21329 торговых точках.

Развитые европейские страны были одними из первых предпринявших попытки снизить долю теневой экономики, в том числе за счет снижения доли наличных платежей. Во многих из этих стран были введены законодательные ограничения на использование наличных денежных средств (Франция, Италия, Испания, Португалия, Греция, Бельгия, Дания, Словакия, Болгария, Чехия, Венгрия, Румыния). Среди европейских стран, где вопрос оплаты при осуществлении сделки остался добровольным, можно назвать только Швецию. Там (несмотря на то, что уменьшение доли наличных денежных средств осуществляется без законодательных ограничений и какого-либо другого вмешательства государства) оплату сделок наличными проводят значительно реже, чем в остальных странах ЕС.

Согласно Закону РК «О противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма», статья 4 пункт 1, финансовому мониторингу подлежат суммы, зачисляемые на расчетный счет или снимаемые с расчетного счета в кассу предприятием равной или превышающей 10 000 000 тенге либо равной сумме в иностранной валюте, эквивалентной 10 000 000 тенге или превышающей ее. Снятие денег с банковского счета на сумму свыше 10 млн тенге подлежит финансовому мониторингу, при котором банк вправе запрашивать данные о происхождении или целевом использовании денежных средств.

Как известно, в сентябре 2016 года был введен в действие Закон РК от 26 июля 2016 года № 11-VI «О платежах и платежных системах».

Пунктом 4 статьи 39 данного Закона установлено, что индивидуальные предприниматели и (или) юридические лица, осуществляющие отдельные виды деятельности и применяющие в соответствии с

налоговым законодательством Республики Казахстан общеустановленный порядок расчетов с бюджетом, за исключением находящихся в местах отсутствия сети телекоммуникаций общего пользования, обязаны обеспечить установку и применение в местах осуществления своей деятельности оборудования (устройства), предназначенного для приема платежей с использованием платежных карточек, а также принимать платежи с использованием платежных карточек. Перечень отдельных видов деятельности и применения оборудования (устройства), предназначенного для приема платежей с использованием платежных карточек, утвержден Постановлением Правительства РК от 21 октября 2016 года № 604 взамен ранее действовавшего Перечня, который был утвержден Постановлением Правительства РК от 29 октября 2014 года № 1147 и утратил силу с момента ввода в действие нового постановления.

Документ был приведен в соответствие с действующим Законом «О платежах и платежных системах», при этом сам перечень отдельных видов деятельности не претерпел изменений, за исключением внесения в текст примечания редакторской правки уточняющего характера.

В перечень включены следующие виды деятельности, при которых применение оборудования (устройства), предназначенного для приема платежей с использованием платежных карточек, обязательно:

оптовая и розничная торговля автомобилями и мотоциклами, их ремонт и техническое обслуживание;

оптовая и розничная торговля;

предоставление услуг гостиницами;

предоставление услуг ресторана, прочие виды организации питания и подача напитков;

продажа проездных документов (билетов), багажных и грузобагажных квитанций на воздушный и железнодорожный транспорт;

предоставление услуг по транспортной обработке грузов, складированию и хранению, вспомогательные услуги по транспортировке и услуги по перевозке грузов;

деятельность туроператоров и прочих организаций, предоставляющих услуги в сфере туризма (кроме турагентов);

деятельность в области страхования;

деятельность в области здравоохранения;

деятельность в области образования;

деятельность по распространению кинофильмов, видео- и телевизионных программ, показ кинофильмов;

Таким образом, порядок применения POS-терминалов, действующий в 2016 году, сохраняется и в 2017 году.

Единственным изменением, введенным Законом РК от 30 ноября 2016 года в отношении применения POS-терминалов, является изменение меры административного взыскания, предусмотренного пунктом 1 статьи 194 Кодекса РК «Об административных правонарушениях», за отказ в принятии платежей с использованием платежных карточек.

Если до конца 2016 года за отказ в принятии платежей с использованием платежных карточек ИП или юридическим лицом, обязанным принимать их при осуществлении торговой деятельности (выполнении работ, оказании услуг), предусмотрено предупреждение или штраф на субъектов малого предпринимательства в размере 20 МРП, на субъектов среднего предпринимательства - в размере 30 МРП, на субъектов крупного предпринимательства - в размере 50 МРП, то с 1 января 2017 года за отказ в принятии платежей и (или) переводов по платежной карточке штраф не налагается, и влечет за собой только предупреждение.

Но в случае установления в течение года после наложения административного взыскания факта повторного нарушения мера взыскания остается прежней и влечет штраф на:

субъектов малого предпринимательства в размере 40 МРП;

субъектов среднего предпринимательства - в размере 60 МРП;

субъектов крупного предпринимательства - в размере 100 МРП.

Таким образом, использование безналичных платежей способствует снижению доли теневой экономики и повышению прозрачности совершаемых расчетов. Это особенно важно для борьбы с уклонением от уплаты налогов. Там, где ограничения на оплату наличными при осуществлении сделок существуют, практически во всех странах подобное регулирование осуществляется законодательством.

Список использованной литературы:

1. Варьяш И.Ю., Швандар К.В., Бурова Т.Ф. Актуализация макроэкономических прогнозов в бюджетном процессе // Финансовый журнал. 2014. № 4. (с изм. И доп. 29.12.2016 год)

2. Малис Н.И. Налоговая политика в противодействии теневой экономике: повышение собираемости налогов // Финансовый журнал. 2014. № 1.

3. Elgin C., Öztunali O. Shadow Economies around the World: Model Based Estimates. URL: [http://www.econ.boun.edu.tr/public_html/RePEc/pdf/201205.pdf]

4. Комплексный план противодействия теневой экономике в Республике Казахстан. 2016.

5. Закон Республики Казахстан «О противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма» от 28 августа 2009 г. № 191-IV (с изм. и доп. на 26.06.2016 г.)

Белов А., гр. МО-12 КЭУК
науч. рук.: магистр, преподаватель **Атабаева Д.Т.**

ГЕНОЦИД В РУАНДЕ: ПРИЧИНЫ, ХАРАКТЕР, ЗНАЧЕНИЕ

Проблема межнациональных, расовых и религиозных конфликтов особенно остро стоит в настоящее время. После Второй мировой войны, когда глобализация начала проходить в ускоренном темпе, общественные процессы всё чаще начали приобретать конфликтный характер. В период повсеместной унификации и интеграции люди пытаются отстоять свою идентичность и это желание сталкивается с подобным желанием у других групп людей, что часто выливается в открытое насилие. Именно поэтому проблема конфликтов и их решения так важна в современном мире.

Среди всех регионов мира Африка является одним из самых проблематичных. После того, как страны Африки стали независимыми, встал вопрос о национальном самоопределении, из-за чего начались многочисленные конфликты, которые были обусловлены социальными, экономическими и политическими факторами.

Национальный конфликт в Руанде и Бурунди не похож ни на один другой. Обычно конфликты обусловлены национальными, расовыми или культурными различиями, но конфликт в Руанде был другим - изначально он носил классовый характер. Но это было не марксистское противостояние буржуазии и рабочего класса, а конфликт между скотоводами - тутси и земледельцами - хуту, которые считали себя отдельными нациями из-за своего рода деятельности.

Существует множество теорий того, как тутси и хуту появились в Руанде, но все они сходятся в одном: это были представители одного народа, одной этнической общности. Изначально в Руанде-Бурунди жили племена хуту, занимавшиеся земледелием. Позже к ним пришли тутси и пригнали с собой многочисленные стада крупного рогатого скота, после чего два этих племени стали жить в симбиозе. Со временем классовые различия стали проявляться всё сильнее: малочисленные тутси, как владельцы больших стад, стали аристократией, составив своеобразную «высшую» касту. Земледельцы же не имели права владеть скотом, а лишь занимались его выпасом, также они не имели право занимать высокие посты.

Ещё сильнее усугубила ситуацию колонизация. В 1884 г. территория Руанды-Бурунди была передана Германии. Немцы считали, что тутси ближе к европеоидам, поскольку пришли с севера, а поэтому имеют расовое превосходство над хуту. Позже эта территория была передана Бельгии, которая выстроила новую систему администрации и передала контроль над ней тутси, которые в свою очередь провели реформы и приватизировали все пастбища, принадлежащие хуту, которые лишились практически всех прав. В 1935 г. в Руанде-Бурунди были введены документы, удостоверяющие личность, в которых прописывалась национальность. Это стало последней каплей: если раньше богатый хуту мог стать тутси, так как никаких внешних различий между ними не было, то после ввода документов жителей страны окончательно разделили на два лагеря.

Уже после Второй мировой войны начало усиливаться освободительное движение хуту, недовольных реформами. В 1957 г. влиятельные хуту опубликовали манифест, в котором сообщалось о том, что тутси и хуту - это две разные расы. Также в манифесте были призывы передать власть хуту из-за того, что они составляли большинство. После этого манифеста сторонники тутси совершили покушение на вождя хуту Доминика Мбоньюмутву, что и стало причиной массовой резни, которая позже перешла в геноцид тутси. Хуту сместили короля и в 1962 г. была провозглашена республика. В стране установилась новая идеология под названием «Власть хуту». Именно тогда была выдвинута идея полного уничтожения тутси.

6 апреля 1994 г. был сбит самолёт, в котором находился президент Хабиаримана, что спровоцировало массовые убийства тутси. Немногие выжившие с ужасом вспоминают о той нечеловеческой жестокости, с которой совершались убийства. Хуту почти не пользовались огнестрельным оружием, убийства совершались с помощью мачете. Спрятавшихся тутси искали в школах и церквях, после чего убивали. Тех тутси, которые не хотели принимать участие в геноциде, так называемых «умеренных», казнили вместе с семьёй, часто путём погребения заживо [1, с.231].

Все эти преступления против человечности полностью поддерживались правительством. В стране распространялись агитационные журналы, а также работало радио, в эфирах которого говорилось, что тутси - это враги, которые хотят вернуть своё превосходство. «Милосердие - признак слабости. Проявите к ним милосердие, и они снова сделают вас рабами» - раз за разом повторялось в радиоприёмниках [2].

В Бурунди в то время сложилась противоположная ситуация: после того, как в стране вспыхнуло восстание хуту, президент Мишель Мичомbero (тутси по происхождению) ввёл в стране военное положение и послал армию на подавление восстания. Так начался ещё геноцид, на этот раз геноцид хуту. Во время подавления восстания по разным источникам погибло от 100000 до 210000 хуту. Но в июне 1993 г. в стране на выборах победила партия хуту «Фронт за демократию в Бурунди», из-за чего в столице начались столкновения мелких банд-формирований [3].

Тем временем в Руанде начала действовать организация тутси «Руандийский патриотический фронт» под руководством Поля Кагаме. Этой организацией были предприняты две безуспешные попытки по

захвату власти. В третий раз силы патриотического фронта начали наступление по трём фронтам. Поль Кагаме отказался вести переговоры с правительством, поддерживающим геноцид. После долгих и ожесточённых боёв хуту капитулировали и геноцид официально прекратился.

За гражданской войной внимательно следили некоторые страны Запада. Среди них Франция поддерживала очень тёплые отношения с правительством хуту в Руанде: она поставляла оружие и тренировала войска. Также Франция не обвинила власти Руанды в геноциде. Данное событие не получило широкой огласки из-за того, что всё внимание мира было приковано к войне в Боснии. Большинство государств бездействовали, из-за чего стороны конфликта не смогли вовремя остановить, что привело к катастрофическим последствиям. В октябре 1993 г. ООН ввела в Руанду свою миссию - МООНПР (Миссия Организации Объединённых Наций по оказанию помощи Руанде). Командующий миссией генерал-майор Даллер знал о готовящемся геноциде и движении «Власть хуту» и направил в ООН запрос на рейд по поиску тайников с оружием, но он был отклонён. После гибели президента и начала геноцида генерал пытался уговорить сторонников власти хуту и РПФ заключить мир и предотвратить возобновление гражданской войны, но безуспешно. Согласно Главе VI Устава ООН, военнослужащим миссии запрещалось вмешиваться в происходящее с оружием, поэтому миротворцам оставалось лишь наблюдать за происходящим. Позже Даллер назвал миссию ООН провальной, так как она не способствовала урегулированию конфликта. Бельгия, как бывшая метрополия, посылала в Руанду своих солдат, которые составляли значительную часть контингента ООН, но после гибели 10 бойцов, защищавших премьер-министра, объявила о выводе войск, что ещё больше сказалось на неэффективности миссии. Если в апреле в состав контингента входило 2486 человек, то меньше чем через месяц их количество сократилось до 1705 [4].

После войны около двух миллионов хуту бежали в другие страны, начались эпидемии холеры и других заболеваний. Отряды хуту продолжали свои вылазки из Заира, который оказывал радикалам поддержку. В 1997 г. войска Руанды захватили территорию Заира. Президент бежал из государства, а оно было переименовано в Демократическую республику Конго.

Руанда понесла серьёзный ущерб. За время гражданской войны страна лишилась около 45% населения. Президент Кагаме взял курс на прекращение межнациональных конфликтов и первым делом отменил графу «национальность» в документах. Однако, армия нового режима мстила хуту, подозреваемым в геноциде. Число жертв составило около 100000 человек. Больше 120000 человек были арестованы и обвинены в геноциде. Судебных разбирательств было так много, что в 2001 г. был принят закон, вводящий систему коллективных судов гакака, которые до 2012 г. успели рассмотреть больше миллиона дел [5].

Геноцид в Руанде и Бурунди служит примером того, насколько далеко может зайти национальный конфликт, если в него вовремя не вмешаться. Страны Европы не пытались его погасить, а лишь спонсировали стороны, усугубляя его. Хотя ситуация в этих странах постепенно налаживается, эхо геноцида всё равно преследуют их. Всё ещё остались группировки, недовольные новой властью, а суды над военными преступниками по подсчётам будут идти ещё около 200 лет.

На сегодняшний день правительство Руанды проводит политику идентичности народа и прилагает все усилия для того, чтобы жители называли себя не тутси или хуту, а руандийцами. Внешне отличить тутси от хуту невозможно, так как это представители одного этноса, поэтому отмена национальности является исправлением ошибок колонизаторов, разрушивших долготлетнее гармоничное существование одного народа. На сегодняшний день отрицание массовых убийств - это уголовное преступление в Руанде. Страна ещё не до конца оправилась от чудовищного геноцида, но прилагает все усилия для устранения его последствий.

Список использованной литературы:

1. Prunier G. The Rwanda Crisis: History of a Genocide. - Columbia University Press, 1997. - 389 p.
2. Варламов И. Геноцид в Руанде // <http://varlamov.ru/1898472.html>
3. White M. Death Tolls for the Major Wars and Atrocities of the Twentieth Century // <http://necrometrics.com/20c1m.htm#Rwanda>
4. Специальный доклад Генерального секретаря о Миссии Организации Объединённых Наций по оказанию помощи Руанде // www.un.org/en/sc/documents/sgreports/1994.shtml
5. Powers S.E. Rwanda's Gacaca Courts: Implications for International Criminal Law and Transitional Justice // <https://www.asil.org/insights/volume/15/issue/17/rwanda's-gacaca-courts-implications-international-criminal-law-and>

Бабенова А.А. ҚҚЭУ.МО-11 к тобы студенті
ғылыми жетекші: аға оқытушы, магистр **Мусаева Э.А.**

ЭКСТРЕМИЗМНІҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ТҮСІНГІ ТУРАЛЫ ОЙ ШКІР

Қоғамдық-саяси өмірдің ерекше құбылысы ретінде лаңкестіктің өзіндік ұзын тарихы бар. Оның білімінсіз лаңкестіктің көзі мен тәжірибесін түсіну қиын, дегенмен қазіргі лаңкестіктің оның өзімен жасалған бұрынғы идеологиялық бағыты жоқ. Қазіргі лаңкестік ұйымдар, топтар мен жеке тұлғалар көпшілігі кимылдарының себептері «жоғары идеалдардан» тым алшақ. «Халықаралық лаңкестік» - террор шеңберіндегі айтарлықтай жаңа құбылыс.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев «Ұлттық қауіпсіздік стратегиясында» былай деген: халықаралық лаңкестікпен күрес ҚР ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі алғышартты бағыты болып табылады, сондай-ақ, лаңкестікпен ешқандай мемлекет жалғыз, жеке күресе алмайды, өйткені, қазіргі кездегі лаңкестіктің шегі жоқ, демек, әлемнің барлық мемлекеттері күш – қуаттарын біріктіру қажет, өйткені лаңкестіктің қауіп – қатері саяси – экономикалық дамуына тәуелсіз әлемнің әр елінде бар [1, 5с].

Тарихи өзгерістердің ықпалы кеңестік жалғыз партиялық жүйенің ыдырауына, саяси-идеологиялық бірауыздылықтан көппартиялық, плюралистік негізге көшкен, «нарықтық экономика» деп аталатын экономикалық жүйені бағдарға алған қоғамды құруды күн тәртібіне қойды. Жабьқ қоғамнан ашық қоғамға өтудің күрделі үдерісі басталды. Шет елдермен байланыстар аясы кеңейіп, сырттан келген ақпараттар легі қоғамдық санаға шамадан тыс салмақтар түсірді. Осы жағдайларда қоғамтану, гуманитарлық білімдер саласында алуан түрлі ойлардың жария айтылуына, жаңаша тұжырымдар жасалуына мүмкіндік туды.

Қоғамда болып жатқан, шынайы мәні бойынша төңкерістік үдерістерді түсіндіруде бұрынғы қылмыстанымдық тұжырымдардың аясының шектеулілігі біртіндеп айқын бола түсті.

Қылмыстанушыларға айқын нәрсе сол – қылмыстылық индустриалдық дамыған бай елдер де, аграрлық, дамуы кенже келеді елдерде де, Батыс та да, Шығыста да, иудаистік, христиандық, буддалық, исламдық және басқа да діни сенім мен нанымдарға сүйенген елдердің қайсысында болсын белгілі бір деңгейде тараған, тиісті қоғамдардың алаңдаушылығын туғызып отырған құбылыс. Әрине, әр елде қылмыстылық деңгейі, құрылымы, қозғалысы және басқа да көрсеткіштері түрліше болып келеді [2].

Профессор Я.И. Гишинский жалпы қылмыс пен қылмыстылық тұжырымдарының жасанды әлеуметтік конструкт екендігіне назар аударады. Оның ойынша, ненің қылмыс, ненің қылмыс еместігінің айқын да табиғи белгілері жоқ. Қылмыстық кодекстегі қылмыс құрамдарының тізімінің қандай болатыны «дәл бүгін және осы жерде» келісімдік негізде шешетін заң шығарушылардың еркіне байланысты.

Профессор Д.А. Шестаков қылмыстылық (қылмыскерлік) адамның, әлеуметтік институттың, қоғамның қасиеті деп таниды.

Жалпы мәселелерге жауап бергенде дұрыс теориялық тұғырды таңдау нәтижесінде ғана қылмыстылықтың жекелеген түрлерімен, әсіресе, талкыланып отырған діни экстремизм, терроризм сияқты оқшау мәселелерді шешудің тиімді алғышарттары жасалмақ. Діни экстремизм немесе діни терроризм туралы сөз болғанда және онымен күрес міндеті алға қойылғанда біз қандай қылмыстанымдық көзқарасқа сүйеніп, қайсы тұжырымды басшылыққа алуға тиістіміз? Біздің анықтамаларымыз күмәнсіз бе? Жақсы мен жаманды дұрыс айыра алып отырмыз ба? Біз бүгін «діни экстремизм» деп атап отырған құбылыспен күрес барысында қоғамдық институттардың (саяси, діни, мәдени, мектеп, жоғарғы білім, бизнес және т.б. субъектілер) оң әлеуетін қалай тиімді пайдалануға болады? Біз қолданып отырған құралдар қоғамды қандай нәтижелерге алып келмек? [3].

Қазіргі кезде діни экстремизм болсын, экстремизмнің басқа да түрлері, сол сияқты экстремизмнің шекті нысаны терроризм туралы сөз болғанда, осы жайттардың әлеуметтік-экономикалық шиеленісті жағдайларда орын алатынына басты назар аударылады. Басқаша айтқанда, жалпы қылмыстылықтың, соның ішінде діни немесе саяси экстремизм мен терроризмнің себептерін әлеуметтік ортадан, экономикалық жағдайдың күрделілігінен, жұмыссыздықтан және т. б. толып жатқан осы сияқты факторлардан іздеу, әрі қылмыскерлерді, ал қазіргі кезде негізгі ауызға алынатын экстремистер мен лаңкестердің әлеуметтік аутсайдерлер деп тану үрдіске айналған. Бұл шынында да солай ма, әлде осылай түсіндірудің жеңілдігінен бе? Оған бірден жауап беру қиын.

Дегенмен, қазіргі әлемде болып жатқан оқиғалар желісіне, құбылыстардың жалпы үрдісіне көз салу, бұлай деп тұжырымдаудың үстірт те қарабайыр екенін айғақтайды. Расында, қылмыстылықтың себептерін басым түрде әлеуметтік ортадан іздеу түптің түбінде әлеуметтік фетишизмге соқтыратыны, тұлғаның рөлінің орынсыз кішірейтілуіне алып келетіні кезінде айтылған.

Негізі, біздің ойымызша, тек экстремизм мен терроризмнің кез келген түрін, ал жалпы тұтастай алғанда қылмыстылықты түсіндіруде әлеуметтегі теорияларды ұстану, соларға сүйену нәтижелі болмайды. Ол жалаң әрі біржақты ғана болып табылатын материалистік көзқарастарды орынсыз тықпалауға әкеліп соғады.

Ғылымда кері нәтиженің өзі оң нәтиже болып саналатынын ескерсек, онда қылмыстанудың бұған дейінгі түсіндірулерінің шындыққа онша сай еместігін мойындауын да оң нәтиже деп қабылдау керек. Бір кездерде қылмыстанымдық ой-сана кеңістігінде басымдыққа ие болған әлеуметтік көзқарастардың, тұжырымдардың шектеулілігін мойындау, қылмыстылықты түсіндіруде басқа көзқарастарды, ұстанымдарды басшылыққа алуға негіз болады.

Сондай тұжырымдардың біріне сүйенсек, қоғамдағы қылмыстылықтың онтологиялық негізін адамның рух өрісінен, рухани дүниесінің кемсіздігінен іздеу керек. Бұл көзқарасты дәйектеушілер ішінде Л.В. Кондратюк, В.С. Овчинский сияқты қылмыстанушыларды атай кету орынды [4].

Біздің куә болып отырғанымыз тереңде жүріп жатқан осы үдерістердің қарабайыр да үстірт көріністері ғана. Әлеуметтік құбылыстарды, үдерістерді тануда терең де жүйелі ғылыми зерттеулерге сүйенбей, түрлі көзқарастарды әділ сараптамай шешім қабылдауға болмайтыны анық. Қоғамдық сананың парасатты, тұрлаулы болуы, түптің түбінде қоғамдық тұрақтылық пен баяндылықты сақтау осыған байланысты. Қандай да бір экстремистік актіні жасаушының жеке басының сипаттарына (нәсілі, ұлты,

жынысы, білімі, қызметі, әлеуметтік-демографиялық жағдайы, діни наным-сенімі және т.б.) қарап бірден ақиқат тұжырым жасауға болмайды. Мәселен бір жағдайда ол қарапайым дәнекерлеуші екенін негізге алып, діни экстремизмнің себебі білімсіздіктен, қарабайырлықтан десек қателесеміз. Өйткені екінші бір жағдайда біз бұған керісінше мән-жайларға – осы тәріздес қылмысты әрекеттерді жоғары білімді тұлғаның жасағанына куә боламыз.

Дін және қоғамдық тәртіп пен заңдылықтың өзара қайшы келуінің ұзақ тарихы бар. Оның мысалдарын Еуропа мен Американың ортағасырлық, жаңа және тіпті жаңаша тарихынан көптеп келтіруге болады. «Крест жорықтары», еретиктермен, квакерлермен күресті атаса да жеткілікті.

Батыстық әдебиетте әлемдік діндердің арасында христиандыққа, буддизмге, индуизмге тұңғыштуылғандық құқығы таңылады әрі осы негізде қайсыбір басымдық беріледі, ал ислам екінші орынға ысырылады әрі жасампаздық ілгерлеуде тіптен мардымсыз рөл қалдырылады. Алайда оған лаңкестік пен содырлықтың себептері мен алғышарттарын зерделеу ауанында ерекше назар аударылады.

Сонымен, жоғарыда айтылғандар негізінде біздің бірінші көзқарасымыз мынау: қиратушы қылыққа діннің, әсіресе исламның рөлі туралы қылмыстанушылардың көзқарастары жай ғана қайшылықты емес, мүлде кереғар болып келеді. Мәселе, осы көзқарастардың қайсысы біздің жанымызға жағатынында, қайсысының біздің көңілімізге ұнамсыздығында емес. Ғылыми зерттеушілік мүдде тұрғысынан келгенде біз қандай да бір біржақтылықтан, сыңар езуліктен ада болуымыз керек екені түсінікті. Бір көзқарастың (С. Г. Ольковтың) тұғыры формулалармен қаланғанында, ал екіншісінің, біздің ойымызша, «таза» ақылдың негізінде қалыптасып жұртқа ұсынылғанында [5].

Билікке қарсы тұру әрекеттерінде діни факторлардың ықпалы туралы бүгінгі күннің мысалдары да жеткілікті. Кавказ елдері бұл жөнінде жеткілікті материал бере алады.

Үшіншіден ұлттар арасындағы іріткі салушы құралы мен төртінші ХХІ ғасырдың басты қорқыныш механизміне айналуы болып отырғандығы, оған дәлел сепаратизм мен экстремистік іс-әрекеттер жатады.

«ДОШ» журналында жарияланған сауалнама нәтижелерін талдаған М. Логвинов бірнеше жайтқа назар аударады. Мәселен, сауалнама жүргізілгендердің 49,4% Дағыстан жастарының орманға кетуінің себебін «күштеуші органдардың» өктемдігінен көріп, олар өздерінің өмірін сақтау немесе туыстары үшін кек алу үшін кетеді деп пайымдайды. Яғни сауалнама жүргізілгендердің «күштік органдардың» лаңкестікке қарсы операциялар аясындағы қарекетін заңсыз деп санайды. Басқаша айтқанда Солтүстік Кавказдағы терроризммен күресу саясатын күштік ведомстволардың өкілдерінің әрекеттері заңсыз қылады. «Таң қаларлық» сауалнамалардың Ресейде өзіндік тарихы бар, мәселен, 2003 ж. тұрғындардың 70 % террористер-шахидтер өздерін діни қозғамдар (мотивтер) негізінде емес, кек қайтару ниетімен жарады деп санағанын [6].

Жалпы дінмен ұштасқан келеңсіз құбылыстарға қарсы әрекет стратегиясында күштеу мен жазалау операциялары соншалықты тиімді емес. Қоғамда болып жатқан құбылыстар кеңірек талқылануы тиіс. Мұның өзінен қарсыластардың бір біріне жағымды-жағымсыз айдар тағуға ұмтылмауы шарт. БАҚ-тың талғамсыз, үстірт материалдарды көптеп жариялап «дұшпан бейнесін» жасауына, қоғамды жікке бөлуіне сауатты тосқауыл қою керек. Оның орнына мамандар мен сарапшылардың талдауларына жеткілікті орын беру қажет. Өйткені бүгін «дұшпан» ретінде біз қайсыбір экстремистерді танысақ, ертең олардың орнын басқалардың баспауына ешкім кепіл бере алмайды. Үстірт байламдар мен қарабайыр пайымдардан аулақ болып, қайсыбір діни бағыттың қағидаларын жамылған топтардың түпкі пиғылдарын дәйекті әшкерелей білу керек. Қоғамда қордаланған мәселелерді ашық талқылауға, салмақты талдауға қол жеткізген жөн. Мәселенің әлеуметтік-экономикалық аспектілерін ғана қозғамай, рухани-психологиялық, мәдени-өркениеттік, саяси-идеологиялық, құқықтық аспектілеріне жеткілікті көңіл бөлінуі тиіс. Біздің ойымызша, қазіргі кезде бұл аспектілер басқа аспектілерге қарағанда басымдыққа ие. Қоғам дамуының қазіргі үрдістері осыны дәйектейді.

Осы тұрғыдан келгенде өз жауабын күтіп тұрған сауалдар жетерлік. Мәселен, Конституцияда жарияланған зайырлылық қағидаттары қазіргі қалыптасқан жағдайға қаншалықты сәйкес келеді? Бүгінгі күні зайырлылық қалай түсінілуі тиіс? Зайырлы саналатын біздің мемлекетте діни ғимараттарды салуға, діни қызметкерлерді даярлауға және осы салаға қатысты басқа да шараларға билік органдары неліктен және қаншалықты араласуы тиіс? Қазақстандағы билік пен дәстүрлі діни конфессиялардың өзара қарым-қатынасы замани жағдайларда қай бағытта дамуы тиіс? Мемлекеттің заңдары мен діни конфессиялық қағидаттарының өзара үйлесуі мүмкін бе? Мемлекет пен діннің замани қарым-қатынасының сипаты зайырлылық қағидаттарын бұзбай ма? Әлде осы қарым-қатынастың зайырлылықтан басқа нысанына көшкен жөн бе?

Діни, рухани жаңғыру үдерістерін тудырып, әлеуметтік-экономикалық жағдайды ушықтырып отырған биліктің құқық қорғау органдары шарасыздық танытып алған мәселелерді шешудің бейбіт жолдары мен технологиялары әлі сарқылған жоқ. Тіпті олар көбіне пайдаланудан тыс қалуда. Кез келген әлеуметтік жанжалды шешуде күштеу стратегиясы тиімді нәтиже бермейді. Басқаны айтпағанда, Ресейдің Солтүстік Кавказдағы саясаты, тіпті жанжалды басу үшін тұрақты әскер құрамаларын пайдалануы, ақыры бейбіт жолға көшуі осыны дәлелдейді. Кез келген жанжал қаншалықты шегіне жетсе де, қарсы жақтарға бәрібір бейбіт келіссөздер үстеліне келуіне тура келеді. Бітімге әкелетін технологиялар әрқашан да тиімді. Тек орынсыз ауыртпалықтарға ұрынбас үшін, кешеуілдемей келісімге келуге асығу керек.

Қорыта айтқанда, мемлекеттің қауіпсіздігін, егемендігі мен тұтастығын, сондай-ақ, ішкі тұрақтылығын қамтамасыз ете алу - әрбір мемлекеттің басты міндеті болып саналатындығы белгілі. Бірақ ХХІ ғасырдың басында халықаралық саяси жүйе маңызды өзгерістерге ұшырады және оны шешу жолдарында:

- біріншіден, лаңкестікке қарсы күресу саласында заңдылық нормаларын тиімді пайдалануға мүмкіндік алынды;

- екіншіден, елдердің ішкі құқығы осы бағытта халықаралық келісімді тәжірибедегі өзгеріске өз уақытында, жүйелі түрде барлық оның оң бастамаларын көрсете отырып әсерін тигізуге қол жеткізілді;

- үшіншіден, әлемдік бірлестіктердің дамыған елдері үшін өз заңдылықтарын демократизациялау жөнінде жалпы тенденциясына қарамастан мемлекет лаңкестік әрекеттерге қатысуы мен істелген лаңкестік актілері үшін жазалаудың және жауапкершіліктің жоғарғы шарасын қарастырды;

- төртіншіден, арнайы қорғану құқығы бар адамдар жасаған зорлық – зомбылық актісі үшін қылмыстық қудалау төтенше антилаңкестік заңдылық нормаларымен қарастырылды.

Пайдаланылған әдебиет:

1. Н.А. Назарбаев. ҚР Ұлттық қауіпсіздік стратегиясы. 2002ж. // Каз. Правда 27 қараша 2002.5 стр.
2. А.Т.Ирубаева, Қазақстан Республикасының заңнамасы байынша экстремизм және терроризмді құқықтық саралау, Материалы научно –практической конференции:»20 лет независимости Республики Казахстан: достижения и перспективы развития», т 1, Караганды , Болашак -Баспа., 2012., С.274-275.
3. Ж.А.Шалабаев,Б.Г.Нурмаганбетов. Ислам фундаментализмі, осында.
4. Н.Г.Жанабаева. Молодежный экстремизм в казахстанской среде. Материалы республиканской научно-практической конференции студентов и магистрантов: «Молодежь и глобальные проблемы современности». Караганды, Болашак- Баспа, 2011г. 38 С.
5. Закон Республики Казахстан «О религиозной деятельности и религиозных объединениях». / «Орталық Қазақстан». 2011 г. Декабрь., стр.8.
6. Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 января 2007 года №70 «О правилах проведения религиозной экспертизы». САПП Республики Казахстан, 2007 г., №2 стр. 30.

Володина Е., группа Ю-42, КЭУК
науч. рук.: к.ю.н., доцент **Феткулов А.Х.**

ЮВЕНАЛЬНАЯ ЮСТИЦИЯ В КАЗАХСТАНЕ: ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ

Молодежь – это сила, в руках которой находится будущее всего общества. Воспитание подрастающего поколения – один из важнейших вопросов, который стоит перед государством, поскольку, будущее зависит от того, на каком уровне данное воспитание находится. Именно поэтому возникла необходимость создания новой области знаний – ювенологии – «науки о молодежи». Проблема защиты прав и свобод детей, формирования особого порядка судопроизводства в отношении несовершеннолетних, совершивших противоправные действия, не нова. Несовершеннолетний, оказавшийся в конфликте с законом, нуждается в помощи, а именно поддержке в процессе судопроизводства. К примеру, пребывание малолетних преступников в исправительных учреждениях не только не исправляет, но еще более закрепляет отрицательную сторону поведения, сформированную в процессе жизни. Уже через полтора года пребывания в условиях режимного учреждения происходят необратимые изменения в структуре личности, психике взрослого человека, не говоря о ребенке. Они затрудняют его последующую реабилитацию в обществе. Можно предположить, что неокрепшая психика подростка ломается еще быстрее, а процесс восстановления становится еще более затратным и трудоемким. В этой связи возникла необходимость изменения методов работы с несовершеннолетними в системе уголовного правосудия и в других областях, так было принято решение о создании ювенольной юстиции в Республике Казахстан. Не зря еще в 2007 году в Послании Президента страны народу Казахстана в одном из приоритетов названа «необходимость сфокусировать наше внимание на растущей проблеме подростковой преступности и предусмотреть меры для ее снижения» [1]. Таким образом, тема ювенольной юстиции в Республике Казахстан является весьма актуальной.

Для наиболее полного изучения данной темы необходимо разобраться в таких понятиях, как «несовершеннолетний» и «ювенольная юстиция».

Несовершеннолетний – это человек, не достигший того возраста, с которым закон связывает его полную дееспособность, то есть реализацию в полном объеме провозглашенных человеку и гражданину Конституцией и другими законами страны субъективных прав и юридических обязанностей [2, с. 96].

Сегодня права несовершеннолетних регулируются такими документами, как Декларация о правах ребенка от 20 ноября 1959 года, Конвенция о правах ребенка от 20 ноября 1989 года, Конституция Республики Казахстан, Кодекс Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье», Закон «О правах ребенка в Республике Казахстан», Гражданский кодекс, Закон «Об образовании». Кроме того, в соответствии с Постановлением Правительства Республики Казахстан от 15 апреля 2008 года № 339 «Об утверждении лимитов штатной численности министерств и иных центральных исполнительных органов с учетом численности их территориальных органов и подведомственных им государственных учреждений»,

создан Комитет по охране прав детей, который обеспечивает социальные и правовые гарантии качества жизни детей [3].

Но множественность государственных структур не позволяет решить проблемы несовершеннолетних, поэтому необходимо то звено, которое бы могло решать эти проблемы. Именно поэтому в 2012 году в нашей стране возникает такое понятие, как «ювенальная юстиция». Ювенальная юстиция - правовая основа западной модели системы учреждений и организаций, осуществляющих правосудие по делам о правонарушениях, совершаемых несовершеннолетними [4].

Следовательно, ювенальным судом называется такой суд, который рассматривает гражданские, административные и уголовные дела несовершеннолетних, и главной его целью является защита детей. Ребенок, ввиду его физической и умственной незрелости, нуждается в специальной охране и заботе [5].

Здесь уместно высказывание французского литератора К.Гельвецкого: «Реформу нравов следует начинать с реформы законов» [6, с. 163]. Так, по мнению доктора юридических наук, профессора Н.О. Дулатбекова «действенным механизмом защиты прав детей является ювенальная юстиция, т.е. специальная система правосудия для несовершеннолетних. Ее главная задача – защищать права детей, а не просто рассматривать дела о правонарушениях несовершеннолетних» [7, с.4]. С данным мнением невозможно не согласиться, поскольку в работе с несовершеннолетними нужен подход в каждом рассматриваемом деле, чтобы понять причины поведения ребенка в совершении правонарушения. В последнее время снизилась ответственность родителей за воспитание и образование детей, увеличилось число родителей жестоко обращающихся с детьми и не выполняющих свои обязанности по заботе о детях и их воспитании. В частности, по данным социологов, каждый пятый ребенок в нашей стране подвергается насилию, в свою очередь, по данным государственных органов – это более 3000 детей. Ювенальная юстиция должна ликвидировать эти последствия.

На сегодняшний день ювенальная юстиция стоит на пути развития и уже наблюдаются положительные результаты в работе ювенальных судов. Однако согласимся с мнением заместителя председателя КУИС Бахытжана Садыбекова: «в понятие ювенальная юстиция входит не только специализированный ювенальный суд, но еще некий набор технологий, призванных предупредить противоправное поведение ребенка, реализуемый через работу учреждений системы профилактики беспризорности и правонарушений несовершеннолетних» [8]. Работу данных элементов еще предстоит нормализовать.

Кроме того, стоит учитывать зарубежный опыт и отрицательные моменты, связанные с наделением государственных структур широким спектром полномочий, и на основе него выбрать свой путь развития ювенальной юстиции как особого механизма защиты прав и свобод детей. Говоря о западном опыте, в результате существенного расширения полномочий работников ювенальных структур возросла вероятность неконтролируемого вмешательства данных структур в дела отдельных семей. К сожалению, она не принесла положительных результатов. Чуть ли не каждый второй случай лишения родителей родительских прав является ошибочным, хотя с точки зрения представителей ювенальной полиции «все происходит в рамках закона». Она разрушает семью. Ювенальная юстиция приводит к распаду семейных связей, попиранию прав родителей. Под ювенальным контролем ребенок будет сам решать, что он хочет делать, и в случае противодействия взрослых, сможет подавать на них в суд, что подтверждается опытом, полученным на Западе. Не стоит вносить нововведения, которые уже принесли отрицательный результат. «Вводить законы, противоречащие законам природы, – значит порождать преступления, чтобы потом их наказывать», - говорит выдающийся политический деятель Т. Джефферсон [9].

Например, широко известен освещенный в СМИ случай, произошедший во Франции, когда мама была лишена родительских прав, потому что не разрешила своему ребенку есть изюм. Это превышение прав ребенка. Если лишать родительский прав за каждый такой случай, можно полностью разрушить институт брака и семьи. Не может не волновать каждого родителя, то, что данными законопроектами ставится под угрозу независимость семьи, ее право самостоятельно решать вопросы семейной жизни, право родителей определять приоритеты воспитания и устройства семейной жизни. Допустим, у родителей нет достаточных средств для содержания детей на должном уровне. Беда может случиться с каждым: закрыли предприятие, а другой работы в округе просто нет; прогорел бизнес, что в условиях кризиса – обычное дело; да просто заболел и временно потерял возможность трудиться. Не лучше ли вместо того, чтобы отбирать детей у таких родителей, просто оказать им материальную помощь из бюджета? В детдоме на ребенка в любом случае расходуются государственные средства. «Закон не должен быть похож на смерть, которая не щадит никого», - сказал французский писатель Ш. Монтескье [6, с.151].

С неблагополучными родителями, которым в лучшем случае безразлична судьба их детей, вопрос сейчас решается в ювенальных судах, их лишают прав, детей передают в детские дома, где у тех появляется небольшая надежда попасть в нормальную семью. Нужно задуматься о последствиях на примере Запада и адекватно подходить к решению проблем семьи и прав ребенка. Родителей и детей не должны наделять равными правами, все-таки ребенок должен находиться под контролем, в первую очередь, родителей, чтобы не ограничивать естественного права родителей не только на рождение, но и на его воспитание в избранной им системе ценностей [10].

Однако есть и положительные результаты в других странах, которые могут быть использованы в нашем государстве. В частности, во Франции большое внимание уделяется личности несовершеннолетнего,

совершившего правонарушение. В уголовно-процессуальном законодательстве закреплены положения о «социальном исследовании», которое заключается в составлении полной характеристики или досье на правонарушителя. Такое исследование должен провести судья самостоятельно, либо через специальную службу с привлечением психиатров, психологов и педагогов. Оно необходимо для изучения личности несовершеннолетнего, а также его семьи, условий жизни и воспитания, и дачи рекомендаций судье. Благодаря такому подходу возможно применить правильные и справедливые меры к несовершеннолетнему без деформации его сознания.

В Швеции согласно законодательству также проводится «социальное расследование», однако это входит в обязанности социальных работников, которые помогают решать проблемы конкретного подростка в виде своевременной, адресной и более эффективной помощи, так как учитываются не только личные особенности подростка, но и специфика его семьи, общины, к которой он принадлежит. При этом, социальный работник предлагает конкретные меры в отношении несовершеннолетнего. Данный опыт может быть интересен для нашей страны, поскольку у нас не уделяется большого внимания социальным работникам в данной сфере, однако именно специалисты по делам несовершеннолетних могли бы дать адекватную оценку ситуации и предотвратить наступление негативных последствий.

Кроме того, интересен опыт Великобритании, где акцент делается на профилактику правонарушений. Существует программа «инклюзии молодежи» в возрасте 8 – 17 лет, которая действует в криминальных районах страны. Она направлена на повышение образовательного уровня молодежи, приобретение навыков в той или иной профессии. Многие программы действуют в школах, в состав которых входят офицеры полиции, благодаря чему становится возможным оперативное реагирование на первоначальные отклонения в поведении несовершеннолетнего. Считаем, что данный опыт мог бы принести положительные результаты, поскольку профилактика – один из действенных механизмов сокращения уровня преступности несовершеннолетних [11].

По нашему мнению, ювенальная юстиция в нашей стране необходима, но для ее правильного функционирования должны быть проведены соответствующие меры.

Во - первых, необходимо, чтобы ювенальная юстиция охватывала все стадии реализации прав ребенка, включая профилактику правонарушений.

Во-вторых, необходимо детальное закрепление прав и обязанностей органов ювенальной юстиции в законодательстве с целью недопущения дублирования их функций, а также обеспечения их эффективного взаимодействия между собой.

В-третьих, должен регламентироваться в законодательстве порядок привлечения специалистов (социальных работников, психологов, социальных педагогов) для взаимодействия с ювенальной юстицией, обмена информацией, обобщения опыта и составления рекомендаций по совершенствованию деятельности ювенальной юстиции, а также помощи в защите прав ребенка на той или иной стадии при проведении социального расследования и индивидуального решения проблемы.

В-четвертых, необходимо наладить работу по взаимодействию ювенальной юстиции с родителями или иными представителями несовершеннолетних в целях недопущения злоупотребления правами несовершеннолетними.

В-пятых, большой результат по совершенствованию механизма ювенальной юстиции может привести составление статистических данных для выявления слабых сторон и их ликвидации.

В-шестых, большое значение имеет также подготовка квалифицированных кадров в данной области, которые в первую очередь бы могли решать поставленные задачи по реабилитации и защите несовершеннолетних, а не выполнять карательные функции.

Исходя из всего вышеизложенного, можно прийти к выводу, что на данный момент ювенальная юстиция имеет как плюсы, так и минусы. К ее положительным сторонам можно отнести:

- 1) Наиболее полная защита прав ребенка в системе уголовного законодательства.
- 2) Борьба с детской безнадзорностью.
- 3) Работа с несовершеннолетними по профилактике правонарушений.
- 4) Социально-правовая защита многодетной, неполной, кризисной семьи.
- 5) Обеспечение социализации личности детей в максимально благоприятных условиях жизни.
- 6) Воспитание и реабилитация несовершеннолетних правонарушителей.

К отрицательным последствиям ювенальной юстиции относятся:

- 1) Распад семейных связей.
- 2) Попирание прав родителей.
- 3) Активный протест родителей.
- 4) Увеличение количества дел по лишению родительских прав.
- 5) Разрушение моральных норм и взаимоотношений между родителями и детьми.

Таким образом, новый институт должен развиваться в соответствии с потребностями и устройством общества, должны быть изучены все условия, противоречия данного нововведения. Кроме того, необходимо тщательное изучение имеющегося опыта, как исторического, так и современного зарубежного, в тех странах, где действует ювенальная юстиция. И в этом направлении наша страна уже провела большую работу: изучен международный опыт Норвегии, Швеции, Исландии, Франции, Польши, Болгарии, а также реализуются проекты в данной области. Например, в ювенальном суде города Астаны запущен пилотный

проект «Комната для проведения слушаний и интервью с несовершеннолетними детьми, участвующими в судебных разбирательствах». К примеру, дети, ставшие свидетелями или жертвами преступления, а также сами нарушившие закон могут быть допрошены судом в обособленной комнате. Комната соединена с залом судебного заседания в режиме онлайн, участники процесса видят, что происходит в комнате. Ребенок, не входя в зал судебного заседания, дает показания и отвечает на вопросы в присутствии законного представителя и психолога [12].

Мы считаем, что такие элементы как ювенальный суд, ювенальная полиция, ювенальная адвокатура, ювенальная прокуратура, ювенальная юридическая консультация, служба пробации, входящие в понятие «ювенальная юстиция» должны быть сформированы и главной целью их деятельности должны стать защита прав и свобод ребенка, а также содействие сохранению института семьи.

Список использованной литературы:

1. Послание Президента Республики Казахстан Нурсултана Назарбаева народу «Новый Казахстан в новом мире», 28 февраля 2007 г.
2. Дулатбеков Н.О. Ювенология : Учебник. Алматы, 2008 г.
3. Постановление Правительства Республики Казахстан от 15 апреля 2008 года № 339 «Об утверждении лимитов штатной численности министерств и иных центральных исполнительных органов с учетом численности их территориальных органов и подведомственных им государственных учреждений», <http://ecoinfo.kz/wp-content/uploads/50.pdf>
4. BNews.kz, Статья «С 2012 года в Казахстане откроются 16 ювенальных судов», <http://www.bnews.kz/ru/news/post/62007/>, 9 ноября, 2011 г.
5. Декларация прав ребенка, принятая Резолюцией 1386(XIV) Генеральной Ассамблеи ООН от 20 ноября 1959 г.
6. Афоризмы. Государство – это я. Харьков: «ФОЛИО», 2007 г.
7. Дулатбеков Н.О. Ювенология. Алматы: «Жеті Жарғы», 2008 г.
8. О ювенальной юстиции в Республике Казахстан, 2 декабря 2014 г., <http://www.adilet.gov.kz/ru/node/195>
9. К чему приводит несовершенство законов? 21.05.2012, <http://got.vg/post/12740/>
10. Stop Ювенальной Юстиции, Ювенальная юстиция в России - Мы против! <http://juvenaljustice.ru/>, 09.11.2009 г.
11. Задерий В. Специализированный ежемесячный журнал «ЮРИСТ». Ювенальная юстиция в правовой практике ряда стран Европы. №12, декабрь 2012 г.
12. Интернет – журнал «Власть». Как работают ювенальные суды в Казахстане, 2015 г. <https://vlast.kz/obsshestvo/13464-kak-rabotaut-uvenalnye-sudy-v-kazahstane.html>

Келкен Б.Т. КЭБП КЭУК

науч. рук.: магистр права, преподаватель **Кунева Ж.С.**

АДАМ САУДАСЫНА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ САЛАСЫНДАҒЫ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУДЫҢ ӨЗЕКТІ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Адам саудасы – бірнеше жүздеген жыл бойы жалғасып келе жатқан дүние жүзіндегі алып ұйымдар бірлесіп күрессе де, тамыры біржола құртылмай отырған аса ауыр қылмыстардың бірі.

Адам саудасы дегеніміз – адамдарды пайдалану мақсатында қылмыстық әрекетке тарту, басқа жаққа алып өту өзгеге беру, жасыру немесе күш көрсету, мәжбүрлеу арқылы ұрлау, алаяқтық жасау, алдау, билікті пайдалану немесе басқа тұлғалардың бақылауындағы адамдарды өтем орнына сату. Адам саудасы – адам құқығын ең қатал әрі арсыз жолдармен бұзатын құлдықтың қазіргі заманғы түрі. Сауданың жемтігі болған адамның үстінен еркінен тыс мәмілелер жасалып, ол жеке меншіктегі зат не тауарға айналады. Көп жағдайда азаматтар зорлықпен, әсіресе алдап-арбаумен мемлекеттік шекарадан тыс әкетіліп жатады, еңбекке мәжбүрдеп тартылады, тіпті қарыздар етіп қойып еркін қозғалу мүмкіндігінен айрылып жатады, ол аз десеңіз физикалық, психикалық, сексуалдық зорлық-зомбылыққа тап болып жатады. Көбінесе әйелдер мәжбүрлі түрде жезөкшелікпен айналысып, адам саудасының құрбандарына айналады. Нақтырақ айтқанда, адамдарды өз еркінен тыс құлдықта, күндікте ұстау. Деректерге қарағанда «Құлдық» термині ежелгі Үндістан, Қытай, Египет, Рим секілді әлемнің бірқатар елдерінде пайда болған екен. Адам еңбегін қанау, әйелдерді жезөкшелікке салу ерте замандардан бері келе жатқан жағдайлардың бірі.

Сарапшылардың айтуынша, XIX ғасырдың соңында адам саудасы ерекше қарқынмен дами бастаған. Қазіргі уақытта дүние жүзінде адам саудасын ұйымдастырушылар миллиардтаған доллар табыс табатын көрінеді. Оның үстіне ұйымдасқан қылмыстық шынжырынан құтылып, құлдықтың бұғауынан босау өте қиын. Бұл адамдар ауыр психологиялық соққы алып, кейін құлдық қамытын шешкен соң қалыпты тірлікке көпке дейін үйрене алмай, күйзеліске түсуі әбден мүмкін екен.

Адам саудасымен күресте Грузия халықаралық келісімді толығымен орындап отырған елдер қатарында тұрса, Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан, Армения, Украина, Молдова, Черногория, Босния, Сербия, Румыния және Косово – «адам саудасы құрбандарын қорғау келісімінің талаптарын толық орындамай келген, бірақ АҚШ пен бірге адам саудасына қарсы күреске қатысқан елдер». «Адам саудасы

мен бүгінгі заманғы құлдықтың ушығып тұрған жері – Иран. Сонымен қатар Ауғанстан, Беларусь, Әзербайжан, Өзбекстан, Түркіменстан, Ресей, Пәкістан және Иракта да адам саудасы қызып тұр» Әлемде 27 миллион ер мен әйел және бала адам саудасының құрбаны болып отыр [1].

– Біз бір сәт өз елімізде және әлемдегі жағдайға баға бергенімізбен, енді 27 миллион құрбанды құтқару жолдарын табуымыз керек. Олардың бұдан былай құрбан болмауына жағдай жасауымыз қажет, – дейді АҚШ мемлекеттік хатшысы Хиллари Клинтон. Адам саудасына қарсы күресушілердің айтуынша, әлемде жылына 4 миллионға тарта адам құл сатушылардың қолына түсіп, қылмыстық топтар 32 миллиард долларға дейін пайда табады. Заңсыз бизнес құрбандары – көбіне жағдайы төмен отбасылар, көмелетке толмаған балалар мен мигранттар. Олар құрылыс, ауыл шаруашылығы жұмыстарына жегіліп, мәжбүрлі түрде қайыршылықпен және жезөкшелікпен айналысады.

Қазақстан – адам саудасының Өзбекстандық, Қырғызстандық, Тәжікстандық және Украиндық құрбандардың шығатын жері, олардың Ресей мен Біріккен Араб Әмираттарына сатылып, осы елдерге сапарында транзитті аялдайтын мекені және оларды сатып әкелетіндердің елі. Қазақстандық ерлер мен әйелдер ішкі адам саудасының құрбаны болып, сонымен қатар, жыныстық қанау мен күштеп жұмысқа салу мақсатында Біріккен Араб Әмираттарына, Түркияға, Израильға, Ресейге және Алманияға сатылады. Қазақстан үкіметі адам саудасын жоюдың ең аз стандарттарын толықтай орындамағанымен, елеулі іс-әрекеттерді жүзеге асыруда. Қазақстан 2 категорияның Аса қадағаланатын елдер тізіміне қойылған, өйткені ол алдыңғы жылмен салыстырғанда адам саудасымен күрес шараларының, нақтырақ айтқанда, адам саудасымен шұғылданатындарды соттау, бас бостандықтарынан айыру және құрбандарға тиісті көмек көрсетіп, қорғау істерінің көбейгенін дәлелдей алмады. Қазақстан Орталық Азия аумағындағы өзге елдерден келетін адам саудасы құрбандарының мекеніне айналуға, жыл сайын заңсыз еңбекке және жезөкшелік қызмет көрсетуге тартылған адамдар ел аумағына енуіде. Бұдан басқа Қазақстанның өзінде де адам саудасы белең алған проблемалардың бірі болып отыр.

Әрі еліміз өзге мемлекеттерге адам саудасы құрбандарын тасымалдауда транзитті аумаққа айналған. Адам саудасынан жәбір көрген тұлғаларды анықтауда барлық мемлекеттік органдар мен үкіметтік емес ұйымдар жүйелі жұмыс жүргізуі қажет. Бұл орайда ішкі істер органдарына артылар жауапкершілік жүгі зор. Жалпы алғанда, адам саудасына қарсы әрекет ету жөніндегі ұлттық заңнама кінәлі тұлғаларды жазалау бойынша тиімді шараларды жүргізуге мүмкіндік береді. Осы санаттағы қылмыстың белең алуына орай елімізде ҚР Қылмыстық кодексінің 128-бабы бойынша (адам саудасы) жаза тағайындау көбейген. Алайда, осы саладағы құқық қолдану жағдайын жан-жақты деп айту мүмкін емес, сол себепті осы бағыттағы іс-шаралардың жүргізілуі айтарлықтай нәтиже бермей отыр. Көп жағдайда тергеу тек адам саудасы үрдісінің кейбір элементтеріне қатысты жүргізіледі, ал қылмыстық жазалауға тікелей орындаушылар ғана тартылады.

Бұл жағдайда адам саудасының нағыз ұйымдастырушылары тек әкімшілік жауаппен құтылады немесе жазалаудан мүлде тыс қалады. Саудадан зардап шегуі мүмкін адамдарды нақты және ұқыпты анықтау ең алдымен олардың жеке басы қауіпсіздігі мен конституциялық құқықтарын қорғауды қамтамасыз ету үшін қажет [2].

Адам саудасы құрбандарын дұрыс анықтау көптеген қылмыстарды ашуға мүмкіндік береді. Аталмыш мәселенің орын алуының тағы бір себебі, адам саудасы құрбандарын анықтауда әдістемелік және жүйелі жұмыстың жоқтығы болып отыр. Екінші бір себебі – жәбірленушілер құқық қорғау органдарымен әрекеттесуге ынта танытпай келеді. Бұл көбіне-көп аталмыш органдарға деген сенімсіздіктен және өз басы мен отбасының қауіпсіздігіне алаңдаудан туындауда. Адам саудасының өршуіне осындай қылмыстан жәбір көрген шетел азаматтарының көші-қон заңнамасын бұзғаны үшін шекарадан қуылуы себеп, олар көбіне заң бұзушы ретінде жауапқа тартылады, ал мұндай азаматтарға адам саудасынан зардап шеккендер ретінде құқықтық көмек көрсетілмейді. Жоғарыда аталған барлық себептер облыс деңгейіндегі құқық қорғау органдарының адам саудасына қарсы күресінің төмен деңгейде екендігін көрсетеді. Бұл қоғамдық проблеманы шешу мақсатында өңірдің барлық мемлекеттік органдары өзара тығыз байланыста жұмыс жүргізуі тиіс [3]. Осы ретте біздің облысымыз бен көршілес Ресей елінің шекаралас өңірлері арасындағы өзара ынтымақтастық та қанағаттандырғысыз жағдайда. Үкіметтің құрбандарды қорғау ісіне бөлген ресурсы жеткіліксіз. Үкімет адам саудасына қатысы бар мемлекеттік қызметкерлерді тексеру, заңмен қудалау, соттау және жазалау шараларын жақсартуы, адам саудасына қатысты қылмыскерлерді көбірек соттап, сотталған қылмыскерлердің түрмеде отыруына кепілдік беруі, құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне арнап адамды жұмысқа сату ісі мен құрбандарды анықтау жолдары туралы семинарларды жалғастыруы, адам саудасы құрбандарының жазаланбауына кепілдік беруі және адам саудасының құрбандарына арналған паналарға қаржылай көмек көрсетуі қажет.

Сондықтан біртіндеп болса да, бүгінгі таңдағы азғындық пен айуандықты ауыздықтау амалдарын біз де жұртшылыққа түсіндіріп, бір жеңнен қол шығарып бұл мәселенің алдын алу мақсатында шаралар өткізіп, жазаны күшейте түсу қажет.

Әдебиет тізімі:

1. Сыдықова С. Некоторые вопросы, связанные с торговлей людьми // Фемида. — 2013. — № 8 (212). — С. 30—32.
2. Бычкова С. Противодействие торговле людьми: современное состояние и проблемы // Закон и время. — 2012. — № 5. — С. 4—5.

3. Международно-правовые основы борьбы с рабством и торговлей людьми // Юриспруденция. № 9. – М.: Изд-во РГГУ. 2006. С.232-237.

Оспан А., гр. Ю-42 КЭУК

науч. рук.: к.ю.н., доцент **Феткулов А.Х.**

РАЗВИТИЕ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ПО ВОПРОСАМ ЗАЩИТЫ ПРАВ, СВОБОД И ЗАКОННЫХ ИНТЕРЕСОВ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Согласно Конституции Республики Казахстан, человек, его жизнь, права и свободы это высшие ценности государства (ст.1). Т.е. человек, его жизнь имеют и должны иметь важнейшее значение. Ребенок, т.е. несовершеннолетнее лицо тем более должно иметь огромное значение, т.к. несовершеннолетние относятся к категории социально уязвимых слоев населения. Ввиду того, что несовершеннолетняя категория лиц более восприимчива к явлениям окружающего мира, более нестабильна в психическом плане, более податлива и слабохарактерна, чем взрослые, они нуждаются в особой защите [1].

Есть множество нормативно-правовых актов, регулирующих общественные отношения, важной частью которых является несовершеннолетнее лицо. В первую очередь, это Кодекс Республики Казахстан “О браке (супружестве) и семье” от 26 декабря 2011 г., а именно: главы 8,10, 11,13, 15, 16,17,18,19 [2]. Далее, это Закон Республики Казахстан от 8 августа 2002 г. “О правах ребенка”, регулирующий отношения, возникающие в связи с реализацией основных прав и законных интересов ребенка. Также есть международные акты, регулирующие вопросы, касающиеся несовершеннолетних. Например: Конвенция о правах ребенка 1989 г., Декларация прав ребенка 1959 г, Всемирная декларация об обеспечении выживания, защиты и развития детей 1990 г, Минимальные стандартные правила ООН, касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних, 1985 г. (Пекинские правила) и др. Эти акты определяют направления государств в области защиты прав детей.

На сегодняшний день возникает необходимость в развитии и совершенствовании законодательства Республики Казахстан, которое регулирует защиту прав, свобод и законных интересов несовершеннолетних лиц. Необходимость в совершенствовании такого законодательства вызвана тем, что на сегодня очень актуальны проблемы преступности среди несовершеннолетних, беспризорности, проживание в неблагополучных семьях, увеличение роста болезней и смертей детей. А в последнее время в Казахстане участились случаи оставления новорожденных детей молодыми матерями. Все эти факторы дурно влияют на несовершеннолетних, их неустойчивую и неокончательно сформированную психику. Они не могут стать полноправными членами общества, они становятся изгоями общества.

Множество детей растут в неполных семьях. Множество детей сталкиваются с проблемами бытового насилия, причем в силу своей юридической неграмотности, они не знают как себя защитить. Даже несмотря на то, что несовершеннолетние могут обратиться в органы опеки и попечительства, это не уменьшает количества бытовых преступлений, совершаемых в отношении несовершеннолетних. Что касается преступности, в связи с экономическим кризисом в стране, происходит развитие роста преступной деятельности, в т.ч. и среди совершеннолетних. Наиболее сильно это сказывается на несовершеннолетних по той причине, как уже было сказано, что они являются очень уязвимыми.

В связи с этим остро встает вопрос о защите несовершеннолетних, защите их прав, свобод, законных интересов. Несовершеннолетние прежде всего нуждаются в защите от преступных посягательств, от вовлечения в преступную деятельность, от домашнего насилия. Они также нуждаются в охране своего здоровья.

Под защитой несовершеннолетних понимается комплекс мер принимаемых государством, общественностью, международными организациями, целью которых является обеспечение прав несовершеннолетних лиц [3]. Одной из таких мер является принятие Конвенции о правах ребенка от 20 ноября 1989 года. Согласно данной Конвенции, государства-участники Конвенции принимают на себя обязанность обеспечить необходимую защиту детям, при этом должны учитываться интересы, права и обязанности лиц, отвечающих за ребенка (т.е. родители, опекуны и т.д). Казахстан также принял на себя такую обязанность, ратифицировав Конвенцию 8 июня 1994 г. Государства-участники должны принимать все необходимые меры для обеспечения и осуществления прав ребенка. Т.е. можно сказать, государства-участники должны принимать какие-либо решения, меры для того, чтобы ребенок осознавал себя полноценным членом общества. У ребенка, согласно Конвенции, довольно широкий круг прав, что доказывает международную значимость личности несовершеннолетних [4].

Для решения проблемы несовершеннолетних, в первую очередь нужно совершенствовать национальное законодательство. К чему и стремится наша Республика, создавая и внося изменения в национальное законодательство. Нормативно-правовыми актами, регулирующими вопросы, касающиеся несовершеннолетних. Это, в первую очередь, конечно же Конституция Республики Казахстан. Раздел 2 ст.27 Конституции Республики Казахстан (последние изменения внесены Законом РК от 10.03.2017 № 51-VI) гласят, во-первых, что “Брак и семья, материнство, отцовство и детство находятся под защитой государства”, во-вторых: “Забота о детях и их воспитание являются естественным правом и обязанностью

родителей”. Т.е. дети (они же несовершеннолетние) их права, свободы и законные интересы находятся под охраной государства [5].

Кодекс РК “О браке (супружестве) и семье” более полно затрагивает вопрос о правах ребенка. Этому посвящена 10 глава Кодекса, которая так и называется “Права ребенка”. Кодексом предусмотрены следующие права ребенка: Право ребенка жить и воспитываться в семье, право ребенка на общение с родителями и другими родственниками, право ребенка выражать свое мнение (т.е. он может свободно высказывать свою точку зрения по вопросам, касающимся его интересов, а также его мнение может быть учтено в ходе судебного или административного разбирательства), право ребенка на имя, отчество и фамилию. Также предусмотрены имущественные права ребенка, в число которых входят: право на получение содержания от родителей, право собственности на полученные им доходы, на имущество, полученное им в дар, наследство. Также ребенок имеет право на защиту своих прав и законных интересов (Т.е., например, при нарушении родителями или иными законными представителями своих обязанностей по отношению к ребенку, ребенок может обратиться в органы опеки и попечительства, а с 14 лет – он может обратиться в суд). Глава 11 Кодекса предусматривает обязанности родителей в отношении своего ребенка. Это обязанность и по охране здоровья ребенка, обязанность по воспитанию, обязанности по обеспечению всех необходимых условий для развития ребенка, обязанность в обеспечении среднего образования, обязанность по осуществлению защиты прав и законных интересов ребенка [2]. Считаю, что данный нормативно-правовой акт очень важен, поскольку он регулирует в целом семейные отношения, это, в свою очередь обуславливает важность института семьи, а значит и ребенка.

Следующий нормативно-правовой акт, затрагивающий права ребенка это Закон Республики Казахстан “О правах ребенка в Республике Казахстан” от 8 августа 2002 г. Тут уже не просто перечислены права ребенка, в этом законе также перечисляются основные полномочия различных органов по вопросам защиты прав, т.е. указывается основная деятельность органов по защите прав и интересов ребенка. Например: центральные и местные исполнительные органы осуществляют государственную политику в отношении защиты прав детей, разрабатывают различные акты в целях защиты прав и интересов ребенка, устанавливают государственные стандарты для улучшения жизни детей. Например, Стандарт государственной услуги: «Установление опеки или попечительства над ребенком-сиротой (детьми-сиротами) и ребенком (детьми), оставшимся без попечения родителей», стандарт государственной услуги «Выдача справок по опеке и попечительству», стандарт государственной услуги «Назначение выплаты пособия опекунам или попечителям на содержание ребенка-сироты (детей-сирот) и ребенка (детей), оставшегося без попечения родителей» и т.д., проводят различные мероприятия. Также Законом регулируется деятельность специального органа Уполномоченного по правам ребенка. Во-первых, данный орган своей главной целью имеет обеспечение гарантий прав и законных интересов детей, а также восстановление этих прав и интересов, в случае их нарушения. Для этого данный орган рассматривает обращения, связанные с нарушением прав ребенка, оказывает содействие при реализации прав и свобод ребенка, а также содействие при восстановлении нарушенных прав и свобод. Согласно Закону, есть также специальные организации осуществляющие защиту прав ребенка. Например, Дом ребенка, интернаты, Дома Юношества, центры адаптации несовершеннолетних, детские деревни. В таких организациях обычно содержатся дети-сироты, дети оставшиеся без попечения родителей.

Что касается прав детей, Закон перечисляет следующие права детей: право на охрану здоровья (т.е., во-первых право на оказание квалифицированной медицинской помощи, осуществления контроля за здоровьем ребенка, профилактика детских заболеваний, создание благоприятных условий окружающей среды для здорового развития и т.д), право ребенка на индивидуальность и ее сохранение (право на фамилию, имя, отчество, национальность, гражданство), право ребенка на жизнь, личную свободу, неприкосновенность достоинства и частной жизни; право ребенка на свободу слова и совести, информацию и участие в общественной жизни, право на необходимый уровень жизни, имущественные права, права ребенка на жилище, право на образование, право на свободу труда, право на защиту от экономической эксплуатации, право на государственную помощь, право на отдых и досуг. Это основные права ребенка. Т.е. можно сказать, что основной целью при разработке данного Закона являлось обеспечение прав и интересов ребенка, создание надлежащих условий для их жизнедеятельности. Данный Закон можно считать основным нормативным актом, регулирующим вопросы, касающиеся детей в национальном законодательстве [6].

Также, по вопросам защиты прав несовершеннолетних, можно отметить деятельность ювенальной юстиции, т.е системы ювенальных судов, ювенальной полиции, ювенальной адвокатуры. Главная цель – это защита прав и законных интересов несовершеннолетних. На данный момент, в РК действуют 19 ювенальных судов: по 2 суда в Алматинской, Восточно-Казахстанской, Карагандинской областях, по одному суду во всех областных центрах, в г.Астана и Алматы. Ювенальные суды рассматривают уголовные дела о преступлениях и уголовных проступках, совершенные несовершеннолетними и дела об уголовных правонарушениях, посягающих и нарушающих права несовершеннолетних. На мой взгляд, развитие и выделение ювенальных судов от других судов в РК просто необходимо, т.к. несовершеннолетние – это несколько иная категория граждан, более уязвимая, восприимчивая, неустойчивая, и для них нужен особый подход. В ювенальных судах введена должность инспектора-психолога, в судах оборудованы специальные кабинеты для бесед психолога с несовершеннолетним. Также одной из особенностей ювенальных судов является осуществление деятельности на основе принципа “без решеток и клеток”. Т.е. данный принцип

предполагает при осуществлении судебного разбирательства, в зале судебных заседаний близость несовершеннолетнего рядом со своими родителями и адвокатом, для создания удобства в общении с ними при необходимости.

Считаю, что для более полного обеспечения прав несовершеннолетнего следует развивать не только национальное и международное законодательство по вопросам защиты прав ребенка, но и заниматься расширением системы ювенальной юстиции: увеличить количество ювенальных судов. Также более полно заниматься профилактической работой с несовершеннолетними, в случае совершения ими противоправных деяний, т.к. иногда это оказывает более существенное влияние на них, чем наказание

Список использованной литературы:

1. Таибова О.Ю. Государственное управление в области охраны и защиты прав несовершеннолетних. Диссертационное исследование: Автореферат дисс. на соиск. уч.ст. к.ю.н. -СПб., - 2006. -19 с.
2. Кодекс Республики Казахстан “О браке (супружестве) и семье” от 26 декабря 2011 года // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1100000518>
3. Калашникова Н. Права ребенка в Казахстане: реальные и провозглашаемые. 2001 г. // Правовая реформа в Казахстане, ПГУ им. С. Торайгырова, 2001. - № 4 – С.21-23.
4. Конвенция о правах ребенка от 20 ноября 1989 г. // <http://base.garant.ru/2540422/>
5. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года (последние изменения внесены Законом РК от 10.03.2017 № 51-VI) http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_
6. Закон Республики Казахстан “О правах ребенка в Республике Казахстан” от 8 августа 2002 года // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z020000345>.

Смаилова М.Н, Соловых В.А. - ст-ты гр ТД-12 КЭУК
науч. рук.: преподаватель каф.ОЮСД **Искалиева М.С.**

ТРУДОВЫЕ ОТНОШЕНИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Молодежь в современном казахстанском обществе играет огромную роль, во многом определяя политические, экономические и социальные процессы общества. Вместе с тем она является одной из особо уязвимых групп на рынке труда.

В работе особое внимание уделяется положению на рынке труда такой группы как несовершеннолетние (14-18).

Подростковая группа (молодежь до 18 лет) представляет в основном учащихся средних школ и колледжей. В основном они не вовлечены в трудовую деятельность. Однако снижение жизненного уровня части населения изменило жизненную позицию этой категории молодежи. Многие из них стремятся самостоятельно заработать деньги на собственные нужды и сделать это законным путём. Другой причиной вовлечения несовершеннолетних в трудовые отношения является стремление молодежи к независимости, стремление к самоутверждению собственной личности.

Можно констатировать факт включения несовершеннолетних в трудовые отношения как полноправных субъектов этих отношений.

Актуальность исследования трудовых отношений несовершеннолетних определяется недостаточным вниманием к данной проблеме в нашем обществе. Им уделяется мало внимания в научных исследованиях, средствах массовой информации, правительственных документах. Следует отметить, что в РК создана правовая основа для трудовых отношений несовершеннолетних, отмечается стремление несовершеннолетних заработать деньги для удовлетворения своих нужд, но в то же время механизм защиты прав несовершеннолетних в процессе трудовых отношений недостаточно эффективен.

Нынешняя ситуация с подростковой занятостью вызывает большую тревогу. Легальный рынок неквалифицированного детского труда крайне узок. Поэтому, если не решить проблему государственного контроля за занятостью этой молодежной группы, то возникнет опасность увеличения криминального потенциала общества.

Несовершеннолетние – будущее страны, и от стартовых условий их деятельности зависит последующее развитие. Как отметил Н.А. Назарбаев, «Молодежь, чувствующая поддержку государства, более стабильна и лучше ориентирована в жизни».

Идея проекта: в изучении ранее не исследованного правового положения несовершеннолетних в области трудовых правоотношений, в рассмотрении проблем, связанных не только с защитой прав несовершеннолетних в сфере трудовых отношений, но и с созданием более эффективного механизма реализации права несовершеннолетних на труд.

Проблематика: не смотря на существующие в РК правовые основы регулирования и защиты прав несовершеннолетних в сфере труда, в обществе не созданы условия для полного удовлетворения потребности несовершеннолетних в труде и не создана система эффективной защиты прав несовершеннолетних в сфере труда.

В результате исследования проблемы трудовых отношений несовершеннолетних разработаны следующие предложения и рекомендации:

1. В трудовом законодательстве необходимо более четко определить перечень разрешенных видов деятельности для несовершеннолетних (по примеру законодательства США). Это даст возможность несовершеннолетним более четко представлять себе свои возможности в сфере трудоустройства и в то же время, позволит сделать более эффективным контроль за соблюдением их прав со стороны уполномоченных органов..

2. В Законе РК «О занятости населения» не обозначено четко, может ли несовершеннолетний считаться безработным и, следовательно, претендовать на те гарантии, которые предоставляет государство безработным. Например, в трудовом законодательстве РФ четко обозначено, что несовершеннолетние до 16 лет не считаются безработными. Из-за нечеткости формулировки в Законе РК «О занятости населения» непонятно, должны ли в уполномоченных органах рассматривать несовершеннолетнего в случае его обращения в Центр занятости населения как безработного и предоставлять ему необходимую помощь при трудоустройстве?

3. Чтобы обеспечить эффективный контроль государства за соблюдением прав несовершеннолетних в трудовой сфере, необходимо сделать подконтрольным и прозрачным процесс найма на работу несовершеннолетних. А для этого необходимо создавать специальные биржи труда для несовершеннолетних, выделять в отдельную группу несовершеннолетних на молодежной электронной бирже труда. Следует создать специальную структуру для работы с несовершеннолетними в Центрах занятости.

В современном обществе труд является первоосновой в становлении личности. Нетрудно заметить, что в последнее время все больше и больше внимания в решениях исполнительных органов, касающихся проблем молодежи, отводится вопросам ее трудовой занятости.

Необходимость анализа положения молодежи на казахстанском рынке труда обуславливается двумя важнейшими обстоятельствами. Во-первых, молодежь (люди в возрасте от 14 до 29 лет) составляют сегодня более четверти населения страны – 4,5 млн. человек, в числе которых рабочая – 2,2млн., учащаяся – 1,8 млн. человек. [1]

Во-вторых, что самое главное, они – будущее страны, и от стартовых условий их деятельности зависит последующее развитие общества. Молодежь уже сегодня во многом определяет политические, экономические и социальные структуры общества. Вместе с тем она во всем мире является одной из особо уязвимых групп на рынке труда. На молодежный возраст приходятся главные социальные и демографические события в жизненном цикле человека: завершение общего образования, выбор профессии. В свою очередь, эта категория населения разделяется на ряд групп, определяющих их положение на рынке труда.

Подростковая группа (молодежь до 18 лет) представляет в основном учащихся средних школ и профессиональных училищ. В основном они не вовлечены в трудовую деятельность.

Однако в настоящее время отмечается тенденция увеличения предложения труда несовершеннолетних на рынке труда. Это касается, прежде всего, сферы услуг.

С целью выяснить, существует ли потребность в работе среди несовершеннолетних и с какими проблемами сталкиваются несовершеннолетние в процессе трудовой деятельности, мной был проведен опрос учащихся школы-гимназии № 7, достигших 16 лет.

Опрос проводился в форме письменного анкетирования. В анкетирование участвовали учащиеся 9-11 классов, всего респондентов было 97.

На вопрос «Приходилось ли вам самостоятельно зарабатывать деньги?» 45% опрошенных ответили утвердительно.

Выяснилось, что ребята работали продавцами, официантами, кассирами, установщиками окон, в рекламных агентствах промоутерами, выполняли разовые работы.

20% - устраивались на работу самостоятельно; 15% опрошенных помогали устроиться работать родственники; 10% работали на предприятиях родителей.

На вопрос «С какой целью вы устраивались работать?» ответы распределились следующим образом:

По материальным причинам	15%
Ради интереса	20%
Желание независимости от родителей	10%

Выяснилось, что трудовой договор был заключен только с 10% работающих несовершеннолетних. 30% ответили, что с ними трудовой договор не заключался, а с 5% условия работы и оплаты были обговорены устно.

В то же время выяснилось, что не все респонденты знают свои права в сфере трудовых отношений.

На вопрос «Знаете ли вы права несовершеннолетних в трудовой сфере?» ответы распределились следующим образом:

Да, знаю	40%
Не знаю	38%
Затрудняюсь ответить	22%

86% опрошенных ответили, что не знают о существовании организаций, которые защищают права несовершеннолетних.

Большинство респондентов (70%) хотели бы работать в свободное от учебы время. Однако, 20% боятся быть обманутыми, а 15% не знают куда можно обратиться в поисках работы; 35% считают, что для несовершеннолетних не создаются условия для работы.

Таким образом, можно сделать вывод о том, что у несовершеннолетних существует потребность в труде. Однако легальный рынок неквалифицированного детского труда в нашей стране крайне узок. Несовершеннолетние плохо знают свои права и гарантии их защиты в сфере трудовых отношений и, следовательно, не могут себя защитить.

Поэтому если не решить проблему государственного контроля за занятостью этой молодежной группы, то возникнет опасность увеличения криминального потенциала общества.

В то же время анализ источников позволяет сделать вывод о том, что в развитых странах уделяется достаточно много внимания проблеме трудоустройства несовершеннолетних.

Право на труд имеют дети в США. При этом в каждом штате приняты свои законы, регулирующие правила найма несовершеннолетних. Министерство труда США определило, какие виды работ могут выполнять несовершеннолетние американцы.

До 13 лет – доставка газет, присмотр за детьми, работа в бизнесе, которым владеют или в котором заняты его родители.

С 14 лет – офисная работа на телефоне, доставка продуктов (например, хлеба) по заказам, черновая работа в магазине, на предприятиях общественного питания (уборка, расстановка товаров на полках и пр.), продажа билетов в кинотеатрах.

Детский труд также весьма популярен и в Великобритании, где подросткам гарантируется всесторонняя защита. Законодательство позволяет предоставлять работу лицам не моложе 12 лет. При этом оговаривается, что они не имеют права работать более трех часов в день и не могут быть использованы на вредных производствах, в ночных сменах или в сменах, которые бы затрудняли посещение школы.

Самое популярное место работы для несовершеннолетних англичан – небольшой местный магазинчик или кафе. Чаще всего подростки не платят налогов. Их зарплата обычно не ниже минимальной налогооблагаемой. Социальные отчисления и муниципальные налоги платят только совершеннолетние.

На сегодняшний день в Великобритании зарегистрировано три миллиона работающих подростков – цифра, явно дающая понять, сколь привлекателен для самих подростков труд и сколь положительно отношение взрослых к этому явлению. Власти всячески содействуют трудоустройству подростков. Единственное, что вне компетенции властей, – минимальная зарплата. Эта проблема целиком отдана на соглашение между работником и работодателем. [2]

В нашем государстве созданы правовые основы, условия для несовершеннолетних, есть несовершеннолетние, желающие работать. Можно сделать вывод: Если законодательство РК предусматривает участие несовершеннолетних в трудовых отношениях и у самих несовершеннолетних проявляется потребность в труде, то в обществе должны быть созданы условия для реализации этих потребностей.

Труд - деятельность человека, направленная на создание материальных, духовных и других ценностей, необходимых для жизни людей.

Трудовые отношения - отношения, возникающие между работодателем и работником по поводу осуществления сторонами определенной трудовой деятельности, как правило, на основе индивидуальных трудовых и коллективных договоров.

Несовершеннолетние - это лица, не достигшие возраста, установленного законом для достижения полной дееспособности. В Казахстане совершеннолетними считаются граждане, которым исполнилось 18 лет. [3]

В Трудовом кодексе РК в 3 разделе есть глава 16, посвященная трудовым отношениям несовершеннолетних: "Особенности регулирования труда работников, не достигших восемнадцатилетнего возраста".

Таким образом, несовершеннолетние лица являются субъектами трудовых правоотношений.

Особенности регулирования труда работников, не достигших восемнадцатилетнего возраста, четко оговорены в разделе 3 Трудового Кодекса РК. В частности, там говорится о том, что работники, не достигшие восемнадцатилетнего возраста, в трудовых отношениях приравниваются в правах к совершеннолетним, а в области охраны труда, рабочего времени, времени отдыха и других условий труда пользуются дополнительными гарантиями.

Правовое регулирование трудовых отношений несовершеннолетних имеет свои особенности.

В соответствии со статьей 30 Трудового кодекса Республики Казахстан:

1. Заключение трудового договора допускается с гражданами, достигшими шестнадцатилетнего возраста.

2. С письменного согласия одного из родителей, опекуна, попечителя или усыновителя трудовой договор может быть заключен с:

- гражданами, достигшими 15 лет, в случаях получения ими основного среднего, общего среднего образования в организации среднего образования;

- учащимися, достигшими 14 возраста, для выполнения в свободное от учебы время работы, не причиняющей вреда здоровью и не нарушающей процесса обучения;[4]
- с лицами, не достигшими 14 возраста, в организациях кинематографии, театрах, театральных и концертных организациях, цирках для участия в создании и (или) исполнении произведений без ущерба здоровью и нравственному развитию с соблюдением условий, определенных подпунктом 2) пункта 2 настоящей статьи.

Наряду с несовершеннолетним, трудовой договор должен подписываться одним из его родителей, опекуном, попечителем или усыновителем.

Статья 179 ТК РК устанавливает виды работ, на которых запрещается применение труда работников, не достигших 18 возраста. К ним относятся тяжелые работы, работы с вредными и опасными условиями труда, а также работы, выполнение которых может причинить вред здоровью и нравственному развитию (игорный бизнес, работа в ночных развлекательных заведениях, производство, перевозка и торговля алкогольной продукцией, табачными изделиями, наркотическими средствами, психотропными веществами) Приказом и.о. министра труда и социальной защиты населения № 185-П от 31.07.2007 г. утвержден Список работ, на которых запрещается применение труда работников, не достигших 18-летнего возраста, предельные нормы переноски и передвижения тяжести. К примеру, строительные, монтажные работы, работы в энергетическом хозяйстве, химическом производстве.

Работники, не достигшие 18 лет, не должны назначаться на работы, заключающиеся исключительно в переноске или передвижении тяжестей весом свыше 4,1 кг.

Переноска и передвижение тяжестей подростками обоего пола в пределах нижеуказанных норм допускается лишь в тех случаях, если они непосредственно связаны с выполнением подростком постоянной профессиональной работой и отнимают не более одной трети их рабочего времени.

В соответствии со статьей 180 ТК РК, работниками, не достигшими 18 возраста, трудовые договоры заключаются только после обязательного предварительного медицинского осмотра. В дальнейшем работники до достижения восемнадцатилетнего возраста ежегодно подлежат обязательному медицинскому осмотру.

Согласно статье 181 ТК РК, для несовершеннолетних устанавливается сокращенная продолжительность рабочего времени:

- 1) для работников в возрасте от 14 до 16 лет - не более 24 часов в неделю;
- 2) для работников в возрасте от 16 до 18 лет - не более 36 часов в неделю;
- 3) для учащихся организаций образования, совмещающих в течение учебного года учебу с работой, в возрасте от 14 до 16 лет - 2,5 часа в день, в возрасте от 16 до 18 лет - 3,5 часа в день [4].

Статья 182 ТК РК гласит:

1. Оплата труда работников, не достигших восемнадцатилетнего возраста, производится с учетом сокращенной продолжительности работы.

2. Нормы выработки для работников, не достигших восемнадцатилетнего возраста, устанавливаются исходя из общих норм выработки для работников пропорционально сокращенной продолжительности рабочего времени, установленной в статье 181 ТК РК.

3. Для работников, не достигших восемнадцатилетнего возраста, поступающих на работу после окончания организаций среднего, технического и профессионального образования, а также прошедших профессиональное обучение на производстве, могут утверждаться пониженные нормы выработки.

Работодатель может производить работникам, не достигшим восемнадцатилетнего возраста, доплаты до уровня оплаты труда работников с полной продолжительностью ежедневной работы.

Согласно статье 183 ТК РК, запрещается привлекать работников, не достигших восемнадцатилетнего возраста, к работе в ночное время, сверхурочной работе, работе при суммированном учете рабочего времени, направлять их в командировку и на работу, выполняемую вахтовым методом, а также отзывать их из оплачиваемого ежегодного трудового отпуска.

По трудовому законодательству РК несовершеннолетние имеют определенные трудовые права и гарантии.[5,с.13]

Кроме запрета на выполнение определенных видов работ, с целью защиты здоровья и жизни несовершеннолетних трудящихся, в законодательстве установлены, в качестве дополнительных трудовых прав несовершеннолетних работников следующие права и гарантии:

- более длительный отдых (ежегодный оплачиваемый отпуск), нежели предоставляемый взрослым трудящимся – продолжительность ежегодного основного оплачиваемого отпуска несовершеннолетних равна 31 календарному дню. Предоставляется отпуск в любое удобное для лица время.

- расторжение трудового договора с несовершеннолетними по инициативе работодателя(за исключением случая ликвидации организации или прекращения деятельности ИП) допускается, помимо соблюдения основных правил, только с согласия соответствующей государственной инспекции труда и комиссии по делам несовершеннолетних и защите их прав.

- нормы выработки для несовершеннолетних устанавливаются исходя из общих норм выработки пропорционально установленной для этих работников сокращенной продолжительности рабочего времени (в некоторых случаях нормы выработки могут понижаться)[6]

- ежедневная работа несовершеннолетних может иметь сокращенный режим. При этом, при повременной оплате труда заработная плата выплачивается с учетом сокращенной продолжительности работы; при сдельной работе оплата устанавливается по сдельным расценкам; лицам, работающим в свободное от учебы время, оплата производится пропорционально отработанному времени или в зависимости от выработки. Все возможные в этих случаях доплаты работникам законодатель оставляет на усмотрение работодателя.

Список использованной литературы

1. Пархоменко М. Все для молодых//Казахстанская правда, 24 октября 2015г.
2. Кусаинова А. Особенности регулирования труда несовершеннолетних. <http://www.pkzsk.info/osobennosti-regulirovaniya-truda-nesovershennoletnix/>
3. Оспанов К.И. Основы права: Учебное пособие . - Алматы : Жеті жарғы, 2006.
4. Трудовой кодекс РК. Алматы: Издательство "ЮРИСТ", 2013
5. Закон РК «Об охране труда» <http://pavlodar.com/zakon/?all=all&dok=00137>
6. Н.Сыдыков, Электронная биржа труда для молодежи появится в Казахстане. <http://www.regnum.ru/news/1631980.html>
7. Б.Сапарбаев, Работа с молодежью в Казахстане проводится не на должном уровне. http://www.elarna.com/koru_kk.php?tur=1&id=433497

Сағындық О. I-курс студенті. Е.А.Бөкетов атындағы ҚарМУ
ғылыми жетекшісі: **Салыматова Н.Р.** аға оқытушы Е.А.Бөкетов атындағы ҚарМУ

СУИЦИД МӘСЕЛЕСІ ЖӘНЕ ОНЫҢ АЛДЫН-АЛУ БЕЛГІЛЕРІ

Соңғы кездерде қоғамды жайлаған суицид мәселесі осы күнгі өзекті мәселелердің қатарында тұр. Ол туралы көптеген зерттеу, алдын-алу жұмыстары қолға алынып жатса да, оны ауыздықтау мүмкін болмай отыр. Сол себепті бұл мәселе жан-жақты талқыланып, негізгі себеп, салдарын анықтау, алдын-алу бойынша атқарылар іс-шаралары толық жүйелендірілуді қажет етеді.

Жалпы алғанда, суицид термині итальян психологы Г. Дзезен 1947 жылы енгізіп, оны “өзін-өзі өлтіруге әрекет ету” - деп түсіндіреді.

Қазіргі кезде Суицидология деп аталатын үлкен бір ғылыми бағытты бар, ол социология, психология, медицина, демография, психиатрия тоғысында пайда болып осындай әрекетке баратын тұлғалардың ерекшелігін, әрекетін, себептерін зерттеуге тырысты.

Суицид - өзіне қасақана қасірет келтіру арқылы өлу (өз өмірін қию).

Көп жағдайда өзін-өзі өлтіруге себеп болатын нәрсе өмір жағдайының шынайы қиындылығы және өмір оңалмайды деп есептеу. Депрессивті жағдайлар «жиналып» соның салдарынан өзін-өзі өлтіру болуы мүмкін. Өзін-өзі өлтіру қарттарға, нашақорларға, жазылмайтын аурумен ауыратындарға, қылмыскерлерге тән әрекет. Балалардың өзін-өзі өлтіруі ашық қарсылық білдіру түрінде, көбінесе ата-аналарына қатысты жасалады. Криминалистикада өзін-өзі өлтіру әр түрлі негіздер бойынша сараланады.

Қорытынды өзін-өзі өлтіру (өзін-өзі өлтіретін алдында өз әрекеттеріне есеп беретін, бірақ кінәсыз қиын жағдайдағы түскен, ойлану нәтижесінде болашақтың жоқтығына көзі жеткен адамдардың өзін-өзі өлтіруі, қаржының жоқтығы, жазылмайтын ауру және т.б.);

Ашық қарсыласу түріндегі өзін-өзі өлтіру (бақытсыз махаббат, ажырасу т.б. себеп болатын жан күйзеліс әрекет);

Аяқ астынан өзін-өзі өлтіру (жаман хабар алғаннан кейін, отбасындағы не жұмыстағы ойда жоқта пайда болған қиыншылықтан кейін өзін-өзі өлтіруге аяқ астынан бел буу);

Психикалық ауырған кезде өзін-өзі өлтіру.

Суицидальді мінез құлықтың белгілі бір формасы, тәсілі, даму стадиясы, тәуекел факторлары болады. Суицидальді мінез-құлыққа адамның жас ерекшелігі, жынысы, кәсіби ерекшелігі, өмірлік жолының ерекшелігі де әсер етеді [1, 84].

Әрбір жас кезеңдеріне сай суицидальді белсенділік тән болады.

- Балалық шақ – 12 жасқа дейін;
- Жеткіншектік кезең – 12-17 жас;
- Жастар арасы - 17-29 жас;
- Ересектер арасы – 30-35 жас;
- Қарттық кезең – 55-70 жас.

5 жасқа дейінгі балаларда өзін-өзі өлтіру әрекетіне бару өте сирек кездеседі. Жанұялық қақтығыстарға байланысты 9 жасқа дейін 2,5%, ал 9 жастан кейін 80% өзін-өзі өлтіру әрекетіне барады екен. Жеткіншек кезеңінде суицидальді әрекеттің себебі болып ата-анасымен, мұғалімдерімен қақтығысқа бару салдары болып табылады. Жастар арасында әсіресе қыздар арасында өздерінің жігітеріне байланысты суицидальді әрекеттерге баратыны анықталды.

Суицидтың ең жиі кездесетін кезі 15-24 жас аралығы. Өзін-өзі өлтіруге бармас бұрын, суициденттердің көбі дайындық кезеңі – суицидальді кезеңінен өтеді, ол адамның бейімделу қабілетінің

төмендеуімен сипатталады. Ол қызығушылық деңгейінің төмендеуі, қарым-қатынастың шектелуі яғни – жалғыздық, мазасызданғыш, эмоционалды тұрақсыз болуы т.б [2, 210].

Өзін-өзі өлтіру оның ішкі қақтығыстарын өткізу жағдайларындағы әлеуметтік психология дезадаптация салдары деп Бачериков қарастырады. Суицидогенді жағдайлар тұлғаның ерекшелігіне, оның өмірлік тәжірибесіне, интелектісі және мінез- құлығымен анықталады. Суицидогенді қақтығыс шынайы себептер арқылы жүзеге асады. Ол тіпті сау адамда кездесуі мүмкін. Қақтығыс себептері субъект үшін ылғи да шынайы болады, сондықтан ол субъектіні ауыр уайым – қайғымен депрессияға ұшыратады. Сол проблемалардың шешілмеуіне байланысты адамдар өз-өздеріне қол жұмсауы мүмкін.

А.Г. Абрумова және В.А. Тихоненко суицидалды әрекеттің екі негізгі типін көрсетеді: шынайы әрекет және демонстративті-шантажды.

Демонстративті-шантажды әрекетте - өміріне сондай қауіпті емес әрекеттерге барады; денеде ірі веналар жоқ жерлерді кескілеу, онша қауіпті емес дәрілерді ішеді. А.Е. Личко мен А.А. Александров 14-18 жастағы жас өспірімдерді зерттей келе олардағы суицид мінезі көбінесе аффект жағдайында және ол балалардың осы жаста өте сезімтал болатындығына байланысты жиі кездеседі деген тұжырымдарға келді. Бірақ көбінесе бұл кезде балалар арасында кездесетін суицид ол демонстративті әрекет түрінде болады.

Шынайы суицидальді мінез- құлық деп тұлғаға деген шынайы немесе қиын проблемалары шешілмеген кезде өзін- өзі өлтіруін айтамыз. Ал жалған шантажды мінез-құлық деп ол адам өзі ойлаған ойын жүзеге асыру үшін, оны қоршаған адамдарға қысым көрсеткен кезде және басқалардың сезімін манипуляциялаған кезде бұл әдісті қолданады. Ол көбінесе оны ренжіткен адамның алдында жасалады. Бұнда олар өздерін өлтірмейді тек, өзінің өлгісі келетіндігін көпшілікке жариялайды. **Шантажды мінез-құлық** көбінесе бала кезден пайда болады [3,150]. Ол баланың ата-анасына айтқан нарселерінің барлығын өз-өзімізді өлтірем деп қорқытуы арқылы істетуінен, ал олардың өз кезегінде баласының дегеніне көніп, сұрағанының бәріне келісуінен басталады. Кейіннен ол бала өзге де адамдарды солай қорқытып қалағанының барлығына осындай әдіспен қол жеткізетін болады.

Қазіргі кездегі жастардың суицидке бару себебі, олардың өмір тәжірибелерінің болмауына, олардың алдарына қойған мақсаттарына жете алмау себептеріне байланысты және өмір қиындықтарына шыдамауына байланысты болады.

И.П. Павлов өзін-өзі өлтіруді «мақсат рефлексін» жоғалту деп түсіндірген. Осыған байланысты ол: «Мақсат рефлексі әр адамның өмір мәні және энергия көзі. Өмір қызығы бір мақсатқа жетуге талпыну, егер сол мақсатқа жете алмаса басқа мақсатты көздеп соған қол жеткізу, қызығу, ұмтылу. Соған байланысты біздің өміріміз гүлденеді және мәндене түседі. Егер адамның өмірінде мақсат жоғалса оның өмірі мәнсіз болады. Сол себепке байланысты біз өлген адамдар артынан қалған қағаздардан, олардың өмірлерінің мәні жоғалғанына байланысты олар өз- өздерін өлтіруге мәжбүр болғандарын ұғынамыз. Бірақ адам өміріндегі мақсаттар саны шексіз...» Тек И.П. Павлов суицидке барған адамдардың ешқайсысында психикалық ауытқуы жоқ деген.

Суицидальді мінез- құлықтың 5 типі бар:

- 1) Наразылығын білдіру.
- 2) Жанашырлық туғызу.
- 3) Қайғыдан қашу.
- 4) Өзін-өзі жазалау.
- 5) Өмірден бас тарту.

Суицидалды мінез-құлық соматикалық, психикалық ауытқуы бар, тіпті сау адамдарда да кездеседі. Сондықтан өзін-өзі өлтіретін адамдардың барлығының психикасында ауытқуы бар деуге болмайды. Медициналық статистикаға байланысты адамдардың бірден жартысын ақыл-ойы кеміс адамдар, бірін жүйке-жүйесі тозған адамдар, бірін мазасыз адамдар десе, енді бірін өз эмоцияларын басқара алмайтын адамдар құраса, қалған бөлігін ешқандай психикалық ауытқуы жоқ адамдар құрайды екен.

Сонымен қатар суицидальді мінез-құлық балалар үйінде және толыққанды емес отбасында өскен балалар арасында жиі кездеседі. Сонымен қатар отбасы аралық қақтығыс, әке-шешесінің айырылысуына да байланысты болады.

Көктем, жаз жыл мезгілдерінде сейсенбі күні суицид жасалу күні жоғары болады. Күз, қыс мезгілдерінде сәрсенбі, бейсенбі күндері суицидтің жасалуы төмен болады деп қарастырады [4, 18].

Адам өліміне әлеуметтік жағдайлар, жалғыздық та үлкен әсерін тигізеді.

Суицидтің алдын-алуды толық бақылау қиын болса да, адамның бойындағы өзгерістерді қадағалау арқылы суицидтік ниеттің белгілерін аңғаруға талпыныс жасауға болады. Олардың қатарына баланың суицидке дайындалуының мынандай бірнеше белгілерін қарастырып, соларды назарда ұстаған дұрыс:

- 1 Сүйікті ісіне деген қызығушылықтың жоғалуы, белсенділігінің төмендеуі, апатия, жігерсіздік;
- 2 Өз-өзіне күтім жасамау, қалай болса солай жүруі;
- 3 Жалғыздыққа құштарлығы, жақындарынан оқшаулануы;
- 4 Көңіл-күйінің бірден түсіп кетуі, сөз көтере алмауы;
- 5 Себепсізден-себепсіз көз жасына ерік беруі, баяу және сылбыр сөйлеуі;
- 6 Сабақ үлгерімінің күрт төмендеуі және олақтығы;
- 7 Мектептегі тәртібінің төмендеуі, сабаққа бармау, тәртібінің бұзылуы;
- 8 Маңызсыз, мардымсыз істі қолға алуы;

9 Денсаулықтағы ақау: тәбетінің нашарлауы, көңіл-күйінің түсуі, ұйқысыздық, жаман түс көру;

10 Заттарын, ақшасын оңды-солды таратып, жұмсауы, істерін жөнге келтіруге тырысуы, қорытындылауы, өткен-кеткен іс үшін кешірім сұрауы;

11 Өз-өзін кінәлауы немесе керісінше күнінің басқаға қарап қалғанын мойындауы, өлім туралы қалжыңдар мен күлкілі не пәлсапалық ой түйуі.

Біздің еліміз суицид бойынша алдыңғы орындардың қатарында, бұл әрине, біздің қоғам үшін үлкен қасірет. Сол себепті, әр адам өз өмірін бағалап, жан-жағындағы жақындарына көңіл бөліп, қолдан келгенше адамның өзін-өзі өлтіруіне жол бермеуге, дер кезінде қауіпті аңғарып, дұрыс жолға бағыттауға тырысқаны абзал.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1 Алимова М.А. Суицидальное поведение подростков: диагностика, профилактика, коррекция. Барнаул, 2014.

2 Вассерман Д. Напрасная смерть: причины и профилактика самоубийств. М.:Смысл,2005.

3 Говорин Н.В., Сахаров А.В. Суицидальное поведение: типология и факторная обусловленность. Чита : Иван Федоров, 2008.

4 Девочки Казахстана: право на жизнь. Аналитический документ. Алматы, 2012.

Тусупова Н.У. ҚЭУК 2 курс студенті

ғылыми жетекшісі: з.ғ. магистрі, аға оқытушысы **Амантайұлы А.**

ТҰТЫНУШЫЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҒЫ: РЕТТЕУ МЕН ҚОРҒАУ МӘСЕЛЕСІ

Сөзімізді бастамас бұрын тұтынушы деген кім дегенге тоқталып өтейік. Тұтынушы – өз қажеттіліктерінің қанағаттандырылуына тауарларды сатып алуға немесе оған тапсырыс беруге тікелей немесе жанама ниеттенетін, сондай-ақ, сатып алатын немесе пайдасына жарататын жеке және заңды тұлға.

Демократиялық қоғамды дамытудың басты міндеттерінің бірі тауар мен қызмет нарығындағы кәсіпкер мен тұтынушының арасындағы тепе-теңдікті сақтау болып табылады. Бұл орайда жеке бизнестің құқын қорғаушылар баршылық. Оның басты қамқоршысының бірі мемлекет деуге болады. Қазір бізге кәсіпкерлермен қатар тұтынушылар құқығының қорғалуына назардан тыс қалдырмау керек. Өйтені ол кәсіпкерліктің дамуына кедергі келтіретіні түсінікті. Ал, тұтынушы өз кезегінде тауардың сапасына, бағасына нақты, шынайы баға беретін сарапшы болып табылады. Қазақстан Республикасы адам және азаматтың құқығы мен бостандығының қорғалуына кепілдік береді. Мәселен, Қазақстан Республикасы Конституциясының 14-бабында былай делінген: «тегіне, әлеуметтік, лауазымы және мүлктік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, намысына, тұрғылықты жеріне байланысты немесе кез - келген өзге жағдайлар бойынша ешкімді де кемсітуге болмайды және заң мен сот алдында бәрі тең [1].

Осыған сәйкес, құқықтық мемлекеттің және өркениетті қоғамның азаматтарының қалыпты өмір сүруіне заңдылық негіз болады. Ал заңдылық азаматтардың заң алдындағы нақты теңдігін қамтамасыз етуге қабілетті қоғам жағдайында ғана орын алуы мүмкін. Мұндай жағдай барлық азаматтарға, қажеттіліктерін қанағаттандыруға тиімді жағдай жасау, нарықтық экономикалық қатынастардағы материалдық игіліктерді өндіру саласында теңдікті қамтамасыз ету арқылы қалыптасады. Әрі бұл құқықтық мемлекеттің басты міндеті.

Ал азаматтардың қажеттіліктерінің ауқымды бөлігі тауар алу арқылы, яғни сауда саласында қанағаттандырылады. Біз күнделікті өмірде азық-түлік, киім, тұрмыстық заттар және өзге де тауарлар сатып ала отырып, бұл қатынастардың құқықтық жағына көңіл аудармаймыз. Өкінішке орай, өз әрекетімізді «тұтынушының» әрекеті ретінде және сатушының әрекетін заң тұрғысынан бағалау қажеттігі, біздің қандай да бір құқығымыз бұзылған кезден бастап қана пайда болады. Бірақ өз құқығымызды біле тұрсақ та, оны осындай тұрақсыз экономикалық жағдайда қорғау қиынға соғады.

Ал жалпы алғанда тұтынушылар мен сатып алушылардың құқықтарын қорғау институты біздің елімізде әлі де болса толығымен зерттелмеген және осы мәселе бүгінгі күннің күрделі мәселерінің қатарына жатады.

Әлі еліміз құқықтық мемлекет құру жолына түскен және жеке тұлғаның құқығын қорғау мемлекет мүддесін қорғаудан жоғары бола бастаған қазіргі жағдайда тұтынушылардың құқықтарын қорғау мәселесі өзекті де қызықты.

Тұтынушылардың құқықтарын қорғау институтының мәнін ашу, оның қазіргі жағдайына талдау жасау бұл мәселеге қатысты нормативтік құқықтық актілермен танысуға, практикада тұтынушылардың құқықтарын қорғау мәселесі бойынша тәжірибелік маңызы бар қорытындылар мен ұсыныстар дайындауға тырысамыз.

Қазіргі кездегі тұтынушылардың құқықтары қысқа уақыт аралығында емес, прогрессивтік қауымның өзінің тұтынушылық құқықтары үшін бір жарым ғасыр күресі нәтижесінде қоғамдық және құқықтық жүйедегі өзінің беделді орнын алды. Тұтынушылар қозғалысын бүкіл әлемнен байқауға болады. Біздің елімізде бұл қозғалыс салыстырмалы түрде жас болып табылады, оның дамуы біздің еліміздің 1991-жылы тәуелсіздік алуымен, жоспарлық экономикадан нарықтық экономикаға көшумен байланысты. Бұрын тоталитарлық жүйеде өмір сүрген уақытта тұтынушылардың құқықтарын қорғаумен бір орган ғана

жанамалы түрде шұғылданды, ол – Сауда Министрлігі.

Содан кейін барып нарықтық реформалар жасалды, оның соңынан – тұтынушылардың құқықтарын қорғауға бағытталған заңдар қабылданды. Сол кездері алғашқы тұтынушылар ұйымдары екі жолмен қалыптасқан еді. Бір жағынан, белгілі бір себептер бойынша тұтынушылардың құқықтарын қорғауға мүдделі, өзінше бір интеллектуалдар (журналистер, экономистер, социологтар, заңгерлер және т.б.) клубы құрылды. Көбінде олар газет-журналдар төңірегінде жиналды.

Қазір біздің елімізде адамдардың тұтынушылық сауатын ашуға аса зор мән берілмей отыр. Осы тақырыпқа арналған кітаптар жоқтың қасы. Сондықтан да біздің еліміздің азаматтарының тұтынушылық білімін арттыру қажет. Бұл үшін нақты шаралар қолдану керек. Бұқаралық ақпарат құралдарынан (теледидар, радио) осы тақырыпқа арналған бағдарламалар ашу керек, газет-журналдар арқылы да мақалалар көп жазу керек, тіпті тұтынушыларға арналған жеке газет-журналдар болса да артық емес. Тұтынушының білімін арттыратын кітаптар, кітапшалар шығару керек, меніңше ЖОО-да заңгер мамандығында оқытындарға арнайы курс оқытылуы керек.

Бұл жерде алға қойылатын мақсат, әрбір адамды өзін нарықтық экономиканың басты тұлғасы – тұтынушы ретінде сезінуді үйрету керек. Өйткені, заң тек сауатты және жауапты тұтынушылық әрекетті жүзеге асыру құралы болып табылады.

Тұтынушыға тиісті мәселелерді реттеу кезінде азаматтық заңнама, яғни Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің нормалары негізгі рөлді атқарады. Азаматтық кодекстің жалпы бөлімінде азаматтар мен ұйымдардың азаматтық құқықтық қатынас айналымына қатысуының негіздері, азаматтық-құқықтық шарттар мен мәмілелерді жасаудың негізгі талаптары мен ережелері айқындалады. Тұтынушылардың құқықтарын қорғау және реттеуге тиісті заң шығармашық нормалар құрамына әртүрлі нормативтік құқықтық актілер енеді. Оның қатарына «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 4 мамырдағы № 274-IV Заңы және 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы кодексі т.б. өзге де нормативтік құқықтық актілер кіреді. Үкіметтің қаулыларыда жатады. Мұндай нормативтік құқықтық актілер кез келген уақытта қатынасты реттеп отыратындай болуы қажет, өйткені құқықтық қатынастар тоқтап тұрмайды, өзгеріп қайта жаңарып, үнемі құрылып тұрады, сондықтан оны әрқашан жетілдіріп отыру керек [2].

Заңнамада кемшілік жақтарыда бар мәселен, біріншіден, тұтынушылар өз құқықтарын өздері қорғайды. Яғни алдауға түскен азамат талабы орындалғанға дейін сауда орнына бірнеше рет баруы керек. Тіпті болмаған жағдайда ғана құқық қорғау органына баруға рұқсаты бар. Екіншіден, жаңа заңда тұтынушылардың құқығын қорғайтын ұйымдардың міндеттері жан-жақты қарастырылғанымен, құқықтары өте аз қамтылған. Сол сияқты заңға сәйкес, біз өз күнімізді өзіміз көруіміз керек болады. Бұған дейін тұрғындардың құқығын қорғауға кеткен шығынымызды айыпты жақ төлеп келген болса, бұдан былай олар тек айыппұл төлеумен ғана шектелмек.

Бірақ өкінішке орай, тұтынушылардың құқықтарын қорғау мәселесі бүгінгі күнгі Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық өміріндегі әлі нақты шешімін таппаған күрделі мәселелердің бірі болып отыр. Оған жоғарыда атап өткен көптеген себептер негіз болып отыр [3].

Күнделікті күйбең тіршілікте қарапайым тұтынушының құқығына нұқсан келтіретін жайттармен жиі кездесіп жатамыз. Таңертен сатып алған сүтіңіз кешкісін іріп кетсе, ал сатушы оны ауыстырудан бас тартса, нанның салмағы тиісті мөлшерден кем болса, тіпті, қалалық көліктерде төлеген ақшаңызға билет берілмесе, мұның бәрі – тұтынушы құқығын шектейтін әрекеттер. Алайда бұл тек ұсақ-түйек қана. Мәселен, Астана қаласының «Әділет» тұтынушылар құқығын қорғау қоғамдық бірлестігіне түсетін әрбір үшінші шағым сапасыз ұялы телефондарға байланысты көрінеді.

«Жасыратыны жоқ, Қазақстан әлдеқашан контрафактілік тауарлардың қоқысына айналған. Еліміздің сауда айналымында жүрген ұялы телефондардың 88 пайызы – контрафактілік тауар. Олар әртүрлі «соткалардың» бөлшектерінен жиналған фирмалық тауардың арзан көшірмесі ғана. Сондықтан бүгін сатып алған байланыс құралыңыз ертеңгі күні істен шығып жатса, таң қалмай-ақ қойыңыз.

Қазіргі уақытта дүкен сөрелерінде ұялы телефондар түр-түрімен кездеседі, бірақ солардың ішінен сапалысын таңдап алу қиынның-қиыны. Кейбір алаяқ сатушылар бизнес желісін жақсылап жоспарлап алған. Мәселен, сатқан тауарына жарты жылдық немесе бір жылдық кепілдік береді де, жоғарыда атап кеткен жағдайға тап бола қалсаңыз, сізге арнайы «сервис орталығына» жолдама ұсынады. «Негізінен кез келген ұялы телефонға сатушы емес, шығаратын фирманың өзі кепілдік береді. Ол кепілдік мерзімі үш, әрі кетсе бір жылдан кем болмауы тиіс. Егер 14 күннің ішінде тауардың ақауы байқалса, міндетті түрде жаңасына ауыстырылып немесе ақшасы қайтарылуы керек. Ол мерзімнен асып кеткен жағдайда арнайы сервис орталығына тегін жөнделуге жіберілуі керек». Бұл жерде де халықтың аңқаулығыңызды асыра пайдаланатындар жеткілікті. «Сотқаңызға» сараптама жасап шыққан «сервис орталығы» «мына телефон соққыға ұшыраған немесе құлатып алғансыз, жүйелік ақаулары байқалмайды» деп, бар пәлені өзіңізге жауып, сыпайы ғана шығарып салады. Осы іс бойынша «Әділет» тұтынушылар құқығын қорғау орталығы бірнеше қылмыстық топтарды әшкерелеген. Мәселен, телефоныңыздың тағдырын шешуші «сервис орталығының» қызметкері сол тауарды сатқан адамның сіңлісі немесе бауыры, яғни, бір топтың адамдары болып шыққан. Шағымдар ішінде екінші орын алатыны – сапасыз аяқкиімдер. Жақында жоғарғы атаулы орталыққа бір арыз түскен. Тұтынушы қымбат дүкендердің бірінен 50 пайыз жеңілдікпен 16 000 теңгеге Италияның «сапалы» етігін сатып алса керек. Бір жұма болмай ол етіктің табаны жарылып қалған.

Сатушылар, әрине, жыртық етікті ауыстырудан бас тартқан. Экспертизалық зерттеулердің нәтижесі бойынша жарты бағасына сатылған «Италияның сапалы етігі» қытайдың арзанқол дүниесі болып шығып, ақшасы иесіне қайтарылған. Жалпы, сапасыз тауарды сатып алып, соңынан сан соғып қалмас үшін, сатушыдан міндетті түрде чек талап етуге кеңес беріледі. Осы сикырлы чектің арқасында осыдан екі жыл бұрын Астана қаласы бойынша 1 млн. теңгеге жуық қаржы өз иелеріне қайтарылған. Өкінішке қарай, арзан ақшаның соңына түскен алаяқтар заманында бұл тек теңіздің тамшысындай ғана. Азық-түлік, тұрмыстық техника, дәрі-дәрмек, тағы басқа сапасыз тауарлар легі бірнеше шағымдар кітапшасын толтырып үлгерген. Соның бірін атайтын болсақ – стоматологиялық қызметке қатысты шағым. Сау әйелдің стоматологияда дүние салуы тек бір отбасының емес, тегіс бір мемлекеттің қайғысына айналды. Әсте, осы қаралы оқиғадан кейін сыннан қорытынды шығарған ақ халаттылардың арқасында тұрғындардың күлкісі жарқын болды деп айту әлі де болса қиынға соғып тұр. Оған мына мысал дәлел. Тіс ауруына шағымданған азаматша елордалық тіс емханаларының біріне жүгінеді. Оның ауыр халін аңғарған ақ халатты абзал жан бір тіс үшін қызмет құнын 15 000 теңге деп, бағаны көкке ата салады. Емделуші қалтасында бар болғаны 12 000 теңгесін көрсеткенде, базардағы саудагердің кейпін танытқан стоматолог сөзге келмей, келісе кетеді. Өткен жылғы қайғылы оқиғаны есіне алған тіс жұлдырушы азаматшаның: «Кешіріңіз, тісіме не егіп жатқаныңызды білуге бола ма?», – деген сұрағына дәрігер: «Жұмысың қанша, тісің жазылса болды емес пе!», – деп зілмен жауап қайтарған.

Стоматолог қызметінің шикілігін сезген азаматшаның ертеңгі күні беті адам танымастай қисайып кетеді. Оқиға соңында пациенттің: «Тұтынушылар құқығын қорғау орталығына шағымданамын!», – деген ескертпесінен кейін медициналық мекеме алған ақшасын қайтаруға асыққан. Алайда денсаулық дегенде ақшаның қашанда құнсыз екені айтпаса да белгілі. «Сервис» деген атаққа сай келмейтін бүгінгі қызмет сапасының сын көтермейтіндігі жасырын емес [4, 69 б.].

Тұтынушылардың құқықтарын қорғау саласында көптеген оң қадамдар жасалғандығына қарамастан, бұл мәселенің әлі де болса толық шешімі табылмай отыр. Бұл мәселелерді шешу бүгінгі күннің міндеті. Ал менің бұл мәселеге қатысты төмендегідей ұсыныстарым бар:

1. Тұтынушылардың құқықтарын қорғау саласында басты рөл атқаратын «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» Қазақстан Республикасының заңына қазіргі өмір талабына сай және тұтынушылар шағымдарын ескере отырып өзгерістер мен толықтырулар енгізу керек.

2. Тұтынушылардың құқықтарын қорғау мәселесі бойынша мемлекеттік дәрежеде де, халықаралық дәрежеде де ақпарат жүйесін қалыптастыру керек. Өйткені біздің тұтынушыларымыз құқықтық жағынан әлі де болса сауатсыз. «Сіздің құқықтарыңыз бұзылса тұтынушы ретінде өз құқықтыңызды еркін қорғаңыз. Өз кезегінде тұтынушылық құқықтарыңыз бен мүдделеріңізді қорғауға және кеңеске барлық құқық қорғау органдарға, ұйымдарға баруыңызға болады». Міне осындай жарнамалар тұтынушылар көп жүретін жерлерде болуы қажет.

3. Тұтынушылардың құқықтарын қорғаудың мемлекеттік жүйесін қайта жаңғырту қажет. Мемлекеттік деңгейде тұтынушылардың құқықтарын қорғау органдарының қызметін жандандыру қажет.

4. Тұтынушылардың құқықтарын қорғау ұйымдарын құру және оларға мемлекет тарабынан қолдау көрсету керек. Бұл ұйымдардың қызметінің мақсаты – тұтынушылардың құқықтарын қорғау болып табылады, сондықтан олар осы салаға қатысты нормативтік актілердің қағаз жүзінде қалмай нақты орындалуына зор ықпалын тигізеді.

5. Тұтынушылардың құқықтарын қорғау саласында халықаралық ынтымақтастықты дамыту керек. Өйткені бұл Қазақстандағы тұтынушылардың құқықтарын қорғау қозғалысының жаңа дәрежеге көтерілуіне және тұтынушылардың құқықтарын қорғау саласында жасалатын шаралардың сапасының артуына зор ықпалын тигізеді.

Біздің мақсат басқаларды даттап, жақсы атану емес, сапасыздықтың салдары қайғылы оқиғамен аяқталмасын деген тілеу ғана. Бүгінде сан түрлі себептермен келіп түсетін шағымдар есебі көп. Өкінішке қарай, бәріне бірдей көмектесу мүмкін емес. Оның үстіне шағын және орта бизнеске жарияланған мараторий біреуге пайда әкелгенімен, құқық қорғаушылардың қол-аяғын бірдей байлап отыр десе де болады. Соның салдарынан алаяқ кәсіпкерлер ар-ұяттарын ақшаға айырбастап, кесірін жазықсыз тұтынушыларға тигізуде.

Қолданылған әдебиет:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған) (1998-2007 ж.ж., 2011.02.02. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)

2. «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 4 мамырдағы № 274-IV Заңы. Жариялануы: «Егемен Қазақстан» 2010 ж. 18 мамыр № 189-191 (26037)

3. «Заң тұтынушыны қорғай ма, әлде...» Менеджмент Качества №4 (34) 2010.

4. Мороз, С. П. Кәсіпкерлік (шаруашылық) құқық [Мәтін] : оқулық / С. П. Мороз. - Алматы : Бастау, 2009.

Қабыкена. П-21к тобының студенті КЭБП КЭУК
ғылыми жетекшісі: заң ғылымының магистрі **Бижанова А.Ж.**

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҰСАҚ БҰЗАҚЫЛЫҒЫ

Ұсақ бұзақылық — қылмыстық бұзақылыққа жетекабыл әкімшілік құқық бұзушылық. Қоғамдық орындарда боқтап-балағаттау, азаматтың ар-намысына, шамына тию, ұрыну, қоғамдық тәртіпті және азаматтардың тыныштығын бұзатын басқа да осындай әрекеттер, егер өздерінің сипаты жөнінен қылмыстық жауапқа тартуды талап етпесе, ұсақ бұзақылық ретінде қарастырылады.

Мелкое хулиганство - это нарушение общественного порядка в общественных местах, оскорблении достоинства гражданина, легкого прикосновения, нарушать покой граждан и общественного порядка, восприимчивость других подобных действий, если не с точки зрения характера их уголовного преследования рассматривается как хулиганство. За нарушение закона поведения создан специальный порядок использования административных мер воздействия на путь.

Small disorderly conduct - Disorderly conduct in public places, dirty insulting the dignity of the citizen, a light touch, disturb the citizens and the public order, the susceptibility of other similar actions, if not in terms of the nature of their criminal prosecution is regarded as hooliganism. For violation of the law of conduct established a special procedure for the use of administrative measures to influence the way.

Ұсақ бұзақылық — қылмыстық бұзақылыққа жетекабыл әкімшілік құқық бұзушылық. Қоғамдық орындарда боқтап-балағаттау, азаматтың ар-намысына, шамына тию, ұрыну, қоғамдық тәртіпті және азаматтардың тыныштығын бұзатын басқа да осындай әрекеттер, егер өздерінің сипаты жөнінен қылмыстық жауапқа тартуды талап етпесе, ұсақ бұзақылық ретінде қарастырылады. Занда ұсақ бұзақылық үшін әкімшілік жолмен ықпал ету шараларын қолданудың айрықша тәртібі белгіленген. Кәмелетке толмағандардың әкімшілік құқық бұзушылықтың алдын алу – елдің болашақ азаматтарын тәрбиелеп өсіруде құқық тәртібін нығайту саласындағы басты міндеттердің бірі. Бұл міндетті шешу үшін қолданылатын шаралар, қылмыстардың алдын алу амалдар жүйесінің бір бөлімі болып табылады. Әлеуметтік басқарудың айрықша түріне жататын алдын алу қызметін сипаттайтын барлық заңдылықтар кәмелетке толмағандардың әкімшілік құқық бұзушылықтың алдын алуға да тән. Балаларды тәрбиелеу, олардың өнегелік, физикалық және интеллектуалдық дамуын қамтамасыз ету, олардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау – кез келген қоғамның басты міндеті. Сондықтан да кәмелетке толмағандарды тәрбиелеуге, олардың мораль және құқық нормаларын сақтай отырып, өмірде дұрыс ұстаным ұстауына баса көңіл бөлінеді, бұл ретте жұртшылықтың мүмкіндігі мен заң күші барынша пайдаланылады.[1]

Сондықтан да мұндай әкімшілік құқық бұзушылықтың алдын алуда қандай да бір оң нәтижеге жету үшін бұл құқық бұзушылыққа итермелеп отырған факторларды білу керек.

Кәмелетке толмағандар арасындағы әкімшілік құқық бұзушылықтың алдын алу мәселесі жалпы әкімшілік сақтандыру қызметінің ең маңызды аспектісі болуға тиіс. Ақыл-ойы, күш-қуаты жетіле қоймағандықтан, әлеуметтік мәртебесі толық болмағандықтан кәмелетке толмағандар айрықша көңіл бөлуді, көмекті қажет етеді. Сондықтан да олардың құқықтары мен бостандықтарын сақтау және жан-жақты дамуын қамтамасыз ету мақсатында қоғам арнайы іс-шаралар жүргізуі керек. Кәмелетке толмағандардың әкімшілік құқық бұзушылықты және оның алдын алудың ерекшеліктері пәнаралық сипаттағы кешенді проблема болып табылады, оны шешуде қаржы, еңбек, қылмыстық және азаматтық сияқты ғылымдар маңызды рөл атқарады. Кәмелетке толмағандардың әкімшілік құқық бұзушылықтың алдын алумен байланысты қоғамдық қатынастардың даму заңдылығы, қабылданған заңнамалық шешімдердің дұрыстығын көрсететін сот тәжірибесі және қазіргі заңдардағы кемшіліктер біздің зерттеу объектіміз болып табылады. Ал зерттеу пәніне кәмелетке толмағандар әкімшілік құқық бұзушылықтың алдын алуда онымен күресетін субъектілер қолданатын әкімшілік-құқықтық құралдар жатады.

Мысал ретінде мынандай әкімшілік құқық бұзушылықтың алдын алу шаралары жүзеге асырылуы керек:

1. студенттердің іскерлік белсенділігі мен ынтасын көтерудің негізінде нарықтық қатынастарды қалыптастыру.

2. олардың өз бетімен еңбекке және қоғамдық-саяси өмірге араласуы үшін мемлекеттік жастар саясатын қаржымен, заңмен қамтамасыз етуге шаралар қарастырып, оны жүзеге асыру.

Оқу орындарында «Мемлекет және құқық негіздері» және «Құқықтану» пәндерін оқытудың сапасын жақсарту. Республиканың ірі қалаларында әкімшілік құқық бұзушылықтың алдын алудың кешенді шаралары жасалуға, ондағы күрестің негізгі проблемаларын жан-жақты қамтитын нақты шаралар және күрестің озық тәжірибелері көрініс табады. Елбасымыз Н.Ә Назарбаевтың "ҚАЗАҚСТАН-2050" Стратегиясы-қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. Жолдауында былай деп көрсетті "Мемлекет тәртіпсіздікке мүлдем төзбеушілік принципін ұстануға тиіс". Дамыған қоғам барлық жерде тәртіп пен реттілік орнатудан, жайлы подъезден жинақы ауладан, таза көшеден және жарқын жүзді адамдардан басталады. Біз ең ұсақ құқық бұзушылықпен, бұзақылықпен, мәдениетсіздікпен ымыраға келмеуіміз керек, өйткені осының өзі қоғам тыныштығын бұзады, өмірдің сапасына селкеу түсіреді. Тәртіпсіздікпен бетімен кетушілікті сезіну одан да елеулі қылмыстарға жол ашады. Ұсақ құқық бұзақылыққа төзбеу ахуалы - қоғамдық тәртіпті нығайтуға, қылмыспен күреске бастайтын маңызды қадам. Қазақстан Республикасының

аумағында әкімшілік құқық бұзушылық жасаған адам Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодекс (ӘҚБтК) бойынша жауаптылыққа тартылуға тиіс. Дамыған қоғам барлық жағынан тәртіптілік пен ұқыптылықтан басталады: подъездің жайлылығы, ауланың тиянақтылығы, таза көшелер күлімдеген адамдар. Бұл үшін тұлғаны, қоғам мен мемлекетті қауіпсіздікпен қамтамасыз ететін және құқықтық тәртіп пен қауіпсіздікті ету бойынша өздеріне жүктелген міндетті сапалы және жауапты орындауға тырысатын қызметкерлері бар тиімді құқық қорғау жүйесі құрылған. Бірақ көп жағдай Сіздердің өздеріңізге байланысты. Әрбір тұрғын кез-келген тәртіпсіздіктің жолын кесуі керек [2].

Азаматтар тіпті ұсақ құқық бұзушылықтарға, бұзақылықтарға, мәдениетсіздіктерге кешіріммен қарамауы керек, өткені, бұл тыныштықты бұзады және өмір сүру сапасын төмендетеді. Бір бөлек құқық қорғау органы өз күштерімен елімізде құқықтық тәртіппен қамтамасыз етеді деп отыруға болмайды. Мұны басқа біреу жасайды деп күтіп отырудың да қажеті жоқ. Қоғамдық қауіпсіздік және құқықтық тәртіппен қамтамасыз ету құқықтық мәдени іс болып, оған кез-келген азаматтардың қатысы болуы керек. Тек осылай ғана біз ұсақ құқық бұзушылыққа мүлдем төзбеушілік атмосферасын туғыза аламыз және ең алдымен қоғамдық қауіпсіздікті сақтаймыз.

Аудан көшелеріндегі тыныштық пен тәртіп – бұл күнбе-күнге полиция қызметкерлерінің еңбегі. Сонымен қатар, әр азамат «Ал біздің қайсымыз бұзақылық, мәдениетсіздік, қылмыс деген сияқты қоғамның жағымсыз жақтарамен күресу үшін көмек көрсеттік?» деп ойлануы керек. Біз сіздерді құқық бұзушылыққа мүлдем төзбеушілік принципін ұстануға және өздеріңіздің азаматтық сана-сезіміңізді белсенді көрсетуге шақырамыз. Мүлдем төзбеушілік – бұл сіздердің немқұрайлылық қатынасыңыз немесе тіпті ең ұсақ құқық бұзушылыққа көз жұмып қарауға жол бермеуіңіз. Бұл дегеніміз - алкогольдік ішімдіктерді ішу немесе қоғамдық орындарға масаң күйде келу; жекелеген қоғамдық орындарда темекі шегуге тыйым салуды бұзу; қалалар мен елді мекендердің аумақтарын абаттандыру қағидаларын бұзу, сондай-ақ қалалар мен елді мекендер инфрақұрылымы объектілерін бұзу, жасыл екпелерін жою және бүлдіру; ұсақ бұзақылық; кәмелетке толмағандардың заңды өкілдерінің еріп жүруіңіз түнгі уақытта ойын-сауық мекемелерінде немесе тұрғын жайдан тыс жерде болуы. Кез-келген құқық бұзушылықты байқаған еліміздің әрбір азаматы, бұл құқық бұзушылықты байқамаған сыңай танытпай, керісінше ол туралы арнайы қызметкерге хабарлауы тиіс. Міне осындай әрекет мүлдем төзбеушілік көрсету болып табылады.[3, с.96]

Естеріңізде сақтаңыздар, Сіздердің белсенді азаматтық сана-сезіміңіздің арқасында уақытында хабарласқаныңыз арам ойлыларды тез ұстауға, біздің аудан көшелерінде заңдылық пен тәртіпті орнатуға көмегін тигізеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан дағдарыстан кейінгі дүниеде: болашаққа интеллектуалдық секіріс. – Алматы, 2009. – 96 б.
2. Конституция Республики Казахстан. – Алматы: Данекер, 2008. – 96 с.
3. Алауханов Е.О., Зарипов З.С. Профилактика преступлений: учебник. – Алматы: Юридическая литература, 2008. – 376 с
4. Қызылов М.А. Әкімшілік құқығы. Оқу құралы.-Астана 2004-

Маратова К. П-27к тобының студенті КЭБП КЭУК
ғылыми жетекшісі: **Бейсембаева И.А.**

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ТҮНГІ ОЙЫН-САУЫҚ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕ ЖҮРҮІ

Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының кодексінде кәмелетке толмағандардың әкімшілік жауаптылығы туралы 9-тарауы арналған. Бұл тарауда әкімшілік құқық бұзушылық жасаған кезде он алты жасқа толған, бірақ он сегіз жасқа толмаған адамдар осы тараудың күші қолданылатын кәмелетке толмағандар деп танылады.

Кодекс об административных правонарушениях Республики Казахстан об административной ответственности несовершеннолетних Глава 9. В этой главе описывается административное правонарушение, совершенное в возрасте до шестнадцати лет, но возраст восемнадцати людей, признается несовершеннолетний должна применяться в этой главе.

Code of Administrative Offenses of the Republic of Kazakhstan on Administrative Responsibility of Minors Chapter 9. This chapter describes an administrative offense committed before the age of sixteen, but the age of eighteen admitted to a minor should be applied in this chapter.

Әкімшілік құқық бұзушылық жасаған кәмелетке толмағандарға тәрбиелік ықпал етудің мәжбүрлеу шаралары қолданыла отырып, әкімшілік жаза тағайындалуы мүмкін екендігі ҚР ӘҚБтК-нің 72 бабының 2 тармағында көрсетілген.

Кәмелетке толмаған адамға салынатын әкімшілік айыппұлдың мөлшеріне қарамастан, айлық есептік көрсеткіштің бестен бір бөлігінен кем болмауға және он айлық есептік көрсеткіштен аспауға тиіс. Айыппұл кәмелетке толмаған адамда бар мүліктің есебіне төленеді. Кәмелетке толмаған адамның айыппұл төлеуге жеткілікті мүлкі болмаған жағдайда, айыппұл ата-анасына немесе олардың орнындағы адамдарға салынады.

Ата-аналарының немесе олардың орнындағы адамдардың не мамандандырылған мемлекеттік органның қадағалауына беру;

Келтірілген зиянның есесін толтыру міндетін жүктеу;

Бос уақытын шектеу және кәмелетке толмаған баланың мінез-құлқына ерекше талаптар белгілеу;

Әкімшілік құқық бұзушылық жасаудың алдын алуына, кәмелетке толмаған балаларға тәрбие беру мақсатында тәрбиелік ету шаралары қолданылады [1].

Кәмелетке толмағандар ісі жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соттың сотталығына ата-аналардың немесе басқа да заңды өкілдерінің балаларды тәрбиелеу жөніндегі міндеттерді орындамауы, кәмелетке толмаған адамды әкімшілік құқық бұзушылық жасауға тарту, кәмелетке толмаған адамды мас болу күйіне дейін жеткізу, алкогольді ішімдік сату және темекі бұйымдарын сату және т.б. жатады. [2]

Қазіргі уақытта ойын-сауық мекемелерінде кәмелетке толмағандар жасайтын құқыққа қарсы әрекеттер деңгейі өсті. Осыған байланысты, Заңда балалар қараусыздығының профилактикасы және кәмелетке толмағандар арасында құқықбұзушылықты алдын ала ескертуіне бағытталған құқықтық шаралар жиынтығы қарастырылған, сонымен қатар:

1. заңды өкілдердің қарауынсыз түнгі уақытта (22.00-ден 06.00-сағатқа дейін) ойын-сауық мекемелеріне кәмелетке толмағандардың баруына шектеу енгізіледі;

2. ойын-сауық мекемелеріне кәмелетке толмағандарды кіргізген, ойын-сауық мекемелердің лауазымды тұлғаларына әкімшілік жауапкершілік орнатылады;

3. ойын-сауық мекемелерінде кәмелетке толмағандар болғаны үшін ата-аналарға әкімшілік жауапкершілік орнатылады;

4. қанғырушылықпен және қайыршылықпен айналысуға балаларды қатыстырғаны үшін ата-аналарға әкімшілік жаза орнатылады;

5. кәмелетке толмағандарды құқық бұзушылық жасауға қатыстырған тұлғалармен жеке профилактикалық жұмыстар өткізу қарастырылған.

Аталмыш кодекстің 72-бабына сәйкес, он алты жас пен он сегіз жас аралығындағылар кәмелетке толмағандар деп танылады. Оларға салынатын әкімшілік айыппұлдың мөлшері Кодекстің ерекше бөлімінің бабында көзделген айыппұл мөлшеріне қарамастан, айлық есептік көрсеткіштің бестен бір бөлігінен кем болмауға және он айлық есептік көрсеткіштен аспауы тиіс. Айыппұл кәмелетке толмаған азаматтың мүлкінің есебінен төленеді.

Кәмелетке толмаған азаматтың айыппұл төлеуге жеткілікті мүлкі болмаған жағдайда, айыппұл ата-анасына немесе олардың орнындағы азаматтарға салынады. Сондай-ақ, қазіргі кезде балалардың ата-аналарынсыз, үлкендерсіз түнгі уақытта (сағат 22-ден таңғы 6-ға дейін) ойын-сауық мекемелерінде болуы Әкімшілік құқықбұзушылық туралы кодекске енгізілген толықтыруға байланысты жауапкершілікке шақырады. Сонымен қатар, аталмыш кодекстің 112-1-бабында кәмелет жасына толмағандардың заңды өкілдерінің ертіп жүруінсіз түнгі уақытта (сағат 22-ден таңғы 6-ға дейін) ойын-сауық мекемелерінде болуына жол бергені үшін ойын-сауық мекемелерінің лауазымды адамдарына да жауаптылық көзделген.

Статистикалық мәліметтерге сүйенсек, 2010 жылдың 1 тоқсанында жоғарыдағы Кодекстің 336-3-бабына сай 59 ата-ана, 12 ойын-сауық мекемелерінің лауазымды адамдары әкімшілік жауаптылыққа тартылған.

Жасөспірімдер тарапынан ата-аналарының немесе үлкендердің қадағалауынсыз түнгі уақытта ойын-сауық мекемелеріне барып ішімдіктер іш іп, әртүрлі құқықбұзушылықтар мен қылмыстар жасалатыны анық. Сол себепті, кәмелетке толмағандар арасындағы құқықбұзушылықтардың алдын алу мәселелерін тек құқық қорғау органдарына ғана жүктемей, қоғам болып, жасөспірімдердің жүріс-тұрыстарына ата-аналары дұрыс бақылау жасап, тиісті деңгейде тәрбие берсе, бұл мәселелер өз орнын тауып, жастарымыздың болашаққа деген көзқарастары әлдеқайда басқаша болары анық.

Қолданылған әдебиет тізімі:

1. Қызылов М.А. Қазақстан Республикасының әкімшілік құқығы. Оқу құралы. – Астана, 2004. [1]

2. Шағатаев Қ.К. Ішкі істер органдары қолданатын әкімшілік процессуалдық шаралар: Оқулық құрал.–Қарағанды 2010.[2]

3. Баянов Е. Әкімшілік құқық. Алматы 2007

Қуттымуратова А. П-27к тобының студенті КЭБП КЭУК

ғылыми жетекшісі: **Бейсембаева И.А**

МЕМЛЕКЕТ, ҚҰҚЫҚ, ЖЕКЕ ТҰЛҒА

Құқық – бұл қоғамдық құбылыс. Ол қоғамның туындысы ретінде оның дамуының белгілі сатысында пайда болады. Құқық – адам тәртібінің әлеуметтік маңызды реттеушісі, әлеуметтік нормалардың бір түрі.

Закон представляет собой социальное явление. Оказывает, определенный этап своего развития как продукт общества. Закон социального поведения человека, является важным регулятором типа социальных норм.

The law is a social phenomenon. It turns out that a certain stage of its development as a product of society. The law of human social behavior is an important regulator of the type of social norms.

Қазіргі таңдағы мемлекет тарапынан және әлемдегі болып жатқан құбылыстар, реформалар, дағдарыстар тұрғысынан алғанда, мемлекеттің егеменді, саяси ұйым ретінде өз саясатын толыққанды жүргізуі, әртүрлі сатыдағы мемлекеттік органдардағы қолданыстағы заңнама мәселелерін, жеке тұлғаның құқықтық мәртебесінің аяқ асты болмауы, мемлекет пен жеке тұлғаның ара-қатынасын талқылауға арналған әртүрлі деңгейдегі конференциялар, дөңгелек столдар, бұқаралық ақпарат құралдарындағы әртүрлі кездесулер куә болатын мемлекеттік-құқықтық құбылыстардың, жеке тұлғаның құқықтық мәртебесінің және мемлекет пен жеке тұлғаның ара-қатынасымен қызығушылық тудырады.

Бұл шығармада мемлекеттің қазіргі кездегі ұғымын ашып, оның белгілерін, функцияларын ашуға, құқықтың қазіргі кездегі анықтамасына сипаттама беріп, жеке тұлғаның құқықтық мәртебесі, оның басымдылығын айқындап, мемлекет пен жеке тұлғаның ара-қатынасын ашып көрсетуге ұмтылыс жасалады.

Мемлекет, құқық, жеке тұлға мәселелеріне арналған бірқатар авторлардың, оның ішінде М.Т. Баймахановтың, Т.А. Ағдарбековтың, А.К. Котовтың, ресей ғалымдары С.С. Алексеевтің, А.П. Бутенконың А.Б. Венгеровтың, И.А. Ильиннің, Ж. Карбонньенің, Р.З. Лившицтың, А.В. Мальконың, Г.Ф. Шершеневичтың, Л.С. Явичтың, Ю. А. Тихомировтың еңбектеріне талдау жасалып, сарапталады.

Қоғамдық қатынастар өзінен-өзі тәртіп, заңдылық шеңберінде, құлықтылық және гуманистік талаптар негізінде біржүйелік мағынадағы азамат құндылықтары аясында реттелмейді.

Қоғамдық қатынастардың өмір сүру формалары индивидтердің сан-қырлы әрекеттері қалыптастыратын қарама-қайшылықтар мен күрделі шиеленістен, мүдде қақтығыстарынан тұрады. Мұндай процестерді бір жүйелі тәртіпке келтіру, индивидтердің мінез-құлықтарына реттік сипат беру көптеген әлеуметтік нормалармен іс жүзіне асырылады, реттеледі. Атап айтқанда діни, әдет-ғұрып, дәстүрлік сияқты нормалар қоғамдық қатынастарды реттеуде үлкен рөл атқарады. Бірақ, жеке адамдардың саналық, тәрбиелік, генетикалық және психологиялық ерекшеліктеріне байланысты олардың бәрінен бір мағанадағы, талаптағы мінез-құлықты талап ету мүмкін емес. Әртүрліліктің өзі қоғамдық қатынастарды дамытудың, жетілдірудің айқын көрінісі.

Құқық – бұл қоғамдық құбылыс. Ол қоғамның туындысы ретінде оның дамуының белгілі сатысында пайда болады. Құқық – адам тәртібінің әлеуметтік маңызды реттеушісі, әлеуметтік нормалардың бір түрі. Ол өзіне әлеуметтік аяны қосып алады: а) адамдарды; б) адамдар арасындағы қарым-қатнасты (қоғамдық қатынастарды); в) қоғамдық қатынастардағы субъектілердің тәртібін.

Құқықтың мазмұны қоғамдық дамудың қажеттілігіне, қоғамдық процестерге қатынасушылардың белгіленеді. Құқық өзінің табиғатына байланысты (негізіне) қоғамдағы әлеуметтік келісімділіктің құралы (саймандар, нысандар) әлеуметтік қызығушылықтың теңдігін белгілеу, игілікті адал бөлу, жеке адамның әлеуметтік бостандығының өлшемі.

Құқық әлеуметтік нормалардың бір түрі ретінде нормативтік қасиетке сүйенеді, ол кейіпті реттеуші ретінде бағыты нақты белсіз атаусыз әрекет жасап, жалпы белгілерге (жасы, есі дұрыстығы, заңды тұлғаның жалпы белгілеріне) сай әрекет етеді. Қоғамдық қатынастар өзінен-өзі тәртіп, заңдылық шеңберінде, құлықтылық және гуманистік талаптар негізінде біржүйелік мағынадағы азамат құндылықтары аясында реттелмейді. [1]

Қоғамдық қатынастардың өмір сүру формалары индивидтердің сан-қырлы әрекеттері қалыптастыратын қарама-қайшылықтар мен күрделі шиеленістен, мүдде қақтығыстарынан тұрады. Мұндай процестерді бір жүйелі тәртіпке келтіру, индивидтердің мінез-құлықтарына реттік сипат беру көптеген әлеуметтік нормалармен іс жүзіне асырылады, реттеледі. Атап айтқанда діни, әдет-ғұрып, дәстүрлік сияқты нормалар қоғамдық қатынастарды реттеуде үлкен рөл атқарады. Бірақ, жеке адамдардың саналық, тәрбиелік, генетикалық және психологиялық ерекшеліктеріне байланысты олардың бәрінен бір мағанадағы, талаптағы мінез-құлықты талап ету мүмкін емес. Әртүрліліктің өзі қоғамдық қатынастарды дамытудың, жетілдірудің айқын көрінісі. [2]

Қоғамдық сананы тетігі және коллективтің елкі арқылы саяси күштің бөлінуіне байланысты шын мәнісіндегі теңдік, азды көпті құқықтың формальды қайнар көзінде ірдей көрсетіледі. Мұндай жағдай құқықтың өз идеясына жақындауы не болмаса одан, өзінің негізінен шегіну болып табылады. Құқық әлеуметтік нормалардың бір түрі ретінде нормативтік қасиетке сүйенеді, ол кейіпті реттеуші ретінде бағыты нақты белсіз атаусыз әрекет жасап, жалпы белгілерге (жасы, есі дұрыстығы, заңды тұлғаның жалпы белгілеріне) сай әрекет етеді. Жоғарыда көрсетілгендей, тұлға дегеніміз, жоғары шарықтап дамыған, жан-жақты, терең жетілген адам. «Тұлға» ұғымы адамның әлеуметтік дамуының сапалық көрсеткіші. Бұл адамның биологиялық табиғи қасиеті емес. Ол тек қана адамның әлеуметтік орта жағдайында ғана пайда болады, яғни ол белгілі бір топта, бірлікте өмір сүреді, мұнсыз болмайды, сөйтіп ол адам қоғамдағы барлық қатынастарды, тәжірибені, құнды бағалы нысандарды, бағыттарды өз бойына сіңіріп, меңгеріп, өмірде қолданады. Сөйтіп қоғамды одан әрі жетілдіріп, дамыта отырып, өзі жаңа сапа, қасиетке, яғни тұлғалыққа ие болады. Тұлға» ұғымы адамның әлеуметтік дамуының сапалық көрсеткіші. Бұл адамның биологиялық табиғи қасиеті емес. Ол тек қана адамның әлеуметтік орта жағдайында ғана пайда болады, яғни ол белгілі бір топта, бірлікте өмір сүреді, мұнсыз болмайды, сөйтіп ол адам қоғамдағы барлық қатынастарды, тәжірибені, құнды бағалы нысандарды, бағыттарды өз бойына сіңіріп, меңгеріп, өмірде қолданады. Сөйтіп қоғамды одан әрі жетілдіріп, дамыта отырып, өзі жаңа сапа, қасиетке, яғни тұлғалыққа ие болады. Осыдан

барып, тұлға-қоғамдық қатынастардың жемісі деген тұжырым жасалады. Екінші жағынан, әрбір тұлға өзінше ерекше, қоғамнан біршама тәуелсіз, еркін болады. Оның осындай өзгешелік қасиеттерін, қабілеттерін тұлғаның ерекшелігі деп атайды. Құқықтық мемлекеттерде жеке тұлға өркениет пен мәдениеттің жоғары адамгершілік қасиеттердің жиынтығы және субъектісі ретінде танылады.

Қорытындылай келгенде, құқық қоғамның туындысы ретінде оның дамуының белгілі сатысында пайда болады, сонымен қатар құқық – адам тәртібінің әлеуметтік маңызды реттеушісі, әлеуметтік нормалардың бір түрі болып табылады. «Құқықтық мемлекет, азаматтық қоғам, демократия – мемлекеттік билік өзінің бағдарламалары мен қызметін көпшілік таныған адам құқықтары мен бостандықтарына негіздегенде ғана мән-мағынаға ие бола алады. Азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды мемлекеттің қорғаушылық қызметінен бөлген меншікті, құқықтық тәртіпті, заңдылықты және т.б. қорғау қызметінен ажыратқан және оларды басқа қызметтің негізіне алып, оның мазмұнын кеңейткен абзал. Біздің пікірімізше, мемлекеттің адам құқықтары саласындағы қызметін тек оларды қорғаумен шектеуге болмайды. Мемлекеттің адам құқықтарын бекіту, қамтамасыз ету және оларға кепілдік беру, оларды іске асыруға жәрдемдесу жөніндегі іс шараларының маңызы бұлардан артық болмаса, кем емес. Оның бергі жағында мемлекет қызметінің барлық аталған түрлері бір-біріне өте жақын, бағдарлары бойынша бір-біріне ұқсас, оларды бір-бірінен ажыратуға, бөлек және дара қарастыруға болмайды. Өйткені, сайып келгенде, олар белгілі бір бірлік пен тұтастықты құрайды.

Қолданылған әдебиет тізімі:

1. Хропанюк В.И. Теория государства и права 2011 [1]
2. Козлов В.А. Проблемы предмета и методологии общей теории права 2012 [2]
3. Комаров С.А. Общая теория государства и права. 2014

Кириченко А.Ю. П-21к тобының студенті КЭБП КЭУК ғылыми жетекшісі: заң ғылымының магистрі **Бижанова А.Ж.**

ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚТАҒЫ ТЫНЫШТЫҚТЫ БҰЗУ ЕРЕЖЕСІН ҚАДАҒАЛАУ

Тыныштықты бұзу – жеке тұлғалардың қалыпты демалысы мен тыныштығына кедергі келтіретін түнгі уақыттағы (сағат 23-тен таңғы 6-ға дейін) тыныштықты бұзу, соның ішінде тұрғын үй-жайларда және олардың сыртында шұғыл қажеттілікпен байланыссыз шу шығаратын жұмыстарды жүргізу, әкімшілік құқық бұзушылық болып табылады.^[1]

Воспрепятствование нормального отдыха и спокойствия физических лиц в нарушении мира wakittaғи ночи (с 23 утра до 6 вечера), в том числе жилых помещений в нарушении тишины и звука, независимо от их непосредственных потребностей вне работы, является административным правонарушением

Obstruction of normal rest and tranquility of individuals in violation of the peace wakittaғи nights (from 23 am to 6 pm), including living quarters in violation of silence and sound, regardless of their immediate needs outside work, is an administrative offense

Қазір алкагольдік ішімдікті ішіп алып, анасына, жұбайына тіл тигізіп, балағаттап, жанұя тыныштығын бұзатын азаматтар көбейіп кетті. Ішімдіктің буымен өздерінің не істеп не қойғандарын білмей балаларының көзінше балағаттап-боқтап, қол жұмсап жатады. Өздерінің істеген әрекеттеріне жауап бере алмай, ертеңіне сауыққан уақытта өкініп, кешірім сұрап та жатады. Осы тәрбиені көріп өсіп келе жатқан кішкентай ұрпақтарымыз ер жеткенде ата-аналарынан көрген әрекеттерін қайталамасына кім кепіл? Өз ұрпағымыздың болашағын ойлайық ағайын. [1]

Жеке адамға қол сұғатын және отбасы-тұрмыстық қатынастар саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтар болып табылады.

Үнемі емес, тек түнгі уақытта – түнгі 11-ден таңғы 6-ға дейінгі кезеңде. ҚР Әкімшілік кодексінің «Тыныштықты бұзу» 333-бабының 1-тармағына сәйкес: «Жеке тұлғалардың қалыпты демалысы мен тыныштығына кедергі келтіретін, түнгі уақытта (**сағат 23-тен таңғы 6-ға дейін**) тыныштықты бұзу 2 АЕК (айлық есептік көрсеткіш) (3 704 теңге) есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады. 2009 жылғы 9 қазаннан бастап қоғамдық орындардағы пассивтік шылым шегуден қазақстандықтарды қорғауды көздейтін Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» Кодекс «күшіне енді. Пассивтік шылым шегу (мәжбүрлі шылым шегу) – басқа адамдардың шылым шегу өнімдері қамтылатын қоршаған ауаны жұтуы, ереже бойынша жабық ауада бөлмеде. Шылым шегуде шылымның темекі түтінінің зиянды заттарының 25 % жанады, 25 % шегушілер жұтады, 50 % бөлмедегі ауаны улайды ҚР Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы кодексінің 159-б., 5-т., 10 тармақшасына сәйкес– темекі шегуге **үй кіре берістерінде**, сондай-ақ білім беру ұйымдарында, сондай-ақ кәмелетке толмаған адамдардың демалуына арналған ұйымдарда, денсаулық сақтау ұйымдарында, қоғамдық тамақтану орындарында, кинотеатрларда, театрларда, цирктерде, концерт, көру және көрме залдарында, спорт ареналарында және көпшіліктің демалуына арналған басқа да жабық ғимараттарда, соның ішінде түнгі клубтарда, дискотекаларда, мұражайларда, кітапханаларда және лекторийлерде, поездар мен теңіз және өзен көлігі кемелерінде белгіленбеген жерлерде, әуе кемесінің бортында, жолаушыларды тасымалдауды жүзеге асыру кезінде автобустар, шағын автобустар, троллейбустар, таксилер және қалалық рельстік көлік салондарында,

әуежайлардың, темір жол, автомобиль және су вокзалдарының ғимараттарында, мемлекеттік органдар мен ұйымдарда, жұмыс орындары болып табылатын үй-жайларда тыйым салынады. ҚР Әкімшілік кодексінің 336-1-бабына сәйкес, айыппұл 1 АЕК (**1 852 теңге**) құрайды. Әкімшілік жаза қолданылғаннан кейін бір жыл ішінде қайталап жасалған іс-әрекет 2-5 АЕК (**3 704-9 260 теңге**) мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады. Шылым шектеуді бақылау ішкі істер органдарына жүктелген, сол себепті бұзушылық жағдайында сіз тиісті өтінішпен полицияның жергілікті бөліміне жүгіне аласыз. Таң атқанға дейін қатты әуенмен туған күн тойлататын көршілер, көрші дәмханадағы би кеші немесе көрші дүкендегі кондиционер шуылы. Мұндай жағдай әркімге таныс. Көршілермен мәселені бейбіт жолмен шешу қажет, бірақ қандай амалдары бар? Әдетте азаматтардың тыныштығын бұзатын және шу тудыратын әрекеттерге мыналарды жатқызады:

- сауда нүктелерінде, қоғамдық тамақтану, ойын-сауық орындарында, көлік құралдарында орнатылған теледидар, радиоқабылдағыштар, магнитофон, дауыс күшейткіштерін пайдалану;
- музыкалық құралдарда ойнау, ән шырқау, айқай-шу, ысқырық, ызыңмен және өзге де дыбыстармен сүйемелдейтін басқа да әрекеттер;
- автокөліктің күзет дабылын пайдалану;
- пиротехникалық құралдарды қолдану;
- жөндеу, құрылыс, жүк тиеу және жүк түсіру жұмыстары;
- әртүрлі технологиялық құралдардың жұмысы (тоңазытқыш, кондиционерлер, насостар);
- азаматтардың тыныштығын бұзатын өзге де әрекеттер;

Апаттық және өзге де төтенше жағдайларды жоюға бағытталған, азаматтардың жеке және қоғамдық қауіпсіздігін қамтамасыз етумен байланысты басқа да шұғыл жұмыстар мен әрекеттер тыныштықты бұзатын әрекеттерге жатпайды. [2]

Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқықбұзушылық туралы Кодексінің 333-бабына сәйкес жеке тұлғалардың қалыпты демалысы мен тыныштығына кедергі келтіретін, түнгі уақыттағы (сағат 23-тен таңғы 6-ға дейін) тыныштықты бұзу, соның ішінде тұрғын үй-жайларда және олардың сыртында шұғыл қажеттілікпен байланыссыз шу шығаратын жұмыстарды жүргізу:

- жеке тұлғаларға – 2 АЕК мөлшерінде,
- лауазымды адамдарға, жеке кәсіпкерлерге, шағын немесе орта кәсіпкерлік субъектілері болып табылатын заңды тұлғаларға – 10 АЕК дейінгі мөлшерінде,
- ірі кәсіпкерлік субъектілері болып табылатын заңды тұлғаларға 40 АЕК дейінгі мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады.

Бұл бап бойынша тек түнгі уақыттағы тыныштықты бұзу үшін жауапкершілікке тартуға болады.

Қолданылған әдебиет тізімі:

1. Қызылов М.А. Қазақстан Республикасының әкімшілік құқығы. Оқу құралы. – Астана, 2004.
2. Шағатаев Қ.К. Ішкі істер органдары қолданатын әкімшілік процессуалдық шаралар: Оқулық құрал.–Қарағанды 2002. Баянов Е. Әкімшілік құқық. Алматы, 2007.
3. Баянов Е. Әкімшілік құқық. Алматы, 2007.

Бейсетбаева Д.К. П-21к тобының студенті КЭБП КЭУК
ғылыми жетекшісі: оқытушы, заңтану магистр **Кунева Ж.С.**

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕС – БҮГІНГІ КҮН ТАЛАБЫ

Мақалада сыбайлас жемқорлықтың түсінігі, сыбайлас жемқорлықпен күрес барлық мемлекеттік органдар алдындағы басты міндеттің бірі болып отырғаны және сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекет шараларының ғылыми танымдары мен өзекті мәселелері Қазақстандағы қоғамдық қатынастарды реформалаудың барлық кешенді мәселелерімен тығыз байланыста екені жайында айтылады

Түйін сөздер: сыбайлас жемқорлық, қоғам, сала, ғылыми танымдар, қауіпсіздік, әл-ауқат.

В данной статье рассматриваются понятие коррупции, борьба с коррупцией является одним из основных задач всех государственных органов и мер по борьбе с коррупцией, что реформа общественных отношений в научной знаний вопросов и всего комплекса в тесном контакте с перспективой

Ключевые слова: коррупция, общество, промышленность, научные, образовательные, безопасность, благосостояние

In this article the concept of corruption is considered. A fight against corruption is one of the main objectives of all government bodies and measures for fighting against corruption and the reform of the public relations in scientific knowledge of questions and all complex in close contact with prospect.

Keywords: corruption, fight against corruption, public relation.

Бүгінгі таңда сыбайлас жемқорлықпен күрес барлық мемлекеттік органдар алдындағы басты міндеттің бірі болып отыр. Қылмыстың бұл түрінің қоғамымыздың барлық саласына тамыр жайып кеткені жасырын емес. Өкінішке қарай, ол білім беру, медицина сияқты ізгілікті діндеген салалардан бастап құқық қорғау органдарына дейін бой көрсетіп жүр. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекет шараларының ғылыми танымдары мен өзекті мәселелері Қазақстандағы қоғамдық қатынастарды реформалаудың барлық кешенді

мәселелерімен тығыз байланыста. Сондықтан да қоғам бойындағы бұл кесапат кеселмен күреске мемлекетіміз айрықша мән беріп отыр.

Осы тұрғыда ғылыми мақалаларда, еңбектерде «Сыбайлас жемқорлық» мәселесін талдау, өзекті мәселенің шешілу жолдарын қарастыру заңгер ғалымдар мен болашақ заңгерлердің құзырында.

Сыбайлас жемқорлық негізінде жалғыз бізге ғана тән емес, бұл ғаламдық проблемалардың бірі. Бұл тақырыпты түпкілікті зерттеп, біліп, мақалалар, ғылыми еңбектер жазу ойларыңызда болса, сізге ұсынылып отырған әдебиет тізіміне назар аударыңыз.

Сыбайлас жемқорлық – мемлекеттік құрылымдардың экономика аясында қылмысты құрылымдармен біте қайнасуы, сондай-ақ мемлекеттегі лауазымды адамдардың, қоғамдық және саяси қайраткерлердің сатылғыштығы, парақорлығы.

Сыбайлас жемқорлық дегеніміз – заңда қарастырылмаған жеке немесе дәнекерлер арқылы мүліктік игілікке және мемлекеттік функцияларды атқаратын басымды тұлғалардың және де соларға теңестірілген тұлғалардың, лауазымдық дәрежелерін қолдана отырып және де лауазымының мүмкіндіктерін өз мүддесіне қолдана отырып мүліктік табыс алу үшін жасалынатын қадамдар

Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылыққа байланысты (сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық), Қазақстан Республикасы 2015 жылғы 18 қарашадағы «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заңында ескерілген, сонымен қатар басқа да заңда бекітілген сыбайлас жемқорлық немесе сыбайлас жемқорлыққа жағдай жасайтын әкімшілік және қылмыстық жауапкершілікті еліктіретін іс-әрекетке байланысты тәртіптер.

Жемқорлықтың көрініс табуының ең қауіпті екі түрі:

- мемлекеттік немесе қоғамдық мүліктерді жемқорлық жолмен ұрлау;

- мемлекеттік қызметкерлердің әрекетінде ұрлық белгілері байқалмаса да, олардың қандай да бір артықшылықтарды заңсыз жолмен алу мақсатында өз қызметтік жағдайын теріс пайдалануы.

1979 жылы БҰҰ-дың Бас Ассамблеясы және сыбайлас жемқорлық мәселелері жөніндегі аймақаралық семинар (Гавана 1990 ж.) мынадай анықтаманы ұсынды: «Сыбайлас жемқорлық – бұл жеке адамның немесе бір топ адамдардың қызмет жағдайын өз басының мүддесіне қарай пайдалануы және мемлекеттік қызметкерлердің қызмет бабын заңсыз пайда алуға бағыттауы»[1].

Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заңының 1-бабына 6-бөлігіне сәйкес: «Сыбайлас жемқорлық дегеніміз – жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға теңестірілген адамдардың, лауазымды адамдардың өздерінің лауазымдық (қызметтік) өкілеттіктерін және соған байланысты мүмкіндіктерін жеке өзі немесе делдалдар арқылы жеке өзіне не үшінші тұлғаларға мүліктік (мүліктік емес) игіліктер мен артықшылықтар алу немесе табу мақсатында заңсыз пайдалану, сол сияқты игіліктер мен артықшылықтарды беру арқылы осы адамдарды параға сатып алу» болып табылады.

«Нұр Отан» партиясы сыбайлас жемқорлықпен күресуде мынаудай ұстанымдарыға қол жеткізуге ниетті:

– отбасында және қоғамда қанағатшылдықтың (сұраныста ұстамдылық пен қарапайымдылық, басы артық нәрседен бас тарта білетін парасат пен табандылық), жан байлығын дүние-мүліктен жоғары қоюдың дәстүрлі халықтық қасиеттерін дәріптеу;

– халықтың құқықтық сауаттылық деңгейін түбегейлі арттыру, қоғамдағы құқықтық нигилизмді жою;

– «Сыбайлас жемқорлық жоқ ел – өсіп-өркендеуші ел» партиялық идеологиялық жобасын ілгерілету;

– Қазақстанның Азаматтық Альянсымен және басқа да қоғамдық бірлестіктермен бірге, сыбайлас жемқорлыққа атымен төзбеушілік ахуалын қалыптастыру мен оған қарсы тұру үшін нақты іс-қимыл жөніндегі ұсыныстарды әзірлеуге байланысты азаматтық бастамаларға көмектесу;

– Ұлттық кәсіпкерлер палатасымен және өзін-өзі реттейтін басқа да ұйымдармен бірге, корпоративтік сектордағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл бойынша шаралар қабылдау;

– 2016 жылдан бастап білім берудің барлық деңгейінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәлім қалыптастыру бойынша тақырыптарды мазмұнның 15%-ынан кем емес мөлшерінде «Құқық негіздері» оқу пәнін енгізу;

– 2015 жылдан бастап жыл сайын кешенді әлеуметтік зерттеулер негізінде жоғары оқу орындарының сыбайлас жемқорлық деңгейі бойынша жария рейтингін түзу;

– онлайн-портал құру, жоғары оқу орындарында сыбайлас жемқорлыққа төзбеушілік ахуалын қалыптастыру арқылы ЖОО жұмысының ашықтығын қамтамасыз ету;

– адал еңбектің ардақтылығын және еңбеккер әулеттерді жаппай насихаттау;

– сыбайлас жемқорлыққа жирене қарауды, оның ішінде БАҚ-тарда арнайы жобалар жасау есебінен кеңінен насихаттау.

Transparency International (TI) ұйымы бүгін әлем елдерінің билік орындарындағы коррупция деңгейі жайлы 2015 жылға арналған есебін жариялады. Ұйым әлем елдерінде, оның ішінде ТМД мемлекеттерінде "лауазымды теріс мақсатта пайдалану, құпия келісім-шарттар мен парақорлық деңгейі жоғары" деген тұжырым жасаған.

Ұйымның биылғы есебінде Еуропа және Орталық азиядағы 175 ел арасында Қазақстан жемқорлық деңгейі бойынша 140 –орында тұрақтады.

Transparency International ұйымы әлемдегі 2016 жылғы арналған жемқорлық деңгейі жайлы есебін жариялады. Есеп мемлекеттік басқару мен іскерлік ахуал мәселелері бойынша сараптама жасауға маманданған тәуелсіз ұйымдардың мәліметтеріне сүйенген.

Ұйымның биылғы есебінде Қазақстан жемқорлық деңгейі бойынша былтырғы 140-орыннан ілгерілеп, 175-елдің арасында 126-орынды иеленген.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев атап өткендей: «Сыбайлас жемқорлық – бұл ғаламдық мәселе, одан әлемнің бірде-бір мемлекеті, бірде-бір саяси жүйе, бірде-бір саяси тәртіп қорғалған емес» [2].

Қазіргі отандық әдебиетте: «Сыбайлас жемқорлық - (латын тілінен «conruptio» - пара беріп сатып алу, құқық бұзу, құлдырау деген мағынаны білдіреді) деп қоғамдық және саяси қызметкерлердің, лауазымды тұлғалардың сатқындығын, оларды сатып алуды, яғни саяси, экономикалық, әскери және тағы басқа да салалардағы қызметкерлердің қолындағы билігінің мүмкіндіктерін және қызмет бабын жеке басын байыту мақсатында пайдалануын айтады». Ал, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл дегеніміз - сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектілерінің өз өкілеттіктері шегіндегі сыбайлас жемқорлықтың алдын алу,оның ішінде қоғамда сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру, сыбайлас жемқорлыққа құқық бұзушылықтарды жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтау және жою жөніндегі, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды анықтау, жолын кесу, ашу және тергеп-тексеру және олардың салдарларын жою жөніндегі қызметі болып табылады.

Сөйтіп, жоғарыда айтылғандардан мынадай қорытынды шығаруға болады:

- бостандыққа ие азаматтық қоғам - мемлекетте жемқорлық деңгейі өте төмен болуының кепілі.

- саяси тұрлаулылық, үкіметтің, басшылардың жиі ауысуы, сыбайлас жемқорлықтық өрістеуінің басты шарты.

- мемлекеттің жалпы саяси бағытының жиі өзгеруі елдегі әлеуметтік - экономикалық ахуалдың тұрақсыздығына әкеп соғады.

Сыбайлас жемқорлық – бұл әлеуметтік жауыздық, біріншіден мемлекетке үлкен қаржылық нұқсан келтіреді, екіншіден мемлекеттік биліктің беделіне залал келтіреді, үшіншіден қоғам мен мемлекет билігінің өкілеттіктерін моральдік түрде құлатады[3]. Мемлекеттік аппараттың тиімсіз ұйымдастырылуының салдарынан қоғамда құқықтық реттеудің кемшіліктері де орын алуы ықтимал. Құқықтық реттеудің кемшіліктеріне кейбір елдердің заңнамасында сыбайлас жемқорлық сипатындағы мәмілелер жасасқаны үшін қылмыстық жауапқа тарту және жазалау жүйесінің болмауы, мемлекеттік қызметті өтеу жөніндегі нақты ережелер мен регламенттің жоқтығы жатады. Ал бұндай жағдай ұйымдасқан қылмыспен астасып жатқан кәсіпкерліктің және биліктің тығыз байланыста жұмыс істеуіне өте тиімді

Әдебиет тізімі:

1.Алауханов Е.О. Турсынбаев Д.Е. Борьба с коррупцией в государственных органах Республики Казахстан: Учеб. Алматы 2008

2.Назарбаев Н.А. О принятии Общенационального плана действий по борьбе с коррупцией: Выступление Главы государства на Республиканском антикоррупционном форуме (г.Астана, 6 ноября 2008г.)

3. Казахстанская правда. 18.01.2008г.

Әбдікен Т.Н. П-22к тобының студенті КЭБП КЭУК

ғылыми жетекшісі: заң ғылымдарының магистрі **Мағдатова Қ.Ж.**

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚПЕН КҮРЕС БАРШАМЫЗДЫҢ МІНДЕТІМІЗ

Сыбайлас жемқорлық - лауазымды тұлғалар мен саясаткерлердің парақорлығы. Подкуп взятками, продажность должностных лиц, политических деятелей. Bribery of bribes, venality of officials, politicians.

Сыбайлас жемқорлық – мемлекеттік құрылымдардың экономика аясында қылмысты құрылымдармен біте қайнасуы, сондай-ақ мемлекеттегі лауазымды адамдардың, қоғамдық және саяси қайраткерлердің сатылғыштығы, парақорлығы. Өзінің қызметтік мәртебесі мен өкілеттіктерін жеке, топтық және өзге де бейқызметтік мүдделер үшін пайдалану жолымен жеке игіліктерді алу әрекетінен көрініс табады.

ҚР Қылмыстық кодексінің өкілеттіктерді теріс пайдалану (361-бап) Кәсіпкерлік қызметке заңсыз қатысу. (364-бап), Пара алу (366-бап), билікті немесе қызметтік өкілеттікті асыра пайдалану (362-бап), қылмыстық жалғандық жасау (369-бап) туралы лауазымдық қылмыс нормалары ең алдымен сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес нормалары болып табылады.

Қазақстанда сондай – ақсыбайлас жемқорлық үшін қылмыстық, тәртіптік, әкімшілікжауапкершілікті реттейтін арнайы нормативтік-құқықтықактілер де қабылданды. Оларға “Мемлекеттікқызметтуралы” (1995) және “Сыбайласжемқорлыққақарсыкүрестуралы”(2015ж) ҚР заңдарыжатады. Соныменқатар осы саладағы ынтымақтастық туралыхалықаралықактілер де бар.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының Заңында 2015 жылғы 18 қарашадағы заңының сәйкес «сыбайлас жемқорлық жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратынадамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға әкілеттік берілген адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға әкілеттік берілген адамдарға тенестірілген адамдардың, лауазымды адамдардың өздерінің лауазымдық (қызметтік) өкілеттік терін және соған байланысты мүмкіндіктерін жеке өзі немесе делдалдар арқылы жеке өзіне не үшін шітүл ғаларғамүліктік (мүліктік емес) игіліктер мен артық шылықтаралу немесе табу мақсатында заңсыз пайдалануы, сол сияқты игіліктер мен артықшылықтарды беру арқылы осы адамдарды парағасатыпалу» сыбайлас жемқорлық деп ұғынылады.

ҚР Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы заңы еліміздің барлық жеке және заңды тұлғаларына қатысты қолданылады. Заң демократиялық негіздерді, мемлекетті басқарудағы жариялылық пен бақылауды кеңейтуге халықтың мемлекет пен оның құрылымдарына деген сенімін нығайтуға, білікті мамандарды мемлекеттік қызметке кіруге ынталандыруға, мемлекеттік міндеттерді атқаратын адамдардың риясыз адалдығы үшін жағдайлар жасауға бағытталған.

Сыбайлас жемқорлыққа байланысты құқық бұзушылыққа жол бергені үшін қызметтен қуылған адамдарға мемлекеттік органдар мен ұйымдарда кез келген лауазымда болуға өмір бойы тыйым салынған.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы табысты әрекет оның алдын алуға бейімделген стратегия болғанда ғана мүмкін. Сондықтан, жазалауды қатандатумен және қылмыстық қудалауды күшейтумен бірге сыбайлас жемқорлықты тудыратын себептер мен жағдайларды жоюға бағытталған қосымша шаралар пысықталуда. Осы мәселені шешуде мемлекет пен қоғамның күш салуын біріктіруге аса көңіл бөлінуде.

Сыбайлас жемқорлық пен құқық бұзушылық дерегі туралы хабарлаған немесе сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске жәрдемдескен адам туралы ақпарат мемлекеттік құпия болып табылатынын және құқық қорғау органдарының немесе соттың сұратуы бойынша заңда белгіленген тәртіппен ғана табыс етілетінін әрбір адам білуі қажет. Сыбайлас жемқорлық пен құқық бұзушылық орын алған жағдайды хабарлаған немесе сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске жәрдемдескен адам мемлекеттің қорғауында болады.

Қазақстан Республикасы өзінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жүйесін құрды. Әрбір 5 жылда сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі мемлекеттік бағдарлама қабылданды. ҚР сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаты дәйекті және мақсатты әрекет сипатына ие, сондай-ақ қоғамда қазіргі сәтте сыбайлас жемқорлықтың елдің ұлттық қауіпсіздігіне қатер төндіретінін, экономикалық дамуына кедергі болатынын және мемлекеттің халықаралық имиджіне теріс әсер ететінін түсінетін салауатты күштер пісіп жетілуде.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің тиімділігін арттыру кез-келген мемлекеттің болашағы үшін стратегиялық мәнге ие.

Елбасымыз халыққа арнаған сөздерінде жемқорлық індетінің тамырына түбегейлі балта шаппайынша, мемлекетте тұрақты өсіп-өркендеу болмайтынын жиі айтып келеді.

Жемқорлық белең алған жағдайда еліміз бәсекеге қабілетті мемлекеттер қатарына қосыла алмайтыны белгілі. Мұндай әрекеттер экономикамыздың бәсең дамуына, әлеуметтік жағдайымыздың төмендей түсуіне әкеліп соқтырады.

Сондықтан, мемлекеттің барлық органдары мен лауазымды адамдары өз құзіретінің шегінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жүргізуі тиіс.

Қорығында айтсақ Сыбайлас жемқорлық қылмыстардың белгісімен іс қозғаудың бір негізі-азаматтардың парызы. Әрбір азамат өзінің конституциялық құқығын қорғауға міндетті, Қандай да болмасын «қолы да, жолы да ұзын» адамдар азаматтардың құқығын таптап, заңсыз әрекеттерге баратын болса, әділдікті орнатушы құқық қорғау органдары. «Тура биде туған жоқ, туғанды биде иман жоқ» деп қара қылды қақ жарып, турасын айтып, әділдікке жүгінген қаймана халықтың ұрпағы бүгінгідей өз алдына ел болып, еңсесі биік 50 мемлекеттің қатарына жетуді көздеп отырған шақта сол адами қалып-парасат биігінен көрінуге тиіспіз.

Қолданылған әдебиет тізімі.

1. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 18 қарашадағы
2. Қазақстан Республикасының Кодексі 2015 жылғы 1 қаңтар шілдедегі № 226-V ҚРЗ.
3. Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. 2017 жылғы 31 қаңтар «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік»

Кунанбаева Р.Т. МН-22к тобының студенті КЭБП КЭУК
ғылыми жетекшісі: заң ғылымының магистрі **Шыныбекова Б.С.**

АДАМ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН БОСТАНДЫҚТАРЫНЫҢ САРАЛАНУЫ

Адам құқықтары мен бостандықтары (АҚБ) - жеке тұлғаның әлем қауымдастығы мойындап, халықаралық-құқықтық құжаттарда бекітілген, әлеуметтік және құқықтық тұрғыдан қамтамасыз етілген, ешкім шек қоймайтын немесе тыйым сала алмайтын құқықтары мен бостандықтары. Адамның қандай да бір

игіліктерді иеленуін қамтамасыз ететін, өз еркімен іс- әрекет жасауына мүмкіндік беретін мемлекет пен бұқара арақатынасының негізгі принциптері АҚБ-на жатады.

Права и свободы человека - Конституция закрепляет те права и свободы, которые жизненно важны и в наибольшей мере социально значимы как для отдельного человека, так и в целом для общества. Поэтому основные права и свободы не только признаются государством, но и защищаются им как необходимое условие его существования.

Human rights and individual freedoms- Recognizing the world community, international legal documents, provided social and legal point of view, can not prohibit, or one that does not infringe the rights and freedoms. Person to provide any good inheritance, enabling the state to take action on their own and belong to the basic principles of the mass ratio of the.

Қазіргі кезде адамның ең жоғарғы құндылық екені, оның құқықтары мен бостандықтарының ажырамастығы туралы идеяның озіне лайықты баламасы жоқ. Адамзат тарихы қоғамдық басқа басымдылықтарын шектеуге, тоталитарлық режимдердің орнауына алып кететінін дәлелдеді.

Адамның табиғи ажырамас абсолюттік құқықтары доктринасының адамның ең жоғарғы құндылық екендігі туралы идеяны бекітуде оң роль атқарғаны даусыз.

Бұл тұрғыдан алғанда адамның табиғи ажырамас абсолюттік құқықтары мен бостандықтары идеяларының ҚР Конституциясында бекітіліп, онда адамның мемлекеттік саясаты салыстыру үшін бағдар қызметін атқаратынына ерекше назар аударылуы өте орынды.

Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясымен басқаға жалпы мойындалған халықаралық актілерінің қағидаларын кеңінен қабылдап, қайталаған Қазақстан Республикасының 1993 жылғы тұңғыш Конституциясын қысқаша қарастырып көрейік. Ал 1995 жылғы қабылданған қолданыстағы Конституциясының адам құқықтарын қорғау аясында алдыңғы Конституциясымен сабақтастығын сақтап, оның негізгі қағидаларын, яғни адам құқықтары мен табиғи сипатын, халықаралық құқықтың жалпы жұрт мойындаған нормалары мен қағидаларының ішкі заңнамадан басымдылығын, мемлекеттің азаматтарының құқықтары мен бостандықтарын қорғауға міндеттілігін және басқа да көптеген мәселелерді бекітіп, дамытты. Қазақстандағы әлеуметтік заңнаманың жүйесі мен мазмұнының дамуына қайта құру және одан кейінгі кезеңдерде бірсыпыра факторлар әсер етті.

ҚР Конституциясында тек әлеуметтік мемлекеттің ғана емес, сонымен бірге құқықтық мемлекеттің де қағидалары дамытылады. Тұңғыш рет мемлекет пен тұлғаның қарым-қатынасы сот негізінде қойылды, барлық құқықтар мен бостандықтарды сотта қорғау құқығы бекітілді, заңға мемлекеттік органдар, азаматтар мен олардың бірлестіктері араларында туындайтын барлық дауларды сот жолымен шешу қағидасы енгізілді.

1997 жылы қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу заңдарының қабылдануына орай 1995 жылғы Конституцияның талаптарына сай адам мен азамат құқықтары мен бостандықтарына берілетін кепілдік кеңейтілді. Адамнаң құқықтары мен бостандықтары мен мүдделерін басымдылықпен қорғау қағидасын бекітудегі келесі маңызды қадам-ҚР Конституциясының қабылдануы болды.

Конституцияда адамның құқықтары мен бостандықтарының үлкен тізімі бекітілген. Бұл арада ҚР Конституциясында адам құқықтары мен бостандықтарының адам құқықтарының халықаралық стандарттарынан бастау алып, бекітілуінің аса маңызды факт екенін талап еткен жөн. ҚР Конституциясында бекітілген адамның құқықтары мен бостандықтары заңдардың, мемлекетті билік органдары мен олардың лауазымды тұлғаларының қызметтерінің мәнән, мазмұны мен қолданылуын белгілейді. Конституция құрамындағы бұл маңызды ережелер мемлекеттік органдардың қызметін реттейтін бөлімдердің алдында келтірілген, бұл мемлекеттің адамды, оның өмірін, құқықтары мен бостандықтарын ең жоғарғы құндылық деп санап, қоғамның оның мүдделерін мемлекеттікінен жоғары қоятынын білдіреді.

ҚР Конституциясында адам мен азаматтың азаматтық және саяси құқықтары мен бостандықтарының бекітілуінің арқасында бұл құжат адамның дербестігін, жеке-дара мүдделердің әрекет кеңістігін қорғаудың құқықтық кепіліне айналды. Мемлекет барлығын бақылаушы және барлығына қол сұғушы ұйымының ролін атқаруға ұмтылмайды. Бұл Қазақстанда азаматтық қоғам орнатудың маңызды алғышарты болып табылады. Нақ осы тұлғаның белгіленген дербестігі оның қорғалғандығы, оның белсенді әрекеті және қоғам мен мемлекеттің проблемаларын шешуге қатысу үшін жағдайлар жасау егеменді Қазақстанда азаматтық қоғам қалыптастырудың негізі болмақшы. [1].

Жалпы алғанда ҚР Конституциясында тұлғаның еркін өздігінен дамуында көмектесетін адам құқықтыра мен бостандықтарының кең тізімі бекітілген. Бұл каталог жалпы халықаралық стандартқа сай келеді. Оның үстінде, Конституцияда бекітілген құқықтар мен бостандықтар абстракция емес, оларды қорғаудың және кепілдік берудің нақты механизмі бар. Аталған қағиданың Конституцияда бекітілуі Қазақстан Республикасының даму бағытын дұрыс тандағанын дәлелдейді, өйткені тарих сабақтары қоғамдық проблемаларды шешу, әлеуметтік өзгерістер барысында адам мен оның мүдделері ұмыт қалған жағдайда осы өзгерістердің өз мағыналарын жоғалтып, қоғамдық прогреске кедергі болатынын талай мәрте дәлелдеді.

Қазіргі заманда адамның бостандығы басқаша түсініледі. Адамның бостандығы тек белгілі бір әрекеттер жасау және оларды іске асыруда кездесетін кез-келген кедергілерді жоюдан ғана құралмайды. Адамның бостандығы көрініс табатын маңызды тұстардың бірі-жауапты шешімдерді қабылдау екендігі. Бұл адамның санасы мен мәдениеттің даму деңгейінің аса жоғары болуын қажет етеді.

Осылайша, қазіргі адам құқықтарының тұжырымдамасы мына қағидаларға негізделеді: адамның өзінің дербес дүниесі бар, оған ешқандай биліктің қол сұғуына болмайды; өзінің құқықтарын қорғай отырып, адам мемлекетке өзінің талаптарын қоя алады; адамға оның құқықтары мен бостандықтарын құдай да, мемлекетте сыйлаған емес, сондықтан да оларды адамнан табиғи құқықтары деп атайды. Адам өзінің құқықтары үшін ешқандай құдай немесе зайырлы билікке қарыздар емес. Ол ешуақытта да мені жарылқап, маған құқықтар мен бостандықтар дерді деп бас июге, ешкімнің алдында өзін мәңгілік борышкермін деп сезінбеуге тиіс. Адамның қадір-қасиеті оған, адамға, өзінің құқықтары мен бостандықтарының түйірлерімен пайдаланғандығы үшін кімге де, неге де болса да құлшылық етіп, бас ұрумен сыйымсыз. Олар оған оның тек адам болғаны үшін ғана тиесілі [2].

Егер кісі өзінің қандай да болмасын моральдық құқығының бұзылғаны туралы талап-арыз қоярда өзінің ондай құқықтарға иелік етуін дәлелдеуге тиіс болса, адам құқықтарына байланысты мұндай дәлелдеудің қажеттілігі жоқ, өйткені олар оған тумысынан тиесілі. Оның үстіне адам құқықтарының өзі оларға негізделетін талаптар қою үшін жеткілікті негіз болып табылады.

Талап ету қабілеті-адам құқықтарының маңызды тұстарының бірі. Құқықсыз адам өзінің өмірі, бостандығы мен әл-ауқаты тәуелді адамдарға жалынып-жалбарына алады. Өтініш пен жалбарыну жағдайының тең еместігін білдіреді. Құл не қызметші өтінеді, ерікті адам талап етеді. Талап ету-адамның қадір-қасиетінің маңызды элементі. Қадір-қасиетін қорғау, өз кезегінде адам құқықтарын қорғаудың негізгі қызметінің бірі болып табылады.

Адамның абсолюттік құқықтарының доктринасы батыстың табиғи-құқықтық теориясы шеңберінде қалыптасты. Табиғи-құқықтық көзқарастардың шеңберінде адам құқығының ажырамас, алып қоюға болмайтын абсолюттік сипаты сияқты сипаттамалары өзара тығыз байланысты және бір-бірін қажет етеді. Бірақ алған сипаттамалардың әрқайсысы адам құқықтарының түрліше тұстарына назар аудартады.

Қазақстан жағдайында адамның ажырамас табиғи абсолюттік құқықтары мен бостандықтары доктринасының маңызы оның жеке адам мен биліктің арасындағы қарым-қатынастардың жаңа өлшемдерін белгілеуде: ол адамның басымдылығын бекітті.

Қолданылған әдебиет тізімі

1. Черняков А.А. Конституционное право РК. – Алматы: Жеті жарғы, 2005. – 557 б.
2. Закон Республики Казахстан “О гражданстве” // Ведомости Верховного Совета Республики Казахстан. — 1991. № 52. – С. 636-637
3. Сапарғалиев Ғ. Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы. – Алматы: Жеті жарғы, 2004. – 324 б.
4. Ақпарова Р.Н. Қазақстан Республикасындағы прокуратура органдары, оқу әдістемелік құралы. — Алматы: Дәнекер, 2000. — 326.
5. Қазақстан Республикасының «Прокуратура туралы» Заңы. – Алматы: Жеті жарғы, 1995. № 2709. – 17 б.
6. Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары туралы» Заңы. — Алматы: Жеті жарғы, 1995. № 2707. – 21 б.
7. Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан Республикасының Қауіпсіздік Кеңесі туралы» Жарлығы Егемен Қазақстан. 1999. № 8 б. 4.

Кулумбетов Н. – магистрант 2 курса КЭУК
науч. рук.: к.ю.н., доцент **Сейтхожин Б.У.**

ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОБЛЕМ НАРКОТИЗМА В КАЗАХСТАНЕ

В Казахстане с давних времен были известны особые свойства многих, в том числе и наркотикосодержащих растений (в основном опийного мака и конопли). Однако, сведения о каких-либо значимых объемах их потребления отсутствуют, хотя отдельные факты общеизвестны. Особенно это касается гашишизма, наиболее распространенного в других регионах Средней Азии. Потребление же опия происходило в быту практически только в медицинских целях - для снятия боли и т.п. Для этих целей высевался опийный мак.

Однако, после присоединения Казахстана к России, царское правительство наложило запрет на выращивание опийного мака, который был снят в 1916 г. вследствие прекращения поступления из Турции опия, а из Германии морфия в связи с началом первой мировой войны. Одновременно была введена государственная монополия на его закупку. В 1916 г. в Семиречье было заготовлено 26 тонн опия-сырца.

После 1917 г. посевы опийного мака и заготовка опия-сырца были сосредоточены на территории Казахстана, входившего в Семиречинскую область. Посевы опийного мака в других местах Туркестана и на Дальнем Востоке были прекращены.

В 20 г.г. 20-го столетия площади под посевы опия увеличиваются, идет возрастание объемов заготовленного опия-сырца, вследствие чего сокращается, а затем полностью прекращается его импорт из-за границы. В 1926 г. количество заготовленного опия-сырца полностью удовлетворяло потребности СССР.

Для ограничения его незаконного оборота Декретом ЦИК и СНК СССР от 27 августа 1926 г. была объявлена государственная монополия на опий.

В 1930 г. половина опиерабоческих хозяйств была объединена в колхозы, производство опия-сырца длительное время являлось важной народнохозяйственной отраслью многих коллективных хозяйств республики. Так, например, до 1973 г. (последний год производства опийного мака) более 85% всех посевов этого ценнейшего лекарственного сырья в СССР приходилось на Киргизию и Казахстан.

На эту долю падало более 90% валового оборота опия и 16% его мирового производства. До 1965 г. Казахская ССР была также основным поставщиком индийской и южночуйской конопли, которая шла на изготовление высокосортной пеньки. Часть урожая наркотикосодержащих растений различными путями попадала в руки преступных элементов, сбывавших его затем по различным каналам наркоманам.

В 1974 г. в связи с принятием Указа ПВС СССР «Об усилении борьбы с наркоманией», в Казахстане промышленное производство было прекращено на основании Постановления Совета Министров СССР от 2 апреля 1974 г. «О мерах по дальнейшему усилению борьбы с распространением наркомании».

Однако, это не решило всех проблем. Произошла переориентация на другие виды наркотиков - в основном на каннабис (конопля, марихуана, анаша, гашиш). Расширялась гашишная наркомания.

Так, например, уже в 1974 г. количество изъятого из незаконного оборота опия-сырца сократилось до 75 килограммов (в 1973г.- 215 килограммов), при-этом одновременно увеличилось количество изъятого гашиша и марихуаны с 43 килограммов в 1973 г. до 88 килограммов в 1974 г.

Следует отметить, что произрастающая на территории республики конопля частично является переродившимся подвидом культивируемой с 1993 года конопли, завезенной из России как сырье для изготовления канатов, мешковины и прочее. Ее государственные посевы, как ранее отмечалось, прекращены в 1965 г., однако ее дикорастущие виды захватывают все новые площади. Так, если в 1977 г. дикорастущая конопля была выявлена на территории 2,5 тыс. га, то через 10 лет (1987 г.) - на площади 4 тыс. га.

С 1983 г. в незаконном обороте появился новый вид НС – стимуляторы императивного ряда. На первом этапе они (как правило эфедрон) синтезировались из лекарственных препаратов, содержащих эфедрин. С 1991 г. отмечены случаи изготовления НС из растения «эфедра хвощевая», обильно произрастающей в республике. Причем технология изготовления является хотя и примитивной, но обеспечивает выход НС достаточно высокой степени чистоты.

Неизбежное в переходный к рыночной экономике период резкое ухудшение экономической ситуации привело к закрытию многих промышленных предприятий, распаду колхозов и совхозов, а также к значительному сокращению бюджетных ассигнований на социальные программы.

Как следствие, в республике появились ранее неизвестные социально-стрессовые явления - безработица, неуверенность в завтрашнем дне, резко выраженная социальная напряженность, массовая миграция населения из села в город, расслоение общества на богатых и бедных и т.п.

Трансформируясь, столь сложная социальная обстановка нашла свое отражение в появлении саморазрушающих форм человеческого поведения, таких как стремительный рост наркотизации граждан республики и резкое увеличение потребления социальных наркотиков (алкоголь, табак), которые уже угрожают принять характер национальной катастрофы; выраженная криминализация общества; рост числа суицидов; расцвет проституции; изменение нравственно-этических критериев жителей республики.

Наркомания, как социальное явление, вызывает значительные расходы для общества в результате издержек, которые приходится нести в сфере здравоохранения, социального обеспечения, транспорта и обеспечения охраны общественного порядка.

Наряду с ростом наркологической заболеваемости изменилась и структура наркомании. Если в 80-е годы доля гашишной наркомании составляла 60-80%, а опийной 8-10%, то в настоящее время доля опийной наркомании возросла до 60%, а гашишной снизилась до 30%.

Подавляющее большинство больных (95,6%) - это люди трудоспособного, репродуктивного возраста (от 18 до 45 лет). Однако уже сегодня можно сказать, что наряду с ростом наркомании идет полным ходом наркотизация подростков. Так, исследователи 70-80 годов показали, что первые пробы наркотиков были в 16-18 летнем возрасте, а регулярные приемы наркотиков приходились на возраст 20-22 года, то в настоящее время эпизоды потребления приходится на возраст 13-14 лет, а переход к постоянному потреблению наркотиков на возраст 15-16 лет, но имеются также случаи заболевания наркоманией у детей 10-12 лет.

Все это свидетельствует об увеличивающемся росте заболеваемости наркоманией людей из различных социальных групп, которые подвергаются риску попадания в физическую и психическую зависимость от наркотиков и, что особенно опасно — подавляющее большинство из них подростки и молодежь, что представляет собой серьезную угрозу генофонду республики и вызывает невозможные потери человеческого ресурса.

До недавнего времени проблемам, связанным с наркотиками от потребления до производства и торговли, не придавался характер острой социальной проблемы. После обретения независимости под воздействием различных внешних и внутренних факторов, которые зачастую, к сожалению, не принимались во внимание, проблемы, связанные с незаконным торговлей наркотиками, получили дальнейшее развитие.

Сегодня наркорынок является самым подвижным и многоликим сектором криминального рынка, моментально реагирующим на деструктивные и аномальные потребности людей. Приходится констатировать, что в Казахстане, к сожалению, на сегодня существуют все условия для его развития.

Также одним из факторов, усугубляющим существующее положение является все увеличивающаяся контрабанда наркотиков из сопредельных стран дальнего и ближнего зарубежья.

По данным международных экспертов ООН и Интерпола, 1 доллар, вложенный в наркобизнес, приносит 12.240 долларов прибыли. Именно высокая прибыльность и способствует быстрому развитию незаконного оборота наркотических средств.

Значительная часть изъятых наркотиков приходит в Республику транзитными путями из Афганистана и Таджикистана. Существует хорошо отлаженный криминальными структурами наркотрафик через нашу республику. Часть этих наркотиков оседает в Казахстане.

Одной из наиболее острых проблем, вызывающих большую тревогу во всем мире, является проблема наркомании, поскольку данное явление представляет непосредственную и реальную угрозу здоровью не только отдельной личности, но и нации в целом, правопорядку и безопасности государства.

Злоупотребления наркотическими средствами и психотропными веществами, их незаконный оборот — многогранная, комплексная социальная проблема, которая в последние десятилетия приобрела глобальный характер и остро стоит практически перед всеми странами мира.

Угроза наркомании вышла на первый план наряду с опасностью ядерной войны и сползанием к экологической катастрофе. Что же касается наркобизнеса, то, как свидетельствуют компетентные источники и мировая пресса, по масштабам своих финансовых операций он занимает второе место после торговли оружием.

Одним из важнейших направлений укрепления национальной безопасности РК является противодействие незаконному обороту наркотиков, в том числе и дальнейшее развитие международного сотрудничества в антинаркотической области. Так, заключен ряд межправительственных и межведомственных (между странами) соглашений и договоров, продолжает совершенствоваться механизм взаимодействия компетентных органов различных стран в приграничных областях [1].

Распространение наркотических средств затрагивает интересы всего человечества, а в перспективе и само существование общества вообще. Промедление с решением данной проблемы создает угрозу для последующих поколений, препятствует прогрессу общества, возводит ее в ранг жизненно важных. Она не может быть преодолена усилиями одной страны или группы стран, а требует решения в масштабах всего мирового сообщества.

В XXI веке наркопреступность и наркомания становятся явлениями глобального характера, несущими в случае их развития угрозу необратимой деградации людей и тотальной криминализации общества.

Стремительный рост наркомании поставил ее в число самых страшных болезней на Земле. Злоупотребление наркотиками достигло огромных масштабов. По официальным данным, из пяти с лишним миллиардов человек, населяющих

Земной шар, 200 миллионов знакомы с наркотиками, примерно 100 миллионов почти регулярно прибегают к ним, а 50 миллионов — безнадежные наркоманы.

Мировое сообщество признает наркотизм одним из наиболее опасных социальных явлений.

В настоящее время в мире сложилась ужасающая ситуация по незаконному потреблению и распространению наркотических средств.

Эпидемия наркомании не обошла стороной и Казахстан. Среди многих проблем, стоящих сегодня перед казахстанским обществом, на одно из первых мест выходит проблема наркомании. По этому поводу глава нашего государства Н.А. Назарбаев в своей книге «Критическое десятилетие» обозначил приоритетность скорейшего решения вопросов распространения наркотиков в Казахстане: «Уже сегодня можно констатировать, что наркобизнес в Казахстане стал проблемой социальной значимости, проблемой, которая самым деструктивным образом влияет на гражданское состояние общества, на перспективы его экономического развития и социального прогресса». Масштабы и темпы распространения наркомании во всем мире, и в нашей стране в частности, таковы, что вызывают спасение за физическое и моральное здоровье, за будущее значительной части молодежи, за социальную стабильность общества уже в ближайшей перспективе. Наркодурман реально воздействует на физическое и психическое состояние людей, разрушая человеческую личность и угрожая стабильности генофонда. Как показывает научный анализ, более 2/3 всех потребителей наркотических средств составляет молодежь - будущее страны в возрасте до 30 лет. Это тот стержень производительных сил, от которого зависит общественный прогресс. Наркомания все больше захватывает сейчас не только среднего юношу и студента, но и совсем малолетнего - школьника, учащегося лица, колледжа. К таким далеко идущим вредным результатам это может привести не только в области общественной безопасности, но и нормального функционирования всего генофонда, народов и нации в целом? Точно определить затруднительно» [2, с.5].

«В системе этих проблем особое место занимают проблемы наркотизма несовершеннолетних, решение которых сегодня связывается как с генетической, репродуктивной перспективой нации, так и с социально-экономическими и криминогенными процессами общественного бытия, благополучием общества и каждой отдельной семьи» [3, с.5].

Масштабы и темпы распространения наркомании в стране таковы, что становятся под вопрос физическое и моральное здоровье молодежи и будущее значительной ее части, социальную стабильность общества в уже ближайшей перспективе.

В Казахстане нелегальное обращение наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров приобрело огромные масштабы и становится серьезным фактором, отрицательно влияющим на состояние здоровья людей. Употребление наркотических средств и психотропных веществ негативно сказывается не только на здоровье лица, злоупотребляющего ими, но и причиняет ущерб здоровью нации, ведет к снижению общественной активности, сужению и, в конечном счете, распаду социальных связей. Наркомания не только ведет к деградации отдельной личности, но и является криминогенным фактором, который способствует совершению преступлений, ведь наркотическая зависимость требует каждодневного употребления наркотических средств или психотропных веществ, средства на приобретение которых возможно добыть, совершая корыстные и насильственные преступления.

Если взглянуть на наркоманию с другой стороны, то мы обнаружим экономический, а за ним политический и нравственный аспекты этой проблемы.

Как болезнь наркотики — стихийная беда, но как экономическое явление — это всегда организованный бизнес, а с точки зрения морали и права — всегда организованное убийство. Решение о производстве наркотиков принимают люди, и те же люди контролируют их продажу. Наркотики в свою очередь дают капитал и власть тем, кто контролирует их производство и продажу, не только над жертвами наркомании, но вместе с деньгами и власть над всем обществом в целом, над каждым из нас.

Злоупотребление наркотическими средствами и их незаконный оборот приобрели в последние десятилетия глобальный масштаб и самым серьезным образом сказываются на социально-психологической атмосфере в обществе, отрицательно влияют на экономику, политику и правопорядок.

Общий прогноз ситуации с наркотиками в Республике Казахстан в течение ближайших лет также неблагоприятен и усугубляется происходящими негативными процессами в социально-политической и экономической сфере. В настоящее время в Казахстане отмечаются прогрессирующий рост незаконного распространения наркотических средств и увеличение больных наркоманией. В связи с этим проблема наркомании как глобальная проблема угрозы здоровью населения страны и национальной безопасности выходит в Казахстане на одно из первых мест.

Опираясь на официальную информацию, можно осознать масштабы наркомании, но все равно реальной картины не знает никто.

Характерно при этом, что, используя не только данные государственных органов, но и данные независимых экспертов, приходим к выводам, в ряде случаев весьма существенно отличающимся от официальных и в то же время сближающимся с господствующими в общественном мнении. Это относится, прежде всего, к цифрам, характеризующим масштабы наркотизации населения и незаконного оборота наркотиков.

Наркотизм как криминогенный фактор связан с общей преступностью. К преступлениям, обусловленным наркотизмом, могут быть отнесены преступления, совершенные в состоянии наркотического опьянения; преступления, совершаемые с целью получения средств для приобретения - наркотиков и преступления, которые являются формой проявления организованной преступности, — легализация денежных средств, контрабанда наркотиков, коррупционные преступления [4, с.25].

Рост потребления наркотических средств и психотропных веществ неразрывно связан с ростом преступности. Наркотики, как известно, требуют больших денег, которые в подавляющем большинстве случаев добываются нелегальным путем. Согласно статистическим данным за 2016 г. в ряде регионов из 10 имущественных преступлений практически каждые 6 совершаются наркоманами [5, с.3].

Среди учтенных правонарушений преступления, связанные с наркотическими средствами и психотропными веществами, становятся наиболее распространенными. Совершаются кражи, грабежи, ради дозы берется в руки оружие, итогом чего может быть разбойное нападение, убийство.

Кроме того, наркомания — мощный криминогенный фактор, способствующий не только росту различных видов преступных посягательств, преступления, совершенные в состоянии наркотического опьянения; преступления, совершаемые с целью получения средств для приобретения наркотиков), но и расширению и укреплению самого опасного вида противоправной деятельности — организованной преступности, формой проявления которой являются: легализация денежных средств, контрабанда наркотиков, коррупционные преступления.

Потребление наркотических средств является одним из криминогенных условий, которые способствуют совершению преступлений, правонарушений различной тяжести. Среди наркоманов одна треть — ранее судимы за какое-либо преступление. Главная цель потребителей, ради чего они идут на любые противоправные поступки — это раздобыть деньги. Среди них на первом месте — кражи, затем криминальные деяния против общественной безопасности и установленного порядка, преступления, связанные с изготовлением, хранением или сбытом наркотических средств.

Размах незаконного оборота наркотических средств значительно выше, так как для этих преступлений характерна высокая латентность. По оценке международных экспертов, выявляется не более 10-15% таких преступлений.

В этих условиях отсутствие адекватных и эффективных мер по борьбе с наркотизмом может привести к тому, что его незаконное распространение превратится в широкомасштабную угрозу для государственной безопасности здоровья и благополучия Казахстана.

Список использованной литературы:

1. Указ Президента Республики Казахстан № 1678 «Об утверждении стратегии борьбы с наркоманией и наркобизнесом в Республике Казахстан на 2006-2014 г.г.» от 29 ноября 2005. // САПП РК. — 2005. — № 42.
2. Назарбаев Н.А. Критическое десятилетие. - Алматы, 2003.
3. Абдиров Н.М. Концептуальные проблемы борьбы с наркотизмом в Республике Казахстан (криминологическое и уголовно-правовое исследование). Монография. - Алматы: ТОО «Баспа», 1999.
4. Интыкбаев М.К. Наркотизм несовершеннолетних: проблемы и предупреждение (по материалам Республики Казахстан). Дис. канд. - Караганда, 1997.
5. Обзор наркотической ситуации в Республике Казахстан. Обзор КБН МВД РК. - Астана, 2016 г.

Байгалиев А.Б. докторант PhD 3 курса специальности «Юриспруденция» Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК
науч. рук.: к.э.н., доцент **Кишибекова Г.К.** Университет Нархоз

ПРОБЛЕМА НРАВСТВЕННОСТИ КАК ОСНОВА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОКУРАТУРЫ

В данной статье рассмотрено такое понятие как нравственность как основа деятельности прокуроров, поведение прокуроров, стандарты профессиональной ответственности, их этические обязанности. Кроме того изучены требования нравственного характера к прокурорам как на международном уровне, на примере зарубежных этических кодексов, а также состояние законодательства Республики Казахстан по отношению к требованиям, также предъявляемым лицам, назначаемым как на должности прокуроров, так и на должности прокурорских работников органов прокуратуры Казахстана.

Деонтология как наука рассматривает нравственное поведение конкретного лица той или иной профессиональной группы. Кроме того, к этике относятся нормы, принципы, определяющие правила поведения людей, с помощью которых регулируется их отношение друг к другу, к классу или обществу. Таким образом, деонтология касается непосредственно деятельности лица, которое осуществляет эту деятельность. Деонтология определяет поведение применительно к социальным явлениям – человека в социуме. Следовательно, само по себе определение деонтологии как этической науки подразумевает поведение именно человека и личности, но не имеет отношения к прокуратуре как государственному органу. Следовательно, этические стандарты деятельности прокурора в той или иной сфере адресуются именно прокурору, но не органам прокуратуры как таковым.

Деонтология рассматривает поведение прокурора как в служебной, так и во внеслужебной деятельности, следовательно, деонтологические основы деятельности прокурора не должны сводиться к правилам поведения прокурорского работника при осуществлении того или иного вида деятельности, что ограничивает научную ценность данной проблематики, в связи с этим мы рассмотрим проблему нравственности как основу деятельности прокуроров.

В зарубежных этических кодексах описано в основном как раз поведение не органов прокуратуры, а прокурора. Так, в Рекомендациях № R (2000) 19 Комитета министров совета Европы государствам-членам «О роли прокуратуры в системе уголовного правосудия», Рекомендациях № R (2012) 11 «О роли прокурора во внеуголовной правовой сфере» упоминается, что именно прокуроры, в частности, должны быть осведомлены о принципах и этических обязанностях службы. В Бордосской декларации «Судьи и прокуроры в демократическом обществе» также рассматривается фигура прокурора, но не прокуратура как система органов. Таким образом, речь идет о поведении прокурора, о требованиях, предъявляемых к прокурору, а не к прокуратуре, рассмотрим их более подробно.

Общие требования, которые предъявляются к профессиональной этике и стандартам поведения прокуроров определены в международных нормативно-правовых актах. Международной Ассоциацией прокуроров 21 апреля 1999 года приняты «Стандарты профессиональной ответственности и изложение основных прав и обязанностей прокуроров» [1].

В ноябре 2009г. Консультативный совет европейских прокуроров и Консультативный совет европейских судей на совместном заседании приняли заключение №4 «Об отношениях между судьями и прокурорами в демократическом обществе» [2], состоящее из Бордосской декларации и разъяснения к декларации (6 разделов), в которых содержатся важные положения, касающиеся статуса, полномочий и деятельности прокуроров.

Бордосская декларация «Судьи и прокуроры в демократическом обществе» [3] гласит, что прокуроры должны быть независимыми и автономными в принятии решений и выполнять свои функции честно, объективно и беспристрастно.

В Рекомендациях № R (2000) 19 Комитета министров совета Европы государствам-членам О роли прокуратуры в системе уголовного правосудия [4] дано, что прокуроры, в частности, должны быть осведомлены о принципах и этических обязанностях службы.

Деятельность прокуроров в странах Европейского Союза основывается на инструкциях по вопросам этики и поведения прокуроров, принятых Конференцией Генеральных прокуроров в мае 2005 г. в Будапеште (Венгрия) [5]. Согласно этим инструкциям прокурор должен:

- осуществлять свои обязанности в соответствии с национальным и международным законодательством;
- справедливо, беспристрастно и оперативно выполнять свои функции;
- уважать, защищать и поддерживать человеческое достоинство и человеческие права;
- принимать во внимание то, что он действует от имени и в интересах общества;
- стараться находить справедливый баланс между общими интересами общества и интересами и правами индивидуума [6].

В связи с изложенным представляется необходимым изучить состояние дисциплинарной практики в органах прокуратуры Республики Казахстан по вопросу выполнения прокурорскими работниками нравственных требований правовых норм, разработать соответствующую теоретическую базу реализации работниками прокуратуры нравственных требований правовых норм, а также выработать меры, направленные на улучшение работы органов прокуратуры посредством сокращения и предупреждения нарушений нравственных требований правовых норм прокурорским работниками.

Основой многофункциональной деятельности органов прокуратуры, направленной на обеспечение верховенства закона и укрепление законности, защиту прав и свобод человека и гражданина и охраняемых законом интересов государства, являются правовые нормы нравственных требований к работникам органов прокуратуры.

Законодательством Республики Казахстан обоснованно предъявляется совокупность определенных требований, в том числе и нравственного характера, к лицам, назначаемым как на должности прокуроров, так и на должности прокурорских работников органов прокуратуры Казахстана.

Нравственная составляющая правовых норм, характеризующих статус прокурорского работника прокуратуры Республики Казахстан, вполне обоснованно и логично включена законодателем в правовые нормы, регулирующие деятельность прокуратуры РК [7].

В Законе о прокуратуре содержатся требования как профессионального, так и нравственно-этического характера в отношении лиц, назначаемых на должность прокурора.

Предъявление высоких требований к прокурору обусловлено тем, что это специалисты особого рода. К работникам этих органов всегда предъявлялись более высокие требования, нежели к работникам иных органов государственной власти и управления. Закон наделил прокуроров широкими полномочиями властного характера. Неправильное их исполнение, а тем более злоупотребление своим служебным положением могут повлечь и влекут за собою тяжкие последствия. Прокурору всегда надо помнить, что малейшее нарушение или отступление от закона может привести и нередко приводит к существенным ограничениям прав и свобод граждан, причиняет тяжелую моральную травму, как обвиняемым, так и их родным и близким. Известно, что чем большей властью облечено должностное лицо, тем опаснее злоупотребление ею.

К наиболее важным профессиональным особенностям работы прокурора относятся:

- универсализм (прокурор должен быть специалистом в предварительном следствии, в деятельности учреждений и органов, исполняющих наказания и назначенные судом меры принудительного характера);
- организационный характер прокурорской деятельности;
- искусство устной речи (прокурор должен уметь придавать своим выступлениям в суде, на собраниях граждан публицистическую страстность, точно и аргументированно излагать свои мысли);
- принципиальность и настойчивость, объективность и неподкупность в деле обеспечения законности [8].

Требования, предъявляемые к прокурору, распространяются на всех работников прокуратуры – заместителей и помощников прокуроров, прокуроров отделов и управлений.

Позитивный эффект от реализации всего комплекса мероприятий по предупреждению преступности в стране может быть значительно снижен без четкого формулирования и реализации мер, направленных на духовно-нравственное воспитание граждан страны.

Таким образом, можно сделать следующие выводы по проблеме нравственности и деонтологическим нормам как основе деятельности прокуратуры:

1. Проблема реализации нравственных требований правовых норм к прокурорским работникам прокуратуры Казахстана в настоящее время является исключительно актуальной;

2. Содержащиеся в законодательстве правовые нормы, предъявляющие нравственные требования к прокурорским работникам, относятся не только к служебной деятельности, но и к внеслужебному поведению прокурорских работников прокуратуры;

3. Необходима более строгая регламентация требований закона к прокурорским работникам прокуратуры Казахстана, что обусловлено, прежде всего:

- выполнением органами прокуратуры особо значимых для гражданина, государства и общества в целом целей и задач;
- предоставлением законодательством прокуратуре значительных функций по осуществлению деятельности, направленной на укрепление законности и защиту прав и свобод человека и гражданина и охраняемых законом интересов государства;
- предоставлением законодательством прокурорским работникам существенных властных полномочий в том числе и принудительного порядка;

- исключительной актуальностью для общества вопросов надлежащего функционирования органов прокуратуры, в частности по надзору за исполнением законов, соблюдением прав и свобод человека и гражданина, уголовному преследованию, координации деятельности правоохранительных органов по борьбе с преступностью;

- особой важностью для общества обеспечить прозрачность, видимость, подконтрольность повседневной деятельности органов прокуратуры [9].

4. Так как Закон РК «О прокуратуре» не содержит правовые нормы, определяющие нравственные требования к прокурорскому работнику, не содержит слов «нравственность», «мораль», «этика», в связи с этим необходима более конкретная регламентация в законе нравственных требований, предъявляемых правовыми нормами к прокурорским работникам.

5. Необходим комплексный подход к совершенствованию обеспечения реализации прокурорскими работниками нравственных требований правовых норм, который заключается как в необходимости совершенствования законодательных норм, устанавливающих данные требования.

Список использованной литературы:

1. Стандарты профессиональной ответственности и изложение основных прав и обязанностей прокуроров (приняты 21 апреля 1999 г. Международной Ассоциацией прокуроров (МАП) См. приложения в книге: Додонов В.Н. Прокуратуры стран мира: Справочник. М.: Юрлитинформ, 2006. С. 246 - 284.;

2. Заключение № 12(2009)/4(2009) Консультативного совета европейских судей (КСЕС) Консультативного совета европейских прокуроров для Комитета министров Совета Европы «Об отношениях между судьями и прокурорами в демократическом обществе» г. Страсбург, 8 декабря 2009 г.

3. Бордоская декларация «Судьи и прокуроры в демократическом обществе», г. Страсбург, 8 декабря 2009 г.

4. Рекомендация № R (2000) 19 Комитета министров совета Европы государствам-членам О роли прокуратуры в системе уголовного правосудия, принята Комитетом Министров Совета Европы 6 октября 2000 года на 724-м заседании Представителей Министров

5. Европейские руководящие принципы по этике и поведению для прокуроров (Будапештские руководящие принципы). Приняты на 6-й Конференции генеральных прокуроров стран Европы (Будапешт, 2005 г.)

6. Закон Республики Казахстан от 21 декабря 1995 года № 2709 «О Прокуратуре» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 28.12.2016 г.)

7. Прокурорский надзор. Курс лекций и практикум. – 7-е изд., перераб. и доп./Ю.Е. Винокуров [и др.]; под ред. Ю.Е. Винокурова. – М.: Изд-во «Экзамен», 2006. – 575 с.

8. Порошина Т. Ю.. Нравственные требования правовых норм к деятельности прокурора: проблемы содержания и реализации: дисс... канд. юрид. Наук. – М.: 2010.- 175 с., с. 5

9. Юридическая деонтология и сферы ее распространения// <http://www.madrace.ru/uridicheskaya-deontologiya/kurs-uridicheskaya-deontologiya-i-sferi-ee-rasprostraneniya/vse-stranitsi>

БӨЛІМШЕ 2.2 ЭКОНОМИКА САЛАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ ПОДСЕКЦИЯ 2.2 ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ В СФЕРЕ ЭКОНОМИКИ

Абдумажитов Б.Ш., гр. Ю-21к КЭУК
науч. рук.: **Боранбаева А.Е.** ст.преп. кафедры ПРЭО

АДМИНИСТРАТИВНАЯ И УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ В СФЕРЕ ОХРАНЫ ЖИВОТНОГО МИРА

Животный мир - один из основных компонентов окружающей среды, важная составная часть природных богатств Республики Казахстан. В соответствии с п. 18 ст. 1 Закона РК «Об охране, воспроизводстве и использовании животного мира» от 9 июля 2004 года «охрана животного мира - деятельность, направленная на сохранение животного мира, среды его обитания и биологического разнообразия, устойчивое использование и воспроизводство объектов животного мира, а также комплекс мероприятий по профилактике и борьбе с правонарушениями в области охраны, воспроизводства и использования животного мира» [1].

М.М. Бринчук предлагает следующее определение: «Экологическое правонарушение можно определить как противоправное, как правило, виновное деяние (действие или бездействие) совершаемое право дееспособным субъектом, причиняющее или несущее реальную угрозу причинения экологического вреда либо нарушающее права и законные интересы субъектов экологического права» [2, с.476].

За нарушения правил охраны воспроизводства и использования животного мира наступает юридическая ответственность:

- гражданско-правовая;
- административная;
- уголовная.

Согласно ст.319 Экологического кодекса Республики Казахстан к видам экологических правонарушений относятся:

1) нарушения экологического законодательства Республики Казахстан, влекущие имущественную ответственность;

2) административные правонарушения в области охраны окружающей среды, использования природных ресурсов;

3) экологические уголовные правонарушения [3].

В нашей статье мы рассмотрим административную и уголовную ответственность за нарушение законодательства о животном мире в связи с тем, что в основная масса правонарушений связана с незаконной охотой на животных, то есть браконьерством.

Охота – вид специального пользования животным миром, при котором осуществляется изъятие видов животных, являющихся объектом охоты, из среды обитания. Поиск, выслеживание и преследование с целью добывания, попытка добывания объектов животного мира, нахождение в охотничьих угодьях лиц с расчехленным охотничьим оружием и другими орудиями охоты или добытой продукцией охоты, с охотничьими собаками, спущенными с поводка, и ловчими птицами приравниваются к охоте.

В Кодексе Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V, вступившем в силу с 1.01.2015г., составы административных правонарушений закреплены в главе 21 «Административные правонарушения в области охраны окружающей среды, использования природных ресурсов».

Административная ответственность наступает за правонарушения, предусмотренные следующими статьями Кодекса РК об административных правонарушениях:

- ст. 296. «Нарушение правил охраны животных и растений при размещении, проектировании и строительстве населенных пунктов, предприятий и других объектов, осуществлении производственных процессов и эксплуатации транспортных средств, применении средств защиты растений, минеральных удобрений и других препаратов»;

- ст. 298 «Незаконная охота, пользование животным миром»;

- ст. 378 «Нарушение правил охраны мест произрастания растений среды обитания животных, правил создания, хранения, учета и использования зоологических коллекций, а равно самостоятельное переселение, акклиматизация, реакклиматизация и скрещивание животных»;

- ст. 383 «Нарушение правил рыболовства и охраны рыбных ресурсов и других водных животных»;

- ст. 299 «Нарушение порядка закрепления, использования и охраны охотничьих угодий и рыбохозяйственных водоемов» [4].

Необходимо отметить, что новый Уголовный кодекс РК от 03.07.2014г. № 226-IV значительно усилил ответственность за сохранение окружающей среды: норм о ней стало больше, увеличилась и максимальная планка наказаний, что свидетельствует об изменении взглядов на степень общественной опасности вторжения человека в окружающую среду, о критической оценке современного состояния окружающей среды, когда необходима реализация всего комплекса мер, направленных на ее спасение, иначе может оказаться поздно.

Самой суровой является уголовная ответственность, которая наступает за совершение уголовного экологического правонарушения представляющего наивысшую общественную опасность среди экологических правонарушений. В действующем Уголовном кодексе РК содержится 20 составов экологических уголовных правонарушений в одноименной главе 13: из них за нарушение законодательства о животном мире содержатся пять составов:

ст. 335 « Незаконная добыча рыбных ресурсов, других водных животных или растений»;

ст. 336 «Нарушение правил охраны рыбных запасов»;

ст. 337 «Незаконная охота»;

ст. 338 «Нарушение правил охраны животного мира»;

ст. 339 «Незаконное обращение с редкими и находящимися под угрозой исчезновения, а также запрещенными к пользованию видами растений или животных, их частями или дериватами» [5].

Как мы видим появилась новая статья 332 «Нарушение правил охраны рыбных запасов». Необходимо отметить, что санкции в новом УК РК за нарушение законодательства о животном мире в большей части ужесточены. По нашему мнению это правильный шаг со стороны законодателя.

Охрана животного мира и среды его обитания в Казахстане возложена на природоохранную полицию, прокуратуру, территориальные подразделения комитета лесного и охотничьего хозяйства, республиканскую инспекцию РГКП «ПО «Охотзоопром», инспекторскую службу заповедников и других ООПТ и егерскую службу субъектов охотничьего хозяйства.

Рассмотрим деятельность по охране животного мира на примере одной из егерских служб в Карагандинском регионе – ОО «Темиртауское городское общество охотников и рыболовов».

Егерская служба ОО «Темиртауское городское общество охотников и рыболовов» постоянно осуществляет рейды по выявлению нарушений природоохранного законодательства. Выявляются следующие нарушения: нарушение правил охоты; грубое нарушение правил охоты; незаконная порубка и повреждение деревьев и кустарников; нарушение правил рыболовства и охраны рыбных запасов. Егерями составляются протоколы (акты) о нарушениях природоохранного законодательства. Протокола далее

передаются на рассмотрение органов внутренних дел. Кроме того у нарушителей изымаются орудия браконьерства, такие как: гладкоствольное оружие; транспортные средства; туши диких животных (кроме сайгака, ловчих хищных птиц).

Для полного анализа мы изучили данные из статистического отчета «О зарегистрированных преступлениях и результатах деятельности органов уголовного преследования» опубликованные на официальном сайте Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры РК за 12 месяцев 2015 и 2016 года и пришли к выводу, что по ст. 335 УК РК «Незаконная добыча рыбных ресурсов, других водных животных или растений», уменьшилось, если в 2015 году было совершено 234 преступления, то в 2016 году 198. По ст. 337 УК РК «Незаконная охота» мы замечаем также снижение на 19 преступлений за 12 месяцев 2016 года. Заметно уменьшилась преступность по ст. 339 УК РК «Незаконное обращение с редкими и находящимися под угрозой исчезновения, а также запрещенными к пользованию видами растений или животных, их частями или дериватами» в 2016 году на 120 преступлений [6].

По результатам проведенного исследования мы пришли к следующим выводам:

1. Способы совершения правонарушения в сфере охраны и использования животного мира претерпевают изменения под воздействием объективных и субъективных факторов, характеризуются новыми количественными и качественными показателями.

2. Борьба с административными правонарушениями и уголовными преступлениями должна быть направлена, в первую очередь, на устранение причин, способствующих их возникновению. Основными направлениями ее являются: совершенствование действующего законодательства и правоприменительной практики, разрешение экономических и социальных противоречий в обществе, международное сотрудничество, сочетание ответственности с иными методами правового воздействия.

В настоящее время понимание остроты и необходимости решения экологических проблем, всё в большей степени начинающих носить глобальный характер, осознаны практически во всех странах мира. Их универсальность и взаимообусловленность позволяют выработать общие предложения и меры, независимо от географического расположения стран и уровня их экономического развития. Сбалансированное развитие человечества - путь к решению современных экологических проблем [7, с.312].

Список использованной литературы:

1. Закон Республики Казахстан от 9 июля 2004 года № 593-III «Об охране, воспроизводстве и использовании животного мира» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.03.2016 г.) // <https://online.zakon.kz/>

2. Бринчук М.М. Экологическое право (право окружающей среды). – М.: Юристъ, 1998.

3. Кодекс Республики Казахстан от 09.01.2007г. № 212-III «Экологический кодекс Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 05.04.2017г.) 27.02.2017г. // <https://online.zakon.kz/>

4. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 05.07.2014г. № 235-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.02.2017г.) // <https://online.zakon.kz/>

5. Уголовный кодекс РК от 03.07.2014г. № 226-IV (с изменениями и дополнениями по состоянию на 28.12.2016г.) // <https://online.zakon.kz/>

6. Информационный сервис Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры РК // <http://service.pravstat.kz/>

7. Гармонизация экологии и экономики в условиях глобализации: монография. /Под общ.ред. д.э.н., проф. Е.Б.Аймагамбетова, Шукушева Е.В. – Караганды: КЭУК, 2012. 400 с.

Айтмамбетова К.А. ст-т гр. Ю-14. КЭУК

науч. рук.: доцент кафедры ПРЭО КЭУК **Пономарева В.П.**

ОСОБЕННОСТИ ДОГОВОРА КУПИ-ПРОДАЖИ НЕДВИЖИМОГО ИМУЩЕСТВА

С развитием в Казахстане рыночной экономики значительно расширилась сфера имущественных отношений, связанных с переходом прав на недвижимое имущество. Происходящие в социально-экономической сфере изменения обусловили необходимость совершенствования механизма, обеспечивающего соблюдение прав и законных интересов участников гражданского оборота.

Понятие и структура недвижимых вещей (недвижимости, недвижимого имущества) в общем виде закреплена в п. 1 ст. 117 Гражданского кодекса Республики Казахстан [1]. К недвижимости отнесены: земельные участки, здания, сооружения, многолетние насаждения и иное имущество, прочно связанное с землей, т. е. объекты, перемещение которых без несоразмерного ущерба их назначению невозможно. Буквальное толкование этого положения закона позволяет утверждать, что перечень недвижимости имеет исчерпывающий характер. Законодатель при формулировании этого правила использовал не конкретный и подробный перечень, что на практике позволяет без особых затруднений определить недвижимые вещи.

Одним из общепринятых и эффективных способов защиты прав собственников (владельцев) недвижимости признается государственная регистрация, являющаяся элементом частноправового регулирования отношений, связанных с недвижимостью. Благодаря системе государственной регистрации существенно повышается степень надежности закрепления прав на недвижимость за счет четкого определения юридического основания возникновения прав на недвижимое имущество.

В мировой практике в настоящее время сохраняются две принципиально различные системы регистрации - регистрация прав на недвижимость и регистрация сделок с недвижимостью.

В большинстве стран мира, в том числе в таких европейских странах как Франция, Германия, Швейцария и Австрия, действует система регистрации прав на недвижимость. При этой системе предметом регистрации является само право, точнее все права, обременения, ограничения в отношении конкретного объекта недвижимости. Запись в публичном реестре о возникших правах или обременениях свидетельствует об их существовании. При этом государство играет важную роль, выступая в той или иной мере гарантом верности зарегистрированных прав и обременений. Зарегистрированные сведения являются надежными и общедоступными.

В противоположность этому в системе регистрации сделок о передаче недвижимости, получившей распространение в США, роль государства пассивна. Исполнительная власть лишь ведет учет представляемых для регистрации договоров. Но даже такая регистрация не является обязательной. Принимая документы, регистрирующий орган не принимает решений о законности и действительности сделки. Таким образом, государство не несет никаких обязательств, кроме хранения и обеспечения публичности зарегистрированных договоров, и, естественно, не дает никаких гарантий законности и действительности прав, устанавливаемых сделками.

Происходящие в социально-экономической сфере изменения обусловили необходимость совершенствования механизма, обеспечивающего соблюдение прав и законных интересов участников гражданского оборота.

До создания регистрирующих органов в Республике Казахстан функционировали Бюро технической инвентаризации (БТИ), которые были преобразованы в 1995 году в Управления по оценке и регистрации недвижимости (УОРН), в функции которых не входило осуществление государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним, а только учет самого недвижимого имущества. Данная система не гарантировала государственной защиты прав на недвижимое имущество собственников. Учитывая юридическую природу государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним, законодателем было установлено, что эта деятельность будет осуществляться в системе органов юстиции.

Существующая на сегодняшний день в Казахстане система регистрации прав на недвижимое имущество не являлась неизменной. С момента обретения независимости данная система включала в себя, регистрацию сделок с недвижимостью и регистрацию прав на недвижимость, которая была введена в 1995г. Указом Президента Республики Казахстан, имеющего силу Закона, «О государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним». Данный законодательный акт стал базовым для создания системы государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним, и направлен на стабилизацию рыночных отношений, снижение обострившихся негативных процессов по сделкам с недвижимостью.

Государственная регистрация характеризуется тем, что необходимым условием является соответствие регистрируемого объекта требованиям законодательства. Это означает, что в функции регистрирующего органа входит проведение правовой экспертизы объектов, проверка правосубъектности и правомочий правообладателя или его представителя.

Правовой кадастр является единым государственным реестром зарегистрированных прав на недвижимое имущество и единственным источником информации о правах (обременениях) на него. Это означает, что в правовом кадастре содержатся сведения о всех обременениях прав, препятствующих совершению правообладателем сделок в отношении своего имущества. Система регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним является существенным компонентом инфраструктуры стран с рыночной экономикой и служит единственным источником официальной информации о правах на землю и иное недвижимое имущество. Посредством указанной системы регистрируются и приобретают юридическую силу операции с землей и недвижимым имуществом.

Государственной регистрации подлежали права на недвижимое имущество и сделки с ним, установленные п. 2 ст. 118 Гражданского кодекса: право собственности; право хозяйственного ведения; право оперативного управления; право землепользования на срок свыше года; право пользования на срок свыше года; залог недвижимости; рента на недвижимое имущество; право доверительного управления.

В 2007 году вступил в силу новый Закон РК «О государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним», обозначивший особенности государственной регистрации прав на недвижимое имущество и государственной регистрации обременений на недвижимое имущество [2]. Ряд изменений и дополнений в законодательство не оказали существенного влияния на правовой режим недвижимого имущества, на объем прав и обязанностей участников, связанных с указанными объектами. Согласно действовавшему законодательству, сделки, подлежащие обязательной регистрации, не считались совершенными без нее.

Однако на практике поведение участников оборота при заключении указанных сделок больше соответствовало системе регистрации сделок, а не системе регистрации прав. В частности, при нотариальном удостоверении сделок, расчет между сторонами производится, как правило, до регистрации, хотя юридически такие обязательства у сторон еще не возникли. В тех же системах, где до регистрации сделка не признается совершенной, такое поведение участников гражданского оборота может причинить им вред. В связи с этим 25 марта 2011г. были внесены изменения в гражданское законодательство,

исключающие регистрацию сделок с недвижимым имуществом [3]. Однако такие изменения не могут разрешить возникающие проблемы при совершении сделок с недвижимым имуществом. Регистрирующий орган в данных случаях лишь констатирует факт принадлежности права тому или иному лицу, не оказывая влияния на возникновение, изменение и прекращение прав (обременений) на недвижимое имущество. При этом возрастает угроза регистрации прав, возникших на основании заключения мошеннических сделок.

В Казахстане в настоящее время не определено на нормативной основе проведение регистрирующим органом правовой экспертизы правоустанавливающих документов, представляемых сторонами для совершения сделок, в частности связанных с отчуждением имущества. Согласно Закону РК «О нотариате» частные нотариусы, не носящие статуса государственных служащих, могут осуществлять удостоверение сделок с недвижимым имуществом при условии предоставления правоустанавливающих документов на это имущество [4]. Удостоверяя сделку, нотариус выдает сторонам правоустанавливающий документ, содержание которого вытекает из существа сделки. При этом документы, на основании которых совершена сделка, остаются в архиве частного нотариуса и не подлежат государственной экспертизе.

Такой порядок возникновения, изменения и прекращения прав может допустить совершение сделок посредством мошенничества. Тем более сейчас, когда с введением системы электронного Правительства, любое лицо в отношении любого объекта недвижимости может получить полную информацию: имя правообладателя, техническую характеристику объекта, наименование, номер и дату документов, на основании которых возникло право. Имея все сведения об объекте недвижимости, недобропорядочный нотариус и заинтересованные в совершении незаконной сделки лица могут оформить незаконный договор об отчуждении имущества без ведома собственника и без представления правоустанавливающих документов. Исходя из перечня необходимых документов, представляемых на регистрацию прав, «новоиспеченный» собственник может зарегистрировать на свое имя право собственности фактически чужого объекта, а затем на законных основаниях распорядиться им, перепродав уже добросовестному покупателю. При этом настоящий собственник недвижимого имущества, даже и не заподозрит, что на его имущество возникли права у других лиц. И только поставленный перед фактом утраты прав на недвижимое имущество он вынужден будет вести судебные тяжбы и доказывать свои права на проданное мошенническим путем его имущество. А если таковым собственником является престарелый человек или иное социально не защищенное лицо, сможет ли он отстоять свое право?

С целью предупреждения совершения незаконных и необоснованных сделок с недвижимым имуществом было бы целесообразным ввести норму, предусматривающую:

- проведение органами юстиции правовой экспертизы документов, обосновывающих совершение сделок с недвижимым имуществом, прилагаемых к договору на возникновение, изменение, прекращение и обременение прав, предшествующей государственной регистрации прав на недвижимое имущество;
- хранение вышеуказанных документов в архивах органов юстиции, производящих такую экспертизу, а не в архивах частных нотариусов.

В связи с изложенным отчетливо просматривается необходимость дальнейшего совершенствования законодательства о государственной регистрации прав на недвижимое имущество.

Список использованной литературы:

- 1 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть) от 27 декабря 1994г.
- 2 Закон Республики Казахстан от 26 июля 2007 года 310-III «О государственной регистрации прав на недвижимое имущество»
- 3 Закон Республики Казахстан от 25 марта 2011 № 421-IV «О внесении изменений и дополнений в гражданское законодательство по вопросам регистрации прав на недвижимое имущество»
- 4 Закон Республики Казахстан от 14 июля 1997г. № 155-1 «О нотариате»

Әбдіманап А. Ю-21к тобы, ҚҚЭУ

ғылыми жетекшісі: аға оқытушы, магистр **Хауия С.**

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КӘСІПКЕРЛІК НЕГІЗДЕРІ

«Мемлекет сіздердің бизнестеріңізді дамытып, аяққа нық тұруларыңызға барлық жағдайды жасады. Бүгінгідей сын сағаттарда сіздерге үлкен жауапкершілік артылады. Жекешелендірудің жаңа легіне белсенді қатысыңыздар, қаржыны заңдастырып, ашық жұмыс істеңіздер. Қуатты ел болу – бәсекеге қабілетті болу деген сөз. «Қазақстанда жасалған» әрбір бұйымда төрт қасиет – сапалы, ыңғайлы, әдемі және арзан болуы керек. Сонда ғана ісіміз өнімді, затымыз өтімді болады. Өзімізді өзіміз қамшылауымыз керек, бізді сырттан келіп ешкім жарылқамайды» деп Президент те елдегі кәсіпкер азаматтарға барлық мүмкіндіктер мен жағдайларды жасап отыр [1].

Сонымен, Қазақстанда жасалған бұйымдар сапалы, ыңғайлылығы, әдемілігі мен қолжетімді арзандығымен сипатталады.

Азаматтардың, оралмандардың және заңды тұлғалардың мүлікті пайдалану, тауарларды өндіру, сату, жұмыстарды орындау, қызметтер көрсету арқылы таза кіріс алуға бағытталған, жеке меншік құқығына (жеке кәсіпкерлікке) не шаруашылық жүргізу немесе мемлекеттік кәсіпорынды жедел басқару құқығына (мемлекеттік кәсіпкерлікке) негізделген дербес, бастамашыл қызметі кәсіпкерлік болып

табылады. Кәсіпкерлік қызмет кәсіпкер атынан, оның тәуекел етуімен және мүліктік жауапкершілігімен жүзеге асырылады [2].

Кәсіпкерлік қызметте кәсіпкерлер қатты байып кетуі мүмкін немесе банкрот боп қалуы мүмкін. Банкрот болған жағдайда өз мүлкімен жауаптылықта болады.

Капиталистік кезеңге дейін қоғамдағы кәсіпкер орны мен оларға деген азаматтардың көзқарасы алуан түрлі болды.

Көптеген ортағасырлық философтар мен құдайшылдардың кәсіпкерлікке даулы қатынасы сол кезеңдегі үстемдік еткен өндіріс нысаны натуралдық шаруашылықпен түсіндіріледі және кәсіпкерлік қызметке аздаған роль берілді. Тіпті классикалық саяси экономияның негізін қалаушылар кәсіпкерлікке ерекше мән бермеген, яғни олардың көзқарасынша экономикалық процесс «көрінбейтін қол» қағидасы негізінде жүзеге асырылды. Олардың кестесі бойынша кәсіпкер меншік иесі (А.Смит) немесе инвестор (Д.Риккардо) ретінде қатыса алады. Басқадай қызметтерді олар таныған жоқ [3, 214-6].

Классиктер көзқарастары кәсіпкерліктің марксистік тұжырымдамасының бір тармағы болып табылады. К.Маркс кәсіпкерлерден өз капиталын өзінің кәсіпкерлігіне салып отырған капиталисті көреді, жалдамалы жұмысшылар жасаған өнімдер құны мен оларға төлейтін еңбекақы сомасы арасындағы айырмашылықтан пайда көреді. Тек қана XIX және XX ғғ шетелде экономистер кәсіпкерліктің экономикалық процесс үшін шешуші маңызын таныды.

Кәсіпкерліктің елеулі сипатын неміс экономисті В.Зомбарттың еңбектерінен кездестіруге болады. Зомбарттың айтуы бойынша, кәсіпкерлік – бұл жеңімпаз (тәуекелге дайындық, рухани бостандық, идеялардың байлығы, ерік пен табандылық), ұйымдастырушы (көптеген адамдарды бірлескен жұмыс үшін біріктіре білу) және сатушы (адамдарды өз тауарын сатып алуға сендіру, мүдделерін ояту, сенімдерін жаулап алу). Кәсіпкерлердің мақсаттарын белгілей отырып, В.Зомбарт олардың негізгісі өз ісінің гүлденуі мен өсуіне ынталанған ұмтылысын бөліп қарастырады, ал бағыныштылар – пайданың өсуінсіз кәсіпкерліктің гүлденуі мүмкін еместігін бөліп көрсетеді [4, 109-6].

Кәсіпкерлік теориясын дайындаудағы оның табиғаты мен қызметтеріне қомақты үлесті Й. Шумпетер қосты. Ол кәсіпкерді өндірістің жаңа жолдарын іздейтін ұйымдастырушы деп атап көрсетті, ол жаңа комбинацияларды жүзеге асырады: «Кәсіпкер болу – басқалар жасай алмағанды жасау... басқалар жасағанды өзгеше етіп жасау». Кәсіпкер қызметтеріне Й. Шумпетер мыналарды жатқызады:

1) тұтынушыға таныс емес материалдық құндылықтарды немесе бұрынғы құндылықтарды бірақ жаңа сапасымен жасау;

2) сол өндіріс саласында әлі қолданылмаған жаңа өндірістік әдістерді енгізу;

3) сатудың жаңа нарығын жаулау немесе бұрынғыны кеңінен пайдалану;

4) істі жаңадан ұйымдастыруды енгізу.

Осының салдарынан Г. Брифс кәсіпкердің тағы да бір маңызды қызметін – баға мен артық өнімді қосумен қоса олардың пропорционалды қатынастарын қалыптастырды. Объект – кірісті ұлғайту үшін өндіріс факторларын тиімді комбинациялаудың ең тиімді әдісі. Й. Шумпетердің көзқарасы бойынша экономикалық ресурстарды біріктірудің мүмкін болатын барлық әдістері - кәсіпкерлерді өзге шаруашылық иелерінен ерекшелендіріп тұратын негізгі ісі деп есептейді. Кәсіпкерлер тұтынушыларға таныс емес жаңа құндылықтарды алу үшін ресурстарды біріктіреді; бұрыннан бар тауарға өндірістің (технологияларын) және коммерциялық пайдаланудың жаңа әдістерін ашу; жаңа нарық пен жаңа шикізат көздерін игеру; өз монополиясын құру немесе бөтеннің шаруашылығын бұзу мақсатында саланы қайта құру [3, 130-6].

Шаруашылық жүргізу әдісі ретіндегі кәсіпкерлік үшін басты жағдай шаруашылық субъектілерінің дербестігі мен тәуелсіздігі, яғни қаржыландыру көздерінің, өндірістік бағдарламаларын қалыптастыру, ресурстарға қолжетімділік, өнімдерді өндіру, оларға баға бекіту, пайдаға билік ету және т.б. оларда кәсіпкерлік қызмет түрін таңдау бойынша белгілі бір құқықтар мен бостандықтардың жиынтығының болуымен сипатталады. Кәсіпкердің дербестігін нені өндіруді, қанша шығаруға жасауды, кімге және қандай бағамен сатуды көрсетіп отырған басшы органның болмауымен түсіндіреміз. Алайда кәсіпкер ұсыныс пен сұранысқа, баға деңгейлеріне, яғни қалыптасқан ақша-тауар қатынасы жүйесіне үнемі нарыққа тәуелділікте тұрады.

Кәсіпкерліктің екінші жағдайы – қабылданған шешімдер мен олардың салдары және онымен байланысты тәуекелдер үшін жауапкершілік. Тәуекел үнемі анықталмағандығымен, кездейсоқтығымен байланысты. Тіпті өте қырағы есеп пен бағдардың өзі кездейсоқтық факторын жоя алмайды, ол үнемі кәсіпкерлік қызметтің тұрақты серігі болып табылады.

Кәсіпкерліктің үшінші жағдайы – коммерциялық жетістіктерге жетуге, пайданы арттыруға ұмтылу. Бірақ ондай бағыт қазіргі бизнесте үнемі басымдықта болмайды. Көптеген кәсіпкерлерлік құрылымдардың қызметі таза экономикалық міндеттер шеңберінен шығып кетеді, олар қоғамның әлеуметтік мәселелерін шешуге қатысады, өз қаражаттарын мәдениеттің, білім берудің, денсаулық сақтаудың, қоршаған ортаны қорғау және т.б. салаларға жұмсайды.

Кәсіпкерлік экономикалық ойлаудың ерекше типі ретінде тәжірибелік қызметте жүзеге асырылатын ерекше көзқарастар мен қадамдардың жиынтығымен сипатталады. Мұнда орталықтанған рольді кәсіпкердің жеке басы иеленеді. «Кәсіпкер болу – басқалар жасай алмағанды жасау... басқалар жасағанды өзгеше етіп жасау» дейді Й. Шумпетер. «Үнемі ерекше қабылдау, алдын ала байқау қабілетін, басқалардың қысымына төтеп беретін қажырлы болу керек. Жаңа әдістерді табуға қабілетті болуы керек, және оны мүмкіндігінше

пайдалануды білу қажет. Тәуекел етуге үйрену, қорқынышты сейілте білу және өтіп жатқан процестерге байланысты емес әрекет етуге- осы процестерді өзі анықтай білу қажет» [3, 179-6].

Кәсіпкерлерде жеңіске жетуге ерік, күресуге ұмтылысы мен оның еңбегінің ерекше шығармашылық сипатының болуы биіктерге жетелейді.

Й. Шумпетердің көзқарасы бойынша кәсіпкерлер интелектісіне келетін болсақ, ол қатты шектелген және таңдалған: кәсіпкерлер егжей-тегжейлі зерттейтін құбылыстар шеңбері барынша тарлығын. Кәсіпкерлердің ой-өрісінің тарлығы өз мақсаттарына жетудегі көптеген нұсқаларды таңдағанда салыстыра алмайды.

«Мен кәсіпкерлер табына, барлық ауқатты қазақстандықтарға, барлық бизнесмендер мен іскер адамдарға сөз арнағым келеді. Мемлекет жекешелендіру мен экономикалық ырықтандыру бойынша біздің тарихымызда бұрын-соңды болмаған қадамдарға барып отыр. Еліміз қазірдің өзінде көпшіліктеріңізге ақша табуға және іскерлік журналдардың бірінші беттерінен көрінуге мүмкіндік берді. Мен сіздерді капиталдарды заңдастыруға, жекешелендіру тендерлеріне белсенді қатысуға шақырамын. Осылайша сіздер өздеріңізге және Қазақстанға, барша халқымызға жәрдемдесетін боласыздар» деп Елбасы 2015 жылғы Жолдауында атап өткендей Елбасы кәсіпкерлерге үлкен сеніммен қарайтындығын және сенім артатындығын білдірген [1].

Сонымен, кәсіпкерлік - меншік формасына байланысты емес жеке және заңнамалық тұлғалардың таза табысқа бағытталған қызметі, ол жеке мүлік (жеке кәсіпкерлік) немесе мемлекеттік өнеркәсіпті (мемлекеттік кәсіпкерлік) шаруашылық жүргізу құқығы бойынша негізделген. Кәсіпкерлік әрекет кәсіпкердің атынан тәуекел үшін және мүліктік жауапкершілікпен жүргізіледі. ҚР АҚ сәйкес азаматтардың (жеке тұлғалардың) заңды тұлғаны құрмай-ақ кәсіпкерлік қызметі шағын кәсіпкерлік субъектісі болып табылады, ол азаматтардың жеке меншігіне негізделген және өз мазмұны бойынша коммерциялық қызметі үнемі тауарларға (жұмыстарға, көрсетілетін қызметтерге) сұранысты қанағаттандыру жолымен табыс табуға бағытталған. Қазақстан Республикасының ғана емес, сонымен қатар басқа мемлекеттердің азаматтары да шағын кәсіпкерлік субъектісі болып табылады.

Халықаралық практикаға сәйкес ҚР «Жеке кәсіпкерлік туралы» заңында (1-бап) жеке кәсіпкерліктің жіті тұжырымдамасы берілген: «Заңды тұлға құрмай, жекеше кәсіпкерлік түрі ретіндегі жеке кәсіпкерлік азаматтардың бастама жасайтын қызметі, ол табыс табуға бағытталған, азаматтардың өздерінің меншігіне негізделген және олардың тәуекелі мен мүліктік жауапкершілігі арқылы азаматтар атынан жүзеге асырылады».

Отандық кәсіпкерлік жаңа экономикалық бағыттың қозғаушы күші болып табылады. Шағын және орта бизнестің экономикадағы үлесі 2030 жылға қарай, ең аз дегенде, екі есе өсуге тиіс.

Біріншіден, біз адамға ол үшін мемлекет барлық проблемаларын шешіп беруін күтпей, өзін бизнесте сынап көруге, елде жасалып жатқан экономикалық өзгерістерге толыққанды қатысушыға айналуына жағдай туғызуымыз керек.

Іскерлік мәдениетінің деңгейін көтеру мен кәсіпкерлік бастаманы ынталандырудың маңызы үлкен.

Ол үшін төмендегідей шаралар қажет:

- Шағын және орта бизнестің бірлестіктер мен кооперацияларға ұмтылысын көтермелеу, оларды қолдау мен көтермелеудің жүйесін жасау.

- Жергілікті бизнес-бастамаларды көтермелеу және мейлінше аз, бірақ қатаң реттеу есебінен ішкі нарықты дамыту.

- Бизнеске жасанды бөгеттер тудыратын мемлекеттік шенеуніктер үшін жана, әлдеқайда қатаң жауапкершілік жүйесінегізуді қарастыру.

- Жаңа жағдайларды, соның ішінде біздің Еуразиялық экономикалық кеңістікке қатысуымызды, алда Дүниежүзілік сауда ұйымына (ДСҰ) кіретінімізді ескере отырып, отандық кәсіпкерлерді қолдау тетіктерін жетілдіру және олардың мүдделерін қорғау мен ілгерілету үшін қажетті барлық шараны қабылдау.

Бүгінгі күннің міндеті – ұсақ кәсіпорындар мен жеке кәсіпкерлерді орта деңгейге көшіру үшін жағдай және алғышарттар қалыптастыру.

Өкінішке қарай, қазіргі уақытта шағын және орта бизнеске салық салу жүйесіндегі қиғаштықтар олардың дамуы мен өсуіне кедергі келтіруде.

Сондықтан Үкімет 2016 жылдың соңына дейін заңнамаға микро, шағын, орта және ірі бизнес ұғымдарын айқын жіктеуге бағытталған өзгерістер енгізісін. Бұл тұста біз шағын және орта іскерлік сегменттеріне түсетін күшті ауырлатпауға тиіспіз.

Мен Үкіметке 2016 жылдың бірінші жартыжылдығының соңына дейін Қазақстан азаматтарының өмір-тіршілігі қауіпсіздігіне тікелей ықпал етпейтін барлық рұқсаттар мен лицензияларды қайтарып алып, оларды хабарландырумен ауыстыруды тапсырамын.

Заңнамалық негізде бизнеске ұсынатын тауар, жұмыс және қызмет сапасын бақылау мәселелерін өзі реттейтін жағдай тудыру қажет. Бізге тұтынушылар үшін сот шешімдерін қабылдаудың көпдеңгейлі жүйесін алып тастап, олардың құқығын қорғаудың жаңа жүйесін әзірлеп шығу керек.

Екіншіден, мемлекеттік-жекеменшік әріптестігі принципіне негізделген сенімді диалог құру үшін бизнесті топтастыруды жалғастыру керек, ол бұл жаңа стратегияны жүзеге асыруда кең ауқымды және барлық кәсіпкерлердің тартылуы міндетін шешіп береді.

Халықаралық тәжірибені талдау көрсеткендей, кәсіпкерлердің палаталарға топтасуы – экономиканың тиімділігінің маңызды факторының бірі, осылай істелген жерлерде «мықты бизнес – мықты мемлекет» қағидасы іс жүзеге асты.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТ:

1 «Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсім, реформалар, даму» Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. 2015 жылғы 30 қараша //www.akorda.kz

2 Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V Кодексі (2016.09.04. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) //www. zakon.kz

3 Шумпетер Й. Теория экономического развития. - М., 1999.

4 Габдуалиева Р.С. Государственная поддержка малого предпринимательства // Банки Казахстана, 2007, №1, с. 23-27

Асқарова А. Ю-21к тобы студенті, ҚҚЭУ
ғылыми жетекшісі: аға оқытушы, магистр **Хауия С.**

ФРАНЧАЙЗИНГ ШАРТЫ КӘСІПКЕРЛІК ҚЫЗМЕТТІҢ БАСТАУЫ

Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә.Назарбаевтың 2014 жылғы Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы мемлекет басшысы н. назарбаевтың қазақстан халқына жолдауы 17.01.2014 Қазақстан жолы – 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Жолдауында елімізді жан-жақты жаңартудың жаңа кезеңіндегі басты басымдықтарының маңызды бағыттары ретінде қолымызда бар мүмкіндіктерді айқындау және пайдалану, сондай-ақ жаңа бәсекелестік артықшылықтар қалыптастыру арқылы Қазақстанды жаһандық экономикаға ойдағыдай кіріктіруге негізделген мемлекеттік саясат, экономиканың бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ететін толымды стратегия әзірлеу және оны іске асыру, осы тұрғыда орта және шағын кәсіпкерліктің жаңа инновациялық сипатын құруды айқындады [1]. Кәсіпкерліктің инновациялық нысандарының бірі – өндірісті дамытуға және филиалдар ашуға өз қаражатын салмай-ақ өркендеуге мүмкіндік беретін фирманың бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету үшін жаңалықтарды енгізуге бағытталған бизнесті ұйымдастырудың ерекше нысаны – франчайзинг.

Қазақстан экономикасының жандануына шағын және орта кәсіпкерліктің дамуы тікелей әсер етеді. Кәсіпорындардың нарықтағы тұрақтылығын шешу жолдарының, шағын кәсіпорындарды дамытудың тиімді әдістерінің бірі – франчайзинг болып табылады. Франчайзинг – ұзақ мерзімді іскерлік қатынастардың нысаны, ол тәуекел дәрежесі төмен және тұрақты пайдалылық деңгейі бар кәсіпкерлікті ұйымдастырудың тиімділігі жоғары жолы. Франчайзинг жүйесін пайдалану тұтынушылардың сұранысын толығымен қанағаттандыруға және оның өзгерісіне жедел жауап қайтаруға мүмкіндік береді. Франчайзингтік қатынастар желі қатысушыларына бірқатар артықшылықтар ұсынуымен тартымды:

- біріншіден, жаңа кәсіпкерлерге – табысы тұрақты бизнестің көмегімен өзіндік кәсібін ұйымдастыруға мүмкіндік береді,

- екіншіден, танымал компаниялардың нарықтағы қызметін кеңейту және нығайту жолы,

- үшіншіден, мемлекеттің кәсіпкерлікті қолдаудағы тиімді тетігі болып табылады. [2, 74-6]

Қазіргі таңда ең алдымен жоғары коммерциялық тәуекелдерге негізделген қазақстандық кәсіпкерлікті дамыту болып табылады. Қазіргі заманға лайық бизнес-жобаларды жүзеге асыру кәсіпкерлерден басқару, маркетинг, жарнама және жобаны ұйымдастыра білу саласында кең ауқымды білімдерді талап етеді. Әрбір бизнесті жүргізуді көп уақыт пен материалдық шығынды талап етеді.

Франчайзинг тауарлар мен қызмет көрсетулер маркетингісінің ерекше жүйесі ретінде Қазақстан Республикасы экономикасын қалыптасуы мен дамуына өте қолайлы болып келеді. Алайда Қазақстан экономикасының қалыптасу кезеңінде орта және шағын бизнесті дамыту үшін қызмет ауқымын кеңейту үшін барлық деңгейлерде кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдауды белсендіру болып саналады.

Франчайзинг ұғымы дамыған мемлекеттерде жүздеген жылдар бойы іс жүзінде тексеріліп, қоғамдағы тұтынушыларға әртүрлі қызмет көрсету саласының құралы ретінде қолданылып жүрсе, ал біздің экономикада ол жаңа құбылыс болып отыр.

Тағам саласында франчайзинг сөзі қолданысқа кештеу енді. Біздің жүз жылдықтың 50-ші жылдарынан бері қарай көптеген елдерде мейрамханалар мен қонақ үй ұйымдастыруының франчайзингті жүйесі қарқынды жылдамдықпен дамуда болды.

Франчайзингтің қызықтырғыш тартымдылығының сыры - франчайзингті қатынастың екі қатысушысына да даусыз тиімділігі мен артықшылығында. Ол қоғам тұтынысындағы шағын кәсіпорындар мен жеке кәсіпкерлерге тұрақты кірісі бар бизнесті ұсынса, атақты фирмалар мен компанияларға нарықтағы поозициясын нығайтуға және мүмкіндіктерін кеңейтуге жол ашып отыр. Франчайзингтің Еуропа мен қатар Америкада да кеңінен таралғанын осы ерекшелігімен түсіндіруге болады. Осылайша ол біраз кәсіпорын бизнестерінің алға басуының бойтұмары болды десек те артық кетпес.

Қазіргі уақытта ресейлік кәсіпорындардың, соның ішінде әсіресе шағын кәсіпорындардың дамуы жоғары дәрежелі коммерциялық қауіп-қатерден сескеніп отыр. Заманауи бизнес-жобаларды жүзеге асыру үшін кәсіпкердің басқару, маркетинг, жарнама саласынан білімі кең салалы болып жобаның маңызын жетік

ұғынуы керек. Нақты жағдайдағы эффективті сұлбалар мен іс жүргізу әдістері біршама уақыт пен материалдық шығындарды талап етеді.

Қоғамдық кәсіпорын ұйымдары франшиз шартына байланысты кәсіпкерлік тәуекелді айтарлықтай төмендетеді, өйткені бұл жағдайда ол қолданыстан өткен және бизнестің эффективтілігіне қол жеткізген болып отыр. Осылайша франчайзингтің қоғамда дамуы мемлекеттің маңызды мәселелерін шешуші мүмкін жолдарының бірі: шағын бизнесті қолдаудың эффективті жолы болып табылуы мүмкін.

XX ғасырдың соңғы онжылдықтарында бизнесті ұйымдастыру және жүргізу әдісі ретінде франчайзинг экономикалық даму деңгейі әртүрлі елдерде кеңінен таралды. Қазіргі кезде көптеген елдердің экономикасы әртүрлі франшизалық жүйелерге кіретін фирмалардың тұрақты және тиімді жұмыс істеуіне едәуір дәрежеде тәуелді.

Іскерлік қатынастарды жүргізу нысаны ретінде франчайзинг посткеңестік кеңістікте де қолданысқа еңгізіле бастауда.

Сондықтан да осы жаңа құрылымдарды түсіну мақсатында франчайзингтің қазіргі кездегі нысандарының құқықтық табиғатын зерттеу кейінге қалдырылмай ынталы назар аударуды қажет етеді.

Франчайзинг қазіргі күнге дейін «Кока-кола» (Coca-Cola), «Пепси» (Pepsi), «Севен-ап» (7-UP) компанияларымен шыныдағы алкогольсіз сусындар жасау өндірісінде тиімді қолданылып келеді. Франшизаның арқасында бұл компаниялар қойылтылған шырынды бір орталықтан өндіруге және оны жергіліктік бөлшектеп сатуды басқаратын франчайзилердің меншігіндегі зауыттарға тарату мүмкіндігін алды. Франчайзилердің фирмалық шыныларды сатып алу және фирмалық тауар белгісін пайдалану құқықтары болған.

XX ғ. басында автокөліктер мен алкогольсіз сусындар франчайзингтік іс-әрекеттің катализаторына айналды деп айтуға болады.

1920-шы жылдары АҚШ-та бизнесті ұйымдастыру нысаны ретіндегі франчайзинг идеясы «көтерме саудагер – жеке сатушы» қатынастар жағына ойысты. Көтерме саудагер (франчайзер) жеке саудамен айналысатын кішігірім ұйымдарға көптеген жеңілдіктерден қосымша пайда табу, сауда фирмасының маркасын пайдалану және оған қоса өз тәуелсіздігін сақтап қалу мүмкіндігін берді. Ұлыбританияда франчайзингтің бұл типін «Спар» (Spar) және ВГ (VG grocery stores) бакалеялық дүкендер қолданды.

1930-шы жылдары, экономикадағы дағдарыстан кейін, АҚШ-та мұнай өндіруші кәсіпорындар өз заправкаларын басқаруды франчайзингтік жүйеге көшірді. Бензоколонкаларды франчайзилерге жалға бере отырып, олар рента алып отырды және компанияның имиджін өсірді, ал франчайзилер бағаларды жергілікті жағдайларға сәйкес белгілеу құқығын алды. Нәтижесінде машина отынын сату деңгейі едәуір өсіп, кіріс деңгейі ұлғая түсті.

1940-шы жылдары белгілі американдық кәсіпкер Говард Джонсон франчайзингті жол бойы мейрамханаларын ұйымдастыруда қолданды.

Франчайзингтік жүйенің қалыптасуының және дамуының ең көрнекті және сенімді мысалдарының бірі болып қазіргі кезде жедел қызмет көрсету саласының даусыз лидері ретінде қарастырылуы мүмкін «МакДональдс» (McDonalds) фирмасының қызметі табылады. 1940-шы жылдардың аяғында кішігірім жол бойы кафесінің иелері ағайынды Ричард және Морис МакДональдтар клиенттерге қызмет көрсетуді жақсартудың және, сәйкесінше, кірісті ұлғайтудың тиімді әдісін тапты: олар менюдегі тағамдар санын үшке дейін азайтып, технологияны конвеерлік жүйенің негізінде стандарттады және тағамдарды дайындауды ұйымдастырудың рецептурасын бір ізге салды. Мұндай ұйымдастыру тиімділікті арттырып, шығындарды азайтты. Осындай кәсіпорындар жедел қызмет көрсету саласында көптеп ашыла бастады.

АҚШ-та франчайзингтің қарқынды дамуына 1946 жылы қабылданған тауар белгілері туралы заң мүмкіндік туғызды. Кәсіпкерлер қосымша табысты өзге кәсіпорындарға өздерінің тауар белгілерін заңның жан-жақты бақылауымен және қорғауымен пайдалануға беру өз бизнестерінің шектерін қосымша үлкен шығындарсыз кеңейту мүмкіндіктерінің болуының арқасында тапты.

Кәсіпкерліктің бұл нысанының тұрақты түрде дамуы 1950-ші жылдардың аяғы мен 1960-шы жылдарда байқалды: қазіргі франчайзерлердің онының тоғызы бизнеске 1954 жылдан кейін келді. Аталған кезеңде франчайзингтік жүйе бөлшектеп сатудың жаңа салаларына таралып, жедел қызмет көрсету кәсіпорындарының дамуының жоғары қарқынын қамтамасыз етті.

АҚШ-та танымал және кең таралған франчайзинг нысандарының қарқынды дамуына сәйкес жол шаруашылығын, автожөндеу және бензин құю жүйелерін құруды, демалу, тұрмыс және қызмет көрсету өндірісін ұйымдастыруды талап еткен халықтың жаппай автомобилизациялануы, жоғары сапалы штаттаралық автомагистральдер торабының салынуы, тұрақты қарқынды миграциялық және туристік ағымдардың пайда болуы түрткі болды. 1950-ші жылдары «Кентукки фрайд чикенс», кейінірек «Пицца-хат» сияқты қуатты франчайзерлермен біріктірілген әлемге әйгілі қоғамдық тамақтандыру «империялары» пайда болды. Қонақ үй бизнесінде «Хилтон», «Шератон», «Холидей-инн» сияқты франчайзинг «алыптары» кең танымал болды.

1960-шы жылдардың екінші жартысында АҚШ-та шағын бизнестің ел экономикасындағы ролі және маңызы туралы сұрақ ең алғаш рет үкіметтік деңгейде көтеріліп, 1969ж. шағын бизнес істері жөніндегі Басқарма (Small Business Administration) құрылды. Осы кезден франчайзинг үлкен өндірісте және тауарлар мен қызметтерді өткізу жүйесінде шағын бизнесті пайдалану әдісі ретінде қарастырыла бастады. Франчайзингті зерттеу және насихаттау бойынша арнайы шаралар қабылданды. 1970ж. Калифорнияда

франшизалық инвестициялау туралы заң қабылданғаннан кейін Үкімет пен Конгресте ұзақ талқылау жүргізілді. Нәтижесінде бизнес сферасындағы заңдылықты толықтыратын құжаттар қабылданды. Осылайша АҚШ-та франчайзингтің дамуына қажетті заңдық орта қалыптастырылды.

Франчайзинг дамыған елдерде қоғамның әр түрлі қызметтерге қажеттілігін қамтамасыз ету құралы ретінде ғасырлар бойы пайдаланылып келсе де, біздің экономикамыз үшін ол жаңа құбылыс болып табылады. Орталықтандырылған экономика жағдайында тауарлар мен қызметтер өндірушілер арасында бәсекелестік болмағандықтан тауар белгісін ұсыну қолданылмаған.

Қазіргі кезде де Қазақстанда франчайзингтік қатынастар кең таралған жоқ, бірақ өз қызметін франчайзингтік жүйе негізінде жүзеге асыратын бірқатар фирмалар бар. Оларға «Фуд Мастер», «Сэт», «Кока-кола боттлерс», «Филипп Моррис», т.б. жатады.

Франчайзингтің қарқынды даму көрінісі дүние жүзінде байкалып келеді және ол одан әрі де жалғаса бермек. Дегенмен, ертенгі күннің франчайзингтік жүйесі дәл бүгінгі күндікімен сәйкес келеді деп асығыстық шешім жасауға болмайды. Экономика қарқынды дамуы кезінде, біртұтас әлемдік нарықты құру идеясы да мүмкін болып тұрған уақытта франчайзинг табиғатының кейбір ішкі аспектілері өзгерудің сәл-ақ алдында тұр.

Франчайзингтің дамуын ынталандырушы факторларының негізгісі-дәстүрлік өндірістің үлесін азайту мен оны қызмет көрсету секторынан шеттету. Қазіргі уақытта ең көп қолданысқа іскерлік франчайзинг ие. Ол нарық жағдайына икемделе алады. Бизнесінің толық концепциясын жасау-франчайзингтің кәсіптік іскерлікке кіруін біршама жеңілдетеді. Франчайзер, іскерлік франчайзерді қолдану кезінде біршама жеңілдіктерді (льгота) алға тартады, нәтижесінде бұл жеке франчайзи іс-әрекетімен қатар жүйенің толық функциясына да әсерін тигізеді.

Бірақ, өкінішке орай, Ресейдегі франчайзингтің дамуы мемлекеттік дәрежедегі өз қолдауын таппай келеді. Франчайзингтің дамуын тежеп отырған, біріншіден, ресейлік заңнама. Шетелдерде қызметтің бұл түрі ешқандай ресми рәсімдеу мен тіркеуді қажет етпейтін болса, Ресей Федерациясының Азаматтық кодексіне сай коммерциялық концессия жайлы келісімді Респотентте тіркеу қажет екен, ал ол болса өз кезегінде төрешілдік (бюрократикалық) байланыстардың пайда болуына әкеп соғады. Бұған қоса қажетті заң шығарушы негізі (база) де жоқ. Мысалыға, АҚШ-та федеральді деңгейде франчайзингке қатысты жүзге жуық заң жасалынған болса, Ресейде франчайзингтің өзі жайлы ешбір заң да жоқ екен.

Мұның барлығы франчайзилер үшін оңай келмейді. Зерттеулер көрсеткендей, Ресейде тіркелген шағын бизнестің жартысы бастама қаржының, яғни капиталдың жеткіліксіз болғанына байланысты жұмысын жалғастырып әкете алмады. Бұл жағдайда франчайзи де ұсақ кәсіпкерлер ұшрайтын мәселелерге тап болады. Қалталарында өзіндік қаржыларының болмауы франчайзингтік кәсіпкерліктің дамуын тежеп келді және тежей бермек. Дегенмен франчайзингтің ерекше қасиеттеріне байланысты альтернативті қаржыландыру нарығы оған жылы жүзбен қарап тұр. Өкінішке орай, отандық кәсіпкерлердің франчайзингтерге толықтай арқа сүйеуге мүмкіндіктері әлі тұмаған сияқты. Бұл жағдай ресейлік инвестициялық нарықтың тұрақсыздығына тікелей тәуелді және де сенімді кепілге ие болмай тәуекелге бара алмайды.

Сонда да тежеуші факторларға еш кідірместен Ресейде франчайзингтік қарқынды даму үстінде. Көптеген ірі кәсіпкерлер тобы бизнесті алып барудың осы бір тиімді түрін қолдауда. Қорыта келсек, бұл түсінік Ресей экономикасында әрқилы бағаланады: франчайзер үшін - бір жүйеге біріккен жаңа, тәуелсіз кәсіпорындарды ұйымдастырудың жедел әрі тиімді түрі болса, франчайзи үшін - тексерілген бизнес-модельдің негізінде өзінің жеке бизнесін дамытып алу, ал мемлекет үшін - шағын кәсіпкерлік пен жеке кәсіпкерлікті қолдаудың құралы болып келеді, осыдан келіп Ресей экономикасына да тигізер пайдасы зор екендігін байқауға болады. Франчайзингтің Ресейдегі даму қарқындылығы болашақта да одан әрі өсе бермек. Сондықтан қарсылыстардан басым түсудің амалын осы бастан қарастыра берген жөн болар.

Франчайзингтік қатынастар реттеу бойынша Азаматтық кодекске және Франчайзинг туралы заңға толықтырулар мен өзгерістер енгізу туралы ұсыныстар дайындалды. Осы жиында көпшілік пікірі – франчайзингтік заңмен реттеудің қажеттілігі төңірегінде топтасты. Талқылау барысында төмендегідей ұсыныстар айтылды:

Франчайзинг туралы заңдағы өзге заңнамаларға сілтемелерді азайту керек, осы арқылы франчайзингтік қарым-қатынастардағы тараптардың әрекетін тікелей заңда көрсету керек. Мысалы, бұл құбылысты франчайзингтік келісім-шарттарды тіркеу қажеттілігінен көруге болады.

- Қазіргі қолданыстағы франчайзинг келісім-шарттары классификацияларын жою қажет. Себебі, Франчайзинг туралы заңдағы классификациялық санаттардың ешбірі тәжірибеде қолданылмайды.

- «Лицензиялық брокер» ұғымын алып тастау қажет.

• Кешенді кәсіпкерлік лицензиялар туралы заңды Франчайзинг туралы заң деген нұсқада атауын өзгерту қажет.

• Франчайзингтік жүйе жалпы түрінде құрылымды басқарушы франчайзер-компаниядан және оның бақылауындағы франшиздік кәсіпорындар желісінен тұратын ұйымдық құрылымды сипаттайды.

Қазақстанда франчайзингтік қатынастардың орын алғанына 10 жылдан асты, алайда отандық экономика үшін осы бизнестің кең дамыған ұйымдық нысаны әлі де жаңа құбылыс болып табылады [3, 416].

Қазақстандағы франчайзингтің дамуының бірқатар ерекшеліктерін атап өтуге болады, біріншіден, елімізде бөлшек саудадағы франчайзинг қарқынды даму үстінде болса, ал батыс елдерінде іскерлік

франчайзингтің үлесі басым. Оған мысал ретінде «Пятерочка» бөлшек сауда дүкендерінің желісі, «Sela» киімдер дүкені, «DIXIS», «Евросеть» байланыс дүкендерін келтіруге болады. Екіншіден, отандық франчайзинг нарығының сублицензиялық сипаты, халықаралық франчайзерлердің қазақстандық нарыққа әлі де болса сенімсіздікпен қарап, тікелей қарым-қатынастардың орнына ресей, түрік субфранчайзерлері арқылы жұмыс істеуді таңдайды. Атап айтқанда, түрік субфранчайзерлері «Marriott», «Интерконтиненталь» қонақүйлері, «Coca-Cola» сусындар өндірісі, «Mango» киім дүкендері. Үшіншіден, Қазақстан нарығында шетелдік франшизалар саны басым. Мысалы, «РосИнтер Алматы», «English First», «Lefutur» компаниялары және т.б. [11] Сонымен бірге еліміздегі ірі және шағын бизнес арасындағы ішкі франчайзингтік қатынастардың дамымауы оның басты кемшіліктерінің бірі болып тұр. Бұл кемшіліктің алдын алу үшін ірі мемлекеттік компаниялар аймақтық даму бағдарламасында шағын және орта бизнес субъектілеріне франчайзинг жүйесі арқылы қызметті жүргізудің технологиясы мен әдістерін ұсынуды қарастыру негізінде қол жеткізуіне болады. Қазіргі кезде осы бағдарлама аясында ұлттық байланыс операторы «Қазақтелеком» компаниясы кәсіпкерлерге Интернеттегі уақытты жалға беру франшизасын, «Қазақстан темір жолы» франчайзинг негізінде темір жолдарды жөндеу шеберханаларын жеке меншікке ұсынуда [4, 142-6].

Алайда бизнесті ұйымдастырудың франчайзингтік жүйесі дағдарыстық құбылыстардың ықпалына ұшырау дәрежесі барынша төмен. Сонымен қатар франчайзинг экономиканы дағдарысқа қарсы дамытудың пәрменді құралы болып табылады. Бөлшек сауда айналымының төмендегеніне қарамастан, жұмыссыздықтың өсуі франшизалардың сатылымын жандандырады.

Көптеген шетелдік әдебиетте сүйене отырып және шетелдік тәжірибеге сүйене отырып франчайзингтің келесідей жағымды жақтарын ашып көрсетуге болады.

Қазіргі кезде франчайзингтік қатынастар Қазақстанда мүлде дерлік ынталандырылмай, көбінесе фрагментарлық сипат алып отыр. Халық қоныстануының жеткіліксіз тығыздығы және сатып өткізу нарықтарының шектеулігі, сондай-ақ дағдарыстың себебінен тұтынушылық сұраныстың кемуі франчайзингтің белсенді дамуын қиындатады.

Қазақстанда франчайзингті дамытудың негізгі қиындықтарына төмендегілерді жатқызуға болады:

1. Ірі бизнес пен шағын бизнес кәсіпкерліктің арасында байланыстың болмауы. Ірі компаниялар франчайзинг жүйесін емес, аймақтық дамудың филиалдық түрін артық көреді.

2. Бизнесті ұйымдастырудың осы схемасының артықшылықтары туралы шағын бизнестің хабардарлығының жеткіліксіздігі.

3. Шағын бизнестің айқын еместігі, ал франчайзингтің негізінде қаржылық есептілік пен роялтиді есептеу ережелерінің айқындығы жатады.

4. Мемлекеттік жеңілдіктердің, банктік несиелердің және басқа да қаржыландыру көздерінің болмауы.

Бизнесті ұйымдастырудың франчайзингтік жүйесін Қазақстанда шағын және орта бизнесті дамытудың қазіргі сатысында ерекше тартымды ететін бірнеше ерекшеліктер бар:

Табысты бизнесті көбейіп тарату. Кәсіпкер өзінің бизнесін «нөлден» емес, бастапқыдағы «байқап көру мен қате жіберу әдісі бойынша» даму сатысынан өтіп кетіп, сыннан өткен салаларда бастауға мүмкіндік алады. Франчайзи дайын тұрған «қорапшадағы» бизнес-шешімді сатып алады, оған жолға қойылған әрі тиімді бизнес технологиялар, кепілді жеткізілім жүйесі, дайын маркетингтік тұжырымдама және қызметкерлерді бастапқы оқыту дәрістері кіреді.

Бизнес-тәуекелдерді пәрменді түрде азайту. Франчайзинг бизнесті ұйымдастырудың ең сенімді жүйелерінің бірі болып табылады, бұл жүйедегі банкроттық нормасына едәуір төмен. АҚШ Сауда-Өнеркәсіп Палатасының статистикасына сәйкес соңғы бес жыл ішінде ашылған франчайзингтік кәсіпорындардың 97%-ы одан әрі қарай да табысты жұмысын жалғастырған, ал франчайзингтік емес кәсіпорындардың 62% - ы осы кезең ішінде жабылып қалған [5].

«Біліктілік» шегінің аса жоғары болмауы. Франшизаның болуы тіпті бизнестің тиісті саласында арнайы білімі мен жұмыс тәжірибесі болмаса да, жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Сол арқылы шағын бизнестің де ең басты проблемасы-кәсіпкерлердің қажетті экономикалық және құқықтық білімі болмауының мәселесі шешіледі.

Кіру билетінің қолайлы бағасы. Тұтынушылық сұранысты қанағаттандыруға бағытталған салалардағы франшизаның құны 50\$ мың кем болуы және 300\$ мың дейін жетуі мүмкін.

Бұл орайда франчайзингті дамыту экономиканы дағдарыстан шығарып, оны сауықтыру бойынша міндеттердің кең ауқымын шешеді: Елге іс жүзінде қазіргі заманғы озық технологиялар және бизнес жүргізудің әлемдегі ең үздік тәжірибесі әкелінеді. Шағын бизнестің инновациялық және технологиялық кәсіпорындарын одан әрі дамыту үшін алғышарттар жасалып, бизнес-орта қалыптастырылады. Шағын және ірі бизнестің тиімді түрде өзара әрекеттесуі мен ынтымақтасуы үшін алғышарттар жасалады. Шағын бизнестің айқындығы арта түседі. Аймақтық тұрғыдан қамту кеңейеді. Халықты жұмыспен қамту мәселесі ішінара шешіледі. Халықтың және бизнестің қолы жете алатын тауарлар мен қызметтердің сапасы жақсарады.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ:

1 Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты қазақстан халқына жолдауы 17.01.2014 Қазақстан жолы – 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ

- 2 Манап А. Қазақстандағы франчайзингтік қатынастарды реттеу бойынша іс шаралар. // Қаржы-қаражат. - 2007. - № 5. - Б.74.
- 3 Байқымбаева Н. Франчайзинг по законодательству Республики Казахстан // экономика и право казахстана. - 2011. - №13. - С.41.
- 4 Казиева Р. К. Франчайзинг в Казахстане: проблемы и точки роста // транзитная экономика. - 2012. - №1.
- 5 Кисиков Б. Франчайзинг в Казахстане: основные тенденции //Рынок ценных бумаг казахстана. - 2012. - №9 (221). - С.40. - С.91.

Абдумажитов Б.Ш. Ю-21к тобы, ҚЭУК
науч. рук.: **Ахтышхан Е.** ЭҚҚР кафедрасының аға оқытушысы

КЕПІЛ - МІНДЕТТЕМЕНІҢ ОРЫНДАЛУЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ӘДІСІ РЕТІНДЕ

Азаматтық құқықтық қатынастарды реттеуде міндеттемені қамтамасыз етудің әдістерінің маңызы өте зор. Олардың ішінде кепіл институтының өзіндік ерекшеліктері бар.

Осыған байланысты міндеттемелік құқықтың нарық қатынастарындағы құқықтық реттеу мәселелері кең ауқымды да әрі өзекті. Оның күрделілігі сонда, кәсіпкерлер мен басқа да құқықтық қатынасқа қатысушылардың құқықтары мен міндеттерін қамтамасыз ету, осыған байланысты әрбір субъектінің мүдделерін қорғау мен өз іскерліктерін жетілдіру және мемлекеттің экономиканы дамыту бағытындағы реттеу іс-шараларының жүзеге асуының негізгі құқықтық тетігі болуында.

Кепіл - классикалық азаматтық-құқықтық институттардың бірі ретінде рим құқығынан өз бастамасын алатын, өзінің көп ғасырлық тарихына ие. Кеңестік құқықта кепіл нақтылы сипатта болады. Себебі, экономиканың барлық аясына мемлекеттік монополия орнатылғандықтан, оның дамуында тежелу байқалады. Атап айтқанда, бұл жағдай мемлекеттік кәсіпорындардың көбеюінде, банкілік аяда коммерциялық несие берудің жоқтығында, мемлекеттік кәсіпорындардың құқықтық қабілеттілігінің шектелуінде, олардың негізгі қорларынан ақы өндіріп алуға заңмен тыйым салынуында және тағы басқа кері факторлар нәтижесінде кепіл институты өз мәнін төмендете бастады және дұрыс қолданыс таппады.

Қазақстанның егемендігін алғаннан кейін және экономикада нарықтық өзгерістер жолын таңдағаннан кейін міндеттемелік құқықтың, сонымен бірге міндеттеменің атқарылуын қамтамасыз ету әдістерінің рөлі өсе бастады. Қазіргі жағдайда экономика үшін өтпелі кезеңге сай кері әсерлер, атап айтқанда, инфляция, өндірістің дамуының төмендеуі, шығарылған тауарларға, көрсетілген қызметпен жасалған жұмыстарға мезгілінде ақы төлемеу, міндеттеменің атқаруын қамтамасыз етудің бұрыннан белгілі әдістерінің кеңінен қолдану, мысалы, тұрақсыздық, өз мәнін өтеу қаржысы болмаса, айып немесе өсім төлеу үшін ақша қаражатын қайдан алады.

Бұл мағынада кепілдің келесі басымдылықтары бар: біріншіден, мүлікті кепілге салу шарты борышқор несие берушімен есеп айырысқанша осы мүліктің сақталуын қамтамасыз етеді. Кепілге салынған мүліктің бағасы инфляция деңгейі өсуіне сай пропорционалды өсіп отырады. Екіншіден, борышқордың мүлкін кепілге салу несие беруші кепіл ұстаушының басқа несие берушілер алдында кепіл мәні есебінен өз талаптарын қанағаттандырудың басымдылық мүмкіндігін қамтамасыз етеді. Үшіншіден, мүліктен айырылып қалу нақты қаупі борышқор үшін өз міндеттерін тиісті түрде атқаруға жақсы ынталандыру болып табылады.

Сонымен, кепіл міндеттемелердің атқаруын қамтамасыз ету әдістерінің арасында айрықша орын алады және оның қолданылуы кәсіпкерлік, сондай-ақ шаруашылық аяларында тиімді болып табылады.

Кепіл – міндеттемеге сәйкес несие берушінің (кепіл ұстаушының) борышқор кепілмен қамтамасыз етілген міндеттемені орындамаған ретте кепілге салынған мүлік құнынан осы мүлік тиесілі адамның (кепіл берушінің) басқа несие берушілердің алдында артықшылықпен қанағандандырылуға құқығы бар міндеттемені атқарудың әдісі.

Міндеттемеге сәйкес несие берушінің (кепіл ұстаушының) борышқор кепілмен қамтамасыз етілген міндеттемені орындамаған ретте кепілге салынған мүлік құнынан Азаматтық Кодексте белгіленген алып тасталатындарды қоспай, осы мүлік тиесілі адамның (кепіл берушінің) басқа несие берушілердің алдында артықшылықпен қанағаттандырылуға құқығы бар міндеттемені атқаруының осындай әдісі кепіл деп танылады. Кепіл ұстаушының кепілге салынған мүлік, кімнің пайдасына сақтандырылғанына қарамастан, оның жоғалғаны немесе бүлінгені үшін, егер жоғалу немесе бүліну кепіл ұстаушы жауап беретін себептер бойынша болмаса, сақтандыру өтемінен сол бұрынғы негізде қанағаттандырылуға құқығы бар.

Кепіл шартқа сәйкес пайда болады. Кепіл заң құжаттарының негізінде, егер заң құжаттарында қандай мүлік және қандай міндеттеменің орындалуын қамтамасыз ету үшін кепілде жатқан деп танылатыны көзделсе, оларды көрсетілген міндеттемелердің пайда болуы кезінде де туындайды. Азаматтық Кодекстің шартқа сәйкес пайда болатын кепіл туралы ережелері, егер заң құжаттарында өзгеше көзделмесе, тиісінше заң құжаттары негізінде пайда болған кепілге сәйкес қолданылады.

Кез-келген мүлік, соның ішінде айналымнан алып тасталған заттар (Азаматтық Кодекстің 116-бабының 2-тармағы), несие берушінің жеке басымен тығыз байланысты талаптар, атап айтқанда алименттер, өміріне немесе денсаулығына келтірілген зиянды өтеу туралы талаптар және заң құжаттарымен оларды

басқа тұлғаға беруге тыйым салынған өзге құқықтар, заттар мен мүліктік құқықтар (талаптар) кепіл мәні бола алады. Егер шартта немесе заң құжаттарында өзгеше көзделмесе, кепіл талапты оның нақты қанағаттандырылатын кезіндегі көлемді сыйақыны (мүддені) қоса алғанда, орындау мерзімін өткізіп алу арқылы келтірілген шығындардың өтелуін, айып (айыппұл, өсім) салуды, кепілге салынған мүлікті ұстау жөніндегі қажетті шығындарды, сондай-ақ өндіріп алу жөніндегі шығындарды өтеуді қамтамасыз етеді. Егер тараптар мұндай талаптарды кепіл арқылы қамтамасыз ету мөлшері туралы уағдаласқан жағдайда кепіл болашақта пайда болатын тараптарға қатысты белгіленуі мүмкін [1].

Ипотека - кепілге салынған мүлік кепіл салушының немесе үшінші бір жақтың иелігінде және пайдалануында қалатын кепіл түрі. Кәсіпорындар, құрылыстар, үйлер, ғимараттар, көп пәтерлі үйдегі пәтерлер, көлік құралдары, ғарыш объектілері, айналымдағы тауарлар және азаматтық айналымнан алынбаған басқа да мүлік ипотека мәні бола алады. Бөлінетін жемістер бөлген кезден бастап үшінші жақтың құқықтарының объектісі болмайтын жағдайда ғана олар ипотека мәні бола алады. Кәсіпорындар, құрылыстар, үйлер, ғимараттар, көп пәтерлі үйдегі пәтерлер, көлік құралдары мен ғарыш объектілері ипотекасы осындай объектілерді тіркеуді жүзеге асыратын органдарда тіркелуге тиіс. Кепілзат - кепілге салынған мүлікті кепіл беруші кепіл ұстаушының иелігіне беретін кепіл түрі. Кепіл ұстаушының келісімімен кепілге салынған зат кепіл ұстаушының құлпы салынып, мөрі басылып, кепіл салушыда қалдырылуы мүмкін. Кепіл мәні кепіл туралы куәландырылатын белгілер салынып (анық кепіл), кепіл берушінің иелігінде қалдырылуы мүмкін. Құқықтарды кепілге салу кезінде иеліктен айырылуы мүмкін мүліктік құқықтар, атап айтқанда, кәсіпорындарды, құрылыстарды, үйлерді, ғимараттарды жалға беру құқықтары, шаруашылық серіктестік мүлкіндегі үлеске құқық, борыштық талап қою, авторлық, өнертапқыштық және өзге де мүліктік құқықтар кепіл мәні болып табылады. Жер учаскесіне құқықтарды, сондай-ақ өзге табиғи ресурстарға құқықтарды кепілге беруге, жер және өзге табиғи ресурстық заңдарда белгіленген шектер мен ережелер бойынша жол беріледі. Мерзімді құқық оның әрекет жасау мерзімі біткенге дейін ғана кепіл мәні бола алады. Кепіл құқығының борышқоры кепіл туралы хабардар болуға тиіс. Егер кепілге салынатын құқық құжатпен расталатын болса, кепіл шарты құқық белгілеуші құжатты беру арқылы ресімделуі мүмкін. Бағалы қағаздар кепілі бағалы қағаздар рыногы туралы заңдарға сәйкес жүзеге асырылады. Егер кепіл туралы шартпен өзгеше белгіленбеген болса, кепіл мәні болып табылатын ақша банкке орналастырылады. Осы ақша үшін есептелетін сыйақы (мүдде) кепіл берушіге тиесілі болады [2].

Ортақ меншікті құрайтын мүлік кепілге барлық меншік иелерінің келісуімен ғана берілуі мүмкін. Ортақ мүліктегі үлеске құқық кепілдің дербес мәні бола алады.

Борышқордың өзі де, үшінші жақ та кепіл беруші болуы мүмкін. Егер заң құжаттарында өзгеше көзделмесе, заттың меншік иесі не меншік иесінің келісімімен оған шаруашылық жүргізу құқығы бар адам заттың кепіл берушісі бола алады. Кепілге салынатын құқыққа ие адам құқықты кепілге беруші бола алады. Жалға беру құқығын немесе бөтен адамның затына өзге құқықты оны меншіктенушінің немесе оған шаруашылық жүргізу құқығы бар жақтың келісімінсіз, егер заң құжаттарында немесе шартта аталған жақтардың келісімінсіз бұл құқықты иеліктен айыруға тыйым салынған болса, кепілге салуға жол берілмейді.

Кепіл ұстаушыға оның иеленуіне берілген кепілге салынған мүлікті сақтандыру міндеті шартпен немесе заң құжаттарымен жүктелуі мүмкін. Кепіл берушінің пайдалануында қалатын кепілге салынған мүлікті сақтандыру кепіл берушіге жүктеледі. Сақтандыру жағдайы туған кезде кепіл берушінің кепілге салынған мүлікті сақтандыру шарты бойынша талап ету құқығы одан кепіл ұстаушы бас тартқан ретте ғана пайда болады. Егер сақтандыру төлемінің сомасы кепілмен қамтамасыз етілген міндеттеме сомасынан асып кетсе, кепіл ұстаушы оны алған кезден бастап банктік үш күннің ішінде кепіл берушіге айырмасын аударуға міндетті.

Кепіл туралы шартта кепілдің мәні мен оны бағалау құны, кепілмен қамтамасыз етілетін міндеттеменің мәні, мөлшері мен орындалу мерзімі көрсетілуге тиіс. Онда кепілге салынған мүлік қай тарапта екендігі және оны пайдалануға болатындығы көрсетілуге тиіс. Кепіл туралы шарт жазбаша түрде жасалуға тиіс. Осы ережелерді сақтамау кепіл туралы шарттың жарамсыз болуына әкеліп соқтырады.

Кепілмен қамтамасыз етілген міндеттемеге сәйкес несие беруші (кепіл ұстаушы) кепілдің күшіне сүйене отырып, борышқор кепілмен қамтамасыз етілген міндеттемені орындамаған ретте кепілге салынған мүлік құнынан заң актілерінде белгіленген алымды шығарып алып, осы мүлік тиесілі адамның (кепіл берушінің) басқа несие берушілер алдында артықшылықпен қанағаттандырылу құқығына ие болады.

Мүлік кепілмен міндеттемені орындауды қамтамасыз ету несие беруші үшін неғұрлым қолайлы жағдай жасайды, өйткені, борышқор міндеттемені орындамаған күнде несие беруші қолындағы кепілге алынған мүлік арқылы талабын қанағаттандыра алады.

Біріншіден, кепіл салынған мүлік беруші кепілді ұстаушы оның біржолата өзіне алғанға дейін ойдағыдай сақталады, екіншіден, кепілге салынған мүлік үшін несие беруші кепіл ұстаушы өз талаптарын қанағаттандыруда артықшылық құқығына ие болады, үшіншіден, кепілге салынған мүлік борышқордың өзімен емес, үшінші жақ арқылы салынуы несие беруші үшін талабын қанағаттандыруда қосымша көз болып есептеледі, ал басқа несие берушілер мұндай құқықты пайдалана алмайды.

Кепіл құқығы заң немесе шарт арқылы туындайтын міндеттемеге негізделеді.

Кепіл бойынша қатынастарда әр жақ кепіл беруші және кепіл ұстаушы деп аталады. Кепіл берушінің кепіл мүлкіне меншік құқығы немесе оның шаруашылық жүргізу құқығы болады. Мұндай

құқықтар оған мүлікке иелік етуге мүмкіншілік береді. Негізгі міндеттеме бойынша кепіл беруші дегеніміз, борышқордың өзі, сондай-ақ оған үшінші жақтың да құқығы бар [3].

Кепіл ұстаушы дегеніміз негізгі міндеттеме бойынша несие беруші, яғни кепілге құқығы бар тұлға. Кепіл ұстаушы өзінің құқығын кепіл жөніндегі шарт бойынша талаптардан бас тартудың жалпы ережесіне сәйкес басқа тұлғаға беруге құқылы.

Кепілдің пәні кез келген мүлік бола алады, оның ішінде қозғалатын және қозғалмайтын мүліктер, мүліктік құқықтар бар. Ал азаматтық айналымнан алынып тасталған мүліктер, несие берушінің жеке басымен тығыз байланысты талаптар, атап айтқанда, алименттер, өміріне немесе денсаулығына келтірілген зиянды өтеу туралы талаптар және құжатта-рымен оларды басқаға беруге тыйым салынған өзге құқықтар кепіл пәні бола алмайды.

Кепіл талаптың қойылған кезіндегі мөлшерін қамтамасыз етеді. Бұған негізгі қарыздан басқа орындауды кешіктіргеннен келген айып төлеу, зиянды қалпына келтіру, кепілге алынған мүлікті кепіл ұстаушының ұстауға кеткен шығынын өтеу қосылады. Кепіл ұстаушы аталған сомалар бойынша шығынның орнын толтыруды талап етуге құқылы.

Егер талаптар мұндай талаптарды кепіл арқылы қамтамасыз ету мөлшері туралы уағдаласқан жағдайда кепіл болашақта пайда болатын талаптарға қатысты да белгіленуі мүмкін.

Кепіл туралы шарттың нысаны мен мазмұны және ерекше талаптар хақында заңда белгіленген. Шартта кепілдің мәні мен оны бағалау құны, кепілмен қамтамасыз етілетін міндеттеменің мәні, мөлшері мен орындалу мерзімі көрсетілуге тиіс.

Кепіл туралы шарт жазбаша түрде жасалуға тиіс. Егер негізгі міндеттеме нотариалды куәландыруға жатса, онда кепіл тура-лы шарт нотариалды куәландырылуы керек. Қозғалмайтын мүлік кепілі туралы шарт нотариалды куәландырылғанда ғана күшіне енеді.

Кепіл туралы шартта өзгеше көзделмегендіктен, кепіл құқығы кепілі тіркелуге жататын мүлік жөніндегі шартты тіркеу кезінен бастап, басқа мүлік жөнінен бұл мүлікті кепіл ұстаушыға берген кезден бастап, ал егер беруге жатпаса, кепіл туралы шарт жасасқан кезден бастап пайда болады. Кепіл туралы шарт тіркеуге жатқан жағдайда, ол тіркеуден өткен сәтінен бастап жасалған деп есептеледі [4].

Қазіргі қолданылып жүрген заңдар кепілге салынып үлгерген затты қайталап кепілге салу мүмкіндігін қарастырады. Кейіннен берілетін кепіл бұрынғы жасалған шартта рұқсат етілген не тыйым салынбаған болса жүзеге асады. Мұндай жағдайда кешл беруші кепіл ұстаушыға кепілге берілген мұндай мүлік туралы мәлімет береді. Кейінгі кепіл ұстаушының талабы алдыңғы кепіл ұстаушылардың талаптары қанағаттандырылғаннан кейін кепіл мәнінің құнынан қанағаттандырылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (Жалпы бөлім), Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің 1994 жылғы 27 желтоқсандағы қаулысымен қолданысқа енгізілді (ҚР 07.03.2014 N 177-V өзгерістерімен және толықтырулармен). //www. zakon.kz/
2. Қозғалмайтын мүлік ипотекасы туралы Қазақстан Республикасы ҚР 1995 жылғы 23 желтоқсандағы No2723 Заңы.
3. Мақыш С.Б. “Ипотекалық несиелеудің үлгілері” //Ақша айналысы және несие //, Алматы: ИздатМаркет, 2014 ж., 84-90 беттер
4. «Жылжымайтын мүлік ипотекасы туралы» Қазақстан Республикасының заңы. 22-желтоқсан 1995 ж.

Дәкім Д.Б. КЭБП КЭУК Мн-22к тобының студенті

ғылыми жетекшісі: **Б.С.Шыныбекова** заң ғылымының магистрі

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҮКІМЕТІ

Қазақстан Республикасының Үкіметі — Қазақстан Республикасында жоғары атқарушы билік органы. Үкімет Қазақстан Республикасының атқарушы билігін жүзеге асырады, атқарушы органдардың жүйесін басқарады және олардың қызметіне басшылық жасайды.

Үкімет алқалы орган болып табылады және өзінің бүкіл қызметінде Республика Президентінің алдында жауапты, ал Конституцияда көзделген жағдайларда Мәжіліс алдында жауапты. Қазақстан Республикасының Президенті Үкіметті Конституцияда көзделген тәртіппен құрады.

Үкімет мәртебесі, құқықтары мен міндеттері Қазақстан Республикасы Конституциясының V тарауы бойынша және Қазақстан Республикасының Үкімет туралы заңы бойынша реттеледі.

Үкіметтің құқықтық мәртебесі Қазақстан Республикасының Үкіметі — мемлекеттік биліктің ерекше тармағы ретінде министрліктерден, агенттіктерден, комитеттерден тұратын орталық атқарушы органдар, облыстық, аудандық және қалалық әкімшіліктерден тұратын жергілікті атқарушы органдар жүйесін басқарады және олардың қызметіне басшылық жасайды. Оның құқықтық мәртебесінің негіздері Қазақстан Республикасының Конституциясындабекітілген (64-бап). Үкіметтің құзыреті, ұйымдастырылуы мен қызметінің тәртібі ҚР Конституциясына сәйкес 1995 ж. 18 желтоқсанда қабылданған “Қазақстан Республикасының Үкіметі туралы” (1999 ж. 6 мамырда өзгерістер мен толықтырулар енгізілген) ҚР-ның

конституциялық Заңымен белгіленген. Үкімет ҚР Конституциясының, аталған конституц. заңның, ҚР-ның заңдары мен өзге де нормативтік актілерінің негізінде және оларды орындау үшін іс-қимыл жасайды.

Үкіметті Республика Президенті Қазақстан Республикасының Конституциясында көзделген тәртіппен құрады. Премьер-Министр Үкімет басшысы болып табылады. Премьер-Министрді Парламенттің келісімімен Президент қызметке тағайындайды және қызметтен босатады. ҚР-ның Премьер-Министрі өзі тағайындалғаннан кейін он күн мерзімде үкіметтің құрылымы мен құрамы туралы ҚР Президентіне ұсыныс енгізеді. Президент Премьер-Министрдің ұсынысы бойынша үкімет құрылымын анықтайды, оның мүшелерін қызметке тағайындайды және оларды қызметтен босатады, орталық атқарушы органдарды құрады, таратады, қайта құрады. ҚР Үкіметінің құрылымын министрліктер мен өзге де орталық атқарушы органдар құрайды. [1].

Қазақстан Үкіметі — алқалы орган. Оның құрамына Үкімет мүшелері — республиканың Премьер-Министрі, оның орынбасарлары, министрлер, өзге де лауазымды адамдар кіреді. Премьер-Министр мен Үкімет мүшелері қызметке кірісер алдында Қазақстан халқына және елбасына ҚР Үкіметі туралы конституциялық заңда белгіленген тәртіппен ант береді. Премьер-Министрге ерекше мәртебе берілген. Ол Президентке Үкімет құрамына кірмейтін министрліктерді, орталық атқарушы органдарды құру, қайта құру және тарату туралы, министр қызметіне кандидатуралар жөнінде, министрді қызметтен босату туралы ұсыныстар енгізеді, Үкіметтің қызметін ұйымдастырып, оған басшылық жасайды және оның жұмысы үшін дербес жауап береді.

Өкілеттіктері

Үкіметке мынадай негізгі конституциялық өкілеттіктер берілген:

- Ол мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық саясатының негізгі бағыттарын, оны жүзеге асыру жөніндегі стратегиялық және тактикалық шараларды талдап жасау;
- Мемлекеттік бағдарламаларды әзірлеу;
- Әлеуметтік-экономикалық және ғылыми-техникалық дамудың индикативтік жоспарларын әзірлеп, іске асыру;
- Республика президенті белгілеген тәртіппен респ. Бюджетті және оған енгізілетін өзгерістерді әзірлеуге қатысу, парламентке республикалық бюджет және оның атқарылуы туралы есеп беру, бюджеттің атқарылуын қамтамасыз ету;
- Қр-ның қаржы жүйесін нығайту жөніндегі шараларды әзірлеп, жүзеге асыру;
- Мемлекеттік валюталық, қаржы және материалдық қорларының құралуы мен пайдалануы кезінде заңдылықтың сақталуына мемлекеттік бақылау жасау;
- Құрылымдық және инвестициялық саясатты жүзеге асыру;
- Баға құралуының мемлекеттік саясатын әзірлеп, ұйымдастыру;
- Мемлекет реттейтін баға қолданылатын өнімдердің, тауарлар мен қызмет көрсетулердің номенклатурасын белгілеу;
- Мемлекеттік меншікті басқаруды ұйымдастыру, оны пайдалану шараларын әзірлеп, жүзеге асыру, мемлекеттік меншік құқығының қорғалуын қамтамасыз ету;
- Еңбекке ақы төлеу, азаматтардың әлеуметтік қорғалуы, мемлекеттік әлеуметтік қамсыздандыру және әлеуметтік сақтандыру жүйесі мен шарттарын айқындау;
- Мемлекеттік аймақтық саясаттың негізгі бағыттарын әзірлеп, іске асыру;
- Аймақтарды әлеуметтік-экономикалық дамытудың аймақаралық мәселелерін шешуді қамтамасыз етеді;
- Ғылым мен техниканы дамыту, жаңа технологияларды енгізу, мәдениетті, білім беруді, денсаулық сақтауды, туризм мен спортты дамыту жөніндегі мемл. саясатты айқындап, іске асыру;
- Табиғат қорлары мен қоршаған табиғи ортаны оңтайлы пайдалану және қорғау шараларын әзірлеп, жүзеге асыру;
- Құқықтық реформалардың жүзеге асырылуын қамтамасыз ету;
- Азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау және заңдылық пен құқықтық тәртіпті сақтау, ҚР-ның қауіпсіздігі мен қорғаныс қабілетін, аумақтық тұтастығын сақтау және қорғау, ҚР-ның мемлекеттік шекарасын күзету шараларын әзірлеп, іске асыру;
- Келіссөздер жүргізу және үкіметаралық келісімдерге қол қою туралы шешімдер қабылдау;
- ҚР-ның шет мемлекеттермен, халықаралық және аймақтық ұйымдармен қарым-қатынасты дамытуын қамтамасыз ету;
- Сыртқы экономикалық саясатты іске асыру шараларын әзірлеу;
- Сыртқы сауданы дамыту шараларын қолдану;
- Халықаралық қаржы ұйымдарымен ынтымақтастық пен өзара іс-қимылды жүзеге асыру;
- Конституциямен, заңдармен және президент актілерімен жүктелген өзге де қызметтерді орындау.

Үкімет өзінің бүкіл қызметінде конституцияда және үкімет туралы конституциялық заңда белгіленген нысандарда Республика Президентінің алдында жауапты.

ҚР-ның Премьер-Министрі үкімет қызметін ұйымдастырып, оған басшылық етеді, оның жұмысы үшін жауап береді, Президентке Үкімет қызметінің негізгі бағыттары жөнінде баяндайды, қаулылар шығарады. Үкімет мүшелері өз құзыреті шегінде дербес шешімдер қабылдайды. Олар өздеріне бағынышты мемлекеттік органдардың жұмысы немесе тапсырылған жұмыс аясы үшін Премьер-Министрдің алдында жауап береді. Парламенттің әрбір палатасы үкімет мүшелерінің қызметтері жөніндегі есептерін тыңдауға хақылы. Үкімет мүшесі заңдарды орындамаған жағдайда депутаттар оны қызметтен босату жөнінде Президентке мәлімдей алады. Үкімет ҚР Конституциясы, заңдары, ҚР Президентінің нормативтік жарлықтары негізінде және солардың орындалуы үшін өз құзыреті шегінде бүкіл мемлекеттік аумағында міндетті күші бар Үкімет қаулылары мен Премьер-Министрдің өкімдерін шығарады, олардың іске асырылуын қамтамасыз етеді. Бұл қаулылар мен өкімдер Конституцияға, заңдарға, Республика Президентінің актілеріне қайшы келмеуге тиіс. [2].

Жаңадан құрылған Үкімет өз қызметінің бағдарламасын жасап, бұл туралы Парламентке баяндама ұсынады. Егер Парламент Үкіметтің бағдарламасын қабылдаса, Үкімет екі ай ішінде бағдарламаны қайтадан ұсынады. Егер Парламент депутаттарының жалпы санының 2/3-сінің дауыс беруімен бағдарлама тағы да қабылданбаса, онда бұл Үкіметке сенімсіздік вотумын білдіреді. Үкімет заңдық ұсыныстар енгізуге хақылы. Ол заң жобаларының жоспарын құрып, соған сәйкес парламент мәжілісіне заң жобаларын ұсынады. Заң жобаларын дайындауға олардың сапасы үшін жауапты болатын министрліктер, мемлекеттік комитеттер, агенттіктер, бірінші басшылар қатысады. Қазақстан Республикасының Үкіметі Президенттің өкілеттік мерзімі шегінде қызмет етеді және жаңадан сайланып, қызметке кіріскен ҚР Президентіне үкімет мүшелері жазбаша қол қойған өтініш беру арқылы өз өкілеттігін доғарады.

ҚР-ның Конституциясында (70-бап) және ҚР-ның Үкіметі туралы конституц. заңда республика Үкіметінің, оның мүшелерінің тиісті өкілетті мерзімінен бұрын орындарынан түсу себептері мен тәртіптері қаралған. Егер Үкімет, оның кез келген мүшесі өздеріне жүктелген міндеттерді одан әрі орындау мүмкін емес деп санайтын болса, онда олар республика Президентіне өз орнынан түсуі туралы мәлімдеуге хақылы. Конституцияда (53-бап, 7-тармақ, 61-бап, 7-тармақ) көзделген жағдайларда Парламент Үкіметке сенімсіздік білдіретін болса, Үкімет өзінің орнынан түсуі туралы ҚР Президентіне мәлімдейді. Орнынан түсуді қабылдау немесе қабылдамау туралы мәселені ҚР Президенті он күн мерзімде қарайды. Орнынан түсуді қабылдау Үкіметтің не оның тиісті мүшесінің өкілеттігі тоқтатылды дегенді білдіреді. Премьер-Министрдің орнынан түсуін Президенттің қабылдауы немесе оны қызметінен босатуы бүкіл Үкіметтің өкілеттігі тоқтатылғанын білдіреді. Сондай-ақ, президент өз бастамасымен де Үкіметтің өкілеттігін тоқтату туралы шешім қабылдауға және оның кез келген мүшесін қызметтен босатуға хақылы. Үкімет жүргізіп отырған саясатпен келіспейтін және оны жүргізбей отырған үкімет мүшелері атқарып отырған қызметінен босатылуға тиіс.

Құрылымы

Министрліктің және өзге де орталық атқарушы органдардың басшылары болып табылатын үкімет мүшелері: тиісті мемлекеттік органдарға басшылықты жүзеге асырады; өз құзыреті шегінде дербес шешімдер қабылдайды; ҚР Премьер-Министрінің алдында өздеріне жүктелген бағынышты мемлекеттік органдардың жұмысы үшін, сондай-ақ, тиісті мемлекеттік органдардың қарауына жататын мемлекеттік басқару аясындағы істің жайы үшін дербес жауап береді; ҚР заңдарының, ҚР Президенті мен Үкіметі актілерінің орындалуын қамтамасыз етеді. Министр ҚР Конституциясында көзделген ретте (37-бап, 6-тармақ) өз қызметінің мәселелері жөнінде парламент палаталарына есеп береді.

Үкімет құрамына кіретін орталық (республикалық) атқарушы органдарды қызметінің сипатына қарай салалық құзыретті органдарға, салааралық құзыретті органдарға, бақылау және қадағалау органдарына, мемлекеттің арнайы немесе ерекше атқарымдарын іске асыратын мамандандырылған мемлекеттік органдарға бөлуге болады.

Үкімет реформасы

6 тамыз 2014 жылы Үкіметтің экономика және әлеуметтік саланың өзекті мәселелеріне арналған кеңейтілген отырысы өтті. Отырыс қорытындысы бойынша ҚР Үкіметінің жаңа құрылымы таныстырылды. Нәтижесінде бірнеше министрліктер таратылып, жаңа министрліктер пайда болды.

Қолданған әдебиет тізімі:

1. Саяси түсіндірме сөздік. – Алматы, 2007. ISBN 9965-32-491-3
2. Жоғарыға көтеріліңіз Орысша-қазақша заңдық түсіндірме сөздік-анықтамалық. - Алматы: «Жеті жарғы» баспасы, 2008 жыл. ISBN 9965-11-274-6

Диярова Г. гр.Ю-14, КЭУК,

науч. рук.: Копбулов Р.А. ст.преподаватель КЭУК

ОСОБЕННОСТИ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА НАРУШЕНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Гражданско-правовая ответственность в сфере взаимодействия общества и природы заключается главным образом в возложении на правонарушителя обязанности возместить потерпевшей стороне

имущественный или моральный вред, причиненный в результате нарушения правовых экологических требований.

Особенностью гражданско-правовой ответственности является то, что она может возлагаться на правонарушителя наряду с применением мер дисциплинарного, административного и уголовного воздействия, т.е. совокупно. Специфической целью данного вида ответственности является компенсация причиненного экологическим правонарушением вреда [1, с. 376].

Гражданско-правовая ответственность – это система мер имущественного характера, принудительно применяемых к нарушителям гражданских прав и обязанностей с целью восстановить положение, существовавшее до правонарушения. Система мер гражданско-правовой ответственности включает два вида возмещения убытков (компенсация морального вреда) и санкции. По признаку основания применения тех или иных мер гражданско-правовую ответственность подразделяют на договорную (за причинение вреда) и деликтную (неосновательное обогащение) [2, с. 199].

Различия между договорной и деликтной ответственностью обуславливаются социально-экономическими факторами. Деликтная ответственность направлена на обеспечение прочности существующих отношений, создание экономического равновесия в случае их нарушения. Договорная ответственность предназначена для обеспечения реализации народнохозяйственных планов, стимулирования нормального хода обмена.

В гражданско-правовой ответственности противоправным является деяние, нарушающее императивные нормы гражданского права либо противоречащее общим началам и смыслу гражданского законодательства и нарушающее права и охраняемые законом интересы третьего лица. Например, в экологической сфере гражданско-правовая ответственность выражается в основном в возложении на правонарушителя обязанности возместить потерпевшей стороне имущественный или моральный вред, понесенный в результате нарушения правовых экологических требований.

Одним из видов гражданско-правовой ответственности является субсидиарная ответственность, предполагающая дополнительную ответственность лиц, которые наряду с нарушением, в частности экологических правовых норм, отвечают за причинение вреда окружающей среде или неосновательное обогащение природными ресурсами в случаях, предусмотренных законом или договором.

Возмещение экологического вреда производится добровольно либо по решению суда по утвержденным таксам и методикам исчисления размера вреда, а при их отсутствии – по фактическим затратам на восстановление нарушенного состояния окружающей природной среды с учетом понесенных убытков.

Гражданский кодекс РК предусматривает два способа возмещения вреда – в натуре (реальный) и в денежном выражении.

Возмещение экологического вреда в натуре осуществляется крайне редко и иногда требует длительного времени (например, восстановление леса путем посадки древесных культур).

Выделяют следующие натуральные формы возмещения экологического вреда:

- восстановление эквивалента утраченного количества и качества природного ресурса;
- предоставление равноценного природного ресурса взамен утраченного или выведенного из хозяйственного оборота;
- восстановление природного ресурса до исходного состояния на момент нанесения вреда;
- выделение заменяющих объектов, материалов, технологических процессов, оборудования и т. п.;
- строительство за счет виновной стороны и передача потерпевшей стороне сооружений и объектов по воспроизводству и восстановлению утраченного.

Вопросы возмещения ущерба, нанесенного окружающей природной среде исходят из института «возмещения вреда» гражданского права и регулирования по общим основаниям Гражданского кодекса РК, согласно статье 917, в котором сказано, что лицо, ответственное за вред, обязано возместить причиненные убытки [3, ст. 917]. В соответствии со статьей 321 ЭК РК лица, совершившие экологические правонарушения, обязаны возместить причиненный ими ущерб в соответствии с Экологическим Кодексом и иными законодательными актами Республики Казахстан.

Возмещению подлежит ущерб, причиненный окружающей среде, здоровью граждан, имуществу физических и юридических лиц, государству вследствие:

- уничтожения и повреждения природных ресурсов; самовольного и нерационального использования природных ресурсов;
- самовольного загрязнения окружающей среды, в том числе аварийных, несогласованных залповых выбросов и сбросов, размещения отходов производства и потребления;
- сверхнормативного загрязнения окружающей среды.

В результате нарушения законодательства об охране природы и рациональном использовании природных ресурсов, экологического дисбаланса окружающей среды, в практике Республики Казахстан все больше стало скрываться случаев ухудшения здоровья граждан. Ущерб, нанесенный здоровью людей, зачастую бывает необратимым. В связи с чем, в ст. 321 ЭК РК предусмотрено – возмещение вреда здоровью физических лиц, ущерба имуществу физических и юридических лиц, государства лицами, совершившими экологические правонарушения, производится добровольно или по решению суда в соответствии с

законодательством Республики Казахстан. Вред подлежит возмещению в полном объеме с учетом степени потери трудоспособности потерпевшего, затрат на его лечение и восстановление здоровья, затрат по уходу за больным, иных расходов и потерь. Определение тяжести вреда здоровью производится на основании заключения соответствующих медицинских комиссий (экспертиз).

Не трудно заметить, что здесь пересекаются нормы экологического, трудового и гражданского права [4, с. 389].

Моральный вред, причиненный в результате нарушения законодательства об охране окружающей среды, подлежит возмещению в порядке, установленном ГК РК.

Возмещение ущерба, причиненного окружающей среде вследствие нарушения экологического законодательства Республики Казахстан, производится добровольно или по решению суда на основании экономической оценки ущерба, порядок проведения которой определяется в соответствии с Экологическим Кодексом.

Возмещение вреда в денежном выражении имеет свои особенности, которые вытекают из специфики природных объектов, которым причинен вред. Так как природные объекты произошли естественным путем и не имеют стоимости, то экологический вред, причиненный им, является невозможным на основе денежного эквивалента. Например, невозможно при помощи денег восстановить полностью уничтоженные виды животных и растений. Денежные суммы идут лишь на проведение мероприятий по восстановлению качества окружающей природной среды, очистке вод от загрязнения, засорения, лесовосстановительные работы и т. д.

Иногда размер причиненного вреда исчисляется в смешанном порядке, т.е. используется комбинация способов.

Таксы, представляют собой условные единицы оценки ущерба с учетом затрат, понесенных на содержание хозяйства (лесного, рыбного, охотничьего), а также с учетом необходимости наказания виновного. Такса состоит как бы из двух частей: одна имеет целью возмещение затрат, другая – наказание виновного [1, с. 380].

27 февраля 2015 года принят Приказ и. о. Министра сельского хозяйства Республики Казахстан № 18-03/158 «Об утверждении размеров возмещения вреда, причиненного нарушением законодательства Республики Казахстан» об охране, воспроизводстве и использовании животного мира [20]. Таксы определены на наземных млекопитающих, птиц, пресмыкающихся, земноводных, насекомых, паукообразных, рыб, морских млекопитающих и водных беспозвоночных.

Приказом Министра по инвестициям и развитию Республики Казахстан от 27 февраля 2015 года № 207 были утверждены Правила определения размера ущерба, причиненного вследствие нарушения требований в области рационального использования недр [5].

Постановлением Правительства Республики Казахстан от 31 мая 2007 г. утверждены «Базовые ставки для исчисления размеров вреда, причиненного нарушением лесного законодательства РК» [6].

В Земельном кодексе РК в ст.ст. 105, 106, 131, 165, 166 определен Порядок возмещения убытков причиненных собственнику или землепользователю, где установлено, что:

Убытки собственнику или землепользователю возмещаются за счет их причинителя.

Убытки, причиненные собственнику или землепользователю в результате издания несоответствующего законодательству акта органа государственной власти, иного государственного органа, а также действиями (бездействиями) должностных лиц этих органов, подлежат возмещению Республикой Казахстан или соответственно административно-территориальной единицей.

При определении размера компенсации в нее включаются:

- рыночная стоимость земельного участка или права землепользования;
- рыночная стоимость находящегося на участке недвижимого имущества, включая фруктовые деревья и многолетние насаждения;
- стоимость затрат, связанных с освоением земельного участка, его эксплуатацией, проведением защитных мероприятий, повышением плодородия почвы и других затрат с учетом их инфляции;
- все убытки, причиненные собственнику или землепользователю изъятием земельного участка, включая убытки, которые они несут в связи с досрочным прекращением своих обязательств перед третьими лицами;
- упущенная выгода [7, ст. 166].

Определение убытков, причиненных собственникам или землепользователям при изъятии земельного участка, а также размер их компенсации устанавливаются соглашением сторон.

Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 25 ноября 2016 года № 8 «О некоторых вопросах применения судами экологического законодательства Республики Казахстан по гражданским делам» указал, что при рассмотрении гражданских дел, связанных с нарушением законодательства об охране окружающей среды, судам следует в обязательном порядке выяснять обстоятельства, свидетельствующие о наступлении вредных последствий, а также принимать меры к установлению причинителя вреда, наличия вины и причинной связи [8].

При невозможности установления причинителя вреда суды должны возлагать ответственность на собственника природного ресурса или иного титульного владельца, на которого в соответствии с действующим законодательством возложена обязанность по его охране (пункт 1 ст. 917 ГК РК).

Установление причинной связи между совершенным деянием и наступившими вредными последствиями предполагает выяснение вопроса о том, не вызваны ли такие последствия иными факторами, в том числе естественно-природными, не наступили ли они вне зависимости от совершенного правонарушения, а также в какой степени естественно-природные факторы повлияли на характер и объем наступивших вредных последствий.

По общему правилу, вина является необходимым основанием привлечения к имущественной ответственности за причинение вреда окружающей среде, при этом в силу пункта 2 статьи 917 ГК РК истец освобождается от обязанности доказывания вины причинителя вреда.

Вместе с тем, судам следует иметь в виду, что в отдельных случаях допускается возложение ответственности за вред, причиненный окружающей среде, независимо от наличия или отсутствия вины причинителя.

Обращается внимание судов на то, что в соответствии со статьей 932 ГК при совместном причинении вреда окружающей среде несколькими лицами на последних возлагается солидарная ответственность.

Вместе с тем, в указанных случаях суд вправе по заявлению истца возложить на виновных лиц долевую ответственность, если такой порядок взыскания соответствует интересам охраны окружающей среды, обеспечивает эффективное и в конечном счете полное возмещение причиненного вреда (пункт 2 статьи 932 ГК РК).

Суд, возлагая на виновных лиц долевую ответственность, должен исходить из степени вины каждого из них. При невозможности определить степень вины каждого причинителя, размер ответственности устанавливается исходя из равенства долей [4, с. 398].

Также нужно учитывать, что при совершении экологического правонарушения несколькими лицами, возложение солидарной либо долевой ответственности за причиненный вред допускается лишь по тем эпизодам, по которым установлено совместное участие указанных лиц.

При определении размера имущественной ответственности за нарушение законодательства об охране окружающей среды суд вправе принять во внимание имущественное положение причинителя и уменьшить размер возмещения вреда, за исключением случаев, когда вред причинен юридическим лицом либо умышленными действиями физического лица (пункт 5 статьи 935 ГК РК).

Как уже отмечалось, вред, нанесенный природной среде, подразделяется на экономический и экологический. И именно по нормам гражданского права и происходит возмещение экономического вреда, который поддается материальному исчислению.

Имущественный характер экономических рычагов, применяемых при регулировании вопроса природопользования, придает им гражданско-правовой оттенок. Особенно это можно проследить на примере установления системы платежей за специальное природопользование. Основные положения платы за природопользование определены Кодексом РК «О Налогах и других обязательных платежах в бюджет».

Общей основой платежей является понимание их в качестве компенсационной формы за пользование природными ресурсами.

Для проблематики гражданско-правовой ответственности ближе по содержанию платежи за выбросы и сбросы загрязняющих веществ в окружающую природную среду. Сам закон характеризует их в качестве формы компенсации ущерба, наносимого загрязнением окружающей природной среды. А содержанием, следовательно, является имущественный интерес потерпевшего, то есть природы. С другой стороны, понятие экологических платежей отличается от гражданско-правовой обязанности возмещения ущерба. Так, в случаях превышения лимитов выбросов и сбросов загрязняющих веществ и размещение отходов производства, нормативы платежей определяются в конкретном размере. И здесь, на сегодняшний момент наиболее урегулированным законодательно является институт платы за пользование природными ресурсами, которые производятся в форме обязательных платежей за природопользование.

Кодекс РК «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» от 10 декабря 2008 г. закрепил экономические методы, направленные на улучшение использования и охраны объектов природы [9]. Он определил принципы налогообложения, ставки налогообложения, установил порядок взимания и использования платежей.

Установление в Гражданском кодексе РК норм, регламентирующих ответственность за вред, причиненный государственными органами, органами местного самоуправления, их должностными лицами подчеркивает усиление восстановительной функции гражданско-правовой ответственности, что

способствует не только восстановлению прав на благоприятную окружающую среду, но и претворению в жизнь принципа взаимной ответственности.

Таким образом, проблема возмещения ущерба, нанесенного природной среде, решается на сегодняшний день в нескольких направлениях. Здесь и общий подход к этому вопросу с позиции гражданско-правовой ответственности, но вместе с тем, мы видим и применение новых методов, когда содержание имущественного интереса обличается в форму экологического норматива.

Список использованной литературы:

1. Бринчук М. М. Экологическое право (право окружающей среды) : учебник для высших юридических учебных заведений / М. М. Бринчук. – М.: Юристъ, 2003. – 670 с.
2. Экологическое право : учебник / под ред. В. В. Гучкова. – М. : Юнити-Дана, 2000. – 415 с.
3. Гражданский кодекс Республики Казахстан. Общая часть от 27 декабря 1994 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 27.02.2017 г.) // <http://online.zakon.kz/>.
4. Культелеев С. Т. Экологическое право Республики Казахстан. Общая часть : учебное пособие / С. Т. Культелеев. – Алматы : Нурпресс, 2013. – 432 с.
5. Об утверждении Правил определения размера ущерба, причиненного вследствие нарушения требований в области рационального использования недр : Приказ Министра по инвестициям и развитию Республики Казахстан от 27 февраля 2015 года № 207 // <http://adilet.zan.kz/>.
6. Об утверждении базовых ставок для исчисления размеров вреда, причиненного нарушением лесного законодательства Республики Казахстан: Постановление Правительства Республики Казахстан от 31.05.2007 № 441 // <http://adilet.zan.kz/>.
7. Земельный кодекс Республики Казахстан от 20 июня 2003 года № 442-II (с изменениями и дополнениями по состоянию на 27.02.2017 г.) // <http://online.zakon.kz/>
8. О некоторых вопросах применения судами экологического законодательства Республики Казахстан по гражданским делам : Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 25 ноября 2016 года № 8 // <http://online.zakon.kz/>.
9. О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс) : Кодекс Республики Казахстан от 10 декабря 2008 года № 99-IV (с изменениями и дополнениями по состоянию на 27.02.2017 г.) // <http://online.zakon.kz/>.

Дюсекина У., Ю-23с/к тобы, ҚЭУК

ғылыми жетекшісі: **Амантай А.,** аға оқытушы

МӘСЕЛЕНІ ШЕШУДІҢ БІР ЖОЛЫ - САҚТАНДЫРУДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ

Еліміз тәуелсіздік алғаннан бері біршама істер қолға алынып олардың қарқындылығын арттыру мақсатында тың әрекеттер жасалуда. Солардың бірі ретінде міндетті сақтандыру қызметі мемлекетіміздің өзекті мәселелердің біріне айналуы тиіс. Өйткені еліміздегі әлеуметтік-экономикалық жағдайдың тиімді қалыптасуына сақтандырудың әсері зор. Сақтандыру саласының еліміздің экономикалық нарығында нақты қызмет етуі азаматтарымызды материалдық шығыстарға ұшыраудан алдын алып, экономикалық пайда алуға кепілдік береді. Адамдардың өмірі түрлі қиын материалдық жағдайларға толы.

Бұл тұрғыда Қазақстанда жүргізіліп жатқан құқықтық реформалардың бағыты сақтандыру мәселелерін тиімді, әрі заңдық тұрғыдан нақты шешуді көздейді. 2014 жылғы 17 қаңтарда Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына «Қазақстан жолы – 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Жолдауында елдегі міндетті сақтандыру нарығын жетілдіру, оның ішінде міндетті медициналық сақтандыру туралы былай деген болатын: «Денсаулық сақтау саласындағы басты басымдық – алғашқы медициналық-санитарлық көмекті дамыту. Міндетті медициналық сақтандыру енгізу мәселесін зерттеген жөн. Мемлекеттің, жұмыс берушілердің және қызметкердің денсаулық үшін ортақ жауапкершілігі – медициналық қызметтің барлық жүйесінің басты қағидаты. Спортпен шұғылдану, дұрыс тамақтана білу, жүйелі профилактикалық тексерілу – аурудың алдын алудың негізі» [1]. Осыған байланысты міндетті сақтандырудың түрлеріне қойылатын талаптар мен ережелер нақтылана түспек.

Елімізде міндетті сақтандыру түрлерін реттейтін заңдар бар, бірақ әліде болсын олқылықтар орын алуда. Мұның себебі, халықтың сақтандыру нарығын түсінуде міндетті сақтандыруды мемлекеттік реттеуді мемлекеттік басқарумен шатастырып алуында болып отыр. Оның өзінің тарихи себептерін сонау Кеңес үкіметінің құзыретіне жатқызамыз. Бұл туралы тәуелсіздік алғанмызға біраз жылдың жүзі болсада, сақтандыру нарығының өзі толықтай, қарқынды жүзеге асып кетпегенінен көруге болады. Сол үшін сақтандыруды құқықтық реттеу жағын қайта қарау маңызды мәнге ие.

Сақтандыру қызметімен байланысты қатынастар 2000 жылғы 18 желтоқсанда қабылданған «Сақтандыру қызметі туралы» [2] заңымен реттелінсе, ал, сақтандыру шартымен және сақтандырумен байланысты даулы мәселелер Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексімен реттелінеді [3].

Сақтандыру азаматтар мен заңды тұлғалардың мүліктік мүдделерін қорғау, яғни, оны ақшалай негізде жүзеге асырады, айналып келгенде материалдық қатынастар пайда болады. Азаматтар мен заңды тұлғалардың мүліктік мүддесінің қорғалуын үш аспектіні көрсетеді. Біріншіден, заңдық аспекті ретінде сақтандырушының мүліктік мүдделерін және сақтанушының сақтандырылған мүліктік мүдделерін заңмен

қорғауды қамтамасыз етеді. Егер сақтандырушы сақтанушының мүліктік мүдделерін сақтандырған кезде құқықбұзушылыққа жол беретін болса, жауапкершілікке тартылады. Сондай-ақ, заңмен реттелетін міндетті сақтандырудың түрлерінде мүліктік мүддесі бар қатысушы азаматтардың құқығын қорғауға кепілдік береді. Ал сақтандырушыға көрсетілетін заңи көмек сақтандырушының қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз ету бойынша талап етіліп отырады. Кейде сақтандыру «заңмен бекітіліп» қойған десекте, олқылықтар орын алып жатады. Оны халықтың заң жүзінде сақтандырудың кейбір түрлерімен қатынасқа түсе отырып, артынан сақтандыру оқиғасы болған кезде сақтандыру төлемдерін ала алмай «заңды түрде» өздері кінәлі болып жататын жағдайлар кездеседі. Сондай-ақ, заңды түсінбеу, білмеу, қажет етпеу сияқты әрекеттерінен көруге болады.

Екіншіден, материалдық аспекті ретінде, сақтанушы азаматтарға, сақтандырылған адамға, пайда алушыға өздерінің шығындарын өтеп алуға үлкен мүмкіндік жасайды. Себебі, сақтандыру оқиғасы болған кезде, сақтандырушымен жасалған келісімшартқа сай сақтанушы мүліктік мүддесіне өзінің төлемақысын ала алады. Сақтандырушы тарапынан емес, жасалған шартқа негізделген материалдық көмек болады. Сақтанушыны материалдық жағынан қамтамасыз етеді. Осы жерде айта кететін жайт, материалдық көмек тек сақтанушыны қамтып қана қоймайды, сондай-ақ сақтандырушыныда қамтиды. Неге дегенде, сақтандырушы сақтанушымен сақтандыру келісімшартын жасағаны үшін, сақтандыру сыйақысын алады. Бұлда сақтандырушыға келетін пайда немесе материалдық көмек деуге болады. Сондықтан материалдық көмек екі жаққада тиімді әдіс. Алайда, барлық жағдайда, осы материалдық жағдайдан даулар көп туындайтынында ескере кеткен жөн. Себебі сақтанушыда, сақтандырушыда өз пайдаларын ойлады. Бірақ сақтанушы көбінесе қарапайым халықтың ішінен болатындықтан, ал сақтандырушы – ұйым ретінде арнайы мамандармен қамтамасыз етілгендіктен сақтанушыны «заңды түрде» алдап кетіп жататын жағдайлар кездеседі.

Үшіншіден, сақтандыру қатынастарын жүзеге асыру психологиялық жағынан өте жағымды болып келеді. Себебі, адам сақтандырған мүліктік мүддесі үшін әрқашанда жақсы ойда жүреді. Егер мүлкіне немесе өзіне зиян келген жағдайда оның сақтандырылып, мүліктік жағынан қорғалып тұрғаны оған үлкен көтермелеу жағдайын туғызады. Мәселен, егер адам сақтандырылуға тиісті жағдайлардан сақтандырылмаса, онда оқыс оқиғадан келген шығындардың орынын өзі толықтыру керек болады. Ол өз кезегінде оған ауыр психологиялық соққы болуы мүмкін. Сондықтан мүліктік мүддесі сақтандырылған болса, мүліктік мүддесі жағынан шығынын өтеп беретін сақтандыру ұйымының бар болуы оған жақсы ойлап жүруге көп көмек береді.

Өзінің мағынасында сақтандыруға жататын, оның материалды аспектіде сақтандыру қорғанышының белгілеуі мен құралы болып сақтанушы тұлғаның немесе басқа сақтанған тұлғаның мүліктік жағдайы табылады. Сонымен қатар, сақтандырушының мүліктік жағдайын материалды қамтамасыздандыру рөлін атқаруға арналған сақтандыру немесе басқа да төлемдері атқарады.

Жеке сақтандырудың тәуекелдік түрінде материалды қамтамасыздандыру мүмкіндік бойынша сақтандырудың жағымсыз жағдайының нәтижесін жеңілдету үшін құрылады. Мысалы, иемденуге арналған қаражат, жұмыс қабілеттілігі төмендегендегі табыстың төмендеуі, қамқоршының қайтыс болуы және т.б. Осы сақтандыру түріндегі сақтандыру төлемі өндіріп алу сипатын иеленеді.

Ескере кететін жайт, заңдық және психологиялық аспектілер материалдық аспектісіз-ақ пайда бола береді. Сақтандыруды жүзеге асыру кезінде сақтандыру төлемі болмауы да мүмкін, себебі ол сақтандыру жағдайының болу, болмауына тәуелді. Осылайша, сақтандырушы сақтандыру қатынасына түскенде сақтандыру жағдайы әсерінен келген залалды жоюға көмектесетін, сақтандыру төлемін жүзеге асыруға қызмет етеді.

Заңдық және психологиялық аспектілерде сақтандырушы сақтандырудан алған материалды емес игілікті көрсетеді. Бұл игілік өзінің құндылығын және өзінің тұтыну құнын көрсетеді. Сақтандырудың материалды аспектісі, сақтандырумен қарастырылған сақтандыру және басқа да төлемдер сияқты материалды игілік түрінде көрсетіледі.

Бізде халық сақтандыру жүйесінің пайдасы туралы әлі де толық білмейді. Шетелде – сақтандыру дегеніміз тұтастай мәдениет. Яғни, жоғары жалақы алатын адамдар өздерінің алдағы өмірін лайықты табыспен қамтамасыз еткілері келеді, сондықтан да сақтандыру компанияларына шарт жасасу үшін ерікті түрде жүгінеді. Зейнеткерлікке шыққаннан кейін шарт бойынша аударған қаржысымен өзін қаншалықты қамтамасыз етсе, сонша зейнетақы алатын болады. Демек, азамат бұған өзіне лайықты өмірді қамтамасыз ету үшін барады. Әрине, сақтандыру мәдениетін дамыту шарттарының бірі – ол азаматтардың табысын арттыру арқылы халықтың өмір сүру деңгейін көтеру. Жалпы алғанда бір адамның болашағын инвестициялау мәдениеті мен өмір сүру деңгейі бойынша тұтастай мемлекеттің даму деңгейін айқындауға болады.

Сақтандыру қатынастарының тұрақты дамуына кедергі келтіріп отырған бірнеше мәселені келтіре кетсек. Біріншіден, көпсалалы сақтандыру қатынастарына түсетін кезде еліміздің сақтандыру нарығынан оңай шығып кете алатындай сақтандыру ұйымдарының қаржылық тұрақтылығының жетіспеуі.

Екіншіден, сақтандырушылық қатынастарда көптеген шаруашылық субъектілердің болуы, сақтандырудың мүддесін қорғау кезінде мамандандырылған тиімді қызметтерді көрсетудің жоқтығы.

Үшіншіден, ұлттық сақтандыру ұйымдары қызметінің барысында жаңа бағыттарды дамытудың тұралап қалуы. Олардың бұрынғы ескі, қайталанатын жоспармен жұмыс жасап жатуы.

Сақтандыруға қатысты заңнаманың олқылық жақтары жоқ емес. Ал шындығында, сақтандыру қызметінің басты түйткілі халықтың қалай сақтануды білмеуінен емес, сақтануға мүмкіндік беретін табысының аз болуынан туындап отырған жоқ па екен?! Сондықтан шетелдерде бұл қызмет жүйесінің жоғары деңгейде дамуын зерттеп, талдаған дұрыс. Оларда сақтанудың мәдениеті жоғары дейді мамандар. Шетелдерде кез-келген азамат өзінің ертеңгі өмірін қамтамасыз етуді, болуы мүмкін қиын жағдайда тал қармап қалмауды – басты қажеттіліктердің бірі деп санайды. Сол үшін де сақтандыру компанияларын өздері іздеп барып, олармен міндетті түрде шарт жасасады екен. Ал бізде, сақтандыру шартын көбінесе сақтандырудың заңмен көзделген міндетті түрлерімен ғана жасалатыны белгілі. Тек ерікті сақтандыруды санаулы адамдар жасайды. Бүгінде күтпеген жерден еліміздің біраз аймақтарының (Қарағанды, Павлодар т.б.) қыстан шыға бере тап болған үйлерді су басу апаты мәселесі басты орында. Егер осындай жағдайларда материалдық мүліктік мүдделерді қорғау, шығынның орынын толтыру мақсатында алдын ала сақтандырылып қойған кезде көптеген жеңілдіктер орын алушы еді. Тіптен мемлекеттің өзі жауапкершіліктен құтылуға себеп болуы мүмкін. Мұны дамыған елдер тәжірибесінен кездестіруге болады. Сондықтан үйлерді сақтандыруды әрине, заңмен міндетті етіп енгізу қиындық тудыратын жағдай. Себебі жоғарыда айтқандай халқымыздың материалдық жағдайы көтермейді. Осындай мәселеден құтылу үшін мемлекет болып ат салысып, көмектесе қалай болар еді деген ұсыныс бар. Мысалы, біздің елде «өсімдік шаруашылығындағы міндетті сақтандыру туралы» [4] заң бар. Осы заңның негізінде ауылшаруашылығындағы кәсіпкерлер ауыл шаруашылығы дақылдарын (дәнді, майлы дақылдар, қант қызылшасы, мақта) өңдеу процесінде алынған өнімдерін сақтандырып қоюға міндетті.

Міндетті сақтандырудың бұл түрінің ерекшелігі сол оны мемлекеттік қолдаудың болуында. Яғни, міндетті сақтандырудың бұл түріне мемлекеттік қолдаудың болуы осы салаға бюджет қаражатын бөлуден көрінеді. Мәселен, «Өсімдік шаруашылығындағы міндетті сақтандыруды қолдау үшін бөлінетін ақшаны пайдалану қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2006 жылғы 29 қарашадағы №1133 Қаулысында (өзгерістер мен толықтырулар 1.11.2013 №1195) былай делінген «Өсімдік шаруашылығындағы міндетті сақтандыруды қолдау үшін бөлінетін бюджет қаражаты және уақытша бос ақшаны Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкіндегі депозиттерге және мемлекеттік бағалы қағаздарға орналастырудан түскен кірістер есептелетін Ұлттық Банктегі шоттағы ақша пайдаланылады» [5]. Міне осы сияқты, тек қана мемлекетке пайда келтіретін кәсіп түрлерін ғана мемлекеттің қолдауына ие болмай, сондай-ақ, қарпайым халықтың жағдайында ескеріп, олардың мүліктік мүдделерін сақтандыруға мемлекеттен қолдау болып, көмек қаржы бөлінсе. Сонда ғана ауырып ем іздегенше, ауырмай тұрып ауырмаудың жолын тапқан болар едік.

Қоғамдағы әрбір адамның өзінің өміріне қауіп төндіретін және ол ондай жағдайды жалғыз өзі түзете алмайтын жағдайлар да болатынын атап өткен жөн. Осыған байланысты сақтандыру нарықтық экономика жағдайында жұмыс істейтін халықты әлеуметтік қатерден әлеуметтік қорғау нысандарын айқындайды.

Міне осындай мәселелер төңірегінде оларды төмендегідей шешу жолдарын ұсынылды:

- сақтандыру нарығының тұрақты түрде сенімді дамуы, олардың өз функцияларын жоғары дәрежеде атқаруы өздігінен орындалмайды, көпшілік жағдайда, нәтижелі сақтандыру саясатын жүргізуге және тиімді мемлекеттік реттеуге байланысты дамиды, сол үшін тиімді мемлекеттік сақтандыру саясаты болу керек;
- сақтандыру саласында шараларды іске асыру арқылы, тұтастай алғанда қоғамдағы өмір сүрудің сапасын жоғары деңгейге көтеру;
- сақтандыру қызметіне жүгінуді халықтың болашақтағы өмір сүруіне, қызметіне, табиғи апаттар мен техногендік қолайсыз жағдайлардан өзіне сенімді болуына әсер ететінін жарнамалау;
- сақтандыру ұйымдарының қызметіне қашықтықтан интернет арқылы қадағалауды жүзеге асыру;
- сақтандыруды құқықтық реттеуге қатысты көптеген елдердің тәжірибелері зерттеп, оларды Қазақстан жағдайында қолдану;
- сақтандырудың міндетті түрлерін жүзеге асырғанда оларға қажылай көмектесу тетіктерін қарастыру;

Қазіргі таңда мемлекетіміздің сақтандыру саласындағы мәселелерді дамытудың маңыздылығы зор. Себебі дамыған мемлекеттердің басым көпшілігінде сақтандыру нарығы экономиканы, халықтың әлеуметтік жағдайын көтеруде негізгі ролді атқарады. Сондықтан өзіміздің ұлттық сақтандыруды толық қалыптастыру басты орында. Пайдасы зор салаларды қалыпты етіп алу, халық үшін, еліміздің экономикасы үшін мәні үлкен. Халықтың басым көпшілігі қандай да бір мәселе туындай қалса қаражат жағынан жетіспей шырылдап жүреді. Сол үшін қаражаттарды тиімді, әрі пайдаға орай қолдануға мүмкіндік тудыратын сақтандыру қатынастарын дамытуға қызмет еткен дұрыс. Сақтандыруды қолға алу ел ішіндегі халықтардың белсенділігін, тұрақты экономика базисінің дамуына әсері болмақ, сондай-ақ, сақтандыру саласыны жетілдіру ел халықының алдағы өмірінің жақсаруына, табиғаттың қолайсыз жағдайы мен әртүрлі техникалық жағымсыз оқиғалардан адамдардың қаражатты жұмсау жағынан пайдасы мол болмақ.

Қорыта айтқанда сақтандыруды жетілдіру және құқықтық тұрғыдан реттеу оның болашағының бар екенін және адамдар арасында сенім тудыратын және сақтандыру қатынастарын тиімді реттеудегі маңызы зор.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан жолы – 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына Жолдауы 2014 жыл 17 қаңтар.
2. «Сақтандыру қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 18 желтоқсандағы №126 Заңы (соңғы өзгерістер мен толықтырулар 28.11.2014 № 257-V)
3. Азаматтық кодекс ерекше бөлім 1999 жылғы 1 шілдедегі №409 Кодексі (соңғы өзгерістер мен толықтырулар 03.07.2014 №227-V)
4. «Өсімдік шаруашылығындағы міндетті сақтандыру туралы» Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 10 наурыздағы №533 Заңы (өзгерістермен толықтырулар 29.12.2014 № 269-V)
5. «Өсімдік шаруашылығындағы міндетті сақтандыруды қолдау үшін бөлінетін ақшаны пайдалану қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2006 жылғы 29 қарашадағы №1133 Қаулысы (өзгерістер мен толықтырулар 1.11.2013 №1195)

Kazbekova A.M., Albekova M.G.

Karagandy Economic University of Kazpotrebsouz

LEGAL REGULATION OF A FRANCHISING IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

The legislation of Kazakhstan uses the term ‘franchising’ (or ‘complex business licence’), which has the following meaning: an entrepreneurial activity, where the franchisor provides a set of exclusive rights to another person for use on a reimbursable basis.

In accordance with the Law of the Republic of Kazakhstan dated 24 June 2002, No. 330-II ‘On complex business licences (Franchising)’ (hereinafter – the ‘Franchising Law’), under the complex business licence agreement, one party (the complex licensor) undertakes to provide the other party (the complex licensee), on a remuneration basis, with a set of exclusive rights (licence complex), including, in particular, the right to use the brand name of the licensor and protected commercial data, as well as other objects of exclusive rights (trademarks, service marks, patents, etc.) provided by the agreement for use in the licensee’s business activities.

Kazakhstan is the leader in Central Asia in the franchising market. In Kazakhstan franchise turnover for 2016 is 3 billion US\$ dollars per year.

The history of franchising in Kazakhstan began with two projects. First, under a sublicense of a Turkish franchisor a plant to produce Coca-Cola was built in 1994. Secondly, Kazakhstan Hotel Rahat Palace began operating under the brand of Hyatt international hotel chain. A mass market of foreign franchise projects in Kazakhstan began with clothing shops, food courts (cafes, restaurants, coffee houses) and supermarket chains. Examples of such projects are Adidas, Baskin Robbins and Ramstore supermarkets. Additionally, fast food restaurants such as Hardee’s, KFC and Burger King, as well as internationally renowned coffee houses such as Gloria Jean’s Coffees and Starbucks, are now actively operating in Kazakhstan. International hotel chains, such as InterContinental, have opened in Kazakhstan under the franchise scheme. Some more well-known hotel chains are currently in the early stages of negotiations. In March 2016 the first McDonald’s restaurant opened in the capital of Kazakhstan - Astana. Opening of the second restaurant of the company is also expected for 2016, and in the next five years, about 15 more are expected to launch. Similarly, there also exist many low budget franchises in the industries as retail, services, artisan, media, internet technologies, etc.

Franchises are guided by the Civil Code of the Republic of Kazakhstan (hereinafter – the ‘Civil Code’), the Franchising Law, the Law of the Republic of Kazakhstan dated 26 July 1999, No. 456-I ‘On Trademarks, Service Marks and Appellations of Origin’ (hereinafter – the ‘Trademarks Law’), the Patent Law of the Republic of Kazakhstan dated 16 July 1999 and other acts [1].

On 24 June 2002 the Republic of Kazakhstan adopted a law on franchising (Law No. 330 of 24 June 2002 concerning the Integrated Business License (Franchise)). It is not a disclosure law, it deals with the franchise agreement and with the duties of all those identified as involved in franchise relationships. The Law has 24 articles. A general header states that it regulates relations that are connected with the exercise of the integrated business license or franchise, that it defines the contents of the contract and is directed to the development and promotion of franchise activities in the Republic of Kazakhstan on the part of the State.

Franchising in Kazakhstan is supported in a number of ways. First, the Eurasian Franchise Association (the Franchise Association) provides consulting and information services for companies looking to develop their business via franchising. Secondly, the state supports franchising through the Small Entrepreneurship Development Fund JSC (the Fund) [2]. The main objective of the Fund is to promote establishment and economic growth of small business entities in Kazakhstan and to enhance the efficiency of funds allocated by the state to support small businesses.

The franchise agreement provides the right to use license unit, business reputation and business experience of the franchisor in a specific volume (in particular, with minimal and (or) the maximum amount of use), with or without indication the territory of use, with respect to a specific field of activity.

Kazakhstani legislation requires the obligatory registration of franchise agreements, which should include terms and conditions of the transfer of the complex of exclusive rights for inventions, utility models, industrial designs, selection achievements, trademarks, service marks, and topographies of integrated circuits, registered under

the laws of the Republic of Kazakhstan. The franchise agreement must be in writing and should be registered with the authorized body of the Republic of Kazakhstan.

Registration is carried out by the Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan (hereinafter – the ‘competent authority’). Failure to comply with the registration requirement shall entail the invalidity of the agreement [3].

A fee under a franchise agreement may be payable by the franchisee in the form of:

– a fixed one-off payment or periodic payments (with the most common being a fixed initial payment effected immediately after entering into the agreement with further payments of a certain percentage of the total sales of goods, services or works (royalty);

– deductions from proceeds, mark-ups on the wholesale price of goods transferred by the franchisor for resale; or

– in any other form.

Sales proceeds, fees (including a fee payable under the franchise agreement), and royalty are subject to income tax. However, in a number of cases of royalty payment, the income tax may be decreased and not to exceed 10 per cent for some countries with which Kazakhstan has a double tax treaty.

In Kazakhstan, there were many cases of refusal from the current practice of franchising. The reasons included: improper and unethical conduct of the franchisor or franchisee, the franchisee optional ratio to the standards and rules of the franchise system, the lack of control by the franchisor of its franchisees. As a result, the level of service and quality of products significantly reduced, which led to a decrease in franchise brand reputation and loss of customers. Many precedents unsuccessful franchise - it is the fault not only of the franchisee, but of the franchisor as well. The franchisor does not always care about the franchisee's profits. In the international franchise history, there are many cases of not completely ethical practice of franchising. "Franchises phony" were created for quick profits of the franchisor, but led to the bankruptcy of the franchisee.

According to a rough figures there are about 120 franchise systems and 1,000 franchisees in the country. The country is now seen as a leader in Central Asia in the area of franchising. Although franchising is still a fairly new business concept in Kazakhstan, it is drawing increased interest from entrepreneurs. Some value the annual turnover in the sector in the region of \$500 million. The franchising statistics for Kazakhstan are very dynamic. The rapid growth of the economy with a per capita GDP of \$12,500 and 5 per cent year-on-year growth, increasing the share of SMEs in the country's GDP suggest that this will be a growth area going forward. Sadly a number of negative factors continue to hinder the growth of franchising in the country, including weak intellectual property protection and limited access to funding as well as a lack of understanding of franchising as a business model and massive real estate price inflation.

1 Duissembayev, A. Franchising as an Example of an Innovative Business Development. Materials of International Forum. Franchising–trend of business, education and innovation. Almaty: Ekonomika, 2013

2 Business Territory. Prospects of franchising development in the framework of Roadmap 2020. Retrieved April 14, 2014 from <http://business.gov.kz/ru/franchising/franchising-develoment-prospects.php>

3 Issledovanie “Franchajzing v Kazakhstane”, 2011 [Review “Investigation: Franchising Development in Kazakhstan”] Retrieved March 24, 2014 from <http://www.franchexpo.kz/ru/pr-novosti-stati/public/13-issledovaniefranchajzing-v-kazakhstane>

Қожахмет А., Ю-21к тобы, ҚЭУК

Хуанған Е., Октябрь аудандық сотының кеңсе қызметкері

ғылыми жетекшісі: **Хауния С.,** аға оқытушы ҚЭУК

ШЕТЕЛДЕ МОРАЛЬДЫҚ ЗИЯН ӨНДІРУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Моральдық зиян өтеу құқықтық институты ретінде – біздің құқық үшін жаңа құбылысы болып табылады. Бүкіл кеңестік кезең бойы моральдық зиян өтеу институты қоғамның моральдық негізіне қайшы, біздің құқықтық санамыз үшін бөтен деп есептеледі. Моральдық зиян өтеу толығымен теріске шығарылады, себебі адамның басынан кешірген жан мен тәннің азабы нақты ақшалай бағалауға жатпайды – бұл субъективтік категориялар болып есептеледі. Бұдан басқа оларды ақшамен бағалауға тырысу моральға жат қылық деп есептеледі. Мұндай көзқарас құқықты идеологиялардың көрінісі болып табылады. Заң әдебиетінде бұл тақырып тіпті көтерілмеді де – ғалымдардың көпшілігі мүлтік емес зиянды, соның ішінде моральдық зиян өтеу мүмкін емес деген пікірде болды.

Моральдық зиян өтеу институты туралы сұрақ ұзақ уақыт бойы даулы мәселеге айналды, сондағы басты – моральдық зиян өтеудің ақшалай нысанына жол беру туралы болады. Мұндай өтеп алу түріне жол бермеу туралы пікір басымдыққа ие болып, КСРО-ның азматтық заңнамалары 1990жылға дейін моральдық зиянның не түсінігінде, не оның өтеп алудыда қарастырған емес. Сол кездегі үстемдік еткен ғылымға сәйкес соттық практика бұл сұраққа қатысты тұрақтылығымен ерекшеленеді, сондықтан да соттар ақшалай түрде моральдық зиян өтеу туралы талаптарды қанағаттандырмады [1, 18 б.].

Моральдық зиян өтеу институтына қатысты салғырттық көзқарас біздің қоғамымыздың тарихи салт – дәстүріне байланысты болып, моральдыз зиян етудің «әлеуметтік қайшы» сипатын ығыстырып тастауғы тырысып бақты. Моральдық зиян өтеу институтын дамыту идеясын жақтаушы ең күшті көзқарастардың бірі

кеңінен танымал заңгер, А.М. Эрделевскийдің тарапынан берілді, бұл жөінде оның «Әлеуметтік саясат көзқарасында материалдық емес зиянды өтеу туралы» деп аталатын кітабында әлеуметтік саясатты сынап жазған болатын [2, 124 б.].

Осындай ойларын білдіре отырып, А.М. Эрделевскийдің сотқа деген сенімсіздігі байқалады және оның айтайын дегені байларды байыту немесе кедейлерге «садақа» беру емес, осы институттың шын мәнісін ашу еді. Мұндай істің мән жайларын аша алмайтын соттар институттың кеңдігі мен еркіндігіне зорлық - зомбылық жасайтыны белгілі, бұндайға азаматтық құқық институттарының ешқайсысына да кепілдік берілмеген.

«Жаңа азаматтық құқықтардың қағидалары болып мәдениеттілігі төмен құқықтармен салыстырғанда келтірілген мүлктік зиянды өтеу міндетімен құқық бұзушының азаматтық жауапкершілігін шектеу табылады. Сөйтіп, енді жәбірленуші құқық бұзушылық жасалғаны үшін басқа мүлктік пайда таба алмайды», - деп жазды А.М. Эрделевский [2, 138 б.]. Бірақта профессор А.М. Эрделевский жаңа азаматтық құқықтың белгісі болып табылатын зиян келтірушінің жауапкершілігін мүлктік зиянмен шектеуді дәлелдейтін ешқандай деректер туралы айтпады.

XX ғасырдың екінші жартысында АҚШ-та моральдық зиян өтеу институтының рөлін қатайту тенденциялары бірден күшейе түсті. АҚШ соттары жан азаптарын келтіргені үшін жауапкершіліктерге жиі тарта бастады.

Бұл тәжірибе, әсіресе, қаржылық компаниялардың қарыздарды жинау бойынша қатаң әдістерді қолдануы жекелеген тұлғалардың күшті жан күйзелісіне ұшыратуы бойынша «техас» ісі деп аталатын істі қараған соң ерекше таралды. Мұдай оқиға Джорджия және Огайо штатында да орын алды.

Джордж ісінде салық инспекторы телевизор үшін кезекті жарнаны алу мақсатында 11 жастағы қыз бала – жәбірленуші болған тұрғын жайға кіргісі келген. Ал қыз бала оны кіргізуге бас тартқанда ол оны түрмеге отырғызамын деп, есікті қатты қағып қорқытқан. Осыдан кейін қыз бала қорқақ болып, үйде жалғыз қалуға қорыққан, ұйқысы қашып, нерв ауруына шалдығады. Штаттың апелляциялық соты қоқыту салдарынан келтірілген тәннің азабы, қорқыту қасақана немесе өрескел абайсыз әрекеттің нәтижесінде келтірілген болса, онда өтелуге жатады деп анықтады [3, 124 б.].

Огайо штатында несиеге алынған тауарлар үшін жарналарды жинаушылар жол берілмейтін тәсілдерді қолданған, атап айтқанда, борышқорлардың жұмыс берушілеріне қарыздар төлемшілеріне әрекет ету шараларын қолдануды сұрап, күн сайын телефон арқылы звондап отырған, осының салдарынан борышкерлердің мазалары қашып, ауруларға шалдығады. Штаттың жоғарғы соты борышкерлердің талаптарын қанағаттандырады.

Осындай және басқа да мысалдар американдық сот практикасы ұйқыны жоғалту, бас аурулары және басқа да денсаулыққа зақым келтіру түрінде жан азаптарын туындатқан моральдық зиян өтеу мүмкіндігін танығандығын білдіреді. Мындай жан күйзелістері деликтілік талаптардың ережелері бойынша өтелуге жататын тән азаптарына жатқызылады.

Жан азаптарын тән азаптарына жатқызатын негіздерді құрайтын критерийлерді практика әлі де шығарған жоқ. Соттар әр кезде нақты мән – жайларды негізге алады. Жан азаптарының негізінде қойылған талапты қанағаттандырмау мысалы ретінде Пенсильвания штатында қаралған іс бола алады. Талапкер оның қонақтарынан сыртқы киімдерін сақтағаны үшін сияқы төлуді сұраған жауапкердің қызметкерлерінен келтірілген жан азабы мен кемсітулері үшін жиырма мың доллар көлемінде өтемақыны өндіріп беруді сұраған. Себебі, ол тойды өткізу туралы шарт жасасу кезінде ресторан иесі мен талапкердің арасында жасалған шарт бойынша сияқы жөнінде келіскен, ал талапкер оны алдын ала төлеп қойған болатын. Штаттың Жоғарғы соты бұл жағдайда талапкердің басынан кешірген «жан азабының» мөлшері елеулі емес және де «тәннің азабына» теңестірілмейді деп танып, талапты қанағаттандырудан бас тартты [1, 129 б.].

Жан азабы қасақан емес абайсыздықта келтірілген жағдайда өтемақыны өндіріп алу мүмкіндігі туралы сұрақты шешу мәселесі өте проблемалы мәселе. Бұл жерде, қарапайым немесе жәбірленушінің көтеріңкі сезімінің салдары ретінде бағаланатын зиянмен салыстырғанда, соттың тек қана айырықша жағдайларды өтеп алу мүмкіндігін қарастырады. Мысалы, гипертоникалық аурумен науқас жәбірленушіге жақын туысының қайтыс болғаны туралы хабарлама мен телераманы адресатқа қате жеткізгені үшін, оның өміріне қауіп төндіретін жағдайға душар еткен телеграф компаниясына қарсы шешім қабылданды.

Апелляциялық сот Джорджия және Огайо штаттарында қарастырылған істер бойынша шығарылған шешімнің негізі болған қағидаларды ескере отырып, моральдық зардап бұл жерде тән азаптарын әкелді деп таныды. Бұдан басқа, сот мүшелерінің көпшілігі шешімде, «тән азаптарын» моральдық зиян келтірмесе де сияқы дегеніміз не дегенді көрсетіп бақты. Сөйтіп, моральдық зиян өтеу туралы ережелердің әрекет ету саласын кеңейту тенденциясы орын ала бастады [3, 141 б.].

1917 жылы Қазақстан мемлекетінде әлемдегі ең жақсы цивилистика мектебі қалыптасты. Сол кездегі көпшілігі Қазақстан құқықтанушылардың жұмыстарында моральдық зиян ақшалай немесе басқа да материалдық формада өтеп алу қажеттігі туралы ұсыныстар айтылды [4, 48- б.].

1917 жылы дене жаракатын салғанда, борышкердің өз міндеттемелерін орындамағаны жағдайында және т.б. материалдық емес зиянды өтеуді қарастыратын «Міндеттемелік құқық туралы» заңның жобасы да дайындалды. Бірақ та бұл заң қабылданбай қалды. 1917 жылға оқиғалар Қазақстан империясының мемлекеттік жіне құқықтық жүйесінің құруына, «буржуазиялықтардан тазалау», соның ішінде моральдық зиян өтеу институттарының құруына негіз салса да, цивилистикалық мектептің дәстүрлері кеңестік дәуірде

де сақталып қалды. Бірақ та, Б. Завидов атап өткенде, Қазақстан заңнамалары моральдық зиян өтеуді (сыйақы алудың үш негізгі нысанында: «жеке жәбірлегені үшін», «ар-намысын таптағаны үшін» немесе «сияқты төлеу» міндеттемесі нысанында) қарастырсада, осы кезеңде «моральдық зиянның» толық заңды түсінігін қарастырмады [5, 81 б.].

Моральдық зиян өтеу қағидасын барлығынан бұрын ертерек бекіткен ел – бұл Англия. Ағылшын құқығы зиянды өтеу барысында материалдық және материалдық емес зиянды ажыратпайды [6, 82б]. Кез келген зиян үшін, егер ол іс жүзінде болған және шын болса, бұл зиян құқыққа қарсы әрекетпен немесе шартты бұзумен келтірілсе де, сыйақы төлеу қажет. Жалпы ереже бойынша мүліктік шығын үшін өтемақыны өндіру кезінде сот келтірілген зиянның мөлшерін тексерместен негізге ала алмайды: құқық бұзушының адалдығын ескеріп, сот оған тек қана келтірілген зиянның көлемінде ғана емес, сол сияқты одан да жоғары көлемде жауапкершілік жүктей алады. Іс жүзіндегі зияндардың көлемінен жоғары қалдығы моральдық зиян үшін төленетін сыйақы болып табылады.

Таза моральдық зиянның өзін өтеу – мүліктік зиян туралы қарастырмағанда, ар-намысына, абройына, денсаулығына зиян келтіргенде соттың қарауы бойынша өндірілетін сомалар. Бұл жерде нақты деректер, нақты әділдік, тараптардың құралдары және көптеген басқа да мән - жайлар ескеріледі. Кейде ағылшын құқығы тәртіпті білмейді де.

Таза моральдық зиян, бір жағынан, кінәлі тұлғаны жазалау ретінде түсіндірілсе, екінші жағынан, жәбірленуші үшін өтемақы болып табылады. Ағылшын құқығы азаматтық айналымда қомақты рөл атқаратын өтеп алудың жалғыз нысаны болып табылады. Бұл бір жағынан, өте құрметті болса, екінші жағынан, кемсітетін, моральдық сыйақыны ескеретін, номиналды зиян деп аталады. Бұл жағдайда жәбірленуші тек қана өз құқығын танытуға қол жеткізе алады және қандай да бір сыйақыны талап ете алады: сот құқықты таниды және жауапкерден бірнеше шиллинг өндіріп береді. Бұл бірнеше шиллинг талапкердің құқығын танып қана қоймай, жауапкерді құқық бұзушы ретінде танытады. Кейде талапкерге үлкен рухани қанағат беріп, басқа жағдайларда талапкердің моральдық тұрғыда өзі кінәлі болып, іс жүзінде оған зиян келтірген жағдайда, талапкердің құқығына жексұрындықпен қаралатынын білдіреді. Мұндай сыйақыны өтеп алу - өзін - өзі қорғау шектерінен асып кеткені үшін, әсіресе, бұқаралық ақпарат құралдарына моральдық зиян мен шығын келтіргені үшін өндіріп алу кезінде жиі боатын құбылыс [3, 20 б.].

Моральдық зиянда өтеу туралы талаптардың таралуына қарамастан, Англияда бұрынғы уақыттан бері лорд Вэнслиданның *Lynch v. Knight* ісі бойынша айтқаны негізді және қағида ретінде болып қала береді: «Моральдық азаптар және мазасыздықты құқық бағалай алмайды және егер онымен бірге басқа шығын туралы айтылмаса оны өтеп алуға таласа алмайды». Басқаша айтқанда, ағылшын заңнамалары бойынша жан күйзелістері немесе моральдық шығындар болмаса моральдық зиян өтеуді талап етуді мүмкіндік жоқ. Мұндай талаптар соттың қарауына қабылданбайды.

Моральдық зиян Англияда, Францияда, Италияда және Швейцарияда, шектеулі Германияда да өтелді. Тіпті Жапон Азаматтық ережелері (1897 ж.) осыған қатысты қалыс қалған жоқ. Заң шығарушы Жапонияның Азаматтық ережелерінің 709-бабында бөтеннің құқығына қасақана немесе абайсыз бұзғаны үшін осының салдарынан келтірілген зиянды өтеуге міндетті деп қарастырды. Өтеуге міндетті тұлға жәбірленушінің мүлкіне қатысы жоқ зиянды да өтеуге тиіс. 711-бапқа сәйкес өзгенің өліміне кінәлі тұлға өлген адамның әкесіне және анасына, жұбайына және баласына, тіпті олардың мүліктік құқықтары бұзылмаған болса да, зиянды өтейді.

710-бапқа түсінік бере отырып, ағылшын заңгері Беккер, егер кімде - кім басқа адамға бас салып, дене жарақатын салса, қорқытқан болса немесе заңсыз қамауға алу арқылы немесе түрмеге жабу арқылы оның бостандығын бұзса, ар-намысын мен абройын ауызша немесе жазбаша қорласа, онда ол жәбірленушіге, мүлкі жойылмаса да, өтемақы төлуі тиіс [3, 93 б.]. «Зиянды бағалау тәсілі әрбір жағдайдың ерекше мән-жайына тәуелді болады. Намысты қорлағанда, мысалы, жәбірленуші газетте кешірім сұрауды жариялауды талап ете алады, мұндайда жәбірленуші ақша сомасын өтемақы ретінде талап ете алады».

Моральдық зиян өтеп алу идеясын қабылдамайтын тұлғалардың көзқарастардың біржақты сипаты тіпті материалдық емес зиянды ақшалай бағалауға жол бермейді. Соған қарамастан моральдық зиян өтеу институтын қорғаушы заңгерлер де болды. С.А. Беляцкий 1913 жылы былай деп жазады: «жәбірленуші мүліктік емес шығында өтеуді әрқашанда талап ете бермейді, себебі өзіне келтірілген залалды құқық бұзушының есебінен жабуды намысынан төмен деп есептейді. Әрине, егер ол қаласа өтеп алар еді. Құқық этика мен мораль туралы орташа түсінігі бар орташа адамға деп есептелген...» [4, 78 б.].

Мемлекетпен қоғамның демократиялануы, құқықтық мемлекетті құру қажеттігі негізінде заң бұл ұсыныстарды қабылдап, 1990 жылдан бастап, моральдық зиян өтеу мүмкіндігін қарастыратын заңдардың саны көбейе түсті. Бұл бірінші кезекте азаматтық құқық саласын қамтыды. Бұған шет ел заңнамаларын және әсіресе, шет ел соттарын шешімдерінің де әсері болды. Бұл моральдық зиян өтеу әлемнің көпшілік мәдениетті елдерінде танылған институт екендігіне көзімізді жеткізеді.

Ең жедел түрде моральдық зиян өтеу институты Англияда дамыды. Моральдық зиян үшін өтеудің ағылшын жүйесі өзінің күнделікті ыңғайлылығымен және терең практикалық мәнісімен таң қалдырады. Ешбір жағдайды жіберіп алмай, өзгенің құқықтары мен игіліктерін бұзғаны үшін ақшалай соманы үнемі өндіріп алып, кінәлі тұлғаның есебінен әрбір жәбірленушінің талабын қанағаттандыруға соттардың ұмтылысы, көбінесе Англияда азаматың идеялын (үлгісін) жасап шығаруға, қарапайым адам я билік етуші

адам болса да өзгенің құқығын және өзге тұлғаны құрметтеуді қатайтуға мүмкіндік берді. Бұған моральдық зиянның қосқан үлесі орасан зор.

Соған қарамастан Еуропалық елдердің көпшілігі моральдық зиян өтеу мәселесіне байыппен қарайды. Бұл елдердегі аталмыш институттың баяу дамуы, моральдық зиянды өтеудің толық жүйесін құруға үлгере алмаған, рим құқығының басымдығымен түсіндіріледі. Германияда Рим құқығы моральдық зиянмен және моральдық мүддемен есептеспей, ақшамен бағаланатын зиян мен мүддені ғана қабылдап, алды деген пікір ұзақ уақыт орын алды.

Рим құқығының қайнар көздерімен танысатын болсақ, бұл көзқарас тіпті дұрыс емес: классикалық құқық жеке тұлғаның моральдық мүддесін кеміткен емес. Бірінші кезекте материалдық игілікті қоя отырып Рим құқығы Рим азаматына дене жарақаты немесе жан азабы келтірілгенде кінәлі тұлғаны жазасыз және жәбірленушінің талабын қанағаттандырмай қалдырған емес. Мысалы, балалардың адамгершілік қасиетін бұзған, ерікті адамды құл ретінде заңсыз соттаған үшін, туысқанының моласын бұзғаны үшін және т.б. ақшалай өтемақы тағайындалды [5, 83 б.].

Моральдық зиян өтеуге қарсы болғандардың пікірінше, моральдық зиян мүліктік бағалауға мүмкіндіктің болмауы немесе келтірілген моральдық зиян объективті бағалаудың қиындығы. Мұндай ұстаным өзіндік мүліктік емес және өзге де материалдық емес игіліктерге зиян келтіргенде эквиваленттілік қағидасы қолданылмайды дегенді білдіреді.

«Жан мен тәннің азабын келтіретін» моральдық зиян, - деп атап көрсетеді, - өзімен өзі өтелмейтіні рас және келтірілген жан күйзелісі де ешқандай ақшамен қалпына келтірілмейді. Ақша жан азабын жоя алмайды, ауыр қайғыны да ұмыттыра алмайды. Бірақ ол моральдық зиян қалай да болмасын өтелмейді, жәбірленушіге келтірілген жан күйзелісін өтеу болып табылатын қанағаттандырмау дегенді білдірмейді». Шынында да бұдан басқа жәбірленушіні өзге тәсілмен қанағаттандыру мүмкін болмағандықтан, ақшалай өтемақы төлетуге тура келеді. Моральдық зиян экономикалық сипатқа ие емес, сондықтан оны өтеудің компенсациялық (өтеп алу) сипатын тану қажет [5, 92 б.].

Моральдық зиян өтеу біздің практикаға таныс емес, сондықтан соттың өкілеттілігін кеңейтумен байланысты. Себебі моральдық зиян үшін өтемақының мөлшері соттың өз қарауына байланысты болады. Демек, моральдық зиянның сипаты мен дәрежесіне, жауапкердің мүліктік жағдайына қарай өтемақының нысаны мен салыстырмалы мөлшерін анықтауға тырысады, ал оны тиісті заңның болмауына байланысты анықтау өте күрделі. Соттарды моральдық зиянның мөлшерін анықтауға қатысты біртекті ұстанымдары жоқ. Кейбір істер бойынша, соттар моральдық зиян өтеу туралы талапты қанағаттандыра отырып оның мөлшерін анықтауды негіздемейді. Басқа жағдайларда моральдық зиян өтеу мөлшерін анықтау барысында соттар нақты мән – жайларға, олардың ерекшеліктерін көрсетпей-ақ, сілтеме жасай алады. Сондықтан да осы бөлігіне қатысты, сот шешімі құқық қолдану актісі, яғни тең адамдарға бірдей шара қолдану болып табыла ма, мұндай шара іс жүзінде бар ма, моральдық зиянның мөлшерін анықтауға қатысты заңдылықты, сот шешімінің негізділігін тексеруге бола ма деген сенімсіздік пайда болады [5, 95 б.].

Мүліктік емес зиянды өтеудің жақтастары мұндай зиянды ақшалай өтеу қажеттілігін сенімді дәлелдеп береді. Шынында да, моральдық зиян нақты ақшалай бағалауға оңайлықпен берілмейді. Бірақ та бұл оны өтеп алуға кедергі болмайды. Моральдық зиян бағалау барысында нақты өтеу туралы емес, тек қана өтеу, жәбірленушінің жан азабын кешіруі ғана маңызға ие. Келтірілген моральдық зиян өтеудің мөлшерін анықтаудың нақты критерийлерінің болуына қатысты маңызды мәселені әлі алда заңды тәртіпте шешу қажеттігі тұр.

Қолданылған әдебиет тізімі:

1. Остапенко А.В. Методика определения размера компенсации морального вреда // Актуальные проблемы современного гражданского права. Выпуск II. Алматы, 2007. 18-29 с.
2. Эрделевский А.М. Компенсация морального вреда в России и за рубежом. – М.: изд. Группа Форум – Инфра, 1997. – 281 с.
3. Матвеев Ю. Г. Англо-американское деликтное право. – М.: Юридическая литература, 1973. – 176 с.
4. Солдатова Н. Вина как основание возмещение морального вреда // турби.-2005. - №5.
5. Беляцкий С.А. Возмещение морального вреда. – М., 1996г. С. 96

Койшыгарина З.А. ст-ка гр. П-23 КЭБП КЭУК
науч. рук.: **А.О. Омирбаева** магистр юриспруденции

РОЛЬ МОЛОДЕЖИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА

Сегодня, молодежь - это одна из самых организованных, социально-активных слоев населения, она объективно является генератором новых идей, жизненной силой и энергией общества. Молодежь не просто будущее страны, это ее настоящее.

Проводимые сегодня реформы по обновлению и модернизации страны осуществляются при участии молодых людей: большая часть молодежи решает задачи коренного изменения своего отношения к жизни, труду, собственности, осмысления своего долга и причастности к судьбе Родины, любви и преданности стране и народу и усилению общественно-политической активности связывает с ними свои жизненные

перспективы и рост физических, личностных, образовательных, профессиональных качеств. Именно такие люди, верящие в правильность выбранного пути, будут всегда с уверенностью смотреть в будущее и нести ответственность за развитие общества. Разрабатываемая государственная молодежная программа направлена на дальнейшее укрепление ресурсной, кадровой и информационной инфраструктуры, обеспечивает конституционные права молодежи — право на образование, профессиональный труд, целевое проявление творческих способностей, всестороннее интеллектуальное развитие, а также способствует активной позиции и участию во всех сферах общественной жизни. Проблемы молодежи и молодежной политики весьма актуализируются на современном этапе. Именно молодежь, более чем другие социально-демографические группы, прогрессивна и открыта к новому. Ее следует рассматривать как потенциального партнера государства в реализации стратегических планов страны.

Однако реальным партнером молодежь может стать только в случае преодоления консервативности, инфантилизма, аполитичности и деструктивного поведения определенной части этой социально-демографической группы. Большая роль в этом отводится молодежной политике, от эффективности которой зависит судьба молодежи и будущее страны. Насколько действенна молодежная политика в Казахстане? Обеспечивает ли она условия для формирования и развития думающей, интеллектуальной, патриотичной, гражданской, образованной, здоровой, экономически обеспеченной молодежи? Именно такая молодежь может рассматриваться в качестве человеческого потенциала – основы для дальнейшего развития общества и государства.

Государственная молодежная политика Республики Казахстан должна будет отвечать самым современным требованиям времени, чтобы эффективно решать актуальные проблемы молодежи и соответствовать ее ожиданиям. Одно из важнейших направлений молодежной политики в Казахстане – формирование и развитие гражданской ответственности молодежи. При этом речь должна идти не только о казахстанской гражданской ответственности, но и о евразийской гражданской ответственности, центрально-азиатской гражданской ответственности.

Один из немаловажных аспектов проблемы – вопрос о том, кто непосредственно отвечает за реализацию молодежной политики. В органах, ответственных за судьбу молодежи, должны работать профессионалы, которых следует готовить в высших учебных заведениях. Так, например, в Европейских центрах молодежи вопросами проведения программ занимаются специально обученные советники. Молодежная политика в Казахстане проводится в русле мировой политики. При проведении молодежной политики в Казахстане, на наш взгляд, следует заимствовать модели, разработанные в других странах. Конечно, не должно быть слепого перенимания опыта стран с более прогрессивной молодежной политикой, необходимо учитывать региональные особенности Казахстана, менталитет, исторические аспекты, социокультурные особенности казахстанской молодежи, специфику ее социализации в Казахстане. Молодежная политика будет эффективной при соблюдении определенных условий. Молодежь должна быть услышана и открыта для диалога. Для этого ей нужно дать шанс.

Молодежная политика, ее темпы и эффективность зависят от возможностей государства; с другой стороны, без молодежи не будет развития самого государства, что обуславливает опережающий характер политики в отношении молодежи, ее лидирующее положение среди других направлений деятельности государства.

Среди важнейших вопросов развития Казахстана молодежное направление занимает особое место. На I съезде МК «Жас Отан» НДП «Нур Отан» (2008 г.).

Глава государства Н.А. Назарбаев высказал принципиальные положения, определяющие сущность государственной молодежной политики на современном этапе. Он отметил, что нужно воздерживаться от чрезмерной опеки молодежи, ведущей к иждивенчеству. В то же время государство должно давать молодым людям шанс стать полноправными гражданами страны [3].

Новый импульс совершенствованию государственной молодежной политики дало выступление Президента РК Н.А. Назарбаева на XIX сессии Ассамблеи народа Казахстана. Вопросы, поднятые на ней, нашли дальнейшее развитие в программной статье Главы государства «Социальная модернизация Казахстана: Двадцать шагов к Обществу Всеобщего Труда», Стратегии «Казахстан -2050», выступлении на XV съезде партии «Нур Отан». Подчеркивая роль молодого поколения для будущего страны, Н.А. Назарбаев особое внимание обратил на модернизацию образования, создание эффективной системы адаптации молодых казахстанцев к самостоятельной жизни, инициативному труду и др.

Целый ряд новаций Елбасы обозначил на II съезде МК «Жас Отан» (2012 г.). Это внесение индикаторов по работе с молодежью в стратегические планы всех министерств и акиматов и укрепление взаимодействия с молодежными организациями; доведение управленческой вертикали молодежной политики до каждого города и аула и усиление роли комитетов по делам молодежи в крупных производственных коллективах; обеспечение молодежи жильем и др.

В реализации Послания Президента страны 2014 года «Казахстанский путь 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» молодому поколению отводится особая роль, потому что претворение амбициозных задач по вхождению Казахстана в 30-ку успешных стран мира требует от них большого самоотверженного труда. Н.А. Назарбаев подчеркнул, что именно молодежи предстоит реализовывать Стратегию - 2050 и пожинать плоды её успеха.

Приоритетные направления молодежной политики интегрированы в ряд государственных и

отраслевых программ, а также отражены в стратегических планах центральных и местных исполнительных органов.

Сегодня ключевым документом, определяющим государственное видение реализации молодежной политики, является Концепция государственной молодежной политики Республики Казахстан до 2020 года «Казахстан 2020: путь в будущее» (далее – Концепция).

Вместе с тем, как показывают результаты республиканского социологического исследования «Изучение ситуации молодежи: потребности и ожидания», проведенного НИЦ «Молодежь» в сентябре 2013 года, большинство молодых казахстанцев знакомы лишь с главным документом государства – Конституцией Республики Казахстан (77%). 41% молодежи знакомы с Законом Республики Казахстан «О государственной молодежной политике в Республике Казахстан». К сожалению, большинство молодежи (69%) не осведомлено о Концепции, что свидетельствует о слабой информационно-разъяснительной работе государственных институтов молодежной политики.

Последние годы были знаковыми для молодежной политики Республики. Государственная молодежная политика является одним из приоритетных направлений в деятельности многих стран. Основным нормативным правовым документом, регулирующим сферу отношений государства и молодежи в Республике Казахстан, является Закон «О государственной молодежной политике в Республике Казахстан» № 581 от 7 июля 2004 года, в котором определены его цели, задачи, направления, а также механизмы государственной поддержки молодежи, ее социальные и политические права.

Пример успешной реализации одной из задач государственной молодежной политики, в обеспечении занятости студентов вузов и выпускников профессионально-технических учреждений - проект «Молодежная практика».

Ее целью является приобретение первоначального опыта работы, знаний и навыков, оказание содействия в трудоустройстве и повышение конкурентоспособности на рынке труда.

Другим значимым проектом обеспечения занятости выпускников высших и профессионально-технических учебных заведений являлась общенациональная инициатива «Ауыл жастары».

Данный проект преследует несколько целей, но главной является поддержка и создание условий для развития сельской молодежи.

В рамках общенациональной инициативы «Ауыл жастары» реализуется новый молодежный проект «С дипломом в село». Его цель — донести до молодых граждан основные идеи государственной поддержки специалистов социальной сферы на селе.

В проекте принимают участие не только выпускники учебных заведений, только что получившие дипломы, но и специалисты со стажем, которые приехали в село для работы и проживания в течение не менее пяти лет.

Всего за период реализации привлечено 16 134 специалиста социальной сферы, из них 12 187 или 76 % составляют педагоги, 3 132 человека (19%) – специалисты здравоохранения, 516 – культуры, 133 - социального обеспечения и 166 - спорта.

Общенациональная инициатива «Жасыл ел». Одной из основных задач в области охраны окружающей среды и природопользования является стабилизация и улучшение экологической ситуации в Республике.

Основными направлениями государственной молодежной политики в Республике Казахстан является содействие предпринимательской деятельности молодежи.

Вовлечение молодежи в сферу предпринимательства является актуальным направлением развития малого и среднего бизнеса не только в Казахстане, но и по всему миру.

Важно соблюдать принцип одинакового доступа молодежи к социальным правам, к информации. Вместе с тем есть необходимость в разработке механизма защиты молодежи от вредного влияния СМИ, развития структуры кризисных центров для молодежи, так как услуги профессиональных психологов и психотерапевтов достаточны дороги.

Казахстан делает первые шаги по политической активизации молодежи.

Так, в стране развивается молодежный парламентаризм, который помогает лоббировать интересы молодежи через государственные органы. Необходимо создавать условия, особенно в регионах, для того, чтобы полномочия депутатов молодежных парламентов были реальными. Депутаты должны фактически влиять на принятие политических решений в стране, и не только по вопросам молодежной политики.

Молодежь из субъекта молодежной политики должна превратиться в активного участника политики.

Эффективной реализации молодежной политики может способствовать анализ и обобщение специфических проблем различных категорий молодежи.

Таким образом, для дальнейшего эффективного развития государственной молодежной политики, реализации социально-экономических программ в молодежной сфере требуется координация усилий всех государственных и общественных институтов.

В связи с этим был принят новый Закон «О государственной молодежной политике в Республике Казахстан» от 9 февраля 2015 года [1].

Законопроект состоит из 5 глав и 31 статьи. «Определены 3 главные задачи государственной молодежной политики, а именно: защита прав и законных интересов молодежи, вовлечение молодежи в

социально-экономическую и общественно-политическую жизнь страны.

Целью Закона «О государственной молодежной политике в Республике Казахстан», согласно ст. 3, является создание социально-экономических, правовых, организационных условий и гарантий для духовного, культурного, образовательного, профессионального становления и физического развития молодежи, раскрытия её творческого потенциала в интересах всего общества.

Закон регламентирует участие молодежи в работе консультативно-совещательных органов на различных уровнях, в государственной и общественной жизни, ее доступ к социальной инфраструктуре, повышение ответственности государственных органов в реализации молодежной политики.

Действующее законодательство о государственной молодежной политике выделило также основные задачи, среди которых защита прав и законных интересов молодежи; предоставление помощи и социальных услуг молодежи; реализация социально-значимых инициатив молодежи.

В главе 3 Закона РК «О государственной молодежной политике» закреплены основные направления реализации молодежной политики в РК, а также гарантии в сфере труда и занятости, содействие в решении жилищных проблем, государственной поддержке предпринимательской деятельности молодежи.

Подводя итог, можно сделать вывод, что специальное национальное законодательство в области молодежной политики – общепринятая мировая практика, эффективный инструмент формирования государственной молодежной политики.

Таким образом, в Казахстане молодежная политика рассматривается как часть социальной политики. Вместе с тем, среди молодежи не должны развиваться иждивенческие настроения. Уместно вспомнить мнение Президента РК Н.А. Назарбаева о том, что только собственный труд станет источником благосостояния, а государство должно создать для этого должные условия. Речь идет о формировании конкурентоспособной молодежи. Можно говорить о симбиозе социал-демократического и либерального подходов в осуществлении молодежной политики в Казахстане. Такой симбиоз вытекает из стратегий по отношению к молодежи в Казахстане. Наиболее важные из них заключаются во мнениях, что молодежь изменит мир; молодежь является партнером государства в реализации стратегических планов страны и общественной силой; молодежь – наиболее уязвимая и незащищенная часть общества. Как обозначено выше, главное в проведении молодежной политики в условиях кризиса – это защитить молодежь и помочь адаптироваться к рыночным условиям. Не защитив молодежь сейчас, общество может приобрести маргинализованную молодежь, впадающую в состояние стагнации, и потерять человеческий капитал - залог будущего, так как слабая, нежизнеспособная, необразованная, не патриотичная молодежь – это путь к ослаблению государства, это путь к кризису общества.

Требуется усиленное взаимодействие между центром и регионами по вопросам реализации молодежной политики. Теоретическая составная молодежной политики в Казахстане находится в русле мировых подходов, однако ее эффективность зависит от практики. Требуется определение реальных механизмов реализации молодежной политики.

Требуется дальнейшее совершенствование молодежной политики с учетом современных условий на основе концептуального подхода, включая развитие законодательства в этой области. Требуется постоянная корректировка молодежной политики в соответствии с вызовами времени.

Мы поддерживаем реформы Главы государства, направленные на укрепление государственности, демократизацию казахстанского общества, и стабильное развитие страны. Вместе с этим наша молодежная политика известна своей социальной активностью. Поэтому мы, со всей ответственностью подойдем к внесению важных изменений в Конституцию и законодательство РК. Думаю, что только общими усилиями мы достигнем развития и укрепления государственности, роста благосостояния казахстанцев! И стратегический курс Лидера нации, направленный на модернизацию всех сфер жизни общества, улучшение качества жизни, мир и стабильность, как и прежде, остается основой нашего единения, нашей уверенности в будущем, наших дальнейших успехов и побед.

Список использованной литературы:

1. Закон «О государственной молодежной политике в Республике Казахстан» от 9 февраля 2015 г.// <http://adilet.zan.kz>
2. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г. с изменениями и дополнениями от 10 марта 2017 г. Алматы, 2017 г.
3. Концепция государственной молодежной политики Республики Казахстан до 2020 года «Казахстан 2020: путь в будущее»
4. Послание Главы государства «Нұрлы жол - путь в будущее» от 11 ноября 2014 года
5. Послание «Казахстанский путь-2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» от 2014 г.

Мусабекова Д.А. КЭБП КЭУК Мн-22к тобының студенті
ғылыми жетекшісі: Б.С.Шыныбекова заң ғылымының магистрі

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПАРЛАМЕНТІ

1995 жылы 30 тамызда бүкілхалықтық референдуммен қабылданған ҚР Конституциясына сәйкес Парламент екі рет (1995 жылы және 1999 жылы) сайланды.

Парламенттің өкілеттігі оның бірінші сессиясы ашылған сәттен басталып, жаңадан сайланған Парламенттің бірінші сессиясы жұмысқа кіріскен кезден аяқталады. Өкілеттік Конституцияда көзделген жағдайлар мен реттерде мерзімінен бұрын тоқтатылуы мүмкін. Парламенттің ұйымдастырылуы мен қызметі, оның депутаттарының құқықтық жағдайы конституциялық заңмен белгіленеді. ҚР Парламент құрылымы тұрақты негізде жұмыс істейтін екі палатадан: жоғарғы палата — Сенат және төменгі палата — Мәжілістен тұрады.

Парламент өз палаталарының бөлек отырысында мәселелерді әуелі Мәжілісте, содан соң Сенатта қарау арқылы заңдар қабылдайды; республикалық бюджетті және оның атқарылуы туралы есептерді, бюджетке енгізілетін өзгерістер мен толықтыруларды талқылайды, мемл. салықтар мен алымдарды белгілейді және оларды алып тастайды; ҚР-ның әкімшілік-аумақтық құрылымына қатысты мәселелерді шешу тәртібін белгілейді; азаматтарға рақымшылық жасау туралы актілер шығарады; палаталардың бірлескен комиссиялары мүшелерінің жартысын сайлайды; Конституцияға сәйкес Палаталар депутаттарының өкілеттігін тоқтатады, оларды қол сұғылмаушылық құқығынан айырады; Үкімет мүшелерінің есептерін тыңдайды; палаталардың үйлестіруші және жұмысшы органдарын жасактайды, регламент қабылдайды, ҚР Конституциясында (54-бап) көзделген басқа да өзгерістерді жүзеге асырады. Парламент Палаталардың бірлескен отырыстарында: Президенттің ұсынысы бойынша Конституцияға өзгерістер мен толықтырулар енгізеді; Конституциялық заңдар қабылдайды, оларға өзгерістер мен толықтырулар енгізеді; республикалық бюджетті және Үкімет пен Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі Есеп комитетінің бюджеттің атқарылуы туралы есептерін бекітеді, бюджетке өзгертулер мен толықтырулар енгізеді; Президенттің қарсылығын туғызған заңдар немесе заңның баптары бойынша [1]. Президент қарсылық білдірген күннен бастап бір ай мерзім ішінде қайталап талқылау мен дауысқа салуды өткізеді (бұл мерзімнің сақталмауы Президент қарсылығының қабылданғанын білдіреді); Президенттің бастамасы бойынша әр Палата депутаттары жалпы санының үштен екісінің дауыс беруімен Президентке бір жылдан аспайтын мерзімге заң шығарушылық өкілеттік береді; Президенттің Премьер-министрді; Ұлттық банк төрағасын тағайындауына келісім береді; Премьер-министрдің Үкімет бағдарламасы туралы баяндамасын тыңдап, бағдарламаны мақұлдайды немесе қабылдамай тастайды (Палата депутаттары жалпы санының үштен екісінің дауысымен Үкімет бағдарламасының екінші рет қабылданбауы Үкіметке сенімсіздік білдірген болып табылады); әр Палата депутаттары жалпы санының үштен екісінің дауысымен, Парламент депутаттары жалпы санының кемінде бестен бірінің бастамасы бойынша Үкіметке сенімсіздік білдіреді; соғыс және бейбітшілік мәселелерін шешеді; Республикалық референдум белгілеу туралы ұсыныс.

Парламент Республиканың бүкіл аумағында міндетті күші бар ҚР-ның Заңдары, Парламенттің қаулылары, Сенат пен Мәжілістің қаулылары түрінде заң актілерін қабылдайды. Республика Заңдары Президент қол қойғаннан кейін күшіне енеді. Парламент пен оның палаталарының заң актілері, егер Конституцияда өзгеше көзделмесе, Палаталар депутаттары жалпы санының көпшілік дауысымен қабылданады, ал конституц. заңдар Конституцияда көзделген мәселелер бойынша әр Палата депутаттарының жалпы санының кемінде үштен екісінің көпшілік дауысымен қабылданады. Парламент Үкіметке сенімсіздік білдіргенде, Парламент Премьер-министрді тағайындауға екі мәрте келісім бермесе, Парламенттің Палаталарының арасындағы немесе Парламент пен мемлекеттік биліктің басқа тармақтары арасындағы келіспеушілік салдарынан саяси дағдарыс болғанда — Президент Парламентті тарата алады. Бірақ төтенше жағдай немесе соғыс жағдайы кезеңінде, Президент өкілеттігінің соңғы 6 айында, сондай-ақ, алдыңғы таратудан кейінгі 1 жыл ішінде Парламентті таратуға болмайды. Парламенттің ағымдағы қызметі тұрақты атқарылады, олардың саны әр Палатада жетеуден аспауға тиіс. Палаталардың бірлескен қызметіне қатысты мәселелерді шешу үшін Сенат пен Мәжіліс тепе-тең негізде бірлескен комиссиялар құруға құқылы. Заң жобасы Мәжілістің тұрақты к-тінде алдын-ала қаралып, ол бойынша қорытынды бергеннен кейін — Мәжілістің жалпы отырысында талқыланады. Әдетте, талқылау екі оқылымда өтеді. Ал Конституцияға өзгерістер мен толықтырулар енгізу және конституция заңдар қабылдау немесе оларға өзгерістер мен толықтырулар енгізу мәселелері бойынша кемінде екі оқылым өткізілуі міндетті. [2].

Сенаттың қаралған заң жобасы бойынша қарсылық білдіруге құқы бар. Сенат депутаттары жалпы санының көпшілік дауысымен қабылданбаған жоба Мәжіліске қайтарылады. Егер Мәжіліс депутаттары жалпы санының үштен екісінің дауысымен жобаны қайтадан мақұлдаса, онда жоба Сенатқа қайта талқылауға және дауысқа салуға беріледі. Қайта қабылданбаған заң жобасын сол сессия барысында қайтадан енгізуге болмайды. Әр Палатаны депутаттардың арасынан сайланатын, мемл. тілді еркін игерген төраға басқарады. Төрағалар палаталардың жұмысын жүргізеді.

Тұтастай алғанда, Парламенттің қос палаталы құрылымы Қазақстан жоғары заң шығарушы органы қызметінің пікір алшақтықтарын азайтып, өзара ынтымақтаса жұмыс істеуін мақсат етеді: палаталар бір-

біріне бағынбайды, бір-біріне тәуелсіз құрылады; палаталардың әрқайсысы жеке жұмыс тәртібінде қызмет атқарады, өздерінің қызмет аясы мен міндеттері бар. Сонымен қатар олар көптеген мәселелер бойынша бірлесіп қызмет атқаруға міндетті.

Парламент Сенатының әр кездегі төрағалары:

Ө.Байгелді (1995-1999);

О.Әбдікәрімов (1999-2004);

Н.Ә. Әбіқаев (2004-2007);

Қ.К.Тоқаев (2007-2011);

Қ.Ә.Мәмиев (2011-2013);

Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев (2013 жылдан бастап).

Парламент Мәжілісінің төрағалары:

М.Оспанов (1995-1999);

Ж.Тұяқбай (1999-2004);

О.Мұхамеджанов (2004-2007);

А.Мусин (2007-2008);

О.Мұхамеджанов (2008-2012);

Нұрлан Зайроллаұлы Нығматулин (2012 жылдан бастап).

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Ғ.С.Сапарғалиев. Қазақстан Республикасының Конституциялық құқығы. -Алматы., 1999,45-б
2. Токболатов И. Адам құқығы мен бостандығын жүзеге асырудағы сот қағидалары //Заң, № 7, 2002, 55-59 бет.
3. Назарбаев. Н.Ә. Қазақстан – 2030, Алматы,1998
4. А.Тасболатов . Бостандық пен құқық кепілі // Егемен Қазақстан,2007,6-б
5. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік Тәуелсіздігі туралы ҚР – ның Конституциялық Заңы. 16 желтоқсан 1991
6. А.Алтай . Адам құқығына ешкімнің қиянат жасап, қол сұғуға қақысы жоқ // Заң, №12, 2014, 23-б

Оралов А.Ө. КЭБП КЭУК, П-27 қазақ тобының студенті

ғылыми жетекші: **Сусан Р.Ж.** заң ғылымының магистрі

ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ ЖҰМЫССЫЗДЫҚ–ҚАЗАҚСТАНДА ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРДІҢ БІРІ

Жұмыссыздық қай елде болсын негізгі мәселе,мысалы: экономикасы дүрілдеп тұрған АҚШ, Қытай, Жапонияны алатын болсақ, оларда жұмыссыздық мүлде жоқ деп айтуға болмайды.Оларда да құрылымдық және фрикциялық жұмыссыздық болады. Сол себепті бұл қалыпты құбылыс деп айтуға болады. Ал, экономикасы енді ғана дамып келе жатқан елдерге жұмыссыздық экономикаға біраз әсер етеді.

Жастарды жұмысқа орналастырудағы проблемалардың бірі – олардың жұмыс тәжірибесінің болмауы, жастардың еңбек нарығындағы бәсекелестік қабілетінің төмендігінен, яғни кәсіптік білімдерінің жеткіліксіздігі, жұмысқа қабылдау кезінде жұмыс берушілердің еңбек өтілін талап етіп, тәжірибелі кадрларға басымдық беруінен болып отыр. Осы мақсатта жастарды жұмыспен қамту мәселелері жөнінде жас маманның құқықтарына қатысты ағымдағы жылы ақпанда күшіне енген Еңбек кодексіне енгізілген жаңа түзетулерде реттелді.

Білім беру мәселелері енгізілген дуальді оқыту жұмыс берушінің және оқу орнының білікті кадрлар даярлаудағы жауапкершілігін белгілеуге, сондай-ақ кадрлар даярлауға бизнесті тартуды ынталандыруға мүмкіндік берді.

Жұмыссыздықтың өсуі, жұмыстылықтың қысқаруы, кедейшілік, жоқшылық- Бұл қоғамдық өмірдің көрінісі, ол экономикалықәлеуметтік және саяси салаларда өз орнын қалдырған, жоғалмайтын із. Кедейлер болып әр түрлі категориялардағы адамдар саналады.; әйелдер, балалар, жастар, мүгедектер, зейнеткерлер, эмигранттар, босқындар тағы басқа кедейшіліктің туындауы әртүрлі себептерге байланысты; жұмыстан айырылуына, кедейлікке, төмен төленер жалақы, дамымаған елдердің кедейлігі т.б. Планетадағы 5,7 млрд адамдардың 1,3 млрд. кедейшілікпен күресуде, яғни кедей халық олардың көбісі жұмыссыздар (700 млн). Бірақ олар жұмыспен қамтылып, ауыр жұмыс істесе де қажеттіліктерін қанағаттандыра алмайды, шығыстарын жабуға мсміншілігі жоқ. Кедейліктің күшеюі әлеуметтік-экономикалық жағдайлардың тұрақсыздығынан, жұмыссыздық- әсіресе жастар арасында өте қиынға тссуде, ауыр.

«Жұмыспен қамту 2020 жол картасы» бағдарламасы аясында әлеуметтік жұмыс орындары және Жастар тәжірибесі сияқты белсенді жұмыспен қамту шаралары іске асырылып келеді. Бұл шаралардың мәні - төленетін еңбекақыны мемлекет тарапынан субсидиялау болып табылады. Мұндай схема жұмыс берушілердің көңілінен шығуда. Өйткені оларға түсетін қаржылай ауыртпалық азайып қана қоймай, өзінің бизнесінде қосымша адам ресурстарын пайдалану әрі өздерінің ұйымдарында одан әрі жұмыс істейтін лайықты үміткерді таңдау мүмкіндігіне ие болады [3].

Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев өз еңбектерінде еліміздің әлеуметтік экономикалық даму стратегиясын нақтылап өткен болатын. Айталық:

- ең алдымен еңбекке қабілетсіз және жағдайы нашар жіктерді зейнеткерлерді, мүгедектерді, көп балалы отбасыларын оқушы жастарды мемлекеттік қолдау және әлеуметтік жебеу жүйесін құру;
- ғылымға, мәдениетке, білім беруге және денсаулық сақтауға мемлекеттік қолдау;
- жұмыссыздық жөнінде әлеуметтік кепілдікті қамтамасыз ету;
- кедейліктің алдын – алу;
- күнкөріс көздері болып табылатын әлеуметтік экономикалық көрсеткіштерді көтеру [1].

Жастар арасындағы жұмыссыздық бірнеше себептерден болуы мүмкін. Мемлекет тарапынан жастарға бөлініп отырған көңіл де, олардың игілігіне арналған қаржы да аз емес. Мысалы, жастар практикасы бойынша бүгінге дейін біраз жас азаматтар өзінің еңбекке қабілеттерін танытып, тұрақты жұмысқа орналасты. Ал, тағы біразы өзінің икеміне қарай қайтадан орта арнаулы білім алып, еңбек нарығындағы өз орнын тапты. Дегенмен, «жұмыс жоқ» деген желеумен екі қолын қалтаға салып, алтын уақытын босқа өткізіп жүргендер әлі де аз емес [1].

Жалпы, жастар жұмыссыздығының пайда болу себептерін мен 5 мәселеге түйіндеймін. Ең біріншісі жастарға дұрыстәрбиенің берілуі.

Елбасы өскелең тұлғаларға жөнді жол сілтеп, дұрыс тәрбие беруге ықпал ететін «Жасұлан» балалар мен жасөспірімдер ұйымын құруды тапсырған болатын. Бұл ұйым қазіргі таңда біздің облыста да тәлімгерлерді арнайы семинарлардан өткізіп, жүйелі жұмыс жүргізуде. Дейтұрғанмен, бала тәрбиесіне жекелеген топтар емес, тұтас қоғам үлес қосуы тиіс [1].

Екінші мәселе, сапалы білімде. Мемлекет тарапынан жастарға бөлініп отырған көмектер, жеңілдіктер аз емес. Соның ішінде «Серпін» бағдарламасын атап өткім келеді. Мысалы, біздің оңтүстік өңірінде солтүстік, шығыс және орталық өңірлерге қарағанда жастар жұмыссыздығы басым. Міне, осыны ескерген Үкімет оңтүстіктің жастарын өзге өңірлерде оқытып, жұмысқа тарту мақсатымен «Серпін» бағдарламасын іске қосты. «Серпін» бойынша өткен жылы 2050 грант бөлінсе, биыл 5000-нан аса бөлінбекші. Алайда, өткен жылы «Серпін» бойынша біздің облыстан 172 ғана жас азаматтар грант жеңіп алған. Ал, Оңтүстік Қазақстан, Қызылорда облыстарындағы жастар 700-800 грантты иеленген. Егер жасөспірімдеріміз сапалы білім алғанда осындай жеңілдіктерден құр қалмас еді. «Серпін» арқылы колледжге оқуға түскендер білімдерін жоғары оқу орындарында жалғастырып, жұмысқа жолдама алатын мүмкіндіктерге ие болады.

Бүгінге дейін жастар жұмыссыздығын азайтуға жастар практикасының қосқан үлесі едәуір болды. Енді биыл жастар практикасына бөлінетін қаржы азайып отыр. Ал, биыл бізде жоғары оқу орындарын күндізгі және сырттай бөлімде 7000-ға жуық, орта арнаулы кәсіптік оқу орындарын 10 000-ға жуық жастар бітіріп отыр. Осындай себептерге байланысты жастар жұмыссыздығының көрсеткіші артып кете ме деген қауіп бар.

Жастардың үшінші мәселесі – баспана жайы. Өздеріңіз де білесіздер жақында тұрғын үйге байланысты жаңа заң қабылданды. Баспаналы болуға байланысты жастар санатына кіретін тұлғалардың жасы 35-ке дейін деп белгіленді. Тұрғын үйге қатысты мемлекеттік бағдарламалардан басқа «Тұрғын үй жинақ банкінде» де оңтайлы жолдар қарастырылған. Осындай мүмкіндіктер арқылы жастар арасындағы баспана мәселесі де болашақта өз шешімін табады деп ойлаймын.

Төртінші мәселе – мамандықты дұрыс таңдау. Әрбір мектеп бітіруші жас азамат мамандықты таңдағанда өзінің табиғи қабілетіне байланысты және жергілікті мекеннің жағдайына ыңғайлы кәсіпті көздегені жөн. Мысалы, біз аудандарда білім алушы және жұмысшы жастармен кездескенде бірқатар жастардың мамандықтарын өз қалауларымен таңдамағандарына куә болдық. Кейбіреулер жеңілдің асты, ауырдың үстімен жүру үшін қағазбен жұмыс істейтін мамандықты көздесе, енді біреулері мемлекеттік грант көбірек бөлінеді-ау деген мамандықтардың тізгінін ұстауға ұмтылған. Егер адамның табиғи қабілеті, сол іске деген ебі болмаса, қанша жерден жоғары білімнің дипломын алса да оны іс жүзінде меңгеріп кете алмайтыны анық. Осыдан келіп, сауатсыз мамандар пайда болады. Ал, ол мемлекеттің ілгерілеу жолына үлкен кері әсерін тигізетіні сөзсіз.

Жастардың түйінді мәселесінің бесіншісі – отбасылы болу. Алдымен өмірлік азығы болар білімді сапалы алмай, тұрақты жұмыс таппасы белгілі. Одан соң баспанаға да қол жеткізуі қиын. Көптеген ажырасуларға бірден бір себеп болып жатқан әлеуметтік жағдайлар. Қаржының жетіспеушілігі, жұмыссыздық талай жұптардың екі айырылуына сеп болып жүр.

Ауыл жастарымен арнайы кездесулерімізде Қордай, Мойынқұм, Талас, Шу аудандарында физика, математика, ағылшын тілі пәндерінің мұғалімдеріне, медицина, әлеуметтік сала мамандарына және мәдениет, спорт, ауыл шаруашылығы мамандарына қажеттілік туындап отырғанын байқадық. Тағы бір айтайын дегенім, қазір біздің өңірден химия саласы бойынша зауыттар салынбақшы. Яғни, болашақта біздің облыста химия саласының мамандарына сұраныс артады деген сөз [2].

Қазақстандағы жастар арасындағы жұмыссыздардың көбісі ауыл жастары болып отыр. Себебі, 2012 жылғы мәлімет бойынша Қазақстандағы жұмыссыздардың 71% ауыл жастары құрап отыр, ал олардың 76%-ның жоғары білімі жоқ.

Негізінде, менің ойымша, Қазақстанда «12 жылдық білім жүйесін енгізгендіктен кейін, «ә жылы белгілі бір мамандықты оқытса екен деймін.

Демек, жұмыссыздық күрделі де, ауқымды мәселеге айналып отырғанда ғана қарамастан дүние жүзі бойынша бұл мәселенің шешу жолында және жұмысшыларды жұмыспен қамтамасыз ету салаларында қыруар шаралар жасалуда бұл болашақта жұмыссыздықты толық шешуге мүмкіндік береді [2].

Мемлекет қоғамының шын мәнінде осындай көмекке дәру мүшелеріне ғана қолдау көрсету жөніндегі толық жауапкершілікті өз мойнына алуға міндетті деп санаймын.

Ал, алдыңғы жылдардағы бағдарламаларға сәйкес тоқтатылып кететін болсам, «Жол картасы» бағдарламасы және осы бағдарламаның нәтижелілігінің арқасында «Бизнес картасы 2020» бағдарламасы арқылы көптеген қазақстандықтар жұмыспен қамтылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Президенті-Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2012 жылғы 27 қаңтар. «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту - Қазақстан дамуының басты бағыты» // Егемен Қазақстан. - 28 қаңтар 2012 жыл.
2. Нұрмұхамедова Ш.С. Жұмыссыздық- кедейшіліктің басты себептерінің бірі. Вестник КазНУ 2012. 132-134 б.
3. Көнкесенұлы Б.А. Бізде жұмыссыздық жоқ. «Қазақ елі» газеті» 2012.

Тургумбаева Д., ст.гр.Ю-22, КЭУК

науч. рук.: **Сопыханова А.Б.,** к.ю.н., доцент каф. ПРЭО

ПРОБЛЕМЫ ЗАГРЯЗНЕНИЯ АТМОСФЕРЫ В КАРАГАНДИНСКОЙ ОБЛАСТИ

Тенденция повышения загрязненности атмосферного воздуха приобретает все более масштабный характер, что особенно заметно в промышленных регионах, где сконцентрированы так называемые грязные производства. Одним из таких промышленных центров Республики Казахстан является Карагандинская область.

Карагандинская область - это крупный промышленный центр Казахстана, представляющий собой территориально-производственный комплекс с развитой тяжелой промышленностью. Это угледобывающие, металлургические и химико-машиностроительные отрасли, имеющие международное значение. Все важнейшие отрасли тяжелой промышленности связаны, прежде всего, с добычей коксующегося угля, обработкой руд цветных, черных и редких металлов, необходимых для металлургии, вспомогательных видов сырья. В основе территориально-промышленного комплекса лежат три промышленных узла — Караганды-Темиртауский, Балхашский и Жезказганский. Здесь функционирует промышленность, специализирующаяся на производстве энергоемкой и материалоемкой продукции черной и цветной металлургии, добыче угля и руд ряда ценных полезных ископаемых. Также представлены предприятия машиностроения, химической промышленности, производства строительных материалов, легкой, пищевой и других отраслей [1].

Антропогенное воздействие на окружающую среду в первую очередь сказывается на состоянии воздушного бассейна. Загрязнение приземного слоя атмосферы влияет на состояние всей экосистемы в целом.

Общезвестно, что наиболее сильно загрязняет воздух промышленное производство. Источниками загрязнений являются теплоэлектростанции, которые вместе с дымом выбрасывают в воздух сернистый и углекислый газ; металлургические предприятия, особенно цветной металлургии, которые выбрасывают в воздух окислы азота, сероводород, хлор, фтор, аммиак, соединения фосфора, частицы и соединения ртути и мышьяка; химические и цементные заводы. Вредные газы попадают в воздух в результате сжигания топлива для нужд промышленности, отопления жилищ, работы транспорта, сжигания и переработки бытовых и промышленных отходов.

Города Темиртау, Балхаш и Караганды по валовым выбросам в атмосферу вредных веществ занимают 4-6 места среди городов СНГ и 1-3 в Казахстане. Стационарные источники загрязнений, расположенные в Карагандинской области, выбрасывают в атмосферу более 800 тыс. тонн отходов в год, что составляет более 30% всех выбросов в республике [2].

По данным стационарной сети наблюдений за февраль 2017 года в Караганде, уровень загрязнения атмосферного воздуха оценивался очень высоким уровнем загрязнения. 11, 12, 14, 15 февраля 2017 года по данным автоматического поста №8 было зафиксировано 13 случаев высокого загрязнения атмосферного воздуха по взвешенным частицам РМ-2,5 в пределах 10,15-15,92 ПДК [3, с.132].

Наиболее распространенными загрязняющими веществами города Караганды, поступающими в атмосферный воздух от техногенных источников, являются: оксид углерода, диоксид серы, оксид азота, углеводороды, пыль. Это обусловлено:

- 1) загруженностью автодорог городским транспортом;
- 2) рассеиванием эмиссий от промышленных;
- 3) низкой проветриваемостью атмосферного пространства населенных пунктов.

Загрязнение атмосферного воздуха приводит к увеличению заболеваний, как органов дыхания, так и сердечно-сосудистой системы. Почти 20% всех болезней органов дыхания и 10% болезней системы кровообращения связаны с загрязнением атмосферы. По состоянию на 2016 год поражения органов дыхания

в Казахстане находятся на первом месте в структуре общей заболеваемости и составляют 22 900 случаев на 100 тыс. населения.

Главным для охраны атмосферного воздуха было и остается внедрение новейших технологических процессов, экологически чистых и безотходных технологий, мощных фильтров и очистительных оборудования.

Для снижения выбросов от стационарных источников на шахтах Карагандинского угольного бассейна в первую очередь необходимо произвести замену устаревших пылеочистительных установок на более эффективное оборудование, а также перевести большую часть котлов с твердого топлива (угля) на газ-метан.

Необходимо не только внедрять новейшие технологии и оборудования, но и эффективно их использовать. Так, например, некоторые предприятия, в целях экономии, отключают очистительное оборудование: в 2015 году кремневый завод ТОО "Silicium Kazakhstan" в г.Караганде оштрафовали на 258 850 730 тенге за ущерб от загрязнения окружающей среды. Как выяснилось, кремневый завод несколько раз отключал пылегазоочистное оборудование во время работы рудотермических печей на заводе. В итоге аварийные выбросы в результате работы печей нанесли ущерб окружающей среде, по подсчетам проверяющих, в 2011 году - на 25,5 млн тенге, в 2012 году - почти на 233,5 млн тенге.

На ряде предприятий не выполняются мероприятия по использованию малозольных углей, что ведет к повышенному выбросу золы в атмосферу. Однако ввиду большой разницы в стоимости высокозольные угли все еще находят широкое использование, особенно на предприятиях теплоэнергетики.

По инициативе департамент экологии Карагандинской области на данной территории проведен первый этап радиоэкологического обследования, что в дальнейшем поможет осуществить реабилитационные работы и вернуть эти земли в народнохозяйственный оборот.

Для оздоровления экологической обстановки, сохранения естественных ландшафтов, уникальных и типичных природных комплексов, а также редких видов флоры и фауны, ведутся работы по увеличению площадей зеленых насаждений, по созданию и расширению площадей особо охраняемых территорий. Организовано 8 заказников и 10 памятников природы, подготовлены обоснования на организацию 2 заказников и одного памятника природы. По заказу областного департамента экологии в 7 районах области проведены работы по кадастру растительности.

Для повышения эффективности работы была реформирована единая комплексная программа «Охрана природы и здоровья населения», которая стала основой для координации всей природоохранной деятельности в области. В рамках этой программы только за последние 2,5 года на строительство природоохранных объектов освоено 2,1 млрд. тенге, с экологическим эффектом снижения выбросов в атмосферу на 106,2 тысячи тонн, сбросов недостаточно очищенных сточных вод в поверхностные водоемы на 69 млн. куб м [4, с.5].

С целью создания единой системы экологической безопасности ужесточилась работа по проведению государственной экологической экспертизы.

Наиболее жесткие требования предъявляются при рассмотрении проектов совместных предприятий и зарубежных фирм.

Если следовать закону РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам перехода Республики Казахстан к «зеленой экономике» от 28 апреля 2016 года, и обеспечить правильную работу государственных органов и общественных организаций по решению экологических проблем то, возможно, нам удастся избежать экологического кризиса, который надвигается на регион быстрыми темпами.

В Казахстане существуют проблемы в вопросах правового обеспечения государственной экологической политики. Надо сказать, что эти проблемы во многом схожи с существующими во всем мире.

Во-первых, это недостаточно совершенное и часто изменяемое законодательство. Несмотря на то, что в стране принят Экологический кодекс в 2007 году и другие нормативные правовые акты, они страдают серьезными дефектами: обилием декларативных положений и неэффективным регулированием процедур экологического нормирования, лицензирования, сертификации, аудита, мониторинга за деятельностью природопользователя. Частое изменение законодательства не способствует и формированию единообразной правоприменительной практики. Множество примеров, когда подзаконные правовые акты противоречат законам или международно-правовым актам.

Во-вторых это высокая степень коррумпированности власти, характерной для нашей страны, что влечет за собой ослабление контрольных функций государства, а злоупотребление со стороны чиновников в процессе выдачи экологических разрешений, сертификации, согласования различных нормативов и других документов, сводят на нет важность контрольных функций государства. Так, например, в 2016 году во время проведения оперативных мероприятий сотрудниками антикоррупционного ведомства в Караганде в своем рабочем кабинете был задержан при получении взятки в сумме 100 тысяч тенге начальник РГП «Департамент экологии по Карагандинской области и Комитета экологического регулирования и контроля Министерства энергетики РК» Дабылбек Джанабаев. Взятку чиновник получил за увод от административной ответственности руководителя одного из местных ТОО.

В-третьих, это отсутствие юридически закрепленных экономических механизмов поощрения природопользователя за природоохранную деятельность, за внедрение экологически чистых производств и технологий и т.д.

В-четвертых, то, что законодательство Казахстана не предусматривает создание и функционирование Экологического национального фонда, который формировался за счет части экологических обязательных платежей, штрафов и сумм, взысканных с причинителей ущерба за причинение вреда окружающей среде.

Решение этих и многих других второстепенных проблем правового обеспечения государственной экологической проблемы, а также международное сотрудничество, особенно соседними странами, на наш взгляд, может в значительной степени минимизировать нагрузку на окружающую среду и упорядочить сам процесс природопользования.

Список использованной литературы:

1. Жакатаева Б.Т., Журавлева З.П. «Атмосферные загрязнения г. Караганды». Караганды 2010
2. Информационный портал Казахстана Today.kz / «Темиртау, Балхаш и Караганды занимают первые места в Казахстане по объемам выбросов в атмосферу» [Электронный ресурс] / URL: <http://today.kz/news/kazakhstan/2009-09-25/28319-atmosfera/>
3. Информационный бюллетень «О состоянии окружающей среды Республики Казахстан». Выпуск № 8 2017 г.
4. Слепова Т.А. Доклад: «Проблемы экологии - проблемы человечества». Караганды
5. Закон Республики Казахстан от 28 апреля 2016 года № 506-V «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам перехода Республики Казахстан к «зеленой экономике»
6. Экологический кодекс Республики Казахстан от 9 января 2007 года № 212-III

Тусупова Н. Ю.-21к тобы, ҚЭУК

ғылыми жетекшісі: аға оқытушы **Амантай А.**

ТҰТЫНУШЫЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҒЫ: РЕТТЕУ МЕН ҚОРҒАУ МӘСЕЛЕСІ

Сөзімізді бастамас бұрын тұтынушы деген кім дегенге тоқталып өтейік. Тұтынушы – өз қажеттіліктерінің қанағаттандырылуына тауарларды сатып алуға немесе оған тапсырыс беруге тікелей немесе жанама ниеттенетін, сондай-ақ, сатып алатын немесе пайдасына жарататын жеке және заңды тұлға.

Демократиялық қоғамды дамытудың басты міндеттерінің бірі тауар мен қызмет нарығындағы кәсіпкер мен тұтынушының арасындағы тепе-теңдікті сақтау болып табылады. Бұл орайда жеке бизнестің құқын қорғаушылар баршылық. Оның басты қамқоршысының бірі мемлекет деуге болады. Қазір бізге кәсіпкерлермен қатар тұтынушылар құқығының қорғалуында назардан тыс қалдырмау керек. Өйткені ол кәсіпкерліктің дамуына кедергі келтіретіні түсінікті. Ал, тұтынушы өз кезегінде тауардың сапасына, бағасына нақты, шынайы баға беретін сарапшы болып табылады. Қазақстан Республикасы адам және азаматтың құқығы мен бостандығының қорғалуына кепілдік береді. Мәселен, Қазақстан Республикасы Конституциясының 14-бабында былай делінген: «тегіне, әлеуметтік, лауазымы және мүліктік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, намысына, тұрғылықты жеріне байланысты немесе кез - келген өзге жағдайлар бойынша ешкімді де кемсітуге болмайды және заң мен сот алдында бәрі тең [1].

Осыған сәйкес, құқықтық мемлекеттің және өркениетті қоғамның азаматтарының қалыпты өмір сүруіне заңдылық негіз болады. Ал заңдылық азаматтардың заң алдындағы нақты теңдігін қамтамасыз етуге қабілетті қоғам жағдайында ғана орын алуы мүмкін. Мұндай жағдай барлық азаматтарға, қажеттіліктерін қанағаттандыруға тиімді жағдай жасау, нарықтық экономикалық қатынастардағы материалдық игіліктерді өндіру саласында теңдікті қамтамасыз ету арқылы қалыптасады. Әрі бұл құқықтық мемлекеттің басты міндеті.

Ал азаматтардың қажеттіліктерінің ауқымды бөлігі тауар алу арқылы, яғни сауда саласында қанағаттандырылады. Біз күнделікті өмірде азық-түлік, киім, тұрмыстық заттар және өзге де тауарлар сатып ала отырып, бұл қатынастардың құқықтық жағына көңіл аудармаймыз. Өкінішке орай, өз әрекетімізді «тұтынушының» әрекеті ретінде және сатушының әрекетін заң тұрғысынан бағалау қажеттігі, біздің қандай да бір құқығымыз бұзылған кезден бастап қана пайда болады. Бірақ өз құқығымызды біле тұрсақ та, оны осындай тұрақсыз экономикалық жағдайда қорғау қиынға соғады.

Ал жалпы алғанда тұтынушылар мен сатып алушылардың құқықтарын қорғау институты біздің елімізде әлі де болса толығымен зерттелмеген және осы мәселе бүгінгі күннің күрделі мәселерінің қатарына жатады.

Әлі еліміз құқықтық мемлекет құру жолына түскен және жеке тұлғаның құқығын қорғау мемлекет мүддесін қорғаудан жоғары бола бастаған қазіргі жағдайда тұтынушылардың құқықтарын қорғау мәселесі өзекті де қызықты.

Тұтынушылардың құқықтарын қорғау институтының мәнін ашу, оның қазіргі жағдайына талдау жасау бұл мәселеге қатысты нормативтік құқықтық актілермен танысуға, практикада тұтынушылардың құқықтарын қорғау мәселесі бойынша тәжірибелік маңызы бар қорытындылар мен ұсыныстар дайындауға

тырысамыз.

Қазіргі кездегі тұтынушылардың құқықтары қысқа уақыт аралығында емес, прогрессивтік қауымның өзінің тұтынушылық құқықтары үшін бір жарым ғасыр күресі нәтижесінде қоғамдық және құқықтық жүйедегі өзінің беделді орнын алды. Тұтынушылар қозғалысын бүкіл әлемнен байқауға болады. Біздің елімізде бұл қозғалыс салыстырмалы түрде жас болып табылады, оның дамуы біздің еліміздің 1991-жылы тәуелсіздік алуымен, жоспарлық экономикадан нарықтық экономикаға көшумен байланысты. Бұрын тоталитарлық жүйеде өмір сүрген уақытта тұтынушылардың құқықтарын қорғаумен бір орган ғана жанамалы түрде шұғылданды, ол – Сауда Министрлігі.

Содан кейін барып нарықтық реформалар жасалды, оның соңынан – тұтынушылардың құқықтарын қорғауға бағытталған заңдар қабылданды. Сол кездері алғашқы тұтынушылар ұйымдары екі жолмен қалыптасқан еді. Бір жағынан, белгілі бір себептер бойынша тұтынушылардың құқықтарын қорғауға мүдделі, өзінше бір интеллектуалдар (журналистер, экономистер, социологтар, заңгерлер және т.б.) клубы құрылды. Көбінде олар газет-журналдар төңірегінде жиналды.

Қазір біздің елімізде адамдардың тұтынушылық сауатын ашуға аса зор мән берілмей отыр. Осы тақырыпқа арналған кітаптар жоқтың қасы. Сондықтан да біздің еліміздің азаматтарының тұтынушылық білімін арттыру қажет. Бұл үшін нақты шаралар қолдану керек. Бұқаралық ақпарат құралдарынан (теледидар, радио) осы тақырыпқа арналған бағдарламалар ашу керек, газет-журналдар арқылы да мақалалар көп жазу керек, тіпті тұтынушыларға арналған жеке газет-журналдар болса да артық емес. Тұтынушының білімін арттыратын кітаптар, кітапшалар шығару керек, меніңше ЖОО-да заңгер мамандығында оқытындарға арнайы курс оқытылуы керек.

Бұл жерде алға қойылатын мақсат, әрбір адамды өзін нарықтық экономиканың басты тұлғасы – тұтынушы ретінде сезінуді үйрету керек. Өйткені, заң тек сауатты және жауапты тұтынушылық әрекетті жүзеге асыру құралы болып табылады.

Тұтынушыға тиісті мәселелерді реттеу кезінде азаматтық заңнама, яғни Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің нормалары негізгі рөлді атқарады. Азаматтық кодекстің жалпы бөлімінде азаматтар мен ұйымдардың азаматтық құқықтық қатынас айналымына қатысуының негіздері, азаматтық-құқықтық шарттар мен мәмілелерді жасаудың негізгі талаптары мен ережелері айқындалады. Тұтынушылардың құқықтарын қорғау және реттеуге тиісті заң шығармашық нормалар құрамына әртүрлі нормативтік құқықтық актілер енеді. Оның қатарына «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 4 мамырдағы № 274-IV Заңы және 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы кодексі т.б. өзге де нормативтік құқықтық актілер кіреді. Үкіметтің қаулыларыда жатады. Мұндай нормативтік құқықтық актілер кез келген уақытта қатынасты реттеп отыратындай болуы қажет, өйткені құқықтық қатынастар тоқтап тұрмайды, өзгеріп қайта жаңарып, үнемі құылып тұрады, сондықтан оны әрқашан жетілдіріп отыру керек [2].

Заңнамада кемшілік жақтарыда бар мәселен, біріншіден, тұтынушылар өз құқықтарын өздері қорғайды. Яғни алдауға түскен азамат талабы орындалғанға дейін сауда орнына бірнеше рет баруы керек. Тіпті болмаған жағдайда ғана құқық қорғау органына баруға рұқсаты бар. Екіншіден, жаңа заңда тұтынушылардың құқығын қорғайтын ұйымдардың міндеттері жан-жақты қарастырылғанымен, құқықтары өте аз қамтылған. Сол сияқты заңға сәйкес, біз өз күнімізді өзіміз көруіміз керек болады. Бұған дейін тұрғындардың құқығын қорғауға кеткен шығынымызды айыпты жақ төлеп келген болса, бұдан былай олар тек айыппұл төлеумен ғана шектелмек.

Бірақ өкінішке орай, тұтынушылардың құқықтарын қорғау мәселесі бүгінгі күнгі Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық өміріндегі әлі нақты шешімін таппаған күрделі мәселелердің бірі болып отыр. Оған жоғарыда атап өткен көптеген себептер негіз болып отыр [3].

Күнделікті күйбең тіршілікте қарапайым тұтынушының құқығына нұқсан келтіретін жайттармен жиі кездесіп жатамыз. Таңертен сатып алған сүтіңіз кешкісін іріп кетсе, ал сатушы оны ауыстырудан бас тартса, нанның салмағы тиісті мөлшерден кем болса, тіпті, қалалық көліктерде төлеген ақшаңызға билет берілмесе, мұның бәрі – тұтынушы құқығын шектейтін әрекеттер. Алайда бұл тек ұсақ-түйек қана. Мәселен, Астана қаласының «Әділет» тұтынушылар құқығын қорғау қоғамдық бірлестігіне түсетін әрбір үшінші шағым сапасыз ұялы телефондарға байланысты көрінеді.

«Жасыратыны жоқ, Қазақстан әлдеқашан контрафактілік тауарлардың қоқысына айналған. Еліміздің сауда айналымында жүрген ұялы телефондардың 88 пайызы – контрафактілік тауар. Олар әртүрлі «соткалардың» бөлшектерінен жиналған фирмалық тауардың арзан көшірмесі ғана. Сондықтан бүгін сатып алған байланыс құралыңыз ертеңгі күні істен шығып жатса, таң қалмай-ақ қойыңыз.

Қазіргі уақытта дүкен сөрелерінде ұялы телефондар түр-түрімен кездеседі, бірақ солардың ішінен сапалысын таңдап алу қиынның-қиыны. Кейбір алаяқ сатушылар бизнес желісін жақсылап жоспарлап алған. Мәселен, сатқан тауарына жарты жылдық немесе бір жылдық кепілдік береді де, жоғарыда атап кеткен жағдайға тап бола қалсаңыз, сізге арнайы «сервис орталығына» жолдама ұсынады. «Негізінен кез келген ұялы телефонға сатушы емес, шығаратын фирманың өзі кепілдік береді. Ол кепілдік мерзімі үш, әрі кетсе бір жылдан кем болмауы тиіс. Егер 14 күннің ішінде тауардың ақауы байқалса, міндетті түрде жаңасына ауыстырылып немесе ақшасы қайтарылуы керек. Ол мерзімнен асып кеткен жағдайда арнайы сервис орталығына тегін жөндеуге жіберілуі керек». Бұл жерде де халықтың аңқаулығыңызды асыра пайдаланатындар жеткілікті. «Сотқаңызға» сараптама жасап шыққан «сервис орталығы» «мына телефон

соққыға ұшыраған немесе құлатып алғансыз, жүйелік ақаулары байқалмайды» деп, бар пәлені өзіңізге жауып, сыпайы ғана шығарып салады. Осы іс бойынша «Әділет» тұтынушылар құқығын қорғау орталығы бірнеше қылмыстық топтарды әшкерелеген. Мәселен, телефоныңыздың тағдырын шешуші «сервис орталығының» қызметкері сол тауарды сатқан адамның сіңлісі немесе бауыры, яғни, бір топтың адамдары болып шыққан. Шағымдар ішінде екінші орын алатыны – сапасыз аяқкиімдер. Жақында жоғарғы атаулы орталыққа бір арыз түскен. Тұтынушы қымбат дүкендердің бірінен 50 пайыз жеңілдікпен 16 000 теңгеге Италияның «сапалы» етігін сатып алса керек. Бір жұма болмай ол етіктің табаны жарылып қалған. Сатушылар, әрине, жыртық етікті ауыстырудан бас тартқан. Экспертизалық зерттеулердің нәтижесі бойынша жарты бағасына сатылған «Италияның сапалы етігі» қытайдың арзанқол дүниесі болып шығып, ақшасы иесіне қайтарылған. Жалпы, сапасыз тауарды сатып алып, соңынан сан соғып қалмас үшін, сатушыдан міндетті түрде чек талап етуге кеңес беріледі. Осы сикырлы чектің арқасында осыдан екі жыл бұрын Астана қаласы бойынша 1 млн. теңгеге жуық қаржы өз иелеріне қайтарылған. Өкінішке қарай, арзан ақшаның соңына түскен алаяқтар заманында бұл тек теңіздің тамшысындай ғана. Азық-түлік, тұрмыстық техника, дәрі-дәрмек, тағы басқа сапасыз тауарлар легі бірнеше шағымдар кітапшасын толтырып үлгерген. Соның бірін атайтын болсақ – стоматологиялық қызметке қатысты шағым. Сау әйелдің стоматологияда дүние салуы тек бір отбасының емес, тегіс бір мемлекеттің қайғысына айналды. Әсте, осы қаралы оқиғадан кейін сыннан қорытынды шығарған ақ халаттылардың арқасында тұрғындардың күлкісі жарқын болды деп айту әлі де болса қиынға соғып тұр. Оған мына мысал дәлел. Тіс ауруына шағымданған азаматша елордалық тіс емханаларының біріне жүгінеді. Оның ауыр халін аңғарған ақ халатты абзал жан бір тіс үшін қызмет құнын 15 000 теңге деп, бағаны көкке ата салады. Емделуші қалтасында бар болғаны 12 000 теңгесін көрсеткенде, базардағы саудагердің кейпін танытқан стоматолог сөзге келмей, келісе кетеді. Өткен жылғы қайғылы оқиғаны есіне алған тіс жұлдырушы азаматшаның: «Кешіріңіз, тісіме не егіп жатқаныңызды білуге бола ма?», – деген сұрағына дәрігер: «Жұмысың қанша, тісің жазылса болды емес пе!», – деп зілмен жауап қайтарған.

Стоматолог қызметінің шикілігін сезген азаматшаның ертеңгі күні беті адам танымастай қисайып кетеді. Оқиға соңында пациенттің: «Тұтынушылар құқығын қорғау орталығына шағымданамын!», – деген ескертпесінен кейін медициналық мекеме алған ақшасын қайтаруға асыққан. Алайда денсаулық дегенде ақшаның қашанда құнсыз екені айтпаса да белгілі. «Сервис» деген атаққа сай келмейтін бүгінгі қызмет сапасының сын көтермейтіндігі жасырын емес [4, 69 б.].

Тұтынушылардың құқықтарын қорғау саласында көптеген оң қадамдар жасалғандығына қарамастан, бұл мәселенің әлі де болса толық шешімі табылмай отыр. Бұл мәселелерді шешу бүгінгі күннің міндеті. Ал менің бұл мәселеге қатысты төмендегідей ұсыныстарым бар:

6. Тұтынушылардың құқықтарын қорғау саласында басты рөл атқаратын «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» Қазақстан Республикасының заңына қазіргі өмір талабына сай және тұтынушылар шағымдарын ескере отырып өзгерістер мен толықтырулар енгізу керек.

7. Тұтынушылардың құқықтарын қорғау мәселесі бойынша мемлекеттік дәрежеде де, халықаралық дәрежеде де ақпарат жүйесін қалыптастыру керек. Өйткені біздің тұтынушыларымыз құқықтық жағынан әлі де болса сауатсыз. «Сіздің құқықтарыңыз бұзылса тұтынушы ретінде өз құқықтыңызды еркін қорғаңыз. Өз кезегінде тұтынушылық құқықтарыңыз бен мүдделеріңізді қорғауға және кеңеске барлық құқық қорғау органдарға, ұйымдарға баруыңызға болады». Міне осындай жарнамалар тұтынушылар көп жүретін жерлерде болуы қажет.

8. Тұтынушылардың құқықтарын қорғаудың мемлекеттік жүйесін қайта жаңғырту қажет. Мемлекеттік деңгейде тұтынушылардың құқықтарын қорғау органдарының қызметін жандандыру қажет.

9. Тұтынушылардың құқықтарын қорғау ұйымдарын құру және оларға мемлекет тарабынан қолдау көрсету керек. Бұл ұйымдардың қызметінің мақсаты – тұтынушылардың құқықтарын қорғау болып табылады, сондықтан олар осы салаға қатысты нормативтік актілердің қағаз жүзінде қалмай нақты орындалуына зор ықпалын тигізеді.

10. Тұтынушылардың құқықтарын қорғау саласында халықаралық ынтымақтастықты дамыту керек. Өйткені бұл Қазақстандағы тұтынушылардың құқықтарын қорғау қозғалысының жаңа дәрежеге көтерілуіне және тұтынушылардың құқықтарын қорғау саласында жасалатын шаралардың сапасының артуына зор ықпалын тигізеді.

Біздің мақсат басқаларды даттап, жақсы атану емес, сапасыздықтың салдары қайғылы оқиғамен аяқталмасын деген тілеу ғана. Бүгінде сан түрлі себептермен келіп түсетін шағымдар есебі көп. Өкінішке қарай, бәріне бірдей көмектесу мүмкін емес. Оның үстіне шағын және орта бизнеске жарияланған мараторий біреуге пайда әкелгенімен, құқық қорғаушылардың қол-аяғын бірдей байлап отыр десе де болады. Соның салдарынан алаяқ кәсіпкерлер ар-ұяттарын ақшаға айырбастап, кесірін жазықсыз тұтынушыларға тигізуде.

Қолданылған әдебиет тізімі:

5. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған) (1998-2007 ж.ж., 2011.02.02. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)

6. «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 4 мамырдағы № 274-IV Заңы. Жариялануы: «Егемен Қазақстан» 2010 ж. 18 мамыр № 189-191 (26037)

7. «Заң тұтынушыны қорғай ма, әлде...» Менеджмент Качества №4 (34) 2010.

8. Мороз, С. П. Кәсіпкерлік (шаруашылық) құқық [Мәтін] : оқулық / С. П. Мороз. - Алматы : Бастау, 2009.

Тусупова Н., Ю-21к тобы, ҚЭУК
науч. рук.: **Есенов Д.К.,** аға оқытушы

ЗОРЛАУ ҚЫЛМЫСЫ ҮШІН ЖАУАПКЕРШІЛІКТІ ҚАТАҢДАТУ

Қыздың ары-ұлттың ары деп бағалаған қазақтың бүгінгі таңда тәрбие тізгінін босатып алуы көптеген қылмыстарға жол ашуда. Ұлықты ұл, қылықты қыз-тек отбасының уайымы ғана емес қауымның, ел ішінің уайымы болуы тиіс. Қазаннан қақпақ кетсе иттен ұят кетеді деген осы. Шырмауық гүлдей нәзік жандының намысының тапталуында мына менің сіздердің қоғамның кінәсі, немқұрайлығы. Жыныстық қылмыс, зорлық деген атам заманда атымен болмаған. Ал бүгін ақпарат құралдарынан қыз зорлау фактісін естісек мән бермейтін жағдайға жеттік.

ҚР Бас прокуратурасымен жасалған талду негізінде, осы қылмыстарды жасауға себепші болатын басты факторлар анықталды. Оның қатарында: отбасы институтының әлсіреуі, моральдық-адамгершілік деңгейінің төмендеуі; зорлық әрекеттерін жасауға бейім, психикалық дені сау емес адамдарды айқындау бойынша ішкі істер мен денсаулық сақтау органдарының өзара қатынасының нашарлауы; оқу орындарда арнаулы алдын алу жұмыстарының жеткіліксіз деңгейі; порнографиялық және зорлық-зомбылықты насихаттайтын интернет-сайттардың негативтік әсері; жәбірленушінің виктимдік (арандатушылық жасау) тәртібі, ең алдымен кәмелетке толмағандардың спирттік ішімдіктер ішумен және аморальдық тәртібімен байланысты (зорлаудың әрбір екінші жағдайы ішімдік ішумен байланысты).

Өкінішке орай, жыныстық қылмыстың статистикасы көрсетіп отырғандай, барлық өкілетті органдар тарапынан оны тергеу, ашу және алдын алу бойынша қабылданып жатқан шаралардың тиімділігі жеткіліксіз. Жүйелі жұмыстың жоқтығы, барлық мүдделі және уәкілетті органдар арасындағы өзара қатынас жеткіліксіз орнатылған.

2016 жылдың қорытындысы бойынша осындай құқық бұзушылықтың жеті жүзден астамы тіркелді (726), ол өткен жылдың (485) салыстырмалы кезеңінен 50%-ға жуыққа көп.

Тексеріс барысында осы қылмыстарды тергеу барысында болатын көптеген бұзушылықтар анықталады: созбалау, өтінішті қабылдау және тіркеу кезеңінен басталатын тергеудің толық еместігі, оны жасыру да орын алған. Ондай істерді тергеу барысында моральдық-этикалық және психологиялық аспектілер ескерілмейді. Бұл көбіне олардың латенттік сипатын анықтап береді, себебі жәбірленушілер құқық қорғау органдарына бекерге жүгінгілері келмейді. Жасалған қылмыстарды ашуға жеткілікті шаралар қабылданбайды, ал ашылуының төмендігінің негізгі себептерінің бірі алғашқы тергеу әрекеттерінің сапасыз өткізілуі болып табылады.

Зорлау деп- қылмыстық заңда көрсетілген қылмыстардың ішіндегі аса ауыр қылмыстардың бірі болып саналады. Зорлау дегеніміз, жәбірленушіге немесе басқа адамдарға күш қолданып, немесе оны қолдану қатерін төндіріп, не жәбірленушінің дәрменсіз күйін пайдаланып жыныстық қатынас жасалатын қылмыс түрі. (ҚК ҚК 120 бабының 1-тармағы). [1]

Бұл жерде ҚР ҚК 120 бабының диспозициясы үш топқа бөлінеді және де олар өзінің сипаты бар объекті бар деген ойға келуге болады:

1. Кәмелетке толған әйелді жәбірленушіге және де тағы да басқаларға күш қолданып немесе қолданамын деп қорқытып жыныстық қатынасқа мәжбүрлеу.
2. Кәмелетке толған әйелдің дәрменсіз күйін қолданып жыныстық қатынасқа түсу
3. Он төрт жасқа толмағандармен жыныстық қатынасқа түсу және кәмелетке толмағандарды жыныстық қатынасқа мәжбүрлеу. [1]

Зорлаудың тікелей объектісі-әйелдің жыныстық еркі және бостандығы, ал қосымша тікелей объектісі әйелдің денсаулығы, ар-намысы болып табылады.

Зорлаудың объективтік жағы-жәбірленушіге немесе басқа адамдарға күш қолданып немесе оны қолданбақшы болып қорқытып, не жәбірленушінің дәрменсіз күйін пайдаланып жәбірленушімен жыныстық қатынас жасау.

Зорлаудың субъектісі-зорлап әйелмен жыныстық қатынасқа барған адамдар, сондай ақ жәбірленушіні зорлау кезінде олаға көмектескен адамдар. Зорлағандық үшін жауаптылық 14 жастан басталады.

Субъективтік жағынан зорлау тек қана тікелей қасақаналықпен жүзеге асырылады. Кінәлі адам жәбірленушімен оның еркінен тысқары жағдайда заңда көрсетілген тәсілдерді қолданып жыныс қатынасын жасайтынын біледі, сезеді және соны жүзеге асыруды тілейді.

Зорлауды жүзеге асырудың тәсілдері:

1. жәбірленушіге немесе басқа адамдарға күш қолдану;
2. немесе оны қолданбақшы болып қорқыту;
3. жәбірленушінің дәрменсіз күйін пайдаланып жыныстық қатынас жасау деп тура көрсетілген. Күш қолдануға жәбірленушінің қарсылығын басу үшін оны ұрып-соғу, жарақаттау, басқа да тәнін ауырлататын

жарақаттар келтіру, қол-аяғын байлау, тұрғын жайға қамап ұстау, көмек шақыруға мүмкіндік бермеу әрекеттері жатады.

Зорлау қылмысының құрамы болу үшін кінәлі адам заңда көрсетілген тәсілдердің бірін қолдана отырып, жәбірленушімен физиологиялық жағдайда жыныстық қатынаста болуы қажет. [1]

Күш жұмсау арқылы жәбірленушімен жыныс қатынасын жасауға бағытталған, бірақ кінәліге байланыссыз себептермен орындалмай қалған әрекет зорлауға оқталу деп саналады. Зорлауға оқталуды басқа қылмыстардан ажыратқанда кінәлі жәбірленушімен жыныс қатынасын оның еркінен тыс жасауды мақсат қылғанын және қолданылған күш осы мақсатқа жету үшін жұмсалғанын анықтау қажет. Бұл жағдайлар анықталмаса онда кінәлінің әрекетінде зорлауға оқталғандық үшін қылмыс құрамы жоқ. [1]

Сонымен қатар зорлық деп тек тән зардабын ғана емес психологиялық зардапты да ескереміз.

Тәндік зорлық - денсаулыққа зиян келтіру, денеге ауыр жарақаттар салу, көмекке шақыру мүмкіндігінен айыру, байлап қою, қамап қоюдан тұрады. Тәндік зорлық жәбірленушінің денесімен сипатталады. Және де тән зардабы оның сыртқы денесімен қатар оның ішкі органдары да зардаптануы мүмкін. Мысалы есірткі заттары, токсикалық немесе психотроптық заттар қолдану. [1]

Психологиялық зорлау- жәбірленушіні қорқыту, дене зардабын саламын деп қорқыту, денсаулығына ауыр зардаптар әкелкмін деп, оның балаларына, туысқандарына және ол танымайтын адамдарға да дене жарақатын саламын деп қорқыту арқылы жүзеге асырылады. Қорқыту жәбірленушіге ақиқат түрінде көрінуі тиіс, тек осы қорқыту ғана оның қарсылығын тоқтата алады. Осы қорқытулардың барлығы қылмыстың объективті жағына кіреді, және де қосымша квалификацияны талап етпейді. [1]

Бұл қылмыс түрінің келесі ескерілетін критерийі - зорлауда жәбірленушінің еркінен басқа жәбірленушінің дәрменсіз күйін пайдалануда негізге алынады яғни құрбан адамның өзімен не болып жатқанын сезіне алмай, қарсыласуға шамасы келмей әрекетсізденуі.

Жәбірленушінің дәрменсіз жағдайы есінен айрылу ауруы салдарынан болуы мүмкін (диабетикалық ком, стенокардин приступі, эпилептикалық есінен айрылу және т.б) стресске байланысты талу жағдайы және т.б. Тәндік қарсылық көрсете алмау ынтықтықпен, тәндік жетіспеушіліктермен, және қозғалу функцияларының жоғалтуы (паралич, острохондроз, артроз) және де т.б. қылмыскердің немесе оның сыбайластарының тәндік әрекеттерімен түсіндіріледі.

Топтық деп- жәбірленушіге байланысты адамдардың сөз байланысып жасаған зорлау әрекеттерін айтамыз. Осы жағдайда зорлау жыныстық қатынастарға қатыспаған, бірақ жәбірленушіге қарсы зорлық жасау әрекеттерінде қатысқан адамдар, топтық зорлаудың атқарушылары ретінде біліктіленуі тиіс. Осындай топта атқарушылар қатарында әйелдерде болуы мүмкін. [1]

Өлтіремін деп қорқыту— ҚК 103 бабының белгілеріне сәйкес келетін, тез арада зорлаушы жәбірленушінің өмірін қиып немесе денсаулығына зияндық келтіремін деп қорқытуы. Қорқыту сөз жүзінде, белгілі әрекеттермен, қару жарақты пайдалану арқылы немесе қару ретінде белгілі бір затты қолдану арқылы жүзеге асырылуы мүмкін. [1]

Аса қатігездікпен зорлау— өзіндік білікті белгісі бар, ҚК 120 бабының 2-тармағында көрсетілген жәбірленушіге немесе басқа да адамдарға бағытталған әрекет. Жыныстық маньяқтың жәбірленушіге қарсы аямаушылық әрекеттеріне, садизмдік әрекеттері болған жағдайда бұл тармақтың ҚК 120 бабына енгізілуі құқықтық жүйемен ақталған. [1]

Кәмелет жасқа толмағандарды зорлау- 14-18 жас арасындағы қыздың жыныстық қол сұғылмаушылығына қол сұғу және де тәндік жыныстық даму жүйесіне қол сұғылады. Жасөспірімді зорлау оның дәрменсіз күйін пайдалану жағдайын қолдану жағдайын қолданып жасалатын қылмыс болып табылады. Жәбірленуші өзінің жасына байланысты өзімен болып жатқан әрекеттердің салдарын түсіне алмайды. [2]

Қорытындылай келе, жыныстық бостандыққа қарса қылмыстардың оның ішінде зорлаудың әйел адамға бағытталған зияны өте ауыр, оның зиянын өтеу тіптен мүмкін емес. Осыны ескере отырып қылмысты ашу мен кінәліні қылмыстық жауапкершілікке тартуды барынша ауырлату дұрыс деп есептеймін. Қылмыс түріне қатысты кемшіліктердің барлығын ведомствалық бақылау мен прокурорлық қадағалауды қатаңдату арқылы жою қажет. Алдын алу шарасы ретінде мен кастрацияны қолдану мүмкіндігін қарастыру толық қолдаймын. Себебі әйел-бұл ұлт айнасы, әйелдің намысын таптау еліміздің намысын таптау.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

1. Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық: ерекше бөлім. Алматы, 2000.
2. «Заң» «Фемида» журналдары.

Черныш Ю., гр.Ю-22, КЭУК

науч. рук.: **Пономарева В.П.** доцент каф. ПРЭО

ЗАЩИТА ПРАВ НА ОБЪЕКТЫ ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННОЙ СОБСТВЕННОСТИ

В 21 веке уровень экономического развития стал определяться интенсивностью инновационной деятельности, среди партнеров, обеспечивающих коммерциализацию инноваций, важное место стали занимать права собственности на элементы творческой деятельности, которые позволили создать новую технологию, товар или услугу. Имеется, введу обретение и использование исключительных прав на объекты

интеллектуальной собственности, в том числе и объекты литературно-художественной собственности, которые новое поколение руководителей бизнеса в промышленно развитых странах расценивает как базовую составляющую успешного предпринимательства.

Рыночная экономика требует вовлечения в экономический оборот произведения науки, литературы, искусства, фонограммы, передачи организаций вещания.

Укрепление репутации Казахстана как жесткого гаранта защиты авторских прав позволит активнее развивать и диверсифицировать новые сектора экономики. Казахстан должен реализовать широкую публичную компанию, направленную на создание нетерпимого отношения к контрафактной продукции, принять меры административного и уголовного преследования за нарушение прав интеллектуальной собственности.

Статьей 20 Конституции Республики Казахстан гарантируется свобода творчества [1]. Однако в Казахстане недостаточная степень защищенности прав обладателей творческих результатов – практически любой может воспользоваться ими без согласия авторов и бесплатно. Должно же быть совсем наоборот – ценные результаты творчества должны покупаться и продаваться, а права их обладателей должны охраняться государством. Однако на практике мы зачастую наблюдаем нарушение прав авторов и правообладателей на объекты интеллектуальной собственности, в том числе и объекты литературно-художественной собственности

Литературно-художественная собственность объединяет права на объекты авторского права и смежных прав.

Для того, чтобы объект охранялся нормами авторского права и смежных прав, он должен быть оригинальным. Идея произведения, его содержание необязательно должны быть новыми, но форма выражения этих идей должна быть оригинальным произведением автора.

Если изобретению предоставляется правовая охрана, если его содержание является новым, то произведению науки, литературы или искусства достаточно придать оригинальную форму.

Общий механизм действия авторского права и смежных прав любой страны мира заключается в следующем. Созданный автором творческий результат автоматически, без какой-либо проверки и каких-либо формальностей, а просто в силу самого факта его создания получает правовую защиту от копирования.

Субъектами авторского права являются физические и юридические лица, участники отношений по поводу создания, регистрации, использования и охраны произведения, а также Республика Казахстан в целом.

Центральной фигурой среди всех субъектов является автор - физическое лицо, творческим трудом которого создан объект литературно-художественной собственности [2].

Авторами признаются не только создатели оригинального произведения, но и лица, осуществившие перевод или переделку произведения. Автору сборника и других производных произведения (составителю) принадлежит авторское право на осуществленный им подбор или расположение материалов, представляющих результат творческого труда.

Составитель пользуется авторским правом при условии соблюдения им прав автора каждого из произведений, включенных в составное произведение.

Переводчикам и авторам других производных произведений принадлежит авторское право на осуществленный ими перевод, переделку, аранжировку или другую переработку.

Переводчик или автор другого производного произведения пользуется авторским правом на созданное им произведение при условии соблюдения им прав авторов произведения.

Субъектами смежных прав являются исполнители, производители фонограмм и организации эфирного и кабельного вещания.

Субъектом авторского права и смежных прав также являются организации по коллективному управлению имущественными авторскими правами.

Организация, управляющая имущественными правами на коллективной основе, вправе получить свидетельство об аккредитации в уполномоченном органе на осуществление деятельности в сферах коллективного управления. Аккредитация проводится по каждой из сфер отдельно. Организация, управляющая имущественными правами на коллективной основе, может получить свидетельство об аккредитации на осуществление деятельности в одной, двух и более сферах коллективного управления.

Организация, управляющая имущественными правами на коллективной основе, вправе наряду с управлением правами тех правообладателей, с которыми она заключила договоры об управлении правами, осуществлять сбор вознаграждения для тех правообладателей, с которыми такие договоры не заключены.

Организация, управляющая имущественными правами на коллективной основе, должна выполнять от имени представляемых ею обладателей авторских и смежных прав и на основе полученных от них полномочий следующие функции:

- 1) заключать лицензионные договоры с пользователями на использование прав, управлением которых занимается такая организация;
- 2) согласовывать с пользователями размер вознаграждения и другие условия, на которых заключаются лицензионные договоры;

- 3) согласовывать с пользователями размер вознаграждения в тех случаях, когда эта организация занимается сбором такого вознаграждения без заключения лицензионного договора;
- 4) собирать предусмотренное лицензионным договором вознаграждение;
- 5) распределять и выплачивать собранное вознаграждение представляемым ею обладателям авторских и смежных прав;
- 6) совершать любые юридические действия, необходимые для защиты прав, управлением которых занимается такая организация.

Деятельность организации, управляющей имущественными правами на коллективной основе, осуществляется в интересах обладателей авторских и смежных прав, представляемых такой организацией. В этих целях организация обязана:

- 1) одновременно с выплатой вознаграждения представлять обладателям авторских и смежных прав отчеты, содержащие сведения об использовании их прав, в том числе о размере собранного вознаграждения и об удержанных из него суммах;
- 2) использовать собранное вознаграждение для распределения и выплаты обладателям авторских и смежных прав. При этом организация вправе вычитать из собранного вознаграждения суммы на покрытие своих фактических расходов по сбору, распределению и выплате такого вознаграждения, а также суммы, которые направляются в специальные фонды, создаваемые этой организацией с согласия и в интересах представляемых ею обладателей авторских и смежных прав;
- 3) распределять и регулярно выплачивать собранные суммы вознаграждения;
- 4) формировать реестры, содержащие сведения о правообладателях, о правах, переданных ей в управление, а также об объектах авторских и смежных прав. Сведения, содержащиеся в таких реестрах, представляются всем заинтересованным лицам, за исключением сведений, которые в соответствии с законом не могут разглашаться без согласия правообладателя и другие обязанности, предусмотренные Законом Республики Казахстан «Об авторском праве и смежных правах» [3].

Автору в отношении объекта авторского права и смежных прав принадлежат личные неимущественные права. Исключительные права могут принадлежать как автору так и правообладателю.

Все договоры, опосредующие отношения в сфере литературно-художественной собственности, можно разделить на следующие группы:

- авторский договор заказа;
- авторский договор о передаче исключительных или неисключительных прав (лицензионный договор).

За передачу прав автор получает вознаграждение. Закон «Об авторском праве и смежных правах» предусматривает, что Правительством Республики Казахстан могут устанавливаться минимальные ставки авторского вознаграждения.

Защита авторских прав производится в административном, уголовном и гражданско-правовом порядке.

В гражданском порядке защита авторских прав осуществляется на основании решения суда.

Защита авторских и смежных прав осуществляется судом путем:

- 1) признания прав;
- 2) восстановления положения, существовавшего до нарушения права;
- 3) пресечения действий, нарушающих право или создающих угрозу его нарушения;
- 4) возмещения убытков, включая упущенную выгоду;
- 5) взыскания дохода, полученного нарушителем вследствие нарушения авторских прав;
- 6) выплаты компенсации в сумме от двадцати минимальных размеров заработной платы до пятидесяти тысяч минимальных размеров заработной платы устанавливаемой законодательством Республики Казахстан. Размер компенсации определяется судом вместо возмещения убытков или взыскания дохода;
- 7) принятия иных предусмотренных законодательными актами мер, связанных с защитой их прав.

Для более действенной борьбы с интеллектуальным «пиратством» целесообразно перенести ее центр тяжести из гражданско-правового поля в административно-уголовное, по аналогии установления наказания за незаконное завладение чужим имуществом. При этом речь не идет о полном вытеснении гражданско-правовых мер, которые имеют и имеют значение для возмещения причиненного вреда.

Кодекс РК «Об административных правонарушениях» предусматривает в качестве административного проступка незаконное использование товарного знака, т.е. средства индивидуализации производимых товаров. Нарушения исключительных прав на другие объекты интеллектуальной собственности в административном порядке не преследуются. Уголовный кодекс РК в качестве правонарушения предусматривает нарушение исключительных прав на объекты авторского, смежных и патентных прав, определяя наказание идентичное административным правонарушениям. Следовательно, чтобы возбудить уголовное производство по фактам нарушения исключительных прав правообладателей на объекты интеллектуальной собственности, лицо, право которого нарушено должен обратиться в правоохранительные органы с заявлением, представив при этом доказательства нарушения его прав. На практике зачастую собрать доказательства и надлежаще их оформить для правообладателя это является затруднительным, в силу отсутствия у него профессиональных навыков юриста.

Целесообразно было бы в Кодексе РК «Об административных правонарушениях» предусмотреть в качестве административных правонарушений незаконное использование исключительных прав и на объекты интеллектуальной творческой деятельности. Данные нормы позволят обеспечить при помощи профессионалов-полицейских выявление фактов нарушения исключительных прав, надлежащим образом фиксацию этих нарушений и представления в судебные органы надлежаще оформленные доказательства. Гражданский иск может служить дополнительным инструментом возмещения правообладателю убытков, причиненных неправомерным использованием исключительных прав.

Список использованной литературы:

- 1 Конституции Республики Казахстан от 30 августа 1995г.
- 2 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Особенная часть) от 1 июля 1999г. № 409-1.
- 3 Закон Республики Казахстан «Об авторском праве и смежных правах» от 10 июня 1996г. № 6.

СЕКЦИЯ 3 – ҰЛТТЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ТІЛДЕРІН ЗАМАНАЛЫҚ ЖАҒДАЙЛАРДА ДАМУЫ
РАЗВИТИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ И ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

3.1 БӨЛІМШЕ – ПОДСЕКЦИЯ: ҚАЗАҚ ТІЛІ, ӘДЕБИЕТІ МЕН МӘДЕНИЕТІНІҢ ҰЛТТЫҚ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ КЕҢІСТІКТЕ ДАМУЫ
РАЗВИТИЕ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА, ЛИТЕРАТУРЫ И КУЛЬТУРЫ В НАЦИОНАЛЬНОМ И МЕЖДУНАРОДНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Асқарова А. ГМУ-11к тобы студенті КЭУК
ғылыми жетекшісі: ф.ғ.к., доцент **Ақатаева Ш.Б.**

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ КИЕЛІ 7 САНЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қазақ халқының бір санынан бастап әр санның қадірі мен қасиетін салмақтап, өзіне тән ерекшелігін саралай білген, орнына, маңызына сай қолданған. Әр санда өзіндік кие болатынын, мақсаты мен мағынасы болатынын сезе, түйсіне білген. Әр санның өзіндік қасиеті шарифатқа қатысты, тәрбиелік мәні, саналы орны болған.

Ұлы ғұлама, әлемнің екінші ұстазы Әбу-Насыр Әл-Фараби бұдан мың жылдан аса уақыт бұрын «адамға ең бірінші білім емес, тәрбие керек. Тәрбиесіз берген білім адамзаттың қас жауы», - деген қағидасын ұстанамын.

Ал Пифагор болса: «Әр сан өзіндік ерекшелікке ие» деген екен. Ғалымдардың бұл тұжырымдарына сену-сенбеу әркімнің өз еркінде. Басқа ғылымдар мен дін қағидаларының да болжамдарға сай келе бермеуі мүмкін. Дегенмен де, әр санның адам өмірінде белгілі бір маңыз иеленетін жоққа шығара алмаспыз. Математика өмірді сан арқылы бейнелейді. Тіршілік ете бастаған алғашқы кезеңде адам баласы жазу-сызудан бұрын-ақ санауды үйренгені хақ. Сен сандарды жалықтыратын нәрсе деп ойлайсың ба? Тағы да ойланып көр. Адамдар қалай санай бастаған? Адамдар санай бастаған кезде, сірә, санау үшін қол саусақтарын пайдаланған болар. Барлық адамдарда он саусақтан болғандықтан, ондықтармен санау ыңғайлы болған. Біздің қазіргі заманда санаудағы ондық жүйесі осылай туындаған. Адамзат баласы сандардың атауын ойлап тапқанға дейін саусақтар есептеудің ең қолайлы тәсілін табуға көмектескен. Сен бірдеңе санау кезінде саусақтарыңды пайдалансаң, ешқашан да жаңылыспайсың. Саусақтарыңа қарап-ақ, сандарды атамастан оларды көз алдына елестете аласың. Саусақтар мен сандар арасындағы байланыс көне замандардан бері бар. Тіпті қазір де біз “сан” сөзін пайдаланамыз. Ол “саусақ” деген ұғымды білдіреді. Міне біздің зерттеу тақырыбымызға арқау болып отырған да осы сандар арасындағы 7саны және оның қасиеті.

Қазақ халқы тілге бай. Әр сөзін талдай білген, әр сөзіне мән берген халық. Қазақ үшін әр сөздің ғана емес, әр санның өзіндік қасиеті, шарифатқа қатысы, тәрбиелік мәні, саналы орны болған. Расында Қазақ бір санынан бастап, әр санның қадірі мен қасиетін салмақтап, өзіне тән ерекшелігін саралай білген, орнына, маңызына сай қолданған. Әр санда өзіндік ие болатынын мақсаты мен мағынасы болатынын сезе, түйсіне білген. Кіріспе Математика – ғылымдардың ішінде ең ерте шыққаны, оның тарихы ғасырлар түкпірінде жазу мен сызу жоқ кезде басталған. Адамзат тағылығының даму дәуірінің табалдырығын аттап басқан заманда «артық», «кем», «күлкен», «кіші» ұғымдары туған. Бұлар кейін «тең» ұғымының шығуына негіз болған. Күн көріс қамы тіршілік үшін жүргізілген күрес ерте заманның адамдарын айналасындағы заттарды санауға, нәрселердің мөлшерін өзара салыстыруға, жыл мезгілдерін айыруға мәжбүр еткен. Заттарды санаудан 1, 2, 3, 4, 5, ... т. с. с. натурал сандар ұғымы қалыптасқан. «Нәрселерді санағанда қолданылатын сандар натурал сандар деп аталады. » Кез келген натурал санды он цифр 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 арқылы жазып көрсетуге болады. Сандарды осылайша жазу тәсілі ондық тәсіл деп аталады. Ең алғашқы сандар, яғни цифрлар б. з. д. 2 мыңжылдықта болған деседі. Тарихқа жүгінсек, дерек көздері сандардың ежелгі Вавилонда қолданылғанын айғақтайды. Ол кезде сандар 1 мен 0-ден ғана тұрған секілді. Бірлік, ондық, жүздікті құрайтын санақ жүйесі болған. Кейіннен атақты ойшыл Пифагор сандарды 1-ден 9-ға дейін қысқартқан. Бірнеше бірліктерге бөлген. Ол өз шәкірттеріне сандар әлемді билейді деп үйреткен. Әрбір сан, цифрдың түбінде қандай да бір ой, идея жатыр. Сол идеяның мән-мағынасын түсіну үшін ғалымдар арнайы ғылым - нумерологияны ашқан. Нумерология арқылы әр санның шығу төркінін, мән-мағынасын, оның адам өміріне деген әсерін ұғынуға болады. Нумерологияшыл ғалымдардың ойынша әр адамның жаны өзінің нумерологиялық кодымен тікелей байланысты. Ол коды шеше білген адам өз тағдырының толық иесі бола алады. Қарап отырсақ, әркімнің өзі сенетін бақытты және бақытсыз сандары болады. Біреудің бақытты саны - 13, бақытсыз саны - 9 делік. Мұндайға шын көңілімен сенетіндер айдың 13-і күні кез келген тірлігін сенімділікпен іске асырады. Ал 9-ы күні әр қадамын абайлап басып, тіпті үйден шықпай, төрт қабырғаның ішінде күн ұзаққа қамалып отырып алатындар да бар. Сөйтіп, ол 13 саны байқалған жерде ба-тыл жүрсе, 9-дан үнемі сақтанады. Жеке адамды қойшы, мұндай құбылыстарға жаппай халық боп сенетініміз де бар емес пе? Өзіміздегі «жеті қазына», «ер кезегі үшке дейін», «сәрсенбінің сәтті күні» ұғымдары, тұрақты көршіміз - орыстардың «қасиетті үштігі», америкалықтардың естігенде жандары түршігетін, күні бойы үреймен өткізетін «айдың 13-дегі жұмасы» тағы басқа түсініктер жоғарыда айтқанымызға дәлел бола алады. Сан

атаулының бәрі бірдей қолданылмайды. Атап айтсақ, ерекше мәнде қолданылатын «төрт», «жеті», «тоғыз», «қырық» сандары. Сан есімдердің ішінде кейбір сандар сандық мәнімен қатар басқа мағынада қолданылуымен ерекшеленеді. Бұндай жағдай, әсіресе осы сандардың тұрақты тіркестерде, аңыз-әңгімелерде, жыр-дастандарда, салт-дәстүрлерде және басқа дүниетанымға байланысты қолданылғаны көзге анық түседі. Сонымен бірге бұл құбылыстың тарихы да арыда жатқаны байқалады. Ғылыми Жобаның зерттеу мақсаты: Жобадағы мақсат: Қазақ халқының салт-санасы мен ата-бабасынан келе жатқан дәстүрін өз бойындағы ерекше қасиеттерін таланты мен дарындылығын, өзгелерден ерекше табиғи қабілеті арқылы биіктерден көріну. Қасиетті сандар арқылы тәрбие берген салт-дәстүрін сол қалпында сақтап қалу. Сонымен қатар бұл киелі сандар туралы ең маңызды, қызықты және түсінікті нәтижелерді жинақтау. Көптеген шешілмеген проблемаларды атап көрсету. Ғылыми Жобаның міндеттері: – Қасиетті сандармен танысу. – Қасиетті сандардың өмірде алатын орнын түсіндіру. – Киелі 7 санының сандар қатарында орнын көрсету. Мәселе: Білім беруде және тәрбие саласында қасиетті сандардың алатын орнын зерттеу. Зерттелетін зат: Халықтық педагогика элементтерін кеңінен пайдалану, ұрпақ бойында адамгершілік қасиетін дамытуда пайдасы бар екенін зерттеу. Жердің жүзін мекендеген халықтардың көбісі ерте кезден-ақ жеті санында сиқырлық күш бар деп санаса, оны киелі, қасиетті деп ұғатын да ұлттар бар. Біздің ата-бабаларымыз да жеті санын қастерлеп, бірқатар таным-түсінігі мен табиғат құбылыстарын, аспан денелері мен заң, жүйелерді жеті санымен атайды. Аллаһ Тағаладан пенделеріне түскен қасиетті кітаптардың бірі – Таураатта жеті саны 500 рет қайталанады. Қазақтардың таным - түсінігінде Жеті ата. Бұл – Қазақ халқының дәстүрлі салт-санасында адамның ата жағынан тегін таратудың нақты жүйесі. Әрбір Қазақ баласы өзінен бастап жеті атасының аты жөнін білуге міндетті. Мұны әке-шешесі, ата-әжесі үйретіп, жаттатуға тиіс. Өйткені қазақта жеті атаға дейін қыз алыспайды, оған дейінгі ұрпақ бір атаның баласы – туыс саналады. Қазақтар негізінен жеті атаны былайша таратады: 1. Бала. 2. Әке. 3. Ата. 4. Үлкен ата. 5. Баба. 6. Түп ата. 7. Тек ата. Сондай-ақ, адамдар атасынан төмен қарай атағанда былайша ататек жалғасады: ата, әке, бала, немере, шөбере, шөпшек, немене. Мұнан соң туыстың атаулар әрі қарай: жүрежат, туажат, жұрағат, жат жұрағат, жегжат, жамағайын болып кете береді. Жеті аталық ұстаным әрбір қазақтың, бүкіл халықтың бабалар рухы алдында іштей жауапкершілік сезімін оятатын күшке ие. Ол – этникалық тұтастықтың қуатты арқауы, темірқазығы. Сол себепті ата-бабаларымыз: «Жеті атасын білмеген: жетесіз», «Ата – тегін айтқанның айыбы жоқ» деп ұрпақтарына жеті атасын білуді өсиет, аманат етіп айтып кеткен. Қазақтар бала, немере, шөбере, шөпшек, немене, туажат, жүрежатты «Жеті пұсты» деп те атайды. Жеті қазына. Ол жөнінде пікір таласы көп. Алайда қазақтар ертеде жеті қазынаға мыналарды жатқызған: 1. Ер жігіт. 2. Сұлу әйел. 3. Ілім-білім. 4. Жүйрік ат. 5. Құмай тазы. 6. Қыран бүркіт. 7. Берен мылтық. Қазақтар жеті қазынаны «жеті ырыс» деп танып, оған мыналарды жатқызған: 1. Адамның ақыл-ойы, санасы. 2. Денсаулық. 3. Ақ жаулық (ердің жары). 4. Бала (өмір жалғасы). 5. Көңіл (көңіл мен пейіл кең болса, ынтымақ, береке орнайды). 6. Жер («Жерсіз – ел тұл, ерсіз – жер тұл»). 7. Ит. Жігіттің жеті қазынасы Жүрдек аты –жігіт қаны, қанаты Қыран бүркіт – қарым күші, қуаты. Құмай тазы - бастан берік сенімі, Ақ мылтығы – сөнбес оты, серігі Алмас кездік – жігіт сусы, һәм мысы Ау жылымы – амал, айла, әдісі Қара қақпан серті себі тірліктің Осы жеті қазынасы жігіттің. Ал, Ислам аңызы бойынша, жеті қазынаға мыналар жатады: 1. Қыдыр (қызыр). Қыдыр дарыған адам бай болады. 2. Бақ. Ол ерекше жаратылған құдірет иесі. Бақ дарымайды, қонады. 3. Ақыл (Байлық пен бақыттың тірегі). 4. Денсаулық. 5. Ақ жаулық. 6. Тұз (Ол – Алланың адамдар мен жан-жануарларға берген несібесі, таусылмайтын кені). 7. Ит. (Адам Ата мен Хауа Ананың алғашқы серігі). Қазақтардан басқа халықтарда да жеті қазына туралы өзіндік таным, түсінік бар. Мысалы, грек аңыз - әңгімелерінде жеті қазынаға мыналар жатады: 1. Көк аспан. 2. Күн (барлық зат оның шуағынан нәр алады). 3. Ай (түнгі тіршілік нәрі). 4. От (От – Күннің жердегі сүлдесі. Оны пайдалану арқылы адамдар дүниенің төрт бұрышына тарайды). 5. Су. (сусыз тіршілік жоқ). 6. Жер (тіршілік анасы). 7. Ит. Жеті қат көк.

Ол – аспан әлемі туралы мифологиялық түсінік. Оның үш мағыналық сипаты бар. Біріншісі: Аллаһ Тағала аспанды жеті қабатты етіп жаратқан. «Алланың жеті аспанды қабат-қабат етіп жаратқанын көрмедіңдер ме?» (Құран Кәрім, 72 сүре, 14 аят). Екіншісі: жеті жұлдызға байланысты атау. Олар: Ай, Меркурий (Ғұтрад), Шолпан (Зуһ-ра), Күн, Марс (Миррих немесе Қызыл жұлдыз), Юпитер (Мұштари), Сатурн (Зұхал). Үшіншісі: ежелгі түркілік мифологиялық түсінік негізіндегі мағына. Ол мұсылмандық ұғыммен сіңісіп, ұмытылып кеткен. Жеті қат жер. Ежелгі наным-сенім бойынша олар мынандай: 1. Тұңғиық. 2. Жылан. 3. Су. 4. Қос балық. 5. Қара тас. 6. Көк өгіз. 7. Жер. Жаратылыстың сегізінші қабаты – тағдырдың талайы жазылған «лайық» атты жазу тақтасынан, тоғызыншы қабаты – «күрсі», «мінбер» және «тақ» орнатылған тәңірлер әлемінен тұрады. Жетіқарақшы. Ол – аспанның солтүстік жарты шарындағы шоқжұлдыз. Оның 1, 8 көрінерлік жұлдыздық шамаға дейін жалтырап көрінетін ең жарық жұлдыздары – Алиот пен Дубке. Жетіқарақшының жарық жеті жұлдыздың сыртқы пішіні шөміш тәрізді. Оның шеткі екі жұлдызы бойынша Темірқазық жұлдызын табуға болады. Жетіқарақшы наурыз, сәуір айларында жақсы көрінеді. Темірқазықты айнала қозғалатын жетіқарақшы арқылы жер тараптары мен түнгі мезгілді айыруға болады. Аптаның жеті күні. Олар: дүйсенбі, сейсенбі, сәрсенбі, бейсенбі, жұма, сенбі, жексенбі. Кемпіркөсақтың жеті түсі. Жарық мынандай жеті түстен тұрады: қызыл, қызғылт-сары, сары, жасыл, көгілдір, көк және күлгін. Күн сәулесі жаңбыр тамшысына түскенде, жарықтың жеті түсі сынып, тамшы арасынан көрініп, кемпіркөсақ пайда болады. Жеті жарғы. Ол – Тәуке хан (1678-1718) тұсында қабылданған Қазақ халқының дәстүрлі әдет-ғұрып заңдарының жинағы. Тәуке хан «Қасым ханның қасқа жолы» мен «Есім ханның ескі жолын» одан әрі жетілдіру арқылы осынау заң жүйесін өмірге әкелген. Ол 20-ғасырдың

басына дейін қолданылып келді. «Жеті жарғы» деп аталуы Тәуке ханның бұрынғы заңдарға енгізген жеті өзгертуіне байланысты» дейтін тұжырым бар. Ол жеті өзгеріс мынандай: 1. «Халықтың ханы, сұлтаны, пір - әзіреті қастан өлтірілсе, олардың әрқайсысы үшін жеті кісінің құны мөлшерінде құн төленсін». 2. «Төрелер мен қожалардың жай қатардағы біреуі өлсе, олардың әрқайсысына екі кісінің құны төленсін». 3. «Сырттан кірген адам үйге кірерде мініп келген атын босағаға байлағандықтан, біреуді теуіп өлтірсе, бүтін құн, үйдің жапсарына байлаған ат теуіп өлтірсе, жарты құн, ал үйдің артына байлаған ат теуіп өлтірсе, тек ат-тон айып тартады». 4. «Ата-анасын туған баласы ренжітіп, қарсы келіп, қол жұмсаса, онда ол баланы ата-ана өлтірсе де ерікті, сұраусыз болады». 5. «Кәмелетке жеткен баласы туған ата-анасына тіл тигізіп сөккені үшін (қол тигізбесе) қара сиырға не қара есекке теріс мінгізіп, мойынына құрым іліп, ауылды айналдыру керек». 6. «Құйрық – бауыр жесіп, құда болған соң ақ баталы жесір басқаға кетсе, оған берілген қалыңмал жесір иесіне түгел қайтарылып, оның үстіне қалыңсыз қыз немесе бір қыздың қалыңмалы беріледі». 7. «Ұры айыр түйеге нар, атқа аруана, тайлаққа, атан, тайға ат, қойға тана төлейді. Оның үстіне үш тоғыз айып төлейді». Әрине, бұл жеті өзгерістен басқа да «Жеті жарғыда» жер дауы, отбасы, неке заңы, қылмыс пен құн дауы, куәлік ету, ант беру, тонаушылық және тағы да басқа жағдайларға, рәсімдерге байланысты әдет-ғұрып, заң шаралары өз көрінісін тапқан. Жеті жұт. Бұлар: 1. Құрғақшылық. 2. Жұт (мал қырылу). 3. Өрт. 4. Оба (ауру). 5. Соғыс. 6. Топан су. 7. Зілзала (жер сілкіну). Жеті жоқ. Ол былай: 1. Жерде өлшеу жоқ. 2. Аспанда тіреуіш жоқ. 3. Таста тамыр жоқ. 4. Тасбақада талақ жоқ. 5. Аллаһта бауыр жоқ. 6. Аққуда сүт жоқ. 7. Жылқыда өт жоқ. Жеті жетім. Бұл жөнінде мынандай даналық сөздер бар: Тыңдамаған сөз жетім, Киюсіз тозған бөз жетім. Иесіз қалған жер жетім. Басшысы жоқ ел жетім. Аққу, қазсыз көл жетім. Жерінен айырылған ер жетім. Замандасы қалмаса – Бәрінен де сол жетім. Жеті ғашық. Халықтың ән – жырында жеті ғашық мынандай екі нұсқада кездеседі: а) Ләйлі – Мәжнүн, Жүсіп – Зылиха, Фархад – Шырын, Тахир – Зухра, Арзу – Қамбар, Уәлик – Ғарра, Уәки – Күлшаһ. ә) Ләйлі – Мәжнүн, Жүсіп – Зылиха, Фархад – Шырын, Баһрам – Күланда, Сейпілмәлік – Бәдіғұл, Бозжігіт – Анула (кей нұсқада Қарашан), Зияда – Хорлы (Хорлы - Ғайын). Әлемдегі жеті санымен аталатын кереметтер Вавилондықтардың түсінігінше, әлемде жеті планета бар. Сол себепті олардың ғибадатханалары да жеті деңгейлі. Бірқатар діндерде де жеті саны киелі: еврейлердің балауыз қойғышы, шырағандары, менорлары жетіден. Ислам дінінде Жеті аспан: күміс, алтын, меруерт, ақ алтын, жақұт, анартас және ғажайып жарық. Жеті шәріп: Мекке шәріп, Мәдина шәріп, Бұхар шәріп, Шам шәріп, Қатым шәріп, Құддыс (Мысыр) шәріп, Кәләм шәріп (Құран). Жеті тозақ: 1. Сағир. 2. Лазо. 3. Сақар. 4. Жахим. 5. Жаһаннам. 6. Хауия. 7. Хатома. Христиан дінінде Жеті саны: сенім, үміт, қайырымдылық, әділеттілік, сабырлық, ақылдылық және рухтың күші. Таурат кітабы бойынша: Құдай 1 – күні жарықты, 2 – күні аспанды, 3 – күні жерді, 4 – күні Күн, Ай және жұлдыздарды, 5 – күні балықтар мен құстарды, 6 - күні аңдар мен адамдарды жаратқан, 7 – күні дем алған. Бұл әлемді жаратуға арналған жеті күн деп аталады. Әлімге себепкер жеті күнә: 1. Тамақсаулық. 2. Жалқаулық. 3. Нәпсіқұмарлық. 4. Өркөкіректік. 5. Ашу. 6. Қызғаншақтық. 7. Сараңдық. Бұл жеті күнәні XV ғасырда суретші Иероним жоғарыдағы суретте тамаша бейнелеген. Әлемнің жеті кереметі Алғашқы жеті керемет: 1. Египет пирамидасы. 2. Вавилонның аспалы бағы. 3. Ертедегі Артемида храмы. 4. Олимпиядағы Зевстің мүсіні. 5. Галикарнастағы Мавсол патшаның табытханасы. 6. Жерорта теңізі аралығындағы Гелиостың (Күн Құдайы) қолдан жасалған мүсіні. 7. Александрия маягі. Бесінші ғасырдан бері танылған 7 керемет: 1. Рим колизейі. 2. Александрияда жер астында жол пішінде қазылған мазарлар. 3. Қытайдың ұлы қорғаны. 4. Англиядағы алып тас қорған. 5. Италиядағы Пиза қисық мұнарасы. 6. Қытайдың Нанжин қаласындағы фарфор мұнара. 7. Ыстамбұлдағы әулие София ғибадатханасы. Жеті континент. Олар: Африка, Антарктида, Австралия, Еуропа, Солтүстік және Оңтүстік Америка. Гептатлондағы (жетісайыс) спорттың жеті түрі. Олар: тосқауылдармен 100 метрге жүгіру, биіктікке секіру, 200 метрге ату, ұзындыққа секіру, 800 метрге найза лақтыру. «Жеті саны – бақытты сан, ол - адамзаттың сүйікті саны». Көп халықтың түсінігі осындай. Жеті ішекті қазақтың музыкалық аспаптары Сылдырмақ. Қазақ ерте заманда көшпенді халық болғандықтан, түрлі музыкалық аспаптарды тұрмыста кеңінен қолданған. Ағаш, қыш, темір, мүйіз сияқты күнделікті өмірде пайдаланатын шикізаттан алуан түрлі аспаптарды жасап шығарған. Алғашында ол шаруашылыққа қажет бұйым болса, кейіннен ырғақты ұстап тұратын музыкалық аспапқа айналған. Соның бірі сілкімелі аспап – сылдырмақ. Әрбір ұрып ойнайтын аспаптың өзіндік ерекшеліктері бар. Олардың сыр-сипаты мен ерекшелігі тембрлік және динамикалық дыбысталуына қарай айқындалады. Сондай-ақ Орта Азия халықтары мен латын америкасы елдерінде бір-біріне ұқсас аспаптар көп кездеседі. Соның бірі - маракас аспабының қазақи формасын музыканттар өзі ойлап тапқан. Халқымыз төрт түлік малдың етін жеп, көлік ретінде пайдаланудан бөлек, оның сүйегін де кәдеге жаратқан. Соның бірі - ат тұяғының дүрсілі сияқты малдың жүрісін білдіретін аспап - мүйізше. Ол ерте заманда әуенді сүйемелдеуші аспап ретінде қолданылған. Шеберлер немесе музыканттар аспаптың дыбысталуына қарай оның санын қасиетті 7 санына дейін жеткізген. Ал оларға қолданылған шикізатты Қазақстанның әр аймағындағы және әр түрлі жастағы ірі қараның сүйектерінен жинайтын болған. Жетіген - Қазақ халқының көп ішекті шертпелі аспабы. Жалпы тұрқы ұзынша, жәшік тектес етіп жасалады. Бетіне жұқа тақайдан қақпақ жабылып, үн беретін ойықтары салынады. Жетіген — жасалуы да, ойналу әдіс-тәсілі де өте күрделі аспап. Ертеректе ел арасында сақталған көне Жетігеннің ішегі аттың қылынан тағылып, тиектің орнына асықтар пайдаланылатын болған. Аспаптың құлақ күйі осы асықтарды әрлі-берлі жылжыту арқылы келтірілген. Ішек сандары жетеу болғандықтан, аспап Жетіген аталған. Жетігеннің ноталық жүйесін анықтаған ғалым - зерттеуші Б. Сарыбаев болды. Жетіген аспабына байланысты оны ертеде жеті ұлынан айырылған күйші - өнерпаз жасап, “Жетігеннің жеті күйін” шығарыпты дейтін аңыз бар.

Аспаптық-фольклорлық музыкамызда ерекше орын алатын бұл аспап 1970 жылдан бері Т. Сарыбаев, Е. Құсайынов, С. Мерекеев, т. б. музыкашылардың орындауында жаңаша сипатқа ие болды. Жетіген аспабының қазіргі шеберлер жасаған үлгісінің дыбыс ауқымы 2 — 2, 5 октаваға дейін жеткізілді. Қазақ халық музыка аспаптары мұражайында Жетіген аспабының этнографиялық сипаттамалар бойынша жасалған көне үлгісі мен жетілдірілген үлгілері сақталған.

Қорыта келе, қазақ халқында 7 саны - ерте замандардан киелі сан болып есептеледі. Ол дегеніміз - 7 қазына, ұлттық тағамдардағы 7 түрлі қоспалар, әлемнің 7 кереметі, аптаның 7 күні, кемпірқосақтың 7 түсі, Жетіқарақшы жұлдызы т. б. Ертегілерде 7 батыр, 7 ағайынды, 7 ұл, 7 қыз...т. с. сияқты болып кездеседі. Бастапқыда балалар Қазақ тілінде аптаның жеті күнін еске түсірді. Халқымыздың ежелгі дәстүрінің бірі, бала туғаннан кейін 7 күннен кейін тойлап, адам дүниеден өткеннен кейін 7 күннен кейін жетісін өткізеді. Егер адам 7 ұлттың тілін білетін болса – дана адам болып есептеледі. Қазақтарда мынадай ырым бар, кімде-кім өз жанында жайсыздық сезінетін болса, өзінің немесе жақындарының өміріне қауіп төніп тұрғанын сезініп, киелі жұма күні - 7 шелпек пісіреді. Бұл 7 шелпекті 7 үйге таратып беру керек. Сондай-ақ шелпекті жеген адам «Қабыл болсын» деп, ал берген адам «Әумин» деп айту керек. Осы тұрғыда қазақтарда «Өлі разы болмай, тірі байымайды» деген мақал бар. Яғни, осылай аруақтарды еске алып отырса адамның өмірде жолы болып отырады, аруақтар қолдап, қоштап жүреді деген мағына береді. Сол себепті де 7 саны сәттілік, ырыс-береке әкелетін киелі сан болып есептеледі. Ақыртас жөніндегі аңыз бойынша, аса зор денелі де күшті құрылысшы кетпенімен жеті жерге тастаған топырағынан жеті төбе пайда болған. Ал, «Алпамыс батыр» эпосында Байбөрі мен Аналық бір бала көтеру үшін дүниенің жарымын аралап, жеті әулиенің зираттарына түнеп жүріп армандарына жеткен... Иә, шынында да біздің әлемде қызықты әрі жұмбақ жайттар өте көп кездеседі. Ал, тарих дәстүріміздегі құпиялар мен ашылымдар қаншама десеңізші!

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Бәрі де сандар туралы, Алматыкітап 2008жыл
2. Қазақ энциклопедиясы 3-том, Алматы 2011
3. Жеті қазына, Сейіт Кенжеахметұлы, 1 кітап
4. Интернет материалдарынан

Тұрсын А. ҚҚЭУ. ГМУ-32к тобы студенті
ғылыми жетекшісі: ф.ғ. магистрі **Келмағанбетова Ш.С.**

ҒАЛАМТОРДАҒЫ АҚПАРАТТЫҢ ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ДАМУЫ

Ғаламтор бүкіл ғаламшарлық тор. Ол бүкіл әлемдегі миллиондаған компьютерлік желілерді бір-бірімен байланыстыратын орасан зор компьютерлік желі.

Ғаламтор бүкіл ғаламшарлық тор. Ол бүкіл әлемдегі миллиондаған компьютерлік желілерді бір-бірімен байланыстыратын орасан зор компьютерлік желі. Ғаламтор ұғымы ХХ ғасырдың аяғында пайда болса да, жүрдек пойыздың жылдамдығын еске салатындай жедел қарқынмен кең қанат жайып келеді.

Ғаламтордың шығу тарихы да қызық. «1957 жылы Кеңестер Одағы жасанды жер серігін ғарышқа ұшырған соң, АҚШ Қорғаныс министрлігі «егер соғыс бола қалған жағдайда Америкаға сенімді ақпарат алмасу жүйесі керек болады» деп есептеген. Ондай жүйені АҚШ-тың Орталық барлау басқармасының қызметкерлері ойлап тапқан деседі. Бұл мақсатта Лос-Анджелес, Юта және Калифорния штаттарындағы университеттерге және Стэнфорд зерттеу орталығына компьютерлерді бір-бірімен жалғайтын желі жасау тапсырылады. ARPANET деп аталатын жоба 1969 жылы 29 қазанда төрт мекеменің компьютерлерін телефон арқылы байланыстырады.

Содан соң ARPANET дамып-жетіліп, оны түрлі сала ғалымдары пайдалана бастайды. 1983 жылы бұл атау «Ғаламтор» деген ұғыммен алмастырылды». Бұл күнде Ғаламторды тұрақты пайдаланушылар саны бүкіл әлем бойынша 1,5 млрд адамнан асыпты. Бұл - жер шарын мекендейтін халықтың төрттен бір бөлігі ғаламтор игілігін өз кәдесіне жаратуда.

Қазіргі кезде ғаламтор бетінде қазақ тілін дамыту мәселесі өте өзекті мәнге ие болып отыр. Ақпараттық технологиялар кезеңінде «айшылық алыс жерлерден, жылдам хабар жеткізген» ғаламторда осы күні мемлекеттік тілдің қолдану аясын кеңейту алғышарттары жасалып жатыр. Ғаламторда мемлекеттік тілдегі сайттардың бәсекеге қабілетті болуы үшін оның өзіндік қазақы ортасы, оқырманы болуы шарт. Бұл үдеден шығу үшін қам-қарекет жасап жатқан ұлтжанды, тілсүйер азаматтар да баршылық.[1;41]

Бүгінгі күні Қазнетте қазақ тіліндегі сайттардың саны жалпы қазақстандық сайттардың 12%-ын құрайды. Жыл сайын қазақ тіліндегі жаңа ресурстар пайда болып жатыр, әр түрлі семинарлар, конференциялар, тренингілер, конкурстар өткізілуде, бірақ, ғаламтор қауымының ойынша, мемлекеттік тілдегі контенттерді танымал етудің жаңа жолдарын іздестіру қажет.

Соңғы жылдары қазақ тіліндегі ресурстар санының өсу динамикасы көрініп тұр. Қазіргі таңда оқушылардың 70 пайызы мемлекеттік тілді біледі және олар – сапалы қазақ тіліндегі ресурстардың нақты қолданушылары болып табылады. Қазақ тілін білетін жастардың буыны өсті, бірақ олардың мәліметтерді қазақ тілінде алуға мүмкіндіктері жоқ. Бұған техникалық жағдайлар да әсерін тигізуде. Мәселен, қазақша интерфейсі бар сайттарды тегін құруға мүмкіншілік жоқтығынан көп мәселе шешімін таппай отыр. Жаңа

гаджеттерде – планшет және смартфондарда көбінесе қазақша әріптер жоқ. Оны қолданушылар амалсыздан латын немесе кириллица әрпін қолданып, қателермен жазады. [2;24]

Отандық сайттарды қолдаудың мемлекеттік бағдарламасы масштабты болу керек және тек қана хостингпен шектелмеуі керек. Менің ойымша, мемлекеттік тілімізді белсенді насихаттаумен қоса қазақ тілінде контент құруға қолайлы жағдайлар болу керек (блог, видеоблог және т.б. жүргізуді үйрететін бағдарламалар)».

Ресми мәліметтерге сүйенсек, қазіргі кезде қазақ тіліндегі сайттардың саны жалпы еліміздегі сайттардың 12 пайызын құрап отыр. Жыл сайын қазақ тіліндегі жаңа ресурстар пайда болуда. БАҚ-тың электрондық нұсқалары дамуда, әртүрлі семинарлар, конференциялар, тренингтер, байқаулар өткізіледі. Десе те, ғаламтор қауымының ойынша, мемлекеттік тілдегі контенттерді танымал етудің жаңа жолдарын іздестіру қажет-ақ.

Қазнетте қазақша ресурстарды дамытатын қауым бар деп есептеймін. Тек соларды дұрыс үйлестіретін арнайы бір бейресми ұйым қажет секілді. Әрі сол ұйымның бірден-бір жұмысы қазақша контентті өз бетінше дамытып жатқандарға қаржылай және техникалық қолдау көрсету болса, іс тезірек алға басар еді. Үлкен кедергінің бірі – ол Қазнеттегі қазақша контентті дамытуға пейілді орта өз ішінде әзірге бірін-бірі дұрыс танымайды. Сондықтан іс жүйелі түрде жүргізілмей отыр.

Расында, ғаламторда мемлекеттік тілді дамыту мәселесі көп уақыттан бері қозғалып келеді. Дегенмен бұл мәселеде мемлекет пен қоғамның ынтымақтасу үрдісі әзірге байқалмайды. Сол себепті қазақтілді ресурстардың жана сапалық деңгейге көтерілуіне толықтай жол ашылды деп айта алмаймыз.

Қазіргі кезде қазақ тілінде сайт жасайын деген әрбір веб-мастер бүкіл интерфейсін қазақ тіліне өздігінен аударуға мәжбүр болып отыр. Бұған көп уақыт, күш жұмсалып ғана қоймай, жұмыстың қымбаттауына да алып келуде. Сондай-ақ терминдердің аудармаларындағы келіспеушіліктерді қазақ тілінде сайт жасаушылар да біледі. [3;74]

Бүгінгі күні осы ақпараттық технологияларға байланысты орыс, ағылшын тілінен қазақ тіліне бірнеше сөздік шығарылып қойылған. Бірақ түсініксіз сөздер мен аудармалар сол баспаларда да кездеседі. Мұның себебі – олардың ғаламтор қауымының қатысуынсыз жасалуында болып отыр. Осы дөңгелек үстелде ғаламтор белсенділері мен қазақ тілі қамқоршылары сол сұрақтарды талқылай алады. Осындай пікірталас алаңын талқылаудың нәтижелері қолжетімді бола алатын және қарапайым қолданушылар ойын тыңдау мүмкіндігі болатын желіде де ұйымдастыруға болады» дейді ол.

Тағы бір атап өтер жайт, ғаламторте қазақ тілін дамытудағы проблемалардың бір бөлігі – тілді қолдану және үйрету кезінде басқару тәсілдерін абсолюттендіру, соның ішінде іс жүргізуді мемлекеттік тілге енгізу, бағдарламаларға уақыттық шектеу қоюға да барып тіреледі. Сондықтан тіл үйрену және эксклюзивті контент құру мотивациясына аз көңіл бөлініп отыр. Қарап отырсақ, ғаламторте қазақ тілін алға жылжыту үшін әлі көп істер жасалуы тиіс. [4;18]

Статистикаға сүйенетін болсақ, әлемдегі ең танымал сайттардың қатары былай орналасқан:

- Facebook.com – 837 млн. қатысушылар саны;
- Google.com – 783 млн. қатысушылар саны;
- Youtube.com – 722 млн. қатысушылар саны;
- Yahoo.com – 470 млн. қатысушылар саны;
- Wikipedia.com – 467 млн. қатысушылар саны.

Уикипедия сайтына тоқталғым келіп отыр. Уикипедия - Уики технологиясының негізінде жасалған оқырмандар мен авторлар үшін тегін және ашық, көптілді, онлайн энциклопедия. Яғни ғаламтор желісіндегі ең танымал ақпарат көзі болып табылады.

Ең басты ерекшелігі - Уикипедия сайтына кірген кез келген тұтынушының ондағы материалдар мен тақырыптарды өзгертуге құқығы бар. Сондағы ағылшын тіліндегі мақала саны 5 миллионнан, орыс тіліндегі мақала саны 1 миллионнан астам болса, ана тіліміздегі мақала саны тек 215 мың құрайды (нөмір 1 кестесі).

Бұл сайтты қолданатындардың басым бір бөлігі студенттер мен мектеп оқушылары болып табылады. Ақпарат іздеген кезде олар ана тіліміздегі мақала таба алмай, амалсыздан орыс тілінен аударуға мәжбүр болады. Бұл мәселені шешу жолы анық – кәсіби аудармашыларын тобын жинап мақалалардың қазақ тіліне аударма жұмысын жүргізу керек. Осы жоба мемлекет тарапынан қолдау алатына күмәнім жоқ.

Қолданылған әдебиет тізімі:

1. Ермеков Н.Т., Стифутина Н.Ф. Информатика. Жалпы білім беретін мектептің 8-сыныбына арналған оқулық. - Алматы: "Мектеп" баспасы, 2004. - 224 б.

2. Фигурнов В.Э., IBM для пользователя. Краткий курс. - М.: ИНФРА-М, 2006. - 480 с.: ил.

3. «Информатика негіздері» ғылыми-әдістемелік журнал. – Алматы, №1, 2010 ж.

4. «Информатика негіздері» ғылыми-әдістемелік журнал. – Алматы, №5, 2011 ж. Электрондық

сілтемелер:

1. [www.support.ab.u / security / trojan](http://www.support.ab.u/security/trojan)
2. <http://ru.wikipedia.org/wiki/>
3. www.activibest.ru/page/pervyj-kompjuternyj-virus

«ҚОРҚЫТ АТА» КІТАБЫНДАҒЫ АНТРОПОНИМИКАЛЫҚ АТАУЛАР ТАБИҒАТЫ

Антропонимика (кісі аттары) - тіл тарихын, ұлт мәдениетін зерттеуде құнды да бағалы мұра. Антропонимдер жүйесі адамдардың өткендегі тұрмысын, қоғамдық-әлеуметтік құрылысын және материалдық әрі мәдени өмірдің құбылыстарын да көрсете алады. Түркі әлемінде көпаттылық деген мәселе бар. Яғни бұл адам мәртебесі және қоғамдық-саяси жүйедегі орны өзгергенде адамның аты да өзгереді.

Мұндай мәселе «Қорқыт Ата кітабында» да көрініс тапқан. Қорқыт ата жырдың соңында тілегін айтып, бата береді. Көп жағдайда жырда бас кейіпкерге жай ғана бала, ұл деген ат беріледі де, кейін оған Қорқыт ата жеке ат қояды. Мұндай сарынды руникалық ескерткіштерде де кездестіруге болады [1]

«Қорқыт ата кітабындағы» антропонимдерге талдау жұмысын жүргізбес бұрын, оғыздар туралы мәлімет бере кеткеніміз дұрыс болар. Өйткені «Қорқыт ата кітабындағы» 12 жыр осы оғыз тайпасы туралы жырланады.

Оғыздар – VI-VII ғасырларда Алтай мен Орталық Азия жерін, ал X ғасырға дейін Орта Азия мен Поволжье жерін мекендеген біріккен түркі тілдес тайпалар. Кейін олар Кавказ жерінің күнгей жағына көшіп барып, онда көшпелі өмір салтын ұстанды. Уақыт өте келе, бұл тайпалар әзербайжан халқының этногенезінің негізін құрады.

«Қорқыт ата кітабындағы» жырлар әр қилы, олар бір-бірімен сюжеттік жағынан да, тақырыптық жағынан да байланыспайды. Тек ортақ бір дүние – **Қорқыт ата образы**. Қорқыт ата образы барлық жырда дерлік кездеседі. Жоғарыда айтып өткендей, Қорқыт ата не ат қояды, не бата беріп жатады.

Антропонимдерді талдау жұмысын, ең алдымен, Қорқыт ата есімімен (Деде Корқыт/Деде Коркут) бастаған жөн. Ел аузындағы аңыздардың бірі Қорқыттың жаратылыс заңынан елден ерекше боп дүниеге келуі, және оған Қорқыт есімінің берілуі жайында сыр шертеді.

Аңыздар бойынша Қорқыттың анасы жүкті кезінде құланның жаясына жерік болып, жерігі бір жылда әрең басылыпты. Анасы Қорқытты құрсағында үш жыл бойы көтеріп, жылына бір рет толғақ қысып отырыпты. Ең соңында туатын жылы тоғыз күн толғатып, жер дүниеге үш күн, үш түн қараңғылық түсіпті, қалың қара жаңбыр, сұрапыл қара дауыл соғып, біреуді-біреу көре алмай, ел-жұрты қатты қорқынышқа батады:

Қорқыт туар кезінде,
Қара аспанды су алған.
Қара жерді құм алған.
Ол туарда ел қорқып,
Туған соң әбден қуанған.

Сол қараңғылық қорқынышта туғандықтан атын «Қорқыт» қойыпты, Қорқыт Сыр суына жақын Қаратаудың бір қойнауында туған екен. Ол тауға «Қарашық» деп, «Қараспан» деп ат қойыпты. Аңыз бойынша, анасының құрсағынан шығысымен Қорқыт тілі шығып, «сөйлей» туыпты. Қорқыт жасынан өте ұғымтал, құйма құлақ болып өседі.

Проф. Ә.Қоңыратбаевтың «Қорқыт» сөзі «хор» және «хұт» деген екі буыннан құралып, алғашқысы тайпа, соңғысы «ойшыл», «сәуегей» деген ұғым береді, яғни Қорқыт – «құтты адам», «құт әкелетін адам» деген сөз, деген пікір немесе проф. Ш.Ыбраевтың да пікірі көңіл аударарлық: «Қорқыт» есімінің алғашқы сыңары көр (ғор, гөр) сөзінің мағынасы «о дүниелік» ұғыммен жапсарлас, екі дүниенің ортасындағы жалғыз заттық айғақ көрмен байланысты болуы әбден ықтимал деген пікірі. [2,126]

Ең бірінші жырда кездесетін кісі есімі – **Байындыр хан**/Баяндүр хан. Сюжет желісіне жүгінсек, Байындыр хан жоғары билеуші тұлға болып табылады. Оған дәлел, есіміне «хан» деген титулдық атақтың қосылуы. Қазіргі түрік тілінде *bayindir* сөзі «көркеюші, гүлденуші, өніп өсуші, өркендеуші» деген мағыналарды білдіреді. Басқа зерттеушілердің еңбектерін қарастыру барысында, біз бұл сөзге қатысты басқа ештеңе таба алмадық. Мұның себебі, Байындыр хан басқарып тұрған кезеңде оғыз мемлекетінде тыныштық пен бірлік болған. Антропонимия категориясы бойынша, бұл есім жалқы есім, «хан» деген титул дәрежесін көрсететін антропоним. Қорқыт атаның өзінің берген анықтамасы бойынша, Байындыр хан өз кезіндегі «Хандардың Ханы» болған екен.

Дерсе хан/Дирсе хан – сюжетте Байындыр ханға ренжіген бектердің бірі болып суреттеледі. Мұнда да Дерсе деген жалқы есімге «хан» деген атақ-дәрежені білдіретін есім қосылып тұр. Алайда, Дерсе хан ерекше көзге көрінетін бектердің бірі болып табылады. Ол – ықпалды, бай адам. Оның иелігінде әжептәуір мал мен жер бар.

Ал Дерсе ханның ұлын жырдың басында жай бала/ұл деп қана атаса, кейін өзінің ерлігі мен қайраттылығын көрсеткеннен кейін, Қорқыт ата оған **Бұқаш**/Бугач/Боғач деген есім береді. Бұқаш «бұқа» деген сөзден шыққан жалқы есім. –ш деген еркелету мағынасын білдіретін қосымша. Қазіргі түрік тілінде «boğuşa» деген сөз активті сөздер қатарына жатады. Жырдағы «Бұқаш» образы дәу бұқаны ерлікпен жеңгеннен кейін Дерсе хан ұлына қойылды. Бұқаш жырдың негізгі кейіпкері болып табылады. Кейін бұл жалқы есімге «хан» деген антропоформант қосылады.

Әдебиетте образ, образ жасау деген түсінік бар. «Қорқыт ата кітабындағы» бейнелер өте әсем тілмен суреттелген. Жырда табиғи көріністер де сирек кездеседі. Ал, әйел батыр, бала, қысқасы адам бейнесін суреттеу өте жиі қолданылады және бейнелеуі зор шебер тілмен суреттеледі.

Мысалы, әйел бейнесін, сұлулығын хан өз әйеліне сырын айтып, мұның шаққан кезде байқаймыз.

Бері кел, басымның бақыты, үйімнің тақыты,

Үйден шыға ырғалған сұңғақ бойлым,

Тілерсегіне түскен қолаң шаштым,

Құрулы садақтай иілген имек қастым.

Қос жаңғақ симайтын оймақ ауыздым,

Балдай тәтті тіл үйірген қауыным.

Күзгі алмадай алқызыл жемісім,

Көрермісің халымның не болғанын? Қорқыт ата кітабы.

Азиялық өркениеттерде күнмен қатар қастерленген аспан шырағы ай болған. Ай көне түрік мәдениетінде Күннің орынбасары, сұлулықтың таңбасы, көп мұраларда әйел құдай ретінде танылған. Көшпенділер үшін де айдың маңызы зор болған.

Шоқан Уәлихановтың пікірі бойынша, қазақтар айды құдай тұтқан. Бұл көне дәуірден келе жатқан дәстүр.

Ай әдемілік пен сұлулықтың белгісі болып табылады. Айсұлу, Айбарша, Ай-Таңсық, Айшат т.б. антропонимдермен қатар, қазақ эпосында сұлулық, нәзіктік Ай мен теңестіріледі: «Туған айдай толықсып, бұралып кете барады» (Қыз Жібек), «Жалғыз қызы Гүлбаршын – он бесте толған ай еді» (Алпамыс), «Жақсы Ай – Күндей, жарығы әлемге бірдей» (мақал) [3,132].

Әзербайжандық жазушы Анардың нұсқасы бойынша Бұқашты ана сүгімен және тау гүлімен жарасын жазған, Бұқаштың анасы – *Айна Мелек*.

Бұл жерде түрік тіліндегі *melek* сөзі «періште» деген мағынаны білдірсе, *ауна* – «айна» деген мағынаны білдіріп тұр. Қазіргі қазақ тілінде де осы мағынасында қалған. Ең қызығы автордың өзі бұл есімнің шығу тарихын өзі ашып береді. Айна Мелектің анасы жүкті кезінде айна мен айға балам айдай аппақ болсын деп көп қараған дейді.

Зерттеуші А.Гафуровтың айтуынша, бұл антропонимге басқаша түсінік береді. Оның айтуынша, жақын Шығыс пен Орта Азияда бұл компонент, яғни «айна» сөзі «әдемі, сұлу, көрікті» деген мағына әйел адамға қатысты айтылады да, ал ер адамдардың есімінде бұл сөз «бақыт» деген мән береді. [4,233]

Екінші жырда бас кейіпкерлердің бірі – Салор-Қазан/Қазан Салор/Салур Казан және Қара Қойшы/Гараджа-Чабан.

«Қорқыт» дастанына негізгі кейіпкер болған тарихи адамдар. Олардың кейбір варианттары Сыр бойында, Арал теңізінің жағасында, Ұлытауда сақталып келген. Қорқыт жырларының негізгі желісі күрделі сюжеті Оғыз-Қыпшақ заманындағы ел басқарған кемеңгер, ойшыларды қадірлеу. Соның бірі – Қорқыттың өзі ғажайып ерлігімен халыққа қорғаныш болған, халық сүйіспеншілігіне бөленген адам, алыптардың ішінен көзге бірінші түсетін Ер Қазанбек/Қазан Салор – «барлық алыптардың ұлы ағасы, Түркістанның тірегі». Сөйтіп, «Қорқыт» хикаясын оқып отырып, Қорқыт заманында өзінің алып ерлігімен аты шыққан, халық ерекше ардақтаған алыптар (батырлар) көп болғанын, сол сияқты шешен билер, ақылды данышпан сұлтандар да аз болмағанын көреміз. Қорқыт өмір сүрген дәуірдің айтулы тұлғаларында оның мұрасынан танымыз.

Салор Қазан – ірі қара малы бар, бай билеушілердің бірі. Қазан – жалқы есім. Оны кейде Қазан би деп те атайды. Би – бұл жерде ер адамға ерекше айтылған сый-құрмет білдіретін атау. Ал *Sulur* (Салор) – бұл рулық атау.

Жалпы би сөзінің этимологиясы жайлы сөз етер болсақ, «би» деген термин – көне түркілік «бег» сөзінен шыққан. «Би» - «бегтің» кейінірек өзгерген түрі болып табылады. «Бек» сөзінің соңындағы «г» «й»-ге ауысқанын байқауға болады.

А.А.Леонтьев «Бий и его судебная власть» деген мақаласында: Само слово «бий» указывает на то, ибо происходит от глагола «билейді», что значит «управляет», - деген пікір айтады. [5,271]

Ал Абай тілі сөздігінде: «Би¹ (26) 1. Дау-жанжалды шешуші, билік айтушы (25). Бұрынғы ескі биді тұрсам барлап, Мақалдап айтады екен, сөз қосарлап», - деп берілген [6,132]

Қара Қойшы/Гараджа Чабан – жырдың бірнеше сюжетінде кездесетін кейіпкер. Әлбетте, бұл есім батырлық есім және лауазымдық атақ болып табылады. Қойшы – титулдық атау емес, кейіпкердің толық мінезін, сыр-сипатын ашатын толық атауы.

Үшінші жырда *Бәмсі-Байрақ* образы кездеседі. Бәмсі-Байрақ Қам-Бура бектің ұлы. *Қам-Бура бек* – жалқы есім. Бек деген қосымша атау ерекше сыйлы, ардақты ер адам дегенді білдіреді. Қазіргі түрік тілінде *кат* сөзі «мақсат» дегенді білдірсе, қазіргі қазақ тілінде бұл сөз жағдай, қамқорлық деген мағынада қолданылады.

Бәмсі-Байрақ/Бамсы-Бейрек есімі Қорқыт атаның қойған аты. Бәмсі-Байрақ – батырлық есім болып табылады. Байрақ/Бейрек – бай/бей антропонегізі «ер адам» деген мағынаны білдірген. Ал Бәмсі атауының мағынасы көп қиындық туғызады. Бұл атау тек «Қорқыт ата кітабындағы» жырда ғана кездесетіндігіне көзіміз жетті. Әзербайжан авторы Анардың нұсқасында Қорқыт ата бұл батырлық есімді әкесі еркелетіп

Бәмсім деп атасын деген ниетпен қояды деп айтады. Бұл антропоним әлі де зерттеуді қажет ететін есімдер қатарына жатады.

Қазақ дәстүрінде адамның жалқы есімнен басқа да толып жатқан (жанама, бүркеме лақап, балама т. б.) қосымша аттары болады. Қосымша аттар адамдар арасындағы өзара қарым-қатынастардың ыңғайына қарай өзгеріп, әр алуан морфологиялық тұлғалармен түрленіп, сұхбаттасушы субъектілердің бір-біріне деген ізет-құрметін, көңіл-күйін, ішкі сезімін, дәстүрлі әдептілік пен жол-жоралғыны таныту үшін, жан дүниесін паш ету мақсатында жұмсалады.

Лақап атаулардың ерекшелігін зерттеген Т.Жанұзақов, Т.Абдрахманова, А.Бахамова, Г.Байғосынова т.б. Ономастиканың антропонимика саласының негізгі мәселелерінің бірі - бейресми жалқы есімдер (лақап ат). Бейресми жалқы есімдер барлық халықтарда бар. Орыс тілінде лақап атқа - «прозвище, название, данное человеку в насмешку, в шутку и т.п.» обычно содержащее в себе указание на какую-либо заметную черту его характера, наружности, деятельности и т.д.» деп анықтама берілген [7,164]. Сонымен, қазақ, орыс т.б. халықтарында да лақап ат қою адамның бет-пішіне, мінез-құлқына, істейтін қәсібіне немесе бір ерекшелігіне байланысты қойылады. Кейбір тура тауып қойылған есімдер, сол адамға өмір бойы қосалқы ат болып қалады. Зерттеуші пікірі бойынша, жалпы лақап есімдер өзіндей белгілері бойынша лексика-семантикалық топтарға бөлінеді.

Сонымен, тілімізде ресми шын аттармен қатар, лақап аттар да бар. Ондай лақап аттардың тым ерте кездерде-ақ қолданылғанын байқаймыз. V-VIII ғасырларда тән түрік халқының жазба ескерткіштеріндегі Күлтегін, Яш Ак Баш, Джагий Шад, Тоныккөк сияқты есімдер - лақап аттар. Халық ертектеріндегі Шіңкілдек, Желаяқ т.б. - халық ойынан шексіз қиялынан қойылған лақап аттар. Ерте кезде лақап тек адамдардың ғана емес, тіпті кейбір рулардың да лақап аттарының болғаны байқалады. Бұл құбылыс түркі халықтары арасында көбірек кездеседі.

Проф. Т.Жанұзақов лақап аттарды лексикалық мағынасына қарай мынандай топтарға бөледі:

1. Адамның бет-әлпет түріне, көзі, шашына байланысты: Қаракөз, Ақбала, Айша, Қарақыз т.б.
2. Адамның жүрісі, тұлғасы мүсіне байланысты: Жорға, Жұмабай, ұзын Ахмет, Құлагер т.б.
3. Адамның дене-мүшесінің кемдігіне байланысты: Бүкір, Сақау, Шолақ, Кекеш.
4. Мінез-құлық, бейімділік әрекетке, ерекшелік қасиеттерге байланысты: Найзағай, Асан т.б.
5. Негізгі қәсібі, қызмет бабына байланысты етікші Ахмед, мұғалім Оспан, қойшы Аман, дәрігер

Нұржан т.б. [8,59]

Осындай лақап аттардың бірі - Төбекөз. *Төбекөз/Тенегіз* (Теменной глаз) антропонимі жалғыз көзді дәуге айтылатын мононим болып табылады. 1815 жылы Диц деген ғалым алғашқы рет аударды. Бұл әдебиеттануда үлкен таңғаларлық оқиға айналды. Өзербайжан зерттеушісі Анардың пікірінше: Обратимся к древнегреческому путешественнику и историку Геродоту. После описания иссидонов – одного из многочисленных племен Центральной Азии – он сообщает: «... А выше его, по рассказам иссидонов, живут одноглазые люди и стерегущие золото грифоны. Со слов иссидонов повторяют это скифы, а от скифов знаем мы, почему и называем их по-скифски аримаспами. Словом арима скифы называют «один», а спу на их языке «глаз». Территория аримаспов, судя по древним источникам, находилась где-то между Вочтоном Уралом и Алтаем» [9,152]. Яғни Төбекөз антропонимі Тере/Дере және göz деген екі компоненттен кейіннен пайда болған. Бұл күрделі сөз қазіргі барлық түркі тілдерінде осы мағынасында қолданылады.

Жырдағы Төбекөз адам мен пері қызынан жаратылған жан болғанын онда адамның да, перінің де қасиеттері баршылықты. Ол ойлай біледі және өте күшті, денесіне оқ тимейтін қылыш кеспейтін адамдарға қырғидай тиетін дәу. Міне осылай Төбекөз қандай қорқынышты, өлім батпайтын болса да, амалын тауып оны Бисат жеңіп шығады. Мұндай көріністер дүние жүзі халықтарының фольклорымен кең байланысты. Төбекөз бейнесі, грек аңызындағы жалғыз көзді дәу Полифенге ұқсас: іс-әрекеті, әрбір қимылы, ой мақсаты, қатыгездігі – «Одиссей» жырының үрейлі қаһарманын еріксіз еске түсіреді. Осымен қатар, Қорқыт жырындағы таңқаларлық етіп айтылатын Төбекөздің хикаясы қазақтардың ескі дәуірден келе жатқан ертегілерінде орасан көп. Шоқан Уәлиханов: «Жалғыз көзді дәу қазақтың сахарасына кеңінен тараған ескі мифтің бір түрі» деп санаған [10, 183].

Қорыта келгенде, Қорқыт жырларында өте көп антропонимдер кездеседі. Жоғарыда атап өткендей, кейіпкерлерге есімдер жайғана қойылмаған, әр антропонимнің өзіндік ерекшелігі бар. Бұл есімдер баяндалып отырған образдардың мінезін, сыр-сипатын анықтайды деп айтқанбыз. Бұл жырдағы антропонимдер әлі де түбегейлі зерттеуді қажет ететін тың тақырып. Біз 12 жырдан антропонимдердің 70-ке жуығын таптық. Ал мақаламызда олардың 15-ке жуығына ғана талдау жұмысын жүргіздік.

Пайдаланылған әдебиет:

1. Мори М. Бегю-каган и Поцзуй // Turcologica. – Москва, 1976. – С.290.
2. Бартольд В.В. Сочинения в IX т. – Москва-Ленинград, 1968-1976
3. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы, 1998. – 276 б.
4. Гафуров А. Имя и история. – Москва, 1987. С. 234
5. Зиманов З. Қазақтың ата заңдары. 2 том. 387б.
6. Абай тілі сөздігі. Алматы, 1968. 734 б.
7. Толковый словарь русского языка //под ред. Д.И.Ушакова. Москва, ОГИЗ, 1935. т.1, С. 83, 164.
8. Жанұзақов Т.Ж. Қазақ есімдерінің тарихы. – Алматы: Ғылым, 1988.–140б.

9. Анар Книга моего деда Коркута. – Семей, 2004. – 152с.
10. Уәлиханов Ш.Ш. Таңдамалы. – Алматы: Жазушы, 1985. 560 б.

Айтметов А. Э-12. ҚҚЭУ

ғылыми жетекшісі: п.ғ.магистрі **Баербекова А.Е.**

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ӨЗБЕК МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРІНІҢ ТІЛДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мақал-мәтелдер – жекелеген өмір құбылысына нақты баға беретін халық мұрасы.Токсан ауыз сөздің тобықтай түйінін айтатын мақал-мәтелдер аз сөзден жасалғанымен, көп мағынаны білдіреді. Қазақ және өзбек мақал-мәтелдері өзінің құрылым жүйесі, терең мағыналығы, бейнелілігі жағынан өзіндік ерекшеліктерге ие.

– Мақал-мәтелдер халық тұрмысынан алынған жекелеген өмір құбылыстарына нақты баға беретін халық мұрасы. Олар аз сөзден жасалып, күрделі мағынада келеді.

– Мақал-мәтелдер атадан балаға мұра болғандықтан, халықтар арасындағы мәдени байланыстарды айқындауға тарихи материал болады.

– Мақал-мәтелдердің мағынасы әр халықтың өмір сүру ерекшелігімен, рухани өмірімен, шаруашылығымен тікелей байланысты.

Жалпы мақал-мәтелдер қысқа да нұсқа,бейнелі,мағынасы терең,шымыр логикаға (ойға) құрылады да, тыңдаушы көкейіне бірден қона кетеді.

ММ-дер бүкіл бір халықтың рухани қазынасын бойына жинақтап сақтайтын, ұлттық рухтың табы сіңген рухани дүние.

Қазіргі түркі мақал-мәтелдерін салыстырғанда, олардың тақырыптары мен мазмұндарының ортақтығы, ой бірлігі сияқты жалпы түркілік сипаты сақталғаны байқалады. ММ-дерді мынадай тақырыптарға топтастыруға болады. Отбасы жайлы, адамгершілік туралы, еңбек және достыққа қатысты.

Мысалы: «Есек мінгеннің аяғы тынбас, Қос әйел алғанның құлағы тынбас». «Эшак минганинг оёғи тинмас, Қуш хотинликнинг қулоғи тинмас». «Адам аласы ішінде, Мал аласы сыртында». «Одам оласи ичида, Мол оласи тишида». «Тұзсыз ас». «Ошнинг таъми туз билан». «Адам мен адам кездесе де, Тау мен тау кездеспейді». «Тоғ тоғқа қовушмас, Киши кишига қовушур». «Ер жігіттің екі сөйлегені, өлгені». «Эрнинг сузи битта».

Қазақ және өзбек мақал-мәтелдерінде айтылып тұрған ой бір. Тура мағынасы: есек мінген адамның тірлігі бұрынғыдан да көбейеді де, демалуға уақыты болмайды, ал екі қатын алғанның дау-дамайы үйінде. Күндестің күліне дейін күндес демекші, бұл екеуі ешқашан тату болған емес.

Отбасыға қатысты мақал-мәтелдер:

Бір күн ұрыс болған үйден, Қырық күндік береке кетер.

Бир кун уриш булган уйдан, Қирқ кун барака кетар;

Өз үйім өлең төсегім. Уз уйим, улан тушагим. Балалы үй-базар, Баласыз үй-мазар. Болалак уй-бозор, Боласиз уй-мозор. Келінді келгенде көр, Себін жайғанда көр. Келинни келганда кур, Сепини ейганда кур. Жақсы қыз – жағадағы құндыз, Жақсы жігіт – көктегі жұлдыз. Яхши қиз – ёқадаги кундуз, Яхши йигит – кулдаги юлдуз. Балаға іс бер, Артынан өзің жүгір. Болани ишга буюр, Кетидан узинг югур. Балалы үйде ұрлық жатпас. Болалик уйда сир ётмас. Ананың көңілі балада, Баланың көңілі далада. Онанинг кунгли болада, Боланинг кунгли далада. Атаңның баласы болма, Адамның баласы бол. Отанг боласи булма, Одам боласи бул.

Қазақ және өзбек тілдерінде мағынасы бірдей, лексикалық құрамы, морфологиялық құрылымы бірдей жұмсалатын ММ-дер қазақта: Тек жүргенше тегін істе, өзбекте: тек тургунча, текин ишла мақал-мәтелі құрамында екі тілге ортақ тұру, жүру, істеу етістіктері бар. Олардың берілу формалары да бірдей: қазақ тіліндегі –генше есімше тұрпатындағы жүргенше етістігіне, өзбек мақалында тургунча тұрпаттағы етістігі, қазақ мақал-мәтеліндегі бұйрық рай, II жақ формасындағы әсте етістігіне, өзбекше ишла деген сөз толық сәйкес келеді. Тіптен екі тілдің ММ құрамындағы тек тегін, текин сөздерінің морфологиялық сипаты да бірдей.

Өзбек, қазақ мақал-мәтелдерінде еркек пен әйелді тең дәрежеде салыстырады. Бірақ екеуіне екі түрлі ер адамға өз алдына, ал әйел адамға өз алдына сипаттар беріледі. «Ер адам елдікі, әйел адам үйдікі», «Ер адам қайсарлығымен, әйел адам нәзіктігімен сүйкімді». «Еркекке – жүрек, әйелге – тірек керек». «Ер күшінен білінеді, әйел ісінен білінеді».

Ал өзбекте де тура осылай «Эркак тузники», «Эркакка – юрак керак, хотунга – тирак», «Биянинг югириги яхши, хотиннинг – эпчили», т.б. Яғни қазақ халқында қалай берілсе, өзбекте де солай айтылады, бірақ дегенмен де кейбір кездері айырмашылықтар байқалып жатады. Өзбек халқында ер адамдары қазан-табақтың қасында, яғни ас үйде тамақ дайындап жүре береді. Ал қазақта ер адамның ас үйде жүргенін, тамақ әзірлегенін көрмейміз. Мұндай әдет қазақтар үшін өте ұят нәрсе болып көрінеді.

Кәрілікке қатысты ММ-дер:Су ағады, тас қалады, Кәрі кетеді, жас қалады. Сув оқару тош қолар, Усма кетар, кош қолар. Бүркіт қартайса, тышқаншы болады. Бургут қариса сичқон овлар. Жас келсе іске, Кәрі келсе асқа. Ёш келса – ишга, Қари келса – ошга. Жастық-жалын, кәрілік-күл. Ёшлик чоғим – олтин чоғим.

Қазақ, өзбек ММ-дері негізгі мазмұны мен лексика-грамматикалық құрылысын сақтаған да, тек қана кейбір дыбыстық өзгеріске түскен. Қазақ тілінің ең басты ерекшелігі-дауысты дыбыстардың үндесу заңын-сингармонизмді сақтауы. Қазақ, өзбек ММ-дерінің сөздік құрамы түркі тілдерінің туыстығын білдіретін ортақ сөздерден құралады. Оның үстіне ММ-дердің лексикалық қоры көптеген ғасырлардың куәсі. Түркі сөздері сан ғасырлық оқиғаны басынан өткізсе де, өздерінің сөздік қорын сақтап қалған. Бұл – осы даналық сөздер. ММ-дердегі синонимдер. Синонимдер түркі тілінде көптеген сөз табынан жасалады. Өзбекте: Ким бировга чукур қазса, унга узи йиқилади. Қазақта: Кім біреуге ор қазса, оған өзі түседі. Бұл мақал екі тілде де бір мағынаны береді: чукур (чоқыр), ор сөздері синонимдес болып тұр, мағыналары жақын: шұқыр-тайыздау, ор-тереңірек қазылған шұқанақ. ММ-дерде омоним де, антоним де кездеседі.

ММ-дер өмірдің өзі сияқты өте күрделі; олар адам мен табиғат арасындағы қатынастарды толық қамтыған. Ескі, орта ғасырларда жазылып сақталған мм-дерді қазіргі тілдермен салыстырғанда – дыбыстық, кейбір лексикалық ерекшеліктері ғана кездеседі. Олардың да өз заңдылықтары бар. Демек, қазақ, өзбек мм-дері бір-бірімен тікелей қарым-қатынас жасауға, ескі әдеби, мәдени мұраларын толық пайдалануға мүмкіншіліктері бар.

Қорытындылай келе, бұл жұмыста лексика-грамматикалық құрылысы бірдей болған мм-дерді салыстыруға тырыстым. Тағдырдың өзі қазіргі түркі тілдес халықтарды қайтадан табыстырып, жақындата түсуде. Олардың жан-жақты байланыстары әлі де тереңдей бермек, өйткені зерттелмей жатқан ортақ қазыналары көп.

Пайдаланылған әдебиет:

1. Арыстанбек Нұрмаханов «Түркі фразеологиясы». Алматы, 1998.
2. Әбдуали Қайдаров «Халық даналығы». қазақ мақал-мәтелдерінің түсіндірме сөздігі және зерттеу / Ә. Т. Қайдар. - Алматы : Тоғанай Т., 2004
3. Н. Саримсоқов «Узбек мақоллары» Тошкент: Ўқитувчи, 1993.

Сағат Н., Казиев А. 3 курс студенттері КЭУК
ғылыми жетекшісі: магистр, оқытушы **Бажикеев Қ.Қ.**

ҚАЗАҚТЫҢ ШЕШЕНДІК ДӘСТҮРІ

Бүгінде қазақ халқының ұлттық шешендік өнерінің тарихы Түркі қағанаты, қараханидтер, қыпшақтар мемлекеттері дәуірінен бастау алады. Күлтегін, Білге Қаған, Тоныкөк сияқты қарасөзбен, шешендік ділмар тілмен жазылған жанрлық табиғаты ерекше туындылардан бері таратылады.

Бұл орайда Ж.Баласағұни, М.Қашғари, А.Иүгінеки сияқты көптеген түркі халықтарына ортақ ғұламалар еңбектерінің өзіндік ерекше орны бар. Шешендіктің небір саф алтын үзіктерін осы кезеңдегі жазбалардан кездестіреміз.

«Шешендік өнердің туып, қалыптасуы қоғамның пайда болуымен байланысты деген пікірді қазақ шешендік өнерінің даму тарихы да дәлелдейді», - дей келе, ғалым Б.Адамбаев: «Тарихи аңыз-әңгімелері, кейбір жазба деректерге қарағанда қазақтың шешендік өнері алғашқы хандықтарды құрысқан Майқы би, Аяз билермен (XII-XIII ғ.ғ.), Асан қайғы, Жиренше шешендермен (XIV-XVI ғ.ғ.) тығыз байланысты. Ал, хандықтың нығайған кезеңінде, яғни Төле би, Қаз дауысты Қазыбек, Әйтеке би, Сырым батыр өмір сүрген замандарда (XVII-XVIII ғ.ғ.) шешендік өнер өзінің даму дәуіріне жеткен», - деп жазады [1, 8].

С.Сейфуллинше айтсақ, өз тұсында «тілге ұстарып алған шешен билердің жырмен, тақпақпен айтпайтын мәнді сөзі болмаған».

Жаллы халқымыздың шешендік өнер тарихында «би», сөздерінің бір мағынаға бірігіп, бір-бірін алмастыра қолданылуы да байқалады. Дегенмен де би болу үшін, тек сөзге шеберлік жеткіліксіз. Шешен би қашан да ел шежіресін, тарихын, тарихи тұлғаларды, әдет заңын /дау-талап, соғыс-бітім мәселелерін реттеу тәртібі/ білуі, хан қаһарынан қаймықпайтын, параға сатылмайтын батыл да адал адам болуы міндетті. Бұл орайда қазақ зеттеушісі Ш.Уәлиханов пікірі құнды [2, 125].

Халық тарихында шешендік сөздер ас-жиындарда, жәрмеңкеде айтылатын дау-тартыс, ақындық, шешендік айтыстармен ғана шектелмегені мәлім. Бұл орайда көпті көрген данагөй қариялардың үлгілі, өнегелі ақыл-нақыл, үгіт-насихат, әзіл сөздері де мол.

Қазақ зерттеушілерінен шешендік сөздерді алғаш зерделеушілердің бірі Ә.Мәметова «Қазақ билерінің шешендік сөздері және оның әдебиеттегі тарихи орны» /1945/ еңбегінде қыркыншы жылдарға дейінгі жиналған материалдарды пайдалана отырып, қазақ шешендік сөздерінің мағынасын, ауыз әдебиетінде алатын орнын анықтаған, оның жанр ретінде қалыптасуына, дамуына себі тиген белгілі шешендер мен шешен билер туралы мәліметтер келтірген [3, 18].

Бұдан кейін де қазақ шешендік өнерінің әр қилы қырынан зерделенуі баяу да болса өз жалғасын табуда. Дегенмен де шешендік сөздердің қайсысы қай уақытта шығып, қалай қалыптасқанын кесіп-пішіп айту оңай емес. Мәселен, ежелгі грек тарихында шешендік өнердің өсіп-өркендеуіне атақты Солон заңы бірден-бір себепкер болғаны мәлім. Ежелгі Афиннің мемлекеттік қайраткері әрі ақыны Солонның (б.э.д. 638-558 ж.ж.) құлдық құрылыс пен сот істерін демократиялауға бағытталған әлеуметтік реформалары «Солон заңы» делінген. Солон заңы бойынша Афиннің әрбір азаматы өз мүддесін қорғауға тиісті болған. Ал бұлай істеу әркімнің қолынан келе бермейтіні де аян. Осыдан келіп сот алдында айтыламақ сөзді алдын-ала

жұптайтын, даярлайтын логогрифтер - сөз жұптаушылар /әйгілі шешен Демосфен алғашында логогриф болған/ пайда болған. Ал дау-талап мәселесін қарайтын қазақ қауымындағы ежелгі әдет заңы/ «Жеті жарғы» іспеттес/ гректің Солон заңына ұқсастырылады. Демек, қазақ қауымында ертеден қалыптасқан ел ішіндегі дау-жанжалды мәмлемен шешіп реттеудің халықтық тәсілі дәстүрлі шешендік өнердің дамуына әсер еткен. Афин азаматтарының шаршы топ алды өз көзқарастары мен саяси мақсаттарын баяндау қажеттігі шешендікпен шұғылдануды керек еткені сияқты халық алдында талқыланатын дау-жанжал, билік-бітім сөздерде жеңіске жету қазақ билерінен халықтың салт-санасын, әдет-ғұрпын жетік білумен бірге ойға ұшқыр, тілге шешен болуды талап еткен. Сондай-ақ халықтың тапқыр, шешен адамға көрсететін құрметі мен билік үшін беретін сыйы /«би ақысы»/ шешендік өнерді дамытуда ынталандырушылық, қызықтырушылық қызмет атқарған.

Қысқасы, қазақ шешендік өнерінің тарихи тармақтары сан қатпарлы. ұлттық шешендік өнерінің тарамдарын білу - бүгінгі ұтқыр ойлы, шешен тілді ұрпақ тәрбиелеудің кепілі.

Жалпы шешендік өнер қай қоғамда болса да халыққа, қалың көпшілікке әсер ететін, оның санасын, сезімін баурап, жігерін тасытатын қуатты құрал бола алған. Шынтуайтына келгенде бұл өнер күні бүгінге дейін сол күшін, қасиетін жойған жоқ. Ендеше шаршы топ алдында сөз сөйлеп, баяндама жасап, дәріс оқитын шешен-лектор, ғалым-әдіскер, ақын-жазушы, қысқасы, әрбір білімді де мәдениетті адамның шешендіктану негіздері теориясымен жіті танысып, тарихқа бойлауы әсте артық болмасы сөзсіз.

Әрбір қоғамның өзіне лайықты қарым-қатынасы боларын мойындасақ, сәйкесінше оның лайықты ойлау, сөйлеу мәдениеті, озық ойлы, шебер тілді адамдары да болатыны даусыз. Осыған орайлас жүйелі ойлау, шебер сөйлеу туралы шешендіктану ілімі біздің жыл санауымыздан әлдеқайда бұрынырақ қалыптасқаны мәлім. Ал енді осы әлеми шешендіктану ілімінің бір сом бұтағы ретіндегі қазақ шешендік өнері, халқымыздың дәстүрлі шешендік сөздері туралы не білеміз?

Халқымыздың ақынжанды әрі шешен екендігі, шешендікті жақсы көрумен бірге, бағалай да білгендігі турасында аз айтылмаған. Оның бір дәлелі - халықтың ақылына, шешендігіне, әділдігіне сенген адамдарға ердің құнын кесуді, елдің тағдырын шешуді тапсыруы. Әдетте шешендердің көбісі ел бастаған билер, қол бастаған батырлар болуы да тегіннен-тегін емес [4, 82].

Жалпы кең байтақ қазақ елінде көркем шешендік сөз, ауыз әдебиеті нұсқалары жазба, баспа мәдениеттің, әдебиеттің орнына жүргені, бабалардан қалған дуалы сөздің үлгі, өнеге, өсиет саналуы, аталы сөз аталуы да кездейсоқ емес. Мәселен, үстем тап өкілдерінің де өзгенің сөзін салғырт тыңдағанымен, аталы, ақылды сөздерді пайдаланудан бас тартпауы осыны аңғартады. Олардың қарапайым халыққа, қауымға ықпал жасауда мақал-мәтелдерді, өлең-жырларды, тақпақ-термелерді, ақыл-нақылдарды шебер пайдалануға ұмтылысы осыны айқындайды.

Өткенге үңіле отырып, қазақ шешендік дәстүрінің жалпы әлеми шешендіктануда өзіндік өзгеше ерекшелігі барлығын ескеру абзал. Біріншіден, қазақ шешендерінің сөздері ауызекі айтылып, қағазда емес, ауызда - халық жадында сақталғаны. Соған сәйкесті шешендік сөздер бастапқы қалпында емес, бізге ұзын-ұрғасы ғана жеткен.

Олардың өзі де ауыздан ауызға көшіп ауыса жүріп, өңдеу-жөндеуге көп ұшыраған. Шешендік сөздердің көп нұсқалылығы да осыдан. Екіншіден, әрбір адамның сөйлеу, жазу мәнерінің әр қилы болатындығын мойындасақ, қазақ шешендік сөздерін бір-бірімен салыстыра қарағанда ондай айырманы, ерекшелікті байқаудың қиындығы. Үшіншіден, шешендік сөздерде есімдері жиі айтылатын адамдардың бәрі бірдей туындыгер емес, көпшілігі дайын нұсқаларды жаттап орындаушылар, қажетті жерде өңдеп, өзгертіп пайдаланушылар деуге әбден болатындығы. Мәселен, қыпшақ Арғынбай шешен мал мен басқа тапшы, бірақ ауыздыға сөз, аяқтыға жол бермейтін сөзге ұста шешен кісі екен. Шешенді кемсітіп, кекетіп бір жиында Қоңырат Жайынбай датқа былай депті: - Сөйле-сөйле, құлағы жоқ шұнақ биім, құйрығы жоқ шолақ биім!

Сонда Арғынбай шешен айтқан екен:

- Жақсы айтасың, датқа! Жүйелі сөз жүйесін табар, жүйесіз сөз иесін табар. Сен мал мен басқа мақтандың. Байлық түбі - бақыл Асқа тойған кекіреп, басқа толған кетілер. Ешкі егіз тауып қойдан көп болмас, ит сегіз тауып малдан көп болмас. Құлағым шұнақ болса, сұңқар шығармын, құйрығым шолақ болса, тұлпар шығармын Құдайдың маған берейін десе баласы жоқ па, саған жіберейін десе пәлесі жоқ па?! [5, 46].

Келтірілген үзіндіге орайлас айтарымыз бұл да бір кісінің сөзі еместігі, бірнеше кісінің өңдеуінен өткен, көппін деп мақтанғанға жалғыздың, баймын деп мастанғанға жарлының берер ортақ жауабы. Бұл сөздің де әркімнің атынан айтылатын нұсқасы барлығы осыны аңғартады.

Қазақ зерттеушілерінің пайымдауынша, дәстүрлі шешендік сөздер дегеніміз белгілі бір мәселеге байланысты тапқыр ой, көркем тілмен айтылған және халық қабылдап, сөйлемдік құрамы қалыптасқан жүйелі де үлгілі сөздер. Шешендік сөздер - белгілі дәрежеде еңбекші адамның өздерін езуші, қанаушыларға қарсы жұмсайтын қаруы да. Өзге шешен, өткір тілді, тапқыр тұлғалар ретінде халық сомдап дүниеге келтірген Аяз би, Жиренше, Қарашаш, Алдар көсе, Қожанасыр, Тазшалар осындай жандар. Бұлардың өткір тапқырлығы қатал да қиянатшыл, дүниеқор, әділетсіз «жуандарды» әшкерелеуге, мазақ етуге бағышталғандығы осыған дәлел.

Бүгінгі ұрпаққа ата-бабамыздың шешендік өнері шешендік арнау, толғау, дау үлгісінде тұйықталып, шешендік бата, әзіл, сын; шешендік нақыл, мақал, мысал, жұмбақ, жауап; жер дауы, жесір дауы, құн дауы, мал дауы, ар дауы сияқты бұтарлана жіктелген қалпында жетіп отырғаны мәлім. Мәселен, қазақтың дәстүрлі

шешендік сөздерінің бір тобы шешендік нақыл халықтың үрім-бұтағына, жеткіншек ұрпағына қалдырған өсиеті, өнегесі болып келеді. Соның бірі:

Қара жерді жамандама,
Кіретұғын көрінді.
Қауым жұртты жамандама,
Көп табады мініңді.
Білгендерді жамандама.
Басшы болған піріңді [6, 72].

Не болмаса, сұрақ-жауап түрінде келетін шешендік толғаудың төмендегі үлгісі қазақ халқының алуан сауалдарға тапқан жауабы, табиғат сыры мен өмір заңын анықтауға жасаған барлау түйіні іспеттес. Мәселен, бірде Әз Жәнібек хан билерінен: «Жігітке жақсы болу үшін не керек?», - деп сұрайды. Оған: «Жігітке бірінші - білім, екінші - ғылым, үшінші - ұғым керек. Сосын отты жүрек, батыл тіл керек», - деп жауап береді. Бұл арада халық «білім» деп ақылды, «ғылым» деп оқуды, «ұғым» деп оны есте сақтап, орнына жұмсай білуді айтқан. Қысқасы, қазақтың дәстүрлі шешендік сөздері - халық даналығын, ұлылығын, тұңғыық тереңдігін, парасат-пайымын, рухани байлығын паш етер таптырмас, өшпес қазына. Ал асыл маржан ару мойнына, алмас қылыш ер қолына жарасатыны сияқты ата-бабадан қалған дәстүрлі шешендік сөз мұрасын кейінгі ұрпаққа үзеңгілестіру - бүгінгі ұстаздар парызы.

Қазақ ұлты - ықылым заманнан шешен халық. Қазақ шешендігінің табиғатына бойлай үңілу қызғылықты да күрделі. Түптеп келгенде, қазақ шаруасының, тұрмыс-салтының, көшпелі өмірінің әсері ақындық, шешендік, әншілік, күйшілік өнердің өркендеуіне түрткі, жетекші болған. Жерінің табиғатымен, көшпелі елдің алуан шаруашылық кәсібімен байланысты қазаққа тән ұлттық ерекшеліктердің барлығы сайып келгенде, халық санасына, сезім дүниесіне ізгі әсер еткен, әдеби-эстетикалық талғамының қалыптасуына, тіл-үн өнерінің дамуына, жетілуіне себеп болған. Табиғат халқымызды сезімнен де, ақылдан да кенде қалдырмағаны рас.

Зерттеу еңбектерге сүйене келе, дала табиғатының тамашалығымен бірге көшпелі елдің тұрмыс-салт ерекшеліктерінің өзі ақындық, шешендік өнердің өсіп-өркендеуіне қолайлы болғандығын баса айтамыз. Ұлт тарихында ру мен рудың, ауыл мен ауылдың және жеке азаматтар арасындағы дау-жанжалдарды реттейтін, халық мейлінше көп жиналатын жерлері - ас-тойлар, жәрмеңке-базарлар, күнде кеңес құратын «күлтөбелер» ақындар мен шешендер үшін ерекше орын - нағыз форум болған. Сондай-ақ айтыс-дауларды дәлелдеп шешетін шешен-билерге халықтың көрсететін құрмет-сыйы да дарынды, талантты жастарды сөз өнерін үйренуге, игеруге ынталандырған, итермелеген. Демек, талапкер жастар оқу ілімінен кенжелегенмен, сана ілімінен кенде қалмаған, бүкіл елде сөйлеу мәдениеті, оның жоғарғы көрінісі – шешендік өнер қалыптасып дамыған.

Қазақ халқына тән жүйелі ойлау, шебер сөйлеу қабілеттері сияқты халықтың нұрлы қасиеттері туралы саяхатшылардың, этнограф ғылымдардың жазбағандары кемде-кем. Өкініштісі, сонау скиф-сақтар заманынан бастау алатын бай тарихы, байырғы мәдениеті бар дархан халықтың әдеби-мәдени қазынасынан бізге жеткендері ішінара хатқа түскен ауыз әдебиеті нұсқалары мен ән-күйлері ғана делінеді.

Қазақ даласында болған еуропа зерттеушілері халқымыздың нағыз ақынжанды, интеллектуальдық (ақыл-ой) жағынан дархан дарындылығымен және көркем өнерінің алуан түрлілігі, мазмұндылығымен дараланатындығын айтып, қазақтардың ауызекі сөзде де жаратылысынан шынайы шешендікті сүйіп, оны бағалай білетіндігін жазған [7, 56].

Шешендік өнерге бірден-бір қатысты қазақ қауымының көсемі болған бидің басшылығы таптық тегіне не байлық ерекшелігіне емес, негізінде, жеке басының қасиетіне, атап айтсақ, ел тарихын, салт-санасын, әдет-ғұрпын жетік білу мен ойға шебер, тілге шешендігіне бірден-бір байланысты болған.

Жинақтай келе, қазақ шешендік сөздерінің табиғаты турасында төмендегіше түйіндерді тізбектеуге болар еді:

- 1) Шешендік сөздердің көлемі шағын, сөйлемі ықшам болуы;
- 2) Қасаң дау, ұзақ толғаудан қажетті сөздерді қалыпқа құйғандай іріктеп алып жаттауға, керек кезінде жаңғыртуға да қолайлы келуі;
- 3) Тыңдаушысын жалықтырмай, зеріктірмей ұйытып, үйіріп әкететін әсерлі келуі;
- 4) Шешендік сөздер - қысқа болғанмен, мақал-мәтел еместігі, бір оқиғаға байланысты туын, белгілі адамдардың атынан айтылған сөздер екендігі. Бұл іспеттес қасиет шешендік сөзге сенім туғызары белгілі. Өмірге үйлесе келу, тыңдаушыларын иландыра білу ауыз әдебиеті үшін де, жазба әдебиеті үшін де қажетті екендігі аян;
- 5) Шешендік сөздердің құндылығы тек шындығында емес, ойының тапқырлығында. Қиядан жол табу, қиыннан сөз табу - нағыз шешендерге тән қасиет. Мәселен, «Көшерімді жел біледі, қонарымды сай біледі, соны сұрата жіберген хан ақымақ па, сұрай келген сен ақымақ па?», -деп қаңбақ атынан ханға тұспалдап айтылатын Жиреншенің сөзі тапқырлықтың тамаша үлгісі.
- 6) Шешендік сөздердің тартымдылығы тапқырлығымен бірге батылдығында, ойының қисынды, сөздерінің мәнділігінде. Мәселен, «Сөздің шынына қарама, қисынына қара» дейтін мақал мәселенің дәлелді, ойдың жүйелі болуына үлкен мән бергендікті көрсетеді. Демек, шешендік күші шындықта, шындықты тартымды ой, шебер тілмен тыңдаушыларға жеткізе, ұғындыра білуде. Тек сондай көркем тіл, жүйелі оймен батыл айтылған және мақал, нақыл сияқты белгілі халық даналығымен шегеленген шешендік тапқырлық,

көркем сөздер ғана тыңдаушының ақылын баурап, сезімін тебіренге алмақ. Қысқасы, қазақ шешендігінің табиғаты өз алдына бір тылсым дүние. Қазақ шешендік сөздерінің табиғатына үңіле отырып, бойлай білсек, ұтарымыз мол.

Сонымен халқымыздың сөйлеу өнеріне қай кезеңде де ерекше мән бергені аян. Ал қазіргі таңда тілдік қатынастың барлық түрлерін игерген жоғары мәдениетті адамдарға қоғам қажетсінуі айқын аңғарылуда. Қайта оралған тиімді қарым-қатынастың жағдайы мен формасы туралы шешендіктану ғылымы қоғамдағы сөйлеу мәдениеті деңгейін көтеру мен мықты «шешен тұлғаларды» тәрбиелеу мәселесін шешу жолдарын ұсынуы тиіс. Бұл жолда шешендіктануды оқыту арқылы шешен сөйлеуге үйретудің рөлі баға жеткізгісіз.

Әлемдік шешендіктану ілімінің бір тармағы қазақтың шешендік дәстүрі - әлеуметтік феномен тұрғысынан таразылағанда, белгілі бір әлеуметтік ортада, қоғамда, қалай да бір адами оқиғаға байланысты қалыптасып, айрықша тапқырлықпен, суырып салмалықпен, көркем тілмен айтылатын озат ойлар мен тәлімді тұжырымдар үрдісі болмақ.

Өз кезеңінде қазақтың шешендік нақыл сөздерін алғаш жинап, жариялаушы, хрестоматияға енгізіп, оқуға ұсынушы ағартушы ғалым Ыбырай Алтынсарыұлы халық даналығының шәкірт атаулыны тапқырлыққа, өткірлікке, адамгершілікке баулитын тәрбиелік мәнін орынды бағалаған.

Қазақ зерттеушілері шешендік сөздердің сөз өнерін қуған жас талап ақын-жазушыларға, тілші-әдебиетші ғалымдарға, көркем өнер қызметкерлеріне ғана емес, сонымен қатар халықпен жиі араласып, ауызекі сөйлесіп тұратын насихаттаушыларға да, әсіресе, мемлекет қайраткерлеріне де аса қажеттілігін баса айтады. Сөзсіз, қазақ шешен-билер мұрасының тағылымы телегей. Мәселен, шешендік сында түйе үстінде туып, ат жалында өскен еңбеккер, жүйрік ат, қыран құсты шаппай-ұшпай танитын саяткер, құсбегілер, ізіне қарап түйенің түгі-түсін айтатын, қозыға қарап мың қойдан енесін тауып табыстыратын, жоғалған биенің ішінде кеткен құлынын ат болғанда танып алатын сыншылар айтқан сөздің қисыны мен дәлеліне қарап халық даналығы мен тапқырлығын тапжылтпай аңғарамыз. Немесе, шешендік нақылда үй ішінде, көпшілік арасында өзіңді ұстай білуге, ойланып шебер сөйлеуге үлкен мән берген. Мысалы, «Алған жарың жақсы болса, ат үстінен дүбір ет, алған жарың жаман болса, шиге кіріп сабыр ет» деп жанашыр жақының болғанмен, істес адамдардың ерекшелігімен, мінез-құлқымен есептесіп отыруға кеңес береді.

Ал қазақ халқы шешендік мұрасының шәкірт атаулыға жұғысты болар өнегелік-тағылымдық қыры неде деп білеміз? Біздіңше, бұл орайда төмендегідей бірер түйіндер жасауға болар еді:

1) Сөздің құдіретті күшке ие екендігін аңғартуы. Сөздің өзіндік бояуы, дәмі, адам сезіміне әсер етерлік қоңыр исі бар екендігін, ал оның күші дауыс ырғағы арқылы берілетіндігін танытуы. Демек, дауыс үнділігі - сөйлеушінің сан қырлы қалтарысты иірімдерін танытатын басты құрал да. Шаршы топ алды қарсыласынан сескенгендер ол құралды орынды қолдана алмайды, дірілдеп, жарқыншақталып шыққан дауысыңнан сенің кім екенің де танылмақ. Мәселен, халық шежіресіндегі Қаз дауысты Қазыбек бидің қалмақ ханы Қонтәжіге айтқан, елдің намысын қорғауға арналған ар дауынан үзік келтірейік:

Сен темір де, мен көмір,
Еріткелі келгенмін.
Екі еліктің баласын,
Теліткелі келгенмін.
Егесетін ер шықса,
Иілткелі келгенмін.
Тұтқыр сары желіммін,
Жабысқалы келгенмін.
Жаңа үйреткен жас тұлпар,
Жарысқалы келгенмін.
Танымайтын жаттарға
Танысқалы келгенмін.
Қазақ, қалмақ баласы -
Табысқалы келгенмін.
Табысуға келмесең,
Тұрысатын жеріңді айт,
Сен – қабылан, мен – арыстан,
Алысқалы келгенмін.

Бұдан Қазыбек би сөзінің аса байсалдылықпен айтылатынын, әр сөздің үні сазды шығатынын, онда асып-сасудың, мүдірудің жоқтығын аңғаруға болар еді. Бұл байсалдылықпен, қоңыр үнділікпен, ешбір кідіріссіз екіпінде шыққан дауыстан жауы оның психологиясын біліп отыратындығы байқалады. Онда Қазыбектің ерлігі, қайсарлығы сезілумен қатар, достық құшағы да ұғынылады. Қазыбек сөзі қарсыласының жан жүйесін босатып тастайды, абдыратып жібереді, бірақ өзі ықшам, белі бекем буылған, өлісерге баруға бел байлаған, серттен ауытқу деген сезілмейді, қарсыласын ойынан жаңылыстырып, құмықтырып тастайды [8, 59].

1) Шешендіктің ой еркіндігі, сөз еркіндігі, ауызекі тілдегі сөздерді әдемі тізбектеп, оралымды орналастыру, тиімділігін күшейтіп, қисынды ойға сыйғызу екендігін аңғартуы;

2) Сөзбен тоқтату, сөзден жаңылыстыру, қарсыласын сөз тыңдарлық жағдайға түсірудің орасан күшті өнер екендігіне көз жеткізуі. Яғни қарсыласынды ұтымды сөзіңмен, тапқырлығыңмен, шешендігіңмен иілте білу оңай шаруа емес. Сөзсіз, бұл ойлау қабілетіне де байланысты. Шаршы топ сенің төкпектетіп, ешбір мүдірмей сөйлеуіңе тәнті болады. Ұшқыр ойлы қалыпта сөйлей алатын адамның қолынан кесімді істің де келері дау туғызбайды.

3) Тұспалдап сөйлеуге, меңзеуге, бернелеуге, символдауға, басқаша айта отырып, нені нысаналап отырғанын жасыра айтуға, жұмбақтап айтуға, яғни терең зейінділік пен ойлылыққа төселтуі;

2. Астарлап сөйлеу халқымыздың сөйлеу мәнері екендігін, бұл тек сөйлеу шеберлігімізді ғана емес, сөйлеу мәдениетімізді де танытатын, ойлау қабілетімізді аса тереңдететін құбылыс екендігін аңғартуы;

3. Тапқырлыққа, шапшаңдыққа, тез жауап берушілікке баулуы;

4.Өзгені тыңдауға, өзгенің өнегелі ісінен тағылым алуға жөн сілтеуі т.б.

Жинақтай айтқанда, қазақтың дәстүрлі шешендігі көп көріп-білуді, білгенді көкейге берік тоқуды, айтыс-тартыстарға түсіп, жалықпай жаттығуды тілейтін өнер ретінде қалыптасқан. Демек, нағыз шешенге сөзге шебер болу ғана жеткіліксіз. Сондай-ақ ол табанда тауып айтатын тапқыр, шаршы топта тайсалмай сөз бастайтын батыл, сөз сайысында саспайтын салқын қанды болуы шарт.

Шешендік өнердің қиындығы туралы Бұхар жырау:

Көш бастау қиын емес,

-Қонатын жерде су бар.

Қол бастау қиын емес,

-Шабатын жерде жау бар.

Шаршы топта сөз бастау қиын,-

Шешімін адам таппас дау бар! [9, 278] - деген. Сонау дәуірлерден бастап қазақтың шешендік дәстүріне бойлай қарасақ, шешен кісі өз заманының озат ойшылы, оқымаса да көкейге тоқығаны көп саналы, білімді, парасатты азаматы болуы тиістілігіне анық көз жетеді. Мәселен, Майқы мен Аяз билер, Асанқайғы мен Жиренше шешендер, Төле би, Әйтеке би, Қаздауысты Қазыбектер, Жәнібек пен Сырым батырлар - көзі қазы, көңілі таразы дүлдүл шешендер. Демек, шешендік сөздерді қай уақытта да озат ойшылдар мен ділмар шешендер шығарып, халық сынынан, ғасыр шыңдауынан өткен, сөз өнерімен соғылған әдеби мұра, асыл қазына деп түсінеміз.

Токсан ауыз сөздің тобықтай түйініне келсек, қазақ шешен-билерінің мұрасы – халықтың даналық қазынасы. Демек, ғасырлар бойы жинақталып, сұрыптала сүзілген шешендік сөз нұсқаларынан халықтың тіл байлығын, ақыл-ой қорын және шебер сөйлеу мәнерін үйрену бүгінгі ұрпаққа сын.

Әдебиеттер тізімі

1 Адамбаев Б. Шешендік өнер. – Алматы: Ғылым, 1999. – 204 б.

2 Уәлиханов Ш. Таңдамалы. – Алматы: Жазушы, 1985. – 560 б.

3 Мәметова Ә. Қазақ шешен билерінің сөздері және әдебиеттегі оның орны. Филол. ғыл. канд. дисс. – Алматы: 1945. – 215 б.

4 Қайдар Ә. Халық даналығы. – Алматы: Тоғанай, 2004. – 560 б.

5 Кәкішев Т. Билер сөзі. – Алматы: Қазақ университеті, 1992. –160 б.

6 Төрәқұлов Н. Бабалар сөзі – ақылдың көзі. –Алматы: Санат, 1995. –283 б.

7 Қыдыршаев А.С. Қаныш Сәтпаевтың шешендігі // Ұстаз. 2000, №1. – 93 б.

8 Төрәқұл Н. Билер сөзі – ақылдың көзі. – Алматы: Қазақстан, 1996. – 240 б.

9 Бес ғасыр жырлайды. Т.1. – Алматы: Жазушы, 1989. – 384 б.

Попович В. Гму-12 тобы студенті ҚҚЭУ

ғылыми жетекші: ф.ғ.к., профессор **Кабатаева К.Т.**

ҒАСЫР ЖҮГІН АРҚАЛАҒАН АҚЫН

Отаршылдық дәуірдегі қазақ әдебиетінде ұлттық санасы саналы түрде оянған ақын Дулат болатын. Дулат Ресей империясының отаршылдық саясатын, ол саясаттың түпкі мақсатын да терең сезініп тани білді. Ұлттық сананың оянуына басты себеп жер отарның басталуында жатыр. Осы себепті де Дулат поэзиясының басты сарыны отаршылдық саясатқа қарсылықтан (антиколониальный) туындап жатты. Қазақ әдебиеті тарихындағы саналы түрдегі ұлттық сана оянуына хакім Абай мұрасының идеялық мазмұны себепкер болғаны ақынның:

Ерте ояндым, ойландым, жете алмадым,

Етек басты көп көрдім елден бірақ, - деп әлеуметтік өмірдің шындығы тудырған Дулат поэзиясының сыншылдық сарыны дәстүр ретінде Абай жаңғыртып жаслғастыруында да белгілі бір заңдылық бар еді. Міне, 1905 жылғы Ресей империясында болып жатқан саяси-әлеуметтік қайшылықтан туған қозғалыстың, бодан халықтардың ұлттық санасының ояна бастауына әсер етуі қазақ зиялыларының яғни Абайдан кейінгі жас буын жаңа ұрпақтың саяси-әлеуметтік, ұлттық теңсіздікке қарай үн көтеріп, күрес жолына түсуіне, ұлттық санасының оянуына Абай мұрасы, оның ұлттық рухы дем беруші күреске айналғанына 1909 жылы ұлттық сананы оятуға әсер еткен төрт кітаптың бір жылда қатар басылым көруі – әдебиетте ояну дәуірі басталғанын айғақтап жатты. Ол кітаптар:

1. Абайдың өлең жинағы – 1909ж.
2. А. Байтұрсынов «40 мысал»
3. М. Дулатов «Оян қазақ!»
4. Зейнелғабиден «насихат-Қазақия» - 1909 ж. (Уфа)

Бұлар бір жыл ішінде қатар басылым көріп, «Оян қазақ!» ұраны басты сарынға айналып, халықтың ұлттық санасын оятуға ұшқын боп түсті. Ғасыр жүгін арқалаған ой алыбы Абай шығармасының тұңғыш рет басылым көруі – Абайдың өзі айтқандай:

Арғын, найман жиылса,

Таңырқаған сөзіме, - деп ақын сөзінің таралу кеңістігі мен тыңдаушыларының құрамы қазақтың екі тайпасымен шектелетінін ақын анық сезінген қалпын көрсетті. Ал, 1905 жылы Абай өмірден өткен соң, бес жылдан кейін ғана тұңғыш басылым көрген таңдамалы жинағы Абайдың ақын өнері мен сөз құдіретін алты алашқа танылуы – қазақ қоғамының қалың оқырман қауымының саналы, сауатты оқырмандарын баурап алған рухани құбылысқа айналып жүре берді. Сонау қияндағы Түркістан өлкесінің бір пұшпағы Жуалы жеріндегі жарлы ауылға да Абай кітабы жетіп жаңа буын жас талап бауыржанның «Әкеміз көңілді кезінде бізге Абай жайлы айтушы еді. Абай бүкіл елдің арын қорғаған ақылды азамат, оған қоса асқан ақын. Оның өлеңін ел біткен жаттап, иінін бүкіл дала шырқайды» - деп Абай кітабын оқыған әкесі Момыштың айтуымен танып білген естелігін ортаға салады. Ұлы дала өз абайын осылайша танып біле бастауы, тіпті, абайтану саласындағы тұңғыш ой пікірлердің де түрткі болғаны абайтану тарихында баяндалып та жүр. Абайдың қайтыс болғанына он жыл толуына байланысты «Қазақ» газеті мен «Айқын» журналында басылым көре бастаған А. Байтұрсынов, М. Дулатов, Н. Құлжанова, Р. Мәрсекөв, Н. Төрқұлов т.б. қалам қайраткерлерінің мақала, зерттеулерінің жазылуына негіз болған дерек көзі де тұңғыш жарияланған Абай кітабының ойға қозғау салу қуатында жататын. Абай кітабымен бір мезгілде басылым көрген А. Байтұрсыновтың «40 мысалы» мен М. Дулатовтың «Оян, қазақ!» кітабы қазақ әдебиеті тарихында айрықша орын алған ояну дәуірін бастап берді. Ал Уфа қаласында оқып жүрген медресе шәкірті зейнелғабиден әл-Омскаудің «Насихат-Қазақия» кітабы (Уфа 1909) алғаш рет Абай өлеңдерін өз атымен жариялап, Абай туралы жазылған мақаласында «Абай – қазақ поэзиясының гаухары» деп аса жоғары бағалап, сырты күміс, іші алтын Абай поэзиясын туысқан татар, башқұрт халқына таныстыруды мақсат еткенін мақтаныш көре жазатыны бар. Алты миллион қазаққа халқының үні мен көзі, құлағы болатын бір ұлттық газеттің аса қажет болып отырғанын айтып, батыл үн көтеруі – ұлттық санадағы қозғалыстың бір көрінісі десе болғандай жаналық еді. Абайдың тұңғыш өлең жинағында ақынның өз өлең саны – 97, оның өлең жолы – 3362 болса, аударма өлеңдер саны – 42, ал өлең жолы – 1372. екі поэмасының өлең жолы –292-ге жетті. Яғни 1909 тұңғыш жинақтағы өлең жолының жиынтығы 5326 өлең жолы рухани қазына көзіне айналды. жалпы Абай мұрасының таралу жолына назар аударсақ, оның таралу түрі үш түрлі ерекшелікті көрсететін құбылысты байқаймыз. Бірінші түрі абай өлеңдерінің ел арасында ауызша жаттап алып, ән арқылы сырт аймаққа таралу жолын Біржан, Әсет, Жаяу Мұса, Ғазиз, Естай, Мұқа, Мауқай, Шашубай, Ажар, Зейнеп, Сара. т.б. өнерпаздар әрекетінен көреміз. Осы шындық М. Әуезовтің «абай жолы» эпопеясында да көрініс беріп жататын тұстары бар. Үшінші түрі – Абай өлеңдерінің ел ішіне кең көлемде ауызша таралуынан алынып, баспасөзде жариялануының да өзінді қайталанбас ерекшелігі бар құбылыстың орын алуы – біздің әдебиетімізге тән жайттар болатын. Мысал ретінде айтар болсақ, Зейнелғабиденнің «Насихат қазақия» кітабында басылым көрген Абай өлеңдерінің бәрі де осы ерекшелікті байқатады. Кейде ел ішінде ауызша таралған абай өлеңдері бөгде кісі атынан беріліп жарияланған баспасөз түрлері де ұшырасады. мысал ретінде алар болсақ «Князь блан Зағифа», «Сұлу қыз», «Әл-қисса хикаят» кітабында жарияланған Абай өлеңдері сол кітап авторларының атынан жарияланған кездері де орын алып отырды. 1909 жылы Санкт - Петербуртта Бороганский баспасында жарияланған тұңғыш Абай өлеңдері кітабының бір ерекшелігі, әр өлеңнің қай жылы жазылуы көрсетілуінде жатыр. Абай өлеңдерінің қай жылы жазылғанын анықтау, әсіресе, Абай кітабының соңғы басылымдарының, яғни 1933 жылғы тұңғыш толық шығармаларынан бастап, өлеңдерді хронологиялық жүйеге түсіріп жариялаудың терең ғылыми мән-мағынасы бар еді. Өйткені осы арқылы 20 жылдық шығармашылық өмірінде Абайдың өлең құрылысындағы өлеңнің жаңа түрлерін ендіру кезеңдерін танып білсе болады. Әсіресе, Абай өлеңдерінде жанашыл ойлары мен кемел адам идеясының қай жылдардан бастап, енуі мен оның даму жолының эволюциялық өсу жолын анықтап, танып білуімізге бастайтыны бар. Осы тұрғыдан қарағанда, Абай өлеңдерінің жазылу жылдары қойылған тұңғыш жинақтың ғылыми салмағы арта түсетін ерекшелігін айрықша атап өтудің жолы бар. Осы жазылу жылын қою дәстүрі соңғы басылымдарда үзіліссіз жалғасып келеді. М. Әуезов өзінің абайтану саласы мен көркем шығармаларында осы хронологиялық жүйені ғылыми-творчестволық ізденіс жолында шешуші орынға қоюының терең ғылыми мәні болғанын айқын сезініп отырмыз. Бұл ерекшелікке жете мән бере қараған абайтанудың бірегей ғылымы М.Әуезовтың 1945 жылы абайтанудан оқыған дәрісінде «Бұл ұстанатын, қолданатын әдісіміз...Өмірі мен өсу, даму жолдарымен, ақынның эволюциясымен (творческая эволюция) жыл жылдап тексереміз. Сонда өмірлік, шығармалық ізімен жүреміз де, ақтара, қадала қарасак, әр жыл қосқан әлеуметтік, көркемдік, мәдениеттік табыс жаңалығының бәрін танып отырамыз. Сонда тарихпен, күнделік өмірмен байланысқа, отбасымен ұғысу тартысу да, замана қоғамы да және ақынның өзіндік даралық бітімі де жылдан жыл айқындау қамымен толық қамтылып отырады. Өсе, жүре, енбек ете, іздене, арнаға түспей болмайды» (ЛММА архиві, 249 п. 6 бет), -деп ескертуі арқылы Абай өлеңдерінің жазылу мерзімін анықтауға қаншалықты мән-мағына беретіні мен мұндалып тұр емес пе? Өйткені Абай

шығармаларының жазылу мерзімін дәл анықтап алмайынша, Абайдың ақындық шеберлігі мен дүниетанымындағы өзгерістерін, эволюциялық жетілу жолдарын танып білудің өзі екі талай болмақ. Абай өлеңдерінің жылын анықтау мәселесін М. Әуезов «... бір топ Абай шәкірттерінің Кәкітай, Көкбай, Тұраш, Махмұт (көшірушілерінің) куәлігімен әуелі 1908 жылы одан кейін, 1927 қойылған» (ЛММА архиві 239 п. 5 бет), - деп ескертуі арқылы бұл мәселе ерте кезде, ақын шәкірттерінің куәлігімен қойылу мәселесіне аса зор мән беретіні көрініп тұрады. Тұңғыш жинақтағы Абай өлең өрнегі өлең үлгісін сақтау арқылы берілмей, әр өлең жолынан кейін «=» белгісімен берілуі, өлең өрнегінен бейхабар оқушыға қиын соғатыны бар. Бір жағынан қарағанда, өлең жолдары өлең өрнегімен ажыратылмай қарасөз тәрізді жазылып, тәжірибесіз оқырманға ауыр соғуы себепті де М. Әуезов Абай шығармаларының соңғы басылымдарында Абай өлең өрнегінің формасын бастапқы табиғи қалпына келтіруге ұзақ жылдар бойы зерттей отырып көп түзетулер енгізуі арқылы көп еңбек сіңіруі өз жемісін берді де. Абай өлеңдерінің тұңғыш жинағында арнау өлең түрлері де қамтылған. Бірақ толық емес. Оның белгілі бір себептері де бар еді. Осыдан болса керек, тұңғыш жинаққа Абайдың бес-ақ арнау өлеңі ғана ендірілген. Мұның себебін М.Әуезов «... бұл алуандас өлеңдерді Кәкітайдың баспаға шығарушы адамдарға өкпелейді, араздық ұстанады» деп жасқанып қалған», - деп атап көрсетеді. Өзі Абай өмірбаяны мен «Абай жолы» эпопеясын жазу үстінде ол арнау өлеңдерді (барлығы 35 өлең) жинастырып, толықтырып оның кімге арналғанын танып білуге зор мән бере қарап, ұзақ ізденеді. Өйткені оларды романға кейіпкер ретінде ендіру қажеттігін туып, өмір шындығын тарихи тұрғыдан көрсету қажет болғандықтан, М. Әуезовтің «Абайдың ақындық мұрасында өмірбаяндық деректер жоқтың қасы. Оның өлеңдерінен көптеген адамдар мен жеке кісілерге байланысты деректер өшірілген «Тоғжан туралы» өлең де жоғалған. Қазақ қауымының қолына 1909 жылы Абай поэзиясының 5326 өлең жолы тисе, бүгінде ол екі есеге жуық молығып, 7546 өлең жолына жетіп және 46 қара сөзін қамтып отырған әдеби ұлттық басты ата мұрамызға айналды. Ақын мұрасын ғылыми тұрғыдан зерттеу жағы да жыл өткен сайын молығып, жас ұрпақтың ғылыми ізденістері саны мен сапасы жағынан да молыға дамып келеді. Осының нәтижесінде бүгінде жоғары оқу орындарында арнайы курс пен арнайы семинар сабақтары «Абайтану» және «Абайтану тарихы» деген салаларға бөлініп оқылып жатуы Абайтану ғылымының толассыз даму үстіндегі қалпын көрсетеді. Ғасыр жүгін арқалаған ойшыл ақын мұрасын, әсіресе, оның толық адам ілімін туған халқымыздың келешекте қабылданар моральдық кодексін іргетасына айналуын асыға күтудеміз!

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Ы. Алтынсарин. Таңдамалы шығармалары. А., 1955, 217-б.
2. Е.Н.Ильин. Тіл табысы білу өнері. Педагогикалық ізденіс жинағы. А.: Рауан. 1990, 575-б. 238-б.
3. Шәкәрім. «Қазақ айнасы», //А., «Атамұра», 2003 ж., 49, 52, 66, 88, 120, 167, 169-б.
4. Бес ғасыр жырайды. //А., «Жазушы», 233-240-б. 1989 ж.
5. Қазақ шежіресі. //А., «Жазушы», 1990 ж. //
6. «Қазақ тілі және әдебиеті» журналы, 1994-2000ж.

Нығметолла А. Мә-42 тобы студенті ҚҚЭУ
ғылыми жетекші: ф.ғ.к., профессор **Кабатаева К.Т.**

БАЙЫРҒЫ ҚОҒАМДЫҚ-ӘЛЕУМЕТТІК ҚҰРЫЛЫМ

Қазақ халқының тарихы мыңдаған жылға көш тартады. Құс қанаты талатын иен далаға ие болған, бабаларымыз өз алдына мемлекет құрып, тілін, наным-сенімін, салт-дәстүрін сақтап келді. Ел басқарудың ұлы дәстүрге бағаланған далалық құрылымын жасады. Мұның халық санасына әбден сіңген және оның тұрмыс-тіршілігіне толық сай келетін жолы мен қағидалары бірнеше ғасыр жұмыс істеді. Әр ғасырдағы «Қасым ханның» қасқа жолы (16ғ.), «Есім ханның ескі жолы» (17ғ.), «Жеті жарғы» (18ғ.), сияқты әділ заңдары теңдік пен әділдіктің, шындықтың, әдептіліктің айқын көрінісі болды. Дегенмен, қазақ хандық дәуірлеріндегі қоғамдық құрылыс, шаруашылық, экономика және мәдениет саласындағы құрылымдық жүйелері, олардың қызметі мен қоғамдағы орны туралы көп жай әлі толық айтылған жоқ. Мұның ел тарихы үшін аса маңызды екені белгілі. Өйткені ол құрылым бірнеше ғасырлар бойы елді сақтап қана қойған жоқ, оны ілгері дамытты, бірлігі де, тірлігі де нық ел жасады.

Хан. Хан қазақ мемлекетінің ең жоғары билік иесі. Ол мемлекет, қоғам, халық бірлігін сақтайтын, елдің басын қосып ұстайтын ең жоғары дәрежелі әрі халық сенген, оларды бір іске, бір мақсатқа жұмылдыра білетін әділдік жолынан таймаған бірегей ел басшысы. «Ханда қырық кісінің ақылы бар» деп халық айтқандай, ол бейбіт кезде кемел ақыл иесі, жаугершілікте қол бастайтын батыр. Бір сөзбен айтқанда, сегіз қырлы, бір сырлы біртуар азамат ретінде ел ішінде ғана емес, көрші мемлекеттерде де ірі бедел иесі, мәмлелер. Мұндай ірі тұлғаны халық та құрметтеген, оның зор еңбектерін мақтан тұтып, ісін ғасырдан ғасырға жеткізген. Мысалы, Өз Жәнібек, Қасым хан, Ақназар, Өз Тәуке, Абылай және басқа хандар қазақ мемлекеттігін, ұлт бірлігін ұйытып және оны сақтай білген әрі кемелдендірген хандар болды. Көптеген хандар жаугершілікте қол бастап, қолына қару алып майданға шықты. Тәуекел хан (17ғ.), Салқам Жәңгір (17-18ғ.), Кенесары хан (19ғ.) Отан қорғау жолында қан майданда ерлікпен қаза тапты. Демек, қазақ хандары өз халқының ел мүддесі мен азаттығы жолында аянып қалған кезі жоқ. Олар ел намысын да, өз намысын да жоғары ұстады.

Бас уәзір. Ханнан кейінгі екінші тұлға. Яғни әрі ақылшы, әрі бас кеңесші. Ол елдің ішкі, сыртқы мәселелерін байқап, оны ретке келтіреді. Ханмен келісе отырып, кейбір елдік, ірі мәселелерді де шешіп жібереді. Бұл құрметті де мәртебелі орынға ел алдында беделі зор, білігі мол, халық дәстүрі мен жол жоралғыларын жақсы білетін және одан аттамайтын кісілер сайланған.

Уәзір. Ханның қырық уәзірі болыпты дейді ел аңызы мен әңгіме, жырларында. Уәзірлер тек хан кеңесшілері ғана емес, оның көзі, құлағы әрі орындаушысы қызметін атқарады. Олардың әрқайсысының өзіндік атқаратын нақты міндеттері болады. Мысалы, бірі жер, шаруашылық жайын, бірі әділдік, құқық заңдарын, бірі дін ісін, бірі елдің тұрмыстық, әлеуметтік жайын бақылайды. Енді бірі қыстан қысылып шығып, кедейленген елге мал-мүлік, азық-түлік жағынан қамтамасыз ету шараларын ұйымдастырады.

Нөкер. Хан мен оның уәзірлерінің қызметшілері әрі қорғаушы міндетін атқарған. Нөкерлер билік басындағыларға тікелей қызмет етеді және соларға ғана бағынады, айтқандарын орындайды. Бұларға қоғамдық немесе жеке тапсырмалар да беріледі. Жаугершілік заманда нөкерлер жауынгер ретінде майданға араласып елін, жерін қорғаған. Нөкерлер де жоғары билік тобына жатады. Мұндай жұмысқа сенімді адамдар ғана алынған.

Бауыршы. Хан сарайындағы бас аспаз. Бұған сенімді адамдар ғана тағайындалған.

Би. «Халыққа бай құт емес, би құт» деген Төле би. Дана бидің осы сөзін терең зерделесек ел, жұрт алдында бидің орны да, қызметі де зор екенін анық байқаймыз. Жалпы, хандық дәуірде ел билігі, халықтың тізгіні билерде болған. Абылай заманында қазақтың үш жүзін Төле (Ұлы жүз), Қазыбек (Орта жүз), Әйтеке (Кіші жүз) сынды данышпан билер билеп отырғаны тарихи шындық. Абылай ханның білгірлігі ол халық ішіндегі беделді билер мен батырларды, шешендерді өз қасына алды, қамқорлық жасады және сол ақылды би, батырлардың ақыл-кеңестеріне құлақ асты. Шешен билер ел тұтқасын ұстады, елдің рухани көсемі әрі шын қамқоршысы болды. Олардың ең үлкен ерлігі мен қызметі, әсіресе ел ішіндегі жер дауы, жесір дауы, мал-мүлік дауы кезіндегі айрықша көрінді. Билердің әділдік жолындағы аталы сөздеріне ел-жұрт риза болған. Егер ірі істерде бірнеше билер шығатын болса, оларға бір төбе би сайланған. Шоқан айтқандай сайлау, бекіту жолымен емес өзінің халық өмірінің, жөн-жосығын, салт-дәстүрін жетік білетін алғыр ойлы, тілге шешендігімен, әр істе әділдігімен белгіленетін болған.

Елші. Ел, мемлекетаралық мәселелерді қарап, шешетін мемлекеттік дәрежедегі қоғамдық өкіл. Ол өз халқы мен қоғамының мақсат, мүддесін көздейтін және сол жолда табанды күрес жүргізіп, істің екі жаққа да тиімді шешілуі үшін тар жерде жол, қиын жерде сөз табатын адам. 16 ғасырдағы орыс мемлекетіне елшілікке барған Құлмұхамбет, 18 ғасырда Қытай еліне барған Қаз дауысты Қазыбек билер бітімгершілік, татулық, көршілік мәселелерін шешіп отырған. Мұндай елшілер басқа да мемлекеттерге барып қайтқан. Елшіге әр ел құрметпен қараған, сый-сияпат жасаған.

Аға сұлтан. Ресей мемлекеті қазақ хандығын жойғаннан кейін шыққан биік мансап. Орыс билігі қазақ елін отарлау мен халқын бұғаулап ұстаудың әр түрлі айлашарғысын жасап бақты. Шен-шекпенге қызықтырып, басты-басты адамдарын бір-біріне айдап салуға тырысқанымен, сол кездегі Құнанбай, Шыңғыс, Мұса, Ерден сияқты аға сұлтандар патша әкімшілігінің қуғын-сүргіні мен қахарына қарамастан, ұлт намысын қорғап шықты. Ол кезде аға сұлтандар қазіргі бір облыстың көлеміндей дуандар мен ұлан-байтақ жерлерді басқарды. Халықтың шаруашылық және әлеуметтік тұрмыс, салтына назар аударды. Халық мүддесі мен діні, дәстүріне сай келмеген жағдайда аға сұлтандар патша шенеуніктеріне қарсы шығып отырды. Отарлаушылар ықпалында кеткендер де болды.

Бай. Қазақ ішінде асқан дәулетті, малды адамдар болды. Олар байлар деп аталды. «Аққошқар, Сайдалының заманында, бір көлден қырық мың жылқы суарыпты» дегендей, мыңды айдаған, ақ орда тігіп, салтанат құрған байлар кең-байтақ қазақ даласының әр жерінде болған. Табын-табын жылқы, келе-келе түйе, отар-отар қой, сиыр айдаған байлар бұл малды өз еңбегімен тапты. Малды бағып өсірген ел ішіндегі шаруа, малшылар болғанымен, мал иесі қызметкерлеріне еңбегі үшін мал беріп отырды. Кедейлер мен малсыздар байлардан сауын алып, ат майын мініп күн көрді. Қалай дегенмен де байлар туған-туысқандары ғана емес, қоңсыларға да жәрдемін аяған жоқ. Қысқа түсер алдында елді шақырып, елге малдай шүлен таратты. Жаяуға ат, жалаңашқа киім, қарны ашқанға азық берді. Ақтөбе аймағында жалшылықта жүріп, еңбегіне жалғыз көк тай алған қара Мақан деген кісі кейін мыңды айдаған бай болды. Ұлытау өңірінде найман байларында 12 мың, кейбірінде 18 мыңға дейін жылқы болған. Кіші жүзде Байсақал бай 50 кісі болып келген құдаларына 50 түйе, 50 ат, 50 тайтұяқ жамбы, 50 қойтұяқ жамбы, 50 сиыр, 50 қой, 50 ешкі, 50 аң терілерінен киіт кигізген. Жетісуда Маман бай ұрпақтары мектеп ашқан, Құнанбай Қарқаралы да мешіт салдырған. Кешегі кеңестік кезең қазақ байлары туралы «қансорғыш», «әпербақан», «саран», «елді жеген» деген сияқты жазықсыз жазаға ұшыратып, 1928 жылы қазақтың 697 байының мал-мүлкін тәркілеп, өздерін бала-шағасымен жер аударды. Сөйтіп қамқоршы болған байынан да, оның мыңғырған малынан да еріксіз айырылған халық 1931 жылы зор апатқа ұшырап, халқының 49 пайызы көз жұмды. Рас, қазақ даласында талай жұт, аштық болды, бірақ мұндай аса қайғылы апатты ел көрген жоқ. Қалай айтсақта қайырлы байлардың қамқорлығы арқасында біраз ел күнін көрді. Ел ішінде қайырсыз байлар да болған шығар, бірақ бай атаулыға теріс баға беруге болмайды.

Мырза. Мырза деп ел ер көңілді, кең пейілді, қолы ашық, жақсылығы көп, кісілігі мол, ақыл-парасаты биік бай әрі мәрт адамдарды айтқан. Олар жақсы ісімен де, ел аузында қаларлық жағымды қайраткерлігімен де бүкіл үш жүзге әйгілі болған. Мырза негізінде халыққа, елге қайырымдылығымен «құдай берген малды ағайын-жұрттан аямаймын» деген жомарттығымен аты шыққан. Осындай іс-әрекеттері

үшін тобықты Құнанбай мен қаракесек Алшынбай, найман Тана билер мырза атанған. Торғай дуанында Арғын-Әйдерке Әбдірахмен қажының жомарттық істері елге аңыз боп тараған.

Батыр. Бұл өте зор атақ. Өйткені ол туған жері мен елін қорғау жолында жанын да, қанын да аямайтын, жау бар жерде қол бастайтын, жер бар жерде көш бастайтын ел қорғанышы, қалқаны әрі халық сенген арқа тұтқан қахарманы. Батыр өз басын емес, тұтас ел қамын ойлап, өз туып өскен қасиетті жер-ананың шетін дұшпанға бастырмайтын да алдырмайтын, бес қаруын бойына асқан ақылына қайраты сай біртуар азамат. Батыр қашан да майдан да сыналады. Қазақ халқының басынан бірнеше мыңдаған жылдар бойы жаугершілік заман өткен. Міне осындай да «батыр болып, жауына найзасы тиген» батырларымыз көп. Қара қыпшақ Қобыландыдан бастап, одан әрі сіргелі Тілеуке, керей Жәнібек, ошақты Саурық, бәсентіін Малайсары, уақ баян, одан бері Шұбыртпалы Ағыбай, төртуыл Жанайдар, төлек Жәуке, Наурызбай, Бұғыбай, Байұзақ, одан кейінгі құлан Кейкі, Амангелді, Оспан, Ұзақ батырлардың есімі қазақ халқының есінде мәңгі сақталып қалатын қахармандар.

Сардар. Әскербасы, қолбасы. Жаугершілік заман туа қалса, ханы, биі, ел ағалары мен ақсақалдары, ержүрек жауынгерлері бас қосып, әскербасын, яғни сардар сайлайды. Ол ерлігі, батырлығымен бірге соғыс өнерін білетін және осы жолда талай сыннан өтіп, көзге түскен батырлардан тандалып сайланады. 1711 жылы қазақтың бас сардары болып Бөгенбай, 1723 жылғы әйгілі қазақ-жоңғар соғысында Қабанбай, 1916 жылғы ұлт-азаттық көтерілістің ең отты жері Торғай даласындағы сарбаздардың сардары болып Амангелді Үдербайұлы сайланған. Сардар – қазақ қарулы күштерінің ішіндегі ханнан кейінгі жоғары дәреже. Ол ұрыс қимылдарын ұйымдастыру, соғыс әдіс-тәсілдерін қолдану, сарбаздардың рухын көтеру және оларды жеңіске бастау жолындағы бірден-бір ірі қайраткер, батыр.

Сарбаз. Елін, жерін қорғау жолындағы қатардағы жауынгер. Соғыс кезінде сарбаздар оңға, жүзге, мыңға бөлінген. Оларды онбасы, жүзбасы, мыңбасылар басқарған. Бұл қазақ халқының ежелден келе жатқан тәртіп бойынша соғысқа сарбаз жинағанда, әр үйден 2 жігіттің біреуі, 3 жігіттің біреуі, 5 жігіттің үшеуі соғысқа алынған. Бір отбасындағы жалғыз жігіт соғысқа алынбаған. Бұл шаңырақты сақтап қалу үшін жасалған заң.

Найзагер. Сарбаздар ұрыста өздерінің тамаша жауынгерлік өнерін көрсете білген. Солардың бірі найзагерлік өнер. Олар қалың сайыста дұшпандарын найзамен түйреп түсіріп отырған. Кенесарының інісі атақты Наурызбай батыр найзагерлік өнерді жетік меңгергендігі сондай, ат үстінен ағып бара жатып, біреудің тақиясын басына тигізбей найзамен іліп кетеді екен. Қазақ жауынгерлері ішінде мұндай найзагерлер өте көп болған.

Балуан. Қазақ елі батыр мен балуанды айрықша құрметтеп, оларды басқа адамдардан жоғары қойған. Әр ел, жұрт өз балуандарымен мақтанған. Айтта, тойда елдің сыйлы адамдары өз балуандарымен барған. Той салтанатын балуан күресі, ат жарысы, ақындар айтысы сияқты ұлттық өнер көтерген. Той дәрежесі осы балуан өнері, жүйріктердің санымен өлшенген. Қазақ даласында жауырыны жерге тимеген, өзі елі мен ұлтының дәрежесін көтерген балуандар әр өңірде болған. Соның ішінді Балуан Шолақ, Қажымұқан, Иманжүсіп, Битабар, Таңатқан сияқты теңдесі жоқ күш иелері елдің, жердің атын шығарған. Балуандарға байлар мен мырзалар ат мінгізіп, шапан жауып, алдына мал салып беріп, материалдық жағынан да, рухани жағынан да көтермелеп отырған.

Ақын. Қазақ табиғатында ақын халық. Ел ішінен шыққан ақындардың көп болуы да осыдан-ақ болар. Ақындар шаруаға икемсіз болса да, өлең мұнарасын алтыннан соққан даланың дара дарындары екені қай кезде де жоғары бағаланған. Халық оларды төбесіне шығарып, төрге отырғызып, ханнан бетер сыйлаған. Олардың әр сөзін жерде қалдырмай жаттап алып, жалпақ елге таратып, насихаттап отырған. Ақындар сөйлеп кеткенде хан демей, би демей, бай демей, бағлан демей олардың кемшілігін көп алдында ханнан бастап қарашаға дейін ақыннан ығып, жасқанып, тұрған. Мұны жақсы білген ақындар да беделін төмендетпей, өзін әр сәт биік ұстаған.

Жырау. Ақындар мен шешендердің өлең-жырларын жаттап алып, оның шыр-шырғасын шығармай жырлап, кейінгіге өнегелі сөздерді өлтірмей сақтайтын, қажет кезінде өзі де толғап, жырлап айта алатын, бірегей өнер шебері. Ол әнші, домбырашы, қобызшы. Қазақ халқының жүздеген, мыңдаған жылдардағы қисса, дастандарын, батырлар жырларын, толғауларды кейінгі ұрпақтарға жеткізген де осы жыраулар тобы болды. Халық мұндай адамдарға жырау деп ат берген. Олар кез-келген жерде батырлар жырын күнді түнге қосып шаршамай, шалдықпай отырып жырлаған. Ел, жұрт, үлкен-кіші олардың жырларын сүйсіне тыңдаған және мұндай жыраулар әр елде, әр ауылда көп кездесіп, тыңдаушылардың құлақ құрышын қандырған. Қазақ жыраулары 15-16 ғасырлардағы Қазтуған, Доспамбеттен бастап, одан кейінгі Бұқар жырау, Ақтамберді жыраулар, халық толғаулары мен жырларының інжу-маржандарын қайта теріп, жүрген бүгінгі жас жыраулар – халықтың асылқазынасының алтын кілтін ұстаған көркемсөздің жанашырлары.

Пайдаланылған әдебиет:

1. Бауыржан батыр: (күр. М. Мырзахметов) А., «Жалын». – 1991. 6 б, - 352 б.
2. С. Қирабаев. Кеңес дәуіріндегі қазақ әдебиеті. Қысқаша очерк: - Алматы; «Білім». 1998. – 224 б.
3. Әзілхан Нұршайықов. төрт томдық шығармалар жинағы. – А., «Жазушы» - 1992. роман, Майдан жазбалары және эсселер. – 448 б.
4. Әбиев Ж. Жаңа адамды қалыптастыру. – Алматы, 1988.
5. Педагогика профессионального образования/ под ред. В.А. Сластенина. – М.,2004.

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҒЫ

Рухани мәдениет – мәдениет пен қоғамның басқа салаларынан бөлінбеген, керісінше адамзат қызметінің барлық саласына еніп өзінің өн бойына адамның рухани қызметімен қатар, рухани құндылықтардың жиынтығын жасақтайды. Рухани мәдениет пәні ретінде салт-дәстүрлер, нормалар мен мінез-құлықтар, идеалдар мен құндылықтар, ғылыми білімді жатқызуға болады. Рухани мәдениет адам бойында тұлғаны табыды, оны қолдап, дамытады. Ол көп оқығандықпен немесе білімпаздықпен өлшенбейді. Ешбір білім адамды өздігінен жауапкершілікті іс-әрекет жасайтын тұлға ретінде қалыптастырмайды.

Адам атаулы Алланың жаратылысы ағаштан түсіп ақыл-есі кіргенше жануарлардан еш айырмашылығы болмаған деседі білетіндер. Яғни, адамды адам қылған ақыл-есі, рухани байлығы. Сол уақыттан бері әлемге тараған адамзат өркениеттерінің әрқайсысына тән өзіндік рухани мәдениеті қалыптасқан. Қазіргі қазақ халқының рухани мәдениетінің бастау бұлағы, түп тамыры көшпелі ата-бабалар өркениетінде жатыр. Тарих дәлелдеген бір шындық бар: рухани мәдениеттің ғұмыры материалдық мәдениеттен әлдеқайда ұзақ. Көшпелі бабаларымыздың тіршілікті тану, өмірге деген көзқарастарының өзгешелігі материалдық мәдениеттің күйреуге бейім екендігін түсінуінде. Күйреген Отырардың қалдықтары құм астында көміліп қалса, сол қаланың перзенті Әбу Насыр Әл-Фараби күллі дүние жүзінің «екінші ұстазы» атанып, есімін елдер жатқа біледі. «Ақтөбе» атты үлкен төбеге айналып, үнсіз жатқан Баласағұннан шыққан кешегі даңқты қаламгер Жүсіп Баласағұнның «Құтты білік» атты еңбегін бүгінде әлем таниды. «Туған жерім – мұбарәк Түркістан» деп жырлаған Түркістан перзенті Қожа Ахмет Йасауиді барша түркі халықтары рухани пір тұтса, әлем халқы оның әдебиет әлеміндегі баға жетпес орнын бірауыздан мойындайды.

Адамзат табиғат заңдылықтарына анағұрлым бағынышты замандарда түбіміз болған түркі халқы өз тарихтарын ұрпағына жеткізу үшін жауын мен дауылға төзімді, шапқыншылықта шатынамайтын, жалынға салса жанбайтын балбал тасқа қашап кеткен. Бұнымен қоймай сол кездегі оқиғалар желісімен небір аңыз, ертегі, жыр-дастандар қалдырып ұрпағына баға жетпес құндылықтарды сыйлаған. [1;346]

Заман көшімен ілесіп сонау ұлы империяның ұрпағы – қазақ халқы XIX-XX ғасырларға аяқ басады. Қалыптасқан күннен бастап бір байыздап өмір сүрудің орнына күн-түн демей атамекенін қорғаумен өткен қазақ халқына дәл осы жылдары ерекше қиын-қыстау кезең болды, өмір мен өлім күресі болды десек қателеспеспіз. Талай шапқыншылық пен отарлаудың кесірінен тыныш қана аңыз-ертегілерін айтып жүретін ата-әжелердің көз жасы таусылып, боз бала мен бойжеткендер білім құғанның орнына қолдарына қару алуға мәжбүр болды. Осылай басынан қайғы бұлты сейілмей наданданып қалған халықты ағарту мәселесі туындады. Абайдан басталған ағартушылар мен зиялы қауым көші елінің көзін ашу үшін жанын қиюға әзір болған. Абайдың «біріңді, қазақ, бірің дос көрмесең, істің бәрі бос», «ғылым таппай мақтанба» деген секілді терең философиялық ой-пікірлерімен сусындаған Алаш ардақтылары қажырлы еңбектері мен күрескерлік рухтарының арқасында елдің ұлттық сана-сезімін оятты. «Маса» болып құлақтарына ызындады, «Оян, қазақ!» деп ұран салды. [2;776]

Қазақ халқының рухани мәдениетін жаңғырту жолында орасан үлес қосып, Кеңес құрсауында болса да ұлттың ұлт болып тұруына негіз болған келесі буын – әдебиет алыптары. «Бас кеспек болса да, тіл кеспек жоқ» демекші заманына бейімделіп халыққа әдебиет арқылы әсер етуді көздеген болулары керек. Бірақ кабинетте отырып кітап жазумен ғана айналыспай, айтарын ашық айтып, оны іспен дәлелдеген азаматтар да жоқ емес. М.Әуезов «Бөрінің артынан бөлтірік ақылды болғандықтан ермейді», «Халық пен халықты, адам мен адамды теңестіретін нәрсе – білім» демесе, М.Мақатаев «Үш бақытын» жырламаса 1986-жылы өр рухты жастар желтоқсан алаңына шағыр ма еді? Ұлттың оянуы деген осы болар.

Ал қазір сол желтоқсан жастарының ізін басып келе жатқан мына бізде сондай рух бар ма? Егер болса майталман акын Мұхтар Шаханов:

«Өтер жаздар өтер күздер,
Қашан кетер екен бізден
Ұлтын сатқан жағымпазды хас батырға балау,
Ал шыншылға халық жауы ретінде қарау?
Міне, нағыз әләуләки әлау, халауләки хәлау,!» - деп, немесе:
«Нарық-ғасыр бәрін сатып жібере ме алтынға,
Кім қалады сол алтынға сатылмайтын қалпында?
Жалғандық бар ұлтсыздардың беделі мен даңқында,

Ана тілін сыйламаған сыйламайды халқын да» - деп бекер жырлап жүрмесе керек. Иә, біз қазір сауаттымыз, небір техникаларды игеріп жатырмыз, бірақ рухани жағымыз әлсіреп қалды. Әбу Насыр Әл-Фараби «Ақылсыз берілген білім – адамзаттың хас жауы» деген екен. Неше жерден ғалым болсақ та, саясаткер болсақ та, акын-жазушы болсақ та, істеген ісіміз ұлтымызға, маңайымыздағы адамдарға пайдасын тигізбесе құны бес тиын. [3;346]

Адамның қалыптасу қызметінде – құндылықтар, мұрат, барлық қоғамдық құбылыс сияқты мәдениет те прогресс жолымен дамиды. Мәдениет құндылықтарын игеру үшін екі негізгі жол бар. Оның мәдениеттің

адамгершілік мәнін игергенде, адам адамға ізгілікпен қарап, бір-бірінің ал адамзат мәдениетінің ең басым құндылықтарын меңгергенде оны талғамсыз, Солай дегенмен рухани мәдениеттің дамуы,сайып келгенде мемлекеттік саясат пен еліміздің рухани өмірінде ақсап жатқан, әлі де шешілуін халық рухы тілде, дінде, өнерінде,тарихы мен салт-дәстүрінде. Кез-келген ұлттың даналардың пайымдауынша мәдениет деңгейі үш сатыдан тұрады. Біріншісі-пендешілік мәдениет, енді мәдениеттер еөшіндегі ұлттық салт-дәстүрдің негізі неде дейтін ұмыт қалған өткенімізді білу-міндет, ұрпақ алдындағы парыз. Еліміздің тәуелсіздігінің ХХІ ғасыр мәдениет пен ақпарат тасқыны ғасыры болмақ. [4;48б]

Руханилыққа жететін жол қандай, оның бастамасы оған адам руханилықты адам бойында пайда болатын туынды дейтін болсақ, онда руханилықтың жоғарғы түрі-махаббаттың өзі осы мейірімділік пен сүйіспеншіліктен руханилыққа апарар жолдың бірі философия тілінде деңгей депаталған руханилыққа жеткізер екінші саты философияда құндылық – жасампаздық немесе адамның рухани дамуының шыңы-оның саналы мәртебесіболып табылады. Бұл өз дәуірінің өзек жарды толқысынан қалыс қалып көрмеген елгезек бәрінен бұрын кейінгі онжылдықтағы ең ірі жетістігіміздің бірі болып ал бұл- біздің дәуіріміз қойып отырған ең басты талап. .[5;88]

Рух болмаса, рухани мәдениет төбеден салп ете қалмайды... Адам таршылықтан емес, баршылықтан тозады деуші еді ақсақалдар. Бұл сөзді қазіргі қоғам растап отырғандай. Жалпы рухани мәдениет жайында өткен-кеткенді көп қозғадым. Қаншалықты қиын қыстау кездер болмасын, халқымыз өзінің ұлттық мүддесін ұмытпай, рухын сақтағанын айтқым келді. Ал қазіргі майдаланып бара жатқан рухани мәдениеттің немесе бұттарын ашқан поп мәдениеттің несін жазуға болады?

Пайдаланылған әдебиет:

1. Орынбеков М.С. История философской и общественной мысли Казахстана (С древнейших времен по XII в.), А., ИРК, 132 б.
2. Қасымжанов А.Х., Мажиденова Д.М. Очарование знания. Фрунзе, Кыргызстан, 1990.
3. Культурные контексты Казахстана. История современности. А., Ниса, 1998, 57 б.
4. Бейсенов Қ. Қазақ топырағында қалыптасқан ғақлиятты ой кешу үрдістері. А. 2012,33 б.
5. Қасымжанов А. Рухани тамырлар. //Қазақ, А., Білім, 1994, 97 б.

Каржаспай М., Ф-12 тобы ҚҚЭУ

ғылыми жетекші: магистр **Келмағанбетова Ш.С.**

КӨПТІЛДІ БІЛІМ-КӨП МӘДЕНИЕТТІ ТҮЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӨЗЕГІ

Тіл білу – байлық. Әсіресе, өркениетті еліміздің дамуына үлес қосқымыз келсе, көп тілді игерген азаматтарға қарап қуанатынымыз да белгілі.

Үштұғырлы тіл өмірдің қажеттілігі. Бұл бүгінгі елдің тыныс-тіршілігін айқындайды және жалпыға ортақ қалыпты норма болып саналады. Үш тілді қатар меңгеру бәсекеге қабілетті ел азаматының міндеті. Қазақстанның білікті, білімді әр азаматын ғаламдық ақпараттар мен инновациялық ағынына ілесу ағылшын тілін үйренуге жетелейді.

Бұл орайда орталықта тіл үйренем деушілер қазақ тілімен қатар ағылшын тіліне де үйреніп жатыр. Бұл бәсекеге қабілеттілікке ұмтылудың ең алғашқы сатысы болып саналады. Өйткені қазіргі уақытта бірнеше тілді меңгерген азаматтардың қай ортада жұмыс істесе де жолы ашық. Мемлекеттік тіл мемлекет өмірінің барлық саласында «бүкіл қоғамымызды біріктіруші» қызметін, орыс тілі ұлтаралық қатым-қатынас тілі, ал ағылшын тілі әлемдік экономикаға, әлемдік қауымдастыққа кірігуімізге қызмет етуде.

Қазақстанда тіл үйрену мәселесі ерекше маңызға ие. Тілдерді оқыту орталығында оқитын тыңдаушылар бұл тілдің тек қана бір қатынас құралы ғана емес, ол сол халықтың тарихы, мәдениеті, өмір салт-дәстүрін, толық болмысы мен бет-бейнесін көрсететінін ұғына отырып, оқу үрдісінде аталған жайлар туралы пікірлерін жиі ортаға салып отырады. Мысалы Қостанай түзеу мектебінің тыңдаушыларыларының тілге деген құрметі айтуға тұрарлық.

Үштілділік мемлекеттік деңгейде ынталандырылуы керек... Бұл сөздерді президентіміз Нұрсұлтан Назарбаев «Қазақстан-2050» стратегиясында айтады. Сонымен қатар, ол: «Орыс тіліне және кириллицаға біз қазақ тіліне қандай қамқорлықпен қарасақ, сондай қамқорлықпен қарауымыз керек. Орыс тілін білу – біздің ұлтымыздың тарихи артықшылығы екені баршаға белгілі. Дәл осы орыс тілі арқылы қазақстандықтар бірнеше ғасыр бойы қосымша білім алып, ел ішінде де, шет жерлерде де өз дүниетанымдары мен араласатын ортасын кеңейтіп келе жатқанын жоққа шығармауға тиіспіз. Біз ағылшын тілін игеруде серпіліс жасауымыз керек. Қазіргі әлемнің осы «лингва франкасын» меңгеру біздің еліміздің әрбір азаматына өмірдегі шексіз жаңа мүмкіндіктерді ашады» - дейді. Расында, ағылшын тілін білген адам шексіз мүмкіншіліктерге ие болады.

Көп тілді меңгерген жастар көп тіл білу адамның мінезіне де, өміріне де оң әсер ететінін айтып жатады. Өзге тілді білу жаңаша ойлауға және бұрынғы қалыптасқан пікірлерінді одан әрі дамытуға үлкен септігін тигізеді. Жаңашылдыққа, объективті ойлауға жетелейді. Мінез тұрғысынан, адамдармен ашық араласып, бұрын болмаған позитивті ойлар қалыптасады. Яғни, ағылшын т.б. тілдерді білсең өзінді еркін сезініп, әлем бойынша кез келген адаммен қарым-қатынасқа түсе алатыныңды байқайсың.

Тілдерді қолдану мен дамыту бүгінгі таңда мемлекеттік саясаттың маңызды бөлігіне айналып отыр. Себебі, тіл саясаты оның ішінде мемлекеттік тілдің проблемалары еліміздің қауіпсіздігіне, оның мемлекеттілігінің нығаюына тікелей қатысты мәселелер болып табылады.

Қазақстан халықтары тілдерін дамытудың стратегиясы үш негізгі мақсатта: мемлекеттік тілдің әлеуметтік – коммуникативтік қызметін кеңейту мен нығайту; орыс тілінің жалпы мәдени қызметін сақтау; этностық топтардың тілдерін дамыту бағытында жұмыстар атқарылуда.

Қазіргі кезде халықаралық қатынас тілін білу қажеттігі өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Қазақстанда қалыптасқан тарихи факторларға байланысты қоғамда негізінен қазақ-орыс тілділігі басымдыққа ие болған. Ресей қашаннан бері біздің көршіміз, біздерде ұзақ уақыттан бері ортақ мәдениет, ортақ тарих болып келді және қазіргі таңда Қазақстанда орыс тілін сақтап қалу біздің мемлекетіміз арасында көп ретте сауда, дипломатиялық және мәдени байланыстарды қалыптастыруға тиімді жағдай жасайды.

Орыс тілін меңгеру біздің азаматтарымыз үшін шын мәнінде үлкен байық, осы орайда бізде екі тілді ұрпақтың қалыптасуы көп ретте ұлтымның бәсекеге қабілеттілік сапасын арттырады. Қостілділік дегеніміз – бұл тек екі тілде сөйлеу қабілеті ғана емес, сонымен бірге, бұл қос өркениеттің мәдени құндылықтарын сіңірген ерекше ойлау қабілеті болып табылады. Орыс тілі – біздің мәдениет байлығымыздың ажырамас бөлігі, әлемдік білімдердің қалың қатпарларын танудың, ұлтаралық қарым-қатынастың тілі.

Президенттік «Тілдердің үш тұғырлылығы» бағдарламасының басты мақсаты – қазақ тілінде қысым жасау емес, керсінше оның бәсекеге қабілеттілігін орыс және ағылшын тілі дәрежесіне дейін көтеру. Оның үстіне қазақ тілінің бәсекеге қабілеті осындай міндеттерді қоюға толық мүмкіндік береді. Сондықтан, халықтың орыс тілін білу деңгейін жоғалтпауымыз керек, ал ағылшын тілін – болашаққа жаңа даму шырдарына бағытталған жол, себебі ол әлем мойындаған халықаралық қатынастар тілдерінің бірі. Сондықтан Н. Назарбаевтың Қазақстандықтарың өскелең ұрпағына үш тілді меңгеру: қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде, орыс тілін ұлтаралық қатынас тіл ретінде және ағылшын тілін халықаралық қатынас тілі ретінде білу мүмкіндігін жасауға деген ұмтылысы өте дұрыс деп ойлаймын.

Елбасымыздың биылғы Қазақстан Халқына Жолдауындағы «Тілдердің үш тұғырлылығы» мәдени жобасы – дүние жүзіндегі алдыңғы қатардағы мемлекеттерге тін құбылыс. Дегенмен мемлекеттік тіл-өмірлік қажеттілік. Оны саяси саудаға, даудаймаға айналдырудың қажеті жоқ. Мемлекеттік тіл әр адамға өзінің қайраткерлік мүмкіндігін кеңейту үшін қоғам, мемлекет ісінде өзін-өзі көрсете білу үшін ел тағдырында ықпалды тұлғаға айналуы үшін керек. Жаңа әлемдегі жан – жақты дамыған, бәсекеге қабілетті жаңа Қазақстан тұғыры рухани құндылықтарға негізделген, бұл біздің мемлекетіміз ұстанып отырған саясатымыздың басты қағидасы. Рухани құндылықтың бастауы-тіл мәртебесін көтеру, мемлекеттік тілдің қолданылу аясын кеңейту. Қазақ тілі-мемлекеттік тіл, орыс тілі – ұлтаралық қатынас тілі, ал ағылшын тілі – жаңа саясатқа кірудің басты кілті, -деп елбасымыз айтқандай қазіргі таңда еліміз шетелдермен саяси-әлеуметтік және мәдени қарым қатынас жасауда. Осыған орай қазіргі заман мектебі де түбірлі өзгерістерді талап етіп отыр.

Тілді үйренудің басты мақсаты оқушының іштей талпынысына, ұмтылысына тікелей әсер етеді.

Үш тұғырлы тіл өмірдің қажеттілігі. Бұл бүгінгі елдің тыныс – тіршілігін анықтайды. Үш тілді қатар меңгеру бәсекеге қабілетті ел азаматының міндеті.

Қазіргі әлемде болып жатқан қарқынды өзгерістер әлемдік білім беру жүйесін қайта қарау қажет екендігін паш етті. Білім беру саласында қол жеткізілген бүкіл әлемдік бітімнің мәні оқушылар үшін білімнің де, дағдылардың да тең дәрежеде маңызды екендігін көрсетеді. Заманауи тәсілдің ең негізгі ерекшеліктері оқушылардың алған білімдерін жай ғана иеленіп қоймай, оларды орынды жерде қолдана білуіне басты назар аудару болып табылады.

Қай кезеңде болмасын, көп тілді меңгерген халықтар мен ұлттар алдыңғы қатарлы елдің қатарына кіріп, өзінің коммуникациялық және интеграциялық қабілетін кеңейтіп отырғаны тарихтан белгілі. Мәселен, ежелгі Мысырдың өзінде бірнеше тілді білетін мамандар иерархиялық сатымен жоғарылап, көбіне салық төлеуден босатылған көрінеді.

Қазіргі таңда әлемнің алпауыт мемлекеттері көп тілді, әсіресе халықаралық тілдерді меңгеруді маңызды міндет деп санайды. Сондықтан біз де өз халқымыздың қарыштап дамып, өркениеттен кенже қалмау үшін көп тілді меңгеруіміз қажет. Бұл заман талабынан туындап отырған қажеттілік. Себебі, бірнеше тілде еркін сөйлей де, жаза да білетін маман бәсекеге қабілетті тұлғаға айналатыны сөзсіз.

Үш тұғырлы тіл саясатын дұрыс түсінбей, тек қана қазақ тілін қолданайық деп даурыға берудің қажеті жоқ. Одан да біз мемлекеттік тілді дамытып, орыс тілі мен ағылшын тілін қажетіне қарай үйренеміз керек. Бүгінде ағылшын тілі бастауыш сыныптардан бастап оқытыла бастады. Бұл, өте дұрыс нәрсе. Себебі, бала жастайынан тілді базалық деңгейде білсе, болашақта кәсіби деңгейде үйреніп алуына мүмкіндік туады. Қазақ мектебінде оқыған жас қалада тұрғаннан кейін орыс тілін де білетіні айдан анық. Сонымен қатар, ағылшын тілі тереңдетіліп оқытылғаны құптарлық дүние. Қазіргі кезде мектеп бағдарламасынан ағылшын тілін еркін меңгерген көптеген бітірушілер шет елдерде білімін дамытып, тәжірибесін молайтуда.

«Біз барша қазақстандықтарды біріктірудің басты факторларының бірі – еліміздің мемлекеттік тілін, барлық қазақтардың ана тілін одан әрі дамытуға бар күш-жігерімізді жұмсауымыз керек», – деген болатын. Мейлінше, көп тілді меңгеру қажет, дегенмен өз ана тілімізді ешқашан ұмытпағанымыз жөн.

Бүгінде егеменді ел, тәуелсіз мемлекет болып әлемге жар салып жатқан дүбірлі кезеңде қазақ ұлтының жанына сүйеу, рухына тіреу болатын басты мәселенің бірі осы – тіл. Мемлекеттік тіл мәртебесіне ие болған қазақ тілі – ұлттық руханиятымыздың өзегі. Қазіргі кезде қазақ тілін дамыту, оқытудың деңгейін арттыру мәселесі көтеріліп, осы орайда түрлі шара атқарылып жатқаны баршамызға аян. Қазақ тілінің қолдану аясын кеңейту, оның мүмкіншіліктерін барынша пайдалану – еліміздің әрбір азаматының абыройлы міндеті. Адамзат мәдениетінің негізі – тілде. Кез келген ұлттың басты ерекшелігі – оның ана тілінде. Ұлттың жаны мен жүрегі ары мен ұяты, қазына-байлығы мен атақ абыройы тілге байланысты. Жер бетіндегі сан мыңдаған ұлттардың ішінде тек қазақ халқы өз тілін ана тілі деп ардақ тұтып, қастерлейді. Қазақ үшін тілден күдіретті ештеңе болмаған.

Тіл – қазақтың жан дүниесі, рухани негізі, ел еркіндігі мен ұлтты танытатын басты белгі. Ана тілі – әр адамға ананың ақ сүтімен бойға жетіп, ананың әлдіімен, бесік жырымен құлаққа сіңіп, атадан-балаға жетіп отыратын ұлы күш. Ана тілі – ұрпақ тәрбиесінің пәрменді құралы, рухани байлықтың баға жетпес байлығы, қуатты қайнар бұлағы. Ана тілі – халықтың өткен ұрпағы, қазірге және келешек ұрпағы арасындағы тарихи жалғастықты жүзеге асыратын бірден-бір сенімді құрал. Тіліміз арқылы халқымыздың жан дүниесін танып білеміз, себебі, халықтың рухани байлығының сарқылмас бұлағы сонда жатыр. Туған жеріміз бен ел-жұртымызды да сол арқылы айтып жеткіземіз.

Тіл адам баласының басты қазынасы болғандықтан – тіл байлығы елдің елдігін, жұртшылығын, ғылымы мен әдебиетін, өнеркәсібін, мәдениетін, қоғам-құрылыстары мен салт-санасының, жауынгерлік дәстүрінің – мұрасының қай дәрежеде екенін танытатын дәлелді көрсеткіші. Әр халықтың ғұмыры – оның тілінде. Әрбір тіл өзінің халқы үшін «Ұлы» деп қырғыздың атақты жазушысы Шыңғыс Айтматов айтқандай, тіл – ұлттың тірегі. Ол жан-дүниенді ашып көрсететін мөлдір айна. Тіл жоғалса, ұлт та жоғалатыны белгілі. Барлық қазақстандықты біріктіретін – қазақ тілі сондықтан, егемен елімізді сақтап қалу үшін ұлттық құндылықтар мен мемлекеттік тілге ерекше ықылас қажет.

Қорыта келе, тіл байлығы – сөз байлығы. Ал сөз байлығы әр адамның лексикасындағы қолданылатын сөздердің санымен байланысты болғанымен, негізгі байлық – ой байлығы, сол сөздерді қиюластырып, әсем де әсерлі ой мұнарасын қалай білуде. Себебі сөзді көп біліп, бірақ оны орынды, ойлы, образды жұмсай алмасаң, одан не пайда? Ал сөзге көп мағына сыйғызып, әр сөздің парын, мән-мазмұнын, стильдік бояуын дөп басып беру ойлау қабілетімен, оның шығармашылық сипатымен ұштасып жатады. Ал ой байлығына жету үшін тіл дамуының кешегісі мен бүгінгісін, лексикалық қабаттын баю, толығы жолдарын, тілде пайда болған жаңа құбылыстардың өміршеңдігін, бір сөзбен айтқанда, тілдің ішкі, сыртқы мүмкіншілігін жақсы меңгеріп, оған қамқорлықпен, жанашыр көзбен қадағалап отыру керек. Мемлекеттік тілді жан-жақты білгенде ғана өзге тілдердің мән-мағынасына, қасиетіне тереңдеп еніп, түсінуге болады. Өз тілі арқылы әлем тілін игеру жеңілге соғады. Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілі – қазақ тілі болса, ағылшын тілі – халықаралық тіл.

Әдебиет тізімі:

1. Қадашева Қ. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы: «Мұрагер» баспа үйі, 2005. -176 бет.
2. Самолкина Н.К. Организационно – обучающие игры в образовании. М. 1996
3. «Қазақ тілі мен әдебиеті» журналы №5, 2015ж.
4. Селевко Г.К. «Современные образовательные технологии» - М., 1998ж.
5. Научно-методический журнал – «Творческая педагогика» - № 3, 2007г.

Исламғалиева Г.И. Эко-22к тобының студенті. ҚҚЭУ
ғылыми жетекшісі: **Билял Б.Қ.**, аға оқытушы, магистр

ҚАЗАҚ ЭПОСЫНДАҒЫ АНТРОПОНИМДЕРДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Ә.Қайдар, А.Мұқатаева «Қазақ ономастикасының мәселелері» атты жинақта қазақ тілінің көне де байырғы лексикалық байлығын, әсіресе, оның кісі аттарын зерттеудің тіл тарихы үшін маңызы зор екені көрсетеді. Солардың ішінде ғасырлар бойы қалыптасып, халық арасында кеңінен тараған батырлық эпостар мен лиро-эпикалық дастандардағы кісі, ру-тайпа аттарын зерттеудің ономастика саласындағы орны бөлек. Себебі эпос антропонимдеріне тән ерекшелік – олардың көнелігі. Сондықтан эпос топонимиясы мен антропонимиясының басқа салаларға қарағанда өзіндік ерекшеліктері көп. Қазақ эпосымен, этникалық мәдениетімен тікелей байланысты, қазақ топырағында дүниеге келіп, халық арасына кеңінен тараған, тіпті Қазақстаннан тыс көршілес өлкелерге де жайылған эпостардың бірі – «Қозы Көрпеш - Баян сұлу».

Эпос тілін зерттеуші ғалымдар Ә.Қайдар, Е.Жұбанов, А.Мұқатаева мынандай ерекшелікті атап өтеді: Мәселен «Қозы көрпеш» поэмасындағы кездесетін мына есімдер: Таңсық, Айбас, Қодар, Қаратоқа, Бұланқара, Нұрқара, Көсемсары, Ай, Күліп, Шақшақ т.б. бүгінде қолданылмайды, не сирек кездеседі. Эпос антропонимдердің екінші бір ерекшелігі көп жағдайда кейіпкер, есімдерінің алдынан да артынан да (препозитивті, постпозитивті) анықтауыштардың қолданылуы: «Қозы Көрпеш», Қара хан, Сары хан (Қарабай, Сарыбайдың варианттары), Қыз Баян, Ер Танас, Ер Күліп, Нұрқара би, Тайлақ би, Қодар мұндар, Айбас сері, Манап хан т.б. [1, 17 б.].

Бұл - жалпы эпос пен фольклор антропонимдеріне тән көне дәстүр. Оны кез келген эпостан, ертек, дастандардан кездесуге болады. Мысалы: Ер Сайын, Ер Тарғын, Қобланды батыр, Алпамыс батыр, Қыз Жібек, Қыз Қортқа, Ақ Токты, Ақ Жүніс, Біржан сал, Ақан сері, Алдар көсе т.б.

Поэмада кісі аттарына еркелету, құрметтеу қосымшаларымен жиі кездеседі: Қозыке, Қозыжан, Қозыкең, Баянжан т.б. Кейде контексте байланысты кейпкерлердің атына жағымсыз анықтама теңеулер, жағымсыздарының есіміне жағымды теңеулер, экспрессив форманттарда да кездеседі. Мысалы: сұм Баян, сұмырай Баян, қу Баян, Қодар батыр, Қодар мырза, Қодаржан, Қодеке немесе Баян сұлу, Баянжан, Ақ Баян, Қодар құл, Қодар мұндар, Қодар сұм, Қодар көпір т.б.

Х.Досмұхамедовтың «Қазақ халық әдебиеті» аты еңбегінде эпостық жырлардағы Қобыланды, Алпамыс, Ер Тарғын, Ер Сайын, Қамбар, Едіге т.б. есімдерді Алтынорда мен Қазақ хандығы тұсында өмір сүрген, бірақ келе-келе есімдерді аңызға айналған тұлғалар деп біледі [2, 176 б.].

Ә.Бөкейханов өзінің «Қобыланды» жырына арналған сын мақаласында оның генезисіне қатысты бірқатар ой пікірлер сабақтап, Қобыланды Тоқтамыс ханның тоғыз батырының бірі, оның өмір сүрген дәуірі XI ғасыр деп мөлшерлеген. Шаһкерім (Шәкәрім) шежіресіне сүйеніп, жырдағы Қазан қалмақ, ол Қобланды заманынан бұрын болған, жыр шағатай дәуірінде туған. Ал, Қобландымен соғысатын Қазан шағатай дәуірінің адамы болуға тиіс. Жошы қарауындағы қыпшақтармен соғысатын Қазан тұлғасы осы дәуірге келеді деген болжам айтады [3, 126 б.].

Ә.Бөкейханов жырдағы Алшағыр, Көбікті есімдеріне олардың өмір сүрген дәуірлерін анықтауға да ерекше мән берген. Орақ пен Қобландыны замандас санап, Көбікті есімін «Манас» жырындағы Көкетай атаумен байланыстырады.

Халықтық топонимияға сүйенген, эпостар ноғайлы, қыпшақ, қырғыздар бір ел болып жүрген кездері туған деп санайтын М.Әуезовте Қобландыны тарихта болған адам деп біледі [4, 240 б.].

Проф. Ә.Қоңыратбаевтың пайымдауынша, әрбір эпостық жырда белгілі бір кезең мен ежелгі тайпалар тарихының ізі болмақ.

Ә.Қоңыратбаевтың ізденістерінің темірқазығы «сана мен тіл, тайпа мен эпос құрдас» дейтін ғылыми қағидасы біздің зерттеуіміз үшін мәні зор. Қорұғлы, Қобланды, Алпамыс жырларын оғыз дәуірінің ұлы сюжеттері деп біліп, олардың қатар туып, қалыптасқанын біршама тарихи айғақтар, ономастикалық атаулар, олардың этимологиялық, семантикалық сыр сипаттарын ашып көрсету арқылы дәлелдеуге тырысады [3, 128 б.].

Эпос пен этносты сабақтастықта зерттеген ғалым Т.Қоңыратбаевтың пайымдауынша, «Қобланды» жырының қыпшақ тайпасының ортасында туғанына жырдағы қыпшақ елінің суреттемесі, батырдың қият Қараманмен бірге ноғайлы шаһары Қазанды азат етуге аттануы, қалмақ Алшағырмен соғыстары дәлел бола алады.

Эпостық жырлардың этнодеректік мәнінің ерекшелігі оның мазмұнындағы этноантропонимдердің тұрақтылығында. Проф. Т.Қоңыратбаев атап көрсеткендей: «осы секілді қоғамдық әлеуметтік, этнографиялық һәм этникалық құбылстардың сырын ашып көрсету этнофольклортану ғылымының алдында тұрған негізгі әрі күрделі міндет». Бұл пікірдің этнодеректерді тілдік жағынан зерттеудеге де тікелей қатысы бар [5, 106 б.].

Гүлбаршын. Әбілғазы шежіресіндегі атауы - Баршын. Қорқыт жырларында - Бану Шешек, этникалық тегі - салор (Баршын-салор), әкесі - Қармыш бай, күйеуі - Мамыш бек, мазары Сыр бойында, оны өзбектер Көккесене деп атаған. Оның этимологиясы туралы пікірлер әртүрлі. Оны парчин (парча - мата атауы) деп ұғынатындар бар, қыздардың сұлулығын, нәзіктігін гүл, жібекке теңеу түркі тайпаларында кең етек алған үрдіс десек, бұл пайымдауының негізі болуға тиіс. Бірақ антропонимдік тұлғадағы көне атауды бір ғана эпитет деңгейінде ұғыну жеткіліксіз болар еді. Оның «көк» деген мәнін де назардан тыс қалдыруға болмайды. Проф. Ә.Қоңыратбаев «Баршын» атауының жағырапиялық сипатын оның Сыр бойындағы Баршын элементі арқылы жасалған кентастарымен және гидронимия мен байланыстырады.

Жоғарыда айтылған Проф. Т.Қоңыратбаевтың еңбегінде Қорқыттың тарихи тұлғасы мен этникалық тегін анықтау жан жақты, кешенді түрде сипатталған (музыкалық қобыз сарыны, аңыз, әпсаналық, шежірілік т.б. негізінде) Біз Соның ішінен Қорқыт антропонимін тарихи этимологиялық тұрғыдан сипаттаған тұстарына ерекше назар аудардық. Мысалы Проф. Ә.Қоңыратбаевтың «Қорқыт» сөзі «хор» және «хұт» деген екі буыннан құралып, алғашқысы тайпа, соңғысы «ойшыл», «сәуегей» деген ұғым береді, яғни Қорқыт – «құтты адам», «құт әкелетін адам» деген сөз, деген пікір немесе проф. Ш.Ыбраевтың да пікірі көңіл аударарлық: «Қорқыт» есімінің алғашқы сынары көр (ғор, гөр) сөзінің мағынасы «о дүниелік» ұғыммен жапсарлас, екі дүниенің ортасындағы жалғыз заттық айғақ көрмен байланысты болуы әбден ықтимал деген пікірі. [5, 126 б.].

Сонымен, Қорқыт антропонимнің лингвомәдени, әлеуметтанымдық сипатына, біздің ойымызша, проф. Т.Қоңыратбаевтың төмендегі тұжырымдарының тікелей қатысы бар;

Біріншіден, Қорқыт оғыз елінің бірлігі, тұтастығы үшін зор әлеуметтік қызмет атқарған тұлға - этнофор.

Екіншіден, Қорқыт оғыз елінің этникалық құрылымын жеткізуші, этникалық сананың қоғаушы көзі - индикаторы.

Үшіншіден, Қорқыт тұлғасы оғыз еліндегі этникалық үрдістің жеке бір көрінісі - микробөлшегі.

Осы тұрғыдан келгенде ғалымдарды көптен толғандырып жүрген күрделі мәселе - «Алпамыс» антропонимінің этимологиясын анықтаудың да маңызы аса зор. Бүгінде осы есімінің этиологиясына байланысты жиі айтылып жүрген Бамсы, Бамыш, Алып Манаш, Алпамыш тіркестері бқұл антропонимнің қалыптасу кезеңдерін аңғартуы мүмкін. Мұндағы алып «батыр», «ержүрек» деген сөз, ол оғыз дәуірінен бері бар (Қазан алып).

Мысалы, «Алпамысты» оғыз эпосының бізге жеткен бір нұсқасы санайтын академик Ә.Марғұлан: «Әбілғазының айтуынша Мамаш» (Бамыш, Бамыс, Бамсы Алып Мамыш, Алпамыс) оғыздың бір бегі, оның әйелі Баршын сұлу («Алпамыс» жырындағы Гүлбаршын) - оғыздарға аты шыққан даңқты жеті қыздың бірі» - деп жазады [4, 368 б.].

Әрине, бұл пікір әлі де тарихи-этимологиялық тұғыдан тереңірек зерттеуді қажет етеді. Алпамыс антропонимінің таза лингвистикалық сипатын этимологиялық зерттеу анықтайды. Осымен байланысты оны Қалмыш (Рашид ад дин шежіресінен) Тоғурмыш, Қармыш, Өгдүлміш, Оғдұрмыш (Құтты білік) және Алпамыш деп, бір сөз тудырушы модель жүйесінде қарауға болады. Ал, лингвомәдени аспектіде қарастырып, оны Алып Мамыш деген этноантропоним деп анықтауға болады.

Кейбір зерттеушілердің пікірінше, Қобланды тарихи антропонимнің түпкі нұсқасы емес, поэтикалық өзгеріске түскен тұлғасы. Сөз түбірі – Қоблан, ды - түркі тілдерінде өткен шақты білдіретін қосымша. Осы -ды,- ді қосымшасына тоқталған М.Қашқари оны жыраудың іс әрекетті көзімен көріп, куәсі болғандығынан хабар беретінін көрсеткен [6, 75 б.].

Атаңа нәлет, Алшағыр,
Көрсеттің ғой өкімді!
Жалғызым тірі бір келер,
Асықпай тұр қызылбас,
Сыбағанды сол берер!
Опасыз дүние сырғанақ.
Он үш жасар Қобланды,
Шынымен сенен айырлсам
Жалғызым, тезірек келмесең,
Өтірік емес құдайдың

Біз оны сезімдік эмоциялық негізінде туған теңеу, яғни поэтикалық құбылыс емес, этникалық сипаты айқын антропоним дейміз.

Атына Қоблан мініпті
Тайбурылды талдырмай
Табан жолға салыпты
Алты жасқа келгенде
Арыстан туған Қоблан
Қазнадан қамқа киеді
Келелі түйем ішінде
Қайырлы Бураға ұсаған
Қайырлы туған Қоблан,
Ботам, сенен айырлдым [7, 264 б.].

«Қобланды» сөзінің түбірін сөз еткен тұста Е.Жұбанов оны автор: қабылан (жолбарыс) деген халықтық этимологиямен де байланыстырады. «Қобланды» атауының түп төркінін «қу» сөзінен шыққан: «Құба мен қу сөзерінің атауы әр басқа болғанымен мағынасы жақын, екеуі де сарғыш тартып қуарып кеткен түсті білдіреді Қу сөзі құба сөзінің қысқарған түрі» деген пікір ұсынады. Осы ретпен оғлан ежелгі ұғлан (бала) сөзінің өзгеріске түскен тұлғасы дей келіп, проф. Е.Жұбанов бұл атаудың жасалу жолын былайша таратқан: құба оғлан, қоб(а) оғлан, қоба(ғ)лан, қобұлан, қобылан. Және ғалым «Қобыланды» есіміндегі құба(қоб) жоғарыда айтылған құба жон, құба төбел деген заттың түрі мен түсін білдіретін сияқты емес, рудың атын білдіретін сөз, ру атауы мағынасында айтылып тұр деп анықтай түседі [8, 175 б.].

Проф. Ә.Қоңыратбаев «құба» сөзінің Құба тас, Құба тау, Құба сенгір, Құба төбе, Құба көл, құба қыпшақ, құба қалмақ деген атауларда бірде этноним, бірде топоним, бірде гидроним, бірде ороним тұлғасында кездесетінін дәлелдей келіп: «Қобыланды» атының Көбен, Қабан, Құбылай, Құбығұл болып та айтылатыны эпоста баршылық деген жорамал айтады. [9, 115 б.].

Сонымен, Қоблан сөзінің төркінін этнонимдік тұлғада жасалған «Құбаұғлан» тіркесінен тудыруға толық негіз бар: Құбаұғлан-Қобұлан-Қоблан-Қобланды бұл антропонимнің жасалу жолдарын байқатуға тиіс. Сонда ол «қыпшақ ұлы», дәлірек айтқанда, «қыпшақ елінің батыры» деген семантикалық мағынаға ие болмақ. Демек, Құбаұғлан (Қоблан) - этноантропоним.

Қорыта келгенде, қазақ эпосындағы антропонимдер қазақ халқының тілі мен мәдениеті үшін өте маңызды. Өйткені қазақ эпостары, дастандары, ертегілері қазақ халқының тарихымен, мәдениетімен, салт дәстүрімен байланысты.

Пайдаланылған әдебиет:

1. Қайдар Ә. Қазақ тілінің өзекті мәселелері. Алматы: Ана тілі, 1998. –196
2. Досмұхамедұлы Х. Аламан. –Алматы: Ана тілі, 1991. –176 б.
3. Бөкейханов Ә. Қара қыпшақ Қобланды // Қазақ 1915. –126-129 б.

4. Марғұлан Ә. Ежелгі жыр, аңыздар. – Алматы: Жазушы 1985, –368 б
5. Қоңыратбай Т. Эпос пен этнос. Алматы: Ғылым, 2000. 43,456,596 106
6. М.Қашқари Түрік сөздігі 2-т – Алматы: Ханат 1997. –75 б
7. Қоңыратбаев Ә. Қазақтың лиро-эпосы Қазақ әдебиетінің тарихы. Фольклор 1-т. Алматы: Қазақ ССР ҒА, 1948. –45 б
8. Жұбанов Е. Эпос тілінің өрнегі. – Алматы: Ғылым, 1978, –175 б
9. Қоңыратбаев Ә. Құба сөзі-тарих көзі. – Ана тілі. 1992, 23 сәуір (№16)

Әуез Ү., Оралбек Ж. Эко-22к тобы. ҚҚЭУ

ғылыми жетекшісі: **Билял Б.Қ.**, аға оқытушы, магистр

КӨП ТІЛДІ БІЛІМ БЕРУДІҢ БАСЫМДЫҚТАРЫ

Көптеген тілдерді білетіндер, сол тілдер сияқты ұзақ өмір сүреді.

Чех мақалы

Сөзімізді бастамас бұрын мынандай бір сұрақ қойғымыз келеді: "Тіл дегеніміз не?" Тіл дегеніміз - күрделі қарым - қатынас жүйелерін пайдалануға мүмкіндік беретін бірден-бір құрал болып табылады. Біздің әлемімізде көптеген тілдер бар, егер де сіз бір адаммен байланыс орнатқыңыз келсе, сіз ол адаммен бір ортақ тілде қарым- қатынас жасауыңыз қажет. Қазіргі таңда шет тілін үйрену бір тапсырма сияқты болып табылады және ол өткен кезеңдерге қарағанда әлдеқайда оңайырақ болып келеді. Өйткені біздің ғасырда оған көптеген мүмкіндіктер бар, және де шет тілін үйрену арқылы жаңа білім есігін аша аламыз. Басқа тілдерді меңгеру барысында сіз өзіңізге жаңа бір мәдениет аша аласыз, өзіңізді басқа қырынан танып, әлемнің түкпір- түкпірінен жаңа достар тауып, ақылды, көпшіл болуға, сонымен қатар өз дағдыларыңызды жақсартуға мүмкіндіктер туындайды. Қысқаша айтқанда, өзіңізді мақсатына жете білетін, оптимист және де бәсекеге қабілетті тұлға ретінде дамыта аласыз. Бұл тек өмірімізді жеңілдетіп қана қоймай, сонымен қатар адамгершілік қасиеттерімізді де дамытуға мүмкіндік береді.

Егер сіз бір тілді білсеңіз сіз бір адамсыз. Сіз екі тілді білсеңіз, сіздің ішіңізде екі адам өмір сүреді дегенді білдіреді. Яғни, қанша тіл білсеңіз, сонша түрлі адамсыз. Ми қаншалықты жиі жұмыс жасаса, соншалықты оның ойлау қабілеті дамиды. Полиглоттар көбінесе өткір ойлы болып келеді. Олар осы өткір ойлары арқылы алдамшы заттар мен керексіз заттарды бірден байқап, тек өздеріне керекті мәліметтерді оңай таба алады. Егер сіз көп тілді білетін болсаңыз, сізге әлемді басқаша қырынан көруге көптеген мүмкіндіктер туады [1].

Біздің мемлекетімізде екі тілді адам болу тың жаңалық емес. Өйткені Қазақстанда тұрып жатқан әрбір азамат орыс және қазақ тілдерін біледі. Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев 2020 жылға дейін барлық мектептер мен жоғарғы оқу орындарын көптілді мұғалімдермен қамтамасыз етуді мақсат етіп қойған болатын. Осы мақсат барысында қазіргі күні көптеген шаралар атқарылуда. Болашақ көптілді мұғалімдер мен профессорлардың жақсы нәтижелерге қол жеткізуі үшін олардың арнайы пәндері бойынша, сондай- ақ тілді меңгеру мен оны еркін қолдана алу деңгейлері жоғары болуы тиіс. Еліміздің болашағы жастардың қолында, жастардың болашағы ұстаздарымыздың қолында, ал ұстаздарымыздың болашағы оқу орындарындағы білімде.

Өзіміз білетіндей, біздің тәуелсіз мемлекетімізде 130-дан астам ұлт өкілдері тату- тәтті өмір сүруде. Біз олармен бейбітшілік және достық қарым- қатынаста болып қана қоймай, бір- біріміздің салт- дәстүрлерімізді, мәдениетімізді, тілімізді, дінімізді, және де азаматтығымызға қатысты барлығын құрметтейміз. Бірақ осы байланыстарды үнемі тепе-теңдікте ұстап отыратын бір ортақ нәрсе қажет. Сондықтан да елімізде жыл сайын әр- түрлі іс- шаралар жүргізіліп отырады. Солардың бірі "Жарқын болашақ" тіл және мәдениет фестивалі. Бұл жерде басқа ұлт өкілдерінің мектеп оқушылары қазақ тілінде эссе жазу, өлең оқу, ән айту, және де жоба қорғау сайыстарына қатыса алады. Қазақ тілі барлық мәдениеттің басын қосып, бастауы ретінде шағын бір мемлекет құрайды. 2016 жылы бұл іс-шара еліміздің астанасы - Астана қаласында халықаралық деңгейде өткен болатын. Олимпиада еліміздің көрікті жерлерін, мәдениетімізді көрсетуге көптеген мүмкіндіктер берді. Әлемнің 40-тан астам мемлекеттерінен әр түрлі жастағы қатысушылар келіп, өз бақтарын сынаған болатын. Біз оқушылар мен студенттер арасында осындай шаралардың өткізіліп тұруын шын жүректен қолдаймыз. Ол болашақ ұрпақ үшін жақсы үлгі болады. Бұл еліміздің, әсіресе қазақ тілінің мәртебесін көтеруде ерекше іс- шара деп атап кетсек артық болмас. Нельсон Мандела айтқандай: "Егер де сіз біреумен екеуіңізге де ортақ тілде сөйлессеңіз, ол оның басына барады, ал егер де сіз ол адамның өз тілінде сөйлессеңіз, ол сөздер адамның жүрегіне жетеді". Демек, әрбір адамның өз тілінде сөйлессек, біз сол адамның жүрегіне жол таба алады екенбіз.

Біздің әлемде түрлі мәдениеттер бар болуы мүмкін, бірақ адам деп аталатын бір ғана ұлт бар.

Қазіргі кезде көптеген кітап басылымдары көбінесе ағылшын және орыс тілдерінде жарияланады. Мысалы, біз өз мамандығымыз бойынша оқылатын кітаптарды, ақпараттарды қазақ тілінде іздеу барысында қиыншылықтар кездеседі. Қазақ тілінде ақпарат табылған жағдайдың өзінде ол сапалы аударылмай қалуы мүмкін. Соған байланысты қазіргі кезде қазақ ғылымы басқа ғылымдармен салыстырғанда төмен деңгейде тұр. Егер біз өз ғылымымызды және де менталитетімізді көрсеткіміз келсе сапалы білім алып, көптілділікті дамытуымыз қажет. Ал сапалы білім жарқын болашаққа жол ашады.

Азаматтарымыздың қазіргі ай сайын алға ілгерілеп, күн сайын жаңарып тез қарқынмен дамып бара жатқан өзгерістерге бейім өмірге ойдағыдай сәйкесуі үшін қос тілді болып қана қалмай, қайта көп тілді болуы төтенше қажеттілікке айналуы керек. Кезінде халқымыздың “Жеті жұрттың тілін біл, жеті түрлі білім біл” деген аталы сөз дәл бүгінгі дамыған дәуірімізге сәйкес айтылғандай.

Қазақ халқы табиғатынан еліктегіш, қабылдағыш халық. Кеңес заманында орыс тілі – заманның кілті болды. Бұл сол кездегі заман талабы болды. Орыс тілін үйреніп, орыстардың өзін жаңылыстыратын жағдайға жеттік. Ендігі алар асуымыз – ағылшын тілі. Адам көп тіл білген сайын оның көкірек көзі ашылып, өмірінің көкжиегі кеңіп, өрісі ұлғая түсетін болады.

Көп тілді білу әрине, мақтанш. Әйтсе де, өз ана тілін аяқ асты ету тексіздің ісі. Ана тілін жақсы біліп тұрып, өзге тілде жетік сөйлесе бұл да бір жетістік. Ал егер ана тілін білмей, басқа тілде сөйлесе, бұл – күйініш, өкініш. Біздің мақсат- ағылшын идеологиясын сіңіріп, ағылшын болып өмір сүру емес, ағылшынның тілін ғана үйрену, және де сол арқылы қазақ қоғамын ағылшын тілімен қаруландыру.

Сөзімізді қорытындылай келе, болашақ жастарымызға көптілде білім беру барысында біз оларды рухани қолдаймыз. Әрбір тілдің жаңа есіктерін ашып, әлемді басқа қырынан таныған сайын, бұл түрлі мәдениет өкілдері біртіндеп біртұтас мүшеге айналады. Ал тіл өз кезегінде әлемге деген мәдениетті көзқарасты қалыптастырады.

Пайдаланылған әдебиет:

1. New- York Times March 17, 2012- Harriet Russell

Алимханова К. Мо-13 тобы ҚКЭУ

ғылыми жетекші: **М.Ә.Топашов** ф.ғ.к., доцент

АҚЫН ЛИРИКАСЫНЫҢ КӨРКЕМДІК-ИДЕЯЛЫҚ СИПАТЫ

Поэзия — әлемдік өмірдің қан тамырының құштарлықпен шиыршық ата соғуы, сол өмірдің қаны мен оты, жарығы мен нұры, ал лирика – поэзияның поэзиясы секілді қағида адамзат баласының танымына сөз өнерін тани және таныта алатын қабілет дарығалы бері айтылып келеді. Қадыр Мырзалиев өзінің ақындық, азаматтық өмірінің мәні мен мағынасын осыдан, поэзияның поэзиясынан – лирикадан тапқан.

«Ол нені жырламасын, бізге беймәлім әлемнің әр түкпіріндегі аң мен құсты, жан-жануарлар мен жәндікті сөз етсе де, ақын ойы, оның өзі өлеңге объект етіп алған дүниесі бізге таныс нәрседей, көзімізбен көріп, қолымызбен ұстағандай анық та айқын болып келеді. Ол қай-қайдағы бегомот па, керік пе, мүйізтұмсық туралы айта ма оларға өзіміздің қазақы теңеулер мен салыстыруларды шебер пайдаланады. Керек болса, олардың әр қилы қасиеттерінің өзін қазақы ұғымдармен сараптайды», [1,68].

Ақынның «Мүйізтұмсық немесе миллионның тағдыры» деген өлеңіне көз жіберіп көрелік:

Мүйізтұмсық!

Мүйізтұмсық!

Керемет!

Зообакқа бара қалсаң көре кет!

Кішісі бар,

Үлкені бар...

Үлкені

Кем дегенде бір машина береді ет.

Ақын — мүйізтұмсықтың біздің елде кездеспейтінін тәптіштеп жатпай- ақ, оны зообактан көруге болады деген емеурінмен ғана түсіндіріп өтеді де, оның үлкен екенін «бір машина ет береді» деген қазақы пайымдау арқылы түсіндіреді. Меніңше қазақтан басқа ұлт өкілінің дәл осындай салыстыру жасауы мүмкін емес шығар. Осынау жазықсыз хайуанның жер бетінен жойылып бара жатуының себебін де кестелі өлеңмен сәтті баяндайды.

Етінде емес бірақ та бар мәселе!

Енді қайтып өркені оның өсе ме!

Мүйізінен дәрі- дәрмек жасасаң,

Деген сөз бар:

Жасарады қартайған,

Әжім түскен,

Ажарынан әр тайған.

Деген сөз бар:

Оралады тағы да

Кәрияға Күш- қуаты ортайған.

Мүйізтұмсықтың қырылу себебі де өз құлқынына ие бола алмайтын пенденің пендешілігінде екен. Бірақ пендешіліктің асқындап, жазықсыз аңға ажал болып тиюіне негізгі себеп өсек қана. «Дұрыс емес десе де бұл ғалымдар кейбіреулер сенеді осы өсекке» десе де сананы жаулап алған өзіміздік пен соқыр сенімнің жетегіне ергендер, қара басының қамы үшін күллі дүниені қараң қалдыруға даяр. Адамгершілік, саналылық деген асқақ ұғымдар бәз біреулердің уақытша тоят алар ләззаты үшін аяққа тапталуда. Неліктен? Оған ақын былайша жауап береді.

О, адамзат!
Қарамаймын дініңе,
Қайтер еді берік болсаң тіліңе!
Бір білместің айтқан сөзі
Жазықсыз
Жетіп жатыр миллионның түбіне!

Иә, адам ойының адал арнадан шығып бұзылуына, қолын қандап күнәға батуына себеп болған бір-ақ ауыз сөз екен. Адамдардың бойындағы тоқтамға, көнуге ырық бермейтін жыртқыштық қасиеттің құрбаны болған мүйізтұмсықтардың тағдыры ойлап отырсаң кейде сол адамдардың өз тағдыры секілді. «Адамның ақыл-ойы жетіліп, қоршаған ортаның құпия сырларына қаныққан сайын, олардың әлі табиғаттан ажырап, сол өз анасы іспетті табиғатқа қаскөйлік көзқараспен қарауы бүгіндері барша жұртшылық болып ойласатын маңызды мәселенің біріне айналып отыр» [2,67].

Қ. Мырзалиевтің де табиғат бейнесі басқа ақындардан өзгеше. Ол табиғатты формалық тұрғыдан ғана қызықтап қоймайды, сол төл табиғаттың әрбір туындысының мазмұнына тереңдей үңіліп, өзіне ғана тән пайымдаулар жасап, өзгелерден оқшау сыр түюге шебер. Ол суық аязды: «Қас батырдан қаһарлы, ояздан да озбырлау»-деп суреттесе, көз ұшында көрінген ауыл бейнесін: «Бұлдырайды әне ауыл, бұға ұстаған әйнектей» — деп, ал сол суықтағы аттың күйін «Құлагердің танауы, қайнап кеткен шәйнектей» деген ойға қонымды, ойнақы теңеулермен әдемі бейнелейді. Ал әрқашан ақын ойында келісім тауып, жағымды жағымен көріне бермейтін өндірістің суреті де сол біз айтқан сипатта көлбең етіп өте шығады. «Жырақ зауыт түтіні, жын-перінің шашындай» деген жолдарда табиғат тазалығы мен сұлулығына «жын-перінің шашы» секілді зияны мен улы түтінді қарама-қарсы қояды.

Ал, Қ. Мырзалиевтің бұрын басқа ақындар көп бара бермейтін ойшылдыққа қол артуы оны сол тұстың өзінде-ақ оны өзгелерден даралап, алда әлі айтар тың пікір, соны ойларының бар екенің аңғартқан болатын. Жетпісінші жылдардан бастап жазыла бастаған экология тақырыбы да Қадырдың бұл саладағы көп ізденісінің, талмай талаптануының жемісі. Қадырдың экология тақырыбына қалам тарта бастаған тұсын анықтап, сол кездегі өзі тұрғылас басқа ақындармен салыстыра тексергенде бұл тақырыпты тек Қ. Мырзалиевтің жеке меншіктеп, өзі ғана түбегейлі игеріп келгенінің куәсі боламыз. Тірі табиғаттың азып-тозуы адамзаттың өзіне қарсы жасалған қаскөйлік екенін, сол дағдарысқа кінәлі тек өзіміз – адамдар екенін де әрдайым қайталап айтудан жалыққан емес. Содан да болар оның лирикалық кейіпкерлері көбіне үлкен істерде көрінетін күрескерлер болып келеді.

Қадырдың экология тақырыбына арнап жазылған лирикалық өлеңдерінің көбісінің басты кейіпкері – ақынның өзі. Оны лирикадағы негізгі идеядан, оған баға беруші, кесімін айтып, үкімін шығарушы ақындық «мен» арқылы іске асуынан да байқаймыз. Жоғарыдан азды-көпті талдап кеткен: «Қамысты көр», «Шарт», «Табиғат тауқыметі», «Қымбат», «Мүйізтұмсық немесе миллионның тағдыры» тағы басқа лирикаларында ақын өзінің ойын тікелей тыңдаушыға жеткізуге тырысады. Яғни, бұл өлеңдерден лирикалық қаһарман ретінде көрінетін ақынның бейнесін айқын аңғаруға болады. «Қазақ өлеңіндегі басты әдеби бейненің бірі – ақын образы», [3,67] дегенге сүйене отырып, оның ақын лирикасындағы орнына тоқталар болсақ, Қадыр әсіресе соңғы жазған көптеген өлеңдерін тек бірінші жақтан, ақын атынан ғана баяндап қоймай, сол өзі өлеңде қозғаған мәселеге өзі жауап беріп отыратындығы да жиі кездеседі. «Қазына» деген өлеңінде:

Көзіңізбен көрдіңіз
Таумыз, түзбіз, тақырмыз.
Қазып-қазып жерді біз,
Жегідей жеп жатырмыз,

Осылай деп ащы шындықты алдымызға жайып салады. Адам баласы табиғатты тек тамағын тойдыру үшін ғана бүлдіріп жатқан жоқ, үлкен аумақтарды ядролық бомбаларды сынау үшін пайдаланып жатқанын, жер шарындағы тіршілік үшін Семей, Невада, Лобнур полигондары қаншалықты қауіпті екенін айтып түсіндірудің өзі артық. Адамдар арасындағы кейбір парықсыздардың табиғат анаға жасап отырған осынау қиянатының шынайы суретін өз поэзиясында былайша суреттейді:

Біледі жердің парқын кім!
Білмегендіктен тозды адам.
Ақымақтығынан әркімнің
Аздың-ау аздың
Боз далам!

Иә, аянышты көрініс, көкірегің қарс айырыла күрсініп еске алатын қасіретті сурет. Басқаны басқа дейік, күллі тіршілік атаулының тірегі – қара жердің өзін жегідей жеп аздыруға айналыпбыз. Ақынның өлең идеясы арқылы жеткізгісі келген ойы да сол адамдар көңіліндегі аяныш сезімін ояту, көпшіліктің шындыққа көзін жеткізу екендігі өлең мазмұнынан айқын аңғарылып тұр. Қадыр Мырзалиевтің «Бұлбұл бағында» мынадай бір сырлы шумақ бар:

Жүйрік арман қуып жете қалсаң- ақ,
Жалт береді,
Соның өзі бір сабақ!
Осалдар жүр өзін жұрттан артық деп,

Ал мықтылар өзін жұрттан кем санап!

Тап- таза шындық!

Алдымен, азамат ойдың адамында ешқашан арман таусылмақ емес. Ардан туған адам әрқашан арман қуады және арман қуудан жалықпайды, туғаннан өлгенге дейін қуады және сол арманның шегіне жетпейді, жетсе де жеткенін сезбейді. Арманым жоқ дейтіндер» қателеседі, яки өтірік айтады. Адамның арманы болмаса, ертеңі болмағаны; арман бітсе, ертеңі бітеді, мақсаты түгесілгені; арманның таусылған жері- адамның өлген жері. Саналы кісіге мұның өзі сабақ екені рас. Содан соң, осалдардың өзіне- өзі қарық боп, өз деміне өзі буланып, жіпсіп, күпсіп жүретіні, ал мықтылардың өзіне- өзі көңілі толмай, өз ісіне өзі разы болмай, өзін- өзі іштей сынап, мінеп жүретіні және рас.

Айтатыны жоқ, осалдық деген де бір ботатірсек бозбалашылық- өз көлеңкесіне өзі жігітсінген қысыр қызтекелік қой! Осалдар өпірем, өрекігіш, бойлауық, күпілдек келеді! Осалдығын сонымен жасырмақ болады. Онымен де қоймай, осалдық омыраулап, мықтылықты біраз көзден тасалап, ықтыра алмаса да бұқтыра тұруы мүмкін. Бірақ мықтылық деген- мықтылық, түбінде бір осалдық атаулының бәрін көне тамдай қопыра құлатып, сілкініп шыға келетіні сөзсіз. Осындай мықтылық иесінің бірі- Қадырдың өзі. Дәлірек айтқанда, Қадырдың қадірі – мықтылығында. Мықтылығының бір дәлелі: Қадыр өлең өлкесіне күйбеңсіз, кібіртіксіз, тіпті ешқашан ешбір жаттығу жасамағандай бірден кәнігі шебер қалпында келді. Күні кеше шәкіртке «сөз сиқырын» үйреткен шабытты шақтарда Ұлы ұстаздың өзі шынтақ сүйеген биік мінбеге киіктің асығындай ғана шып-шымыр қара бала жүгіріп шыққан емес, тура шиырылып түскендей... дік етіп алшысынан тұра қалды да, ағытыла жөнелді:

Адам жылап туады, жатады жұрт жұбатып,

Және жылап өледі, өзгені де жылатып.

Жылайтыны туа сап- жамандар бар қинайтын,

Жылайтыны өлерде- жақсылар бар қимайтын.

Жым-жырт тұна, тына тыңдаған дүйім жұрт кенет ду- ду етіп, зал іші самал шайқаған көлдей теңселді де кетті. Хаос гармонияға көшті. Жұрттың бәрі бір деммен тыныстады. әлгі шумақты тыңдаған әр адамға қас пен көздің арасында бұрын ешкім айтпаған бір сыр айтылып, ешкім аспаған бір шындық ашылды да қалды. Өлең әркімді өзінің өзгеше философиялық тереңіне тартып, оқыс ойға шомдырды да қойды.

- Жаным ау, жанартау ғой мынау – деп таңдай қақты көп ішінен бір білгіш.

- Жанғалы, жалындағалы тұрған жанартау ғой!

Дәл сол тұста Қадыр да дәл осыған үндес тағы бір тылсым сыр ашып, тағы бір қызық түйіп түйін тұрған:

Жанартаудың сөнгендері – даңқты,

Атылмаған жанартаулар – қауіпті.

Тағы да сыр, тағы да шындық. Әркім- ақ айтуға болатын, бірақ айтылмаған сыр; әркім- ақ ашуға болатын, бірақ ашылмаған шындық.

Бүгінге дейін Қадыр акын қалың оқырманын таңдандырудан, тамсандырудан бір жаза басып көрген жоқ.

Қадыр өлеңдерінің тақырыбы мен мазмұны- адам, адамға тән алуан түрлі сезімдер, ойлар, толғаныстар, адамның өмірге көзқарасы, адамның табиғатқа қарым- қатысы, сайып келгенде, адамның тағдыры мен тіршілігі. Бұлардың қай- қайсысы да тақырып- мазмұн ретінде жаналық емес, сан рет толғанған сырлар, жырланған шындықтар, әбден шиыр болған тақырыптар мен мазмұндар. Бірақ осы тақырыптар мен мазмұндардың қандайы болмасын, Қыдырдың жырлауында жаңа қырынан, бұрын- сонды ешкім айтпаған соны мағынада, тың пішінде көрінеді. Мәселен, бір өлеңінде «биікке шықпағандардың биіктен құламайтыны» оқыс айшықпен ойнақы кестеленіп, бір өлеңде «қателесем деп қорқудың өзі- қателік» екені ұтымды жеткізілсе, енді бір өлең данқ, туралы: данқ деген де бір шың секілді, шың басына шыға алмай, «етекте қалғандардың іші күйсе, басына шыққандардың басы айналатынын» майда, жұмсақ юмормен аңғартады. Осылардың бәрі әшейін ауызекі айтыла салмайды, әсем өрнекпен, ақындық шабытпен шебер айтылуының үстіне, әр оқушының өзі ойлап, іздеп тауып алғандай, құпия сырмен, қызық астармен айтылады. Өлеңнің ойлылығы дегеннің өзі осы емес пе? Әрбір шын мәніндегі суреткер секілді Қадырдың да кешегі жыры- Адам туралы болатын, бүгінгі жыры да- Адам туралы, ертеңгі жыры да- Адам туралы болмақ.

Ал, Адам, оның тағдыры мен тіршілігі әдеби шығармада әрқашан белгілі бір уақыт пен кеңістікте көрсетілуі шарт. Демек, Қадырдың Адамы да мезгіл- мекенсіз әлдебір абстракциялық нәрсе емес. Сондықтан Мырзалиев поэзиясына үзілмейтін өзекті желі боп тартылып, жан- жақты ашыла суреттеліп, жинақтала тұлғаланып келе жатқан бір күрделі образ бар. Ол- қазақ даласының образы. Осынау шетсіз- шетсіз кең далаға, өзінің туған даласына Қадыр «Ой орманында» бір бөлім арнап, айрықша бір мол шабытпен көкірегін кере, мақтана сөйлеп: «Уа, дала! Кендігіне тамсандым көп, айта алман бәрін жазып тауыса алдым деп. Сен- алып пластинка дөңгеленген, инен боп тұрады ылғи ән салғым кеп!»- десе, соның іс жүзіндегі дерегі секілді келесі кітабын түп- түгел далаға арнап, түп- тура – «Дала дидары» деп аталады. «Дала дидары»- Қадыр ақындығының жаңа белесі, тың өрісі.

Александр Блок: «ақынның ақындығы – үндестік деп ұққан және осы ұғымын терең теориялық тұжырымға айналдырған. Ал үндестік, яки гармония дегенді шебер суреткердің шындықты сырға, сырды

жырға айналдыруы, өмірді өнерге, өнерді өмірге көшіруді, сөйтіп, мынау әлемдік тіршіліктің небір құпия сырларын ғажайып келісімге көшіре танытуы», [3,58] деп түсіндіреді.

«Дала дидарында» тек сырт қарағанның өзінде көзге бірден шалынатын бір түрлі бір композициялық бірлік, тың келісім бар. Ондағы төрт бөлім өзара тұтасқан төрт алқан сыр мен шындықты желілі, арнаулы түрде тарата жырлап жатса, осылардан ара- арасында ақын үш мәрте арнайы лирикалық шегініс жасап, оқырманын өзгеше бір толғаныстарға түсіріп, оның сезімін тербейді. Сөйтіп, ақын мен оқырманның көңіл күйлері өзара тағы бір тың үйлесім, үндестік тапқандай болады. Ал мазмұн жағынан келсек, мұндағы жүз өлең бір идеялық мақсатқа жарыса жол тартқан тағы да тұтас толғамды сыр, толқынды жыр.

Сонда бір өлең осы даланың күлкісі, қайғысы мен көз жасы, бір өлең әні мен назы болса, енді бір өлең мұңы мен зары, бір өлең күші мен ірілігі болса, бір өлең әлсіздігі мен күйкілігі секілді өзара өріліп тұтасып, кете барады. Жок, кете бармайды, ақын өзі суреттеп отырған шындық, құбылыстардан қызық-қызық ойлар, философиялық байыптаулар, парасатты түйін- тұжырымдар қорытып отырады. Мәселен, «Бабамыздың шоқ басқан табаны мен, бірдей екен жақсысы жаманымен: бір жаманы – тынымсыз көше берген, бір жақсысы- қимаған даланы кең; Бір жаманы- жел сөзге ерген екен, бір жақсысы- тілге ерік берген екен; бір жаманы- кетпенге орашалақ, бір жақсысы- найзагер, мерген екен; Бір жаманы – кешігіп әліппе ашқан, бір жақсысы- күйлері көбік шашқан; Бір жаманы қыздарын малға сатып, бір жақсысы- сүйгенін алып қашқан; Бір жаманы – шаруасын мандытпаған, бір жақсысы- қулықпен жанды ұтпаған; Бір жаманы- үйленіп жеңгесіне, бір жақсысы- жесірін қаңғыртпаған; Тату- тәтті көршілер шыр бұзбаған, бірге тонып суықта, бір мұздаған; бір жаманы- сондада үй салмаған, бір жақсысы- абақты тұрғызбаған!»... Міне, бұл- бір жағынан, осыған дейін әр қырынан суретте көрсетілген дала шындығын енді бірде ойша байыптаудан туған жиынтық- синтез болса, екінші жағынан, байтақ далада ғасырлар бойы ғұмыр кешкен бүтін бір халықтың бір алуан мінез- құлқы екені даусыз.

Байқасақ, осы секілді әр өлеңде автор мөп-мөлдір шындықты тап-таза ағысқа, ақындық ағысқы айналдырып, соншалық бір кең тыныспен еркін, ешқандай қиықсыз есіле, көсіле жырлаған. Әр өлең кәдімгі «қиыннан қиысу жағынан жасандылықтан аулақ, соншалық, табиғи, оп- оңай құйыла салған секілді», [4,92] Ең жеңілі мынау эпифораны оқып көрелік:

«Күншілдеп өледі, Көңілін от қарып. Батырлар өледі, Борышын атқарып. Бұзықтар өледі, Пышаққа құлшынып. Сұлулар өледі, Құшақта тұншығып. Арғымақ өледі, Артында шан қалып. Ақындар өледі, Бәріне таң қалып!» мазмұнындағы қоспасыз шындықты айтпағанның өзінде, пішініндегі мұндай шынайы, сұлу айшықты, яки фигураны асқан шебер ақын ғана жасай алады.

«Табиғатпен табысу», яки «Сағатпен сырласу», «Қазақтарды шетелдік қонақтарға таныстыру», яки «Ауылды ансау», «Кария және күн», яки «Дала мен гүл»... Осылардың қай- қайсысын алып қарамалық, тақырып Қадыр өлеңдерінде бұрын жырланған тақырып болғанымен, қазір мағына- мазмұн жаңарып, жаңа қырынан көрінген, баяғы қаз- қалпында қатып тұрып қалмаған, орынсыз қайталанбаған, уақыт пен, мезгілмен бірге ілгерілеу, даму үстінде көрсетілген.

Ақындық өнер өнер біткеннің алды екендігінде сөз жоқ. Шын талант үшін ақындық өнер емес, өмір. Заманның қилы қияндарында өмірі өлеңіне, өлеңі өміріне айналған талант тағдыры ғана талайлы болмақ. Мұндай талант үшін өлеңсіз өмір жоқ. Қадыр Мырзалиев – өмірі өлеңді, өлеңі өмірлі талант.

Қазіргі оқырманның интеллектуалдық деңгейі биік, эстетикалық талғамы жоғары. Олар кез келген қаламгерден әдемі ырғаққа, шымыр да селкеусіз ұйқасқа құрылған өлең ғана іздемейді, әр шығарманың астарынан өзіне ой салар философияны, өзі бұрын көп біле бермейтін ғылыми пайымдаулардың поэтикалық үлгісін, сол арқылы сөз зергері тұжырымдаған соны байлам, тың шешім іздейді. Меніңше Қадырдың қадырын арттырып, өзгелерден өзгешелеп тұратын да осындай ой мен сезімнің тұтасқан бір бүтінге айналып, өлең өмірінің әр кезде де жаңаша сипатта көрінуі, шығарма шешімінің әрқашан да біз күтпеген тұстан келіп шығып, ойлануға итермелеуінде деп түсінемін.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Ақшолақов Т. Көркем шығарманың эстетикалық табиғаты, - Алматы, 2002. - 236б.
2. Әдебиеттану терминдер сөздігі. Құрастырған: /Ахметов З. Шаңбаев Т./ Алматы, 1997, -326б.
3. Ыбырайымов Б. Сырлы әлем. - Алматы, Ана тілі, 1997, – 224 б.
4. Дәуітов С. Көңіл сазы. - Алматы, 1989, -213б.

Амирова А. гр. МО-21к КЭУК

ғылыми жетекші: аға оқытушы **Бәделхан М.Б.**

ҚАЗІРГІ ҚЫТАЙ ТІЛІНІҢ ДАМУЫ

Қытай тілі қазіргі заманғы тілдердің ішіндегі ең көне тіл болып саналады. Ол шамасында б.з.д. XIV—XI ғ.ғ. қалыптасты. Осы кезеңде тасбақаның қабыршағындағы мен құрбандыққа шалынған жануарлардың сүйектеріндегі жорамалды жазулардың артефактары табылды. Қытай жазбалары иероглифтік жазуларға негізделген, яғни, әр сөз берілген жазуда бір немесе одан да көп иероглифтер

көрсетілген. XX ғасырдың бірінші жартысында иероглифтік қытай тілі жазбасының орнына классикалық келді.

Қытай тілі Тибет тілдері тобына жатады. Тайвань, Сингапур, Малайзия, тағы көптеген елдерде қолданылады, 1,5 миллиардқа жуық халық күнделікті қарым-қатынаста пайдаланады [1, 64,].

Қытай иероглифтері жарты интернет желісін басып алды. Статистика бойынша, 50% сайттар қытай тілінде. Бұл тілде Жердің әрбір бесінші тұрғыны және желі пайдаланушылардың көбісі сөйлейді.

Қазіргі кезде қытай тілін өзге мемлекеттердің ішінде миллиардтаған адам үйренуде. Қытай тілі сұранысқа ие тіл. Себебі, Қытай АҚШ сияқты әлемді билеп тұрған ел болып саналады. Тіпті АҚШ мемлекетінің өзі осы тілді үйренуде. Қытай жаһанды саяси және экономикалық жүйеде өте маңызды рөл атқарады. Сондықтан, көбісіне бұл тілді үйрену ол, мансабының өсуіне және өнімдер үшін үлкен нарыққа жол болып табылады. Қытай тілін үйреніп, Қытайға еркін келе аласын, иә қытайда ағылшынша сөйлеу білетіндер бар, бірақ ең қымбат қонақ үйлер мен мейрамханаларда қытайша сөйлейді. Қазірде халықаралық компанияларға жұмысқа түсу үшін де осы қытай тілін білу міндет болып табылады, себебі Қытай – әлемдік сауданың жетекшісі, сондықтан жұмыс берушілер Қытай саласында еркін жұмыс істей алатын шеберлерді іздейді [6, 154].

Қытай тілі әлемдегі үйренуге ең қиын тіл болып саналады, сондықтан, қытай тілін біле сіз өзіңіздің ішкі дүниеніңді байытасыз және ол тілді білемін деп өзіңізді мақтан тұта аласыз, себебі қытай тілін үйрену оғай емес.

Қазіргі кезде көптеген ойындар, фильмдер, нұсқаулар қытай тілінде кездеседі. Тілді біле сіз осының барлығын түсіне аласыз [3, 67]

Және де тағы бір айта кететін маңызды жағдай ол, алдағы уақытта Қытай тілі – әлемдік тіл болуы мүмкін.

Алсықа бармай өзіміздің Қазақстанда қытай тілінің дамуы жайлы айта кетсем.

Қытай үкіметі Қазақстанмен дипломатиялық қарым-қатынасын ойдағыдай іске асыруда. Қазір Қытай – Қазақстанның маңызды стратегиялық әріптесі болып табылады. Қазақстан мен ҚХР арасындағы дипломатиялық қарым-қатынас 1992 жылдан бастап орын алып, түрлі бағытта халықаралық дәрежеде, саяси, сауда-экономикалық, мәдени, әскери байланыстар, туризм, білім-ғылым дами бастады [4, 98].

Қытай Халық Республикасы мен Қазақстан Республикасы арасындағы қарым-қатынастарға қатысты құжаттар мен материалдар жиынтығы, мемлекетаралық ресми келісімдер, меморандумдар мен декларациялар сияқты дипломатиялық құжаттар құрайды. Олардың қатарында «Қытай Халық Республикасы мен Қазақстан Республикасы арасындағы Достық өзара қатынастар негіздері туралы бірлескен декларация», «2003-2008 жж. аралығындағы Қазақстан-Қытай ынтымақтастығы туралы Бағдарлама», «Қытай Халық Республикасы мен Қазақстан Республикасы арасындағы XXI ғасырда жан-жақты ынтымақтастықты одан әрі нығайту туралы бірлескен декларация», «Шанхай ынтымақтастық ұйымының құрылуы туралы декларация», «Шанхай ынтымақтастық ұйымының Хартиясы», «Лаңкестікпен, сепаратизммен, экстремизммен күрес туралы Шанхай конвенциясы» сияқты ресми маңызды құжаттарды атауға болады [7, 37].

2014 жылдың Мамыр айында Қазақстанның сыртқы істер министрі Е. Қазыхановтың айтуы бойынша, екі ел арасындағы тауар айналымы 25 миллиард АҚШ долларын құрап, 2016 жылға қарай 40 миллиард долларға жеткізуді көздеп отырғанын мәлімдеді [5, 74].

Бүкіл Қазақстан емес, бір Алматы қаласының өзінде жүзге тарта қытай кафесі мен мейрамханасы, 270 бірлескен кәсіпорын, екі банк, 48 жанармай құю бекеті, бір мәдениет орталығы, Қазақ ұлттық университетінің жанындағы «Қытай тілі орталығы», Конфуций институты, *Си Синхай, Бианху* көшелері, *Ялян* және *Сауран* сауда нүктелері, оннан астам қытай медицина орталығы т.б. бар.

Осылайша, Қазақстан мен Қытай арасында қарым-қатынас одан сайын стратегиялық бағытта дами түспек [2, 69].

Қазақстан мен Қытай экономикалық байланысының дамуынан бөлек, Қазақстанда қытай тілін үйренуге деген қызығушылықтың артып отырғандығын байқаймыз:

«Қазақстан мен Қытай арасындағы қарым-қатынастар қазақ жастарына жаңа мүмкіндіктер ашуда. Жастар жұмыс тәжірбиесін үйреніп, жұмысқа орналасу үшін де қытай тілін оқып жатыр. Өйткені, жұмыс мәселесі Қытаймен тығыз байланысты. Қазақстанда Қытай кәсіпорындары күн санап көбейіп келеді. Жұмысшыларды шектеу де өте қиынға соғып тұр. Қазақ қытай компаниясында істейтінін мақтан етеді. Бұл – қытай тілін үйренуге негізгі қозғаушы күшке айналды»

«Көп адамдар Қытай мәдениеті мен тарихына деген қызығушылығының арқасында қытай тілін жақсы көріп кетіп жатыр. Шығыс халқы болғандықтан қазақтар Қытай мәдениеті мен Жібек жолы өркениетіне жақындығын сезеді. Қазақстанда төртінші жыл қатарынан Қытай жаңа жылын қарсы алу мерекесі өтіп келеді».

«Бүгінгі таңда Қазақстаннан барған 10 мың студент Қытайда білім алып жатыр. 17 млн халқы бар елге бұл аз адам емес. Мен балалары Қытайда оқитын шенеуніктерді, кәсіпкерлерді көп кездестірдім. Тіпті көптеген қазақтар Қытайдағы оқу орындарына түсу үшін қандай өтініштер толтыру керектігін сұрап елшілікке жиі келеді. Оның үстіне қытай тілін үйрету Қазақстанда жаппай сәнге айналып келеді. 2006-2012 жылдар аралығында Қазақстанда 4 Конфуций институты ашылыпты. Қытай тілі жоғарғы оқу орындарында,

бастауыш және орта мектептерде пән ретінде өтіп, оның оқытылуы жыл өткен сайын ұлғайып келеді. Мені таңқалдыратыны – қытай тілінің танымалдылығы ерекше...».

«Соңғы жылдар бедерінде Қытай экономикасының өсуі әрі еліміздің халықаралық беделінің жоғарлауы және Қытайдың керемет мәдениеті мен күшті тарихы Қазақстандағы қытай тілінің аса танымал болуына әсер етіп отыр». «Ал, Қазақстаннан барып қытай тілін оқып жатқан студенттер үшін қытай жарқын болашаққа ашылған есік және қытай мәдениетіне саяхат. Мен қытай ретінде осының бәрін мақтанш көремін!» [12]

Әдебиет:

1 Алексахин А.Н. Звукобуквенная письменность китайского языка путунхуа. М.: АСТ: Восток-Запад; Владимир: ВКТ, 2008.

2 Демина Н.А. Методика преподавания практического китайского языка М., Восточная литература, 2006.

3 Курдюмов В.А. Теоретическая грамматика китайского языка М., Цитадель, 2006.

4 Буров В.Г. Китай и китайцы глазами российского ученого М., ИФРАН, 2000.

5 Ся Чжунъи. Китайско-русский словарь М., Вече, Шаньу иньшугуань, 2008.

6 Горелов В.И. Теоретическая грамматика китайского языка М., Просвещение, 1989

7 Введение в китайский язык. Софронов М. В. Москва. Издательство “Муравей”, 1996

8 http://www.rusnauka.com/36_PWMN_2014/Philologia/9_181148.doc.htm

Акшалова К.К., группа МО-22 КЭУК

науч. рук.: ст. преподаватель **Баделхан М.Б.**

РАЗВИТИЕ КИТАЙСКОГО ЯЗЫКА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Положение английского языка пока в современном мире пока остается привилегированным, но согласно наметившейся тенденции в ближайшем будущем его статус изменится. Одним из претендентов на роль второго мирового языка является китайский язык, который занимает в современном мире первое место по числу говорящих. В регион его распространения входит не только «континентальный» Китай. Китайский язык как средство коммуникации и общения очень широко распространен в таких регионах Юго-Восточной Азии, как Индонезия, Бирма, Вьетнам, Мьянма. К этому следует добавить и многочисленные китайские диаспоры, процветающие в разных уголках земного шара. [1]

Последний рейтинг информационного агентства «Bloomberg News» зафиксировал второе место китайского языка среди наиболее востребованных языков в мире бизнеса. Первое место удерживает английский язык. В этом нет ничего удивительного.

В настоящее время количество иностранцев, изучающих китайский язык за пределами Китая, составляет почти 40 млн. человек. Многие иностранцы выбирают изучение китайского языка из любви к Китаю. [1]

Кроме любви к Китаю, одержимости китайской культурой, которые стимулируют иностранцев в изучении языка Поднебесной, здесь большую роль играет содействие КНР преподаванию китайского языка за рубежом. [1]

Согласно представленной информации главой рабочего отдела Института Конфуция Пекинского университета иностранных языков Чжан Сяохуэй, быстрый рост числа изучающих китайский язык в мире произошел после 2000 года. "С 2005 года Китай осуществляет политику 'выхода за рубеж', развивая систему Института Конфуция. За эти 4 года «бум китайского языка» за рубежом продолжал и продолжает подниматься". [1]

В прошлом понимание Китая миром часто было основано на сообщениях и репортажах СМИ. И распространение китайского языка познакомило мировое сообщество с традиционной и современной китайской культурой, а также жизнью современного народа Китая, чтобы люди во всем мире узнали истинный Китай. [1]

Само понятие «китайский язык» неоднородно и включает несколько основных официально используемых стандартов общения:

1) □□ – путунхуа – северный или пекинский диалект, или как его ещё называют на Западе Mandarin, является официальным, государственным языком Китая. Термин «мандариновый диалект» не имеет ни какого отношения к мандаринам, а представляет собой заимствование с португальского языка и кальку с ㄇㄢˊ ㄏㄨㄚˊ гуань хуа (что буквально означает «язык чиновников», а португальское mandar означает приблизительно то же самое, что и английское to manage – управлять).

2) ㄅㄛˊ ㄏㄨㄚˊ – юэ хуа – кантонский диалект, на котором общаются жители южных провинций Китая, прежде всего Гонконга.

3) □□ – минхуа – фуцзяньский диалект, распространенный на Тайване. [2]

30 лет политики реформ и открытости принесли Китаю быстрое развитие. Все большее число иностранцев обучается китайскому языку потому, что люди начинали понимать важность и растущее

влияние Китая, изучение китайского языка также станет благоприятным фактором в развитии личной карьеры в будущем. Кроме того, стоя перед лицом более мощного Китая, многие страны выбирают долгосрочное, дружественное сотрудничество с Китаем, изучение и преподавание китайского языка также стало особенно важным. Некоторые японские, корейские предприятия внесли уровень знаний китайского языка в условия и критерии по найму на работу.

В то же время значительную роль в распространении языка и культуры за рубежом играет активная политика руководства КНР, прежде всего, развитие системы институтов Конфуция и различных культурных и научно-исследовательских центров. [3]

институты и классы Конфуция – это некомерческая общественная организация, целями которой являются преподавание китайского языка и распространение китайской культуры. Кроме того, в задачи Института входят организация научных конференций, популяризация языка и культуры через различные мероприятия и конкурсы, посвященные Китаю, проведение квалификационного теста на знание китайского языка (HSK), подготовка и издание учебной литературы по китайскому языку, студенческие и преподавательские стажировки в Китае, консультации по обучению в КНР.

Как подчеркивает руководитель Китая, всестороннее изучение истории, культуры, а также преподавание и изучение китайского языка обеспечивают возможность общения между странами, прививают интерес к Китаю, дают понимание и уважение обычаев и традиций китайского народа. Ни для кого не секрет, что в реальности общее представление народов друг о друге на бытовом уровне остается устаревшим.[3]

Активное распространение китайского языка – составная часть политики КНР по проведению «китайской глобализации» и созданию «могущественного культурного государства» в рамках «гармоничного мира». Это должно стать эффективным инструментом для решения внутренних и внешних задач страны. Китай демонстрирует огромную заинтересованность в распространении национальной культуры и языка, которая опирается на сильное политическое и экономическое влияние. Многие считают, что у китайского языка есть шанс стать инструментом международного общения. Однако есть и те, кто придерживается противоположной точки зрения, указывая на трудности освоения этого языка, серьезные культурные различия, недостаточную привлекательность идей и концепций традиционной китайской культуры для современного глобализованного общества, постепенную вестернизацию Китая.[3]

Он является официальным языком КНР, одним из древнейших языков мира, на котором сейчас говорят более миллиарда человек, то есть около четверти населения планеты. Китайский язык служит одним из 6 официальных и рабочих языков ООН. Последнее время появился большой интерес к изучению китайского языка. Основная причина - рост Китая в международном сообществе. Настоящее исследование посвящено китайскому языку, как интересному, перспективному и удивительно - необычному языку. Исследования в данном направлении актуальны для изучающих китайский язык, переводчиков, преподавателей китайского языка школ и ВУЗов, студентов, проходящих практику.[4]

Единица китайского языка — иероглиф, удивительно красивое, графическое изображение, состоящее из определенного количества черт. Национальный китайский язык носит название путунхуа. Иероглиф состоит из ключа и графемы. Его невозможно разобрать по частям слова, как в русском языке.[4]

Необходимо отметить, что увеличение популярности китайского языка началось в 70-е гг. XX века. В то время отмечалось «смягчение» китайско-американских отношений, было восстановлено членство Китая в ООН (резолюция ООН № 2758 от 25 октября 1971г.), внешний мир по-новому взглянул на Китай, который начал свой путь открытости внешнему миру. Однако вследствие слабого экономического влияния страны и ее неразвитых внешнеэкономических связей, популярность китайского языка не была продолжительной. [4]

Новый всплеск интереса к китайскому языку имеет более широкий масштаб, затрагивает большее количество людей и обладает более оптимистичными тенденциями развития. Новый виток популярности произошел на фоне динамичного развития Китая в эпоху экономической глобализации. Экономическое развитие КНР открыло внешнему миру значительные коммерческие возможности и перспективы трудоустройства, что, безусловно, способствовало повышению интереса к изучению китайского языка.[4]

Следует отметить, что интерес иностранцев к китайскому языку обусловлен различными причинами. Для большинства из них, преодолевающих трудности и самостоятельно приступившим к изучению китайского языка, движущим стимулом является прагматичный подход. Иными словами, владение китайским языком дает им большие возможности в вопросе трудоустройства или в коммерческой деятельности. И, несмотря на то, что китайский язык заслужил репутацию одного из самых трудных и тяжелых для изучения языка, с каждым годом число иностранцев, приезжающих в Поднебесную изучать китайский язык, динамично увеличивается. [4]

Среди зарубежных студентов, обучающихся в китайских высших учебных заведениях, больше всего студентов из Южной Кореи, Соединенных Штатов, России и Казахстана, а в настоящее время, все больше представителей африканских стран едут изучать китайский язык, что совсем неудивительно, так как сегодня союз «Африка-Китай» один из самых актуальных на мировой арене. [4]

Правительство КНР, в свою очередь, всесторонне поддерживает программы по привлечению иностранных студентов. Государственные стипендии, гранты, льготы на обучение - данные действия имеют под собой одну глобальную цель - потеснить английский язык и поддержать интерес иностранцев к

изучению китайского языка. Таким образом, в рамках национальной политики «мягкой силы» сейчас китайский язык как элемент культуры способствует формированию в умах иностранцев «своеобразного образа Китая», характеризующегося динамичным ростом, древними традициями и гармонией. [4]

Китайский язык также имеет первостепенную важность для ведения бизнеса. Поскольку договориться с китайцами можно исключительно имея к ним правильный подход, то есть, понимая особенности не только их культуры и психологии, но и языка, а именно того, как эти особенности в нем выражаются. Однако для занятых людей выучить китайский язык на достойном уровне часто не представляется возможным, не только потому, что китайский очень сложный и тому подобное, но и потому, что для его усвоения просто нужна достаточная практика, для которой нужно время. На неплохом бытовом и разговорном уровне китайский можно освоить буквально за год учебы с правильным подходом и регулярными занятиями. [5]

Китайский язык, как и любой другой, это своего рода коммуникационный код, имеющий свои важные особенности. По сути, мы на разных языках всегда говорим об одном и том же, но облекая наш смысл в разную форму или языковую оболочку этот смысл начинает приобретать различные оттенки, которые по-разному выражаются в каждой культуре. Язык - это своего рода кодировка, на которую носитель этой кодировки будет отвечать тем или иным образом, в зависимости от того, как вы к нему обратитесь. [5]

Китайский язык – это язык, наоборот, в отношении как казахского, русского, так и западных языков. Поэтому мышление у китайцев устроено совсем по - другому, то, что они говорят, всегда будет нести свой особенный смысл только на китайском, так как вне этого кода все сказанное просто рассыплется. Вот почему с китайцами бесполезно договариваться на английском, это будет похоже на бесконечный диалог, где вы пытаетесь узнать что - то в тех изречениях, которые китайцы сами не понимают, по сути, они будут говорить слова, которые не несут истинный смысл для них, поэтому не стоит удивляться, что выходит что – то не так, как вы договорились или как казалось бы должно быть. На английском можно договаривать только с китайцами достаточно интернационализированными для этого, но таких не так уж и много. Знание английского языка среди китайцев более чем поверхностно. [4]

Согласно статистическим данным, число пользователей Интернета в настоящее время составляет уже более 2 млрд. человек. Из них 42% пользуется английским языком. Но уже почти 33% пользователей общаются на китайском языке и рост этого сектора постоянно продолжается. Многие ученые считают, что развитие экономики Китая, обеспечивающее постоянный рост китайского рынка приведет в недалеком будущем к преобладанию пользователей, говорящих на китайском языке и смещением англоязычных на второе место [1]. Ученые считают, что в современном мире именно китайский язык обладает намного большим потенциалом для расширения, чем английский. [4]

Китайский язык это не только коммуникационная система древней нации. Ведь даже в настоящее время образованные люди могут читать изречения древних мыслителей, написанные иероглифами. Однако иероглифы не только передают знания древней культуры. На протяжении нескольких тысячелетий иероглифическая письменность сохраняла единство китайской нации.

Принцип иероглифического письма, существующего в современном Китае, обладает очевидным достоинством. Как уже упоминалось выше, независимо от своего родного диалекта, современный китаец полностью понимает тексты, написанные на обще китайском языке путунхуа. И в современном Китае жители разных областей либо устно объясняются друг с другом на «путунхуа», либо «пишут» в воздухе иероглифы, потом читая их на своем диалекте. Китайская иероглифика продолжает активно служить не только в Китае, но также в Японии и Корее, заимствовавших ее у китайцев много столетий назад. [6]

Китайская иероглифика или китайское письмо несколько тысяч лет является единственным общепринятым способом письменной коммуникационной системы в китайском языке. Знаки китайского письма также широко используются в японском и корейском письме. До 1945 года китайское письмо использовалось также для записи вьетнамского языка, однако затем во Вьетнаме перешли на латинскую графику, но все старые тексты написаны с помощью иероглифики. [6]

В данном социокультурном ареале неоднократно предпринимались попытки избавиться от иероглифического наследия, чтобы вписаться в рамки современного, скроенного по западному образцу мира. Но после долгих споров и колебаний ни Япония, ни Южная Корея не захотели покинуть азиатский «иероглифический клуб». [6]

Поэтому китайский язык, в том числе используемый в сети Интернет, может без видимых усилий служить средством межкультурного общения в ареале набирающего силу Азиатско-Тихоокеанского региона, одного из центров современного многополярного мира. Таким образом, китайский язык может рассматриваться как универсальная система межкультурной коммуникации. [5]

Список использованной литературы:

1. Ходаковский К. Китайский язык становится доминирующим в Интернете. URL: <http://www.3dnews.ru/news/kitayskiy-yazik-stanovitsyadominiruyushchim-v-internete/02.01.2011>
2. Павленко Н.А. История письма. Изд. 2-е, 1997. С. 39.
3. Газета «Жэньминь жибао»; «Китайский язык в современном мире».
4. Буров В.Г. Китай и китайцы глазами российского ученого. М., 2000. С. 61-62.
5. Демидов В. Как мы видим то, что видим // Знание. М., 1987.

6. Алексахин А.Н. Звукобуквенная письменность китайского языка путунхуа. М.: АСТ: Восток-Запад, Владимир: ВКТ, 2008.

Дегтярева В., группа МО-13 КЭУК, г. Караганды
науч. рук.: магистр, преподаватель **Атабаева Д.Т.**

ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В КАЗАХСТАНЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Распространение многоязычия в мире – закономерный процесс, обусловленный коренными изменениями в экономике, политике, культуре, образовании. Согласно концепции ЮНЕСКО понятие «многоязычное образование» предполагает использование в образовании, как минимум, трех языков: государственного, национального и международного языка. Именно поэтому система полиязычного образования является наиболее актуальной темой в современном мире[1].

На данный момент в Казахстане перед системой образования ставятся важнейшие задачи – успешное массовое осуществление полиязычного образования, а также создание современной эффективной системы управления полиязычным образованием.

Данные задачи системы образования Республики Казахстан предусматривают полиязычное образование как эффективный инструмент подготовки современного поколения к жизнедеятельности в условиях взаимосвязанного мира; оно ориентирует на углубленное изучение государственного языка во взаимодействии с обучением русскому и английскому.

Следует отметить, что несмотря на существенный опыт во внедрении трехязычного образования, эта система по-прежнему вызывает ряд проблем.

Во-первых, для эффективной системы полиязычного образования, как правило, необходима переподготовка самих учителей и преподавателей. Ведь им необходимо освоить не только язык, но и методику преподавания своего предмета на иностранном языке.

Решением данной проблемы являются проведения курсов повышения квалификации, модернизация и усовершенствование системы подготовки полиязычных кадров, переподготовки учителей для грамотного и понятного восприятия учениками и студентами предметов и дисциплин любой направленности. Ко всему этому уже в 2015 г. Национальная академия образования заключила меморандумы с педагогическими университетами по подготовке специалистов.

Во-вторых, система полиязычного образования для таких предметов, как: экономика, химия, физика и т.д. трудна для восприятия молодежью, вследствие неподготовленности к такой методике и резкого перехода к ней. Детям, студентам достаточно трудно перестроиться на такую систему образования. И это связано не только с трудностями лингво-педагогического характера и малым объемом знаний в области языков, но и с психологическими, индивидуальными особенностями личности учащихся, их умением переключаться с одного языка на другой. Не будем скрывать, что реализация Государственной программы Республики Казахстан, где основными пунктами являются трехязычие, коммуникативность и евразийская политкультурность намечена на 2011-2020 гг. Для развития и усовершенствования такого языкового многообразия это достаточно короткий срок[2].

Для реализации программы вводится уровневая система изучения языков, введение интерактивных методов изучения трех языков сразу, а также осуществление массового внедрения полиязычия на всех этапах образования (дошкольное образование – школа – университет). Именно этот процесс позволит развить плавный и непрерывный переход к качественному трехязычному образованию.

Говоря о международном опыте в поэтапной реализации трехязычного образования, можно отметить такие страны как: Чехия, Малайзия, Сингапур, Южная Корея. Так, например, в Чехии помимо государственного языка, чешского, школьники и студенты в обязательном порядке изучают несколько выборных дисциплин на английском и русском языках. В Южной Корее учащиеся школ и университетов в обязательном порядке изучают государственный язык, корейский, английский и язык по выбору. Таким образом, полиязычное образование в современном мире – это пропуск в большой мир, оно внедряется и развивается повсеместно.

Министерство образования и науки Республики Казахстан также оказывает значительную помощь в международном сотрудничестве, привлечении зарубежных преподавателей и ученых, носителей иностранного языка. Так, еще в 2008 г. по инициативе Первого Президента Республики Казахстан был запущен проект по созданию Назарбаев Интеллектуальных школ, главными аспектами стали – внедрение современной формы образования, инновационных образовательных проектов, развитие полиязычного образования.

1 февраля 2013 г. в г. Караганды была открыта 8 Интеллектуальная школа. По собственному опыту получения образования в Назарбаев Интеллектуальной школе можно выделить следующие особенности данного проекта Главы государства:

1. Учителя, преподающие в Интеллектуальной школе, прошли конкурсные отборы, что обеспечило качественное обучение детей.
2. Была создана обширная источниковая база отечественных и зарубежных авторов книг, журналов и статей на английском, русском, казахском, немецком, французском и др. языках.

3. Учебные кабинеты и лаборатории оснащены профессиональным оборудованием и дорогостоящей техникой из зарубежных стран.

4. Введены новые дисциплины на английском языке: GlobalPerspectives, Economics.

5. Оказана международная поддержка. Так каждый учебный год стены школы пополняют десятки иностранных учителей. Это иностранные преподаватели по физике, биологии, химии, математике, экономике. Благодаря этому существует заинтересованность со стороны учеников в новых культурных, личных, научных контактных навыках с носителями языка.

Таким образом, несмотря на ряд вышеуказанных проблем в Казахстане разрабатываются программы и концепции внедрения полиязычного образования. Для повышения квалификации учителей создаются специальные кадры по подготовке к трехязычному преподаванию, а для устранения психологических и лингвистических барьеров учеников созданы абсолютно новые, эффективные методики преподавания: интерактивное обучение, помощь со стороны иностранных педагогов, углубленное изучение иностранных языков и т.д. Все эти профилактические меры создают дальнейшие перспективы для эффективного развития полиязычного образования в Республике Казахстан и подготовки компетентных конкурентоспособных специалистов в будущем.

Список использованной литературы:

1. Образование в многоязычном мире: Установочный документ ЮНЕСКО // <http://pravo.perom.eu/rekomendatsii/item/24-ustanovochnyj-dokument-yunesko-obrazovanie-v-mnogoyazychnom-mire-2002>

2. Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы // http://www.akorda.kz/upload/ГПРО_p.doc

БӨЛІМШЕ 3.2 - МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТАРДЫҢ ЗАМАНАУИ ЖАҒДАЙЛАРДА ДАМУЫ

ПОДСЕКЦИЯ 3.2 - РАЗВИТИЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Шералиева К., Лог-11к тобы, ҚҚЭУ

ғылыми жетекшісі: аға оқытушы **Гайнутдинова Г.Ф.**

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ОРЫС ТІЛІН ОҚЫТУ

Қазіргі кезеңде орыс тілінің рөлі мемлекеттердің экономикалық өміріне, жақын және шет елдердің тығыз ынтымақтастығына күрт өсуде. Орыс тілі қарым-қатынас құралы ретінде, мемлекеттер арасындағы өзара түсінушілікті қамтамасыз етуге жылдамдатады, озық тәжірибемен алмасуға және өндіріске жаңа технологиялар енгізуге ықпалын тигізеді.

Қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар конъюктурасы еңбек нарығында үлкен талаптар ұсынады, жоғарғы оқу орындарда жас маманды дайындау үшін орыс тілді оқытудың, неғұрлым радикалды талаптар қойылады.

Республикада бар дамыған жүйесі экономист мамандарды дайындау. Көптеген жоғары оқу орындарында экономика саласындағы мамандарды даярлауға көп көңіл бөлінеді. Алайда, қазіргі жағдай, қоғам дамуында, кәсіби даярлық деңгейі, қазіргі заманғы компьютерлік техника, дәрежесі бейімделуі сұранысына, еңбек нарығының қаржы-экономика саласын ғана біле отыру емес толық нұсқада орыс және ағылшын меңгеру болып саналады. Халықаралық бағыттағы кәсіби-құзыретті экономисттерді дайындау үшін орыс және ағылшын тілдерін жоғары оқу орындарында оқытпау мүмкін емес. Кейбір оқыту және дайындау бағдарламаларды қайта қарастыратын және олардың тілдердің терең меңгеруге қажеттілігін анықтайтын уақыт келді.

Осы мақсатта «Орыс тілі» пәні мемлекеттік білім беру стандарттарына сәйкес қойылатын талаптарды қарастырайық. Олардың арасында үлкен рөл осыған беріледі: білімнің кәсіби сипаттағы сияқты: зерттеу негізгі ерекшеліктерін толық стилі айтылу саласына тән кәсіби қарым-қатынас; грамматикалық құбылыстармен, тән кәсіби сөйлеу мәдениетімен танысуға және салт-дәстүрлерімен, тілдің оқытылатын ережесіне сәйкес тілдік этикет; оқу және талқылау бойынша мәтіндерді кең және тар мамандық бейіні; оқыту хатқа, атап айтқанда, іскерлік, сондай-ақ басқа да бірқатар тілдік құбылыстардың қалыптастыру, олардың қызмет ететін негізгі өлшемі кәсібилігін экономика саласындағы адам қызметінің ретін қалыптастырады.

Қазіргі қоғамдағы өзгерістер тілдерді меңгеру және оқыту әдістерін өзгертуді талап етеді. Қажет оқытудың бүкіл үдерісі жоо-да коммуникативтік бағыттылығында болу тиіс, ал студенттерде коммуникативті компетентті қабілеті, дәлірек айтсақ тілді әр түрлі әлеуметтік детерминирленген жағдайларда дұрыс пайдалана алатындай дайын болуы тиіс.

Жоғарғы оқу орындарында кешенді бағдарламаны іске асырудың студенттердің болашақ мамандығының есебінсіз мүмкін емес.

Ережелерді негізге ала отырып, біз тілдік қызметінің төрт өзара байланысқан түрін білеміз, олар: (тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым), екі нысаны: ауызша және жазбаша – олар диалог пен монолог

арқылы жүзеге асады, әрбір жоғары оқу орындарындағы пәннің бағыттылығын қалыптастыруға, тілдік дағдыларын бірге теориялық мазмұның ұғыну бірінші орынға қойылады.

Студенттер орыс тілінде жайлы көп мәліметтер алған сайын, олардың тіл байлығы мен тілдің ұйылығын жайлы мәліметтер пайда бола бастайды, олардың пәнді оқуға ынталары күштірек жанданады.

Педагогикалық әдебиетте бірнеше рет емес атап өтілгендей жоғарғы оқу орындардың алдарында басты мақсаты мамандарды дайындаудың жалпы деңгейін арттыру болып саналады. Осыған байланысты орыс тілін оқытылуы бір мақсатты сипатқа және нақты мамандар аудиторияға бағытталуы тиіс, осының барлығы дұрыс оқу құралдарының көмегімен анықталады. Мұндай таңдау бүкіл оқыту процесін негіздейді.

Біріншіден, оған байланысты сипаты, яғни пәннің оқытылуы тұрғысынан лексикалық мазмұнын, құрылымдық рәсімдеу және кәсіби бағыттылығы. Тілдің оқытылуына сәйкес спектрі мен күрделілігі, қажеттіліктеріне, білім деңгейіне, сондай-ақ білім алушылардың қабілеттеріне сәйкес болуы тиіс.

Екіншіден, оқу құралдарың таңдауы көбінесе оқыту әдістемесі мен нысаның негіздейді.

Үшіншіден, мазмұндық компонент оқу материалдарын маңызды элементі болып табылады, сәйкестік тұрғысынан қажеттіліктерін, жеке адамның талпынысын құрайтын оқыту үдерісі болып табылады.

Алайда, оқытушы үшін оқу құралдарын таңдау аз емес қиындықтар тудырады. Өйткені, бір жағынан, біздің алдымызда кеңінен алуан түрлі оқу құралдары көп, соның ішінде экономика саласы бойынша орыс тілінде аз емес, ал екінші жағынан - олардың бірде-бірі жүз пайызға мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес келетін оқытудың нақты тобының студенттері нақты бір оқу орнына бағытталмаған.

Сонымен қатар, студенттерді оқыту бойынша бастауыш курс мамандығы меңгерген жеткілікті ақпарат көлемі бойынша, басқа да ақпарат оқыту құралдарын көздейді, сонымен қатар тілдік компоненті қол жетімді сипаттамасы кәсіби базалық ұғымдарды ғана емес, негіздерін кәсіптік білім және бейнелеу принципін, тілдік интеграция және экономикалық маманды даярлау үшін қалыптасады.

Орыс тілі пәннің оқытылуы бойынша практикалық болуы тиіс, яғни бірінші кезекте білімді қалыптастыру және бекіту қамтамасыз ету керек, әр түрлі байланысты дағдыларын жан-жақты қолдана отырып, оқушылардың алған білімдерін болашақ іскерлік және қоғамдық қызметте қолдана алатындай жағдай жасау керек; қайталанған және қорытындыланған, яғни, өтіп қайталай жүріп өткен, бұл ретте оқыту материалдары ұйымдастырылуы тиіс, сондықтан оқыту материалдары оқушылардың алдында байланыс құбылыстардың көрсете алатындай, олардың айырмашылықтары мен ұқсастықтары нығайту үшін, алған білімді нақты бекіту үшін түсінікті болуы тиіс.

Әдістемелік жағынан бағытталған оқытуды дамыту, кәсіби-іскерлік қасиеттерін тиімді қолдану арқылы қамтамасыз етіледі, модельдеу әдісін оқу-іскерлік жағдайлардың негізінде топтастыруға болады. Табысты оқыту технологиясы ғана емес, дағдыларын шет тілінде қарым-қатынас емес, кәсіптік шеберлікке. Бұл ретте аталған технология келесі педагогикалық шарттарға жауап беруі тиіс: күшейту мазмұнын кәсіптік бағдарлау; іскерлік қарым-қатынастарды дамытуға; оқыту процесінде жандандыру субъектік позиция студенттердің сабақтарда.

Барлық жоғарыда келтірілген оқу құралдары өзінің жиынтығында жетекші педагогикалық тетігін дамыту өзектігін етуді қамтамасыз етуі тиіс, студенттердің кәсіби-іскерлік қасиеттерін, атап айтқанда, аудару, оқу кеңістігін, тілін үйрену форматы кәсіби іскерлік ортаның өзара байланыста болуы тиіс.

Әдебиет:

1. Борулава, М. Н. Интеграция содержания образования / М. Н. Борулава. - М.: Совершенство, 1998. - 192 с.
2. Баранов, М. Т. Методика преподавания русского языка / М. Т. Баранов. - М.: Просвещение, 1990. - 366 с.
3. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения / В. П. Беспалько. - М.: ИПО МОРФ, 1995. - 336 с.
4. Караулов, Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. - М.: Наука, 1998. - 263 с.

Бөкен М., Қалибекова Д. гр. МО- 21к КЭУК

ғылыми жетекші: оқытушы **Сидикова Г.Б.**

АРАБ ТІЛІНІҢ ҚАЗІРГІ КҮНДЕГІ ДАМУЫ

Қазіргі күнде тіл білу өміріміздің маңызды бір бөлігіне айналуда. Бірнеше тілді үйренуіміз, көптеген жетістіктерге қол жеткізуімізбен қатар, ой-өріс пен көз-қарасымыздың көптеп дамуына көмек берері хақ. Қандай да шетел тілін үйренуімізбен ол елдің мәдениетімен, өмірімен танысамыз. Қанша тіл білсек, сонша халықпен күмәнсіз достық қарым-қатынасымыз да дамиды. Яғни көп тілдер білуіміз арқылы көп жетістіктерге жетуімізге болады. Ұлы ақын М.Мақатаев атамыз, «өзге тілдің бәрін біл өз тіліңді құрметте» дегеніндей, қанша тіл білсек те, өз тілімізді құрметтеуді, қолдануды ұмытпайық. Өз тілімізді құрметтеп, білуімізбен қатар, әрбір өскелең ұрпақ кемінде үш тіл меңгеруі қажет. Қазіргі кезде қуанарлық жағдай, күннен күнге тіл үйренушілер саны артуда және тіл үйренулеріне өте көп мүмкіндіктер мен жағдайлар жасалған. Тіл үйренушілер арасында көш бастап тұрған тілдер – ағылшын, қытай, хинди, испан, орыс және араб тілдері.

Қазіргі кезде араб тілі кең тараған тілдердің бірі. Сонымен қатар араб тілі БҰҰ ұйымындағы негізгі тілдердің бірі болып есептеледі.

Араб тілі – дүние жүзі ғылымы мен мәдениетінің дамуына үлкен үлес қосқан тіл. Алғашқы поэтикалық жазбалар шамамен VI-VII ғасырлардан бастау алады. Араб тіліне қысқаша тоқтала кететін болсақ, араб тілінде негізінен 28 әреп бар соның ішінде 25-сі дауыссыз дыбыс болып есептеледі де қалған 3 әріп дауысты дыбыс. Сонымен қатар, дауысты дыбыстардың бір ерекшелігі олар тек кішкентай белгілермен белгіленеді.

Араб тілі – тілдік қоры жағынан ең бай тілдер қатарына жататын, Батыс Азия мен Солтүстік Африка елдерінде тұратын халықтардың тілі болып есептеледі. Осы тіл шамамен 25 елде ресми түрде мемлекеттік тіл деп болып саналып, араб тілінде 200 миллионнан астам адам сөйлейді. Мысалы, Алжир, Бахрейн, Египет, Иордания, Ирак, Йемен, Катар, Кувейт, Ливан т.б. Араб тілінің басқа тілдерден айырмашылығы — парсы және иврит тілдері сияқты араб жазуы оңнан солға жазылады.

Арабтардың тілі туралы алғашқы еңбектер Ефрат пен Тигр бойындағы Баср және Куф қалаларында шықты. Бұл екі қалада грамматикалық екі мектеп – екі бағыт пайда болды. Олар өзара бір-бірімен түрлі мәселелер жөнінде айтысқа түсіп, пікір алысып отырды. Кейіннен грамматикалық ғылым орталығы Араб халифатының сол кездегі астанасы Бағдатқа көшті. Баср мектебінің өкілі Сибавейхи «Аль-Китаб» деген үлкен еңбек жазды. Мұнда 1000-нан астам өлең бар. Кітап мысалдары Құраннан және ертедегі поэзиядан алынған. Сибавейхи дыбыстардың жасалуының 16 түрлі орнын көрсете келіп, оларды соған сай топтастырады: сөз таптарын етістіктер, есімдер, сан есімдер деп үшке бөлді [1]. Араб тіл білімі дәстүрі және арабсикадағы салыстырмалы типологияның зерттелуі.

Өлемнің екінші ұстазы атанған Әл-Фараби тіл білімінің бірқатар теориялық және практикалық мәселелері бойынша да маңызды зерттеулер жүргізген. Ұлы ғалым өзінің «Ғылымды классификация жасау» деген 5 бөлімнен тұратын еңбегінің бірінші бөлімін адамдардың бір-бірімен қатынас жасап, өзара түсінісетін құралы – тілдің заңдылықтары мен ерекшеліктерін зерттейтін ғылымға арнаған. Бұл бөлімі «Тіл туралы ғылым» деп аталады. XI ғасырда лексикографиялық теңдесі жоқ бір ірі еңбек пайда болды. Ол – «Диуани лұғат-ат-түрік» (Түркі сөздерінің жинағы) – орта ғасырдағы түркі халықтарының бәріне бірдей ортақ түркі тілдерінің белгілі бір ғылыми жүйеге түсірілген түрікше-арабша сөздігі. Бұл сөздіктің авторы ұлы филолог, ғалым Махмұд Қашқари.

Араб тілінің көрнекті ескерткіштерінің бірі- Құран. Арабтардың сөйлеу тілі египет, сауран, серия, иран, мағриб т.б диалектілерге бөлінеді. Бұл диалектілердің бір-бірінен фонетикалық және лексикалық айырмашылықтары бар. XIII ғ. жазылған Ибн Манзурдың «Лисан «л-араб» кітабында 80 мыңға жуық сөздік жинақталған. Араб тілі б.з 8-11 ғасырынан әдеби тіл болып қалыптасты. Сондай-ақ, араб тілінің грамматикасын құрастырушы алғашқы ғалымның бірі – Абу Асуад ад-Дуали, Халиф Амедтің замандасы. Ол сөз табын үшке бөлді: етістік, есім, шылаулар.

Араб тілі-қиын да қызықты тіл. Қандай тіл болмасын, үйрену барысында түрлі қиындықтар кездеседі. Араб әріптері күнделікті көзіміз бен қолымыз үйренген латын және кирилл әріптерінен өзгеше екені анық. Бірақ ол араб тілі қиын дегенді біл-дірмейді. Тілдің қиындығы әріптерінің немесе таңбаларының күрделілігімен емес, олардың дыбысталуымен, тілдің грамматикасымен өлшенеді.

Араб тілін оқыту теориясында да қиындықтың бірі - ол тыңдап-түсіну.

Кочкинаның мақаласында көрсетілгендей: «... шет тілін меңгеру және тілдік дағдыларын дамыту, негізінен, тыңдап-түсіну арқылы жүзеге асырылады». Сондықтан, тыңдап-түсіну ең үлкен қиындықты туғызады.

Кез келген тілді үйрену барысында қиындықтарды жою емес, оны жеңу дұрыс болып саналады.

Араб тілінде ауызша тілдегі фонетикалық қиындықтар кейде ең негізгі болып саналады. Фонетикалық қиындықтар барлық шет тілдеріне ортақ. Алайда араб әріптерін дұрыс шығару көптеген студенттерге аса қиын. Өйткені, араб тілінің әріптері басқа халықтардың әріптерімен сәйкес келе бермейді. Мысалы: араб тіліндегі _____ әріптерінің қазақ орыс тілдерінде болмауы. Сонымен, араб тіл білімінде фонетиканың алатын орны ерекше.

Араб тілін оқытудағы соңғы қиындық ол – араб тілі оқулықтарының жетіспеуі. Өкінішке орай ана тілімізде араб тілі оқулықтары жоқтың қасы.

Араб тілінің оқулықтарын шартты түрде екі категорияға бөлінеді. Біріншісі- аутентикалық, яғни араб елдерінде шығарылған оқулық. Мұндай оқулықтардың артықшылығы — практикалық тілге көп көңіл бөледі және көбіне арабтардың күнделікті тұрмыста пайдаланатын лексикасын қамтиды. Аутентикалық оқулықтардың ішінде ең көп пайдаланатыны: «Араб бәйнә йәдәйк» (араб тілі сенің алдында). Алайда, бұл кітап діни тақырыптармен өте байланысты.

Араб тілінің грамматика оқулықтары қазақ тілінде жазылған оқулық- Тасымовтың «Араб тілі» оқулығы. Ал, орыс тілінде оқулықтар жеткілікті. Орыс тілінде шығарылған оқулықтардың ерекшелігі олар «академиялық тілде» жазылған. МГИМО-ның (Ресейдің болашақ дипломаттарын дайындайтын оқу орны) ұстаздарының көп жылдар бойы жинаған тәжірибесіне сүйене отырып шығарылған бұл оқулықтар қарапайым оқушыға қиын болады. Егер де қазақ тілін жақсы білсеңіз немесе бұрын бір шет тілін оқыған болсаңыз, онда ресей авторларының еңбектері сіз үшін.

Тілдің даму тарихы сол елдің тарихымен тығыз байланысты болуы тиіс. Бұл оймызды мына пікірмен қуаттаймыз: «История языка и история народа переплетаются самым тесным образом. Язык должен изучаться в неразрывной связи с историей народа, которому принадлежит данный язык.»[1.4б.]

Араб тіл білімі дамуы дінмен тығыз байланысты. Құранды зерттеп, мұсылман халықтарына насихаттаудан басталады. Араб лингвистикасы өз бастауы VII ғасырдан алады. Осы тұста Араб жерлері халифатқа бірігіп, ислам діні күллі Орта Азияға таралды.

Араб тіл білімінің дамуына тек қана араб елінің ғана үлесі болмады. Сонымен қатар халифат құрамына кірген елдердің мәдениетінің дамуы да, белгілі бір деңгейде өз ықпалын тигізді. «Арабская культура явилась результатом активного взаимодействия многих цивилизованных народов халифата, которые восприняли язык как орудие культурного творчества»[1.5б.] Соның ішінде араб ғалымдарының басым көпшілігі араб тегінен емес. Араб халифатында ғылым мен мәдениеттің ең дамыған алтын дәуірі Аббаситтер билеген дәуірге сай келеді. Ағылшынның атақты шығыс зерттеуші ғалымы Е.Браунның көрсетуінше, осы «дәуірде» дүниеге танылған 45 араб ғалымдарының 30-ның ұлты араб емес, басқа халықтардың өкілдері болған[2.14б. Мәселен, Отырар ойшылдарының ең атақтысы, ең мәшһүрі – Аристотельден кейінгі екінші ұстаз Әбу Нәсір әл-Фараби. Әбу Насыр бала күнінен ғылымға үйір болып өсті, оның бақытына қарай сол заманда Отырарда аса бай кітапхана бар еді. Әл-Фараби парсы, грек тілдерін үйренеді, осы тілде ғылыми трактаттар оқиды.

Әл-Фарабидің лингвистикалық көзқарастары тілді адам ойының жемісі, оны қоғамдық құбылыс деп таныған болатын. «Екінші ұстаздың» трактаттарында көптеген тілге қатысты ойларын көреміз. Ол фонетика мен логиканы байланыста қарады. Тілдің тікелей салаларына байланысты келелі пікір білдірді. Оны төмендегі тұжырымнан да байқаймыз: «...мы находим наряду с освещением традиционных вопросов, касающихся непосредственно разделов языка (фонетика, лексикология, морфология, синтаксис) и его связи с другими видами наук и искусств (логика, риторика, каллиграфия, музыка, поэтика), различные проблемы теории языкознания (определение языка, проблема языка и речи, формы существования языка, знаковая природа языка, проблемы развития и изменения языка, связь языка и мышления, взаимоотношение формы и содержания языка, роль языка в обществе, функции языка, происхождение и природа языка, языковая норма и др.)»[3]

Тіл білімін ғұлама ғылымдардың бастысы деп таниды. Өзінің әйгілі «Китаб ихса аль-улум» («Книга классификаций наук») еңбегінде ғылымдарды бес түрге жіктеп, оның алдыңғысының қатарына тіл туралы ғылымды қояды, оны жеті бөлімге жіктейді: 1. Жай сөздер туралы ғылым; 2. Сөз тіркестері мен сөйлем туралы ғылым; 3. Жай сөздердің заңы туралы ғылым; 4. Сөз тіркестері мен сөйлемдер заңы туралы ғылым; 5. Дұрыс жазу заңы туралы ғылым; 6. Дұрыс оқу режелері; 7. Өлеңжасам турасында.

Келесі араб тіл біліміне өз үлесін қосқан Әбу Нәсір әл-Фарабидің жерлесі Әбу Нәсір Ысмайыл бин Хаммад әл-Жауһари. Әл-Жауһари араб тіл білімінде лексикография саласына көп еңбек сіңірген ғалым. Оны ғалым В.А. Звегинцев өзінің қысқаша очеркінде төмендегідей бағалайды. «В области лексикографий успешно работал аль-Джаухари, поистине заслуживший за свои обширные познания прозвище «имама лексикологий»».[1.61б.]

Әль-Жауһари Бұхара, Мәрі, Нишапур, Рей, Хамадан секілді қалаларда болып, кейін Бағдатқа келген. Көптеген араб тіл білгірлерінен дәріс алып араб тіл білімінің дамуына жан-жақты үлес қоса бастайды. «Әл-Жауһари Иракқа келгеннен кейін нағашысының ақыл-кеңесімен Басралық филологтар Әбу Зайд ас-Сирафи мен Әбу Әли әл-Фарисиден араб тілі мен әдебиетінен дәріс алады. Әл-Жауһаридің Басраға баруы кездейсоқ емес. Ислам діні бүкіл Шығыс елдеріне тарап, бірте-бірте араб тіліне өзге жұрт лұғатынан да сөздер ауыса бастағанын байқаған ғалымдар Құран тілінің тазалығын ойлап таджуид (фонетика), тасриф (морфология), наху (синтаксис) деп аталатын тіл ғылымын зерттейтін ілімдердің негізін қалаған»[4.40б.]

Әл-Жауһаридің бізге қандай еңбектері жеткені туралы сөз етсек, ортағасырлық оқымысты Әбу Мансур ас-Сағалиби өз еңбегінде ол «ақын еді» деп келтіреді. Өзінің алғашқы еңбегі «Китаб әл-Арудта» («Өлең өлшемі жайлы кітап») араб поэзиясының өлең өлшемін терең талдап, өзіндік теория жасауға тырысқан. Бұдан көретініміз ғалым тек қана ақын емес, әдебиет теоретигі.

Тіл біліміне қатысты осы еңбектен кейін араб білгірлері әл-Жауһаридің «Китаб әл-мұқаддима фи-наһу» («Грамматикаға кіріспе кітап») жазғанын айтады. Бірақ өкініштісі, араб поэзиясына қатысты еңбегі мен грамматика жөнінде еңбегі біздің дәуірге жетпей қалған.

Түркі халқының XI ғасырда өмір сүрген дарынды перзенттерінің бірі Махмұт Қашқари. Махмұт Талас-Шу алқабындағы Барысхан қаласында туған. Ғылым жолын іздеп Бұхара, Нишапур, Мерв қалаларына барады. Аталған қалалардағы білім қанағаттандырмай Бағдат қаласына сапар шегеді. Мұсылман мәдениетінің жері саналған қалада Махмұт ерекше білім алып шығады.

«Диуани» түрікше-арабша сөздік болғанымен, автор сөздерді түсіндіріп, оның мағынасын анықтау үстінде басқа түркі тайпалары тілінде кездесетін мағыналық ауытқулар мен дабыстық өзгерістерді салыстыра отырып, оларға шолу жасайды. Сондықтан да М. Қашқариды түркітануда бірінші болып салыстыру тәсілін қолданған ғалым. «Сөздіктен» бір-екі мысал келтірейік: «яғма, тухси, қыпшақ, ябағу, татар, қайжумул және оғыздар; әрқашан (за) ны сөз ішінде (йа)-ға айналдырады және ешқашан (заль)-мен айтпайды. Сондықтан олардан басқалар қайың ағашын қазің десе, бұл тайпадағылар қайың дейді»[2.31]

М.Қашқаридің пікірлері тек қана араб тіл білімі деңгейінде емес, жалпы тіл білімі көлемінде өз орнын көрсетіп берді. Қорыта айтқанда, түрік ғалымдары араб тіл білімінен сусындап, дамуына үлес қосу арқылы жалпы тіл білімінің бастау негізіне арқау болғанын өз еңбектерімен дәлелдейді.

XVII-XVIII ғ-да голланд ғалымдары семитологияның жеке саласы – арабистика ғылымының негізін қалады. XVIII ғасырда Ж.Бартемели (Франция) финикия жазуының кілтін тапты. XIX-да жалпы және салғастырмалы тіл білімінің жетістіктері семит зерттеу ғылымын толықтырып, байыта түсті. Қолжазбалар каталогы, грамматикалар, сөздіктер мен тарихы шолулар жарық көрді. Семитологияның кеңеюіне К.Броккельман (Семит тілдерінің салыстырмалы грамма- тикасы) елеулі үлес қосты. XIX ғ-дың аяғында Палестина т.б. Таяу Шығыс елдерін зерттейтін археологиялық және филологиялық қоғамдар құрылды. Арабистика – араб елдері мен халықтарының сан қилы қоғам өмірін, тарихын, тілі мен әдебиетін зерттейтін ғылымдардың жалпы аты. Бұл термин Еуропада жаңа дәуірде ғана пайда болғанымен, іс жүзінде шығыс ғалымдары араб тарихын Орта ғасырдың өзінен бастап-ақ зерттеген. Бұған 8-15 ғ-да араб тілінде жазылған тарихшылардың еңбектері куә. Еуропада араб зерттеу ғылымы 16 ғ. аяғы мен 17 ғ. басында жанданып, одан ары дамыды. Орталығы Рим, Париж болды. Оксфордта, Кембрижде т.б. университетте араб халықтарының тарихынан сабақ жүрді. (5)

Қазақстанда араб тілі бұрынғы Қазақстан Компартиясы Орталық комитеті мен Министрлер кеңесінің қаулысы бойынша 1975 жылдан бері оқытылып келеді. Қазіргі уақытта республика бойынша елуден аса жоғары және орта білім беру орындарында араб тілі арнайы пән ретінде жүргізілуде. Дегенмен, жоғарғы оқу орындарында араб тіліне арналып қазақ тілінде жазылған ғылыми тұрғыдан негізделген арнайы оқу құралы жоқ. Ең басты қиындықта осы.

Кеңестік кезеңінде дейін араб тілін Орта Азиялықтар барлығы дерлік білген. Әрбір отбасында дерлік өз кітапханасы, ұқыпты сақталған қолжазба еңбектері араб тілінде (юриспруденция, медицина, математика, астрономия) сақталған.

Араб тілін еліміздің мектептерінде шет тілі ретінде оқып үйрету қажет болып табылады. Өйткені, әуелде, елімізде араб тілін білу - өлкеміздің мәдениетін танып білуге, көптеген хаттармен, шығармалармен, тарихымен, мұсылман құқығын, суфизмді, этиканы, философияны және т. б. ғылымдарды толықтай танып, үйренуге көп үлесін қосқан және қосуда да яғни қазіргі күнде араб тілін білумен ата-бабаларымыздан қалған асыл мұраларды, құнды дүниелерді тануымызға үлкен септігін тигізеді. Араб тілі, әдебиеті тек қана арабтарды ғана біріктіріп қоймайды, сонымен қатар барлық мұсылман халықтарын біріктіреді. Қазіргі күнде әлемде араб тілін білушілер саны шамамен 1,5 млрдқа жетті. Араб тілін оқып – үйрену мүмкіншіліктері де арта түсті.

Негізінде 2000 жылға дейін еліміздің көп қалаларында әсіресе Шымкент, Шу, Алматы қалаларында араб тілін оқытатын мектептер болды. Өкінішке орай кейіннен ол мектептерден араб тілі алып тасталынды. Араб тілін білу мынандай нәтижелерге ықпал етеді:

- өз тарихын, мәдениетін, әдебиетін, дінін, рухани-адамгершілігін, құндылықтарын терең тануға;
- еліміздегі іскерлік, мәдени, экономикалық, саяси, сауда, конфессиялық және басқа да байланыстарды араб және мұсылман елдер арасындағы қатынастарды нығайтуға;
- рухани жандану мен адамгершілік тазалығын, бүкіл қоғамның тұрақты, адамдары арасындағы әр түрлі ұлттар арасындағы кикілжіңдерді шешуге,
- Шығыстың араб және мұсылмандарының бай, көркем, ғылыми және педагогикалық әдебиетмен танысуға; үлкен үлес қосады.

Қолданылған әдебиет:

1. Звегинцев В.А. История арабского языкознания. Краткий очерк(издание третье). Москва, 2007г.
2. Қайдаров Ә., Оразов М. Түркітануға кіріспе: оқу құралы. Алматы, 1992 ж.
3. www.enu.kz/repository/repository2013/ofilosofsko.
4. Дербісалин Ә. Қазақ даласының жұлдыздары. Алматы, 1995.
5. Араб тіл білімі дәстүрі және арабистикадағы салғастырмалы типологияның зерттелу аспектілері

Feyer V., group AA-22 , KEUK

Research Supervisor: candidate of philological sciences, professor **Aubakirova G.T.**

IMPROVEMENT OF THE ACCOUNTING SYSTEM IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

In recent years, significant changes have taken place in the field of accounting and reporting in the Republic of Kazakhstan.

Changes in the system of accounting and reporting were aimed at ensuring the formation of information on the financial position and financial performance of economic entities useful to interested users. As the main instrument for reforming accounting and reporting, international financial reporting standards have been adopted. Economic entities use in accounting and reporting methods of valuation of assets and liabilities, oriented to the conditions of a market economy. The largest economic entities prepare consolidated financial statements in accordance with international accounting standards. The market of audit services has developed. The prestige of the accounting profession has increased, an audit profession has arisen. A number of professional public associations

have appeared.

The purpose of accounting and financial reporting is to provide shareholders with complete and reliable information about the financial position, performance and changes in the financial situation of entrepreneurs and organizations.[4, c 68]

The main tasks of accounting are:

-provision of information necessary for internal and external users of financial statements to monitor compliance with the legislation of the Republic of Kazakhstan when conducting business operations by the organization and for their appropriateness;

-Ensuring control over the availability and movement of property, fulfillment of obligations, use of labor and financial resources in accordance with approved norms, standards and estimates;

-prevention of negative results of the economic activity of the organization and identification of intraeconomic reserves to ensure its financial stability.

- identification of intraeconomic reserves, their mobilization and effective use;

- Evaluation of the actual use of domestic resources.[5]

Currently, favorable conditions for the further development of accounting and reporting in the Republic of Kazakhstan are emerging. Normative legal acts have been enacted, covering the majority of objects of accounting and reporting. The professional community has accumulated certain skills and experience in accounting and reporting under market conditions.

Accounting and reporting should be developed in the following main areas:

- improving the quality of information generated in accounting and reporting;

- strengthening the quality control of financial statements;

- Substantial training of specialists engaged in organization and maintenance of accounting and reporting, audit of financial statements, as well as users of financial statements.

As the domestic and world experience shows, the development of accounting and reporting should occur in close connection with changes in the economic situation in the country and meet the nature and level of development of the economic mechanism. It is unacceptable to unjustifiably delay the processes of transformation of accounting and reporting. At the same time, forcing changes in accounting and reporting outside of the changes in the economic mechanism and the real functioning of market institutions can lead to a decrease in the quality of financial information in the economy, discrediting IFRS, as well as weakening financial discipline.[1, п. 5]

The main direction of development of accounting and reporting is to improve the quality of information generated in them. World experience shows that the characteristics that determine the usefulness of information are achieved through the direct use of IFRS. There is a process of constant updating of international accounting standards.

Thus, in accordance with the amendments to IFRS 1 Presentation of Financial Statements, the procedure for preparing financial reporting forms was changed and a new procedure for presentation was defined. The structure and formulations of the standard have been improved. New names of the components of the financial statements are given: Statement of Financial Position, Statement of Comprehensive Income, Statement of Cash Flows, Statement of Changes in Equity, Accounting Policies and Notes to the Financial Statements.

The requirements for disclosure of comparative information in the statement of financial position (balance) have been amended:

- If the company applies the accounting policy retrospectively or makes a retrospective recalculation, or the items were reclassified in the financial statements, then the presentation of the Statement of Financial Position (balance sheet) at the beginning of the earliest period for which comparative information is provided will be required. There have been changes in the terminology:

- Transfer of items to profit or loss for the period - now - reclassification;

- the date on which the balance sheet was compiled (the reporting date) - now - the end of the reporting period.

The standard specifies a separate disclosure of information on transactions with the owners of the company and on the company's total (full) income:

- owners and non-owners of the company are divided (representation of transactions with shareholders, for example, dividends are charged separately from other capital changes not related to owners, for example, transactions with third parties);

- the statement of changes in equity includes only information on transactions with owners, other changes in equity that are not related to owners will be presented in one line - the total aggregate income, the components of which will be included in a separate report;

- a statement of comprehensive income, changes are established which items are included in "other comprehensive income".[6]

For other aggregate revenues: reclassification and associated tax effects:

- if amounts previously recognized in other comprehensive income of the current or previous periods have been reclassified to the profit or loss of the current period, then they should be disclosed separately.

On presentation of dividends:

- the old requirement is the disclosure in the Profit and Loss Statement and the Statement of Changes in Equity or in the Notes;

- a new requirement - disclosure only in the Statement of Changes in Equity or in the Notes (disclosure of information in the Profit and Loss Statement is prohibited).

In accordance with IFRS 27 new disclosure requirements are presented:

- a description of the judgments used in deciding whether the company controls another organization;
- the nature of the company's participation in the financial statements, etc.[2]

In accordance with IFRS 32, IFRS 39 is amended as follows:

1. Amendments to IFRS 32 require, under certain conditions, the reflection of a number of financial instruments being presented for redemption, as well as repayment obligations, as part of the company's capital.
2. Amendments to IFRS 1 require disclosure of certain information relating to financial instruments that are repayable, which are reflected in the equity of the company.
3. The requirements for the reclassification of financial assets have been amended.
4. A new hierarchy of fair value is given. [3, c 123]

As the domestic and world practice shows, the most important element in ensuring the quality of financial statements is effective quality control. The system of quality control of financial statements should include a set of measures of financial, administrative and criminal liability of economic entities and their managers. Significant importance for the quality of financial statements has a system of corporate governance (behavior) of economic entities, corresponding to advanced world experience in this field.

The development of accounting and reporting is impossible without improving the accounting education. On the one hand, the task is to prepare a sufficient number of qualified accountants and auditors who understand the concepts and specific rules for the formation of information in accounting and reporting, who have modern skills in accounting, preparation and audit of financial statements. On the other hand, a qualitative system of accounting and reporting presupposes the availability of a sufficient number of users who need information generated in accounting and reporting that have the need and skills to use it when making economic decisions, in particular when choosing the directions for investing in capital and analyzing the risks associated with this. The presence of interested users is one of the most important prerequisites for the development of accounting and reporting.

Literature:

1. Law of the Republic of Kazakhstan "On Accounting and Financial Reporting". №234-III from 28.02.2007.
2. International Financial Reporting Standards. The Committee on International Financial Reporting Standards, as of 01.01.2010.
3. Keulimzhayev K.K. Financial accounting in the enterprise. A., 2012.
4. Dmitrieva, I.M. Accounting with the basics of IFRS: A textbook and a workshop for academic baccalaureate.
5. <https://articlekz.com/article/8160>
6. <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=726640>

Michshenko A., group AA-23, KEUK

Research Supervisor: candidate of philological sciences, professor **Aubakirova G.T.**

FEATURES OF ACCOUNTING MODELS IN KAZAKHSTAN

Accounting, like politics, and ideology, does not know national boundaries. As the differences in accounting methods in different countries became more and more obvious, attempts were made to classify accounting systems. At the present time, the classification of Mueller G., Gernan H. and Mick G. is used, which defines four basic accounting models:

- 1) Anglo-American;
- 2) continental;
- 3) South American;
- 4) a model of mixed economy.[1]

1. Anglo-American model. The basic principles of this model were developed in the UK and the USA. There is an active development of the joint-stock ownership form of capital. Traditionally in these countries securities markets have developed and the main participants of the capital market are small investors, who need full and detailed financial reporting. The main idea of this model is the orientation of accounting for information requests of investors and creditors.

Very large number of large, including transnational, complex management companies, which requires a high educational level and from managers and investors. These countries are common-countries. The legislation in them operates on the principle that "everything that is not forbidden is permitted". Therefore, in the regulation of accounting, the main role is played by professional organizations, and not by the state.

The Anglo-American accounting concept was later "exported" to former British colonies and close trading partners of the United Kingdom and the United States. Many countries of the world now use it: Australia, Botswana, Venezuela, Hong Kong, Israel, India, Indonesia, Ireland, Canada, Colombia, Malaysia, Mexico, New Zealand, Pakistan, Singapore, Philippines, South Africa, etc.

So, the main features of this model are the completeness and detail of the financial statements targeting a wide range of small investors, a high overall level of education, the lack of legislative regulation of the accounting system and, as a result, its flexibility, low inflation.[2]

2. Continental model. This model is shared by most countries in Europe and Japan. Specificity of accounting here is due to the fact that business is focused on large banking capital, has close ties with banks, which basically satisfy the financial needs of companies. Therefore, the financial statements of companies are intended primarily for them, and not for participants in the securities market.

Unlike the Anglo-American model, the focus on managerial creditor requests is not a priority for this accounting model. On the contrary, accounting practice is aimed, first of all, at meeting the requirements of governments in particular with regard to taxation in accordance with the national macroeconomic plan. Legislation is very strict, acting on the principle that "only what is allowed" (code - countries) is allowed, the role of professional organizations in regulating accounting is small. The peculiarities of this model are the significant conservatism of accounting practices, the orientation of accounting for fiscal public needs, the close connection of companies with banking structures.

This model is used: Austria, Algeria, Belgium, Greece, Denmark, Egypt, Spain, Italy, Luxembourg, Norway, Portugal, France, Germany, Switzerland, Sweden, Japan.[3]

3. South American model. The key impact on the development of accounting systems, in South American countries, has been the inflationary processes in the economy. The main difference between this model and others is the use of the method of permanent correction of reporting indicators for inflation. The correction of indicators for inflation is necessary to ensure the reliability of current financial information.

In general, the accounting is oriented to the needs of the state planning authorities, accounting methods used in companies are sufficiently standardized. The information needed to monitor the implementation of tax policy is also well reflected in accounting and reporting. This cluster includes: Argentina, Bolivia, Brazil, Guyana, Paraguay, Peru, Uruguay, Chile, Ecuador.[4]

4. The mixed economy model is typical for the countries of Eastern Europe and the states of the former Soviet Union. The collapse of the communist system in Eastern Europe, at the end of the 1980s, was accompanied by an "onslaught of democracy and capitalism" initiated by the former Soviet Union. Economist Healy describes the situation in Eastern Europe until 1989 as follows: "Since 1945, the Eastern Europe region has been a commercial" black hole ". The economy was characterized by centralized planning, most of the enterprises belonged to the state. Western investments were restrained by bureaucratic regulation and official disapproval.

In a centralized economy, the tasks of accounting were to record the facts of economic life. Moreover, accounting served as a tool for centralized control. The concepts of profitability and equity were not taken into account. Instead, accounting was designed to determine the costs of production. Müller, Zhernon and Mick characterized the accounting of the time as follows: "There is no financial accounting as such. The entire accounting system represents what is called management accounting. "

In addition to the accounting models described above, one more specific accounting model can be identified. Islamic model. The countries of the Arab East, Iran, Pakistan, Turkey, the former Central Asian republics of the USSR and Kazakhstan are traditionally referred to Islamic countries. Somewhat strange for modern society is the notion of "Islamic economy". Speaking about the Islamic economic model, it should be noted that economics, like physics, can not be Islamic, Christian, etc. The term "Islamic economy" is understood to mean a standard economic system, differing only in that it is under the enormous influence of the laws of the Sharia and the Koran. In reality, the Islamic economic model is embodied in the form of financial institutions, called Islamic banks, which are developing at a rapid pace. Every year in the world financial market there is growing interest in financial institutions, investment and banking products built on Islamic technologies.[5]

For the Islamic model, due to the lack of unified standards of accounting and reporting, the problem of supervision and regulation of banking activity is very urgent. There is practically no data on international Islamic banking activity, the volume of international banking operations conducted on the principles of Sharia. It is believed that this model has not reached the level of development that is inherent in the financial accounting of the above-described models.

In order to determine the most acceptable accounting model for the republic, accounting systems of economically developed countries of the world were studied. To attribute Kazakhstan to one particular model would not be correct, because it has the distinguishing features of each of these models. At first glance it may seem that Kazakhstan has an Islamic accounting model, as it is traditionally referred to Islamic countries. But Article 1 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan states that the Republic of Kazakhstan claims to be a democratic, secular, legal state. In this regard, accounting in our country regulates the Law of the Republic of Kazakhstan "On Accounting and Financial Reporting", as well as international and national financial reporting standards, but not Sharia law, as in the Islamic model.

The accounting system in the USSR was created in the conditions of command centrally operated economy with prevalence of state ownership. After the collapse of the USSR, Kazakhstan was at the stage of economic development, which was inherent in the mixed economy model. At this time, problems of the transition of the enterprises. The beginning of the active work on the reorganization of the system of accounting was in 1989 - 1990 when there was a practical need for modernization of the market for the economy. The result was the processing and replacement of a number of methods of the process.

Proceeding from the fact that the market economy in our country is based on state and private property, taking into account that investments are the main source of circulating assets for business entities and also taking into account the ability of the subjects to enter the world market independently, the most suitable model for economic development Kazakhstan is the Anglo-American accounting model, which is based on International Accounting Standards.

After gaining independence, Kazakhstan chose the Anglo-American accounting model for itself. And he began to create, such a system of accounting, based on standards, fully consistent with international ones. A single accounting chart of accounts was distinguished, which is characterized by considerable detail, which ensures the simplicity, "transparency" and the analytical nature of the financial information provided. The transition to IFRS means for Kazakhstan becoming an equal partner of the world economic community. In addition, the application of IFRS by Kazakh companies is necessary to enter the stock markets, expand financing channels from foreign investors. It is clear that in order to make the right decisions, market participants are interested in obtaining full and transparent information about the economic position of the partners, and the use of IFRS is most appropriate for these purposes.

In conclusion, we can say that the choice of the Anglo-American model by Kazakhstan is absolutely correct, because the formation of a favorable investment climate plays an important role in the development of any effective market economy. And today, Kazakhstan occupies a leading position among the countries of Central Asia in terms of socio-economic development.

Literature:

1. Torshaeva Sh.M., The Fundamentals of Accounting, Karaganda, 2015.
2. Tolpakov Financial Accounting - 1, Karaganda: Karaganda Polygraphy LLP, 2013.
3. Михалкевич А.П., «Бухгалтерский учёт на предприятиях зарубежных стран», Минск, «ООО Митанта», 2012;
3. Mikhalkевич AP, "Accounting at enterprises of foreign countries", Minsk, "Mitanta Ltd.", 2013;
4. Solovieva OV, "Foreign standards of accounting and reporting", Moscow, "Analytika-Press", 2014;
5. <http://bukvi.ru/uchet/buhuchet/mezhdunarodnye-modeli-buxgalterskogo-ucheta.html>

Zhakupova R., group AA-21kaz, KEUK

Research Supervisor: candidate of philological sciences, professor **Aubakirova G.T.**

CROSS-CULTURAL COMMUNICATION AND TEACHING FOREIGN LANGUAGES AT THE PRESENT STAGE

Modern higher education works in the new conditions which are characterized by the globalization, new communication technologies growing at the competition and commercialization. In this regard the educational importance of a learning of foreign languages which has caused strengthening of motivation in their studying has increased. Development of international relations is inseparable from process of studying and teaching foreign languages as they are means of cross-cultural communication. The increasing requirements of society for experts who knows foreign languages at the different levels and in different aspects lead to revision of content of teaching foreign languages.

Entry into the Bologna educational Process sets before system of the higher education the new purpose – activation of the reforms motivating subjects of educational process to more active use of a foreign language as the communication medium. However there are many contradictions between awareness of importance of a role of a foreign language in cross-cultural communication and his real status in educational system, between limitation of the sphere of distribution of a foreign language, the data of his role to the level of the means of communication between the teacher and the trainee and awareness of need for development of the infrastructure supporting his use as the most important instrument of professional activity. The openness of modern society, the modernization of professional education which has caused the need for the competent experts who are fluent in one-two foreign languages contradict the long-term developed requirements to low level of proficiency in foreign languages in not linguistic institutions of higher education. It should be noted that it is impossible to be the true professional, the competitive expert without profound knowledge of the professional focused foreign language. From each graduate of the institution of higher education assimilation of broad set of competences, knowledge and abilities is required. In this regard the system of the higher education is forced to be guided by formation of the polyculture identity of the competitive expert trained for the constructive system analysis of the taking place events in the world and in the region, and also having sociocultural literacy and scientific outlook. In vocational training of the expert humanitarian disciplines which important component is training in foreign languages within program language training are of particular importance. The foreign language at the present stage of modernization of higher education is considered as an important prerequisite of successful activity of the expert, and, above all – his demands in labor market. Now from graduates of UVO expect such level of acquisition of foreign languages which would allow the competent expert of a message a professional conversation and to work with business correspondence in a foreign language. Future experts inevitably face need to study a number of requirements, a cliché and formulas of business communication.

In the conditions of direct business foreign-language contacts ability to communicate in a foreign language, especially in an oral form, becomes a necessary condition of education of the modern expert and is one of the major elements determining its value. Free foreign language skills from the privilege of linguistic vocational education become need of each expert. Along with it it would be desirable to note that, despite the increased interest in a learning of foreign languages, on free access to authentic literature and on a possibility of direct communication with foreigners, the problem of development in trainees of readiness for communication remains not resolved. When there is a situation of real-life communication, many of them are lost and just keep silent, don't get into an argument and if try to argue the point of view, then often they break ethics of business communication, interrupt the opponent, don't allow it to speak. Sometimes, having decided to make the report, the trainee loses narration thread, begins to falter and stammer, causing sneers of listeners that forever fights off him desire to repeat the bitter experience. It is connected with the fact that neither at school, nor in UVO rules of constructive communication and communicative competence is not developed. [4, p.120]. To avoid similar difficulties in communication, it is necessary to develop such welcome of training which will be accorded capable to fill shortage of communication and to prepare trainees for real communication. In the history of training in foreign languages it is possible to allocate two main ways:

a) Studying of language on the basis of rules when using of the reduced communication; b)
Studying of language on the basis of communication.

The first way is by means of grammar-translated system of training in foreign languages. According to her, training is based on studying of grammatical rules and lexicon with the following transition to generation and decoding (reading and understanding of oral speech) of the speech. Using rules and dictionary structure of language, trainees recreate language, new to them. The way of assimilation of language lies through enormous quantity of the mistakes detaining rate of assimilation of language and reducing interest in his studying. Practice shows that this way is ineffective.

The second way is through communication. This is more effective because contains many shortcomings. Shortage of understanding of the mechanisms of language formulated in the form of rules increases terms of a learning of foreign language, reduces quality of possession of the foreign-language speech. The main action by means of which the foreign language accustoms is communication process, speech communication. In the course of communication there is not only an exchange of opinions, feelings, but also development of language means, giving of the generalized character.

Training in foreign languages provides in modern conditions also development of the identity of the trainee capable and wishing to participate actively in communication at the cross-cultural level and to be improved independently. Such ability is formed during mastering the trained various types of the competences which are in interrelation with each other. At the same time competences are understood as the sum of knowledge, abilities and personal qualities which allows the trainee to make various actions. They provide the solution of tasks in various conditions taking into account various restrictions, and are implemented in the kinds of activity and processes directed to generation and perception of texts in connection with certain subjects and spheres of communication and with application of the corresponding strategy.

At a learning of foreign language the trainee performs different operations in the course of which performance he develops a number of competences: the general, communicative and language. The general competences include: ability to study, existential competence, declarative knowledge, skills. The general competences aren't language, they provide any activity, including communicative. Communicative competence is fundamental and is treated in the basic as ability to understand and generate foreign-language statements according to a concrete situation and communicative intention and allows carrying out activity with use of language means. In turn, language means provide understanding of lexical and grammatical and genre and stylistic features of the speech and texts, regional geographic and sociocultural knowledge provides understanding of standards of language and not language behavior of carriers of a foreign language in concrete spheres and situations of communication.

The following components of communicative competence are allocated:

1) Grammatical or linguistic competence – systematic knowledge of grammatical rules, dictionary units and phonology which will transform lexical units to the intelligent statement.

2) Social linguistic competence – ability to choose and use adequate language forms and means depending on the purpose and a situation of communication, from social roles of participants of communication, that is from the one who is a partner in communication.

3) Discursive competence – ability of creation of complete, coherent and logical statements of different functional styles in an oral and written language on the basis of understanding of different types of texts during the reading and audition; assumes the choice of linguistic means depending on statement type.

4) Sociocultural competence – includes all set of knowledge and ideas of the world and culture of the country of the learned language, about cultural features of the native speaker, about their habits, traditions, standards of behavior and etiquette and ability to understand and to adequately use them in the course of communication, remaining at the same time the carrier of other culture; formation of sociocultural competence assumes integration of the personality in system of world and national cultures.

5) Pragmatically competence – retells the communicative matter in a communication situation.

6) Self-educational competence – is the most urgent in modern conditions that is explained by the following reasons: in modern conditions of development of science, updating of information, it is impossible to teach the

person for the rest of life, it is important to develop in him interest in accumulation of knowledge, in continuous self-education.

Acquisition condition trained for rather short period of time of rather high level of communicative competence which would allow using freely a foreign language in any kinds of activity, is development in them in the course of training of social and communicative creativity which is necessary in daily and professional communication. As an indicator of creativity of the trainee ability to solve the problems arising in the course of interpersonal communication to participate in role-playing games, to find a way out from difficult, sometimes a conflict communicative situation acts, to apply various tactics of behavior to achievement specifically of a goal. As reception for development of creativity of trainees on classes in a foreign language it is possible to use a business game, for example. The key moment in business games – a possibility of execution of various roles. Therefore games promote formation of various points of view on the arisen educational situation and lead to her reconsideration. Games help to acquire new receptions of the decision, possible is a temporary or partial change of the approach to the disturbing problems, so, also some changes are made to installations, that is, the way for information earlier inaccessible opens.

The purposes of use of business games on classes in a foreign language are diverse:

1. improvement of practical (speech) skills and abilities;
2. a training in use of a training material;
3. development of creative potential of the personality;
4. increase in interest in occupations, etc.

On the one hand the foreign language acts as the purpose: role-playing game helps to acquire most effectively passable language material, to improve already available speech skills and abilities, to increase level of proficiency in a foreign language. On the other hand, the foreign language is the means useful to development of creative abilities and creative dialogical and collective communication. At the organization of business games, the teacher has to consider the level of foreign-language training of trainees that goals and problems of training corresponded to their level of readiness for contents perception. The trainee can know all necessary rules of grammar, know tens of words with their Russian-speaking equivalents and not be able to speak at the same time a foreign language. Only adequately organized activity in a foreign language can result the trainee in required professional abilities. [2, p.377]

The analysis of literature which is carried out by authors has shown that the main objectives of training in a foreign language at the present stage are:

- training in practical possession of the colloquial and household speech and language of specialty for active application of a foreign language, both in daily, and in professional communication;
- development and formation in trainees of cross-cultural communicative competence which level at separate stages of language training allows to use a foreign language and in professional activity, and in the self-educational purposes;
- a learning of foreign language as cultural and social phenomenon that promotes increase in intellectual, common cultural level of trainees, mastering ethical standards of communication;
- development of abilities of trainees to self-determination in communication and activity, development of abilities to think, speak, work, and as a result – to make personal growth, self-improve and self-actualize.

Thus, the foreign language can be considered as a development tool of communicative competence. It means, first of all, ability to adequately give the communicative purposes and the strategy of their achievement language shapes, and also abilities of use of norms of speech etiquette and social behavior in situations of cross-cultural communication in which knowledge of situational and sociocultural contexts of a foreign-language community. [6, p. 3]

List of references:

1. Algozhayeva N. S. The importance and sense of professionalism in the 21st century//Pedagogical education: calls of the 21st century. – M.: MANPO, 2011. – P.1.
2. Astafyeva O. N. Information and communicative competence of the personality in the conditions of formation of information society//Media culture of new Russia: materials International Scientific Conference. Yekaterinburg. – M.: Academic project, 2007. – T.
3. Akhyamova I. A. Barriers of nonverbal communication in training of future social teachers and specialists in social work//Pedagogical education and science: scientific. - a method. magazine. 2010. – No. 6.
4. Grushevitskaya T.G. Bases of cross-cultural communication: for higher education institutions. – M.: UNITY-DANA, 2013.
5. Winter I.A.Competence-based approach. What are the education problems in the system of modern approaches // Higher education today.2006.– No. 8.
6. Leontovich O. A. Russia and USA. Introduction to cross-cultural communication. – Volgograd: Change, 2010.

Zholdybai A., group SLM-11K, KEUK

Research Supervisor: candidate of philological sciences, professor **Aubakirova G.T.**

THE TRINITY ON THE BENEFIT OF THE INDIVIDUAL AND COUNTRY

"Kazakhstan should be perceived all over the world as a highly educated country, whose population uses three languages. These are: the Kazakh language is the state language, the Russian language as the language of interethnic communication and the English language is the language of successful integration into the global economy," N. Nazarbayev noted. President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev has repeatedly stressed that our country is unique and strong with its multinationality, and it is the multiculturalism of the republic that is a progressive factor in the development of society. The years of independence prove that bilingualism in society not only positively influences the preservation of the traditions of linguistic culture, but also creates the necessary conditions for its development and progress. In order to ensure the competitiveness of the country and its citizens in the Message of the President of the Republic of Kazakhstan "New Kazakhstan in the New World", a phased implementation of the cultural project "The Trinity of Languages" was proposed, according to which the development of three languages: Kazakh as a state language, Russian as a language of interethnic communication and English as Language of successful integration into the global economy

In the context of multinational Kazakhstan, the proposed tri-unity of languages is an essential factor in strengthening public consensus. At the same time, it should be emphasized that the priority attention to the development of the three languages does not mean that other languages of the peoples of Kazakhstan remain without attention. The diversity of cultures and languages is a national asset of Kazakhstan. Since the first years of independence, the state has been carrying out the most liberal language policy in the entire post-Soviet space, which harmoniously takes into account the interests of all the people of Kazakhstan. It actually ensures the observance of the linguistic rights of all ethnic groups in our country, provides a free choice of the language of communication, upbringing, education and creativity. The country has a wide network of Sunday schools and ethno-linguistic centers to meet the language needs of diasporas. Their number grows every year.

Indeed, in our country a unique formula for the development of culture and languages of all ethnic groups has been worked out, which we can and should be proud of.

Any language is a cultural code that shapes the philosophy of a person's life, his system of values, his style of behavior, his way of thinking. Having a monolingual education in three languages, we form three non-contiguous life styles of future generations. For example, it is common knowledge that multilingual student communities practically do not communicate with each other. And it's not that someone considers themselves above or below others. They are just different. They speak different languages in the literal and figurative sense of the word. They have different vocabulary, and they operate with different conceptual apparatus. [3, p.435].

Therefore, developing a multilingual education, we should set it as a goal not just the knowledge of all children of the three languages, but first of all the integration of the world outlook of the three cultural codes. In the development of multilingual education, we must strive to achieve three goals: 1) knowledge of languages; 2) integration of outlook; 3) education of worthy citizens of the country.

The recognition of multilingual education as a value determines the relevance of the implementation by the scientific and pedagogical community of methodological projects and the development of practical models based on the implementation of the basic principles of student-oriented learning and aimed at the formation of a multilingual personality. An analysis of available information shows that the main trends determining the development of a multilingual education have already formed in Kazakhstan. The model of the university's multilingual teaching is dynamic, it is in a state of constant analysis and change, but it is based on the foundation of such tactical directions as:

- Developing new profiles of educational programs that provide the required level of language training of qualified personnel in demand on the labor market;
- Flexible and diversified cooperation in sharing experience with educational organizations on improving the methodology for the training of multilingual staff;
- Introduction of a consistent system of language training of the teaching staff of the University by introducing a flexible system of courses;
- Regular monitoring of students and teaching staff for the proficiency in English at the required level with the purpose of expanding the list of specialties with the implementation of special departments;
- Realization of a large-scale breakthrough project for the introduction of modern pedagogical and information technologies (for the time being, university teachers for educational purposes use interactive whiteboards in order to maximize the use and continuous improvement of teaching methods and ensure the implementation of the principles of student-oriented teaching.[4, p.121].

One of the important factors of the transition to English language teaching in the university system is the availability of teachers who have a good level of English. As is known, the implementation of multilingual education implies not only a phased transition to English, but also systematic training in Kazakh and Russian languages.

For the Kazakh people, the idea of a triune language is especially important, as the Head of State was formulated as a response to the challenge of time, as a solution to the vital needs of a society that actively integrates into the global world. The state, which

will be able to create decent conditions for its citizens to acquire high-quality and modern education, can successfully develop and harmoniously fit into a number of leading countries of the world.

In recent years, the education system in Kazakhstan has undergone more than one reform. On the advisability of some of them, disputes continue to this day. However, the global changes proposed by the President will really achieve their main goal and will lead to the integration of Kazakhstan's education system into the world educational space. The level of education and intellectual potential of the society in modern conditions have acquired the character of the most important component of national wealth, and human education, professional mobility, the desire for creativity and the ability to act in non-standard conditions become the basis for the country's progress, stability and security.

Changes in the national school certainly require higher education institutions to attach and revise educational programs in general.

Multilingual education in the Republic of Kazakhstan today is one of the priority areas for the development of the national education system. A step-by-step transition to the English language of instruction in high school and universities is planned.

Great work is being done with the faculty of the university. With a view to phased introduction of English-language education, the university sets itself the following long-term objectives:

- Improving the skills and proficiency of the language professors and teachers and students;
 - Teaching PPP in language courses (in terms of foreign language skills);
- Departure of students for practical training and training of teachers abroad;
 - Replenishment of the library fund with a multilingual educational, methodical, scientific, reference and other literature.

The introduction of trilingualism into the training system caused a number of problems. This, first of all, insufficient level of English language for students for the subsequent increase of speech competence, inadequate language training of teaching staff, lack of educational literature in English on disciplines. [2, p.311].

Thus, knowledge of English is a requirement of modernity. To ensure the quality of language training, certain steps and actions are needed. Now there is a question about the formation of trilingual competencies for each graduate. And specific results are expected precisely from universities that have always been at the forefront of innovative solutions in society. The trilingual project can be considered as one of the long-term development strategies of Kazakhstan. This project will in many respects ensure the formation of a new generation of Kazakhs who speak several languages, have great opportunities for positive growth of their forces, and the formation of competitiveness, both in the professional sphere and in personal implementation.

The main advantage of the Karaganda Economic University's program of multilingual education is fluency in three languages, which is very relevant at the moment and does not feel any language barriers. The number of languages in which a person can freely express their thoughts has always been one of the indicators of education and the level of culture. Naturally, one language is not enough to know, the more languages a person knows, the more competitive it is. The modern young man, not knowing languages, will lag behind in reception of that information which is necessary for professional growth.

The trinity of languages in Kazakhstan is a concept aimed at further strengthening the country, its potential, which society should support. The idea of linguistic triunity, in fact, is part of the national ideology aimed at the formation and development of competitive Kazakhstan - equal among the best.

References to literature

1. New Kazakhstan in the new world. Message of President N.Nazarbayev to the people of Kazakhstan. [Electronic resource]. - Archive for the year 2007. - Moscow: Astana, 2007. [245 p].
2. State program of functioning and development of languages for 2011-2020. Decree. Source. [311 p.].
3. The doctrine of discord. - Information syndicate. - Moscow: Neonomand, 2011. [435 p.].
4. Language policy in Kazakhstan. - the free encyclopedia. - M.: 2010. [121 p.].

Blyalova A., group IR-33kaz, KEUK

Research Supervisor: candidate of philological sciences, professor **Aubakirova G.T.**

THE USE OF INNOVATIVE TEACHING METHODS IN THE FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE

The main objectives of modern education is the formation of functional literacy of future specialists, the ability to adapt in the modern society, intellectual and moral development of personality, formation of critical and creative thinking, ability to work with information, training of competent and competitive professionals, as well as ensuring the availability and quality of education.

High-quality training of specialists depends on the efficiency of the educational process. In modern education there is a transition from static ways of conveying information or explanation of the provisions to innovative teaching methods, which are new ways of interaction "teacher-student" in the practice of mastering of educational material. Besides traditional teaching methods do not meet either the needs of the students, nor the requirements that apply to the graduates of various educational institutions of the society. This is due to increasing

implementation of information and communication technologies, the increasing speed of technological development, further deepening of global competition, etc.

To begin with, we will define which activities, in our opinion, are innovative. Innovative activity is considered to be the creation (development), production development and distribution (implementation) of innovations. However, according to Guriev A.I., innovations, as a rule, arise as a result of attempts to solve the traditional problem in a new way, as a result of a long process of accumulation and comprehension of facts, when a new quality is born that has an innovative meaning. He believes that most modern innovations are in continuity with historical experience and have analogues in the past. This gives grounds to assert that the innovation process is motivated, purposeful and conscious process for the creation, development, use and dissemination of modern (or modernized) ideas (theories, methodologies, technologies, etc.), relevant and adapted to these conditions and the relevant specific criteria. It is aimed at the qualitative improvement of the system, which introduces a novelty, and involves the stimulation of its participants and changing their attitudes from a position of innovation. And innovation in education involves the introduction of a new educational goal; creation of new content, new methods and forms of training and education, implementation and dissemination of existing educational systems [1].

It is obvious that each discipline should have a variety of the most revealing the essence of the discipline innovative methods. In this article we will try to analyze the experience of using innovative methods of teaching foreign language in the formation of foreign language communicative competence.

The discipline "foreign language", unlike others is both a goal and a learning tool. The difficulty is to accurately determine the transition from what at the moment is the goal, and tomorrow will be a means of achieving other more complex goals. In the field of teaching foreign languages arises the special task of determining what to teach foreign language, for the study of linguistic resources for the sake of these funds does not meet the actual cognitive and communicative needs of the learners. The specificity of a foreign language, therefore, lies primarily in the fact that we are not teaching basic sciences and skills in different types of speech activity.

Nobody denies that the knowledge of a foreign language (especially English) makes a specialist in any field more competitive in the labor market. The educational role of a foreign language is connected with the opportunity to join sources of information, the timely access to which is practically closed in the absence of knowledge of the language, with the expansion of the general and professional horizons, with mastering the skills of communicating with foreign colleagues, and improving the culture of speech. The educational potential is realized in readiness to promote the establishment of intercultural ties, to treat with understanding the spiritual values of other people.

Thus, the objectives of the discipline "foreign language" is aimed at forming foreign language communicative competence (speech, language, sociocultural, compensatory and cognitive), as well as the development and education by means of foreign language [2]. M.Z. Biboletova considers foreign communicative competence (FCC) as an ability and real readiness to perform foreign language communication with native speakers, as well as introduction to the culture of the country / countries of the target language, a better understanding and understanding of the culture of one's own country, the ability to represent it in the process of intercultural communication [3].

Other domestic researchers (I.L. Bim, R.P. Milrud, V.V. Safonova, E.N. Solovova, etc.) also believe that the FCC is the ability to fully communicate in a foreign language in a variety of situations, which implies not only linguistic awareness and skills in using linguistic means, but also the presence of a certain state of communicative inclusion - the mood for communication, readiness to perceive and understand partners, the ability to adequately, appropriately and timely express their mental intentions [4]. In this regard, it is important to note that language acquisition should be carried out at the functional level, resulting in disbursed foreign language knowledge and formed skills mobile enough to use them in real life, to empower social, cultural and professional spheres of communication with representatives of other countries and for gaining access to foreign sources of information. It also allows you to pursue an education and/or work using a foreign language [2].

So, innovative methods of teaching foreign languages are diverse and, on the one hand, they include methods that are developed and used in the already almost traditional organizational, problem-developing and role technologies, design activity technologies, research method of teaching.

This include a business games, trainings, master-classes, press-conferences, scientific discussions, protection of abstracts, sessions on case studies, colloquiums, round tables, as well as situational tasks, creative tasks, drafting policy briefs, learning through game, problem-based learning, etc.

On the other hand, new innovative technologies are today a powerful source of students' cognitive activity, development of their creative abilities, interests, skills, skills and other intellectual characteristics. These are first of all information and communication technologies inextricably linked with the use of computerized instruction. They include the use of electronic textbooks, interactive whiteboard, testing computer programs, information retrieval systems, electronic educational resources, and conducting multimedia lectures, practical lessons and presentations [5].

Possible forms of work with computer training programs in foreign language classes include: studying vocabulary; pronunciation training; training in dialogical and monologue speech; training in writing; improvement of grammatical phenomena. The main issues in the use of innovative technologies are the structure of educational computer programs, their content and optimal organization of the Web space.

Invaluable help to students in mastering a foreign language is able to provide the Internet. The World Wide Web presents a unique opportunity for foreign language learners to use authentic texts, communicate with native

speakers, creating a natural language environment and forming the capacity for intercultural interaction. In addition, access to the information network of the Internet stimulates the desire to freely master a foreign language. The Internet as a means of delivery of information is especially relevant for independent works of students in after-hours. Students when working on the Internet develop skills to independently acquire knowledge, skills of working with large volumes of information, skills of analyzing information; the ability to see and solve emerging problems.

With the help of the internet it is possible to solve a number of didactic tasks: to develop skills and reading skills using the materials of the global network; improve the writing skills of students; replenish the vocabulary; form a steady motivation for learning English, as well as receive information on the problem studied in the work on the project.

Teachers of our department in the conduct of the educational process combine both traditional and innovative methods of teaching English. Thus, when studying topics from the sphere of professional communication, it is advisable to hold round tables accompanied by presentation of material with pre-defined topical problem issues, student reports and discussions. It is better to use role plays and speech situations for better mastering by the students of the studied material in the field of intercultural communication. On lecture and practical lessons are widely used handouts of individual use, video, audio, computer equipment. On practical lessons computer testing is conducted, electronic benefits are applied. Multimedia tools have the effect of visibility, help the student to better understand the material, provide access to additional information on the topics studied, contributing to the creative assimilation of the material. All this helps to build the professional potential of future managers. When preparing scientific reports at the conference, abstracts to the protection, students together with teachers develop presentations of their work on the basis of information and communication technologies.

Innovative pedagogical technologies are used not only in classroom work with students, but also in organizing their independent and project work in the form of preparing multimedia presentations on the subjects of the EP of the discipline, which fosters the development of the skills of independent search for information and skills of research activities.

Studying the experience of using innovative methods in pedagogical activity, one can single out their advantages: they help to teach students active methods of obtaining new knowledge and their effective assimilation; Form the skills of practical research, which allow making professional decisions; Create didactic and psychological conditions that promote the manifestation of the activity and creative abilities of students. Thus, the rational use of innovative methods of teaching a foreign language is an important factor in the formation of a communicative competence of future specialists in the sphere of management that is foreign speaking.

List of used materials

1. Guriev A.I. Innovative methods and methods of teaching in the modern educational space // World of Science, Culture, Education. 2007. № 1. P. 85-87.
2. On the teaching of a foreign language in the conditions of the introduction of the federal component of the state standard of general education: a methodical letter. URL: school2.k-net.ru/filesforsite/metodrab/in.doc
3. Biboletova M.Z. Enjoy English 11 = English with pleasure: a textbook for 11th grades. Obninsk: The title, 2010. 200 p.
4. Solopova E.V. Formation of the communicative competence of younger schoolchildren speaking another language with the use of a computer in the process of learning. Yelets, 2008. 215 p.
5. Tatarinova M.A. Innovative methods of teaching foreign languages: an electronic resource. URL: <http://www.slideshare.net/Vladimirova/ss1899757>

Бопишева Н., гр. МО-11к, КЭУК
науч. рук.: к.п.н. **Ускенбаева С.Т.**

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ЯЗЫКОВ В УСЛОВИЯХ ТРЕХЪЯЗЫЧИЯ

Знание родного и иностранных языков имеет огромное значение в жизни современного студента, так как язык выступает как:

- механизм межкультурной коммуникации;
- средство социализации студента;
- средство накопления духовно-нравственных ценностей;
- средство непосредственного знакомства с достижениями передовой научной литературы, культуры и техники.

В XXI веке трудно представить человека, который не владеет двумя или более языками. Известно выражение французского философа XVIII века Франсуа Мари Аруэ (Вольтер): «Знать много языков — значит иметь много ключей к одному замку».

Задумаясь, для чего человек начинает изучать иностранный язык?

Обозначим основные факторы, обуславливающие изучение иностранных языков:

- работа – знание иностранного языка поможет найти более перспективную работу, позволит подняться по карьерной лестнице, отправиться по академической мобильности в другую страну и т. д.;

- наука – без знания учеными иностранных языков невозможно ознакомление с зарубежными источниками и взаимодействие с иностранными коллегами;
- учеба – для обучения и получения образования в других странах, изучения их культуры и искусства;
- эмиграция;
- путешествия;
- религия – проповедование религии в разных странах мира;
- личные мотивы – интернациональные браки, общение с друзьями-иностранцами, хобби.

Мы перечислили те факторы, которые стимулируют человека к изучению иностранных языков. Проведем экскурс в историю функционирования языков в ранние периоды развития нашей страны. Стремление Советского Союза построить государство согласно провозглашённым правам, равенству и суверенностью народов привело к кампании по коренизации народов СНГ в 20-е и 30-е годы XX века. Русификация в Казахстане привела к массовому распространению казахско-русского двуязычия, но обратного русско-казахского двуязычия практически не было. «Престижный» русский язык в советское время стал гарантией социальной мобильности и профессиональной карьеры. Внедрение языка в казахский народ привело к культурному шоку неподготовленных кочевников степей. Но также стал толчком к развитию науки и образованию народа. В Казахской ССР, как и в других республиках Советского Востока, огромные успехи были достигнуты в области народного образования. В 1939-1940 учебном году на огромной территории республики действовали 8 148 школ. В них обучалось свыше 1 млн. 526 тыс. учащихся, в том числе свыше 408 тыс. казахов, из них более 172 тыс. девочек-казашек. Для детей животноводов было открыто 250 школ-интернатов. В 1940 г. в республике в целом было осуществлено всеобщее начальное, а в городах и рабочих поселках всеобщее семилетнее обучение; 98% всех детей училось в школе. Количество учителей Казахстана достигло на 1 сентября 1940 г. 44 597 человек, в том числе 17 516 учителей-казахов, из них 2 500 учительниц-казашек. Большая работа проводилась по подготовке новых учительских кадров. Быстрыми темпами развивались высшие и средние учебные заведения. Только за 1928—1938 гг. в Казахстане было создано свыше 100 техникумов и 20 вузов.

Сегодня невозможно представить казахский народ без русского языка, который так глубоко впитался в разум и культуру казахского языка, что искоренить его невозможно. Развитие русского языка в современном Казахстане достигло высокого уровня. Так как, по данным переписи 2009 года, устную русскую речь понимают 94,4 % населения Казахстана от 15 лет и старше, свободно читают — 88,2 %, из них свободно пишут — 84,8 %. Основными русифицированными регионами являются северные и центральные области.

На сегодняшний момент знание языков является не только обязательным, но и главным фактором успешного становления молодого человека как специалиста в своей сфере. Знание русского, английского и казахского языков стало приоритетом нашей страны. Доказательством этому является «Государственная программа функционирования и развития языков на 2011-2020 гг.», в котором пишется о необходимости повсеместного обучения английскому и др. иностранным языкам молодежи Казахстана. В ежегодном Послании народу Казахстана от 28 января 2011 г. Президент Республики Казахстан Н.А.Назарбаев отметил, что «для современного казахстанца владение тремя языками — это обязательное условие собственного благополучия».

В Послании Президента Республики Казахстан Н.А.Назарбаева народу Казахстана «Казахстанский путь – 2050»: единая цель, единые интересы, единое будущее» обозначена необходимость разработки активных мер по изучению в школах трех языков. «Наш путь в будущее связан с созданием новых возможностей для раскрытия потенциала казахстанцев... Выпускники школ должны знать казахский, русский и английский языки».

В соответствии с задачами, поставленными Президентом в Государственной программе развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 гг., Государственной программе функционирования и развития языков на 2011-2020 гг. и культурной программе «Триединство языков» к 2020 году все казахстанцы должны овладеть казахским, 95% – русским и 25% – английским языками.

Таким образом, позиция Казахстана в языковом вопросе состоит в следующем: развивать казахский язык, поддерживать русский и овладевать английским. По поводу трехязычного образования сегодня звучит много мнений, много суждений как личностных, так и профессиональных. И это естественно, потому что любое нововведение вызывает в обществе дискуссию. Трехязычие, безусловно, способствует развитию государства, повышению конкурентоспособности граждан. Мы видим, как стремительно меняется мир, расширяются границы и интенсифицируются процессы глобализации. Английский язык все более прочно входит в нашу жизнь как язык научно-технического прогресса, мировой язык, который на издательском рынке стал самым многочисленным.

Без сомнения, английский язык является господствующим языком в международной языковой коммуникации. Этот факт имеет подтверждение во многих исследованиях. Таким образом, важным условием для интеграции страны в мировое сообщество является знание английского языка. Но в развитии английского языка есть и негативные последствия. Это исчезновение языков национальных меньшинств.

Так как общим коммуникационным языком был выбран английский, все больше компаний стали выбирать английский язык в качестве своего официального корпоративного языка. Доверяя подсчетам филолога Дэвида Кристала, проведенным в 2003 году, можно сказать, что четверть земного шара разговаривает на английском языке. А к 2060 году количество англо говорящих людей превысит половину земного шара.

Обращая внимание на положение казахского языка, хотелось бы отметить, что в настоящих реалиях вести деловую или общественную жизнь на казахском языке почти невозможно, так как иностранный язык так плотно вжился в разум казахского народа, что воспринимать родной язык как главный многие уже не в силах.

Возьмем в пример обычную казахскую семью. Родители молодого поколения являются воспитанниками советского режима. Им с детства внушали то, что знание русского языка - залог успеха. То же самое явление имеет место быть и на сегодняшний день. Молодежь до 30 лет более чем уверена, что английский язык - это путь к успешной жизни. Но так ли это? Не утратили ли мы духовную связь с казахским языком?

Неужели мы никак не можем найти выход из этой ситуации, хотя этот вопрос поднимался много раз? Естественно, иностранные языки дают более ощутимые плюсы, нежели наш родной. Но все же забыть свой родной язык равнопараллельно тому, что забыть ради чего мы вообще интегрируемся с внешним миром, так усердно изучая английский язык

По сравнению с другими бывшими республиками Советского Союза Казахстан по языковой ситуации занимает предпоследнее место перед Белоруссией. Если Прибалтийские страны изначально занимали очень жесткую политику по отношению к русскому языку, то в Закавказских странах проблем государственного языка не было. В странах Средней Азии тоже похожие ситуации, но Казахстан и Кыргызстан в какой-то мере более русифицированы, чем Узбекистан либо Туркменистан. И поэтому очень сильна позиция русского языка.

После обретения независимости Казахстан объявил казахский язык государственным языком. В Конституции Республики Казахстан, принятой на республиканском референдуме 30 августа 1995 года, статья 7 гласит: «В Республике Казахстан государственным является казахский язык». Согласно Конституции был принят закон «О языках в Республике Казахстан». В статье 4 «Закона о языках» говорится о том, что: «Государственным языком Республики Казахстан является казахский язык.

Долгом каждого гражданина Республики Казахстан является овладение государственным языком, являющимся важнейшим фактором консолидации народа Казахстана. Правительство, иные государственные, местные представительные и исполнительные органы обязаны: всемерно развивать государственный язык в Республике Казахстан, укреплять его международный авторитет; создавать все необходимые организационные, материально-технические условия для свободного и бесплатного овладения государственным языком всеми гражданами Республики Казахстан; оказывать помощь казахской диаспоре в сохранении и развитии родного языка.»

Здесь хочется задать самый главный вопрос; как сделать так, чтобы казахский язык перешел со второго на главный план? Иначе говоря, как пропагандировать казахский язык среди молодежи?

Создание программ, развитие Казнета на казахском языке, его популяризация на всей территории нашей страны, изучение истории и культуры Казахстана не только во всех учреждениях образования, обширные, многократные мероприятия на казахском языке и множество способов совершенствования нашего родного языка.

По сути, в Казахстане реально удалось совместить казалось бы несовместимое: энергичные меры по укреплению роли казахского языка и равноправное положение языка русского.

Казахстан имеет уникальный опыт сосуществования и успешного функционирования разных языков. В нашей республике действуют не только школы с казахским, русским и английским языком обучения, но и с уйгурским, узбекским и другими языками обучения. Очень важно, что существует государственная поддержка национальных школ, функционируют этнопросветительские школы.

Возникает вопрос, насколько необходимо устанавливать такие жесткие сроки введения трехязычного образования, ускорять процессы. Но реальность такова: либо мы будем оставаться в XX веке, либо мы идем в век XXI. Темп самой жизни, научно-технического прогресса стал ускоренным, требуя и от нас соответствующей мобильности.

Еще один аргумент в пользу трехязычия – это позволит унифицировать образовательные программы в школах и вузах с различными языками обучения с различными подходами. Сегодня в Казахстане действует несколько типов, в которых преподавание частично или полностью ведется на английском. Внедрение программы трехязычного обучения позволит всем школам и вузам работать в одном режиме, в одном направлении, создаст для обучаемых равные конкурентные условия. Проблема состоит в том, что все еще недостаточно количества специалистов и не все казахстанские школы располагают организационными и материально-техническими условиями. У нас время есть, но оно будет напряженным и должна быть стремительная подготовка к переменам. Может возникнуть вопрос о том, что увеличение нагрузки по дисциплинам казахского и английского языка приведет к сокращению часов преподавания русского языка и литературы? Особенно в свете объявленного перехода казахстанских школ на пятидневку?

Это не отразится на сокращении часов в преподавании русского языка и литературы. Над обновлением содержания образования сейчас работают специалисты, которые разрабатывают методики, программы, проводят повышение квалификации, что позволяет выстроить необходимую траекторию образовательного процесса.

Сегодня больше надо волноваться о подготовке специалистов, которые смогут в соответствии с запросами современного мира обучать в школе и вузе. Вопрос овладения языками и преподавания на казахском, русском и в особенности на английском языках – это, прежде всего вопрос профессиональной подготовки учителей и преподавателей вузов. Именно на это следует сейчас обратить внимание и рассчитать риски, которые возникают при введении трехязычия.

У нас уже заложен билингвизм с детства и дети сегодня уже в разной степени владеют казахским и русским языками, причем независимо от того, в каких школах учатся – русско- или казахскоязычных. Русский язык в Казахстане – это второй и более того в скобках часто указывается, что это для большинства родной язык. Русский язык по-прежнему остается лингвистическим, культурным, экономическим капиталом. Он используется повсеместно, в том числе наравне с казахским – в официальной сфере. В своем выступлении президент акцентировал внимание на недопустимости дискриминации по языковому принципу. Независимо от этнической принадлежности необходимо знание казахского языка как государственного и русского как языка межэтнического общения. Не будем забывать, что в Казахстане, по данным переписи 2009 г., проживают представители более 127 этносов и фактически существуют более 117 потенциально возможных этнических языков.

Все условия для сохранения русского языка в республике созданы – действуют школы с русским языком обучения, в ведущих вузах страны идет подготовка учителей русского языка. Специальность «русская филология» есть во многих университетах Казахстана, и в Казахском филиале МГУ читается интересный специальный курс «Казахстанская русистика». Нам есть чем гордиться, поскольку на всем постсоветском пространстве после России, пожалуй, самая сильная школа русистики в Казахстане. При этом количество государственных грантов остается неизменным уже на протяжении нескольких лет на специальность «русская филология». Это, безусловно, показатель востребованности специалистов-русистов. Другое дело, что количество абитуриентов, которые идут на русскую филологию, из года в год становится все меньше. Это уже проблема выбора, которая связана с экономической стороной и с престижностью специальности – профессия учителя русского языка и литературы никогда не была денежной, но всегда была очень трудоемкой, а нынешние школьники прагматичны и ищут профессию, которая обеспечит их высоким доходом.

На сегодняшний день у нас нарабатан богатый опыт преподавания русского языка как второго, и как иностранного, существует множество методик, талантливых преподавателей.

Основная проблема заключается в недостаточном престиже работы школьного учителя и вузовского преподавателя. Особенно учителя, которому сегодня приходится работать в совершенно новых условиях. Большая часть казахстанских учителей привыкла работать в традиционном русле, некоторые из них все еще не научились пользоваться Интернетом. Их нужно обучать новейшим методикам, им нужно время для овладения новыми технологиями.

А почему бы не обучать в рамках «Болашака» учителей и преподавателей с высокой стипендией здесь, в Казахстане? При этом чтобы по рекомендации школ и вузов шли специалисты на обучение и возвращались в свои родные стены, пройдя годичное и двухгодичное повышение квалификации. У нас много собственных хороших методистов и преподавателей вузов, которые могли бы обучать школьных учителей, есть Центр педагогического мастерства НИИШ. Но это не будет и подготовка в рамках двух недель, а будет годовой курс. Чтобы за это время они имели возможность посетить разные города Казахстана и выехать на конференцию за рубеж. Это будет обучение, включающее курсы языковые, предметные и многое другое. Главное – создать им условия.

Трехязычие будет стимулировать ребенка овладевать всеми тремя языками. И у каждого языка будет своя функция. Как мы наблюдаем сейчас, казахский язык будет оставаться государственным языком, но он должен стать языком культурного наследия и этнической идентификации, русский будет представлять собой важный коммуникативный и культурный капитал, английский язык будет необходим как язык новейших категорий – язык науки и Интернета, осмысления и вхождения в новую технологическую реальность. В принципе, студенты сегодня это уже понимают, главное, чтобы это осознали преподаватели, родители и было бы побольше хороших специалистов.

Будут профессионалы-предметники со знанием казахского, русского и английского языков – изменится реальность в пользу трехязычия.

Список использованной литературы:

1. Назарбаев Н.А. Казахстанский путь - 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее: Послание народу Казахстана. Астана, Акорда, 17 января 2014 год / Н. А. Назарбаев // Казахстанская правда. - 2014. - 18 января.
2. Лаумулин М.Т. Центральная Азия в зарубежной политологии и мировой геополитике: Центральная Азия и Казахстан в современной политологии. — КИСИ, 2005. — Т. 1.
3. Сулейменова Э.Д. Языковые процессы и политика. — Алматы: Қазақ университеті, 2011. — 117 с. — ISBN 9786012473438.

4. Сембаев А.И., Храпченков Г.М., Шехтерман Е.И. Очерки по истории школ Казахстана (1901—1917 гг.). — Мектеп, 1972. — С. 46. — 164 с

Zhubekova A., Li Y. - IR-22

Scientific supervisor: **Mukusheva G.R.**

FOREIGN LANGUAGE AND INTERCULTURAL COMMUNICATION DEVELOPMENT

Nowadays studying foreign languages is a very important aspect in our life. It gives us an opportunity to get acquainted with the culture and traditions of other countries. The knowledge of a foreign language is necessary for the effective interaction between states in many spheres of life as science, culture, art, etc.

Over the past two decades, countries in the world have become more and more interdependent, and new technologies have erased many existing borders. As boundaries between countries are dissolved, foreign language instruction has become more necessary than ever for communicating with the rest of the world and for producing an enlightened citizenship able to function in today's rapidly developing world.

First of all economic development affects the need for knowledge of foreign languages. To be competitive on a global scale, the business world of tomorrow needs individuals who can work in a culturally diverse environment and who have strong skills in a foreign language. Additionally, many businesses are looking for people who are proficient in other languages. Such skills are needed in service industries (hotel, tourism, food); publishers and entertainment industries (films, radio, and sound production); corporate offices with overseas accounts; and also in other areas such as medicine, law, business, journalism, and more general government work. Knowing another language provides a competitive edge in career choices in today's and tomorrow's world.

Secondly, cultural understanding is less obvious but nonetheless compelling reason to study another language is the power that languages have to promote understanding between people of different cultural backgrounds. Acquiring of another language helps students to develop a sense of cultural pluralism, openness and appreciation of other people cultures. Only through their languages and culture we can understand each other.

The third reason for learning languages is that it generates **BENEFITS TO STUDENTS**. The study of foreign language has affects on academic areas as well. The research has shown that children who have studied a foreign language in elementary school achieve higher scores on standardized tests in reading, language arts, and mathematics than those who have not. The results of the Louisiana Report on foreign language and basic skills show that regardless of their race, sex, or academic level, students in foreign language classes outperformed those who were not taking foreign languages. Foreign language study has also been shown to enhance listening skills and memory, and the development of second language skills can contribute a significant additional dimension to the concept of communication. Furthermore, students who have studied a foreign language develop greater cognitive skills in such areas as mental flexibility, creativity, divergent thinking and higher order thinking skills.[1]

Every person has a tendency to feel fear of something unfamiliar, unusual, and alien, such as another culture, nation and its traditions. And this perception of the unknown, as a rule, often grows into a perception of something dangerous and hostile, which leads to an increase in social tension and the manifestation of dangerous activity. Such processes received an ardent response in modern youth policy and became its important problem. And it is intercultural communication aimed at the prevention of youth extremism and xenophobia that contributes to the solution of this problem.

Acquiring of the intercultural communicative competence, which is the ability to understand and accept the views of the representatives of another culture, to correct their behavior, to overcome conflicts in the process of communication, to recognize the right to the existence of various nations, traditions, and values becomes the most demanded for a modern student.[6] It creates the basis for professional mobility, preparation for rapidly changing living conditions, introduces to the standards of world achievements, and increases opportunities for professional self-realization.

Nowadays the entire student community lives in a globalized, constantly changing world. In this regard, many young people are more or less involved in the interaction with representatives of another nation and culture. And, unfortunately, not always such an intercultural dialogue has a good conclusion or is directed to further "cooperation". In this regard, three main objectives of intercultural communication in the student community are distinguished: the harmonization of interethnic and inter-confessional relations, the formation of the tolerant consciousness and the development of the potential of youth. [2]

But when do we begin to face an intercultural dialogue, only in the student body or much earlier? What social institutions are important factors in their formation?

Undoubtedly, the basis in these processes is the family. Despite the fact that a child, a schoolboy, and then a student, still has a long way to learn about the world and himself, they are parents from the very birth that should lay the child's love and respect for people, regardless of the country they are from, which nation or culture they belong to. In addition, we should not forget about such a stage as a kindergarten, which can contribute to the formation of the personality in the future and help properly build a dialogue at such early but important age.

The next important institution that promotes intercultural communication is a school. Teachers have the opportunity to show the world in all its diversity to schoolchildren on such lessons as World History, Geography,

Literature, World Art and Culture, Foreign languages to convey the idea that there are many peoples around us with different cultures, traditions, customs and we should accept and respect them

Then, the young man enters the university where, in fact, he will face the most problems of intercultural communication both within the educational institution and outside it. And it is important to note that a significant role is played the extra-curricular work here. Paying tribute to the teachers who, within their disciplines raise issues such as intercultural diversity, acquaintance with the traditions and customs of the other nations, it is necessary to accept the role of the non-academic direction at our university. The students, taking part in various round tables, conferences, national culture days, organized by the university, begin to realize the importance and relevance of these processes in the modern world, thanks to which they begin to think globally, already going beyond their home and educational institution.[3] All the activities carried out in this area can be divided into two components: those aimed exclusively at the acquaintance with one of the cultures, and those that raise the problem such as the possible conflict in an intercultural interaction and the ways of its solution. Also, we should not forget about the activities of various state structures, such as youth policy departments or committees on nationalities, which initiate the platforms for a dialogue, the youth projects and forums that are also part of the extra-curricular activities of the students. [4]

An equally important component of the university's work in the field of intercultural communication is the development of student exchange programs and the increase in the number of overseas trips, internships and outgoing mobility. The students get the opportunity to immerse themselves in the "foreign environment" within the framework of these directions in which they comprehend the language and culture of different countries, establish the intercultural ties and contacts. But at the same time, the incoming mobility is important, when young people from different parts of the world come to our universities, communication and acquaintance with them also expands the boundaries of intercultural communication for our students.[5]

It is impossible to deny the fact that a modern student who does not have the skills of intercultural communication is unlikely to be as successful as his classmate or friend who has such skills. The world needs the people who are able to build a dialogue with a representative of a different culture, because in the context of globalization we are increasingly confronted with such cases, which need to be prepared, especially for the young population. Therefore, the formation of these qualities and competences, beginning with the birth, should receive special development in the student years, when young people are open to the world.

Generally speaking, if education is a mean to prepare students for the complicated world they inhabit, then the educational system cannot deprive students of a general education in the area of the international communication. The value of such an education not only lies in a job preparation but also in developing an understanding of other people and cultures.

And after all we want to quote the saying from the speech of the head of our country N.A. Nazarbayev: "We need the English language to enter the global arena. Out of 10 million books published in the world 85% are in English. The science and all the new developments and information are in English nowadays? There are 3500 foreign companies in Kazakhstan and the local citizens needed English to communicate with them and use the new technology they bring into the country.[6]

And finally, as noted earlier, the knowledge of other languages will be a valuable asset in the workplace of tomorrow. Workers will be called upon to cooperate with colleagues in other countries, crossing time zones, languages, and cultures. Intercultural communication is not only the exchange of cultures, professional and intercultural competence but also the ability to navigate in the world space.

Bibliography:

1. Rafferty, E. A. (1986). Second Language Study and Basic Skills in Louisiana. Baton Rouge: Louisiana Department of Education
2. Kaftaylova N.A.2009. Intercultural communicative competence as the goal of teaching in a language university. Bulletin of the Moscow State Regional University. №3: 43-44.
3. Ter-Minasova SG.2008. Language and Intercultural Communication. Word.
4. Tyumen State University [Electronic resource] / Student exchange with universities-partners. - Access mode: <http://www.utmn.ru/sec/1207> (reference date: July 20, 2014).
5. Tyumen student conquers the world [Electronic resource] / Regional competition for intercultural communication .- Access mode: <http://tspm.utmn.ru/> (reference date: July 20, 2014).
6. "Nazarbayev calls Kazakhstan to learn English" A. Zhumzhumina / en.tengrinews.kz

Балтабаева А., Ф11-к. КЭУК

науч. рук.: магистр, ст. преподаватель **Нуркеева Б.А.**

ПРИМЕНЕНИЕ ИГРОВЫХ МОМЕНТОВ ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ И ОБУЧЕНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА

Любое познание начинается с удивления. А удивление это – не то что иное как пробуждение познавательного интереса к предмету у каждого человека. Любой преподаватель словесник хорошо знает , что русский язык довольно трудный предмет для обучения, и , к сожалению, не у всех студентов пользуется

популярностью. Одна из серьёзных проблем для обучения - резкое падение интереса к русскому языку и, как следствие, снижение грамотности, неумение грамотно выразить свою мысль.

Развитие любознательности у каждого студента, воспитание у него тяги к знаниям, интереса к учебному процессу является главной задачей, стоящей перед преподавателем. Психология учит: чем ярче эмоциональная атмосфера на уроке, тем прочнее атмосфера на уроке, тем прочнее она запоминается.

Одной из причин того, что студенты теряют интерес к русскому языку состоит в том, что преподаватели не всегда ярко и убедительно показывают студентам богатство русского языка, его способность выражать самые разные мысли и чувства, все тоны и оттенки, все переходы звуков от самых твёрдых до самых нежных, чтобы студенты «дивились» «драгоценности нашего языка».

Каковы же пути, позволяющие воспитывать интерес у студентов к русскому языку? Таких путей много, но одним из них, на мой взгляд, является применение элементов занимательности на уроках русского языка при изучении тем, а также разнообразные формы ведения уроков. Как писал К.Д. Ушинский «дитя утомляется не трудностью материала, а однообразием его преподавания.» Эти слова смело можно отнести к процессу обучения. «Разнообразие – добрый знак хорошего преподавания», -говорил Ф.И.Буслаев, русский филолог и искусствовед. Одно из важнейших условий интереса к учебной деятельности - его разнообразие: разнообразие изучаемого материала, поисков работы. Для того чтобы студенты с интересом ждали урока, чтобы им хотелось заниматься, необходимо, чтобы на каждом уроке было что-то новое и желательно нужно создавать определённые ситуации, пробуждающие интерес к предмету.

Существует целый ряд условий, способствующих возникновению заинтересованного отношения к любому изучаемому предмету. Например, самая эффективная форма развития познавательного интереса к русскому языку, это - игра и использование игровых моментов на уроках.

Игра - это естественная потребность для учащихся, а также для студентов. В последние годы многие педагоги в своей работе учитывают эту важную особенность.

Игра характеризуется наличием двух планов. С одной стороны, играющий выполняет реальные задания, связанные с решением вполне конкретных, часто нестандартных задач, с другой стороны, ряд моментов этой деятельности носит условный характер, что позволяет отвлечься от реальной ситуации с её ответственностью, наказуемостью, волю фантазии, снять барьер страха, боязнь быть смешным, получить плохую отметку. Игра требует сотрудничества всего коллектива. Она создаёт атмосферу здорового соревнования, мобилизует творческие способности студентов, так как от его ответа зависит не только личная отметка, но и победа команды.

Игра, следовательно, вырабатывает у студентов чувство долга перед коллективом.

А.С. Макаренко писал, что усилия, которые студент делает в игре, плодотворны, что в игре незаметно для себя студенты вырабатывают навыки и умения, необходимые для данного предмета, а так же такие, которые пригодятся в жизни. «Игра помогает не только проявить способности, но и совершенствовать их», -писал К.Д. Ушинский.

Игра в руках хорошего организатора превращается в действенное орудие, как обучения, так и воспитания, требуя от участников большого умственного напряжения и принося в то же время большое удовольствие.

Характер игры, игровые ситуации определяются темой, возрастными особенностями участников, их интересами.

Студенты 1-2 го курса увлекаются играми, в которых нужно раскрыть тайну или сделать открытие, поэтому в игровые ситуации следует закладывать элементы романтики совместного поиска.

Они стремятся к групповому сотрудничеству, увлекаются словарными играми, состязаниями. Для них организуются игры, сюжеты которых взяты из исторических и приключенческих книг. Особый интерес в этом возрасте вызывают компьютерные игры. Для старшекурсников характерна ориентация на свою будущую роль в обществе. Их интересуют социальные явления. В этом возрасте развивается личностная рефлексия. Им характерны потребность в диалоге, поиск решения проблемы не только с целью найти истину, но и самоутвердиться. Студентов привлекают и разные словесные игры: кроссворды, сканворды, шарады, развивающие память, логическое мышление, а также игры-состязания, ролевые игры. Особенностью игровой деятельности для студентов является ориентация на групповой характер игр, а также вовлечение в игру посторонних лиц в качестве зрителей, слушателей, экспертов. Об этих возрастных особенностях преподаватель должен помнить при организации игр. Значение игровых моментов на уроках русского языка состоит в том, что они создают особый тип взаимоотношений между преподавателем и студентами – партнёрские.

Начало любой игры – это прежде всего эмоциональная установка на игру, на восприятие игровых задач, когда активизируется мыслительная деятельность и воображение ребёнка. Установка на игру обычно создаётся в увлекательной форме, иногда с использованием слайдов, рисунков, кинофрагментов. Установочный элемент игры позволяет ввести учеников в игровую ситуацию. Игровая ситуация может разыгрываться в вымышленном пространстве (сказочный лес, акватория океана и т. д.). В игровой ситуации участвует определённое количество человек, которые выполняют определённые действия. Следующим структурным элементом игры являются игровые задачи, которые соединяются с учебными задачами, выступающими в замаскированном, неявном виде. Благодаря учебным задачам осуществляется непреднамеренное обучение студентов. Для соединения учебных и игровых задач необходимы правила

игры. Они организуют поведение играющих. Обеспечивают игрокам равные условия, выступают регулятором игрового действия. Игровые правила реализуются в игровых действиях. Психологи выделяют внешние действия (слушать, чертить схему, решать задачу) и умственные (сравнивать, анализировать, классифицировать, обобщать).

Чем разнообразнее действия, тем интереснее игра. Игровые действия должны быть мотивированы и должны усложняться.

Во время игры у студентов возникает определённое игровое состояние – важный

элемент игры. Оно включает в себя переживания, активизацию воображения участников, эмоциональное отношение к действительности, поддерживается проблемностью ситуации, элементами соревнования и занимательности.

Обязательным структурным элементом игры является её результат. Он может быть наглядным (выиграл, отгадал, выполнил), а может быть менее заметным (получил удовольствие, заинтересовался вопросом) и отсроченным (создал свой вариант игры спустя какое-то время).

При использовании игровых моментов на уроках необходимо соблюдение следующих условий:

1) Соответствие игры учебно-воспитательным целям урока;
2) Игровая организация учебного процесса с использованием заданий, которые обычно предлагаются на традиционном уроке (орфографическая дуэль, игра корректор и т.д.)

3) Использование игры на определённом этапе занятия (начало, середина, конец, знакомство с новым материалом, закрепление знаний, умений, навыков, повторение и систематизация изученного)

Игровые моменты занимают важное место в учебно-воспитательном процессе, так как не только способствуют воспитанию познавательных интересов и активизации деятельности студентов, но и выполняют ряд других функций:

1) правильно организованная с учётом специфики материала игра тренирует память, помогает студентам выработать речевые умения и профессиональные навыки.

2) игра стимулирует умственную деятельность студентов, развивает внимание и познавательный интерес к предмету.

3) Игра - один из приёмов преодоления пассивности студентов.

4) В составе команды каждый студент несёт ответственность за весь коллектив, каждый заинтересован в лучшем результате своей команды каждый стремится как можно быстрее и успешнее справиться с заданием. Таким образом, соревнование способствует усилению работоспособности всех студентов.

Список использованной литературы:

1. Игры – обучение, тренинг, досуг / Под ред. В.В. Петрусинского. – М.: Новая школа, 1994.
2. Гренарова Р. Применение игр на уроках русского языка / Русский язык как иностранный и методика его преподавания: XXI век. – МПГУ, ч. 1, 2007.
3. Акишина А.А., Жаркова Т.Л., Акишина Т.Е. Игры на уроках русского языка: учебное наглядное пособие. – М.: Рус. яз., 1988.
4. Крючкова Л.С. Практическая методика обучения русскому языку как иностранному: учеб. пособие – 2-е изд. – М.: Флинта: Наука, 2011.

Mamalinova A., Lanets K. Tourism -12 KEUK
Scientific supervisor: **Yarema T.V.**

THE DEVELOPMENT OF THE LANGUAGES IN KAZAKHSTAN

In modern conditions of development of public life, with its focus on the unification of mass consciousness, much attention is paid to the functioning of the language, the realization of its impacting function. The development of such sciences as linguistics, psycholinguistics, sociolinguistics, rhetoric, as well as the study of language problems in the advertising sphere, in the context of political communication, the study of the language of election campaigns, the study of political facts- all of this is important part of present life.

Attention to the language as to the means of state forming policy and expression of ideological principles is especially actualized during times of social upheaval. It is language that becomes the object of manipulation, which is able to influence on population's conscious, it's world outlook and, what is not less important, stereotype its behavior.

First of all, let's consider what language is? The first answer that comes to mind: language is a means by which people describe everything that happens in their life, i.e. force all objects that surround us to correctly interact with each other in describing real life situations. Language is decisive in the choice of work and it forms our life way. It directly affects the intensity of interethnic relations. Language, as each part of our everyday life, has a lot of functions, the most basic of them are: communicative, constructive, cognitive, aesthetic, etc. The total number of languages in the world ranges about 2500-5000, and it's not small number, is it?

The main social function of the language is to facilitate communication. Since people are the only one of all living beings able to communicate through language, only they were able to accumulate knowledge. It would be

impossible to keep from generation to generation something like human culture without having such a flexible means of communication as language.

Nowadays, we often come across the fact that the knowledge of a foreign language becomes a vital necessity. The most popular language in our time is English. Foreign language promotes the development of mental processes. This is due to the fact that when studying a foreign language a person has to operate with a different system of signs.

Syntactic constructions and grammar develop abilities for analysis and synthesis, memorizing lexical units (operational memory), studying not only individual words, but also the context as a whole (linguistic conjecture), intelligence and attention. The language teaches child to think logically, and also to choose the right variant from the set of means of each individual word.

In our time, children are more informative than children of past generations. There is a need to point out that a lot of technologies and information portals have been created, which contributes to raising the level of knowledge in different sectors. Languages can be taught by children directly at home (by watching foreign films, listening to music, finding friends on the Internet from another country and increasing spoken language, downloading programs for learning a foreign language). A pupil who speaks several languages has more chances of obtaining appropriate education or work, in our country and on the international market. The study of languages contributes to the acquisition of additional cultural wealth, personal development, professional and career growth.

To speak about my own opinion, studying languages is a very big and valuable part of my life. Now I'm especially really into studying English. English is an international language, that's way knowing it is already a need. Today, one billion people speak English. And this is about 20% of the world's population. For 400 million people English is native. For the remaining 600 million people, this is either a second language or a foreign language. English is the language of politics and diplomacy, science and technology, business and commerce, sports and pop.

It is impossible to describe all the advantages of owning a foreign language at a high level in only a few words. Let's consider some examples below.

1. **Culture.** We need the inspiring influence of Shakespeare's theater, the cinema, the London musicals, the plays of Bernard Shaw. Knowing languages develops and enriches the personality, allowing, with learning a new language, how to get a "second soul". In the memory of several generations, Beatles songs in English are preserved, having a great influence on the musical culture of the 20th century. In every house, from Santiago to Bangkok, today there are cartoons, teaching computer programs or computer games with the English interface.

2. **The economy.** In any field of our activity - industry, commerce, diplomacy and culture, international tourism, science and computer technology, the Internet and e-mail - knowledge of English is required daily in every work situation. Knowledge of English is essential for effective learning, follow-up and improvement of the quality of our lives.

3. **Business.** In today's world, business is largely controlled by supranational consortia with numerous subsidiaries in various countries around the world. The condition for recruitment is the ability to speak English fluently. In the 21st century, it's simply impossible to excel without knowing the English language. In English speak a lot of specialists, as Interpol officials, air traffic controllers and rescue workers in disaster areas, where accuracy of information transmission is of paramount importance.

4. **Education.** Four-fifths of the information contained in the data banks of computers around the world is recorded in English. Almost all important books or articles appear in print in English, or are translated into English.

5. **Availability.** Is it difficult to learn English? You can say that it is very easy. Two important factors contributing to the ease of learning English are: first, everywhere we can see and hear news and advertising in English, and secondly, the methods of teaching English to foreigners are the most well developed.

Now the English language is studied from small to large. Children are taught a foreign language almost from birth, adults who at one time did not have time to study languages, take their own now. To find out what pushes adult people to learn foreign languages, sociologists have conducted repeated debriefings. It turned out that the factors most motivating to learn new knowledge are only five.

1. **Career growth.** A noticeable competitive advantage for many applicants can be the possession of two or more foreign languages. While English is useful in almost any field, other foreign languages will be needed if the firm cooperates with a foreign partner or is its representative.

While applying for a job, knowledge of English is not only welcome thing, but also can play an important role in the selection of a candidate. Knowledge of English is always a bold plus in your resume. In many firms, employees who speak foreign languages are increasingly preferred. In addition, knowledge of not only everyday vocabulary, but also professional terms (economic, legal, etc.) is required. Anyway, knowledge of foreign languages not only helps to quickly find a good job (about three times faster than those who do not speak), but also makes you more valuable, and therefore a well-paid specialist

2. **Comfortable rest.** Basic skills in a foreign language will help you to "manage" abroad, i.e. order food and drinks, find a way, buy tickets, etc. If you have advanced knowledge of the language, you will be able to start conversations with people you meet, who will be able to bring variety to your vacation.

3. **Participation in international conferences and trainings.** Many foreign language learners confessed that they had to sit down again for textbooks in order to freely read foreign press and business Internet resources.

Having studied foreign language, in due course it is possible not only independently to receive information from foreign sources, but also to travel to international conferences and trainings without fear of difficulties of translation.

4. **Business trips abroad.** Knowledge of a foreign language will visibly raise you in the eyes of your superiors. Workers-polyglots can count on business trips and internships abroad and various awards. They are entrusted with correspondence with foreign partners, are invited to business negotiations with foreign guests.

The leader of our state, Nursultan Nazarbayev, takes the issue of increasing the level of language proficiency very seriously, and this is manifested primarily in the sphere of education. Back in 2011, the state program for the development and functioning of languages in the Republic of Kazakhstan for 2011-2020 was adopted.

At the moment, we can see that compulsory education in 3 languages has been introduced everywhere, both in schools and higher education institutions. The development of English is also helped by multiple programs on academic mobility, which enable talented and promising students to study for some time in countries far abroad.

In conclusion, I would like to note that learning a foreign language is not just a matter of fashion or someone's whim, but a process of obtaining knowledge that is vitally important in a modern society developing towards globalization.

References:

1. Nurdildina G.G. «Multilingual and multicultural education» [text] / G.G. Nurdildina <http://collegu.ucoz.ru/publ/77-1-0-3520>
2. Krashennikova E.A. «About the role of memorization in language learning» [text] / E.A.Krashennikova journal, «Foreign languages at school» 04/2012г. p.88-95.
3. Galiks E. IU. «The use of a method of projects at foreign language lessons» [текст] / E.IU.Galiks journal, «Foreign languages at schools of Kazakhstan » 05/2007г. p.3-7,10,14.
4. Malih L.N. «Details of business letters» [text] / L.N. Malih journal «Foreign languages at school» 08/2008г. p.71.

Мустафин С. гр. ИС-12 КЭУК

науч. рук.: магистр пед.наук., преподаватель **Абдрахманова С.Т.**

ENGLISH LANGUAGE AS AN INSTRUMENT OF CONTEMPORARY INTERNATIONAL COMMUNICATION

One of the features of the modern information society is the increased attention to the problems of language in connection with the fact that the main burden of the information-communicative plan falls on the language. In this article, we will examine the role of the English language itself in the current practice of international communication, try to characterize the degree of research of this issue, give the main key terms and concepts, and also predict the possibilities for further development in this field.

Today multipolar intercultural communication is becoming increasingly important, where the special role belongs to English, which is the language of international communication, the universal lingua franca, the mediating language for representatives of different linguistic communities.

But first we need to define the term "language". Language is the most important sign system in human culture, a means of division, classification, and individual fixation of experience, through which speech communication and conceptual thinking are realized. Thanks to the language, human forms of social interaction are possible, as well as the generation, processing and storage of information in culture. Language has a number of qualities, among which the main ones are: the arbitrariness of linguistic signs, the possibility of referring to objects and situations not present at the moment in sensory experience; The ability to build an unlimited number of messages; The possibility of constructing secondary sign systems based on language.

In speech communication, the language can perform various functions, the main of which are as follows: establishing and maintaining contact; Information about extralinguistic reality; Message of information about the language code (meta-message); Expression of the speaker's emotions; Impact on the listener (motivation); Impact on the surrounding reality; Transfer of aesthetic information encoded in the message structure.

Communication is initially dialogical, involves a specific addressee and is inscribed in the activity context. Meanwhile, the language allows the individual to communicate with himself, combining the addressee and the addressee (external speech in planning function, internal speech), and culture - to develop forms of activity in which the message is divorced from the conditions of generation and its dialogicity is collapsed into a monologue (eg, written text).

New international organizational structures represent a cultural space where a language of world communication is needed. It should be noted that the peculiarity of the language of world communication is the absence of an ethnocultural component. As a rule, it is used only in the communicative function to overcome interlingual barriers.

However, the thesis of the complete absence of the cultural component in the world language, in our opinion, is not sufficiently substantiated. The global language in the context of globalization is formed simultaneously with global culture and global identity. Therefore, we can talk about the presence of the connection between language and culture also in the case of the world language.

The emerging global culture is based on values common to all national cultures. Thus, each national culture takes part in the formation of a global culture.

In 2005, the European Commission adopted a document on a "new framework strategy for multilingualism" ("A New Framework for Multilingualism"). In it, English is actually regarded as an indispensable condition for the participation of all Europeans in a new community built on knowledge [5].

At the moment, a huge variety of English is used around the world. The most famous are the following:

- Original English: British English;
- New versions of English (New Englishes): North American English, Australian English, South African English;
- New "new English" (New new Englishes): Nigerian English, Singaporean English, Indian English.

In addition to this concept, there is another point of view that represents the world variants of English as a series of expanding concentric circles [10].

This division was presented by J. Jenkins in the book "A Resource Book for Students", where the author explains the point of view of Professor B. Kachru, one of the most respected linguists in the world [9].

B. Kachru shared world variants of the English language into three concentric circles:

1. The Inner Circle represents countries in which English is the mother tongue: the United States, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, Canada, Australia, New Zealand.
2. The Outer Circle represents countries where English has a special status and is used as a second language as lingua franca: Singapore, India, Malaysia, the Philippines and more than 50 other countries.
3. The Expanding Circle includes countries in which English is studied and used as a foreign language: central and eastern European countries, China, Japan, Israel, Greece and many others [12].

However, as J. Jenkins notes, B. Kachru's theory has many shortcomings. For example, between these circles it is very difficult to establish clear boundaries. Moreover, this theory does not take into account the fact that linguistic differences are present even within the main (inner) circle, for example, between American English and British English. Also, the level of the personality language is not determined, on the basis of which it could be included in the list of speakers in English [10].

In addition, J. Jenkins presented the following main misconceptions of opponents of English as a lingua franca (ELF):

- ELF is a simplified and stripped-down version of the English language;
- ELF contributes to a number of errors and abnormalities;
- ELF is a single option, so it should be oriented;
- ELF is prescribed for all students of English and, in this regard, deprives a person of choice.

It should be noted that native speakers at the moment are a minority, and in the near future there will be no British and American English. According to experts, the existence of two variants of the English language is predicted: the English language of native speakers (NativeEnglish) and the English of most users (Majority English): "Native speakers are already in a minority. The two most important English and American English. They'll be Native English and Majority English" [10].

Another recognized world authority in the field of linguistics, David Kristal, goes even further in his reasoning at the expense of the English language as an international language of communication. He suggests that English will become completely independent of any form of social control. "By analogy with the notion of a critical mass in physics, some critical number of native English speakers can form or be critically spread across the globe, after which no group of people or the alliance will be able to stop the growth of English influence or influence its future. If a critical mass is formed, will not the emergence of a language of international communication, in the words of adherents of the theory of evolution, be a unique phenomenon in our world? After all, in this case, English in one form or another can forever become the language of international communication for the world community" [1].

In one of the works devoted to the study of European English as lingua franca, it is noted that it is necessary to distinguish the concepts "English as a foreign language" (English as a Foreign Language - EFL) and "English as a lingua franca" (English as a Lingua Franca - ELF). EFL teaches the teaching of English to students for whom it is not a native or official language from the country. There is one more concept - "English as a Second Language" (English as a Second Language - ESL). ESL is used in teaching English to students who speak other languages and live in countries where English is the official language or is of great importance. We are interested in ELF, because it is the only English language version that is used on a global scale [3].

Based on our study of scientific literature on the use of modern English as an international language of communication (lingua franca), it seems possible to draw the following conclusion.

English as a function of lingua franca should be considered as a new English language, adapted to the modern demands of a globalized world. In general, in our unstable, changing world, English as a function of lingua franca is extremely dynamic and therefore continues to live and develop.

One of the brightest signs of modern times is globalization. The reasons for and evaluation of this phenomenon are the subject of discussion. However, the very fact of its existence is not disputed. Simultaneously with the process of globalization, the English language is gaining the position of the world's number one international language. Already by 1995 about 85% of international organizations used English as one of the official languages (for comparison, French - 49%, German, Spanish - 10% each) [2].

English language is called modern lingua franca, global English, speak of the need to study EIL (English as an international language). It has become a general place of affirmation that English language equally belongs not only to native speakers, but also to those for whom it is the second and foreign language [3].

Charles Ferguson wrote back in 1982 that, although the spread of English in the future may stop, at the current moment, two main trends can be noted: fewer people consider English to be a European language, and ever less its development is determined by the bearers [9].

Modern foreign linguists confirm the validity of the above statement. In the foreseeable future, the English language has virtually no real competitors. Even Mandarin's dialect of Chinese can not approach English in terms of prevalence. According to scientists, in the next two decades the ratio of people studying these two languages will be approximately 100 million (Mandarin Chinese) to two billion (English) [8].

Research in this area is relevant and important due to the growing interest in the influence of lingua franca in other modern languages, and, since English becomes the conductor of other cultures, non-English-speaking countries learn about the culture of other peoples through English, in particular, many people have become involved through the English language. The heritage of the great Asian civilization, had an opportunity to get acquainted with the richness of the culture of China, Japan, Korea and other countries. In addition, the inverse influence of the languages of the peoples of the world on the development of the modern English language seems relevant and important.

References:

1. A New Framework Strategy for Multilingualism. COM (2005) 596 final. — Brussels, 2005. — 30 p.
2. Albrow, M. The Global Age: State and Society Beyond Modernity / M. Albrow. — Cambridge : Polity Press, 1996. — 256 p.
3. Chirikba V.A. "The problem of the Caucasian Sprachbund" // From Linguistic Areas to Areal Linguistics. Pieter Muysken (ed.), 2008. — p. 31.
4. Crystal D. English as a global. - M.: All the World, 2001. - 240 p.
5. English in the range [Electronic resource] // English language.ru: site. - Access mode. URL: <http://www.english.language.ru> (reference date: January 14, 2014).
6. English as an International Language: New Englishes [Электронный ресурс] // La Universidad Internacional de La Rioja: website. — Режим доступа. URL: <http://idiomasunir.com/2012/08/08/english-as...> (дата обращения: 25.01.2014)
7. Ferguson, Charles A. (1982) Foreword to the first edition. In Braj B. Kachru (ed.), The Other Tongue: English.
8. Jenkins J. (Un)pleasant? (In)correct? (Un)intelligible? ELF speakers' perceptions of their accents / J. Jenkins // English as a Lingua Franca: Studies and Findings. Mauranen, Anna and Ranta, Elina (eds.). — Newcastle upon Tyne, United Kingdom: Cambridge Scholars Publishing, 2009. — 10—36 p.
9. Lingua franca [Electronic resource] // Woman Wiki: Women's Encyclopedia. - Access mode. URL: <http://womanwiki.ru> (reference date: February 18, 2014)
10. Smokotin V.M. The language of world communication and ethnocultural identity: complementarity in the context of globalization: Author's abstract. Dis. Dok-ra philosopher. Sciences. - Tomsk, 2011. - 34 p.

Кабдымананова А.С., гр. МЭ-11к КЭУК
науч. рук.: к.п.н., доцент **Ертысбаева Г.Н.**

ИНТЕГРИРОВАННЫЙ ПОДХОД ИНТЕГРИРОВАННЫЙ ПОДХОД В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ УЧАЩИХСЯ СЕЛЬСКИХ ШКОЛ

*«В мире ежегодно публикуются 11 млн. книг,
80% из них – на английском языке, и, чтобы
не отставать, мы должны знать английский».*
Н.А. Назарбаев

Язык – необходимое условие существования нации, это культурный код, который формирует философию жизни человека, его систему ценностей, стиль поведения, образ мышления. Язык – не только средство коммуникации, он способствует объединению и сплочению наций, является средством воспитания и опорой, связывающей взаимоотношения людей.

Нередко в жизни складывается ситуация, когда владение иностранным языком становится необходимостью. Владение иностранным языком может оказаться мостиком в новую профессию. Сегодня без знания иностранного языка невозможны поступление в вуз, престижная работа, рост карьеры и просто интересное путешествие.

Как известно, английский язык считается одним из самым распространённых и его можно назвать самым популярным. Английский язык - основной язык международного общения в таких областях как наука, технология, бизнес. Это язык литературы, образования, современной музыки, международного туризма и спорта. Действительно, на английском языке сегодня говорят практически во всех странах мира. Изучая английский еще со школьной скамьи, далеко не каждый выпускник владеет им свободно.

В Казахстане, как и в других странах СНГ, можно выделить особую группу образовательных учреждений - это сельские школы. На современном этапе в таких школах особенно остро стоит проблема овладения английским языком. В сёлах выявились такие проблемы: нехватка образованных преподавателей, отсутствие возможности общаться с носителями языков, низкий уровень мотивации школьников в сфере изучения предмета, недостаточное оснащение школ современным оборудованием и однообразие обстановки. Для решения данных проблем обучения английскому языку в сельских школах необходимо желательно применять на уроках различные подходы и методики. Сюда можно отнести игровые методы обучения, интегрированные уроки, и т.п. [4].

Одним из путей решения данной проблемы и является интегрированное обучение. Интегрированный урок - одно из новшеств современной методики. В старших классах интегрированные уроки являются важнейшей частью системы меж предметных связей. Это один из способов связать школьные программы и, тем самым, ещё больше усилить связь знаний с реальными требованиями жизни позволяет видеть взаимосвязанность различных наук. Форма проведения интегрированных уроков нестандартна, интересна. Интегрированный урок имеет преимущества: пробуждает интерес к предмету, снимает напряженность, повышают познавательный интерес, формируют умение обобщать и сравнивать [2].

Использование на уроках игровой деятельности способствует познавательной и творческой активности учащихся, развивает их мышление, память, воспитывает инициативность, позволяет преодолеть скуку в обучении иностранному языку. Игра поможет ученику вспомнить пройденный материал, пополнить свои знания. Для них игра, прежде всего, — увлекательное занятие. Игра важна для развития личности также и потому, что в ходе её развития на уроке создается ситуация переживания, когда ученик, вовлеченный в соревнование, очень хочет помочь своей команде, старается найти верный ответ, проявляет активность. Незаметно усваивается языковой материал, а вместе с этим возникает чувство удовлетворения.

Однако, в условиях изучения английского языка, многие учащиеся и учителя сталкиваются с проблемой отсутствия мотивации к изучению иностранных языков. Если в советских учебниках еще встречались тексты о сельской жизни, то в современных учебниках мы можем увидеть лишь темы экологии и окружающей среды. В такие темы, как “Summer Holidays”, “ At the Seaside”, “My Camping Holiday” и другие дети просто не могут включиться, потому что многие из учеников не были ни в лагере, ни на море – их кругозор ограничивается местом их проживания. Дети часто из неполных, многодетных семей все лето помогали работать на огороде, ухаживать за домашними животными, косить сено и продавать на рынке выращенный урожай.

Таким образом реализации современных подходов к преподаванию английского языка в сельских школах необходимо использовать такие приемы, как интегрированные уроки, игровые методы, которые не только позволяют повысить интерес и мотивацию на изучение английского языка, создадут благоприятные условия для развития творческих способностей. Положительным является и тот факт, что при этом ученик ещё и говорит на английском языке покажут практическую значимость изучения языка, но и превратят урок в красочное представление, в которое вовлечены все участники образовательного процесса [3].

Знание английского языка позволяет человеку быть в курсе последних новшеств, принимать участие в разработке идей и проектов с коллегами из зарубежных стран иметь ясное представление о состоянии интересующей отрасли на всем мировом пространстве. Зная перспективу изучения языков, мы сможем создать основу для формирования конкурентоспособного государства.

Список литературы:

1. Назарбаев Н.А. // Из речи Главы государства Назарбаева Н.А. перед участниками республиканской научно-теоретической конференции «Государственный язык: настоящее и будущее», 21 сентября 2006г.
2. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранному языку: Пособие для учителя. М: АРКТИ-Глосса, 2000. – 165 с.
3. Гальскова, Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам: Пособие для учителя/ Н.Д. Гальскова. – М.: АРКТИ, 2004.
4. Internet: <http://www.rae.ru/forum2012/250/2104>.

СЕКЦИЯ 4. ӘЛЕМДІК ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАЛАРДЫҢ ЗАМАНАУИ ТҮЙТКІЛДЕРІ МЕН ДАМУ ҚЫРЛАРЫ

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ И АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ МИРОВОЙ И НАЦИОНАЛЬНЫХ ЭКОНОМИК

Сафронова А.И., магистрант КЭУК
науч. конс-нт: **Айнабек К.С.** проф., д.э.н., зав. лабораторией социально-экономических исследований НИИЭПИ при КЭУК.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА В РАЗВИТИИ БИЗНЕСА И ОБЩЕСТВА

Постановка проблемы. Мировая практика, показывает, что одним из альтернативных инструментов обеспечения необходимой финансовой базы для создания, модернизации, содержания и эксплуатации объектов, в условиях ограниченности государственных ресурсов, является механизм государственно-частного партнерства (ГЧП).

Применение механизмов государственно-частного партнерства предоставляет ряд преимуществ, как для государства, так и для развития бизнеса. Для частного сектора открываются новые инвестиционные возможности и соответственно новые источники доходов, возможность участия в крупных проектах. ГЧП предполагает использование ресурсного и интеллектуального потенциала частного сектора в сферах традиционной ответственности государства. С принятием Закона Республики Казахстан «О концессиях», который был принят в 2006 году, заложено правовое поле, позволяющее частному сектору инвестировать финансовые и технологические ресурсы для реализации инвестиционных проектов с использованием механизма концессии.

Краткий обзор значения ГЧП необходим для выделения свойств партнерства, которые отличают его от традиционных форм сотрудничества между государственным и частным сектором, таких как контракты на государственные закупки, или когда государственные субконтракты частной компании необходимы для выполнения конкретной задачи. Схема ГЧП существует, когда государственное учреждение возлагает ответственность на частную компанию в попытке улучшить эффективность доставки, снизить затраты, увеличить количество клиентов

Термин «государственно-частное партнёрство» появился в экономической литературе в 1980-е годы в связи с разгосударствлением предприятий естественно-монопольных секторов: коммунальных сетей (газо-, водо-, тепло-, электроснабжение), транспорта, электроэнергетики. В ряде европейских стран (Великобритания, Швеция, Ирландия) стали создавать законодательную среду и органы управления ГЧП. Евросоюз с начала 1992 года (в рамках своих директив) также включился в процесс создания организационно-правовой основы взаимодействия публичной власти и частного бизнеса в сфере общественных услуг. В апреле 2004 года была выпущена Зелёная книга «Государственно-частное партнёрство и законодательство сообщества по государственным контрактам и концессиям»[1].

Государственно-частное партнерство можно представить как взаимодействие государственных учреждений и структур бизнеса на основе взаимных интересов для достижения общих целей. Это партнерство представляет собой альянс между государством и бизнесом в целях реализации проектов на основе законодательных актов и специальных соглашений.

В Казахстане область применения государственно-частного партнерства незначительна. Ее развитие тормозилось отсутствием закона. Законодательная основа применения механизма ГЧП в Казахстане была заложена в 1991 году в части урегулирования взаимоотношений, возникающих по договорам концессий. Первый Закон Республики Казахстан «О концессиях» регулировал организационные, экономические и правовые условия предоставления объектов в концессию иностранным инвесторам на территории Республики Казахстан.

С принятием в 2006 году нового Закона Республики Казахстан «О концессиях», появилась возможность передачи права на создание объектов государственной собственности не только иностранным инвесторам, но и юридическим лицам - резидентам Республики Казахстан [2].

Президентом Республики Казахстан Н.А. Назарбаевым подписан Указ «О внесении изменений в Указ Президента Республики Казахстан от 5 марта 2007 года № 294 «О перечне объектов, не подлежащих передаче в концессию». Этот документ внес определенную ясность, теперь, инструменты государственно-частного партнерства могли успешно применяться в сферах здравоохранения, образования и социальной защиты населения [3].

Сегодня ГЧП в Казахстане уже получило законодательную, институциональную и инфраструктурную поддержку. В настоящее время законодательство РК включает порядка 35 законодательных документов – законов, Указов Президента РК, Постановлений Правительства РК, приказов министров отраслевых министерств [3].

В международной практике выделяют две формы ГЧП: институциональное и контрактное.

Казахстан имеет законодательство и опыт по применению одной из контрактных форм ГЧП на основе договора концессии при реализации проектов в транспортном и энергетическом секторе.

Для дальнейшего расширения правоприменительной практики реализации общественно значимых проектов по механизму ГЧП, Казахстану необходимо совершенствовать правовую и институциональную основу в данной области.

При использовании механизма ГЧП появляется возможность повышения эффективности взаимовыгодного сотрудничества государства и частного сектора, повышения качества предоставляемых услуг, ускоренной модернизации инфраструктуры, необходимой для диверсификации экономики.

Согласно международной практике развитие ГЧП в конкретной стране подразумевает три этапа: подготовка, внедрение и совершенствование. На этапе подготовки государства изучают международный опыт, анализируют действующее законодательство, определяют общую государственную политику в области ГЧП и иногда начинают реализовывать пилотные проекты. Этап внедрения ГЧП предполагает ряд мероприятий, таких как: формирование законодательства, разработка методических инструкций и руководств, создание специализированного органа ГЧП, расширение сферы применения ГЧП и т.д.

Этап совершенствования характеризуется ростом активности в сфере ГЧП и повышением уровня сложности проектов. Данный этап предполагает дальнейшее совершенствование законодательства, а также моделей реализации проектов ГЧП.

На данный момент можно утверждать, что подготовительный этап в Казахстане пройден и идет процесс внедрения ГЧП (принят закон «О концессиях», создана специализированная организация по вопросам концессии, начата реализация концессионных проектов).

Законом были определены правовые условия концессии, виды государственной поддержки концессионера и регулирование общественных отношений, возникающих в процессе заключения, исполнения и прекращения договоров концессии.

Для достижения поставленных целей необходимо выполнение следующих задач:

- совершенствование законодательства в области ГЧП;
- обеспечение разработки мер по эффективному планированию и управлению за процессами подготовки и реализации проектов на основе ГЧП;
- установление критериев оценки эффективности реализации проекта через качество предоставления услуг населению;
- обеспечение подготовки и повышения квалификации специалистов в области ГЧП.

Несмотря на наличие опыта реализации концессионных проектов в Казахстане, в целом на стратегическом уровне такие цели ГЧП, как распределение рисков при инвестировании в капиталоемкие объекты, разгрузка государственного бюджета и перемещения ракурса бюджетной политики на реализацию проектов социального значения (здравоохранение, образование и др.), установление эффективных методов управления объектами государственной собственности путем привлечения к данной работе частного капитала в настоящее время не проработаны [4].

Использование механизмов ГЧП, может стать основной составляющей процесса модернизации стратегически и социально важных отраслей экономики.

Существует большое разнообразие форм и методов участия государства и частного сектора в проектах государственно-частного партнерства, вместе с тем можно систематизировать эти взаимодействия и разделить их на четыре институциональные альтернативы ГЧП, что представлено в таблице 1.

Таблица 1. Формы и методы участия государства и частного сектора в проектах государственно-частного партнерства (Составлена авторами на основе источника [5])

Форма	Методы
Партнерства с разделенными правами собственности	собственности (лизинговые и арендные соглашения, а также соглашения о разделе продукции);
Концессионные соглашения	(передача государством некоторых правомочий собственности частному сектору);
Совместное предприятие	(долевое или акционерное участие частного капитала в государственном предприятии);
Контракт как административный договор, заключаемый между государством	(органом местного самоуправления) и частной фирмой на осуществление определенных общественно необходимых и полезных видов деятельности.

Наиболее распространенными в практике ГЧП считаются контракты на выполнение работ, на оказание общественных услуг, на управление, на поставку продукции для государственных нужд, на оказание технической помощи [5]. Хотя ГЧП может иметь сильные преимущества, они также может иметь некоторые недостатки.

Одним существенным недостатком является то, что партнерство часто обходится правительству дороже, чем прямое предоставление услуг государственным органом. Одна из причин заключается в том, что частные фирмы как правило, оцениваются выше, чем правительство, процентные ставки по кредитам,

которые им необходимы для финансирования проекта ГЧП. Партнерства могут быть дорогостоящим способом решения проблемы государственного сектора, поскольку заимствования частного сектора обычно дороже, и в случае отказа правительство должно полностью покрыть расходы по проекту. Так же есть вероятность, что финансовые учреждения готовы предоставить деньги правительству по более низкой ставке (то есть «безрисковой» ставке), чем они готовы предоставить деньги частному сектору. Компании и не должны касаться правительства, в конечном итоге, все партнерские расходы будут оплачиваться правительством или сбором с пользователей.

Таким образом, привлечение частного сектора обычно обходится правительству дороже, чем тогда, когда оно на самообслуживание. В случае, когда частная компания получает деньги от конечных пользователей, результат тот же самый: конечным пользователям придется заплатить больше, чем им было бы необходимо, если обслуживание предоставлено правительством.

Более высокие затраты, связанные с ГЧП, являются существенным недостатком, поскольку могут перевешивать соотношение цены и качества.

Кроме того, ГЧП может привести к проблеме государственных обязательств по предоставлению государственных услуг. Это может произойти, например, если качество обслуживания со временем ухудшается, и правительство не исправляет проблему своевременно. Хотя позднее правительство может дисциплинировать партнера частного сектора. Кроме того, когда клиенты не видят участия государства в предоставлении услуг, сформироваться представление о том что оно дистанцируется от традиционных обязанностей.

Деятельность ГЧП в Казахстане включает в себя транспортный сектор (железные дороги и аэропорт), энергетический сектор (производство и передача электроэнергии) и социальная инфраструктура (городские детские сады, школы, больницы).

На 2017г. запланированы несколько проектов в сфере здравоохранения, строительством городской многопрофильной больницы на 300 коек в г. Актау, так же строительством и эксплуатацией городской многопрофильной больницы на 300 коек в г. Усть-Каменогорск. Кроме того, имеется несколько запланированных проектов, связанных со строительством и эксплуатацией дорог. Существуют 4 проекта ГЧП: первый проект включает в себя строительство железной линии “Мангышлак-Баутино”; второй- строительство и управление обходной дороги в обход г.Шымкент; третий - строительство и управление обходной железнодорожной линии г. Алматы, что необходимо для развития транспортно-логистической инфраструктуры региона; четвертый - строительство тепличного комплекса площадью 9,3 г. для выращивания овощной продукции в г. Астана.

Успешное развитие ГЧП в Казахстане зависит от системного подхода к согласованному и взвешенному применению механизма ГЧП.

Вместе с тем, отраслевым органам в рамках государственных или отраслевых программ рекомендуется рассмотреть возможность отражения применения инструмента ГЧП с учетом специфических особенностей каждой отрасли.

В Казахстане необходимо дальнейшее совершенствование методологии, подготовки и экспертизы концессионных проектов. Кроме этого, необходимо изучить перспективы применения форм ГЧП помимо механизма концессии. При этом необходимо разработать конкретные механизмы согласования интересов власти и бизнеса с целью оптимального и рационального привлечения различных ресурсов и их источников, а также соответствующей корректировки правовой базы [6].

В целом, Казахстан ориентируется на лучший мировой опыт в области ГЧП, флагманами которого остаются такие страны как Южная Корея, Сингапур, Япония и страны Европы, чтобы казахстанская модель ГЧП стала оптимально эффективной и комфортной как для нашего государства, казахстанского общества, так и для инвесторов, которые приходят в Казахстан.

Список использованной литературы

1. Кашин С. Британия на хозрасчете. Журнал "Коммерсантъ Секрет Фирмы" № 30 от 08.08.2005, стр. 1003.
2. Кусаинов М.А. ГЧП в Казахстане: состояние, проблемы и перспективы. Режим доступа: zakon.kz/191243-gchp-v-kazakhstan-sostojanie-problemy.htm
3. Рожкова С. Анализ мирового опыта использования государственно-частного партнерства в различных отраслях экономики // Рынок ценных бумаг. — М., 2008. — № 1 (352).
5. Государственно-частное партнёрство в Казахстане. <http://edariger.kz/ru/article/stati/145/>
6. Спириденков Б.А. Государственно-частное партнерство как метод совершенствования управления развитием региональной инновационно-инвестиционной системы // Вестн.Тамбовского ун-та. Сер. Гуманит. науки. — 2007.

Бабыкина И.С. магистрант гр. О-21-НП КЭУК
науч. рук.: д.э.н., профессор **Сихимбаев М.Р.**

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ПО РАЗВИТИЮ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ СФЕРЫ ЖИЛИЩНОГО СТРОИТЕЛЬСТВА ГОРОДА КАРАГАНДЫ

Проблема достоверной оценки эффективности инвестиций весьма актуальна как для собственника, с точки зрения эффективности управления инвестиционной деятельностью, так и для потенциальных инвесторов с точки зрения планирования инвестиций.

Ошибка в оценке эффективности инвестиционных проектов может служить значительными финансовыми потерями и рисками, так как движение денежных потоков, побуждаемое реализацией проекта, происходит в течение ряда лет и оказывает влияние на экономический потенциал и результаты хозяйственной деятельности.

В данной работе инвестиционная привлекательность будет рассматриваться как комплекс необходимых мероприятий, формирующих в совокупности возможную покупательную способность инвестиций, активизирующую их привлечение в средне- и долгосрочной перспективе, с целью создания или сохранения конкурентоспособности заинтересованного субъекта, определения необходимого характера, объемов и источников получения и направлений использования инвестиций.

Очевидно, что на современном этапе инвестору для принятия решения необходимо знать полную сумму инвестиций по каждому из проектов, но, только сопоставив их с величиной дохода, он сможет оценить экономическую эффективность проекта.

С учетом практического использования, для оценки экономической эффективности проекта, и расчета его рисков составляющей, наиболее оптимальными для применения на территории Казахстана являются методы анализа чувствительности и анализа сценариев, ввиду их универсальности, в том числе, в условиях высокой волатильности цен в сфере жилой недвижимости. На практике при построении финансовых моделей при оценке инвестиционной привлекательности, для получения максимально качественной оценки, анализ сценариев и анализ чувствительности используются в дополнении друг к другу.

Практический пример применения методик двухфакторного и сценарного анализа чувствительности, будет представлен посредством оценки коммерческой эффективности и рисков составляющей разработанного инвестиционного проекта (бизнес-плана) строительства жилого комплекса в г. Караганда. Исходные данные для расчета представлены в Таблицах 1-3 включительно.

Жилой комплекс, расположенный в г. Караганда, предположительно р-н Юго-Восток, представляет собой целостный архитектурный ансамбль, состоящий из 4-х жилых блок-секций, этажностью 9 этажей и 3-х этажного таунхауса. В центральной части многоэтажного жилого комплекса располагаются детские и хозяйственные площадки с подъездами к входным крыльчкам и сквозными проездами под блок секциями. В свою очередь имеется зона отдыха с детской площадкой и бассейнами.

Таблица 1 – Исходные данные для расчета

Ключевые допущения	Очередь 1	Очередь 2	Всего
Жилая площадь к продаже, кв. м	17 903,00	6 192,00	24 095,00
Коммерческая площадь к продаже, кв. м		7 426,00	
Средняя площадь квартиры, кв. м	102	194	115,84
Число квартир, шт.	176	32	208
Всего общая площадь строительства, кв. м	17 903,00	13 618,00	31 521,00
Начальная цена продаж, тг./кв. м	300 000		
Цена продаж коммерческих площадей, тг./кв. м	450 000		
Начало работ по 2-й очереди, месяц	9		
Начало продаж квартир 2-й очереди, месяц	11		

Таблица 2 – План получения прибыли от проекта

Показатели	ВСЕГО, тг.
<i>Выручка от продаж (без НДС)</i>	
очередь 1	6 361 956 000
очередь 2	3 139 439 000
коммерческие площади	2 831 949 000
Итого выручка, тг.	12 333 344 000

<i>Себестоимость</i>	
очередь 1	3 777 300 000
очередь 2	594 024 000
коммерческие площади	603 735 000
Итого себестоимость, тг.	975 059 000
<i>Текущие расходы</i>	509 254 000
ИТОГО ПРИБЫЛЬ ОТ РЕАЛИЗАЦИИ, тг.	6 849 031 000
<i>Проценты</i>	
Налогооблагаемая прибыль	6 849 031 000
Налог на прибыль	1 369 806 000
ИТОГО ЧИСТАЯ ПРИБЫЛЬ, тг.	5 479 225 000

Таблица 3 – Показатели коммерческой эффективности инвестиционного проекта (NPV, IRR)

Показатели	ВСЕГО, тг.
Поступления от продаж	12 843 095 000
Операционные расходы	-565 000 000
Налоги	-1 720 164 000
Инвестиции	-5 083 732 000
Итого поток денежных средств	5 474 199 000
Дисконтированный поток денежных средств	3 685 445 000
Внутренняя ставка доходности (IRR), %	87,4%
<i>Ставка дисконтирования</i>	<i>15%</i>

Суть анализа чувствительности заключается в определении влияния коммерческой состоятельности инвестиционного проекта на его ключевые показатели [1]. При оценке экономической эффективности отсутствует возможность точно определить будущие параметры реализации проекта, поэтому под неопределенностью и риском понимается следующее:

- неопределенность – неполнота и неточность информации об условиях реализации проекта [2];
- риск – вероятность возникновения непредвиденных обстоятельств, которые могут оказать существенное влияние на планируемые результаты проекта [3].

Таким образом, на основании имеющихся расчетных данных по коммерческой эффективности проекта мы составили диаграмму чувствительности показателя IRR (внутренней нормы доходности проекта) от изменения капитальных вложений и будущих доходов, представленную на рис. 1.

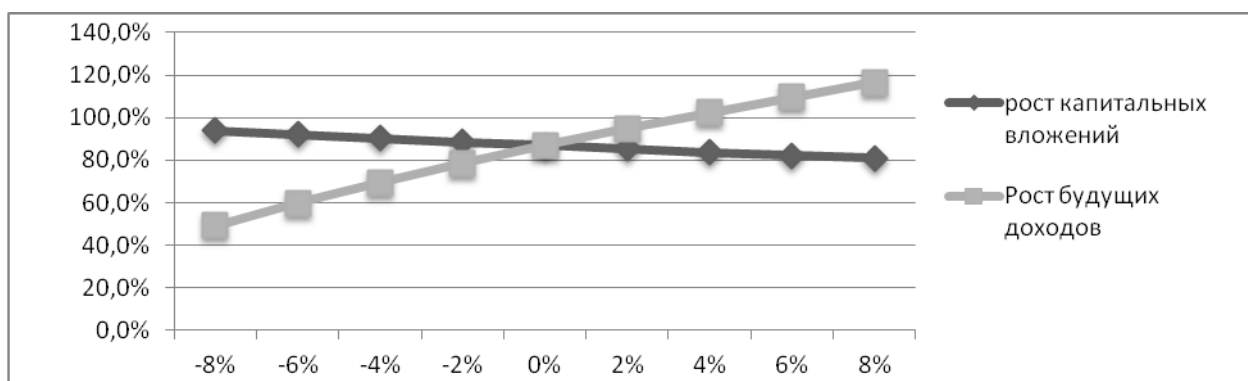

Рисунок 1 - Диаграмма зависимости IRR в номинальном выражении от изменения капитальных вложений и будущих доходов

Из графика на рис.1 очевидна прямая линейная зависимость изменения внутренней нормы доходности от изменения будущих доходов, и обратная линейная зависимость от капитальных вложений (инвестиций). При этом от капитальных вложений наблюдается наименьшая чувствительность (график наиболее близок к горизонтали), а наибольшая чувствительность от изменения будущих доходов (график зависимости от изменения предполагаемых доходов наиболее крутой).

Сценарный анализ позволяет учитывать влияние на проект возможных комбинаций ключевых параметров. Данный подход оценивает показатели экономической эффективности при различных сценариях реализации проекта. Результаты сценарного анализа представлены в таблице 4.

Таблица 4 - Результаты многофакторного анализа чувствительности

Ключевые параметры проекта	Исходные данные	Диапазон отклонений			Набор сценариев		
		Песс	Баз	Опт	Сценарий 1	Сценарий 2	Сценарий 3
Капитальные вложения	5 083 732 000	30%	15%	-15%	6 608 851 600	6 075 059 740	4 321 172 200
Эксплуатационные расходы	565 000 000	15%	10%	-5%	649 750 000	621 500 000	536 750 000
Сред.цена реализации	375 000	-30%	-5%	20%	262 500	356 250	450 000
Чистый доход (NP),тг.	5 474 199 000				2 840 962 000	5 429 971 000	8 018 981 000
NPV,тг.	3 685 445 000				1 625 707 000	3 635 313 000	5 644 852 000
IRR, %	87%				50,6%	86,3%	116,6%

Пессимистический сценарий (Сценарий 1) дает положительный чистый дисконтированный доход близкий к нулю, причем чистый дисконтированный доход (NPV) в этом варианте составил значение на 50% меньше, в сравнении с начальными данными. Показатель NPV Сценария 3, принятого как оптимистический, превышает величину исходного на 50%. Сценарий 2 по рассчитанным показателям практически совпадает с исходными данными расчета. Рисунок 2 наглядно отображает результаты проведенного анализа сценариев.

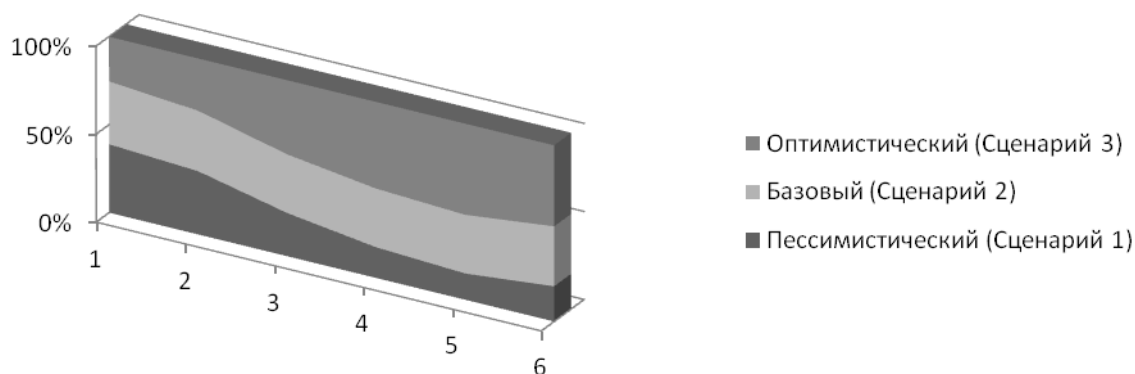

Рисунок 2 – Результаты анализа сценариев проекта

Так как, наш инвестиционный проект нацелен на привлечение и заинтересованность инвесторов для вложений в сектор строительства недвижимости на рынке Караганды (Казахстана), на основании полученных результатов сценарного анализа, все рассчитанные варианты являются приемлемыми и дают положительный чистый дисконтированный доход. Потому как, при любом варианте развития событий, даже в условиях существенного отрицательного колебания капитальных вложений, эксплуатационных расходов и критического снижения средней цены реализации, инвестор не только оправдывает вложенные средства, но и получает ожидаемую прибыль от реализации.

Такие результаты, применительно к нашему проекту, объясняются разноплановым вложением средств. То есть, позиционируя наш объект как жилой комплекс, мы предполагаем:

1. Реализацию разных видов жилья с отдельными зонами входа/выхода (пентхаусы, таунхаусы, квартиры), ориентированные на разные группы населения (пары с детьми, одинокие люди, ученые, служащие высших чинов, спортсмены, политики);
2. Параллельную реализацию парковочных и коммерческих площадей (подземный паркинг, теннисный корт, бассейн, супермаркет);
2. Создание собственной инфраструктуры вокруг жилых построек, что несет в себе дополнительную прибыль (детский сад, школа, поликлиника).

Тем самым, мы подчеркиваем, что за счет многоступенчатой структуры реализации средств, мы практически сводим к нулю возможные риски инвестора по неотдаче инвестиций. С учетом правильно составленного бизнес-плана, грамотной маркетинговой политики и рационального анализа рынка, мы гарантируем инвестору рентабельность этого проекта, подтверждая это результатами расчета рисков составляющей инвестпроекта [4].

Список использованной литературы:

- 1 Немченко О.Н. Методы анализа эффективности инвестиционных решений // Вестник Волжского университета им. В.Н. Татищева. 2008. N 17. С. 214–225.
- 2 Дж. Блэк. Экономика. Толковый словарь / Общ. ред. д.э.н. Осадчая И.М. — М.: "ИНФРА-М", Издательство «ВесьМир», 2000. - 840 с.
- 3 Лопатников Л.И. Экономико-математический словарь: Словарь современной экономической науки. 5-е изд., перераб. и доп. - М.: Дело, 2003. - 520 с.
- 4 Сихимбаев М.Р., Бабыкина И.С. АНАЛИЗ МЕТОДОВ ОЦЕНКИ РЫНКА НЕДВИЖИМОСТИ НА ПРИМЕРЕ ИНВЕСТИЦИОННОГО ПРОЕКТА СТРОИТЕЛЬСТВА ЖИЛОГО КОМПЛЕКСА В КАЗАХСТАНЕ // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2017. – № 2-1. – С. 82-87; URL: <http://applied-research.ru/ru/article/view?id=11222> (дата обращения: 28.03.2017).

Саркисьян А.Э., гр. У-23 КЭБП КЭУК
науч. рук.: **Егоренкова И.А.**

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ВНЕШНЕЙ ТОРГОВЛИ КАЗАХСТАНА С КИТАЕМ

После обретения Казахстаном независимости политические, культурные и экономические связи с Китаем стали активно развиваться: двусторонняя торговля быстро набирает темп, и области сотрудничества непрерывно расширяются.

Для определения перспектив развития и основных проблем торгово-экономического сотрудничества между Республикой Казахстан (РК) и КНР необходимо рассмотреть современное состояние импортно-экспортной торговли между ними.

КНР входит в тройку главных импортеров Республики Казахстан по данным Комитета по статистике РК товарооборот Казахстана в декабре 2016 года составил 5 434 463,3 тыс. долл. США. Импорт – 2 529 160,5 (38,8%), экспорт – 3 986 780,8 (61,2%). В том числе из КНР в Казахстан было импортировано товаров и услуг на сумму 394 754,9 тыс. долл. США. Наибольшим спросом с показателем 27,3% от общего количества импортируемых товаров пользовалась товарная группа "Машины, оборудование и механизмы, электротехническое оборудование". Главным экспортным товаром Казахстана являются "Минеральные продукты". [1]

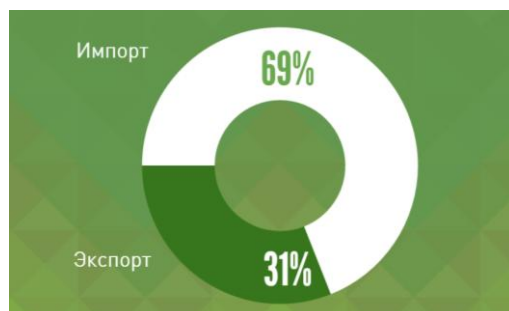

Рисунок 1. Соотношение экспорта казахстанских товаров в Китай и импорта китайских товаров в Казахстан

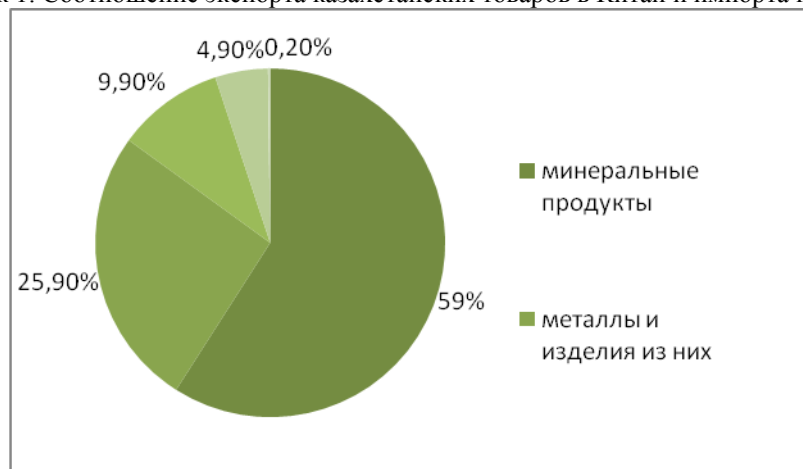

Рисунок 2. Структура экспорта РК в Китай за 2015г

Основной статьей экспорта являлись минеральные продукты (59,9%), далее следуют металлы и изделия из них (25,9%), продукция химической и связанных с ней отраслей промышленности (9,9%). Доля трех указанных видов продукции занимает 94,8%. Практически по всем позициям наблюдалось снижение объемов экспорта. К примеру, объем экспорта минеральных продуктов по отношению к 2008г. снизился на

34%, металлов и изделий из них на 11%, кожевенного сырья и пушнины на 25% (рис.3). Высокие темпы среднегодового прироста наблюдались по продукции химической промышленности (182%) и продуктам животного и растительного происхождения (97%).

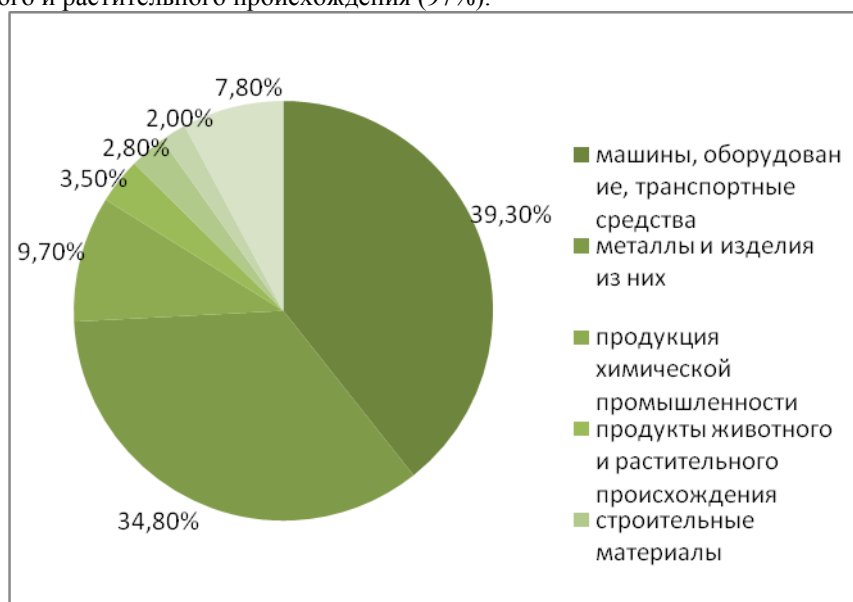

Рисунок 3. Структура импорта в РК из Китая за 2015г

В структуре импорта основную долю занимают машины, оборудование, транспортные средства, приборы и аппараты (39,3%), далее следуют металлы и изделия из них (34,8) продукция химической и связанных с ней отраслей промышленности (9,7%). Доля указанных видов продукции занимает 83,9% (рис.4). Объемы импорта практически по всем видам товаров сократились, положительный темп прироста сохранился только у продукции животного и растительного происхождения (44%). Импорт машин и оборудования, занимающий основную статью импорта, снизился на 19% по сравнению с 2008г., металлов и изделий — на 21%, продукции химической промышленности — на 13%.

Доля Китая в импорте Казахстана за пять лет выросла на 5,2% до уровня почти 18%, тогда как доля стран ЕАЭС увеличилась лишь на 3% до уровня 36%. Это означает, что рост импортных поставок из Китая происходит быстрее, чем из стран ЕАЭС, хотя доля стран ЕАЭС в общем объеме импорта Казахстана в два раза больше, чем доля Китая.[4]

Я считаю, что наряду с Российской Федерацией, Китай является не только другом, но и стратегическим партнером для Республики Казахстан.

Протяженность Казахстанско-Китайской границы составляет - 1700 километров. Китайская экономика - самая динамичная в мире. На 2015 год экономика КНР занимает 2 место в мире по величине номинального ВВП, обогнав Японию, и 2 место по ВВП, рассчитанному по паритету покупательной способности. Согласно Конституции КНР является социалистическим государством, однако около 70 % ВВП обеспечивается частными предприятиями. Официально КНР называет свой нынешний экономический строй «строительством социализма с китайской спецификой». Начиная с 1980, китайская экономика растёт в среднем на 15 % в год.

Ярким показателем экономического роста страны является потребление энергоносителей. Так, например, потребление нефти в Китае за 40 лет с начала 1960-х увеличилось более чем в 25 раз. Собственная добыча КНР составляет около 170 млн. тонн в год. В Китае отсутствует ресурсная база, которая могла бы позволить рассчитывать на увеличение добычи нефти, что приводит к постепенному увеличению зависимости от импорта. Учитывая продолжающийся экономический рост, по прогнозам китайских специалистов, к 2020 году потребность страны в импорте нефти достигнет 450 млн. тонн. К 2025 году прогнозный объём потребления нефти в КНР составит 710 млн. тонн в год. Нефтяные компании Китая, такие как Sinopet, ищут возможность доступа к месторождениям нефти и газа за пределами КНР, например в России, Казахстане, странах Африки и Латинской Америки.

Потребление природного газа КНР в 2005 году составило 50 млрд. куб. м. Согласно прогнозам, к 2020 году потребление газа вырастет примерно до 200 млрд. куб. м.

Не последнюю роль в развитии Китая сыграло наличие свободных экономических зон. В настоящее время в КНР действуют 4 специальные экономические зоны (регионы) –Шэньчжэнь, Чжунхай, Шаньтоу, Сямэнь, 14 зон свободной (беспошлинной) торговли, 53 зоны высоких и новых технологий, более 70 научно-технических зон для специалистов, получивших образование за границей, 38 зон переработки продукции, ориентированной на экспорт.

Китай сохраняет глобальные лидирующие позиции, как по запасам, так и производству руд. Горнорудная промышленность является основной отраслью страны. Китай является мировым лидером по

производству меди, алюминия и каменного угля, занимает 14 позицию в мире по производству золота и добывает 90% всех редкоземельных металлов в мире. Такой значительный рост в основном был простимулирован внедрением инфраструктурных проектов при поддержке правительства наряду с растущей урбанизацией, приведшей к интенсивному освоению металлозатратных строительных проектов. Стабильное и увеличивающееся производство редкоземельных металлов также способствовало росту отрасли в целом. [6]

По данным правительственного Казахстанского института стратегических исследований за последние пять лет Китай инвестировал в республику свыше 10 миллиардов долларов. На начало 2016 года в Казахстане работали 668 китайских компаний, что на 35% больше, чем в 2013 году. Только в 2010 г. были выделены две кредитные линии со стороны Китая на общую сумму в \$ 13 млрд.

Совместно с Китаем реализуются ряд инвестиционных проектов: строительство завода по производству первичного алюминия, в г.Павлодар, стоимостью: \$ 1 млрд. и Мойнакской ГЭС на реке Чарын установленной мощностью 300 МВт для поставки в энергосистему южной зоны республики, стоимостью: 1 млн.; реконструкция и модернизация Атырауского НПЗ (строительство комплекса по производству ароматических углеводородов), стоимостью: 110 млн. и Шымкентского НПЗ, с целью увеличения глубины переработки нефти до 90%, улучшение качества нефтепродуктов до стандарта Евро-4, стоимостью: \$ 1 616 млн.; строительство газохимического комплекса, стоимостью: 3 млрд (из них на реализацию Первой фазы Китай предоставил кредит на ,3 млрд); производство дорожных битумов; строительство магистрального газопровода Бейнеу-Бозой-Акбулак, с целью исключения зависимости от импортного газа и обеспечение энергетической безопасности страны, стоимостью: 319 млн.

Кроме того, за исключением инвестиционных проектов китайцы только на строительство 3-х ГПЗ на Жанажоле вложили около 1 млрд.долларов (до прихода китайцев весь попутный газ сжигался).

В настоящее время действующих юридических лиц с китайским участием в Казахстане более 500 субъектов. Принимая во внимание, что согласно действующему законодательству статус «казахстанской компании» имеет любое юридическое лицо (АО, ТОО, СП), имеющее в штате 95% казахстанских кадров, то многие компании с китайским участием де-юре являются казахстанскими! Ведь в отличие от других иностранных компаний (Schlumberger, BakerHughes, Saipar, Naborsdrilling и прочие), которые работают в Казахстане в виде филиалов иностранных лиц, это большой плюс для экономики страны (налогообложение), потому что иностранный инвестор играет по тем правилам, которые устанавливает государство.[7]

Продвигаемые Китаем проекты непреклонно движутся вперед. С 2012 года КНР запустила грузовое железнодорожное сообщение между деловой столицей Казахстана Алматы и китайским городом Лианьунганг, расположенным на побережье Тихого океана. Число пересекающих РК грузовых контейнеров из Китая в Европу в 2015 году удвоилось, и это не предел. Международный центр приграничного сотрудничества «Хоргос», по словам его руководства, привлек с момента его запуска в 2012 году инвестиций на сумму 3,1 миллиарда долларов.

Потребление в Китае продолжает расти, несмотря на снижение темпов роста экономики. Для Казахстана данная тенденция является позитивной, так как в Китае будет расти потребление и оно постепенно заменит рост потребления в Европе.

Самой заметной сделкой в данной сфере за последнее время является приобретение в 2013 году китайской государственной нефтегазовой компанией CNPC 8,33-процентного пая в гигантском Кашаганском месторождении за 5 миллиардов долларов.

Не стоит при этом забывать и сферу сельского хозяйства. По сообщениям новостного агентства «Синьхуа», китайские компании выразили намерение инвестировать \$1,9 млрд в пищевую промышленность Казахстана, что должно помочь в борьбе с экономическим спадом, вызванным падением цен на нефть.

Пекин также щедро раздает гранты на обучение в КНР гражданам государств, охваченных инициативой «Один пояс и один путь». По данным Института международного образования КНР на 2014 год, в Китае обучались около 12 тысяч казахстанских студентов.

К выгодам в приобретении шанса обучения по субсидиям в Китае можно отнести:

- По окончании института, выпускники смогут свободно разговаривать на китайском языке, а это в дальнейшем принесет лишь большую пользу в поиске вакантного места на бирже труда. Для справки: Европейские компании, нуждающиеся в переводчике, готовы платить до 2000 долларов в месяц, Отечественные (Казахские) предприятия могут предложить вам зарплату до 800 долларов. Поскольку город «Поднебесной империи» является центральным торгово-экономическим партнером для западных стран, большие компании нуждаются в специалисте, отлично владеющим китайским языком. Чаще всего спрос, а соответственно заработная плата развивается за счет сотрудничества локальных предприятий с Азиатской страной.

- Огромный выбор специальностей дает возможность и технарю, и гуманитария найти свое призвание в жизни, благодаря также большому разнообразию дисциплин. Любите медицину? Обожайте химию или физику? Изучайте ваши любимые предметы в лучших институтах страны.

Китайско-казахстанские отношения за короткое время сделали огромный скачок вперед, перейдя от дружественного формата при установлении дипломатических связей на заре казахстанской независимости к нынешнему всестороннему стратегическому партнерству. Политическое взаимодоверие и взаимовыгодное сотрудничество двух стран достигли беспрецедентно высокого уровня. Хотелось бы особо отметить, что

установлены хорошие рабочие связи и глубокая личная дружба между лидерами двух стран. Нурсултан Абишевич является самым узнаваемым и многоуважаемым другом китайского народа. Китай и Казахстан выстраивают отношения в русле взаимовыгодного сотрудничества. По сравнению с моментом установления дипотношений наш двусторонний товарооборот увеличился почти в 40 раз, общий объем инвестиций Китая в Казахстан превысил более 33,4 млрд. долларов.

Казахстан стал для Китая крупнейшим торговым партнером в Центральной Азии и крупнейшим объектом инвестиций в евразийском регионе. Две страны открыли пять пограничных пропускных пунктов, пять трансграничных нефтегазопроводов, две трансграничные железнодорожные ветки, международный центр приграничного сотрудничества «Хоргос». Китайские компании построили первый казахстанский завод по электролитической технологии производства алюминия, первую крупную гидроэлектростанцию. Китайско-казахстанский логистический терминал Ляньюньган позволил Казахстану получить морской выход на Азиатско-Тихоокеанский регион. Казахские железные дороги дают Китаю возможность влиться в евразийский трансконтинентальный коридор. Успешно реализуются планы по сопряжению китайской инициативы «Экономический пояс Шелкового пути» и казахской новой экономической политики «Нұрлыжол». Наши страны приступили к реализации 51-го проекта, общая сумма которых превышает 26 млрд долларов. Китай и Казахстан стали примером взаимодополняемости преимуществ и взаимовыгодного сотрудничества. Китай и Казахстан стали инициаторами взаимного гуманитарного обмена. Связи между народами двух стран охватывают широчайший спектр направлений. Казахстан занимает первое место по обмену двусторонними культурными делегациями с Китаем среди стран Центральной Азии. Концепция о вековой дружбе между Китаем и Казахстаном глубоко укоренилась в сердцах народов, семена дружбы приносят свои прекрасные плоды. Китай и Казахстан вместе работают над сохранением и укреплением региональной безопасности. Сотрудничество наших стран в этой сфере устойчиво развивается, достигнуты конкретные результаты. Соответствующие органы двух сторон создали постоянный механизм взаимодействия, постепенно укрепляется сотрудничество двух стран по совместной борьбе с «тремя силами зла», транснациональной организованной преступностью, незаконным оборотом наркотиков, совместными усилиями мы обеспечиваем безопасность крупных мероприятий, готовим кадры. Китайско-казахстанское сотрудничество в сфере безопасности не только создает условия для развития Китая и Казахстана, но и вносит важный вклад в обеспечение регионального мира и безопасности.

Будучи всесторонними стратегическими партнерами, Китай и Казахстан в настоящее время все больше генерируют «позитивную энергию», направленную на международные отношения, международный порядок, модель глобального управления, международное сотрудничество. В настоящее время международная обстановка стремительно меняется. Начинается процесс восстановления мировой экономики. Региональная безопасность сталкивается с новыми угрозами и вызовами. Однако я считаю что, несмотря на любые трудности и препятствия на предстоящем пути, вектор развития китайско-казахстанских отношений останется неизменным – это наша общая цель взаимной выгоды и выигрыша, совместного развития, общая концепция вековой дружбы, добрососедства и мира. Устойчивые, здоровые и стабильные отношения Казахстана и Китая на пользу не только двум нашим народам, но и всему региону, всему миру.

Китаю партнёрские отношения с Казахстаном необходимы, помимо прочего, для возможности транзита товаров: развитие сети железных дорог на северо-западе Китая и юго-востоке Казахстана является одним из ключевых вопросов двусторонних переговоров.

Поскольку основные проблемы казахской экономики – это недостаточная диверсифицированность и зависимость от энергоресурсов, китайские инвестиции во вторичный и третичный сектора экономики могут оказаться эффективным средством преодоления указанных тенденций и придания казахской экономике производственно-ориентированного характера. Это могло бы помочь Казахстану избежать ситуации, при которой достаточно высокие доходы сопровождаются слабым уровнем экономической эффективности и внедрения инноваций, что тормозит дальнейшее экономическое развитие.

Развитие торговых связей с Китаем также влечёт определённые риски для Казахстана:

- способна ли китайская экономика в течение предстоящих 5 – 10 лет демонстрировать такие же темпы роста, как в первом десятилетии XXI века. При этом для Казахстана благосостояние Китая как торгового партнёра имеет решающее значение.

- казахская экономика будет впадать во всё большую зависимость от китайских инвестиций, поставок товаров и импорта энергии, что фактически будет означать подмену зависимости от поставок углеводородов зависимостью от одного крупного торгового партнёра.

- миграция. В странах Центральной Азии всё чаще фиксируется недовольство растущим количеством китайских рабочих, в том числе задействованных на строительстве стратегических объектов. Такие настроения особенно сильны в Казахстане, где количество и плотность населения значительно ниже, чем в Китае. Астана опасается, что коренное население может повторить судьбу уйгуров в соседнем Синцзянь-Уйгурском автономном районе.[8]

- запасы. Казахстан представляет для него первоочередной интерес как страна с гигантскими запасами энергоресурсов, включая газ, нефть и уран. Особую значимость для него играет то, что на казахской территории находятся крупные месторождения цветных металлов, огромную значимость для Пекина имеют казахские водные источники. В первую очередь катастрофическую нехватку воды испытывает район Таримской впадины - он рассматривает Казахстан как огромное неосвоенное

пространство для переселения избыточного населения. Занимая девятое место в мире по территории, Казахстан имеет 61-е место по населению. В среднем там живет шесть человек на квадратный километр. Китай же, занимающий третье место в мире по площади, остается на первом месте по числу населения. Там в среднем на квадратный километр приходится 140 человек. Влияние в этом регионе для Китая — это еще и вопрос престижа. Вообще, китайская активность в Казахстане всегда наблюдалась в момент усиления Поднебесной. Историки говорят о том, что проникновение китайцев на территорию нынешнего Казахстана началось еще во II веке до нашей эры. Казахстан интересен для Поднебесной как рынок сбыта продукции и как транзитный мост через Россию в Европу.

- структура импортных и экспортных товаров однообразна. Как ранее отмечалось, Казахстан вывозит энергетику и минеральные ресурсы, а ввозит продукты легкой промышленности. Такая однообразная структура товаров может привести к уязвимости индустрии и медленному реагированию на изменения рынка. Кроме этого, нужно повысить пропускную способность таможи и регулировать таможенные оформления.

Одной из проблем в сфере международной перевозки является несовершенный механизм сотрудничества и неразвитая инфраструктура.

В соответствии с установками, изложенными в Послании Президента Республики Казахстан – Лидера Нации народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» (далее – Стратегия-2050), была разработана Концепция внешней политики Республики Казахстан, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 21 января 2014 года № 741, что представляет собой систему основополагающих взглядов на принципы и подходы, цели, приоритеты и задачи внешнеполитической деятельности Республики Казахстан.

В рамках этой концепции Казахстан использует возможности современных информационно-коммуникационных технологий и традиционные инструменты дипломатии.

Внешняя политика Казахстана основана на принципах многовекторности, сбалансированности, прагматизма, взаимной выгоды, твердом отстаивании национальных интересов страны.[5]

Китай и Казахстан - добрые соседи и всесторонние стратегические партнеры. За 21 год со дня установления дипломатических отношений двусторонние связи последовательно развиваются быстрыми темпами, здорово и стабильно. В обеих странах рассматривают развитие взаимоотношений друг с другом своим внешнеполитическим приоритетом. Можно сказать, что китайско-казахстанские отношения сегодня находятся на небывалом высоком уровне, и в развитии всестороннего стратегического партнерства двух стран открываются беспрецедентные шансы. Непрерывное наращивание и углубление практического сотрудничества весьма значимо для укрепления материальной базы двусторонних отношений всестороннего стратегического партнерства. Китай - крупнейший торговый партнер Казахстана, а Казахстан занимает второе место среди торговых партнеров Китая в регионе СНГ. Для дальнейшего повышения уровня практического сотрудничества две страны определили стратегическую цель-увеличить объем взаимной торговли до 40 млрд. долл. США к 2017 году. Осуществление этой цели, разумеется, требует совместных усилий обеих сторон. Нам следует продолжить работать на взаимовыгодных началах, сохранить благоприятную динамику сотрудничества в нефтегазовой сфере и на этой основе полностью выявлять потенциал взаимодействия в таких несырьевых секторах, как сельское хозяйство, транспорт, высокие технологии, телекоммуникация и химпромышленность. Важно также активизировать гуманитарные и межрегиональные обмены и сотрудничество, сформировать такую структуру взаимодействия, в которой параллельно задействованы и продвигаются все направления, и с четко определенными приоритетами. Китай и Казахстан как развивающиеся государства и влиятельные крупные державы, занимая совпадающие или схожие позиции в мировых и региональных делах, несут на своих плечах ответственную задачу отстаивания мира, развития и стабильности в регионе и мире. Две страны, будучи государствами-членами ШОС, активно сотрудничают в рамках Организации, в частности, сообща борются с тремя злами и противодействуют другим угрозам безопасности, вместе продвигают сотрудничество ШОС в области сельского хозяйства, финансов и единой инфраструктурной сети. Китайская сторона готова вместе с казахстанской стороной своими усилиями вносить новый, еще больший вклад в дело мира, стабильности и развития, как в регионе, так и на всей планете[3]

Список использованной литературы:

1. <http://articlekz.com/article/8023>
2. <https://kapital.kz/economic/20892/nazarbaev-rasskazal-ob-otnosheniyah-s-kitaem.html>
3. http://www.inform.kz/ru/kitay-krupneyshiy-torgovyy-partner-kazahstana-a-kazahstan-zanimaet-vtoroe-mesto-sredi-torgovyh-partnerov-kitaya-v-regione-sng-predsedatel-knr-si-czin-pin_a2586319
4. <http://yvision.kz/post/520057>
5. <http://www.mfa.kz> (сайт МИД РК)
6. http://www.kazninvest.kz/napr/analytics/export/cr/stran_obzor10.pdf (Исполнители: Абдимолдаева Н., Казбекова Р., Берденова А., Кожамкулов К., Ким О., Абдиева Г.)
7. <http://kazbei.org/themes/287-kitay-drug-ii-vrag-dya-kazahstana.html?lang=ru>
8. <http://pandia.ru/text/78/561/84681.php>

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕДИЦИНАЛЫҚ САҚТАНДЫРУДЫҢ ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢІ МЕН БОЛАШАҒЫ

Медициналық сақтандыру-халықтың денсаулығын қорғайтын жүйесі болып табылады. Медициналық сақтандыру - бұл жұмыс берушілердің, азаматтардың сақтық жарналары мен бюджеттік қаражаттар есебінен сақтандырылған адамдарға зиянның орнын өтеу үшін және медицина мекемелерінің шығындарының өтемақысын төлеу үшін ауырған, жарақат алған денсаулықты қаржыландыру жөніндегі қатынастар. Ол әлеуметтік бағдарланған экономикасы бар елдердің сақтық қорғауы тұтас жүйесінің міндетті атрибуттарының бірі болып табылады. 2017 жылдан бастап Қазақстанда міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру өз жұмысын бастайды. Қоғамда әлі бірқалыпты қалыптаса қоймаған жүйе заңда бекітіліп, енді оны іске асырудың негізгі механизмдері дайындалып жатыр. Медициналық сақтандыру қолға алынған соң оның бағасы маңызды. Мысалы әр елде сақтандыру бағасы әртүрлі. Германияда сақтандыру бағасы еңбекке төленетін қор қаржысының 14,1%-ын, Аустрияда 6,5% немесе 11%-ын, Францияда 13,6%-ын, Ресейде 5,1%-ын құрайды.

Медициналық сақтандыру арқылы қазақстандық кез келген медициналық ұйымды таңдай алады. Осы арқылы жеке медициналық орталықтар арасында немесе мемлекеттік медициналық қызмет көрсету орталықтарында бәсекелестік пайда болады. Қызмет көрсету сапасы жақсарады. Қалтадан шығатын шығын көлемі де азаяды. Мысалы 80 мың теңге алатын тұлға ӨМСҚ-ға ай сайын 1600 немесе жылына 19200 теңге төлеп, сақтандыруды алып, жеке клиникалардың қысқартылған Қазақстанда "Міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру туралы" ҚР заңының жобасы мақұлданды. Бұл құжатқа сәйкес, қазақстандықтарға медициналық қызметтің екі түрлі пакеті ұсынылады. зметін пайдалана алады. Ал көрсетілген медициналық қызметке қордан қаржы бөлінеді.

Біріншісі - негізгі (базалық) пакет - мемлекет қамтамасыз ететін медициналық көмек көлемі. Ол тегін, оның ақысын мемлекет республикалық бюджеттен төлейді. Бұл қызметтер пакетін Қазақстанның барлық азаматтары пайдалана алады. Оның құрамына жедел жәрдем және санитарлық авиация қызметтері, әлеуметтік маңызы бар ауруға шалдыққандарға және шұғыл жағдайларда көрсетілетін медициналық көмек, профилактикалық екіпелер кіреді. Өнімсіз өзін өзі жұмыспен қамтыған (яғни, салық төлемейтін) азаматтар үшін 2020 жылға дейін республикалық бюджет есебінен амбулаториялық және дәрі-дәрмекпен қамтамасыз ететін амбулаториялық-емханалық көмек көрсету көзделген.

Екіншісі - жаңа құрылып жатқан Медициналық сақтандыру қорынан ұсынылатын сақтандыру пакеті. Оның құрамына амбулаторлық-емханалық көмек, емханалық (ауруханалық) көмек (әлеуметтік маңызы бар сырқаттардан бөлек), стационардың орнын басатын көмек (әлеуметтік маңызы бар сырқаттардан бөлек), оңалту үшін емдеу және медициналық реабилитация, паллатив көмек және медбике күтімі, жоғары технологиялы көмек кіреді.

Ал Қазақстанда медициналық сақтандыру бағасын кезең кезеңімен көтеріп отыру заңды түрде бекітілген. Сонымен халықтың әлеуметтік әлсіз топтарына жататын азаматтар үшін мемлекеттік жарна орташа айлық жалақының 7%-ын құрайды. Осылайша мөлшерлеме біртіндеп көтеріле береді: 2017 жылы — 4%, 2018-де — 5%, 2023 жылы — 6%, 2024 жылы — 7%.

Жұмыс берушілер жарнасының жалпы көлемі кіріс көлеміне байланысты 5%. Ақша аударымдары 2017 жылы 2%-дан басталып, 2019-2020 жылдары 5%-ға дейін көтеріледі. Ал жұмысшылардың жарна мөлшерлемесі кірісіне байланысты 2%-ды құрайды. Егер тұлға өзін өзі жұмыспен қамтығн болса оларға қойылатын баға мөлшері — 7%.

Әлеуметтік медициналық сақтандыру қорына жарна төлеуден азаматтардың 15 санаты (әлеуметтің әлжуаз топтары) босатылады:

- балалар;
- «Алтын алқа», «Күміс алқа» алқаларымен марапатталған және бұрынғырақ "Батыр ана" атағына ие болған, сондай-ақ I және II дәрежелі "Ана даңқы" ордендерімен марапатталған көп балалы аналар;
- ҰОС қатысқандар және мүгедектері;
- мүгедектер;
- жұмыссыз ретінде тіркелген тұлғалар;
- интернат ұйымдарында оқитын және тәрбиеленетін тұлғалар;
- техникалық және кәсіби, орта білімнен кейінгі, жоғары білім беретін ұйымдарда күндізгі оқыту нысаны бойынша, сондай-ақ жоғары оқу орнынан кейінгі білім беретін оқу орындарында резидентура нысаны бойынша оқып жатқан тұлғалар;
- бала туғанына, бала асырап алғанына байланысты, 3 жасқа толмаған баласының күтіміне байланысты демалыстағы тұлғалар;
- жұмыс істемейтін жүкті әйелдер, сондай-ақ баласы 3 жасқа толғанға дейін тәрбиелеп отырған жұмыс істемейтін тұлғалар;
- зейнеткерлер;
- әскери қызметкерлер;

- арнайы мемлекеттік органдар қызметкерлері;
- құқық қорғау органдарының қызметкерлері;
- сот үкімі бойынша ең аз қауіпсіздігі бар мекемелерден бөлек ҚАЖ мекемелерінде жазасын өтеп жатқан тұлғалар;

Әлемдік тәжірибеде медициналық сақтандыру жүйесінің қарастырсақ онда олар бірнеше модельдері бар және соған орай өзіндік ерекшеліктерге ие. АҚШ-та ерікті медициналық сақтандыру енгізілген. Құрама Штаттардағы медициналық сақтандыру толықтай дерлік жұмыс беруші тарапынан қамтамасыз етіледі. Қазіргі таңда ерікті түрде халықтың 60%-ы медициналық сақтандырылған. Израильде денсаулық сақтау ұйымдарының ең үздік заманауи технологияларды былай қойғанда, жан басына шаққандағы дәрігерлердің көптігі жағынан да алдыңғы қатарда екенін атап өту керек. Сонымен қатар, Израиль өмір сүру ұзақтығынан да алда. Әйелдер үшін бұл 79,4 жас болса, еркектер арасында — 75,5 жас. Ал нәресте өлімі жағынан ең төменгі орында. Израильдегі медициналық сақтандырудың бір ерекшелігі — халықтан денсаулық сақтау салығы ретінде міндеттелген. Міндетті медициналық салық заңдастырылғандықтан, елде медициналық қызмет көрсету де ақысыз. Азаматтарға ұсынылатын тегін науқастық кассада барлық сырқаттың емі мен дәрі-дәрмегі қарастырылған. Алайда органдардың трансплантациясы, шетелде емделу, дәстүрлі емес емделу мен тіс дәрігерінің жеңілдіктеріне азаматтар қосымша ақы төлейді. Италия үкіметі азаматтардың денсаулық сақтауына көбірек қаражат бөледі. уақытша ұстау және тергеу оқшаулағыштарында жатқан тұлғалар.

(1-кесте, АҚШ-тағы медициналық сақтандыру)

№	Атауы	Ерекшелігі	Бағасы
1	HMO	Ең арзан сақтандыру түрі. Келісім-шартқа отырған дәрігерлерде ғана көріне аласыз. Ең бірінші терапевте көріну міндетті.	500\$
2	PRO	Ең қолайлы және қымбат сақтандыру түрі. Келісім-шартқа отырмаған дәрігерлерде көрінуге болады.	700\$
3	EPO	HMO-ға ұқсас, ең бірінші терапевті таңдауға міндетті емес. Келісім-шартқа отырған дәрігерлерде ғана көріне аласыз.	600\$

Е с к е р т у: <http://nsk.kz/>

1-кесте бойынша Америкадағы медициналық сақтандыру түрлеріне тоқталдық. Бұл кестеде медициналық сақтандыру түрлерінің ай сайынғы өзіне талап етілетін сомасы, ерекшелігі аталып көрсетілген.

(2-кесте, Қазақстандағы медициналық сақтандыру)

	Атауы	Ерекшелігі	Бағасы
	Долана	Жедел және емдеу көрсетілімдері бойынша отбасылық дәрігердің балалар дәрігерінің үйге, офиске тәулік бойына бару. Диспетчерлік қызметтің телефоны бойынша білікті дәрігерлік кеңес береді. Медициналық орталықтар, стоматологиялар, дәріханалар туралы ақпаратқа қол жеткізеді. Ғылыми орталықтардың жетекші мамандарынан, профессорлардан кеңес алуды ұйымдастырады. Сақтандыру мерзімі ішінде 30 реттен көп емес. Сақтандыру мерзімі ішінде клиниканың жұмыс уақытында 10 реттен көп емес.	30.000тг
	Долана эконом	Сақтандыру мерзімі ішінде 15 реттен көп емес. Сақтандыру мерзімі ішінде клиниканың жұмыс уақытында 3 реттен көп емес.	20.000
	Долана минимум	Сақтандыру мерзімі ішінде 4 реттен көп емес. Диспетчерлік қызметтің телефоны арқылы білікті дәрігерлік кеңес береді.	10.000

Е с к е р т у: <https://olegblog.com/health-insurance/>

2-кесте бойынша Қазақстандағы НСК сақтандыру компаниясының медициналық сақтандыру түрлері көрсетілген. Сонымен қатар сақтандыру түрлеріне қарай ерекшелігі және бағасы келтірілген.

Қорытындылай келсек медициналық сақтандырудың жұмыс істеуі медициналық қызмет көрсету саласында нарықтық қатынас тудырады. Бұл өз кезегінде, медициналық қызмет көрсететін – медициналық мекемелердің, олардың қызметкерлерінің, жеке машықтанушы дәрігерлердің еңбегінің саны мен сапасына нақты баға беруге мүмкіндік тудырады. Басқа жағынан, науқастар емдеу-профилактикалық мекеме мен нақтылы дәрігерді таңдау құқығы пайда болады. Бұл міндетті медициналық сақтандыру қоры тарапынан емделушілердің мүддесін қорғаумен қосарланады: ол медициналық қызметтер көрсетудің сапасы мен көлеміне сараптық баға бере алады, емдеу нәтижелеріне кінәрат-талап таға алады, ал қажеттік кезінде емдеуші мекемеге немесе жеке машықтанушы дәрігерге экономикалық санкциялар қолдана алады. Жалпы алғанда, медициналық сақтандырудың дамуы қазіргі кездегі денсаулық сақтау жүйесіндегі кемшіліктерді азайтып, жүйесіз жүрген істерді біршама жүйелеуге жол ашады. Бұл әлемдік тәжірибеде дәлелденген.

Қолданыстағы заңнамалық және нормативті-құқықтық база медициналық сақтандыруға тән заңнама емес, өйткені ол қаржылық бөлігіне, нарықтық жағдайды және тұтынушылар құқығын қорғауды қамтамасыз ету мәселелеріне шоғырланған.

90-жылдары қолға алынған алғашқы міндетті медициналық сақтандыру жүйесі сәтсіз аяқталды. Сондықтан алдағы уақытта аталмыш жүйе сол алғашқы жүйенің кебін кие ме деген қорқыныш та бар. Осы орайда медициналық сақтандыру жүйесі іске қосылған жағдайда бұл жүйені талай уақыттан бері қолданып

келе жатқан басқа елдердің озық тәжірибесіне сүйене отырып енгізген дұрыс. Ендігі кезде, медициналық сақтандыруға бөлінетін, жиналған қаржының қатаң бақылауда болуы міндетті. Науқастардың сұранысына орай қолжетімді болып, азаматтарымыз қай жерде жүрсе де міндетті медициналық сақтандырудың аясында медициналық көмекті ала алатындай болғаны жөн. Қандай сақтандыру жүйесін енгізсе де, бірінші орында қарапайым халықтың жағдайы ескерілуі керек. Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын дамытудың 2011 – 2015 жылдарға арналған «Саламатты Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасымен шетел азаматтарды міндетті медициналық сақтандырудың тетіктерін әзірлеу көзделген, бұл да саланы одан әрі дамыту үшін мүмкіндік туғызады. Денсаулық адам өміріндегі ең зор байлық. Бірақ адамдар оған сырқат бойын алып, мазалай бастаған кезде ғана назар аударады.

Әдебиет тізімі

1. Сембеков А.К., Серикова Г.С. <<Сақтандыру>>-2015 жылы
2. <http://bigox.kz/saktandyru-degen-ne/>
3. <https://kk.wikipedia.org/wiki/>
4. <http://www.astana-akshamy.kz/>
5. “Қазақстан”: Ұлттық энциклопедия/Бас редактор Ә. Нысанбаев – Алматы “Қазақ энциклопедиясы” Бас редакциясы, 1998

Данчук Д. – ст-ка 4 курса специальности "Экология" КЭУК
науч. рук. - к.х.н. Мамбетгерзина Г.К.

ТРАНСМУТАЦИЯ В БИОЛОГИЧЕСКИХ СИСТЕМАХ К РАЗВИТИЮ ЭНЕРГЕТИКИ

Перед человечеством всегда остро стояла проблема получения энергии. Энергия необходима нам, чтобы согреть жилища, готовить пищу, производить различные вещи, одежду, инструменты, приводить в движение транспортные средства и на многие другие нужды. Невозможно представить себе цивилизацию без надежных источников энергии.

Весь прогресс основан на том, что человек расходует стороннюю энергию и приспособления, а не энергию и возможности своего тела. Однако именно развитие цивилизации привело к тому, что сейчас человек стоит перед угрозой исчезновения привычных источников энергии.

Ни для кого не секрет, что в ныне сложившейся экологической обстановке, миру просто необходимы альтернативные источники энергии. В последнее время тема альтернативной энергии стала очень популярной. Обладание такими источниками энергии, как нефть и газ, всегда использовалось не только в качестве заработка, но и как средство политического воздействия.

Теплоэнергетика в мировом масштабе преобладает среди традиционных видов, на базе угля вырабатывается 46 % всей электроэнергии мира, на базе газа — 18 %, ещё около 3% — за счет сжигания биомасс, нефть используется для 0,2%. Суммарно тепловые станции обеспечивают около 2/3 от общей выработки всех электростанций мира [1].

Основная трудность использования угля состоит в высоком уровне выбросов от сжигания угля — газообразных и твёрдых (зола). Выходом из ситуации является использование различных фильтров (например, электрофильтров) в газоходах котлов. Зола, получаемая от сжигания угля, в ряде случаев может быть использована в строительной индустрии. Экологические проблемы добычи, переработки и использования угля являются принципиальным рубежом, уже при достигнутом уровне угледобычи, концентрации угольных предприятий, их влияние на окружающую среду, на поверхности и в недрах чрезмерно велико. А перевозка угля на дальние расстояния, сжигание, выбросы в атмосферу — масштабные процессы, происходящие и распространяющиеся далеко за пределами угледобывающих регионов. Нарушение поверхности без последующей рекультивации почв, расположение мест складирования твердых и жидких отходов, гибель сотен водных источников, малых рек, нарушение гидрологического и гидрохимических режимов подземных вод вызывает серьезнейшие последствия для природы, жизни и здоровья людей.

В этой связи лицензирование малых участков для строительства карликовых разрезов и шахт может нанести непоправимый вред как природе, так и современному уровню технологий добычи угля [2]. Помимо наносимого вреда, использование угля в качестве топлива имеет ряд недостатков:

- Запасы доступного угля велики, но не бесконечны. В лучшем случае использование угля предоставит отсрочку, необходимую для радикального решения глобальной проблемы электроэнергообеспечения.

- Сжигание угля приводит к меньшим, чем это было раньше, выбросам вредных веществ, однако при этом все же выделяются углекислота (диоксид углерода — CO₂, известный как парниковый газ), угарный газ (окиси углерода — CO), окиси серы и азота (SO и NO), а также ртутные соединения. Современные контрольно-измерительные приборы и автоматика сокращают выбросы и уменьшают загрязнение окружающей среды, но в странах с развивающейся экономикой они используются не всегда.

- Угольные шахты надолго оставляют уродливые шрамы на теле Земли, а их работа чревата утечкой токсичных материалов — свинца, ртути или мышьяка.

• Угольные поезда затрудняют транспортное сообщение в городах, не имеющих достаточно разветвленной сети дорог с мостами и тоннелями. Это не просто неудобство, а потенциальная угроза, если движение угольных поездов помешает передвижению спецтранспорта (пожарных, медицинских, полицейских или иных автомобилей).

• Шум, производимый поездами, может раздражать людей, проживающих около железных дорог.

• Перевозка угля по железной дороге связана с потреблением горючего, что увеличивает загрязнение окружающей среды и фактически снижает эффективность.

• Вода, используемая в котлах электростанций, работающих на угле, аккумулирует загрязнители окружающей среды. При замене этой воды от них необходимо избавляться, что повышает затраты на выработку электроэнергии [3].

Все острее встает проблема нехватки ископаемых энергоресурсов. Возможности строительства новых гидроэлектростанций тоже весьма ограничены. Не стоит забывать и о борьбе с «парниковым эффектом», накладывающей ограничения на сжигание нефти, газа и угля на тепловых электростанциях (ТЭС).

Решением проблемы может стать активное развитие ядерной энергетики, одной из самых молодых и динамично развивающихся отраслей глобальной экономики.

Атомная энергетика - важнейшая подотрасль глобальной энергетики, начавшая несколько десятков лет назад вносить заметный вклад в глобальное производство электроэнергии. Себестоимость электроэнергии, вырабатываемой АЭС сегодня, позволяет говорить о серьезной конкуренции с их стороны другим типам электростанций. Явное преимущество АЭС - отсутствие выбросов аэрозолей и парниковых газов в атмосферу.

Однако, минусы атомной энергетики заключаются не только в том, что существует угроза загрязнения окружающей среды в результате аварии, но и в том, что даже при работе в нормальном режиме АЭС производит радиоактивные отходы. Вода, охлаждающая турбины реакторов, обычно просто сбрасывается в ближайшие водоемы, а радиоактивный пар и другие газы выходят в атмосферу. А образующиеся в процессе выработки энергии радиоактивные отходы являются еще одним серьезным минусом атомной энергетики. В большинстве стран отработанное ядерное топливо не используется, и для его утилизации используются технологии складирования переработанного топлива в герметичных металлических контейнерах на свалках ядерных отходов.

В мире в настоящее время накоплено около 200 тыс тонн отработанных тепловыделяющих элементов (ТВЭЛ), более 1 млн тонн отходов средней активности, такое же количество высокоактивной воды и более 10 млн тонн отходов низкой активности. Каждый год эти цифры увеличиваются на 5-7%, однако после аварии на АЭС в Фокусиме «запасы» высокоактивной воды возрастают еще быстрее.

По большому счету проблема утилизации пока никем не решена, а для отработанных ТВЭЛов безальтернативным является отложенное решение и их складирование на неопределенно длительный срок хранения после первичной переработки. Идея «ядерного выжигания» радиоактивных отходов (РАО) за счет облучения нейтронами относится больше к фантастике, чем к реальности. Для ее реализации нужно построить десятки или сотни сверхточных протонных ускорителей непрерывного действия с энергией частиц много МэВ. Затем ускоренные протоны должны быть конвертированы в нейтроны для последующего облучения РАО с надеждой, что при таком процессе будет происходить ускоренный распад радиоизотопов [4].

Все программы по созданию таких систем утилизации являются предельно затратными (каждая по несколько десятков миллиардов долларов на ближайшие 40-50 лет) и пока ограничиваются только проектами. Практика и элементарный анализ показывает, что при этом будет образовываться большое количество новых радионуклидов. Эта проблема хорошо известна в задаче об управляемом термоядерном синтезе как «проблема первой стенки».

Существует еще одно направление исследований, связанное с возможностью протекания ядерных превращений при нормальных (не экстремальных) условиях в веществе, находящемся при, например, комнатной температуре. В 90-х годах 20 столетия это направление называлось "холодный ядерный синтез". В настоящее время более употребимым и более близким к сути процессов является термин LENR ("ядерные реакции при низкой энергии"). Необходимо отметить крайне неоднозначное отношение ученых к таким процессам.[5, с 100]

Трансмутация в алхимии — превращение одного металла в другой; обычно подразумевалось превращение неблагородных металлов в благородные. Осуществление трансмутации являлось главной целью алхимии, для достижения которой велись поиски философского камня. В метафизическом смысле, касающемся и духовной сферы — преобразованию подвластен не только материал, но и личность.

Трансмутация в физике — превращение атомов одних химических элементов в другие в результате радиоактивного распада их ядер либо ядерных реакций; в настоящее время в физике термин употребляется редко.

При сегодняшних технологиях трансмутация осуществляется либо при цепной ядерной реакции, когда во время взрыва исходный уран-235 превращается в другие элементы, либо в ядерных реакторах, когда под воздействием бомбардировки нейтронами тот же уран превращается в другие элементы. Таким образом, были искусственно получены плутоний, кюрий, франций, калифорний, америций и так далее –

элементы, которых либо нет в природе либо их получение из природных источников практически невозможно.

Они незаменимы в энергетике, промышленности, медицине, в космической технике. Например, тот же самый Полоний-210 это в первую очередь начинка изотопных батарей для космических аппаратов. Граммы полония могут давать энергию в киловатты на протяжении длительного времени [6].

Гипотеза о возможности ядерной трансмутации химических элементов (изотопов) в физических, биологических и геологических системах при низкой энергии относительного движения взаимодействующих ядер неоднократно обсуждалась на протяжении последних десятилетий. Интерес к этой теме возрос после начала систематического изучения феномена холодного ядерного синтеза на базе dd – реакций в твердых телах.

В течение последних 50 лет было проведено несколько экспериментов, основанных на реакциях со стабильными изотопами. Если такие реакции трансмутации в биологических системах действительно могут проходить с ощутимой вероятностью, то лучший способ их регистрации связан с изменением активности при трансмутации радиоактивных изотопов. Эти изотопы должны присутствовать в составе питательной среды и непосредственно участвовать в метаболизме [5, с. 102].

В нашем сознании прочно закреплены некоторые стереотипы, среди которых вопрос об "индустриальном" характере ядерных превращений является одним из наиболее устойчивых. На основе предыдущего опыта создания и эксплуатации крупномасштабной ядерной энергетики сложно себе представить, что подобные процессы (но в несопоставимо меньших масштабах) могут протекать в живом организме. Однако, по большому счету, никакого существенного противопоставления нет. Весь вопрос только в целесообразности таких превращений и в их очень низкой эффективности, вызванной взаимным отталкиванием ядер из-за наличия кулоновского барьера. На молекулярном уровне специфика взаимодействия и движения микрочастиц полностью описывается законами квантовой механики и электродинамики как для живой, так и для неживой природы. С этой точки зрения различия между ними нет.

Очевидно, что такие ядерные реакции ни в коем случае нельзя назвать полумистическим термином "биологическая трансмутация". Это - обычные ядерные реакции, но протекающие в растущих биологических системах и находящиеся под каталитическим воздействием динамических электрических полей, сопровождающих атомномолекулярные процессы, которые имеют место при росте и развитии этих систем.

На первый взгляд, кажется, что поскольку процесс жизнедеятельности – это в основном совокупность биохимических процессов с участием валентных электронов, на которые изотопный состав ядра не оказывает существенного влияния, то изотопный состав ядра не оказывает существенного влияния, то изотопный состав конкретного химического элемента не должен оказывать существенного влияния на жизнедеятельность организмов и все изотопы одного и того же химического элемента должны проявлять себя в биосистеме примерно одинаково. Этот простой подход лежит в основе метода изотопных индикаторов, частным случаем которого является метод «меченых атомов», имеющий важное значение; в качестве «меток» используются радиоактивные изотопы – химические аналоги стабильных изотопов того же химического элемента.

Применение процессов низкотемпературной трансмутации изотопов в биологических системах принципиально позволяет устранить наиболее узкие места существующих технологий переработки отработанного ядерного топлива и по – новому решать вопросы, неразрешимые традиционными методами химических технологий. Это обеспечит возможность дальнейшего развития ядерной энергетики на основе как уже действующих АЭС в различных регионах мира, так и вновь создаваемых. При этом возможно существенно увеличить потенциальные запасы ядерного топлива вследствие вовлечения в оборот обогащенного урана, содержащегося в накопленных в настоящее время запаса экологически опасных непереработанных отходах ядерного производства [7].

Список используемой литературы:

- 1 Википедия – свободная энциклопедия https://ru.wikipedia.org/wiki/Энергетика#.D0.A2.D0.B5.D0.BF.D0.BB.D0.BE.D0.B2.D0.B0.D1.8F_.D1.8D.D0.BD.D0.B5.D1.80.D0.B3.D0.B5.D1.82.D0.B8.D0.BA.D0.B0
- 2 Сравнение угля и газа в качестве источника энергии. <https://www.scienceforum.ru/2013/20/347>
- 3 Преимущество и недостатки угля для электрофикации. <http://www.ensy.ru/energiya/preimuschestva-i-nedostatki-uglya-dlya-elektrifikatsii.html>
- 4 Преимущество атомной энергетики. <http://www.rusatom-overseas.com/ru/nuclear-energy/benefits-of-nuclear-energy>
- 5 Высоцкий В. И., Корнилова А. А. ТРАНСМУТАЦИЯ РАДИОНУКЛИДОВ В БИОЛОГИЧЕСКИХ СИСТЕМАХ – РЕАНИМАЦИЯ ФАНТАЗИИ АЛХИМИИ ИЛИ ЛАБОРАТОРНАЯ РЕАЛЬНОСТЬ?, 2012 год.
- 6 Трансмутация элементов. Добро пожаловать в Новую Эру. <https://ari.ru/ari/2016/06/14168/transmutaciya-elementov-dobro-pozhalovat-v-novuyu-eru>
- 7 Высоцкий В. И. Ядерный синтез и трансмутация изотопов в биологических системах, Издательство «Мир» 2003 г, 157с.

АНАЛИЗ ПРИВЛЕЧЕННЫХ ПРЯМЫХ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В РЕСПУБЛИКУ КАЗАХСТАН, В ПЕРИОД С 2012 ПО 2016 ГОД И ИХ ВЛИЯНИЕ НА НАЦИОНАЛЬНУЮ ЭКОНОМИКУ

Иностранные инвестиции представляют особую роль в экономике Казахстана, являясь не только основой капитализации, но и начинающих технологий и методов администрирования. Привлечение и результативное использование иностранных инвестиций в экономику РК является заслуженно необходимым процессом.

Для того чтоб проанализировать инвестиции, нам нужно знать понятия прямых иностранных инвестиций.

Прямые иностранные инвестиции (сокр. ПИИ) - это вид международной инвестиционной деятельности, содержащийся в приобретении резидентом одной страны (прямым инвестором) неизменного влияния на деятельность предприятия, являющегося резидентом другой страны.

Казахстан включен в список 25 наиболее инвестиционных привлекательных стран согласно рейтингу международно-признанной консалтинговой компании АТ Kearney.

За годы независимости прилив ПИИ в экономику выполнил невероятный переход с 1 млрд. до 260 млрд долларов. Ровно 20 лет назад, 28 февраля 1997 года, президент Казахстана Нурсултан Назарбаев подписал закон «О государственной поддержке прямых иностранных инвестиций в РК». А именно первый законодательный акт заложил основы для активного притока иностранных инвестиций в республику и на внутреннем рынке и сформировал авторитетный имидж Казахстана. В год принятия этого основополагающего закона в нашу страну пришло всего лишь 2,1 млрд. долларов чистых иностранных инвестиций. Сегодня сложно представить, сколь жалкий иностранный капитал приходил в экономику Казахстана. И это притом что вся промышленность испытывала финансовый голод, банковская система еще не сформировалась, а уровень производства и торговли, мягко говоря, оставлял желать лучшего.

Спустя 20 лет, в наши дни, картина резко изменилась. Только за 2016 года в страну пришло чистыми 20,6 млрд. долларов США. И это в самый кризисный год падения цен на энергоносители на валютном рынке. Притом что в самый высокий год экономического роста, 2013 году, в страну зашло 24,1 млрд. долларов прямых иностранных инвестиций (таблица 1).

Таблица 1 «Приток прямых иностранных инвестиций в Республику Казахстан»

Доходы к выплате казахстанскими предприятиями прямого инвестирования иностранным прямым инвесторам с 2011 года по 2015 год показывали направление на снижение. Причем в 2015 году доходы иностранных инвесторов сократились больше чем на половину, по сравнению с предыдущим годом. Однако в 2016 году доходы к выплате иностранным прямым инвесторам снова показали рост.

О потенциале китайских инвестиций отметил глава государства в своем Послании народу Казахстана: «Необходимо эффективно реализовать совместную с Китаем инвестиционную программу по созданию производств в Казахстане. Договоренности с китайской стороной достигнуты. Это будут современные производства с созданием порядка 20 тысяч новых рабочих мест для казахстанцев. На сегодня принята реализация шести проектов, а два проекта уже запущены. Один из них – завод по крупно узловый сборке гибридных и полностью электрических автомобилей JAC».

Главными обладателями ПИИ были и есть это - горнодобывающая промышленность, деятельность по проведению геологической разведки и изысканий и обрабатывающая промышленность. Инвестиции помогут развитию и постановке собственного предпринимательства в странах со средним и низким уровнями экономического развития, мобилизуют доходы для реализации ответственных проектов, создания разнохарактерных компаний, рынков ссудного капитала. От того, насколько благополучна экономика

Казахстана будет объединять в мирохозяйственные связи, зависит поведение и концепция преодоления кризиса. За 2016 год Валовые прямые инвестиции в Казахстане по основным секторам составили горнодобывающая промышленность - 30%, геологическая разведка и изыскания – 40%, обрабатывающая промышленность – 18% и торговля и связь – 12% (схема 1).

Схема 1. Валовые прямые инвестиции по отраслям за 2016 год

Перспективы для стимулирования участия инвесторов предполагают:

- Открытие безвизового режима для граждан стран нетто-доноров прямых инвестиций;
- Смягчение таможенных процедур при ввозе производственного оборудования;
- Направление казахстанских стандартов и технических регламентов в соответствие с международными в строительстве и прочих отраслях;
- Разработка пакета фискальных мер для стимулирования местных производителей;
- Субсидирование стоимости привлечения международных консультантов при разработке ТЭО, проведении комплексных проверок (финансовых, налоговых, юридических) и оценки для инвесторов в инновационные проекты;

-Проведение комплекса мер по развитию структуры подготовки кадров для новейших производств, с привлечением международных лидеров в области профессионального образования с целью создания центров повышения квалификации и переподготовки кадров.

«Для иностранных инвесторов в несырьевом секторе в первую очередь будут интересны проекты в отраслях, связанных с ростом потребления продуктов и услуг в Казахстане, таких как, например, телекоммуникации, логистика, розница, упаковка, FMCG сектор для скоропортящихся продуктов, сельское хозяйство, сектор финансовых услуг, и отраслях связанных с обслуживанием нужд сырьевого сектора».

С помощью иностранных инвестиций можно улучшить производственную структуру экономики Казахстана, создать новые высокотехнологические производства, модернизовать основные фонды и технически перевооружить многие предприятия, подготовить специалистов и рабочих, внедрить передовые достижения менеджмента, маркетинга и ноу-хау, наполнить внутренний рынок качественными товарами отечественного производства с одновременным увеличением объемов экспорта в зарубежные страны.

Важность и значение иностранных инвестиций для казахстанской экономики можно подтвердить следующими факторами:

- недостаточностью внутренних ресурсов государства на момент первоначального привлечения иностранных инвестиций в виде займов международных финансовых организаций;
- возможностью привлекать прямые иностранные инвестиции в крупные инвестиционные проекты;
- получением доступа к новейшим технологиям, технике, прогрессивным формам организации производства;
- развитием международных экономических отношений.

Международное рейтинговое агентство Standard & Poor's 17 февраля 2016 года понизило долгосрочные кредитные рейтинги Казахстана по обязательствам в иностранной и национальной валютах с «ВВВ» до «ВВВ-», рейтинги были подтверждены 9 сентября 2016 года. Агентство считает, что экономика Республики Казахстан, зависящая от сырьевого сектора, по-прежнему подвергается плохому влиянию низких и волатильных цен на нефть. В то же время S&P полагает, что позитивное влияние на кредитоспособность Казахстана, как и прежде, оказывают сильные фискальные показатели, поддерживаемые значительными средствами Национального фонда Республики Казахстан, активы которого составляют около 50% ВВП.

Приветствуя иностранные инвестиции, нужно заботиться о росте национального бизнеса. С нашими сбережениями в виде Нацфонда и ЕНПФ, при правильной индустриальной политике правительства, можно

было бы повторить успех стран Юго-Восточной Азии: «Национальные сбережения достигли 30% ВВП, а общие инвестиции всего лишь 25%, причем 3% из них – иностранные.

Список использованной литературы:

1. Данные для расчетов были взяты с Национального Банка РК.
2. Омарова А.К. Финансирование и кредитование инвестиций // Алматы- 2010.- С-32.
3. Дынкин А. Глобальный финансовый кризис: неопределенность сценариев // Мировая экономика и международные отношения № 5.-2013.
4. Уркумбаева А.Р. Приоритеты развития инвестиционных проектов в условиях рынка // Монография. Алматы - 2015.
5. Статистический ежегодник Агентства Республики Казахстан по статистике. – Астана, 2012. – 496 с.
6. Казахстан сегодня. Агентство Республики Казахстан по статистике. – Астана, 2012. – 42 с.

Ныгметжанова М., ГМУ – 31 КЭУК

науч. рук.: ст. преподаватель каф. ЭТ и ГМУ **Букатов Е.Б**

ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ РЫНКА БАНКОВСКИХ КАРТ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Большинство казахстанцев использует карточки сугубо для обналичивания денежных средств через банкоматы. Сумма денег, использованная на покупку с помощью платежной карточки, колеблется в диапазоне 40 - 45 процентов от наличных денег в обращении. То есть население все еще больше верит наличным деньгам на руках, чем пластиковой карте.

Еще одним фактором, сдерживающим активность использования карт, является нежелание торговых точек обслуживать держателей карт, так как предприятия не заинтересованы в безналичных платежах, им выгоден оборот наличных денег. Это также недоступность покупки продуктов питания и других товаров повседневного спроса в супермаркетах для держателей карт с низким уровнем доходов (служащие бюджетных организаций), которым на карту перечисляется заработная плата. Следующим фактором является отсутствие инфраструктуры обслуживания пластиковых карт в сельских и отдаленных районах.

Недостаточная культура использования карт населением также связана с пассивностью торгово-сервисных предприятий, так как прием оплаты товаров с помощью карт означает полную легализацию торгового оборота и необходимость платить все налоги, к чему готовы далеко не все.

По статистике из 11,1 млн. казахстанцев, имеющих карту, основная доля используют ее как средство для получения наличных денег, а не для расчетов за товары и услуги, т.е. как платежную. Для сравнения, во Франции на каждую карту приходится в среднем одна транзакция в день. Пока в каждом магазине, заправочной станции, каждой торговой точке не будет обеспечен прием карт, нельзя будет исключить наличность из повседневной жизни[1].

Еще одной проблемой, сдерживающей активность использования карточек, является проблема взимания комиссии с держателей карт за обслуживание в торговой сети. Это также значительно тормозит увеличение доли безналичных платежей. К примеру, комиссия банков с держателя карточки MasterCard и Visa за переводные операции в пользу обслуживающих организаций (обслуживание в торговых точках) по всем видам дебетных карточек составляет в среднем 0,5-1,0% [2].

Следует отметить, что более 82% рынка занимают дебетовые карты, и только оставшиеся 18% приходятся на кредитные или дающие возможность обладателю карты потратить больше денег, чем он располагает в данное время. Огромный сегмент рынка кредитования тормозится отсутствием кредитной истории большинства обладателей карт, при этом банки делают все возможное, чтобы предоставить держателям карточек занимать деньги[3].

Некоторые крупные аналитики отмечают, что развитие рынка кредитных карт ограничивается такими факторами, как доход на душу населения, стоимость технологии для развития бизнеса, а также более сложными причинами: недостаточная «прозрачность» финансовой системы, несовершенная система налогообложения. Другими словами, все факторы взаимосвязаны в системе, и изменение какого-то одного из них не может привести к гарантированному позитивному результату.

В данное время банки находятся в процессе расширения базы услуг, делая все возможное для облегчения доступа клиентов к своим счетам. Теперь платежи и переводы можно осуществлять, авторизовавшись в интернете и банкомате или через телефон. Например, можно оплачивать услуги кабельного телевидения, городского и мобильного телефона, получать уведомления о транзакциях на сотовый телефон и т.д. Между тем внедрение некоторых решений в карточном секторе можно назвать скорее инициативой ИТ – подразделений.

Увеличение объемов отечественного карточного рынка делает проблему безопасности пластиковых банковских карточек все более актуальной. Карты эмитируются в массовом порядке и достаточно дешевые, в силу чего возрастает и риск их подделки. Хотя методы борьбы против мошенничества с пластиковыми карточками постоянно совершенствуются, убытки банков составляют миллионы долларов.

С помощью пластиковых карточек систем Visa и Europay в мире ежегодно похищается около 2 млрд. долл. Опыт показывает, что число афер с карточками зависит от «зрелости» рынка. Мошенники постоянно ищут страны, уже имеющие значительные объемы эмиссии карточек, но еще не научившиеся эффективно бороться с карточными злоупотреблениями.

Наиболее частым видом мошенничества с пластиковыми картами является скиминг – копирование (подделка) данных с магнитной полосы реальной карты, нанесение этих данных на фальшивую карту (от 80 до 90% случаев, связанных с мошенничеством). Мошенниками используются также украденные либо потерянные карты, которые они пытаются предъявить к оплате в торговых точках, рассчитывая на то, что персонал торговой точки не будет тщательно проверять данные клиента[4].

Можно выделить три типа мошенничества при помощи карточек: обман со стороны продавца, покупателя и третьих лиц. Последний наиболее распространен.

Internet изобилует программами для генерации номеров карточек, появляются списки реальных номеров карточек с данными их владельцев и т.п. Международные платежные системы давно выработали механизмы борьбы с мошенниками. Благодаря взаимодействию продавцов, банков и правоохранительных органов их берут с поличным. Жертвам, даже если похитители не найдены, возвращают украденные деньги. Владельцы карточек должны лишь неукоснительно выполнять рекомендации банка-эмитента: ежемесячно получать выписки по своему счету и сверять их со своими реальными расходами.

«Фишинг» - новый вид мошенничества с платежными картами. В последнее время участились случаи рассылки по электронной почте писем от имени банков-эмитентов, либо международных платежных систем, извещающих о том, что банком-эмитентом утеряны данные по платежной карточке. В связи с чем владельцу карточки нужно последовать по указанной в сообщении ссылке на интернет-сайт банка для восстановления конфиденциальной информации. При нажатии на ссылку держатели карточек попадают на точную («зеркальную») копию официального сайта банка, где ему предлагается ввести личные данные, «потерянные из-за технического сбоя системы»: номер кредитной карты, идентификатор, пароль, а иногда даже и ПИН-код. После чего все хранящиеся на карточке денежные средства становятся доступны мошенникам для совершения покупок в интернет-магазинах.

Самое опасное в «фишинг» (phishing) заключается в том, что операции с использованием идентификаторов, паролей и ПИН-кодов, как правило, невозможно оспорить. И вина за их проведение ложится на держателя карты. Подобным образом на фальшивых сайтах оставили номера карточек и секретную идентификационную информацию порядка полумиллиона держателей карточек по всему миру[5].

С развитием рынка розничных безналичных платежей умножилось и число способов мошенничества с пластиковыми карточками. Значительное распространение, например, получили мошенничества с карточками в сфере телемаркетинга. С помощью Интернета производится более тридцати видов мошеннических действий. Введение магнитной полосы на пластиковых карточках преподносилось прессой как средство, которое сведет уровень мошенничества к нулю. Однако оказалось, что развитие техники мошенничеств практически не отстает от развития техники обеспечения безопасности. В качестве меры защиты информации на магнитной полосе эмитенты стали применять специальные проверочные коды. Однако эти коды явились слабой защитой от копирования магнитной полосы. Голограммы также стали предметом подделок, сегодня карточки с поддельными голограммами массово изготавливаются в Азии. Банки вынуждены искать все новые и новые способы борьбы с мошенничеством.

Наиболее распространенные виды мошенничества в банкоматах с использованием банковских карточек:

Троянский конь. Мошенники создают фальшивый банкомат. В этом банкомате держатели карточек безуспешно пытаются получить деньги. ПИН код и данные магнитной полосы мошенники в дальнейшем используют для создания поддельных карточек.

Ливанская петля. Мошенники размещают клейкую пленку в устройстве для чтения карточек в действующем банкомате. Подглядывая из-за плеча держателя карточек, они пытаются определить его ПИН-код. Липкая пленка не дает возможности держателю получить карточку обратно. После того как держатель карточки удаляется, мошенники вытаскивают клейкую ленту вместе с карточкой[6].

Блокирование устройства для выдачи наличности. Мошенники заклеивают устройство для выдачи наличности на действующем банкомате либо вставляют в него устройство, блокирующее выдачу наличности. После того как держатель карточки удаляется, мошенники удаляют клей или прибор и получают доступ к деньгам.

Навесной прибор для считывания данных с карточки. Мошенники устанавливают специальный прибор перед щелью банкомата, принимающей карточки, для считывания данных с карточек действующего банкомата. Когда держатель вставляет карточку в банкомат карточка проходит с начала через навесной прибор, где происходит считывание данных с магнитной полосы карточки. ПИН код мошенники узнают либо подглядывая из-за плеча держателя карточек, либо используя удаленную телекамеру.

Защита от мошенников состоит в том, чтобы не дать им доступ ни к одной из критически важной составляющей, которая позволит им снять деньги со счета пользователя банковской карточки по любому из упомянутых выше способов.

Потеря или кража карточки может привести к ее мошенническому использованию. Однако стоит заметить, что хранение денежных средств на банковской пластиковой карточке является наиболее безопасным видом хранения и использования имеющихся денег. То есть, если человек потерял свой портмоне, в котором находились, как наличные деньги, так и банковские карточки, то в большинстве случаев можно с уверенностью сказать, что нет реальной возможности вернуть утерянные наличные деньги, однако тем временем деньги хранящиеся на пластиковой карточке останутся в безопасности. Главное, немедленно стоит позвонить в свой банк для блокирования карточки.

Еще одно условие, которое необходимо соблюдать для сохранности денежных средств на банковской карточке, это хранить все слипы/чеки по совершенным транзакциям и проверять отчеты банка о списаниях с карты.

Для предотвращения мошенничества и минимизации рисков от мошеннических действий с платежными карточками каждый банк предпринимает определенные действия. По проведенным авторизациям по карточкам, производится мониторинг на основе данных полученных из специальных отчетов, а так же на основе превышения установленных суточных лимитов расходования денежных средств.

Для развития карточного платежного оборота в Казахстане требуется в первую очередь решить экономические проблемы, среди которых - различный уровень благосостояния и развития в регионах, низкий уровень финансовой грамотности населения и высокий уровень бедности.

Во-вторых, развитие карточного платежного оборота - задача государственной важности, так как ее решение позволит повысить прозрачность денежных потоков и сократить налично-денежное обращение в пользу более эффективных безналичных расчетов.

Согласно результатам исследования, проведенного для Visa ведущим независимым аналитическим агентством Moody's Analytics, рост использования электронных платежных инструментов, таких как кредитные и дебетовые платежные карты, способствовал увеличению ВВП. Исследование охватывает 56 стран мира, включая Казахстан. В ходе исследования эксперты пришли к выводу: использование платежных карт способствует повышению эффективности экономики, заметно стимулируя ее рост.

В мировом масштабе развитие электронных платежей добавило 983 млрд. долл. США к объему ВВП 56 стран[7].

Ключевые выводы:

- Рост потребления в отдельных странах: внедрение электронных платежей способствовало росту потребления во многих странах мира. В лидерах оказались Китай, где рост потребления составил 4,89%, Чили (1,28%) и Бразилия (1,15%). В России более активное использование платежных карт способствовало росту потребления на 1,07%, в Украине – на 0,4%, в Казахстане – на 0,25%[8].

- Преимущества электронных платежей: эксперты пришли к выводу, что более широкое использование кредитных и дебетовых карт способствует экономическому развитию за счет снижения операционных издержек и повышения скорости товарооборота. Использование кредитных и дебетовых карт помогает потребителям принимать решение о покупках, так как держатели карт имеют быстрый и безопасный доступ ко всем своим средствам на карточном счете. Использование платежных карт также выгодно для торгово-сервисных предприятий, поскольку уменьшается объем наличных средств и, как следствие, сокращаются затраты и риски, связанные с их хранением и обработкой. Кроме того, существенный рост электронной коммерции и мобильных способов оплаты был бы невозможным без международных электронных платежей, которые обеспечивают безопасность и простоту перевода средств и гарантированную оплату за товары и услуги торгово-сервисным предприятиям.

- Поддержка правительства: электронные платежи помогают сократить долю теневой экономики, повышая прозрачность экономических процессов и обеспечивая дополнительные налоговые поступления.

- Влияние использования платежных карт: согласно результатам исследования Moody's увеличение объемов транзакций по картам на 1% во всех 56 исследуемых странах ведет к увеличению объемов ежегодного потребления на 0,056%. Учитывая недавние темпы роста уровня проникновения платежных карт, а также суммарный эффект на рост ВВП в будущем, аналитики Moody's прогнозируют существенный рост уровня потребления в размере 0,25% и рост ВВП в размере 0,16%[9].

Таким образом, любое государство стремится снизить объем наличных денег в обращении, переводя платежи в безналичную форму. Уже сейчас безналичные платежи составляют около 98% в мировой экономике, и поставлена цель довести их до 100%. Популяризация безналичных платежей является основной задачей каждого современного государства, будь то США или Казахстан.

Электронные деньги решают множество проблем государства: уничтожают фальшивомонетчиков, наносят удар по криминальным финансовым расчетам, увеличивают налоговые поступления в бюджет. Для обычных пользователей электронных денег тоже удобнее, потому что их невозможно потерять, как обычный кошелек, они не рвутся и в целом удобнее для расчетов, например, в интернет-магазинах.

Потенциальный рынок оборудования по обслуживанию платежных карточек определяется из количества торговых или обслуживающих организаций, которые могут устанавливать торговое оборудование и принимать к оплате платежные карточки. При этом погоду на рынке платежных карточек могут сделать те организации, в которых ежедневно обращается значительный объем наличной валюты: рестораны и кафе, гостиницы и отели, торговые, туристические и риэлторские компании.

В некоторых странах были приняты законы, обязывающие некоторые предприятия торговли и сервиса принимать пластиковые карты. Аналогичный закон принят и в нашей стране.

В заключение можно сказать, что рынок банковских услуг претерпевает изменения и в последние годы приобрел все черты динамично развивающегося рынка платежных карт. Платежные карточки являются неотъемлемым элементом безналичного денежного оборота Республики Казахстан.

На карточном рынке имеется большое количество разных типов карточек. Банки – эмитенты активно конкурируют между собой, стремясь привлечь больше клиентов, путем предоставления дополнительных услуг, таких как возможность оплаты через банкоматы и интернет – банкинг услуг сотовой связи, кабельного телевидения, оплаты товаров, предоставления сервиса перевода с карты на карту, путем проведения рекламных компаний, в которых участвуют владельцы платежных карт, итогом которых является, например, розыгрыш денежных призов.

Большое значение приобрели льготы держателям карточек: скидки при оплате товаров и услуг, а также при посещении кинотеатров, крупных кафе и ресторанов и т.п.

Современная стратегия поведения банков предполагает предоставление таких стимулов и цен, которые с одной стороны, не принесли бы убытки банкам, а с другой – не дали бы возможности клиентам использовать платежные карты банков – конкурентов.

Развитие инфраструктуры рынка банковских пластиковых карточек в Республике Казахстан (сети торговых и сервисных точек, которые принимают к оплате пластиковые карты, и т.п.) отстает от темпов выпуска банковских карточек.

Торговые точки не желают обслуживать держателей карточек, так как предприятия не заинтересованы в безналичных платежах, им выгоден оборот наличных денег.

Сложившееся положение на рынке банковских карт в нашей стране конечно отличается от ситуации, сложившейся в развитых странах. Безналичные расчеты для таких стран - это норма. Но несмотря на имеющиеся проблемы, в Казахстане разворачиваются и набирают обороты различные платежные системы и все большее число людей приобретает карточки, и становятся участниками системы безналичных платежей с помощью банковских карт.

Положительное влияние рынка банковских карточек на экономический рост страны является прямым следствием использования платежных карт и связано с преимуществами электронных платежей, среди которых более высокий уровень безопасности, удобство и скорость осуществления безналичных платежей, а также сокращение теневой экономики.

Список использованной литературы:

1. Селиванов Ю.В., Торхов В.Л. Пластиковые карточки // М., 2015.
2. Европейский рынок пластиковых карточек // ПЛАС: платежи, системы, карточки // 2014/№3.
3. Орленко В.В. Платежные карточки на финансовом рынке Казахстана. Вестник университета «Туран» // Алматы, 2009/№ 1-2.
4. Н. Бакстер, Т. Бэррелл, Г. Вэйнс, Ю. Воропаев. Банковское дело: стратегическое руководство // М., 2014.
5. Колесников В.И., Кроливецкая Л.П. Банковское дело: Учеб. для вузов по направлению "Экономика", спец. "Финансы, кредит и денеж. обращение" // М., 2015.
6. Белоглазова Г.Н., Кроливецкая Л.П. Банковское дело // Санкт-Петербург, 2013.
7. Усоскин В.М. Банковские пластиковые карточки: Учебное пособие // М., 2014.
8. Уткин Э.А., Морозова Г.И., Морозова Н.И. Нововведения в банковском бизнесе России // М., 2011.
9. Мадиярова Д.М. Основы современного банковского дела: Учебное пособие // Алматы, 2010.
10. Андреев А.А., Селиванов Ю.В. Пластиковые карточки: Руководство для пользователей // М., 2016.
11. Бабинов Н.В., Гризов А.И., Сидоренко М.С. Пластиковые карты. Англо-русский толковый словарь терминов международной практики безналичных расчетов на основе пластиковых карт. – М., 2012.
12. Вавилов А.В., Ильин И.И. Пластиковые карты: принципы построения платежных систем – М., 2009.

Толегенова А., У-21к тобы КЭБП КЭУК
ғылыми жетекші: магистр **Несипбаев Р.Е.**

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ ЭКОНОМИКАНЫҢ БАСТЫ ДРАЙВЕРІНЕ АЙНАЛМАҚ

Бұл туралы ҚР Президенті Нұрсұлтан Назарбаев Қазақстан халқына Жолдауында айтты. Президенттің айтуынша, Қазақстанның агроөнеркәсіп кешенінің болашағы зор.

«Көптеген позициялар бойынша біз әлемде ірі аграрлық экспорттық өнім өндірушілердің бірі бола аламыз. Бұл, әсіресе, экологиялық таза тағамдарға қатысты. «Made in Kazakhstan» бренді сондай өнімдердің эталоны болуға тиіс. Сонымен қатар, астық өнімдері бойынша біз Еуразияда «нан кәрзеңкесі» болуымыз керек. Шикізат өндірісінен сапалы өңделген өнім шығаруға көшу қажет. Тек сонда ғана біз халықаралық нарықтарда бәсекеге қабілетті бола аламыз», деді Елбасы Қазақстан халқына Жолдауында.

Нұрсұлтан Назарбаев осы мақсаттарға қол қол жеткізу үшін Үкімет пен әкімдерге бірқатар тапсырмалар берді.

«Біріншіден, субсидияларды бөлу қағидаларын қайта қарастырып, біртіндеп өнімді сақтандыруға көшу қажет;

екіншіден, бес жыл ішінде 500 мыңнан астам жеке үй шаруашылықтары мен шағын фермерлерді кооперативтерге тартуға мүмкіндік беретін жағдай жасау керек;

үшіншіден, өнімнің өңдеу сапасын жақсартып, тауарларды сақтаудың, тасымалдаудың және өткізудің тиімді жүйесін құру қажет;

төртіншіден, еңбек өнімділігін белсенді түрде арттырып, өндіріс шығындарын төмендету керек;

бесіншіден, жерді пайдалану тиімділігін арттыруға тиіспіз. Суармалы егіс алаңын 5 жыл ішінде 40%-ға кеңейтіп, 2 миллион гектарға жеткізу қажет;

алтыншыдан, өндірісте сұранысқа ие аграрлық ғылыми зерттеулерге салынатын инвестиция көлемін арттыру керек.

Ауыл шаруашылығын әртараптандырып, 2021 жылға қарай азық-түлік тауары экспортын 40%-ға көбейтуді тапсырамын», деді Президент.

Сонымен қатар Елбасы бұл міндеттер агроөнеркәсіп кешенін дамытудың жаңа мемлекеттік бағдарламасы аясында іске асырылуы қажет екенін атап өтті.

Қазақстан Республикасының 30 бәсекелі елдердің қатарына енгізілуі, Әлемдік Сауда Ұйымына енуі, Еуразиялық экономикалық одаққа мүше болуы отандық ауыл шаруашылығы үшін үлкен сын. Өйткені ауыл шаруашылығы Қазақстан экономикасының негізгі салаларының бірі және қоғамның экономикалық және қоғамдық-саяси тұрақтылығын анықтайтын факторы болып табылады. Сондықтан да аграрлық сектордың дамуы мемлекет үшін экономикалық және ең бастысы әлеуметтік негізде стратегиялық жағынан маңызды.

Нарықтық экономика жағдайында Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуын нығайту үдерісі өндірістің, әсіресе ауыл шаруашылығының тиімділігін тұрақты әрі бекем арттыру үшін шаруашылық жүйенің түбегейлі қайта құрылуын талап етеді. Қазіргі таңда отандық экономиканы қайта құру кезінде бірқатар мәселелер туындады. Әсіресе Қазақстан халқының өмір сүру деңгейін анықтайтын аса маңызды стратегиялық қызмет саласы ретінде агроөнеркәсіп өндірісінің тиімділігін арттыруға елеулі назар аударылды.

Қазіргі уақытта агроөнеркәсіп кәсіпорындары шаруашылық механизмнің жетілмеуінен, коммерциялық ақпараттың жеткіліксіздігінен, сыртқы орта факторларының (тұтынушылардың іс- әрекеті, нарықтық конъюнктураның өзгеруі, жаңа тауарлардың пайда болуы т.б.) әлсіз талдануынан және нарықта жұмыс істеу тәжірибесінің жоқтығынан тұрақсыз шарттарда әрекет етіп келеді. Сондықтан ауыл шаруашылық өнімін тұтынушыға дейін тиімді жеткізуге бағытталған ғылыми зерттеулер өзекті мәселелердің бірі болып келеді.

Ауыл шаруашылығын дамытуға бағытталған мемлекеттік бағдарламалар, оның ішінде «Агробизнес — 2020» бағдарламасы [1] отандық ауыл шаруашылығы өнімінің бәсекеге қабілеттілігін және азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған шаралар жиынтығын қамтиды. Бірақ саладағы еңбек өнімділігінің төмен деңгейі, қолданылатын технологиялардың жетілмеуі, ауыл шаруашылығы өндірісінің ұсақтығы оны кең көлемде дамуға мүмкіндік бермей отыр. Ол үшін ауыл шаруашылығы қолда бар материалдық, еңбек және басқа да ресурстарды экологиялық талаптарға сәйкес толығымен қолдануды қамтамасыз ету керек [2]. Қазіргі жағдайда экономиканың аграрлық секторындағы экономикалық агенттердің мүдделерін үйлестіру, көбінесе оларды нарықтық және мемлекеттік реттеу нысандарын пайдалана отырып жүзеге асырылатын ынталандыру арқылы қол жеткізіледі. Мемлекеттің ауыл шаруашылығын реттеу әдістері экономикалық тепе-теңдікті сақтаудан, ауыл шаруашылығы өндірісін өндіруден және қайта өңдеуден, сонымен қатар шикізат пен азық-түліктің объективті қажеттілігінен туындаған. Өйткені ауыл шаруашылық өнімдері кез келген мемлекеттің экономикалық және әлеуметтік тиімділігін қамтамасыз етуге бағытталған. Сол себептерден экономиканың ауыл шаруашылық секторын мемлекеттік реттеу қажеттілігін екі топқа бөлуге болады:

- ауыл шаруашылығы өндірісінің өзіндік ерекшеліктері бар. Басқа салаларға қарағанда, тәуекелдік сипатының (құрғақшылық, су тасқыны және т.б.) болуымен, ауыл шаруашылығына деген сұраныс пен ұсыныстың ауытқымалығымен, техникалық үдерістің жылдамдығымен ілесе алмауымен сипатталады;

- ауыл шаруашылығы нарығы қызметін реттеу механизмінің жетілмеуі. Ауыл шаруашылығы өндірісіне үстемдік бағаны енгізуді бақылаумен, қоршаған ортаны қорғаумен, табиғи ресурстарды тиімді қолданумен ерекшеленеді.

Сонымен, ауыл шаруашылық секторын мемлекеттік реттеу экономикалық құралдар мен ынталардың жүйесінен тұрады, олардың көмегі арқылы мемлекет еліміздің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін экономиканың ауыл шаруашылық секторының дамуына әсер ете алады.

Экономикада ауыл шаруашылық секторды мемлекеттік реттеу жұмыстарын қалыптастыру әр түрлі кезеңдер бойынша жүргізіледі. Ең алғашқы қадам бұл мемлекеттің қандай күрделі кезеңдерде болсын, сонымен қатар қаржылық дағдарыс кезінде ауыл шаруашылық секторына деген қарым- қатынасын анықтау [3]. Аграрлық сектор саласында мемлекет тарапынан қолданылатын шараларға экономикалық агенттер

арқылы сараптама жасау. Қойылған мақсаттар арқылы ауыл шаруашылығының даму қажеттілігі анықталады, ал бюджеттік мүмкіншіліктер арқылы мемлекеттік реттеу құралдарының тізімі бекітіледі. Аграрлық сектор саласын қалыптастыру барысында негізінен тиімді аймақтардың ғылыми жүйесі зерделенеді, яғни қолданыстағы құралдардан әсер алу элементтерін айқындау керек: ауыл шаруашылық салалары, ауыл шаруашылық саласын өндірістік қамтамасыз ету, өнеркәсіп саласын жетілдіру, ауыл шаруашылық тауарларын жеткізу және сақтау орындарын қарастыру, тауарларды соңғы тұтынушыға дейін жеткізу.

Қазақстан Республикасында ауыл шаруашылығы экономика саласында ерекше орын алады. Ауыл шаруашылығының дамуынан мемлекеттің азық-түлік қауіпсіздігі және халықтың әлеуметтік экономикалық жағдайы өзгереді. Ауыл шаруашылығының Жалпы ішкі өнім (ЖІӨ) қалыптастыруда 6 % мөлшері кездеседі. Қазақстан Республикасы ауыл шаруашылығын жетілдіруде және жандандыруда кең көлемде ресурстар кешеніне ие болып отыр, олардың қатарына мал шаруашылығын дамыту, көкөніс өнімдерін, мақта өсіру, егін жай өнімдерін саралау жатқызылады. Еңбек өнімділігін арттыру және егін жайдың құнарлық сапасын жақсартуда көптеген мүмкіншіліктер кездеседі, яғни ресурстарды тиімді қолдану және егіс алқаптарының көлемін көбейту.

Қазіргі уақытта Қазақстанның аграрлық секторына арналған жердің жалпы аумағы — 222,6 млн га, оның ішінде 24 млн га (10,8 %) — егістік жерді, 5 млн га (2,2 %) — пішендік, 189 млн га (85 %) жайылым жерді алып жатыр. Дегенмен ауыл шаруашылығының дамуы Қазақстанның әр аймақтарында әр түрлі деңгейде дамып келеді. Ауыл шаруашылығы өнімдерінің аймақтар бойынша шығарылымы 1-кестеде көрсетілген.

1- кесте

**Ауыл шаруашылығы өнімдерінің (қызметтерінің) 2011–2015 жж. аралығындағы
Қазақстан Республикасы аймақтары бойынша жалпы шығарылымы**

Облыстар	2011 ж.	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.	2015 ж.
Қазақстан Республикасы	2 286 042,3	1 999 046,6	2 386 103,5	2 527 890,3	2 748 684,1
Алматы	290 983,9	342 543,2	377 013,9	425 307,9	450 032,9
Оңтүстік Қазақстан	207 914,9	259 203,7	296 993,7	322 824,0	344 645,1
Солтүстік Қазақстан	353 527,5	252 501,9	264 936,4	280 476,8	311 080,2
Шығыс Қазақстан	202 249,2	237 221,8	287 755,2	288 776,1	290 586,3
Ақмола	246 247,9	148 822,9	231 590,4	238 622,6	263 148,7
Қостанай	394 419,8	184 938,9	230 861,6	235 396,7	261 258,0
Жамбыл	89 360,3	94 393,8	127 346,6	166 387,5	172 364,6
Қарағанды	119 298,4	114 056,7	142 864,8	143 812,9	162 913,2
Ақтөбе	116 037,0	113 468,0	125 376,4	125 066,2	142 701,1
Павлодар	94 522,2	79 643,4	118 680,7	106 849,0	128 438,7
Батыс Қазақстан	82 756,0	73 418,9	79 678,4	84 573,0	91 827,4
Қызылорда	45 362,6	48 505,2	48 569,1	48 238,1	62 852,8
Атырау	33 478,2	40 376,1	44 029,9	48 824,0	52 369,2
Маңғыстау	6 563,8	7 822,5	8 036,6	8 724,7	11 683,7
Алматы қаласы	1 506,8	693,1	673,1	2 503,5	1 395,3
Астана қаласы	1 813,8	1 436,5	1 696,7	1 507,3	1 386,9

Ескерту. Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің мәліметтері бойынша авторлармен құрастырылған [5].

Кесте мәліметтері көрсетіп отырғандай, егер де 2011 ж. ауыл шаруашылығы өнімдерінің (қызметтерінің) шығарылымы бойынша бастапқы үштігіне Қостанай (394419,8 млн тг), Солтүстік Қазақстан (353527,5 млн тг) және Ақмола (246247,9 млн тг) облыстары жатса, ал 2015 ж. ауыл шаруашылығы өнімдерін шығаратын аймақтардың үштігіне Алматы (450032,9 млн тг), Оңтүстік (344645,1 млн тг) және Солтүстік Қазақстан (311080,2 млн тг) облыстарын жатқызуға болады. Соңғы жылдары еліміздің астықты мекені — Қостанай облысының аграрлық саясаты мемлекет тарапынан қомақты қаржы ресурстарын салуды талап ететіні көрініп тұр. Әрбір аймақтың ауыл шаруашылығын дамытуда өздерінің мамандандырылған ерекшеліктері бар. Мәселен, еліміздің солтүстік аймақтарында көбінесе астық дақылдарын өсірумен және мал шаруашылығын дамытумен айналысса, ал оңтүстік аймақтарда суармалы дақылдарды (астық, майлы, жеміс-жидек дақылдары, көкөніс, мақта) өсірумен маманданған.

Қазіргі уақытта ауыл шаруашылығы өніміне өсіп отырған жаһандық сұраныс жағдайында егістік түсімін, ең алдымен, жаңа технологиялар енгізу есебінен елеулі көтеру қажеттігі туындап отыр. Ол үшін

экологиялық мәселелерді есепке ала отырып, ұлттық бәсекеге қабілетті брендтер құрылуы тиіс. Жаңа ғылыми, технологиялық, басқарушылық жетістіктерді ескере отырып, жер өңдеу мәдениетін өзгертпесе және мал шаруашылығындағы дәстүрлерімізді жаңғыртпаса, ауыл шаруашылығында жетістіктерге жету мүмкін емес [6]. Дегенмен мемлекет тарапынан ауыл шаруашылығын қаржылай ынталандыру бағыттарында көптеген қызметтер атқарылуда. Олардың нәтижесін әрі өсімдік шаруашылығы мен мал шаруашылығының арасындағы өнім шығарудың көлемін 2-кестеден байқауға болады.

2 - кесте

Ауыл шаруашылығы өнімдерінің шаруашылық түрлері бойынша жалпы шығарылымы, млн тг

Шаруашылық түрлері	2011 ж.	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.	2015 ж.
Барлығы	2 286 042,3	1 999 046,6	2 386 103,5	2 527 890,3	2 748 684,1
Өсімдік шаруашылығы	1 337 194,4	981 190,0	1 313 003,5	1 327 855,2	1 479 393,8
Мал шаруашылығы	942 384,3	1 011 191,9	1 064 338,1	1 189 555,4	1 260 986,0
Қосымша қызметтер	6 463,6	6 664,7	8 761,9	10 479,7	8 304,3

Джергізі. Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің мәліметтері бойынша авторлармен құрастырылған [5].

2011–2015 жж. аралығындағы нақты мәліметтер көрсеткендей, ауыл шаруашылығында өндірілген өнімдердің 50 % жоғары өсімдік шаруашылығына тиесілі. Бұл мәліметті есептеу үшін өсімдік шаруашылығының өндірілген өнімінің құнына ауыл шаруашылығы дақылдарынан — дәнді, техникалық дақылдардың (майлы дақылдардың, қант қызылшасының, темекінің және басқалардың тұқымдары), картоптың, көкөністер мен бақша дақылдарының, жемістер мен жидектердің, өсімдік шаруашылығы өнімдерінің өзге де түрлерінің (азықтық түйнек жемістерден, шөптен, сабаннан, пішендеме, сүрлем, шөп, гүлдер және т.б.) алынған жылдық түсім құны кірген. Соңғы жылдары мал шаруашылығының өнімдері 942,3 млрд тг-ден 2011 ж. 1260 млрд тг-ге 2015 ж. өскен. Мал шаруашылығының өндірілген өнімінің құны ауыл шаруашылығы малдарынан алынған өнімдердің (сүт, жұмыртқа, жүн, тері және т.б.) құнын, союға өткізілген мал мен құстың құнын, ара өсірушілік пен бағалы жүнді аңдарды өсіру шаруашылығы өнімнің құнын қамтиды.

Қазақстан Республикасында аграрлы өндірісті дамыту үшін келесі шаралар кешенін қарастыру және қалыптастыру қажет:

- аграрлы сектор экономикасын ұйымдық-құқықтық объект ретінде қалпына келтіру керек, сонымен қатар ауыл шаруашылық министрлігінің құзыретін ұйымдастырушы және координаторлық ролін жоғарылату;
- аграрлық секторды қаржыландыру кезінде республикалық бюджеттен бөлінген қаражаттарды мемлекеттік бағдарламалар аясында қажетті түрде тиімді қолдану жұмыстарын орындау, сонымен қатар бюджеттің мүмкіншілігіне қарай реттеу;
- ауыл шаруашылығын дамыту барысында қаржылық тұтқаларды іс-тәжірибеде қолдану шараларын жетілдіру қажет, олардың қатарына ауыл шаруашылық саласында несиелік серіктестіктерді құру және ауыл шаруашылық тауарлар өндірушілерін мемлекеттік несиелендіру жұмыстары жатқызылады;
- ауыл шаруашылық тауар өндірушілерін қызметін жақсартуда бюджеттік көмек көрсету жұмыстарын ұйымдастыру және солардың маңайында басқа да кәсіпорындарды ашу жұмыстарын қарастыру;
- аграрлы секторды мемлекеттік қолдау жүйесін жетілдіру жұмыстарын әрі қарай жалғастыру, яғни, қайтару қорларын қалыптасыру арқылы қаржыландыру;
- лизингтік қор құру, жеңілдетілген несие беру қоры, республикалық және аймақтық жерлерде азық-түлік қорларын құру.

Әрине, ауыл шаруашылығы өндірісі мамандарды дайындау барысында дүниежүзілік ең озық тәжірибені ескере отырып, үнемі оқытуды және қайта оқытуды қалыптастыру қажет. Шетелдік мамандарды әр шаруа қожалағына жеке кеңес алу үшін тарту көп шығынды талап етеді. Мұндай іс-шараларды жүзеге асыру тек ірі ауыл шаруашылығы кәсіпорындары үшін ғана қолжетімді болып келеді.

Жоғарыда аталып өткендей, алдымызда еліміздегі агробизнесінің бәсекелестік жүйесін қалыптастыруды шешу міндеті тұр. Ол үшін заң актілерінің, бірінші кезекте, Жер, Су және Орман кодекстерінің қалтқысыз орындалуын қамтамасыз ету қажет. Дәнді дақылдар нарығын реттеу жөніндегі мемлекеттік саясаттың тиімділігін арттыру керек. Ауыл шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеуді және өнім сапасын арттыруды жаңғыртуға ерекше назар аударылғаны жөн. Қазіргі заманғы аграрлық ғылымды дамытуды да естен шығаруға болмайды.

Ауылдық жерлердегі кедейшілікті жою үшін шағын несиелер беру жұмысын кеңінен өрістетуге қажет, оның үстіне ол өзінің өміршеңдігін көрсете де білді. Осы жылдан бастап ауылдық аумақтарды дамытуға арналған мемлекеттік аграрлық саясат бағдарламасы іске қосыла бастады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы 31 Қаңтар 2017ж «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік».
- 2.Қазақстан Республикасында агроөнеркәсіптік кешенді дамыту жөніндегі 2013–2020 жылдарға арналған «Агробизнес — 2020» бағдарламасын бекіту туралы 3.Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 18 ақпандағы № 151 қаулысы. [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1300000151>.
- 4.Agriculture value added per worker (constant 2005 US) \$ // World Bank. — [ER]. Access mode: <http://data.worldbank.org/indicator/EA.PRD.AGRI.KD/countries?display=default>.
- 5.Халыпін А.А. Концептуальные детерминанты государственного регулирования аграрного сектора экономики // Науч. журн. КубГАУ. — 2012. — № 79 (05). — С.
- 6.Ауыл шаруашылығы өнімдерінің жалпы шығарылымы. — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: gov.kz
- 7.Alexandros N. World agriculture towards 2030/2050: the 2012 Revision // Food and Agriculture Organization of the United Nations / N.Alexandros, J.Bruinsma. — [ER]. Access mode: <http://www.fao.org/docrep/016/>

Насакаев А., гр. МЭ-32с КЭУК
 науч. рук.: к.э.н., доцент **Абеуова С.Т.**

ЧЛЕНСТВО КАЗАХСТАНА В ВТО: ПЛЮСЫ И МИНУСЫ

Всемирная торговая организация (ВТО) призвана регулировать торгово-политические отношения участников организации на основе пакета Соглашений Уругвайского раунда многосторонних торговых переговоров (1986-1994 гг.). Неотъемлемой частью ВТО является уникальный механизм разрешения торговых споров. Главная цель ВТО состоит в дальнейшей либерализация мировой торговли и обеспечении справедливых условий конкуренции. Система ВТО представляет собой своеобразный многосторонний контракт (пакет соглашений), нормами и правилами которого регулируется примерно 97% всей мировой торговли товарами и услугами [1]. Членство в ВТО обеспечивает предприятиям доступ к зарубежным рынкам, а потребителям – большой выбор товаров и услуг.

Казахстан в 2015г. вступил в ВТО. "Сегодня 90% нашей торговли приходится на страны – члены ВТО. Поэтому данное решение для нас очень важно. Казахстан становится еще более привлекательным как для иностранных, так и отечественных инвесторов. Мы получаем возможность для создания новых производств и рабочих мест", - отмечает Назарбаев Н.А. По словам Президента, Казахстану удалось совместить требования ВТО и ЕАЭС, исходя при этом из национальных интересов.

Казахстан присоединился к ВТО в период мирового кризиса. Процесс вхождения работает лучше в тех случаях, когда параллельно проходят реформы национальной внутренней экономической политики. Неудивительно, что немедленного всплеска внешнеторговой активности и успешного прорыва на международные рынки не произошло. Хотя ВВП страны, объем промышленного производства растет, также произошел рост инвестиций, в т.ч. прямых иностранных инвестиций. Например, в 2015г. прямые иностранные инвестиции составили 15 млрд долл. США [2].

Для Казахстана процесс вступления в ВТО имеет двойное значение, как события будут развиваться зависит от государственной политики, определенные меры уже приняты. Казахстан имеет преимущества: по численности превосходит многие страны ВТО, имеет достаточно мощный потенциал, создаваемый нефтью, металлом, сельским хозяйством и научно-техническими возможностями, которые при эффективном использовании могут позволить республике создать высококонкурентные отрасли обрабатывающей промышленности и сектор услуг. Казахстан относится к числу малых стран. Хотя он обладает большим экономическим потенциалом, к сожалению, этот потенциал сосредоточен лишь в сырьевом экспортноориентированном секторе [3].

Преимущества для Казахстана при вступлении в ВТО:

1. От вступления в ВТО правительство ожидает получить доступ на рынки экспорта на более совершенном уровне. При этом вхождение во Всемирную торговую организацию не отражается на тарифах РНБ (режим наибольшего благоприятствования) торговых партнеров страны, входящей в ВТО. Следовательно, экономический эффект, ожидаемый от выхода на рынки, в принципе будет достигнут в долгосрочной перспективе взамен обязательств, взятых во время торговых переговоров. В краткосрочной же перспективе преимущества можно достичь, отказавшись от торговых мер дискриминации в отношении партнеров входящей страны.

2. доверие, предсказуемость, безопасность и транспарентность правительственной политики. Членство в ВТО подразумевает предсказуемую бизнес-среду и дает гарантии инвестору в необратимости принятых норм. Привлечение прямых иностранных инвестиций является важной долгосрочной стратегической целью Казахстана для обеспечения диверсификации национальной экономики, активизации экспорта и устойчивого развития и др. (таблица 1).

Таблица 1 - Преимущества и недостатки вступления Казахстана в ВТО

Плюсы	Минусы
Казахстан сможет участвовать в разработке правил мировой торговли.	По данным Комитета РК по статистике примерно 83% общего экспорта страны составляют экспорт природных

	ресурсов. В Казахстане преобладает устаревшая, неэффективная технология. Это значительно снижает конкуренцию, что может повлечь уход с рынка, потерю рабочих мест и налогов.
Снижение цен на большинство товаров и услуг, повышение их качества, более широкий выбор – все это произойдет с увеличением конкуренции на отечественном рынке.	В моногородах возможен социальный взрыв, если из-за увеличения конкуренции могут закрыться крупные предприятия республики. Здесь определенную роль может сыграть государство, в части поддержки предприятий. Постепенно товары отечественного производства станут неконкурентоспособными на нашем внутреннем рынке и будут вытеснены зарубежными производителями. Это может привести к краху не только промышленных предприятий, но и банковской системы.
Экспортерам станет проще продавать свои товары за рубежом. В первую очередь это коснется предприятий минерально-сырьевого сектора, т.к. 83% общего экспорта страны составляют экспорт природных ресурсов.	Некоторые отрасли экономики окажутся неконкурентными.
Отечественные участники рынка будут действовать более прозрачно, их деятельность будет контролироваться. Будет жестче контролироваться соблюдение прав на интеллектуальную собственность.	За фирменные товары придется платить больше, чем за их подделку.
Повысится привлекательность Казахстана для зарубежных инвесторов. На сегодня Казахстан занимает лидирующее место среди стран СНГ по притоку инвестиций	Из-за снижения таможенных пошлин на ввозимый товар из-за рубежа в казну будет поступать меньший доход. В РК повезут товары, а не технологии.
Доступ на рынки экспорта на более совершенном уровне.	Для Казахстана выгоднее строить кластеры (т.е. добывать и перерабатывать свое же сырье производя дешевую для собственного же населения готовую продукцию). Экспорт сырья за рубеж и после покупать готовую продукцию у того же зарубежья по завышенным ценам – это неразумно.
Увеличение инвестиций в нашу экономику.	Все страны, мечущие в ВТО, обязаны выполнять ее правила. И эти правила открывают доступ ТНК к любой стране.
Цены на товары и услуги станут ниже и доступнее	На первых порах, вероятно цены упадут, но только на некоторые товары услуги. При закрытии фирм, не выдержавшие конкуренцию, цены будут повышаться. Без определенных условий со стороны государства доступ к товарам и услугам станет только хуже.
Примечание – из [3,4].	

Таким образом, ВТО диктует правила Казахстану, а не наоборот. Членство в ВТО должно повысить международный престиж Казахстана и дать право участвовать в определении правил мировой торговли с учетом национальных интересов. Любые казахстанские товары, прошедшие госсертификацию, смогут конкурировать на международном рынке. В перспективе ожидается - совершенствование внутреннего законодательства, снижение ввозных пошлин и административного давления на бизнес и др. В то же время аналитики отмечают, что отечественная промышленность может не выдержать конкуренции со стороны более дешевых и качественных иностранных аналогов (особенно китайских и российских), а в отношении сельского хозяйства придется идти на существенные уступки, сворачивая часть господдержки в этой отрасли.

Есть еще один важный урок для Казахстана, вытекающий из опыта вступления Кыргызстана в ВТО, состоит в том, что страны СНГ следует вступать в ВТО одновременно, т.к. они находятся в таможенном союзе ЕАЭС, многие из правил, норм и механизмов которого существенно разнятся от правил, норм и механизмов ВТО. В противном случае возникнет проблема несовместимости правил, норм и механизмов продвижения товаров и услуг в рамках стран-членов ЕАЭС и ВТО, что серьезно тормозит развитие торговли Казахстана.

Сельское хозяйство - один из ключевых секторов экономики Казахстана, вопросы реформ в этом секторе являются обязательным элементом в обеспечении мягкого ввода АПК в конкурентную среду. По данному направлению велись сложные переговоры в связи с тем, что требовалось снижения субсидий, но правительство Казахстана отстояло свои позиции.

По официальной статистике, экспорт страны за 8 месяцев 2016 года уменьшился на 42% по сравнению с показателями аналогичного периода 2015 года из [2]. Падение экспорта связано в основном с ситуацией на мировых рынках углеводородов и металлов. Однако, казахстанские производители испытывают трудности с реализацией своей продукции на пространстве ЕАЭС. Большая прозрачность, строго регламентированные сроки проведения всех операций и система управления рисками должны если не ликвидировать полностью такое явление, как торговые и таможенные войны, то, по крайней мере, минимизировать «приграничные столкновения».

В то же время наблюдаются определенные нереализованные надежды от самого факта создания Союза, связанные с его ролью в ускоренной модернизации экономики и повышении качества жизни. Это в свою очередь связано с вызовами и рисками, с которыми сталкивается ЕАЭС на современном этапе развития и которые ощущают население и бизнес.

Нахождение в центре противоречий между такими странами, как Россия и Китай, и рядом региональных держав, создает риск оказаться в эпицентре противостояния в случае обострения отношений между игроками. Отсутствие выхода к морю, из чего проистекают недостаток транспортных коридоров, высокие транспортные издержки при поставках товаров на внешний и внутренний рынок. Данный фактор оказывает существенное влияние на экономическое развитие государства. Удаленность от основных мировых торговых путей приводит к удорожанию как экспортируемой, так и импортируемой продукции. Это делает казахстанские товары часто не конкурентноспособными на мировом рынке: при схожем качестве, товары из республики стоят значительно дороже. Дешевизна ввозимых продуктов оказывает влияние на покупательную способность населения, из-за чего многие предприятия легкой промышленности, АПК и других отраслей вынуждены закрываться. Например, закрылись или простаивают «Абайская швейная фабрика», Темиртауский чулочно-носочный комбинат, Алматинская ковровая фабрика и др. Предприятия пищевой промышленности не выдерживают конкуренции с более дешевыми продовольственными товарами. Например, продукция российских и украинских кондитерских фабрик успешно конкурируют с казахстанскими, уступая им в цене.

Небольшой внутренний рынок, слабая связанность отдельных регионов внутри Казахстана, низкая диверсификация экономики, зависимость от мировых цен на сырье, в первую очередь нефть и металлы – это уязвимые точки экономики страны. Казахстан – крупнейший поставщик минерально-сырьевых ресурсов, но перерабатывающая и обрабатывающая отрасли слабо развиты. Вступление в ВТО, ТС и ЕАЭС меняет ситуацию в негативную сторону. Поэтому, несмотря на все «правила игры» многие страны, защищая свои рынки, нарушают правила ВТО.

Вступление Казахстана в ВТО и ЕАЭС увеличило ввоз в страну санкционных продуктов по «серым технологиям», ложный транзит, увеличился ввоз фальсификата. Бизнесмены казахстанского приграничья обеспокоены тем, что не выдержат конкуренции с производителями из России и других стран ЕАЭС. Часть отечественных экспертов связывает со вступлением в объединение сокращение взаимной торговли, девальвацию национальной валюты, преобладание в товарообороте полезных ископаемых [5].

Следовательно, членство Казахстана в ВТО имеет свои плюсы и минусы. Пока рано говорить об итогах, так как прошло всего 2 года. Казахстану необходимо поддерживать отечественных производителей, развивать обрабатывающую промышленность, это «слабое» звено нашей экономики. Непринятие государственных мер поддержки и развития промышленности, сельского хозяйства чревато негативными последствиями экономического и социального характера.

Список использованной литературы

1. Официальный сайт Всемирной Торговой организации www.wto.org
2. Комитета по статистике Министерства национальной экономики РК.
3. Тимур Давлетов. «Пять причин для ВТОржения» // Казахстанская правда. — 2009. — 29 апр. — № 104-105. — С. 5.
4. Каирбек Арыстанбеков. На пути вступления Казахстана в ВТО серьезные преграды есть // Деловой мир. — 2005. — № 4(40). — С. 10.
5. ЕАЭС: приграничный вектор – газета «Литер», 30 сентября 2016.

Гатаева К.Р., Бурдь Е.В.

науч. рук.: к.э.н., ст. преп. **Насакаева Б.Е.**

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПИТЬЕВОЙ ВОДОЙ НАСЕЛЕНИЯ КАЗАХСТАНА

В настоящее время человечество столкнулось с рядом глобальных экологических угроз. Проблема пресной питьевой воды уже вышла на первый план. Люди вынуждены использовать для питьевых целей воду не соответствующую гигиеническим требованиям, что создает серьезную угрозу для их здоровья.

Вопросам нехватки питьевой воды уделяется много внимания. Несмотря на то, что пресной воды остаётся на Земле всё меньше и меньше, люди неразумно используют её, нарушая экологический баланс, не думая о будущих поколениях. Загрязнение воды отходами промышленности, сельскохозяйственного производства приводит к накоплению в них тяжелых металлов (микроэлементов) и токсичных элементов,

что опасно для животных и человека. Сегодня последствия ухудшения состояния воды уже выражаются в целом ряде глобальных, региональных и местных экологических проблем, связанных с состоянием атмосферы, гидросферы и здоровья людей. Поэтому выбранная тема очень актуальна, для Республики Казахстан и мирового сообщества.

В настоящее время показатели обеспеченности питьевой водой, и в целом водоснабжения, в Казахстане остаются по-прежнему неудовлетворительными. Более 70% территории РК подвержены процессам опустынивания. В связи с этим, наша республика испытывает острый дефицит водных ресурсов, как для нужд промышленности и сельского хозяйства, так и для питьевого водоснабжения.

По прогнозам ООН, к 2050 году Казахстан остро ощутит нехватку воды — дефицит возрастет в три раза. В связи с чем, в стране идет поиск новых способов добычи воды.

Наиболее важными проблемами водохозяйственного сектора Казахстана являются:

- загрязнение водных ресурсов, особенно поверхностных вод;
- недостаточное использование специально разведанных, для питьевого водоснабжения, месторождений и нецелевое использование пресных подземных вод;
- отсутствие очистных сооружений или их износ;
- отсутствие в сельских местностях центрального водопровода, что вынуждает население пользоваться привозной водой и водой из децентрализованных источников (колодцев, родников, скважин);
- отсутствие в отдельных регионах надежных источников водоснабжения, что вызывает необходимость строительства водоводов для транспортировки воды на значительные расстояния [1].

Несмотря на принимаемые меры по обеспечению населения питьевой водой, она по-прежнему остается недоступной для большинства сельского населения. Себестоимость питьевого водоснабжения в сельской местности в связи с большой протяженностью водопроводных сетей, низкой плотностью населения и низким водопотреблением всегда будет значительно выше, чем в городе. Поэтому необходимо осуществлять строгий контроль над строительством коммунальных трубопроводов, чтобы вода действительно попала в каждый дом.

Ценность питьевой воды в Казахстане увеличивается вследствие ограниченности водных ресурсов, высокой степени их загрязнения, неравномерности распределения запасов по территории страны и больших бюджетных водоохраных затрат [2]. Учитывая, что Казахстан находится на одном из последних мест в СНГ по запасам пресной воды, на государственном уровне встает вопрос об экономном расходовании воды населением. Одной из мер экономного расходования воды является повышение тарифов и установка счетчиков.

Больше всего с запасами пресной воды повезло Алматинской области, а в более худшем положении находятся Акмолинская, Западно-Казахстанская, Атырауская и Мангистауская области [3].

В Казахстане была принята программа «Питьевая вода» на 2002—2010 годы. На ее реализацию из госбюджета направили более 205 миллиардов тенге. На протяжении действия программы выявлены факты неэффективного использования бюджетных средств, нарушения сроков выполнения ремонтно-строительных работ, что сказалось на качестве питьевой воды. Главной причиной этого являлось отсутствие системного подхода взаимодействия центральных и местных исполнительных органов при планировании работ по развитию и совершенствованию систем водоснабжения.

В итоге государственную программу свернули и дали старт другой программе «Ақ бұлақ», рассчитанной на 2011—2020 годы. Важно отметить, что в этот раз были исправлены ошибки прошлого – государственные органы стали работать над каждым проектом сообща. Также особое внимание в программе «Ақ бұлақ» уделяется использованию подземных вод. С помощью разработки новых источников воды планируется обеспечить чистой питьевой водой ряд населенных пунктов. На сегодняшний день в Казахстане исследовано 1552 месторождения. Планируется обследовать ещё три тысячи сельских населенных пунктов на обеспеченность запасами подземных вод и доразведать 165 месторождений подземных вод [4].

Согласно данным руководителя управления водоснабжения и водоотведения комитета МНЭ РК Назгуль Садуовой, основные показатели, которых должна достичь программа «Ақ бұлақ» к 2020 году: 80% жителям сел страны должна стать доступна чистая питьевая вода, а городские жители все без исключения будут подключены к системе центрального водоснабжения [4].

На сегодняшний день программа «Ақ бұлақ» достигла следующих показателей (таблица 1).

Таблица 1- Реализация программы «Ақ бұлақ» 2011-2015 г.г.

Доступ населения к централизованному водоснабжению		Доступ населения к централизованному водоотведению		Износ сетей по водоснабжению	Износ сетей по водоотведению
город	село	город	село		
базисный 82%	базисный 42,5%	базисный 73%	базисный 8,8%	базисный 67,9%	базисный 66,1%
отчетный 87%	отчетный 51,5%	отчетный 82%	отчетный 11%	отчетный 61,8%	отчетный 60,2%

Примечание - <http://dixinews.kz/articles/ekonomika/25021/>

За период действия программы «Ақ бұлақ» с 2011 по 2015 год доступ населения к централизованному водоснабжению увеличен в городах на 5% – с 82 до 87%, в селах на 9% – с 42,5 до 51,5%. К централизованному водоотведению доступ в городах увеличился на 8% – с 73 до 82%, в селах на 2,2% – с 8,8 до 11%. Износ сетей по водоснабжению снизился на 6,1% – с 67,9 до 61,8%, по водоотведению на 5,9% – с 66,1 до 60,2%. На эти цели из республиканского бюджета выделено 396,8 млрд тенге. Реализовано 1 493 проекта в сфере водоснабжения и водоотведения в городах и селах [4].

Можно отметить еще одну государственную программу «Экология Казахстана», рассчитанную на 2010-2020 годы, в которой также указывается проблема потребления некачественной питьевой воды. В программе отмечается, что до настоящего времени сохраняется зависимость Казахстана от объемов и качества внешних водных ресурсов, что угрожает стабильности водных бассейнов страны. Вопросы водной уязвимости представляют угрозу как продовольственной, так и экологической безопасности страны. В частности, остаются нерешенными водно-экологические и водно-энергетические проблемы с приграничными странами - Китаем, Киргизией, Узбекистаном [5].

Для решения проблемы дефицита и загрязнения водных ресурсов программой «Экология Казахстана» предусмотрено проведение работ по уточнению запасов подземных вод, их качественному и количественному составу [5].

Правительством Республики Казахстан, государственными уполномоченными органами планируется разработка водно-экологического обзора страны и опубликовать Белую книгу, где будут представлены данные об экологическом состоянии водных ресурсов. Стоит вопрос о создании единой информационной системы по обеспечению мониторинга и контроля за экологическим состоянием водных объектов на территории нашей страны, а также с использованием технологий космического наблюдения. Кроме того, в г.Астане планируют построить национальную экологическую лабораторию за контролем качества воды.

В свою очередь нами предлагаются следующие меры по сохранению водных ресурсов и использования питьевой воды:

- строительство искусственных водохранилищ;
- повсеместное использование фильтров для очистки воды;
- четкий контроль бюджетных средств на реализацию программ по обеспечению качественной воды;
- рациональное использование питьевой воды и водных источников Казахстана;
- контроль за промышленными предприятиями, сбрасывающими отходы в водоёмы;
- обеспечение сохранности грунтовых вод в чистоте и др.

Однозначно можно сделать следующий вывод, что вода является единственным природным ресурсом, который ничем нельзя заменить. «К 2050 году Казахстан должен раз и навсегда решить проблему водообеспечения. Поручаю Правительству разработать долгосрочную государственную программу по воде, в которой последовательно, на первом этапе, к 2020 году решить проблему обеспечения населения питьевой водой, на втором, к 2040 году - орошения», — озвучил Глава государства Нурсултан Назарбаев в своем Послании народу страны «Стратегия «Казахстан 2050: новый политический курс состоявшегося государства» [6].

Список использованной литературы:

1. Редакция газеты «МК в Казахстане» [<http://mk-kz.kz/articles/2015/09/02/nekhatka-vody-ostaetsya-odnoy-iz-klyuchevykh-problem-kazakhstan.html>]
2. Сырлыбаева Б.Р. – с.н.с. КИСИ при Президенте РК, к.э.н. – [<http://www.kisi.kz/ru/categories/ekonomika-i-energetika/posts/aktual-nye-problemy-obespecheniya-pit-vooy-vodoy-nasele>]
3. Загрязнение вод Казахстана - [http://studbooks.net/1239923/ekologiya/zagryaznenie_kazahstana]
4. Программа «Ақ бұлақ» - [<http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1100000570>]
5. Программа «Экология Казахстана» - [<http://www.ecolognatural.ru/enats-963-1.html>]
6. «Стратегия «Казахстан 2050» - [<http://www.ecolognatural.ru/enats-963-1.html>]

Гаузер Е.В., Фарахова М.И.

науч. рук.: к.э.н., ст. преп. **Насакаева Б.Е.**

ЗЕЛЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НАШЕГО БУДУЩЕГО

Город Алматы характеризуется довольно сложной экологической ситуацией из-за своего расположения в предгорной котловине. Город изначально был рассчитан проектировщиками на 400 тыс. жителей, однако на 1 января 2017 года официально зарегистрированное население составляет 1 703 482 человек, из-за чего атмосфера мегаполиса сильно загазована. По версии международной рейтинговой компании "NYC Partnership Consulting" в 2010 году город Алматы вошёл в число самых грязных городов мира. По версии американской компании по управлению человеческими ресурсами "ORC Worldwide" в 2015 году город занял 4-е место в топ-5 худших городов мира [1].

Над городом постоянно висит серый смог, более 80 % загрязнения воздуха приходится на автотранспорт. По данным статистики, в г.Алматы имеются 800 тысяч автомашин, их количество с каждым днем растет. Ежегодно эти автомашины выделяют в воздух города около 250—260 тысяч тонн вредных отходов. Таким образом, на каждого жителя города приходится более 150 кг вредных веществ [2].

За 2016 год атмосферный воздух города Алматы характеризовался высоким уровнем загрязнения, более всего воздух загрязнен диоксидом азота. В целом по городу среднемесячные концентрации составили: диоксид азота – 2,6 ПДКс.с. (среднесуточная), формальдегид– 1,5ПДКс.с., взвешенные вещества- 1,2 ПДКс.с., содержание тяжелых металлов и других загрязняющих веществ не превышали ПДК [2].

За 2016 год по городу зафиксированы превышения более 1 ПДК м.р. (максимально разовая): по диоксиду азота – 10118, по оксиду углерода – 3776, по диоксиду серы –3751, по оксиду азота — 322, по взвешенным веществам– 212, по взвешенным частицам РМ-10- 170, по фенолу – 5 случаев, а также более 5 ПДК м.р. по диоксиду азота – 83, по оксиду азота-10, по оксиду углерода- 4 случаев. В 2016 году валовые выбросы по расчетным данным превышают 231 тыс. тонн, в то время как выбросы от стационарных источников предприятий энергетики составляют порядка 37 тыс. тонн, от прочих стационарных источников — около 17 тыс. тонн [1].

30 мая 2013 г. Указом Президента РК Н.А.Назарбаева была утверждена «Концепция по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике»». В концепции поднимаются вопросы эффективного использования природных ресурсов и повышения благосостояния граждан Казахстана через диверсификацию экономики и создание новых рабочих мест, а также улучшение условий жизни граждан, укрепление здоровья нации и увеличение продолжительности жизни населения путем улучшения состояния окружающей среды, обеспечения устойчивого развития за счет модернизации экономики и сбалансированного регионального развития [3]. Среди предпосылок к переходу к «зеленой экономике» обозначено неэффективное использование ресурсов во всех основных секторах, приводящее к колоссальным экономическим потерям - в размере 1,5-4 млрд. долларов в год. Кроме того, несовершенство системы тарифо- и ценообразования на энергоресурсы не стимулирует технологического совершенствования промышленности, а в результате ухудшения состояния природных ресурсов прогнозируется дефицит в размере 13-14 млрд. кубометров устойчивых водных ресурсов для потребностей экономики к 2030 г. Значительная территориальная неоднородность в экономических показателях, в уровне жизни и в состоянии окружающей среды также послужили поводами для перехода к «зеленой экономике».

Внедрение новых индустрий и «зеленых кластеров» позволит снизить неравенство в развитии регионов и использовать их потенциал в возобновляемой энергетике, сельском хозяйстве, управлении водными ресурсами, утилизации отходов и других секторах. Помимо этого, мировое сообщество ожидает от Казахстана успешной реализации знаковых проектов: выставки «ЭКСПО-2017» под названием «Энергия будущего» и Программы партнерства «Зеленый мост» для содействия устойчивому развитию в Центрально-Азиатском и других регионах мира [4].

Экологическая проблема г.Алматы должна привлечь всеобщее внимание, т.к. эта проблема требует скорейшего решения. В «Концепции перехода Республики Казахстан к «зеленой экономике»» предусмотрено использование новейших технологий для уменьшения техногенного воздействия на окружающую среду и рационального использования природных ресурсов.

Рассмотрев проекты соотечественников, предлагаемые на ЭКСПО-2017, мы отобрали 2 проекта. По нашему мнению их легко реализовать и они не требуют больших материальных затрат. Разработчиками данных проектов являются: Аркадий Ким и Дина Нусупбекова.

1. Проект «Устройство для очистки загрязненного воздуха без затрат энергоносителей» - автор Аркадий Ким. Уральский изобретатель Аркадий Ким предлагает использовать устройство, которое делает воздух гораздо чище. Как уверяет разработчик, город будет получать абсолютно чистый кислород. Для того, чтобы почувствовать реальный эффект устройства, достаточно установить около 10 штук очистителей на один квартал. По мере загрязнения фильтра, его можно промыть и использовать дальше. Работает установка за счёт энергии ветра, поэтому подключать её к общим электросетям не требуется. Воздух проходит со скоростью 1 метр в секунду, при сильных порывах, процесс очистки будет ещё быстрее. По подсчётам изобретателя, в среднем, одна единица будет экономить 1500 киловатт и очищать около 4 миллионов кубометров воздуха в год [5].

2. Проект «Резонаторы для камер сгорания для повышения энергоэффективности и экологической безопасности» - автор Дина Нусупбекова предлагает встроить систему в автомобили, которая минимизирует количество выхлопных газов. Такие машины можно назвать экологически чистыми. Автор подчеркивает, что установить резонатор можно на любом авто, вне зависимости от марки, года выпуска или объема двигателя. Не важен при этом и вид топлива, главное, чтобы оно было углеводородным. Разработчики подчеркивают, что система отлично работает на котлах различной мощности. Это значит, что экологическую проблему в городах можно решить раз и навсегда, если все машины и ТЭС модернизировать по системе Д.Нусупбековой [6].

Рассмотрев данные проекты, мы составили SWOT-анализ (Таблица 1).

Таблица 1 - SWOT-анализ

	Положительное влияние	Отрицательное влияние
Внутрен-	Сильные стороны	Слабые стороны

няя среда	заинтересованность государства; возможное финансирование государством, частными инвесторами и др.; инновационность проектов; легкость установки; оптимальная цена; повышение экологического благополучия населения; развитие зелёной энергетики и др.	<ul style="list-style-type: none"> • недостаточная популярность идей инновационного характера; • низкая экологическая культура и др.
Внешняя среда	<p align="center">Возможности</p> <ul style="list-style-type: none"> • развитие отечественных производств и поддержка новаторов; • выход отечественных производителей на мировой рынок; • повышение инвестиционной привлекательности области; • создание рабочих мест. • улучшение экологического состояния города, области, в дальнейшем и страны. 	<p align="center">Угрозы</p> <ul style="list-style-type: none"> • антропогенное воздействие и ожидаемое ухудшение качества атмосферного воздуха; • снижение объемов продажи услуг ввиду возможного изменения предпочтений и вкусов клиентов; • неизвестная реакция населения.

Таким образом экологическая обстановка в г. Алматы позволила выделить основные проблемы:

- неразвитость экологической инфраструктуры города;
- рост антропогенного воздействия, что приведёт к дальнейшему ухудшению экологической обстановки в регионе. В результате уже накопленного негативного фона качество окружающей среды продолжает снижаться, что негативно скажется на здоровье населения;
- низкая экологическая культура населения и возможное неприятие инноваций и др.

По-нашему мнению, внедрение данных проектов улучшит экологическую обстановку. Практическое использование данных технологий в городе Алматы может стать пилотным проектом. Эффективная их работа позволит расширить географию внедрения проектов, что в конечном итоге повлияет на экологическое состояние страны.

Список использованной литературы:

1. Интернет-ресурс Википедия.
2. Информационные бюллетени о состоянии окружающей среды Республики Казахстан за 2016 год- [http://www.kazhydromet.kz/ru/monitor_beluten_archiv2016]
3. «Концепция по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике»» от 30 мая 2013 года- [http://strategy2050.kz/static/files/Concept_Rus.pdf]
4. Каренов Р.С. «Идея «зеленого развития» как один из главных приоритетов Стратегии развития Казахстана до 2050 года» - //Вестник КарГУ, 2015 г. - [<https://articlekz.com/article/11842>]
5. Телепроект “Энергия будущего” (интервью с Аркадием Ким) - [http://www.yourexpo.kz/page.php?page_id=5&lang=1&article_id=48]
6. Телепроект “Энергия будущего” (интервью с Диной Нусупбековой)- [http://www.yourexpo.kz/page.php?page_id=5&lang=1&article_id=8]

Кәрібаев Мейрман, ККЭУ МЭ-41 тобының студенті
ғылыми жетекші: **Әбдіраймова Г.Қ**

ЛИЗИНГТІҢ ДАМУЫ

Лизинг түсінігі жай ғана ұзақ мерзімді жалдау ретінде ғана емес, жалгерлік қатынас, кепілдік есебімен, несиелік қаржыландыру элементтері, қарыз міндеттемелері бойынша есеп айырысулар және басқа да қаржылық механизмдер қатыстырылған дәстүрлі емес, келешекті қаржыландырудың косымша жүйесі ретінде қарастырылады. Лизингтік операция бүгінгі күні қазақстандық экономикаға өте қажетті банктік құрылымның өндірісті қаржыландыру бойынша іскерлік ортамен бірлесе қызмет етуіне әсер ететін операция. Лизингтің идеясы жас емес. Берілген деректер бойынша адамзатқа лизингтің ертеден болуы белгілі. Көптеген экономистердің пікірінше, лизингтің келісім-шарттар б.э.д. Шумер мемлекетінде де жасалды. Аристотельдің (б.э.д. 384 / 383 - 322 ж.ж.) “Богатство состоит в пользовании, а не в праве собственности” атты еңбегінде лизинг идеясы туралы пікірлер жазылған. Басқа сөзбен айтқанда, пайда алу мақсатында мүліктің иесі болуы міндетті емес, осы мүлікті пайдалану құқығы болуы керек, соның нәтижесінде пайда алу мүмкін болады дейді. Лизинг ертеде тек белгілі бір меншік түрлерін жалға алумен шектелген жоқ. Тарихи мәліметтер бойынша, ауылшаруашылық техниканың түрлері және шеберлік құрылғылар, сонымен қатар әскери техника да жалға алынды. Венецияда 11 ғасырда лизингтік операцияларға ұқсас мәмілелер жасалынды: венециандықтар сол уақытта өте қымбат болған якорьларды

саудагерлер мен сауда қайықтарын жалға берді. Жүзі аяқталғаннан соң якорьлар өз иелеріне қайтарылған және қайтадан жалға берілді. Ұлыбританияда лизингтік қатынастарға ұқсас қатынастарды реттейтін алғашқы нормативтік акт болған 1284 жылы Уэльс заңы болды (Statute of Wales). 1572 жылы Ұлыбританияда тек қана нақты лизингті қолдануға рұқсат беретін заң актісі шығарылды. Осы заңның мәні: осы уақытта келісім-шарт жасасқан жақтардың мүліктің нақты иесі кім екені жасырылды, ол несие берушілерді адастыру мақсатында жүргізілді, сондықтан оны реттеу үшін қолданылды. 1930 жылдары Генри Форд өз автокөліктерін өткізу мақсатында жалға беруді кеңінен қолданды. Бірақ автокөліктік лизингтік бизнестің бастамашысы ретінде Золли Фрэнкті есептейді. Ол 1940 жылдары алғаш рет автокөліктерді ұзақ мерзімді жалға беруді ұсынушы сауда агенті болды. Жалға беру қатынастарында болатын құбылысты Америкада 1950 жылы революция деп атауға болады. 1998 жылы Оттавада қабылданған халқаралық қаржылық лизинг конвенциясында былай деп айтылған: «Халқаралық тәжірибеде лизинг үшін үш жақты қатынастар кешенін білдіреді, мұнда лизинг компаниясы (лизинг беруші) пайдаланушы өтініші мен нұсқауы бойынша оған өндірістік жабдықты уақытша пайдалануға береді, ал келісім мерзімі аяқталған соң алынған жабдықты сатып алушы меншігінде қалдырылуы мүмкін.» Қандайда болмасын заттарды – еңбек құралдарының құрамына енгізу сыртқы белгілерімен емес, солардың өндіріс процесінде атқаратын рөлімен анықталады. №6 Бухгалтерлік есеп стандарты бойынша негізгі құралдар бұл еңбек құралы ретінде материалдық өндіріс саласында, сондай - ақ өндірістік емес салада (материалдық емес өндіріс саласында) ұзақ уақыт бойы (1 жылдан аса) қолданыста болатын материалдық активтер. Негізгі құралдар көптеген өндіріс құралдары бойынша пайдаланылады, қасиеті мен нысанын сақтай отырып жанама түрде тозады, өзінің құнын жаңадан жасалған өнімге біртіндеп көшіреді. "Жалға беру" деген №17 Халқаралық қаржылық есеп стандартына сәйкес қаржылық жал - бұл мүлікке берілетін меншік құқығымен байланысты табыстылық пен тәуекелдің едәуір бөлігін жалгерге табыс ету. Бұл орайда жалгер жалданған мүліктерді өзінің балансында көрсетеді. Меншік құқығының өзі жал мерзіміне берілуі де, берілмеуі де мүмкін. Жалданған НҚ объектілері белгіленген келісім бағасы бойынша немесе жалдау мерзімі аяқталғанға дейін өтемі төленіп алынған жағдайда, жалгердің меншігіне берілуі мүмкін. Қысқа мерзімді жалға алынған негізгі құралдарды жалгер баланстан тыс 001-шотта ескереді. Ұзақ мерзімді жалға алынған негізгі құралдар жалдау мерзімі аяқталған бойда немесе ол аяқталғанға дейін жалгер шартта келісілген өтемін төлеу бағасын түгелдей енгізген болса, негізгі құралдар жалгердің меншігіне өтеді. Олар тиісінше 2400-2410-шоттарындағы «Ұзақ мерзімді жалға алынған негізгі құралдар» субшотында ескеріледі. Әлемдік тәжірибеде "лизинг" термині ұзақ мерзімді пайдаланылатын заттарды жалға беру негізінде, әртүрлі мәмілелерді белгілеу үшін қолданылады [1].

Аренда келісім-шарты жасалу мерзіміне байланысты арендалық операциялардың үш түрі бар:

- Қысқа мерзімді аренда (рентинг) – бір күннен бір жылға дейін;
- Орта мерзімді аренда (хайринг) – бір жылдан үш жылға дейін;
- Ұзақ мерзімді аренда (лизинг) – үш жылдан жиырма жылға дейін.

Әрбір күрделі экономикалық ұғымдар секілді лизингте де бірнеше анықтамалар бар. Ең біріншіден, лизинг - бұл ағылшын сөзі to lease – уақытша жалға беру немесе жалға алу деген мағынаны білдіреді.

1. Лизинг – бұл жалға берушінің уақытша бос немесе тартылған қаржы қаражаттарын инвестициялау. Бұл кезде жалға беруші белгілі бір сатушыдан өз меншігіне келісім-шартта көрсетілген мүлікті сатып алуға міндетті болады және осы мүлікті жалданушыға уақытша пайдалануға, ақылы негізде, беруге міндетті болады және оны кейін сатып алу құқығының бар болуын көрсетеді.

2. Лизинг дегеніміз аренда келісім-шарты. Ол жалға беруші өз иелігіндегі жабдықтарды, машиналарды, ЭЕМ, оргтехниканы, транспорттық құралдарды, өндірістік, сауда және қойма мәні бар құрылғыларды жалданушыға белгілі бір мерзімге, өзіне проценттік ставканы қосатын, жалданушының ақша нарығындағы тартылған қаражаттардың құнын жабатын, банктің пайдасын есепке алатын және мүліктің амортизациясын ескеретін, анықталған арендалық төлем негізінде беруді білдіреді. Сонымен қатар, лизингті үшінші тұлға үшін мүлікті сатып алатын және оған ұзақ мерзім периодына беретін, мамандырылған (лизингтік) компанияның делдалдық қызметі арқылы негізгі қорларға салымдарды қаржыландырудың арнайы нысаны ретінде де қарастыруға болады. Яғни, лизингтік компания нақты түрде жалданушыны несиелендіреді. Сондықтан лизингті кейде "несие - аренда" деп атайды. Сатып алу-сату келісім-шартында тауарға иелік ету құқығы сатушыдан сатып алушыға өтеді, ал лизингте аренда келісім шартын жасасқан кезінде, мүлікке ие болу құқығы жалға берушіде қалады. Лизингтік келісім шартының мерзімі аяқтаған соң, жалданушы лизингтік жабдықты келісілген бағада сатып алу, келісім шарт мерзімін ұзарту немесе жалға берушіге жабдықты қайтару мүмкіндігі болады. Лизингтік қаржыландырудың несиеден айырмашылығы: Қазақстан Республикасында лизингтік операцияларды реттеу 2000 жылдың шілде айында қабылданған "Қаржы заңынан" кейін ғана қолға алынған болатын. Бүгінде бұндай қаржылық қызмет көрсету түрі өзге елдердегідей қарқынды даму үстінде. Еліміз дамушы мемлекет болғандықтан, көптеген өндіріс салалары, ауыл шаруашылығы техникалық жағынан жанартуды, жаңа технологиялармен жабдықталуды қажет етеді. Алайда, барлық өндіріс көздерінің мұндай игі шараларға қорларындағы қаржылары жете бермейді және де барлығының да банктерге кепілдік қойып, несие алуға мүмкіндіктері жоқ. Осындай сәттерді ескере отырып, лизингтік компаниялар ашылып, жұмысы да сол бағыт бойынша жүргізіледі. Қаржылық лизингте лизинг алушыдан ешқандай мүлікті кепілдікке қою талап етілмейді, тек қана алынған соманың жарты ақшасын құйса болды. Яғни, аздаған соманы құю арқылы алушы өзінің қажеттіліктерін игере алады және лизингтік

қаржы операциялары кезінде екінші рет қосымша қаржы алу мүмкіндігі қарастырылған. Сонымен қатар, лизинг алушыларға мемлекет тарапынан да бірқатар жеңілдіктер жасалған. Мәселен, лизинг алушылар кейбір салық төлемдерінен босатылған. Лизингтік операцияларда несиеге қарағанда пайыздық көрсеткіштері жоғары. Оны лизингтік компаниялардың керекті қаржыны банктерден қарызға алатындығымен түсіндіруге болады. Қазақстан Республикасында лизингтік операцияларды реттеу 2000 жылдың шілде айында қабылданған “Қаржы заңынан” кейін ғана қолға алынған болатын. Бүгінде бұндай қаржылық қызмет көрсету түрі өзге елдердегідей қарқынды даму үстінде [2]. Осындай сәттерді ескере отырып, лизингтік компаниялар ашылып, жұмысы да сол бағыт бойынша жүргізіледі. Қаржылық лизингте лизинг алушыдан ешқандай мүлікті кепілдікке қою талап етілмейді, тек қана алынған соманың жарты ақшасын құйса болды. Яғни, аздаған соманы құю арқылы алушы өзінің қажеттіліктерін игере алады және лизингтік қаржы операциялары кезінде екінші рет қосымша қаржы алу мүмкіндігі қарастырылған. Сонымен қатар, лизинг алушыларға мемлекет тарапынан да бірқатар жеңілдіктер жасалған. Мәселен, лизинг алушылар кейбір салық төлемдерінен босатылған. Лизингтік операцияларда несиеге қарағанда пайыздық көрсеткіштері жоғары. Оны лизингтік компаниялардың керекті қаржыны банктерден қарызға алатындығымен түсіндіруге болады

Лизингтің артықшылықтары мен кемшіліктері. Лизингтің кеңінен таралуының басты себебі – оның қарапайым ссудалардан келесідей артықшылықтарының болуына байланысты:

Лизинг көмегімен кепілге беретін мүлкі жоқ, ұсақ кәсіпорындарды несиелеуге болады. Бұл былай: лизингтік мәмле жасалған мерзім бойына лизинг объектісі лизингке берушінің меншігінде қалады да, лизинг алушыны банкротқа ұшыраған жағдайда несиелік несиелік тәуекел деген болмайды (нақтырақ айтқанда, несиелік тәуекел бұл сол құрал-жабдықты жалға алуды жалғастыратын басқа кәсіпорын іздестірістеуге кетеді);

Лизинг 100%-ға дейін несиелеуді ұсынады, яғни кәсіпорындағы қысқа мерзім ішінде өзінің меншікті капиталын жұмсамай-ақ, жаңа құрал-жабдықты пайдалана отырып, өнеркәсіптік өнім шығаруға және пайда табуға мүмкіндік береді;

Кәсіпорынға мүлікті судағы сатып алғаннан, лизинг бойынша алған қолайлы, себебі, бұл жерде ол мүлік кепіл ретінде болады [3]. Лизинг нысанасына байланысты мүліктік тәуекелдер. Лизинг нысанасының сақталуы үшін, сондай-ақ оны техникалық құжаттамада көзделген көлемде пайдалануға болмайтын жағдайға әкеп соқтырған оның жойылуына, жоғалуына, бүлінуіне, мерзімінен бұрын қирауына, ұрлануына және лизинг нысанасын монтаждау, жинау немесе пайдалану кезінде жіберілген ағаттықтарға байланысты тәуекелдер және лизинг нысанасын нақты қабылдау кезіндегі басқа да мүліктік тәуекелдер үшін жауапкершілікті, егер шартта өзгеше көзделмесе, лизинг алушы мойнына алады. Лизинг шартында лизинг берушінің немесе лизинг алушының лизинг нысанасын сақтандыру жөніндегі міндетті көзделуі мүмкін. Егер лизинг нысанасын сақтандыруға міндетті тарап лизинг шартының талаптарына сәйкес сақтандыруды жүзеге асырмаған болса басқа тарап лизинг нысанасын сақтандырып, міндетті тараптан сақтандыру төлемі түріндегі шығындарды өтеуді талап етуге құқылы. Лизинг нысанасының жойылуы, жоғалуы, бүлінуі, ұрлануы немесе лизинг нысанасының өз функцияларын жоғалтуы немесе егер лизинг алушы жауап бермейтін жағдаяттарға байланысты мүлік пайдалануға жарамсыз күйде болса, лизинг алушыны лизинг шарты бойынша міндеттемелерден босатпайды және, егер лизинг шартында өзгеше белгіленбесе, лизинг алушының талабы бойынша лизинг шартын мерзімінен бұрын бұзуға негіз болып табылмайды.

Құрал-жабдықтың лизинг берушінің меншігінде болатындығына байланысты, өнімнің құнына лизингтік төлемдер ғана қосылып, мүлікке салынатын салықты жалға берушінің өзі төлейді. Сөйтіп, лизинг алушы салықтық жеңілдіктер алады;

Несие берушінің көзқарасымен қарағанда, несиенің мақсаты пайдалануына ешқандай да қадағалау болмайды.

Лизинг операцияларына тән кемшіліктер мыналар:

жалға алушы құрал-жабдықтың қалдық құны жоғарлауына (әсіресе инфляцияда) ештеңе ұтпайды;

ұйымдастырудың күрделілігі; лизинг құны ссудаға қарағанда жоғары, бірақ та ескірген құрал-жабдықтан туындайтын тәуекелдің лизинг берушінің басында болатынын ұмытпау қажет, сондықтан да ол осындай шығынның орнын толтыру үшін комиссияны көбірек алуға тырысады. Лизингтік келсімшарт (контракт). Лизинг – бұл ұйымдастырылуы біршама күрделі операция. Көптеген мәмлелерде кемінде үш келсімшарт жасалады:

1) лизинг беруші мен лизинг алушы арасында;

2) лизинг беруші мен жабдықтаушы арасында;

3) лизинг алушы мен банк арасында. Әдетте, мәлеге келу адында клиентті толық қаржылық талдаудан өткізіледі. Лизингте, ең маңыздысы, бұл келсімшарттың соңында құрал-жабдықтың белгілі бір қалдық құнының қалуы. Ол үшін құрал-жабдықтың қалдық құнының сақтандыру жүйесі болуға тиіс. Лизингті алушы өзінің қаражатты есебінен лизинг затын әр түрлі тәуекел жағдайларда (өрттен, ұрлықтан және т.б.) сақтандырады және лизинг берушіге сақтандыру полисінің куәландырылған көшірмесін береді [4].

Бүкіл әлемде көптеген кәсіпкерлер бизнес үшін қажетті мүліктерді меншікке емес, жалға алғанды жөн көреді. Жалгерлік, бірінші кезекте кепіл есебімен несиелеу элементтері, дамыған нарық қатынасына тән әр түрлі қаржылық механизмдер және қарыз міндеттемелері бойынша есеп айырысулар кездесетін

келешекті қаржыландырудың арнайы қосымша көзі ретінде енгізіледі. Лизингтік бизнес кәсіпкерлік қызметтің ерекше саласын ұсынады. Лизингті белсенді енгізетін болса, мүмкіншілігіне қарай өндірісті техникалық қайта жаратқандырудың, Қазақстан экономикасын құрылымдық қайта құрудың, нарықты жоғары сапалы тауармен қамтудың мықты тысаны болуы мүмкін. Заңды мазмұнына қарай жалға берудің екі түрін бөліп көрсетеді: қаржылық жалға беру және операциялық жалға беру. Лизингтік операция бүгінгі күні қазақстандық экономикаға өте қажетті банктік құрылымның өндірісті қаржыландыру бойынша іскерлік ортамен бірлесе қызмет етуіне әсер ететін операция. Экономикалық қатынастарда лизинг қаржылық операциялардың жаңа нысаны ретінде күрделі салымдарды жүзеге асыру тәсілі негізінде қарастырылады. Егер лизингті мерзімділік, қайтымдылық және төлемділік шартымен мүліктерді уақытша пайдалануға жалдау ретінде түсінсек, онда оны негізгі қорға салынған тауарлық несие ретінде қарастыруға болады. Сондықтан, кейде лизингті «несие-жал» (фр.«credit-pail») деп атайды. Сонымен келесі қортындыға келеміз.

1. Лизинг алушы лизинг нысанасын, егер лизинг шартында лизинг алушының лизинг нысанасын өз меншігіне сатып алу құқықтары мен міндеттері көзделмесе не ол лизинг нысанасын сатып алудың көзделген құқығын пайдаланбаса не лизинг шарты сот тәртібімен мерзімінен бұрын тоқтатылса, сондай-ақ лизинг шартында және Қазақстан Республикасының заң актілерінде көзделген өзге де жағдайларда қайтаруға тиіс.

2. Лизинг нысанасы қалыпты тозуды ескере отырып, лизинг алушы оны қандай күйде алса, сондай күйінде немесе лизинг шартында ескертілген күйінде қайтарылуға тиіс.

3. Қайтарылатын лизинг нысанасының жай-күйі осы баптың 2-тармағында көзделген талаптарға сәйкес келмейтін болса, егер лизинг шартында өзгеше көзделмеген болса, лизинг алушы лизинг берушіге келтірілген залалды өтейді.

4. Егер лизинг нысанасы лизинг алушының дұрыс пайдаланбауы салдарынан оның техникалық сипаттамаларында ескертілген мерзімнен бұрын қалыпты жұмыс жағдайынан шығып қалып, лизинг берушіге қайтарып берілсе, онда, егер лизинг шартында өзгеше көзделмеген болса, лизинг алушы лизинг берушіге залалды өтеуге міндетті.

5. Егер лизинг алушы лизинг нысанасын қайтаруға міндетті болғанымен, оны қайтармаса не дер кезінде қайтармаса, лизинг берушінің бүкіл кешіктірілген кезең үшін лизинг төлемдерін төлеуді талап етуге құқығы бар. Егер лизинг төлемдері лизинг берушіге келтірілген залалдың орнын толтырмайтын болса, оның осы залалды өтеуді талап етуге құқығы бар. Лизинг-компанияның негізгі қорын қаржыландыруға қатысты қаржылық қызмет түрі [5]. Лизинг алушы үшін лизингті қолданудың артықшылығы жабдықты лизингке алудағы салыстырмалы қарапайымдылық болып табылады. Сондай-ақ лизинг лизингалушыға қаржылық лизинг келісім-шартының мерзімінің аяқталуына қарай жабдықты өз меншігіне айналдыруға мүмкіндік береді. Лизингберуші жабдыққа меншікқұқығы болғанына қарамастан лизингалушы қаржылық лизингтің келісім-шарт міндеттерін орындаған жағдайда оны алуға еш құқығы жоқ. Бұдан басқа лизинг алу кезіндегі келісім-шартында лизингтік компания арқылы қаржыландырылады және осының арқасында өнеркәсіптің жаңа өнімді үлкен қаржылық ресурстарды мобилизациялаусыз, ірі меншікті құралды кепілдікке қоймай не несие алмай модернизациялауға не ұйымдастыруға мүмкіндігі бар. Тағы бір айта кететін жайт лизингті қолдану өнеркәсіптің баланс құқығындағы жалға алған не жеке меншік құралдарына қатысты бөліктеріндегі экономикалық көрсеткішті нашарлатуға жол бермейді. Басқа сөзбен айтқанда, лизинг өнеркәсіпті несие алудан сақтайды. Сонымен қатар лизингтің артықшылығы болып банкілік несиелендірумен салыстырғанда оның қол жетімділігі болып саналады. Бірде - бір банк үлкен жобаларды, мәселен басынан басталған, немесе жеткілікті қамтамасыз етілмейтін және тұрақты несиелік тарихы жоқ жобаларды қаржыландырмайды. Жабдықты несиеге алғаннан лизингге алу тиімді, себебі лизинг компаниялар ережелері қатаң тәртіпті ұстанбайды.

Қолданылған әдебиет тізімі

1. Қазақстан Республикасының «Лизинг туралы» заңы 8 қаңтар 2003 жыл №373 // Казахстанская правда , 2003, 11 қаңтар, 3 б.

2. Назарбаев Н. А. «Қазақстан-2030». Процветание, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев // Казахстанская правда , -1997, 11 октября.

3. Гудков Ф. А. Лизинг в ценные бумаги-М.:ИНФРА,1996-160С

4. Омпанов М. Т., Мухамбетов Т.И. Иностраный капитал и инвестиции : вопросы теории, практики привлечения и использования. Алматы: «Факсиформ»2015

5. Баймуратов У. Национальная экономическая система. –Алматы: Гылым, 2014.

Жанайдар М., ККЭУ Э-41 тобының студенті
ғылыми жетекші: **Әбеуова С.Т.,** э.ғ.к., доцент

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЭКОНОМИКАСЫНА ШЕТЕЛДІК ИНВЕСТИЦИЯЛАРДЫ ТАРТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қазақстан шетел инвестицияларын тарту ісіндегі көшбасшылығын сақтап қалуы қажет – деген «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Қазақстан халқына жолдауында мемлекет басшысы Н.Назарбаев [1].

Экономикаға шетелдік инвестицияларды қатыстыру көмегімен Қазақстанның экономикасының өндірістік құрылымын жақсартуға болады. Сонымен бірге өндірістің жоғарғы технологиялық жаңалықтарын құрастыру, көптеген өндіріс орындарын техникалық жабдықтау және негізгі қорларын модернизациялау, менеджмент, маркетинг және ноу-хау салаларына беруші жетістіктерді енгізу ішкі нарықты шетелдік мемлекеттегі экспорт көлемін бір мезгілде ұлғайтып отандық өндірістің сапалы тауарларын толықтыру қажет.

Республикада бұл міндеттерді шешу үшін мемлекетте инвестиционды белсенділікті жандандыру, жүзеге асыру үшін оның ұйымдасуының негізі, қажетті құқықтық негіздерді құрастыру және инвестицияны стимулдандыру бойынша кешенді бағдарлама жүзеге асырылуда. Батыс мемлекеттерінің айтуынша Қазақстанның келешегі тікелей біз өзіміздің көмір сутектерінің қорын пайдалануымызға байланысты. Сондықтан салалар бойынша жіктейтін болсақ инвестицияның көп мөлшері мұнай-газ, түрлі металлургия, сонымен бірге біртіндеп қызығушылық қара металлургия, энергетикалық кешен, азық-түлік өндіріске, телекоммуникацияға бағытталуда. Экономиканың реттелуі мен әрі қарай өсуінде Қазақстан өзінің минералды шикізат пен көміртегі жылуының қорына үміт артты.

Қазақстанның арзан, әрі сапалы ресурстарға ие болуы көміртегі шикізатын экспорттауда бақталастық жағдайын тудырды. Ал қара және түсті металлургияның бақталастық потенциалы жаңа технологияға инвестициялардың болмауы мен өзге де себептерден төмен болып отыр.

Инвестицияның қызмет экономиканың дамытылуында маңызды рөл ойнайды. Отандық экономиканың дағдарыстан шығуы бәрінен бұрын инвестициялық процестің қалпына келтірілуімен байланысты. Инвестициялық процестің мемлекеттік түрде реттелуі ел ішіндегі қайнар көздердің қалыптасуы мен шетелдік өнеркәсіптік капиталдың тартылдырылуына бағытталған.

Инвестициялар жаңа технологиялар, материалдар мен өзге де еңбек құралдарының енгізілуімен байланысты өнеркәсіптің жаңартылуы мен кеңеюіне кеткен шығындарды білдіреді. Яғни, бұл шаруашылықтың жеке тармақтарына арналған ұзақ уақытқа салынған капитал формасындағы шығындардың жиынтығы болып табылады. Мұндағы «капитал» деп отырғанымыз, қаржылық тұрғыдан алғанда өнеркәсіп пен фирманың (шараларын) активтерін білдіреді. Экономикалық тұрғыдан өнеркәсіп шараларына, яғни негізгі және айналымдық қорларды білдіреді.

Экономикаға шетелдік капитал мен инвестициялауды тартудың тиімді сапалары ретінде төмендегілерді көрсетуге болады.

1. Шетелдік капиталды пайдалану бюджетке салықтық түсімдердің түсуін ұлғайтады және өндірістік өнімнің тиімділігінің ұлғаюына ықпал етеді. Еуропалық типтегі экономикалық жүйедегі мемлекет өз кірістерінің 50%-н өндірістік және инвестициялау салаларынан алады.

2. Шетелдік капитал және инвестициялар жергілікті бюджетке кірістердің түсу көлемін ұлғайтады. Шетелдік инвестор ереже бойынша жұмысқа жергілікті азаматтарды қабылдап оларға жалақы төлейді. Ал олардың салығы бюджетке түседі. Сонымен қатар, қоғамдағы жаңа сатып алу қабілеттілігін туындауы жаңа тауарлар мен қызмет түрлеріне қызығушылық туғызады. Шетелдік инвестор тікелей және жанама түрде байлық пен қалыптылықты мемлекетте инвестицияларды тарата отырып қалыптастырады.

3. Шетелдік инвестициялар мемлекеттің ғылыми-техникалық потенциалын басқару тәжірибесінің беруші технологияларын қатыстыру жолымен жоғарлатады.

4. Халықаралық капитал ішкі қайнар көздердің шектелуі жағдайларында ғылыми-техникалық тежелудің жойылуына, инновациялық іс-әрекеттің кеңеюіне, нарықтық инфрақұрылымның туындауына импульс беруге қабілетті.

5. Шетелдік капиталдың импорты ұлттық экономикада жаңа жұмыс орындарының ашылуына ықпал етеді. Егер инвестор қабылдап алған жұмысшы адамдар бұл күнге дейін жұмысшы болмаған болса онда ол осы арқылы мемлекет тарапынан тікелей экономиканы әлеуметтік қамтамасыздандыру бойынша қалыптастыру.

Сонымен бірге, жаңа жұмыстың шарттары персоналдан қайта білімді толықтыруды және дағды мен ептіліктерді игеруге талап қояды. Басқарушылық және техникалық дағдылар жергілікті жұмыс күшінің сапасының жоғарлауына мүмкіндік береді.

6. Шетелдік инвестициялар отандық өндіріс орындарының нарықтық қаржылық-экономикалық қатынастардың әлемдік талаптарына бейімделу процесін жеделдетуге мүмкіндік береді.

7. Шетелдік инвестормен басқару және техникалық білімдер мен ептіліктердің түрлі қайнар көздері сапалы түрде жаңа деңгейде дамуда.

8. Шетелдік капитал экспорт пен бәсеке қабілеттілікті жоғарлатуға, отандық өнімдердің әлемдік нарыққа шығу процесін жеделдетуге мүмкіндік береді.

9. Шетелдік инвестициялар жаңа өнеркәсіп салаларын ашуда және оларды одан әрі дамытуда негіздерді қалыптастырады. Аймақта шетелдік инвестициялармен ашылған жаңа өндірістік бағыт жаңа салалардың ашылуына шешуші фактор немесе түрткі болуы мүмкін. Бұған қоса өзінің инвестицияларының нәтижесіне қанағаттанушы инвестор міндетті түрде бұл туралы өзгелерді хабардар етуге тырысады. Берілген нарықта әрекет етуші мұндай инвестордың пікірі, көзқарасы жаңа шетелдік инвестор үшін неғұрлым сенімді әрі беделді болып табылады.

10. Шетелдік капитал және инвестициялар мемлекеттің немесе аймақтың әлемдік экономикаға шығуына ықпал етеді. Мемлекеттегі немесе аймақтағы инвестиционды жоба инвесторлар мен оның

жергілікті серіктестерінің арасындағы қызметтік өзара қатынастардың жүйесін құрастыру қажеттілігін негіздейді. Инвестиционды жобаның екі жағы да аймақтың экономикалық және әлеуметтік жағдайларын тереңірек түсінуге қызығушылық білдіреді. Соңғы есепте глобалды экономикалық процестері мен тенденцияларды түсіну мен жүзеге асырылуының мүмкіндігі қалыптасады.

11. Шетелдік капитал және инвестициялар әлеуметтік қажеттіліктерге жұмсалатын шығындарды қысқартады. Қосымша жұмыс орындарын ашу жұмыссыздық деңгейін төмендетеді және жұмыссыздық бойынша жәрдемақы төмендігін экономикасына әкеледі. Шетелдік инвестициялар көбінесе өз мойындарына әлеуметтік қажеттерге жұмсалатын шығындарды алады. Жұмыс орындарының ашылуы, жұмыссыздықтың қысқаруы қылмыскерлік, психикалық аурулар және өзге де әлеуметтік сырқаттардың азаюына жанама түрде ықпал етеді.

12. Шетелдік капитал мен инвестицияның қатыстырылуы артта қалушы және депрессивті аудандардың дамуына серіктігін тигізе алады.

13. Инвестиция нәтижесінде мемлекеттік шығындардың ұлғаюы мемлекеттің жалпы әлеуметтік-экономикалық өсуіне, азаматтардың өмір сапасының жоғарылауына өз ықпалын тигізеді [2].

Сөйтіп, шетелдік капитал қабылдаушы мемлекеттік экономикасына экономикалық және әлеуметтік эффектілердің қосымша орындар ашу, жаңа техникалық және басқару білімдерінің енгізілуі түрінде әкеледі. Шетелдік капитал бұл тұрғыда мемлекеттің және аймақтың әлемдік экономикаға енуіне септігін тигізеді, әлеуметтік қажеттіліктердің шығындарын қысқартады.

Әрине, шетелдік инвестициялар өзімен бірге экономикаға қатысты жағымсыз салдар әкеледі [3].

Қазақстандық экономикаға жағымсыз ықпал етуші факторларға шетелдік инвесторлардың келесі ықпалдарын жатқызуға болады:

1. Дамушы мемлекеттердің жоғары рентабельді кәсіпорындарын төмен бағамен сатып алу. Мұндай сатып алу тікелей немесе жасырын жүруі мүмкін. Бұл құбылыс әсіресе беделді тұлғалардың жемқорлығы басым мемлекеттерде жиі байқалады.

2. Экологиялық мотивтер. ТМД елдердің қоршаған ортаны қорғау бойынша заң орындары Батыс мемлекеттерінің экологиялық заңдылықтарына қарағанда либерлды әрі жеңілрек деп саналады. Осы себепке байланысты технологиялық процестері ақауларға ие болғандықтан кәсіпорын иелеріне өз елінде немесе өзге мемлекетте өндіріс орнын ашуына қарсылық білдіреді.

Шетелдік инвестицияның импорт-мемлекеттері үшін ұсынылатын жобаның өзге мемлекеттер тарапынан көрінетін қатынасын, күмәндарын толық, мұқият зерттеп алуы керек. Қоршаған ортаға байланысты әлемдік стандартқа сай қорғаныс ережелерін тексеру керек. Қабылдаушы мемлекетте шетелдік инвесторларды кез-келген бағамен өзіне еліктіру көбінесе экологиялық сұрақтар бойынша ақаулардан айналып өту мақсатынан туындайды.

3. Жалған келіссөздер. Көптеген компаниялар өзінің жаңа кәсіпорындарын орналастыруға болатын мемлекеттерді көздейді. Келіссөздердің өздерінің позициясын жақсарту үшін олар келіссөздер бір мезгілде бірнеше бәсекелесуші мемлекеттермен жүзеге бастайды.

Көптеген жағдайларда келіссөздердің дұрыс жүріп жатқандығын анықтау қиын, дегенмен әрдайым мынаны есте сақтау керек; кейбір келіссөздер жалған уәде мен бос уақыт өткізу болып келеді. Бүгінгі күні де министрліктер мен өзге де өкілетті орындардағы жұмыс тәжірбиесі көрсеткендей көптеген келіссөздер тек коммерциялық маңызды ақпаратты алу болып табылады. Кездесулердің нәтижелігі төмен болып қалады.

4. Мемлекетте инвестордың қысқа мерзімге келуі. Көптеген мемлекет - импортерлердің капиталы салықтық демалыстар, қайтарымсыз ссудалар, гранттар сияқты қаржылық төлемдердің, жеңілдіктердің жүйелері өңделеді, қарастырылады.

Кейбір жағдайларда шетелдік инвесторлар осы аталған жеңілдіктерді өзінің жеке мақсаттарына пайдаланады. Мәселен, жеңілдіктерді пайдалана отырып өзінің жеке кәсіпорнын ашады, ал жеңілдік мерзімі аяқталған соң келесі жеңілдікті пайда ету үшін бұрынғысын жауып, жаңа жерге келесі өндіріс орнын салады. Бұл инвесторлардың нақты көздегені ешбір шығынсыз өз байлығының қорын молайту.

Осы секілді инвесторлардың қорғану құралдары мыналардан тұрады; инвесторлармен сәйкесінше контракт құру, бұл контрактіде барлық жағдай аталу керек.

5. Төмен сапалы өнімді шығару. Жұмыс жағдайы мен еңбек қорғанысы жағдайындағы сияқты Батыс мемлекеттерінің көпшілігінде өнімнің сапасы алдын-ала қабылданған стандарттарға сәйкес болуы керек.

Талаптарға сәйкес келмеу жағдайында өндіруші компания заң бойынша жауапкершілік артады. Сондықтан жиі инвесторлар өнімнің сапасының стандарттары нақты анықталмаған заңдары бар мемлекетті немесе аймақты табуға тырысады [4].

Сонымен, қортындай келсек. Қазақстан, жаңа тәуелсіз мемлекет ретінде, бұрын өзінің жеке ішкі саясатын жүргізуді бастаған. Президенттің айтуы бойынша, Қазақстан, өзінің ішкі саясатын қалыптастыруда, "дамыған сияқты, дамушы елдер де, мемлекет болып тұрған сияқты және әлі қалыптаспаған жас мемлекет сияқты, екі мемлекет арасында таралған диалогқа" республиканың үздіксіз қатысуымен" қорғанысты сақтау мен сенуде құралған жаңа әлемдік тәртіптің" қалыптасуына қызығушылық тудырады.

Қазақстанның ішкі саясатының маңызды принципі болып барлық әлемдік мемлекеттермен көпвекторлы және теңдестірілген қатынасы табылады. Әлемдік державаны жүргізушілермен Қазақстан олардың саяси және экономикалық қызығушылықтарымен теңдіктің сақталу және инвестиция тарту

мәселелер негізделеді. Мұндай ішкі саяси курстың қазақстандық мемлекетте қабылдану себебі, басқа мемлекеттердің әсерін өлшеуге, ұлттық экономикаға қажетті шетелдік инвестицияларды тартуға, дамудың негізгі факторы болып табылатын қалыпты ішкі ортаны құруға, мемлекеттегі тәуелсіздікті нығайтуға және ішкі қорғанысты қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Шетелдік капитал мен оның инвестициясының экономикаға қатыстырылуының барлық қырларын қарастыра отырып жалпы инвестициондық климаттың жақсаруына бағытталған шаралар кешенін анықтауға болады:

- заңды актілердің халықаралық құқық стандарттарының деңгейіне дейін сапалы деңгейінің жоғарлауы және мемлекеттің барлық территориясына таралуын қамтамасыз ету;
- салықтық және кедендік жүйенің қолданылатын шаралар мен анықтылықты енгізу жолымен одан әрі жетілдіру;
- инвесторлар көмегімен инвестиционды жобаларды жүзеге асыру үшін жергілікті және шетелдік мамандар арасында кәсіби персоналды таңдау үшін жағымды мүмкіндіктерді қалыптастыру;
- жер мен мүліктің нарығының дамуы;
- шетелдік және отандық инвесторларға халықаралық стандартқа сәйкес транспорттық қызмет көрсетулердің толық сапалы жинағын ұсыну;
- инвесторларға халықаралық стандарттарға сәйкес қызметті көрсетулерді еркін алуына мүмкіндік беру;
- паракорлық пен жемқорлыққа қарсы күресті белсенді ету;
- іскерлік ақпарат нарығының бәсекелігін Қазақстандағы инвестиционды мүмкіндіктердің оперативті, сапалы, мәліметтерін алу үшін құрастыру. Мұның ішіне мемлекеттік құпиялар мен коммерциялық сырлардың сақталуы, ұлттық қауіпсіздік талаптарының орындалуы енеді.

Инвестицияның мемлекеттік демеушілігінің жүйесінің жетілдірілуін заңдық негіздердің жақсаруы, инвестиционды қадамдардың қорғалу жүйелерінің қалыптасуы және инвестордың ағымдық мәселелерін шешу енеді [5]. Сондықтан, экономикадағы өзгерістер жолына түскен Қазақстан, осы процеске шетелдіктердің қатысуы жөніндегі өз стратегиясын анықтауы керек. Бұл мемлекетте жағымды, инвестициялық жағдай және шетел капиталын қабылдау бойынша тиімді жүйе құрудың алғышарты болып табылады.

Қолданған әдебиет тізімі

1. «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік»
Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы 2017 ж. 31 қаңтар
2. Европейский Банк Развития //Банки Казахстана 2014 № 2
3. Заседание совета Иностранных Инвесторов в городе Астана 2015
4. Кажмкен Т. Привлечение в Казахстан новых форм иностранных инвестиции //Қаржы-Қаражат 2016 №359
5. Основы итоги социально-экономического развития РК, <http://ccikaz.kz/rus/econ/ocenka.htm>, 2016

Насакаев А., гр. МЭ-32с КЭУК

науч. рук.: м.э.н., преподаватель **Талимова Г.У.**

ОПЫТ ЛАТВИИ В ВТО

Особое место в рассмотрении влияния вступления стран постсоветского пространства в ВТО на их экономическое развитие занимают страны Балтии. По показателям Латвия, Литва и Эстония имели одинаковые тенденции. После распада СССР Латвия оказалась в меньшей степени зависима от общесоветской экономики, поскольку на ее территории осталось около двухсот жизнеспособных крупных промышленных предприятий, ориентированных на экспорт товаров [1].

Процесс вступления Латвии в ВТО (в 1993 году – ГАТТ) начался с 1993 года, когда Кабинет министров ЛР принял решение о начале процесса присоединения с целью получения статуса полноправного члена ВТО. 14 октября 1998 года в Женеве был подписан протокол вступления Латвии во Всемирную Торговую Организацию. В 1999г. страна вступила в ВТО. На ускоренное вступление Латвии в ВТО повлиял кризис в России, т.к. ВТО заинтересована в транзитной сущности страны [2].

Согласно Правилам Кабинета министров №45 «Порядок осуществления участия Латвии во Всемирной Торговой Организации» 31 марта 1999 года был создан Консультативный совет, в состав которого включены представители Министерства иностранных дел и т.д. Данное событие продвинуло Латвию вперед к вступлению в ЕС и НАТО, т.к. в связи с вступлением ее в ВТО произошла унификация международных частно-правовых отношений Латвии с другими государствами в сфере международной торговли.

Общие преимущества от членства в ВТО можно суммировать следующим образом:

- получение более благоприятных условий доступа на мировые рынки товаров и услуг на основе предсказуемости и стабильности развития торговых отношений со странами-членами ВТО;
- устранение дискриминации в торговле путем доступа к механизму ВТО по разрешению споров, обеспечивающему защиту национальных интересов в случае, если они ущемляются партнерами;

- возможность реализации своих текущих и стратегических торгово-экономических интересов [3].

Вступая в ВТО, страна берет на себя обязательства, не требуя взаимности, по снижению таможенных тарифов, внося тем самым свой вклад в процесс торговой либерализации. Формой этих обязательств является список тарифных уступок, состоящий из уровней ставки пошлин, которые страна-участница обязуется не превышать [4]. В Латвии сделали достаточно высокие тарифные уступки по сельскохозяйственным товарам, переходный период по несельхозтоварам установили 9 лет. Но тем не менее большинству стран, вступивших в ВТО начиная с 1996 г., по тарифам ставились достаточно жесткие требования, а в экспортных субсидиях по сельскому хозяйству было отказано всем, за исключением Болгарии.

Для Латвии, в отличие от Казахстана, характерно:

- малая численность населения,
- «узкий» внутренний рынок;
- отсутствие заметных природных ресурсов;
- уровень социально-экономического развития к моменту вступления в ВТО и др.

Представители Латвии зачисляют в актив ВТО рост объема экспорта страны и небольшое увеличение объема инвестиций. Однако в опыте Латвии в ВТО есть и негативные моменты. Вступление Латвии в ВТО привело к тому, что в страну начали быстро поступать огромные потоки дешевых товаров, что негативно сказалось на промышленности страны. В начале 90-х годов удельный вес всей промышленности занимал около 40%, сейчас составляет только 14% [5].

После становления независимым государством Латвия взяла курс на стремительное развитие экономической мощи. Так, до 2007-го года страна являлась лидером среди стран Евросоюза по приросту ВВП. Но с наступлением кризиса 2008-го года сокращение ВВП Латвии оказалось рекордным по сравнению с европейскими государствами (18%). Однако в 2011 году прирост ВВП уже составлял 5,5%.

На сегодня Латвия является среднеразвитой страной, большую долю ВВП которой составляет доля сферы услуг. Доля сектора услуг в ВВП составляет 70,6 %, промышленность — 24,7 %, сельское хозяйство — 4,7 %. Отрасль услуг является приоритетным направлением развития экономики Латвии. Это непосредственным образом сказалось на спросе на рабочую силу. Индекс промышленного производства Латвии говорит о том, что несмотря на преобладающую долю сферы услуг, промышленное производство оказывает непосредственное влияние и на ВВП, и на количество рабочих мест в стране [6].

Уровень занятости отражает скачкообразный характер динамики экономических процессов в Латвии. Процессы, происходящие на рынке труда, не так быстро реагируют на изменения в экономической сфере, как показатель ВВП. Ежегодно занятость в Латвии снижалась в среднем на 142,44 тыс.чел, что составляет около 12% среднего числа работающих. После вступления в ВТО ситуация на рынке труда немного стала улучшаться, но начиная с 2008-го года занятость стала снижаться. В настоящее время в Латвии также сохраняется тенденция к падению численности населения. Ежегодно численность населения снижается в среднем на 43 тыс.чел., что составляет примерно 1% от средней общей численности населения. Сложившаяся ситуация стала следствием открытости экономики.

От вступления в ВТО выигрывают те страны, которые имеют развитую промышленность. Латвия, являясь государством со среднеразвитой экономикой, столкнулась с проблемой снижения доли промышленного производства в структуре ВВП, поскольку со вступлением в ВТО в страну открылся доступ множеству зарубежных товаров, приоритетных по сравнению с латвийскими по цене [5,6]. Отечественные фирмы и некоторые отрасли были вытеснены с рынка, сократились объемы внутреннего производства, появилась безработица, что увеличило внешнюю миграцию. Без протекционистских мер государства страна может лишиться собственных производителей.

Ужесточение конкуренции, усиление давления со стороны мировых производителей на отечественные компании, оценивается аналитиками как положительный фактор, поднимающий экономический уровень страны. «Отечественные производители были поставлены перед фактом: либо они будут производить высококачественную конкурентоспособную продукцию, либо их вытеснят с рынка. В результате наши предприниматели подтянулись. Сегодня некоторые латвийские товары по своему качеству превосходят импортные», — говорят представители Латвии [5,6].

Отрасли и фирмы, потерпев поражение в конкуренции с иностранными производителями, были вынуждены провести радикальную реструктуризацию своего производства, что повысило конкурентоспособность выпускаемой продукции. Это говорит об оздоровлении экономики и повышении ее эффективности, о поднятии национальной экономики на качественно новый уровень развития. Либерализация торгового режима страны изменила местные цены на продукты и услуги, которые, в свою очередь, оказывают конкурентное давление на те отрасли промышленности, которые были защищены тарифами или квотами. Поэтому, несмотря на все «правила игры» многие страны, защищая свои рынки, нарушают правила ВТО.

Цели, которые в большей степени Латвия преследует своим участием в ВТО можно считать следующие:

1. получение лучших условий для доступа латвийской продукции на иностранные рынки;
2. доступ к международному механизму разрешения торговых споров;

3. создание более благоприятного климата для иностранных инвестиций в результате приведения законодательной системы в соответствие с нормами ВТО;
4. участие в выработке правил международной торговли с учетом своих национальных интересов;
5. завоевание статуса полноправного участника международной торговли [3].

После вступления Латвии в Европейский Союз 1 мая 2004 года изменился порядок, согласно которому осуществляется участие в ВТО. Латвия как полноправный член Европейского Союза свои интересы в рамках общей торговой политики ЕС реализует через участие в соответствующих институциях Европейского Союза. Европейская Комиссия, которая ответственна за разработку и осуществление единой торговой политики ЕС, согласно 133 статьи XI раздела «Единая торговая политика» Договора образования Европейского сообщества сформировала особый комитет – Комитет 133 статьи Совета ЕС, в котором страны-члены ЕС участвуют в разработке и осуществлении внешней торговой политики ЕС. Комитет 133 статьи Совета ЕС – это консультативный орган, ответственный за многосторонние и двусторонние вопросы торговли, и в вопросах, связанных с развитием и применением правил ВТО (например, в таких сферах, как доступность рынка, поощрение торговли, субсидии, антидемпинг и другое) [3, 6].

Таким образом, участие в ВТО Латвии имеет как преимущества, так и недостатки. Помимо чисто экономических выгод, которые достигаются путем снижения барьеров для свободного товарообмена, эта система положительно влияет на политическую и социальную ситуацию в странах-членах, а также на индивидуальное благосостояние граждан. К недостаткам можно отнести: снижение роста ВВП и промышленного производства, рост конкурентоспособности снизил влияние отечественных производителей на рынке, увеличилась безработица и внешняя миграция.

Список использованной литературы:

1. Антошина Е.А. К анализу социальных и экономических последствий вступления в ВТО стран Балтии - Волгоградский государственный университет, Россия - http://www.rusnauka.com/18_ADEN_2013/Economics/13_141083.doc.htm
2. Официальный сайт Всемирной Торговой организации www.wto.org
3. Официальный сайт Министерства иностранных дел ЛР - <http://www.mfa.gov.lv>
4. А. Е. Дайнеко, Г. В. Забавский, М. В. Василевская Всемирная торговая организация. Механизмы функционирования и практика вступления Спб.: Дикта, 2006. – 324 с.
5. Ужасы ВТО: глядя из Латвии <http://www.rosbalt.ru/>
6. Латвия и ВТО <http://stud24.ru/>

Әуезхан С., Эко-11к. КЭУК

ғылыми жетекшісі: х.ғ.к., доцент **Оспанова Г.К.**

ЖАҢАРТЫЛАТЫН ЭНЕРГИЯ КӨЗДЕРІ НЕГІЗІНДЕ ТҰРАҚТЫ ДАМУ

«Президентіміз Н.Назарбаев «Қазақстан-2050» Стратегиясында атап өткендей, «көмірсутегі шикізатының нарығында ірі ойыншы болып қала отырып, біз энергияның баламалы түрлерін өндіруді дамытуға, күн мен желдің энергиясын пайдаланатын технологияларды белсенді енгізуге тиіспіз. Бұл үшін бізде барлық мүмкіндіктер бар. 2050 жылға қарай елде энергияның баламалы және жаңғыртылатын түрлерін қоса алғандағы барлық энергия тұтынудың кем дегенде тең жартысы келуге тиіс. Елдің дамудың «жасыл» жолына көшуіне Астанадағы алда тұрған ЭКСПО-2017 қуатты серпіліс беруі тиіс»[1].

«Бұл ең алдымен, планетамыздағы барған сайын күрделеніп бара жатқан экологиялық апат қаупін азайтуға бағытталған игілікті іс. Күннен-күнге өсіп келе жатқан энергетикалық сұранысты қанағаттандыру үшін көмірсутегі шикізатын көптеп пайдалану ауаны лаптап, қоршаған ортаның тепе-теңдігін бұзды. Жаһандық жылыну үрдісінде көмірсутегі шикізатынан шығатын зиянды қалдықтардың да әсері мол. Ғалымдардың болжамынша, осы жүзжылдықтың соңына таман ауаның температурасы 6,4 градус жылынып, әлемдік мұхиттардың деңгейі 58 сантиметр көтеріледі екен. Қазірдің өзінде құрлықтарды басып жатқан топан су соның салдары. Сондықтан, әлем сарапшылары энергетикалық қуат шикізаттарына балама табу мәселесін күн тәртібіне батыл қойып отыр. Қазір көмірсутегі шикізатына балама ретінде қарастырып отырған биоотын, жел және күн қызуынан алынатын энергия әлемде өндірілетін электр қуатының 2 пайызын ғана құрайды. Осы реттен келгенде Қазақстанның балама энергия көздері бойынша әлеуеті аса зор.

«Жасыл» экономиканы дамытудың жеті бағытының бірінші бағыты - жаңартылатын энергия көздерін енгізу.

Энергия - дүниежүзілік экономиканың көкейкесті мәселелерінің бірі. Соңғы кездері, баламалы энергия көздері әлемдік деңгейде талқыланып, ғаламдық маңызға ие болуда. Оның басты артықшылығы - сарқылмастығы мен экологиялық тазалығы. Атмосфераға үлкен көлемде зиянды газдардың бөлінуіне алып келетін мұнай және басқа да қорларды өндеумен салыстырғанда, баламалы энергия көздерін пайдалану ғаламшардың энергетикалық қалпын өзгертпейді. Дәл осы қасиеттер, жаңартылған энергия көздерінің шетелде шалқып өркендеуінің және жақын онжылдықта оптимистік болжамның қалыптасуына ұйытқы болды. Қазақстан бірінші болып, сол болашақты сақтау үшін энергияның баламалы түрлеріне

көшу мәселесін көтеріп, әлемді залалсыз, табиғатқа да, адамзатқа да пайдалы баламалы қуат көздерін дамытуды насихаттап, елімізде жасалып жатқан сол бағыттағы жаңа технологияларды ұсынбақ. Өзгелердің де сондай игі бастамаларын әлем алдында көрсетпек» [2]

Энергияны және жаңартылатын ресурстарды тиімді пайдалану Қазақстан Республикасының ХХІ ғасырдағы орнықты дамуының қажетті шарты болып табылады. Қазақстан Республикасы Президентінің 2006 жылғы 14 қарашадағы N 216 Жарлығымен мақұлданған Қазақстан Республикасының 2007 - 2024 жылдарға арналған орнықты дамуға көшу тұжырымдамасына сәйкес Қазақстан Республикасында жер, су, орман, балық, өсімдік шаруашылығының және мал шаруашылығының ресурстарын пайдаланудың неғұрлым қазіргі заманғы технологияларын енгізу; су энергетикасының ресурстарын, күн және жел энергетикасының объектілерін және басқа да жаңартылатын ресурстар мен балама энергия көздерін ұтымды пайдалануды ынталандыру жолымен жаңартылатын ресурстарды және балама энергия көздерін тиімді және ұтымды пайдалану жөнінде шаралар қабылдау қажет. Қазақстан Республикасында жаңартылмайтын табиғи ресурстардың қорлары шектеулі уақыт кезеңі ішінде таусылуы мүмкін. Сарапшылардың бағалауы бойынша Қазақстанда мұнайдың бүгінгі күнгі қорын қарқынды пайдаланған жағдайда 70 жылға, табиғи газ - 85 жылға жетеді.

Жасыл экономика - бұл адам өмірінің ұдайы өндірісіне қажетті табиғи негізді бұзбайтын, биосфераның шаруашылық сыйымдылығы шеңберінде дамитын экономика. Сонымен бірге жасыл экономика халықтың жоғары тұрмыс деңгейі мен табиғи ресурстарды ұтымды пайдаланумен сипатталатын экономика болып табылады. Бұл экономикалық модель ХХІ ғасырдағы елдердің тұрақты дамуын қамтамасыз ететін маңызды құралдардың бірі ретінде танылып отыр. «Жасыл» экономиканы дамытудың жеті бағытының бірінші бағыты - жаңартылатын энергия көздерін енгізу. Пайдалы қазбаларды ары қарай сақтау туралы мәселе орасан ауқымға ие болады. Біздің мемлекет табиғи қорлары өте бай ел ретінде танылған. Мұнай, газ - бүкіл дүние жүзінде ең ірі энергетикалық қорлардың бірі ретінде сыныпталады, бірақ тіпті олардың өзі уақыты келгенде сарқылады, демек өмір үшін жаңа ресурстар табу қажет. Бұл ретте Қазақстанның жақсы экожүйеге, жер қыртысына және орманға ие болуы айғағы басқа елдер алдындағы өзінің ұстанымын айтарлықтай арттырады. Жаңартылған энергияның шексіз қорын пайдалана отырып Қазақстан тек қана тұрақты дамып қоймай, қымбат тұтыну тауары болып табылатын бағалы электроэнергия өндірісімен шектелмей, құрылыс, электротехника, машина өнеркәсібі мен энергетика саласында тұрақты және жоғары білікті жұмыс орындарын аша алады.

Қазақстанның энергия қоры көздері мол болуымен қатар, жаңартылған және баламалы энергия көздерін өндіруге мол әлеуеті бар. Жаңартылған энергияны қолжетімді бағамен жаппай өндіру кезінде энергияның бұл түрін тұрақты түрде арзан бағаға сату, елдің экономикалық-әлеуметтік дамуына оң пайдасын көру, өндірісте жаңа жұмыс орындарын ашу, қоршаған ортаны таза сақтау мен жаңартылмайтын энергия көздерін келер ұрпаққа қалдыру секілді пайдалары болмақ.

Сонымен қатар, Қазақстан бәсекеге қабілетті салаларында мамандануы маңызды. Энергия өндірісі салаларына мамандану халықаралық және еңбектің салалық түрлерінде ең көп сұранысқа ие болатын тауарларды өндіруге жол ашады.

Қоғамның тұрақты дамуы кеңінен қолданылатын тауарларды өндіруге байланысты. Мұндай тауарларды өндіру халықтың материалдық және әлеуметтік сұраныстарын қамтамасыз етуге жағдай жасайды. Осындай тұрақты дамуға қол жеткізудің бірден бір жолы жел, күн немесе су энергиялары секілді баламалы немесе жаңартылған энергия көздерін пайдалану. Әлемдегі қазіргі таңда өндірістердің көбеюіне және жер бетінде адамдардың санының артуына байланысты энергияға деген сұраныс артты, осы қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін баламалы энергияны өндіру қазіргі заманның талабы. Мысалы, Қазақстандағы халық санының өсуін мына 1-ші кестеден көруге болады.

Кесте.1 Қазақстан халқы санының өсуі

2011 жыл	2012 жыл	2013 жыл	2014 жыл	2015 жыл	2016 жыл
16,4	16,7	16,9	17,2	1,74	17,7

ҚР статистикалық агентігінің мәліметтеріне сүйенсек, жылдан - жылға жаңартылған энергия көздерін тұтыну мөлшері артып келеді.

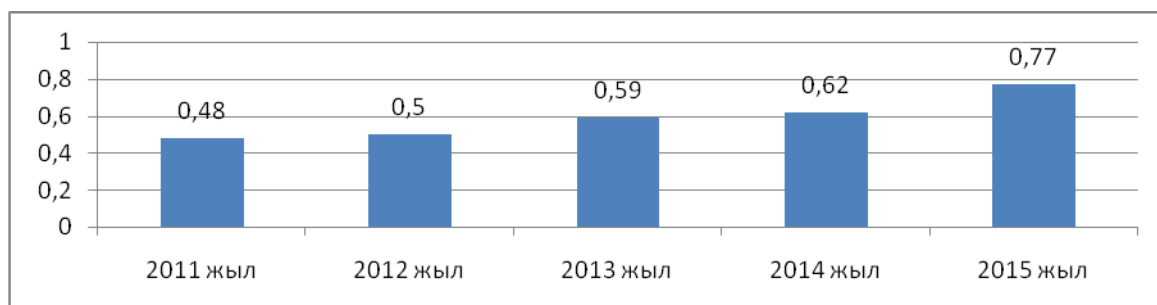
Кесте.2 Жаңартылған көздердің негізінде энергия тұтыну

Көрсеткіштің атауы	2011 жыл	2012 жыл	2013 жыл	2014 жыл	2015 жыл
Жаңартылған көздер	0,48	0,50	0,59	0,62	0,77

2011 жылдан бастап 2015 жылға дейінгі кезеңде электр энергиясын өндіру кезінде жаңартылатын энергия көздерін пайдалануда оң үрдіс байқалады. Егер 2011 жылы жаңартылатын энергия көздерін

пайдаланатын энергия өндіретін ұйымдардан электр энергиясын өндірудің жалпы көлемінде электр энергиясын өндірудің үлесі 0,48%-ды құраса, 2015 жылы осы көрсеткіш 0,77%-ға артты.

Электр энергиясын өндірудің жалпы көлеміндегі ЖЭК-тен электр энергиясының үлесі

Жаңартылған энергияның шексіз қорын пайдалана отырып Қазақстан тек қана тұрақты дамып қоймай, қымбат тұтыну тауары болып табылатын бағалы электроэнергия өндірісімен шектелмей, құрылыс, электротехника, машина өнеркәсібі мен энергетика саласында тұрақты және жоғары білікті жұмыс орындарын аша алады.

Қазақстанның энергия қоры көздері мол болуымен қатар, жаңартылған және баламалы энергия көздерін өндіруге мол әлеуеті бар. Жаңартылған энергияны қолжетімді бағамен жаппай өндіру кезінде энергияның бұл түрін тұрақты түрде арзан бағаға сату, елдің экономикалық-әлеуметтік дамуына оң пайдасын көру, өндірісте жаңа жұмыс орындарын ашу, қоршаған ортаны таза сақтау мен жаңартылмайтын энергия көздерін келер ұрпаққа қалдыру секілді пайдалары болмақ.

Сонымен қатар, Қазақстан бәсекеге қабілетті салаларында мамандануы маңызды. Энергия өндірісі салаларына мамандану халықаралық және еңбектің салалық түрлерінде ең көп сұранысқа ие болатын тауарларды өндіруге жол ашады.

Қазақстанның халықаралық бәсекеге қабілеттігін қамтамасыз ететін тек қазба байлықтар ғана емес, сонымен қатар сарқылмайтын энергия көздері де. Гарвард университетінің профессоры Майкл Потердің сараптамасына сүйенсек, әлемдік бәсекеге қабілеттіліктің негізіне жағдай, нарық, көмекші салалар байланысы мен тұрақты бәсекелестікке жету стратегиясы мен құрылымы жатады. Ғалымның сараптамасына қарасақ, Қазақстанда жасыл экономиканың әлемдік жобасын дайындаудың ғылыми жобалау кезеңінен бастап, тәжірибелік жұмыс пен құрылыс және қолданысқа енгізу кезеңінің барлығына мүмкіндік бар.

Қазақстанда жаңартылған энергия көздерін дамыту факторларының шарты жел күшінің ондаған мың МВт-тық әлеуеті сағатына 1 трлн кВт, Су электростансалық әлеуеті мыңдаған МВт, жайлы күн климаты, өзге аймақтарға жеткізе алу мүмкіндігі, Қазақстанның дәстүрлі ірі энергия көздері орнынан алыстығы мен табиғаттағы жел айналымының бір бағыттан (Ерейментау, Жүзқұмық) және кезеңімен бірнеше бағыттағы жел ауысуы (Жоңғар қақпасы, Шелек, Қордай) [3].

Қазақстанда жаңартылған энергия көздерін дамыту факторларының нарығы көрші елдердегі сыртқы және ішкі нарыққа деген үлкен жоғары сұраныс, электроэнергия нарығын потенциалы жылына 50 млрд кВт, экспорттық потенциалды әртараптандыру, көміртегі оксидін сатуға квота нарығы мен дәстүрлі энергия көздерінен жаңартылған энергияға ауысу.

Жаңартылған энергия көздерінің дамуы ел экономикасының әртараптандырылуына алып келеді, құрылыс нысандарының салынуына материалдардың қолда болуы, арзан және жоғары өнімді технологиялар инновациясын зерттеуді ынталандыру[4].

Стратегия: жаңартылған энергия көздері технологияларының жаңартылған емес энергия көздерінің үнемдеу мақсатында күшті, арзан және өнімді негізінде тұрақты дамуы

Құрылымы: тиімді генерация, электро және жылу энергияларының тасымалдануы мен шоғырландырылуы, жаңартылған энергия түрлерінің өзара толықтырылуы мен маусымдық алмасуы, жоба әлеуетінің жоғарылығы мен мол күш пен инвестиция құю мүмкіндігі.

Бәсекелестік: ядролық және қазба байлықтардың энергия түрлерінің қолдану шығынының көптігі мен ұзақтығы, экологиялық әсері, түрлі технологиялық қиындықтар мен пайдаланушылардың негізгі орталықтарының алыстығы, мысалға, Оңтүстік Қазақстан облысы. Оңтүстік Қазақстан облысы жаңартылған энергия көздеріне бай. Көмір, мұнай мен газды тасымалдау және қамтамасыз ету үшін бірнеше шақырымдық қашықтыққа байланыс орнатылу керек. Оның барлығы өте үлкен шығын. Ал жаңартылған энергия көздері аймақта өте тығыз орналасқан. Энергияның баламалы көздерін игеру тек осы өңірді ғана энергиямен қамтамасыз етіп қана қоймай, энергияны өте мол тұтынатын Қытай секілді жақын шет елдерге де тасымалдауға мүмкіндік береді. Сарапшылардың бағалауы бойынша, қытайдың сұранысы Қазақстанның барлық энергия өндірісінің тең жартысын қамтиды. Шанхай Ынтымақтастық Ұйымының мәліметінше, ҚХР жылына 40 млрд кВт сағат энергияға мұқтаж. Болашақта қытайдың Қазақстан энергиясына деген сұранысы арта түспек. Қытайдың көптеген аймақтарында электроэнергия бағасы біздің елден 30-50% қымбат.

Сонымен қатар, республика көлемінде жел энергиясы әлі де игерілмеген, өте үлкен қоры жинақталған. Оның бірден бір себебі елде электротехника мен машина өнеркәсібінің дамымауы. Осылайша, ҚР-да жаңартылған энергия көздерін игеру тек қана өнеркәсіп пен технологияның осы салаға байланысты түрін дамытуға тәуелді. ЖЭК бәсекелестігіне жетуде тиімді стратегия мен технология таңдау. Осы ресурстарды игеру отандық технология мен өндірісті құруда өте үлкен экономикалық әсер береді. Жергілікті жерге бейімделген өнеркәсіптер бәсекелестік кезінде барынша сапалы тауарлар өндіре бастайды. Қазақстанда жаңартылған энергия көздерін, оның ішінде жел энергиясын жаппай өндіруге кірісу үшін бағасы жағынан дәстүрлі қазба энергиямен бәсекелестік қабілетін анықтау керек. Әсіресе жел энергиясы елімізде үлкен өнеркәсіптер мен алыс жерлерге тасымалдау үшін қолдануға ең тиімді энергия түрі.

Жаңартылатын энергетиканың тартымдылығы бірнеше жағдайларға шартталған:

- Энергетикалық тәуелсіздік жоспарында олардың мүдделерін қанағаттандыра отырып, біздің ғаламшарымыздың әрбір нүктесінде қолжетімді, барлық елдер үшін тиімді;
- бұл экологиялық таза көздердің қоршаған ортаға оның өсіп жатқан масштабтарында негативті ықпалсыз қолданылуға мүмкіндік беретін энергиялары;
- бұл миллион жылдан кейін де қолжетімді болатын, таусылмайтын энергия көзі.

Жаңартылатын энергия көздерін қолдану барысында парниктік газдарының қалдығының жалпы көлемі 500 мың тоннадан 2,5 млн тоннаға қысқарады. Экологиялық артықшылықтардан басқа маңызды экономикалық пайдалар да болады. Жеке қарағанда, жаңартылатын энергия көздерін қолдану Қазақстанда энергия жетіспейтін аудандарында қазіргі энергожүйе желісіндегі электроэнергиясын өндіру мен жеткізу үшін экономикалық жағынан ақталады. Сонымен қатар, осы жаңартылатын энергия еліміздің шет аймақтарының дауына маңызды фактор болады.

Әдебиет:

1. Назарбаев Нұрсұлтан. Ғаламдық энергоэкологиялық тұрақты даму стратегиясы XXI ғасырда - Мәскеу: Экономика, 2011. -194 с.

2. Қазақстан Республикасы Президенті - Ұлт көшбасшысы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты», 2012.

3. К. Байғарин. «Назарбаев Университеті» Энергетика зерттеу орталығында жаңартылатын энергия көздерін дамытудың үрдістері. «Өнеркәсіп пен сауда жаршысы» ақпараттық-сараптамалық журнал. Ресей мен Қазақстанның аймақаралық және ғылыми-техникалық әріптестігі: жетістіктер, үрдістер болашаққа. №10 саны 2012 жыл тамыз, 24-45 беттер;

4. Г. Пазылхайрова. Жаңартылатын энергия көздері Қазақстан Республикасында - бүгінгі және болашағы. «Өнеркәсіп пен сауда жаршысы» ақпараттық-сараптамалық журнал. Ресей мен Қазақстанның аймақаралық және ғылыми-техникалық әріптестігі: жетістіктер, үрдістер болашаққа. №10 саны 2012 жыл тамыз, 24-45 беттер.

Турарова Д., ст-ка КЭУК
науч. рук.: **Байкенова Г.Г.**

МОНИТОРИНГ СОСТОЯНИЯ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ БАССЕЙНА РЕКИ НУРА

Река Нура – самая крупная река Центрального Казахстана. Она берет начало в западных отрогах гор Кызылтас и, пройдя практически по равнинной обезвоженной степи без малого тысячу километров, впадает в озеро Тенгиз. Река питает весь Казахский мелкосопочник и знаменитые Коргалжинские озера [1].

В области бассейна реки Нура интенсивно развиваются практически все виды промышленного производства (горнодобывающая, металлургическая, легкая и пищевая промышленность), пастбищное и загонное животноводство. Расположены города Караганды, Темиртау, Шахтинск, Сарань и большое количество сельских населенных пунктов. Высокая численность населения, рост городов, развитие промышленного и сельскохозяйственного производства в регионе, влекут за собой активное использование природных ресурсов, а это способствует обострению экологических проблем [1].

В рамках бюджетной программы «Проведение наблюдений за состоянием окружающей среды» был проведен мониторинг окружающей среды бассейна реки Нура [2].

При отборе проб воды проводились визуальные наблюдения, температура, прозрачность, запах, углекислый газ, гидрокарбонаты, растворенный кислород, БПК₅, аммоний солевой, азот нитритный, азот нитратный, суммарный азот, минерализация (общая жесткость, кальций, магний, сульфаты, хлориды, гидрокарбонаты, калий + натрий), фенолы, нефтепродукты, ртуть общая, металлы (кадмий, свинец, медь, цинк, марганец, хром, никель) – до 36 определений.

Уровень загрязнения поверхностных вод суши оценивается по величине комплексного индекса загрязненности воды (ИЗВ), который используется для сравнения и выявления динамики изменения качества вод.

Качество вод притока реки Нура – реки Кокпекты соответствовало "очень грязным" водам (6 класс, ИЗВ=7,14). Загрязненность вод характеризовалась повышенным содержанием марганца, меди, сульфатов, цинка (табл. 1).

Воды Самаркандского водохранилища относились к "грязным водам" (5 класс, ИЗВ=4,06). Превышение ПДК по марганцу, меди, цинку и сульфатам (табл 1). К "грязным водам" так же относилась вода в створе река Нура в городе Темиртау "1 км выше и 1 км ниже объединенного сброса сточных вод АО "Арселор Миттал Темиртау" и АО "Темиртауский электро - металлургический комбинат". Повышенное содержание ПДК наблюдалось по марганцу, меди, цинку и сульфатам (табл 1) [2,3].

Качество воды к озер Шолак, Есей, Султанкельды, Кокай и канала Нура-Есиль оценивались как "грязные" и "очень грязные" воды (5-6 класс опасности). Наблюдалось превышение ПДК по марганцу, меди, цинку и сульфатам (табл 1).

К "чрезвычайно-грязным водам" (7 класс, ИЗВ=13,1) отнесены реки Шерубай-Нура и Сокрыр. Превышения допустимой нормы наблюдались по марганцу, азоту нитритному, аммоний солевому, меди (табл 1) [2,3].

Таблица 1 – Состояние качества поверхностных вод бассейна реки Нура

Водный объект	Загрязняющее вещество		
	Наименование	Концентрация, мг/дм ³	Кратность превышения ПДК
р. Кокпекты	Медь	0,0068	6,8
	Цинк	0,032	3,2
	Марганец	0,275	27,5
	Сульфаты	384	3,8
Самаркандское водохранилище	Медь	0,0041	4,1
	Цинк	0,025	2,5
	Марганец	0,148	14,8
	Сульфаты	146	1,5
Канал объединенного сброса сточных вод АО "Арселор Миттал Темиртау" и АО"ТЭМК"	Медь	0,0066	6,6
	Цинк	0,037	3,7
	Марганец	0,264	26,4
	Сульфаты	270	2,7
река Шерубайнура	БПК ₅	3,42	1,7
	Аммоний солевой	4,92	9,8
	Азот нитритный	0,625	31,3
	Медь	0,0044	4,4
		0,308	30,8
река Сокрыр	БПК ₅	3,39	1,7
	Аммоний солевой	5,20	10,4
	Азот нитритный	0,786	39,3
	Медь	0,0043	4,3
		0,316	31,6
озеро Шолак	Медь	0,0032	3,2
	Цинк	0,014	1,4
	Марганец	0,214	21,4
	Сульфаты	190	1,9
озеро Есей	Медь	0,0042	4,2
	Марганец	0,212	21,2
	Хлориды	1922	6,4
	Сульфаты	1203	12,0
озеро Султанкельды	Медь	0,0040	4,0
	Марганец	0,159	15,9
	Хлориды	872	2,9
	Сульфаты	623	6,2
озеро Кокай	Медь	0,0031	3,1
	Марганец	0,186	18,6
	Хлориды	553	1,8
	Сульфаты	316	3,2
Канал Нура-Есиль место слияния	Медь	0,0043	4,3
	Цинк	0,020	2,0
	Марганец	0,336	33,6
	Сульфаты	126	1,3
Канал Нура-Есиль 246-й км	Медь	0,0040	4,0
	Цинк	0,019	1,9
	Марганец	0,342	34,2
	Сульфаты	191	1,9

Примечание: Составлена автором по данным информационного отчета по программе «Ведение мониторинга состояния окружающей среды бассейна реки Нура» за 2014 г. – Астана – 2015 г.

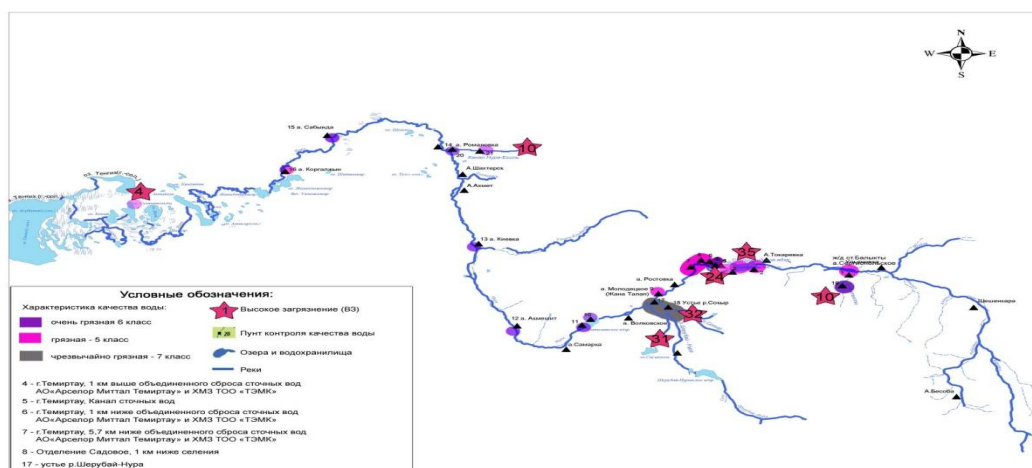

Рис. 1 Характеристика качества поверхностных вод бассейна реки Нура
(Примечание: Составлена автором по данным информационного отчета по программе «Ведение мониторинга состояния окружающей среды бассейна реки Нура» за 2014 г. – Астана – 2015 г.)

Таким образом, высокое загрязнение зарегистрировано на водных объектах рек Нура, Кара-Кенгир, Шерубайнура водохранилище Самаркандское (рисунок 1).

Источниками загрязнения водного бассейна реки Нура являются сбросы промышленных и коммунальных предприятий, аварийные сбросы. В виду изношенности гидротехнических сооружений некоторым предприятиям необходимо построить дополнительные гидротехнические сооружения и произвести ремонтные работы.

На предприятия, осуществляющие сброс очищенных сточных вод в реку Нура и допустившие превышения нормативов сброса загрязняющих веществ предъявляют ущерб и облагают штрафами [4,5]. Необходимо обязать предприятия выделять денежные средства на строительство и модернизацию очистных сооружений.

Мероприятия по решению проблем, вошедших в Реестр экологических проблем региона, включаются в областные программы по охране окружающей среды, по рациональному использованию водных объектов.

Учитывая проводимую государством экологическую политику по решению приоритетных региональных экологических проблем, а также ежегодного увеличения поступления экологических платежей в бюджет области, администратору бюджетных экологических программ необходимо проводить тщательный отбор мероприятий и включать в ежегодный план бюджетного финансирования наиболее важные мероприятия по сохранению и охране водных ресурсов.

Список использованной литературы:

1. www.fgids.com.
2. Гимадеева Л.С., Федотовская И.И., Мельник Л.В. и др. Информационный отчет по программе «Ведение мониторинга состояния окружающей среды бассейна реки Нура» за 2014г. – Астана – 2015. – 62 с.
3. www.cawater-info.net
4. Государственный стандарт 17.1.1.02 – Охрана природы. Гидросфера. Классификация водных объектов.
5. Экологический кодекс Республики Казахстан от 9 января 2007 г. № 212 по состоянию на 2016 г.

Каригулов М. гр. Ю -13 КЭУК
науч. рук.: преподаватель **А. М. Аршкенова**

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА И УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ

В последние несколько лет новая идея так называемой «зеленой» экономики стала достаточно широко обсуждаться, причем, не только среди специалистов по экологической экономике, но и на различных экономико-политических форумах.

Экологические проблемы приняли характер экологического кризиса (глобальный характер), все чаще стали раздавать требования необходимости ведения экологической политики, т.к. необходимости направлять человеческую деятельность взаимодействием с природой с помощью и при участии государства и политических партий, для того, чтобы обеспечить сохранение в природе экологического равновесия.

При планировании и реализации материального прогресса общества не были приняты во внимание экологические основы человеческой жизни и жизни других существ. Поэтому в настоящее время все страны, особенно те страны, которые относятся к экономически развитым, стараются создать свою экологическую политику, отрегулировать равномерное использование природных ресурсов и обеспечить финансовые ресурсы для их восстановления.

Экологическая политика - это система мероприятий, связанных с влиянием общества на природу. Экологическая политика - это определенная совокупность намерений и принципов относительно экологических показателей её деятельности, которая создает основу для разработки конкретных целей и задач. При этом экологическая стратегия определена как совокупность конкретных целей и задач, рассчитанных на реальные возможности и термины их достижения, в сфере охраны окружающей природной среды и использование природных ресурсов.

В рамках экологической политики можно выделить несколько уровней:

1. Глобальная - проведение международных, политических и внешне экономических акций с расчетом экологических ограничений в социально-экономическом развитии, запасов имеющихся в мире природных ресурсов и их распределение между странами.

2. Государственная (национальная) - социально-экономическая политика, в том числе международная, построенная на понимании эффектов и недостатков, связанных с экологическим состоянием территорий и акваторий. [1, с.30]

Региональная ЭП - политика государства, относительно регионов, а также экологическая политика, осуществляемая самими регионами.

Локальная (местная) к ней относят: проведение локального и объективного мониторинга; осуществление государственного контроля соблюдения природоохранных законодательств; организация разработки местных экологических программ и проектов.

Корпоративная экологическая политика. После получения экологией доминировать в системе общественных ценностей предприятие уже не может обойтись без отображения своей экологической политике в долгосрочных планах. Экологическую политику сельскохозяйственного объекта необходимо рассматривать как стратегический элемент долгосрочного планирования.

Основную роль в обеспечении экологической политики занимает государство, но в современном обществе государство не является единственным субъектом, а лишь одним из них наряду с политическими партиями, научными и профессиональными организациями, хозяйственными субъектами, общественными движениями и т.д.

Экологическая политика является важной элементом политики любого государства, и ее осуществление или неосуществление влияет на отношение граждан к органам государственной власти.

В современных социально-экономических условиях большое внимание уделяется проблеме формирования и реализации экологической политики на уровне отдельных хозяйственных субъектов, особенно промышленных предприятий, которые вносят основной вклад в загрязнение окружающей среды. [2, с.17]

В таком случае следует говорить об экологической политике как о «совокупности намерений и принципов в отношении экологических показателей», которая не только провозглашается официально, но и создает основу для дальнейшей разработки природоохранных целей и задач.

Экологическая политика является важной составной частью политики любого государства. Элементами ЭП являются: принципы, приоритеты, цели, субъекты, механизмы реализации (инструменты).

Под политическими принципами в правовом государстве понимаются принципы демократичности, гласности, добровольности, активности.

Социально-экономические принципы: соответствие экономического развития и экологических возможностей, использование достижений научно-технического прогресса для решения экологических проблем, регулирование потребления, планирование естественного роста населения. В государствах с различными общественно-политическими системами эти принципы могут варьироваться. Например, для государств тоталитарного типа характерны такие политические принципы, как недемократичность, секретность, принуждение, пассивность, конфронтация. Социально-экономические принципы в тоталитарных государствах основаны на идее неограниченности природных ресурсов, игнорировании экологических возможностей окружающей среды, приоритетности интересов государства перед личными интересами; рост населения, как правило, не контролируется.

В сфере охраны окружающей среды сильно влияют принципы согласуемые на международном уровне, это решения 2-й всемирной конференции ООН по окружающей среде и развитию (Рио де Жанейро, 1992), подтвержденные и расширенные на Всемирном саммите по устойчивому развитию (Йоханнесбург, 2002). К числу этих принципов относятся такие, как «загрязнитель платит», требования устойчивости развития, предосторожности, применения технологии, наилучшей из доступных и др. Данные принципы вошли в экологическое и природно-ресурсное законодательство большинства стран. Это позволило согласовать национальные механизмы ЭП [3, с.125].

Целью экологической политики в современных условиях является создание условий для гармоничного, сбалансированного развития природы, общества и экономики.

В последнее время практикуется также выделение трех секторов в социально-экологических

отношениях - государство, бизнес, общественность. Следует подчеркнуть, что эффективность ЭП зависит от того, насколько налажено взаимодействие всех участников процесса ее формирования и реализации.

Первопричиной возникновения проблемы устойчивого развития является глобальный экологический кризис, приведший к нарушению естественного кругооборота биогенных веществ биосферы, нарушению нормального механизма ее функционирования;

Неконтролируемый рост экономики и потребления природных ресурсов не обеспечил повсеместного решения социальных и экономических проблем, а наступивший экологический кризис усугубился социально-экономическим;

Устойчивое развитие – категория планетарная, относящаяся ко всей земной цивилизации. Огромные материалы, принятые Конференцией не позволяют рассмотреть их с необходимой детальностью, но остановиться лишь на некоторых из провозглашенных принципов, базовых положениях, которые могут послужить основанием оценок событий, происходящих в мире и определении необходимых действий, направленных к достижению устойчивого развития. Если достижение его возможно в принципе, поскольку развитие всегда предусматривает неравномерность процессов, их флуктуацию вокруг некоторого среднего поступательного движения. Тем более сомнительная принципиальная возможность устойчивого развития, если иметь ввиду складывающуюся глобальную эколого-социальную ситуацию, связанную с парниковым эффектом или, шире - потеплением земной атмосферы, о чем было сказано ранее. Тем не менее, представляется необходимым рассмотреть действия, которые могут и должны быть предприняты в соответствии с решениями конференции ООН, если не для достижения устойчивого развития, то хотя бы снятия антагонистических противоречий в обществе, а также между обществом и природой.

В преамбуле к Докладу Конференции ООН отмечается, что "Человечество переживает решающий момент своей истории...", определяющийся фактами диспропорции условий жизни между странами и внутри стран, обостряющимися проблемами нищеты, голода, ухудшения здоровья населения, продолжающейся деградацией природной среды, от состояния которой также зависит благополучие людей. Подчеркивается, что ни одна страна не в состоянии добиться устойчивого развития его можно достичь лишь объединенными усилиями. Отсюда вытекает, что - устойчивое развитие есть непереносимое условие и, одновременно, следствие внутренней политики и глобального партнерства государств в решении социальных, экономических и экологических проблем, удовлетворения потребностей людей и народов в материальном и духовном благополучии и благоприятном состоянии природы.

Центральным местом в усилиях мирового сообщества по обеспечению устойчивого развития является "забота о людях, имеющих право на здоровую и плодотворную жизнь в гармонии с природой". Гармония человека с природой, необходимо рассматривать, как одно из необходимых состояний взаимного устойчивого развития природы и общества. Гармония общества и природы, и благоприятная экологическая обстановка необходимые элементы, но еще не достаточные условия достижения здоровья каждого человека и общества в целом. Состояние здоровья общества определяется наследственными и социальными факторами, которые во многом зависят от образа жизни. . И право на здоровую жизнь имеет возможность каждый человек, подразумевая под ней ответственность за сохранение здоровья через здоровый образ жизни. Таким образом, в образе жизни фокусируется огромное многообразие проблем и нюансов ведущих к устойчивому развитию и та первая позиция, в которой каждая личность вне зависимости от национальности, страны, широты и долготы проживания, имеет право выбора и слова.

В наше время, в период глобального социально-экологического кризиса, экологическая политика является одним из ведущих направлений деятельности государств, важнейшей их задачей. Система политических, законодательных, исполнительных, судебных мероприятий, проводимых в рамках экологической политики, должна находить приоритетное решение проблемы окружающей природной среды. Трудная и неблагодарная задача - попытаться выстроить в иерархический ряд направления государственной политики. Нет второстепенных или неважных сфер в жизни человека и общества. Но тем не менее бесспорно, что экологическая политика в плане стратегических ориентиров должна быть главной.

Решение любых экологических проблем практически неотделимо от экономических, при этом нерациональное природопользование приводит к экономическим потерям, а недостаток средств мешает справиться с экологическими проблемами. От успешного решения эколого-экономических проблем зависит не только эффективность хозяйственной деятельности, но и благополучное существование человечества. Проблема в целом может быть решена только при комплексном анализе всей совокупности экологических и экономических процессов, который дает возможность не только формировать программы по обезвреживанию производственных отходов, но и управлять самими процессами возникновения техногенного загрязнения, его отраслевой и территориальными структурами.

В настоящее время для улучшения экологического состояния в целом, необходимо сформировать эффективную эколого-экономическую политику и экономические инструменты ее реализации. В числе приоритетов «зеленой экономики» Президент РК Нурсултан Назарбаев называет повышение эффективности использования водных, земельных, биологических и энергетических ресурсов. В Стратегии «Казахстан-2050» обозначены основные задачи по переходу экономики на принципы «устойчивого зеленого роста» в качестве механизма нейтрализации возникающих рисков, при котором уменьшаются масштабы воздействия на окружающую среду и расходования природных ресурсов.[4]

Утвердив принципы экологической политики, необходимо узаконивать их в строгий юридический

язык законов. Один из принципов Рио-де-Жанейрской декларации по окружающей среде и развитию гласит: «Государства принимают эффективные законы по окружающей среде, разрабатывают национальные законы, касающиеся ответственности и компенсации жертвам загрязнения и другого экологического ущерба. В пределах своей юрисдикции государства оценивают экологические последствия предполагаемых действий, которые могут иметь значительные отрицательные последствия».

Список использованной литературы

1. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее», 17 января 2014 г. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400002014>
2. Б.Е. Большаков «Наука устойчивого развития», 2011, с.30 Учебное пособие. — М.: Университетская книга, 2006. — 312 с.
3. Коробкин В.И., Передельский Л.В., "Экология", Ростов-на-Дону, "Феникс" 2001, 330с.
4. Экология и устойчивое развитие. 1 часть. Учебник для вузов. 2011-160с.

Гергельюк А., Айткужина Д., Базгутдинова Д., ст-ты КЭУК
науч. рук.: **Бенц Т.В.**

ЦИТОМОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ БУККАЛЬНОГО ЭПИТЕЛИЯ ЩЕК СТУДЕНТОВ-КУРИЛЬЩИКОВ

Одним из приоритетных направлений политики Президента РК Назарбаева Н.А. является охрана и укрепление здоровья. В 2002 году вышел указ президента о запрещении курения в общественных местах [1]. Действительно ли курение приняло такие опасные для Казахстана размеры, что стало необходимым вмешательство президента? Почему возникла эта необходимость?

В табачном дыме содержится более 4000 химических соединений, из них более 40 особо опасны, так как вызывают рак, а так же несколько сотен ядов: никотин, бензапирен, цианид, мышьяк, формальдегид, углекислый газ, окись углерода, синильную кислоту и т.д. В сигаретном дыме присутствуют радиоактивные вещества: полоний, свинец, висмут.

По данным Всемирной организации здравоохранения, в которой много и настойчиво изучают проблему курения, от употребления табака умирает каждый пятый. Это значит, что мы ежегодно теряем 500 000 людей! Сегодня Всемирная организация здравоохранения выступает с лозунгом: «Курение или здоровье? Выбирайте сами!» По данным английских врачей, каждая выкуренная сигарета стоит курящему 5–10 минут жизни. Двадцать выкуренных ежедневно сигарет сокращают жизнь на 6–7 лет. Пустяк, если ты еще молод!

Приблизительно 1,1 миллиарда человек в мире являются курильщиками. К 2025 году ожидается, что это число увеличится до 1,6 миллиарда [2].

Многие думают, в нашей Республике курит не большая часть населения, а только половина мужчин и небольшой процент женщин. Но по статистике в нашей республике курит 70% населения - 58% мужчин и 12% женщин.

Цель исследования: изучение пагубного влияния курения на организм через изменения свойств буккального эпителия щек курильщика.

Объект исследования: студенты 2 курса КЭУК

Предмет исследования: здоровье человека, влияние на здоровье человека вредной привычки – курения.

Материалы и методы исследования. Как известно, первой мишенью действия негативных факторов на организм являются пограничные эпителиальные ткани, которые имеют клеточные механизмы защиты от воздействия факторов окружающей среды. Химические соединения, проникая через тканевые барьеры, взаимодействуют с молекулярными, клеточными структурами, вызывая уже при первом контакте определенный ответ организма. Цитоморфологическое состояние слизистых оболочек рта отражает состояние организма, меняющееся в зависимости от воздействующих факторов [3,4].

В исследовании участвовало 20 студентов КЭУК, зрелого возраста (18-21 год), как мужского так и женского пола без сопутствующих патологий.

Студенты были разделены на 2 группы по 10 человек в каждой. В первую вошли курящие (экспериментальная группа), а во вторую не курящие студенты (контрольная группа).

Забор материала проводили при помощи шпателя, со слизистой поверхности щеки брали мазок буккального эпителия. Фиксировали препарат эозином метиленовым синим (15 минут) и окрашивали азур-эозином по Романовскому (15 минут). При микроскопировании подсчитывали 100 клеток с каждого препарата [4].

Результаты исследования. Превышение количества безъядерных клеток и фагоцитированных апоптозных телец в 5 раз в 1 группе (курящие студенты), может быть ответом на прямое воздействие никотина, вызывающего нарушение в эпителиальном пласте и снижающий барьерную и защитную функцию слизистой щеки (таблица 1).

Таблица 1 - Цитоморфологические показатели буккального эпителия щек (БЭЩ) студентов

Наименование клеток	Норма (кол-во клеток)	1 группа	2 группа
Нормальные эпителиальные клетки	(78-94)	44	72
Фагоцитированные апоптозные тельца	(0-2)	10	3
Кариорексис	(1-7)	14	8
Безъядерные клетки	(0-2)	20	8
ДНЛ	(0-12)	0	0
Двухъядерные клетки	(0-4)	1	0
Вакуольная дистрофия	(0-4)	4	5
Тучные клетки	(0-6)	1	0
Обсемененность микрофлорой: стрептококки, стафилококки, диплококки)	(5-12)	6	4

Превышение количества клеток с кариорексисом (разрушение ядра), в 2 раза говорит о воздействии различных химических факторов на слизистую оболочку рта (рисунок 1). В сигаретах есть около 600 ингредиентов. При горении, в составе сигаретного дыма насчитывается более 7000 химических элементов. По крайней мере, 69 из этих химических веществ, могут вызывать рак, и многие из них ядовиты.

Снижение количества нормальных эпителиальных клеток в экспериментальной группе курильщиков говорит о снижении иммунного статуса организма и как следствие высокая предрасположенность различным заболеваниям (таблица 1).

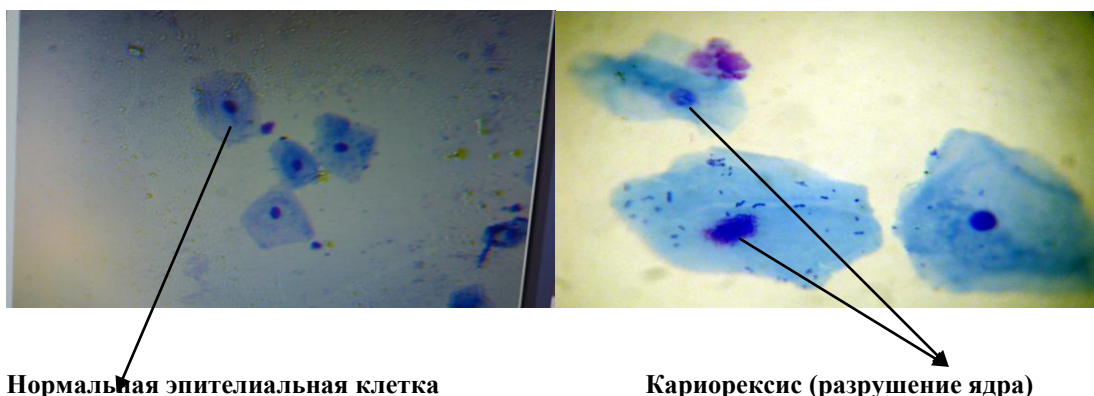

Рисунок 1. Клетки БЭЩ студентов-курильщиков (увеличение в 1000 раз).

Вред курения заключается в том, что оно вызывает рак легких, хронический бронхит, болезни сердца, стенокардию, язву желудка и многих других заболеваний. Доказано, что табак является причиной смертности от рака легкого в 90 % всех случаев, от бронхита в 75 % и от болезни сердца в примерно 25 % всех случаев. Примерно 25 % регулярных курильщиков сигарет умрет преждевременно по причине курения [5].

Для воздержания от пагубной привычки курения необходимо придерживаться некоторых правил:

- для вывода никотина пить 1,5л воды в сутки,
- употреблять больше овощей, фруктов, хлеб с отрубями,
- воздержаться от употребления алкогольных напитков, кофе,
- заниматься спортом, т.к. после занятий вырабатываются гормоны удовольствия, и потребность в курении отпадает.

Если соблюдать все эти правила, то через 5 недель вы увидите, как прекрасен мир без сигареты !!!

Список использованной литературы:

1. Закон Республики Казахстан от 10 июля 2002 года № 340-III О профилактике и ограничении табакокурения.
2. Курение // Здоровье, 2004. - №8-с.70-71.

3. Беляева Н.Н., Рахманин Ю.А., Горелова Ж.Ю. и др. Информативность определения цитологического статуса слизистых оболочек носа и рта при оценке качества воды // Гигиена и санитария.- 2005.-№6.-С.40-42.

4. Базелюк Л.Т., Бекеева С.А. Морфометрическая оценка мазков слизистой оболочки носа детей Караганды // Гигиена и санитария.-1999.-№5.-С.9-10.

5. <http://lib2.znate.ru>

Насенов Т., гр. Ю-13 КЭУК

науч. рук.: преподаватель **Аршкенова А.М.**

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ «ЗЕЛЕНОГО БИЗНЕСА» В КАЗАХСТАНЕ НА ПУТИ К УСТОЙЧИВОМУ РАЗВИТИЮ

В последние несколько лет новая идея так называемой «зеленой» экономики стала достаточно широко обсуждаться, причем, не только среди специалистов по экологической экономике, но и на различных экономико-политических форумах.

Возрастающая потребность в энергии, оскудение топливных запасов и растущее влияние климатических изменений заставляет человечество разрабатывать новые способы удовлетворять энергетическую потребность. И инвестиции в «зеленую» экономику становятся все актуальнее.

Республика Казахстан одной из первых на постсоветском пространстве приступила к разработке концепции по переходу к «зеленой» экономике. «Зеленая» экономика рассматривается как экономика, которая способствует росту благосостояния граждан и обеспечивает социальную устойчивость в условиях снижения экологических рисков и деградации окружающей среды.

«Зеленый мост», «Зеленый рост», «Зеленая экономика» - эти термины сегодня наиболее активно обсуждаются на страницах печати, идеи «озеленения» экономики, развития возобновляемых источников энергии стали также одними из главных в ежегодных Посланиях Президента РК Н. Назарбаева народу Казахстана.

Важнейшим стимулом для перехода к «зеленой» экономике являются субсидии, которые могут применяться для различных целей. Несмотря на значительную необходимость перехода к экономической модели, которая обеспечит повышение благосостояния человека, сохраняя при этом ресурсы и не подвергая будущие поколения воздействию значительных экологических рисков, переход к «зеленой экономике» связан с многочисленными проблемами. Для государства предоставление субсидий во многих случаях сопряжено со значительными экономическими и экологическими издержками. Искусственное снижение цен товаров за счет субсидирования приводит к неэффективности, большому количеству отходов и чрезмерному потреблению, результатом чего является преждевременный дефицит ценных не возобновляемых ресурсов и деградация возобновляемых ресурсов и экосистем.

Решение любых экологических проблем практически неотделимо от экономических, при этом нерациональное природопользование приводит к экономическим потерям, а недостаток средств мешает справиться с экологическими проблемами. От успешного решения эколого-экономических проблем зависит не только эффективность хозяйственной деятельности, но и благополучное существование человечества. Проблема в целом может быть решена только при комплексном анализе всей совокупности экологических и экономических процессов, который дает возможность не только формировать программы по обезвреживанию производственных отходов, но и управлять самими процессами возникновения техногенного загрязнения, его отраслевой и территориальными структурами.

В настоящее время для улучшения экологического состояния в целом, необходимо сформировать эффективную эколого-экономическую политику и экономические инструменты ее реализации. В числе приоритетов «зеленой экономики» Президент РК Нурсултан Назарбаев называет повышение эффективности использования водных, земельных, биологических и энергетических ресурсов. В Стратегии «Казахстан-2050» обозначены основные задачи по переходу экономики на принципы «устойчивого зеленого роста» в качестве механизма нейтрализации возникающих рисков, при котором уменьшаются масштабы воздействия на окружающую среду и расходования природных ресурсов.[1,с.32] Казахстан имеет уникальные возможности и предпосылки для «зеленой экономики». Большая территория, выгодное геополитическое положение, имеющиеся финансовые и природные ресурсы, а также растущее предложение на рынке все более эффективных и доступных зеленых технологий благоприятствуют новым возможностям. Приоритетными направлениями развития «зеленой» экономики в Казахстане являются:

- Внедрение возобновляемых источников энергии;
- Совершенствование системы управления отходами;
- Эффективность использования энергии в жилищно-коммунальном хозяйстве;
- Совершенствование системы управления водными ресурсами;
- Сохранение и эффективное управление экосистемами;
- Органическое земледелие в сельском хозяйстве;
- Развитие «чистого» транспорта.

В рамках перехода к «зеленой» экономике, предполагается:

1. повысить эффективность ресурсов;
2. усовершенствовать инфраструктуру Казахстана;
3. улучшить благосостояние населения [2].

Реализация Концепции планируется в три этапа:

Рисунок 1 – Этапы реализации концепции перехода к «зеленой» экономике

Исходя из данного рисунка видно, что необходимо планомерно подходить к осуществлению задачи по реализации концепции, необходимо повысить эффективность использования природных ресурсов, внедрять возобновляемую энергетику, с целью перехода национальной экономики на технологический уровень. Концепция включает в себя скоординированную политику во всех секторах, связанных с использованием ресурсов.

Реализация данной Концепции позволит создать порядка 400 тысяч новых рабочих мест в сельскохозяйственной индустрии. До 150 тысяч рабочих мест ожидается от расширения площади пастбищ и сельскохозяйственных угодий, дополнительно 50 тысяч рабочих мест будут созданы за счет расширения тепличного хозяйства. Значительные инвестиции в электроэнергетику в размере 50 млрд. долларов США к 2030 году и около 100 млрд. долларов США к 2050 году позволят создать возможности трудоустройства для людей с научной, инженерной, технической или строительной специальностями [4].

Вполне понятен интерес руководства Казахстана к зеленой экономике, так как Казахстан в наибольшей степени из постсоветских стран нагружен экологическими проблемами: от опустынивания и проблемы Арала до Семипалатинского полигона и вредных отходов технологических производств. В июне 2013 г. президент Казахстана Нурсултан Назарбаев утвердил Концепцию по переходу республики к зеленой экономике. Было заявлено, что «к 2050 году преобразования в развитии зеленой экономики в Казахстане создадут более 500 тысяч рабочих мест».

Хотелось бы остановиться на утвержденной Правительством Программе модернизации системы управления твердыми бытовыми отходами (ТБО) до 2050 года. Документ был разработан министерством окружающей среды и водных ресурсов РК. Реализация программы разбита на три этапа: пилотный (2014-2020 годы), основной (2021-2030 годы) и завершающий (2031-2050 годы).

Согласно паспорту программы, на реализацию первого этапа в 2014-2020 годах из республиканского бюджета будет направлено 884,53 миллионов тенге, из местного бюджета в период с 2015 по 2020 годы – 52,589 миллиардов тенге, частные инвестиции составят 60% от общих затрат – 74,951 миллиардов тенге. «На втором и третьем этапах реализации программы доли бюджетных средств будут, соответственно, установлены на уровне максимальных 30% и 10% от общего объема необходимых инвестиций. Государство оставляет за собой финансирование 10% подобных инвестиций для реализации социальных проектов», – следует из документа [3].

В Казахстане имеются огромные возможности для ведения «зеленого» бизнеса в секторе переработки отходов. В стране накоплено более 30 млрд. тонн отходов. Ежегодно вновь образуется порядка 700 млн. тонн промышленных и 3,5 млн. тонн бытовых отходов. Более 92 млн. тонн животноводческих отходов загрязняют окружающую среду. Использование этих отходов для производства биогаза и органических удобрений – одна из задач экологизации отрасли. Доля утилизации золы и шлаковых отходов в Казахстане (при ежегодном образовании порядка 300 млн. тонн) не превышает 1%, тогда как в Европейском союзе этот показатель достигает 60%. Вследствие неразвитой инфраструктуры раздельного сбора и утилизации коммунальных отходов, повторному использованию подвергается менее 0,2%. Для сравнения, в ЕС доля утилизации составляет 60%, в Японии – 90%.

В настоящее время новые экотехнологии позволяют перерабатывать почти все виды отходов с прибылью. При этом прибыльность переработки мусора в Европе достигает 50%.

Примером может служить концепция комплексной переработки ТБО, предложенную Рабочей Группой сектора ТБО МООС РК совместно с представительством «ДЛ – Инжиниринг», ООО AG Vecorplan в РК. Технологии переработки и утилизации ТБО использованием энергетических материалов и последующим полигонным захоронением не переработанных остатков ТБО противоречат основным положениям Указа Президента Республики Казахстан Назарбаева Н.А. от 30 мая 2013 года о переходе страны на основы «зеленой» экономики.

По данной технологии твёрдые бытовые отходы (в дальнейшем ТБО) перерабатываются механико-биологическим способом. Более 50% ТБО превращается таким образом в высококачественное вторичное топливо, так называемая сухая фракция, которая используется на предприятиях, производящих цемент, гипс и другие строительные материалы, а также электростанциях для производства энергии. Это позволяет беречь ресурсы и является целесообразным с экологической точки зрения.

Преимущества данной технологии:

- возможность перерабатывать любые виды отходов: ТБО, промышленные отходы;
- возможность перерабатывать отходы со старых свалок (полигонов), независимо от сроков их существования, что обеспечит минимизацию расходов местных и государственного бюджетов на содержание и обслуживание свалок (полигонов), выделение новых площадей для захоронений отходов. Кроме того, решит экологическую проблему, связанную с постоянным загрязнением свалками недр и водных ресурсов;

- отсутствие выбросов, в т. ч. вредные запахи, в окружающую среду при работе предприятия;
- не требуется дополнительное захоронение ТБО;
- не требуется предварительное разделение и подготовка ТБО;
- не требуется предварительное обеззараживание и обезвоживание ТБО;
- в результате утилизации ТБО создается альтернативное топливо (RDF).

Данная технология позволяет сэкономить финансовые средства государства на содержание полигонных захоронений, непереработанных ТБО вместо предложений как предлагает МООС Республики Казахстана и учреждения УЖКХ- (повысить существующие тарифы на утилизацию ТБО в 4-5 раз, с целью финансирования природоохранных, экологических и санитарно-эпидемиологических мероприятий).

Кроме того, может быть обеспечена экономия государственных средств, направляемых на ликвидацию или уменьшение вредного влияния на население и экосистему вследствие применения пиролизных термохимических методов переработки ТБО.

Экономию водных и энергетических ресурсов возможно обеспечить при автономном обеспечении Технологии комплексной переработки ТБО биомеханическим способом, в противовес использования водных ресурсов, канализации и т.д.

Период самоокупаемости метода биомеханической сушки не превышает 3 – 3,5 лет, тогда как по предложениям МООС Республики Казахстан и УЖКХ -период составляет 15 лет и более.

Мы пока не можем утверждать, что присутствуем при появлении новых, эпохальных перемен в производстве, а затем базисе общества – производственных отношениях. «Зеленые» веяния части общественного мнения не стали основой общественного бытия. Для сравнения: от появления первых проектов паровых двигателей до широкого применения в промышленности машин прошли десятилетия. Так что зеленая экономика актуальна для страны, но в сложившихся условиях запрос на зеленую экономику не может быть полностью выполнен.

Мировой опыт доказывает, что главными проводниками радикальных технических нововведений являются научно-технические и инновационные фирмы, опирающиеся в своей деятельности на государственную поддержку.

Таким образом, одним из важнейших направлений материалосберегающей деятельности производственных структур является работа с образующимися отходами. Работа эта в свою очередь очень многоаспектна и включает целую совокупность мероприятий по прогнозированию и профилактике образования отходов, а также поиску и реализации возможностей их более эффективного использования. Рациональное применение отходов производства позволяет решать множество экономических и экологических проблем, в том числе расширять сырьевую базу экономики, увеличивать объемы выпуска продукции, снижать себестоимость хозяйствования, предотвращать загрязнение среды [6].

Список использованных источников

1. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее», 17 января 2014 г
2. Основы перехода к «зеленой» экономике: международный опыт и инструменты / Под ред. проф., д.э.н. Б.К. Есекиной. – Астана, 2013. годы
3. Программы модернизации системы управления твердыми бытовыми отходами на 2014 - 2050
4. Указ Президента Республики Казахстан «О Концепции по переходу Республики Казахстан к «зеленой» экономике», Акорда, 2013
5. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/publications/collections/news_releases
6. <http://www.finanalis.ru/litra/355/3096.html>

ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫНЫҢ ӨНДІРІСТІК ҚАЛДЫҚТАРМЕН ЛАСТАНУЫ

Қарағанды облысы – Қазақстандағы экологиялық жағынан ең ластанған, өнеркәсіптік өндіріс орындары көп шоғырланған ірі өнеркәсіп орталығы. Бұл өңірдегі өндіргіш күштердің даму барысы көптеген жылдардан бері экологиялық зардаптар ескерілмей іске асырылды. Соның салдарынан облыстың атмосфералық ауасы бұзылды. Мәселен, тұрақты көздерден атмосфераға тарайтын ластанған заттар жылына бір миллион тоннадан асады. Ал бұл жалпы республикадағы барлық қалдықтардың үштен бірі деген сөз. Облыстағы жер ресурстары да қиын жағдайда. 854 мың гектар жер азып-тозған, жел эрозиясына ұшыраған. Оның басты себебінің бірі–жерді қорғайтын орман алқабының қанағаттанғысыз жағдайы. Жер ресурстарын ғана емес, жалпы қоршаған ортаға зиянын тигізетін негізгі ластану көздерінің бірі – кәсіпорындардың өндірістік қызметі процесінде және тұрғындардың тұрмыс–тіршілігінде пайда болған қалдықтар. Облыстатұрмыстықаттықалдықтардың өте көп болуы да біраз проблемалар туғызуда. Сонымен қатар қоршаған орта мен адам денсаулығына ықпал ететін проблеманың бірі – қазылып, кен өндіріліп алынған соң қалып кеткен, жабылмай аузы ашық қалған радиациялық қауіпті кен орындары мен карьерлер мәселесі. Бұлар Шет ауданындағы Ақшатау елді мекені, Ақтоғай ауданындағы тастап кеткен геологиялық қазба орындары (Октябрь, Майтас, Қызыларай, Қызыл, Аномалия-8, Тасарал).

Қарағанды аймағының экологиялық проблемаларының ерекшелігі метан газы қалдықтары мен шахталардан ағызылған төкпе судан атмосфераның ластануы болып табылады. Жыл сайын бірнеше жүз миллион текше метр метан газы атмосфераға шығарылады. Қазіргі кезде күлтөкпеге, қалдық заттарды сақтауға, күл-қоқысты төгуге арналған жалпы жер көлемінің өзі 6 мың гектар. Оларда 1,5 миллиард тоннаға жуық өнеркәсіптік және тұрмыстық қалдықтар сақталуда. Қалдықтардың химиялық құрамында неше алуан заттар бар. Олардың ішінде қоршаған ортаны ластандыратын, адамның жүрегін айнытатын химиялық қосындылар көптеп саналады. Сондықтан да барлық қалдықтарды, оның ішінде бас айналдырып, жүрек айнытатын қалдықтардың құрамына физикалық-химиялық талдау жасап, топыраққа, жер астындағы суға, ауыл шаруашылығы өнімдеріне және экологияға зиянды заттарды есепке алудың маңызы зор [1].

Металлургия қаласы Теміртауда 21 өнеркәсіп және алты автотранспорт кәсіпорыны жұмыс істейді. Олардың өндірістік қызметінің салдарынан көптеген қатты қалдықтар ашық ауаға төгіліп, табиғатты ластандыруда. Облысымыздың аймағында өнеркәсіптік кәсіпорындар мол шоғырланған. Соның ішінде көмір байыту және көмір өндіру қалдықтары, кен өндірісінің породалары, отын – энергетика комплексінің қалдықтары, күл, металлургия шлактары және басқалары бар.

Қарағандының көмір ғылыми-зерттеу институты кен өнімін мол да сапалы өндіру мәселесімен көп жылдан бері үздіксіз шұғылданып келеді. Сонымен бірге институт ғалымдары экологияның тазалығын сақтауға да айтарлықтай үлес қосуда. Ал экологияның тазалығын сақтауда шахталардан көмір өндірумен бірге, метан газын айырып алудың да маңызы зор. Өйткені метан газы өнеркәсіп пен тұрмысқа қажетті өнім.

Көмір өндіру кезінде жыл сайын Қарағандыда 200 миллион текше метр өнеркәсіпке қажетті метан газы алынатын болса, оның тек 12 миллион текше метрі ғана, яғни 10 проценті пайдаланып, шахтаның қазандықтарында жағылып жүр. Қалған метан атмосфераға шығарылып, ауа кеңістігін көмір қышқылымен ластандырады [2].

Міне, сондықтан Қарағандының көмір ғылыми – зерттеу институтының бағдарламасында өндіріліп алынған метан газын тұтастай өнеркәсіптік және тұрмыстық қажетке пайдаланып, жұмсау ерекше атап көрсетілуде. Бұдан былай да экологияның тазалығы үшін метан газын айырып алудың жаңа әдістері мен тәсілдерін жасай беретіні, ауа кеңістігін ластануды азайту жолында институт ғалымдары өздерінің мүмкіндіктері мен ішкі резервтерін пайдалана береді.

Қарағанды металлургия комбинатының қалдық суды тазалағыш жабдықтары арқылы жыл сайын өнеркәсіп өндірісінің сұйық заттарды сақтайтын ыдыстарынан 100 мың тоннадан аса лай тұнбаларын шығарады. Ал бұл экологиялық қалдықтардың құрамында Менделеев кестесіндегі химиялық элементтердің бар екені ғылыми зерттеулерде дәлелденген. Қалдық су тұнбасы дәнді дақылдың шығымын арттыруға пайдалануға, яғни дақыл өнімін мол өндіруге септігі болатыны байқалды.

Қазіргі кезде Қарағанды қаласында шығарылатын тұрмыстық қалдық заттар сұрыпталмай, өңделмей қалалық көң-қоқыс төгілетін жерге апарып көміліп тасталады. Қалалық коммуналдық көлік басқармасының дерегіне қарағанда ай сайын мұнда табиғатты ластандыратын 180 тонна полимерлік, пластмассалық қалдық заттар тасылады екен. Ал мұндай қалдықтардың шіруі үшін кем дегенде 200 жыл керек [3].

Қалдықтардың морфологиялық құрамына талдау жасаған кезде 1 текше метр қалдықта 22 процент қағаз, 38 процент тамақ қалдықтары, 6 процент тоқыма бұйымдары, 4 процент металл, 3,8 процент шыны, 18 процент пластмасса және полимерлік қалдықтар бар екендігі анықталған. Шикі зат алу үшін кеніштерді қопарғанша қалдықтардан алынған заттарды қайта өңдеген әлдеқайда тиімді болмақ. Егер осы қалдықтарды өндесе, қағаз қалдықтарынан- картон, престелген қағаз – картон табақшаларын, сүйектерден – сүйек ұнын, тамақ қалдықтарынан- компост (органикалық тыңайтқыш), полимерлер мен пластиктерден- құрылыстық және тұрмыстық бұйымдарға, металл құбырлардың сыртын жабуға арналған шикізат алуға болады. Қарағанды қаласына көң – қоқысты, өндірістік қалдықты және тұрмыстық қалдықтарды өңдейтін зауыт

қажет. Бұндай зауыттан өндірілген өнімдерден алдымен өндіріс үшін шикізат қажет етпейді, ол қалдықтарды өңдеу кезінде алынады, өндіріс үшін қымбат бағалы химикаттар қажет емес, қатты қысымға және жоғары ыстыққа шыдамды жабдықтарды керек етпейді, қалдықтар залалсыздандырылатындықтан атмосфераға және су көздеріне зиянды қоспалар таралмайды, кез –келген жуандықтағы және ұзындықтағы құбырлар полимер қалдықтарымен қапталатындықтан коррозияға ұшырамайды.

Қазіргі кезде Қарағанды қаласында шығарылатын тұрмыстық қалдық заттар сұрыпталмай, өңделмей қалалық көң –қоқыс төгілетін жерге апарып көміліп тасталады. Қалалық коммуналдық көлік басқармасының дерегіне қарағанда ай сайын мұнда табиғатты ластандыратын 180 тонна полимерлік, пластмассалық қалдық заттар тасылады екен. Ал мұндай қалдықтардың шіруі үшін кем дегенде 200 жыл керек. Қалдықтардың морфологиялық құрамына талдау жасаған кезде 1 текше метр қалдықта 22 процент қағаз, 38 процент тамақ қалдықтары, 6 процент тоқыма бұйымдары, 4 процент металл, 3,8 процент шыны, 18 процент пластмасса және полимерлік қалдықтар бар екендігі анықталған. Шикі зат алу үшін кеніштерді қопарғанша қалдықтардан алынған заттарды қайта өндеген әлдеқайда тиімді болмақ. Егер осы қалдықтарды өндесе, қағаз қалдықтарынан – картон, престелген қағаз-картон табакшаларын, сүйектерден – сүйек ұнын, тамақ қалдықтарынан – компост (органикалық тыңайтқыш), полимерлер мен пластиктерден- құрылыстық және тұрмыстық бұйымдарға, металл құбырлардың сыртын жабуға арналған шикізат алуға болады. Қарағанды қаласына көң-қоқысты, өндірістік қалдықты және тұрмыстық қалдықтарды өңдейтін зауыт қажет. Бұндай зауыттан өндірілген өнімдерден алдымен өндіріс үшін шикізат қажет етпейді, ол қалдықтарды өңдеу кезінде алынады, өндіріс үшін қымбат бағалы химикаттар қажет емес, қатты қысымға және жоғары ыстыққа шыдамды жабдықтарды керек етпейді, қалдықтар залалсыздандырылатындықтан атмосфераға және су көздеріне зиянды қоспалар таралмайды, кез –келген жуандықтағы және ұзындықтағы құбырлар полимер қалдықтарымен қапталатындықтан коррозияға ұшырамайды т.б [4].

Алғаш рет Қарағандыда қаланың Октябрь ауданы әкімі аппаратының және «Ресайклинг» ЖШС бастамасымен жекелеген қалдықтарды жинау орны ұйымдастырылған.

Мақсаты – қаланың экологиялық және санитарлық жағдайын жақсарту. Тұрмыстық қалдықтарды жинау орнына кез келген ниет білдірген адам өңделген қалдықтарды тапсырып, ақшалай өтемақы ала алады. Осылайша, бір килограмм пластик үшін 10 теңге, бір килограмм шыны үшін – 5 теңге, қатырма қағаз үшін 3 теңге төленеді, полиэтиленнің бағасы 8 теңге, 2 алюминий құтысын өткізіп 1 теңге алуға болады [5].

Жекелеген қалдықтарды жинау орны аудан көшелеріндегі қоқыс мөлшерін айтарлықтай азайтуға мүмкіндік береді, ол бүкіл Қарағанды қаласының экологиялық жағдайына толығымен жағымды әсер етеді. Егер қалдықтарды жеке –жеке жинап, өңдейтін болсақ, пайда әкелуі әбден мүмкін. Қатты тұрмыстық қалдық жинау орны Пришахтинск қаласында, 22-ықшамауданда орналасқан, сағат 9.00-дан 18.00-ге дейін жұмыс істейді. Осындай қабылдау орындарын Майқұдық және Сортировка аудандарында да ашу жоспарлануда.

Қарағанды облысы ең ластанған аймақтың бірі болып саналатындықтан оның экологиялық жағдайының алдын алып, әр түрлі шаралар ұйымдастырып отыруымыз керек. Сол себептен, болашақ ұрпақтардың қажеттілігін қамтамасыз етіп, қоршаған ортаны сақтап, қалпына келтіру және сапасын арттыруын мақсат етіп, қолайлы қоршаған орта адам өмірі мен денсаулығы үшін экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету қажет.

Әдебиет:

1. Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы: «Болашақтың іргесін бірге қалаймыз». – Астана, 2011. – 22 б.
2. Ақпамбетова К. Гептилдің зардабы зор: Ғалым көзқарасы // Орталық Қазақстан.- 2002.- 12 қазан.-8 б.
3. Ақылбаев М. Батырға лайық Бақия / М.Ақылбаев// Орталық Қазақстан.- 2002.- 16 қаңтар
4. Әміреова К. Тозған жерде тоқшылық болмайды // Орталық Қазақстан.-2004.-5 маусым
5. Қоршаған ортаны қорғау және Қазақстанның орнықты дамуы //Статистикалық жинақ.- Астана.-2008.-269 б.

Гайфуллина Ф.Р. КЭУК, ст-ка гр. ЭКО-12
науч. рук.: **Ешмагамбетова А.Б.**

ВЛИЯНИЕ ШУМА НА ОРГАНИЗМ ЧЕЛОВЕКА

Для нормальной жизни человека, ему нужны сведения о состоянии и изменении внешней среды, все сведения поступают в кору головного мозга- высшему звену центральной нервной системы (ЦНС)- информация поступающая из внешней среды, анализируется и осуществляется выбор или разработка программы ответной реакции, т.е. формируется информация об изменении организации жизненных процессов таким образом, чтобы это изменение не привело к повреждению и гибели организма.[1]

Каждый человек обладает рядом специализированных периферических образований- органов чувств, обеспечивающих восприятие действующих на организм внешних раздражителей(из окружающей среды). К ним относятся органы зрения, слуха, обоняния, вкуса и осязания. Чтобы вести полноценный образ жизни человеку необходим все эти органы, но внешние раздражители из окружающей его среды могут

привести к потере одного из них. В данной работе я попробую всесторонне рассмотреть один из этих органов – орган слуха и влияние на него внешних раздражителей (шум в разных его проявлениях), последствия и предупреждение заболеваемости.

Слух – способность организма воспринимать и различать звуковые колебания. Орган слуха – ухо, ему доступна область звуков – механических колебаний с частотой 16-20000 Гц, но слуховой анализатор человека обладает акустическим рефлексом блокировки звука в ответ на интенсивный звуковой раздражитель, таким образом, орган слуха выполняет два задания: снабжает организм информацией и обеспечивает самосохранение.

Далее немного подробнее рассмотрим – что же такое шум? Его источники и последствия такого шума, предупреждения заболеваемости органа слуха.

Шум – совокупность звуков различной частоты и интенсивности, беспорядочно изменяющихся во времени. Для нормального существования, чтоб ныне ощущать себя изолированным от мира человеку нужен шум в 10-20 дБ. Это шум листвы, парка или леса.

Формирование техники и промышленного производства сопровождалось повышением уровня шума, воздействующего на человека. [2] Мы живем в век скоростей, где приемлемо применено производство высокоскоростных станков и агрегатов (двигатели, насосы, компрессоры, турбины, дробилки, центрифуги, и прочие установки имеющие движущие детали).

В обстоятельствах производства воздействие шума на организм часто сочетается с другими негативными воздействиями: токсичными веществами, перепадами температуры, вибрацией и др. [2]

За последние годы в связи с увеличением различного количества транспорта, возросла интенсивность шума и в быту, поэтому как неблагоприятный фактор он приобрел большое социальное значение. Увеличение количества и развитие транспорта привело к шумовому загрязнению окружающей среды, чтобы как-то стабилизировать сложившуюся обстановку, принимается много мер, прежде всего, это требования по ограничению шума. Новые правила должны привести к существенным изменениям, которые особенно затронут ту часть населения, которая подвергается наибольшему воздействию шума, создаваемого различными видами транспорта (грузовой транспорт, поезда, самолёты и т.д.).

К физическим характеристикам шума относятся: частота, звуковое давление, уровень звукового давления.

По частотному диапазону, шумы подразделяются на низкочастотные – до 350 Гц, среднечастотные – 350-800 Гц, и высокочастотные – выше 800 Гц.

По характеру спектра шумы бывают широкополосные, с непрерывным спектром, и тональные, в спектре которых имеются слышимые тона.

По временным характеристикам шумы бывают: постоянные, прерывистые, импульсивные, колеблющиеся во времени.

Источники шума многообразны. Разные источники порождают различные шумы. Это аэродинамические шумы самолетов, рев дизелей, удары пневматического инструмента, колебания всевозможных конструкций громкая музыка и многое другое. [1]

Для оценки различных шумов измеряются уровни звука с помощью шумомеров по ГОСТ 17.187-81. Для оценки физического воздействия шума на человека используется громкость и уровень громкости. Порог слышимости изменяется с частотой, уменьшается при увеличении частоты звука от 16 до 4000 Гц, затем растет с увеличением частоты до 20000 Гц. Например, звук создающий уровень звукового давления в 20 дБ на частоте 1000 Гц, будет иметь такую же громкость, как и звук в 50 дБ на частоте 125 Гц. Поэтому звук одного уровня громкости при разных частотах имеет различную интенсивность.

Клинические проявления шумовой болезни.

Шум оказывает вредоносное влияние на организм человека, особенно на ЦНС, вызывая переутомление и истощение клеток головного мозга. Под влиянием шума возникает бессонница, быстро развивается утомляемость, понижается внимание, снижается общая работоспособность и производительность труда. Длительное воздействие на организм шума и связанные с этим нарушения со стороны ЦНС рассматриваются как один из факторов, способствующих возникновению гипертонической болезни.

В диапазоне воздействия гула у человека появляются переутомление и падение слуха. Данное действие с остановкой гула протекает стремительно. В случае если изнеможение слуха повторяется регулярно на протяжении продолжительного времени, в таком случае формируется глухота.

Начальные проявления профессиональной тугоухости чаще всего встречаются у лиц со стажем работы в условиях шума около 5 лет. Риск потери слуха у работающих при десятилетней продолжительности воздействия шума составляет 10% при уровне 90 дБ, 29% - при 100 дБ, и 55% - при 110 дБ.

Адаптация к шуму рассматривается как предохранительный отклик слухового анализатора на акустический возбудитель, а утомление является пред патологическим состоянием, которое при отсутствии отдыха может привести к снижению слуха. Развитию начальных стадий снижения слуха могут предшествовать ощущение звона или шума в ушах, головокружение, головная боль. Восприятие разговорной речи в этот период не нарушается.

Важным диагностическим методом выявления снижения слуха считают исследование функции слухового анализатора с помощью тональной аудиометрии.

Аудиометрия – измерение остроты слуха,- производится с помощью специального электроакустического аппарата – аудиометра.

Если установлено методами аудиометрии, что в результате профессиональной деятельности произошло снижение слуха в области речевого диапазона на 11дБ, то наступает факт профессионального заболевания- тугоухости.[2]

Но на производстве это бывает крайне редко происходят катастрофы, в результате чего происходит сверх интенсивные шумы- 125-140дБ, вызывающие вибрацию в мягких тканях носа и горла, а также в костях черепа и зубах; если интенсивность превышает 140 дБ,то начинают вибрировать грудная клетка, мышцы рук и ног; появляются боль в ушах и в голове, развиваются крайняя усталость и раздражительность.При уровне шума свыше 160дБ происходит полная потеря слуха – происходит разрыв барабанной перепонки.[3]

Многофункциональные патологии работы нервной и сердечнососудистой концепции формируются присутствием регулярного влияния активного гула.

Характер и степень изменений нервной и сердечнососудистой системы в значительной мере зависят от интенсивности шума. При воздействии интенсивного шума чаще отмечается инертность вегетативных и сосудистых реакций, а при менее интенсивном шуме преобладает повышенная реакция нервной системы.

Изменения, происходящие в сердечнососудистой системе человека под воздействием шума, имеют следующие симптомы: болевые ощущения в области сердца, сердцебиение, неустойчивость пульса и артериального давления, иногда наблюдается склонность к спазмам капилляров конечностей и глазного дна. Функциональные сдвиги, возникающие в системе кровообращения под влиянием интенсивного шума, со временем могут привести к стойким изменениям сосудистого тонуса, способствующим развитию гипертонической болезни.

В неврологической картине воздействия шума сопровождается головной болью тупого характера, чувство тяжести и шума в голове, головокружение, быстрая утомляемость, снижение внимания, нарушение сна – все это приводит к снижению трудоспособности.

Долгое время было изучение различных профессий, и была установлена величина физиологического эквивалента шума и напряженности нервноэмоционального труда, которая находится в пределах 7-13дБ(шкала А) на одну категорию напряженности.Нормируемые параметры шума на рабочих местах определяется ГОСТом 12.1.003.83 с дополнениями 1989г. и санитарными нормами (СН) 2.24/2.1.8.562.96." Шум на рабочих местах, в помещении жилых домах, общественных зданий и на территории жилой застройки".

Защита от шума

Эффективная защита работающих от неблагоприятного влияния шума требует осуществления комплекса организационных, технических и медицинских мер на этапах проектирования, строительства и эксплуатации производственных предприятий, машин и оборудования. В целях повышения эффективности борьбы с шумом введен обязательный гигиенический контроль объектов, генерирующих шум, регистрация физических факторов, оказывающих вредное воздействие на окружающую среду и отрицательно влияющих на здоровье людей.

Эффективным путем решения проблемы борьбы с шумом является снижение его уровня в самом источнике за счет изменения технологии и конструкции машин.

К мерам этого типа относятся замена шумных процессов бесшумными, ударных — безударными, например замена клепки — пайкой,ковки и штамповки обработкой давлением; замена металла в некоторых деталях незвучными материалами, применение виброизоляции, глушителей, демпфирования, звукоизолирующих кожухов и др. При невозможности снижения шума оборудование, являющееся источником повышенного шума, устанавливают в специальные здания, а пульт дистанционного управления размещают в малозвучном помещении. В некоторых случаях снижение уровня шума достигается применением звукопоглощающих пористых материалов, покрытых перфорированными листами алюминия, пластмасс. При необходимости повышения коэффициента звукопоглощения в области высоких частот звукоизолирующие слои покрывают защитной оболочкой с мелкой и частой перфорацией, применяют также штучные звукопоглотители в виде конусов, кубов, закрепленных над оборудованием, являющимся источником повышенного шума.

Большое значение в борьбе с шумом имеют архитектурно- планировочное и строительные события (строительство крупных объектов с повышенным шумовым эффектом подальше от жилых комплексов).

В тех случаях, когда технические способы не обеспечивают достижения требований действующих нормативов, необходимо ограничение длительности воздействия шума и применение противошумов.

Противошумы – средства индивидуальной защиты органа слуха и предупреждения различных расстройств организма, вызываемых чрезмерным шумом. Их используют в основном тогда, когда технические средства борьбы с шумом не обеспечивают снижение его до безопасных пределов. Противошумы подразделяют на три типа: вкладыши, наушники и шлемы.

Противошумные вкладыши вводят в наружный слуховой проход. Вкладыши бывают многократного и однократного пользования. Такие вкладыши называют беруши. Одноразовые беруши следует использовать только один раз, беруши и наушники многократного использования требуют тщательного ухода, содержания в чистоте и своевременного выявления дефектов.[1]

Противошумные шлемы – самые громоздкие и дорогостоящие из индивидуальных средств противошумной защиты. Они используются при высоких уровнях шумов, часто применяются в комбинации с наушниками и берушами. Правильное и постоянное применение средств защиты слуха снижает шумовую нагрузку для берушей на 10-20дБ, для наушников на 20-30дБ,[1] для шлемов на 30-50дБ с учетом комплексного использования берушей.

Шум – совокупность звуков различной частоты и интенсивности, беспорядочно изменяющихся во времени. Для нормального существования человеку шум необходим, но в пределах 20-80 дБ, выше может отрицательно сказаться на организме человека. При высоких частотах шум оказывает влияние на весь организм человека: угнетается ЦНС, происходит изменение скорости дыхания и частоты пульса, что приводит к возникновению сердечно-сосудистых заболеваний, гипертонии, а также происходит снижение слуха или его потеря. Шум вызывает снижение функции защитных систем и общей устойчивости организма к внешним воздействиям.

Для измерения остроты слуха применяется электроакустическое устройство – аудиометр.

Источники шума многообразны, различные источники порождают разные шумы. К таким источникам относят: автомобильный транспорт, железнодорожный транспорт, авиатранспорт (самолеты, вертолеты), удары пневматического инструмента, колебания всевозможных конструкций, громкая музыка и многое другое.

Существуют различные методы, которые способствуют уменьшению шума, вот некоторые из них:

При шумах издающих автомобильным транспортом применяются меры:

1) уменьшение шума в самом источнике шума, путем конструирования мало шумных автомобилей и устройства малошумных дорожных покрытий.

2) уже возникшего, путем учета таких факторов, как интенсивность движения, конструкции дороги, путем планирования землепользования вдоль

Дороги для снижения до минимума воздействия шума на человека.

Еще одним источником является железнодорожный транспорт, можно отметить, что используемые методы, либо мало эффективны, либо дорогостоящие. Решение проблемы сводится к вибро- и звукоизоляции зданий, находящихся вблизи железнодорожных путей.

Также мощным источником являются вертолеты и самолеты, особенно сверхзвуковые. С последними связано не только шум, но и звуковой удар и вибрация жилищ вблизи аэропортов. Меры, применяемые для уменьшения шума: разработка менее шумных установок, контроль над полетами, усиление звукоизоляции зданий и сооружений, находящихся вблизи аэропортов.

Кроме того ключами гула считаются разнообразное спецоборудование, станки и почти все иное – используют разнообразные шумопоглощающие приборы в варианте разных устройств, в варианте глушителей, звукоизоляционных кожухов и др., кроме того используют отдельные звукопоглотители в варианте конусов, кубов прикрепленных надо оснащением.

Большое значение в борьбе с шумом является применение противошумов.

Противошумы – средства индивидуальной защиты органа слуха и предупреждения различных расстройств организма, вызываемых чрезмерным шумом. Противошумы бывают трех видов: вкладыши (беруши), наушники и шлемы.

Характеристики гула в работников зонах нормируются и формируются ГОСТом 12.1.003- 83 с добавлениями 1989г. и автосанитарными общепризнанными мерками (СН) 2.2.4/2.1.8.562-96 " Гул в работников зонах, в комнатах квартирных, социальных строений и в местности квартирной стройки".

Список использованной литературы:

1. Сергеев В.С. Безопасность жизнедеятельности: Учебное пособие/ Под ред. И.Г. Безуглова. М.: ОАО «Издательский дом "Городец"» 2204.- 416с.

2. Т.А.Хван, П.А. Хван " Основы безопасности жизнедеятельности" .

3. Экология и безопасность жизнедеятельности. Учеб.пособие для вузов/Д.А. Кривошеин, Л. А. Муравей, Н.Н. Роева и др. Под ред. Л.А. Муравья .

4. Шум на транспорте / Пер. с англ. К.Г. Бомштейна. Под ред. В.Е. Тольского, Г.В. Бутакова, Б.Н. Мельникова. – М.

5. Основы безопасности жизнедеятельности. Учеб.пособие./Под ред. Р.И.Айзмана, С.Г. Кривошекова.

Борисова А., ГМУ-31 КЭУК

науч. рук.: доктор философии (PhD) ст. преподаватель КЭУК **Бокенчин К.К.**

ПРОБЛЕМЫ СТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ В РАМКАХ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

В процессе своего развития человечество интересовал вопрос: «Какой ценой достигается конечный результат. Одним из понятий, который поможет дать ответ является «эффективность». Зачастую эффективность рассматривается как количественное выражение результативности. Обычно хозяйствующий субъект преобразует один вид ресурсов посредством производственных процессов, с применением

управленческих воздействий в другие. Результатом (при выходе) становится ресурс, который имеет новые свойства, которые можно измерить в количественной или качественной форме [1]. Эффективными результатами на макроуровне могут стать интеграционные процессы, единое мнение по многим экономическим вопросам, слаженность и гармоничность совместных усилий.

Экономика новых независимых государств после распада СССР унаследовала систему плановой экономики, в которую встраивались новые рыночные институты. Это вскрыло ряд неэффективных производств и отраслей, приводило к декапитализации оставшегося от единого народного комплекса производственных мощностей, при этом производимая продукция все меньше выдерживала конкуренцию с хлынувшим потоком иностранных товаров.

Экономика стран Евразийского экономического союза подверглась деиндустриализации и деградации наукоемких секторов, что привело к сужению экспортного потенциала перерабатывающей промышленности с попутным ростом производств с низкой степенью переработки.[2,с.18].

Отсутствие государственных программ развития, эффективных институтов развития, недостаток финансовых ресурсов приводило молодые государства со времени обретения независимости и дальнейшей интеграции в мировую хозяйственную систему к различным подходам формирования программ экономического развития. Структурная перестройка национальных экономик происходила под влиянием спроса на энергоресурсы и другие природные ископаемые, которая не стимулировала к диверсификации на основе высокотехнологических производств.

Национальные программы развития рассматривают экономическое пространство интеграционного объединения с позиций экспортных возможностей для национальных экономик, при этом внутренние рынки предлагается наполнять собственной продукцией в рамках программ импортозамещения.

Возникает проблема реализации общей промышленной политики с учетом специализации стран по различным видам продукции. Несмотря на то, что члены Евразийского союза рассматривают формирование общих промышленных, торговых политик, все же трудности в настоящее время обуславливаются низким объемом взаимных инвестиций в реальный сектор экономики, низкой активностью компаний.

Интеграционные процессы происходят в традиционных отраслях экономики, таких как энергетика, химическая и нефтехимическая промышленность, металлургия, которые исчерпывают свои потенциалы. При этом добавочная стоимость в этих отраслях, в отличие от наукоемких крайне низка. [2,с.19].

Наблюдаются положительные сдвиги интеграционных процессов, которые правда имеют временные эффекты, наступающие после формирования объединения. К примеру, прекращение роста взаимной торговли, наблюдаемый с 2013 года между странами «интеграционного ядра», говорит о том, что снятие таможенных ограничений привел к первому эффекту процесса интеграции [2, с.20].

Усиление евразийской интеграции, по мнению экспертов, поможет стабилизировать казахстанский рынок жилья, так как это позволит не только снизить стоимость квадратного метра, но и повысить качество за счет унифицированных требованиям к строительным отраслям стран-членов Евразийского экономического союза. Интеграция, однако, имеет свои плюсы и минусы. Количество участников рынка должно привести к стабилизации рынка жилья, так как на рынок могут прийти российские и белорусские строители, вместе с тем, казахстанские строители смогут работать в странах экономического союза. Кроме удешевления товаров для строительства и строительных услуг, повысится их качество, чему должны способствовать единые требования к качеству товаров, работ, услуг отвечающих стандартом ЕАЭС и ВТО. Потенциальные минусы видятся в том, что не все строительные компании проходят процесс модернизации, и вследствие этого не смогут выпускать продукцию по современным гармонизированным стандартам [3].

Однако многие казахстанские предприниматели опасаются того, что централизация рынка строительных товаров и услуг в рамках ЕАЭС, будет препятствовать развитию отрасли в целом. Бизнесменов не устраивает разработанный технический регламент ЕАЭС «О безопасности зданий и сооружений, строительных материалов и изделий». Казахстанские строители предлагают разделить документ на два отдельных, когда безопасность недвижимости будет регулироваться национальными регламентами, а рынок строительных товаров можно регулировать рычагами наднационального уровня.

Понятно, что строительные товары и изделия перемещаются между странами, поэтому предприниматели выступают, безусловно, за единый технический документ. Однако, здания и сооружения являются перемещающимися объектами, поэтому безопасность зданий и сооружений должна регулировалась только национальными документами. Ведь объекты недвижимости возводятся на суверенных территориях, при этом процесс регламентируется не только строительными нормами, но и прочей нормативно-правовой базой национального законодательства.

Помимо прочего, такое жесткое регламентирование будет противоречить Европейской системе нормирования строительной отрасли – Еврокодам. Практика предполагает, что основной упор должен быть направлен на оптимизацию национального законодательства регламентирующих сферу строительства.

Международный опыт сотрудничества говорит о разумности высказанных мнений. Ведь, несмотря на то, что в каждой стране действует свое законодательство, это не создает препятствий свободному оказанию строительных услуг на межгосударственном уровне, притом, что качество и безопасность остаются на уровне национальных приоритетов. Поэтому в рамках интеграционных процессов нужно прийти к единому мнению, для дальнейшего эффективного развития строительных отраслей стран-участников ЕАЭС [4].

Список использованной литературы:

1. Лобова С.В. Идентификация эффективности как экономической категории: обзорно-теоретический аспект исследования. Менеджмент в России и за рубежом. №2-2015. С.3-13.
2. Кузьмина Е.М. Ильина М.Ю. Журнал «Международная экономика». №7-2015. Меры преодоления барьеров реализации промышленной политики в государствах-членах ЕАЭС. С.17-28.
3. Бектасова А. Строительство в новом формате. [электронный ресурс] — Режим доступа. — URL: http://bnews.kz/ru/news/tamojennyi_soyuz/astana/spetsproekti/tamojennyi_soyuz/stroitelstvo_v_novom_formate-2014. (дата обращения 18.02.2016).
4. НПП «Атамекен» выступает против инициатив ЕАЭС, касающихся строительства. [электронный ресурс] — Режим доступа. — URL: <http://www.k-pro.kz/ru/statii/npp-atameken-vystupaet-protiv-initsiativ-eaes-kasauschihsya-stroitelstva.html/> (дата обращения 18.02.2016).

Бабайбекова А.Н. ҚҚЭУ ІІ курс МО-21к тобының студенті
ғылыми жетекші: аға оқытушы., магистр **Мусаева Э.А.**

КАШМИР МӘСЕЛЕСІНІҢ ӨТКЕНІ МЕН БҮГІНІ

Кашмир қақтығысы – 1947 ж. Оңтүстік Азиядағы этникалық және діни сепаратизм кесірінен болған әлі күнге дейін өз шешімін таппаған даулы мәселе. Соңғы 70 жыл ішінде тек қана бір-біріне емес, маңындағы аймақтарға да қауіп төндіретін, халықаралық аренадағы негізгі мәселе болып табылатын Үндістан мен Пәкістан арасында бірнеше соғыстардың әскери және террористік шабуылдардың орталығы.

Кашмирдің басым бөлігі мұсылмандық Пәкістанға қосылып, ал индуистердің бөлігі Үндістанды қолдады. Екі ортада қарулы қақтығыстар өршіп, екі ел басшылары БҰҰ-на шағымданды. БҰҰ-ның Қауіпсіздік Кеңесі 5 елден ара ағайындық комиссия құрды. 1949 жылы 1-қаңтарда соғыс қимылдары тоқтатылып, 27 шілдеде шекара сызығы белгіленді. Батыс және Солтүстік Батыс Кашмир Пәкістанға, ал қалған көпшілік бөлік Үндістанға бағындырылды[1].

1952 жылы шілдеде Кашмир билеушісі мен Үндістан үкіметі арасында «Дели келісімі» жасалды, өлке Джамму және Кашмир штаты деген атпен Үндістан құрамына енгізілді, бұл шешімді жаңа штаттың ұйысу жиналысы 1956 жылы 17 қарашада қабылданған конституциямен бекітті. Осыған байланысты Үндістан бұл мәселе біржола шешімін тапты деп есептеді. Пәкістан, керісінше, Джамму және Кашмирде референдум жүргізуді талап етті. Осыдан кейін Кашмир мәселесі БҰҰ-да 1955, 1960, 1962, 1963 жылы бірнеше мәрте көтерілді. Үнді-Пәкістан кездесулерінде талқыланып, ешқандай нәтижеге қол жеткізе алмады. Екі ел арасында 1965 жылы туған кезекті қарулы қақтығыс КСРО мен басқа де елдердің белсенді араласуымен тоқтатылды. Ташкент кездесуінде (4-10 қаңтар 1966 жылы) екі ел басшылары Үнді-Пәкістан қатынастарын реттеуге жол ашатын декларацияға қол қойды. Бірақ Кашмир мәселесі әлі де толық шешімін тапқан жоқ.

2001 жылы Үндістан мен Пәкістан елдері ядролық державаға айналып, Кашмир екі ел арасындағы ғана емес, Азия құрлығындағы ең бір қауіпті аймақтардың біріне айналды.

Кашмир территориясы қай елге тиесілі? - сұрағы тамырымен тарихқа, дінаралық және ұлтаралық бөліну проблемаларына тіреледі. Үндістанды мұсылмандықтар жаулап алғаннан соң, аймақта ислам діні кең таралады. Кашмирдің тек солтүстік және орталық бөліктері мұсылман билеушілерінің қол астында болды. Ал оңтүстік аймақтары (Джамму провинциясы) Индуистер қолында қалады, сондықтан оңтүстікте ислам толығымен таралмай, индуизм етек алды. Кашмирдің шығыс бөлігі, Ладакх провинциясы, Кашмир сұлтандарын мойындамай, жергілікті князьдер буддизмді сақтап қалды. Ағылшындықтар мұсылман халықтарын басқару билігін индуистер қолына тапсырды. Міне, осы кезеңнен бастап, әлі күнге дейінгі шиеленістің қайнар көзі саналатын, Кашмир провинцияларының арасындағы этникалық, мәдени, экономикалық және діни келіспеушіліктер етек ала бастайды.

XX ғ.басында Кашмирде мұсылмандарға қарсы дискриминациялық заңдар бел алды, ол мұсылмандық палестиндіктердің ашуын тигізді.

Кашмир қақтығысы – ішкі аумақтық қана қақтығыс емес, оның кейін екі ел арасындағы қақтығысқа айналуы, аймақтағы қауіпсіздік мәселесіне тікелей әсер етуде[1]. Бұл өңірді иемденуге байланысты екі ел арасында негізгі 3 қақтығыс орын алды:

- біріншісі - 1947-1948 жылдардағы үнді-пәкістан қақтығысы,
- екіншісі - 1965 жылғы қақтығысы болса,
- үшіншісі - 1971 жылғы үнді-пәкістан қақтығысы.

Сонымен қатар, екі мемлекет арасында басқа да қарулы қақтығыстар орын алған, бірақ олар жергілікті және біреместік соғыс сипатында болды. Сол ретте аталған қарулы қақтығыстардың шығу себебі мен салдарына көңіл бөлетін болсақ:

Бірінші Үнді-Пәкістан соғысы немесе бірінші Кашмир соғысының басты себебі Джамму мен Кашмир корольдігін басқарған махараджа (үнділік князь) Хари Сингх провинциядағы халықтың көпшілігі мұсылман болуына қарамастан, Үндістанға қосылу туралы шешім қабылдауы болатын. Осыған орай князьдіктің бірнеше аудандарында махараджаға қарсы бас көтерулер орын алған еді. 1947 ж.қазанда Кашмирдің болашағын шешетін дау Үндістан мен Пәкістан арасындағы тікелей қарулы қақтығысқа

айналды. 28 қазан - 22 желтоқсан аралығында соғысушы жақтар арасында келіссөз жүргізілді, бірақ соғыс әрекеттері тоқтатылмады, 1 жыл көлемінде жалғасты. 1949ж. 1 қаңтарда БҰҰ делдал араласуы арқасында әрекеттер тоқтатылды. БҰҰ тарапынан да бірнеше қарар қабылданғанымен (1948 жылы 21 сәуірде, 13 тамызда және 1949 жылы 5 қаңтарда) екіжақты қақтығыс толық шешілмеді. Кашмир екіге бөлінді. Кашмирдің шамамен 60% Үндістанға өтті, 40% Пәкістан ықпалында қалды. Шарт бойынша бүкіл аумақтың қай елге өтетінін анықтау мақсатында плебисцит өткізілуі керек еді, алайда бұл мүмкін емес болып шықты да, келісімге келу үдерісінің барлық талпыныстары жоққа шығарылды, еш нәтиже бермеді.

Екінші Кашмир соғысы ресми түрде 1965 ж. Качтік Ранн ауданындағы шекаралық сызықтың белгісіздігінен басталды, аз уақыттан соң соғыс алауы Кашмирге қарай ығысты. 1965 ж. 23 қыркүйекте Ұлыбритания араласуымен оқ тоқтатылды. Екінші Үнді-Пәкістан соғысы ешқандай территориялық өзгеріссіз қалса да, соғыс шығыны 200 млн.доллар қаржы мен 700-ден астам қаза тапқан адамды құрады. 1966 ж. 4-11 қаңтар аралығында КСРО министрлер кеңесі төрағасы Алексей Косыгин қатысуымен Пәкістан президенті Айюб-Хан мен Үнді премьер- министрі Шастри арасында келіссөздер жүргізілді. 1966 ж. 10 қаңтарда Ташкент декларациясына қол қойылды. Екі мемлекет бейбіт қатынасының жаңдануын жариялады. Бұл келісімдер проблеманың шешілуіне әкелмеді.

Үшінші қақтығыс ресми түрде 2 кезеңді құрайды. 1- кезеңде екі мемлекет арасында соғыс әрекеті жүріп жатты, бірақ жарияланбады (1971ж. күз). 2- кезеңде Пәкістан Үндістанға соғысын ресми түрде жариялады(13-17 желтоқсан 1971 ж.). 1971 ж. 3 желтоқсанында Пәкістан соғысты бастағаннан соң, 4 күн ішінде жеңілісін түсінеді. 16 желтоқсанда капитуляция жариялайды. Келесі күні үнді премьер- министрі Индира Ганди мен Пәкістан президенті Зулфмкор Ади Бхутто арасында Кашмирдегі оқтың тоқталуы жайлы келісімге қол қойылады. Осымен екі жақ арасындағы 3- соғыс аяқталады. Соғыс қорытындылары Пәкістанның әлсәздігін көрсетті : ол шығыс бөлігінен толықтай айырылды. Соғыстан кейінгі .асты өзгеріс - әлемдік картадағы жаңа мемлекеттің, Бангладеш Халық Республикасының құрылуы болды[2].

Жоғарыда айтылғандай, бұл соғыстар нәтижесі өзімен қанша шығын әкелсе де, мәселені шеше алмады және тек Бангладеш үшін өз тәуелсіздігін алуымен тиімді болды.

Кейінгі ірі қақтығыстар 1999 ж. 4 қыркүйегі мен 2001 ж. 3 желтоқсаны аралығында өтті. 1990 ж. «мұсылмандық мәселе» Үнді халық партиясының билікке таласуына байланысты қайта шиеленісе түсті. Шиеленістің басты себебі ретінде- Индуисттік Рама ғибадатханасының орнына салынған мешіт болды. Көтеріліс лозунгтары: «Индуисттер тұрған кезде, мұсылмандар елден қашуы тиіс», «Мұсылмандардың екі жолы бар: Пәкістан, не болмаса зират». Бұл жайттар бүкіл Үндістан бойындағы толқуларға әкелді[3].

1999-2002 жж аралығындағы бұл қақтығыс көптеген шабуылдармен сипатталады: 1992 ж. желтоқсанда мешітті құлатқаннан соң мұсылмандар көтерілісі болды, жазалау кесірінен 2000 адам көз жұмды. 1993 ж. Бомбейде мұсылман террористері жарылыстар ұйымдастырды, 90-жылдардың соңына қарай бұл жарылыстар саны 100-ге жетті. Осы оқиғалардан соң екі мемлекет өкілдері бейбіт келісімге келуге бет алады, алайда оның артынан болған Кашмирдегі террористік актілер келісімді мәңсіз етті.

Бұл аймақтағы шиеленістер әлі жалғасын табуда. 2013 ж. Рамазан айында Түркияның Диярбақыр қаласында шекара әскерлері мұсылмандардың діни құндылықтарына қол сұқты. Соған орай Кашмирдің Шринагар қаласында ислам ұстанушылар көтеріліс ұйымдастырып, 6 адам қайтыс болды. 2014 ж. Үндістандағы екі сепаратисттің өлім жазасына кесілуіне байланысты үкімет Кашмирдегі мұсылмандар көтерілісінің алдын алу мақсатында интернет желісін өшіріп тастады. 2015 ж. террористер полиция бөлімшесіне шабуыл жасады, 2 адам қайтыс болды. 2016 ж. қауіпсіздік органдары «Хизб-уль-Муджахидин» сепаратистік топ мүшелерін тұтқынға алды, бұл Кашмир штатының халқы мен қауіпсіздік күштерінің арасындағы қақтығысқа әкелді. Соның нәтижесінде 75 адам көз жұмды. 18 қыркүйекте Үнді ҚҚК-не шабуыл жасалып, 18 әскер қызметкері қаза тапты. Үндістан үкіметі Пәкістанның терроризмді қолдашы мемлекет ретінде оқшаулануын талап етті. 2017 ж. 10 сәуірде Кашмирдегі парламент сайлауы мен сепаратистердің шабуылдары ұштасуы нәтижесінде 150 адам жараланып, 8 адам көз жұмды.[4].

Кашмирге үшінші күштердің әрекет етуі. Кашмир КСРО мен АҚШ арасындағы «Суық соғыстың» алаңына айналды. АҚШ Оңтүстік Азияға коммунизмнің жайлануын болдырмау үшін Пәкістанға көмек артты. АҚШ-тың мәселені шешуіндегі көмегіне ниет артқан Исламабад Азиядағы американдық әскери-саяси блоктар құрамына кірді: СЕАТО (1954), СЕНТО (1955). Алайда екі жақтың соғысуы кезінде АҚШ өзін одақтас ретінде көрсетпей, екі жаққа қару тасымалдауына эмбарго жариялады. КСРО өз кезегінде мәселенің шешілуіне ашық қатысты, 1971 ж. КСРО бақылауымен Алматыда екі жақты келіссөз жүргізілді. Сонымен қатар, Қазіргі кезде Джамму мен Кашмир штаты жерінің 20 пайыз үлесі – Аксай Чин Қытай бақылауында. Негізінен бұл оқиға Пәкістан арқасында, оның 1963 ж. Қытайға Ладакх территориясын тапсыру жөніндегі келісім нәтижесінде жүзеге асты. Бұл келісім Исламабад пен Дели арасындағы қақтығыстың шешілу мерзіміне дейін заңды күшіе ие. Осыдан біз Пәкістанның Кашмирдің бір бөлігін Қытайдың қолына мәңгі уақытқа «арту еткенін» байқай аламыз.

Қорыта айтқанда, саяси қақтығыстарды реттеу құқығын пайдалану – оның нәтижесінде шешілуінің кепілі болып табылады. Үндістан мен Пәкістанның қарсы позициялары бұл мәселенің созылуына әкеледі. Осыған қарағанда, күрес әлі ұзақ уақытқа созылып, өзінің жағымсыз жақтарын көрсетеді деп айта аламыз. Әр саяси лидер Кашмир қақтығысын өз мақсатында қолдануға ұмтылады. Сонымен қатар Кашмир Пәкістан үшін, оның бойымен ағып жатқан өзендерімен маңызды, яғни – су көздері кімнің қолында болса, Пәкістан соның бақылауында болады. Екі мемлекет жаңындағы аймақтарын мүмкін болатын ядролық соғысымен

қауіптендіруде, сондықтан бұл мәселе бейбіт жолмен шешілуі тиіс. Осы орайда осы мәселенің шешілуі мақсатында келесі тәсілдерді қолдана аламыз:

— Біріншіден, екі жақтың келіссөз жасау арқылы өзара нақты талаптары мен мақсаттарын білдіре отырып ортақ мәмілеге келуі;

— Екіншіден, аймақтағы сайлау құқығын әлемдік үлгіге сай өзгерту арқасында халықтың өзінің таңдау жасауына мүмкіндік беру;

— Үшіншіден, Кашмир бойында маңызды су каналдарының болуы белгілі, сондықтан да сол су жолдарын жабу арқылы мемлекеттердің бір-біріне шектеу немесе кедергі жасамауы мақсатында бітістіруші мемлекет көмегімен өзара тәуекелдікке бару арқасында екеуінің арасындағы экономикалық тәуелділікті жою;

— Төртіншіден, БҰҰ халықаралық сотының шешімімен шекаралық сызық бойымен демаркациясын толығымен мойындап, сол қалпында дау-дамайсыз өз аумағына қосып алу;

— Бесіншіден, халықаралық діни ұйымдардың басшылығының араласуы негізінде сепаратизм мәселесін жойып, діни ынтымақтастықты орнату.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ:

1. <http://www.group-global.org/en/node/29505> ҮНДІ-ПӘКІСТАН АРАСЫНДАҒЫ ҚАҚТЫҒЫС: ШЫҒУ СЕБЕПТЕРІ МЕН САЛДАРЫ

2. <http://www.jurnal.org/articles/2011/polit5.htm> Индо-пакистанский конфликт: истоки и последствия

3. <https://www.bookstores.gq/964> Кашмир мәселесі

4. <http://www.plainnews.ru/tag/kashmir> Новости Кашмира

Касым Ф.Е. ст. гр. МЭ-31 КЭУК

науч. рук.: магистр, ст. преподаватель **Сыздықбеков Е.С.**

ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И КИТАЙСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

Дипломатические отношения между Республикой Казахстан и Китайской Народной Республикой были установлены 27 августа 1992 года. С тех пор Казахстан и Китай тесно сотрудничают. Одним из приоритетных областей сотрудничества между Казахстаном и Китаем является взаимодействие в энергетическом секторе. Именно эта область сотрудничества формирует основу развития двустороннего экономического сотрудничества.

Энергетические интересы Китая, определяемые внутренними и внешними предпосылками, детерминируют во многом его внешнеполитическую стратегию. Китай видит в лице Казахстана поставщика сырьевых и топливных ресурсов для своей динамично развивающейся экономики. Китай в течение последних нескольких лет занял место одного из ключевых партнеров Казахстана в сфере энергетических отношений. Государства реализовали крупные совместные проекты, а китайские инвестиции в нефтегазовой сектор Казахстана стали одним из крупнейших и значимых. В долгосрочной перспективе Казахстан и Китай, безусловно, еще больше укрепят двусторонние энергетические связи. [1]

Развитие двусторонних отношений между Казахстаном и Китаем в сфере энергетики объективно носит взаимовыгодный характер. Именно это позволило в значительно более ускоренном темпе обеспечить вывод сотрудничества на практическую направленность, к примеру, по сравнению с российско-китайскими нефтегазовыми договоренностями.

Главный импульс двусторонним энергетическим отношениям был положен подписанием 24 сентября 1997 года межправительственного Соглашения о сотрудничестве в области нефти и газа, а также Генерального соглашения между Министерством энергетики и минеральных ресурсов Республики Казахстан и Китайской национальной нефтегазовой корпорацией (CNPC) о проектах разработки месторождений в Казахстане и строительства нефтепровода из Казахстана в Китай. Достигнутые договоренности позволили реализовать ряд совместных проектов с участием обеих сторон, отвечающих интересам обоих государств. Уже через несколько лет после этого достигнутый объем инвестиций в казахстанскую нефтегазовую отрасль позволил рассматривать Китай в качестве одного из лидеров по данному показателю. [2]

В то же время со стороны Казахстана укрепилось восприятие Китая в качестве крупнейшего потенциального рынка сбыта отечественного углеводородного сырья, что вызвало соответствующий сдвиг в осуществлении внешней энергетической политики государства. Ориентируясь на осуществление диверсифицированной энергетической политики, Казахстан через развитие сотрудничества с Китаем сформировал ведущее альтернативное направление экспорта, с перспективой выхода на энергетический рынок. Это происходит наряду с углублением общего двустороннего экономического сотрудничества.

В частности, Китай занимает четвертое место в списке торговых партнеров Казахстана – доля КНР во внешней торговле Казахстана составляет свыше 16%. Казахстан является вторым среди стран СНГ (после России) торговым партнером Китая. По данным таможенной статистики КНР, в 2016 году объем взаимной торговли составил 394 754,9 тыс. долл.

Взаимный интерес имеет под собой достаточно вескую основу. Важно то, что фокус двух стран друг на друга будет сохранять приоритетность и вряд ли подвергнется видимой коррекции.

Благодаря обширным углеводородным ресурсам на шельфе Каспия, Казахстан планирует производить до 150 млн. тонн нефти в год в течение 25-30 лет, начиная с 2017 года. Для сравнения, в прошлом году было добыто около 69 млн. тонн нефти и газового конденсата, а в 2014 году – только 50,1 млн. тонн. К 2017-18 годам Казахстан планирует войти в число 10 стран – крупнейших экспортеров углеводородов, при этом республика с полной ответственностью относится к обеспечению международной энергетической стабильности и безопасности.

Ожидается, что более половины этого объема будет поступать с блока Кашаган в Северо-Каспийской зоне, общие запасы которого оцениваются в более 1,7 млрд. тонн нефти. Кроме того, месторождения на Северном Каспии содержат большие объемы газа, которые могут поднять добычу газа на ряде из них до уровня, сопоставимого с Карачаганакским месторождением, самым большим месторождением газа в Казахстане. Это обуславливает значительный экспортный потенциал республики в расчете на перспективу. Быстрое экономическое развитие вызвало стойкую тенденцию увеличения потребления всех типов энергоресурсов, прежде всего нефти, которая в обозримой перспективе будет только увеличиваться. [3]

По данным Китайского общества нефтехимической промышленности, в минувшем году, по сравнению с 2015 годом, потребление сырой нефти в Китае составило 375 млн. тонн, увеличившись на 6,8% со снижением темпов роста на 1,5 процентного пункта. Было импортировано 189 млн. тонн нефти – прирост на 9,8%, а зависимость страны от импорта нефти выросла на 1,79 процентного пункта и составила 48%. Данные мониторинга, опубликованные Госкомитетом по делам развития и реформ КНР, свидетельствуют о том, что добыча нефти в стране за январь-февраль 2016 года составила 40,27 млн. тонн, снизившись на 1,7% по сравнению с тем же периодом прошлого года, а также было импортировано 34,55 млн. тонн нефти, что на 13% меньше, в то время как за аналогичный период минувшего года был зарегистрирован рост на 9,5%. Добыча природного газа в стране составила 15,2 млрд. куб. м, что представляет собой рост на 5,1% по сравнению с первыми двумя месяцами прошлого года.

Уже к 2020 году Китай в состоянии стать крупнейшим импортером нефти в мире, особенно в случае сохранения крайне высоких темпов экономического роста, наблюдавшихся до текущего года. К этому времени потребность китайской экономики в нефти может достигнуть 450-500 млн. тонн.

В подобной ситуации, безусловно, перед Китаем стоит стратегическая дилемма по обеспечению собственной энергетической безопасности. В течение многих лет фактически единственным крупным источником импорта сырой нефти являлся Персидский залив, который подвержен целому комплексу геополитических факторов и рисков безопасности. Именно поэтому Китай активно закрепляется на других рынках добычи сырой нефти, таких как Венесуэла, Ангола, Судан.

Однако преимущества Казахстана очевидны, и главным из них является возможность осуществления двусторонней нефтяной торговли напрямую, «без посредников», как оно происходит в других случаях.

На данный момент в Казахстане в нефтедобыче активно участвуют такие китайские компании, как CNPC, SINOPEC и CITIC. Основным акционером АО «Мангистаумунайгаз» по состоянию 01.01.2010 года является Mangistau Investments B.V. (99 %). Совместная компания казахстанской нефтяной компании КазМунайГаз (50 %) и китайской нефтяной компании CNPC (50 %). Остальные 1 % находятся в руках трудового коллектива АО «Мангистаумунайгаз» и других юридических лиц.

Первой среди китайских инвесторов, пришедших в Казахстан, стала CNPC, которой в 1997 году было продано 60,3% акций АО «АктобеМунайГаз».

«CNPC-АктобеМунайГаз», а в мае 2003 года китайской стороне был продан оставшийся госпакет акций этой компании, разрабатывающий месторождения Жанажол и Кенкияк. [4]

В апреле 2004 года Sinopec Group купила американскую компанию Fioc (First International Oil Company), владеющую несколькими блоками на Северном месторождении. Далее, CNPC за \$4,2 млрд. купила канадскую PetroKazakhstan. В декабре 2006 года китайская CITIC Group приобрела компанию Nations Energy и ее казахстанский актив «КаражанбасМунай», разрабатывающую Каражанбасское месторождение с доказанными запасами около 400 млн. тонн.

Уже сейчас объем нефти, добываемый в Казахстане с участием китайских компаний, составляет порядка 27 млн. тонн из общего уровня добычи 69 млн. тонн, из них чисто китайская доля составляет около 15 млн. тонн. [5]

На сегодняшний день одним из крупнейших реализованных совместных проектов стало строительство нефтепровода «Атасу-Алашанькоу». По сути, сдача его первой очереди мощностью 10 млн. т в строй три года назад позволила сформировать прямой маршрут экспорта казахстанского нефтегазового сырья в Китай. Кроме того, нефтепровод также позволяет задействовать транзитный потенциал Казахстана для транспортировки в Китай российской нефти.

По статистическим данным, в течение 2016 года по данному нефтепроводу было транспортировано 8 млн. тонн сырой нефти. В августе 2008 года во время визита Председателя КНР Ху Цзиньтао в Казахстан было подписано соглашение о расширении нефтепровода «Атасу-Алашанькоу» путем строительства его

второй очереди. Мощность нефтепровода будет увеличена с существующих 10 млн. тонн до 20 млн. тонн нефти.

Наряду с этим был инициирован и международный газовый трубопровод Туркменистан-Китай с участием Казахстана. В середине 2007 года был дан старт практической реализации этого проекта по территории четырех государств (Туркменистан, Узбекистан, Казахстан и Китай) общей протяженностью 7 тыс. км. [6]

В ноябре 2007 года в Астане между АО НК «КазМунайГаз» и CNPC подписано соглашение об основных принципах строительства и эксплуатации казахстанской части газопровода Казахстан- Китай, который было реализован в два этапа. Первый участок газопровода – от границы Узбекистана и Казахстана до границы Казахстана и КНР пропускной способностью 40 млрд. куб. м в год и протяженностью 1333 км. Строительство второго участка – «Бейнеу-Шымкент», мощностью 10 млрд. куб. м в год и протяженностью 1480 км было реализовано.

В результате реализации этих проектов был сформирован устойчивый трубопроводный «мост» между Казахстаном и Китаем. Как следствие, китайское направление экспорта нефти значительно увеличило свою значимость в общей системе казахстанских энергетических приоритетов, создав сбалансированный альтернативный вариант традиционному европейскому направлению.

Разработанная в Китае Программа развития газовой отрасли предусматривает, что добыча газа к 2020 году может увеличиться на 90-95 млрд куб. м, что позволит удовлетворить потребности лишь на 50-60%. Для покрытия дефицита Китай вынужден ориентироваться на экспорт газа из-за рубежа, прежде всего из России и Центральной Азии. В результате на данном этапе реализуется проект газопровода Китай – Центральная Азия, в котором заинтересованы все стороны в целях диверсификации как источников энергоресурсов, так и их потребителей.

Тем не менее, сотрудничество в газовой отрасли между Казахстаном и Китаем подвержено определенному количеству рисков и проблем.

Во-первых, на данный момент в Китае еще нет существенного спроса на импортный газ. Имеющийся спрос в промышленно развитых провинциях северо-востока наиболее эффективно удовлетворить природным газом, добытым в Восточносибирском и Дальневосточном регионах России либо импортированным СПГ. К тому же, перспективные ресурсы газа Казахстана располагаются в достаточно удаленных от Китая районах (70% всех запасов сосредоточены в Карачаганакском газоконденсатном месторождении).

Во-вторых, вызывает опасения возможная чрезмерная диверсификация в газовой отрасли, что приведет к проблемам по выполнению обязательств по существующим газопроводам и по тем, в которых Казахстан планирует принять участие. Ориентировочно проекты будут выполняться в схожие сроки. Но в отличие от большинства проектов, в которых часть, проходящая по территории Казахстана, будет оплачиваться за счет собственных средств государства, по газопроводу Западный Казахстан – Западный Китай большую часть затрат берет на себя китайская сторона. [7]

Однако факт взятия на себя обязательств по финансированию данного проекта приведет к возможности влияния Китая на ценообразование природного газа в векторе его снижения. Цена казахстанского газа в рамках проекта будет значительно ниже европейской – это обуславливается гораздо более низкими транспортно-транзитными затратами. Однако данный момент может положительно повлиять на конкурентоспособность казахстанского газа в результате резкого снижения на мировых рынках.

В-третьих, по причине того, что газопровод Бейнеу-Шымкент направлен в первую очередь на обеспечение внутренних потребностей южных регионов республики, то, как следствие, для экспорта остаются лишь относительно небольшие объемы газа, что и обуславливает «второстепенность» экспортной направленности газопровода. В результате газопровод в состоянии остаться недозагруженным, что может сыграть на руку Китаю, в том числе и в вопросе ценообразования. К тому же, увеличение внутреннего потребления газа в будущем ещё более осложнит экспортную функциональность данного газопровода. Ориентировочно потребление в центральных, восточных и южных областях к 2020 году составит – 8,5 млрд куб.м.

В определенной мере прогнозы по экспорту природного газа зависят от реализации Кашаганского проекта. [8]

С вводом в эксплуатацию в 2013 году Кашаганского месторождения, к 2017 году можно будет приблизиться к планируемому 90 млрд куб. м. Однако это кажется маловероятным вследствие сложности проекта и непрерывных задержек с вводом в эксплуатацию. Более того, использование газа в экспортных целях затруднено проблемами с утилизацией: после сжигания, закачки обратно в пласт и потерь при добыче для экспорта остается около 45%. Таким образом, при сохранении данной ситуации до 2017 года экспортные объемы могут составить 41,5 млрд куб. м, при наиболее оптимистичных раскладах 38 млрд куб. м. В результате увеличение экспорта природного газа зависит от уменьшения закачивания попутного газа обратно в пласт, сокращению сжигания газа и уменьшению потерь при добыче. Все это требует использования более современных технологий, которые отличаются высокой стоимостью и не привлекают недропользователей.

Поэтому необходимо, чтобы государство переориентировало нефтедобытчиков на инвестирование в инфраструктуру, необходимую для утилизации газа. На данный момент ситуация складывается так, что видится мало-вероятным увеличение объемов природного газа: консорциум, обслуживающий Кашаган, планирует закачивать обратно в пласт 55% попутного газа, оставляя лишь 4,8 млрд куб. м в год для дальнейшего использования в течение первых 2 лет (2017-2019). Впоследствии планируется закачивать обратно в пласт до 90% попутного газа.

В-четвертых, определенные риски связаны с волатильностью цен на мировых рынках энергоресурсов. Высокие цены на внешних рынках могут привести к недостаточным объемам потребления, тогда как низкие цены приведут к большему использованию газа в промышленности.

Таким образом, экономические интересы Китая в отношении Казахстана подчинены цели обеспечения доступа к нефтегазовым запасам страны посредством их добычи и транспортировки. Энергетический фактор продолжает оставаться основополагающим в экономической активизации Китая, как в Казахстане, так и в регионе в целом. Укрепление и развитие сотрудничества Казахстана и Китая в нефтегазовой отрасли, строительство нефте- и газопроводов в Китае в целом продолжает отвечать интересам обеих сторон. [9]

Список использованной литературы:

1. Деловая неделя №5, 8 февраля 2016 г.
2. Деловая неделя. №19 18.05.2014.
3. Бутырина Е. Fitch отмечает рост нефтегазового потенциала Казахстана.../ Панорама №36, 26.09.2015.
4. Казахстанская правда 5 декабря 2016 г.
5. Кабылдин К. Наличие нефтетранспортных систем является фактором стабильности в регионе / Панорама, № 36, 19.09.2015.
6. Товарооборот Казахстана и Китая в 2016 г. может составить 10 млрд долл. / Панорама №32, 24.08.2015.
7. Казахстанская правда №143, 13 сентября 2016 г.
8. Шарипова Д. Газопровод Казахстан–Китай: первый стык сварен / Деловой Казахстан №27, 11.07.2016.
9. Энергетическое сотрудничество Республики Казахстан и КНР <http://www.kazenergy.com>

Кенесова Ж., ст. гр. МЭ-31, КЭУК

науч. рук.: магистр, ст. преподаватель **Талимова Г.У.**

ПОСЛЕДСТВИЯ ВЫХОДА ВЕЛИКОБРИТАНИИ ИЗ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

23 июня 2016 года в Великобритании и Гибралтаре прошел референдум о членстве страны в Европейском союзе. В референдуме смогли принять участие граждане Великобритании, Ирландии и стран Содружества, легально находящиеся на территории королевства, а также британские граждане, живущие за рубежом не более 15 лет. Подобные референдумы проводились в истории страны 2 раза: в 1975 и 2011 годах.

Результаты референдума были крайне неожиданные для правительства королевства и для всего мира в целом. Британские букмекеры считали высокой вероятностью сохранения членства Великобритании в ЕС. По оценке букмекерской конторы William Hill, 83% британцев должны были выступить против Brexit, по прогнозам Betfair - 78% и Landbrokers - 74% [1].

По завершении подсчета всех голосов 24 июня к 7:30 утра по лондонскому времени 51,89 % граждан Великобритании проголосовали за выход из Евросоюза, 48,11 % — высказались против. Таким образом, на референдуме победили сторонники выхода Великобритании из Европейского союза (Brexit). Основной причиной такого исхода голосования в первую очередь считается, что британцы просто разочаровались в эффективности работы системы Европейского Союза из-за продолжающихся в нем кризисов. Еще одна причина - это значительный размер членского взноса (11 млрд. евро в год), нежелание Великобритании субсидировать более слабые экономики, содержать другие государства, целые народы. По этому показателю страна занимает четвертое место после ФРГ (25,8 млрд), Франции (19,6 млрд) и Италии (14,3 млрд). Третья причина – это то, что британцы хотят сократить поток мигрантов, которые проживают за счет пособий страны. А свобода передвижения внутри Европейского союза — один из его основополагающих принципов.

С самого начала вступления в ЕС, Великобритания являлась страной, которая стремилась сохранить свою независимость во многих аспектах экономики и политики. Существует предположение, что такое отношение британцев к европейской интеграции на подсознательном уровне зависит от географического положения страны, т.к. остров отделен от многих государств Европы. В 1950-х гг., когда закладывались основы объединенной Европы, британцы не поддержали идею европейской интеграции. Впоследствии Великобритания дважды, в 1963 году и в 1967 году, подавала заявку на вступление в организацию, но обе попытки были безуспешными. Тогдашний президент Франции Шарль де Голль объяснял это явление тем, что британская экономика была несовместима с Европой.

И лишь 1 января 1973 года Великобритания вступила в тогдашний ЕЭС. И все же страна не присоединилась к крупнейшим интеграционным проектам ЕС - к зоне евро и к Шенгенским соглашениям, предусматривающим отмену визового контроля на общих границах. Кроме того, Великобритания не подписала Бюджетный пакт, направленный на проведение странами согласованной налоговой и бюджетной политики. Но на референдуме 1975 г. свыше 67% граждан одобрили сохранение членства в организации [2].

При выходе Великобритании из состава ЕС, ей придётся заключить новый торговый договор с оставшимися в Евросоюзе 27 странами, чтобы британские компании могли продолжать продавать свои товары на европейском рынке, не сталкиваясь с повышенными тарифами и другими ограничениями.

После объявления результатов референдума 2016 года, премьер-министр Дэвид Кэмерон (изначально выступавший против Brexit) заявил, что уйдёт в отставку до осени.

В своей программной речи в 2013 году он объявил, что Британия может провести референдум по вопросу выхода из Европейского союза в конце нынешнего десятилетия, если на выборах 2015 года возглавляемая им консервативная партия одержит победу. По итогам состоявшихся 7 мая 2015 года всеобщих выборов консерваторы получили 36,9% голосов избирателей (против 30,4% голосов, полученных лейбористами) и обеспечили себе абсолютное большинство в палате общин (нижняя палата парламента) [3].

10 ноября 2015 года премьер-министр Великобритании Дэвид Кэмерон объявил об официальном начале кампании за изменение условий членства Великобритании в ЕС. Кэмерон направил письмо председателю Европейского совета Дональду Туску, в котором указал требования Лондона к Евросоюзу. Они подразделяются на четыре группы:

1) сокращение Великобританией миграционного потока из ЕС (в том числе введение четырехлетнего запрета на получение этими мигрантами социальных пособий; введение полугодового запрета на пособия по безработице для мигрантов из ЕС; ужесточение правил депортации мигрантов-преступников и пр.);

2) улучшение конкурентоспособности (ликвидация бюрократических преград, каких-либо ограничений на перемещение капиталов, товаров и услуг);

3) укрепление британского суверенитета, в частности, отказ от обязательства двигаться "к более тесному союзу", зафиксированному в основополагающем договоре ЕС;

4) изменения в валютной сфере (в частности, недопустимость дискриминации стран, не входящих в зону евро, навязывания им каких-либо решений странами еврозоны; внесение изменений, в том числе касающихся создания банковского союза, только на добровольной основе и пр.).

Руководители всех государств ЕС обсуждали требования Великобритании в декабре 2015 года и по трём из четырёх вопросов был достигнут прогресс, тогда как согласия по проблеме эмиграции достичь не удалось, так как, по мнению ряда стран ЕС, предложения Великобритании нарушали право на свободу передвижения на едином рынке ЕС [4].

Противники Brexit считают, что членство в ЕС полезно для Великобритании, указывая на тот факт, что Великобритании легче продавать свои товары европейским странам. По их мнению, основное количество мигрантов из стран Евросоюза – это молодые люди, желающие работать, и что всё это способствует ускорению роста британской экономики и приносит значительные доходы государству. Также сторонники членства в ЕС считают, что статус Великобритании как серьёзной державы на международной арене будет подорван и что безопасность Великобритании зависит от её членства в Европейском союзе [5].

Первый министр Шотландии Нико ла Старджен выступила против выхода из ЕС, заявив, что Шотландия ценит своё место в Европе, а также указав на то, что членство Великобритании в Евросоюзе необходимо для развития экономики и сохранения рабочих мест в Шотландии. Согласно результатам исследования социологической компании TNS, опубликованным в июне 2016 года, 51% шотландцев заявили, что проголосуют за то, чтобы Британия осталась в составе ЕС, в то время как 21% готовы поддержать выход из ЕС [6].

Премьер-министр Ирландии Энда Кенни предупредил, что выход Великобритании из Европейского союза может навредить мирному процессу в Северной Ирландии, отметив, что совместное вступление Ирландии и Великобритании в ЕС в 1973 году способствовало снижению напряжённости в Северной Ирландии [7].

Почти все представители крупных компаний выступают за то, чтобы Британия осталась в составе ЕС, так как в результате им легче продавать свои товары и перемещать капиталы и своих сотрудников по континенту.

Некоторые представители бизнеса считают, что будучи полностью независимой, Британия сможет легче заключать торговые договоры с другими странами. Многие небольшие и средние компании надеются, что выход из ЕС сократит бюрократические процедуры. Торговая палата Великобритании заявляет, что 55 % её членов выступают за сохранение статуса-кво.

Сторонники выхода считают, что Великобритания сможет договориться о полюбовном разводе, что позволит ей сохранить тесные торговые связи со странами ЕС. Возможные варианты:

Норвежский вариант: Великобритания выходит из состава ЕС и присоединяется к Европейской экономической зоне, что обеспечит ей доступ к единому европейскому рынку, за исключением части финансового сектора экономики. Это также освободит Британию от правил ЕС в сферах сельского хозяйства, рыболовства, права и внутренних дел.

Швейцарский вариант: Великобритания последует примеру Швейцарии, которая не входит ни в ЕС, ни в ЕЭЗ, но входит в Шенген, а также заключает отдельные договоры с Брюсселем по каждому сектору экономики.

Турецкий вариант: Великобритания может войти в таможенный союз с ЕС, что предоставит её промышленности свободный доступ к европейскому рынку, но финансовый сектор такого доступа не получит.

Великобритания также может попытаться заключить всеобъемлющую договоренность о свободной торговле с ЕС по швейцарской модели, но с гарантиями доступа финансового сектора экономики к европейскому рынку, а также определенной долей контроля над формулированием и исполнением общих торговых правил.

Великобритания может полностью разорвать свои отношения с ЕС и полагаться лишь на правила ВТО.

Последствия выхода из организации будут зависеть от того, какие именно договоры Великобритании удастся подписать с ЕС и другими странами.

12 февраля 2016 года Парламент Соединённого королевства опубликовал доклад о текущих отношениях с ЕС и о последствиях решения о выходе из ЕС и о сохранении членства в ЕС.

ЕС является главным торговым партнером Великобритании. В 2014 году на долю союза приходилось 45 % британского экспорта товаров и услуг (295 млрд евро) и 53 % импорта в Великобританию (370 млрд евро); на страны ЕС приходилась почти половина суммарного объёма прямых иностранных инвестиций в Великобританию — 636 млрд евро, 48 % (для сравнения — из США пришло 24 % прямых иностранных инвестиций и 28 % из других стран).

Последствия выхода из союза будут наиболее ощутимыми в таких областях, как прямые иностранные инвестиции, британский вклад в бюджет ЕС и миграция на британский рынок труда. В докладе отмечается, что принадлежность к единому рынку является одним из важнейших факторов, определяющих уровень прямых иностранных инвестиций. С другой стороны, вне союза Соединённое королевство может установить режим регулирования инвестиций, наиболее благоприятный для иностранных инвесторов.

Великобритания будет продолжать вносить взносы в бюджет ЕС пока он остается его членом. В 2015 году Великобритания внесла в союз 10,9 млрд. евро (0,5 % ВВП), страна вносит в бюджет намного больше, чем получает из него (т.е. является «чистым донором»).

При этом некоторые регионы страны, где уровень жизни не дотягивает до средневропейского, получают значительную поддержку через структурные фонды ЕС, а сельскому хозяйству Великобритании предоставляются высокие субсидии через механизмы Единой сельскохозяйственной политики (сельское хозяйство является главным получателем финансирования ЕС среди всех других секторов экономики Великобритании).

Что касается миграции и рынка труда, то приводятся следующие цифры. Приблизительно 3 миллиона граждан других стран ЕС проживают в Великобритании и около двух третей из них имеют работу. 1,3 миллиона граждан Великобритании живут в других странах ЕС. Право на получение социальных выплат для людей, перемещающихся между государствами-членами ЕС, тесно связано с принципом свободного передвижения внутри союза. Выход Великобритании из ЕС может иметь значительные последствия как для граждан других стран ЕС, проживающих в Великобритании или желающих переехать в страну, так и для британских эмигрантов в странах ЕС. После выхода из союза Великобритания будет иметь возможность вводить ограничения на доступ иммигрантов ко многим социальным благам. В любом случае статус иммигрантов в Великобритании в случае её выхода из ЕС будет определяться по результатам переговоров между сторонами [8].

Защита окружающей среды является областью, в которой Великобритания и законодательство ЕС весьма переплетены. Есть опасения, что в результате могут быть понижены некоторые экологические стандарты. То есть это означает, что для правительства Великобритании будет меньше стимулов для того, чтобы соответствовать стандартам, приведенных ЕС. Тем не менее, некоторые стимулы для поддержания экологических стандартов сохраняются. Правительство будет по-прежнему иметь определенные международные экологические обязательства и некоторые стандарты ЕС могут по-прежнему применяться, если Великобритания захочет сохранить доступ к единому рынку. В будущем правительство может принять решение об увеличении нормы в некоторых областях.

Университеты обеспокоены возможным воздействием Brexit на высшее образование в стране, в частности на студентов и научные исследования. Brexit может означать, что правительство не будет предоставлять кредиты для студентов ЕС, что позволит сэкономить деньги. Но потеря финансирования студентов из стран ЕС может оказать влияние на численность студентов, приезжающих учиться в Великобританию из союза, что уменьшит доходы университетов и повлияет на культуру и разнообразие ВУЗов.

В итоге, отметим основные положительные и отрицательные последствия выхода Великобритании из состава Европейского Союза. К положительным отнесем:

- возможность заключить более выгодные торговые соглашения со странами ЕС;
- сокращение количества мигрантов из стран ЕС;
- регулирование налогов;

- экономия бюджетных средств за счет неуплаты ежегодного членского взноса и возможность направить его на развитие экономики;
- brexit позволит правительству вернуть контроль над трудовым законодательством и национальной системой здравоохранения.

Отрицательные последствия:

- падение мировых валют;
- смена правительства;
- возможное отделение Шотландии;
- потеря позиций на мировой арене;
- сокращение притока прямых инвестиций в страну.

Геополитически и экономически ЕС теряет важного партнёра, одного из ключевых членов ЕС. Международный авторитет организации, несомненно, снизится. Однако сохраняются возможности и перспективы реформирования, перехода к более крупным формам объединения. Договоры о свободной торговле с Британией могут дать возможность выхода на новые витки интеграции и в Европе, и с Британией.

Список использованной литературы:

1. <http://www.interfax.ru/business/514566>
2. Европейская интеграция: учебник / под ред. О.В.Буториной. — М.: Издательский Дом «Деловая литература», 2011.
3. <https://lenta.ru/articles/2014/07/16/ukgov/>
4. <http://www.bbc.com/news/uk-politics-35128648>
5. <http://ru.euronews.com/2016/02/22/brexit-would-make-fight-against-terror-harders-says-europol-chief>
6. <http://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2016/06/8/7050474/>
7. <https://www.theguardian.com/politics/2016/jan/25/northern-ireland-irish-republic-eu-referendum-enda-kenny>
8. <http://researchbriefings.parliament.uk/ResearchBriefing/Summary/CBP-7213#fullreport>

Ospanova A., student IR-21k

Scientific Adviser: **Nazarov Y.** master, senior teacher

ARAB BOYCOTT OF ISRAEL: HISTORICAL ASPECT

The attitude of the Arab League countries to Israel was always antagonistic and unfriendly in general. As one of the most noticeable and significant evidence to this statement “Arab League boycott of Israel” announced in 1945 could perform. The idea of this action is to refuse all the deals of economic and other relations between Arabs and the Arab states and Israel and also peculiarly ceasing all trade with Israel which raises Israel's economic and military strength.

The anti-Israel boycott is the diverse activities which are being developed against Israel government with a purpose of destroying the Israel economy, weakening the military potential and undermining its political basis and restriction of Israel's scientific and cultural relations. The whole concept of the boycott consists of 3 tiers: 1) primary boycott prohibits direct importation of Israeli-origin goods and services into the Arab nations; 2) the secondary boycott is directed at companies involved in business with Israel; 3) the tertiary boycott contains the blacklisting of firms that trade with other companies that do business with Israel.

Primarily the boycott initiated by the League of Arab States in 1945 (before declaration of Israel's independence) had its own aim to force commercial and industrial firms in most of the countries not to fix any business contact with Israel with the threat of entering “unyielding” firms into a black list and making Arab market inaccessible to them. Organizers of Arab boycott made use of Arab diplomatic and consular representatives abroad.

However an increase in an Israel economy witnessed that Arab blockade had not reached its purpose; furthermore, how the practice shows, it even stimulated economical evolution of Israel and strengthened its connection with the foreign markets. Only after Yom Kippur War several European, American and Japanese firms and banks refused to continue business contacts with Israel due to anti-Israel boycott. Since 1975 the boycott was turned against not only Israel but Israeli banks and firms in western countries, which was an attempt of global anti-Semitic boycott rebirth [1].

The US government has often been at the forefront of international efforts to end the boycott's enforcement and its desire to achieve the abolition of it from the Arab League. The US government participates in bilateral and multilateral negotiations with members of the League of Arab States concerning the boycott. The legislative action of the United States related to the boycott dates from 1959 and includes many statutory provisions expressing U.S. opposition to the boycott, usually in foreign aid legislation. In 1965, Congress passed a mandatory announcement of any requests by member countries of Arab League to U.S. companies for participation in the boycott. In 1977, Congress passed laws prohibiting U.S. companies to cooperate with the boycott and sanctioning the apposition of civil and criminal punishments against U.S. violators. According to the Department of Commerce, participation in the boycott includes

- Agreements to refuse or actual refusal to do business with or in Israel or with blacklisted companies;
- Agreements to discriminate or actual discrimination against other persons based on race, religion, sex, national origin, or nationality;
- Agreements to furnish or actual furnishing of information about business relationships with or in Israel or with blacklisted companies; and/or
- Agreements to furnish or actual furnishing of information about the race, religion, sex, or national origin of another person.

Lastly, U.S. taxpayers who cooperate with the boycott are subject to the loss of tax benefits that the U.S. government provides to exporters. These benefits include, among others, the foreign tax credit and the tax deferral available to U.S. shareholders of a controlled foreign corporation (CFC) [2].

Despite all the statements listed above, the boycott started to lose its power and began to crack in 1990s. On September 30, 1994, the six states of Gulf Cooperation Council declared they would no longer support the secondary boycott forbidding trade with companies doing business with Israel, but U.S. companies continued as of 2007 to receive requests to cooperate with the boycott from GCC countries. At a meeting in Taba, Egypt, February 7-8, 1995, Egyptian, American, Jordanian and Palestinian trade leaders signed a joint document — the Taba Declaration-supporting “all efforts to end the boycott of Israel.”

Since the signing of peace agreements between Israel and the PLO and Jordan, the boycott has gradually crumbled. The Arab League was forced to cancel several boycott meetings called by the Syrian hosts because of opposition from countries like Kuwait, Morocco and Tunisia. The primary boycott — prohibiting direct relations between Arab countries and Israel — has slowly cracked as nations like Qatar, Oman and Morocco have negotiated deals with Israel. Furthermore, few countries outside the Middle East continue to comply with the boycott. Japan, for example, has exponentially increased its trade with Israel since the peace process began. Still, the boycott remains technically in force and several countries continue its enforcement (e.g., Lebanon enforces the primary, secondary and tertiary boycotts) [3].

The Boycott, Divestment and Sanctions (BDS) movement was founded in 2005 as an attempt to raise economic and political pressure on Israel and advocates a total, international boycott of Israeli products, divestment of investments in Israel and sanctions. Besides anti-Israel economic measures, the BDS movement also strives to ruin cultural exchanges and business concerning Israel, Israelis and businesses which deal with them. In addition, sporting teams from various Arab states continue to boycott international matches when they are drawn against an Israeli team, choosing instead to forfeit the match.

Today, most Arab states, barring Syria, halt attempts to enforce the secondary or tertiary boycotts. Lebanon, Syria and Iran (though not an Arab state) are the only states which vigorously implement the primary boycott. The Central Boycott Office has become discarded. As a matter of fact, with the vast majority of Arab states benefiting from trade with Israel, any "boycott" has become symbolic in nature, limited to bureaucratic slights such as passport restrictions.

At present 31 member states of the United Nations in total do not recognize the State of Israel: 18 of the UN members in the Arab League: Algeria, Bahrain, Comoros, Djibouti, Iraq, Kuwait, Lebanon, Libya, Morocco, Oman, Qatar, Saudi Arabia, Somalia, Sudan, Syria, Tunisia, United Arab Emirates, and Yemen; a further 10 members of Organization of Islamic Cooperation: Afghanistan, Bangladesh, Brunei, Chad, Indonesia, Iran, Malaysia, Mali, Niger, and Pakistan. Other countries which do not recognize Israel include Bhutan, Cuba, and North Korea [4]. In 2002, the Arab League proposed recognition of Israel by Arab countries as part of the resolution of the Palestine-Israel conflict in the Arab Peace Initiative.

16 of these countries (Algeria, Bangladesh, Brunei, Iran, Iraq, Kuwait, Lebanon, Libya, Malaysia, Oman, Pakistan, Saudi Arabia, Sudan, Syria, United Arab Emirates, Yemen) do not accept Israeli passports and eight of these also do not accept passports of other countries whose owner has an Israeli visa endorsed in it.

Clearly, one of the strongest aspects of the boycott's deterioration is an age of globalization. Globalization is determined by a number of trends, including a wider international movement of goods, money, information and people. It is also identified with the development of technology, organizations, legal systems, and infrastructures to allow this movement. Since the last 50 years, barriers to international trade have been considerably lowered and, in some cases, completely removed, through international agreements such as the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) and the creation in the mid-1990s of the World Trade Organization. Therefore, it is obvious that the economic boycott in all its demonstrations runs over against to the advantages of lower trade barriers and, as such, it is economically harmful for those who realize it and, as a consequence, is counterproductive.

Still, the application of boycott, especially the secondary and tertiary tiers, is all but impossible in the age of globalization. In the field of technology, peculiarly, persisting on a boycott policy is not only unenforceable but is self-defeating.

Moreover, in High Tech, a lot of electronic components change hands in the global market and to insist on a certification of origin would be to deny oneself the advances and advantages of modern technology. The reality is that the enforcement of the boycott against Israel "is a custom more honored in the breach than in the observance."

Writing in Al-Ahram Weekly under the title "Ghosts of boycotts past," Dina Ezzat said:

The new globalized economic order has made boycotting Israel's economy far more problematic than once it was. Which is why, during a period of seething tensions between the Arab states and Israel, the old weapon, both as concept and practice, is failing to muster the strength it had in the bygone days of the 1950s and 1960s [5].

And since the Israel's economy is slipping toward recession these days, according to the Knesset member for Yesh Atid and a former deputy finance minister Mickey Levi's comment the situation is more up to the government of Israel. He blamed it for "continuing to trade in Israel's economic stability in exchange for political survival." He went on to warn about the dangers inherent to a two-year budget, which he says has already proven itself to be a devastating failure. As he put it, "The current data about the situation to which the Israeli economy has deteriorated is proof that the unrestrained distribution of public funding without any responsibility whatsoever leads to economic disaster." He didn't say a word about the diplomatic stalemate [6].

Since the boycott is sporadically applied and ambiguously enforced, its impact, measured by capital or revenue denied to Israel by companies adhering to the boycott, is difficult to measure. The effect of the primary boycott appears limited since intra-regional trade and investment are small. Nonetheless, there is some limited trade between Israel and its Arab neighbors. Israel's regional trade is negligible compared to Israel's trade with the United States, China, and other large trading partners [2, p. 4].

In conclusion, some Arab countries, where Syria plays a leading role, continue to stick to old ways of constraining free trade in obsolete and inefficient ways for purposes that are neither politically nor economically sustainable despite the era of globalization, which is characterized by the destruction of international trade barriers.

Although even a partial boycott is not out of economic costs to Israel in terms of trade, tourism and investment, it is also not free-of-charge for those who engage in it. In spite of the boycott and everything concerning it, Israel *versa vice* advanced a high-tech world-class economy. Today, more than ever, globalization is Israel's strongest ally and the biggest barrier to a boycott. Even Arab economists understand that in a globalized market the boycott will be as porous as inefficient.

Reference list

1. Бойкот антиизраильский <http://www.eleven.co.il/article/10694>
2. Martin A. Weiss Arab League Boycott of Israel <https://fas.org/s/gp/crs/mideast/RL33961.pdf>
3. Mitchell Bard Arab League Boycott: Background & Overview. Jewish Virtual Library. <http://www.jewishvirtuallibrary.org/background-and-overview-of-the-arab-boycott-of-israel>
4. United States Congress (5 June 2008). "H. RES. 1249" https://en.wikipedia.org/wiki/Arab_League_boycott_of_Israel
5. Al-Ahram Weekly (Egypt), April 11-17, 2002.
6. Mazal Mualem The real reason Israel's economy is slipping toward recession. /Al-Monitor: The Pulse of the Middle East (Israel Pulse), May 18, 2016.

Alzhebaeva A., Lissichkina V., KEUK, IR-23
Scientific supervisor senior teacher **Lapina I.V.**

CULTURAL COMMUNICATION AND THE IMPACT OF GLOBALIZATION ON CULTURE IN THE WORLD NOWADAYS

Globalization is a process of global economic, political and cultural integration. It has made the world become a small village and the borders have been broken down between countries [1]. Globalization is playing an increasingly important role in the developing countries.

Cultural communication has become strategically important to companies due to the growth of global business, technology, and the Internet. Understanding cultural communication is important for any company that has a diverse workforce or plans on conducting global business. This type of communication involves an understanding of how people from different cultures speak, communicate, and perceive the world around them.

Cultural communication in an organization deals with understanding different business customs, beliefs and communication strategies [2]. Language differences, high-context vs. low-context cultures, nonverbal differences, and power distance are major factors that can affect cultural communication.

Language Differences. The biggest issue dealing with cultural communication is the difficulty created by language barriers. For example, Arsen does not speak Mandarin Chinese, so he is concerned with his ability to communicate effectively with Lee Jian Xin. There are some strategies that Arsen can use to help establish rapport with Lee Jian Xin. Arsen can explain himself without words by using emotions, facial expressions, and other nonverbal cues. He can also use drawings and ask for an interpreter.

Additionally, companies that have to deal with cultural communication can hire employees with proficiency in other languages. Fortunately for Arsen and Lee Jian Xin, they both had excellent translators who communicated their words. The next cross-cultural issue regards how individuals deal with power distance.

As far as we're concerned, that cultural language barrier is not such a problem nowadays in our fast developing world where there are loads of exchange programs. For example you can't take language courses from native speakers. Also you can get to know the culture and get an experience not only in the field of your study but life experience as well.

Culture Effects. Globalization has many benefits and detriment to the culture in the developing countries.

Many developing countries cultures has been changed through globalization, and became imitate others cultures such as, Kazakhstan and CIS countries. Before globalization it would not have been possible to know about other countries and their cultures [3]. Due to important tools of globalization like television, radio, satellite and internet, it is possible today to know what is happening in any countries such as, Russia, Japan and China. Moreover, people worldwide can know each other better through globalization. For example, it is easy to see more and more Hollywood stars shows the cultures different from the USA. In addition, today we can see clearly a heavy effect that caused by globalization to the young people in the different countries, it is very common to see teenagers wearing Nike T-Shirts and Adidas footwear, playing Hip-Hop music, using Apple iPad and iPhone and eating at McDonald's, KFC. It looks like you can only distinguish them by their language. On the other hand, many developing countries are concerned about the rise of globalization because it might lead to destroy their own culture, traditional, identity, customs and their language. Many Arab countries such as Iraq, Syria, Lebanon and Jordan, as developing countries have affected negatively in some areas, their cultures.

In conclusion, as we can see, globalization is taking big turns. We try to become one of the leading countries. And being multi-national country and because of our multi-vector foreign policy we have to develop cultural relations between different ethnicities and nations within countries. The process of globalization has involved all the countries around the world. Developing countries such as India, China, Africa, Iraq, Syria, Lebanon and Jordan have been affected by globalization, and whether negatively or positively, the economies of these countries have improved under the influence of globalization [4]. The size of direct foreign investment has increased and a lot of bad habits and traditions are erased, but also globalization has brought many drawbacks to these countries as well. Many customs and cultures are disappeared such as traditional clothes and some language and expressions have changed. In addition, the violence and drugs abuse are increased and a lot of deadly diseases have spread under the influence of globalization. However, although globalization has many disadvantages, we believe that globalization has brought the developing countries many more benefits than the detriments. For example, we can see there is more and a biggest opportunity for people in both developed countries and developing countries to sell as many goods as possible right now, so we can say this is the golden age for business, commerce and trade.

Our president Nazarbayev's priorities are cooperating in all fields including cultural communication. We as the future of Kazakhstan must get involved in creating instruments of international dialogue. Nowadays we have a lot of opportunities to achieve our potential in diverse fields not only in our country but abroad. Cultural communication is the key to solve the problems including conflicts between countries.

Bibliography:

1. Mukhamedzhanova N.M. Intercultural communications in the conditions of globalization // 2010.
2. Avksentiev V.A., Shapovalov V.A. Problems of intercultural dialogue in modern conditions // 2000.
3. DeVito A.J. Human Communication: the Basic Course. C.D.: Harper Collins, 1999.
4. Robertson, R. Globality, Global Culture & Images of World Order // Social Changes & Modernity.

Berkeley, 1992.

Жаманбекова Б.Д., Бахтыбекова А.

науч. рук.: к.б.н., доцент **Ермагамбетова А.Б.**

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Проблематика «устойчивого развития» на протяжении нескольких последних десятилетий продолжает оставаться одной из наиболее актуальных в мировой повестке дня. В современных условиях, пожалуй, не осталось ни одного человека, ни одного государства, для которых «взаимосвязь между экономическим развитием и ухудшением состояния окружающей среды» не стала бы очевидной, и которые бы все еще сомневались в необходимости разумного сочетания интересов повышения благосостояния, с одной стороны, и экологических требований, с другой. На данную необходимость, как известно, неоднократно обращалось внимание в многочисленных международно-правовых документах.

Впервые понятие «устойчивое развитие» зазвучало в докладе «Наше общее будущее» (1987 г.), подготовленного Комиссией ООН по окружающей среде и развитию («Комиссия Брунтланн»).

Согласно формулировке ООН по вопросам окружающей среды и развития (1987 г.), развитие общества является «устойчивым», то есть может поддерживаться в течение долгого времени, если оно «позволяет удовлетворять потребности нынешних поколений, не нанося при этом ущерба возможностям, оставленным в наследство будущим поколениям для удовлетворения их собственных потребностей»

Именно выводы Комиссии Брунтланн и составили концептуальную основу решений, принятых в Рио-де-Жанейро (1992 г.) о жизненной необходимости для цивилизации выхода на уровень устойчивого развития. [1]

Политический базис устойчивого развития.

Внутренняя политика. Устойчивое развитие во внутренней политике Республики Казахстан обеспечивается путем:

совершенствования демократических процедур, последовательного расширения роли народовластия как механизма учета мнений большинства и меньшинства в принятии решений на всех уровнях государственной власти;

повышения роли Ассамблеи народов Казахстана в политической жизни страны;

сохранения культурных традиций казахстанского общества, в первую очередь, уважения к старшим, заботы о подрастающем поколении;

формирования культуры политического оппонирования, укрепления конструктивной оппозиции как основы для конкуренции кадров и программ, выражения интересов всех общественных слоев и групп;

развития местного самоуправления при сохранении единства и целостности государства.

Внешняя политика. Республика Казахстан имеет уникальные возможности для получения статуса региона стабильности и устойчивого развития. На примере и в условиях Республики Казахстан может быть отработана модель «государства будущего», где бы реализовывались принципы межконфессионального, межнационального, социального, политического, экономического и культурного устойчивого равновесия. Это должно быть достигнуто путем:

проведения взвешенной и сбалансированной внешней политики;

объявления стратегической программы Республики Казахстан по созданию в стране международной зоны устойчивого развития;

формирования международной экологической организации со штаб-квартирой в г. Астане;

обеспечения председательствования Казахстана в ОБСЕ в целях повышения конкурентоспособности страны и выражения своей позиции по вопросам устойчивого развития;

активного участия Казахстана в международных организациях, интеграционных объединениях и международных форумах.

Демографическая ситуация. Дальнейшее развитие казахстанского общества должно базироваться на формировании устойчивой демографической ситуации, характеризующейся повышением средней продолжительности жизни при пропорциональном росте рождаемости и сохранении доли трудоспособного населения в возрастной структуре.

Эти задачи будут достигнуты за счет:

снижения общей смертности населения по причинам бытового, производственного и дорожного травматизма, сердечно-сосудистых и онкологических заболеваний, болезней органов дыхания путем реализации комплексных профилактических программ;

снижения младенческой и материнской смертности путем совершенствования мер по охране репродуктивного здоровья населения;

улучшения качества жизни населения пожилого возраста путем принятия специальных геронтологических программ;

стимулирования рождаемости через адекватную целям демографического роста социальную политику, включая образование и занятость, обеспечение жильем, систему социальных выплат;

реализации мер по предотвращению (снижению темпов роста) распространения ВИЧ/СПИДа;

организации непрерывного мониторинга демографической ситуации с анализом результатов и подготовкой управленческих решений в разрезе регионов страны.

Здравоохранение. Для обеспечения устойчивого развития казахстанского общества необходимо совершенствование системы здравоохранения, в том числе:

выбор оптимальной экономической модели развития здравоохранения;

создание центров высоких медицинских технологий с привлечением ведущих мировых специалистов;

развитие медицинского рынка с государственным и негосударственным участием;

постоянное повышение подушевого финансирования здравоохранения, поддержка добровольного медицинского страхования как одного из важных элементов экономической системы здравоохранения;

активное использование оздоровительных ресурсов природы Казахстана, включая создание сети санаторно-курортных и реабилитационных учреждений международного уровня;

коренное улучшение системы охраны здоровья матери и ребенка, родовспоможения, укрепление репродуктивного здоровья мужчин и женщин.

Промышленная безопасность и охрана труда. Обеспечение устойчивого развития в сфере промышленной безопасности и охраны труда будет осуществляться путем:

внедрения международных стандартов безопасности и охраны труда на промышленных предприятиях;

распространения культуры безопасного поведения и повышения ответственности как работодателей, так и работников за соблюдение требований безопасности;

осуществления мер по оценке рисков и управлению ими;

усиления государственного контроля за соблюдением норм безопасности;

проведения независимого аудита безопасности и охраны труда на производственных объектах.

Развитие гражданского общества. В Республике Казахстан должны приниматься меры по дальнейшему становлению гражданского общества преимущественно путем:

развития местного самоуправления;

воспитания гражданского сознания населения через деятельность патриотически ориентированных политических партий, общественных движений;
развития системы патриотического воспитания молодежи;
усиления роли общественности в процессе обеспечения перехода к устойчивому развитию;
расширения доступа населения к информации, развития «электронного правительства».

Подводя итог изложенному выше, можно констатировать, что экологическая составляющая, выступая в качестве неотъемлемого элемента устойчивого развития, представляет собой в наши дни необходимое (обязательное) требование, которому экономическое и социальное развитие должно соответствовать. При отсутствии такого соответствия можно, конечно же, на какое-то время достичь и экономического роста, и социального прогресса, но, увы, невозможно обрести гармонию с природой, без чего человечество рано или поздно обречено на вымирание. Именно экологический компонент, и в этом его главная задача, призван превратить экономическое и социальное развитие в развитие устойчивое, не истощающее, в развитие, поддерживающее жизнь.

Список использованной литературы

1. Бринчук, М.М. Потенциал природы как методологическое основание развития и совершенствования международного экологического права / М.М. Бринчук // Международное право = International Law. - 2010. - № 2. - С. 8-13
2. <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0012/001b/00121556.htm>

Gornaya M., Maslova A., students of IR-32, KEUK
Scientific supervisor; PhD, associate professor **Abeuova S.T.**

THE INFLUENCE OF THE MIGRATION SITUATION IN EUROPE ON MODERN BRITAIN

The problem of refugees is one of the brightest problems. Perhaps the main problem is their availability. The existence of such people, who continues to grow, indicates a very unstable political, economic, cultural situation.

During the history people come across with a migration of individuals and entire nations. So, the process of migration has never ceased.

But the twentieth century brought new dimensions, new causes and new problems. Growth of population, improvement of transport and weapons created the prerequisites for increasing of the flow of refugees. As a result, by the end of the twentieth century, their number was more than 20 million people [1].

This is already a global problem. Countries created a special UN committee on refugees, a lot of charitable foundations and organizations of assistance for refugees.

European countries are the states that are ready to help refugees. Creation of favorable trends leads to mass immigration to Europe.

It is interesting that the concept of "refugee" appeared in 1951, when the main countries of the world signed the Geneva Convention [1]. Since that time, millions of citizens have kept their lives, running from wars, persecution and genocide. The states of the European Union have developed a unified legislative base for refugees, the legal acts of which determine the situation of forced migrants in the EU. The issue of refugees is especially relevant for modern Europe. Thus, the international organization on migration, which works in all 28 EU member states, calls the stream of refugees to Europe in 2015 as "historical", since the time of mid-1940s: it was the largest migration crisis after the Second World War [1].

Great Britain, like other countries, has difficulties. If other countries have obvious policy, Great Britain, has not.

Until recent time, Great Britain gave the best possibilities for refugees. The refugee fell into virtually paradise conditions. The system of deportation in England was procedurally absent and applied to refugees who committed criminal offenses. The applicant was provided with an apartment or a house, country paid 35 pounds a week. Children had possibility for free training, sports equipment, a subscription to the pool, the opportunity to receive free education in famous British universities. The interview was conducted since one and a half to eight months from the date of application.

However, today the situation has changed. The case is considered about 6 months and almost all are deported. Even if someone gets shelter, they should prepare the documents very carefully before leaving for England. Guarantee to get what you want is the threat to life. Moreover, the threat must be documented.

Interestingly, that Great Britain has the list of countries whose citizens can not stay in the. In June 2003, this list was added by another 24 countries. They are Latvia, Lithuania, Estonia, Moldova.

Despite such difficulties, UK has a lot of citizens. They try to get there. So, a 21-year-old student from Eritrea, who managed to deceive the customs service, shared with his impressions of England: "My uncle told me that England is the best place for refugees. Everyone in Africa dreams to gain a political asylum in the UK. Italy and France have bad conditions. My friends, who are in France, sleep hungry in the streets. In Calais, people also sleep on the street. I know that I will get shelter and food in England" [2].

However, assistance to refugees leads to conflicts with native population. Here you can analyze the opinion of one of the local residents: "They eat and drink free, and we British, must work all our lives and pay £ 7.99 to eat the same thing" [3].

Now Britain plans to withdraw from the EC bloc, in which entered in 1973. Everything is connected with everything and, probably, the strongest migration flow in recent years is one of the most important reasons for taking the decision. Therefore, probability of the possible collapse is growing. A lot of Britons believes that there is no interest to be the membership in the EU. They prefer the idea of living outside the bloc like Norway and Switzerland.

Indeed, the situation is very difficult. Let's consider possible results:

- The Norwegian version: Great Britain withdraws from the EU and joins the European Economic Area, which will ensure its access to a single European market, with the exception of a part of the financial sector of the economy. Britain will be free from the EU rules in the fields of agriculture, fisheries, law and internal affairs.

- Swiss version: Great Britain will follow the example of Switzerland, which is not part of either the EU or the EEA, but concludes separate agreements with Brussels in each sector of the economy.

- The UK can also try to conclude a comprehensive free trade agreement with the EU on the Swiss model, but with guarantees of access to the European market for the financial sector of the economy, as well as a certain degree of control over the formulation and implementation of common trade rules.

- The UK can break its relations with the EU completely, and rely only on WTO rules.

But a lot of people who supports separation, says that Great Britain must have another results. They offer to sign a free trade agreement for avoiding extending of the EU laws to the UK. So, the country will get out of the jurisdiction of the European Court of Justice, it will be subject to the right of free movement of people in Europe, and it will not pay.

They estimate that it will be easy to realize such idea comparing the situation with the experience of Canada which concluded a free trade agreement with the EU that lead to the abolition of almost all trade restrictions, but does not provide the freedom of movement for citizens and Canada's contributions to the EU budget.

Opponents think that Brexit is an empty dream. France, Germany and other EU countries have never allowed Britain to choose rules itself.

They also note that Norway and Switzerland are obliged to follow the EU rules, having no voting rights in developing of these rules, and besides are obliged to contribute to the EU budget.

If the UK completely breaks its ties with the EU, then, firstly, tariffs will be imposed on its products, and, secondly, British manufacturers will still be obliged to comply with EU standards, which will undermine their competitiveness. These conditions can lead to a trade war between Britain and the EU, which will give a heavy blow to British exporters.

What will happen with immigration in the situation?

Supporters of Britain's withdrawal from the EU say that the British government will regain full control over the borders of the country.

The United Kingdom Independence Party (UKIP) wants to except a work permit system that leads to the same restrictions and equality of all people on the territory of Great Britain.

It leads to reducing of the population growth from 298,000 a year to about 50,000 that allow the British to get jobs, lead to higher wages, and also facilitate the work of schools, hospitals and other similar institutions [3].

Opponents of the exit say that in exchange for access of British goods and services to the European market, Britain may be forced to agree to the free movement of EU citizens.

In addition, they say, immigration from the European Union is very beneficial for the British economy. Forecasts for the growth of the British economy are based on high level of immigration.

The British Bureau of Budgetary Responsibility states that the British economy depends on the labor of immigrants, and taxes paid by migrants that support the state budget. Thus, there are no unambiguous answers to the question of Brexit and EU and the solution of the problem with refugees.

In our opinion, Britain should not leave the European Union. In order to get out of it, it is necessary to hold a referendum in the country. The referendum has already been appointed on June 23.

However, it does not lead to the instantaneous improvement of all problems that Great Britain at the moment. Yes, the separation can give the country more liberty, it give the one feel of "high" independence. But what price will it pay? Withdrawal from the EU will lead to deterioration in relations with all EU countries, a high degree of dependence of the UK if not on the EU, then on the US and as a result will lead to a deep political and economic crisis, and will provoke the split of the European Union.

References:

1hResource Center//http://www.yadvashem.org/odot_pdf/microsoft.pdf.

2 External affairs of Great Britain// <http://englishwell.org/11271-external-affairs-of-great-britain-vneshnie-svyazi-velikobritanii.html>.

3 Events in Great Britain// <http://www.bbc.com/news/world/europe>.

ВНУТРЕННИЙ АУДИТ ПРЕДПРИЯТИЯ И ПУТИ ЕГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

На сегодняшний день в Казахстане органами государственного финансового контроля в бюджетной сфере осуществляется государственный финансовый контроль, состоящий из внешнего и внутреннего финансовых контролей. Согласно Бюджетному кодексу Республики Казахстан внутренний государственный финансовый контроль – контроль за исполнением республиканского и местных бюджетов, осуществляемый уполномоченным Правительством Республики Казахстан органом по внутреннему контролю и службами внутреннего контроля центральных государственных органов и исполнительных органов. Внешний государственный финансовый контроль – это контроль за исполнением республиканского и местных бюджетов, осуществляемый Счетным комитетом Республики Казахстан по контролю за исполнением республиканского бюджета и ревизионными комиссиями областей, городов республиканского значения, столицы.

Система государственного финансового контроля должна быть важным механизмом обеспечения эффективности функционирования бюджетной системы страны посредством обеспечения контрольно-надзорных функций. В настоящее время в бюджетной сфере Казахстана отмечается ряд проблем, которые являются одним из препятствий на пути инновационно-инвестиционного развития страны. Это сокрытие доходов, нецелевое и неэффективное использование бюджетных средств и несвоевременное перечисление налогов и других обязательных платежей в бюджет. К примеру, на 1 января 2015 недоимка по налогам и другим обязательным платежам в бюджет была равна 224,2 млрд. тенге, по сравнению с 1 января 2014 годом сумма недоимки выше на 25,2 млрд. тенге. Роль государственного финансового контроля заключается в своевременном выявлении, предупреждении и ликвидации нарушений налогового и бюджетного законодательства. В свете решения данных проблем остро встает вопрос повышения эффективности системы государственного финансового контроля и одним из механизмов достижения данной цели представляется введение службы внутреннего аудита в государственных органах РК.

Важно заметить, что и в самой действующей системе государственного финансового контроля Казахстана имеются существенные изъяны, что еще сильнее подчеркивает необходимость реформирования структуры финансового контроля в Казахстане. Это касается следующих моментов:

- дублирования функций государственных органов, осуществляющих финансовый контроль;
- законодательного разграничения их полномочий;
- пробелов и минусов в методологии осуществлений контрольных мероприятий и других

вопросов.

Глава Республики Казахстан Нурсултан Назарбаев в современных кризисных условиях продолжает активно поддерживать политическую и экономическую стабильность, развитие предпринимательской деятельности в Казахстане, в том числе и аудиторской деятельности.

Современное развитие экономики Казахстана характеризуется все большим ее разгосударствлением и в экономическом отношении, и в отношении активного влияния на производственный, а также инвестиционный процессы субъектов экономики. Это обуславливает не только возможность принятия собственных экономических решений субъектами экономики, но и заставляет последних самостоятельно осуществлять контроль за реализацией этих решений, кроме того составлять достоверную финансово-экономическую информацию.

Основной целью аудита, как известно, является формирование мнения аудитора о достоверности финансовой отчетности предприятий. Однако для того, чтобы результаты аудиторского труда были востребованы, во-первых, должна существовать группа пользователей, серьезно заинтересованных в достоверности информации, содержащейся в финансовой отчетности, в связи с принятием на основе ее данных управленческих решений; во-вторых, финансовая отчетность должна быть настолько содержательна, чтобы удовлетворить интересы группы пользователей. Законодательство Республики Казахстан об аудиторской деятельности основывается на Конституции Республики Казахстан и состоит из настоящего Закона «Об аудиторской деятельности» № 139-III ЗРК и иных нормативных правовых актов [1].

Если международным договором, ратифицированным Республикой Казахстан, установлены иные правила, чем те, которые содержит законодательство Республики Казахстан об аудиторской деятельности, то применяются правила международного договора.

Правом на занятие аудиторской деятельностью обладают аудиторские организации, имеющие лицензию на осуществление аудиторской деятельности. В соответствии с законом РК «Об аудиторской деятельности» (ст.5) различают два вида: аудит обязательный и инициативный.

Аудиторская деятельность Республики Казахстан подразделяется на внешний аудит и внутренний.

На самом деле большинство предприятий испытывают затруднения от неэффективности использования ресурсов – людских, финансовых, материальных; от отсутствия информации, необходимой для принятия обоснованных решений; от непреднамеренного или преднамеренного искажения финансовой

отчетности и уменьшения доходной части и т.д. Подобных проблем можно избежать путем должной организации внутреннего аудита.

Значение надежной и прозрачной системы внутреннего контроля подтверждается неприятностями в деятельности организаций, в которых не было такой надежной системы и последовавшими изменениями в практике ведения бизнеса. Эти изменения способствуют возрастанию роли внутреннего аудита. Сегодня руководство предприятий ожидают от внутренних аудиторов не только проверки, но и консультаций по вопросам управления, организации отчетности, помогающих им повышать эффективность и результативность своей деятельности [2, с. 180-184].

Известно, что еще на стадии знакомства с характером и особенностями финансово-хозяйственной деятельности экономического субъекта аудитор должен оценить качество систем бухгалтерского учета и внутреннего контроля этого субъекта. Однако следует помнить, что ценность для экономического субъекта любой информации, в том числе и получаемой в результате аудиторской проверки, тем выше, чем ниже затраты на ее получение. В то же время необходимым условием эффективности системы внутреннего контроля является наличие у экономического субъекта независимой организационной структуры службы внутреннего аудита.

Налицо факт изменения целевых установок, структуры и направлений видов контроля за деятельностью организаций. Перенос акцентов в инвестиционной политике от государства к частным инвестициям не мог не вызвать соответствующего переноса контрольных функций от жесткого административного контроля к внутривоздействию контролю субъектов экономики, т.е. непосредственно в местах совершения финансово-хозяйственных операций. Различия финансовых интересов экономических субъектов, разграничение сфер интересов государственного и частного капитала стали причиной возникновения новых для Казахстана экономических явлений, таких как права собственности, экономические риски, а также внутренний аудит.

Таким образом, внутренний аудит - это элемент системы внутреннего контроля, независимая и объективная деятельность, связанная с управлением рисками, оценкой и подтверждением достоверности финансовых отчетностей, проверкой и оценкой деятельности компании в целом в её интересах и для различных пользователей. Но в отличие от внешнего аудита, когда высказывается мнение аудитора по конкретному вопросу, при внутреннем аудите необходимо подтверждение достоверности финансовых отчетностей. Также данное определение позволяет констатировать, что внутренний аудит проводится внутри организации для различных пользователей и направлен на управление рисками и оценку эффективности работы организации. Современный внутренний аудит способен и должен выполнять разнообразные и масштабные задачи [3, с.18-20].

Внутренний аудит оценивает:

- систему ведения внутреннего контроля в части достоверности информации, соблюдения законодательства, сохранности активов, эффективности и результативности деятельности отдельных операционных и структурных подразделений и компании в целом;

- эффективность системы управления рисками на основе предложенных методов контроля рисков;

- соответствие системы корпоративного управления компании принципам корпоративного управления.

К одной из основных тенденций развития внутреннего аудита относится более глубокое участие внутренних аудиторов в управлении рисками. Какие задачи решает внутренний аудит в этой области?

Во-первых, внутренние аудиторы в ходе выполнения различных видов аудиторских заданий помогают организации в выявлении и оценке рисков и предоставляют рекомендации, позволяющие эффективно эти риски контролировать.

Во-вторых, внутренние аудиторы содействуют менеджменту в разработке и внедрении системы управления рисками организации. (Однако здесь, как и в случае с системой внутреннего контроля, следует иметь в виду, что управлять рисками - это задача менеджмента). В рамках этого направления внутренний аудит может:

- инициировать создание системы управления рисками;

- обучать руководство предприятия концепциям управления собственными рисками;

- участвовать в направляемых семинарах по выявлению рисков.

В-третьих, во многих компаниях внутренние аудиторы играют ключевую роль в обеспечении непрерывного функционирования процесса управления рисками, проводя объективный мониторинг его применения и эффективности.

Заметим, что во многих случаях исполнительное руководство склонно рассматривать внутренний аудит как ресурс, решающий управленческие задачи по построению системы контроля. Это не может не вызывать опасений по поводу объективности внутреннего аудита, поскольку в данном случае внутренним аудиторам предстоит фактически оценивать то, что они сами разрабатывают и внедряют. Подчеркнем еще раз, что построение системы внутреннего контроля не является задачей внутреннего аудита, а представляет собой прямую и непосредственную задачу менеджмента. Внутренний аудит может оказывать консультационную поддержку на этапе разработки системы контроля/процедур контроля а также оценивать уже существующую систему /процедуры/ и этим приносить неопределимую пользу компании, но не должен нести ответственность за создание и функционирование системы контроля.

Таким образом, служба внутреннего аудита на сегодняшний день имеется во многих крупных организациях, но в то же время есть и такие, где подразделения внутреннего аудита отсутствуют, что характерно как для отечественных организаций, так и для компаний Республики Казахстан.

Основными задачами совершенствования организации деятельности внутреннего аудита являются:

1. С развитием бизнеса отечественные компании будут заинтересованы в инвестициях, направляемых в экономику развивающихся стран, в том числе и Республики Казахстан. В этой ситуации необходимо разрабатывать комплекс мер по созданию конкурентных преимуществ Республики над другими государствами, в рамках которого формирование и развитие научно обоснованных под-ходов к организации внутреннего аудита и их адаптация к современным рыночным условиям и потребностям высшего звена управления видится одним из важнейших направлений повышения эффективности экономической деятельности как на макроэкономическом уровне, так и на уровне отдельных хозяйствующих субъектов.

2. Необходимо усилить качество и количество научно-практических разработок, посвященных системе внутреннего аудита в организации. Мало освещены в Республике Казахстан и вопросы планирования и формирования методики проведения внутреннего аудита.

3. В настоящее время усиливается взаимодействие внешнего и внутреннего аудита (стандарты внешнего аудита предусматривают использование работы внутренних аудиторов при проведении аудиторских проверок). В связи с этим возникает необходимость разработки системы критериев оценки внутреннего аудита.

4. Целесообразно различать внутренний аудит системы объектов в целом (отдельных объектов). Такой подход позволяет рассматривать функцию внутреннего аудита в связи с объектами любой сложности и целевой ориентации.

5. На начальной стадии становления национального отечественного внутреннего аудита наиболее приемлемым является изучение и адаптация международного опыта организации внутреннего аудита.

6. Важным направлением деятельности внутреннего аудита становится аудит информационных систем (информационных технологий). Высокая уязвимость компаний в этой области была не раз продемонстрирована в последние годы, и, как показывают многочисленные опросы, безопасность информационных систем вызывает сегодня наибольшую озабоченность у руководства иностранных компаний.

Таким образом, система внутреннего аудита экономического субъекта представляет собой определенную политику и процедуры, принятые системой управления данным субъектом для достижения целей процесса управления, предусматривающих степень выполнимости упорядоченного и эффективного ведения финансово-хозяйственной деятельности данного субъекта [4, с.81].

По этой причине цель внутреннего аудита на современном этапе развития экономических отношений можно определить как многофункциональное содействие системе управления экономическим субъектом в реализации эффективного функционирования системы внутреннего контроля и, как следствие, оптимизацию принимаемых управленческих решений.

Международный стандарт аудита 610 «Использование работы внутренних аудиторов» определяет: несмотря на то, что цели службы внутреннего аудита и внешнего аудитора различны, некоторые методы, используемые службой внутреннего аудита для достижения своих соответствующих целей могут быть схожими. Независимо от степени автономности и объективности службы внутреннего аудита такая служба не является независимой по отношению к субъекту, как это требуется для внешнего аудитора. Служба внутреннего аудита - это деятельность по оценке работы, осуществляемая внутри субъекта одной из его служб. Наряду с прочими вопросами в функции службы внутреннего аудита входит проверка, оценка и мониторинг адекватности и эффективности системы внутреннего аудита, так как по МСА 610 «Внутренние аудиторы – это лица, которые осуществляют деятельность службы внутреннего аудита» [5, с.765].

Деятельность служб внутреннего аудита широко варьируются и зависят от масштаба и структуры субъекта, а также требований или руководства, или лиц, наделенных руководящими полномочиями

Список использованной литературы:

1. Закон РК «Об аудиторской деятельности» № 139-III ЗРК от 05.05.2006г./с изменениями и дополнениями от 20.02.2014 г./
2. Дюсембаев К.Ш. Теория и эволюция аудита. Монография, изд. Экономика, Алматы, 2012.
3. Ковалева О.В., Константинов Ю.П. Аудит. Учебное пособие – Москва: ПРИОР, 2009.
4. Положение о работе внутреннего аудитора. Разработано ПАО «Палата аудиторов РК», 2014.
5. Сборник Международных стандартов аудита и контроля качества. Международная Федерация бухгалтеров, изд. ПАО «Палата аудиторов РК», 2009.

**СЕКЦИЯ 5 ҚЫЗМЕТ САЛАСЫ, МЕНЕДЖМЕНТ, МАРКЕТИНГ, ТУРИЗМ ЖӘНЕ ӨНДІРИСТІҢ ЖАЙ-КҮЙІ ЖӘНЕ КЕЛЕШЕГІ
СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СФЕРЫ УСЛУГ, МЕНЕДЖМЕНТА, МАРКЕТИНГА, ТУРИЗМА И ПРОИЗВОДСТВА**

**БӨЛІМШЕ 5.1. ҚЫЗМЕТ САЛАСЫ, МЕНЕДЖМЕНТ, МАРКЕТИНГ ЖӘНЕ ӨНДІРИСТІ ДАМУ ЖОЛДАРЫ
ПУТИ РАЗВИТИЯ СФЕРЫ УСЛУГ, МЕНЕДЖМЕНТА, МАРКЕТИНГА И ПРОИЗВОДСТВА**

Жумабаева Ж., Нәдірәлі Д. мамандығының 2 курс студенттері
Нархоз Университетінің «Менеджмент»
ғылыми жетекші: **Тасжарғанов С.И.** Нархоз Университетінің аға оқытушысы

КӘСІПКЕРЛІК РУХТЫ ДАМУ

Аңдатпа. Бұл мақалада кәсіпкерлік рухты қалыптастырудағы мәселелер айтылып, оларды шешу жолдары қарастырылып, кәсіпкерге қажетті қасиеттер мен оны даму жолдары бойынша ұсыныстар берілген.

Нарықтық қарым-қатынас дамыған ХХІ ғасырда кәсіпкерлік шешуші орын алмақ. Кәсіпкер атанғысы келетіндердің саны артып, өзіне ғана жұмыс жасаймын деушілердің соңы көрінер емес. Көпшілік кәсіпкер атанып, жақсы табыс тауып та жатыр. Алайда, кәсіпкерлік әлемінде жүріп, өзінің орнын таба алмай жүргендер де жетерлік. Оған бәсекелестік кінәлі ме, әлде жоспарланған әрекеттер орындалмай жатыр ма, мүмкін, ол адамдардың кәсіпкерлікте саясаты мен тәжірибесі аз ба? Осы секілді басқа да сұрақтарға жауап беруге тырысайық.

Идеалды адам жоқ. Барша адамзат баласы небір қателіктерге ұрынады. Кәсіпкерлікте қателік жасасаң, оны қалпына келтіруге тырыс. Сондай-ақ өзіңе өзің психолог бола алуың да маңызды. Себебі сезім мен отбасылық немесе басқа да жұмысқа қатыссыз мәселелер жұмыс барысында адамды тежейді. Қателіктерге ұрынуға себепші болады. Қорқыныштарыңды жеңу, ыңғайсыз мәселелерден шыға білу, көпшілік ортасында өзіңді-өзің ұстай білу, көрсете білу - сенің кәсібіңнің көрсеткіші болмақ. Көптеген кәсіпкерлер кәсіптің «акуласына» лайықты емес. Бірақ осыған лайықты болып, жоғары тәжірибелі кәсіп жүргізу үшін керекті жаттығуларды қарастырамыз.

Нені сүйсең, сол іспен айналыс, табыс қуудың қажеті жоқ. Ең бірінші жіберілетін қателік - адам білмейтін, көрмеген ортада жұмыс жасау. Сенің ол ортада хабарың болмаса, сен ол жайлы толыққанды білмесең, оған бас сұғудың не қажеті бар? Нені сүйсең, сонымен айналыс. Сол ортада жоғары тәжірибе көрсете біл, сені әрдайым жоғары бағалайды. Бірақ бізде жастайымыздан қате түсінік қалыптасып қалған. Хоббиді кәсіпке айналдыру деген тіпті жанымызда тұрмаған. Креативті болу, жұмысқа қабілетті болу - қуат береді.

Жұмыс қарқынды болу үшін өзіңіздің қабілетіңізге сеніңіз. Ия, бірінші адам өзіне өзі сене білуі керек. Басқалардың көмескі пікірі көралмаушылықтан туады. Сіздің жұмысыңызға үнемі күмәнмен қарап, сіздің ойыңызды қаралаумен келеді. Сондықтан ақ пен қараны ажыратып, тек сенім білдіретін адамдардан ғана кеңес сұраңыз. Кәсіпкерлікпен айналысатын адамдар көп уақытта өздерін ұстай біледі. Бос қалжыңнан аулақ болу керек. Шешім қабылдас бұрын, көп ойланып, талқыға салу қажет. Себебі, олар кезінде қателіктердің арқасында сабақ алған.

Жалпы алғанда, кез келген адам өмірінде қателік жібереді. Жоғарыда айтылғандай адамдар сол жіберген қателіктерінен сабақ алады. Ал сол қателіктерді жібермеу үшін не істеу керек? Ең алдымен жіберген қателіктеріңізді жазып отырыңыз. Екіншіден, қателіктерге анализ жасаңыз. Содан кейін жіберілген қателіктерге айналып келіп, анализ жасай отырып, оларға талдау жасаңыз.

Жалпы алғанда, кәсіпкерлік туралы болғандықтан, кәсіптегі бәсекелестік туралы да сөз қозғайық. Себебі, осы бәсекелестіктің салдарынан да зардап шеккендер аз емес. Жалпы адамзат баласы үнемі бәсекелестікпен өмір сүріп келеді. Кәсіпте, спортта, өнерде, достар арасында және т.с.с. Жалпы бәсекелестіктің екі түрі бар дейді. Құрылымдық бәсекелестік кезінде сіз қарсыласыңыздың қашан жеңілетінін күтпейсіз, сіз өз пайдаңыз үшін еңбек етесіз. Бұл жерде тірлік үшін күрес жүреді. Және бір түрі, ол адамның принциптеріне байланысты болады. Ол адамдар үнемі жоғары тұруды, барлық жасалған нәрселерде ұқыптылықты қалайды, салғырттықтан аулақ болады. Үнемі жоғары дәреже мен оны мойындау, басты «мәселеге» айналады [1].

Ал, кәсіпте құрылымдық бәсекелестіктің алатын орны зор. Себебі бұл жерде басты назар сапада. Бәсекелестік неғұрлым мықты болса, соғұрлым сіз пайда көресіз. Айталық, сіз өз қалаңызда ең сапалы қызмет көрсетумен айналысасыз, сіздің жұмысыңыз үнемі тиянақты және сізде жауапкершілік мол. Бірақ нарыққа сіздің жаңа бәсекелесіңіз шығады. Сіз бәсекелестікке мән бермей, жұмысыңызды жалғастыра бересіз. Ал, сіздің қарсыласыңыз сіздің тұтынушыларыңызды өздеріне қарату үшін бар айла амалдарды қолданады. Ақыры, сіздің бар тұтынушыларыңыз сіздің бәсекелесіңізге кетеді. Сіз нарықтағы орныңызды жоғалтасыз және көп шығынға ұшырауыңыз мүмкін. Себебі сіздің тұтынушыларыңыз - басты табыс көзіңіз болып отыр. Енді қандай шара қолданамыз деген сұрақ туындайды. Әрине, бұл жерде қарсыласыңызда

тиісті жауап қайтару болмақ. Себебі нарықта, не саясатта тек мықтылар ғана орын табады. Сіз кәсіпкерлікпен айналысып жатқан соң, бәсекелестік сізге қарапайым нәрсе болып көрінуі керек. Кез-келген сәтте тиісті әрекетке даяр болу абзал. Сонда ғана сіз жетістіктерге жетесіз. Бұл жерде тек бір бәсекелестікпен шектелмейді, сіз нарықтағы өз орныңызды сақтап қалып, оның нығаюына немесе өсуіне әрекет етесіз. Тағы да айта кететін мәселе, ол кәсіпкердің адалдығында болмақ. Айла құруға асықпаған жөн. Адал еңбек етіңіз, бәсекелестік туса, көп саралап, талқылап, ақылды шешімге келуге ұмтылу керек. Әрине, ешқашан ештеңе де оңай болмайды. Сіз сол жолды таңдадыңыз. Ал, таңдаған екенсіз, соңына дейін жетіңіз.

Жоғарыда атап өткендей, бәсекелестіктің екінші жолы бар. Ол үнемі белгілі бір дәрежені ұстап тұруда болады. Қызмет көрсету саласында болсын, тауар айналымы саласында немесе банк ісі. Әрқашан жауапкершілік, сіздің қол астыңыздағы қызметкерлеріңіздің жоғары лауазымы мен біліктігі. Сонда ғана бәсекелесіңіздің берілуден басқа амалы қалмайды.

Кәсіпкерлік рух деп барлық рухани және адами қасиеттердің жиынтығын айтамыз. Кәсіпкер әр түрлі қызмет атқарады. Кәсіпкер табысты кәсіпкер болу үшін ол: жаулап алушы, сатушы әрі ұйымдастырушы болу керек. Мұндай қасиеттердің қажеті неде деген сұрақ туындайтын шығар мүмкін.

Жаулап алушылық, яғни сапалы жоспар құра алу қасиеттің болуы және әрқашанда жаңа идеяларды ұсына білу. Нағыз кәсіпкер құрылған жоспарды жүзеге асыруға асығыс болады. Нағыз басқыншы кәсіпкер жолында тұрған барлық кедергілермен күреседі және өз дегеніне жетеді. Ұйымдастырушылық қабілет кез-келген кәсіпкердің бойында болу қажет. Кәсіпкер өзінің кәсібін жүзеге асру үшін басқа да адамдармен бірігіп жұмыс жасайды және сол адамдарды өзіне бағындыра алатындай болу керек. Сонымен қатар, кәсіпкер тек қана басқыншы мен ұйымдастырушы болмай, жақсы келіссөздер жүргізе алу керек. Кез-келген ісінде келісімге келіп жұмыс жасаудың арқасында, жұмыстың табысты болуына кепілдеме беруге болады [2].

Кәсіпкерлік рухты дамыту жоғарыда айтылған қасиеттермен ғана шектеліп қоймайды. Кәсіпкерлік қызметпен айналуы және кәсіпкер болу үшін, яғни адам өзіндегі барлық идеяларды жүзеге асыруы, өзінің ішкі және сыртқы, қоғам мен бизнес қажеттілігін қанағаттандыруға бағытталуы қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Игорь Манн, «Маркетинг на 100». Электронный учебник [http://www.drq.kz/files/articles/\(1211541081\)_Marketing_100.doc](http://www.drq.kz/files/articles/(1211541081)_Marketing_100.doc)

2. В. Зомбарт. Буржуа: этюды по истории духовного развития современного экономического человека. Существо предпринимательского духа, режим доступа: http://business.polbu.ru/zombart_borsua/ch05_ii.html

Жұмабай Қ.Т. Э-11НП тобының магистранты ҚКЭУ
ғылыми жетекшісі: э.ғ.к., доцент **Мухамбетова З.С.**

ЭКОНОМИКАНЫ ӘРТАРАПТАНДЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

«Әртараптандыру» категориясы экономикалық түсініктемелердің ең қиын және де кешенді түріне жатады. Әртараптандыру (diversification – өзгерту, түрлендіру алғашқы латын сөзінен) капитал (қор) концентрациясы түрлерінің бірі. Демек өз өндірістерін әртараптандыру арқылы фирмалар өздері жана салаларға және сфераларға енеді.

Кейбір сөздік құрастырушылардың ойынша, әртараптандыру ол негізгі өндірістің мамандырылуымен тікелей байланысы жоқ жаңа тауар нарығында өнеркәсіптің қызмет саласын кеңейтуге арналған маркетинг стратегиясының бір түрі өндірістің басқа салаларына ену деп түсіндіріледі [1]. Олар әртараптандыру мағынасының бір-бірімен байланысы жоқ өндірістің бірауақытта дамуына, өндірістік бұйымдар ассортиментін кеңейтумен байланысты екенін дәлелдейді. Яғни әртараптандырудың нәтижесінде өндіріс өзінің дәстүрлі қызмет сферасынан ауытқып жаңа салаларға бет бұрады. Демек, бұл өндірістің қорытындысында оның бұрынғы қызмет сферасына тікелей байланысы жоқ өнім өндіріледі деген сөз.

Кейбір әдебиеттерде әртараптандыру бір өнім өндіруге негізделген өндірістік құрылымның біржақтылығынан кеңейтілген номенклатуралы өнімнің көппрофильді өндірісіне өтумен анықталады.

Әртараптандыру тақырыбын көптеген атақты ғалымдар мен мемлекеттік саясатты жасаушылар кеңінен зерттеген. Әртараптандыру теориясы 1930 жылдардағы Ұлы тоқырау дағдарысынан басталады. Бұл теория тәуекелі жоғары және өмір сүру жағдай сапасы төмен аймақта көп түрлі өндірістерді ұлғайтумен қатар бір мезгілде барлық өндірістерде құлдырауды бастан кешіретінін тұжырымдайды.

Әртараптандыру түсінігін айқындау үшін бірауақытта бірнеше көзқарастарды қарастыру қажет.

Бәрінен бұрын, әртараптандыру экономикалық құбылыс ретінде көрсетілуі мүмкін. Бұл жерде, оның екі аспектісі көрінеді:

- Біріншіден, әртараптандыру жалпы еңбек бөлінісінің үдеріс нысаны ретінде көрінеді;
- Екіншіден, осы үдерісті кәсіпорынның сыртқы өзгеретін ортаға бейімделу нысаны ретінде көрінеді.

Әртараптандыру сонымен қатар, кәсіпорын қабылдайтын шешімдердің жиынтығын білдіреді. Бұл жоспарда кәсіпорынның басшылық тұрғысынан қарағанда, субъективті көзқарасты білдіреді. Бұл бағытта әртараптандыру өндірістік және кәсіпорынның стратегиялық элементі ретінде белгіленуі мүмкін.

Эртартапандыру, техникалық жағынан да қарастырылуы мүмкін – кәсіпорын қызметін өзгерту түрінің үдерісі ретінде. Осы өзгеріс шығарылатын тауардың көлемін кеңейту және жаңа нарықты игерумен іске асырылады.

Жаңа заманғы халықаралық әдебиеттерде «эртартапандыру» түсінігінің құрылымдық компоненттер ретінде екі параметр белсенді түрде аталынып келеді. Біріншісі, эртартапандыру стратегиялық (маркетингтік стратегия бойынша), екіншісі, өндірістік (өнімнің стратегиясы бойынша) шешімдерді қабылдау аспектілері көрсетіледі.

Эртартапандырудың көп жоспарлылық үдеріс көзқарасы (экономикалық құбылыстың аспектісін ескере отырып) ғылыми әдебиеттерде әлі тәжірибеден өтпеген. Осыған байланысты «эртартапандыру – экономикалық құбылыс» деген түсінігіне нақты түсіндіре кетейік.

Эртартапандырудың макроэкономикалық талдау шеңберінде, оны еңбек бөлінісінің құбылысы ретінде қарастыру керек. Бұл мағынада эртартапандыру үдерісі қызметтің технологиялық түрімен өзара байланыспаған кәсіпорын қызметінің қатарласуын бейнелейді. Осы құбылыстың институционалды шеңбері кәсіпорынмен байланысты.

Еңбек бөлінісінің ерекшелік нысаны ретінде эртартапандыру, алдағы уақыттағы тереңдеу бағыттарының бірін және осы үдерістің дамуын көрсетеді. Бұл қозғалыста белгілі шектеулердің бар екенін белгілеп көрсету қажет. Оларды анықтау үшін еңбек бөлінісінің тереңдеу үдерісіндегі логикалық анализіне барлық экономика және бір кәсіпорын деңгейінде көңіл аудару қажет.

Айтарлықтай, отандық экономика шеңберінде еңбек бөлінісі өндірістік қызметтің қатпарласуынан бастап, ең ұсақ өндірістік аймақтарына дейін жүре отырып ұзақ уақытта жүзеге асады. Бірақ, тәжірибе көрсеткендей, белгілі кезеңде шекаралар пайда болады. Олар технологиялық парасатпен байланысты.

Кәсіпорын деңгейінде еңбек бөлінісінің әртүрлі түрлері (өндірістік, функционалды) бар. Кәсіпорынның дамуына сәйкес, қызметтің әртүрлілігі көбейеді. Бірақ микродеңгейдегі осы үдерістің шекаралары жеткілікті түрде қатал болып келеді. Пайда болатын тосқауылдар екі жағдаймен байланысты:

1. Қаржылық аспект. Кәсіпорынның қаржылық мүмкіндіктері барлық уақытта шектеулі, кәсіпорын қызметтің көп түрі мен бағытын шамадан тыс қамти алмайды.

2. Басқарушылық аспект. Шамадан тыс өндірістерді тиімді басқару өте күрделі болып келеді.

Осы жағдайды ескере отырып, эртартапандыру үдерісіне келесі анықтаманы беруге болады. Эртартапандыру еңбек бөлінісінің формасын көрсете отыра, белгілі оның бағыттарын институционалды түрде ұйымдастырушылық-өндірістік бірлігі шеңберінде, өндірістердің өзіндік түрлерін технологиялық жағынан тетігін қалыптастыра алатын түрін көрсетеді.

Отандық экономика шеңберінде еңбек бөлінісінің үдерісі өндірістің технологиялық жағынан байланысқан және технологиялық дискретті түрлерін қамтиды. Бірақ, бұл жерде өндірістік-құқықтық бірлік (кәсіпорынның) шеңберінде шектеу қойылмаған үдерістер жайлы айтылып келеді.

Кәсіпорын шеңберінде еңбек бөлінісінің үдерісін қарастыруда, үдеріс бірнеше нұсқаларды қамтитынын ескере кету керек.

1. Өндірістік үдерістің бөлінуі бірнеше кезеңдерге жіктелінеді. Соның арқасында қызметтің дербес тетіктері қалыптастырылады (мысалы, кәсіпорындарында цехтар түрінде). Осындай бөлінуі өндірістік-технологиялық деп атауға болады.

2. Өндірістік-функционалдық қызметтер түрінің кәсіпорында бөлінуі (бөлімдер мен қызметтердің жүйесі). Мысалы, өндіріс, бухгалтерия, құқықтық бөлім, қауіпсіздік қызметі, күзетші туралы әңгіме болуы мүмкін.

3. Еңбектің бөлінуі бірнеше өзара байланыспаған қызметтер түріне жатуы мүмкін (эртартапандыру құбылысын түсіндіреді), еңбек бөлінісінің өндірістік-маркетингтік немесе өндірістік-стратегиялық түрде көрсетуге болады.

Еңбек бөлінісінің мәселесін анализдеуде, «эртартапандыру» анықтамасын экономикалық құбылыс ретінде түсінуге мүмкіндік береді. Бірақ, эртартапандыру шаруашылық шешімдерін қабылдауда субъективті үдерісті көрсетеді (демек, кәсіпорынның стратегиясын). Бұл жерде жаңа өнім өндірісін немесе жаңа нарықты игеруді қаржыландыру туралы айтып отырмыз.

Эртартапандыруға осы тұрғыдан қарағанда, маңызды методологиялық аспектіні белгілеуге болады. Ол келесі де қорытындыланады: Неғұрлым кәсіпорын қосымша жаңа қызмет түрін бастауда немесе жаңа нарықты игерсе, демек соғұрлым жүргізілетін эртартапандыру жоғары деңгейде жүргізіледі.

Стратегия тұрғысынан қарастырылатын категория тағы да бір жіктемені белгілеуге негіздеме береді. Экономикалық әдебиеттерде эртартапандыруды кең және тар мағынада қарастыру қабылданған.

Эртартапандырудың кең мағынасын қарастыруда, келесіні атап көрсету керек: эртартапандыру өндіріс үдерісінің жиынтық элемент тұрғысынан ғана емес, сонымен қатар басқару, демек менеджмент тұрғысынан да қаралады.

Әртүрлі елдерде бұл анықтаманың кең және тар мағынасының сараптамасы бар. Мысалы, Батыс Еуропа қабылданғандай, АҚШ-да осы анықтаманы қолдануда өнеркәсіп стратегиясындағы кең көлемді өзгерістерді есепке алады. Бұл айырмашылық екі құрлықтың бизнесті дамытудағы біркелкі емес жағдайлармен шартталған.

XX ғасырда американдық корпорациялар орташа жоғары қаржылық және өндірістік мүмкіндіктерді еуропалықтарға қарағанда көбірек иеленді. Өздерінің өндірістерін дамыту барысында тәуекелділік

жаңалықтарды қолдану оларға әдетті болды. Нәтижесінде американдық өндірістік тәжірибе еуропалықтарға карағанда бай болды. Сондықтан фирманың іскерлік мінез-құлық ғылымында көрініс табатын көптеген терминдерді қарастыруда американдық тәжірибенің талдауына тоқталады.

Сондықтан да «эртаптаңдыру» мағынасын түсіндіруде көбі американдық экономистерді қарастырады.

Экономикалық құбылыс ретінде эртаптаңдырудың шығу себебін ің анализі әртүрлі экономистердің белгілі аймақтар көзқарастарын көрсетеді. Шығу себебі ретінде бәсекелестік күрес шартының өзгерісін атап көрсетуге болады. Өз кезегінде, бұл терең жағдайлармен суреттелінеді:

- Қатал бәсекелестіктің көтерілуімен (халықаралық сауданың өсу факторы әсері есебінен);
- Экономикалық кеңістіктің тығыздалу әсерінен бәсекенің өсуімен.

Бәсекенің күшеюі кәсіпкерлерді эртаптаңдыру шараларына ғана түрткі болған жоқ. Басқа шаралардың есебіне шығындарды азайту, маркетингтік стратегияны күшейту болып табылады.

Экономикалық әдебиеттерде эртаптаңдыру себептерін ынталандыратын тізімдер нақты баяндалады:

1. Өмір сүруге деген фирманың талпынысы. Осы ынталандыру қолайсыз емес нарықтық, өндірістік немесе материалдық әсер етуіндегі қарсы қимылында көрініс табады. Басқа сөзбен айтқанда, сыртқы ортаның негативті аспектілері қатынасындағы фирманың әрекеті туралы әңгіме қозғалады.

2. Өндірістік бағдарламаны өзгерту есебінен, өзінің дамуында тұрақтылыққа қол жетуде фирманың бағдарлануы.

3. Фирманың өндірістік утилизациялау мәселесін шешу қажеттілігі.

4. Өзгеретін тұтынушылық қажеттілікке фирманың бейімделуі.

Тағы да мысалы, кәсіпкерлерді эртаптаңдыруға ынталандыратын жағдайлардың бір жіктемесін айтуға болады.

1. Жалпы экономикада өсу қарқынының төмендеуі және фирманың осы жағдайды бейтаптаңдырудағы талпынысы;

2. Мемлекеттің экономикалық және саяси дамуындағы қолайсыз жағдайларда фирманың тұрақтап қалуы;

3. Техникалық прогрестің бәсеңдеуі;

4. Дәстүрлі өндіріске құйылған капиталға пайда мөлшерінің құлдырауы;

5. Кәсіпкерліктің кеңістік экспансияға деген талпынысы;

Жағдайлар себептерінің түсіндіру көзқарастарын атап көрсеткенде, әртүрлі экономистер ұстанымындағы тек айырмашылықтармен ғана анықталынбайды. Сонымен қатар, жағдайлар мен уақыт параметрі әсер етеді [2]. Эртаптаңдырудың даму үдерісін талдау, тарих тұрғысынан карағанда, осы экономикалық құбылыс өзінің дамуында бірнеше кезеңнен өткен.

Ғылыми әдебиеттерде фирмалардың «экономикалық шоғырлануы» теоретикалық негіздеме алды. Бірігу күрделі көлемдегі өндірістердің артықшылығын қамтамасыз етті және синергетикалық нәтижені алып келді. Бұл кезеңнің себебі ретінде ішкі өндіріс тиімділігінің өсу көзінің таусылуын атауға болады.

Эртаптаңдыру үдерісінің көп аспектілік түсінігі өндірістік теориясын терең және жан-жақты қалыптастыруға мүмкіндік береді (Кесте 1).

Кесте 1

Өндірісті эртаптаңдыру эволюциясы

Тарихи дамудың дәуірі	Экономикалық алғышарттары	Өндірістің мақсатына жетудегі құралдар	Өндірісті ұйымдастырудағы басымды формасы	Салдарлары
Жаппай өндірістің дәуірі (20-шы жылдардың соңына дейін)	Өндірістің шоғырлануы және капиталдың орталықтандырылуы	Нарық үшін тауарды жасау. Өндірістің шығынын төмендету.	Өндірістің мамандырылуы	Тауарлық нарықты құру
Жаппай өткізудің дәуірі (50-шы жылдардың ортасына дейін)	Капиталдың шоғырлануы. Тауарлық бәсеке. Сала шегінде капиталдың артық қорлануы. Құрылымдық бәсеке.	Белгілі аймақта қолданылатын тауарлар жиынымен манипуляциялау. Сала жиынымен манипуляциялау (өзара технологиялық байланысқан өнім өндірісі).	Көлденең дифференциация Өнімдік (тауарлық) эртаптаңдыру. Тік интеграция. Салалық эртаптаңдыру (салалар жиыны)	Тауарлық нарықтың шекарасынан арылу. Салалық нарықтар. Салалық нарық шекарасынан арылу.

Индустриядан кейінгі қоғам	Жеке мемлекеттерде капиталдың артық қорлануы. Халықаралық ауқымда өндіріс көлемінің массасы Әлемдік ауқымдағы фирмалар арасындағы бәсеке	Басқа мемлекеттерге капиталдың экспорты. Әлемдік шартуашылық байланыстарды реттеу. Қызмет аясындағы пайдалылықты оңтайландыру	Географиялық әртараптандыру. Халықаралық ықпалдастық. Өндірісті интернационализациялау Ғаламдық әртараптандыру	Отандық нарық шекарасынан арылу. Халықаралық деңгейде мультипликацияның эффектісі.
Ақпараттық және компьютерлік технологиялар дәуірі	Әлемдік бәсеке	Әлемдік шаруашылық байланыстардың ғаламдық оңтайландырылуы.	Халықаралық экономика	Халықаралық нарық
Ескерту - [3] әдебиеті негізінде жасалған				

Жалпыланған экономистердің қорытындылары кәсіпкерлерге білім алуға көмек көрсетеді. Себебі жеке кәсіпкерліктің осы білімді жинақтауға көп уақыттары кетеді.

Сондықтан әртараптандыру үдерісінің зерттеулері кәсіпорынның дамуына бағытталған ұтымды инвестициялау жолдары туралы білімді жасап шығаруға көмектесті. Сондықтан кәсіпорын әртараптандыру мақсаттарын белгілейді.

Әртараптандыру мәселесін зерттеуде ғалым-экономистер, оны жүргізудегі әдістертерді бөліп көрсетеді. Әртараптандыру әдістеріне келесілер жатады:

1. Бейімделу. Барлық персонал, соның ішіндегі жабдықтар тауарлар мен қызметтердің әртүрлілігін жүзеге асыру үшін қолданылуы керек. Бұл әдіс персоналдың зерттеу рухымен жаулап алынған кәсіпорындарға тән.

2. Экспансия (кеңею). Өнім ассортиментінің ұлғаюына алып келетін жабдық пен ұйымның сапа санын ұлғайту есебінен өнімділікті көтеру.

3. Жұтып алу. Белгілі қызмет аясында әрекет ететін фирма акция немесе қолма-қол үшін сатып алу жолымен жаулап алынады. Орталық міндеттер жаңа бөлімдерге таралады, жаулап алынған компанияның басқару тәжірибесі мен қабілеті жалпы қайтадан компанияда жұмыс істей бастайды.

4. Бірігу. Шамалы бір көлемдегі және қызмет ету түріндегі кәсіпорындардың бірігуі.

5. Қосылу. Қандай да бір кәсіпорынға деген қызуғушылық, басқа кәсіпорын үстінен бақылау. Бірақ оған қарамастан біріккен кәсіпорын тәуелсіз құрылым ретінде жұмыс істей береді.

6. Инвестициялар. Инвестицияның құйылуы барысында кәсіпорын осыдан белгілі артықшылықтар түрлерін иеленуі керек, мысалы, басқа фирмалардың ынтымақтастығынан белгілі пайда табу. Кейбір жағдайларда кәсіпорындар жаңа корпорация құруы мүмкін.

7. Жәрдемдесу. Қызметті кеңейту немесе әртараптандырудағы өзгерістер туралы жабдықтаушыға немесе тұтынушыға ақпараттық қолдау көрсету.

Көрсетілген әртараптандыруды жүзеге асыру әдістерінің бастапқы екеуі өндірістің әртараптандыруына, ал қалғандарын бизнестің әртараптандырылуына жатқызуға болады.

Әртараптандырудың басты коммерциялық мақсаты болып нарықтық мүмкіндікті қолдану есебінен және бәсекелік артылықшылықтарды орнату есебінен пайданы көбейту болып табылады. Бірақ бәсекелік артылықшылықтарды алудың нақты жолдары, олай болса, әртараптандырудың экономикалық алғышарттары да әртүрлі болып келеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Шеденов У.К. Национальная экономика в условиях глобализации. - Алматы: Қазақ университеті, 2015. - С. 340.

2. Экономика Казахстана в условиях глобализации: механизм модернизации и функционирования /Под ред. Кенжегузина. — Алматы, ИЭ МОН РК. - 2015. - С. 92.

3. Немченко Г., Донецкая С., Дьяконов Д.. Диверсификация производства: цели и направления деятельности // Проблемы теории и практики управления. – 2010. - № 10. – С. 38-39.

Гергелюк А.В. гр. Эко-21, КЭУК
науч. рук.: к.п.н. доцент **Баймагамбетов Ю.Т.**

ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И ЕЁ РОЛЬ В СОВРЕМЕННУЮ ЭПОХУ

Роль физической культуры заметно возросла в эпоху научно-технического прогресса.

Физическая культура как неотъемлемая часть общей культуры современного общества представляет собой многогранное социальное явление, оказывающее мощное воздействие на развитие и воспитание всех слоев населения.

В наш век – век значительных социальных, технических и физических преобразований научно-техническая революция, как уже говорилось, наряду с прогрессивными явлениями внесла в жизнь и ряд неблагоприятных факторов. К ним следует отнести гиподинамию, нервные и физические перегрузки, связанные с овладением сложной современной техникой, а также стрессы профессионального и бытового порядка и как следствие – нарушение обмена веществ, избыточный вес, предрасположение к сердечно-сосудистым заболеваниям, а подчас и сами эти болезни.

Влияние неблагоприятных факторов на здоровье человека настолько велико, что внутренние защитные функции самого организма не в состоянии справиться с ними. Как показывает опыт, лучшим противодействием неблагоприятным факторам оказались регулярные занятия физической культурой, которые помогли восстановлению и укреплению здоровья людей, адаптации организма к значительным физическим нагрузкам. Чем дальше идет человечество в своем развитии, тем в большей степени оно будет зависеть от физической культуры.

Совсем недавно миллионы людей ходили на работу и с работы пешком, на производстве от них требовалось применение большой физической силы, в быту люди также не могли обойтись без выполнения трудоемких работ.

В настоящее время объем передвижений в течение дня сведен к минимуму. Автоматизация, электроника и робототехника на производстве, автомобили, лифт, стиральные машины в быту настолько повысили дефицит двигательной деятельности человека, что это уже стало тревожным.

Важность и высокую значимость физической культуры в жизни каждого человека трудно переоценить. То, что и как закладывается с детских лет в организм человека в виде фундамента здоровья, во многом определяет не только его физические кондиции в будущем, но и его психическое состояние, умственную деятельность, активное творческое долголетие.

Нельзя не вспомнить слова М.И. Калинина: «Почему же я поставил физкультуру на одну линию с русским языком и математикой? Почему я считаю ее одним из основных предметов обучения и воспитания? В первую очередь потому, что я хочу, чтобы все вы были здоровыми советскими гражданами. Если наша школа будет выпускать людей с испорченными нервами и расстроенными желудками, нуждающихся в ежегодном лечении на курортах, то куда же это годится? Таким людям будет трудно найти счастье в жизни. Какое же может быть счастье без хорошего, крепкого здоровья? Мы должны готовить себе здоровую смену – здоровых мужчин и здоровых женщин».

Сегодня мы вряд ли найдём образованного человека, который отрицал бы великую роль физической культуры и спорта в современном обществе. В спортивных клубах, независимо от возраста, занимаются физической культурой миллионы людей. Спортивные достижения для подавляющего большинства из них перестали быть самоцелью. Физические тренировки «становятся катализатором жизненной активности, инструментом прорыва в область интеллектуального потенциала и долголетия». Технический процесс, освобождая работников от изнурительных затрат ручного труда, не освободил их от необходимости физической подготовки и профессиональной деятельности, но изменил задачи этой подготовки.

В наши дни все больше видов трудовой деятельности вместо грубых физических усилий требуют точно рассчитанных и точно скоординированных мышечных усилий. Некоторые профессии предъявляют повышенные требования к психологическим возможностям человека, сенсорным возможностям и некоторым другим физическим качествам. Особенно высокие требования предъявляются представителям технических профессий, деятельность которых требует повышенного уровня общей физической подготовленности. Одним из главных условий является высокий уровень общей работоспособности, гармоничное развитие профессиональных, физических качеств. Используемые в теории, методики физической культуры понятия о физических качествах очень удобны для классификации многообразия тренировочных средств и, по существу, являются критерием качественной оценки моторной функции человека. Выделяются четыре основных двигательных качества: сила, быстрота, выносливость, гибкость. Каждому из этих качеств человека присущи свои структуры и особенности, которые в целом характеризуют его физические особенности.

Список использованной литературы:

1. Бальсевич В.К. Интеллектуальный вектор физической культуры человека: к проблеме развития физкультурного знания // Теория и практика физ. культуры. 1991.
2. Терминология спорта. Толковый словарь спортивных терминов, Суслов Ф.П., СпортАкадемПресс, 2011

Гундрова О., гр. Вт-21, КЭУК
науч. рук.: доцент **Артеменко А.В.**

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ФИЗИЧЕСКИХ УПРАЖНЕНИЙ

Физические упражнения – это такие двигательные действия (включая и их совокупности), которые направлены на реализацию задач физического воспитания, сформированы и организованы по его закономерностям.

Физические упражнения являются основным средством лечебной физической культуры.

Лечебное действие физических упражнений обусловлено сложными физиологическими, биохимическими, психологическими процессами, происходящими в организме при их выполнении. В лечебной физической культуре применяются следующие виды физических упражнений: гимнастические, спортивно-прикладные, игры и туризм. Гимнастическими называются упражнения, характеризующиеся искусственным сочетанием движений. Они выполняются из определенных исходных положений, с точно предусмотренным направлением, амплитудой и скоростью движения. Гимнастические упражнения очень широко используются в лечебной физической культуре, так как при их выполнении можно достаточно точно дозировать как общую физическую нагрузку, так и воздействие на определенные сегменты тела и отдельные органы. Спортивно-прикладные упражнения восстанавливают или совершенствуют сложные двигательные навыки, оказывают общеоздоровительное действие на организм больного. Это естественные двигательные действия или их элементы, встречающиеся в жизни или в спорте.

Таковыми упражнениями являются захватывание и перенос предметов, целостные бытовые и трудовые действия, различные способы передвижения, лазанье, бег, прыжки, метания, плавание, ходьба на лыжах, гребля и т. п. Как средство лечебной физической культуры игры в ЛФК направлены на совершенствование двигательных навыков и качеств в меняющихся условиях, на улучшение функций ряда анализаторов; они оказывают тонизирующее воздействие на организм больного; благодаря своему общему влиянию приобретают и тренирующее значение, повышая функциональные возможности основных органов и систем.

Пространственные характеристики физических упражнений

К ним относятся положение тела и его частей (исходное положение и оперативная поза в процессе выполнения движения), направление, амплитуда, траектория.

От исходного положения во многом зависит эффективность последующих действий. Так, например, сгибание ног и замах рук перед отталкиванием в прыжках с места во многом определяют эффективность последующих действий (отталкивание и полет) и конечный результат.

Не менее важную роль играет и определенная поза в процессе выполнения упражнения. От того, насколько она будет рациональна, зависит и конечный результат.

Например, при неправильной посадке конькобежца затрудняется техника бега; неправильная поза при прыжках с трамплина не позволяет в полной мере использовать воздушную подушку и осуществлять планирующий полет.

Направление движения влияет на точность двигательного действия и его конечный результат. Например, отклонение руки от правильного положения при метании копья или диска существенно отражается на направлении полета снаряда.

Поэтому, осуществляя двигательное действие, каждый раз выбирают такое направление, которое бы в наибольшей мере, отвечало рациональной технике. Рациональная техника во многом зависит от амплитуды в подготовительных или основных фазах движения. Во многих случаях она определяет:

1. длительность приложения сил и, следовательно, величину ускорения (что очень важно, например, для результата в метаниях);
2. полноту растяжения и сокращения мышц;
3. эстетику и красоту выполняемых движений, характерных для спортивной и художественной гимнастики, фигурного катания на коньках и др. Амплитуда движений зависит от строения суставов и эластичности связок и мышц.

Существенное значение для эффективности физических упражнений имеет траектория движения. По форме она может быть криволинейной и прямолинейной. Во многих случаях оправданной является закругленная форма траектории. Это связано с нецелесообразными затратами мышечных усилий. В других случаях предпочтительной является прямолинейная форма траектории (удар в боксе, укол в фехтовании и т.п.).

Временные характеристики физических упражнений

К ним относятся длительность движений и темп.

Длительность упражнения в целом (бега, плавания и т.п.) определяет величину его воздействия (нагрузку). Длительность отдельных движений влияет на выполнение всего двигательного действия.

Темп движения определяется количеством движений в единицу времени. От него зависит скорость перемещения тела в циклических упражнениях (ходьба, бег, плавание и т.п.). Величина нагрузки в упражнении также находится в прямой зависимости от темпа.

Пространственно-временные характеристики - это скорость и ускорение. Они определяют характер перемещения тела и его частей в пространстве. От скорости движений зависят их частота (темп), величина

нагрузки в процессе выполнения упражнения, результат многих двигательных действий (ходьбы, бега, прыжков, метаний и др.).

Динамические характеристики физических упражнений

Они отражают взаимодействие внутренних и внешних сил в процессе движений. Внутренними силами являются: силы активного сокращения — тяги мышц, силы упругого, эластичного сопротивления растягиванию мышц и связок, реактивные силы. Однако внутренние силы не могут перемещать тело в пространстве без взаимодействия с внешними силами. К внешним силам относятся силы реакции опоры, гравитационные силы (сила тяжести), трения и сопротивления внешней среды (вода, воздух, снег и др.), инерционные силы перемещаемых предметов и т.д.

Ритм как комплексная характеристика техники физических упражнений отражает закономерный порядок распределения усилий во времени и пространстве, последовательность и меру их изменения (нарастание и уменьшение) в динамике действия. Ритм объединяет все элементы техники в единое целое, является важнейшим интегральным признаком техники двигательного действия.

Рассмотрев характеристику физических упражнений можно сказать о таких положительных влияниях как:

1. Ускорение сердечного ритма
2. Укреплению мускулов
3. Предотвращение расширения вен
4. Поддерживание упругости кожи
5. Способствование исправлению осанки
6. Способствование нормализации веса
7. Укрепление костей

Список использованной литературы

1. <http://bmsi.ru/>
2. <https://ru.wikipedia.org>
3. Матвеев, Л.П. Теория и методика физической культуры, 2008

Оразбаева Л.Н., гр. Ю-14, КЭУК
науч. рук.: доцент **Артёменко А.В.**

МОЛОДЁЖЬ КАЗАХСТАНА – ЕСТЬ НА КОГО РАВНЯТЬСЯ

Сила нашего государства и его гражданского общества, фундамент национальной безопасности и общественно-политической стабильности всегда зиждились на молодых высокообразованных людях. Именно многовековая мудрость нашего народа и прогрессивные знания молодежи помогли нам преодолевать всяческие смуты и потрясения, сопровождавшие нелегкие периоды становления государственности.

Это большое благо, что Казахстан может по праву гордиться своими молодыми гражданами, которые демонстрируют политическую зрелость и «подкованность», свободно ориентируются в финансово-экономическом положении страны, большинство из них владеет как минимум тремя языками, а главное – всегда смогут защитить свои права и знают цену высокому интеллекту.

Современная молодежь Республики Казахстан – это надежная опора Президента в деле построения новой интеллектуальной нации XXI века. Вопреки всем трудностям и невзгодам демократического суверенного становления, Казахстан доказал всему миру, что может цивилизованно решать свои внутренние вопросы и принимать полноценное участие в формировании международной повестки. Результаты единения и упорного труда Казахского народа превзошли все ожидания.

Четыре базовых элемента, на которых сконцентрируется государственная молодежная политика, были также обозначены Президентом, это:

- хорошее профессиональное образование;
- стабильная работа с достойным уровнем оплаты;
- собственное жилье для создания семьи;
- наличие возможности вести здоровый образ жизни.

Спорт – это один из наиболее доступных способов поддержания и сохранения здоровья и работоспособности человека. С каждым годом появляются и развиваются различные формы занятий физическими упражнениями, совершенствуются новые, необычные виды спорта, но заинтересованность к ним стороны большей части молодежи и студентов остается достаточно слабой и низкой. Истинный объем двигательной активности молодых людей не может полностью обеспечить их полноценное и гармоничное, физическое развитие и укрепление здоровья. Повышается количество студентов и школьников, имеющих отклонения в состоянии здоровья. В настоящее время спорт приобретает настолько высокую значимость в обществе, что появляются основания считать его одним из основных видов человеческой деятельности. В системе норм и ценностей общества он также играет большую роль. Занятия спортом, особенно любительские, довольно часто рассматриваются не только как способ укрепления и сохранения здоровья, но

и как превентивная мера по предотвращению алкоголизации и наркотизации и других антисоциальных проявлений поведения, особенно в среде молодежи.

По данным исследований, доля молодежи, регулярно занимающейся спортом, относительно велика до 20-тилетнего возраста, после чего начинает сокращаться. При этом доля не желающих заниматься спортом начинает увеличиваться после 16-тилетнего возраста.

Основная же часть молодежи или время от времени занимается какими-то видами спорта, или изъявляет желание заниматься, но не всегда находит такую возможность.

И тут возникает вопрос, а есть ли у нашей молодёжи достойный пример, дабы они могли равняться на него и перенять всю ту целеустремлённость и стремление быть первым?! Чтобы они знали, что вести здоровый образ жизни и заниматься спортом – это вовсе не неправильно, а наоборот, похвально. Ведь всегда приятно получать за свой труд какие-то награды, а самое главное – быть счастливым и чувствовать себя полноценным членом социума, в котором ты живёшь.

В нашей стране немало примеров людей, которые добивались своих целей с раннего детства, когда тренировались, получали первые синяки и сломанные носы на ринге, падали, катаясь на коньках, но вновь вставали зная, что за их плечами целая страна, честь которой мы должны защищать не только внутри неё, но и на международной арене. Представители других стран должны ощущать соперничество с нами, и очень серьёзное. Чтобы оно было, молодёжь должна знать героев своей страны. Да, именно героев, потому что это не лёгкий путь – стать для кого-то примером, показать, что при желании можно свернуть горы и получать награды. Но самая большая награда – это знать, что сегодня твоя страна стоит далеко не на последнем месте, и что с каждым годом она развивается, уровень молодёжи растёт. Есть не мало спортсменов, о которых мне хотелось бы многое сказать: Геннадий Головкин, наш победитель и человек, который доказал всему миру свои титулы и своё мастерство; Илья Ильин, наш богатырь и просто очень трудолюбивый тяжелоатлет; Серик Сапиев, боксёр, который вышел на мировой уровень, но при этом родился и вырос далеко не в мегаполисе; Денис Тен, который с детства знал, что такое упасть на лёд и снова подняться с колен. Высотность наших спортсменов подтверждает также и то, как они выступили на Азиаде и какие рекорды побили; Суперкубок «Кайрата» также принёс нечто своё в лепту побед Казахстана.

Наши спортсмены – это Великие люди. Тренировки нельзя отменить, когда дождь, снег или грязь. Их нельзя отменить в зной или когда тебе просто хочется выспаться и не вставать с кровати. Ты или побеждаешь, или лучше вообще ничего не начинаешь. Поэтому беря такую ответственность, показывая пример более младшему поколению – такие люди рискуют. Но, тем не менее, они встают на ринг и борются с этим. Молодёжь, смотря на то, как спортсмены стоят на пьедестале, пытаются быть такими же. И чем больше будет примеров – тем будет лучше нашей стране. Будущее – за молодыми!

Зубатова В.В., гр.: О-21, КЭУК
науч. рук.: ст. преподаватель **Акшулаков Б.К.**

СОВРЕМЕННЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ВОСПИТАНИЯ

Воспитание – это процесс систематического и целенаправленного воздействия на человека, на его духовное и физическое развитие в целях подготовки его к производственной, общественной и культурной деятельности.

Но воспитание не отдельный процесс, он неразрывно связан с обучением и образованием, поскольку названные процессы направлены на человека как целое. В направлениях воспитания трудно выделить отдельные составляющие, оказывающие влияние на эмоции, волю, характер, ценностные ориентации и интеллект. Но, несмотря на это, в процессах воспитания и образования существуют различия. В отличие от образования, где главной целью является развитие познавательных процессов индивида, его способностей, приобретения им знаний, воспитание ставит целью формирование человека как личности, его отношение к миру, обществу и взаимоотношений с ним.

Успех воспитательного процесса как единства цели и средств ее достижения проявляется как повышение степени индивидуальной активности воспитанника. Направление воспитания определяется единством целей и содержания. По этому признаку выделяют умственное, идейно-политическое, нравственное, трудовое, эстетическое и другие направления воспитания.

Умственное воспитание ориентировано на развитие интеллектуальных способностей, интереса к познанию себя и окружающего мира. В раннем детстве умственное воспитание тесно связано с физическим воспитанием. У детей память, внимание, воображение носят произвольный характер и нераздельны с их деятельностью.

Нравственное становление человека также является одним из направлений воспитательной деятельности. Сущность нравственного воспитания заключается в формировании у ребенка системы отношений к обществу, другим людям, самому себе.

Второе направление воспитательного процесса – идейно-политическое воспитание, предполагающее формирование у ребенка основ гражданственности, ответственного отношения к семье, своему народу и Отечеству. Формирование убеждений у ребенка, его идейное воспитание – это, прежде всего, передача личного отношения взрослого окружения воспитуемого к родной земле, готовности

бороться за ее свободу и независимость, гордости за героическое прошлое и настоящее своего Отечества и народа.

Важнейшей предпосылкой всестороннего гармонического развития личности ребенка является его трудовое воспитание. Целями его являются: развитие добросовестного, ответственного и творческого отношения к любому труду, накопление профессионального опыта как условия выполнения важнейшей обязанности человека.

Фундамент здоровья закладывается в детстве. От того, насколько правильно будет организовано физическое воспитание, во многом будет зависеть его самочувствие, настроение, успехи в учебе. Оно способствует росту трудовых возможностей воспитуемого, совершенствует его нравственно-волевые качества, является средством гармонического развития.

Эстетическое воспитание имеет целью развитие творческих способностей, умения понимать и ценить прекрасное в жизни и искусстве, обогащение духовного мира ребенка. Кроме того, необходимо научить его замечать красивое в природе, общественной жизни, искусстве, помочь воспитаннику выработать правильные эстетические суждения и оценки, а также развить способности, приобщить ребенка к художественному творчеству.

Кроме вышеперечисленных направлений, в современном обществе формируются новые направления воспитательной работы, такие как экономическое и правовое.

Воспитание – это целенаправленный и организованный процесс формирования личности. В целостном педагогическом процессе важное место занимает процесс воспитания.

Основная цель воспитания – способствовать умственному, нравственному, эмоциональному и физическому развитию личности. Частная цель – обеспечивать условия для расцвета индивидуальности конкретного человека, с учётом его возрастных особенностей.

Главным для каждой воспитательной системы является ориентация на воспитание человека, готового жить и работать в современном для него обществе.

Жайлханова Н., гр. МО-12, КЭУК
науч. рук.: ст. преподаватель **Искаков Ж.К.**

ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И ЛИЧНОСТЬ

Известно, что разностороннее развитие личности не мыслится без определенного развития ее физического потенциала. Физическая культура – важный аспект общей культуры личности. Это – нетождественное физическому развитию понятие, одна из граней сложного феномена, который отражен в понятии "физическая культура".

Физическую культуру также следует понимать как важную составную часть процесса и результата образования. И дело не только в том, что подлинное гармоничное развитие личности предполагает укрепление её здоровья, мускульной силы и выносливости, постоянное поддержание достигнутой физической формы. Общеизвестен положительный характер воздействия физической культуры под руководством добросовестных и квалифицированных педагогов, тренеров на становление личности человека. На мой взгляд, одной из центральных характеристик физической культуры является действенное участие данного феномена в процессе формирования и развития одной из основополагающих ориентации не только растущего, но и вообще, всякого человека – ориентации на здоровый образ жизни. Данный вопрос актуален для всего российского общества, а для определенной части молодежи стоит как проблема жизни и смерти, что связано с растущей опасностью алкоголизма и наркомании не только для физического, но и для духовного здоровья нации.

Существовавшие в достаточно большом числе еще в совсем недалёком прошлом бесплатные спортивные кружки, клубы, секции при школах, различных организациях, детско-юношеские спортивные школы порой успешно противостояли негативному влиянию окружающей среды на сознание школьников. При должном уровне разъяснительной работы и организации, как в урочное, так и во внеурочное время, физическая культура является одним из организующих факторов для части подрастающего поколения, вносит определенный координирующий момент в свободное время молодых людей. Это особенно важно для школьников в силу недостаточной определенности их внутреннего ценностного мира и противоречивости взглядов на досуговую деятельность, тем более в условиях нашей драматической эпохи. Физическая культура способна помочь человеку с детских лет научиться ценить время, организовывать свой распорядок дня, получить подкрепленное практикой представление о самоконтроле, самокритике.

Командные виды спорта, игры на уроках физкультуры способствуют в определённой степени не только выработке духа коллективизма, сотрудничества, но и, очевидно, закреплению в сознании молодого человека основ системного подхода во взглядах на различные явления окружающей действительности. Индивидуальные виды спорта являются для человека одним из средств заглянуть в себя, выявить, проявить те или иные черты характера, научиться анализировать и не повторять свои просчёты и ошибки. Вообще же спортивные состязания, как известно, способствуют формированию у молодого человека здорового честолюбия, чувства собственного достоинства, стойкости, способности "держать удар" не только на

спортивной площадке, приучают его к духу честной конкуренции, что особенно важно в современных условиях.

Не следует, естественно, преувеличивать роль физической культуры в становлении внутреннего мира молодых людей, однако нередко она бывает достаточно эффективным средством направить их энергию в конструктивное русло. Мировоззренческая позиция, слова, поведение учителя физкультуры, тренера иногда становятся для многих более значимыми ориентирами в жизни, чем старания и наставления других педагогов. Таким образом, никак нельзя сбрасывать со счёта воздействие физической культуры на развитие различных сторон личности растущего человека в непростых условиях российской действительности.

Выдающийся французский общественный деятель второй половины прошлого века Пьер де Кубертен оказал существенное влияние на возрождение отношения к Олимпизму, Олимпийскому движению, их сердцевине – спорту как к специфическим средствам, способам и формам для решения, в первую очередь, воспитательных и образовательных задач. Акцентирование внимания на данном аспекте деятельности Кубертена дает возможность глубже осмыслить сущность его олимпийской идеи - приоритет в ней воспитательной, образовательной функции, ее гуманистическую, демократическую направленность. Задумав возродить Олимпийское движение, Пьер де Кубертен стремился, прежде всего, создать воспитательное движение, целью которого являлось формирование у человека способности и потребности к постоянному саморазвитию, самосовершенствованию не только в спорте. Спорт, физическое воспитание для каждого человека являются одним из источников внутреннего совершенствования независимо от его будущей профессии.

Олимпизм, спорт, физическая культура помогают выявить, осознать и принять молодому человеку общечеловеческие ценности: дружба, равноправие, право на жизнь, свободу и поиск счастья, самопожертвование, справедливость, красоту. Отечество и некоторые другие. При должной организации физическая культура участвует в развитии у молодых людей высоких моральных и эстетических качеств. Физическая культура, опирающаяся на гуманистическое мировоззрение, должна стать органичной частью, элементом системы образования, дополнять эстетическое, нравственное, духовное воспитание подрастающего поколения.

Райзаева Г.К., гр. Ю-25К, КЭУК
науч. рук.: ст. преподаватель **Байгабилов Б.Х.**

ФИЗИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ В СЕМЬЕ

Нужно всегда помнить, что здоровье – великое благо и достояние всего общества. Недаром народная мудрость гласит: «Здоровье – всему голова!».

Одним из важных аспектов оздоровительной массовой физкультуры являются самостоятельные занятия в домашних условиях, в семейной обстановке, направленные на обеспечение активного отдыха, оздоровление, закаливание.

Физическая активность является одним из самых могучих средств предупреждения заболеваний, укрепления защитных сил организма, повышения работоспособности и выносливости. Ни одно лекарство не дает такой прекрасной возможности нейтрализовать вредные последствия нервных перегрузок и гиподинамии, какую дает физическая культура.

Семья – это коллектив единомышленников. Все члены семьи должны неуклонно соблюдать правила, от которых зависит их здоровье. Нужно всегда помнить, что главное в занятиях физической культурой, спортом – систематичность и регулярность. Эти занятия должны стать органической частью повседневной жизни и быта каждой современной семьи.

Понятие «физическое воспитание» - о чем говорит уже сам термин, входит в общее понятие «воспитание» в широком смысле. Это означает, что, так же как и воспитание представляет собой процесс решения определенных воспитательно-образовательных задач, характеризуются всеми общими признаками педагогического процесса.

Отличительные особенности физического воспитания определяются прежде всего тем, что этот процесс направленный на формирование двигательных навыков и развитие физических качеств, укрепление здоровья.

Семья во многом определяет отношение детей к физическим упражнениям, их интерес к спорту, активность и инициативу. Этому способствуют близкое эмоциональное общение детей и взрослых в разных ситуациях, естественно возникающая их совместная деятельность (обсуждения успехов спортивной жизни страны, переживания при просмотре телевизионных спортивных передач, иллюстраций в книгах на спортивные темы и др.).

Закаливание в семье

Обязательным элементом физического воспитания в семье, имеющим большое значение для укрепления здоровья, повышения работоспособности и сопротивляемости инфекции, является закаливание.

Сущность закаливания заключается в тренировке терморегуляторного аппарата, в развитии защитных реакций, снижающих чувствительность организма к вредному действию раздражителей внешней

среды. В результате закаливания повышается устойчивость организма к неблагоприятным воздействиям различных погодных факторов, таких как холод, жара, сырость и других, которые плохо влияют на работоспособность и могут привести к заболеваниям

Все виды закаливания обладают общим благоприятным воздействием на организм, улучшают деятельность всех его систем и органов. Процесс закаливания является специфичным, то есть холодовые процедуры повышают устойчивость к холоду, воздействие высоких температур – к жаре.

При закаливании организма используют обычно природные факторы: воздух, воду солнце.

Режим дня. Великий физиолог И.П. Павлов не раз говорил, что ничто так не облегчает работу нервных клеток головного мозга, как определенный распорядок жизни. Такой определенный распорядок, режим дня чрезвычайно важен для учащихся. Всему свое время в режиме дня, а иначе и работа ладиться не будет, не пойдет на пользу.

Если не налажено правильное чередование различных видов деятельности, если продолжительность ночного сна недостаточна, если мало отводится времени для отдыха на открытом воздухе – все это приводит к тому, что нервная система быстро истощается. Результат – снижение работоспособности школьника. Вот почему семья, так же как и школа, должна обратить серьезное внимание на организацию времени бодрствования и сна учащихся.

Хороший отдых, а затем неукоснительное выполнение распорядка дня избавят маленького школьника от головных болей, вялости, постоянного чувства усталости. Он снова будет внимательным, усидчивым и хорошо успевающим.

Правильно организовать режим дня школьника – это:

- обеспечить ему достаточный по продолжительности сон со строго установленным временем подъема и отдыха ко сну;
- предусмотреть регулярный прием пищи;
- установить определенное время приготовления уроков;
- выделить время для отдыха на открытом воздухе, творческой деятельности, свободных занятий и помощи семье.

Организация работы по воспитанию физической культуры учащихся в семье направлена на решение следующих задач:

содействие правильному физическому развитию детей, повышение их работоспособности, закаливание, охрана здоровья;

развитие основных двигательных качеств.

Способность человека к разносторонней двигательной деятельности обеспечивается гармоничным развитием всех физических качеств - силы, выносливости, ловкости и быстроты. Особенно следует сказать о выносливости. Приучая школьников преодолевать неуверенность, страх, усталость, болевые ощущения, мы тем самым воспитываем у них не только физические, но и моральные качества; формирование жизненно важных двигательных умений и навыков. Двигательная деятельность успешно осуществляется лишь тогда, когда человек владеет специальными знаниями, умениями и навыками. Опираясь на двигательные представления и знания, ученик получает возможность управлять своими действиями в разнообразных условиях.

Двигательные умения формируются в процессе выполнения определенных движений. Среди них есть естественные двигательные действия (ходьба, бег, прыжки, метание, плавание и др.) и двигательные действия, которые редко или почти не встречаются в жизни, но имеют развивающее и воспитывающее значение (упражнения на гимнастических снарядах, акробатика и т.п.); воспитание устойчивого интереса и потребности в систематических занятиях физической культурой. В основе здорового образа жизни лежит постоянная внутренняя готовность личности к физическому самосовершенствованию. Она является результатом регулярных (в течение многих лет) занятий физическими упражнениями при положительном и активном отношении к ним самих учащихся. Как известно, природе ребенка свойственна интенсивная двигательная активность. В интересах физического воспитания необходимо организовать детскую подвижность, моторику в правильных формах, дать ей разумный выход. Интерес и удовольствие, получаемые в процессе физических упражнений, постепенно переходят в привычку систематически заниматься ими, которая затем превращается в устойчивую потребность, сохраняющуюся на долгие годы; приобретение необходимого минимума знаний в области гигиены и медицины, физической культуры и спорта. Школьники должны получить четкое представление о режиме дня и личной гигиене, о значении физической культуры и спорта для укрепления здоровья и поддержания высокой работоспособности, о гигиенических правилах занятий физическими упражнениями, о двигательном режиме и природных факторах закаливания, об основных приемах самоконтроля, о вреде курения и алкоголя.

Список использованной литературы:

1. Полиевский С.А., Гук Е.П. Физкультура и закаливание в семье. – М.: Медицина, 2004. – 80 с., ил (Науч.-попул.мед.литература. Физкультура и закаливание).
2. Селиванов В.С. Основы общей педагогики: Теория и методика воспитания. - М., 2000.
3. Сластенин В.А. Педагогика. Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов; Под ред. В.А. Сластенина. - М.: Издательский центр "Академия", 2002. - 576 с.

4. Станкин М.И. Психолого-педагогические основы физического воспитания. - М., 1998.

Казанкова А.Л., гр. Лог-12, КЭУК
науч. рук.: к.п.н., доцент **Баймагамбетов Ю.Т.**

РОЛЬ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ И УКРЕПЛЕНИЯ ЗДОРОВЬЯ

Одной из важнейших проблем здравоохранения в нашей стране является оздоровление детского населения. Общая заболеваемость детей всех возрастных групп за последние годы увеличилась в 1,5-2 раза за счет распространения неспецифических синдромов, сопровождающихся снижением иммунной реактивности.

Большинство специалистов считают, что в основе ухудшения здоровья детей лежит комплекс причин: перенесенная внутриутробная патология, снижающая иммунную устойчивость организма; экологическая обстановка, не отвечающая требованиям растущего организма; низкая эффективность значительной части оздоровительных программ, в том числе организации физкультурно-оздоровительной работы.

Одно из условий полноценного развития детей школьного возраста - высокий уровень здоровья. Между тем проведенные рядом авторов исследования свидетельствуют о тенденции к увеличению количества детей, имеющих отклонения в состоянии здоровья. Так, авторы указывают, что на сегодняшний день в России лишь 10% детей младшего школьного возраста являются практически здоровыми (I группа здоровья), у 50% школьников выявлены морфофункциональные отклонения и нарушения в состоянии здоровья (II группа здоровья), 40% детей имеют хронические заболевания (III группа здоровья). По данным комплексной оценки состояния здоровья детей в возрасте от 3 до 17 лет включительно, количество детей I группы не превышает 20-25 %, II группы - колеблется от 30 до 35%, а III группы - составляет 30-35%.

Учитывая вышеизложенное, а также то, что большинство программ по физическому воспитанию рассчитано на здоровых детей, необходимо отметить, что от 60 до 90% школьников остается без адекватной физической подготовки. Различие уровней здоровья, форм заболевания, физического развития и физической подготовленности школьников осложняет процесс физического воспитания и требует дифференцирования физической нагрузки для детей II и особенно III группы здоровья на занятиях по физической культуре. Однако проблема заключается в отсутствии знаний об особенностях методики физической подготовки детей различных групп здоровья, несхожих по физическому развитию, физической подготовленности и состоянию.

Разработка методов повышения адаптивных возможностей и функциональных резервов детского организма является актуальной проблемой современной восстановительной медицины и педагогики.

Каждые новые рекомендации, научно обоснованные и разработанные на большом контингенте детей с различной патологией и затем апробированные в процессе многолетней работы, являются ценным руководством для практикующего специалиста. Однако, несмотря на определенные успехи, достигнутые в данном направлении, продолжается формирование рецидивирующих и хронических болезней у детей. В связи с этим становится очевидной задача совершенствования комплексной программы оздоровления детского населения, мер вторичной профилактики и медицинской реабилитации. Одно из ведущих мест в решении данной проблемы отводится правильной организации физкультурно-оздоровительной работы.

Внедряемые с 1993 г. медико-педагогические программы движения «Школа здоровья» позволяют применять современные методы оздоровления детей и профилактики обострений хронических заболеваний. В них большое внимание уделяется немедикаментозным методам. Эти лечебные и профилактические мероприятия основаны на данных научных исследований, полученных с применением физиологических, психологических и биохимических приемов. Однако в ряде случаев представленные в литературе обоснования не всегда полны и не способствуют повышению эффективности оздоровительных мероприятий, а также недоступны большинству детских учреждений.

Список использованной литературы:

1. Беляев В.С. Здоровье, экология и спорт. - М.: Советский спорт, 1995. - 176 с.
2. Булич Э.Г. Физическое воспитание в специальных медицинских группах / Э.Г. Булич. - М.: Высшая школа, 1986
3. Виноградов В.С. Физические и дыхательные упражнения // Основы валеологии / В.С. Виноградов. - Смоленск, 1998. - С. 98-102.

Турумтаева М.Т., гр. МН-21, КЭУК
науч. рук.: ст. преподаватель **Матушкин Г.Ю.**

ВОСПИТАНИЕ ПРИВЕРЖЕННОСТИ К ЗДОРОВОМУ ОБРАЗУ ЖИЗНИ

Существует много определений этого понятия, смысл которых определяется профессиональной точкой зрения авторов. По определению Всемирной Организации Здравоохранения принятому: "здоровье –

это состояние физического, духовного и социального благополучия, а не только отсутствие болезней и физических дефектов".

С физиологической точки зрения определяющими являются следующие формулировки:

- индивидуальное здоровье человека - естественное состояние организма на фоне отсутствия патологических сдвигов, оптимальной связи со средой, согласованности всех функций (Г.З. Демчинкова, Н.Л. Полонский);

- здоровье представляет собой гармоничную совокупность структурно-функциональных данных организма, адекватных окружающей среде и обеспечивающих организму оптимальную жизнедеятельность, а также полноценную трудовую жизнедеятельность;

- индивидуальное здоровье человека – это гармоническое единство всевозможных обменных процессов в организме, что создает условия для оптимальной жизнедеятельности всех систем и подсистем организма (А.Д. Адо);

- здоровье – это процесс сохранения и развития биологических, физиологических, психологических функций, трудоспособности и социальной активности человека при максимальной продолжительности его активной жизни (В.П. Казначеев).

Вообще, можно говорить о трех видах здоровья: о здоровье физическом, психическом и нравственном (социальном).

- Физическое здоровье – это естественное состояние организма, обусловленное нормальным функционированием всех его органов и систем. Если хорошо работают все органы и системы, то и весь организм человека (система саморегулирующаяся) правильно функционирует и развивается.

- Психическое здоровье зависит от состояния головного мозга, оно характеризуется уровнем и качеством мышления, развитием внимания и памяти, степенью эмоциональной устойчивости, развитием волевых качеств.

- Нравственное здоровье определяется теми моральными принципами, которые являются основой социальной жизни человека, т.е. жизни в определенном человеческом обществе. Отличительными признаками нравственного здоровья человека являются, прежде всего, сознательное отношение к труду, овладение сокровищами культуры, активное неприятие нравов и привычек, противоречащих нормальному образу жизни. Физически и психически здоровый человек может быть нравственным "уродом", если он пренебрегает нормами морали. Поэтому социальное здоровье считается высшей мерой человеческого здоровья.

"Здоровый образ жизни" — "поведение, базирующееся на научно обоснованных санитарно-гигиенических нормативах, направленных на сохранение и укрепление здоровья". Укрепление же здоровья — "мероприятия по сохранению и увеличению уровня здоровья населения для обеспечения его полного физического, духовного и социального благополучия".

ЗОЖ зависит от:

— объективных общественных условий, социально-экономических факторов;

— конкретных форм жизнедеятельности, социально-экономических факторов, позволяющих вести, осуществлять ЗОЖ в основных сферах жизнедеятельности: учебной, трудовой, семейно-бытовой, досуга;

— системы ценностных отношении, направляющих сознательную активность людей в русло ЗОЖ.

Воспитание есть процесс воздействия внешней энергии на внутреннюю энергию (энтелехию) человека. В результате взаимодействия двух (внутренней и внешней) энергетических систем происходит возбуждение, движение, изменение и развитие генетических человеческих задатков. Воспитание в широком смысле слова является единственным универсальным средством развития. Все человеческие задатки развиваются и функционируют как способности только благодаря воспитанию.

Существенное значение для формирования здорового образа жизни студентов имеет режим дня. Режим имеет не только оздоровительное, но и воспитательное значение. Строгое его соблюдение воспитывает такие качества, как дисциплинированность, аккуратность, организованность, целеустремленность. Режим позволяет человеку рационально использовать каждый час, каждую минуту своего времени, что значительно расширяет возможность разносторонней и содержательной жизни. Каждому человеку следует выработать режим, исходя из конкретных условий своей жизни. Из этого вытекает важнейшая роль воспитания у студентов в образовательном процессе отношения к здоровью как главной человеческой ценности.

Таким образом, только хорошо организованная пропаганда медицинских и гигиенических знаний способствует снижению заболеваний, помогает воспитывать здоровое, физически крепкое поколение. В формировании здорового образа жизни приоритетной должна стать роль образовательных программ, направленных на сохранение и укрепление здоровья студентов, формирование активной мотивации заботы о собственном здоровье и здоровье окружающих.

Список использованной литературы:

1. Валеологические подходы в формировании здоровья учащихся. В. И. Харитонов, М. В. Бажанова, А. П. Исаев, Н. З. Мишаров, С. И. Кубицкий; Челябинск-1999 г., (стр. 10-15, 17-23, 26-30, 32-33, 41-46, 116-129).

2. Виноградов П.А., Душанин А.П., Жолдак В.И. Основы физической культуры и здорового образа жизни. Москва, 1996.

3. Комплексная оценка уровней физической подготовленности учащейся молодежи“. Методическое пособие. – Челябинск: ДЦНТИ, 1994. – 40 с. Харитонов.
4. Концепция физического воспитания детей и подростков. // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. –1996. -№1. –С. 5-10. Лях В. И., Мейксон Г. Б., Кофман Л. Б.
5. Физическая культура и валеология в жизни детей (основы знаний, умений и навыков). Мишаров А. З., Камалетдинов В. Г., Харитонов В. И., Кубицкий С. И.; г. Челябинск-1998, (стр. 46-49, 69-78).

Тепсуркаева Л., гр. УА-12, КЭУК
науч. рук.: ст. преподаватель **Матушкин Г.Ю.**

ЗДОРОВАЯ МОЛОДЁЖЬ – ЗДОРОВАЯ НАЦИЯ

Здоровье – это гармоничное единство физических, психических и профессиональных функций человека, способствующее оптимальной реализации его возможностей в разнообразных видах трудовой и общественной жизни. Совершенно четко видится и корреляционная взаимосвязь между состоянием здоровья, здоровым образом жизни и здоровым стилем жизни.

По мнению современных ученых, под здоровьем подразумевается гармоничное единство обмена между организмом и окружающей средой, результат которого - нормальная работа всех органов и систем человека. Критери-ями здоровья можно считать нормальное состояние нервной, сердечно-сосудистой систем, желудочно-кишечного тракта, опорно-двигательного и эндокринного аппаратов.

Признаками здоровья являются:

- специфическая (иммунная) и неспецифическая устойчивость к действию повреждающих факторов;
- показатели роста и развития;
- функциональное состояние и резервные возможности организма;
- наличие и уровень какого-либо заболевания или дефекта развития;
- уровень морально-волевых и ценностно-мотивационных установок.

Согласно заключению экспертов ВОЗ, если принять уровень здоровья за 100%, то состояние здоровья лишь на 10 % зависит от деятельности системы здравоохранения, на 20 % - от наследственных факторов, на 20 % - от состояния окружающей среды. А остальные 50 % зависят от самого человека, от того образа жизни, который он ведет

По мнению Дубровского В.И.: «Образ жизни – тип жизнедеятельности людей обусловленный особенностями общественно-экономической формации. Основными параметрами образа жизни являются труд (учеба для подрастающего поколения), быт, общественно-политическая и культурная деятельность людей, а также различные поведенческие привычки и проявления. Если их организация и содержание способствуют укреплению здоровья, то есть основание говорить о реализации здорового образа жизни, который можно рассматривать как сочетание видов деятельности, обеспечивающее оптимальное взаимодействие индивида с окружающей средой».

Образ жизни человека включает три категории: уровень жизни, качество жизни и стиль жизни.

Здоровый образ жизни зависит от:

- объективных общественных условий, социально-экономических факторов;
- конкретных форм жизнедеятельности, социально-экономических факторов, позволяющих вести, осуществлять ЗОЖ в основных сферах жизнедеятельности: учебной, трудовой, семейно-бытовой, досуга;
- системы ценностных отношений, направляющих сознательную активность людей в русло ЗОЖ.

Здоровый образ жизни выражает и определенную ориентированность деятельности личности в направлении укрепления и развития личного и общественного здоровья. Тем самым здоровый образ жизни связан с личностно-мотивационным воплощением индивидами своих социальных, психологических, физических возможностей и способностей. Отсюда понятно огромное значение формирования здорового образа жизни в создании оптимальных условий функционирования индивида и общества.

Формирование здорового образа жизни не сводится только к пропаганде или отдельным видам медико-социальной деятельности.

Однако функция здорового образа жизни значительно шире, она выходит за рамки чисто медицинской проблемы.

Образ жизни — здоровый, культурный, цивилизованный — реализуется в конкретной предметной деятельности, которая имеет два необходимых условия протекания: пространство и время. Для того чтобы какая-либо деятельность вошла в повседневный быт индивида, необходимо, чтобы этот индивид мог достаточно стандартизировано выделять на эту деятельность время из своего бюджета времени, а сама деятельность осуществлялась бы в пространстве, а не только в мыслях и мечтах.

В основу ЗОЖ следовало бы положить ряд основных принципов:

- 1) здоровый образ жизни — его носителем является человек как существо деятельное и в биологическом, и в социальном отношении;
- 2) человек выступает как единое целое, в единстве биологических и социальных характеристик;
- 3) здоровый образ жизни способствует полноценному выполнению социальных функций;

4) здоровый образ жизни включает в себя возможность предупреждения заболевания.

Хотелось бы подчеркнуть, что, насколько неоспорима роль физической культуры и спорта в поддержании и восстановлении здоровья человека, ребенка, настолько же неоспорима роль школы в процессе активизации физкультурного и валеологического образования подрастающего поколения не только в Казахстане, но и повсеместно. И хотя на проблемы здоровьесбережения детей и юношества постоянно обращается внимание, как педагогов, так и ученых, научная, а особенно практическая значимость этой проблемы не будет снижаться из-за постоянного роста отрицательных воздействий на здоровье нашего общества. Поэтому важно помнить, что роль физической культуры в процессе поддержания здоровья крайне велика, но все же она не исчерпывает всей глубины вопроса – подход к здоровьесбережению человека должен быть комплексным, направленным на решение не только личностных, физиологических, культурных, но и экологических и социальных проблем. Здоровьесбережение должно стать целью нашего общества.

Жарылғасын Н., СТ-31 тобы КЭБП КЭУК
ғылыми жетекші: **Н.Ж. Абдигазиева**

ЖАРТЫЛАЙ ҚАҚТАЛҒАН ШҰЖЫҚТАРДЫҢ АДАМ АҒЗАСЫНА ӘСЕРІ

Жұмыстың мақсаты: жартылай қақталған шұжықтардың құрамын, иісін, түсін салыстыру; адам ағзасына келтіретін зиянын зерттеу; халықтың көп тұтынатын шұжығын анықтау.

Қойылған мақсаттарды орындау үшін келесі міндеттерді шешу қажет:

- жартылай қақталған шұжықтардың құрамындағы қоспалар мен олардың адам ағзасына зиянын көрсету;

- жартылай қақталған шұжықтарды күнделікті өмірде қолдану қауіпті екенін дәлелдеу;

Зерттеу объектісі: жартылай қақталған шұжықтар- Үлгі №1; Үлгі №2.

Шұжық жартылай фабрикаттардың ең көне түрі болып табылады. Әлемде бұл өнімнің 100-ден аса түрі мен сұрыпы бар. Статистика бойынша әрбір қазақстандық жылына 7 килограмм шұжық жейді. Ал Қазақстанның қала тұрғындары ауыл тұрғындарына қарағанда шұжықты екі есеге көп тұтынады екен.

Жалпы айтқанда жартылай қақталған шұжықтарды дәмдеуіштермен көп мөлшерде май қосу арқылы жасап шығарады. Оларға жеке тоқталатын болсақ:

- натрий нитриті жартылай қақталған шұжыққа екі себеппен қосылады: біріншіден, ол бәріне белгілі жануар майындағы ашық қызыл түсті түссізге айналдырады; екіншіден, ол өліп қалған бактериялардың қайтадан пайда болуына кедергі жасайды. Натрий нитриті тағамға көп мөлшерде қосылатын болса ол асқазан ауруларына әкеп соғады.

- тұрақтандырғыш шұжыққа оның түсі мен консистенциясын бір қалыпты ұстап тұруға көмек береді.

- жартылай қақталған шұжықты дайындар кезде 98% жануар майы қосылады, яғни ол майлы әрі арзан тауарды жасап шығаруда қолданылады. Бұндай майларды қолдану семіздікке және адам ағзасындағы майдың көп мөлшерде болуына әкеп соғады;

- дәм күшейткіш шұжыққа жасанды дәм береді, бірақ оны ған қосу арқылы біз өзімізге керекті дәмді ала алмаймыз сондықтан оған көптеген басқада дәмдеуіштер қосылады.

Жартылай қақталған шұжыққа қолданылатын ет құнарлылығы өте аз болып табылады. Яғни қарапайым жануарды тамақтандырғанда шөп қолданылатын болса, зауыттардағы жануарларға жүгері береді әрине ол оның құрамында ГТА бар екенін айтады.

Жартылай қақталған шұжықтардың органолептикалық қасиеті кесте №1-де көрсетілген.

Кесте №1

Көрсеткіштер	Үлгі № 1	Үлгі № 2
Тығыздығы	жақсы	Борпылдақ
түсі	Ашық қызғылт	Қызғылт-сұр
иісі	шұжықтың иісі, орташа	қатты түтіннің және қақталғанның иісі
дәмі	бөтен дәмсіз	май мен қоспалардың дәмі

Жасалу процесі:

- фаршты дайындайды;
- құрамына қосатын қоспалары салады;
- қақтайды;
- қайнатады;
- қақтайды;
- суытады және 48 сағат бойы кептіреді.

Ұзақ уақыт кептірілетініне байланысты шұжықтың құрамындағы бар ылғал жойылады және содан адам шұжық тұтынғанда бауырына зиянын тигізеді.

ДДСҰ жартылай қақталған шұжықтардың құрамын зерттеп, күнделікті өмірде қолдану адам ағзасына зиян екенін дәлелдеді. Ол келесі ауруларға әкеп соғады: асқазан рагы, жүрек аурулары, семіздік, кан қысымының тұрақсыз болуы және т.б.

Қорыта келгенде, жартылай қақталған шұжықтар қазіргі таңда өте үлкен сұранысқа ие. Әрине біз оны тоқтата алмаймыз, дегенмен де сапалы әрі пайдалы шұжықтарды алуға кеңес беремін. Және де шұжықтарды көп дегенде аптасына бір екі рет тұтыну қажет. Қазіргі нарықта пайдасыз, сапасыз, зиян, ауру тудыратын шұжықтың түрлері өте көп сондықтан абай болыңыздар!

Қолданылған әдебиет тізімі:

1. http://www.e-pitanie.ru/pishchevie_dobavki/index.php
2. Сергей Кашин. Копчение колбасы. Изд-во Рипол классик, 2014
3. Конников А.Г. Колбасы и копчености. Изд-во 2-ая художественная Литография, 1998.

Жумабекова Н. КЭБП КЭУК гр. Тур-12
науч. рук.: **Бацунова Л.В.**

ГАЗИРОВАННЫЕ НАПИТКИ: ВРЕД И ПОЛЬЗА

В качестве утоляющих жажду напитков чаще всего мы пьем простую воду. Сейчас, благодаря активной пропаганде, многие употребляют обыкновенную простую воду. Многие, но далеко не все. А что пьют остальные? Опять же, благодаря напористой рекламе, многие употребляют газированные напитки. Это кока-кола, пепси, меринда, спрайд, различные энергетика и просто газированную воду местных заводов минеральных вод.

Настоящую природную газированную воду люди начали пить с незапамятных времен. Даже Гиппократ рекомендовал своим пациентам не только пить такую воду, но и купаться в ней. Но речь сегодня пойдет о той газировке, которая продается в магазинах и которую пьют в огромных количествах наше население. Как часто мы наблюдаем картину, когда такие газированные напитки дают маленьким детям. Да и подростки любят ими увлекаться. А что приносят такие напитки, пользу или вред для растущего организма? И можно ли их употреблять взрослым людям? Питание является важнейшей физиологической потребностью организма. Это сложный процесс поступления, переваривания, всасывания и усвоения в организме пищевых веществ. Наш организм на 80% состоит из воды. Для поддержания водного равновесия мы пьем каждый день. Кто-то предпочитает кофе, кто-то чай, соки, газировку. Основу любого напитка составляет вода. Помимо воды в напитках содержатся другие вещества, оказывающие воздействие на наш организм. Это воздействие может быть как положительным, так и отрицательным. Гуляя летом по улицам города, я заметила, что достаточно большое количество детей пьют газированные напитки. Интересно, они полезны или нет?

ЦЕЛЬ РАБОТЫ: узнать подробнее о газированных напитках решить – так ли они вредны для человека и стоит ли их пить.

- Задачи:**
- узнать историю создания газированных напитков;
 - изучить состав выбранных газированных напитков;
 - узнать о влиянии «газировки» на здоровье человека.

Предмет исследования: два выбранных газированных напитка.

Объект исследования: информации о газированных напитках. **Гипотеза:** мы предположили, что состав газированных напитков не такой уж и вредный для здоровья, как нам говорят взрослые. Газированную воду в 1767 г. изобрел английский химик Джозеф Пристли. Он проводил различные эксперименты с газом, который выделяется при брожении в чанах пивоваренного завода. Им был разработан аппарат, который при помощи насоса давал возможность насыщать воду углекислыми пузырьками. Этот аппарат был назван «сатуратор» от лат. saturatio — насыщать. В 1783 г. промышленное производство начал Якоб Швепп, который и создал торговую марку Schweppes. А первыми марками газировки, выпущенной в Америке, стали: Кока-кола, Фанта, Спрайт и Пепси-кола. В нашей стране первыми газированными напитками стали Байкал, Буратино и Тархун.

Напиток «Кока-Кола» был придуман в Атланте (штат Джорджия, США) 8 мая 1886 года. Его автор — фармацевт Джон Стит Пембертон. Основные ингредиенты Кока-Колы были таковы: три части листьев коки (из этих же листьев в 1859 году Альберт Ниман выделил особый компонент (наркотик) и назвал его кокаин) на одну часть орехов тропического дерева колы. Получившийся напиток был запатентован как лекарственное средство «от любых нервных расстройств» и начал продаваться через автомат в крупнейшей городской аптеке в Атланте.

Музей: Кока-кола, пепси-кола сделаны из растения Кола, которое содержит кофеин. Соответственно к ним возникает привыкание. Всё остальное в Кока-коле – это сахар, а в диетическом варианте – аспарат, то есть

диетическая Кола вреднее обычной. Кроме того, в состав Колы входит ортофосфорная кислота – E-338, которая вредит нашим зубам, и углекислый газ. Самые любимые напитки: Кола—80%, фанта—63%,спрайт -27%, лимонад-8%. «Кока-кола»: очищенная питьевая вода, сахар, двуокись углерода, краситель (E 150a), регулятор кислотности (E338), кофеин, натуральный ароматизатор, натуральные экстракты. «Сэвен-ап»: очищенная питьевая вода, сахар, двуокись углерода, регулятор кислотности (E296, E330, E331), консервант (E211), натуральный ароматизатор, натуральные экстракты. Влияние на зубы: Газированные напитки имеют высокую кислотность. Она растворяет минеральные вещества в эмали. От этого зубы

становятся непрочными, более чувствительными, реагируют на холодное, горячее, кислое и т.д. Повреждение эмали, в большинстве случаев, приводит к развитию кариеса, а, в процессе, к разрушению зубов.

Кофеиновая зависимость: В газированных напитках (особенно дорогих) содержится кофеин. Употребление кофеина в детстве приучает организм к этому допингу. Кроме того кофеин вредно влияет на развитие мозга. **Состав газированных напитков:** Конечно, основной компонент этих напитков – вода. Простой водой можно прекрасно утолить жажду, но производителям таких напитков это экономически не выгодно. Поэтому к такой воде добавляются различные компоненты для усиления вкуса, подсластители и консерванты. Покупая бутылочку с напитком, читаете ли Вы состав этого продукта? Конечно, нет! А прочитав, заметите, что там присутствуют, так называемые, «Ешки». Про то, что они вредны, не знают разве лишь маленькии дети.

Многие помнят, наверно, как раньше пили газировку из автоматов. Та газировка действительно хорошо утоляла жажду и состав был натуральным. Но все кануло в лету... Поэтому давайте разберем, что же входит в состав нынешних газированных напитков и какое действие они могут оказать на наш организм. **Ароматизаторы:** В газированную воду добавляют добавки — ароматизаторы, для усиления вкуса и еще большего привлечения покупателей. Всегда приятнее пить воду со вкусом какого-нибудь фрукта. Возьмите бутылку с газировкой и прочитайте этикетку, на которой всегда указывают, что входит в состав. Читаем: ароматизаторы, идентичные натуральным. Но какие натуральные! Это химические соединения и к натуральности они не имеют ни какого отношения. Но опять - уловка производителей, для того, чтобы больше покупали газировку. **Кофеин:** Кофеин присутствует буквально во всех энергетических напитках, а также в пепси-коле и кока-коле. Употребляя такие напитки, мы чувствуем прилив сил, повышается работоспособность и мы чувствуем себя бодрыми. Но спустя совсем немного времени, появляется чувство раздражения, апатии, сонливости, но в тоже время заснуть никак не удастся. Тонизирующее действие кофеина продолжается еще какое-то время. Чтобы опять взбодриться, мы прибегаем к очередной порции этих энергетических напитков. Очень любят баловать энергетическими напитками подростки. Доказано, что кока-кола способствует развитию наркотической зависимости. Итог длительного употребления - это нервное истощение, чувство апатии и головные боли. Кроме этого кофеин способствует вымыванию кальция из организма. что опять же способствует развитию остеопороза. **Углекислый газ:** Без него газировка не будет газированной водой. Сам по себе он не вреден. Но приносит неприятности тем, у кого проблемы с желудочно-кишечным трактом (язвенные болезни, энтериты, гастриты). Углекислота раздражает слизистую оболочку ЖКТ. Таким людям газировка противопоказана, иначе возможны обострения заболеваний. Углекислый газ или двуокись углерода также способствует уничтожению микрофлоры, поэтому срок годности такой воды удлиняется. И еще в газировке имеются фосфаты, которые способствуют быстрейшему старению. Как видите, в нашей газировке нет абсолютно ничего натурального. А химические соединения, мы знаем, очень пагубно сказываются на нашем здоровье. Самое страшное, что увеличивается риск развития онкозаболеваний. А еще есть сведения, что такими напитками хорошо отчищаются унитазы. **Полезные советы:** Конечно, газировку вполне можно заменить простой водой. Лучше употреблять очищенную воду, она наиболее полезна для нашего организма. Если пить кипяченую, то не надо ждать, когда вода закипит ключом. Ученые доказали, что когда вода начинает закипать, то микробы уже погибают, но полезные вещества еще остаются. Именно такой водой надо заваривать чай. Если долго кипятить воду или кипятить ее повторно, то Вы будете пить мертвую воду, которая не принесет нашему организму никакой пользы.

Можно приготовить напиток самим, который делается очень просто. Берем воду и добавляем в нее любой свежесжатый сок, добавляем щепотку соли и щепотку сахара. Рекомендуется добавлять именно свежесжатый сок, только в нем имеются все полезные вещества. Можно готовить различные морсы, сейчас поспела брусника, на подходе клюква. Брусничные и клюквенные морсы очень полезны, особенно в преддверии сезона повышенной заболеваемости ОРВИ и гриппом. Они укрепляют иммунитет. Если Вас не устраивают все эти напитки, то для утоления жажды берите минеральную воду, но лучше без газа. Или откройте бутылку и выпустите весь газ, перед тем как начать ее пить. Минеральная вода все-таки полезнее: она помогает восполнять недостающие микроэлементы, которые необходимы для нормальной жизнедеятельности нашего организма. Альтернативой может послужить квас. Этот напиток прекрасно утоляет жажду. Но лучше употреблять квас домашнего приготовления. Если пьете магазинный, то тоже сначала выпустите газ. И еще совет: исходя из вышесказанного, ни в коем случае нельзя употреблять газированные напитки беременным, больным с заболеваниями желудочно-кишечного тракта, детям до 3-х лет, да и остальным тоже, и подросткам. А лучше всего, вообще ее не пить ни кому. Прочитав мои размышления, подумайте о вреде и стоит ли покупать и пить газированные напитки. Многие из Вас, скорее всего, ответят отрицательно. И правильно сделают. В дополнение к этой теме посмотрите это видео, вы узнаете еще много интересных фактов о вреде шипучих напитков.

Вывод: Газированные напитки приносят больше вреда, чем пользы. Они ведут к формированию заболеваний желудочно-кишечного тракта, почек, вызывают аллергию. Увеличивают вероятность ожирения и сахарного диабета. Приводят к зависимости и при их отмене ведут к депрессиям. Могут провоцировать головные боли и сердцебиение. Последствия длительного употребления сказываются в более старшем возрасте – это развитие онкологических заболеваний. Наше здоровье в наших руках. Будем здоровы!

Список использованной литературы:

- 1) <http://taiafilippova.ru/gazirovannye-napitki-polza-i-vred>
- 2) <http://webdiana.ru/jenskoe-zdorovye/budem-zdorovi/4574-gazirovannye-napitki-vred-ili-polza.html>
- 3) <http://www.poedim.ru/content/126-gazirovannye-napitki-polza-i-vred>
- 4) https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D0%B0
- 5) <https://yandex.kz/video/search?filmId=14012149707567904797&text=%D0%B6%D0%B8%D1%82%D1%8C%20%D0%B7%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%20%D0%B3%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B5%20%D0%BD%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%82%D0%BA%D0%B8&noreask=1&path=wizard>

Воротилина А., гр. МК-22. КЭУК

науч. рук.: **Абдикаримова А.Т.**, к.э.н., доцент

PR СТРАТЕГИЯ КОМПАНИИ, КАК ЭЛЕМЕНТ ЭФФЕКТИВНЫХ КОММУНИКАЦИЙ В ОРГАНИЗАЦИЯХ

Одной из самых главных задач менеджмента – является разработка правильной и концептуальной стратегии компании. В большинстве случаев от разработки правильной стратегии зависит дальнейшее положение организации на рынке, в среде конкурентов.

Стратегия компании – это комплексный план управления, который должен укрепить положение компании на рынке и обеспечить координацию усилий, привлечение и удовлетворение потребителей, успешную конкуренцию и достижение глобальных целей. Другими словами, стратегия означает выбор компанией пути развития, рынков, методов конкуренции и ведения бизнеса. [1, с. 23]

Стратегию кампании невозможно представить без такого элемента как PR. Если рассматривать PR как инструмент коммуникации, то успешное развитие предприятия базируется на грамотном сочетании основных маркетинговых инструментов с общественным мнением, в результате чего формируется единая стратегия. Паблик рилейшнз повышает общий рейтинг предприятия. PR-кампании привлекают интерес общественности, к его деятельности. В качестве общественности могут выступать различные целевые аудитории, имеющие собственное мнение о товарных предложениях компании, например, поставщики, инвесторы, кредиторы, персонал, потребители. Доверительные отношения между фирмой и целевой аудиторией обеспечивают неоспоримое конкурентное преимущество. Специфика PR-деятельности состоит в том, что ее инструменты и стратегии направляются на продвижение предприятия в обществе, а не на немедленную продажу товаров на рынке. Действия паблик рилейшнз имеют долгосрочный характер и ориентируют потенциальных клиентов на возможность сотрудничества с организацией в будущем. Концепция паблик рилейшнз позволяет фирмам получать наибольшую прибыль путем свободного взаимовыгодного сотрудничества. Такая практическая философия бизнеса способствует развитию коммерческой деятельности.

В своей статье я хочу рассмотреть стратегию PR мероприятий внутри компании. Понятие «PR-стратегия» подразумевает под собой систему, создаваемую для выработки и реализации четкого плана действий в рамках конкретного проекта. На основе PR-стратегии выстраивается вся коммуникационная деятельность компании, она служит ориентиром для постоянной ежедневной работы в этой сфере и позволяет оценивать эффективность PR-деятельности.

Самое главное в стратегическом PR – «держать цель», то есть четко понимать, что мы хотим получить в результате. Это дает возможность осознанно подбирать PR-инструменты для достижения цели. Из этого сочетания стратегии и тактики как раз и рождается документ, который называют «коммуникационной стратегией». [2, с. 54]

Любая PR-стратегия должна включать в себя следующие элементы:

1. Необходимое проведение исследований, изучение рынка, получение всей возможной информации о конкурентах, вкусах потребителей.
2. Определение стратегических и тактических целей, направленные, как на долгосрочную, так и на краткосрочную перспективу.
3. Определение целевых аудиторий, включая целевые группы и подгруппы (эти данные также выявляются в результате проведения внутренних и внешних исследований).
4. Основные направления движения, куда и каким путем мы будем реализовывать стратегию.
5. Четкие и точные графики работы – PR-планы.

PR-план, является одним из самых важных элементов стратегии. В нем мы определяем основные инструменты для реализации. Он должен, непосредственно, совпадать с целями и задачами, выбранной нами стратегии. В нем учитываются временные рамки на условиях срочности, то есть мы должны указывать точные даты исполнения поставленных задач. Поэтому PR-план может быть: ежегодным, ежеквартальным и ежемесячным.

PR-стратегия должна обладать таким качеством, как – гибкость. Она изначально должна подразумевать, что является не окончательной, а определена на какой-то конкретный период или конкретную цель, для достижения которой и необходима. Возможно, для большей эффективности сроки PR-стратегии должны быть не значительными и не превышать 6 месяцев.

Разработка коммуникативной стратегии тесно связана со СМИ. Посредством СМИ многие компании осуществляют влияние на потребителей, а также внедрения своих товаров и услуг на рынок. Есть несколько аспектов, которые должна включать PR-стратегия в работе со СМИ. Цель передачи информации через СМИ – пробуждение интереса, а чтобы завоевать интерес, нужно подавать правильную информацию. К таковой относятся новые проекты. Делимся информацией со СМИ о своих последних проектах. Для этого выбираем тематически СМИ, которым будет интересен конкретный проект. Стратегические планы компании. Деловым изданиям и информационным агентствам интересно писать о программе развития бизнеса, в том числе покорении регионов. Хотя важен материал, подкрепленный конкретными цифрами. Финансовая стратегия. Финансовым порталам, информагентствам и деловым СМИ часто интересны вопросы открытия кредитных линий, выпуска облигаций, внедрения различных финансовых инструментов. Финансовые результаты. Приводятся данные по отчетам за квартал, полугодие либо год. Эта информация интересна финансовым порталам, информационным агентствам, ежедневным деловым изданиям. Помимо нужной информации, есть та, которую лучше оставить при себе. Например, СМИ не интересны планы компании без конкретных цифр.

Итак, от чего же зависит успешность PR-стратегии? На этот вопрос нет однозначного ответа. Потому что типы организаций настолько дифференцированы, что невозможно придумать определенную успешную стратегию. Но можно выделить несколько общих положений. Первое это постановка конкретной цели. Необходимо задать такие вопросы, как: «Создаем мы вновь имидж, или поддерживаем старый?», «Агрессивная ли у нас политика PR?». Второе – это определение временных рамок, как долго должна длиться наша PR-кампания. Третье по счету, но не по значимости это – уникальность.

Рассмотрим пример удачной и уникальной PR-кампании на примере Apple. У Apple, наверное, самый лучший в мире отдел по связям с общественностью. Это особенно показательно во время разработки и запуска новых продуктов, ведь ни в одной технологической компании не удается вызвать такого резонанса своими новинками. Прежде, чем пользователи впервые смогут увидеть новый продукт Apple и дотронуться до него, компания тщательно планирует все свои публичные выступления и упоминания о нем, контролирует утечки, организывает брифинги для привилегированных журналистов, закрытые презентации, на которые можно попасть только по приглашениям и, наконец, раннее тестирование для предварительно отобранных, положительно настроенных представителей СМИ. Ничто не пускается на самотек, в тех редких случаях, когда Apple не управляет изначальным посылом, она исправляет это при помощи своих полномочий, чтобы донести тщательно продуманные ответы в неофициальном порядке. В Apple относятся очень тщательно по отношению к проведению презентаций и мероприятий. Простым примером служит, что на одной из презентаций Стива Джобса, человеку в зале стало плохо, и он потерял сознание. Представители PR-отдела быстро отреагировали и сразу же привели парамедиков, чтобы те проводили человека из зала и оказали ему помощь. Всё произошло мгновенно, не вызвав даже малейшей заминки в самой презентации. Как вспоминал позже один из членов PR-команды, предотвращение этого инцидента было очень важно для того, чтобы не помешать выступлению и сломать “магию” презентации. Для компании очень важно получить наивысшую оценку аудитории и потребителей. Каждый отдельно взятый элемент презентации проработан до мельчайших подробностей, от нюансов освещения и того, каким образом будут размещены экраны, до порядка размещения гостей в зале. Сотрудники низшего звена Apple стратегически расположены среди приглашенных, различные журналисты имеют свои постоянные места, чтобы руководители Apple не беспокоились о каких-либо изменениях в последний момент. Всё находится под контролем. Процесс подготовки начинается за несколько недель до мероприятия. Команды по связям с общественностью и маркетингу следят за публикациями в СМИ, чтобы оценить ожидания, утечки информации и чтобы удержать завышенную планку ожиданий, которой не будут соответствовать анонсы. Руководители, как правило, готовятся в аудиториях InfiniteLoop на протяжении двух недель. В то время как Apple представляет собой огромную растущую компанию, ее PR-отдел и отдел коммуникаций остается невероятно крошечным. В офисе насчитывается примерно 30 сотрудников, плюс несколько десятков человек по всему миру, которые должны отвечать на вопросы журналистов, заниматься организацией различных мероприятий и проведением пресс-релизов. Этот офис находится на третьем этаже здания по продуктовому маркетингу и украшен старыми рекламными плакатами Apple. Успешность PR-стратегии Apple во многом зависит от серьезного подхода руководителей фирмы и понимания, что без наличия четкой и продуманной PR-стратегии, даже при условии идеального качества продукта – успех не возможен. Apple тратит огромные средства на PR-кампанию.[3]

Рынок PR в Казахстане довольно неравномерен, и потребители PR-услуг делятся на несколько групп по степени «зрелости». В первую группу входят компании, которые понимают важность общественных отношений и активно используют принципы PR в своей работе. У них, как правило, есть свое собственное оружие и определенные имиджевые стратегии. В эту группу входят ряд нефтегазовых компаний, банки, IT-компании. Вторая группа довольно обширна и состоит из потребителей, которые понимают актуальность PR, но не обладают навыками ее использования. Они также иногда не понимают

механизмы установления связей. Хотя эти компании заинтересованы в создании привлекательного имиджа, они часто не готовы к гласности и открытости. Хорошо, если компания возглавляется харизматичным и компетентным лидером, но если ей не хватает такого «козыря», то ее конкурентные преимущества не очевидны. И, наконец, третья группа включает компании, которые не используют PR в своей деятельности. Они не считают, что PR может быть эффективным из-за недопонимания или «аллергии» на PR, созданного по опыту работы с непрофессиональными агентствами. К сожалению, этот синдром существует во многих крупных компаниях.

Одной из главных проблем казахстанского PR, является непонимание компаний в важности проведенных мероприятий на связи с общественность. Большинство компаний отрицают важность траты средств на рекламу, что уж говорить о PR. Но на самом деле паблик рилейшнз – это связующее звено всего маркетинга в целом. На основе данных, полученных благодаря маркетинговым исследованиям, мы определяем целевую аудиторию, наши сильные и слабые стороны, изучаем конкурентов, создаем нужный продукт, и посредством рекламы реализуем его в массы. Но той самой нитью от создания продукта и его рекламы, донесения до потребителей – является PR.

Агентство GreyCardinals в 2016 году провело исследование относительно работы PR в Казахстане, в котором приняли участие 75 респондентов, являющихся руководителями пресс-служб, PR-менеджерами и специалистами в области внешних коммуникаций крупных казахстанских компаний. В процессе опроса, было выявлено, что большинство прибегают к услугам PR-агентств, но стоит учесть, что в опросе принимали участие только профессионалы этой сферы. (Рисунок 1)

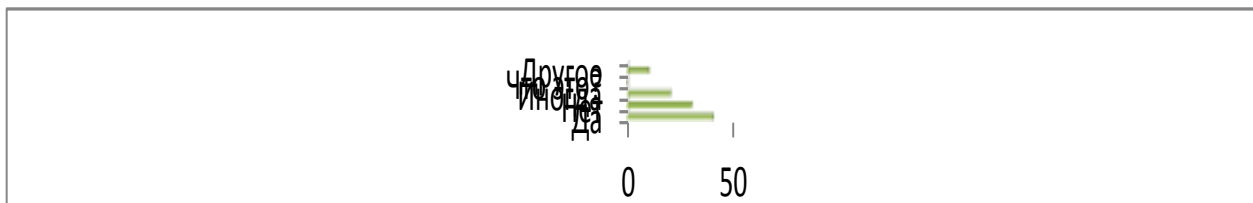

Рисунок 1 – Пользуетесь ли вы услугами PR-агентств?
Примечание: составлено автором на основе [4]

На данный этап многие компании не пользуются данными услугами. Причинами тому, являются отсутствие бюджета, а так же непонимание в важности проведения подобных мер. (Рисунок 2)

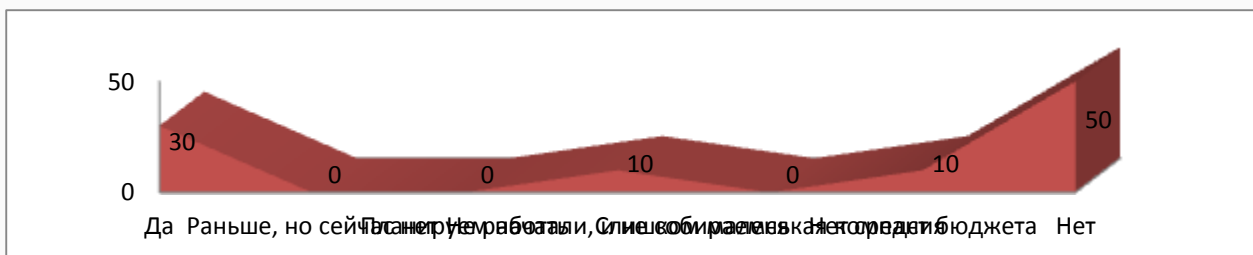

Рисунок 2 – Работает ли ваша компания с PR-агентством в Казахстане?
Примечание: составлено автором на основе [4]

В Казахстане наиболее эффективным каналом коммуникации является интернет, на втором месте телевидение. Интернет это быстрый способ передачи информации, и он более дешевый, чем телевидение. Но у него есть один недостаток – слабая контролируемость. К причинам такого отношения к PR в Республики Казахстан можно отнести следующие факторы: неправильное понимание целей и задач PR, зачастую компании полагают, что рекламной деятельности достаточно; недостаток в практике, проведения такого рода мероприятий, мало квалифицированных специалистов; перехват инструментов, применимых для европейских стран или США, без учета менталитета.

Таким образом, прежде чем садиться за разработку PR-стратегии нужно четко понимать, какую стратегическую задачу бизнеса поможет решить коммуникационная стратегия. Исходя из этого, можно сформулировать цели и задачи коммуникационной стратегии. А четко сформулированные критерии успеха помогают грамотно выстроить работу и подобрать правильные инструменты. Как показывает практика, чем выше планка – тем больше достижений. Не стоит бояться амбициозных целей и завышенных показателей. Они способны стать реальным стимулом для существенных перемен.

Список использованной литературы:

1. Основы стратегического менеджмента / Хангер Дж.Д., Уилен Т.Л. / 2012 год
2. Паблик рилейшнз для менеджеров / Алешина И.В./ 2004

3. Сайт Apple – URL: <http://www.apple.com>
4. Сайт Grey Cardinals – URL: <http://greycardinals.org/#about>

Серікова А. студент т. Ф-14 с/к КЭУК
науч. рук.: аға оқытушы, магистр каф. «Маркетинг және логистика» **Рабазанова А.А.**

ХАЛАЛ-ИНДУСТРИЯ ДАМУЫНДАҒЫ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕ

Халал туризм және демалыс – Ислам нормаларына сәйкес демалуға мүмкіндік беретін, мұсылмадарға бағытталған, туризмнің түрі. Нарық экономикасының әлемдік талдаушылары халал туризмді, кейінде пайда болған түсінік екеніне қармастан, өз орыны бар деп есептейді. Таяу Шығыс елдерінде мұнай қоры, банктік саланың жоғары өсуі және экономиканың басқа да салаларының дамуының әсерінен бүгінгі уақытта қамтамасыз етілген мұсылмандар. Саяхат үшін әлемнің кез-келген жерінде шарифатқа сәйкес келетін, жақсы сервис үшін төлеуге дайын.

Бүкіл әлемнің туроператорлары және қонақ үй иелері қызмет түрлері мен тауарлар нарығында өз орындарын табуға және өзгерістерге бағытталуға көп тер төгуде. Қонақ үйлерде халал-туризм бойынша орналастыру кезінде, алкогольсіз сусындар, барлық тағам түрлері халал стандарттарына сәйкес. Сонымен қатар, ер және әйел адамдарға арналған бөлек спа, қауыз, жаға-жай, т.б. инфрақұрылымдармен жабдықталған.

Ислам нормаларына сәйкес демалыс, барлық әлем бойынша бұрын-соңды болмаған даму үстінде. Көптеген халықаралық қонақ-үйлер мұсылман-қонақтарын Шарифатқа сәйкес сойылған және Ислам дінімен тиым салынған ішімдік сияқты қоспалары жоқ мал етінен дайындалған тағам түрлерімен қамтамасыз етеді.

Осыдан бірнеше жыл бұрын Euromonitor International маркетингтік ұйым бүкіл әлемдік туризм жәрмеңкесінде (World Travel Market) халал туризмнің өсу деңгейінің жоғары екендігін жариялаған болатын, әсіресе Таяу Шығыс елдерінде және халал әуетасымал нарығында үлкен потенциалдың барлығы, яғни жолаушыларды халал тағамдармен қамтамасыз ету, намаз уақыттарын хабарлау, ұшақ бортында Құран ұсыну және әйел мен ер адамдарды бөлек секцияларда орналастыру айтылды.

Ислам демалысының танымалдылығының артуына байланысты халал қонақ үйлер өздерінің ас мәзірін өзгертіп ғана қоймай, әр елден келген мұсылман клиенттерге жоғары деңгейде қызмет көрсету үшін аудармашы және басқа да мамандарды әртүрлі сұраныстарды қанағаттандыру үшін жұмысқа тартуда. 2030жылға қарай әлемдегі мұсылмандардың саны 2,2млрд адамға жететіндігін ескерсек, халал туризмнің болашағы туризмнің басқа салаларымен салыстырғанда әлде қайда жоғары. MasterCard және CrescentRating құрастырған мұсылман туризм саласының жаһандық индексіне сәйкес (GMTI), 2020жылға қарай бұл сала 200млрд долларға өседі, ал былтырғы жылғы айналым деңгейі 145млрд долларды құраған болатын.

Халал туризм және демалыстың негізгі бағыттарына мыналар жатады:

- **Қурорттар**- жаға-жай демалысы үшін қауыз және спамен халалды қурорт;
- **Қалалар**-халалды қонақ үйлер және қала бойынша экскурсия;
- **Санаторилар** - емдік термалды суы бар халалды қурорт;
- **Виллалар** – мұсылман отбасы үшін қолайлы әрі оңаша.

Халал туризм бойынша қызмет түрлерін оңтайлату және дамыту үшін шетелдерде Muslim Break, Halal Booking, Muslim Travel Warehouse сияқты әртүрлі интернет-ресурстар құрылған, олар мұсылмандарға өздері армандаған демалысты ешқандай қиындықсыз алуға мүмкіндік береді. Мысалы: Halal Booking, Muslim Break діні көзқарастарын жарияламай Жерорта теңіз суының мөлдір таза суы және құмды жаға-жайымен рахаттанып, күн астында босансу...Барлық көңіл көтерулер мұсылмандық құндылықтарды ескереді және хиджабты қолдайды мүмкіндік беретін демалыс пакеттерін ұсынады.

Мұсылман туристерінің арқасында веб-сайттар ғана емес, әлем бойынша көптеген қонақ үйлер діндар қонақтар үшін қызмет түрлерінің артқандығын мойындап, табыс табуда. Қазіргі уақытта еуропаның көп қонақ нөмірлері, жай намаздар, халал тағамы бар ас мәзірі және араб тілін білетін персоналдары бар. Кейбіреулерінде Ораза айларынла және мұсылман мейрамдарында ерекше ас мәзірлерін ұсынады.

Соңғы екі жылда халал-туризм нарығы 130млрд доллардан 11,5% артты. Өсу деңгейі жыл сайын 5,5% құрайды деген боожам бар. World Halal Tourism Awards-2016 мұсылман туризмнің ең үздік бағыттарын марапаттайтын жүлдені Индонезияның Батыс Сумитра провинциясы бірінші орынға лайық болды. Біріккен Араб Әмірлігі әлемдегі халал туризмге ең қолайлы орын деп танылды. Thomson Reuters дайындап шығарған 2016-2017жж жаһандану Ислам экономикасының есебі бойынша, БАӘ-де туристер үшін ең қолайлы халал экожүйе құрылған. Жаңа талдау мәліметтеріне сәйкес, БАӘ-мұсылман туристер үшін әлемдегі ең жақсы орын.

Жаһандану Ислам экономикасының 2016-2017жж баяндамасына сәйкес, елдің ұсынған халал туристік қызмет деңгейімен, ешбір мемлекет теңесе алар емес.

Барлық мемлекеттер келесідей критерилер бойынша дәрежеленеді: ұшу кезіндегі мұсылмандарға қызмет түрі, құлшылық орындары және жеке әйелдерге арналған жаға жай. Араб Әміршілігінен кейін тізімде Малайзия және Түркия елдері.

Халал туризм үшін бүкіл әлемдік сауда ұйымының ақпарты бойынша Ислам бірлестік ұйым елдері ішіндегі туристік бағыттағы атқарушы ондықты және мұсылман емес елдердің арасындағы туристік атқарушы ондықты атап көрсетті.

Кесте 1

ИБҰ елдері ішіндегі туристік бағыттағы негізгі ондық және мұсылман емес елдер арасындағы ондық

№ р/п	ИБҰ ішіндегі туристік бағыттағы негізгі елдер	Мұсылман емес елдер арасындағы туристік бағыттағы мемлекеттер
1	БАЭ	Сингапур
2	Малайзия	Тайланд
3	Түркия	Ұлыбритания
4	Араб Әмірлігі	ОАР
5	Катар	Франция
6	Индонезия	Бельгия
7	Оман	Гонконг
8	Иордания	АҚШ
9	Марокко	Испания
10	Бруней	Тайвань

Әлемнің мұсылман тұрғындары көп саяхаттай бастағанын ескере кеткен жөн және адамдар көбінесе ыстық Араб Әмірлігін таңдауда. Мысалы, өткен жылы әлемнің барлық мұсылмандары саяхатқа 152млрд доллар жұмсаған, бұл 2015 жылмен салыстырғанда 5% жоғары. Салыстырма ретінде, әлемнің ең ірі туристік нарығын құрайтын Қытай туристері 170млрд доллар жұмсаған.

Қазақстан 2016жылы мұсылман-саяхатшылары үшін ең ыңғайлы әрі тартымды елдер рейтингі бойынша 16 орынға ие болды. Зерттеу агенттігінің мәліметі бойынша Қазақстан, Иран және Мысырдың ортасында орналасқан. ТМД елдері үшін бұл ең жақсы көрсеткіш, дамушы Әзірбайжан мемлекеті рейтингтің 23орнына жайғасты. Рецтингке барлығы 130 мемлекет кірді. Қазақстан үшін елде халал-туризмді дамытуға барлық мүмкіндіктер бар, дегенмен Қазақстан зайырлы мемлекет болып есептеледі, яғни мұсылман емес елдеріне жатқызуға болады, бірақ тұрғындардың 60% Ислам дінін ұстанушылар. Бұл салаға қызмет түрлерін ұсыну үшін мамандарды үйрету және инфрақұрылымды дамыту қажет.

Қолданылған мәліметтер тізімі:

1. <http://www.islam.ru> // Всё, что вы хотели знать о халяльном туризме, С. Ибрагимова; 02 Ноября 2013 г.

2. <http://halalbooking.com>

3. <http://islam-today.ru>

3. <http://www.ansar.ru> // Халяль-туризм: путешествие в правильном направлении

4. <http://umma.news/> // Самое лучшее место для халяль-туризма

Жукенова А.Е., Никулина В.В. ст-ки КЭУК

науч. рук.: **Шодырова А.Е.**

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СЕТЕВОГО МАРКЕТИНГА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Сетевой маркетинг – это бизнес 21 века, в него могут влиться люди с любым образованием, опытом работы или без. Это многомиллионная индустрия, растущая с каждым днем. Благодаря этому бизнесу можно обрести финансовую независимость и обеспечить себе дополнительный доход.

Одна из самых больших проблем с сетевым маркетингом заключается в том, что индустрия перегружена мошенниками. Например, в Казахстане была прекращена деятельность 28 компаний, занимающихся мошенничеством по схеме «финансовой пирамиды». За это время количество пострадавших составило 5 тыс. человек, а сумма установленного убытка - свыше 1 млрд. тенге. Но сетевой маркетинг это самое интересное направление в бизнесе. Практически любые товары, которые вы можете купить в магазине, можете просто приобрести через сетевой маркетинг, при этом сэкономив свое время.

Для более ясной картины, проанализируем деятельность сетевого маркетинга в США, и в Казахстане.

В США 5 500 новых людей каждый день присоединяются к сетевому маркетингу. Для того чтобы понять почему он так популярен рассмотрим на примере компании Empower Network и Amway.

Empower Network является одним из крупнейших сообществ блогов и издательских платформ в Интернете, а также предоставляет образовательные обучающие продукты и услуги для маркетологов, а также для начинающих, домашних и малых предприятий. Эта компания была создана в 2011 году и развивается невероятно большими темпами. EN первая компания сетевого маркетинга, которая предлагает 100% комиссионных от продажи продуктов. Они занимаются разработкой решений по продвижению в

интернете любой вашей информации, товара или услуги. Все статьи за короткое время входят в ТОП поисковика Google. Empower Network официально зарегистрированная компания [1].

Amway является самой большой организацией сетевого маркетинга. Ее деятельность основывается на продажи мыла, витаминов и косметики. Компания имеет несколько миллионов дистрибьюторов и многомиллиардные доходы. Amway ведет бизнес через ряд дочерних компаний в более чем ста странах и территориях по всему миру, занимает 29-е место среди крупнейших частных компаний в Соединенных Штатах, по мнению Forbes. Дистрибьюторы Amway, называемые «независимыми владельцами бизнеса» (IBO), могут продавать продукты непосредственно потенциальным клиентам, а также могут спонсировать и обучать других людей стать IBO. Гарвардская школа бизнеса, которая описала Амвей как «одну из самых прибыльных компаний сетевого маркетинга в мире». Отметим, что основатели Amway «достигли успеха благодаря использованию сложной пирамидальной системы распределения, в которой независимые дистрибьюторы Продукты Amway получили процент от проданного товара, а также процент от товара, проданного нанятыми дистрибьюторами. Amway предоставляет своим дистрибьюторам различные виды доходов, таких как розничная прибыль, бонус за результат, бонус за лидерство и т. Д. Для стартера главное - это прибыль от прибыли и бонус производительности. Позволяет увидеть их в деталях, а также уровень дохода на булавке Amway для контактов более высокого уровня, таких как Platinum(в среднем 55 042 долл. США), Emerald(135 664 долл. США) и Diamond(590 928 долларов США) [2].

Индустрия прямых продаж более известная Казахстану как сетевой маркетинг пришла в страны СНГ чуть более 20 лет назад.

Рассмотрев деятельность сетевого маркетинга в Республике Казахстан можно сделать вывод, что деятельность этих компаний фактически и есть финансовая пирамида, которая оглашена вне закона в Казахстане с 2014 года, но они заслоняются реализацией товаров. Главными товарами реализации, обычно, являются различные добавки, косметические средства и другие товары широкого потребления, продаваемые периодом за повышенные цены, тогда как наша страна не испытывает недостатка в этих товарах. Всякая схема деятельности сетевого маркетинга заинтересована только в привлечении все больше и больше участников. В конечном счете, жертвами этих компаний становятся обычные люди.

По отметкам специалистов 90% товаров сетевого маркетинга в основном оказываются на нашем рынке и осуществляются контрабандным путем. Таким образом, государственная казна недополучает такое же количество налогов. Все это способствует развитию теневой экономики в Казахстане.

В нашей стране основу бизнеса сетевого маркетинга составляют дочерние компании, главный офис которых находится за рубежом. Одной из официально зарегистрированных компаний является G-time corporation штаб-квартира которого находится в г. Алматы.

G-Time Corporation — очень известная сетевая компания из Казахстана, которая в последние полгода активно развивается в Интернете. Компания носит двусторонний характер, т.е. одной стороной сотрудничества является компания, а другой определенный человек, который зарегистрировался в числе дистрибьюторов данной организации. Компания отвечает за производство, транспортировку, ведение бухгалтерского учета и за многое другое. А дистрибьютор несет ответственность за продажи и доход как личного, так и всей структуры. Это единственная компания, которая продает продукцию из шунгита. Более 70-ти стран мира реализуют продукцию G-time. Цель каждого партнера корпорации состоит в построении особенной структуры, при которой будет расти пассивный вырастающий доход. Доход зависит от объема выполненных продаж каждого партнера [3].

Для развития сетевого маркетинга основным этапом является искоренение мошенничества, в Казахстане существует законодательная база, регулирующая деятельность сетевого маркетинга.

Согласно, постановлением Правительства Республики Казахстан от 14 сентября 2005 года сетевой маркетинг является разновидностью розничной торговли вне торговых мест, в которой действуют независимые продавцы, распространяющие товар самостоятельно или посредством привлечения других агентов, их доход состоит из дохода от персональных продаж и комиссионных от продаж других агентов, вовлеченных ими в сеть. Таким образом, деятельность сетевого маркетинга законодательно урегулирована [4].

По состоянию на 25 мая 2016 года в республике зарегистрировано 17145 налогоплательщиков, у которых одним из видов деятельности является розничная торговля через сетевой маркетинг, из них 2299 юридических лиц и 14846 физических лиц. Всего за 2016 год от данной категории налогоплательщиков поступило в бюджет более 1 млрд. тенге [4].

Кроме того, согласно статье 217 Уголовного кодекса под созданием финансовой пирамиды понимается организация деятельности по извлечению дохода (имущественной выгоды) от привлечения денег или иного имущества. Или права на него физических и (или) юридических лиц без использования привлеченных средств на предпринимательскую деятельность, обеспечивающую принятые обязательства, путем перераспределения данных активов и обогащения одних участников за счет взносов других, а равно руководство финансовой пирамидой или ее структурным подразделением. Перечисленные признаки деятельности финансовой пирамиды не являются признаками деятельности сетевого маркетинга, целью которого является реализация товаров [4].

Таким образом, ограничение розничной и оптовой торговли иностранных поставщиков услуг будет противоречить обязательствам Республики Казахстан в рамках ВТО и расцениваться другими членами как нарушение, что в перспективе может привести к разбирательствам на площадке данной организации.

Еще одним этапом для развития сетевого маркетинга, правильное истолкование сущности сетевого маркетинга и осведомленности большинства граждан, что не всегда сетевой маркетинг, это пирамида и о том, что есть компании, которые добросовестно выполняют свои обязанности.

Проанализировав данную информацию, можно сделать следующий вывод, что, несмотря на указанные проблемы, имеется огромный потенциал для развития. Активно развивается рынок сетевой розничной торговли. Например, за последний период количество магазинов, работающих в сетевом формате, увеличилось в пять раз. Казахстанские предприятия шаг за шагом идут к намеченным стратегическим целям, при этом используются опыт и достижения ведущих мировых компаний в области сетевого маркетинга.

Список использованной литературы:

1. <http://www.empowernetwork.com/>
2. <http://www.amway.com/>
3. <http://gtime.kz/>
4. <http://online.zakon.kz/>

Абдраш Н., КЭБП КЭУК У-11к тобының студенті
ғылыми жетекшісі: ЭБҚ колледжінің оқытушысы **Усенбаева К.А.**

КҮН – ЭНЕРГИЯНЫҢ АСА ҚУАТТЫ КӨЗІ

Біздің өмір сүруіміз үшін электр энергиясының алар орны ерекше. Күн сайын оған деген сұраныстың артуынан, тұтынушыларды электр энергиясымен толық қамтамасыз ету әлем елдерінің басты мәселесіне айналды. Біздің елімізде осы мәселені шешу жолында көптеген істер атқаруда. Атап айтар болсақ Астана қаласында «Болашақтың энергиясы» тақырыбымен өткізілетін ЭКСПО — 2017 көрмесі. Бұл көрмеде энергия өндірудің тиімді, арзан, табиғатқа зияны аз болатын тәсілдері мен технологиялары көрсетіледі деп жоспарлануда.

Президент Нұрсұлтан Назарбаев Жолдауында айтылған энергетикалық тапшылық – өзекті мәселелердің бірі. Жер қойнауында қазба байлықтардың мол болғанына қарамастан, адамзат оны жылдан жылға игеріп жатыр.

Күннің ғаламшараралық кеңістікке шығаратын бүкіл энергиясының Жер атмосферасы шекарасына жуықтап алғанда екі миллиардтан бір бөлігі жетеді. Жер бетіне түсетін Күн энергиясының үштен біріне жуығы шағылысып ғалам- шараралық кеңістікке тарайды. Күн – энергияның аса қуатты көзі, оның энергиясы электромагниттік толқындар спектрінің барлық бөлігінде – рентген және ультракүлгін сәулелерден бастап радиотолқындарға шейін ұдайы сәуле шығарып, таратып тұрады. Бұл сәулелер Күн жүйесіндегі барлық денелерге күшті әсер етеді: оларды қыздырады, планеталардың атмосферасына әсер

етеді, жердегі тіршілікке қажетті жарық пен жылу береді. Күннің орташа темп- ратурасы $8 \cdot 10^4 \text{ K} = \pi r^2$ К-ге жақын, ал Күн бетінде 6000 К-ге тең. Неғұрлым дәл есеп- теулер Күн центріндегі температура 15 млн Кельвинге жететінін көрсетті. Оның ядросының түйреуіштің басындай бір түйірін Жер бетіне орналастырар болсақ, бұл «шағын пешке» 140 шақырымнан артық жақындай алмаған болар еді! Күн әр секунд сайын жүздеген миллион ядролық бомбаның жарылысына тең энергия бөліп шығарады. Күннің ірі болғаны соншалық, оның ішіне біздің Жеріміз сияқты 1 300 000 планета сиып кете алады. Күннің бір килограмм затының бір секундта шығаратын энергиясы, бір қарағанда $2 \cdot 10^4 \text{ Вт/кг}$ – ға тең, бұл шама көп емес, ол шамамен бір килограмм шіріген жапырақтардан шыққан жылу мөлшеріне тең. Бірақ жапырақта жинақталған химиялық энергия осылай- ша энергия бөлгенде, бір жылға әзер жетеді. Қазіргі мәліметтерге қарағанда Күн 5 млрд жыл шамасында өмір сүрді, бұл уақыт оның жарықтығы пәлендей өзгерген жоқ, Күн затының ішкі энергиясындағы қор әлі миллиардтаған жылдарға жетуге тиіс. Күннің жарқырауын $4 \cdot 10^{26} \text{ Вт}$ деп және жарқырау өмірінің ұзақтығын $t = 5 \cdot 10^9 \text{ жыл} = 1,5 \cdot 10^{17} \text{ с}$ екенін біле отырып, Күннің осы уақыт аралығындағы энергиясын жеңіл табуға болады:

$$4 \cdot 10^{26} \text{ Вт} \cdot 1,5 \cdot 10^{17} \text{ с} = 6 \cdot 10^{43} \text{ Дж.}$$

Осы энергияны Күн массасына бөлу арқылы бұл уақыт ішінде оның Күн затының әрбір килограммының $3 \cdot 10^{13} \text{ Дж}$ энергия бөлгенін табамыз. Ең калория- лы химиялық жанармай- бензиннің жанғандағы салыстырмалы жылуы $4,6 \cdot 10^7 \text{ Дж/кг}$ -ға тең, 1 кг Күн заты бөлген ішкі энергиядан едәуір аз. Күн жарық шығаруын демеп ұстап тұрған жалғыз тиімді энергия көзі – сутегі ядроларынан гелий атомдарының ядролары пайда болғанда (синтезделгенде) бөлінетін термоядролық энергия. Есептеулер массасы 1кг сутегінен термоядролық реакция синтезі кезінде массасы 0,99 кг гелий түзілетінін және $9 \cdot 10^{14} \text{ Дж}$ -ға жуық энергия бөлетінін көрсетті. Егер осы шаманы Күннің 5 млрд жылдық ғұмырындағы әрбір килограмм сутегі бөлген энергиямен $3 \cdot 10^{13} \text{ Дж}$ салыстырсақ, ондағы қалған сутегі 150 млрд жылға жетуі тиіс болады. Бірақ синтез реакциялары оның барлық массасының шамамен оннан бір бөлігі болып табылатын Күн ядросында ғана жүретіндіктен ядролық отын қоры әлі 10 млрд жылға жетеді.[1]

Қазіргі кезде Күн энергиясы халық шаруашылығында – гелиотехникалық құрылғылар (жылыжай, саяжай, суқайнатқыш, сужылытқыш, кептіргіш сияқты әр түрлі қондырғылар) өте жиі қолданылады. Ойыс айнаның фокусында жиналған Күн сәулесі ең берік деген металдарды балқытады. Күн электр бекеттерін жасау, үйлерді жылытуда Күн энергиясын қолдану т.с.с. жолында жұмыстар атқарылуда. Күн энергиясын тікелей электр энергиясына айналдыратын шама өткізгіштерден құрастырылған. Күн батареялары күнделікті өмірде қолданылу- да. Біздің заманымызда табиғи таза энергия қоры – Күн энергиясын пайдалану- дың негізгі екі бағыты бар: 1) күн энергиясын ішкі энергияға түрлендіру арқылы жылумен қамтамасыз ету және 2) күн энергиясын электр энергиясына түрлендіру. Осындай күн сәулесінің энергиясын пайдалануға негізделген гелио- техникалық қондырғылардың жұмыс істеу принциптерін қарастырайық, ол өте қарапайым, жеңіл де әрі түсінікті. [5]

Қазақстанның климаттық жағдайы күн энергиясын пайдалануда қолайлы болып табылады. Жыл сайын күннің түсу ұзақтығы 2200-3000 сағат болса, күн энергиясының көлденең жазықтыққа түсірген қуаты 1280-1869 кВт сағ/м² екен. Ал шілде айында 1м² келетін көлденең жазықтыққа түсіретін энергия бір күнде 6,4 тен 7,5 кВт-қа өседі. Ал энергетикалық есептеулерге жүгінсек, Күннің Жерге беретін энергиясы, барлық қор көздері беретін энергиядан 5000 есе асып түседі екен. Күн энергетикасының келешегі зор, экологиялық таза, қоры ешуақытта сарқылмайды, әрі арзан, тиімді. Күн батареялары қатты зат кремний материалынан жасалынады, бұл жер қойнауындағы оттегінен кейін екінші орындағы ең көп таралған элементтердің бірі болып табылады. Фотоэлектрлік станциядағы 30 жылғы 1кг кремний өндіретін энергия, жылу электр станциясындағы 75 тонна мұнай жұмсап өндіретін энергиямен пара-пар. Сондықтан кремнийді 21 ғасырдың мұнайы деп атаса да болады. Күн батареяларының отыны тегін күн сәулесі болып табылады. Ал ерекшеліктерін атасак, бұл қолданылу мерзімінің ұзақтылығы (30 жыл және одан да көп), олар жөндеуді қажет етпейді, себебі оның механикалық детальдері қозғалмайды, экологиялық таза, жұмыс істеу барысында шуы да естілмейді. [4]

Күн энергиясын ішкі энергияға айналдыруды қалай жүзеге асыруға болады? Бәрімізге белгілі күн сәулесі денеге өткенде жұтылады, кері жағдайда жұтылған энергия қоршаған ортаға сәулесін шығарады (сәулеленеді). Біздің жағдайымызда осы энергияны пайдалану мақсаты көзделіп отыр. Күн энергия- сын тұтынатын қарапайым қабылдағыштың, яғни жазық күн коллекторының жұмысы осы принципке негізделген. Жазық күн коллекторы жұқа пластинадан тұрады. Ол жылу өткізбейтін және жұтылу қабілеті жоғары материалдан жасалынады. Сәуле пластинаға түскенде температура 70°C-қа дейін өседі (жаз айларында). Жетілдірілген жаңа түрін селективті жұтылдырғыш деп атайды. Металл пластинаға жұқартып никель оксидін немесе мыс қабатын жалтыратып өңдеп қаптайды. Бұл кезде $E_{жұт} / E_{шығ} = 9$, ал температурасы 154°C-қа шейін көтеріледі екен. Селективті жұтылдырғыштың кемшілігі шаң-тозаңға сезімтал, сондықтан көп қолдануға тиімсіз. Ал оның жұмысын жақсарту мақсатында оның сыртын шыны немесе таза пластмассамен қаптайды. Бұндай қабагтан жасаған коллектор күн сәулесін жақсы өткізіп қана қоймай, энергия шығынын азайтады екен, ал температурасы 194°C-қа шейін барады.

Жазық коллектордың мысалы ретінде Күн бассейнін алуға болады. Бассейннің резервуарының 50 м² ауданын сумен толтырып, бетін жұтылу қабілеті жоғары материалмен қаптаймыз. Осындай бассейнді әрі арзан және көп күн энергиясын тұтынатын жылуқабылдағыш ретінде пайдалануға болады.

Енді біз мектеп, фабрика, аурухана, үйлерді жылыту, ыстық сумен қамтамасыз ету мақсатында жұмыс істейтін жылулық сәулелік қондырғылардың конструкцияларымен таныстырайық. Суық су жұтылдырғыштың ішкі беткі қабатынан өте отырып, күн сәулесінің әсерінен қызады. Су қоймасының жоғары жағынан ыстық су алынса, ал төменгі жағына суық су беріледі. Осындай сужылытқышты өз интернатимның жазғы демалыс лагерінің душына және асханаға (ыдыс жууға) орнатуға болады.

Күн энергиясын механикалық қозғалысқа түрлендіруге болады. Ол үшін диаметрі 1,5м параболалық айнаның фокусына Стирлинг циклі бойынша жұмыс істейтін динамикалық түрлендіргішті орналастырамыз. Ол тез арада 1кВт қуат алып, 20м тереңдіктен 2м³ суды көтереді екен. Қазіргі кезде күн сәулесін пайдалану арқылы кептіргіш аспаптардың, түрлі қыздырғыштың конструкциялары жасалынған. Көкөніс-жемістерді, дәнді-дақыл өнімдерді, макта, табак, кірпіштерді осындай аспаптардың көмегімен кептіруге болады. Мысалы, Ташкент қаласында диаметрі 2,05м сфералық айнасы бар концентра- тор автоматты жүйемен қамтылған. Осы аспаптың көмегімен металл және керамика бұйымдарын балқыту, дәнекерлеуге болады. Күн батареялары (фотоэлементтер).

Электр қозғаушы күшін туғызатын және жарық шығару энергиясын электр тогының энергиясына тікелей түрлендіретін жартылай өткізгішті фотоэлемент- тердің конструкцияларына қысқаша тоқталайық.

Ішкі фотоэффект – сәулеленудің әсерінен жартылай өткізгіштегі еркін зарядтар (электрондар мен кемтіктердің) концентрациясының арту құбылысы. Жарықтандырған кезде атомнан үзіліп шыққан еркін электрондар мен кемтік- тер пайда болуының салдарынан электр өткізгіштік артады. Жартылай өткізгіштердің арасында ЭҚК-не тең потенциал айырымы пайда болады. Мұндай фотоэлементтер ток көздері (күн батареялары) ретінде қолданылады. Күн батареялары кремнийден жасалынады, бұл жер қойнауындағы оттегінен кейін екінші орындағы ең көп таралған элементтердің бірі болып табылады.

Жер шарында пайдалы қазбалардың түрі өте көп. Бірақ бұл – «олар мүлдем сарқылмайды» деген сөз емес. Әсіресе, бүгінде отынның таптырмайтын түрлері мұнай мен газдың қоры жыл санап кему үстінде. Ғалымдарымыздың жуықтаған есептеулері бойынша қазіргі қарқынды тұтыну екіні жалғаса берсе, табиғаттағы газ қоры шамамен 50 жылға, мұнай қоры 40-50 жылға ғана жететін сияқты. Сондықтан

энергияны үнемді қолдана отырып, онымен тікелей бәсекеге түсе алатын басқа да энергия түрлерін – атом, су, жел, күн, т.б. энергияларды пайдаланудың маңызы өте зор. Аталғандардың ішінде энергияның қосымша көзінің бірі – Күн энергетикасы. Күн энергетикасы дегеніміз – дәстүрлі емес энергетика бағыттарының бірі. [2]

Күн энергиясын пайдаланудың өзіндік артықшылықтарымен қатар кемшіліктері де бар. Атап айтсақ, артықшылықтары: 1) Күн энергиясы бәріне бірдей қолжетімді; 2) ол сарқылмайды; 3) қоршаған ортаға қауіпсіз; кемшіліктері: 1) ауа райы мен тәуліктің уақытына тәуелді; 2) Күн энергиясын алу үшін қолданылатын құрылғылардың қымбаттылығы; 3) оны шағылдыратын бетті периодты түрде тазалап отыру қажет; 4) электр станциясының жанында атмосфера ысып кетеді; 5) энергияны аккумуляциялау қажет. Соған қарамастан Күн энергетикасына деген сұраныстар жыл сайын артып келеді. Әр елдің ғалымдары осы қосымша энергия түріне ерекше мән беріп, оны дамыту жолдарын қарастырумен айналысуда. Осыған орай Күн энергиясын электр энергиясына айналдыратын құрылғыларды пайдалану деңгейі жылдан-жылға өсіп келеді.

Күн энергиясын күнделікті тұрмыста кеңінен пайдалану – бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі. Әсіресе, бұл мәселенің түбегейлі шешілуі қазіргі уақытта дүние жүзінде мұнай мен газ секілді отынның күннен-күнге қымбаттауынан туындап отырған негізгі проблемалардың толықтай шешімін табарына өз септігін тигізери сөзсіз. [3]

Күн энергиясын ішкі энергияға түрлендіру арқылы жылумен қамтамасыз ету мақсатында күн коллекторын пайдалану. Осындай су жылытқышты душ және асханаға (ыдыс жууға) пайдалануға болады. 100 л суды қыздыру үшін ауданы 2-3 м² күн коллекторын орнату керек. Ал күн энергиясын электр энергиясына түрлендіру мақсатында қуаты 2-3 кВт-тан тұратын кремнийлі фототүрлендіргіш гелийқондырғыны біз өзіміз жататын үйіміздің төбесіне құрастырып орнықтырсақ, ол 20-30 м² ауданды қамтиды, ал жылына 2000 кВт сағат энергия береді, Ал 1 кВт/сағат электрэнергия алу үшін 0,7- 0,8 м³ биогаз қажет. Орта есеппен біз 1 айда 8000 кВт энергия жұмсаймыз. Біз орнататын желқондырғысы мен фотоэлектрлік жүйе, биогаз қондырғысы жеткілікті мөлшерде энергия өндіретіндіктен, қуатты үнемдейміз. Біз бұның тиімділігін айқын көріп отырмыз. Қорыта айтсақ, көмірсутегі қорларының таусылу кезеңінде бұл жел , күн, биогаз энергиялары – құндылығы ерекше бізге табиғаттың берген сыйы десе де болады.[6]

Пайдаланылған әдебиет

1. Уделл «Күн энергиясы».
2. П.С. Непорожний, В.Н.Попков «Әлемнің энергетикалық қорлары». 1995ж.
3. В. С. Лаврус «Энергия көздері» , 1997 ж.
4. Интернеттен алынған материалдар.
5. Д.С. Стребков «Ауылшаруашылық энергетикалық жүйелері және экология», 1990 ж
6. Н. С. Лидоренко, В.М. Евдокимов «Фотоэлектрлік энергетиканың дамуы», 1988 ж.

Султанбекова К. КЭБП КЭУК У-11к. т.с.

ғылыми жетекшісі: ЭБҚ Колледжінің химия пәнінің оқытушысы **Магжанова А.Б.**

ХИМИЯНЫҢ КҮНДЕЛІКТІ ӨМІРДЕГІ ПАЙДАСЫ МЕН ЗИЯНЫ

Химияның мүмкіндітері өте зор: таныс емес материалдарды ойластырады, жердің құнарлылығын арттырады, адам еңбегін жеңілдетіп оның уақытын үнемдейді, киіндіреді, денсаулығын сақтайды, қолайлы жағдай тудырады, адамдардың сыртқы бейнесін өзгертеді. Алайда, химия пайдалы ғана болмай адам өміріне қауіп төндіруі де мүмкін.

Жазушы - фантаст және биохимик ғалым Айзек Азимов өзінің бір жұмысында: «Химия – бұл банкіге және қораптарға салынған өлім». Бұл айтылған ой химияға ғана емес, электр токтарына, радиоэлектрониктерге, көліктерге де қатысты. Күнделікті өмірде электр тоғы бізге қажет, алайда жалаңашталған электр сымдары өмірімізге қауіпті; біз теледидар көруді ұнатамыз ,бірақ оның артқы панелінде мыңдаған вольт жиналған заряд бар; және көлік бізге өте қажет, сонда да оның да қауіпі бар екендігі бәрімізге мәлім.

Заманауи технологияны және химияны қолдануда ұқыптылық, мәдениет және жауапкершілік пен білімділік қажет. Мысалға ,адам өміріне қажетті дәрі- дәрмектерді алайық. Оларды дұрыс қолданбаса, әсері жаман болуы мүмкін, бұндай жағдай көбіне өзін – өзі емдеуде кездеседі.

Сутегі асқын тотығы(H₂O₂) - өте жақсы антисептик. Алайда оны 1-2 пайызды нерокепда ерітіндісін пергидролмен шатастырып алса, адам терісі қатты күйіктерге шалдығуы мүмкін.

Спирт - тыныс алу жолдарына әсер етеді. Көп жағдайда оны адам есінен талған кезде пайдаланады. Өте көп мөлшерде қолданса адамның тыныс алуы тоқталады екен. Ал көзге тисе, ол көздің көру жүйесіне дейін зақымдайды .

Аспирин неесе ацетилсалицил қышқылы – дене қызуын және қабынуды асқындырмауға, ауруды басатын дәрі –дәрмектің бірі. Қызықтысы , бұл дәрі қан ұйыуын баяулатады. Дәрігерлер оны отадан кейін тромбтардың пайда болуын тоқтату және қан айналымын ретке келтіру үшін пайдаланады .

Басқа дәрілер сияқты, аспиринды көп мөшерде қолдану жақсыға алып келмейді. Сонымен қатар аспирин ол қышқыл, яғни ол асказанда ақау пайда болуына әкелуі мүмкін.

Жүрек ауруларына қарсы дәрілер – корвалол, валидол, нитроглицерин. Соңғы айтқан дәрі жүрек ауруын тоқтотудаға әсері жоғары. Бәріміз білетіндей жүрек ауруына шалдығатын болсақ, дәрілердің ғана көмегіне жүгінбей, дәрігерлерге барып тексерілген жөн!

Дәрілердің арасында ас қорту жүйесін жақсартатын дәрілер бар. Егер біз жарамдылығы өтіп кеткен тамақ жеген немесе гигиена сақталмаған жағдайда ішімізге таныс емес организмдер түседі, олар кейін көбейіп, ауыр жағдайға – диспепсияға соқтырады.

Отандық Пеницилин атты антибиотиктің жаратушысы профессор В. Ермольева. Пеницилин және басқа антибиотиктер арқасында өкпе қабынулары мен қан аурулары азая бастады.

Алайда микроорганизмдердің кейбірі дәріні белсенділігінен айырғандықтан, оны тиф, туберкулез және басқа жұқпалы ауруларға қарсы қолдану пайдасыз болуы мүмкін.

Үйдегі дәрілердің арасында жиі кездесетін дәрумендер. Олар дәрі қатарына емес, адам ағзасына қажетті заттар қатарына жағады. Дәрумендерді өте сауатты қолдансақ, олар адам ағзасын нығайтуға, тонусты көтеруге көмектеседі [3].

Дәрілік препараттар- күшті әсер ететін құрал, оларды байқап қолдану керек.

Егер бір кездердегі дәрігерлердің жазған дәрілерін, жарнамалар бойынша немесе біреуден есту бойынша өзіңізді-өзіңіз емдеумен айналыссаңыз, онда «Көрсету», «қарсы көрсетім», «Мөлшерлеу және Қолданудың жолы» деген дәрі-дәрмектің жазуын қарап, мұқият оқу керек. Әйтпесе, өте көп мөлшерде емделуге қолданылған дәрі –дәрмек уға айналып кетуі мүмкін.

Жақсысы, кез келген тұрмыста қолданылатын химиялық заттардың қолдануға арналған ескертпелерін оқып, ондағы ережелерді сақтау керек.

Біз күнделікті тұрмыста әртүрлі жуғыш және тазалағыш заттарды қолданамыз: кір жуатын ұнтақ, ыдыс жуатын, қабырға, еден, шұңғыла, терезе, кілем тазалағыштар және жұмсақ жиһазды тазалағыштар.

Кез-келген жуғыш зат майлы дақтармен әрекетке түсіп, оларды сулы ерітіндіге айналдыруы қажет. Ол үшін оның құрамында гидрофобты (суды итеретін) және гидрофильді (суды сіңіретін) заттар болуы керек.

Қазіргі уақытта синтетикалық жуғыш заттар (СЖЗ) кеңінен қолданылады. СЖЗ негізі болып беттік белсенді заттар болып есептеледі. Натрий алкилбензолсульфонаты – көп детергенттердің негізі болып келеді, көбінесе жуғыш ұнтақтардың. Суда ерімейтін, қатты сумен жуу кесірінен матада қалып қоятын кальций және магний стеараттарына қарағанда, кальций және магний тұздары суда жақсы ериді. Соған қарағанда, көп СЖЗ қатты және жұмсақ суда да жақсы тазартады. СЖЗ ыстық, суық, жылы суда да әсері жақсы болады, мысалы, көбіне жасанды маталарды жуғанда білінеді. Сонымен қатар олар сабынға қарағанда үнемді болып келеді. Бірақ, беттік белсенді заттар өте баяу бөлшектенеді, ағынды сулармен су қоймаларына түскенде тірі ағзаларға жаман әсерін тигізеді. Беттік белсенді заттардан қалған СЖЗ құрамына: ағартқыштар, жұмсартқыштар, көпіргіштер, хош иістендіргіштер кіреді. Оптикалық ағартқыштар мата құрамына әсер етпейді, олар ультрафиолетті сәулелерді жұтады. Мата ағарады және түсі ашылады. Бұл ағартқыштар басқа жуғыштарға бағынбайтын дақтарды құртады және матаны дезинфекциялайды.

Қышқылды ағартқыштардан натрий пербораты және натрий перкарбонаты (ол күнделікті өмірде қоланатын «Персоль») кең таралған. Құрамында хлор немесе күкірт бар жуғыштар көбінесе бөлек қолданылады, олар күнделікті өмірдегі «Белизна» сияқты. Бұл заттарды қолданғанда, бөлмедегі ауаны жақсылап тазарту керек және көп киімді бірден ағартпау қажет. Ағарту кезінде қайнату процесіне көп уақыт бөлудің қажеті жоқ, себебі, улы газдар пайда болады. Ақуызды дақтарды кетіру қиынға түседі. Оларды жою үшін арнайы ферменттер бар, олар жуғыш заттардың құрамына қосылған түрде болады. Бұл ферменттер жоғары температураны көтере алмағандықтан, киімді қайнату әдісімен жумайды, жылы суды пайдаланып жуады.

Жуып –шаю уақытында көпіршіктердің көп болуы міндетті емес. Кір жуғыш машинада көпіршік тіптен керек емес, ал жұмсақ жиһаз немесе кілем жуу кезінде қажет. Сол үшін әр түрлі көпіршік шығаратын заттарды ойлап тапқан: стабилизаторлар, күшейткіштер, көпіршік жойғыштар.

Натрий карбонаты мен натрий силикаты гидролизден кейін, ерітінділерге аз сілтілі реакция береді, соның әсерінен, синтетикалық жуғыш заттардың әсерін көбейтеді, майлы дақтарға қарсы тұра алатын болады.

Мысалы, тұрмыста кеңінен қолданатын, қолмен жууға арналған жуғыш ұнтақ құрамын қарастырайық: үстіңгі белсенді заттар, натрий пербораты, фосфаттар, стабилизаторлар, полимерлер, карбонаттар, силикаттар, оптикалық ағартқыштар, парфюмерлі қоспалар. СЖЗ құрамына компоненттерді жуғыш әсері көп болатындай қылып қосады.

Қандай да болмасын киімде (жейделер, көйлек, сырт киімдер) әрқашан белгілі –бір таңбалары болады. Ол таңбалар киімді қалай жуу керек, қандай жуғышпен жуу керек, қандай температурада үтіктеу керек немесе қалай кептіру керек екендігін білдіріп тұрады. Бұл мәлімет өте қажетті болса да, оны жаттап алу қиынға түседі. Бұл суретте кең таралған таңбалар бейнеленген.

Ластанудың ерекше түрі қышқыл. Оның құрамына біріншіден: кальций мен магний карбонаттары, және силикаттар, фосфаттар, сульфаттар. Әрине, шай немесе сорпаның дәміне еш әсерін тигізбейді, алайда, қызу ұзақтығы ұлғаяды, кейін түбі қатты күйетін болады.

Үй жәндіктеріне қарсы күресуге арналған құралдар. Көп жағдайда үйді таза ұстамаудың салдарынан пайда болатын зиянды жәндіктерден құтылу қиынға соғып жатады. Өйткені, асханадағы жуылмай қалған ыдыс-аяқ, уақытылы төгілмеген қоқыс салатын шелек, тамақ қалдықтары тарақан, шыбын, қандала (клоп),

құмырсқа сияқты жәндіктердің өсіп-өнуіне жағдай жасайды. Күндіз тарақандар мен қандалалар қараңғы жерде тығылып, түнде белсенділіктері артады. Жәндіктермен күресті бірнеше күндер бойына жалғастыруға тура келеді.

Химиялық өнімдерді қолданарда сақ болу керек себебі, бас айналулар, жүрек айнулары, аллергиялық реакциялар пайда болуы мүмкін.

Косметика— адамның сыртқы келбетін жақсарту және теріні күту тәсілдері мен құралдары. Гигиена — аурулардың алдын алуға және денсаулық сақтауды қорғайды.

Косметика және гигиена арасында тығыз байланыс бар, себебі, косметикалық заттар арасында гигиеналық қызметті атқаратын өнімдер бар.

Маңызды гигиеналық өнім, ол біздің күнделікті өмірдегі сабын, крем, шампунь және тағы күнде қолданатын өнімдер.

Тістің кең таралған ауру түрі – тісжегі. Тіс шірігі, тісжегі - микробтардың әсерінен тіс эмалі мен дентиннің тесіліп, сонымен бірге минералдық заттардың жетіспеуінен тісте қуыс пайда болады.

Тісті тазалаудың басты құралы - тіс мәсуегі. Ондағы қылшықтардың орташа ұзындығы 25-30 мм, ені 8-12 мм болуы шарт. Жаңа мәсуекті пайдаланудан бұрын сабынмен әрі ыстық сумен жуу керек. Мәсуекті әрбір 2-3 айда жаңартып отыру қажет. Тіс пасталарын да дұрыс таңдай білу керек. Мектеп оқушыларына «Ну, погоди», «Буратино», «Карлсон», «Детская», «Мятная», «Апельсиновая», «Олимп» және т.б. пасталар ұсынылады. Тіс кіреукесінің беріктігін сақтау үшін құрамында фторы бар пасталар қолданылады. Ондай пасталарға «Чебурашка», «Фтородент», «Флюродент», «Сигнал», «Пепсодент», «Колгейт» жатады [2].

Дезодорант - терінің бетіндегі бактерияларды өлтіретін препараттар. Бұл бактериялар термен қоректеніп (тердің иісі болмайды), терлеген денеден жағымсыз иіс шығуына себепші болады. Дезодоранттар экологиялық тұрғыдан зиянсыз емес, өйткені олардың көпшілігі аэрозольдік қаптамаларда шығарылады, ал олардағы фреондар атмосфераның озон қабатын бұзады. Бұған қоса, дезодоранттар адам терісінің пайдалы микроорганизмдерін де өлтіреді. Дезодоранттар аллергияға себепші болуы мүмкін.

Сіз салауатты өмір салтын ұстанып, дұрыс тамақтанып, спортпен айналысасыз. Заманауи косметологиялық дауалар жасап, шашыңызға да күтім көрсетесіз. Алайда теріңіз бен шашыңыздың жағдайы еш жақсармай қойса, косметикалық құралдарыңыздың құрамын зерттеп көріңіз. Мәселе сапасыз косметикада болуы мүмкін. Сіздің сымбатты болуыңызға косметика құрамындағы қандай заттар бөгет жасайды? Олардың қайсысы тері мен шаш үшін зиян болады?

Тағамның химиялық құрамының өр түрлілігі адам денсаулығының ең басты кепілі. Өйткені олар адам ағзасын қажетті био-лоиялық белсенді заттармен (витаминдермен) А, С, Д, Е, В₁, В₂, В₆, В₁₂, В₁₅, В₅, В₃ (РР — никотин, қышқылы), инохин, холин, парааминобензой қышқыл (туберкулезді емдейді) қамтамасыз етеді. Адам ағзасына минералды элементтер-кальций (Са), фосфор (Р), темір (Fe), кобальт (Co), қалайы (Zn), мыс (Si), мышьяк (As), Ванадий (V), йод (I), кремний (Si), өте үлкен физиологиялық-биохимиялық роль атқарады.

Адамның тез қартаюуы адам ағзасына тағаммен бірге витаминдердің аз мөлшерде келуіне, немесе олардың жетіспеуіне байланысты. Витаминдерді көп пайдаланған адамда қартаюу үрдісі өте баяу етеді. Адам тез арада қартай қоймайды. Витаминдер ағзаның ішкі физиологиялық-биохимиялық үрдісінің жүруін жақсартады.

Тағам құрамында минералды элементтер аз болса, олардың ішінде йод (I) жетіспесе және витамин С (аскорбин қышқылы) аз болса, онда щитовид безі өсіп кетеді де, адам ауруға шалдығады. Ол дертті Базед ауруы деп атайды. Сүйек опырылғыш келеді, және өспей қалады, адам өте тез шаршағыш, тез қажығыш келеді. Ақыл-ой нашарлайды. Сондықтан да, тағамның химиялық құрамында жеткілікті түрде минералды элементтер болуы тиіс. Олардың ішінде: Натрий — оны адам ас тұзынан қабылдайды. Ас тұзы пайдалы екен деп қалай болса, солай пайдалана бергеннің жөні жоқ. Тұз кейбір жағдайда дос болудың орнына қас бола кетуі мүмкін. Сондықтан да тұз аз мөлшерде пайдаланған дұрыс. Тұзсыз тамақты (диетаны) дәрігерлердің ұйғаруы бойынша пайдаланған дұрыс. Жалпы алғанда тұзсыз тамақ ішу пайдасыз. Натрий ағзадағы Осмос қысымын реттеп тұрады.

Калий - Нерв жүйелерінің қалыпты жұмыс істеуіне қажетті минералды элемент. Ол негізінен ағзаға жеген картоп арқылы келеді. Сондай-ақ калий фруктылар мен көк өністердің (овощтар) химиялық тамақ ретінде пайдаланғанда ағзаға қажетті калий келіп түсіп отырады. Сондықтан да әр түрлі тамақтар ішкен жөн.

Кальций - сүйектің және жақсы өсіп жетілуіне қажетті элемент. Адам денесінен тер арқылы көптеген кальций бөлініп шығып отырады. Ыстық цехтарда істейтін адамдар көп терлеп кальцийді көп жоғалтады. Кальций азайған ағза аппақ болып азады. Сондықтан да оларға құрамына кальций кеп тамақтар беріп отыру керек. Немесе кальций препаратын беру қажет. Кальций сүтте, сүттен жасалған тағамдарда өте көп болады.

Фосфор - сүйек пен тіс құраудың негізгі құрылыс материалы ретінде саналады. Фосфор сүтте, сүттен жасалған тағамдарда көп болады. Сондай-ақ бұршақ, соя, фосольдарда көп кездеседі. Көптеген овощтарда фосфор өте көп болады.

Темір - адам ағзасына қан түзеу үрдісіне қатысады. Қанның қызыл түйіршігі — эритроциттер темірсіз түзілмейді. Ағзаға темір жетіспесе ағзада бірнеше қатерлі аурулар пайда болады. Адамның қаны азаяды (малокровие) дамытады. Сондықтан да құрамында темірі көп тамақтар ішу қажет. Темір сиыр,

жылқы, қой, шошқа еттерінде көп болады. Алма, алмұрт, шие және тағы басқа көк-өністер мен фруктыларда көп. Осыларды үнемі үздіксіз жеу керек. Ауру дамымайды, адам тез серігіп жазылып кетеді. Қан аздықпен қыз балалар көп ауырады [4].

Йод. Ең қажет ететін орган щитовид безі йод жетіспесе көз шарасынан шығып кетеді, адамның зәресін ұшырататын жағдайға алып келеді. Құдай сақтасын деп сыйынып жүрген дұрыс. Бұл ауру түрі дер кезінде емдетсе адам ағзасына онша қатерлі емес. Адам тез арада айығып кетеді. Химиялық құрамында йод бар азық-түлікгі пайдалану керек. Йод теңіз капустаcының құрмада көп болады. Алматыда ол көп сатылады. Онша қымбат емес. Теңіз капустаcында (ламинария) деп аталатын балдыр өсімдігінде йод көп болады. Ол да Алматы да сатылады. Сатып алып пайдалануға болады. Теңіз балықтарында йод көп кездеседі. Әдетте ас тұзына қосып береді. Арал-тұзын сатып алған адам байқайды (соль йодированная) деген жазу болады. Мұндай тұзды көпшілік халық қолданады. Нәтижесі жаман емес сияқты. Уланған адамдар кездеспейді. Зоб пен ауыратын адамдардың саны күрт азаяды.

Фтор - тістің эмалын түзеуге және сүйек құрылысына қатынасатын ғажап элемент. Фтор жетіспесе адам тістерінен түгелдей айырылып қалады. Ол суда кездеседі. Кейбір өзен, көл, бұлақ суларында аз, немесе кездеспеуі мүмкін. Мұндай жерде тұратын халықтардың тісі жақсы деп айту қиын. Тіс жолақ -жолақ болып ауырып кейіннен мүлдем түсіп қалады. Жан азабын қатты тарттырады. Фтор жетіспегендіктен тістерді тіс жегі қаптап кетеді. Ал суларында фторы көп жерлерде тұратын халықтар арасында тістерін де кариес ауруы бар адамдар, өте сирек кездеседі. Фтор жас балаларға өте қажетті элементтердің бірі. Балалардың тісі құрамында фторы бар препаратпен емдеген де, балалардың тістері тез жазылып кеткен. Ал ересек адамдардың тісін сондай препаратпен емдегенде мынандай оң қорытынды бермеген. Суларында фтор аз жерлердің тұрғындарына химиялық құрамындағы фторы бар препараттарды беріп отыруды дәрігерлер жөн көреді. Мұның бәрі арнаулы түрде жүргізілген ғылыми зерттеу жұмыстарының қорытындылары деп түсіну керек. Сондай-ақ, өмір тәжірибесінде алынуы сөзсіз [2].

Қазіргі уақытта бигмак, шаурма, сэндвичтер, чебуректер, пицца, чипсы, қуырылған картоп және түрлі газдалған сусындар көп. Бірақ, олардың сапасы мен құрамында не бар екен? Оны көпшілік біле бермейді. Бұл тағамдардың барлығы фаст-фуд (тез әзірленетін тамақ) қатарына жатады. Сондықтан, осындай тағамдар адам денсаулығы үшін өте зиянды болып табылады. Фаст-фуд тағамдарын біреулер күнде ішіп-жеп жүрсе, кейбіреулер анда-санда ғана пайдаланады. Тамақты үйде асықпай дайындауға мүмкіндік болмағандықтан, ол бізге қолайлы әрі бағасы қымбат емес. Алайда, өте қауіпті. Соған қарамастан кей адамдар еріншектігінің салдарынан дайын асқа жүгіретіні шындық. Бұл дұрыс емес. Әсіресе, балаларды кішкентай кезінен бастап мұндай тамақтарға үйретпеген жөн. Фаст-фуд сататын дүкендер әдемі жарнамалары арқылы өнімдерін төмен бағалармен ұсынып, жылдам әзірленетінін айтып, тұтынушылардың назарын өздеріне аударады. Егер, сіз осындай тағамдарды жақсы көретіндер қатарына кірсеңіз, онда газеттер мен журналдардағы ақпараттар сіздің пікіріңізді өзгерте алмайды. Мамандардың айтуынша, фаст-фудпен тамақтануға мүлдем болмайды. Осындай тағамдардың құрамында майлар мен консерванттар көп болғандықтан, дәрумендер мүлдем жоқ. Ал ол несімен қауіпті десек, фаст-фуд тағамдарын дайындау барысында маргарин көп мөлшерде қолданылады. Маргариннің құрамында жасанды өнім, яғни транс майлар көп. Кейбіреулер фаст-фудтың денсаулыққа зиян екенін біле тұра, одан бас тартпайды. Ғалымдардың пайымдауынша, бұл жағдай адамды психологиялық және химиялық тәуелділікке әкеп соқтырады. Өйткені, аталған өнімдерді жасаушылар оның дәмін күшейтетін арнайы қоспаларды қосады да, сол арқылы тұтынушыларды өзіне тартады екен

Соңғы кезде «фаст-фуд» өнімдерінің көбеюі де көп адамды семіздік дертіне ұшыратып жатқанын байқай бермейміз. Иісі мұрын жаратын, тез дайындалған тағаммен жүрек жалғап алуға үлкен-кішінің бәрі құмар. Мұндай тағамдарды жасау үшін көбіне май қышқылындағы трансизомерді көбейтетін қатты марга-ринді қолданады. Сондықтан бұл тағамдардың құрамында дәрумендер болмайды, есесіне қоректік қуаты (калориясы) жоғары. Құрамындағы белгілі бір мөлшер сақталмағандықтан, «фаст-фуд» өнімдері адамды семіздікке алып келеді. Ал семіздіктен адам бойындағы зат алмасу бұзылып, әр түрлі ауруға шалдығады [1].

Диетолог-дәрігерлер семіздікке апаратын «қауіпті» тағамдарды атап өтті. Бірінші орында тәт-ті газды сусындар тұр. Шөл басу үшін емес, қайта шөлдетіп, қайта-қайта ішуге мәжбүрлейтін құтыдағы бұл сусындардың құрамында қант шектен тыс көп. Үлкен-кіші құмарланып ішетін бір стакан қоланың өзінде 5 шай қасық қант бар, ал бір литр қолада 25 шай қасық немесе 125 грамм қант болады екен. Сол сияқты картоптан жасалған чипсыларды бала біткен жақсы көреді. Бұлар пюреден жасалғандықтан, оның құрамына жасанды май мен жасанды түрлі дәмдеуіштер қосылып, адамды жеген үстіне жей түсуге шақырады. Сонымен бірге сосискалар, пісірілген шұжықтар, паштеттер еттен жасалғандай көрінгенімен, негізінен жартысына жуығы майдан жасалып, түрлі тәтті дәмдеуіштермен бүркемеленеді. Қуырылған семіз ет, кофе, шоколадтар, арзан әрі калориясы көп нан-жарма, кондитер өнімдері де адамды семіздікке апарып тірейді. Адам организміне өте зиянды фастфуд тағамдары туралы айтқанда сосиска, шұжықтар және неше түрлі еттен жасалатын қарапайым халық көп тұтынатын тамақтар келеді. Бұндай ас тамақтардың құрамында майлар көптеп кездеседі. Сонымен қатар қуырылған түрде фастфуд өнімдерінде көптеп кездесетін адам ағзасына зиянды еттердің майлы түрлері де жатады. Түрлі елдердегі медициналық зерттеулердің нәтижесі фастфуд өнімдерін күнделікті қолдану семіздікке әкеледі дейді. Бір ғана орташа көлемдегі гамбургер немесе бір стакан кока кола 1500 калорияға тең күнделікті адамның бір күндік тамағы 1500 калорияны құрау керек.

Ал сіз бір ғана гамбургер мен шектеліп қоймайсыз ғой. Фастфуд өнімдері адамды толық қанағаттандыра алмайды ол тек қана аз ғана уақытқа аштықты жасырып қояды. Жарты сағаттан соң адам тағыда тамақтанғысы келеді. Фастфуд өнімдерінен целюлит, безеулер, тері кеуіп және шаштар әлсіздене береді. Ал күнделікті қолданатын болсаңыз гипертонияға, иммунитеттің төмендеуіне, ішкі ағзалардағы түрлі ауруларды шақырады. Фастфуд өнімдерінің құрамында холестериннің көп болуынан тамырларда таяқшалар пайда болады. Әлі қатаймаған балалардың организмі фастфуд өнімдерінің зиянды элементтерін тез қабылдап алады. Балаларда қантты диабет, эндокринді жүйе мен имунды жүйенің бұзылыстары, жүрек қан тамырларының аурулары және басқа да көптеген аурулар туындауы мүмкін [2].

Қорытындылай келсем, косметика заман талабына сай барлық қыз-келіншектер қолданатын зат болып табылады. Мен тек студент қыздардан алған мәліметтер бойынша өз ойымды білдірдім. Ал орта буын және 40-тан асқан әйел азаматшалары косметиканы көбірек қолданатынын күнделікті өмірден байқауға болады. Косметиканы өз басым қолданбаймын деп айтпаймын, мен де қолданамын. Бірақ шектен шықпаймын. Және де барлық қыз-келіншектерге шектен шықпай қолдануды ұсынамын.

Бұл жоба - өзіме және басқа да жандарға тәжірибелі, қызықты және ең бастысы «химия» пәніне қызығушылық тудырады деп ойлаймын.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТ

1. <http://edufuture.biz/index.php?title=Химия> Химия и повседневная жизнь человека
2. <http://kk.m.wikipedia.org/wiki/Химия> Химия пәні. Заттар және олардың қасиеттері
3. <http://www.naturalrating.ru/ijrnal/post/172>
4. <https://kk.m.wikipedia.org/wiki/Гигиена>

Ганеева Д., гр. Тех-12 Колледж экономики бизнеса и права КЭУК
науч. рук.: **Кулова Б.Б.**

ВКУСОВЫЕ ДОБАВКИ – ХОРОШО ИЛИ ПЛОХО

Название «чипсы» произошло от английского «chips», что означает «кусочек», «ломтик». Популярность чипсов, конечно, велика, и они пользуются спросом, ведь этим продуктом можно быстро и удобно перекусить.

В 1860 году Джордж Крам открыл свой собственный ресторан, где подавались чипсы. Однако со временем это блюдо появилось и в других местах питания, что не удивительно, так как приготовить чипсы совсем несложно. Вскоре чипсы появились в меню лучших ресторанов Америки. [1].

Технология производства чипсов достаточно простая. Сначала идёт подготовка картофеля. Его нужно помыть, очистить и нарезать на тонкие пластинки в 2мм. После чего обработать паром и кипятком. Далее картофель сушится.

Потом пластинки обжаривают на растительном масле, добавляют, всевозможные ингредиенты и ароматизаторы. Соль и специи посыпают, распыляют или разбрызгивают на продукт, постоянно его перемешивая. Для расфасовки чипсов используют специальные, не пропускающие влагу пакеты, в которых продукт может храниться достаточно длительное время. [2].

Для производства чипсов понадобится соответствующее помещение, оборудование и сырьё. Кроме этого, нужно получить сертификат, и на производство, и на сам продукт. Помещение под производство чипсов должно отвечать всем нормам СЭС.

Для изготовления чипсов можно использовать сырой картофель, однако качество сырья должно быть безукоризненным, а это далеко не всегда представляется возможным. Поэтому, в основном, чипсы производят из пеллет. Пеллет – это заготовки, которые хранятся длительное время. [3] Производство чипсов из такого полуфабриката имеет некоторые преимущества. Во-первых – удобство хранения и транспортировки, во-вторых, полученный продукт может иметь самые разнообразные формы и потребительские свойства.

Пеллеты изготавливаются с использованием картофельных и зерновых продуктов (рис, кукуруза, картофельные хлопья, мука и пр.). [4]

На обжарку чипсов из пеллет требуется всего 10-15 секунд, тогда как на обжарку обычных чипсов требуется 2 минуты. Кроме того, в них содержится до 40% масла, это на 25% меньше, по сравнению с обычными, следовательно, они менее калорийные. Пеллетные чипсы обладают стабильным вкусом, правильным, красивым внешним видом без «глазков».

Вкусовые добавки могут быть самые разные: бекон, сыр, паприка, чеснок, укроп и др.

Технологический процесс производства чипсов из пеллет очень простой. Сначала полуфабрикат (пеллет) быстро обжаривают на растительном масле, а потом, согласно рецептуре, добавляют вкусовые приправы. После обжаривания чипсы принимают самую разную конфигурацию. [5].

Мне стало интересно, какие именно используют добавки при изготовлении чипсов и вообще, что входит в состав этого продукта питания. Я отправилась в супермаркет и ознакомилась с рядом различных чипсов, представленных на прилавке. В итоге я пришла к выводу, что при производстве чипсов используют следующие вкусовые добавки:

- Бекон

- Грибы
- Зелень (укроп, петрушка, базилик, лук, кинза)
- Икра красная
- Краб
- Сметана и белые грибы
- Сметана с зеленью
- Сыр
- Шашлык (барбекю)

Исследовав состав купленных мною чипсов я увидела, что они содержат различные добавки и ингредиенты. (Таблица 1). Состав чипсов.

	<i>Название чипсов</i>	<i>Состав</i>
.	<i>Фан «Грибы со сметаной»</i>	<i>Картофель, масло подсолнечное рафинированное, глюкоза, соль, мальтодекстрин, лук порошок, дрожжевой экстракт, регуляторы кислотности(лимонная кислота), E262, E551, жир растительный</i>
.	<i>Лейс «Краб»</i>	<i>Картофель, растительное масло, сухая молочная сыворотка, соль, сахар, глутамат натрия 1-замещенный, 5-гуанилат натрия, 2-замещенный, 5-инозинат натрия, вкусоароматические вещества, порошок томата, сухое обезжиренное молоко, термический технологический ароматизатор, красители</i>
.	<i>Лейс «Белые грибы»</i>	<i>Картофель, растительное масло, глутамат натрия, гуанилат натрия, пшеничная мука, сахароза, гидролизированный соевый белок, гумиарабик, термический технологический ароматизатор, красители, уксусная кислота, антиокислитель</i>

Пищевая добавка E621 известна как глутамат натрия и представляет собой соль натрия, встречающуюся в природе в неосновных аминокислотах глутаминовой кислоты. В пищевой промышленности глутамат натрия используется в качестве усилителя вкуса. [6].

Глутамат содержится в живых клетках многих организмов, в основном как часть белка. В ходе многочисленных споров и исследований было установлено, что в небольших количествах глутамат натрия можно считать безопасной добавкой. Но при систематическом его употреблении в больших количествах у человека может наблюдаться ряд побочных эффектов в виде головной боли, повышенного потоотделения, покраснение лица и шеи, усиленного сердцебиения, болей в груди, общей слабости и др. Двунатриевый гуанилат — пищевая добавка E627 представляет собой двунатриевую соль гуаноиномонофосфата (GMP)

Двунатриевый гуанилат категорически не рекомендован детям в возрасте до двенадцати недель, астматикам и людям, страдающим подагрой.

Инозинат натрия (пищевая добавка E631) представляет собой натриевую соль инозиновой кислоты. Инозинат натрия зарегистрирован, как пищевая добавка E631, используемая в качестве усилителя вкуса. Как правило, инозинат натрия употребляется только в сочетании с глутаматом натрия (пищевая добавка E621). Это обусловлено его высокой стоимостью. Наиболее широко распространено применение данной добавки в производстве приправ, продуктов быстрого приготовления, чипсов.

В среднем, около 2 г. инозината натрия в день поступает в организм человека естественным путем при приеме продуктов, содержащих это вещество. В США допустимая ежедневная норма прием инозината натрия составляет 5 г. Также не рекомендуется употребление продуктов с добавкой E631 детям. [7].

Аспартам (пищевая добавка E951) является синтетическим, не сахаридным подсластителем, используемым в качестве заменителя сахара в целом ряде напитков и пищевых продуктов. Вкусовые качества аспартама по сравнению с обычным сахаром проявляются гораздо медленнее, но ощущаются более долгое время. По своим химическим свойствам он легко растворим в воде и, не имеет запаха. Аспартам слаще сахара в 200 раз. Так как температура разрушения этого подсластителя 80 °С он не применяется в изделиях требующих термической обработки. Большим плюсом E951 является его незначительный вклад в калорийность продукта, что обусловлено высокой сладостью и как следствие малым количеством используемой добавки.

В виду того, что аспартам не является канцерогеном, как используемый ранее искусственный подсластитель — сахарин, он был объявлен альтернативой сахару, дающей возможность употреблять сладкие продукты не набирая вес.

Аминокислоты, на которые распадается аспартам, являются составной частью белка необходимой организму человека. Но в то же время продукты, содержащие добавку E951, должны содержать предупреждение о содержании фенилаланина, так как данная аминокислота противопоказана людям с наследственным заболеванием фенилкетонурия.

Целый ряд клинических и токсикологических исследований аспартама подтвердили его безвредность, при соблюдении дневной дозы не более 50 мг. на один килограмм веса (в Европейских странах — 40 мг/кг).

Аспартам применяется в основном в низкокалорийных продуктах и напитках вместо сахара. Пищевую добавку E951 можно встретить в безалкогольных напитках, жевательных резинках, леденцах, кондитерских изделиях. [8].

Казалось бы, состав картофельных чипсов более чем очевиден: обжаренные в масле ломтики корнеплода, по идее, должны содержать примерно те же вещества, что и свежий овощ. Однако думать, что снеки сегодня производят столь прямолинейным способом, было бы наивно. Зачастую в состав снеков входят:

Модифицированный картофельный крахмал. Если крахмал, получаемый непосредственно из клубней безопасен, а в некоторых случаях и полезен для здоровья, то в данном случае ситуация обратная: промышленный продукт значительно повышает уровень инулина – углевода, регулирующего уровень сахара в крови, что приводит к определенным нарушениям.

Кукурузный крахмал. Сам по себе продукт безопасный, но зачастую провоцирующий сильные аллергические реакции.

Нерафинированные масла. Если для обжарки используется продукт низкого качества, это не может не сказаться на пользе продукта.

Пальмовое масло. Не так давно появились сведения, что для обжарки чипсов используется именно этот продукт по причине его невысокой стоимости. Доказано, что содержащаяся в нем пальмитиновая кислота крайне негативно сказывается на здоровье сердца и сосудов.

Консерванты. Большинство из них разрешены на территории страны, но если учесть, что многие из них входят в группу токсичных сульфитов и фенолов, риск употребления продукта становится очевидным.

Ароматизаторы и усилители вкуса (глутаматы).

К которым относится и знаменитый глутамат натрия. Хотя они признаны безопасными, однако в некоторых случаях отличаются раздражающим действием, могут вызывать аллергию. При передозировке возникает сонливость, головная боль, боль в груди, тошнота, учащённое сердцебиение. [9].

Вкусовыми добавками являются различные химические вещества, от употребления которых также могут возникать скачки артериального давления.

Кроме того, в чипсы нередко добавляются загустители и вещества против слеживания, которые нередко относятся к опасным для человека веществам. Поэтому при выборе продукта важно обратить внимание на название той или иной пищевой добавки в составе снека – она может входить в список запрещенных.

Прежде чем говорить о пользе и вреде чипсов, хотелось бы привести результаты анализа анкетирования, который я провела среди студентов КЭУ и КЭБП. В данную анкету были включены следующие вопросы:

1. Любите ли Вы чипсы?
2. Перечислите известные Вам названия чипсов.
3. Какие чипсы Вы предпочитаете?
4. С каким вкусом Вы едите чипсы чаще всего?
5. Знаете ли Вы, что в состав чипсов входят химические добавки?
6. Назовите химические (вкусовые) добавки в составе чипсов
7. Ваши ощущения после употребления чипсов?

Из числа респондентов на первый вопрос 80% ответили «Да», что говорит о том, что действительно чипсы пользуются спросом и нравятся потребителям. По второму вопросу, где предлагалось перечислить названия чипсов, в среднем респонденты дали 3-4 названия, например, Лейс, Фан, Гризли, Крабс. Из числа респондентов 62,8% предпочитают чипсы Лейс, 23% -Фан, 9,7% - Гризли, 4,5%-другое. Из результатов анкетирования я узнала, что у людей пользуются спросом чипсы с разным вкусом, но наиболее часто встречаемые варианты это со следующими вкусами: «бекон», «красная икра», «краб», «маринованные огурчики». На пятый вопрос о химических или вкусовых добавках, входящих в состав чипсов 97% респондентов ответили, что знают о том, что они входят в состав данного продукта. В то же время стало интересно, что практически никто из анкетированных не смог назвать ни одного из них, что позволяет сделать вывод о том, что потребителей не волнует или не интересует данный аспект. На седьмой вопрос об ощущениях после употребления в пищу чипсов ответы респондентов были различны: около 37% ответили, что помогает перебить аппетит и удалить чувство голода, 85% указывают на то, что у них сразу улучшается настроение, 30% отвечают, что хочется сразу съесть еще, у 88% респондентов появляется чувство жажды и хочется выпить простой воды, 7% говорят об ощущениях, связанных с неприятным послевкусием, чувством липкости пальцев кисти рук. Одним словом, респонденты оставили в основном положительные отзывы о чипсах и считают их полезным и современным продуктом питания.

Теперь хотелось осветить две стороны медали относительно чипсов.

Польза чипсов. Общеизвестно, что в основе производства большинства видов чипсов – обыкновенный картофель. Сам по себе этот овощ не только не вреден, но и полезен: в нем содержатся витамины С, В1, В2, В6, В9, РР, К а также кальций, железо, магний, также магний, натрий и фосфор. Большую же часть составляет вода – до 75 процентов. Чипсы необыкновенно вкусны. Возможно, употребляя их в пищу, некоторые люди относятся к ним, как к своеобразному афродизику – источнику наслаждения, успокоения, снятия стресса. Кстати, современная кулинария предлагает чипсы

воздушные, они менее токсичны, время обжарки 10 се-кунд. Также, удобно, отправляясь в поход или места, где отсутствуют магазины, взять с собой пакетик чипсов, это довольно сытный продукт длительного хранения. Единственным положительным моментом при их употреблении является утоление чувства голода с минимальной затратой времени и улучшение настроения. Если приготовить чипсы в домашних условиях из качественного картофеля на чистом растительном масле, то вред будет минимальным. Специалисты советуют употреблять их вместе с кефиром.

Вред чипсов. К сожалению, есть причины, из-за которых чипсы вредны для организма: для экономии производитель часто использует одно и то же масло для новых партий картофеля, от этого оно приобретает горьковатый вкус и отрицательно сказывается на здоровье человека, повышая холестерин в крови. Крахмал, попадая в организм человека, преобразовывается в глюкозу. Она скапливается в печени, и человек через некоторое время получает «прекрасное» ожирение. [10].

Но и это еще не все: для придания определенных вкусовых качеств в чипсы добавляется количество промышленной химии, порой превышающее вес самого картофеля: это красители, усилители вкуса, ароматизаторы, идентичные натуральным. Большинство из них разрешены пищевыми экспертизами, однако при проверке процентного содержания не учитывается тот факт, что потребители, особенно молодежь, используют их в пищу регулярно, что приводит к тяжелейшим последствиям: нарушениям пищеварения и как следствие – обмена веществ, аллергиям, снижению иммунитета. Кроме того, эти вещества воздействуют на эмаль зубов, разрушая ее, микроскопические частицы остаются на поверхности пищевода, являясь причиной неприятного запаха изо рта, с которым многие безуспешно пытаются бороться с помощью жвачек и спреев.

Приготовление чипсов в домашних условиях

Взвешивая все за и против, поняв смысл технологии изготовления чипсов и зная свойства картофеля, я решила попробовать приготовить чипсы в домашних условиях, при этом не использовать никаких химических вкусовых добавок. [11]. Для проведения этого эксперимента мне понадобилось:

- 4 средних картофелин
- щепотка соли
- щепотка сухого укропа
- 2 столовые ложки подсолнечного рафинированного масла.

Картофель моем, очищаем от кожуры, нарезаем тонкими дольками, солим, добавляем масло, укроп, ставим в разогретую до 180 градусов духовку и ждем 10-15 минут, достаем и ждем пока остынет. [12].

Попробовав, изготовленные чипсы, я поняла, что они вкусные, вполне пригодны для употребления в пищу, но надо отметить, что по вкусовым качествам уступают чипсам таким, как Лейс, Фан и другие, и это я связываю с тем, что домашние чипсы не содержат определенных вкусовых добавок, которые придают особый вкус данному продукту. Поэтому не удивительно, что среди людей пользуются спросом чипсы, о которых сказано выше.

В настоящее время на пищевую промышленность и, как следствие, на расширение ассортимента готовой продукции большое влияние оказывает химическая промышленность, которая обеспечивает различными вкусовыми добавками, красителями, ароматизаторами, регуляторами кислотности, эмульгаторами и т.д. Производство чипсов не стало исключением. В ходе проделанной работы я выявила, что в составе чипсов разных марок и производителей содержатся чаще всего такие вкусовые добавки, как глутамат натрия или Е621, двунариевый гуанилат или Е627, инозинат натрия Е 631. Изучив состав чипсов, я выявила, что в большинстве случаев для их производства используют натуральный картофель, который богат витаминами и минеральными веществами.

Из результатов анкетирования я поняла, что чипсы среди молодежи пользуются спросом, особенно со вкусом «Бекон», «Краб», «Грибы» таких марок как «Lays» и «Fan». Кроме того, большинство респондентов отмечают, что после употребления чипсов у них улучшается настроение.

В ходе работы над данным проектом я поняла, что чипсы можно приготовить и в домашних условиях, что я и проделала, приготовив их в духовом шкафу. В то же время этот опыт показал, что домашние чипсы вполне вкусные, пригодны для употребления в пищу, но уступают по вкусовым качествам чипсам промышленного производства, так как не содержат вкусоароматических и других искусственных добавок.

Список использованной литературы:

1. <http://xn---dtbjalal8asil4g8c.xn--p1ai/eda/chipsyi.html>
2. <http://moybiznes.org>
3. <http://pulson.ru>
4. <http://www.equipnet.ru>
5. <http://www.calorizator.ru>
6. <http://yummybook.ru>
7. <http://dobavkam.net>
8. www.ja-zdorov.ru/
9. <http://mnogoedi.ru/>
10. Здоровое питание. Н. Новгород «Крос-Пресс» 2010г.
11. Кулинарные рецепты. Москва «Агропромиздат» 1994г.

12. Технология приготовления пищи. Н.И. Ковалев, Москва «Деловая литература» 2008г.

Сатбекова А.Б. ст-ка гр.Э-12 КЭУК
науч. рук.: д.э.н., проф. **Борбасова З.Н.**

КОНЦЕПЦИИ МАРКЕТИНГА В РЕАЛИЗАЦИИ ОСНОВНЫХ ЦЕЛЕЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ ХЛЕБОПЕЧЕНИЯ

Роль маркетинга в деятельности предприятия в краткой форме изложена в определении Американской ассоциации маркетинга, которая считает, что «Маркетинг - процесс планирования и практического осуществления разработки идей, товаров и услуг, формирования цен на них, стимулирование их сбыта и распределение для реализации обмена, удовлетворяющего целям индивидов и организаций» [1].

Нами проведено специальное обследование большинства крупных и средних предприятий хлебопечения (в форме анкетного опроса) г. Караганды для диагностики маркетинговых проблем. В результате опроса получена информация, которая позволяет оценить состояние и перспективы развития маркетинга на предприятиях хлебопечения (табл. 1).

Таблица 1 - Основные направления использования рыночной концепции предприятиями хлебопечения (в % к числу респондентов)

Какой подход в развитии деятельности реализуется на вашем предприятии?	Доля ответов, %
1. Производим и реализуем продукты, которые нам по силам	17,2
2. Увеличиваем масштабы сбыта, используя рекламу и другие меры стимулирования продвижения продукта	49,8
3. Учитывая изменяющиеся потребности покупателей, стараемся удовлетворить их спрос путём исследования рынка, своевременно регулируем структуру ассортимента и качества продуктов.	33,0

Приведенные ответы отражают три различные направления пользования рыночной концепции, соответствующие трем основным этапам глобальной эволюции маркетинга.

Первый подход наименее пригоден для развития рынка и более характерен для эпохи централизованной плановой экономики. Однако, судя по опросу, почти каждое пятое предприятие хлебопечения еще придерживается, к сожалению, такого подхода, что является достаточно серьезной методологической проблемой.

Второй подход отражает более продвинутую концепцию развития, хотя и ставит цель не удовлетворение потребностей покупателя, а сбыт товаров и получение максимальной прибыли. В настоящее время почти половина опрошенных руководителей служб предприятий хлебопечения придерживаются такого подхода. Эти предприятия получают достаточную прибыль, но, с точки зрения перспективы, им будет трудно осуществлять стабильное и долгосрочное развитие в жесткой рыночной конкуренции.

Третий подход отражает концепцию современного маркетинга, который ставит в центр покупателя, определяет главную цель - удовлетворение его изменяющихся потребностей и направлен на длительное присутствие фирмы на рынке. Как показал опрос, только 33% опрошенных специалистов предприятий хлебопечения придерживаются этой концепции маркетинга. Это означает: маркетинговая деятельность в целом по отрасли носит не комплексный характер, и маркетинговые исследования еще не стали для предприятий хлебопечения нормой [2].

Опрос показал, что в маркетинговых исследованиях, проводимых хлебопекарными предприятиями, либо отсутствуют, либо используются несистематически такие важные направления, как анализ тенденции развития потребности и спроса, эффективности рекламы, анализ покупательского поведения, анализ недостатков и преимуществ предприятия, анализ контролируемой доли рынка. Основной упор в маркетинговых исследованиях предприятий делается на прогноз сбыта: 78,2% проводят их периодически, остальные 21,8% - систематически. Изучением изменения цен периодически занимаются 63,7% предприятий, не проводят такие исследования 11,6% опрошенных. Анализ конкуренции систематически проводят 29,3% предприятий, периодически - 36,7%, остальные предприятия не проводят специальных исследований вообще. Таким образом, исследования, связанные с прогнозированием сбыта, анализом тенденции развития спроса, изменениями цен, конкуренцией, постепенно приобретают систематический характер. В других же направлениях маркетинговые исследования проводятся эпизодически. Совершенствование деятельности предприятий отрасли на основе маркетинга сдерживается недостаточной изученностью рынка, отсутствием научно обоснованного выбора маркетинговых концепций, что требует глубоких исследований и создания соответствующих служб.

Для организации жизнеспособных и эффективных служб маркетинга важно четко определить,

какова область их деятельности и основные задачи. Недостатки служб маркетинга во многих организациях вызваны именно тем, что эти вопросы не были решены. К маркетингу, по мнению некоторых известных теоретиков (Ф. Котлер), отнесли слишком большую сферу деятельности, фактически это маркетинг-менеджмент, т.е. управление на основе концепции маркетинга [3].

Анализ маркетинговой деятельности казахстанских предприятий показал, что службы маркетинга здесь создавались в условиях сохранения действующих структур управления, которые не всегда соответствуют условиям рынка. На некоторых предприятиях произошла простая смена названий отделов. Действующие на многих предприятиях службы маркетинга построены по функциональному признаку и состоят из структурных подразделений, выполняющих различные маркетинговые функции. Например, в АО «Караганды-нан», АО «Концерн «Цесна-Астык» маркетинговую деятельность осуществляли отделы маркетинга, сбыта, рекламы и другие подразделения функционального характера. Такой подход к построению организационной структуры управления маркетингом характерен для большинства промышленных предприятий республики.

В процессе исследования деятельности предприятий хлебопечения по организации маркетинга нами было выявлено, что на многих из них работают 1-2 специалиста по маркетингу, которые, как правило, выполняют функции диспетчеров, дублируя регистрацию заявок от торговых предприятий, не пытаясь их анализировать. Там, где не созданы отделы по маркетингу, как правило, отсутствует своевременная информация о тенденциях цен на оптовых рынках сырья, а это приводит к тому, что закупки не всегда производятся по оптимальным ценам. Часто объем закупаемой партии сырья не коррелирует с объемом выпуска готовой продукции. Названные причины парализуют усилия производственных подразделений, направленные на снижение внутривозвратных издержек и повышение качества продукции. По этим причинам снижается рентабельность производства, так как отпускные цены предприятий хлебопечения жестко ограничены рынком.

На ряде предприятий отрасли отсутствует анализ рынка сбыта, вырабатываются решения, направленные на увеличение сбыта готовой продукции. Необоснованно мало внимания уделяется вопросам рекламы, разработки фирменного стиля, продвижению новой продукции на рынок.

Все отмеченные недостатки указывают на то, что назрела необходимость выработки единой стратегии развития собственной фирменной сети, налаживания постоянной работы над фирменной эксклюзивной продукцией с защитой авторского права и тайной секретов производства.

Основным назначением маркетинга хлебопекарных предприятий является обеспечение способности удовлетворять нужды покупателей и не только в количественном отношении, но и качественном. Одна из самых важных и актуальных текущих задач казахстанских предприятий хлебопечения - выпуск продукции с учетом мнений и предпочтений потребителей. В связи с этим роль и значение маркетинга на предприятиях все более возрастают. Именно с его помощью они могут реализовать свои стратегические цели, выявив базовые рынки, их объективную привлекательность, отличительные особенности предприятия по отношению к рынкам сбыта, его сильные и слабые стороны, конкурентное преимущество, определить, какую стратегию следует избрать и каким должен быть уровень стратегических притязаний, как выбранные стратегические цели преобразуются в комплекс операционного маркетинга.

За последние годы экономических реформ в Казахстане произошли фундаментальные перемены. Республика внедряется в мировое хозяйство, создавая адекватную и соответствующую цивилизованным нормам социально-экономической системы развитых стран национальную рыночную экономику. Экономика Республики Казахстан, как и России, постепенно выходит из кризисного положения: стабилизируется производство, возобновили свою деятельность многие предприятия, обновляется научно-технический потенциал, идет поэтапное укрепление финансовой базы инвестиционного процесса.

Всецело это относится и к хлебопекарным предприятиям. В настоящее время между ними сложилась жесткая конкуренция, в результате чего их количество будет сокращаться. Основной целью хлебопекарных предприятий должна стать стабилизация их финансово-хозяйственной деятельности за счет максимального использования собственных ресурсов и возможностей. Достижение этой цели можно добиться путем одновременного решения трех противоречивых задач. Прежде всего, необходимо провести комплексное изучение рынка для выявления спроса намеченных к производству изделий. Затем следует снизить затраты предприятий с целью повышения общей доходности и увеличить объемы производства по таким видам продукции, которые помогут освоить новые рынки сбыта, увеличив тем самым общую прибыльность капитала.

Перспективным может стать преобразование небольших хлебопекарных предприятий в крупные объединения с освоением дополнительных рынков и производственных мощностей. Для достижения поставленных целей хлебопекарные предприятия могут использовать долгосрочные заемные средства, привлекаемые в уставный капитал за счет вторичной эмиссии акций. В связи с этим план маркетинга предприятия необходимо рассматривать как работу, состоящую из нескольких бизнесов, имеющих рыночные, производственно-технологические, организационные и финансово-экономические характеристики. Приоритетом в этом направлении деятельности может стать производство новых видов хлеба из ржаных сортов муки и муки смешанной валки (длительный срок их реализации позволит

предприятиям освоить не только городской рынок, но и близлежащие к городу районы). Рост объемов реализации обеспечит высокую степень механизации процесса изготовления хлеба.

Следующее направление - увеличение производства диетических и лечебных сортов хлеба и хлебобулочных изделий. Оно является определяющим фактором в маркетинговой стратегии завоевания рынка данных продуктов. Например, чтобы выйти на запланированный объем продаж, необходимо расширить дилерскую сеть продаж на 70-80%. И, наконец, неотъемлемой частью маркетинговой стратегии является организация фирменной торговли. Для этого целесообразно разработать фирменный стиль каждого предприятия, зарегистрировать торговую марку, защитить авторским свидетельством продукцию собственной разработки. Это позволит привлечь дополнительных покупателей. Перечисленные факторы - составляющие комплексного подхода к управлению производством и реализацией продукции. Ориентация на требования рынка и активное воздействие на потребительский спрос с целью расширения объемов производимых продуктов позволит привести к цивилизованному использованию вложенных и привлеченных финансовых средств хлебопекарных предприятий. Важнейшая роль в этом отводится маркетингу. Таким образом, маркетинг в производстве хлебобулочных изделий имеет свои сложности и специфику. Ускорение адаптации предприятий отрасли к условиям рыночной экономики путем перехода к маркетинговой ориентации предполагает:

- развитие рыночной инфраструктуры, обеспечивающей нормальное функционирование товарного и других рынков, оказывающих предприятиям услуги;
- организацию служб маркетинга, направленных на адаптирование производственной и сбытовой деятельности предприятия к изменяющейся экономической ситуации;
- создание и использование в практической работе компьютерной техники и глобальной сети для обмена коммерческой информацией;
- применение маркетинговой стратегии планирования как непрерывной системы выработки решений, которые обеспечивают эффективную деятельность предприятия в течение длительного периода времени;
- осуществление сбытовой функции путем реализации мероприятий по проведению товарной, ценовой, коммуникационной политики, организации собственного товародвижения.

В современных условиях для совершенствования деятельности предприятия необходимо научиться определять позитивные и негативные тенденции развития, выделять факторы, влияющие на экономические показатели.

Проведенное нами исследование позволяет сделать следующие основные выводы и предложения:

1. На практике фирмы и предприятия, а также организации могут использовать различные концепции развития в зависимости от состояния спроса и предложения на товары и услуги.

2. В настоящее время на казахстанских предприятиях службы маркетинга создаются до сих пор часто формально, проводится обычная реорганизация отделов сбыта, перегруппировка их функций при непонимании специфики ведения маркетинговой деятельности, неумении проводить анализ рыночной ситуации и возможностей функционирования предприятий на конкретном рынке. Руководители и специалисты только 33% предприятий хлебопечения могли с уверенностью сказать, что они используют концепцию современного маркетинга, каждое пятое предприятие не придерживается маркетингового подхода. Остальные только ставят цели сбыта товаров и получения максимальной прибыли, поэтому в перспективе трудно предписать этим предприятиям стабильное и долгосрочное развитие в жесткой рыночной конкуренции.

3. Основным назначением маркетинга хлебопекарных предприятий является обеспечение способности предприятия в удовлетворении нужд покупателей и не только в количественном, но и в качественном отношении. Одна из самых важных и актуальных задач казахстанских предприятий хлебопечения – наращивание объёмов производства. При решении данной задачи они встречают на своём пути множество преград. В этой связи роль и значение маркетинга на предприятии всё более возрастают, именно с его помощью предприятия хлебопечения могут реализовать свои стратегические цели.

Список использованной литературы

1. Мазилкина Е.И. Маркетинг в отраслях и сферах деятельности: учебник/ Е.И. Мазилкина. – М.: издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2008.
2. Черчилль Г.А. Маркетинговые исследования: учебник/ Г.А. Черчилль, Т. Браун. – 5-е изд. Санкт-Петербург: Питер, 2012.
3. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент/ Ф.Котлер, К.Л. Келлер. – 12-е изд. – Санкт-Петербург: Питер, 2006.

Салимова К.Р. студентка гр.Э-12 КЭУК
науч. рук.: д.э.н., проф. **Борбасова З.Н.**

РОЛЬ МАРКЕТИНГА В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА

При стабильном рынке маркетинговая политика любой компании практически не видоизменяется и

не вносит каких-либо значительных корректив в деятельность уже налаженного производства. С приходом кризиса все кардинальным образом меняется – на смену обычной маркетинговой деятельности приходит антикризисный маркетинг. Если в стабильной экономике необходим маркетинг, позволяющий победить в неценовой борьбе, то в кризисных экономических ситуациях необходима маркетинговая политика, позволяющая одержать победу именно в ценовой конкуренции [1].

Антикризисный маркетинг, как известно, направлен, прежде всего на то, чтобы дать четкий ответ на вопрос о будущем предприятия, его способности функционировать в нормальном режиме, а также определить стратегию, которая отныне станет основой деятельности компании.

В кризисной ситуации приходится действовать в условиях высокой неопределенности (ситуация быстро меняется, сложно предвидеть изменения и оценить их последствия), дефицита времени (необходимо быстро принимать и реализовывать решения, действовать решительно) и ресурсов (жесткие бюджетные ограничения заставляют искать нестандартные решения).

Маркетинговая тактика в кризисной ситуации отличается ориентацией на быстрое и решительное выполнение поставленных задач при высокой адаптивности и гибкостью способов их выполнения [2].

В настоящее время маркетинг как система управления теряет свою актуальность, практически отсутствует комплексный подход к его формированию и развитию. Более успешному внедрению системы и методов маркетинга в деятельность предприятий Казахстана препятствуют следующие факторы:

- экономический кризис и спад производства во многих отраслях экономики;
- отсутствие полноценных рыночных отношений и неразвитость конкуренции;
- нестабильность финансово-кредитной системы и законодательной базы;
- неплатежеспособность предприятий и недостаточность их оборотных средств;
- наличие неэкономических регуляторов рынка; низкая конкурентоспособность продукции,

отсутствие ресурсов и др.

Многие руководители предприятий в Казахстане до сих пор отождествляют маркетинг со сбытом, со стимулированием, с продвижением товаров, либо с рекламой. Но, как уже говорилось, это только верхушка «маркетингового айсберга». Наиболее важным элементом маркетинга является не сбыт «сам по себе»: сегодня сфера маркетинга уже должна охватывать технологии и производство, ориентированные на конечного потребителя или «клиента».

В Казахстане в зависимости от насыщенности рынка применяются по разным товарам и услугам различные концепции развития. Концепция совершенствования производства применяется в ситуациях; когда спрос очень высок, а предложение крайне низкое (дефицит), когда себестоимость товара слишком высока, и ее необходимо снизить (и тогда, естественно, следует автоматическое повышение производительности труда). В Казахстане эта концепция использовалась предпринимателями в начале 90-х годов по хлебу и хлебопродуктам, сахару, молочным продуктам. В настоящее время она рекомендуется для применения по импортзамещающим продуктам, минеральным удобрениям, машиностроительной продукции и др. При воплощении концепции совершенствования товара в практику должно быть соблюдено очень важное условие: насыщение рынка. Использование этой концепции лежит в основе эффективного японского стиля менеджмента, ориентированного на качество. В Казахстане становление и насыщение рынков товаров и услуг, влияние мировой тенденции перехода от ценовой конкуренции к неценовой, развитие открытой экономики требуют применения предпринимателями маркетинговой концепции, что можно проследить по трансформации предлагаемого ассортимента товаров фирмами «Натиже», «Султан», «Food Master» и др. Концепция интенсификации коммерческих усилий используется предприятиями в ситуациях, когда достаточно товаров на любой вкус, но возникает новый качественный аспект по продажам - фактор «интенсификации коммерческих усилий». Его используют казахстанские предприниматели, когда выставляют при сделках условно крупные счета, навязывают в одной цене дополнительные услуги, требуют обязательной упаковки и т.п.

Итак, отсюда мы видим, что основная тенденция развития мирового маркетинга в Республике Казахстан связана с переносом акцента маркетинговых усилий с собственно производства, технологий и нового товара - на коммерческие усилия сервиса, на «обработку потребителя», на укрепление, в конце концов, социального и экономического благополучия потребителя товаров и услуг. Пример реализации концепции целевого маркетинга в Казахстане - производство йогурта на Food-Master в Астане, открытие технопарков в Караганде и Астане и т. п.

Сегодня становится очевидным, что в Казахстане большинство фирм в силу неразвитости рыночных отношений также «обходят суть» маркетинга. Наша задача состоит в определении того, что в действительности представляет собой «самая глубокая сущность маркетинга». По нашему мнению, это не что иное, как «приверженность фирмы теории суверенитета потребителя», или, что то же самое, - ориентация всего производства фирмы на выявление нужд, потребностей и запросов ее потребителей-клиентов.

Концепция социально-этического маркетинга считается самой современной. Она, в частности, утверждает, что задачей фирмы является не только выполнение всех условий, относящихся к концепциям маркетинга вышеприведенных типов, но также и общества в целом и каждого его

отдельного потребителя. Отличие социально-этического маркетинга от остальных его типов в том, что фирма, удовлетворяющая нужды, потребности и запросы покупателей, должна действовать с учетом долговременного блага общества и потребителей. Именно такого рода направленность имиджа фирмы должна привлекать покупателей в качестве фактора конкурентоспособности данной фирмы среди остальных и как залог ее устойчивого развития. В Казахстане характерен перенос аттрактивности потребления на «здоровые сорта» хлеба и хлебобулочных изделий (например, с хлеба из пшеничной муки высших сортов на изделия из ржаной муки и муки грубого помола с различными добавками, полезными для здоровья и др.).

Маркетинговый подход, в основу которого положены идеи удовлетворения нужд и потребностей рынка, должен стать главным направлением стратегии предприятий. Маркетинг должен охватывать различные стороны деятельности фирмы и направлять ее на решение таких задач, как комплексное изучение рынка, ценообразование, товарная политика, управление сбытом, коммуникационная деятельность. Основным критерием успеха предприятий должно стать, удовлетворение разносторонних потребностей клиентов. Только при выполнении этого условия предприниматель достигнет главной цели - получения прибыли и увеличения объема сбыта [3].

Следует отметить, что классификация концепций маркетинга носит условный характер. На практике фирмы и предприятия, а также организации могут использовать различные концепции в зависимости от состояния спроса и предложения на товары и услуги. Практически внедрение концепции маркетинга - это становление рынка покупателя, переориентация производства на удовлетворение потребностей определенных групп потребителей.

В условиях развития социально ориентированной рыночной экономики в Казахстане предприятия хлебопечения должны использовать социальную или общественную концепцию маркетинга, которая считается современной в развитых странах мира. Данная концепция выступает как императив улучшения здоровья населения и ставит предпринимательскую деятельность в зависимость от целей общественного развития. Развитие этой концепции маркетинга связано с ухудшением экологии окружающей среды, увеличением числа заболеваний эндокринной системы, нарушения обмена веществ и т.д.

Современное состояние отрасли хлебопечения в Казахстане таково, что использование маркетинга становится одним из важнейших направлений выхода из кризиса многих предприятий. В настоящее время в большинстве предприятий хлебопечения уровень маркетингового планирования очень низок. Причин тому несколько. Во-первых, значительное количество предприятий хлебопечения испытывает серьезные финансовые трудности. Анализ работы казахстанских предприятий хлебопечения показал, что доля прибыли на 1 тенге вложенного капитала за последние 3 года существенно снизилась, а рейтинговая оценка, проводимая на основе показателей финансового состояния некоторых предприятий, характеризует их как предприятия, при взаимоотношении с которыми существует риск потери средств. Анализ финансовой устойчивости хлебопекарных предприятий указывает на низкий коэффициент маневренности: 0,2-0,3 при нормативе более 0,5; низкий коэффициент обеспеченности собственными средствами: 0,3-0,4 при нормативе более 0,6. Анализ рентабельности и деловой активности на хлебопекарных предприятиях указывает на то, что в ряде из них рентабельность основного капитала уменьшилась в 3 раза, рентабельность основной деятельности в 2 раза, рентабельность продукции - более чем в 2 раза. Анализируя финансовую устойчивость предприятий хлебопечения Казахстана, можно отметить, что коэффициент покрытия в ряде из них составляет 1,3-1,5 при нормативе больше 2, коэффициент быстрой ликвидности 0,5-0,6 при нормативе 0,8-1; уменьшился коэффициент абсолютной ликвидности. Показатели финансовой устойчивости указывают на нехватку собственных оборотных средств для формирования запасов и затрат. При этом доля затрат в составе выручки возросла, а доля чистой прибыли в балансовой увязке существенно упала.

Во-вторых, планирование маркетинговой деятельности побуждает руководство предприятий детально думать о будущем, конкретизировать свои цели, финансовую и техническую политику в рыночных условиях.

В-третьих, планирование маркетинговой деятельности приводит к лучшей согласованности в работе отделов, служб и производств позволяет предвидеть возможные изменения среды и тем самым оперативно принимать упреждающие управленческие решения.

Список использованной литературы

1. Межевов А. Исследование потребителей и стабильность рынка //Маркетинг. – 2006. – № 5. – С. 41–45.
2. Борбасова З.Н. Маркетинговые исследования. Учебное пособие. Караганды: КЭУ, 2008. – С. 25–26.
3. Дойль П., Ф.Штерн. Маркетинг, менеджмент и стратегии. – Санкт-Петербург: Питер, 2015. – С. 111–112.

ФАКТОРЫ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА РАЗВИТИЕ ГОСТИНИЧНО-РЕСТОРАННОГО БИЗНЕСА

Процесс интенсивного развития и глобализации гостинично-ресторанного бизнеса в Казахстане как части сервисного сектора экономики подвержен влиянию многих факторов, роль которых может быть различной как по силе, так и по продолжительности и направлению воздействия. Статья посвящена рассмотрению факторов, оказывающих как позитивное, так и негативное воздействие на развитие сферы гостеприимства в стране. Среди множества факторов выделены экстенсивные и интенсивные. Экстенсивными факторами являются: рост численности работников, увеличение количества вовлекаемых в хозяйственный оборот материальных ресурсов, строительство новых предприятий индустрии гостеприимства с высоким техническим уровнем. Интенсивные факторы – повышение квалификации персонала, техническое совершенствование материальной базы на основе внедрения достижений и результатов научно-технического прогресса, включая реализацию программ повышения культуры и качества обслуживания, индустриализацию, технологизацию и компьютеризацию, рациональное использование и распределение материальных ресурсов. Гостиничный и ресторанный бизнес является неотъемлемой частью сервисного сектора в региональной рыночной экономике, роль, значение, а также объем предоставляемых услуг которого непрерывно возрастает по мере общего социально-экономического развития региона. Анализ перечисленных факторов свидетельствует о существовании взаимосвязи между развитием гостиничного и ресторанный бизнеса и региона. Предприятия индустрии гостеприимства интенсивнее развиваются там, где стабильны экономическая и политическая ситуация, а также многообразна социально-культурная инфраструктура. Факторы, сдерживающие развитие гостиничного и ресторанный бизнеса в регионе – это его экономическая, политическая и финансовая нестабильность, доходы потребителей, инфляция, безработица.

Предприятия гостинично-ресторанных услуг являются неотъемлемой частью рыночной среды, значение которой постоянно повышается в зависимости от общего социально-экономического развития страны. Процесс интенсивного развития и глобализации гостинично-ресторанного бизнеса в Казахстане как части сервисного сектора экономики подвержен влиянию многих факторов, роль которых может быть различной как по силе, так и по продолжительности и направлению воздействия. Большинство людей, работающих в сфере гостиничного и ресторанный бизнеса стараются учитывать многие факторы отечественной действительности. Поэтому комплексное изучение действия факторов, оказывающих как позитивное, так и негативное воздействие значительно влияет на развитие сферы гостеприимства в регионе, и дает возможность управления ими.

Индустрия гостеприимства – предприятия гостиничного, ресторанный сервиса, отдыха и досуга – всегда являлась объектом пристального внимания органов государственного управления. Это обстоятельство связано с двумя факторами.[1, с. 46]

Предприятия индустрии гостеприимства формируют и предоставляют услуги, удовлетворяющие физические, духовные и моральные потребности населения и, как правило, пользующиеся повышенным потребительским спросом вне зависимости от социального положения и денежного достатка граждан.

Ряд услуг предприятий индустрии гостеприимства, равно как и технологический процесс их производства, несут в себе повышенную социальную ответственность перед гражданами. Вопросы гигиенической безопасности, соблюдения прав и интересов потребителей не может быть оставлен без особого внимания и контроля со стороны государства.

Как значимый фактор следует выделить территорию, представляющую собой социально-экономическое пространство, в котором развивается гостинично-ресторанный бизнес.

Влияние экономических и финансовых факторов на сферу гостеприимства (таких, как изменение экономической и финансовой ситуации, уровня доходов населения) обусловлено тем, что между тенденциями развития гостинично-ресторанного бизнеса и экономики региона наблюдается тесная взаимосвязь. Как правило, от экономического положения региона зависит уровень развития материально-технической базы и инфраструктуры сферы гостеприимства.

Из социальных факторов, прежде всего, необходимо отметить увеличение свободного времени у населения (сокращение рабочего времени, увеличение продолжительности ежегодных от-пусков), что в сочетании с ростом уровня жизни означает приток новых потенциальных клиентов, повышение уровня их образования, культуры, эстетических потребностей. Поскольку сегодня наблюдается тенденция кдроблению отпускного времени, то для развития гостиничного и ресторанный бизнеса в регионе важно знать общий бюджет свободного времени различных социальных групп, структуру этого времени (по дням недели, видам досуговой деятельности), содержание и динамику ценностных ориентации реального и потенциального потребителя услуг предприятий индустрии гостеприимства.

Одним из важных факторов, влияющих на развитие гостиничного и ресторанный бизнеса, является экологический, определяющий, насколько потребитель удовлетворен обслуживанием, отдыхом, исполнением желаний, через ощущение комфортности, атмосферы гостеприимства, безопасности и благотворного оздоравливающего воздействия.

Постоянное влияние на развитие сферы гостеприимства оказывают демографические факторы, т. е. численность населения, половозрастная структура, семейное положение, квалифицированность кадров и др.

Не менее значимы политико-правовые факторы: политическая обстановка в регионе; смягчение административного контроля в сфере гостеприимства; унификация налоговой и денежной политики.

На развитие предприятий индустрии гостеприимства существенное влияние оказывают и технико-технологические факторы, связанные с научно-техническим прогрессом. Открываются возможности для совершенствования и производства новых видов услуг, использования информационных технологий.

Факторами, воздействующими на сферу гостеприимства являются: материально-технические факторы, спрос и предложение гостинично-ресторанных услуг; углубление сегментации рынка; совершенствование средств и методов массовой информации и связей с общественностью в продвижении, рекламе и реализации услуг предприятий индустрии гостеприимства; повышение профессионального уровня кадров предприятий питания и гостиниц; приоритетное развитие частного бизнеса в сфере гостеприимства.

Выше перечисленные факторы можно подразделить на экстенсивные и интенсивные.

Экстенсивным факторам относятся: рост численности работников, увеличение количества вовлекаемых в хозяйственный оборот материальных ресурсов, строительство новых предприятий индустрии гостеприимства с высоким техническим уровнем.

Интенсивные факторы – повышение квалификации персонала, развитие профессионально-квалификационной структуры (техническое совершенствование материальной базы на основе внедрения достижений и результатов научно-технического прогресса, включая реализацию про-грамм повышения культуры и качества обслуживания, индустриализацию, технологизацию и компьютеризацию, рациональное использование и распределение материальных ресурсов и т. д.).

Сдерживающим факторам относятся: экономические кризисы, политическая и финансовая нестабильность региона, инфляция, безработица, неблагоприятное экологическое положение и т. д.

Особое место среди факторов, оказывающих влияние на доходность предприятий индустрии гостеприимства, занимает фактор сезонности. Под сезонностью понимают свойство клиентских потоков концентрироваться в определенных местах на протяжении небольшого периода времени. Так, новогодние, рождественские и другие праздники влекут за собой перегруженность предприятий гостинично-ресторанного бизнеса.

В последние годы количество факторов, влияющих на спрос гостиничных и ресторанных услуг, заметно возросло. Спрос резко дифференцировался: потребители с высоким уровнем доходов демонстрируют соответственно высокую избирательность и требовательность к качеству услуг предприятий индустрии гостеприимства. В связи с этим к факторам, определяющим поведение потребителя, относятся мотивы и причины.

В качестве основных мотивов у потребителей гостиничных и ресторанных услуг выступают:

- физические (потребность в отдыхе, поддержание здоровья, развлечения, психологическая разрядка);
- культурные – желание больше узнать (фольклор, музыка, искусство, танцы, живопись, религия, природа);
- межличностные (желание «убежать» от рутины, стремление навестить друзей, родственников, завести новые знакомства и т. д.);
- престижные – желание повысить свой социальный статус (забота о репутации, потребность в признании, а также в большем внимании со стороны других людей, стремление быть оцененным по заслугам).

Тип ресторана, или формат. Эта тенденция в большей степени определяется не столько модой, сколько экономическими факторами, определяющими уровень дохода социальной группы, именуемой «средним классом», спрос на ресторанные услуги которой, в отличие от высокодоходной группы, более эластичен, что находит отражение в формировании предложения: активно развиваются рестораны со средним уровнем цен. Их концепция может быть самой разнообразной и динамично меняющейся, обеспечивающей адаптацию бизнеса к изменениям моды.

Качественный сервис. Ключевая фигура, обеспечивающая требуемый уровень сервиса в ресторане – официант, в отдельных случаях это может быть как непосредственно хозяин ресторана, так и менеджеры, взаимодействующие с посетителями. В ресторанах, претендующих на статус модного, от официанта требуется не только предупредительность и знание меню, но и определенный интеллектуальный уровень, и даже некоторая «согласованность» с той публикой, которая посещает ресторан.

Атмосфера. Во многом атмосферу ресторана формирует дизайн. Поскольку профессиональное оформление ресторана требует больших затрат, дизайн становится относительно инерционным элементом, не всегда отражающим подвижные изменения моды. Второй элемент, формирующий атмосферу – музыка в ресторане. Для большинства посетителей она имеет более принципиальное значение, более важное, чем цветовые решения по оформлению интерьера, и вносит немаловажный вклад в успех бизнеса. В отличие от дизайна, изменение этого элемента не требует значительных затрат, и решения по музыкальному оформлению находятся в компетенции менеджера по развлечениям.

Дополнительные развлечения. В связи со значительной адаптацией посетителей ресторанов к традиционным видам предлагаемых развлечений на ресторанном рынке возникла новая тенденция – совмещение несовместимых ранее форматов, например, клуб и кафе, галерея и ресторан, салон красоты и кофейня и т. д., причем все более начинают лидировать интеллектуальные развлечения.

Основной спрос на гостиницы в Казахстане формируют деловые люди: средства размещения, предназначенные для этой категории клиентов, принимают более 65 % всех гостей отечественных гостиничных предприятий. То есть показатель активности деловых контактов можно использовать для оценки перспектив того или иного объема из-за отсутствия системного подхода к формированию государственной политики и ее законодательного обеспечения. Выработанные стандарты и нормативы в отрасли в большей части носят формальный характер и не оказывают значительного влияния на развитие индустрии гостеприимства.

Как показал мировой опыт, в Казахстане можно применять используемые за рубежом конкретные меры, обеспечивающие эффективное функционирование туристского и гостиничного сектора, а именно:

- формирование единой концепции продвижения Казахстана на международном туристском рынке как привлекательной для туристов страны;
- создание общего туристского мастер-плана развития территорий;
- предоставление правительственных гарантий, налоговых преференций и прочих льгот финансового характера инвесторам и другим лицам, чья деятельность связана с развитием внутреннего и въездного туризма;
- формирование благоприятного визового режима для туристских посещений страны;
- создание благоприятных для инвесторов административных процедур, оказание информационной и консультационной помощи инвесторам.[2, с. 35]

Финансовый кризис внес существенные изменения в характер развития регионального рынка гостиничных и ресторанных услуг – сокращение доходов в основном среднего класса спровоцировало резкое падение спроса на услуги предприятий индустрии гостеприимства и обострило их конкуренцию. Гостиницы и рестораны оказались в драматической ситуации, столкнувшись с комплексом новых проблем, которые для того, чтобы остаться на рынке, необходимо было решать. Решение проблем было неразрывно связано с изменением рыночной стратегии. По мнению активных рестораторов, бесперспективными признаются дорогие рестораны и кафе, равно как и дешевые столовые и закусочные. Развитие гостинично-ресторанного рынка в регионах стали определять ниши, занятые недорогими семейными ресторанами, ресторанами средней ценовой группы, а также сетями гостиниц и ресторанов, оперирующих под одной торговой маркой. Подходы к управлению предприятиями индустрии гостеприимства радикально изменились – они стали более профессиональными и акцентированными на стратегические аспекты. Теперь практически все решения, связанные с функционированием бизнеса, базируются на маркетинговых исследованиях: анализируется если не гостинично-ресторанный рынок в целом, то, по крайней мере, та ниша, которую занимает предприятие, выявляется и исследуется целевая группа, осваиваются новые подходы и методики проведения рекламной деятельности и т. д.

Таким образом, гостиничный и ресторанный бизнес является неотъемлемой частью сервисного сектора в региональной рыночной экономике, роль, значение, а также объем предоставляемых услуг которого непрерывно возрастает по мере общего социально-экономического развития региона. Анализ перечисленных факторов свидетельствует о существовании взаимосвязи между развитием гостинично-ресторанного бизнеса и региона. Предприятия индустрии гостеприимства интенсивнее развиваются там, где стабильны экономическая и политическая ситуация, а также многообразна социально-культурная инфраструктура. Факторы, сдерживающие развитие гостиничного и ресторанный бизнес в регионе – это его экономическая, политическая и финансовая нестабильность, доходы потребителей, инфляция, безработица.[3]

Список использованной литературы:

1. А. Мукажанова. Гостиничный бизнес – основа туризма //газета «Панорама» - Алматы, 2011, № 3.
2. А. Нурпеисова. Гостиничный бизнес и его влияние на развитие рынка услуг Казахстана // В сб.: межд. конф. «Проблемы экономики стран рыночной ориентации в условиях нарастающей конкуренции» - Алматы: ЦАУ, 2009.
3. <http://ifreestore.net/3409/62/>

Корпан О., Морсова А., гр. МО-13 КЭУК
науч. рук.: магистр, преподаватель **Атабаева Д.Т.**

ШЕЛКОВЫЙ ПУТЬ XXI ВЕКА: НОВЫЕ ВЕКТОРЫ СОТРУДНИЧЕСТВА

За последние десятилетия Китай закрепил за собой статус одного из главных экономических и энергетических партнеров центрально-азиатских стран, важнейшего импортера на российском рынке, крупного поставщика сырья и, как следствие, потенциально выгодного логистического партнера. Логичным и ожидаемым развитием внешнеполитического и внешнеэкономического курса Китая стала озвученная

председателем КНР Си Цзиньпином в 2013 г. идея создания «Экономического пояса нового Шелкового пути».

Реализация крупномасштабного экономического проекта соответствует общемировым тенденциям глобализации. Проект «Экономический пояс нового Шелкового пути» является важным и необходимым для Китая, так как будет способствовать постепенному стиранию дисбаланса в развитии северо-западных и юго-восточных регионов страны, а также образует транспортный, энергетический и торговый коридор между странами Центральной Азии и Европы. В свою очередь, это благоприятно повлияет на сближение и развитие стран евразийского региона. Казахстану, будучи транзитным государством, следует четко просчитать выгоду от такого положения, но и спрогнозировать возможные угрозы.

Понятие «Великий Шелковый путь» было введено в 70-х гг. XIX в. немецким географом и путешественником Фердинандом фон Рихтгофеном для обозначения караванной дороги, связывавшей Восточную Азию и Средиземноморье в древние и средние века. Путь функционировал еще со II в. до н.э. и вел из Сианя через Ланьчжоу в Дуньхуан, далее раздваиваясь на: северную линию, проходившую через Турфан и Памир в Фергану и казахские земли; южную – мимо Лоб-Нор по окраине Такла-Макан через Яркенд и Памир в Бактрию, Парфию, Индию и на Ближний Восток до Средиземного моря [2].

Современный Шелковый путь представляет собой совокупность двух стратегических проектов – «Экономического пояса нового Шелкового пути» и «Морского Шелкового пути XXI в.». Они же носят название «Один пояс – один путь».

Новый Шелковый путь является не просто программой строительства транспортных коридоров, сколько еще одной возможностью для углубления партнерских отношений. Двусторонние и многосторонние соглашения по свободной торговле, совместные инфраструктурные проекты и многие другие формы экономического и культурного обмена помогут региону адаптироваться к глобализации, благодаря региональной экономической интеграции, либерализации торговли и инвестиций.

1. Идея создания «Экономического пояса Шелкового пути» как новая веха в развитии сотрудничества Китая и стран Центральной Азии и Европы была обнародована председателем КНР Си Цзиньпином во время его официального визита в г. Астана в сентябре 2013 г. Создание «Морского Шелкового пути XXI в.» было предложено Си Цзиньпином немного позже – в октябре 2013 г. во время визита в Индонезию. Реализация морского способствует развитию и процветанию стран Юго-Восточной Азии. На настоящий момент для достижения поставленной цели Китай уже подписал соглашения о зонах свободной торговли с приблизительно 20 странами и регионами.

Географически проект нового Шелкового пути охватывает Южную Азию, Западную Азию, Центральную Азию и Евразию. Сухопутная часть Шелкового пути согласно плану, как и много лет назад, начинается в Сиане (провинция Шэньси), идет через Ланьчжоу (провинция Ганьсу) в СУАР, г. Урумчи, пересекает Центральную Азию, Иран, Ирак, Сирию, Турцию и переходит через Босфор, проходит всю Европу и встречается с параллельным морским путем.

Морская часть Шелкового пути, как планируется, начинается в Фучжоу (провинция Фуцзянь), проходит через Южный Китай (провинции Фуцзянь, Гуандун, Гуанси, о. Хайнань), доходит до Малаккского пролива и Куала-Лумпур, пересекает Индийский океан через Калькутту (Индия), Коломбо (Шри-Ланка), Мальдивы и до Найроби (Кения), далее через Красное море, Джибути и Суэцкий канал до Афин (Греция) и Венеции (Италия), где встретится с сухопутной линией Шелкового пути [3].

Основываясь на принципе взаимовыгоды и перспективности и соответствуя глобальным тенденциям, новый Шелковый путь обладает рядом внешнеполитических стратегических преимуществ, способствующих сближению стран евразийского региона и раскрытию их экономического потенциала:

- строительство высокоскоростных авто- и железнодорожных магистралей с использованием инновационных технологий (Китай является мировым лидером в этой сфере, достигнув уровня выхода на экспорт);
- развитие инфраструктуры как следствие строительства транспортных магистралей и рост экономики регионов за счет расширения логистических сетей, появления новых туристических маршрутов и создания рабочих мест;
- расширение торговли и открытие новых торговых каналов;
- стабилизация валютной политики, благодаря взаимной торговле и использованию национальных валют;
- безопасность и стабильность в регионе, поддерживаемые странами-участниками Шелкового пути;
- сближение и сплочение евразийских народов за счет развития культурного обмена стран и народов региона.

По словам Ван И, министра иностранных дел КНР, проект «Один пояс – один путь» является ключевым звеном современной внешней политики Китая. Помимо инфраструктурных и торгово-экономических планов большая роль отводится работе по привлечению и аккумулированию инвестиций. Так, например, по инициативе КНР был создан специальный фонд в более 40 млрд. долларов и Азиатский банк инфраструктурных инвестиций (АБИИ), уставный капитал которого составляет 100 млрд. долларов, половина из них обеспечивается китайской стороной. Предполагается, что средства будут расходоваться на строительство дорог и портов, развитие инфраструктуры, экономических и культурных отношений между странами-участницами нового Шелкового пути[4].

Роль Китая как торгового партнера, инвестора и финансового спонсора центрально-азиатских стран подтверждается современным состоянием торгово-экономических отношений между двумя сторонами. Приоритетным направлением сотрудничества является энергетический сектор (особенно природный газ).

Бесспорно, китайская инициатива по возрождению Шелкового пути занимает важное место в социально-экономическом и политическом развитии Казахстана. В качестве приоритета во время председательства Казахстана в Евразийском экономическом союзе в 2016 г. была выдвинута идея сопряжения ЕАЭС и Экономического пояса Шелкового пути, а также создания в долгосрочной перспективе зоны свободной торговли для стран Союза и ШОС.

Примечательно, что новый Шелковый путь перекликается с концепцией «Нурлыжол», выдвинутой Н.А. Назарбаевым в ноябре 2014 г. Приоритетными направлениями обеих программ является развитие транспорта и коммуникаций, инфраструктуры в целом.

В условиях нестабильных цен на нефть и нефтепродукты, реализация стратегии «Экономического пояса Шелкового пути» форсирует проведение диверсификации, индустриализации и модернизации национальной экономики Казахстана. При этом, денежные средства, полученные от логистических услуг и инвестиции, выделенные международными институтами (Всемирным банком, Европейским банком реконструкции и развития, Азиатским банком развития, Азиатским банком инфраструктурных инвестиций, Фондом Шелкового пути, Новым банком развития БРИКС) пойдут на создание благоприятных условий и повышение эффективности реализации программы.

Говоря о конвертации инвестиций во влияние, следует подчеркнуть вероятность утверждения позиции КНР в регионе за счёт наибольшей доли вкладываемых средств. Тем не менее, в рамках финансовых институтов, привлечённых к реализации проекта нового Шелкового пути, аккумулируются не только китайские деньги, но и деньги всех стран-участниц.

В целом, помимо привлечения инвестиций и развития инфраструктуры, «Экономический пояс Шелкового пути» открывает Казахстану рынок потребителей и возможность более эффективной транспортировки своей продукции не только в западном, но и восточном направлении. Одной из наиболее серьезных трудностей, связанных с этим, является конкурентоспособность казахстанского товара, что, как ожидается, в перспективе будет преодолено.

Новый Шелковый путь является выгодным и перспективным как для Центральной Азии, так и для Европы. Проект не подразумевает создание какого-либо структурного образования, это вариант экономической интеграции на основе общих интересов, в первую очередь — создания единой сети автомагистралей и железных дорог, которые будут обеспечивать как взаимную торговлю, так и транзит внешнеторговых грузов из АТР в Европу. В будущем, развитие сотрудничества усилит комплементарность экономик стран региона и приведет, возможно, к снятию торговых барьеров, сформировав крупномасштабную и взаимовыгодную зону свободной торговли.

В настоящее время Казахстан имеет все условия для притока инвестиций в развитие торговых отношений, транспортно-логистической системы и туристской индустрии. Крупномасштабный проект «Новый Шелковый путь» ускорит процесс создания конкурентоспособной экономики, но для этого необходимо будет грамотно реализовать инвестиции.

Участие в «Экономическом поясе нового Шелкового пути» для Казахстана является возможностью привлечь инвестиции для развития своей внутренней инфраструктуры, в итоге у Казахстана появятся и рабочие места, и налоги, и огромная транзитная магистраль, в которой Казахстан будет одним из доминирующих игроков.

Список использованной литературы:

1. Алимов Р.К. К вопросу о формировании «экономического пояса шелкового пути»: состояние, проблемы и перспективы. // МИР (Модернизация. Инновации. Развитие). - 2013 г. - №16. - С.76-83
2. Лю Ц. Стратегии развития нового Шелкового пути в XXI веке // Молодой ученый. — 2015. — №15. — С. 391-394.
3. Мордвинова А. Фонд Шёлкового пути: результаты первого года работы // <https://riss.ru/analytics/26095/>

Нығметолла Ә., ККЭУ МЭ-41тобының студенті
ғылыми жетекші: **Әбдіраймова Г.Қ.**, э.ғ.к., доцент

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТУРИЗМГЕ ЫҚПАЛ ЕТУШІ ФАКТОРЛАР

Туризм экономиканың ең ірі және динамикалық салаларының бірі болып табылады. Оның дамуының жоғарғы қарқыны, валюталық түсімдерінің үлкен көлемдері экономикалық түрлі секторына белсенді түрде әсер етеді, ал ол өз алдына меншік туристік индустрияның қалыптасуына ықпал етеді. Туризм саласына әлемдік жалпы ұлттық өнімінің – 6%, әлемдік инвестициялардың – 7%, әрбір 16 – шы жұмыс орны, әлемдік тұтыну шығындарының – 11% түсім. Осылайша, бүгінгі күндері туризм индустриясының әлемдік экономикаға зор ықпалын байқамауға болмайды. Елдің тұрақты экономикалық өсімі, халықтың игі жағдайы мен бос уақытының көбеюі, барлық іс-әрекет салаларындағы өзара қарым –

қатынастардың нығаю едәуір көлемде географияны кеңейтуге, туристік айырбас көлемін арттыруға, халықаралық туризмнің жалпы дамуына констрективтік салым енгізуге мүмкіндік береді [1].

Қазақстан халықаралық туризмнің даму потенциалына ие. Осыған төмендегілер ықпал ете алады:

Өткізу нарықтары мен шетелден компанияларды тартатын капиталды құюдың кең салаларын меңгеру;

Ел территориясының көп бөлігінде еркін жүру мүмкіндігін қамтамасыз ету;

Туризм индустриясының дамуы. Өткізу нарықтарын меңгеруде төмендегі факторлардың маңызы зор. Халықаралық туризм туралы ақпараттың шынайылығын арттыру, яғни ақпаратты жинау, халықаралық туризмді зерттеу, алынған ақпарат негізіндегі талдау – диагностикалық іс – әрекет. Туристік нарықты сегменттеу, яғни талғам, қызығушылық, дағды, мүмкіндіктер бойынша қызмет көрсету. Бәсекелестіктің күшеюімен тұтынушылық сұраныстың кішкентай болсын элементтерін ұстауға үлгеру керек.

Нарықтық сегмент бір қатар шарттарға жауап беру керек:

Географиялық қағида бойынша;

Геодемографиялық қағида бойынша (қала және ауыл тұрғындарының сұраулары);

Демографиялық қағида бойынша (нарықты тұтынушылар жасы және жынысы бойынша бөлуден тұрады);

Әлеуметтік – экономикалық белгі, табыстар деңгейін есепке алу бойынша.

Қазақстан осындай үлкен және табиғи байлықтарға бай территорияда демалу мен сауық құру мақсатында туристік қызметтерді ұсына алады;

Іскерлік туризм алғашқы даму кезеңінде тұрады. Германия, Испания, Швеция, Швейцария, Бельгия сияқты Еуропа елдері бүгінгі күні іскерлік туризмде ерекше орын алады. Американдық континентте де бизнес – туризм қарқынды даму үстінде.

Туристік сұраныс жаппайлық және әлеуметтік категория болып табылады. Ол сұранысты төмендетуге немесе арттыруға ықпал ететін көптеген факторлар негізінде қалыптасады. Туристік нарықтағы сұраныстың өзгеруіне ықпал етуші маңызды факторларға төмендегілер жатады. Жалпы экономикалық факторлар: жаппай тұтынушының материалдық игі жағдайының деңгейі; еңбек етуші халықтың жұмыс және бос уақытының ара – қатынасы; Әлеуметтік – демографиялық факторлар: жасы, жынысы, мамандығы, білімі, әлеуметтік тобы, жанұялық жағдайы, мүліктік жағдайы, жанұя құрамы, тұқратын аймағы (қала, ауылды жер, туристер тұратын тұрғылықты пункттің шамасы, айналысу түрі)?

Мәдени және қоғамдық – психологиялық сипаттағы факторлар:

Қоғамның рухани құндылықтары жүйесіндегі артықшылықтар;

Тұтыну психологиясы.

Тәртіпті – тұлғалық факторлар:

Жеке ерекшеліктер, өмір стилі; бос уақыттағы қызығушылықтар, рухани құндылықтар жүйесі, мақсаттар, себептер.

Аталған барлық факторлар соңғы есепте, нарықтағы тұтынушылар тәртібін анықтаушы элемент болып табылатын «сатып алушы санасының ара жәгіне» ықпал етеді.

Осы факторлардың жиынтығы туристік қызметтерді тұтынушылар тәртібінің туындауы мен сипатын анықтайды. Олар мысалға төмендегі көрсеткіштермен бейнеленуі мүмкін:

Туризмнің жиілігі;

Туризм географиясын таңдау;

Турды ұйымдастырудың қалаулы формасы;

Туристің тур бағасы көрінісі, т.б.

Туристік қызметтер тұтынушыларының тәртіптік ерекшеліктерінің мәліметтерін анықтау үшін туристік сұраныс құрамына жалпы экономикалық және әлеуметтік – демографиялық, сондай – ақ мәдени тәртіп факторларының ықпалын толығырақ қарастыру керек [2].

Жалпы экономикалық факторлар.

Қоғамның игі жағдайы және бос уақыттың көбеюі.

Ең алдымен, клиенттің бос уақытын ұйымдастыру мен айналысатын туризм экономика саласы ретінде екі құрамды бөліктердің болуы кезінде әрекет етіп, қарқынды дами алады: бос уақыт және оны ұйымдастыру үшін жеткілікті материалдық қаражаттардың болуы. Басқаша айтқанда, сандық және сапалық қатынаста қазіргі туристік нарықтың негізін соңғы уақытта халықаралық туризмде іскерлік сапарлар рагінің, сондай – ақ зейнет ақы жасындағы тұлғалардың саяхат жасауының ұлғаюы есепке ала отырып (алайда, соңғысы, өкінішкеорай, Қазақстанға жатпасада) жұмыскерлердің демалыстары құрайды.

Туризм индустриясы дамуындағы тенденция мен жалпы экономикалық, техникалық әлеуметтік жетістіктер арасында тікелей байланыс бар.

Әлемнің дамыған елдеріндегі өспелі өмір деңгейі жұмыскерлер демалыстары ұзақтығының артуымен туристік саланың дамуына едәуір ықпал ететін оларды қамтамасыз етудің жеткілікті түрде жоғары деңгейіне әкеледі.

Осылайша, жаппай туризм, оның дамуымен сұраныстың жоғары көлемдерін қолдаудың қажетті алғышарттары бос уақыттың көбеюі мен қоғамның материалдық игі жағдайының артуы болып табылады.

Бос уақыттың көбеюіне қатысты тенденция туризмнің сала ретінде табысты дамуының маңызды факторы болып табылады. Сонымен қатар «демалысқадеген қажеттілікадам қажеттіліктері пирамидасының

жоғарғы қабатына жатады». «Туризмдегі адам қажеттілігі – физикалық, интеллектуалды және рухани жетілдірілуде адамның физикалық және психологиялық күшін қалпына келтірумен дамудағы қажеттік» екені белгілі. Бірақ қажеттіліктер жаппай сипатқа ие болу үшін қоғам жеткілікті түрдегі игі жағдайдың жоғары еңгейіне қол жеткізу керек.

Туризм нарығындағы сұраныс пен жалпы экономикалық конъюктураның дамуындағы өзарабайланыс.

Туризмнің жалпыэкономикадан жоғары тәуелділік дәрежесі біздің жүзжылдықтың 20 – 30 жылдарында байқалған.

Осыдан шығатыны, экономикалық өрлеу кезеңінде халықтың материалдық игі жағдайымен төлем қабілеттілігінің арқасында туризм интенсивтілігі ұлғайып, туризм индустриясы дамуда деуге болады. Ал экономикалық құлдырау кезеңінде туристік қызметтерге деген сұраныс біршама төмендеді, ал ол жалпы туризм индустриясына әсеретпей қоймайды [3].

Алайда баты селдердегі туризмдегі зерттеушілер туристік нарықтағы сұраныстың өзгеруін жалпы экономикалық конъюктурадан тәуелді екенімен келісседе, экономикалық құлдырау мен дағдарыстың құрылыс, автокөліктік, жиһаз өндірісінемесе ұзақ пайдалану тауарларын өндіруге бағытталған салаларға қарағанда туристік индустрияға аз ықпал ететінде көрсетеді. Олар қазіргі батыстық тұтынушы жыл сайынғы демалысты қаржыландыруға қарағанда бейне және аудио аппаратураны сатып алудан бас тартады дейді.

Туризмнің нарықтың жалпыэкономикалық конъюктура өзгерістеріне салыстырмалы тұрақтылығын батыс зерттеушілері, еңалдымен, туристік қызметтерге сұраныстың икемділігімен түсіндіреді. Міне сондықтан дағдарыс жылдары туристік қызметтерге сұраныстың толық қысқаруы емес, тек оның кейбір өзгерістері ғана байқалады, яғни не ғұрлы арзан туристік қызметтерге сұраныс өсіп, ең қымбат туристік қызметтерге сәйкесінше азаяды. Халықаралық туристік байланыстар неғұрлым жиілік сипатқа ие болса, соғұрлым әлемдік экономика жанданып, ал әлемдік конъюктура тұрақты болады. Туристік құрылымдар ұлттық экономикалардың коммерциялық секторларының ішкі жүйелері болып табылады, олар қоғамдық еңбек бөлініс жүйесі мен игілік пен қызметтердегі қоғамдық қажеттіліктердің ауырлықтарын қамтиді. Капитал салымдарының өзін-өзі ақтау тұрғысынан туристік индустрия қосылған құнның едәуір сенімді көлемін беретін сөзсіз экономикалық форвардтар қатарына кіреді.

Әрине, нақты экономикалық жағдайларда себеп – салдары байланыстар үнемі орындарымен ауысып отырады. Егер туризм елдің экономикалық дамуының күшті локомотивы табылса, онда туризм тағдыры соңғы есепте қоғамның жиынтық шаруашылық потенциалымен анықталады. Осыны глобалды масштабта, сондай – ақ жекелеген елдер туризмнің дамуын сипаттайтын мәліметтерге жасалған талдау дәлелдейді. Мысалы, Канада – игі жағдайы едәуір дәрежеде саяхатқа шығудың қалайтындардан тәуелді болып келетін елдің классикалық мысалы.

Бүкіл әлем саяхат жасайды. Бүгінгі күні туризм мен саяхат – адамзат іс-әрекетінің неғұрлым қарқынды дамушы секторы. Оның табыстары шамамен 3,5 трлн. долларға немесе ЖҰӨ-ң 6,1%-на бағаланады. Осылайша, саланың айқын бейнеленген сапалы өсімі байқалады. Аймақтық соғыстар мен саяси тұрақсыздыққа қарамастан, әлемнің көптеген бөліктерде туризм индустриясы өзінің әрі қарай дамуын жалғастырады. Және мұндай тағы да индустриялды дамыған елдердің маңызы зор болады. Олардың экономикаларының қызмет етуі, бір жағынан, әлемдік шаруашылық байланыстардың нығаюы мен кәсіпкерлік қозғалыстарға өндірістік шығындардың өсуін объективті түрде қажет етсе, ал екінші жағынан жұмыскерлерге бос уақыттық жылжулар үшін, оның ішінде шетелге де материалдық мүмкіндіктер береді.

Осылайша, бір саланың тағдыры бүкіл ұлттың проблемасына айналады. Осыдан – туристік секторды дамытуды реттеудегі орталық үкімет пен жалпы мемлекеттік институттардың рөлі жайлы сұрақ туындайды. Жағдайды қолға алудың бастапқы шарты – саяхатшы санасының «қара жәшігінде» не болып жатқандығы туралы, ел мен әлемдегі істердің жағдайы туралы шынайы ақпаратты жинау. Бұған қатысты көптеген елдердегі үй шаруашылықтары шығындарының тіпті ең жалпы құрылымы белгілі бір белсенділікті көрсетеді.

Әрине, әлеуметтік факторлар мен демографиялық өзгерістер саяхатшылардың дағдылары мен сұралатын туристік қызметтер типіне де ықпал етеді. Алайда, клиентура тәртібін айтарлықтай өзгерту үшін ұзақ уақыт қажет болды. Дәл осының өзі туризмнің даму саласында болжамдау мен ұзақ мерзімдік жоспарлау үшін жеткілікті түрде мықты негізде береді. Осылайша, дегенмен де экономикалық дағдарыстар туристік қызметтерге деген сұранысқа ықпал етеді, бірақ басқа көптеген салаларға қарағанда аз дәрежеде. Бұл, ең алдымен, туризмнің жаппай тұтынушының қажетті мұқтаждығына айналуы мен байланысты. Сондай – ақ, бұл сұраныс икемділігі мен туризм формаларының көптүрлілігі экономикалық дағдарыстар кезеңінде қымбат туризм түрлерінен неғұрлым арзан түрлеріне сұраныстың ауысу мүмкіндігін қамтамасыз етуі мен байланысты. Отандық нарыққа туристерді тарту үшін сервис сапасы мен бағаға ерекше назар аудару керек. Өнім сапасы мен бағаның үйлесімділігі отандық туристік кәсіпорындар негізгі сегменті үшін өте маңызды. Шетелдік демалыс ұсынысының ағыны қазақстандықтармен зор сұранысқа ие болды, өйткені оларға онда белгілі бағаларға жоғары сападағы сервисті ұсынған.

Қазақстандық туристік ұйымдармен ұсынылатын қызметтер бағасы мен сапасын сйкестікке келтіру ең алдымен әрекет етуші материалдық – техникалық баға, жеке капитал салымдарының жаңаланып, жетілдіруін талап етеді.

Туристік бизнестің отандық кәсіпорындарының қазіргі жағдайы оның қазір қазіргі жаңаландыру, қайта құру мен кеңейту толық қаржыландыруға жағдайы жоқтығын дәлелдейді. Осы жағдайларда мемлекет тарапынан қаржылық қолдауға деген қажеттілік туындайды. Туризмге қаржылық салымдардың орнына мемлекет мыналарға ие болар еді:

1. қаражаттардың тез қайтарылуы (4 – 8 жыл)
2. шикізат шығындарынсыз ұлттық табысты ұлғайту
3. халықтың жұмыспен қамтылуын ұлғайту валюта түсімін арттыру.

Туризмді мемлекеттік қолаудың негізгі ұсынылатын шаралары мынандай:

Туризм саласын (қонақүй, санатория, кемпинг) туристік объектілерде жөндеу және құрлыс жұмыстарын үшін шетелден әкелінетін құрал – жабдықтар мен құрлыс материалдарына кедендік бажды төлеуден бастау.

Жүзеге асырылатын капитал салымдарының көлеміне байланысты туристік – санаториялық саланың материалдық базасына инвестициялау барысында барлық федералды салықтарды төлеуден жартылай немесе толық бастау.

Туризмнің материалды – техникалық базасын жетілдіру мен дамытуға жеңілдікті несиелерді ұсыну (жылдық 7 – 10%).

Мұндай жағдайда халықаралық туризм әлемдегі ең табысты бизнес болып қала бергендіктен, мемлекет те, турфирмалар да ұтады.

Мәдени тәртіп факторлары.

Халықаралық мәдениет пен мәдени ұлтжандылық.

Қазіргі уақытта Батыстағы тұтынушының қоғамдық психологияның негізгі даму қарқынын былайша белгілеуге болады: “босуақыт қоғамына” қатысты игі жағдаймен қоғам өнімділігінің трансформациясы. Ал “босуақыт” туристік сала гүлденуінің және әрекететуінің қажетті де маңызды бөлігі болғандықтан, осы тенденцияға параллельді түрде басқадамаңызды, яғни саяхатшылар санының көбеюі қатар жүреді [4].

Осылайша, біздің ғаламшардың бір жерінен екіншісіне 3 млн.-на астам адамдар ұшады. Халықаралық туризмнің дамуы мен саяхатқа шығушылар санының өсуіне ықпал етуші факторлар қатарына мәдени факторды жатқызатыны анық, ал дәлірек айтсақ: әлемнің түрлі іелдерінің мәдени деңгейінің артуымен осыған байланысты басқа ел мәдениетімен танысуға деген ұмтылыс.

Сондықтан бүгін, осы ұмтылыс, сондай-ақ сапарлар мен саяхатқа шығушылар санының ұлғаюы арқасында Еуропа, Америка және әлемнің басқа елдері арасындағы айырбас қарқыны да артты. Әлемнің барлық қалаларында халықаралық мәдениет сипаттары бар. Осындай энтузиазды адамдар тамақ, әуен, сән мен айырбастасады, өмірдің жаңа әмбебап үлгісі Осака, Мадрид және Сиэтлде үстемдік ете бастады.

Сонымен, туристік қызмет көрсету саласындағы сұранысқа қоғамдық тұтыну психологиясында болған төмендегідей өзгерістер ықпал ететін болды. Қоғамдық психологияда адамзат қоғамның өмір сүру мәселелерін қабылдауға қатысты жүйелік, кешендік – тұжырымдамалық әдістің күшеюі, яғни әлемдік қабылдауды күрделендіру: құбылым қарапайым элементтер сомасы ретінде емес, күрделі өзара байланысты жүйе ретінде қарастырылады, мұндай әрбір элемент тұтас нәрсе бөлігі болып табылады да, онымен байланысты болады, ал тұтас оның ажырамас бөліктерімен бірге; тұтыну гедонизациясы – бұл дегеніміз, гедонизм қызық сауықтар сұранысын болжайды, мұндай ляззат алу объектісі емес, процес зор мәнге ие болады; жаппай тұтыну санының экологизациясы: қоршаған орта нәзәктігі мен оның адамзат қоғамымен ажырамас бірлігін сезу.

Әлемдік қабылдаудың жоғарғы аталған ерекшеліктерімен қарай, туристік қызметтерді жаңа типі келесідей психолого – тәртіптік сипаттарды айрықшалайды:

Ақпараттылық, жоғарғы біліктілік деңгейі;

Индивидуализм;

Сана экологизмі;

Шешімдер дұрыстығы;

Демалыстағы физикалық және ой белсенділігі;

Өмірден түрлі қызықты мүмкіндіктерді алуға деген ұмтылыс [5].

XXI ғасыр туристік қызметтерінің жаңа тұтынушысы – неғұрлым ақпараттанған, тәуелсіз, бос, оған ұсынылатын тауарлар мен қызметтерге сын көзбен қарайтын, олардың әр түрлілігін сезінген, белсенді де дербес, туристік нарықта өз тәртібін айтарлықтай өзгертетін тұлға.

Сонымен, жоғарыда айтылғанның барлығын қорытындылай келе, мамандардың болжамдары бойынша алдымыздағы үшінші мың жылдықта туристік индустрияның өсімі айтарлықтай ұлғайып, әлемдік экономиканың аталмыш саласының жедел даму қарқыны сақталады дегенді айта кету қажет. Бұл өз дамуының аталмыш кезеңінде адамзаттық қоғам өндірушілік қоғамнан «бос уақыт қоғамына» ауысқанымен түсіндіріледі, сондықтан саяхат пен туризм біздің ғалам шардың көптеген тұрғындары үшін маңызды категорияларға айналды.

Сонымен қатар, туристік қызметтерге деген сұраныс туризм нарығында жаңа тұтынушы типінің пайда болуына байланысты біршама өзгерістерге ұшырайтын болды. Болашақтың туристі жоғары ақпараттанған және білімді, ол өте талапты да табанды, ол толық өмір сүріп, осы өмірден қаншама қызық нәрселерді алуға тырысады, ол тұрақты емес және әр түрлілікті мен қызығушылықты талап етеді.

Қолданған әдебиет тізімі

1. Peter F. Drucker. Management. Responsibilities. Practices. New York, 2016ж.
2. Кириллова А.Т., Волкова Л.А. Маркетинг в туризме. СПб., 2004ж.
3. Ибраев К. Панорама – 2016
4. Нургалиев М.К. Поиск №1 2015
5. Калиева Г. Оценка современного состояния развития туризма в РК Поиск 2016

Тайлакбаева Д.Е. ст-ка гр. ТУР-11к. КЭУК
науч. рук.: оқытушы, II санат, білімі жоғары КЭБП КЭУК **Тусупова Н.Б.**

XXI ҒАСЫРДАҒЫ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ БІЛІМ. СТУДЕНТТЕР КӨЗҚАРАСЫМЕН

Бүгінгі күні білім беру мәселесі, өзекті мәселінің бірі болып отыр. Адамзат баласы ақиқатқа талпынады, шынайы пайдалы білімге талпынады. Оның шегі қайда апаратын белгісіз. "Білім - күш" деген сөзді Ф.Бэкон айтқан, бірақ ол адамзатты бақытқа бөлейтін жақсы күш пе, әлде сорлататын, құртатын жаман күш пе, бұл туралы да талас көп.

Қазақстандағы білім мәселесіне келетін болсақ. Білім біздің болашағымыз болып табылады. Ал болашақ - жастардың қолында. Ертеңгі күннің жарқындығы, сәулелі болуы, осы жастарға байланысты. Қазақстандағы білім жүйесіне қазіргі кезде жаңа өзгерістер енгізілуде. Манызды және өзекті сұрақ «XXI ғасырдағы білім қандай болу керек?»

Біріншіден, ата-аналар балаларға көп салмақ түседі деп наразылық білдіреді. Көбіне мұғалімдер, қазіргі балалардың сабаққа еш қызығушылықтары жоқ деп арыз айтады. Сонымен не істеу керек? Мысалы: гуманитарлық бағытта оқитын студенттер физика пәнін оқуға мүлдем қарсы... Неге десеніз, көптеген студент миымызға артық салмақ түсіреді дейді. Бұл университет, колледждегі жағдай болса, енді мектепке көшейік. Қазір көп ата-ана білім беру жүйесі мүлдем өзгерген дейді. Тіпті, мектепті үздік бітірген көп ата-ана үшінші сыныптың тапсырмаларын орындай алмаймыз деп жауап береді. Бірақ бұл жағдайды айтамыз, айтамыз, дегенмен жан-жақты даму мәселесінде ұмытпаған жөн.

Мектептегі сабақ беру жүйесінде жаңаша өткізген дұрыс. Зерттеушілік қызметті дамытқан жөн. Мұғалім сұрақ қойып, ал оқушы тек сол сұраққа жауап беріп, интернет бетінен рефератты ала салмай, өздерінің ойларын айтып жеткізе білу керек. Яғни, үйреншікті үй тапсырмаларын беруден бөлек, оқушылар қысқа зерттеу жұмыстарын жасаулары, нақтырақ айтқанда, ақпарат көздерімен жеке жұмыс істеп, ақпарат жинап, оны талдап, өз бағасын берулері керек, сондай-ақ, зерттеу жұмысының қорытындысын жасап және мұғалімдермен бірге байланыста әрекет жасаулары қажет.

Оқушылар күнделікті сабаққа дайындалып, көбіне презентациялар дайындап, оны аудиторияда, сыныпта көрсетіп, дайындап алып келген жобасын көрсетуі қажет. Бұл оқушылардың коммуникативті болуларын және өздеріне деген сенімділіктерін арттыруға көмектеседі.

Бүгінгі таңда Қазақстанның білім беру жүйесіндегі басым бағыттардың бірі – жаңаша инновациялық көптілді білім беру моделін құру болып табылады. Қазіргі жастар өздерінің алдына үлкен мақсат қоя біледі. Олар шетелде білім алуды армандайды. Және заман талабына сай жекеленген пәндерді ағылшын тілінде оқытады.

Алайда бастауыш сыныптан бастап ағылшын тілін оқытып керек емес. Жоғарыда айтқанымдай қазіргі жас буын үшін ағылшын тілі былай тұрсын тіпті, жаңа білім жүйесіне үйрену оңай емес. 1-ші сыныпта оқитын бала тіпті қазақ әліпбиінде білмейді. Қазақша тілі шұбартылып әзер сөйлейді. Сонда мақсат қазақ тілін дұрыс білмейтін баланың санасына ағылшын тілін күйғызума? Әлемнің ешбір елінде 1-сыныпта немесе 2-сыныпта шетел тілін оқытпайды. Қай жағынан алып қарасақ алда келе жатқан Жапония шет тілін 6-шы сыныптан бастап оқытады. Олар ештеңеден артта қалып қойған жоқ.

Тілді үйреткіңіз келсе, бастауыштан соңда бастау кеш емес. Себебі қабылеті бар бала кейінде тілді меңгеріп алады. Бұл – біріншіден.

Ал екіншіден үш тілде бірдей сауат ашқан бала ұлттық болмысын жоғалтады. Тіпті қазір қоғамда орыс тілінде сауатын ашып, білім алған қазақ балаларында қазақы болмыс жоқ, салт-дәстүр деген ұмытылған. Бауыржан Момышұлы: «Тіл дегеніміз қай халықтың болсын кешегі, бүгінгі ғана тағдыры емес, бүрсігүнгі де тағдыры» деп айтқан болатын. Рас, заман талабымен бірнеше тілді үйренеміз деп жүріп, негізгі ілімнен көзі жазып қалмасақ игі. Сөзімді «Біліп айтқан сөзге құн жетпейді, тауып айтқан сөзге шың жетпейді. Өзің білмесең білгендерден үйрен, үйренгеннен ештеңе кетпейді» деген Төле бидің сөзімен аяқтағым келеді.

Савицкая М., Антипова Т. курс 2, гр. МН-21 КЭУК
науч. рук.: **Плетень Е.В.**

ГМО: ПОЛЬЗА ИЛИ ВРЕД?

На фактическом материале разобраться зачем нам нужны ГМО, безопасны ли для человека продукты питания, полученные на основе генетически модифицированных источников, плюсы и минусы

ГМО, продукты и фирмы, которые могут содержать в себе гено-модифицированные организмы. Проанализировать мнение студентов колледжа о ГМО.

Сейчас очень актуальной является тема использования в пищу продуктов, в технологии производства которых используют с генетически этих модифицированные организмы(ГМО). И пока ученые спорят о вреде и пользе этих продуктов, миллионы людей на планете уже употребляют их.

В магазинах уже часто встречаются надписи на продуктах «без ГМО», но нигде не видно продуктов, на которых бы была информация, о наличии в них ГМО.

Актуальность этой темы бесспорна, так как сейчас проблема ГМО волнует не только учёных, но и простых обывателей. В настоящее время на рынках многих стран уже широко используют генно-модифицированные продукты питания и Казахстан не остался в стороне. Продукты содержащие ГМО уже встречаются на рынке нашей страны. Внедрение ГМО в повседневную жизнь, это лишь вопрос времени. Уже сегодня в университетах ведут исследования и готовят специалистов генной инженерии.

В Послании народу Казахстана от 31 января 2017 г. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» Президент Республики Н.А. Назарбаев поставил комплексные задачи перед страной. Одна из них это то, что «аграрный сектор должен стать новым драйвером экономики. Казахстана имеет перспективное будущее. По многим позициям мы можем быть одними из крупнейших в мире производителей аграрной экспортной продукции. Особенно по производству экологически чистых продуктов питания. Бренд made in Kazakhstan должен стать эталоном такой продукции. Следует увеличить объем инвестиций в аграрные научные исследования, которые будут востребованы на производстве». [1]

Генетически модифицированный, или трансгенный, организм (ГМО) - это организм, в генетический аппарат (геном) которого искусственно вставлен ген или гены другого организма.

ГМО объединяют:

- генетически модифицированные микроорганизмы (ГММ)
- генетически модифицированные животные (ГМЖ)
- генетически модифицированные растения (ГМР).

Наибольшее распространение получили именно генетически модифицированные растения. Первые трансгенные продукты были разработаны фирмой «Монсанто» в Америке. В 1993 г. первые продукты с ГМО компонентами появились в продаже. На казахстанском рынке трансгенная продукция появилась в конце 90-х. [2]

Применение ГМО

- в научных целях(процессы старения и регенерации)
- в медицинских целях(терапия)
- в сельском хозяйстве(создание новых пород, сортов и видов)
- в экологии(экологически чистое топливо)

Из нескольких десятков используемых в сельском хозяйстве генетически модифицированных растений более двух третей были созданы для того, чтобы культуры выдерживали большие дозы гербицидов. ГМ-сорта более устойчивы к вирусам и грибам, ГМ-картофель ядовит для колорадского жука. Гены антарктической рыбы, внедренные к геном томата, делают его более устойчивым к низким температурам. ГМ-деревья с геном бактерии, влияющим на образование целлюлозы, и ГМ-лосось растут много быстрее обычных. Грибок с геном инсулина человека вырабатывает человеческий инсулин. Трансгенные бананы и томаты производят «съедобную вакцину» против холеры и диареи. Созданы ГМ-моллюски, ракообразные, травы, насекомые и микроорганизмы. Казалось бы, правы те, кто за распространение ГМО.

Однако реальность в том, что человечество в лице ГМО столкнулось с опасностью, ставящей под угрозу нормальное существование всей биосферы и самого человека. [3]

На сегодняшний день список ГМО продуктов возглавляют соя, хлопок, кукуруза и рапс - именно в таком порядке.

Если говорить о сое и хлопке, то уже около 81% всех урожаев состоят из ГМкультур. Наиболее популярные изменения в растениях: устойчивость к вредителям, гербицидам, продление срока хранения, морозостойкость. Продукты с ГМО, которые производятся в чуть меньших (но не маленьких!) объемах: картофель, томаты, сахарная свекла, рис, пшеница, дыня, цикорий, папайя, кабачки, лён

Во всём мире ГМ культурами засеяно около 170 миллионов га, причём большая часть принадлежит США, Бразилии, Аргентине, Канаде, Индии. На пятки Индии в производстве ГМ семян наступает Китай. В ряде стран запрещено производство ГМО, но продажа разрешена (как в ЕС). [4]

В Казахстане пока нет острой необходимости в производстве генно-модифицированной сельскохозяйственной продукции. Многие страны уже пошли по этому пути, потому, что бы решить проблему повышения урожайности. С учетом ежегодной потребности в продуктах, вопрос рано или поздно встанет, поэтому производство генно-модифицированной

продукции в Казахстане возможно. Вместе с тем, необходимо действовать и работать под контролем, чтобы любой человек, который покупает продукцию, мог сознательно делать выбор - покупать или не покупать. На сегодняшний день в Казахстан разрешен ввоз тринадцати трансгенов. Два из них –

модифицированный крахмал и соя – используются большинством Казахстанских компаний при производстве таких продуктов, как колбаса, паштеты, майонез, йогурты. [5]

Нормы регулирования ГМО продуктов в РК - Постановление Правительства Республики Казахстан от 21 сентября 2010 года № 969 «Об утверждении технического регламента «Требования к безопасности пищевой продукции, полученной из генно-модифицированных (трансгенных) растений и животных» и Технический регламент Таможенного союза от 9 декабря 2011 года №881 «Пищевая продукция в части ее маркировки» [6], [7].

Несмотря на принятые меры и наличие требований указывать на упаковке продукта наличие генетически измененных компонентов, продукты, содержащие ГМО, беспрепятственно проникают на казахстанский рынок и имеют тенденцию к увеличению.

Если продукт содержит более 0,9% ГМО, об этом обязательно должно быть сообщено на упаковке. Однако прямой маркировки «Содержит ГМО» не существует. Наличие ГМО и его процентное содержание должно быть указано в списке ингредиентов продукта. [8]

Где искать маркировку на штучном товаре (те же помидоры, помидоры, например), вообще непонятно. Даже если на таре и была заветная надпись, в зал овощи попадают в магазинных лотках. И возле них не висят документы, содержащие информацию о наличии трансгенных растений.

Если говорить в целом, то в пока нет однозначного ответа ГМО – плохо или хорошо.

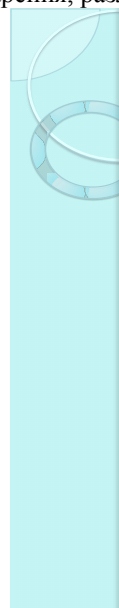
ГМО продукты подозревают в провоцировании ряда страшнейших последствий: раковых опухолей, аллергий, бесплодия, наследственных мутаций.

Чаще всего, на уровне простых потребителей такие споры сводятся к страшным картинкам вроде леопарда с заячьей головой и предупреждений о том, что ГМО продукты в больших количествах вредны.

Это очень сложный вопрос, но пирожные, конфеты, жирное мясо, колбасы, сахар в больших количествах вредны даже без ГМО!

Это однозначно так, причём, если вред ГМО официально до сих пор не доказан, то влияние плохой диеты Вы сможете увидеть сами на себе в очень короткие сроки.

На сегодняшний день совершенно точно доказано, что ГМО весьма пагубно влияют на человеческий организм. Под влиянием подобной продукции может нарушиться процесс кроветворения, есть риск онкологических заболеваний, развитие аллергии, кожных заболеваний, нарушения работы органов пищеварения, различных нарушений нервной системы. [9]

Минздрав РК опубликовал статистику за период свободного потребления населением республики ГМО продуктов импортируемых из других стран:

ГМ- продукты можно разделить на три категории:

1. Продукты, содержащие ГМ-источники в виде пищевой добавки в качестве структурирующих, подслащивающих, красящих веществ, а также в качестве веществ, повышающих содержание белка.
2. Продукты, непосредственно изготовленные из трансгенного сырья, (например соевый творог, соевое молоко, чипсы, кукурузные хлопья, томатная паста).
3. Трансгенные овощи и фрукты, непосредственно употребляемые в пищу.

На вид продукт, который был произведен при помощи трансгенной технологии, не отличить от обычного. На вид продукт, который был произведен при помощи трансгенной технологии, не отличить от обычного.

Например – в пельмени добавляют сою для удешевления конечного продукта.

В жевательные резинки и газированные напитки уже давно добавляется дешёвый заменитель сахара - аспартам (обозначается - E951). Кстати, аспартам запрещен в США, потому что доказано - он вызывает аллергию, ухудшает память и зрение, а потому особенно опасен детям.

В колбасу добавляется трансгенная соя, которая увеличивает массу колбасы в два раза

В майонез для продления срока хранения вводят консерванты, пример E385 - он же ЕДГА (этилендиаминтетраацетат), эмульгаторы и пектины.

В хлебулочные изделия добавляют сою. [11]

Защитники применения ГМО считают что это единственная возможность спасти человечество от голода. По прогнозам до 2050 года население нашей планеты вырастит до 10 миллиардов человек, возникнет проблема нехватки продовольствия и ГМО сегодня рассматривается как основной способ решения этой проблемы. ГМ- растения устойчивы к непогоде, имеют более короткий период созревания, что удобно для стран с холодным климатом, защищены от вредителей, а так же хорошо хранятся и транспортируются.

Опасности применения ГМО:

Для здоровья человека -трансгенные белки могут вызвать снижение иммунитета, аллергию, метаболические расстройства.

Доказано, что гены растения, в которое вживляют чужеродный ген, ведут себя агрессивно, что может вызвать изменение химического состава ГМО, добавив ему токсичных свойств.

Опасность для экологии планеты, устойчивость ГМ-растений к гербицидам может привести к их бесконтрольному распространению, а некоторые культуры похожи на сорняки, если они распространятся в больших количествах, с ними будет сложно справиться.

Главной опасностью считается то, что ГМ-растения невозможно изолировать. Перекрестное опыление, ветер – все это способствует попаданию ГМО на поля с обычными растениями. Уже сейчас не существует полностью чистого от ГМО зерна.

Чем ГМО опасны для детей?

Детский организм, особенно до 4-х лет, остро реагирует на чужеродные белки, к которым он еще не адаптирован. Употребление ГМ-продуктов увеличивает риск возникновения аллергий, пищевых отравлений, вызывает невосприимчивость к антибиотикам. Кормление детей соевыми ГМ-продуктами увеличивает риск заболеваний щитовидной железы, а также влияет на головной мозг. Если продукты употребляет беременная женщина, то младенец подвергается риску уже на стадии внутриутробного развития. [12]

Компании использующие ГМО

- *Kellogg's* (Келлогс) — производство готовых завтраков, в том числе кукурузных хлопьев.
- *Nestle* (Нестле) — производство шоколада, кофе, кофейных напитков, детского питания.
- *Heinz Foods* (Хайенц Фудс) — производство кетчупов, соусов.
- *Hershey's* (Хёршис) — производство шоколада, безалкогольных напитков.
- *Coca-Cola* (Кока-Кола) — производство напитков Кока-Кола, Спрайт, Фанта, тоник

«Кинли».

- *McDonald's* (Макдональдс) — «рестораны» быстрого питания.
- *Danon* (Данон) — производство йогуртов, кефира, творога, детского питания.
- *Cadbury* (Кэдбери) — производство шоколада, какао.
- *Mars* (Марс) — производство шоколада Марс, Сникерс, Твикс.
- *PepsiCo* (Пепси-Кола) — напитки Пепси, Миринда, Севен-Ап.

Чтобы разобраться – ГМО нам враг или друг мы провели опрос, и узнали мнение 40 студентов колледжа

82 % участников опроса ответили, что знают, что такое ГМО, 15 % что то слышали об этом явлении и 3% вообще не знают.

Вредными для здоровья ГМО считают 75 % опрошенных, 10 % затрудняются ответить, а остальные 15 % считают их безопасными для человека.

Практически все участники анкетирования считают что ГМО содержится в основных продуктах питания, мене всего ГМО, по мнению студентов, встречается в кондитерских изделиях и детском питании.

Более половины анкетированных знают как обозначается ГМО на продуктах, 14% считают что это обозначение сводится к значкам E, и 26 % респондентов не знают каким образом маркируют товары, не содержащие ГМО.

70 % участников опроса ответили, что ведущие компании - производители продуктов питания используют ГМО в технологии производства своих продуктов, 7% ответили отрицательно и 23% затруднились ответить.

В конце опроса мы всем студентам задали один и тот же вопрос- готовы ли они отказаться от употребления привычных чипсов, газировки и других продуктов, которые имеют в своем составе ГМО. Все ответили, что это они сделать не готовы.

Мы узнали, что такое ГМО, историю происхождения, внедрения, плюсы и минусы, продукты и фирмы, которые могут содержать в себе гено-модифицированные организмы, добавки и ароматизаторы, на которые стоит обратить внимание, при покупке. Каждый человек имеет право на выбор. Имеет право знать, что именно он ест и чем кормит своих детей. Каждый решает для себя - кому ГМО враг, а кому друг?

Список использованных источников

1. Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана. 31 января 2017 г. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность»
2. Чемерис А. В.»Новая старая ДНК». Уфа. 2005.
3. Ермакова И. В. « Генетически модифицированные организмы. Борьба миров» Белые львы, 2010.
4. <http://expertonline.kz/a12545>. Айжан Шалабаева «Генно - модифицированная страна, Казахстану выгоднее и перспективнее ориентироваться на «зеленую экономику» 17.03. 2014.
5. <http://abiyev.kz/11541-gmo-v-kzahstane-byt-ili-ne-byt-vot-v-chem-vopros.html> «ГМО В КЗАХСТАНЕ БЫТЬ ИЛИ НЕ БЫТЬ - ВОТ В ЧЕМ ВОПРОС» 1.10.2014
6. Постановление Правительства Республики Казахстан от 21 сентября 2010 года № 969 «Об утверждении технического регламента «Требования к безопасности пищевой продукции, полученной из генно-модифицированных (трансгенных) растений и животных»
7. Технический регламент Таможенного союза от 9 декабря 2011 года №881 «Пищевая продукция в части ее маркировки»
8. Геном, клонирование, происхождение человека / под ред. Л.И. Корочкина. – Фрязино: «Век 2», 2004
9. <https://www.babyblog.ru/user/katrinsema/2500/174179/1>
10. [http://bnews.kz/ru/redesign/analysis/analytics/nuzhno li boyatsya produktov s gmo](http://bnews.kz/ru/redesign/analysis/analytics/nuzhno-li-boyatsya-produktov-s-gmo) «Нужно ли бояться продуктов с ГМО» 16.02.2017г.
11. http://www.technoshop.ru/list/all/topic_194/ «Как отличить ГМО продукты от настоящих?» А. Бузик 28.10.2013г.
12. <http://deti-new-age.ucoz.com> «Детское питание без ГМО»

Сулейменова А., Слепушенко Д., гр. МК-21, курс 2 КЭУК
 науч. рук.: **Плетень Е.В.**

ПАРТИЗАНСКИЙ МАРКЕТИНГ

Цель работы: рассмотрение понятия «партизанский маркетинг» и его основных методов воздействия на потенциального потребителя, определение степени мотивации и восприятия методов партизанского маркетинга студентами колледжа ЭБП КЭУК.

В связи с тем, что информационное пространство перенасыщено рекламой, специалисты все чаще говорят, что традиционные маркетинговые инструменты теряют эффективность и растут цены на ее размещение.

В этих условиях компании начинают обращать внимание на альтернативные прямой рекламе способы коммуникации, одним из которых является партизанский маркетинг.

В Послании народу Казахстана от 31 января 2017 г. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» Президент Республики Н.А. Назарбаев указал на один из приоритетов: «кардинальное улучшение и расширение бизнес-среды, принять меры по фронтальному снижению всех видов издержек для бизнеса».

Партизанский маркетинг - малобюджетные способы рекламы и маркетинга, позволяющие эффективно продвигать свой товар или услугу, привлекать новых клиентов и увеличивать свою прибыль, не вкладывая или почти не вкладывая денег.

«Партизанский маркетинг» (guerrilla marketing) был придуман американским маркетингологом Джеем Конрадом Левинсоном, написавшим в 1984 году книгу с одноименным названием. «Партизанский маркетинг» (guerrilla marketing).

В основе методов партизанского маркетинга лежат креативное мышление и хорошее знание человеческой психологии, психологии потребителей. Особенность партизанских методов продвижения – это незаметность для конкурентов.

Основная цель ПМ – привлечь внимание потребителя.

Наиболее распространенные технологии ПМ -

- вирусный маркетинг
- скрытый маркетинг
- нестандартная реклама.

Вирусный маркетинг (Viral marketing) или еще это называют «сарафанным радио» это термин, используемый в области маркетинга из «уст в уста». Сегодня одно из основных средств вирусного маркетинга – Интернет. В роли вируса может выступать, например, интересный видеоролик, который Интернет-пользователи захотят обсуждать друг с другом и при этом не воспримут его как прямую рекламу.

Скрытый маркетинг (buzz marketing) - тайный маркетинг или «маркетингом под прикрытием», «ловля на приманку») - метод передачи коммерческого сообщения таким образом, чтобы потребитель не осознал себя объектом маркетинговых манипуляций.

Нестандартная реклама - использование нестандартного носителя рекламы, нестандартное место проведения рекламной кампании, ярко креативный подход к доведению своей информации до конечного потребителя или сочетание этих признаков. [2]

Главной особенностью партизанского маркетинга, является *отказ от традиционной рекламы в СМИ*. Вместо этого используются либо дешёвые рекламносители, либо «окольные» пути продвижения, нетрадиционные рекламные каналы. Например, служба доставки цветов размещает свою рекламу на коробках с праздничными тортами - идешь на торжество, торт уже купил, а теперь закажи и цветы. [3]

Вторая особенность - большинство приёмов *дают результат либо немедленно, либо спустя короткое время*. Следующая особенность - методы зачастую *невидимы для конкурента, и поэтому не могут быть им скопированы* – эту рекламу увидят только потенциальные покупатели, и больше никто.

Инструменты партизанского маркетинга.

Flash mob (мгновенная толпа)

Auto performance (автомобильный перформанс на улицах города)

UCO (неопознанный городской объект) может быть чем угодно, главное привлечь внимание целевой аудитории

Street action (уличный перформанс)

Ambient media (нестандартная городская реклама). Носителями рекламных сообщений может быть любой элемент городской среды (от фонарного столба до газона или канализационного люка).

People ad (человек - носитель рекламного сообщения) самый доступный пример - люди, расхаживающие по улице с рекламными сообщениями в виде книг, плакатов или элементов одежды

Wild posting (стикер-кампания) - приклеить стикер можно на практически любую поверхность

Life placement (продвижение в «естественных» условиях) напоминает традиционный промоушн. Например человек, который во время спуска на эскалаторе в торговом центре громко будет расхваливать какой-нибудь продукт в телефонном разговоре.

Animal Ad (рекламное сообщение на животных)

Airfield Ad (реклама на полях в районах аэропортов)

Illusion (визуальный обман)

Brand space (особое место коммуникации потребителя и бренда)

Bloging (скрытая реклама в блогах и форумах)

PZ message (рассылка сообщений с скрытой рекламой посредством интернета или телефонии представителям целевой аудитории) и другие формы применения партизанского маркетинга. [4]

В Казахстане партизанский маркетинг – явление достаточно новое, но уже набирает обороты. Самые простые приемы партизанского маркетинга, это когда к счету по оплате коммунальных услуг прикреплены сразу несколько рекламных проспекта и для того, чтобы рассмотреть сам счет по оплате, нужно сначала отцепить рекламные проспекты. Попробуй это сделать, не прочитав хоть одно из них – автоматически прочтешь как минимум название магазина или увидишь изображение продаваемого товара.

Еще один пример использования приемов партизанского маркетинга – использование в супермаркетах и на рынках указательных знаков с использованием марочного знака.

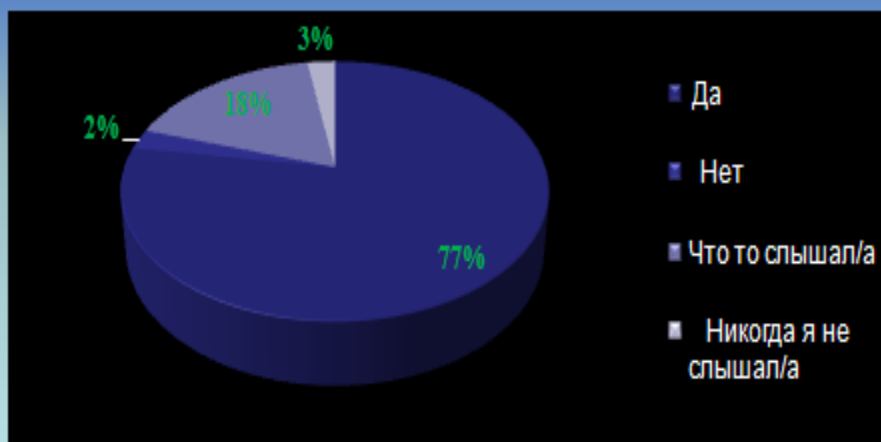
Рекламное агентство Das marketingJWT и Jacobs установили 5 дымящихся биллбордов в Алматы. В Казахстане реклама в таком виде появилась впервые поэтому реакция потребителей была несколько необычной, были случаи, когда в полицию звонили люди и сообщали, что дымится конструкция, посчитав, что это пожар. [3]

В рамках данной работы нами проводился анализ, результаты которого позволили определить степень мотивации и восприятия методов партизанского маркетинга.

Для проведения исследования была составлена анкета, опрошено 40 студентов колледжа.

1. Знакомо ли Вам понятие «партизанский маркетинг»?

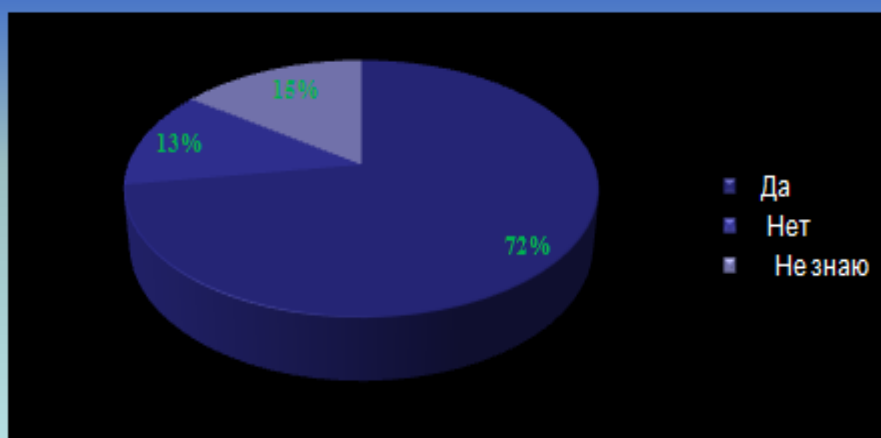
1. Да
2. Нет
3. Что то слышал/а
4. Никогда я не слышал/а

Таким образом, исследования показали, что 77 % респондентам знакомо понятие «партизанский маркетинг», 18% что то слышали, а остальные не знают что это за явление.

2. Знаете ли Вы как выглядит партизанский маркетинг на практике?

1. Да
2. Нет
3. Не знаю

Более 70% студентов знают как выглядят средства партизанского маркетинга, остальные ответили отрицательно.

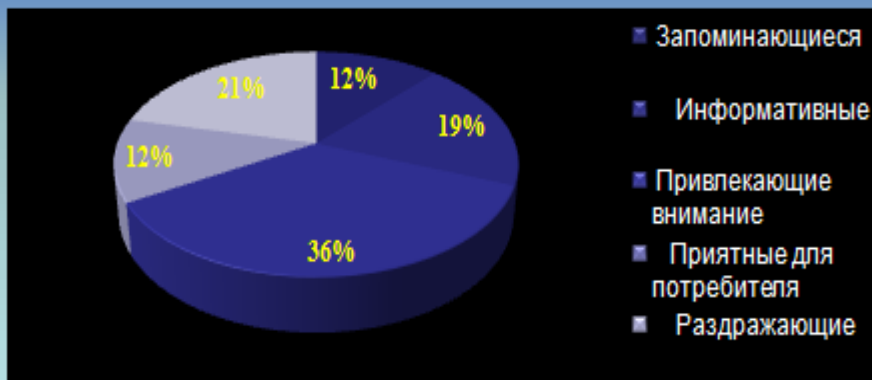
На вопрос «Применяют ли в Казахстане партизанский маркетинг утвердительно ответили 60 % анкетированных, 35 % не знают про это, а 5% ответили, что их у нас просто нет.

Мотивирующую силу партизанского маркетинга как очень высокую оценили 62 % опрошенных, 8% оценили ее как низкую и совершенно не мотивирующую потребителя. Остальные мнения поровну разделились по 15 % за высокую и среднюю оценки.

5. Как бы вы охарактеризовали методы партизанского маркетинга?

1. Запоминающиеся
2. Информативные
3. Привлекающие внимание
4. Приятные для потребителя
5. Раздражающие
6. Творческие

Больше всего анкетированных - 36% от всех опрошенных высказали мнение о том что партизанские методы рекламы очень привлекают внимание, 19% ответили что реклама несет информативные функции, 21% студентов творческий характер рекламы, а 12% отметили раздражающее действие партизанского маркетинга.

Эти цифры наглядно показывают, что больше половины студентов знают что такое партизанский маркетинг и отмечают его высокий мотивирующий уровень.

Таким образом, «партизанскими» принято называть те маркетинговые мероприятия, которые выходят за рамки общепринятых способов и средств рекламных коммуникаций и продвижения товара. Партизанский маркетинг использует «точечные креативные удары и диверсии», которые оказывают очень эффективное действие на потребителя.

Список использованных источников:

1. Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана. 31 января 2017 г. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность»
2. Джей Левинсон «Партизанский маркетинг. Простые способы получения больших прибылей при малых затратах», Манн, Иванов и Фербер, 2015 г
3. <http://www.be5.biz> Смагулова Ж.Б. «Некоторые аспекты применения партизанского маркетинга в Казахстане»
4. <http://lektsii.org> «Партизанский маркетинг. Инструменты локального воздействия» 19.10.2015.

Құттыбек А.Т. МН-22к топ студенті КЭУК

ғылыми жетекшісі: ҚҚЭУ ЭБҚК оқытушысы **Райымбекова А.Қ.**

ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНДА АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНЫҢ АЛАТЫН ОРНЫ

Мұнай қырық-елу жылда сарқылатын байлық. Ал жер бетінен алынатын өнім әлімсақтан бері халықты асырап келеді. Жейтін тамақ пен киетін киім жер астында емес, жер бетінде. Синтетикалық киімге қазір сұғына қоятын ешкім жоқ. Сондықтан, табиғи өнімдерге деген сұраным өсе түседі. Демек, Қазақстанның бір жағынан аграрлық ел болғанының болашақта пайдасы тиеді. Республикамыздың агроөнеркәсіп кешені экономиканың аса маңызды саласы және экономикалық дағдарысты жою, тамақ және жеңіл өнеркәсіптерін дамыту, саяси-әлеуметтік тұрақтылықты қамтамасыз ету жолында шешуші рөл атқарады. Ауыл шаруашылығы – бұл еліміздің экономикасын биікке асқақтататын маңызды салалардың бірі болып табылады. Ауыл шаруашылығы дегенде еріксіз ойымызға кең байтақ жеріміз, төрт-түлік малымыз, егінді алқаптарымыз оралады. Осы табиғаттың берген сыйын жоғалтпау үшін ауыл шаруашылығының жағдайын жақсартатын бір әдіс-тәсілдер керек сияқты. Қазіргі кезде ауыл шаруашылығы жаңа туған нәресте тәрізді нәзік те, әлсіз. Сол нәрестені құшағына қысып, аялап, мәпелеп, аяққа тұрғызатын ананың рөлін атқаратын бұл – мемлекет болып табылады. Мемлекет барынша ауыл шаруашылығына көмегін аямау керек. Менің осы тақырыпты таңдауымның себебі мені ауыл шаруашылығының жағдайы мен тағдыры алаңдатады және қазіргі таңда нарықтық экономикада бұл өзекті мәселелердің біріне айналып отыр. Осы талдауда ауыл шаруашылығының проблемалары түгелдей дерлік шешіледі деп ойлау қате болар, бірақ қайтсе де шешу жолдарын іздестіру артық болмас. Аталған тақырыпта мен барынша ауыл шаруашылығының жағдайын,

оған мемлекет тарапынан көрсетілетін көмек жайлы, әрине субсидия мен несиелендіру жүйесі жайлы ой қозғаймын. Сонымен қатар ауыл шаруашылығының алдында тұрған үлкен бір белестер жайлы, яғни Дүниежүзілік Сауда Ұйымына мүше болуды да тыс қалдырмаймын. Осы аталған мәселелердің бетін ашып, талдап, бірқатар проблемалардың басын қайырамын. Дегенмен, ауыл шаруашылығы күрделі сала және онда түсініксіз жайттар өте көп. Келесі бөлімдерде осы мәселелерге тереңдей үңіліп қарастыратын боламын.

Қазақстан экономикасында аграрлық сектордың орны ерекше. Қазақстан ежелден афарлық мемлекет ретінде қалыптасты. Ең бірінші болып мал шаруашылығы дамыды. Қазақстанда ауылда тұратын халықтың үлесіде өте жоғары. Ауыл шаруашылығы- халық шаруашылығының ең маңызды салаларының бірі болып есептеледі. Ол халыққа қажетті азық-түлікті, өңдеу өнеркәсібіне ауыл шаруашылық шикізатты өндіреді. Халықтың тұтынатын тауарларына деген сұраныстың 75 % ауыл шаруашылығы өнімдері есебінен қанағаттандырылады. Соңғы жылдары әлемдік нарықтық шаруашылықпен интеграцияға байланысты Қазақстандағы мемлекеттік азық-түліктік қауіпсіздікті қамтамасыз ету проблемасы өзекті болып отыр. Еліміздің азық-түліктік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің жолы - бұл Қазақстанның ауыл шаруашылығының экономикалық тиімділігін меңгеру. Қазақстан Республикасының қазіргі стратегиялық мақсатты - әлемнің бәсекеге қабілетті 50 елінің қатарынан нық орын алу. Аталған стратегияны іске асыру Қазақстанның экономикасын дамытып, өркениет кешіндегі орнын ілгерілеті түседі. Бұл мәселені шешу республикамызда аграрлық саланы дамытумен тығыз байланысты. Республикада бұл бағытта 2003-2005 жылдарды «ауыл жылдары» деп жарияланыш, Мемлекеттік азық-түліктік бағдарламасы қабылданып, іске асырылды. Сонымен қатар елімізде 2004-2010 жылдардағы ауылдық жерлерді дамытудың Мемлекеттік бағдарламасы іске асырылуда. Бұдан басқа ауыл шаруашылығын дамытуға бағытталған мемлекетімізде қабылданған маңызды құжаттар қатарына Қазақстан Республикасының Жер Кодексі, Су Кодексі, «Ветеринария туралы», «Астық туралы», «Асыл тұқымды мал шаруашылығы туралы», «Тұқым шаруашылығы туралы» және сақтандыру мен басқа да мәселелермен байланысты заңдар жатады. Барлық аталған құжаттар мен мемлекет тарапынан қабылданып, іске асырылып жатқан бағдарламалық шаралар ауыл шаруашылық өндірістің экономикалық тиімділігін көтеру мақсатында болып отыр. Мемлекеттің халық шаруашылық кешені әлеуметтік-экономикалық жүйені құрайды. Халықтың өмір сүру деңгейі мен тіршілік жағдайы ауыл шаруашылығының дамуымен байланысты. Яғни, халықтың тұтынатын азық-түлігінің құрамы, құрылымы, жан басына шаққандағы орташа табысының мөлшері, тауарлар мен қызметтерді тұтынуы, өмір сүруінің әлеуметтік жағдайлары және т.б. аграрлық өндірістің дамуы деңгейіне тәуелді. Қазақстанның ауыл шаруашылығы әрдайым экономикалық басқа салаларын толықтырушы, яғни мемлекеттің алда тұрған маңызды міндеттерді шешуде ұлттық табысты көбейту көздерін іздестіруде маңызды орын алады. Ауыл шаруашылығында өндірілген өнім бірнеше салалардың дамуына негіз болады, яғни бірнеше кәсіпорындардың ашылып, жұмыс орындарының пайда болуына себепкер болады. Бұл мәселеле ауыл шаруашылығының дамуы жұмыссыздықпен күресте де маңызды құрал бола алатынын дәлелдейді. Халық шаруашылық кешенін қалыптастыру мен басқару өзін-өзі реттеу механизмдеріне байланысты. Кез келген мемлекеттің экономикасында аграрлық секторы шаруашылығында ерекше орын алады. Ауыл шаруашылығының даму деңгейі көп жағдайда мемлекеттің экономикалық қауіпсіздігі деңгейінде анықталады. Ауыл шаруашылығын мемлекет тарапынан қолдау қажет, өйткені аграрлық өндіріс табиғи факторларға тәуелді. Бұл тәуелділік әртүрлі жағымсыз табиғи факторлар салдарынан кей жылдары ауыл шаруашылығының көптеген шығындарға ұшырауына әкеледі. Қазіргі нарықтық экономика жағдайында Қазақстанда шағын шаруа қожалықтардың, ауылшаруашылық тауар өндірушілердің үлестік салмағы жоғары. Ал олар болса мұндай күрделі проблемалармен өздері жалғыз күресе алмайды. Міне осы жағдайларда оларға мемлекеттік көмек қажет. Жалпы көптеген алдыңғы қатарлы шет елдер тәжірибесіне қарасақ, ол елдерде мемлекеттің ауыл шаруашылығына беретін көмектері өте көп. Мысалы, Америка Құрамы Штаттарында, Германияда, Францияда және т.б. мұндай үрдіс кеңінен тараған. Дегенмен, ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдау дегеніміз мемлекеттің ауыл шаруашылығын өз мойнына, яғни бюджетке біржолата іліп алуы емес, бұл ең біріншіден аграрлық саланың дамуына қолайлы жағдайлар жасау, мұндағы кәсіпкерліктің дамуына, өңдеу саласының өркендеуіне, стратегиялық өндірістердің қарқынды жүргізілуіне ықпал жасау.

Ауыл шаруашылығының басқа салалардан келесідей негізгі ерекшеліктері бар:

1. Ауыл шаруашылығында жер - басты негізгі құрал. Басқа өндіріс құралдарымен салыстырғанда жер дұрыс пайдаланылғаны жағдайында тозбайды, керісінше, беретін өнімін арттырады. Яғни, оны дұрыс пайдалану жағдайында оның құнарлығы артады;
2. Аграрлық өндірісте өндіріс құралдары ретінде малдар мен өсімдіктер - тірі организмдер қолданылады. Олар биологиялық заңдарға сәйкес дамиды. Мұнда экономикалық қайта өндіру үрдісі тірі организмдердің дамуымен тығыз байланысты;
3. Аграрлық өндіріс үлкен, бірнеше аймақтық зоналарға жататын аумақтарда жүргізіледі. Кейбір жағдайларда өндірістің нәтижесі қолданылған ресурстардың көлемі мен сапасынан емес, нақты шаруашылықты жүргізу жағдайларына байланысты болады;
4. Өндірістің ірі аумақтарды қамтуы ірі мелшерде өндіріс құралдарын да (отын, жанар-жағар май, тыңайтқыштар, техника, жабдықтар және басқасы), дайындалған өнімді де (астық, сүт, ет, картоп, кекеніс және басқалары) тасымалдау қажеттіліктеріне әкеледі;

5. Мұнда өндірілген енім келесі өндіріс үрдісінде өндіріс құралы ретінде қолданылады. Мысалы, астық егіліп, өндірілген астықтың бір бөлігі тұқым ретінде алып қалынады және келесі жылы ол тұқым егіліп, жана астық жиналады және тұқымның құны жана астықтың өзіндік құнына кіреді;

6. Аграрлық өндірісте жұмыс уақыты өндіріс уақытына сәйкес келмейді. Мұнда өнімнің өсіп, жетілуіне адамның да, табиғаттың да еңбегі кетеді;

7. Аграрлық өндіріс маусымды болады, әсіресе оның бұл ерекшелігі өсімдік шаруашылығынан байқалады. Өсімдік шаруашылығында негізгі жұмыстар кектемнен күзге дейін ғана болады;

8. Мұнда мамандандырылуға да өзінше талаптар болады. Аграрлық өндірісте өсімдік шаруашылығының дамуын мал шаруашылығымен үйлестіріп отыру керек, өйткені олардың өнімі бір-бірінде қолданылады;

9. Мұнда техниканы қолдану деңгейі мен жағдайлары да өзгеше. Ауыл шаруашылығы өнеркәсіптен техникалық жарактануы сипаты бойынша өзгешелігі бар. Аграрлық өндірісте еңбек заты (өсімдіктер) бір орында тұрады, ал өндіріс құралдары (трактор, комбайн, ауылшаруашылық машиналар) қозғалыста болады;

10. Ауылшаруашылық жұмыскерлердің өнеркәсіптік жұмыскерлеріндегідей тұрақты жұмыс орны болмайды. Екінші күні бойы бірнеше алқапқа барып, неше түрлі еңбек етуі мүмкін. Аграрлық жұмыскер бірнеше мамандықты жетік білуге тиіс. Мысалы, ғалымдардың пікірінше жақсы фермер болу үшін 17 мамандықты игеру керек. Жақсы фермер өсімдіктің есуі ерекшеліктерін, биологиясын, малдың өсуін, физиологиясын, бағу ережелерін біліп, техниканы жақсы игеріп және тағы да басқаларын білуге тиіс. Бұл ерекшеліктермен қатар басқалары да бар, дегенмен бұл негізгі ерекшеліктері.

Керей А., топ Тур-21к. ҚКЭУ, ЭБҚ колледжі
ғылыми жетекшісі: оқытушы **Манкеева Д.С.**

ҰЛТТЫҚ ТУРИЗМНІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ, ОНЫҢ БОЛАШАҒЫ

Туризм Қазақстан Республикасының экономикасының болашағы бар салаларының бірі, сарапшылар пікірі бойынша туризм қазіргі уақытта әлемдік экономикада қарқынды биік сала.

Туризм соңғы жылдарда әлемдегі ең табысты бизнес болып саналады және оның басқа да салаларға көрсетілетін маңызы жоғары. ҚР ҰЭМ СК сараптамасы бойынша 2016 жылдың 1 тоқсанында біздің елге 144,7 мың шетелдіктер келген. Бұл өткен жылдың көрсеткіші бойынаш 13мыңға жоғары (2015 жылы Қазақстан 692 мың шетелдіктері қабылдаған, қонақ үйлер 73 млрд. тенгеге қызмет көрсеткен). Қазақстанның танымалдылығы 10 жылда өсіп келеді яғни шетелдік туристер саны 3 есе өсті ал өнеркәсіп кірісінің көлемі 5 есеге өсті. Бірақта егер Өзбекстанмен салыстырсақ (2015 жылда 2 миллион турист бұл 10 жылда 10 есеге ұлғайды).[1]

Туризмнің мемлекет бюджетіне, бизнеске, тауар мен қызмет көрсету нарығына көрсететін көмегі зор. Сондықтан, біз Қазақстанның туризмін дамытуға барынша күш жігерімізді жұмсауымыз керек. Ол жайында Елбасы ұлт жоспары – бес институционалдық реформаны жүзеге асыру жөніндегі 100 нақты қадамның 57-қадамы ТУРИСТІК КЛАСТЕРЛЕР ҚҰРУДА ҮЗДІК ТӘЖІРИБЕСІ БАР стратегиялық (зәкірлік) инвесторлар тарту деп көрсеткен. [2]

Ең алдымен Ұлттық туризмдегі пробеламаларды анықтау қажет. Менің ойымша Ұлттық туризмді дамытуға кедергі жасайтын кең таралған проблемалар:

–Гид- экскурсоводтардың жетіспеушілігі;

–Төленген төлем ақыға көрсетілетін қызметтің сай келмеуі;

–Көптеген тарихи, табиғи объектілердің шет елден келген туристерге көрсетілмеуі;

–Қонақ үйлер және арнайы ұлттардың тағамдарын жоғарғы сапада жасап, тамсандыратын мейрамханалардың жетіспеушілігі. Сондай – ақ, авиатасымалдың қымбатқа түсуі.

Жоғарыда айтылған мәселелердің барлығы шығу туризмі көлемінің жоғары болуына әкеліп соқтырады. Сондықтан, ең сатылымды туристік өнім ішкі бағыттарға жұмсалатындай етіп жұмыс атқару қажет.

Жоғарыда тізілген проблемалардың бәрінің шешілу жолдары бар. Бірінші гид- экскурсоводтар жетіспеушілігі. Ол гид, гид-экскурсовод және экскурсовод біліктілігін беретін оқу орындарының аздығы және олардың оқу базасының төменгі жағдайы. ЖОО немесе колледждерді бітірген студенттердің жұмыс таба алмауы. Қырғызстанның экскурсоводтары өз елдерінің туристерімен бірге еріп келіп, Қазақстан бойынша экскурсияны дербес жасайды және ешқандай салық салынбайтын кірісті елден алып кетеді. Сонымен бірге бұл жерде сапа, қауіпсіздік жайлы әңгіме де жоқ. Оның үстіне еліміздің тарихы, табиғаты, мәдениеті және археологиясы жайлы жеткілікті ақпараты жоқ шетелдік гидтер Қазақстанның беделіне, сондай-ақ жергілікті кәсіпкерлерді өзінің түрөнімін сату мүмкіндігінен айырып, өңір бюджетіне де зор нұқсан келтіреді. [3]

Сондықтан "Туризм" мамандығы бойынша білім беріп, біліктілік деңгейін беріп жатқан оқу орындарын студенттерін жұмыс берушілермен тығыз байланыс орнатып, біріңғай база құрау. Мысалы: Турфирма немесе турагентіктерге келген студент білімін көрсетіп базаға енеді.

Қазір 21 ғасырда технология дамыған заманда адам бірінші интернет желісін іздейді сол себептен Қазақстандағы барлық сертификаты бар экскурсоводтарға арналған біріңғай сайт ашып онда олардың маршруттары мен басқа көрсететін қызметтері мен бағасын енгізу қажет.

Келесі проблема Төленген төлем ақыға көрсетілетін қызметтің сай келмеуі. Көптеген қызмет көрсету орныдары өңірлерде монополист ретінде жұмыс істейді. Мен ғылыми жұмысты зерттеу кезінде Қазақстанның әйгілі демалыс орындары, санаторийлердің сайттарындағы пікірлерді оқыған болатынымын бірақол пікірлердің ішінде негативтілері жоқ. Тек қана жақсы пікірлер. Ал басқа сол жерлерде демалған адамдар кері пікір айтады.

Келесі маңызы проблема Көптеген тарихи, табиғи объектілердің шет елден келген туристерге көрсетілмеуі. Көптеген тарихи табиғи объектілердің нет елден келген туристерге көрсетілмеуі. Көптеген экскурсоводтар көп жылдар бойы тек жылдар бойы өткізіліп келген маршруттармен өткізеді одан басқа көрінбеген кең даламыздың талай көрікті жерлері көрінбейді. Мысалы туристердің ағымы Көкшетау ұлттық паркіне басымдылығын ескере отырып, таяу маңдағы әлі танылмаған ғажайып жерлерді көрсетуге болады. Егер алдындағы айтылғанды ескере отырсақ Бурабай- Шучинск- Көкшетау- Зеренді жаңа маршрутын құрастыруға болады. Сондай ақ Қарқаралыда тек танымал жерлерге барады. Ал Қарқаралыдан 45 км жерде Кент тауларына апаруға болды. Кент тауларын жергілікті тұрғындар біле қоймайтын Будда храмы бар. Ол Будда дінін ұстанатын туристерге өте қызықты. Басқада қызықты экскурсия ол Оңтүстік Қазақстандағы мақта плантацияларын көрсетуге болады. Салыстырмалы түрде Ресей Федерациясы құрамындағы Адыгея Республикасында Әлемдегі ең солтүстік шәй плантацияларындағы экскурсиялар. [4]

Қонақ үйлер проблемасы жоғарыда айтып кеткендей туризм әлемдік экономикадағы рөлі өте үлкен. Соған орай көптеген кәсіпкерлер сан алуан қонақ үй салуда. Бірақ ол қонақ үйлердің сапсы жоғары емес. Келушілерді орналастырумен шұғылданатын орналастыру орындарының саны 2 330 бірлікті құрап, ондағы орналастыру орындары саны 52 944 нөмірге есептеліп, олардың біржолғы сыйымдылығы 118 513 төсек-орынды (2015 жылдың қаңтар-маусымына 4,5%) құрайды. Олармен 2 889,2 мың адамға қызмет ұсынылып 55 320,0 миллион теңгенің қызметі көрсетілген. Орналастыру орындары қызметтерінің көлемі (мейрамханалардың қызметтерін қоспағанда) салыстырмалы бағадағы есепті кезеңде өткен жылғы сәйкес кезеңмен салыстырғанда 2,8% - ға өсті. [5]

Мейрамханалар проблемасы қазіргі кезде еліміздегі толықтай жақсы тамақтану орны деп айта алатын орындар тек той бизнеске арналған. Зерттеу жұмысы барысында қарағанды қаласының 12 мейрамханасына хабарласқанда тек 3 мейрамхана кез келегн кезде келіп тамақтануға болатынын айтты. Ал қалағн мейрамханалар тек банкеттік несес тойлық түрде жұмыс атқаратынын айтты. Ол жеке немесе адас саны аз туристер тобына өте қиын.

Әдебиет тізімі:

1. (Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика Статистика Комитеті) <http://www.stat.gov.kz>
2. Ұлт жоспары – бес институционалдық реформаны жүзеге асыру жөніндегі 100 нақты қадам. Қазақстан Республикасы Президентінің 2015 жылғы 20 мамырдағы бағдарламасы
3. Ұлттық туризм саласындағы кемшіліктер <http://palata.kz/kk/articles/23120-nedochety-nacional-nogo-turizma>
4. <https://news.rambler.ru/lifestyle/35279856-v-adygee-otkryli-ekskursii-k-plantatsiyam-samogo-severnogo-chaya/>
5. Туризм индустриясы департаментінің 2015 жылы атқарылған жұмыстар туралы есеп.

Жанбосинов В. ст-т гр. Э-31 КЭУК

науч. рук.: **Безлер О.Д.** магистр экономика и бизнеса, ст. преподаватель

ОСОБЕННОСТИ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ПРОЦЕССОВ НА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

В ежегодном Послании Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана от 31 января 2017 г. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» говорится, что Казахстан имеет перспективное будущее. По многим позициям мы можем быть одними из крупнейших в мире производителей аграрной экспортной продукции. Особенно по производству экологически чистых продуктов питания. Бренд «made in Kazakhstan» должен стать эталоном такой продукции. Нам необходимо обеспечить переход от сырьевого производства к выпуску качественной, переработанной продукции. Только тогда мы сможем конкурировать на международных рынках [1].

Для успеха экономических реформ, осуществляемых в республике, крайне важны изменения в различных сферах экономики и управления. Идет смена социально-экономической системы; возникают новые требования к управлению предприятиями, выдвигаемые рыночными отношениями. Казахстанские предприятия стали больше уделять внимание организации производства, формированию структур, обеспечивающих четкое разделение работ, контроль выполнения и стимулирование исполнителей по результату труда. Производственный процесс представляет собой совокупность отдельных процессов труда, направленных на превращение сырья и материалов в готовую продукцию. Содержание процесса

производства оказывает определяющее воздействие на построение предприятия и его производственных подразделений. Производственный процесс является основой деятельности любого предприятия [2, с.45].

Сельское хозяйство – одно из основных и жизненно важных отраслей народного хозяйства. Сельское хозяйство производит продукты питания для населения и сырье для перерабатывающей промышленности. Спрос на товары народного потребления почти на три четверти удовлетворяются за счет сельского хозяйства. Оно является одним из основных поставщиков сырья для многих отраслей промышленности. Основная задача сельского хозяйства – удовлетворение потребностей населения страны в продуктах питания. От состояния сельского хозяйства, перерабатывающей промышленности и сферы его обслуживания (снабжение, агро-тех-зоо-вет-консалт-сервис, маркетинг и т.д.) во многом зависит социально-экономическое и политическое положение страны. Однако эта задача на современном этапе полностью еще не решена. Каждая отрасль народного хозяйства характеризуется своими средствами производства, производственными навыками работников, изготавливаемой продукцией, определенными производственными отношениями. Сельскому хозяйству присущи некоторые специфические особенности, которые необходимо учитывать при осуществлении предпринимательской деятельности.

Первая особенность сельского хозяйства заключается в том, что здесь в качестве главного, незаменимого средства производства используется земля. Вторая особенность – в качестве специфических средств производства в сельском хозяйстве выступают живые организмы – растения и животные, которые развиваются на основе биологических законов. Здесь экономический процесс воспроизводства переплетается с естественным и природным.

Третья особенность – сельскохозяйственное производство пространственно рассредоточено и ведется в различных почвенно-климатических условиях, что необходимо учитывать при механизации производственных процессов, химизации и мелиорации отрасли, подборе сортов сельскохозяйственных культур и пород животных. Четвертая особенность – результаты сельскохозяйственного производства очень зависят от почвенно-климатических условий, тогда как на промышленное производство этот фактор влияния практически не оказывает. Пятая особенность – состоит в том, что в сельском хозяйстве рабочий период не совпадает с периодом производства, что обуславливает сезонность сельского хозяйства. Шестая особенность – созданная в сельском хозяйстве продукция непосредственно используется в дальнейшем производственном процессе в качестве средств производства. Седьмая особенность – высокая фондоемкость отрасли, низкая скорость оборота капитала, что делает сельское хозяйство менее привлекательным для инвестиций по сравнению с другими отраслями и усиливает роль государства в его развитии. Восьмая особенность – связана с условиями использования техники. В сельском хозяйстве, как правило, передвигаются орудия производства, а предметы труда находятся на одном месте. Девятая особенность – состоит в том, что общественное разделение труда в сельском хозяйстве проявляется по иному, чем в промышленности. Эта отрасль в процессе своего развития специализируется на производстве определенных, как правило, законченных видов товарной продукции в соответствии с природными и экономическими условиями региона, что учитывают при ее размещении.

Перечисленные особенности сельского хозяйства обуславливают своеобразный характер действия в нем общих экономических законов, что в свою очередь, влияет на организацию агропромышленного производства. Организация сельскохозяйственного производства предусматривает осуществление системы мер по эффективному использованию земельных, трудовых, материальных и финансовых ресурсов с целью получения максимального объема продукции высокого качества.

Товарищество с ограниченной ответственностью ТОО «Евразия Инвест Ltd» создано в соответствии с законодательством Республики Казахстан, действует на основании Устава, учредительного договора других соглашений между участниками и действующего законодательства Республики Казахстан. Основной целью создания ТОО «Евразия Инвест Ltd» является производство продукции, выполнение работ и оказание услуг в целях извлечения прибыли.

В АПК ТОО действуют две животноводческие фермы и 1 конеферма. В ТОО «Евразия Инвест Ltd» началась реализация проекта в мае 2014 года на территории Дальнего сельского округа Осакаровского района Карагандинской области. В короткие сроки выросла конеферма и производственные помещения ТОО «Евразия Инвест Ltd» с линией по сублимации молока. Несмотря на то, что попытки наладить производство сухого кобыльего молока в Казахстане были и ранее, строительство и запуск завода (ТОО) по производству сублимированного молока в крупных промышленных масштабах было реализовано впервые.

На сегодняшний день ТОО «Евразия Инвест Ltd» является одним из крупнейших заводов в мире. Построенный в Осакаровском районе Карагандинской области казахстанский завод - точная копия немецкого завода Рудольфа Шторха, только существенно увеличенная в масштабах. В августе 2015 года была получена первая партия порошка из кобыльего молока. К ноябрю объем производства составил 1,5 тонны. На проектную мощность, 10 тонн в год, завод планирует выйти в течение следующего 2018 года. Самой ответственной частью проекта, установкой и наладкой оборудования руководил немецкий фермер Ганс Цольман, проживший на стройке два месяца. Ганс Цольман содержит в Германии ферму на 400 кобыл, специализирующуюся на производстве сухого кобыльего молока.

Все предприятие - от выбора местоположения до адаптации лошадей и обучения персонала – создавалось под постоянным контролем Ганса Цольмана, все технологические материалы и оборудование были привезены из Германии и соответствуют мировым стандартам качества. В данный момент все

процессы на казахстанском заводе протекают при непосредственном участии г-на Цольмана: личном или удаленном, посредством видеосвязи и постоянных консультаций. История этой фермы началась во время Сталинградской битвы, когда немецкий солдат Рудольф Шторх попал в советский плен. Он был отправлен в Казахстан, где в течение 15 лет работал в лагере для военнопленных. Однажды немец оказался на волосок от смерти, заболев туберкулезом. Выжить ему помог местный чабан, который пожалел умирающего и целый год отпаивал его кумысом. Встав на ноги, Рудольф Шторх на всю жизнь проникся интересом и любовью к чудесному напитку, вернувшему его с того света. Вернувшись на родину в 1959 году, бывший военнопленный получил компенсацию от правительства своей страны. Все деньги он вложил в открытие небольшой конефермы в местечке Вальдбрунн в земле Баден-Вюртемберг. В налаживании дела помогло и собственное образование ветеринара, и знания о кумысе, почерпнутые им в Казахстане у местных жителей.

Сегодня интерес к кумысу вырос по всей Западной Европе. Только в Германии порядка 40 предприятий производят кобылье молоко, порошок из него, а также косметику и фармпрепараты на его основе. Они объединены в Государственный союз германских производителей кобыльего молока. Ферма Ганса Цольмана Kurgestüt Hoher Odenwald входит в его состав и является крупнейшей в Западной Европе. Ежегодно на ферме Цольмана проходит фестиваль кумыса Hoffest по типу знаменитого пивного Октоберфеста. Его участниками неизменно становятся представители казахстанской диаспоры Германии, а также сотрудники дипмиссии.

Завод имеет весомые преимущества перед европейскими производителями аналогичной продукции и обладает намного большим потенциалом развития отрасли. Это доказывает и география, и климатические условия Казахстана, кормовая база, наконец, вся история народов, живших на территории наших степей. Хочется отдельно отметить, что в отличие от европейских конезаводов, где предполагается стойловое содержание, наши лошади находятся в естественной среде обитания, что является большим преимуществом и сказывается на выращивании лошадей и получении кобыльего молока превосходного качества. Проект курируется немецкими специалистами на всех уровнях технологического процесса, при этом в ходе реализации проекта создано 150 рабочих мест, с привлечением специалистов не только из Казахстана, но и стран СНГ. Компания ориентирована на экспорт своей продукции в страны Европы и Азии. Инициатором появления в Казахстане предприятия по производству сухого порошка из кобыльего молока стал Галымжан Мейрамбеков, который сейчас является генеральным директором завода. Он учился в Европе, где услышал о ферме Ганса Цольмана. Казахстанец познакомился сначала с продукцией немецкой конефермы, а потом и с её владельцем. Результатом общения стала идея открыть аналогичное производство в Казахстане [3].

Создание предприятия было осуществлено при поддержке АО «КазАгроФинанс». Сумма финансирования лизинговой компанией составила 1 млрд. тенге. В 2011 году Национальное агентство по экспорту и инвестициям Kaznex Invest подготовило «Исследование рынков кобыльего молока». В нём отмечалось, что мировой рынок сухого молока стабильно растет. В 2010 году, по оценке USDA (Министерство сельского хозяйства США), в мире было произведено более 7 млн. тонн сухого молока. Конечно, кобылье молоко в этом объеме занимает небольшой сегмент. В то же время, по полезности и питательности значительно превосходит коровье. Уникальные и оздоравливающие свойства кобыльего молока и его производных известны людям давно. Издревле, кочевники называли парное кобылье молоко «саумал» («мал» - по-казахски значит «скот», а «сау» - здоровый, целый, невредимый). Кроме традиций и преданий, подтверждения уникальных полезных свойств кобыльего молока и его производных отмечаются в древних летописях и медицинских трактатах Гиппократ и Абу Али Ибн Сины, известного на западе как Авиценна. Труды Авиценны уже тысяча лет, большую часть которых он был основой медицинской науки Европы, Азии и Ближнего Востока. Авиценна отмечал оздоравливающий эффект и свойства кобыльего молока вместе с его «удивительным сходством с человеческим естеством».

ТОО «Евразия Инвест Ltd» является производителем сухого молока под торговой маркой SAUMAL®. SAUMAL® - сухое белое вещество, структурой напоминающее порошок, полученное из цельного кобыльего молока, методом сублимации (высушивания при низкой температуре). Уникальный оздоравливающий продукт широкого применения. В ТОО «Евразия Инвест Ltd» реализует товар на рынках Астаны, Алматы и Атырау. В деятельности завода задействовано всего от 50 до 100 человек, но в летний период коллектив существенно увеличивается за счет сезонных рабочих. На работу принимаются местные жители, что очень важно для соседнего села Жуантобе, где с работой ситуация непростая.

В рамках проекта в активе компании 25 000 гектаров пастбищных земель, позволяющих формировать собственную кормовую базу на круглогодичной основе. Более 1 500 кобылиц (конематок) позволяют получать и перерабатывать до 2,5 тонн кобыльего молока в сутки (учитывая сезонность), и тем самым производить до 20 тонн высококачественного сублимированного кобыльего молока в год. Внедрение немецкой технологии помогает достигать не только высоких показателей объема производства, но и контролировать высокий уровень качества выпускаемой продукции.

Продукт SAUMAL® можно смело считать продуктом функционального питания, который в отличие от рационального, здорового и сбалансированного питания, пропагандируемых диетологами, представляет не только пищевую ценность (наличие жиров, белков, углеводов), но и функциональность (полезность), непосредственным образом укрепляющую здоровье. Благодаря уникальному природному составу кобыльего молока, SAUMAL® позволяет укреплять иммунитет, нормализовывать пищеварение, улучшать работу печени, предупреждать заболевания, оказывающие воздействие на физическое состояние

организма и психическое здоровье. Отдельное внимание стоит уделить вопросу – каким образом SAUMAL® позволяет сохранять все свои оздоравливающие свойства в сублимированном виде?

Одним из немногих недостатков свежесвыдоенного кобыльего молока (саумал), является его неспособность сохранять свои полезные свойства длительное время – саумал «живет» только в течение нескольких часов после дойки. Однако современные достижения в области сублимирования (сублимационная сушка) кобыльего молока помогают эффективно устранить этот недостаток, тем самым сохранив полезные свойства и свежесть лечебного продукта. Сущность сублимирования заключается в том, что кобылье молоко замораживают, и в определенных условиях лёд, минуя жидкую фазу, испаряется, и мы получаем готовый продукт в сухом виде. Т.е. происходит некое консервирование кобыльего молока с помощью отрицательных температур. Оценка пищевой ценности кобыльего молока, полученного методом сублимационной сушки, показала, что органолептические и биологические свойства практически не отличаются от исходного продукта, что с надежной упаковкой позволяет хранить готовый продукт длительное время, не требуя при этом особых условий. Кроме того сухое кобылье молоко имеет очень хорошую растворимость и быстро восстанавливается при растворении в воде. При этом,

В августе 2015 года была получена первая партия порошка из кобыльего молока. К ноябрю объем производства составил 1,5 тонны. На проектную мощность, 10 тонн в год, завод планирует выйти в течение следующего 2018 года. Предприятие имеет высокие производственные показатели и экономические, финансовые результаты. Так, за 2016 год предприятие получило прибыль в размере 2700 тыс. тг. (таблица 1) [4].

Таблица 1

Результаты деятельности ТОО «Евразия Инвест Ltd» за 2015-2016г.г.

(тыс. тг.)

Наименование показателя	за 2015 г.	за 2016 г.	Отклонение
1	2	3	4 (3-2)
Чистая выручка	76850	100365	+23515
Полная себестоимость реализационной продукции	66710	91685	+24975
в т.ч. коммерческие расходы	-	-	-
Валовая прибыль	10150	8680	-1470
Результат от основной деятельности	10150	8680	-1470
Операционные доходы	-	-	-231,00
Операционные расходы	2850	472,5	-2375
Внерезультационные доходы	930	410	-520
Внерезультационные расходы	320	3205	+2885
Прибыль (убыток) до налогообложения	6765	3265	-3500
Налог на прибыль и обязательные платежи	60	155	+95
Чистая прибыль (убыток)	3575	2700	-875

Примечание – анализ проделан автором, на основе данных предоставленных ТОО

По данным таблицы чистая выручка предприятия за анализируемый период увеличилась на 23515 тыс. тг. Основная деятельность, ради осуществления которой было создано предприятие, за анализируемый период была прибыльной. Однако наблюдается увеличение себестоимости реализованной продукции предприятия за анализируемый период на 24975 тыс. тг. В результате валовая прибыль предприятия уменьшилась на 3500 тыс. тг. Хозяйство считается рентабельным, если выручка полученная от реализации продукции покрывает все затраты на производство и реализацию и образует сверх того накопления. Чем выше уровень рентабельности, тем эффективнее производство. Для расчета рентабельности мы используем следующую формулу:

$$\text{Рентабельность} = \text{Валовая прибыль} / \text{себестоимость} * 100\%$$

$$\text{Рентабельность в 2015 году} = 10150 / 66710 * 100 = 15,2\%$$

$$\text{Рентабельность в 2016 году} = 1736 / 18337 * 100 = 9,7\%$$

Показатель рентабельности снизился на 5,5% (с 15,2% до 9,7%) по сравнению с 2015 годом, что произошло за счет увеличения себестоимости реализационной продукции на 4995 тыс.тг.

Для рационального использования материальных ресурсов в условиях рынка необходимо реализовать систему факторов ресурсосбережения, к которым можно отнести следующие:

- внедрение новейших достижений НТП;
- совершенствование технологических процессов;
- нормирование расхода и запасов материалов;
- сокращение потерь ресурсов, продукции;
- повышение конкурентоспособности на рынке;
- использование ресурсов;
- стимулирование экономии материалов.

Список использованной литературы:

1. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана от 31 января 2017 г. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» - [ЭР]. Режим доступа: <http://www.adilet.gov.kz>
2. Джурабаев К.Т., Гришин А.Т., Джурабаева Г.К. Производственный менеджмент: учебное пособие. - М.: КноРус, 2005. - 416 с. –
3. Официальный сайт продукции ТОО -.- Режим доступа: <http://saumal.kz/ru/opisanie>
4. Баланс ТОО «Евразия Инвест Ltd»

Штанев М. каф. «Экономики и менеджмента» магистрант гр.МН-11НП КЭУК
науч. рук.: ст. преподаватель **Букенова А.А.**

УПРАВЛЕНИЕ ПРЕДПРИЯТИЕМ В КРИЗИСНЫХ СИТУАЦИЯХ

Представление стратегического управления внедрено в научный оборот на стыке 60-х –70-х годов XX века для того, чтобы обосновать разницу между текущим управлением на уровне производства и управлением, осуществляемым в расчете на долговременную перспективу и реализацию стратегических задач развития предприятия в рыночно-конкурентной среде. Необходимость такого «скачка функционирования систем управления» была вызвана, в первую очередь, изменениями в условиях ведения бизнеса. Ведущей идеей, отражающей сущность перехода от преобладающего значения оперативного управления к стратегическому, явилась идея необходимости переноса центра внимания на окружение (рыночное и вне рыночное), для того, чтобы соответствующим образом и своевременно реагировать на происходящие в нем изменения.

В инновационно-ориентированной модели системы стратегического управления каждый из управленческих процессов имеет свою особенность.

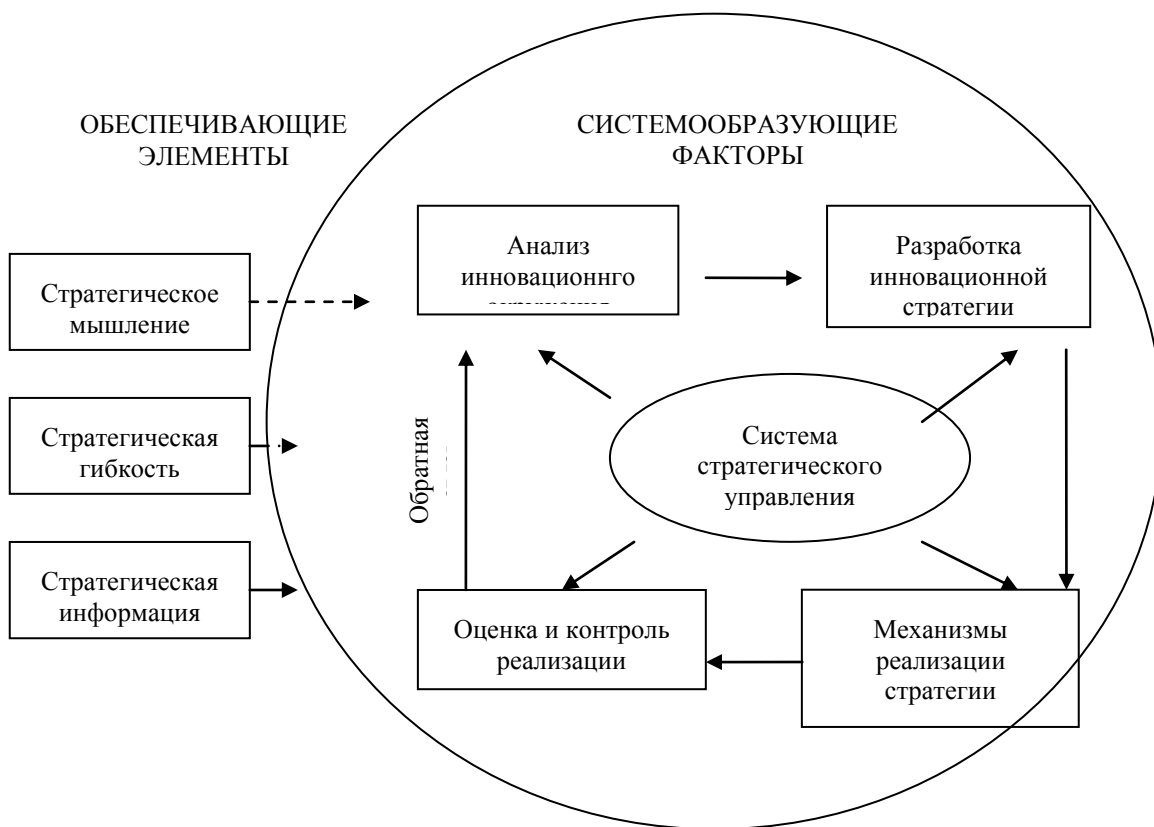

Рисунок 1. Концептуальная схема системы стратегического управления

В условиях инновационно-ориентированной современной экономики перед казахстанскими предприятиями встает вопрос оперативного реагирования на нестабильность рыночной среды, во –первых - формирования долговременной конкурентной политики и во –вторых: стратегии развития предприятий. В этой связи смысл приобретает теоретико-методологические и практические продвижения в области как

самого стратегического управления предприятиями промышленности, так и его системного обеспечения. Система стратегического управления выступает одним из наиболее действенных способов, призванных повысить эффективность управления современным предприятием.

Предприятия различных отраслей действуют в условиях высокой сложности, неопределенности и динамичности окружающей социально-экономической среды. Становление «прозрачного» мирового рынка, когда можно получить практически мгновенный доступ к информации о любых товарах, у любых поставщиков в любых регионах мира, вызывает резкий рост конкуренции между предприятиями. Жесткая, инерционная организация управления предприятием не позволяет мгновенно реагировать на изменение требований рынка. Но главное не только в усилении конкуренции, но и в том, что она приобретает новые формы. Главным условием победы в конкурентной борьбе является способность долговременного предвидения и последовательной реализации различных инноваций в ассортименте продукции и услуг, в технологии, в управлении и пр. Для того, чтобы выжить и развиваться в этой среде, предприятиям необходимо прибегать к постоянной «самореорганизации» как форме адаптации к быстро меняющимся требованиям рынка, условиям современной экономики инновационного типа.

Важнейшим направлением такой «самореорганизации» выступает становление практики стратегического управления предприятием. Значимость практики стратегического управления определяется, прежде всего, тем, что обычные методы повышения производительности и конкурентоспособности – рационализация и автоматизация производственных процессов – часто уже не приводят к качественным улучшениям, которые требуются предприятиям для динамичного развития в рыночной среде.

Мировой финансово-экономический кризис, разразившийся в 2008 году, имеет три важных особенности, отличающие его от предыдущих кризисов [4,5,10,11]. Кризис носит глобальный по своим масштабам характер, охватывая практически все динамично развивавшиеся страны и регионы. Кризис носит монетаристский характер, поскольку связан с активным использованием новых финансовых инструментов. Кризис носит системный характер, поскольку показал всю несостоятельность существующей финансовой системы, основанной на единой и не подконтрольной другим странам мировой валюте — долларе США.

Первыми начали испытывать на себе кризис крупные российские организации, ориентированные на экспорт (продажа углеводородов, металлургия). Факторами кризиса для них стали: резкое падение спроса с одновременным удешевлением продукции; резкое удорожание кредитов и снижение их доступности; необходимость масштабного возврата прямых внешних займов.

Важнейшей проблемой казахстанских предприятий на современном этапе экономических реформ является неумение, а зачастую невозможность адекватно реагировать на изменчивость рыночных условий хозяйствования. Как правило, за этим следуют несостоятельность и неплатежеспособность.

На сегодняшний день в современной научной литературе сложилось определенное мнение по поводу формирования и развития кризисной ситуации на предприятии и системы антикризисного управления. Однако определение кризиса и классификация кризисных ситуаций имеют, на наш взгляд, ряд серьезных недостатков.

При разработке стратегии развития предприятия нет необходимости предвидеть и учитывать возможность кризиса, «...насколько реальны, будут в таком случае разрабатываемые планы и стратегии, если кризисы в действительности закономерны» [1, с. 14].

Нами разделяется точка зрения о том, что экономический кризис обнаруживает не только предел, но и дает импульс в развитии экономики предприятия, выполняя стимулирующую («очистительную») функцию. Во время кризиса возникают побудительные мотивы к сокращению издержек производства, увеличению прибыли, обновлению капитала на новой технической основе. С кризисом кончается предыдущий период развития и начинается следующий.

Кризис – важнейший элемент механизма саморегулирования всей рыночной системы хозяйства. Для того чтобы понять природу кризиса предприятия, необходимо исследовать макроэкономические подходы к определению кризиса, а также теоретические и исторические аспекты возникновения самой науки о кризисах.

Здоровая экономика – это экономика в состоянии равновесия. Свой вклад в развитие теории кризисов внесли многие теоретики-экономисты того времени, причем некоторые из них отвергали возможность кризиса в рыночной экономической системе, «быть может, найдём, что причина болезни кризисов лежит, по существу, не в кошельке, а в душе» [2].

Итак, наиболее оправданным и концептуальным шагом в борьбе с кризисными явлениями является проработка на предприятии стратегии антикризисного управления, которая будет являться направляющим вектором развития всей системы антикризисного управления предприятием. Экономическая стратегия фирмы складывается из ряда элементов, важнейшими из которых является стратегия предотвращения кризисных явлений (и как частная данной стратегии – стратегия предотвращения несостоятельности (банкротства)). Следовательно, к числу основных этапов антикризисного управления предприятием относится разработка стратегии антикризисного управления.

Далее следует сказать, что в основе разрабатываемой стратегии любого экономического субъекта лежит определение миссии фирмы, которая в концентрированном виде выражает смысл существования фирмы, ее предназначение. Ясно представляя, зачем функционирует фирма, к чему она стремится, можно вернее выбрать стратегию ее поведения на рынке. Минимальная продолжительность периода бескризисного

состояния фирмы обеспечивается выбором ее миссии, которая продиктована мотивом достижения устойчивого роста прибыли в размерах, достаточных для постоянного наращивания стратегического потенциала фирмы и уровня ее конкурентного преимущества. Максимальная продолжительность периода бескризисного состояния фирмы обеспечивается выбором такой миссии, которая наилучшим образом соответствует требованиям микро- и макросреды и формируемыми этими параметрами ограничениям и условиям, корректируется в случае их изменений.

На основе миссии вырабатываются цели на различных организационных уровнях (высшего, среднего и низшего звеньев управления). Цели выступают в качестве критериев для всего последующего процесса принятия управленческих решений. Для приведения в соответствие деятельности предприятия с дискретными изменениями во внешней среде используются различные меры стратегического характера: проникновение фирмы в новые среды, отказ от текущей предметно-производственной специализации, ее существенная реорганизация, внедрение стратегического планирования.

В целом можно сказать, что стратегия — это системный подход, обеспечивающий предприятию сбалансированность и общее направление роста. Причем, если внешняя среда, условия конкуренции, технологии производства продукции меняются медленно и постепенно, руководство фирмы столь же постепенно адаптирует свои навыки работы, пользуясь накопленными знаниями, опытом.

Внедрение эффективного стратегического управления деятельностью предприятия является мощным рычагом предотвращения и преодоления кризисных явлений. Итак, стратегическое антикризисное управление является инструментом управления развитием предприятия, которое может быть реализовано двумя методами: улучшения и проектирования деятельности предприятия в очередном стратегическом плановом периоде.

Под управлением кризисными ситуациями на предприятии понимается процесс постоянного раннего обнаружения потенциальных угроз и принятия мер по своевременному противодействию негативным тенденциям, что включает в себя следующие процедуры: диагностика состояния (система раннего обнаружения потенциальных угроз), планирование действий по локализации угроз и противодействиям, мобилизация потенциала на выполнение превентивных мер, осуществление превентивных мер по оздоровлению, контроль за осуществлением изменений.

Кризисную ситуацию можно охарактеризовать как недостаточно эффективное управление предприятием на определенном этапе его деятельности. Проявляется кризисная ситуация в ухудшении показателей экономической стабильности предприятия.

В результате продолжающегося процесса рыночных преобразований проблемы стратегического управления предприятием остаются существенными до настоящего времени. Без закономерно и методически осуществляемого стратегического планирования экономический рост не может обрести качество устойчивого социально-экономического развития, что обуславливает актуальность темы исследования.

Целью данной работы является обоснование результативных модификаций стратегии развития предприятия, которая предполагает установление комплекса инструментов и определение конкретных субъектов, ответственных за разработку и реализацию данной стратегий. Выход из кризисной ситуации есть преддверие последующего экономического развития. Каждый шаг эффективного регулирования должен соответствовать стратегической цели. В этом смысле действовать стратегически в пределах антикризисного управления — значит постоянно оценивать текущие действия с заранее определенной и обоснованной перспективой полного выхода из кризиса. Любую ситуацию, в которой предприятие не успевает подготовиться к изменениям, можно считать кризисной.

Успех стратегии антикризисного управления в первую очередь зависит от того, как сможет менеджмент предприятия своевременно обнаружить возникновение первоначального события, с которого начинается движение к кризисному переломному состоянию. Существуют внутренние и внешние причины, из-за которых предприятие попадает. Внутренние факторы, возникающие в результате деятельности самого предприятия, также могут быть причиной кризиса. Причем внутренние факторы усиливают действие внешних. Процесс планирования выхода из кризиса можно назвать стратегией и тактикой в антикризисном управлении, а сам выход из кризиса связан с устранением причин, вызвавших его. Кризисные ситуации могут возникать на всех стадиях жизненного цикла предприятия и в этом случае решающее значение в антикризисном управлении имеет стратегия управления. Когда становится понятным, что кризиса не избежать, в стратегии антикризисного управления главное внимание уделяется проблемам выхода из кризиса, все усилия сосредоточиваются на путях и средствах выхода из него.

С устранением причин, способствующих возникновению кризиса, непосредственно связан поиск путей выхода из него. Тщательно анализируется внешняя и внутренняя среда бизнеса, выделяются те компоненты, которые действительно имеют значение для организации, проводится сбор и отслеживание информации по каждому компоненту и на основе оценки реального положения предприятия выясняются причины кризисного состояния. Точная, комплексная, своевременная диагностика состояния предприятия — первый этап в разработке стратегии антикризисного управления деятельностью предприятия. Группы причин, по которым предприятие попадает в кризис. Для выявления причин кризиса проводится анализ внешних факторов, т. е. анализируется макросреда и конкурентная среда. Получив достаточно обширную информацию о внешней среде, можно обобщить ее методом формирования сценариев, т. е. реалистического

описания того, какие тенденции могут проявиться в той или иной отрасли в будущем. Обычно создается несколько сценариев, на которых затем опробуется та или иная антикризисная стратегия предприятия. Сценарии дают возможность определить наиболее важные факторы внешней среды, которые необходимо учитывать предприятию, часть из них будет находиться под прямым контролем предприятия.

Наряду с анализом внешней среды предприятия важно провести углубленное исследование его реального состояния. Вооруженный этим знанием и видением того, каким предприятие должно стать в будущем, менеджер может разработать достижимую антикризисную стратегию для проведения необходимых изменений. Чем слабее настоящее положение предприятия, тем более тщательному критическому анализу должна подвергнуться его стратегия. Кризисная ситуация на предприятии — признак или слабой стратегии, или ее плохой реализации, или того и другого вместе.

Перечислим несколько видов стратегий: начальная стратегия — целью начальной стратегии является сдержанный рост для того, чтобы обеспечить предприятию выход на оптимальную эффективность. Руководство занимает наблюдательную позицию по отношению к ускорению темпов развития, стараясь обеспечить выявление узких мест и их ликвидацию, чтобы в дальнейшем занять настойчивую наступательную позицию на рынке; стратегия проникновения — данная стратегия направляет усилия предприятия на углубленное проникновение на рынок и дополнительные усилия по увеличению темпов роста объема продаж. Если для этого требуются приобретения и поглощения, то они производятся в рамках данной стратегии; стратегия ускоренного роста — целью этой стратегии является полное использование внутренних и внешних возможностей. Данный этап цикла роста должен производиться как можно дольше, так как именно на нём происходит полное использование ресурсов, рост доходов начинает превосходить рост продаж, доля рынка приближается к намеченной; стратегия переходного периода — целью этой стратегии является обеспечение после периода ускоренного роста период перегруппировки и перестройки деятельности предприятия для вхождения в новый цикл роста как можно быстрее, то есть не допуская длительной стагнации.

Стратегия предусматривает экономию, отказ от новых производств; стратегия стабилизации и выживания — стратегия стабилизации направлена на достижение раннего выравнивания объема продаж и прибылей с последующим их повышением, то есть с переходом на следующий этап роста, а стратегия выживания — чисто оборонительная стратегия и применяется в случаях полного расстройстве экономической деятельности предприятия, в состоянии, близком к банкротству; стратегия управления — представляет собой хозяйственную политику, разработанную на основе предвидения будущего развития, характера и последствий производственно-хозяйственной деятельности путем определения и прогнозирования результатов, необходимых ресурсов, средств и методов управления.

Анализируя стратегию предприятия, менеджеры должны сконцентрировать свое внимание на следующих пяти моментах: эффективность текущей стратегии — сначала нужно попытаться определить место предприятия среди конкурентов, затем границы конкуренции (размер рынка) и группы потребителей, на которые предприятие ориентируется; сила и слабость, возможности и угрозы для предприятия — самый удобный и апробированный способ оценки стратегического положения компании -- SWOT-анализ. Важной частью SWOT-анализа является оценка сильных и слабых сторон предприятия, его возможностей и угроз, а также выводы о необходимости тех или иных стратегических изменений; конкурентоспособность цен и издержек предприятия — должно быть известно, как цены и затраты предприятия соотносятся с ценами и затратами конкурентов; оценка прочности конкурентной позиции предприятия — прочность позиции предприятия по отношению к основным конкурентам оценивается по таким важным показателям, как качество товара, финансовое положение, технологические возможности, продолжительность товарного цикла; выявление проблем, вызвавших кризис на предприятии — менеджеры изучают все результаты по состоянию предприятия на момент кризиса и определяют, на чем надо сосредоточить внимание.

Без четкой формулировки проблем, вызвавших кризис на предприятии, без их осознания нельзя приступить к разработке антикризисных мероприятий предприятия. Следующие этапы связаны с реализацией антикризисной стратегии, оценкой и контролем результатов. Тактические (оперативные) мероприятия по выходу из экономического кризиса могут быть следующими: сокращение расходов, закрытие подразделений, сокращение персонала, уменьшение объемов производства и сбыта, активные маркетинговые исследования, повышение цен на продукцию, выявление и использование внутренних резервов, модернизация, привлечение специалистов, получение кредитов, укрепление дисциплины и т. д. Тактическое планирование должно осуществляться в рамках выбранной стратегии. Если оперативные мероприятия по выходу из экономического кризиса осуществляются в отрыве от стратегических целей, это может привести к кратковременному улучшению финансового положения, но не позволит устранить глубинные причины кризисных явлений. Действительность для многих предприятий такова, что они не достигают оптимального сочетания структуры, культуры, навыков, необходимых для успешной деятельности.

Структура предприятия во многом определяет его способность реагировать на изменения внешней среды. На стадии реализации антикризисной стратегии высшее руководство может пересмотреть план осуществления новой стратегии, если этого требуют вновь возникающие обстоятельства. Последним этапом антикризисного стратегического управления являются оценка и контроль выполнения стратегии. Он направлен на выяснение того, в какой мере реализация стратегии приводит к достижению целей

предприятия. Если предприятие своевременно отслеживает появление внешней угрозы и располагает временем, достаточным для выработки эффективной реакции, оно может последовательно ликвидировать все проблемы. Внедрение антикризисной стратегии наиболее эффективно, если она совмещается с уже адаптированной структурой и подчиняется сбалансированной системе целей. Значительную помощь в проведении антикризисной стратегии может оказать привлечение специалистов со стороны. Ими могут быть внешние консультанты, новые управляющие, ранее работавшие на других предприятиях и другие.

Таким образом, выход из кризиса связан с устранением причин, вызвавших его, а сам процесс планирования этого выхода можно назвать стратегией и тактикой в антикризисном управлении. Итак, для предприятия любой формы собственности и любых масштабов хозяйственной деятельности существенно управление хозяйственной деятельностью, определение стратегии, а так же планирование. Основные составляющие управления развитием предприятия — это формирование видения, выявление целей и задач, определение стратегии, разработка планов развития, установление соответствующего лидерства. Следовательно, разработка успешной стратегии развития предприятия должна являться непрерывным процессом, а не разовым событием. Разработка стратегии предполагает уяснение текущей стратегии и анализ портфеля продукции. Выбор стратегии осуществляется на основе анализа внешней и внутренней среды предприятия.

Изучив теорию жизненного цикла предприятия, проанализировав современные подходы к антикризисному управлению, мы пришли к выводу о необходимости создания системы управления кризисными ситуациями на предприятии. Это обуславливается отсутствием на современном этапе казахстанских экономических реформ четкой системы, которая могла бы позволить не только своевременно обнаружить кризисную ситуацию, но и качественно контролировать ее ход, принимать необходимые меры по ее ослаблению и ликвидации.

Предпосылки действенности данной модели заключаются в обобщенных методологических принципах:

1. Формулирование стратегии должно быть контролируемым, основываться не на интуитивном, а на осознанном опыте.
2. За формирование стратегии ответственен топ-менеджер организации. Исполнительный директор является «архитектором» стратегии и определяет участников процесса стратегического планирования.
3. Для обеспечения сходимости и рациональности модель формирования стратегического плана должна быть достаточно простой и информативной.
4. Поскольку стратегии содержат сущностные черты развития конкретного предприятия, они должны быть уникальны в процессе созидательного проектирования.
5. Процесс формулирования стратегии завершается только по окончании полного описания альтернативных стратегий и выбора лучшей из них.
6. Стратегия должна быть полной, но и простой и восприниматься всеми работниками предприятия.
7. Разработанная стратегия должна быть реализована, поэтому все элементы структуры предприятия должны обладать знаниями, ресурсами и желанием претворять в жизнь данную стратегию.

На основе исследования теоретических, методологических и практических подходов к управлению кризисными ситуациями были сделаны выводы о необходимости совершенствования способов и методов, применяемых в рамках этих механизмов. Значительным недостатком существующей системы антикризисного управления, на наш взгляд, является то, что понятие кризиса ассоциируется с несостоятельностью, неплатежеспособностью по отношению к кредиторам и банкротством предприятия. поэтому система антикризисного управления активизируется не ранее обнаружения признаков неплатежеспособности предприятия по отношению к его кредиторам, чаще всего одновременно с введением в действие механизмов антикризисного регулирования. При этом не учитывается возможность ущемления интересов других сторон, участвующих в деятельности предприятия.

Представленная концепция управления предприятием предполагает более раннюю идентификацию кризисной ситуации с целью адекватного реагирования на негативные тенденции в ситуации, когда предприятие еще полностью находится под контролем собственников и управляется привлеченными ими менеджерами, а следовательно, имеет большую свободу маневра и большой выбор возможных антикризисных процедур по сравнению с крутом мероприятий, осуществляемых в процессе законодательного антикризисного регулирования.

Список использованной литературы:

- Виханский О. С. Стратегическое управление: учебник/ О. С. Виханский. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Экономист, 2004. — 296 с.
- Лапин А. Н. Стратегическое управление современной организацией/ А. Н. Лапин// Управление персоналом. — 2005. — № 2. — 315 с.
- Мирук Т. Стратегическое планирование развития предприятия/ Т. Мирук // Консультант директора. — 2003. — № 2. — 410 с. Стратегия и тактика антикризисного управления фирмой/
- Богданова Т. А., Градов А. П. и др.; Под ред. Градова А. П. и Кузина Б. И. — СПб.: «Специальная литература», 1996. — 511 с..

ПРОБЛЕМЫ ОПЕРАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТА В ЭНЕРГОРАСПРЕДЕЛИТЕЛЬНОЙ КОМПАНИИ

Важной особенностью электроэнергетики с точки зрения управления является единство и непрерывность технологического процесса: производство – передача – распределение – потребление электроэнергии.

В этой технологической цепочке задействованы многие самостоятельные предприятия и организации различных видов собственности, организационно-правовых форм и различной организационной структуры. Все это требует создания непрерывного оперативно-диспетчерского управления по всей технологической цепочке.

Процесс оперативного планирования и управления на предприятии включает в себя три основных стадии [1, с.13]:

Первая составляющая связана с созданием генерального плана производства, т.е. общего плана функционирования предприятия, устанавливающего объемы изготовления конечной продукции. На этом уровне определяются основные цели предприятия в части производственного планирования и управления, а также выполняются действия по управлению спросом, включающие в себя прогнозирование потребностей рынка, ввод и подтверждение заказов клиентов, согласование операций различных подразделений (заводов) компании. Именно спрос должен определять деятельность подразделений, располагающих производственными мощностями. В результате создается основной производственный план предприятия, определяющий, какие конечные изделия и в каких количествах будут произведены в будущем.

Вторая составляющая системы – детальный план необходимых ресурсов (материалов, мощностей и др.). Для предприятий, выпускающих значительный ассортимент продукции или сложную продукцию, составление плана необходимых материалов связано с расчетом потребности в тысячах наименований материалов и компонентов. Составленный план определяет время и объем заказов и поставки всех материалов (компонентов, комплектующих и др.), необходимых для изготовления всех конечных изделий, предусмотренных основным производственным планом. Этот план используется для детального планирования мощностей – для определения машинных и трудовых ресурсов, необходимых для производства запланированных изделий.

Третья составляющая производственной системы – это оперативный контроль за ходом производства. Методы управления производственными процессами в большой степени зависят от специфики предприятия.

Описанная «трехфазная» система оперативного планирования и управления производством реализуется на практике с использованием компьютерных систем, автоматизирующих весь комплекс - от составления основного производственного плана до диспетчирования производства. Сквозное планирование с учетом всех элементов и согласованность информации на всех уровнях достигается за счет интегрированности современных компьютерных систем.

Основными принципами оперативно-диспетчерского управления в электроэнергетике являются [2]:

- обеспечение баланса производства и потребления электрической энергии в каждый текущий момент времени;
- подчиненность субъектов оперативно-диспетчерского управления нижестоящего уровня оперативным диспетчерским командам и распоряжениям субъектов оперативно-диспетчерского управления вышестоящего уровня;
- безусловное исполнение субъектами электроэнергетики и потребителями электрической энергии с управляемой нагрузкой указаний субъектов оперативно-диспетчерского управления по регулированию технологических режимов работы объектов электроэнергетики (оперативных диспетчерских команд и распоряжений);
- осуществление мер, направленных на обеспечение безопасного функционирования электроэнергетики и предотвращение возникновения аварийных ситуаций;
- обеспечение долгосрочного и краткосрочного прогнозирования объема производства и потребления электрической энергии;
- приоритетность режимов комбинированной выработки электрической и тепловой энергии в осенне-зимний период регулирования режимов работы генерирующего оборудования;
- экономическая эффективность оперативно-диспетчерских команд и распоряжений;
- ответственность субъектов оперативно-диспетчерского управления и их должностных лиц за нарушение порядка оперативно-диспетчерского управления в электроэнергетике.

Обеспечение надежного энергоснабжения и экономической эффективности оперативно-диспетчерских команд и распоряжений является приоритетом при осуществлении оперативно-диспетчерского управления. Условием любых действий субъектов оперативно-диспетчерского управления является выбор экономически наиболее эффективного решения, которое обеспечивает безопасное и

безаварийное функционирование технологической инфраструктуры электроэнергетики и качество электрической энергии.

ТОО «Қарағанды Жарық» - крупнейшая энергопередающая организация в регионе, главная цель которой – качественное и бесперебойное снабжение электрической энергией всех без исключения потребителей, запитанных от сетей компании [3].

Услугами ТОО «Қарағанды Жарық» ежедневно пользуется все население Караганды и региона, а также сотни предприятий и организаций. В общей сложности компания обслуживает свыше 237 750 потребителей.

В ТОО «Қарағанды Жарық» разработан и осуществляется ряд программ, направленных на повышение надежности энергоснабжения и энергобезопасности Караганды и региона.

Структура Компании состоит из следующих подразделений:

- Производственно-технический департамент;
- Финансово-экономический департамент;
- Департамент высоковольтных электрических сетей – ВЭС;
- Департамент низковольтных электрических сетей – НЭС;
- Департамент распределения электрической энергии;
- Департамент перспективного развития;
- Юридический отдел;
- Служба информационных технологий.

В целом оперативное управление деятельностью ТОО «Қарағанды Жарық» осуществляют 2 департамента: Департамент высоковольтных электрических сетей и Департамент низковольтных электрических сетей.

Департамент высоковольтных электрических сетей ТОО «Қарағанды Жарық» обеспечивает надежность и бесперебойное электроснабжение потребителей. Контролирует соблюдение периодичности ремонтов, реконструкцию оборудования электрических сетей напряжением 35кВ – 110кВ. Готовит к эксплуатации и проводит ремонтную кампанию. Следит за оперативным и техническим обслуживанием закрепленного оборудования и сооружений сетевых районов в соответствии с действующими правилами и нормами.

Разрабатывает и внедряет технические мероприятия по повышению надежности и экономичности работы оборудования. Контролирует работу территориальных районов электрических сетей ВЭС. Определяет технические возможности подключения вновь присоединяемых потребителей к электросетям компании. Согласовывает технические условия на подключение дополнительных мощностей. Обеспечивает качества отпускаемой электроэнергии по напряжению в соответствии с действующими стандартами. Разрабатывает и выполняет утвержденные мероприятия по совершенствованию существующих схем электроснабжения и их перспективного развития. Совершенствует технологию производства, обеспечивает бесперебойную работу оборудования районов электросетей.

Департамент высоковольтных электрических сетей - ВЭС контролирует работу оперативно-диспетчерской службы:

- Соран района электросетей – СРЭС;
- Абайского района электросетей- АРЭС;
- Темиртауского района электросетей – ТРЭС;
- Каркаралы района электросетей – КРЭС;
- Бухар жырауского района электросетей – БЖРЭС;
- Орталык района электросетей - ОртРЭС.

Департамент низковольтных электрических сетей ТОО «Қарағанды Жарық» обеспечивает надежное и бесперебойное электроснабжение потребителей, эксплуатации, подготовке и проведению ремонтной кампании, контроль над соблюдением периодичности ремонтов, реконструкции оборудования электрических сетей напряжением 0,4кВ – 10кВ. Осуществляет оперативное и техническое обслуживание закрепленного оборудования и сооружений сетевых районов в соответствии с действующими правилами и нормами.

Департамент организует разработку и внедрение технических мероприятий по повышению надежности и экономичности работы оборудования. Контролирует работу территориальных районов электрических сетей НЭС. Определяет техническую возможность подключения вновь присоединяемых потребителей к электросетям Компании. Через специалистов департамента НЭС согласовывается техническое условие на подключение дополнительных мощностей. Департамент держит под надзором качество отпускаемой электроэнергии по напряжению в соответствии с действующими стандартами.

Департамент контролирует работу следующих производственно-технических служб и районов НЭС:

- Казбек би район электросетей – КБ РЭС;
- Батыс район электросетей – БРС;
- Октябрьский сетевой район – ОРЭС;
- Онтустік Шығыс сетевой район – ОШРС;

- Шахты район электросетей – ШРЭС;
- Служба городских подстанций СГП;
- Служба кабельных линий – СКЛ.

В целом, энергетические предприятия в отличие от предприятий других отраслей и подотраслей промышленности имеют специфические особенности. Процесс производства, передачи, распределения и потребления энергии протекает практически одновременно и непрерывно. Непрерывность процесса производства энергии, в свою очередь, приводит к следующим отличиям:

- имеется абсолютная соразмерность производства и потребления энергии, т.е. отсутствуют местные скопления полуфабрикатов и продукции;
- исключено бракование продукции и изъятие ее из потребления;
- отсутствует проблема сбыта, из-за чего невозможно затоваривание;
- нет надобности складировать продукцию, так как все, что производится, потребляется в тот же момент.

Невозможность складирования энергии обуславливает принципиальное отличие работы энергетических предприятий, которое состоит в том, что объемы выработки энергии подчинены потребителю и изменяются в соответствии с его потребностями. Невозможность бракования продукции (энергии) и изъятия ее из потребления возлагает на энергетические предприятия особую ответственность за постоянное качество энергии, т. е. поддержание в заданных пределах ее параметров, основными характеристиками которого являются – напряжение и частота;

Это требование обусловлено тем, что снижение качества энергии приводит к снижению качества продукции, выпускаемой потребителями энергии (например, колебание частоты тока при производстве бумаги приводит к изменению скорости движения поточной линии, соответственно к изменению толщины слоя массы, поступающей на линию, и толщине бумаги, т.е. к браку продукции), снижению ресурса потребляющих устройств и повышенному расходу энергии.

Указанные особенности обуславливают необходимость обеспечения достаточно высокого уровня надежности работы энергетических предприятий для выполнения главной задачи – бесперебойности энергоснабжения потребителей. Перебои в энергоснабжении наносят предприятием и в целом народному хозяйству большой ущерб: приводят к нарушению нормальной работы потребителей, порче оборудования и сырья, снижению планируемых объемов продукции и соответственно к убыткам.

Список использованных источников:

1. Винокуров Г.З., Винокуров С.Г. Системы оперативного менеджмента/ Новосибир. гос. техн. ун-т. Новосибирск, 2005. 224 с.
2. Менеджмент и маркетинг в электроэнергетике: учеб. пособие / А. Ф. Дьяков, В. В. Жуков, Б. К. Максимов; под ред. А. Ф. Дьякова. – М.: Изд-во МЭИ, 2005. – 504 с.
3. Информационный сайт ТОО «Қарағанды Жарық» <http://k-zharyk.kz/>

Звольская А.В. ст-ка гр. МН-12 КЭУК

науч. рук.: **Кенешева Г.А.** магистр, ст. преподаватель

СОСТОЯНИЕ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО КЛИМАТА В КОЛЛЕКТИВЕ ОРГАНИЗАЦИИ

Социально-психологический климат (от греч. klima (klimatos) — наклон) — качественная сторона межличностных отношений, проявляющаяся в виде совокупности психологических условий, способствующих или препятствующих продуктивной совместной деятельности и всестороннему развитию личности в группе [1].

Важнейшие признаки благоприятного социально-психологического климата:

- доверие и высокая требовательность членов группы друг к другу;
- доброжелательная и деловая критика;
- свободное выражение собственного мнения при обсуждении вопросов, касающихся всего коллектива;
- отсутствие давления руководителей на подчиненных и признание за ними права принимать значимые для группы решения;
- достаточная информированность членов коллектива о его задачах и состоянии дел при их выполнении;
- удовлетворенность принадлежностью к коллективу; высокая степень эмоциональной включенности и взаимопомощи в ситуациях, вызывающих состояние фрустрации у кого-либо из членов коллектива;
- принятие на себя ответственности за состояние дел в группе каждым из ее членов и пр. [2].

Социально-психологический климат коллектива отражает характер взаимоотношений между людьми, преобладающий тон общественного настроения в коллективе, связанный с удовлетворением условиями жизнедеятельности, стилем и уровнем управления и другими факторами. Социально-психологический климат коллектива связан с определенной эмоциональной окраской психологических

связей коллектива, возникающих на основе их близости, симпатий, совпадения характеров, интересов и склонностей.

С целью анализа существующего социально-психологического климата в коллективе организации, а также для определения возможных направлений управленческой деятельности по созданию благоприятного социально-психологического климата, нами были выделены следующие критерии:

- возрастная структура персонала;
- образовательная структура персонала;
- стаж работы сотрудников;
- удовлетворённость работников профессиональной деятельностью и условиями труда;
- сформированность социально-психологического климата в коллективе.

Такие социально-демографические характеристики, как пол, возраст, образование имеют существенное значение в формировании социально-психологического климата коллектива.

Возрастной состав группы определяет некоторые особенности формирования социально-психологического климата. Так, в молодежных коллективах социально-психологический климат зависит от возможностей и организации общения вне работы, потому что у молодежи повышенная потребность в общении, и в рабочее время она не удовлетворяется.

В данном случае коллектив разновозрастный, самую большую долю занимают работники в возрасте 51-55 лет (15%). Меньше всего в коллективе людей в возрасте до 56-60 лет (5%).

Разница в возрасте между членами коллектива в некоторых возрастных категориях превышает 15 лет. В данном коллективе действительно существует расслоение на возрастные группировки, что снижает возможность эффективного профессионального и межличностного общения.

Работники, имеющие среднее, среднее специальное и высшее образование, значительно различаются по своему мировоззрению, системе сложившихся ценностей и взглядов, уровню притязаний, уровню самооценки и самокритичности, отношению к физическому и психическому здоровью.

На основании характеристики структуры персонала, видно, что в организации представлены различные образовательные уровни. Наибольшее количество занимает уровень высшего образования (77%), специалисты со средним специальным образованием занимают вторую позицию (1%), 2 специалист с незаконченным высшим образованием и одна девушка пришла работать сразу после окончания общеобразовательной школы.

С ростом уровня образования социально-психологический климат улучшается, но в группах, где преобладают специалисты с высшим образованием, его уровень ниже, чем со средним. Это связано с ростом жизненных претензий, повышенной требовательностью и критичностью, особенно к деятельности администрации. Поэтому организация работы в таких коллективах должна проводиться на более высоком уровне.

Распределение по половому признаку выглядит следующим образом: мужчины - 84 человека, женщины - 96 человек.

Коллектив преимущественно женский, что неизбежно влечёт за собой наличие личных конфликтов. Для мужчин в труде более важны: содержательность труда и престижность высокого заработка; для женщин - удобный режим работы и хорошие условия труда, а также хорошие отношения с руководящим составом. Это необходимо учитывать при разработке содержания управленческой деятельности по формированию благоприятного социально-психологического климата.

В соответствии с целью исследования, считаем необходимым проанализировать удовлетворённость работников администрации ТОО «Стройсервис» своей профессиональной деятельностью и условиями работы.

Для этого нами было проведено анкетирование по материалам специалиста в области психологии Орла В.Е. Анкета включала в себя вопросы, направленные на выявление общей удовлетворённости выбранной профессиональной деятельностью, удовлетворённости условиями работы, а также определение частоты негативных состояний, испытываемых в процессе трудовой деятельности.

При ответе на вопрос анкеты относительно удовлетворенности выбранной профессией, ответы распределились следующим образом рисунок 1.

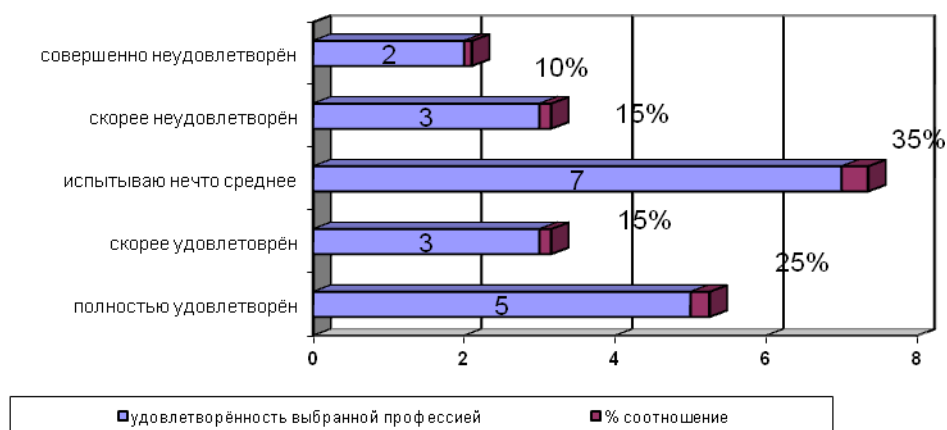

Рисунок 1. Удовлетворённость персонала администрации ТОО «Стройсервис» выбранной областью профессиональной деятельности.

На основании рисунка, видим, что полностью удовлетворены профессией - 25%, скорее удовлетворены-15%, испытывают нечто среднее между удовлетворённостью и неудовлетворённостью - 35%, скорее неудовлетворены - 15% и совершенно неудовлетворены - 10% опрошенных.

При ответе на вопрос, исследующий удовлетворённость условиями труда, получены следующие результаты:

- размером заработной платы удовлетворены 15% опрошенных;
- скорее удовлетворены - 50% опрошенных;
- затрудняются с ответом - 10%;
- скорее неудовлетворены - 20%;
- полностью неудовлетворены размером заработной платы - 5%

Возможностью повышения квалификации, которая была предоставлена за период 2012 года, работники удовлетворены в следующем соотношении рисунок 2.

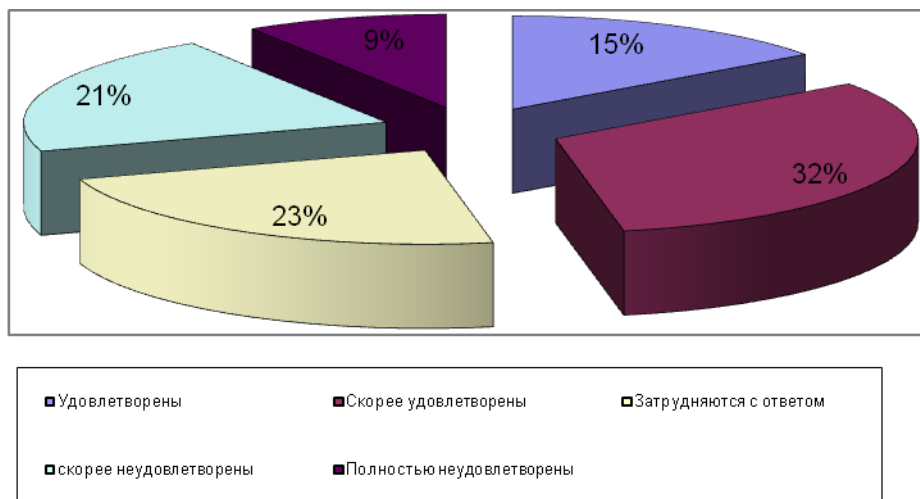

Рисунок 2. Удовлетворённость сотрудников администрации возможностью повышения квалификации

Итак, удовлетворены повышением квалификации в данном коллективе - 15%, скорее удовлетворены - 32%, затруднились с ответом в очередной раз - 23%, скорее неудовлетворены - 21% и полностью неудовлетворены - 9% опрошенных.

При исследовании степени удовлетворённости разнообразием выполняемых работ, нами были получены следующие результаты:

- 40% опрошенных полностью удовлетворены разнообразием выполняемой работы;
- 30% скорее удовлетворены, чем нет;
- 5% затруднились с ответом;
- 20% скорее неудовлетворены;
- 5% полностью неудовлетворены разнообразием выполняемых работ.

На основании этих же анкетных данных, мы можем говорить о престижности выбранной респондентами работы:

- Полностью удовлетворены престижностью - 35% опрошенных;
- Скорее удовлетворены ею - 30%;
- Затруднились с ответом - 20%;
- Скорее неудовлетворены - 15%

Полностью неудовлетворенных престижностью выбранной профессии в коллективе нет.

Удовлетворённость респондентов отношениями с руководителем представлена на Рисунке 3.

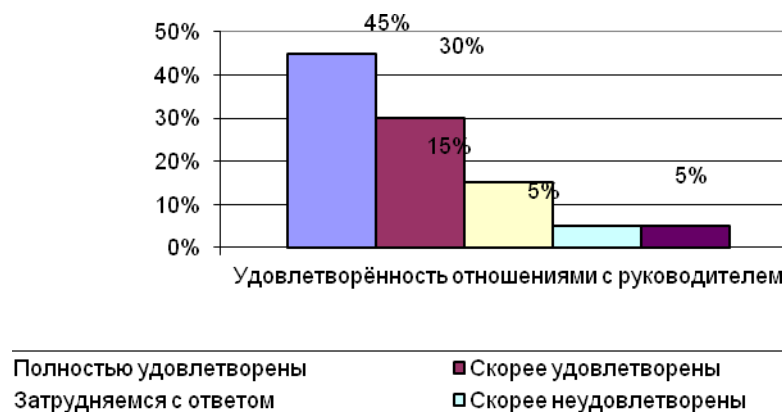

Рисунок 3. Удовлетворённость работников администрации ТОО «Стройсервис» отношениями с руководителем

Как видим, подавляющее большинство коллектива испытывает удовлетворение от отношений с руководством администрации (45% и 30%), при этом 15% затрудняются ответить и 10% испытывают неудовлетворённость от подобных отношений.

Удовлетворённость отношениями в коллективе выглядит несколько по иному, чем данные предыдущего пункта Рисунок 4.

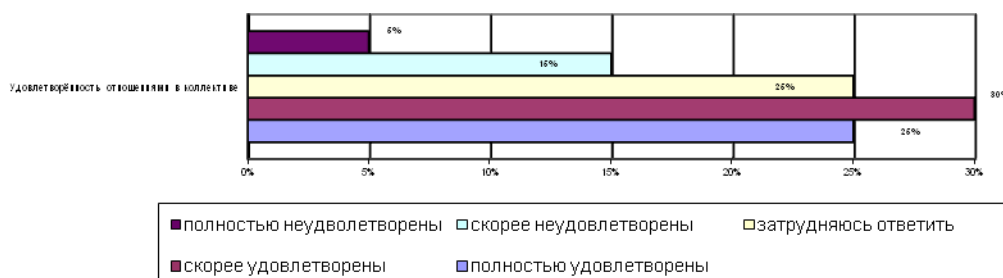

Рисунок 4. Удовлетворённость отношениями в коллективе администрации ТОО «Стройсервис»

Полностью удовлетворены отношениями в коллективе - 25% сотрудников, скорее удовлетворены - 30%, затрудняются - 25%, 15% - скорее неудовлетворены и 5% опрошенных испытывают полное неудовлетворение от отношении, сложившихся в коллективе.

Следующим условием труда являлась организация деятельности и оценка её удовлетворенностью. Результаты:

- Удовлетворены - 45%;
- Скорее удовлетворены - 30%;
- Затрудняются - 15%;
- Скорее неудовлетворены - 10%;
- Полностью неудовлетворенных нет.

Также анализ обработки результатов данной анкеты позволил выявить интенсивность физических, интеллектуальных и психоэмоциональных нагрузок, испытываемых работниками администрации ТОО «Стройсервис» в процессе трудовой деятельности. Данные интенсивности нагрузок представлены на Рисунке 5.

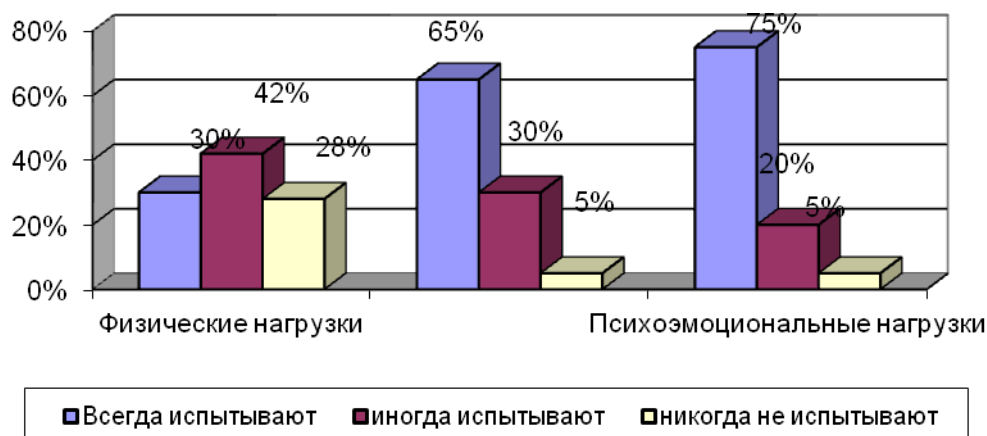

Рисунок 5. Интенсивность испытываемых нагрузок у работников администрации ТОО «Стройсервис»

Интенсивные физические нагрузки испытывают всегда 30% коллектива администрации, иногда - 42% и совершенно не испытывают физических нагрузок - 28% работников.

Высокие интеллектуальные нагрузки свойственны 65% работников, иногда их испытывают 30% и нет интеллектуальных нагрузок у 5% работников и служащих организации.

Психоэмоциональные нагрузки испытывают постоянно 75% человек, иногда - 20% и никогда - 5% работников.

Исходя из обобщения полученных данных, можно сделать следующие выводы:

- Удовлетворённость от выбранной профессиональной деятельности испытывают меньше половины работников организации (40%);

- Присутствует достаточно высокий уровень удовлетворенности заработной платой (65%), что является вполне закономерным для работников административной организации;

- Более половины коллектива удовлетворенно системой повышения квалификации (47%), но при этом 30% коллектива испытывают по этому показателю неудовлетворение;

- 70% работников вполне удовлетворены разнообразием видов деятельности, которая предоставляется им в организации;

- Престижность профессии государственного служащего находится на достаточно высоком уровне (75% удовлетворенных), при этом необходимо учитывать, что к данной категории мы отнесли группу сомневающийся, чья доля составляет 30% и может измениться в зависимости от складывающихся обстоятельств;

Отношениями с руководителем удовлетворены 75% коллектива, а отношениями в коллективе удовлетворены 55% (что составляет чуть больше половины);

Организация профессиональной деятельности удовлетворяет требованиям 75% сотрудников;

Большинство работников постоянно испытывают высокие интеллектуальные и психоэмоциональные нагрузки (что является специфическими особенностями данной профессии: целый день за компьютером, постоянное общение с людьми, разрешение проблем и конфликтов, решение финансовых и социальных вопросов, заполнение документов, организационная рутина). Физические нагрузки занимают меньшую долю от общего количества нагрузок, что также свойственно объёму нагрузок государственных служащих.

Полученные данные и сделанные нами выводы свидетельствуют о том, что в администрации ТОО «Стройсервис» существует определённый и достаточно неплохой социально-психологический климат, но явно присутствуют некоторые проблемы в организации межличностных и деловых взаимоотношений.

Основываясь на выводах, сделанных выше, мы сочли необходимым исследовать собственно социально-психологический климат в коллективе, с целью уточнения имеющихся проблем в отношениях внутри коллектива.

Список использованной литературы:

1. Островский Э.В. Психология управления. М.: ИНФРА-М, 2009. — 249 с.
2. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. Словарь конфликтолога. -СПб.: Питер. 2006. -528 с.
3. Аникеева Н.П. Психологический климат в коллективе. -М.: Академия, 2002. – 264 с.

КӘСІПОРЫННЫҢ ҚҰРЫЛЫМЫ ЖӘНЕ ӨНДІРІСТІК ҮДЕРІСТЕРІН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Өнімді дайындау әдеттегідей мақсатты бағытталған процесс және нарықтағы коммерциялық жұмысқа сәйкес ұйымдастыру барысында жүзеге асады. Өндірістік процесс өзінің құрамына дайын өнім өндіру үшін шикізаттар мен материалдардың формасын, қасиетін, параметрлерін және тағы басқа сипатын өзгерту мақсатында технологиялық операциялардан тұрады. Өндірістік процесс бұйымның мәндік сипатына және оны өндіру технологиясына байланысты болады. Соңғысы сәйкес өндірістік элементтер жиынын білдіреді (негізгі және қосымша өндіріс, оған қызмет көрсету және басқару). Олардың әртүрлі комбинациясы өнімнің қозғалысын анықтайтын кәсіпорынды құрудың өндірістік құрылымын білдіреді [1].

Өндірістің құрылымына ықпал ететін негізгі факторлар мыналар болып табылады:

- шығарылатын өнімнің және оның номенклатурасының сипаттамасы;
- өндірістің ауқымы;
- кооперациялау деңгейі[2].

Бұл құрылым еңбек өнімінің деңгейін, өндіріс шығынын, табиғи байлық пен техниканы қолданудың экономикалық тиімділігін анықтауға мүмкіндік береді.

Өндірістік құрылымның әрекет етуі өзара ұйымдастыруды жетілдіру дәрежесімен және онымен әртүрлі элементтерді координациялаумен анықталады. Басқаша айтқанда, ол кәсіпорынды ұйымдастырудың ішкі логикасын анықтайды немесе оны ұйымдық құрылым деп те атайды. Ұйымдық құрылым кәсіпорындағы өнімді өндіру мен өткізу бойынша жұмысты ұйымдастыратын өндірістік қызметтер қандай субординация және координацияда болуы керек екенін көрсетеді [3].

Кәсіпорынның ұтымды өндірістік құрылымын құру келесі тәртіппен жүргізіледі:

а) кәсіпорынның цехтар құрамын және оның берілген өнімді өндіруді қамтамасыз ететін қуатын анықтау;

б) әрбір цехтың және қоймалардың орналасатын өндірістік алаңдарын есептеу;

в) кәсіпорынның ішіндегі барлық тасымалдау жұмыстарының сыртқы жалпы орталық жолдармен өзара байланысын жоспарлау;

г) өндірістік үрдістің орындалуына байланысты еңбек заттарының цехтар арасындағы ең қысқа маршрутына белгілеу және с.с.

Басқару құрылымы– бұл басқару мәселелерді шешуге пайдаланатын тұрақты әдістемелердің жиынтығы және бағынатын адамдармен жұмыс істегенде өзін-өзі ұстау үлгісі.

Басқару стилінің негізінен үш түрі бар: авторитарлық, демократиялық және лейбералдық.

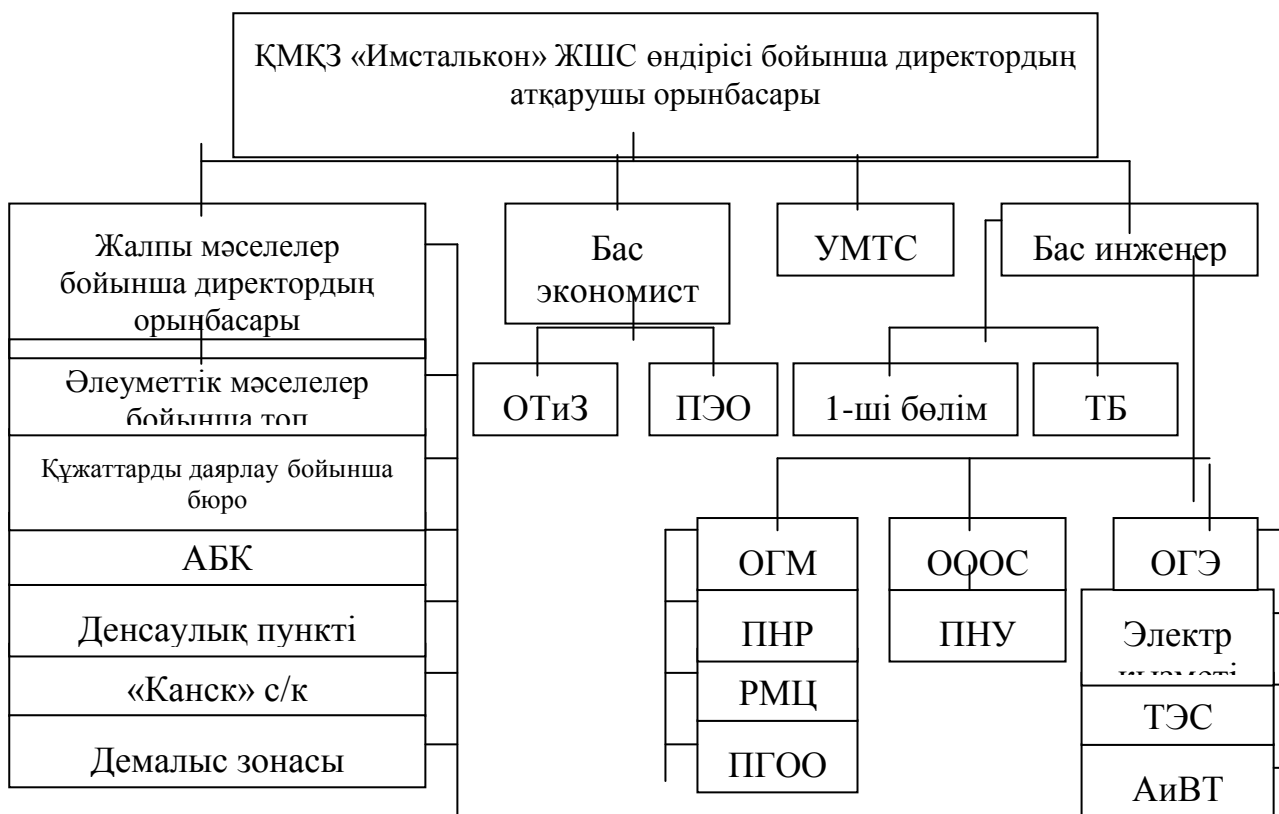
ҚМҚЗ «Имсталькон» АҚ басқарудың демократиялық стилі қолданылады. Басқарудың демократиялық стилі “ересек адам” – “ересек адам” деңгейіндегі қарым- қатынасы негізінде қалыптасады.

Басқарушы мен қызметкерлер арасында бұл жағдайда өзара сенім мен өзара түсінушілік сезімі туындайды.

Басқарушы бұл жағдайда топ мүшелерінің бірі ретінде қызмет етеді, әрбір қызметкер әртүрлі сұрақтар бұйынша өз пікірін, ойларын еркін келіп айта алады. Топты басқару бір орындаушыны өзгертіп отыруға болады. Егер қандай да бір сәтсіздіктер болса, топ басшысы топпен бірге көтереді. Ұжым алдында тұрған көп мәселелер топ жиналысында шешіледі.

ҚМҚЗ «Имсталькон» АҚ үшін басқарудың сызықтық –функционалдық құрылымы тән. Бұл құрылым әрбір жетекші деңгейінде кәсіпорынның штабтық –функционалдық органдары мен сипатталады, яғни олар функционалдық аппаратпен сызықтық жетекшілердің іс-әрекетін нақты бөлінуімен байланысты басқару операцияларының жеке орындалуы мен мамандандырылады, мысалы, жоғары деңгейде функционалдық органдардың ролын ПЭО, ОТиЗП орындайды.

Әрбір функционалдық бөлімше нақты белгіленген қызметтер мен шешімдерді орындайды. Көп шешімдер жоғары деңгейде қабылданады, бөлім басшылары өз бағынушыларының жұмыстарын бақылай алады. Мұндай басқару құрылымы біліктілігі мен нақтыланған тәртіптілігіне, іс шаралардың келісімділігіне, іс әрекеттің нәтижелігі үшін жетекшінің жауапкершілігінің жоғарылығына, шешім қабылдаудағы оперативтілігіне ие болуына әрекет жасайды.

Сурет 1. ҚМҚЗ «Имсталькон» АҚ ұйымдық құрылымы

Өндіріс жүйесін басқару процесінде әртүрлі деңгейдегі жетекшілер өзінің қызметтері мен міндеттеріне сәйкес көптеген мүмкін варианттардан ең жақсысын таңдау қажеттілігіне тап болады. Өндірісті басқару функциясының орындалуы үшін басқару аппарат жүйесі құрылады. Сонымен бірге, басқару аппараты үш деңгейлі: жоғарға, орташа және төмен. Төменде кәсіпорын басқару сызбасы көрсетілген.

Шешім қабылдау- бұл басқару процесінің әрі қарай жүруін анықтайтын, жетекшінің іс- әрекетіндегі буынды процедурасы болып табылады. Өндіріс процесін басқаруын бастар алдында, жетекші мақсаттарын ресурстар мен мүмкіншіліктері бар нақты іс-әрекеттің формаларын, пайда болатын қиыншылықтырды шешу жолдарын анықтайды. Бұның барлығы басқарушылық шешім түрінде қалыптасады.

Басқарушылық шешімдерді жүзеге асыру өзіне жоспарларды өңдеу, оны орындаушыларына жеткізу және оны орындауын бақылау кезеңдерін қосады.

Басқарушылық шешімдердің жүзеге асырылуын жақсарту шарттарына оның дайындалуы мен қабылдану кезеңдерін қалыптастырады. Мұндай шешімдердің жүзеге асырылуындағы маңызды рольді оның орындалу жолын бақылау болып табылады.

Техникалық бөлімнің қызметтері стандарттарға және басқа да қалыптасқан талаптарға сай келмейтін өнімдердің шығарылуын болдыртпау болып табылады.

Бухгалтерия ағымдық бухгалтерлік, өндіріс шығындары мен айналыс есептері мен есеп берулерді жүргізеді, экономикалық тәртіптерді қадағалау, материалдық қаражаттар мен ақшалай шығындардың дұрыстығын бақылау. Жалпы кәсіпорын іс-әрекетінің экономикалық – шаруашылық нәтижелері, өндірістік емес шығындар мен жоғалтулары, кәсіпорын резервтері анықталады.

Механика бөлімі алынған құрал –жабдықтардың монтаждауын, оның қалыпты жұмыс істеуін, жөндеуін және жанашылдануын қамтамасыз етуін орындайды.

Энергетика бөлімі кәсіпорынды барлық энергия түрлермен энергетик құрылғыларды қалыпты эксплуатациялануын, коммуникация мен желілермен қамтамасыз етуі бойынша жұмыстарды орындайды.

Техникалық қауіпсіздік бөлімі ТҚ (техникалық қауіпсіздік) және ЕҚ (еңбек қорғанысы) бойынша іс-шараларды қалыптастырады, сонымен қатар олардың орындалуын бақылайды. Бөлімнің негізгі қызметтері келесідей:

- кәсіби аурулар мен травматизмдердің жағдайы мен себептерін талдауды жүргізу;
- кәсіби аурулармен қатерлі жағдайларды ескерту бойынша іс-әрекеттерді сәйкес қызметтермен жұмыс жасау ;
- өндірістегі еңбек қорғаныс жағдайын бақылауын жетілдіру;
- цехтардың санитарлы-техникалық жағдайын паспорттау жұмыстарын ұйымдастыру бойынша кәсіпорындарға енгізу және жүргізу;
- өндірістің қауіпсіздікті және зиян факторларынан қорғау іс-әрекеттерін жүргізу бойынша өңдеу

мен еңгізу ұсыныстарын кәсіпорынға дайындау мен көрсету.

Жоспарлау бөлімі кәсіпорынның перспективті және ағымдық жоспарларды өңдейді, оның орындалуын бақылайды, кәсіпорынның және оның бөлімшелерінің өндірістік іс-әрекеттерін бақылауды жүзеге асырады.

Төлем ақы мен еңбек бөлімі еңбектің нақтылауын жүргізеді, жеке жұмыскерлер тобы үшін еңбек ақы формасынбекітеді, кадырларды дайындау мен ұйымдастырушылық жиналыстарды жүргізеді, жұмыскерлердің қабылдауы меншығарылуын даярлайды.

Материалды-техникалық қамтамасыз ету бөлімі өндіріс үшін материалды жеткізу бойынша мердігерлермен келісім-шартқа отыру, олардың уақытылы орындалуын қадағалау, жалпы зауыттың ХДП талдауымен айналысу, барлық материалдарға өтініш қағаздарын тапсыру және оның төленуін, сонымен қатар олардың алынуын бақылау жүргізу сияқты жұмыстармен айналысады. Сонымен бірге технологиялық материалдар, дизельді жағармай және тағы басқа шығындарға кетуінің бақылауымен айналысады.

Металл құрылымдарды дайындайтын ҚМҚЗ «Имсталькон» АҚ қазіргі технологиялық желілер, білікті ұжымдары Қазақстан мен әлемдік стандарттарына сәйкес келетін оғары сапалы өндірісті қамтамасыз ететі.

Металл құрылымдардың дайындау келесі негізгі кезеңдерден тұрады:

- металл илектерді қабылдау және оны тазалау (тоттану мен қақтан);
- металл құрылымдардың бөлшектерін дайындау;
- дайын бөлшектерді құрастыру;
- бояу, орау және тиеу.

Зауыт жел розы және қаланың тұрғын үй аумағына зиян қалдықтардың түспеу есебімен таңдалып алынған территорияда орналасқан. Зауытты алып жатқан территорияның сипатына келетін болсақ, ол келесідей: тегіс, ал оның аумағы зауыт территориясына еркін кіруін және темір жол полотносын салынуына жағдай жасалынған.

Зауыттың солтүстік-шығыс жағында материалды-техникалық қамтамасыз ету қоймасы (МТҚ) орналасқан.

Зауыттың бас корпусы 14 ұзыншадан тұрады. Олардың әр-қайсысында көтерміділігі 10-60 тонна 4 электрқөпірлік крандар жұмыс атқарады.

Зауыттың өндірістік цехтары токарлық, фрезерлік, бұрғы станоктармен, оның ішінде көлденен орналасқан ленталық станоктармен жабдықталған.

Кесте 1

ҚМҚЗ «Имсталькон» АҚ өндірісі

		2014 ж	2015 ж	2016 ж
Құрылыстық металлдар	мың т	32 935	33 432	37 507
Өнеркәсіптік ғимарттардың каркастары, эстакадалар, галереялар, бункерлер	мың т	337,9	304,9	306,1
Тіреу арқалықтар мен аражабындар	мың т	334,9	303	307,7
Көпірлі құрылымдар	мың т	3,0	2,2	2,4
Ұстындар, жүгіртпелер, төсеме бұйымдар	мың т	303,3	298,5	292,2
Ескерту – ҚМҚЗ «Имсталькон» АҚ мәліметтері бойынша құрылған				

Концентрат түрінде өткізілген мысты және мыс ширатпасына өңделген катодты мысты қоса алғанда.

Сатылып алынатын концентраттың шламдарын қоса санағанда.Үшінші тараптардың ұсынған толлинглік шикізатын көрсетеді.

Кесте 2

ҚМҚЗ «Имсталькон» АҚ өндірісі

		2014 ж	2015 ж	2016 ж
Электр энергиясының таза өндірілімі	ГВтсағ	11 065	12 697	14 368
Өндіріліп шығарылған таза қуаттылық*	МВт	2 171	2 199	2 257
Электр энергиясының тарифі	теңге/кВтсағ	4,49	5,38	6,01
Ескерту – ҚМҚЗ «Имсталькон» АҚ мәліметтері бойынша құрылған				

Қамтамасыз етілген таза қуаттылық белгілі бір кезең ішінде энергоблок қосалқы объектілермен қолдап тұра алатын және электр энергиясын ішкі қажеттіліктерге пайдалануға қажетті қуаттылықтарды

шегергендегі маусымдық шектеулерге түзетілімдер жасалған блоктардың барынша максималды жобалық қуаттылығын білдіреді.

Қолданылған әдебиет:

1. Иванов И. Н. Организация производства на промышленном предприятии: Учебник. - М.: ИНФРА-М, 2008.
2. Казанцев А. К., Серова Л. С. Основы производственного менеджмента: Учебное пособие. - М.: ИНФРА-М, 2008. - 348 с.
3. Малюк В. И., Немчин А. М. Производственный менеджмент. - Спб.: Питер, 2008.

Маулетбекова А.А. ст-ка гр. МН-12 КЭУК

науч. рук.: **Кенешева Г.А.** магистр, ст. преподаватель

СОЦИАЛЬНО ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ В ОРГАНИЗАЦИИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

Трудовой коллектив - это живой организм, потому что он состоит из людей, и ему также свойственны недомогания и даже болезни, свойственные живым людям.

Для трудового коллектива, как для любого живого организма, предпочтительнее профилактика, нежели лечение, мудрые и опытные руководители это поняли давно.

В случае, когда болен один человек, мы набираем "03". А что делать, если болен трудовой коллектив?

В европейских странах очень развита сеть различных консультационных и психологических служб. Они "воспитывают" трудовой коллектив с пеленок. Мы только недавно "зачали" нечто подобное, однако наши консультанты уже работают на достаточно высоком профессиональном уровне. Итак, проанализируем первый этап развития трудового коллектива, условно назовем его "семейно - приятельский"[1, с.54]

Типовые ошибки этого этапа:

1. На работу, как правило, приглашают родственников и знакомых.

Новоявленный директор уверен, что этих людей он знает хорошо (они не обманут, не украдут, не "наведут"). Мы часто знаем людей в повседневной жизни, но не имеем представления об их деловых качествах, а это самое главное в бизнесе.

Важно помнить о том, что "хороший парень" - еще не профессия.

2. В фирме нет четкого распределения обязанностей между сотрудниками; каждый берется выполнять ту работу, которую ему хочется или ту, которая подворачивается под руку. Но известно, что "когда в товарищах согласья нет на лад их дело не идет",

3. Под крышей фирмы собираются люди с диаметрально противоположными взглядами на бизнес. Одни ищут применение своим нереализованным способностям, для них часто бывает даже безразлично, в какой области работать - космонавтике, торговле, медицине. Других привлекает большое жалование, третьим хочется просто где-то скоротать остаток брэнной жизни и лучше это сделать в приятной компании.

На стадии организации и первых самостоятельных шагов новоиспеченного трудового коллектива проблемы носят симптоматический характер. Поэтому, если их вовремя заметить, то решение проблем будет не очень сложным.

Во-первых, следует уточнить цели и задачи, стоящие перед самой фирмой и трудовым коллективом, Подходы к формированию команды и тренировка людей на взаимодействие зависят от того, что требуется в итоге - группа послушных и ответственных исполнителей или креативная бригада, которая разрабатывает новые направления деятельности или работает над маркетинговой политикой.

Девиз такой бригады: "Мы разные и поэтому вместе можем сделать больше, чем каждый в отдельности".

Во-вторых, при подборе кадров целесообразно пользоваться услугами психологов-психоаналитиков или специализированных кадровых агентств.

Дело в том, что каждый человек склонен выбирать общество себе подобных, к примеру, по мировоззрению, образованию, интересам и т. д. Руководитель неосознанно выделяет тех, кто похож на него, И если шеф - человек импульсивный и терпеть не может педантичных и скрупулезных людей, то хорошего глаvbуха он может и не заметить.

В-третьих, нужно, чтобы в трудовом коллективе произошло разделение ролей и ответственности, появилась готовность выполнять свой объем работы. Но не экспериментируйте с ролевыми играми: это лучше поручить профессионалам. На втором этапе жизни трудового коллектива происходят кадровые перестановки, влекущие за собой изменение устоявшихся традиций и обычаев.

Финансовое положение фирмы стабилизируется, появляются служебные автомобили, оргтехника и охрана. Все сотрудники приходят в офис в положенное время, но теперь редко кто засиживается допоздна. Работает принцип: "Если ты не успеваешь сделать свою работу в рабочее время, то ты плохой работник," В коллективе вроде бы обсуждаются планы на будущее, внешне все стремятся к изменениям для общего блага, но это только внешне. Все конфликты спрятаны глубоко. Действия сотрудников направлены на то, чтобы

доказать шефу: с нашим отделом все в порядке, а виноваты другие подразделения. Назовем условно этот этап “эпоха перемен”.[2, с.58]

Для характеристики этого этапа воспользуемся разработками канадских ученых Манфреда, Миллера, которые исследовали “патологические” случаи и описали их с помощью медицинской терминологии.

«Параноидные» коллективы. В таких коллективах господствует страх, недоверчивость, подозрения по поводу возможных преследований, Тщательно собирается вся “важная” информация - ведь необходимо своевременно вычислить внешних и внутренних врагов и подготовиться к защите, У персонала работает мотивация на защиту, Сотрудники консервативны, бояться рисковать, чувствуют себя потенциальной жертвой, Общение напряженное, люди отстранены и холодны по отношению друг к другу, Для снижения риска в таких организациях разграничиваются все производственные процессы.

2. «Драматические» коллективы. Вся работа - это шоу, спектакль, рассчитанный на публику, Причем этой публикой могут быть коллеги, руководство, клиенты фирмы, Сотрудники очень активны, слишком непринужденны в общении и чрезвычайно предприимчивы, Решения принимаются рискованные, основанные не на фактах, а не стремлении продемонстрировать самостоятельность, Планомерное руководство в этих фирмах считается скучным занятием, руководители одержимы новыми идеями, которые быстро сменяют друг друга, В такой организации невозможно разработать не только долгосрочный план, но и среднесрочный, Колебания и метания, скачки из одной рыночной ниши в другую, видимость активности наиболее характерны для “драматического” коллектива, Финал - банкротство или полный развал фирмы.

3. «Депрессивные» коллективы. Функционируют в стабильном окружении, без существенной конкуренции, На рынке такая организация некоторое время может продержаться за счет “вчерашних” товаров-услуг, Ее руководители - нечто среднее между экономом и ночным сторожем, Пассивность, неуверенность в будущем и надежда на то, что “все как-нибудь обойдется” - основные настроения в коллективе Выступать с предложениями и инициативами бессмысленно, главное - сохранить статус-кво.

4. «Шизоидные» коллективы. В такой фирме руководитель предпочитает ни во что не ввязываться во имя собственной безопасности, с подчиненными сохраняет большую дистанцию, не дает им указаний, Его человеческие качества никак не проявляются, Сотрудникам при общении с таким шефом страшно и “холодно”, Среди руководителей среднего звена может идти мышиная возня, т.е. борьба за расположение руководства, фирма разделяется на “княжества и графства”, Любая информация тщательно скрывается, т.к, является орудием власти, Процветания и благополучия такой фирме ждать не приходится, хотя карьеристы могут вытолкнуть ее наверх на некоторое время, дабы удовлетворить “чувство собственной важности”.

5. «Принудительные» коллективы. В такой организации все расписано, систематизировано и утверждено до мелочей, Действия регламентированы, а в толстых папках существуют указания руководства на все случаи жизни, Собственная ниша на рынке у такой фирмы предельно конкретна, все цели определены, Основное стремление сотрудников - избежать ошибок и неточностей, т.к, “шаг вправо, шаг влево, попытка к бегству, прыжок на месте - провокация” В общении между сотрудниками значимую роль играет служебное положение и место, занимаемое на иерархической лестнице, Сложности в таком коллективе начинаются тогда, когда необходимо быстро перестроится, а у фирмы нет запаса гибкости. [2, с.39]

Рассмотрим типовые ошибки, присущие таким коллективам.

1. Руководитель уверен: лучше, чем он, никто не справится с проблемами в его фирме, Это довольно распространенный стереотип многих руководителей, В данной ситуации лучше всего дать им возможность попробовать свои силы. Мировая практика бизнес-консультантов свидетельствует, что только единицы справляются с проблемами самостоятельно. Как правило, это руководители достаточно мощных корпораций, которые вкладывают много средств в тренинги, семинары и другие обучающие программы не только для себя, но и для своих подчиненных. Менее крупные фирмы чаще пользуются услугами приглашенных консультантов.

2. Руководитель не дает возможность глубоко изучить проблему, пытаясь получить ответ после 10-минутной беседы. Он не хочет, чтобы кто-то “чужой” узнал о том, что происходит в коллективе. Но ведь для того, чтобы выяснить причину, нужно пройти серьезное обследование, которое должны проводить специалисты разных профилей, иначе истинную причину заболевания можно не обнаружить.

3. Руководитель считает, что есть просто психологически несовместимые люди и его задача - сразу их распознать.

Это не совсем правильная точка зрения. Очень часто в одной фирме работают совершенно несовместимые люди, а фирма процветает. Бывает и наоборот. Одна из главных задач руководителя - объединить людей для выполнения конкретной задачи, тогда у них не будут возникать мысли о несовместимости. При господстве убеждения, что все люди отличаются друг от друга и что различие может приносить пользу, конфликтов практически не будет, а для более эффективного достижения желательно не “ставить в одну упряжку” двух лидеров, если они относятся к категории “решительных, упрямых и настойчивых”. Лучше, когда в отделе (или группе) будет один “ведущий” и несколько “ведомых”. Некоторые психологи склонны рассматривать проблемы трудового коллектива, как проблемы человеческих взаимоотношений в семье.[3, с.11]

В этом есть определенный смысл: семейные проблемы ближе и понятней каждому человеку. Древний восточный мудрец, учитель говорил: "Даже если однажды вы вдруг постигнете, что все во вселенной в высшей степени совершенно, то вы найдете далее, что все же она еще находится в стадии преобразования. Когда вы и это перестанете замечать, то это ознаменует ваше первое достижение, хотя пока еще и частичное".

Социально психологической проблемой в ТОО «Стройсервис» является проблема «Организации целенаправленной управленческой деятельности по формированию социально-психологического климата в коллективе».

Список использованной литературы:

1. Островский Э.В. Психология управления. М.: ИНФРА-М, 2009. — 249 с.
2. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. Словарь конфликтолога. -СПб.: Питер. 2006. -528 с.
3. Аникеева Н.П. Психологический климат в коллективе. -М.: Академия, 2002. – 264 с.

Тыныбекова Ж.Е., Э-12П тобының магистранты ҚҚЭУ
ғылыми жетекшісі: э.ғ.к., доцент **Мухамбетова З.С.**

ҚАЗАҚСТАННЫҢ АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНІНІҢ ДАМУЫ – АЗЫҚ-ТҮЛІК ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ҚАЖЕТТІ ШАРТЫ РЕТІНДЕ

Қазіргі таңда ауылшаруашылық өндірісін қайта қалыптастыру бойынша көптеген нормативтік және құқықтық құжаттар қабылданды. Бұл құжаттар ауылшаруашылық өндірістік, экономикалық және еңбек қатынастарының түбегейлі өзгеруіне бағытталған және агроөнеркәсіп өндірісінде меншік класының жедел қалыптасуына, шаруашылықтың жаңа түрлерінің құрылуына құқықтық негіздер болады.

Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаев өзінің «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты қазақстан халқына жолдауында «Аграрлық сектор экономиканың жаңа драйверіне айналуы керек. Көптеген позициялар бойынша біз әлемде ірі аграрлық экспорттық өнім өндірушілердің бірі бола аламыз. Бұл, әсіресе, экологиялық таза тағамдарға қатысты. «Made in Kazakhstan» бренді сондай өнімдердің эталоны болуға тиіс. Сонымен қатар, астық өнімдері бойынша біз Еуразияда «нан кәрзеңкесі» болуымыз керек. Шикізат өндірісінен сапалы өңделген өнім шығаруға көшу қажет. Тек сонда ғана біз халықаралық нарықтарда бәсекеге қабілетті бола аламыз.

Осы мақсаттарға қол жеткізу үшін Үкімет пен әкімдерге мынадай тапсырмалар беремін:

- субсидияларды бөлу қағидаларын қайта қарастырып, біртіндеп өнімді сақтандыруға көшу қажет;
- бес жыл ішінде 500 мыңнан астам жеке үй шаруашылықтары мен шағын фермерлерді кооперативтерге тартуға мүмкіндік беретін жағдай жасау керек;
- өнімнің өңдеу сапасын жақсартып, тауарларды сақтаудың, тасымалдаудың және өткізудің тиімді жүйесін құру қажет;
- еңбек өнімділігін белсенді түрде арттырып, өндіріс шығындарын төмендету керек;
- жерді пайдалану тиімділігін арттыруға тиіспіз. Суармалы егіс алаңын 5 жыл ішінде 40%-ға кеңейтіп, 2 миллион гектарға жеткізу қажет;
- өндірісте сұранысқа ие аграрлық ғылыми зерттеулерге салынатын инвестиция көлемін арттыру керек.

Ауыл шаруашылығын әртараптандырып, 2021 жылға қарай азық-түлік тауары экспортын 40%-ға көбейтуді тапсырамын» - деген болатын [1, б.3].

Қазақстан Республикасында ауыл шаруашылық өнімдері көлемі мен сапасының әрбір өндірілген өнімнің тиімділік көрсеткіштерінің жоғары болуы да қазіргі нарық қатынастарының талабына жауап бере бастады. Бірақ, көптеген тауар өндірушілер өнімдерін қайта өңдеу үшін қажетті технологиялық кешенге, өндірістік озық құрал-жабдықтарға ие емес. Олардың өндірісінде өңдеген ауыл шаруашылық өнімдерінің сапасы, бәсекелік қабілеттігі нарық талаптарына жауап бермейді. Міне осы аталған мәселелер агроөндірісті басқарудың тиімді де ұтымды жолдарын қарастыру керектігін алға тартып отыр.

Елдің АӨК шамамен 65 сектор мен кіші секторлар кіреді. Егжей-тегжейлі талдау негізінде неғұрлым перспективалы бағыттар мен өңірлерді мамандандыруды күшейту жөніндегі шараларды нақтылау үшін 15 перспективалы бәсекеге қабілетті секторлар (астық экспорты және оның тағамдарын қайта терең өңдеу өндірісі, ет және ет өнімдерінің экспорты мен өндірісі, ет өніміне бағытталған құс шаруашылығы, майлы дақылдарды өндіру мен қайта өңдеу, жеміс-көкөніс өнімдерін өндіру мен қайта өңдеу; сүт және сүт тағамдарының өндірісі, қант қызылшасынан ақ қантты өндіру; жүннің және оны қайта терең өңдеу өнімдерінің өндірісі мен экспорты; аквакультураны дамыту және балық өнімдерін қайта өңдеу; шошқа етін өндіру мен қайта өңдеу, ет пен сүт өнімдеріне, одан әрі дайын өнімдерді өндіруге бағытталған өнімді жылқы шаруашылығын дамыту; түйе шаруашылығын және оның қайта өңдеу өнімдерін дамыту; фармацияның қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін марал шаруашылығын дамыту; халықтың қажеттіліктерін және фармацияның ішкі сұранысын қанағаттандыру үшін бал ара шаруашылығын дамыту, мақтаның өндірісі мен қайта өңдеу) сұрыпталып алынды [2, б. 5].

Еліміздегі жер ресурстарына түсетін ауыртпалық артып жатыр, осыған орай алынатын дақылдардың сапасы жылдан-жылға төмендеп отыр. Жер ресурстарын қорғау шараларының іс жүзіне жүзеге асырылуын осы заңдар арқылы қадағалайды және халықаралық нормаларға сай болуын бақылайды.

Міне, осының барлығы агроөнеркәсіп шаруашылығының жалпы экономикалық прогресте арнайы орын алатынын, әлеуметтік шиеленісудің пайда болатынын көрсетеді. Дүние жүзілік тәжірибе көрсеткендей техниканың қандай болғанымен агроөнеркәсіп шаруашылығында өнімді көбейту – бұл жанұялық шаруа қожалығы болып отыр. Шаруа қожалығы дегеніміз бір жағынан, ауыл шаруашылық өндірісінің жаңа түрі, екінші жағынан, бұл кеңшар мен ұжымшарлардан ескі формалардың бірі болып саналады. Агроөнеркәсіп шаруашылық экономикасында шаруа қожалықтары, кооперативтер т.б. формалары.

Бүгінгі таңда азық-түлік қауіпсіздігі дүниежүзіндегі 180 елден астам елдің ұлттық экономикасындағы ең күрделі басты мәселесі болып отыр. Осыған қарамастан ЕО және басқа экономикасы дамыған мемлекеттерде ауыл шаруашылығы дақылдарынан өсіру мен өңдеудің озық тәжірибелері бар. Қазір қоғамда азық-түлік қауіпсіздігі уақыт өткен сайын күрделене береді деп келешекке сенімсіздікпен қарайтын көзқарастар жиі айтылуда.

Ұйымының азық-түлік, ауыл шаруашылығы бөлімшесінің мәліметтері бойынша қазіргі уақытта әрбір жетінші адам азық-түлік жетіспеушілік ауыртпашылығын басынан өткізуде. Сарапшылардың есептеуінше әлемде жыл сайын 800 млн-нан 1 млрд. 200 млн-ға дейінгі адам ашаршылық пен азық-түлік тапшылығын көруде. Олардың басым көпшілігі дамып келе жатқан елдер тұрғындары. Сонымен қатар зерттеушілердің болжамы бойынша ауа райында қалыптасудағы қолайсыз өзгерістер 2020 жылы әлем кеңістігіндегі мемлекеттердің басым көпшілігінде азық-түлік өндірісін төмендеуіне алып келмек. Қазақстан Республикасында өсімдік және мал шаруашылығы өнімдерінің 2008-2014 жж. көлемі 1 кестеде келтірілген.

Кесте 1

Қазақстан Республикасында өсімдік және мал шаруашылығы өнімдерінің 2011 – 2015 жж. көлемі

№ р/р	Көрсеткіштер	Жылдар					Өзгеруі 2015 жылды 2011 жылмен салыстырғанда	
		2011	2012	2013	2014	2015	абс. (+,-)	сал. (%)
1.	Өсімдік шаруашылығы, млн теңге	770239	932305	662652	1337194	981190	210951	127,4
2.	Мал шаруашылығы, млн теңге	628601	703174	774105	942384	1011191	382590	160,9
3.	Ауыл шаруашылығы дақылдарын және жануарларды өсіру саласындағы көмекші қызмет, млн теңге	5652	5872	5871	6463	6664	1012	117,9

Ескерту - Қазақстан Республикасы ҰЭМ статистика жөніндегі Комитетінің мәліметтері [3]

Әлемдік қаржы саласының тұрақсыздығы және әлеуметтік, ұлттық, саяси, экономикалық жағдайлармен санасу қажеттілігі күннен-күнге маңызды орын алуда. Сондықтан әрбір аймақтың ерекшеліктерін ескере отырып, ауылшаруашылығын тиімді дамыту керек. Инновациялық технологияны енгізу талабы әлемдік озық деңгейде болуы керек, сонда ғана өсірілетін дәнді-дақылдың сапасы жоғары болып, бәсекеге төтеп беру қабілеттілігі болады.

Сонда ғана ауыл экономикасын, ондағы халықты жұмыспен қамтып қана қоймай, әлеуметтік жағдайын жақсартуға зор мүмкіншіліктер туады.

Қолданыстағы салық жүйесі ауыл шаруашылығында пайдаланатын басты құрал – жерді ұтымды пайдалануды ынталандырмауда. Соның салдарынан біраз жер пайдаланудан шығып қалды, нарықтағы субъектілердің ұтымды экономикалық қатынастарын ғылыми тұрғыда қалыптастыру мүмкіншілігі жойылды, құнарлығы төмен нарықтан алыс жерлерде орналасқан кәсіпкерлерді құлдыратты. Салық жүйесінің кері әсері аталғандармен ғана шектелмейді.

Сондай-ақ, сақтандыру жүйесі де оны ұйымдастыруда қойылған талаптарға сәйкес келмейді, кәсіпкерлердің тұрақты дамуына ықпалы төмен деңгейде қалуда.

Ауылшаруашылық кәсіпкерлер өнімдерін нарықтық бағамен сатуға қол жеткізе алмай, осы уақытқа дейін арада жүрген алып-сатушыларға тәуелді.

Табыстарының ауқымды көлемін солар иеленуде. Банк жүйесінің кәсіпкерлерге беретін несиеге қоятын пайыздық жүктемесінің жоғарлығы оларда қалыптасқан қолайсыз жағдайды ұлғайтуда. Осылардың нәтижесінде ауыл шаруашылығында өндіріс тиімділігі төмен және инвестицияға тартымсыз.

Агроөнеркәсіптік өндірістің дамуы мен тұрақтануында аграрлық саланы әкімшілік аудан деңгейінде басқару ерекше орын алады. Бірақ, бұл деңгейде АӨК басқару талапқа сай келмей тұра аудан әкімшіліктеріне берілген.

Агроөндірісті басқарудың тұрақтануы және оның қызмет көрсету үрдістерін жетілдіру, ұлттық экономикамыздың ең басты да қажетті мәселесі және оны шешу бүгінгі күннің өзекті мәселесіне жатады.

Бүгінгі таңда экономикалық өсуді, еңбек өнімділігін көтеруді, тиімділікті көтеруді қамтамасыз ететін басқару ғана тиімді болып саналады.

Қазақстан Республикасының 2012-2015 жылдар аралығындағы ауыл шаруашылығы өнімдерінің жалпы шығарылым көлемі төмендегі кестеде берілген.

Кесте 2

Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығы өнімдерінің жалпы шығарылымы млн. теңге

Аймақтар	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.	2015 ж.
Қазақстан Республикасы	1 442 630,3	2286 042,3	1999 046,6	2386 103,5
Ақмола облысы	108 906,1	246 248,1	148 822,9	231 590,3
Ақтөбе облысы	82 276,6	116 037,0	113 467,9	125 376,4
Алматы облысы	217 769,8	290 983,8	342 543,2	377 014,0
Атырау облысы	19 475,0	33 478,3	40 376,2	44 030,0
Батыс Қазақстан облысы	52 808,3	82 756,0	73 419,0	79 678,3
Жамбыл облысы	68 461,5	89 360,3	94 393,8	127 346,5
Қарағанды облысы	83 625,2	119 298,6	114 056,7	142 864,8
Қостанай облысы	213 494,8	394 419,8	184 938,8	230 861,7
Қызылорда облысы	44 241,7	45 362,6	48 505,2	48 569,1
Маңғыстау облысы	4 429,1	6 563,7	7 822,5	8 036,6
Оңтүстік Қазақстан обл	163 832,8	207 914,9	259 203,6	296 993,7
Павлодар облысы	60 689,8	94 522,2	79 643,4	118 680,7
Солтүстік Қазақстан обл	166 754,8	353 527,4	252 502,0	264 936,5
Шығыс Қазақстан облысы	153 133,2	202 249,2	237 221,7	287 755,2
Астана қ.	1 346,7	1 813,9	1 436,5	1 696,7
Алматы қ.	1 385,0	1 506,6	693,2	673,1
Ескерту - Қазақстан Республикасы ҰЭМ статистика жөніндегі Комитетінің мәліметтері [3]				

Кестеден көріп отырғанымыздай, Қазақстан Республикасы бойынша ауыл шаруашылығы өнімдерінің жалпы шығарылымы 2012 жылы 1 442 630,3 млн. теңге болса, 2015 жылы ол - 2386 103,5 млн. теңгені құрады, яғни 1,7% - ға артқан. Аймақтар ішінен Алматы (377 014,0 млн теңге), Шығыс Қазақстан (287 755,2 млн теңге), Солтүстік Қазақстан (264 936,5 млн теңге) Ақмола (231 590,3 млн теңге) және Қостанай (230 861,7 млн теңге) облыстарының ауыл шаруашылық өнімдерінің көлемі алда.

Ал Маңғыстау (8 036,6 млн теңге), Атырау (44 030,0 млн теңге), Қызылорда (48 569,1 млн теңге) және Батыс Қазақстан (79 678,3 млн теңге) облыстарында ауыл шаруашылығы аса дамымаған.

Жалпы АӨК-ні дамытуға республикалық бюджет қаражатынан 2008 – 2014 жылдар ішінде 1571,9 млн. теңге бағытталды, оның ішінде, субсидиялар үлесіне (суды пайдалануды субсидиялауды есептемегенде) 25,9% немесе 407 млн. теңге келді. Сондай-ақ соңғы 5 жылда (2007 – 2013 жылдар) «ҚазАгро» ҰБХ» АҚ құрамына кіретін қаржы ұйымдары арқылы АӨК-ні қолдауға республикалық бюджет қаражатынан 332,2 млрд. теңге, Ұлттық қор қаражатынан 120 млрд. теңге бөлінді. Сонымен бірге, ауыл шаруашылығы өндірісінің ерекшелігінен (табиғат жағдайларына тәуелділік, экономиканың басқа салаларымен салыстырғандағы төмен өнімділік және рентабельділік) қаржы институттары АШТӨ-ге жоғары сыйақы ставкаларымен қысқа мерзімді кредиттер береді. Осылайша, ҚР Ұлттық Банкінің деректері бойынша 2008 – 2014 жылдар кезеңінде АӨК субъектілеріне берілген кредиттер бойынша орташа пайыздық сыйақы ставкасы 12-16 %-ды, ал экономиканың басқа секторларында 10-13%-ды құрайды.

Қазақстан Республикасының экономикасына инвестициялардың жалпы сомасынан ауыл шаруашылығындағы негізгі капиталға салынған инвестициялар үлесі соңғы 5 жылда іс жүзінде дәл сол деңгейде қалып, 2007 және 2013 жылдары тиісінше 1,7% және 2,2% құрады, бұл ретте елдің ЖІӨ-дегі өнімнің үлесі 5%-дан астамды құрады. Осылайша, ҚР АӨК-нің салыстырмалы инвестициялық тартымдылығы басқа салалармен салыстырғанда осы жылдары өскен жоқ.

Ауыл шаруашылығы саласының инвестициялық тартымдылығын арттыру үшін АӨК жобаларын қаржыландыруға тартылатын кредиттерді арзандатуға бағытталған бірқатар қаржылық құралдарды және кредиторлар мен инвесторлардың тәуекелдерін төмендету құралдарын енгізу қажет.

Қазіргі уақытта ДСҰ шеңберінде ауыл шаруашылығын тікелей мемлекеттік қолдау шараларынан бас тарту бойынша үрдіс басым болуда. ДСҰ мен әлемдік аграрлық азық-түлік нарықтарында Керн тобының

елдері (Австралия, Аргентина, Жаңа Зеландия, Канада және басқалары) неғұрлым көп мәнге ие болуда, оларда ауыл шаруашылығына тікелей субсидиялардың ең төмен деңгейі бар және саланы өндірістің бәсекеге қабілеттілігін және тиімділігін өсіру есебінен дамытуда.

Аграрлық саладағы алдыңғы қатарлы елдердің қазіргі даму үрдістерін талдау Қазақстанның АӨК одан әрі дамуы мемлекеттік қолдаудың тиімділігін арттыру және аграрлық бизнесті дамыту үшін тең қолайлы жағдайлар жасау есебінен ауыл шаруашылығы өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағдарлануы тиіс екендігін көрсетті, 3 кесте.

Кесте 3

Қазақстан Республикасында 2011 – 2015 жылдары субсидиялау түрлері мен көлемдері млн. теңге

Субсидиялар түрлері	2011 – 2015ж.ж. орташа, млн. теңге	Үлесі %	2015, млн. теңге
Өсімдік шаруашылығын дамытуға арналған субсидиялар	22 820,5	50,8	30 011,4
Мал шаруашылығын дамытуға арналған субсидиялар	14 757,4	32,9	26 211,3
Қайта өңдеуге арналған субсидиялар	3 140,8	7,0	5 000,0
Экспортқа арналған субсидиялар	2 555,8	5,7	5 000,0
Суару суына арналған субсидиялар	1 201,1	2,7	1 248,7
Сақтандыруға арналған субсидиялар	360,7	0,8	1 203,3
Стандарттарды енгізуге арналған субсидиялар	55,5	0,1	40,0
Жиыны	44 891,7	100	68 714,6
Ескерту - Қазақстан Республикасы ҰЭМ статистика жөніндегі Комитетінің мәліметтері [3]			

Қазақстанға қатысты бұл әрбір ел өзінің ауыл шаруашылығын қолдау жүйесін әзірлейтінін растайды, бастысы сол қолдау өндірушілерді ынталандыруы, жер мен малдардың өнімділігін арттыруы, экспортты ынталандыруы тиіс. Бұдан басқа дамыған елдерде ауыл шаруашылығының жеке бағыты – органикалық өнімнің өндірісі қалыптасты. Әлемдегі органикалық өнім нарығының дамуы дәстүрлі ауыл шаруашылығы өнімдерімен салыстырғанда неғұрлым жоғары және тұрақты бағаларға қарамастан жеткілікті жоғары өсу қарқынын көрсетуде. Органикалық өндірістің отандық өнімдері әлемнің дамыған елдерінде мойындалған органикалық өндірісті сертификаттау жүйесін енгізгеннен кейін ғана шетелдік тауарларға қатысты бәсекеге қабілетті болуы мүмкін.

Ауыл шаруашылығында 2014 жылы негізгі азық-түлік тауарлары импортының көлемі 1 093,7 млн. АҚШ долларын құрады. Импорттың негізгі үлесін шикі қантты қоса алғанда, қант (31%), өсімдік майы (13%), сүт және қоюлатылған кілегей (13%) секілді өнімдер алады. Сусындарды қоса алғанда, тамақ өнімдері өндірісінің құрылымында негізгі үлесті астық өңдеу (31,1%), ет өңдеу (9,4%), сүт өңдеу (10,2%), балық өңдеу (3,2%), жеміс-көкөніс (2,2%) өндірісі, май-тоңмай (2,6%) салалары, сусын өндірісі саласы (9,5%) алады.

Үкіметтік емес ұйымдарға нарықта қолдан жасалған тамақ өнімдерін анықтау жөніндегі іс-шаралар жүргізу құқығын беретін мәртебе беру мүмкіндігін пысықтау қажет.

Азық-түлік өнімдерін тұтынудың қарқынды өсуімен және бір уақытта су, жер, отын-энергетика ресурстары тапшылығының артуымен әлемдік халықтың өсуі орын алуда, бұл азық-түлік өнімдеріне бағаның өсуіне әкеледі.

Жалпы 2020 жылға қарай әлем халқы 7,6 млрд. адам құрайды, яғни 2013 жылмен салыстырғанда 600 млн. адамға өседі. Тамақ өнімдерін тұтыну құрылымы өзгереді: етті, сүтті және сүт өнімдерін, балықты, көкөніс пен жемістерді тұтыну үлесі артады. Әлемде ауыл шаруашылығы алдында тұрған негізгі міндет өндірісті 2050 жылға қарай 70%-ға арттыру болып табылады. Осы мақсатқа қол жеткізу ауыл шаруашылығы дақылдарының өнімділігі өсуінің баяулай түсуімен және су ресурстарының шектеулі болуымен қиындайды [4].

Әлемнің әр түрлі елдерінің ауыл шаруашылығын қолдау тәжірибесін қорыту көптеген елдердің субсидиялауды ауыл шаруашылығы өндірісін қолдаудың шешуші құралы ретінде пайдаланатынын көрсетті. Алайда алдыңғы қатарлы ауыл шаруашылығы өнімдерін экспорттаушы елдер (Австралия, Жаңа Зеландия, Аргентина, Бразилия және т.б.) өндірушілерді тікелей субсидиялауды қолдамайды.

Дамыған елдерде пайдаланылатын субсидиялау жүйелерінен аграрлық секторды мемлекеттік реттеудің мынадай негізгі нысандарын бөлуге болады: бағаны қолдау (АҚШ), гектар мен мал басына төлемдер арқылы табысты қолдау (ЕО елдері), тарихи табыс деңгейінің негізіндегі төлемдер арқылы табыстарды қолдау (Канада) және кредит берудің артықшылық режимдері (Бразилия). Әкімшілендіру тұрғысынан алғанда субсидиялаудың қарапайым түрі гектарға немесе мал басына төлеу болып табылады [5].

Экономиканың аграрлық секторын қолдау деңгейінің көрсеткіштері бойынша Қазақстан салыстырмалы көрсеткіштерде орташа деңгейде тұр. Ауыл шаруашылығын жалпы қолдау бұл жағдайда

ауыл шаруашылығы құрылымдарына бюджеттен төлемдерді де, жанама қолдау шараларын да (мысалы, тарифтік қорғау) қамтиды.

Шаруашылық механизм агроөнеркәсіптік кешеннің қарым-қатынастарын реттеуге бағытталған және салалардың, кәсіпорындардың шаруашылық қызметінде өндірісті басқарудың экономикалық заңдарын жүзеге асыруға негізделген мәселелерді шешуге арналған.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2017 жылғы 31 қаңтар.
2. Назарбаев Н.Ә. Ауыл шаруашылығын дамытудың жаңа кезеңі //Егемен Қазақстан, 2016, 1 ақпан.
3. Қазақстан Республикасы ҰЭМ статистика жөніндегі Комитетінің сайты: <http://www.govstat.kz/>
4. «Агробизнес - 2020» Мемлекеттің стратегиялық даму бағдарламасы
5. Алтухов А.И., Макин Г.И. Региональный продовольственный рынок: проблемы формирования и развития. - М., 2016.

Мусаева И.Т., Ф-21қ тобы, **Сейтжанова А. Ш.**, Э-23к/қ тобы КЭУК

ғылыми жетекші: «Экономика және менеджмен» каф. PhD, аға оқытушысы **Джазықбаев Б.Қ.**

ШЕТ ЕЛДІК ИНВЕСТИЦИЯ

Біздің ойымызша, инвестиция - жеке адамның үлкен іске қаржы салуы. Жалпы, бұл процесс Батыс Европада өте қарқынды дамыған. Көбінесе индивидтер инвестицияны шикізат саласына ауқымды көлемде салады. Себебі, кез келген индивид шикізатқа тәуелді. Шикізат саласынан мұнай саласына өте кең көлемде қаржы салынады.

Өзіміздің Отанымызды алып қарасақ, мұнайға өте бай мемлекеттердің бірі болып саналады. Біздің елімізге инвестиция салудан алдыңғы қатардағы бестікті айтуға болады. Оларға; Нидерланды, АҚШ, Швейцария, Қытай, Франция жатады. Сонымен қатар, Вирджиния аралын айтып кетуге болады. Себебі, бұл аралды мемлекет біздің мемлекетімізге 700-ге жуық инвестиция салған. Жақында Қытай мемлекеті біздің елімізге 14 миллиард доллар инвестиция салған болатын. Бұл қаржы энергетика, ауыл шаруашылық саласына транспорт саласына салынды. Батыс Еуропаның ең бай мемлекетінің бірі Германия басқа елдерге инвестиция салудан алдыңғы қатарда. Германия мемлекеті Bloomberg журналындағы статистикалық мәліметтерге сүйенсек, Австрия еліне 62 % инвестицияны фармацевтика саласына салады. Словакия еліне 35% фармацевтика сонымен қатар жеңіл жүк машинасына салады. Венгрия еліне 34% тоқыма өнеркәсібіне салады. Ал, Чехиядағы жеңіл көлік шығаратын Шкода компаниясына өте қомақты қаржы салады [1].

Қазіргі таңда нанотехнология заманы. Германия Қазақстанда мұнай саласына инвестиция салады. Шет ел мемлекеттері тек қана шикізат саласымен шектелмей, тамақ өнеркәсібіне инвестиция салуда белсенділік көрсетеді. Мысалы, Алматы облысындағы “Рахат” кәмпит компаниясын Оңтүстік Корея мемлекеті инвестиция салып, қаржыландырып компанияны жоғары деңгейге көтерген болатын. The Economist журналының статистикалық мәліметтері бойынша инвестицияны жоғары мөлшерде қабылдайтын ел АҚШ болып саналады. АҚШ-та көбінесе мына салаларға инвестиция салынады: кондоминиум, кооперативтер, таунхаус.

Сонымен қатар, экономикалық кітаптарды оқып, көптеген көптеген талдау жасауға болады. Роберт Кийосакидің “Богатый папа, бедный папа” деген кітабын оқығанда, инвестиция туралы көптеген мәліметтерге қанық боламыз. Мазмұны бойынша, оның бай әкесі инвестиция салу арқылы өзінің материалдық жағдайын жақсартқан екен. Алдымен, ол енді дамып келе жатқан компанияларға инвестиция салып сол компанияны дамытып, үстінен қосымша пайда табады. Актив және пассив деп өз инвестициянын бөлді. Актив қатарына қомақты қаражат түсіретін компанияларды, ал пассив қатарына қосымша пайда әкелмейтін компанияларды тізген. Ол көбінесе ғимарат саласына, жалға үй беру саласына өте көп инвестиция салыпты. Әсіресе, арзан ғимараттарды сатып алып, үстінен бірнеше мың доллар қосып сатқан екен. Яғни, көріп отырғанымыздай бұл индивид инвестицияның қыр сырын білетін индивид деуге болады. Ол алдымен өзінің үйін сатып, сол қаржыға өзінің алғашқы инвестициясын салған. Одан кейін оқыған кітабымыз Ричард Брэнсонның “Бәрін тастада істі қолға ал” деген кітабы. Ол кітапта да тиімді кеңестерге тап болдым. Әлемдегі ең бай адамдардың бірі - Ричард Брэнсон де кәсібін инвестиция салудан бастаған болатын. Алдымен, ол өнер саласына қаржы салып, әншілер тобын ашты. Әлемді дүр сілкіндірген хит әндер жазып қанжығасына қомақты қаражат салды. Ол тек өнер саласымен тоқталмай, авиация саласына да көңіл бөлген. Қазіргі таңда ең атақты авиациялық компаниялардың бірі- Вирджин. Ал осы компанияның басшысы Ричард Брэнсон екеніне сенесіз бе? Ия, кезінде материалдық жағдайы төмен болған, Ричард инвестицияның арқасында үлкен қаржыға ие болды. Оның айтуынша, қазір адамдар екі типке бөлінеді, біріншісі-депозит салады, ал екінші типтегі адамдар инвестиция салады. Ал екеуінің айырмашылығы мынада - егер қаржыны депозитке салсаңыз, үстінен аздаған пайыз қосылып, қаржыңызды жоғалтпайсыз, яғни күймейді. Ал, белгілі бір объектке немесе субъектке индивид инвестиция салса, сізде міндетті түрде күдік пайда болады. Себебі, салған инвестиция ақталмауы мүмкін. Сондықтан Ричард Брэнсон тәуекелге бел

буу керек деп санайды. Ол жобаларға инвестиция салудан құп көреді. Жоба технологияға қатысты болса әсіресе робототехника саласына қаржы салсаңыз еңбегіңіз жемісті болады дейді, - Ричард Брэнсон. Дәл қазіргі уақытта көптеген шет ел азаматтары ірі жобаларға қаржы салуды жөн көреді. Егер жоба ұтымды болса, қанжығаларына қомақты қаражат түсіре алады. Егер менде қомақты қаржы болатын болса, мен алдымен инвестиция саласын меңгеріп, дамыған елдердегі ғимараттарға ірі ғылыми жобаларға, шикізат қорына, индивидке, өнер саласына инвестиция салатын едім.

Инвестиция салу арқылы материалдық жағдайымызды жақсарту алудың тиімді тәсілі деп қарастырамыз. Теледидардан жарнаманы қарасаңыз, DAMAG компаниясы Дубайда қымбат алып ғимараттарға инвестиция салуға шақырады. DAMAG ғимараттары Дубайда орналасқан, ал Дубай жылына миллиондаған туристерді қабылдайды. Ал, туристер арнайы үй жалдайды. DAMAG-қа инвестиция салу тиімді болады.

Елімізде де қарапайым халықты инвестицияға тарту процесі өте жақсы дамыған. Себебі, жарнамаларда IPO бағдарламасын халыққа насихаттау арқылы оларды инвестиция салуға шақырады. Әсіресе KEGOC компаниясына, сонымен қатар шикізат саласына инвестиция салу тиімді болмақ деп есептейді экономистер. Халық инвестиция салатын болса, бизнеске араласа алады. Мемлекет қазынасын қаржыға толықтыра алады. Екі тарапқа да инвестиция пайда әкелетін болады. Ғылыми жобаларға инвестиция салуды барынша қолдайтын индивидтердің бірі-Марк Цукерберг өте танымал программистердің бірі (Facebook желісінің қалаушысы). Бұлай ойлауының себебі, кезінде оның ірі ғылыми жобаларына инвестиция салынды. Соның арқасында, Марк Цукерберг және оның инвестиция салған әріптестері активтерін қомақты қаржыға толықтырды. Сондықтан кез келген индивид инвестиция салуы тиіс. Бұл өмірде кез келген адам оңай жолмен ақша тапқысы келеді. Тіпті батыс Еуропаның бірқатар экономистері инвестицияны азартқа теңеп отыр. Олардың айтуынша, жастар инвестицияның артынан қуып ақшасыз қалып жатады. Тиімді бизнес ашудың орнына қомақты қаржысын инвестицияға салады. Ал инвестиция кез келген кезде ұтымды бола бермейді. Батыс Европада қаншама индивидтердің инвестицияның құрбаны болып жатқанын енді бірі байлыққа ие болып жатқанын көруге болады [2].

Атақты экономист Напалеон Хиллдің айтуынша, инвестиция салудың алдында сол объектіні немесе субъектіні зерртеу керек деп есептейді. Ұзақ уақыт дағдарысқа ұшырамай, шыңдарды бағындырған салаға инвестиция салсаңыз ұтымды болмақ. Индивидке салған инвестиция ақталу процесінде үлкен әрі маңызды рөл ойнайды. Ғылыми жоба әрқашан тиімді болады. Ғылыми жобаларға мемлекет тарапынан қаржылай көмек көрсетіледі. Мысалы, Жапония мемлекетін алсақ, қазынаның 90%-ын ғылыми жобаларға жұмсайды. Жапонияның ғылыми жобалары өте ұтымды. Әлемді дүр сілкіндірген роботтарды, машиналарды, нанотехнологияларды ойлап тапқан Жапония. Ел басымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың стратегиялық жобаларында техника саласын, интенсивті экономикалық типін дамытуды алға мақсат етіп қойғанын білеміз. Ал, оны жүзеге асыратын ол - біз жастар. Ел басымыздың жаңа 100 нақты қадам деп аталатын жоспарында техникалық жоғары оқу орындарын тегін тәмамдау мәртебесі беріліп отыр. Болашақта Қазақстан тек шикізат саласымен ғана емес, сонымен қатар технологияларын экспорттайтын дәрежеге жетіп, 30 мықты елдің қатарына қосылу бізге жүктелген міндет. «Үкіметтік ұйым мен іскерлік топтардың 2016 жылы жүргізілген жұмыс қорытындысында инвестиция тару қарқыны айтарлықтай артты. 2016 жылдың 9 айы бойынша тікелей шетелдік инвестицияның тартылуы 27,3 пайызды құрады. Жалпы, 2005 жылдан бастап елге 236 млрд. тікелей шетелдік инвестиция тартылған. Аталмыш көрсеткіштер жеке Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың үлесі». 25 жылда Қазақстанға 265 млрд. доллар шетелдік инвестиция тартылыпты. Алайда кәсіпкерлер палатасы мен депутаттар KazNex Invest ұлттық агенттігінің қызметіне онша көңілі толмайды. Тікелей шетел инвестициясы деген не? Оның қандай пайдасы бар? Әлемде және Қазақстанда қай ел инвестор ретінде көш бастап тұр? Елге сырттан қаржы тарту үшін не істеу керек? Қазақстанның инвестициялық тартымды һәм тартымсыз салалары қайсы?. Тікелей шетел инвестициясы кез келген елдің ұлттық экономикасына серпін беріп, экспорттық әлеуетін арттырып, индекс пен ЖҰӨ-ді көтеруге ықпалын тигізеді. Дамыған мемлекеттермен бәсекелес бола алатындай, мығым мемлекеттермен экономикалық аренада күш сынаса алатындай мәртебе сыйлайды [3].

Кесте 1
Нарықтағы индекстердің бағалары. 30 наурыз 2017 жыл

Markets	Index Mar 22nd	One week	% change on March 30 th 2017	
			In local currency	In \$ terms
United States (DJIA)	20,661.3	-1.4	+4.5	+4.5
China (SSEA)	3,398.1	+0.1	+4.6	+5.5
Japan (Nikkei 225)	19,041.4	-2.7	+0.4	+4.6
Britain (FTSE 100)	7,324.7	-0.6	+2.5	+3.5
Canada (S&P TSX)	15,348.5	-1.1	+0.4	+0.9
Euro area (FTSE Euro 100)	1,157.2	+0.3	+4.1	+6.6

Euro area (EURO STOXX 50)	3,420.7	+0.3	+4.1	+6.6
Austria (ATX)	2,799.3	-0.6	+6.9	+9.5
Belgium (Bel 20)	3,370.0	-0.8	+3.4	+5.9
France (CAC 40)	4,994.7	+0.2	+2.7	+5.2
Germany (DAX)*	11,904.1	-0.9	+3.7	+6.2
Greece (Athex Comp)	640.7	+1.2	-0.5	+1.9
Italy (FTSE/MIB)	19,953.4	+0.9	+3.7	+6.2
Netherlands (AEX)	509.4	-0.4	+5.5	8.0
Spain (Madrid SE)	1,032.4	+2.6	+9.4	+12.0
Czech Republic (PX)	978.9	nil	+6.2	+8.8
Denmark (OMXCB)	811.6	-1.5	+1.6	+4.0
Hungary (BUX)	31,827.1	-2.5	-0.5	+1.8
Norway (OSEAX)	764.1	-0.6	-0.1	+1.6
Poland (WIG)	58,749.9	-0.6	+13.5	+19.6
Russia (RTS, \$ terms)	1,123.2	+5.7	-2.5	-2.5
Sweden (OMXS30)	1,563.0	-1.6	+3.0	+6.3
Switzerland (SMI)	8,567.9	-1.4	+4.2	+7.0
Ескерту : Европа мемлекеттерінің индекс көрсеткіштегі http://www.economist.com/				

Қазақстанда инвестиция шикізатқа тартылады, ал дамыған мемлекеттерде Германияда, Жапонияда білім саласына, индивидке, маман кадрларға, химия саласына, технология саласына тартылады. Мысалы, Германия мемлекетінде инвестицияны жылжымайтын мүлікке құяды [6]. Бұл процесс Германияның ЖҰӨ-нің 15% құрайды. Бүгінгі таңда 265 млрд. доллар тікелей шетелдік инвестиция тартылды. Бұл мәліметті Тәуелсіздіктің 25 жылдығына арналған салтанатты жиында мемлекет басшысы да келтірген болатын. Қазақстанның 7 ғаламат белесті бағындырғанын атап өткен елбасы төртінші белеске тікелей шетелдік инвестицияны қойып, «төртіншіден, 265 млрд. доллар тікелей шетелдік инвестиция халқымыздың игілігіне жұмыс істеп жатыр. Теңге айналымға енгізілген 1993 жылдан бергі 23 жыл бойы тікелей шетелдік инвестицияның тұрақты тартылғаны байқалып отыр. Бұл – әлемдік бизнестің жаһандық сенімі. Ең қиын жылдары бізге British Petroleum, Shell, ExxonMobil, Chevron, Agip, General Motors, Mittal, Toyota, Samsung сияқты басқа да көптеген инвестор келді...».

Әлемде – АҚШ, Қазақстанда – Нидерланд патшалығы 2015 жылы дүниежүзінде жиналған инвестиция 25 трлн. АҚШ долларына жетті. Ал, тікелей шетел инвестициясының жаһандық ағыны 40%-ға ұлғайды. АҚШ тікелей шетел инвестициясын ең көп тартатын ел мәртебесін сақтап қалды. Одан кейінгі сатыға Гонконг пен Қытай орналасты. Әлемдегі алпауыт инвестор ретінде де АҚШ тұғырынан тайған жоқ. Осы көрсеткіш бойынша Жапония мен Қытай екінші және үшінші орындарды өзара бөлісті. АҚШ – 5 588 млрд, Гонконг – 1 573 млрд., Қытай – 1 221 млрд., доллар тікелей шетел инвестициясын иеленді. Ірі инвестор ретінде АҚШ – 2 694 млрд., Жапония – 1 227 млрд., Қытай – 1 010 млрд. доллар ақша айналдырды. Бұдан кейін ол Қазақстанның инвестициялық ахуалын тілге тиек етті. Оның дерегінше, 1992-2015 жылдар аралығында елімізге 129,6 млрд. тікелей шетел инвестициясы құйылған. 2011-2015 жылдар аралығында Қазақстанға бағытталған тікелей шетел инвестициясы 50,1 млрд. долларға жетті. Бұл орташа есеппен алғанда, Қазақстан жылына 10 млрд. АҚШ долларын тартты. Басқарма төрағасының тәптіштеуінше, инвестиция бағыттауда әлемде – АҚШ, Қазақстанда – Нидерланд патшалығы көш бастап тұр. Бүгінге дейін Нидерланд патшалығы Қазақстанға 65 млрд.[4].

АҚШ долларын құйған. Екінші орынға 23 млрд. инвестиция тартқан АҚШ орналасты. Үшінші орынға 15 млрд. доллармен Франция жайғасты. Ресей, Жапония, Швейцария, Ұлыбритания, Қытай, Гонконг мемлекеттері де Қазақстанның ірі инвесторлары саналады. Қолайлы инвестициялық климат қажет Борисбий Жанғұразовтың пікірінше, елге сырттан келетін капиталдың көлемін көбейту үшін қолайлы инвестициялық климатты қазіргіден де жетілдіру қажет. Бұл үшін Doing Business рейтингіндегі және «Инвесторды қорғау» индикаторы бойынша бәсекеге қабілеттіліктің жаһандық индексіндегі көрсеткіштерді нақты нәтижелермен бекітіп отыру керек.

2015-2016 жылдары Қазақстан «бизнес жүргізу» көрсеткіші бойынша әлем елдерінің ондығына енді. Шикізат бағасының әлемдік деңгейде құлдырауының салдарынан Қазақстанның инвестиция тартудағы әлеуеті әлсіреп, макроэкономикалық индикаторымыз күрт төмендеп кетті. Бұған шетелден жұмысшы тарту, салық, кеден салаларындағы және визалық тәртіптегі қасаң қағидалар, мемлекеттік көші-қон қызметінде инвесторларды тіркеу кезіндегі қиындықтар, ішкі жобаларды несиелеудегі шектеулі мүмкіндік сынды жағдайлар кері әсерін тигізді. Ұлттық банктің алдын ала берген дерегіне қарағанда, соңғы 9 айда Қазақстанға 14,5 млрд доллар шетел инвестициясы тартылыпты. Дәл осындай көрсеткіш 2008 жылы ғана болды. Егер осы қарқын жалғаса берсе, біз өте жақсы нәтижеге қол жеткіземіз [5].

Жаһанды жайлаған экономикалық дағдарыс кезінде тікелей шетел инвестициясын тарту көрсеткіші, жалпы алғанда, 40%-ға түсіп кеткенін ескеретін болсақ, Қазақстан үшін бұл көрсеткішті соңғы 5 жылдағы рекорд. Қытай кәсіпорындары Қазақстанға көшірілмейді. Қыркүйек айында «Қытайдың 51 кәсіпорны Қазақстанға көшіріледі» деген сөз шығып, аяқайға сүрең қосылды. «Аттан, аттандағандар!» мәселенің мән-жайы анықталмай жатып, даң-дабыра жасап жіберді.

«Қазақстан-Қытай индустриялық-инвестициялық» бағдарламасы аясында жаңа жобалар жүзеге асырылады. Қытайда бұрыннан жұмыс істеп тұрған кәсіпорындар Қазақстанға көшірілмейді. Бұл туралы үкімет деңгейінде де айтылды. Бірлескен жоба ретінде елімізде құны 26 млрд. доллар жаңа кәсіпорындар салынады. Нәтижесінде 18 мың жұмыс орны ашылады. «Кендірліге» 1 млрд. доллар Басқарма төрағасының баяндауынша, қазір Маңғыстау облысындағы «Кендірлі» шипажайының құрылысына инвестиция тарту үшін неміс кәсіпкерімен келіссөз жүргізіліп жатыр. Барлығы ойдағыдай болса, алдағы уақытта «Кендірліге» 1 млрд. доллар қаржы құйылады. «Қаржы біртіндеп игеріледі. Инвестордың өз елінде дәл осындай жобаны жүзеге асыру тәжірибесі бар. «KazNex Invest» инвестиция тартуда қандай рөл атқарады? Инвестиция және даму министрлігі «KazNex Invest» экспорт және инвестиция ұлттық агенттігі» АҚ шикізаттық емес, экспортты дамытуға және экономиканың басым салаларына тікелей шетелдік инвестиция тарту үшін мейлінше қолайлы жағдай жасау арқылы ұлттық экономиканы әртараптырауға атсалысатын ұлттық даму институты. Мұндай агенттік Ирландия, Түркия, Чехия мемлекеттерінде сәтті қызмет атқарып жатқан көрінеді.

«Агенттік шетелдік инвесторды қазақ нарығы мен еліміздегі түрлі сала жайлы ақпаратпен қамтамасыз етеді. Серіктес іздейді, мемлекеттік мекемелердің өкілдерімен кездесу ұйымдастырады, инвестициялауға қатысты мәселе төңірегінде кеңес береді. Осы арқылы елге инвестор тартады», – дейді «KazNex Invest» ұлттық агенттігінің басқарма төрағасы. Биыл ұлттық агенттік шетелде 5 өкілдігін ашуды жоспарлапты. Шетелдердегі бұл өкілдіктер инвесторлармен тығыз жұмыс істеп, елдегі жеңілдіктерді түсіндіруге тырысады. Өкілдіктер АҚШ, Германия, Түркия, Бірікке Араб Әмірліктері, ҚХР-да ашылатын болыпты. «Неге KazNex Invest бизнес-форум немесе меморандум жасаумен ғана айналысады? 2012-2015 жылдар аралығында елімізге келген тікелей шетелдік инвестицияның таза кірісі 29 млрд. доллардан 15 млрд-қа дейін төмендеп кеткен. Яғни, агенттіктің жұмысы нашар деген сөз. Оның үстіне 2013-2015 жылдар аралығында бұл компания республикалық бюджеттен 18 млрд. теңге қаражат алды. Қазір біз тағы 2017 жылға 4 млрд. теңге қаражат бөліп отырмыз. Неге кәсіпкерлердің «Атамекен» ұлттық палатасымен бірге жұмыс істемейді? Жалпы, менің ойымша бұл агенттіктің орнына кәсіпкерлер палатасы жұмыс істеуі керек. Артық құрылым деп есептеймін», – деген болатын. Ал «Атамекен» КҰП басқармасының төрағасы Абылай Мырзахметов палатаның III сиезінде «KazNex Invest» жұмысын қайта форматтау қажет екенін алға тартқан. «Бүгінде KazNex Invest 158 азаматты жұмыспен қамтып отыр. Бюджеті – 3 млрд. теңге. Ұлттық палатаның орталық аппаратында 215 адам жұмыс істейді. Олардың да бюджеті осынша. Тараптардың жұмысын салыстырып көруге болады. Біздің ойымызша, KazNex Invest және инвесторлаға қызмет көрсету орталықтары арқылы бір терезе жүйесін құруымыз қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Германия мемлекетінің ЖҰӨ мен индекстер ресми сайты – www.economics.studio
2. Хейне П. «Экономический образ мышления». 2009.
3. Европа мемлекеттерінің экономикалық қарқыны ресми сайты - www.forbes.com
4. Әлемдік экономикалық нәтиже ресми сайты - www.economist.com
5. Еуроодақтың сыртқы экономикасы ресми сайты - www.bloomberg.com
6. Сакс Дж.Д., Ларрен Ф.Б. «Германия и его экономическая система». 2014.

Муравьев Е., группа МН-31 КЭУК
науч. рук.: магистр **Ибраева А.Р.**

ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТЬ, КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

В нашей стране действует программа поддержки бизнеса "Производительность-2020", принятая в рамках индустриальной политики. Прежде всего необходимо отметить, что производительность труда служит определяющим показателем эффективности любой производственной или экономической системы. Если брать национальную экономику, то базовыми характеристиками являются валовой внутренний продукт (масштаб экономики) и ВВП на душу населения (качество экономики). Последний показатель фактически является своего рода отражением производительности труда в той или иной стране, сколько дохода в среднем приносит один ее житель.

Если говорить о производительности в отдельно взятой отрасли, то она рассчитывается путем деления полученной валовой добавленной стоимости на количество задействованных работников. Таким образом, именно производительность может служить отправной точкой при расчете модели оптимальной структуры экономики, так как является связующим звеном между объемами продаж (маркетинг и продвижение товаров, экспортная и торговая политика, импортозамещение, логистика, инновационные продукты и научные исследования), уровнем удельных издержек (материалоемкость, энергоёмкость,

транспортные издержки, управленческие технологии, стандарты, новые технологии), рынком труда (занятость, подготовка кадров, внутренняя миграция, привлечение зарубежной рабочей силы), фондовооруженностью (модернизация производства, организация новых производств, трансферт технологий, налоговое стимулирование) и необходимыми инвестициями (макроэкономическая стабильность, инвестклимат и привлечение иностранных инвесторов, денежно-кредитная политика, инструменты поддержки).

Условно говоря, если знать, к какому уровню производительности труда стремишься, можно с достаточной точностью просчитать указанные выше параметры и то, какие усилия понадобятся для их достижения. Именно поэтому производительность труда – это основополагающий фактор второй пятилетки индустриализации. О необходимости ее повышения постоянно говорят на самом высоком уровне, в том числе это отмечается в программе "Нұрлы жол". В целом именно высокая производительность труда обеспечивает конкурентоспособность товаров, производств, отраслей и в конечном итоге устойчивость экономики.

В последнее время упали цены на нефть, прокатилась волна девальваций в ряде стран ближнего зарубежья, и отечественные товары стали менее привлекательными в ценовом аспекте. Однако определенный пласт предпринимателей не стал заявлять, что "все пропало, и нужно закрывать границы". Потому что их предприятия изначально были конкурентоспособными, производительность труда у них была высокой. Это руководители тех компаний, которые занимались своей производительностью. Они не рассчитывают только на закупки нацкомпаний, не требуют от них контрактов, не учитывающих ни качество, ни стоимость продукции. Это те руководители, которые за годы первой пятилетки получали поддержку от государства, но вкладывали ее в модернизацию оборудования, в свои маркетинговые стратегии, в улучшение качества продукции, в подготовку работников. Сегодня именно такие предприятия устойчивы к кризисам, способны даже в такой ситуации не только не "увянуть", но и захватывать новые рынки.

Именно рост производительности труда на предприятиях обрабатывающей промышленности может стать драйвером диверсификации казахстанской экономики. Он приведет к увеличению продаж, экспорта обработанных товаров и потянет за собой сектор профессиональных услуг, таких как ремонт и постпродажное обслуживание, инжиниринг, конструирование, промышленный дизайн.

Если говорить на языке статистики, то за 5 лет – с 2010 по 2016 год – производительность труда в нашей стране выросла на 60%. Много это или мало? Конечно же, это поразительный результат. Достаточно сказать, что Казахстан вошел в топ 25 стран мира и по абсолютному, и по относительному приросту производительности труда, то есть мы выросли и в масштабе экономики, и в ее качестве. То, что положительная динамика произошла по обоим направлениям, свидетельствует о качественных, системных изменениях в экономике, и в первую очередь – в обрабатывающей промышленности.

Так, за годы пятилетки средняя производительность труда в обрабатывающем секторе, по данным статистики, выросла с 37 до 51 тысячи долларов на человека, или на 57% в реальном выражении, в металлургии производительность увеличилась на 95%, в машиностроении – более чем в 2 раза, в химической промышленности – в 2,2 раза, в легкой промышленности – в 1,5 раза, фармацевтике – на 44%. Разумеется, это стало возможным благодаря реализации программы индустриализации. Причем сбалансированность проведенной работы позволила не только создать сотни новых предприятий с высокой производительностью труда, но и не допустить роста безработицы в результате высвобождения работников, мы – одна из немногих стран в мире, где численность работников в промышленности не только не сократилась, но и выросла.

Сегодня многие считают, что повышение производительности труда достигается только через строительство нового суперсовременного завода. На самом деле это лишь один из способов, причем не всегда наиболее эффективный, если сравнивать затраты – время – отдачу. Производительность труда на действующем предприятии можно повысить (без кардинальной модернизации, с дорогостоящей заменой оборудования, реконструкцией цехов, приостановкой производства и тому подобное) через: а) снижение издержек производства (внедрить принципы "бережливого производства", провести оптимизацию организации труда, системы учета материальных ценностей); б) увеличение объемов продаж (улучшить дизайн продукции, внедрить новые маркетинговые стратегии продвижения своих товаров, выйти на рынки соседних областей, стран, нанять компании для проведения промоушн-акций). Обычно эти меры помогают снизить себестоимость продукции или повысить уровень продаж как минимум на 5–20% при сравнительно небольших затратах.

Одним из серьезных достижений первой пятилетки является как раз то, что практически для каждого предпринимателя, желающего повысить свою эффективность, сегодня созданы соответствующие инструменты поддержки: льготное кредитование и лизинг, инновационные гранты, возмещение затрат по сертификации, продвижению продукции на экспортных рынках, привлечение инжиниринговых и консалтинговых организаций, обучение персонала, в том числе за рубежом, и так далее.

Участниками программы "Производительность-2020" стали порядка 150 предприятий. "Производительность-2020" рассчитана на адресную работу, в основном с предприятиями среднего и крупного бизнеса путем модернизации, реструктуризации действующих предприятий или создания современных производств с перспективой развития их экспортной ориентированности.

По направлению модернизации и технического перевооружения действующих, создания новых конкурентоспособных производств в программе приняли участие 72 проекта из 16 регионов Казахстана и 8 отраслей промышленности. Из них по 70 проектам была оказана государственная поддержка по возмещению затрат за разработку комплексного плана модернизации, 13 проектов одобрено к финансированию через АО "БРК-Лизинг" на сумму более 27 миллиардов тенге. Проекты, вошедшие в программу, в большей мере приходится на такие отрасли, как индустрия строительных материалов (21 проект), машиностроение (19 проектов), АПК (7 проектов), металлургия (7 проектов), химия (6 проектов), фармацевтическая промышленность (4 проекта), энергетика (4 проекта) и деревообрабатывающая промышленность (4 проекта).[1]

Сервисная поддержка (инновационные гранты и возмещение части затрат по сертификации продукции и систем менеджмента качества) оказана 78 проектам.

Благодаря программе предприятия Казахстана получили возможность модернизировать производство на льготных условиях, внедрять управленческие и производственные технологии, такие как бережливое производство, Кайдзен, система энергоменеджмента, АСУ, привлекать высококвалифицированных зарубежных специалистов и другое. Так, одним из участников "Производительности-2020" стало АО "Мунаймаш", которое приобрело 12 единиц высокоточного оборудования производства Японии, США и Бразилии, освоило прогрессивные системы автоматизации проектирования и управления производственными процессами. Производительность труда на предприятии повысилась в 2 раза.

При поддержке программы ТОО "СарыАрка Автопром" начало серийное производство первого казахстанского внедорожника SsangYongNomad методом CKD-сборки, включая сварку и окраску кузовов. Благодаря реализации проекта казахстанцы получили возможность приобретать автомобили отечественного производства, не уступающие по качеству известным мировым брендам. Производительность труда на предприятии выросла в 1,5 раза.

АО "Азия Авто" увеличило производственную мощность путем расширения сборочно-испытательного комплекса до 60 тысяч автомобилей в год при трехсменном режиме работы, создало 498 новых рабочих мест, и как результат – рост производительности труда в 2,8 раза.

Кентауский трансформаторный завод провел модернизацию производства и, уменьшив долю ручного труда, внедрил автоматизированные металлорежущие станки с числовым программным управлением. Производительность труда на предприятии повысилась в 1,5 раза.

Алматинский вентиляторный завод внедрил на предприятии «бережливое производство» Kaizen. С его применением производственные потери снизились на 50%, на некоторых участках – и на 60%. Компания добилась получения низкой себестоимости, рост производительности – в 1,2 раза.

ТОО "Цин – Каз" в рамках проекта приобрело оборудование по выпуску новых видов продукции – овощных консервов (12 видов овощных салатов) и новой многослойной упаковки для розлива кетчупов. В рамках программы были привлечены высококвалифицированные специалисты из-за рубежа. В результате реализации проекта начат выпуск новых видов продукции, снизился производственный брак за счет точного соблюдения операторами технологических режимов путем автоматического контроля и регулировки. Производительность труда на предприятии увеличилась в 1,2 раза.

В целом в реализацию программы за прошедшие 5 лет вложено 36 миллиардов тенге. Большая часть средств – 25 миллиардов тенге – выделена через "БРК-Лизинг" на модернизацию предприятий. Порядка 10 миллиардов тенге направлено на инновационные гранты и на другие инструменты – около миллиарда тенге.

Предстоит масштабная работа, направленная как на системные изменения, так и на работу с конкретными предприятиями и бизнес-объединениями.

Очевидно, что за первую пятилетку достигнуты неплохие показатели. Увеличив свою производительность почти на 60%, мы смогли подняться в мировом рейтинге с 54-го на 49-е место и сократить свое отставание от среднего по ведущим странам ОЭСР на 13% (с 30 до 43%). Однако процессы индустриализации набирают ход, поэтому перед нами стоит еще более амбициозная задача – к 2024 году сравняться со средним уровнем производительности труда по странам ОЭСР – а это примерно около 120 тысяч долларов на одного работника. Для этого необходимы не только инвестиции. [2]

Потребуется пересмотреть большинство аспектов национальной экономической политики, – должна быть проведена трансформация денежно-кредитной, фискальной, бюджетной политик, на новый уровень переведена система подготовки и переподготовки кадров, маркетинговое сопровождение предприятий и продвижение экспорта.

Это сложнейшая комплексная задача, но если мы хотим сделать обрабатывающий сектор реальным драйвером экономики, другого пути, кроме как кардинально повысить производительность труда, у нас нет.

Список использованной литературы:

1. Об утверждении Программы "Производительность 2020". Постановление Правительства Республики Казахстан от 14 марта 2011 года № 254
2. <https://www.primeminister.kz>

ПРЕКАРИАТ - НОВАЯ СОЦИАЛЬНАЯ ГРУППА В СОВРЕМЕННОМ ГЛОБАЛЬНОМ ОБЩЕСТВЕ

В последнее время в научном обороте появился и стал занимать все более существенное место термин «прекариат». В основе прекаризации лежат трудовые отношения, которые могут быть расторгнуты работодателем в любое время. Сам термин означает дерегуляцию трудовых отношений, неполноценную, ущемленную правовую и социальную гарантию занятости. Таким образом, прекариат это те, кто трудятся в условиях прекариальной или неустойчивой занятости. Это подрядная работа, трудовой контракт на ограниченный срок, занятость на неполное рабочее время при малых или отсутствующих социальных гарантиях, мнимо самостоятельный труд, работа по вызову, а также аутстаффинг, аутсорсинг, лизинг персонала. Оформление таких неполноценных отношений между работником и работодателем называют «прекаритетом». [1]

В числе первых исследователей, которые стали рассматривать проблемы *прекаритета* в связи с процессами *глобализации экономики*, были французские социологи Пьер Бурдьё [2] и Робер Кабель [3]. Российские социологи З.Т. Голенкова и Ю.В. Голиусова понятием *прекаритет* обозначают «непредсказуемые, ненадежные и небезопасные условия существования, приводящие к материальному и психологическому неблагополучию» [4, с. 8]. Они же отмечают, что для *представителей* общественного слоя, именуемого «прекариат», общими проявлениями является эмоциональная нестабильность, тревожность, чувство неуверенности в будущем.

Современная тенденция превращения ранее относительно гарантированных трудовых отношений – в негарантированные и незащищенные называется *прекаризацией* (от англ. *precarious* и лат. *precarium* – рискованный, нестабильный). Это понятие описывает процесс *ухудшения* условий труда при одновременном сокращении заработной платы или урезании правовых и социальных гарантий, когда трудовые отношения могут быть расторгнуты работодателем в любое время [1].

Британский исследователь Гай Стендинг выделяет в современном западном *пять* групп на основании трудовой принадлежности: 1) *Элита*, в которую входит весьма ограниченное число сверхбогатых людей; 2) *Салариат* (от англ. *salary* – зарплата) – высший средний слой, имеющий стабильную полную занятость и зарплату, в него входят руководящие работники корпораций, государственных учреждений, государственной службы; 3) *Профессионалы* – работники, имеющие стабильное положение благодаря своим знаниям и умениям, занятые на основе контракта; 4) *Сердцевина* – «старый» рабочий класс; 5) *Прекариат* – социально неустроенные люди, не имеющие полной гарантированной занятости [5].

Г. Стендинг дает *описательную* характеристику выделенным группам современного западного общества (США, Евросоюз). Численных данных не приводится. Указаны лишь три социальных группы, потенциально подверженные *прекаризации*: молодежь; женщины; пожилые люди.

Автор [1] выделяет изменчивость и гибкость как условие возникновения неустойчивой занятости. В западной социологии труда получила распространение точка зрения, согласно которой новая *техническая* и *информационная реальность* влечет за собой коренное изменение всех ключевых понятий индустриальной социологии, таких как «нормальный рабочий день», «трудящийся» и даже «предприятие». Вместо них выдвигается понятие «флексibilität» (гибкость) социально-трудовых отношений, подразумевающая, с одной стороны, – гибкость в организации рабочего времени и политике занятости, с другой – многообразие умений работников и способность работников приспосабливаться к изменениям.

Социально-экономические стратификации и «группы риска» в них. Американские социологи Р.П. Колеман и Б.Л. Ньюгартен подразделяют общество на следующие слои [7].

- 1) высший слой - 3% населения (аналог «элиты» у Г. Стендинга);
- 2) верхняя часть среднего слоя - 10% населения («салариат – у Г. Стендинга);
- 3) нижняя часть среднего слоя - служащие, или «белые воротнички» – 21% населения (близко к категории «профессионалы» – у Г. Стендинга);
- 4) рабочие, или «синие воротнички» – 48% («старый рабочий класс» – у Г. Стендинга);
- 5) самый низший «неблагополучный» класс - 18% населения (у Г. Стендинга – «прекариат», социально неустроенные люди, не имеющие полной гарантированной занятости).

Отечественные социологи Т.Ю. Богоморлова и В.С. Тапилина выделили 5 слоев, которые имеют следующие характеристики:

1) в *высший слой* до кризиса входило 1,5% населения, после кризиса – 0,7% населения, это – «элита» (малочисленность и нестабильность этого слоя не позволяют составить его социальный профиль на статистически значимом уровне);

2) в *верхнюю часть среднего слоя* до кризиса входило 13,7% населения, после кризиса – 5,4% (крупные чиновники и законодатели, генеральные директора и управляющие, представляющие государственный и частный сектор экономики; сфера финансов и кредита, юстиции, руководители силовых структур). *Уменьшилась* доля *салариата* – в стратификации Г. Стендинга.

3) *нижняя часть среднего слоя* - до кризиса 40,2% населения. Ввиду резкого снижения доходов в результате кризиса общая численность этого слоя снизилась в 1,5 раза – до 26,4% от количества населения: часть специалистов и рабочих переместилась из нижней части среднего слоя – в низший слой.

4) численность *нижнего слоя* в результате кризиса возросла более, чем в 1,5 раза – с 43,9% до 67,5% от количества населения. (из них 50% преподавателей высшей и средней школы, работников науки и научного обслуживания) [8].

Таким образом, *группа риска представлена не только низшим слоем* (от 20 до 40% населения, а в кризисные периоды до 60%), но и нижняя часть *среднего слоя*, представленного «белыми воротничками» (служащими, офисными работниками), а также частью специалистов, работников ручного труда – «синих воротничков».

В настоящем исследовании предпринята попытка мониторинга возникновения прекариата в Казахстане с учетом того, что по этой теме отечественные исследования нам неизвестны. В связи с этим в марте 2017 г. в г. Караганда было проведено пилотное анкетирование 100 человек, в т.ч. 54 мужчины и 46 женщин. 85% респондентов имели высшее образование и 10% среднее специальное.

Возраст: 56% от 30 до 45 лет; 23% от 25 до 29 лет; 21% от 46 до 60 лет;

Социально-профессиональная категория респондентов следующая: 56% служащие, 21% работники сферы услуг, 10% рабочие, 5% работающие пенсионеры, 5% самозанятые, 5% предприниматели.

Изменения социальных настроений в нашем обществе за последние 5 лет 54% оценили средне; 23% негативно; 15% затруднились ответить; 8% оценили позитивно.

Наиболее острыми проблемами оказались: для 56% - низкий уровень заработной платы; для 54% - рост цен; для 38% - коррупция; для 26% - высокая стоимость жилья; для 23% - низкий уровень медицинского обслуживания.

Знакомство с новым Трудовым кодексом РК анкетированные оценили следующим образом: 41% читали; 26% хорошо знают, 18% не знают Трудовой кодекс РК; 15% затруднились ответить.

Тезис о том, что Трудовой кодекс РК гарантирует трудовую безопасность, прокомментировали следующим образом: 49% - да, частично; 21% - нет; 21% затруднились ответить; 9% - да, полностью.

На следующий вопрос «Какие из форм трудовой безопасности вы считаете гарантированными лично для вас?» анкетированные ответили следующим образом: 36% - безопасность доходов; 26% - никакие; 21% - гарантия труда; 21% - безопасность труда.

Уровень напряженности (конфликтности) в своем трудовом коллективе охарактеризовали следующим образом: 48% - низкий, конфликтов почти не бывает; 26% -средний; 26% ответили, что у них не конфликтуют.

Напряженный, конфликтный характер связан у 51% - с низкой заработной платой; у 21% - с тем, что начальство игнорирует интересы работников; 18% - из-за отсутствия премий, социальных выплат; 18% - за ненормированного рабочего дня.

О создании всех необходимых условий труда на их предприятии ответили следующим образом: 51% - да, частично; 36% - да, полностью; 10% затруднились ответить; 3% нет. О коллективном договоре знают 40%, не знают - 21%, 21% затруднились ответить, 18% что-то знают.

«Соблюдаются ли условия коллективного договора на вашем предприятии?» - был следующий вопрос. 36% ответили: да, частично. 28% - да, полностью, 26% затруднились ответить; 10% - нет, не соблюдаются.

Сменить место работы не хотели бы 64% опрошенных, 36% хотели бы. Из тех, кто хотел бы 38% - потому, что недовольны размером заработной платы. Опрошенные считают, что должны следить за соблюдением трудового права: 49% - государство; 44% - работодатель; 31% - профсоюзы; 13% - трёхсторонняя комиссия.

По результатам проведенного нами исследования можно заключить следующее. Во-первых, прекариат, озабоченный тем, что боится потерять работу, обнаруженный нами, составляет всего 3% от числа опрошенных. Такая незначительная доля от всех работающих может свидетельствовать об уверенности в правильности политике руководства страны и о доверии ему. Во-вторых, активность и значительную долю потенциально протестной части работающих не представляется оценить однозначно. Ее активность можно расценивать как положительный фактор, свидетельствующий об укреплении демократии в нашем обществе и становлении гражданского общества. С другой стороны, представляется актуальной просветительская работа в направлении роста конструктивной гражданской активности, т.е в решении дискуссионных вопросов методами парламентаризма. В третьих, нами проведен лишь пилотный опрос, который после доработки анкет и уточнения структуры выборки необходимо значительно расширить.

Список использованных источников:

1. Дружилов С.А. Прекариат и неформальная трудовая занятость в России: социально-психологические аспекты // Гуманитарные научные исследования. 2015. № 1
2. Bourdieu P. Counterfire: Against the Tyranny of the Market. London: VersoBooks, 2003.
3. Кастель Р. Метаморфозы социального вопроса. Хроника наемного труда. СПб.: Алетейя, 2009. 574 с.
4. Голенкова З.Т., Голиусова Ю.В. Новые социальные группы в современных страфикационных системах глобального общества // Социологическая наука и практика. 2013. № 3. С. 5-14.

5. Стэндинг Г. Прекариат. Новый опасный класс. М.: Ад Маргинем Пресс, 2014. 328 с.
6. Давыдов Ю.Н. «Социология участия» и проблема социологической расшифровки техники // ФРГ глазами западногерманских социологов: Техника – интеллектуалы – культура. М.: Наука, 1989. С. 81-101
7. Coleman R.P., Neugarten B.L. Social status in city. San Francisco: Jossey-Bass, 1971. 322 p.
8. Богоморлова Т.Ю., Тапилина В.С. Экономическая стратификация населения в 90-е годы // Социологические исследования. 2001. № 6. С. 32-43.

Сергебаева А., Ким К., гр.МН-21 КЭУК

науч. рук.: PhD, старший преподаватель кафедры Экономики и менеджмента **Омарова А.Т.**

РАЗРАБОТКА И ОЦЕНКА СТОИМОСТИ 3D УСЛУГ

В настоящее время мировая хозяйственная система характеризуется потребностью в регулярном росте продуктивности в условиях ограниченного наличия первичных ресурсов [1]. На основе этого в данной системе регулярно происходит изменение составляющих ее элементов и связей между ними с целью повышения эффективности применения ресурсов. Данный эффект достигается из-за постоянной инновационной деятельности и научно-технологической продукции в различных секторах и на различных структурных уровнях экономики стран, регионов и всего мирового хозяйства в целом.

Научно-техническая продукция - товар особого рода. В отличие от обычного материального товара при потреблении она не исчезает. По своему характеру она является по существу продукцией единичного производства.

В процессе формирования научно-технической продукции зачастую необходимо проводить сбор более эффективных вариантов, что позволяет их сопоставлять. Сопоставимость сравниваемых вариантов (технологий, оборудования и т.п.) обеспечивается по объему производимой продукции и услуг, уровню цен и тарифов на производственные ресурсы, продукцию и услуги, фактору времени [2, с.233].

Моделирование, рассматриваемое в целом, представляет собой скорее искусство, чем сформировавшуюся науку с самостоятельным набором средств отображения явлений и процессов реального мира. Использование компьютерных моделей превращает компьютер в универсальную экспериментальную установку. В компьютерном эксперименте обеспечен полный контроль за всеми параметрами системы, компьютерный эксперимент дешев и безопасен, с помощью компьютера удается ставить «принципиально невозможные» эксперименты (геологические процессы, космология, экологические катастрофы и т. д.) [3, с.331].

Развитие науки в области графике дал толчок для развития 3D-технологий. Это позволило открыть совершенно новую отрасль, как 3D-моделирование, что существенно упростило работу специалистов, которые непосредственно взаимодействуют с расчетами, построениями графиков, моделей. Развитие 3D-моделирования позволило наглядно представлять детали в объемном виде на плоскости, так как 3D-модель позволяет визуализировать объекты в трех разных плоскостях.

Мы разработали инновационный проект «Dressing-room 3d». Он представляет собой открытое акционерное общество. Это - интернет-сервис, который позволяет клиентам интернет-магазинов перед покупкой одежды, обуви, аксессуаров примерять выбранные товары на свою 3d модель (3d копию самого клиента), размещенную на сайте интернет магазина. Затем совершают покупку товаров подходящих по фигуре и стилю.

С помощью «Dressing-room 3d» человек может, воспользовавшись любым современным гаджетом, примерить любую понравившуюся ему вещь, обувь, аксессуар и создать свой личный стиль из моделей разных магазинов. В первую очередь, «Dressing-room 3d» - это достоверная и простая в использовании виртуальная примерочная. Она позволяет учитывать все особенности вашего тела и стиля. Включая цвет глаз, волос и особенности стопы.

В настоящее время данный сервис в Казахстане не предоставляется. Существуют несколько сервисов-аналогов, такие как «Dressformer», ООО «3D-Гардероб», «Fits.me», но многие из них не учитывают те особенности, которые необходимо учитывать при покупке одежды, и которые учитывает «Dressing-room 3d».

Клиенты интернет-магазинов, заказывают товары по размерам и примеряют на себя после доставки товара, при этом около 35% товаров возвращаются в магазин, что значительно увеличивает расходы интернет-магазинов и временные затраты клиентов на покупку товаров. Отсутствие возможности примерки сдерживает рост продаж одежды и особенно обуви, через интернет-магазин [4, с.65].

Алгоритм работы «Dressing-room 3d»:

1. компания заключает договора с интернет-магазином на предоставление сервиса (или берёт интернет магазин в долю);
2. интернет-магазин размещает на сайте ссылку на «Dressing-room 3d» и рекомендует клиентам сделать примерку для правильного выбора одежды;
3. клиент делает свою 3d модель в офисах «Dressing-room 3d»;
4. клиент размещает свою 3d копию на сервере компании;

5. при выборе одежды использует ссылку «Dressing-room 3d» и делает примерку одежды;
6. заказывает выбранные товар в интернет-магазине.

Кроме того, сервис даст комментарии, в том случае если предмет одежды не будет соответствовать вашим параметрам.

Все сервисы связаны между собой. Если вы захотите примерить одежду на своего 3d двойника в другом интернет-магазине, также заключившим договор с «Dressing-room 3d», вам не нужно будет повторять процесс 3d моделирования своего виртуального двойника в офисах «Dressing-room 3d». Вы просто вводите свои личные данные, и на сайте интернет-магазина появляется тот же самый 3d двойник. Таким образом вы платите только 1 раз, моделируя свою 3d модель в офисах «Dressing-room 3d».

Кроме интернет-магазинов 3d технологию сканирования человека можно использовать в моделировании одежды, обуви, аксессуаров, мебели, автомобилей, в медицине, косметологии, спорте и других сферах. Таким образом технологию 3 d можно продавать не только интернет-магазинам [5, с.11].

Сервис также несёт развлекательную составляющую. Многим посетителям сайта будет нравиться примерять на себя разные виды одежды без намерения купить, из любопытства. Также возможна интеграция 3d моделей в игры.

Стоимость проекта 275 млн. тг. Предполагаемый доход от реализации сервиса в первый год составит 48 690 675тг., с последующим ростом в 30%. Мы составили таблицу расчета эффективности. По ее итогам можно сказать, что NPV= 13 921 022 (тг.) (Таблица 1).

Таблица 1 - Расчет эффективности

	Года					
	1	2	3	4	5	6
Первоначальные инвестиции (тг.)	275 000 000					
Будущие доходы, FV (тг.)		48 690 675	63 297 877	82 287 238	106 973 405	139 065 426
Дисконтированные будущие доходы, FV ^d (тг.)		40 240 222	47 556 630	56 203 290	66 422 070	78 498 810

$$FV_2^d = 48\,690\,675 / (1+0,1)^2 = 40\,240\,222$$

$$FV_3^d = 63\,297\,877 / (1+0,1)^3 = 47\,556\,630$$

$$FV_4^d = 82\,287\,238 / (1+0,1)^4 = 56\,203\,290$$

$$FV_5^d = 106\,973\,405 / (1+0,1)^5 = 66\,422\,070$$

$$FV_6^d = 139\,065\,426 / (1+0,1)^6 = 78\,498\,810$$

$$NPV = (40\,240\,222 + 47\,556\,630 + 56\,203\,290 + 66\,422\,070 + 78\,498\,810) - 275\,000\,000 = 13\,921\,022 \text{ (тг.)}$$

Таким образом, из расчетов мы можем сказать, что срок окупаемости проекта составляет 6 лет.

В данном акционерном обществе инвесторам предлагается 40 % акций, А 60 % акций принадлежат основателям проекта. Источниками финансирования являются кредит в банке, размещение бизнес-проекта на инвестиционных сайтах для поиска инвесторов. Анализ рисков показал, что большая часть рисков связана с инвестированием и не востребованностью на рынке.

Таким образом, можно сказать, что преимуществ у трехмерного моделирования перед другими способами визуализации довольно много. Трехмерное моделирование дает очень точную модель, максимально приближенную к реальности. Современные программы помогают достичь высокой детализации. При этом значительно увеличивается наглядность проекта. Выразить трехмерный объект в двухмерной плоскости не просто, тогда как 3d визуализации дает возможность тщательно проработать и что самое главное, просмотреть все детали. Это более естественный способ визуализации.

Список использованной литературы:

1. Послание Президента Назарбаева Н.А. от 31 января 2017 г. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» // www.esep.kz
2. Андреев, О. Ю., Музыченко, В.Л. Самоучитель компьютерной графики. Учебное пособие / О. Ю. Андреев. В. Л. Музыченко. - М.: Триумф, 2010. - 432 с.
3. Бусленко, Н. П. Моделирование сложных систем / Н. П. Бусленко. - М. : Наука, 2012. – 400с
4. Божко, А., Жук, Д. М., Маничев, В. Б. Компьютерная графика. Учебное пособие / А. Божко, Д. М. Жук, В. Б. Маничев. - М.: Издательство «МГТУ им. Баумана», 2011. - 392 с.

5. Вишневская, Л. Компьютерная графика. Учебное пособие для вузов / - М.: Новое знание, 2012. – 160 с.

Турумтаева М., МН-21 КЭУК

науч. рук.: PhD, ст. преподаватель кафедры Экономики и менеджмента **Омарова А.Т.**

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ КАЗАХСТАНСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНОГО КРИЗИСА

В современных условиях функционирования рыночных отношений в Республике Казахстан, развитие и повышение эффективности деятельности предприятий всех отраслей экономики, становятся главной задачей экономической работы [1].

Особенностью современного этапа развития экономики Казахстана является проведение преобразований, направленных на обеспечение экономического роста. Решение этих задач связано с объективной необходимостью развития и поддержки малого и среднего бизнеса, поскольку последние способствуют обеспечению занятости населения, формируют конкурентную среду, являются одним из основных источников формирования валового внутреннего продукта и бюджета страны.

Реализация приоритетов, связанных с продвижением Казахстана в число наиболее конкурентоспособных и динамично развивающихся государств мира, невозможна без активизации роли предпринимательства во всех сферах экономики.

Предпринимательство – это инициативная деятельность собственника или уполномоченным им лиц, распоряжающихся обособленным имуществом и принимающих на себя финансовый риск по организации разработки, производства и реализации товаров и услуг в целях получения прибыли или дохода и социального эффекта.

В Казахстане большое внимание уделяется развитию малого и среднего бизнеса. В соответствии с государственной политикой проводится определенная работа, в том числе создается соответствующая законодательная база. В целях финансовой поддержки предпринимателей применяются меры для активизации работы по кредитованию субъектов малого и среднего бизнеса не только на коммерческих условиях, но также из средств городского бюджета.

Малое предпринимательство является важнейшей составной частью не только мировой рыночной экономики, но и имеет большое значение для развития и экономического процветания отдельно взятой страны [2].

Сектор малого и среднего предпринимательства - динамичный элемент преобразования современной рыночной экономики, определяющей ее гибкость и адаптивность. Поддержка малого и среднего бизнеса (далее, МСБ) в Республике Казахстан сегодня является одним из ключевых направлений государственной политики.

Государственная поддержка малого и среднего предпринимательства в Республике Казахстан осуществляется по следующим направлениям:

-подготовка и повышение квалификации кадров для сектора малого и среднего предпринимательства;

-организация упрощенной системы государственной регистрации субъектов МСБ и лицензирования их деятельности;

-усовершенствование правового режима, содержащего в себе льготный режим налогообложения и уплаты таможенных пошлин;

-развитие системы привлечения инвестиций, включая иностранные;

-разработка программ кредитования субъектов малого предпринимательства с определением финансовых источников [3].

Современная финансовая политика Казахстана направлена на создание благоприятной предпринимательской среды. За 2015 год ВВП Казахстана достиг 40,8 трлн. тенге, увеличившись по сравнению с 2006 годом почти в 4 раза (рисунок 1). Структура ВВП сохраняет доминирующие сырьевую и торгово-посредническую компоненты, о чем говорят высокая доля горнодобывающей промышленности, а также высокая доля торговли и операций с недвижимым имуществом в структуре производства услуг [4].

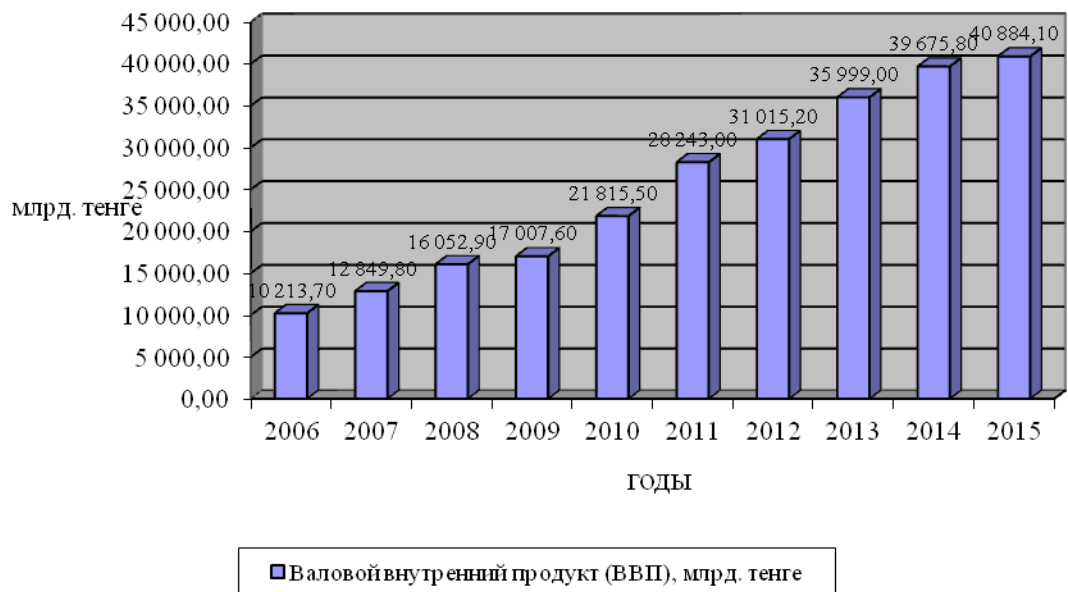

Рисунок 1- Динамика ВВП за 2006-2015 гг.

Для ускорения процесса восстановления создаются новые конкурентоспособные предприятия. Вследствие этого, основная цель осуществляемой политики поддержки МСП заключена в обеспечении необходимых условий для бизнеса, а также повышении конкурентоспособности субъектов МСП. Так, по итогам 2015 года в Казахстане доля активных субъектов в общем количестве зарегистрированных субъектов МСП в Казахстане составила 83,9%, что выше уровня 2011 года (рисунок 2) [5].

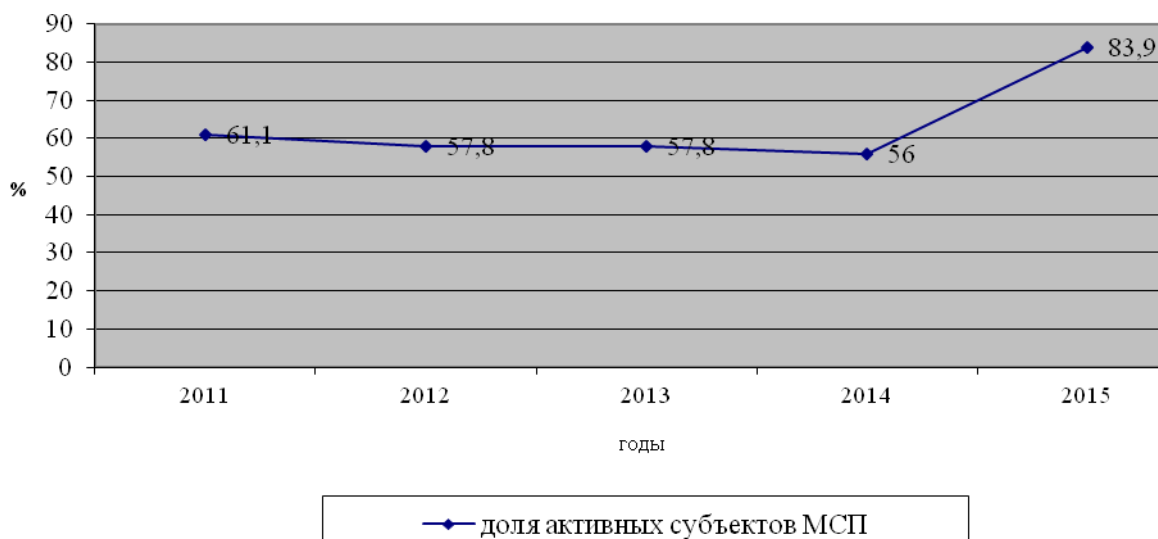

Рисунок 2- Динамика активных субъектов МСП за 2011-2015 гг.

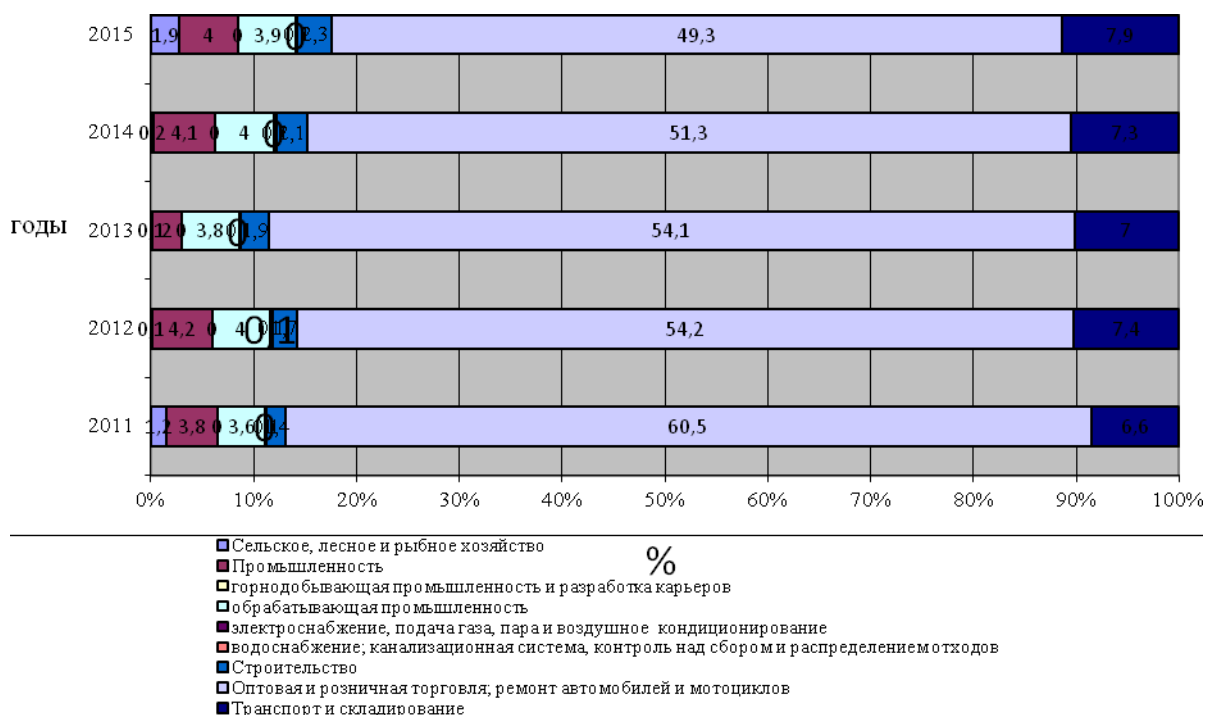

Рисунок 3 – Структура активных субъектов МСП в разрезе по отраслям на 2015 год

Как видно из представленных данных, доля активных субъектов МСП в разрезе по отраслям на 2015 год выглядит следующим образом: сельское хозяйство 1,9%, относительно 2011 повышение на 0,7 %; промышленность 4,0%, снижение на 0,2%; строительство – 2,3%, повышение на 0,9%, оптовая и розничная торговля занимает в среднем почти 54% (рисунок 3).

Для более детального изучения вопросов, связанных с развитием малого и среднего бизнеса нами был проведен социологический опрос с населением г. Караганды, ППС Карагандинского Экономического Университета Казпотребсоюза и студентами КЭУК.

Исследуя ответы респондентов на вопрос: «Являетесь ли Вы предпринимателем?», положительно ответили всего 19 %.

7 человек, которые являются предпринимателями, на вопрос о том, в какой сфере они осуществляют свою предпринимательскую деятельность, ответили: в сфере услуг 57%, в сфере продаж 29%, в сфере производства 14%.

Далее респондентам было предложено рассказать о том, какие проблемы они видят в деятельности малого и среднего бизнеса в нашей стране. По результатам опроса мы узнали, что 22% опрошенных человек считают проблему в финансовых средствах, 19% - в недостатке поддержки государства и также 19% в значительной конкуренции. Далее по 11% считают проблему в недостатке знаний предпринимателей и в неуверенности, в страхе начать свое дело, 8% респондентов называют проблемой – налоги, 5% в недостатке идей и в коррупции.

Затем был предложен вопрос: «Какие пути решения Вы можете предложить?» и всего 27% ответили о важности бесплатного обучения: проведения тренингов, консультаций, семинаров. 24% опрошенных считают, что государство должно больше уделять внимания развитию МСБ, 19% - за снижение налоговой процентной ставки, 16% считают важным повысить заработную плату и 14% не смогли ничего предложить.

В ходе опроса мы выяснили, что 46% опрошенных человек считают, что государство оказывает поддержку МСБ, назвав государственные программы, 30% считают «нет» и 24% не знают, оказывается ли поддержка.

Респондентам был предложен также к этому вопрос о том, каким образом осуществляется поддержка МСБ? 58% опрошенных считают, что государство оказывает финансовую помощь: в особенности предоставление кредитов, 42% человек назвали сами государственные программы осуществляющие поддержку МСБ в нашем государстве.

Анализируя результаты анкетирования, мы пришли к такому выводу, что в Казахстане постепенно все больше и больше развивается деятельность малого и среднего бизнеса, растет доля предпринимателей, граждане все больше интересуются созданием своего дела.

Механизм развития предпринимательства должен базироваться на таких принципах, как:

- сильная система налоговых льгот и стимулов для всех участников предпринимательской деятельности;
- взаимодополняющее участие государства и рынка в малом и среднем бизнесе;
- разделение рисков между государством и бизнесом;
- использование децентрализованных каналов государственной поддержки предпринимательской активности;
- обеспечение открытости и прозрачности деятельности институтов развития.

Наш сайт <http://deyatel.kz/> разработан для тех людей, с одной стороны, которым нужна финансовая и информационная поддержка их идей, а с другой, тем людям, которым необходимо инвестировать свои свободные денежные средства для получения прибыли от какой-либо идеи. Наша цель – создать портал, объединяющий людей: инвесторов и новаторов. Этот сайт реализуется с поддержкой государства.

Таким образом, на основании предложенного нами электронного сайта «Деятель.kz», который осуществляет связь и дальнейшее развития субъектов предпринимательства в Казахстане и обладает следующими положительными характеристиками:

- удобный интерфейс в использовании;
- возможность открыть свой бизнес, не выходя из дома;
- возможность найти партнера по бизнесу;
- получить доступ к инвестиционным ресурсами и найти инвестора;
- онлайн поддержка 24 часа в сутки;
- возможность получить консультацию о финансовой поддержке от системообразующих банков в РК.

Список использованной литературы:

1. Послание Президента Назарбаева Н.А. от 31 января 2017 г. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» // www.esep.kz
2. Кучукова Н.К. Финансово-экономические аспекты модернизации казахстанской экономики.// Материалы Международной научно-практической конференции «Проблемы экономической, социальной и политической модернизации Республики Казахстан», Астана: ИЭиФ КазЭУ им.Т.Рыскулова, 2016. с.18-28.
3. Искакова З.Д. Устойчивость финансово-кредитной системы Казахстана и факторы ее определяющие. Международная научно-практическая конференция Карагандинского экономического университета Казпотребсоюза «Стратегия устойчивого развития региона», Караганда, 2015 год, с. 98-101
4. Токсанова А.Н. Повышение конкурентоспособности экономики Казахстана// Материалы Международной научно-практической конференции «Проблемы экономической, социальной и политической модернизации Республики Казахстан», Астана: ИЭиФ КазЭУ им.Т.Рыскулова, 2016. с.32-42.
5. Есентугелов А.Е. Проблемы и пути повышения конкурентоспособности казахстанской экономики в условиях «голландской болезни» в свете реализации индустриально-инновационного развития // Материалы Международной научно-практической конференции «Конкурентоспособность экономики Республики Казахстан: состояние, проблемы и приоритеты развития», Астана: ИЭиФ КазЭУ им.Т.Рыскулова, 2015. с.27-32.

Шакирова А., С-11НП КЭУК

науч. рук.: д.т.н., доцент кафедры Товароведения и сертификации **Базаров Б.А.**

УПРАВЛЕНИЕ КАЧЕСТВОМ ПРОДУКЦИИ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ИХ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ

Одним из важнейших факторов роста эффективности производства является улучшение качества выпускаемой продукции или предоставляемой услуги. Повышение качества выпускаемой продукции расценивается в настоящее время, как решающее условие её конкурентоспособности на внутреннем и внешнем рынках. Конкурентоспособность продукции во многом определяет престиж страны и является решающим фактором увеличения её национального богатства.

Качество продукции относится к числу важнейших критериев функционирования предприятия в условиях относительно насыщенного рынка и преобладающей неценовой конкуренции. Повышение технического уровня и качества продукции определяет темпы научно - технического прогресса и рост эффективности производства в целом, оказывает существенное влияние на интенсификацию экономики, конкурентоспособность отечественных товаров и жизненный уровень населения страны.

Рост технического уровня и качества выпускаемой продукции является в настоящее время наиболее характерной чертой работы предприятий в промышленно развитых странах. В условиях преобладающей неценовой конкуренции и насыщенного рынка именно высокое качество продукции служит главным фактором успеха.

Качество выпускаемой продукции по праву можно отнести к важнейшим критериям деятельности любого предприятия. Именно повышение качества продукции определяет степень выживаемости фирмы в условиях рынка, темпы научно - технического прогресса, рост эффективности производства, экономии всех видов ресурсов, используемых на предприятии.

Увеличение производства высококачественных изделий российскими предприятиями в конечном итоге должно привести к интенсификации экономики, росту жизненного уровня населения, повышению конкурентоспособности российских товаров на внутреннем и мировом рынках. Современным предприятиям необходимо научиться, более эффективно использовать экономические, организационные и правовые рычаги воздействия на процесс формирования, обеспечения и поддержания необходимого уровня качества на всех стадиях жизненного цикла товара [1, с.78].

Качество продукции в условиях современного производства - важнейшая составляющая эффективности, рентабельности предприятия и поэтому ему необходимо уделять постоянное внимание. Все процессы по обеспечению, проектированию, сохранению качества объединены в систему управления качеством.

С понятием качества тесно связано и понятие технического уровня продукции - относительной характеристики качества продукции, основанной на сопоставлении значений показателей, определяющих техническое совершенство оцениваемой продукции с соответствующими базовыми показателями, их значениями. Количественная характеристика одного или нескольких свойств продукции, составляющих ее качество, рассматриваемая применительно к определенным условиям ее создания и эксплуатации или потребления, называется показателем качества продукции.

Выбор показателей качества устанавливает перечень наименований количественных характеристик свойств продукции, входящих в состав ее качества и обеспечивающих оценку уровня качества продукции.

Показатели назначения характеризуют полезный эффект от использования продукции по назначению и обуславливают область применения продукции. Для продукции производственно-технического назначения основным может служить показатель производительности, показывающий, какой объем продукции может быть выпущен с помощью оцениваемой продукции или какой объем производственных услуг может быть оказан за определенный промежуток времени [2, с. 15].

Показатели надежности - безотказность, сохраняемость, ремонтпригодность, а также долговечность изделия. В зависимости от особенностей оцениваемой продукции для характеристики надежности могут использоваться как все четыре, так и некоторые из указанных показателей.

Для некоторых изделий, связанных с безопасностью людей, безотказность может быть основным, а иногда и единственным показателем надежности. Чрезвычайно важна безотказность бытовых электроприборов, некоторых механизмов автомобилей. Для воздушных судов безотказность является единственным и самым основным показателем качества. Для характеристики сохраняемости - свойств изделия сохранять свои показатели в течение хранения и транспортирования - получили распространение такие показатели, как средний срок сохраняемости, гамма-процентный срок сохраняемости. Сохраняемость имеет важную роль для пищевой продукции. Ремонтпригодность определяют такие показатели, как средняя стоимость технического обслуживания, вероятность выполнения ремонта в заданное время. Долговечность определяется величиной затрат на поддержание изделия в работоспособном состоянии.

Показатели технологичности характеризуют эффективность конструкторско-технологических решений для обеспечения высокой производительности труда при изготовлении и ремонте продукции. Именно с помощью технологичности обеспечивается массовость выпуска продукции, рациональное распределение затрат материалов, средств, труда и времени при технологической подготовке производства продукции.

Показатели стандартизации и унификации - это насыщенность продукции стандартными, унифицированными и оригинальными составными частями, а также уровень унификации по сравнению с другими изделиями. Все детали изделия делятся на стандартные, унифицированные и оригинальные. Чем меньше оригинальных изделий, тем лучше, это важно как для изготовителя продукции, так и его потребителя.

Эргономические показатели отражают взаимодействие человека с изделием и комплекс гигиенических, антропометрических, физиологических и психологических свойств человека, проявляющихся при пользовании изделием. Это могут быть усилия, необходимые для управления трактором, расположение ручки у холодильника, кондиционер в кабине башенного крана, освещенность, температура, влажность, запыленность, шум, вибрация, излучение, концентрация угарного газа и водяных паров в продуктах сгорания [3, с.15].

Эстетические показатели характеризуют информационную выразительность, рациональность формы, целостность композиции, совершенство исполнения и стабильность товарного вида изделия.

Показатели транспортабельности выражают приспособленность продукции для ее транспортирования.

Патентно-правовые показатели характеризуют патентную защиту и патентную чистоту продукции и являются существенным фактором при определении конкурентоспособности. При определении патентно-правовых показателей следует учитывать наличие в изделии новых технических решений, а также решений, защищенных патентами в стране, наличие регистрации промышленного образца и товарного знака как в стране-производителе, так и в странах предполагаемого экспорта.

Экологические показатели - это уровень вредных воздействий на окружающую среду, которые возникают при эксплуатации или потреблении продукции, например содержание вредных примесей,

вероятность выбросов вредных частиц, газов, излучений при хранении, транспортировании и эксплуатации продукции [4, с. 38].

Показатели безопасности характеризуют особенности продукции для безопасности покупателя и обслуживающего персонала, т.е. обеспечивают безопасность при монтаже, обслуживании, ремонте, хранении, транспортировании, потреблении данной продукции.

Совокупность перечисленных показателей формирует качество продукции.

Основной задачей каждого предприятия или организации является повышение качества производимой продукции и предоставляемых услуг.

Успешная деятельность предприятия должна обеспечиваться производством продукции и услуг, которые:

- отвечают четко определенным потребностям, сфере применения или назначения;
- удовлетворяют требованиям потребителя;
- соответствуют применяемым стандартам и техническим условиям;
- отвечают действующему законодательству и другим требованиям общества;
- предлагается потребителю по конкурентоспособным ценам;
- направлены на получение прибыли.

Политика в области качества может быть сформулирована в виде принципа деятельности предприятия или долгосрочной цели и включать:

- улучшение экономического положения предприятия;
- расширение или завоевание новых рынков сбыта;
- достижение технического уровня продукции, превышающего уровень ведущих предприятий;
- ориентацию на удовлетворение требований потребителя определенных отраслей или определенных регионов;
- освоение изделий, функциональные возможности которых реализуются на новых принципах;
- улучшение важнейших показателей качества продукции;
- снижение уровня дефектности изготавливаемой продукции;
- увеличение сроков гарантии на продукцию;
- развитие сервиса.

Проблема повышения качества носит в современном мире универсальный характер. От того, насколько успешно она решается, зависит многое в экономической и социальной жизни любой страны, практически любого потребителя.

Качество - синтетический показатель, отражающий совокупное проявление многих факторов - от динамики и уровня развития национальной экономики до умения организовывать и управлять процессом формирования качества в рамках любой хозяйственной единицы. Вместе с тем мировой опыт показывает, что именно в условиях открытой рыночной экономики, немыслимой без острой конкуренции, проявляются факторы, которые делают качество условием выживания товаропроизводителей, мерилем результативности их хозяйственной деятельности, экономического благополучия страны [5, с.50].

Высокое качество и конкурентоспособность продукции обеспечиваются всей системой маркетинга - от конструирования, опытного и серийного производства до сбыта и сервиса эксплуатируемых изделий, включая в числе других средств и методы управления и контроля качества, способы транспортирования и хранения, установку (монтаж) и послепродажное обслуживание [6, с.53].

Вышеизложенное свидетельствует о том, что существует объективная необходимость в условиях рыночных отношений усилить роль повышения качества как одного из решающих факторов успеха производителя на рынке. В связи с обострением экологических проблем в России и во всем мире особое значение для конкурентоспособности продукции приобретают такие признаки качества, как безопасность для жизни населения и экологическая чистота продукции.

Список использованной литературы:

1. Воронов, А.А. Оценка и менеджмент конкурентоспособности продукции / А.А. Воронов. - Краснодар: КПресс, 2003. - 285 с.
2. Воскобойников, В.М. Новые подходы к управлению качеством продукции / В.М. Воскобойников // Экономика и жизнь. - 1993.- дек. (№50) - С.15.
3. Галеев, В.И. Проблемы внедрения стандартов ИСО серии 9000 на примере опыта ряда предприятий / В.И. Галеев // Сертификация. - 1994.- №3.-С.15.
4. Галеев, В.И. Управление качеством: проблемы, перспективы / В.И. Галеев, М.К. Варгина // Сертификация. - 1994.- №4.- с.38.
5. Гличев, А.В. Очерки по экономике и организации управления качеством продукции / А.В. Гличев // Стандарты и качество. - 1995.-№4.- С. 50.
6. Гличев, А.В. Полная схема механизма управления качеством продукции / А.В. Гличев // Стандарты и качество. - 1995.-№5.- С.53.

РАЗВИТИЕ МЕНЕДЖМЕНТА В КАЗАХСТАНЕ

Менеджмент – разработка и создание (организация), максимально эффективное использование (управление) и контроль социально-экономических систем.[1] Менеджер принимает ключевые бизнес-решения, влияющие на развитие компании. Это одно из направлений современной экономической науки, направленное на создание, планирование и реализацию плана развития предприятия, организации, фирмы с целью максимизации потенциальной прибыли компании, создания устойчивой системы управления предприятием. Большое значение для развития фирмы играет стратегический менеджмент руководства компании. Ни одна организация, ни одно предприятие не может добиться успеха без рационального управления. Однако управление как вид деятельности и как наука в таком виде, в котором мы можем видеть его в настоящее время, появилось не сразу.

История развития менеджмента начинается от IX века до нашей эры и заканчивается в XVIII веке. Наиболее простые формы управления появились в первобытном обществе, тогда управление создавалось всеми членами рода, а не конкретными людьми. Переход от собирательства и охоты к производству положил начало зарождению менеджмента. Структура общества Древнего Египта сформировала первую управленческую систему. Различные древнегреческие мыслители понимали понятие и цели управления по-своему: Сократ считал, что самым важным является нужный человек на правильном месте, выполняющий поставленные задачи, Платон утверждал, что управление – главный элемент жизнеобеспечения общества, Аристотель доказывал необходимость наличия управляющего над рабами, чтобы владельцы могли посвятить себя более важным делам. В Древнем Риме обязательно контролировали выполненную работу, сравнивали результаты и выясняли причины невыполнения плана.[2]

На протяжении многих столетий управленческая мысль постепенно совершенствовалась. Различные задачи по управлению государством, поставленные в разные периоды развития нашей страны оказывали в прошлом, и продолжают оказывать огромное влияние на формирование и развитие управленческой мысли в Казахстане. Одним из первых мыслителей в области управления X-XII вв. был Мухаммед Абу Насыр аль-Фараби (870-950), доказавший на научной основе лживость предсказаний тех правителей, которые, посмотрев на звезды и другие природные явления, прогнозировали будущее государства, городов и судьбы подчиненных. Значительный интерес представляют его идеи о происхождении человеческого общества, о государственном строе. В настоящее время ученые Казахстана с целью глубокого исследования научного наследия аль-Фараби, на месте Отрара развернули раскопки. Наиболее прогрессивными государственными и духовными деятелями в эпоху правления Тауке хана были Толе би (1663-1756), Казыбек би(1667-1763), Айтеке би (1682-1766). Свои взгляды по управлению государством они изложили в своде законов “Жеты-Жаргы” (Семь установлений), где закреплены основные принципы и нормы права средневекового казахского общества. “Жеты-Жаргы” - документ, который содержит в себе нормы административного, гражданского и уголовного права, т.е. являлся первым писанным сводом законов и норм обычного права у казахов. Согласно “Жеты-Жаргы”, верховная власть в государстве сосредотачивалась в руках хана. Управление осуществлялось посредством султанов и родоплеменных старшин, через народные собрания-курултай. Последовательным идеологом и преобразователем в области государственного управления был Абулхайр-хан (1696-1748), которому удалось создать самостоятельное ханство.

На сегодняшний день в Казахстане пока еще не достигнуты значительные успехи в теоретическом и практическом освоении менеджмента.

Менеджмент, который преподают студентам в Казахстане, главным образом основан на западных теоретических выкладках без их экстраполяции на казахстанскую почву. Отсюда берет начало и вся неэффективность и малограмотность многих управленческих решений нынешней власти и бизнеса. Из стилей управления авторитарный стиль так и продолжает оставаться самым востребованным, что в свою очередь не позволяет устанавливать обратную связь «верхов» и «низов», губит инициативу «снизу». Решения спускаются сверху, что вызывает сопротивление и непонимание рядовых сотрудников. Часто нарушается один из базовых принципов менеджмента – принцип единоначалия. Сотрудники выполняют приказы начальников разных уровней и их многочисленных заместителей, причем работу, поручения, которые они выполняют не входят в их полномочия. Данный факт снижает эффективность работы и повышает уровень конфликтности.

В Казахстане менеджерами могут называть кого угодно, независимо от образования, функций, наличия или отсутствия у них подчиненных. Такие ситуации порождают сюжеты для анекдотов, когда, например, грузчика называют менеджером по переносу тяжестей или менеджером по персоналу, у которого нет ни одного подчиненного.

Одна из функций менеджмента – это мотивация людей. Работники слабо мотивированы на работу, на повышение ее результативности. Мотивация в основном реализуется через систему наказаний, на обучение сотрудников средства выделяются не системно и по остаточному принципу. Слабо используется труд консультантов и высококлассных специалистов, стараясь сэкономить и сделать своими силами, что не

способствует развитию предприятия и повышению удовлетворенности потребителей. В почете низкооплачиваемый труд.

Низкий уровень развития конкуренции на рынке труда не позволяет устроиться на желаемую и высокооплачиваемую работу, благодаря своим знаниям. Важнее иметь связи и деньги. В результате некоторые руководящие посты занимают люди, которые не соответствуют своей квалификации. На многих предприятиях, особенно малого и среднего бизнеса, отсутствуют или присутствуют формально программы стратегического развития. Считается достаточным планирование на год и оперативное планирование, чем и занимается высшее руководство, не умея правильно делегировать полномочия. Занимаясь текучкой, на будущее просто не остается времени.

Да, все эти проблемы существенно тормозят развитие нашей страны, повышение ее конкурентоспособности, повышению уровня жизни, но не отменяют все достижения, которых мы достигли за последние годы.

Если взглянуть на историю становления менеджмента в США, Западной Европе или Японии, то им потребовалось несколько десятилетий. Поэтому считаем, что казахстанскому менеджменту необходимо время для перехода от традиционных методов управления к новым. Применение новых принципов и методов управления заметно изменит практику управления в Казахстане, что объективно отражено в таблице 1.

Таблица 1 - Трансформация методов управления [5]

Традиционные методы	Новые методы
Авторитарное управление	Коллегиальное управление
Монополия по предоставлению услуг	Конкуренция по предоставлению услуг
Человек (посетитель, клиент) – помеха в деятельности	Человек – клиент, потребитель услуг
Механизм бюрократии	Механизм рынка
Правила и процедуры	Цели и миссии
Борьба с проблемами	Предотвращение проблем
Измерение затрат	Измерение результатов
Бюрократический контроль	Общественный контроль

В 2007 году была проведена политическая реформа, в ходе которой были скорректированы взаимоотношения между исполнительной и законодательной ветвями власти. В результате была повышена роль парламента. Введенная в действие пропорциональная система выборов повысила роль партий. Была расширена поддержка неправительственных организаций. В 2008 году Казахстан продолжил внедрение демократических процедур. [4]

Полагаем, что дальнейшее развитие институтов демократии в Казахстане позволит изменить ситуацию в области управления. Демократизация экономической жизни уже стимулировала многообразие форм деятельности, рост слоя частных предпринимателей, активно отстаивающих свои интересы, в том числе – посредством участия в политической жизни. [6] По сути, динамичные и успешные реформы в экономике подводят Казахстан к следующему этапу на пути демократизации общества и совершенствования системы управления.

Список использованной литературы:

1. <https://ru.wikipedia.org/wiki/менеджмент>
2. <http://biznestoday.ru/ob/menikons.html?start=25>
3. <http://zonakz.net:8080/articles/19351?mode=reply>
4. <http://www.zakon.kz/4447953-kazakhstan-perspektivy-razvitija.html>
5. Кнорринг В.И. Теория, практика и искусство управления. - М.: Издательство НОРМА
6. Казахстан в современном мире: реалии и перспективы. – Алматы: КИСИ при Президенте Республики Казахстан, 2008.

Сейдгазимова С., ст-ка гр. Э-31 КЭУК
науч. рук.: к.э.н., доцент **Садвакасова Ж.М**

УНИФИКАЦИЯ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ В СТРАНАХ ЕАЭС - ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ

Аннотация. Данная работа посвящена вопросам гармонизации и унификации налоговой системы в странах ЕАЭС. Рассмотрены основные проблемы унификации налогов в России, Казахстане и Беларуси.

Ключевые слова: налогообложение, инвестиции, ЕАЭС, Таможенный союз, проблемы и перспективы экономики.

Негативные тенденции в мировой экономике и падение экономической активности в государствах — членах ЕАЭС сказались на абсолютном объеме накопленных взаимных ПИИ. Согласно данным Мониторинга взаимных инвестиций (МВИ) в странах СНГ, накопленный объем взаимных ПИИ

в ЕАЭС по итогам 2015 г. составил 23,7 млрд долл., снизившись по сравнению с предыдущим годом на 7% (в 2014 г. данный показатель вырос на 1%). Сокращение произошло за счет уменьшения накопленных прямых инвестиций российских компаний в Казахстане и Беларуси. Главным образом это объясняется не завершением инвестиционных проектов, а переоценкой активов в результате серьезной девальвации национальных валют, которые произошли в этих странах в 2015 г. Однако если сравнивать взаимные ПИИ в странах СНГ, то ситуация выглядит гораздо хуже. Начиная с 2013 г. объем накопленных взаимных ПИИ в СНГ постоянно уменьшался. Наибольшее падение данного показателя было зафиксировано по итогам 2014 г., когда взаимные инвестиции в СНГ снизились по сравнению с предыдущим годом на 16%, а по итогам 2015 г. снижение составило еще 5%. Итого, в 2008—2015 гг. динамика взаимных ПИИ в пяти странах — членах ЕАЭС относительно более устойчива, чем на постсоветском пространстве в целом [1] (рис. 1).

Рисунок 1 - Объем накопленных взаимных ПИИ в странах СНГ и в странах — членах ЕАЭС (млрд долл.) *Источник : ЦИИ ЕАБР.*

Как известно, грамотное взаимодействие инвестиционного и налогового законодательства, находит отражение в повышении экономической эффективности, и наоборот. Так, по оценке Всемирного банка высокий уровень налогового пакета в Казахстане снижает показатель инвестиционной привлекательности IRR в горнорудной отрасли до 16,2%, тогда как инвестор стремится к IRR не менее 17%. Сравнительный анализ налоговых поступлений от недропользователей горнорудной отрасли показывает большую налоговую эффективность в случае предоставления налоговых льгот, чем без предоставления. Налоговое стимулирование увеличения переработки добываемых руд на территории РК в первые 2 года приводит к потере бюджета, но в последующем данные потери компенсируются существенным увеличением налоговых поступлений по годам

В настоящее время в Концепции налогообложения предусмотренной заложена идея, выплачиваемые из прибыли, образованной на перерабатывающих предприятиях, освобождаются от налогообложения, а дивиденды, выплачиваемые нерезидентам недропользователи – облагаются [2]. Однако, упущен тот факт, что предприятия могут иметь смешанные виды деятельности, предусматривающие как добычу сырья, так и его переработку. На этих предприятиях недропользование хоть и занимает существенную часть, но не является единственной целевой деятельностью, а является только первым этапом в производственной цепочке. Соответственно такие предприятия при налогообложении дивидендов дискриминируются.

Предоставление инвестиционных преференции осуществляется только вновь созданным предприятиям. Между тем, градообразующих, промышленных предприятий, в том числе, крупных металлургических предприятий Казахстана, построены в прошлом веке, и в целях сохранения и повышения их конкурентоспособности требуется масштабная реинновация и модернизация. Необходимы стимулы, направленные в первую очередь на привлечение инвестиций в металлургическую промышленность с целью модернизации и реконструкции действующих производств.

Углубление международной экономической интеграции требует унификации и сближения структур и принципов налогообложения, общих направлений налоговых реформ, согласования налоговой политики и национального налогового права стран.

Основными целями согласованной налоговой политики в рамках интеграционных объединений являются:

1. создание гармонизированного налогового пространства;
2. согласованное реформирование налоговых систем;
3. устранение налоговых барьеров, которые оказывают влияние на развитии экономических связей между странами, и т.д.

Унификация законодательства в сфере внешнеэкономической деятельности (включая аспекты налоговой политики) и постепенное выравнивание условия хозяйственной деятельности обеспечили более

благоприятную обстановку для бизнес сообществ , предпринимателей и простых граждан государств-членов Таможенного союза и последующего формирования Единого экономического пространства.

В своих налоговых реформах государства - члены ТС и ЕЭП, как правило, придерживаются международных принципов регулирования отношений в налоговой сфере. Тем не менее, существующие некоторые различия в налоговых законодательствах стран трех стран, мешают активности взаимовыгодных торговых отношений.

Гармонизация национальных законодательств в налоговой сфере должна выступать как одна из основных задач формирования межгосударственного интеграционного объединения.

В Казахстане действует одноуровневая система налогообложения при наличии нормативов распределения ресурсов между республиканским и местными бюджетами, в Республике Беларусь - двухуровневая (республиканский, местный уровень), а в Российской Федерации-трехуровневая (федеральный, региональный и местный уровни) система налогообложения.

Налоговые системы данных стран предусматривают применение одних и тех же косвенных и подоходных налогов, которыми облагаются юридические и физические лица.

Одним из существенных препятствий, с которыми сталкиваются экспортеры стран таможенного союза, является возврат НДС при экспортных операциях. Важность этой проблемы отмечается экспортерами России и Казахстана. Так как косвенный налог входит в рыночную цену продукции, то уплата НДС в значительной мере поднимает цену продукции (в России — 18%; в Казахстане – 12%), что снижает ее конкурентоспособность на внешних рынках.

Во всех трех странах налогоплательщики имеют право на получение от налоговых органов информации о действующих налогах и сборах. В законодательствах России и Белоруссии предусматривается применение налогоплательщиками налоговых льгот, а также осуществляется зачет или возврат излишне уплаченных налогов, сборов, штрафов, чего нет в НК РК. Кроме того, в Республике Казахстан, в отличие от Российской Федерации, не предусмотрено право налогоплательщика на присутствие при проведении выездной налоговой проверки, так же как и право на возмещение убытков, причиненных незаконными действиями налоговых органов. Причем только в законодательстве Российской Федерации установлено право налогоплательщика на получение отсрочки, рассрочки или инвестиционного налогового кредита и на участие в процессе рассмотрения материалов налоговой проверки.

Во всех трех странах налогоплательщикам вменено в обязанность выполнение законных требований налоговых органов об устранении выявленных нарушений. В Российской Федерации и Республике Беларусь налогоплательщики должны представлять в налоговые органы по месту постановки на учет налоговые декларации и сообщать об открытии или закрытии счетов, участии в национальных или иностранных организациях и прекращении своей деятельности.

Если в законодательстве Российской Федерации четко установлены сроки, в течение которых должна обеспечиваться сохранность данных бухгалтерского учета, то в законодательстве Республики Беларусь такие сроки не определены.

Налогоплательщики Республики Казахстан обязаны уведомлять налоговые органы о предстоящем получении подакцизных товаров импортируемых из государств-участников Таможенного союза, а также при временном ввозе (вывозе) товаров на территорию Республики Казахстан с территории государств-участников Таможенного союза, которые в последующем будут вывезены (ввезены) с территории Республики Казахстан без изменения свойств и характеристик ввезенных товаров.

В Республике Беларусь налогоплательщики обязаны вести учет дебиторской задолженности и не позднее пяти рабочих дней со дня возникновения задолженности по уплате налогов представлять в налоговый орган по месту постановки на учет перечень дебиторов с указанием суммы дебиторской задолженности.

Как мы видим, некоторые права и обязанности налогоплательщиков в Российской Федерации, Республике Казахстан и Республике Беларусь отличаются, при этом во всех них список прав и обязанностей остается открытым.

Во всех трех странах под налоговым контролем понимается деятельность налоговых органов по контролю над соблюдением налогоплательщиками, налоговыми агентами и плательщиками сборов законодательства о налогах и сборах.

Согласно ст.64 НК РБ в Республике Беларусь формами налогового контроля являются:

- налоговые проверки;
- осмотр движимого и недвижимого имущества;
- опрос плательщиков и других лиц;
- осмотр помещений и территорий, используемых для извлечения дохода;
- прочие формы контроля[4].

В законодательстве о налогах и сборах Российской Федерации, так же как в Республике Беларусь, не приведен исчерпывающий перечень форм налогового контроля, включающий в соответствии со ст. 82 НК РФ:

1. налоговые проверки;
2. проверки данных учета и отчетности;
3. получение объяснений налогоплательщиков;

4. осмотр помещений и территорий, используемых для извлечения дохода;
5. прочие формы [5].

На основании ст. 556 НК РК в Республике Казахстан налоговый контроль реализуется посредством налоговой проверки и в иной форме государственного контроля [3].

Налоговые проверки являются основной формой налогового контроля в этих странах. Для последующей разработки единых процедур проведения проверок, необходимо четко выделить их виды (как это сделано в Российской Федерации). Основной целью общего курса стран в этой области должно стать повышение эффективности работы налоговых органов. В связи с этим особого внимания заслуживает унификация форм и методов налогового контроля, которые должны быть четко определены в законодательстве стран.

Также одним из аспектов унификации может стать вопрос о создании единых форм документов, в том числе решений по результатам проверки.

Исходя из всего вышеназванного, можно отметить, что проводится большая работа по унификации и гармонизации налоговых законодательств стран ЕАЭС, однако необходима серьезная дальнейшая работа в этом направлении. Налоговые системы стран Таможенного союза (Республика Беларусь, Республика Казахстан и Российская Федерация) должны быть трансформированы для положительного развития Евразийского экономического сообщества в целом.

Список использованной литературы:

1. Е. Винокуров Взаимные инвестиции: ЕАЭС как «амортизатор» шоков / Вопросы экономики. 2016. № 12. С. 47
2. Анализ налогового и инвестиционного законодательства Казахстана, применяемого к недропользователям горнорудной отрасли. Kazakhstan Industry Development Institute, Астана 2015.
3. Кодекс Республики Казахстан от 10 декабря 2008 года № 99-IV «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» (Налоговый кодекс) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.07.2013 г.) // Справочная правовая система «Параграф», 2014. URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30366217 (дата обращения 17.05.2014)
4. Налоговый кодекс Республики Беларусь от 29 декабря 2009 года № 71-3 (с изм. и доп.) // Национальный правовой интернет портал Республики Беларусь, 2014. URL: <http://pravo.by/main.aspx?guid> (дата обращения 18.05.2014)
5. Налоговый кодекс Российской Федерации (часть вторая) от 05.08.2000г. № 117-ФЗ (с изм. и доп.) // Справочная правовая система «ГАРАНТ»: НПП «Гарант-Сервис», 2014 URL: <http://base.garant.ru> (дата обращения 17.05.2014)

Жиембаева М., Э-32к КЭУК
ғылыми жетекшісі: **Кенешева Г.А**

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ИМИДЖІ

Қазіргі кезде Қазақстанда жүзеге асырылып атқан инвестициялық процесс әлеуметтік экономикалық дамуымыздың негізгі алғы шартына айналып, еліміздегі реформаларды табысты іске асырудың басты себебі болып отыр. Инвестициялар кез – келген ұлттық экономиканың маңызды да қажетті қоры болып саналады.

Инвестиция дегеніміз – табыс алу мақсатында кәсіпкерлік және басқа да қызмет түрлері, объектілері, ақша қаражаттар технологиялар, машиналар, жабдықтар, тауарлық белгілер, несиелер, басқа да мүлктік құқықтық интеллектуалдық құндылықтар.

Инвестициялық қызмет бұл – инвестицияларды салып және инвестицияларды жүзеге асыру бойынша тәжірибелік әрекеттер жиынтығы.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына 2017 жылғы 31 қаңтардағы «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты жолдауында ел экономикасының халықаралық аренада жоғарғы сатыға көтерілу бойынша бес негізгі басымдылықты атап өтті [1].

Қазақстан шетел инвестицияларын тарту ісіндегі көшбасшылығын сақтап қалуы қажет. «Астана» халықаралық қаржы орталығы ел экономикасына қаржы ресурстарын тартуда маңызды рөл атқаруға тиіс. Біз тауар өндіру мен өткізу, қызмет көрсету ісін жаһандық желіге бейімдеуіміз керек. Мұны, ең алдымен, трансұлттық компанияларды тарту арқылы жасаған жөн. Қазақстанда өндірістер ашу жөніндегі Қытаймен бірлескен инвестициялық бағдарламаны тиімді жүзеге асыру керек. Қытай тарапымен уағдаластыққа қол жеткізілді. Нысандар белгіленді. Нақты жұмыс істеу қажет. Бұл қазақстандықтар үшін 20 мың жаңа жұмыс орнына шатын заманауи өндіріс болмақ.

Қазір 6 жоба жүзеге асырыла бастады, ал 2 жоба іске қосылды. Соның бірі – гибридік және толықтай электрлі JAC автомобильдерін ірі құрылғылардан құрастыратын зауыт.

Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің «KAZNEX INVEST» экспорт және инвестициялар ұлттық агенттігі» АҚ – қазақстандық өңделген экспортты дамыту мен жылжыту және

тікелей шетелдік инвестицияларды экономиканың басым секторларына тарту үшін барынша қолайлы жағдайлар жасау арқылы ұлттық даму институттарының бірі.

2016 жылы Қазақстанға \$15 млрд Тікелей Шетелдік Инвестициялары тартылды. FORBES GLOBAL 2000 тізімінен бірінші 5-жылдық индустриализация бағдарламасы бойынша шикізаттық емес секторына 29 жетекші дүниежүзілік компаниялар тартылды.

Kaznex Invest — Әлемдік нарыққа көпір жарнамасы. KAZNEX INVEST қызметінің негізгі бағыттары:

- Экспортты дамыту
- Экспортты ілгері жылжыту
- Шетелдік инвесторларды іздеу және қолдау
- Шетелдік инвесторлардың заңды мүддесін жүзеге асыру
- Қазақстанның инвестициялық имиджін көтеру
- Арнайы экономикалық аймақтарды дамыту (АЭА)

Мемлекеттік қолдау және инвестициялық преференциялар.

Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексіне сәйкес инвестор ала алады:

Жобаларға (оның ішінде басым инвестициялық жобаларға) арналған артықшылықтар:

- жабдықтарды, олардың қосалқы бөлшектерін, шикізат пен материалдарды шеттен тасымалдау кезінде кедендік баж салығын төлеуден босату;
- белгіленген активтерге салынған инвестиция көлемінің 30 пайызын анықтайтын зәттай гранттар (жертелімдері, ғимараттар, құрылыстар, машиналар мен жабдықтар, есептегіш техника, өлшейтін және реттейтін аспаптар мен құрылғылар, көлік құралдары, өндіріс және шаруашылық мүкәммалы).

Басым инвестициялық жобаларға арналған артықшылықтар:

- салықтық жеңілдіктер: корпоративтік табыс салығы – 0% 10 жылға; жер салығы – 0% 10 жылға; мүлік салығы – 0% 8 жылға;
- инвестициялық демеу қаржылар 30%-ға дейін құрылыс-монтаж жұмыстарына және жабдықтарды пайдалануға бергеннен кейін сатыпалуға;
- заңнама тұрақтылығының кепілдіктері: салықтық және шетелдік жұмыс күшін тарту саласында;
- Қазақстан Республикасының Үкіметі анықтаған, инвесторлармен «бір терезе» қағидаты бойынша өзара іс-әрекет жасайтын уәкілетті органның инвестицияларды мемлекеттік қолдауы;
- уәкілетті орган мен инвестор арасында жасалған инвестициялық келісімшартқа сәйкес мүдделі заңды тұлғалар тарапынан кепілдік берілген тапсырысты қамтамасыз етуде инвесторларға уәкілетті органның жәрдемдесуі [2].

- Басым инвестициялық жобалардың критерийлері:
- Қызметтің басым түрлері тізбесіне сәйкестігі
- Инвестиция көлемі 2 миллионнан асатын қайта құрылған заңды тұлға. АЕК (АЕК – республикалық бюджет туралы заңмен бекітілген айлық есептік көрсеткіш)

Басым жобалар 2015 - 2019 жылдар кезеңінде құрылыс материалдары өндірісін дамытудағы мемлекеттік саясат абақшыны өндірісі бойынша басым бағыттарды іске асыруға, цемент, құрғақ құрылыс қоспалары, табиғи тас өндірістерін және басқа да жобаларды жасауға және жаңғыртуға бағытталатын болады.

Қорыта келгенде бұл институт арқылы еліміздің инвестициялық имиджін көтерумен қатар экономиканы жаңғырту мен әртарапандыру үдерісіне, шағын және орта бизнес мүмкіндіктерін мультипликациялау үшін шикізат емес салалардың дамуына жаңа серпін беруге арналған.

Орта және шағын бизнесті мемлекеттік қолдау мақсатында жеке меншік секторда озық технологияларды енгізуге, жаңа экспортқа бағдарланған жоғары технологиялық өндірістер құруға бағытталған жаңа бастамаларды ынталандыру көзделуде. Елде бизнес-ахуалды жақсарту жөніндегі жұмысты жалғастыру қажет. Әлеуметтік-экономикалық саясатты іске асыру және ішкі сұранысты ынталандыру, тауар нарықтарындағы тұрақты сыртқы баға конъюнктурасымен қатар экономиканың өсуіне ықпалын тигізеді. Экономиканың өсуі халықтың әл-ауқатының артуымен ілесе жүретін болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына 2017 жылғы 31 қаңтардағы «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты жолдауы
2. Баймұратов Ө. Инвестициялар мен инновациялар. 3том

Аманжол Ү. ҚКЭУ, «Экономика» мамандығының 3 курс студенті
ғылыми жетекшісі: экономика ғылымдарының магистрі, оқытушы **Зұлхарнай А.Н.**

ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫНЫҢ ӨНЕР КӘСІПТІК ӨНДІРІСІНІҢ ДАМУ ҚАРҚЫНЫ

Қарағанды Қазақстан Республикасының өнеркәсіп саласы мейлінше дамыған аймақтарының бірі бола отырып, дайын өнім, көмір өндіру, кара металл, катодтық мыс, электр қуатын өндіру бойынша жетекші орындарды алып отыр.

2005 жылдан бастап 2009 жылға дейінгі уақыт аралығында аймақтың өнеркәсіптік өндірісінің көлемі 62,1 млрд. теңгеден 114,3 млрд. теңгеге дейін немесе 84,2%-ға өсті. Бес жыл ішінде берілген саладағы қызметкерлердің саны 6 мың 296 адамға немесе 20,2%-ға төмендеді. Сонымен қатар қарастырылған уақыт аралығында қызметкерлердің еңбекақы қорының 11 057,7 млн. теңгеден 16 283,9 млн. теңгеге, немесе 2005 жылға қарай 147,3%-ға дейін өсуі байқалады. Еңбек өнімділігі бір жұмысбастыға алғанда 4598 теңгеге немесе 2,3 есе көтерілгені көрініп тұр.

Қызметкерлер санының азаюына әсер етуші фактор болып кәсіпорындарда жүргізіліп жатқан өндірісті жаңарту мен автоматтандыру табылады.

Сонымен қатар дүниежүзілік қаржы дағдарысы салдарынан 2009 жылы 2008 жылмен салыстырғанда өнеркәсіптік өндіріс көлемінің 7,2%-ға төмендеуі, қызметкерлердің тізімдік санының 14,4%-ға, және сәйкесінше, еңбекақы қорының 12,6%-ға төмендеуі орын алған.

Аталған төмендеу үдерісі алдымен қаланың тау-кен өнеркәсібіндегі өндіріс көлемінің төмендеуімен (2008ж. деңгейіне 49%), яғни көмір өндіру көлемінің 30,2%-ға және металл кенін табудың 0,8%-ға төмендеуімен тікелей байланыстырылады.

Бес жыл ішінде аймақтың экономикасына 279 млрд. 831,2 млн. теңге сомасында инвестиция тартылған. 2009 жылы инвестициялар көлемі 2005 жылдың деңгейіне қарағанда 199,8%-ды құраған.

2009 жылдың ішінде 213 жұмыс орны бар 8 жаңа өндіріс енгізілді:

– «Tiffany marble» ЖШС – құйма тастан сантехникалық және өңделетін материалдарды жасау цехі (23 жұмыс орны);

– «Азия Метиз СУ» ЖШС – болат сымын өндіру цехі (35 жұмыс орны);

– «Технопарк UniScienTech» ЖШС – құйма өндірісін дайындаудың сандық технологиялар кешені (5 жұмыс орны);

– «Авто-Б.А.Н.» ЖШС – пенополистирол өндірісі (30 жұмыс орны);

– «Қарағанды №1 ет комбинаты» ЖШС – ет және шұжық өнімдерін өндіру цехі (50 жұмыс орны);

– «Стройпластмасс» АҚ – полиэтилендік қабық өндірісі (9 жұмыс орны);

– «Қазақстандық метрология институты» - 11 жұмыс орны бар сынау газдық қоспалар өндірісі;

– «TREI – Караганда» - жаңа 50 жұмыс орнын аша отырып, контроллер өндірісі;

2011-2017жж. аралығында Қарағандыда жалпы сомасы 222743,3 млн. теңгені құрайтын 25 жобаны іске асыру жоспарлануда. Аталмыш жоба қазіргі кезеңде өзінің шарықтау шегіне жетіп, жоспар бойынша барлық кезеңдер өз жолымен келе жатыр.

Оның ішінде экономика салалары бойынша:

- металлургия өнеркәсібінде – 5 жоба;

- тамақ өнеркәсібінде – 5 жоба;

- химия өнеркәсібінде – 2 жоба;

- фармацевтика өнеркәсібінде – 3 жоба;

- машина құрылысы саласында – 4 жоба;

- құрылыстық индустрия саласында – 3 жоба;

- электроэнергетика саласында – 2 жоба;

- жеңіл өнеркәсіпте – 1 жоба.

Қарағанды облысының өнеркәсіп және индустриялық-инновациялық даму басқармасының ақпаратына сәйкес 2015 жылдың 7 ай қорытындысы бойынша өңірде өнеркәсіптік өндірістің оң көрсеткіштері байқалады.

Ағымдағы жылдың қаңтар-шілдесінде облыстағы өнеркәсіптік өнімнің көлемі 715,9 млрд. теңгені құрады, нақты көлем индексі - 108,8%, бұл республика бойынша бірінші орын.

Тау-кен өнеркәсібінде және ашық кенді өңдеуде индекстің нақты көлемі 101,3% немесе 78,4 млрд. теңгені құрайды.

Өңдеу өнеркәсібінде өндіріс көлемі 520,8 млрд.теңгені құрады, нақты көлем индексі 112,6% құрады. Бұл республика бойынша бірінші орын.

Өнеркәсіптік инвестиция көлемі 118,2 млрд. теңгені құрады немесе өткен жылға лайықты кезеңіне – 111,6%.

Өңдеу өнеркәсібіндегі инвестиция көлемі 62,9% млрд. теңгені құрады немесе өткен жылға лайық кезеңіне – 120,4%.

Индустрияландыру картасына 517 млрд. теңге сомасына, 11 мың жаңа жұмыс орындарымен 90 жоба енгізілді.

Облыста 125,7 млрд. теңге сомасына, 4750 жаңа жұмыс орындары бар Индустрияландыру картасының 61 жобасы жүзеге асырылды.

Индустрияландыру картасының жобалары іске қосылғанынан бастап өндірілген өнеркәсіптік өнімнің сомасы 241,5 млрд. теңге, сонымен қоса 2015 жылдың 7 айы бойынша 41,6 млрд. теңге.

Олардың облыстың өнеркәсіп көлеміндегі еншісі – 5,8% құрайды, өңдеу өнеркәсібінде – 6,5%.

Бүгінгі күні, облыста 2015-2019 жылдарға арналған Үдемелі индустриалды-инновациялық даму мемлекеттік бағдарламасы аясында 394 млрд. теңге инвестиция көлеміндегі 6 мың жаңа жұмыс орын құруымен 32 жобаны іске қосу жоспарлануда.

2015 жылы 80 млрд. теңге сомасына 750-ден аса жұмыс орнын құрумен 10 жобаны жүзеге асыру жоспарлануда, оның ішінде 3 жоба іске қосылған.

Ағымдағы жылдың соңына дейін, жалпы сомасы 77,2 млрд. теңге құрайтын, 7 жобаны жүзеге асыру жоспарлануда.

Бұл жобалардың жүзеге асуы 596 жаңа жұмыс орындарын құруға мүмкіндік береді.

2015 жылдың 1-ші жарты жылдығында өңірдің жүйе құрушы кәсіпорындарының тауарлар, жұмыстар және қызметтері бойынша қазақстандық қамтудың үлесі 73,7% немесе 114,7 млрд. теңгені құрайды, 2014 жылғы кезеңімен салыстырғанда 7,6% өсті.

2015 жылғы қаңтар-қарашада 2014 жылғы сәйкес кезеңмен салыстырғанда өнеркәсіп өнімінің нақты көлем индексі 107,9%-ды құрады.

Өндірістің өсуі облыстың 11 өңірінде байқалды. Төмендеу Теміртау, Шахтинск, Қарағанды, Саран, Қаражал қаласында, Қарқаралы және Шет аудандарында белгіленген.

Тұтас облыс бойынша кен өндіру өнеркәсібінде және карьерлерді қазуда есепті кезеңде 2014 жылғы сәйкес кезеңмен салыстырғанда нақты көлем индексі 100,1%-ды құрады. Өндірістің өсуі металл кенін шығарудың – 1,2%-ға, кен өндіру өнеркәсібі саласындағы техникалық қызметтер 38,1%-ға артуы есебінен болды.

Өңдеу өнеркәсібінде есепті кезеңде 2014 жылғы тиісті кезеңмен салыстырғанда нақты көлем индексі 111,3%-ды құрады. Едәуір өсу тамақ өнімдерін өндіруде – 6,3%-ға, химия өнеркәсібі өнімдерін өндіруде – 7,3%-ға, ағаш бұйымдарын – 13,6%-ға, машиналар мен жабдықтардан басқа дайын металл бұйымдарын – 18,3%-ға, металлургия өнеркәсібі өнімдерін – 21,1%-ға, резеңке және пластмасс бұйымдарын өндіру – 27,4%-ға, негізгі фармацевтикалық өнімдерін өндіруде – 28,2%-ға белгіленді.

Электрмен жабдықтау, газ, бу беру және ауа баптауда нақты көлем индексі электр энергиясын өндіру, тарату және бөлу қызметі көлемдерінің – 7,4%-ға, газ тәріздес отынды таратудың 26,4%-ға артуы есебінен 2014 жылғы тиісті кезеңмен салыстырғанда 103,2%-ды құрады.

Сумен жабдықтау, кәріз жүйесі, қалдықтардың жиналуын және таратылуын бақылауда кәріз жүйесі бойынша қызметтерінің кемуді есебінен 2014 жылғы тиісті кезеңмен салыстырғанда нақты көлем индексі 96,1%-ды құрады.

Кесте 1

2015 жылдың қаңтар-қараша айларында тұтастай өнеркәсіп бойынша өнімдер (тауарлар, қызметтер) көлемі

млн. теңге

	Кәсіпорындардың нақты бағадағы өндірілген өнімнің көлемі (ҚҚС және акцизсіз)				
	алдыңғы ай	есепті ай	есепті кезең	өткен жылғы тиісті ай	өткен жылғы тиісті кезең
Облыс бойынша барлығы	127 668,8	135 860,0	1 216 112,0	109 237,6	1 316 968,7
Қарағанды қ.ә.	20 969,5	22 950,1	231 482,0	26 976,7	263 243,8
Балқаш қ.ә.	28 357,6	29 382,9	226 944,9	18 277,7	284 542,3
Жезқазған қ.ә.	18 759,1	20 361,1	172 724,9	9 486,1	145 873,9
Қаражал қ.ә.	1 351,5	1 218,9	13 549,8	1 653,9	19 986,9
Приозер қ.	237,8	250,0	2 675,2	334,5	2 589,8
Саран қ.ә.	1 402,0	1 426,3	16 155,9	2 009,7	19 745,3
Сәтбаев қ.ә.	1 204,4	1 497,4	11 352,4	1 131,7	7 028,9
Теміртау қ.ә.	33 271,9	34 650,4	333 399,3	30 561,7	383 198,8
Шахтинск қ.ә.	542,0	721,5	7 466,7	935,5	8 677,7
Аудандар:					
Абай	6 556,9	6 959,3	60 361,6	5 214,6	57 888,5
Ақтоғай	1 565,4	3 156,7	18 506,9	269,5	2 163,3
Бұқар жырау	3 592,1	3 352,6	31 876,2	3 174,5	30 495,0
Жаңаарқа	500,6	790,2	6 630,4	675,0	8 211,4

Қарқаралы	379,7	371,6	4 553,7	368,4	4 573,2
Нұра	5 423,2	4 898,0	39 701,5	4 445,1	39 159,3
Осакаров	1 798,4	1 859,3	19 909,2	1 403,0	14 218,5
Ұлытау	101,9	113,5	424,3	35,1	344,6
Шет	1 654,7	1 900,4	18 397,3	2 284,7	25 027,6

Кестеден көріп отырғанымыздай, Қарағанды облысының қалалары арасында жалпы өнеркәсіп өндірісінде көшбасшы Балқаш қаласы. Екінші орында Қарағанды қаласы болса, үшінші орында Жезқазған қаласы.

Ал аудандар арасында жалпы өнеркәсіп өндірісінде көшбасшы Абай ауданы болып тұр. Одан кейінгі орындарды сәйкесінше Нұра және Бұқар жырау аудандары алып отыр.

Келесі кестеде өнеркәсіп өнімдерін өндірудің нақты көлемінің индексін пайыздық түрде көрсетеміз:

Кесте 2

2015 жылдың қаңтар-қараша айларында Қарағанды облысы бойынша өнеркәсіп өндірісінің нақты көлемінің индекстері пайызбен

	Өнімдердің нақты көлемінің индексі, %-бен		
	есепті ай		есепті кезең өткен жылғы кезеңге тиісті
	алдыңғы айға	өткен жылғы тиісті айға	
Облыс бойынша барлығы	103,4	105,6	107,9
Қарағанды қ.ә.	100,5	93,5	92,4
Балқаш қ.ә.	97,1	100,5	101,5
Жезқазған қ.ә.	94,8	123,4	2,1 есе
Қаражал қ.ә.	92,6	51,0	62,8
Приозер қ.	100,2	88,0	117,0
Саран қ.ә.	112,3	82,0	82,5
Сәтбаев қ.ә.	121,8	127,2	150,7
Теміртау қ.ә.	111,5	104,5	97,5
Шахтинск қ.ә.	130,0	95,2	93,0
Аудандар:			
Абай	99,2	100,0	103,5
Ақтоғай	136,0	19,0 есе	17,1 есе
Бұқар жырау	109,9	158,2	133,5
Жаңаарқа	115,9	115,5	110,8
Қарқаралы	118,1	62,8	87,0
Нұра	84,2	107,5	100,6
Осакаров	143,8	137,0	108,7
Ұлытау	2,4 есе	5,8 есе	169,5
Шет	110,3	74,6	77,1

Жоғарыда келтірілген кесте көз жүгіртсек, Қарағанды облысын бойынша өнеркәсіп өндірісінің нақты көлемінің индекстерінің өзгеруін пайыздық түрде көре аламыз. Жалпы облыс бойынша есепті айдың алдыңғы аймен салыстырсақ, өсім 103,4%, ал есепті айдың өткен жылғы тиісті аймен салыстырсақ, өсім 105,6%-ды құраған екен. Ал есепті кезеңде өткен жылғы деңгейден 107,9%-ға көтерілгенін байқауға болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың халыққа жолдауы – «Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсім, реформалар, даму», 30 қараша 2015

2. Қазақстан және оның өңірлері/ 2015, №1 стр-9

3. Жұмасұлтанов Т. Бүгінгі Қазақстан. /Анықтамалық-статистикалық жинақ. Алматы, 2011

4. Қарағанды облысының әлеуметтік-экономикалық дамуының қорытындысы // Қарағанды, 2014

№1

5. www.e-gov.kz

6. www.stat.kz

ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫНЫҢ АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНІНІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУ

Соңғы жылдары Қарағанды облысында агроөнеркәсіп кешенін бүгінгі заман талабына сай дамытуда айтарлықтай жұмыстар атқарылды. Ауыл шаруашылығы құрылымдарына субсидия беру, ұзақ мерзімді жеңілдетілген несиелер ұсыну жолымен мемлекеттік қолдау шаралары жүзеге асырылуда. Ішкі және сыртқы рынок жағдайларын, ауа райы ерекшеліктерін ескере отырып, ауыл шаруашылығы жерлерін тиімді пайдалануға көңіл бөлінуде. Облыста табиғаттық-климаттық жағдайға, сыртқы және ішкі өткізу нарығының жағдайына бейімделген ауыл шаруашылығы өнімдерінің нақты түрлерін өндіру үшін ауыл шаруашылығы жерлерін тиімді пайдалану бойынша мамандандырылған карта жобасы бекітілді. Мамандандыру картасы өсімдік және мал шаруашылығы саласында өнім өндіру көлемін тұрақты түрде арттыруға мүмкіндік жасап отыр.

Былтырғы жылдың қорытындысы бойынша ауыл шаруашылығы өнімдерінің жалпы көлемі 142,8 миллиард теңгені құрады. Облысымыздағы ауыл шаруашылығы диқандары үшін 2015 жыл өте ауыр болды. Ауа райының күрделі жағдайына қарамастан былтыр облыс бойынша 650,8 мың тонна астық, 176,4 мың тонна картоп, 40,8 мың тонна көкөніс жиналды. 700,4 мың гектарға дәнді дақылдар тұқымы сіңіріліп, 13,3 мың гектарға картоп, 2,8 мың гектарға көкөніс отырғызылды.

Ауыл шаруашылығы дақылдарын өсіруде өмірде сыналған жақсы нәтиже беріп келе жатқан озық технологияны қолдану жалғасуда. Дәнді дақылдар алқабының 67,1 пайызына ылғал сақтау технологиясы енгізілген. Бұл жұмыс Нұра, Осакаров және Бұқар жырау аудандарында жақсы жолға қойылған. Нұра ауданында «Шахтер» ЖШС, «Пржевальский» ЖШС, «Қайнар» ЖШС, Осакаров ауданында «Найдоровское» ЖШС, «Садовое» ЖШС, «Еңбек -95» ЖШС, «Жаңа Ай» ЖШС, Бұқар жырау ауданында Киров атындағы ӨК, «Өсімдік шаруашылығы және селекция ғылыми зерттеу институты» ЖШС, «Жеңіс – 2004» ЖШС, «Айхан» шаруа қожалығы осы әдісті тиімді пайдалануда. Бұл шаруашылықтарда облыстағы орта көрсеткіштен 15-20 пайыз дәнді дақылдар өнімі артық жиналуда. 2016 жылы ылғал сақтау технологиясын 565,2 мың гектарға, яғни барлық алқаптың 80,7 пайызына енгізу көзделуде.

Былтыр тамшылатып суарылатын алқап көлемі 476,7 гектарға ұлғайтылды. Бұл бұрнағы жылғыдан 242, 7 гектарға артық. Тамшылатып суару әдісі Бұқар жырау ауданының «Айхан», «Арғын», Нұра ауданының «Альдеран», «Қоғабаяев» және Шет ауданының «Дарын и Н» шаруашылықтарында сәтті қолданылуда. Биылғы жылы тамшылатып суарылатын алқап көлемі 700 гектарға ұлғайтылмақ.

Басым бағыттағы ауыл шаруашылығы дақылдарына, (бұршақ тектес, көпжылдық және біржылдық шөп, көкөніс) минералдық тыңайтқыштар мен гербициттерге бөлінетін субсидия көлемі жыл сайын көбейіп келеді. 2016 жылы өсімдік шаруашылығына бөлінетін субсидия мөлшері 2,2 млрд теңгені құрайтын болады.

Соңғы жылдары мал шаруашылығы саласында да көз қуантарлық жетістіктер байқалады. Мал шаруашылығы облысымыздың барлық аудандарында да жақсы дамуда. Былтыр 2014 жылмен салыстырғанда Абай, Қарқаралы аудандарында ет өндіру, Бұқар жырау, Шет аудандарында сүт өндіру көлемі едәуір артты. Сондай-ақ, Абай және Бұқар жырау аудандарында жұмыртқа өндіру жоспары артығымен орындалды.

Облысымызда төрт түлік саны үнемі өсіп келеді. Бұл тұрғыдан, ірі қара өсіруде Абай, Ақтоғай ауданы, қой мен ешкі өсіруде Бұқар жырау, Жаңаарқа аудандары, жылқы өсіруді Абай және Ақтоғай аудандары, шошқа өсіруде Бұқар жырау, Абай, Осакаров аудандары жақсы көрсеткіштерге жетті.

Мұндай табыс үкімет тарапынан мал шаруашылығы өнімдерін өндіруге жасалып отырған тұрақты қамқорлықтың нәтижесінде ғана мүмкін болды. Мәселен, 2015 жылы мал шаруашылығы өнімдерінің көлемі мен сапасын арттыруға жергілікті және республикалық бюджеттен 2,2 млрд теңге қаржы бөлінді.

Ауыл шаруашылығы құрылымдарының қарамағындағы түліктердің тұқымын асылдандыру бағытында мақсатты жұмыс жүргізілуде. Бұл шаруа да тікелей мемлекеттің қолдауы арқасында жүзеге асырылуда. Бұл мақсатқа 2015 жылы жергілікті бюджеттен 1,9 млрд теңге, оның алдындағы жылмен салыстырғанда 700 млн теңге қаржы артық жұмсалды. Бұл қаржы асыл тұқымды мал өсіріп отырған шаруашылықтарды субсидиялауға шет елден өнімділігі жоғары мал жеткізуге және оларды ұстауға жұмсалды.

Мал шаруашылығы саласында 2011 жылдан «Ірі қара мал етінің экспортытық әлеуетін арттыру» жобасы жүзеге асырылуда. Басым бағыттағы осы жобаның өте тиімді екенін өмір көрсетіп отыр. Осы жобаға сәйкес шет мемлекеттерден 1271 бас шетелдік асыл тұқымды мал сатып алынды. 2011-2015 жылдар аралығында Жаңаарқа, Нұра, Қарқаралы және Шет аудандарында 6000 бас ірі қараға арналған бордақылау алаңдары салынды. Мәселен, Жаңаарқа ауданындағы «Ескене» шаруа қожалығында 2000, «Қайрат-2» шаруа қожалығында 500, Бұқар жырау ауданындағы «Шатан» шаруа қожалығында 1000, Қарқаралы ауданындағы «Берік» шаруа қожалығында 500 бас мал бордақылау алаңы салынған.

Осы жобадағы басты бағыттардың бірі «Сыбаға» бағдарламасы болып табылады. Бұл жоба жүзеге асырыла бастағаннан бері, облыс шаруашылықтары 22000 асыл тұқымды сиыр және 969 бұқа сатып алды.

«Сыбаға» бағдарламасының нәтижесінде облысымызда мал шаруашылығына ден қойған шаруа қожалықтарының қатары көбейді.

Облысымыздағы эпизоотиялық жағдайды жақсартуға, азық-түлік өнімдерінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында ветеринарлық бағыттағы жұмыстарды қаржыландыру көлемі жыл сайын артып келеді. 2015 жылы өте қауіпті мал ауруларының алдын алу үшін бюджеттен 760,9 млн.теңге қаражат бөлінді.

Облыс көлемінде есептегі бар малды бірдейлендіру бағытында кең көлемді жұмыс жүргізілуде. 2015 жылы облыс бойынша 175,3 мың ірі қара, 553,8 мың қой мен ешкі, 60,6 мың жылқы, 87,3 мың шошқа, 317 түйе бірдейлендіріліп компьютерлік базаға енгізілді. Жалпы облысымыздағы эпизоотиялық жағдайды қанағаттанарлық деп айтуға болады. Облысымызда 18 ветеринарлық станция және 194 ветеринарлық пункт жұмыс істейді. Оларда 500-ден астам маман еңбек етеді.

Ауыл шаруашылығы шикізаттарын өңдеп, бәсекеге қабілетті, сапалы, қолжетімді өнім өндіру агроөнеркәсіп кешені саласының басты құрамдас бөлігі болып табылады. Аймағымызда тамақ және өңдеу өнеркәсібі саласы бойынша 106 кәсіпорын жұмыс істейді.

Ауыл шаруашылығы өнімдерін өңдеу саласын одан әрі дамыту мақсатында облысымызда 2015-2020 жылдарға арналған кешенді жоспар жасалынған. Онда жұмыс істеп тұрған кәсіпорындарды технологиялық жағынан одан әрі қуаттандыру, оларды шикізатпен қамтамасыз ету және ауыл шаруашылық өнімдерін өңдейтін жаңа кәсіпорындар ашу қарастырылған. «Агробизнес – 2020» бағдарламасы шеңберінде сүт өнімдерін өңдейтін кәсіпорындарды субсидиялау көзделген. Биылғы жылы «Нәтиже Сүт» ЖШС, «Рен-Милк» ЖШС, «Ақ тамақ» ЖШС, «Балқаш Сүт» ЖШС кәсіпорындарына 54 млн.теңге көлемінде субсидия төленген.

Сондай-ақ, жұмыс істеп тұрған өңдеу кәсіпорындарын реконструкциялауға, аймақтарда осы кәсіпорындар үшін сүт қабылдайтын орындар ашуға 8,9 млн.теңге инвестициялық субсидия төленді.

Агроөнеркәсіп кешені саласында жалпы сомасы 36,9 млрд.теңгені құрайтын 50 инвестициялық жоба жүзеге асырылады. Бұл кәсіпорындарда 2023 адам еңбек ететін болады. Оның ішінде, индустриализация картасына енгізілген 23,8 млрд.теңгені құрайтын 22 жоба жүзеге асырылуда, жобаға сәйкес 1374 адам жұмыспен қамтылады. Мұнымен бірге индустриализация картасынан тыс 13,1 млрд.теңгенің 28 инвестициялық жобасы жүзеге асырылып, 649 адамды жұмыспен қамту және «НУХ «Қазагро» АҚ қаржысы есебінен 15 млрд 943 млн.теңгеге 24 жобаны іске асыру көзделуде.

2015 жылы 3 инвестициялық жоба пайдалануға берілді. Олар: абай ауданында «Топар жылыжайы» ЖШС, «Осы заманға сай жылыжай кешенін салу»; Жаңаарқа ауданында «Қайрат-2» ШҚ – «Бордақылау алаңын салу, сүт, ет өнімдерін және қымыз өндіру»; Жезқазған қаласында «Ұлытау – Флора» ӘӨК – жылыжай және көкөніс қоймасын салу. Осы жобаның нәтижесінде 210 адам жұмыспен қамтылып, 1,3 млрд.теңгенің өнімдері өндірілді.

2016 жылы «Волынка» ЖШС, «Қарағанды – Құс» ЖШС, «Здоровые продукты» ЖШС, «Евразия Инвест LTD» ЖШС қатысуымен 336 жұмысшыны қамтитын, құны 4 млрд.007,9 млн.теңгені құрайтын 4 жобаны жүзеге асыру жоспарлануда.

2015 жылы «Агробизнес – 2020» бағдарламасы шеңберінде инвестициялық жобаларды қолдау мақсатында республикалық бюджеттен 724 млн.теңге инвестициялық субсидия бөлінді. Бұл бағдарлама 2016 жылы жалғасын тауып, республикалық бюджеттен 482, 3 млн.теңге қаржы бөлу көзделуде.

Былтырғы жылы облысымыздағы ауыл шаруашылық еңбеккерлері жұртшылықты сапалы азық-түлікпен қамтамасыз етуде қыруар шаруа тындырды. Бұл жұмыс алдағы уақытта да жалғасын табатын болады.

2016 жылдың 1 тоқсанның қорытындысы бойынша ауыл шаруашылығының жалпы өнім көлемі 17,4 млрд. теңгені құрады, ауыл шаруашылығының физикалық көлем индексы 2015 жылдың сәйкес мерзімімен салыстырғанда 105,6 пайызды құрады.

2016 жылға ауыл шаруашылығы өндірісінің жалпы өнімі 144,8 млрд.болады деп жоспарланып отыр, НКИ 100 пайыз.

Мал шаруашылығы саласында мал шаруашылығы өнімі өндірісінің өсуі байқалып отыр, сонымен қатар құс басы мен мал басы өсті.

3 айдың қорытындысы бойынша өткен жылдың сәйкес мерзіміне ет өндірісі 4,5 пайызға өсіп 23,1 мың тоннаны құрады, сүт 6 пайызға өсіп, 56,3 мың тоннаны құрады, жұмыртқа 13,2 пайызды құрады (155,3 млн.дана).

Ірі қара мал басы 5,7 пайызға өсті (549 мың бас), оның ішінде сиыр басы 2,3 пайызға өсті (244,4 мың бас), қой мен ешкі 2,9 пайызға өсті (1308,3 мың бас), жылқы 11,7 пайызға артты (243,1 мың бас), шошқа 4,6 пайыз (96,8 мың бас), құс 1,7 пайызға өсті (3596,0 мың бас).

Ауыл шаруашылығында қол жеткізген жетістіктермен бірге жекелеген аудандардың жұмысында кемшіліктер де кездесіп отыр.

Қарағанды қаласында - (93,4 пайыз) ауыл шаруашылығы жалпы өнімінің нақты көлем индексының өсуі қамтамасыз етілмеген.

Келесі аудандар мен қалаларды мал шаруашылығы өндірісінің төмендеуі байқалып отыр:

Өндіріс төмендеген:

Ет өндірісі:

Қарағанды қ. 3,2 пайыз
Сүт өндірісі
Балқаш қ. 3,2 пайыз, Қаражал қ. 2,9 пайыз
Мал басының төмендеуі байқалған:
Ірі қара мал басы:
Қарағанды қ. 1,9 пайызға, Қаражал қ. 15,9 пайызға
Сиыр басы
Қаражал қ. 21,2 пайызға.
Қой мен ешкі басы
Қаражал қ. 29 пайызға, Сатпаев қ. 1,6 пайызға, Жезқазған қ. 1,6 пайызға, Ақтоғай ауданы 7,4 пайызға.
Жылқы басы
Қарағанды қ. 5,2 пайызға.
Шошқа басы
Абай ауданында 7,3 пайызға, Нұра ауданында 2,8 пайызға, Жаңаарқа ауданында 11,2 пайызға, Шет ауданында 30,9 пайызға, Балқаш қ. – 1,2 пайызға, Жезқазған қ. 19,1 пайызға.

Құс басы
Балқаш қ. 10,6 пайызға, Саран 15,7 пайызға, Приозерск 44,8 пайызға, Қаражал қ. 18,7 пайызға.
Ет өндірісінің экспорттық әлеуетін ары қарай арттыру мақсатында 2016 жылы 1,1 мың бас шетелдік селекциялы малдарды әкелу, 2,6 мың басқа мал бордақылау алаңдарын ашу, «Сыбаға» бағдарламасы бойынша – 7,3 мың бас малдарды сатып алу жоспарланып отыр.

2016 жылдың 1 тоқсанында «Сыбаға» бағдарламасы бойынша 209 бас сиыр және 13 бас өндіруші-бұқа сатылып алынды.

Жерлерді тиімді пайдалану, өсімдік шаруашылығын әртараптандыру мақсатында облыстың егістік алқабы құрылымында көкөністер, картоп, майлы, жемшөп және басқада дақылдар алқабы ұлғайтылды.

2016 жылы ауыл шаруашылығы дақылдар алқабы 1096,3 мың гектарды құрайды, оның ішінде дәнді-дақылдар алқабы 704,3 мың гектарды, оның ішінде бидай – 520 мың га., арпа – 141,3 мың га., (2015 жылы 113,2 пайыз), сұлы – 20 мың га. (2015 жылы 119 пайыз), майлы дақылдар – 27,1 мың гектар, көкөністер – 3 мың гектар (2015 жылға 107,1 пайыз), картоп – 13,7 мың гектар (2015 жылға 102,2 пайыз), жемдік дақылдар алқабы - 348,2 мың га. құрайды.

Әртараптандыру жоспарына сәйкес бидай алқабы 18,1 мың гектарға азаяды, сонымен қатар жемдік дақылдар алқабы ұлғайтылады: арпа – 18,7 мың гектарға, сұлы – 3,2 гектарға және жемшөптік дақылдар 2,8 мың гектарға ұлғайтылады.

Ылғалқорсақтау технологиялары бойынша дәнді-дақылдар, картоп және көкөністер алқабын ұлғайту, ауыл шаруашылығы техникасын жаңарту, суарылатын жерлерді жаңғырту бойынша жұмыстар жалғастырылады.

2016 жылы ылғал қор сақтау технологиясын пайдалану 565,2 мың гектар алқапқа енгізу жоспарланып отыр, тамшылатып суару технологиясы 1177 гектар алқапқа енгізіледі.

Көктемгі егістік жұмыстарын жүргізу үшін 71,6 мың тонна дәнді дақылдар тұқымы, 27,7 мың картоп тұқымы бар, ол тұқым қажеттілігін 100 пайызға жауып отыр, литрі 83 теңгеден 17 мың тонна арзандатылған жанар-жағар май бөлінді.

Оператор болып «ҚазМұнайГазӨнімдері» ЖШС анықталды, оператор және аудандар арасында дизельдік отынды кестеге сәйкес жеткізу туралы Меморандум қабылданды.

Ағымдағы жылы облыстың АӨК субъектілерімен «КазАгроФинанс» АҚ арқылы 246,5 млн. теңгеге 67 бірлік сатылып алынды.

«КазАгро» ҰБХ АҚ даму институттарымен 1 тоқсанда 618,2 млн. теңге игерілді (122 жоба).

2016 жылдың 1 тоқсанының қорытындысы бойынша облыста тамақ өнеркәсібінің (сусындарды қосқанда) физикалық көлем индексі 98,5 пайызды құрады, өнім өндірісінің көлемі – 17,7 млрд. теңге, яғни өткен жылдың сәйкес мерзімінен 1,3 млрд. теңгеге артты.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасында агроөнеркәсіптік кешенді дамыту жөніндегі 2013 – 2020 жылдарға арналған «Агробизнес-2020» бағдарламасы

2. www.stat.gov.kz

3. www.economy.gov.kz

4. www.krgagri.kz

Насакаева З., магистрант специальности «Менеджмент», КЭУК
науч. рук.: **Туткушева Ж.**, к.э.н., доцент

ФАКТОРЫ И ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Данная статья рассматривает основные факторы, влияющие на конкурентоспособность, а также отражены основные пути повышения конкурентоспособности компаний.

Анализ конкурентных позиций предприятия на рынке предполагает выяснение его сильных и слабых сторон, а также тех факторов, которые в той или иной степени воздействуют на отношение покупателей к предприятию и, как результат, на изменение его доли в продажах на конкретном товарном рынке. На качество продукции и услуг влияют внутренние и внешние факторы. [27, с 100]

К внутренним относятся такие, которые связаны со способностью предприятия выпускать продукцию надлежащего качества, т.е. зависят от деятельности самого предприятия. Они многочисленны, их классифицируют на следующие группы: технические, организационные, экономические, социально - психологические.

Технические факторы самым существенным образом влияют на качество продукции, поэтому внедрение новой технологии, применение новых материалов, более качественного сырья - материальная основа для выпуска конкурентоспособной продукции.

Организационные факторы связаны с совершенствованием организации производства и труда, повышением производственной дисциплины и ответственности за качество продукции, обеспечением культуры производства и соответствующего уровня квалификации персонала.

Экономические факторы обусловлены затратами на выпуск и реализацию продукции, политикой ценообразования и системой экономического стимулирования персонала за производство высококачественной продукции.

Социально - экономические факторы в значительной мере влияют на создание здоровых условий работы, преданности и гордости за марку своего предприятия, моральное стимулирование работников - все это важные составляющие для выпуска конкурентоспособной продукции.

Внешние факторы в условиях рыночных отношений способствуют формированию качества продукции. К ним в первую очередь можно отнести: требования рынка, т.е. покупателей, конкуренцию и т.д. [18, с 411]

Факторы - это те явления и процессы производственно-хозяйственной деятельности предприятия и социально- экономической жизни общества, которые вызывают изменение абсолютной и относительной величины затрат на производство, а в результате изменение уровня конкурентоспособности самого предприятия.

Факторы конкурентоспособности, по мнению М.Портера, напрямую связаны с факторами производства. Все факторы, определяющие конкурентные преимущества предприятия и фирмы отрасли, он представляет в виде нескольких больших групп:

Людские ресурсы - количество, квалификация и стоимость рабочей силы. Физические ресурсы - количество, качество, доступность и стоимость участков, воды, полезных ископаемых, лесных ресурсов, источников гидроэлектроэнергии, рыболовных угодий; климатические условия и географическое положение страны базирования предприятия.

Ресурсы знаний - сумма научной, технической и рыночной информации, влияющей на конкурентоспособность товаров и услуг и сосредоточенной в академических университетах, государственных отраслевых НИИ, частных исследовательских лабораториях, банках данных об исследованиях рынка и других источниках.

Денежные ресурсы - количество и стоимость капитала, который может быть использован на финансирование промышленности и отдельного предприятия. Естественно, капитал неоднороден. Он имеет такие формы, как необеспеченная задолженность, обеспеченный долг, акции, венчурный капитал, спекулятивные ценные бумаги и т.д. У каждой из этих форм свои условия функционирования. А с учетом различных условий их движения в разных странах, они будут в значительной степени определять специфику экономической деятельности субъектов в разных странах.

Инфраструктура - тип, качество имеющейся инфраструктуры и плата за пользование ею, влияющие на характер конкуренции. Сюда относятся транспортная система страны, система связи, почтовые услуги, перевод платежей и средств из банка в банк внутри и за пределы страны, система здравоохранения и культуры, жилой фонд и его привлекательность с точки зрения проживания и работы.

Отраслевые особенности, безусловно, накладывают свои существенные различия на состав и содержание применяемых факторов.

Все факторы, влияющие на конкурентоспособность предприятия, М.Портер предлагает делить на несколько типов [24, с 45-48].

Во-первых, на основные и развитые. Основные факторы - это природные ресурсы, климатические условия, географическое положение страны, неквалифицированная и полуквалифицированная рабочая сила. Развитые факторы - современная инфраструктура обмена информацией, высококвалифицированные кадры (специалисты с высшим образованием, специалисты в области ЭВМ и ПК) и исследовательские отделы университетов, занимающиеся сложными, высокотехнологичными дисциплинами.

Деление факторов на основные и развитые весьма условно. Основные факторы существуют объективно либо для их создания требуются незначительные государственные и частные инвестиции. Как правило, создаваемое ими преимущество нестойко, а прибыль от использования низка.

Особое значение они имеют для добывающих отраслей, отраслей, связанных с сельским и лесным хозяйством и отраслей, применяющих в основном стандартизованную технологию и малоквалифицированную рабочую силу.

Гораздо большее значение для конкурентоспособности имеют развитые факторы, как факторы более высокого порядка. Для их развития необходимы значительные, часто продолжительные по времени вложения капитала и человеческих ресурсов. Кроме того, необходимое условие самого создания развитых факторов - это использование высококвалифицированных кадров и высоких технологий.

Особенностью развитых факторов является то, что, как правило, их трудно приобрести на мировом рынке. В то же время они являются неременным условием инновационной деятельности предприятия. Успехи предприятий многих стран мира напрямую связаны с солидной научной базой и наличием высококвалифицированных специалистов.

Развитые факторы часто строятся на базе основных факторов. То есть основные факторы, не являясь надежным источником конкурентного преимущества, в то же время должны быть достаточно качественными, чтобы позволить на их базе создать родственные развитые факторы.

Другим принципом деления факторов является степень их специализации. В соответствии с этим все факторы делятся на общие и специализированные. Общие факторы, к которым М.Портер относит систему автомобильных дорог, персонал с высшим образованием, могут быть использованы в широком спектре отраслей. Специализированные факторы - это узкоспециализированный персонал, специфическая инфраструктура, базы данных в определенных отраслях знания, другие факторы, применяемые в одной или в ограниченном числе отраслей. Примером сейчас служит разрабатываемое по контракту специализированное программное обеспечение, а не стандартные пакеты программ общего назначения.

Общие факторы, как правило, дают конкурентные преимущества ограниченного характера. Они имеются в значительном количестве стран. Специализированные же факторы, которые порой основываются на общих, образуют более солидную, долговременную основу для обеспечения конкурентоспособности. Финансирование создания этих факторов более целенаправленное и часто более рискованное, что, однако, не означает отказа от участия в таком финансировании государства.

Из сказанного выше можно сделать вывод, что в наибольшей степени возможно повысить конкурентоспособность предприятия при наличии у него развитых и специализированных факторов. От наличия и качества их зависит уровень конкурентного преимущества и возможности его усиления. И, наконец, еще один принцип классификации - деление факторов конкурентоспособности на естественные (то есть доставшиеся сами собой: природные ресурсы, географическое положение) и искусственно созданные. Понятно, что вторые - факторы более высокого порядка, обеспечивающие конкурентоспособность более высокую и стойкую.

Создание факторов - это процесс накопления: каждое поколение наследует факторы, доставшиеся от предыдущего поколения, и создает свои, добавляя к прежним, их можно разделить на внутренние и внешние (рис.3) [23, с 231]

При этом под внешними факторами следует понимать, во-первых, меры государственного воздействия как экономического характера (амортизационная политика, налоговая, финансово-кредитная политика, включая различные государственные и межгосударственные дотации и субсидии; таможенная политика и связанные с ней импортные пошлины; система государственного страхования; финансировании национальных программ по обеспечению конкурентоспособности предприятия), так и административного характера (разработка, совершенствование и реализация законодательных актов, способствующих развитию рыночных отношений, демонополизации экономики; государственная система стандартизации и сертификации продукции и систем ее создания; государственный надзор и контроль за соблюдением обязательных требований стандартов, правил обязательной сертификации продукции и систем, метрологический контроль; правовая защита интересов потребителя). То есть, все то, что определяет формальные правила деятельности субъекта хозяйствования на данном национальном или мировом рынке.

Во-вторых, факторами конкурентоспособности выступают основные характеристики самого рынка деятельности данного предприятия; его тип и емкость; наличие и возможности конкурентов; обеспеченность, состав и структура трудовых ресурсов.

К третьей группе внешних факторов следует отнести деятельность общественных и негосударственных институтов. С одной стороны, через различные организации по защите прав потребителей, они выступают сдерживающим моментом роста конкурентоспособности предприятия. А с другой, через негосударственные инвестиционные институты способствуют росту конкурентоспособности предприятия, обеспечивая инвестиции на наиболее перспективных направлениях деятельности.

К внутренним факторам, обеспечивающим конкурентоспособность данного предприятия, следует отнести потенциал маркетинговых служб, научно-технический, производственно-технологический, финансово-экономический, кадровый, экологический потенциал; эффективность рекламы; уровень материально-технического обеспечения, хранения, упаковки, транспортировки; уровень подготовки и разработки производственных процессов; эффективность производственного контроля, испытаний и обследований; уровень обеспечения пусконаладочных и монтажных работ; уровень технического обслуживания в постпроизводственный период; сервисного и гарантийного обслуживания. То есть речь идет о потенциальных возможностях самого предприятия по обеспечению собственной конкурентоспособности.

Факторы могут воздействовать как в сторону повышения конкурентоспособности предприятия, так и в сторону уменьшения. Факторы - это то, что способствует превращению возможностей в

действительность. Факторы определяют средства и способы использования резервов конкурентоспособности. Но наличие самих факторов недостаточно для обеспечения конкурентоспособности. Получение конкурентного преимущества на основе факторов зависит от того, насколько эффективно они используются и где, в какой отрасли они применяются:

Для укрепления своей финансовой устойчивости предприятию необходимо повышать свою конкурентоспособность. Существует несколько путей повышения конкурентоспособности предприятия. [34, с 17]

Пути повышения конкурентоспособности предприятия с целью укрепления его финансовой устойчивости:

- Постоянное использование нововведений.
- Поиск новых, более совершенных форм выпускаемого товара.
- Выпуск продукции такого качества, которое бы отвечало государственным и мировым стандартам.
- Сбыт товаров в те же сегменты рынка, где наиболее высокие требования к качеству и сервисному обслуживанию.
- Использование только высококачественного сырья и материалов.
- Постоянное обучение и переподготовка кадров.
- Повышение материальной заинтересованности работников и улучшение условий труда.
- Проведение маркетинговых исследований рынка, с целью установления потребностей покупателей.
- Анализ своих конкурентов, для выявления своих сильных и слабых сторон.
- Поддержание контактов с научно-исследовательскими организациями и инвестирование научных разработок, направленных на повышение качества продукции.
- Использование наиболее эффективных рекламных мероприятий.
- Регистрация своего товарного знака и использование фирменных марочных изделий.

Разживаева А., ст-ка гр.Ю-14, **Котляр Ю.** гр.Э-41 КЭУК

науч. рук.: преподаватель, магистр кафедры «Экономика и менеджмент» **Викуленко Ю.Р.**

ЭФФЕКТИВНОСТЬ УПРАВЛЕНИЯ ЭКОНОМИКОЙ КАЗАХСТАНА В УСЛОВИЯХ ИНТЕГРАЦИИ И ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА СТРАН-ЧЛЕНОВ ШОС

Эффективность управления экономикой Казахстана в условиях интеграции экономического сотрудничества стран-членов ШОС – очень трудный, сложный, дорогой, длительный и требовательный процесс, о чём свидетельствует 25-летний период Независимости Казахстана. Данный процесс подразумевает изменение тарифов и инструментов торгового регулирования, грамотную и своевременную политику поддержки отечественного производителя, включая регулирование сельского хозяйства.

Актуальность исследования обусловлена необходимостью оценить современные особенности экономического сотрудничества в рамках ШОС и его значения для развития стран-участниц, в частности, для Республики Казахстан. Требуют постоянной актуализации практические достижения в области экономического сотрудничества для выявления его перспективных направлений, а также вопросы столкновения интересов стран-участниц в экономической и политической сферах. Исследование ШОС актуально и с точки зрения анализа тенденций развития мирового регионализма, в частности, развития взаимодействия между отдельными региональными объединениями стран.

Поэтому основной задачей любой страны, в первую очередь Республики Казахстан, в рамках глобализации мировой экономики, вхождения в ВТО и участия в региональных объединениях является обеспечение своей национальной безопасности, политической стабильности и возможности дальнейшего эффективного развития экономики.

На рубеже XX-XXI столетий мировая экономика как совокупность национальных хозяйств и их взаимоотношений обретает новое качество. Важнейшей формой и одновременно новым этапом интернационализации хозяйственной жизни становится глобализация. Она охватывает важнейшие процессы социально-экономического развития мира, способствует ускорению экономического роста и модернизации.

Глобализация влияет на экономику всех стран, и это влияние имеет многоаспектный характер. Она затрагивает производство товаров и услуг, использование рабочей силы, инвестиций в «физический» и человеческий капитал и их перемещение из одних стран в другие. Все это влияет на эффективность производства, производительность труда и конкурентоспособность [1].

На выбор национальной внешнеэкономической стратегии существенное влияние оказывают как общеэкономическое положение в стране, так и тенденции в мировой экономике, учитывая современную быструю интернационализацию мирохозяйственных связей, расширение мировой торговли товарами и услугами, развитие международного предпринимательства, рост количества и увеличение сферы деятельности ТНК. При таких обстоятельствах макроэкономическая стратегия экономического роста национального государства испытывает на себе сильное влияние внешнего фактора, определяемого ролью внешнеэкономических связей в экономической политике государства. Совершенно очевидно, что национальное внешнеэкономическое регулирование не может не испытывать, например, влияние таких проблем современной мировой экономики, как обострение конкуренции на мировом рынке, растущее

неравновесие платежных балансов, огромная внешняя задолженность многих стран, экономическая и политическая нестабильность в странах Восточной Европы, и, прежде всего в странах бывшего СССР.

Действие указанных факторов порождает постоянное взаимодействие во внешнеэкономической политике национальных государств двух тенденций: либерализма и протекционизма. Протекционизм представляет собой политику государства, направленную на защиту внутреннего рынка от конкурентов, а зачастую и на захват внешних рынков. В противоположность этому политика либерализации (фритредерство) имеет целью открытость внутреннего рынка для иностранных товаров, капиталов, рабочей силы, усиливая тем самым конкуренцию на внутреннем рынке.

Но главную угрозу национальной экономике глобализация несет через растущую международную экономическую конкуренцию, которая сегодня стала характерной чертой мировой экономики [2].

Это влияние таких проблем современной мировой экономики, как обострение конкуренции на мировом рынке, растущее неравновесие платежных балансов, огромная внешняя задолженность многих стран, экономическая и политическая нестабильность в странах Восточной Европы, и, прежде всего в странах бывшего СССР.

Действие указанных факторов порождает постоянное взаимодействие во внешнеэкономической политике национальных государств двух тенденций:

- либерализма - политика либерализации (фритредерство) имеет целью открытость внутреннего рынка для иностранных товаров, капиталов, рабочей силы, усиливая тем самым конкуренцию на внутреннем рынке;

- протекционизма - представляет собой политику государства, направленную на защиту внутреннего рынка от конкурентов, а зачастую и на захват внешних рынков.

Поэтому основной задачей любой страны, в первую очередь, Казахстана, в рамках глобализации мировой экономики, вступления в ВТО и участия в региональных объединениях является обеспечение своей национальной безопасности, политической стабильности и возможности дальнейшего эффективного развития экономики.

Необходимость региональной интеграции, в том числе на пространстве ЦА, объясняется целым рядом актуальных экономических и геополитических проблем, которые не могут быть решены странами в одиночку: транспортных, энергетических, водных, транзитных и т.д.

У стран ЦА имеется значительный интеграционный потенциал:

- взаимодополняемость по ресурсам;
- единая транспортно-инфраструктурная сеть;
- традиционная связанность национальных рынков.

Вместе с тем, существует ряд серьезных противоречий, препятствующих их консолидации и укреплению регионального сотрудничества.

С момента обретения независимости было предпринято несколько попыток создать полноценное интеграционное объединение в ЦА (ЦАЭС, ЦАС). Но все они закончились неудачей. Различия в политических и экономических интересах новых государств региона перевесили выгоды от более тесного сотрудничества.

Более успешным оказался проект ЕврАзЭС, который стал приемником созданного в 1995г. Таможенного союза. В него первоначально вошли Белоруссия, Казахстан и Россия, а затем Киргизия и Таджикистан. В 2006-2008 гг. членом Сообщества был Узбекистан. В рамках Сообщества был установлен режим свободной торговли. Сделаны первые шаги по формированию общего рынка транспортных услуг и единой транспортной системы, а также общего энергетического рынка. Достаточно активно развивается взаимодействие национальных финансовых систем [3].

На современном этапе ключевыми направлениями интеграционного взаимодействия в ЕврАзЭС являются:

- отладка деятельности Таможенного союза и ЕЭП в составе России, Белоруссии и Казахстана;
- с 2015г. - Евразийского экономического союза.

Страны ЦА участвуют в Организации экономического сотрудничества (ОЭС). Деятельность этой организации концентрируется на создании инфраструктуры, обеспечивающей связи стран-участниц, и стимулировании взаимной торговли и инвестиций.

Таблица 1

Региональные структуры в Центральной Азии и страны-участницы

ШОС	СНГ	ОДКБ	ЕврАзЭС	ОЭС	ЦАРЭС
РФ	РФ	РФ	РФ	-	-
Казахстан	Казахстан	Казахстан	Казахстан	Казахстан	Казахстан
Таджикистан	Таджикистан	Таджикистан	Белоруссия	Таджикистан	Таджикистан
Кыргызстан	Кыргызстан	Кыргызстан	Таджикистан	Кыргызстан	Кыргызстан

Узбекистан	Молдавия	Узбекистан*	Кыргызстан	Узбекистан	Узбекистан
Китай	Белоруссия	Белоруссия		Афганистан	Китай
-	Армения	Армения	-	Азербайджан	Афганистан
-	Украина	-	-	Иран	Азербайджан
-	Азербайджан	-	-	Пакистан	-
-	Туркменистан	-	-	Турция	-
-	Узбекистан	-	-	-	-
<p>Примечание: Курсив – страны-участники договора о ЗСТ, жирный курсив – страны участники ТС/ЕЭП. *Узбекистан приостановил свое членство в ОДКБ 28 июня 2012 г.</p>					

С 2000 г. действует Программа «Центральноазиатское региональное экономическое сотрудничество» (ЦАРЭС), оператором которой выступает Азиатский банк развития. Программа нацелена на создание объектов инфраструктуры и энергетики, которые содействуют развитию регионального сотрудничества. Кроме того, действует специальная программа для экономик Центральной Азии (СПЕСА). СПЕСА в основном оказывает консультативную поддержку, занимается продвижением и мониторингом конвенций ООН в области гендерной политики, водных ресурсов, статистики и пр.

Китай также активно включается в процессы регионализации. В 2010г. была создана зона свободной торговли между КНР и странами АСЕАН. Обсуждается проект создания к 2016 г. Регионального всеобъемлющего экономического партнерства между АСЕАН, Китаем, Японией, Индией, Южной Кореей, Австралией и Новой Зеландией.

Таким образом, характерным моментом для стран-участниц ШОС является ситуация «spaghetti bowl»: участие в нескольких региональных организациях, иногда дублирующих, но и одновременно взаимодополняющих друг друга. Это типичная ситуация для развивающихся стран, стремящихся использовать регионализацию с целью создания более благоприятных условий для своего развития.

На сегодняшний день формирование каждым государством-членом ШОС собственной тарифной политики, создание дополнительного числа пограничных переходов и таможенных структур привело к существенному увеличению транспортных расходов на продукцию, усложнило процесс реализации товаров, значительно замедлило транспортировку и нарушило систему сложившихся ранее торгово-экономических связей. Кроме того, в некоторых странах-членах Организации произошло снижение объемов перевозок не только в связи со снижением производства, но и в связи с более чем 50% износом транспорта и отсутствием финансовых возможностей для его обновления [4]. Поэтому необходимо объединить усилия по восстановлению и обновлению уже существующих транспортных коридоров, строительству новых и выработке единой тарифной политики в рамках ШОС.

Дальнейшее развитие ШОС возможно по четырем вариантам:

- 1) консервативному,
- 2) инфраструктурному,
- 3) с расширением числа участников организации
- 4) расширением партнерства и кооперации с другими объединениями стран, действующими в регионе ЦА и в примыкающих к нему мировых регионах – АТР, Южная Азия, Ближний Восток и СНГ [5].

Помимо расширения взаимодействия с другими организациями, ШОС необходимо предпринимать реальные меры по расширению многостороннего экономического сотрудничества внутри Организации, кроме выше упомянутых сфер (торговли, энергетики и транспорта), это могут быть социальная, экономическая, информационная и др. сферы.

Список использованной литературы:

- 1 Сембаева Р., Ишмухамедова Г. Казахстан: влияние торговой политики на человеческое развитие. – Астана, 2010 г.
- 2 Возможные варианты расширения внешнеэкономического сотрудничества стран-членов ШОС. // Современные проблемы пространственного развития. Материалы Международной научной конференции, посвященной памяти и 75-летию со дня рождения академика А.Г.Гранберга. –М.: СОПС, 2011. С.405-410. (0,5 п.л.).
- 3 Вступление Казахстана в ВТО в стадии завершения..interfax.by/news/world/13835
- 4 Competition tempering in CU will help Kazakhstan in WTO - Nazarbayev. kaztag.kz/en/top-news/146388
- 5 Kazakhstan's WTO Accession Providing a Gateway to the World. <http://www.edgekz.com>

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ УПРАВЛЕНИЯ В КРУПНЫХ КОРПОРАЦИЯХ КАЗАХСТАНА

В статье рассматривается проблема организационного развития современного казахстанского бизнеса, понимаемая как динамическая смена организационных структур, в контексте управления человеческими ресурсами. Представлены современные теоретические взгляды на данный вопрос и основные аспекты практической реализации. В заключении сделаны выводы об основных направлениях организационного развития казахстанского бизнеса, связанных с улучшением организационных структур, и указаны преимущества такого улучшения.

За двадцать пять лет Независимости Республики Казахстан и соответственно существования казахстанского бизнеса он претерпел значительные изменения, которые коснулись масштаба, структуры собственности, бизнес-процессов, применяемых технологий. Естественно, они не могли не затронуть организационную структуру бизнеса. Для того, чтобы проследить организационное развитие отечественного бизнеса, следует выделить три типа компаний, наиболее характерных для Казахстана

- 1) компании - преемники организаций и предприятий СССР;
- 2) компании, созданные после 1991 г.;
- 3) крупные холдинговые структуры, образованные в результате объединения изначально самостоятельных организаций.

Каждый из перечисленных типов имеет свои специфические особенности, в соответствии с которыми и развиваются компании. Но, хотелось бы отметить и тот факт, что в наше время, когда все развивается быстрыми темпами, процесс управления значительно усложняется, так как у руководителей каждого уровня управления в пределах его компетенций должны быть сформулированы конкретные цели:

- в области инноваций особое внимание уделяется завоеванию передовых позиций по производству новых видов продукции.

- производственные цели направлены на повышение производительности труда и эффективности;
- в финансовой сфере – рациональное использование всех видов финансовых ресурсов;
- в управление персоналом - обеспечение высокой мотивации персонала [1].

Поэтому от того, насколько правильно и четко будут сформулированы цели и задачи - зависит успех компании в целом. В практике управления, как правило, одновременно применяют различные методы и их сочетания. Так или иначе, но все методы управления органически дополняют друг друга и находятся в постоянном динамическом равновесии. Нарастивание темпов и масштабов производства, повышение качества продукции в настоящее время уже недостаточны для достижения конкурентного преимущества на рынке, и поэтому многие компании переходят на новые прогрессивные методы корпоративного управления. Эти методы позволяют своевременно реагировать на изменение условий на рынке, и иностранные фирмы, конкурирующие с казахстанскими предприятиями, успешно их применяют. Специфика современного рынка заставляет непрерывно искать пути повышения рентабельности производства, совершенствования процесса управления и планирования, при этом в самом общем случае, основными способами увеличения эффективности предприятий являются оптимизация и модернизация производства, снижение производственных потерь и технологического расхода энергоносителей, увеличение достоверности и скорости получения информации, необходимой для принятия управленческих решений [2].

Рассматривая отечественную практику, следует рассмотреть примеры успешных казахстанских компаний и роли стратегического управления и принятия стратегических решений в их развитии. Причем в исследовательских целях мы решили провести такое рассмотрение на примере VI Group - крупной частной компании и лидера строительного рынка Казахстана. Компания VI Group является одним уже из признанных лидеров строительной отрасли нашей страны. Об этом говорят результаты деятельности компании, которая занимает 10,2% от общего объема строительного рынка РК. В 2015 году компания вошла в Top Global Contractors - 250 крупнейших застройщиков мира, в этом рейтинге она первая и единственная из Казахстана. В рейтинге 200 крупнейших компаний страны она на 15-ом месте. В 2016 году оборот VI Group составил порядка 268 млрд. тенге, увеличившись в 10 раз за последние 8 лет.

Имея масштабные инновационные проекты в области строительства по всему миру, Компания имеет сложный процесс управления. Эффективное руководство кадрами – это, в первую очередь, правильная, четко выстроенная система использования кадровых ресурсов компании, которая при наличии оптимального количества квалифицированных сотрудников позволяет достигать поставленных бизнес-целей в кратчайшие сроки и с минимальными затратами, которая помогает:

- увеличивать продуктивность работы;
- расширять инновационную деятельность;
- повышать удовлетворенность клиентов;
- обеспечивать целостность бизнес-процессов.

Компания имеет автоматизированную систему управления кадрами – HRMS, которая обеспечивает:

- точный учет кадров;

- оптимально распределяет нагрузку между специалистами;
- мотивирует персонал на выполнение поставленной задачи;
- организует отлаженную работу, имеющую целью конечный результат, значимый для всей

Компании [3].

Компания имеет филиалы по всему миру и общую систему рекрутинга, позволяющая компании иметь высокий уровень ротации, так как система рекрутинга на основе KPI помогает оценить работу сотрудников, их вклад и пользу для компании. Для каждой должности создан набор ключевых показателей эффективности и их вес, что существенно повышает качество оказываемых услуг, повышает рентабельность компании, привлекает новых клиентов в лице заказчиков, инвесторов и заинтересованных сторон.

Наем персонала и оценка результатов работы в Компании с применением KPI позволяет повысить в разы отдачу от сотрудников, улучшая показатели выручки, прибыльности и качества, так как зарплата и сумма их премии будет зависеть только от их работы, от значений показателей эффективности, разработанных службой персонала Компании.

Эффективность данной системы рекрутинга – Irecruit в Компании выражает соотношение между достигнутыми результатами и затраченными ресурсами и определяет способность компании к реализации своих целей и планов с заданным качественным уровнем, выраженным определенными требованиями: временем, затратами и степенью достижения цели.

Резюмируя вышеизложенное, можно отметить, что Компания VI Group – это компания, которая развивается в условиях высокой степени неопределенности, позволяющее изменить количественные и качественные параметры в области строительства и вывести инновационный потенциал Компании на соответствующий уровень, так как именно инновационная активность предприятия может стать одним из основных условий формирования его конкурентоспособной стратегической перспективы, удержания и расширения рыночной ниши. Компания VI Group в соответствии со своей миссией в динамично изменяющейся среде вырабатывает стратегии получения устойчивого успеха, конкурентных преимуществ, самовоспроизводства с улучшениями и прогрессивного инновационного развития в долгосрочной перспективе. Средствами достижения целей в такой ситуации служит, как интенсивное развитие всех компонентов, элементов организации Компании, так и их инновационное развитие [4].

Внедрение инноваций является сложным длительным процессом, требующим от предприятия не только наличия инвестиционных ресурсов, но и инновационной активности производственной системы. Необходимо производить оценку и формировать центры инновационной активности на предприятии для повышения его инновационного роста. Но, для формирования успешной деятельности предприятия, в том числе и для Компании VI Group необходимо правильно формировать стратегию инновационной деятельности предприятия [5]. На рисунке 1 рассмотрена модель интеграции методов стратегического менеджмента в подсистему управления инновационной деятельностью предприятия, которая позволяет увязать инновационный процесс экономических субъектов со стратегическими целями развития.

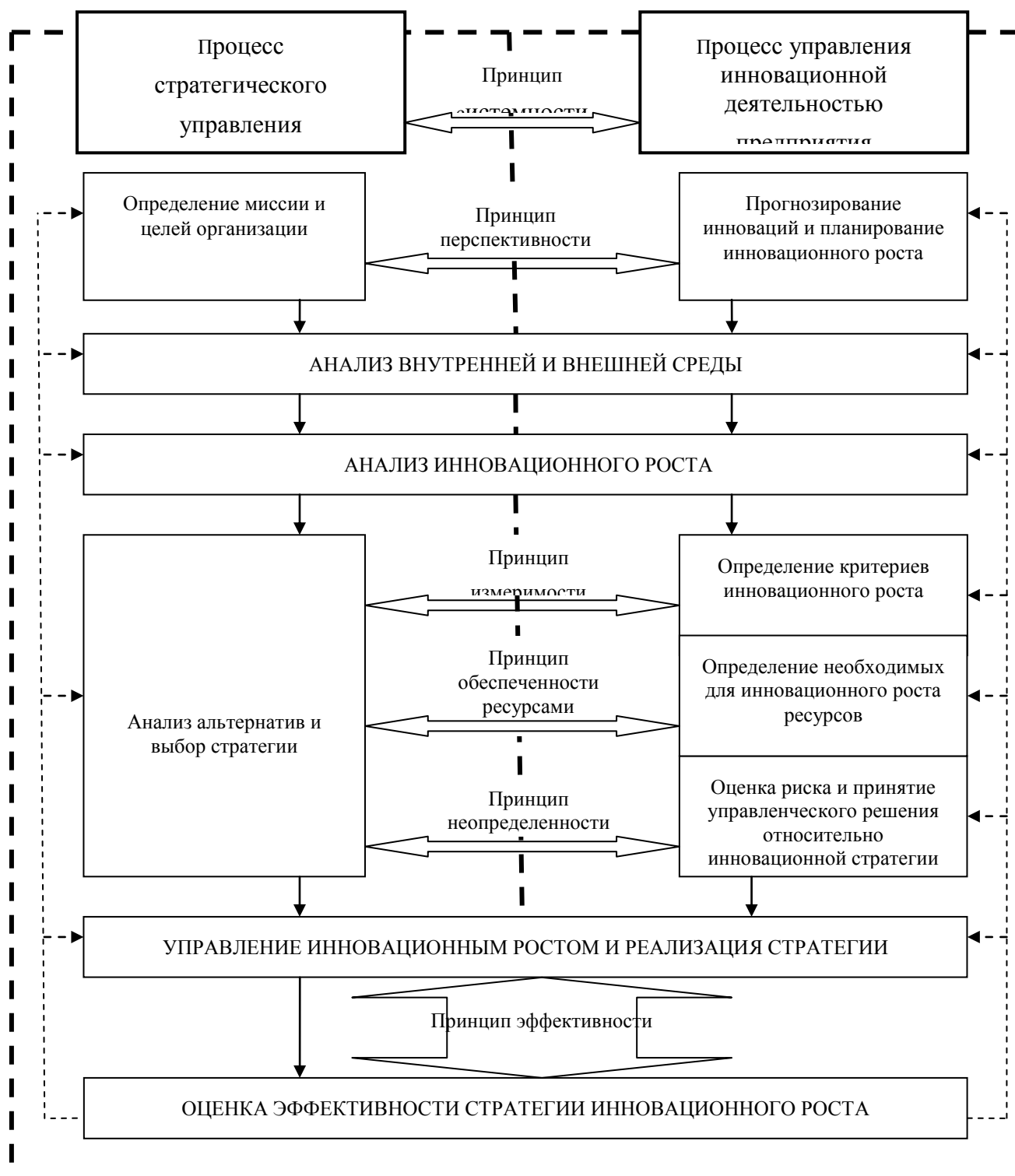

Рисунок 1. Соотношение этапов процессов стратегического управления и управления инновационной деятельностью предприятия

Примечание – Составлено автором на основании данных [6]

Вопросы построения инновационной инфраструктуры и повышения инновационной активности предприятий являются актуальными проблемами современной экономической науки, и их решение во многом будет иметь определяющее значение в индустриальном развитии Республики Казахстан. Стержнем инновационной деятельности предприятия должен стать инновационный процесс, который разрабатывается в рамках инновационной стратегии развития предприятия и предусматривает рациональное использование структурных составляющих компонентов процесса управления.

Таким образом, растущая вовлеченность Казахстана в мировую экономическую систему вследствие происходящих интеграционных и глобализационных процессов приводит к усилению влияния внешних факторов. Кризисные явления в мировой экономике, нестабильность на финансовых и фондовых рынках, резкие колебания конъюнктуры на сырьевых рынках, а также геополитические изменения последних лет - все это формирует те факторы, которые оказывают сильное влияние на экономику Казахстана.

Новые экономические реалии и вызовы диктуют необходимость для казахстанских компаний выработки высокоадаптивной системы планирования и управления своей деятельностью. И менеджмент ведущих казахстанских компаний переосмысливает данный факт не только с позиции повышения своей конкурентоспособности, а также и как жизненно важное условие для выживания и дальнейшего своего развития [7].

Итогом нашего исследования является подтверждение важности стратегического планирования для дальнейшего развития отечественных предприятий. Решения, принимаемые лидерами рынка, отражаются в отраслевом масштабе и задают динамику развития соответствующих рынков.

Рассмотренные нами субъекты демонстрируют ответственность за построение высокоэффективных моделей ведения своей деятельности. Учитывая, что повышение конкурентоспособности национальной экономики напрямую связано с повышением конкурентоспособности казахстанских предприятий вне зависимости от формы собственности, данный аспект особенно важен для дальнейшей интеграции экономики Казахстана в мировую экономику.

Список использованной литературы:

- 1 Алибекова К.Ж. Актуальные проблемы современного менеджмента в Казахстане.// <http://be5.biz>.
- 2 Ахметжанова Н.Б. Казахстанский менеджмент: в поисках эффективности // <http://articles.gazeta.kz/>
- 3 BI Group Айдына Рахимбаева – в высшей лиге стройкомпаний мира //Forbs-Казахстан.- <http://forbes.kz>
- 4 Форум BI Group – новый этап развития стройиндустрии страны //Kapital.kz – деловой портал. - <https://kapital.kz>.
- 5 Айдын Рахимбаев: Маржи выше 10% больше не будет //Аналитическое издание «Курсив.кз».- <http://www.kursiv.kz>.
- 6 Новейшие технологии стратегического управления в сфере недвижимости //Официальный сайт Алматы Менеджмент Университета (AlmaU).- <http://www.almau.edu.kz>
- 7 BI Group намерен передать более 70% своих работ на аутсорсинг //Forbs-Казахстан.- <http://forbes.kz>.

Спанова А., ст-ка гр.УА-14с, **Балаубеков Ж.** гр.МН-12 КЭУК
науч. рук.: преподаватель, магистр кафедры «Экономика и менеджмент» **Викуленко Ю.Р.**

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ СРЕДЫ РЕГИОНА НА ОСНОВЕ ПРИМЕНЕНИЯ ТЕХНОЛОГИИ ИННОВАЦИОННОГО КЛАСТЕРА В КОМПЛЕКСЕ СО СТАНДАРТАМИ PMAJ (P2M)

Современный этап экономического развития диагностируется представителями фундаментальной науки и специалистами в области прикладной экономической политики, как эпоха принципиальных качественных трансформаций источников и механизмов социально-экономического роста. Речь идет о необходимости развития экономики инноваций. Несмотря на то, что идеи инновационного технологического развития получили широкое научное и общественное признание, насущной проблемой становится отсутствие экономического интереса со стороны инвесторов к инновациям. Сложившееся объективное противоречие между необходимостью инновационного технологического развития экономики, с одной стороны, и условиями хозяйствования в нашей стране, с другой, связано с отсутствием инновационной среды, обеспечивающей функционирование действенного механизма взаимного спроса на инновации со стороны хозяйствующих субъектов и предложения новинок в технике и технологии. Ее формирование связано со структурными преобразованиями всей системы экономических отношений и институциональной системы общества.

Несмотря на множество уже существующих механизмов и моделей, доказавших свою продуктивность в других странах, специфические особенности социально-экономического устройства нашей страны требуют разработки механизмов и моделей формирования инновационной среды и качественных изменений условий хозяйственной деятельности с учетом специфики Республики Казахстан.

Отсутствие у бизнеса системы интересов к инновационной деятельности является, на наш взгляд, главным препятствием к обеспечению поставленной цели инновационного развития. Речь здесь идет об отсутствии среды, которая обеспечивает мотивацию к инновационной деятельности, то есть функционирование действенного механизма взаимного спроса на инновации со стороны представителей бизнеса и постоянного предложения новинок в технике и технологии.

Инновационный процесс можно охарактеризовать как сложный непрерывный волнообразный процесс качественного развития производительных сил страны и ее регионов, осуществляемый на основе

взаимодействия общественных потребностей и научных знаний, объединяющий науку, технику, производство и потребление, сопровождаемый изменением общественного сознания [1].

Активность инновационной деятельности, связанной с осуществлением технологических инноваций, зависит от интенсивности процесса обновления производственных фондов, их физического и морального износа. В большей части казахстанских регионов либо эксплуатируется ранее созданная материально-техническая база, которая не обновляется должным образом, либо неудовлетворительное состояние материально-технической базы сопровождается низкой инвестиционной активностью.

Результаты проведенных исследований наглядно показывает высокую степень неоднородности инвестиционного пространства Республики Казахстан, предопределяющей различные условия для осуществления инновационной деятельности в разных субъектах РК. Большая часть регионов отличается низким уровнем развития промышленности, низкой эффективностью использования трудовых ресурсов и материально-производственной базы, что значительно ограничивает возможности их инновационного развития. Невозможность обновления производственного потенциала приводит к деградации активной части материально-технической базы ведущих отраслей промышленности и инфраструктурных комплексов.

Формирование инновационной среды, как на национальном, так и на региональном уровне, требует структурно-технологической перестройки производства и научно-технического обеспечения. Отсюда возникает необходимость создания стратегического эшелона развития и отбора наиболее приоритетных отраслей, составляющих технологический базис региона [2].

Говоря об эффективности формирования инновационной среды региона на основе применения технологии инновационного кластера, подразумевается, что это предприятия, объединенные, возможно, ассоциативно, как комплекс добывающих, обрабатывающих и производящих конечную продукцию предприятий. Эти предприятия могут быть и конкурентно-антагонистичными. Но их объединяет дислокация в одном регионе. Основу объединения будут составлять следующие факторы:

- наличие сырьевых ресурсов в регионе;
- помощь и льготная политика со стороны государственных органов;
- пул инвесторов с минимальными рисками потери капиталов (доступ к инвестициям);
- оптимизация организационных структур за счет передачи в аутсорсинг функций учета, ИТ обеспечения, логистики, вспомогательного производства, энергообеспечения (не директивно).

Считается, что кластеры значительно повышают производительность входящих в них предприятий и значительно снижают издержки, что позволяет им эффективно конкурировать на национальном уровне и в глобальном масштабе. Наиболее эффективным для реализации кластерной программы считается применение к кластерной технологии стандарта P2M.

Для применения стандарта необходимо применить технологию комплексного управления всеми предприятиями кластера и исполнять их как программу проектов, а не как отдельные проекты. Разница в подходах показана в таблице 1 [3].

Таблица 1
Сравнительная таблица основных технологий управления проектами

	Project Management (PMI, PRINCE2...)	Program Management (P2M)
Определение	Значение творческого начинания, основанного на конкретной цели (продукте)	Создание ценности предприятия на основе миссии
Основные атрибуты	Уникальность, временный характер, определенность продукта	Многогранность (большое количество участников), масштабируемость, сложность, неопределенность
Общий вид	<ul style="list-style-type: none"> • Системный подход • Жизненный цикл проекта • Сообщество проекта /инвесторы/клиенты/ поставщики • Участники проекта (раб. группа) • Использование навыков управления проектом 	<ul style="list-style-type: none"> • Миссия программы • Ценность программы • Сообщество программы • Архитектура программы • Мастерство управления интегрированной программой проектов
Способ планирования	PMI - подробное на весь период; PRINCE2 - Общее на период, детальное на 1 этап	Планирование комплекса задач на период цикла PDCA без различия бизнес планирования и проектного планирования
Степень неопределенности	PMI-максимально определенная;	Высокая

	PRINCE2-средне определенная	
Организационная структура	PMI - Отдельная, временные группы; PRINCE2 - Отдельная, временные группы	Внесена в бизнес структуру. Иногда неотделимо.
Примечание – Составлено на основе данных [3]		

Реализация проекта с хорошими, прогрессирующими результатами обеспечивается через компетентное руководство, которое обеспечивает высокое качество проектных работ, планирование политики и вовлечение в проект всех участников и заинтересованных лиц, качественное технологическое и логистическое проектирование и управление коммуникациями, эффективное управление ресурсами, четкими проектными заданиями и мотивацией персонала, исполняющего их.

На основе анализа инновационного процесса, в результате которого была выявлена недостаточная проработанность методов оценки коммерческой привлекательности инновационных проектов, отсутствие учета результатов коммерциализации интеллектуальной собственности нами предлагается методика комплексной оценки инновационных проектов с использованием стратегии Stage-Gate «Стратегия 5 ворот». Большинство компаний США, активно занимающихся разработкой новых продуктов, используют различные формы Stage-Gate процесса, что позволяет пройти инновационному процессу от стадии зарождения идеи до выхода на рынок через серию этапов, которые также рассмотрены в диссертации.

Отличительной особенностью представленной нами модели является разделение процесса внедрения на два параллельных этапа: инвестиционный и коммерциализационный. Данное разделение связано с тем, что фундаментальные исследования целесообразно осуществлять за счет государственных, бюджетных средств в связи с высокой степенью риска. На этой стадии частный капитал задействован в меньшей степени. В дальнейшем, по мере перехода к прикладным исследованиям и опытно-конструкторским разработкам, доля частных инвестиций может возрасти. Однако, высокий риск реализации идеи сохраняется. По мере продвижения к процессу внедрения продукта на рынок степень риска уменьшается, появляется большая уверенность для вложения частного капитала.

Анализ конкурентоспособности позволит правильно позиционировать продукт на рынке, а также выявить те характеристики и свойства инновационного продукта, которые необходимо будет улучшить в первую очередь. По результатам анализа на данном этапе коммерциализации научной разработки производится принятие окончательного решения по вопросу вывода продукта на рынок в случае положительного результата анализа.

Данные исследования позволят оценить, насколько будут эффективны вложенные в производство инвестиции. Маркетинговые исследования должны представлять собой детальное исследование рынков сбыта продукции. На основе проведенных исследований в дальнейшем составляется бизнес-план, позволяющий оценить необходимые затраты, в т.ч. на переоснащение производства, продвижение товара, а также спрогнозировать объем сбыта, предполагаемые сроки окупаемости и т.д. Следовательно, в этом контексте стоит отметить важную роль центров коммерциализации, где создаются и имеют стратегии по реализации инновационных проектов [4].

Таким образом, перед государством стоит серьезная задача преодоления разобщенности, препятствующей притоку новых перспективных технологий в актуальные направления промышленности и бизнеса. Речь идет о формировании экономической интегральной инновационной модели, делающей возможным создание большого количества малых и средних инновационных фирм, которые создадут основу для индустрии внедрения новых технологий и выпуска перспективных конкурентоспособных продуктов. При этом крупные компании могут воспользоваться уже подготовленным и апробированным наработками, что создаст сильный мультипликативный и синергетический эффект и будет способствовать эффективному внедрению новшеств в производство.

Список использованной литературы:

- 1 Shigenobu Ohara, A Guidebook of Project & Program Management for Enterprise Innovation/ Revision 1. October 2005/ Project Management Association of Japan/ URL: <http://www.pmaj.or.jp/>
- 2 Псеуш З.А. Стратегия от разработки до ее реализации. М.:ИН ФРА-М, 2011
- 3 Романов Е.В. Стратегический менеджмент: Учеб.пособие. 2-е изд., перераб. и доп. М.:ИН ФРА-М, 2014.
- 4 Морозова Г.А. Управление регионом: маркетинговый подход. - Н. Новгород, Изд-во Волго-Вятской академии государственной службы, 2015.

Тынгишева М.М. магистрант каф. «Экономики и международного бизнеса» Кар.ГУ им. Е.А. Букетова
науч. рук.: к.э.н., доцент **Бектлеева Д.Е.**

ОЦЕНКА ПОЛИТИКИ СНИЖЕНИЯ БЕДНОСТИ В КАЗАХСТАНЕ

Инструментарием снижения бедности в Казахстане является реализация социальной политики государства. Основные направления социальной политики Республики Казахстан определяются Посланиями Президента, а также его программной статьёй «Социальная модернизация Казахстана: Двадцать шагов к Обществу Всеобщего Труда», которые, фактически, указывают на основные направления комплексной социальной модернизации. Они дополняют и развивают положения программ «Казахстан-2030», «Казахстан-2050», определяющих содержание и направленность сильной социальной политики, которая обеспечивала бы общественную стабильность и согласие в обществе.

Сама же национальная модель социальной политики в Казахстане изначально была ориентирована на использование выгод и возможностей устойчивого экономического роста для повышения благосостояния народа. В настоящее время ее реализация позволила реформировать трудовые отношения и занятость населения, осуществить переход к накопительной пенсионной системе, ввести новые виды социальных пособий, создать адресную систему оказания социальной помощи и, как следствие, обеспечила сегодня лидирующие позиции Казахстана в СНГ, имея позитивную динамику.

В области социальной защиты поручения Президента базируются на Концепции социальной защиты населения Республики Казахстан. Причем, основным принципом осуществления политики социальной защиты является государственное регулирование, более того, государство на этапе реформ остается основным источником[1]

В Казахстане на сегодняшний день система социальной защиты населения основана на ряде законодательных актов, а также поддерживается Программами государства, направленными на осуществление социальной помощи уязвимым группам населения Казахстана.

В сфере социальной защиты населения государство реализовало Программу Дорожная карта 2009-2010 годов, разработало и осуществляет Программу Дорожная карта 2020, Программу занятости населения 2020. Причем, в «Программе занятости 2020» определены основные направления по совершенствованию системы оказания адресной социальной помощи в РК до 2020 г.

Согласно законодательно установленным документам, система социальной защиты в Республике Казахстан включает следующие направления:

- Система поддержки семьи, материнства и детства (пособие на рождение, пособие по уходу за детьми до 1 года)
- Система социальной поддержки при наступлении социальных рисков и оказание социальных услуг
- Система социальной защиты экономически уязвимых малообеспеченных слоёв населения (многодетные семьи, нетрудоспособное население);
- Пенсионная система;
- Система обеспечения доступа к бесплатному образованию (общего и профессионального);
- Система гарантирования обязательной медицинской помощи;
- Система обеспечения жильём государственных служащих, работников бюджетной сферы и молодых семей.

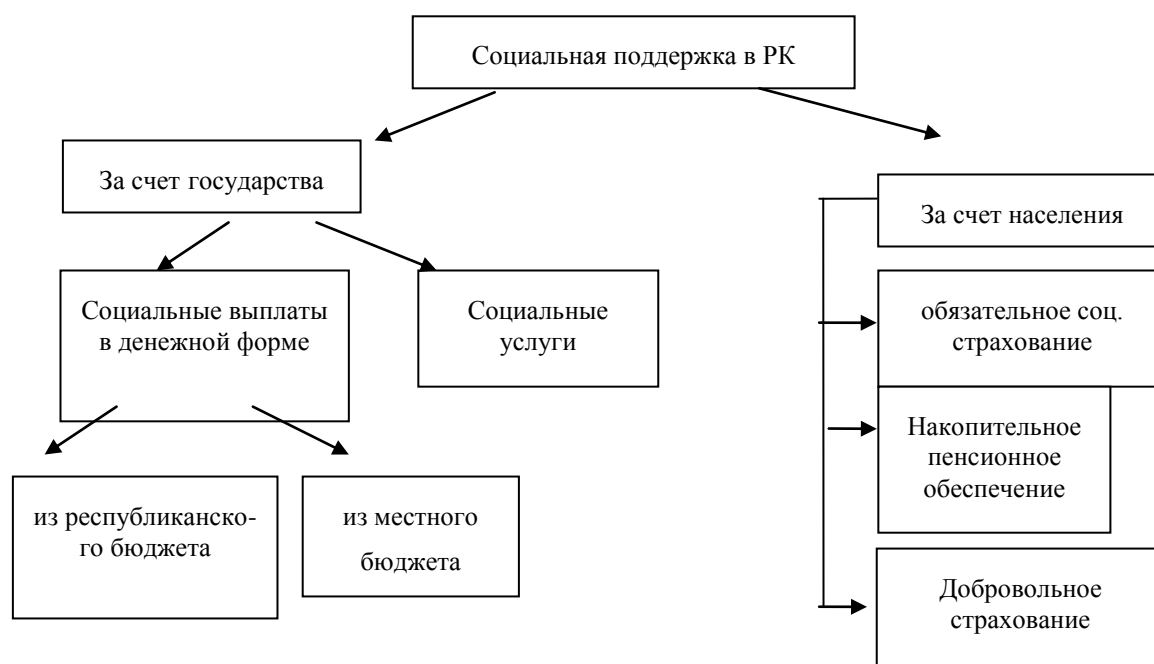

Рисунок 1- Система социальной поддержки в Республике Казахстан

На получение адресной социальной помощи также имеют право граждане, если их среднедушевой доход ниже прожиточного минимума. При этом прожиточный минимум – это необходимый минимальный денежный доход на одного человека, равный по величине стоимости минимальной потребительской корзины.

Прожиточный минимум рассчитывается ежеквартально по республике и по регионам. Согласно ставкам, утвержденным статьей 11 Закона Республики Казахстан от 30 ноября 2015 года № 426-V «О республиканском бюджете на 2016–2018 годы величина прожиточного минимума для исчисления размеров базовых социальных выплат составляет 22 859 тенге

Следует особенно отметить, что доступность к качественным услугам медицины и образованию всех граждан Казахстана обеспечивает более равные возможности для населения и позволяет работать в обществе системе «социальных лифтов», сокращая неравенство в уровне жизни.

Основным источником финансирования социальной сферы в Республике Казахстан является государственный бюджет. Следует отметить, что в абсолютном выражении расходы бюджета, нацеленные на решение проблем социальной сферы, имеют положительную тенденцию роста. К примеру, в 2016 г. на социальное обеспечение и социальную помощь расходы составили 1977315 млн. тенге, больше чем в 2012 году в 1,5 раза (таблица 1). Рассмотрим долю государственных расходов на социальную сферу в ВВП (рисунок 1)

Таблица 1 – Динамика распределения расходов государственного бюджета Республики Казахстан на социальную сферу

	2012	2013	2014	2015	2016
Социальное обеспечение и социальная помощь	1239644	1359664	1548638	1713451	1977315
Образование	1210115	1237421	1358669	1364737	1669398
Здравоохранение	7366269	795092	856222	863899	1039576
Министерство Финансов РК					

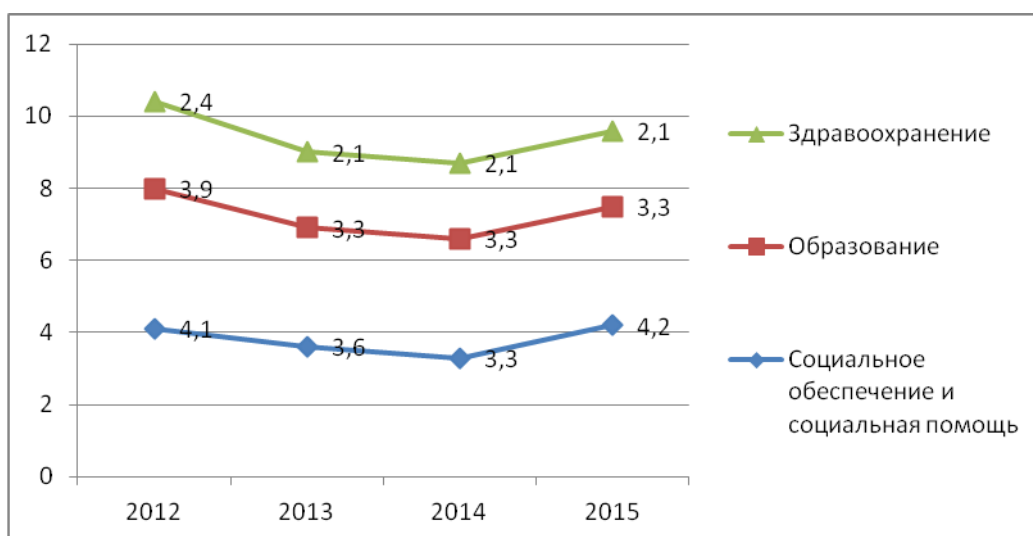

Рисунок 2 - Доля государственных расходов на социальную сферу в процентах к ВВП за 2012-2015г.

Если рассматривать этот показатель как долю от ВВП, то можно констатировать, что наблюдается снижение расходов в здравоохранении и образовании, расходы на социальное обеспечение и социальную помощь увеличились незначительно по сравнению с 2012 годом на 0,1 % [2]

Следует отметить, что отечественными экспертами в 2011 году в качестве практических рекомендации было предложено довести уровень социальной поддержки с 4,2% в 2010 г. до 10% от ВВП в 2015 году, однако данный показатель не был достигнут и в 2015 году составил также, как и в 2010 году всего 4,2%.

В развитых странах доля расходов на социальные нужды составляет более 30% от ВВП. Среди них больше всего средств расходуется на пенсионное обеспечение – в среднем 42% от общих социальных расходов, вторая по величине статья расходов – здравоохранение - 26,2%, далее, социальное обеспечение безработных – 8,1%, социальное обеспечение по нетрудоспособности и инвалидности – 8%, помощь семьям и детям - 7,3% и др

Как было отмечено выше, основные направления снижения бедности определены стратегиями и программами. В стратегии «Казахстан-2050» определены новые принципы социальной политики. В-первых, государство, особенно в условиях глобального кризиса, должно гарантировать гражданам минимальный социальный стандарт. Главная задача – не допустить роста бедности. Бедность не должна стать социальной перспективой ни для одного казахстанца. Необходимо установить для граждан минимальные социальные стандарты и гарантии, которые должны прямо зависеть от роста экономики и бюджета.

Сюда должны включаться:

Прежде всего расширение списка потребностей индивида и включение в него статей на образование и здравоохранение (в том числе для безработных и нетрудоспособных с целью их большей социализации), здоровое питание и здоровый образ жизни, удовлетворение интеллектуальных и информационных запросов и т. д.

- Расчет стоимости потребностей индивида по реальным ценам (следовательно, необходимо совершенствование статистики в стране).

- Поэтапное качественное повышение стандартов качества жизни, увязанное с ростом экономики.

В стратегии указан ряд мер, реализация которых позволила бы снизить бедность и неравенство. В первую очередь акцент сделан на выравнивании дисбаланса между регионами, а также на развитие моногородов, на базе которых будет создан целый ряд индустриальных проектов. В будущем, став полноценными индустриально-производственными городами-спутниками крупных агломераций, они нацелены на повышение уровня жизни местного населения и обеспечение работой сельской молодежи [3]

Следующей программой преодоления бедности является – «Дорожная карта занятости 2020» За прошедший период участниками Программы стали 267 тыс. человек, из них 83 тыс. самозанятых, порядка 167 тыс. безработных, 16 тыс. малообеспеченных, более 1000 наемных работников, около 153 тыс. человек получили постоянную работу [4]

Другой мерой государства, нацеленной на повышение качества жизни в стране, является снижение регионального разрыва в уровне оплаты труда. В частности, за счет интенсивной дотационности к 2014 году зарплата в двух самых высокооплачиваемых регионах превысила зарплату в двух самых низкооплачиваемых регионах в 2,7 раза, раньше этот показатель был гораздо выше. Тем не менее

возможности государства в этом контексте не бесконечны и, более того, усугубляются кризисными явлениями в экономике.

Еще одной мерой по снижению бедности в стране призвано стать изменение характера предоставления адресной социальной помощи гражданам. Безусловная помощь по-прежнему будет оказываться тем, кто в силу объективных причин (возраст, состояние здоровья, инвалидность и иная социальная уязвимость) не могут самостоятельно повысить свой жизненный уровень. Трудоспособных граждан будут поддерживать на условии активного участия в программах профессиональной подготовки, в общественных работах и т. д. В 2016 году механизм в пилотном режиме начат в Акмолинской, Восточно-Казахстанской и Жамбылской областях. Всего, по информации Минтруда РК, более 90 тыс. казахстанцев в настоящий момент получают специальные социальные услуги. Таким образом, государство реализует комплекс мер, нацеленных на сокращение неравенства.

Список использованной литературы:

1. Сайтова Н.А. Мекебаева М.Н Вестник КазНУ. Серия философия. Серия культурология. Серия политология. №1 (50). 2015
2. Комитет по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан <http://stat.gov.kz/>
3. Стратегия «Казахстан-2050»
4. Программа Дорожная карта занятости 2020

Аманбаева З., гр. ГМУ-12 КЭУК

науч. рук.: магистр, преподаватель **Коккозова А.Б.**

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Государство представляет собой организацию публичной власти и при помощи государственного управления достигает поставленные цели и задачи.

Государственное управление в свою очередь является деятельностью органов государственной власти и их должностных лиц по практическому воплощению основных направлений и задач политического курса. Несомненна необходимость государственного управления, объективное существование которого обусловлено обеспечением реализации политики государства, и направлена на более эффективное и рациональное использование трудовых, материальных, природных и информационных ресурсов, а также гарантирование прав и свобод человека. Ключевыми приоритетами деятельности правительства страны является развитие системы государственной службы, приведение ее характеристик в соответствии с новейшими нормами и отвечающей возрастающим ожиданиям граждан страны. В период становления Независимости Республики Казахстан Президент страны поручил органам государственной власти изучать международный опыт в области государственной службы, однако подчеркнув, что необходимо перенимать лучший опыт и приспособить к собственным реалиям с учетом проблем и приоритетов реформирования. Именно тогда и начала проводиться системная работа по созданию профессионального государственного аппарата [1].

Однако на протяжении всех лет суверенного развития, проблемы и недостатки государственного управления и государственной службы не утрачивают своей актуальности и значимости для казахстанской общественности. Построение независимого государства в первую очередь базируется на определении принципов государственного управления, построении управленческой структуры, поиске наиболее подходящих и эффективных методов работы государственно-административного аппарата. Стратегической целью Казахстана является строительство профессионального государства, ограниченного до основных функций. В ежегодных Посланиях Президента РК народу Казахстана поочередно определяются цели и задачи по дальнейшему реформированию системы государственного управления, ставятся приоритеты, конкретизируются направления. В Послании «Казахстан на пути ускоренной экономической, социальной и политической модернизации» отмечается: «Ключ к реформе исполнительной власти - осуществление комплекса мер по совершенствованию государственной службы [1].

Наряду с этим, процесс становления и развития системы государственной службы характеризуется наличием определенных проблем объективного характера, а именно факторы, которые могут замедлять процесс реформирования, могут заключаться в следующем:

- проблемы демократизации системы государственной службы и взаимодействия с институтами гражданского общества;
- проблемы ответственности государственных служащих и борьбы с коррупцией в государственных органах;
- проблемы стабилизации и дальнейшей оптимизации государственного аппарата;
- недостаточная технологизация процесса оказания государственных услуг;
- низкий уровень профессионализма менеджеров и служащих [2].

Республиканское общественное объединение «Ассоциация содействия государственной службе Казахстана» было создано по инициативе государственных служащих. Этот институт гражданского общества был направлен на установление конструктивного диалога между населением и государственными органами. Следует отметить, что система государственной службы еще не совсем соответствует мировым стандартам, несмотря на относительно положительные сдвиги на данном направлении.

Во-первых, перед системой государственной службы осталась задача усиления гласности при реализации должностных возможностей, транспарентности и подконтрольности профессиональной деятельности госслужащих структурам гражданского общества.

Во-вторых, должна быть продолжена работа по передаче части государственных функций частному сектору в конкурентную среду. И впоследствии, будет углубляться и расширяться взаимодействие государства и гражданского общества с помощью передачи несвойственных государству функций в гражданский сектор.

На протяжении всего периода становления и формирования системы государственного управления в государственных органах были приняты меры по повышению ответственности и борьбе с коррупцией. Одним из ключевых механизмов предупреждения коррупции стало введение института ротации политических госслужащих. Прежде всего, использование ротации было обусловлено негативной тенденцией сращивания органов государственной власти с представителями финансово-промышленных групп и бизнес-структурами.

Введение телефонов доверия во всех государственных органах так же не принесло желаемых итогов. Основная причина, прежде всего, связана с недостаточной степенью информированности граждан, пассивностью и их неверием в действенность проводимых мероприятий. Также важно отметить, что улучшение структуры дисциплинарных советов и комиссий послужило увеличению уровня ответственности государственных служащих. Но в тоже время, в связи с необходимостью увеличения количества проверок дисциплинарных советов возникла проблема снижения качества их проведения. На сегодняшний день к основным причинам, создающим благоприятные условия для распространения коррупции по всей вертикали государственной власти, можно отнести:

- наличие противоречий в законодательстве, регулирующем государственную службу;
- усложнение административных процедур;
- низкий уровень заработной платы и социальной защищенности госслужащих;
- отсутствие действенной системы гражданского контроля [3].

Так же причиной неэффективному функционированию госслужбы являются недочеты в вопросах оптимального соответствия ответственности и полномочий госслужащих. Необходимость в дальнейшей оптимизации, в свою очередь, приведет к необходимости ликвидации неактуальных структур государственных органов, расформированию и реорганизации некоторых существующих ведомств и организации новых, отвечающих современным требованиям, государственных структур.

Низкий уровень технологизации в процессе предоставлении услуг государственными органами, связан с недостаточным оснащением информационной, коммуникационной инфраструктурой в центральных органах государственной власти. Острая нехватка квалифицированных работников, ограниченный доступ к технологиям для большинства населения приводит к большему затягиванию процесса автоматизации.

Большая часть экспертов дают оценку уровню профессиональной компетентности государственных служащих как среднюю (80,0%). Высокую оценку профессионализму государственных служащих дают только 3,3% экспертов. При этом 16,7% опрошенных специалистов считают уровень профессионализма государственных служащих низким. Экспертное сообщество выделяет наиболее явными в области госслужбы проблемы коррупции и взяточничества (45,0%), низкого уровня оплаты труда (38,3%), некомпетентности государственных служащих (36,7%), дублирования полномочий (33,3%). Большинство проблемы связаны в большей степени с уровнем профессиональной подготовки кадров. Поэтому один из значимых факторов является качественное обучение госслужащих. Возрастает роль Академии государственного управления при Президенте РК и других обучающих центров. Академией внедряются в практику итоги научно-исследовательской работы ученых. Так, например, разработанные учеными академии предложения по улучшению конкурсного отбора в корпус "А" сейчас успешно применяются при оценивании претендентов с использованием психометрического тестирования.

Можно провести мониторинг кадров государственной службы согласно статистическим сведениям по состоянию на 1 января 2016 года по сведениям Агентства по делам государственной службы и противодействию коррупции Республики Казахстан. На штатной государственной службе числятся 99 318 человек (в политическом блоке 406 человек, корпус «А» – 513 человек, корпус «Б» – 98 399 человек) (рис. 1). По состоянию на 1 января 2017 года штатная численность госслужащих составляет 100 000 человек.

Рисунок 1 – Мониторинг кадров государственной службы

Параметр удельная численность государственных служащих от экономически активного населения равен 1,1%. Это означает, что порядка 171,6 гражданских лиц приходится на одного государственного служащего. Соотношение граждан к госслужащим составляет 116 к 1 в восьми развитых государствах международной экономической организации, признающей принципы представительной демократии и свободной рыночной экономики, в среднем. В то время как соотношение параметра удельного веса государственных служащих от экономически активного населения, приблизительно 1 к 25, т.е. 2,43%.

В современных условиях в области государственного аппарата перед руководством страны стоит задача повышения эффективности своей деятельности. Ключевой задачей в посланиях Президента страны народу Казахстана и значимых стратегических документах страны установлено формирование успешной структуры государственного управления и государственной службы. Достижение данной задачи даст возможность создать мобильную, оперативно откликающуюся на требования времени структуру государственной власти, способную на высоком уровне решать проблемы, как политического, так и социально-экономического развития страны.

С 1 января 2016 года был введен в действие новый Закон «О государственной службе Республики Казахстан». Законом определена правовая основа для перехода к карьерной модели государственной службы в Казахстане. Первое направление Плана нации «100 конкретных шагов» нацелено на построение профессионального государственного аппарата и составляет 15 шагов, из которых 11 реализованы. А именно введена карьерная модель госслужбы, в которой модернизирована процедура поступления на госслужбу. Кандидаты, впервые поступающие на госслужбу, начинают свою работу с низовых должностей по общему конкурсу. В 2016 году (на первичные ступени госслужбы) поступило порядка 8 тысяч граждан. Внедрена трехступенчатая система отбора: для поступления на госслужбу кандидаты проходят тестирование на знание законодательства, оценку личных качеств, а также собеседование в госоргане по профильным знаниям. В 2016 на 12,6% улучшились итоги тестирования на знание законов. Из 56 тысяч человек, положительную оценку получили 46%. Этап собеседования из более 43 тысяч преодолели 20,7 тыс. человек. Последующие шаги основаны на внедрении системы оценки госслужащих по результатам. Кроме того, активно ведется работа по разработке факторно-балльной шкалы системы оплаты труда. Завершение реализации планируется к 1 июля 2017 года. Для реализации следующего шага в Законе предусмотрена норма по обеспечению ротлируемых госслужащих служебным жильем без права приватизации. В 2016 году было ротировано 49 служащих. Было закреплено обучение госслужащих не реже одного раза в три года. Карьерное продвижение служащих в рамках данного направления происходит по внутреннему конкурсу. По итогам данных конкурсов с нижестоящих на вышестоящие должности назначено 5,9 тыс. служащих, этот показатель в 4 раза больше по сравнению с 2015 годом. Наряду с этим, в 2016 году порядка 2 тыс. иностранных менеджеров были приняты на госслужбу из негосударственного сектора. Это обеспечило сбалансированность, открытость и конкурентоспособность карьерной модели. Был принят Закон «О противодействии коррупции», который распространен также и на квазигосударственный сектор. В структуре Агентства сформирован Департамент антикоррупционной политики, основными направлениями работы которого являются:

- антикоррупционный мониторинг;
- анализ коррупционных рисков;
- построение антикоррупционной культуры.

Так же не маловажно отметить, что возрастной состав сбалансирован, к сведению, самый многочисленный слой – 29–39 лет, около 32%. Младше 30 лет – 25%, 40–50 лет – 21%. Свыше 50 лет – 22%. Относительно трудового стажа, то в процентном соотношении доля государственных служащих с трудовым

стажем до 5 лет (включительно) составляет 30%, от 6 до 10 лет – 24%, свыше 10 лет – 46%. Среднее значение трудового стажа на государственной службе равно – 10,5 лет. За последние два года значение трудового стажа возросло на один год, это отражает тенденцию к стабильности. В результате проведения оптимизации, мониторинг кадров по государственным органам продемонстрировал положительные результаты. А именно в центральных государственных органах в 2 раза оптимизировано количество первых руководителей. В 2 раза уменьшилась численность ответственных секретарей (с 20 до 10). Количество комитетов сократилось на 27% (с 48 до 35). На начало 2017 года средний возраст госслужащих составил 38 лет. Средняя продолжительность работы на занимаемой должности по республике – 3,7 лет [5,6].

"Эти сведения подтверждают, что, в общем на государственной службе сохраняется стабильность и соблюдается преемственность кадров", – отметила руководитель управления мониторинга и анализа департамента государственной службы Нургуль Жанназарова. "Говоря о качественном составе госслужащих, необходимо отметить наличие высшего образования у 91,4% из общего числа госслужащих (в 2015 году этот уровень был 89,66%), соответственно, 8,6% имеют среднее и среднее профессиональное образование", – заключила Нургуль Жанназарова. И является превосходным показателем, т.к. в ряде развитых стран, таких как Соединенные Штаты Америки, Италия, Канада, для пребывания на низших должностях государственной службы наличие высшего уровня профессионального образования не обязательно.

Указ Президента Республики Казахстан «О дальнейшем совершенствовании системы государственного управления Республики Казахстан», вступивший в силу 25 января 2017 года, постановил:

Реорганизовать:

- Министерство здравоохранения и социального развития Республики Казахстан;
- Министерство по инвестициям и развитию Республики Казахстан;
- Министерство национальной экономики Республики Казахстан

Определить государственные органы правопреемниками прав и обязательств реорганизуемых государственных органов в соответствии с передаваемыми функциями и полномочиями.

Правительству Республики Казахстан обеспечить: перераспределение штатной численности реорганизуемых государственных органов по согласованию с Администрацией Президента Республики Казахстана [7].

Исходя из опыта зарубежных стран, для дальнейшей модернизации государственного управления, в стране целесообразно было бы сформировать институт уполномоченного по правам в сфере доступа к информации, который контролировал бы обеспечение прав граждан на доступ к информации. Необходимо также усовершенствовать существующие механизмы общественного контроля над деятельностью государственных органов. В стране необходимо создать многоступенчатую программу обучения и развития, потому что талант-менеджмент взаимосвязан с карьерным ростом государственных служащих. Ее нужно сконструировать таким образом, чтобы на практике можно было выполнить предписание Главы государства о том, что "каждый руководитель должен начинать с низов и пройти все управленческие ступени". Для более действенного решения вопросов профессионализации необходимо создать общую систему обучения, что позволит готовить госслужащих по единым базовым программам, оперативно вводить в регионах современные наработки и обучающие технологии. Это даст возможность государственной службе "стать прототипом справедливого казахстанского общества, где все будут располагать возможностями для самореализации и развития на базе принципа меритократии, в соответствии с заслугами, умениями и способностями". Перечисленные мероприятия послужат перспективами для дальнейшего развития государственного управления в Республике Казахстан. И конечными результатами должны стать укрепление доверия граждан к системе конкурсного отбора на государственную службу и доверия государственных служащих к соблюдению основ меритократии [8].

На данный момент можно отметить, что Республика Казахстан является общепризнанным международными экспертами новатором в области государственной службы на постсоветском пространстве. Важными итогами проделанной работы является то, что мы сумели уйти от теоретизированного, оторванного от практики обучения, используя наиболее новые практикоориентированные способы.

Список использованной литературы:

1. Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана от 18 февраля 2005 г. «Казахстан на пути ускоренной экономической, социальной и политической модернизации».
2. Нуртазин М. Особенности государственной службы/ Научно - аналитический журнал АГУ при Президенте РК «Государственное управление и государственная служба» №4/ 2008г
3. Материалы международной научно-практической конференции «Реформирование казахстанской государственной службы: опыт, проблемы, задачи», 2012 г.
4. Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан-<http://adilet.zan.kz>
5. Агентство Республики Казахстан по делам государственной службы и противодействию коррупции - <http://kyzmet.gov.kz/ru>
6. Материалы международной научно-практической конференции «Реформирование казахстанской государственной службы: опыт, проблемы, задачи», 2012 г.

7. Указ Президента Республики Казахстан «О дальнейшем совершенствовании системы государственного управления Республики Казахстан» от 25 января 2017г.

8. Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан- <http://www.pacademy.kz>

Жуманова А., гр. ГМУ-31 КЭУК

науч. рук.: магистр, ст. преподаватель **Букатов Е.Б**

ЦЕЛЕВОЙ ХАРАКТЕР БЮДЖЕТНЫХ СРЕДСТВ В ФИНАНСОВОМ ОБЕСПЕЧЕНИИ ЗАДАЧ И ФУНКЦИЙ ГОСУДАРСТВА

Целевой характер бюджетных средств исходит из бюджета и бюджетной системы, обеспечение функций и задач местного самоуправления и государства.

Как принцип бюджетной системы РК, целевой характер бюджетных средств закреплен в статье 4 «Бюджетного кодекса» РК и определяет данный принцип как выделение бюджетных средств в пользование конкретных получателей с обозначением направления финансирования их на конкретные цели.

К целевым трансфертам относятся:

- трансферты, передаваемые вышестоящими бюджетами в нижестоящие в пределах сумм, утвержденных в республиканском или местных бюджетах для реализации отдельных текущих бюджетных программ, не учитываемых при расчете трансфертов общего характера;

- трансферты, выделяемые на компенсацию потерь вышестоящих бюджетов, вытекающих из принятия законодательных актов, которые влекут увеличение расходов в связи с передачей функций государственных органов из нижестоящего уровня государственного управления в вышестоящий в период действия трехлетних объемов трансфертов общего характера;

- трансферты, передаваемые вышестоящими бюджетами нижестоящим бюджетам, утверждаемый на республиканском и областном уровнях, направленных на реализацию отдельных текущих бюджетных программ и программ развития, которые не учитываются при расчете трансфертов общего характера.

Трансферты на развитие, передаются вышестоящим бюджетам в нижестоящие в пределе сумм, утверждаемых на республиканском и местном уровне, для реализации:

1. региональных бюджетных инвестиционных проектов, предлагаемые местными исполнительными органами, на основе программных и стратегических документов РК;

2. исполнение нижестоящими госорганами мероприятий для реализации программных и стратегических документов РК, относимые к компетенции вышестоящих госорганов, направленных на достижение социально-экономических эффектов и получение экономических выгод[5].

Согласно закону разрешается софинансировать из местного местных инвестиционных проектов, с целью реализовать выделенные целевые трансферты на развитие из вышестоящего бюджета. Обычно нижестоящим бюджетам целевые трансферты перечисляются администраторами бюджетных программ вышестоящего бюджета на основании соглашения о результатах по целевым трансфертам.

Также целевые трансферты имеют индивидуальный план финансирования соответствующей бюджетной программы по платежам, утверждаемым в устанавливаемом порядке, при наличии подтверждающих документов по целевым трансфертам на развитие и в соответствии с нормативными правовыми актами которые утверждают распределение общей суммы целевых трансфертов между нижестоящими бюджетами.

Текущие целевые трансферты из нижестоящих бюджетов перечисляются исходя из индивидуального плана финансирования соответствующей бюджетной программы по платежам, утвержденным в устанавливаемом порядке.

Документ, представляющий соглашение о результатах по целевым трансфертам включает в себя:

- цели и задачи, чтобы решить которые выделяют целевой трансферт;

- прямые и конечные результаты, которые должны быть достигнуты за счет использования целевых трансфертов;

- обязанность предоставить администратору бюджетных программ вышестоящего бюджета отчетность соответствующего нижестоящего бюджета о достигнутых показателях[6].

До 20 февраля заключаются соглашения о результатах по целевым трансфертам, предоставляемые из вышестоящего нижестоящему бюджету. Заключение составляется между администратором программы и местными органами власти.

В дальнейшем распределять целевой трансферт, предоставляемый из республиканского бюджета областными бюджетам, между бюджетами районов, местный орган власти на областном уровне заключает соглашения о результатах по целевым трансфертам с местными исполнительными органами районов.

По итогам полугодия и года местный исполнительный орган района предоставляет маслихатам отчет о прямых и конечных результатах, достигаемых за счет использования выделяемых целевых трансфертов в соответствии с соглашениями о результатах.

По итогам полугодия и года местные исполнительные органы области, города республиканского значения, столицы представляют отчет о результатах администратору республиканских бюджетных

программ, достигнутые за счет использования выделенных целевых трансфертов в соответствии с соглашениями о результатах.

Правительством РК определяется порядок разработки соглашений об итогах по целевым трансфертам и их перечислений, а также составление и защита отчета о достигнутых прямых и конечных результатах.

Использовать целевые бюджетные средства не по назначению, расценивается как нарушение законодательства. Так бюджетный кодекс впервые в законодательстве обозначил сторону бюджетных правонарушений, связанных с нецелевым использованием бюджета. А также использованием средств на цели, не соответствующим условиям получения указанных средств, определенным утвержденным бюджетом, сметой доходов и расходов, уведомлением о бюджетных ассигнованиях, бюджетной росписью, или иным правовым основанием их получения.

Приведенные примеры ясно показывают, два аспекта проявления целевого характера бюджета, первое это этап выделения из бюджета, второй это этап использования бюджетных средств. Специальные государственные органы, исполняющие бюджеты и являющиеся распорядителями бюджетных средств обеспечивают соответствие целей выделяемых бюджетных средств.

Стоит отметить, что за нецелевое использование бюджетных средств несут ответственность руководители главных распорядителей или распорядителей бюджетных средств, органы же публичной власти не несут ответственности. Блокировка расходов или изъятие сумм является главным негативным последствием. Чтобы обеспечить максимально возможное удовлетворение потребностей населения регионов, необходимо решить одну из основных задач, то есть установить пропорции распределения бюджетных ресурсов между различными уровнями бюджетов.

Рассмотрим бюджетное регулирование в широком и узком смысле. В узком значении, бюджетное регулирование направлено на достижение минимума бюджетного дефицита, в широком же значении это исполнение бюджетного процесса регулирования, учитывая параметры баланса финансовых ресурсов[7].

Механизм межбюджетных отношений состоит не только из отношений между бюджетами регионов и республиканским бюджетом, но и бюджетными отношения внутри регионов, а именно между районными бюджетами и областными бюджетами.

Фундаментом межбюджетных отношений является прозрачность и единство методов распределения расходов и поступлений между уровнями бюджетов, а также разграничение полномочий и функций уровней государственного управления. На практике имеются различные методы регулирования межбюджетных отношений, которые можно определить с учетом налоговых возможностей каждого из уровней бюджетов, утверждаемых натуральных норм и итогов оценки объективных потребностей региона. В соответствие со среднесрочной фискальной политикой можно установить формы регулирования межбюджетных отношений. Бюджетные кредиты и официальные трансферты являются формами регулирования межбюджетных отношений между бюджетами республиканского, областного и столичного уровня.

Органы республиканского казначейства министерства финансов обеспечивают самостоятельную роль целевого направления. В ежегодных финансовых законах и в бюджетном кодексе принимается во внимание направленность законодателя на всестороннее обеспечение целевого характера бюджетных средств.

Поступающие в доход бюджета средства, также как и выделяемые из бюджета средства обладают целевым характером. Об этом указывает статья бюджетного кодекса, содержащая состав бюджетного правонарушения - несоблюдение обязательности зачисления доходов бюджетов. Для налоговых доходов при неуплате налогов в бюджет последствием является жесткая налоговая ответственность, как в форме уголовного преследования, так и в форме административных штрафов.

Целевой характер поступающих средств, связан со структурой и объемом публичных функций и задач, а также бюджетных расходов, принимаемых государством. Необходимость оптимизировать соотношение средств изымаемых у частных собственников и функций государства, давно рассматривается как в зарубежных странах, так и на просторах ЕврАзЭС. Государственные структуры делают первые шаги в данном вопросе.

В последние годы в целях улучшения межбюджетных отношений на основе передового мирового опыта в РК были разработаны методики расчета трансфертов общего характера. Данная методика включает в себя, в установление объема текущих затрат, осуществляемая исходя из количества потребителей бюджета исходя из формулярной схемы, учитывая объективные факторы, обусловленных различиями в уровне затрат:

- климатические условия;
- транспортная инфраструктура;
- демографический состав и т.д.

Данный подход применяется в мировой практике и гарантирует объективное определение текущих расходов местных бюджетов и равный доступ населения всех регионов к услугам гарантированным государством предоставляемые за счет бюджета.

Расходы бюджета, на какой либо вид бюджетной услуги исходя из данного метода можно определить исходя из:

- различия в стоимости предоставления услуг в расчете на 1 потребителя, обусловленного объективными факторами;
- численности получателей данной услуги.

Данный метод расчета затрат исключает воздействие и влияние субъективных причин на оценку потребностей в текущих расходах и не принимает в расчет сформированную сеть социальной инфраструктуры, так как она может быть недостаточной или избыточной по сравнению с реальными потребностями населения.

В последнее время были изменены методики определения бюджетов развития регионов. Например, прогнозный объем бюджета развития включает в себя два компонента и рассчитывается следующим методом:

- пропорционально прогнозируемому объему доходов местных бюджетов;
- определяются пропорционально рассчитанному объему текущих затрат[8].

Применяя данную методику, можно учитывать вклад каждого региона в росте доходов бюджета и будут усиливаться стимулы именно регионов в своем экономическом развитии и расширении налогового потенциала. Определяя текущие затраты капитального характера, необходимо рассчитывать одинаково для всех регионов пропорционально рассчитанному объему текущих затрат. Затраты капитального характера связаны с действующими учреждениями и следовательно напрямую зависящими от текущих затрат или своего рода амортизации.

Целевые трансферты по-прежнему остались эффективными инструментами оперативного регулирования межбюджетных отношений в период действия трехлетних трансфертов.

Компенсация же затрат нижестоящих бюджетов, вытекающих из принятия вышестоящими органами нормативных правовых актов, которые повлекли уменьшение доходов или увеличение расходов в период действия трехгодичных объемов трансфертов общего характера, выполняется в обязательном порядке методом выделения целевых текущих трансфертов из вышестоящего бюджета.

Бюджету характерно наличие множество уровней целей, образующих единое «дерево целей». Ярким примером выступает построение бюджетной классификации. Есть и другие примеры различий целей по принципу, например специальной и общей. В законодательстве целевой бюджетный фонд определяется как имеющая целевой характер составная часть бюджетных средств. Стоит отметить, что средства целевого бюджетного фонда не могут быть применены на целях, несовместимые с назначением целевого бюджетного фонда. Следовательно, может возникнуть такая ситуация, когда средства будут потрачены в соответствии с утвержденным бюджетом, но возникнет нецелевое использование средств относительно цели бюджетного фонда.

Целевой характер бюджетных средств охватывает всю бюджетную систему и правоотношения. И если недавно боролись только с нецелевым использованием бюджетных средств, то сейчас больше применяется комплексный подход при решении данного вопроса ко всем получателям. Распределяя доходные поступления, выгодно использовать метод закрепления налогов с комбинацией метода долевого распределения. Большинство ученых сходятся во мнении, что простое применение пропорций распределения налогов в пользу внутри региональных местных бюджетов будет содействовать к укреплению дифференциации территорий по уровню бюджетной обеспеченности.

На данный момент в Республике Казахстан не имеется четкой картины в части определения источников по доходам местных бюджетов учитывающих размеры субвенций. Так необходимо рассматривать возможности на законодательном уровне закрепить механизмы изъятий и субвенций для областных бюджетов и городов Астаны и Алматы. Предполагается определять размеры субвенций и изъятий в абсолютных суммах, основываясь на реальной бюджетной обеспеченности регионов, на основе объективных потребностей по текущим расходам. С учетом повышения цен необходимо индексировать размеры субвенций и изъятий. В случае если по налоговым поступлениям имеются перевыполнение, то их следует оставлять в соответствующих бюджетах. Оставив на неизменном уровне распределения между местными и республиканским бюджетами по видам доходов и сохранении полномочий по расходам при единовременной индексации уровня потребительских цен, учитывая абсолютные размеры субвенций и изъятий, динамика доходов местных бюджетов будет показывать точное социально-экономическое развитие каждого региона. Данные меры позволят предупреждать возможности появления дисбаланса и избегать создания предпосылок, в социально-экономическом развитии регионов республики, преобладание развития особых регионов с превалированием в структуре их промышленности приоритетных отраслей. Преобладающая часть расходов, связанных с жизнедеятельностью человека и часть региональных экономических потребностей финансируется с помощью местных бюджетов. В случае снижения доли финансирования, будет автоматический снижаться и уровень финансирования жизнеобеспечения населения.

Завышенная степень дифференциации экономического положения как внутри региональных, так и региональных бюджетов в стране, объективно подымает вопрос о необходимости перераспределения средств между данными бюджетами.

Рост трансфертов распределяемых из вышестоящих бюджетов в нижестоящие бюджеты, а также рост доходов областных и республиканского бюджета указывает о процессах увеличения объемом средств и централизации доходов, которые перераспределяются через бюджеты областей и республиканский бюджет.

В конечном итоге регионы, которые получали помощь со стороны государства, не очень охотно заинтересованы в достижении бюджетной независимости своими силами и стараются особо не привлекать местные источники, и не мобилизуют собственные резервы.

В последнее время, процесс выравнивания бюджетной системы, нуждается в улучшении методов регулирования взаимоотношений внутри бюджетной системы. Мы считаем, что эффективное управление бюджетными ресурсами согласно с осуществляемой бюджетной политикой должна быть направлена на реализацию общих целей, а именно на экономический рост, снижение безработицы, обеспечение политических и экономических функций государства[9].

Для решения социальных и экономических проблем в депрессивных городах и регионах Казахстана, необходимы значительные объёмы финансовых ресурсов, сформировать которые не под силу региональным фискальным органам в связи с низкой налоговой базой. Поэтому при утверждении республиканского бюджета необходимо выделять трансферты местным бюджетам.

Целевой характер бюджетных средств имеет еще одну особенность, в бюджетной системе необходимо сосредоточить такое количество средств, которое позволило бы достигать цели бюджетной системы, а именно обеспечение деятельности муниципальных и государственных органов. В случаях изъятия излишков средств, это должно квалифицироваться как нарушение закона, несоблюдение целевого характера бюджетных средств. Из данного утверждения исходит, то, что нельзя утверждать профицит бюджета, в случае если доходы планируются больше чем необходимые расходы.

В результате плохого планирования расходов и доходов, может возникнуть на начальном этапе профицит бюджета. Профицит, возникший на этапе исполнения бюджета, подпадает под нормы бюджетного кодекса и преодолевается согласно действующим законодательным нормам.

Целевой характер бюджетных средств необходимо рассматривать как направленность средств на запланированные цели, обусловленные деятельностью в определенном режиме для всех участников бюджетного процесса, в случаях отклонения от него наказываемая законодательством.

Целевой характер обладает системными свойствами, поэтому свойственен бюджетным средствам бюджетов всех уровней, а критерии целевого или нецелевого использования бюджетных средств одинаковы для всей системы. Во время передачи бюджетных средств, от одного уровня к другому уровню бюджетной системы, целевой характер сохраняется в качестве целевой предназначенности.

Административное устройство государства позволяет приносить необходимые разграничения полномочий в целях обеспечения целевого характера бюджетных средств, а именно таких полномочий как контрольные полномочия и полномочия по изъятию средств, использованных нецелевым образом. Унитарность бюджетной системы создает правовые основы регулирования в части применения административной и уголовной ответственности за нецелевое использование бюджетных средств собранных в руках законодателя.

В заключение данной статьи бы сделать выводы, о том, что целевой характер является неотъемлемой частью бюджетных средств, как на этапе использования, так и на этапе выделения из бюджета. Также характерен целевой характер, для средств, поступающих в бюджет, он заключается в том, что в бюджет должно поступить ровно столько средств, сколько необходимо для отправления государственной власти. Целевой характер поступающих средств, связан со структурой и объемом бюджетных расходов, а также публичных задач и функций, решением которых принимает на себя государство.

Список использованной литературы:

1. Бюджетный кодекс Республики Казахстан от 10 декабря 2008 г. // www.zakon.kz.
2. Закон Республика Казахстан № 54-V от 23 ноября 2012 г. «О республиканском бюджете» на 2013-15 г.г. // www.zakon.kz.
3. Послание Президента Республики Казахстан – лидера нации Н.А.Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050» Новый политический курс состоявшегося государства» от 14.12.12.
4. Современное государство для всех: пять институциональных реформ. Выступление Президента Республики Казахстан, председателя партии «Нур Отан» Нурсултана Назарбаева на XVI съезде партии от 11 марта 2015 года.
5. Бежаев О.Г. Межбюджетные отношения. Теория и практика реформирования / Под. Ред. М.А. Яхьяева, М., 2015.
6. Кинашева Ж.Б. Местное самоуправление в Казахстане: проблемы становления и развития. Сборник. Восточно-Казахстанский государственный университет имени С.Аманжолова, Казахстан, 2014.
7. Уваров В.Н. Местное государственное управление и самоуправление: единство и соотношение // Вестник Института законодательства РК. 2015, № 1, с.36
8. Бегенов А. Актуальные вопросы местного самоуправления. Местное самоуправление в Казахстане: анализ механизма реализации: итоги, преграды, перспективы. - СКОФ РОО «СУИС», Петропавловск, 2015.
9. Ильясов К.К. (2003). Расходы государственного бюджета: учеб. пособие/ К. К. Ильясов П. Б. Исахова. М-во образования и науки РК, Каз. экон. ун-т им. Т. Рыскулова.- Алматы: Экономика, 2015.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКСЫ БИЛІК ТАРМАҚТАРЫ АРАСЫНДА ӨКІЛЕТТІКТЕРДІ ҚАЙТА БӨЛУДЕН ТУЫНДАЙТЫН МӘСЕЛЕЛЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаев билік тармақтары арасында өкілеттіктерді қайта бөлу мәселелері жөніндегі Үндеуінде халыққа «еліміз үшін аса маңызды, тағдырлы мәселені ұсынбақ» ойын, «Конституция мен заңдарға өзгерістер енгізу» жөніндегі ұсыныстарын айтты. «Біздің алдымызда билік тармақтарының өкілеттіктерін қайта бөлу міндеті тұр» дей келе, осы міндетті орындауға кірісу себебін былай деп өте орынды пайымдады: «Қазір заманның дидары өзгерді. Біз де өзгеруге тиіспіз. Сол себепті, мемлекеттің басқару жүйесін де жаңғыртатын кез келді». Сосын өзінің «елдің мүддесі мен заманның талабын, ұрпақтың болашағын ойлай отырып осындай байлам» [1] жасағанын ескертіп, «екі негізгі бағыт бойынша іске» асырылмақ реформаға түсінік берді.

Баршамыз ықыластана қабыл алған бұл бағыттар мыналар. Біріншіден, Президенттің әлеуметтік-экономикалық процестерді реттеудегі өкілеттіктерінің біразын Үкіметке және басқа да атқарушы органдарға беру көзделді. Енді бұл салаға Үкімет, министрліктер және әкімдіктер толықтай жауап беретін болады. Екіншіден, билік тармақтары арасындағы қарым-қатынасты конституциялық деңгейде теңгерімді ету мақсат етілді. Бұл жағдайда Үкіметті жасақтаудағы Парламенттің рөлі күшейтіледі. Парламент сайлауында жеңген партия Үкімет құрамын анықтауға түбегейлі ықпал ететін болады. Бұл Үкіметтің Парламент алдындағы жауапкершілігін арттырады. Тиісінше, мұндай өзгерістер биліктің заң шығарушы тармағының атқарушы билікке бақылауын күшейтеді.

Осы екі бағыттың қай-қайсысы да жауапкершілік пен кәсібилікті арттыруға қызмет етеді. Сөйтіп мемлекеттік басқарудың тиімділігін қамтамасыз етеді. Жасалмақ өзгерістерге Президент осындай үміт артады. Бұндай ойға келер алдында өз өкімімен арнайы құрылған жұмыс тобы оған атқарған істерін баяндады. Ол топтың жұмысы туралы есепті тындап, олар жаман жұмыс істеген жоқ деп тапты. Тәуелсіздігіміздің ширек ғасырында елеулі табыстарға қол жеткенін, алайда әлем бүгінде көз алдымызда өзгеріп жатқанын, қоғамдық үдерістердің жылдамдығы мен күрделілігі Қазақстанда да көзге ұрып тұрғанын мойындады. Енді «біз алдағы кезең алдымызға міндетті түрде көлденең тартатын жаһандық және өңірлік сын-қатерлерге қалай қарсы тұратынымызды ойластыруға тиіспіз» деді. Сол себепті де ұсынылып отырған конституциялық «реформаның мәні билік өкілеттіктерін сарабалдықпен қайта бөлуде, тұтастай саяси жүйені демократияландыруда жатыр» деді. Бұл пікір көпшілік көкейіне қонып жатыр.

Сол орайда ұсынылмақ шаралар маңызды болғандықтан, Президент конституциялық реформалардың жобасын жалпыхалықтық талқылауға ұсыну жөнінде шешім қабылдады. Бұл өте орынды болды. Жұрт мұқият танысып жатқан Қазақстан Конституциясына енгізуге ұсынылған өзгерістер мен толықтырулар жөніндегі заң жобасында конституцияға Президенттің нақты қандай өкілеттіктері үкімет пен парламентке берілетін екені көрсетілген. Жобада президенттің әлеуметтік-экономикалық процестерді реттеудегі өкілеттіктерінің біркатарын үкіметке және басқа да атқарушы органдарға беру, басқа да өзгерістер жасау көзделген. Осыған орай жүріп жатқан бүкілхалықтық талқылауға біз де өз үнімізбен қатысуға тиіспіз. Бұл мәні зор іс болмақ, өйткені талқылау барысында айтылған ұсыныстарды жұмыс тобы талдайды және жинақтап қорытады, сөйтіп Заң жобасын пысықтайды да, Президенттің қарауына енгізеді.

Президенттің өзі атап айтқандай, ұсынылып отырған бағдарлама үш міндетті шешуге жағдай жасайтын болады. Біріншіден, саяси жүйенің тұрақтылық қорын жасайды. Екіншіден, Үкімет пен Парламенттің рөлін арттырады. Бұл шара қазіргі заманғы сын-тегеуріндерге жауап қайтарудың неғұрлым тиімді механизмін бермек. Президент мұны «басқарудың неғұрлым күрделі жүйесі» деп атады. Ол билік тармақтарына өз иелігіндегі өкілеттіктердің айтарлықтай бөлігін билік тармақтарына беруге саналы түрде барып отырғанын атап айтты. «Мен мұны жалғыз ғана мақсатпен – елді басқарудың неғұрлым тиімді, орнықты, заманауи жүйесін құру үшін жасап отырмын», – деді. «Үшіншіден, әлемде мемлекеттік құрылыстың әмбебап моделі жоқ. Бәрі де ізденіс үстінде» екенін ескерте келе, «біз өзіміздің, кейде ерекше шешімдерімізді» табатынымызды, «мемлекеттік құрылыстың бөгде модельдерін көшіріп алумен ешқашан айналыспағанымызды», бүкілхалықтық талқылауға «ұсынып отырған реформа ең алдымен өз тәжірибемізге және Қазақстанның өзінің қажеттіліктеріне арқа сүйейтінін» шегелеп атады. Қазақстан қай бағытта жүреді деген сауалға жауап ретінде аталмыш реформалар бағдарламасын ұсынды. Уақыт қойып отырған бұл сауалға «жауап айқын және дәйекті» – «Қазақстан демократиялық даму жағына қарай» жүреді дегенді Президент нығарлай көрсетіп, батыл мәлімдеді.

Бұл күндері көпшілік ұсынылған өзгерістер мен толықтырулар жобасын қолдап, оларды жақсартуға түсуге бағытталған ұсыныстарын да білдіріп жатыр. Біз де Мемлекет басшысының сыртқы саясатқа, ұлттық қауіпсіздік пен елдің қорғаныс қабілетін арттыруға күш-жігерін жұмылдыруды көздегенін шешіміне ризамыз. Сол ретте биліктің үш тармағының – Үкімет пен Парламенттің рөлін айтарлықтай күшейтуге бел буғанын, тиісінше атқарушы билікті бақылаудағы сот билігінің рөлі арттырылуын мақұлдаймыз. Осы жерде, мәселе конституциялық өзгерістер жайында болғандықтан, Конституцияда биліктің сот тармағы жайында мемлекеттік тілде тұжырымдалған қағидаттарды мейлінше дұрыс түсіну үшін терминдердің дұрыс қолданылуы да маңызды екеніне назар аударғанды жөн көріп отырмын. Меніңше, енгізілетін өзгерістер

қатарында бұларды да қаперге алған жөн болар еді. Мен жақсартуға тиіс кемшілікке балап отырған жәйттер Негізгі заңның мемлекеттік тілде емес, орысша дайындалып, қазақшаға аударылуы салдарынан кеткен болуға керек. Демек, оны түзететін уақыт та келді, орайы да туды.

Айталық, Конституциядағы «Суды и правосудие» деген тарау «Соттар және сот төрелігі» деп аударылған. «Суды» мен «Соттар» дұрыс екеніне шәк келтірмейміз, бірақ орысша «правосудие» мен қазақша «сот төрелігі» деген сөздердің мағынасы бір еместігі алаңдатынын айтуға тиіспін. «Правосудие» екі сөзден құралған: право+судие – құқық+соттаушылық. Ал бұл, аты айтып тұрғандай, «заң бойынша шешім қабылдау» деген ұғымды білдіреді. Яғни бұл терминді құқықтық сот, құқық бойынша шешім қабылдау, құқық негізінде, яки құқыққа, заңға сүйеніп соттау деп түсіну керек. Ал «сот төрелігі» кері аударғанда «арбитраж суда», яки «судейство суда» болып шығады. Демек, 75-бабтың «Правосудие в Республике Казахстан осуществляется только судом» деп тұжырымдалуының мемлекеттік тілде «Қазақстан Республикасында сот төрелігін тек сот қана жүзеге асырады» деген бұлдыр мәтінмен берілгенін мойындағанымыз жөн. Мұның дұрысы, әрі дәл мағынасы «сот төрелігін» емес, «құқықпен соттауды», яки «құқықтық сотты» деген тіркес болуға керек. Демек, «..құқықпен соттауды (яки «құқыққа сүйеніп соттауды», немесе «құқықтық сотты») тек сот қана жүзеге асырады» деу дәлірек шығады ғой деп ойлаймыз. Президент құрған жұмыс тобы бұған да назар аударса жақсы болар еді. [2]

Жалпы, біріншіден, қоғамдық қатынастарды реттеуші, мемлекет кепілдік беретін тәртіпті көздейтін ережелер жүйесі, жиынтығы, сот билігі жүзеге асырылатын мемлекеттік құқық қорғау және құқық қолдану қызметінің түрі де, сондай-ақ, екіншіден, мәселен, жекелеген адамның абыройы мен бостандығын қамтамасыз ететін реттілік ережелері де орысша бір ғана «право» сөзімен белгіленеді. Орысша бір сөзбен белгіленетін бұл екі жағдайға қазақтың жинақтаушы ұғым беретін «құқық» және жекелеген саладағы ережені білдіретін «құқ» деген сөздерін қолданған дұрыс болар еді. Бізде, мәселен, «права человека» деген тіркесті «адам құқтары» деудің орнына «адам құқығы» деп аударған. Президент жария еткен қазіргі мүмкіндікті пайдалана отырып, арнайы жұмыс тобы Конституцияның қазақша мәтініне осыған байланысты да редакциялық өзгерістерді енгізу жайын қараса дұрыс болар еді.

Президент Конституцияға енгізілетін өзгерістер мен толықтырулар Қазақстанның демократиялық даму жағына қарай жүретінін көрсетеді деп атап айтты. Жасалмақ қадам өте маңызды, сондықтан бүкілхалықтық талқылаудың осы қадамда ескерілген өзгерістерді жетілдіре түсуге үлес қосары кәміл. Сондай іске өз үлесімізді қосу ниетімен, біз де бірер ұсыныс айтсақ дейміз. Біздің ойымызша, өзгерістер мәтінін дайындаған жұмыс тобы алғашқы отырыстарында халықтың көңіл-күйін толық ескермеген тәрізді. Сондай тұстарға байланысты туындайтын ұсыныстарды да жұмыс тобы талдауға алып, қорытқаны жөн.

Мәселен, Жер кодексіне байланысты болған былтырғы толқуларда халықтың жиналыстарға, демонстрацияларға, шерулерге қатысуына еріктілігі тұжырымдалған конституциялық құқтары шектелді. Жиналыстар, демонстрациялар, шерулер жасатпау өз алдына, көшеге шыққан адамдарды ешқандай жиналыстарға, демонстрацияларға, шерулерге қатыспаса да ұстап әкету деректері елді дүрліктірді. Осыған байланысты әркімнің бұл конституциялық құқын кедергісіз пайдалануын қамтамасыз ету мемлекеттік органдардың басты міндеті екенін тиісті бабақ тиянақтап жазған дұрыс. Мұны, мәселен, 32-бабағы шектеу тұжырымдалған тіркестің бас жағына қоюға болар еді. Айталық, Конституцияда «Бұл құқықты пайдалану мемлекеттік қауіпсіздік, қоғамдық тәртіп, денсаулық сақтау, басқа адамдардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау мүдделері үшін заңмен шектелуі мүмкін» деген сөйлем: «Бұл құқты пайдалану мемлекеттік органдар тарапынан қамтамасыз етіледі» деп басталып, «алайда, мемлекеттік қауіпсіздік, қоғамдық тәртіп, денсаулық сақтау, басқа да адам құқтары мен бостандықтарын қорғау мүдделері үшін бұл құқтың заңмен шектелуі мүмкін» деп жазылса деген ұсыныс бар. Сол толқулардың туу себебін де ұмытпағанымыз жөн. Конституциялық реформада, Президенттің бұған дейінгі белгілі мораторийін ескере отырып, әлдебір теріс ниеттілер тарапынан болашақта теріс мақсатқа пайдаланылуы ықтимал саңылаулар жасамағанымыз абзал. Яғни, 26-бабақ ұсынылып отырған өзгерісті – «Қазақстан азаматтары» деген сөздің орнына «әркім» деген сөзді – енгізуден бас тартқан дұрыс болады ғой деп ойлаймыз.

Бізде заңдардың мемлекеттік тілде қабылдануы некен-саяқ екені рас. Жалпы, парламенттің өз тарапынан заң шығаруға деген бастамашылығы мүлдем көрінбейтіні кынжылтады. Мұны Конституцияда қалай ескеру керектігін ойлану ләзім. Қоғамды алаңдатып жүрген үлкен мәселенің бірі мемлекеттік тілдің өз мәртебесінде қолданылмауы. Ұлттық ұйымдардың «Мемлекеттік тіл туралы Заң» қабылдау керек екенін көптен көтеріп, айтып келе жатқаны белгілі, тіпті өз беттерінше Заң жобасын да дайындап ұсынды. Алайда заң шығарушылық құқы бар билік тармақтарын – не атқарушы билікті, не заң шығарушы билікті бұл жәйт ойлантқан жоқ. Бәлкім, Президент айтқандай, қазір заман дидарының өзгергенін, демек біздің де өзгеруге тиістігімізді ойлап, конституциялық реформада осы жәйтті дұрыстауды ескерген жөн шығар. Айталық, 7-бабтың 1-тармағы мынандай сөздермен толықтырылса: «Билік тармақтары өз қызметін мемлекеттік тілде атқарады, шығарылған заңдар мен ережелерді, нұсқаулар мен тапсырмаларды қажет болған жағдайда азаматтарға орыс тіліне аударып беруді мемлекеттік органдар құрған аударма алқалары жүзеге асырады».

Конституциялық реформа және тарихи әділеттілік қол ұстасып қатар жүрсе деген тілектеміз. Мемлекеттік тәуелсіздікке қол жеткізгенімізбен, қазақ халқының бұрынғы режимдерде шектелген құқтарын толық қалпына келтірумен шындап айналыспадық. Жаңа мүмкіндіктерге ие болғалы отырған парламент, бәлкім, қазақтың ұлт мәселесін ескерер, арнайы талқылаулар жасар, шешілмеген тұстарын айқындар, тиісті құжаттар қабылдар, әр салада қазақтың ұлттық мүдделерінің қоғалуын бірінші кезекке қояр деп үміттенеміз.

Президенттің өз билігінің бірқатарынан ерікті түрде бас тартып, заң шығарушы және атқарушы билікті күшейтуге саналы түрде баруын баршамыз бағалай білейік және осы жасалмақ өзгерістердің жасампаздыққа ұласуына, билік салаларының халыққа қызмет ету дәрежесінің жақсаруына баршамыз бір кісідей көмектесейік деген тілек білдіреміз.

Әдебиеттер тізімі:

1. 2016 жыл 15 желтоқсанын Қазақстан Республикасы Президентінің билік тармақтары арасында өкілеттіктерді қайта бөлу мәселелері жөніндегі үндеуі.

2. Действующая Конституция Республики Казахстан была принята на всенародном референдуме 30 августа 1995 года.

Омирбекова Э, МЖБ-11к тобы ҚҚЭУ

ғылыми жетекші: магистр, оқытушы **Ертай Х.**

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ХАЛЫҚТЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАУ ЖҮЙЕСІН МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУДЫҢ ЗАМАНАУИ ЖОЛДАРЫ

Еліміз егемендік алған алғашқы күннен бастап мемлекеттік басқару мен мемлекеттік қызметтің қазіргі заманғы тиімді жүйесін қалыптастыруға баса назар аудартады. Осы орайда елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаев Әбшұлы Үкімет алдына міндет етіп қойған әкімшілік реформасы республикамыздағы бүгінге дейін өзектілігімен танылып келе жатқан келелі өзгерістердің заңды жалғасы болып табылады. Ол ұзақ мерзімді «Қазақстан 2050» стратегиясында көрсетілген кәсіби мемлекет құру негізінде іске асырылмақ. Реформаға сәйкес, мемлекеттік органдар құрылымдарын жетілдіру, шенеуніктердің жұмыс сапасына баға беру негізінде олардың жалақыларын ұлғайту, мемлекеттік қызмет көрсетудің оң сапасына қол жеткізу, сыбайлас жемқорлықтың тынысын тарылту және басқа да маңызды шаралар Қазақстанның әлемдік бәсекеге барынша қабілетті 30 елінің қатарына кіруіндегі басты өлшемдердің бірі болып қалмақ. Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың 2014 жылы жарияланған «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына жолдауында «Біздің міндет — Қазақстанда нарықтық экономика үшін оңтайлы болатын мемлекеттік қызмет пен басқару құрылымының осы заманғы, тиімді жүйесін жасау, басым мақсаттарды іске асыруға қабілетті үкімет құру, ұлттық мүдделердің сақшысы бола алатын мемлекет қалыптастыру» - деп айтып өткендей саяси сипаты бойынша да, әлеуметтік – экономикалық жағынан да мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттырамыз. [1]

Мемлекеттің біртұтастығы мен қоғамның бірлігі – мемлекеттік басқару тиімділігінің нәтижесі, олардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету негізі және халықтың әл-ауқатын арттыру болып саналады. Ал бұдан билік пен басқаруды ұйымдастырудың жалпыжүйелік нысанының түпкі маңызы туындайды. Мемлекеттік басқару адамдардың әлеуметтік қызметін және соның негізінде қалыптасатын қоғамдық қатынастарды білдіреді. Ол әлеуметтік ортада жүзеге асатындықтан оған қоғамның әлеуметтік құрылымының тигізетін ықпалы зор.

Мемлекеттік басқарудың тиімділік мәселесі қазіргі кездегі ғылым мен тәжірибенің басты назарындағы мәселелердің бірі болып табылады. Бұл мәселеге шетел және ТМД елдерінің ғалымдары да өздерінің ғылыми еңбектерін арнағаны белгілі. Мемлекеттік басқарудың тиімділігінің категориясы келесідей түсініктер арқылы анықталады: «қоғамдық мақсаттар», «нәтижелер», «қоғамдық қажеттіліктер мен мүдделер». Олардың әрқайсысы мемлекеттік басқарудың саяси астарымен бірге өзіндік белгілерін анықтайды. «Қоғамдық мақсаттар» - түптеп келгенде – бұл саяси мәнді мақсаттар. «Нәтижелер» - (саясатта көрініс тапқан) қоғамдық қажеттіліктер мен мүдделерді қанағаттандырумен байланысты болатын объектілер, қызметтер, үрдістер. «Мемлекеттік ресурстар» - қоғамдық мақсаттарға сай болу тұрғысынан да, құқықтың негізделуі жағынан да мемлекетпен белгіленетін экономикалық, әлеуметтік, саяси, идеологиялық, ақпараттық капиталдары [1, 92 бет].

Мемлекеттік басқарудың тиімділігінің түсінігін анықтағаннан кейін тиімділік өлшемдерін қарастырған жөн. Тиімділік өлшемдері басқарудың көрініс табуының белгілерін, қырларын, әр түрлі жақтарын білдіреді. Оларды талдау арқылы басқару деңгейі және сапасы, оның қоғамның қажеттіліктері мен мүдделеріне сәйкес келуі анықталады.

Еліміз өзінің жаңа даму кезеңіне қадам басып келеді. «Қазақстан-2050» Стратегиясында Елбасы Н.Ә. Назарбаев белгілеп берген басымдықтарға сәйкес мемлекетті басқару жүйесін одан әрі демократияландыру, жекелеген билік өкілеттіктерін жергілікті орындарға беру, жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту, ауылдық деңгейдегі әкімдерді сайлау сынды көптеген игі мақсаттарды жүзеге асыруға ерекше мән беріліп отыр. Осыған орай, елімізде мемлекеттік қызметтің дербес даму моделін әзірлеу жұмыстары қарқын алып, заңға да тиісті өзгерістер енгізілді [5].

Қазақстан Республикасының қазіргі таңдағы мемлекеттік басқару жүйесі 3 негізгі тәжірибеге негізделеді:

- 1) Кеңес Одағының органдарының ұйымдастыру және қызмет көрсету тәжірибелері алынған;
- 2) Алдыңғы қатарлы батыс елдерінің нормативтік шығармашылық қызметі қарастырылған;
- 3) Мемлекеттік басқаруды ұйымдастырудың жеке ұлттық ерекшеліктеріне сүйене отырып жасалған.

Кеңес Одағынан бері келе жатқан басқарудың кейбір қырлары жаңартуды, өзгертулерді енгізуді қажет етеді. Ал Батыс елдерінің басқару жүйесін толық көшіріп алу біздің ұлттық менталитетіміз бен мүдделерімізге, басқару құрылымымызға және әлеуметтік-экономикалық ортамызға сай келе бермейді.

Осыған орай мемлекеттік басқаруда туындайтын негізгі өзекті мәселелерге төмендегілерді қарастыруға болады: мемлекеттік басқарудағы бюрократиялық жүйенің мемлекеттік органдарда орын алуы; мемлекет пен қоғам арасында тиімді коммуникациялық жүйенің жеткіліксіздігі; сыбайлас жемқорлықтың орын алуы; мемлекеттік басқару органдарының кейбір функцияларының қайталануы.

Жоғарыдағы мәселелерге қатысты мемлекеттік басқару тиімділігін арттыру үшін мынадай бірқатар міндеттерді қойып көрсетуге болады: мемлекеттік аппараттың санының өсуін шектеу; республикалық және аймақтық деңгейлер үшін мемлекеттік қызметкерлердің лауазымдық өсуінің бірыңғай ережесін, оның ішінде бірыңғай мемлекеттік қызмет жүйесінде кадр резервін тиімді қолдану механизмін әзірлеу; мемлекеттік қызметкерлерді әзірлеу, білімін жетілдіру және еңбегін бағалаудың қазіргі инфраструктурасы мен нормативтік негізін жасау; мемлекеттік қызметкерлерді тәртіптік және материалдық жауапкершілікке тарту мен себептерін белгілеу; мемлекеттік қызмет көрсетудің сапасын арттыру [2, 251 бет].

Осы әдістердің ішінде Қазақстан үшін ең тиімдісі «икемді күш» әдісін қолдануымыз керек. Себебі ол барлық ұсақ жемқорлыққа қарсы емес, ішкі саяси тұрақтылыққа қауіп төндіретін жемқорлықпен күрес ретінде болады. Ал қалған әдістер жемқорлықпен күреске бағытталған, бірақ одан толық құтылу әлем елдерінің тәжірибесі көрсеткендей мүмкін емес.

Қазіргі заманғы радикалды бюрократия мемлекеттік басқарудың тиімділігінің факторы ретінде мемлекеттік билік органдары мен қоғамдық институттардың төменгі буындарының бақылауында болғаны жөн. Әйтпесе басшылық лауазымдарды өз мүдделерінің құралына айналдырып, тиімділікке қол жеткізуге теріс әсерін тигізеді.

Мемлекеттік басқару жүйесінде маңызды орынды ақпарат алмасу және өңдеудің жоғары технологияларын енгізу, ақпараттық нарықты ұлғайту, ақпараттық инфраструктураны кешенді дамыту, ішкі ақпараттан шет қалуды жою орын алып отыр. Ол үшін әр аймақта интернет жүйесін орнату және шетел инвесторларын тарту арқылы өндірісте жаңа ақпараттық технологияларды енгізу. Интернет желісі арқылы кез келген ұйым тек ақпарат жинап қана қоймай, сонымен қатар әлемнің кез келген нүктесінде тұрса да басқаруды қиындықсыз жүзеге асыра алады [3, 48-52 бет].

«Мемлекеттің негізгі мақсаты – біздің халқымыздың әл-ауқатын жақсарту. Халқымыздың әл-ауқаты Қазақстанның экономикасы осы салаға жұмсалатын қажетті қаражаттарға ие болса ғана жоғарылай түседі. Осы күнге дейін өзіміздің жыл сайынғы Қазақстан Халқына жолдауларымызда халықты әлеуметтік қолдауға бағытталған қаражаттардың көлемін ұлғайту жөнінде мәселе қаралады. Адамдардың денсаулығы мен білім деңгейі – бірінші орынға ие» - дей келе, Елбасы экономикалық тұрақсыздық жағдайында әлеуметтік қызметтердің назарсыз қалмайтынын басып айтады [3].

Әлеуметтік саладағы реформалардың басты мақсаттары:

-туылуды ынталандыру және өлім деңгейін төмендету бойынша шараларды қамтамасыз ету және салауатты өмір салтын насихаттау есебінен өмір сүру ұзақтығын көтеру арқылы демографиялық жағдайды өзгерту; медициналық қызмет көрсетуді жетілдіру және тұрмыс пен өндірістегі жарақат алуды қысқарту, сонымен қатар көші-қон процестерінің реттелуіне қол жеткізу;

-әлеуметтік тұтырудың жоғары деңгейін қамтамасыз ететін табыстарды алуға мүмкіндік беретін еңбекке қабілетті халыққа қолайлы жағдай жасау арқылы халықтың аз қамтылған тобы үшін экономикалық мүмкіндіктерін кеңейту;

-экономиканың нақты секторында жұмыспен қамтуды ынталандыру;

-халықтың экономикалық және әлеуметтік әлсіз топтарына тиімді мемлекеттік қолдауды қамтамасыз ету;

-әлеуметтік қамсыздандыруға бағытталған қаражаттарды бөлудің жетілген механизмін құру;

-халықтың өмір сүру деңгейін, жұмыспен қамтылуды көтеру және кедейшілік деңгейін қысқарту;

- медициналық қызмет көрсету, жалпы және кәсіби білім берудің ашықтығы.

Қазақстан Республикасында мемлекеттік қызмет институтының қалыптасуы мен оның бүгінгі күнге дейінгі жалғасып келе жатқан дамуы көптеген мәселелерді шешуді қажет етеді. Ол мәселелердің бірі республикада арнаулы әлеуметтік қызмет ету саласымен байланысты.

Арнаулы әлеуметтік қызмет көрсету саласындағы мемлекеттік реттеудің механизмдерін жетілдірудің мынадай жолдары белгіленеді:

1. Арнаулы әлеуметтік қызметтерді көрсету жүйесін реформалау:

- әлеуметтік қызметтердің медициналық-әлеуметтік үлгісіне көшу;

- әлеуметтік қызметтерді көрсетудің мемлекеттік стандарттарын өңдеу;

- ақылы және ақысыз негізде көрсетілетін әлеуметтік қызметтерді тізімін жетілдіру;

- әлеуметтік қызметтерді алуға құқылы азаматтардың барлық категориясының сапалы арнаулы әлеуметтік қызметтермен қамтамасыз етілуін қадағалау;

2. Әлеуметтік қызметтерді көрсетудің институттық жүйесін жетілдіру:

- мемлекеттік емес секторда әлеуметтік қызметтерді көрсетуге мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс тетіктерін енгізу;

- арнаулы әлеуметтік қызметтерді көрсету нарығын кеңейту;

- өмірдің қиын жағдайына тап болған адамдарды институттық қамтамасыз етудің жаңа формаларын дамыту.

3. Әлеуметтік қызметкерлер институтын қалыптастыру.

4. Арнаулы әлеуметтік қызметтерді көрсетуді қаржыландырудың жүйесін жетілдіру (жаңа стандарттарды ескере отырып).

Қазақстан Республикасының арнаулы әлеуметтік қызмет көрсету саласын мемлекеттік реттеу процесін жетілдіру қажеттілігі төмендегідей тұжырымдарға ұсынады:

1. Арнаулы әлеуметтік қызметтерді көрсету мәселесіне кешендік тұрғыдан қарау қажет.

2. Мемлекеттік құрылымды, оның саяси және заңнамалық құрылымын тез арада құрғанмен, адамдардың ділдік, дәстүрлік, әлеуметтік-психологиялық стереотиптері өзгеріп және т. б. алғышарттар жасалмайынша, мемлекеттің жаңа бастамаларын халық толық түсініп, іштей сеніп, соларға сәйкес жаңаша белсенді өндірістік-экономикалық қатынастарды тиісті деңгейлерге өз еңбектері арқылы көтермейінше, тек мемлекеттің өзі ғана жаңа қойылымдарды іске енгізе алмайды. Бұл істе қатардағы азаматтардың, қоғамның басқа да әлеуметтік институттарының, соның ішінде мемлекеттік емес ұйымдардың, жаңа жағдайларда жаңа серпінмен ортақ істерге араласуы керек.

3. Арнаулы әлеуметтік қызметтердің атаулығын тиянақтау. Басқаша айтқанда, өмірдің қиын жағдайына тап болған адамның (отбасының) сұраныстары мен қажеттіліктерін анықтау және бағалау жүргізу. Сол критерийлерге байланысты тұрақты қайталанымды әлеуметтанулық зерттеулер жүргізіп отыру өте маңызды.

4. Мемлекет, сондай-ақ басқару органдары халықтың осал қабатын әлеуметтік қорғаудың мынандай жаңа жолдарын, құралдары мен әдістемелік тәсілдерін қарастырғаны жөн:

- аймақтық ерекшеліктерге сәйкес арнаулы әлеуметтік қызметтерді көрсетудің нақтылы бағдарламалары мен жоспарлары жасалынып отырылуы;

- адамдардың демократиялық, саяси, құқықтық білімділіктерін, белсенділіктерін қалыптастыру;

- мемлекеттің қызметі халықтың бақылауы арқылы, оның өзінің араласуы арқылы жүзеге асырылуы;

- арнаулы әлеуметтік қызмет көрсететін мамандардың біліктілігін жоғарылату курстарының жиі ұйымдастырылуы;

- арнаулы әлеуметтік қызмет көрсету саласында қызмет атқаратын мамандардың әлеуметтік мәртебесін жоғарылату.

5. Қоғам құрылымында үкіметтік емес ұйымдар секторының пайда болуы кездейсоқтық емес, ол - социум дамуының заңды салдары. Бұл терең экономикалық және әлеуметтік-саяси тамырлы құбылыс.

6. Жоғары оқу орындары шеңберінде арнаулы әлеуметтік қызмет көрсететін әлеуметтік қызметкерлерді оқытудың арнайы бағдарламаларын жетілдіру көптеген оңтайлы көрсеткіштерге алып келеді;

7. Арнаулы әлеуметтік қызметтің нысаны – халықтың әлсіз қабаты болса, арнаулы әлеуметтік қызмет көрсету саласын басқару субъектілері болып мемлекет, коммерциялық ұйымдар және үкіметтік емес ұйымдар болып саналады. Қоғамның әрбір секторы халықтың әлсіз топтарына көмектесуді мақсат етеді, себебі 3 сектордың да өзіндік қызығушылығы бар [9].

Қорыта келгенде, арнаулы әлеуметтік қызмет көрсету тек мемлекеттің, өнеркәсіптің және оның қоғамдық қорларының қызметімен ғана шектелмеуі қажет. Арнаулы әлеуметтік қызмет сапасы тиімді мемлекеттік реттеу жүйесіне әбден тәуелді болып табылады.

Қорытындылай келе, бұл жоғарыдағы аталған мәселелердің шешілу жолдарын жүзеге асырудың нәтижесінде мемлекеттік басқарудың аса тиімді деңгейіне көтеріле аламыз. Яғни, шалғай аудандар мен ауылдар үшін және кез келген басқару органдарының арасындағы ақпарат алмасудың жедел әрі сапалы болуына, бюрократиялық қағазбастылықтың кемуіне, сыбайлас жемқорлықтың ең төменгі деңгейіне жетуге және мемлекеттік органдардың функцияларының нақты айқын бөлініп қайталанбауына қол жеткізетінімізге нық сенімдіміз. Сайып келгенде, еліміз Қазақстан Республикасының жағдайы қазіргіден де артып, мерейі үстем болып, бәсекеге барынша қабілетті 30 елдің қатарынан жуық арада көрінетінімізге бар сенімдімізді тигіземіз. Дағдарыстардың бәрі өткінші, өтеді де, кетеді. Ел тәуелсіздігі, ұлт мұраты, ұрпақ болашағы сияқты ұлы құндылықтар ғана мәңгі. Мен айтып өткеннің барлығы жеңуге болатын, біз жеңе алатын бөгеттер. Біз көлденең шыққан кедергілерге кідірмей, дамыған 30 елдің қатарына қосылу мақсатына қадам басамыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан республикасы президентінің жолдауы «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ»

2. Ихданов Ж. Мемлекеттік басқару теориясы - Алматы: 2007.

3. Шоманов А.Ж., Бельгибаев С.Т. Реформирование системы государственного управления.- Атырау: 2004 - 270с

4. Богачек И.А. Системы управления в XXI веке // Мост. <http://pa-academy.kz/index.php/ru/obuchayushchimsya/grafik-rubezhnogo-kontrolya/2-uncategorised/617-memlekettik-lyzmetti-zha-a-modeli>

5. Арнайы әлеуметтік қызметтерді көрсету саласын мемлекеттік реттеу әлеуметтік мәселе ретінде //Ұлт тағылымы. -№3. -2009. 315-318 бб.

6. Richard H.K. Vietor. How Countries Compete: strategy, structure, and government in the global economy. – Harvard Business school press, 2007.

7. Арнаулы әлеуметтік қызметтерді көрсетудің институттық жүйесін жетілдіру мәселелері //«Қазақстанның дағдарыстан кейінгі дамуы» тақырыбындағы жас ғалымдар, аспиранттар мен магистранттардың халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары, -Астана: ҚР Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, 2010. 205-207 бб.

8. Қазақстан Республикасының арнайы әлеуметтік қызметтерді көрсету саласына сыбайлас жемқорлықтың әсері //«Сыбайлас жемқорлықпен күрес стратегиясы: мәселелері мен басымдықтары» атты халықаралық конференциясының материалдары, –Астана: ҚР Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, 2009.

Рахман А., МЖБ-32к тобы ҚҚЭУ
ғылыми жетекші.: э.ғ.к., доцент **Байгүренова М.А**

МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТ ӨЗГЕРІСІНІҢ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІҢ МОРАЛІНЕ ЫҚПАЛЫ

Соңғы уақытта басқаруды басымды рөлін барша қауым түсінген сияқты (оның ішінде мемлекеттік, мәдени факторлар, мемлекеттік қызметтің жаңа мәдениетінің қалыптасуы). Мұндағы магистралды бағыт - мемлекеттік қызметтің «этизациясы» болып табылады, яғни мемлекеттік қызметкерлер іс - әрекетінің моральді-этикалық аспектісіне ерекше назардың аударылуы. Эпикалық қараушысыз кез-келген әкімшілік реформалар табысқа жетуі күмәнді деп есептеледі.

Осы жерде жоғарыда айтылып кеткен келесі объективті процестер ойға келеді. Соңғы уақытта мемлекеттік қызметкерлер өзге этикалық топтармен тығыз қатынасқа түсе бастады, ең алдымен, саясаткерлер және бизнесмендер, ал «жеке тұлғаның қазіргі қоғамда түрлі рольдік қызметтерді атқаруы көбінесе нормалар кодекстерінің үйлесуіне әкеледі.

Бәсекелесуші нормативті кодекстер арасындағы жанжалда оларға неғұрлым жақын және неғұрлым белсенді әлеуметтік топтардың нормалары басым түседі» Осылайша, в уизнес пен мемлекеттің қызметтің өзара әрекет етуі жағдайында, саясаткерлер мен мемлекеттік қызметкерлердің өзара әрекет етуі жағдайында осы топтардың этикалық нормаларының үйлесуі орын алады. Алайда, мемлекеттік қызметтің дағдарысы жағдайында, жанжал жағдайында саясат пен бизнес нормалары басым түсед, ол, өз кезегінде мемлекеттік қызмет сияқты қоғамдық қызмет ету институтының адамгершілік сипатына кері ықпал етеді.

Мемлекеттік қызмет атқару қоғам мен мемлекет тарапынан ерекше сенім білдіру болып табылады және мемлекеттік қызметшілердің моральдық-әдептілік бейнесіне жоғары талаптар қояды.

Қоғам мемлекеттік қызметші өзінің барлық күш-жігерін, білімі мен тәжірибесін өзі жүзеге асыратын кәсіби қызметіне жұмсайды, өзінің Отаны — Қазақстан Республикасына қалтқысыз әрі адал қызмет етеді деп сенеді.

Мемлекеттік қызметшілер:

1) Қазақстан халқының бірлігі мен елдегі ұлтаралық келісімді нығайтуға ықпал етуге, мемлекеттік және басқа тілдерге, Қазақстан халқының салт-дәстүрлеріне құрметпен қарауға;

2) адал, әділ, қарапайым болуға, жалпы қабылданған моральдық-әдептілік нормаларын сақтауға, азаматтармен және әріптестерімен қарым-қатынаста сыпайылық пен әдептілік танытуға;

3) өздері қабылдайтын шешімдердің заңдылығы мен әділдігін қамтамасыз етуге;

4) жеке және заңды тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қозғайтын шешімдерді қабылдаудың ашықтығын қамтамасыз етуге;

5) мемлекет мүддесіне нұқсан келтіретін, мемлекеттік органдардың жұмыс істеу тиімділігіне кедергі жасайтын немесе тиімділігін төмендететін іс-әрекеттерге қарсы тұруға;

6) қызметтік міндеттерін тиімді атқару үшін өзінің кәсіби деңгейі мен біліктілігін арттыруға, Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген шектеулер мен тыйымдарды сақтауға;

7) өзінің іс-әрекетімен және мінез-құлқымен қоғам тарапынан айтылатын сынға себепкер болмауға, сынағаны үшін қудалауға жол бермеуге, орынды сынды кемшіліктерді жою мен өзінің қызметін жақсарту үшін пайдалануға;

8) жеке сипаттағы мәселелерді шешу кезінде мемлекеттік органдардың, ұйымдардың, мемлекеттік қызметшілер мен өзге де адамдардың қызметіне ықпал ету үшін өзінің қызметтік жағдайын пайдаланбауға;

9) шындыққа сәйкес келмейтін мәліметтерді таратпауға;

10) мемлекеттік меншіктің сақталуын қамтамасыз етуге, өзіне сеніп тапсырылған мемлекеттік меншікті, автокөлік құралдарын қоса алғанда, ұтымды, тиімді және тек қызметтік мақсатта ғана пайдалануға;

11) қызметтік тәртіпті бұлжытпай сақтауға, өзінің қызметтік міндеттерін адал, бейтарап және сапалы атқаруға, жұмыс уақытын ұтымды және тиімді пайдалануға;

12) мемлекеттік қызмет көрсету сапасын арттыру бойынша тұрақты түрде шаралар қабылдауға, мемлекеттік көрсетілетін қызметтердің тұтынушысы ретінде толығымен халықтың сұранысына бағдар ұстануға;

13) жасағаны үшін заңнамада тәртіптік, әкімшілік немесе қылмыстық жауаптылық көзделген құқық бұзушылықтар мен теріс қылықтарды жасауға жол бермеуге;

10) іскерлік әдепті және ресми мінез-құлық қағидаларын сақтауға тиіс.

Мемлекеттік қызметшілердің сырт келбеті олардың қызметтік міндеттерін орындау кезінде мемлекеттік аппараттың беделін нығайтуға ықпал етуге, іскерлікпен, ұстамдылықпен және ұқыптылықпен ерекшеленетін жалпы қабылданған іскерлік талаптарына сай болуға тиіс.

Мемлекеттік қызмет этикасын саясат моралімен үйлестіру барлық дамыған елдерде қалыптасқан. Бұл, ең алдымен, мемлекеттік қызметкерлер ортасында паракорлық құбылыстардың өршуінен байқалады. Неғұрлым маңызды себептердің біріне көптеген зерттеушілер демократияның кеңейі жағдайында сайлау заңнамаларының күшейе түсуін жатқызады, бұл, өз кезегінде, заң аймағына түспеген сайлау компанияларын заңсыз қаржыландырудың жаңа көздерін іздеуге мәжбүрлейді. Неғұрлым нақтыларының бірі осы мақсаттарда қандай да бір саяси күштерге жататын мемлекеттік аппарат өкілдерін пайдалану болып табылады. Міне сондықтан заң шығарушылар паракорлыққа қарсы іс-әрекет бойынша аңнаманы жетілдіруге аса ынтызарлықпен бармайды, өйткені осылайша, өздерін партиялық кластарды толықтырудың нақты көзінен айырады.

Соңғы жылдары көптеген зерттеушілер саясаткерлер мен әкімшілік өкілдерін дәстүрлі түрде қайшы қою нормативтік, ескірген құбылыс деп есептейді. Маңызды лауазымдарда отырған карьералық бюрократтар саясаттан тыс бола алмайды және саяси шешімдерді өмірге енгізіп, жүзеге асыруға мәжбүрлі түрде ықпал етеді. Қандай да бір мемлекеттік шешімді дайындау, қабылдау және жүзеге асыру барысында (оның ішінде саяси) әкімшілік мамандардың ішкі ұйымдық мәселелерден хабардар екендігін айта кету керек, сондықтан олардың қандай да бір шешімдерді өмірге енгізудің «техникалық» мүмкіндіктері туралы үстіртін көрініске ие саясаткерлер алдындағы артықшылығы да осында.

Элиталық саяси тап, өз кезегінде, мемлекеттік қызметтің құрылымын, қызметтерін, негізгі бағыттары мен басымдықтарын анықтайды; оның «жеке құрамының» қалыптасу қағидалары мен технология сын орнатады; мемлекеттік аппаратты бақылап, тәртіптің тәжірибені анықтайды. Сәйкесінше, саяси құндылықтардың әкімшілік процеске ету қарқыны да күшейе түседі. Олардың әкімшілік процеске кеңінен БАҚ дамуы ықпал етеді. Экран бетіне жиі шығатындардың іс-әрекет нормаларының айтарлықтай жоғары ықпал ететіндігі де түсінікті.

Қазіргі уақытта осы мәселеге қатысты екі негізгі тәсілдермен бар. Алғашқысы әкімшілік өкілдерін саясатқа араластыру мәжбүрлі болып танылып, осылайша тартуды реттеу формалары ізделетін жерде жүзеге асырылады. Мысалы, «саяси шенеуніктер» әрекетінің ететін Германия (министрлік және олардың орынбасарлары, дипломатиялық қызметтің жоғарғы рангінің шенеуніктері және өзге де жоғарғы шенеуніктер). Мемлекеттік биліктегі партияның өзгеруіне байланысты ең әдеттегі іс олардың жұмысынан асырылуы болып табылады. Сондай – ақ саяси және жетекшілік ететін лауазымдар Францияда, Норвегияда, Жапонияда қатаң бөлінбеген. Екінші тәсілдеме М. Вебердің бюрократия модельдерінің бірі үстемдік ететін жерде жүзеге асырылады: бюрократия кез-келген саяси керек. Бұл тәсілдеме, мысалы, саяси лауазымдар мен мемлекеттік қызмет лауазымдарды қатаң бөлінген Ұлыбританияда, Австралияда, Голландия, Дания, Жаңа Зеландия, Швецияда жүзеге асырылады. Аталмыш жүйе Ресейде бекітілген, бірақ тәжірибеде ол әлсіреп жүзеге асырылады.

XX ғасырда соңғы жылдарында мемлекеттік қызметті бизнес- іс - әрекет этикасымен шұғыл түрде үйлестіру орын алған. Бұл процесс 70 жылдары басталады, яғни түрлі елдердің мемлекеттік аппаратына, ең алдымен, АҚШ пен Англияның мемлекеттік аппаратына бизнесмендер мен іскер адамдардың айтарлықтай топтарының енді, сондайлық мемлекеттік қызмет пен муниципалды басқарудың жобалармен жұмыс жасауына көшумен, матрицалық ұйымдық құрылым элементтерін ұдайы өндіру және жергілікті өзін – өзі басқарудағы құқықтардың біртіндеп кеңейуімен басталады, бұл өз кезегінде, мемлекеттік басқару органдары мен муниципалитеттердің іс - әрекет саласында территориялды бюджеттерді толықтыру үшін коммерциялық жобалардың жүзеге асуының енгізуге әкеледі. Нәтижесінде ретінде мемлекеттік қызмет этикасына бизнес іс-әрекет элементтерінің енді орын алады. Мемлекеттік қызмет моралінің адамгершілік нормалары мен қағидаларының құрылымына неғұрлым тереңірек тұрғыда «іскерлік макиавеллизм» қағидасы ене бастады- «қандай жолмен боса да пайда табу». Сонымен қатар, шенеуніктер өздерін былайша ақтады деуге болады: осылайша алынған жергілікті халық мұқтаждықтарына жұмсалады. Бұл құбылыстың теріс жақтары да болады – түрлі билік құрылымындағы табыстың бөлінуі, басқару органдарының ішінде жанжалдасушы факторлар санының артуы, олардың тұтастығының, олардың ішіндегі моральдың ахуалдың бұзылуы, кадрлық потенциал сапасына айтарлықтай ықпал ету, еңбекақы құрылымы және көлеміне қанағаттанбаған қызметкерлердің жұмысынан кетуі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. 2017 жылғы 31 қаңтар
2. Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметкердің этикалық кодексі. 2016 ж.
3. Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы Заңы
4. Бейсембаев А. А. «Система государственной службы РК: тенденции и перспективы»

5. Журнал «Вопросы государственного и муниципального управления» 2010, №3, стр.116
6. Белоплицкий В.К. Этика и культура управления. Учебно-практическое пособие гум.вузов / В.К. Белоплицкий. М.: МарТ ИКЦ, 2010 – 208 ст.

Сайдалиева З., гр. Тур-22 КЭУК
науч. рук.: ст. преподаватель **Такирова Г.А**

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ СЕМЕЙНОГО БИЗНЕСА В СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ МИРА И КАЗАХСТАНА

В статье рассмотрены роль малого семейного бизнеса в обеспечении стабильного развития общества как важнейшего фактора, который прямо определяет уровень благосостояния населения, особенности малого семейного бизнеса, который чаще всего возникает как семейный бизнес, что и определяет особый характер малого семейного бизнеса как бизнеса, передаваемого от поколения к поколению и характеризующегося очень терпеливым и ответственным подходом к ведению бизнеса. В статье подчеркивается, что модель эффективного управления семейным бизнесом, включающая как экономические, так и социально-культурные и правовые элементы, может совершенствоваться как развитие системы семейных бизнес-отношений и взаимоотношений семейного бизнеса и государства, что семейные компании представляют собой заинтересованный, целеустремленный и жизненно важный сегмент национальной экономики, и они способны внести еще более значительный вклад в обеспечение стабильного роста и конкурентоспособности, если получают должную поддержку.

Уровень развития малого бизнеса прямо определяет уровень благосостояния населения, степень развития национальной экономики в целом. В Послании народу Казахстана «Казахстанский путь-2050: единая цель, единые интересы, единое будущее» Глава государства Нурсултан Назарбаев определяет новые направления развития потенциала малого бизнеса: «Для его развития нужны комплексные решения по законодательному укреплению института частной собственности. Надо отменить все инертные правовые нормы, мешающие развитию бизнеса. Малый бизнес должен стать семейной традицией, передаваемой из поколения в поколение» [1].

Малый бизнес часто является семейным бизнесом, особенно на стадии возникновения и становления, т.к. опирается на поддержку членов семьи. Особенности этого бизнеса выражаются, прежде всего, в устоявшихся веками традициях очень терпеливого и ответственного подхода к ведению бизнеса. Это обусловлено тем, что семейные компании оперируют собственным капиталом, создают долгосрочные рабочие места для родственников и стремятся выстраивать прочные отношения с местным населением, субъектами бизнеса, общинами. Такой подход в значительной мере способствует устойчивости и стабильности национальной экономики. Как показали результаты исследования частного и семейного бизнеса, проведенного PwC среди 2000 компаний из развитых и развивающихся стран мира, представляющих различные сектора экономики, в том числе обрабатывающую промышленность, розничную торговлю, автомобильную отрасль и строительство, частные и семейные компании отличаются жизнестойкостью и решительностью, они успешны в бизнесе, амбициозны, предприимчивы и приносят постоянный доход, даже в условиях сохраняющейся экономической неопределенности. Частный и семейный бизнес переживают период роста во всем мире. В 2015 году 65% частных и семейных компаний увеличили объем продаж, в то время как в 2014 году этот показатель был вдвое меньше. Особенно бурный рост был отмечен в Восточной Европе, Латинской Америке и на Ближнем Востоке. Только 19% респондентов отметили сокращение объемов продаж в 2015 году. Для сравнения: в 2013 году этот показатель составил 34%. Частные и семейные компании отличаются целеустремленностью и уверенностью в будущем. Свыше 80% компаний полагают, что в течение последующих пяти лет их бизнес будет стабильно или интенсивно развиваться, а 39% компаний из числа тех, кто нацелен на рост, высказали высокую степень уверенности в перспективах своей компании в течение этого периода. Данный показатель существенно выше у компаний в Индии, на Ближнем Востоке, в Сингапуре, Южной Африке и Южной Корее. Эти данные убедительно свидетельствуют о той значительной роли, которую частный и семейный бизнес может играть в создании новых рабочих мест и активизации процесса выхода из кризиса [2].

Семейный бизнес представляет традиционную деятельность семьи, которая переходит по наследству от одного поколения к другому. Здесь определяющую роль играют институт семьи, культура семьи и воспитания, традиция наследования, которые сохраняют и развивают бизнес, передавая его от одного поколения к другому. Развитие семейного бизнеса отражает культурную эволюцию общества. Так, в работах институционалистов имела место широкая научная дискуссия относительно роли китайской семьи как агента своеобразного семейного капитализма. В обзоре Уайга по данной проблеме содержатся два противоположных взгляда на экономическую роль китайской семьи. Роль института китайской семьи эволюционировала от однозначно регрессивного, стоящего на пути экономического прогресса института, к прогрессивному институту, на котором основаны современные семейные деловые предприятия на Тайване и Гонконге. В Казахстане семейный бизнес является естественной формой выражения и сохранения культуры семьи, традицией. Как известно, семейные традиции, являясь фундаментом культуры любого народа, сохраняются как ее самобытность, прежде всего в сельской местности, которая менее подвержена влиянию

внешних или новых явлений, нежели городские поселения. Поэтому из всех отраслей экономики сельское хозяйство более всего имеет традиционный характер, зависит от традиционной приверженности людей к жизни на селе и является естественной средой для развития семейного бизнеса. В Казахстане в сельской местности проживает 45% населения. Однако, «у нас всего лишь 200 тыс. крестьянских и фермерских хозяйств, в то время как в Южной Корее их 1,5 млн., в Японии 1,8 млн., а в США свыше 2 млн. Причем, в некоторых регионах в 50% сельских подворий вообще никакой живности нет: ни курицы, ни утки, не говоря уже о коровах. В ВКО 53% не имеют живности, в 100-200 дворах вообще нет никакой живности, Кызылорда – 51%, и другие регионы почти одинаковые цифры – 40-50%, кроме Жамбыла» [3]. На конференции союза фермеров Казахстана обсуждалась необходимость увеличения числа семейных фермерских хозяйств. «Полагаю, что 2-3 млн семейных ферм для нашей страны – не предел. Самозанятых у нас 2,7 млн населения это резерв. Чем больше будет семейных ферм, тем эффективнее будут решаться социально-экономические вопросы и обеспечение продовольственной безопасности страны. В настоящее время насчитывается около 200 тыс сельхозформирований, из которых действующих – 173 тыс», – сказал глава Союза фермеров Казахстана [4]. По его мнению, если люди почувствуют внимание со стороны государства, то многие бывшие сельчане, переехавшие в город, будут стремиться вернуться обратно, чтобы создать собственную семейную ферму.

Как в Казахстане возродить традиции семейного дела и развивать современные семейные бизнес-системы, которые демонстрируют стабильность и эффективность во многих регионах мира? В связи с этим необходимо, прежде всего, рассмотреть понятия «семья» и «семейный бизнес», их сущность и особенности, эволюцию института семьи, лежащего в основе семейного бизнеса, а также изучить, выявить и определить факторы развития, особенности развития семейного бизнеса в Казахстане. Организаторы Форума Семейного Бизнеса Казахстана 2014, который пройдет в рамках Межрегионального Конгресса руководителей малого и среднего бизнеса «БИЗНЕС-РЕГИОН» 4 июня в г. Алматы, подчеркивают, что «Семейный бизнес – это не просто способ прокормить себя и свою семью, семейный бизнес – это образ жизни! Но мало кто из современных предпринимателей по-настоящему задумывается о том, насколько связаны успехи семейного бизнеса с теми личностными отношениями, которые существуют между родственниками – сотрудниками семейного предприятия, близких людей, которые нас поддерживают. Семейный бизнес – это особый вид трудовой активности членов одной семьи, и он имеет свои особенности и закономерности, о которых стоит знать владельцам и сотрудникам семейных компаний – членам одной семьи» [5].

Для обоснованного определения такой категории, как семейный бизнес на современном этапе экономического развития, необходимо уточнить значение их составляющих: семья, предприятие, предпринимательство, бизнес.

Семья является системообразующим социальным институтом, первой формой хозяйственной организации. Необходимо также иметь в виду, что институт семьи до своего современного облика прошел долгий путь эволюции. Кроме того, важно учитывать, что институт семьи в современном глобализирующемся мире продолжает оставаться практически единственным институтом, хранящим культурные традиции народов, которые определяют в значительной мере трудовую, предпринимательскую культуру и организационное поведение субъектов хозяйствования в разных странах. Семья как общность людей, связанная отношениями супружества, родительства, родства, совместного домохозяйства, как основная ячейка общества выполняет важнейшие социальные функции, играет особую роль в жизни человека, его защите, формировании личности, удовлетворении духовных потребностей, обеспечении первичной социализации. Семья является уникальным социальным институтом, посредником между индивидом и государством, транслятором фундаментальных ценностей от поколения к поколению. В ней заключен мощный потенциал воздействия на процессы общественного развития, воспроизводства трудового потенциала, становления гражданских отношений.

В средние века семейная форма хозяйствования являлась самой многочисленной и масштабной по объему производимой продукции. Большинство предприятий являлись семейными, и обеспечивали свою деятельность средствами семьи, работниками также являлись члены семьи, которым передавались профессиональные и управленческие знания, необходимые для продолжения семейного дела. Семейное предпринимательство и сегодня является одной из форм малого предпринимательства, характеризующейся тем, что члены одной семьи и их родственники являются собственниками и работниками своих предприятий. Термин «семейное предприятие» имеет различные значения в зависимости от того, как трактуются факты и события, происходящие на предприятии и в семье. Семейным предприятием можно считать любое предприятие, где большая часть ее собственности или управления принадлежит какой-то одной семье и где два или более члена этой семьи являются в настоящее время или некоторое время в прошлом были непосредственно задействованы в данном предприятии. С точки зрения усилий по созданию прочного, жизнестойкого предприятия, семейный вариант оказывается наиболее подходящим» [6].

Особенность семейного бизнеса заключается в том, что этот бизнес проявляет долгосрочный, терпеливый и ответственный за будущее семьи подход к ведению бизнеса. В семейной компании важную роль играют личные отношения, основанные на доверии. Они отличаются сильной внутренней культурой и системой ценностей. Семейный бизнес, как правило, финансирует свой рост за счет собственной прибыли. Семейный бизнес выстраивает прочные отношения с местным сообществом, которые постепенно приобретают традиционный характер, и бизнес становится элементом уклада жизни местного населения.

Эти отличительные особенности служат источником конкурентного преимущества семейного бизнеса. Вместе с тем, как показывают результаты исследования PwC, другие его особенности могут создавать дополнительные сложности для успешного развития [2, с.10]. Так, например, возникает проблема преемственности. Семейный бизнес как особая институциональная форма бизнеса зависит от успешности решения двух проблем: 1) преемственность бизнеса; 2) разделение функций владения и управления.

Процесс передачи бизнеса часто бывает не простым и является одним из наиболее распространенных источников конфликтов как в семье, так и в бизнесе. Поэтому вопросы преемственности бизнеса являются определяющими для успешного развития семейной компании. По данным зарубежных экспертов, решающим является третий переход бизнеса по наследству: только 5% семей удается сохранить и успешно развивать свой бизнес после третьей смены поколений собственников.

Ключевым фактором, влияющим на преемственность семейного бизнеса, является семья. Институт семьи претерпевает коренные изменения. Семьи стали меньше по численности, а отношения внутри семей менее сплоченными. Отсутствие культуры и опыта совместного ведения семейного дела неизбежно приводит к возникновению конфликтов в борьбе за управление, к неспособности создать и передать традиции ведения бизнеса детям, к отсутствию мотивации у детей продолжать дело своих отцов и дедов. У многих наследников формируются иждивенческие настроения, у них отсутствует настрой на упорный труд и развитие достигнутого родителями успеха. Для воспитания традиции преемственности семейного бизнеса необходимо использовать мощный потенциал культуры народа через развитие национальной культуры института семьи.

Сложность ведения семейного бизнеса определяется также тем, что не все члены семьи имеют развитые предпринимательские качества и желание заниматься делом семьи, и возникает необходимость на определенной стадии развития отдать бизнес в руки самому сильному и перспективному члену семьи, а остальным выдать привилегированные акции без права вмешательства в оперативное управление. Если же явного лидера среди учредителей нет, – создать совет директоров и нанять управляющего» [7]. Иначе говоря, необходимо осуществить разделение функций управления и владения.

Также серьезной проблемой является недостаточность знаний и навыков по мере роста семейного бизнеса. Эту проблему семья может решить путем привлечения внешних управленцев. Однако, наем профессиональных менеджеров может неоднозначно повлиять на семейный бизнес и наряду с решением возникших проблем вызвать новые, специфические проблемы, связанные с семейными ценностями. Это очень важное решение для семейного бизнеса. Поэтому каждая семья должна найти свою модель руководства и управления, которая окажется эффективной с учетом сложившихся условий, этапа развития бизнеса компании и её эволюции.

Развитие семейного бизнеса существенно осложняется трудностью доступа к значительным объемам нового капитала для финансирования своего расширения. Большинство семейных компаний избегают активного использования финансового рычага и очень внимательно контролируют свои долговые обязательства. Как правило, семейные компании развиваются более медленными темпами из-за небольших объемов долгового финансирования. Поэтому возможности роста компании за счет привлечения значительных объемов капитала для его финансирования будут неизбежно ограничены. С такими проблемами семейные компании, вероятно, будут сталкиваться не только в вопросах привлечения финансирования, но и при поиске персонала для выполнения зарубежных операций, так как члены семьи могут не захотеть переезжать в другое место, при этом с тем же нежеланием они могут отнестись и к найму значительно более квалифицированного и опытного сотрудника, который делал бы за них работу. Это может стать преградой на пути к долгосрочному росту. Выделенные характеристики семейного бизнеса позволяют прийти к выводу, что семейный бизнес является сложноструктурированной подсистемой рыночной экономической системы. На «входе» этой подсистемы находятся труднофиксируемые и выявляемые, но весьма устойчивые в проявлении социальные и культурные параметры экономического поведения субъектов малого бизнеса. На «выходе» системы проявляются лишь правовые параметры. Поэтому для построения модели эффективного управления семейным бизнесом необходимо изучить иерархически взаимосвязанные между собой, взаимообусловленные социальные, культурные, экономические, правовые параметры развития подсистемы семейного бизнеса.

Модель эффективного управления семейным бизнесом требует изучения следующих характеристик его базовых параметров:

Социально-демографические: численность населения и тенденции ее роста, плотность населения, половозрастная структура и тенденции ее изменений, структура населения по источникам и уровню доходов (предпринимательство и наемный труд) и тенденции ее изменения, структура населения по специализации образования (естественные, инженерно-технические, научно-технические, экономические, гуманитарные специальности).

Культурные параметры: культурные ценности и тенденции их изменения, институт семьи и тенденции в его развитии, этнические особенности института семьи, национальные особенности культурного развития населения, культура и воспитание молодежи, субкультуры современного общества, культурная глобализация и ее влияние на общество, кросскультурная среда малого и среднего бизнеса.

Экономические параметры: тенденции рынка труда, ценовой конкуренции, направления и формы государственной поддержки семейного бизнеса, источники и формы финансирования, внедрение инноваций, привлечение и удержание работников, имеющих необходимую квалификацию,

Организационно-правовые параметры: передача имущества по наследству, планирование преемственности, механизм разделения функций владения и управления, механизм привлечения внешних руководителей семейного бизнеса.

Модель эффективного управления семейным бизнесом, включающая как экономические, так и социально-культурные и правовые элементы, может развиваться как эволюция системы семейных бизнес-отношений и взаимоотношений семейного бизнеса и государства.

Эволюция системы семейных бизнес-отношений определяется экономическим, социальным и культурным развитием народов. Необходимо в условиях культурной глобализации особое внимание уделять развитию национальных культурных семейных ценностей и традиций народов нашей страны, что позволит сохранить и развить малый семейный бизнес в Казахстане. Для развития взаимоотношений семейного бизнеса и государства необходима адресная поддержка семейного бизнеса со стороны государства, комплекс специальных мер, которые помогут малым семейным фирмам развиваться и расти в следующих направлениях:

-правовая поддержка. Понятие «семейная фирма» никак не определено в законодательстве нашей страны, следовательно, затруднена их правовая защищенность, оценка ситуации и адресная поддержка семейного бизнеса государственными органами в рамках государственных программ, официальная статистика по семейным компаниям также недоступна. Семейный бизнес обычно представляется как небольшой по размеру и обеспечивающий семье-владельцу достойный, хотя и невысокий доход. Однако, семейный бизнес может быть не только малым и средним, но и крупным бизнесом. Но в контексте создания стабильной основы национальной экономики речь идет, прежде всего, о малом и среднем бизнесе семей;

-обеспечение доступа к финансированию, устранение бюрократических препятствий и сокращение налоговой нагрузки в период, когда такие компании переходят от одного поколения к другому;

-совершенствование системы налогообложения. Частные и семейные предприятия во многом объединяет стремление к упрощению налогового режима, который должен стать более благоприятным. В частности, когда дело касается налогов на прирост капитала и наследование, частные предприниматели хотят, чтобы государство обеспечило им более эффективный и менее затратный процесс передачи бизнеса наследникам. Зачастую стоимость, которую создает для бизнеса целое поколение, затем размывается налогами, которые вынуждено платить поколение наследников. Именно поэтому, например, правительство Германии изменило систему выплаты налога на наследование при передаче бизнеса, существенно сократив или вообще отменив всякие платежи, если одна семья владеет активами на протяжении пяти лет, соблюдая при этом определенные требования в отношении фонда оплаты труда. Частный и семейный бизнес в Германии платит огромное количество пошлин и налогов, в то время как у крупных корпораций есть возможность перевести бизнес в другие страны;

-более свободный доступ к системам обучения и поддержки, соответствующим индивидуальным потребностям фирмы (включая наставничество и обмен опытом);

-помощь в вопросах планирования преемственности, обеспечения доступа к системам обучения и поддержки, урегулирования конфликтов, получения малым семейным бизнесом помощи в вопросах адаптации к различным культурным, коммерческим и правовым условиям на зарубежных рынках [8].

Таким образом, семейные компании представляют собой заинтересованный, целеустремленный и жизненно важный сегмент национальной экономики, и они способны внести еще более значительный вклад в обеспечение стабильного роста и конкурентоспособности, если получат должную поддержку в нужное время.

Список использованной литературы:

1.Послание Главы государства Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Казахстанский путь-2050: единая цель, единые интересы, единое будущее». 17 января 2014 года. Режим доступа: Toakorda.kz

2.Частный и семейный бизнес: надежная модель XXI века. Исследование частного и семейного бизнеса – 2012, PwC. – С.4 Режим доступа: <http://www.pwc.ru/ru/private-companies/family-business/index.jhtmlbnews.kz>

3.«Нас радует, что важность семейного бизнеса осознана», Союз фермеров Казахстана Режим доступа: kazakhzerno.ans@gmail.com

4.Казахстанский новостной портал. Режим доступа: <https://www.nur.kz>

5.Павел Шило, президент НП «Северо-Западный Центр Корпоративного Управления» Как отдать бизнес в надежные руки. Режим доступа: http://www.nwcgc.ru/shilo_sshtml

6.Волков Д. А. Семейное предпринимательство: анализ российской практики / Д. А. Волков, С. О. Календжян // Российский внешнеэкономический вестник. 2015. № 9. С. 17–29. Режим доступа: http://www.iep.ru/files/text/policy/2011_5/kalendjan.pdf

7.Развитие малого и среднего бизнеса. Режим доступа: <https://www.kazedu.kz/referat/56425>

ФАКТОРЫ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА РАЗВИТИЕ ГОСТИНИЧНО-РЕСТОРАННОГО БИЗНЕСА

Процесс интенсивного развития и глобализации гостинично-ресторанного бизнеса в Казахстане как части сервисного сектора экономики подвержен влиянию многих факторов, роль которых может быть различной как по силе, так и по продолжительности и направлению воздействия. Статья посвящена рассмотрению факторов, оказывающих как позитивное, так и негативное воздействие на развитие сферы гостеприимства в стране. Среди множества факторов выделены экстенсивные и интенсивные. Экстенсивными факторами являются: рост численности работников, увеличение количества вовлекаемых в хозяйственный оборот материальных ресурсов, строительство новых предприятий индустрии гостеприимства с высоким техническим уровнем. Интенсивные факторы – повышение квалификации персонала, техническое совершенствование материальной базы на основе внедрения достижений и результатов научно-технического прогресса, включая реализацию программ повышения культуры и качества обслуживания, индустриализацию, технологизацию и компьютеризацию, рациональное использование и распределение материальных ресурсов. Гостиничный и ресторанный бизнес является неотъемлемой частью сервисного сектора в региональной рыночной экономике, роль, значение, а также объем предоставляемых услуг которого непрерывно возрастает по мере общего социально-экономического развития региона. Анализ перечисленных факторов свидетельствует о существовании взаимосвязи между развитием гостиничного и ресторанный бизнеса и региона. Предприятия индустрии гостеприимства интенсивнее развиваются там, где стабильны экономическая и политическая ситуация, а также многообразна социально-культурная инфраструктура. Факторы, сдерживающие развитие гостиничного и ресторанный бизнеса в регионе – это его экономическая, политическая и финансовая нестабильность, доходы потребителей, инфляция, безработица.

Предприятия гостинично-ресторанных услуг являются неотъемлемой частью рыночной среды, значение которой постоянно повышается в зависимости от общего социально-экономического развития страны. Процесс интенсивного развития и глобализации гостинично-ресторанного бизнеса в Казахстане как части сервисного сектора экономики подвержен влиянию многих факторов, роль которых может быть различной как по силе, так и по продолжительности и направлению воздействия. Большинство людей, работающих в сфере гостиничного и ресторанный бизнеса стараются учитывать многие факторы отечественной действительности. Поэтому комплексное изучение действия факторов, оказывающих как позитивное, так и негативное воздействие значительно влияет на развитие сферы гостеприимства в регионе, и дает возможность управления ими.

Индустрия гостеприимства – предприятия гостиничного, ресторанный сервиса, отдыха и досуга – всегда являлась объектом пристального внимания органов государственного управления. Это обстоятельство связано с двумя факторами.[1, стр 46]

Предприятия индустрии гостеприимства формируют и предоставляют услуги, удовлетворяющие физические, духовные и моральные потребности населения и, как правило, пользующиеся повышенным потребительским спросом вне зависимости от социального положения и денежного достатка граждан.

Ряд услуг предприятий индустрии гостеприимства, равно как и технологический процесс их производства, несут в себе повышенную социальную ответственность перед гражданами. Вопросы гигиенической безопасности, соблюдения прав и интересов потребителей не может быть оставлен без особого внимания и контроля со стороны государства.

Как значимый фактор следует выделить территорию, представляющую собой социально-экономическое пространство, в котором развивается гостинично-ресторанный бизнес.

Влияние экономических и финансовых факторов на сферу гостеприимства (таких, как изменение экономической и финансовой ситуации, уровня доходов населения) обусловлено тем, что между тенденциями развития гостинично-ресторанного бизнеса и экономики региона наблюдается тесная взаимосвязь. Как правило, от экономического положения региона зависит уровень развития материально-технической базы и инфраструктуры сферы гостеприимства.

Из социальных факторов, прежде всего, необходимо отметить увеличение свободного времени у населения (сокращение рабочего времени, увеличение продолжительности ежегодных от-пусков), что в сочетании с ростом уровня жизни означает приток новых потенциальных клиентов, повышение уровня их образования, культуры, эстетических потребностей. Поскольку сегодня наблюдается тенденция к дроблению отпускного времени, то для развития гостиничного и ресторанный бизнеса в регионе важно знать общий бюджет свободного времени различных социальных групп, структуру этого времени (по дням недели, видам досуговой деятельности), содержание и динамику ценностных ориентации реального и потенциального потребителя услуг предприятий индустрии гостеприимства.

Одним из важных факторов, влияющих на развитие гостиничного и ресторанный бизнеса, является экологический, определяющий, насколько потребитель удовлетворен обслуживанием, отдыхом, исполнением желаний, через ощущение комфортности, атмосферы гостеприимства, безопасности и благотворного оздоровляющего воздействия.

Постоянное влияние на развитие сферы гостеприимства оказывают демографические факторы, т. е. численность населения, половозрастная структура, семейное положение, квалифицированность кадров и др.

Не менее значимы политико-правовые факторы: политическая обстановка в регионе; смягчение административного контроля в сфере гостеприимства; унификация налоговой и денежной политики.

На развитие предприятий индустрии гостеприимства существенное влияние оказывают и технико-технологические факторы, связанные с научно-техническим прогрессом. Открываются возможности для совершенствования и производства новых видов услуг, использования информационных технологий.

Факторами, воздействующими на сферу гостеприимства являются: материально-технические факторы, спрос и предложение гостинично-ресторанных услуг; углубление сегментации рынка; совершенствование средств и методов массовой информации и связей с общественностью в продвижении, рекламе и реализации услуг предприятий индустрии гостеприимства; повышение профессионального уровня кадров предприятий питания и гостиниц; приоритетное развитие частного бизнеса в сфере гостеприимства.

Выше перечисленные факторы можно подразделить на экстенсивные и интенсивные.

Экстенсивным факторам относятся: рост численности работников, увеличение количества вовлекаемых в хозяйственный оборот материальных ресурсов, строительство новых предприятий индустрии гостеприимства с высоким техническим уровнем.

Интенсивные факторы – повышение квалификации персонала, развитие профессионально-квалификационной структуры (техническое совершенствование материальной базы на основе внедрения достижений и результатов научно-технического прогресса, включая реализацию про-грамм повышения культуры и качества обслуживания, индустриализацию, технологизацию и компьютеризацию, рациональное использование и распределение материальных ресурсов и т. д.).

Сдерживающим факторам относятся: экономические кризисы, политическая и финансовая нестабильность региона, инфляция, безработица, неблагоприятные экологическая ситуация и т. д.

Особое место среди факторов, оказывающих влияние на доходность предприятий индустрии гостеприимства, занимает фактор сезонности. Под сезонностью понимают свойство клиентских потоков концентрироваться в определенных местах на протяжении небольшого периода времени. Так, новогодние, рождественские и другие праздники влекут за собой перегруженность предприятий гостинично-ресторанного бизнеса.

В последние годы количество факторов, влияющих на спрос гостиничных и ресторанных услуг, заметно возросло. Спрос резко дифференцировался: потребители с высоким уровнем доходов демонстрируют соответственно высокую избирательность и требовательность к качеству услуг предприятий индустрии гостеприимства. В связи с этим к факторам, определяющим поведение потребителя, относятся мотивы и причины.

В качестве основных мотивов у потребителей гостиничных и ресторанных услуг выступают:

- физические (потребность в отдыхе, поддержание здоровья, развлечения, психологическая разрядка);
- культурные – желание больше узнать (фольклор, музыка, искусство, танцы, живопись, религия, природа);
- межличностные (желание «убежать» от рутины, стремление навестить друзей, родственников, завести новые знакомства и т. д.);
- престижные – желание повысить свой социальный статус (забота о репутации, потребность в признании, а также в большем внимании со стороны других людей, стремление быть оцененным по заслугам).

Тип ресторана, или формат. Эта тенденция в большей степени определяется не столько модой, сколько экономическими факторами, определяющими уровень дохода социальной группы, именуемой «средним классом», спрос на ресторанные услуги которой, в отличие от высокодоходной группы, более эластичен, что находит отражение в формировании предложения: активно развиваются рестораны со средним уровнем цен. Их концепция может быть самой разнообразной и динамично меняющейся, обеспечивающей адаптацию бизнеса к изменениям моды.

Качественный сервис. Ключевая фигура, обеспечивающая требуемый уровень сервиса в ресторане – официант, в отдельных случаях это может быть как непосредственно хозяин ресторана, так и менеджеры, взаимодействующие с посетителями. В ресторанах, претендующих на статус модного, от официанта требуется не только предупредительность и знание меню, но и определенный интеллектуальный уровень, и даже некоторая «согласованность» с той публикой, которая посещает ресторан.

Атмосфера. Во многом атмосферу ресторана формирует дизайн. Поскольку профессиональное оформление ресторана требует больших затрат, дизайн становится относительно инерционным элементом, не всегда отражающим подвижные изменения моды. Второй элемент, формирующий атмосферу – музыка в ресторане. Для большинства посетителей она имеет более принципиальное значение, более важное, чем цветовые решения по оформлению интерьера, и вносит немаловажный вклад в успех бизнеса. В отличие от дизайна, изменение этого элемента не требует значительных затрат, и решения по музыкальному оформлению находятся в компетенции менеджера по развлечениям.

Дополнительные развлечения. В связи со значительной адаптацией посетителей ресторанов к традиционным видам предлагаемых развлечений на ресторанном рынке возникла новая тенденция – совмещение несовместимых ранее форматов, например, клуб и кафе, галерея и ресторан, салон красоты и кофейня и т. д., причем все более начинают лидировать интеллектуальные развлечения.

Основной спрос на гостиницы в Казахстане формируют деловые люди: средства размещения, предназначенные для этой категории клиентов, принимают более 65 % всех гостей отечественных гостиничных предприятий. То есть показатель активности деловых контактов можно использовать для оценки перспектив того или иного объема из-за отсутствия системного подхода к формированию государственной политики и ее законодательного обеспечения. Выработанные стандарты и нормативы в отрасли в большей части носят формальный характер и не оказывают значительного влияния на развитие индустрии гостеприимства.

Как показал мировой опыт, в Казахстане можно применять используемые за рубежом конкретные меры, обеспечивающие эффективное функционирование туристского и гостиничного сектора, а именно:

- формирование единой концепции продвижения Казахстана на международном туристском рынке как привлекательной для туристов страны;
- создание общего туристского мастер-плана развития территорий;
- предоставление правительственных гарантий, налоговых преференций и прочих льгот финансового характера инвесторам и другим лицам, чья деятельность связана с развитием внутреннего и въездного туризма;
- формирование благоприятного визового режима для туристских посещений страны;
- создание благоприятных для инвесторов административных процедур, оказание информационной и консультационной помощи инвесторам.[2, стр 35]

Финансовый кризис внес существенные изменения в характер развития регионального рынка гостиничных и ресторанных услуг – сокращение доходов в основном среднего класса спровоцировало резкое падение спроса на услуги предприятий индустрии гостеприимства и обострило их конкуренцию. Гостиницы и рестораны оказались в драматической ситуации, столкнувшись с комплексом новых проблем, которые для того, чтобы остаться на рынке, необходимо было решать. Решение проблем было неразрывно связано с изменением рыночной стратегии. По мнению активных рестораторов, бесперспективными признаются дорогие рестораны и кафе, равно как и дешевые столовые и закусочные. Развитие гостинично-ресторанного рынка в регионах стали определять ниши, занятые недорогими семейными ресторанами, ресторанами средней ценовой группы, а также сетями гостиниц и ресторанов, оперирующих под одной торговой маркой. Подходы к управлению предприятиями индустрии гостеприимства радикально изменились – они стали более профессиональными и акцентированными на стратегические аспекты. Теперь практически все решения, связанные с функционированием бизнеса, базируются на маркетинговых исследованиях: анализируется если не гостинично-ресторанный рынок в целом, то, по крайней мере, та ниша, которую занимает предприятие, выявляется и исследуется целевая группа, осваиваются новые подходы и методики проведения рекламной деятельности и т. д.

Таким образом, гостиничный и ресторанный бизнес является неотъемлемой частью сервисного сектора в региональной рыночной экономике, роль, значение, а также объем предоставляемых услуг которого непрерывно возрастает по мере общего социально-экономического развития региона. Анализ перечисленных факторов свидетельствует о существовании взаимосвязи между развитием гостинично-ресторанного бизнеса и региона. Предприятия индустрии гостеприимства интенсивнее развиваются там, где стабильны экономическая и политическая ситуация, а также многообразна социально-культурная инфраструктура. Факторы, сдерживающие развитие гостиничного и ресторанного бизнеса в регионе – это его экономическая, политическая и финансовая нестабильность, доходы потребителей, инфляция, безработица.[3]

Список использованной литературы:

1. А. Мукажанова. Гостиничный бизнес – основа туризма //газета «Панорама» - Алматы, 2011, № 3.
2. А. Нурпеисова. Гостиничный бизнес и его влияние на развитие рынка услуг Казахстана // В сб.: межд. конф. «Проблемы экономики стран рыночной ориентации в условиях нарастающей конкуренции» - Алматы: ЦАУ, 2009.
3. <http://ifreestore.net/3409/62/>

Толетаева А., гр. ГМУ-12 КЭУК

науч. рук.: магистр, преподаватель **Коккозова А.Б.**

РАЗВИТИЕ ЭЛЕКТРОННОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Современный мир не стоит на месте. Информационные технологии достигают высочайшего уровня в своем развитии, они стали неотъемлемой частью нашей жизни, происходит повсеместная информатизация. Мы наблюдаем переход к информационному обществу, главными характеристиками которого являются: создание и развитие глобального пространства, в рамках которого осуществляется эффективное

информационное взаимодействие людей, развитие электронной демократии, электронного правительства, социальных сетей.

Электронное правительство (англ. e-Government) — способ предоставления информации и оказания уже сформировавшегося набора государственных услуг гражданам, бизнесу, другим ветвям государственной власти и государственным чиновникам, при котором личное взаимодействие между государством и заявителем минимизировано и максимально возможно используются информационные технологии. [1]

Данное определение достаточно распространенное, это прямой перевод английского понятия «e-Government». Однако существует точка зрения, что данное определение не совсем корректно, поскольку «понятно, что имеется в виду не только сетевая инфраструктура исполнительной власти, но в целом вся инфраструктура государственной власти». [2]

Электронное правительство — система электронного документооборота государственного управления, основанная на автоматизации всей совокупности управленческих процессов в масштабах страны и служащая цели существенного повышения эффективности государственного управления и снижения издержек социальных коммуникаций для каждого члена общества. [3]

Данное определение более узкое, точнее объясняющее суть понятия «электронное правительство».

По мнению исполнительного директора организации «Центр демократии и технологий» (CDT) Дж. Демпси, процесс становления электронного правительства можно разделить на три этапа: «публичность», «участие», «онлайн-транзакции».

Более подробно эти этапы рассмотрены в работах А.С. Балюкова. Для перехода от «классического» к «электронному правительству» необходимо пройти три этапа:

Публикация государственными учреждениями документов и необходимой информации в электронном виде. Также должна опубликоваться информация, которая раньше печаталась в печатных СМИ, сообщалась по телевидению и радио. В современном мире намного удобнее и быстрее найти актуальную информацию в Интернете.

Должно обеспечиваться онлайн взаимодействие G2C, G2B, G2G. Это возможность компетентной консультации и предоставление актуальной информации.

Взаимодействие через транзакции. Это дает возможность эффективно пользоваться государственными услугами (оплачивать штрафы, ЖКХ, разнообразных государственных пошлин) с помощью проверенных и безопасных платежных систем. [4]

Электронное правительство позволяет вывести взаимоотношения власти и граждан на принципиально новый качественный уровень. Где с одной стороны электронное правительство позволяет минимизировать затраты государства на функционирование различных государственных структур. С другой стороны электронное правительство позволяет гражданам эффективно использовать ресурсы государства, повышается степень участия граждан в государственном управлении, снижается воздействие фактора географического месторасположения, происходит рост технологической осведомленности граждан.

Внутри электронного правительства существует не только модель взаимодействия между государством и гражданами (G2C - Governmentto- Citizen). Данная модель описана выше. А также такие модели, как: G2B – взаимоотношения между органами различных ветвей власти и бизнес-структурами (Government-to-Business), G2G – взаимодействие между разными государственными ведомствами и учреждениями (Government-to-Government), G2E – взаимоотношения между государством и государственными служащими (Government -to- Employees).

На уровне G2B внедрение систем электронного правительства позволит создать прозрачную систему государственных закупок, которая предполагает создание портала, где будут вывешены объявления о тендерах и условиях их проведения. Таким образом, будет решена проблема свободной конкуренции на государственные закупки, а также это позволит избежать деформации рынка, которая происходит, в те моменты, когда оказывается предпочтение определенным производителям. Бизнес-организациям электронное правительств выгодно, так как больше не придется тратить много времени на осуществление должных выплат (страхование, выплата налогов, регистрация новых компаний и т.д.) и на оформление отчетных данных. Электронное правительство позволит перевести эти и многие другие операции в онлайн. [5]

На уровне G2G электронное правительство позволит наладить внутренние и внешние связи между государственными органами, повысит эффективность обмена информацией, улучшить планирование и управление на местах. [5]

Также электронное правительство способствует развитию «электронной демократии», так как повышается ответственность чиновников перед гражданами (информационная открытость, любой желающий гражданин имеет право получить доступ к интересующему его отчету, кроме тех, что являются государственной тайной), увеличивается подконтрольность органов власти, а также повышается участие граждан в управлении посредством ИКТ.

Эффективность реализации проекта «электронное правительство» определяется с помощью комплексного показателя, характеризующего уровень развития электронного правительства в странах мира – индекс развития электронного правительства. Основные составляющие данного показателя: степень охвата и качество интернет-услуг, уровень развития ИКТ-инфраструктуры и человеческий капитал. В свою

очередь каждая составляющая содержит определенный набор параметров: информационные услуги и веб-сайты государственных служб, доступность их для граждан, относительное число интернет-пользователей, число пользователей фиксированной и мобильной телефонной связи, уровень грамотности населения, нормативно-правовая база и т.д. Так, например, уровень развития ИКТ-инфраструктуры (телекоммуникационный индекс) рассчитывается исходя из следующих показателей: уровень проникновения ПК (число ПК на 100 граждан страны), уровень проникновения сети Интернет (число пользователей сетью на 100 человек), уровень телефонизации (число стационарных телефонов на 100 человек), уровень проникновения мобильной связи (число зарегистрированных пользователей на 100 человек, данный показатель может превышать планку в 100), уровень проникновения широкополосного доступа (на 100 человек). Показатели уровня человеческого капитала, имеется в виду способность населения «переварить» предлагаемые электронные услуги, рассчитывается на основе следующих показателей: уровень грамотности населения, соотношение лиц с высшим образованием, со средним, и неполным средним. [6]

Для составления рейтинга уровня развития электронного правительства, эксперты ООН проводят анализ сайтов правительства каждой страны, также сайтов министерств, отвечающих за развитие человеческого капитала, например: здравоохранение, образование, социальная защита труда и финансов и т.д. [7]

При расчете индекса учитывается наличие или отсутствие той или иной электронной услуги, начиная с факта наличия официального сайта, отвечающего за предоставление этой услуги, и заканчивая предоставлением электронных услуг «полного цикла» через «единое окно». [7]

Достоверность рейтинга определяется добросовестностью команды экспертов, проверяющих статистические данные об электронных правительствах разных стран, и естественно достоверностью статистических данных.

В Республике Казахстан осуществляется серьезная работа по формированию информационного общества.

Так, согласно Посланию Президента народу Казахстана от 19 марта 2004 года «К конкурентоспособному Казахстану, конкурентоспособной экономике, конкурентоспособной нации!» была разработана и принята «Государственная программа формирования «электронного правительства» в Республике Казахстан на 2005-2007 годы, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан 10 ноября 2004 года.

В основу данной Программы заложена идея достижения «через «электронное правительство» прогрессивного информационного Казахстана».

Цель Программы - повышение качества и эффективности государственного управления и процессов предоставления социально значимых государственных услуг.

Также, постановлением Правительства Республики Казахстан от 29 сентября 2010 года № 983 утверждена Программа по развитию информационных и коммуникационных технологий в Республике Казахстан на 2010 – 2014 годы.

Основание для разработки - Государственная программа по форсированному индустриально-инновационному развитию Республики Казахстан на 2010 – 2014 годы, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 19 марта 2010 года № 958.

Задача Программы: создание условий и механизмов развития сферы информационных и коммуникационных технологий Республики Казахстан с целью:

перехода Республики Казахстан к информационному обществу и инновационной экономике;
формирования конкурентоспособного экспортоориентированного национального сектора информационных технологий.

На основании Указа Президента Республики Казахстан от 1 февраля 2010 года № 922 «О Стратегическом плане развития Республики Казахстан до 2020 года» 8 января 2013 года № 464 утверждена Государственная программа "Информационный Казахстан - 2020".

Республика Казахстан, опираясь на международный опыт и лучшие практики, развивает «электронное правительство» с учетом общемировых тенденций. Век информационных технологий требует всецелого пересмотра роли государства для построения интеллектуального демократического общества, принимающего активное участие в жизни страны, и развития наукоемкой динамичной экономики, использующей новейшие достижения информационных технологий и инноваций, то есть развития «общества и экономики, основанных на знаниях». Тремя китами формирования общества, основанного на знаниях являются е-общество, е-правительство и е-индустрия.

Таким образом, в развитии электронного правительства Казахстана принято выделять 3 периода.

На первом этапе (2005-2007гг.) развитие электронного правительства в большей степени заключалось в создании инфраструктуры: веб-портала и шлюза, электронного межведомственного документооборота, удостоверяющих центров, единой среды. Также в 2007 г. в постоянную эксплуатацию введены государственные базы данных физических и юридических лиц, соединенные по всей стране в единые реестры.

Второй этап (2008-2010 гг.) был сосредоточен на развитии разнообразных сервисов, охватывающих все сферы жизнедеятельности граждан и функционирования государственных органов, а также на

проведении полномасштабного пересмотра административных процессов. На данном этапе были внедрены такие системы, как государственная база данных «е-лицензирование», платежный шлюз е-правительства, единая нотариальная система «е-нотариат», происходила выдача электронных цифровых подписей населению.

Третий этап (2010- по настоящее время) предполагает создание в Казахстане информационного общества, охватывающего все стороны государственной деятельности и предоставления услуг.

Через портал электронного правительства казахстанцы получают 570 услуг и сервисов.

Готовность стран к электронному правительству, а также степень развитости электронного правительства оценивается рейтингом ООН «The United Nations E-Government Survey: E-Government for the Future We Want». Результаты данного исследования публикуются раз в два года. В рейтинге участвует 193 государства [8].

Согласно данным рейтинга ООН по развитию «электронного правительства» в 2014 году, Казахстан улучшил свои показатели на 10 позиций, поднявшись с 38-го на 28-е место среди 193 стран. В 2016 году потерял 5 позиций и занимает 33 место. Отмечается высокий уровень развития электронного правительства. В данном рейтинге Россия занимает 35 место, Украина и Белоруссия находятся на 62 и 49 позициях соответственно (в рейтинге 2014 года эти страны занимали 87 и 55 позиции соответственно). Максимальный индекс уровня развития электронного правительства, который может получить страна в рейтинге, составляет 1. У лидера рейтинга этот показатель составляет 0.9193 – Великобритания [8].

Список использованной литературы:

1. Электронное правительство. Википедия.
2. Калиушко И.Б, Демкова М.С. Электронное управление – путь к эффективности и прозрачности государственного управления. //Режим доступа: <http://emag.iis.ru/arc/infosoc/emag.nsf/BPA/b423468353130801c325714c004a0866>
3. Юрасова А.В. "Постановка проблемы разработки научно-обоснованной концепции, алгоритмов работы и архитектуры инструментальных средств электронного правительства".//Режим доступа: <http://www.webcitation.org/65QCHuydU>
4. Балюков А.С. Анализ актуальности создания электронного правительства.//Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/analiz-aktualnosti-sozdaniya-elektronnogo-pravitelstva>
5. Прохоров А. Электронное правительство в цифрах и фактах.//Режим доступа: <http://compress.ru/article.aspx?id=15845>
6. Дьякова Е.Г. Процесс перехода к электронному правительству как объект теоретического моделирования. // Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/protsess-perehoda-k-elektronnomu-pravitelstvu-kak-obekt-teoreticheskogo-modelirovaniya>
7. Дьякова Е.Г. Процесс перехода к электронному правительству как объект теоретического моделирования. // Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/protsess-perehoda-k-elektronnomu-pravitelstvu-kak-obekt-teoreticheskogo-modelirovaniya>
8. <http://www.un.org/russian/news/story.asp?NewsID=26369#>.

Буланова Ж, ЭТ және МЖБ кафедрасының магистранты ҚКЭУ ғылыми жетекші.: э.ғ.д. **Таубаев А.А.**

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУДЫҢ ТИІМДІ ЖҮЙЕСІН ОҢТАЙЛАНДЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бүгінгі таңда Қазақстанда нәтижеге бағдарланған қаржыландыру жүйесі негізінде мемлекеттік басқарудың жаңа үлгісі енгізілуде. Оны пайдалану мемлекеттік бюджетті мақсатты пайдалану және жоспарлауда мемлекеттік органдар қызметінің сапасын арттыруға мүмкіндік берді. Алайда, қол жеткізілген табыстарға қарамастан, келесі ресми мәліметтерде көрсетілген кемшіліктер бар. 2014 жыл барысында екі рет республикалық қаржы параметрі анықталды және 25 рет түзетулер жүзеге асырылды [1]. Осы заманғы тиімді мемлекеттік қызметті және мемлекеттік басқару құрылымын құру ел Президентінің «Қазақстан – 2050» Стратегиясында, Қазақстанның 2020 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарында шешуші міндет ретінде айқындалғаны белгілі. Соған сәйкес, 2011 жылы Елбасының «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік басқару жүйесін жаңғырту тұжырымдамасы» қабылданды. Мемлекеттік басқарудың тиімді жүйесін қалыптастыру мақсатында: - мемлекеттік басқару жүйесін дамытудың бірыңғай саясатын қалыптастыруды қамтамасыз ету; - мемлекеттік аппарат қызметінің кәсібилігін және тиімділігін арттыруды қамтамасыз ету; - мемлекеттік органдардың қызметін халыққа сапалы мемлекеттік қызметтер ұсынуға бағдарлау; - мемлекеттік аппарат қызметінің айқындылығы мен ашықтығын қамтамасыз ету қажет. Қызмет көрсету сапасын арттыру үшін заңнамалық негіз жасалды. Қызметтердің тізілімі мен осы тізілімге енгізілген қызмет көрсету стандарттары бекітілді, Халыққа қызмет көрсету орталықтары арқылы қызмет көрсету басталды. Жұртшылықпен кері байланыс орнату үшін көрсетілетін қызмет сапасын бағалау бойынша тұрғындар арасында элеуметтік сауалнама жүргізу басталды. Әкімшілік кедергілерді азайту үшін Қазақстан Республикасының Үкіметі жеке кәсіпкерлік субъектілеріне қатысты мемлекеттік органдардың рұқсат беру жүйесі мен бақылау-қадағалау қызметін жетілдіру жөнінде шаралар қабылдады. Мемлекеттік органдардың

бақылау қызметтерін ретке келтіру үшін тәуекелдерді басқару жүйесінің негізінде тексерудің кезеңділігін белгілеуге мүмкіндік беретін тетік заңды түрде енгізілді. Қазақстан Республикасының мемлекеттік басқару жүйесін жаңғырту тұжырымдамасын іске асыру Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік басқару жүйесін жетілдіру саласында қоғамның қажеттіліктерін, жеке және заңды тұлғалардың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін қанағаттандыру деңгейін арттыруға бағытталған бірыңғай, сындарлы саясат жүргізуді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Осы Тұжырымдамада тәуелсіздік алған сәттен бастап Қазақстанда жүргізілген мемлекеттік басқару реформаларының қорытындылары талданды, ағымдағы ахуалды талдау нәтижесінде түйінді проблемалар айқындалды, мемлекеттік басқару жүйесін жаңғыртудың негізгі бағыттары және оны іске асыру тетігі белгіленген. Соңғы уақытта Қазақстан тұтынушыға бағдарланған (Америка Құрама Штаты, Ұлыбритания, Нидерланды, Канада, Үндістан, Австралия және т.б.) жаңа мемлекеттік басқаруды енгізуге өтуде, ол бойынша мемлекеттік органдардың негізгі мақсаты – құқықтар мен мүдделерді қамтамасыз ету, сондай-ақ халыққа және нарық субъектілеріне жағдай жасау. Тиісінше, негізгі трендті ұстану біздің еліміздің ұлттық экономикасының ерекшеліктерін ескере отырып, сондай-ақ жаңа мемлекеттік басқару қағидаттарын енгізген елдердің мәселелерін ескере отырып қажет болады. Қазақстанда мемлекеттік сектор қызметінің стратегиялық мақсаттарға қол жеткізу бағытталуын сақтай отырып, мемлекеттік қызметті тікелей алушылар ретінде азаматтардың қажеттілігіне бағдарлануының негізі қағидатын енгізу ұсынылады. Азаматтар мен бизнестің барынша жоғары қанағаттандыру кезінде мемлекеттің бәсеке қабілеттілігін арттыру және мемлекеттік қызметтің патриоттық құрамдас бөлігін сақтау қажет. Мемлекеттік қызметтердің толық тізбесін қалыптастыру мақсатында тұрақты негізде орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдар функцияларын түгендеу және талдау жүзеге асырылатын болады. Жеке және заңды тұлғаларға көрсетілетін мемлекеттік қызметтер тізілімінде ескерілмеген негізінен орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдар көрсететін қызметтерді анықтау үшін мемлекеттік қызметтерді түгендеу заңнамалық актілердің тұрақты мониторингі арқылы жүргізілетін болады. Мемлекеттік қызметтерді автоматтандыру, шешімдер қабылдау және мемлекеттік органдар қызметінің нәтижелілік көрсеткіштерінің мәнін түзету кезінде алынған ақпаратты пайдалану үшін мемлекеттік қызметті тұтынушылармен кері байланыс жүйесін құру жұмысы жалғасатын болады. «Электронды үкіметті» дамыту жөніндегі іс-шараларды мемлекеттік басқару жүйесін реформалау жөніндегі іс-шаралармен үйлестіру және келісу электрондық форматта көрсетілетін мемлекеттік қызметтің санын ұлағайтуға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде оларды көрсету мерзімдерін қысқартуға, қажетті құжаттардың тізбесін жеңілдетуге ықпал етеді. Осымен бір мезгілде ақпараттық жүйелерді біріктіру және жетілдіру үдерістерінің жүйелілік үйлестірілуі қамтамасыз етілеті және мемлекеттік органдар жұмысының тиімділігін арттыру деңгейі мен ақпараттық жүйелерді енгізу нәтижесіндегі қызметтер сапасын айқындауға мүмкіндік беретін енгізілетін ақпараттық жүйелерді бағалаудың пәрменді тетігі енгізілетін болады. Бұл тетік «электронды үкіметті» енгізу жөніндегі іс-шараларды мемлекеттік басқару жүйесін реформалау жөніндегі іс-шаралармен үйлестіруге және келісуге мүмкіндік береді. Осы кезеңде негізгі міндет қажетті ақпаратты берумен байланысты азаматтар мен бизнеске әкімшілік жүктемені азайту, азаматтардың мемлекеттік билік органдарына өтініштерінің санын төмендету және «бір терезе» қағидатын негізге ала отырып, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар негізінде мемлекеттік билік органдарының өзара іс-қимылының жеделдігін арттыру есебінен күту уақытын қысқарту болып табылады [2]. Халыққа қызмет көрсету орталықтарының қызметін жетілдіру бойынша кешенді шараларды әзірлеу және іске асыру, біріншіден, тұтынушылардың пікірі мен мүдделерін, сондай-ақ мемлекеттік органдардың мүмкіндіктерін ескере отырып жүзеге асырылатын болады, бұл халықтың қанағаттанушылығын арттыруға және әлеуметтік ширығуды төмендетуге мүмкіндік береді. Осыған байланысты, негізгі күш мемлекеттік қызмет көрсетудің электрондық нысанын қолдану, құжаттардың саны мен мемлекеттік қызмет көрсетудің жалпы мерзімдерін, сондай-ақ мемлекеттік органдарға жеке барудың сапардың санын қысқарту есебінен халықтың мемлекеттік органдармен өзара іс-қимылы деңгейін арттыруға бағытталады. Тұтастай көрсетілетін мемлекеттік қызметтердің сапасын бағалаудың тиімді жүйесін құруды екі бағытта жүзеге асыру қажет. Біріншіден, қызметтер көрсетуге қатысатын әрбір қызметкердің жұмысын бағалаумен байланысты мемлекеттік орган көрсететін қызметтің сапасын бағалаудың пәрменді тетіктерін әзірлеу. Екіншіден, қызметтер көрсетуге жауапты әрбір мемлекеттік органда ішкі бақылау қызметін құру және дамытуды қамтамасыз ету. Басқаша сөзбен айтқанда, мемлекеттік қызметтің жаңа моделі мемлекеттік қызметтердің тұтынушысы ретінде халыққа бағдарлауын болжайды. Мемлекеттік қызметтің жаңа моделін қалыптастыру мемлекеттік қызметте адами капиталды басқарудың қолданыстағы тетіктерін жаңғырту және жаңаларын құруға бағытталады болады. Мемлекеттік қызметке орналасу тәртібін және мемлекеттік қызметшілерді оқыту жүйесін жетілдіру кадрлардың сапала жаңа деңгейге үздіксіз кәсіби өсуін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Өз кезегінде, мемлекеттік қызметшілердің жұмыс сапасын бағалау мемлекеттік қызмет персоналын басқарудың пәрменді құралы болады және жұмыс нәтижелері негізінде барынша кәсіби және құзыретті қызметкерлерді ынталандыруға мүмкіндік береді. Мемлекеттік қызметшілер тәртібінің этикалық нормалары әрбір мемлекеттік орган қызметінің ерекшелігін ескеруге және сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық жасауға әкелетін жағдайлардың туындауын алдын алуға мүмкіндік бере отырып, анық және нақтыланған болады. Мемлекеттік қызмет құрылымында үш корпус белгіленгені белгілі:

- 1) мемлекеттік саясатты қалыптастыруға қатысатын және мемлекеттік дамудың стратегиялық бағыттарын айқындайтын саяси мемлекеттік қызметшілердің корпусы;

2) мемлекеттік саясатты іске асыруды қамтамасыз ететін және саяси шешімдерді қабылдау мен олардың тікелей орындалуы арасында байланыстыратын буын болып табылатын мемлекеттік әкімшілік қызметшілердің «А» басқару корпусы;

3) мемлекеттік саясатты іске асыратын және орындау қызметін жүзеге асыратын мемлекеттік әкімшілік қызметшілердің «Б» атқарушы корпусы. Мемлекеттік қызметшілер лауазымдарының жаңа тізілімі мен корпустарын, кадрлық резервті қалыптастыру тетіктері мен ротация, оның ішінде саяси мемлекеттік қызметшілерге ротация жүргізу тетіктерін қалыптастыру тиісті нормативтік құқықтық актілерде анықталатын болады. Мемлекеттік қызметке орналасудың қолданыстағы конкурстық тәртібі едәуі жаңғыртылатын болады. Мемлекеттік қызметшілерді оқыту жүйесін жетілдіру үшін қайта даярлаудың және біліктілікті арттырудың бірыңғай сатылас жүйесі құрылатын болады, нәтижеге бағдарланған мемлекеттік басқарудың қазіргі заманға білім технологиялары мен қағидатына негізделетін оқыту бағдарламаларының мазмұнды бөлімі сапалы жаңғыртылатын болады. Жаңа моделде түпкілікті нәтижеге бағдарланатын және уәждеу және/немесе біліктілікті арттыруға негіз болатын мемлекеттік қызметшілердің жұмыс сапасын бағалау енгізіледі. Мемлекеттік қызметтің жаңа моделінде сондай-ақ аттестаттау тетіктері, уәждеу жүйесі және мемлекеттік қызметшілердің этикалық мінез-құлқы жетілдіріледі, мансаптық жоспарлау жүйесі қалыптастырылатын болады. Мемлекеттік қызмет саласында бірыңғай сатылас жүйе құру және жаңа кадрлық саясатты тиімді жүргізу үшін мемлекеттік органдардың кадрлық қызметтері мемлекеттік қызмет істері жөніндегі уәкілетті органдарға әдіснамалық бағынатын болады. Тұтастай, жоғарыда аталған бағыттарды іске асыру Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарының мемлекеттік қызметті кәсібилендіру бөлігінде аталған нысаналы индикаторларға қол жеткізуге мүмкіндік береді. Мемлекеттік қызметтің жаңа моделін қалыптастырудың негізгі қағидаттары мен тәсілдері және іске асырудың шешуші тетіктері Қазақстан Республикасы Президентінің жеке актісімен, сондай-ақ өзге де нормативтік құқықтық актілермен бекітілетін Қазақстан Республикасы мемлекеттік қызметінің жаңа моделі тұжырымдамасында айқындалатын болады. Мемлекеттік органдарға техникалық қызмет көрсетуді және оның жұмыс істеуін қамтамасыз етуді жүзеге асыратын мемлекеттік қызметші болып табылмайтын қызметкерлердің мәртебесі реттеледі, жолдау тәртібі жүйелендіріледі, тізбесі қайта қаралады және нормативтері әзірленетін болады. Мемлекеттік аппараттың тиімді құрылымын қалыптастыру және әкімшілік реформаларды басқаруды жақсарту үшін мемлекеттік аппарат қызметінің тиімділігін арттыру мақсатында мемлекеттік органдардың нақты өкілеттіктері мен жауапкершілігін белгілеуге ерекше назар аудару қажет. Осы жұмыстың негізгі мақсаты экономиканың секторларын дамытудағы мемлекеттің рөлін анықтау және жүргізіліп отырған мемлекеттік саясаттың дәйектілігін қамтамасыз ету болып табылады [3, 4].

Өкілеттіліктерді бөлу мынадай бағыттар бойынша жүзеге асырылады: 1) функцияларды оңтайландыру, оның ішінде: - мемлекеттік органдар мен ведомстволық бағыныстағы ұйымдардың құрылымдық бөлімшелері арасындағы, орталық мемлекеттік органдардың арасындағы, орталық және жергілікті органдар арасындағы мемлекеттік басқару жүйесінің қайталанатын функцияларын алып тастау; - артық функцияларды, мемлекеттік органдар негізсіз орындайтын функцияларды, ағымдағы экономикалық жағдайларға сәйкес келмейтін функцияларды алып тастау; - жеткіліксіз функцияларды, ағымдағы экономикалық жағдайға бағдарланған функцияларды қосу; - функцияларды бөлуде ұтымды ету: мемлекеттік қызмет көрсетуді жақсарту және үйлестіруді жеңілдету үшін ұқсас функцияларды біріктіру, сондай-ақ функцияларды бөлу кезінде мүдделер қайшылығын болдырмау; - стратегиялық мақсаттарға қол жеткізу мен орталық және мемлекеттік органдардың миссияларын іске асыру үшін қажетті мемлекеттік функцияларды оңтайлы жинауды әзірлеу; 2) мемлекеттік органдардың оңтайлы құрылымы мен санын айқындау. Бұл мәселе шешудің негізгі құралы стратегиялық және бағдарламалық құжаттар мен жоспарларды есепке ала отырып, тұрақты және нақты әдіснамалық негізде функционалдық шолулар жүргізу болып табылады, ол жүргізілетін жұмысқа жүйелілік береді. Жоғарыда көрсетілген іс-шараларды шешу үшін функционалдық талдау жүргізудің әдіснамасы жетілдірілетін болды. Өкілеттілікті бөлу орталық мемлекеттік органдарда ғана емес, жергілікті атқарушы органдарда да жүзеге асырылатын болады. Бұл ретте, Елді аумақтық-кеңістіктік дамытудың 2020 жылға дейінгі болжамды схемасын ескере отырып, жергілікті атқарушы органдарды нығайтуды және өңірлердің қажеттіліктерін ескере отырып, олардың санын айқындау мәселелері қаралатын болады. Өкілеттіліктердің аражігін ажырату қорытындылары бойынша әрбір нақты мемлекеттік органда өкілеттіліктің оңтайлы көлемі, аппараттың оңтайлы саны, басқарушылық және атқарушылық буындар айқындалады, тиісті әкімшілік шешімдерді қабылдаудың рәсімдері оңтайландырылады, орталық және жергілікті басқару деңгейлеріндегі атқарушы билік органдарының тиімді құрылымы жасалатын болады. Жұмысты ұйымдастырудың тиімділігін арттыру, функционалдық және құрылымдық оңтайландыру, экономиканың қандай да бір саласын дамытуда маңыздылығын белгілеу бойынша баяндалған тәсілдер қызметі егжей-тегжейлі талданатын билік органына ведомстволық бағыныстағы мемлекеттік мекемелерге қатысты қолданылуы тиіс. Мемлекеттік басқару жүйесін реформалау үдерісін үйлестіру және жүргізілетін саясаттың келісілгендігі тиімді және нәтижелі мемлекеттік аппарат құруда шешуші рөл атқарады. Әкімшілік реформаны жүргізуді реформалаудың барлық қатысушыларын үйлестіруді, қол жеткізілген нәтижелер мен мемлекеттік қызметті тікелей алушы ретінде халықтың мүдделігіне үнемі мониторинг жүргізуді жүзеге асырмайынша тиімді басқару мүмкін емес. Үйлестірудің, аппаратқа қол жетімділіктің және реформалау үдерісінің қатысушылар арасындағы өзара іс-қимылдың қажетті деңгейін қамтамасыз ету үшін үйлестіру функциясын реформалау үдерісіне қатысатын мемлекеттік органдардың өкілеттіктерінің аражігін нақты

ажыратып, жеткілікті өкілеттігі бар мемлекеттік органға бекітіп беру қажет [5]. Әкімшілік реформаны жүргізу жөніндегі ведомствоаралық комиссияның жанында реформалаудың әрбір бағыты бойынша бірінші саясатты тиімді іске асыруды қамтамасыз ету мақсатында тұрақты жұмыс тобы құрылатын болады, олар: - әрбір мемлекеттік органның міндеттері мен функцияларын нақты қалыптастырады, олардың қайталануы мен әкімшілік реформаланы іске асыруға жауапты мемлекеттік органдардың уәкілеттілігін барынша тиімді бөлетін болады; - әкімшілік реформа барысын мониторингтеу және бағалау, өзі қойған мақсатқа қол жеткізу, сондай-ақ елдегі қалыптасқан әлеуметтік-экономикалық жағдайға және халықтың қажеттілігіне байланысты әкімшілік реформаның курс бағытын түзету тетігін енгізеді. Әкімшілік реформаларды іске асыруды басқару сапасының жақсаруы көп жағдайда оны іске асыру барысы туралы объективті ақпараттың болуына ғана байланысты емес, сондай-ақ әкімшілік реформаның мақсаттары мен міндеттерін азаматтар мен бизнестің түсінуіне және қолдауына, олардың реформаның нәтижелеріне деген мүдделігіне байланысты болады. Ол үшін әкімшілік реформаны іске асыру, азаматтардың, бизнестің және үкіметтік емес ұйымдардың реформаның негізгі мақсаттары мен нәтижелеріне жария талқылау жүргізу, әкімшілік реформаны іске асырудың мақсаттары, міндеттері және барысы туралы қоғамды толық, оның ішінде бұқаралық ақпарат құралдарында хабардар ету жолымен іске асыру барысында мүдделігін арттыру мәселелері бойынша жұртшылықпен өзара іс-қимылы жасауын қамтамасыз етілуі тиіс. Тұтастай мемлекеттік басқару жүйесін дамыту саясаты біртұтас, түсінікті, дәйекті, нақты қағидаттар мен өлшемдерге негізделеді және бұлжытпай сақталатын болады, ал мониторинг пен бағалаудың құрылатын жүйесі мемлекетке және азаматтарға мемлекеттік басқарудың жүргізіліп отырған реформаларының барысы мен нәтижелер туралы толық бейнесін сипаттайды. Осылайша, Елбасының «Қазақстан-2050» Стратегиясы - қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты, - атты Жолдауында: мемлекеттілікті одан әрі нығайту және қазақстандық демократияны дамытуды маңызды мәселе ретінде атап өтті. Біздің мақсатымыз – мемлекеттік басқарудың жаңа түрін қалыптастыру. Ол қоғамға қызмет ету мен мемлекеттілікті нығайтудың жаңа міндеттеріне сай болуы тиіс,-деп атап өтті, яғни: - біріншіден, бізге мемлекеттік жоспарлау және болжау жүйесін одан әрі жетілдіре түсу керек. Қойылатын мақсат – жоспарлар мен бағдарламалар әзірлеуде мемлекеттік органдардың жауапкершілігін күшейту, еліміз басшылыққа алатын стратегиялық құжаттарды қайта қарау. Елімізде мемлекеттік аудиттің ең озық әлемдік тәжірибесі негізінде кешенді жүйе құру қажет. Экономикалық стратегияларымыз жүзеге асуы үшін мемлекет дағдарыстық жағдайларды күні бұрын тиімді түрде біліп, оларға қарсы шара қолдануы тиіс. Бұл үшін бізге дағдарысқа қарсы әрекет етудің көпдеңгейлі жүйесін құру қажет; - екіншіден, біз басқаруды орталықсыздандыруды сауатты жүргізуіміз керек. Орталықсыздандыру идеясының мәні – шешім қабылдау үшін құқықтар мен қажетті ресурстарды орталықтан өңірлік билік органдарына беру. Жергілікті жерлердегі билік органдарының өкілеттіктері қаржылық және кадрлық ресурстармен нығайтылатын болады. Қоғам және азаматтар мемлекеттік шешімдер қабылдау процесі мен олардың жүзеге асырылуына тікелей қатыстырылуы қажет. Жергілікті басқару органдары арқылы халыққа жергілікті маңызы бар мәселелерді өз бетімен және жауапкершілікпен шешуіне нақты мүмкіндік беру керек. Бекітілген жергілікті басқаруды дамыту тұжырымдамасы ауылдық, селолық деңгейде басқару сапасын арттыруға мүмкіндік жасайды және азаматтардың жергілікті маңызы бар мәселелерге қатысуын кеңейтеді. Қазір селолық әкімдіктерге қосымша өкілеттіктер беру және олардың ауылдағы ахуалға ықпалын күшейту. Мемлекеттік саясаттың нақты бағыттарын жүзеге асыруға жауапты кәсіпқой басқарушылардың мүлдем жаңа санаты – «А» корпусы құрылды. «А» корпусына бірінші кезекте жауапты хатшылар мен облыс әкімдерінің аппарат басшылары, комитет төрағалары, қалалар мен аудандар әкімдері кіреді. Бұдан былай мемлекеттік қызметші лауазымдық сатымен кезек-кезеңмен, билік иерархиясының бір сатысынан келесісіне өзінің машығын жетілдіре және кәсіби деңгейін арттыра отырып көтерілетін болады. Белгіленген көрсеткіштерді асыра орындағандар мен өзінің тиімділігін көрсеткендерге және жоғары нәтижеге қол жеткізгендерге ғана ерекшелік жасалуы керек. Ерекше назарды мемлекеттік қызметтер көрсетудің сапасын арттыруға аудару қажет. Міндет – мемлекеттік аппараттың халықпен өзара қарым-қатынастарында біржақты-өктем көзқарастардан арылып, азаматтарға мемлекеттік қызметтерді тиімді және жедел түрде көрсетуге көшу. Мемлекеттік органдарды оларға тән емес функцияларды орындаудан босатып, мемлекеттік институттардың дербестігін сапалық тұрғыдан кеңейтуге тиіспіз. Үкімет оның орындалуын 2014 жылдан бастап жергілікті бюджет қалыптастырудың жаңа тетігін енгізумен ұштастыруы керек,- деп өз сөзін аяқтады. Елбасы қойған міндеттерге қол жеткізу үшін төмендегі бағыттардағы кешенді әрі нақты іс-шаралар шешімін табуға тиіс деп есептейміз:

Біріншіден, мемлекеттік қызметке кадрларды конкурстық іріктеу жүйесіне халықтың сенімділік деңгейін арттыру;

Екіншіден, мемлекеттік қызметкерлердің меритократия қағидаларының сақталуына деген сенім деңгейін арттыру;

Үшіншіден, мемлекеттік органдардың құрылымын жетілдіру. Басқарушылық шешімдерді қабылдағанда мемлекеттік органдардың әрекетінде кешенділік болуын қамтамасыз ету қажет. Министрліктерге саясат қалыптастыру мен оны жүзеге асыруға бақылау жасау, саяси шешімдер қабылдау, ережелер шығарушылық әрекеті, комитеттер жұмысын үйлестіру функциялары жүктелген. Өз кезегінде министрліктердің комитеттері саясатты іске асырумен және бақылаушылық пен қадағалаушылық функцияларын дербес жүзеге асырумен айналысуы тиіс;

Төртіншіден, мемлекеттік қызметкерлердің жалақылары еңбектің нақты нәтижелерімен ұштастыра отырып өсіру;

Бесіншіден, мемлекеттік қызметкерлерді дайындау, қайта дайындау және оқыту жүйесін жетілдіру;

Алтыншыдан, мемлекеттік органдардың персоналын басқаруда кадр қызметтерінің рөлін арттыру және «е-қызмет» жүйесінің жұмысын жетілдіру келесілерді қамтуы тиіс:

- мемлекеттік органдардың кадр құрамының бірыңғай базасын құру;

- «Онлайн» режимінде мемлекеттік органдардың кадр құрамының мониторингі; - кадр қызметтерінің ақпараттарды алу және оны өңдеуге жұмсалатын уақыт және еңбек шығындарын азайту;

- мемлекеттік органдардың персоналды басқаруын бағалау жүйесін автоматтандыру. Жетіншіден, этикалық нормаларды және сыбайластыққа қарсы заңнаманы, сонымен қатар олардың сақталуын бақылау жүйесін жетілдіру. Жоғарыда сөз болған шаралардың бәрі және әкімшілік реформасының логикасы сыбайластықпен күреске бағытталған. Олардан бөлек арнайы шаралар да іске асырылуы тиіс деп есептейміз:

- этика кодексін құрастыру және «сыбайластық» ұғымын нақтылау; - этика және «мүдделер қақтығысы» мәселелері бойынша заңнамалық базаны жетілдіру;

«Мемлекеттік қызмет жүйесінде «мүдделер қақтығысы» ұғымын заңнамалық деңгейде айқындау қажет, мұнда мемлекеттік қызметшінің жеке мүдделері, қоғам мен мемлекет мүдделері арасында қайшылықтар туындауы мүмкін. Бұл ретте мүдделер қақтығысын болдырмау және реттеу тәртібін регламенттеу қажет, оның ішінде мемлекеттік қызметшінің мемлекеттік қызметтен босағаннан кейін белгілі бір кезең ішінде оның қызметтік міндеттерін атқаруы кезеңінде тікелей бақылауында немесе оның құзыретіне сәйкес тікелей байланысты болған коммерциялық ұйымдарға жұмысқа ауысуына тыйым салуды белгілеу қажет»;

- сыбайластыққа қарсы заңнаманы жетілдіру;

- тәртіп кеңестерінің қызметін жетілдіру;

- мемлекеттік органдар қызметін қоғамдық бақылаудың тиімді тетігі ретінде азаматтардың мемлекеттік мекемелерге шағымын қарау үшін тағайындалатын омбудсмендер институтын енгізу.

- жоғары лауазымды шенеуніктердің активтері мен табыстары туралы ақпарат жариялау тәжірибесін енгізу.

- шенеуніктің бақылауындағы құқықтық өкілеттікті ауыстыру мақсатымен кадрлардың белгілі бір санаттарының мерзімді алмастырылуын қамтамасыз ету.

Әдебиеттер тізімі:

1. Открытость и эффективность работы государственных органов: аналитический отчет по исследованию / Агентство РК по делам гос. службы. - Алматы: ИЦ «Сандж», 2011. - 179 с.

2. «Орталық мемлекеттік органдар мен облыстардың, республикалық маңызы бар қаланың, астананың жергілікті атқарушы органдары қызметінің тиімділігін жыл сайынғы бағалау жүйесі туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2012 жылғы 19 наурыздағы № 954 Жарлығы.

3. Иватова Л.М. Политические технологии как способ осуществления политической модернизации Казахстана // Актуальные проблемы модернизации Республики Казахстан: экономика, политика, идеология/ Иватова Л.М. -Алматы,2014.-С.7-13.

4. Узакбаева А., Абдимомынова А.Ш.Региональное антикризисное управление: теоретический аспект. Молодой ученый. 2015. № 7. С. 505-508.

5. Келимбетов К. Административная реформа-время времени // Казахстанская правда.- 2012.-26 января.

Илиясова А., 3 курс студенті КЭУК

ғылыми жетекші: э.ғ.к. **Тлеужанова Д.А.** С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ САЛЫҚ ЖҮЙЕСІНІҢ ЖАҒДАЙЫ

Салықтық түсімдер арқылы мемлекеттің қаржы ресурстары қалыптасатындығы жалпыға мәлім. Осыған сәйкес салықтарды экономикалық мәні бір жағынан шаруашылық субъектілер мен азаматтардың, екінші жағынан мемлекеттік қаржыларды қалыптастыру бойынша мемлекеттің өзара қатынастарын көрсетеді. Бүгінгі таңда салық жүйесі бірқатар проблемаларды қамтып отыр. Олар салық заңнамасының жиі өзгеріске ұшырауы, салық ауыртпалығының басымдылығы, үнемі енгізіліп отыратын өзгерістерге нақтылы түсініктемелердің жеткіліксіздігі. Салық проблемалары елдегі экономикалық реформалардың ішіндегі ең күрделісі болып табылады. Өйткені, жүргізілген реформалар салық заңнамасын тікелей қолданушылар, яғни салық төлеушілер тарапынан жиі сынға түседі. Сондай ақ, салық жүйесі нарықтық қатынастардың маңызды элементі және де одан елдегі түбегейлі өзгерістердің нәтижелігі тәуелді болады. Сонымен қатар салықтық төлемдердің көздері ұлттық табыстың бір бөлігін құрайды [2].

Салықтардың фискалдық қызметі бюджет кірістерін қалыптастыруға бағытталатындықтан Қазақстан Республикасының бюджет кірістерінің жағдайын талдайтын болсақ, бюджет көрсеткіштерінің үш жылдық мәліметтерін талдай келе, жалпы кірістер ішінде салықтық түсімдердің үлесі жоғары екенін көруге болады: 2015 жылы оның жалпы кірістер ішіндегі үлесі – 64 пайыз, ал 2016 жылы – 64,70 пайыз екенін

көруге болады. 2016 жылды 2015 жылмен салыстырғанда салықтық түсімдер 1139350 мың тг-ге немесе 23 пайызға өсіп отыр. Салықтық түсімдердің динамикасына талдау жасайын болсақ, салықтық түсімдер

Кесте 1 - Мемлекеттік бюджеттің салықтық түсімдерінің динамикасы, млн.теңге

Атауы	Жылдары			Өсу қарқыны, %	
	2014	2015	2016	2015	2016
Салықтық түсімдер	5115743	4883913	6023263	95,47	123,33
КТС	1169667	1224645	1437365	104,70	117,37
ЖТС	552280	598807	691778	108,42	115,53
Әлеуметтік салық	427985	464674	530440	108,57	114,15
Мүлік салығы	173155	208984	210616	120,69	100,78
Жер салығы	14300	14935	15255	104,44	102,14
Көлік құралдарының салығы	38844	42278	46879	108,84	110,88
Бірыңғай жер салығы	876	833	944	95,09	113,33
Ойын-бизнес салығы	7598	9231	10518	121,49	113,94
Тіркелген салық	1291	1340	1359	103,79	101,42
Халықаралық саудадан алынатын салықтар	1054055	880063	951807	83,49	108,15
ҚҚС	1198170	944438	1495682	78,82	158,37
Акциздер	147057	161068	205231	109,53	127,42
Басқа да салықтар	75	141	410	188	290,78
Міндетті төлемдер	35122	43438	38132	123,68	87,78
Салықтық емес түсімдер	179488	225022	369424	125,37	164,17
Ескерту – ҚР Қаржы министрлігінің мәліметтері негізінде құрасатырылған					

Кестеде ҚР-ның үш жылғы бюджеттің салықтық түсімдерінің динамикасы берілген. Салықтық түсімдер 2015 жылды 2014 жылмен салыстырғанда 4,53 пайызға кемігені, ал 2016 жылды 2015 жылмен салыстырғанда 23 пайызға өскені байқалады. Ал олардың құрылымы кесте 2 келтірілген

Кесте 2 - Мемлекеттік бюджеттің салықтық түсімдерінің құрылымы, млн.теңге

Атауы	2014		2015		2016	
	Сомасы, млн тг	Үлесі, %	Сомасы, млн тг	Үлесі, %	Сомасы, млн тг	Үлесі, %
Салықтық түсімдер	5115743	100	4883913	100	6023263	100
КТС	1169667	22,86	1224645	25,08	1437365	13,68
ЖТС	552280	10,80	598807	12,26	691778	6,58
Әлеуметтік салық	427985	8,37	464674	9,51	530440	5,05
Мүлік салығы	173155	3,38	208984	2,34	210616	2,00
Жер салығы	14300	0,28	14935	0,16	15255	0,15
Көлік құралдарының салығы	38844	0,76	42278	0,47	46879	0,45
Бірыңғай жер салығы	876	0,02	833	0,01	944	0,01
Ойын-бизнес салығы	7598	0,15	9231	0,10	10518	0,10
Тіркелген салық	1291	0,03	1340	0,01	1359	0,01
Халықаралық саудадан алынатын салықтар	1054055	20,60	880063	18,02	951807	15,80
ҚҚС	1198170	23,42	944438	10,56	1495682	14,24
Акциздер	147057	2,87	161068	1,80	205231	1,95
Басқа да салықтар	75	0,001	141	0,001	410	0,004
Міндетті төлемдер	35122	0,69	43438	0,89	38132	0,63
Салықтық емес түсімдер	179488	100	225022	100	369424	100
Ескерту – ҚР Қаржы министрлігінің мәліметтері негізінде құрасатырылған						

ҚР-ның үш жылдық бюджет атқарылуының құрылымына қарап, салықтық түсімдер ішінде қай салықтың үлесі көп немесе аз екенін білуге болады. Кестеден көріп тұрғанымыздай, салықтық түсімдердің ішінде үлесі көп салықтарға: КТС, ҚҚС, ЖТС және халықаралық саудадан алынатын салықтар жатады. Соның ішінде: корпоративті табыс салығының 2015 жылғы салықтық түсімдер арасындағы үлесі – 25

пайызды құраса, 2016 жылы 14 пайызға азайған. 2016 жылы үлесі ең көп салық – халықаралық салықтардан алынатын салықтар, олар 2016 жылы барлық салықтық түсімдердің 15,80 пайызын, одан кейін ҚҚС – 14,24 пайызын алып отыр [2].

Ауыл шаруашылық өнім өндірушілері үшін салық ауыртпалығын төмендету олардың қызмет ету тиімділігіне оң әсерін тигізбейтінін айтып өткен жөн, өйткені салық ауыртпалығы жоғары, жалпыға белгіленген тәртіп бойынша салық төлейтін бизнес субъектілері өз қызметінен барынша пайда алуға тырысады. Әрине, бұл салық жеңілдіктерін пайдаланудан мүлдем бас тарту қажеттілігін растамайды, бірақ салық жеңілдіктерін беру арқылы ауыл шаруашылығының қарқынды дамуына қамтамасыз ету мүмкін емес. Көптеген шет елдердің тәжірибесінде ауыл шаруашылығындағы салық жеңілдіктері ауыл шаруашылық кәсіпорындарының техникалық инновациясын енгізуді жеделдетеді. Мысалы, АҚШ фермерлері өндірістің басымдылықты бағыттарына инвестицияланған табысының 25%-на дейін салықтан босатылуы мүмкін [3].

2016-2017 жылдары Салық Кодексінде болған өзгерістерге тоқтала кетсек:

1) 2016 жылдың 1 қаңтарында акциздер бөлігіне маңызды өзгерістер енгізілген болатын. Салық Кодексінің 472-бабының 3-тармағына сәйкес, 2016 жылдың 1 қаңтарынан бастап, алкоголь өнімін сақтау және бөлшек саудада өткізу бойынша қызмет түрлерін жүзеге асыруға жыл сайын лицензия алымын төлеу мерзімі тиісті саладағы қызметті жүзеге асырудың бірінші жылын қоспағанда, ағымдағы жылдың 20 шілдесіне дейін ауыстырмау.

2) 2016 ж. Салық Кодексіне енгізілген өзгерістер мен толықтыруларды ескере отырып, салық төлеушілерге кеден ісі туралы уәкілетті экономикалық операторларға электрондық шот-фактураларды жазып беру бойынша міндеттемелер белгіленді.

Сондай-ақ, Қазақстан Республикасының Дүниежүзілік Сауда Ұйымына кіруіне байланысты, Үкімет шетел тауарларына қатысты төмендетілген кедендік баждарын қолданатын тауарлар тізбегін әзірледі.

3) 2017 жылдан бастап, үшінші топтағы мүгедектер жалпы құны 1500 айлық есептік көрсеткіш мөлшері шегінде барлық мүлік салығы бойынша салық төлеуден босатылады.

4) Жеке тұлғалар құрылысы бітпеген нысандар бойынша мүлік салығын төлемейді. Бұдан былай, жеке тұлғалардың жер, мүлік және көлік құралдары салықтары туралы мәліметтер жауапты ведомствоның ғаламтор парақшаларына орналастырылып, салық төлеушінің электронлық поштасына жолдау көзделген.

5) 1 шілдеден бастап, салықтық тексерудің «алдын-ала акция» деген құжаты күшіне енеді. Оған сәйкес, салық төлеуші тексеру аяқталмай тұрып, оның алдын-ала нәтижесіне жазбаша қарсылық білдіруге, өзін қорғау үшін дәлелдерін беруге құқылы. Қаржы министрлігінде апелляциялық комиссия құрылады, жана құрылым тексеру нәтижелеріне салық төлеушілердің шағымдарын қарастыратын негізгі орган болады.

6) Салық тексерісі. Бұрын салық инспекторының тексеріске куәгер қатыстырмауға құқы бар еді. 2017 жылдан бастап ол міндетті болды. Енді тінту, хаттау ісіне куә ретінде бөгде адам қатыстырылады.

7) Жер және мүлік салығы бойынша. Салық төлеушілерге жер және мүлік салығын 1 жыл кейінге қалдырып төлеуіне рұқсат беріледі. Сондай-ақ, салық органдары жеке тұлғалардың салығын есептеуді есепті жылдан кейінгі жылдың 1 шілдесіне дейін өткізеді. Ал азаматтар салығын есепті жылдан кейінгі жылдың 1 қазанынан кешіктірмей төлеуі керек.

8) 2017 жылдан бастап, аудиторлық ұйымдар үшін жылдық жиынтық табыстың ең төменгі мөлшері 60 мың айлық есептік көрсеткіштен 120 мың айлық есептік көрсеткішке өсті.

Қазақстанның салық жүйесінің негізін корпоративтік табыс салығы, қосылған құн салығы, әлеуметтік салық және жеке табыс салығы құрайды.

Салық реформаларының маңызды аспектілерінің бірі салық жүктемесі мен оның кәсіпорынның шаруашылық белсенділігіне әсер мәселесі болып табылады.

Салық төлеушілер әдетте салық жүктемесінің 30% деңгейде болуын әділетті санап, 40% болуын ауыр қабылдайды және ол 50% болғанда көтере алмайды. Асыра жүктелген салық жүйесін арттырып, салықтық түсімдердің жалпы сомасын азайтады [4].

Салық жүктемесіне оптималды «критикалық нүктені» іздеу енбекті төлеу, амортизация және қосылған құндағы таза табыс үлесін негіздеу жолымен шектік салық жүктемесінің салалық нормативтерін өңдеуге бағытталған болуы мүмкін. Салық жүктемесінің нормативтері қолдағы бюджеттік резервтерге байланысты максималды және минималды мәнде болуы мүмкін. Осындай нормативтер белгілі деңгейде аймақтар мен орындарда салық шығармашылығын шектейтін еді. Олардың артуы кезінде төлемдердің мерзімін созу туралы өтініштер үшін объективті негіздер болар еді. Салық жүктемесінің көрсеткіштері кәсіпорынның есеп беруінде айқындалуы қажеттігі көрініп тұр.

Оңтайлы құрылған салық жүйесі елді қаржыландыруға жұмсалып отырса, екінші жағынан, салық төлеушілер салықты өз еріктерімен төлеулері керек. Қазіргі кезде ҚР-да салықты төлеуге байланысты бірқатар проблемалар бар:

- ҚҚС 12 пайызға төмендегеніне қарамастан, ол тауар бағасының төмендеуіне әсер ете алмады;
- Кәсіпорындардың түсімдері көбейді, бірақ қарапайым халықтың салық ауыртпалығы табыс көздеріне байланыссыз өзгеріссіз қалды. Соңғы деректерге сүйенсек, ол 11-12 пайызды құрайды Егер табыс салығы өссе немесе тікелей салықтарға берілетін жеңілдіктер алынып тасталса, тауар өндірушілер бұл қосымша салықты тауар бағасына қосуға тырысады, ал бұл өз кезегінде бағаның өсуіне алып келіп, нәтижесінде салық ауыртпалығы соңғы тұтынушыларға, яғни, қарапайым халыққа түседі;

- Салық салудан қашу, жалтару немесе салық жеңілдіктерін алу, салық органдарына салық есептілігін көрсетпей салдарынан көлеңкелі экономика дамуда. ҚР-да көлеңкелі экономика мөлшері – 27 пайызды құраған. Бұл шетелдермен салыстырғанда әрине, үлкен көрсеткіш.

Сондықтан, халықтың тұрғылықты жеріне, өндіріс көлеміне байланысты жергілікті және республикалық бюджеттің салықтық түсімдерін реттеу керек. Мысалы, АҚШ, Канада, ГФР, Италия елдерінде кәсіпорындарға көмек көрсетіп, қадағалап, көлеңкелі экономиканың алдын алуға көмектесетін салық жүйесі орнатылған.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Нурумов А.А. Проблемы дальнейшего совершенствования системы налогообложения и бюджетного регулирования в Республике Казахстан // Вестник по налогам и инвестициям, 2002, № 5 – 6

2. ҚР Қаржы министрлігі Мемлекеттік кірістер Комитетінің ресми сайты <http://kgd.gov.kz/kk/content/memleketitik-byudzhette-salyktar-men-tolemder-tusiminin-dinamikasy-1>

3. Taxing the unobservable: The impact of the shadow economy on inflation and taxation Автор: Mazhar, U (Mazhar, Ummad)[1,2] ; Meon, PG (Meon, Pierre-Guillaume)[2] WORLD DEVELOPMENT Том: 90 Стр.: 89-103 DOI: 10.1016/j.worlddev.2016.08.019 Опубликовано: FEB 2017

4. Б.М. Серикбаева - Перспективы и направления совершенствования налоговой системы РК// Вестник инновационного евразийского университета - 2015г. №1 https://e.lanbook.com/reader/journalArticle/277676/#journal_article_name

5. Ермекбаева Б.Ж., Лесбеков Г.А. Основы налогообложения: Учебное пособие. – Алматы, 2002.

Абдигазиева Н.Ж., С-21НП тобы ҚҚЭУ

ғылыми жетекші: т.ғ.д., доцент **Доспаев М.М.**

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ ӨНДІРІСІНІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев өзінің 2017 жылғы «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» тақырыбындағы жолдауында «Қазақстанның агроөнеркәсіп кешенінің болашағы зор. Көптеген позициялар бойынша біз әлемде ірі аграрлық экспорттық өнім өндірушілердің бірі бола аламыз. Бұл, әсіресе, экологиялық таза тағамдарға қатысты. «Made in Kazakhstan» бренді сондай өнімдердің эталоны болуға тиіс. Шикізат өндірісінен сапалы өңделген өнім шығаруға көшу қажет. Тек сонда ғана біз халықаралық нарықтарда бәсекеге қабілетті бола аламыз. Осы мақсаттарға қол жеткізу үшін мынадай міндеттерді алға қойды:

- субсидияларды бөлу қағидаларын қайта қарастырып, біртіндеп өнімді сақтандыруға көшу;
- өнімнің өңдеу сапасын жақсартып, тауарларды сақтаудың, тасымалдаудың және өткізудің тиімді жүйесін құру;

- еңбек өнімділігін белсенді түрде арттырып, өндіріс шығындарын төмендету;
- жерді пайдалану тиімділігін арттыру. Суармалы егіс алаңын 5 жыл ішінде 40%-ға кеңейтіп, 2 миллион гектарға жеткізу;

- өндірісте сұранысқа ие аграрлық ғылыми зерттеулерге салынатын инвестиция көлемін арттыру.

Ауыл шаруашылығын әртараптандырып, 2021 жылға қарай азық-түлік тауары экспортын 40%-ға көбейтуді тапсырамын. Бұл міндеттер агроөнеркәсіп кешенін дамытудың жаңа мемлекеттік бағдарламасы аясында іске асырылуы қажет» - деп ауыл шаруашылығының маңызын атап көрсетті [1].

Ауыл шаруашылық өнімдердің сапасын және қауіпсіздігін реттеу тікелей және жанама әдістерімен жүргізілуі мүмкін. Тікелей әдіске: стандарттау және сәйкестікті растау, мемлекеттік қолдау, лицензиялау және т.б. жатады. Ал, жанама әдіске: кредит жеңілдіктері және салық салу, инвестициялық саясат, сапа жүйесін енгізу және т.б. кіреді. Реттеудің нарықтық әдісіне маркетингтік бағдарламалар, зауыттық стандарттар, ерікті сертификаттау жатады. Денсаулық үшін азық-түлік тағамдарының сапасы мен қауіпсіздігінің негізгі кепілі болып – олардың стандартталуы және сертификатталуы табылады. Сапа мәселесін шешудің стратегиялық тәсілдемесі мынадай болуы қажет: сапасыз өнімдерді алу қаупін алдын алатын азық-түлік сапасының функционалдық көрсеткіші бойынша өндірістік қауіпсіздік жүйесінің бар болуы қажет [2].

Бәрімізге белгілі, ауыл шаруашылығы - шаруашылық салаларының ішіндегі табиғат жағдайларына тікелей тәуелді сала. Ал, біздің еліміз ауыл шаруашылығына қолайлы континентті климатты ел. Яғни, табиғат тұрғысынан қарағанда еліміздің жағдайы төмен емес. Елімізде ауыл шаруашылығы мақсатына арналған 149, 1 млн га жер бар. Қазіргі күні дамушы елдер қатарына жататын Қазақстан ең басты аграрлық өнім бидайды экспорттаушы елдер қатарына жатуымен ерекше. Ауыл шаруашылығы Қазақстан экономикасындағы ең маңызды секторлардың бірі болып табылғандықтан, ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру мен қайта өңдеу аграрлық сектордың жаңа сатыға көтерілуіне себепкер бола алады. Әлемдегі жер көлемі бойынша тоғызыншы орын иемденетін еліміз халықаралық сауда аясындағы жасанды тосқауылдардың әртүрлілігі болмағанда, ауыл шаруашылығы секторында экспорттау көлемін ұлғайтар еді. Ауылдық өңірлерде мекендейтін біздің елімізде мұндай басымдықтарды алға қою аса қажеттілік танытады. Соңғы онжылдықта ауылды мекендердің өмір сүру сапасы нашарлап барады. Еліміздегі халықтардың жартысынан көбі ауылды жерлерде тұрады, ал агроөндірістік кешеннің дамуынан еліміздің азық –түлік және экономикалық

қауіпсіздігіне тәуелді болып келеді. Ал қазіргі таңда оны тиімді және ұтымды жүргізу қажеттілік танытады. Ауыл шаруашылығын экологиялық тұрғыдан тиімді және оның өнімділігі – агроөнеркәсіптік кешендегі өнімдерді тасымалдаушыларды әлемдік нарықта бәсекелік күрес жүргізгіміз келсе ұстануымыз қажет. Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаев «Қазақстан – 2050» Стратегиясына сәйкес бұл мәселелерге көп көңіл бөлген. Онда ауыл шаруашылығын дамыта отыра, «Ауыл шаруашылығына жаһанды сұраныстың арту жағдайларына байланысты ауыл шаруашылығын ауқымды түрде жанарту керек» делінген. Ауыл шаруашылығы өндірісін ұлғайту мен әлемдік азық –түлік нарығының көшбасшысы болуы үшін бізге келесілер керек:

- егіс алқаптарын ұлғайту;
- жаңа технологияларды енгізумен өнімділік деңгейін арттыруды қамтамасыз ету;
- әлемдік деңгейде малдардың жемдік базасын құрудың үлкен потенциалы бар;
- экологиялыққа негізделген бәсекеге қабілетті ұлттық брендтерді құру керек [3].

Агроөнеркәсіптік кешеннің алдында қойылатын міндет ретінде – экологиялық таза өнім аймағындағы басты қозғаушысы болуымыз керек. Президентпен қойылған нақты міндеттер орындалуға жататын және оларды жетілдіру өсімдік шаруашылығы мен мал шаруашылықтарындағы өнімдердің ауқымын арттырып, әлемдік нарыққа шығуға болады. Сол негізде қазіргі күні ауылдарда кешенді реформалар қажет. «Аграрлық секторды дамыту - жан - жақты қолдау» деп, Елбасымыз атап айтқандай, агроөнеркәсіптік кешенді дамыту бойынша міндеттер қатарын қойды. Ол міндеттерге:

- салада инновациялық ыңғайларды енгізу;
- еңбек өнімділігін арттыру;
- елдің бәсекеге қабілеттілігін ұлғайту [4].

Ауыл шаруашылығының өнеркәсіптен ерекшелігі – ол табиғатқа, топырақ пен ауа райы жағдайына тәуелді. Ауыл шаруашылығы өндірісі жер ресурс-тарына негізделген. Ауыл шаруашылығы өнімдерін алу үшін пайдаланылатын жер бөлігі ауыл шаруашылығына жарамды жер деп аталады. Оның құрамына жайылым, егістікке жарамды жер мен пішендемелік жер кіреді.

Ауыл шаруашылығы өндірісі – экономиканың табиғатпен барынша тығыз байланысқан саласы, алайда техникалық даму мен өндірістік процеске көшу қоршаған ортаның көптеген қолайсыз өзгерістеріне әкеп соқтырады. Жануарлар организміне түскен антибиотиктер мен пестицидтер ет және көкөністер арқылы адам организміне өтеді. Минералды тыңайтқыштар жанбыр арқылы шайылып, өзендерге құйылып, суды ластайды.

Адамзат барлық кезде табиғатқа тәуелді болып келеді. Топырақтың белгілі бір қабаты өсімдіктің өсуіне әсер етеді, бұл өз кезегінде кәсіптік маңызы бар жануарлардың тіршілік етуіне жағдай туғызады.

XX ғасырдың 2-ші жартысы ауыл шаруашылығындағы үлкен жетістіктермен ерекшелінеді. Ауыл шаруашылығы: машиналар кешенін құру, өсімдіктердің жаңа сорттары мен малдың асыл тұқымын шығару, химия мен гербицидті қолдану – мұның бәрі ауыл шаруашылығы өндірісінің қарқындылығын химияландырусыз көзге елестетуге болмайтын орасан зор биіктерге көтерді. Топыраққа барынша үлкен залалын тигізетін нәрсе – химиялық тыңайтқыштарды тиімді пайдалану есебінен ауыспалы егістіктен бас тарту болды [5].

Соңғы он жылдықтар жүзінде ауыл шаруашылық қызметінің жеделдей түсуі нәтижесінде адамға және қоршаған ортаға теріс әсер етіп отырған физикалық, химиялық және өзгеде факторлардың саны мен жеделдігі арта түсіп отырғаны байқалады. Ғаламшарымыздағы экологиялық ақуалымыздың нашарлауы және осымен байланысты азық-түлік тағамдарының әртүрлі радионуклидтермен, уытты химиялық қосындылармен, биологиялық агенттермен, микроағзалармен ластану деңгейі халықтың денсаулық жағдайына теріс процестердің белең алуына жағдай жасауда. Қауіпті заттардың 30%-ы адам ағзасына тағам өнімдерімен және сумен енетіні белгілі болып отыр [6].

Осы жағдайларда табиғи ортаның жай-күйін реттеу, антропогендік ықпал деңгейі мен адамның тамақтану мәселесі арасында өзара оңтайлы қатынастар орнату жөнінде жаңа өнімдер мен тәжірибелік ұсынымдар әзірлеу барған сайын басым маңызға ие болуда.

Сапаны көтеру және бәсекеге қабілетті қауіпсіз ауыл шаруашылық өнімдерін шығару проблемасы азық-түлік өнімдері саласында маңызды мәселелердің бірі. Әлемнің барлық аймақтарында антропогендік факторға байланысты экологиялық жағдайдың жаһандық төмендеуі тағамның сапалық құрамы мен қауіпсіздігіне әсер етуде. Осының салдарынан қатар жағымсыз экологиялық жағдай және сапасыз өнімдерді шығаруға байланысты аурулардың түрі көбеюде. Азық-түлік өнімдерімен адам ағзасына көптеген – ксенобиотиктер деп аталатын бөгде химиялық, биологиялық заттар түседі. Азық-түлік өнімдері мен шикізатта адамзат өндірген әртүрлі табиғи және жасанды бөгде заттар, шекті концентрациясыны анықтауға кедергі келтіреді. Сапасыз және қауіпті тағам адам денсаулығы мен өміріне потенциалды қатер туғызады [7].

Тағам өнімдерінің кең таралған ластауыштары - токсикалық элементтер. Олардың көпшілігі барлық жерде микроөлшерде: жерастында, су беттерінде, тау жыныстарында, топырақта, атмосфералы ауада, өсімдіктер мен жануарларда кездеседі. Бұл заттар тағаммен, сумен және ауамен адам ағзасына түседі. Сонымен қатар топырақтың металдармен ластану шамасы ауыл шаруашылық өсімдіктер құрамында, мал текті жануарлар өнімдерінде жоғарылайды. Құрамында ауыр металдар көп азық-түлік өнімдерін тұтыну,

өткір, созылмалы интоксикациямен, мутагендік, канцерогендік және эмбриотоксикалық әсерлермен білініп, адам денсаулығына қауіп-қатер тудырады.

Химиялық заттар тамаққа пестицидтердің метаболиттері түрінде түсуі мүмкін. Олардың қалдықтары өсімдіктекті өнімдерде ғана емес, сонымен қатар етте, сүтте, балықта, құста да болады. Тұтынушыларға ұсынылатын азық-түлік өнімдерінің барлығынан да ең үлкен әлеуетті қатері жануар тектілерден дайындалған тағам өнімдерінен болып келеді. Көбінесе бұл жағдай сүт өнімдеріне қатысты. Себебі 80%-дан аса адам мен жануар ауруларына ортақ ауру жұқтыратын агенттер тудырады. Қауіп-қатердің басым көпшілігі тамақ өнімдерінің қауіпті және зиянды ауру жұқтыратын микроағзалардың ластануымен байланысты сүт өнімдерін өндіру және қайта өңдеу сатысына тән. Өнімнің негізгі ластану көздеріне жабдық, су, шикізат, буып-түю, қызмет етуші қызметкер және т.б. жатады. Сол себепті технологиялық процестің барлық сатысында: санитарлық тазалау режимінің сақталуы, оның мерзімді орындалуы, оны жуу мен дезинфекциялау құралдарының дұрыс таңдалуы, өнімнің кепілді жоғары сапалы болуының басты факторы болып табылады [8].

Азық-түлік тапшылығының жылдан-жылға артуының бір факторы ретінде халық санының өсуі, соған байланысты тамаққа сұраныстың бұрынғыдан еселеніп артып отырғаны десек, ал басқа факторы ретінде соңғы кездегі аграрлық сектордың дұрыс жолға қойылмай, кенже қалуы деуге толығымен болады. Мәселен, еліміздегі ауылшаруашық өнімдері 1990 жылы ішкі жалпы өнімнің 36 %-ын құраған болса, бүгінде бұл көрсеткіш 4 %-дан аса алмай тұр. Азық-түліктің тек 40 %-ы ғана елімізде өндіріліп, қалған 60 %-ы шетелден тасымалданады. Демек, бұл жағдайда аграрлық саланың рөлі ерекше. Қазіргі ауылшаруашылығының шикізаттық сипаты азық-түлік қауіпсіздігіне көп кедергі келтіріп отыр. Осы орайда технологияның кенже қалып отырғаны қол байлап, бүгінгі күні елдегі ауылшаруашылығы өнімдерінің басым бөлігін – 80 %-ын шикізат күйінде шығаруға мәжбүрміз. Яғни, азық-түлік қауіпсіздігі мәселесінде ерекше мәнге ие отандық өнім, оның ішінде ауылшаруашылығы өнімдерін өндіру мен өндеуде үлкен жобаларды қолға алып, арнайы бағдарламалар негізінде жұмыс жасау керектігі көрініп тұр. Әлемдік тәжірибелерге көз жүгіртсек, 70-80 жылдары-ақ Германия, Франция, Швеция, АҚШ елдері азық-түлік қауіпсіздігіне бағытталған шаралар бойынша алдымен фермерлердің құқығын ерекше қорғайтын заңдар қабылдаған, аграрлық секторға ерекше мән берген. Демек, ауылшаруашылығы өнімдерін өндіру, қайта өңдеу өнеркәсібі экономиканың негізгі бір саласы ғана емес, сонымен бірге ол – азық-түлік қауіпсіздігінің кепілі. Сондықтан да азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуде орны ерекше аталатын агросекторды жан-жақты жоспарлай отырып, дамытудың маңызы мол [9].

Ауыл шаруашылық өнеркәсібі үшін ауылшаруашылық шикізат пен тамақтану өнімдерін өндіретін экономиканың жалғыз саласы болып табылады. Себебі:

- экономиканың басқа салаларына қарағанда ауыл шаруашылығында жер өндірістің негізгі құралы болып табылады, ал экономиканың басқа салаларында жер өздерінің объектілерін (ғимараттар, байланыс желілері және т.б.) орналастыру үшін кеңістік негізі ретінде қолданылады;

- сондай-ақ, ауыл шаруашылығы өндірісінде жер сияқты негізгі құрал ретінде тірі организмдер - өсімдіктер мен жануарлар қолданылады, ал бұл экономиканың басқа салаларында көрініс таппайды;

- ауыл шаруашылығы өндірісінде адам ерігіне бағынбайтын табиғи-климаттық пен топырақтық және басқа да жағдайларға (құрғақшылық, өнімсіздік және т.б.) тәуелділігі;

- ауыл шаруашылық өндірісі үшін маусымдық және өндіріс циклігі тән;

- ауыл шаруашылығы өндірісінің циклілігі көбінесе өсімдік және жануар әлемінің, ең біріншіден өсімдік және мал шаруашылығы, азық өндірісінің (өсімдік мәдениеттерінің өсіп-өну үдерісі, ветеринарлық – алдын алу шараларын өткізуге маусымдық тәуелділік, егістерді, азықтардың дайындаулары және т.б.) дамуының физиологиялық және биологиялық ерекшеліктеріне байланысты болады;

- жұмыс кезеңінің өндіріс кезеңімен сәйкес келмеуі [10].

Ауыл шаруашылығының бірінші ерекшелігі, мемлекеттің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ететін ең маңызды және ең осал экономиканың секторы болып табылады. Көрсетілген ерекшелік ерекше протекционизм саясатын тудырады.

Екінші ерекшелік, ауыл шаруашылығында белсенді түрде табиғи ресурстардың қолдануымен көрініс табады. Өнеркәсіптің негізгі, алмастырылмайтын және мәңгі құралы ретінде жер қолданылады. Өндіріс құралы тірі организмдер - өсімдіктер мен жануарлар болып табылады.

Үшінші ерекшелік, қолданылатын өндіріс құралдарының сапасына байланысты болуы – жер, өсімдіктер, үй жануарлары.

Топырақ сапасы жиналған өнімге тікелей әсер етеді. Топырақ өнімділігі төмендегенде, егін шаруашылығының өнімділігі төмендейді. Ауру, генетикалық зиян жануарлар тұқымдыққа жарамсыз болады.

Төртінші ерекшелік, ауыл шаруашылығы өндірісінің объективті жағдайларға - табиғи-климаттық жағдайларға (құрғақшылық, жаңбырдың шамадан тыс жаууы, сел және т.б.) тәуелділігі.

Бесінші ерекшелік өндірістің, жеке алғанда өсімдік шаруашылығының маусымдылығы. Яғни, негізгі жұмыстар табиғатпен белгіленген уақыт аралығында өндіріледі.

Алтыншы ерекшелік - жұмыс кезеңінің өндіріс кезеңімен сәйкес келмеуі [11].

Ауыл шаруашылығына тән ерекшеліктерді ресейлік ғалымдар да мойындайды: «жеке алғанда, ауыл шаруашылығы өндірісінің ұйымдастырудағы ерекше нысандардың болуы; жердің өндірістің негізгі құралы

ретінде пайдаланыуы; шаруашылықтың мамандырылуына әсер ететін жергілікті және табиғи-климаттық жағдайлардың әртүрлілігі; көптеген кәсіпорындардың көп салалы сипаттамасы» [12].

Ауыл шаруашылығы өзінің ерекшеліктеріне байланысты ауа-райы және климаттық жағдайлардың (құрғақшылық, аяз, бұршақ және т.б.) жағымсыз әсерімен жиі кездесетін маңызды салалардың бірі болып табылады. Бұл жағдайлар үлкен шығындарға алып келуі мүмкін. Сондықтан осы саланың өндірістік және қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етуде ауылшаруашылық тауар өндірушілердің өндірістерін сақтандыру аса маңызды болып табылады. Ауыл шаруашылығы өндірісінің ерекшелігі ауыл шаруашылығында сақтандырудың дамуына әсерін тигізбей қоймайды. Тірі организмдерді пайдалану, табиғи-климаттық жағдайларға және топырақ жағдайына, қолданылатын өндіріс құралы жердің, сапасына, өсімдік және жануар әлемінің дамуындағы физиологиялық және биологиялық ерекшеліктеріне тәуелді болуы және адам ерігіне тәуелді емес басқа да жағдайлар, ауыл шаруашылығының маусымдық пен циклділігі жоғарғы тәуекелділік пен тұрақсыздығына әкелетін жағдайларға әкеліп, нақты сақтандырушыларды шегіндіреді, үрей туғызады. Жалпы нарықтық қатынастар жағдайында кәсіпкерлік қызметтің, соның ішінде аграрлық кәсіпкерліктің сақтандырусыз алға баса алмайтын белгілі. Ауылшаруашылық өндірісі саласындағы кәсіпкерлік қызметте ынталылық, табандылық танытқан, дәстүрлі де, заманға сай жаңа шешімдер іздеген тұлға ғана көптеген табыстарға жете алады. Ауылшаруашылық өндірісі саласындағы кәсіпкерлікті сақтандыру нарықтың зерттелген кеңістігінде кезігетін жайсыздықтардан қорғайтын кепілдікті күтпеген қолайсыздыққа қарсы қою арқылы ақырғы нәтижелерге қол жеткізуге бағытталады. Кез-келген кәсіпкерлік қызметтің көздейтін түпкі мақсаты пайда табу, ауылшаруашылық өндірісі саласынағы кәсіпкерлікпен айналысатын тұлғалар пайданы ауылшаруашылық тауарларды өндіру, өңдеу, өткізу, сақтаумен байланысты табады. Сондықтан, сақтандырудың маңызы ауылшаруашылық өндіріс нәтижесінде күтілген кіріске немесе белгіленген пайданы түгел алмауға орай мүмкін болатын ысырапқа жол бермеу. Пайданың ысырабына (түгел алынбауы) әкелетін себептің бірі дүлей апат, авария және өзге де соларға ұқсас оқиғалар нәтижесінде ауылшаруашылық өндірісінің тоқтауы немесе шектелуі болып табылады.

Ауылшаруашылығы өндірісі ауа-райы жағдайларына, табиғи апаттарға байланысты жоғары деңгейлі тәуекелдерге жиі ұшырайды. Ауылшаруашылық өндірісінің негізгі өндіріс құралы ауылшаруашылық мақсатындағы жер учаскесі болғандықтан, егістік алқабын міндетті сақтандыру талаптары, еліміздегі сақтандыру ұйымдарының салыстырмалы әлсіздігі себебінен, сақтандыру сыйақысы мөлшерін «дұрыс» бағалау мәселелерінде қиындықтар кездесіп жатады. Сақтандырудың ерікті түрі, нарықтық қатынастарға сәйкес келеді және елдің әр аймағындағы шаруашылықтанудың табиғи-климаттық жағдайының ескеруге мүмкіндік береді. Ауылшаруашылық өндірісін сақтандырудың дамуындағы көрсетілген қиындықтардың алдын алу үшін, ауыл шаруашылығын сақтандыру нарығын дамытуға бағытталған ынталандыру шараларын күшейту қажет, яғни осы саладағы нормативті - құқықтық базаны құру; табиғи апаттық тәуекелдерден ауылшаруашылығы тауар өндірушілерін сақтандырудың ерекше бағдарламасын үкімет тарапынан құруы және қабылдау қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. 2017 жылғы 31 қаңтар «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік».
2. Асхатова М.А. Аграрлық өнеркәсіп кешенін реттеудің экономикалық механизмі // С. Аманжолов атындағы ШҚМУ 55-жылдығына арналған «Аманжолов оқулары- 2007» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның материалдары. - Өскемен, 2007. - б.194-195.
3. Усембаева Ж.К. Жалпы тамақ өндірісінің технологиясы пәніне арналған зертханалық оқу құралы. Алматы, АТУ, 2002
4. Мұратқызы Қ. Азық-түлік қауіпсіздігі – ғаламдық мәселе. Қазақ газеттері. – Алматы, 2011. – 12 б.
5. Смагулов А.К. Ауыл шаруашылық өнімдерінің сапасын сараптау және бақылау Алматы, 2005.
6. Экологиялық энциклопедия / А.Ж.Ақбасова және т.б. – Алматы, 2007, 303 б.
7. Никифорова Т.Е. Безопасность продовольственного сырья и продуктов питания: учебное пособие/ ГОУ ВПО «Иван.гос. хим. - технол. ун-т», Иваново, 2007, 132 с.
8. Уразаев Н.А., Вакулин А.А. Сельскохозяйственная экология. – М.: Колос, 2005. – 255 с.
9. С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университетінің Ғылым жаршысы / Вестник науки Казахского агротехнического университета им. С. Сейфуллина. – 2014. - №1 (80). – Б.153-162
10. Культелеев С.Т. Аграрное право Республики Казахстан: учебник для вузов. – Алматы, 2005. - 320 с.
11. Еркінбаева Л.К. Аграрные правоотношения в Республике Казахстан: дис. ... докт. юрид. наук. - Алматы, 2008. – 354 с.
12. Козырь М.И. Аграрное право России: состояние, проблемы и тенденции развития. – М, 2009. – 336 с.

ҚАУЫННАН ШЫРЫН АЛУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Жыл өткен сайын тамақтануға деген сұраныс жылдан-жылға арта береді. Тамақтану жеңіл өнеркәсіптің дамуына әкелсе, ал бұл әлеуметтік-экономиканың дамуына келіп тірелетінде.

Сол себепті биылғы жылғы яғни 2017 жылдың 31-ші қаңтарындағы «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты жолдауының бірінші басымдық – экономиканың жеделдетілген технологиялық жаңғыртылуы басымдылығының, екінші міндетінде жаңа индустриялар құрумен қатар дәстүрлі базалық салаларды дамытуға серпін беру керек міндеті бойынша негізгі мақсат қойылды:

- еңбек өнімділігін айтарлықтай арттыру керек.
- басымдығы бар салалардағы бәсекеге қабілетті экспорттық өндірісті дамытуды көздейтін индустрияландыруды жалғастыру керек.

- Қазақстанда өндірістер ашу жөніндегі Қытаймен бірлескен инвестициялық бағдарламаны тиімді жүзеге асыру керек.

- Аграрлық экспорттық өнім өндіруден, біз әлемдегі ірі аграрлық өндірушілердің бірі, бірегейі бола аламыз. Негізінен экологиялық таза тағамдарға қатысты, біз «Made in Kazakhstan» брендтің қалыптастырумыз керек.

Жеңіл өнеркәсіптер аша отырып біз жұмыссыздық алдын ала отырып, қоғамдық тамақтануда құнарлығы жоғары тамақ өнімдерін жасап шығара отырып, **бұл саламен өзіміздің нарықты сырттан келген импорттық тауарлардан қорғауға болады.**

Жоғарыда атап өткен, Елбасымыздың жолдауына сүйене отырып мен адам ағзасына пайдалы дәрумендермен, минералды заттарға, көмірсу көздеріне бай қауын өнімінен шырын алу технологиясын ұсынамын [1].

Шырын алу технологиясына тоқталмастан бұрын қазіргі таңдағы табиғи қоректігі жоғары өнімдерден алынатын шырындарға тоқтала кетсем, 2015-2016 жылдардағы Қазақстанның нарықтағы орны қандай деген сұрақтарға жауап бере кетсем.

Қазақстанның нарығында әр түрлі өндіруші елдердің шырындарының алуан түрі ұсынылған, көп үлес қазақстандық өндірушілердің еншісінде (49%). Ең ірі шырын импорттаушысы – Ресей (30%) және Украина (6,8%). Тәжікстан Қазақстан Республикасына шырын саудасы нарығының 4 % импорттайды.

ҚР әр түрлі дәмді және әр түрлі өндірушілердің шырындарын тұтынылады. Соңғы жылдары жалпылай түрде шырын өндірісінің артуымен қатар импорт көлемі де артты, шырын экспорты көлемінің артқандығын айтуға болады.

Қазақстанда шырын саудасы нарығы аса жоғары бәсекелестік бар сала болып табылады. Оған дәлел ҚР барлық аймақтарындағы сауда нүктелерінде өнімдері ұсынылған өндірушілердің саны.

Менің мақаламның негізгі мақсаты: қауыннан шырын алу технологиясын ұсыну, барлық табиғи қоректік заттарың сақтай отырып, қауынды түгелдей пайдаланып, тәжірбиелер жасап, шырын алу [2].

Қауыннан шырын алмастан бұрын адам ағзасына қауынның пайдасы жайлы тоқтала кесем, қауынның құрамында: қант, А, Р, С дәрумендері, аскорбин қышқылдары, темірдің минералды тұздары, калий, натрий және фруктоза, сахароза, глюкоза көміртектері бай. Кейбір қасиеттері бойынша қауын тіпті қарбызданда асып түседі. Қауыннан бал, цукаттар, тосап, мармелад дайындайды. Оларды кептіреді және қақтайды. Қақталған қауындарды «қауынқак» деп атайды, олар ұзақ уақыт бойы сақталады. Қауын дәндерінен жоғары сапалы тағамдық май өндіреді.

Қауын хош иісті, нәзік дәмімен қоса диеталық қасиеттері адам ағзасы үшін пайдалы болып табылады. Қауын құрамында ең төмен калория болады. Сонымен қоса қауын сары ару, бауыр ауруы, жүрек аурулары, қан қысымы жоғары, бүйрек жеткіліксіздің емдеуге қабілетті болып табылады.

Медицина мамандары мен халық емдеушілер тәжірбесіне сүйенетін болсақ, шырындарды "тірі органикалық су" деп атауға болады. Табиғи шырынмен қоса біз емдік қасиетте денсаулығымызға оң әсер ететін тағамдық сусын пайдаланамыз. Көкөністердің, жемістер мен жидектердің шырын дайындау технологиясында термиялық өңделуі өнімнің барлық қасиеттері мен құндылықтарының сақталып қалуына мүмкіндік береді [3].

Бірінші шырын алу үшін төрт түрлі тәжірибе жасаймын, әр түрлі компоненттерінің түрлі комбинациясын пайдаландым:

1. Жұмсағы, қабығы, тұқымы.
2. Жұмсағы, тұқымы
3. Жұмсағы, қабығы
4. Жұмсағы

Екінші атқарылатын жұмыс сынамаларды рет-ретімен шырын сыққышта сығып сүзгіден өткіземіз. Үшіншіден қауын шырының органолептикалық көрсеткіштеріне тоқталатын болсақ.

Кесте 1. Органолептикалық көрсеткіштері қауын шырыныны

Шырын атауы	Органолептикалық көрсеткіштері				
	Сыртқы Түрі	Түсі	Исі	Дәмі	Консистенция
Жұмсағы, қабығы, тұқымы.	сұйық, біртекті мөлдір емес өнім	сары	жағымды, жеңіл хош иісімен тұндырылған шөптер мен тұқым	қышқыл тәтті ащы бар шөп дәмі	тұтқырлығы төмен
Жұмсағы, тұқымы	сұйық, біртекті мөлдір емес өнім	кызғылт сары	әлсіз жағымды иіс береді тұқымнан	№ 1, 3 сынамааларға қарағанда тәтті жеңіл қышқыл	тұтқырлығы төмен
Жұмсағы, қабығы,	сұйық, біртекті мөлдір емес өнім	ашық сары	әлсіз жағымды иіс береді шөптің	№ 2 сынамадан кейінгі тәтті дәс шамалы шөп дәмдес	тұтқырлығы төмен
Жұмсағы	сұйық, біртекті мөлдір өнім	нәзік қызғылт сары	жағымды нәзік иіс	Тәтті қышқылсыз, бөгде дәмсіз	сұйық

Кестеден көріп отырғанымыздай (кесте 1), ең жақсы шырын алынған тек қауынның жұмсағынан ғана, шырында тұқымы болуы ащы дәм береді, қабығы болуы қияр дәмін туғызады. Жұмсағынан жасалған шырын өңдеу технологиясы суықпен пастерленгенде, оның құрамындағы дәрумендерді сақтап қалуға көмектеседі.

Сызбада қауын жемісі алынған соң, тексеріліп, тазаланып, кесуге жіберіледі және тұқымы, қабығы, жұмсағы бір-бірінен ажыратылады. Бұдан кейінгі жүретін процесс ұнтақтау болып табылады. Яғни ұнтақталған қоспа, престеліп, шырынмен қалдық ажыратылады. Шырын суықта пастерленіп, шөлмектерге құйылып, стерильді ыдыспен тығындалынады [4].

Ал, қайта өңдеуге жіберілген қалдықтар: қабығы-ауыл шаруашылығында жануарларға арналған жемге қоспа ретінде, тұқым- тұқымдық қор ретінде немесе джемге қоспа ретінде қайта өңделеді. Яғни ұсынылып отырған технология жоғары температураны қоспағанда, шикізат дәрумені мен құрамын сақтай отырып азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етеді. Органолептикалық көрсеткіштерге сүйенетін болсақ, шырын алуға тек жарамды қауынның жұмсағы ғана.

Қауыннан шырын алу ісін өнеркәсіптік тұрғыда қарастырсақ, біріншіден жұмыспен қамтимыз яғни жұмыссыздықтың алдын алуға септігін тигізе отырып, екіншіден оны экспортқа шығара отырып пайда табамыз, үшіншіден ең маңыздысы табиғи, дәрумендерге минералды заттарға, көмірсу көздеріне бай өнім аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Адмаева А.М., Еркебаев М.Ж., Медведков Е.Б. и др. Промышленная апробация новой технологии мультисоков с использованием натуральных компонентов // Пищевая технология и сервис. — 2011. — № 6. — С. 52—54
2. Зальем весь мир арбузным соком / [Электронный ресурс]. — Режим доступа: URL: <http://www.gazeta.kz> (дата обращения: 25.10.2014).
3. Патент SU 1331479. Устройство для резания плодов дыни на дольки с отделением семян // Х.М. Бабаев, Г.Г. Умаров, И.В. Живилкин, Б.П. Шаймарданов. Оpubл. 26.09.2015
4. Елисеева, Л.Г. Товароведение и экспертиза продуктов переработки плодов и овощей: Учебник для бакалавров / Л.Г. Елисеева, Т.Н. Иванова и др. - М.: Дашков и К, 2016. - 374 с

Абушахман Д.С., группа ТПП-21 НП КЭУК
науч. рук.: к.т.н., профессор **Какенов К.С.**

АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ ПРОИЗВОДСТВА ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПИЩЕВЫХ ПРОДУКТОВ

Пищевая и перерабатывающая промышленность является одной из важнейших частей экономики страны. По данным Агентства по статистике на 2016 год доля этой отрасли в общем объеме промышленного производства республики составляет 6%, обрабатывающей промышленности - 17%. В отрасли действует около 3-х тысяч предприятий, в которых занято более 55 тысяч человек.

Важной задачей для Казахстана является обеспечение страны качественными и безопасными отечественными продуктами питания, которые могут конкурировать с импортными товарами. Для этого

необходимо постоянно совершенствовать производство отечественных товаров, которое отражается на экономике и здравоохранении страны.

В супермаркетах, продуктовых магазинах предлагают большой ассортимент различных товаров: разного качества с разными производителями. За последние 10 лет качество продуктов питания очень изменилось, и не всегда в лучшую сторону.

В результате процесса рафинации из сырья удаляют целый ряд ценных компонентов: витамины, микроэлементы, пектиновые, красящие и другие биологически активные вещества. Их недостаток в питании человека приводит к возникновению ряда заболеваний, которые являются очень распространенными в Казахстане. Для предотвращения проблем со здоровьем нужно уменьшить употребление животных жиров, легко усвояемых углеводов, организм в достаточном количестве должен получать витамины (Е и В), полиненасыщенные жирные кислоты, минеральные вещества и пищевые волокна из продуктов питания, которые продаются в магазинах нашей страны.

В последние годы отмечается стабильный рост производства продуктов питания: с 2013 года объемы произведенной продукции выросли с 630 млрд.тенге до 973 млрд.тенге. Основную долю в структуре производства пищевых продуктов занимают зерноперерабатывающая отрасль (23,5%), молочная (16,3%), хлеб и хлебобулочная (15,3%), мясоперерабатывающая (13,4%), плодоовощная (8,1%), масложировая (7,8%) и прочие отрасли (15,6%).

Однако, наряду с этим имеется тенденция к увеличению объемов импорта пищевой продукции. Так, начиная с 2013 года импорт продуктов питания вырос с 1,8 млрд.\$ до 3 млрд.\$. При этом более 60 процентов всего импорта приходится на 8 основных групп продуктов питания: кондитерские изделия (544,6 млн.\$), молочные продукты (401,8 млн.\$), сахар (240,5 млн.\$), мясо птицы (186,1 млн.\$), плодоовощные консервы (155,6 млн.\$), чай (147,7 млн.\$), растительное масло (116 млн.\$), колбасные изделия (94,3 млн.\$).

Согласно данным Агентства РК по статистике, в январе-октябре 2015 г. индекс физического объема производства продуктов питания по отношению к соответствующему периоду 2011 г. составил 103%, а производства напитков – 114,9%. В структуре производства обрабатывающей промышленности доля пищевой отрасли составляет 15,5%, занимая второе место после металлургической промышленности (37,9%).

Экспорт продуктов животного и растительного происхождения, готовых продовольственных товаров формирует 3,5% от общего объема экспорта Казахстана, в то время как импорт составляет 9,1% от общего объема импорта. В январе-сентябре 2015 г. импорт продовольственных товаров заметно превысил экспорт. Также следует отметить, что Казахстан в большей мере импортирует продовольственные товары из стран СНГ, а экспортирует в остальные страны мира.

Анализ структуры экспорта, в свою очередь, показывает, что наибольшая доля экспортируемой продукции приходится на муку (68,1%), крупу, включая рис (41,9%), рыбу и рыбные продукты (30,4%). Сельское хозяйство РК интегрировалось в мировые рынки продовольствия и активно участвует в формировании торгового баланса, занимая 17,6% от совокупного мирового экспорта и 15,3% от совокупного мирового импорта [1].

В целях дальнейшего увеличения производства и снижения импорта продуктов питания разработан проект Программы развития пищевой и перерабатывающей промышленности, в котором определены приоритетные направления, по каждому из которых проведен детальный анализ их текущего состояния, составлены карты проектов, уточнен перечень действующих и планируемых предприятий, определены их мощности, планы по строительству и модернизации, проработаны механизмы их государственной поддержки и рассчитана потребность средств.

В результате для развития пищевой промышленности на период с 2015 по 2019 годы суммарно на субсидирование отрасли через механизмы инвестиционного субсидирования, удешевления процентных ставок по кредитам на основные и оборотные средства потребуется порядка 261,8 млрд. тенге.

Потребность в кредитовании на пополнение оборотных средств, модернизацию, обновление и приобретение основных средств оценивается на весь период с 2015 по 2019 гг. в размере 2 трлн. тенге

Кроме того в рамках программы выявлены и другие проблемы, сдерживающих развитие пищевой и перерабатывающей промышленности, а также выработаны меры по их решению. Это:

- проблемы по налогообложению – следует внести изменения налоговый кодекс в части решения проблемы «первого» НДС, обложения ИПН личных подсобных хозяйств, возврата НДС при экспорте, расширения перечня направлений, на которые распространяются налоговые льготы;
- дороговизна тары и упаковки – необходимо принять меры по развитию отечественных компаний, занимающихся производством тароупаковочных, этикировочных изделий;
- ограниченность рынков сбыта – необходимо расширение торговых площадей современного формата, торгово-распределительных центров, а также создание условий по доступу к ним;
- низкая культура потребления – нужно широкое освещение в средствах массовой информации полезность свежих и натуральных продуктов питания;
- несовершенство технического регулирования – необходимо разработка стандартов и методик, расширение сети испытательных лабораторий, оснащение их соответствующим оборудованием;

- несовершенство регулирования торговли - необходимо обеспечить ведение мониторинга товародвижения продуктов пищевой и перерабатывающей промышленности, выработать предложения по применению мер регулирования внешнеторговой деятельности;

- несовершенство учета товарооборота – нужно внести изменения в методику статистических наблюдений производства продовольственных товаров с целью обеспечения их полноты и достоверности.

В результате реализации программы к 2019 году ожидается увеличение инвестиций в основной капитал пищевой и перерабатывающей отрасли до 97 млрд.тенге (в 2013 году – 33 млрд.тенге), увеличение объема производства пищевой продукции до 1271 млрд.тенге (в 2013 году – 973 млрд.тенге), снижение импорта пищевой продукции до 1322 млн.\$США (в 2013 году - 2977 млн.\$США), увеличение занятых в пищевой промышленности до 68 тыс.человек (в 2013 году – 52 тыс.человек) [2].

Также Казахстан имеет огромные перспективы в развитии аграрного и животноводческого комплекса. Как отмечалось в Послании президента Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050» – новый политический курс состоявшегося государства», важным приоритетом Казахстана является достижение лидирующих позиций на мировом продовольственном рынке и наращивание сельскохозяйственного производства [3].

Высокий потенциал развития сельскохозяйственной отрасли и пищевой промышленности делает вливание капитала в них одним из важнейших приоритетов развития экономики государства. С этой целью государством предусмотрены различные субсидии и кредиты на льготных условиях как для малых фермерских хозяйств так и для больших промышленных предприятий. В совокупности с внедрением передовых технологий экономическая политика государства из года в год демонстрирует положительную тенденцию в росте капитала вложения в пищевую промышленность страны, увеличение ВВП, создание рабочих мест, наращивание товарооборота как внутри страны так и в ближнем и дальнем зарубежье. Все это выдвигает пищевую промышленность Казахстана на передний план и соответственно требует особого внимания для дальнейшего развития всей экономики в целом.

Развитие пищевой промышленности Казахстана в настоящее время особо актуально в изменившихся условиях внешней среды – со вступлением в Таможенный союз и планируемым вхождением в ВТО, а также в связи с изменениями внутренней среды – в условиях роста населения страны, интенсивного прироста потребления продуктов питания и изменения структуры потребления в сторону более качественных и разнообразных продуктов [3].

В настоящее время пищевая промышленность Казахстана находится в относительно стабильном состоянии, но требует дальнейшего развития, повышения конкурентоспособности и экспортного потенциала. Принятие следующих мер способствовало бы повышению качества, объемов и экспортной способности казахстанской пищевой промышленности:

- развитие органического животноводства;
- создание нового бренда Казахстана;
- введение в оборот дополнительных сельскохозяйственных земель и восстановление орошаемых земель;
- объединение мелких хозяйств;
- снижение себестоимости продукции;
- развитие перспективных отраслей АПК;
- совершенствование технологий производства;
- развитие семеноводства кормовых.

При благоприятном инвестиционном климате срок окупаемости вложений в предприятия отрасли намного короче, чем при инвестициях в базовые отрасли промышленности. Отдачу от инвестиций можно почувствовать уже через год-два. Такие сроки приемлемы для большинства инвесторов.

Список использованной литературы:

1. Интернет-источник, <http://dknews.kz/pishhevaya-promyshlennost-perspektivy-razvitiya/> №26 (373)
2. «Пищевая промышленность Казахстана: текущее состояние и перспективы развития», Нурболат Курмет. <http://group-global.org/ru/publication/8076-pishchevaya-promyshlennost-kazahstana-tekushchee-sostoyanie-i-perspektivy-razvitiya>
3. Послание президента Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050» – новый политический курс состоявшегося государства».

Акәділова Г.Е., группа С-21 НП КЭУК
науч. рук.: д.п.н., профессор **Есенбаева Г.А.**

ИНТЕГРАЦИОННЫЕ ПРИОРИТЕТЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В СФЕРЕ ПОДТВЕРЖДЕНИЯ СООТВЕТСТВИЯ

Евразийский экономический союз (ЕАЭС) - это более развитая форма межстрановой интеграции на бывшем постсоветском пространстве. Не обращая внимания на достаточно маленькую историю своего существования (ЕАЭС действует с 1.01.2015 года), это интеграционное объединение образовано на базе

прежде имевшихся подобных организаций, во многом аккумулировав их накопленный высокопродуктивный опыт.

Действенную деятельность ЕАЭС во многом обуславливается независимым движением продукции (услуг) между государствами-членами.

Для Казахстана, как и иных стран постсоветского пространства, нешуточной проблемой в интеграции во всемирную экономику считаются технические препятствия в международной торговле, которые препятствуют выпуску продукции (услуг) на международный рынок и доступу потребителей к товарам (услугам) других стран мира. Данное объясняет надобность приведения национальных систем технического регулирования в соответствие с международными требованиями и обоюдного признания процедур подтверждения соответствия продукции (услуг) международным стандартам и техническим регламентам.

Продвижение процессов стандартизации и гармонизации систем национальных технических требований изучается многими учеными как одно из главных требований эффективности интеграции в рамках ЕАЭС.

Для государств-участниц ЕАЭС трудность создания целостного комплекса технического регулирования, который соответствует международным требованиям, обуславливается, первоначально, прекращением кооперационных взаимосвязей предприятий на бывшем постсоветском пространстве и неимением единой промышленной политики.

Осуществление реформирования технического регулирования в государствах-участницах ЕАЭС направило национальные системы стандартизации на использование международных правил и нормативов с целью их гармонизации, и приведения в соотношение с современными международными требованиями (в том числе придерживание требованиям Соглашения по техническим барьерам в торговле, которое обуславливается подготовкой государств к вступлению и следующим присоединением к ВТО).

Впрочем, быстрота исполнения реформы в государствах-членах и неполный учет научных указаний довели к серьезным трудностям, которые обусловлены, первоначально, значимой недоработкой нормативно-правовой базы, которая необходима для стандартного функционирования новой современной системы технического регулирования и формирования должного методического обеспечения реформы в государствах-участницах ЕАЭС, в том числе и в Казахстане. Так как в период реформ в этих государствах стандарты фактически не обновлялись, а кроме того отмечались невысокие уровни инновационной активности и трансфера прогрессивных технологий, большая часть производств на территории бывшего постсоветского пространства не отвечает международным требованиям безопасности.

Данное касается в том числе и хорошо приспособленных к рыночным условиям и готовых к постоянному обновлению экспортно ориентированных областей топливно-энергетического и металлургического комплексов государств-участниц ЕАЭС. Так, к примеру, большая часть производств горнодобывающей промышленности Казахстана и России, продукция которых имеет значительный спрос на всемирном рынке и приносит постоянные валютные поступления, не в полной мере отвечает мировым условиям технической безопасности. Данное в свою очередь принуждает принимать особые скоординированные меры на межстрановом уровне [1, с. 36].

Беря во внимание технико-технологическое отставание сфер обрабатывающей промышленности государств ЕАЭС от мировых научно-технологических лидеров (к примеру, таких стран, как Германии, Японии, США и многие другие), перепрофилирование их национальных производств на современные технологии вызывает модернизацию систем национальных стандартов и наиболее активного применения международных стандартов и передовых технических регламентов.

Несогласованность технологии и организации основной массы национальных производств международным требованиям затрудняет интеграцию требований европейских директив в законодательство государств-участниц ЕАЭС, в том числе Казахстана, и собственно производственный процесс. Наибольшая гармонизация внутренних стандартов с международными в будущем создаст вероятность присоединения к единой системе технического регулирования и иных стран постсоветского пространства.

Ускорению работ по созданию государствами-участницами ЕАЭС единой системы технического регулирования и гармонизации законодательства с международной нормативно-правовой базой способствовала подготовленность к присоединению к ВТО.

Формирование высокотехнологичных производств и образование новых высокотехнологичных рынков будут содействовать обеспечению нового качества экономического роста. Стандартизация для государств-участниц интеграционных процессов в рамках ВТО и ЕАЭС делается значительным инструментом увеличения уровня качества и конкурентоспособности инновационной продукции и улучшения торговой политики.

Надлежит выделить, что уровень национальных систем стандартизации, гармонизация их норм с международными, абсолютно не отображают интересы промышленности и ее первенствующих сфер.

Сертификация продукции (услуг) на соответствие условиям международных стандартов в государствах-участницах ЕАЭС не приобрела, аналогично стандартам ISO, которые регламентируют критерий действенного системного управления качеством продукции (услуги), которое нацелено на потребителя. Применяемая для формирования европейских моделей технического регулирования международная нормативно-правовая база Евросоюза создавалась десятилетиями и в условиях

цивилизованного рынка. Ее базу создают сотни хорошо отработанных документаций, которые соответствуют принципам ВТО.

Форма технического регулирования стран-участниц ЕАЭС, во многом почерпнутая из системы технического регулирования Европейского союза, для организации базы подтверждения соответствия требованиям технических регламентов, по сути, применяет и контролирует лишь только одну-единственную функцию стандартизации - гарантирование безопасности.

Данная функциональная ограниченность тормозит эффективное применение потенциалов стандартизации. С принятием общих технических регламентов теряют силу национальные, что в обстоятельствах геополитической и экономической непостоянности усугубляет угрозу обеспечения безопасности в Казахстане, и других государствах-участниках ЕАЭС.

Отметим кроме того, что, в отличие от законодательства государств Евросоюза, у нас не учитываются уголовная ответственность и серьезные штрафные санкции за поставки некачественной и не соответствующей нормативно-техническим требованиям продукции (услуг), недостает и международной практики отзыва опасных товаров.

К данному надлежит причислить аннулирование национальных систем государственного контролирования на границах между государствами Таможенного союза: товары (услуги), которые поставляются, к примеру, из Казахстана в Россию, проводят проверку только уже на общей таможенной границе.

Сокращение таможенных барьеров повышает возможность ввоза из государств Азии через Казахстан в Россию, а через Россию и в Беларусь фальсифицированной и контрафактной продукции. Сокращению угроз безопасности способствует образование действенного механизма правового регулирования стандартизации и возобновления самых важных ее функций, которые способствуют сокращению рисков и обеспечению безопасности производства; формирование единой нормативно-технической базы для идентификации безопасности продукции, которая ввозится на единую таможенную территорию.

Формирование комплекса единых отраслевых стандартов государств-участниц ЕАЭС вызывает активизацию отраслевых (национальных и наднациональных) институтов безопасности и, в соответствии с этим, усиления способов контролирования, надежности, взаимозаменяемости и сопоставимости.

В согласовании с Соглашением ВТО по техническим барьерам в торговле, в стандартах и технических регламентах предусматриваются географические, технологические и иные специфики государств, конкурентоспособные достоинства единичных первенствующих производств применяются при разработке единых технических регламентов стран-участниц ЕАЭС.

Невысокая конкурентоспособность предприятий сфер обрабатывающей промышленности в целом и большой технический и технологический отрыв национальных производств от экономически развитых государств уменьшают конкурентные позиции государств-участниц ЕАЭС в мировом рейтинге конкурентоспособности.

К данному надлежит причислить и высокую энергоемкость, и материалоемкость продукции, неимение ее достаточной метрологической точности, подобающей безопасности и неполноценное соответствие современным требованиям. Особенную актуальность данная проблема обретает в связи с нуждой приведения создаваемой системы технического регулирования в согласование с международными требованиями.

Формирование единого комплекса технического регулирования, возобновление кооперационных связей предприятий на бывшем постсоветском пространстве и прежних производственных цепочек, разработка международных программ развития международной специализации и кооперации производства будут содействовать унификации экономической деятельности и увеличению конкурентоспособности Казахстана и других государств-участниц ЕАЭС.

Интеграция государств-участниц ЕАЭС на сегодняшний день выходит на качественно новый уровень, образуя на территории государств-участниц единые правила. Комплексная, высокоструктурированная работа в данном направлении даст возможность создавать новое по качеству интеграционное экономическое содружество, которое гармонизировано с точки зрения макроэкономической политики, правил конкурентной борьбы и унификации законодательства, в том числе область технического регулирования и стандартизации.

Последующая работа в направлении образования общей системы технического регулирования вызывает выполнение результативных экономических реформ и увеличения эффективности организационных и структурных перемен в экономиках государств-участниц ЕАЭС. Подобным образом, будут сформированы условия для технологической и организационной модернизации производства и инновационного развития стран ЕАЭС, повышения конкурентоспособности стратегически значимых сфер их экономик и увеличения конкурентоспособности государств-участниц ЕАЭС в целом [1, с. 38].

Сейчас производители обращаются в лаборатории для проведения испытаний и подтверждения того, что их продукция соответствует техническим регламентам Таможенного союза. С этой целью органы по аккредитации трех стран Таможенного союза формируют реестр аккредитованных лабораторий, которые проводят испытания на соответствие техническим регламентам.

Эти лаборатории аккредитованы по международному стандарту, а также оцениваются на дополнительные критерии по соответствию техническим регламентам. В лаборатории, которые внесены в реестр, и обращается производитель для проведения испытаний своей продукции.

Сотрудничество с международными и региональными организациями по аккредитации позволяет национальным органам по аккредитации осуществлять свою деятельность на основе наилучшей международной практики.

Деятельность по аккредитации осуществляется в соответствии с законом Республики Казахстан, который распространяется на организации по подтверждению соответствия, поверочные, калибровочные, испытательные лаборатории, организации, выполняющие метрологическую аттестацию методик выполнения измерений.

В НЦА разработана, внедрена и поддерживается в рабочем состоянии система менеджмента качества.

Структура органа по аккредитации и процедуры гарантируют беспристрастность, независимость и объективность деятельности НЦА. Это обеспечивается единым подходом при аккредитации отечественных и зарубежных заявителей независимо от формы собственности.

План по развитию НЦА основывается на единых принципах с учетом международных требований.

Основными направлениями деятельности системы являются:

- аккредитация органов по подтверждению соответствия, испытательных и поверочных лабораторий;
- инспекционные проверки органов по подтверждению соответствия, испытательных и поверочных лабораторий;
- проведение межлабораторных сравнительных испытаний;
- взаимодействие с международными и региональными организациями в области аккредитации;
- экспертиза проектов документов, подготовленных органам и по подтверждению соответствия;
- разработка проектов нормативных документов в области аккредитации органов по подтверждению соответствия, испытательных и поверочных лабораторий;
- методическая помощь заинтересованным хозяйствующим субъектам по внедрению организационно-методических и нормативных документов системы аккредитации;
- взаимодействие с международными и региональными организациями по вопросам аккредитации;
- ведение реестра субъектов, аккредитованных в республике и экспертов по аккредитации и технических экспертов;
- выдача, приостановление действия, аннулирование аттестата аккредитации.

Рассмотренные национальные системы аккредитации основываются на одинаковых требованиях нормативных актов ЕАЭС, но при этом они имеют отличия в своих целях и структуре.

Национальная система Казахстана направлена на область оценки соответствия лабораторий и органов по сертификации установленным требованиям, основной целью является соблюдение требований международных союзов по аккредитации с целью вступления в ВТО.

Основное направление российской системы – создание прозрачного информационного поля по оценке соответствия для повышения доверия между организациями и результатами их работы.

Взаимодействие различающихся систем по аккредитации необходимо для обеспечения качества товаров, экспортируемых и импортируемых разными странами в пределах государственных границ стран – участниц ЕАЭС.

Список использованной литературы:

1. Ерасова Е.А., Плотников В.А. Стандартизация как условие обеспечения качества и безопасности продукции на единых рынках интеграционных группировок (на примере России, Казахстана и других стран ЕАЭС) //Управленческое консультирование. – 2016. – №. 8 (92).
2. Официальный сайт «Евразийское Экономическое Сообщество». – [Электронный ресурс]. – режим доступа: <http://www.evrazes.com>.
3. Договор о Евразийском экономическом союзе (г. Астана, 29 мая 2014 года). //ИС Параграф. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.online.zakon.kz>.

Алтайқызы А., С-31к тобы ҚҚЭУ
ғылыми жетекші: Х.Ғ.К., доцент **Каримова Б.Н.**

САРЫ МАЙ САПАСЫН ЗЕРТТЕУ

Сары май — қой, ешкі, сиыр сүтінен алынған қаймақты күбінде пісу арқылы алынатын тағам. Сарымайдың түсі сары әрі сүт тағамдарының ішіндегі ең майлылығы мол, құнарлысы. Сарымайды қазіргі уақытта сүтті қаймағынан айыру арқылы алады, оған Сарымай алатын сеператор машинасы қолданылады. Дәстүрлі қазақ асханасында дайындалатын Сарымайдың осы айтылған түрінен басқа өндірістік жолмен алынған басқа да түрлері болады.

Сары майдың негізгі түрлерінің құрамында 81,5 – 82,5 % сүт майы және 16 пайыздан аспайтын су болады.

Ақуыздар, көмірсулар мен минерал тұздарының аздаған бөлігі осы суда ериді. Сары майдың дәмділік сапасы мен құрылымы жоғары болғандықтан ол жақсы сіңеді (98 , 5 % - кедейін). Сондай оның калориялылығы жоғары (1 кг-да 6,6—7,5 ккал) және құрамында А, Д дәрумендері бар, сол себепті сарымайдың тағам ретіндегі бағалылығы да арта түседі.

Сары майдың бірнеше түрі шығарылады. Тұщы сары майды пастерленген, ашымаған кілегейлер, ал қышқыл дәмді сары майды қышқыл сүт бактериясын ашытықан, пастерленген кілегейлен әзірлейді. Тұщы және қышқыл дәмді сары майды тұздан да , тұзсызда дайындайды. Сары май тез бұзылатын азық. Сондықтан оны қараңғы жерде 10—120С температурада сақтаған жөн. Ал майды үй жағдайында тоңазытқышта сақтау керек. Вологда майын сақтау мерзімі 30 күн, ал шоколад майыныкі — 10 күн. Тоңазытқыш болмаған жағдайда сары майды әйнек ыдысқа немесе қыш құмыраға салып, бірнеше күн сақтауға болады, ол үшін майдың бетіне таза суық су құйып, банкінің қақпағын жабады. Суды күніне 1—2 рет ауыстырыл отыру керек [1].

Кәдімгі майға қарағанда сары майдың сату мерзімі біршама қысқа, ол сақтау жағдайына қарай 10—20 күннен 90 күнге дейін өзгеріп отырады. Қолайсыз жағдайда сақталған май бұзылады — дәмді иістенеді, түсі өзге. Егер майды сол күйінде тағамға қосып жеуге жарамсыз болса, онда оны алдын ала қыздырып алып, аспаздық тағамдар әзірлеу үшін пайдалануға болады.

Қазіргі кездегі республикамызда өндірілетін және шет елдерден әкелініп жатқан азық-түлік, шикізаттар мен тағамдық өнімдер адам өмірі үшін қауіпсіз, сапасы да сұраныс деңгейінде болуы тиіс. Өндірілетін тауардың және көрсетілетін қызмет сапасы тұтынушылардың сұраныс талабына сай болуы үшін, өндірістің сапа көрсеткішін және өнім мен қызмет сапасын сертификаттап, жоғары сапалы тауар шығаруға, бұл өнімдердің сапасы ішкі және халықаралық бәсекелестікке лайық қамтамасыз етеді. Кең тұтынатын азық-түліктердің сапасын арттыру мақсатында сары майдың сапасын, яғни оның жалғандығын тексерілуі жүргізілді.

Сыр сары майы май (72 – 82%) мен плазмдан (16 – 25%) тұратын жоғары колориялы сүт өнімі. Тамаша дәм, жұпар иіс, ұшқыш май қышқылдарының мөлшері баланстанған, майда еритін витаминдер, қоректік заттардың жоғары дәрежеде сіңірілуі – майды орны толмайтын тағам етіп отыр. Сары май – таза табиғи түрінде тұтынуға ұсынылатын жалғыз май өнімі болып табылады. Бұл оның ерекше қасиеттерімен, пайдалылығымен және биологиялық біртұтастығымен түсіндіріледі. Сары май тамақтың сіңірілуін арттырады, сондықтан азық-түлік өнімдерінің көбісімен бірге пайдалануға болады. Сары майдың тұздалған, тұздалмаған, әуезқойлар мен шаруа және қорытылған түрлері дайындалады [2].

Соңғы жылдары Қазақстанда сары май өндірісі мен ассортименті едәуір ұлғайды. Сары майдың нарығында, тұрақты сұранысқа ие болатын, оның жүздеген саны белгілі және көпшілігі белсенді жарнамалануда, сондықтан сүт өнімдерін өндірушілер майдың көлемін ұлғайту және майға жалғандық жасау мақсатында оны маргаринмен араластырып сатуды іске асырады.

Май сапасының органолептикалық бағалауы. Сары май ассортименті өте кең. Вологодское, тәтті сары майы, любительское, крестьянское, қайнатылған майлары ГОСТ 37-87 талаптарына жауап беруі тиіс. Майдың басқа түрлері – бутербродты, диеталық, шайлық, ярославское, словянское, целинное, подсырное техникалық жағдай талаптарына жауап беруі тиіс. Май сапасының көрсеткіштері дәмді, түсі, иісі және консистенциясы. Майдың сапалық көрсеткіштері көп жағдайда оның сыртқы түрін (құрылымы, түсі, сыртқы түрі) сипаттайды. Біздің елде өндірістік жағдайда май екі әдіспен өндіріледі: былғау және жоғары майлы кілегейді майға айналдыру. Былғау әдісі майлылығы 74 25-50% кілегейді периодты немесе үздіксіз әрекетті май дайындағыштарда өңдеу арқылы жүзеге асады. Жоғары майлы кілегейді майға айналдыру әдісі жоғары майлы кілегей майға айналу үшін термомеханикалық өңдеуге негізделген. Өңдеуге түсетін кілегей май өндіру бойынша технологиялық инструкция жинағындағы талаптарға жауап беруі тиіс. Дайын май сапасын өндіру және сақтау орындарында бақылайды. Қажет жағдайында дайын өнім сапасын жақсарту үшін және сақтау кезінде сары майдың тұрақтылығын болжау үшін консистенциясы мен кесіндісіндегі құрылысын, термотұрақтылығын, микрожарықтардың болуын, дисперстілігін және ылғал таралуын тексереді. Майдың сапалық көрсеткіштерінің бірі – консистенциясы. Май консистенциясын бағалау кесіп, термотұрақтылығын, ылғал таралуын тексеру арқылы жүзеге асады.

Майдың консистенциясын бағалау. Үлгі температурасы – 5 0С. Ол үшін қалыңдығы – 1,5-2 мм, ұзындығы – 5-7 см май пластинкасын кесіп алып, майысу мен деформациясына сынақ өткізеді. Май консистенциясын бағалау шкаласы бойынша белгіленеді: - 1 жақсы консистенциялы – пластинканың беті тығыз және тегіс, жай басқанғанда шеттері иіледі; - 2 қанағаттанарлық – пластина аз ғана иіледі де, кейін жәйымен сынады; - 3 әлсіз ұнтақталады – пластинаның шеттері біркелкі емес, жай майыстырған кезде сынады; - 4 ұнтақталғыш – пластинканы кескен кезде, бөлшектенеді; - 5 қабатты – кескеннен және майыстырғаннан кейін пластина қабаттарға бөлінеді; - 6 аса жұмсақ – басқан кезде пластинка оңай деформацияланады.

Майдағы ылғалдың массалық үлесін анықтау. Ылғал мөлшерін одан ылғалды буландырғаннан кейін май өлшемін азаюы бойынша анықтайды. СМП-84 таразысының көмегімен ылғал анықталады. Таразы келесі жолмен құрылады. Табақшаға стакан мен 10 г гирь қойылады. Таразыны теңестіріледі, рейтер 0 шкаласында тұруы тиіс. Стаканға 10г май өлшейді. Ол үшін таразыдан гирьлерді (10 г) алып тастап, алюминий стаканға май салып, таразыны теңестіреді. Арнайы қысқыштармен стаканды плитаға қояды. Өлшемнің сытырлау және ақуыз тұнбаның қараюы аяқталғанға дейін қыздырады. Майы бар стаканды

салқындатып, таразы табақшасына орналастырады. Теңестіргеннен кейін рейтердің орналасуы бойынша ылғалды анықтайды. Рейтер орналасқан үлкен бөлшектер көрсеткіші бүтін пайызы, кіші бөлшектер пайызының бөлігіне тең. Майдың 5 г өлшемі алынса, ол 2-ге көбейтіледі.

ҚР СТ1062-2002 стандарты бойынша сары майдың органолептикалық көрсеткіші 1-кестеде көрсетілгендей болуы қажет [3].

Кесте 1. ҚР СТ1062-2002 стандарты бойынша сары майдың органолептикалық көрсеткіші

Көрсеткіштер	Өнім сипаттамасы
Дәмі және иісі	Таза, бөтен дәмсіз және иіссіз. Пастерленген кілегейдің аздаған дәмі болуына болады. Құрамында майы арттырылған майлар үшін – жоғары температурада пастерленуге салынған кілегейдің жақсы білінетін дәмі мен хош иісі. Қышқыл сары май үшін – қышқылдау дәмі мен хош иісі бар. Тұзды май үшін – біркелкі тұзды дәм болуы керек. Толтырғышы бар майлар үшін – толтырғыштың байқалатын хош иісі мен дәмі.
Консистенциясы және сыртқы дәмі	Құрамында майы арттырылған майлар үшін – біркелкі, созылмалы, тығыз. кесілген жерінің беті жылтыр, біркелкі. Тұзсыз, тұзды үшін – майдың біркелкі тығыз беті, кесілген кезде – аздаған жылтыры бар және құрғақ немесе жеке майда ылғал тамшылары бар. Толтырғышы бар майлар үшін – кесілген кезде көрінетін тамшыларсыз, тығыз біркелкі, созылмалы жылтыр.
Түсі	Ақтан ашық сарыға дейін, барлық салмағы бойынша біркелкі. Толтырғышы бар майлар үшін – майдың барлық салмағы бойынша енгізілген толтырғыштың түсімен негізделген.

Қазіргі кезде сары майдың сапалы фальсификациясы кең таралған және оны жүзеге асыру келесі жолдары белгілі:

- құрамында сүт майының үлесін төмендету;
- рецептпен қарастырылмаған қосымша заттарды қосу;
- химиялық бояғыш заттар мен хош иістендіргіштерді қосу;
- рецептпен қарастырылған компоненттердің қосылмауы.

Сары майдың сапасын анықтау мақсатында сауда орталығынан келесі сиыр сары майлары өлшеп, сатып алынды: «Үй майы» (майлылығы 85%, бағасы 1500 тг.), «Надежда» (85%, бағасы 1400 тг.), «Крестьянское» (82%, 1200 тг.), «Көкшетау» (65%, 750 тг.). Осы аталған майлар сапалы әрі халыққа бағасы жағынан тиімді болғандықтан, оларға деген сұраныс жоғары болып келеді. Аталған сары майлардың майлылық шамалары сатылу бағасымен жазылып тұр. Бұл сары майлардың орташа бағасы 750-1500тг аралығын құрайды. Зерттелетін сары майлардың жалғандылығын тексеру мақсатында, олардың құрамына келесі заттардың қосылуын тексердік:

- сары майдың құрамының маргаринмен және басқа гидрленген майлармен алмастырылғанын анықтау;
- сары май құрамының тазалығын тексеру.

Сонымен қатар, сары майлардың келесі физика-химиялық көрсеткіштері анықталып, сары май шикізатының пастеризациясына бақылау жасалды:

- сары майдың ылғалдылығын (кесте-2);
- сары майдың майлылығын (кесте-3);
- йод калий крахмалды реакциясын жасадық, крахмал, ұн, картоп қосылғанын тексердік.

Зерттелген сары майлардың ішінен құрамына маргарин қосылғаны «Көкшетау» майы оң нәтиже көрсетті. Сонымен қоса, барлық майлар йодкалий крахмалды реакциясында да оң нәтиже көрсетіп, біздің ойымызша, олардың сақтау мерзімі өтіп кеткенімен, сатылымнан алынып алған жоқ.

Сары майдың ылғалдылығы оның маңызды сапа көрсеткіші болып табылады.

ҚР МЕМСТ 3626-73 талаптары бойынша, олардың анықталған ылғалдылықтарының мәндері ішінен тек «Үй майы» ғана стандарт ылғалдылығына сай болып тұр.

Өлшемдеп сатылып алынған сары майды сату кезінде ассортименттік фальсификация түрі кеңнен байқалады. Өз бетімен тұтынушы сиыр сары майдың түрлерін ажырата алмайды, сондықтан оларға тәтті тұздалмаған сары май түрінің орнына шаруа майын сатады. Қалған үш майларының бағасын салыстырсақ, базарда шаруа майының орташа бағасы 650 – 750 тг, ал таза тәтті тұздалмаған сары майының бағасы 750 – 1300 тг құрайды. Сары майлардың ылғалдылығы 2-кестеде келтірілген.

Сары майдың ылғалдылығын (В,%) келесі формула бойынша есептедік:

$$V = m - (m_1 - m_2) / m \times 100\% \quad (1)$$

Мұндағы: m – зерттеуге алынған сары майдың өлшендісі (г), жуық-шамамен 5 г алынды; m₁ – қыздырылғанға дейін сары майы бар ыдыстың массасы (г), m₂ – қыздырылғаннан кейін сары майы бар ыдыстың массасы (г).

Кесте 2. Сары майлардың ылғалдылығын анықтау

Майдың атауы	Майдың өлшендісі (г)	Тәжірибе нәтижелері	Майдың ылғалдылығы(B,%)
Үй майы	$m_{\text{өлш}} = 5,0245$	$m_1 = 18,0835$ $m_2 = 14,4848$	$B = 29,2$
Крестьянское	$m_{\text{өлш}} = 4,9789$	$m_1 = 18,6068$ $m_2 = 14,8399$	$B = 24,34$
Надежда	$m_{\text{өлш}} = 5,0706$	$m_1 = 18,8666$ $m_2 = 15,1636$	$B = 27,00$
Көкшетау	$m_{\text{өлш}} = 5,0786$	$m_1 = 18,4335$ $m_2 = 14,6384$	$B = 25,27$

Сары майдың майлылығы оның ылғалдылығы арқылы анықталады. Майдың майлылығын келесі формуламен есептейді:

$$X = 100 - (B + C) \quad (2)$$

мұндағы X – майдың құрамындағы майдың проценттік үлесі, B – майдың ылғалдылығы, C – майдағы майсыз құрғақ заттың проценттік үлесі (тұздалған және тұздалмаған сары майдағы майсыз құрғақ заттың үлесі 1% құрайды).

Майдың майлылығы бойынша оның түрі анықталады. 3-кестеде көрсетілгендей, майлылығы 85%-дан жоғары майлар таза сары май болып саналады, ал майлылығы 72 – 75% болатын майлар шаруа майларына жатады [4].

Кесте 3. Сары майлардың майлылығы

Майдың атауы мен бағасы	Майлылығы	Анықталған майдың түрі
Үй майы (1500 тг)	83,0	Табиғи сары май
Крестьянское (1200 тг)	74,69	Шаруа майы
Надежда (1400 тг)	81,5	Шаруа майы
Көкшетау (750 тг)	60,0	Шаруа майы

Зерттеуге алынған майлардың ішінен тек «Үй» майы ғана сары май деп аталуға лайықты, қалған майлар біздің нәтижелеріміз бойынша шаруа майларына жатады.

Сары майды дайындауда тек сүт майы ғана қолданылады. Сүт майы ең қымбат шикі зат болып табылады, оны майлылығы жоғары кілегейден алады. Мысалы, 1 кг сары майын дайындау бүшін майлылығы жоғары (28 – 30%) болатын 10 литр балғын кілегей қажет. Сондықтан нарықтағы таза сары майдың бағасы жоғары болады, Қарағандының сауда орталықтарында бұл баға 1200 – 1500 тг. құрайды. Майдың майлылығы төмендеген сайын, оның бағасы да сәйкес төмен болады.

Қорыта келгенде, біз сары май деп сатып алған «Үй майы» және «Надежда» майларының бағалары олардың сапасына сай келеді. Сонымен, алданып қалмас үшін, сары майды сатып алар кезінде, тұтынушы оның сақтау мерзімі, нақты майлылығы және түрі туралы арнайы құжаттарды талап етуі қажет, ал бұл тұтынушының негізгі құқығы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. [https://kk.wikipedia.org/wiki/ Сары май](https://kk.wikipedia.org/wiki/Сары_май)
2. Крусь Г.Н., А.Г.Храмцов, З.В.Волокитина, С.В.Карпычев.«Технология молока и молочных продуктов». - М: «КолосС», Москва. 2006. -256с.
3. ҚР СТ 1062-2002 «Сары май. Жалпы техникалық шарттар»
4. Шепелев А. Ф., Кожухова О. И. Товароведение и экспертиза молока и молочных продуктов: учебное пособие. - Ростов н/Д: издательский центр «МарТ», 2001. -128с
5. Аношина, О. М. Лабораторный практикум по общей и специальной технологии пищевых производств / О.М. Аношина, Г. М. Мелькина, Ю. И. Сидоренко и др.- М. : Колос С, 2007. - 183 с.

Асылхан Ж., ТПП-22к тобы ҚҚЭУ

ғылыми жетекшісі: магистр **Жар Ж.Ж.**

ТАҒАМДЫҚ ТАЛШЫҚТАРДЫҢ АДАМ АҒЗАСЫНА ПАЙДАСЫ

Күрделі көмірсулар дұрыс тамақтанудың айырылмас бөлігі болып табылады. Тағамдық талшықтар – бұл біздің ішек-қарынымыздың пайдалы микрофлорасына арналған, иммунитетке және адам ағзасында жүріп өтетін өзге де маңызды процеске жауапты «тамақ».

Тағамдық талшықтар жайлы зерттеулердің аз болуына байланысты және ғалымдардың талшықтар жайлы алғашқы зерттеулері жақында ғана, яғни XX ғасырдың екінші жартысында, жүргізіле басталғанына

байланысты осы тақырыпқа мақаланы жазуды жөн көрдім. «Тағамдық талшықтар» терминін ғылымға алғаш рет 1953 жылы австралиялық Хипсли ғалымы енгізді. Көп уақыт бойы клетчатканы балласты зат деп санаған. Ол не үшін керек екенін, оның пайдасын ешкім білген жоқ. Сол уақытта егер де клетчака біздің ішек-қарынымызбен қорытылмайтын болса, онда оның ешқандай көмегі де, пайдасы да, құндылығы да жоқ деген ой болған.

Тағамдық талшықтар — адам ағзасындағы асқорыту ферменттері қорыта алмайтын, бірақ ішек-қарынның пайдалы микрофлорасы өңдей алатын ас компоненттері. Тағамдық талшықтың құрамында каллория бар, бірақ талшықтың нашар қорытылуына байланысты адам организмінде сіңірілмейді. Тағамдық талшықтар аса маңызды рөл атқарады: олар асқазан-ішек жолдарының моторикасын түзейді; жақсы табиғи адсорбенттер, ішекте токсикалық және канцерогендік қосындыларды байланыстырып нәжіспен бірге шығарады, яғни антитоксикалық және антиканцерогендік қасиеттерге ие [1].

Өзінің қасиеттерінің арқасында клетчатка бауыр, өт қабы, асқазан асты бездері, сондай-ақ, гастрит, гастродуоденит, энтероколит (ремиссия кезеңінде) функцияларының бұзылуы кезінде маңызды рөл атқарады. Бұл дисбактериоз бен іші қатқан адамдарға ұсынылады. Оның семіздік пен тамырлардың атеросклерозына көмегі зор. Егер адам ағзасы клетчаткалардың маңызды бөлігін игерсе, онда обыр мен тоқ ішек ауруларының қаупін 40% дейін сейілту мүмкіндігі бар.

Клетчатканың өз салмағын бақылауда ұстайтын адамдар үшін тиімді тағы бір қасиеті бар: ол майлардың пайда болуы мен көмірсулардың өсу үдерісін баяулатады.

Өз рационымызға клетчатканы қосу арқылы, сіз бір оқпен екі қоянды атып аласыз. Ол дегеніміз, ағзаның түрлі індеттермен толассыз күресуіне және сіздің денсаулығыңыздың жарқын болуын қамтамасыз етеді.

Клетчатканың пайдадан бөлек, зиян жақтары да болады. Мысалы, алатікен клетчаткасының зияны көп мөлшерде қабылдағаннан кейін бас ауруы немесе теріге реакция беру түрінде әсер ете алады. Әсіресе, бауыр ауруынан қатты азап шегетін адамдарға оны байқап қолдану керек. Зығыр клетчаткасының зияны, негізінде, оның іш өткізгіш қасиетінде. Әрине, іш жүрмеуінен зардап шегетін адамдарға осы қасиет пайдалы болады, бірақ іш өту кезінде ол жағдайды қиындатып, жаман әсер етуі мүмкін [2].

Кез келген дәрілік клетчатка, әсіресе, көп мөлшерде қолданған кезде, кейбір витаминдер мен минералдардың дұрыс қорытылмауына септігін тигізеді. Мысалы, бидайдың кебектері темір мен мырыштың, көп мөлшердегі пектин бета-каротиндердің, псилиум қалыпты мөлшерден асса В2 витаминнің қорытылуына кедергі келтіреді.

Құрамындағы клетчатканың мөлшері ең көп болатын зат – бұл күнжара, яғни өсімдік майын сығып алынғаннан кейінгі қалдық (зығыр ұны, алатікен және т.б.) және кебек, яғни жоғары сұрыптағы рафинирленген ұнды дайындау барысында қалдыққа жатқызылатыны.

Келесі кезекте бұршақ және астық тұқымдастарының дәнді дақылдары және олардан жасалынған азық-түлік өнімдерін жатқызуға болады. Аталған тағам өнімдерінде өзіміздің ағзамызға үйреншікті табиғи формасы болады және сәйкесінше, ешқандай арнайы шектеу қоймай тамаққа қолдана беруге болады – ол ағзаға пайда ғана әкеледі.

Құрамындағы клетчатканың мөлшеріне байланысты кейін жаңғақ пен кептірілген жемістер орналасады. Балғын көкөністер, жемістер және шөптесін өсімдіктердің құрамында тағамдық талшықтар пектин түрінде кездеседі.

Тағамдық талшықтар екі үлкен топқа бөлінеді: еритін және ерімейтін. Ерімейтін тағамдық талшықтар арасында азық-түлік өнімдерін өндіру кезінде ең көп қолданылатыны – целлюлоза – эмульгатор және түйірлек мен қабаттасуға кедергі келтіретін қосымша ретінде қолданылады. Целлюлозаны нан-бөлішке өнімдерін, мұздатылған жартылай фабрикаттарды, экструдирленген өнімдерін, макарон өнімдерін және т.б. дайындау барысында пайдаланылады. Целлюлоза препараты екі модификацияда шығарылады: микрокристалды (E460i) және ұнтақталған (E460ii). Метилцеллюлоза (E461), гидроксипропилметилцеллюлоза (E464), гидроксипропилцеллюлоза (E463), препараттары кең таралған [3].

Пектиндер (E440) өсімді шикізатынан алынады, кең таралғандары ретінде цитрусты және алмалы пектиндерді айтуға болады. Пектиндердің ең негізгі қасиеті - бұл гелтүзілу қасиеті. Пектиндерді кондитерлік тағамдарда, нан-бөлішке өнімдеріне арналған жеміс-жидекті салмасы үшін, жеміс консервлері үшін және т.б. қоюландырғыш, тұрақтандырғыш, гелтүзілгіш ретінде қолданылады.

Тамақ өнеркәсібінде қызыл және қоңыр теңіз балдырларынан алынған полисахаридтердің коммерциялық препараттары (альгинат, каррагинан және агароидтар) кең қолданысқа ие.

Альгин қышқылы (E400) және оның тұздары (E401-E405) өзінің технологиялық функциялары бойынша, қоюландырғыш, гелтүзілгіш және тұрақтандырғыш болып, термотұрақты гелдерді бөлме температурасында түзіле алады. Осы қоспалар кондитерлік тамақ өнімдерін, майонезді, жеміс сусындарын дайындау кезінде пайдаланылады.

Каррагинандар (E407) және агар (E406) қоюландырғыш, тұрақтандырғыш ретінде ет, сүт, кондитер және тамақ өнеркәсібінің басқа да салаларында қолданылады.

Жоғарыда аталған қасиеттер тағамдық талшықтар технологиялық компоненттер ретінде сипатталады, оларсыз кейбір азық-түлік өнімдерін және сусындарын заманауи өндіріс технологияларын елестету мүмкін емес. Алайда соңғы уақытта, бүкіл әлемде дұрыс тамақтануды тенденцияға көшуімен байланысты, өндірушілер тағамдық талшықтардың қасиеттеріне өз назарын көп аудара бастады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Есенбаева Г.А., Какенов К.С. Азық-түлік өнімдері салаларының технологиясы. Оқу құралы – Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті. Қарағанды, 2015, 185 б.
2. Шарманов Т.Ш. Алматинский рубеж мирового здравоохранения. – Алматы, 2008.–184с.
3. Лесова Ж.Т., Тағам биотехнологиялық өндірістерінің микробиологиялық неіздері. Оқулық – Алматы, 2013, 272 б.

Babagulova Z.E. С-13с/к KEUK

scientific director: PhD in Chemistry **Karimova B.N.**

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF DRINKING TEA

Advantages of drinking tea the most significant thing is if we compare tea with other drinkers tea has less caffeine. This is the most important thing in peoples life.

Tea has another significant importance it has heath benefite and also the plus of drinking tea ir reduces the stress, helps to clear off depression. The reason is that tea has very calming effect and it helps to reduce the stressful feelings. Especially if we consider advantages of tea is very helpful for fighting against different diseases like heart disease, cancer, improves blood circulation etc.

Tea has various antioxidants it may cleanse the human body from unwanted substances, clear off the germs

There are many disadvantages about tea, but many people have no clue about it, lets consider disadvantages of drinking coffee this are following steps:

The most important disadvantage of drinking tea is that too much of the beverage brings the chance of gastric ulcers. Person should remember that tea has lesser amount of caffeine than coffee [1].

1. tannic acid includes inside of tea, that might be very harmful. Iron deficiency and anemia may appear if person drinks tea in extremely way. Advice of researchers and scientifics, it is rather to drink tea after an hour or two, when person have done eating their lunch, breakfast, supper or dinner, so drinking amount of tea is also has disadvantages as well

2. If person consume too much tea then he may experience different diseases like kidney disease and liver disease.

So we considered about advantages and disadvantages of drinking tea, plus if person drinks tea in a maximum way so better to have an advice of specialists cause of drinking tea we may not figure out how our body and health is on the edge of danger.

Tea has been found to be associated with improvement in various forms of liver disease. Reaserchers and sciencesshowed that tea drinkers were less likely to have hepatocellular carcinoma, liver disease. This confirmed the findings is a preivious systematic review published in 2008

For every 3 cups of tea consumed per day, the relative risk of depression 37%

Drinkers of at least 3 cups a day had a 21% lower risk of a stroke than those drinking 1 cup a day

Drinking 3 more cups of tea a day was associated with a reduction in corony heart disease (27%), cardiac death (26%), celebral infraction (16%) and intracerebral hemorrhage (21%)

Participants found an inverse relationship between tea consumption and the risk of developing type 2 diabetes

For each additional 2 cups per day of tea consumed the risk of developing diabetes dropped 4.6% .

Tea in Kazakhstan. Tea is the main drinking aspects it considered to be national drink as well, people of all ages can drink tea, doesn't matter adolescence or adult or child either. Moreover, in Kazakhstan tea has special place, people all ages drink tea to protect from the cold weather, so in winter the weather in Kazakhstan is frozen snow, the degree might become till (-45) outside of the city. People believe, that drinking tea might treat from different diseases such as caching a cold, develops blood circulation, headache, stomach – ache [2].

The most saled tea companies in 2016, recording a value share of 20%, with the company's Nauryz, Piala, Assam, Simba, Tengri, and Indira brands proving popular among costumers. Assam tea is more popular, it brings classical taste. In recognition of the rich tradition of tea drinking in Kazakhstan, Tea House introduced tea which matches the taste preferences of Kazakh consumers and is relatively affordable under its Nauryz brand. Assam tea is designed special with traditional sign, but without a significant rise in unit price. That was established with tea house

Continued strong demand for tea among Kazakh costumers will drive volume and value growth in this area during the forecast period. Tea consumption will continue to be considered an enjoyable and pleasant experience with relatives and friends. In addition, fruit/herbal tea is expected to lead growth over the forecast period due to the area's low volume and value base and rising consumer health consciousness. In Kazakhstan many tea prices are affordable for population. due to fact that Kazakhs drink at least 6 couple of glasses in a day (average price)

Tea industry in Kazakhstan grows quickly the latest days in the trend and market with research from Euromonitor's team of in-country analysts. Find hidden opportunities in the most current research data available, understand competitive threats with our detailed market analysis, and plan your corporate strategy with our expert qualitative analysis and growth projections. If you're in the Tea industry in Kazakhstan, our research will save you time and money while empowering you to make informed, profitable decisions [3].

History of tea, people in the UK they have been drinking tea over 4000 years. However coffee might be so popular, hot brewed black tea is enjoyed both with meals and as a refreshment by much of the population. Surely, there are iced tea is consumed throughout. In the Southern states sweet tea, sweetened with large amounts of sugar or an artificial sweetener and chilled, is the fashion. Outside the South, sweet tea is sometimes found, but primarily because of cultural migration and commercialization.

The drinking of tea in the United States was largely influenced by the passage of the Tea Act and its subsequent protest during the American Revolution. Tea consumption sharply decreased in America during and after the Revolution, when many Americans switched from drinking tea to drinking coffee, considering tea drinking to be unpatriotic. Specialty tea houses and retailers also started to pop up during this period.

The American specialty tea market quadrupled in the years from 1994 - 2009 now being worth \$6.8 billion a year. Similar to the trend of better coffee and better wines, this tremendous increase was partly due to consumers who choose to trade up.

10 Health benefits of drinking tea

1. Tea contains antioxidants. Like the Rust – Oleum paint that keeps your outdoor furniture from rusting, tea's antioxidants protect your body from the ravages of aging and the effects of pollution

2. Tea has less caffeine than coffee. Coffee usually has two to three times the caffeine of tea (unless you are a fan of morning thunder, which combines caffeine with mate, an herb that acts like caffeine in our body). An eight-ounce cup of coffee contains around 135 mg caffeine, tea contains only 30 to 40 mg per cup. If drinking coffee gives you the jitters, causes indigestion or headaches or interferes with sleep – switch to tea.

3. Tea may reduce your risk of heart attack and stroke. Unwanted blood clots formed from cholesterol and blood platelets cause heart attack and stroke. Drinking tea may help keep your arteries smooth and clog - free, the same way a drain keeps your bathroom pipes clear. A 5-6 year study from the Netherlands found a 70 % lower risk of fatal heart attack in people who drank at least two to three cups of black tea daily compared to non tea drinkers

4. Tea protects your bones. It's not just milk added to tea that builds strong bones. One study that compared tea drinkers with non tea drinkers, found that people who drank tea for 10 years had the strongest bones, even after adjusting for age, body weight, exercise, smoking and other risk factors.

5. Tea gives you a sweet smile. One look at the grimy grin of Austin Powers and you may not think drinking tea is good for your teeth, but think again. It's the sugar added to it that's likely to blame for England's bad dental record. Tea itself actually contains fluoride and tannins that may keep plaque at bay. So add unsweetened tea drinking to your daily dental routine of brushing and flossing for healthier teeth and gums.

6. Tea boosts your immune defenses. Drinking tea may help your body's immune system fight off infection. When 21 volunteers drank either five cups of tea or coffee each day 4 weeks, researchers saw higher immune system activity in the blood of the tea drinkers.

7. Tea protects against cancer. Thank the polyphenols, the antioxidants found in tea, once again for their cancer – fighting effects. While the overall research is inconclusive, there are enough studies that show the potential protective effects of drinking tea to make adding tea to your list of daily beverages.

8. Tea helps keep you hydrated. Caffeinated beverages, including tea, used to be on the list of beverages that didn't contribute to our daily fluid needs. Since caffeine is a diuretic and makes us pee more, the thought was that caffeinated beverages couldn't contribute to our overall fluid requirement. However, recent research has shown that the caffeine really doesn't matter tea and other caffeinated beverages definitely contribute to our fluid needs. The only time the caffeine becomes a problem as far as fluid is concerned is when you drink more than five and six cups of a caffeinated beverage at one time

9. Tea is a calorie-free. Tea doesn't have any calories, unless you add sweetener or milk. Consuming even 250 fewer calories per day can result in losing one pound per week. If you are looking for a satisfying, calorie-free beverage, tea is a top choice.

10. Tea increases your metabolism. Many people complain about a slow metabolic rate and their inability to lose weight. Green tea has been shown to actually increase metabolic rate so that you can burn 70 to 80 additional calories by drinking just five cups of green tea per day. Over a years time you could lose 8 pounds just by drinking green tea. Surely, taking a 15 minute walk every day will also burn calories [4].

Literature:

1. Food and Nutrition by Krause (2008)
2. Kummer, Corby (August 19, 2003). The Joy of Coffee: The Essential guide to Buying, Brewing, and Enjoying.
3. "Soft Drink Industry: Market Research Reports, Statistics and Analysis". Report Linker. Retrieved 10 June 2013.
4. *University of Chicago. Food industry. Health (2009) written by Jeremy A.*

Батырбекова А.Н. С-22ск тобы ҚҚЭУ
ғылыми жетекші: магистр **Жар Ж.Ж.**

ШАРАП АШЫТУДЫҢ МИКРОБИОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗІ. ШАРАП ӨНДІРУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Қазақстан Республикасының президенті Н.А. Назарбаевтың халыққа жолдауында «Экономиканы жаппай цифрландыру тұтас саланың жойылуына және мүлде жаңа саланың пайда болуына алып келеді. Біздің көз алдымызда болып жатқан ұлы өзгерістер – әрі тарих сын – қатер , әрі Ұлтқа берілген мүмкіндік » делінген [1].

Шараптар көбікті шарап және табиғи жүзімдік шарап жүзімдік шырыны деп бөлінеді.

Көбікті шарап – жабық резервуарда соңғы ашытуды жүргізу нәтижесінде немесе бөтелкеге құйылғаннан кейін жасанды жолмен газды өсу нәтижесінде көмір қышқыл газымен қаныққан шарап.

Табиғи жүзім шарабы- жаңа піскен жүзімнен алынған жүзім шырынын спиртпен ашытудан алынған соңғы өнім болып табылады. Құрамында органикалық қышқыл, минерал тұздары, витаминдер болады. Оның өзіне:

- Сапалы шараптар (қызыл, қызғылт, ақ)
- Жай шараптар (асханалық)
- Күшті шараптар
- Десерттік шараптар жатады.

Асханалық – құрғақ шарап деп аталады. Ол егер жүзімнің қанты толық ашыған болса, онда спирт 9%-дан 14%-ға дейін; жартылай құрғақ – қант 0,5%- дан 3%-ға дейін , жартылай тәттіде – қант 3%-дан 8%-ға дейін болады;

Десерттік шарап – спиртке бай келеді және әдетте, жүзім шырынының құрамында қанты көп түрлері алынады, бірақ оның көбі ашып, спиртке айналады [2].

Құрғақ шараптан басқа барлық шарапта қант бар.

Жүзім шырыны- тәтті дәмі бар сары- жасыл сұйық болып жас жүзімнен алынады. Оның ерітіндісіне қант қоспасы (глюкоза мен фруктоза), қышқылдар (шарап алма және басқа) альбуминдер, минералды және жабысқақ заттар, сондай- ақ хош иісті элементтері бар, олар шарапқа тән иіс, дәм береді [3].

Қызыл шарап. Қара жүзімнен жасалады, оны сығады және сүйегінен тазалайды. Шырынына ферменттік әсер жасап, ашытуға жібереді. Екіншілік қайта жасауда сүт қышқыл ферменттермен әсер ету керек. Араластыру және түсін өзгерту, тұндыру, ыдыстарға құю кезеңдеріне әсер етеді.

Ақ шарап. Қара және ақ жүзімнен жасала береді, бірақ ақ шырын алады. Қызыл шараптан айырмашылығы тұндырмайды, сүт қышқылы әсер етеді.

Шарап дайындау технологиясы. Шарап дайындау бұл жүзімнен және тағы басқа да жеміс жидектерден шарап дайындаудың технологиялық процесі. Бұл процесс; шикізатты сақтау және жеміс бақшалардың бөліп алу, суслоны алу, суслоны спирттік ашыту, лактация аз ферментация, спирттеу (күшейтілген шарап дайындау кезінде), шарапты бабына келтіру және оны арнайы өңдеу (үстеу құю, сүзу, пастерлеу және т.б) мынандай кезеңдерден тұрады. Шарап өндірісінің қазіргі заманғы технологиялары жаңа піскен жемістердің хош иісін сақтауға бағытталған. Ол үшін жүзімді өңдеу, сонымен қатар оны жинау төмен температура кезінде жүзеге асырылады. Жылы сусло ауа құрамындағы өттегімен белсенді түрде әрекеттесуі нәтижесінде қышқылданып, өзінің балаусылағын жоғалтады. Сондықтан шаруашылықтарда ауа райы ыстық кезде жидектерді түнде жинайды. Салқын суслоны ыдыс температурасын бақылай отырып, ашытуға болады.

Шарапты дайындағанда ескеретін негізгі жағдайлар:

- Пісіп жетілген қара жүзім шарапқа қышқыл және жағымсыз дәм берсе, ал тым пісіп-жетілгені бояғыш заттардың мөлшерін азайтады.
- Шіріген жемістер бояғыш заттардың еруіне кедергі жасайтындықтан, оларды бөліп алып тастау керек. Шірі бастаған ашыту бөшекелер мен кеспектерін қолдануға болмайды.
- Шараптың ауыз қуарылық қасиетін оған ақ немесе қара жүзімінің сүйектерін қосу арқылы жоғарлатуға болады.
- Төмен температурадан 15-20С температурадан бояғыш заттар жақсы ериді. Төмен температура кезінде жүзімнің қара түсіне және кеш престоуді жүргізгеніне қарамастап шараптың түсі ақшылдау болады.
- Салқын күндері таң атқан кезде және кешке жүзімді жинамайды.
- Егер езілген жүзім тым салқын болса, онда бөшкедегі суслоны, буды жіберу немесе ашытқышты жылыту арқылы не жүзім шырынының бір бөлігін жылытып, қалған бөлігімен жылытып, қалған бөлігімен араластыру арқылы жылытуға болады.
- Жылыту үшін тек ғана зақымдалған жемістерден жасалған суслоны алуға болады.
- Сығымдау уақыты ашыту кезіндегі температураға және шараптың құрамына өткен танин мөлшеріне байланысты болады. Ашыту 15-20С температура кезінде 6-8 күннен кейін тоқтатылады.

- Егер шарап мезгамен ұзақ уақыт тұрса оның құрамына бояғыш заттардың тұнбаға түсіуіне әсеріне тигізетін заттар өтуі мүмкін
- Престеуді бояу жүргізуге болмайды, өйткені престеудің астындағы масса жылынуының нәтижесінде сірке қышқылы пайда болады.

Жүзімді жүзімнің пісіп жетілуіне қарай бір немесе бірнеше рет жинайды. Жүзімді жинамас бұрын шірілген және зақымдалған жемістер алдын ала алынып тасталынады. Жиналған жүзімді қысқа уақыттың ішінде сұрыптап, әрі қарай келесі өңдеулерге өшырату қажет себебі ұзақ уақыт бойы жаттып қалған жүзімдегі зақымдалған және шіріген жемістердің болуы мен ауаның жоғарғы температурасы салдарынан сірке қышқылы пайда болуы мүмкін. Сонымен қатар жағымсыз иісі сезіледі. Бөшкелерге, күбірлерге құйылған жүзім шырыны жылу ауаның әсерінен аши бастайды, оның құрамындағы қант көмірқышқыл газына және алкогольге ыдырайды. Бұл процесс барысында бұлардан басқа тағы глицерин мен янтар қышқылы түзілетінін және алкоголь мен көмірқышқыл газы арасында белгілі бір арақатынас бар екенін Пастер дәлелдеген болатын. Алкоголь мен көмірқышқыл газы арасындағы 7 және 14,4 аралығында ауытқып тұрады, яғни шараптағы алкогольдің 100 бөлігіне минимум 7 және максимум 14,4 глицерин бөлігі сәйкес келеді. Шарапты ашыту процесіне әсер ететін факторлардың ішінде бірінші орынды температура алады. Шарап қоймасының температурасы 15-20С болғанда, ашыған суслодан жоғарғы сапалы шарап алынады [3].

Ашытқылардың түрлері және өзгеруі, температура, аэрация, рН және тотығу- тотықсыздану потенциалы кезінде екіншілік заттың ашуы жүреді. Ашытқылардың ашуынан жоғарғы спирттер, аз мөлшерде янтар қышқылы, альдегид және т.б. түзіледі. Ашытқының қоректік құндылығы олардың химиялық құрамына байланысты. Шарап өнеркәсібі: біріншілік және екіншілік шарап жасау сияқты екі түрге бөлінеді. Біріншілік шарап жасау ол жүзім өсіретін орталықта және жеміс – жидек өсіретін жерде болады. Дайындық операциясы кезінде жүзімді, жеміс – жидекті езу, дәнін алып тастау, шырынын сығу, шөгу, суыту сияқтыларды істеу керек. Шырының ашуы бұл шарап жасауда ең маңызы процесс. Шарап жасаудың аяқтауды екіншілік зауыттарда жүргізеді. Ол үшін: суыту, фильтрация, ауыстыру, ыдыстарға құю, термиялық т.б дайындықты өткізу. Шарапты сақтау кезінде күрделі биохимиялық процесс жүреді. Ашытқылардың жақсы және толығымен ашуы суслоның сапасына, ауаның келу ұзақтығына, қоршаған ортаның температурасына және т.б факторларға байланысты болады. Сусло жақсы тыңайтылған топырақта өсетін толығымен піскен жүзімнен алынады. Ауа немесе ауадағы оттегі суслоның құрамындағы көптеген қоректік заттар болғанға дейін ашыту процесіне жақсы әсерін тигізеді. Суслоны жақсы күрекпен араластырып, оған кішкене көлемде жүзім жемістерін қосқан жөн. Суслоның ашу процесін тездету мақсатында кейде желге қақтырады, яғни оны оған ауа енгізеді. Ол белгілі бір аппараттардың көмегімен жүзеге асады.

Ақырын ашу процесі кезінде қант қалдығы ыдырап және ашытқы мен тастың тұнбасы бөшке түбіне түсіп, шарап ақырын- ақырын ақшылдана бастайды. Ашыту аяқталуы қалған қанттың, этил спирті глицерин ұшпа майлы қышқылдар мөлшері бойынша анықталады. Ашытқылардың таза дақыланың басты жетістігі – жүзім шырынының ашытылуы жылдам болады.

Бөшкедегі шарап буланған кезде пайда болған кеңістікке әртүрлі микроорганизмдер споралары бар ауа енген уақытта шарап бүліне бастайды. Шарапты бүлінуден сақтау үшін бөшкелерді әрқашан толық ұстау қажет, яғни бөшкенің астыңғы бөлігі шараппен жанасып жату керек. Осыдан бөшкенің әрқашан да қосымша құйылуда қажет ететінін байқауға болады. Қосымша құйылуы шарапқа байланысты белгілі бар уақыт арасында жиі болу керек. Көп ұсталынған шарабы бар бөшкелер жаңа құйылған шараптарға қарағанда, қымбат шарап құйылған бөшкелер арзан сорттарға қарағанда, ылғалды жерлерге қарағанда, құрғақ жерлерге орналасқан шараптар жиі құйылуды қажет етеді. Жаңа құйылған шараптар тез бүлінеді, сондықтан да оларды бірінші айларда әр 3-4 күн сайын собыс жұмасына 1 рет, 2 жұмада 1 рет, кей жағдайда айына 1 рет құю керек. Құю сатыларда кезінде шараптың түбінде лай пайда болады, осы лайды жою үшін көптеген әдістерді – балық желімін, саруыз, белок және т.б қолданады. Шарапты шыныларға құяр алдында тазалауға кіріседі. Шараптың күштілігін арттыру үшін шарапты бүлінуден сақтайтын көптеген тәсілдерді қолдану қажет. Әсіресе әр түрлі бүлінулерге нашар шараптар ұшырайды, сондықтан да олардың беріктігін арттыру қажет. Осы мақсатта шарапқа аздаған көлемде 12-15 спирт қосады. Ең жақсысы жүзім спиртін не болмаса жақсы тазартылған бидай спиртін қосады.

Шарапты тазалаудың ең жақсы бір әдістерінің бірі – сүзу. Сүзгі шараптағы органикалық заттарды сүзіп қалып, шарапты бүлінуден сақтайды. Шарап дайындау процесі аяқталғанша кейін пастерленген немесе пастерленбеген күйі бөтелкелерге құйылады. Бөтелке ішінде минималды көлемде жиналған ауа қышқылдану процесін тежейді. Шарапты сақтау үшін оны арнайы қоймаға орналастырады. Сақтау орны құрғақ және шарапқа зияны тиетін заттардан тазартылған болуы қажет. Шарап жасау және шарап сапасы оны сақтайтын бөшкеге байланысты. Ең қолайлысы еменнен жасалған бөшкелер болып келеді.

Микроорганизмдер шарапқа жүзім және жеміс – жидек арқылы түседі. Бұл микроорганизмдер шарап шырынына еніп, бүлдіреді. Сондықтан осындай микроорганизмдерден сақтау үшін шарап шаруашылығының шарап өңдеу сақтауда ескеретін жайттары бар.

Бактериялардың әсері шарап өнеркәсібіне өте зиян. Ақ шарап қызыл шарапқа қарағанда. Бактерияларға төзімсіз келеді. Францияда шарап өнеркәсібі зерттеулерінің нәтижесі бойынша тифозды бактериялар ақ шарапта 15-20 минутта ал қызыл шарапта 2-47 сағатта өледі екен. Ақ шараптың 1:1 сумен

қосындасында бактериялар 15 минутта өледі, ал қызыл шараптың 1:1 сумен қосындысына 2-9 сағат керек екен.[4]

Шарап аулыраның түрлері: шараптың көгеруі, сірке суымен ашу, сүттік ашу, маннитті ашу, турн және т.б. аурулардың алдын алу үшін арнайы профилактикалық жұмыс жүргізу қажет. Технологиялық режим, санитарлық тазалық микробиологиялық әдісті пайдаланады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1 Голубаев В.Н., Жиганов И.Н. Пищевая биотехнология. - М.: Дели принт, 2001

2. Гусев М.В., Минеева Л.А. микробиология – М.: Изд-во МГУ, 2004.-С. 36-38

3. Бабьева И.П., Чернов И.Ю. Биология дрожжей.- М: Товарищество научных изданий КМК, 2004.-

С. 87

Билем Т., С-31к тобы ҚҚЭУ

ғылыми жетекші: х.ғ.к., доцент **Каримова Б.Н.**

ШҰЖЫҚ ӨНДІРІСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Тартылған ет негізінде тұз, дәмдеуіштер және қоспалар қосып жасалынған, қабықшада немесе онсыз және тұтынуға дайын болғанша жылумен өңделген өнімдер шұжық бұйымдары деп аталады.

Шұжықтардың түрлері өте көп, бүгінгі уақытқа дейін, олардың 200-ге жақын атаулары белгілі.

Шұжық өнімдері - ет турамасынан жасалған және жылулық өңделген өнімдер. Шұжық өнімдері технологиясы мен шикізатқа байланысты жіктеледі:

- пісірілген, фаршталған, жартылай ысталған, ысталған, ливерлі, қанды, ет нандары, паштеттер, зельцтар және сілікпелер;

- ет түріне байланысты – сиыр, шошқа қой, жылқы, түйе, басқа мал еті мен құс етінен жасалған шұжықтар;

- шикізат құрамы бойынша - етті, қанды, субөнімді, емдәмдік;

- шикізат спасы бойынша- жоғары, I-ші, II-ші және III-ші сұрыпқа;

- қабықша түрі бойынша – табиғи қабықшадағы, жасанды қабықшадағы, қабықшасыз;

- кескендегі суреті бойынша – біртекті құрылымда және қыртысмай қосылған, ірі майдаланған болады.

Шұжық – қазіргі кезде біздің әлемде халықаралық азық ретінде қолданылады. Әлем бөліктерінің халықтары шұжықтардың алуан түрлерін дайындау тәсілдерін тапқан. Дайындау тәсілдері бойынша шұжықтың келесі түрлері бар:

1. пісірілген шұжық;

2. пісіріліп – ысталған шұжық;

3. шикілей – ысталған шұжық;

4. қаннан жасалған шұжық;

5. өкпе – бауырдан жасалатын шұжық;

6. зельцтар.

Сақталатын және көп сақталмайтын (тез бұзылатын), яғни сатуға табанында жіберілетін, болып екіге бөлінеді. Бұл топтарға тартылған еттен пісірілген ливерлік және мал қанынан жасалған сосиска және сардел, студен және зельцтер жатады. Бұл топты шұжықтарға, міндетті түрде сақтау мерзімі көрсетілген, ол ет комбинатында 4 тәуліктен аспауы керек. Жартылай ысталған шұжықтарды ұзақтау ұстауға болады, яғни температурасы 7-9° болған жағдайда үш ай шамасында, ал температура 0-4° бір айға дейін. Толық ысталған шұжықтарды 7-9° температурада төрт айға дейін, ал температура 0-4° болса 30 күнге дейін сақтайды [1].

Шұжықтар, жоғары қоректілігіне және калориялығына байланысты тамақтық бағалығы өте жоғары өнім. Тамақтық бағалығы жоғары болатын себебі, олардың құрамына құнды ақуызды бұлшық ет ұлпасы көп кіреді. Шұжық дайындау үдерісінде, олардың құрамындағы экстрактивті заттар және дәрумендер сақталады, сол себептен олардың қорытылуы жоғарылайды. Шұжық дайындау барысында қолданылатын технологиялық өңдеудің арқасында, еттің құрамында өтетін физикалық-химиялық өзгерістің және оған қосылатын қоспалардың себебінен, шұжықтың өзіне тән дәмі және иісі болады. Ол факторлар да шұжықтың қорытылуын одан да әрі жоғарылатады.

Шұжық өндірісі. Шұжық өндіруге төмендегідей шикізаттар пайдаланылады: ет, мал ұшасынан қалған өнімдер (субөнімдер), майлы шикізаттар, қант, сүт өнімдері, жұмыртқа және жұмыртқа өнімдері, ұн өнімдері (крахмал), ақуызды тұрақтандырғыштар, тұздықтау өнімдері (тұз, қант, натрий нитриті, натрий аскорбинаты), дәм татымдық заттар, пияз, сарымсақ, коньяк және мадера, шұжыққаптары. Шұжықтар, негізінен, сиыр және шошқа етінен дайындалынады, ал кейбір түрлері малдың ұшасынан басқа органдарынан және ұсақ малдың, буйволдың, түйенің, жылқының, құстардың, қоянның еттерінен дайындалынады.

Етті дайындау (подготовка мяса) — етті шұжық жасауға дайындау, ұшаны жіліктеуден (разделка), ұшадағы етті сүйегінен ажыратудан (обвалка), сіңірлерден, көк еттерден, майдан, қан тамырларынан, майда сүйектерден, шеміршектен ажырату (жиловка) және етті сорттаудан тұрады.

Етті тұздау (посол мяса) — шұжық өндірісінде олардың сақталу мерзімін арттыру үшін, әдемі түс, дәм, хош иіс беру үшін тұздайды. Тұздаудың үш тәсілі бар: құрғақтай тұздау, ылғалдап тұздау және аралас тұздау. Құрғақ тұздау кезінде еттің бетіне тұздау қоспасын жағып ұстайды. Мұндай тәсіл көбіне майы көп еттерді, шпикті, ұзақ сақталынатын сан еттерді тұздауда қолданылады. Ылғалдап тұздауда өнімдерді сыйымдылықтарға салып үстінен тұздықтар құйып ұстайды. Тұз еттің ортасына біркелкі тарауы үшін ерітіндіні шприцті инелер арқылы таратады. Аралас тұздауда алдымен өнімді құрғақтай тұздап артынан ерітіндімен тұздайды.

Етті тарту (измельчение мяса) — етті тұздау алдында алдын ала еттартқышта тартады, содан соң тұздап қайтадан майдалап еттертқыштан өткізеді.

Етті араластыру (перемешивание мяса) — шұжықтағы компоненттер толығымен араласу үшін ет турамасын арнаулы машинада араластырады.

Етті қапқа немесе формаға сықпалау (шприцевание мяса в оболочки или формы) — арнаулы сықпалау құралымен етті қаптарға сықпалап кіргізеді. Соңғы кездерде вакуумды сықпалау машиналары қолданылады. Шұжық өндіруде табиғи ішектер немесе жасанды қаптау материалдары пайдаланылады. Табиғи қаптарға сиыр, қой, ешкі, шошқа ішектері, ұлтабарлары, т.б. пайдаланылады. Жасанды қаптарға — целлюлозалы (боялмаған, лактанбаған, маркасы А целлофандар), ақуызды (арнаулы өндеуден өткен, ірі кара малдың майдаланған терісінен), қағаз, синтетикалық материалдан жасалынған қаптар жатады [2].

Қапталған өнімді жетілдіру (осадка батонов) — арнаулы сақтау камераларында, тураманың бояуының жетілуі үшін, қабығының кебуі үшін жаңа қапталған өнімдерді іліп қояды. Жетілдіру уақыты шұжықтың түріне байланысты: жартылай ысталған шұжық үшін — 2—4 сағат (8°C температурада); қайнатылған-ысталған өнімдер — 1—2 тәулік (8°C температурада); шикілей ысталған шұжықтар үшін — 2—4°C температурада — 5—7 тәулік Пісірілген шұжықтарды жетілдіруден кейін түтінді газдармен 60—120°C температурада 1—2 сағат қуырады. Қуыру кезінде турама қызғылт-қызыл түске енеді. Содан кейін шұжықтарды 75—85°C температурада 0,5—3 сағат пісіреді. Пісіргеннен кейін шұжықтарды душ астында уытады да, ары қарай суыту камерасына бағыттайды. Шала ысталған шұжықтарды 80—100°C температурада 60—90 мин қуырады, 70—80°C температурада 25—60 мин пісіреді, 2—3 сағат суытады да, 35—50°C температурада 12—24 сағат ыстайды. Ыстаған соң 12—15°C температурада 75% ылғалдылықта 2—4 тәулік кептіреді. Шикілей ысталған шұжықтарды түтін температурасы 18—22°C-та 2—3 тәулік ыстайды да, 12°C температурада 25—30 тәулік кептіреді. Пісіріліп-ысталған шұжықтарды 50—60°C температурада 2—3 сағат ыстайды, 68—73°C температурада 40—60 мин пісіреді, суытады және 32°C температурада 2 тәулік ыстайды, ал содан кейін 4—7 тәулік кептіреді. Олар шикілей ысталған шұжықтарға қарағанда тығыз консистенциялы, ашық түсті турамалы және ылғалдылығы жоғары [3].

Пісірілген шұжықтағы ұсақталған еттің құрамы 1-кестеде көрсетілген.

Кесте 1. Пісірілген шұжықтағы ұсақталған еттің құрамы, %

Шұжықтар түрі	Сұрып	Қара еттің сұрпы			Шошқа еті	Шел май	Қант	(н, ия болмаса крахмал	Қара бұрыш	Мускат жаңғағы	Арнайы қоспалар
		Жоғары	I	I							
Әуеской	Жоғары	35	-	-	40	25	0,2	-	0,03	0,03	0,2
Отдельный	I	-	0	-	23	15	0,1	2	0,1	-	0,2
Чайный	II	-	-	68	20	10	0,1	2	0,1	-	0,25

ҚР СТ 1333-2005 стандарты бойынша пісірілген-ысталған шұжықтың органолептикалық көрсеткіші 2-кестеде көрсетілгендей болуы қажет [1].

Кесте 2. ҚР СТ 1333-2005 стандарты бойынша пісірілген-ысталған шұжықтың органолептикалық көрсеткіші

Көрсеткіш атауы	Шұжықтарға арналған сипаттама және нормалар				
	деликатес	мәскеулік	сервелат	кой еті	әуескойлық
Сыртқы түрі	Беттері таза, құрғақ, дағы, сыдырылған жері жоқ, қабықшасы зақымданбаған, тартылған еті сыртқа шықпаған батондар				
Консистенциясы	Тығыз				
Тартылған еттің кесілгендегі түрі	Тартылған ет біркелкі араласқан, түсті ашық қызғылт түстен қою қызыл түске дейін, күрең дақтары мен қуыс жерлері жоқ және мыналар қосылған:				
	Ұзындығы 7-8 мм, жуандығы 4-5 мм төс еті бөлшектері	Көлемі 6мм, артық емес шошқа қыртыс	Өлшемі 4мм көп емес майлы шошқа етінің немесе төс етінің	Көлемі 4мм көп емес қой майының немесе	Көлемі 8мм көп емес төс ет бөлшектері

	немесе, шошқа қыртыс майы	майы	бөлшектері	шошқа қыртыс майының бөлшектері	немесе шошқа қыртыс майы
Иісі және дәмі	Бөгде дәмі мен тиісі жоқ, дәмдеуіштерінің, ысталудың хош иісі аңқыған, өнімнің осы түріне тән жағымды				
Батондардың пішінінің өлшемі және байлануы	Тең арақашықтықта үш жерінен байланған ұзындығы 50см дейінгі батондар	Батонның әрбір ұшы бір жерден байланған ұзындығы 50 см дейінгі батондар	Тең арақашықтықта төрт жерінен байланған ұзындығы 50см дейінгі тік немесе сәл иілген пішінді батондар	Батонның ортасынан екі жерден байланған ұзындығы 50см дейінгі тік батондар	Батонның әрбір ұшы екі жерден байланған ұзындығы 50см дейінгі тік батондар

Сату үшін дайындалған шұжықтардың сапасы өте жоғары және айтарлықтай ақауы жоқ, таза, зиян келтіретін микроорганизмдер болмауы керек. Шұжық өнімдерінің иісі өзіне тән хош иісті, дәмді және стандарт талабына сай келетін мөлшерде тұз, ылғал және нитрит болғаны дұрыс. Тамақтыққа жармайтын өнімдер: ескі дәмді туралған ет, ия болмаса майының ашуы, зиянды микроорганизмдердің қатысуы және адам денсаулығына зақым келтіретін заттардың болуы (әйнек, темір және т.б), құрамында 20 мг/% артық нитрит мөлшері.

Көзге ілігетін ақаулы, өнімнің тамақтық бағасын төмендететін және тауарлық түсін нашарлататын болса, өнім сатылуға жіберілмейді. Ондай ақауларға бөтен иіс, дәм, сорпа-май таңбасы, қабықтың жыртылуы, батон қалпының бұзылуы, туралған етте қуыс орын қалуы жатады.

Шұжық толық шыжғырудан және пісіруден өткізілмесе, кесінділерінде сұр түсті таңбалар болуы, ласталынуы және қараюы, өнімнің ақауы болып саналады. Жоғарғы көрсетілген ақаулар бар шұжық өнімдері қайра өңдеуге жіберіледі, шұжық өнімдерінде өте қиын анықталатын ақаудың бірі, темір заттардың болуы.

Дайын өнімдерде оны рентген аппаратымен ажыратады. Туралған етте темір заттарын ажырату мақсатпен әдейілеп жасалған прибор (сигнализатор) қолданылады. Прибордың салмағы 40 кг. Бұл прибор арқылы салмағы 3-4 мг темір және 15-20 мг қалайы ұнтақтарын ажыратуға болады. Шұжықтардың физикалық -химиялық көрсеткіштері 3-кестеде көрсетілген.

Кесте 3. Шұжықтардың физикалық -химиялық көрсеткіштері

Көрсеткіштің атауы	Шұжықтарға арналған сипаттама және нормалар				
	деликатес	мәскеулік	сервелат	кой еті	әуесқойлық
Ылғалдың салмақтық үлесі	38	38	38	38	38
Ас тұзының салмақтық үлесі %артық емес	5	5	5	5	5
Натригiнiң салмақтық үлесi % артық емес	0,005	0,005	0,005	0,005	0,005

Бірінші сұрыпты пісірілген «Юбилейная» шұжығының физика-химиялық көрсеткіші 4-кестеде көрсетілген.

Кесте 4. Бірінші сұрыпты пісірілген «Юбилейная» шұжығының физика-химиялық көрсеткіші

Көрсеткіш атауы	Сипаттама
Ылғалдың салмақтық үлесі	72
Ас тұзының салмақтық үлесі % артық емес	2,8
Натригiнiң салмақтық үлесi %артық емес	0,005

Шұжықтарға қосатын судың нормасы 5-кестеде көрсетілген.

Кесте 5. Шұжықтарға қосатын судың нормасы

Шұжықтар	Қуттерлегенде қосылатын судың (мұздың) мөлшері, еттің салмағынан, %

Любитель	15-20
Отдельный	25-30
Ветчино-рубленный	25-30
Чайный	25-30
Шошқа шұжығы	20-25
Ірі қара мал шұжығы	30-35
Сарделька	35-40

Қорытынды шұжық пен шұжық өнімдері-бәрі жаұсы көретін өнім. Бірде-бір мерекелік дастархан оның түрлі сұрыптарынан туралған тіліктерсіз жайылмайды. Көбісі шұжықты жолға және табиғатқа шыққанда алады. Азық-түлік сатып алған кезде өнімнің тауар құлақшасындағы канцерогенді заттар туралы мәліметке мұқият назар салған жөн. Тек МемСТ немесе ҚР СТ сәйкес өндірілген белгілі таңбаларды ғана таңданыз. Ерекше технологиямен өндірілген шұжықтарда осы тәртіптер қарастырылған. Осындай талаптарға сәйкес өндірілген өнімдерден жоғары сапалы тауар тұтынамыз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. ҚР СТ 1.333-2005 Пісірілген-ысталған шұжықтар. Техникалық шарттар.
2. Технология мяса и мясопродуктов. И.А Рогов, А.Г. Забашта. Изд-во «КолосС», Москва. 2009. т.1-710с, т.2-565с.
3. ГОСТ 9959-91 Ет өнімдері. Органолептикалық бағалау жасаудың жалпы шарттары.
4. Абжанова, Ш.А. Ет өнімдерінің технологиясы оқу құралы / Ш.А. Абжанова. – Алматы АТУ, 2009.- 65 б.
5. Кажғалиев, Н. Ж. Технология переработки, хранение и экспертиза качества продуктов убоа животных. / Н.Ж. Кажғалиев., А. К. Гумарова., Ф.Х. Суханбердина., Н. К. Бекбулов. Уральск, 2005., - 102 с.

Gudova V.V. TPP-21NP KEUK

scientific director: Ph.D, professor **Kakenov K.S.**

CRITERIA OF QUALITY AND SAFETY OF FOOD PRODUCTS

In the Republic of Kazakhstan safety of food products is prescribed in the technical regulations and quality requirements of raw materials and finished products, as well as methods of quality control standards, offered as evidence to the technical regulations. Today in Kazakhstan there are acting technical regulations of the customs Union, from the moment of their entry into force, national regulations fell into disuse.

To ensure the quality and safety of raw materials, foodstuffs, the following activities are implemented:

- measures of state regulation in the field of quality assurance and safety of raw materials and food products;
- carrying out organizational, agrochemical, veterinary, technological, technical, sanitary-epidemiological and phytosanitary measures by enterprises to meet the requirements of regulatory documents to the food, conditions of their manufacturing, storage, transportation and sales;
- production quality control and food safety, conditions of their manufacturing, storage, transportation and sales, introduction of quality management systems of food products;
- application of measures of civil, administrative and criminal liability for persons guilty of violations.

Depending on the purpose and place control in the food production there are distinguished incoming control, operational and quality control of finished products.

There are used the following basic control methods: organoleptic and visual by using human senses; instrumental (various instruments, indicators, gauges, etc.).

One of the modern methods of quality control is the use of electronic nose. Electronic nose - an electronic device used to measure odors or flavors. It can be used to determine the sample quality requirements only by smell, as the e-nose can accurately determine impurities and odors, and it is much more effective than the nose of an expert in sensory analysis. This is the reason for extensive use of electronic nose in the industry, but unfortunately it cannot be used in official examinations, because it is not regulated by normative documents. Accordingly, one of the tasks of state control is the introduction of regulations for the opening of the road for a broader use of electronic devices such as electronic nose, electronic eyes and electronic tongue.

Public control over the quality of finished products is carried out by different public organizations, operating at the level of city, regional and other administrations, which is guided in its activities by the Law "On consumer protection".

Contamination of food raw materials and finished products with foreign, toxic substances are tracked in all of the developed and developing countries of the world. This process is managed by the International control centres, guided by the regulations of the Food and agriculture organization of the UN (FAO), Program of food standards of FAO and the world health organization.

In the Republic of Kazakhstan and in foreign countries there are a number of methods for the study of

quality of food raw materials and finished products, but only methods that have passed the procedure of state registration and relevant documents for their application to the study of a particular product are legally binding. This information is necessary to be known by not only manufacturers and trading firms, but also ordinary consumers. In connection with the deteriorating situation of quality and safety of the market food products at purchase by the customer it is necessary to require submission of all permits and certificates of conformity of products. Most buyers neglect this right, thereby further reducing product quality. While regulatory authorities have a wide arsenal of methods for determining consumer qualities of the food raw materials and finished products

Literature:

1. TR of the CU 021/2012 «About safety of food products». Approved by the Decision of the Commission of the Customs Union of December 9, 2011 № 880. - <http://www.eurasiancommission.org/ru/act/txnreg/deptexreg/tr/Documents/TR%20TS%20PishevayaProd.pdf>
2. TR of the CU 022/2012 «Food products in terms of labeling». Approved by the Decision of the Commission of the Customs Union of December 9, 2011 № 880. - <http://www.eurasiancommission.org/ru/act/txnreg/deptexreg/tr/Documents/TrTsPishevkaMarkirovka.pdf>
3. Korbut A.V. Food safety of the population: a brief history of the problem and basic concepts // Analytical Bulletin of the Federation Council.

Иманбеков Р.К. гр. С-34с КЭУК
науч. рук.: магистр **Ерубаета Д.Ш.**

МЕЖДУНАРОДНЫЕ СТАНДАРТЫ КАК ОРГАНИЗАЦИОННО-МЕТОДИЧЕСКАЯ ОСНОВА УПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВОМ

В современных условиях развития экономики, когда рынок насыщен импортными товарами, проблема качества встала перед нашими товаропроизводителями в полный рост. Без ее решения наша продукция не будет иметь сбыта ни внутри страны, ни на мировом рынке.

Чтобы интегрироваться в мировой рынок необходимо работать по его правилам. Об этом говорится и в Послании Президента РК Н.Назарбаева народу Казахстана «Нұрлы жол – путь в будущее» [1]. Наряду с технологическими возможностями предприятия должны демонстрировать положительное влияние своей деятельности на общество, а также обеспечивать не только безопасность продукции, но и вопросы долгосрочной стратегии, экологии, охраны труда, социальной ответственности, информационной безопасности, финансовой устойчивости, управления персоналом, логистики и так далее.

Решить поставленные задачи возможно, применяя современные системы менеджмента, основанные на практике и знаниях успешных международных компаний.

Поэтому одним из аспектов государственной политики является поддержка предприятий, разрабатывающих и внедряющих системы менеджмента в соответствии с требованиями международных стандартов [2].

Так, международные стандарты ИСО серии 9000, 14000 (экологический менеджмент), 22000 (анализ и контроль критических точек), стандарты профессиональной безопасности и охраны труда (OHSAS 18001), социальной ответственности (SA 8000), приняты в качестве государственных стандартов Республики Казахстан.

С целью активизации деятельности предприятий и организаций Республики Казахстан по внедрению современных систем менеджмента разработана Концепция развития систем менеджмента в Республике Казахстан [3]. Данная Концепция определяет основные направления государственной политики в области создания и применения систем менеджмента, соответствующих требованиям международных стандартов, постоянного совершенствования этой деятельности на период до 2015 года.

Согласно Концепции, развитие систем менеджмента в Казахстане должно происходить по двум направлениям:

- 1) Разработка и внедрение на предприятиях и организациях всех сфер деятельности отдельных систем менеджмента, соответствующих ИСО 9001; ИСО 14001; ИСО 22000; OHSAS 18001; SA 8000 и др.
- 2) Другое направление развития систем менеджмента - это разработка и внедрение интегрированных систем менеджмента.

Современная концепция качества предусматривает, что на предприятии должна быть не отдельная система качества, а единая система менеджмента, ориентированная на достижение, обеспечение и управление качеством продукции.

Наибольшее распространение в мире получили международные стандарты ИСО серии 9000 [2].

Значимость международных стандартов ИСО серии 9000 состоит в регулировании рыночных отношений между производителем и потребителем продукции (услуг) на основе предварительной оценки (сертификации) способности производителя гарантировать потребителю качество продукции, а также в упрощении международного товарообмена, с тем чтобы потребители могли легко и понятным для них образом оценить уровень качества независимо от того, какую страну или регион представляет организация.

Во всем мире стандарты признаются как способ ликвидации барьеров в торговле. Велика роль стандартов и в создании механизма массового давления на организации, чтобы сдвинуть средний уровень менеджмента и соответственно качество продукции и услуг в лучшую сторону.

Во многих промышленно развитых странах международные стандарты ИСО в области управления и менеджмента качества приняты как национальные. В соответствии с международными стандартами ИСО серии 9000 предприятию необходимо создать документально оформленную систему качества как средство, обеспечивающее соответствие продукции установленным требованиям. Это подразумевает подготовку документально оформленных процедур и инструкций, относящихся к системе качества, в соответствии с требованиями стандарта и эффективное применение документированных процедур и инструкций системы качества.

Серия стандартов объединенных общим названием ИСО 9000 содержит в себе стандарты разных типов. Каждый тип имеет свое назначение. Стандарты серии разделяются на три типа – тип А, тип В и тип С. Такое же разделение на типы применяется и к стандартам других серий, разработанных на различные системы менеджмента (экологического менеджмента, промышленной безопасности и пр.)

Стандарты типа А – это стандарты, содержащие требования к системе менеджмента. Данный тип стандартов позволяет различным субъектам экономической деятельности (предприятиям и организациям) демонстрировать свою способность выполнять внутренние и внешние требования за счет разработки и внедрения соответствующей системы менеджмента. Сертификация проводится только по этому типу стандартов.

Стандарты типа В – это стандарты, содержащие руководящие указания по системе менеджмента. Стандарты этого типа помогают организациям применять требования указанные в стандартах типа А за счет дополнительных пояснений по тем или иным элементам требований к системе менеджмента.

Стандарты типа С – это стандарты взаимосвязанные со стандартами на систему менеджмента. В этих стандартах представляется дополнительная информация по специфичным вопросам системы менеджмента или даются пояснения по применению отдельных методов, обеспечивающих реализацию требований к системе менеджмента.

Стандарт ИСО 9001:2008 «Системы менеджмента качества. Требования» предназначен для разработки и внедрения систем менеджмента качества предприятий с целью последующей сертификации или для заключения контрактов с другими предприятиями, которые предъявляют требования к стабильности и надежности выполнения контрактных обязательств [4].

В 2011 году ИСО разработало новые стандарты в области управления – стандарты энергетического менеджмента. Стандарт ИСО 50001:2011 «Системы энергетического менеджмента. Требования и руководство по применению» – это стандарты системы энергомеджмента, являющейся фундаментальной базой для создания эффективного и современного энергетического менеджмента на промышленных, торговых, и других предприятиях и организациях. Цель внедрения стандарта ИСО 50001:2011 заключается в том, чтобы обеспечить компании структурированным и всеобъемлющим руководством по оптимизации процесса потребления энергетических ресурсов и системным управлением данным процессом. Предприятия, внедрившие систему энергомеджмента по стандарту ИСО 50001, получили объективную возможность сократить издержки на потребление энергетических ресурсов и снизить выбросы углекислого газа в окружающую среду, а так же даем огромное количество преимуществ пользователям.

Стандартизация является одним из важнейших элементов современного механизма управления качеством продукции (работ, услуг). По определению международной организации по стандартизации (ИСО), стандартизация – установление и применение правил с целью упорядочения деятельности в определенных областях на пользу и при участии всех заинтересованных сторон, в частности для достижения всеобщей оптимальной экономии при соблюдении функциональных условий и требований техники безопасности.

В настоящее время существует более 20 направлений систем менеджмента. Международные стандарты ИСО серии 9000 являются одними из самых популярных в мире нормативных документов. Они переведены на сотни языков и используется во всех странах мира. Будучи по своему назначению универсальным документом, он применяется практически во всех областях человеческой деятельности. Машиностроение, добыча полезных ископаемых, энергетика, образование, здравоохранение, правоохранительная деятельность - вот далеко не полный перечень отраслей, организации которых применяют этот международный стандарт.

В последний раз стандарт ИСО 9001 существенно перерабатывался в 2000 году. В 2008 году увидела свет его последняя на данный момент версия, содержащая, однако, незначительные изменения. Теперь он нуждается в новом пересмотре для того, чтобы адаптироваться к изменившемуся миру с целью повышения способности организаций - пользователей стандарта удовлетворять требования своих потребителей, обеспечивая тем самым устойчивую основу для их будущего развития с учетом растущей сложности среды, в которой эти организации должны функционировать. Поскольку ИСО 9001 является далеко не единственным стандартом на системы менеджмента ИСО, и существуют, например, международные стандарты на системы экологического менеджмента, системы менеджмента профессиональной безопасности и охраны здоровья, системы энергетического менеджмента и т.д., ИСО 9001 нуждается в возможности лучшей интеграции с этими международными стандартами. Растущая

популярность ИСО 9001 приводит также к необходимости лучше адаптировать его к новым областям человеческой деятельности. Кроме того, ИСО 9001 нуждается в большей гибкости в целом ряде вопросов, например, документирования системы менеджмента качества [5].

Как и все международные стандарты, стандарт системы менеджмента качества ИСО 9001:2015 (ИСО 9001:2015) проходит периодическую проверку на соответствие существующим потребностям заинтересованных сторон (бизнеса, государственных органов, потребителей). Результатами такой проверки является пересмотр положений действующего стандарта и выход новой версии.

Существует несколько этапов разработки международного стандарта ИСО:

- рабочий проект (WD);
- проект комитета (CD);
- проект международного стандарта (DIS);
- окончательный проект международного стандарта (FDIS);
- международный стандарт (FDIS).

В настоящий момент новая версия ИСО 9001 имеет статус DIS.

Следующими запланированными этапами появления на свет ISO 9001:2015 являются:

- выпуск в июле 2015 года окончательного проекта международного стандарта;
- публикация в сентябре 2015 международного стандарта ISO 9001:2015.

Международным форумом по аккредитации (IAF) одобрен трехлетний переходный период с ISO 9001:2008 на ISO 9001:2015. В это время будут действительны оба стандарта и сертификаты соответствия им, выданные органами по сертификации организациям. В сентябре 2018 года сертификаты, выданные на соответствие ISO 9001:2008, потеряют свою силу автоматически [6].

Таким образом, международные стандарты ИСО серии 9000 по-прежнему сохраняют свои позиции как идеологическая и организационно-методическая основа управления качеством.

Таким образом, в настоящее время одной из важнейших задач для отечественных предприятий является создание системы качества, позволяющей обеспечить производство конкурентоспособной продукции. Система качества важна при проведении переговоров с зарубежными заказчиками, считающими обязательным условием наличие у производителя подобной системы и сертификата на нее, выданного авторитетным сертификационным органом. Система качества должна учитывать особенности предприятия, обеспечивать минимизацию затрат на разработку продукции и ее внедрение. Потребитель желает быть уверенным в том, что качество поставляемой продукции будет стабильным и устойчивым.

Улучшение качества определяет выживаемость и конкурентоспособность предприятия в условиях рынка, темпы технического прогресса, внедрения инноваций, рост эффективности производства, экономии всех видов ресурсов, используемых на предприятии.

Список использованной литературы:

1. «Нұрлы жол – путь в будущее». Послание Главы государства Н.Назарбаева народу Казахстана. - Астана, 2015. – www.akorda.kz
2. Программа по техническому регулированию и созданию инфраструктуры качества в Республике Казахстан на 2010 - 2014 годы. /Утверждена постановлением Правительства Республики Казахстан от 22 октября 2010 года № 1100. – Астана, 2010. - www.memst.kz
3. Концепция развития систем менеджмента в Республике Казахстан до 2015 года.- Астана, 2010.- www.memst.kz
4. ИСО 9001:2008 Системы менеджмента качества. Требования
5. Спицнадель В.Н. Системы качества: Учебное пособие. – СПб.: Издательский дом «Бизнес прессы», 2010. – 336 с.
6. ИСО 9000-2015 Система менеджмента качества. Основные положения и словарь

Кабиева А.Ж., С-21НП КЭУК

науч. рук.: д.п.н., профессор **Есенбаева Г.А.**

АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СИСТЕМЫ ТЕХНИЧЕСКОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Защита общества, граждан и окружающей природы является одной из важнейших задач государства. Именно для решения этой задачи устанавливаются требования к безопасности продукции и услуг и вводятся регулирующие меры на пути движения товара от изготовителя к потребителю. Развивающиеся рыночные отношения требуют снятия необоснованных барьеров, ограничивающих доступ товаров на рынок. Мировая практика свидетельствует, что высокие экономические показатели развитых стран, рост их конкурентоспособности достигаются тогда, когда интересы общества обеспечиваются без необоснованного вмешательства государственных структур в деятельность бизнеса. Одной из важнейших задач государства является разработка и принятие рациональных режимов регулирования движения товаров на рыночном пространстве, обеспечивающих баланс между безопасностью, поступающей на рынок продукции и свободным ее перемещением к потребителям. По мере развития рынка и повышения культуры

деятельности всех его участников этот баланс смещается в сторону максимально возможного снятия барьеров для производителей.

В настоящее время на территории Республики Казахстан параллельно действуют две системы технического регулирования – национальная система технического регулирования и система технического регулирования Таможенного союза. По этой причине также действуют два Перечня продукции, подлежащей обязательной сертификации (подтверждению соответствия):

– на территории Казахстана - национальный Перечень продукции и услуг, подлежащих обязательной сертификации (ПП РК от 20 апреля 2005 г. № 367);

– на территории Таможенного союза - Единый перечень продукции, подлежащей обязательной оценке (подтверждению) соответствия в рамках Таможенного союза с выдачей единых документов (Решение Комиссии Таможенного союза от 7 апреля 2011 г. № 620) [1].

Основными целями технического регулирования являются:

1) в области обязательной регламентации:

– обеспечение безопасности продукции, процессов для жизни и здоровья человека и окружающей среды, в том числе растительного и животного мира;

– обеспечение национальной безопасности;

– предупреждение действий, вводящих в заблуждение потребителей относительно безопасности и качества продукции, услуги;

– устранение технических барьеров в торговле.

2) в области стандартизации:

– повышение конкурентоспособности отечественной продукции;

– экономия природных и энергетических ресурсов [2].

Система технического регулирования, действующая в Казахстане, значительно отличается от международной. Техническое законодательство в республике не развито, а обязательные технические нормы установлены в стандартах и других нормативных документах: фармакопейных статьях; экологических, пожарных, санитарных, строительных, ветеринарных, энергетических, природоохранных, экологических и транспортных правилах и нормах, др.

Не во всех стандартах выделены обязательные требования, соблюдение которых предусмотрено Законодательством Республики Казахстан. При этом работа органов государственного надзора осуществляется за соблюдением только обязательных требований нормативных документов, в результате чего имеют место споры множество споров между производителями и надзорными органами.

Система аккредитации работает в рамках государственной системы сертификации. В большинстве случаев при сертификации не устанавливается соотношение между степенью потенциальной опасности продукции и сертификационными затратами, недостаточно развит механизм признания органами по сертификации результатов испытаний, проводимых самим поставщиком [3].

Многообразие обязательных документов и недостаточное использование международных форм подтверждения соответствия создает трудности отечественным производителям при производстве продукции, непонимание со стороны торговых партнеров Казахстана, недоверие к качеству поставляемой продукции.

В последние годы вследствие неоднократных реорганизаций и малочисленности кадрового состава служба государственного надзора РК все больше утрачивает свою мобильность и способность эффективно проводить контроль за качеством реализуемой на рынке республики Казахстана (далее – РК) продукции.

Основные цели, достижение которых планируется достичь при формировании системы технического регулирования рынка в Казахстане, заключаются в следующем:

- создание двухуровневой системы нормативных документов, которая сделает более четкими и ясными взаимоотношения на рынке: технические регламенты (ТР) (содержащие обязательные требования), и стандарты (применяемые производителями продукции добровольно);

- снижение административного и экономического давления на производителя;

- расширение возможностей предприятий по выбору коммерческих решений благодаря устранению избыточных требований и дублирования процедур сертификации;

- устранение технических барьеров в торговле;

- повышение эффективности защиты потребительского рынка от опасной продукции.

Закон РК «О техническом регулировании» регулирует правовые отношения участников рынка, которые возникают при разработке, принятии, применении и исполнении обязательных и добровольных требований (положений стандарта) к продукции, процессам и услугам, а также при оценке соответствия этим требованиям. Сущностью технического регулирования в соответствии с Законом является правовое регулирование в нескольких областях.

К принципиальным направлениям реформы, обеспечивающим достижение целей, поставленных в Законе РК «О техническом регулировании», относятся:

- повышение правового уровня принятия обязательных требований к продукции и процессам, придание стандартам статуса документов добровольного применения в части выбора;

- установление обязательных требований только в отношении защиты жизни и здоровья людей, животных и растений, защиты имущества, охраны окружающей среды и предупреждения действий, вводящих в заблуждение приобретателей;
- разграничение правоустанавливающих и правоприменительных функций органов власти;
- установление в технических регламентах обоснованных процедур оценки соответствия;
- создание единой системы аккредитации в области оценки соответствия;
- создание прозрачных и открытых для любых заинтересованных лиц процедур разработки технических регламентов и стандартов [4].

Закон «О техническом регулировании» однозначно разделил сферы технического регулирования на находящиеся в ведении государства и развивающиеся на добровольной основе. Первая из этих сфер охвачена подлежащим разработке комплексом технических регламентов, статус которых определен законами «О нормативных правовых актах» и «О техническом регулировании» очень высоко, в виде постановлений Правительства РК, т.к. они регламентируют вопросы безопасности на всех стадиях ЖЦП. Обязательные требования регулируются Правительством РК и устанавливаются с целью охраны жизни и здоровья людей, окружающей среды и предупреждения действий, вводящих в заблуждение потребителей.

Вхождение Казахстана в число пятидесяти наиболее конкурентоспособных стран мира напрямую связано с необходимостью гармонизации законодательства в сфере технического регулирования в отраслях, с требованиями ВТО, для свободного обращения продукции на рынке, защиты жизни и здоровья граждан, охраны окружающей среды, предупреждения действий, вводящих в заблуждение потребителей относительно безопасности продукции.

Техническое регулирование является одним из методов нетарифного регулирования экономики. Это регулирование предусматривает установление определенных требований, норм, положений с учетом тенденций развития мирового рынка и социальных приоритетов общества, обеспечивающих развитие и конкурентоспособность экономики.

Развитие системы технического регулирования Республики Казахстан, будет способствовать их сближению с аналогичными международными системами путем разработки и гармонизации ряда технических регламентов и нормативных документов, совершенствования форм и методов технического регулирования, в том числе в сфере стандартизации, изменения процедур подтверждения соответствия продукции, а также совершенствования деятельности в области информационного обеспечения [5].

На сегодняшний день нормативную базу технического регулирования составляют:

- **Договор о Евразийском экономическом союзе от 29 мая 2014 года** раздел X «Техническое регулирование»;

- Протокол о техническом регулировании;
- Протокол о признании результатов работ по аккредитации органов по оценке соответствия;
- Протокол о проведении согласованной политики в области обеспечения единства измерений;
- Акты органов Евразийского экономического союза в сфере технического регулирования;
- Технические регламенты [7].

Для объектов технического регулирования, в отношении которых не вступили в силу технические регламенты Союза, действуют нормы законодательства государств - членов или актов Комиссии.

Особенности технического регулирования, оценки соответствия, стандартизации и аккредитации в отношении оборонной продукции (работ, услуг), поставляемой по государственному оборонному заказу, продукции (работ, услуг), используемой в целях защиты сведений, составляющих государственную тайну или относящихся к охраняемой в соответствии с законодательством государств - членов иной информации ограниченного доступа, продукции (работ, услуг), сведения о которой составляют государственную тайну, продукции (работ, услуг) и объектов, для которых устанавливаются требования, связанные с обеспечением безопасности в области использования атомной энергии, а также в отношении процессов проектирования (включая изыскания), производства, строительства, монтажа, наладки, эксплуатации, хранения, перевозки, реализации, утилизации, захоронения указанной продукции и указанных объектов устанавливаются законодательством государств - членов.

В качестве основы для разработки технических регламентов Союза применяются соответствующие международные стандарты (правила, директивы, рекомендации и иные документы, принятые международными организациями по стандартизации), за исключением случаев, когда соответствующие документы отсутствуют или не соответствуют целям принятия технических регламентов Союза, в том числе вследствие климатических и географических факторов или технологических и других особенностей. В случае отсутствия необходимых документов применяются региональные документы (регламенты, директивы, решения, стандарты, правила и иные документы), национальные (государственные) стандарты, национальные технические регламенты или их проекты.

В технических регламентах Союза также могут содержаться требования к терминологии, упаковке, маркировке, этикеткам и правилам их нанесения, санитарные требования и процедуры, а также ветеринарно-санитарные и карантинные фитосанитарные требования, имеющие общий характер [8].

В технических регламентах Союза могут содержаться специфические требования, отражающие особенности, связанные с характерными для государств - членов климатическими и географическими

факторами или технологическими особенностями, и действующие только на территориях государств - членов.

В технических регламентах Союза с учетом степени риска причинения вреда могут содержаться специальные требования к продукции или к процессам производства, строительства, монтажа, наладки, эксплуатации, хранения, перевозки, реализации и утилизации, требования к терминологии, упаковке, маркировке, этикеткам и правилам их нанесения, обеспечивающие защиту отдельных категорий граждан (несовершеннолетних, беременных женщин, кормящих матерей, инвалидов).

Объектами государственного контроля за соблюдением требований, установленных техническими регламентами, являются продукция, процессы, органы по подтверждению соответствия и лаборатории, на которые распространяется действие технического регламента [8].

В соответствии с Законом Республики Казахстан «Об обеспечении единства измерений» Комитет осуществляет государственный метрологический контроль, который включает:

- 1) контроль за выпуском, состоянием и применением средств измерений, применением методик выполнения измерений, эталонами единиц величин, соблюдением метрологических правил и норм;
- 2) контроль за количеством товаров, отчуждаемых при совершении торговых операций;
- 3) контроль за количеством фасованных товаров при их расфасовке, продаже и импорте.

Согласно Конституционному закону Республики Казахстан «О государственных символах Республики Казахстан» Комитет осуществляет контроль за соблюдением лицензиатом условий, указанных в лицензии (на изготовление Государственного Флага и Государственного Герба Республики Казахстан) в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан.

В настоящее время практическая реализация политики Комитета в области государственного контроля осуществляется 16 территориальными Департаментами Комитета по областям, г. Астана и Алматы [7].

Но при установлении основных требований в определенной сфере деятельности, в директивах «нового подхода» не указывается способ, при помощи которого должны или могут быть соблюдены основные требования.

Эту функцию выполняют гармонизированные стандарты, в которых содержатся детальные указания относительно практических методов выполнения основных требований и которые предназначены в помощь производителям при обеспечении соответствия продукции этим требованиям.

Гармонизированные стандарты разработаны и утверждены европейскими органами стандартизации (CEN, CENELEC, ETSI), и их применение добровольно. Национальные органы стандартизации должны внедрять гармонизированные стандарты на национальном уровне.

Это должно осуществляться путем разработки некоторых национальных стандартов, которые «излагают гармонизированные стандарты». Изложение гармонизированных стандартов осуществляется одинаково во всех странах-членах Сообщества.

К настоящему времени создано около 22 европейских директив «нового подхода» и 3072 гармонизированных стандарта. Каждая директива сопровождается конкретным списком гармонизированных стандартов.

Реформирование действующих систем технического регулирования осуществляется Российской Федерацией, Республикой Беларусь, Украиной, Республикой Молдова и Кыргызской Республикой, для чего приняты соответствующие законы.

Система технического регулирования, действовавшая в Казахстане, отличалась от международной многообразием обязательных документов и непрозрачностью процесса их разработки, что являлось одним из серьезных административных препятствий на пути развития предпринимательства и привлечения прямых иностранных инвестиций, повышения конкурентоспособности выпускаемой продукции и ее продвижения на рынки зарубежных стран.

Обязательные технические нормы устанавливались в стандартах и других нормативных документах: фармакопейных статьях; экологических, пожарных, санитарных, строительных, ветеринарных, энергетических, природоохранных и транспортных правилах и нормах. Не во всех нормативных документах выделялись обязательные требования.

Многообразие обязательных документов и недостаточное использование международных модулей подтверждения соответствия создает трудности отечественным производителям при производстве продукции, непонимание со стороны торговых партнеров Казахстана, недоверие к качеству поставляемой продукции.

Таким образом, индустриально-инновационное развитие Республики Казахстан напрямую связано с реформированием системы технического регулирования.

Для достижения данной цели разработан Закон Республики Казахстан «О техническом регулировании», устанавливающий правовые основы государственной системы технического регулирования, направленный на обеспечение безопасности продукции, процессов в Республике Казахстан.

Введены в действие 14 нормативных правовых актов системы технического регулирования в области стандартизации и подтверждения соответствия, утвержденные уполномоченным органом и зарегистрированные в Министерстве юстиции Республики Казахстан.

Реформированы государственные системы стандартизации и сертификации в систему технического регулирования, преобразована инфраструктура подразделений, входящих в структуру системы технического регулирования [7].

Список использованной литературы:

1. Постановление Правительства Республики Казахстан от 10 июня 2014 года № 635 Об утверждении Комплексного плана по совершенствованию системы технического регулирования и метрологии до 2020 года (с изменениями от 27.02.2014 г.). //ИС Параграф. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.online.zakon.kz>.
2. Официальный сайт Единого государственного фонда нормативных технических документов. // <http://www.egfntd.kz>.
3. Договор о Евразийском экономическом союзе (г. Астана, 29 мая 2014 года). //ИС Параграф. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.online.zakon.kz>.
4. Мисюкевич Н.С. Техническое регулирование обеспечения безопасности в рамках Таможенного союза. – М., 2014. – 456 с
5. Современное состояние формирования системы технического регулирования качества и безопасности продукции С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университетінің Ғылым жаршысы. Вестник науки Казахского агротехнического университета им. С.Сейфуллина. – 2012. – №2
6. Закон Республики Казахстан от 9 ноября 2004 года № 603-ІІ «О техническом регулировании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 2016 г.). // <http://www.online.zakon.kz>.
7. Бисембі А.Б., Кривошлыков И.Ю., Омарова Л.Б. Формирование международных отношений в области стандартизации: дис. – 2015.
8. Государственная программа индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015-2019 годы. //ИС Параграф. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.online.zakon.kz>.

Кокшин М.М., группа С-21НП КЭУК
науч. рук.: д.т.н., доцент **Доспаев М.М.**

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ МЕНЕДЖМЕНТА КАЧЕСТВА КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В Послании Президента РК народу Казахстана от 31 января 2017 года «Третья модернизация Казахстана»: глобальная конкурентоспособность» [1] отмечается важность дальнейшего развития отечественной промышленности, внедрения инноваций, повышения качества продукции и конкурентоспособности предприятий.

Качество - важнейшая характеристика, обеспечивающая конкурентоспособность как продукции, так и предприятия в целом. Именно качество в настоящее время становится главным фактором завоевания международных рынков.

Существуют различные определения качества товара:

«Качество товара (продукта)» - это пригодность для достижения цели.

«Качество товара (продукта)» - это пригодность для использования.

«Качество товара (продукта)» - это способность товара удовлетворить потребности человека.

«Качество товара (продукта)» - это соответствие продукта требованиям.

«Качество товара (продукта)» – это сумма свойств, выражающая способность изделия выполнять функции, для которых оно предназначено.

Определение понятия качества, предлагаемое стандартами, также подвергалось изменениям. В стандарте ГОСТ 15467 – 79 было дано такое определение: «Качество продукции – это совокупность свойств продукции, обуславливающих ее пригодность удовлетворять определенные потребности в соответствии с ее назначением».

В словаре ИСО 8402-94 было предложено уже другое определение: «Качество – это совокупность характеристик объекта относящихся к его способности удовлетворить установленные и предлагаемые потребности».

Таким образом, представление о качестве меняется со временем, оно зависит от уровня информации об объекте, от технических средств обнаружения характеристик объекта.

В настоящее время наиболее общепринятым считается определение, данное в международном стандарте ИСО 9000-2005: «Качество – это степень, с которой совокупность собственных характеристик выполняет требования»[2]. При этом под требованием понимается потребность или ожидание, которое установлено, обычно предполагается или является обязательным.

В новой версии международного стандарта ИСО 9000:2015 прописано: «качество – это степень соответствия присущих характеристик объекта требованиям» [3].

В настоящее время большинство отечественных предприятий подходят к решению проблемы качества продукции путем внедрения различных систем менеджмента. В РК количество предприятий, внедривших системы менеджмента качества на соответствие ИСО 9001, составляет 7635. Всего же

предприятий, внедривших различные системы менеджмента – 8322. Количество предприятий, внедривших ИСО 14001 составляет 3435, OHSAS 18001- 1220, ИСО 22000 – 114, SA 8000 -24 [4].

Системе менеджмента качества (СМК) соответствует концепция всеобщего управления качеством, т.к. эта система интегрирует организационные и функциональные структуры руководства качеством с тем, чтобы управлять бизнес-процессами на каждом организационном уровне. При создании системы определяются ответственности и полномочия по вопросам качества для удовлетворения всех заинтересованных сторон: потребителей, служащих, собственников предприятия, общества в целом.

В настоящее время существует более 20 направлений систем менеджмента, в основе которых лежат международные стандарты. Это стандарты системы менеджмента качества, системы экологического менеджмента, системы пищевой безопасности, системы профессиональной безопасности и охраны труда, системы информационной безопасности, системы энергоменеджмента и др.

Важнейшей задачей, стоящей перед предприятиями, внедрившими системы менеджмента качества, является переход на новые версии стандартов, в частности, международного стандарта ИСО 9001:2015 (поскольку именно этот стандарт лежит в основе интегрированных систем менеджмента) [5]. В общем виде, план перехода системы менеджмента качества отечественного предприятия на новую версию международного стандарта ИСО 9001:2015 можно представить следующим образом:

- изучение новой версии стандарта;
- самооценка воздействия изменившихся требований на СМК;
- разработка плана актуализации СМК;
- проведение внутреннего аудита и анализ результатов;
- прохождение ресертификации СМК.

Таким образом, целесообразно начинать все работы с изучения новой версии стандарта, например, посетив курсы семинаров. На следующем этапе следует оценить проект перехода на ИСО 9001:2015 с точки зрения воздействия на существующую систему менеджмента качества. После этого необходимо разработать детальный план актуализации СМК, в котором указать необходимые мероприятия, ответственность, сроки и ресурсы. Реализацию этого плана следует проверить, проведя внутренний аудит. Результаты внутреннего аудита анализируются руководством, в результате этого принимается решение по ресертификации СМК на соответствие требованиям ИСО 9001:2015 [6].

Принципиально важным этапом, на наш взгляд, является внутренняя самооценка существующей системы. Самооценка лежит в основе многих моделей премий по качеству и позволяет детально оценить уровень развития менеджмента качества в организации, а также выявить скрытый потенциал повышения качества выпускаемой продукции.

В качестве модели общей оценки системы менеджмента качества предприятия можно использовать, например, модель оценки менеджмента качества, приведенную в ИСО 9004. К сожалению, как показывает практика, стандарту ИСО 9004 предприятиями зачастую не уделяется должного внимания, несмотря на то, что одним из основных принципов современного менеджмента качества является постоянное улучшение (в новой версии ИСО 9001 этот принцип назван «Улучшение»).

В настоящее время доступны к ознакомлению рекомендации ISO/CD 9004 «Качество организации. Рекомендации по достижению устойчивого успеха», в которых самооценка определяется как всеохватывающий и систематический анализ деятельности организации и ее результативности для определения степени зрелости.

Основными причинами выбора данной модели являются простота и понятность критериев оценки, а также возможность использования результатов самооценки в качестве входных данных при переходе на новую версию системы менеджмента качества. Не маловажно и то, что систематическое использование критериев данной модели создаёт базовую основу для дальнейшей возможности участия в конкурсах на соискание премии в области качества.

Общая схема процедуры самооценки представлена на рисунке 1.

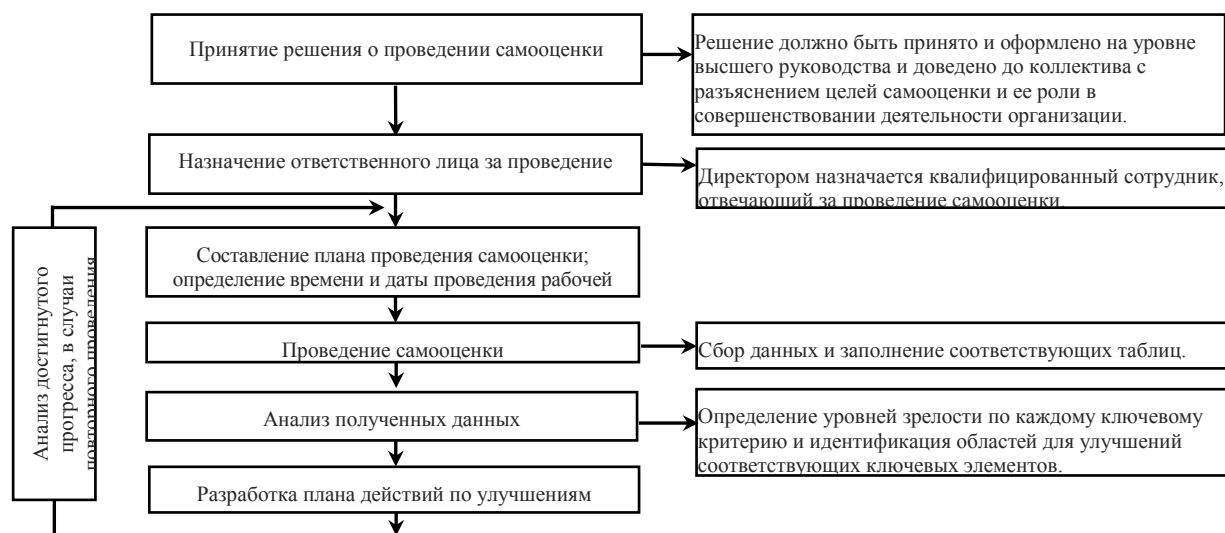

Рисунок 1 - Общая схема процедуры самооценки

Результаты самооценки обеспечивают:

- постоянное улучшение деятельности организации в целом;
- прогресс в достижении и поддержании устойчивого успеха организации;
- инновации в процессах организации, продуктах и услугах, а также, при необходимости, в организационной структуре;
- выявление лучших практик;
- определение дальнейших возможностей для улучшения.

Следует отметить, что систематическое использование критериев данной модели создаёт базовую основу для дальнейшего улучшения качества продукции, а также повышения конкурентоспособности предприятия путем участия в конкурсах на соискание премии в области качества.

Список использованной литературы:

1. Послание Президента РК народу Казахстана от 31 января 2017 года «Третья модернизация Казахстана»: глобальная конкурентоспособность» – Режим доступа: - [http:// www.akorda.kz](http://www.akorda.kz) - Название с экрана.
2. ИСО 9000:2005 Системы менеджмента качества. Основные положения и словарь
3. ИСО 9000:2015 Системы менеджмента качества. Основные положения и словарь
4. Официальный сайт Комитета технического регулирования и метрологии Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан. – [Электронный ресурс]. – режим доступа: <http://www.memst.kz>.
5. ИСО 9001:2015. Системы менеджмента качества. Требования
6. Есмуханов Е. Новая версия стандартов ИСО 9001:2015 //Успех-Success. -2014.- №3.- С.18-21.

Құрманғали Ә.Б., ТПП-22к тобы ҚҚЭУ
ғылыми жетекшісі: магистр **Жар Ж.Ж.**

БАЛАЛАРДЫҢ ТАМАҚТАНУЫНА АРНАЛҒАН ЖЕМІС-ЖИДЕКТІ СУСЫНДАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Балаларға арналған сусындарды жасаудың негізгі мақсаты - сусынның тағамдық құндылығын сақтай отырып, ағзаға сіңімді, дәмді әрі бала денсаулығына пайдалы болуында. Осыған байланысты балаларға арналған сусындардың дұрыс дайындалуына аса назар аудару керек, себебі дайындалу ережесін дұрыс пайдаланбаған сусынның сапасы төмендейді. Барлығымызға мәлім болғандай, сусындарды ұзақ мерзімді термоөндеуден өткізу, сусын құрамындағы дәрумендердің жойылуына әкеліп соғады, нәтижесінде дәрумендердің жеткіліксіздігі – түрлі сусындар арқылы инфекция қауіпін тудырады.

Көбінесе сусынның өңделуі – 3 жасқа дейінгі балаларда қатаң түрде бақылануы тиіс, себебі бұл жастағы балалардың ағзасы және жүйесі әлі толық жетілмеген және кей жағдайларда өте сезімтал болып келеді. Осы жастағы балаларға химиялық қоспа, әр түрлі бояу қосылған сусындарды пайдалану ас қорыту жүйесінің бұзулуына, аллергиялық реакциялардың тууына әкеліп соғады. 3 жастан жоғары балаларға арнайы өңделген сусындарды пайдалану қажет етпейді [1].

Баланың тамақтануына арналған сусындарды табиғи, түрлі жеміс-жидектер алмастырылмаған және де қант, аскорбин қышқылының дайындайды. Сусындарды дайындау технологиясында сусындар түссізденген және түссізденбеген жұмсағымен болып бөлінеді және көп мөлшердегі дәрумендер мен

минералды заттар болады. Табиғи түссізденген сусындар қара қарақаттан, шиеден, қаражидектен, құлпынайдан, жүзімнен, алмадан, ал құрамында жұмсағы бар сусындар – шабдалыдан, өріктен, алмадан, қара өріктен дайындалынады.

Консервіленген сусындарда – көмірсулар, минералды заттар, дәрумендер, баланың денсаулығына қажетті заттар бар. Қара қарақаттан дайындалған сусынның құрамында көп мөлшердегі дәрумендер, кальций, магний, фосфор, таңқурайда – темір және мыс тұздары, құлпынайда - калий және кальций, Шабдалы сусыны каротинге бай, жүзім - глюкоза және фруктозаға бай [2].

Балалар тамақтануында шырындардың мәні зор. Ең алдымен шырындар витаминдер мен басқа биологиялық заттардың активті көзі. Сонымен қатар инфекциялық аурулар мен токсинді жағдайларды емдеу кезінде шырындар жақсы нәтижелер береді. Шырындар тәбет ашады, шөлді қандырады, су және қышқыл-сілті балансының қалпына келуіне ықпал етеді.

Жаңа піскен жемістер мен көкөністер және оларды өңдеу өнімдері бала тамақтануында кең орын алады. Жаңа піскен жеміс-жидектердің тағамдық құндылығы органикалық қышқылдар, илекті заттар, азотты заттар және минералды заттар, сонымен қатар дәрумендердің болуына негізделген. Жеміс-жидектер тәбетті арттырады, басқа тамақ өнімдерінің сіңімділігін жоғарылатады. Кейбір жеміс-жидектер емдік қасиетке ие (таңқурай, қара қарақат, жүзім, қаражидек, бұлдірген, анар, сәбіз және т.б.), бұл жеміс-жидектердің құрамында бала ағзасына пайдасы мол екендігін білдіреді [3].

Сусындар келесідей өңделеді: сұрыпталған балғын жеміс-жидектерді өңдеуден кейін ұсақтап, содан кейін оларды сығады немесе мезга арқылы су жібереді (диффузиялық әдісі); алынған шырындарды сүзеді, пастерлейді. Буып-түйілген өнімдерді залалсыздандырады және герметикалық мөрлейді.

Көптеген ата-аналар балаларына арналған сусындарының құрамында қант болатынын біледі. Сондықтан ата-аналар қауымы балаларының пайдалы тамақтануына жеміс-жидектерден жасалынған сусындар мен езбелер береді. Алайда, ғалымдар мұндай өнімдерге көп қызықпау керек деген тұжырымға келген.

Жаңа британдық ғалымдарының зеріттеуі бойынша, дүкендерде балаларға арналған деп сатылатын, көптеген жеміс-жидектерден жасалынған сусындар қанттың күнделікті нормалық 1 порциясы құрамында болады.

Әлемдік денсаулық сақтау ұйымы, күніне қанттың мөлшері 25г-нан аспау керек туралы норма енгізді. Осыған байланысты күнделікті қантты пайдаланудың мөлшерін 15 г – ға дейін азайтуға кеңес береді [4].

Еске сала кететін жайт, соңғы зерттеулер бойынша «Obesity», журналында жарияланғандай баланың тамақтануындағы күнделікті қанттың мөлшері аз болса, бала денсаулығы жақсы болады.

Памела Кох-тың (Pamela Koch) ойынша, АҚШ-тың, Колумбиялық университеттің ғылыми қызметкері (Columbia University), көптеген жеміс-жидек сусындарының құрамында қанттың тым көп мөлшері бола тұра, бұл өнімді балаларға арналған деп айтады.

Ғалымдар тобы мен Саймон Кэпвелл (Simon Capewell), Ливерпуль университетінің (University of Liverpool) ғылыми қызметкері, Великобритания, бос қанттың деңгейі 200 мл болатын 200-ден астам балаларға арналған деп сатылатын, жеміс-жидектерден алынған сусындарды анықтады.

Отандық балалар тамақтануына арналған консервілер ассортименті МЕМСТ бойынша анықталған, онда жеміс және көкөніс консервілер түрі бойынша жіктелуі келтірілген. Оларға: табиғи жеміс-көкөніс езбелері; жеміс қоспаларынан дайындалған табиғи езбелер, қантпен жеміс-көкөніс және жидекезбелері; қантпен жеміс және жидек қоспасынан жасалған езбелер; қантпен жеміс және жидек, көкөністер, жеміс және жидек шырындары қоспасынан даярланған езбелер; жарма және сүт қосылға жемістен даярланған езбелер; кілегей қосылған жемістерден жасалған езбелер- Неженка; жеміс-жидек кремдері; жеміс жидек десерттері; табиғи жеміс шырындары; қантпен табиғи жеміс шырындары; табиғи купаждалған жеміс шырындары; қантпен купаждалған жеміс және жидек шырындары; жұмсағымен табиғи жеміс шырындары; жұмсағымен және қантпен жеміс шырындары; қантпен және жұмсағымен купаждалған жеміс және жидек шырындары; жеміс компоттары; витаминдер қосылған консервілер жатады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Гамидулаев С. Н., Иванова Е. В., Николаева С. П., Симонова В. Н./Товароведение и экспертиза плодоовощных товаров: Учебное пособие. СПб.: Альфа, 2000-432 с.
2. Технология консервирования плодов, овощей, мяса и рыбы/ Под ред. д-ра техн. наук, проф. Б.Л. Флауменбаума. — М.: «Колос», 1993. — 320 с.
3. Флауменбаум Б.Л., Танчев С.С., Гришин М.А. Основы консервирования пищевых продуктов: учебник. — М.: Агропромиздат, 1986. — 494 с.
4. Дубцов Г. Г. /Товароведение пищевых продуктов: Учебник для студентов учреждений среднего специального профобразования. М.: Мастерство: Высшая школа, 2001 – 264 с.

Медведева Ю.Ю. гр. С-14с КЭУК
науч. рук.: ст. преподаватель, магистр **Ахметова А.Б.**

УПРАВЛЕНИЕ КАЧЕСТВОМ РАЗВИТИЯ ГОСТИНИЧНЫХ УСЛУГ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В соответствии с утвержденным Стратегическим планом устойчивого развития Республики Казахстан главной задачей является формирование Казахстана как страна с конкурентной экономикой, привлекательного для граждан страны и туристов, с благоприятной окружающей средой.

Управление качеством услуг в гостиничной сфере относится к составяющему механизму управления, это способ организации деятельности гостиничного предприятия такое управление включает корректировки отношений между участниками процесса предоставления услуг, предприятием и потребителями услуг, формами и методами воздействия на процесс производства и реализации услуг, организационной структурой управления, условиями стимулирования персонала [1].

Содержание управления качеством гостиничных услуг должен направляться на выработку управленческих решений и осуществление комплекса управленческих действий, направленных на создание, предоставления и планирования услуг высокого уровня качества Система управления качеством гостиничных услуг рассматривают как своеобразный механизм управленческих отношений, сформированный из таких элементов:

- законов управления качеством, т.е. с существенным, периодически повторяющихся взаимосвязей между элементами системы управления качеством, которые обеспечивают ее деятельность и целостность;
- объекта управления качеством (структурных подразделений в предприятиях гостиничного хозяйства, руководителей среднего и низового уровней управления и подчиненного им персонала);
- предмета управления качеством - гостиничной услуги или комплекса услуг, предоставляемых в предприятиях гостиничного хозяйства;
- факторов управления качеством (на что направлена деятельность в области качества с целью достижения определенных целей);
- функций и методов управления качеством - конкретных форм, способов целенаправленного воздействия органов управления качеством на интересы и условия жизнедеятельности работников гостиницы;
- информации - совокупности данных для принятия управленческих решений относительно качества услуг;
- методики - установленного способа деятельности и инструментария воздействия субъекта управления качеством на объект (планов, технологий, решений, норм и нормативов, форм материального и морального стимулирования я)
- организационной структуры - обязанностей, полномочий и взаимоотношений, представленных в виде схемы, по которой гостиничное предприятие выполняет функции, т.е. с внутреннего строения системы качества, которая отражает разделение труда в гостинице и специфику выполнения конкретных функций и методов деятельности в области качества;
- технических средств сбора, обработки и хранения информации, технологии выполнения работ, которые повышают производительность и эффективность управленческого труда в области качества;
- кадров управления качеством - руководителей, специалистов, вспомогательного персонала.

Процесс управления качеством услуг гостиничного предприятия охватывает стратегию реализации качества, определяет основные направления и цели в области качества, официально утвержденные руководством, с учетом требований с потребителей, целей в области качества, методов их выполнения, роли персонала в реализации стратегии, имиджа отеля и др.

Стратегия может быть осуществлена вследствие последовательной реализации краткосрочной или долгосрочной цели и предусматривать улучшение экономических показателей деятельности гостиницы, достижения высокого уровня качества услуг относительно уровня ведущих отелей, ориентирование на удовлетворение потребностей определенных категорий потребителей или сегментов рынка, развитие и совершенствование качества дополнительных услуг [2,с.63].

Развитие рынка гостиничных услуг обусловлено реализацией Стратегии вхождения Казахстана в число пятидесяти наиболее конкурентоспособных стран мира, где сфера туризма вместе с гостиничным сектором определена как приоритетная отрасль. Казахстан имеет все возможности для успешного развития гостиничного хозяйства. Богатейшая история республики, редкостные исторические памятники, самобытная культура, политическая стабильность, относительная открытость и ее готовность к сотрудничеству – все это располагает к интенсивному развитию как туристической, так и гостиничной сферы.

Гостиничный бизнес - одна из наиболее быстро развивающихся отраслей, на которую приходится около 6% мирового валового национального продукта и около 5% всех налоговых поступлений, стимулирующая, кроме того, развитие других направлений: строительства, торговли, сельского хозяйства, производства товаров народного потребления и т.д.

В основу формирования такой стратегии гостиничного предприятия возложена законодательная и нормативно-техническая база в сфере стандартизации и сертификации.

Средством реализации стратегии является система качества, которой осуществляется планирование, оперативное управление и улучшение качества.

Современные системы управления качеством охватывают все этапы жизненного цикла гостиничных услуг, начиная с маркетинговых исследований и заканчивая послеоперационным контролем и оценкой степени удовлетворения проживающих, после пребывания в отеле[3, с.78].

Актуальность парадигмы, согласно которой качество должно быть основной составляющей всех этапов жизненного цикла услуги, повлекло изменения в практической деятельности гостиничных предприятий по обеспечению качества.

Все проблемы управления качеством на практике сводятся к определению функций, которые должен выполнять субъект управления. Для рациональной организации управления качеством в отеле решающее значение имеет выявление объема, структуры и характера функций их изучение дает возможность определить объем функций, которые выполняют субъекты управления в гостиничном предприятии, а также структуру управления, распределить функции между органами управления, эффективно организовать сам процесс управления. Таким образом, функции управления способствуют формированию системы управления качеством услуг как структуры и ее организации как процессу.

Сущность функций анализируется с таких позиций:

- функция управления качеством услуг — это вид управленческой деятельности;
- функция управления качеством услуг — результат специализации управленческой деятельности;
- функция управления является основой осуществления управления.

В стандартах ISO 9000 процессуальный подход к внедрению системы менеджмента качества является определяющим фактором. В механизме управления качеством гостиничных услуг на основе процессуального подхода в системе качества выделяются две группы процессов: основные и вспомогательные. Первую группу включаются процессы создания и реализации гостиничных услуг (бизнес процессы). Вторую группу составляют процессы менеджмента и процессы обеспечения[4].

В среднем, для обслуживания каждых 10 туристов, проживающих в гостинице, необходимо, около трех рабочих мест непосредственно, и два рабочих места, косвенно связанных с обслуживанием. Гостиничный фонд во всех странах мира составляет около 1718 млн. мест, при этом их количество и качество, в основном, соответствует объему спроса в секторе международного туризма в этих регионах. Данный бизнес привлекает предпринимателей по многим причинам: относительно небольшие стартовые инвестиции, растущий спрос на туристские услуги, высокий уровень рентабельности и, соответственно, средний срок окупаемости затрат.

На развитие гостиничного бизнеса Казахстана, как и стран СНГ, сильно влияют процессы глобализации. Этот процесс, прежде всего, проявляется в распространении мировых гостиничных цепей. Иностраный менеджмент приносит с собой высокий уровень качества обслуживания.

Многие проблемы уже находятся в стадии разрешения, но еще больше предстоит решить. Сегодня приходится констатировать: в Казахстане еще нет целостной системы туризма со всеми необходимыми атрибутами - рекламой, торговыми услугами, транспортом, размещением, питанием, обеспеченностью связью и др.

Главные причины - низкий уровень экономического и социального развития республики, которую можно отнести к разряду стран-экспортеров туризма, когда выгоднее принимать туристов иностранных, нежели отправлять за рубеж своих.

Список использованной литературы:

1. Рахимбекова Ж.С. Управление качеством гостиничных услуг Казахстана автореферат. А.,2007.
2. Волков Ю.Ф. Гостиничный и туристский бизнес. - Ростов- на-Дону: Феникс, 2009. - 637с.
3. Туризм: экономика, менеджмент и маркетинг: учебник / М. Р. Смыкова. - Алматы : Нур-пресс, 2006. - 220 с.
4. ГОСТ ISO 9000-2011 «Системы менеджмента качества. Основные положения и словарь».
5. Назаренко Ю.А., Бархатова Т.П. Гостиничный бизнес в Казахстане // Вестник ПГУ. — 2006. — № 4. — С. 51.
6. Устенова О. Ж. Основы организации туристской и гостиничной деятельности : учебное пособие / О. Ж. Устенова. - Алматы : РУИЦ, 2009. - 256 с.

Муратова К., Ертаева А. С-22к тобы ҚҚЭУ

ғылыми жетекшісі: х.ғ.к., доцент **Каримова Б.Н.**

ТАУАР САПАСЫН БАҚЫЛАЙТЫН ФИЗИКО-ХИМИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР

Физика-химиялық талдау - құрылыс және диаграммалар және фазалық құрамы мүлтіксіз диаграммалардың геометриялық талдау арқылы физикалық-химиялық жүйелердің талдау әдістерінің жиынтығы. Бұл әдіс қосылыстардың болуын анықтауға мүмкіндік береді (мысалы, CuAu), бұндай қосылыстардың болуы талдау басқа әдістермен расталуы мүмкін емес. Бастапқыда, физикалық-химиялық талдау саласында ғылыми-зерттеу құрамын тәуелділік фазалық өту температурада зерттеуге бағытталған болатын. Алайда, XIX-XX ғасырларда Н.С. Курнаков ол жүйенің кез келген физикалық меншік системасы

оның функциялық құрамы болатынын көрсетті, ал фазалық құрамын зерттеу үшін электрөткізгіштік, тұтқырлық, үстіңгі шиеленіс, жылу сыйымдылығы, сыну коэффициенті, серпімділік және басқа да физикалық қасиеттерін пайдалана аламыз [1].

Физика-химиялық талдау негізіне Н.С. Курнаков жасаған сәйкестік принципі мен үздіксіз принципі жатыр. Үздіксіз принципі, егер жүйеде жаңа фазалар қалыптаспаса немесе қолданыстағы фазалар жойылмаса, жүйедегі жеке фаза құрамы және тұтас фаза құрамының өзгеру параметрі үздіксіз. Сәйкестік принципі, әрбір күрделі фазаға сәйкес белгілі бір геометриялық бейнесі диаграммаға сәйкес келетінін анықтайды.

Физикалық және физико-химиялық әдістердің көмегімен өнімнің салыстырмалы тығыздығын, балқу және қатаю температурасы, оптикалық өнімділігін, құрылымдылық және механикалық қасиеттерін және т.б. анықтауға болады.

Сапаның көрсеткішін өлшеу және анализ нәтижесін органолептикалық, құралдық(зертханалық), эксперттік, өлшемдік, тіркемелік, есептеу және социологиялық әдістердің көмегімен анықтайды.

Құралдық әдістер химиялық құрамын, зиянсыздығын, азықтың астық көрсеткішін анықтауға физикалық, химиялық, физикалық-химиялық, биохимиялық, микробиологиялық, зерттеу әдістерінде қолданылады. Зертханалық әдістердің ерекшелігі – нәтижелердің дәлдігі.

Салыстырмалы тығыздықты ареометр, пикнометр, гидростатикалық таразы, гидростатикалық қысымды өлшеу арқылы анықтауға болады.

Температуралық константаны майлардың сапасын зерттеу кезінде, олардың табиғатын, тазалық деңгейін, қоспалардың болмауы анықтайды.

Азық-түліктің оптикалық көрсеткішін поляриметрия, рефрактометрия, фотометрия, спектроскопия, хроматография және т.б. көмегімен анықтайды [2].

Физико-химиялық әдістің химиялық әдістен айырмашылығы жоғарғы сезімталдықта және де таңдаушылықта, және сынақ жасауға көп материалдарды қажет етпейді. Көптеген жағдайларда сынақта жатқан материалдың белгілі компоненті өзінің қажеттігін жіңіштіріп, сынақтың өзіне бірнеше минут уақыт кетеді. Сондықтан, физико-химиялық бақылау түрлі өнімдердің сапасын анықтауда қажетті мәліметтерді тез алуға мүмкіндік береді. Ол өнімнің тазалық деңгейін, және ондағы қоспаның болуы мен түрін анықтауға жәрдемдеседі. Физико- химиялық бақылау пайдалы қазбалардың сипаттамасы, азық-түліктің, сонымен қатар техникалық қолданыстағы материалдардың тегін анықтауда қолданылады.

Физико-химиялық талдау әдісін жүргізу барысында арнайы күрделі өлшеуіш құралын қолданады, сондықтан бұл әдісті жиі аспаптық деп те атайды. Қазіргі кезде көптеген құралдар заманауи техникамен жабдықталып талдаудың оңтайлы шарттарын табуға мүмкіндік береді [3].

Барлық физико-химиялық талдауда екі негізгі әдісті қолданады: тікелей өлшеу және титрлеу. Тікелей әдісте сыналып отқат заттың табиғатына байланысты оның аналитикалық сигналға тәуелділігі және оның концентрациясы қолданылады. Заттың табиғатына сигнал тәуелділігі – сапалық талдау негізі (және т.б. поляриграфиядағы потенциалды жарты толқындар). Кейбір әдістерде аналитикалық сигналдың заттың табиғатымен байланыстылығы қатаң теориялық болып келеді. Мысалы, сутегі атомының спектрі теориялық алынған теңдеулерді есептеуде болады. Сандық талдауда, заттың концентрациясының сигнал қарқындылығына тәуелділігі қолданылады. Көп жағдайда ол мына түрде болады $I = a + bc$ (байланыстылық формуласы), мұндағы I – сигнал интенсивтілігі, c – концентрация, a және b – тұрақты, көп жағдайда $a = 0$. Осымен қатар физико-химиялық талдау әдістерінде теориялық сынау теңдеулері қолданылады, олар мысалы Бугер- Ламберт- Бер заңы, Илькович теңдеуі.

Сандық тұрақтылық маңызы эксперименттік түрде анықталады, яғни стандартты үлгілер, стандартты ерітінділер және т.б. көмегімен. Тек қана Фарадей заңына негізделген кулонометрия тұрақтыны анықтауды қажет етпейді.

Титрлеу әдісі. Аналитикалық сигнал қарқындылығын I қосылған титрант көлемінің V тәуелділігі арқылы өлшейді. Титрлеу қисығы $I=f(V)$ бойынша эквивалент нүктесі мен нәтижені есептеуді әдеттегі титрометрлік анализ формуласымен табады [4].

Физико-химиялық талдау әдісін төмен концентрацияны анықтау кезінде жиі қолданылады (10 – 3% немесе одан кем емес), әдеттегі классикалық химиялық талдау әдістері мұнда қолданылмайды. Орта және жоғарғы концентрациялы ортада химиялық және физико- химиялық талдау әдістері өзара бірін-бірі толықтыры сәтті бәсекелеседі. Физико- химиялық талдау әдісі заттардың жаңа химиялық аналитикалық қасиеттерін іздеу бағытында, талдау дәлдігін анықтауда, жаңа жоғарғы дәлдікті аналитикалық құралдарды жабдықтауда, қолданыстағы әдістемелерді жетілдіру және автоматтандырылған талдау бағытында дамуда. Соңғы уақытта бұрқу талдау әдісі қарқынды дамыған, бұл – автоматтандырылған талдау әдісінің бірден-бір әмбебап нұсқасы ерітінің дискретті микроекөлемін талдауда сұйық тасымалдаушы ағынына реагент қоспасы және кейіннен анықтау қоспасы сол немесе өзге физико- химиялық талдау әдісі.

Аналитикалық әдістерді физикалық, химиялық, физико-химиялық деп бөлу шартты болып табылады. Физико-химиялық талдау әдісіне көп жағдайда ядролық- физикалық әдістерді жатқызады. Соңғы уақыттарда химиялық, физикалық, биологиялық талдау әдістеріне бөлу үрдісі қалыптасып келеді, бірақ мұнда физико-химиялық талдау әдісі жоқ.

Су көптеген азық- түліктің басым сандық компоненті болып табылады. Бұл айтарлықтай азық-түлік шикізатының сапасына әсер етеді және микробиологиялық факторларға төзімділігіне әсер етеді.

Азық-түлік шикізатының құрамындағы судың үлесі оның химиялық құрамына, сақтау уақыты мен жағдайына байланысты.

Су биологиялық объектілерде үш түрде кездеседі: еркін, жай байланысқан және тығыз байланысқан. Еркін су көптеген заттарға еріткіш ретінде қолданылады, және шамамен 0⁰С температурада өзінің ұтқырлығын сақтайды. Байланысқан су коллоидтық материалдармен тығыз байланысып, ылғалды орта құрып, еріткіш бола алмайды. Жай байланысқан су –3... 5⁰С температурада қатады. Еркін және байланысқан суды сақтау үрдісінде олардың арасындағы қатынас өзгереді, ал бұл азық-түлік шикізатының құрамына әсер етеді.

Судың аналитикалық құрамын анықтаудың әртүрлі әдістері бар. Көп жағдайда суды сыналып отқан объектіден кептіру, айдау және кептіргішті сіңіру арқылы алады. Кептіргіш ретінде магний перхлораты, кальций сульфаты, натрий сульфаты, фосфор оксиді және кальций хлориді жиі қолданылады.

Кептіру әдісі – суды анықтаудың кең тараған және әмбебап әдісі. Судық құрамын кептіру кезінде сынақ үлгілерінің салмақ жоғалтуымен анықталады. Бос ылғалды қайнау температурасына жақын температурада жояды. Жоғарғы температура азық-түлік шикізатына кері әсерін туғызады, бұл дезаминдендіру және аминдеу процестерімен байланысты.

Нәтиженің дәлдігі мен ұзақтығы оның кептіру режимінің температурасына және сынаманы кептіруге дайындау жағдайына байланысты. Әдетте сынаманы тұрақты салмаққа дейін жеткізу үшін кептіру температурасы 105⁰С аспайды.

Физикалық және физико-химиялық талдау әдісі өндіріс және өндірістік процесстерді басқаруды бақылау үшін кеңінен қолданылады, сонымен қатар ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізуде қолданады. Олардың мәні автоматтандырылған өндірістік процесстері мен химиялық талдауға байланысты күрт өзгереді. Бұл әдістер сыналып отырған объектілердің құрамы туралы ақпаратты электрлік немесе оптикалық сигнал түрінде қабылдайды [5].

Макарон өнімдерінің сапасына қойылатын талаптар. Макарон бұйымдарының сапасын, түсін, бетінің күйін, пішінін, дәмі мен иісін, өнімнің пісіргеннен кейінгі күйіне байланысты бағалайды. Физика–химиялық көрсеткіштердің ішінде ылғалдылығы, қышқылдылығы, беріктілігін, сынған, ұнтақ және деформацияланған бұйым мөлшерін нормалайды.

Макарон бұйымдарының түсі біртекті ұн сортына сәйкес ашық қоңыр, немесе сарғыш реңді немесе қосылған қоспаға байланысты басқа реңді болу керек. Беті тегіс болу керек, сәл бұдырлық рұқсат етілед. Дәмі мен иісі макарон бұйымдарына тән болу керек. Көгерген иіс және бөтен иістер мен дәм болмауы керек. Дайын болғанша пісірген кезде формасын жоғалтпау керек, жабысып, түйіршіктеніп қалмау керек. Макарон бұйымдарының ылғалдылығы 11-13 пайыз, қышқылдығы 4 пайыз дан аспауы керек, ал томат өнімдері қосылған бұйымдарда 10 пайыз болуы керек. Қышқылдылығы 4 пайыз дан аспауы керек, ал томат қосылған өнімдерде 7 пайыз дан аспауы керек. Сақтау кезінде макарон өнімдерінде төменгідей өзгерістер жүруі мүмкін. Макарон өнімдерінің түсінің өзгеруі каратиноидтардың тотығу нәтижесінде жүреді. Өнімдер жағымсыз сұр түске ие болады.

Макарон бұйымдарының сапасы «Макарон бұйымдары. Жалпы техникалық шарттары» 875-92 МСТ талаптарына қанағаттанарлық болуы керек. Макарон бұйымдары белгіленген тәртіпте бекітілген технологиялық нұсқаулықтардың және жасалу әдістерінің санитарлық ережелерін сақтаумен қабылданған стандарт ИСО 9000, 9001, 9002, 9003, 10011 талаптарына сәйкес өндіру қолға алынуда. Яғни, қазір дүние жүзінің 90-нан астам елінде ИСО стандарттары қабылданған. Қазақстанда да осы талаптар енгізілді. Оның ішінде «Ардагер» корпорациясы өнім сапасын басқаруда ИСО стандарттары 2006 жылдың қараша айынан бастап енгізілген.

Стандарт бойынша бұйым сапасы мына көрсеткіштер бойынша бағаланады: түсі, жоғарғы беті, нысаны, дәмі, иісі, пісіргеннен кейінгі жағдайы, ылғалдығы, қышқылдығы, сынған, нысаны өзгерген және қиқым бұйымдардың, металл магниттік қосындылардың мөлшері және нан қорлары зиянкестерінің болуы.

Физикалық-химиялық көрсеткіштер бойынша макарон бұйымдары келесі кестеде көрсетілген талаптарға сәйкес болуы керек.

Кесте 1. Макарон бұйымдарының физика-химиялық көрсеткіштері

р/с	Көрсеткіш атауы	В тобының мөлшері	
1 кл.	2 кл.		
1.	Ылғалдығы %-ан аспайтын	13	13
2.	Қышқылдығы, град.аспайтын	4	4
3.	Нысаны өзгерген бұйымдардың жаппай үлесі, қапталған %-дан аспайтын: Рожки, перья, лапша және фигуралы бұйымдарда Өлшенетін: Рожки, перья, лапша және фигуралы бұйымдарда	5.0 13.0	8.0 15.0
4.	Ұнтақтың жаппай үлесі, %-дан аспайтын: Қапталған: Рожки, перья фигуралы бұйымдарда	4.0 5.0 13.0 7.0 7.0 12.0	6.0 7.0 15.0 13.0 13.0 13.0

	вермишель және лапша Өлшенетін: Рожки, перья Фигуралы бұйымдарда Вермишель және лапша		
5.	Металл магниттік қосындылар, 1 кг. өнімде мг-нан аспайтын	Жеке бөлшектер шамасы 0.3 мм-ден аспайтын ең жоғары желілік өлшемде	
6.	Нан қорлары зиянкестерінің болуы	Мүмкін болмайды	

Макарон өнімдерінің жалпы адам ағзасына, адам денсаулығына және дұрыс тамақтануна тигізетін пайдалы әсері көп. Егер макарон өнімдері, макарон қамыры сапалы және талаптарға сай келсе оның адам пайдалы тұстары көп. Монымен қатар сақтауға қолайлылығымен ерекшеленеді. Сонымен қатар қолдануда өте тиімді, көптеген гарнирлер дайындауға болады. Орташа энергетикалық құндылығы 330 – 340 ккал болып белгіленеді. Пайдалану бағытына қарай емдік бағытта, диеталық бағытта, тағам өндірісінде т.б. қолдануға болады. Құрамына қоспаларды қосу арқылы оның қасиеттерін күшейтуге және өз өмірімізге ыңғайлы етіп бағдарлауға мүмкіндігіміз жоғары.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Практикум по физико-химическим методам анализа, под ред О.М.Петрухина, М., 2000.
2. Физико-химические методы анализа, под ред. В.Б.Алесковского, Л., 2004.
3. Аналитическая химия, М., 2008.
4. Крешков А.П., Ярославцев А.А. курс аналитической химии. Количественный метод анализа. – М.: Химия, 2009. – с. 244-278.
5. Шапиро С.А., Шапиро М.А. Аналитическая химия. – М.: Высшая школа, 2011 – с.281-315.
6. http://www.damu.kz/content/biznesplan/Biznes_zhospar_MakaronOnimderinOndiru.pdf
7. www.sultanmarketing.kz/ «Сұлтан» макарон өнімдері
8. Уикипедия анықтамалық порталы <http://kk.wikipedia.org/wiki/макарондар>
9. melnik.kz/catalog/makaronnuee_izdeliya Макарон өнімдерінің каталогы

Мушиц Ю.В. гр. ТПП-14с КЭУК

науч. рук.: ст. преподаватель **Малдыбаева М.Н.**

ОСОБЕННОСТИ ГЕРОДИЕТИЧЕСКОГО ПИТАНИЯ

Питание является одним из важнейших факторов, определяющих здоровье населения и сохранения генофонда нации.

По оценке экспертов, здоровье нации лишь на 8-12 % зависит от системы здравоохранения, в то время как доля влияния на здоровье социально-экономических условий и образа жизни составляет 52-55 %, при этом одной из основных составляющих здесь является фактор питания.

По результатам исследований НИИ гигиены и профзаболеваний Минздрава Республики Казахстан состояние здоровья населения Казахстана характеризуется, ростом общей заболеваемости, среди всех групп жителей (взрослые, подростки, дети).

В структуре общей заболеваемости первое место приходится на болезни органов дыхания, на втором месте заболевания нервной системы и органов чувств, на третьем - болезни органов пищеварения, на четвертом месте болезни кровообращения.

Исходя из статистических данных, болезни органов пищеварения являются широко распространенными среди населения Республики Казахстан, в связи с этим необходимо создание научно обоснованной рецептуры комбинированного модифицированного продукта из сырья, обладающего диетическими и лечебными свойствами с заданным химическим составом для не медикаментозного лечения заболеваний органов пищеварения.

Наиболее незащищенными в отношении продовольственной безопасности являются люди пожилого и преклонного возраста, составляющие в нашей стране около 15% от общей численности населения. Применительно к пожилым людям следует говорить о четко прослеживающейся тенденции к прогрессированию физического и интеллектуального несоответствия биологического предопределенным стандартам.

Ряд исследований, проведенных в последние годы, свидетельствует о том, что в слизистой оболочке тонкого и толстого кишечника при старении отмечаются сравнительно небольшие изменения, в частности, атрофические процессы. Чего нельзя сказать о желудке и поджелудочной железе, в которых при старении развиваются существенные изменения. В результате атрофических процессов слизистая оболочка желудка истончается, а ее клетки, в том числе железистые, становятся менее дифференцированными и более упрощенными, что приводит к снижению и ограничению секреторной и моторной функции желудка [1].

До настоящего времени ассортимент специализированных продуктов для данной социально-возрастной группы, в том числе и находящиеся в государственных домах престарелых, весьма ограничен как по количеству наименований выпускаемых изделий, так и по объемам их производства.

Рекомендации диетологов, органов здравоохранения направлены в первую очередь на снижение калорийности пищи за счет уменьшения ее жирности, на снижение уровня холестерина, сокращение употребления сахара, соли и обогащение продуктов питания животными белками, витаминами, микроэлементами, пищевыми волокнами.

В настоящее время мясная отрасль имеет большие возможности для увеличения объемов производства продуктов профилактического, диетического, лечебного питания, для освоения производства геродиетических продуктов, предназначенных для пожилых и престарелых людей. Во многом это связано с наличием в названной отрасли больших резервов белкового и жирового сырья: крови, плазмы и других видов сырья, обладающего высокой биологической ценностью, позволяющего балансировать аминокислотный состав и регулировать энергетическую ценность.

Согласно статистическим данным, анализ показателей развития животноводства во всех категориях хозяйств показал, что воспроизводство КРС идет гораздо быстрее по сравнению с другими видами сельскохозяйственных животных, в то время как поголовье МРС, свиней и лошадей еще недостаточно воспроизведено.

В связи с этим наиболее перспективным является создание и производство комбинированных мясопродуктов специального назначения из говядины и субпродуктов (легкое, сердце, рубец, сычуг) с добавлением биологически активного комплекса.

Известно, что субпродукты являются источниками полиненасыщенных жирных кислот (линолевой, линоленовой, арахидоновой), различных биологически активных веществ (ферментов и витаминов), а также соединительнотканых белков (коллагена и эластина).

Обогащение мясных продуктов балластными веществами за счет соединительнотканного сырья имеет некоторые особенности. Лимитированный по ряду незаменимых аминокислот коллаген – неполноценный белок не может быть адекватной заменой мышечной ткани.

Используя разработанные методы проектирования пищевых продуктов можно подобрать такие варианты добавок коллагенсодержащего сырья, которые по сбалансированности незаменимых аминокислот будут в наибольшей степени соответствовать медико-биологическим требованиям, предъявляемым к геродиетическим продуктам [2].

Учитывая вышеизложенный материал, считаем целесообразным вести разработку технологии геродиетического продукта с коллагенсодержащим сырьем. В качестве ингредиентов предлагаются: говядина I - II категории, субпродукты (легкое, сердце, рубец, сычуг), биологически активный комплекс, соль, вода, специи.

Для удаления естественной горечи коллагенсодержащего сырья можно использовать молочную сыворотку, которая приводит к накоплению диацитила карбонильных соединений и молочной кислоты, нейтрализующих желчные кислоты и способствующих сдвигу рН в кислую сторону, благодаря наличию ферментативно-активных веществ.

Использование говядины и субпродуктов обусловлено тем, что их аминокислотный состав наиболее сбалансирован по отношению к эталонному белку и соответствует требованиям, предъявляемым к питанию людей пожилого и преклонного возраста.

В белках говядины довольно высокое содержание метионина + цистина (3,79 г/100г белка) и мало триптофана (1,13 г/100г белка). В говядине соотношение белок : жир = 1,0,8, что соответствует формуле питания в пожилом возрасте.

Данное сырье животного происхождения содержит высокое количество витаминов группы В (содержание витамина В6 в говядине - 0,38; ниацина - 4,7), витамина Е.

В настоящее время имеются сведения о том, что трудно перевариваемые соединительнотканые белки выполняют физиологически сходную с пищевыми волокнами роль в процессах утилизации пищи. На это указывают многочисленные сведения о благоприятном влиянии богатой соединительной тканью пищи на сокоотделение и двигательную функцию желудка и кишечника, а также общее состояние организма. В результате появились медицинские рекомендации по использованию обогащенной коллагеном диеты в геродиетическом питании.

Во-первых, мало усвояемые соединительнотканые белки, как и пищевые волокна, обеспечивают формирование гелеобразных структур, что имеет существенную роль в контроле опорожнения желудка. Структурирование пищи влияет на скорость всасывания в тонкой кишке и время транзита через желудочно-кишечный тракт.

Во-вторых, пищевые волокна и продукты термогидролиза коллагена обладают способностью удерживать значительное количество воды, что существенно влияет на интралюминальное давление, массу и электролитный состав фекалий.

В-третьих, пищевые волокна и не перевариваемые соединительнотканые белки имеют большое значение для электролитного обмена желудочно-кишечном тракте. Это связано с тем, что, как и полисахариды, коллаген обладает катионообменными свойствами, и способствует выведению различных металлов.

В-четвертых, пищевые волокна и элементы соединительной ткани являются одними из главных компонентов, составляющих среду, в которой обитают полезные кишечные бактерии. Она служит важным пищевым источником для бактериальной флоры организма.

Таким образом, предполагаемое сходство пищевые волокна и соединительнотканых белков в процессах утилизации пищи, помимо экспериментальных наблюдений, получило и теоретическое подтверждение.

В технологии геродиетического продукта использован биологически активный комплекс. Компонентом, богатым витаминным комплексом, минеральными веществами, незаменимыми аминокислотами а жирными полиненасыщенными кислотами следует считать облепиховое масло. Облепиха является ценным лекарственным растением, местным и доступным сырьем. Облепиха богата витаминами: b-каротином, E, C, фолиевой кислотой. Клетчатки в ней содержится не так много, как в других плодах.

Хорошими источниками аскорбиновой кислоты и витаминов: b-каротина. B1, B2, PP являются шиповник, боярышник пятикосточковый. Компонентом, способствующим усвоению кальция в организме, и защищающим аскорбиновую кислоту от разрушающего действия является лимонная кислота. В этом плане целесообразно их совместное применение.

Поскольку вышеуказанное растительное сырье - плоды шиповника и боярышника в свежем виде содержат балластные веществ, предлагается их использование в технологии геродиетического продукта в виде настоя. Для приготовления настоя свежие и высушенные плоды боярышника и шиповника заливали кипятком и настаивали в течение 24-48 часов в плотно закупоренном сосуде.

Известно, что в плодах и ягодах содержатся разнообразные полифенолы в виде антоцианов и катехинов, лейкоантоциатов и флавоноидов. При отстойке сока, отжатого из плодов ряда культур, образуются осадки обычно коричневого цвета (так называемые флавофены). Они представляют собой продукт окисленной конденсации катехинов под действием фермента полифенолоксидазы. У культур, богатых флавоноидами (боярышник, облепиха), осадки (флавофены) окрашены а желтовато-коричневый цвет.

Полифенольные вещества шиповника, обладающие P-витаминной активностью, задерживают окисление растворов аскорбиновой кислоты, снижают ее окислительно-восстановительный потенциал, а также задерживают разрушение дегидроаскорбиновой кислоты. Это явление объясняется образованием окислительно-восстановительной системы флавонон - аскорбиновая кислота, создающей условия для взаимостабилизации обоих витаминов, поэтому возможна функциональная связь витаминов P и C. Таким образом, оба витамина при совместном введении их в организм взаимно усиливают свою биологическую активность.

Положительное влияние витаминного препарата из плодов шиповника при геродиетическом питании связано с явлением синергизма P-витаминных веществ (флавоноидов) и аскорбиновой кислоты.

При производстве комбинированных мясосупродуктов для людей пожилого возраста нужно предусмотреть замену мясного сырья на коллагеносодержащее сырье - субпродукты I категории. В результате такого технологического приема аминокислотный состав продукта наиболее приближен к требованиям геродиететики так как снижается его калорийность.

Список использованной литературы:

1. Г.И. Касьянов, А.А. Запорожский, С.Б. Юдина Технология продуктов питания для людей пожилого и преклонного возраста. – Ростов-на-Дону -2001. - 192с.
2. Особенности производства геродиетических мясных продуктов/ С.Б. Юдина // Мясная индустрия. - 2014. - №10. - с.32-37.

Сакенова И.С., Әбдіраш Г.И. ТПП -11к тобы ҚҚЭУ
ғылыми жетекші: х.ғ.к., доцент **Агедилова М.Т.**

ҰЛТТЫҚ СҮТҚЫШҚЫЛДЫ ӨНІМ - ҚҰРТТЫ БАЙЫТУ

Қазіргі уақытта Қазақстанда азық - түлік сапасына деген талап жоғары. Азық - түлікті өндіру барысында оның экологиялық тазалығы, қауіпсіздігі, пайдалануға ыңғайлы болуына көп көңіл бөлінуде. Сүт өндірісі дүние жүзінде соңғы 30 жыл ішінде едәуір көбейді. Сүт өнімдерін анықтайтын негізгі факторлар: аймақтық ерекшеліктер, әртүрлі категориядағы халықтық тамақтанудың үйлесімді талабы. Сүт өнімдерін пайдаланудың жалпы балансы үлкендер үшін - 20 %, балалар үшін 50 – 60 % дейін болады [1].

Жаңа тағамдардың көптеп өндірілуіне карамастан, сүт нарығы өзінің бірқалыптылығын сақтап келе жатыр. Сүт саласындағы ғылымның даму бағыты үшін сапа мәселесін шешу, сүт өнімдерінің экологиясы, сапа жүйесін енгізу арқылы отандық өнімдерді бәсекелестіру тәсілдері және халықаралық стандарт талабына сай сертификациясы жүргізілуі тиіс [2].

Сүт өнімдері арасында сүйікті және кең қолданылатын өнім - сүтқышқылды өнім болып табылады. Сүтқышқылды өнім - сүт шикізатын айран саңырауқұлақтарымен, таза сүт қышқылды бактериялармен ұйыту арқылы дайындалатын сүт өнімі. Сүт қышқылды өнімдер өндірісінде шикізат ретінде пастерленген, стерильденген, піскен сүт, сүт және кілегей қоспалары, көк су, пахта, құрғақ және қою сүтті және т.б. қолданылады . Ас қорыту бездерінің жұмыс істеу қабілетін үнемі жақсартып отырады. Себебі, сүт ағзаға түсетін қоректік заттардың жалпы көлемін ғана арттырып қоймай, май, ақуыз, көмірсу, минералды тұздармен, сондай-ақ дәрумендермен біріге отырып, ағзаға сіңу үшін өте қолайлы жағдай туғызады . Айран ұйытып, ірімшік, оны кептіруден - құрт өнімін алу маңызды және дайындау технологиясы қарапайым. Құрт

– кальцийдің көзі, сүт өнімдері ретінде адам денсаулығына өте пайдалы. Сондай-ақ құрт ақуызға өте бай, сондықтан ол тағамдық құнарлылығы жоғары. Оның құрамында А, В, С дәрумендері, Cu, Zn, Ag, Fe, Si, Mg, Ca, Al микроэлементтері де бар.

– Қазіргі таңда барлығы 80-нен астам сүт қышқылды өнімдер белгілі [5]. Сүт қышқылды өнімдер негізгі 3 топқа біріккен: сүт қышқылды сусындар; қаймақ; сүзбе, сүзбелі өнімдер. Сүт қышқылды өнімдерді сұйық және жартылай сұйық консистенцияда (простокваша және т.б) өндіреді. Оларды өз кезегінде резервуарлы тәсілмен алынатын бұзылған ұйынды және бұзылмаған ұйынды өнімдеріне бөледі. Майдың жоғарғы үлесімен (қаймақ); ақуыздың жоғарғы мөлшерімен (сүзбе, сүзбелі масса, сүзбелі өнімдер). Ашу түріне байланысты сүт қышқылды өнімдер екі топқа бөлінеді: тек сүт қышқылды ашу өнімдері (қарапайым, мекниковтік, ацидофильдік простокваша, ацидофильді сүт, йогурт, сүзбе, қаймақ); аралас ашудың өнімдері (айран, қымыз, ацидофильді-ашытқылы сүт) [6].

– Сүт қышқылды сусындарды алу үшін, тұтас және майсыздандырылған сүт, кілегей, қоюлатылған және құрғақ сүт, натрий казеинаты, пахта және басқа сүт шикізатын, сондай-ақ, жеміс-жидекті және көкөністі толықтырғыштар, тағамдық хош иістендіргіштер, бояғыштар, құрылымның тәттілендіргіштері мен тұрақтандырғыштарын қолданады [9].

Сүтқышқылды бактериялар 65-85% lactobacillus түрінде көрсетілген.

Сүт қышқылды өнімдерді, айранды дайындауда оның ең бірінші өзгешілік оған қосатын ашытқыларда, спиртті ашу немесе аралас ашу болсада адам асқазанының микрофлорасына өте жақсы әсер етеді. Айранға қосылған бактериялар оны түрлі дәрумендерге, ферменттерге байытады.

Сүттің биологиялық құндылығы-оның ферменттер, антителалардың, антибиотиктердің және басқа да биологиялық заттарды толықтыруы. Мысалы, 1 мг айранда келесі витаминдер бар, мг: А-0,02; тиамин-0,03; рибофлавин-0,17; ниацин-0,14; С- витамині- 0,7.

Қазақ халқының өзіне ғана тән және сирек әзірленетін тағамдарының бірі-"сүзбе". Сүзбені сүтқышқылды өнім - айраннан әзірлейді, оны қышқыл-мәйекті және қышқылды әдістермен өндіреді.Сүзбенің құрамындағы ақуыз адамға қажет бауыр мен бүйректің жұмысын жақсартатын, холестериннің деңгейін төмендететін және ең бастысы бауыр тінін жаңартып отыратын, бауырдың май басуын алдын алатын холин, метионин тектес аминқышқылдарына тез ыдырайды.

Сүзбенің майлылық пайызына қарай майсыз 1,8%-ға дейін, майлылығы төмен 2-3%, майлылығы орташа 4-18% және майлы 19-23%-ды құрайтын түрлері бар.100 г майлы сүзбенің қуаттылығы 250 киллокалорияға тең, майлылығы орташа – 165 ккал, майлылығы төмен – 105 ккал. Сонымен қатар, сүзбе сүйек тінінің дамуына, тістің дұрыс қалыптасуына өте қажет кальцийдің көзі болып келеді.

Қазақ халқының сүттен жасалған ұлттық тағам ретінде кеңінен қолданатын тағамының өте көне түрінің бірі -құрт. Құртты пісіріліп майы алынған айранды қайнату арқылы сүзбеден дайындайды.

Құртты дайындаудың бірнеше түрі бар. Сиыр сүтінен дайындалатын құртты жасау әдісі:

Белгілі бір мөлшердегі сүт өнімін 85-90°С температурада пісіреді. Пісірілген сүт 35-40°С температурада суытылады. Суытылған сүтке 20 г ұйытқы қосып, 6-7 сағат ұйытылады. Ашыған айранды қазанға құйып, түбі күйіп кетпес үшін, әлсін-әлсін қазанның түбін араластырып отырамыз. Араластыра отыра, 5 г тұз қосылады, өйткені тұз қосылған айранның сарысуы тез бөлінеді. Әбден қоюланған айранды матадан тігілген қалтаға (дорбаға) құйып, бір тәулікке іліп қоямыз.Құрғатылған өнімге белгілі бір мөлшерде ас тұзын қосып, әбден араластырып, мөлшері 20-26° г домалақ пішінді түр (форма) береміз. Тактаға жайылған құртты әр күн сайын аударып, 2-3 күн кептіріледі.

Патент №2000701- прототип бойынша құрттың құрамы тағамдық биологиялық қоспалар мен түрлі дәрумендерден құралған. 100 грамм сүзбенің қуаты 227 кк болса, құрттікі – 370,1кк. 100 грамм құртта 3 грамм жуық ақуыз, 3,2 грамм Са мен Р қосындылары, белгілі мөлшерде А1, В2, Д дәрумендері бар. 100 грамм құрттан ағзаға 60-қа жуық ккал беріледі.

Кесте 1. Құрт формасына және жасалуына байланысты химиялық құрамы

Құрт формасы	су	Құрғақ заттар	ақуыз	май	тұз	қант
Төртбұрышты құрт	12,7	87,3	24,6	54,4	0,92	7,4
Жалпақ құрт	13,4	86,6	25,4	56,2	0,86	4,2
Домалақ құрт	13,2	86,8	26,2	56,8	0,86	2,9
Сықпа құрт	14,2	85,8	27	57,2	0,78	0,9

Адам организмі үшін қажетті белоктар мен углеводтардың жарымына жуығын, В1 витаминінің 70—80%, РР және Е витаминінің не дәуір белігін, минералдық тұздарды және басқа қажетті заттарды бидай, жүгері өнімі береді.

Зерттеу жұмыстары барысында суда өнген бидайдың құндылығы бірнеше есе көбейетіні анықталған. Мәселен, өнген бидайда В2 дәрумені 10 есе көп болған. Осындай керемет қасиеттерінің арқасында өнген бидайды жеу адам ағзасы үшін аса пайдалы. Бидайдың дәніне қарағанда, қабығы мен ұрығында Е дәрумені, антиоксиданттар, В тобындағы дәрумендер өте көп болады. Егер ұлттық өнімге құртқа бидайды, жүгеріні ұнтақтап қоссақ, онда өнімнің суда еритін В тобындағы витаминдер мен минералдар әлде қайда артатындығы көрсетіп тұр.

Бидай — бүкіл әлемде 148 елдің негізгі азық-түлігі болып табылады және көптеген елдердің экономикасында ерекше орын алады. Бүкіл дәнді дақылдар өнімінің 60% мөлшері бидайдан алынады. Бидайдың жиырмадан астам түрі бар. Солардың ішінде ең көп тарағамы—жұмсақ бидай.

Бидайдың химиялық құрамы: 74-80% крахмал; ақуыздар 8-15%; май 1,5-2,0%; клетчатка 2,0-2,5%; кант 2,5-5,0%; күл 1,0-1,5%.

Кесте 2. Дәнді-дақылдар культурасының бидаймен химиялық құрамын салыстыру

Культура	Азотсыз экстрактивті заттар,%	Азотты заттар,%	Май,%	Клетчатка,%	Минералды заттар, %	Крахмалдылығы,%	Су,%
Жүгері	69,2	10,6	4,3	2,0	1,4	51,3	13,5
Қара бидай	68,3	12,5	2,1	2,2	1,9	47,9	13

Зерттеу объектілері ретінде: пастерленген майлылығы 3,2% сиыр сүті, мезофильді ашытқы, бидай ұнтағы, бидай қосылмаған дайын өнім таңдалды.

Стандартты зерттеу әдістеріне: иіс пен түсін анықтау МЕМСТ 10967– 90 талаптарына сай жүргізілді.

Дайын өнімнің органолептикалық көрсеткішін бес баллдық шкаламен анықталады. Тексерілетін көрсеткіштер атауы: дәмі, иісі, консистенция, түсі, сыртқы түріне балл беру әдісімен.

Кесте 3. Өнімнің органолептикалық көрсеткіші

№	Көрсеткіштер атауы	бағасы, баллы
1	Дәмі, иісі	2
2	Консистенция	2
3	Түсі, сыртқы түрі	1
4	сумма	5

Сүттегі майдың массалық үлесін, тығыздығын МЕМСТ 3623-94, дайындалатын құрт техникалық шарттар ҚР СТ 44-97, МЕМСТ 13830-91 «Асқа салатын түз. Жалпы техникалық шарттары» бойынша;

Ылғалдылығы, құрғақ заттар, көмірсулар, ақуызды заттары - әдістемелік стандарт, МЕМСТ 3626-73, МЕМСТ 25179-90;

Ал титрленетін қышқылдықты – МЕМСТ 3624-92 бойынша анықталды.

Ұлттық сүт өнімі құртқа ұнтақталған бидай дәнін оның емдік - профилактикалық қасиетін арттыру үшін

Құртты жасау үшін шикізат - табиғи сүтке анализ жасау. Сүттегі май құрамын, қышқылдығын, жасандылығын, тазалығын анықталды. Сүттегі соданы, сүтегінің асқын тотығы, формалині, пенициллині анықталды.

Қалыпты сүттің тығыздығы бірлік өлшемінен жоғары болады және химиялық құрамына байланысты 1,027-ден 1,033 аралықта ауытқып отырады.

Кесте 4. Сүт шикізатының физика-химиялық көрсеткіштеріне ҚР СТ 1324-2010 талаптары

Көрсеткіштер атауы	Сұрыпты сүтке арналған норма		
	Жоғарғы	Бірінші	Екінші
Қышқылдығы, °Т	16-18	16-18	16-20,99
Тазалық тобы, төмен емес	I	I	II
Тығыздығы, кг/м ³ төмен емес	1028,0	1027,0	1027,0
Қату температурасы, °С	- 0,520°С жоғары емес		

Сонымен анализ нәтижелеріне және әдеби ақпараттарға сүйене отырып, айран саңырауқұлақтарының құрамында үнемі микрофлораның төрт негізгі топтары болатынын айтуға болады:

- ашытқылар -Лактобактериум мезофильді сүтқышқылды
- мезофильді сүт қышқыл таяқшалары Streptococcus Therinophilos
- мезофильді сүт қышқыл стрептококктары lactobacillus bulgaricus,
- сірке қышқылды таяқшалар actobacillus asidophilus.

Жұмысымының мақсатына сәйкес, ұлттық өнімнің құрамын табиғи қоспамен байыту. Ол үшін бидай дәндерін алып, оны қуырып, тазалап, арнайы кофемолка дейтін ұнтақтаушы құрылғымен ұнтақтадық.

Кесте 5. Бидай ұнтағын қосу пропорциясы

№	1 тәжірибе	2 тәжірибе	3 тәжірибе	4 тәжірибе
Бидай ұнтағы	5%	10%	15%	20%

Жасалған тәжірибе, 15%, 20% қоспамен жасалған, консистенциясы тығыз емес болды. Сондықтан, бұл пайыздық мөлшерлер алынып тасталынды. Ал, алғашқы 5%, 10% жақсы жасалды. 44-97 ҚР стандарты бойынша жасалған құрттың иісі, дәмі, майлылығы мен ас тұзының салмақтық үлесі, ылғалдылығы, қышқылдығы едәуір жақсы екені анықталады.

Кесте 12– 44-97 ҚР стандарты бойынша жасалған құрттың органолептикалық көрсеткіштері

Ингредиенттер көрсеткіштерінің атауы	Анықталған шоғырлану	Нормативтік көрсеткіштер	Зерттеу әдістеріне қолданылған НҚ
Сыртқы түрі	m = 2 г домалақ пішінді	m=2 г домалақ	
Консистенциясы	Қатты, құрғақ	Қатты, құрғақ	
Иісі және дәмі	Таза сүтқышқылды, тұзды дәмі бар	Таза сүтқышқылды, тұзды дәмі бар	
Түсі	Ашық қоңыр	Ашық қоңыр	
Майдың салмақтық үлесі	28,6%	12% төмен емес	МЕМСТ 5867
Ылғалдылық салмақтық үлесі	13,5%	17% көп емес	МЕМСТ 17726
Ас тұзының салмақтық үлесі	2,4%	2,5% көп емес	МЕМСТ 3627
Қышқылдығы	160 ⁰ Т	160-400 ⁰ Т дейін	МЕМСТ 17726

Қорытындылай келе, қазіргі кездегі азық-түлік өндірісіндегі басты тенденция – тұтынушылардың әр түрлі қажеттіліктерін қанағаттандыра алатын денсаулыққа пайдалы ингредиенттері бар өнімдердің кең ассортиментін жасау болып табылады. Күн сайын тұтынушылар тағамдық қоспалары аз қосылған, барынша табиғи өнімді пайдалануды таңдап отыр. Сол себепті өзара сыйымды, барынша қолжетімді табиғи шикізаттық компоненттерді – витаминдермен байытылған құрт тағамы, осы талаптарға барынша жауап береді деп ойлаймыз. Себебі, витаминдермен байытылған құрт, әсіресе, балаларға, аяғы ауыр және бала емізетін әйелдерге өте пайдалы, өйткені ол сүйектің жетілуіне, қанның жақсаруына, жүрек қызметі мен жүйке жүйесіне қажетті кальций және фосфор тұздарына бай болып келеді. Алынған жетілдірілген құрт өнімінің технологиясын өндіріске енгізіп, халықты табиғи өніммен қамтамасыз ету керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мақажанова Х.Х., Төлемісова Ж.К., Есқалиева Г.А., Адманова Г.Б. Мал кешендерінен бөлініп алынған сүт қышқылы бактериялары және оларды сүт өнімдеріне пайдалану//Жаршы. №4.-2003.-Б. 45.
2. Мақажанова Х.Х., Төлемісова Ж.К., Есқалиева Г.А., Адманова Г.Б. Сүт және сүт өнімдерінің сапасы мен қауіпсіздігін жетілдіру жолдары// Жаршы. №8.-2002.-Б. 42-44.
3. Сапарбекова А.А. Подбор зернового компонента для концентри- рованных национальных кисломолочных напитков//Новости науки Казахстана. №1-2009.- Б. 141.
4. Борисова Г.В., Ожиганова Е.В., Бурыкина Т.Г. Закваски для кис-ломолочных продуктов: классификация, характеристики, качество// Молочная промышленность. №6.-2008.-Б. 73.
5. Фильчакова С.А. Микробиологический состав кефирной грибки и кефирной закваски. Молочная промышленность. № 7.-2005.-Б. 28.

Сапарғалиева Ж.Т., ТПП-41к тобы ҚҚЭУ
ғылыми жетекші: оқытушы, магистр **Абзалбек М.С.**

ҚЫШҚЫЛ СҮТ ӨНІМДЕРІНІҢ САПАСЫ

Қышқыл сүт өнімдерін шикізаты таза сүтқышқыл бактериялары ұйытқысы арқылы ашыту жолымен алады. Шикізат ретінде пастерленген, стерилденген сүт, сүт және кілегей қоспасын, т.б. пайдаланылады. Олардан қышқылсүт ішімдіктерін, қаймақ, ірімшік және ірімшіктен жасалған өнімдер өндіріледі. Сонымен қатар, қышқылсүт өнімдеріне әртүрлі қоспалар (қант, жидек, бал қайнатпа, т.б.) қосып жасалуы мүмкін. Қышқылсүт өнімдерінің адамзат тамақтануында маңызы зор, өйткені олардың қоректік мәнімен қатар диеталық және емдік әсері бар. Себебі, ашыту барысында сүт белоктарының қасиеттері өзгеріп, ішімдік сүтпен салыстырғанда тез және жақсы сіңетін жағдайға жетеді. Медициналық деректеріне жүгінсек, қышқылсүт өнімдері құрамындағы сүт қышқылы адамның тәбетін ашып, шөлін қандырады, ас қорыту жүйесі мен бүйректерінің жұмысын жақсартады [1].

Қышқылсүт өнімдерін алуға негізгі процесс – ашыту (ұйыту). Ол – күделі биотехнологиялық процесс: ұйтқы микроағзалардың әсерінен бөлінген ферменттер сүт қантын (лактоза) ыдыратып, сүт қышқылы және басқа қышқылдар, спирт, көміртегі диоксиді және т.б. түзіледі. Осы кезде пайда болған заттарға қарай сүтқышқыл, спирттік және аралас (спирттік және сүтқышқыл) ашыту жүреді. Осыған байланысты қышқылсүт өнімдерін өндіруде шартты түрде екі негізгі топ: сүтқышқыл ашыту жолымен

(ірімшік, қаймақ, простакваша және басқалар) және араласашыту әдісімен (кефир, ацидофилин және басқалар) алынған өнімдер.

Қышқылсүт өнімдері технологиясы ұйытқы (ашытқы) микро-ағзалары әсерінен лактозаның әртүрлі дәрежеде ашуына негізделген.

Ашытқы дайындау. Сүт өңдеу кәсіпорындарында ашытқыларды сүтті таза сүтқышқыл бактериялармен (штаммдар) ашыту арқылы даярлайды. Штаммдар арнайы лабораторияларда шығарылып, кәсіпорындарға құрғақ немесе сұйық ашыту ретінде жеткізіледі. Қышқылсүт өнімдерін алуда ашытқының рөлін еске алып, соңғысын даярлаға көп көңіл бөлу керек. Қышқылсүт сусындары жалпы көлемі жағынан қышқылсүт өнімдері арасынан алатын орны үлкен. Оларға кефир, йогурт, простаквашаның кейбір түрлері (мечниковская, ряженка, варенец және басқалар), ацидофил суындар, ұлттық сусын түрлері (айран, мацун, қатық, т.б.). Қышқылсүт сусындарын II-ші сорттан төмен емес, қышқылдығы 190Т-ден көп емес сүттен даярлайды. Олар майсыз және майлылығы 1; 2,5; 3,2; 4 және 6%-тік болады.

Барлық қышқылсүт сусындары сүт шикізатын таза бактериялардың белгілі бір түрінің ұйытқысымен ашыту (ұйыту) арқылы алады. Алынған ұйындыны салқындатады, ал кейбір өнімдер пісіп-жетілуі үшін оларды қосымша уақыт сақтайды. Салқындатылған және пісіп-жетілген қышқылсүт өнімдері тұтынушыларға сатуға дайын деп есептеледі.

Резервуарлық әдіспен сүт арнайы резервуарда ұйыту арқылы, сол ыдыста өнім (кефир, қымыз) пісіп-жетіледі. Сонан соң өнім тыдысқа құйылып, сақтауға немесе сатуға жіберіледі.

Термостаттық әдіспен сүтті ашытқан соң ыдысқа (пакеттер, бутөлкелер) құйып, термостаттық камераға ұйытуға қойылады. Өнім салқындатқыш камерада салқындатылады, сонан соң ол сатуға даяр болады.

Кефир – бірегей (уникальный) өнім, оны даярлау үшін кефир саңылауқұлақтары ашытқысы немесе арнайы таңдап алынған таза микроағзалардың ашытқысы қолданылады. Кефирдің түрлері: майсыз, 1; 2,5; 3,2 және 6%-дық майдың массалық үлесімен, құрғақ заттар 7,8; 8,1; 9,5 және 11%-дық, сондай-ақ жеміс қосылған, витаминделген және әртүрлі оригинал заттармен араласқан. Кефирді резервуарлық және термостаттық әдіспен алады. Ол біртекті қаймақ тәрізді сұйық, таза қышқыл сүттің дәмімен, ақ түсті, аздап қоңырлау болады.

Кефирді резервуарлық әдіспен өндіру мына технологиялық операциялардан тұрады: шикізатты қабылдау және дайындау, пастерлеу, гомогендеу, ашытқылау, сүтті ұйыту, араластыру, салқындату, пісіп-жетілдіру, ыдысқа құю, орау және өнімді сақтау.

Таңдап алынған сүтті майлылығы бойынша, нормалдайды. Майсыз кефирді көксүттен өндіреді. Құрғақ, жай және майсыз сүтті арнайы технологиялық нұсқауларға сәйкес қалпына келтіреді. Қажет болған жағдайда жай сүтке 50%-ке дейін қалпына келтірілген сүт қосуға болады. Даярланған сүтті сепаратор-сүтталалағышпен тазалайды.

Тазаланған, нормаланған сүтті 85±20С-та температурада 5-10 минут ұстап немесе 90±20С-та 3 минут ұстап пастерлейді. Пастерлеуді 17,5 МПа қысымда өткізумен сүтті гомогендеу қатар өтеді. Ол үшін сүтті пастерлеуіш-салқындатқыш қондырғының рекуперациялау секциясында 55-600С-қа немесе пастерлеу температурасына дейін қыздырады. Пастерленген және гомогенделген сүтті 20-250С ашыту температурасына дейін салқындатады және осы температурада қышқылсүт өнімдері резервуарына береді. Көптеген тәжірибе көрсетіп отырғандай, 250С-та ашытқылаған кефир органолептикалық ең жақсы көрсеткіштерге – дәмі және иісі жағынан ие. Ұйытқыны резервуарға сүтпен бірге енгізеді [2].

Ұйытқының активтілігіне қарай оның мөлшері орташа сүттің 5-10% мөлшерін құрайды.

Ашытқы сүт араластырғыш жұмыс істеп тұрғанда енгізіледі, ол алғашқысының бар көлемінде біркелкі таралуы үшін қажет. Резервуар толған соң, 15 минут өткеннен соң, араластырғышты тоқтатады. Ұйыту барысында ұйытқының микрофлорасы көбейіп, сүттің қышқылдығы өседі, казеин коагуляцияланады және ұйынды пайда болады. Ұйытудың аяқталғандығын тығыз ұйынды пайда болағнына және қышқылдықтың 85-1000Т-ге жеткеніне қарап, анықтайды. Ұйытылған кефирді араластырады, 14-160С-қа дейін салқындатады және онан әрі пісіп-жетілуге қояды. Витаминделген кефир даярлағанда С витаминін ашытқыға, сүтке енгізуге 30-40 минут қалғанда, қосады. Содан кейін ашытқыны 10-15 минут араластырып, 20-30 минут тағаттайды. С витаминін дайын өнімнің (кефирдің) 1000 килограммында 110 г болуы тиісті есеппен қосады. Ұйытқы қосылған сүтті араластырады. Бірінші араластыру резервуардағы ұйытындының және араластырғыштың беріктігіне қарай 15 минуттан 40 минутқа дейін созылады. Біртектес қоюлықтан соң, араластырғышты 30-40 минутқа тоқтатады, сонан соң сағат сайын 5-15 минутқа қосып тұрады. Біртекті емес, түйір-түйір кефирден сақтаған кезде сарысу бөлінуі мүмкін. Салқындатқан және араластырған соң кефирді тыныштықта пісіп-жетілуге қалдырады, оның ұзақтығы ұйытудан бастап 240сағаттан кем болмауы тиіс. Пісіп-жетілген соң кефирді тағы да 2-5 минут араластырып, ыдыстарға құяды. Ыдысқа құйылған кефирді 24 сағат 80С-тан жоғары емес температурада ұстайды.

Термостаттық әдіспен кефир өндіру технологиялық процесі келесі операцияларды құрайды: шикізатты қабылдау және дайындау, пастерлеу, сүтті ашытқылау, ыдысқа құю және қақпағын жабу, ұйыту, салқындату, пісіп-жетілдіру және сақтау. Шикізатты (сүтті) қабылдау және дайындау, пастерлеу, гомогендеу жоғарыда айтылғандай атқарылады. Гомогенделмеген сүттен кефир даярлауға жол берілмейді.

Пастерленген және жазда 17-200С, қыста 22-250С-қа салқындатылған сүтті резервуар және ванналарда салқындатқан соң, бірден ұйытуға қояды. Ашытылған сүт 15 минут араластырылады және бір

партиясын үздіксіз 30 минут араластырып ыдысқа құюға жібереді. Ұйытқы енгізілген сүт ыдыспен термостаттық камераға 8-12 сағат бойы ұйытуға қойылады. Термостаттық камерадағы температура жазда 17-20оС, қыста 22-25оС болуы тиіс. Ұйытқан соң кефир қышқылдығы 75-80оТ тығыз ұйытынды болады. Оны салқындатқышқа, камераға 8оС-қа дейін салқындату үшін және осы температурада 12 сағаттан кем ұстамайды. Даяр кефирді 8оС температурада 24 сағат сақтайды.

Йогурт – пастерленген май және құрғақ заттары массалық үлестері нормалданған сүттен қант, жеміс-жидек толтырғыштар, ароматизатор-лар, С витамині, тұрақтандырғыштар, өсімдік белогі қосылған немесе қосылмаған, термофилдік тұқымдас сүтқышқыл стрептокок және бол-гар таяқшаларының денелерінен даярланған ұйытқымен ұйытылған қышқылсүт сусыны. Құрамына қосылған толтырғыштарына қарай йогурттың мына түрлері шығарылады: йогурт, тәтті йогурт, жеміс-жидекпен, С витамині бар жеміс-жидекпен және диабеттік жеміс-жидекпен.

Йогуртты резервуарлық және термостаттық (жеміс-жидекпен тек қана термостаттық) әдіспен әртүрлі оригинал атаулармен шығарады. Сыртқы көрінісі және қоюлығы жағынан йогурт қаймақ тәріздес ұйытындысы бұзылған (резервуарлық әдіспен) немесе бұзылмаған (термостаттық әдіспен), ал жеміс-жидектік йогуртқа жеміс және жидектердің түйірлері қосылған. Йогурттың түрі – ақ-сұрғылт, не қосылған жеміс-жидек сиропына сәйкес түстес.

Жоғарыда аталған өнімдер сияқты сусындардың бірі – протокваша. Оның ассортименті алуан түрлі (мечниковская, ацидофильная, варенец, ряженка, т.б.). Олардың негізінен жылумен өңдеу режимі және ұйытқысының бактерилдық құрамы жағынан айырмашылығы бар. Технологиясыеың кефир өндіруден аздап қана өзгерістері бар [3].

Қаймақ – пастерленген кілегейден сүт стрептококк таза денелерінен даярланған ашытқы көмегімен алынған орыстың ұлттық қышқылсүт өнімі. Қаймақ үшін плазма қышқылдығы 26оТ-ден жоғары емес, балауса кілегей пайдаланады. Қаймақ екі технологиялық сұлбамен шығарылады: ұйыту алдында кілегейді пісіп-жетілдіру арқылы және гомогендеуді қолданумен. Құрамындағы майдың және ұйытқы флорасының массалық үлестеріне орай қаймақтың диеталық, 15, 20, 30, 35% майлылықпен, ацидофильдік және «Любительская» түрлері даярланады.

Кілегейді ұйыту алдында пісіп-жетілуді қолдану арқылы қаймақ алу технологиялық процесі мына операциялардан тұрады: сүт және кілегейді қабылдау және дайындау, сүтті ажыту (сепаратордан өткізу), нормалдау, пастерлеу, салқындату, пісіп-жетілдіру, кілегейді ашытқы-лау және ұйыту, ыдысқа құю, қақпағын жабу, маркілеу, салқындату және қаймақты пісіп-жетілдіру, сатудан бұрын сақтау (2.8-сурет).

Сүтті 40-45оС сепаратордан өткізіп майлылығы 32%-дан кем емес кілегей алады; 5% ашытқы енгізген соң майлылығы 30% даяр өнім алу үшін кілегейді 31,6%-ға дейін нормалдайды, ал 36%-дық қаймақ алу үшін кілегейді 37,9%-ға дейін нормалдайды. Нормалданған кілегейді алынатын қаймақтың түріне қарай 85- 90оС-та 15 секундтан 10 минутқа дейін және 90-95оС-та 15-20 секундтан 5 минутқа дейін ұстайтын режимде пастерлейді. Кілегей 50-70оС температурада және 7,0-8,0 МПа қысымда гомогенделеді. Гомогендел-ген кілегей пластиналық немесе трубкалық салқындатқыштарда жылдам (тез арада) ашыту температурасына дейін салқындатылады: жылы уақытта 18оС-қа, ал салқын кезде 22оС-қа дейін. Ашытқы ретінде мезофильдік стрептококктің таза денелерін және ароматқұрушылар қолданылады. Енгізілетін ашытқы мөлшері ұйытылу ұзақтығына әжептәуір әсер етеді. Кілегейді ашыту оның температураысна қарай 14-16 сағатқа созылады. Алғашқы 3 сағатта кілегей араластырылады, сонан соң ұйытудың соңына дейін тыныштықта қалдырады. Ұйытудың аяқталған қышқылдықтың жазда 65-75оТ-ге дейін, жазда 80-85оТ жеткені анықтайды.

Жаңа даярланған қаймақ майда немес үлкен ыдысқа құйылуы мүмкін; осы ыдыста салқындатылады және пісіп-жетілуге қалдырады. Салқындату және пісіп-жетілдіру үшін ВДП сияқты үлкен ванналар, қосқабырғалы резервуарлар пайдалануға болады, бұл жағдайда да қаймақты салқындату оның пісіп-жетілуімен тіркес жүргізіледі, ол 5-8оС-та 24-48 сағатқа дейін өтеді. Майда ыдысқа құйылған салқындатқыш камерада 2-4оС-та ұсталған қаймақтың пісіп-жетілуі 24-28 сағатта аяқталуы мүмкін. Ашытылған кілегейді 5-6оС-қа дейін тез арада салқындатқан жағдайда пісіп-жетілу процесін 6-8 сағатқа дейін қысқартуға болады. Қаймақты сатуға дейін салқындатқыш камерада 2-4оС-тан жоғары емес және салыстырмалы ылғалдылығы 75-80% сақтау керек. Тұтынушыға жіберілетін қаймақ қолданыстағы РТУ-дің талапта-рына сай: жоғары сорт үшін дәмі және иісі таза қышқыл сүттікіндей, бөгде татым және иіс болмауы тиіс; бірінші сор қаймақта аздап азықтың, ағаштарының және босаң ащылық дәм болуы мүмкін. Жоғары сорт қаймақтың қышқылдығы 65-90, бірінші сортынікі – 65-110оТ.

Ірімшік – белокті қышқылсүт өнімі, оның негізгі бөлігін барлық ауыспайтын аминқышқылдары бар казеин құрайды. Майлы ірімшікте тең мөлшерде (18%-данн) белоктар мен амй, сондай-ақ сүт витаминдері болады. Ірімшік кальций, фосфор, магний және басқа да минералдық заттарға бай. Сүт қантын ашыту өнімдерінен, ірімшікте оған айрықша қышқылдау дәм және қышқыл сүт иісін беретін сүт қышқылы және қош иісті заттар бар. Етте қанша белок болса, ірімшікте сонша бар, ал оның өзіндік құны көп төмен. Ірімшікті тікелей пайдаланудан басқа, оны әртүрлі тағамдар даярлауға, кулинарлық өнімдер және ірімшік өнімдерінің үлкен ассортиментін даярлайды. Қант қосу ірімшік өнім-дерінің және олардың дәмін жақсартады [4].

Ірімшік және ірімшік өнімдері пастерленген сүттен ашытқы ретінде мезофильдік сүтқышқыл бактерияларды қолдану арқылы алынады. Оның таза, ұяң қышқылсүт дәмі және иісі, ұяң қоюлығы болуы

тиіс. Ірімшіктің қоюлығы өндіру технологиясына тәуелді, оның қабат-қабат құрылымы немесе біртекті гомогенді масса болуы мүмкін. Майлы ірімшікте 18%-тен кем емес, жартылай майлыда - 9%-тен кем емес; майлының ылғалдылығы - 65%-тен көп емес, жартылай майлынікі - 73%, майсыздікі - 80%. Жоғары сорт майлы ірімшіктің қышқылдығы - 210, І-ші сорттінікі – 240оТ; майсыз жоғары сорттікі – 220оТ және І – сорттікі – 270оТ. Майлы және жартылай майлы ірімшік алудың екі әдісі бар: дәстүрлі – нормалданған сүттен және бөлектік – көксүттен (майсыздандырылған), соңырақ майсыз ірімшікті кілегеймен байыту арқылы. Төменде аталған екі жолмен ірімшік өндірудің технологиялық сұлбасы берілген.

Қажетті сақталуды қамтамасыз ету үшін атқарылуы тиіс негізгі шарттар мыналар болып табылады: белгілі бір температура және соған сәйкес ауаның ылғалдылығы, жарықтың және ауа алмасуының сәйкес болуы. Қышқыл сүт өнімдерін 80°С-ден жоғары болмайтын температурада сақтау қажет. Қышқыл сүт өнімдерін аса жоғары температурада сақтау олардың қышқылдығының артуына, іріткінің бөлінуіне, сапасының төмендеуіне және бұзылуына әкеп соқтырады. Қышқыл сүт өнімдерін міндетті түрде жабық ыдыста сақтау қажет. Біріншіден, бұл ұзақ уақыт сақтауға септігін тигізеді, екіншіден, жабық ыдыстағы өнім тоңазытқыштағы басқа да заттардың түрлі иістерін өзіне сіңірмейтін болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ступин А.С., Семин О.А. Стандартизация и качество продовольственных товаров. - М.: Экономика, 2009.
2. Ловачева Г.Н., Мглинец А.И., Успенская Н.Р. Стандартизация и контроль качества продукции. - М.: Экономика, 2012.
3. Абенова Д. Зарубежный опыт повышения конкурентоспособности промышленной продукции. «Транзитная экономика».-2004.-№5. с 14.
4. Крылова Г. Д. Зарубежный опыт управления качеством. – М.: Издательство Стандартов - 2006.

Сапи М.С. гр. С-21НП КЭУК

науч. рук.: д.т.н., профессор **Доспаев М.М.**

ВАЖНОСТЬ ВНЕДРЕНИЯ СИСТЕМЫ МЕНЕДЖМЕНТА КАЧЕСТВА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Наступивший век по праву называют веком качества. Только качество может привлечь потребителя и обеспечить получение прибыли для отдельного предприятия на потребительском рынке, который очень насыщен многообразным производимых аналогичных продуктов пищевой промышленности от разных производителей. На сегодняшний день задачами любого эффективно действующего предприятия является поиск путей повышения конкурентоспособности производимой продукции. При этом необходимо учитывать обеспечение безопасности продукции наряду с высоким качеством и учётом требований потребителей. Это обусловлено тем, что пищевая промышленность является благоприятной средой для развития как полезной, так и патогенной микрофлоры, вызывающей пороки продукции, то есть при производстве и хранении продукции существуют высокие риски возникновения брака и опасности для здоровья потребителя. В связи с этим качество и безопасность пищевых продуктов является важнейшим условием предупреждения пищевых отравлений и инфекций.

Одной из главных составляющих качества продуктов питания является их безопасность. Если невозможно обеспечить безопасность для потребителя, то никакой речи о качестве быть не может. Поэтому в пищевой промышленности в первую очередь получили развитие системы менеджмента, обеспечивающие безопасность продуктов питания на всех этапах производства и снижение возможного риска потребителей [1].

В современных условиях у конкурентов имеются большие возможности, чтобы изучить новый продукт, ставший лидером продаж, и приблизить качество своей продукции к его уровню. При этом преимущество получит то предприятие, которое сможет предложить потребителям приемлемое качество продукции по более низкой цене. Возможность достижения такого результата во многом зависит от наличия на предприятии системы качества, то есть присутствие главного фактора конкурентной борьбы, символа процветания предприятия. Увеличение ассортимента и масштабов выпуска продукции, повышение её конкурентоспособности на этом сегменте рынка привело к тому, что на сегодняшний день системы менеджмента качества превратились в сложные системы [2]. Связанные с глубоким изучением свойств, характеристик связей, процессов которые не возможны без применения моделирования, анализа и оценки рисков, возникающих на производстве, изучении причин их возникновения, формирования номенклатуры показателей безопасности и качества, применения экспертных оценок в управлении качеством с целью минимизации рисков при производстве. В результате для большинства предприятий внедрение систем качества приведёт к значительному повышению пищевой безопасности, а неспешная эволюция развития позволит удовлетворить дополнительные требования связанные с оценкой работы системы и её совершенствованием. Система менеджмента качества имеет положительный как внепроизводственный, так и внутривыпускной эффект [1].

Внепроизводственный эффект: доверие потребителей к предприятию, улучшение имиджа предприятия, большая степень доверия финансовых учреждений, реализация требований потребителей на всех процессах предприятия при соблюдении законодательных рамок и соответствующих норм.

Внутрипроизводственный эффект: надёжная организация производственной и информационной структур и производственных процессов, создание внутрипроизводственных механизмов для координации и управления деятельностью предприятия, экономия затрат на устранение возникающего брака или предупреждение его, оптимизация процессов на основе регулярного анализа функционирования системы менеджмента качества, сохранение имеющихся «ноу-хау» даже при незапланированных событиях (например, смена персонала), создание эффективных систем для надёжной корректировки допускаемых ошибок и предупреждению их [2].

Разработка, внедрение и сертификация системы менеджмента качества на соответствие требованиям международных стандартов ISO даёт предприятиям следующие преимущества:

- улучшение менеджмента предприятия;
- превращение концепции качества в философию управления;
- эффективный подбор кадров и воспитание у персонала предприятий более осознанного отношения к обеспечению качества;
- наличие персонала всех уровней, обученного методам управления качеством;
- рост производительности труда за счёт снижения непроизводственных затрат, повышение темпов внедрения усовершенствований (например, продукции, технологий производства и пр.);
- обеспечение качества и безопасности продукции;
- удержание уже имеющихся потребителей;
- завоевание доверия новых, выход на зарубежные рынки;
- снижение издержек и как следствие;
- уменьшение оптовых и розничных цен;
- рост объёма продаж, соответственно прибыли;
- повышение престижа предприятия, снижение предпринимательских рисков;
- уменьшение количества рекламаций;
- получение маркетинговых преимуществ;
- увеличение доли предприятия на рынке.

Системы менеджмента качества представляют собой эффективный набор оптимизационных элементов, с помощью которых организации могут строить свою деятельность в соответствии с современными требованиями рынка. Наибольшее распространение в мире получили системы менеджмента качества, разработанные на основе требований международных стандартов ISO серии 9000.

Система менеджмента качества ISO серии 9000 — это та часть общей системы управления организациями, которая функционирует с целью обеспечения стабильного качества продукции. Она занимает особое место среди всех существующих систем управления, ибо является одним из последних достижений в области решения проблем качества в любой организации. Ее главным достоинством является то, что она ориентирована на потребителей и направлена прежде всего на предотвращение брака на самых ранних этапах жизненного цикла продукции, а также на контроль качества уже готовой продукции. Уровень качества продукции нельзя повысить за счет внедрения отдельных, изолированных друг от друга мероприятий; необходим системный подход. Принцип системного подхода является одним из основных принципов, на которых базируется менеджмент качества. Управление взаимосвязанными процессами как системой улучшает результативность и эффективность деятельности организаций при достижении целей [3].

Успешно работающая система менеджмента качества позволяет предприятию достичь следующих преимуществ:

- обеспечивает стабильность работы организации;
- позволяет избежать случайных «сбоев» и конфликтов, минимизировать влияние личностного фактора;
- обеспечивает соблюдение обязательных государственных нормативных требований к качеству;
- усиливает производственную дисциплину и улучшает контроль над деятельностью предприятия;
- позволяет делать работу компании прозрачной для ее руководства;
- облегчает оперативное управление и повышает его эффективность;
- обеспечивает снижение производственных затрат за счет снижения количества брака и повышения эффективности труда;
- сокращает цикл разработки новой продукции;
- позволяет достичь требуемого качества продукции и постоянно поддерживает его на уровне, соответствующем требованиям заказчиков, которые устанавливаются в договорах и других документах;
- постоянно повышает степень удовлетворенности потребителя, а значит, и объем продаж, прибыль и конкурентоспособность компании;

- непрерывно совершенствует деятельность организации в рамках направлений и приоритетов, устанавливаемых высшим руководством [4].

Стандарты ISO серии 9000 являются универсальной основой для построения системы менеджмента качества в любой организации, независимо от области деятельности, применяемых технологий, квалификации и количества сотрудников, а также других особенностей.

Однако универсальность стандартов ISO серии 9000 имеет и негативные стороны, так как не позволяют учесть особенности ряда отраслей промышленности, где высоки требования к качеству продукции, безопасности труда работников, экологичности производственных процессов и т. д. В некоторых ситуациях применение требований стандартов ISO 9000 оказывается сдерживающим фактором. Поэтому стандарты приобретают отраслевую специфику, они могут применяться лишь в конкретных отраслях.

В пищевой промышленности применяется также система HACCP (Hazard Analysis and Critical Control Point) — это признанная в мире система анализа рисков и управление критическими точками контроля, используемая в пищевой промышленности для обеспечения безопасности продуктов питания.

Целью HACCP является обеспечение безопасности продуктов для потребителей путем контроля над факторами риска в течение полного цикла производства и транспортировки пищевых продуктов. Данная система определяет систематический подход к опознаванию возможных рисков химического, физического и биологического (микробиологического) происхождения, их оценке и контролю [3].

Преимущества менеджмента предприятий, внедряющих систему HACCP:

- однозначное определение ответственности за обеспечение безопасности пищевых продуктов;
- представление документального подтверждения уверенности относительно безопасности пищевых продуктов;
- обеспечение системного подхода, включающего все параметры безопасности пищевых продуктов, от сырья до конечных пользователей;
- экономное использование ресурсов для управления безопасностью;
- повышение доверия потребителей к выпускаемой пищевой продукции;
- завоевание новых и расширение существующих рынков сбыта для экспортеров продукции;
- возможность удачно конкурировать на рынке;
- представление преимуществ в важных тендерах;
- зарубежные инвесторы охотнее идут на капиталовложения, если система действует на предприятии;
- поддержание репутации производителя качественного и безопасного продукта питания;
- существенное снижение финансовых издержек, связанных с выпуском некачественной продукции;
- обеспечение стабильного качества, от которого зависит имидж компании.

Система GMP (Good Manufacturing Practice), применяемая в отраслях пищевой промышленности гарантирует качество продукции в соответствии со стандартами, соответствующими ее назначению и требованиям торговой лицензии. Система GMP — это единая система требований по организации и осуществлению технологических процессов и контрольных испытаний промежуточных и конечных продуктов на всех стадиях производственного процесса. Правила GMP устанавливают требования к персоналу, помещениям и оборудованию, документации, производству продукции, контролю качества и проведению анализов по контрактам, рекламациям, порядку отзыва продукции и организации самоинспекций. Правила GMP предназначены в первую очередь для снижения риска, присущего продукции, который не может быть полностью предотвращен путем проведения испытаний готовой продукции. Это обеспечивается:

- регламентацией всех производственных процессов;
- валидацией производства;
- наличием квалифицированного персонала;
- разработкой четких и однозначных технологических регламентов и инструкций;
- обучением персонала надлежащему выполнению технологических операций;
- регистрацией всех этапов производства и отклонений;
- надлежащим хранением и регистрацией готового продукта.

Правила GMP также требуют от производителя контроля над технологическими процессами, основным и вспомогательным оборудованием, средствами и методами измерений, чтобы они функционировали в соответствии с установленными требованиями [4]. К этим требованиям относятся работы по различным проверкам и испытаниям, называемым верификация, квалификация, валидация. Последняя основана на проведении испытаний в реальных производственных условиях с необходимым числом повторений для обеспечения достоверности получаемых результатов. Поэтому она является наиболее сложным и дорогостоящим процессом, требующим привлечения значительных ресурсов предприятия. Правила GMP рекомендуют проводить валидацию в первую очередь для критических процессов. Под ними понимаются процессы, оказывающие влияние на конечный продукт.

Анализируя различные системы менеджмента, можно выявить у них общие структурные компоненты, интегрируя которые можно достичь органичного сосуществования этих систем и улучшения не каждой в отдельности, а деятельности организации в целом, приводящей к усовершенствованию продукции. Правильным будет использование той методологии или комбинации систем менеджмента, которая принесет наибольшую пользу и станет «работать» в конкретной организации [5].

Менеджмент качества обеспечивает конкурентоспособность товара. Он устанавливает качественный уровень продукции и безопасность товара, а повышение качества, в свою очередь, способствует росту эффективности использования продукции, приводя к снижению затрат и увеличению доли рынка. Из всего выше сказанного можно сделать выводы. Внедрение системы качества облегчает получение у клиентов статуса надёжного поставщика с последующим увеличением объёма заказов. В дальнейшем это даёт возможность добиться у клиентов статуса «партнёра», что делает для них предприятие более предпочтительным поставщиком по сравнению с конкурентами. Следовательно, растёт конкурентоспособность выпускаемой продукции, поскольку организация сможет продемонстрировать безопасность и качество своей производственной деятельности, включая закупку сырья, производство и доставку продуктов. Также внедрение системы качества обеспечит высокий уровень продовольственной безопасности, что даёт определенную уверенность в условиях возрастающего давления на пищевую промышленность со стороны контрольно-регулирующих органов. Повышение культуры непрерывной самооценки и совершенствование работы персонала, также является результатом внедрения системы качества на предприятии.

Список использованной литературы:

1. Managing for the sustained success of an organization. ISO 9004:2009. – Stage. 2009 – 10 – 30. Geneva.: ISO, 2009. – 56 p.
2. Шестаков, А. Л. Методы внедрения систем, или Скупой платит дважды/ А. Л. Шестаков // Методы менеджмента качества. 2008.– №8. – С. 14 –18.
3. Горина, Е. А. Качество и безопасность ключевые требования потребителей к пищевой продукции / Е. А. Горина // Научно-технические ведомости СПбГПУ. Серия «Экономические науки». 2009. – №5(85). – С. 243 – 247.
4. Азитова Г.Ш. Система менеджмента качества и сбалансированные показатели // Российское предпринимательство.- 2010.- № 10(168).-С. 73-77.
5. Алексеева, Ю.А., Липлянина Е. В. Особенности инновационного развития предприятий пищевой промышленности и необходимость его инвестирования // Вестник Казанского технологического университета. - №22. - 2011. - С. 202 -207.

Турарова А.М. ТПП-11НП тобы ҚҚЭУ
ғылыми жетекші: т.ғ.д., доцент **Базаров Б.А.**

ҰН ӨНДІРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Ұн өндіру технологиясының пайда болу және даму тарихы өте тереңде жатыр. Шамамен 7500 жыл бұрын археологиялық қазбалар нәтижесінде табылған мұралар адамзаттың бидаймен және одан кейінгі дән үгітуімен байланысты іс-әрекеттері пайда болғанын дәлелдейді. Қытайда сонау ерте заманда 5000 жыл бұрын бидай ең басты дақыл ретінде өсірілген.

Ежелгі Египетте егіншіліктің кең ауқымын бидай өсіру құраған және ең алғашқы болып ақ нанды да египеттіктер пісірген. Қазақстанда 70-80 миллион пұттай тың игеру жылдарынан бұрын өндірілген. Ол шамамен 1 миллион 200 мың тоннаны құрайды. Алғашқы жылдары тың және тыңайған жерлерді игеру бағдарламасы себу жұмыстарын Қазақстанның солтүстік аймағында қарастырған. Бір жылдың ішінде 8 миллион 531 мың гектар жерді тыңайту қолға алынған. 1956 жылы мемлекет бірінші қазақстандық нанның миллиард пұтын (16 млн. көп) өткізілген бидайдың жартысынан көбі күшті және қатты сұрыпты нан пісіру қасиетін есептемегенде және жоғары технологиялық қасиетке, бидайды алды.

Сонымен бергін келе Қазақстан Республикасында бидай өндірісінде 53-60% құрайтын жоғары бидай тауалары мен қажеттіліктілігі жоғарылады. Сол кездері бидай өндірісінде Ресейде-35%, ал Украинада-30%, Беларусияда-20%құраған. Мықты және қатты бидай сұрыптарын өндіруші ретінде

Қазақстан Республикасының рөлі артты [1, 6. 5 – 14].

Агроөнеркәсіп кешенінде жүргізілген реформа нәтижесінде ауыл шаруашылығы өндірісін басқару жүйесі түбегейлі өзгереді, бір орталықтан басқарылатын совхоздар мен колхоздар орнына жеке меншік құқығына негізделген өз алдына жұмыс жасайтын ұйым түрлері пайда болды. Себебі астық мемлекеттердің сыртқа шығаратын негізгі азық түлік қоры болған. Елімізде бидайға және басқа да астық түрлеріне, дәнді дақылдарға кең көлемде жер бөлінген.

Ұн және жарма өнеркәсібі агроөнеркәсіптік кешеннің негізгі құраушы элементі болғандықтан оны дамыту және жаңарту маңызды мәселе болып отыр. Қазіргі кезде сала өз алдына ұн және жарма өнеркәсібінің техника – өндірістік және техника – қайта жандандыру базаларын дамыту, қосымша өндірістік қуаттарды енгізуге, енгізілген капиталды тиімді пайдалану, құрылыстық өндірісті экономикалық

ынталандыру сияқты мақсаттар қоюда. Ұн және жарма зауыттарының ескілерін жобалап жаңа өнеркәсіптік кешендерді құрумен қатар жоспарлануда. Көбінесе бұндай мәселелерді шешу жоғарғы санатты технологтарға жүктеледі. Сонымен қатар өндірістік өнеркәсіпті технологтардың дұрыс жобалауы оған бөлінген қаражаттың қаншалықты дұрыс игерілгенін көрсетеді.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың ұсынысымен қабылданған «Қазақстан – 2030» даму стратегиясында мемлекет күшінің басты назары ауыл шаруашылық өндірісіндегі екі негізгі салаға мал және өсімдік шаруашылықтарына аударылған. Азық түлік өнімдерінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін және еліміздің экономикасын дамыту үшін ауылшаруашылық өнімдерін өндірудің маңызы зор. Өйткені аграрлық кешенді дамытып, жерді ұтымды пайдаланып, бәсекене қабілетті шаруашылықтар құрып, шет елдерге ет, астық экспортын ұлғайту арқылы мемлекетіміздің экономикасының нығайуына үлес қоса аламыз.

Ұнды экспортқа және импортқа шығаруға Қазақстан Республикасының үлкен ресурстары бар ел. Ұн зауыттары қазіргі кезде әртарапты астықтың сапасын бағалау, кептіру, ұн тартуға партиялар құруға, астықты жоғары өнімділіктегі қондырғыларында тазалауға, гидротермиялық өңдеуден өткізу және дайын өнім сапасын бақылау кезеңдерін қарастырып ұйымдастырылады. Жоғары өнімділікті, тиімді қондырғыларда өнделетін жоғары сапалы ұн зауыттарының астық өнімдеріне сұраныс жылдан-жылға өсіп барады [2, б. 2].

Тұтынушылардың жағдайы жақсаруымен қатар жоғарғы сорт және бірінші сорт ұндарына деген сұраныстар қарқынды түрде өсіп келеді. Жаңа ұн зауыттарын салу және қондырғылар мен технологиялық үрдістерді жаңғырту мақсатында қайта құрумен байланысты бұл мәселені шешуге болады.

Астық өңдеу кәсіпорындарының техникалық қайта жабдықтаудың негізгі бағыты болып келесілер табылады: принципіалды жаңа және тиімді қондырғыларды ойлап табу және оларды өндіріске енгізу, қазіргі заманғы нарықтық талаптарға жауап беру, прогрессивті технологияларды енгізу. Ұн, жарма өндіру салаларында нарықтық экономикаға көшу кезінде өнімдерді өндіретін кіші шағын кәсіпорындар саны жедел дамыды. Бірақ та зауыттардың көбісі Кеңес үкіметі кезінде қалған технологиялар қолданатындықтан дайын өнімдер сапасы айтарлықтай өзгермеді. Жаңа технологиялардың, жабдықтардың енгізілуде соңғы кездері заманауи сегізбілікті станоктар, біріктірілген сепараторлар және тағы басқа жаңа қондырғылар, аппараттар жасалуды. Қазіргі нарықтық қатынастар талаптарына сай астық өңдеу кәсіпорындары өнімнің сыртқа шығарылуын және еңбек өнімділігінің өсуін, еңбек тәртібінің нығайуын, еңбек жағдайы мен қауіпсіздігі, оны ұйымдастыруын дамыту мен жаңғыртуды және технологиялық тәртіптің сақталуын қамтамасыз ету керек. Қазақстанның әр аймағында жергілікті талаптар мен ұнға деген сұраныс ұн өндіруге белгілі бір әсерін тигізеді. Осыған байланысты жергілікті шикізатты өндірудің технологиялық сұлбалары өзіне тән ерекшеліктерде болады, бірақ кез келген ұн зауыттары үшін технологиялардың принциптері өзгеріссіз болады.

Қазақстан Республикасында ұн өндірісінің ары қарай дамуы толығымен өндірістік қуатын пайдаланылатын және өзінің техникалық базасын жаңғыртып отыратын ірі кәсіпорындардың арқасында.

Сонымен қатар технологиялық даму нәтижесінде ұн өндірісімен байланысты бидай өсіру мен өндіру қарқынды, жетіле дами отырып біртіндеп осы дәуірге де жеткен. Қазіргі кездегі «Ынтымақ-2030» ЖШС-да ұн өндіру ең жаңа технологиямен өндіріледі және өндіріс үдерісі толықтай автоматтандырылған. Кәсіпорынның әр түрлі сорттардан астық өңдеу, өндіру, сату негізгі қызметі болып табылады. 2002 жылдан бастап компания Туркиядан өндірістік кешен мен жабдықтарды сатып алу операциялары басталған. Қазіргі таңда заманауи жабдықтармен жабдықталған, ұн тарту кешенінде өндірілген ұн «Ынтымақ» атты брендпен сатылымда. Компанияның жұмысы жоғары сапалы өнімдер шығару, әрбір тұтынушыға сапалы қызмет көрсете отырып, әрбір тұтынушы сұранысын қанағаттандыруға бағытталған. Өндіріс қабілеттілігі тәулігіне өнімділігі 550 тонна, айына 17000 тонна өнім шығару.

Ұнның және одан жасалатын өнімдердің тағамдық құны, химиялық құрамы мен наубайханалық және макарондық қасиеттері арқылы бағаланады. Бұлардың өзі дәннің технологиялық қасиеттерімен және ұн зауыттарында қолданылатын ұн тарту тәсілдерімен тығыз байланысты.

Әрбір өңірде өскен бидай дәнін тарту үшін, жоғары технологиялық тиімділікті қамтамасыз ету үшін дайындық операциялары маңызды рөл атқарады. Дәнді дайындағаннан кейін, тазарқаннан кейін тартуға жіберу алдында қосындылардың рұқсат етілген шекті нормалары белгіленеді. Оның сақталуы мен стандартты өнім алуды қамтамасыз ететін сапа нормасының базистік кондициясы аталады. Дәннің базистік сапасы сипатталатын көрсеткіштер мыналар: ылғалдылығы 14%, тазартылған дәннің күлділігі 1,85%, құрамындағы арам қоспасы 1%, құрамындағы дәндік қоспа 5% аспауы қажет, жаратылысы 775г/л, шынылығы кемінде 50%, желімділік мөлшері 25%. Дәнді тазартқаннан соң дән ұн тарту бөлімшесіне келіп түседі.

Сол кезде сапаның мынадай көрсеткіштері болуы керек: бидайдың нан пісіруге тартылғандағы арам қоспа-0,4% аспауы, соның ішінде: зиянды қоспа- 0,05%, фузариозонды дәндер – 0,3%, дәнді дымқылдық -1-типтегі бидай үшін 15,0-15,0% минералды қоспа болмауы қажет, дәндік қоспа құрамы қара бидай мен бидайдағы арпа -4%, бидай дәннің көлемдік массасы-780г/л, сұрыптық бидай ұны үшін шикі желімдік құрамы 26% аспауы керек [3, б. 319].

Осы нормаларды дұрыс сақтау арқылы және ұн өндіру технологиясының жаңа мүмкіндіктерін, техникаларын қолдану керек.

Заманауи ғылыми-технологиялық революция бұл елеулі түрде өндірістің технологиялық жолының революциясы. Сондықтан да қолданыстағы және жаңа технологияның ұн өндіру технологиясында келешектегі даму жолдарын іздеістіру тек қана жеке меншік идеялармен ғана анықталмайды, техника және салалас ғылымдардың қандай көлемде қатысты болатынына және өндірістің басқа да бөлімдерінің жетістіктерін де қамтиды.

Технологиялардың қазіргі кезде экологиялық талабы алдыңғы орындарға жылжуда. Себебі уақыт өткен сайын ауа мен сулы органы, табиғатты ластамау үшін маңызы зор. Егер экологиялық принципін бұзу болса, онда ол технология прогрессивті болып санала алмайды. Қазіргі кезде ұн өндірісіндегі инженер-техник жұмысшылары ертеңгі күнге үңілуге мүмкіндіктерін шектейтін қабілеттерінің ара жігін ажырата алуға кедергі болады, сондықтан да ескі ұстанымдар мен дағдылармен толығымен бас тарту қажеттілігі туындауда. Сонымен қатар барлық өндірістерде қазіргі кезде экологиялық таза өнім, экологиялық таза өндіріс маңызды және қазіргі күннің талабы болып келеді [4, 6. 176].

Ұн өндірісінің технологиясы эффективті машина негіздерін құрастыру үшін, құрылғылар, аппараттар, приборлар және тағы басқа құралдар тікелей жалпы ғылым және техниканың әртүрлі бөлімдерінің дамуымен, олардың қай жерден жаңа идея және принциптер алатынымен тығыз байланысты.

Дамудың жаңа тенденцияларын нақты көру үшін жылдам және жедел дамып жатқан жалпы ғылыми-техникалық жаңалықтарды алыс және байланысқан ғылым кеңістігін теңесе білу қажет. Ұн өндірісі технологиясындағы техникалық прогресстің болашақтағы мүмкін бағыты, ол түп тамырымымен өзгерту және жетілдіре отыруды қамтитын проблемаларды шешудің комплекстік бағыты болуы мүмкін.

Олардың негізіне астық қоспаларын майдалаудыда қалыптастыру, ұсақтауға астық дайындау, астық ұсақтары, шығым, ұнның асортименті және оның қалыптасуы, ұнды биологиялық қоспалармен байыту, ұнды тарасыз сақтау және ұнды алдын-ала орау, технологиялық процессті басқаруды автоматтандыру, техникалық эстетикалық және санитарлы-гигиеналық шарттары, ұйымдастыру және басқару.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Изтаев Ә. І., Тастанбеков С. Т. және т.б. Астық өнімдерінің технологиясы. - Алматы: Сага, 2006. – 5 – 14 б.
2. Ұн зауыттарында технологиялық үрдістерді жүргізу және ұйымдастыру ережелері. – М.: ВНПО. Зернопродукт, 1 және 2ч.
3. Бутковский В.А., Галкина Л.А., Птушкина Г.Е. Современная техника и технология производства муки. - М.: ДеЛи принт. 2006. – 319 б
4. Берестнев Е.В., Петриченко В.Е., Новицкий В.О. Рекомендации по организации и ведению технологических процессов на мукомольном предприятии. – М.: ДеЛи принт, 2008. -176 б.

Тюлюбекова Д., гр. С-21 НП КЭУК

науч. рук.: д.п.н., профессор **Есенбаева Г.А.**

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ СТАНДАРТИЗАЦИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Сегодня мы говорим о том, что стандартизация может выступать как локомотивом, так и тормозом, если стандарты принимаются своевременно. Службы по стандартизации в нашей стране за последние несколько лет придерживаются принципа опережающей стандартизации. Интеграционные объединения - это возможность увеличения географии поставок и любой потребитель, конечно же, в первую очередь обращает внимание на качество, как правило, оказывая доверие узнаваемой продукции, то есть изготовленной по национальному стандарту, по госту. Соответственно производителям необходимо знать требования технических регламентов, изучать и узнавать те передовые технические решения, которые дадут возможность производить продукцию высокого качества. Поэтому любой производитель, имеющий соответствующую службу по стандартизации, метрологии и сертификации. Во-первых, получает передовой опыт, путем сравнения и анализа, во-вторых информирован о требованиях современного рынка. Это дает возможность принимать правильные решения, экономить и выпускать востребованную на рынке продукцию. Безопасность и качество это два показателя, которые идут параллельно в пищевой продукции, и является основным приоритетом развития системы стандартизации. Способность конкурировать отечественной продукции на внутреннем и внешнем рынке зависит от правильного применения международных стандартов и внедрения системы безопасности пищевой продукции на основе принципов НАСП. Система НАСП является одной из эффективных систем детального изучения жизненного цикла продукции. Начиная от производства до утилизации. На каждом этапе производства можно выявить свой системы и предотвратить риски негативного фактора. Система позволяет управлять безопасностью пищевой продукции и предупреждать случаи отравления пищей. Если на производстве не контролируется безопасность продукции, существуют риски получения не качественного конечного продукта. Затраты на устранение этих последствий могут быть очень большими и повлечет за собой финансовые потери.

Зачастую это проблема связана с разными факторами: не качественное сырье, не правильные условия хранения, изменение продукции в процессе производства, добавление неправильных компонентов. Традиционные методы не всегда могут среагировать на изменения, происходящие на производстве, когда как система НАСП контролирует все производство и способствует получению безопасной продукции [1].

Главный фактор, оказывающий влияние на качество и безопасность продукции отечественных товаропроизводителей это - соответствие международным стандартам или применения национальных стандартов, гармонизированные с международными. Конечно, существуют определенные диспропорции в готовности работать по международным стандартам. К примеру: у нас традиционно наиболее высокий уровень гармонизации соотношения национальных стандартов с международными аналогами в таких отраслях, как нефтегазовый сектор, машиностроение, строительная отрасль. В среднем в перечисленных отраслях уровень гармонизации составляет 73%. К сожалению, отстающим на сегодняшний день является все, что касается пищевой продукции, соответственно это сельскохозяйственная отрасль, и легкая промышленность.

Что такое стандарт? Это документ, который устанавливает, определенные показатели, и чем выше эти показатели и требования, тем качественнее и безопаснее продукция. То есть, когда мы говорим об уровне гармонизации, то мы говорим и о высоком уровне качества и высоких требованиях к качеству. Что меняет? С одной стороны - это текущий уровень социально-экономического развития: возможности наших производителей иметь современное оборудование и способность соответствовать предъявляемым требованиям. С другой стороны - есть понятие «потребительская корзина» возможность потребителя приобретать, ведь чем выше качество, тем дороже продукт. Второй момент, это то, что мы можем установить самую высокую планку, но это не означает что, наше общество сегодня готово выполнить все эти требования, поэтому стандарты, и технические регламенты как документ, устанавливающий обязательные требования - это всегда попытка найти компромисс между тем, что можем, и теми минимальными требованиями, которые требуем, кстати, без создания давления и барьера производителям, поэтому всегда важен компромисс между производителем, потребителем и государством. Сейчас с образованием ЕАЭС к нам, конечно, будут активно поступать продукты из-за рубежа, из стран-участниц, наши контролирующие органы технически готовы к анализу и оценке стандартов. Союз образовался, но мы с вами потребляли продукцию и до этого, поэтому в основном то, что касается санитарно-эпидемиологического благополучия, то его контроль обеспечивался. Когда мы принимаем общие технические регламенты, то появились показатели, которые раньше мы просто не испытывали. Здесь необходимо понимать, что технологии и испытательная база, лаборатории, посредством которых осуществляются анализы, тоже меняются и совершенствуются. Отмечу, что в целом проведен анализ всей испытательной базы страны, выявлены узкие места, где необходимо докупить испытательное оборудование, разработать методики, обучить людей. Главное, что есть понимание этой проблемы и уже со следующего года в рамках новой программы индустриализации и других программ заложены необходимые средства для приобретения этого оборудования [2].

Международный опыт показывает эффективность работы отдельного органа по стандартизации. В таких странах как: Франция, США, Великобритания, Германия, КНР, Япония и др, в ряде стран постсоветского пространства таких как Российская Федерация координирует отдельный орган по стандартизации. Действующий закон «О техническом регулировании» наделяет уполномоченный орган правом представления и участия в международных и региональных организациях по стандартизации, когда как государственные органы не могут заключать соглашения, регулирующие финансовые права и обязанности сторон с неправительственными организациями на предмет сотрудничества в области стандартизации. Данная ситуация не дает право на внедрение отраслевых стандартов зарубежных стран, т.к являются документами авторского права и использование которых возможно при наличии соглашения между национальными органами по стандартизации.

Из-за отсутствия законодательно закрепленной системы взаимодействия участников системы стандартизации между собой, на сегодняшний день возникают проблемные вопросы касательно правомерности совершения определенных действий в работах по стандартизации. В этой связи, с целью устранения данного пробела Законопроектом будет определен процесс взаимодействия участников работ по стандартизации, полный перечень их прав и обязанностей, а также участие новых субъектов стандартизации: проектные технические комитеты, технические эксперты, апелляционные комиссии по стандартизации.

Современное состояние системы стандартизации предполагает введение отдельного закона «О стандартизации» что послужит созданию отдельного органа по стандартизации. Реформа Национальной системы стандартизации проводится поэтапно в зависимости от следующих условий: повышение механической и юридической ответственности производителей и потребителей, конкуренция продукции, усиление государственного контроля, заинтересованность бизнес-сообществ. Все эти условия позволяют не потерять эффективность стандартизации в масштабе страны [3].

В результате принятия нового законопроекта будет повышен статус национального стандарта посредством развития общей практики применения национальных стандартов в качестве доказательной базы в судебных либо в арбитражных разбирательствах, в имущественных либо неимущественных спорах, путем введения принципа обязательности учета национальных стандартов в качестве доказательной базы,

развития общей практики определения лучшей технической спецификации потенциального поставщика в системе государственных закупок, применяющего национальный стандарт по определенному лоту в закупках путем введения принципа обязательности учета членами конкурсной и экспертной комиссий национальных стандартов, а также упрощения процесса идентификации национальных стандартов, имеющих ссылки в нормативных правовых актах посредством внедрения единой законодательной практики применения ссылок на национальные стандарты. Ключевой момент принятия нового закона предполагает создание национальной системы стандартизации, создание национального органа и усиление роли технических комитетов. Национальные стандарты - это консенсусные документы, которые учитывают интересы обеих сторон. Принцип согласия дает государственным органам, изготовителям и простому потребителю добровольного принимать участие в разработке стандартов. Новый закон нашел отражение таким вопросам как, применение документов по стандартизации и контроль их применения. Законопроект также рассматривается Международной организацией по стандартизации ISO, Европейским комитетом по стандартизации CEN, Немецким институтом по стандартизации DIN. Новый закон послужит инструментом устранения технических барьеров в торговле, развитие международного сотрудничества и товарооборота страны, а также развитием конкурентоспособности товаров и услуг нашей страны. Сейчас закон проходит итоговые стадии согласования со всеми заинтересованными сторонами [4].

Сегодня мы видим переход технического регулирования в условиях, когда технические регламенты будут единственной основной нормативной базой. Сформированная десятилетиями система технического регулирования вынуждена перейти на новый уровень развития, который предполагает перехода на национальную систему стандартизации. Мы сможем добиться отличные показатели в сфере качества товаров и услуг. Также хочется отметить участие нашей страны в ЕАЭС и вхождение в ВТО, в законопроекте будет отражена новая модель планирования стандартизации путем внедрения программ национальной стандартизации, предусматривающих все аспекты и стороны стандартизации.

Развитие торговли между странами и регионами предполагает создание прозрачного механизма признания и доверия в области технического регулирования. Для этого страны СНГ и ЕАЭС активно работают над соглашениями об устранении технических барьеров во взаимной торговле, а также в торговле с третьими странами, в которых стандарты являются основой как для установления требований к продукции, так и определения эквивалентности правил и процедур подтверждения соответствия. Доверие торговых партнеров республики и международное признание во многом обеспечиваются выполнением требований международных стандартов и правил в области аккредитации, подтверждения соответствия и испытаний.

Список использованной литературы:

1. Постановление Правительства Республики Казахстан от 10 июня 2014 года № 635 Об утверждении Комплексного плана по совершенствованию системы технического регулирования и метрологии до 2020 года (с изменениями от 27.02.2014 г.). //ИС Параграф. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.online.zakon.kz>.

2. Официальный сайт Единого государственного фонда нормативных технических документов. // <http://www.egfntd.kz>.

3. Договор о Евразийском экономическом союзе (г. Астана, 29 мая 2014 года). //ИС Параграф. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.online.zakon.kz>.

4. Мисюкевич Н.С. Техническое регулирование обеспечения безопасности в рамках Таможенного союза. – М., 2014. - 456 с

Жиембаева М., Койшибаева М., Қабдраш Д. Э-32 к тобының студенттері, ҚКЭУ ғылыми жетекшісі: Э.Ғ.К., доцент **Мұхамбетова З.С.**

ҒЫЛЫМИ ЖОБА: «STREET CHARGE» КҮН БАТАРЕЯСЫ»

Елбасы Н.Назарбаев «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты қазақстан халқына жолдауында «Қазақстан экономикасының инновациялық әлеуетін арттырған жөн. Болашақтың экономикасын құру үшін негіз қалау маңызды. Смарт-технологиялар, жасанды интеллект, киберфизикалық жүйелер интеграциялары, болашақтың энергетикасы, жобалау және инжиниринг салаларында біліктілікті дамыту қажет. Мұны тек тиімді ғылыми-инновациялық жүйе құру арқылы ғана жасауға болады. Астанада ЭКСПО-2017 Халықаралық мамандандырылған көрмесін өткізу бізге «жасыл технологияларға» негізделген жаңа энергетиканы белсенді дамытуға жақсы мүмкіндік береді» деген болатын [1].

Үлкен қалада Wi-Fi табу қиын емес, бірақ батарея заряды толығымен таусылған смартфон немесе кез-келген басқа да гаджет күрделі мәселе болуы мүмкін. Қандай да бір ірі қалалардың тұрғындарына көмектесу үшін «Street Charge» күн батареясы» деп аталатын жобаны ұсынамыз. Бұл құрылғы күн энергиясы арқылы әрі көшеге, автокөліктерге және жергілікті халықтың түнгі уақыттағы қозғалысына ыңғайлы болу үшін жарық береді, сондай ақ осы құрылғы арқылы көшеде ұялы телефондарды, басқа да гаджеттерді зарядтауға мүмкіндік болады. Осы тұрғыдан алғанда аталмыш инновациялық жоба өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Ғылыми жұмыстың мақсаты болып Қазақстан Республикасында автокөліктердің, халықтың түнгі уақыттағы қозғалысын күн энергиясымен зарядталатын құрылғылар арқылы жарықтандыруды қамтамасыз ету және осы құрылғы арқылы халық тығыз жүретін көшелерде смартфондарды зарядтауға мүмкіндік беру.

Зерттеу жүргізу әдістері болып халықтың өмір сүру деңгейін арттыру мақсатында қызмет көрсетудің жаңа түрін ұсынудың жалпы шығынын, қажетті инвестицияның жалпы көлемін, салынған инвестицияның құнын қайтару мерзімін және де одан түсетін пайданы анықтау болып табылады.

Ғылыми зерттеудің негізгі нәтижесі болып түнгі уақытта күн сәулесімен зарядталатын столбалар арқылы автокөліктердің қозғалысын жарықтандыру мен сол столбаларға ұялы телефондарды зарядтауға мүмкіндік беретін ақылы қондырғыларды орнату.

Ғылыми жобаның әлеуметтік маңыздылығы болып кәсіпкерлік қызметтің жаңаша түрлерін ашуға, елімізде инновациялық кәсіпкерлікті дамытуға мүмкіндік беретін қолайлы, капитал сыйымдылығы төмен кәсіпкерлікті ашуға, жаңа жұмыс орындарын ашуға мүмкіндік береді.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ.

Кім күн энергиясымен, яғни электр энергияны күн энергиясымен алмастыру жолдарымен таныс болса, көше шамындағы күн батареялары қалай жұмыс істейді деген сұраққа оңай жауап бере алады. Күн батареялары фотоэлементтерден тұрады, яғни олар күн сәулесінің көмегімен тоқты шығарады. Пайда болған электр энергия аккумулятор ішінде сақталып, содан кейін, біздің жағдайда көше жарықтандыру мен ұялы телефондарды, смартфондарды зарядтау мақсатында пайдаланады.

Күн сәулесі арқылы, көше шамы мен зарядтаушы құрылғының жұмыс істеуіне ықпал ететін негізгі элементтер:

1. Күн сәулесін түрлендіріп, электр энергияға айналдыратын күн батареялары
2. Электр энергиясын сақтайтын аккумулятор
3. Басқаратын блок
4. Таратушы блок
5. Көшені жарықтайтын лампалар
6. Смартфонды зарядтайтын USB порттары.

Күн батареялары арқылы көше жарықтандыруға арналған светодиодты жарық газды шамдар. Біздің жоғары сапалы көше жарықтандырушы шамдар тұрғын көшелерді, автотұрақтарды және қауіпті жерлерді жарықтандыру үшін механикаландырылған күн жарықтандыру жүйесі болып табылады.

Жарықтандыру жүйесін пайдалану ұзақтығы ғана шексіз. Аталмыш құрылғыны жүйені жарықтандыру үшін қорғау объектілерінде, сауда кемелерінің тұрақтарында, саябақтарда, автотұрақтарда, тротуарларда, аллеяларда, көшелерде, әскери және азаматтық объектілерді жарықтандыруда т.б. жарықтандыру жүйелерімен салыстырғанда анағұрлым үнемді жарықтандыру жүйелерін орнатуға арналған негізгі құнын азайту үшін қолдануға болады.

Артықшылықтары:

- Орнату-кабельді төсеуді талап етпейді;
- Коммуналдық қызметті талап етпейді;
- Технологиясы дәлелденген, барлық бөлшектері коррозияға төзімді;
- Орнатудың төмен шығындары;
- Кез-келген жерде орнату мүмкіндігі;
- Жер, асфальт, жүргінші жолын қазудың қажеті жоқ;
- Техникалық қызметті қажет етпейді;
- Батареяларға техникалық қызмет көрсетуді талап етпейді;
- Құрамдас элементтерінің қызмет ету мерзімі 25 жыл.

Қала көшелеріндегі күн фотоэлектрлік жүйесінің қызмет ету механизміне сипаттама

Алғаш рет осындай тақырыпқа тап болып отырғандарға түсіндіріп кетсек: күн батареялары оларға күн сәулесінің әсерінен бағытталған, электр тоғын тудырады, ал ол фотоэлектрлік ұяшықтардан тұрады [2].

Түрлендірілген электрэнергиясы батареяларда сақталады және ол содан кейін таратушы блок арқылы көшені жарықтандыру үшін, кейіннен смартфондарды және басқа да гаджеттерді зарядтау үшін пайдаланылады. Әрине осыған орай қарапайым заңды сұрақ туындайды: Кім немесе не шамдарды күн батареяларының қай уақытта және қалай қосылуын бақылап, қарап отырады? Ал бұл арнайы басқару блогын талап етеді, ол дала қараңғы бола бастағанда фонарьлы шамдарды автоматты түрде қоса бастайды.

Енді Сіз күн сәулесі арқылы қызмет етуі үшін, фонарьлы тіректердің қандай негізгі элементтері болуы керек екенін білесіз. Олар: күн сәулесін түрлендіріп, электр энергияға айналдыратын күн батареялары; электр энергиясын сақтайтын аккумулятор; басқаратын блок; таратушы блок; көшені жарықтайтын лампалар; смартфонды зарядтайтын USB порттары.

Күн сәулесі арқылы көшелерді жарықтандырудың артықшылықтары мен кемшіліктері:

Ең алдымен бұл сұрақты оң жағынан қарастырсақ

- 1.Электрэнергетикалық шығындардың болмауы, себебі күн сәулесі тегін;
- 2.Күн сәулесі арқылы көшені жарықтандыру, орталықтандырылған электр жүйесі жоқ аудандарға тиімді;
- 3.Орнату жеңілдігі, кабельдерді төсеуді талап етпейді;

4. Қайта өңдеу мен жобалау кезіндегі қауіпсіздік пен экология;

5. Ұзақ мерзімділігі. Батареяның ең төменгі өмір сүру ұзақтығы «қысқа ғұмырлы» элемент арқылы анықталады, ол шамамен 10-15 жыл аралығын құрайды. Күн батареясы 25-30 жыл қызмет етеді. Ал светодиодтық жарық шамдары шамамен 27 жыл.

6. Тек қана көше шамдарын және USB порттарын сатып алу қажет, тұтынушының қалауы бойынша тіректі қосымша функциялармен толықтыруға болады.

Кемшіліктеріне келер болсақ:

1. Әрине, ауа райының құбылмалығына байланысты, батареялар тек қуатты күн сәулесін емес, сонымен қатар әлсіз зарядты алуы мүмкін. Бірақ, соған қарамастан жақсы жұмыс жасауы үшін оларға фотонды энергия қажет.

2. Панельдерді балшықтан жүйелі түрде тазартып отыру. Батареяның бетіндегі тіпті шағын дақтар жұмыс қарқынының бәсеңдеуін тудыруы мүмкін [3].

Енді күн сәулесімен жарықтандыратын столбаларды қандай мемлекеттер өндіреді екен, соны қарастырайық.

Қазақстан.

Жарықтандыру тіректері (фонарьный столб) – құны 20 000 теңгеден бастап.

Осы құрылғының артықшылықтары:

- Каррозияға ұшырамайды, жаңбырға, тұзды ауаға, жоғары топырақ қышқылдығына қарамастан, бұзылмайды.

- Олар қосымша қамқорлық және бояуды талап етпейді. Техникалық қызмет көрсету бойынша шығыны аз;

- Жеңіл және басқа аудандарға оңай тасымалданады.

- Берік. Минималды жүктемесі 250 МПа

- Диэлектрлі және электр сымдары жоқ, табиғи изолятор болып саналады.

- ЖМҚС сияқты жарылысқа ұшқын жояды.

- Телекоммуникациялық желілерде шуды жояды

- Жолдағы қауіпсіздік

- Қызмет ету мерзімі 50 жыл

- Экологиялық қауіпсізді

- Жөндеуге жарамды.

Ресей.

Автономиялы светодиодтық көшедегі фонарьдің жарық түсіруі; көшелерге, аулаларға, автомобильдік тұрақтарға, автобустық аялдамаларға арналған.

Автономиялы көшелік шам (фонарь) климаттық ерекшеліктерді ескере отырып Ресейде шығарылған. Толығымен қуат алған аккумуляторлық батарея.

Күннің көзі болмаған жағдайда 4 тәулік бойы зарядпен қамтамасыз ете алады. Күн көзінен қуат алатын автономиялы көшелік шамдардың (фонарьлардың) ерекшеліктері оларды қолданғандағы ыңғайлылығы, себебі оның жұмысы үшін электр қуатының кабелін жүргізуді қажет етпейді, сондықтан оны орнатуға шығын аз кетеді.

Автономиялы светодиодтық көшедегі шамдарға (фонарьларға) сипаттама:

Кесте 1 – Автономиялы светодиодтық көшедегі шамдардың (фонарьлардың) сипаттамасы

Шырағданның алымдылығы, Вт	20	40	60
Шырағдамның түрі	светодиодтық		
Жарықтық тасқын, лм	2000	4000	6000
Қуаттылығы, күн кВт өзінен қуат алатын батарея	100	150	240 (120*2)
Сыйымдылығы АКБ, А*сағ	55	100	200 (100*2)
Автономиялық жұмыс уақыты, сағ	48 сағ		
Мачт биіктігі, м	6	7	9
Мачт материалы	алмас, ұнтақтың өңі		
Жұмыс температурасының диапазоны	-50°C -тан 90°C -қа дейін		
Шырағданның қызмет ету уақыты	20 жыл		
АКБ ның қызмет ету уақыты	10 жыл		
Баға, тг.	305550	380250	531 000

Қосымша ерекшеліктері:

– Су өткізбейтін дизайн

– жарық беруші датчигі бар

– қозғалыс датчигі (опционально)

– мачт жинақталған

– мачттың саналуан түсте орындалуы

– кабельдік төсеуіштерді қажет етпейді.

Аталмыш жарықтандырғыш және зарядтағыш құрылғының экологиялық қауіпсіздігі, бұлтты күндері де жоғары энергия үнемдегіш болуы және электр жүйесінен тәуелсіздігі стандарттық шешімдерден ерекшеленетінін көрсетеді. Құрылғының талаптарға сай дизайны кез-келген аумақты тамаша безендіреді, ал оның жинақталған аккумуляторының тұрақты жұмыс істеуі ыңғайлылықты қамтамасыз етеді.

Техникалық сипаттама:

- металлдан жасалған, тотықпайтын тірек, ұзындығы 2,6 метрді құрайтын көше фонары;
- 6 светодиодтық ақ түстес ерекше жарық;
- Жарықтық тасқын 250 Лм.
- Күн батареясының қуаты 1,8 Вт, светодиодтық шамның жоғарғы бөлігіндегі панелдің өлшемі 120 x 80 мм
- Қуатты Ni-MH аккумуляторы 1,2 А/ч кернеуі 3,6 V көшедегі жарық.
- Көшедегі светодиодтық фонарьдың корпусының дизайны ылғалдан қорғалған.
- Көшедегі шамдар (фонарьлар) күн қуат батареясы датчигімен жасакталған
- Шамдық (фонарьлық) тіреулер бұрандалармен бекітіледі
- Автономиялық жұмыс уақыты 8 сағатқа дейін.

Кепілдеме: 1 жыл

Қытай.

Кесте 2 – Светодиодты жарық шамдарына сипаттама

Өндіруші мемлекет	Қытай
Моделі	YLDG-06
Қолданылатын орны	саябақтар, автотұрақтар, тротуарлар, аллеялар, көшелер т.б.
Шамның түрі	Светодиодты жарық шамдар

Кесте 3 – Көшені жарықтандырушы тіреуішке сипаттама

Өндіруші мемлекет	Қытай
Моделі	Dg006-dg010
Қолданылатын орны	саябақтар, автотұрақтар, тротуарлар, аллеялар, көшелер т.б.
Биіктігі	4-12 м

Енді светодиодтық көшені жарықтандыратын тіреуіштерге қосымша күн батареясы арқылы жұмыс жасайтын смартфондарды зарядтағыш құрылғылардың қасиетімен танысайық.

Ғылым және жаңа технологиялар бір жерде тұрмайтыны бәрімізге анық.

Үлкен қалада Wi-Fi табу қиын емес, бірақ батарея заряды толығымен таусылған смартфон немесе кез-келген басқа да гаджет күрделі мәселе болуы мүмкін. Қандай да бір ірі қалалардың тұрғындарына көмектесу үшін «Street Charge» деп аталатын жоба құрылды. Осы жоба бойынша күн батареяларын өндірушілері Goal Zero, телекоммуникациялық компания AT&T, және атақты конструкторлық бюро Pensa жұмыс істеді. Өздерінің ортақ күш-жігерінің нәтижесінде Нью-Йорктың кейбір көшелерінде күн энергиясының үш сынақ станциялары іске қосылды. Осы құрылғы арқасында адамдар өздерінің ұялы телефондарын зарядтауына болады.

Ең бірінші сынақ станциясы Бруклин қаласында қойылды.

«Street Charge» кәдімгі көшедегі фонарьға ұқсайды. Базада 15 ватты үш монокристалды кремний батареясы бар. «Street Charge» станциясы бір уақытта 6 гаджетті зарядтауға мүмкіндік береді.

«Street Charge» станциясы тек көшедегі зарядтағыш құрылғы ретінде ғана емес, сонымен қатар түнгі фонарь ретінде де жұмыс істейді, әрі экологиялық таза болып саналады.

«Street Charge» станциясы ашық күн ауа-райында жақсы жұмыс істейді және түнде де смартфондарды зарядтауға болады. Зарядтау процесі ұзағырақ болады, дегенмен, сыйымды батарея, тіпті түнде де смартфонды зарядтауға мүмкіндік береді.

Ең қызығы, жобада зарядтау кабельдерін де ескерген. Әрбір станция өзіне қосылған 6 USB портымен қамтамасыз етіледі. (Android / Windows Phone / BlackBerry құрылғысы үшін) микро – USB-лар үшін, және Apple компаниясының құрылғыларына арналған кабельдер де болады. Сондай-ақ, егер Сіздің өз кабеліңіз болса, ол үшін 3 қосымша USB порттары болады. «Street Charge» зарядтаушы станциялары адамдарға тәулігіне 24 сағат бойы қол жетімді болады.

Бұл құрылғыларды жүргін жарық мақсатында 4-тен 10 метрге дейінгі полюсте орналастыру арқылы пайдалануға болады. Осы жарықтандыру түрінің артықшылығы және маңыздылығы, ол кабелді қосу кезіндегі адамның іс-әрекетінсіз қолжетімді. Жарықтандыру тиімділігін арттыру жөніндегі негізгі шарты – күні бойы тікелей күн сәулесінің түсуін қамтамасыз ету, күн пластинасын күнге тікелей орналастыру. Ол сулы, таулы, биік жерлерде берік және жақсы орнатылуы керек. Осы құрылғының ішінде арнайы контроллер қосылған, яғни түнде автоматты түрде көшелер, даңғылдар, аллеялар немесе жолдың жүру бөлігінде жанып, электр энергиясының көздерімен қамтамасыз етеді.

Батарея толық зарядталған кезде, шам тұрақты он сағат жұмыс істей алады. Ашық ауа-райында 6 сағатта, бұлтты ауа-райында 8 сағатта зарядтауға болады, сондай-ақ ол ауа-райына тікелей тәуелді.

Адамдар тек бір ғана нәрсені қадағалауы қажет, ол күн сәулесі панелінің бетін тазалықта сақтау керек.

Әдетте, осындай құрылғылар 2-9 жыл арасында жұмыс істеуіне кепілдеме беріледі. Светодиодтық шамның орташа қызметі жылына 50 мың сағат жарық береді, шамамен 10 жыл – бұл жылдық қызмет көрсету үшін жеткілікті болып табылады. Шам электр энергиясының зарядын мүлдем талап етпейді және кәсіпкердің қаржылық жағдайды тұрақтандыруға көмектеседі [4].

Осы жинақ құрылғының негізгі артықшылығы – электр қуатының келешегі және үнемдеуі болып табылады.

Сауалнама қорытындысы. Біздің команда мүшелері жобамыз бойынша Қарағанды қаласының тұрғындарына сауалнама жүргізді. Сауалнамаға қаланың 98 резиденті қатысты. Халықтан жүргізілген сауалнамада жоба бойынша маңызды бірнеше сұрақтар қойылған болатын. Нәтижесі мынадай:

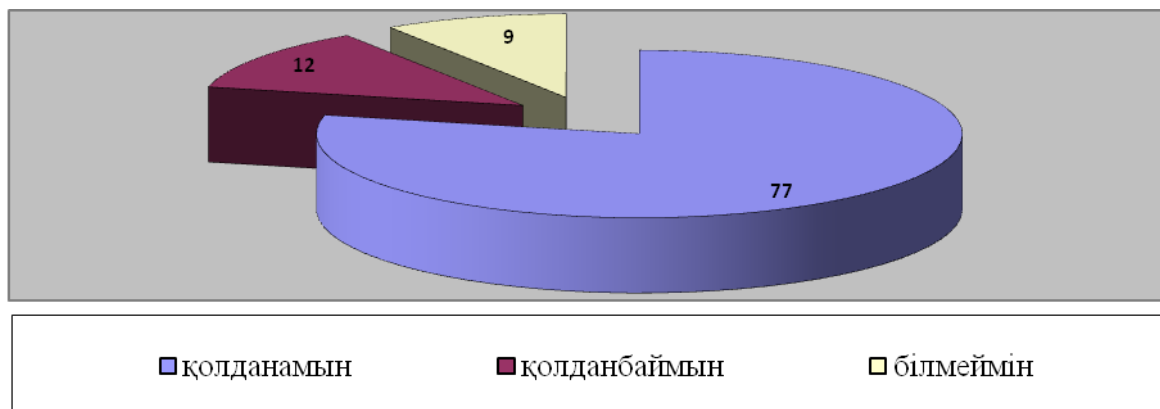

Диаграмма 1 - Егер Қарағанды қаласының көшелерінде күннің көзінен қуат алатын ұялы телефондарға ақылы қуаттандырғыш тіреуіштер қойылса қолданасыз ба?

Нәтижесі бойынша тұрғындардың 77%-ы «қолданамын», 11%-ы «қолданбаймын», ал қалған 12%-ы «білмеймін» деп жауап берді.

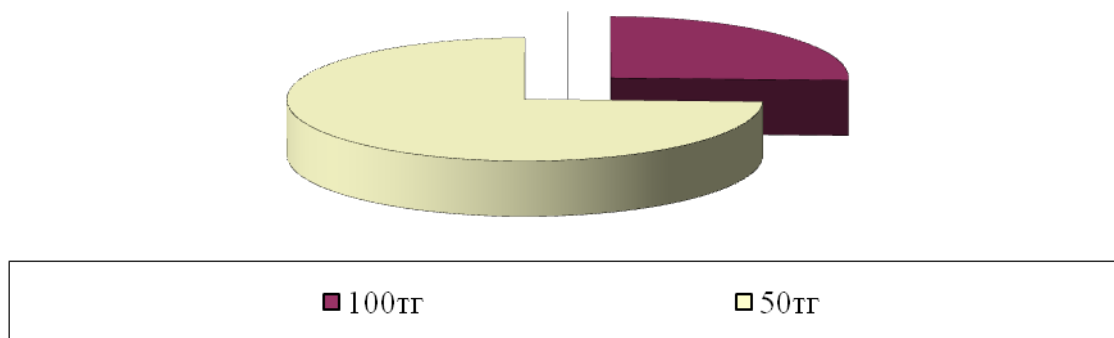
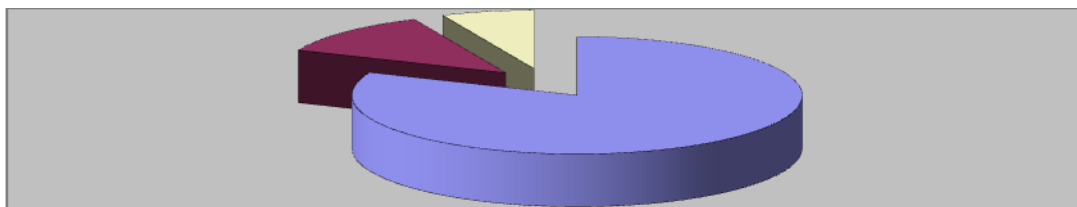

Диаграмма 2 – Күннің көзінен қуат алатын ұялы телефондарды қуаттандырғыш тіреуіштердің құны қанша теңге болса қолданар едіңіз?

Нәтижесі бойынша тұрғындардың 25,8%-ы құны 100тг болса және 74,2%-ы құны 50тг болса қолданар едік, - деген жауаптар берген болатын.

■ оң әсері болады ■ теріс әсері болады □ әсері болмайды

Диаграмма 3 - Күннің көзінен қуат алатын ұялы телефондарды қуаттандырғыш тіреуіштердің қаламыздың экономикасы мен экологиясына әсері қандай болады деп ойлайсыз?

Нәтижесі бойынша тұрғындардың 86,6%-ы оң әсерін тигізеді деп есептейді, 9,1%-ы теріс әсерін тигізеді, ал 4,3%-ы әсері болмайды деп есептейді.

Жобалау нормалары жайлы қысқаша тоқталсақ :

Ең алдымен, күн сәулесі арқылы көше жарықтандыруды жобаламастан бұрын, қажет болатын жарықтандыру жүйелерінің сомасын мұқият есептеу керек. Сонымен қатар, есептеулер максималды жарық сәулесінің ағынының мөлшеріне негізделуі тиіс. Екінші маңызды фактор – шамдарды орнатуға арналған тірегіштердің биіктігі. Тым биік немесе тым төмен болмағаны жөн, себебі бірінші жағдайда – өтіп бара жатқан адам үшін шамның тым жарық болып түсуі болса, екінші жағдай – керісінше көшеге жарықтың тым аз мөлшерде түсуіне алып келеді.

Күн сәулесі арқылы жарықтандыруды таңдағанда, сіз тек ақшаны үнемдеп қана қоймай, сонымен қоса баламалы энергия көзіне қарай қадам жасайсыз.

Қаржылық талдау

Жобаны жүзеге асыру үшін отандық өндірушілерді қолдау мақсатында Қазақстанда өндірілген жарықтандыру тірегішін қолданамыз. Оның құны – 50 000 теңге.

Қарағанды қаласының геоорналасқан жерін ескере отырып күн батареясын жинақтайтын панельдің кешендік құны 427,5 мың теңгелік құрылғыны таңдадық. Оның күн генерациясының номиналды қуаттылығы 520 Вт. Энергия қоры 1,6 кВтч. Пиктік тұтыну қуаттылығы 600 Вт. Жүйенің номиналды қуаттылығы 24 В. Мұндай күн энергиясын жинақтау құрылғысы электр энергиясын екі есе артық береді.

Күн қуаттылығы – 500 Вт. Бұл аптасына екі аккумуляторды зарядтауға жетеді. Аталмыш жүйе аптасына 40-70 киловатт-сағат (кВтч) қуат өндіреді. Бұл қуат тек көшені жарықтандырып қана қоймай, сондай ақ зарядтағыш приборларды аптасына 4-5 күн бойы үздіксіз зарядтауға жетеді.

12 В және 50 Ач сипатындағы аккумулятор үшін 22,5 мың теңге, ал 2 В және 100 Ач сипатындағысы 6,750 мың теңге.

Қуаттылығы 300-600 Вт инвертор құны орташа есеппен 13,5 мың тг.

Қосымша зарядтағыш құрылғы мен таратушы блогты монтаждау жұмыстарының құнын есептейік.

Қосымша құрылғының құны, яғни зарядтағыш 6 USB порты – 300 теңгеден (300тг*6 дана) 1800 теңге.

Монета салатын құрылғының құны – 37000 теңге

Жалпы алғанда тасымалдау, жеткізу және монтаждау жұмыстарының құны орташа есеппен 50 мың теңге.

Сонда жобаның жалпы инвестициялық құны 579 800 теңге.

Ақылы зарядтағыш құрылғының құны сауалнаманың нәтижесі бойынша 50 теңге.

Орташа есеппен күніне 50 адам құрылғыны қолданатын болса, 1 жылдық табыс мөлшері орташа есеппен – 912500 теңге.

Жылдық шынайы пайда инвестицияны есепке алғанда 332 000 тг

Жобаның өзін өзі сатып алу мерзімі - 7 ай.

Салық, лицензия, орналастыруға кететін уақыт, жабдықтаушылар

Күн батареясын- Тараздағы компания аты

Қорытынды.

«Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсім, реформалар, даму» атты қазақстан халқына жолдауында Елбасы Н.Назарбаев «Қазақстан экономикасының инновациялық әлеуетін арттырған жөн. Болашақтың экономикасын құру үшін негіз қалау маңызды. Смарт-технологиялар, жасанды интеллект, киберфизикалық жүйелер интеграциялары, болашақтың энергетикасы, жобалау және инжиниринг салаларында біліктілікті дамыту қажет. Мұны тек тиімді ғылыми-инновациялық жүйе құру арқылы ғана жасауға болады. Астанада ЭКСПО-2017 Халықаралық мамандандырылған көрмесін өткізу бізге «жасыл технологияларға» негізделген жаңа энергетиканы белсенді дамытуға жақсы мүмкіндік береді» деген болатын.

Үлкен қалада Wi-Fi табу қиын емес, бірақ батарея заряды толығымен таусылған смартфон немесе кез-келген басқа да гаджет күрделі мәселе болуы мүмкін. Қандай да бір ірі қалалардың тұрғындарына көмектесу үшін «Street Charge» күн батареясы» деп аталатын жобаны ұсынамыз. Бұл құрылғы күн энергиясы арқылы әрі көшеге, автокөліктерге және жергілікті халықтың түнгі уақыттағы қозғалысына ыңғайлы болу үшін жарық береді, сондай ақ осы құрылғы арқылы көшеде ұялы телефондарды, басқа да гаджеттерді зарядтауға мүмкіндік болады.

Күн сәулесі арқылы көшелерді жарықтандырудың артықшылықтарына тоқталсақ:

1. Электрэнергетикалық шығындардың болмауы, себебі күн сәулесі тегін;
2. Күн сәулесі арқылы көшені жарықтандыру, орталықтандырылған электр жүйесі жоқ аудандарға тиімді;

3. Орнату жеңілдігі, кабельдерді төсеуді талап етпейді;

4. Қайта өңдеу мен жобалау кезіндегі қауіпсіздік пен экология;

5. Ұзақ мерзімділігі. Батареяның ең төменгі өмір сүру ұзақтығы «қысқа ғұмырлы» элемент арқылы анықталады, ол шамамен 10-15 жыл аралығын құрайды. Күн батареясы 25-30 жыл қызмет етеді. Ал светодиодтық жарық шамдары шамамен 27 жыл.

6. Тек қана көше шамдарын және USB порттарын сатып алу қажет, тұтынушының қалауы бойынша тіректі қосымша функциялармен толықтыруға болады.

Ғылым және жаңа технологиялар бір жерде тұрмайтыны бәрімізге анық.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2017 жылғы 31 қаңтар.

2. Системы солнечного тепло- и снабжения. Учебник. / под ред. Э.В. Сарнацкого, С.А. Чистовича. Москва.: Стройиздат, 2014, - с. 325

3. Хорченко Н.В. Индивидуальные солнечные установки. / под ред. Н.В. Хорченко. Москва.: Энергоатомиздат, 2015. - с. 208

4. Львовский И.Б., Баркалов Б.В. Альтернативные источники энергии. / под ред. И.Б. Львовский, Б.В. Баркалов. Москва.: Промстройпроект, 2014, - с. 325

Сейтова С., Лаптева Т. – ст-ты 3 курса КЭУК

науч. рук.: к.э.н., доцент **Омарханова Ж.М.** Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ ЭКОЛОГИЗАЦИИ

Инновационный проект. Данный проект является весьма актуальным, так как позволяет реализовать перспективные проекты в комплексе. Это три взаимосвязанные и взаимообусловленные между собой элементы проекта, каждый из этих проектов отвечает и решает проблемы экологии, экономичности и оздоровлению народа Казахстана (рисунок 1).

Цели проекта. Предложить проекты способные нивелировать экологические эффекты, снизить заболеваемость дыхательных путей и способствовать оздоровлению населения Казахстана, уменьшить дорожно-транспортные происшествия и т.д.

Задачи проекта:

- провести анализ влияния атмосферного загрязнения на здоровье
- изучить экологическую ситуацию в крупных городах
- охарактеризовать основные факторы загрязнения воздушной массы
- выявить результативность проекта

1. «Турбо Вентиляция города и инновационная разгрузка автомобильных магистралей».

На сегодняшний день одна из важнейших социальных проблем является резкое ухудшение экологического положения по всему Миру которое влечёт за собой многовековые, негативные и необратимые последствия как для людей так и для окружающей среды. Для наглядности мы взяли город Алматы, на его примере мы хотели бы показать всю сложность экологической проблемы с технической точки зрения. в виду того что численность автомашин по сравнению с 1991 по 2016 увеличилась в 3.2 раза соответственно увеличилась вредные выбросы в атмосферу. Так как город находится в котловине и окружен горами естественная циркуляция затруднительна а в некоторых ареалах невозможна. что еще больше усугубляет экологически бедственное положение. За последние 10 лет в Алматы и в области увеличилось число таких заболеваний как: болезни органов дыхания, осложнения беременности, родов и послеродового периода, врожденные аномалии (пороки развития) деформация и хромосомные нарушения, эндокринные болезни, расстройства питания и обмена веществ, неврологические заболевания.

Патология со стороны дыхательной системы наиболее часто встречается у детей: в два раза чаще, чем у подростков и в три раза чаще, чем у взрослого населения [1]. Среди причин смертности населения Республики Казахстан болезни органов дыхания занимают четвертое место (5,7%). Особенно велика смертность от болезней органов дыхания среди детей в возрасте до 1 года, где заболевания органов дыхания занимают второе место в структуре смертности, уступив лишь состояниям, возникающим в перинатальном

периоде.

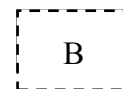
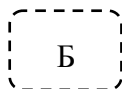
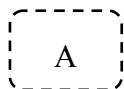
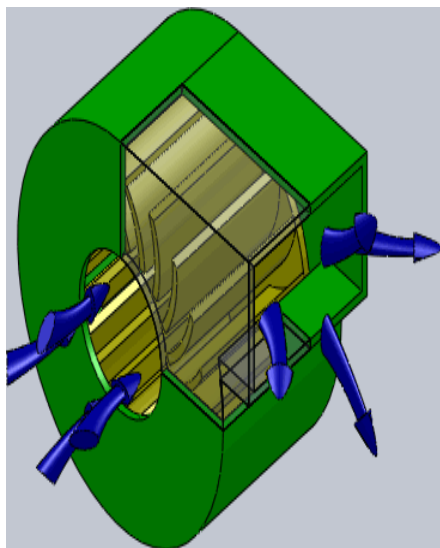

Рисунок 1- А – Система очищения воздуха; Б - Организация перевозок наземного транспорта; В – Использование энергии шага

Число заболеваний, связанных с ухудшением экологической обстановки, а именно загрязнением воздуха, увеличивается с каждым годом. И с этим необходимо что-то сделать, иначе участь народа весьма незавидна. Мы предлагаем проект по улучшению инфраструктуры города, представляющий собой цикл взаимосвязанных элементов новшеств, призванных не только улучшить экологическую обстановку города, но и улучшить социально-экономические показатели общества.

Использование системы очищения воздуха (СОВ). (на примере г. Алматы). Климат Алматы континентальный и характеризуется влиянием горно-долинной циркуляции, что особенно проявляется в северной части города, расположенной непосредственно в зоне перехода горных склонов к равнине. Алматы характеризуется довольно сложной экологической ситуацией из-за своего расположения в предгорной котловине. В то время когда Республика Казахстан входил в состав СССР- существовал государственный план застройки- то есть в Алматы жилые дома строились по системе- Street and Avenue.(улицы идут параллельно и перпендикулярно). После принятия независимости – государственная программа застройки уже не имела силы, и дома в городе строились таким образом что нарушали естественную циркуляцию в воздухе.

Направление потока может быть изменено путем регулировки положения рамки. СОВ будут устанавливаться на столбах между домами и этим самым будет осуществлять принудительную циркуляцию. Благодаря этому процессу не будет иметь место такое явление как застоявшийся воздух «обогащенный» вредными веществами, выхлопными газами и взвесью пепла. Усиленный режим работы очистительной системы начинается в 6:00 утра до 10:00. И снова начинается с 17:00 вечера и до 20:00. В эти часы на улицах города концентрация машин увеличивается многократно, что обуславливает работу СОВ в усиленном режиме. В ночные и дневные часы система очистки воздуха будет работать в режиме сбережения энергии [2].

2. Наземное метро - это вид регулярного скоростного внеуличного рельсового городского транспорта. По своим характеристикам занимает промежуточное положение между классическим метрополитеном и легкорельсовым транспортом. Чёткого разграничения между классическим и лёгким метро, а также лёгким метро и легкорельсовым транспортом не существует. Из-за этого некоторые системы можно отнести к обоим видам. Например, первая линия Будапештского метрополитена исторически не относится к лёгкому метро, хотя по техническим характеристикам её можно отнести к нему. Однако нередко параметры отдельных систем, именуемых лёгким метро, наоборот, аналогичны метрополитену (например, Бутовская линия лёгкого метро в Москве) или даже городскому поезду (S-Bahn).

Как правило, линии лёгкого метро располагаются на поверхности или на эстакадах и иногда имеют небольшие тоннельные участки (например, на пересадочных узлах, в центре города, на транспортных развязках), поезда насчитывают 2-4 вагона, диаметр тоннелей составляет 4-5 метров, в тоннелях и над землёй допустимы значительные уклоны и малые поворотные радиусы, платформы на станциях — высокие, длиной 50-90 метров и шириной 5-8 метров. Линии лёгкого метрополитена часто являются подвозящими к аэропортам либо к станциям обычного метрополитена и лишь в небольших городах составляют основу городской транспортной системы. Провозная способность линии лёгкого метро в зависимости от

определения составляет от 6-20 до 20-30 тыс. человек в час в одном направлении [3].

Самоходный вагон приводимый в движение электрическим двигателем используемый преимущественно для перевозки пассажиров и туристов. По воздушной магистрали, трамваи будут передвигаться на стальных тросах, которые в свою очередь будут крепиться на столбах.

К его преимуществам относятся:

- не занимает место на перегруженных магистралях города;
- гораздо дешевле в строительстве и безопаснее в эксплуатации в отличие метро;
- травматизм при эксплуатации практически сводится к нулю;
- будет привлекать туристов своей красотой и эстетической привлекательностью;
- трамвай может преодолевать более крутые вертикальные уклоны по сравнению с любым транспортом;
- исключительно экологически чистый источник энергии-электрический ток.

Учитывая что в дорожно-транспортных происшествиях ежедневно- травмируются, погибают множество людей данный транспорт абсолютно не обходим поскольку травматизм при эксплуатации практически сведется к нулю(таблица 1). Так, за первый квартал 2017 г. совершено более 3 тысяч ДТП, при которых погибло 295 человек и ранено более 4 тысяч.

Таблица 1- Дорожно-транспортные происшествия на автомобильных дорогах

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Количество ДТП – всего единиц	14013	15302	14517	16038	15942	13739	12534	2008
Количество погибших всего, человек	2754	3136	3374	4271	4366	3351	2898	797
Количество раненых всего, человек	16951	18794	17422	19389	18951	16400	14788	3878

Основными причинами, приводящими к ДТП во всем мире, считаются:

- человеческий фактор (нарушение правил дорожного движения);
- низкое качество дорожного покрытия;
- плохие погодные условия;
- неисправность автомобилей и других транспортных средств.

Самое большое количество ДТП в Казахстане происходит в Алматы - в среднем 30% от общего годового числа. Меньше всего аварий случается в Северо-Казахстанской области. По статистике, чаще всего в казахстанских ДТП страдают пешеходы (аварии вследствие наезда).

Ко всем плюсам технологическое решение будет привлекать туристов своей красотой и эстетической привлекательностью. Также воздушный трамвай может преодолевать более крутые вертикальные уклоны по сравнению с любым транспортом. Дешевизна проекта обуславливается тем, что для тяги этого трамвая используется исключительно экологически чистый источник энергии-электрический ток.

В таблице 2 обозначены сведения о наличии подвижного состава транспорта общего пользования.

По данным таблицы 2 можно проследить большие количества пострадавших в результате ДТП, которое связано с малой пропускной способностью автодорог в Казахстане, и быстро растущее количество машин.

Возникает вопрос как и каким топливом снабдить воздушный трамвай и СОВ, при условии что по данным некоторых аналитиков запасов Казахстанской нефти хватит уголь на 45 лет, а нефть на 35 лет. Исходя из сложной реалии сегодняшнего дня мы предлагаем инновационное решение данного вопроса.

Таблица 2- Наличие подвижного состава транспорта общего пользования

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Всего автотранспортных средств	1471,5	1532,3	1752,6	2131,9	2625,7	3080,2	3162,4	3178,3
из них:								
легковых автомобилей	1148,7	1204,1	1405,3	1745,0	2183,1	2576,6	2656,8	2686,7
из них легковые автомобили индивидуальных владельцев	1095,5	1145,5	1306,8	1635,9	2051,4	2415,9	2487,6	2505,8
автобусов	61,4	62,9	65,7	75,0	83,4	89,2	94,8	94

из них автобусы у индивидуальных владельцев	35,8	37,2	35,3	42,3	48,0	52,0	53,6	4,6
грузовых автомобилей	223,1	224,9	281,5	311,8	359,2	414,3	410,8	97,6
из них грузовые автомобили у индивидуальных владельцев	133,4	134,1	143,4	165,5	204,2	246,7	236,2	20,7
трамваи	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2
троллейбусы	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3

3. «Энергия из тротуара» или энергия шага. В массовом скоплении людей на точку пешеходного тротуара в день приходится более 70 тыс. шагов. Продукт который может решить данную проблему, имеет вид обычной плиты на тротуаре, а вот энергия, воспроизводимая им, накапливается в аккумуляторах которые в свою очередь передаётся на воздушные трамваи и СОВ.

Чтобы пешеходы знали, какой огромный вклад они делают в экономику страны, каждая пластинка при надавливании подсвечивается(которое использует только 5% от общего объема произведенной энергии), легкая вибрация и разрисованные классики. При незначительном продавливании (всего 5 мм), электрогенерирующий тротуар способен поглощать кинетическую энергию от каждого шага, при этом вырабатывая 2,1 ватт электроэнергии в час. Данный вид альтернативной энергии позволяет сокращать объем потребляемой энергии на 27%.

Список использованной литературы

1. Ковалев В.В. Методы оценки инвестиционных проектов. – М.: Финансы и статистика, 2013 г.
2. Гусаков Б.И. Экономическая эффективность инвестиций собственника: качественный и финансовый анализ: Учеб. Пособие. – Мн.: НПЖ «Финансы, учет, аудит», 2004г.
3. Савчук В.П. и др. Анализ и разработка инвестиционных проектов. – Киев: Абсолют-В, Эльга, 2011г.

БӨЛІМШЕ 5.2. ТУРИЗМ ЖӘНЕ ҚОНАҚЖАЙЛЫҚ ИНДУСТРИЯСЫН ДАМУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ИНДУСТРИИ ТУРИЗМА И ГОСТЕПРИИМСТВА

Адамин Н.К., 3 курс Тур-31к тобы. ҚҚЭУ
ғылыми жетекші: э.ғ.маг., аға оқытушы Аешова Н.Т.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТУРИСТІК ИНДУСТРИЯ КӘСІПОРЫНДАРЫНЫҢ ЖАЛПЫ СИПАТТАМАСЫ

Туризм дүниежүзі елдерінің ықпалдасу үдерісіндегі маңызды элемент болып саналады. Соңғы онжылдықтағы туризм индустриясының ерекше бір ұмтылысты қарқынмен дамуы, орын ауыстыру қажеттілігі, барған сайын адамдардың неғұрлым көбірек санына тән болуымен түсіндіріледі. Туризм «демалушы» таптың артықшылықтары формасынан халықтың оған деген қажеттілігінің міндетті формасына айналды деп атап көрсетуге болады. Туризм теориясы мен практикасының, табыстарының деңгейі мен рухани сұраныстары әртүрлі адамдардың қажеттіліктерін қанағаттандыратын, бұрыннан қалыптасқан ұйымдастыру бағыттары мен қағидаттары бар.

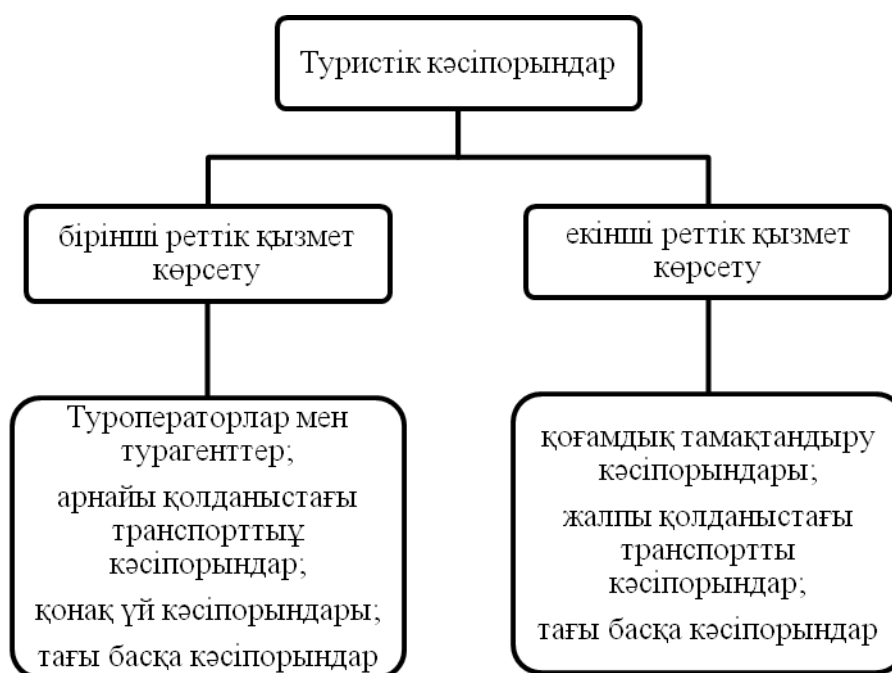
Туризм соңғы уақытта экономикалық және әлеуметтік құбылыс ретінде ауқымы айтарлықтай кеңейген қызмет түрі болып табылады. Қазіргі уақытта туризмнің экономикада тікелей немесе қосылған құнды құру, жұмыспен қамтуды қамтамасыз етуде, жеке табыста, мемлекеттік кірісте және т.с.с. әсер ету жолымен алып тұрған немесе алатын рөліне көп назар аударылуда.

Қазақстан үшін туризмнің дамуы қазіргі таңда өте маңыздылығын Президент Н.Ә. Назарбаев өзінің «Қазақстан -2050 Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Бағдарламасы негізінде халыққа жолдауында атап өткен. Осы бағдарлама үкіметтің кәсіпкерлерге елде жасалып жатқан экономикалық өзгерістерге толыққанды қатысушыға айналуына жағдай туғызылуы керек. Іскерлік мәдениетінің деңгейін көтеру мен кәсіпкерлік бастаманы ынталандырудың маңызы үлкен екенің айтып өтті. Қазақстан Республикасы Президентінің кейінгі жылдардағы Қазақстан халқына арнаған Жолдауларында көзделген туристік бизнестің жоғары қарқынмен даму қажеттілігі туристік сала кәсіпорындарына да жоғары талаптар қояды [15]. Туристік сала кәсіпорындарына қойылатын талаптардың мазмұны кәсіпорынның түрлеріне және олардың көрсететін туристік қызметтің құрамына байланысты. Жалпы, туристік өнімнің сапасы оның құрамына кіргізілген әр қызметтің сапасына тығыз байланысты. Сондықтан турлардың бағдарламаларын жасағанда туристік сала кәсіпорындарын таңдауға ерекше назар аудару керек. Жабдықтаушыларды таңдау үшін ескерілетін жағдайлар мыналар:

- фирманың репутациясы;

- қызмет сапасы;
- еңбек өтілімі және жұмыс атқару тәжірибесі;
- ұйымдастыру-құқықтық жағдайы;
- лицензиясының болуы;
- тарифы;
- жеңілдіктері;
- дәрежесінің туризм түріне және тур бағытталған тұтынушылардың әлеуметтік сегментіне сәйкестігі.

Туристік кәсіпорындар туристік ұсынысты қалыптастыратын туризм объектілері болып табылады. Туристік салада түрлі туристік кәсіпорындар қызмет етеді. Олардың біреуі тұтынушыларға тек қана туристік салаға қатысты қызмет ұсынса, енді біреулері үшін туризм – коммерциялық қызметтің бірнеше бағыты болып саналады. Тек туристердің арқасында ғана күн көретін кәсіпорындар бірінші реттік қызметтерді ұсынатын туристік сала кәсіпорындарына жатса, енді біреулері туристерден басқа да тұтынушыларға қызметтер ұсынатын кәсіпорындар – екінші реттік қызметтер ұсынатын туристік сала кәсіпорындарына жатады. Яғни, бірінші реттік қызметтерді ұсынатын туристік сала кәсіпорындары тек туристерге қызмет көрсетіп, туризмнің негізін құраса, екінші реттік қызметтер ұсынатын туристік сала кәсіпорындары туристік сұраныстың бір бөлігін ғана қанағаттандырады (Сурет2) [16].

Сурет 2. Туристік кәсіпорын классификациясы

Негізгі туристік қызмет көрсетуді қамтамасыз етуші қызмет көрсету кәсіпорындарының бірі – туристік фирмалар. Туристік фирмалар туризмді ұйымдастырушылар болып саналады. Туристік фирма – бұл мүлікті еңбек ұжымының пайдалануы негізінде өнім өндіретін және өткізетін, жұмыстарды орындайтын, қызмет көрсететін заңды тұлға құқығын иеленетін дербес шаруашылық жүргізуші субъект. Еңбек ұжымы мүшелерінің әлеуметтік және экономикалық мүдделерін және мүлікті меншіктенуші мүдделерін қанағаттандыру үшін табыс алуға бағытталған шаруашылық қызметі туристік кәсіпорынның ең басты мәселесі болып табылады.

Туристік фирмалар қызмет бабы бойынша екі түрге бөлінеді:

- туроператорлар;
- турагенттер.

2014 жылы туристік сала нысандарының саны артты, ол 2013 жылмен салыстырғанда 4,6%- артық өсімді құрайды, ал туристік саладан мүскен түсім 122 млрд.теңге, ол 2013 жылмен салыстырғанда 56% артық, бюджетке түскен кіріс 4,8 есе артты (39,6 млрд.теңге). бір жағынан елдегі туристік қызметпен айналысатындардың санының артуымен байланысты (кесте 1).

Кесте1

Туристік қызметпен айналысатын кәсіпорындар мен кәсіпкерлер саны

Көрсеткіштер	2011	2012	2013	2014
Қазақстан Республикасы	1 276	1 350	1 715	1 994

Ақмола	34	33	48	45
Ақтөбе	28	30	33	38
Алматы	44	37	97	49
Атырау	25	32	35	38
Батыс Қазақстан	20	26	25	30
Жамбыл	21	19	24	27
Қарағанды	83	94	113	157
Қостанай	34	37	45	53
Қызылорда	2	6	11	10
Маңғыстау	30	31	34	61
Оңтүстік Қазақстан	25	31	52	89
Павлодар	59	62	61	65
Солтүстік Қазақстан	23	21	18	20
Шығыс Қазақстан	60	51	68	88
Астана қаласы	92	169	208	270
Алматы қаласы	696	671	843	954
Ескерту: ҚР статистика агенттігі, 2014ж				

Туроператорлар – туристік өнім пакетін қалыптастыратын, туристік маршруттарды дайындап, бағаларын белгілейтін, жарнамаларды ұйымдастыратын туристік ұйымдар. Туроператорлар туристік өнімді (турды) құрастыру барысында көптеген мекемелермен (тамақтандыру, орналастыру, көлік, мәдени-ойынсауық мекемелерімен) байланыс жасап, олардан турөнімнің жеке элементтерін сатып алады. Құрастырылған турлар туристік агенттерге және де тікелей тұтынушыларға сатылады. Ірі туроператорлар жеке тұтынушылармен жұмыс істемейді.

Турагенттер – бұл туристік өнімді ұсыну мен өткізу қызметтерін атқаратын жеке немесе заңды тұлғалар. Олар туристер мен туроператорлар арасында делдал ретіндегі туристік фирмаларға жатады. Турагенттер туроператорларды сатып алып, оларға жолдамалар шығарып, тұтынушыларға сатады. Турагенттер туроператордың бағасы негізінде жұмыс істейді, ал атқарған қызметтері үшін белгілі бір деңгейде үстемөндіреді. Сөйтіп, турагенттік қызметі туристерге саяхат туралы толық ақпарат берумен, туристерге олардың құқықтары және міндеттерін түсіндірумен, туроператорларға өнімдерінің құнын уақытылы және толығымен төлеумен шектеледі.

Бүкіләлемдік сауда ұйымы мен Бүкіләлемдік туризм және саяхат кеңесінің бағалауы бойынша, туризм саласындағы шаруашылық субъектілердің қызметі ұлттық экономиканың 32 саласымен тығыз байланысты, немесе олардың дамуына әсер етеді. Сондықтан туристердің қажеттілігін тікелей немесе жанама қанағаттандырушы кәсіпорындардың кешенін анықтау үшін «экономиканың туристік секторы» деген термин қолдануға болады. Экономиканың туристік секторының ішінде шектес ортаға жататындар:

- қоғамдық тамақтану және сауда кәсіпорындары;
- валюта айырбастау банктік құрылымдар;
- тұрғын үй- коммуналдық шаруашылық кәсіпорындары;
- тұрмыстық қызмет көрсету кәсіпорындары;
- қалалық көлік кәсіпорындары;
- туристік сұранысқа ие тауарларды өндіретін ауыл шаруашылық, тамақ өндіру және басқа өндіріс салаларының кәсіпорындары;
- туристік объектілерді жобалаумен, салумен, қайта құрумен айналасатын кәсіпорындар;
- мамандарды дайындайтын және қайта дайындайтын оқу орындары;
- бос уақытты ұйымдастыратын мекемелер [18, 75-79 бб.].

Туристерді орналастыру құралдары туризмді дамыту инфрақұрылымының бірден бір басты көзі. Орналастыру құралдары жүйесін кеңінен дамыту - туристік бағыттарға туристерді көптеп тартудың кепілі болып табылады. Туристерді орналастыруға кез келген нысананы дайындауға болады. Жалпы елімізде 2012 жылы 598 орналастыру орындары тіркелген [39]. Бұл көрсеткіш 2011 жылмен салыстырғанда 94 орналастыру мекемесіне кем (Кесте 2).

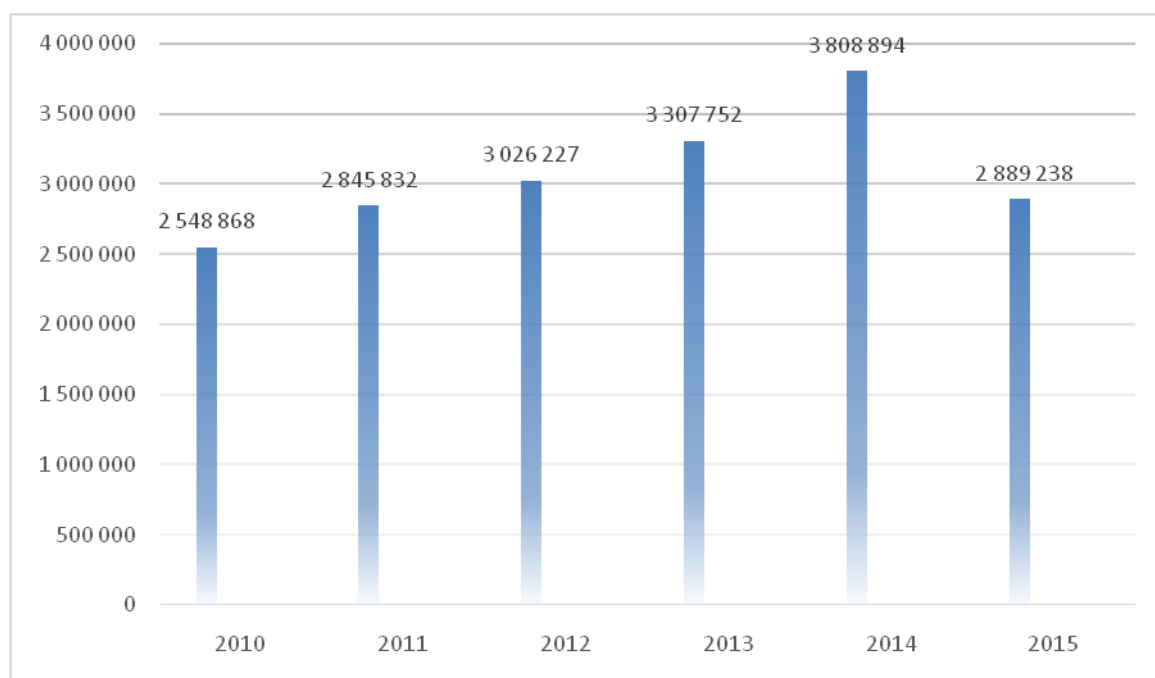
Кесте 2

Қазақстандағы орналастыру мекемелері

	2010	2011	2012	2014	2015(қаңтар-қыркүйек)
Қазақстан Республикасы	677	692	598	2 056	2 330
Ақмола обл.	71	59	55	292	334
Ақтөбе обл.	16	18	21	61	70
Алматы обл.	116	109	23	243	304

Атырау обл.	29	29	28	65	67
Батыс Қазақстан	18	17	17	48	57
Жамбыл обл.	15	14	13	88	122
Қарағанды обл.	60	62	65	182	207
Костанай обл.	12	15	15	95	102
Қызылорда	12	14	13	72	73
Маңғыстау	19	20	28	55	59
Оңт-Қазақстан	26	30	47	114	131
Павлодар	36	37	39	68	76
Солтүстік Қазақстан	12	13	14	60	63
Шығыс Қазақстан	75	84	81	331	366
Астана қ.	64	65	66	160	167
Алматы қ.	96	106	73	122	132
Е с к е р т у – Қазақстан Республикасы статистика Агенттігінен алынған деректер, 2015					

Яғни кестеден көріп отырғанымыздай, 2010 жылдан бастап 2015 жылға дейін орналастыру мекемелерінің саны өскенің байқауға болады. Яғни соңғы бес жылда елімізде орналастыру орындарының саны 71% өскен. Көшті басқарып тұрған әдеттегідей Ақмола және Алматы облысы. Кенже қалып қойған Батыс Қазақстан облысы. Бұл да өз кезегінде елімізде орналастыру мекемелерінде қызмет көрсетудің төмен деңгейде болуы және халықтың сұранысының жоқтығынан азайды. Алайда, орналастыру мекемелерінің қызмет көрсетілген адамдар саны 2015 жылдың мәліметтері қаңтар айынынан қыркүйек айы дейін болса да, 2014 жылмен салыстырғанда 1,05 есеге төмендеген (Сурет 3).

Сурет 3. Орналастыру орындарындағы қызмет көрсетілген адамдар саны

Яғни, суреттен көріп отырғанымыздай, 2010 жылдан 2014 жылға дейінгі аралықта орналастыру орындарына келген адамдар саны 21 %-ға өссе, 2014 жылдан бастап 2015 жылға дейін орналастыру орындарындағы қызмет көрсетілген адамдар саны 1,4 есеге дейін төмендеген.

Бүкіләлемдік туристік ұйымның (БТҰ) ұсынысы бойынша орналастыру құралдары екі категорияға бөлінеді - ұжымдық және жекеленген (Қосымша Ә).

Ұжымдық қызмет көрсетуге негізінен қонақ үйлер мен белгілі бір ғимараттар, мамандандырылған мекемелер, тағы басқа құрылымдар пайдаланылады. Олар әр түрлі: мотель (жол бойындағы қонақ үй), арнайы қонатын бөлмесі бар клубтар, пансиондар, жиһазды бөлмелер, туристік жатақханалар, т.с.с. Туристік

жатақхана, жастар қонақ үйі, оқушылар және студенттер жатақханасы, қарттарға арналған пансионаттар, арнайы нысандар бәрі де ұжымдық орналасу орындарының құралдары болып саналады.

Аталған орналастыру құралдарының ішінде басты рөлді қонақ үйлер ойнайды. Олар, бірінші кезекте, номерлік қорларымен ерекшеленеді. Қонақ үйлер басқару ерекшелігіне байланысты жеке тұлға ретіндегі кәсіпорын, не болмаса қонақ үйлер тізбегін ұйымдастырады. Мысалға дамыған қонақ үйлер тізбегін құрған Аккор қонақ үйлерін(Франция), Холидей Инн қонақ үйлерін(АҚШ), Форте қонақ үйлерін(Ұлыбритания), Шератон қонақ үйлерін (АҚШ) атауға болады. Қонақ үйлердің негізгі қызметіне міндетті қызметтер жиынтығы, оның ішінде жатын бөлменің жинақы да таза болуы, күн сайын көрпе-жастығын жаңарту, санитарлық жүйенің тазалығы, т.б., сондай-ақ әр түрлі қосалқы қызметтерге дайын болуы жатады [19, 147 б.].

Елімізде 2012 жылы 5 жұлдызды 16 қонақ үй тіркелген [39]. 2011 жылмен салыстырғанда 2 қонақ үйге көп (Кесте 3).

Кесте 3

Категориялары бойынша қонақ үйлер саны

	2013	2014	2015
5* қонақ үй	13	17	20
4* қонақ үй	43	53	73
3* қонақ үй	82	103	132
2* қонақ үй	29	22	21
1* қонақ үй	25	17	17
Е с к е р т у – Қазақстан Республикасы статистика Агенттігінен алынған деректер, 2015			

Яғни, кестеден көріп отырғанымыздай, елімізде 5 жұлдызды қонақ үйлер саны өте аз, 2013 жылмен салыстырғанда 2015 жылы 7 қонақ үйге көбейген. Ал, 4 жұлдызды қонақ үйлер саны 2010 жылмен салыстырғанда өскен. 1 жұлдызды қонақ үйлердің саны азайған. Бұл жағдайды демалушылардың талғамының өсуімен байланысты жоғары категориялы санатқа ауысуымен түсіндіруге болады. Қызмет көрсету деңгейі мен комфорттылығы жағынан жоғары категориялы қонақ үйлер әлі де болса елімізде өте аз. Бұл өз кезегінде елімізде инфрақұрылымның төмен және халықтың сұранысының жоқтығының нәтижесі болып табылады. Сондықтан бұндай мәселелер шешімін табу үшін мемлекеттік қолдауды қажет етіп тұр.

Туристік сала кәсіпорындарының бірі – спорттық қызмет көрсететін кәсіпорындар. Рекреация жүйесіне кіретін барлық орындарда қажетті спорт құрылғылары, ғимараттары, алаңқайлары мен құрал-жабдықтары болуы тиіс. Олардың қатарына кіретіндер:

- спорттық кешендер;
- стадиондар;
- волейбол, баскетбол, т.б. спорт түрлерінің алаңқайлары;
- шаңғы, таушаңғысыжолдары;
- аспалы канат жолдары;
- сырғанақтар;
- бассейндер;
- бильярд залары;
- тренажер залдары;
- теннистіккорттар, т.б.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Туризм статистикасы бойынша ұсыныстары, 2014 (БҰҰ).
2. Экономикалық қызмет түрлерінің жалпы жіктеуші (ЭҚЖЖ), ҚР МС 03-2009 нұсқалары.
3. Оптимизация условий отдыха и обслуживания туристов в туристских гостиницах с учетом специфики маршрутов. Разработка М. Винодаровой - М.: Центр, рекл. - информ. бюро "Турист", 2011
4. Бекбулатова Е. Индустрия гостеприимства Казахстана: традиции и новый этап бизнеса. // Аль-Пари - № 3, 2015

КАЗАХСТАНСКИЙ ТУРИСТСКИЙ ПРОДУКТ И ЕГО ПОТЕНЦИАЛ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Туризм в Республике Казахстан является приоритетом для развития экономики. Основной целью развития туризма в Казахстане является создание современного высокоэффективного и конкурентоспособного туристического комплекса, на основе которого созданы условия для развития туризма как сектора экономики, интеграции в мировой рынок туризма и развития Дальнейшего международного сотрудничества в области туризма, условий притока инвестиций в страну.

Приоритетной задачей для индустрии туризма является интеграция Казахстана в международное туристское сообщество в качестве лидера туризма Центрально-Азиатского региона и формирование конкурентоспособной спортивной нации. По итогам реализации Государственной программы развития туризма в Республике Казахстан на 2007 – 2011 годы наблюдалось сохранение тенденции устойчивого роста показателей туристской деятельности. Туризм как отрасль национальной экономики производит продукт, который должен соответствовать рыночным категориям спроса и предложения. В этом отношении необходимо различать международный рынок, ориентированный на иностранного потребителя и внутренний рынок, предназначенный для граждан Казахстана.

Сегодня международный туристический рынок представляет собой гигантский механизм с многомиллиардным оборотом и жесткой конкуренцией, поэтому приоритетной задачей является определение туристского продукта, который имеет уникальные для Казахстана особенности и будет востребован. От этого зависит, в каких сегментах рынка у казахстанского туристского продукта будут лучшие перспективы.

В связи с этим необходимо рассматривать развитие туристской отрасли с учетом влияния внешних факторов в том числе состояние мировой экономики, правовое регулирование, экономическая и политическая ситуация как внутри страны, так и за рубежом и др.

На основе анализа, с учетом рекомендаций ВТО и имеющегося опыта можно выделить две основные составляющие туристического продукта Казахстана: культурный туризм на Шелковом пути (паломничество и традиционный) и тесно связанный с ним экоприключенческий туризм (сафари, рафтинг, треккинг, альпинизм, охота, рыбалка). В этом отношении регионы, располагающие ресурсами для экоприключенческого туризма, по которым проходит маршрут Великого шелкового пути: Алматы, Жамбыл, Южно-Казахстанская, Восточно-Казахстанская, Акмолинской области.

Особая привлекательность ландшафтов, доступность, освоенность территорий в плане организации туризма характеризует – государственные национальные природные парки. К объектам приоритетного развития следует отнести: ГНПП "Иле-Алатау" , ГНПП "Алтын-Емель"(Алматинская область), ГНПП "Аксу-Джабагалы" (Южно-Казахстанская область), ГНПП "Баян-Аул"(Павлодарская область), ГНПП "Каркаралинский" (Карагандинская область), ГНПП "Бурабай" и "Кокшетау " на базе Щучинско-Боровской курортной зоны, Государственный природный заповедник "Коргалжынский" (Акмолинская область). [1]

При этом необходимо учитывать специфику развития разнообразных турпродуктов в центрально-азиатском регионе. Сегмент Шелкового пути и приключенческого туризма и основной поток зарубежных туристов нацелен на постоянное передвижение, причём в пределах всего указанного региона: Казахстан, Синьцзян-уйгурский автономный округ (КНР), Кыргызстан , Узбекистан , Туркменистан.

При этом, казахстанский турпродукт может быть более эффективно представлен на рынке только в составе комплексного турпродукта центрально-азиатского региона, из чего вытекает следующее:

- элементы формирования турпродукта должны быть согласованы на межправительственном уровне;
- казахстанский турпродукт должен стать лидером в соотношении цена/качество в конкуренции с турпродуктами наших соседей по региону. [2]

Отличительной особенностью казахстанского туристского продукта является сезонность его характера, что требует принятия определенных мер и развития альтернативного туризма в межсезонье.

Инфраструктура, соответствующая вышеуказанным сегментам, имеет определенные требования. Это должны быть простые, относительно недорогие (в пределах 25-100 мест) жилые помещения (стационарные и временные), расположенные на туристических маршрутах в экологически чистых местах, предназначенные для пребывания клиентов в одном месте от 2 до 3 дней.

Казахстан имеет определенные перспективы в сегменте делового туризма. Это прежде всего город Алматы, Астана, Атырау. Геополитическая ситуация и природные ресурсы позволяют нам рассчитывать на увеличение числа деловых туристов, приезжающих в Казахстан по деловым вопросам и участию в международных конвенциях. Внутренний туристический рынок в большинстве развитых стран в туристическом секторе приносит от 30 до 50 процентов общего дохода от туризма. В этом плане Казахстан имеет хорошие перспективы. В то же время следует отметить, что сегодня внутренний туризм в основном спонтанный, неорганизованный. Исключением является деятельность нескольких курортов, санаториев и туристических баз. Из-за отсутствия должного внимания к развитию этого вида туризма государственный

бюджет получает огромные деньги, инфраструктура продолжает ухудшаться, а экологическое состояние природных, культурных и исторических памятников серьезно повреждено. [4]

Большим экономическим потенциалом является развитие социального туризма, субсидируемого из внебюджетных источников финансирования, с целью создания условий для поездок школьников, молодежи, пенсионеров, инвалидов, ветеранов войны и труда и других граждан, которым государство, государство и негосударственные Фонды, другие благотворительные организации и фонды Социальная поддержка, как наименее обеспеченная часть населения при использовании своего права на отдых.

Государственные и местные органы власти должны продолжать оказывать поддержку малым предприятиям, в том числе тем, кто занимается социальным туризмом. Следует поощрять благотворительность, патронаж и спонсорство в отношении социального туризма.

Продвижение туристического продукта под корпоративным названием «Казахстан» требует не только четкого определения всех его компонентов и местоположения в определенном сегменте рынка, но и предполагает поиск наиболее эффективных каналов сбыта, выбор целевых рынков (например, Рынки в Англии, Германии, Японии и т. Д.).

Проводятся информационные туры для представителей зарубежных туроператоров и СМИ. Участники инфотуров являются носителями информации о Казахстане и настоящими промоутерами туристического потенциала за рубежом.

Необходимо публиковать и активно распространять за рубежом высококачественные полиграфические и аудиовизуальные рекламные материалы о Казахстане. Привлечению туристов в Казахстан будут способствовать местные публикации, рекламная и издательская деятельность, в том числе туристические фирмы и гостиницы. Особое внимание следует уделить использованию новейших информационных технологий, в том числе созданию в Интернете WEB-сайтов туристических фирм в Казахстане.

Туризм является глобальным явлением, которое по-своему имеет такую важную социальную цель, как увеличение продолжительности и улучшение качества жизни человека. Явление современного туризма проявляется в том, что чем больше возможностей, которые человек получает для виртуального познания окружающего мира, тем больше становится желание совершить настоящую туристическую поездку.

Большинство туристических фирм в Казахстане являются агентами иностранных компаний, поэтому выездной туризм преобладает над входом. Это, в свою очередь, наносит значительный ущерб экономике республики и не дает возможности в полной мере решить актуальные социальные проблемы.

Современная роль туризма, в конечном счете, определяется эффективностью воздействия на качество и продолжительность жизни людей. Экономическая эффективность индустрии туризма заключается в возобновляемости ресурсов и относительной независимости туризма от других секторов экономики.

Вот почему разработка концепций развития туризма в мире приобретает глобальный характер и должна основываться на прогнозах долгосрочного развития человечества.

Современный экономический туризм в Республике Казахстан имеет три основных направления:

- коммерческие поездки граждан Казахстана за границу;
- рекреационно-познавательные зарубежные поездки граждан;
- туры иностранных граждан в Казахстан и соседние страны.

Сегодня есть ряд проблемных вопросов, решение которых позволит достичь поставленной цели - создание Казахстана как центра туризма в Центрально-азиатском регионе:

1. Недостаточное развитие туристической и транспортной инфраструктуры.

Материальная база жилых помещений, включая гостиницы, пансионаты, дома отдыха и базы отдыха, а также санаторно-курортные учреждения, характеризуется высокой степенью морального и физического ухудшения. На сегодняшний день масштабы туризма, виды, качество и предложения размещения туристов не отвечают международным требованиям.

2. Низкий уровень сервиса и недоступность культовых исторических объектов на казахстанском участке Великого шелкового пути не привлекают ни казахстанских, ни иностранных туристов. Международная пропаганда и пропаганда туристических маршрутов нашего исторического наследия требуют качественного пересмотра.

Учитывая, что развитие туризма напрямую связано с состоянием транспортной инфраструктуры, ограниченная проблема связана с ограниченной географией пассажирских авиа и железнодорожных перевозок, отсутствием гибкой системы льгот и скидок на проездные билеты на все виды транспорта для групповых поездок туристов как для местных, так и для приезжающих туристов.

3. Одной из основных проблем, препятствующих развитию туризма, является небольшое число специализированных туристических агентов в сфере услуг. Это касается не только нехватки квалифицированных кадров в объектах индустрии туризма, но и качества подготовки кадров для индустрии туризма.

4. Низкое качество услуг, предоставляемых в индустрии туризма.

Проблема взаимосвязана с предыдущей, поскольку низкое качество в секторе услуг приводит к низкому качеству предоставляемых услуг в индустрии туризма. Кроме того, это касается выдачи

туристических виз в Казахстан, процедур регистрации, таможенного и паспортного контроля иностранных туристов.

5. Недостаточная привлекательность Казахстана для туристов. Меры по продвижению позитивного туристического имиджа страны не являются системными, участие в туристических выставках не в полной мере обеспечивает эффективность публичной деятельности государства. Вопрос открытия и функционирования туристических представительств (отделов туризма в иностранных институтах) в странах, которые с точки зрения привлечения туристов являются рынками первоочередной важности - Германия, Великобритания, Южная Корея. Между тем опыт развитых стран в туристическом секторе, в котором ежегодно принимает огромное количество туристов (Франция, Испания, Германия), указывает на необходимость решения этой проблемы.

На развитие туристической отрасли в основном влияют внешние факторы, в том числе кризисные явления мировой экономики, правовое регулирование, экономическая и политическая ситуация как внутри страны, так и за рубежом.

Изменения социально-экономической жизни в стране еще не в полной мере повлияло на туризм и его инфраструктуру. Из-за не достаточно развитой материальной базы туризма Казахстан ежегодно теряет миллионы долларов, что требует привлечения капиталовложений в туристический сектор, а также средств отечественных и зарубежных инвесторов.

Для развития туристической инфраструктуры страны, способной обеспечить постоянный приток туристов, с учетом специфики национального продукта туризма, необходимо: развитие транспортной и дорожной инфраструктуры общего пользования и удовлетворения туристических потребностей; Развитие соответствующей инфраструктуры; Создание туристических комплексов, этнографических музеев и зоны отдыха; Разработка проектов и строительство туристических объектов.

Список использованной литературы:

- 1 Концепции развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2020 года.
- 2 Есмаханова А.У. Проблемы неразвитости туризма в Казахстане // Вестник КазНУ. Серия «Экономическая». - Алматы: Казак университеті, 2006. - № 4 (56). - С. 76-79.
- 3 Кнабик Т. Развитие туристско-рекреационных комплексов Казахстана в условиях рыночной экономики // Евразийское сообщество: общество, политика, культура. - 2006. - №2(54). - С. 91-98.
- 4 Официальный сайт туристского портала: Visitkazakhstan.kz
- 5 Садуов А.Ж. Перспективы развития туризма в Казахстане. Монография. – Караганды: КарГУ, 2008. – 131 с.

Агатиева Р., ст-ка гр. РД-14с. КЭУК
науч. рук.: к.э.н., доцент **Кенжебеков Н.Д.**

ОСОБЕННОСТИ РАЗЛИЧНЫХ ВИДОВ ПРОДАЖ ГОСТИНИЧНОГО ПРОДУКТА

- Основная часть продаж услуг гостиницы приходится именно на организованных потребителей – корпоративных клиентов и рыночных посредников, к которым относятся:
 - корпоративные клиенты – корпорации, фирмы, посольства иностранных государств;
 - авиалинии;
 - туроператоры;
 - оптовые торговцы турами, консорциумы, бизнес-агентства, инсентив-дома, глобальные системы бронирования (GDS).
- Сотрудничество гостиницы с подобными организациями, как правило, долгосрочно и подразумевает фиксированные и достаточно крупные объемы сбыта в течение определенного периода времени. Тем не менее, небольшая часть продаж практически любого отеля приходится непосредственно на индивидуальных заказчиков (гостей).
 - Рассмотрим некоторые виды продаж:
 - Прямые продажи индивидуальным заказчикам;
 - Прямые продажи корпоративным структурам;
 - Продажи через туристических посредников.
 - **Прямые продажи индивидуальным заказчикам.** К индивидуальным заказчикам в индустрии гостеприимства относятся гости, предпочитающие бронировать места в отеле для себя от собственного имени и за свой счет. К ним относятся, в первую очередь, транзитные гости или т.н. «гости с улицы» (walk-inguests), приезжающие в отель без предварительного бронирования и совершающие сделку купли-продажи непосредственно на месте у стойки регистрации отеля. Эти гости являются самой дорогостоящей клиентурой для отеля, т.к. приезжая в конкретную гостиницу, они более всего рассчитывают на наличие номеров и только потом на предоставление скидок с цены. Имея ограниченные возможности выбора и сравнения, они в большинстве случаев готовы к покупке номеров по полному тарифу (rackrate) или специальному предложению с минимальной скидкой (bestavailable/flexiblerate). Менеджмент номерного фонда многих отелей в случаях, если ожидается 100% загрузка, очень часто сознательно не продает

несколько номеров по предварительным заявкам, намеренно оставляя их более дорогим клиентам «с улицы». В таких ситуациях конечная цена сделки зависит от навыка продаж администраторов портье, которые при классическом варианте должны придерживаться следующего простого алгоритма [1]:

- начинать продажи транзитным гостям следует с предложения максимально возможной цены или полного тарифа;

- в зависимости от ожиданий и реакции клиента, а также опыта администратора цена предложения может меняться и быть зафиксированной на приемлемом для обеих сторон уровне;

- администратор портье не должен предлагать цену ниже уровня, установленного руководством гостиницы для данной категории гостей в текущий момент времени.

- Минимальная цена сделки при размещении транзитных гостей в отеле должна быть не ниже максимальной цены любого контракта, который гостиница имеет с организованным потребителем (компанией) или посредником рынка (туристическим оператором или агентством). Практика показывает, что при нарушении данного правила может возникнуть конфликт интересов гостя и компании/агентства.

- Персонал службы размещения должен быть четко проинструктирован о размере предоставляемых скидок, а менеджменту отеля следует определить минимальное пороговое значение цены, по которой администратор портье имеет право осуществить подобную сделку. Оно, как правило, прямо пропорционально прогнозируемой заполняемости гостиницы.

- Чем выше прогнозируемая загрузка гостиницы, тем выше должно быть минимальное значение цены номера для продажи транзитным гостям, вплоть до предложения полного тарифа. Верно и обратное – чем ниже ожидаемая загрузка, тем более широким должен быть спектр скидок с полного тарифа.

- К индивидуальным заказчикам могут также относиться гости, бронирующие места в отеле от своего имени и за свой счет, но предпочитающие делать это заблаговременно по телефону, факсу, электронной почте и т.д. через отдел бронирования. Преимущества предварительного бронирования номера очевидны – гость имеет возможность сравнивать предложения различных отелей и выбирать наиболее привлекательное. Правила продаж номеров таким заказчикам идентичны правилам работы с транзитными гостями, тем не менее, сотрудники отдела бронирования должны понимать, что, имея возможность выбора, гость вправе рассчитывать на гибкую систему скидок. Например, в случае повторных обращений в отдел бронирования гостю может быть подтвержден тариф, по которому он останавливался в отеле прошлый раз, если величина тарифа не противоречит стратегии продаж на запрашиваемые даты.

- Несмотря на важность рассматриваемой группы потребителей, совокупные продажи данному сегменту, как правило, не превышают 5%-10% от общего объема сбыта гостиницы. Поэтому основные усилия гостиничного менеджмента в области управления продажами должны быть сфокусированы на работе с организованными потребителями – корпоративными клиентами и посредниками рынка. Тем более, что в отличие от работы с индивидуальными заказчиками, корпоративные продажи требуют более системного подхода.

- **Прямые продажи корпоративным структурам.** Корпоративным клиентом в гостиничном бизнесе является любая непосредственная организация, бронирующая номера от своего имени для своих сотрудников, партнеров, клиентов и т.д. за свой собственный счет или за счет останавливающихся в отеле гостей. К корпоративным клиентам гостиниц относятся транснациональные корпорации, иностранные и отечественные фирмы, посольства иностранных государств на территории Республики Казахстан, авиакомпании, торгово-промышленные палаты, некоммерческие организации, ассоциации, клубы и т.п. Важным фактором, отличающим корпоративные структуры от других организованных потребителей на рынке, является то, что для подобных организаций гостинично-туристический бизнес не является профильным, и они не преследуют коммерческие цели в сделках с гостиницей, являясь, фактически, конечными потребителями ее услуг [2].

- Взаимодействие гостиницы с корпоративными клиентами, как и в случае с индивидуальными заказчиками, обычно описывается нулевым (прямым) каналом сбыта, исключающим возможность участия посредников в цепи сбыта, а, значит, обеспечивающим гостинице относительно высокий уровень доходности по сделкам. Практически любой корпоративный клиент обладает большим потенциалом для гостиничного предприятия, чем индивидуальный заказчик, поэтому он вправе рассчитывать на дополнительные скидки с цен на услуги отеля. Взаимоотношения гостиницы и компании фиксирует корпоративный договор, по которому гостиница берет на себя обязательства подтверждать бронирования для компании по фиксированной цене, в обмен на обязательство компании предоставить соответствующий объем бизнеса за фиксированное количество сделок или за определенный период времени (как правило, полгода или год).

- Основными категориями гостей, для которых корпоративные структуры бронируют услуги гостиничных предприятий, являются:

- иностранные и отечественные командированные бизнесмены;
- правительственные делегации;
- организаторы и участники конференций, конвенций и семинаров;
- экипажи воздушных судов авиакомпаний.

– **Продажи через туристических посредников.** В сфере туристического обслуживания работают несколько типов посредников:

- оптовые продавцы;
- туроператоры;
- туристические агентства;
- Интернет-посредники.

– Возникновение этих каналов продаж для гостиницы обусловлено формированием массового туризма и усложнением самого туристского продукта – сегодня туристы не путешествуют с целью остановиться в какой-либо гостинице, она – лишь часть туристического продукта, включающего также транспортную составляющую, питание, экскурсионное обслуживание и т.п. В наше время туристические компании уже давно выполняют роль консультантов в сфере поездок для различных сегментов рынка – индивидуальных туристов, бизнесменов, групп туристов, компаний и т.д. – предоставляя информацию о различных направлениях, разрабатывая индивидуальные программы обслуживания, решая визовые вопросы и т.д. [3]

– Правильным стратегическим подходом является планирование трех уровней цен – желаемой или идеальной (wish), реальной (want) и минимально возможной (walk).

– идеальная цена (wish) – максимально высокая по вашему мнению цена, на которую может согласиться посредник;

– реальная цена (want) – ожидаемый, т.е. наиболее вероятно достижимый в процессе переговоров уровень цены;

– минимально возможная цена (walk) – это допустимый для вас ценовой предел, ниже которого вы не видите смысла продолжать переговоры, если посредник настаивает на дальнейших уступках.

Список использованной литературы

1. Иванов В.В., Волов А.Б. Гостиничный менеджмент //Справочное пособие. Москва. – 2007. – 429с.

2. Арбузова Н.Ю. Технология и организация гостиничных услуг: учеб.пособие / Н.Ю. Арбузова – Москва: Академия, 2009. – 224 с.

3. Сенин В.С. Гостиничный бизнес: классификация гостиниц и других средств размещения: учеб.пособие / В.С. Сенин, А.В. Денисенко. – Москва: Финансы и статистика, 2008. – 144 с.

Бексултанова А., Тур -13с/к тобы. ҚҚЭУ

ғылыми жетекшісі магистр, оқытушы **Маймурунова А.А.**

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТУРИЗМ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ҰЛТТЫҚ САЯБАҚТАР

Экотуризм - бірегей табиғи объектілері бар салыстырмалы немесе ластанбаған аудандарға саяхат. Экотуризм - табиғи ортаның зерттеуі және осы ортада жағдайды жақсарту үшін қызмет ететін табиғи туризм. Қоршаған ортаға алаңдаушылыққа негізделген экотуризмді алдыңғы шебінде қорғау және табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану, түрлі жобаларды іске асыру мақсатында мәдени көрікті жерлерге сапарлар жасау, табиғи аудандарда қатысушылардың саны шектеулі сапарлар ұйымдастыру. «Экотуризм - табиғи аумақтардың, қоршаған ортаны сақтауға және жергілікті тұрғындардың әл-ауқатын қолдау жерлерде жауапты туристік орын болып табылады» [1].

Әдетте, мұндай экотурлар туристік нысандар қорғалатын табиғи аумақтар, табиғи қорықтар, ұлттық саябақтар болып табылады. Ғылыми экологиялық турлар барысында туристер, әр түрлі ғылыми-зерттеу экспедицияларына қатысуға, далалық бақылаулар жүргізулеріне болады. Экологиялық туризмді төмендегідей жіктеуге болады:

- ғылыми-зерттеу қорығы - ғылыми мақсаттар үшін қатаң пайдаланылатын, қорғалатын аумақ;
- ұлттық саябақ - ғылым, білім және демалыс мақсатында көрнекті табиғи-ландшафтың ерекшеліктері мен ұлттық немесе халықаралық маңызы бар экожүйелердің қорғалған ауданы;
- табиғат ескерткіші - табиғи немесе техногендік тарихи-мәдени көңіл бөлерлік нысандар;
- жабайы жануарлар қорығы - биологиялық қоғамдастықтар топтары мен жеке жануарлар популяциясын сақтау үшін құрылады;
- қорғалатын ландшафт - табиғи ландшафтарды сақтау үшін шығарылады;
- ресурс қорығы - табиғи ресурстарды сақтау мақсатында құрылған;
- антропологиялық қорығы (табиғи биотикалық аудан) – тайпалардың өмірі мен және жергілікті халықтың салт-дәстүрін, табиғи жағдайларды сақтау мақсатында құрылған;
- басқарылатын ресурстық аудан - тұрақты даму және табиғи ресурстарды молайту мақсатында құрылған.

Көп жағдайларда, экологиялық туризм объектісі ұлттық саябақтар, қорықтар болып табылады. Ұлттық саябақ - бірегей табиғи аумақтар (сарқырамалар, каньондар, көркем пейзаждар, аралдар, үңгірлер, т.б.) бар туристік аймақ немесе су ауданы болып табылады. Кейбір жағдайларда, ұлттық саябақтар–қорық аналогы болып табылады, оның өзгешелігі қонақтарды қабылдау мүмкіндігінде.

Ұлттық саябақ - салыстырмалы үлкен облыс немесе аудан, ол келесі мүмкіндіктермен сипатталады:

1) адамның араласуынсыз немесе оның кәсіпкерлік қызметті арқылы өзгертілмеген бір немесе бірнеше экожүйелер;

2) флора мен фауна түрлі сипаттамаларымен, ал аумағы ғылыми қызығушылық танытатын болып табылатын және сақталуға, зерттелуге тиіс;

3) жергілікті табиғи ландшафтар табиғат сұлулығымен ерекшеленеді;

4) елдің құзыретті органымен аумақтың экологиялық, геоморфологиялық, эстетикалық түрін сақтау мақсатында тиым салу және шектеу үшін тиісті шаралар қабылданған.

5) сапарлар тек танымдық, ғылыми, білім беру және мәдени мақсаттарда рұқсат етіледі.

Әлемдегі алғашқы ұлттық саябақ - Йеллоустоун - Америка Құрама Штаттарында 1872 жылы құрылды. 1948 жылы, табиғат және табиғи ресурстар сақтау халықаралық одағы (IUCN) құрылды. Одақтың негізгі мақсаттары - ғылыми, ғылыми-зерттеу және мәдени іс-шаралар өткізу, жануарлар мен өсімдіктер әлемі табиғи аумақтарды дамыту және қорғау болып табылады. 1958 жылы осы ұйым Біріккен Ұлттар Ұйымына ұлттық саябақтар құру және қолдау мәселесін бақылау керектігін ұсынды. 1962 жылы ұлттық саябақтар туралы халықаралық конференция өтті, онда 70-тен астам елінен өкілдері қатысты. 1972 жылы мемлекеттік - БҰҰ мүшелері және ЮНЕСКО екінші дүниежүзілік ұлттық саябақтар туралы конвенцияны қабылдады. Осы конвенцияға сәйкес барлық ұлттық саябақтарда, адамның шаруашылық қызметі едәуір шектеулі немесе туризмді ұйымдастыруға, жануарлардың санын реттеп отыру, пейзаждар мен бірегей табиғат, өсімдіктер мен жануарлар дүниесін, оларды табиғи күйінде сақтап және адамның араласуынан қорғалған. Қазіргі уақытта әлемде 1500-ден аса ұлттық саябақтар бар оның арасында ең ірі әлемдік мағынасы бар 260 ұлттық саябақ бар. Ұлттық саябақтар мемлекеттің қорғауында болады немесе бірнеше мемлекеттер ұлттық саябақтарды сақтау және техникалық қызмет көрсету бойынша көпжақты келісімде [2]

Экологиялық туризм шаруашылық саласы ретінде туристік қызметтің аумақтық ұйымдастырылуы мен жаңа туристік аудандар мен және олардың мамандануының қалыптасуын әсер ететін айқын сипатты ресурстық бағыттан тұрады. Экологиялық туризмнің табиғи орта мен оның ерекшеліктерін тануға ұмытылу болып табылатын басты қағидаларына:

- табиғи-климаттық факторлар – жер бедері, климат, су нысандары, флора мен фауна, сирек кездесетін табиғи нысандар, тарихи ескерткіштер, табиғи нысандар;

- тарихи нысандар – аймақтың тарихи, мәдени, археологиялық ескерткіштері табиғи телімшелермен тікелей аумақтық байланыста болатын барлық мәдени және рухани мұралары.

Барлық экологиялық туризм түрлерін негізге екі түрге бөлуге болады:

- ЕҚТА-тың шекарасынан тыс аумақтарда;

- ЕҚТА-тың шекарасында.

ҚР экологиялық туризмді дамыту үшін барынша рекреациялық ресурстарға ие. Мәселен, ерекше қорғалатын табиғи аумақтар мен және нысандар, анықтап айтқанда – қорықтар, ұлттық саябақтар, қорықшалар, табиғи ескерткіштері. Бұған қоса республикада өзінің табиғи, рекреациялық потенциалы бойынша бірегей және экотуризмді ұйымдастыру үшін жарамды, шаруашылық әрекет әсер етпеген аумақтар бар.

Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар экологиялық туризмнің дамуында маңызды рөлді атқарады, себебі оның бірқатар артықшылықтары бар:

- танымдық көзқарас бойынша тартымды, ғажайып, қызықты болатын орындарды қамтиды;

- туристік топтарға қызмет көрсету жүйесі қалыптасқан, құрастырылған туристік маршруттар жүйесі бар, ағартушылық жұмыстарды ұйымдастыру тәжірибесіне ие болған;

- белгілі инфрақұрылымы мен дайындаған қызметкерлері бар болумен ерекшеленеді;

- белгілі табиғи қорына және оның аумағындағы шаруашылық әрекеттерге экологиялық шектеулер қою арқылы жергілікті халықтың қатынасын қалыптастырады.

Қазіргі кезде экотуризмді дамыту мен қалыптастыру саясаты бойынша сұрақтар анағұрлым жетілгені ЕҚТА-дың басқару жопарлары деңгейінде. Табиғатты қорғау ұйымдарының басқару жоспарларын құрастыруда орман және ауыл шаруашылығы комитетінің бекіткен 2007 жылғы «ЕҚТА дәрежесі мен ерекшеліктері» атты бөлімінде экологиялық туризм бойынша келесі сұрақтары қарастырылған:

- экотуризм түрлері мен оның даму деңгейлері;

- туристік және экскурсиялық маршруттардың бар болуы мен олардың түрлері мен ұйымдастырылуы;

- экотуризм мен экологиялық ағарту бойынша мамандардың бар болуы;

- ЕҚТА-ды аймақтары мен қорғау зоналарын туристердің аралауы;

- экотуризм дамытуда жергілікті халықтың қатысуы;

- ЕҚТА және жергілікті халық үшін экотуризмнен келетін экономикалық пайда.

Экотуризмнің дамуы біздің ойымызша, экотуризм дамыту саласында мемлекеттік саясаттың міндеттерді шешуіне қол жеткізілетін қарқынды ұйымдастырушылық-экономикалық жағдайларға байланысты.

Заңнамалық реттеу тұрғысынан, туристік бағдарламалардың орындалу кепілдік жүйесін құру қажет және экотуристік кадрлар үшін мамандану талаптарын құрастыру керек. Жекешелендіру қатынасын реттеудегі басты міндет, экотуризм дамуында шағын бизнесті дамыту өте қолайлы. Бағдарламалық-мақсаттық даму салықтық жеңілдікпен, мақсаттық инвестициялық қорлар ұйымдастырумен қарастырылады [3].

Тәжірибелерге сәйкес, экотуризмнің дамуының негізгі бес аспектілерін атап айтуға болады:

1. Аймақтың табиғи-ресурстық және тарихи-мәдени потенциалына баға беру
2. Ақпараттық-жарнамалық жұмыс, кәсіби имидж жасау
3. Экотуризм инфрақұрылымын дамыту және материалдық-техникалық қамсыздандыру
4. Экосапарлар мен маршруттарды өткізуге дайындық
5. Экотуризмнің бағалық саясаты

Елімізде ұйымдық-құқықтық бағыттар ЕҚТА түрлеріне орай бөлінеді. ЕҚТА түрлеріне орай, туризмді ұйымдастыру әртүрлі реттеуді қажет етеді, оны біз төменгі кестеден көре аламыз.

Кесте 1 - ЕҚТА түрлері бойынша туризмді ұйымдастыру бағыттары

ЕҚТА түрлері	ЕҚТА туралы Заң Баптары	Туризмді ұйымдастыру бағыттары
Мемлекеттік табиғи қорық	39 Баптың 2-ші тармағы 42 Баптың 3-ші тармағы	Қатал шектелген туризм, оның ішінде экологиялық-ағарту және ғылыми бағыттағы әрекеттер, Реттелетін экологиялық туризм.
Мемлекеттік ұлттық саябақ	45 Баптың 2,4-ші тармақтары	Реттелетін экологиялық туризм, туризм, рекреациялық қызметтер атқаруға рұқсат етіледі.
Мемлекеттік табиғи резерват	52 Баптың 3-ші тармағы	Қатал шектелген туризм, оның ішінде экологиялық-ағарту және ғылыми бағыттағы әрекеттер, Реттелетін экологиялық туризм.
Мемлекеттік аймақтық табиғи саябақ	49 Бап	Реттелетін туризм және рекреация.
Ескертпе – деректер ҚР «ЕҚТА туралы» Заңынан алынды		

Қазақстандағы алғашқы ұлттық саябақ 1985 жылы құрылды. Жалпы саны 12 ұлттық саябақ тіркелген. Ұлттық саябақтардың негізгі идеясы - бірегей шалғай аймақтарды сақтау кезінде, оларға қол жеткізу үшін адамдарға мүмкіндіктерді қамтамасыз ету.

Қазіргі кезде туризм мен рекреация дамыту сұрақтары бойынша ұлттық саябақтар басты орында. Осы мақсатта ұлттық саябақ аумақтарында Орман мен аңшылық Комитетінің 2007 ж. 9 қаңтары № 56 Бұйрығымен туризм мен рекреацияны реттеудің арнайы Ережесі қабылданған болатын. Ережеге сәйкес ұлттық саябақтарда туризм инфрақұрылымын дамыту, туристік жолдар мен маршруттар, спорттық аң аулау және балық аулау тәртіптері қарастырылған. Заңнамаға сәйкес ұлттық саябақтардағы туризм реттелетін туризмді ұйымдастыруға болады, яғни осы туризмді ұйымдастыратын субъектілерге деген белгілі талапты қажет етуімен анықталады.

Мемлекеттік аймақтық табиғи саябақтарға тоқталсақ, мұнда да заңға сәйкес, ұлттық саябақтағы тәрізді реттелетін туристің әрекеттер жүзеге асырылады деп көрсетілген. Алайда бұл жағдай қорықтағы сияқты заңнамалық деңгейдегі регламенттеуді ала алмады. Тіпті қорық пен саябақтарға қатысты экологиялық туризм мен реттелетін туризм ұйымдастыру қарастырылғанда, алайда оның ұйымдасу тәртіптері мен талаптары көрсетілмеген. Мұнан олардың жүзеге аспау мәселелері туындайды. Және де ЕҚТА –да, оның ішінде ұлттық саябақ аумағында қандай қызметтерге рұқсат етілген және етілмегені жайлы төменгі сызбадан көруге болады:

Кесте 2 - Мемлекеттік ұлттық табиғи саябақтардың қызметтік зоналарына бойынша рұқсат етілетін қызметтер

Қызметтік зона	Рұқсат етілетін қызметтер
Туристік және рекреациялық қызмет зонасы	Рекреациялық жүктемені ескере отырып, туристік маршруттар, жолдар, кемпинг құралдары, мейманхана (мотель), тамашалау алаңдары, лагерлер, автокөлік тұрақтары, суретке түсу орнын ашуға болады.
Экологиялық тұрақты зона	Реттелетін экологиялық туризм
Шаршуашылық қызмет шектелген зона	Туристерге қызмет көрсететін рекреациялық орталық, қонақүй, кемпинг, мұражай және т.б. салуға және көшіруге рұқсат етіледі.

Туристiк соқпақтар – жаяу және атпен жүруге арналған жол торабы. Туристiк маршрут – авто -, мото -, сумен, (қайықтар моторсыз, кемелер, яхталар) және т.б. көлiтермен қозалу.

ЕҚТА-дағы реттелетiн туризм мен рекреация аспектiсiне осы туристiк соқпақтар мен маршруттарды жабдықтау жатады. Бұл мәселе ҚР орман және аңшылық Комитетiнiң 2006 жылғы 24-шi қазанда шыққан № 234 бұйрығы бойынша және 2007 жылғы 9-шы ақпанда шыққан № 56 бұйрығы бойынша қарастырылған. Құрылған соқпақтар мен маршруттар белгiлi бiр ЕҚТА-тың түрiне орай келiсiлiп және бекiтiлiп паспорт құжатында айқындалады.

Дегенмен, әрекет етушi заңнама, осы маршруттар мен соқпақ бойынша туристерi ағынын реттеу сұрағын ашық түрiнде қалдыруда. Маршрут немесе соқпақ паспортында максималды адам саны бойынша шектеулер қарастырылып, экскурсиялық топтарға қызмет көрсету аптасыны кейде айына бiр рет ғана.

Аталмыш ережелер, туристер ағынын анағұрлым кең көлемде таратуға мүмкiндiк бермейдi. Мысалы тәжiрибеде аталмыш ЕҚТА-та басқа соқпақтарға жүктеме көп түсе, қосымша соқпақтар мен маршруттар ұйымдастыру, қосымша турөнім ұсыну, соның iшiнде жақын маңдағы ауылды мекендердi аралау.

ЕҚТА-дағы экотуризмге жататын көрсетiлетiн қызмет түрлерi:

- экскурсиялар ұйымдастыру және өткiзу;
 - табиғи мұражайларын туристер аралауы;
 - туристiк соқпақтар мен тамашалау алаңдары мен беру;
 - жолнұсқаушы- экскурсия жетекшiсi, аудармашы, жолсерiк қызметтерi;
 - табиғи-қорықтық қор мен табиғи және мәдени нысандарын зерттеу және тамашалау кездерiнде кино, видеоға, фотосуретке түсiргенi үшiн;
 - тоқтайтын шатқал лагерлерiн немесе туристер тұратын тур базалар мен қонақ үйлер ұйымдастыру;
 - туристердiң стационарлық демалыс орындарына тиесiлi рекреациялық зоналарды көрiктендiру, санитарлық тазарту жұмыстарын жүргiзу;
 - тамақ өнiмдерiн өндiру және жүзеге асыру, туристер үшiн қоғамдық тамақтану нүктелерiн ашу және ұйымдастыру;
 - туристерге көлiк қызметтерiн көрсету;
 - ұлттық қолөнер бұйымдарын туристерге ұсыну.
- Бұл қызметтерден түсетiн қаржы келесi iс-шараларға жұмсалуды мүмкiн:
- табиғи кешендердi сақтау және дамыту;
 - өсiмдiк пен жануарлар дүниесiн қорғауға;
 - ормандардағы қорғау және қалпына келтiру шараларына;
 - аумақты тазалау мен көрiктендiруге;
 - рекреациялық, туристiк қызметке, табиғи-қорықтық қор нысандарына қатысты инфрақұрылымды дамытуға;
 - табиғатты қорғауға қатысты, өрттi алдын алу шараларына, байланыс, көлiк, жөндеу және т.б. қызметтерге;
 - ЕҚТА саласында ғылыми зерттеу жұмыстарын жүргiзу;
 - Табиғи мұражайды ұстауға және жәрмеңкелер ұйымдастыруға;
 - жарнамалық қызметтi жетiлдiруге;
 - экологиялық апаттарды алдын-алу шараларына.

Алтынемел - Жетiсу Алатауының оңтүстiк сiлемдерiнiң арасында орналасқан ұлттық табиғи саябақ. Жер көлемi - 520 мың гектар. Саябақ аумағында туристердi қатты қызықтыратын бiрегей табиғи құрылымдар және байырғы тарих ескерткiштерi орналасқан. Шатқалдарында ежелгi адамдардың тасқа қашап салған суреттерiн көруге болады. Қапшағай мемлекеттiк аңшылық шаруашылығы негiзiнде 1996 жылы құрылды. Алматы облысы Кербұлақ және Панфилов аудандарында орналасқан. Аумағы 469620 га. Бақтың құрамына Қапшағай бөгенiнiң солтүстiгi бөлiгi мен Iле өзенiнiң оң жағалауы, Жетiсу (Жоңғар) сiлемдерi: Кiшi және Үлкен Қалқан, Ақтау, Қатутау, Дегерес, Матай, Шолак, Қояндытау таулары және өте сирек кездесетiн табиғат ескерткiшiнiң бiрi – «Әншi құм» («Айғай құм») кiредi. Қапшағай бөгенiнiң оң жағалауындағы тау етегi жазықтығында көптеген қорғандар (мысалы, сақ хандарының қабiрi – Тигрхауда, 7 – 4 ғасырлар), тау сайларында әр түрлi жануарлардың суретi салынған жартас көрмесi бар.^{[5][6]}

«Алтын-Емел» аумағында қазiргi уақытта 52 орынға арналған 5 қонақ үй, 27 орынға арналған 4 аңшылық үй, 5 аңшыға арналған 2 жабдықталған жылжымалы үйлер бар. 44 адамды сыйдыратын шатыр тiгетiн 4 нүкте бар. 6 адамға арналған 1 кiгiз үй. Бүкiл инфрақұрылым саябаққа тиесiлi. Саябақ iс жүзiнде

азық-түлік клиенттердің қоныс және қамтамасыз ету саласындағы монополист болып саналады. Аумағында мұражай бар, әуесқой балық және аңшылық шаруашылығына арналған 3 аралас автобус және жаяу туристік маршрут, анықталған жерлер бар. Жөндеу және құрылыс негізінен саябақтың өз есебінен жүзеге асырылады [4].

Ұсыныс: ойын-сауық және әр түрлі деңгейдегі қызмет мүдделі туристер үшін қосымша инфрақұрылым жасағаннан кейін, қосымша бағыттар енгізу, қызмет көрсету спектрін кеңейту, икемді тарифтік жүйесін құру, бұл кірістердің айтарлықтай өсіруіне әкеледі, осы орайда ең перспективалы жағдайлық туризм өйткені ол көптеген клиенттерді тартуға мүмкіндік береді.

№ 1 экскурсиялық соқпақ Алматыдан 245 км жерде Басши селосында «Алтынемел» мемлекеттік ұлттық табиғат паркінің бас кеңсесі орналасқан. Селода 12 адамға арналған «Алтынемел» қонақ үйі, мұражай орналасқан. Басши селосынан 9 км жерде Шыған кордоны орналасқан, онда 10 адамға арналған «Шыған» қонақ үйі бар. Шыған кордонынан 21 км қашықтықта демалуға арналған отырғыштар мен шатыр тігуге арналған орындары бар Мыңбұлақ кордоны орналасқан. Мыңбұлақтан 1 км жерде «Ошақтас» қойтастары, 2 км қашықтықта Шоқан Уәлиханов бұлағы, осы бұлақтың маңында Тораңғы тоғайлары орын алған. Шоқан бұлағынан ары 4 км жерде «Айғайқұм» табиғат ескерткіші орналасқан. Осы бағытта қайтадан кері қайтады.

№ 2 экскурсиялық соқпақ Табиғат парк территориясы Алматыдан 130 км жерде парктің № 1 постынан басталады. №1 посттан 6 км жерде Тайғақ шатқалы және онда Тайғақ-1, Тайғақ-2 қонақ үйлері орналасқан. Шығыс бағытқа қарай 18 км ежелгі сақ тайпалары салған суреттер, аң стиліндегі петроглифтерді «Теректі» шатқалынан кездестіруге болады. Одан ары шығысқа қарай туристік маршрут Жантоғай кордоны арқылы өтеді. Мұнда қонақ үй орналасқан. Жантоғай кордонынан ары «Бесшатыр» сақ қорғандарын көруге болады. Қорғандар №1 посттан 32 км қашықтықта орналасқан. Қайтар жол кері бағытта автобуспен №1 постқа беттейді.

№ 3 экскурсиялық соқпақ Алматыдан 245 км жерде Басши селосынан ұлттық парк территориясы басталады. Мұнда ұлттық парктің бас кеңсесі орналасқан. Негізгі көретін объектілер: 12 адамға арналған «Алтынемел» қонақ үйі, парктің табиғат мұражай. Басши селосынан шығысқа қарай 70 км жерде әртүрлі образдарды сомдайтын жұмбақ тау Қатутау тауы мен одан 15 км жерде Ақтау борлы тауын көруге болады. Қосбастау кордонында Ақтау тауынан 50 км жерде орналасқан 700 ж ағашты тамашалауға болады. Қайтар жол кері бағытта автобуспен Алматы қаласына беттейді.

Заңнамаға сәйкес ЕҚТА-да туристік қызметтермен ЕҚТА-ң өзі және арнайы ұйымдасқан туроператорлар айналыса алады. ЕҚТА-да әдетте бұл іспен экологиялық ағарту ісі мен туризм бөлімі айналысады. Ал туроператорлардың туризм индустриясы Комитеті беретін сәйкес лицензиясы бар болу керек.

Ерікті сертификациялау арқылы ЕҚТА-да экотуризм мен тұрақты туризм дамыту деңгейі анықталып, қажетті сапарлар ұйымдастырылып, туристер тоқтайтын қонақ үйлер салуға, мұражайлар ашуға мүмкіндік береді. Ерікті сертификацияны өткен жағдайда, яғни турөнімге сәйкес тексеріс пен бағалауда өткенде, ерікті сызбаға сәйкес маркалауды қолдануға болады.

Қазақстандағы ЕҚТА туралы заңда қолданылатын экотуризм мен реттелетін туризм бойынша талапты есепке алсақ, елімізде ұлттық ерікті реттеу сызбасы мен сәйкестікті бағалау, отандық туроператорларды қолдау үшін туризм бойынша халықаралық экосертификаттау бағдарламаларын қолдану маңызды болып табылады. Бұл жағдай экотуризм бойынша ЕҚТА пен туроператорлар қызметтеріне ерікті стандарт жүйесін енгізуге мүмкіндік береді.

Қорытындылай келсек, экологиялық туризм адамдардың санасы мен әдеттерін өзгертуге мүмкіндік бере отырып, табиғи ортаны табиғи қалпында сақтау арқылы оларды табиғатқа үнемділікпен қарауға тәрбиелейді. Сонымен бірге, экологиялық туризм табиғи ортаны қорғауда нақтылы әсер ету үшін жергілікті тұрғындар мен жергілікті басқарма табиғи ресурстардың аумағын экологиялық туризмнің объектісі ретінде пайда көрумен бірге табиғи аумақтың сақталуымен тығыз байланысты болуы шарт. Сонымен қатар ынталы түрде табиғатты қорғау үшін бұл пайда белгілі мөлшерде бөлініп және пайдаланып отыруы тиіс. Егер табыс шағын ортада дұрыс бөлінбесе, тұрғылықты тұрғындарда қорғалатын аумақтың ресурсын тиімді түрде қолдану ынтасы болмайды. Сол себепті экологиялық туризмнің мүмкіншілігі толық табиғи ортаның жағдайына байланысты.

Пайдаланған әдебиет тізімі

1. Панов И.Н. Экологический туризм и его роль в устойчивом развитии территорий. – Вестник МГУ. Серия 5. География. – 1998, № 6. – С. 13-18
2. Бейсембинова А., Ошанова Г. Экологиялық туризмнің географиялық мәселелері //ҚазҰТУ хабаршысы, 2009. –№5. –125-128 б.
3. Алиева Ж.Н. Экологический туризм. Учебное пособие. - Алматы. Қазақ университеті, 2002.-101 с.

Экотуризм ақпараттық ресурстық орталығының ресми сайты: www.ecotourism.kz

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ТУРФИРМ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

В своем Послании народу Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» Президент Н. Назарбаев как одной из стратегических целей отметил повышение к 2050 году вклада малого и среднего бизнеса в ВВП страны до 50% [1]. Уровень развития малого и среднего бизнеса в Казахстане значительно отстает от развития данного сектора в промышленно развитых странах и явно недостаточен с точки зрения потребностей настоящего периода в Республике Казахстан. В сложившихся условиях значительная роль в решении проблемы развития малого предпринимательства отводится сфере услуг, и в частности индустрии туризма.

На сегодняшний день, независимо от государственного устройства страны или территории туристского центра, в индустрии туризма действуют несколько различных типов предприятий, осуществляющих туристскую деятельность. В их ряду организаторы туризма - туроператоры и турагенты.

Туристский агент — значительная часть в цепи участников процесса торговли туристского продукта. Именно благодаря этому туристских агентств очень много, и, в повальном случае, они не очень крупные по количеству работников, но всегда непременно размещены на первом этаже с витриной и на проходном месте. В развитых странах наибольшая часть туров реализуется собственно семейными агентами.

Имеются агентства, которые реализуют:

- ✓ некоторые туристские услуги (бронирования, перевозки, размещения, питания, аттракции),
- ✓ туристские пакеты, купленные у туроператоров
- ✓ комплекс разнообразных услуг, не обязательно сообразованных в пакет, например, для

туристов – индивидуалистов [2].

Для анализа деятельности нами была взята туристская компания «NGTOUR», которая была создана в 2012 году. Она осуществляет деятельность на рынке туристских услуг уже более шести лет.

Юридический адрес компании: г.Караганды, Бухар-Жырау 36, офис 2 тел: (7212) 42-58-85. ИП «NGTOUR» осуществляет любые виды деятельности, не запрещенной действующим законодательством.

Разрешая вопрос выбора организационно-правовой формы предприятия, данная фирма предпочла форму Индивидуального Предпринимателя.

Главными видами деятельности туристической организации «NGTOUR» являются:

- ✓ Внутренний туризм;
- ✓ Международный туризм;
- ✓ Выездной туризм.

В своей деятельности «NGTOUR» преследует цель получения прибыли и оказание услуг на высокой степени с тем, чтобы у потребителя, который съездил один раз через эту фирму, пожелал бы вернуться сюда опять.

Определена миссия компании – предоставление отдыха на любой кошелек, вкус и цвет.

Турфирма «NGTOUR» в своей деятельности ставит следующие задачи:

1. Оказывать высокий сервис иностранным туристам в Казахстане и реализовать путешествия на коммерческой основе. Разработать и ввести новые туристские маршруты гражданам СНГ и иностранным гражданам в страны “Третьего мира”.

2. Организовать и предоставить услуги гидов-переводчиков, транспортные и иные услуги туристам, включая обслуживание транзитных туристов на всех видах транспорта, обеспечить встречи-проводы, экскурсионное обслуживание, театральные-зрелищные и иные мероприятия.

3. Реализовать на контрактной основе бронирование транспортных, гостиничных и прочих услуг и обеспечить предоставление на территории Казахстана согласованного и оплаченного туристами обслуживания.

4. Оказать посреднические услуги внутри страны и за ее пределами.

Турфирма «NGTOUR» предлагает массу туров – как по Казахстану, так и за рубежом.

«NGTOUR» владеет опытом организации групповых туров для школьников и студентов. Выездных туров в Турцию, Египет, Европу, Китай, ОАЭ, Болгарию, Африку, Мальдивы, Доминикана, Шри-Ланка, ГОА. Внутренних туров в Боровое, Балхаш, Баян ауыл, Каркаралинск, Алматинскую область и многие другие направления.

По желанию клиента турфирма может собрать индивидуальный маршрут поездки.

Фирма располагает прямыми контактами с зарубежными партнерами в Испании, Италии, Чехии, ОАЭ, Греции, Турции. По Казахстану среди главных ов является туроператор “Три-Кита”. Так же по Казахстану фирма работает напрямую с множественными турбазами и санаториями, которые расположены на Балхаше, в Боровом и Баян ауыле.

В соответствии штатному расписанию на фирме работают 4 сотрудника. Все сотрудники исполняют свои обязанности в соответствии со штатным расписанием, которое было утверждено директором. Менеджеры туризма фактически являются исполнителями вышеперечисленных направлений деятельности.

Влияние на организацию такого фактора как конкуренция невозможно оспаривать. Руководство каждого предприятия четко понимает, что если не удовлетворять нужды потребителей так же эффективно, как это делают конкуренты, предприятию долго не продержаться на плаву.

Сложность анализа рынка заключается в том, что в Караганде работает большое количество турфирм, причём направления, по которым работают турфирмы представляют достаточно широкий диапазон. Тем не менее, в качестве основных конкурентов «NGTOUR» были взяты две фирмы («Карлыгаш» и «Летим-тур»), которые территориально расположены вблизи друг от друга и предоставляют похожие услуги на туристском рынке.

Анализ конкурентов дает возможность получить необходимые данные для обеспечения преимущества на рынке, а также найти потенциал сотрудничества и кооперации с конкурентами.

Таблица 1. Оценка конкурентного преимущества по местоположению

наименование туристских фирм	местоположение туристских агентств	организационно-хозяйственная деятельность туристских агентств	виды деятельности туристической организации
"NGTOUR"	Проспект Бухар-Жырау, расположен на центральной улице, не далеко от остановки "ДКГ", 1 мин ходьбы от остановки, находится на самом проспекте, имеет парковочное место для клиентов	Работает с 2012 года. Количество работников туристского агентства - 4 человек, Опыт работы руководителя - 10 лет	Турагент
"Karlygash"	Проспект Бухар-Жырау, расположен на центральной улице, не далеко от остановки "ДКГ", 1 мин ходьбы от остановки, находится на самом проспекте, имеет парковочное место для клиентов	Работает с 1997 года. Количество работников туристского агентства - 4 человек. Опыт работы руководителя - 20 лет	Турагент
"Letim-tour"	Проспект Бухар-Жырау, расположен на центральной улице, 10 мин ходьбы от остановки "ДКГ", не имеет парковочное место для клиентов	Работает с 2015 года. Количество работников туристского агентства - 2 человек. Опыт работы руководителя - 2 года	Турагент
Примечание: составлено автором			

Как видно из данных таблицы, все три турфирмы находятся в одинаком положении. В следующей таблице попытаемся дать сравнительную оценку преимуществ

Таблица 2. Оценка конкурентного преимущества по ценовой и коммуникационной политике

Наименование туристских фирм	Ценовая политика туристских фирм	Продвижение туристского продукта (реклама)	Предоставление дополнительных услуг туристскими предприятиями
"NGTOUR"	Его выгода – это разность между ценой услуги, проданной населению и ценой за услугу, установленную туроператором, то есть комиссия + могут сами устанавливать цену на свои путевки, то есть составляют тур сами.	Фирма рекламирует услуги в журнале "Выбирай". И временами дают рекламу на телевидение и радио. Имеет "свой" телевизионный ролик. Его показывают на баннерах в центре города, порой фирма размещает свою рекламу на бегущей строке телевидению.	К дополнительным услугам «NGTOUR» относятся: страховка, продажа авиабилетов, оформление приглашения иностранцам, визовая поддержка, покупка билетов на мероприятия за рубежом, ж/д билеты, есть услуга «Оплата отелей при заезде».
"Karlygash"	Его выгода – это комиссия + могут сами устанавливать цену на свои путевки, то есть составляют тур сами.	Фирма рекламирует услуги в нескольких печатных изданиях, на телевидении и радио. Также имеет "свой" телевизионный ролик. Его показывали на баннерах в центре города.	К дополнительным услугам входит: страховка, продажа авиабилетов, визовая поддержка, ж/д билеты.

"Letim-tour"	Его выгода – это разность между ценой услуги, проданной населению и ценой за услугу, установленную туроператором, то есть комиссия.	Фирма постоянно рекламирует свои туристские услуги в печатных изданиях. И время от времени дают рекламу на радио и телевидение.	Предоставляет дополнительные услуги, в качестве которых выступает продажа авиабилетов
Примечание: составлено автором			

Проведенный анализ туристского агентства «NGTOUR» показали об имеющихся преимуществ, так и о недостатках. В числе преимуществ фирмы можно отметить:

- ✓ значительный профессионализм и опыт сотрудников. Одним из основных убеждений деятельности фирмы является хорошее обслуживание клиентов. Даже если покупатель приходит в фирму с категорическим намерением купить что-то predetermined, то в ответ на его запрос слышит: “А для чего Вам это необходимо?”. Этот вопрос задается лишь для того, чтобы клиент приобрел такую путевку на отдых, который предельно отвечал бы его потребностям. Имеет сотрудников, которые владеют несколькими языками, что дает возможность принимать иностранцев.

- ✓ большой выбор туристских продуктов и дополнительных услуг. Обширный диапазон цен. Что позволяет фирме предоставлять услуги клиентам с разной величиной дохода, тем самым, умножая число своих клиентов.

- ✓ работа напрямую со многими туристскими базами, гостиницами, санаториями, предлагающими отдых и лечение, в то время как обычные агентства работают только через туроператоров.

- ✓ создан собственный имидж, узнаваемый на туристском рынке.

В качестве недостатков можно отметить, что:

- ✓ недостаточно результативно проходит рекламная компания. Уступает первому конкуренту в выборе рекламных источников.

- ✓ на фирме нет маркетолога, который бы занимался исследованием рынка, анализом сформировавшейся обстановкой, позиционированием и т.д.

- ✓ планы деятельности составляются не рационально, нет стратегического плана развития, что сказывается на неуверенности в завтрашнем дне сотрудников.

Выявив преимущества и недостатки турфирмы перед конкурентами, далее мы предлагаем SWOT – анализ, для определения угроз и возможностей, которые могут появиться во внешней среде касательно к фирме.

Таблица 3. SWOT-анализ турфирмы «NGTOUR»

Сильные стороны	Слабые стороны
Грамотность в важнейших вопросах. Работа с отдельными санаториями и турбазами напрямую. Специализация по многим направлениям. Узнаваемость на туристском рынке. Большой профессионализм и опыт сотрудников. Потенциал скорого развития в связи с резким увеличением спроса на рынке. Обширный ассортимент услуг.	Менее интенсивная реклама. Появление новых технологий. Сложность в привлечении новых клиентов. Повышающаяся требовательность покупателей и поставщиков.
Возможности	Угрозы
Обновление рекламы. Открытие новых офисов, расширение деятельности. Способность выйти на новые рынки: новые направления по Казахстану; группы населения; новые туристские продукты.	Выход на рынок конкурентов с более уникальным предложением. Медленный рост рынка с повторяющимися экономическими кризисами.
Примечание: составлено автором	

Из матрицы заметно, что фирме нужно заявлять о себе, изучить запросы клиентов и разработать туры по новым направлениям, новые туристские продукты, притягивать новых клиентов, и в соответствии освежить рекламные проекты, высокое внимание уделять имиджу и подъёму качества услуг, рассмотреть потенциал перехода к туроператорской деятельности.

Находясь в конкурентном обществе, фирмы прибегают ко множеству разных форм и методов конкурентной борьбы, часто далеко выходящих за границы традиционной конкуренции. Предлагаем турфирме «NGTOUR» разработать собственную стратегию.

Турфирма «NGTOUR» уже довольно давно в туристском бизнесе и имеет «свое лицо» и доверие в разуме потребителя. Однако, охвачено малая доля рынка, турфирма «NGTOUR» слабо рекламирует свои услуги. Поэтому необходимо создать рекламную стратегию направленную не только на узнаваемость, но и на поддержания имиджа турфирмы.

Турфирма «NGTOUR» разрабатывает несколько маршрутов, нацеленных на молодежь. В связи с этим предлагаем проводить рекламную кампанию в “пунктах встречи студентов”. Нужно условиться с администрацией университета, разместить элементы фирменного стиля на доске с расписанием, досках объявлений каждой кафедры и т.п. Предложить несколько раз в течение года писать статьи с описанием всевозможных видов отдыха в студенческие газеты. По возможности нужно выработать различные по содержанию буклеты и распространять их в различных местах [3]. Также, информацию о косметических услугах санаториев и разных видах лечебных процедур следует размещать в косметических салонах, саунах, парикмахерских, а информацию об экстремальных видах спорта целесообразнее разместить в спортивных магазинах, спортзалах или бассейнах.

Следует устремить внимание на социальные сети: онлайн-сообщество Фейсбук, Твиттер, Вконтакте и др.

Также можно выступить спонсором на мероприятиях университета или студенческой программы и т.п. Можно предложить провести радио - конкурс для автолюбителей на тему: фирменный словарь сноубордиста, путешественника, дайвера. Провести конкурс на лучшие предложения и т.п.

В городе стабильно идут сооружения новых зданий. Как правило, стройки огораживают плитами, что очень портит вид города. С позволения администрации можно провести следующую акцию – разрисовать одну такую ограду в стиле граффити. Во-первых, фирма развлечёт студентов, всегда стремящихся взять баллончик с краской и написать что-либо на заборах или стенах подъезда, во-вторых “украсит” родной город, и в-третьих не стоит забывать, что, когда строительство закончится, забор разберут на отдельные плиты, которые развезут по другим стройкам. Таким образом, весь город будет обвешан фирменными импровизированными баннерами.

Таким образом, предложенная стратегия повысит имидж турфирмы «NGTOUR» и даст возможность расширить базу клиентуры.

В целом же можно отметить, что при отсутствии стратегического видения или плана развития фирм на перспективу, не имея стратегических целей, не определяя свою миссию в бизнесе, невозможно не только развиваться в долгосрочном аспекте, но и эффективно решать текущие задачи.

Список использованной литературы:

1. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» // Казахстанская правда, 31 января 2017.
2. Раева Р. Казахстанский туризм: новый поворот. // Деловой мир Казахстана. №3, 2014. с.52-54
3. Рахимбекова Ж. Маркетинг как необходимый инструмент управления турфирмой // Экономика и статистика, 2014, № 1, с.19

Дүйсебаев Е., Тур -21к тобының студенті КЭУК
ғылыми жетекшісі магистр, оқытушы **Маймурунова А.А.**

ЖАСТАР ТУРИЗМІ ЖАСТАР ҮШІН ЭКСТРЕМАЛДЫ КӨҢІЛ КӨТЕРУ ФОРМАСЫ РЕТІНДЕ

Әлемде бүгінгі таңда жастар туризміне арнайы және маңызды көңіл бөлуде. Бүкіл әлемдік туризм жүйесінде, жастар туризмі үлесі 1,5%-ға жыл сайын үлесі артып келеді.

Жастар туризмі – бұл спорт, денсаулық сақтау және белсенді демалыс, тарих және география туралы көбірек білу үшін мүмкіндік болып табылады [1]. Жастар туризмі – жастар ортақ мақсатпен біріккен, үлкен топтармен бірігіп демалуды қалайтын және әлемді білгем келеді деген туризм түрі. Жастар туризмі кәдімгі туризм сияқты саяхаттың барлық санаттары жатады.

Жастар туризмі саяхаттың келешек бағыты болып табылады. Жастар туризмінің негізгі мақсаты – әлемді танып білу болып табылад.

14 және 30 жас аралығындағы жас адамдар әлеуметтік толық қолайсыз факторлардың әсеріне ұшырайды. Ұлттық рухани денсаулықпен бірге осы проблеманы шешу, өңірлік деңгейде стратегиялық мақсаттарының бірі болып табылады.

Бала жастан туризмнің әр түрімен айналысу азаматтық сезімге, туристік мәдениетке және қонақжайлылыққа тәрбиелеуге мүмкіндік береді, іске асыру кезінде туризм экономиканың пәрменді секторы ретінде табиғат пен қоғам үшін ең төмен салдар әкеле отырып, мемлекеттің тұрақты дамуын қамтамасыз етуге ықпал ететін болады.

Жастар туризмі туризмнің белсенді түрі бола отырып:

- өскелең ұрпақты табиғатпен байланыстыру арқылы оны салауатты өмір салтына баулуға, жігер мен руханилыққа тәрбиелеуге;
- туған өлкені іс-жүзінде тануға, қоршаған ортамен, тарих және мәдениет ескерткіштерімен танысуға ықпал етеді.

Жастар туризмін дамытуды мектептік білім беру жүйесіндегі он жылдықта жойылған мектептен тыс балалар мен жасөспірімдер мекемелерін қалпына келтіру, көптеген пәндер бойынша оқу бағдарламаларын уақыт талабына сәйкес жанарту арқылы кешенді түрде жүргізу қажет.

Жастар туризмі мен өлкетану жаңа уақыттың әлеуметтік құбылысы сияқты өнеркәсіп революциясының бел баласы, Батыс Еуропада буржуазиялық қатынастың пайда болуы өсіп келе жатқан ұрпақтың тәрбиесіне жаңа талаптар тудырды.

Сонымен қатар, жастар туризмі әдеттегі тұрмыс жағдайлары мен құны жағынан өзгеше болып келеді.

Туристтік-экскурсиялық жұмыстың дұрыс ұйымдастырылуы қоғам алдында тұрған көптеген проблемаларын алып тастай алады..

Жасына, жынысына және отбасылық жағдайына байланысты туристік ұтқырлық үрдісін өте анық байқауға болады. 18-30 жас аралығы белсенді туризм нысандары үшін ең бейімді болып саналады [2].

Жастар үшін «саяхат» - бұл өмір салты. Әрбір қызықты демалыс адамға өзі үшін. Адамның өмірлік табиғи ырғағы – ол жағажайлар, теңіз, тәулік бойы көңіл көтеру және жаңа қызықты танысулар.

Жастар туризмі түрлері:

- Жастар ойын-сауық туризмі.
- Жастарға білім беру туризмі
- Экстремалды туризм
- Жағажайлық турлар
- Велосипедтік турлар
- Спелиология
- Жаяу жүру
- Шаңғы және альпенизм

Қазақстан Республикасында балалар – жасөспірімдер туризмінің дамуына тоқталсақ. Қазақстан – бұл таулы шыңдар мен шексіз дала, бұл алуан түрлі маршруттар. Бұл жерде кез-келген туристік жорықтар жасауға болады. Олар: демалыс күндеріндегі далалық және категориялы көп күндік жорықтар мен саяхаттар, жаяу экспедициялар, қыста шаңғымен, су арқылы байдаркамен, катамаранмен, велосипедпен де, мотоциклдерменде түрлі саяхаттар жасауға мүмкіндік бар. Өзендердің көгілдір таспасы, аппақ қардай таулар мен мұздықтар, күн сәулесі шағылысатын шөлді далалары, жасыл алқаптар, терең үңгірлер – міне осының бәрі Қазақстанның сарқылмас туристік мүмкіндіктері. Кез-келген жыл мезгілінде және кез-келген бағытта туристік маршруттың жаңа қызықты жолдарын салып өтуге болады.

Жас жеткіншектерге туристік тәрбие беру балалар бақшасынан басталады. Туризм арқылы балалар көп нәрсені үйренеді. Жанға жайлы салқын самал табиғат аясында жорықтарға шығып, туған өлке табиғатын тамашалайды, зерттеу-іздістіру жұмыстарын жүргізеді, денелерін шынықтырады, ұйымшылдыққа тәрбиеленіп, қоршаған ортаны танып біледі. Туристік жорықтардың денсаулықты нығайтуға баланың қалыпты өсуіне үлкен ықпалы болады.

Балалар-жасөспірімдер туризмінің маңызды мақсаттарының бірі спорт ретінде, сауықтыру және қызмет түрі ретінде балаларды тәрбиелеуде үлкен мемлекеттік маңызға ие адамның және толығымен қоғамның салауатты өмір салтын қалыптастыруы болып саналады.

Балалар және жастар еліміздің келешек ұрпағы екенін назарға ала отырып, қазіргі экономикалық жағдайда әдептілік бағытын жоғалтып, нашақорлық және қылмыстық ортаға жастардың түсіп кетуіне жол бермеуіміз керек. Бүгінгі таңда еліміздегі балалардың туристік қозғалысы алдында келесідей міндеттер тұр:

- жас ұрпаққа ғажап әлем спорттық туризмді жандандырып, оны дамыту;

- тиімді түрде қала және табиғат ортасында жасөспірімдердің аман қалуын, өмірлік қиындықтарды жеңе білуді үйрету.

Туризм ұзақ уақыт немесе бірнеше күн ішінде орындалатын жаяу жүру, велосипедпен серуендеу, жүзу құралдарымен саяхат жасау, физикалық жаттығулардың формасы ретінде, сонымен қатар табиғи орта жағдайларында белсенді ойын түрлері формасы ретінде өскелең ұрпақты сауықтыратын басты құралдың бірі болып табылады.

Елімізде болып жатқан жаңа экономикалық қатынастар балалардың спорттық-сауықтыру туризмінің мәселелерін қиындатып, массалық туризмнің ұйымдастырушылық базасы мен негізгі материалды қызметінің үрдісіне біршама өзгерістер алып келді. Егер 90-шы жылдардың басында балалар туризміне қатысты сұрақтармен білім беру жүйесі айналысса, қазіргі уақытта бұл жағдай түбегейлі өзгерген. Балалар туризмін дамытушы субъектілер ретінде коммерциялық фирмалар да, қоғамдық бірлестіктер де пайда болды. Сондықтан балалар туризмін дамыту тек қосымша білім беру қызметі көзқарасынан ғана емес, бұл бағыттың экономикалық тиімділігі тарапынан да қарап, балалар туризмін дамыту үлкен кәсіби тәжірибені талап етіп, зерттеу қажеттілігін туындатады [3].

ҚР спорттық-сауықтыру туризмі жүйесіндегі балаларды сауықтырудың зерттеу өзектілігі ең алдымен елімізде іске асырылып жүрген әлеуметтік-экономикалық реформаларға, балаларды сауықтырудың жаңа мемлекеттік жүйесінің құрылуына себебін тигізеді. Оданда басқа қазіргі таңдағы ҚР дамуында бұл тақырып аз зерттелген және ол ешбір нормативті, әдістемелік немесе экономикалық әдебиетте көрсетілмеген, ал жаңадан ғылыми зерттеулерді енгізу қазіргі таңдағы балалардың спорттық-сауықтыру туризмінің дамуына өте қажет. Біздің еліміздің индустриалды-инновациялық даму стратегиясында және ҚР

Президенті Н.Ә.Назарбаевтің Қазақстан халқына жолдауында туризм маңызды келешегі бар жоба деп анықтаған. Бірақ бәсекеге қабілетті отандық туристік индустрияны құру, білікті мамандандырылған туристік кадрларды дайындау және тәрбиелеу, халықаралық қоғамда Қазақстанның туристік имиджін қалыптастыру және туризмнің приоритетті түрін дамыту үшін әлі де көптеген жұмыстарды атқару керек. Ең алдымен жаңа экономикалық жағдайда келешекте жұмыс істейтін жас ұрпаққа басты назарды аудару керектігі. Өкінішке орай соңғы 15 жылдың ішінде білім мекемелерінің массалық жұмыстарында туризм ең өзекті тақырып болған емес. Көбіне балалар-жастар туризмін дамытуға қосымша білім беретін салалар жүзеге асыратын.

Арнайы мамандандырылған мекемелер категориясының бірі деп балалардың туристік базасын айтуға болады. Базасының жарты бөлігі өзінің мемлекеттік немесе муниципалды мәртебесін алып қалған, ХХ ғасырдың 90-шы жылдары басқалары жекешелендіріліп немесе жеке меншік атанған болатын, бірақ олар оқушылармен жұмыстарын тоқтатқан емес.

Мұндай мекемелерде сауықтыру және демалысты ұйымдастыру әдеттегідей жолдамаларды сату жолымен іске асырылады, сонымен бірге сатушы ретінде білім беру органдары да, жастар жұмысы бойынша әлеуметтік қорғау мекемелері де болатын еді. Балалар туристік базасының бөлімі Әлеуметтік сақтандыру Фонды бойынша қаржыландырылады [4]. Балалар туризмін дамытумен айналысатын қоғамдық ұйымдар ішінен арнайы мамандандырылған қоғамдық ұйымдарды (туристік клубтар) және көп профильді бірлестіктерді (әскери-патриоттық, скауттық және тағы басқа әр түрлі Кеңес жастары ұйымдары) атауға болады.

Туризм индустриясы экономиканың басқа салаларынан туристік бизнестен түскен пайда бір мезгілдік сипатқа емес, туристік қызметті тұтынушылар мен осы қызметтерді өндіретін өндірушілер арасындағы сенімді қатынастардың нығаюы арқасында артуымен ерекшеленеді. Сондықтан, жасөспірімдер мен жастарды ерте жасынан туризммен айналысуна қарату, жастарға жоғары эмоционалды қабылдау кезінде туристік өнімдердің ең жақсы үлгілерін көрсету есейген уақытта олардың туристік саяхаттар мен сапарларға шығу қажеттілігі туындайды. Оданда басқа, балалар туризмін дамыту туризмді өзінің негізгі кәсібі етіп және т.б. мәселелерді шешетін жастардың санының артуына да әкеледі, ал ол өз кезегінде қазіргі таңда өте қажетті туристік кадрларды дайындау проблемасын шешуі мүмкін.

Туризмді психология саласынан қарастырғанда, туризм қазіргі қоғамда көптеген өзекті мәселелерді жастардың бос уақыттарын дұрыс өткізбеуі, нашакорлыққа бейім болуы, темекі тарту сияқты мыселелерді шешуші құралдардың бірі болып саналады. Бос уақыттың және энергияның көп болуынан жастар өзін дұрыс жүзеге асыра алмауынан, стресс, депрессияның пайда болуына, стандартсыз және барабар емес реакцияға алып келетін алуан түрлі психологиялық жағдайларға тап болады, нәтижесінде денсаулыққа физикалық та, психикалық та зиян келтіреді.

Туризм және өлкетану - өскелең ұрпақты тәрбиелеу және білім беру жүйесінде, салауатты өмір салтын қалыптастыруда, сонымен бірге демалысты ұйымдастыру, рухани және физикалық күштерін қалпына келтіруге мүмкіндік беретін маңызды құрал. Тіпті А.Я.Коменскийдің еңбектерінде «Тәрбиелеу – бұл келешек өмірге дайындық емес, бұл өмір үрдісі» деп жазып кеткен еді. Егер бала бір немесе бірнеше күнге сапарға кетсе, ол қалалық өмірден тынығып, барлық стресс пен түңілуден демалып қайтады. Қала ортасынан бірнеше уақытқа сапар шегу социумның қолайсыз әсер етуінен өте пайдалы терапия болып саналатынына сіздер де келісесіздер деп ойлаймын. Туризм және өлкетанумен айналысу – салауатты өмір салтын қалыптастыру және сауықтырудың формасы, тәрбие және оқу үрдісінде өзін-өзі жүзеге асыру жолдары болып табылады.

Менің пікірімше, атқарылып жатқан жұмыстардың мазмұны мен дамуы Қазақстандық патриоттыққа тәрбиелеуге бағытталуы тиіс. Оқушыларға психологиялық және моральді, физикалық көмекті туризм мен өлкетанудың даму мен қалыптасу құралдарымен әсер етуі керек. Туристік дағдыларды арттыру, сауықтыру еңбектерін өз еркімен ұйымдастыру, алынған дағдыларды өмірде кездесетін қиын жағдайларда қолдану үшін қажет. Егер мектеп ордаларында мақсатты және жүйелі түрде белсенді туристік қызметпен айналыса отырып, салауатты өмір салтын насихаттаса, онда балалар жақсы жетіліп, психологиялық және физикалық шынығып, өз еркімен өмірге дайын болады. Мұндай бағытта Республикада аз ғана мектептер айналысады. Зерттеуде тереңірек туризм мен өлкетанудың салауатты өмір салтының негізін қалыптастыруға әсері туралы айтылады, сонымен бірге бұл мектеп 13 жыл бойы экспериментальді алаң ретінде сауықтыру жолының формасы болып өзін ақтауда. Мектепте экспедициялар мен саяхаттарда жинақталған өлкетану материалдары бар, оларды география, валеология, тарих, зиянды әдеттермен жұмыс кезінде, қиын жасөспірімдермен жұмыс істеуде әдебиет негізінде қолдануға болды.

Қазақстан Республикасының балалар және жастар туризмі және өлкетанушылық қызметтері сонау 30-шы жылдардың басын алады. Алғаш рет жүйелі түрде 1951 жылы Қостанай қаласында ашылған балалардың туристік-экскурсиялық стансасы республикада жұмыс істей бастаған болатын. Қазақстанда 1962 жылы Ақмола, 1965 жылы Павлодар, 1968 жылы Алматы, 1969 жылы Семей, 1971 жылы Торғай, 1973 жылы Маңғыстау және Жезқазған облыстық балалар экскурсиялық туристік стансалары ашылған болатын.

Алматы қаласының білім беру басқармасының Бостандық Ауданында 15 жыл бойы «РОМАНТИК» балалар-жасөспірімдер туристерінің Клубы жұмыс істеп келеді. Соңғы жылдары Клубты қаржыландыру қысқарып кеткенімен, бұл жерде жүйелі түрде аудандық 16 мектеппен, 2 интернет және 2 балалар үйімен жұмыс істеп келеді. Басқа аудандарында туристердің клубтары жоқ.

Елордамыз – Астананың балалар-жасөспірімдер туризмінің дамуына қосқан үлесі өте зор. Балалар туризмінің тарихы Астана қаласында ХХ ғасырдың 60 жылдарынан басталады, яғни сол жылдары Гуляев В.Е. басқарған облыстық білім беру бөлімінде жас туристердің облыстық стансасы ашылды. Астана қаласының Білім басқармасы «Жас саяхатшылар станциясы» Мемлекеттік мекемесі 2005 жылдың қыркүйек айының 27-сінен бастап өз жұмысын атқаруда. Қалалық Жас саяхатшылар стансасы 2005 жылдан қалыптасып жұмыс істеп келеді. 47 топта 600-ден астам астаналық оқушылар қазақ және орыс тілінде әр түрлі үйірмелерде айналасып келеді. Қазіргі таңда астана қалалық «Жас саяхатшылар стансасының» директоры ҚР білімінің құрметті қызметкері, ҚР туризмінің құрметті қызметкері, туризм бойынша ҚР атакты нұсқаушысы, СО бас нұсқаушысы, спорт шебері кандидаты балалар жасөспірімдер туризмі және өлкетануының халықаралық академиясының академигі, академиялық жоғары марапаты «Алтын компас» және көптеген медаль және төсбелгінің иегері Шаяхметов Асхат Галиұлы. Стансада жалпы екі бөлім бар: әдістемелік бөлімі және көпшілік-ұйымдастыру бөлімі. Станцияның үйірмелеріне қатысып жүрген балалардың саны: 640 оқушы. Балаларға арнап тегін түрде қызмет ететін әр түрлі үйірмелер ашылған: «Бардык өлең», «Жас нұсқаушылар туризмі», «Тау туризмі», «Жаяу туризмі», «Жартасқа өрмелеу», «Спорттық бағдарлау», «Жас археологтар», «Жас экологтар», «Жас экскурсоводтар», «Шығын туризм», «Жас велотуристер», «Жас туристер», «Өлкетанушы-туристер», «Географ-өлкетанушылар», «Спелеотуризм», «Жас этнотуристер», «Изотуризм». Үйірме қызметкерлері үшін тақырыптық-оқу, авторлық және бейімделген бағдарламалар әзірленген. №4, 13, 19, 25 мектептерде 4 базалық мектеп қалыптасып, №13 балалар бақшасында «Шағын туризм» бағдарламасы бойынша эксперименттік алаң әрекет етеді. 2000 жылдан бері оқушылардың жазғы демалу және сауықтыру орындарын баулып, туристік білім-дағдыларын жүзеге асыруда Ерейментау ауданында «Батыр» шатырлы лагері құрылды. 1997 жылғы өкімет қаулысымен Республикалық туристік, натуралистік және техниктер орталықтарының жабылуы сол кез жағдайында, ел экономикасымен тікелей байланыста болғандығын түсінуге болады. Бірақта уақыт өте келе сол жіберілген кемшіліктерді қайталамау үшін атқарылып жатқан істер мардымсыз. Қазіргі таңда Республика аумағында бірнеше облыстарда, тіпті басқа аумақтарда да балалар мен жастар туризмі, өлкетанушылық және экологиялық орталықтары ашылууда. Оларды ашуда Қазақстан балалар туризмінің тарихына сүйенбей, еш заңды түрде бекітілмей, жергілікті әкімшіліктердің еркіне берілуі орынсыз болып отыр. Қазақстан балалар мен жастар туризмін жолға қою үшін ең алдымен ұйымдастырушы ғылыми басшылық жасайтын Республикалық статуска ие Білім және тәрбие Орталығы ашылуға тиісті. Ол ғылыми зерттеу институты ма, әлде лаборатория деңгейінде ме бәрібір, бірақ Білім және ғылым, туризм және спорт Министрліктері тарапынан шешілетін мәселе. Қазақстан өкіметі тарапынан балалар мен жастар туризмі, өлкетанушылығын және экологиялық қызметтерін жандандыру мәселесіне байланысты арнайы қаулы қабылдануға тиісті. Бұл мәселе кезек күттірмейтін мәселе. Оның басты себептері: балалар мен жастар туризмінің ардагерлері мен шын жанашырлары осы жұмыстардан қол үзіп, олардың орнын басатындардың аз болуы. Жоғарғы оқу орны бакалаврлық жүйеге көшуіне орай қосымша туризм, өлкетану істерін ұйымдастырушыларды дайындау мүмкіндіктерінің шектелуі. Жергілікті жерлерде және туризмге байланысты іс-шаралар жүргізетін мекемелердегі мамандар тапшылығы, балалар туризміне деген көзқарастың жоқтығы.

Соңғы кездерде ақпараттық құрал бетіндегі айтылып жүрген Қазақстан туризмі жайлы мәселені шешетін кез келген сияқты. Ол үшін ең алдымен еліміздегі балалар мен жастар туризмін дамыту концепциясын қолға алып, жас жеткіншектерді патриоттық рухты дайындауда туристік іс-шараларды кеңінен пайдалану жолдарын қарастыруымыз қажет. Әзірге оған түйіткі болатын басқарушы, ұйымдастырушы мекеменің жоқтығы. Сондай-ақ, облыстар көлеміндегі атқарылып жатқан іс-шаралар Қазақстан аумақтарында қолданысқа ие болатын кез де келген сияқты. Бұл орайда балалар мен жастар туризмі осы қарқынмен қалатын болса, Қазақстан туризмі де дамымай, ел экономикасына тигізетін ықпалы да аз, оқу-тәрбие ісіндегі жетістіктері ескерусіз қалатын жағдайларға душар болуымыз да ғажап емес.

Пайдаланған әдебиет тізімі

1. Лукина Е. А. Основные причины роста популярности экстремального и приключенческого туризма // Современные проблемы сервиса и туризма. – 2008. – № 4. – С. 29–34.
2. Бабкин А. В. Специальные виды туризма: учеб. пособие. – Ростов н/Д.: Феникс, 2008. – 252 с.
3. Киселева Н. Молодежный туризм: особенности перемещения и размещения / Н. Киселева, С. Шилова // Дискурс-Пи. - 2010. - Т. 9, № 1/2. - С. 167-168 ; То же [Электронный ресурс]. – URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/molodezhnyy-turizm-osobennosti-peremescheniya-i-razmescheniya> (26.01.16)
4. Насибова И.Н. Молодежный туризм: теоретические проблемы исследования и социализационный потенциал // Гуманитар., социально-экон. и общественные науки. - 2014. - № 11-1. - С. 127-131.

Ермек М. Тур -13с\к тобының студенті КЭУК
ғылыми жетекшісі магистр, оқытушы **Маймурунова А.А.**

ҚАЗДАУЫСТЫ ҚАЗЫБЕК БИ ІЗІНІҢ ТУРИСТІК МАРШРУТ ҚҰРАСТЫРУДАҒЫ ТАРТЫМДЫЛЫҒЫ

«Мен қазақ болғандықтан, қазақ мемлекеттігінің ғұмыр-шежіресін ірге көтерген кезден бастағанның өзінде, қазақтың бес ғасырлық төл тарихын білуге тиіспін. Бұған қоса бүкіл түркі халықтарының тарихи бесігі – Түркі қағанатын естен шығаруға болмайды, ал бұл дегеніңіз, осыдан аттай 1500 жыл бұрынғы тарихи кезең...» деп Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев өзінің «Тарих толқынында» атты кітабында айтып кеткен [1].

Қаздауысты Қазыбек бидің дүниеге келгеніне – 350 жыл толып отыр. Ол – қазақ халқының XVII-XVIII ғасырлардағы үш ұлы билердің бірі, көрнекті қоғам және мемлекет қайраткері. Қаздауысты Қазыбек Орта жүздің Арғын тайпасы, Қаракесек руы құрамына кіретін Болатқожа атасынан шыққан.

Жоңғар шапқыншылығы салдарынан Арғын тайпасы ұлыс басшысы Қаздауысты Қазыбек бидің бастауымен XVIII ғасырдың 30-40 жылдары Сыр бойынан Арқаға қарай ауа көшіп, әуелде Ұлытау, Қарқаралы өңірін қоныс қылып, Шідерті, Өлеңті өзендерінің бойын жайлаған [2].

Қаздауысты Қазыбек, қазақтың ауызша тарихының деректеріне сүйенсек, Сырдария өзені бойында, Жиделібайсында дүниеге келген. Сырдария – Орталық Азиядағы өзен. Ол кейде көне грек тілінде Яксарт деп аталады. Өзеннің грекше атауы көне парсы тіліндегі Yakhsha Arta («Үлкен маржан») деген сөз тіркесінен бастау алады, бұл өзен суының түсіне байланысты айтылған. Ортағасырлық мұсылман жазбаларында ол жұмақтағы төрт өзеннің бірінің атымен «Сейхун» (سدیحون) аталған. Әмудария өзені «Жейхун» аталған, бұл – жұмақтағы төрт өзеннің тағы бірінің атауы. Қазақстанда жергілікті тұрғындар оны күнделікті тілде «Дария» деп атайды. Парсы тілінен енген Сырдария атауы ежелден бері қолданылып келеді. Батыс елдеріндегілер XX-шы ғасырға дейін бұл өзенді Яксарт атауымен атап келді. Ескендір Зұлқарнайын (Александр Македонский) жаулап алған жерлердің солтүстік шекарасы Сырдария өзені арқылы өтті.

Орта жүз адамдары XV-XVIII ғасырларда Қаратау жотасының күнгейінде өмір сүрді. «Ақтабан шұбырынды, Алқакөл сұлама» кезінде Қаздауысты Қазыбектің бастауымен Сарыарқаға қоныс аударды. Қаратау – Еуразияның түркі тілдес халықтар қоныстанған аймақтарындағы биіктігі орташа және аласа тау жоталары. Алатаумен салыстырғанда Қаратауда жаз айларында қар жымылғысы болмайды, сондықтан осылай аталады. Қаратаудан шағын өзендер ғана бастау алып, тау алды жазықтарында құмға сіңіп кетеді. Мұндай таулардың беткейлері тасты, қорымды келеді. Қаратау атауы Орталық Азияда, Оңтүстік Оралда, т.б. түркі тілдес елдер аумағында (Түркия, Иран, Шыңжаң Ұйғыр автономиялық ауданы, Кавказ, Қырым, т.б.) жиі кездеседі. Қазақстанда Қаратау жотасы атауы Оңтүстік Қазақстан, Жамбыл, Қызылорда облыстары аумағында, Маңғыстауда, Кетпен (Ұзынқора) жотасында да кездеседі. Қаратау атауы — қазақтың тарихымен, ұлттық болмысымен біте қайнасып кеткен ономастикалық нысан, халқымыздың баспанасы, қарашаңырағы іспеттес рәмізге ие. 1723 жылғы «Ақтабан шұбырынды, Алқакөл сұлама» тауқыметін суреттейтін, өз кезінде нағыз ұлттық гимнге айналған «Елім-ай» жырындағы «Қаратаудың басынан көш келеді...» деп әспеттелетін мәртебелі тау осы. «Басында Нұх пайғамбардың кемесі қалған» Қазығұрт тауы – Қаратаудың бір сілемі.

1500 жылдығы 2000 жылы мерекеленген Түркістан шаһары осы Қаратаудың түстік беткейінде, Оңтүстік Қазақстан облысының орталығы Шымкент қаласынан 170 км қашықтықта орналасқан. Шаһардың шығысы тарихи Отырар жұртымен, солтүстігі Кентау қаласы һәм Созақ ауданымен, батысы Қызылорда облысының Жаңақорған ауданымен шектеседі. Әкімшілік аумағы 9,4 мың шақырымды құрайды. Түркістанның іретасы V-VI ғасырларда қаланған. Түркістан туралы алғашқы деректер VI-IX ғасырлардағы араб жазба мұраларында Шавғар деген атпен кездеседі. 14 ғасырда, яғни А.Иасауи кесенесі тұрғызылғаннан бастап Түркістан бүкіл түрік тілдес халықтардың діни орталығына айналып, «Хазреті Түркістан», яки «Кіші Мекке» атанды. XV ғасырда шаһар Сырдария өңірінің саяси және экономикалық орталығына айналып, 1598 жылы Есім хан оны Қазақ Ордасының астанасы жасады. Онда Ақсақ Темір салғызған кесенеге Жәңгір, Тәуке, Жолбарыс, т.б. хандар мен сұлтандар, Қаздауысты Қазыбек, мавзолей төңірегіне Қанжығалы Бөгенбай, Көкбөрі Жарылғап, т.б. батырлар жерленген. Жоғарыда қаланың мың жарым жылдығы мерекеленгені жайлы айттық, бірақ, археолог ғалымдар Түркістанның тарихы тереңде жатқанын дәлелдеп отыр. Түркістан қаласының айналасындағы тас дәуірі ескерткіштері – Шоқтас, Қошқорған бұл өңірде әуелгі адам кем дегенде 550 мың жыл бұрын мекендегеніне айғақ болады [3].

Жоңғар басқыншыларының қысымымен Сырдария бойынан сырғыған Орта жүз бұдан кейін Сарыарқаға қоныс аударды. Арғындардың бастаушысы Қаздауысты Қазыбек би Ұлытауға табан тіреді. Ұлытау сақ (скиф), сармат, ғұн, түрік, оғыз, қыпшақ этностарының кіндігі, көшпелі державалар өз Ордасының туын тіккен жер. Тарихтың атасы Геродот б.д.д. 431-424 жылдары жазған «Тарих» деген, 9 кітаптан тұратын еңбегінде, бұдан 2600 жыл шамасы бұрын Алтай мен Атырау арасындағы байтақ өңірді жайлаған сақтар патшайымы Тұмар (Томирис) Бабыл (Вавилон) мен Қосөзенді (Месопотомияны) жайпап өтіп, массагеттерге қарсы жорыққа шыққан Парсы империясының патшасы Құрышты (Кирді) Сырдың Арал теңізіне құяр сағасынан өткізіп алып, сол жерден үш күншілік алқапта тас-талқан етіп жеңгені айтылады. Көрнекті француз тарихшысы А.Тьери: «Еділ (Аттила) – есімі адамзат тарихындағы ұлы қолбасшылар

Александр Македонский мен Юлий Цезарьлар қатарынан ойып орын алады», – деп бағалаған ғұн патшасы Еділдің бүгінгі Италия, Алмания, Грекия, Румыния, Венгрия халықтары мекендейтін Еуропаға жасаған жойқын жорықтары V ғасырдағы осы түрік тектілердің ұлт болып ұйыған өлкесі, киелі кіндігі – Ұлытау төңірегінен басталған. Әлемдік көшпелі империяның негізін салған Шыңғысхан әскерінің бүгінгі қазақ даласындағы тұңғыш күрделі шайқасы Ұлытаумен жапсарлас аймақта өтті. «1216 жылы Үрғыз өзені бойында меркіттердің тас-талқанын шығарған моңғолдар Хорезмшах жасағының күтпеген шабуылына ұшырады», – деп жазды еуразияшыл ғалым Л.Н.Гумилев. Хорезм әскерін талқандаған Шыңғысхан жаулап алынған Дешті Қыпшақты 1223 жылы үлкен ұлы Жошының еншісіне беріп, оны 4000 әскермен Ұлытауда қалдырды. Міне, сол кезден бастап Ұлытау – ұлан-байтақ Жошы ұлысының саяси-әлеуметтік, сауда-экономикалық орталығы болды. Жошы Алтын Орданың негізін салушы Батудың әкесі, қазақ хандарының арғы атасы, Шыңғыс ханның Қоңырат қызы Бөрте бәйбішеден туған төрт ұлының үлкені. Жошы қайтыс болғаннан кейін ол осы Ұлытау өңірінде, Қара Кеңгір өзені бойында жерленді. Кесене қазіргі Жезқарған қаласынан солтүстік-шығысқа қарай 50 км жерде орналасқан архитектуралық ескерткіш. Күмбезде сақталған таңбалар оны салуға Жошыға бағынған тайпалардың бәрі (оғыз, арғын, қыпшақ, керей, найман, қоңырат, қаңлы, т.б.) қатысқан. Көшпелілердің дәстүрі бойынша, кесенені қайтыс болған кісінің жылынан бұрын салатын еді. Осы есепке жүгінсек, Жошы 1227 жылы қазаға ұшыраса, күмбез 1228 жылы тұрғызылған. Бірінші қабір күмбездің күншығыс іргесінде (ұзындығы 2,2 м, ені 70 см, тереңдігі 1,2 м) орналасқан. Қабір ішінен тақтай табытқа салып жерленген адам қаңқасы шықты. Сүйектің оң қолы жоқ екен. Қабір ішінен салтанатты киім жұрнақтары, қызыл сафиян етіктің қалдығы, тұт жібегінің шіріп жатқан сілемдері, аң сүйектері мен түйенің бас сүйегі, темір қарудың сынықтары табылды. Бұл «Аң аулап жүрген Жошыны құланның айғыры шайнап өлтірді» деген халық аңызын еске түсіреді. Халық аңызында «Жошыны жерлегенде бір қолы жоқ болғаны» баяндалады. Жалпы, бұл тақырыпта аңыздың бірнеше нұсқасы және «Ақсақ құлан» атты күйлер бар. Екінші қабір Жошының үлкен бәйбішесі (Керей хандығының билеушісі Тоғырыл ханның інісінің қызы) Бектұмыштікі болуы тиіс. Қабір астына төселген қалақ кірпіштерде араб әрпімен «қыпал» деген сөз бірнеше қайтара жазылған. Жошы жаулап алған шалқар кеңістік – Ақ Орда, Көк Орда және Шағатай ұлыстарына бөлінген кезде, оның үлкен ұлы Орда Ежен Сырдариядан Саян тауларына дейінгі аймақты қамтитын Көк Орданы осы Ұлытаудан басқарды. Ұлытаудың бір шоқысының басында фәниде бір-бірімен алысып, арпалысып өткен Едіге мен Тоқтамыс қатар жатыр. Халқымыздың қабырғалы қайраткері Асанқайғының да қабірі осы Ұлытауда. Өңір саяси бірлесуге қолайлы болған. Ол – Жошы ханның ұлыс орталығы, Әбілқайыр хан тұсында «көшпелі өзбектер» мемлекетінің орталығы болып, Қазақ хандығының билеушісі Қасым ханның ордасы тігілген, Абылай хан тұсында үш жүздің басы қосылған жер. Қаздауысты Қазыбек би жоңғар басқыншыларына қарсы күресті осы Ұлытауда бастады [4].

Алаша хан – халық аңызы бойынша, «Алты алашты» құраған тайпалардың түп атасы. Қазақ шежіресінде Алаша ханның шыққан тегі қарапайым әулеттен екендігі баяндалады. Оның есімі қазақтың шығу тегін баяндайтын ең көне аңыздарда да кездеседі. Сондай-ақ, кейбір ежелгі деректерде «Алаш» этнонимінің шығуы Алаша хан атымен байланысты қарастырылады. Алаша есімі IX ғасыр туындысы «Қорқыт» дастанында айтылады. Орта ғасыр мұраларындағы Алаша хан — XIV ғасырдың 2 жартысы мен XV ғасырдың 1 жартысында өмір сүрген әрі батыр, әрі би, әрі ұлыс билеушісі. Алаша хан ел жадында жауынгер тайпалар — көшпелі түріктерді біріктіріп, тұңғыш алаш (қазақ) мемлекетін құрған ұлы қайраткер ретінде қастерленеді. Әбілғазы баһадүр шежіресінде Алаша ханның әкесі Көк хан болғаны, оның ұрпақтарының бірінің есімі Қара хан, ал немересі – оғыздардың түп атасы – Оғыз хан аталғаны жазылады. Рашид әл-Дин мен Әбілғазы Алаша ханның өмір сүрген жері – Дешті Қыпшақтың орталық бөлігі деп көрсетеді. Бұл тарихи деректер ел аузындағы Алаша хан ордасы Ұлытау төңірегінде болды деген тұжырыммен ұштасады. Алаша хан күмбезі де – Ұлытауда. Сары Кеңгір мен Қара Кеңгірдің құйылысар жерінде тұрған, Қазақстандағы қайталанбас ерекше архитектуралық мавзолей. Ғылыми зерттеулер бұл ескерткіш шамамен XII-XIII ғасырларда халық шеберлері қолымен салынған. Еңселі төбенің басына күйдірген қызыл кірпіштен төрт бұрышты етіп қаланған мазардың күмбезіне сол жақтағы баспалдақ арқылы көтерілуге болады. Мазар қабырғаларының сырт көрінісі алаша өрнегін еске түсіреді. Өрнектің түрлері әсіресе кіреберіс бетінде шығыс кілем суретімен безендірілген. Оны зерттеушілер Қарахан әулеті мұраларына, оғыз-қыпшақ дәуіріндегі (10-13) сәулет өнері ескерткішіне жатқызады. Дегенмен, кейбір тарихшылар Алаша Қазақ хандығы шаңырақ көтерген XV-XVI ғасырларда өмір сүрген тұлға болар деп болжам жасайды. Сөйтсе де, кесененің Еуразия кеңістігіндегі өзге архитектуралық мұралардың ешқайсына ұқсамайтын кескіні, көркемделу тәсілі, оған қоса, күмбезінің уақыт зардабынан мүжілуі ол көне дәуір жәдігері екенін анық байқатады [5].

Ұлытауда елінің бас-аяғын жинап, қайта тұтастырып, жоңғарларға қарсы күресті ұйымдастырған Қаздауысты Қазыбек жұрт қарасы көбейіп, мал жайылымы тарыла бастаған соң, өріс кеңейтіп, жаңа қонысқа жылжып қонады. Сол кезде ат басын Қарқаралы, Қу, Едірей тауларына тірген екен.

Едірей – Сарыарқадағы, Арқалық және Мыржық тауларының солтүстік бетін алып жатқан таулар тізбегі. Қазіргі Қарағанды облысының Қарқаралы ауданында, Егіндібұлақ аулының солтүстік-шығысында, 100 км жерде орналасқан. Таудың абсолюттік биіктігі – 893 м (Ашекең сораңы). Ең ұзын жотасы 15 км жетсе, енді жері 5-10 км шамасында. Едірей тауларындағы Керегетас жотасының түстік бетінде Қызылшілік қонысы бар. Бастап әкелген елін Сарыарқаға біржолата орнықтырған Қаздауысты Қазыбек ордасын осы жерге тіккен екен. Оның туыстары мен ұрпақтары осы өңірді біржола мекен етіп қалды.

Қаздауысты Қазыбектің ақырғы демі шыққан жері Далба тауларының оңтүстік батысы. Далба таулары – Сарыарқаның солтүстік-шығысындағы ұсақ шоқылы өңір. Солтүстік-шығыстан оңтүстік-батысқа қарай 35-40 км-ге созылып жатыр, ені 20-25 км. Абсолюттік биіктігі 770 м (Қарашоқы). Далба тауларының оңтүстік-батысындағы Қарағайлыбұлақ деген жерде 1764 жылы, күзеуде отырған Қаздауысты Қазыбек ауырып, 97 жасында қайтыс болады. Қыс бойы сәреде сақталған Ұлы бидің мүрдесін баласы Бекболат көктем шыға Түркістандағы Әзірет сұлтан кесенесіне апарып жерлеген.

Қарағайлыбұлақ қонысынан 15 км теріскей бетінде, Жыланды тауының жанындағы қорымда «көмекей әулие» атанған Бұқар жырау жерленген.

Орта жүздің ұлыс биі Қаздауысты Қазыбектің ізі қалған осы жерлердің өзін халқымыздың тарихымен, жер-суымен, мәдениетімен, салт-дәстүрімен тереңірек танысуға мүмкіндік беретін бірегей туристік бағыттардың қатарына қоса аламыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ:

1. Назарбаев Н.Ә. Н 17 ТАРИХ ТОЛҚЫНЫНДА.- Алматы: Атамұра, 2003. ISBN 9965-05-759-1
2. Даланың дара ділмарлары.-Алматы: ЖШС "Қазақстан" баспа үйі", 2001, - 592 бет. ISBN 5-7667-5647
3. Қаз дауысты Қазыбек би. Энциклопедиялық анықтамалық. 2016.
4. Ұлытау. Астана, 2006. ISBN 9955-35-031-7
5. Сарыарқа: Қарағанды облысы, 2012. ISBN 978-601-7397-71-3

Искакова Д., гр. РДр 22, Рыспаев Н., гр.РД- 14с КЭУК
науч. рук.: маг.э.н., **Абдурахманова З.А.**

ОРГАНИЗАЦИЯ РЕКЛАМНО-МАРКЕТИНГОВЫХ МЕРОПРИЯТИЙ В РАЗВИТИИ КОНЦЕПЦИЙ РЕСТОРАННОГО БИЗНЕСА

Что же такое ресторанный бизнес на сегодняшний день? Для кого-то это альтернативный способ зарабатывания денег, а для кого-то это все же является возможностью приносить людям радость и удовольствие, используя свои таланты и постоянно совершенствуя свои навыки. При этом в своем выборе обе стороны будут правы, так как совет, который получил менеджер Ли Якокк от своего отца: «Занимайся ресторанным бизнесом – как бы плохо не шли дела, люди должны есть». Этот совет очень прост, но истина заключается в простоте. И в обоих случаях требуются большие усилия, чтобы удержать контингент своих клиентов, информировать людей о своем заведении, что может способствовать дальнейшему развитию и прибыли. Но какие бы слова вы не подбирали, ресторанный бизнес с экономической стороны остается частным предпринимательством и требует своего развития и постоянного вклада.

Современный ресторанный бизнес – это целое искусство, в основе которого лежит много составляющих: традиции кулинарии, достойное обслуживание, дизайн, а также оформление интерьера. Но не торопитесь считать, что ваше дело идет в правильном направлении, даже при знании всех азов вашей сферы. Важным элементом является маркетинговый ход, иначе говоря, рекламно-маркетинговые мероприятия. Что же это такое? Для начала вспомните, как часто вы видите рекламу по телевизору, слышите ее по радио, а в последние годы видите всплывающие окна на ваших ноутбуках, телефонах. А теперь вспомните, как часто вы приобретали товар после его рекламы.

Реклама (от лат. Reclamare- выкрикивать) – информация, распространенная любым способом, в любой форме и с использованием любых средств, адресованная неопределенному кругу лиц и направленная на привлечение внимания к объекту рекламирования, формирование или поддержание интереса к нему и его продвижение на рынке. В этом и заключается роль рекламы – привлечение к себе внимания, его акцентирование на конкретных деталях, указание плюсов. И, как правило, надо знать свою целевую аудиторию, чтобы правильно подобрать концепт. Когда мы говорим о ресторане, то здесь также надо продумать, что именно вы хотите показать своим «потенциальным» покупателям, ведь услуга идет наравне с товаром, другими словами, это и есть наш товар. В современном мире люди очень придирчивы к рекламе: одна не несет никакой информации о своем продукте, другая слишком смешная, третья скучная и т.д. Поэтому надо уметь подстраиваться под те категории людей, кто вам интересен. При этом старайтесь не переоценивать свои силы и тщательно все продумать. Реклама требует в себя больших инвестиций, поэтому прежде чем вкладываться в рекламу своего ресторана, вы должны тщательно продумать свою идею. Часто маркетингом в ресторанном бизнесе считают расходы на печатные материалы, то есть расходной частью. Но это инвестиционная часть, от которой необходимо ожидать отдачи. Некоторые рестораторы считают, что хороший маркетинг - это бесплатный маркетинг. То есть мы никому ни за что не платим. В целом, можно продвигаться таким способом. Но дело не только в экономии средств, дело в том, что такой подход не экономит самого главного – времени на раскрутку заведения и человеческих ресурсов. Когда мы не инвестируем средства в продвижение, мы инвестируем свое время или время своих сотрудников.[5] Разработкой можно заняться как самому, так и пригласить профессионала. Если средства позволяют, то почему бы не пригласить человека, знающего и уже многое видевшее в этой сфере. Ведь это те же инвестиции. Идея – это концепция, которая характеризует имидж ресторана, связанный с определенным

рыночным сегментом. Выбранная концепция должна отвечать особенностям определенной местности, которая будет определять оформление учреждения, его меню, музыкальное сопровождение и т.д. И вы должны понимать, что концепция должна разрабатываться с учетом ее спроса на будущее, то есть на долгое время. (Рис. 1)

Рис. 1 Количество предприятий общественного питания (тыс. предприятий)

После того, как вы определились с целевой аудиторией, вы можете задуматься о "приманках" - том, что привлекает их внимание, вызывает интерес. Здесь может быть успешно применен метод аттракции - создание симпатичного образа или красивой легенды.

По большому счету, это и есть моделирование повода, ведь далеко не всегда в ресторане происходит что-то особенное, в ряде случаев повод приходится создавать искусственно. Успех PR-воздействия на 90 процентов зависит от яркости и событийности, а сам повод должен быть интересен как потенциальным посетителям, так и журналистам, которые возьмутся его освещать.

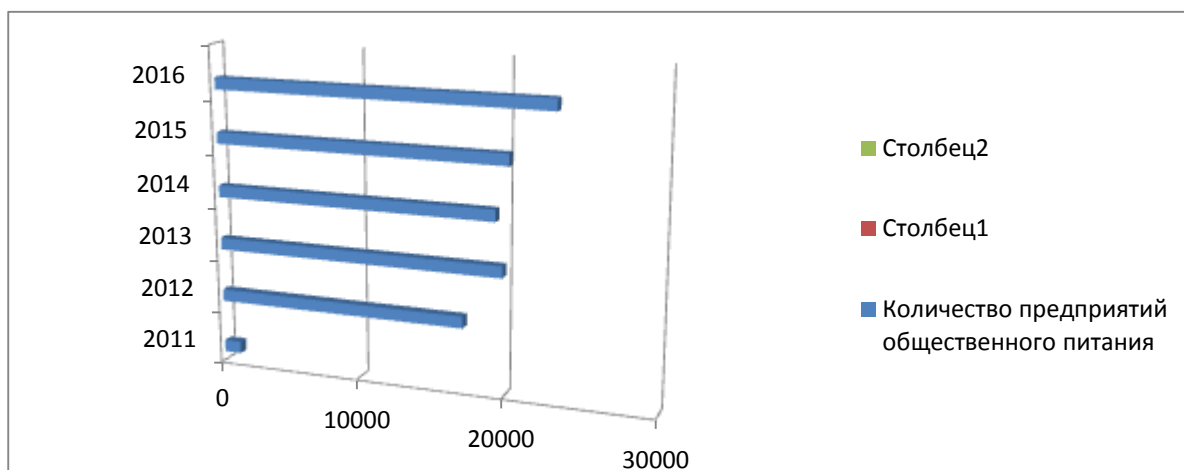
PR - воздействие (серый пиар) - это технология, основным методом которой является воздействие на подсознание общественности путем предоставления правдивой информации без указания ее источника.

В этом и заключаются рекламно-маркетинговые мероприятия. То есть они заключаются не только в рекламировании своего заведения, причем с хорошей стороны, но и в небольшом преувеличении, которое будет оказывать влияние на эмоции человека. И он неосознанно захочет посетить заведение, имеющее интересную историю. Здесь большую роль играет психология человека. Каждый сталкивался с этим понятием и, человек, знающий и правильно ее использующий, может оказать влияние на другого человека. Но здесь помимо психологии также играет роль менталитет страны.

Структура отечественных предприятий питания резко отличается от развитых европейских стран, в которых сфера общественного питания состоит, в основном, из ресторанов и кафе. Так, например, в общем количестве предприятий общественного питания Франции рестораны занимают 41%, Норвегии – 38%, Германии – 28%. В Казахстане по данным официальной статистики, в структуре предприятий общественного питания доля ресторанов занимает всего лишь 4,5%, кафе, баров – 50%, а столовых – 44,5%[1, 196стр.].

Согласно Агентству РК по статистики на конец 2016 года в стране насчитывалось около 23 тыс. предприятий общественного питания. Их количество по отношению к предыдущему году увеличилось на 15%. (рис.2). И с каждым годом эта цифра будет расти. Ресторанный рынок по праву является самым окупаемым и в то же время самым рискованным – три из пяти ресторанов закрываются после трех лет работы [2].

Почему же была такая нестабильность количества предприятий? Конечно же, из-за отсутствия клиентов по разным причинам, из которых следовало разорение ресторана

Источник: Агенства РК

Рис. 2 Количество предприятий общественного питания (тыс. предприятий)

Здесь есть и вина самого хозяина ресторана, который плохо провел исследование или вовсе не изучил детали концепции своего заведения. Если рассмотреть рестораны города Караганды, то можно заметить, что некоторые находятся в одном районе, и люди просто теряются в выборе. Это не значит, что в заведениях плохое меню, грубое обслуживание. Действительно, рестораны среднего уровня и почти не отличающиеся друг от друга, не имеющие особенностей, которые бы притянули к себе.

Конечно, для успешного функционирования ресторанный учреждения важно качество кушаний, меню, уровень обслуживания, цена, атмосфера, менеджмент, но наиболее значимым является местоположение.

Среди главных критериев, по которым избирается место для ресторана, можно указать следующие категориальные демографические - сколько людей проживает, или приезжает в данной местности (микрорайона, который находится в радиусе обслуживания учреждения):

- средний уровень доходов такого населения;
- является ли данная местность районом развивающимся, или, наоборот, находится в упадке, влияющем на ее инфраструктурное обеспечение (канализация, дренаж и т.п.);
- удобство и доступность с точки зрения транспортного соединения и возможности парковки;
- броскость - легко ли увидеть и отличить ресторан среди других подобных учреждений;
- привлекательность - насколько гостеприимным будет казаться учреждение для прохожих и проезжающих;
- расположение - насколько приятными кажутся окружающие сооружения.[3]

Нет строго установленных правил, которым должен следовать владелец ресторана. Но есть информация, которая собиралась в течение большого времени, и, несмотря на то, что это просто наблюдение, может оказать немалую помощь в дальнейшем развитии ресторана.

Мы привлекли гостя, обслужили его теперь наша задача заключается не только в том, чтобы система обслуживания работала идеально, но и чтобы она приносила нам больше выгоды. То есть, на этом этапе наша задача увеличить средний чек, величину наших продаж. Перед маркетологом выстраиваются задачи вести постоянный анализ того, сколько и чего покупают или не покупают, на основе него ставятся цели по продажам и проводится ежедневное, еженедельное, ежемесячное планирование продаж. Затем мы работаем над техниками продаж с официантами, стимулируем их правильной работе с гостем, и, конечно же, контролируем выполнение показателей. На основе этих показателей проводится постоянное обучение штата. Это комплекс мер, которые выполняются друг за другом и системно.

Привлекли гостя – обслужили – сделали продажи – следующая наша задача – вернуть гостя в наш ресторан. Обеспечить конверсию в возвратный трафик. Что возвращает гостя в заведение? Прежде всего, это уровень сервиса и вкусная кухня. Но помимо этого задача маркетолога обеспечить постоянный сбор базы гостей, разработка и внедрение программ лояльности, проработанный внутренний маркетинг, индивидуальное сопровождение гостей (например, дегустационные дневники или специальные программы питания), персональное информирование через удобные для гостя каналы связи: смс, почта и другие инструменты [5].

То есть все упирается в постоянное исследование, изучение данных, обязательное. И с каждым годом люди все лучше начинают разбираться в этой сфере, и мы можем заметить резкий скачок в сторону увеличения предприятий. О чем это говорит? Это говорит о том, что директора нынешних заведений учитывают старые ошибки и исправляют их. Идет большая борьба за каждого клиента. Каждый старается придумать свою собственную концепцию, добавляет разные детали, как в интерьере, так и в обслуживании,

которые будут отличать их заведения от других. Именно этот фактор заставляет топ-менеджеров продумывать не только основную стратегию и стиль деятельности ресторана, но, как уже говорилось, и детали, придающие заведению уникальность и неповторимость. Как можно этого добиться? Не зря говорят, что человек, владеющий информацией, владеет миром.

Поэтому требуется постоянный мониторинг, постоянное наблюдение за «своими конкурентами», внимательность к поведению своих гостей. Но эти достижения не должны оставаться на одном месте, а стараться выходить на международный уровень, который также может поспособствовать развитию туризма в нашей стране. Здесь уже заходит речь о государстве, которое может поспособствовать этому развитию. К примеру, развитие туризма, которое тесно связано с ресторанным бизнесом. В мегаполисах, крупных культурных и туристских центрах ресторанное дело играет особую роль.

Основными клиентами предприятий отрасли выступают туристы в рамках внешнего и внутреннего туризма. При этом многие заведения ресторанного типа функционируют на территории туристских комплексов, заповедников, дворцово-парковых ансамблей и т.п. Объекты туристской инфраструктуры: музеи, театры, центры развлечений и т. п. - все больше строят философию своего бизнеса на принципах комплексного маркетинга, предполагающих совместное стратегическое планирование деятельности совместно с предприятиями сферы ресторанного бизнеса. В результате формируется тот комплексный социально-культурный продукт, который так важен в части развития культурного туризма.[4]

Список использованной литературы:

1. Муталиева Л.М. Маркетинг ресторанного бизнеса. Учебное пособие. – Алматы: Экономика, 2010.
2. Агентство РК по статистике
3. www.upsale.ru (статья «Серый пиар – сумеречный дозор общественных отношений»)
4. www.libsale.ru
5. www.slideshare.net

Қайпышева С.М. Тур-31к тобы ҚҚЭУ

ғылыми жетекші: **Жуспекова А.К.** «Туризм және мейрамхана ісі» кафедрасының э.ғ.к., доценті

ШЕКТЕС БАЗА

Рекрециялық ресурстарды қолдануды қамтамасыз етуге мүмкіндік пен ыңғайлылық беретін құрылғылар. «Рекреация» (поляк тілінен аударғанда «демалу», латын тілінде «қалпына келтіру» деген мағына береді) – бұл адамның еңбек процесі кезінде жұмсаған жүйке шығындарын және күш-қуатын қалпына келтіру. Рекреациялық ресурстарға, көбінесе, табиғат ресурстары және тарихи-мәдени мұра жатады. Олардың ерекшелігі емдеу-сауықтыру мәніне, тарихи маңыздылығына, эстетикалық тартымдылығына, қайталанбайтындығына байланысты. Осы ерекшеліктері рекреациялық ресурстарды әртүрлі формадағы рекреациялық іс-әрекетті ұйымдастыру мақсатында кәсіпкерлік қызметтің объектісі етеді.

Рекреация: 1- физикалық, зияткерлік және адамның өндіріс күштері; 2- Кез келген дене, физикалық және рухани күштерді қалпына келтіру, көңіл көтерулер; 3- бос уақытта далада белсенді демалыстағы уиккенд көбінесе тұрғындардың қатысумен сабақтас индустриялардың жылдам дамиды сегменті . 4- организмнің қайта құруы және адамгершілік популяциялар, белсенді қызметті қамтамасыз ететін мүмкіндігі әр түрлі шарттар, сипат .

Рекреациялық ресурстарды пайдалану рекреациялық жүйе құру арқылы жүзеге асады. Рекреациялық жүйе белгілі бір территорияның немесе елдің аймағында орналасқан рекреациялық кәсіпорындардың жиынтығы болып табылады. Бұл кәсіпорындарға емдеу-сауықтыру, демалыс, спорттық және танымдық туризм мекемелері кіреді.

Рекреация жүйесіне кіретін барлық орындарда қажетті спорт құрылғылары, ғимараттары, алаңқайлары мен құрал-жабдықтары болуы тиіс. Олардың қатарына кіретіндер:

- Спорттық кешендер;
- Стадиондар;
- Волейбол, баскетбол, т.б. спорт түрлерінің алаңқайлары;
- Шаңғы, тау шаңғысы жолдары;
- Аспалы қанат жолдары;
- Бассейндер;
- Тренажер залдары;
- Теннистік корттар, т.б.

Еліміздің әр облысында спорт сарайлары, стадиондары, қысқы стадиондар, жүзу бассейндері, спорт клубтары, аквапарк және басқа спорт құрылғылары бар. Мысалы, Алматы қаласындағы Балұан Шолақ атындағы спорт сарайы, Астана қаласындағы «Қазақстан» спорт сарайы, т.б. түрлі ірі спорт құрылғыларының болуы туристерге көрсетілетін қызметтің бағдарламасын кеңейтіп, қандай да болмасын маусымда туристер ағымын қалпына ұстап тұруға мүмкіндік береді.

Туризм және спорт нысандары спорттық құрал-саймандармен жеткілікті деңгейде жабдықтаулары тиіс.

Олардың ассортиментін туризм, спорт түріне байланысты классификациялауға болады:

- Сауықтыру-дене шынықтыру кабинеттеріне арналған құрал-жабдықтар;
- Балық аулар және аңшылық құралдары;
- Тауға өрмелеп шығу, альпинизм, серфинг және т.б. құралдары;
- Шаңғылар, конькилер, шаналар, қайықтар;
- Доптар, торлар, ракеткалар және басқа да көптеген инвентарь түрлері.

Туристік базалардың, басқа да туризм қызметін көрсететін мекемелердің өз ерекшеліктеріне сәйкес қажетті құрылғылармен, құрал-саймандармен қамтамасыз етілуі туристердің сұранысын толығынан қанағаттандыруға және бос уақыттарын қызықты өткізуге, беленді тұрғыда демалуға мүмкіндік туғызады.

Өзінің бос уақытының белгілі бір бөлігін ойын-сауықпен өткізгенде адам тұлға ретінде қалыптасып, дамып, шығындалған күш-қуатын, жүйке жүйесін қалпына келтіреді. Көңіл көтеру индустриясына негізгі қызметі адамның көңіл-күйін көтеру қажеттіліктерін өтеуді қамтамасыз ету болып табылаты кәсіпорындар жатады. Бұл индустриядағы түрлі қалыптағы кәсіпорындар мен тұрақты және жылжымалы театрлар, кинотеатрлар, бейнестудиялар, концерттік ұйымдар көңіл көтеру процесіндегі басты нысандар болып табылады. Сонымен қатар, мәдени көңіл көтеру орындарының санатына қызметінде негізінен ойын-сауық сипаты басым кәсіпорындар – цирктер, зоопарктер, аттракциондар, ойынханалар, демалыс парктері, жылжымалы ойын-сауық қалашықтары, т.б. енеді.

Әлемдік тәжірибеде туристердің көңілдерін көтеру саласына орналастыру құралдарының, тамақтандыру орындарының қосатын үлесі де бірталай деңгейде. Олар көңіл көтеру қызметімен негізгі емес қызметі сипатында айналысады. Бұндай нысандарға қонақ үйлер, мейрамханалармен бірге мемлекеттік ұлттық табиғи бақтар, демалыс орындары мен тарихи орындар жатады.

Көңіл көтеру процесін ұйымдастырғанда келесі қағидаларды басшылыққа алу ұсынылады:

- Туристің ойын-сауық түрлерін еркін таңдауына мүмкіндік туғызу;
- Ойын-сауық түрлерінің шектеусіз тізімін ұсыну;
- Тұлғаны ойын-сауықты басқа демалу түрлерімен ұштастыру;
- Ойын-сауықты пайдалану мерзімділігін адамның өмір сүру кезеңіне, жылдық, апталық, тәуліктік циклдарға бейімдеу;
- Бұқаралық көңіл көтеру мен жеке көңіл көтеру тәртібін айыру.

Ойын-сауық арнайы ұйымдастырылады немесе оған деген сұраныс аяқ астынан туындауы мүмкін. Осыған орай, ұсынылатын ойын-сауық аймағының әрі қарай даму болашағын сараптау, түрлі ойын-сауықтың маңызын салыстырып, олардың тұлғаны дамытуға қосқан үлесін бағалап отыру өткір мәселелердің біріне жатады.

Бос уақыт деп адамның еңбектен тыс уақыты аталады. Туристерді бос уақыттарында қызықты саяхаттарға тарту, демалыс парктерінде қыдырту, спорт ойындарымен, кітап оқуымен, т.б. айналысуларына ықпал ету туризмнің арнасын кеңейтеді. Әлбетте, бос уақытын қалай өткізіуін туристер өз қызығушылықтарына қарай өздері таңдайды. Алайда, рекреациялық ресурсқа жол ашатын құрылғылар мен құрал-жабдықтардың, жалпы пайдалануға арналған жоғары деңгейдегі объектілер жүйесінің және бос уақытты ұйымдастыратын кәсіби мамандардың болуы туризмді дамытудың маңызды жағдайы болып табылады.

Туристердің бос уақытын ұйымдастыруда мәдени-бейнелі орындардың рөлі жоғары болып табылады. Олардың кейбір түрлеріне тоқталайық. Көпмақсатты залдар. Бұндай залдарда ерекше бейнелі кеңістік жасалды. Тарихи ең ежелгі залдар болып бейнелі бір функцияға лайықталған – концерттік және театр залдары, кинозалдар қолданылған. Көпмақсатты залдарда бейнелі функциямен қатар түрлі мәдени шаралар өткізіледі.

Мысалға, кішірек концерт залдары камералық ансамбльдердің, әншілердің, инструментшілердің қорытынды концерттерін өткізу орны болып қызмет етеді. Үлкен концерт залдарында опера әншілері, оркестрлер, ансамбльдер, т.б. өзерінің өнерін көрсетеді. Сөйтіп, бейнелі қызметтер одан әрі жетілдіріп, концерт залдары – театр мен кинозалдармен біріктіріліп, ал театр залдары кинозалдарға айналып туристердің бос уақытын өткізетін сүйікті орындарға айналдырылған.

Клуб қызметі. Клуб өз мүшелерінің әлеуметтік белсенділігін арттыру, олардың шығармашылығын дамыту, мәдени деңгейін жоғарлату және бір-бірімен таныстыру мақсатында құрылады. Клубта тұлғалар арасында қарым-қатынастар туындар, олардың әрі қарай дамуына жағдай жасалады. Адамдардың іс-әрекеттеріне байланысты олардың әлеуметтік белсенділігі пайда болады. Сөйтіп, клуб бос уақытты ұйымдастырудың қолайлы орны болып табылады.

Клубтар мақсатына, деғламент деңгейіне, өызмет тереңділігіне, тұрақтылығына, ұзақтығына және басқа белгілеріне қарай әртүрлі болып келеді. Мысалы, клуб қызметінің көпқырлы сипатына байланысты клубтар кешенді және мамандарылған деп 2 топқа бөлінеді.

Кешенді клубтар кең көлемдегі қызығушылығы бар адамдардың қарым-қатынасын ұйысдастыруға арналған. Мұндай клубтардың ағартушылық қызметі, шығармашылықты дамыту, мәдени демалыс пен

ойын-сауықты ұйымдастыруы клуб құрамына кірем деген адамдардың түрлі қызығушылықтарына сәйкестендіріледі.

Мамандырылған клубтар неғұрлым тар қызығушылығы бар келушілер контингентіне лайықталған. Бұлар бір мамандықтың, әлеуметтік топтың, жасы бір шамадағы адамдарды біріктіреді. Мысалы, мамандырылған клубтардың ішінде мәдени-ағартуға, демалысқа, қарым-қатынастарды орнатуға, жастарға, экологияға, дене шынықтыру-сауықтыруға, техникалық шығармашылыққа және басқа да мамандандыру сипатына ие клубтар ажыратылады. Кейбір жағдайларда клуб қызметі халыққа тұрмыстық өызмет көрсету ұйымдарымен біріктірілуі мүмкін.

Ойындар. Тарих ойындардың ежелден келе жатқанын баяндайды. Құмар ойындары Ежелгі Египетте белгілі болған. Кейбір ойындар 13 ғасырда пайда болған. Еуропада карта ойындары 15 ғасырдан бастап тараған. Ресейдегі карта ойындары туралы жазба 1649 жылы белгілі болған.

Ойынның табиғаты туралы әртүрлі теориялық түсіндірме оның көптеген функцияларына байланысты. Ойын көңіл көтеру, қарым-қатынас, демалыс құралы болп табылады. Ойыннан адам ләззат алады, жүйке тозуын жеңілдетеді.

Туристерге бос уақыттарында қалаулары бойынша ойын ойнауға жағдай жасау туристік нысандардың тартымдылығын жоғарылатады. Қалталы туристердің бос уақыттарын ұйымдастырудың бір жолына құмар және бәс тігу ойындарын ұйымдастыру жатады. Бұл ойындар дүние жүзінде кейінгі ғасырларда кеңінен таралған. Казино және ойын автоматтары, т.б. Қазақстанда да кейінгі онжылдықтарда орын алып, мемлекет тарапынан құқықтық реттеуді қажет еткен. Мысалы, «Ойын бизнесі туралы» 2007 жылғы 12 қаңтардағы, «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне ойын бизнесі мәселелері бойынша өзгертулер мен толықтырулар енгізу туралы» 2009 жылғы 4 мамырдағы ҚР-ның заңдары ойын бизнесін ұйымдастырудың ретін, ойын бизнесін ұйымдастырушыларына лицензия алу үшін қойылатын біліктілік талаптарын, ойын бизнесін ұйымдастырушыларының міндеттерін, ҚР-ның ойын бизнесі туралы заңнамасының сақталуын бақылау тәртібін анықтайды.

Дискокеш. Шығыста және Индияда би мәдениеттің маңызды элементтерінің бірі болып табылады. Туристердің бос уақытын көңілді өткізуге мүмкіндік туғызатын ерекше би кеші болып дико кеш табылады. Дискотеканың музыкалық репертуары тақырыптық принципке қарай таңдалып алынады. Дискотекеште арнайы мерекелік атмосфера, ойын жағдайын құру жасанды жарықтандырылған дыбыс құралдарын басқару арқылы жүзеге асады. Еркін жағдайда жастар арасында қарым-қатынас туады. Демалыс формасы ретінде дискотекештетикалық тәрбие мәселесін шешеді, себебі көңіл көтере отырып жастар жоғары деңгейде мәдениетке үйренеді. Түрлі музыкаға деген қызығушылық қарым-қатынас процесінде мәдениеттің түрлі облысын қамтиды және дамытады. Дискотекеш өткізу үшін дайындық жұмыстар жүргізіледі. Музыка редакторы биді дыбыспен қамтамасыз ету үшін каталогтарды толтырып, өнімнің атын белгілеп, оның сипатын, орындаушысын, дыбысын, авторын тізімдейді.

Пайданылған әдебиет

1. С.Р.Есімжанова «Туристік нарық»,
2. Тойкин, Жайнақова, «Туризм дамуы»,
3. Илиясов Д.Қ. «Туризм статистикасы»,
4. Котлер Ф. «Туризм негіздері».

Ланец К. ст-ка 1 курса, группы Тур-12, КЭУК
науч. рук.: к.э.н., доцент **Замбинова Г.К.**

ТУРИЗМ ДЛЯ СОВРЕМЕННЫХ ЛЮДЕЙ, В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Туризм - один из самых популярных способов проведения свободного времени. Он развивается во многих странах, можно даже сказать, что повсеместно, иногда сфера туризма является несущим и главным звеном экономики отдельной страны, так как приносит наибольший доход в бюджет государства. В 1974 году Организацией Объединенных Наций было создано специализированное учреждение - Всемирная туристская организация (ЮНВТО), которая занимается вопросами туризма. Она играет важную роль в развитии безопасного и доступного туризма.

Туризм считается одним из самых древних человеческих занятий, истоки которого фактически и уходят к самому появлению человечества на планете Земля. Раньше люди должны были путешествовать, чтобы выжить в данных условиях. Им приходилось передвигаться с места на место, в поисках еды, жилища, избегая стихийных бедствий и т. д. Позже путешествие приобрело совершенно другое, более глубокое и обширное значение. Сегодня туризм - это не просто отдых. Современный туризм - высокоразвитый сектор экономики. В настоящее время высокоразвитый туризм дает нам возможность совершать путешествия на край земли, в дальние, не изведанные нами, отдельными людьми страны.

Сегодня мы, люди нового века и новых технологий, не можем представить жизнь современного человека без путешествий, постоянных непрерывных передвижений, которые начинаются в рамках мегаполисов, или даже небольших деревушек и заканчиваются глобальными кругосветными путешествиями в самых разных условиях – от экстремальных до сверхкомфортных. Наша повседневность фактически неразрывно объединена с поездками, связанными с профессиональной деятельностью, с элементарными

отдыхом и рекреацией, с поиском новых ощущений, а иногда даже поиском собственного я, и эту цепочку можно продолжать бесконечно долго, ведь количество аспектов человеческого бытия невероятно велико. Такое стремление к путешествию и вечному движению имеет не только объективные причины, вызванные особенностями современного ритма жизни. Одна из основных и фундаментальных причин этого связана с глубинными экзистенциальными основами нашей жизни. И туристский «бум», наблюдаемый со второй половины XX века, имеет серьезное социокультурное обоснование.

В современных условиях общества массового потребления имеет место стремление к путешествию, заключая в глубине вечную потребность к прохождению социальной трансформации личности, что и является собой Путь. Но это вечное стремление сочетается с наслоениями, присущими современному обществу. [1, 72с]

Современный человек живет в условиях ограниченного, замкнутого пространства, заключенного в рамки мегаполиса, и для него путешествие становится не только посылом к приобретению нового культурного опыта, но и является порой единственной возможностью его переживания и встречи с другим, новым для него миром.

Путешествие само по себе является самодостаточным, самоценным опытом, однако его следует четко отличать от повседневного опыта встреч с иным, другим. Можем ли мы считать путешествием ежедневно совершаемую поездку на работу? Думаем, что нет, поскольку это перемещение осуществляется по заранее известному, регулярно совершаемому регламентированному маршруту, детерминированному урбанистической средой, схемой дорог, трасс города. Цель и результат подобного пути ожидаемы и предсказуемы, они могут быть неизменны в течение длительного времени. Путь на работу – это движение в режиме вынужденности, обусловленное чувством долга, ответственности, принадлежностью индивида к социальной группе.

Раньше туризм не имел никакой профессиональной базы, и только богатые люди могли себе это позволить. Сегодня туризм играет значительную роль в нашей жизни, он даже стал уникальной крупной мировой промышленностью. Туризм продолжает быть дорогим удовольствием, порой даже недостижимым, но люди могут себе это позволить, и в настоящее время специализированные туристические агентства занимаются этим бизнесом. Они предлагают целый ряд различных туристических услуг: экскурсии, бронирование билетов, размещение в гостиницах и оформление документов на визу. Мне кажется, что это необходимость, готовить специалистов в этой области, которые смогут довести процесс обслуживания клиентов до совершенства. Именно поэтому открываются специальные школы туризма, которые могут гарантировать высокий уровень знаний и образованности в этой, относительно новой, профессии. Только специалисты, обладающие необходимым запасом знаний, могут предоставлять своим клиентам услуги на самом высоком уровне. . [2]

Стремительный темп жизни современности, постиндустриальный характер общества, непрерывно возрастающая ценность владения информацией соответствует принципам массового туризма. Желание накопить впечатления за счет расширения культурного пространства в максимально сжатый временной срок реализуется в структуре туристского продукта. Уже на стадии выбора предпочитаемой дестинации, вида и способа отдыха турист оказывается в сетях «символического потребления». В поездке турист хочет пройти все стадии психологических состояний, пережить различные эмоции, впечатления, испытать эффект присутствия, коррелирующий с экранной культурой. Мерой увиденного, оценочной шкалой пережитого в пути для современного туриста чаще всего выступает эстетизированное восприятие жизни. В связи с этим туристы непреодолимо стремятся к сенсуальному потреблению, отдавая предпочтение визуально-звуковым эффектам, что приближает их познание до уровня «скользящего», поверхностного поглощения увиденных достопримечательностей.

Когда люди думают о путешествии, они автоматически думают о проведении своего времени в месте, удаленном от дома и шума их обыденной жизни. Но в наше время люди путешествуют не только для отдыха, но и в рабочих, что тоже будет являться видом туризма (профессиональный туризм). Очень важно тщательно планировать и готовить свое путешествие. Всем нам известно, что проблема недостаточной информированности уже в далеком прошлом. На данном этапе жизни люди имеют доступ к огромной базе интернет ресурсов, которая может ответить почти на все их вопросы. Начиная от культуры какого-либо региона в целом, заканчивая какими-то местными территориальными особенностями. Выбор ресторана или кратчайшего почти тоже не составит никаких проблем, достаточно лишь пару раз провести по экрану «умного» телефона. И даже языковые барьеры преодолеваются с невероятной легкостью благодаря многочисленным приложениям-переводчикам

Сидя дома, вы можете организовать свое путешествие от начала до конца, используя различные онлайн-сервисы. Один из самых известных способов планирования ваших путешествий - это веб-сайты путешествий. С их помощью вы можете получить рекомендации по видам путешествий, отпуска, путевок, отелей, курортов, путеводителей, прокатных автомобилей и мест для просмотра, в то же время вы можете найти самые привлекательные цены. Кроме того, вы имеете возможность сравнивать туристические услуги, гостиницы, курорты; а также просматривать фотографии, статьи и находить важные советы для путешественников. Путешествие для меня то же самое, что и чтение книг. Путешествие дает мне время подумать, поразмышлять, наблюдать и учиться новому - культуре, истории. Это также дает много времени

для самоанализа и формировании точки зрения о том, как определенные вещи совершаются во всем мире. Вы как бы получаете точку отсчета по жизни. Вдохновение, чтобы жить лучше.

Основная часть исследований в области психологии туризма в основном связана с туристической мотивацией, поведением и удовлетворенностью места прибытия, и лишь немногие исследования показывают, как туризм может повлиять на восприятие людьми себя, дома, района, работы, друзей, родственников и жизнь в целом. Но существуют и исследования направленные на изучение влияния путешествий и туризма на людей как целое, а не на сиюминутное воздействие краткосрочных путешествий во время отпуска, исследования, направленные на выявление долгосрочного воздействия с точки зрения чувства бытия, направления жизни и благополучия. Обнаружено, что в восприятии жизни среди китайских путешественников имеются положительные изменения. То есть, изменения восприятия среди путешественников значительно сильнее, чем изменения восприятия контрольной группы лиц, не совершающих поездку. Существует четкое доказательство того, что путешественники чувствуют себя более позитивно, чем не-путешественники, в их общем благополучии, отношении к жизни, чувстве контроля и мировоззрении. [3,4]

Список использованной литературы:

1. Дашкова Т.Л. Маркетинг в туристическом бизнесе: учебное пособие / Т. Л. Дашкова. - М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2013. - 72 с.
2. Послание Главы государства Нурсултана Назарбаева народу Казахстана. Стратегия – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее. 17.01.2014г. , «www.bnews.kz».
3. Квартальнов В.А. Теория и практика туризма: учебник для вузов
4. Самойленко А..А. География туризма: Учебное пособие / А. Самойленко – ростов – на –Дону: Феникс, 2008.

Ланец К.Д. ст-ка 1 курса. Гр. Тур-12 КЭУК
науч. рук.: магистр, преподаватель **Гарипова А.А.**

THE DEVELOPMENT OF BUDDHISTIC RELIGIOUS TOURISM IN KAZAKHSTAN

The Republic of Kazakhstan, with its unique natural resources and singular nomadic culture, that took its beginning from the distant past, has a large untapped potential for development of different types of tourism on global and regional levels. Due to the availability of recreational resources and rich historical and cultural heritage, our country has opportunities for harmonious development of tourism of various types, as well as intensive and dynamic growth of tourism throughout the country. The development of the tourism industry certainly has many beneficial consequences.

In general, Kazakhstan has enough resources for international cultural, sports and entertainment events.

At the present stage, the country has a provision in which it is noted that a high level of tourism has three solid effects on the economic condition of whole republic: firstly it's guaranteed an increase in influx of foreign currency into the national economy; secondly, it contributes to the qualitative development and improvement of the infrastructure; thirdly, which is not less important, it ensures a steady increase in the employment of the population (according to the data of 2015, about 35.4 thousand people are engaged in the tourism industry in the territory of the Republic of Kazakhstan).

From day to day, the development of tourism in Kazakhstan is turning to more attractive and promising industry for different groups of people, ranging from businessmen and sportsmen, to scientists and simply lovers of extreme leisure activities. In recent years, the sphere of tourism of our country has begun to develop at an accelerated pace. Over a relatively short period of time, the republic has become one of the leading countries of Central Asia in the tourist industry. Every year the range of services is becoming more extensive, and there is trend of opening up new, priority areas. However, despite this, Kazakhstan still remains to be a closed and unread book, because the wealth of our country is very large.

Touching upon the problems of tourism development in our country, I would like to speak in more details about problems of development of historical and cultural tourism. One of the branches of historical and cultural tourism is religious tourism. Religious tourism is one of the earliest forms of tourism round the world.

The idea of religious pilgrimage begins almost simultaneously with the appearance of mankind. Almost from the very beginning of history, people had a need to travel to holy places. In the biblical times, important religious centers became not only a part of culture, but also the main players of local marketing and an important part of the economy of those cities that were religious centers. In the western world, cities such as Jerusalem, Rome and Mecca continues to attract millions of visitors each year. [1, c.46]

However, in recent years, religious travel and tourism has turned into a much larger and more isolated market. Today, religious travel includes many related industries that range from luxurious pilgrimages to walking visits of religiously significant places, and from purposefully religious trips to trips aimed at developing the purview. In the modern world, the world of new technologies, people are increasingly trying to find a way of inner peace, and many find this in a religious cognition. [2, c.16]

Historically, the territory of Kazakhstan has been an integral part of the Great Silk Road for many centuries. The first rudiments of tourism in Kazakhstan have their roots precisely in the time of the Great Silk Road

(around 3 millennium BC), then traveling across the territory of Kazakhstan began for the first time. Extending through all East Asia and the Mediterranean, the Great Silk Road was serving as a source of civilization in antiquity and in the Middle Ages, as a bridge between different cultures, peoples, religions. It played a significant role in the growth and strengthening of economic and cultural ties in such regions as the Near East, the Caucasus, Central Asia and China and left a huge mark in the history. Even in our days, everywhere, throughout the territory on which the Great Silk Road once laid, there are numerous examples of culture and people's life of that time.[4,c.123]

In addition to silk, paper and other household items, the Great Silk Road helped to exchange another very valuable commodity in world history. Along with trade and migration, the world's oldest international highway was a way of spreading Buddhism across the whole of Central Asia. The spreading of this religion was launched from northwestern India, where it was originated. During the process of spreading, Buddhism penetrated on the territories of modern Pakistan, Afghanistan, Central Asia, Xinjiang (China Turkestan), China, Korea and Japan. Buddhism not only influenced on life and culture of these regions, but also left us a rich heritage in art and literature.[4, c 56]

Buddhism is one of the oldest world religions, taking its origin to the distant 6th century BC. Currently, Buddhism is widespread in South, Southeast, East and Central Asia, as well as a small part of Buddhists are living in Europe, North and South America. The total number of believers is 450-500 million people (according to the report of the American research center "Pew Research Center" - 488 million), that again speaks about the greatness of this religion. And the territory of Kazakhstan directly relates to Buddhism.[3,c. 98]

According to scientists and researchers opinion, the beginning of the penetration and introduction of Buddhism into Central Asia, through Pakistan and Afghanistan, was begun in the middle of the first century BC. Already from the II-III century, the teachings of Buddhism were actively disseminated by the Sogdians. In history, Buddhism had an enormous impact on the life and culture of the Turks. On the territory of the entire ancient Silk Road (which covers the territory of modern Kazakhstan, Uzbekistan, Turkmenistan and Kyrgyzstan), were discovered a great majority of monuments of Buddhist culture.

In Seven rivers, as well as in the expanses of Southern Kazakhstan, archaeologists discovered chapels, temples, monasteries, statuettes and stelae with various drawings of the Buddha himself and other Buddhist characters. Similar monuments were found in the valley of the Talas River, near the city of Shymkent. Samples of Buddhist culture exist in the Zhambyl region (Tekturmas and Balasagun). Near the ruins of the famous medieval city of Sayram, was discovered an old Buddhist monastery, which is located underground.

Tibetan Buddhism penetrated the territory of Central Asia solely due to the influence of Chinese dynasties. In VIII, Tibet was one of the most powerful states, controlling many nearby lands, among which were East Turkestan and part of Kyrgyzstan. Buddhism retained its influence over these territories for many centuries to come. Proof of this are the monasteries of the Dzungar Khanate era, found in Zhetysu and the steppes of Central Kazakhstan. In addition, it is known that a Buddhist monastery was erected (in the beginning of the 19th century) in the Medeo tract, not far from Almaty, this monastery was made from the tree.[3, c 67]

But perhaps the most widely known today are petroglyphs, images of bodhisattvas and late Buddhist inscriptions of the Tamgaly-Tas tract, located at the Ili River, 120 kilometers from Almaty. In total there are about a thousand rock paintings in this area, among which the most famous are the inverse Bodhisattvas of the Infinite Sympathy Avalokiteshvara, the Buddha of Amitabha the Infinite Light and the Buddha Shakyamuni. The time of creating of this images is determined in a wide range - from the XII to the XVII-XVIII centuries. There are many legends about the origin of this sample of culture. The Tamgaly-Tas tract is a cultural monument of our ancestors, and is protected by the government of the Republic of Kazakhstan. Tamgaly-Tas is a Buddhist temple in the open air.

There is another group of Buddhist inscriptions. It is located in the tract of Taigak, in the spurs of the Dzungarian Alatau on the right bank of the Ili River. A group of inscriptions was also found, carved on rocks in the Arasan area (80 km north-east of Przhevalsk). The latest known to scientists inscription of this culture in the territory of the Republic of Kazakhstan is located in the Kelinchek-Tas district, about 30 km from the village of Karabulak (the Karatal River). All of the listed monuments, except Tamgaly-Tas, are described only superficially and without necessary applications, in the form of sketches and photographs. However, all of them without exception bear a huge historical and cultural value, and are an integral part of the Buddhist religion.[1, c 132]

As we can see, the territory of Kazakhstan has a huge, although insufficiently studied, potential for the development of Buddhist religious tourism. Insufficient awareness significantly hinders the development of this industry, because it is difficult to interest a foreign tourist, without sufficient knowledge, which in this case is very close to zero. Expanding our knowledges on the theme of Buddhist buildings on the territory of our republic, we will be able to develop routes that can attract a huge flow of Buddhists from all around the world.

Buddhist culture, from year to year, finds an ever-increasing response among the population of our planet. Perhaps the case in the purity of its judgments, or some other unknown mysteries of this religion. The development of Buddhist religious tourism will serve as a good base for the development of our country's economy, and will strengthen Kazakhstan's status in the world arena.

Список использованной литературы

1. Тришин А.Ф. Мировые религии и религиозные памятники: Учеб.пособие. – Брянск, 1997.
2. Христов Т.Т. Религиозный туризм. – М., 2003.
3. Будон Р. История буддизма. – СПб., 1999.
4. Никулин С.В. Школьный курс истории,- Алматы, 2009

ҚАЗАҚСТАНДА САНАТОРЛЫ-КУРОРТТЫ ҚЫЗМЕТ НАРЫҒЫНЫҢ ДАМУ ҮРДІСІ

Қазақстандағы әрбір адамның денсаулығын сақтау тұжырымдамасының мақсаты – белсенді өндірістік, әлеуметтік және жеке өмірін жүргізу үшін денсаулық әлеуетін қалыптастыру, сақтау, қалпына келтіру және жүзеге асыру жүйесін құру, алдын-ала өлім және сырқаттану деңгейін төмендету, өмір сүру ұзақтығын арттыру. Бұл міндеттерді орындау отандық денсаулық сақтаудың профилактикалық бағыты – қалпына келтіру медицинасының ажырамас функциясы болып келеді. Қалпына келтіру медицинасы адамның денсаулығын бағалау және түзету жолымен ағзаның функционалды резервтерін сақтау және қалпына келтіру процестері заңдылықтарын зерттейді. Санаторлы-курортты іс халықтың профилактикасы, емделуі мен реабилитациясы бойынша маңызды әлеуметтік функцияны атқаратын, қалпына келтіру медицинасының маңызды буыны болып табылады [1,6.55]. Санаторлы-курортты қызметтер аясында мемлекеттік саясаттың маңызды мақсаты, Қазақстанда санаторлы-курортты көмекке деген азаматтардың қажеттіліктерін жан-жақты қанағаттандыра алатын, заманауи жоғарғы тиімді курортты кешен құруда көрінеді.

Қазақстан Республикамыздың Президентінің Н.А.Назарбаев 2014 жылдың 17-қаңтарында «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Қазақстан халқына жасаған Жолдауында «Қазақстан медициналық туризмнің жетекші еуразиялық орталықтарының біріне айналады» деп атап өткен.

Санаторлы-курортты әлеуеттің ішкі жағдайы оның сапалық және сандық сипаттамасы жағынан төменгі даму деңгейін көрсетеді. Отандық шипажайларға шетел қонақтарының жаппай ағымын тежейтін факторлар орын алуда. Дегенмен, Қазақстан Республикасының санаторлы-курортты мекемелерінің инфрақұрылымын дамытуға инвестиция үшін жағымды жағдайлар қалыптасып отырғандығын айта кету керек. Санаторлы-курортты қызметтер нарығы – бұл жеке қызметтердің сатып алушылары (сұранымды білдірушілер) мен сатушыларын (ұсынымды қамтамасыз етушілер) біріктіретін экономикалық құрал. Санаторлы-курортты нарықтар мыналарды қамтиды: табиғи ресурстар және ғимараттар орналасқан жер учаскілері, медикті-сауықтыру орталықтары және жабдықтар, қызмет көрсету персоналы, емдеу препараттары, көлік, азық-түлік тауарлары, қызмет көрсету бағдарламалары және т.б. Ең алдымен медикті-сауықтыру қызметтері ұсынылады.

Курорттар түрлі емдік-профилактикалық мекемелердің кешенін қамтиды: шипажайлар, емдеу пансионаттары, курортты поликлиникалар, емдік жағажайлар, ванна мекемелері, сазды емдеу мекемелері, солярии (күн сәулесі ваннасын қабылдауға жабдықталған алаң), аэрариялар (ауа ваннасын қабылдайтын алаң), емдік жүзу бассейндері. Климатпен емдеу курорттарында, сондай-ақ, өзінің функционалды жағдайын реттеу, жұмысқа қабілеттілігін тез қалпына келтіру және ағзаны шынықтыру үшін климаттың түрлі элементтерін қолдана, денсаулығы түзу адамдардың жазғы кезеңде демалатын демалыс үйлері, турбазалар, пансионаттар мен кемпингтер кездеседі.

Бүгінде шипажайларда арнайы қызметтерді ұйымдастыру, дифференциациялау мамандарын, қызмет көрсету персоналын дайындау жүйесін жетілдіру қажет. Бұл практикамен де расталады: клиенттер өздерінің демалу және емделулеріне бірдей талаптар қоймайды. Ол олардың материалды және дене бітімді жағдайларына, сырқаттану дәрежесіне, жергілікті жердің жағдайларына бейімделулері, күшті қалыпқа келтіру тиімділігі және т.б. байланысты. Санаторлы-курортты ұйымдар көптеген мақсаттармен келушілерді қабылдауға тырысса да, негізгі екі бағыттың біреуі басымдылыққа ие болады: емдеу-сауығу немесе рекреациялы-көңіл көтеру. Кейбір сауықтыру орындары конгресті-іскерлік келісті қолдануға және көрмелерді ұйымдастыруға тырысады. Бұл жекеше бағыт және оларға қомақты пайда әкеледі.

Практикада негізгі санаторлы-курортты өнім ретінде, санаторлы жолдамамен құжатталған қызметтер кешені қабылданады. Қазақстанда түрлі класты санаторлы-курортты өнімдерді қолдануда «люкс» және арзан орналастыру варианттары танымал, бұл әлеуметтік тұрғыда демалушылардың орташа класының болмауын емес, оларға мүмкіндіктердің шектелгендігін байқатады [2].

Қазақстанның бай минералдық су көздері және шипалық сазды жерлері бір-бірімен үйлестікте адамның физиологиялық жағдайына әсер ететін және көптеген сырқат түрлерін емдеуге көмектесетін климаттық факторлар кешенін құрайды. Дегенмен де, республика аумағында анықталған 120 –дан аса сазбен емдеу қорының тек 10%-на жуығы ғана сауықтыру мақсатында пайдаланылады. Минералды сулардың емдік қасиеті туралы деректер өте ерте кездерден белгілі. Қазақстанда 500-ден аса минералды су көздері бар. Минералды сулар базасында курорттар мен бальнеологиялық емдеу жүйелері келушілерге қызмет көрсетеді. Туристік инфрақұрылымдардың дамымауынан минералды сулардың көптеген орындары әлі де зерттелмеген қалпында қалуда. Мысалға, минералды сулардың сульфидтік, йодтық, бромдық, радондық, темір, кремний бальнеологиялық топтарының ішінен радондық және кремний минералдық сулары ғана пайдаланылады. «Жабайы курорттар» олардың көпшілігіне тән болып саналады.

Қазақстандық санаторлы-курортты индустрияда Қостанай өңірі өзіндік орын алады. Қазақстан Республикасының Ұлттық экономикалық министрлігі тұсындағы статистикалық комитеттің ресми деректері бойынша, аталмыш өңір туристердің демалысын ұйымдастыру бойынша 2015 жылы 5149 млн.тенгеге қызмет көрсеткен (1-кесте).

Кесте 1

Демалысты ұйымдастыру бойынша қызметтер көлемі млн.тенге

	2014 жылы		2015 жылы	
	жалпы көлемі	%-бен	жалпы көлемі	%-бен
Қазақстан Республикасы бойынша барлығы, о.і.:	118 721	100	139 999	100
Қостанай облысы	3980	3,4	5149	3,7

Е с к е р т у: ҚР-ның Ұлттық экономикалық министрлігі тұсындағы статистикалық комитеттің деректері, www.stat.gov.kz

Кесте мәліметтеріне сәйкес, Қостанай облысының Республика шегінде демалысты ұйымдастыру бойынша қызмет көрсетудегі үлесі жоғары емес. Сонымен қатар, ресми деректер бойынша, 2017 жылдың наурыз айында 388 адам Қостанай өңіріне сапармен басқа жерлерден келген болса, оның тек 27-і (7%) қонақ үйлердің қызметіне жүгінген, 14-і (3,6%) санаторийге және 7-і (1,8%) турбазаларға демалу мақсатымен келген екен. Әрине, осындай төмен көрсеткіш маусым емес аралыққа келіп отыр. Сауығу және сырқаттың алдын-алу мақсатымен келушілер танымалды «Сосновый бор» санаторийін таңдайды.

«Сосновый бор» санаторийі Қостанай қаласынан 45 шақырым жердегі Алтынсарин ауданындағы Щербаков ауылының іргесінде орналасқан.

Санаторий тарихы 1969 жылы «Сосновый бор» демалыс үйінің құрылысынан басталады. 1971 жылдың сәуір айында Қазақ ССР Ғалымдар академиясының Өлкелік патология институтының табиғи емдік факторларды зерттеуінен кейін, демалыс үйі бальнеологиялық санаторийге кәсіби бағдар алды.

Курортология и физиотерапия (Мәскеу қ.) Орталық ғылыми-зерттеу институтының қорытындысына сәйкес, мұндағы скважина сулары өзінің құрамы бойынша Феодосия, Эссентуки курорттарының суларына жақын болған. Сонымен қатар, Қостанай облысында емдік саз-балшықтарының үлкен қорымен көлдер анықталған. Олар тіреу-қозғалыс аппараты және перифериялы жүйке жүйесін емдеуде ұтымды қолдануға әбден жарамды.

Бүгінде санаторий тұрғындардың кең ауқымын сауықтыруға арналған. Емдеу және сауықтыру ғана емес, сондай-ақ белсенді демалыс үшін барлық жағдайлар жасалған. Санаторий тәулік бойы функцияланады. Демалушылар 5 корпус және коттеджді қалашықта тұрады.

«Сосновый бор» санаторийі келушілерге «стандарт» класынан бастап жақсартылған номерлерге дейін ұсыныс жасайды. Қозғалыс ыңғайлығы үшін ғимараттар лифт пен пандустармен жарақталған.

Санаторий аумағында тамақтандырудың 4 залы орналасқан. Ересектер мен балаларға бағдарланған үш ретті тамақтану режимі ұйымдастырылған. Дәрігердің бекітуімен диеталық тамақтану қарастырылған. Қостанай облысындағы табиғаттың өзі сыйлаған көрікті жерлердің бірі – Арақарағай орманы. «Сосновый бор» санаторийі осы орманның қақ төріне орналасқан.

Асқазан-ішек ауруының, асқазан және он екі елі ішек жарасы, созылмалы колит, энтероколит, дисбактериоз сияқты бірнеше түрлеріне Арақарағай суының шипасы мол. Сонымен қатар, ол асқазанның қышқыл бөлуін, ас қорыту жолдарының жұмысын жақсартады, оның ағзадағы зат алмасу процесіне тиімді әсері бар. Әсіресе, бауыр, ұйқы безі мен өт бөлу, несеп жолдары ауруларына пайдалы. Созылмалы гастрит, асқазан мен ұлтабардың ойық жарасына (язва) бірден бір ем. Ағзаны боқаттан (шлак) тазартып, өттің, несептің жүруін жеңілдетеді.

Йод және бромдалған ваннадан кейін гипертониямен, церебральды атеросклерозбен, құяңмен ауыратындар, жүйкесі шаршағандар, мойын және омыртқа остеохондрозынан зардап шегетіндер өзін өте жақсы сезінеді. Сонымен қатар, инфрақызыл саунаның шипасы ерекше. Инфрақызыл жылуы жүрек-қан тамырлары ауруларына, демікпеге, жоғарғы тыныс алу жолдарына, ревматизмге, простатитке, зәр-жыныс жолдары ауруларынан айығуға жақсы көмектеседі.

Санаторийде сылап уқалаудың (массаж) бірнеше түрлері ұсынылады. Қытайлық, сабынды, хош иісті сылаудың түрлері, мануалдық дауалау да бар. Оны демалушылардың қалауына, науқасына байланысты дәрігер белгілейді.

Сонымен, мұнда демалушыларға емнің 80 түрі ұсынылады. Соңғы жылдары «тұз шахтасы», «су капсуль», «балмен орау», «шөп бөшкесі» сияқты емнің бірнеше түрі енгізілді. Олардың барлығының да жиі кездесетін демікпе, буын тағы басқа ауруларға шипасы мол.

Емнің тиімділігін арттыру үшін санаторийде шетелдік қазіргі заманғы медициналық аппараттар мен жабдықтардың озық үлгілері де пайдаланылады. Ресейден әкелінген лазерлік аппарат соның бірі ғана. Оның буын ауруларын емдеуде тиімділігі жоғары. Демалушыларды кардиолог, терапевт, эндокринолог, гинеколог, уролог, стоматолог мамандар қабылдайды. Жалпы санаторий шегінде 45 маман қызмет етеді.

«Сосновый бор» санаторийі өз өнімін жылжытуда стандартты тәсілдер қолданылады: жарнама, бұқаралық ақпарат құралдарында сауықтыру орыны туралы тұтынушыларды хабардар ету, кәсіби көрмелерге қатысу.

Тәжірибе көрсетіп отырғандай, тұрақты жұмыс істейтін сауықтыру орындарына қарағанда, аймақтық кәсіпорындар маркетингтік зерттеулерге қаржы жұмсамайды, солардың қатарында «Сосновый бор» санаторийі [3].

Көптеген курорттардың операторлары, әдетте, бонусты бағдарламаларды қолдамайды. Мамандардың айтуынша, маркетингте өңделген формаларды қолдану қажет. Агенттік желі және тұтынушылар нарығымен жұмыс жүргізу кезінде қызметтерді жылжытудың жалпы кескіні қолданылады. Кәсіпорын жолдаманы тікелей сатумен айналыспайды, агенттік желі арқылы жұмыс істейді. Негізгісі – отандық курорттарда демалысқа тұтыну сұранымын қолдау және белсендету.

Емдеу-сауықтыру қызметтерінің өндірушілері маркетингті бір жылға жоспарлайды, жоспарға түзетулер енгізбейді. Ол экономика дамуын болжамдау қиындығымен байланысты. Сондықтан, объективті себептерге қарай, мамандар нарықтың даму үрдісін зерттеу және болжамдаумен айналыспайды, тек қалыптасқан қарқынды талдап, жағдайға қарай бейімделеді.

Мамандар тұтынушылар, бизнес бойынша партнерлермен араласу, конференция және т.б. тәжірибемен алмасу, статистикалық мәліметтерді талдау арқылы нарықты зерттейді. Зерттеу және консалтинг сауықтыру орындары үшін қымбатқа түсетіндіктер, әрдайым қолданылмайды. Қызметтер нарығында үнемі өзгерістер орын алады: біреулері табысқа жетсе, екіншілері шығынды жұмыс істейді. Қазақстанда шығынды кіші кәсіпорындар санының артуын, персонал санының қысқаруын статистика көрсетіп отыр. Дегенмен, емдеу-сауықтыру орындарының 80%-ы өз бизнесін сақтап, даму үстінде. Бұған мамандардың қызметтерді өткізу нарығының, тұтынушылар сұранымының жағдайын, баға саясатындағы өзгерістерді зерттеулері, жарнама және сатуды ынталандыруды ұйымдастыру септігін тигізді.

«Сосновый бор» санаторийі өнімді өткізудің түрлі тәсілдерін қолданады. Ол басқа кәсіпорындармен байланыс орнатып, біріккен жобаларды құрады. Онда мысалы, бос аланды жалға беру, сауда фирмалармен келісім-шарт жасасу қарастырылады. Егер, тұтынушы тұрмыстық техниканы иеленсе, оған емделу немесе демалуға жолдаманың құнына теңесетін чек берілуі мүмкін.

Тауар өндірушілері, сауда және сервисті компаниялар, санаторлы-курортты кәсіпорындар, мейрамханалар мен отельдердің біріккен операциялары тұтынушылар нарығына бағытталған маркетингтік белсенділікті білдіреді. Клиентті шипажайға демалуға тарту үшін, оларға (әлеуетті инвесторларға) ақысыз сыйлықтар, жаңа жылдық турлар немесе жолдама сыйлығының ойнатылуына қатысу ұсынысы жасалады. Мұндай шаралар телеарналар, көрмелерде қолданылады. Сондай-ақ, демалыс күндері тұрақты клиенттерге қысқа мерзімді демалуды ұсынуда, студенттік жастар, шипажай сайтына кірушілер, арнайы купон иелеріне және т.б. жеңілдіктер белгіленеді. Қысқы мейрамдар қарсаңында санаторлы-курортты кәсіпорын атынан сувенирлер, қосымша қызметтер ассортименті, билетті ақысыз жеткізу, стандартты бағамен «люкс» нөмерін ұсыну, қосымша экскурсиялар, топтық бағасымен жеке жолдама және т.б. ұсынылады.

«Сосновый бор» санаторийінде маркетингтік құралдардың бар мүмкіншіліктерін қолдану қажет деп ойлаймын. Әрине, онда маркетингтің рөлі ерекше. Маркетолог өз қызметінде маркетингтік органын әлеуметтік, қаржылық, саяси және құқықтық факторларының әсерін ескеруі тиіс.

Маркетингтік бағдарламаларды үнемі талдап отыру қажет. Емдеу-сауықтыру қызметтері нарығын зерттеу әдістері түрлі болуы тиіс және ол сауықтыру кәсіпорынының көздеген мақсаттары мен міндеттерінен байланысты. Объективті баға берілгенде ғана, бағдарлама тиімді болады [4].

Жаппай демалыстың дамуы табиғатқа жақын жерде орналасу құралына сұранымды арттырады. Бұдан курортты саябақ зонасында мобильді демалыс, кемпингті ұйымдастыру қажеттілігі туады. Жыл сайын келетін және жолдастар-таныстарына курорт жайлы ұсыныс беретін тұрақты клиенттерге, нөмір төлемдері бойынша жеңілдік қарастырылуы қажет. Конференция және конгрестерді өткізу қатысушылардың демалысы үшін кең мүмкіндік туғызады.

Еңбек сыйымды технологиялық процедураларды (қонақтарды қабылдау және орналастыру, қонақтар картотекасын жүргізу) автоматтандыру, электронды жүйелер (жылу және су қамтамасыздығы, ауаны тазалау және алмасуы, жылуды ұстау) көмегімен қауіпсіздікті қамтамасыз ету қажет. Ал брондаудың компьютерлі желісіне қосылу қызмет көрсету сапасын арттырады.

Бүгінде санаторлы-курортты қызмет аясын тұрақтандыру үшін мыналар қажет:

- даму бағдарламасы негізінде мемлекеттік құрылымды саясатты жүргізу;
- жалпы нормативті-құқықтық базаны жетілдіру, оның ішінде инвестицияны тарту мақсатын қарастыру;
- құқық, экономика, ақпараттандыруда жандандыруларды жүргізу;
- сыртқы экономикалық саясатты модернизациялау (нормативті-құқықтық базаны санаторлы-курортты қызмет төңірегіндегі халықаралық құқықпен сәйкестендіру).

Санаторлы-курортты бизнесті жетілдіру көбінесе экономиканың ұйымдық-өндірістік құрылымын жақсартудан, кіші және орта бизнес дамуының қарқыны, нарықтың монополизациялану деңгейінің төмендеуі, инвестициялық белсенділік, инфляцияның төменгі деңгейінен байланысты болады.

Жалпы курортты өнімнің құрамы мен құрылымы бойынша ойды түйіндей, оның негізгі үш ерекшеліктерін көрсетуге болады:

1. Әдеттегі санаторлы пакет ондағы базалық қызметтердің үлкен үлесімен сипатталады (70 - 80%). Мұнда орналастыру орындарының қызмет көрсетуін, демалушылардың жеке (топтық емес) бағытын,

туроператор жағынан көлік қызметінің болмауын, өткен санаторлы жүйеден қазіргі бірыңғай нарықты туристік-рекреациялық шаруашылыққа өтуін атап кетуге болады[5].

2. Нақты демалушыға қызметтердің құрамы, сондай-ақ, бағасы бойынша өнімнің ұсынылуының болмауы. Курорттарда орташаланған бағамен жолдамалар әрекет етеді, олар негізінен орналастыру жағдайымен дифференциалданған. Әсіресе ол жолдаманың медициналық құрамасына тән.

3. Күрделі және қымбат бағалы медициналық процедураларының артуы орын алуда. Санаторлы кешендер жан-жақты қаралуға арналған клиничко-биохимиялық анализаторларды, компьютерлі томографтарды, күрделі физиотерапевтік аппараттарды сатып алуда.

Осы ерекшеліктерді ескере, санаторлы-курортты өнімді қалыптастыру және ұсыну технологиясын өзгерту бойынша келесідей ұсыныстарды жасауға болады:

- қызметтердің минималды жиынтығымен базальк пакетті қалыптастыру қажет, мұнда қосымша ақыға оларды ұсыну ассортиментін кеңейту көзделеді;

- түрлі арнайы бағдарламаларды ұсына, жекелей курортты ұсыныстарды жасаған жөн. Әсіресе, бұл медициналық бағдарламаларға қатысты, онда жеке баға бойынша жаңа сапалы емдік бағдарламалар ұсынылады және олар емдік туризм нарығында әрекет ететін арнайы делдалдар арқылы өткізіледі;

- отандық курортологияда қалпына келтіру медицинасы басымдылық алып отырғандығын ескере, сауықтыру орындары көрсететін қызметтер құрылымына өзгерістер енгізу қажет. Медициналық бағдарламалардың негізін, құрамы мен жалғасуы бойынша икемді (жеке) қалпына келтіру кешендері құруы қажет. Оған келесідей принциптер салынады:

- сауықтыру және профилактикалық бағыттылық;

- қысқартылған курстар;

- интегралды тестілеуге қарай диагностикалық жиынтықты азайту;

- табиғи факторларға сүйену;

- тартымдылық, пациенттерге жағу;

- демалушылардың төлемқабілетті сұранымын ескере, жекелей келіс жасау.

Әрбәр санаторлы-курортты кәсіпорын өз қызметінің талдауын жасауы керек. Қорытынды жасау және жаңа перспективаны қарастыру ең алдымен, өзгермелі конъюнктура кезінде санаторлы өнім сұранымға ие болуы үшін қажет. Курортты өнімді қолдану сипаты түрлі факторлардан байланысты: курортты кәсіпорын тәжірибесінен, бәсекелестердің жайғасымынан, туризм және демалысқа қатысты мемлекеттік саясаттан, демалушылардың қалаулары мен қажеттіліктерінен.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТ

1 Ветитнев А. Модель удовлетворенности потребителей качеством санаторно-курортных услуг // Стандарты и качество, 2014, №7, 54-58б.

2 Кузенный А. Пятизвездочная здравница.//Казахстанская правда, 2015, 23 мамыр

3 Кажыбай Т. Курортты аймақтағы келеңсіздіктер // Егеменді Қазақстан, 2014, №184-187, 4б.

4 Мартова А.В. Интернет-маркетинг в курортно-рекреационных и туристских учреждениях Крыма // Маркетинг в России и за рубежом, 2014, №1, 75-89 б.

5 Рахимова Г.А. Комплексная оценка эффективности деятельности санаторно-курортных учреждений // Альпари, 2015, №1, 118-121б.

Токаева А., ст-ка 1 курса, гр. РД-14с КЭУК
науч. рук.: к.э.н., доцент **Кенжебеков Н.Д.**

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ГОСТИНИЧНОЙ ИНДУСТРИИ

Быстрый рост туризма во всем мире вызвал активное расширение гостиничного предложения во всех странах мира. Рост жизненного уровня и конкуренция туристского предложения порождают все более разнообразные услуги.

Оживление на рынке гостиничных услуг наблюдается практически во всех странах Европы. О росте рентабельности отелей в Европе, было проведено не мало исследований. Они подтверждают устойчивую тенденцию европейского гостиничного бизнеса: в 21 из 25 основных европейских городов было зафиксировано двузначный рост доходности номеров местных отелей.

К основным тенденциям развития предприятий индустрии гостеприимства, получившим развитие в последние десятилетия, относятся:

• углубление специализации гостиничного и ресторанного предложения;

• образование международных гостиничных и ресторанных цепей;

• развитие сети гостиничных предприятий;

• внедрение в индустрию гостеприимства новых компьютерных технологий.

Как показывает анализ существующей информации, практически во всех странах мира есть «цепи» отелей, принадлежащих к всемирно известным фирмам. Особенно большое влияние гостиничных цепей наблюдается в США. Там считают, что современное понятие «стандарт в производстве» появилось в гостиничных цепях. Рациональная идея, которая рождается в одном кольце гостиничной цепи, оперативно внедряется в другие, приносит сразу же значительные результаты.

На сегодня в мире существует более 300 гостиничных цепей. На долю 13 крупнейших из них приходится 78% всего номерного фонда гостиничных цепей. Причем каждый из них охватывает многие страны мира.

Но распространение цепей не может удовлетворить всех разнообразных требований туристов через некоторую обезличенность, стандартизованность обслуживания, создает почву для развития малых независимых гостиниц, которые делают ставки на уникальность и неповторимость. Такие гостиницы специалисты считают прототипами XXI века: комфортабельные, построенные в сельском стиле, предлагают услуги за умеренную цену и имеют все необходимое для работы и отдыха, где клиенты могут получить изысканное персонализированное обслуживание. Именно уникальность такого отеля является главным инструментом рыночной политики.

В борьбе за клиента целые группы гостиничных предприятий и каждый отель отдельно постоянно расширяют спектр услуг, вынося на рынок новые оригинальные предложения.

Бурное развитие информационных технологий и программных средств в сфере гостиничного и туристского бизнеса обусловлен тем эффектом, который можно получить при правильном их использовании. Только компьютер способен обеспечить обладателя отеля теми услугами, которые необходимы для деятельности на современном рынке. Благодаря доступу к различным базам данных правильного их использования и управления обладатели отелей имеют уникальную возможность привлекать постояльца конкретного профиля и, как следствие, предоставлять своим клиентам более персонализированные услуги. Технологии также дают возможность входить в глобальные сети баз данных, просматривать международные сайты и страницы сети Интернет. Благодаря новым технологиям, упрощается процедура резервирования, обработки предварительных заказов, а то дает возможность направлять соответствующий продукт соответствующему клиенту и подходящее время по соответствующей цене.

На сегодня мировое гостиничное хозяйство насчитывает около 350 тыс. комфортабельных гостиниц более чем на 14 млн. номеров (26 млн. мест). При этом количество номеров за последние 20 лет ежегодно увеличивается в среднем на 3-4%, что свидетельствует о значительной динамике роста средств размещения туристов. Более того, структура мирового гостиничного хозяйства адекватно отражает туристские потоки и по региональному принципу: чем больше внутренних туристов и иностранных посетителей в том или ином регионе мира, тем больше средств размещения имеет этот регион. Даже несмотря на то, что числовые данные в различных источниках не совпадают, приведенные выше примерные данные говорят сами о себе: грандиозность гостиничной индустрии, стабильность ее положения и роста во времени выдвигают данную индустрию на одно из первых мест сегодня и в будущем.

Учитывая современные тенденции в развитии международной торговли и туризма, нетрудно предположить, в каком направлении будет развиваться международные гостиничные корпорации.

Поэтому в будущем можно будет наблюдать развитие как стандартных гостиничных цепей, так и отдельных специализированных гостиниц. Хотя, кажется, специализация гостиниц будет более широкой и разнообразной, и поэтому доля их на рынке гостиничных услуг значительно увеличится.

Ведь существует еще столько неудовлетворенных потребностей клиентов в различных видах тематических гостиничных комплексов. Это могут быть и гостиницы для молодоженов, и ностальгические гостиницы, и гостиницы у святых мест паломничества. Новизна услуг является результатом творческого поиска и какой-то степени коммерческой ценностью. Однако необходимо помнить, что внедрение новых услуг и практическая реализация новых идей — всегда риск, поэтому они должны быть хорошо просчитаны и продуманы.

И хотя сегодня наблюдается тенденция строительства изысканных, невероятно дорогих отелей, секрет гостеприимства кроется все же не в роскоши и великолепии, а в отзывчивости и способности угадать настроение и желания клиента. Сколько практика знает случаев, когда человек находит для себя спокойствие и комфортность совсем не там, где пытаются их найти. Именно над этим, хотелось бы, чтобы работали в сфере предоставления гостиничных услуг [1].

Вся суэта повседневной жизни, жесткий мир бизнеса и прочие неприятности и переживания сваливаются на человека, вызывая стрессы, нервные напряжения и психические разлады, от которых надо избавляться, как от физических недостатков. Поэтому отель для человека, которого бы типа он ни был, должен стать одним из тех немногих мест, где человек смог бы нейтрализовать свои негативные эмоции, обрести внутреннее спокойствие и почувствовать себя счастливым. Для реализации такого замысла необходимо полное переосмысление подхода к клиентам (что и наблюдается уже во многих современных отелях). Идеальным было бы, чтобы обслуживающий персонал, который непосредственно контактирует с клиентами, обладал знаниями в области психологии. В номере, например, можно расположить боксерскую грушу (понятно для чего) или предоставить возможность прямого выхода на линию доверия, или расположить в номере специальную литературу о возможности преодоления стрессов, или ввести в штат персонала квалифицированного психолога, не навязано общался бы с клиентами.

Если над этим усердно работать, можно найти еще много средств, чтобы помочь человеку получить душевный покой и понять свою роль в структуре социальных систем. И хотя сегодня так много говорят о бизнесе и коммерции в гостиничном хозяйстве, лучшая благодарность для владельца отеля — это лучшие

отзывы из уст клиента, его искренняя улыбка и благодарные глаза, что нельзя сравнить с никакой чековой книжкой.

Так же хотелось бы отметить, что Казахстан имеет все возможности для успешного развития гостиничного хозяйства.

Но ещё много предстоит сделать для того, чтобы Казахстан действительно стал популярным туристическим направлением в мире. Благодаря богатым природным ресурсам сюда приезжает множество деловых путешественников, однако настоящее развитие туризма будет только когда будут организованы потоки традиционных туристов. А для этого необходимо инвестировать в инфраструктуру и обучение работников туристической сферы. Это важно для того, чтобы у приезжающих оставалось благоприятное впечатление о стране, о которой они смогут рассказать по возвращению домой, тем самым вызвав интерес у других [2].

Казахстанский гостиничный сектор ожидает светлое будущее. Такие масштабные проекты, как прошедшая Универсиада, ЭКСПО-2017 и др. активно способствуют продвижению страны на мировой арене и притоку туристов. инфраструктуру и обучение работников туристической сферы.

По словам специалистов, Эффективность этого бизнеса будет прямо связана с квалифицированными специалистами, проведением разумной ценовой политики, внедрением современных технологий и другими факторами, озвученными в Концепции развития туристской отрасли Республики Казахстан, «Плане нации 100 шагов» и программе «Нұрлы жол».

На сегодняшний день в Республике Казахстан наблюдается рост гостиничного бизнеса. Основная часть номеров сконцентрирована в городах Алматы, что составляет 13%, Астане(12,9%), Восточно-Казахстанской области(12,8%), Атырауской(8,9%), Карагандинской(8,9%) и Акмолинской(8,8%) областях. Количество номеров составило 51800 комнат, что означает рост на 19,1% по сравнению с аналогичным периодом прошлого года. Но не смотря на это, имеется низкая загруженность номерного фонда и причин этому не мало.

В таблице 1 представлены данные о распределении мест размещения по категориям. В целом количество мест размещения растет и за анализируемый период увеличилось на 35,9%. Несмотря на увеличение количества мест размещения по всем категориям, хочется отметить, преобладающую долю мест размещения «без категории»(56,9% в 2013 году), и категорию «прочие места размещения» (85,1% в 2009 году и 30,5% в 2013 году), что свидетельствует о низком качестве оказания услуг размещения. Доля остальных категорий мест размещения существенно не изменилась, при росте в абсолютных значения, что также свидетельствует о негативной тенденции развития.

Таблица 1 – Распределение мест размещения по категориям

Показатели	2011	2012	2013	2014	2015
Всего,	1235	1494	1494	1526	1678
в том числе					
5-звездочные	11	13	14	16	17
4-звездочные	35	43	53	51	53
3-звездочные	86	82	91	98	103
2-звездочные	30	29	28	27	22
1-звездочные	22	25	27	24	17
Без категории	-	806	832	875	955
Прочие места размещения	1051	496	449	435	511

Традиционно, показатели внутреннего туризма зависят от выявленных проблем, влияющих на спрос: это климатические показатели в зимний период выпадающий на I и IV квартал года, высокая ценовая политика внутренних рейсов, как наземных видов транспорта, так и воздушных, а также ценовая политика гостиничных услуг, и мест общественного питания.

Так, стоимость недельного пребывания в любом из городов Казахстана постоянно растёт и сейчас превышает стоимость аналогичной поездки в Прагу или Будапешт. Что касается посещения остальных частей страны, цена также является отпугивающим фактором для туристов, в основном из-за дальности путешествия, но еще большие опасения вызывает сомнительное качество туристических услуг. Причиной тому в подавляющем большинстве случаев является слабое развитие и плохое состояние соответствующей инфраструктуры – дорог, транспортного сообщения, нехватка гостиниц приемлемого качества, а также отсутствие туристических служб – таких, как, например, информационные центры. Этими причинами, в основном, и можно объяснить огромную разницу в количестве выездов из страны по сравнению с въездами [3].

Основными причинами этому являются низкий уровень сервиса и дороговизна услуг. И это действительно так. Существующие средства размещения характеризуются низким уровнем комфорта и технического оснащения, что делает казахстанское туристское обслуживание практически неконкурентоспособным. Сервис на уровне мировых стандартов могут предложить лишь некоторые

высококласные гостиницы, однако, их услуги очень дороги и пользуются ими лишь небольшая часть казахстанцев. Что касается иностранных граждан, то и они зачастую не могут себе позволить проживание в этих гостиницах.

Согласно оценки специалистов, гостиничный бизнес больше всего развит в Казахстане только в двух городах – Алматы и Астана и представлена в основном отелями низкого уровня и высококлассными международными брендами. В настоящее время отечественный рынок гостиничных услуг очень сильно нуждается в комфортных и недорогих отелях концепций «апартаменты с обслуживанием» (как небольшая квартира в структуре гостиницы со своей кухней, санузлом и спальней комнатой), а также в обычных недорогих отелях.

Анализ гостиничного рынка Казахстана показывает, что наиболее востребованными оказываются стандартные номера с определенным, достаточно аскетичным оснащением, но в то же время удовлетворяющим стандартным потребностям путешественника.

Фактически в Казахстане гостиниц, действительно соответствующих категории «три звезды», мало. Картина получается такая: трудно найти недорогой отель с хорошим качеством обслуживания. И сейчас, в эпоху кризиса, когда цены на отдых во всем мире упали, отечественные гостиницы явно не будут конкурентоспособными.

Сегодня крайне необходимо ориентироваться 3-х и 4-х звездные отели. Именно в этот сектор до сих пор не было вложено достаточно капитала. В регионах больше востребованы не элитные и дорогие, а средние гостиницы с чистыми номерами, хорошим сервисом и доступными ресторанами.

Список использованной литературы

4. Аль-Робаи Ааливи С. Карар Развитие международных гостиничных сетей //Журнал международного права и международных отношений. 2012 – № 2
5. Чудновский А.Д. Менеджмент в туризме и гостиничном хозяйстве: учебное пособие/А.Д. Чудновский, М.А. Жукова. — М.: КНОРУС, 2005. с. — 183–184.
6. Иванов В.В., Волов А.Б. Гостиничный менеджмент. – М.:ИНФРА–М,2007. –384 с. – (Национальные проекты).

Токарева В., Кубышкина А., ст-ки 2 курса гр. Тур-22, КЭУК
науч. рук.: магистр, ст. преподаватель **Шабанова Е.И.**

РАЗВИТИЕ АКТИВНЫХ ВИДОВ ТУРИЗМА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

В послании главы государства Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Новое десятилетие – новый экономический подъем – новые возможности Казахстана» были определены основные приоритеты в сфере туризма и спорта: «Министерству туризма и спорта совместно с акимами необходимо определить совместные мероприятия для развития спорта в стране и воплотить их в реальные дела. До 30% казахстанцев должны быть вовлечены в массовый спорт. Только в этом случае увидим прогресс» [1]. В успешной реализации этого требования первостепенную роль могут сыграть активные виды туризма как наиболее доступные для всех категорий населения.

Активный туризм – совокупность явлений и отношений, возникающих в ходе путешествия, которые характеризуются активным способом передвижения по маршруту, то есть с затратой физических усилий туриста, совершаемые в рекреационных или спортивных целях. В активном туризме существует множество видов, их разновидностей и форм.

К сожалению, статистика свидетельствует, что в Казахстане систематически занимаются физической культурой только 15% населения, в то время как в европейских странах более 50% населения приобщены к массовому спорту и активным видам туризма.

В Программе развития ООН, отмечается, что здоровье и продолжительность жизни человека на 51,2% зависят от поддержания здорового образа жизни.

В общественное сознание должно прочно войти понимание, что занятия физической культурой, спортом и активными видами туризма – это необходимое и важнейшее условие развития здоровой нации.

Человечество располагает разнообразными спортивными программами, но лишь активный туризм обладает всеми необходимыми компонентами для здоровья: общение с природой, психологическая разгрузка, смена обстановки; активный туризм доступен людям любого возраста; активный туризм является естественным и посильным видом спорта, нагрузки в нем хорошо дозируются, активный туризм относится к тренирующим видам; активный туризм развивает дисциплинированность, упорство, настойчивость. Активный туризм – это жизненная потребность, которую человечество осознало в последние 30-40 лет.

Как показывает практика последних нескольких лет, активный туризм занимает значительное место в жизни современного общества. Развитие человека посредством спортивно-оздоровительного туризма представлено на Рисунке 1.

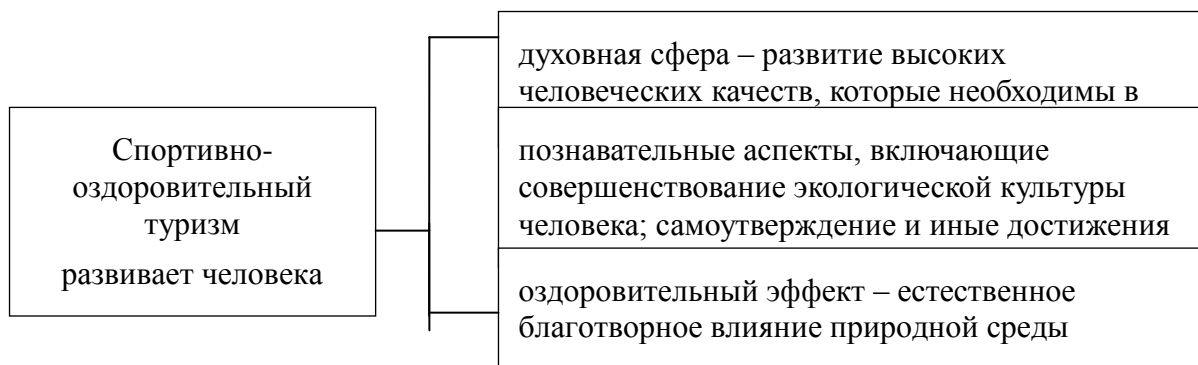

Рисунок 1. Развитие человека посредством спортивно-оздоровительного туризма

В данной схеме определены сферы и эффекты влияния активного туризма на развитие человека.

Таким образом, можно обозначить, что активный туризм – это источник создания интеллектуального продукта в сфере разработки теории и практики туризма, создания новых туристских маршрутов, в том числе и коммерческих, современного снаряжения и квалифицированных кадров.

В Программе развития детско-юношеского туризма в Республике Казахстан на 2012-2016 годы определено, что «детско-юношеский туризм – основополагающий фактор развития внутренних активных видов туризма и воспитания туристской культуры», и отмечено, что занятие различными видами туризма с детских лет позволит воспитать у подрастающего поколения чувство гражданственности, патриотизма, обрести навыки туристской техники, способность воспринимать идеологию гостеприимства как общегосударственную идею, при успешной реализации которой возможно реальное развитие отечественного туризма с минимальными последствиями для природы и общества [2].

Реализация мероприятий Программы развития, с учетом уже имеющегося опыта, направлена на массовое вовлечение учащихся школ и студенческой молодежи в туристско-краеведческую деятельность через путешествия, походы, экспедиции, клубную работу и экскурсии.

В Казахстане возможно успешное развитие практически всех видов активного туризма: горный туризм, рафтинг, альпинизм, пешеходный туризм, вело-туризм, горнолыжный туризм и рогейн.

На наш взгляд, конкурентное преимущество Казахстана заключается в уникальной культуре, наличии дикой природы – экологический туризм, а также деловой активности – деловой туризм, а также проводить активный отдых, к примеру, экстремальный и приключенческий туризм.

За последние года развитие активного отдыха в Казахстане набирает обороты. Так, по статистическим данным 2015 года, чаще всего туристы путешествовали по Казахстану с деловыми и профессиональными целями (56,9% от общего количества); активный отдых в Казахстане в 2015 году выбрали 36,6% от общего числа путешественников [3].

Наиболее популярные места активного отдыха в Казахстане: Боровое; Каркаралинск; Капчагай; Алтайские Альпы; Каспий; Сарыагаш; горный район Алматинской области. Горнолыжные курорты Алматы: горнолыжный комплекс Табаган, Чимбулак, Ак-Булак, Медео. Популярны также Алтайские Альпы (Восточный Казахстан).

При этом говоря о горнолыжных местах, одновременно надо иметь в виду альпинизм и скалолазание. Вышеуказанные туристские регионы имеют необходимую инфраструктуру для занятий горными лыжами и альпинизмом.

Для организации туристского отдыха созданы базы, построены гостиницы в горных областях, имеется все необходимое для подъема в горы и отдыха после активно проведенного дня. Это подтверждают различные форумы альпинистов и горнолыжников, созданные в Интернете для обмена информацией. Среди участников форума есть не только казахстанцы, но и представители России, Узбекистана, Польши, Японии и других стран.

Можно сделать вывод, что приезжающие в Казахстан с целью рекреационного отдыха это горнолыжники и альпинисты, то есть, любители активного туризма.

Проведя анализ наиболее распространенных видов активного отдыха в Казахстане, мы пришли к выводу, что наиболее распространенные и популярные виды активного туризма в нашей стране это

- горные лыжи и альпинизм;
- рафтинг;
- скалолазание;
- кайтинг и пеший туризм [3].

Наиболее популярные виды активного туризма в Казахстане представлены на Рисунке 2.

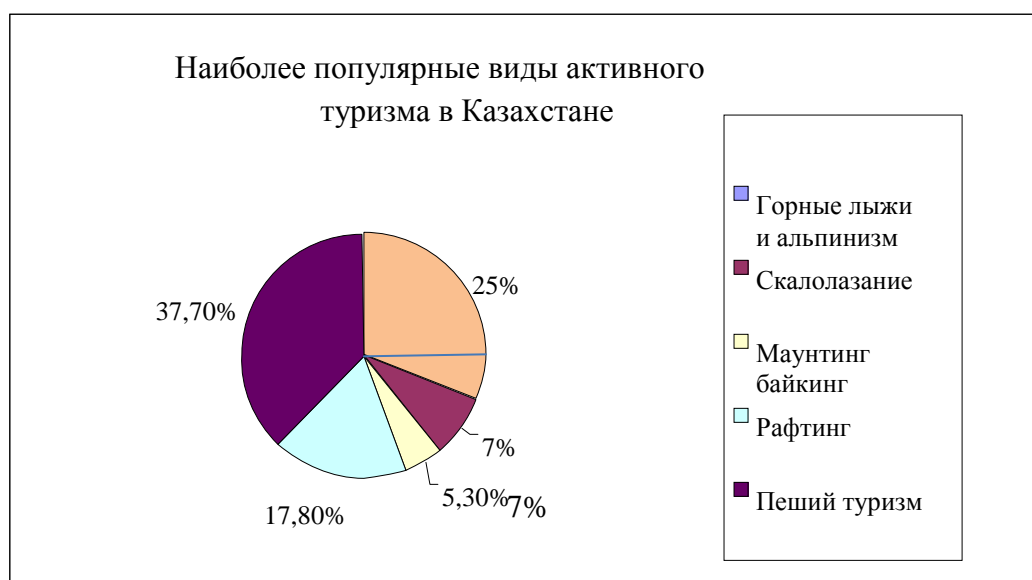

Рисунок 2. Наиболее популярные виды активного туризма в Казахстане

Среди активных видов туризма наибольшей популярностью среди зарубежных туристов пользуются национальные виды охоты, такие, как охота с беркутом и ловчими соколами, с казахскими борзыми – тазы. В Казахстане имеется много уникальных природных заповедников, заказников и национальных парков. Особой популярностью среди туристов пользуются охота и рыбалка, в том числе экзотические национальные виды охоты с ловчими птицами.

Виды туров и количество маршрутов по всей территории Республики Казахстан представлены в Таблице 1.

Таблица 1 - Виды туров по территории Республики Казахстан и количество маршрутов

№	Виды туров по территории Республики Казахстан	Количество маршрутов
1.	Экологические туры (посещение заповедников, национальных парков и других уникальных мест)	78
2.	Активный туризм	126
3.	Туры для любителей охоты и рыбалки	61
4.	Конный туризм	18
5.	Приключенческие и экстремальные туры	50
6.	Туры выходного дня	315

Примечание – Данные из сайта посольства Республики Казахстан, <http://www.kazembassy>

Активные виды туризма наиболее развиты в Заилийском Алатау, Аксу-Жабаглы и Горном Алтае, очень популярными среди туристов являются путешествия и отдых на турбазах Алматинской области, Щучинско-Боровской курортной зоны и Баян-аула.

Таким образом, активный туризм в Казахстане может стать одним из главных видов туристской деятельности, а в ряде регионов он может заложить основу для устойчивого развития экономики.

Экономический потенциал активного туризма в Казахстане практически неограничен, однако для его становления и развития потребуются значительные капиталовложения и затраты. Создание необходимой инфраструктуры для активного туризма позволит обеспечить доступность уникальных уголков природы для туристов. Планируется создать условия для привлечения инвестиций и частного капитала с целью реализации инвестиционных проектов по объектам активного туризма, таких, как строительство туристского комплекса на Рахмановских ключах в районе горы Белухи в Восточно-Казахстанской области, создание сети горнолыжных курортов в Алматинской области, и других [4].

Таким образом, в туризме эффективно реализуются не только специфические функции физической культуры: прикладные, образовательные, спортивные, оздоровительно-реабилитационные и рекреативные.

Спортивно-оздоровительный туризм это самостоятельная и социально ориентированная сфера, образ жизни значительной прослойки общества; эффективное средство духовного и физического развития личности; воспитания бережного отношения к природе, взаимовоспитания и взаимоуважения между народами.

В мировой практике развития туризма, активный туризм представляет собой уникальное общественное явление. Феноменом этого массового движения является то, что при минимальной поддержке государства оно успешно может существовать в сложных экономических условиях.

Этому способствует высокая доступность, в том числе и материальная, спортивного туризма для всех категорий и возрастных групп населения, а также пригодность большей части территории Республики Казахстан для туристских мероприятий.

Также необходимо помнить, что кроме требований законодательного характера к организации активных туров, немаловажную роль играет физическая подготовка туриста и общее состояние здоровья. Возможно, поэтому большую часть активных туристов составляют бывшие спортсмены, как профессионалы, так и любители.

Список использованной литературы:

1. Послание главы государства Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Новое десятилетие – новый экономический подъем – новые возможности Казахстана», от 29.01.2010 г.
2. Программа по развитию детско-юношеского туризма в Республике Казахстан на 2012-2016 годы
3. Агентство Республики Казахстан по статистике. www.stat.kz
4. Крупенина Т. Современное состояние и проблемы развития туризма в странах СНГ и Казахстане. www.kazatur.narod.ru.

Томашинов С.К., т. РД -11к, КЭУК

науч. рук.: **Алексеев Т.Н.**, магистр, доцент

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҚОНАҚЖАЙЛЫЛЫҚ ИНДУСТРИЯСЫНЫҢ ДАМУЫ

Туризм шикізаттық емес бағытта болғандықтан, Қазақстан экономикасының дамуында ауқымды бағыт болып саналады. Бұл сала бойынша бағдарламалар мен стратегияларды сәтті іске асыра білу ел экономикасын нығайтуға, әлемге беделін танытуға, халықты жұмыспен қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Бұл сала түрі барлық салалардың тиімділігіне әсер ететін компоненттерді қамтиды. Қонақ үй бизнесі олардың ең маңыздысы болып саналады. Ол ұлттық мәдениет пен қонақжайлылықтың қалыптасқан дәстүрлерінің бірегейлігі мен әртүрлілігінің көрінісі болғандықтан оның рөлі мен мағынасын асыра бағалау қиын.

Қонақ үй индустриясы экономикалық қызмет түрі ретінде қонақүйлерде, мотельдерде, кемпингтерде және басқа да орналастыру орындарында, қысқа мерзімге орналасуды ұйымдастырып, ақылы қызмет көрсетеді.

Бүгінде қонақжайлылық индустриясы өңір шаруашылығының немесе туристік орталықтың қуатты жүйесі және экономиканың құрамдас бөлігі болып табылады. Қонақжайлылық индустриясын әртүрлі ұжымдық және жеке орналастыру орындары құрайды: отельдер, қонақ үйлер, мотельдер, туристік баспаналар, жастарға арналған хостелдер мен жатақханалар, сонымен қатар туристерді орналастыруға қатысатын жеке меншік сектор.

Қазақстанда қонақ үй шаруашылығының пайда болуы осы саланың мәселелері мен даму келешегін анықтауда үлкен рөлге ие. Бүгінде, туризм мен қонақ үй индустриясының дамуы елдің экономикасындағы басым бағыт болғанына қарамастан, бұл тақырып аз зерттелген.

Қонақ үй бизнесі көпғасырлық тарихты қамтиды. Алғашқы қонақжайлылық орындары туралы қолжазбалар Ежелгі Греция, Рим, Египет және Вавилон құжаттары мен манускриптарында кездеседі. Көшпелі аудандарда (Қазақстанның барлық аумағы көшпелі болды) қонақ үй шаруашылығы әлі пайда болмаған және ол тұрғындарға байланысты болды: дәстүр бойынша, қонақжайлылық ережелеріне сүйенсек, әрбір жолаушыға тегін баспана беру көшпендінің қасиетті парызы саналды. Ежелде көшпенді қонақты қабылдап күтсе, ол өзі жолаушылап жүрген кезде оны соншалықты жомарттықпен қарсы алады деп есептелді.

Саяхатшылардың әртүрлі орналастыру орындары ортағасырлық Қазақстанның сауда жолдарында орналасқан ірі қалаларында болды. Ол кезде олар керуен сарай деп аталды. Олар негізінен ауқатты адамдарда болды.

Керуен-сарайларда тамақ дайындауға арналған бөлек үйлер, жолаушылардың тұратын орындары, киімдерді сақтауға арналған қоймалар, қоралар болды. Керуен-сарайлардың иелері тоқтаған жолаушылардан белгілі бір сомада ақы алып отырды.

Қазақстандағы қонақ үй шаруашылығының өсуі XVIII-XIX ғасырлардағы қалалардың салынуынан байқалды. Ресейлік үлгілер бойынша қалада үйлер мен қонақ үйлер салынды. Көрсетілген қызмет аз болды, ал оның сапасы орташа деңгейде дамыды.

Бостонда 1829 жылдан бастап әлемдегі бірінші отель қызмет ете бастағанда, XIX ғасырдың аяғында қонақ үйлер тізбегі қалыптаса бастаған тұста, Қазақстан мәдениеті мен экономикасы жағынан салыстырмалы түрде томаға-тұйық қалпында қала берді.

Қазан революциясынан кейін өндірістік және өндірістік емес салалардың дамуына байланысты қазіргі кезең қонақүйлеріне шамалап ұқсайтын қонақ үй құрылыстары басталды. 1935 жылы Қарағандыда «Чайка» қонақ үйі салынды. Алматы аумағында алғашқы қонақ үй «Иссык» 1937 жылы салынып бітті. 50-жылдардың аяғы мен 60-жылдардың басында қонақ үй ғимараттарының құрылыстары басталды. 70-80 жылдары «Алматы», «Қазақстан», «Отырар», «Достық» сияқты жетілдірілген қалыптағы, жоғары классты қонақ үйлер қолданысқа берілді. Алайда бұл қонақ үйлер жоспарлы шаруашылық жағдайында жұмыс жасады. Нәтижесінде олардың саны жасанды түрде шектелді, оларда өз-ара бәсекелестік болмады. Кейбір қонақ үйлер қаржыландыруда айтарлықтай басым болса, ал басқалары қиын қаржылық жағдайларда жұмыс жасады. Қонақ үй қызметінің сұранысы мен ұсыныстары зерттелмеді, ал есепке алу мен реттеу туралы мүлдем сөз болмады. Қонақ үй шаруашылығы жабық экономика жағдайында халықаралық аренаға шықпай және осы саладағы басқа елдердің жетістіктерінен қызмет атқарды. Оның үстіне, ол дамуы ғылыми түрде қамтамасыз ете алған жоқ және іс жүзінде қазірдің өзінде де қамтамсыз ете алмайды.

Осылайша, Қазақстанда қазіргі жағдайдағы қонақ үй шаруашылығының мұрасы - жоспарлы шаруашылықтағы қиғаштықтарда, әлемдік қонақүй шаруашылығы туралы ақпараттың және олармен байланыстардың жеткіліксіздігінде, ғылыми қамтамасыздандырудың және кадрлар дайындау жүйесінің болмауында, жалпы айтқанда, кейбір артта қалған аудандарда қонақ үй желілерінің нашар дамуында.

Қазіргі уақытта отандық қонақ үй индустриясы мәдени және техникалық өсу тұрғысынан сапалы өзгерістерге ұшырауда, қызмет етудің технологиялық үдерісін жетілдіруде сервис пен жайлылықтың әртүрлілігін бастан өткеруде. Тәуелсіздікті алғаннан кейін туризм саласы бірден экономикалық дамудағы басым сала болған жоқ, тек соңғы онжылдықта ғана туризмге мемлекет тарапынан көп көңіл бөліне бастады. Қонақүй шаруашылығы туралы сарапшылардың пікірі бойынша, осы саладағы Қазақстанның мүмкіндіктері қысқа мерзім ішінде тым әсерлі қалыпта жүзеге асуы мүмкін. «Бүгінде отельдер нарығы – бұл қарқынды дамып келе жатқан экономика салаларының бірі болып табылады», - деп Қазақстанның қонақүй және мейрамханалар ассоциациясының президенті Рашида Шайкенова атап өтті. Жалпы жағдай туралы айтатын болсақ, әлі де бірқатар маңызды мәселелер шешілмеген күйінде қалып отыр. Қонақ үй нарығының дамуына негізгі кедергілер: кадрлар біліктілігінің төмен деңгейі, туризмнің ғылыми базасының жоқтығы және көрсетілетін қызмет саласының бағасымен салыстырғанда төмендігі. Дегенмен, елімізде қонақ үй бизнесінің даму динамикасы оңтайлы болып табылады.

Нөмірлік қордың төмен жүктеуіне байланысты қонақ үй кешендеріндегі қатаң баға саясаты мәселесі шыға келеді. Баға мен қызмет сапасының сәйкес келмеуі Қазақстандағы қонақүй кәсіпорындарының басты мәселесі болып табылады. Holiday Inn брэндті орташа классты қонақүйде номердің бір тәуліктегі орташа бағасы брэндттік емес бесжұлдызды қонақ үй бағасымен тең. Бұл мәселе білікті қызметкерлер мен қонақүй менеджментінде сауатты жүйенің болмауына, сонымен қатар бірыңғай біліктілік жүйесінің жоқтығына, орналастыру құралдары санатын иемденудің болмауына байланысты.

Жұлдызды санатқа тәуелді емес, құрамына қонақүй жататын халықаралық стандарттар да бар. Бірақ біздің көптеген қонақ үй кәсіпкерліктері берілген ере-желерді ұстанбайды. Мысалы, қонақ үй қандай жұлдызды санатқа жатпасын, оның атауы мен санаты алдында көрсетіліп және түнгі уақытта жанып, жарқырап тұруы қажет. Бізде аты мен жұлдызды санаты көрсетілмей, тек «қонақ үй» деген жазуды көруге болады. Көптеген қонақ үй ғимараттары тұрғын үйлерде жалға алынады, бірқатары ұсқынсыз және біркелкі көрінеді. Және бұл көп ескеріле бермейтін талаптардың аз ғана бөлігі.

Бүгінде қонақ үй бизнесінің тиімді жұмыс істеуіне әлемдік стандартқа сай келетін, тартымды баға саясаты бар, қызмет көрсетудің барлық түрін қамтыған, үш және төрт жұлдызды отельдердің жоқ болуы кедергі болуда. Бұның себебі, инвесторлар үлкен қаржы бөлуді қажет ететін, дегенмен үлкен дивиденттер әкелетін беделді отельдерді меңгеруді жөн санайды. 5 жұлдызды отельдер қосымша қызметтер арқылы табыс табады: конференциялар, фуршеттер, презентациялар және басқа да бірлескен іс-шаралар өткізеді.

Ірі қалаларда, барлық жоғары нөмірлік қоры бар қонақ үйлер жоғары баға сегментінде ұсынылған және 4-5 жұлдызды қамтиды. «DAMU Research Group» зерттеу агенттігінің сарапшылары жақын арада Астана мен Алматы сияқты үлкен қалаларда 5 жұлдызды отельдер нарығы нығая түседі деп есептейді. «Marriott», «Radisson», «Holiday Inn» және «Rixos» сияқты қонақ үйлердің пайда болуы, көрсеткіші 40-50% дейін түсіп кетуі мүмкін қонақтардың келу мөлшерін көтеруге мүмкіндік береді. Жұлдызы жоқ отельдерге келетін болсақ, олар аталған қалаларда іскер туристтерге арналған отельдердің талаптарына жауап бермейді.

Аталған факторлардың барлығы Қазақстанда осы бизнеске қарсы әрекет етеді. Айқын жетістіктерге қарамастан, осы саланың әлеуетін арттыруға және экономиканың негізгі бағытына айналуы үшін көп күш жұмсау керек. Қонақжайлылықтың қазақша стандартын ойлап тауып, оны дамыту керек, ал оның негізі отандық қонақ үй нарығының брэндті болуы керек. Қазақ халқы өзінің қонақ-

жайлылығымен танымал және осы әрбір отандық брэнд үшін визиттік картаға айналуы тиіс. Аталған брэндтер шетелдік туристтерді өзіне тартып, қызықтыра алатындай қазақ мәдениетінің барлық ерекшеліктерін айқын көрсетуі тиіс.

Бүгінгі күні, нарықта танымал қонақ үйлер желілерінің өкілдерімен табысты бәсекеге түсуі үшін, отандық бизнес барлық қажетті материалдық және интеллектуалдық базаларды иеленген. Шешім әлемдік

қонақ үй менеджментінің жетістіктері (американдық, еуропалық) мен ұлттық мәдениет ерекшеліктерін бірге қолданудан шықты.

Жинақталған әлемдік тәжірбиені қолдана отырып, адамдармен жылы қарым-қатынас орнатуға бағытталған, өз қызметін сауатты жоспарлай алатын, қазақ елінің тарихы мен мәдениетін зерделей білетін, инновация мен жоғары технология саласындағы жетістіктерді талдай және қолдана алатын қазақстандық менеджментті жасау және дамыту қажет.

Біздің ойымызша, Қазақстанның қонақ үй секторындағы жағдайы туристік саланың жалпы жағдайын көрсетеді. Ол, экономиканың жеке саласы ретінде, мазмұны бойынша емес, қалпы бойынша қалыптасты. Қазақстандық қонақ үйлердің деңгейін көтеруден басқа, туризмді реттейтін құқықтық базаның іске асуы, көлік түрлерінің қолжетімділігі мен қауіпсіздігі, қонақжайлылық индустриясы үшін кадрлардың дайындық жүйесін жақсарту сияқты мәселелерді шешу қажет. Осы іс-шаралардың іске асуында маңызды рөлді мемлекет атқаруы тиіс.

Пайдаланған әдебиет:

1. Сенин В.С. Организация международного туризма. Учебник. - М.: Финансы и статистика, 2003. - 400 с.
2. Кайназарова А. Гостиничный бум. - Forbes.kz – 2013. - № 28.
3. Чудновский А.Д. Гостиничный и туристический бизнес. - М.: Издательство ЭКМОС, 2009. – 352 с.

Чеботарева Ю., ст-ка гр. Тур-24с. КЭУК

науч. рук.: магистр, ст. преподаватель **Шабанова Е.И.**

МОТИВАЦИЯ ТУРИСТСКИХ ПУТЕШЕСТВИЙ

Туризм играет важную роль в экономике Республики Казахстан. Отрасль туризма экономики развивается и в ближайшие годы станет одним из важных ее секторов. Сфера туризма оказывает определенное воздействие на занятость населения, также является активным источником поступлений иностранной валюты и оказывает воздействие на платежный баланс страны.

На развитие сферы туризма воздействуют определенные факторы: природно-географические; социально-экономические; демографические; исторические; религиозные и политико-правовые. На развитие туризма оказывают влияние научно-технический прогресс, повышение качества жизни населения, увеличение продолжительности свободного времени, отпусков, экономическая и политическая стабильность и ряд других факторов.

Тем не менее, рост туризма оказывает негативное влияние, к примеру, инфляция, разрушение окружающей среды и нарушение традиций местного населения. Таким образом, своевременная оценка последствий международного туризма выступает важным фактором для составления экономической и туристской политики, которая позволит извлекать максимальную выгоду и предупреждать разрушительное воздействие туризма.

В связи с этим, можно говорить о прогрессивных методах привлечения иностранных туристов в Казахстан, где могут быть определены следующие задачи: теоретические аспекты привлечения иностранных туристов в рамках въездного туризма; анализ состояния въездного туризма на данный момент; основные проблемы, которые могут препятствовать развитию въездного туризма; направления решения проблем развития въездного туризма и привлечения иностранных туристов при помощи мотивационных аспектов.

Туристская мотивация может быть определена как побуждение человека, которая направлена на удовлетворение туристско-рекреационных потребностей, в зависимости от его индивидуальных особенностей, системы взглядов, склонностей, ценностей и образования [2, с. 107].

В мире насчитывается более 300 видов и подвидов путешествий, которые постоянно дополняются новыми разновидностями и способами удовлетворить туристские потребности.

Туристская поездка имеет в основе мотивацию, являющуюся одним из значимых факторов принятия решения о выборе путешествия и его составных элементов.

Туристские мотивы являются важнейшими составными элементами системы туристской деятельности, которые можно рассматривать как определяющие компоненты спроса, основу выбора программы отдыха.

Туристская мотивация – это та необходимая база, на которой должна строиться эффективная система планирования, разработки и реализации туристского продукта. Понимание, знание туристских мотивов, которые влияют на выбор туристского продукта, могут стать залогом эффективного функционирования фирмы.

Мотивы в определенной степени предопределяют поведение человека в качестве потребителя туристского продукта, влияя на выбор практически всех его элементов. Не все туристские мотивы могут быть четко сформулированы и определены, но их можно систематизировать.

Цели путешествия являются основой первоначального отличия туристских мотивов. Среди целей путешествия выделяют: отдых, досуг, познание; развлечение; спорт и его сопровождение; паломничество; лечение; гостевые и деловые цели.

Виды отдыха позволяют составить условную классификацию туристских мотиваций при выборе путешествия (таблица 1).

Таблица 1 - Классификация аспектов мотивации по видам туризма

Вид отдыха по мотивации	Вид обслуживания (тура)
1. Забота о здоровье	Культурно-оздоровительные, лечебные, экзотические туры
2. Занятия спортом	Туры, содержащие разнообразные занятия спортом
3. Обучение	Туры, связанные с изучением иностранных языков, языковой практикой, профессиональные программы обучения, туры по интересам (кулинария, астрономия)
4. Возможность самовыражения и самоутверждения	Приключенческие туры, сафари, охота, экспедиции, покорение вершин и т.д.
5. Хобби в среде единомышленников	Специальные туры для автолюбителей, болельщиков, коллекционеров, гурманов (сырные, пивные туры)
6. Решение деловых проблем	Деловые, конгресс-туры, конгресс-обслуживание
7. Развлечение и потребность в общении с людьми	Путешествия в праздничные дни и туры с развлекательными программами
8. Удовлетворение любопытства и повышение культурного уровня	Этот мотив реализуется во всех предыдущих, но наиболее характерен для познавательных туров (туры по известным культурным центрам, столицам)
Примечание – составлено автором по данным источника [2]	

Специфические интересы различных туристских групп позволяют выделить 4 группы туристских мотивов, элементы которых позволяют определить выбор туриста [2, с. 109]:

1. Природные и климатические мотивы. Спортивный, водный и другие виды туризма в целях смены обстановки.

2. Культурные мотивы. Исторические места, музеи, картины, памятники, народные промыслы, культурное наследие.

3. Экономические мотивы. Охватывают уровень жизни в месте туристского назначения, стоимость путешествия, оказывают решающую роль в организации турпакета и существенно влияет на количество туристов со средним доходом.

4. Психологические мотивы. Побуждают человека путешествовать, отвечая психологическим потребностям туриста.

Эти мотивы, как правило, часто объединяются в многокомпонентные комплексы ощущений и желаний влияющие на механизм принятия решения о выборе турпродукта.

Культурный аспект мотивации выступает фундаментальной основой процесса развития, сохранения и укрепления самобытности народа. Минимальный набор для ресурсов для познавательного туризма дает любая местность, но для его массового развития требуется определенная концентрация объектов культурного наследия, среди которых выделяют:

- культовую и гражданскую архитектуру;
- памятники археологии;
- памятники ландшафтной архитектуры;
- сельские поселения;
- малые и большие исторические города;
- музеи, театры, выставочные залы;
- объекты этнографии, народные промыслы, прикладное искусство;
- социо-культурную инфраструктуру;
- технические комплексы и сооружения.

При посещении другой страны туристы воспринимают в целом культурные комплексы, составной частью которых – природа. Атрактивность (привлекательность) культурных комплексов определяется их художественной и исторической ценностью, модой и доступностью к местам спроса [2, с. 118].

Оценка культурных комплексов для туристских целей проводится следующими основными методами:

- ранжирование культурных комплексов по их месту в отечественной и мировой культуре;
- необходимым и достаточным временем для осмотра достопримечательностей, что позволяет сравнивать разные территории по перспективности историко-культурного потенциала для туризма.

Данные методы субъективны. Необходимо достаточно много времени, чтобы в полном объеме дать оценку маршруту в восприятии туриста.

Также велика роль социальных и культурных факторов и характеристик туриста, напрямую влияющие на привлекательность туристского региона, такие элементы культуры народа как история, религия, наука и искусство (рисунок 1).

Социальные и культурные характеристики, которые оказывают влияние на аттрактивность региона: изобразительное искусство; народные промыслы; музыка и танцы; архитектура; индустрия и бизнес; агрокультура; история; литература; религия; традиция; образование; наука и национальная кухня.

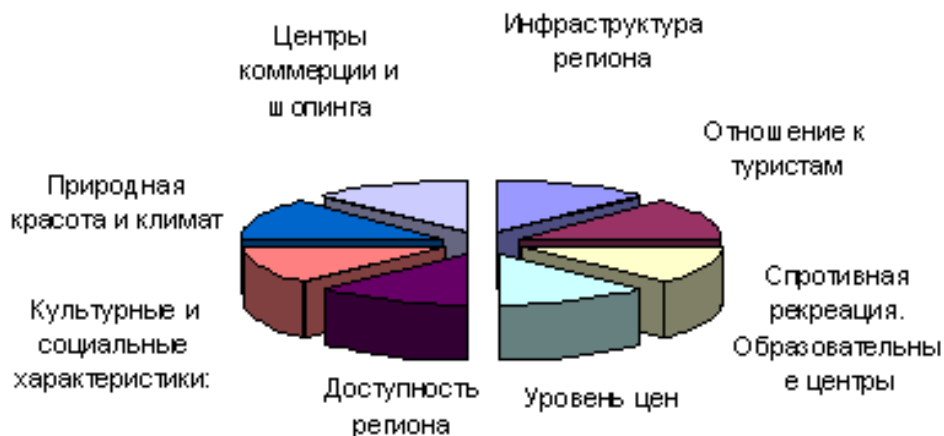

Рисунок 1. Факторы, влияющие на аттрактивность туристского региона

Политика туристского развития региона отражает аспекты:

- подготовку перечня туристских ресурсов, причем особого внимания заслуживает классификация культурного, исторического и природного наследия и определение наиболее важных объектов для туристов;
- определение основных туристских регионов и мест туристского назначения, а также обеспечение соответствующих мер по охране местных культурных, исторических памятников;
- использование в целях туризма национального достояния, включающее искусственные и природные, материальные и нематериальные объекты, а также творчество местного населения (фольклор, искусство и ремесла);
- проведение мероприятий, направленных на воспитание местного населения и туристов в духе уважения к культурным ценностям региона [1].

Реализация программы по использованию историко-культурных, исторических и природных ценностей для привлечения туристов в регионы решит одну из важнейших его проблем (проблему сезонного колебания спроса) путем предложения разнообразных форм межсезонного туризма, которые предполагают использование элементов культурного наследия.

Всевозрастающий интерес к Казахстану, имеющий современный облик и инфраструктуру, подтверждается и многими показателями, характеризующими сферу туризма. За последние годы динамика увеличения численности выехавших граждан Казахстана выросла более чем в 2 раза. Пунктом назначения у 75% выехавших граждан являются страны СНГ (Кыргызстан, Российская Федерация, Узбекистан и др.). Динамика увеличения граждан Казахстана, выезжающих в страны дальнего зарубежья, заметно уступает динамике роста граждан Казахстана, выезжающих в страны СНГ.

На конъюнктуру рынка влияют региональные особенности развития туризма, которые радикально отличаются в пропорциях и темпах развития.

На первом месте мотивации туристских путешествий в Казахстане находится – отдых, досуг и рекреация. На втором месте – деловые и профессиональные цели – 18,7%.

Незначительной долей обладают следующие мотивы туристских путешествий [3]:

- посещение знакомых и родственников – 5%;
- лечение – 2,3%;
- религия-паломничество – 0,5%;
- прочие цели – 0,25%.

Для определения типов туристов, необходимо учитывать особенности внутреннего, выездного и въездного туризма.

Основным мотивом совершения туристского путешествия в Казахстан являются деловые и профессиональные цели, порядка 78%.

На втором месте находится туризм с целью проведения досуга и отдыха – 20%.

Незначительной долей обладают следующие мотивы путешествий туристов:

- шоп-туры – 1%;
- лечение – 0,7%;

- прочие цели – 0,3%.

Сильные стороны, которые способствуют увеличению мотивации к въездному туризму:

- богатство природы, животного и растительного мира; уникальных архитектурно-исторических памятников. В Республике Казахстан имеется огромный потенциал для развития активного, спортивного, исторического и лечебного туризма, что способствует развитию въездного туризма.

- благоприятная политическая ситуация, отсутствие межнациональных и других конфликтов позитивно отражается на развитии туризма.

- наличие объектов развлечения и досуга, развитая сеть гостиничных услуг и общественного питания во многом определяет формы и виды туризма.

Слабые стороны, которые способствуют снижению мотивации к въездному туризму:

- неравномерность качества услуг, предоставляемых рекреационными объектами: единичные ведомственные объекты имеют высокий уровень обслуживания, услуги остальных можно позиционировать как «туризм одного дня».

- недостаточное количество собственных WEB-сайтов для рекламы и привлечения клиентов из-за границы сдерживает развитие туризма;

- отсутствие инвестиций и вложений частного капитала в туристскую отрасль.

- отсутствие концептуального обеспечения исторического туризма на международный и внутренний рынок.

- долгий срок окупаемости строительства домов отдыха, санаториев вследствие недостаточной государственной поддержки туризма.

- дорогостоящее подтверждение сертификации гостиничных услуг.

Основные направления развития туризма [1]:

- строительство соответствующих международным стандартам и модернизации существующих домов отдыха и санаториев, небольших гостевых домов и кемпингов;

- Казахстан имеет неиспользованный потенциал в сфере развития внутреннего исторического туризма, так как Северная и Восточная ответвления Великого Шелкового Пути проходят через территорию области, но из-за слабо развитой инфраструктуры область не может предложить для иностранных туристов широкий спектр услуг;

- создание этно-аула, национальных кафе, эффективных служб бытового и технического обслуживания, качественного сервиса.

- улучшение дорожной инфраструктуры облегчит передвижению туристов автомобильным транспортом.

- подготовка квалифицированных специалистов, гидов, экскурсоводов, инструкторов туризма, экскурсоводы-историки и переводчики.

- изготовление сувенирной продукции.

В настоящее время в Казахстане уделяют достаточно много внимания развитию туристской сферы. Развитие отрасли направлено на создание конкурентоспособной инфраструктуры индустрии туризма, формирование национальных туристских продуктов, его продвижение на международном и внутреннем рынках.

Равномерное распределение производства по территории страны на базе специализации туризма и использования всех природных богатств, культурно-исторических, рекреационных и трудовых ресурсов следует рассматривать как один из основополагающих принципов размещения.

Список использованных источников

1. Концепция развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2020 года
2. Квартальнов В.А. Туризм. Учебник. -М.: Финансы и статистика, 2007
3. Агентство Республики Казахстан по статистике. www.stat.kz

Шәкенова А.Е. Тур-31к тобы ҚЭУҚ

ғылыми жетекші: **Жуспекова А.К.** «Туризм және мейрамхана ісі» кафедрасының э.ғ.к., доценті

ЭКОТУРИЗМ ЖҮЙЕСІНДЕГІ МЕЙМАН ҮЙЛЕРДІҢ ДАМУ ҮРДІСІ

«Экологиялық туризм» ұғымы жер шарының адам аяғы баспаған, әрі пайдаланылмаған жерлерімен саяхат жасауды ғана білдірмейді. Қазіргі уақытта бұл ұғым кең ауқымды қамтиды. Ол экологиялық туризмнің басты мақсатымен анықталады: табиғатпен бірігу, оның түпкілікті маңызын ұғыну және қорғау қажеттілігін түсіну. 1992 жылдан 2006 жылға дейін Орталық Азияның Еуразия Қоры (ОАЕК) бас кеңсесі Құрама Штаттарда орналасқан Еуразия Қорының Қазақстандағы өкілдігі болып табылды. Ол Орталық Азиядағы азаматтық белсенділікті арттыру, жеке кәсіпкерлік, білім беру мен мемлекеттік басқаруды дамытуға бағытталған бастамаларды жүзеге асыру мақсатында аймақта құрылған.

Орталық Азиядағы «Еуразия» қоры Қазақстандағы экотуризмді дамыту бастамасын жүзеге асыра отырып, екі маңызды мақсатты көздейді, олар - ауылдық жерлердегі халықты экономикалық белсендіру және қоршаған ортаға ұқыпты қарауға тәрбиелеу. Негізінен, Мемлекеттік ұлттық табиғи парктер мен қорықтар аумағында тұратын халық, ауыл-шаруашылығы және өнеркәсіптік өндіріс бизнесімен барынша

мүмкін көлемде айналысуға заңнамалық тұрғыда шектелген. Қайта құру үдерісінен кейін болған экономикалық дағдарыс кезеңінде, көптеген осындай ауылдардың тұрғындары, амалсыздан браконьерлікпен және орманды заңсыз кесумен айналыса бастады. Ал экотуристік бизнес осы тұрғындар үшін заң аясында әрі табиғатпен үйлесімде пайда табу мүмкіндігін қарастырады. Сондықтан, жергілікті халық қоршаған ортаны өз бизнесін дамытудың бірден-бір ресурсы ретінде қарастырып, оны сақтап-қорғауға мүдделі болады деген үміттеміз.

Экотуризмді дәріптеудегі экосайттар. Экосайт - (ағылшын ecosite – экотуристік тұрақ) – белгілі бір ауыл аумағында орналасқан, экотуризм демалыс орталығы. Әрбір экосайтта экотуристік қызметті ұсынатын адамдар бар.

Қазақстанның 15 аймағында экосайттар орналасқан, 30 сертификациядан өткен меймандарға арналған үйлер бар. Қазақстанның экосайттары:

- Угам (Қасқасу, Болдыберек, Көксаек, Төңкеріс, Ленгер) - 1
- Жабағылы и Түлкібас - 2
- Қорғалжың - 3
- Көкшетау (Сандықтау, Айыртау, Имантау) - 4
- Балкашино - 5
- Қарқаралы - 6
- Шабанбай Би - 7
- Шашубай (Балқаш) - 8
- Риддер - 9
- Қатон-Қарағай - 10
- Жоңғар Алатауы - 11
- Алтын Емел - 12
- Саты - 13
- Талғар - 14
- Маңғыстау – 15

2008 жылдың қыркүйек айынан бастап Экомұражай Неміс табиғатты қорғау ұйымымен (NABU) бірге «Орталық Қазақстанда экологиялық туризм және қоғамдық-ағарту» атты жобаны іске асырып жатыр.

Жобаның мақсаты: экотуризмді дамыту және Орталық Қазақстандағы экожүйенің тұрақты дамуы үшін қоршаған ортаны қорғау мәселелері бойынша қоғамдық-ағарту деңгейін көтеру.

Жобаның жоспары:

- Экологиялық турларға арналған Орталық Қазақстандағы инфрақұрылымды құру (ресурстық орталық, мейман үйлер, экскурсоводтар, аудармашылар, ұлттық тауарлар мен қолөнер өндірісі,), сондай-ақ шетелдік туристерді тарту.

- Бұл нәтижелер шетелде туристік бағыт ретіндегі Орталық Қазақстанның ауқымды жарнама арқылы қол жеткізіледі.

- Осының бәрі, табиғатқа зардап келтірмей, ауыл тұрғындары үшін тұрақты табыс көзіне айналады.

Туризм саласындағы бизнес нысандарының бірі қонақ үйлер сияқты саланы дамыту болып табылады.

«Мейман үйі» (гостевые дома) ұғымы ХХ ғасырдың аяғында пайдалануға енген. Оның жаңалығына қарамастан, туристік орналастыру осы түрі ауылдық жерлерде ең танымал болып табылады. Мейман үйі, әдетте ауылдық жерлерде болатын, туристер орналастыру құралы болып табылады. Бәсекелестік ортада сапалы қызмет туристік қызметтердің сұраныс пен арзан бағаны етеді.

Қазақстандағы меймандарға арналған үйлер белгілі ержелер мен стандарттарға сәйкес сертификациядан өтеді. Сертификаттау 3 деңгейде болады: алтын, күміс және қола деңгейлер. Қазақстан бойынша алтын деңгейдегі мейман үйлер саны – 14, күміс – 10, қола – 6.

Мысалы, қола деңгейге қойылатын талаптар. Барлық тексеруден өткен аудандар минималды нормаларға сай болуы керек. Алайда, бірінші тексеруде 10 толық қанағаттанбаған талаптарға рұқсат беріледі, бірақ түзету уақытын белгілеу керек. Осы талаптар болса қола деңгейімен марапатталады.

Мейман үйлердің артықшылықтары :

- жайлы атмосфераның болуы;

- қонақ үйлердің иелері, олар қажетті деп санайтын міндеттерді атқарады, қонақ үйлерде сияқты мемлекеттік органдардың қатаң бақылауында болмайды және оларға қонақ үйлерге міндетті ережелер мен регламенттерге бағынбайды;

- мейман үйдегі қабаттар, бөлмелер және нөмірлер саны реттелмеген;

- мейман үйлердің иелері үшін салық ставкалары қонақ үйлерге салыстырғанда әлдеқайда аз.

Мейман үйлер қызметіне ауылдық жерлерге демалуға келіп, бірақ өз үйлері немесе туыстарына қалуға мүмкіндігі жоқ, түрлі жерлерге саяхаттауды қалайтын туристер жүгінеді. Қазіргі таңда, мұндай орналастыру құралы туризм табысты дамып жатқан жерлерде өте кең таралған. Қонақтарды мейман үйлерде орналастыру арзан және келушілер өздерін тәуелсіз ұстайды. Сондай-ақ, мейман үйлер жайлылық үшін қажетті құрал-жабдықтармен жабдықталған.

Мейман үйлерде өзіндік қызмет көрсету құны төмен өйткені, үлкен қызметкерлер саны қажеті жоқ. Осындай жағымды жақтар және салық төлемдерінің төмен болуы мейман үйлердің иелері пайдасы артады. Бәсекелестік ортада үй иелері келушілерге сапалы қызмет көрсетіп, жайлы жағдай жасауға мүдделі және өз кезегінде қызметтің сұранымы жоғары және арзан болады.

Меймандарға арналған үйлер қызметі ауданның экономикасы мен әлеуметтік салаға маңызы зор. Қонақ үй иелері меймандарға арналған үйдің ұйымдық-құқықтық нысанын мынадай бірнеше факторға байланысты таңдай алады: қаржылық ресурстардың болуы, материалдық база, бизнес жобаның көлемі, жеке ұйымдастырушылық қабілеті, нарықтық жағдай. Бірақ, ұйымдық-құқықтық нысанға қарамастан, жұмыс берушілер міндетті салықты жән өз қызметкерлеріне жалақысын төлейді.

Әрине, кез-келген басқа да бизнес сияқты, кейбір ерекшеліктер мен қиындықтар бар. Көптеген мәселелерді болдырмау үшін, өз бизнесінің ұйымдастырылуына сауатты қарау қажет.

Ең бірінші өз идеяның тұжырымдауынан, бизнес жоспардың дайындауынан, сауатты есептеулерден бастау керек. Меймандарға арналған үйлер - үнемді және ауыл тұрғындарының экономикалық белсенділігіне қолжетімді нысан. Сондықтан, бизнесті жоспарлаудың ерте кезеңінде шығындар өтімділігін есептеу керек.

Сонымен қатар, мейман үйдің болашақ иесі маркетинг негіздері, бухгалтерлік есептеу, қаржылық есептеуді басқару, салық салу жүйесі, қонақтарды қабылдау және тамақтандыру мен қызмет көрсету бойынша тәжірибе мен ұсынымдар деген сияқты білімдерді білу қажет.

Қызмет барысындағы көптеген мәселелерді шешуге ауылдық мейман үй иелерінің маманданған бірлестігінің көмегіне жүгінуге болады.

Тұрғындар ауыл экотуризмді тұжырымдамаға сәйкес қонақтарды қарсы алады. Мейман үйлердің жаны әсем табиғат және қызықты жерлер, айнала дәстүрлі ауыл өмір, қонақжай иелері әрбір келушінің демалысын жақсы өткізуге тырысады. Қазақстан ауылдарындағы өмір өте қарапайым және бұл оның әсемдігі болып табылады. Бұл мейман үйлерден сіз аса қымбат байлықты таба алмайсыз. Кей жерлерде дәретханалар далада, ал ыстық душтын орнына ауылдық монша. Бұл көптеген ауылдарда су немесе кәріз жүйесі жоқтығымен байланысты.

Мейман үйлердің бағасы тұрғындары үшін қол жетімді. Тұру, тамақтандыру және қызмет көрсету қызметтеріне ақы төлеу, иелерінің немесе жергілікті үйлестірушіге тікелей қолма-қол ақшамен беріледі. Сіздің демалысқа жұмсаған қаражат, сол жерде қалып, жергілікті ауылдың дамуына қалады.

Қолданылған әдебиет:

1. Л.И. Егоренков «Экология туризма и сервиса». – Москва: 2003.
2. Гостиничное хозяйство: справочное пособие. – М., 1985.
3. Линн ван дер Ваген. Гостиничный бизнес. – Ротов н/Д, 2001.
4. Мырзабеков. Ж.М. Особо охраняемые природные территории Казахстана: экология, биоразнообразие и перспективы развития их сети. – Алматы, 2000.

Шәкенова А.Е. Тур-31к тобы ҚҚЭУ

ғылыми жетекші: **Абрахманова З.Ә.**, э. ф. маг., аға оқытушы

МЕЙРАМХАНА ІСІНДЕ “FUNNY WAITING” БАҒДАРЛАМАСЫН ЕНГІЗУ

Адамзаттың даму тарихында тамақтану үдерісі аса маңызды орын алатындықтан, ежелгі заманнан дами келе қазіргі кездегі қоғамдық тамақтандыру саласы әлдеқайда үлкен жетістікке жеткен, алайда көп жақтары әлі де жақсару, жетілдіру бағыттарын талап етеді.

Сарапшылардың айтуы бойынша, ҚР-да 1 адамға шаққанда мейрамханалық қызметке жұмсалатын орташа шығыстар басқа елдердің осындай көрсеткіштеріне қарағанда айтарлықтай төмен келеді. Мысалы, 2016ж. ҚР-да үй сыртында қоғамдық тамақтандыруға жұмсалған шығындардың есебі ортамен 1 адамға шаққанда жылына 15 мың теңгедей құрапты. Бұл көрсеткіш басқа елдерге қарағанда айтарлықтай аз, мысалы, АҚШ-та — 190 мың тг, Францияда — 125 мың тг және Германияда — 60 мың тг. Яғни, шет елдерде қоғамдық тамақтандыру қызметіне сұраныстың жоғарылығын елеуге болады.

Қазіргі уақытта Қазақстанда көптеген мейрамханалар әрекет етеді, және де олардың негізгі бөлігі Алматы, Астана, Оңтүстік облысында шоғырланған. Сондықтан олардың арасындағы бәсекелестікте осы жерде жоғарылайды. Осы күреске төтеп беру үшін, мейрамханалар көрсететін қызмет сапасын жоғарылатуы, бәсекелестік қабілетті бағаны ұстауы, және де басқа әдістермен әлеуетті тапсырыскерлерді өзіне тартуы керек.

Аш адам – ашулы адам. Мейрамханада тапсырыс күту уақытының ұзақтығы қонаққа әрқилы әсер етеді. Әдетте, ыстық тамақты күту 20 минуттан 40 минутқа созылады. Осы аралық кейде өтпестей болып, біздің қонақтың мазасын алады. Көңіл күйді ұйымдастыру индустриясының көмегі осы кезде мейрамханаларға қол ұшын тигізді.

Жанды дауыспен ән, би кештерін ұйымдастыру, шоу бағдарламалар, одан қалмай аниматорлардың тобы да қонақтың көңілін көтеруде.

Ғажайып әлем күн сайын жаңарып, инновациялық технологиялардың үрдісі келіп жетті.

Елбасы Н.Назарбаев: « Бізге экономика өсімінің қарқынын жоғалтпау керек. Еуропалық, америкалық және жалпы алғанда, әлемдік экономика қиындықтарды бастан кешіруде. Бұл біздің экономикаға да әсер етеді, осыған байланысты біз жаңа шаралар қабылдаймыз. Бұл жайында мен Үкіметтің кеңейтілген отырысында айтатын боламын. Сондай-ақ «Қазақстан-2050» Стратегиясынан туындайтын жаңа міндеттер бар. Біз экономикалық өсім қарқынын қолдауға барынша назар аударуымыз қажет, ол үшін экономиканы, әсіресе инфрақұрылымды қаржыландыру керек. Жеткілікті қаржы бөлгеніне қарамастан, автомобиль жолдары құрылысы белгіленген жоспардан қалып келеді, ал онсыз біз елімізді дамыта алмаймыз. Сонымен бірге, біз инновацияны дамытумен айналысуды жалғастыратын боламыз!» - деп, өз пікірін айқын көрсеткен еді.

Сондықтан, жаңа инновациялық технологияларды барынша экономикада қолдануға тиіс қару деп қарауымыз керек. Навигациялық жүйелер мен телефон технологиялары біздің өмірімізге тығыз кірді. Сөзсіз бұл қонақжайлылық индустриясының дамуына септігін тигізді. Қызмет көрсету сапасының жақсартып, қызметтерді пайдалануды жеңілдетті. Онлайн тапсырыс беру, алдын ала сайттан толық мәліметтермен танысу, әлеуметтік жүйелерде аудиториямен сұхбаттасу – бізге таныс қызметтер.

3D анимациялық бағдарламаны енгізу – тапсырыс күту уақытында қонақтың көңіл күйін көтеретіні сөзсіз. Тамақтанатын үстелден биіктігі 3-4 м құрайтын төбеге орнатылған проекторлар арқылы 3D анимациялық бағдарламаларды ойнату.

Шетелдік тәжірибеде қолданатын ең қымбат мейрамхана санатында Sublimation

Мейрамханасы, Ибица, Испания. Бұл жерде 12 адамға арналған үлкен үстелде тамақты әзірлеу технологиясы мен әр стильдің композициясын ұсынады. Осы мейрамханаға 6-12 ай бұрын алдын ала тапсырыс беру арқылы қызметіне қол жеткізуге болады. Мұндағы рахаттану бағдарламасымен қоса есептегенде адам басына 2000\$.

Камбраи, Франция елінде Le Petit Chef мейрамханасында қолданылатын бағдарлама сәл өзге. Бұл анимацияда үстел үстіне орнатылған проектор арқылы алдыңызда тұрған тәрелкеге кішкентай аспаз келіп, тағам дайындайды. Үлкен оттың арасында жүріп, көкөністердің ең балғынын, ең жақсысын таңдап, өз өмірін тәуекелге тігіп, сіз үшін арнайы тағамды дайындайды. Адам басына 1000-1200\$ шамасында.

Біздің ұсынысымыз осы екі бағдарлама аясында, ұлттық асхананы көрсету. Ет асу процесінің өзі өте үлкен шаралардан тұрады. Әр қонаққа тиесілі табағын ұсыну ұлтымыздың қонақжайлылық, туыстық қарым-қатынастарды жоғары бағалауы.

Қазақтың дәстүрлі ұғымындағы дүниені, адамды бас жетелейді (отбасы, басшы, ел басы, “адам дүниеге басымен келеді (туғанда)”) деген түсініктер негізінде мейманға ең кәделі ас – бас тартылуы шарт. Бастың маңдай күйқасын ұзынынан және көлденеңінен айқастыра тіліп (“бастың жолын ашу”) әкелу керек. Егер бас кәделі ет мүшелерінің үстіне қойылса, бастың тұмсық жағы сыйлы адамға қаратылады. Бастың маңдайына кесілген бір жапырақ ет қойылуы керек. Басты бөліп беретін адам оны өзі жеген соң, бас кесуге кіріседі. Ол бастың тұмсық күйқасын кесіп бөлек қояды. Ертеде ол от сыбағасы деп, отқа тасталатын. Бас ұстаған адам бастың езуінен бастап кесіп, табақтас адамдарға үлестіреді. Құлақты ұл балаларға (құлағы түрік жүрсін, жақсылыққа үйір болсын деп), таңдайды қыз балаларға (әнші болсын деп), тілді жаңадан тілі шығып келе жатқан балаға береді. Тіл мен таңдай ұшы кесіп тасталады. Төс – күйеудің сыбағалы асы. Оның ұшы “сүріншек” аталып, опырылып алынады да, әйел адамға ұсынылады. Етке қосымша қамыр жайып салу егіншілік дамыған өлкелерде, мүмкіндігі бар қазақтарда әрқелкі пайдаланылды. Оның әр аймақта “құлақ нан”, “қамыр”, “күлшетай”, “ет наны”, “жұқа нан”, “інкәл”, “күртік”, “шелпек” секілді атаулары бар

Осындай мәдени-эстетикалық бай ұлттық асхананы дәріптеуді жергілікті мейрамхана иелеріне ұсыну. Оны барынша қызықты етіп көрсету керек. Жоғары сервисті қамтамасыз ететін – «мамандар». Қонақ асына емес қабақ – қасына риза болса, мейрамхананың әлеуеті дами түспек.

Ел басының соңғы жолдауында жалпы мейрамханалық бизнесі жылда қалай дамитыны, персоналдың қызмет көрсету сапасын жетілдіру, бизнестің сәтті жүргізудің бір құраушысы болып табылады. Тамаша тағамдарды ұсыну мен персоналды дұрыс жинақтау мен қызметкерлерді жұмысқа көңілмен бейімдеу қабілеті, мейрамханалық бизнесті ерекше түрінде ұсыну, ұйымдық мәдениет жұмыскерлердің міндеттерін қалыптастыру, қызмет көрсету сапасын қамтамасыз ету, оны басқару, сервис сапасын жетілдіру.

Жоғарыда айтылғандай ұлттық тағамдарды анимация ретінде жүйелендіріп көрсететін болсақ, онда сервис сапасын жетілдіру саясаты, клиенттің сенімі мен тұтынушылардың талғамы үнемі өзгеріп, жағымды пікір, ауызекі жарнама орын алады. Тұтынушылардың және клиенттерді талғамының өсуімен қатар мейрамханалық бизнесті прогреске алып келген мейрамханалар қызметін жетілдіру, яғни пайданы максималдау жолында бірнеше бағыттардың қалыптасқан концепциясын, бұл жағдайда дәстүрлі нарықты дамыту стратегиясы, мұнда кәсіпорын қалыптасқан концепсиясымен жаңа инновациялық ұсынылған технологиялық жүйесін кәсіпорындарға ұсыну, енгізу және жетілдіру жолдарын әрі қарай дамыту. Яғни мейрамханаға келген қонақтардың көз қарасына бейімделу.

Біздің елімізде қонақжайлық индустриясын дамыту бағытында, оның ішінде тамақтандыру саласы үшін көптеген жұмыстарды атқару керек. Салт-дәстүріміздің ерекшеліктерін айқындайтын бағыттағы мейрамханалардың саны мен сапасын арттыру еліміздің болашағы үшін маңызды.

Қолданылған әдебиет:

1. Қазақстан Республикасының «Туризмді дамыту тұжырымдамасы»

2. «Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі инновациялық даму тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығы; 4 маусым 2013 жыл
3. Тимохина Т.Л. Организация приема и обслуживания туристов: учебное пособие/ Тимохина, Т.Л. – Изд.3-е, перераб.и доп. – М.: ИД ФОРУМ-ИНФРА-М, 2008.-352с.
4. Уокер Дж.Р. Введение в гостеприимство: Учебник/Пер. с англ. –М.: ЮНИТИ, 1999.

Шинкарева Н. ст-ка 3 кура, гр. Тур-32 КЭУК
науч. рук.: магистр, ст.преподаватель **Бекишева Ш.Т.**

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ САНАТОРНО-КУРОРТНЫХ УСЛУГ

Рынок санаторно-курортных услуг - это экономический инструмент, связывающий покупателей (предъявителей спроса) и продавцов (тех, кто обеспечивает предложение) отдельных услуг. Санаторно-курортные рынки включают: природные ресурсы и земельные участки, на которых расположены здания, медико-оздоровительные центры и оборудование, обслуживающий персонал, лекарственные препараты, транспорт, продовольственные товары, программы услуг и др.

Санаторно-курортные рынки - конкурентные рынки и предполагают наличие большого количества независимо действующих продавцов и покупателей, обменивающихся стандартизованными и лицензированными услугами, которые имеют цену, а равновесная цена выявляется во взаимодействии решений продавцов и покупателей. В первую очередь предлагаются медико-оздоровительные услуги.

Спрос показывает количество путевок, которые потребители будут покупать по разным возможным ценам, указанным в прайс-листе (шкала цен). Можно рассматривать спрос с количественной точки зрения, т.е. по каким ценам потребители готовы купить разное количество путевок.

На рынке спроса одного лишь желания недостаточно, если оно не подкреплено способностью купить, т.е. необходимой суммой денег.

Спрос не дает ответа на вопрос, какая из возможных цен реально существует на рынке услуг. Это зависит от спроса и предложения.

Для того чтобы величины спроса имели какое-то значение, они должны относиться к определенному отрезку времени — неделе, месяцу, году. Утверждение о том, что потребитель может купить все услуги по минимальной цене, несостоятельно. Однако утверждение о том, что он будет постоянно покупать услуги для лечения или развлечения по разным ценам, вполне оправданно. Надо учитывать, что в санаторно-курортном бизнесе важную роль в спросе (велик он или мал) на путевки имеет сезонность, имидж курорта на рынке, качество предоставления услуг, высокая профессионализация его специалистов, возможность излечения от недугов, другие особенности.

На количество купленных медицинских или развлекательных услуг, помимо цены рассматриваемых услуг, влияют другие факторы. Например, количество сеансов массажа будет зависеть не только от конкретной цены в данной санатории, но и от цены в других медико-оздоровительных учреждениях [1].

Потребители чаще покупают те или иные услуги по низкой цене, чем по высокой. Цена здесь представляет собой барьер, мешающий совершить покупку. Чем выше этот барьер, тем меньше услуг покупается, чем ниже ценовой барьер, тем большее количество услуг приобретается. Высокая цена отбивает у потребителей желание покупать, низкая цена усиливает желание совершить покупку. Если курорты устраивают «распродажу путевок», это служит свидетельством закона спроса. «Горящие путевки» означают торговлю по сниженным ценам, что основано на законе спроса. Предприятия сокращают свои так называемые товарные запасы (путевки) не повышением цен, а их снижением.

Отдыхая, потребитель санаторно-курортных услуг получает меньше удовлетворения, или выгоды, или полезности от каждой последующей единицы услуг. Например, в течение двухнедельного отдыха клиент по рекомендациям врача получает 10 сеансов массажа. Дополнительные процедуры, например солярий, в этот период могут дать потребителю меньше удовлетворения, потому что увеличивается добавочная нагрузка на сердечно-сосудистую систему и полезность процедур может снизиться.

Поскольку потребление услуг подвержено действию принципа убывающей предельной полезности, т.е. принципа, согласно которому последующие единицы данной услуги приносят все меньше и меньше удовлетворения, потребитель может купить дополнительные единицы услуг лишь при условии, что цена их снижается.

Закон спроса объясняют эффектами дохода и замещения. Эффект дохода указывает на то, что при более низкой цене потребитель может позволить себе купить больше оздоровительных услуг, не отказывая себе в приобретении каких-либо альтернативных услуг. Снижение цены оздоровительных услуг увеличивает покупательную способность денежного дохода потребителя, поэтому он в состоянии купить большее количество данных услуг, чем прежде. Более высокая цена приводит к противоположному результату.

Эффект замещения выражается в том, что при более низкой цене у потребителя появляется стимул приобрести дешевые услуги вместо аналогичных услуг, которые теперь стоят относительно дороже. Потребители склонны заменять дорогие услуги более дешевыми.

Например, снижение цены на водно-грязевые процедуры повышает покупательную способность дохода потребителя и позволяет ему покупать их больше (эффект дохода). При более низкой цене водно-грязевых процедур их покупка становится относительно более заманчивой, и ее покупают вместо других аналогичных процедур (обертывание, скраб, пилинг), т.е. происходит эффект замещения. Эффекты дохода и замещения совмещаются и приводят к тому, что у потребителей возникает возможность и желание покупать большее количество услуг по более низкой цене, чем по высокой. Санаторно-курортные услуги индивидуальны, это проблема одного потребителя. Конкуренция обязывает рассматривать ситуацию, в которой на рынке выступает много покупателей. Перейти от шкалы индивидуального спроса к шкале рыночного спроса можно посредством суммирования величин спроса, предъявляемого каждым потребителем при разных возможных ценах.

Факторы спроса. Цена служит важным фактором количества любых покупаемых услуг. Существуют и другие факторы, которые влияют на объем покупок. Когда какой-либо из этих факторов спроса изменяется, то спрос занимает другую позицию. Их называют факторами изменения рыночного спроса, т.е. вкусы, или предпочтения потребителей; число потребителей на рынке; денежные доходы потребителей; цены на сопряженные товары и услуги; потребительские ожидания относительно будущих цен и доходов. Изменение одного или нескольких факторов спроса изменяет спрос. Это называется изменением спроса.

Потребительские вкусы. Благоприятное для данных услуг изменение потребительских вкусов или предпочтений, вызванное рекламой или изменениями моды, означает, что спрос возрастет при любой цене. Неблагоприятные перемены в предпочтениях потребителей уменьшают спрос. На вкусы потребителей влияют технологические изменения, воплощенные в новых услугах. Например, для организации спортивно-оздоровительного и активного отдыха в санатории были внедрены современные тренажерные комплексы, что повысило спрос на использование тренажерных залов, спортивных площадок, бассейнов, саун. Потребители, озабоченные угрозой здоровью, вызванной холестерином и излишней тучностью, увеличили спрос на диетическое питание, где присутствуют низкокалорийные заменители сахара и свежие фрукты, что сократило спрос на высококалорийные продукты.

Например, медицинские исследования, показавшие, что бета-каротин предотвращает сердечно-сосудистые заболевания и возникновение некоторых типов рака, повысило в диете спрос на морковь. **Количество покупателей.** Увеличение на рынке числа потребителей способствует повышению спроса, уменьшение — сокращает спрос. Например, когда в Казахстане произошел развал административной системы и многие санатории пришли в упадок, был разрешен выезд за рубеж, и многие граждане стали выезжать на отдых и лечение в другие страны. Заметно увеличился спрос на зарубежные поездки, что способствовало увеличению количества фирм, предлагающих свои услуги, повысилась конкуренция среди иностранных туроператоров за приглашение на отдых наших граждан. Это расширило границы международных рынков услуг, что отразилось на снижении цен путевок, включение дополнительных услуг за ту же цену (например, известно такое понятие, как «все включено»).

Доход. Воздействие на спрос изменений денежного дохода — сложная процедура. Применительно к большинству санаторно-курортных услуг повышение дохода граждан приводит к увеличению спроса. По мере роста доходов и свободного времени потребители могут чаще отдыхать с кратковременным выездом в дома отдыха, пансионаты. При снижении доходов спрос на такие услуги падает. Услуги, спрос на которые изменяется в прямой зависимости от изменения денежного дохода, называются услугами высшей категории, или нормальными услугами

Цены на сопряженные услуги. С развитием санаторно-курортного бизнеса появились сопряженные услуги, услуги-заменители. Изменение цены на подобные услуги приводит к повышению или снижению спроса на них в том случае, если они являются родственными услугами-заменителями данных услуг или сопутствующих им.

Примером взаимозаменяемых услуг в санатории, могут быть медицинские и физкультурно-оздоровительные процедуры, развлечения и психотерапия, диетическое питание. Когда цена на эти услуги растет, потребители покупают их в меньшем количестве, что вызывает повышение спроса, например, на медицинские процедуры. Когда цена на физкультурно-оздоровительные процедуры снижается, потребители покупают их в большем количестве, вызывая тем самым уменьшение спроса на медицинские услуги. Когда две услуги взаимозаменяемы, между ценой на одну из них и спросом на другую существует прямая зависимость.

Взаимодополняющие услуги используются в сочетании друг с другом, и спрос на них сопряженный. Например, санатории профилируются по программам, которые включают лечебно-оздоровительные туры, каникулярные туры, для школьников и студентов, праздничные туры, туры выходного дня.

Когда цена на тур выходного дня снижается, то в результате этого санаторий посещают чаще, значит, увеличивается спрос на транспорт в этот санаторий. Рост цены на транспорт сократит на данный тур спрос. Спрос на тур выходного дня и спрос на транспорт в санаторий сопряжены — как на сопутствующие услуги. Подобное относится и другим услугам. Когда две услуги являются взаимодополняющими, между ценой на одну из них и спросом на другую существует обратная зависимость.

Многие услуги не связаны между собой, это независимые, самостоятельные услуги. Например, для такой «пары» услуг, как принятие хвойной ванны и игра в настольный теннис, изменение цены на одну из них мало повлияет на спрос другой.

Ожидания. Потребительские ожидания относительно таких факторов, как будущие цены на услуги, наличие услуг и будущий доход, способны изменить спрос. Ожидания потребителей относительно повышения цен в будущем побуждают их посещать курорты для отдыха и лечения теперь, чтобы упередить угрожающее повышение цен. Ожидание увеличения доходов может заставить потребителей меньше ограничивать текущие расходы, чтобы их использовать для получения оздоровительных процедур. Ожидание падения цен и снижения доходов ведет к сокращению текущего спроса на услуги.

Например, повышение цен на энергоресурсы у потребителей вызывает основание, что предстоящие цены на путевки в санатории будут повышены. Возникает проблема - получить «порцию» оздоровительных услуг будет сложно, так как потребитель в данный момент занят на работе, учебе, службе, чтобы немедленно отправиться на отдых.

Увеличение спроса, решение потребителей покупать большее количество услуг при любой возможной цене может быть вызвано: благоприятными изменениями вкусов потребителей; увеличением числа покупателей; ростом доходов, если это нормальные услуги; сокращением доходов, если эти услуги низшей категории; повышением цены на услуги-заменители; снижением цены на сопутствующие услуги; ожиданиями потребителей повышения в будущем цен и доходов.

Изменение величины спроса. Понятие «изменение спроса» отличается от понятия «изменение величины спроса». Изменение спроса выражается в увеличении спроса, либо сокращение спроса. Причиной изменения величины спроса служит изменение цены данной услуги. Снижение цены, запрашиваемой туроператорами курортов, повышает величину спроса на услуги в несколько раз. Другие факторы также воздействуют на величину спроса. Так, физическое здоровье личности становится популярным в обществе, что способствует повышению спроса на санаторно-курортные, оздоровительные и рекреационные услуги.

Индустрия отдыха (например, в Турции) сокращает стоимость турпакетов, увеличивает ассортимент услуг за ту же цену, упрощает паспортно-визовые формальности, улучшает качество обслуживания, тем самым повышая спрос у отдыхающих не только Казахстана, но и других стран мира.

Увеличение доходов повышает спрос на оздоровительные услуги повышенной комфортности.

Снижение тарифов на перевозки, страхование, продовольственные товары, энергоресурсы, низкая инфляция, стабильная валюта увеличивают спрос на санаторно-курортный отдых (взаимозаменяемые услуги). Сокращение цены на путевки повышает спрос на санаторно-курортный отдых (взаимодополняющие товары).

Природные, экологические, военные катаклизмы, политическая нестабильность в отдельных странах, резкие перепады курса основных валют, терроризм порождают ожидания более высоких в будущем цен на услуги.

Предложение услуг можно определить как шкалу, показывающую количество услуг, которое производитель желает и способен произвести и предложить к продаже на рынке по каждой конкретной цене из ряда возможных цен в течение определенного периода времени. Предложение показывает, какие объемы услуг будут предложены для продажи по разным ценам при прочих равных условиях.

Предложение рассматривается с точки зрения выгодности цены, и указывает на количество услуг, которое производители предлагают на рынке по разным возможным ценам. Однако в ряде случаев полезно рассматривать предложение с точки зрения его величины. Потребитель вправе спросить, какими должны быть цены, чтобы побудить производителя предлагать разное количество услуг[2].

Закон предложения. На рынке объективно существует положительная или прямая зависимость между ценой и количеством предлагаемых услуг. С повышением цен возрастает и величина предложения; со снижением цен сокращается и предложение. Эта специфическая связь называется законом предложения. Суть его в том, что представители курортов изготавливают и предлагают к продаже большее количество своих услуг по высокой цене, чем по низкой.

С точки зрения потребителя, цена служит сдерживающим фактором. Препятствие в виде высокой цены означает, что потребитель-плательщик будет покупать по этой цене относительно небольшое количество услуг. Чем ниже ценовой барьер, тем больше потребитель станет покупать. Кроме того, поставщик выступает в роли получателя денег за услуги. Для него цена представляет собой выручку за каждую единицу услуг, поэтому она служит стимулом к тому, чтобы производить и предлагать свои услуги к продаже на рынке. При издержках производства, чем выше цена, тем больше прибыли получает производитель, значит, тем сильнее его побудительные мотивы для увеличения объема предложения.

Производитель услуг в первую очередь использует местные природные ресурсы и не всегда имеет возможность перераспределять ресурсы между несколькими альтернативными услугами. Он считает выгодным эффективно использовать водные, грязевые, соляные и другие природные источники в качестве лечения, включать их в программы и в меньшей степени использовать специализированные медицинские процедуры, которые предусматривают дополнительные и большие затраты, что значительно повысит цену услуг.

Производитель санаторно-курортных услуг, используя природные ресурсы и продавая их по определенным ценам, в будущем может покрыть издержки, обусловленные включением в программы специфических медицинских услуг, что приведет к увеличению объема производства услуг.

На каком-то этапе производитель сталкивается с увеличением издержек производства единицы услуг. Для покрытия возросших издержек он повышает цену на производимые услуги.

Издержки возрастают потому, что объективная реальность заставляет производителя внедрять новые методы лечения больных. Производителям надо также улучшить качество организации досуга расширить производственные площади, что невозможно внедрить за короткое время.

По мере того как курорт наращивает количество мобильных ресурсов, например высококвалифицированных специалистов, природного сырья и лечебных программ, стационарные сооружения и оборудование иногда становятся перегруженными и эффективность производства услуг снижается, а издержки производства каждой последующей единицы услуг возрастают. Для производства более дорогостоящих единиц услуг производители должны получать более высокую цену. Между ценой и величиной предложения существует прямая связь [2].

Факторы предложения. Цена служит значительным фактором величины предложения любой услуги. К основным факторам предложения относятся: цены на ресурсы; технология производства; налоги и субсидии; цены на другие товары и услуги; ожидания изменения цен; число продавцов на рынке и др. Изменение одного (или более) из этих факторов приводит к смещению предложения услуг: увеличение предложения — производители поставляют большее количество услуг по каждой из возможных цен или сокращение предложения — поставщики предлагают меньшее количество услуг по каждой из возможных цен.

Изменение предложения включает ряд факторов: цены на ресурсы, технологии, налоги и субсидии, цены на другие услуги, ожидания, число продавцов. *Цены на ресурсы.* Существует тесная связь между издержками производства и предложением. Предложение санатория основывается на издержках производства. За дополнительные единицы услуг надо получать более высокие цены, поскольку производство их требует больших издержек. Снижение цен на ресурсы снизит издержки производства и увеличит предложение. Если цены на проживание и питание в санатории снижаются, можно ожидать увеличения предложения. Однако повышение цен на ресурсы увеличит издержки производства и сократит предложение.

Технологии. Совершенствование технологий означает, что новые знания позволяют производить каждую единицу услуг с меньшими затратами ресурсов. При данных ценах на ресурсы в определенное время это приведет к снижению издержек производства и увеличению предложения. Например, новые приборы электродиагностики открывают перспективы совершенствования лечебной базы в течение определенного периода времени. Однако возникает издержки на ремонт оборудования и его обслуживание, затрачивается большое количество электроэнергии.

Налоги и субсидии. Санатории рассматривают большинство налогов как издержки производства. Повышение налогов (налог с оборота, налог на имущество, налог на землю) увеличивает издержки производства и сокращает предложение.

Цены на другие услуги. Изменения цен на другие услуги способны сместить кривую предложения продукта. Снижение цены на пакет услуг побуждает производителя создавать и предлагать к продаже больше услуг по каждой из возможных цен. Повышение цены на услуги заставляет производителя сокращать производство и предложение услуг. Санаторий, предлагающий свои услуги, может сократить предложение специфических медицинских услуг, когда повышается цена на другие.

Ожидания. Ожидания изменений цены услуг в будущем может влиять на желание производителя поставлять услуги на рынок в настоящее время, например в ходе выставки.

Однако трудно делать выводы о том, как скажутся ожидания, допустим, более высоких цен на текущем предложении услуг. Специалисты могут задержать продажу услуг на рынке, ожидая повышения цены на них спрос, например, в летнем сезоне. Это вызовет сокращение текущего предложения. Ожидание существенного повышения в ближайшем будущем цен на услуги сокращает текущее предложение этих услуг. В санаториях ожидание повышения цен способно побудить к увеличению мощностей и тем самым вызвать увеличение предложения.

Число продавцов. Чем больше число поставщиков в санаторно-курортной отрасли, тем больше рыночных предложений. Чем меньше в отрасли количество курортов, тем меньше рыночных предложений. Например, в ряде стран Европы функционируют более 200 курортов. Однако высокая стоимость лечения на этих курортах и повышенные требования к паспортно-визовым формальностям (Шенгенское соглашение) существенно ограничивают приток отдыхающих из Казахстана.

Изменение величины предложения. Различие между изменением предложения и изменением величины предложения такое же, как различие между изменением спроса и изменением величины спроса. Причиной изменения предложения служит изменение одного или более факторов предложения. Таким образом, закон предложения гласит, что при прочих равных условиях количество предлагаемых услуг изменяется прямо пропорционально его цене.

Основные факторы, влияющие на спрос и предложение санаторно-курортных услуг:

цена, потребительские вкусы, количество покупателей, доход, услуги-заменители, взаимодополняющие услуги, самостоятельные услуги, ожидания, технология производства, налоги, число продавцов на рынке и др.

Наиболее предпочтительные виды отдыха:

- Пляжный 30%
- Лечение в санаториях 28%
- Познавательный отдых 21%
- Спортивный 19%
- Отдых в пансионатах 16%
- Дома 14%
- На даче и в огороде 12%

Под санаторно-курортным лечением понимается комплексная лечебно-профилактическая помощь, оказываемая в специализированных учреждениях и основанная на природных факторах санаторно-курортной зоны, таких как минеральные воды, лечебные грязи, термальные источники и т. д. При этом сочетание лечебных методик, таких как физиотерапевтические процедуры, лечебная гимнастика, массаж, медикаментозное лечение, диетическое питание, климатолечение и бальнеолечение, может быть самым разнообразным и назначается индивидуально для каждого больного, в соответствии с характером и степенью его заболевания, наличием или отсутствием сопутствующих заболеваний, противопоказаний и общим состоянием.

В Казахстане одним из распространенных турпродуктов, являются путевки в санатории. Например: Санаторий «Алатау», Санаторий «Казахстан», Санаторий «Ак булак», Санаторий «Ак кайын», Профилакторий «Каркаралы», Санаторий «Березняки», лечебно-оздоровительный комплекс «Балхаш», Санаторий «Сосновый бор», Профилакторий «Джайляу», «Боровое», Санаторий «Окжетпес», Пансионат «Жумбактас», Санаторий «Зеленый бор», Санаторий «Щучинский», «Сарыагаш», Санаторий «Арайделюкс», Санаторий «Окси Сарыагаш», Санаторий «Казахстан KZ», Санаторий «Коктерек», Санаторий «Жансая», Санаторий «Маржан су», Санаторий «Ак жайык».

Курс лечения в санатории составляет от 10 до 20 дней. В наше время, ни каждый человек может позволить себе такой длительный отдых. Поэтому, граждане заменяют отдых в санаториях и профилакториях на процедуры, предоставляемые в черте города. Сейчас все большую популярность набирают SPA- салоны.

Рассмотрим потребительские вкусы на примере деятельности SPA- салона «ШанГри Ла». Одними из актуальных методов лечения в SPA- салоне является: классический- оздоровительный массаж; гидромассаж; талассотерапия; грязелечение; парафинотерапия; ароматерапия.

В данном заведении, проведено анкетирование «Самые популярные процедуры, которые выбирают Карагандинцы», где приняло 100 человек. Результат следующий:

- Классический- оздоровительный массаж 53%
- Гидротерапия (хаммам) 24%
- Талассотерапия 7%
- Грязелечение 6%
- Ароматерапия 5%
- Парафинотерапия 5%

Возникает следующий фактор, влияющий на выбор потребителей – время.

Список использованной литературы

1. Барчуков И.С. Санаторно-курортное дело: учебное пособие – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – 303с.
2. Ветитнев А.М. Организация санаторно-курортных услуг: учебное пособие - М.: Академия, 2015.-

255с.

Шұғаева Н.Т. Рд-11к. КЭУК

ғылыми жетекші: **Абдрахманова З.А.**, э. ғ. маг., аға оқытушы

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚОНАҚ ҮЙ БИЗНЕСІН ҚОЛДАУ ЖӘНЕ ДАМУ БАҒДАРЛАМАСЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЖОЛДАРЫ

Елбасы Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан Республикасының үдемелі индустриялық-инновациялық даму мемлекеттік бағдарламасының» екінші бесжылдығына сәйкес келетін инфрақұрылымдық жоспарды жариялады. Басты мақсаты экономиканы әртараптандыру және оның бәсекеге қабілеттігін арттыру арқылы орнықты және теңгерімді өсуін қамтамасыз ету болып табылады. Өйткені, инфрақұрылым – индустриялық экономика мен қоғамымыздың тамырына қан жүгіртетін жүйе болып табылады. Бұл жоспар бойынша атқарылатын шаралар «экономиканы әрі қарай қайта құрылымдауға, оның ішінде көліктік, энергетикалық, индустриялық және әлеуметтік инфрақұрылымдарды, шағын және орта бизнесті дамытуға бағытталатын болады» деп атап көрсетті Президентіміз.

Қазақстан Республикасында соңғы жылдары орын алған ол қонақ үй бизнесі, мұнда әсіресе, индустриялық-инновациялық дамуын жүзеге асыруда отандық туризмнің өз үлесін қосатындығын растайды.

Қазіргі кезде қонақ үй бизнесі өзінің қарқынды дамуына жету қажет. Соңғы жылдары туристер ағымы 1,5 есеге артқан. Соған байланысты, бес жұлдыздық отельдер мен туристік класты отельдердің құрылысы жобасын жүзеге асыра бастау орынды іс. [1, 1146]

Қонақ үй бизнесі дамуындағы әлемдік үрдістер және шынайы резервтер мен әлеуетті мүмкіндіктердің болуы кезінде Қазақстандағы оның жағдайы арасындағы айырмашылық ұйымдастырушылық-экономикалық сипаттағы мәселелер кешенін шешуді талап етіп отыр. Ал қазіргі кезде, Қазақстан елінде қонақ үй бизнесін тартымдылығының арттыруы және дамыту үшін инвестициялық салым жеткіліксіз болып отыр. Қонақ үй шаруашылығы рыногының талдауы, әлеуетті инвесторларды қонақ үй секторы, әсіресе, төмен сұранымға ие үнемді класты қонақ үйлер қызықтырмайтындығын көрсетті. Қонақ үй шаруашылығының мәселелері басқару, қаржыландыру, дизайн туризмнің экономикалық сараптамасының ішінде негізгісі болып келеді. [2, 2306]

Қонақ үй ғимараты көп функционалды құрылымын білдіреді және технологиялық күрделі жабдықтардан тұрады. Қонақ үйдегі қызмет көрсету технологиясы-туристтерге орналасу және қонақжайлылық қызметін көрсетудегі жиынтығы бұл-қонақ үй ғимараты, құрылғыларды, қондырғыларын пайдаланудың рациональды тәсілдерінің жүйесі болып табылады. Сонымен қатар қонақтарға қызмет көрсетудің технологиялық циклі брондау, келу кезіндегі тіркеу, алдын-ала төлем жасау, бөлмеге орналастыру, кету кезіндегі толығымен есеп айырысу, түрлі қызметтерді көрсетуді қамтиды. Айта кететін жай қазіргі таңда, Қазақстанда қонақ үй бизнесі бағытындағы қамданыс та «ЭКСПО 2017» көрмесі қарсаңында әлемдік деңгейдегі қонақтарды қабылдауда. [3]

Жалпы қонақ үй бизнесін қолдау және дамыту бағдарламасын жүзеге асыру жолдарына мыналарды жатқызуға болады: қонақ үйдің жұмысын қамтамасыз ету жүйесі ол қызметші персоналдың жұмысын жеңілдететін техникалық жабдықтар, қонақ үй бизнесінде жұмыс істейтін мамандарды дайындау, мейрамхана және қонақ үй бизнесін жоспарлау, ұйымдастыру, қызмет көрсету мәдениетін, тапсырыс қабылдауды, банкеттер, фуршеттер, қабылдаулар ұйымдастыруды, қызмет көрсетуші қызметкерлермен мен клиенттер арасында) даулы мәселені шешуге, қарамағындағылардың шеф-аспаздардың, даяшылардың жұмысын бағалауы, қонақ үй бизнесінде ақпараттық құралдардың қамтамасыз етілуі, сандық технологияның және бағдарламалық қамтамасыз ету жүйесін дамыту, қонақ үй шаруашылығын автоматтандыру, қонақ үйдің толығы, номерлердің типі, қызметтердің пакеті, корпоративтік келісімдер сияқты факторларды ескеріп, тиімді тарифтер жүйесіне жеткізу мүмкіндіктерін қамтамасыз ету, орналастыру және қабылдау модулі-қонақтарды орналастыруды және ұйымдастыруды, сонымен қатар тұрғын қонақтарға қызмет көрсетуді тиімді іске асыру, клиенттермен есеп айырысуды енгізуі. модулі-қонақтардың, компаниялардың есептерін енгізуге, түрлі әдістермен және интерфейсдердің көмегімен қонақтарға көрсетілген қызметтердің тіркеуін жасау және басқада жаңа иновациялық жүйелерді енгіздіру және жұмыс жасау керектігін білдіреді. [4, 98с]

Жалпы айтатын болсақ, қонақ үй бизнесі халықаралық туризмде ең негізгі рөл атқартыны белгілі. Сондықтан, қонақ үй бизнесіндегі қызмет сапасын көтеру, әсіресе «ЭКСПО 2017 » халықаралық көрмесінде ұсынылған, бұл Астана үшін аса маңызды сипатқа ие болды. Бұл енді жалпы еліміздегі қонақ үйлерге тән жағдай десекте болады, бірақ әлемдік қонақ үй бизнесінің брендіне айналған компаниялардың елордамызда жұмыс істей бастауы-қазақстандық қонақ үй бизнесіне серпін алып келгені шындық. Оның үстіне «ЭКСПО 2017» көрмесіне әзірлік, әлемдік деңгейдегі қонақтарды қабылдау бағытындағы қамданыс та Астанадағы қонақ үй бизнесін ширата түсті. Бүгінгі күні «ЭКСПО 2017» көрмесі аясында 38 әлемдік брендтегі қонақ үй ашылады. Қазақстан Республикасындағы қонақ үй бизнесіне ең аз дегенде төрт жолмен дамуға мүмкіндік бар:

- біріншіден, біздің елімізде іскери белсенділіктің артуы байқалып келеді яғни іскерлік туризмнің көлемі тек ішкі туризм бойынша ғана емес, кіру туризмі бойынша да артып келеді;
- екіншіден , әлемдік тәжірибеден байқап отырғанымыздай, халықтың табыс көлемі де көбеюде, бұндай жағдай халықтың көбірек саяхаттануына алып келеді, яғни олардың қонақ үйлерге тұрақтауы да көбейеді;

- үшіншіден, еліміздің құрылымының шетелдік құрылымдарға сәйкес өзгерулеріне байланысты, шетелдік туристердің келуіне ыңғайлы және қолайлы болып табылады, себебі шетелдік туристер үшін тартымдылығы артып келеді;

- төртіншіден, қонақ үйлердің сапасы мен бағаларының бір-біріне сәйкес келуі, сонымен қатар бірге қонақ үй бизнесі елеулі бөліктері соңғы жылдары пайда бола бастады. [5.6.7]

Қонақжайлылық кәсіпорындарының кәсібиленуінің тереңделуімен, халықаралық қонақ үй желілерінің пайда болу тенденциялары алға шығарылады, олар қызмет көрсетудің жоғарғы стандарттарын жылжытады, өңдеу қызметтерін атқарады және әлемге кең таралуына мүмкіндігі бар. Осы зерттеу барысында біз келесі мәселелерді айқындадық, оның себебі жаңа технологияның пайда болуы, компьютерлік жүйе қонақ үйдің басқаруының жұмыс нәтижесін көтереді, туроператорлар, турагенттер, конференция ұйымдастырушылар және үнемі келетін клиенттер туралы мәлімет беруге мүмкіндік береді. Жаңа технологиялар ең жетілген маркетинг жұмысын жүргізуге (зерттеуге) және қонақ үй қызметін жылжытуға арнайы компанияларының нәтижесін тексеруге мүмкіндік береді.

Сонымен, берілген жұмыстың негізіне қарап, қорытынды шығара отырып біздің ұсынысымыз:

1. Халықаралық туризм дүниежүзілік экономикада үлкен роль атқарып, маңызды факторлардың біріне айналды. Әлем стандарттарына сай қонақ үй кешенің көбірек қалыптастырып, ең жоғары деңгейге жеткізу.

2. Қазіргі уақыттағы туристік қызмет көрсету нарығындағы бәсекелес жағдайын ескере отырып, анимациялық қызметті ұйымдастыратын қонақ үй жиынтығын жасау.

3. Қонақ үй шаруашылығын дамыту барысында сервистік деңгейді арттыру

4. Қонақ үйлерді салу барысында инфрақұрылымды толықтай қамтамасыз ету.

Жарнамалық қызметті нығайту және де аз ғана уақытқа болса да туристер үшін қонақ үй арқылы уақытша өз үйі, ал үй ішінде адам өзін жақсы сезіну, көтеріңкі көңілде болу, оны әрқашан көтеріңкі көңілмен күтіп алатындығына, оның барлық сұраныс түрлерін қанағаттандыратындығына сенімді болу шарт. [8]

Осындай жолмен ғана қонақ үйлерді туристердің екінші үйі ретінде, осы үйге қайта – қайта келу тілегін қалыптастыру керек. Осы факторларға көңіл аударатын қонақ үй кәсіпорны өз қызметін жоспарлауы керек. Сондықтан, Қазақстандағы қонақ үй бизнесін қолдау және дамыту бағдарламасын жүзеге асыру үшін, сапа деңгейін бағалауға клиенттердің қанағаттану дәрежесі және кәсіпорын қызметінің оң нәтижелерін, әсіресе, қонақ үй бизнесі жаңа жұмыс орындарын ашу мүмкіндігіне ие, мемлекет қазынасын толтыруда маңызды рөл атқара алатын көп функционалды сала екенін естен шығармаған жөн. Қонақ үй бизнесіне ерекше назар аударудың тағы бір себебі- шет мемлекеттер тарапынан инвесторлардың отандық туризмді дамытуға шақыра алу, яғни бұл дегенеміз мемлекетіміздегі аймақтық әр түрлі туристік фирмалар, қонақ үйлер, мейрамханалар шетелдік ірі компаниялармен серіктес болуына мүмкіндігі бар. Әлемдік деңгейдегі атауы брендке айналған «Hilton Garden Inn», «Radisson SAS Astana», «Rixos», секілді қонақ үйлердің ашылуы шетел туристерінің арасында Қазақстанның «сыртқы имиджін» қалыптастыруда маңызды рөл атқаратындығын атап өтерлік жай. Сонымен қатар, шетел инвесторларының тікелей қолдауымен ашылған қонақ үйлер халықаралық стандарттаға негізделіп қызмет атқаратын ескерсек, бұл қонақ үйлер сырттан келетін туристердің қойған талаптарына сай келеді. Кестеге назар аударсақ, Қазақстан Республикасында туристердің келушілер саны әр жылы, әр түрлі, бірақ салыстырмалы түрде бір деңгейде болғанын көре аламыз. (Кесте1, сурет 1). [9]

Кесте 1.

Қазақстан Республикасында туристердің келушілер саны

Атауы	2013жылға	2014 жылға	2015 жылға	2016 жылға
Қазақстан Республикасы	594 161	584 303	519 222	586 038
Ақмола	3 043	2 850	3 616	9 260
Ақтөбе	8 633	8 979	9 327	8 520
Алматы	858	1 013	1 342	1 065
Атырау	226 332	138 713	110 362	122 074
Батыс Қазақстан	15 743	11 491	7 698	13 241
Жамбыл	1 581	2 052	1 155	1 290
Қарағанды	13 866	15 319	13 691	15 918
Қостанай	4 454	5 358	5 947	6 820
Қызылорда	1 685	1 576	1 450	1 262
Маңғыстау	48 855	43 833	32 835	29 162
Оңтүстік Қазақстан	7 700	7 160	8 012	14 638
Павлодар	2 552	3 482	8 082	7 835
Солтүстік Қазақстан	3 031	3 686	3 982	3 145
Шығыс Қазақстан	15 892	19 588	18 317	18 846
Астана қаласы	95 922	119 734	103 305	109 952
Алматы қаласы	144 014	199 469	190 101	223 010

Сурет 1. Қазақстан Республикасындағы аймақтар бойынша туристердің келушілер саны (%)

Туристердің орналасуының негізгі аймақтары ретінде Астана, Алматы қалалары, Атырау, Маңғыстау облыстары екенін көре аламыз, яғни бұл аймақтар «іскерлік қалалар» деп айтуға болады, себебі қазіргі кезде Қазақстанға келушілердің негізгі лебі дәл осы іскерлік мақсатта. Біз қарастырған салада, басқа да салада ең алдымен сапалы жарнама мен жаңа материалдық-техникалық базаның мықты болуы жемісті нәтижеге әкеледі деп ойлаймыз, сондықтан, жаңа технологиялар мен басқарудағы жаңа тиімді және орынды әдістердің пайда болуы, олардың болашақта іске асырылуы ықтимал. Суретке назар аударсақ, Бір уақыттағы тортырымдық бойынша алдағы орында Шығыс Қазақстан болып табылады оның негізгі себебі Шығыс Қазақстандағы туристік потенциалдың жоғары деңгейдігімен байланысты, яғни Шығыста орналасқан Алакөл, Сібі, Бұқтырма, Катон-Қарағай курорттық аймақтары көп туристерді қабылдайды және орналастырады. Қорығындай отырып, қазіргі таңда Қазақстан Республикасындағы қонақ үй бизнесі дамуда, бірақ ол әлі өзінің шарықтау шегіне жеткен жоқ, яғни болашағы алда. Оның дамуы туризмнің дамуымен тығыз байланыста ал туризм біздің болжауымызша 2017 жылдан кейін, яғни ЕХРО-2017 соң қарқынды түрде дамиды. [9]

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТ:

1. Матаева Б. Т., Аешова Н. Т. «Қонақ үй шаруашылығы». Оқу құралы – Қарағанды: Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, 2009 – 114 бет.
2. Дәулетова А.М. «Мейрамхана ісі мен қонақ үй бизнесіндегі менеджмент және маркетинг». Оқулық – Қарағанды: Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, 2013 – 230б .
3. Мазбаев О. Б., Омаров Қ. М. «Қонақ үй шаруашылығы» Алматы: ҚАЗ, ҰПУ 2007
4. Жунусбекова Б. Б. «Организация туризма и гостиничного бизнеса в республике Казахстан» Алматы: 2004 – 98 с.
5. adisteme.kz сайты.
6. malimeter.kz сайты.
7. topreferat7com сайты.
8. «Гостиничное дело» М. Сашков И. К., 2009
9. Мазбаев О. Б., Омаров Қ. М. «Қонақ үй шаруашылығы және туристік бизнес», Астана – 2003 ж.

Сайдалиева З., ст-ка гр. Тур-22 Белгородский государственный университет
науч. рук.: магистр, ст. преподаватель **Бекишева Ш.Т.**

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕЦИИ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В КАЗАХСТАНЕ И РОССИИ

На территории Казахстана находится большое количество как культурных, исторических, архитектурных объектов древности и современности, так и достаточное количество природных достопримечательностей, которые интересны туристам. Однако сегодня имеющийся потенциал и способности реализуются не в полной мере, а воздействие туризма на экономический рост Республики Казахстан невелико и не соответствует задачам, установленным в ежегодных Посланиях Главы государства, в частности, «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее», «Нұрлы Жол – Путь в будущее».

В соответствии Отчету по конкурентоспособности в отрасли туризма и путешествий Всемирного экономического форума, Казахстан располагается на 88 месте среди 140 стран, участвовавших в рейтинге

2015 года. Лидерами рейтинга являются Швейцария, Германия и Австрия; в десятку лидеров входят также Испания, Великобритания, США, Франция, Канада, Швеция и Сингапур [1].

В Казахстане лидирующим видом туризма является выездной туризм. Количество туристов, выехавших из страны, превышает количество туристов, въехавших в страну почти в 1,9 раза.

Превалирующими целями в Казахстан являются: деловые и профессиональные – 54,2% посетителей; досуг, отдых и рекреация – 38,4%; посещения знакомых и родственников – 4%; коммерческие цели (шоп-туры) – 2,1%; прочие цели, включая лечение и паломничество – 1,3% посетителей. Деловые и профессиональные поездки доминируют в структуре посещений Казахстана, в этой связи, страна не сможет повысить туристическую привлекательность, пока большинство посетителей приезжают в Казахстан с рабочими визитами, а не ради [2].

На современном этапе Казахстан определяет для себя цель реализации модели создания конкурентоспособной экономики с целью повышения уровня туристической страны. Для достижения поставленной цели Концепция предусматривает применение кластерного подхода к развитию туризма. Согласно Концепции, в Казахстане предполагается создание и развитие пяти туристических кластеров: Астана, Алматы, Южный Казахстан, Восточный Казахстан и Западный Казахстан.

Астана определена как центр делового туризма, Алматы – как центр делового и международного горнолыжного туризма, Южный Казахстан предполагается сделать центром культурного туризма, Восточный Казахстан – центр развития экологического туризма, а Западный Казахстан – центром культурного и пляжного туризма.

Деление на кластеры даст возможность Казахстану увеличить конкурентоспособность туристической отрасли, и тем самым будет благоприятствовать стабильному росту доходов от туризма для всех вовлеченных заинтересованных сторон – государства, бизнеса и работников. Развитие индустрии туризма, путем принятия кластерного подхода предполагает достижение государственных целей поднятия экономики и улучшения уровня жизни населения Казахстана.

Первым является кластер «Алматы свободная культурная зона Казахстана». Культурная инфраструктура города представлена 13 театрами, 24 кинотеатрами, 15 музеями, 12 концертными организациями, 31 библиотекой, 10 учреждениями клубного типа, цирком, 6 парками культуры и отдыха зоопарком, и др. объектами, большинство из которых республиканского значения.

Особый интерес представляют уникальный археологический ландшафт Тамгалы с петроглифами, горная цепь Жетысуского Алатау с петроглифами Ешкиольмес, включенными в предварительный список ЮНЕСКО, а также Иссыкские курганы и объекты, включенные в серийную транснациональную номинацию «Шелковый путь» (городище Талгар, Боралдайские сакские курганы).

Кластер «Астана – сердце Евразии». Динамика развития Астаны наглядно показывает растущие амбиции и возможности города в стремлении к лидерству. В своей стратегии развития Астана ставит главной целью обеспечение высокого уровня жизни населения, создание привлекательного и гармоничного общества, подкрепляемого высоким уровнем культурных и творческих достижений. Одним из ключевых аспектов высокой конкурентоспособности города выступает современная высокотехнологичная культурная инфраструктура столицы, где сконцентрированы объекты культуры республиканского уровня, включающие: 7 театров, 8 музеев, 27 библиотек, 7 кинотеатров, 8 концертных организаций, цирк, 9 парков культуры и отдыха, галерею и др.

Концентрация уникальных и неповторимых объектов задает яркие архитектурные и культурные тренды формирования современного культурного пространства страны, выступая инновационным кластером в масштабах всего центральноазиатского региона. В условиях, когда Казахстан является одним из центров мировой геополитики, масштабных политических и экономических инициатив, таких как Съезд лидеров мировых и традиционных религий, ОБСЕ, ШОС, ОИС, Астанинский экономический форум, ЕХРО-2017 и другие, достижение новых высот развития Астаны в качестве национального культурного кластера и узнаваемого международного бренда требует создания эффективной системы использования культурных и творческих ресурсов столицы, реализации широко узнаваемых имиджевых проектов и масштабных культурных мероприятий.

Кластер «Западный Казахстан: Каспийские ворота». Культурная инфраструктура кластера представлена 4 театрами, 6 музеями, 405 библиотеками, 278 учреждениями клубного типа, 3 концертными организациями, 9 кинотеатрами, 7 парками развлечений и отдыха. Здесь расположены популярные места историко-культурного туризма: подземные мечети Шопан-Ата, Бекет-Ата, и Караман-Ата, гора Шеркала, мавзоль Омара и Тура; некрополи полуострова Мангышлак; комплекс памятников «Бокеевская Орда» и др.

Регион может стать местом проведения известных культурно-досуговых мероприятий различного формата: фестиваля фольклора, посвященного отечественным героям Исатаю и Махамбету, Международного конкурса композиторов и исполнителей народной музыки имени Дины Нурпеисовой, Дня гостеприимства «Kerіsu» (проводится 14 марта только в Западном Казахстане), и др.

Экономическая интеграция позволит углубить культурные связи между народами. В XXI веке важнейшей составляющей национальных экономик становится культурный сегмент, включая историко-культурный, экологический и медицинский туризм. Следовательно, функционируя в рамках

интеграционного объединения, Казахстану, помимо традиционных видов, необходимо способствовать развитию новых направлений национальной туристической сферы.

Кластер «Южный Казахстан – возрождение Великого Шелкового пути». Кластер включает 28 музеев, 8 театров, 431 библиотека, 268 учреждений клубного типа, 5 кинотеатров, 39 парков культуры и отдыха, 2 цирка, зоопарк, одна концертная организация. Опорными объектами историко-культурного туризма рассматриваются:

памятники древнего Туркестана и Государственного историко-культурного заповедника-музея «Азрет-Султан» (объект ЮНЕСКО);

- археологические объекты средневекового городища Отрар и отрарского оазиса, включенные в предварительный список ЮНЕСКО;

- археологический комплекс Сауран;

- дворцовый комплекс Акыртас;

- каратауский государственный природный заповедник с палеолитическими участками и геоморфологией;

- петроглифы Арпа-Узень, включенные в предварительный список ЮНЕСКО

- мемориальный комплекс КоркытАта и прочие.

Кластер «Восточный Казахстан – жемчужина Алтая». Регион включает северные и восточные части Восточно-Казахстанской области. В заданном кластере действует 13 музеев, 322 библиотеки, 2 театра, 5 концертных организаций, 6 кинотеатров, 307 учреждений клубного типа, 3 парка культуры и отдыха, зоопарк. В числе ключевых мест туристского интереса есть уникальные историко-культурные объекты и памятники архитектуры в городах Усть-Каменогорск и Семей, а также государственный историко-культурный заповедник-музей «Берель», где проводится традиционный международный фестиваль тюркоязычных народов «Алтай – золотая колыбель тюркских народов». Культурными местами паломничества могут стать древний астрономический комплекс Акбаур, Мазар Козы Корпеш-Баян Сулу [3].

Таким образом, в ходе исследования ситуации на туристском рынке страны, можно сделать вывод, что развитие туристических кластеров Казахстана будет способствовать увеличению доли туризма в ВВП и созданию новых качественных и современных рабочих мест как в самой сфере туризма, так и во вспомогательных отраслях. Так же благоприятствовать внедрению мировых стандартов оказания услуг, строительства объектов инфраструктуры, повышению уровня культуры обслуживания, квалификации и профессиональной подготовки работников туристической сферы, привлечению иностранных инвестиций и новых технологий. Достижение поставленных целей должно в итоге привести к популяризации Казахстана во многих сферах, помимо туризма.

В отличие от Казахстана, практикующего использование кластерного подхода в туризме, Россия, в свою очередь, делит страну на туристско-рекреационные зоны федерального значения.

В России, с ее традиционно прибыльными добывающими отраслями, туризм – важное и относительно новое направление развития экономики. В настоящее время РФ в качестве страны, развивающей туризм, занимает весьма незначительное место на мировом туристском рынке. На долю въезжающих в Россию туристов приходится примерно 1% мирового туристского потока. Это низкий показатель, учитывая, что культурно-исторический и природный потенциал России гораздо выше, чем во многих странах, с традиционно высокой туристской посещаемостью [4].

Уникальные историко-культурные ценности и природные достопримечательности позволяют развивать множество видов въездного и внутреннего туризма: познавательный или экскурсионный, научный, фестивальный, деловой, религиозный, сельский, спортивный, экстремальный, горнолыжный, лечебно-оздоровительный, круизный, рыболовный и охотничий и др. Крупные мероприятия, такие, как Всемирная универсиада в Казани 2013 года, зимние Олимпийские и Паралимпийские игры в Сочи 2014 года, чемпионаты мира по хоккею и по футболу в 2016 и 2018 годах, уже дали и дадут в будущем дополнительный стимул развитию туризма стране.

На данный момент в стране насчитывается 13 туристско-рекреационных зон. Создание зон способствует обеспечению благоприятного инвестиционного климата в России, появлению конкурентоспособного туристского продукта, переводу индустрии отдыха и путешествий на инновационный путь развития.

В Северо-западную туристскую зону входят: г. Санкт-Петербург; Ленинградская, Новгородская, Псковская, Вологодская области; Республика Карелия. Туристские ресурсы представлены интереснейшими культурно-историческими памятниками в Санкт-Петербурге, Новгороде, Пскове, Вологде, памятниками Валаама и Кижей, возможностями круизных путешествий и экологических туров, лечением на курорте марциальных вод (Карелия), любительской охоты и рыбалки. В этой зоне созданы и действуют государственные природные заповедники «Кивач», «Костомушкинский», «Нижне-Свирский», а также Валдайский национальный природный парк.

Западная туристская зона включает Калининградскую область, где туристские ресурсы представлены историческими монументами в Калининграде и ряде других городов, а также возможностями туристского отдыха на побережье Балтийского моря, особенно в районе Куршской косы, объявленной Национальным природным парком.

Центральная туристская зона, включающая Москву, Московскую, Владимирскую, Калужскую, Рязанскую, Смоленскую, Тверскую, Тульскую, Ярославскую области, считается зоной с наибольшим числом самых разнообразных туристских ресурсов. Это и культурно-исторические ценности Москвы, как столицы Российского государства, и исторические памятники маршрута «Золотого кольца», а также городов Смоленска, Рязани, Калуги. Зона также способна удовлетворить разнообразные интересы любителей природы, охоты и рыбалки, так как обладает значительными природными ресурсами. Также как и в Северо-Западной зоне в Центральной туристской зоне имеются хорошие возможности организации зимних видов туризма. В эту зону входят Окский (биосферный) и Приокский-Герасный государственные заповедники, национальные природные парки: «Мещера» и «Смоленское Поозерье».

Поволжская туристская зона включает: Республики Калмыкия, Татарстан, Марий Эл, Удмуртия, Чувашия, а также Астраханскую, Саратовскую, Ульяновскую, Самарскую, Волгоградскую, Ивановскую, Кировскую, Костромскую и Нижегородскую области. Главной достопримечательностью в этой зоне можно считать великую русскую реку Волгу, с которой связаны многие исторические события нашей страны. В городах Поволжья много культурно-исторических памятников. Для российских и иностранных туристов особый интерес представляет посещение города-героя Волгограда. Богатая природа этой зоны позволяет организовывать различные формы экологического, приключенческого туризма, путешествия по специализированным программам. В этой зоне действуют такие государственные природные, как «Большая Кокшага» (Марий Эл), «Волжско-Камский» (Татарстан), «Керженский» (Нижегород), «Нургуш» (Кировская обл.), а также национальные природные парки «Марий Чодра», «Нижняя Кама», «Хвалынский» и др.

В Южно-Русскую туристскую зону входят: Белгородская, Брянская, Воронежская, Курская, Липецкая, Орловская, Пензенская и Тамбовская области, а также Республика Мордовия. В прошедшие годы в этой зоне уделялось недостаточно внимания развитию туризма. Поэтому ее исторические памятники не получили большого общественного резонанса. На территории Южно-Русской зоны имеется не мало природных условий и достопримечательностей, способных заинтересовать российских и иностранных туристов. В этой зоне находятся такие государственные природные заповедники как: «Брянский лес», «Воронинский», «Приволжская лесостепь», «Центрально-Черноземный», а также национальный природный парк «Орловское Полесье».

Приазовско-Черноморская туристская зона включает Краснодарский край и Ростовская область. Главными туристскими ресурсами этой зоны являются Черноморское побережье с известнейшими курортными городами Сочи, Анапа, Геленджик, Туапсе, Адлер с бальнеологическим центром Мацеста, а также курортные места на побережье Азовского моря. Горный район этой зоны обладает уникальными природными ресурсами, позволяющими удовлетворить самые различные интересы любителей природы. В этой зоне находится государственный биосферный заповедник «Кавказский» и национальный природный парк «Сочинский».

Дальневосточная туристская зона. В нее входят: Приморский и Хабаровский края, Амурская и Сахалинская области, Еврейская автономная область. По своим природно-климатическим, этнографическим и антропогенным ресурсам эта зона не уступает другим восточным территориям Российской Федерации. Здесь также созданы и активно действуют крупнейшие в стране заповедники и национальные парки: «Большехецирский», «Ботчинский», «Джугджурский» (Хабаровск), «Зейский», «Хинганский» (Амур), «Лазовский», «Сихоте-Алинский», «Ханкайский» (Приморье), «Поронайский», «Курильский» (Сахалин).

В состав Уральской туристской зоны входят Республика Башкортостан, а также Оренбургская, пермская, Свердловская и Челябинская области. Проходящий по этой зоне Уральский горный хребет, разделяющий Европу и Азию, сам по себе является привлекательным объектом туристского интереса. Здесь также имеются хорошие возможности для организации экологического и приключенческого туризма. В эту зону входят такие государственные природные заповедники как «Басеги» (Пермь), «Висимский» и «Денежкин Камень» (Свердловская обл.), «Оренбургский», «Шульгин-Таш» (Башкирия).

Кавказская туристская зона. В нее входят: Ставропольский край и республики Адыгея, Дагестан, Ингушетия, Чеченская, Кабардино-Балкарская, Карачаево-Черкесская, Северо-Осетинская. Главным туристским ресурсом этой зоны является Кавказский горный хребет с исключительно богатой флорой и фауной. Многочисленные национальные республики, входящие в эту зону, представляющие национальные традиции, обычаи, фольклор местных народов привлекали и привлекают большие группы российских и иностранных туристов. Особое значение для этой зоны имеют курортные центры Кавказских Минеральных Вод, обладающие ценными бальнеологическими ресурсами. По территории Северного Кавказа проходят многочисленные альпинистские и горно-туристские маршруты. Здесь действуют такие государственные природные заповедники, как «Дагестанский», «Кабардино-Балкарский», «Северо-Осетинский», «Тебердинский», а также национальный парк «Приэльбрусье».

Байкальская туристская зона включает Республику Бурятию, а также Иркутскую и Читинскую области. Главной туристской достопримечательностью этой зоны является самое глубокое в мире озеро Байкал с его исключительно богатой флорой и фауной. Основные природно-климатические достопримечательности сосредоточены в созданных в этой зоне природных заповедниках и парках: «Байкальский», «Баргузинский», «Витимский», «Даурский», «Джергинский», «Сохондинский», «Забайкальский» и др.

Обско-Алтайская туристская зона. Эта зона охватывает Республику Алтай и Алтайский край, а также Кемеровскую, Тюменскую и Томскую области. В этой зоне расположены такие государственные природные заповедники, как «Алтайский» и «Катунский» (Алтай), «Верхне-Тазовский», «Юганский» и «Малая Сосьва» (Тюмень), «Кузнецкий Алтай» и «Шорский» (Кемерово). Наличие таких заповедников и природных парков свидетельствует об обилии природно-климатических ресурсов в Обско-Алтайской туристской зоне, способных удовлетворить интересы путешественников по самым различным видам туризма.

Енисейская туристская зона. Территория этой зоны охватывает республики Тува и Хакасия, а также Красноярский край. Эта зона также выделяется большим количеством природных заповедников и парков, в том числе заповедники «Азас» (Тува), «Чазы», «Малый Абакан» (Хакасия), «Таймырский», «Столбы», «Саяно-Шушенский», «Центрально-Сибирский» (Красноярск) [5].

Перед российской индустрией туризма встает проблема поиска таких методов построения эффективной системы управления, которые позволили бы укрепить рыночные позиции каждой российской организации, занимающейся обслуживанием туристов, и способствовать тем самым дальнейшему развитию всей сферы туристского бизнеса, вращаясь России в индустрию мирового туризма. Только четко сформулированная концепция развития туристской отрасли может обеспечить соответствующий уровень качества туристских услуг, отвечающий мировым стандартам.

Список использованных источников:

1. Рейтинг туристской привлекательности стран мира. Точка доступа: <http://www.diapazon.kz>.
2. Туристический кластер Казахстана- перспективы и возможности. Точка доступа: <http://www.kisi.kz/ru/categories/ekonomika-i-energetika/posts/turisticheskiy-klaster-kazahstana-perspektivy-i-vozmozh>.
3. Концепция культурного развития Республики Казахстан. Точка доступа: <http://gako.kz/komitety/2015-05-02-11-01-27/1490-proekt-kontseptsiya-kulturnoj-politiki-respubliki-kazahstan>.
4. Туризм в России. Росстат. Точка доступа: <https://www.pravda.ru/news/travel/tourism/08-07-2016/1306083-turist-0/>.
5. Характеристика основных туристических и курортных зон России. Точка доступа: http://tourlib.net/books_tourism/voskresensky251.htm.

**Секция 6 ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ ҚАРЖЫ-НЕСИЕ ЖӘНЕ БУХГАЛТЕРЛІК ЖҮЙЕЛЕРДІҢ
ДАМУЫ
РАЗВИТИЕ ФИНАНСОВО-КРЕДИТНОЙ И БУХГАЛТЕРСКОЙ СИСТЕМ НА
СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ**

Аман Н.А. Ф-21к студенті ҚҚЭУ
ғылыми жетекші: э.ғ.м., оқытушы Хұсайын Ф.Х.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК ҚАРЫЗДАРДЫ БАСҚАРУ

Бұл тақырып өте өзекті де маңызды болып келеді, себебі қаржылық экономикалық қатынастардың нысаны бола отырып, құндық бөліністің ерекше бөлігі ретінде мемлекеттік қарыз және оны басқару жайында талқылайды – жалпы мемлекеттік қажеттіліктерді қанағаттандыруға қызмет етеді^[1].

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік несие мен мемлекеттік қарыздарды зерттеудің маңыздылығы экономикалық жүйедегі орнымен анықталады. Мемлекеттік қарыз ұлттық экономиканы басқарудың басты проблемалардың бірі болып табылады. Соңғы жылдары Қазақстанның қаржы секторы тұрақты дамуда. Бұған қолайлы сыртқы экономикалық конъюнктура және соңғы жылдар бойы Қазақстандағы макроэкономикалық дамудың жоғары тұрақты қарқыны ықпал етуде. Қазақстан Республикасында мемлекеттік қарыз алуы оның үкіметі, Ұлттық банкі және жергілікті атқарушы органдары жүзеге асырады. Жергілікті атқарушы органдардың мемлекеттік қарыз алуы аймақтық инвестициялық бағдарламаларды қаржыландыруға байланысты жергілікті бюджеттің тапшылығын жабу мақсатында жүзеге асырылады. Экономикалық қатынастардың жиынтығы ретіндегі мемлекеттік бюджеттің объективті сипаты бар. Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік несие мен мемлекеттік қарыздарды зерттеудің маңыздылығы экономикалық жүйедегі орнымен анықталады. Көптеген елдер оның ішінде Қазақстан да борышкерлік міндеттемелерімен, әсіресе, активтер мен пассивтердің құрамы мөлшерлердің құбылмалы пайыздардың үлкен көлемді және қысқа мерзімдермен сипатталатын инвестициялардың ағындары дұрыс болжауда қиындықтар кездестіруде. Қазақстан қазіргі кезде экономикалық сатысында және мемлекет тұрғысынан инвестициялардың, ал соңғы жылдары жеке меншік арналар бойынша аса белсенді айтарлықтай үлкен көлемін тартуда^[1].

Мемлекеттің экономикалық реттеу құралдарының бірі – мемлекеттік қарыз немесе үкімет берешегі. Мемлекеттік қарыз – мемлекеттің қосымша қаржылық көзі әлеуметтік – экономикалық дамуды жандандыруы. Қосымша мемлекеттік шығындар басқа елдерден, үкіметтерден, халықаралық ұйымдардан, сонымен бірге өз халқынан алынатын қаражаттар арқылы қаржыландыру экономикалық субъектілерге салықты өсіруге және ақша эмиссиясына қарағанда халыққа, экономикаға зардабы аз деңгейдегі реттеу құралы болып саналады.

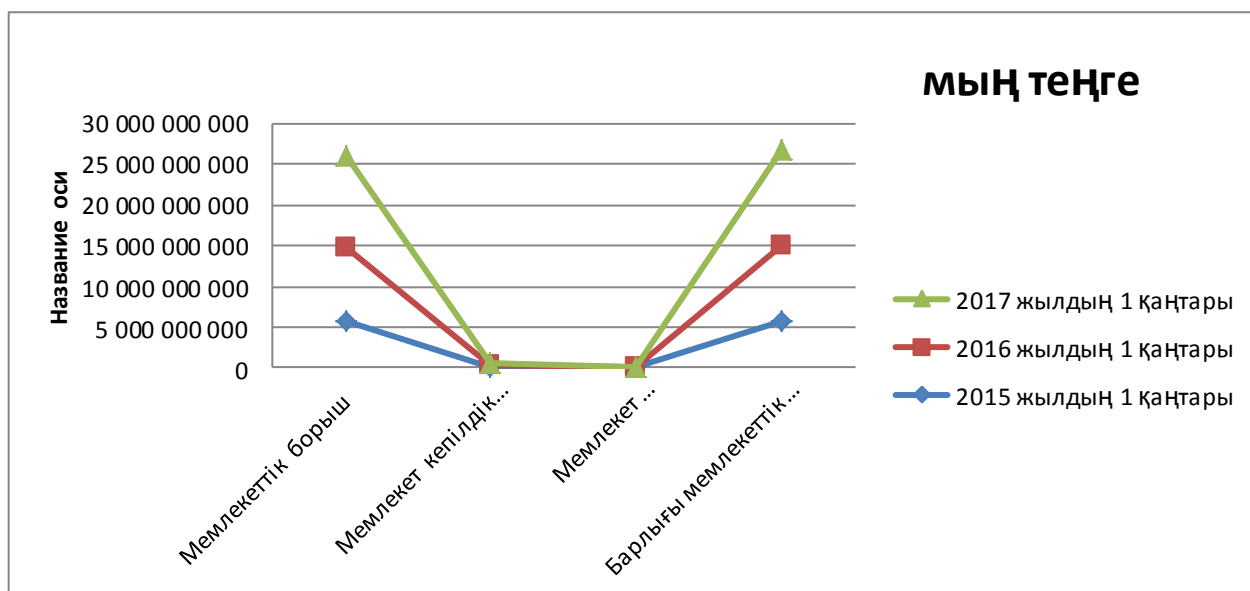
Мемлекеттік қарыздың өзі екіге бөлінеді: Ішкі және Сыртқы. Ішкі дегеніміз — мемлекеттік құнды қағаздар иегерлеріне, ал сыртқы — өзге мемлекеттермен халықаралық қаржы ұйымдарына қарыз болуы. Барлық дамығын елдердің өздерлік қарыздан көз ашпайды. Ең бастысы сол қарызды тиімді пайдаланып, соның арқасында ел экономикасын дамыту^[1].

Кесте 1. Мемлекеттік және мемлекет кепілдік берген борышы, мемлекет кепілгерліктері бойынша борыштың 2015, 2016 және 2017 жылғы қаңтар айындағы көрсеткіштері мың.тг

№	Көрсеткіштер атауы	2015 жылдың 1 қаңтары	2016 жылдың 1 қаңтары	2017 жылдың 1 қаңтары	2015-2016ж ауытқуы	2016-2017ж ауытқуы
I	Мемлекеттік борыш	5 655 411 258	9 022 195 007	11 436 642 670	3366783749	5781231412
1	Қазақстан Республикасы Үкіметінің борышы	5 613 052 661	8 665 700 311	8 877 276 516	3052647650	3264223855
1.1.	<i>ішкі:</i>	4 178 018 921	4 349 494 697	4 256 683 434	171475776	78664513
1.2.	<i>сыртқы:</i>	1 435 033 740	4 316 205 615	4 620 593 082	2881171875	3185559342
2	Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің борышы	26 864 000	354 000 099	2 518 658 081	327136099	2491794081
2.1.	<i>Ішкі</i>	26 864 000	354 000 099	2 518 658 081	327136099	2491794081
2.2.	<i>Сыртқы</i>	-	-	-	-	-

3	Қазақстан Республикасының жергілікті атқарушы органдарының борышы	233 024 535	310 850 147	439 601 425	77825612	206576890
I	Мемлекет кепілдік берген борыш	83 270 238	238 317 852	286 857 010	155047614	203586772
1	<i>Ішкі</i>	7 352 908	12 334 169	10 779 986	4981261	3427078
2	<i>Сыртқы</i>	75 917 330	225 983 683	276 077 025	150066353	200159695
II	Мемлекет кепілгерліктері бойынша борыш	39 727 833	39 727 833	37 837 890	-	-1889943
1	<i>Ішкі</i>	39 727 833	39 727 833	37 837 890	-	-1889943
2	<i>Сыртқы</i>	-	-	-	-	-
Барлығы мемлекеттік және мемлекет кепілдік берген борышы, мемлекет кепілгерліктері бойынша борыш (I+II+III)		5 778 409 329	9 300 240 692	11 761 337 570	3521831363	5982928241

Кестеде мемлекеттік және мемлекет кепілдік берген борышы, мемлекет кепілгерліктері бойынша борыштың 2015, 2016 және 2017 жылғы қаңтар айындағы көрсеткіштері берілген. Сонымен қатар, осы берілген үш жыл арасындағы ауытқулар анықталған. 2015 жылдың нәтижесі бойынша, мемлекеттік борыш 5 655 411 258 мың теңгені, 2016 жылы 9 022 195 007 мың теңгені және 2017 жылы 11 436 642 670 мың теңгені құраған болатын. Сәйкесінше 2016 жылы 2015 жылға қарағанда 3 366 783 749 мың теңгеге ауытқыған; ал 2017 жылғы көрсеткіш 2016 жылмен салыстырғанда 5 781 231 412 мың теңге ауытқуды көрсетті. Мемлекет кепілдік берген борыш нәтижесін қарастырсақ, 2015 жылы борыш 83 270 238 мың теңге, 2016 жылы 238 317 852 мың теңге, 2017 жылы 286 857 010 мың теңгені құраған. Салыстыра келгенде, 2015 пен 2016 жыл арасындағы ауытқуы 155047614 мың теңгені, 2016 мен 2017 жыл аралығындағы ауытқу 203586772 мың теңгені құрды. Дәл осылай мемлекет кепілгерліктері бойынша борыш көрсеткіштерін талдай келе, 2015 жылы оның көрсеткіші 39 727 833 мың теңге, 2016 жылы 39 727 833 мың теңге және 2017 жылы 37 837 890 мың теңге болғанын көреміз. Сәйкесінше, 2015 жылға қарағанда 2016 жылы ауытқу байқалмаған, бірақ 2017 жылы 2016 қарағанда -1889943 мың теңгеге ауытқығанын кестеден көре аламыз. Соңында барлық мемлекеттік және мемлекет кепілдік берген борышы, мемлекет кепілгерліктері бойынша борыштарды бірге алып қорыта келе, 2015 жыл мен 2016 жыл аралығындағы ауытқу 3521831363 мың теңге болғаны, 2016 жыл мен 2017 жыл аралығындағы ауытқу сомасы 5982928241 мың теңге болғаны анықталды.

Сурет 1. Мемлекеттік және мемлекет кепілдік берген борышы, мемлекет кепілгерліктері бойынша борыштың 2015, 2016 және 2017 жылғы қаңтар айындағы көрсеткіштері^[2]

Сыртқы борышты есепке алудың әдіснамалық проблемалары бар, ол жалпы сыртқы борыштың салыстырмалы көрсеткіштеріне әсер етеді. Мемлекеттік борыш бөлігінде елдің сыртқы борышының қолданылатын салыстырмалы құрылымы халықаралық әдіснама ұсынатын жіктемеге сәйкес келмейді. Бұл мемлекет басым қатысатын ұйымдардың борышына жатады, ол қазіргі уақытта мемлекеттік сектордың борышы ретінде жіктелмейді^[3].

Тұтастай алғанда, ел үшін борышты басқару жөніндегі жүйелік шараларды қабылдау үшін негіз болып қызмет ететін борыштың қауіпсіз деңгейін айқындау саясаты жоқ. Бұдан басқа, мемлекеттік деңгейде борышты басқарудың нақты стратегиясы қалыптастырылмаған, тәуекелдерді басқару жүйесінде икемділік пен уақтылылық жоқ, корпоративтік сектордың қарыз алуын реттеу тетігі жоқ, мемлекеттің басым қатысуы бар ұйымдар борышының тиісті мониторингі жүргізілмейді, тұтастай алғанда уәкілетті мемлекеттік органдар арасында өзара іс-әрекет жасау және ақпарат алмасудың толыққанды жүйесі жоқ. Қолданыстағы заңнамада елдің борышын басқару мәселелері жеткілікті регламенттелмеген, бұл жоғарыда көрсетілген проблемаларға әкеп соқтырады. Жалпы алғанда, мемлекеттік органдардың елдің жалпы сыртқы борышын үйлестіру жөніндегі функциялары заңнамада жеткілікті нақты айқындалмаған, атап айтқанда мемлекеттік органдардың мемлекеттің қатысуы бар ұйымдардың қарыз алуы мен борышын басқару, сондай-ақ жеке сектордың сыртқы қарыз алуы мен борышын реттеу жөніндегі іс-шараларды жүзеге асыруы көрсетілмеген. Осылайша, жалпы ішкі борышты басқару үшін жеткілікті құқықтық база құрылмаған^[3;4].

Сыртқы ресурстар жаңа тәуелсіз ел атанған Қазақстан үшін де керек еді. 1992 жылдан бастап еліміз шет елдік инвестиция мен сырттан жәрдем және түрлі қарыз ала бастады. Сыртқы қарыз көмегімен елде үлкен инвестициялық жобаларды іске асыруға мүмкіндік туды. "Модерн мемлекет" түсінігінде мемлекет шығындарының ұдайы арта түсетіндігі үйлесімді^[4].

Ел мынадай себептерге байланысты қарыз алады: бюджет жетіспеушілігін жабу үшін, экономикалық өсуді қамтамсыз ету үшін, импорт тауарлар алуға, реформа жүргізуге немесе үлкен жобаларды жүзеге асыру мақсатында. Сыртқы қарыздың пайызы инвестициядан төмен болған жағдайда ғана пайдалы. Бұлай болмаған жағдайда ішкі ресурстар тек қана шет мемлекеттердің яғни қарыз берушілердің байлығын арттырады. Мемлекеттік қарыз механизмі елдегі ақша массасын және экономикалық белсенділікті реттейтін механизм және еліміздің макроэкономикалық саясаты болып табылады^[5].

Мемлекеттік қарыз бюджеттің жеткіліксіз болуынан халықаралық қаржы ұйымдармен шетелдерден несие алудың нәтижесінде орын алады. Сыртқы қарыздың көбеюі халықтың байлығын азайтады, салық көбеюі капиталдың қашуына себеп болады, ал бұл өз кезегінде өндіріс факторлары арасындағы тепе-теңдікті бұзады және мемлекеттің банкрот болуына әкеліп соғуы мүмкін^[5].

Кесте 2.

Қазақстан қазіргі уақытта 110 елге қарыз. Мемлекет берешек елдердің ішінде көш бастап тұрғаны - АҚШ, Ұлыбритания және Нидерланды^[4].

Елдер	Нидерландия	АҚШ	Ұлыбритания	Ресей	Жапония	Германия

Қарыз мөлшері	18,9 миллиард доллар	58,5 миллиард	16,6 миллиард	7,5 миллиард	5,2 миллиард	5 миллиард
Е с к е т р у ҚР Қаржы министрлігінің мәліметтері бойынша						

Сонда Қазақстан қай мемлекеттерге қарыз?

Мөшері миллиардтап есептелетін инвестициялардың ең көп сомасы США-қа - \$58,5 млрд тесілі. Нидерланды - \$18,9 млрд, Ұлыбритания - \$16,6 млрд, Ресей - \$7,5 млрд, Жапония - \$5,2 млрд, Германияға - \$5 млрд. келеді екен. Сонда бұлардың барлығы 111,7 миллиард долларды құрайды.

Кейбір деректерде еліміз қазіргі таңда 110 елге қарыз деген мәлімет бар. Олардың ішінде тіпті ұсақ-түйек аралдар да бар көрінеді. Джерси аралына 34 миллион, Сейшел аралдарына 335 миллион, Кайман аралдарына 447 миллион доллар берешек^[4].

Қазіргі таңда мемлекеттер арасындағы даму сатысының әртүрлілігі және халықаралық интеграция нәтижесінде мемлекеттің ішкі ресурстары экономикалық өсуге қол жеткізу үшін жеткіліксіз болып отыр. Дамушы елдерге экономикалық өсімді жеделдету үшін инвестициялар қажет, бірақ оған елдегі ресурстар жеткіліксіз, сол себепті сырттан қарыз алуға мәжбүр.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

1. Мемлекеттік қарызды басқару стратегиясы // Аль-Пари журналы -2015.105-108бб.
2. www.minfin.kz. Мемлекеттік және мемлекет кепілдік берген борышы, мемлекет кепілгерліктері бойынша борыш.
3. www.kaznacheistvo-almaty.kz «Мемлекеттік борышты және мемлекет кепілдік берген борыш, мемлекеттің кепілгерлігі бойынша борыш тәуекелдерін басқару».
4. www.abai.kz «Қарызға Батқан Қазақстан Экономикасы Дефолтқа Ұшырайды» мақаласы.
5. Мемлекеттік қарыздануға көзқарастардың теориялық эволюциясы // «Бәсекеге қабілетті ұлттық экономиканың мәселелері және келешегі» . -2016.-112-114бб.

Аманжолова А.Ж. 2 курс КЭУК, **Елубекова Л.А.** 2 курс КЭУК
ғылыми жеткші: э.ғ.м. аға оқытушы **Айтбек С.К.**

ҮЙ ШАРУАШЫЛЫҚ ҚАРАЖАТЫН ЖОСПАРЛАУ ЖӘНЕ ҮНЕМДЕУДІҢ ТИІМДІЛІГІ

Қазіргі экономикада уй шаруашылығы тұтынушы немесе өндіруші ретінде қарастырылады. Еліміздің экономикасының өсуі мен дамуы - әр отбасының экономикасының дамуы мен ұлғаюына байланысты. Қазіргі уақытта отбасылық қаржыны қалай жұмсау және қалай арттыру әрқашан өзекті мәселенің бірі болып қалмақ. Отбасылық бюджетті үнемдеуді үйрену-болашаққа қойған мақсатқа қол жеткізу үшін маңызды роль атқарады. Қазіргі кезде отбасы мүшелерінің көбісі өздерінің жалақысының мөлшері мен оны жұмсау мөлшерінің қаншалықты екенін нақты айта алмайды. Бұл сұраққа жауап беру үшін отбасылық бюджетті жоспарлау шығындарды есептеп бастау қажет. Әр отбасы өз шығының бақылаған кезде қандай шығындарды болдырмау керек және де қайсысын алып тастау керек деген сұрақтарға жауап береді. Осы арқылы өз қаражатын үнемдеу арқылы алға қойған мақсаттарға қол жеткізу анық және оңай болмақ.

Үй шаруашылықтарының қаржылары тұтастай алғанда қоғамның қаржылары ретінде, шаруашылық мүшелерінің әлеуметтік және материалдық өмір жағдайы мен олардың ұдайы өндірісін қамтамасыз ету мақсатында, ақша қаражаттарының қорларын қалыптастыру және пайдалану жөніндегі экономикалық ақша қатынастарын білдіреді. [1, 45б]

Жекелеген отбасылар деңгейінде қаржы жүйесіндегі буын болып санала отырып, олар қоғамның әлеуметтік-экономикалық құрылымының бастапқы элементі болып қатысады.

Үй шаруашылығы қаржыларының маңызы олардың функцияларынан өзінің көрінісін табады. Г.Б. Поляктың пікірі бойынша олар төмендегідей екі базалық функцияны орындайды:

- отбасыларының қажеттіліктерін ақша қаражаттарымен қамтамасыз ету;
- бөлу.

Бірінші функция аталған отбасы мүшелерінің нақты өмір сүру жағдайын туғызады. Нарықтық қатынастарды дамыту осы функциялардың көріну формасына түбегейлі түрде ықпал етеді.

Үй шаруашылықтары қаржыларының бөлу функциясы ұлттық табысты бастапқы бөлуді және отбасыларының бастапқы кірістерін қалыптастыруды қамтиды.

Үй шаруашылықтарының қаржылық қатынастарына келесі екі топ кіреді:

- еңбекақы, зейнетақы, жәрдемақы және т.б. түрінде бастапқы кірістерді қалыптастыра отырып, аталған шаруашылық бірліктері мен қаржы жүйесінің өзге буындары (мемлекеттік қаржылармен – бюджеттермен және бюджеттен тыс қорлармен және коммерциялық ұйымдар мен кәсіпорындардың қаржылары) арасындағы қатынастар;

- жекеленген ақша қорларын құра отырып, қаражаттар бөлінген және жекеленген кездегі, үй шаруашылықтары мүшелерінің арасындағы қатынастар. Үй шаруашылықтарының ішінде қаражаттардың жекеленуі, қандай да бір эквиваленттілікті жоққа шығара отырып, меншік иесін өзгертпейді.

Үй шаруашылықтары қаржы ресурстарының құрамына мыналар кіреді:

- меншікті қаражаттар, яғни отбасының әрбір мүшесі тапқан – жалақы, қосалқы шаруашылықтан алған кіріс, коммерциялық қызметтен тапқан пайда;

- несие ұйымдарынан алынған несие формасындағы, нарықта жұмылдырылған қаражаттар, дивидендтер, пайыздар;

- қайта бөлу тәртібінде келіп түскен қаражаттар – бюджеттерден және бюджеттен тыс әлеуметтік қорлардан түскен зейнетақылар, жәрдемақы, ссудалар.

Үй шаруашылықтарының кірісі тұрақты және уақытша болып ажыратылады.

- Тұрақты кіріс – бұл адамның күтуіне сәйкес, алдағы уақытта сақталатын кіріс. Тұрақты экономикалық қоғамда, негізінен, еңбек қызметіне ақы төлеу кірістің осы тұрақты түріне жатады.

- Алдағы уақытта жоғалтып алуы мүмкін кіріс уақытша кіріс болып есептеледі, мысалы, акционерлік қоғам қызметін тоқтатумен байланысты бағалы қағаздардан алған кіріс.

Мемлекет үй шаруашылығы бюджетінің көлеміне келесідей ықпал етеді

- салық жүйесі арқылы – үй шаруашылықтары салықтар, алымдар, баж салықтарын төлейді және өзге міндетті аударымдар жасайды;

- мемлекеттік сектордағы қызметкерлерге (жұмыскерлерге) еңбекақы төлеу арқылы;

- берілетін әртүрлі қоғамдық игіліктер мен көрсетілетін қызметтер арқылы;

- мемлекеттік баға белгілеу арқылы жүзеге асырылады.

Үй шаруашылықтарының ақшалай шығыстары – адамның өмір сүруін жалғастыру үшін қажетті материалдық және рухани құндылықтарды сатып алуға жұмсайтын, оған тұтыну шығыстары мен тұтынумен тікелей байланысты емес шығыстар кіретін нақты шығындар. Олар үй шаруашылығының жекелеген мүшелерінің жұмыс күшін қалпына келтіруде өте маңызды рөл атқарады.

Үй шаруашылығының мүшелері өз қаражаттарын жұмсай отырып, алуан қажеттіліктерді қанағаттандырады. Бұған екі жолмен:

тауарлар сатып алу мен көрсетілген қызметтерге ақшалай кірістерді пайдаланумен;

шаруашылықтың жекелеген мүшелерінің өз еңбек қызметі есебінен болатын, натуралды түрде өзін-өзі қамтамасыз ету арқылы қол жеткізіледі.

Үй шаруашылығында қаржылық мәселелерде шешім қабылдауға бірнеше фактор әсер етеді :

Ағымдағы уақытқа мақсаттар

Отбасы қарым-қатынасы

Кірістердің шамасы

Отбасы мүшелерінің қауіп-қатерге қатынасы

Үй шаруашылығына әрекет ететін сырқы орта.[2, 676]

Қаржылық жоспар құру кезінде мақсатты анықтап алу және оған жететін жолдары мен мерзімін көрсету керек және міндетті түрде отбасы мүшелерін барлық жағдайдан сақтандырған жөн. Талдау жасау үшін шығындарды үш түрге бөлеміз:

Керекті шығындар

Қосымша шығындар

Тұтқиыл шығындар

Қаржылық жоспар құрудың кезеңдері болады. Ол:

Мақсатын белгілеу;

Өзінің қаржылық мүмкіндігін бағалау;

Қаржылық мүмкіндікке байланысты мақсатына түзету жасау;

Мақсатты орындау үшін жол таңдау.

Әлемдік қаржылық дағдарыс әр адамға, әр отбасыға өз шығынын қайта қарауға мәжбүр етеді. Көп жағдайда ақша жетіспеушілік мәселесі кездеседі. Отбасылық өмірде кірісті дұрыс бөлу маңызды болып саналады, сондықтан жалақы немесе еңбек ақы алған күні оны бөліп қою қажеттігі туындайды. Мысалы тамаққа, киімге, жолға, т.б. Азық түлікті аптаға бірден алған тиімді. Осы мәселені зерттеушілер, сауалнама қорытындыларына негіздеп, мынадай формула ұстанған ұтымды дейді.

Жинақтау есебі – 20%

Өмірлік қажеттілік, киім, тамақ, тұрғын үй -50%

Білім – 10%

Демалу-10%

Шұғыл жағдайларға-10%

Кесте-1 Аманжолова Айсұлудың отбасы шығындары мен кірістері.

КІРІСТЕР	наурыз	сәуір	мамыр	маусым	шілде	тамыз
Әке	150000	150000	150000	150000	150000	150000
Ана	135000	90000	90000	90000	90000	90000

бала 1	0	0	0	0	0	0
бала 2	0	0	0	0	0	0
бала 3	0	0	0	0	0	0
Бастапқы қалдық		48120	41920	57980	47830	38300
БАРЛЫҒЫ	285000	288120	281920	297980	287830	278300
ШЫҒЫСТАР (ТҰТЫНУ)						
Коммуналдық қызмет	23500	24550	25380	23750	26850	24560
Азық-түлік	43000	45500	44850	47500	45620	43950
Оқу және бала-бақша	61000	61000	11000	11000	0	0
Салықтар	380	0	0	0	0	0
Денсаулық сақтау	1100	1250	9500	1500	7520	6800
Мәдениет, спорт, туризм	5000	6500	5500	9500	11500	3800
Әке	40000	39000	42500	43000	47050	45500
Ана	12000	20500	29850	25000	22580	23500
бала 1	35500	33500	42500	46500	38000	42500
бала 2	9800	11200	10560	40900	46850	45000
бала 3	5600	3200	2300	1500	3560	4650
БАРЛЫҒЫ	236880	246200	223940	250150	249530	240260
Қалдық	48120	41920	57980	47830	38300	38040

Жалғасы:

КІРІСТЕР	қыркүйек	қазан	қараша	желтоқсан	қаңтар 2017ж	ақпан 2017ж	наурыз 2017ж
Әке	150000	150000	150000	150000	150000	150000	150000
Ана	90000	90000	90000	135000	90000	90000	90000
бала 1	0	0	0	0	0	0	0
бала 2	0	0	0	0	0	0	0
бала 3	0	0	0	0	0	0	0
Бастапқы қалдық	38040	37768	39358	28888	-7862	-13732	-2792
БАРЛЫҒЫ	278040	277768	279358	313888	277138	226268	237208
ШЫҒЫСТАР (ТҰТЫНУ)							
Коммуналдық қызмет	25650	33900	32720	29100	31740	34350	32580
Азық-түлік	40522	36500	500	6500	42510	43650	4850
Оқу және бала-бақша	61000	51000	000	1000	66000	11000	1000
Салықтар	0	0	0	0	10000	380	0
Денсаулық сақтау	4500	8700	7580	14700	7500	12350	15800
Мәдениет, спорт, туризм	2400	3750	4800	15000	6500	4250	12000
Әке	38000	39600	36200	38900	44500	42620	41690
Ана	15500	13500	9800	24250	18000	21000	19980
бала 1	39000	36500	47500	55000	47500	44650	2850
бала 2	12500	12400	11850	19800	11000	10250	17400
бала 3	1200	2560	1520	7500	5620	4560	2980
БАРЛЫҒЫ	240272	238410	250470	321750	290870	229060	251130
Қалдық	37768	39358	28888	-7862	-13732	-2792	-13922

Отбасы қаржысын бақылау бойынша кірістерге тоқталатын болсам, жылдың аяғында (желтоқсан) және наурыз айларында кірістер көбееді, мұның себебі мемлекеттік мерекелерде отбасы мүшелеріндегі жұмыс істейтіндерге қосымша сыйлықақылар беріледі. Бірақ сол кезеңдерде сол мерекелік іс-шараларға байланысты шығындар да ұлғая түседі. Шығыстарға тоқталатын болсам, салықтар жерге және көлікке

жылына бір рет ғана төленеді. Коммуналдық төлемдер қазаннан сәуір айына дейін жылыту маусымы болғандықтан, жоғары болады. Азық-түлік шығындары наурыз және желтоқсан айлары мерекелерге байланысты көп болады, ал мәдениет, спорт және туризм сонымен қатар, жаз айында демалысқа байланысты жоғары болады. Оқу, бала-бақша шығындары керісінше, жаз айларында болмайды. Денсаулық сақтауға жұмсалатын шығындар жыл бойы әр-түрлі болады, бірақ көктем, қыс айларында ерекше көп болады. Балалардың шығындары жайлы айта кетсем, 1 балаға 2 және 3 баламен салыстырғанды шығындар көбірек жұмсаларды, мұның себебі, 1 бала студент болғандықтан, күнделікті жолына, тамағына шығындар көп жұмсаларды. 2 бала мектеп оқушысы, оған күнделікті тамағына және қосымша шығындарға, және 3 бала бала-бақшаға барады, оған күнделікті тұрақты шығындар болмайды. Оқу шығындары қыркүйек және сәуір аралығында көптеп жұмсаларды себебі Бала1 ЖОО оқығаннан кейін оқу ақысы бөліп төленіледі.

Бұл отбасы азық-түлікке 12 ай ішінде 582452 теңге жұмсайды. Осы шығындарды азайту жолдарының бірнеше түрлері бар. Олар: біріншіден тауарларды жаппай сатылып кезінде немесе жеңілдік болған кезде алу. Мысалы Қарағанды қаласында Аян саудаорнында әр сейсенбі және жұма күндері 50 пайыз жеңілдікпен немесе көтерме сауда (Магnum) орында сауда жасау. Келесі тұрақты бір сауда орнында жеңілдік картасын сатып алып сауда жасау. Және де артық қажетсіз тауарларды сатып алудан қорғану үшін сауда орнына барған кезде керекті тауарларға деген тізіммен барып сол бойынша төлем жасау керек. Бұл азық-түлікке артық шығындардан құтылуға көмектеседі.

Балаларға кететін қажатты үнемдеу үшін оларға ай сайынғы бертің ақшаны бөліп беру мысалға Бала1 студент болғаннан кейін оған күніне жол ақысы, тағамына және де канцелярлық тауарларға деп оған күніне 1000 тг беріліп отырса 24 оқу күнінде $1000 \times 24 = 24000$ тг жұмсаларды, Бала2 мектеп оқушысы болғаннан кейін оған күніне $400 \text{ тг} \times 24 = 9600$ тг беріліп отырады, ал Бала3 бала-бақшада болғаннан кейін оған күнделікті қаражат керек емес, бірақ оған айына 5000 тг бөлген дұрыс себебі: театр –көрініс тағы басқалары келген кезде. Қалған үнемделген қаражатты қазіргі кезде болашақта балаға керек деп арнайы депозиттер ашуға болады. Сол үнемделген қаражатты бөліп салу керек. Қаражаттың көп бөлігін Бала3 пен Бала2ге салу керек, себебі олар болашақта ЖОО және тағы басқаға деген қаражатты жұмсауға тиімдірек болу үшін. Бұл отбасы шығындарын үнемдей отырып алдағы жоспарлаған заттарды тездетіп сатып алуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиет:

1. Современная экономика. Общедоступный курс/ Под ред. Мамедова О.Ю. - Ростов н/Д.: изд-во «Феникс», 2000. (с 256-269).

2. Основы планирования семейного бюджета: Методическое пособие / Кредитный Потребительский кооператив «Первый Дальневосточный» - с. , 2009

Амантаева Д., Токатаева А., Тулеубасва А. гр. Ф-21с/к КЭУК
науч. рук.: ст.преподаватель **Майкенова А.Е.**

ЗОЛОШЛАКОВЫЕ ОТХОДЫ - ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ВЫГОДА ЕЕ ПЕРЕРАБОТКИ

Склоняясь к посланию Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева которое было 31 января 2017 году под названием «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» можно подметить что в мире началась уже четвертая промышленная революция. Повсеместная цифровизация экономики приведет к исчезновению целых отраслей и созданию принципиально новых. Великие перемены, происходящие на наших глазах - это одновременно исторический вызов и шанс для нации. необходимо повысить уровень переработки продукции, создать эффективную систему хранения, транспортировки и сбыта товаров. Вместе с тем создание и развитие новых индустрий должно стать дополнительным источником занятости и роста реальных доходов граждан [1]. Именно поэтому мы выбрали такую тематику проекта как «Золошлаковые отходы-экономическая выгода переработки».

На протяжении последнего десятилетия Казахстан демонстрирует высокие темпы строительства жилья, дорог с постоянным наращиванием объемов потребления бетона. По причинам высоких цен на традиционные строительные материалы (кирпич, дерево) и ужесточения норм по показателям общих теплопотерь зданий, вышеописанные преимущества газобетона вышли на первый план. По этой причине, производство газобетона является перспективным направлением вложения денег. Зола представляет собой несоразмерный остаток, состоящий из смеси минеральных солей и получается при сжигании растительной массы.

В 1930-ые годы американский профессор Р. Е. Дэвис представил идею использования золы уноса для производства бетона и разработал для нее спецификацию. Но до 1946 года нигде в мире не было оборудования для улавливания этой золы. Основательно взялись за решение проблемы промышленных отходов горения угля в развитых и не до конца развитых странах лишь в 90-е годы. В Скандинавских странах уровень утилизации золы ТЭЦ довели до 100%. Более подробную статистическую раскладку можно посмотреть на сайте ЕСОВА - Европейской ассоциации по утилизации продуктов горения угля (Coal Combustion Products). Организация была основана в 1990 году, в нее входят 28 энергетических компаний из 15 стран, выпускающих 88% золошлаковых материалов в ЕС. В просвещенной Европе кратное увеличение объемов переработки ЗШМ началось с введения общих для Евросоюза политических директив, регулирующих выбросы в угольной промышленности.

Зола и шлаки - это минеральная несгорающая часть угля. В ЗШМ содержится добрая часть периодической таблицы: оксид кремния, алюминия, железа, редкоземельные металлы и так далее. Одно из перспективных направлений переработки золошлаковых отходов- извлечение из них полезных металлов. Зола богата оксидом алюминия, ее можно рассматривать как потенциальный заменитель бокситов.

На протяжении последнего десятка лет Казахстан демонстрирует высокие темпы строительства жилья, дорог с постоянным наращиванием объемов потребления бетона. По причинам высоких цен на традиционные строительные материалы (кирпич, дерево) и ужесточения норм по показателям общих теплопотерь зданий, вышеописанные преимущества газобетонных вышли на первый план. По этой причине, производство газобетона является перспективным направлением вложения денег. Зола представляет собой несгораемый остаток, состоящий из смеси минеральных солей и получается при сжигании растительной массы.

В Казахстане в настоящее время работают 32 тепловые электростанции работающие на твердом топливе. Утилизация золошлаковых отходов в РК не превышает 1%, коммунальных отходов, вывозимых на полигоны и свалки, - 0,2%. в то время как в развитых странах утилизация отходов составляет 60-90%.

Таблица 3 - Химический состав золы (макрокомпоненты)

Наименование месторождений и ТЭЦ	Содержание, %								
	SiO ₂	Al ₂ O ₃	Fe ₂ O ₃	CaO	MgO	TiO ₂	SO ₃	K ₂ O	Na ₂ O
Семипалатинская ТЭЦ кузнецкий уголь	55,3	17,3	3,2	3,03	1,86	1,4	0,29	1,86	0,72
Усть-Каменогорская ТЭЦ кузнецкий уголь	56,9	18,8	3,2	3,59	2,12	1,44	0,37	2,6	0,8
Экибастузская ГРЭС-1 экибастузский уголь	52,3	25,7	5,26	1,53	0,4	-	1,68	0,03	0,6
Экибастузская ГРЭС-2 экибастузский уголь	57	22,3	2,8	1,6	0,9	-	1,72	0,3	0,2
Павлодарская ТЭЦ экибастузский уголь	54,14	28,3	7,47	1,14	0,55	1,48	0,62	0,4	0,2
Карагандинская ТЭЦ карагандинский уголь	60,2	25,5	5,85	3,65	1,05	0,95	0,8	1,65	1,06
ПРИМЕЧАНИЕ: Данные химического института А.О.Бектурова									

Зола представлена оксидами различных металлов. Мы по нашей технологии извлекаем из неё концентраты этих же оксидов. В процессе переработки мы вносим соду Na₂CO₃ и соляную кислоту HCl. В результате химических реакций при спекании выделяется диоксид углерода CO₂, образуются растворы хлорида натрия и промывочные растворы. Диоксид углерода, промывочный раствор мы собираем [2].

Т.е. все компоненты использованных реактивов могут быть использованы для рекуперации. Рекуперацию соды, кислоты и воды сводим к одному основному процессу с использованием всех реагентов.

На сегодняшний день казахстанский рынок газобетона находится на начальной стадии развития. Низкая доля строительства на основе ячеистого бетона (порядка 10% от общего объема домостроения) по сравнению с уровнем потребления в развитых странах (30-40%) говорит о больших перспективах роста отечественного рынка газобетона. По данному показателю потенциал рынка газобетона оценивается только в жилищном строительстве в 30 млн. куб.м. при сложившемся спросе немногим менее в 5 млн. куб.м.

Увеличение объемов потребления газобетона связано с активным развитием в Казахстане каркасно-монолитного строительства и использование газобетонных блоков в качестве наружных и внутренних стен - как наиболее перспективная технология высотного жилого и нежилого строительства. Сегодня при высоких темпах строительства в стране многие строительные материалы оказались дефицитными. И газобетон не является исключением - производство высококачественного ячеистого бетона во многих регионах отсутствует. Таким образом, организация производства неавтоклавного газобетона является привлекательной, экономически выгодной и безопасной [3].

Себестоимость строительства в Казахстане остается одной из самых высоких среди стран СНГ, основной причиной чего является дороговизна строительных материалов. Ассортимент и объем производства отечественных материалов не полностью удовлетворяет потребностям современного строительства, а их нехватка на рынке покрывается импортной продукцией, высокую стоимость которой определяют транспортные издержки.

В целом же промышленность строительных материалов в РК имеет достаточно высокий потенциал для развития. Из факторов, благоприятствующих росту и развитию отрасли, можно выделить общее улучшение экономической ситуации в стране, рост строительства, в особенности жилищного, динамичное развитие Астаны и Алматы, нефтегазодобывающих областей. Кроме того, внутренний спрос вырос за счет улучшения уровня жизни населения, наличия минерально-сырьевых ресурсов, используемых в производстве

строительных материалов, развития предпринимательства, благоприятной конъюнктуры на отдельных товарных рынках, а также развитие ипотеки.

Участники рынка стройматериалов считают необходимым модернизировать действующие производства; свести к минимуму применение импортных материалов при строительстве жилья за счет государственных средств; развивать ресурсную базу; оптимизировать и упростить процедуры лицензирования; развивать национальную систему стандартизации и сертификации, увеличить бюджетное финансирование на научные исследования, урегулировать тарифы на железнодорожную перевозку грузов; проводить информационную работу по презентации перспективных отраслей промышленности строительных материалов в целях привлечения зарубежных инвестиций, обеспечить налоговые и тарифные льготы предприятиям-производителям высококачественной конкурентной продукции, проводить разъяснительную работу среди предприятий касательно возможностей получения таких льгот [4].

Таблица – 4 Основные и потенциальные потребители

Полное наименование	Наименование населенного пункта
«Компания Нұр-Құрылыс»	г. Караганды
«НТП Строй»	г. Караганды
«Риатон+»	г. Караганды
Строительная компания «Global»	г. Алматы
ТОО «Казахдорстрой»	г. Актау
ТОО «Компания Жол жөндеуші»	г. Алматы
ТОО «Ариадна»	г. Кульсары
АО «Трансстроймост»	г. Капчагай
ТОО «Мунайгазқұрылыс»	г. Актау

Экологичность газобетона намного превосходит многие другие строительные материалы - он безопасен для окружающей среды. Сейчас вопрос экологичности строительного материала ценится не меньше других характеристик. Люди хотят жить в квартирах или частных домах, стены, которых выполнены из экологически чистых материалов, так они будут уверены, что ничто не принесёт вред их здоровью, особенно дома, где каждый должен чувствовать себя в безопасности [5].

Газобетон можно считать экологичным материалом благодаря его составу натуральных компонентов - это цемент, известь, песок и алюминиевый порошок для образования пор. Экологичность газобетона в первую очередь зависит от исходных компонентов.

Качественные блоки из газобетона не гниют, не покрываются плесенью, обладают высокой долговечностью (со временем не теряют окраску). При применении правильной технологии включающей экологически чистое сырьё газобетон по экологичности уступит разве что дереву – он безопасен для здоровья человека. Во время эксплуатации в материале не проходят никакие реакции, поэтому материал не выделяет токсических веществ.

Таким образом, в соответствии со Стратегией «Казахстан-2050» главная суть экономической политики нового курса – всеобъемлющий экономический прагматизм. Фактически, это кардинальная ломка наших сегодняшних взглядов и подходов[6].

В сфере окружающей среды и использования природных ресурсов это означает:

-внедрение принципиально новой системы управления природными ресурсами (использование ресурсов как важного стратегического преимущества Казахстана для обеспечения экономического роста, масштабных внешнеполитических и внешнеэкономических договорённостей);

- переход от простых поставок сырья к сотрудничеству в области переработки энергоресурсов и обмену новейшими технологиями (к 2025 году мы должны полностью обеспечить собственный рынок отечественной продукцией).

- привлечение инвесторов только на условиях поставки в нашу страну самых современных технологий добычи и переработки, только в обмен на создание новейших производств на территории нашей страны;

- все добывающие предприятия должны внедрять только экологически безвредные производства.

Список использованной литературы:

1. Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева, 31 января 2017 году под названием «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность»

2. «Биохимические и технологические аспекты хранения и переработки», уч.пособие, 2014 г., г.Москва - Причко, Т.Г.

3. «Биологическая методика и результаты испытания активности веществ», журнал, 2016г. - Ерофеева, Н.Н.

4. <http://ect-center.com>

5. <http://group-global.org>

6. Стратегия «Казахстан-2050»

Бақтыбаева М.Б., Ф-31к топ студенті ҚҚЭУ

ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы **Игликова Д.Д.**

ҚАЗІРГІ КЕЗДЕ ЕАЭО ЕЛДЕРІНДЕГІ САЛЫҚ САЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жалпы барлық елде салық салу жүйесі бар. Салық ежелгі қаржы категорияларының бірі болып саналады. Салық мемлекеттің құрылуымен қатар пайда болады. Салық – ол заң жүзінде белгіленген тәртіппен белгілі бір мерзімде және белгілі бір көлемде мемлекетке қайтарусыз, өтеусіз төленетін міндетті төлем. Салық салуды ұйымдастыру салықтық қатынастар нысандарының элементтерінен тұрады, яғни салық түрлерінің нақты атауларын және де оларды қолдану тәртібі мен әдістерін, іс-әрекеттің тәсілдерін қамтитын салықтық механизмді құруға және оның жұмыс істеуіне байланысты болып келеді.

Бұл баяндамада ЕАЭО елдеріндегі салық салудың ерекшеліктері, яғни ЕАЭО интеграциялық үдерістерді дамыту шеңберінде, сауда-экономикалық қарым-қатынастарды кеңейту және қатысушы мемлекеттердің салық жүйесін, олардың сипаттамаларын, ұқсастықтары мен айырмашылықтарын нақты білу болып табылады. ЕАЭО-тың қатысушы елдердің қолданылатын салық түрлері бойынша салық жүйелері мен салыстырмалы деректерінің жалпы сипаттамасы ұсынылады.

Әр мемлекеттің салық жүйесі тәртібі мен әдісін төлеу, сондай-ақ салық органдарының жұмысын ұйымдастыру мемлекетте алынатын салықтардың түрлерінің жиынтығы болып табылады. Салық жүйесі мемлекеттің тиісті заңнамасына негізделеді.

Еуразиялық экономикалық одақ – халықаралық құқық субъектілігіне ие және Еуразиялық экономикалық одақ туралы шартпен құрылған өңірлік экономикалық интеграцияның халықаралық ұйымы. ЕАЭО - алғашқыда Қазақстан, Ресей, Беларусь мемлекет басшылар арасында 2014 жылдың 29 мамырында қол қойылған келісім негізінде және мүше елдерінің парламенттерінің бекітуі бойынша құрылған экономикалық одақ. Одақ 2015 жылдың 1 қаңтарынан бастап күшіне енді. Кейін Одақ құрамы кеңейтіліп, келесідей құраммен қызметін жүзеге асыруда:

Одақ мүшелері:

Беларусь Республикасы – (1.01.2015 жылдан бастап), (9 481 000 адам);

Қазақстан Республикасы – (1.01.2015 жылдан бастап), (17 417 447 адам);

Ресей Федерациясы – (1.01.2015 жылдан бастап), (146 270 033 адам);

Армения – (2.02.2015 жылдан бастап), (3 010 600 адам);

Қырғызстан Республикасы – (8.05.2015 жылдан бастап), (5 874 100 адам).

ЕАЭО құрудың басты мақсаты – біздің халықымыздың бейбітшілік пен келісімде өмір сүруіне жағдай жасау болып табылады.

Барлық елдерде салықтар тікелей және жанама салық салу объектілері бойынша бөлінеді.

Тікелей салық салу объектісі бойынша меншіктік салық немесе табысты қамтиды. Ал, жанама салық салу объектісі бойынша тұтынуға салынатын салықтар немесе түпкілікті салық төлеуші болып саналады. Тікелей салықтар - салық субъектісі (табыс салығы, мүлік салығы) тікелей төленеді. Жанама салықтар - белгілі бір тауарлар мен қызметтерге салық салу.

Тәуелсіздік алған сәттен бастап, салық жүйесін жетілдіру жұмысы, әр елде үнемі жүргізілуде. Мемлекеттер ЕАЭО алдына қойылады міндеттердің негізгі тізімі - салықтардың санын, әлемдік стандарттарға ұлттық салық жүйесінің тәсіл қысқарту, салық ауыртпалығын төмендету.

Еуразиялық экономикалық одақ құру (ЕАЭО) барлық елдердің бизнес субъектілері арасындағы сауда-саттық қызметін жандандыру одағы бойынша енгізілген [1]. Сонымен қатар, барлық кәсіпкерлер бір елден екінші елге тауарды импорттау және экспорттау бойынша салық тәртібі өзгертілгенін есте сақтау қажет. Бірақ бұл тәртіп бойынша әдетте ешқандай проблема туындамайды. 01.01.2015 жылы реттеліп, ЕАЭО аясында тауарлардың импорты бойынша салық салу тәртібі:

- жанама салықтар мен тауарлардың экспорты және импорты, олардың төленуін бақылау тетігі;

- жұмыстардың көрсетілетін қызметтердің жинау тәртібі туралы хаттама. Ол ЕАЭО Шарт (бұдан әрі - жанама салықтар жөніндегі Хаттама) үшін өтініш саны 18 болып табылады;
- жанама салықтар төленген сомаларды Кеден Одағы (бұдан әрі – КО) мүше мемлекеттердің салық органдары арасында электронды ақпарат алмасу туралы 11.12.2009 жылғы хаттама;

Құжаттар ЕАЭО-тың ұлттық заңнамасына сілтемелерді қамтиды, сондай-ақ Ресей Федерациясының Салық кодексінің 21-тарауында ЕАЭО болып табылмайтын жағдайларда кейбір салық ережелері реттелетін құжаттар [1].

ЕАЭО (Беларусь, Қазақстан, Армения) елдерінің Ресейге тауарларды әкелу кезінде, импортер есептеу және ҚҚС төлеуге міндетті.

Ресей Федерациясының Салық Кодексіне сәйкес, (3-бап, 145-бап, 1-бап, 145 баптың 1 тармақшасы) импорттаушылар «импорт» ҚҚС төлеуге міндетті, тіпті ҚҚС төлеуден босатылса да, немесе арнаулы салық режимін (жанама салықтарды туралы хаттаманы тармақ 13) қолданады [2]. Хаттамада тауарларды әкелуге, сондай-ақ комиссиялық агенттер, агенттер мен адвокаттар ҚҚС төлей алады деп көзделген, мұндай мүмкіндік ұлттық құқық ЕАЭО елдері ұсынған жағдайда. Алайда, Ресей Федерациясының Салық Кодексі «импорт» ҚҚС төлеушілер болып, делдалдар қарастырмайды. Сондықтан елдер ЕАЭО-тың тауарлар импортына салық жүк жөнелтуші (негізгі борыш, принципал) тікелей төлеуге тиіс. ЕАЭО елдерден импортталатын тауарларға салынатын базалық тіркелгі акциз ескере отырып, олардың құнының негізінде анықталады - (Хаттаманың 14-тармақты жанама салықтар бойынша) акцизделетін тауарлар үшін.

ЕАЭО қатысушы елдерде ауыл шаруашылығы саласын дамыту үшін арнаулы салық режимі бар, шағын және орта бизнесті (оңайлатылған декларация негізінде патенттік салық жүйесі) қолдау мақсатында жасалады. Елдерде жаңа кәсіпорындар мен жұмыс орындарын құруға ынталандыру, кәсіпкерлік қызмет бойынша салық ауыртпалығын төмендету үшін тиісті шараларды қабылдайды. Қазақстан бүгінгі таңда шағын және орта бизнестің салық жүйесін жетілдіру және жеңілдетулері жалғасуда. Салық ставкаларын ақылға қонымды деңгейде үнемдеу «көлеңкелі» жеке меншік секторын дамыту және бизнесті ілгеріту үшін маңызды болуы мүмкін.

Әлеуметтік аударымдарды және мүліктік салық салу базасын қысқарту, декларацияның электронды ұсынылуына ынталандыру, компаниялардың салық салу процесін жеңілдеіп, салықтарды төлеу құнын төмендетті. Қазақстанда құрылыс үшін рұқсат алу процесі компаниялардың коммуналдық техникалық ерекшеліктерін дайындауға «бір терезе» жүйесін енгізу арқылы жеңілдетілді. Ал, Ресей Федерациясы салық жүйесін жетілдіруде заңнамалық шараларды қабылдады. Атап айтқанда, 2009 жылы табыс салығы ставкасын 20%-ға төмендетті. Елде жерді пайдалауға байланысты барлық процедураларды жүзеге асыруда «бір терезе» қағидаты бойынша әрекет ететін қызметтерді құру арқылы жеңілдетілді.

Табыс салығы – ең прогрессивті салықтар, сондай-ақ сату және акциздер ең регрессивті салық болып есептеледі. Бірақ регрессивті салықты өтеуден гөрі, прогрессивті табыс салығы көп болып келеді. Кейбір салықтар, яғни олар темекіге салынатын салықтар ең регрессивті болуы да ықтимал. Әзірге олар кез келген топтың жалпы салық төлемдерінің шағын бөлігі болғандықтан олар жозықсыз ретінде қарастырылмайды. Себебі, олар регрессивті болып саналады. Сол сияқты тиімді дивиденттік салық салық режимі, капиталдың өсіміне, мұрагерлік және мүлік түрлеріне байланысты салық базалары салық жүйесі арқылы қаралады. Табыс салығы, сондай-ақ мемлекеттік салық жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылады және фискалдық функцияны ғана емес, сондай-ақ әлеуметтік және экономикалық мәселелерді шешу үшін орындауға арналған. Жалпы алғанда, осы мақсаттарға жету үшін әлемдегі қабылданған табыстарына салық салу прогрессивті шкаласы болып табылады. Беларусь Республикасында табыс салығының ставкасы 18%-ды құрайды. 50%-дан кем емес лазерлік және оптикалық техниканы өндіретін кәсіпорындар 10% табыс салығы ставкасын төлейді. Дивидентер бойынша табыс салығы ставкасы 12% мөлшерінде белгіленеді.

Пайдаға салынатын салықтар (кейбір елдерде корпоративтік салық) басқа да салықтарды қоса алғандағы бюджетті толтыру, сондай-ақ мемлекеттің экономикасының басым секторларын дамытуды реттейтін негізгі құралдарының бірі ретінде қызмет етеді. Қазіргі уақытта, мемлекеттер - ЕАЭО қатысушылары мен әлемнің басқа да түрлі салық ставкаларын елдері қолданылады.

Тікелей салықтың тағы да бір түрі – ол мүлікке және жылжымайтын мүлікке салық салу. Нарықтық экономикаға көшу барысында, оны енгізу мәселесі бойынша кеңінен талқыланды. Осыған байланысты ЕАЭО қатысушы мемлекеттердің Салық Кодексінде пайда болды.

Жылжымайтын мүлік салығы, бүкіл әлем бойынша 130-ға жуық елдерінде бар, және оның маңыздылығы әр түрлі болып табылады. Көптеген елдерде, үкіметтің барлық деңгейлерінде жалпы салық түсімдерінің 1-3% үшін осы салық шотына түскен табыстар болып табылады. ЕАЭО қатысушы мемлекеттерде мүлік салығының тәжірибесі ғана жеткілікті жұмыс істейді.

Осылайша, қазіргі заманғы салық салу жүйесі қоғамның даму моделінің маңызды элементі болып саналады. Оны үйлестіруде, оның ішінде салық салудың жаңа рөлі ЕАЭО-тың ең перспективалы элементтерінің бірі болып табылады.

Қазақстан Республикасының салық салу бойынша мыналарды атап өткен жөн:

соңғы жылдары Қазақстанның салық заңнамасына өзгертістер енгізілді. Ол салық заңнамасындағы өзгерістер мен айтарлықтай шығындарды жаңа талаптарыға бейімдеуге байланысты тиісті салықтық жоспарлауды қамтамасыз ету үшін маңызды болып табылады.

Қазақстан халықаралық стандарттар бойынша салыстырмалы түрде төмен, табыс салығының ставкасы және жеке табыс салығы бар. Алайда, заңнамаға сәйкес, салық төлеушілер салық есептілігін салықтар мен міндеттемелерді төлемегені үшін айыппұл төлеуге міндетті. Қазақстанда салық жоспарлаудың негізгі мақсаты төленуге жататын және тиісті салықтың барлық түрлері үшін жауапкершілікті қамтамасыз ету болып табылады.

Халықаралық төлемдердің жиынтығы жоғары пайыздық ставкалар төлеу туралы төлем көзінен ұсталатын салықтарға жатады.

Қазақстанда корпоративтік табыс салығын салу мақсаттары («тұрақты мекеме») үшін салық салуын анықтау үшін ереже бар. Сонымен қатар, мұндай ереже өз іс-әрекеттерін компаниялар тобына қолдануға болады, егер де олардың Қазақстанға келу жалпы ұзақтығы алты айдан астам болса.

Келесі, салықтардың түрлеріне салыстыру жүргізгенде:

Егер, Қазақстанның салық ауыртпалығының құрылымын шет ел мемлекеттерімен салыстыратын болсақ, онда дамыған елдерде табыс салығының ставкасы 30% - 40%-да өзгеріп отырады. Ал, Қазақстанда 20%-ды құрап отыр. ҚҚС бойынша дамыған елдер 10% - 20% болса, Қазақстанда - 12%-ды құрайды [3]. Жұмыс берушілерге әлеуметтік салық бойынша 8% - 40% болса, Қазақстанда – 11%-ды көрсетіп отыр. Табыс салығы бойынша 30-дан 60%-ға дейін, Қазақстанда (тегіс шкала бойынша) 10%-ды құрайды.

Мемлекет басшысы халқына жолдауында азаматтық қызметшілер табысы мен қатар шығындардың да есебін жүргізу керек делінген болатын. Қазақстан Республикасы Президентінің бұйрығын орындау үшін Үкімет мемлекеттік қызметшілердің ғана емес, жалпыға бірдей декларациясы үшін, сондай-ақ, барлық Қазақстандықтардың өтпелі жоспарын әзірледі. Жеке тұлғалардың жалпыға ортақ декларациялауға кезеңмен көшу көзделген жалпыға ортақ декларациялауға көшу тұжырымдамасы 2015-2016 жылы, атап айтқанда, мемлекеттік қызметкерлердің тарту декларациясын ұсынуды, мемлекеттік кәсіпорындар мен компаниялар, 2017 жылы мемлекеттік кәсіпорындар мен компаниялар барлық басқа жеке тұлғалардың бастапқы декларациясын тарту және 2018 жылы – жалпыға ортақ декларациялауға көшу.

Бірінші кезеңде 2016 жылдан бастап жалпыға бірдей декларациясы компаниялардың басшылығы мен еңбеккерлері өтеді, жарғылық капиталына мемлекет қатысады. Мысалға алатын болсақ, олар «ҚазМұнайГаз», «Қазақтелеком», «Қазақстан Темір Жолы». Сондай-ақ, салықты қайтаруда бюджеттік ұйымдардың қызметкерлері де кіреді яғни олардың ішіне: мұғалімдер, дәрігерлер, әкімдіктердің қызметкерлері және тағы да басқалары. 2017 жылдан бастап бастауыш декларациясын жеке тұлғалардан бастап зейнекерлерге дейін өтеді. 2017 жылдан бастап қазақстандықтар кезекті декларацияны жылына бір рет тапсырады, онда тапқан табыстарын көрсетеді. Осылайша, белгілі бір салық жүйесін қалыптастыру үшін негізгі алғышартты қарастырғаны жөн, себебі, біріншіден, мемлекеттік пайданы және екіншіден, мемлекет қазынасына ақшалай аударымдарды сипаттауға болады. Оның негізгі сипаттамаларын заманауи мағында «салық» тауар-ақша қарым-қатынастар кезеңі болып табылады.

Қоғамның тарихи дамуының ерте кезеңдерінде, салықтың кері бейнесі туралы ғана айтуға болады.

Корпоративтік табыс салығы тікелей салық салу ең соңғы тарихи нысаны ретінде сипатталады.

Салық базасын және басқа да техникалық мәселелерді анықтау мақсатында айырмашылықтарға қарамастан, елдерде салық салу мәселелері қазіргі заманғы көзқарас ЕАЭО-тың қатысушылар көп жағынан ұқсас болып табылады. Жаңа және қолданыстағы салық тетіктерін жетілдіру жасалады. Стратегиялық мақсаттағы өзгерістер мен алгоритмдерге байланысты ұлттық экономикалық даму салық саясатын түзетуді жүзеге асырады.

Нарықтық экономика жағдайында ЕАЭО мүше елдердің салық жүйесі елеулі өзгерістерге ұшырады. Осы салада жүргізіліп жатқан реформаларға тән ерекшелігі салықтардың деңгейін жалпы төмендету және олардың құрылымын өзгерту болды. Мысалы, Беларусь Республикасы соңғы екі жылда салық саны 82-ден 16-ға төмендетті [4]. Ресей Федерациясында 2007 жылы салықтардың саны 43-тен 19-ға қысқартылды. Ал, Қазақстан Республикасында салық саны 43-тен 13-ке қысқартты.

Менің ойымша, тікелей салықтар – жеке тұлғалар мен ұйымдардың табысы мен пайдасы – олар көрші мемлекеттерде салық түсімдері бойынша тікелей ықпал етпейді. Бұл жерде туындаған мәселенің бірі ол салық ауыртпалығын біркелкі деңгейі қатысушы елдердің экономикалық ықпалдастық ұйымдары экономикасына инвестиция тарту үшін кедергілерді жасайды. Сондақтан да, тікелей салық бөліктері шығын бюджеттерден және салық төлеуден жалтару, қосарланған салық салу әсерінен кәсіпкерлік субъектілері келісім шарт бойынша жекелеген санаттарын болдырмау үшін келісу керек.

Мүше мемлекеттер ЕАЭО ұйымдардың салық жүйесінің талдау «салық салу объектісі» және «салық төлеушінің» түсініктерін түсіндіру елеулі айырмашылықтар анықталды, бағамдарының елеулі айырмашылықтар, есептеу және аванстық төлемдерді төлеу және салық қорытынды сомасын шарттарын қолданылды.

Қазақстан Республикасының резиденттері болып табылатын заңды тұлғалар, сондай-ақ тұрақты мекеме арқылы Қазақстан Республикасында жұмыс істейтін резидент емес заңды тұлғалар немесе Қазақстан Республикасындағы көздерден табыстар алу - осылайша, Беларусь Республикасында табыс салығын төлеушілер Қазақстанда ұйымдастыру танылған.

Ресейде корпоративтік табыс салығын төлеушілер тұрақты мекеме арқылы Ресей Федерациясының аумағында жұмыс істейтін ресейлік ұйымдар мен шетелдік ұйымдар болып табылатын және (немесе) Ресей Федерациясының көздерінен табыстар алу болып саналады. Салық төлеушілерге пайдаға салынатын салық

анықтау тәсілдерін стандарттау мақсатында мұндай көзқарас табыс салық төлеушілердің анықтау салық жүйелерінің ең пайдаланылады, әсіресе, резидент емес немесе салық төлеушілерге бөлу, Қазақстан Республикасының тәсілін пайдалану ұсынылады.

Пайдаланылған әдебиет:

- 1) Еуразиялық экономикалық комитет. Ресми сайты: www.eaeunion.org
- 2) Ресей Федерациясының Салық Кодексі: негізгі бөлім
- 3) Қазақстан Республикасының Салық кодексі (өзгерістер мен толықтырулармен)
- 4) Беларусь Республикасының Салық кодексі: негізгі бөлім

Бекетова А.С., ҚҚЭУ, ГМУ-21к топ студенті
ғылыми жетекші – Э.Ф.М., аға оқытушы **Айтбек С.К.**

МЕМЛЕКЕТТІК БЮДЖЕТТІҢ КІРІСТЕРІ МЕН ШЫҒЫСТАРЫН ТАЛДАУ

Егеменді Қазақстан Республикасында нарықтық экономиканы қалыптастырып, оны одан әрі тереңдете дамытуда шешуші тұтқалардың бірі мемлекеттік бюджет болып табылады.

Экономиканың дамуы көбінесе мемлекеттің қаржы жүйесінің жағдайына байланысты. Мемлекеттің дамуындағы қаржылық, несиелік, бюджеттік қарым-қатынастың ролі, орны және мәні өте маңызды екені белгілі, себебі жалпы ішкі өнімнің өсу қарқыны, жұмыссыздық пен инфляцияның деңгейі, валюталық курс және басқа да макроэкономикалық көрсеткіштердің оңтайлық деңгейіне жету осы қарым – қатынастардың ахуалына тәуелді.

Бүгінгі таңда Қазақстан өз дамуында сапалық жағынан жаңа сатыға аяқ басты. Республикамыздың әлемдік бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарынан орын алуы және отыз корпоративтік көшбасыларын қалыптастыруы, экономиканың жаңаруы мен өсуінің жаңа бір бастамасы деп қарауға болады. Нарықтық экономиканың даму жолын таңдаған кез келген мемлекеттің шынайы тәуелсіздігі мен егемендігі үшін мықты әрі тұрақты қаржылық негіздің болуы міндетті. Ал, салықтар мемлекет бюджетінің кіріс бөлігінің қайнар көзі болып қана қоймай, материалдық, экономикалық және құқықтық категория ретінде қарама-қайшылығы мол, күрделі құбылыс, әрі тауар өндірісінің барысына тікелей ықпал ететін және мемлекеттің экономикалық дамуының маңызды факторы болып табылады.

Қазақстан Республикасының егемен мемлекет болып қалыптасып, нарықтық экономиканың даму мен құрылу жолын қабылдауы оның әлеуметтік-экономикалық дамудағы жаңа деңгейін анықтайды. Ондағы басты орын мемлекеттік бюджетке тиесілі.

Мемлекеттік бюджет – бұл мемлекеттік аппаратты, қарулы күштерді қаржыландыруға, қажетті әлеуметтік-экономикалық қызметтер атқаруға бағытталған ел үкіметінің қарамағында болатын ақша ресурстарының орталықтанған қоры болып табылады. Бюджет сонымен қатар, экономиканы мемлекеттік реттеудің, шаруашылық конъюнктураға ықпал етудің, дағдарысқа қарсы шараларды жүзеге асырудың қуатты құралы болып табылады.

Экономика қазіргі жағдайында орталықтандырылған қаржы ресурстары мемлекетке қоғамдық өндіріс қарқынын қамтамасыз ететін салалық және аумақтық құрылымдар құрып, ірі әлеуметтік өзгерістер жүргізуге мүмкіндік береді. Орталықтан бөлінетін қаржының көмегімен қаражат экономиканың басты учаскелерінде шоғырланып, мемлекеттің экономикалық және әлеуметтік саясатын жүзеге асыруға жағдай жасайды. Сөйтіп, құндық бөліністің айырықша бөлігі ретінде «Мемлекеттік бюджет» айырықша қоғамдық арналымды жалпы мемлекеттік қажеттерді қанағаттандыруға қызмет етеді.

Нақты, объективті бөлістің қатынастардың формасы болғандықтан айырықша қоғамдық арналымды орындай отырып, мемлекеттік бюджет экономикалық категория ретінде көрінеді.

Қаржы қатынастарының жиынтығы ретінде мемлекеттік бюджетте қаржы категориясына тән сипаттар бар.

Бюджет қатынастары бөістік сипатта мақсатты ақша қорларын құрап, пайдалану арқылы жүреді. Сонымен қатар, бюджеттік қатынастардың белгілі бір ерекшеліктері болады. Бірақ ол ерекшелік қаржыға тән сипат шегінен шықпайды. Мемлекеттік бюджет құн бөлінісінің айырықша саласы ретінде мынаармен сипатталады:

- жиынтық қоғамдық өнімнің мемлекет қойында жинақталып, қоғамдық қажеттерді өтеумен байланысты бөліс қатынастарының айырықша экономикалық формасы боып табылады;

- құнды жасап, оны тұтыну процесін бедерлейтін материалдық өндіріс қаржысымен құнды тұтынуға қызмет ететін өндірістен тыс сала қаржысынан айырмашылығы бюджет халықшаруашылығы салалары, аумақтар, экономика секторлары, қоғамдық қызмет салалары арасында құнды қайта бөіске салуға арналған.

Экономикалық категория ретінде мемлекеттік бюджет қоғамдық өнім құнының мемлекеттің орталықтандырылғын қаражат қорын құру жолымен жоспарлы түрде бөлу, қайта бөлу процесінде және оны ұдайы өндірісті ұлғайту, қоғамдық қажеттерді қанағаттандыруға пайдалану барысында мемлекет пен қоғамдық өндіріске басқа да қатысушылардың арасында қалыптасқан ақша қатынастарын белгілейді.

Бюджет қаржысы жеке (жеке кәсіпорындар шеңберінде) және қоғамдық (бүкіл халық шаруашылығы ауқымында) қорлар қозғалысын қамтамасыз ету үшін пайдаланылады. Кәсіпорындардағы күрделі жұмсалымдары мен айналым қаржысын бюджеттен қаржыландыру, операциялық және басқа шығындарын

жабу бюджетке жеке кәсіпорындардың өзіндік айналым қораларына қосылып, оның іркіліссіз бірқалыпты жүруіне мүмкіндік береді.

Кесте 1. Мемлекеттік бюджеттің кіріс бөлігіне салыстырмалы талдау

Атауы	2015 ж. МБ 1 қаңтары	2016 ж. МБ 1 қаңтары	Ауытқулар млн.теңге	
			(3/2) *100%-100%	∑(3-2)
1	2	3	6	7
1.Салықтық түсімдер	4 883 913	6 023 263	23	1 139 350
Жеке табыс салығы	598 807	691 778	16	92 971
Әлеуметтік салық	464 674	530 440	14	65 766
Акциздер	161 068	205 231	27	44 163
2.Салықтық емес түсімдер	224 767	369 424	64	144 657
3.Негізгі капиталды сатудан түсетін түсімдер	69 709	60 225	-14	- 9 484
4.Трансферттердің түсімдері	2 456 417	2 855 574	16	399 157
I. Кірістер	7 634 805	9 308 485	22	1 673 680
Е с к е р т у - ҚР Қаржы Министрлігі сайтынан алынған мәліметтер				

Қорытынды: 2016 жылдың 1 қаңтардағы мемлекеттік бюджетіне түскен түсімдер туралы мәліметтерді 2015 жылмен салыстырғанда, мемлекет бюджетіне түскен кірістер 22% -ға артқан, яғни 1 673 680 млн.теңге көбейді. Кірістердің жалпы сомасында салықтық түсімдер - 6 023 263 млн.теңгені, салықтық емес түсімдер 369 424 млн.теңгені, негізгі капиталды сатудан түсетін түсімдер - 60 225 млн.теңгені, трансферттердің түсімдері - 2 855 574 млн.теңгені құрады. Бұрынғы жылмен салыстырғанда кірістер - 1 673 680 млн.теңгені немесе 22 %-ға, салықтық түсімдер - 1 139 350 млн.теңгені немесе 23 %-ға, салықтық емес түсімдер - 144 657 млн.теңгеге немесе 64 %-ға, акциздер - 44 163 млн. теңгеге немесе 27 %-ға , жеке табыс салығы - 92 971 млн. теңгеге немесе 16 %-ға , әлеуметтік салық - 65 766 млн. теңгеге немесе 14 %-ға , трансферттердің түсімдері - 399 157 млн. теңгеге немесе 16 %-ға өскен, бұл ретте капиталды сатудан түсетін түсімдер - 9 484 млн. теңгеге немесе -14 %-ға төмендеген.

Кесте 2. Мемлекеттік бюджеттің шығындар бөлігіне салыстырмалы талдау

Атауы	2015ж. МБ 1 қаңтары	2016ж. МБ 1 қаңтары	Ауытқулар млн.теңге	
			(3/2)*100%- 100%	∑ (3-2)
1	2	3	6	7
Жалпы сипаттағы мемлекеттік қызметтер	697 302	622 484	-11	-74 818
Қорғаныс	453 682	438 499	-3	-15 183
Қоғамдық тәртіп, қауіпсіздік, құқықтық, сот, қылмыстық-атқару қызметі	557 439	584 170	5	26 731
Білім беру	1 364 737	1 669 398	22	304 661
Денсаулық сақтау	863 899	1 039 576	20	175 677
Әлеуметтік көмек және әлеуметтік қамсыздандыру	1 713 451	1 977 315	15	263 864
Тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық	443 022	507 185	14	64 163
Мәдениет, спорт, туризм және ақпараттық кеңістік	293 775	326 653	11	- 208 210
Отын-энергетика	111 533	100 423	-10	-11 110
Ауыл, су, орман, балық шаруашылығы, ерекше қорғалатын табиғи аумақтар, қоршаған ортаны және жануарлар дүниесін қорғау,	376 038	414 528	10	38 490

жер қатынастары				
Өнеркәсіп, сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі	61 775	46 324	-25	-15 451
Көлік және коммуникация	681 697	761 990	12	80 293
Басқалар	310 015	410 181	32	100 166
Борышқа қызмет көрсету	297 327	523 214	76	225 887
II. Шығындар	8 227 097	9 433 745	15	1 206 648
Е с к е р т у - ҚР Қаржы Министрлігі сайтынан алынған мәліметтер				

Қорытынды: 2016 жылдың 1 қаңтардағы мемлекеттік бюджеттен бөлінген шығындардың сомасы 2015 жылмен салыстырғанда 1 206 648 млн.теңге (15%) артқан. Мемлекеттік шығындардың көп бөлігі әлеуметтік көмек және әлеуметтік қамсыздандыру саласына бөлінді, өткен жылмен салыстырғанда 263 864 млн.теңге (15%) артқан және білім беру саласына бөлінді, оны 2015 жылмен салыстырғанда 304 661 млн.теңге (22%) көбейді. Ал мемлекеттік бюджеттен бөлінетін шығындары азайған салалар, олар отын-энергетика (-11 110 млн.теңге (-10%) және өнеркәсіп, сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі (-15 451 млн.теңге (-25%)), жалпы сипаттағы мемлекеттік қызметтер(-74 818млн.теңге (-11%)) салаларында азайды.

Кесте 3. Операциялық сальдоны есептеу

Көрсеткіш	2015 ж млн.тг	2016 ж млн.тг	Ауытқулар	
			%	млн.тг
Кіріс	7 634 805	9 308 485	22	1 673 680
Шығын	8 227 097	9 433 745	15	1 206 648
Операциялық сальдо	- 592 292	- 125 260	-79	- 467 032
Е с к е р т у - ҚР Қаржы Министрлігі сайтынан алынған мәліметтер				

Қорытынды: Мемлекеттік бюджеттің кірістерін 2015 жылмен салыстырғанда 22% немесе 1 673 680 млн.теңгеге, ал мемлекеттік бюджет шығындары 15% немесе 1 206 648 млн.теңгеге көбейді. Мемлекеттік бюджет кірістері мен шығындардың айырмасы нәтижесінде операциялық сальдо анықталды. Кірістер шығындардан көп болғандықтан, операциялық сальдо теріс болып шықты. 2016 жылғы операциялық сальдо - 125 260 млн.тг құрайды.

Кесте 4. Таза бюджеттік несие беруді есептеу

Көрсеткіш	2015 ж 1 қаңтар	2016 ж 1 қаңтар	Ауытқулар	
			%	млн.тг
Бюджеттік кредиттер	152 897	322 611	111	169 714
Бюджеттік кредиттерді өтеу	68 195	72 769	7	4 574
III. Таза бюджеттік несие беру	84 702	249 842	195	165 140
Е с к е р т у - ҚР Қаржы Министрлігі сайтынан алынған мәліметтер				

Қорытынды: Бюджеттік кредиттерді жабу үшін мемлекеттік бюджет кірістері 2015 жылмен салыстырғанда 169 714млн.теңгеге немесе 111%-ға көбейіп, 2016 жылы 322 611 млн.теңгені құрады. Бюджеттік кредиттерді өтеу үшін мемлекеттік бюджет шығыстары 7%-ға немесе 4 574 млн.теңгеге өсіп, 72 769 млн.теңгені құрады. Бұл ретте таза бюджеттік несие беру өткен жылмен салыстырғанда 195%-ға немесе 249 842 млн.теңгеге өсті.

Кесте 5. Қаржы активтерімен жасалатын операциялар бойынша сальдосын есептеу

Атауы	2015 ж 1 қаңтар	2016 ж 1 қаңтар	Ауытқулар	
			%	млн.тг
Қаржылық активтерді сатып алу	246 940	368 616	49	121 676
Мемлекеттің қаржылық активтерін сатудан түскен түсімдер	8 229	6 000	-27	-2 229
IV. ҚАРЖЫЛЫҚ АКТИВТЕРМЕН БОЛАТЫН ОПЕРАЦИЯЛАР БОЙЫНША САЛЬДО	238 710	362 616	52	123 906
Е с к е р т у - ҚР Қаржы Министрлігі сайтынан алынған мәліметтер				

Қорытынды: Қаржы активтерін сатып алуға арналған мемлекеттік бюджет шығыстары 2015 жылмен салыстырғанда 49% немесе 246 940 млн.теңгені құрады. 2016 жылмен салыстырғанда 49%-ға немесе 182 652 млн.теңгеге көбейді. 2016 жыл мемлекеттің қаржылық активтерін сатудан түскен түсімдер 6000 млн.теңгені құрады. Бұл ретте қаржылық активтермен болатын операциялар бойынша сальдосы өткен жылмен салыстырғанда 52%-ға немесе 123 906 млн.теңгеге артып, 362 616 млн.теңгені құрады.

Кесте 6. Бюджет тапшылығын (профицитін) есептеу

Атауы	2015 ж 1 қаңтар	2016 ж 1 қаңтар	Ауытқулар	
Операциялық сальдо	- 470 590	1 163 451	147	692 861
Таза бюджеттік несие беру	84 702	249 842	195	165 140
Қаржылық активтермен жасалатын операциялар бойынша сальдо	238 710	362 616	52	123 906
V. БЮДЖЕТ ТАПШЫЛЫҒЫ (ПРОФИЦИТІ)	- 915 705	- 737 718	19	177 987
Е с к е р т у - ҚР Қаржы Министрлігі сайтынан алынған мәліметтер				

Қорытынды: 2016 жылдың операциялық сальдосы 2015 жылмен салыстырғанда 147%-ға немес 692 861 млн.теңгеге жоғары, таза бюджеттік несие беру өткен жылмен салыстырғанда 195%-ға немес 165 140 млн.теңгеге көбейді. Ал 2016 жылғы қаржылық активтермен жасалатын операциялар бойынша сальдосы 52%-ға немесе 123 906 млн.теңгеге көбейіп, 362 616 млн.теңгені құрады. Осы қаржылық активтермен жасалатын операциялар бойынша сальдосы 2016 жылда жоғары болу нәтижесінде, бюджет тапшылығы - 737 718 млн.теңгені құрап, 2015 жылмен салыстырғанда 19%-ға немесе 177 987 млн.теңгеге өсті.

Кесте 7. Бюджет тапшылығын қаржыландыруды (профицитін пайдалану)

Атауы	2015 ж 1 қаңтар	2016 ж 1 қаңтар	Ауытқулар	
VI. БЮДЖЕТ ТАПШЫЛЫҒЫН ҚАРЖЫЛАНДЫРУ (ПРОФИЦИТТІ ПАЙДАЛАНУ)	915 705	737 718	-19	-177 987
<i>Ішкі</i>	- 77 813	9 733	-87	-87 546
Түсімдер	174 737	282 514	62	107 777
Өтеу	252 550	272 781	8	20 231
<i>Сыртқы</i>	993 518	727 984	-27	-265 534
Түсімдер	1 059 878	836 380	-21	-223 498
Өтеу	66 361	108 395	63	42 034
Е с к е р т у - ҚР Қаржы Министрлігі сайтынан алынған мәліметтер				

Қорытынды: Мемлекеттік бюджеттің шығындары мемлекеттік бюджет кірістерінен асып кетуіне байланысты, бюджет тапшылығы туындады. Егер де 2015 жылы бюджет тапшылығын қаржыландырудың көп үлесі ішкі көздерге тиесілі болса (-87 546 млн.тг), ал 2016 жылы бюджет тапшылығын қаржыландыру сыртқы көздерге тиесілі, яғни -265 534 млн.тг сома көлемінде бюджет тапшылығы қаржыландырылды.

Осы тақырыпты қорытындылай келе мемлекеттік бюджет экономиканы реттеудің ең маңызды құралы десек, артық айтқандық емес. Оны тиімді де, икемді жұмсай білу көптеген қиын түйіндерді шешеді. Ол арқылы халық шаруашылығы, әлеуметтік сақтандыру, білім беру, ғылым, мәдениет, өнер, денсаулық сақтау, қорғаныс пен басқару шығындары қаржыландырылады.

Мемлекеттік бюджетте қаржы жоспарының барлық қажетті негіздері берілген. Ол кез келген қаржы жоспары сияқты кіріс пен шығыс бөліктерінен тұрады. Ондағы кірістер нақты көздеріне, ал шығыстары нақты бағыттары мен шараларына орай құрылған.

Бюджет кірістерінің шоғырланып, шығыстарының бағытталуы Қазақстан Республикасы Президентінің Заң күшіне енген «Салық және бюджетке басқа да міндетті төлемдер» туралы жарлығына және Қазақстан Республикасының «Бюджет жүйесі» туралы Заңына сәйкес іске асады.

Мемлекеттік бюджет жобасын талқылау кезінде бюджет, қаржы, мәдени-әлеуметтік даму және халықты әлеуметтік қорғау, заңдылық және азаматтардың құқығын қорғау, өнеркәсіп, құрылыс, көлік, коммуналдық шаруашылық, аграрлық мәселелер және экология жөніндегі тұрақты комиссиялардың

ұсыныстары мен сын ескертпелері назарға алынды. Мұның өзі нашақорлықпен күрес, қоршаған ортаны қорғау және селолық аймақтарды кезеңімен дамыту жөніндегі шығындарды ұлғайтуға мүмкіндік береді.

Бүгінгі мемлекеттердің бюджеттері олардың көпсалалы қызметтерін бейнелейтін құжат деуге болады. Ол мемлекеттік шығындардың және оларды өтейтін қаржы көздерінің жылдық жоспары. Бюджеттің жобасы жыл сайын заң шығаратын органда талқыланады және елдің, штаттық парламентінде немесе муниципалдық жиналыста қабылданады. Қаржылық жыл біткеннен кейін атқару үкіметінің өкілетті өкілдері, алдыңғы жылғы бюджет туралы қабылданған заң бойынша өздерінің табыстарын жинақтау туралы және жасалған шығындар туралы есеп береді.

Пайдаланылған әдебиет:

1. Б.С. Өтебаев. Мемлекеттік бюджет: Оқулық. - Алматы: Экономика, 2006. [320 бет]
2. Қазақстан Республикасының Бюджет кодексі. – Алматы: Юрист, 2009
3. Салық кодексі – «Бюджетке салықтар мен басқа да міндетті төлемдер жөнінде» ҚР Заңы. – Алматы: Юрист, 2009
4. Министрліктер мен ведомстволардың нұсқаулық материалдары.
5. Ильясов К.К., Саткалиева В.А. и др. Государственный бюджет: Учебник. – Алматы:РИК, 2004. - [с. 268]

Борн А.Р. гр. УА-22 КЭУК

науч. рук.: магистр,ст. преподаватель **Сабирова М.А.**

ОТРАЖЕНИЕ КУРСОВОЙ И СУММОВОЙ РАЗНИЦЫ В БУХГАЛТЕРСКОМ УЧЁТЕ

Интегрирование Казахстана в мировую экономику требует включения норм или отдельных документов международных общественных организаций в казахстанское право и придания им статуса нормативных правовых актов Республики Казахстан.

В связи с этим в Закон Республики Казахстан. «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» от 28 февраля 2007 года № 234 была введена статья 16, из которой следует, что Международный стандарт финансовой отчетности должны стать составной частью национального законодательства Республики Казахстан, а определенные статьей 2 закона субъекты предпринимательства обязаны составлять финансовую отчетность в соответствии с этими стандартами.

Валютные операции в стране осуществляются в соответствии с Законом Республики Казахстан «О валютном регулировании и валютном контроле», Международным стандарт финансовой отчетности (IAS) 21 «Влияние изменений обменных курсов валют» и Правилами проведения валютных операций в Республике Казахстан, утвержденными Постановлением правления Национального банка Республики Казахстан.

Документооборот при осуществлении операций в валютной кассе аналогичен документообороту в кассе в национальной валюте. Разница состоит в том, что в приходных и расходных кассовых ордерах, а также в кассовой книге указываются суммы средств иностранной валюте и в тенге по курсу. По каждому виду валюты следует вести отдельную кассовую книгу.

Учет валютных операций осуществляется в тенге по курсу, устанавливаемому на торгах межбанковского валютного рынка. Изменение курса валют влечет возникновение курсовой разницы.

Согласно пункту 20 Международный стандарт финансовой отчетности (IAS) 21 «Влияние изменений обменных курсов валют» операция в иностранной валюте - это операция, денонмированная в иностранной валюте, или требующая расчета в ней, включая операции, возникающие, когда организация:

- покупает или продает товары или услуги, цены которых указаны в иностранной валюте;
- одалживает или занимает средства, когда суммы к погашению или к получению указываются в иностранной валюте;
- каким-либо другим образом приобретает или реализует активы, или принимает на себя или погашает обязательства, выраженные в иностранной валюте.

Курс на отчетную дату - текущий курс обмена валют на отчетную дату.

При первичном признании операция в иностранной валюте должна учитываться путем применения к сумме в иностранной валюте текущего валютного курса на дату осуществления операции.

На каждую отчетную дату:

- денежные статьи в иностранной валюте подлежат пересчету с использованием курса закрытия (на отчетную дату ,т.е., как правило, на 31 декабря текущего года);
- не денежные статьи в иностранной валюте, учтенные по исторической стоимости, подлежат пересчету по обменному курсу на дату осуществления операции;
- не денежные статьи в иностранной валюте, оцененные по справедливой стоимости, подлежат пересчету по обменным курсам, действовавшим на дату определения справедливой стоимости.

Курсовая разница - разница, возникающая в результате отражения в отчетах одинакового количества единиц иностранной валюты, выраженной в валюте отчетности, с использованием разных обменных курсов валют.

Курсовые разницы, согласно пункту 28 Международный стандарт финансовой отчетности (IAS) 21 «Влияние изменений обменных курсов валют», возникают только при расчете по денежным статьям, отраженным в иностранной валюте. Таким образом, если расчеты с хозяйствующими субъектами производятся в иностранной валюте, то полученная разница является курсовой. За налоговый период выводится разница между положительной и отрицательной курсовой разницей. Превышение суммы положительной курсовой разницы над суммой отрицательной курсовой разницы подлежит включению в совокупный годовой доход. Если сумма отрицательной курсовой разницы превышает сумму положительной курсовой разницы, то величина превышения подлежит вычету при определении налогооблагаемого дохода.

Например, Отражение курсовой разницы по остаткам валюты на валютном счете.

Допустим на расчетном счете на 31.01.2017 имеется 500 долларов США по курсу 315,3, мы переоцениваем данную валюту на отчетную дату 28.02.2017 года, и курс стал 317, образуется доход от курсовой разницы в размере 850 тенге ($500 * (317 - 315,3)$), проводки будут следующие Дт 1030 Кт 6250 Доход от курсовой разницы.

Когда курс наоборот падает, то образуется расход по курсовой разнице, и проводки будут следующие Дт 7430 Кт 1030

Пример 1. Сумма положительной курсовой разницы за налоговый период 2016 г, по операциям, совершенным в иностранной валюте, составила 800 000 тенге. За этот же период сумма отрицательной курсовой разницы составила 700 000 тенге.

В налоговом учете найдет отражение превышение положительной курсовой разницы над отрицательной в сумме 100 000 тенге ($800 000 - 700 000$) в составе совокупного годового дохода. Согласно Правилам составления налоговой отчетности (декларации) по корпоративному подоходному налогу (форма 100.00) (далее - Правила), от 6 декабря 2013 года № 558 и на основании статьи 86 Налогового кодекса сумма дохода по курсовой разнице, превышающая сумму расходов по курсовой разнице будет включена в состав прочих налогооблагаемых доходов в строку 100.00.004 Декларации по корпоративному подоходному налогу

Кроме курсовой разницы существует суммовая разница - доходы и расходы, возникающие в результате обмена одной валюты на другую (национальной валюты на валюту другой страны и наоборот).

Когда компания приобретает или продает иностранную валюту, то операция отражается по курсу обслуживающего банка на дату конвертации валюты, при этом возникает разница при обмене валюты (так называемая суммовая разница), т. е. разница, которая возникает между рыночным курсом обмена валюты, установленным на дату конвертации Национальным Банком Республики Казахстан, и обменным курсом валют, установленным обслуживающим банком на дату конвертации.

Суммовая положительная или отрицательная разница не сворачивается при расчете подобно курсовым разницам и учитывается в составе прочих доходов или прочих расходов соответственно. На практике, разница между курсовой и суммовой разницей в налоговом учете состоит в том, что курсовая разница возникает при переоценке имущества (требований, обязательств) выраженных в иностранной валюте и подлежащих оплате в валюте. Если же оплата выраженных в иностранной валюте или в у. е. имущества (требований, обязательств) производится в тенге - возникающая вследствие изменения курса разница является суммовой.

В налоговом учете курсовые разницы (когда оплата производится в иностранной валюте) возникают и в момент совершения операции и на последнее число отчетного (налогового) периода. Суммовые разницы учитываются только на момент погашения задолженности. На отчетную дату эти разницы в налоговом учете не исчисляются и на размер налоговой базы, соответственно, не влияют.

Но если применяется кассовый метод, то суммовых разниц вообще не возникает. А курсовые разницы возникают только тогда когда происходит переоценка валютных ценностей в виде остатков валюты на счету или в кассе организации.

На пример, Компания приобретает иностранную валюту в размере 500 долл. США. Рыночный курс обмена валют на день покупки - 315 тенге за 1 долл. США, курс приобретения - 317 тенге. Суммовая разница составит $500 * (317 - 315) = 1 000$ тенге. Расход, связанный с приобретением валюты по курсу выше рыночного, 1 000 тенге подлежит вычету и найдет отражение в строке 100.00.020 «ПРОЧИЕ ВЫЧЕТЫ» Налоговой Декларации по корпоративному подоходному налогу за 2016 год.

Если компания приобретает иностранную валюту в размере 500 долл. США. Рыночный курс обмена валют на день покупки - 315 тенге за 1 долл. США, курс приобретения - 314 тенге. Суммовая разница составит $500 * (315 - 314) = 500$ тенге. Доход, связанный с приобретением валюты по курсу ниже рыночного, 500тенге подлежит включению в совокупный годовой доход и найдет отражение в строке 100.00.004 Налоговой Декларации по корпоративному подоходному налогу за 2016год.

Список использованной литературы :

1. Закон РК «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» от 28 февраля 2007 года № 234(с изменением и дополнением на 28.12.2016год)
2. Толпаков Ж. Финансовый учет -1, Караганды, 2013г.
3. МСФО (IAS) 21 «Влияние изменений обменных курсов валют»
4. Кодекс Республики Казахстан от 10 декабря 2008 года № 99-IV «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» (с изменением и дополнением на 27.02.17г.)

5. Закон РК «О валютном регулировании и валютном контроле» от 13 июня 2005г. № 57-III.

Жилкибаева Ж.М., Ф-31к топ студенті ҚҚЭУ
ғылыми жетекші: э.ғ.м., оқытушы **Хұсайын Ф.Х.**

КӘСІПОРЫНДАҒЫ ДИВИДЕНТТІК САЯСАТ ЖӘНЕ ОНЫ ТИІМДІ ЖҮРГІЗУ ӘДІСТЕРІ

«Дивидендтік саясат» атауы акционерлік қоғамда пайданы үлестірумен байланысты. Дивидендтік саясат, капитал структурасын басқару, кәсіпорынның акция бағасына әсер етеді. Дивиденд акционерлердің ақшалай табыстарын көрсетеді және кәсіпорынның акциясына салған ақша қаражаттарын ойдағыдай жұмыс істеп жатқанын көрсетеді.

Баяндамада кәсіпорынның табысын үлестіру процесі сипатталады. Бұл тақырып өзекті, өйткені кәсіпорынның даму болашағының деңгейі, оның нарықтық бағасы қолданылған табыспен және капитализация арасында қатынастың ең оптималды қатынасын табу. Табысты үлестіру схемасын былай көруге болады. Жарты табыс дивидендке төленеді, қалған бөлігін қайта инвестициялайды кәсіпорынның активіне.

Дивидендтік саясатты жасаудың негізгі мақсаты меншік иелерінің жасаудың ағымдағы пайданы пайдалану және оның болашақта өсуі мен кәсіпорынның нарықтық құнының барынша өсуі және оның стратегиялық дамуын камтамасыз ету үшін қажетті үйлесімді орнату.

Дивидендтік саясат - табысты басқарудағы жалпы саясаттың құрамдас бөлімдігі компанияның нарықтық құнын максимизациялау мақсатында оның тұтынатын және капиталданатын бөліктері арасындағы пропорцияларды оңтайландырудан тұрады. Дивидендтік саясаттың рөлі:

1. Инвестормен қарым - қатынасына ықпал етеді.

2. Сыртқы қаржыландыру мөлшерін анықтайды. Компанияның ақшалай қаражатының қозғалысына ықпал етеді.

Дивидендтік саясат - ол кәсіпорынның қаржылық саясатының бір бөлігі, ол өзіне келесілерді қосады:

1. таза табысты үлестіру және салымға байланысты меншік иесінің үлесін қалыптастыру концепциясын шығару;

2. табыстың белгілі бір үлесі капитализациялау және тұтыну арасындағы оптималды қатынасты белгілеу;

3. акцияның нарықтық құнын өсіру мақсатындағы нақты шараларды анықтау.

Дивидендтік саясаттың негізгі көрсеткіштері және оның кәсіпорынның нарықтық құнына әсер етуі:

Дивиденд- бір акцияға келетін табыс үлесі, акционердің ағымдағы табысын көрсетеді.

«1 акцияға дивиденд» (DPS) - жай акцияға келетін дивидендтік төлемдер деңгейінің негізгі көрсеткіші болып табылады және ол мына формуламен анықталады:

$$DPS = \frac{\text{дивиденд көлемі}}{\text{айналыстағы жай акциялар көлемі}}$$

Жалпы және айналыстағы жай акцияның табыстылығының көрсеткіштері
1. 1 акцияға табыс (EPS)

$$EPS = \frac{\text{таза табыс} - \text{артықшылықты акция бойынша дивиденд}}{\text{айналыстағы жай акциялар көлемі}}$$

2. Акциялардың ағымдағы табыстары (1 акцияға дивиденд нормасы)

$$k_d = \frac{\text{1 акцияға дивиденд}}{\text{1 акцияның нарықтық бағасы}}$$

Жаңа акцияларды шығаруға қарағанда кәсіпорын үшін табысты қайта инвестициялау қаржыландырудың арзан формасы болып табылады.

3. Курстық құнды есепке алғандағы акцияның табыстылығы =

Дивиденд + акцияның курстық құндылық кіріс(шығын) / Акцияны сатып алу бағасы

Дивидендтік саясаттың негізгі аспектісі болып дивидендтік шығыс көрсеткіштері болып табылады, ол акционерлерге нақты төленетін (DPR) таза табыстың үлесін сипаттайды (пайызбен немесе салыстырмалы шамада)

Дивидендтік шығыс = дивидендтің массасы * 100% / таза табыс

Дивидендтік шығыс (бірлік үлесінде) = 1 акцияға дивиденд / 1 акцияға таза табыс

Инвесторлардың таңдауы акцияға дивидендтер өсімінің тұрақты темптегі баға қалыптастыру әдісінің көмегімен жүргізілуі мүмкін.

Гордон формуласы:

$$P_0 = (D_0 * (1 + g) / (k_s - g) - D_1 / (k_s - g))$$

Мұндағы P_0 - акцияның нарықтық құны;

D_0 - соңғы нақты төленген жылдық дивиденд;

D_1 - $t=1$ жылына бір акцияға күтілетін дивиденд мөлшері;

g - күтілетін жылдық өсім темпі;

k_s - акцияның күтілетін табыстылық нормасы.

Тең өспелі дивиденді бар жай акциялардың табыстылығының нормасы келесі формуламен анықталады:

$$k_s = (D_1 / P) + g$$

Формула мынаны білдіреді: егер кәсіпорын төлемнің нормасын жоғарылатқанда күтілетін дивиденд мөлшерін көбейтеді, бұл жағдай акцияның бағасының өсуіне алып келеді. Басқа жағынан қарасақ, күтілетін дивидендтің көлемінің көбеюі қайта инвестициялау көлемінің азаюына алып келеді, кәсіпкерліктің күтілетін өсу деңгейі төмендейді және акцияның бағасы төмендейді.

Дивидендтік саясаттың төлем көздері - қоғамның ағымдағы жылдағы таза пайдасы; артықшылықты акциялар бойынша дивидендтер арнайы құрылған қордан төленеді. Сондықтан коммерциялық кәсіпорындар ағымдағы дивидендтердің жалпы сомасын, есептегі кезеңдегі пайданан асырып төлеуге мүмкіндігі бар. Бірақ базалық болып ағымдағы кезеңдегі таза пайданы бөлу варианты есептелінеді. Осыған байланысты компаниялармен акционерлермен қатынастың тұрақты болуын қалайды. Пайданы тұрақты пайызбен үлестіру әдісі. Жоғарыда айтылғандай, таза пайда артықшылықты акцияға (Dps) дивиденд төлеуге және қарапайым акциялар (Pcs) иелеріне үлестіріледі. Соңғысы, өз кезегінде акционерлердің жалпы жиналысының шешімімен қарапайым акцияға (Dcs) дивиденд төлеуге және үлестірілмеген пайдаға (RP) таратылады. Дивиденд саясатын сипаттаушы, негізгі аналитикалық көрсеткіштердің бірі қарапайым акцияның пайдаға қатынасымен анықталады «дивидендтік түсім» коэффициенті.

$$Dcs / Pcs = k\% = \text{const} (1)$$

«ҚазТрансОйл» АҚ дивиденд саясаты (бұдан әрі – Саясат) Қазақстан Республикасының заңнамасына, «ҚазТрансОйл» АҚ жарғысына (бұдан әрі – Қоғам), Топтық басқару кодексін және Қоғамның басқа да ішкі құжаттарына сәйкес әзірленді.

Дивидендтер төлеудің негізгі шарттары

Қоғам бір жыл, жарты жыл немесе бір тоқсан ішінде алған таза кірісінің (қорытынды кірісінің) мөлшерін және Қоғамның өндірістік даму қажеттілігін және инвестициялық қызметін негізге алып, қорлануды өсірумен қатар, акционерлерге төленетін дивидендтер мөлшерін ұлғайтуға ұмтылатын болады. Қоғамның дивидендтер төлеуінің негізгі шарттары:

1) Қоғамда есепті қаржы жылында немесе тоқсанның немесе жарты жылдықтың қорытындылары бойынша таза кірістің не бөлінбеген пайданың болуы;

2) Директорлар кеңесінің дивидендтер мөлшері туралы ұсынысы;

3) Акционерлер жалпы жиналысының шешімі.

Дивидендтер төлеу тәртібі мынадай:

Дивидендтер төлеудің басым нысаны ақшалай нысан болып табылады. Жай акциялар бойынша дивидендтер төлеу Акционерлер жалпы жиналысында дауыс беруге қатысқан Қоғамның дауыс беретін акциялары жалпы санының жай көпшілігімен дивидендтер төлеу туралы шешім қабылданған жағдайда жүргізіледі. Қоғамның жарғысына және Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес Қоғамның жай акциялары бойынша оның бағалы қағаздарымен дивидендтер төленуі мүмкін. Қоғамның жай акциялары бойынша оның бағалы қағаздарымен дивидендтер төлеуге осындай төлеу акционердің жазбаша келісімі болған кезде Қоғамның жарияланған акцияларымен және ол шығарған облигациялармен жүзеге асырылатын жағдайда ғана жол беріледі

Қоғамның жай акциялары бойынша дивидендтер төлеу кезеңділігі Қоғамның жарғысымен және (немесе) акциялар шығару анықтамалығымен анықталады.

Төленбеген дивидендтері бар жай акцияны иеліктен алу, егер жай акцияларды иеліктен алу туралы шартта өзгеше көзделмесе, акцияның жаңа иесінің оларды алу құқығымен жүзеге асырылады.

Дивидендтер акционерлерге Акционерлердің жалпы жиналысының тиісті шешімімен белгіленген тәртіпте және мерзімдерде төленеді.

Қоғам акционерлерге дивидендтердің уақтылы және толық төленуін қамтамасыз етеді.

Тиісті ақша сомасын дивидендтер төлеу үшін Қоғамның шотынан акционерлер Қоғамның тіркеушісінде немесе атаулы ұстаушысында шот ашуға берген бұйрықта көрсеткен олардың банкілік шоттарына аудару дивидендтер төлеу деп есептеледі.

Төленетін дивидендтерге салық салу Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасымен көзделген тәртіпте жүзеге асырылады.

Дивидендтер алуға құқығы бар акционерлер тізімі дивидендтер төлеу басталар күннің алдындағы күнге жасалуы тиіс.

Қоғамның жай акциялары бойынша дивидендтер төлеу туралы шешім мынадай мәліметтерді қамтуы тиіс:

- 1) қоғамның атауы, орналасқан жері, банкілік және өзге де деректемелері;
- 2) дивидендтер төленетін кезең;
- 3) бір жай акцияға шаққандағы дивидендтің мөлшері;
- 4) дивидендтер төлеудің басталатын күні;
- 5) дивидендтер төлеудің тәртібі мен нысаны.

Дивидендтер төлеу үшін бөлінген сома акционерлер арасында бір жай акцияға дивиденд мөлшеріне көбейтілген оларға тиесілі жай акциялар саны бойынша бөлінеді.

Қоғам жарияланған дивидендтерді төлеуге міндетті.

Бір жылдың, бір тоқсанның немесе жарты жылдықтың қорытындылары бойынша қоғамның жай акциялары бойынша дивидендтер төлеу (төлемеу) туралы шешім осы шешім қабылданған күннен бастап 10 (он) жұмыс күні ішінде қоғамның жарғысында көрсетілген бұқаралық ақпарат құралдарында және қоғамның топтық веб-сайтында (www.kaztransoil.kz) міндетті түрде жариялануға тиіс.

Қоғам жай акциялар бойынша жарияланған дивидендтерді алудың шекті мерзімін белгілемейді және иелері есептелген дивидендтерді алмаған (сұралмаған дивидендтерді) төлеуді доғармайды.

Қоғам акционерлер құқығын бұзғаны үшін Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес жауапты болады.

Акционер Қоғам берешегінің жиналып қалу мерзіміне қарамастан, алынбаған дивидендтерді төлеуді талап етуге құқылы. Акционерлердің жалпы жиналысы анықтаған мерзімде Қоғам дивидендтерді төлемеген жағдайда, акционерге дивидендтердің негізгі сомасы төленеді және ақшалай міндеттемені немесе оның бір бөлігін орындау күніне Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің қайта қаржыландыру ресми ставкасы негізге алынып есептелетін өсімақы төленеді.

Акционер Қоғамның тіркеушісін және осы акционерге тиесілі жай акциялардың атаулы ұстаушысын Қоғамның жай акцияларын ұстаушылар тізілімі жүйесін жүргізу үшін қажетті мәліметтерге өзгерістер туралы 10 (он) күн ішінде хабарлауға міндетті. Акционердің осы міндеттерді сақтамауы салдарынан осыған байланысты акционер шеккен залал үшін Қоғам жауапты болмайды, сондай-ақ дивидендтерді уақтылы төлемегені үшін айыппұл жаза төлемейді. Акционерлер жалпы жиналысының шешімінде көрсетілген мерзімде дивидендтер алуды қамтамасыз ету үшін Қоғам акционерлері қажет болған ретте дивидендтер төлеудің басталу күніне дейін Қоғамға банкілік деректерді ұсынуға тиіс. Дивидендтер аударуға арналған өтініш нысаны Қоғамның www.kaztransoil.kz топтық веб-сайтында орналастырылған.

Акционерлік Қоғамның Директорлар кеңесі Акционерлер жалпы жиналысының қарауына таза кірісті бөлу және дивидендтер мөлшері бойынша негіздемелер дайындаған кезде таза кірісті бөлуге әсер ететін мынадай негізгі жағдаяттарды ескеруге тиіс:

- 1) қоғам алған таза кірістің іс жүзіндегі мөлшері;
- 2) қоғамның төлем қабілеті және қаржылық тұрақтылығы көрсеткіштері;
- 3) қоғамның стратегиялық дамуының мақсаттарын қамтамасыз ету, оның ішінде: - жыл сайынғы тұрақты кірістерді келтіріп тұратын бар өндірістік активтердің өнімділігін көтеруге бағытталған күрделі қаражатты қаржыландыру; - белгіленген тәртіпте келісілген жобаны қаржыландыру құрылымына сәйкес өзіндік қаражат талап етілетін бөлікте инвестициялық жобаларды қаржыландыру; - қарыз міндеттемелерді өтеу; - белгіленген тәртіпте келісілген басқа заңды ұйымдардың жарғылық капиталына салымдарды қаржыландыру (акцияларды сатып алу);

4) Қоғамның Директорлар кеңесінің қалауы бойынша өзге де жағдаяттар.

Кесте 1. «ҚазТрансОйл» АҚ өткен жылдар үшін дивидендтер төлеу

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Өткен жыл үшін төленген дивидендтер, млн. теңге	6 024	7 340	19 331	60 002	28 847	41 925	46 429	51 156
Акцияға дивидендтер, теңге	183,00	223,00	558,42	173,33	75	109	120,71	133

Осы «ҚазТрансОйл» АҚ компаниясының дивидендтік саясатын талдай отырып мен компанияға дивидендтік саясатты басқару жөнінде өз ұсынысымды білдіргім келеді, компания дивидендтік төлемге

бағытталатын қорытынды пайда яғни таза табысты орналастырудың негізгі бағыттарын қарастыратын болса, ол таза табыстың үлесін анықтай отырып оны жалғыз акционерге ұсынады.

Пайдаланылған әдебиет:

- 1 С.К. Айтбек «Корпоративтік қаржы» 2009ж.
- 2 С. Құлпыбаев «Қаржы негіздері» 2009ж.
- 3 «ҚазТрансОйл» АҚ – ның ресми сайты - www.kaztransoil.kz.

Ибрагим А. Ф-21 к. Топ студенті, ҚҚЭУ
ғылыми жетекші: Э.Ғ.М., оқытушы **Хұсайын Ф.Х.**

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ САЛЫҚ ЖҮЙЕСІН ТАЛДАУ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қазақстан Республикасы Президенттің мемлекетке «Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарына кіру стратегиясы» атты жолдауында негізгі экономикалық және әлеуметтік бағыттардың арасынан ең бір басты тапсырмаларының бірі – салық ауыртпашылығын төмендету, зейнетақыны және еңбекақыны жоғарылату болып табылады.

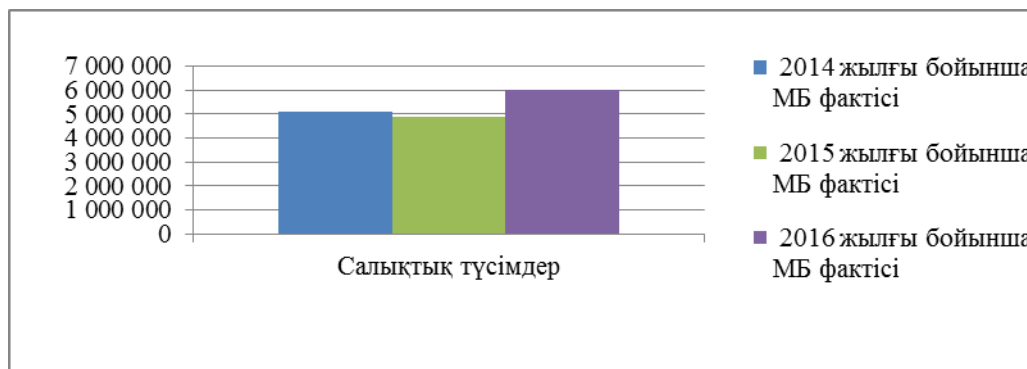
Еліміздің Президенті айтқандай салық және кеден саясатын реформалау күллі экономикалық жаңару саясатының маңызды құралы болуы керек. Экономикамыздың жаңа салаларын әртараптандыру мен дамытуды ынталандыру, бұл салаларға шетел капиталы мен соны ілімді тарту мақсатында икемді салық және бюджет саясатын пайдалану маңызды. [1, 326].

Сондықтан, экономиканың ең басты деген салаларының өсіп, өркендеуі үшін мемлекетте соңғы уақытта салық жүйесінде көптеген өзгерістер болып жатыр. Ондағы өзгерістер әсіресе заңды тұлға болып табылатын ұйымдар мен мекемелер үшін енгізілген. Себебі, заңды тұлға болып табылатын өндіріс, кәсіпорын, серіктестіктер, компаниялар, фирмалар экономиканы дамытуда және салықтық түсімдер түрлерінің көптеген түрлерін төлейтіндіктен, олардың жағдайын жақсарту үшін салық жүйесінің ауыртпашылығын төмендетуде ең басты жеңілдік көзі деп айтуға болады.

Салық жүйесі мемлекет қаржы көздерін жасаудың ең негізгі құралы болуымен қатар, ел экономикасын қайта құруға, өндірістің ұлғайып дамуына және саяси әлеуметтік шаралардың толығымен іске асуына мүмкіндік туғызады. [2, 666].

Бюджет кірістерінің құрамы, бюджетке шоғырланатын ақша қаражаттарының формалары шаруашылық жүйелері мен әдістерінен, сол сияқты қоғамның экономикалық шараларын шешуге тәуелді. Бұрын бюджет кірістері мемлекеттік кәсіпорындардың ақша қорларынан құралса, нарықтық экономикаға - көшуге байланысты, ол заңды және жеке тұлғалардың салықтық және салықтық емес төлемдерінен тұрады. [3, 1046].

Мемлекеттік бюджеттің кірістері 2014 жылда 7321.3 млрд. теңге, 2015 жылда 7634.8 млрд. теңге құраса, ал 2016 жылда 9308.5 млрд. теңгені құрады. Шығындар 7 836,9 млрд. теңгені құрады және жылдық жоспарға қарағанда 23,6%-ға орындалды. [4].

Сурет 1. Өткен жылдардың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 2016 жылдың салықтық түсімдердің орындалуы

Кесте 1

ҚР мемлекеттік бюджетіне түскен түсімдер салыстырмалы түрде млн. теңге

Атауы	2014 ж. МБ фактісі	2015 ж. МБ фактісі	2016 ж. МБ фактісі	Ауытқылар			
				(4/3)%	∑(4-3)	(5/4)%	∑(5-4)
1	2	3	4	5	6	7	8
Салықтық	5115743	4883913	6023263	-4,5	-231830	+23,3	1139350

түсімдер, ішінде:	оның							
Корпоративті к табыс салығы		1169667	1224645	1437365	+4,7	54978	+17,4	212720
Жеке табыс салығы		552280	598807	691778	+8,4	46527	+15,5	92971
Әлеуметтік салық		427985	464674	530440	+8,5	36689	+14,1	65766
Қосылған құн салығы		1198170	944438	1495682	-21,2	-253732	+58,4	551244
Акциздер		147057	161068	205231	+9,5	14011	+27,4	44163
Салықтықтан тыс түсімдер		179488	224767	369424	+25,2	45279	+64,4	144657
Негізгі капиталды сатудан түсетін түсімдер		71045	69709	60225	-1,9	-1336	-13,6	-9484
Трансферттер түсімі		1955000	2456417	2855574	+25,6	501417	+16,2	399157
I КІРІСТЕР		7321277	7634805	9308485	+4,2	313528	+21,9	1673680
Е с к е р т у – деректер ҚР Қаржы Министрлігі сайтынан алынған								

2014 жылда 5115.7 млрд. теңге салық түсімі түссе, 2015 жылда 4883.9 млрд. теңге түсті. Ал 2016 жылда 6023.3 млрд. теңге түсті. 2015 жылда мемлекеттік бюджеттің салықтың түсімі фактісі 2014 жылдағы салықтың түсімі фактісімен салыстырғанда 313.5 млрд. теңге артық түсті, яғни -4,5% орындалса, 2016 жылыда мемлекеттік бюджеттің салықтың түсімі фактісі 2015 жылдағы салықтың түсімі фактісімен салыстырғанда 1673.6 млрд. теңге артық түсті, яғни 23,3% орындалды.[4].

Салықтық бақылаудың жүзеге асырылу жолдарының бірі – салықтық заңнамасының жүзеге асырылуы. Қазіргі таңда салықтық бақылаудың түрлі оқылымды және өңделмеген нормалардың жартысы жойылған, салық салу механизмі жеңілдетілген. Салықтық бақылауды жүзеге асыру мақсатында осы бағытта жұмысты әрі қарай жалғастыру қажет, себебі нәтижесінде осындай шаралар бухгалтерлер тарапынан әдейі жіберген қателіктерін және кездейсоқ минимумге келтіруден сақтайды.

Осыған орай, салық саласының ашықтығын және салықтық басқару тиімділігін жоғарлату, сонымен қатар шағын бизнесті қолдау және дамыту үшін лайықты жағдайлар құру мен салық заңнамасын жетілдіру мақсатында Салық кодексіне 2017 жылдың 1 қаңтарынан бастап қолданысқа енгізілетін өзгертулер мен толықтырулар енгізіледі.

Салықтық және құқық қорғау органдарына салық төлеуден жалтару схемасы мен жиі қолданылатын әдістердің талдауын мақсатты түрде жүргізгенде, жауаптық шараларды жүзеге асыру үшін және дер кезінде әзірлеу үшін талдау жасау керек. Бюджеттен ҚҚС заңсыз түрде өндіру схемасын қолданудан қашу керек, көбінесе, ҚҚС жаңа жүйесін әкімшілендіруді енгізуде болуы мүмкін, арнайы есептеулерді қолданумен бекітілетін, онда салық төлеушілер есептік, валюталық және де басқа есепшоттармен.

Салықтық бақылаудың ағымдағы және кейінгі түрлерімен қатар (камералды және көшпелі салық тексерісі) алдын-ала бақылауды дамыту қажет – өкілдің салықтық біліктілік келісімшарты немесе операциясы туралы мемлекеттік органға беруді. Бұл жылдар өткеннен кейін берілмейтін, операция жасағанға дейін берілетін тексеріс актісі деп аталады. Нәтижесінде, салықтық әкімшіліктендіру бизнес үшін жағдайлы және тиімді болмақ, ал салықтық органдар мен салық төлеушілердің арасындағы дау-дамай біршама төмендеуі тиіс.

Келісімдерге сәйкес, ҚР СК мақсатты түрде жөнелту нормасын қайта қарастыру керек. Бұл жағдайда ҚР СК салықтық резиденттікті реттейтін әмбебап түсінігі сәйкесінше қай мемлекеттермен келісімге отырған болса, сол елдермен тікелей әрекеттестік байланыста болады. Дегенмен, бұндай елдердің ұлттық заңнамасымен қайшылықтар болуы мүмкін екендігін ұмытпау керек, сонымен қатар кірістің екі еселенген салық салуы жағдайлары болуы да мүмкін.

Сонымен, қазіргі таңда мемлекеттік кірістер органдары тарапынан мемлекеттің материалдық мүдделерін мүлтіксіз сақтау мақсатында аталған бағыттағы жұмыстардың белсенді түрде жүргізіліп отырғанын атап өткен жөн. [5].

Мемлекеттің экономикасының дамуы мен дағдарысқа қарсы іс – шараларының басты бағыттарының бірінде салық жүйесінің тиімді жұмыс істеу мәселелерін шешу міндеттерін орындау ұсынылады.

-Ірі салық төлеушілерден түскен салық түсімдерін жинауды тексеру үшін Қаржы министрлігінің Салық комитетінде ісіне мүдделер қайшылығынан адам халықаралық аудиторлық фирмаларды тартуға тиіс

-Басқарушыларға, сонымен қатар шағын жеңілдетілген салық салу шартындағы шағын бизнес субъектілер қызметінің жағымды тәжірибесін ескере отырып, арнайы салық режимінің ортасын кеңейту мүмкіндігін әзірлеу жүктелді.

Салық жүйесін жетілдіру үшін, қаржы ресурстарын бюджетке толығымен қамтамасыз ету және салықтармен басқа түсімдер құрылымын жеңілдету үшін ең алдымен кемшіліктер азайтуға бағытталуы қажет.

Сондықтан, қазіргі салық басқарудың бағытын былайша өзгертуге болады:

- салық салу ауыртпалық орталығы табыстарға ауысуы;
- мүлік салық салу рөлі жоғарылауы керек;
- салық салу арқылы кіші және орташа бизнеске көмек жасау;
- салық төлеумен мүмкіндігі мен пайдасыздығын қамтамасыз ету.

Салық салу мәселелерін шешу үшін келесі қажет:

1. Бюджетке салық түсімін бақылауды қамтамасыз ету. Сондықтан мемлекет бюджетке дейін төлемдер жылжу кезеңділігін азайту керек және салық төлеушілерді өздері түсімін бақылауға мүмкіндік жасау;

2. Экономиканың өндіріс салаларын дамыту мақсатымен салық ауыртпашылықты төмендету; Халықаралық сауда бірлестігі талаптарына сай салықтарды қалыптастыру.

Қазіргі салық жүйесі өркениетті елдердің салық жүйесіне жақындап қалды. Бірақ бюджет-салық жүйесіндегі әлі шешілмей жатқан шаруа шаш етектен асып жатыр. Ол үшін тек салық жүйесіне ғана көңіл бөліп қоймай, жалпы алғанда экономика, халықтың әл-ауқатын арттырып, әлеуметтік аяны дамыту жөн.

Әдебиет тізімдері:

- 1 Үмбеталиев « Салық және салық салу» 2009.
- 2 Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы 03.02.2017жыл.
- 3 ҚР Қаржы Министрлігі сайтынан алынған www.minfin.gov.kz

Искакова А.Р. гр. УА-23 КЭУК

науч. рук.: ст. преп., магистр **Мусипова Л.К.**

ПОРЯДОК ПРЕДСТАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ НА ПРИМЕРЕ АО «АЗИЯ АВТО»

Финансовая отчетность представляет собой информацию о финансовом положении, результатах деятельности и изменениях в финансовом положении организаций. Содержание и периодичность составления финансовой отчетности компании регламентируют:

- Закон Республики Казахстан «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» от 28 февраля 2007 года № 234-III (с изменениями и дополнениями по состоянию на 28.12.2016 г.); МСФО (IAS) 1 «Представление финансовой отчетности»; НСФО;

- «Об утверждении Правил ведения бухгалтерского учета». Приказ МФ РК № 241 от 31.03.2015г.

- Приказ Министра финансов Республики Казахстан от 27 февраля 2015 года № 143 «Об утверждении перечня и форм годовой финансовой отчетности для публикации организациями публичного интереса (кроме финансовых организаций)»

В действующем Законе РК «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» указано, что финансовая отчетность, за исключением отчетности государственных учреждений, включает в себя: бухгалтерский баланс; отчет о прибылях и убытках; отчет о движении денежных средств; отчет об изменениях в капитале; пояснительную записку.

Основной формой финансовой отчетности является бухгалтерский баланс, который должен соответствовать согласно Закону Республики Казахстан «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» и МСФО 1 «Представление финансовой отчетности».

Значение баланса настолько велико, что анализ финансового положения нередко называют анализом баланса. При анализе финансового положения нельзя ориентироваться лишь на данные бухгалтерского баланса.

Одной из важных форм финансовой отчетности является, форма 2 «Отчет о прибылях и убытках». Он обеспечивает оценку результатов деятельности организации за определенный период с помощью достаточно подробной разбивки данных о доходах и расходах.

В отчете о движении денежных средств определяются источники средств организации за отчетный период, и указывается, как эти средства используются.

Отчет об изменениях в капитале - отражает происшедшие за отчетный период изменения в капитале и указывает их причины.

Примечания к отчетности по МСФО должны составляться неукоснительно. В них раскрывается вся качественная информация, обязательное раскрытие которой установлено стандартами.

Рассмотрим финансовую отчетность на примере АО "АЗИЯ АВТО" на 2015 год.

По сравнению с состоянием на начало отчетного суммарные активы на конец отчетного периода составляют 50 734 630 тыс. тенге, уменьшившись на 8 992 291 тыс. тенге или снижение на 17,72%. В общей сумме активов на долю долгосрочных активов приходится 38,42%, на долю краткосрочных – 61,58% соответственно. В структуре долгосрочных активов основной удельный вес приходится на статью

«Долгосрочная торговая и прочая дебиторская задолженность» (57,22%), в структуре краткосрочных активов – на статью «Запасы» (72,84%). За отчетный период доля долгосрочных активов в общей сумме активов увеличилась на 39,87%, доля краткосрочных - уменьшилась на 53,66%. Снижение активов в основном обусловлено уменьшением краткосрочных активов на 53,66%.

На отчетную дату обязательства, увеличились на 18 276 039 тыс. тенге, составили 57 445 992 тыс. тенге. Из общей суммы обязательств на долю Долгосрочных обязательств приходится 13,09%, на долю краткосрочных обязательств 86,91% соответственно. За отчетный период размер краткосрочных обязательств увеличился на 13 019 770 тыс. тенге и составил 49 928 520 тыс. тенге. Наибольший удельный вес в структуре краткосрочных обязательств занимает статья «Займы» (55,64%). Сумма долгосрочных обязательств за отчетный период уменьшилась на 743 731 тыс. тенге и составила 1 517 472 тыс. тенге. Наибольший удельный вес в структуре Долгосрочных обязательств приходится на статью «Прочие долгосрочные обязательства» - 88,36%.

Следовательно, мы можем говорить о том, что финансовая отчетность АО «Азия Авто» находится в стабильном состоянии.

Список использованной литературы:

1. Закон Республики Казахстан «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» от 28.02.07г №234-ПГЗРК.
2. Международный стандарт финансовой отчетности (IAS) 1 «Представление финансовой отчетности» (2015г.)
3. Селезнева Н.Н, Ионова А.Ф Анализ финансовой отчетности организации. 3-е изд., перераб. и доп. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2016.
4. Султанова Б.Б. Принципы бухгалтерского учета. - Алматы: Экономика, 2014.-152с.

Кайгородова Н. гр. УА-23 КЭУК
науч. рук.: ст. преп. **Ныйканбаева А.И.**

УЧЕТ РЕЗЕРВОВ ПО СОМНИТЕЛЬНЫМ ТРЕБОВАНИЯМ

При осуществлении своей деятельности, организация часто сталкивается с такими случаями, когда товары и услуги непосредственно не реализуются за наличные деньги или по предварительной оплате и часть сумм по счетам к получению может оказаться неоплаченной. В связи с этим, возникает сомнительный долг и соответственно сомнительные требования.

Что же такое сомнительный долг ? Сомнительный долг - это дебиторская задолженность субъекта, которая не погашена в установленный срок в соответствии с договором о сроках оплаты. Непогашение дебиторской задолженности покупателями в оговоренные сроки снижает вероятность получения экономической выгоды от этой операции. Бухгалтерия обязана измерить стоимость сокращения вероятности получения этой выгоды, и отразить в учете в сомнительный долг. Принцип соответствия доходов и расходов предполагает признание сомнительного долга в том отчетном периоде, когда признана реализация финансовой отчетности.

Значение признания сомнительных требований для предприятия определяется следующим. В соответствии с Налоговым кодексом Республики Казахстан «сомнительные требования — требования, возникающие в результате реализации товаров, выполнения работ, оказания услуг юридическим и индивидуальным предпринимателям-резидентам РК, и не удовлетворенные в течение трех лет с момента возникновения требования. Сомнительными также признаются требования, не удовлетворенные в связи с признанием налогоплательщика-дебитора банкротом в соответствии с законодательством РК».

Существует два метода списания сомнительной дебиторской задолженности:

- Метод прямого списания
- Метод резервирования

Метод прямого списания предполагает списание сомнительной дебиторской задолженности на убытки компании, когда получено подтверждение об безнадежных долгах.

А метод резервирования предполагает создание резерва по сомнительным долгам, в списание непогашенной дебиторской задолженности в любом отчет периоде подтверждения сомнения.

Для оценки резерва по сомнительным долгам предприятия могут применять один из следующих методов:

- 1) метод процента от объема реализации, выполненных работ (услуг).
- 2) метод учета счетов по срокам оплаты.

При применении метода процента от объема реализации следует определить процент для образования резерва по сомнительным долгам за отчетный период. Для этого предприятие должно проанализировать за предыдущие ряд лет (минимум три года) объем реализации товаров, выполненных работ (оказанных услуг) и сумму неоплаченных счетов с тем, чтобы определить процент для образования резерва по сомнительным долгам.

Рассмотрим счета предприятия ТОО «Актив»:

Потери ТОО «Актив» по сомнительным долгам за 2014-2016 гг.

Год	Реализация, тенге	Потери по сомнительным долгам, тенге	Процент
2014	520000	9360	1,8
2015	695000	1737	2,5
2016	375000	6375	1,7
Всего	1590000		2,0

Средний процент неоплаченных счетов составляет 2%, соответственно сумма резерва по сомнительным долгам – 31800тенге.

В противоположность первому методу, метод учета счетов по срокам оплаты заключается в определении процента сомнительных требований по сроку оплаты задолженности в общей сумме дебиторской задолженности. По срокам оплаты эту величину можно разбить следующим образом:

Предполагаемые сомнительные долги ТОО «Актив» представлены в таблице:

Показатели	Сумма, (тенге)	% долгов, считающихся сомнительными	Резерв по сомнительным долгам, тенге
1	2	3	4
Срок не наступил	7700	1,0	77
01-30 дней	15950	30	4785
31-60 дней	6300	10	630
61-90 дней	3550	6	213
Свыше 90 дней	7500	14	1050
Всего	41000		6755

В итоге счета на сумму 6755 тенге из общей суммы в 41000 тенге могут быть не оплачены.

Метод учета счетов по срокам оплаты позволяет подсчитывать конечное сальдо резерва по сомнительным долгам, необходимое для расчета чистой себестоимости дебиторской задолженности на отчетную дату. Текущий остаток резерва по сомнительным долгам обновляется корректирующей проводкой до соответствующего требуемого остатка. Сомнительный долг дебетуется на сумму данной корректировки.

Когда резерв по сомнительным долгам сформирован в первый раз, его общая сумма учитывается в финансовой отчетности как расходы периода. Если резерв по сомнительным долгам уже имелся, но его размер увеличился, в качестве расходов периода в финансовой отчетности указывается его суммарное увеличение за отчетный период. Если же резерв по сомнительным долгам уже имелся, но его размер уменьшился, в финансовой отчетности отражается уменьшение расходов периода.

При создании резерва по сомнительным долгам производят запись по дебету счета 7440 "Расходы по созданию резерва и списанию безнадежных требований" и кредиту счета 1290 "Резерв по сомнительным требованиям".

При списании дебиторской задолженности за счет созданного резерва по сомнительным долгам дебетуют счет 1290 и кредитуют счета 1210 "Краткосрочная дебиторская задолженность покупателей и заказчиков".

Аналитический учет по счету 1290 ведется в ведомости по каждому сомнительному требованию.

Списание задолженности по истечении срока исковой давности не признается ее аннулированием, эти суммы должны учитываться на забалансовом счете "Списанная в убыток задолженность неплатежеспособных дебиторов". Бухгалтерия обязана следить за возможностью ее взыскания в случае изменения имущественного положения должников.

Таким образом, положительной стороной формирования резервов по сомнительным долгам можно считать то, что он является оценочным значением в отношении дебиторской задолженности, то есть в балансе сумма дебиторской задолженности отражается за вычетом созданного резерва. Благодаря этому исключается завышение величины активов, а пользователи бухгалтерской отчетности видят реальную величину дебиторской задолженности и, соответственно, могут адекватно оценить финансовое состояние организации.

Список использованной литературы:

1. Ж. Толпаков Финансовый учет – 1: Учебник Ж. Толпаков – Караганды: ТОО «Карагандинская полиграфия», 2013. – 508 с.
2. Кодекс Республики Казахстан о налогах и других обязательных платежах в бюджет (налоговый кодекс) - Статья 105. Вычет по сомнительным требованиям, пункт 1 изложен в редакции Закона РК от 26.12.12 г. № 61-V (введено в действие с 1 января 2013 г.)

3. Приказ Министра финансов Республики Казахстан от 23 мая 2007 года №185 «Об утверждении Типового плана счетов бухгалтерского учета»

Майкенова А.Е., магистрант каф. «Финансы, налогообложение и страхование» КЭУК
науч. рук.: **Серикова Г.С.**, к.э.н., доцент

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ СТРАХОВОГО РЫНКА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Страхование возникло и развивалось как осознанная объективная потребность человека и общества в защите от случайных опасностей. Потребность в страховой защите носит всеобщий характер, она охватывает все фазы общественного воспроизводства, все звенья социально-экономической системы общества, всех хозяйствующих субъектов и все население.

Оценивая текущую экономическую ситуацию на страховом рынке Казахстана, в целом можно сказать о тенденциях положительного развития. Современный страховой рынок Казахстана характеризуется ростом объемов операций, появлением новых направлений страховой деятельности, обострением конкуренции и усилением внимания зарубежных страховщиков к ситуации со страховым бизнесом в Казахстане.

Значительным шагом в развитии страхового рынка республики явилась передача функций и полномочий государственного органа страхового надзора Национальному банку Республики Казахстан.

С октября 2000 года Национальный банк Республики Казахстан как уполномоченный орган по регулированию и надзору за страховой деятельностью является полноправным членом Международной Ассоциации органов страхового надзора (IAIS).

Республика Казахстан выделяется из всех стран СНГ высоким уровнем развития нормативной базы и государственного регулирования страхового рынка, несмотря на то, что показатели сбора премий и страховых выплат в Казахстане пока еще ниже, чем у некоторых соседей по СНГ. Но это тот случай, когда «лучше меньше, да лучше». Этим обеспечивается большая гарантия страхователям возмещения риска при наступлении страхового случая.

Участие государства в решении проблем страхового рынка придает актуальность страхованию и страховой деятельности, повышает степень защиты законных интересов страхователей. В последние годы улучшилась финансовая дисциплина и учет в страховых организациях, перечень и уровень предоставляемых страховых услуг.

Определяющим моментом в движении к рыночным отношениям является прозрачность и законность страховых операций, корреляция действующего страхового законодательства Республики Казахстан с нормами Европейского Союза и Всемирной торговой организации. Как считают эксперты, отечественному страховому рынку нужно быть готовым к более серьезным конкурентным испытаниям в связи с созданием Единого Экономического союза, вхождением в ВТО. Для сильных страховщиков это будет возможность выйти на новые горизонты развития, на новые рынки. В контексте участия Казахстана в ЕАЭС и Таможенном союзе, можно предположить, что после прохождения определенного переходного периода, условия для иностранных и местных страховых организаций станут одинаковыми. Емкость страхового рынка значительно увеличится, появится возможность прямого доступа к оказанию страховых услуг в сопредельных государствах. Казахстанским страховым компаниям следует наращивать конкурентные преимущества в плане капитализации, технического и технологического оснащения, продвижения услуг, необходимо прилагать максимум усилий, чтобы быть конкурентоспособными на рынках услуг. В Казахстане сохраняется тенденция низкой заинтересованности населения в использовании страховых продуктов с целью минимизации финансовых потерь от непредвиденных событий. Например, если в развитых странах доля страховых премий к величине ВВП достигает 8-12%, то в Казахстане доля страхового сектора в экономике остаётся ещё крайне низкой. За последние несколько лет доля страховых премий не превышает показателя 0,60 - 0,80% от ВВП. Объем страховых премий в расчете на душу населения не превысил 100 долл. И, несмотря на динамичный рост активов, их отношение к ВВП остаётся на довольно низком уровне - не более 1,9 %.

Страховой рынок Казахстана можно назвать одним из наиболее динамично развивающихся во всем СНГ. Этому способствовала Программа развития страхового рынка республики.

Обязательным является страхование, осуществляемое в силу закона. Каждый вид обязательного страхования является отдельным классом страхования. Содержание каждого класса в обязательной форме страхования и дополнительные требования по условиям его проведения устанавливаются законодательным актом, регулирующим данный класс страхования.

Уменьшение объемов страхования в целом происходит в результате снижения деловой активности, уменьшения объемов кредитования банками, объема производства товаров и услуг, и тем самым, свидетельствует о недостаточном уровне охвата населения страхованием. Продолжающийся финансовый кризис, произошедшая девальвация национальной валюты в 2015 году, повышение уровня инфляции отразились на экономическом положении страны в целом, в связи, с чем произошло снижение уровня страховых премий. Основную долю страховых премий занимает добровольное имущественное страхование (37-47% от общего объема страховых премий). На втором месте по поступлению страховых премий -

добровольное личное страхование (28-40%). По обязательному страхованию страховых премий собрано 22-26%.

Виды, условия и порядок проведения обязательного страхования определяются законами Республики Казахстан.

Инициатором обязательного страхования в Казахстане выступает государство, которое в форме закона обязывает юридических и физических лиц заключать договор страхования [1, с. 56]

Таблица 1. Структура страхового рынка Республики Казахстан

Структура страхового сектора	01.02.2016г.	01.02.2017г.
Количество страховых организации	33	32
В том числе по страхованию жизни	7	7
Количество страховых брокеров	15	14
Количество актуариев	61	59
Количество страховых (перестраховочных) организаций являются участниками АО «Фонд гарантирования страховых выплат»	30	22
ПРИМЕЧАНИЕ- официальный сайт Национального банка РК		

Страховой сектор Республики Казахстан представлен 32 страховыми организациями, из которых 7 - по страхованию жизни. За первое полугодие 2017 года активы страховых (перестраховочных) организаций составили 873 885 млн. тенге, наблюдается увеличение с начала 2017 года на 2,0%. В структуре активов наибольшую долю (41,5% от совокупных активов) занимают ценные бумаги в сумме 362 459 млн. тенге (на начало 2017 года - 372 653 млн. тенге), уменьшение с начала 2017 года - 2,7%.

Вклады, размещенные в банках второго уровня, составляют 215 842 млн. тенге с долей 24,7% совокупных активов, уменьшение с начала 2017 года - 5,2%. Активы перестрахования составляют 110 961 млн. тенге с долей 12,7% совокупных активов, увеличение с начала 2017 года на 3,9%.

Обязательства страховых (перестраховочных) организаций по состоянию на первое полугодие 2017 года составили 474 176,0 млн. тенге (на начало 2017 года – 454 206 млн. тенге), увеличение с начала 2017 года - 4,4%. В структуре обязательств наибольшую долю (90,2% от совокупных обязательств) занимают страховые резервы в сумме 427 563 млн. тенге, увеличение с начала 2017 года – 3,7%.

Если рассмотреть объем страховых премий по состоянию на первое полугодие 2017 года увеличился на 21,5% по сравнению с аналогичным показателем на 1 февраля 2016 года и составил 50 015 млн. тенге, из них объем страховых премий, принятых по прямым договорам страхования, - 45 980 млн. тенге. Основную долю страховых премий занимает добровольное имущественное страхование (32 900 млн. тенге или 65,8% от общего объема страховых премий). По обязательному страхованию собрано 7 746 млн. тенге, или 15,5% совокупного объема страховых премий, по добровольному личному страхованию – 9 369 млн. тенге, или 18,7%.

Объем страховых премий, собранных с начала 2017 года по отрасли «страхование жизни», составил 4 591 млн. тенге, что на 46,7% больше, чем за аналогичный период прошлого года. Доля страховых премий, собранных по отрасли «страхование жизни» в совокупных страховых премиях, на отчетную дату составила 9,2%, против 7,6% на 1 февраля 2016 года.

Объем страховых премий, собранных с начала 2017 года по отрасли «общее страхование», составил 45 423 млн. тенге, что на 19,4% больше, чем за аналогичный период прошлого года. Перестрахование Объем страховых премий, переданных на перестрахование, составил 18 373 млн. тенге или 36,4% от совокупного объема страховых премий. При этом на перестрахование нерезидентам Республики Казахстан, передано 91,3% от страховых премий, переданных на перестрахование. Общая сумма страховых премий, принятых страховыми (перестраховочными) организациями по договорам перестрахования, составляет 4 035 млн. тенге. При этом сумма страховых премий, принятых в перестрахование от нерезидентов Республики Казахстан, составляет 2 425 млн. тенге.

Возмещение по рискам, полученные по договорам перестрахования составил 324 млн. тенге или 1,8% от страховых премий, переданных на перестрахование. Страховые выплаты Общий объем страховых выплат (за вычетом страховых выплат, осуществленных по договорам, принятым в перестрахование), произведенных с начала 2017 года, составил 6 239 млн. тенге, что на 10,3% больше, чем за аналогичный период прошлого года. Из общей суммы страховых выплат, произведенных с начала 2017 года, наибольшую долю занимают страховые выплаты по добровольному личному страхованию – 43,5%, по обязательному страхованию – 38,6% и по добровольному имущественному страхованию – 17,9%.

Высоколиквидные активы составили 575 568 млн. тенге или 65,7% от активов (на начало 2017 года – 580 716 млн. тенге), уменьшение с начала 2017 года – 1,1%. Чистая прибыль страхового сектора с начала 2017 года составила 2 816 млн. тенге, что на 92,3% меньше, чем за аналогичный период прошлого года. Отношение чистой прибыли к совокупным активам (ROA) составило 4,0%. Отношение чистой прибыли к собственному капиталу по балансу (ROE) на сегодняшний день составляет 8,3%.

Доля активов страхового сектора в ВВП составляет 1,91%; Доля страховых премий в ВВП – 0,11%; Отношение страховых премий на душу населения – 2 787,1 тенге. Концентрация доля первой десятки страховых компаний в совокупных активах составила 74,7%; Доля первой десятки страховых компаний в совокупном собственном капитале составила 76,3%.

Устойчивая динамика роста показателей рынка отразилась на росте основных параметров страхового сектора в абсолютных цифрах. За предыдущие пять лет размер собственного капитала вырос практически в два раза, более чем в два раза увеличились совокупные активы и объем собираемых премий страховых организаций, страховые резервы - в 3,3 раза. Положительная динамика развития способствовала росту основных показателей рынка в абсолютных цифрах, однако его функциональные возможности по-прежнему остаются на низком уровне [2].

Таким образом, исходя из проведенного анализа страхового рынка Республики Казахстан, можно выявить основные тенденции развития и проблемы, с которыми сталкиваются отечественные страховщики.

Страховые компании ограничены в выборе методов достижения устойчивого финансового положения, так как их деятельность строго регламентирована законодательством. Компании помимо основной страховой деятельности занимаются инвестированием свободных денег, позволяющих увеличить объемы собственных средств.

Одной из проблем для развития страхового сектора и поддержания финансовой устойчивости страховых компаний является отсутствие эффективных инструментов инвестирования, то есть на финансовом рынке недостаточно представлены финансовые инструменты для инвестирования в долгосрочном периоде. Привлечение большего числа страхователей позволило бы страховым компаниям увеличить объем собранных премий, тем самым приумножив размер прибыли и обеспечить свою финансовую устойчивость. Но проблемы в области низкой страховой культуры населения Казахстана, отсутствие экономических стимулов для участия населения в долгосрочном личном страховании, падение покупательской способности сдерживают в некоторой степени механизм развития рынка страхования [3, с 245].

Государство наиболее заинтересованно в развитии страхового рынка в рамках финансовой системы страны. Согласно Концепции развития финансового сектора Казахстана до 2050 года необходимо уделить внимание распространению накопительного страхования, позволяющего решить целый комплекс задач. Несмотря на неизбежное сокращение количества страховщиков, ожидается, что финансовые показатели страхового рынка будут увеличиваться. За счет разнообразных стимулирующих мер, количественные показатели страхового сектора экономики должны вырасти к концу 2017 г.

Список использованной литературы:

1. Сембеков А.К. Страхование: Учебник. – Караганды, 2015.-234с.
2. Официальный сайт Национального банка РК <http://www.nationalbank.kz/>
3. Серикова Г.С. Страхование: Учебное пособие.- Караганды, 2012.-248с.

Малгаздар А.С. тобы Ф-31к, ҚҚЭУ
ғылыми жетекші: маг., аға оқытушы **Игликова Д.Д.**

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ САЛЫҚТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР

Қазіргі кезеңдегі Қазақстан Республикасындағы салықтық құқық бұзушылық - салықтық қатынасқа қатысушылардың салық заңдарының нормаларымен белгіленген өздеріне қатысты міндеттерді тиісінше, орындамауларына не мүлдем орындамауларына байланысты тиісті заң актілерінде заңды жауапкершілік көзделген құқыққа қайшы, кінәлі әрекет, не болмаса әрекетсіздік болып сипатталады.

Салықтық құқық бұзушылық белгілеріне келесі белгілерді жатқызуымызға болады:

- 1) жиі көрініс табуына байланысты қоғамға қауіптілігі;
- 2) құқыққа қайшылығы;
- 3) кінәлілігі;
- 4) зардап – залалдың болуы;

Құқық бұзушылықтың қайталанбауын қарастыра отырып құқық бұзушыны жазалауға қол жеткізуді көздейді.

Мемлекеттің материалдық мүддесіне қарсы бағытталған құқық бұзушылықтар:

- 1) Салық төлеуден ешбір негізсіз, заңсыз босату;
- 2) Салықтарды мүлдем төлемеу, толығымен төлемеу, не болмаса уақытылы төлемеу;

«ҚР бюджетке салықтар және басқа да міндетті төлемдер жөніндегі» ҚР Заңына сәйкес, «Салықтық түсімдер деп - (Салық кодексімен) тағайындалған бюджетке төленетін салықтар мен басқа да төлемдер айтылады» [1]. Сондықтан, салықтық түсімдердің экономикалық мазмұнын солардың негізіндегі салықтар құрайды. Олар кірістердің материалдық көзі – ұлттық табысты қайта бөлуге қатысатын болғандықтан өндірістік қатынастардың арнайы формасын құрайды. Осыған байланысты салықтық түсімдер тұрақты ішкі белгілермен, заңнамалықты дамумен ерекше формаларымен сипатталады. Олардың нақты әрекеттегі ақшалай қатынастармен дәлелденеді және қаржы қатынастарының бөлігі ретінде үнемі қозғалыста болады.

Салықтық түсімдерге бюджеттердің түрлері мен деңгейлері бойынша тағайындалған басқа әр түрлі алымдар, ақылар мен баждар жатады.

1-кесте. Мемлекеттік бюджеттің атқарылуы млн.теңге

Атауы	2014 ж		2015 ж.		2016 ж.	
	жоспар	нақты	жоспар	нақты	жоспар	нақты
1	2	3	4	5	6	7
КІРІСТЕР	9 159350	5908 849	6 216 349	6136968	6 676 802	7 662 220
Салықтық түсімдері	8 465 765	3 666 093	4 244 269	3 332 925	4653 133	4 275 887
Салықтан тыс түсімдер	154 696	131 737	84 596	162 774	84596	298 243
Негізгі капиталды сатудан түскен түсімдер	55953	7 682	9 508	8 773	54 216	7 786
Трансферттердің түсімдері	1 10723	2 103 338	1 877 975	2 632 496	9718065	3 080 304

Е с к е р т у – ҚР ҚМ статистика агенттігінің есептілігі негізінде [2]

Жоғарыда көрсетілген 1-кестеге сәйкес, мемлекеттік бюджеттің атқарылуында 2014 жылғы кіріспен 2015 жылғы кірісті салыстырғанда 3,7%-ға өскен, сондай-ақ 2014 жылғы кірісті 2016 жылғысымен салыстырғанда 22,8%-ға өсімді байқауға болады. Ал 2015 жылдың кірістерін 2016 жылғы кірісін салыстыратын болсақ 19,9 %-ға өскен.

Кірістердің басым бөлігін құрайтын салықтық түсімдерді қарастыратын болсақ, 2014 жылы 3 666 093 млн. теңге болса, 2015 жылы 3 332 925 млн.теңгені құрап, өткен жылмен салыстырғанда 9,08%-ға төмендеген, ал 2014-2016 жж салыстырсақ 14,2% өскен, 2015-2016 жж 22,05%-ға өскен.

Салықтан тыс түсімдер 2014 жылғы мен 2015 жылда 19,06% ға өскен, 2014 жылы 131 737 млн.теңгені құрап, 2016ж салыстырғанда 55,8%ға өскен, 2015-2016жж қарағанда 162 774 млн. теңге және сәйкесіне 298 243 млн. теңге болып 45,4%-ға өскенін көруге болады.

Негізгі капиталды сатудан түскен түсімдерді салыстырғанда 2014-2015ж қарағанда 12,4%-ға өскен, 2014-2016 салыстырғанда 1,33%-ға өскен 2015-2016жж 11,2 %-ға төмендеген.

Трансферттердің түсімдері 2014ж 2015 ж салыстырғанда 20,1%ға өскен, 2014ж 2016ж салыстырғанда 31,7%ға өскен,2015 ж 2016 ж салыстырғанда 14,5%ға өскен.

Кесте 2. ҚР-ның Қаржы министрлігі Мемлекеттік кірістер комитетінің жүргізілген салықтық тексерулері

		Жүргізілген тексерулердің саны	Бұзушылықтар анықталған тексерулер саны	Тексерулер қорытындылары бойыншасалынған әкімшілік жазалар саны*	Тексерулер қорытындылары бойынша салынған әкімшілік айыппұлдар сомасы* (мың теңге)	Тіркеуден бастартылған тексерулер саны	
А		1	2	3	4	5	
Барлық тексерулер		1	76 794	10 323	9 216	14 786 774	43
1- бөліктің жолынан:	Жеке кәсіпкерлік субъектілері	2	74 338	9 774	8 897	14 752 738	42
	2-жолынан: кәсіпкерлік санаттары бойынша	3	56 991	8 599	8 012	9 475 501	40
	ағын кәсіпкерлік,						

	он ың іші нде мик рок әсі пке рлі қсу бье кті лер і						
	рга кәсі пке рлі қсу бье кті лер і	4	10 894	811	691	4 302 379	
	рік әсі пке рлі қсу бье кті лер і	5	6 453	364	194	974 859	2
әуе кел топ тар ыбо йын ша	оға рыт әуе кел дәр еже сіб ой ын ша	6	658	628	626	978 207	
	оға рыд әре жег ежа тқы зыл мағ ан әуе кел дәр еже сіб ой ын	7					

		ша						
Жеке кәсіпкерлік субъектілері болып табылмайтын тексерілетін субъектілер			8	2 456	549	320	34 036	1
бөліктің 8-жолынан:	үрлері бойынша	емлекеттік мекемелер	9	392	38	35	2 813	
		емлекеттік кәсіпорындар	10	1 145	101	66	28 641	1
		оммерциялық емес сұйымдар	11	196	40	6	556	
		екетұлғалар	12	723	370	213	2 026	
	әуекел топтары бойынша	оғарыт әуекел дәрсіб ойынша	13	2	2	1	309	
Ескерту - ҚР Мемлекеттік кіріс комитетінің есептілігі негізінде [3]								

Жоғарыда көрсетіліп кеткен 2-кесте бойынша салықтың барлық тексерулер бойынша: жүргізілген тексерулер саны 76794 мың болды, бұзушылықтарға келсек 10323 мың болды. Жеке кәсіпкерлік субъектілерге жүргізілген тексеру санына келсек 74338 мыңды құрады, сондай-ақ бұзушылықтар саны 9774 мыңды құрады. Шағын кәсіпкерлер бойынша жүргізілген тексеріс саны 56991 мыңды құрады ал бұзушылықтар болса 8599 құрайды.

Жеке кәсіпкер болып табылатын және табылмайтын кәсіпкерлер тексерулері: жүргізілген тексерісі бойынша 2456 мың болып ал бұзушылықтарға келсек 549 мыңды құрады. Мемлекеттік мекемелерде жүргізілген тексеріс саны 392 мыңды құрады ал бұзушылықтар саны 38 мыңды құрады.

Салықтық құқық бұзушылықтың мынадай элементтерден тұрады:

- Салықтық құқық бұзушылықтың объектісінен;
- Салықтық құқық бұзушылықтың объективтік жағынан;

- Салықтық құқық бұзушылықтың субъектісінен;
- Салықтық құқық бұзушылықтың субъективтік жағынан [4].

Қазақстан Республикасының заңында осындай құқық бұзушылық түрлері бар: мемлекеттің материалдық мүддесіне қарсы бағытталған құқық бұзушылықтар мемлекеттің салық жүйесінің айтарлықтай қызмет атқарылуына кедергі жасайтын құқық бұзушылықтар мемлекеттің салық органдарының өздеріне жүктелген міндеттері мен іс-қимылдарын жүзеге асыруға кедергі келтіретін құқық бұзушылықтар.

Осыларға нақтылы тоқталып кетсек мемлекеттің материалдық мүддесіне қарсы бағытталған құқық бұзушылықтар.

- Салық төлеуден ешбір негізсіз, заңсыз босату;
- Салықтарды мүлдем төлемеу, толығымен төлемеу, не болмаса уақтылы төлемеу;
- Банк мекемелерінің салық төлеушілердің төлемдік тапсырыстарын немесе тиісті атқару құжаттары бойынша бюджетке аударылуға тиісті салық сомаларын аудармаулары немесе уақтылы аудармаулары;

- Салықтарды төлем кезінде ұстап қалмау, не болмаса төлем көзінде ұсталған салық сомасын тиісті бюджетке аудармау сипатында көрініс табады.

Салық органдарының өздеріне жүктелген міндеттерін жүзеге асыруға кедергі келтіретін құқық бұзушылықтар құрамы мынадай салықтық құқық бұзушылық түрлерінен тұрады

- Салық органдары мен олардың лауазымды адамдарының заңды талаптарына бағынбау;
- Салық органдарының қызметтеріне араласып кедергі жасау немесе заңсыз ықпал ету;
- Салықтарды есептеуге қажетті ақпаратты салық органына табыс етуден жалтару;
- Салық төлеушіге ашылған банктік шот жөніндегі тиісті ақпаратты банк мекемесінің салық органдарына бермеуі сияқты.

Егер салықтар мүлдем төленбеген жағдайда біз ҚР Салық кодексінде белгіленген тәртіпте мәжбүрлеп өндіру жұмыстарын атқарамыз. Ал, мерзімінде жеке тұлғалармен төленбеген әкімшілік жаза қолдану туралы қаулыны сот орындаушыларға мәжбүрлеп орындату үшін жібереміз. Яғни, жеке тұлғалармен төленбеген айыппұл сомаларын сот орындаушылары өндіреді. Олар мәжбүрлеп өндіру шараларын қолданады.

Ал, жеке тұлға айыппұл сомасын төлеуден жалтарған жағдайда ҚР Салық Кодексінің 669-бабымен сот орындары арқылы айыппұл немесе қамау түрінде әкімшілік жазаға тартылады.

Мұнан бөлек, заңды тұлғалар мен дара кәсіпкерлерге қолданылған айыппұл сомалары мәжбүрлеп өндіру мемлекеттік кірістер органдары тарапынан жүргізіледі. Мәселен, банкідегі есептік шоттарды жауып қою деген сияқты шараларларды қарастырамыз.

Қорытындылай келсек, жыл сайын Қазақстан Республикасындағы республикалық бюджеттік түсімдернің жоғарылығының көруге болады. Республикалық бюджетке әр жыл сайын бюджеттік түсімдер бекітіліп отырады, содан кейін жыл соңында бекітілген сомамен және түсен соманы салыстырып қорытынды жасайды. Салықтық құқықтық бұзушылық болғанда қандай жауапқа тартылатынымен қорытындылаймын. Жыл соңына дейін салықты және міндетті төлемдерді төлеу әрбір азаматтың борышы болып саналады. Алайда, бұл заңнаманы ескере бермейтіндер жетерлік. Мәселен, жүргізілген тексерулер саны 76794 мың болды, бұзушылықтарға келсек 10323 мың болды. Жеке кәсіпкерлік субъектілерге жүргізілген тексеру саны 74338 мыңды құрады, сондай-ақ бұзушылықтар саны 9774 мыңды құрады. Шағын кәсіпкерлер бойынша жүргізілген тексеріс саны 56991 мыңды құрады, ал бұзушылықтар болса 8599 құрайды.

Жеке кәсіпкер болыпта табылатын және табылмайтын кәсіпкерлер тексерулері: жүргізілген тексерісі бойынша 2456 мың болып ал бұзушылықтарға келсек 549 мыңды құрады. Мемлекеттік мекемелерде жүргізілген тексеріс саны 392мыңды құрады ал бұзушылықтар саны 38мыңды құрады.

ҚР Салық кодексінде белгіленген тәртіпке сәйкес, салық салу саласында әкімшілік құқықбұзушылыққа жол берілген жағдайда, кінәлі тұлғалар әдетте әкімшілік жауапкершілікке тартылады. Дегенмен, жыл басынан бері қолданысқа енгізілген ҚР «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Кодексі жеке және заңды тұлғаларға қолданылатын әкімшілік жаза тәртібін жеңілдетіп, айыппұл салынуын азайтты.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТ

- 1 «Салықтар және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» ҚР Заңына Салық кодексі (10.01.2017 ж өзгерістер мен толықтырулыр енгізілген)
- 2 ҚР ҚМ статистика агенттігінің есептілігі
- 3 ҚР Мемлекеттік кіріс комитетінің есептілігі
- 4 Найманбаев.С.М. Салықтық құқық: Оқулық. - Алматы: Жеті жарғы, 2006. – 10 б.;

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕДИЦИНАЛЫҚ САҚТАНДЫРУДЫҢ ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢІ МЕН БОЛАШАҒЫ

Медициналық сақтандыру-халықтың денсаулығын қорғайтын жүйесі болып табылады. Медициналық сақтандыру - бұл жұмыс берушілердің, азаматтардың сақтық жарналары мен бюджеттік қаражаттар есебінен сақтандырылған адамдарға зиянның орнын өтеу үшін және медицина мекемелерінің шығындарының өтемақысын төлеу үшін ауырған, жарақат алған жағдайда денсаулықты қаржыландыру жөніндегі қатынастар. Ол әлеуметтік бағдарланған экономикасы бар елдердің сақтық қорғауы тұтас жүйесінің міндетті атрибуттарының бірі болып табылады. 2017 жылдан бастап Қазақстанда міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру өз жұмысын бастайды. Қоғамда әлі бірқалыпты қалыптаса қоймаған жүйе заңда бекітіліп, енді оны іске асырудың негізгі механизмдері дайындалып жатыр. Медициналық сақтандыру қолға алынған соң оның бағасы маңызды. Мысалы әр елде сақтандыру бағасы әртүрлі. Германияда сақтандыру бағасы еңбекке төленетін қор қаржысының 14,1%-ын, Аустрияда 6,5% немесе 11%-ын, Францияда 13,6%-ын, Ресейде 5,1%-ын құрайды.

Медициналық сақтандыру арқылы қазақстандық кез келген медициналық ұйымды таңдай алады. Осы арқылы жеке медициналық орталықтар арасында немесе мемлекеттік медициналық қызмет көрсету орталықтарында бәсекелестік пайда болады. Қызмет көрсету сапасы жақсарады. Қалтадан шығатын шығын көлемі де азаяды. Мысалы 80 мың теңге алатын тұлға ӘМСҚ-ға ай сайын 1600 немесе жылына 19200 теңге төлеп, сақтандыруды алып, жеке клиникалардың қысқарған Қазақстанда "Міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру туралы" ҚР заңының жобасы мақұлданды. Бұл құжатқа сәйкес, қазақстандықтарға медициналық қызметтің екі түрлі пакеті ұсынылады. зметін пайдалана алады. Ал көрсетілген медициналық қызметке қордан қаржы бөлінеді.

Біріншісі - негізгі (базалық) пакет - мемлекет қамтамасыз ететін медициналық көмек көлемі. Ол тегін, оның ақысын мемлекет республикалық бюджеттен төлейді. Бұл қызметтер пакетін Қазақстанның барлық азаматтары пайдалана алады. Оның құрамына жедел жәрдем және санитарлық авиация қызметтері, әлеуметтік маңызы бар ауруға шалдыққандарға және шұғыл жағдайларда көрсетілетін медициналық көмек, профилактикалық екіпелер кіреді. Өнімсіз өзін өзі жұмыспен қамтыған (яғни, салық төлемейтін) азаматтар үшін 2020 жылға дейін республикалық бюджет есебінен амбулаториялық және дәрі-дәрмекпен қамтамасыз ететін амбулаториялық-емханалық көмек көрсету көзделген.

Екіншісі - жаңа құрылып жатқан Медициналық сақтандыру қорынан ұсынылатын сақтандыру пакеті. Оның құрамына амбулаторлық-емханалық көмек, емханалық (ауруханалық) көмек (әлеуметтік маңызы бар сырқаттардан бөлек), стационардың орнын басатын көмек (әлеуметтік маңызы бар сырқаттардан бөлек), оңалту үшін емдеу және медициналық реабилитация, паллатив көмек және медбике күтімі, жоғары технологиялы көмек кіреді.

Ал Қазақстанда медициналық сақтандыру бағасын кезең кезеңімен көтеріп отыру заңды түрде бекітілген. Сонымен халықтың әлеуметтік әлсіз топтарына жататын азаматтар үшін мемлекеттік жарна орташа айлық жалақының 7%-ын құрайды. Осылайша мөлшерлеме біртіндеп көтеріле береді: 2017 жылы — 4%, 2018-де — 5%, 2023 жылы — 6%, 2024 жылы — 7%.

Жұмыс берушілер жарнасының жалпы көлемі кіріс көлеміне байланысты 5%. Ақша аударымдары 2017 жылы 2%-дан басталып, 2019-2020 жылдары 5%-ға дейін көтеріледі. Ал жұмысшылардың жарна мөлшерлемесі кірісіне байланысты 2%-ды құрайды. Егер тұлға өзін өзі жұмыспен қамтығн болса оларға қойылатын баға мөлшері — 7%.

Әлеуметтік медициналық сақтандыру қорына жарна төлеуден азаматтардың 15 санаты (әлеуметтің әлжуаз топтары) босатылады:

- балалар;
- «Алтын алқа», «Күміс алқа» алқаларымен марапатталған және бұрынғырақ "Батыр ана" атағына ие болған, сондай-ақ I және II дәрежелі "Ана даңқы" ордендерімен марапатталған көп балалы аналар;
- ҰОС қатысқандар және мүгедектері;
- мүгедектер;
- жұмыссыз ретінде тіркелген тұлғалар;
- интернат ұйымдарында оқитын және тәрбиеленетін тұлғалар;
- техникалық және кәсіби, орта білімнен кейінгі, жоғары білім беретін ұйымдарда күндізгі оқыту нысаны бойынша, сондай-ақ жоғары оқу орнынан кейінгі білім беретін оқу орындарында резидентура нысаны бойынша оқып жатқан тұлғалар;
- бала туғанына, бала асырап алғанына байланысты, 3 жасқа толмаған баласының күтіміне байланысты демалыстағы тұлғалар;
- жұмыс істемейтін жүкті әйелдер, сондай-ақ баласы 3 жасқа толғанға дейін тәрбиелеп отырған жұмыс істемейтін тұлғалар;
- зейнеткерлер;
- әскери қызметкерлер;

- арнайы мемлекеттік органдар қызметкерлері;
- құқық қорғау органдарының қызметкерлері;
- сот үкімі бойынша ең аз қауіпсіздігі бар мекемелерден бөлек ҚАЖ мекемелерінде жазасын өтеп жатқан тұлғалар;

Әлемдік тәжірибеде медициналық сақтандыру жүйесінің қарастырсақ онда олар бірнеше модельдері бар және соған орай өзіндік ерекшеліктерге ие. АҚШ-та ерікті медициналық сақтандыру енгізілген. Құрама Штаттардағы медициналық сақтандыру толықтай дерлік жұмыс беруші тарапынан қамтамасыз етіледі. Қазіргі таңда ерікті түрде халықтың 60%-ы медициналық сақтандырылған. Израильде денсаулық сақтау ұйымдарының ең үздік заманауи технологияларды былай қойғанда, жан басына шаққандағы дәрігерлердің көптігі жағынан да алдыңғы қатарда екенін атап өту керек. Сонымен қатар, Израиль өмір сүру ұзақтығынан да алда. Әйелдер үшін бұл 79,4 жас болса, еркектер арасында — 75,5 жас. Ал нәресте өлімі жағынан ең төменгі орында. Израильдегі медициналық сақтандырудың бір ерекшелігі — халықтан денсаулық сақтау салығы ретінде міндеттелген. Міндетті медициналық салық заңдастырылғандықтан, елде медициналық қызмет көрсету де ақысыз. Азаматтарға ұсынылатын тегін науқастық кассада барлық сырқаттың емі мен дәрі-дәрмегі қарастырылған. Алайда органдардың трансплантациясы, шетелде емделу, дәстүрлі емес емделу мен тіс дәрігерінің жеңілдіктеріне азаматтар қосымша ақы төлейді. Италия үкіметі азаматтардың денсаулық сақтауына көбірек қаражат бөледі. уақытша ұстау және тергеу оқшаулағыштарында жатқан тұлғалар.

1-кесте, АҚШ-тағы медициналық сақтандыру

Атауы	Ерекшелігі	Бағасы
HMO	Ең арзан сақтандыру түрі. Келісім-шартқа отырған дәрігерлерде ғана көріне аласыз. Ең бірінші терапевте көріну міндетті.	500\$
PRO	Ең қолайлы және қымбат сақтандыру түрі. Келісім-шартқа отырмаған дәрігерлерде көрінуге болады.	700\$
PPO	HMO-ға ұқсас, ең бірінші терапевті таңдауға міндетті емес. Келісім-шартқа отырған дәрігерлерде ғана көріне аласыз.	600\$

Е с к е р т у: <http://nsk.kz/>

1-кесте бойынша Америкадағы медициналық сақтандыру түрлеріне тоқталдық. Бұл кестеде медициналық сақтандыру түрлерінің ай сайынғы өзіне талап етілетін сомасы, ерекшелігі аталып көрсетілген.

2-кесте, Қазақстандағы медициналық сақтандыру

Атауы	Ерекшелігі	Бағасы
Долана	Жедел және емдеу көрсетілімдері бойынша отбасылық дәрігердің балалар дәрігерінің үйге, офиске тәулік бойына бару. Диспетчерлік қызметтің телефоны бойынша білікті дәрігерлік кеңес береді. Медициналық орталықтар, стоматологиялар, дәріханалар туралы ақпаратқа қол жеткізеді. Ғылыми орталықтардың жетекші мамандарынан, профессорлардан кеңес алуы ұйымдастырады. Сақтандыру мерзімі ішінде 30 реттен көп емес. Сақтандыру мерзімі ішінде клиниканың жұмыс уақытында 10 реттен көп емес.	30.000тг
Долана эконом	Сақтандыру мерзімі ішінде 15 реттен көп емес. Сақтандыру мерзімі ішінде клиниканың жұмыс уақытында 3 реттен көп емес.	20.000
Долана минимум	Сақтандыру мерзімі ішінде 4 реттен көп емес. Диспетчерлік қызметтің телефоны арқылы білікті дәрігерлік кеңес береді.	10.000

Е с к е р т у: <https://olegblog.com/health-insurance/>

2-кесте бойынша Қазақстандағы НСК сақтандыру компаниясының медициналық сақтандыру түрлері көрсетілген. Сонымен қатар сақтандыру түрлеріне қарай ерекшелігі және бағасы келтірілген.

Қорытындылай келсек медициналық сақтандырудың жұмыс істеуі медициналық қызмет көрсету саласынды нарықтық қатынас тудырады. Бұл өз кезегінде, медициналық қызмет көрсететін – медициналық мекемелердің, олардың қызметкерлерінің, жеке машықтанушы дәрігерлердің еңбегінің саны мен сапасына нақты баға беруге мүмкіндік тудырады. Басқа жағынан, науқастар емдеу-профилактикалық мекеме мен нақтылы дәрігерді таңдау құқығы пайда болады. Бұл міндетті медициналық сақтандыру қоры тарапынан емделушілердің мүддесін қорғаумен қосарланады: ол медициналық қызметтер көрсетудің сапасы мен көлеміне сараптық баға бере алады, емдеу нәтижелеріне кінәрат-талап таға алады, ал қажеттік кезінде

емдеуші мекемеге немесе жеке машықтанушы дәрігерге экономикалық санкциялар қолдана алады. Жалпы алғанда, медициналық сақтандырудың дамуы қазіргі кездегі денсаулық сақтау жүйесіндегі кемшіліктерді азайтып, жүйесіз жүрген істерді біршама жүйелеуге жол ашады. Бұл әлемдік тәжірибеде дәлелденген.

Қолданыстағы заңнамалық және нормативті-құқықтық база медициналық сақтандыруға тән заңнама емес, өйткені ол қаржылық бөлігіне, нарықтық жағдайды және тұтынушылар құқығын қорғауды қамтамасыз ету мәселелеріне шоғырланған.

90-жылдары қолға алынған алғашқы міндетті медициналық сақтандыру жүйесі сәтсіз аяқталды. Сондықтан алдағы уақытта аталмыш жүйе сол алғашқы жүйенің кебін кие ме деген қорқыныш та бар. Осы орайда медициналық сақтандыру жүйесі іске қосылған жағдайда бұл жүйені талай уақыттан бері қолданып келе жатқан басқа елдердің озық тәжірибесіне сүйене отырып енгізген дұрыс. Ендігі кезде, медициналық сақтандыруға бөлінетін, жиналған қаржының қатаң бақылауда болуы міндетті. Науқастардың сұранысына орай қолжетімді болып, азаматтарымыз қай жерде жүрсе де міндетті медициналық сақтандырудың аясында медициналық көмекті ала алатындай болғаны жөн. Қандай сақтандыру жүйесін енгізсе де, бірінші орында қарапайым халықтың жағдайы ескерілуі керек. Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын дамытудың 2011 – 2015 жылдарға арналған «Саламатты Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасымен шетел азаматтарды міндетті медициналық сақтандырудың тетіктерін әзірлеу көзделген, бұл да саланы одан әрі дамыту үшін мүмкіндік туғызады. Денсаулық адам өміріндегі ең зор байлық. Бірақ адамдар оған сырқат бойын алып, мазалай бастаған кезде ғана назар аударады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

- 1 Сембеков А.К., Серикова Г.С. <<Сақтандыру>>-2015 жылы қ.Қарағанды
- 2 <http://bigox.kz/saktandyru-degen-ne/>
- 3 <https://kk.wikipedia.org/wiki/>
- 4 <http://www.astana-akshamy.kz/>
- 5 “Қазақстан”: Ұлттық энциклопедия / Бас редактор Ә. Нысанбаев – Алматы “Қазақ энциклопедиясы” Бас редакциясы, 1998

Мамалинова Н. КЭУК

науч. рук.: к.э.н., доцент **Улаков Н.С.**

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ЭФФЕКТИВНОГО ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА И НАЛОГОВЫХ ПОСТУПЛЕНИЙ В УСЛОВИЯХ ЕАЭС (на примере СЭЗ Карагандинской области)

В Казахстане, как и в большинстве стран мира, налоговая система рассматривается не только как инструмент, обеспечивающий формирование доходной части бюджета, но и как механизм макроэкономического регулирования, позволяющий стимулировать развитие экономики в заданном направлении. В настоящее время отечественная экономика достигла переломной фазы своего развития: назрела необходимость сменить сырьевой сценарий развития на инновационную модель.

Конкуренция экономических сообществ за привлечение налогоплательщика стимулирует применение в рамках конкретного сообщества одноподобных подходов к формированию налоговых систем. Это упрощает перемещение факторов производства между странами внутри сообщества. Такая постановка задачи отвечает требованиям защиты национальных интересов, что в итоге синергетический экономический выигрыш получают и сообщество в целом, и входящие в него страны.

Вместе с тем, налоговая гармонизация должна предусматривать не только сохранение определенных особенностей налогового регулирования, но и объективно должна ставить своей целью в среднесрочной перспективе приведение к полной стандартизации систем налогообложения и порядка взимания налогов и сборов в Таможенном союзе и в рамках ЕАЭС.

Создание специальных экономических зон (СЭЗ) является сравнительно новым и перспективным направлением в экономической политике страны. Во многих странах мира они зарекомендовали себя в качестве эффективного механизма привлечения иностранного капитала. Кроме того, они реализовались как инструмент для решения проблем национальной экономики и проявили себя как действенный и эффективный способ повышения деловой активности и ускорения развития отдельных территорий и регионов[1].

Основные индикаторы мониторинга финансовой и социально-экономической статистической базы инновационного развития в Карагандинской области приведены в таблице 1.

Таблица 1 - Индикаторы мониторинга финансовой и социально-экономической статистической базы инновационного развития в Карагандинской области

Индикаторы	Ед. изм	2011	2012	2013	2014	2015
1		3	4	5	6	7
Валовой региональный продукт	Тг	2397919,6	2576849,4	2621888,8	2899976,8	3101158,4

Карагандинской области (млн.тг)						
Общая сумма поступивших налогов и платежей СЭЗ Сарыарка (тыс.тг)	Тг	97301,21	110861,04	124420,9	137980,7	142306,2
Уровень активности инноваций в % в Карагандинской области	%	7,2	3,8	7,6	8,4	9,2
1		3	4	5	6	7
Кол-во предприятий всего в Карагандинской области, имеющих инновации (единиц)	ед.	71	78	148	159	216
Налог по специальному налоговому режиму (СНР) (млн.тг)	Тг	-	-	-	-	-
Объем произведенной инновационной продукции в Кар области (млн.тг)	Тг	14388,6	30891,5	53731,2	21578,1	18442,5
Внутренние затраты на научные исследования и разработки по Карагандинской области (млн.тг)	Тг	1528,4	2947,0	3407,7	4048,9	3597,8
Объем произведенной инновационной продукции в РК (млн.тг)	Тг	235962,7	379005,6	578263,1	580386,0	377196,7
Примечание – Составлено по данным Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан [2]						

Далее систематизируем и обозначим факторы финансовой и социально-экономической статистической базы инновационного развития в Карагандинской области.

По нашему мнению, из существующих методов среднесрочного прогнозирования наиболее приемлемой является метод трендовых прогнозных расчетов.

Проведем количественный анализ прогнозирования на базе формализованного трендового метода, который базируется на фактически имеющемся информационном материале, показателях экономического развития по методу экстраполяции по аналитическому выравниванию тренда.

Прогнозы на основе экстраполяции рядов динамики можно представить в виде определенного значения функции:

$$Y_{t+l}^* = f(y_i, l, a_j), \quad (1)$$

где Y_{t+l}^* - прогнозируемое значение ряда динамики;

l – период упреждения;

y_i – уровень ряда, принятый за базу экстраполяции;

a_j – параметр уравнения тренда.

Произведя сглаживание временного ряда методом наименьших квадратов, получаем линейную трендовую зависимость вида:

$$\hat{Y}_t = f(t), \quad (2)$$

Экстраполяция осуществляется путем подстановки в уравнение тренда значения независимой переменной t , соответствующей величине периода упреждения (прогноза). Экстраполяция дает возможность получить точечное значение прогноза, т.е. оценку прогнозируемого показателя в точке по уравнению, описывающему тенденцию прогнозируемого показателя. Он является средней оценкой для прогнозируемого интервала времени [3].

Величина доверительного интервала экстраполяции тренда определяется следующим образом:

$$Y_{t+l}^* \pm K^* \cdot S_y, (3)$$

$$t = n, \quad l = 1, 2, \dots, L$$

где Y_{t+l}^* — точечный прогноз на момент $(t+l)$;
 S_y — средняя квадратическая ошибка тренда;

K^* — множитель, определяемый по таблице с заданной вероятностью.

Значение K^* зависит только от числа наблюдений (числа уровней ряда n) и l (периода упреждения). С ростом n значения K^* уменьшаются, а с ростом l увеличиваются. Следовательно, достаточно надежный прогноз получается при достаточно большом числе наблюдений (для линейного тренда, например, не менее 6 и период упреждения не очень большой. При одном и том же n с ростом l доверительный интервал прогноза увеличивается.

По результатам проведенных расчетов сформированы прогнозные значения уровня активности инноваций и общей суммы поступивших налогов (Таблица 2, 3).

Таблица 2 - Прогнозные значения уровня активности инноваций в Карагандинской области, на период 2016-2020 гг., %

Фактор	Год	Прогноз	Характеристики уравнения
уровень активности инноваций в Карагандинской области	Уравнение модели: $X_1 = 79747,946 - 311,806 X_3$		
	2016	8,973	$R^2 = 0,9028$ $F_{\text{расч}} = 37,1528$ $S_y = 123,8332$ $F_{\text{табл}} = 5,99$ $t_{\text{кр}} = 2,57$ $t_0 = 11,518$ $t_1 = 6,098$
	2017	9,471	
	2018	9,968	
	2019	10,465	
2020	10,962		
Примечание – Составлено и рассчитано авторами			

Таблица 3 - Прогнозные значения общей суммы поступивших налогов и платежей СЭЗ Сарыарка, на период 2016-2020 гг., тыс. тенге

Фактор	Год	Прогноз	Характеристики уравнения
общая сумма поступивших налогов и платежей СЭЗ Сарыарка	Уравнение модели: $X_2 = 5.259 + 0.025 X_3 + 0.013 X_7$		
	2016	154872.73	$R^2 = 0.4557$ $F_{\text{расч}} = 6.5560$ $S_y = 81.8302$ $F_{\text{табл}} = 5.14$ $t_{\text{кр}} = 3.18$ $t_0 = 0.0312$ $t_1 = 0.0202$ $t_2 = 0.0014$
	2017	164616.85	
	2018	175058.65	
	2019	185327.99	
2020	195639.96		
Примечание – Составлено и рассчитано авторами			

При изучении закономерностей экономических явлений большое значение имеет выявление связей между взаимосвязанными, развивающимися во времени явлениями, проведение связанного анализа динамики. С этой целью строятся многофакторные модели взаимосвязанных временных рядов.

Многофакторной моделью называют модель, построенную по нескольким временным рядам, уровни которых относятся к одинаковым временным отрезкам или датам. При моделировании многомерных временных рядов особое значение имеет корреляционный и регрессионный анализ. Моделирование связанных рядов динамики основано на использовании уравнений регрессии. Подобные модели отображают сложившиеся между исследуемыми показателями взаимосвязи с достаточной степенью точности и позволяют оценить степень влияния отдельных факторов на результативный признак, а также эффективность влияния всех факторных признаков.

Для остальных финансовых показателей модели разработаны ряд многофакторных моделей и получены следующие расчетные характеристики этих уравнений (Таблица 4, 5).

Таблица 4 - Прогнозные значения налог по специальному налоговому режиму, на период 2016-2020гг, тыс. тенге

Фактор	Год	Прогноз	Характеристики уравнения
Налог по специальному налоговому режиму (СНР)	Уравнение модели: $X_4 = 11192.367 + 11.629 X_5 - 10.189 X_6$		
	2016	56916.05	$R^2 = 0.6314$ $F_{\text{расч}} = 8.7374$ $S_y = 8741.1925$ $F_{\text{табл}} = 5.14$ $t_{\text{кр}} = 3.18$ $t_0 = 0.0432$ $t_1 = 0.3094$ $t_2 = 0.1917$
	2017	55304.48	
	2018	53692.92	
	2019	52081.33	
2020	50469.75		
Примечание – Составлено и рассчитано авторами			

Таблица 5 - Прогнозные значения валового регионального продукта Карагандинской области, на период 2016-2020 гг., млн. тенге

Фактор	Год	Прогноз	Характеристики уравнения
Валовой региональный продукт Карагандинской области	Уравнение модели: $Y = 1082836,521 + 447,741 X_1 + 4,637 X_2 + 98,951 X_4$		
	2016	3164921.53	$R^2 = 0,4151$ $F_{\text{расч}} = 4,0625$
	2017	3318300.04	$S_y = 59757,6445$ $F_{\text{табл}} = 4,76$
	2018	3462171.13	$t_{kp} = 4,3$ $t_0 = 0,1034$
	2019	3607050.87	$t_1 = 0,1414$ $t_2 = 0,0253$
	2020	3751823.61	$t_3 = 0,0032$
Примечание – Составлено и рассчитано авторами			

Проанализируем цифровые данные, приведенные в списке многофакторных регрессионных уравнений. В целом прогнозные значения, полученные на основе решения многофакторных регрессионных уравнений и прогнозные значения, рассчитанные на основе одинарных уравнений регрессии от временного тренда, в большинстве случаев, совпадают в пределах допустимой погрешности.

Следует отметить, что в зависимости от спада и роста экономики в регионе, объемов финансирования, показатели могут колебаться. Так, снижение объема произведенной инновационной продукции и рост внутренних затрат на научные исследования и разработки, соответственно повлияли на снижение суммы налога по специальному налоговому режиму. В целом же поступления налогов по специальному налоговому режиму, в любом случае, увеличат сумму поступлений в бюджете области, так как это новый налог, и раннее по ним поступления в бюджете не значились, что доказывает экономический эффект введения нового специального налогового режима для субъектов инновационной деятельности. Кроме финансово-экономических показателей следует учитывать и другие факторы, влияющие на рост и снижение предпринимательской активности в различные периоды. Поэтому в данной модели можно заменять отдельные показатели и увидеть их влияние на развитие инновационной активности предпринимателей, а также рост или снижение ВРП региона.

Необходимо отметить, что уровень инновационной активности за прогнозируемый период увеличился, что в свою очередь повлияло и на рост валового регионального продукта.

Таким образом, на базе построенной эконометрической модели и проведенных прогнозных расчетов, можно осуществить планирование регионального развития, оценивать влияние инновационной активности предпринимателей на рост экономических показателей региона, а также осуществлять прогнозирование налоговых поступлений как отдельно по субъектам инновационной деятельности, или по территории СЭЗ, так и в целом по области.

Среди эффективных мер налогового стимулирования, получивших заметное развитие за рубежом в последние годы, наиболее приемлемыми в странах ЕАЭС, являются следующие меры: введение налогового режима «патентного окна», который делает акцент на конечных результатах инновационной деятельности предприятий, обеспечивая им более благоприятный налоговый режим в случае получения дохода от создания и широкомасштабного использования интеллектуальной собственности (патентов, лицензий, товарных знаков, ноу-хау и пр.); введение специального налогового режима для инновационных предприятий; стимулирование с помощью налоговых льгот участия промышленных предприятий в формировании научно-исследовательских объединений для совместного решения наиболее серьезных проблем; введение практики установки налоговых льгот на определенные фиксированные временные периоды (5–10 лет) с последующей оценкой их эффективности.

Для достижения инновационного развития в Казахстане необходимо рассмотреть возможность внесения изменений в систему налогообложения инновационного сектора, в частности необходимо: предоставлять инвестиционный налоговый кредит соответственно на 3-5 лет или на весь период реализации инновационного проекта; освободить от налога на добавленную стоимость и ввозных таможенных пошлин импортируемое оборудование, сырье, материалы, лицензии, ноу-хау, необходимые для реализации инвестиционного проекта и не являющиеся конкурентами отечественным производителям для проектов по прорывным приоритетам, либо понизить налоги и пошлины на 50-75% по социально ориентированным приоритетам; снять ограничения на ускоренную амортизацию научного и технологического оборудования, исходить при определении амортизационного срока службы из морального, а не физического износа; при исчислении налога на имущество не включать в налогооблагаемую базу промышленных предприятий стоимость машин, оборудования, опытных образцов, макетов и других изделий, переданных для испытаний и экспериментов научной организации в процессе выполнения заказа на создание научно-технической продукции в соответствии с условиями договора.

Таким образом, по результатам проведенного исследования разработаны практические рекомендации по совершенствованию налоговой поддержки инновационного развития Казахстана в условиях ЕАЭС, обосновано введение специального режима налогообложения для субъектов инновационной деятельности, и разработана экономико-математическая модель прогнозирования показателей инновационного развития региона и налоговых поступлений.

Список использованных источников:

1 Федоров Е.В. Свободные экономические зоны: привлечение прямых реальных инвестиций: диссертация на соискание ученой степени канд. экон. наук: 08.00.05, 08.00.14. - СПб, 2002. - 119с.

2 Официальная статистическая информация Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан. <http://www.stat.gov.kz>

3 Степаненко Д. М. Налоговое стимулирование инновационной деятельности: зарубежный опыт и российские реалии // Вестник Уральского института экономики, управления и права.- 2010. - № 2–11. - С. 36–46.

Милова А., ст-ка Учетно-финансового факультета КЭУК
науч. рук.: магистр, преподаватель **Мукашева К.А.**

АНАЛИЗ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ В СТРАНАХ ЕАЭС

В рамках развития интеграционных процессов в ЕАЭС, расширения торгово-экономических связей становится актуальным знание систем налогообложения государств-участников, их особенностей, сходства и различий.

Евразийский экономический союз (далее – ЕАЭС) в настоящее время объединяет пять стран: Российскую Федерацию, Республику Казахстан, Республику Беларусь, Кыргызскую Республику и Республику Армению [1, с.55].

На сегодняшний день исследованы многие вопросы налогообложения стран участниц ЕАЭС, однако мало уделено внимания анализу налогообложения транспортных средств в странах ЕАЭС. Транспортный налог не является бюджетобразующим налогом, однако данный налог имеет важное значение в налоговой системе каждой из стран.

Налог на транспортные средства является неотъемлемой частью экономики. Современное реформирование экономических отношений серьезно усилило значение и модифицировало механизм исчисления региональных налогов, в том числе и транспортного налога. Сегодня транспортный налог является не только неотъемлемым источником доходов государства, но и принимают на себя функции регулирования экономических процессов, обеспечения социальных гарантий, создания материальной основы суверенитета.

Для анализа механизма налогообложения транспортных средств рассмотрены такие страны как Россия, Беларусь и Казахстан. Основным информационным источником послужили налоговые кодексы данных стран.

В соответствии с налоговыми кодексами РК, РФ и РБ плательщиками налога на транспортные средства являются физические лица, имеющие объекты налогообложения на праве собственности, и юридические лица, имеющие объекты налогообложения на праве собственности, хозяйственного ведения или оперативного управления.

Объектом же налогообложения являются легковые автомобили, мотоциклы, грузовые автомобили, самолеты, вертолеты, яхты, теплоходы и т.д. Налоговой базой для легковых автомобилей является объем двигателя, либо лошадиные силы автомобиля; для грузовых – грузоподъемность; для автобусов - количество посадочных мест; для яхты, пароходов – лошадиные силы и т.д.

В связи с тем, что налоговые плательщики, объект налога и налоговый период по налогу на легковые автомобили одни и те же, данную информацию в сравнительном анализе отражать нет смысла, рассмотрим сходства и различия в налоговых ставках, механизме исчисления и в налоговых льготах.

Таблица 1. Сравнительный анализ налога на транспортные средства стран лидеров ЕАЭС

	Казахстан	Россия	Белоруссия
Налоговые ставки	<p>Легковые автомобили с объемом двигателя (куб. см):</p> <ul style="list-style-type: none"> - до 1 100 включительно – 1МРП; - свыше 1 100 до 1 500 включительно – 2 МРП; - свыше 1 500 до 2 000 включительно – 3МРП; - свыше 2 000 до 2 500 включительно – 6 МРП; - свыше 2 500 до 3 000 включительно – 9 МРП; - свыше 3 000 до 4 000 включительно – 15 МРП; - свыше 4 000 – 117 МРП <p>МРП (месячный расчетный</p>	<p>Автомобили легковые с мощностью двигателя с каждой лошадиной силы:</p> <ul style="list-style-type: none"> - до 100 л.с. [до 73,55 кВт} включительно – 5 руб (27,30тг.); - свыше 100 л.с. до 150 лх. (свыше 73,55 кВт до 110,33 кВт) включительно – 7 руб (38,22 тг.); - свыше 150 лх. до 200 лх. (свыше 110,33 кВт до 147,1 кВт) включительно – 10 руб (54,60тг.); - свыше 200 лх. до 250 лх. (свыше 147,1 кВт до 103,9 кВт) включительно – 15 руб (81,90 тг.); 	<p>Легковой автомобиль: Для Физ.лиц:</p> <ul style="list-style-type: none"> - не более 1,5 тонны - 3 базовых величин, 69 рублей (1,14тг.) за год; - более 1,5 тонны и не более 2 тонн - 6 базовых величин, 138(2,28тг.) рублей за год; - более 2 тонн, но не более 3 тонн - 8 базовых величин, 184 рублей(3,04тг.) за год. - более 3 тонн - 11 базовых величин, 253 рублей (4,18тг.) за год - Прицеп не более 0,75 тонны - 2 базовых величин, 46 рублей (0,76тг.) за год; - Прицеп более 0,75 тонны -

	показатель) 2017г. – 2269тг (412, 5 рублей)	- свыше 250 л.с. (свыше 183,9 кВт) – 30 рублей (163,80тг.)	11 базовых величин, 253 рублей (4,18тг.) за год; - Прицеп-дача (караван) – 5 базовых величин, 115 рублей (1,90тг.) за год. Базовая величина на 2017 год – 23 бел.рубля = 0,38тг.
Порядок исчисления и срок уплаты	1) Налогоплательщик исчисляет сумму налога за налоговый период самостоятельно путем применения к объекту налогообложения ставок налога. 2. 1. Юридические лица производят уплату сумм текущих платежей по месту регистрации объектов обложения посредством внесения текущих платежей не позднее 5 июля налогового периода. 3. Если иное не установлено настоящей статьей, сроком уплаты налога в бюджет для физических лиц является дата не позднее 31 декабря налогового периода	Сумма налога, подлежащая уплате в бюджет, исчисляется в отношении каждого транспортного средства как произведение соответствующей налоговой базы и налоговой ставки. Налог подлежит уплате налогоплательщиками - физическими лицами в срок не позднее 1 декабря года, следующего за истекшим налоговым периодом.	За автомобили проходящие техосмотр раз в два года пошлина уплачивается однократно двойной суммой. Для авто проходящих техосмотр два раза в год – госпошлина уплачивается дважды и в полном объеме.
Налоговая декларация	Предоставляется не позднее 31 марта года следующего за отчетным	Налоговые декларации по налогу представляются налогоплательщиками не позднее 1 февраля года, следующего за истекшим налоговым периодом	Представляют в налоговый орган налоговую декларацию (расчет) не позднее 20-го числа месяца, следующего за месяцем регистрации (перерегистрации) автомобильных транспортных средств в органах ГАИ
Налоговые льготы	Участники Великой Отечественной войны и приравненные к ним лица, лица, награжденные орденами и медалями бывшего Союза ССР за самоотверженный труд и безупречную воинскую службу в тылу в годы Великой Отечественной войны, и герои Социалистического Труда, лица, удостоенные званий «Халық қаһарманы», «Қазақстанның Еңбек Ері», награжденные орденом Славы трех степеней и орденом «Отан», многолетние матери, удостоенные звания «Мать-героиня» или награжденные подвеской «Алтын алқа» либо «Күміс алқа», - по одному автотранспортному средству, являющемуся объектом обложения налогом;	Москва и московская область: граждане, которые имеют 1-ю либо 2-ю группу инвалидности; семья, которая имеет статус “многодетная”; владельцы транспортного средства, мощность которого не более 70 лошадиных сил; опекуны, которые осуществляют уход за недееспособными инвалидами детства. Другие регионы: Новосибирск и область. В этом регионе пенсионеры освобождаются от транспортного налога на мотороллеры и скутера с мощностью до 40 лошадиных сил. На все остальные транспортные средства действует скидка в размере 20%. При этом мощность двигателя должна быть не больше	Предназначенные для: - передвижения инвалидов; - транспортные средства медицинской помощи; - транспорт Минобороны, МЧС, МВД, КГБ и Госпогранкомитета; - троллейбусы и автобусы общего пользования.

	<p>5) инвалиды по имеющимся в собственности мотоциклам и автомобилям - по одному автотранспортному средству, являющемуся объектом обложения налогом;</p> <p>6) физические лица - по грузовым автомобилям со сроком эксплуатации более семи лет, полученным в качестве пая в результате выхода из сельскохозяйственного формирования.</p>	<p>150 л.с.; Самарская область. В регионе предусмотрена скидка на транспортный сбор в размере 50%, которая распространяется на любое транспортное средство пенсионера; Воронежская область. Любое транспортное средство ветерана с мощностью до 120 лошадиных сил не подлежит налогообложению.</p>	
<p>Примечание - составлено автором на основе источников [2,3,4]</p>			

Как видно из представленного сравнительного анализа налогообложения транспортного налога в Казахстане, России, Беларуси, то налогообложение транспортного средства в Казахстане осуществляется путем измерения объема двигателя автомобиля к ставке МРП, в России измеряются лошадиные силы плюс поправочные коэффициенты от стоимости транспорта, в Беларуси применяется гос. пошлина, которая исчисляется в зависимости от тяжести транспорта произведением к ставке, измеряемой в базовой величине. По налоговым льготам в трех странах, также имеются отличия, в России они зависят от региона, в основном это представители пенсионного возраста и инвалиды, в Казахстане это участники ВОВ, инвалиды, в Беларуси это транспорт для инвалидов и транспорт МЧС, МВД, с 1 января 2016 года 50% скидку на оплату налога на транспорт для пенсионеров в Беларуси отменили.

Далее рассмотрим пример расчета транспортного налога. Для сравнения сумм налога на транспорт в трех странах, нами взят BMW 6 Series (E64(2007)) 09.2007 - 07.2010 гг.

Таблица 2. Характеристика легкового автомобиля

Марка и модификация	Тип кузова	Объем	Мощность	Выпуск
BMW 630i	кабриолет (2 дв.)	2996 см ³	272 л.с.	09.2007 - н.в.

Расчет налога в Республике Казахстан.

Для расчета нужно знать МРП, которое на 2017 год составляет 2269 тг (или 412,5 российских рублей).

Для автомобиля объемом двигателя 2996 см. куб – ставка 9 МРП:

$$9 \times 2\,269 \text{ тенге} + 496 \times 7 = 20421 + 3472 = 23893 \text{ тг}$$

Расчет налога в Российской Федерации.

Налоговую базу для расчета транспортного налога, у которого 272 лошадиные силы составит:

$$190 \text{ кВт} \times 1,35962 = 258,3278 \text{ л.с}$$

Налоговая ставка для такой категории транспортных средств составляет 30 руб./л. с.

Сумма налога составила:

$$258,3278 \text{ л. с.} \times 30 \text{ руб./л. с.} = 7749,834 \text{ руб} = 42314,9 \text{ тг.}$$

Расчет налога в Республике Беларусь

$$1,98 \text{ т} = \text{равен } 6 \text{ базовым величинам} = 138 \text{ белорусских рублей или } 2,28 \text{ тг.}$$

Таким образом, согласно представленному расчету налога на транспортное средство в Беларуси данный налог по сумме меньше, чем в Казахстане и России. Кроме, того из представленного анализа наиболее упрощенная форма расчета налога на транспортное средство также представлена в Беларуси.

Как показывает практика проблем и недостатков в налогообложении транспортных средств в Казахстане, России и Беларуси много, владельцы автотранспортных средств нередко сталкиваются с проблемными ситуациями, возникающими при уплате транспортного налога, очень часто физические лица не правильно рассчитывают налог на транспорт, встречаются и случаи подделки техпаспорта автомобиля, с уменьшением показателя объема или лошадиных сил, не соответствующих действительности.

В целом ряде случаев установленные объекты налогообложения и ставки налогов в отличие от международной практики приводят к нерациональному распределению налоговой нагрузки между налогоплательщиками, к уклонению от уплаты налогов.

Кроме того, необходимость и достаточность факта регистрации транспортного средства за субъектом как условия уплаты транспортного налога. Главный критерий объекта налогообложения транспортным налогом - регистрация транспортного средства. Отсутствие регистрации транспортного средства на практике означает, что незарегистрированный транспорт, как правило, невозможно эксплуатировать: незарегистрированный в органах автомобиль не является легитимным участником дорожного движения. Между тем необходимо сказать об одном из исключений, указанное правило подтверждающих. Например, бюджеты недобирают средства, поскольку на предприятиях промышленности, на их производственных территориях, эксплуатируется транспорт без надлежащей государственной регистрации. В связи с этим предлагается, чтобы транспортный налог взимался как с зарегистрированных, так и с подлежащих регистрации транспортных средств.

И таких проблем, в каждом из рассмотренных государств очень много, для улучшения и совершенствования механизма налогообложения транспортного налога в странах ЕАЭС, считаем необходимым привести к единому механизму исчисления налога на транспорт, что упростит систему и снизит налоговую нагрузку.

Список использованной литературы:

- 1 Мурзагалиев Е.Ч. Налоговое законодательство стран-членов Евразийского Экономического Союза: проблемы конкурентоспособности и унификации/ «Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук». -Изд. «Институт стратегических исследований».- №.-2015г.-с.55-58
- 2 Кодекс Республики Казахстан от 10 декабря 2008 года № 99-IV «О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс РК с изм.по состоянию на 27.02.2017г.)
- 3 Налоговый кодекс Российской Федерации от 31 июля 1998 года N 146-ФЗ (с изм. по состоянию на 03.04.2017г.)
- 4 Налоговый кодекс Республики Беларусь (особенная часть) от 29 декабря 2009 г. n 71-3 (с изм. по состоянию 01.02.2017г.).

Мусаева И.Т. Ф-21к топ студенті, ҚҚЭУ
ғылыми жетекші: э.ғ.м., оқытушы **Хұсайын Ф.Х.**

ШЕТ ЕЛДЕРІНІҢ МЕМЛЕКЕТТІК ҚАРЖЫЛАРЫ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ҚАРЖЫЛАРДЫҢ АЙЫРМАШЫЛЫҚТАРЫ МЕН ҰҚСАСТЫҚТАРЫН ТАЛДАУ

Президент Н.Ә.Назарбаев жаһандандудың екі мәнділігін жақсы түсіндіріп, толығымен мазмұндайды. Жаһандану бір жағынан экономика мен қоғамды жаңғыртуға мүмкіндік берсе, екінші жағынан мәдениеттер мен өркениеттердің диалогын мадақтайды, кеңістіктерді кеңейтеді. Қазақстан Республикасы мен Европа елдерінің қаржылық жүйесін салыстыру барысында, көптеген ерекшеліктерді анықтауға болады. Еуропаның бірқатар елдері қаржылық жүйесін басқаруда қаржылық капиталды ең басты орынға қояды. Мемлекеттік бюджетті қаржыға толықтыру олардың ең негізгі міндеті. Инвестиция, бағалы қағаздар, шикізат қорлары, постиндустриялық салаларды дамыту сияқты шараларды жүзеге асырып, түскен қаржылық капиталмен мемлекеттік бюджетті толықтырады. Германия мемлекетіндегі Орталық банк Бундесбанк бағалы қағаздарды сатып алу және сатумен айналысады. Германия мемлекетінің қаржылық жүйесіне федералды бюджет, арнайы мемлекеттік және бюджеттік емес қорлар, федералдық темір жол қаржысы (Бундесбан) және федералдық пошта қаржысы (Бундеспост), әлеуметтік сақтандыру органдары, федералдық еңбек ведомствасы кіреді. Мемлекет қаржылық округтерге бөлінген. Федерация бюджетімен жер бюджетін біріктіруші жоғарғы қаржылық дирекция болып табылады. Олар көптеген қаржылық округтерді біріктіреді[1]. Халықтан түскен әлеуметтік қажеттіліктерге жұмсалатын қаржы ортақ қассаға түспейді, федерация, жер, қауым арасында бөлінеді.

Әлеуметтік сақтандыру қорларына оқыс оқиға, жұмыссыздар, зейнетақы жатады. Мемлекет көрсететін әлеуметтік көмек және әлеуметтік қызмет салықтар арқылы қаржыландырады. Сонымен қатар, жұмыссыз азаматтарға пособия беріледі. Пособияның мөлшері жұмыссыздардың жасына, отбасына және соңғы жалақысын ескере отырып анықталады. Пособияның 58%-ы отбасылы жұмыссыз азаматтарға, ал 56%-ын жалғыз басты тұлғалар алады. Пособия федералдық бюджеттен төленеді[2].

Федералдық бюджетке түсетін капитал банктерден (Дойче банк, Коммерцбанк, Дрезден банк) аталмыш банктер мемлекеттік капиталдың 80%-ын құрайды. Қазақстан мемлекетінде халықты акционерлік қоғамға шақыру IPO бағдарламасымен іске асуда. Германия мемлекеті мен Швейцария мемлекетінде жұмыссыздарға пособия төленеді, бұл тәжірибені Қазақстанда жүргізетін болсақ, халықты экономикалық әл-ауқатын көтеруге септігін тигізеді. Европа елдері шет елдік инвестицияны тарту мақсатында қаржылық капиталға ие болып, жұмыссыздықты жою, жаңа өнеркәсіп ашу жолдарын жоспарлайды. Қазақстан мемлекеті де шет елдік инвестицияны тартуға тиіс. Алдағы ЕХРО көрмесі шет елдік инвестицияны тартуға, жаңа бағдарламаларды іске асыруға мүмкіндік береді. Еліміз шикізатқа тәуелді мемлекет болғандықтан, инвестиция қарқыны баяу, сондықтан постиндустриялық салалар мен ҒТП дамыту керек.

Қазақстан Республикасының қаржы жүйесі жалпы мемлекеттік қаржы, шаруашылық жүргізуші субъектілердің қаржысы, үй шаруашылықтарының қаржысы. Бұл жүйенің жетекші элементі мемлекеттік бюджет, мемлекеттік кредит және арнаулы бюджеттен тыс қорлар болып көрінетін мемлекеттік және

орталықтандырылған қаржы болып табылады. Орталықтандырылған қаржының түрлі деңгейлерінде жасалатын ақшалай қаражат қорларының көлемдері мен мақсатты арналымы мемлекеттік басқарудың жалпы жүйесінде әрбір деңгей орындайтын функциялардың құрамы мен мазмұнына таңылған. Қазақстан Республикасында макро- және микроэкономиканың қаржы жүйесінің құрамы қаржылық қатынастардың біршама дербес мына буындарынан тұрады:

- 1) Мемлекеттің бюджет жүйесі;
- 2) Мемлекеттік бюджеттен тыс қорлар;
- 3) Мемлекеттік кредит;
- 4) Жергілікті қаржы;
- 5) Шаруашылық жүргізуші субъектілердің қаржысы;
- 6) Халықтың қаржысы;

Германия әлемдік экономика көшбасшыларының бірі болып табылады, ол ЖҰӨ бойынша 4 орында тұр. ЖҰӨ өзгерісі және оны құраушылар 8 кестесінде көрсетілген. Германияның негізгі қаржылық қағидаттары Конституциясымен бекітілген, бұл оның құрылымын қамтамасыз ету үшін өте маңызды және басқа елдерден ерекшеленетіні осында[3].

Германияның Конституциясында мемлекеттік қаржы, бюджеттік механизм, аралық бюджеттік қатынастарға байланысты үлкен бөлім арналған. Қаржылық жүйенің қағидаттарын өзгерту үшін парламенттегі көпшіліктің және жерлердегі үкіметтің квалификациясы қажет[6].

Германияның мемлекеттік қаржы жүйесінің құрамына кіреді:

- бюджеттік жүйе;
- арнайы қорлар;
- орталық басқарманың қарамағында болатын бюджеттен тыс қорлар;
- мемлекеттік кәсіпорындардың қаржысы.

Кесте 1

ЖҰӨ өзгерісі мен оны құраушылар, млрд евро

Көрсеткіш	2014ж.	2015ж.	2016ж.
Ағымдағы бағадағы ЖҰӨ	2107,3	2128,2	2178,2
2013ж. бағадағы ЖҰӨ	1987,6	1985,2	2016,1
Бір жанға шаққандағы ЖҰӨ, евро	25500	25800	26400
Ұлттық табыс	1551,9	1569,3	1616,4
Өнеркәсіп (құрылыссыз)	477,0	482,7	508,4
Құрылыс	89,0	84,0	81,4
Негізгі капиталға инвестиция	391,8	379,8	377,2
Жалпы экспорт (тауарлар мен қызметтер)	761,6	769,3	832,0
Жалпы импорт (тауарлар мен қызметтер)	666,8	677,1	715,2
Ескерту: Европа мемлекеттерінің экономикалық қарқыны ресми сайты - www.forbes.com			

Сонымен қатар, Германияның бюджеттік жүйесі құрамына келесі элементтер кіреді:

- федерация бюджеті;
- арнайы мемлекеттік қорлар;
- 16 жердің бюджеті (сонымен қатар 5 шығыс Германияның жері);
- 10 мыңнан астам қауымдастықтар.

Германия Конституциясында мемлекеттік басқарудың екі деңгейі қалыптасқан:

- федерация деп аталатын "федерациялық республика"
- федерация мүшелері болып табылатын "жерлер".

Жерлер, унитарлық мемлекеттік аймағы ретінде емес, тек нақты федерацияға біріктірілген, жеке мемлекет болып саналады. Қауымдардастықтар үшінші мемлекеттік деңгейді құрастырмайды. Олар қауымдастықтарды тиісті қаржы ресурстарымен қамтамасыз етуге жауап беретін жерлердің бөлігі болып саналады[4].

Францияның қаржы жүйесі 3 буынан тұрады:

- бюджеттік жүйе;
- арнайы қорлар;
- мемлекеттік сектордың қаржысы.

Кесте 2

Франция экономикасының дамуының негізгі көрсеткіштерінің динамикасы, %

Көрсеткіш	2014ж.	2015ж.	2016ж.
ЖҰӨ	0,6	2,2	2,5
Тұрғынның тұтынуы	1,7	2,1	2,0

Кәсіпорындардың инвестициялары	-1,6	2,8	2,5
Жеке тұлғалардың инвестициялары	0,8	3,4	2,6
Импорт	0,2	7,6	4,6
Экспорт	-2,6	3,1	4,0
Жұмыссыздық деңгейі	9,7	9,8	9,7
Халықтардың жинақ ақшалардың нормасы	15,8	15,4	15,4
Инфляция	2,1	2,1	1,6
Бюджет тапшылығы	-4,1	-3,6	-2,9
Ескерту: Европа мемлекеттерінің экономикалық қарқыны ресми сайты - www.forbes.com			

Францияның қаржы жүйесінің екінші буыны арнайы қорлар болып табылады, ол жиынтық ақшалай қор болады, мемлекеттік немесе жергілікті органдардың билігінде тағайындауда болып және ұйғарымда мақсаттық мәнге ие[5]. Оларға жататындар:

- қаржы мекемесінің арнайы есептері мемлекеттік ұйымдарға ашылады, (заңды тұлғаның құқықтарын және қаржы автономиясы қолданылмайтын ұйымдарға);
- қосылған бюджеттерге келесі ұйымдар ие болады, және қаржы автономияларымен қолданылады, пошта, телеграф, телефон және әлеуметтік жәрдемақылардың, ауылшаруашылық қызметтің бюджеттері;
- қаржы-несиелік ұйымдардың қорлары заңды тұлғаның құқықтарына ие болады (Францияның банк қорлары, мемлекеттік сақтандыру қоғамдары, коммерциялық банктер, депозиттық – сақталу қассасы, конъюнктура қоры ерекше орынға ие болады, ол экономиканы реттеп, елдің экономикалық жағдайларында қолданылады);

Қорытындылай келе, Қазақстан Республикасының қаржылық жүйесінің даму барысы Европа мемлекеттерімен салыстырғанда баяу. Айырмашылығы Европа елдері қаржылық капиталды толықтыру мақсатында қаржы көзін табады. Халықтың әл-ауқатын көтеру мақсатында тиімді бағдарламалар қарастырады. Мысалы, Германияда жұмыссыздарға, денсаулығына байланысты тұлғаларға пособия беріледі. Сонымен қатар, әлеуметтік сақтандыру полисімен халықты қамтамасыз етеді. Бұл шығындар мемлекеттік бюджеттен алынады. Халықтан жиналған салықтарды тиімді қолдана біледі. Мемлекеттік қаржы жүйесі еліміздің экономикасын, ЖҰӨ-ді, халықтың тұрмыс тіршілігін, әл-ауқатын көрсететін индикатордың бірі. Нұрсұлтан Назарбаев «Астана» халықаралық қаржы орталығы (АХҚО) стратегиясын жүзеге асыру ел экономикасына елеулі қаржы ресурсын тартуға мүмкіндік беретінін атап өтті. Қазақстан тиімді экономикалық саясат пен «Нұрлы жол» мемлекеттік бағдарламасын іске асыру барысында заңнамаларға өзгерістер енгізіп, салық пен кедендік басқаруды жетілдіру есебінен бюджет кірісі тұрақталып және биыл бюджет кірісі 7,4 пайызға өсті. Сондықтан Елбасымыздың жүргізіп отырған саликалы саясатының арқасында қол жеткен және болашақта қол жеткізетін жетістіктерге жету біздің мақсат!

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

- 1 Германия мемлекетінің ЖҰӨ мен индекстер ресми сайты - www.economics.studio
- 2 Хейне П. «Экономический образ мышления». 2009.
- 3 Европа мемлекеттерінің экономикалық қарқыны ресми сайты - www.forbes.com
- 4 Әлемдік экономикалық нәтиже ресми сайты - www.economist.com
- 5 Еуроодақтың сыртқы экономикасы ресми сайты - www.bloomberg.com
- 6 Сакс Дж.Д., Ларрен Ф.Б. «Германия и его экономическая система». 2014.

Нигматуллина М., ст-ка Учетно-финансового факультета КЭУК
науч. рук.: магистр, преподаватель **Мукашева К.А.**

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ НАУКИ И ИННОВАЦИЙ КАЗАХСТАНА И РОССИИ

В последние годы и Казахстан и Россия создают условия для развития науки и инноваций. Сотрудничество двух стран в рамках Евразийского Экономического Союза (далее ЕАЭС) позволяет расширить возможности совместного развития. Экономика этих стран находится в высокой степени зависимости от сырьевых ресурсов, необходимо создать дополнительную платформу для устойчивого развития и стабильности экономики. Инновационный путь развития для России и Казахстана это общая цель государственной политики, для достижения которой необходимо объединить усилия. Для определения направлений взаимодействия и сотрудничества в сфере инновационной деятельности, проведем сравнительный анализ состояния науки и инноваций двух стран.

Несмотря на ежегодный рост финансирования науки, объемы внутренних затрат в двух странах по сравнению с развитыми странами малы. Россия отстает от США по расходам на НИОКР в 17 раз, от Европейского Союза – в 12 раз, от Китая – в 6,4 раза, от Индии – в 1,5 раза. Если сравнивать внутренние затраты на исследования и разработки в процентах к ВВП, то по данным 2010 года в России 1,15%, а в Казахстане - 0,17%, что в 5 раз меньше по отношению к России.

Как известно, в странах Евросоюза принято, что внутренние затраты на научные исследования и разработки должны составлять не менее 3 % от валового внутреннего продукта - это считается одним из ключевых индикаторов успешного социально-экономического развития [1], поэтому для России и Казахстана есть к чему стремиться, в то же время без дополнительной поддержки и инвестиций успешная массовая коммерческая реализация научных проектов невозможна, а без этого нельзя говорить об эффективном практическом внедрении инноваций в стране.

Одним из важных показателей являются источники финансирования исследований и разработок, в России по сравнению с Казахстаном основная доля финансирования приходится на государственный сектор – 66,5%, в Казахстане – 31,4% [2, с. 15]. Для России это одна из основных проблем, что в финансировании в основном участвуют средства государства, в развитых странах государство выполняет лишь регулирующие функции, а основная доля внутренних затрат приходится на предпринимательский сектор. В России доля предпринимательского сектора составляет всего 26,6%, в Казахстане 50,7%, что крайне отличает ее от российской системы (рис. 1).

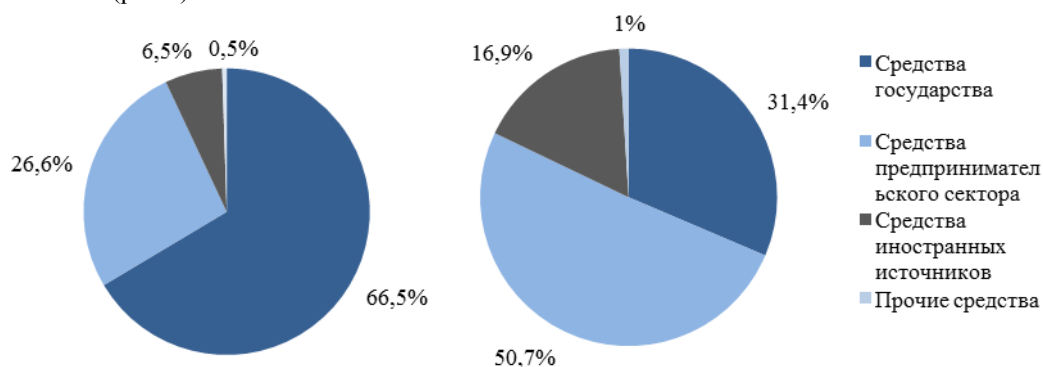

Рисунок 1. Структура внутренних затрат на исследования и разработки по источникам финансирования: 2016

Политика привлечения частного сектора к финансированию науки в Казахстане была внедрена в мае 2003 года Стратегией индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2003-2015 годы. Кроме того, доля иностранных источников в финансировании казахстанской науки составляет 16,9%, существует большой приток иностранных инвестиций в экономику Казахстана, а в России доля иностранных инвестиций равна 6,5% [3].

По областям науки внутренние затраты России и Казахстана немного отличаются, в России основная доля внутренних затрат приходится на технические науки – 70,5%, в Казахстане – 49%. На естественные науки в Казахстане затрат больше на 9%, чем в России, также существует разница в затратах на сельскохозяйственные и медицинские науки (рис 2).

Финансирование фундаментальных исследований важно для общества в целом, но не представляет интереса для отдельного инвестора. Те, кто делают основополагающие открытия, как правило, не получают выгод от этого, так как законы природы не могут защищаться патентным правом и прикладные задачи являются слишком долгосрочными и непредсказуемыми, а культурные и образовательные ценности науки не приносят прямой прибыли. Поэтому фундаментальные исследования в основном проводятся за счет государственного бюджета на безвозвратной основе. Привлекаются средства бюджета государственных предприятий и организаций, а также специальных фондов. Это дает возможность проведения фундаментальных исследований, которые часто бывают неприбыльными. Подобное финансирование совершается в большинстве высокоразвитых странах мира в административно-ведомственной или программно-целевой форме.

в %- процентах

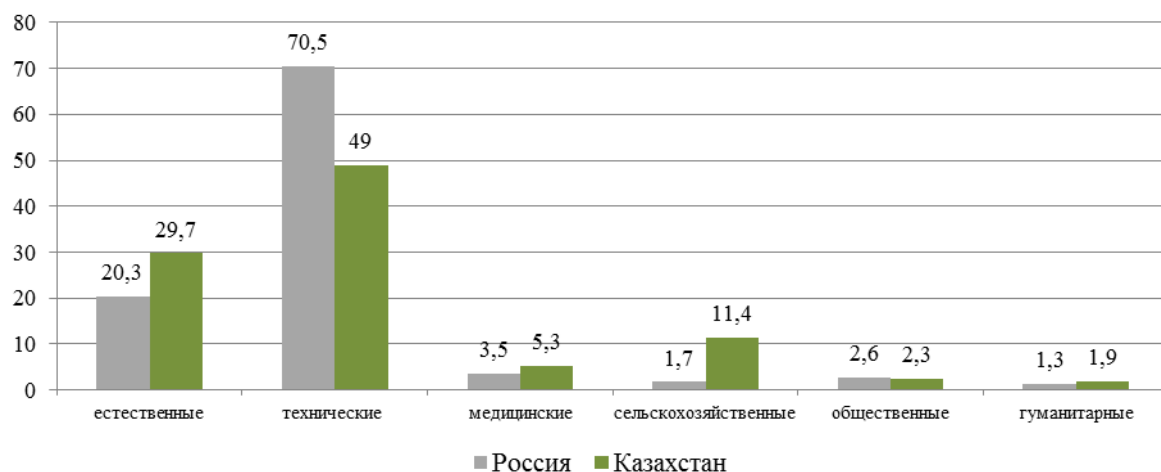

Рисунок 2. Внутренние затраты на исследования и разработки по областям науки: 2016

В Казахстане внутренние текущие затраты на фундаментальные исследования составляют 8,3% , что по сравнению с Россией меньше в 2 раза, больше приоритет отдается прикладным наукам – 42%, осуществляются огромные затраты на разработки – это 49,7% в Казахстане и 61,6% в России (рис 3).

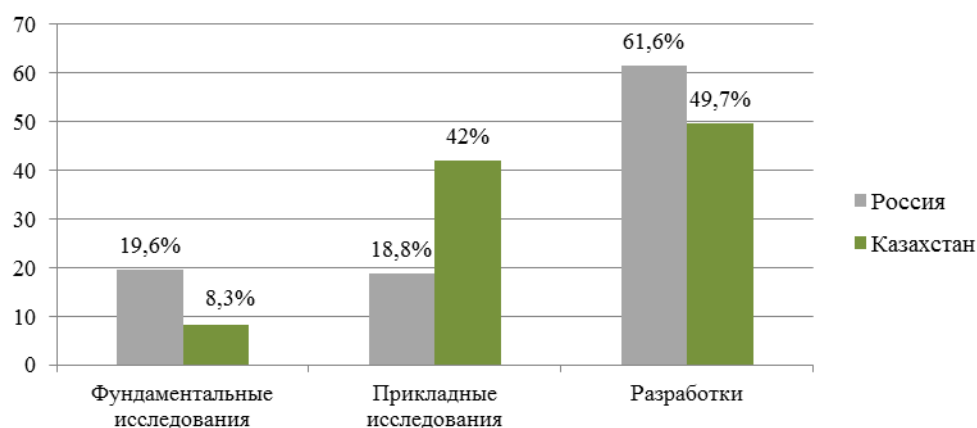

Рисунок 3. Внутренние затраты на исследования и разработки по видам работ: 2016

Однако отсутствие связующего звена между наукой и промышленным производством в Казахстане, приводит к тому, что подавляющая часть разработок не доходят до практического внедрения в промышленности и на производстве, из-за очень низкой доли проектно-конструкторских организаций: в среднем на 9 научных организаций приходится 1 проектная [4].

Согласно данным Росстата, в России в 2016 году количество проектно-конструкторских и изыскательных организаций составило 355 организаций, что по сравнению с 2007 годом меньше на 180 организаций, наблюдается ежегодное сокращение их количества.

Немаловажным является показатель численности кадров науки, Российская академическая наука традиционно является одной из самых сильных. Однако существует тенденция сокращения численности персонала, занятого исследованиями и разработками, как в России, так и в Казахстане. По данным 2016 года в России количество, занятых исследованиями и разработками составило 738, 8 тыс. человек, что по сравнению с Казахстаном значительно больше (табл.1).

Таблица 1. Персонал, занятый исследованиями и разработками: 2016 (тыс. человек)

	Персонал, занятый исследованиями и разработками	Исследователи
Россия	738,8	379,4
Казахстан	24,7	18,4

Учитывая, общие проблемы между Россией и Казахстаном назрела необходимость формировать совместные центры подготовки кадров в наиболее востребованных областях науки. Кроме того, в

российских вузах создаются механизмы самых широких преференций для обучения студентов из Казахстана.

Уровень заработной платы научных сотрудников оставляет желать лучшего. Первостепенное значение фактора заработной платы в процессе «утечки кадров» доказывает анализ, проведенный в 2015 году экономистами московского Всероссийского научно-исследовательского института экономических проблем развития науки и техники. Согласно его заключениям, массовый отток научных кадров и недостаточный приток новых вызван в первую очередь низкой оплатой труда. По состоянию на начало 2016 года оклад младшего научного сотрудника академических институтов, в среднем, составляет 11000 руб., а доктора наук - 27500 руб., включая надбавку за ученую степень [5]. В Казахстане ситуация хуже, средняя заработная плата научного сотрудника в 2016 году составила 20 714 рублей, работников высшего образования – 14 212 рублей.

Объемы финансирования науки, в том числе и зарплатный фонд, за рубежом не сопоставимы с российским и казахстанским и, конечно, привлекают отечественных научных работников и специалистов. В то время, как в России, так и в Казахстане среднемесячная заработная плата большинства научных сотрудников страны ниже среднего заработка. В США, по данным американской Комиссии по делам профессионалов в сфере науки и технологи, зарплата ученого, наоборот, превышает средний заработок по стране в 1.5 раза [5].

Учитывая огромную разницу в численности персонала, занятого исследованиями и разработками, в Казахстане по сравнению с Россией, число публикаций и число цитирований в научных журналах тоже отличаются.

Что касается инновационной деятельности России и Казахстана, то здесь также имеются свои особенности. Удельный вес организаций, осуществляющих инновационную деятельность очень низок, в Казахстане доля таких организаций составляет 8% от общего числа организаций, а в России 9,4% в 2016 году.

Не менее важным является показатель затрат на технологические инновации, для сравнения рассмотрим их структуру.

Структура затрат на технологические инновации двух стран за 3 года изменилась не значительно. Затраты на исследования и разработки в России в 2016 году составили 27,3%, что больше показателя в Казахстане в 2 раза и подтверждает низкую заинтересованность предприятий Казахстана в осуществлении затрат на исследования и разработки. Доля затрат в приобретении машин и оборудования в Казахстане за 2016 год составила 78%, в России 51,2%, отсюда следует, что основная доля затрат в обеих странах приходится на приобретение машин и оборудования. Крайне низкие затраты на приобретение новых технологий, как в России, так и в Казахстане варьируются от 1,5 до 2%. Затраты на приобретение прав на патенты, патентных лицензий и маркетинговые исследования в России составляет 0,9 и 1,6%, в Казахстане 0,06 и 0,08% соответственно, что по сравнению с Россией является недостаточным.

Несмотря на то, что в Казахстане был принят патентный закон [6], спрос на патенты остается не высоким. Согласно отчету АО «НАТР» основной причиной отставания Казахстана по показателям патентной активности заключается в том, что для казахстанских физических и юридических лиц, в силу существенной ограниченности финансовых средств и, частично, в силу особенностей их правового положения и низкой грамотности в сфере интеллектуальной собственности, патентование за границей является достаточно обременительным процессом. Эта ситуация сложилась еще в советское время и пока не преодолена [7 с.13].

Таким образом, у России и Казахстана существуют общие проблемы, которые необходимо решать. Если в России поставлена задача перехода на инновационный путь, то в Казахстане на индустриально-инновационный путь развития, это связано с тем, что еще не до конца развит индустриальный сектор экономики с ориентацией на высокотехнологичные производства. Поэтому политика Казахстана ориентируется на развитие приоритетных направлений экономики как: нефтегазовый сектор, атомная и химическая промышленность, машиностроение, фармацевтика, агропромышленный комплекс, легкая промышленность и т.д. Так как, в России инновационная активность высокотехнологичных производств гораздо выше, а также существуют определенные достижения в этой области, то для Казахстана Россия является одним из главных партнеров. Кроме того, между Россией и Казахстаном уже имеются совместные инновационные проекты, которые позволят расширить спектр сотрудничества двух государств и укрепят их позиции на внешних рынках.

В условиях обострения конкурентной борьбы на мировых рынках, необходимо развивать долгосрочную интеграционную стратегию инновационного развития между Россией и Казахстаном, с целью объединения усилий для инновационного прорыва и сдвигов в структуре экономики двух стран.

Список использованной литературы:

1. Шмелева Е. Правило трех процентов /Е. Шмелева//Российская Бизнес-газета. – 2011.- Бизнес и власть №809 (27). – 9 августа. – с.4
2. Наука и инновационная деятельность Казахстана 2010-2016 годы//Статистический сборник.- Астана. - 2016.- с.78
3. Индикаторы науки: 2016: стат. сб. – М.: Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики», 2016. – 392 с.

4. Верховтуров Д. Наука Казахстана//Политическая партия АЗАТ. - [Официальный сайт]. – 2015. – 20 августа.
5. «Утечка мозгов»: 8 причин, почему российские ученые не хотят работать в стране //Ассоциация «Передовые технологии». - [Официальный сайт]. – 2012. – 3 мая. - URL: <http://i-ptr.ru/analytics/38>
6. Патентный закон Республики Казахстан от 16 июля 1999 №427//Ведомости Парламента Республики Казахстан. – 2004. - №17. – с.100
7. Отчет о тенденциях развития инноваций в мире и в Республике Казахстан //АО «НАТР». – Алматы.- 2015.- с.16

Нүрпейсова Н.М., Ф-31к топ студенті ҚКЭУ
ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы **Игликова Д.Д.**

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БЮДЖЕТІНІҢ КІРІС БӨЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЖАНАМА САЛЫҚТАРДЫҢ АТҚАРАТЫН РӨЛІ

Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың Қазақстан халқына «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» жолдауында айтып кеткендей, «келесі шешуші міндет – салық-бюджет саясатын жаңа экономикалық жағдайға бейімдеу. Салық саясатын бизнестің «көлеңкеден» шығуына бейімдеп, шикізаттық емес сектордағы салықтық базаны кеңейтуге бағыттау керек. Қазіргі салық жеңілдіктерін оңтайландыру қажет. Жалпыға ортақ декларациялау қарсаңында арнаулы салық режимін жаңаша қарастыру керек.

Салықтық әкімшілендіру тетіктері жетілдіруді талап етеді. Ең алдымен, мұның қосымша құн салығын жинауға қатысы бар.» [1].

Түрлі экономистер салықтарға бірнеше анықтамаларды келтіреді. Оның бірін атап айтсақ, «салықтар» — бұл белгіленген мерзімде және анықталған мөлшерде алынатын, заңмен бекітілген міндетті төлемдер.

Ең толық анықтама Қазақстан Республикасының «Салықтар және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» Заңда берілген. Жанама салықтар — бұл тауарларға және көрсетілетін қызметтерге, олардың бағасына үстеме ретінде қосылатын салықтарды жатқызамыз, олар салық төлеушінің кірісі мен мүлкіне тікелей байланыссыз болады. Өз анықтамасын Карагусова Г.Н. былай дейді: «Жанама салықтар — бұл бір тұлғаның салық ауыртпалығын сатып алушы тұлғаға өткізетін салық түрі».

Жанама салықтардың қолайлы жақтары да сөзсіз, оларға төмендегілерді жатқызуға болады:

- жанама салықтарды дұрыс пайдалана білсе, мемлекетке үлкен қаржы түсімдерін түсіреді. Мысалы, ҚҚС қазіргі күні бюджеттік түсімдердің ең негізгі көзі болып отыр.

- жанама салықтар салық төлеушілерге көп салмақ салмайды, өйткені олар оны бөліп кіші бөліктермен төлеп отырады.

- жанама салықты төлеу, олар күнделікті тұрмысқа аса қажетті зат болмаса, тек төлеушіде ақша болған кезде ғана төленеді. Ал тікелей салықтар салық төлеушінің жағдайына қаратпай белгілі бір мерзімде төленуін талап етеді.

- жанама салықтар мемлекетке салық төлеушілердің одан іс тәжірибеде бас тарта алмайтындығымен пайдалы.

- жанама салықтарды жинау да тікелей салықтарды жинаумен салыстырғанда жеңіл, өйткені салықтардың көп бөлігі көтеріп жүруші болады, ал оны, әдетте, өндіруші немесе сатып алушы ғана төлейді.

Міне, жанама салықтардың осындай позитивті жақтары оны кеңінен қолдануға мүмкіндік береді, ал бұл өз кезегінде негативті нәтижелерді беруі де әбден мүмкін, сондықтан да жанама салықтар мен тікелей салықтар арасында тепе-теңдікті қамтамасыз ететін ұтымды шешім қабылдануы керек.

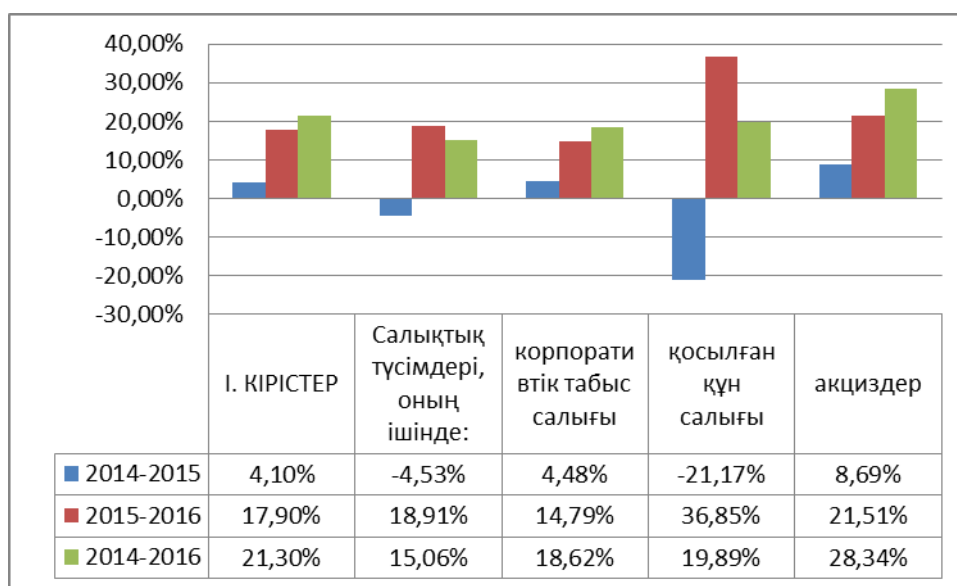
ҚР-ның Салық Кодексіне сәйкес, «салықтар – деп көзделген жағдайларды қоспағанда, мемлекет біржақты тәртіппен заң жүзінде белгілеген, белгілі бір мөлшерде жүргізілетін, қайтарымсыз және өтеусіз сипатта болатын, бюджетке төленетін міндетті ақшалай төлемдер». Сондықтан, салықтық түсімдердің экономикалық мазмұнын солардың негізіндегі салықтар құрайды. Олар кірістердің материалдық көзі – ұлттық табысты қайта бөлісуге қатыналатын болғандықтан өндірістік қатынастардың арнайы формасын құрайды. Осыған байланысты салықтық түсімдер тұрақты ішкі белгілермен, заңнамалықты дамумен ерекше формаларымен сипатталады [2].

Кесте 1. Еліміздегі мемлекеттік бюджеттің атқарылуы млн.тг

Атауы	2014ж.	2015 ж.	2016 ж.
1	2	3	4
I. КІРІСТЕР	7 321 277	7 634 805	9 308 485
Салықтық түсімдері, оның ішінде:	5 115 743	4 883 913	6 023 263
корпоративтік табыс салығы	1 169 667	1 224 645	1 437 365

қосылған құн салығы	1 198 170	944 438	1 495 682
акциздер	147 057	161 068	205 231
Салықтан тыс түсімдер	179 488	224 767	369 424
Негізгі капиталды сатудан түскен түсімдер	71 045	69 709	60 225
Трансферттердің түсімдері	1 955 000	2 456 417	2 855 574
Ескерту – ҚР ҚМ Статистикалық агенттігінің есептілігі негізінде			

1-кестеде көрсетілгендей, 2014, 2015, 2016 жылдардың мемлекеттік бюджеттің атқарылуындағы кірістері көрініп тұр. Осы кестедегі кірістерді салыстырсақ, 2014 жылға қарағанда, 2015 жылы 313528 млн.тг көбейді, ал 2015 жыл мен 2016 жылды салыстырғандағы көрсеткіш 1673680 млн.тг көтерілді. Бұл бюджет үшін жақсы көрсеткіш болып табылады. Салықтық түсімдер 2014 жыл мен 2015 жылды салыстырғанда, 231830 млн.тг-ге азайған, ал 2016 жылда 2015-ке қарағанда, 1139350 млн.тг-ге жоғарылаған. Жанама салықтарға тоқталып кетсек, ҚҚС 2015 жылы 2014 жылмен салыстырғанда, 253732 млн.тг-ге кеміген, акциздерде керісінше 2015 жылы 2014 жылға қарағанда 14011 млн.тг-ге көбейген. ҚҚС-тың бюджетке келіп түсуі 2016 жылы 2015 жылмен салыстырғанда, 551244 млн.тг-ге, ал акциздер 44163 млн.тг-ге едәуір көтерілген.

Сурет 1. Мемлекеттік бюджеттің кірістер бөліміне пайыздық талдау және өткен жылдармен салыстыру диаграммасы

Келтірілген 1-суретте көрсетілгендей мемлекеттік бюджеттің атқарылуындағы кірістер сомасы, оның ішіндегі салықтық түсімдер көрсетілген. Соңғы 3 жыл мәліметтерін ала отырып, талдау жасалған. 2014 жылғы жылдық есеп және 2015 жылғы жылдық есепті салыстырсақ, 2014 жылғыға қарағанда 2015 жылы кірістер сомасы 4,1%-ке өскен. Ал 2015 жыл мен 2016 жылдың жылдық есептерінің кірістерінің сомасын салыстырсақ 17,9%-ға көбейген. Кірістердегі салықтық түсімдердің ішіндегі жанама салықтарға тоқталып кетсек, қосылған құн салығы 2014 жылмен 2015 жылды салыстырғанда, керісінше 21,17%-ға төмендегенін көруге болады. Ал 2015 пен 2016 жылдың ҚҚС мөлшері 36,85%-ға көбейді. Жанама салықтардағы акциздердің кірістер бойынша мөлшері 2014 жыл мен 2015 жылдың мәліметтеріне қарағанда, 8,69%-ға, ал 2015 және 2016 жылдың салыстыруында 21,51%-ға жоғарылаған. Сонымен, бюджетке түсетін түсімдердің мөлшері 2014 және 2015 жылдарға қарағанда 2016 жылы едәуір көтерілген. 2014 жылмен салыстырғанда 2016 жылы бюджеттің кірістер мөлшері 21,3%-ға жоғарылаған. Бұл бюджет үшін жақсы көрсеткіштер болып табылады.

Кесте 3. Республикалық бюджеттің атқарылуындағы жанама салықтардың түсу динамикасы млн.тг

Атауы	01.01.201	01.01.2017	Ауытқу
	б		
Тауарларға, жұмыстарға және қызметтерге салынатын ішкі салықтар	120 362	85 972	-34390
Қосылған құн салығы	79 112	78 226	-886

ҚР-ның аумағында өндірілген тауарларға, орындалған жұмыстарға және көрсетілген қызметтерге салынатын қосылған құн салығы	18 352	-685	-19 037
Ресей Федерациясы және Беларусь Республикасының аумағынан импортталатын тауарларға салынатын қосылған құн салығынан басқа, ҚР-ның аумағына импортталатын тауарларға салынатын қосылған құн салығы	27 836	30 244	2 407
Резидент емес үшін қосылған құн салығы	3 947	5 148	1 200
Кеден одағының бірыңғай кеден аумағы құрылғанға дейін Ресей Федерациясының және Беларусь Республикасының аумағынан шығарылатын және импортталатын тауарларға салынатын қосылған құн салығы	-477	2	479
Салық төлеушінің бұрын бюджеттен қайтарылған және салықтық тексеру жүргізу барысында қайтарылуы расталмаған қосылған құн салығының асып кеткен сомасын аударуы (қайтаруы), өсімпұлсомасын аударуы	425	60	-365
ЕАЭО мүше мемлекеттер аумағынан импортталған тауарларға қосылған құн салығы	29 029	43 458	14 429
Акциздер	4 533	5 804	1 271
ҚР-ның аумағында өндірілген шикі мұнай, газ конденсаты	0	0	-0
ҚР-ның аумағына Кеден одағына мүше мемлекеттердің аумағынан әкелінетін темекі өнімдері	3 618	4 161	544
ҚР-ның аумағына Кеден одағына мүше мемлекеттердің аумағынан әкелінетін спирттің және (немесе) шарап материалының, алкоголь өнімдерінің барлық түрлері	189	634	445
ҚР-ның аумағына Кеден одағына мүше мемлекеттердің аумағынан әкелінетін акцизделетін өнімнің өзге түрлері	12	8	-4
ҚР аумағына Кеден одағына мүше мемлекеттердің аумағынан әкелінетін бензин (авиациялықты қоспағанда) және дизель отыны	424	388	-36
Кеден одағына мүше болып табылмайтын мемлекеттердің аумағынан әкелінетін, Қазақстан Республикасының аумағына импортталатын спирттің және (немесе) шарап материалының, алкоголь өнімдерінің барлық түрлері	196	572	377
Ресей Федерациясының және Беларусь Республикасының аумағынан әкелінетін кеден одағы тауарларынан басқа, Қазақстан Республикасының аумағына импортталатын темекі өнімдері	177	18	-159

Ресей Федерациясының және Беларусь Республикасының аумағынан әкелінетін кеден одағы тауарларынан басқа, Қазақстан Республикасының аумағына импортталатын басқа да акцизделетін өнімдердің түрлері	7	23	16
Ескерту – ҚР ҚМ Статистикалық агенттігінің есептілігі негізінде [3]			

3-кестеде республикалық бюджетке жанама салықтардың түсу динамикасы көрсетілген. 2016 жылдың 1 қаңтары мен 2017 жылдың 1 қаңтарымен салыстырғанда келесідей болады:

Тауарларға, жұмыстарға және қызметтерге салынатын ішкі салықтар 40%-ға, қосылған құн салығы 1,13%-ға төмендеген.

ҚР-ның аумағында өндірілген тауарларға, орындалған жұмыстарға және көрсетілген қызметтерге салынатын ҚҚС 2016 жылдың 1 қаңтарында 18352 млн.тг болса, 2017 жылдың 1 қаңтарындағы көрсеткіш бойынша 685 млн.тг бюджеттен қайтарылған.

РФ және Беларусь Республикасының аумағынан импортталатын тауарларға салынатын ҚҚС басқа, ҚР-ның аумағына импортталатын тауарларға салынатын ҚҚС 7,96%-ға, резидент емес үшін ҚҚС 23,3%-ға көбейді.

Кеден одағының бірыңғай кеден аумағы құрылғанға дейін РФ-ның және Беларусь Республикасының аумағынан шығарылатын және импортталатын тауарларға салынатын ҚҚС 2016 жылдың 1 қаңтарында 477 млн.тг мөлшерінде бюджеттен қайтарылған, ал 2017 жылдың 1 қаңтарында 2 млн.тг дейін көтерілген.

Салық төлеушінің бұрын бюджеттен қайтарылған және салықтық тексеру жүргізу барысында қайтарылуы расталмаған қосылған құн салығының асып кеткен сомасын аударуы (қайтаруы), өсімпұл сомасын аударуы 7 есе төмендеген.

ЕАЭО мүше мемлекеттер аумағынан импортталған тауарларға қосылған құн салығы 33,2%-ға жоғарылады.

Акциздер 21,89%-ға көтерілді.

ҚР-ның аумағына Кеден одағына мүше мемлекеттердің аумағынан әкелінетін темекі өнімдері 13,04%-ға, ҚР-ның аумағына Кеден одағына мүше мемлекеттердің аумағынан әкелінетін спирттің және (немесе) шарап материалының, алкоголь өнімдерінің барлық түрлері 29,8%-ға артқан.

ҚР-ның аумағына Кеден одағына мүше мемлекеттердің аумағынан әкелінетін акцизделетін өнімнің өзге түрлері 33,3%-ға, ҚР аумағына Кеден одағына мүше мемлекеттердің аумағынан әкелінетін бензин (авиациялықты қоспағанда) және дизель отыны 8,49%-ға кеміген.

Кеден одағына мүше болып табылмайтын мемлекеттердің аумағынан әкелінетін, ҚР-ның аумағына импортталатын спирттің және (немесе) шарап материалының, алкоголь өнімдерінің барлық түрлері 65,7%-ға көбейген.

РФ-ның және Беларусь Республикасының аумағынан әкелінетін кеден одағы тауарларынан басқа, ҚР –ның аумағына импортталатын темекі өнімдері 89,8%-ға кеміді.

РФ-ның және Беларусь Республикасының аумағынан әкелінетін кеден одағы тауарларынан басқа, ҚР-ның аумағына импортталатын басқа да акцизделетін өнімдердің түрлері 69,5%-ға артты.

Қосымша құн салығын (ҚҚС) қайтару мәселелері экспортқа салық салу жүйесінде ең өзекті де кең тараған мәселе болып табылады. Тәжірибеде қосымша құн салығын бір жылдан жылдамырақ мерзімде қол жеткізуге тек ірі экспорттаушылар үміттен алады [4]. Шартты түрде, экспорттаушылардың қосымша құн салығын қайтару кезінде 2 топқа жұптауға болады. Бірінші топтағы мәселелерге тәжірибеде қолданыстағы салықтық заңнаманың нормаларының қолданылуы кезінде туындайтын мәселелер жатады. Ал екінші топқа экспорттаушыларға қосымша құн салығын қайтаруды реттейтін кейбір нормативтік-құқықтық актілердің нормаларының жетілдірілмеуінен туындайтын мәселелер. Қазақстандық экспорттаушылардың тәжірибелерінде жиі кездесетін мәселелік сұрақтардың әр тобын жеке-жеке қарастырайық.

Мәселелік сұрақтардың бірінші тобы - салықтық заңнаманың қолданыстағы нормаларының дұрыс қолданылуы. Тәжірибеде қосымша құн салығын қайтарудан немесе оны төмендетуден бас тартудың әртүрлі себептері бар. Ең кең тараған себеп – салық төлеушінің мекен-жай бойынша болуының расталмауы.

Мәселелік сұрақтардың екінші тобы - экспорттаушыларға қосымша құн салығын қайтаруды реттейтін кейбір нормативтік-құқықтық актілердің нормаларының жетілдірілмеуінен туындайтын мәселелер.

Жалпы алғанда экспорттаушылардың ҚҚС қайтарудағы кездесетін барлық екі топтың мәселелерінің шешімі түбегейлі шараларды қажет етеді. Егер де кейбір жағдайларда проблемалық ситуациялардан құтылу тек экспорттаушыға байланысты болса, көбінде осы мәселелерді регламенттейтін нормативтік-құқықтық актілерге өзгерістер мен толықтырулыр енгізілу қажеттігі туындайды. Бірінші орында салық қатерлерін басқару жүйесін қолдану қағидалары бекіткен қатердің бірқатар критерийлерін қайта қарастырып немесе олардың күшін жою қажет.

ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

1. Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты жолдауы.
2. ҚР Салық кодексі «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы».
3. ҚР ҚМ Статистикалық агенттігінің статистикалық бюллетень. Электронды ресурс: <http://www.minfin.gov.kz>.
4. Крамаренко Т.Н., Қомбарова А.М. Салық және салық салу. 2 басылым. Астана 2011.

Сағындық Ж.Ғ., Ф-21к топ студенті, ҚҚЭУ
ғылыми жетекші: Э.Ғ.М., оқытушы **Хұсайын Ф.Х.**

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЭКОНОМИКАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК БЮДЖЕТТІҢ РӨЛІ

Бюджет қазіргі дамуы жағдайларында нақты тағайындауы халықтың өмір сүру деңгейіне байланыстыру қажет, өйткені бюджет мемлекеттің әлеуметтік және экономикалық саясаттын жүзеге асыру құралы ретінде, ең алдында өзін көрсетеді. Осы түсініктерге сүйене отырып автор бюджет саясатының нақтырақ анықталған түсінігін ұсынады, іс - шаралар қосындысы ретінде өздерінің мәселелерімен атқаратын қызметтерін, нақты тарихи және экономикалық жағдайларда халықтың өмірінің деңгейін жоғарылату үшін арналған кейбір мемлекеттік бағдарламаларды іске асыруға бағытталған, еліміздің және оның аймақтарының әлеуметтік - экономикалық өрлеу бағдарламаларымен көрсететін жоспарларымен және болжамдарымен нақты байланысты.

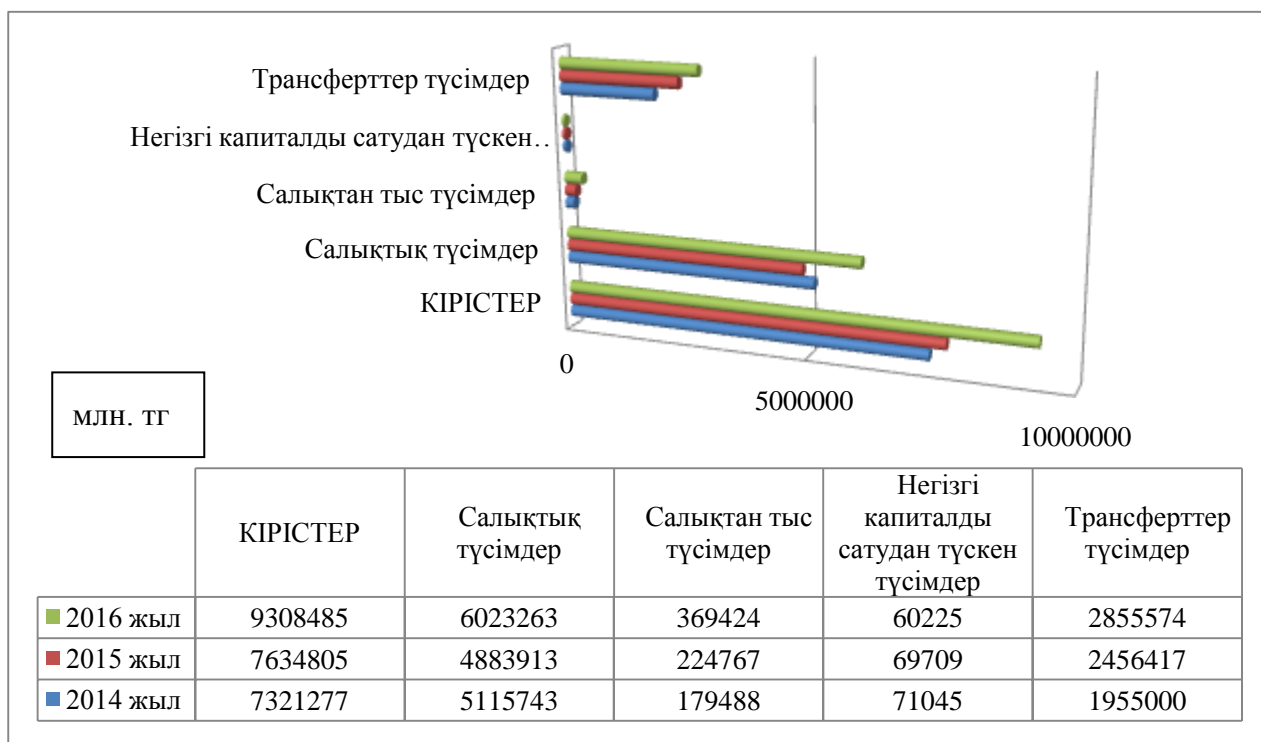
Бюджет аралық қатынастарды жетілдіру қажеттілігінен, бюджеттің әдістері мен құралдарын, Республика және олардың аймақтарының әлеуметтік - экономикалық дамуы болжамдары мен көрсеткішті жоспарлауы, бюджеттік көрсеткіштердің сандарын анықтау және ҚР бюджеттік үдерісті жетілдіру жолдарындағы мәселелерді қарастыру.

Кез келген басқа экономикалық категория сияқты, мемлекеттік бюджет өндірістік қатынастарды бейнелеп, соған лайық материалдық –заттық көрініс табады. Бюджет қатынастары мемлекеттің ақшалай қаражаттарының орталықтандырылған қорында –бюджет қорында заттанады. Нәтижесінде қоғамда жүріп жатқан нақты экономикалық процестері мемлекет жұмылдырып, пайдаланатын қаражат тасқынынан көрінеді. Бюджет қорын қалыптастыру мен пайдалану, бөлу және қайта бөлуге байланысты болатын құн қозғалысының процесін білдіреді.

Қазақстан Республикасы аумағында орналасқан барлық меншік формасындағы кәсіпорындар, бірлестіктер мен шаруашылық жүргізуші субъектілер республикалық бюджетке, кеден тарифтеріне сәйкес ұлттық валютамен экспорттық және импорттық баж салықтарын төлейді. Мына қорларға түсетін және олардан аударылатын қаражат бюджеттің кірісі құрамында ескеріледі. Ал, шығысына келетін болсақ Қазақстан Республикасының халықтарын әлеуметтік, экономикалық қорғау мақсатында жұмсалады.

Мемлекеттік бюджет іс-әрекеті кезінде өзара тығыз байланысты екі процесс пайда болады: мемлекеттік құрылымдардың қарамағына қаржы ресурстарын жұмылдыру және қаражаттарды мемлекеттің әр түрлі қызметтеріне пайдалану. Бұл процестердің алғашқысы өзінің көрінісін мемлекеттің кірістері ұғымында, екіншісі мемлекеттің шығыстарында табады. Қазіргі уақытта Мемлекеттік бюджет түсімдер бойынша атқарылуы 9606,8 млрд. теңге (жылдық жоспар) және 1457,7 млрд. теңге (есепті кезең (факт)), ал шығыстар бойынша атқарылуы 10128,1 млрд. теңге (жылдық жоспар) 1570,2 млрд. теңге (есепті кезең (факт)) [5].

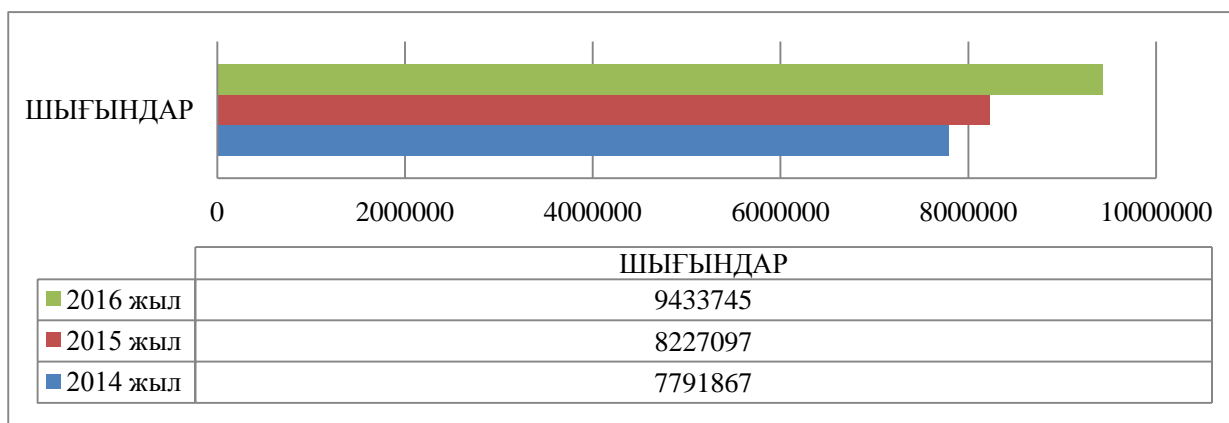
Мемлекеттік бюджетке түсетін кірістерін салыстырмалы түрде 2014-2016 жылдарды қарастырып өтейік.

1-сурет. 2014- 2016 жылдарға арналған бюджеттің кірісін салыстырмалы талдау [5].

Суретте көріп тұрғандай, кірістердің негізін салықтық түсімдер, салықтан тыс түсімдер және де негізгі капиталды сатудан түскен түсімдер, трансферттер түсімдері құрайды. 2014- 2016 жылдарға арналған бюджеттің негізгі параметрлер негізінде кірістер мен шығыстар қарастырылған. Осы кірістердің 2014-2015 жылдарды салыстырғанда ауытқуы 313528 млн. тг ал 2015-2016 жылдарды салыстырғанда ауытқуы 1673680 млн. тг, және де 2014-2016 жылдар ауытқуы 1987208 млн. тг құрайды.

Ендігі кезекте 2014-2016 жылдарға арналған бюджеттің шығындарын салыстырмалы түрде қарастырып өтсек.

2-сурет. 2014- 2016 жылдарға арналған бюджеттің шығындарын талдау

Суретте Бюджеттің шығындары қарастырылған [5]. Шығындардың 2014-2015 жылдар арасындағы салыстырмалы түрде ауытқуы 435230 млн.тг, ал 2015-2016 жылдар арасындағы ауытқуы 1206648 млн. тг және де 2014-2016 жылдар арасындағы салыстырмалы ауытқуы 1641878 млн. тг құрайды.

Қазақстан Республикасының Бюджеттік тапшылықтарды қаржыландырудың басты жолы мемлекеттік несиелік Мемлекеттік несиелік қаржы-экономикалық қатынастардың жиынтығы, мұнда мемлекет заем немесе кредитор-несиелік беруші ролін атқарады[4].

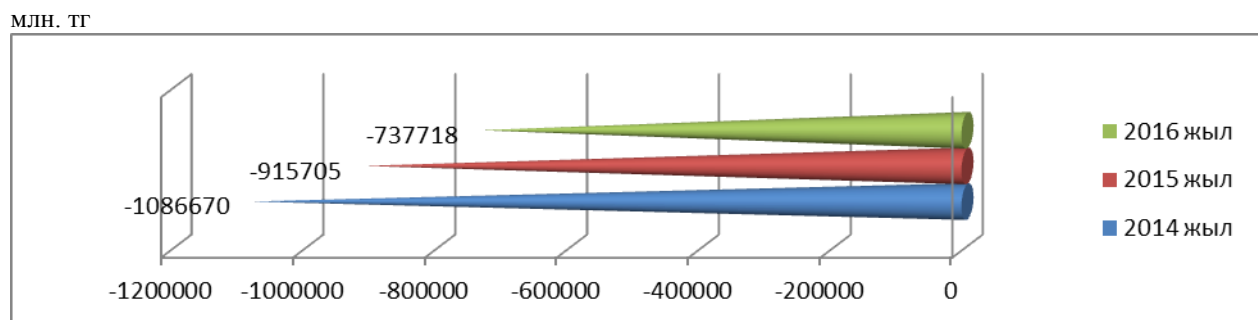
Экономикалық теорияда бюджет тапшылығын шешетін бірнеше тәсілдер бар:

1. Бюджет жыл сайын баланыста болуы тиіс. Мұндай саясат антицикльдік ағымды мәселені шешуде мемлекеттің қолын байлайды. Мәселен, экономикада жұмыссыздық ұзақ жүруде, демек халықта басты төмендеп, бюджетке салық кірісі де азаяы. Бюджеттің баланысы үшін, үкімет салықты көтереді немесе

мемлекет шығысты қысқартады, осы екі шараның байланысы қолданады. Бірақ бұл шаралардың салдары жинақтаған сұранысты қысқартады. Келесі мысал: елде инфляция делік. Ақша табысы жоғары және салық кірістері көп. Бюджет артықшылығын жою үшін үкімет салықты төмендетеді несеме мемлекеттік шығысты көбейтеді, екі шараның балансын қолданады осының бәрі инфляцияны күшейтеді [3].

2. Бюджет баланста жыл сайын емес, ол экономикалық кезеңнің жүрісінде болуы керек. Мысалы, елде экономикалық құлдырау болсын. Оған қарсы тұру үшін, үкімет салықты кемітеді және шығысты көбейтеді, яғни бұл тапшылыққа әкеледі. Сосын өрлеу басталады сонда үкімет салықты арттырады және шығысты кемітеді. Пайда болған бюджеттің оң сальдосы мемлекеттік қарызды жабады. Бұл қарыз құлырау кезінде пайда болған.

3. Мемлекеттік қаржының мақсаты бюджетті емес, экономиканы баланста ұстау. Үкімет үшін ең бастысы макроэкономикалық тұрақтылықты қадағалау. Осы мақсатқа жету үшін кез-келген тапшықты енгізуге болады.

3-сурет. 2014-2016 жылдар аралығындағы Бюджет тапшылығы

Суретте 2014-2016 жылдар арасындағы Бюджет тапшылығы қарастырылған [5].

Мемлекеттік бюджеттің негізгі мәселелері мен шешу жолдарын қарастырып өтсек. Қазіргі кезде барлық елдерде дерлік мемлекеттің шығыстар оның кірістері мен табыстарына қарағанда тез өсуде. Оның себебтері көп, олардың ішіндегі ең бастылары өмірдің сан түрлі салаларындағы мемлекет рөлінің үздіксіз артуы, оның экономикалық және әлеуметтік қызметінің кеңеюі, мемлекет аппараттары көлемінің өсуі және тағы басқа себептер. Бюджеттік шығындардың көбеюі салық түсімдерімен сәйкес келмейді, сондықтан бюджеттің тапшылығы үздіксіз өсіп, оның көлемі ұлғаяды. Бюджет тапшылығы барлық мемлекеттерде абсолютті мөлшері бойынша да жалпы ұлттық өнімнің қатынасынан да артық көрінеді.

Қазақстан Республикасының экономикасы басынан кешіріп отырған нарықтық қатынастарға көшу кезеңі оның бюджетінің мазмұнына, кірістері мен шығыстарына айтарлықтай ықпал етіп отыр. Бюджеттің, әсіресе оның шығыстарының абсолютты және қатысты тез өсуі оған тән сипат болып отыр. Бұл инфляциялық процесстерден және егеменді мемлекет функцияларының кеңеюінен, Қазақстанның ішкі және сыртқы қауіпсіздігін өзі қамтамасыз ету қажеттігінен туып отыр[4].

Мемлекеттің кірістері – бюджетке қайтарылмайтын негізде салықтардан, алымдардан және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдерден алынатын түсімдердің, салыққа жатпайтын және өзге де түсімдердің, сондай-ақ негізгі капиталды сатудан түсетін кірістердің көлемі болып табылады.

Жоғарыда аталған мәселелер төңірегінде Қазақстан республикасының Президентінің тарапынан да міндетті шаралар жүргізілді. Қазақстан Республикасының аумағында Қазақстан республикасы Президентінің шешімімен, қажет болған жағдайда Қазақстан Республикасының мемлекеттің барлық қаржы ресурстарын қамтитын бюджетті енгізуі мүмкін. Төтенше бюджет қолданылған уақытта республикалық бюджет тураы заңның және барлық деңгейдегі бюджеттер туралы шешімдердің күші тоқтатылады. Төтенше бюджеттің қабылданғаны туралы Қазақстан республикасы парламенті дереу хабардар етеді. Қазақстан Республикасының Президентінің шешімі бойынша Қазақстан Республикасында төтенше жағдайдың енгізілуі немесе ғаамдық таралу сипаты бар, табиғи немесе техногендік тұрғыдағы төтенше оқиғалар нәтижесінде экономикаға келтірілген елеулі экономикалық және қаржылық зиян төтенше бюджетті енгізуге негіз болып табылады. Облыс бюджетінің және аудандар мен қалалар бюджеттерінің арасындағы кірістердің бөлінуін тиісті жергілікті атқарушы органдар белгілеп, тиісті жергілікті өкілді органдар қарайды және бекітеді. Тиісті қаржы жылына арналған республикалық бюджет жобасын жасау үшін Қазақстан Республикасының бюджет комиссиясын құрады, ол Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуының индикативтік жоспарының өлшемдері негізінде мынадай бюджеттік көрсеткіштерді. Қазіргі бюджеттің маңызды ерекшелігінің бірі Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың оның халыққа жолдауында айқындалған басымдықтарды жүзеге асыруына бағытталынған. Шын мәніне келгенде оны жүзеге асыру бюджетке бүкіл резервтерді жұмылдыруды, мемлекеттік қаржылық тәртіпті қатаңдатып және бүкіл барысын реформалауды талап етеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Бюджетке жанаша қарау қажет. Қаржы-ақпарат.- N5- 03.2006

2. ҚР нормативтік құқықтық ақпарат орталығының сайты - <http://adilet.zan.kz>.
3. Қазақстан Ұлттық Банкінің сайты - <http://www.nationalbank.kz>
4. Халықаралық ақпарат агенттігінің сайты - <http://www.inform.kz>
5. ҚР Қаржы министрлігінің ресми сайты - <http://www.minfin.gov.kz>

Спанова А. гр. УА-14с КЭУК
науч. рук.: к.э.н. доцент **Нурғалиева Р.Н.**

ФОРМИРОВАНИЕ УЧЕТНОЙ ПОЛИТИКИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В современных условиях все более возрастает значение учетной политики в хозяйственной деятельности организации.

Учетная политика представляет собой конкретные принципы, основы, положения, правила и практику, принятые к применению организацией для ведения бухгалтерского учета и составления финансовой отчетности.[1] Учетная политика - это документ, защищающий интересы организации в сфере применения ею правил ведения бухгалтерского учета. В ней предусмотрены нормы, позволяющие организации получать достоверную и оперативную информацию о хозяйственной деятельности, используя принципы и методы учета.[2] Учетная политика – конкретные принципы, основы, общепринятые условия, правила и практические подходы, применяемые организацией при подготовке и представлении финансовой отчетности. [3]

Общие принципы и правила установлены нормативно-правовой документацией, регламентирующей систему бухгалтерского учета.

Основной задачей учетной политики является раскрытие способов ведения бухгалтерского учета, существенно влияющих на оценку и принятие решений заинтересованными пользователями бухгалтерской отчетности.

Учетная политика предприятия должна обеспечивать:

- полноту отражения в бухгалтерском учете всех фактов хозяйственной деятельности;
- отражение, в бухгалтерском учете фактов хозяйственной деятельности исходя не только из их правовой формы, но и из экономического содержания фактов и условий хозяйствования;
- тождество данных аналитического учета оборотам и остаткам. По соответствующим счетам синтетического учета на первое число каждого месяца, а также показателей бухгалтерской отчетности данным синтетического и аналитического учета;
- рациональное и экономное ведение бухгалтерского учета исходя из условий хозяйственной деятельности и величины предприятия.

Формирование учетной политики - это выбор некоторой совокупности известных способов ведения бухгалтерского учета и установление порядка их применения в конкретной хозяйственной ситуации. Иными словами, учетная политика - это порядок осуществления первичного наблюдения, стоимостного измерения, текущей группировки и итогового обобщения фактов хозяйственной деятельности предприятия, или реализация метода бухгалтерского учета. Учетная политика, являясь реализацией одного и того же метода бухгалтерского учета, обязательно будет отличаться на разных предприятиях. Возможность выбора конкретных способов оценки, калькуляции, состава счетов и др.

При определении учетной политики предприятия следует учитывать также ряд факторов, которые значительно влияют на выбор:

- организационно-правовая форма предприятия (товарищество с ограниченной ответственностью, акционерное общество, государственное предприятие и т.д.);
- отраслевая принадлежность или вид деятельности (промышленность, строительство, торговля, посредническая деятельность);
- объемы деятельности, структура организации, среднесписочная численность;
- налоговое поле деятельности организации (освобождение от различного вида налогов, ставки налогов);
- степень свободы действия в условиях перехода к рынку (прежде всего, имеется в виду возможность самостоятельного принятия решений в вопросах ценообразования, выбора партнера);
- стратегия финансово-хозяйственного развития (цели и задачи экономического развития предприятия на долгосрочную перспективу, ожидаемые направления инвестиций, тактические подходы к решению перспективных задач);
- наличие материальной базы (обеспеченность компьютерной техникой и иными средствами оргтехники, программно-методическое обеспечение и т.п.);
- система информационного обеспечения предприятия (по всем необходимым для эффективной деятельности организации направлениям);
- уровень квалификации бухгалтерских кадров, экономической смелости, инициативности и предприимчивости руководителей фирмы;
- система материальной заинтересованности в эффективности работы предприятия и материальной ответственности за выполняемый круг обязанностей.

Следует отметить, что значение учетной политики недооценивается многими организациями, в которых к разработке учетной политики относятся формально, не изучают последствия применения тех или иных ее элементов.

Между тем выбранная организацией учетная политика оказывает существенное влияние на величину показателей себестоимости продукции, прибыли, налогов на прибыль, добавленную стоимость, показателей финансового состояния организации. Следовательно, учетная политика организации является важным средством формирования величины основных показателей деятельности организации, налогового планирования, ценовой политики. Без ознакомления с учетной политикой нельзя осуществлять сравнительный анализ показателей деятельности организации за различные периоды и тем более сравнительный анализ различных организаций.

Учетную политику можно представить в виде пяти разделов:

- 1) идентификация компании (обзорная информация о компании, ее реквизиты, учетные данные и т. п.);
- 2) организация бухгалтерского учета (описывает порядок и правила организации бухгалтерского учета, ведение отдельных операций, не включенных в другие документы и стандарты (кассовые, подотчетные, внутреннего контроля и т. п.);
- 3) требования к ведению учета элементов финансовой отчетности;
- 4) основная часть учетной политики раскрывает принципы признания доходов и расходов, методы, допускающие альтернативу в учете основных средств, товарно-материальных запасов, отраслевые особенности и специальные документы, положения по заработной плате наемных работников и так далее. Кроме этого в разделе представляются примеры;
- 5) приложения к учетной политике включают документы, подтверждающие трансформацию отчетности на дату перехода компании в учетную систему НСФО, применяемый рабочий план счетов.

В случаях, когда МСФО или Налоговый кодекс не содержат конкретных указаний по учету возникающих операций и событий в деятельности компании, специалистам компании следует руководствоваться собственным профессиональным суждением для разработки и применения такой учетной политики, которая приводит к появлению информации, отвечающей принципам новой системы, применяя аналогии и экономическую логику.

Такие операции встречаются почти во всех компаниях, и их особенности обязательно должны быть отражены в соответствующих разделах учетной и налоговой политик как внутрикорпоративная норма, на основании которой будет построено обоснование результатов принятых решений. Такие обоснования будут использованы в качестве доказательной базы в случае возникновения конфликтных ситуаций с контролирующими органами РК. В этом случае система МСФО предусматривает использование так называемого профессионального суждения.

Профессиональное суждение – это заключение лица, ответственного за организацию учета и подготовку финансовой отчетности, являющееся основанием для принятия управленческого решения в условиях неопределенности. Неопределенность может быть связана с различными факторами, в т. ч. с отсутствием однозначных толкований нормативных актов и требований МСФО или НСФО, наличием альтернативных вариантов, недостаточным количеством и качеством первичных документов или их отсутствием, несоответствием юридической формы экономическому содержанию операций и т. п.

Таким образом, каждое предприятие имеет возможность выбрать любой приемлемый для себя вариант учета по тем или иным вопросам в зависимости от специфики деятельности предприятия. Эту возможность предприятия имеют благодаря учетной политике. Благодаря гибкости учетной политики ее использование предполагается всеми организациями независимо от организационно-правовых форм.

Список использованной литературы:

1. ЗРК «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности»
2. Э.О. Нурсейтов, БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ В ОРГАНИЗАЦИЯХ
3. МСФО(IAS) 8 «Учетная политика, изменения в бухгалтерских оценках и ошибки»

Усенова М.Е. тобы Ф-31к, ҚҚЭУ

ғылыми жетекші: магистр, оқытушы **Хұсайын Ф.Х.**

КОРПОРАЦИЯНЫ ҚАРЖЫЛАНДЫРУДЫҢ ҚАРЫЗДЫҚ КӨЗДЕРІ

Корпорациялардың елімізде көбеюі еліміздің экономикасының көтерілуіне зор үлес қосады, яғни экономиканың дамып көтерілуі, халқымыздың әл ауқатының көтерілу белгісі. Ал корпорациялардың дамуына оның қарыздық көздерін тиімді тарту маңызды.

Корпорациялардың басым бөлігі өз іс-әрекетін меншік және қарыз қаражаттары есебінен қаржыландырады. Қарыз қаражаттары, ең алдымен, корпорацияның ағымдық міндеттемелерін (меншік қайнар көздердің өсім қарқыны корпорацияның өсім қарқынынан артта қалғанда) қаржыландыру, өндірісті жанарту, жаңа өнімді меңгеру, нарықтағы үлесін кеңейту, өзге бизнесті сатып алу үшін қажет.

Қарыз капиталының көлемі мен оның құрылымын анықтау үшін бірқатар мәселелерді шешу қажет:

- Корпорацияның қаржылық тәуелсіздігі мен төлем қабілеттілігін бағалау;

- Банкроттық ықтималдығы мен капитал құрылымын оңтайландыруды болжамдау;
- Корпорацияның қарыз капиталының бағасын есептеу және капиталдың орташа өлшенген құнын анықтау;

- Қаржылық тәуекелдің лайықты деңгейін анықтау.

Қарыз капиталы қаржыландырудың қарыз көздері есебінен құрылған капитал бөлігін білдіреді. Корпорацияның қарыз капиталының құрамына енеді: қысқа мерзімді несиелер мен қарыздар; ұзақ мерзімді несиелер мен қарыздар; кредиторлық берешек (тартылған қаражаттар формасында).

Банктік несиелер формасында қарыз капиталын ұсыну көздері мен шарттарының алуан түрлілігі қарыз қаражаттарын қалыптастыру тиімділігін салыстырмалы бағалауды талап етеді.

Корпоративті облигацияларды эмиссиялау рентабельділігі жоғары акционерлік компаниялар үшін қазіргі таңдағы отандық қаржылық нарық жағдайында неғұрлым қалаулы (әсіресе, ірі инвестициялық жобаларды жүзеге асыру барысында).

Кәсіпорындар үшін лизинг инвестицияларды қаржыландырудың өзгеше формасы болып саналады. Коммерциялық банктердің қызметі жалгерлік немесе лизинг (ағылшынша – Leasing - жал) операцияларын қаржыландыруда кең даму ала түсуде.

«ҚДБ-Лизинг» АҚ «Қазақстанның Даму Банкі» акционерлік қоғамының еншілес ұйымы ретінде 2005 жылы 5 қыркүйекте құрылды.

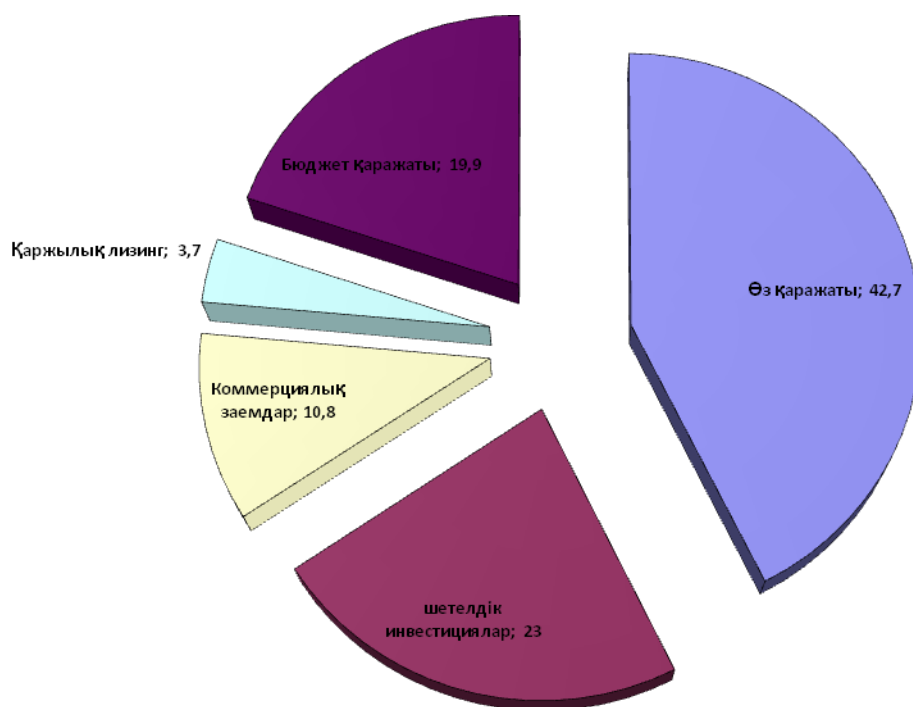
«ҚДБ-Лизинг» АҚ - «Самұрық-Қазына» Ұлттық әл-ауқат қорының басқаруындағы даму институттары жүйесі элементтерінің бірі. Мемлекет экономикалық өсудің «локомотиві» ролін атқара отырып, экономиканы әртараптандыруды ынталандыру және жоғары технологиялық өндірістерді құру үшін даму институттарын тартады. Өз кезегінде «ҚДБ-Лизинг» мемлекеттің индустриялық саясатын іске асыру шеңберінде ұсынылатын инвестициялық жобаларды қаржыландырудың құралдары мен үлгілері спектрінің кеңеюіне ықпал етеді.

2015 жылы елде 31,9млрд. АҚШ долларынан асқан негізгі капиталға инвестиция көлемінің өсуі жалғасты. Соған қарамастан, өткен кезеңмен салыстырғанда (2014 ж.) өсу қарқынының 4,6%-ға дейін төмендегені байқалды, бұл бір қатар өңірлерде кейбір инвестициялық жобалардың аяқталуымен және әлемдік капитал нарықтарында алыс-берістің қысқаруымен байланысты.

2015 жылы «ҚДБ-Лизинг» АҚ лизингтік қоржыны 2014 жылғы көрсеткішпен салыстырғанда 91%-ға ұлғайып, 153,8 млн. АҚШ долларын құрады. Негізгі қызметтен түсетін табыс жоспарланған көрсеткіштерден артты, таза табыс 199,5 млн. теңгені құрады. Компания қызметінің басталуынан 842,15 млн. АҚШ доллары сомасына Компанияның ұйғарылатын қатысуымен жалпы сомасы 1428,25 млн. АҚШ доллары болатын инвестициялық жобаларды қаржыландыруға өтінімдерді қарады.

АҚ лизингтік қоржыны 2014 жылғы көрсеткішпен салыстырғанда 91%-ға ұлғайып, 153,8 млн. АҚШ долларын құрады. Негізгі қызметтен түсетін табыс жоспарланған көрсеткіштерден артты, таза табыс 199,5 млн. теңгені құрады. Компания қызметінің басталуынан 842,15 млн. АҚШ доллары сомасына Компанияның ұйғарылатын қатысуымен жалпы сомасы 1428,25 млн. АҚШ доллары болатын инвестициялық жобаларды қаржыландыруға өтінімдерді қарады.

2015 жылғы қазанда Moody's халықаралық рейтингтік агенттігі «ҚДБ-Лизинг» АҚ ұлттық валютадағы эмитентінің Вa3 деңгейінде рейтингін «тұрақты» деп бағалады.

Сурет 1. Негізгі капиталға инвестициялардың қаржыландыру көздері бойынша құрылымы

2015 жылы салымдардың негізгі көздеріне 42,7% - кәсіпорындардың өз қаражаты, сондай-ақ 23,0% - шетелдік инвестициялар жатады. Бұл жағдайда қарыздық қаржылар 14,4%-ды, оның ішінде қаржылық лизингтің есебінен 3,65%-ды құрады.

Қаржылық көрсеткіштері. 2015 жылғы 31 желтоқсанда аяқталған жыл ішіндегі пайдалар мен шығындар туралы есеп.

2015 жылмен 2014 жылдың 31 желтоқсандағы аяқталған жылдар ішіндегі пайдалар мен шығындар туралы есебі салыстырмалы түрде қарастырылды. Қарастыра кетсек 2014 жылы таза пайыздық кіріс 2,594,469 мың теңге құраса, 2015 жылғы таза пайыздық кіріс 2,991,051 құрады. Яғни таза пайыздық кіріс 2015 жылғы көрсеткіште көрсетілгендей табыс мөлшері көтерілді.

Ал таза пайдаға келсек 2014 жылы таза пайда 1,814,486 мың теңге құраса, 2015 жылғы таза пайда 2,026,462 құрады. Яғни 2014 жылға қарағанда 2015 жылы таза пайда төмендеді. Себебі құнсызданудан болатын шығыстар, әкімшілік шығыстар және табыс салығы бойынша шығыстар 2015 жылы 2014 жылға қарағанда көп болды.

2015 жылғы лизингтің негізгі объектілері

Сурет 2. 2015 жылғы лизингтің негізгі объектілері

Лизингке берілетін мүлік тізбесінің құрылымында маңызды бөлігін (39%) негізінен тракторлар және астық жинауыш комбайндар түрінде берілген ауыл шаруашылығы техникасы құрайды, соңғылардың үлесі шамамен 80%-ды құрады. 2015 жылы нарықтың негізгі сегменттерін көлік құралдарының (16%), құрылыс-жол техникасының (10%) және құрылыс жабдықтарының лизингі құрады. Өндіріс, сауда, баспа ісі, телекоммуникациялық жабдық лизингі лизингтік компаниялардың жалпы қоржынының елеусіз үлесін қалыптастырады.

Даму перспективалары. Ұлттық компанияларды лизингтік қаржыландыру. Қазақстанның экономикалық және әлеуметтік тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін жаңартуды және қайта жарақтандыруды талап ететін стратегиялық объектілер шоғырландырылған ұлттық компаниялардың негізгі құралдарының тозу дәрежесін назарға ала отырып, сонымен қатар ұлттық компаниялар үшін лизингтік аспаптың артықшылығын (қамтамасыз етуге талаптардың аздығы, салықтық преференциялар, ұзақ мерзімді қаржыландыру) ескеріп, Компания лизингті ұлттық компаниялардың жобаларында пайдалануды өз қызметін дамытудың перспективалық бағыттарының бірі ретінде қарастырады.

Елдің тұрақты дамуына қол жеткізу үшін осы елдердің интеграциясының артықшылықтарын пайдалану мақсатында халықаралық лизинг схемасы бойынша Компанияны сыртқы жақын орналасқан нарықтарға шығару шеңберінде жақын шет елдерде жобаларды іске асыру.

Компания одан әрі қаржыландыруы мүмкін және ендіруге жарайтын инвестициялық идеяларды және техникалық ноу-хауларды жинау мақсатында нарықтарды, салаларды, компанияларды зерттеу. Мәселен, болашақта Қазақстан Республикасының көлік инфрақұрылымын жаңартуға қатысу бойынша жүргізілетін жұмыс және Компания әзірлеген концепция шеңберінде жылжымалы құрам, әуе және су көлігі нарықтарын талдауды жүзеге асыру жоспарда бар.

Лизингтік қызметті қорландыру. 2016 жылға арналған басым міндеттердің бірі Компанияның лизингтік қызметін қажетті қорландыру базасымен қамтамасыз ету болып табылады. Осы орайда жобаларды мақұлдаудың өсу қарқынын қолдау үшін Компания халықаралық қаржы ұйымдарынан және шетел банктерінен лизингтік жобаларды қаржыландыру кезінде сыйақылардың бәсекеге қабілетті ставкаларын қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін шарттар негізінде несиелеу желілерін ашу секілді ішкі және сыртқы көздерден қаражат алыс-берісіне ерекше назар аударатын болады.

Корпоративтік басқару жүйесін жетілдіру. Корпоративтік басқару жүйесін жетілдіру Компанияға ішкі бизнес процестерді оңтайландыруға және операциялық тәуекелдердің туындауының алдын алуға мүмкіндік береді. Компания ұзақ мерзімді перспективада алыс-беріс кезінде капитал нарықтарында артықшылыққа және қонымды баға бойынша капитал беруге дайын әлеуетті инвесторлардың мүддесіне ие

болады. Корпоративтік басқару сапасының жоғары деңгейде болуы Компанияға оның нарықтық құнын барынша жоғарылатуға және атқарушы орган, Директорлар кеңесі және Компания акционері арасында өзара тиімді қарым-қатынасты арттыруға ықпал ететін болады.

Дамушы экономикалық қатынастар жүйесінде корпоративтік басқару инвесторлар инвестициялар үшін объект таңдау кезінде қабылдайтын маңызды аспектіге айналуы мүмкін. Корпоративтік басқарудың тиісті жүйесі корпорациялар кең ауқымдағы мүдделі тұлғалардың, сондай-ақ өздері қызметін жүзеге асыратын қауымдастықтардың мүдделерін ескеруіне жағдай жасайды және компанияға және оның акционерлеріне оны басқару органдарының есептілігін қамтамасыз етеді.

Қорытындылай келсек, қаржыландырудың қарыздық көздері тиімді пайдалану маңыздылығы меншік капиталды арттыруда табыстылыққа жеткізеді, рентабельділігі жоғарлайды.

Қарыз қаражаттары, ең алдымен, корпорацияның ағымдық міндеттемелерін (меншік қайнар көздердің өсім қарқыны корпорацияның өсім қарқынынан артта қалғанда) қаржыландыру, өндірісті жаңарту, жаңа өнімді меңгеру, нарықтағы үлесін кеңейту, өзге бизнесті сатып алу үшін қажет.

Қазіргі кезде корпорациялардың қарыздық көздеріне: қысқа және ұзақ мерзімді банктік несиелер, лизинг, облигация, тауарлық (коммерциялық) несие жатқызуға болады.

Банктің сенімділігі мен қаржылық тұрақтылығы туралы мәліметті бірқатар жылдардағы олардың баспа беттеріне шығаратын есептіліктері негізінде алуға және оның көрсеткіштерін өзге несиелік ұйымдармен салыстыру негізінде алуға болады.

Облигацияларды шығару туралы шешімде оны орналастыру формалары, мерзімдері мен өзге де шарттарын анықталуы тиіс. Барлық шағырылған облигациялардың номиналды құны қоғамның акционерлік капиталының мөлшерінен немесе қоғамға орналастыру мақсаттарында үшінші тұлғалармен ұсынылған шамадан аспауы тиіс. Яғни меншіктік капиталдың 70% аспайтын көлемде шығару мүмкіндігіне ие.

Қазіргі таңдағы қазақстандық қаржылық нарық жағдайында облигацияларды шығару рентабельділігі жоғары компанияларға немесе ірі инвестициялық жобаларға тиімді. Өз кезегінде, корпоративтік облигациялардың дамуы корпорацияның тек бос ақша қаражаттары есебінен ғана емес, сондай-ақ халық жинақтары арқылы да экономиканың нақты сеткорына қосымша қаржы ресурстары тартуға мүмкіндік береді.

Кәсіпорындар үшін лизинг инвестицияларды қаржыландырудың өзгеше формасы болып саналады. Коммерциялық банктердің қызметі жалгерлік немесе лизинг (ағылшынша – Leasing - жал) операцияларын қаржыландыруда кең даму ала түсуде.

«ҚДБ-Лизинг» АҚ - «Самұрық-Қазына» Ұлттық әл-ауқат қорының басқаруындағы даму институттары жүйесі элементтерінің бірі. Қазіргі уақытта лизингтің отандық нарығында сегіз компания белсенді жұмыс істеуде, олардың алтауы коммерциялық банктердің еншілес ұйымдары болып табылады, олардың үлесіне лизингтің жалпы көлемінің 34%-дан астамы тиесілі.

Компанияның міндеттемелері 2015 жылдың басынан бері 11400,5млн. теңгеге ұлғайып, 31 желтоқсанына 22 619,7 млн. теңгені құрады.

Компанияның міндеттемелері құрылымындағы өзгерістер лизингтік жобаларды қаржыландыруды қамтамасыз ету үшін заемдық қаражат тартумен байланысты. Яғни 2015 жылы 31 желтоқсанында есеп бойынша заем сомасы артуы, ол дегеніміз міндеттеме көбейсе активтерде артады деген сөз.

«ҚДБ-Лизинг» өз алдына мақсат ретінде тек пайда алуды емес, сонымен қатар елдегі лизингтің дамуын ынталандыру және лизингтік қаржыландырудың қол жетімдігін кеңейтуді қойып отыр. Өз клиенттеріне әлемдік стандарттарға сәйкес келетін жаңа технологияларды сатыпалуда білікті кеңес беру үшін Компания отандық және шетелдік нарықтарға талдау жүргізеді. «ҚДБ-Лизингтің» қызметі лизингтік нарықтың жеке лизингтік компаниялар әрекет ететін жоғары бәсекелес бөлігін қамтымайды. Компанияның басты міндеті жеке бизнестің экономиканың нақты секторына «жол салуы», отандық кәсіпорындар ірі ұзақ мерзімді жобаларды іске асыра алатындай және инновациялық өндірісті дамыта алатындай жағдайлар туғызу.

Компанияның негізгі қызметінің бағыттарын қарастыра отырып, мынадай ұсыныстар жасауға болады:

- компанияның ұйымдастыру құрылымын жетілдіру;
- тәуекелдерді басқару жүйесін жетілдіру;
- мемлекеттің инвестициялық ресурстарды елдің, экономиканың тұрақты дамуын қамтамасыз

ету тұрғысында басым деп саналатын саласына шоғырландыруы және таратуы үшін «Қазақстанның Даму Банкі» АҚ және басқа ұлттық даму институттарының тұтас және өзара ұштасқан жүйесін қалыптастыруға қатысу.

Даму перспективалары:

- Ұлттық компанияларды лизингтік қаржыландыру
- Елдің тұрақты дамуына қол жеткізу
- Нарықтарды, салаларды, компанияларды зерттеу
- Лизингтік қызметті қорландыру
- Корпоративтік басқару жүйесін жетілдіру

Пайдаланылған әдебиет

- 1 С.К. Айтбек «Корпоративтік қаржы» 2009ж.
- 2 С. Құлпыбаев «Қаржы негіздері» 2009ж.

- 3 ҚР Қаржы Министрлігінің ресми сайты - www.minfin.gov.kz.
- 4 Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан - 2050» стратегиясы
- 5 Мельников В.Д., Ильясов К.К «Қаржы» 2005ж.
- 6 Исакова З.Д., Танашева А.Б. Қаржы. Оқу-әдістемелік кешен, Қарағанды :ҚКЭУ, 2007

Хасенова С.Ж. Ф-21к топ студенті ҚКЭУ
ғылыми жетекші: Э.Ф.М., оқытушы **Хұсайын Ф.Х.**

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ҚАРЖЫЛАРЫН БАСҚАРУДЫҢ БҮГІНІ МЕН КЕЛЕШЕГІ

Тәуелсіз Қазақстанның даму уақыты ішінде үлкен экономикалық және саяси реформалар өткізілді. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасы бюджет жүйесін құру да, оны дамыту да үшінші жаңғыртудың табалдырығында тұр.

2015 жылы Мемлекет басшысы бес институционалдық реформа бойынша 100 нақты қадам шеңберінің 1 бөлігі ретінде «Есеп комитеті бюджетті жоспарлау сатысында бақылауды» енгізді.

Бюджет теңгерімділігі туралы айтқанда, қаржы министрі Б.Т.Сұлтанов 4 негізгі бағытты атап көрсетті.

Бірінші - Кірістер. Бұл бағытта салық салынатын базаны кеңейту, «көлеңкелі экономиканы» азайту және салық жүйесін цифрлау бойынша жұмыстар жүргізілуде.

Екінші - Шығыстар. Шығыстардың негізгі басымдықтары: біріншіден, мемлекеттің бұдан бұрын қабылдаған міндеттемелерін орындау; екіншіден, шығыстарды қайта бағдарлау және олардың тиімділігін арттыру бөлігінде шығыстарды оңтайландыру болып табылады.

Үшінші – Тапшылық - бюджет кірістері мен шығыстарының негізгі теңгерім құралы болып саналады.

Төртінші – Қазақстан Республикасының Ұлттық қорының қаражатын тұтыну мен жинақтауды оңтайландыруға бағытталған мұнай түсімдерін жинақтау.

Белгілі бір мерзім ішінде осы шаралардың арқасында көздеп отырған мақсатқа жету үшін мемлекеттік қаржыларды тиімді басқару маңызды болып саналады, себебі бұл реформалардың нәтижесі ел экономикасының көтерілуіне септігін тигізе алады.

Мемлекеттік қаржы – мемлекеттің қаржы ресурстарын қалыптастыру үшін және алынған қаражаттармен мемлекеттің қызметін атқару үшін қоғамдық өнімнен ұлттық байлықтың құндылығын бөлу және қайта бөлуге қатысты ақша қарым-қатынасы. Қаржыны басқару – мемлекеттің қаржы саясатына, қаржыны жоспарлауды, қаржыны экономикалық және әлеуметтік саясатты іске асыруға жұмсауды, қаржы заңдылықтарын жасауға кететін шығындарды қамтиды. Бұған сонымен бірге бюджеттің орындалуы, салық жинау, заем шығару, мемлекеттік қарызды басқару жатады[1, б.8].

Мемлекеттік қаржыны басқаруды мемлекеттік қаржының бір бөлігі мемлекеттік бюджетке талдау жасаймыз.

2017 ж.қаңтар айының мәліметі бойынша мемлекеттік бюджетке кірістер 554,8млрд.теңге; мемлекеттік бюджеттен шығындар 641,1 млрд.теңге; мемлекеттік бюджеттің тапшылығы -95,9 млрд.теңгені құрады.

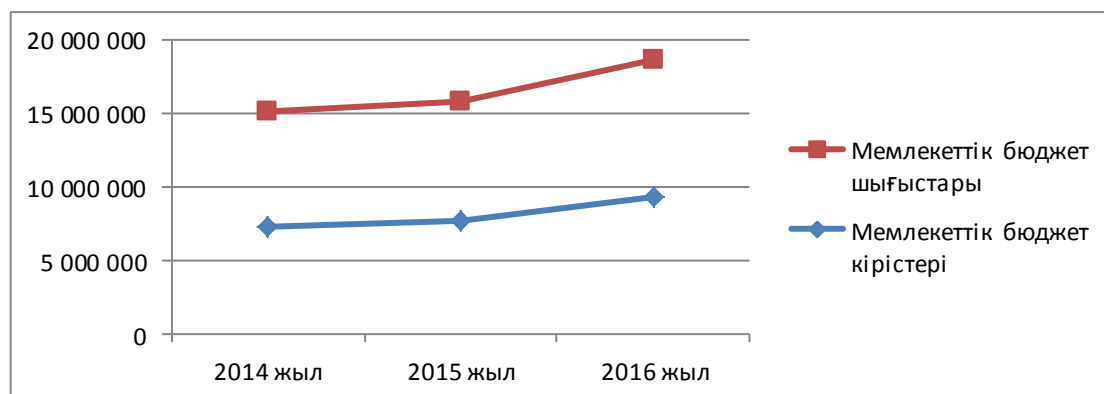
1-кестеде бюджеттік орындалуы көрсетілген.

Кесте 1. Бюджеттің орындалуы млн.теңге

Атауы	2014ж.	2015ж.	2016ж.	2015/2014 ауытқуы %	2016/2015 ауытқуы %
Мемлекеттік бюджет кірістері	7 321 277	7 634 805	9 308 485	+4,3	+21,9
Республикалық бюджет кірістері	5 908 849	6 136 968	7 662 220	+3,9	+24,9
Жергілікті бюджет кірістері	3 752 971	3 667 359	4 315 582	-2,3	+17,7
Мемлекеттік бюджет шығыстары	7 791 867	8 227 097	9 433 745	+5,6	+14,7
Республикалық бюджет шығындары	6 471 183	6 789 829	7 899 800	+4,9	+16,3
Жергілікті бюджет шығындары	3 661 228	3 606 789	4 203 262	-1,5	+16,5
Мемлекеттік бюджеттің тапшылығы ЖІӨ-ге %-бен	-2,1	-2,8	-2,2	+33,3	-21,4
Е с к е р т у - ҚР Қаржы Министрлігінің сайтынан негізінде жасалды					

1- кестеге қарайтын болсақ, кіріс бөлігі жыл сайын артуда (тек жергілікті бюджет кірістері 2015 ж. % ауытқуында теріс мәнді). Мәселен 2015 жылы мемлекеттік бюджет кірістері 4,3%-ға, ал 2016 жылы 21,9%-ға артқан; ал республикалық бюджет кірістері 2015 жылы 3,9%-ға, 2016 жылы 24,9 %-ға; жергілікті бюджет кірістері 2015 жылы -2,3%-ға кеміп, 2016 жылы 17,7%-ға артқанын көруге болады. Салыстырмалы түрде шығыс бөлігіде артуда (бірақ, жергілікті бюджет шығындары 2015 ж. % ауытқуында теріс мәнді). Көріп отырғанымыздай, 2015 мемлекеттік бюджет шығысы 5,6%-ға, ал 2016 жылы 14,7%-ға артқан; республикалық бюджет кірістері 2015 жылы 4,9%-ға, 2016 жылы 16,3%-ға; жергілікті бюджет шығысы 2015 жылы -1,5%-ға, 2016 жылы 16,5%-ға артқанын көруге болады.

Бұл көріністі мемлекеттік бюджеттің орындалуын 1-суреттен көруге болады.

1 - сурет. Салыстырмалы түрде мемлекеттік бюджеттің орындалуы

Талдауды сараптай келе келесі мәселені көрсетуге болады, яғни көріп отырғанымыздай, мемлекеттік кіріске қарағанда мемлекеттік шығындар өсуі жоғарырақ. Бұл мемлекеттік қарыздың жоғарылауына әкеп соқтырады. Ол үшін біз мемлекет бюджетін ұзақ мерзімді перспектива тұрғысынан қарағанда өнімді, мәселен, экономиканы әртараптандыру және инфрақұрылымды дамыту секілді жалпыұлттық жобаларға бағыттауымыз керек.

«Қазақстанның Үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Мемлекет басшысы Жолдауында еліміздің дамуының 5 басымдығы туралы айтып кетті. Олар экономиканың орта әлемдіктен жоғары өсу қарқынын және 30 ең бай елдің қатарына Қазақстанның тұрақты жылжуын қамтамасыз етуге бағытталған.

Мемлекет басшысының Жолдауын іске асыруға арналған ресурстар мыналар:

1) макроэкономикалық болжамды сомасы 553,7 млрд. теңгеге түзету нәтижесінде республикалық бюджет кірістерінің қосымша түсімдері (трансферттерді есептемегенде) болып табылады, яғни:

2017 жылы кірістер (трансферттерді есептемегенде) 4 891,9 млрд. теңге көлемінде бағаланады, бұл жоспарланған бюджеттен 553,7 млрд. теңгеге көп.

Салықтық түсімдер бойынша макроэкономикалық көрсеткіштердің ұлғаю жағына қарай өзгеруі және мұнайдың бір тоннасы үшін экспорттық кедендік баж мөлшерлемесінің 35-тен 50 АҚШ долларына дейін өзгеруі есебінен 556,7 млрд. теңге сомасына ұлғаю бағаланады.

Теңгенің АҚШ долларына шаққанда бағамының 360 теңгеден 330 теңгеге дейін төмендеуіне байланысты салықтық емес түсімдердің және негізгі капиталды сатудан түсетін түсімдердің 13 млрд. теңгеге азаюы да болжанып отыр.

2) Ұлттық қордан сомасы 1 092,9 млрд. теңге қосымша нысаналы трансферт тарту;

3) бюджет тапшылығын сомасы 969,8 млрд.теңгеге ұлғайту. Ол сомасы 158,4 млрд.теңге 2016 жылдың бос қалдықтарын қамтиды.

2017 жылғы республикалық бюджеттің шығыстары 11 176,4 млрд. теңге көлемінде бағаланады, ол бекітілген жоспардан 2 615,1 млрд. теңгеге көп.

Шығыстардың көрсетілген өсімінің шамамен 95%-і жалпы сомасы 2 435,0 млрд. теңгеге 5 басымдық бойынша Мемлекет басшысының Жолдауын іске асыруға бағытталды.

Бірінші және екінші басымдықтар мемлекеттік органдардың экономиканы жеделдетіп технологиялық жаңғыртуға және бизнес ортаны жақсартуға бағытталған бірқатар бастамалары арқылы іске асырылатын болады. Бұған жалпы шамамен 231 млрд.теңге бағытталады.

Үшінші басымдықты іске асыру шеңберінде Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі мен Үкімет банк секторын сауықтыру жөнінде шаралар әзірледі.

«Адами капитал сапасын жақсарту» төртінші басымдығын іске асыру үш негізгі бағыттар: білім беру, денсаулық сақтау және халықты әлеуметтік қорғау бойынша жүзеге асырылатын болады. Қосымша 86,2 млрд. теңге бөлінеді.

Білім беру саласына қосымша 20,4 млрд. теңге бөлу ұсынылды.

Аталған шығыстар келесі бағыттарға жобаланған:

- Білім берудің мемлекеттік бағдарламасын ақпараттық сүйемелдеу;
- «Тегін кәсіптік-техникалық білім баршаға» жобасын табысты іске асыру;
- басқа іс-шаралар.

Бесінші басымдық бойынша қауіпсіздік пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес. Осы мақсаттарға 23,9 млрд. теңгені бағыттау мынадай бағыттар бойынша:

- діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл және экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге – 17,4 млрд. теңге;

- қылмыстылықтың аса көбейіп кетуімен күреске – 7,4 млрд. теңге;
- діни экстремизмнің алдын алу бойынша іс-шаралар жүргізуге – 242,9 млн. теңге ұсынылады.

Өткізіле басталған жобалар қатарын іске асыруды жалғастыру ұсынылады. Бұл халықты тұрғын үймен қамтамасыз етуге, білім беру және денсаулық сақтау жүйесін, энергетикалық кешенді дамытуға қатысты. Мұндай қосымша шаралардың жалпы сомасы 163,8 млрд. теңгені құрайды.

Бұдан басқа, нақтылау шеңберінде мыналар ескерілген:

1) мемлекеттік органдарды қайта ұйымдастыру (Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрлігі, Мәдениет және спорт министрлігі, Ұлттық экономика министрлігі, Инвестициялар және даму министрлігі, Энергетика министрлігі) Мемлекет басшысының жарлығына сәйкес («Қазақстан Республикасының мемлекеттік басқару жүйесін одан әрі жетілдіру туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2017 жылғы 25 қаңтардағы № 412 Жарлығы);

2) республикалық бюджет бойынша 2016 жылғы бюджет қаражатының қалдықтарын республикалық бюджеттік бағдарламалар бойынша толық пайдалануға аудару (1,5 млрд. теңге) және 2016 жылы Қазақстан Республикасының Ұлттық қорынан берілген пайдаланылмаған 9,1 млрд. теңге қаражатты қайтару.

Нәтижеде, 2017 жылға арналған нақтыланған республикалық бюджет параметрлері:

Түсімдер – 9 628,5 млрд. теңге, бұл бекітілген жоспардан (7 983,2 млрд. теңге) 1 645,3 млрд. теңгеге көп.

Ұлттық қордан берілетін нысаналы трансферт бұдан бұрын Ұлттық қорды басқару кеңесі мақұлдаған сомасы 441,6 млрд. теңге көлемнен 1 092,9 млрд. теңгеге ұлғайып, 2017 жылы 1 534,6 млрд. теңгені құрайды;

Шығыстар – 11 176,4 млрд. теңгені;

Тапшылық – 1 547,9 млрд. теңге немесе 969,8 млрд. теңгеге өсіп, жалпы ішкі өнімге 3,1%-ті құрады.

Болжамды есептеулер мыналарды көрсетеді:

1) үкіметтік борыш көлемі 2020 жылы шамамен 11,9 трлн. теңгені немесе Жалпы ішкі өнімнің 20,6%-ін құрайды. Ағымдағы кезеңмен салыстырғанда (2017 жылдың басы) алдағы 3 жылдағы борыш 1,3 есе өседі;

2) республикалық бюджет кірістерінің өсу қарқыны үкіметтік борышқа қызмет көрсету шығындарының өсу қарқынынан қалып қойып отыр. Мұндай ахуал борышты басқару кезінде жағымсыз деп есептеледі.

Осылайша, ықтимал тәуекелдерді болдырмау үшін бюджеттің кіріс базасын ұлғайту және шығыстарды қысқарту ықтималы бойынша шаралар қабылдай отырып, 2018-2019 жылдары бюджет саясатын түзету қажет болады.

Біз елдің мемлекеттік қарызының деңгейін тұрақты бақылауда ұстауға тиіспіз. Мемлекеттік қарыз аз мөлшерлі деңгейде қалуға тиіс. Бұл қағидатты міндет, өйткені, біз әлемдік тұрақсыздық жағдайында бюджетіміздің тұрақтылығын және ұлттық қауіпсіздігімізді тек осылай ғана қамтамасыз ете аламыз.

Мемлекеттік қаржы саласын дамытуда еліміз әлі алда тұрған талай белестерді бағындыруы тиіс. Жергілікті бюджеттерге еркіндік беру қажет және салық жүйесінің оңтайландырылған түрін қолданысқа енгізу маңызды мәселе болып табылады.

Қорыта келгенде, мемлекеттік қаржы жүйесі – мемлекеттің ең маңызды және айырылмайтын бөлігі. Қазақстан Республикасының мемлекеттік қаржысы – бұл еліміздің экономикалық тәуелсіздігі мен қауіпсіздігінің кепілі, сондықтан да бұл саланы басқаруда терең ақыл саликалы ойға жүгінгеніміз дұрыс.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

Шакеев Д.Т. «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қаржыны басқару жүйесі». – Ақтөбе, 2009.

ҚР Қаржы Министрлігінің ресми сайты - <http://www.minfin.gov.kz>

ҚР Ұлттық Экономика Министрлігінің Статистика комитетінің ресми сайты - <http://www.stat.gov.kz>

Шаулиева Ж. гр. УА-22 КЭУК

науч. рук.: к.э.н., доцент **Нурғалиева Р.Н.**

АНАЛИЗ ПРОБЛЕМ ФОРМИРОВАНИЯ УСТАВНОГО КАПИТАЛА КОМПАНИЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Уставный капитал компании – источник формирования оборотных средств компании для выполнения производственной, коммерческой и других сфер деятельности. На 16.07.2015г. в Казахстане

зарегистрировано 384395 юридических лиц (крупные компании, средние и малые предприятия). Из них 3070 крупных (с численностью работающих более 250 человек) компаний.[1]

Минимальные размеры уставный капитала приведены в таблице :

Организационно-правовая форма	Минимальный размер уставного капитала	Ссылка на закон
Акционерное общество	50 000 МРП	Статья 10 Закона Республики Казахстан "Об акционерных обществах"
Товарищество с ограниченной ответственностью, товарищество с дополнительной ответственностью - субъекты среднего и крупного предпринимательства	100 МРП	Статья 23 Закона Республики Казахстан "О товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью"
Товарищество с ограниченной ответственностью, товарищество с дополнительной ответственностью - субъекты малого предпринимательства	0 тенге	Статья 23 Закона Республики Казахстан "О товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью"
Полное товарищество	25 МРП	Статья 13 Закона Республики Казахстан "О хозяйственных товариществах"
Источник : www.defacto.kz/content/minimalnyi-razmer-ustavnogo-kapitala		

Уставный капитал представляет собой средства, вложенные собственниками предприятия. Собственниками предприятия могут выступать как юридические, так и физические лица, а также отдельные частные лица.

Порядок формирования уставного капитала организаций разных организационно-правовых форм достаточно жестко в настоящее время регулируют законы Республики Казахстан. Формирование уставного капитала компаний Республики Казахстан вопрос актуальный и проблемный.

1. При первоначальном открытии компании Казахстана вызывает затруднения вопросы дополнительных взносов вкладчиков. Учредитель вправе по закону РК «О товариществах...» учредитель принимает решение об увеличении уставного капитала путем:[3]

-дополнительных пропорциональных вкладов, производимых всеми участниками товарищества;

-внесения одним или несколькими участниками дополнительных вкладов при согласии на это всех остальных участников.

Руководство компании обязана осуществить государственную регистрацию измененного уставного капитала в течении трех месяцев.

2. При внесении дополнительного вклада в уставный капитал возникает вопрос регулирования налогообложения превышенной части вклада. Согласно кодекса РК «о налогах и других обязательных платежах в бюджет» превышающая часть вклада признается одним из источников налогооблагаемого дохода.[4] Система налогообложения КПП предусматривает признать в качестве дохода стоимость имущества превышающего размер вклада. При этом внесенный дополнительный вклад в уставный капитал при осуществлении текущей деятельности предприятия обратно не возвращается учредителю, так как по своей доле участия учредитель вправе получать дивиденды от предприятия соразмерно своей доле.

3. Вопросы формирования уставного капитала в бухгалтерском учете достаточно отработаны, но документальное оформление и учет операций движения капитала не стандартизированы. С 2008 года бухгалтерский учет всех компаний Казахстана основан на МСФО (Международные Стандарты Финансовой Отчетности) отсутствие МСФО по учету уставного капитала приводит к не систематизированному оформлению учетной документации.

Список использованной литературы:

1. <http://kazdata.kz/04/all-2015-kazakhstan-krupneyshie-kompanii.html> [1]

2. <http://www.defacto.kz/content/minimalnyi-razmer-ustavnogo-kapitala> [2]

3. «О товариществах с ограниченной ответственностью и дополнительной ответственностью» Закон РК от 19.02.2007 г. с изменениями и дополнениями на 1.01.2017г.

4. «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» Кодекс Республики Казахстан (Налоговый кодекс) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 27.02.2017 г.)

Шохинова К.М. ст-ка гр. Ф-32 КЭУК
науч. рук.: к.э.н., доцент **Гусманова Ж.А.**

ПРИБЫЛЬ БАНКА И ЕЕ ЭФФЕКТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ

Актуальность темы объясняется тем, что коммерческие банки, мобилизуя временно свободные средства на рынке кредитных ресурсов, с их помощью удовлетворяют потребность народного хозяйства в оборотных средствах, способствуют превращению денег в капитал, обеспечивают потребности населения в потребительском кредите. От их четкой и грамотной деятельности зависит как эффективность функционирования банковской системы, так и российской экономики вообще. Поэтому разработка эффективного механизма анализа их деятельности, имеющего целью выявление, на возможно более ранних стадиях проблем в деятельности коммерческого банка, жизненно необходим для финансовой и социальной стабильности нашего государства.

В связи с возрастающей ролью банковской системы региона в обслуживании экономических субъектов, расширением связей, продолжающимся процессом становления и ликвидации отдельных коммерческих банков возрастает роль и значение анализа финансового результата банка.

Сумма прибыли, и уровень рентабельности являются основными показателями, характеризующими финансовые результаты предприятия. Чем больше величина прибыли и выше уровень рентабельности, тем эффективнее функционирует банк и устойчивее его финансовое состояние. Поэтому поиск резервов увеличения прибыли и рентабельности является одной из основных задач в любой сфере бизнеса [1].

Прибыль коммерческого банка — это финансовый результат деятельности коммерческого банка в виде превышения доходов над расходами. Общая сумма прибыли определяется как разница между общей суммой доходов банка и общей суммой расходов банка. Слагаемыми суммарной прибыли банка являются:

1. Прибыль от операционной деятельности ($П1 = Д1 - Р1$), в том числе полученной за счет превышения суммы полученных процентов над суммой уплаченных процентов и разницы между полученными и уплаченными комиссионными валютных операций.

2. Прибыль от побочной деятельности ($П2 = Д2 - Р2$).

3. Прочая прибыль ($П3 = Д3 - Р3$), в том числе сальдо штрафов, полученных и уплаченных, а также проценты и комиссионные прошлых лет [2].

Анализ прибыли следует начинать с рассмотрения общей картины доходности банковских операций, поиска причин и глубины происходящих изменений, а это можно сделать с помощью изучения факторов, влияющих на прибыль. В общем плане прибыль, остающаяся в распоряжении банка, зависит от трех "глобальных" компонентов: доходов, расходов и налогов, уплачиваемых в бюджет. Сопоставление темпов роста этих компонентов позволяет оценить, какой из факторов оказал позитивное (негативное) влияние на прибыль.

Анализируемый коммерческий банк АО «Казкоммерцбанк» осуществляет свою деятельность на территории Республики Казахстан. АО «Казкоммерцбанк» в настоящее время является крупнейшим частным финансовым институтом Казахстана по размеру активов, ссудного портфеля и прибыли.

Эффективность деятельности предприятия зависит от его способности приносить прибыль, чистый доход. Для оценки способности АО «Казкоммерцбанк» приносить чистый доход проведем анализ системы абсолютных показателей доходности.

Абсолютными показателями доходности АО «Казкоммерцбанк» являются следующие:

1. Чистый процентный доход
2. Чистый непроцентный доход
3. Операционные доходы и расходы
4. Расходы по формированию резервов
5. Прибыль до налогообложения
6. Расходы по налогу на прибыль
7. Чистая прибыль
8. Прибыль на акцию

Рассмотрим подробнее динамику изменения данных абсолютных показателей доходности. Результаты деятельности АО «Казкоммерцбанк» за 2015 год и по сравнению с 2014/2013 гг. представлены в таблице 1 [3,4,5].

Таблица 1 – Анализ финансовых результатов АО «Казкоммерцбанк» за 2015 год по сравнению с 2014/2013 гг. (млн. тенге)

Наименование	2015 год	2014 год	2013 год	Изменение 2015/2014	Изменение 2014/2013
Чистый процентный доход	187 086	154 032	141 542	21,5%	8,8%
Чистый непроцентный доход	84 335	13 692	32 134	515,9%	-57,4%
Операционные доходы	271 421	167 724	173 676	61,8%	-3,4%
Операционные расходы	-78 546	-64 891	-32 739	21,0%	98,2%
Формирование резервов по гарантиям и прочим внебалансовым обязательствам	-5 141	4 989	-1 415	-203,0%	-452,6%
Формирование резервов на обесценение по прочим операциям	-11 785	-3 405	-5 748	246,1%	-40,8%
Чистая прибыль до формирования резервов на обесценение процентных активов и до налогообложения	175 949	104 417	133 774	68,5%	-21,9%
Формирование резервов на обесценение процентных активов	-176 841	-74 039	-71 555	138,8%	3,5%
Прибыль/(убыток) до налогообложения	-892	30 678	62 219	-102,9%	-50,7%
(Расходы)/экономия по налогу на прибыль	-17 543	-6 937	-9 684	152,9%	-28,4%
Чистая прибыль/убыток	-18 435	23 741	52 535	-177,7%	-54,8%
Чистая прибыль/убыток	-18 435	23 741	52 535	-177,7%	-54,8%

Данные для анализа взяты из финансового отчета АО «Казкоммерцбанк» за 2015 - 2013 гг.

Согласно таблице 1, видно, что чистые процентные доходы за 2015 год увеличились на 21,5% — 187,0 млн. тенге по сравнению с 2014 годом, где доход составил 8,8% по сравнению с 2013 годом.

Чистая прибыль до формирования резервов на обесценение процентных активов и до налогообложения увеличилась на 68,5% - 175,9 млн. тенге по сравнению с аналогичным периодом 2014 года — 104,4 млн. тенге. В 2014 году снизилась на 21,9% по сравнению с аналогичным периодом 2013 года.

Расходы по налогу на прибыль в 2015 году составили 17,5 млн. тенге по сравнению с 2014 годом — 6,9 млн. тенге.

Резервы на обесценение процентных активов составили 176,8 млн. тенге, увеличившись на 138,8% по сравнению с началом 2014 года — 74,0 млн. тенге.

Далее рассмотрим изменение всех показателей, повлиявших на изменение чистой прибыли.

Банковский сектор представлен 35 банками второго уровня, из которых 16 банков с иностранным участием, в том числе 12 дочерних банков.

Активы банков второго уровня РК по состоянию на 1 сентября 2016 года составили 24 832,9 млрд.тенге (на начало 2016 года — 23 780,3 млрд.тенге), увеличение с начала 2016 года — 4,4%. В структуре активов наибольшую долю (59,1% от совокупных активов) занимает ссудный портфель (основной долг) в сумме 15 649,5 млрд.тенге (на начало 2016 года — 15 553,7 млрд.тенге), увеличение с начала 2016 года — 0,6%.

Доходность банковского сектора. Чистая прибыль банковского сектора составила 273,7 млрд.тенге. Отношение чистого дохода к совокупным активам (ROA) составило 1,58% (1,96% на аналогичную дату прошлого года); Отношение чистого дохода к собственному капиталу по балансу (ROE) 14,53% (15,40% на аналогичную дату прошлого года).

Развитие финансового анализа применительно к коммерческим банкам связываются с дальнейшим применением в отечественной банковской и аудиторской практике международных стандартов.

Коммерческие банки за рубежом все больше превращаются в своеобразные фирмы финансовых услуг. Сегодня в мире наблюдаются три ключевые тенденции в банковском бизнесе, являющиеся и для нашего государства приоритетными направлениями в развитии банковской системы в целях повышения эффективности анализа финансового состояния банков второго уровня:

- консолидация;
- расширение списка банковских услуг (банк как холдинг);

- смена собственников на банки.

Финансовая среда, окружающая коммерческие банки, ныне находится в состоянии динамичных перемен, среди которых можно выделить следующие факторы:

Технологии. Три крепнущие технологические силы меняют сам вид кредитных учреждений (основной смысл - замена бумажного делопроизводства):

- электроника;
- автоматизация;
- телекоммуникация.

Риски:

- процентный риск;
- кредитный риск;
- риск ликвидности.

Конкуренция за клиентов (без новых услуг и продуктов нет новых клиентов, а сохранение старых не гарантируется).

Адекватность (достаточность) капитала.

В сфере финансовых услуг в последнее время наблюдаются перспективные тенденции:

- институционализация - означает развитие и быстрый рост привлечения сбережений. Наиболее интересен инвестиционный аспект институционализации (операции банка в качестве дилера в крупномасштабной торговле ценными бумагами для чего критичным является размер сделок и скорость их заключения).

- филиализация (глобализация) связана с экспансией банковской деятельности и ростом масштабов операций банка.

- секьюритизация (securities - ценные бумаги) означает продажу ссуд, которые оформлены как ценные бумаги и в таком качестве проданы инвесторам. Банк уменьшает кредитный риск, перекладывая его на инвестора, а ликвидность тем самым возрастает.

В условиях рыночной экономики основным критерием оценки успешности банковской деятельности служат прибыль и рентабельность по отношению к фондам. Прибыль, точнее, ее максимизация выступает непосредственной целью банковской деятельности.

В современных рыночных условиях банк должен работать раскованно, самостоятельно, инициативно, контролируя и стремясь к достижению обобщающего показателя экономической эффективности банковской деятельности - дохода и его увеличения.

Эффективность банковской деятельности измеряется путем сопоставления банковских результатов (эффекта) с затратами или примененными ресурсами. Сопоставляя полученный эффект (доход) с авансированными или потребленными ресурсами (затратами), можно определить ряд показателей эффективности банковской деятельности. В качестве разновидностей показателей эффективности деятельности банка можно рассматривать относительные показатели доходности и рентабельности.

Показатели рентабельности характеризуют эффективность банковской деятельности в целом, доходность различных направлений деятельности (операционной, инвестиционной), окупаемость затрат и т.д. Они более полно, чем чистый доход отражают окончательные результаты банковской деятельности [6].

Экономический смысл показателей рентабельности заключается в определении, сколько денежных единиц чистого дохода (прибыли) приходится на денежную единицу: капитала; выручки; себестоимости. Доходность - прибыльность банка характеризуется не только абсолютной величиной прибыли, но и относительными показателями рентабельности его деятельности, использования капитала, кредитных ресурсов и его активов.

Исследование прибыльности рентабельности коммерческого банка было проведено на коммерческом банке АО «Казкоммерцбанк», который является одним из ведущих коммерческих банков Республики Казахстан.

Анализ динамики абсолютных показателей доходности банка показал значительный рост всех абсолютных показателей, темп роста доходов превышает темп роста расходов банка, что характеризует банк как доходное предприятие. Но, тем не менее, относительные показатели рентабельности активов, собственного капитала, акционерного капитала, операционной деятельности и т.д. снижаются в 2006 году. Следовательно, АО «Казкоммерцбанк» можно признать доходным, но не рентабельным, а тенденции роста его доходности – положительными.

Таким образом, получение прибыли является одной из основных целей функционирования коммерческих банков, поскольку решение большинства важнейших задач, стоящих перед ними, таких, как наращивание величины собственного капитала, пополнение резервных фондов, финансирование капитальных вложений, поддержание созданного имиджа, других жизненно важных условий функционирования и развития, а также увеличение размера выплачиваемых дивидендов, требует постоянного притока денежных средств, одним из основных источников которых является прибыль.

Проведенным исследованием выявлено, что можно выделить следующие основные направления повышения рентабельности коммерческих банков:

1. Необходимо проведение взвешенной маркетинговой и процентной политики, которая позволит увеличить число банковских вкладчиков.

2. Обеспечение роста непроцентных доходов, а также заострение внимания на доходы от предоставления услуг «небанковского» характера.

3. Уменьшение расходов на создание банковской услуги, которая даст возможность оценить ее. Снижение цен на предлагаемые услуги — весомый аргумент в конкурентной борьбе.

Список использованной литературы:

- 1 Лаврушин О.И. Банковское дело: Финансы и статистика, 2005 г.- 672с
- 2 Абишев А.А. Банковское дело. Учебное пособие. – Алматы, 2007 г.- 350 с
- 3 Консолидированная финансовая отчетность «Национальный Банк Республики Казахстан» за 2013-2015 гг.
- 4 www.afn.kz
- 5 www.nationalbank.kz
- 6 www.atfbank.kz

Шохинова К., гр.Ф-32 КЭУК

науч. рук.: PhD, ст. преподаватель каф. Банковское дело **Омарова А.Т.**

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В КАЗАХСТАНЕ

Малый и средний бизнес является ключевой «точкой роста» экономики страны и способен обеспечить развитие конкурентоспособной экономики. Это еще и база для реализации предпринимательской активности населения, основа для формирования и расширения среднего класса. Кроме того, предпринимательская сфера является мощным инструментом борьбы с безработицей, представляющим широкие возможности для самозанятости населения, что на сегодняшний день является особенно актуальным.

Президент РК Н.А.Назарбаев в своем Послании Народу Казахстана от 31 января 2017 г. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» дал поручение снизить административные барьеры для бизнеса и создать экономические стимулы для его развития. Правительство использует новые и эффективные методы по реализации поставленных задач [1].

Развитие малого и среднего предпринимательства является неотъемлемым элементом рыночной системы хозяйствования, соответствующей цели экономических реформ в Казахстане – созданию эффективной конкурентной экономики, обеспечивающей высокий уровень и качество жизни населения [2, с.17].

Для выявления ключевых факторов развития бизнеса и выработки соответствующих политик, в мировой практике принято анализировать состояние малого и среднего бизнеса (далее МСБ), так как данный фактор — это стержень устойчивого гражданского общества, от развития которого зависит благосостояние всех стран, а также РК.

Мировой опыт показывает, что если государство хочет развиваться динамично и устойчиво, то его социально-экономические программы должны обязательно включать меры по стимулированию малого и среднего бизнеса. На сегодняшний день в развитых странах мира на долю МСБ приходится от 40% до 90% объема внутреннего валового продукта (ВВП). А потому вполне естественно, что правительства этих государств уделяют первостепенное внимание поддержке данного сектора.

Одной из главных проблем, препятствующих развитию малого и среднего бизнеса, является отсутствие финансовых ресурсов для обеспечения инвестиционных потребностей МСБ. Особенно остра нехватка кредитных ресурсов у предпринимателей реального сектора.

Также, главной фундаментальной причиной низкой финансовой привлекательности МСБ является слабая финансовая грамотность и, следовательно, низкое качество инвестиционных предложений (не проработанность проектов, слабый опыт стратегического планирования и реализации долгосрочных проектов) [4, 352 с.].

Для привлечения ресурсов крупных предприятий в целях развития малого предпринимательства в зарубежных странах широко используют систему контрактных отношений между МСБ и крупным бизнесом («франчайзинг»). Однако, в Казахстане на сегодняшний момент, франчайзинг в сегменте МСБ занимает лишь 3%. Причиной тому является несовершенство законодательства, недостаточная информированность бизнеса о преимуществах данной схемы организации бизнеса.

В таблице 1 можно выявить ряд наиболее активных отраслей экономической деятельности субъектов как малого, так и среднего бизнеса. Так с 2011 по 2016 год приоритетной отраслью для самих предпринимателей является оптовая и розничная торговля. Затем следует сельское хозяйство и предоставление прочих видов услуг [3].

Таблица 1

Основные показатели количества активных хозяйствующих субъектов МСБ по видам экономической деятельности, в ед.

Отрасль	2011	2012	2013	2014	2015
---------	------	------	------	------	------

Сельское хозяйство	188 027	170 086	163 428	158 153	213 069
Строительство	21 062	20 912	22 792	26 062	49 801
Операции с недвижимым имуществом	40 414	48 078	54 459	59 141	70 519
Предоставление прочих видов услуг	61 495	79 168	91 523	103 483	147 904
Оптовая и розничная торговля	385 664	334 505	381 479	389 457	493 850
Примечание – составлено авторами по данным stat.gov.kz					

Как показывают данные таблицы 2 наибольшую часть занятых приходится на сектор оптовой и розничной торговли, так в 2015 году этот показатель составил 985 246 ед., наименьший показатель численности занятых МСБ приходится на операции с недвижимым имуществом 168 860 ед. за 2015 год.[3]

Таблица 2

Численность занятых в МСБ по видам экономической деятельности, в ед.

Отрасль	2011	2012	2013	2014	2015
Сельское хозяйство	536 018	467 317	436 302	407 022	412 077
Строительство	220 279	200 437	218 128	237 897	280 734
Операции с недвижимым имуществом	103 076	115 694	129 710	151 338	168 860
Предоставление прочих видов услуг	91 196	119 559	145 597	187 347	241 863
Оптовая и розничная торговля	673 775	659 868	768 551	864 455	985 247
Примечание – составлено авторами по данным stat.gov.kz					

Опыт развитых государств показывает, что порядка 90% кредитных средств выдается именно под гарантии государства. В Казахстане действует также система государственного кредитования, являющаяся основой всех государственных программ по поддержке малого и среднего бизнеса. Однако отмечено, ее объема не хватает на покрытие всех нужд МСП. В связи с этим, важную роль в развитии предпринимательства играют кредиты банков второго уровня [4, с.34].

Таким образом, на основе проведенного исследования необходимы следующие пути совершенствования для развития малого и среднего бизнеса в Казахстане:

1) В настоящее время предпринимателем необходима поддержка государства в области финансирования их деятельности [5, с.110].

2) Необходим набор молодых специалистов для осуществления деятельности малого и среднего бизнеса.

3) Государству нужно разрабатывать новые и более улучшенные законы, для стимулирования МСБ в Казахстане.

Список использованной литературы:

1. Послание Президента Назарбаева Н.А. от 31 января 2017 г. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность», Астана. www.akorda.kz.

2. «Экономика малого и среднего бизнеса»: Учебное пособие/ М.А. Кашимова, А.И. Естурлиева – Алматы: экономика, 2016, 17,22 с.

3. Сайт www.stat.gov.kz

4. Хоскинг А. Курс предпринимательства: Практическое пособие: Пер. с англ. - М.:Международные отношения, 1993.-352 с.

5. Нурумов А.А. Налоги и финансы рыночной экономики. Астана: Елорда, 2004.-110стр, 304 с.

Савченко Н.А. ст-т КЭУК

науч. рук.: преподаватель 2 категории КЭБП КЭУК **Муртазина Г.А.**

РАЗВИТИЕ ФИНАНСОВОЙ СИСТЕМЫ В СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ КАЗАХСТАНА

Финансовая система охватывает многочисленные институты государственных финансов, которые действуют в тесном взаимодействии с кредитными институтами различного назначения.

Предметом моего исследования является совокупность финансовых и денежно-кредитных отношений, требующих нового подхода к их регулированию в условиях перехода к рыночной экономике.

Методологическую основу составляет комплексный системный подход к изучению проблемы реформирования финансово-кредитной системы Республики Казахстан в условиях перехода к рыночной экономике, применения в этих целях различных концепций мировой экономической мысли о повышении роли финансов, денег и кредита в управлении национальной экономикой.

Актуальность данной темы нельзя преувеличить, ведь финансовая система, по праву, считается основой основ любого современного государства. Многие кризисы экономики связаны с нарушением ее функционирования. Поэтому необходимо знать все тонкости ее устройства для обеспечения нормального функционирования любой страны.

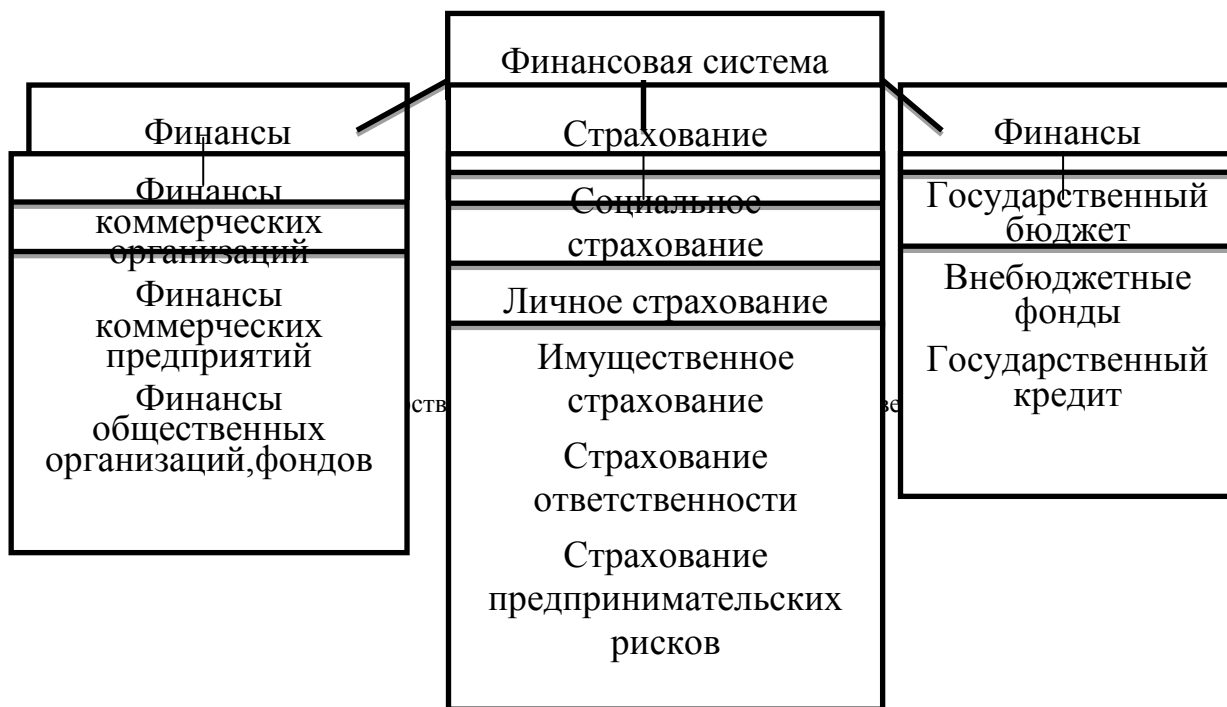
С момента распада Советского Союза и образования независимого Казахстана наша финансовая система прошла долгий путь, претерпела множество реформ, и, на сегодняшний день является одной из самых развитых среди остальных стран СНГ.

Финансовая система государства представляет собой совокупность финансово-экономических институтов, каждый из которых опосредует фонд денежных средств, это определение в экономическом смысле.

В юридическом смысле под финансовой системой понимается совокупность финансовых учреждения государства (финансовое ведомство и его подразделения, налоговые органы, государственные банки, государственные страховые компании). Надежная финансовая система является стержнем в развитии успешного функционирования рыночной экономики и необходимой предпосылкой роста и стабильности экономики в целом. Эта система является основой, мобилизующей и распределяющей сбережения общества и и облегчающей его повседневные операции. Самое важное — создать надежную и крепкую финансовую систему. После того как такая система создана, могут развиваться и рынки национальных государственных ценных бумаг.

Финансовая система Республики Казахстан.

Финансовая система РК носит рыночный характер и обычно состоит из пяти звеньев: государственный бюджет, местные финансы, специальные фонды, финансы государственных банков, финансы государственных предприятий и корпораций.

Ведущим звеном государственных финансов выступает государственный бюджет. По своему материальному содержанию — это главный централизованный фонд денежных средств государства. Государственный бюджет — основное средство перераспределения национального дохода. Через это звено финансовой системы перераспределяется до 40% национального дохода страны. В госбюджете сосредотачиваются крупнейшие доходы и наиболее важные в политическом и экономическом отношении общегосударственные расходы.

Следующим по своему значению финансовым звеном является система местных финансов. В современных условиях под влиянием развития производительных сил, научно-технического прогресса происходит повышение роли и влияния местных органов власти. Растут масштабы местного хозяйства, их связь и зависимость от крупного капитала, расширяются и усложняются функции местных властей. Все это усиливает значение местных финансов, повышает их роль и удельный вес в финансовой системе.

По мнению многих экспертов, Казахстан уже преодолел наиболее болезненный после достижения финансовой стабилизации пик структурных экономических преобразований и добился заметных успехов, реализуя собственную стратегию и, тактику экономических реформ.

В Казахстане за двадцать пять лет независимости полностью изменилась система экономических и социальных отношений. Со времени начала в 1994 году глобальных экономических реформ в значительной мере достигнута финансовая стабилизация, близится к завершению приватизация всей государственной собственности, намечился подъем производства. Снижается инфляция, произошла практически полная либерализация цен и отмена большинства ограничений в сфере внешней торговли. В течение последних лет наблюдаются позитивные тенденции развития финансового сектора. Высокими темпами растут активы и капитал финансовых организаций. Расширяется спектр финансовых услуг, повышается их качество и доступность. Активизируются интеграционные процессы с финансовыми рынками стран ближнего зарубежья.

Проведение рациональной политики государственных расходов обеспечило снижение уровня дефицита бюджета.

В свою очередь, это позволило заложить прочный фундамент обеспечения финансовой стабилизации экономики.

Одним из основных разделов правительственной программы по углублению реформ являлось реформирование системы управления финансовыми ресурсами страны и ее адаптация к рыночным условиям. В этой связи, в последние годы усилия правительства были направлены прежде всего на рационализацию бюджетных расходов, укрепление финансовой дисциплины, создание реального собственника и стимулирование привлечения инвестиций в развитие экономики республики, совершенствование межбюджетных отношений и формирование эффективного механизма управления государственным внешним и внутренним долгом, укрепление и развитие рынка государственных ценных бумаг и других инструментов рыночной инфраструктуры.

Несмотря на сложность экономической ситуации, в последние годы из республиканского бюджета выделялись значительные средства на поддержку отечественных товаропроизводителей, реабилитацию государственных предприятий, финансирование инвестиционных и социальных проектов, объектов малого и среднего бизнеса.

Ключевой задачей правительства остается создание реального собственника, что позволит расширить доходную базу бюджета. В настоящее время почти все крупные предприятия находятся в частных руках. На данном этапе проводится большая работа по завершению приватизации объектов по индивидуальному проекту.

Вместе с тем, как и в других странах с переходной экономикой, развитие бюджетной сферы за последние годы у нас сдерживалось снижением уровня государственных доходов, как следствие жесточайшего кризиса и высокой инфляции в предыдущие годы, ухудшения финансового состояния и финансовой дисциплины, прежде всего, на государственных предприятиях, слабого налогового администрирования и сложностей с налогообложением растущего частного сектора.

Одной из актуальнейших и принципиально важных проблем сегодня является укрепление финансовой системы и обеспечение выхода национальной экономики на траекторию роста и социального развития.

Однако начало XXI века приготовило новый вызов мировой валютной системе, поставивший трудные задачи перед экономической наукой, призванной разработать основы государственной экономической стратегии. Формируется второй "центр силы" мировой валюты в лице евро, который после первых провалов усугубленной войной на Балканах, начал уверенно набирать силу. Одновременно с этим экономические интересы США, обусловленные конъюнктурными задачами преодоления рецессии, потребовали стимулирования экспорта для оживления национального производства, что и было произведено путем последовательного снижения курса доллара. Таким образом, две противоположные экономические тенденции: укрепления второй базовой валюты международных расчетов - евро и ослабление лидирующей мировой валюты - доллара создают новую архитектуру международных расчетов на валютных и финансовых рынках, а также новые условия эффективности внешнеторговых сделок. Ключевым остается вопрос о том, насколько адекватны казахстанской экономике современные макроэкономические модели валютного курса.

Финансовая система является системой интеграционного типа, характеризуется тесной связью входящих в нее элементов (подсистем) и тем, что ни одна из ее подсистем не может существовать самостоятельно.

Для осуществления переориентации экономики необходимы крупные финансовые вложения, поэтому важными проблемами являются изыскание источников структурных преобразований, определение соотношения между средствами государства в виде бюджетных ассигнований и собственными средствами предприятий. Государственный бюджет в качестве инструмента управления экономикой оказывает интегрированное воздействие на общественное производство. Государственный бюджет является инструментом осуществления государственной политики и основным источником денежных средств для реализации намеченных программ. Формирование доходной части имеет в настоящее время немало проблем, поэтому частые корректировки налогового законодательства, усугубляющие положение

предприятий, негативным образом влияют на процесс производства, а значит, на состояние госбюджета. Важным вопросом при составлении госбюджета являются направления расходования бюджетных средств, связанные с проведением финансово-бюджетной политики.

Под конец хотелось бы сделать личные выводы по данной работе:

-Главная проблема в финансовой сфере, по моему мнению, заключается в том, что количественный рост доходной части бюджета Казахстана и всех других важных финансовых показателей достигается за счет падения курса тенге по отношению к доллару и за счет доходов от нефтедобывающей промышленности, что может привести к глубокому экономическому спаду, так как вся финансово-экономическая система зависит от котировки данного сырья на мировом рынке;

-В Казахстане все еще так и не развита система кредитования малого бизнеса. Данная сфера экономики очень важна в рыночной экономике, так как на примере развитых стран видно, что она составляет большую часть ВВП. Сельское хозяйство после развала СССР оказалась в тяжелом положении, поэтому приоритетной задачей государства на данный момент заключается в кредитовании через банки второго уровня данной отрасли.

-В Казахстане уже началось развитие таких важных финансовых инструментов как кредит, депозит и лизинг. В условиях рыночной экономики их роль заключается в ускорении формирования начального капитала, что очень важно в Казахстане, где ощущается нехватка в инвестициях.

-Финансовый контроль в Казахстане осуществляют финансовая полиция и Министерство Финансов. На данный момент нормативно-правовая база касающиеся финансовых отношений все еще реформируется, но уже сложившихся положений достаточно для регулирования финансовых процессов в РК. Приоритетной задачей Республики Казахстан на сегодняшний день является, на мой взгляд, урегулирование вышеназванных проблем.

Список используемых источников:

- 1.Послание президента Республики Казахстан народу Казахстана.
- 2.Пути совершенствования финансовой системы РК. /<http://www.nomad.su/?a=3-201009300035>
- 3.Желтов Н.С. «Финансовая система и экономика»
- 4.<http://bankreferatov.kz/economika/532-kreditnaya-sistema-rk.html>
- 5.<http://www.gazeta.kz>.
6. www.consultant.kz.

Жуманова А., гр.ГМУ – 31 КЭУК

науч. рук.: ст. преподаватель кафедры ЭТ и ГМУ **Букатов Е.Б**

ЦЕЛЕВОЙ ХАРАКТЕР БЮДЖЕТНЫХ СРЕДСТВ В ФИНАНСОВОМ ОБЕСПЕЧЕНИИ ЗАДАЧ И ФУНКЦИЙ ГОСУДАРСТВА

Целевой характер бюджетных средств исходит из бюджета и бюджетной системы, обеспечение функций и задач местного самоуправления и государства.

Как принцип бюджетной системы РК, целевой характер бюджетных средств закреплен в статье 4 «Бюджетного кодекса» РК и определяет данный принцип как выделение бюджетных средств в пользование конкретных получателей с обозначением направления финансирования их на конкретные цели.

К целевым трансфертам относятся:

- трансферты, передаваемые вышестоящими бюджетами в нижестоящие в пределах сумм, утвержденных в республиканском или местных бюджетах для реализации отдельных текущих бюджетных программ, не учитываемых при расчете трансфертов общего характера;

- трансферты, выделяемые на компенсацию потерь вышестоящих бюджетов, вытекающих из принятия законодательных актов, которые влекут увеличение расходов в связи с передачей функций государственных органов из нижестоящего уровня государственного управления в вышестоящий в период действия трехлетних объемов трансфертов общего характера;

- трансферты, передаваемые вышестоящими бюджетами нижестоящим бюджетам, утверждаемый на республиканском и областном уровнях, направленных на реализацию отдельных текущих бюджетных программ и программ развития, которые не учитываются при расчете трансфертов общего характера.

Трансферты на развитие, передаются вышестоящим бюджетам в нижестоящие в пределах сумм, утверждаемых на республиканском и местном уровне, для реализации:

1. региональных бюджетных инвестиционных проектов, предлагаемые местными исполнительными органами, на основе программных и стратегических документов РК;
2. исполнение нижестоящими госорганами мероприятий для реализации программных и стратегических документов РК, относимые к компетенции вышестоящих госорганов, направленных на достижение социально-экономических эффектов и получение экономических выгод[5].

Согласно закону разрешается софинансировать из местного местных инвестиционных проектов, с целью реализовать выделенные целевые трансферты на развитие из вышестоящего бюджета. Обычно нижестоящим бюджетам целевые трансферты перечисляются администраторами бюджетных программ вышестоящего бюджета на основании соглашения о результатах по целевым трансфертам.

Также целевые трансферты имеют индивидуальный план финансирования соответствующей бюджетной программы по платежам, утверждаемым в устанавливаемом порядке, при наличии подтверждающих документов по целевым трансфертам на развитие и в соответствии с нормативными правовыми актами которые утверждают распределение общей суммы целевых трансфертов между нижестоящими бюджетами.

Текущие целевые трансферты из нижестоящих бюджетов перечисляются исходя из индивидуального плана финансирования соответствующей бюджетной программы по платежам, утвержденным в устанавливаемом порядке.

Документ, представляющий соглашение о результатах по целевым трансфертам включает в себя:

- цели и задачи, чтобы решить которые выделяют целевой трансферт;
- прямые и конечные результаты, которые должны быть достигнуты за счет использования целевых трансфертов;
- обязанность предоставить администратору бюджетных программ вышестоящего бюджета отчетность соответствующего нижестоящего бюджета о достигнутых показателях[6].

До 20 февраля заключаются соглашения о результатах по целевым трансфертам, предоставляемые из вышестоящего нижестоящему бюджету. Заключение составляется между администратором программы и местными органами власти.

В дальнейшем распределять целевой трансферт, предоставляемый из республиканского бюджета областными бюджетами, между бюджетами районов, местный орган власти на областном уровне заключает соглашения о результатах по целевым трансфертам с местными исполнительными органами районов.

По итогам полугодия и года местный исполнительный орган района предоставляет маслихатам отчет о прямых и конечных результатах, достигаемых за счет использования выделяемых целевых трансфертов в соответствии с соглашениями о результатах.

По итогам полугодия и года местные исполнительные органы области, города республиканского значения, столицы представляют отчет о результатах администратору республиканских бюджетных программ, достигнутые за счет использования выделенных целевых трансфертов в соответствии с соглашениями о результатах.

Правительством РК определяется порядок разработки соглашений об итогах по целевым трансфертам и их перечислений, а также составление и защита отчета о достигнутых прямых и конечных результатах.

Использовать целевые бюджетные средства не по назначению, расценивается как нарушение законодательства. Так бюджетный кодекс впервые в законодательстве обозначил сторону бюджетных правонарушений, связанных с нецелевым использованием бюджета. А также использованием средств на цели, не соответствующим условиям получения указанных средств, определенным утвержденным бюджетом, сметой доходов и расходов, уведомлением о бюджетных ассигнованиях, бюджетной росписью, или иным правовым основанием их получения.

Приведенные примеры ясно показывают, два аспекта проявления целевого характера бюджета, первое это этап выделения из бюджета, второй это этап использования бюджетных средств. Специальные государственные органы, исполняющие бюджеты и являющиеся распорядителями бюджетных средств обеспечивают соответствие целей выделяемых бюджетных средств.

Стоит отметить, что за нецелевое использование бюджетных средств несут ответственность руководители главных распорядителей или распорядителей бюджетных средств, органы же публичной власти не несут ответственности. Блокировка расходов или изъятие сумм является главным негативным последствием. Чтобы обеспечить максимально возможное удовлетворение потребностей населения регионов, необходимо решить одну из основных задач, то есть установить пропорции распределения бюджетных ресурсов между различными уровнями бюджетов.

Рассмотрим бюджетное регулирование в широком и узком смысле. В узком значении, бюджетное регулирование направлено на достижение минимума бюджетного дефицита, в широком же значении это исполнение бюджетного процесса регулирования, учитывая параметры баланса финансовых ресурсов [7].

Механизм межбюджетных отношений состоит не только из отношений между бюджетами регионов и республиканским бюджетом, но и бюджетными отношениями внутри регионов, а именно между районными бюджетами и областными бюджетами.

Фундаментом межбюджетных отношений является прозрачность и единство методов распределения расходов и поступлений между уровнями бюджетов, а также разграничение полномочий и функций уровней государственного управления. На практике имеются различные методы регулирования межбюджетных отношений, которые можно определить с учетом налоговых возможностей каждого из уровней бюджетов, утверждаемых натуральных норм и итогов оценки объективных потребностей региона. В соответствии со среднесрочной фискальной политикой можно установить формы регулирования межбюджетных отношений. Бюджетные кредиты и официальные трансферты являются формами регулировки межбюджетных отношений между бюджетами республиканского, областного и столичного уровня.

Органы республиканского казначейства министерства финансов обеспечивают самостоятельную роль целевого направления. В ежегодных финансовых законах и в бюджетном кодексе принимается во

внимание направленность законодателя на всестороннее обеспечение целевого характера бюджетных средств.

Поступающие в доход бюджета средства, также как и выделяемые из бюджета средства обладают целевым характером. Об этом указывает статья бюджетного кодекса, содержащая состав бюджетного правонарушения - несоблюдение обязательности зачисления доходов бюджетов. Для налоговых доходов при неуплате налогов в бюджет последствием является жесткая налоговая ответственность, как в форме уголовного преследования, так и в форме административных штрафов.

Целевой характер поступающих средств, связан со структурой и объемом публичных функций и задач, а также бюджетных расходов, принимаемых государством. Необходимость оптимизировать соотношение средств изымаемых у частных собственников и функций государства, давно рассматривается как в зарубежных странах, так и на просторах ЕврАзЭС. Государственные структуры делают первые шаги в данном вопросе.

В последние годы в целях улучшения межбюджетных отношений на основе передового мирового опыта в РК были разработаны методики расчета трансфертов общего характера. Данная методика включает в себя, в установление объема текущих затрат, осуществляемая исходя из количества потребителей бюджета исходя из формулярной схемы, учитывая объективные факторы, обусловленных различиями в уровне затрат:

- климатические условия;
- транспортная инфраструктура;
- демографический состав и т.д.

Данный подход применяется в мировой практике и гарантирует объективное определение текущих расходов местных бюджетов и равный доступ населения всех регионов к услугам гарантированным государством предоставляемые за счет бюджета.

Расходы бюджета, на какой либо вид бюджетной услуги исходя из данного метода можно определить исходя из:

- различия в стоимости предоставления услуг в расчете на 1 потребителя, обусловленного объективными факторами;
- численности получателей данной услуги.

Данный метод расчета затрат исключает воздействие и влияние субъективных причин на оценку потребностей в текущих расходах и не принимает в расчет сформированную сеть социальной инфраструктуры, так как она может быть недостаточной или избыточной по сравнению с реальными потребностями населения.

В последнее время были изменены методики определения бюджетов развития регионов. Например, прогнозный объем бюджета развития включает в себя два компонента и рассчитывается следующим методом:

- пропорционально прогнозному объему доходов местных бюджетов;
- определяются пропорционально рассчитанному объему текущих затрат[8].

Применяя данную методику, можно учитывать вклад каждого региона в росте доходов бюджета и будут усиливаться стимулы именно регионов в своем экономическом развитии и расширении налогового потенциала. Определяя текущие затраты капитального характера, необходимо рассчитывать одинаково для всех регионов пропорционально рассчитанному объему текущих затрат. Затраты капитального характера связаны с действующими учреждениями и следовательно напрямую зависящими от текущих затрат или своего рода амортизации.

Целевые трансферты по-прежнему остались эффективными инструментами оперативного регулирования межбюджетных отношений в период действия трехлетних трансфертов.

Компенсация же затрат нижестоящих бюджетов, вытекающих из принятия вышестоящими органами нормативных правовых актов, которые повлекли уменьшение доходов или увеличение расходов в период действия трехгодичных объемов трансфертов общего характера, выполняется в обязательном порядке методом выделения целевых текущих трансфертов из вышестоящего бюджета.

Бюджету характерно наличие множество уровней целей, образующих единое «дерево целей». Ярким примером выступает построение бюджетной классификации. Есть и другие примеры различий целей по принципу, например специальной и общей. В законодательстве целевой бюджетный фонд определяется как имеющая целевой характер составная часть бюджетных средств. Стоит отметить, что средства целевого бюджетного фонда не могут быть применены на целях, несовместимые с назначением целевого бюджетного фонда. Следовательно, может возникнуть такая ситуация, когда средства будут потрачены в соответствии с утвержденным бюджетом, но возникнет нецелевое использование средств относительно цели бюджетного фонда.

Целевой характер бюджетных средств охватывает всю бюджетную систему и правоотношения. И если недавно боролись только с нецелевым использованием бюджетных средств, то сейчас больше применяется комплексный подход при решении данного вопроса ко всем получателям. Распределяя доходные поступления, выгодно использовать метод закрепления налогов с комбинацией метода долевого распределения. Большинство ученых сходятся во мнении, что простое применение пропорций

распределения налогов в пользу внутри региональных местных бюджетов будет содействовать к укреплению дифференциации территорий по уровню бюджетной обеспеченности.

На данный момент в Республике Казахстан не имеется четкой картины в части определения источников по доходам местных бюджетов учитывающих размеры субвенций. Так необходимо рассматривать возможности на законодательном уровне закрепить механизмы изъятий и субвенций для областных бюджетов и городов Астаны и Алматы. Предполагается определять размеры субвенций и изъятий в абсолютных суммах, основываясь на реальной бюджетной обеспеченности регионов, на основе объективных потребностей по текущим расходам. С учетом повышения цен необходимо индексировать размеры субвенций и изъятий. В случае если по налоговым поступлениям имеются перевыполнение, то их следует оставлять в соответствующих бюджетах. Оставив на неизменном уровне распределения между местными и республиканскими бюджетами по видам доходов и сохранении полномочий по расходам при единовременной индексации уровня потребительских цен, учитывая абсолютные размеры субвенций и изъятий, динамика доходов местных бюджетов будет показывать точное социально-экономическое развитие каждого региона. Данные меры позволят предупреждать возможности появления дисбаланса и избегать создания предпосылок, в социально-экономическом развитии регионов республики, преобладание развития особых регионов с превалированием в структуре их промышленности приоритетных отраслей. Преобладающая часть расходов, связанных с жизнедеятельностью человека и часть региональных экономических потребностей финансируется с помощью местных бюджетов. В случае снижения доли финансирования, будет автоматический снижаться и уровень финансирования жизнеобеспечения населения.

Завышенная степень дифференциации экономического положения как внутри региональных, так и региональных бюджетов в стране, объективно подымает вопрос о необходимости перераспределения средств между данными бюджетами.

Рост трансфертов распределяемых из вышестоящих бюджетов в нижестоящие бюджеты, а также рост доходов областных и республиканского бюджета указывает о процессах увеличения объемом средств и централизации доходов, которые перераспределяются через бюджеты областей и республиканский бюджет.

В конечном итоге регионы, которые получали помощь со стороны государства, не очень охотно заинтересованы в достижении бюджетной независимости своими силами и стараются особо не привлекать местные источники, и не мобилизуют собственные резервы.

В последнее время, процесс выравнивания бюджетной системы, нуждается в улучшении методов регулирования взаимоотношений внутри бюджетной системы. Мы считаем, что эффективное управление бюджетными ресурсами согласно с осуществляемой бюджетной политикой должна быть направлена на реализацию общих целей, а именно на экономический рост, снижение безработицы, обеспечение политических и экономических функций государства[9].

Для решения социальных и экономических проблем в депрессивных городах и регионах Казахстана, необходимы значительные объемы финансовых ресурсов, сформировать которые не под силу региональным фискальным органам в связи с низкой налоговой базой. Поэтому при утверждении республиканского бюджета необходимо выделять трансферты местным бюджетам.

Целевой характер бюджетных средств имеет еще одну особенность, в бюджетной системе необходимо сосредоточить такое количество средств, которое позволило бы достигать цели бюджетной системы, а именно обеспечение деятельности муниципальных и государственных органов. В случаях изъятия излишков средств, это должно квалифицироваться как нарушение закона, несоблюдение целевого характера бюджетных средств. Из данного утверждения исходит, то, что нельзя утверждать профицит бюджета, в случае если доходы планируются больше чем необходимые расходы.

В результате плохого планирования расходов и доходов, может возникнуть на начальном этапе профицит бюджета. Профицит, возникший на этапе исполнения бюджета, подпадает под нормы бюджетного кодекса и преодолевается согласно действующим законодательным нормам.

Целевой характер бюджетных средств необходимо рассматривать как направленность средств на запланированные цели, обусловленные деятельностью в определенном режиме для всех участников бюджетного процесса, в случаях отклонения от него наказываемая законодательством.

Целевой характер обладает системными свойствами, поэтому свойственен бюджетным средствам бюджетов всех уровней, а критерии целевого или нецелевого использования бюджетных средств одинаковы для всей системы. Во время передачи бюджетных средств, от одного уровня к другому уровню бюджетной системы, целевой характер сохраняется в качестве целевой предназначенности.

Административное устройство государства позволяет приносить необходимые разграничения полномочий в целях обеспечения целевого характера бюджетных средств, а именно таких полномочий как контрольные полномочия и полномочия по изъятию средств, использованных нецелевым образом. Унитарность бюджетной системы создает правовые основы регулирования в части применения административной и уголовной ответственности за нецелевое использование бюджетных средств собранных в руках законодателя.

В заключение данной статьи бы сделать выводы, о том, что целевой характер является неотъемлемой частью бюджетных средств, как на этапе использования, так и на этапе выделения из бюджета. Также характерен целевой характер, для средств, поступающих в бюджет, он заключается в том, что в бюджет должно поступить ровно столько средств, сколько необходимо для отправления

государственной власти. Целевой характер поступающих средств, связан со структурой и объемом бюджетных расходов, а также публичных задач и функций, решением которых принимает на себя государство.

Список использованной литературы

- 1 Бюджетный кодекс Республики Казахстан от 10 декабря 2008 г. // www.zakon.kz.
- 2 Закон Республика Казахстан № 54-V от 23 ноября 2012 г. «О республиканском бюджете» на 2013-15 г.г. // www.zakon.kz.
- 3 Послание Президента Республики Казахстан – лидера нации Н.А.Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050» Новый политический курс состоявшегося государства» от 14.12.12.
- 4 Современное государство для всех: пять институциональных реформ. Выступление Президента Республики Казахстан, председателя партии «Нур Отан» Нурсултана Назарбаева на XVI съезде партии от 11 марта 2015 года.
- 5 Бежаев О.Г. Межбюджетные отношения. Теория и практика реформирования / Под. Ред. М.А. Яхьяева, М., 2015.
- 6 Кинашева Ж.Б. Местное самоуправление в Казахстане: проблемы становления и развития. Сборник. Восточно-Казахстанский государственный университет имени С.Аманжолова, Казахстан, 2014.
- 7 Уваров В.Н. Местное государственное управление и самоуправление: единство и соотношение // Вестник Института законодательства РК. 2015, № 1, с.36
- 8 Бегенов А. Актуальные вопросы местного самоуправления. Местное самоуправление в Казахстане: анализ механизма реализации: итоги, преграды, перспективы. - СКОФ РОО «СУИС», Петропавловск, 2015.
- 9 Ильясов К.К. (2003). Расходы государственного бюджета: учеб. пособие/ К. К. Ильясов П. Б. Исахова. М-во образования и науки РК, Каз. экон. ун-т им. Т. Рыскулова.- Алматы: Экономика, 2015.

Акмаганбетова Ф.К. ст-т КЭУК

науч. рук.: магистр, ст.преподаватель **Сабинова М.А.**

УЧЕТ ДЕНЕЖНЫХ СРЕДСТВ

Все экономические субъекты хранят свои денежные средства на счетах в соответствующих учреждениях банков. Платежи по обязательствам другим субъектам проводятся, как правило, в порядке безналичных расчетов через учреждения банков. Наличные расчеты производятся в случаях и пределах, установленных нормативными документами Национального банка Республики Казахстан.

В экономике страны могут преобладать безналичные расчеты, которые осуществляются через учреждения банков. Наличные расчеты осуществляется субъектами с персоналом по оплате труда, с подотчетными лицами, депонентами, дебиторами и кредиторами – по платежам, которые в соответствии с действующими законоположениями могут не проводиться через учреждения банков.

Ограничение использования наличных денежных средств осуществляется во многих странах. Основная причина, по которой разные государства поддерживают сокращение наличных платежей, а также принимают законодательные инициативы на государственном уровне по ограничению этих платежей, заключается не столько в удобстве безналичных платежей, сколько в борьбе с теневой экономикой. Это особенно важно для налогообложения. Чем ниже уровень теневой экономики вследствие вводимых ограничений, тем большим будет размер налоговых доходов.

Министерства финансов, которые уже ввели ограничения на использование наличных денежных расчетов в экономике, объясняют это тем, что расширение использования безналичных платежей в экономике способствует лучшей собираемости налогов. Я думаю это вызвано специфическими особенностями движения безналичных средств, которые можно контролировать в гораздо большей степени, чем движение наличных. Использование же наличных средств для платежей в хозяйственных операциях значительно увеличивает вероятность появления мошеннических операций в их различных проявлениях, так как способствует непрозрачности проводимых операций и приводит тем самым к сокрытию информации о сделках. В странах, которые ограничивают наличный оборот, используют различные способы его регулирования: различаются виды ограничений, предельные суммы, агенты, подпадающие под ограничения, и пр.

Хотя борьба с теневой экономикой во многом осуществляется для улучшения собираемости налогов, тем не менее снижение доли теневое сектора может проводиться и в других целях (например, препятствование отмыванию денег и финансированию терроризма).

Теневая экономика включает в себя виды экономической деятельности и доходы, полученные от нее, которые находятся за рамками государственного регулирования и налогообложения.

Большую долю теневой экономики составляют «серые» зарплаты работников, так как организации не заявляют об этих зарплатах, чтобы избежать налогов. Остальная часть теневой экономики – это занижение доходов бизнесом для ухода от налогообложения.

Таким образом, наличие теневой экономики может быть обусловлено следующими причинами:

- уклонение от уплаты подоходного налога, налога на добавленную стоимость или других видов налогов;
- уклонение от уплаты взносов на социальное страхование;
- уклонение от соблюдения определенных правовых норм на рынке труда (минимальная заработная плата, максимальная продолжительность рабочего времени, соблюдение техники безопасности и т.д.);
- уклонение от соблюдения определенных административных обязанностей (заполнение статистических опросников или других административных форм).

Рост теневой экономики может привести к снижению государственных доходов, что влечет за собой уменьшение количества и ухудшение качества предоставляемых государством товаров и услуг. В конечном счете это может привести к увеличению налоговой нагрузки на юридических и физических лиц в официальном секторе экономики, а также в сочетании с ухудшением качества общественных благ (например, общественной инфраструктуры) и управления в публичном секторе создать стимулы для участия в теневой экономике.

Страны, в которых верховенство права соблюдается, защищается и финансируется налоговыми поступлениями, также имеют меньшие масштабы теневой экономики. Страны с переходной экономикой имеют более высокую степень регулирования, что приводит к значительно более высокому уровню коррупции, высоким налогам в официальном секторе и, как следствие, к более высокому уровню теневой экономики.

Степень регулирования экономики выявляется с помощью одного из наиболее часто используемых индикаторов ведения деятельности в конкретной стране под названием «легкость ведения бизнеса».

Этот параметр рассчитывают ежегодно Всемирный банк и Международная финансовая корпорация. Результатом сравнительного анализа на основе типовой модели среднего предприятия выступает оценка различных аспектов условий его деятельности, которая проводится по десяти направлениям, в том числе налогообложению. Индикатор представляет информацию о налогах, которые должна уплатить в определенном году компания среднего размера, а также сопоставляет административную нагрузку, связанную с уплатой налогов, в разных странах.

Например, по доле наличных средств которые мы имеем, в денежном обороте мы можем обсудить об объемах теневой экономики. Чем больше эта доля, тем выше риск возникновения теневого оборота в экономике. Надо отметить, что в Казахстане в структуре денежной массы доля наличных денег в обращении в последние годы постепенно снижается. За последние 10 лет она снизилась почти в 2 раза: с 27 % в 2000 году до 14,5 % по итогам 2016 года. В развивающихся странах этот показатель составляет около 15 %, а в развитых – 7-10 %.

Вместе с тем, со стороны банков и организаций, осуществляющих отдельные виды банковских операций с наличными деньгами (пополнение банковского счета наличными деньгами, перевод денег без открытия банковского счета, снятие наличных денег с банковского счета, переводы через системы денежных переводов), осуществляются финансовый мониторинг, проверка своих клиентов и их операций в соответствии с требованиями Закона Республики Казахстан «О противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных незаконным путем, и финансированию терроризма».

В этом отношении одним из эффективных методов по снижению доли неучтенных денежных потоков являются стимулирование и развитие в Казахстане электронных безналичных платежей и переводов денег. Безналичные платежи и эффективно функционирующие платежные системы повышают прозрачность экономики, снижают операционные издержки и увеличивают оборачиваемость денег. Каждый платеж, проведенный безналичным способом, фиксируется в автоматизированных информационных системах банков и организаций, осуществляющих отдельные виды банковских операций, отражается в системе бухгалтерского учета, является прозрачным и, при необходимости, подлежит контролю и мониторингу со стороны уполномоченных государственных органов.

В настоящее время в стране продолжает сохраняться устойчивая тенденция увеличения объема безналичных платежей, проходящих через платежные системы. Так, по итогам 2016 года через национальные платежные системы было проведено 32,4 млн. транзакций на сумму 170,7 трлн. тенге.

Кроме того, наблюдается положительная динамика роста показателей рынка платежных карточек, включая объем безналичных платежей, совершаемых с использованием платежных карточек. По итогам 2016 года общий объем транзакций с использованием платежных карточек казахстанских эмитентов составил 187,6 млн. транзакций на общую сумму 5,6 трлн. тенге. По сравнению с 2014 годом количество транзакций увеличилось на 20,5 %, а сумма на 27,9 %. Безналичные платежи за товары и услуги с использованием платежных карточек казахстанских эмитентов составили 41,2 млн. транзакций на сумму 0,8 трлн. тенге, увеличившись по сравнению с 2014 годом на 33,9 % по количеству и на 31,6 % по сумме.

При этом, по итогам 2016 года в Казахстане по состоянию на 1 января 2017 года задействовано 14173 принимающих к оплате платежные карточки торговых предприятий (рост по сравнению с прошедшим годом на 17,8 %), которые разместили оборудование для обслуживания платежных карточек в 21329 торговых точках.

Развитые европейские страны были одними из первых предпринявших попытки снизить долю теневой экономики, в том числе за счет снижения доли наличных платежей. Во многих из этих стран были введены законодательные ограничения на использование наличных денежных средств (Франция, Италия,

Испания, Португалия, Греция, Бельгия, Дания, Словакия, Болгария, Чехия, Венгрия, Румыния). Среди европейских стран, где вопрос оплаты при осуществлении сделки остался добровольным, можно назвать только Швецию. Там (несмотря на то, что уменьшение доли наличных денежных средств осуществляется без законодательных ограничений и какого-либо другого вмешательства государства) оплату сделок наличными проводят значительно реже, чем в остальных странах ЕС.

Согласно Закону РК «О противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма», статья 4 пункт 1, финансовому мониторингу подлежат суммы, зачисляемые на расчетный счет или снимаемые с расчетного счета в кассу предприятием равной или превышающей 10 000 000 тенге либо равной сумме в иностранной валюте, эквивалентной 10 000 000 тенге или превышающей ее. Снятие денег с банковского счета на сумму свыше 10 млн тенге подлежит финансовому мониторингу, при котором банк вправе запрашивать данные о происхождении или целевом использовании денежных средств.

Как известно, в сентябре 2016 года был введен в действие Закон РК от 26 июля 2016 года № 11-VI «О платежах и платежных системах».

Пунктом 4 статьи 39 данного Закона установлено, что индивидуальные предприниматели и (или) юридические лица, осуществляющие отдельные виды деятельности и применяющие в соответствии с налоговым законодательством Республики Казахстан общеустановленный порядок расчетов с бюджетом, за исключением находящихся в местах отсутствия сети телекоммуникаций общего пользования, обязаны обеспечить установку и применение в местах осуществления своей деятельности оборудования (устройства), предназначенного для приема платежей с использованием платежных карточек, а также принимать платежи с использованием платежных карточек. Перечень отдельных видов деятельности и применения оборудования (устройства), предназначенного для приема платежей с использованием платежных карточек, утвержден Постановлением Правительства РК от 21 октября 2016 года № 604 взамен ранее действовавшего Перечня, который был утвержден Постановлением Правительства РК от 29 октября 2014 года № 1147 и утратил силу с момента ввода в действие нового постановления.

Документ был приведен в соответствие с действующим Законом «О платежах и платежных системах», при этом сам перечень отдельных видов деятельности не претерпел изменений, за исключением внесения в текст примечания редакторской правки уточняющего характера.

В перечень включены следующие виды деятельности, при которых применение оборудования (устройства), предназначенного для приема платежей с использованием платежных карточек, обязательно:

оптовая и розничная торговля автомобилями и мотоциклами, их ремонт и техническое обслуживание;

оптовая и розничная торговля;

предоставление услуг гостиницами;

предоставление услуг ресторана, прочие виды организации питания и подача напитков;

продажа проездных документов (билетов), багажных и грузобагажных квитанций на воздушный и железнодорожный транспорт;

предоставление услуг по транспортной обработке грузов, складированию и хранению, вспомогательные услуги по транспортировке и услуги по перевозке грузов;

деятельность туроператоров и прочих организаций, предоставляющих услуги в сфере туризма (кроме турагентов);

деятельность в области страхования;

деятельность в области здравоохранения;

деятельность в области образования;

деятельность по распространению кинофильмов, видео- и телевизионных программ, показ кинофильмов;

Таким образом, порядок применения POS-терминалов, действующий в 2016 году, сохраняется и в 2017 году.

Единственным изменением, введенным Законом РК от 30 ноября 2016 года в отношении применения POS-терминалов, является изменение меры административного взыскания, предусмотренного пунктом 1 статьи 194 Кодекса РК «Об административных правонарушениях», за отказ в принятии платежей с использованием платежных карточек.

Если до конца 2016 года за отказ в принятии платежей с использованием платежных карточек ИП или юридическим лицом, обязанным принимать их при осуществлении торговой деятельности (выполнении работ, оказании услуг), предусмотрено предупреждение или штраф на субъектов малого предпринимательства в размере 20 МРП, на субъектов среднего предпринимательства - в размере 30 МРП, на субъектов крупного предпринимательства - в размере 50 МРП, то с 1 января 2017 года за отказ в принятии платежей и (или) переводов по платежной карточке штраф не налагается, и влечет за собой только предупреждение.

Но в случае установления в течение года после наложения административного взыскания факта повторного нарушения мера взыскания остается прежней и влечет штраф на:

субъектов малого предпринимательства в размере 40 МРП;

субъектов среднего предпринимательства - в размере 60 МРП;

субъектов крупного предпринимательства - в размере 100 МРП.

Таким образом, использование безналичных платежей способствует снижению доли теневой экономики и повышению прозрачности совершаемых расчетов. Это особенно важно для борьбы с уклонением от уплаты налогов. Там, где ограничения на оплату наличными при осуществлении сделок существуют, практически во всех странах подобное регулирование осуществляется законодательством.

Список использованной литературы:

1. Варьяш И.Ю. Швандар К.В., Бурова Т.Ф. Актуализация макроэкономических прогнозов в бюджетном процессе // Финансовый журнал. 2014. № 4. (с изм. И доп. 29.12.2016 год)
2. Малис Н.И. Налоговая политика в противодействии теневой экономике: повышение собираемости налогов // Финансовый журнал. 2014. № 1.
3. Elgin C., Öztunali O. Shadow Economies around the World: Model Based Estimates. URL: [http://www.econ.boun.edu.tr/public_html/RePEc/pdf/201205.pdf]\]
4. Комплексный план противодействия теневой экономике в Республике Казахстан. 2016.
5. Закон Республики Казахстан «О противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма» от 28 августа 2009 года № 191-IV (с изм. И доп. на 26.06.2016 год)
6. О применении POS-терминалов в 2017 году (23 декабря 2016 г.)

Кенесова Ж., ст-т гр. МЭ-31, КЭУК

науч. рук.: магистр, ст. преподаватель **Сыздыкбеков Е.С.**

СНИЖЕНИЕ ДЕНЕЖНЫХ РАСХОДОВ ДОМАШНИХ ХОЗЯЙСТВ

На сегодняшний день свадьба – это удовольствие далеко не из самых дешевых. Поэтому все больше молодоженов стараются сократить затраты, ограничиваясь кругом родственников, а на сэкономленные средства - едут отдыхать. При этом все еще много тех, кто считает начинать супружескую жизнь с долгов вовсе не плохая примета, напротив, ради пышной и богатой свадьбы они готовы брать кредиты.

Для того, чтобы определить отношение молодого населения к свадьбе, был проведен опрос среди жителей нашего региона, возраст которых составил от 18 до 29 лет. В опросе приняло участие 1227 человек.

Результаты исследования показали, что опрошенные поделились на 4 группы:

Рисунок 1. Результаты опроса.

Первая группа состояла из тех людей, которые действительно хотели пышную свадьбу и располагали достаточными финансовыми средствами для этого. Их количество 127 человек, что составляет 10,4%.

Вторая группа – те респонденты, которые вынуждены справлять роскошную свадьбу под давлением родителей. Это связано с тем, что большинство свадеб молодым оплачивают их родители. Мотивами для этого чаще всего выступают такие суждения, принятые у взрослого общества как «один раз живем», «жалғыз балам» (единственный сын), «жұрттанқаламызба» (что люди скажут), «ұятқой» (стыдно), заставляющие родителей идти на самые крайние меры. Общее количество человек в данной группе составило – 751, что является наибольшим показателем 61,2%.

Третья группа – те, кто не хотят расточительную свадьбу и считают наилучшим вариантом потратить эти деньги на приобретение квартиры, автомобиля или на путевку. Количество опрошенных составляет – 242 человека или 19,7%.

И последняя, четвертая группа, состояла из тех, кто еще не определился с тем, нуждаются ли они в проведении пышной свадьбы. Их количество – 107 человек, 8,7%.

Исходя из результатов данного опроса, можно сделать вывод о том, что большинство молодежи не считают целесообразным проведение столь дорогих свадеб. Так почему же вопреки нежеланию проводить

столь затратные торжества на деле все происходит наоборот? Основная проблема заключается в том, что у молодого населения просто нет необходимых финансовых средств для проведения таких свадебных торжеств, и их свадьбу проводят родители, которые в свою очередь подвержены общественному давлению.

В Казахстане проживают более ста этносов, но в этой статье рассмотрено, как отмечают свадьбы казахи – 64 % населения по состоянию на 1 января 2017 года, или около 12 млн. человек, так как именно казахские свадьбы являются самыми затратными.

Чтобы определить, во сколько обходится торжество в среднестатистической казахской семье необходимо, в первую очередь, ознакомиться с традиционными для казахской свадьбы предсвадебными обрядами.

Первое, с чего начинается подготовка к свадьбе – это знакомство родителей. Представители двух сторон встречаются на нейтральной зоне, в основном, в ресторане. Ответственность за встречу берет на себя сторона жениха. Обычно на встречу приходят не только родители с обеих сторон, но и близкие родственники. В среднем 10 человек.

После этого проводится традиционный обряд «Сырға салу». Этот обряд проводится в доме невесты. Примерное количество гостей с обеих сторон в среднем может составлять от 30-40 человек. Сторона жениха приобретает золотые серьги для будущей «келін» (невестки), дополнительно приносят «киіт» (подарки – дубленки, костюмы, золотые украшения и т.д.).

Существует также «калын мал» - выкуп за невесту, тут цена зависит от социального статуса жениха. Сторона невесты после такого внимания тоже отвечает взаимностью, и дарят родным жениха ответный «киіт» (золотые украшения, дубленки, костюмы и т.д.).

«ҚызҰзату» (проводы невесты). Если раньше девушек провожали замуж из дома, то в наше время стало модно провожать из ресторана. Среднее количество гостей - 250 человек. Затраты идут на покупку продуктов, оформление зала, видео и фото услуги, тамаду, шоу-программу.

Ответный «Құдашақыру» со стороны жениха. Количество гостей не меняется. Аналогичная ситуация происходит теперь в доме жениха. Тамада, музыкальная аппаратура, накрывается стол.

Сторона невесты приносит «приданное» (спальный гарнитур, ковры, постельные принадлежности, посуду, одежду невесты на 4 сезона). После всех церемоний сторона жениха вручает подарки в виде золотых украшений женщинам, которые презентовали «приданное» невесты.

Затраты на предсвадебные обряды не учитываются, так как они зависят от предпочтения самих молодоженов, но берем в учет, что цена на обязательные золотые украшения для невесты, а также приданное, стоят немалых денег.

После того, как все предсвадебные обряды были выполнены, переходим к свадьбе.

Чтобы рассчитать средние затраты на проведение данного торжества, использовались данные с официальных сайтов, которые занимаются организацией свадеб. Ниже представлен список наименований агентств по организации свадеб, использованных в данном анализе:

- Ивент агентство «ШАШУ», г. Астана.
- Агентство «Пломбир Wedding», г. Алматы.
- Агентство «ALTYNTOI», г. Караганды.
- Агентство «Мир Хорошего Настроения», г. Атырау.
- Агентство «Наша свадьба», г. Костанай.
- Свадебное агентство «Шик&Шарм», г. Актобе.
- Ивент агентство «Fiesta», г. Актау.
- Агентство «Шымтой», г. Шымкент.
- Агентство «Красивая Свадьба», г. Уральск.
- Агентство «JolliWeddingSalon», г. Тараз.
- Агентство «Ваша свадьба», г. Павлодар.

Количество гостей на свадьбе варьируется от 200 до 600 человек, бывает гораздо больше. Чем больше гостей, тем больше расходов.

Таблица 1. Расходы на среднестатистическую свадьбу в казахской семье.

Услуга	Цена в долл. США	Единица измерения
Тамада (ведущий)	950	
Ди-джей	230	
Фотограф на весь день (12-14 часов)	630	
Видеооператор на весь день + монтаж фильма	800	
Аренда машины на свадебный кортеж	190	1 шт.
Свадебная фотокнига	300	
Вокальный коллектив (2-3 человека, выступают под аккомпанемент ди-джея, весь вечер]	600	

Выездная фотостудия (белый фон, ширина 3,5 метра, профессиональный фото-свет, фотограф)	970	
Фотобаннер-press-wall с логотипами молодоженов (печать, доставка, монтаж, 2X3м)	400	
Выездная регистрация (арка, украшение цветами, ковровые дорожки и т.п.)	450	
Съемка love-story (фото)	400	
Съемка love-story (видео)	800	
Сценарий выкупа	90	
Пригласительные (заказ от 10 шт.)	1.5	1 шт.
Банкет	42	на 1 персону
Свадебный торт (бисквит.)	12	за 1 кг бисквита
*Примечание. Составлено автором по данным Национального Банка Республики Казахстан, в пересчете на официальный курс доллара США по состоянию на 1 апреля 2017 года [1].		

В последнее время обязательной считается новая традиция, под названием «LoveStory». Желание заснять искусственную версию истории любви тоже не из дешевых удовольствий. Профессионалы своего дела могут предоставить вам счет на сумму 800 долл. США, есть еще и фото-видео услуги. Стоимость нарядов молодых в расчет не берутся, так как здесь нет предела фантазии, а соответственно - и стоимости. Все же, стоит отметить, что минимальная цена на свадебные платья составляет 250 долл. США. Итоговая сумма расходов на свадьбу составляет в среднем 17 000 долл. США.

Затраты достаточно огромные, учитывая то, что среднемесячная заработная плата в Казахстане - 457,6 долл. США (по состоянию на декабрь 2016 года) не позволяет организовать такую свадьбу без источников дополнительного дохода. Также стоит отметить, что среднемесячная заработная плата в Казахстане сильно варьируется по регионам, например, в Южно-Казахстанской области этот показатель равен 136 долл. США, в Жамбылской области – 151 долл. США, а в Атырауской области – 446 долл. США. Разница между максимальными и минимальными значениями среди регионов составляет 3,3 раза.

Из-за такой демонстрация богатства, бедная часть населения находится под давлением такого мнения, что тратить надо больше и очень плохо, если у тебя бедная свадьба. Целью предлагаемых рекомендаций является запрет экстравагантных, расточительных свадеб. Мы хотим исключить этот тренд и переориентировать внимание людей на важный факт союза двух людей в бракосочетании.

В данной статье предлагается правительству нашей страны разработать законопроект о порядке проведения свадебных торжеств и включить в него статьи, которые будут регулировать:

1. Максимальное количество гостей.
2. Налог в случае превышения затрат на определенную сумму.
3. Обязательный депозит на свадьбу.

Первая статья будет посвящена ограничению количества приглашенных гостей. Учитывая то, что цены ресторанов, кафе и т.д. на проведение свадебного торжества зависят от количества гостей, мы сможем снизить общие затраты населения Казахстана.

Вторая статья посвящена регулированию суммарных затрат на свадебное мероприятие. Если затраты на свадьбу будут превышать 25 000 долл. США, то граждане РК должны будут выплачивать особый налог в казну государства, который пойдет на социальные нужды. Благодаря этой статье мы сможем регулировать максимальное количество средств расходуемых на проведение свадебного торжества.

По официальным данным, в Казахстане третий год подряд количество заключенных браков сокращается, и седьмой год подряд растет количество разводов. Согласно данным комитета по статистике Министерства национальной экономики, в 2014 году было заключено 168 417 браков, в 2015 году — 159 328, в 2016-м — 148 769 браков. Количество разводов в 2015 году составило 52 673, в 2016 году достигло 53 293. Согласно информации справочника Pocket World in Figures британского журнала Economist, Казахстан входит в первую десятку стран по количеству разводов на душу населения[2].

То есть это означает, что каждый третий брак в Казахстане оканчивается разводом, что доказывает бессмысленность огромных затрат на свадьбу.

Третья статья позволит решить проблему проведения свадьбы «в долг» или в кредит. Регулировать выдачу потребительских кредитов мы не сможем, вместо этого предлагаем создание обязательных свадебных депозитов. Это означает, что молодая семья при рождении ребенка должна будет открыть обязательный свадебный депозит на будущую свадьбу ребенка.

Идея данной статьи состоит в том, чтобы обезопасить население Казахстана от неожиданных расходов, например, при ранних браках до 18 лет, в случае незапланированной беременности.

Согласно последним открытым данным Организации Объединенных Наций, количество ранних браков в РК составляет 7 %, до 30 тыс. женщин ежегодно в республике выходит замуж до 18 лет. На 100 тыс. рожениц приходится 23,5 % несовершеннолетних.

Многим семьям, мечтающим провести шикарную свадьбу для своего единственного ребенка, не придется брать потребительские кредиты.

Свадьбы в кредит являются одной из основных социальных проблем государства. Основные причины, почему не стоит брать кредит на проведение свадьбы:

1. Свадьба неликвидна. Ликвидность — это способность какого-то товара продаться за приемлемую для продавца цену. Брать кредиты на ликвидные товары безопаснее, чем на неликвидные, потому что ликвидный товар можно продать и вернуть часть денег.

Например, если кто-то купил новый телефон за 400 долларов США, а на следующий день ему срочно нужно вернуть деньги, тогда можно без труда продать телефон за 300 долларов США. Следовательно, телефон будет ликвидным.

Когда новая машина выезжает из салона, она теряет 30% стоимости. Но хотя бы она сохраняет остальные 70% и трехлетнюю гарантию. Машина достаточно ликвидная, брать на нее кредит вполне разумно.

Ликвидность свадьбы почти нулевая. Большая часть свадебного бюджета — услуги и еда. Максимум, что возможно продать после свадьбы, — свадебное платье и костюм жениха. Брать кредит на неликвидную покупку — безрассудство.

На свадьбах есть традиция дарить деньги — как бы молодым на обустройство дома, а на самом деле, чтобы окупить расходы на свадьбу. Но эта окупаемость непредсказуемая: может случиться так, что вместо денег новоиспеченная семья получит в подарок пятьдесят мультиварок.

2. Свадьба – не актив. Ценные бумаги и банковские депозиты смогут принести деньги. Если вложить 500 тысяч д.е. под 9%, через год будет 545 тысяч д.е. Вклады и ценные бумаги — активы.

Машину можно использовать для того, чтобы ездить на работу, квартиру – для отдыха, телефон – для работы, а деловой костюм пригодится на встрече с важным клиентом. Все эти покупки дают возможность заработать, то есть они выступают в роли активов, которые помогут получить доход. Свадьба ничего этого не дает, так как это просто большая вечеринка. Она не способна принести больше денег ни при каком сценарии.

Но здесь необходимо верно определить различия между свадьбой и семьей. Семья является активом, потому что супруги помогают друг другу зарабатывать, вместе копят деньги на совместную недвижимость, повышают друг другу уровень жизни, возят друг друга по делам. В отличие от семьи, свадьба – не актив.

3. Качество свадьбы не связано с качеством семейной жизни.

Масштаб проведения свадьбы не является гарантией долгой и счастливой семейной жизни. На свадьбе молодые веселятся и следуют обычаям и традициям. А в семейной жизни – работают и решают бытовые проблемы, связанные с питанием, воспитанием детей и распределением обязанностей по хозяйству.

Таким образом, из вышесказанного вытекают следующие минусы проведения свадеб в кредит:

- семейная жизнь начинается с долгов;
- долговая нагрузка будет ограничивать молодую семейную пару при затратах в дальнейшем;
- подаренных денег не хватит на покрытие и половины долга;
- риск не вернуть долг вовремя в связи с потерей места работы;
- свадебный долг придется погашать даже после развода;
- придется постоянно контролировать затраты, чтобы уложиться в сумму кредитных средств.

Сегодня в Казахстане не существует нормативно-правовых актов, регулирующих проведение свадебных торжеств. В Казахстане очень распространено общественное мнение, согласно которому для подтверждения социального статуса нужно проведение роскошных свадеб. Из-за этого бедная часть населения находится под давлением такого мнения, что тратить надо больше и очень плохо, если у тебя бедная свадьба. Это является причиной того, что все больше молодых влезает в долги, делают свадьбы в кредит.

Предлагаемые в данной работе рекомендации не противоречат традициям казахского народа, так как традиционные обряды не зависят от пышности свадьбы (раньше не было «LoveStory», свадебного кортежа и фотографов). Предложенные рекомендации соответствуют казахстанскому законодательству и Конституции нашей страны, а также не ущемляют права граждан Республики Казахстан.

Список использованной литературы:

1. Курс национальной валюты по отношению к доллару на 1 апреля 2017 года // <http://nationalbank.kz/?switch=RUSSIAN>.
2. Министерство национальной экономики Республики Казахстан. Комитет по статистике // <http://www.stat.gov.kz>.

Айтжанова Ю., гр. Ф-32с КЭУК
науч. рук.: к.э.н., доцент **Борисова Е.И.**

РАЗВИТИЕ ИПОТЕЧНОГО КРЕДИТОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Сегодня в Казахстане древнее иностранное слово «ипотека» известно каждому, поскольку приобретение жилья на заемные средства под обеспечение залогом недвижимости чрезвычайно популярно, кредиты на жилье пользуются все повышающимся спросом населения. Во всем мире ипотека является одним из способов решения проблемы обеспечения населения жильем. Далеко не самый универсальный, этот способ между тем подтвердил свою востребованность во многих странах, особенно в странах с развитой и стабильной финансовой системой. В иных ипотека жилья имеет более чем столетнюю историю, в том числе в Казахстане [1].

Ипотечные кредиты в Казахстане выдавались различными банками по собственным коммерческим программам. Данные программы, условия выдачи кредитов, ставки вознаграждения, условия погашения и тарифы оплаты услуг банков были совершенно различными и эти факторы не делали ипотеку жилья особо популярной. Таково было начало казахстанской ипотеки - развитие которому положило возникновение рыночных отношений на жилищном рынке республики.

На данном этапе развития банковской системы банки не заинтересованы в выдаче жилых кредитов и устанавливают дополнительные ограничения через ужесточение требований к заемщикам — устойчивый высокий доход, наличие высокооплачиваемой работы, возраст и др. Это является необходимостью, судя по нынешнему состоянию ипотечного кредитования.

Для проведения дальнейшего анализа современного состояния ипотечного кредитования РК были использованы данные Национального банка и статистические данные. Ипотечное кредитование в Казахстане может оформляться в двух валютах, о чем свидетельствуют данные таблиц [2].

Таблица 1 - Кредиты, выданные банками на строительство и приобретение жилья гражданам (ипотечное кредитование), и ставки вознаграждения по ним

	01.01.2014		01.01.2015		01.01.2016	
	млн. KZT	%	млн. KZT	%	млн. KZT	%
всего кредиты	22 321	10,9	12 709	11,1	13 726	9,6
в том числе:						
в национальной:	21 977	10,9	12 447	11	13 389	9,6
краткосрочные	218	10,9	237	10,8	7	8,5
долгосрочные	21 759	10,9	12 210	11	13 383	9,6
в иностранной валюте:	344	12,8	263	12,6	337	9,7
краткосрочные					3	8,6
долгосрочные	344	12,8	263	12,6	334	9,7

Анализируя таблицу 1, можно сделать выводы, что население предпочитает оформлять ипотечные кредиты в национальной валюте. Это можно аргументировать тем, что на данный момент сохраняется неблагоприятная для населения тенденция увеличения валютного курса доллара США.

Анализ банковского сектора Казахстана на 01.01.2016 г., по данным Национального банка РК, показывает, что в республике насчитывается 38 банков второго уровня. Из них ипотечное кредитование предоставляют только 24 БВУ (две трети от общего их количества). Остальные специализируются на автокредитах, беззалоговых займах, кредитах под залог депозитов и иных банковских продуктах. Однако это не конечная цифра — некоторые из 24 БВУ по разным причинам (консолидация банков, пересмотр программ и т.д.) на данный момент решили приостановить выдачу ипотеки [2].

Таблица 2 - Ипотечное кредитование населения банками млрд.тг

	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016
всего кредиты	807 295	882 458	916 581
в том числе:			
в национальной:	594 338	700 470	778 393
краткосрочные	5 284	7 166	4 467
долгосрочные	589 054	693 304	773 925
в иностранной валюте:	212 957	181 987	138 188

краткосрочные	1 369	1 625	234
долгосрочные	211 588	180 362	137 954

Анализируя таблицу 2, можно заметить увеличение ипотечного кредитования в период с 2014 по 2016 год, с каждым годом кредиты стали выдавать больше в национальной валюте и на долгосрочный период [2].

Переход экономики на плавающий курс тенге, ужесточение условий выдачи займов и снижение покупательской способности казахстанцев сделали ипотеку еще более недоступной. По данным AtamekenBusinessChannel, общий портфель ипотечных займов в стране на апрель 2017 года был выше 870,5 млрд тг, из которых почти 745,1 млрд тг в нацвалюте и более 125,4 млрд тг в иностранной. С января он сократился на 5%. В период с января по апрель 2017 года всего выдано 36,3 млрд тг ипотечных займов в национальной валюте и ни одного — в иностранной [3].

Согласно аналитическим данным иностранной экспертной компании PennyLaneRealty и проведенному анализу по условиям выдачи ипотечных займов в 60 государствах мира на 2016 год, в том числе и в Казахстане, были сделаны следующие выводы: самые оптимальные условия кредита на улучшение жилищных условий в Дании, а самые невыгодные — в Туркмении. Казахстан же по доступности ипотеки оказался на 55-м месте [4]. При составлении рейтинга учитывалась средняя процентная ставка, платежи за открытие и ведение ссудного счета, стоимость жилья. В таблице 3 представлены сравнительные данные по средней процентной ставке, переплате в Казахстане и Дании.

Таблица 3 - Сравнительные данные по выдаче жилищных займов

Государство	Срок кредита, лет	Процентная ставка	Переплата, %
Дания	20	1,36	114
Казахстан	20	13,5	225
Туркмения	20	19	263

Анализируя таблицу 3, можно увидеть, что для получения кредита на 20 лет средняя процентная ставка в Дании составляет всего 1,36%, переплата — 114%. В Казахстане при аналогичной ситуации процентная ставка составляет 13,5%, а переплата по кредиту — 225%.

В ходе исследования был выявлен ряд проблем в сегменте ипотечного кредитования в целом:

- высокие процентные ставки кредитов — в среднем 17,6%, следовательно, завышенные суммы переплаты;
- превышение спроса на жилье над предложением — согласно статистическим данным 62% населения Республики Казахстан нуждается в жилье;
- непропорциональное распределение кредитов в разрезе регионов; в числе отстающих — ВКО, ЮКО, Жамбылская и Атырауская области;
- неразвитая инфраструктура обслуживания кредитов;
- недостаточная развитость и ответственность ипотечного консалтинга.

Пути решения данных проблем, которые могут способствовать совершенствованию системы ипотечного кредитования:

- снижение процентной ставки по ипотечному кредиту до 5–7%;
- увеличение срока действия кредитного договора;
- разработка схемы дифференцирования процентных ставок областей РК с целью их участия в рефинансировании;
- привлечение отечественных институциональных инвесторов (страховых компаний, ломбардов и т.д.).

Сегодня сравнительно небольшое количество граждан может позволить себе приобрести квартиру в долг, а еще меньшее — на свои денежные средства. Согласно Посланиям Президента РК народу Казахстана ежегодно выделяются миллиардные суммы на строительство жилья и реализуются различные жилищные программы, в том числе программа «Доступное жилье 2020». Однако это все же не до конца решает жилищные проблемы. В системе ипотечного кредитования есть и будут существовать трудности, пока «финансовая сторона» не будет доведена государством до соответствия и стабильности. Ипотека для народа, как способ приобрести собственное жилье, не потеряет своей актуальности, так как решение жилищных проблем населения является одной из важнейших социально-экономических задач страны.

Список использованной литературы:

1. Электронный ресурс: www.stat.gov.kz
2. Электронный ресурс: www.nationalbank.kz
3. Электронный ресурс: www.ranking.kz
4. Электронный ресурс: www.news Balt.ru

Гайслер В.А., ст-ка гр. Ф-32 КЭУК
науч. рук.: д.э.н., профессор Талимова Л.А.

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ДЕНЕЖНО-КРЕДИТНОЙ ПОЛИТИКИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ

Актуальность данной темы определяется тем, что денежно-кредитная политика занимает одно из ключевых положений в макроэкономическом регулировании. От эффективного проведения денежно-кредитной политики в определенной мере зависят стабильность экономического роста, снижение безработицы до ее естественного уровня, устойчивый платежный баланс.

Рассматривая вопрос применения концептуальных подходов развития денежно-кредитной политики Казахстана в современных условиях можно отметить степень возрастания актуальности их использования и в перспективе.

Анализ уровня динамики инфляции в Казахстане в период с 2006 по 2016 год показывает, что Казахстан, как и другие страны подвержены влиянию внешнеэкономических факторов, при этом проводя свою ценовую политику. Рассматривая развитие экономики Казахстана в годы мирового кризиса (2007-2009 гг.) можно увидеть негативное влияние внешних факторов на инфляцию в РК.

Так, например, в 2007 году инфляция за последние 7 лет достигла своего пика, составив 18,7%.

Рисунок 1. Уровень инфляции с 2005 по 2016 года.

В 2007-2009 годах мировая экономика в условиях финансового кризиса вступила в период спада. За замедлением роста глобальной экономики в 2007 году до 5,3% последовал ее спад на 0,4% в 2009 году. Если в 2007 году Национальный Банк предпринимал меры, направленные на снижение инфляционного фона в экономике, то с августа 2007 года акценты денежно-кредитной политики сместились в пользу обеспечения стабильности финансовой системы.

Цена на нефть, достигнув летом 2008 года 145,7 долл. США за баррель, в конце года упала до 34 долл. США за баррель. Эти факторы, наряду с ростом доходов населения, низким уровнем конкуренции способствовали усилению инфляции в Казахстане до 18,8% в 2007 году. Рост реального ВВП замедлился до 1,2% в 2009 году.

Рассматривая объем ВВП, можно заметить, что в 2007 году ВВП составил в текущих ценах 12,7 трлн. тенге. При этом реальный рост ВВП замедлился до 8,5% по сравнению с 10,6% в 2006 году. По сравнению с показателями 1999 года реальный ВВП увеличился более чем в 2 раза. Снижение темпов роста ВВП в 2007 году обусловлено снижением темпов роста производства в строительстве и добывающей промышленности.

Макроэкономическое развитие Казахстана в 2008 году стало отражением реализации накопленных в предыдущие годы рисков. При этом риски проявились как в финансовом секторе, так и в реальном секторе. Ситуация в 2008 году усугубилась замедлением мировой экономики, а также значительным ростом в I полугодии и беспрецедентным падением цен во 2 полугодии на мировых товарных рынках.

И хотя экономический рост в стране, несмотря на это, сохранился, его темпы значительно снизились. Объем ВВП в текущих ценах в 2008 году достиг 15,9 трлн. тенге.

Реальный рост ВВП по сравнению с 2007 годом составил 3,3%. Существенное замедление темпов роста ВВП в 2008 году было обусловлено снижением объемов производства в сельском хозяйстве и обрабатывающей отрасли промышленности.

Объем ВВП в текущих ценах по оперативным данным в 2009 году достиг 15,9 трлн. тенге. Темп реального роста ВВП по сравнению с 2008 годом составил 1,2%

Рост ВВП в целом был обеспечен увеличением на 2,0% сегмента производства товаров, где ведущую роль сыграли горнодобывающая промышленность и сельское хозяйство. В производстве услуг, которое снизилось на 0,4% рост в операциях с недвижимым имуществом, связи, а также в государственном

управлении и социальной сфере, не смогли в полной мере компенсировать падение других отраслей данного компонента.

Основной проблемой денежно-кредитной политики РК является упорное нежелание управлять процентными ставками. При управляемом курсе её симптомы были очевидны, но не привлекали пристального внимания, так как политика ставок была вспомогательной. При плавающем курсе отказ от управления ставками угрожает свести на нет все преимущества нового режима.

Она не связана напрямую с выбранным режимом обменного курса. При управляемом обменном курсе она особенно четко прослеживалась в последние три года, когда выросло давление на курс. Защита обменного курса обезвоживала систему и приводила к росту ставок. Во время налоговой недели ставки росли ещё больше, так как НБРК не замещал вышедшую с налогами ликвидность, когда система в ней остро нуждалась.

Нацбанк РК также не изымал избыточную ликвидность в периоды фискальных вливаний. Чересчур высокие ставки ухудшали устойчивость банков и, тем самым, ослабляли убедительность политики обменного курса. Слишком низкие ставки стимулировали короткие продажи тенге и закладывали основу для следующей волны спекулятивного давления на обменный курс.

Единственным отрезком времени в эпоху управляемого курса, когда НБРК предоставлял ликвидность на более или менее предсказуемых условиях, были первые пять месяцев 2015 года. Тогда можно было проследить верхнюю границу ставок денежного рынка, по которым Нацбанк предоставлял ликвидность. Но даже тогда регулятор не изымал избыточную ликвидность. В отличие от довольно чёткой верхней границы процентных ставок, нижняя граница не прослеживалась.

В июне ставки денежного рынка упали ниже 4%, ослабив защиту курса как раз тогда, когда давление на курс ещё больше усилилось (из-за падения нефти и рубля).

В первые дни после девальвации присутствие Нацбанка на денежном рынке не прослеживалось, а ставки доходили до 40-60%. Первые признаки появления крупного игрока на денежном рынке начали прослеживаться только по конец торгового дня 24 августа, когда НБРК начал выдавать ликвидность под 15%. Но в последующие дни ставки интервенций поменялись, и выявить тенденцию или позицию НБРК не удавалось.

Огромная внутрисуточная волатильность и произвольность ставок, по которым крупный участник предоставлял ликвидность, стали результатом бездействия или непоследовательности политики Нацбанка на денежном рынке.

При плавающем курсе отказ от управления процентными ставками равноценен отказу от проведения денежно-кредитной политики вообще. Если при управляемом курсе отсутствие политики ставок хоть и снижает убедительность курсовой политики, но, по крайней мере, не создаёт тотальной неопределённости, так как ожидания рынка, в том числе по ставкам, привязываются к курсовой политике, к ожиданиям по обменному курсу. Теперь, когда НБРК перестал играть на валютном рынке или (совершенно обоснованно) давать указания по курсу, неясность и непоследовательность действий на денежном рынке создали вакуум ожиданий, в том числе по обменному курсу.

Анализ опыта денежно-кредитной политики многих стран показывает, что она наиболее эффективна, когда убедительна и последовательна. Современная практика денежно-кредитной политики основана на полной открытости, прозрачности, предсказуемости, на стремлении к полному пониманию политики со стороны рынка, что требует учёта его реакции, артикуляции планов, поддержанных данными и аргументами.

Чем дальше горизонт заявленной политики ставок и чем разнообразнее и правдоподобнее прописана зависимость политики ставок от данных и внешних факторов, чем понятнее процесс принятия решений в Нацбанке - тем меньше будет влияние паразитических рисков на действия рынка и тем точнее рынок сможет реагировать на реальные риски.

НБРК уже продемонстрировал, как предоставлять ликвидность и защищать верхнюю границу коридора ставок – проводить операции обратного РЕПО.

Чтобы изымать ликвидность и защищать нижнюю границу, необходимо проводить операции прямого РЕПО. Отсутствие на балансе Нацбанка залоговой ликвидности, или ГЦБ, не должно быть причиной отказа от проведения этих операций. Регулятор мог бы приобрести ГЦБ на аукционе, а в крайнем случае - как государственный эмитент - мог бы выпустить ноты.

Решение проблем, например, рынка ГЦБ потребует анализа провалов, которые удобно приписать рынку, но на самом деле они являются провалами регулирования. На рынке ГЦБ основными барьерами для повышения его ликвидности и рыночности являются: наличие captive инвестора в лице пенсионного фонда (ов), требования по манипулированию рынком, отсутствие аукционов на вторичном рынке, большое количество мелких и поэтому неликвидных выпусков, отсутствие достаточного количества недавно выпущенных бумаг.

Как показывает мировой опыт, отставание в развитии и совершенствовании денежно-кредитной политики снижает конкурентоспособность национальной экономики. Представляя собой сложный механизм, включающий комплекс различных методов и инструментов, монетарная политика является своеобразным связующим звеном между населением, хозяйствующими субъектами, банками второго уровня и Национальным Банком.

Подводя итоги можно отметить, что до выхода нашей страны из кризиса еще далеко, основной проблемой на сегодняшний день в денежно-кредитной политике является неэффективное управление процентными ставками.

Данные проблемы можно решить только совместной работой правительства РК и Национального банка по разработке антикризисных мер, как в экономической так и в социальной сфере.

Будущее нашей экономики зависит не только от эффективной денежно-кредитной политики, но и от способности страны отказаться от сырьевой направленности. Также нужно знать, что будущее экономики страны зависит больше не от экономических вещей, а от умения предвидеть, действовать и нести ответственность.

Необходимо отметить, что Национальный банк не определил новую модель дальнейшего развития казахстанской экономике, действующая экспортно-сырьевая модель, исчерпала свои возможности в 2014-2015 годах, то есть, она дала сбой при падении цен на основные экспортные товары страны.

Esinbekova A., V.F 32s КЭУК
науч. рук.: магистр **Кульбаева Б.М.**

ON THE MARKET OF THE FUTURE DEVELOPMENT OF THE PAYMENT SYSTEMS INDUSTRY

The development of payment services in Kazakhstan is at a heightened pace. The boundaries between virtual and conventional payments gradually erased. The new generation actively uses payment cards in everyday life, online banking and other modern services. And banks are competing with each other to offer new, innovative solutions to the market for payment services. Thus, the outgoing 2016 was marked for the payment of the market for the following:

This year's main event was the adoption of the payments market July 26, 2016 the new Law "On payments and payment systems." The Act introduces a comprehensive regulation of payment relations in the country, regulates the organization of payment systems, the use of payment instruments, the implementation of business entities for the provision of payment services and their relationship with consumers. President of the Republic of Kazakhstan N.Nazarbayev in his Address to the People of Kazakhstan dated January 31, 2017, "The Third Modernization of Kazakhstan: Global Competitiveness" instructed to reduce administrative barriers to business and create economic incentives for its development. The government uses new and effective methods to achieve the objectives [1].

It is important to note that from a legal point of view, a new branch in Kazakhstan, which has a separate legal regime of functioning, and that the payment industry. The law creates new opportunities and conditions for improving transparency, balanced development and improvement of the environment taking into account the payment of current and future the needs of society and the state. Among the significant events also include a number of innovations on the services of commercial banks: 1. The expansion of the range of online payment services. 2. The scope of application of contactless technologies. 3. The emergence of new solutions for the Internet and mobile payments and other financial innovations.

It is impossible not to note significant payment services market trends Kazakhstan. In the first place: it is the growing number of banks offering modern electronic payment services. There is a serious growth dynamics of all indicators of remote and digital services, and is It is a good indicators [2]. At present, online banking services are provided by about 60% of Kazakhstan's banks. The popularity of this service is growing. average annual the growth rate of online banking turnover is more than 50%. Practically all the major banks, payment services have their own mobile applications, through which customers get quick and convenient access to financial services. Almost 75% of Kazakhstan's banks are on the payment card market and have their own network of automated self-service devices, including for receiving cash payments. Wherein for a physical person is available a wide range of card products: debit, credit, prepaid, virtual, contactless, loyalty program and others, as business entity different technological solutions for the reception of non-cash payments.

On January 1, 2017 payment cards service network covers 105 573 POS - terminals and 9.532 ATMs and 64,656 trade organizations and has a tendency of constant growth. So, for the last 2 years the number of entrepreneurs who have installed POS terminals increased by 87%. There is a continuous growth of non-cash payments. For 12 months of this year with payment cards of Kazakhstani issuers committed more than 98 million. Cashless payments in the amount of nearly 1.3 trillion. tenge [3].

Kazakh banks continue to work on expanding the range of services on remote channels. There are new technological solutions related to the organization of Internet platforms banks.

The strategy of banks in the development of such technologies is aimed at maintenance of payment transactions, not only their own customers, but also customers of other banks, third-party customers. This enables customers to make payments for utilities and other services are regularly consumed, money transfers via payment cards, using technology, the Internet - a portal to other banks, not necessarily changing your bank.

Very rapidly developing services for the production of electronic money

Today, this service have 11 commercial banks. The market consists of 16 systems, the average annual growth in the volume of operations with electronic money is more than 2 times. Turnover of electronic money

amounted to over 90 billion. Tenge for 9 months of 2016. The active development of this market is made possible thanks to the timely set up a regulatory framework allowing the private non-bank service providers to become operators of electronic money systems, and together with the bank's efforts to promote electronic money services.

Among the most significant trends can also be noted the development of electronic public services that require instant payment. In recent years, thanks to efforts made by a number of directions implemented electronic interaction of banks with public authorities, in Vol. h. on the rapid transmission of information on measures taken or held by customers payments to the budget, which greatly accelerates the process of provision of public services, and provides quick access to e-government services.

Also changing consumers. They want to manage their resources and have access to modern payment services, able to implement their specific needs through remote interaction at any time of the day. Therefore, even today, for many consumers the availability, quality and convenience of electronic services is the determining criterion when choosing a bank. That is the market for payment services comes a tectonic shift in the direction of extension of remote services and digital technologies.

Considerable growth potential is primarily the market for mobile and Internet -payment. There are new types of services, further promotion of technologies that are currently at the stage of implementation or testing, as well as increased competition between providers of payment services, including by non-bank players. Active development can be obtained by using mobile payment technology, including based on QR-Codes.

Many introduced at retail payments market innovations are limited at the level of individual banks and service systems. Therefore, a strategically important issue of concern at this stage is to develop innovative payment services, market infrastructure so that it can effectively serve the mass market. For a wide coverage, the spread of high-tech services to the whole country, is necessary to solve problems for the integration of the various payments Ecosystem technological and infrastructure levels. Assuming that in the future will develop integrated services in which customers will be able to carry out a transaction in one place from different sources (tools) payment: bank account, debit cards and electronic wallet. It is very important in today's world to ensure consumer access to financial services from anywhere, using any device and interaction channels.

Another major area of expansion of electronic financial services advocates the introduction of the financial system remote authentication mechanism for clients. According to experts, at this stage there is a need to carry out certain reforms in the implementation of digital customer identification, allowing remote clients to open a bank account, the conclusion of the necessary transactions in the financial sector, in Vol. H. For the issuance of the loan. For example, in some countries, particularly in Scandinavia, the inter-bank set up a special service for the remote identification of clients.

Thanks to him, the customer, having once identification in the bank (for example, when opening a bank account), can use remote services to other banks or government agencies without additional identification and passing a physical visit to the offices. In India, by introducing biometric identification system of citizens were able to significantly expand the range and quality of banking and government services provided to the population. We operate a single state database of individuals and legal entities, and could use its capabilities for remote identification of their customers by banks. This mechanism will be worked out by the National Bank in the future [4].

Also, the National Bank of Kazakhstan will study the issue of creating a new retail payments implementation mechanism in real time between the banks within the framework of e-services provided by them on the bank accounts of customers.

The emergence of such a system is able to significantly expand the scope of application of remote payment services, and opens up possibilities for new innovations. However, its implementation requires significant preparatory work and ensure availability of infrastructure banks.

Summing up, it should be noted an important trend in the development of payment systems, of course, is the transition to digital banking services. New technologies are changing the existing financial services. If earlier the banks sought to acquire and expand the network of its own offices, branches.

The Bank has an extensive branch network was a major competitive advantage in the world today there is a new model of banking - online bank without branches, focused on providing financial services only in electronic form and remotely. In many countries of the world can be seen reduction in the number of offices and branches of banks and as customers move to remote channels. Banking is developing in the direction of cloud solutions and technologies of artificial intelligence, robots are testing new technologies.

Bank of the future may not need to have any office network, nor staff to provide certain types of services. This process seriously.

It will also influence the generation Z, which is not life without the digital space.

Another very important observation is related to the fact that banking in the western countries move towards the creation of an open ecosystem of financial services.

For example, in the European Union in 2015 adopted a new directive on payment services, according to which banks will open access to the data of its customers and accounts to other banks and companies, application developers through open interfaces. This will allow clients to access banking services anywhere and using technology any authorized provider.

Opening of bank technologies will be a major driver of innovation in banking services.

In the future, will have a strong impact on the payments industry biometric identification. gradually spread in the world such Innovative solutions like voice recognition, palm scan and pattern of veins, cardiac rhythm recognition and so on. d. It will also intensify the impact of such trends, the development of card payments, payments from your bank account without using cards, the launch and development of the platform, which will allow users of social networks and instant messengers to use banking services without leaving the familiar environment. In the banking environment will continue to integrate new technologies, such blokcheynu that can significantly transform the existing banking processes and procedures. In general, technology is moving very quickly. Before mass adoption and diffusion of technology took several years. Remember to spread the radio, fixed-line phones, TV needed decades. Smartphones took only 3 years for distribution on a global scale. "Gap" between the development of innovation and its implementation is reduced. What other new technologies will appear, and which ones are "shot" tomorrow, no one really can not say. But the fact that the banking industry is entering a new era - that's obvious. Accordingly, the transformation will take place, and in the approach to the regulation of the payments industry to meet changing realities.

Literature:

1. Message from the President N.Nazarbayev January 31, 2017 "Third modernization of Kazakhstan: global competitiveness", Astana. www.akorda.kz.
2. www.nationalbank.kz.
3. www.Nur.kz
4. www.kazpravda.kz

Писаренко А., гр. Ф-42 КЭУК

науч. рук.: к.э.н., доцент **Калкабаева Г.М.**

ФОРМИРОВАНИЕ РЕСУРСНОЙ БАЗЫ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ

Ресурсная база для коммерческого банка является фундаментом и основой существования, и непосредственно инструментом его деятельности. В настоящее время формирование ресурсной базы для банка является необходимостью, так как наличие данного элемента характерно для двухуровневой банковской системы страны. Это выражается в том, что коммерческий банк является самостоятельным субъектом экономики и для осуществления своей деятельности в соответствии с законодательством банку просто необходимо формирование собственной ресурсной базы.

Ресурсная база (банковские ресурсы) – это совокупность средств, собственных и привлеченных, находящихся в распоряжении коммерческого банка и используемые им для кредитных и других активных операций. Банковские ресурсы образуются в результате проведения банками пассивных операций и отражаются в пассиве баланса банка. Поэтому иногда банковские ресурсы называют пассивами. [1, с.80]

Для коммерческого банка банковские ресурсы непосредственно необходимы для проведения операций. Также для банка ресурсная база – это важный показатель, от которого зависит очень многое. Например, если банк использует в основном краткосрочные ресурсы, то в данном случае нецелесообразно осуществлять долгосрочные кредитные вложения. Можно сделать вывод о том, что объем, сроки, количественный и качественный состав средств, находящихся в распоряжении банка определяет спектр его возможностей при осуществлении им своей деятельности.

Состав и источники ресурсной базы коммерческих банков Казахстана формируются в соответствии со способами и приемами, которые применяются на практике по всему миру. Структура ресурсов коммерческих банков состоит из привлеченных и заемных средств (обязательства перед клиентами, кредитными организациями), и собственных средств (капитала). В данном случае банковские ресурсы формируются по способу их образования.

Также структура ресурсной базы банка может зависеть и от политики, осуществляемой отдельным банком. Так например, банки классифицируются по характеру клиентов – банки с преобладанием вкладов частных лиц и большим удельным весом кредитов, полученных от других банков. Либо по функционированию счетов – банки с большим удельным весом счетов до востребования и срочных вкладов. [2, с.206]

В итоге, ресурсная база коммерческого банка состоит из собственных и привлеченных средств, которые мобилизуются и аккумулируются им для выполнения операция размещения с целью получения прибыли.

В банковской практике, следует отметить, что ресурсная база в основном формируется за счет привлеченных источников. На долю привлеченных и заемных средств приходится 80-90% всех банковских ресурсов. Остальная незначительная часть ресурсов представлена 10-20%-ми, которые составляют собственные средства банка. Основная часть привлеченных средств коммерческих банков образуется за счет клиентов. Конечно, существуют и другие способы учения дополнительной прибыли. Например, если банк обладает положительной репутацией, является стабильным, то он может размещать собственные ценные бумаги на рынке ценных бумаг. Однако, это имеет ряд недостатков: во-первых, этот способ весьма затратный; во-вторых, с позиции контрольного пакета акций не всегда выгоден банку. Следовательно,

наиболее дешевым и подходящим способом, который практикуют банки во всем мире, является привлечение средств вкладчиков.

В каждом конкретном коммерческом банке состав и источники ресурсной базы могут различаться. Это обуславливается специализацией банка, различиями в банковской политике в области формирования ресурсной базы, периодом существования банка, величиной уставного капитала.

Коммерческий банк почти ежедневно осуществляет работу по привлечению средств для формирования и мобилизации ресурсной базы. При этом величина пассивов банка имеет тенденцию постоянного изменения. Например, в результате деятельности банк погашает обязательства, это могут быть наступление срока платежа или когда клиент по определенным обстоятельствам забирает свой вклад, либо осуществление банком текущей деятельности, которая приводит к уменьшению пассивов. В любом случае, если рассматривать отчетный период, то видно, что размер ресурсной базы хоть и непостоянен, имеет тенденцию увеличения / уменьшения, все же имеет стабильный уровень.

В казахстанских коммерческих банках уже сложились определенные методы и приемы формирования ресурсной базы. Все ресурсы коммерческих банков подразделяются на собственные и привлеченные (рисунок 1).

Рисунок 1 - Структура ресурсной базы коммерческого банка

Каждая из двух форм имеет свой состав и источник формирования. Как было сказано выше, собственные средства банка – это созданные банком фонды, которые различаются по своему назначению. Собственные ресурсы банка обеспечивают ему экономическую самостоятельность и стабильность. Как известно, преобладающую долю в ресурсах банка занимают привлеченные средства, однако, наличие собственного капитала является обязательным и необходимым условием при образовании и осуществлении деятельности любого банка. Отличительной особенностью данного источника ресурсов является то, что он носит постоянный и безвозвратный характер. Структура собственных средств банка в настоящее время состоит из пяти основных компонентов: уставного капитала; резервного капитала; дополнительно оплаченного капитала; дополнительно неоплаченного капитала; нераспределенной прибыли.

Еще в докризисный период (2007-2008гг) коммерческие банки использовали внешние источники заимствования ресурсов. Но в связи с кризисом прочно укоренилось такое понятие как финансовый риск, а также нарастала тенденция потери интереса со стороны инвесторов. В результате снизилась доля долгосрочного фондирования коммерческих банков. Однако, несмотря на ограничение использования внешних источников фондирования, банки в период с 2010-2015 гг. активно увеличивали ресурсную базу, чему в свое время способствовала динамика валютного курса. Вследствие чего создались определенные условия, которые побуждали банки использовать внутренние источники получения ресурсов. Таким

образом, банки начали использовать в качестве дополнительного источника капитала нераспределенную прибыль и ориентированность на непромышленный сектор экономики.

Состав привлеченных банками ресурсов по данным 2016 года представлен депозитами физических и юридических лиц, выпуск в обращение ценных бумаг (8,3%), займы полученные (4,2%), межбанковские вклады (2,0%). В структуре совокупных пассивов банковского сектора РК на 2016 год большую часть занимают вклады клиентов и составляют 16 039,1 млрд.тенге или 67,0%. Уставный капитал составил 1 589,8(6,6%), резервный капитал 1,2%, нераспределенная прибыль 0,7%, прочие пассивы 10%.

Межбанковский кредит по периоду времени предоставления характеризуется краткосрочностью. Взаимодействие банка-дебитора и банка-кредитора в ходе осуществления операции происходит быстро и денежные средства поступают на корреспондентский счет банка оперативно. Межбанковское кредитование само по себе весьма нестабильный ресурс получения средств для коммерческого банка. Потребность коммерческого банка в нем возникает в определенных случаях время от времени. В деятельности банка иногда возникают такие ситуации, когда необходима крупная сумма наличных денежных средств. Например, если клиент решит изъять крупную сумму вклада. В этом случае банк может прибегнуть к данному способу с помощью получения займа от другого коммерческого банка.

Коммерческий банк в ходе привлечения и займа денежных ресурсов должен тщательно и в полной мере просчитывать выполнение своих обязательств с учетом временных рамок. Если задолженность (кредиторская) банка будет увеличиваться относительно совокупной суммы обязательств, доходов и капиталу, то это может привести к серьезным затруднениям в покрытии кредиторской задолженности.

Банк может управлять всеми элементами привлеченных ресурсов. Источники получения привлеченных средств определяют их назначение и банк может наиболее успешно их использовать, направить на ликвидацию проблемных моментов в своей деятельности.

Список используемых источников:

1. Кривчанская А.В. Депозиты и депозитная политика банков в современных условиях. //Вестник научных конференций, 2016, № 10-6(14), с.80-87

2. Молчанова Л.А., Шанина А.Н., Коваль Н.В. Депозитная политика коммерческого банка и инструменты ее реализации. //Вестник Белгородского университета кооперации, экономики и права, 2016, №3(59), с.206-213

Сергеев Д., гр. Мет-13-6 Карагандинский государственный технический университет
науч. рук.: к.э.н., доцент **Сайфуллина Ю.М.** КЭУК

ФИНАНСОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ГОРНО-МЕТАЛЛУРГИЧЕСКОГО КОМПЛЕКСА КАЗАХСТАНА

В настоящее время горно-металлургический комплекс является одной из базовых отраслей промышленности Республики Казахстан, играющей важную роль в формировании макроэкономических показателей страны. Поэтому от того, как в дальнейшем будет развиваться горно-металлургический комплекс, во многом будет зависеть поступательное развитие национальной экономики в целом.

Высокий уровень экономического развития в большинстве богатых природными ресурсами стран достигается за счет интенсификации их добычи и переработки в готовую продукцию с высокой добавленной стоимостью, а также поставки на международные рынки не только самих металлов, но и конкурентоспособной продукции из них.

Важно отметить то, что на 2016г. из добываемых в мире 11 млрд. т минералов на долю нашей республики приходится более 250 млн. т. Это обеспечивает ей 11 место в мире. По 37 видам продукции Казахстан занимает с первого по 19 место. Так, по запасам вольфрамовых, ванадиевых руд республика на сегодня занимает первое место в мире, хромосодержащих — второе (23 %), марганцевых — третье. На Казахстан приходится 19 % мировых запасов свинца, 13 % — цинка, 10 % — меди и железа.

Для дальнейшего развития горно-металлургической отрасли Казахстана была разработана Программа развития горно-металлургической отрасли Республики Казахстан на 2010-2014 годы, которая реализована в соответствии с Государственной программой по форсированному индустриально-инновационному развитию Республики Казахстан на 2010 - 2014 годы.

В Программе было предусмотрено осуществление комплекса мер по стимулированию снижения доли экспорта руд и концентратов для обеспечения комплексной переработки минерального сырья внутри страны.

Горно-металлургическая отрасль - наиболее динамично развивающийся сектор промышленности страны, важнейшая составляющая экономики Казахстана. Являясь одной из наиболее конкурентоспособных отраслей Казахстана, по итогам 2015 года горно-металлургическая отрасль производит 16,9 % промышленной продукции страны, ее доля в общем объеме экспорта составляет 19,6 %. В отрасли занято более 164,5 тысяч человек персонала основной деятельности. Стоимость основных средств предприятий горно-металлургической отрасли по итогам 2015 года составляют более 2,2 трлн. тенге или 17 % всех основных средств в стране. Стоимость основных средств в отрасли с 2010 года по 2015 год возросла почти в 2,7 раз. Объемы добычи металлических руд с тех пор выросли в 3,5 раза[1, с. 12].

Металлургическая промышленность является стратегической отраслью экономики Казахстана, причем его основная роль состоит в обеспечении сырьем других высокотехнологичных и наукоемких секторов национальной экономики, нацеленных на выпуск конечной продукции, включая машиностроение, стройиндустрию, авиационную, космическую и оборонную промышленности.

По состоянию на ноябрь 2015 года в Казахстане действует 236 металлургических предприятий, из них 23 крупных и 28 средних предприятий. Представителями крупных интегрированных металлургических компаний Казахстана являются:

- в цветной металлургии - ТОО «Корпорация «Казахмыс», ТОО «Казцинк», АО «Алюминий Казахстана», АО «Казахстанский электролизный завод», АО «Усть-Каменогорский титано-магниевый комбинат»;

- в черной металлургии - АО «АрселорМиттал Темиртау», ТНК Казхром, Жайремский ГОК, Соколовско-Сарбайское горно-производственное объединение (ССГПО), АО «Темиртауский электрометаллургический комбинат», ТОО «Кастинг», Павлодарский филиал ТОО «KSP Steel», АО «SAT&Comrau» в составе: ТОО «Таразский металлургический завод», ТОО «КАЗНИКЕЛЬ», ТОО «Ферроникелевый комбинат Ертіс», АО «КазФерроСталь», ТОО ГРК SatKomir.

По данным Мастер-плана развития горно-металлургической отрасли Республики Казахстан до 2030 года (АО «Казахстанский институт развития индустрии», 2012г.) производственная деятельность металлургических предприятий подвержена колебаниям на мировом финансовом и товарном рынках[8].

Ситуация на предприятиях черной и цветной металлургии Казахстана характеризуется следующими тенденциями развития:

- сложными условиями разработки месторождений и недостаточной загрузкой ломом металлургических заводов;

- выборочной обработкой месторождений, которая приводит к их преждевременному истощению и обесценению;

- физическим и моральным износом основных производственных фондов;

- слабой инвестиционной активностью в развитии 4-5 переделов, высокой концентрацией иностранных инвестиций (более 80 %) в сырьевом секторе, ограниченностью финансовых возможностей государства для создания новых производств, имеющих высокий социально-экономический эффект;

- нестабильностью производства металлургического передела при относительно высоком росте производства и экспорта;

- сохранением относительно низкого уровня конкурентоспособности металлопродукции на внешнем рынке из-за высокого уровня энергозатрат, трудоемкости и материалоемкости производства.

Согласно данным Комитета по статистике Министерства национальной экономики РК в период с 2008 по 2014 годы доля продукции металлургической промышленности в валовой внутренней продукции Казахстана снизилась с 8,74% до 4,9%, при этом ее доля в обрабатывающей промышленности РК также снизилась с 41,8% до 31,4%. За период январь-октябрь 2015 года доля продукции металлургической отрасли в обрабатывающей промышленности РК составила 36,1% [2].

Объем производства продуктов отрасли с 2008 по 2014 года в целом характеризуется положительным ростом. Так, в 2014 году объем производства продукции металлургической промышленности составил 1 912,4 млрд тенге, что на 36% выше показателя 2008 года и на 9,2% выше показателя 2013 года. За январь-октябрь 2015 года объем производства в металлургической промышленности увеличился по сравнению с показателями за аналогичный период 2014 года на 3,4% и составил 1 641,3 млрд тенге.

Вместе с тем, при пересчете объема производства металлургической продукции в долл. США, в январе-сентябре 2015 года наблюдается снижение производственных показателей отрасли на 7,9% по сравнению с показателями за аналогичный период 2014 года. Кроме того, за анализируемый период снизились показатели экспорта металлургической продукции из Казахстана на 10,6% (до 4 533 млн долл. США) и импорта на 3% (до 3 081 долл. США).

По итогам 2014 года основными регионами Казахстана по производству металлургической продукции в денежном выражении, является: Карагандинская (34,2%), Восточно-Казахстанская (25,8%) и Павлодарская (22%) области (рисунок 1) [2].

Объем инвестиций в проекты горно-металлургической отрасли в ближайшие пять лет должен составить 2 трлн. тенге (свыше \$13 млрд.). В рамках реализации программы индустриализации в этой отрасли предполагается создать более 16 тыс. постоянных рабочих мест.

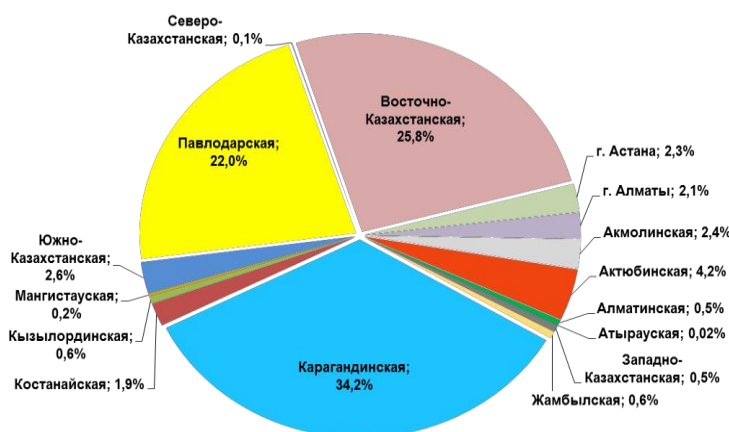

Рисунок 1. Доля регионов РК в объеме производства продуктов металлургической отрасли за 2016 год

По данным Агентства РК по статистике в горнодобывающей промышленности и разработки карьеров объем производства продукции в действующих ценах за период с января по декабрь 2015 года составил 10 233 млрд. тенге. ИФО за этот же время с января по декабрь 2014 года составил 100,2% по сравнению с 2013 годом [2].

Причем, объем добычи металлических руд составил – 692 млрд. тенге (ИФО – 104,3%), где:

- добыча железной руды составляет – 236,0 млрд. тенге (ИФО – 100,9%);
- добыча руд цветных металлов – 456 млрд. тенге (ИФО – 106,1%).

Стоит отметить, что за 12 мес. 2015 года объем производства в металлургической отрасли составил 1 935 млрд. тенге, ИФО за отчетный период и в сравнении с 2014 годом составил 98,5%. При этом объем производства:

- в черной металлургии – 701 млрд. тенге (ИФО – 88,0%);
- основных благородных и цветных металлов – 1 224 млрд. тенге (ИФО – 106,9%);
- литье металлов – 9,9 млрд. тенге (ИФО – 112,6);

Производство готовых металлических изделий (за исключением парка машин и оборудования) составил 127 млрд. тенге (ИФО – 97,8%).

По черной металлургии: Доля АО «Арселор Миттал Темиртау» в черной металлургии составляет - 38,3%. Объем производства за 2012 год составил 328,6 млрд. тенге. ИФО – 85,9%. Выпуск плоского проката снизился на 23 % (2015г. – 2,371 млн. тонн, 2014г. – 3,089 млн. тонн), что повлияло на снижение ИФО металлургической промышленности за 2012 год на 5,7 %.

Отрицательная динамика обусловлена:

- напряженной ситуацией со сбытом продукции в Иран (в связи с ужесточением эмбарго);
- нестабильной работы ряда подразделений металлургических комбинатов [3, с.9].

На начало 2015г. по прежнему отмечается снижение производственных мощностей в предприятиях черной металлургии, таких как АО «Арселор Миттал Темиртау», ТОО «Кастинг», ТОО «АЛЗ» и ТОО «KSP Steel». И основная причина этого тренда по-прежнему в продаже металлопроката на иранском направлении.

В связи с этим, Комитетом промышленности, по данному вопросу прорабатывались дополнительные меры, направленные на реализацию металла на внутренний рынок. И как одно из решений было выдвинуто предложение обеспечения сортовым прокатом компаний занятых в реализации государственной жилищной программы «Доступное жилье – 2020». Не остается без внимания и проработка вопроса расширения сети продаж продукции в регионы республики через представительства, торговые дома, склады и т.п. Совместно с Министерством иностранных дел РК и Министерством по инвестициям и развитию РК дополнительно прорабатывается вопрос урегулирования поставок металлопродукции АО «АрселорМиттал Темиртау», ТОО «KSP Steel», ТОО «Кастинг», ТОО «АЛЗ» и т.д. в Исламскую Республику Иран. Также рассматриваются направления, которые выявляют альтернативные рынки сбыта продукции, в том числе, изучается выход на рынки стран Тихоокеанского бассейна, такие как Индонезия, Малайзия, а также Япония и другие, которые по прогнозам аналитиков Комитета по стали ОЭСР в XXI веке станут центром мировой экономики [4].

В последние годы в Казахстане активизировалась работа государственных органов по решению проблемы кластеризации национальной экономики, ее важнейших секторов и регионов. Утверждены «Концепция формирования перспективных национальных кластеров Республики Казахстан до 2020 года» [5], «Концепция индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015-2019 годы» [6] и Государственная программа индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015 - 2019 годы [7], а также другие важнейшие документы, определяющие перспективные направления развития казахстанской экономики.

В программе [7] обозначены главные цели развития металлургических отраслей в предстоящем пятилетнем периоде:

- по черной металлургии: устойчивое развитие и создание условий для диверсификации и повышения конкурентоспособности черной металлургии;
- по цветной металлургии: увеличение объемов производства базовых металлов, развитие и создание производств по выпуску изделий из них.

Успешность достижения этих целей во многом будет зависеть от того - насколько успешной будет реализован кластерный подход при решении проблем дальнейшего развития всего горно-металлургического комплекса.

Список используемых источников:

1. Информация о результатах анализа состояния и развития отрасли черной металлургии государств – членов Евразийского экономического союза. Москва, 2015. <https://tradepol.hse.ru/data/2015/06/03/>
2. Интернет ресурс: www.stat.gov.kz/ - Министерство национальной экономики РК, комитет по статистике.
3. Муканов Д. Индустриально-инновационное развитие Казахстана: потенциал и механизмы реализации. -Алматы: Дайк-Пресс, 2015. - 274 с.
4. Мишин Ю. Тенденции глобализации горно-металлургического комплекса /Национальная металлургия №12006.
5. Концепция формирования перспективных национальных кластеров Республики Казахстан до 2020 года. Утверждена Постановлением Правительства Республики Казахстан от 11 октября 2013 года № 1092.
6. Концепция индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015 - 2019 годы. Утверждена постановлением Правительства Республики Казахстан от 31 декабря 2013 года № 1497.
7. Государственная программа индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015 - 2019 годы. Утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 1 августа 2014 г. № 957.

СЕКЦИЯ 7. ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАНЫ ЖАҢҒЫРТУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ МАТЕМАТИКАЛЫҚ МОДЕЛДЕУ, ЛОГИКАЛЫҚ ҮДЕРІСТЕР, ЖӘНЕ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ, ЛОГИСТИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ И ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В УСЛОВИЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Ақбөкен Ж.А. ИС-22к тобы, ҚЭУК

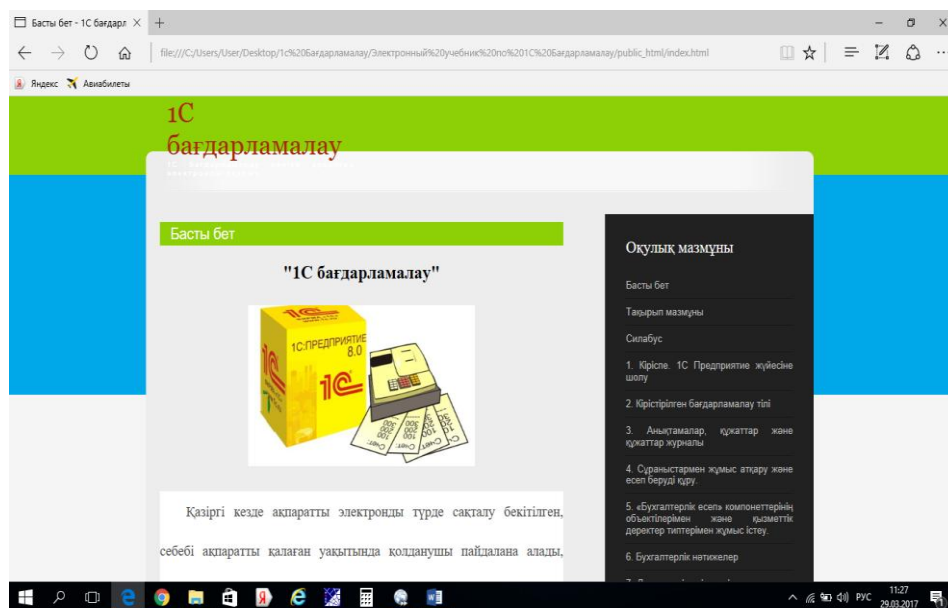
ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы **Ибрагимова М.С.**

«ІС БАҒДАРЛАМАЛАУ» ПӘНІНЕ АРНАЛҒАН ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚУЛЫҚ

Қазіргі уақытта бухгалтерлік есеп – бұл негізінен прогрессивтік құралдардың көмегімен және бухгалтерлік программалар негізінде жүзеге асатын компьютерлік есеп. Бухгалтерлік есепті жеңілдету үшін «ІС Кәсіпорын» бағдарламасы көмегімен жүргізіледі. «ІС» жүйесі қарапайым да күрделі бухгалтерлік есеп программасы болып саналады, ол әртүрлі меншік формасындағы және әр түрлі қызмет саласындағы кәсіпорындарда қолданылады.

Ресейлік «ІС Кәсіпорын» фирмасымен жасалған жүйе, әмбебап бухгалтерлік программа болып табылады. Жүйенің жұмыс істеуі үш негізгі компоненттерді қолдануға негізделген: оперативтік есеп, бухгалтерлік, есеп айырысулар.

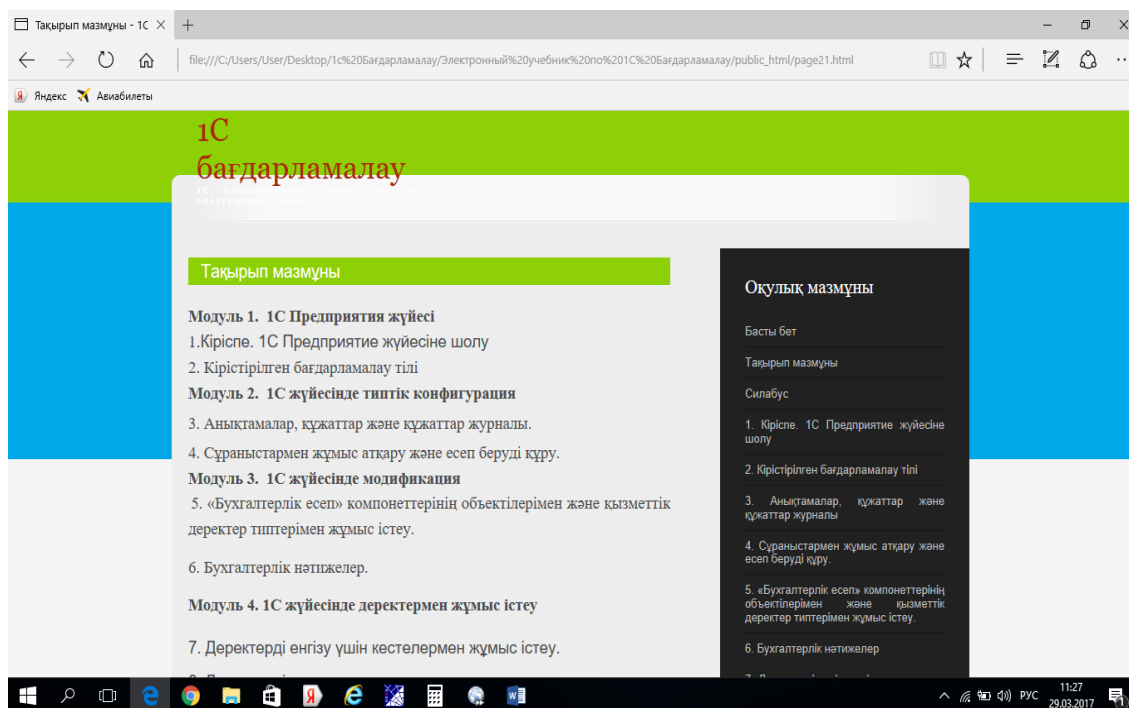
Осыған байланысты мен «ІС Кәсіпорын» бағдарламасының көмегімен бухгалтерлік есептерді шығару және оңайлату үшін, электронды оқулықты ұсынғым келеді. Қазіргі таңда электрондық оқулық жасау, қолдану ол жаңалық емес. Жаңа заман технологиясы болғандықтан, электронды кітапті қолдану бізге қолдану өте тиімді. Электронды кітапті жасап шығару үшін әртүрлі программалар өте көп. «ІС» электронды кітап шығару кезіндегі қолданатын қолданатын бағдарлама ол - «TurboSite» программасы арқылы жүзеге асады. Бұл электронды кітап өте тиімді, интернет желісісіз жұмыс істейді, ол сурет 1 көрсетілген.

Сурет1. Басты бет

Электронды кітаптың сол жағында оқулық мазмұны болады. Керекті бөлімді пайдаланушы өзіне керекті бөлімді ашып пайдалана алады. Ең соңғы бөлімде тест сұрақтары бар соған байланысты пайдаланушы өз білімін тексере алады.

Берілген электронды кітап құрылғысы қалта компьютерлерінен, планшетті компьютер немесе ноутбук сынды құрылғылардан негізгі ерекшелігі олардың кейбір функцияларының шегерілуімен және жұмыс уақытының әлдеқайда ұзақ болуымен ерекшеленеді.

Сурет 2. Тақырып мазмұны

Тақырып мазмұнына байланысты бірнеше модульдерге бөлінген, ол сурет 2 берілген.

Солардың ішінде пайдаланушы үшін электронды оқулықты пайдалану арқылы:

- оқу материалдары туралы пайдаланушыға дәл және толық ақпарат беру арқылы оқыту сапасын арттырады. Оқытудың көрнектілігін арттырып, оқу материалын саналы игеруге жеткізеді;
- абстрактылы оқу материалдарын нақтылыққа жеткізіп, оқытудың тиімділігін жетілдіреді;
- оқу материалының маңызын арттырып, уақыттан ұтып, есте сақтау қабілеттерін жетілдіруге қол жеткізеді. Есте сақтаудың әсер алу, қайталау ассоциация арқылы оқу материалдарын терең игеруге жеткізеді;

Осы дайындалған электронды оқулықты мынадай жағдайларды ескеру керек:

- белгілі бір пәнге байланысты дайындалған электронды оқулықтың сол пәннің типтік бағдарламасына сәйкес болуын, тақырыпқа қатысты нақты әрі қысқа берілуін ескеру керек;
- электрондық оқулықта оқытылатын тараулар мен тақырыптарға қатыс-ты дәріс конспектісін қамтитын негізгі материалдар;
- зертханалық және тәжірибелік тапсырмаларды орындауға арналған қосымша материалдар;
- материалға қатысты анықтама, библиографиядан тұратын көмекші материалдар;
- аралық және қорытынды бақылау сұрақтарынан тұратын тест;
- материалды дайындауда пайдаланылған әдебиет тізімдері қамтылуы.

Пайдаланушы үшін электронды оқулықты қолдану тиімді. Электронды оқулықты қолдана отырып пайдаланушы төмендегідей жұмыс жасауға мүмкіншілігі болады:

- Өтілетін материалдарды дұрыс әрі жеңіл түрде түсінуге;
- Пайдаланушы өздігімен дайындалып, жұмыстың барлық кезеңдерінде өзін - өзі тексеруге;
- Түсінбеген тақырыптарды шексіз қайталауға;
- Оқулықты сабақтарда қолданып, пайдаланушы өз деңгейінде тапсырмаларды таңдауға;
- Қажетті материалдарды жылдам іздеп табуға мүмкіндік туғызады.

Қорыта келгенде электронды оқулықты қолдану барысында пайдаланушылар сол бағдарламаға деген қызығушылығы артады. Заман талабына сай жас ұрпаққа сапалы білім беруде осындай электронды оқулықтарды дәрістерге пайдалану – оқытудың жаңа технологиясының бір түрі ретінде қарастыруға болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Құдайбергенов Н.А., Жантаева А.А., Мурсалим М. Бухгалтерлік есепті 1С:Бухгалтерия программасында жүргізу. Алматы, 2014 - 227 б.
2. 1С: Предприятие 8. Конфигурация, Бухгалтерия для Казахстана. Редакция 2.0 (Руководство по ведению учета). Москва. Фирма «1С», 2011г. - 325 стр.
3. Мырзалиев, Б.С. Бухгалтерлік есеп теориясы және тәжірибесі: оқу құралы /- Алматы: Экономика, 2008.- 830 б.

Ардт Е., гр.Лог-32, КЭУК
науч. рук.: к.э.н., доц. **Мажитова С.К.**

ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ СТРУКТУРЫ ЛОГИСТИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ

Производственное предприятие в процессе своей деятельности решают следующие задачи, связанные с выполнением его основных функций:

- покупает средства производства - функция снабжения;
- производит их качественное изменение (перерабатывает предметы труда в готовую продукцию) - производственная функция;
- продает товар - функция сбыта.

Осуществление этих функций, их взаимосвязи и взаимодействие подчинены выполнению единой цели управления и формируют предприятие как самостоятельный субъект экономики. Идеи интеграции снабженческо-производственно-распределительных систем, в которых бы функции снабжения, производства, хранения и распределения осуществлялись в виде единого организационно-технологического процесса, постепенно трансформировались в самостоятельное направление научных исследований и форму хозяйственной деятельности - логистику. Суть логистического подхода заключается в интеграции перечисленных функций с целью достижения желаемого результата с минимальными затратами времени и ресурсов путем оптимального сквозного управления материальными и информационными потоками.

Концепция всеобщего управления качеством - это управленческий подход, ставящий перед собой задачу повышения качества с участием в ней всех членов фирмы на всех стадиях производства и продвижения товаров (услуг), позволяющий достичь успеха за счет удовлетворения нужд потребителей и благодаря взаимной выгоде всех участников процесса. Следует отметить, что формирование концепции логистики было ускорено разработкой теории систем и компромиссов, где товародвижение рассматривается как комплексная задача, т.е. управление материальными потоками осуществляется с учетом взаимосвязей всех функций фирмы. В соответствии с теорией компромиссов общий положительный эффект может быть достигнут и за счет увеличения затрат отдельных подразделений фирмы. Например, поставка исходных материалов небольшими, но частыми партиями ведет к удорожанию стоимости материалов, но в то же время к сокращению запасов собственного складского хозяйства.

Как известно, логистика - это система организации, планирования, управления и контроля материальных и информационных потоков в пространстве и во времени от поставщика до конечного потребителя. Целью логистики является организация в пространстве и во времени материальных потоков с минимальными затратами ресурсов обеспечивающая максимальное удовлетворение запросов потребителей.

В последние годы в хозяйственной практике ряда стран произошли существенные изменения, стали использоваться новые методы и технологии управления, которые базируются на концепции логистики.

Организация логистического управления на предприятии является неоднозначной и сложной проблемой. Это связано со многими объективными и субъективными факторами: различием в специфике деятельности предприятий, организационных и управленческих структурах, недопониманием со стороны руководства значимости сквозного логистического управления, сопротивлением сотрудников и т.д. В результате на многих отечественных предприятиях службы логистики занимаются организацией работ в какой-либо одной из логистических областей, например, транспортными перевозками. Задача управления сквозным материальным потоком даже не ставится. Если же это происходит, то отсутствуют доступ к положительному опыту других организаций, ситуационные шаблоны, методики, наборы типовых должностных инструкций и т.п.

Важнейшей составляющей успеха при внедрении на предприятиях логистического управления является мотивация сотрудников всех уровней: от руководителей до служащих. По оценкам экспертов, до 50% предприятий не могут обеспечить выполнение всех предписаний консультантов по перестройке системы управления материальным потоком, основной причиной этого является сопротивление сотрудников, у которых новая система ликвидирует коррупционные источники дохода (откаты и т.п.) либо отношение руководства к мотивации как к благотворительности, т.е. полнейшее непонимание ее значимости и действенности. Все вышеописанное плюс отсутствие в некоторых сферах экономики острой конкуренции замедляет внедрение логистического управления на отечественных предприятиях.

На рисунке 1 представлен традиционный вариант управления материальным потоком на предприятии, принципиальный недостаток которого - отсутствие системности управления. Так связи между логистической организацией, соответствующими разным функциональным областям, четко не определены, зачастую устанавливаются не целенаправленно, а случайно. Отсутствует организация, объединение логистическая организация в единую общую для предприятия функцию управления материальным потоком, также отсутствует носитель этой функции, который должен ее реализовывать.

В результате нет, как таковой, оптимизации сквозного материального потока в рамках предприятия и соответствующего экономического эффекта, т.е. у традиционной системы организации управления материальный поток отсутствуют интегративные свойства. Поскольку логистическая функция тесно переплетается с другими видами деятельности на предприятии, это часто приводит к распределению

логистическая функция по разным службам (маркетинг, снабжение, сбыт, складское хозяйство, производство и т.д.). При этом непосредственные цели этих служб могут не совпадать с целью рациональной организации сквозного материальный поток на предприятии в целом. Поэтому для эффективного решения логистических задач необходимо создание отдельного подразделения - логистической службы, которая будет реализовывать следующие основные задачи.

Рисунок 1. Традиционная система управления материального потока на предприятии.

Основные задачи логистической службы

1. Развитие, формирование логистической системы.
2. Разработка и реализация логистической стратегии предприятия.
3. Внутренняя и внешняя логистическая интеграция:
 - формирование взаимодействий, гармоничных и продуктивных рабочих отношений между сотрудниками различных функциональных подразделений, которые обеспечивали бы достижение цели логистической системы, организация их совместной работы;
 - координация деятельности в функциональных областях логистики на предприятии и в логистических центрах.
4. Управление материальным потоком и сопутствующими потоками, начиная от формирования договорных отношений с поставщиком и заканчивая доставкой покупателю готовой продукции.
5. Логистический реинжиниринг.

На рисунке 2 представлен один из возможных вариантов реализации логистического подхода к организации системы управления материальным потоком.

Рисунок 2. Возможный вариант реализации логистического подхода к организации системы управления материальным потоком на предприятии

В теории существуют самые разнообразные варианты организации службы логистики на предприятии, зависящие от масштабов и специфики деятельности конкретных компаний (ассортимент продукции, техническая сложность, уровень затрат на функциональные области логистики и др.), от степени достигнутой на предприятии внутренней логистической интеграции, от рыночной среды. Чаще всего для построения организационной структуры логистического управления на предприятии можно использовать одну из типовых структур управления: линейную, функциональную, матричную, дивизиональную и др. Они различаются уровнем внутренней интеграции на предприятии, степенью централизации логистического управления, организационной структурой самой службы логистики, распределением и характером полномочий между ней и другими подразделениями и др.

По аналогии с историческими этапами развития логистики по уровню охвата логистическим управлением различных сфер деятельности предприятий, эволюция логистических структур на предприятиях проходит также следующие три стадии.

На первой стадии основные функции логистики - доставка продукции предприятия в розничную сеть. На этой стадии логистические функции расплывлены между различными подразделениями, но появляются тенденции к объединению логистических функций в организационные подсистемы.

На второй стадии к доставке продукции в розничную сеть добавляются и другие: организация хранения на складах, оптимизация запасов, обслуживание клиентуры и т.д. Логистическая функция не только расширяется, но и объединяются большинство логистических организаций, и создаются системы доставки товаров по заказам клиента.

На третьей стадии происходит полное объединение всех логистических организаций на предприятии. В набор логистических задач включаются построение логистической системы, участие в планировании производства и прогнозировании продаж; организация закупок МР для предприятия, организация поставок товаров за рубеж и др.

Матричная структура характерна для крупных компаний в англосаксонских странах, как классический ответ на потребность в интеграции всех операций, связанных с материальным потоком. Центральной логистической службе подчинены несколько служб, ответственных за определенный этап процесса физического перемещения продукции. Поскольку сама служба логистики не располагает собственными операционными средствами, то ее функция становится исключительно координационной. Происходит уточнение конечных целей и согласование деятельности структур, выстроенных "по горизонтали" (торговля, производство, закупки, исследования) и "по вертикали" (финансы, информация, контроль за качеством, логистика). Руководство каждой логистической операционной единицы отчитывается перед этими структурами в той части своей деятельности, которая касается их.

Второй вариант более свойственен компаниям в латинских странах и основан на взаимодействии "отдающих приказания" и "предоставляющих услуги" единиц. Он также приводит к интеграции операций, но при этом не создается двусмысленного положения, когда одно и то же подразделение несет двойную ответственность. Центральная логистическая служба получает "приказания" от торгового отдела в виде прогнозов продаж, четких указаний и показателей стоимости, рентабельности. Все это служба логистики сводит в специальный перечень заданий, особый для каждого этапа логистического процесса. После этого перечень заданий передается "внутренним представителям услуг", т.е. магазинам, транспортным подразделениям, производственным единицам и т.д.

Третий вариант, менее жесткий, чем предыдущий, заключается в установлении внутри компании четкой системы приоритетов и свода процедур, хорошо усвоенных работниками. Функция логистической службы тогда ограничивается внутренним логистическим контролем: она следит за соблюдением правил перемещения материалов и товаров. Роль логистики на этой стадии уменьшается, но зато прекрасно понимается всеми работниками. Работа руководства на каждом уровне оценивается, в том числе и с позиций логистической эффективности, уровень которой предварительно обсуждается и устанавливается по инициативе службы логистического аудита. Выбор этого варианта сопряжен с необходимостью специального логистического обучения всего персонала фирмы. Периодически в связи с изменением задач должны проводиться занятия по повышению квалификации при сохранении преемственности в обучении и формировании новых навыков на базе предыдущих.

Все эти три варианта могут налагаться друг на друга или породить множество промежуточных вариантов.

Одним из подходов к организации работы службы логистики является межфункциональная командная работа, в процессе которой специалисты различных функциональных подразделений предприятия коллективно работают над решением общих логистических задач предприятия или логистических центров. Преимуществами такой работы являются:

- объединение знаний, навыков, умений сотрудников различных подразделений предприятия;
- перекрестное (по вертикали и горизонтали) владение задачами и проблемами;
- повышение качества принимаемых решений;
- повышение уровня взаимодействия между специалистами различных подразделений и развитие сплоченности команды;

- ускорение определения и решения логистических задач и др.

Существуют следующие условия эффективной работы межфункциональных команд: менее 10 членов; добровольное членство; группу возглавляет специалист по логистике; объем документации минимален; руководитель и члены команды разделяют идеи, составляющие суть логистической деятельности; команда имеет ясные цели в области логистики; перед командой ставятся конкретные задачи в области логистики; этих целей можно достичь только командной работой; существует потребность в каждом члене команды; деятельность каждого члена команды подчинена целям команды; команда получает адекватную отдачу от своей деятельности; предусмотрены конкретные виды поощрений за деятельность всей команды, а не отдельных членов.

С учетом того, что службу должен возглавлять специалист по логистике, отметим, что менеджер-логист - это очень сложная и ответственная должность. Как специалист, менеджер-логист должен знать тарифы перевозок, расположение складов, оценивать потребность в запасах того или иного ресурса, разбираться в вопросах производства, приобретения и транспортировки. А как руководитель, менеджер-логист должен обеспечивать координацию всех логистических функций, устанавливать и поддерживать связь логистики с другими функциями компании, а также с деятельностью поставщиков и клиентов.

Специалисты по логистике должны обладать системным мышлением и иметь представление о ресурсах предприятия. Они делятся на тактиков, которые имеют хорошие знания и навыки работы (компьютерная грамотность, знание информационных систем, складского оборудования, транспортных средств и т.д.) и стратегов (менеджеров-логистов), которые обладают высокими аналитическими способностями, способностями к коммуникации, владеющие навыками планирования, организации и управления.

Для эффективного решения логистических задач стратег должен:

- иметь доступ ко всем видам и уровням информации;
- располагать официальными полномочиями своей должности в иерархии управления предприятием, что позволит ему принимать решения, в том числе кадровые;
- подчиняться напрямую одному из заместителей генерального директора или непосредственно генеральному директору, чтобы иметь относительную независимость от руководителей других функциональных подразделений предприятия;
- обладать высоким личностным и профессиональным авторитетом;
- быть хорошим менеджером.

Белкина Т., гр. УА-12, КЭУК
науч. рук.: магистр, ст. преп. **Козлова Н.Г.**

ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДА АНАЛИЗА ИЕРАРХИЙ ДЛЯ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПРИОРИТЕТОВ ДЛЯ СТУДЕНТОВ

Метод анализа иерархий – один из удобных методов определения оптимального решения задачи на основе экспертных оценок. Суть метода заключается в том, что сначала определяется перечень критериев и выбираются их веса, после этого эксперты, участвующие в опросе, указывают для каждого из предложенных вариантов оценки по каждому критерию. Интегральные оценки каждого из вариантов, полученные с учетом оценок по всем критериям, можно легко сравнить.

Для получения оптимальных результатов в будущем на фоне происходящих перемен необходимо рационально подходить к распределению своего времени в настоящем.

В настоящее время для молодежи, обучающейся в высших учебных заведениях необходимо правильно планировать время, отведенное для учебы, досуга и подработки. В зависимости от того как правильно мы распределим свое время в последствии, через 7 – 10 лет, мы придем к желаемому результату – нашему благополучию. Благополучие будет определяться интересной работой, материальным достатком, здоровьем (семья).

Составим схему иерархии рассматриваемой ситуации (рисунок 1).

Построим матрицу попарных сравнений трех целей: интересной работы (ИР), материального достатка (МД), здоровья и семейного благополучия (З) в соответствии с их воздействием на основную общую цель – будущее благополучие (БП). Таблица попарных сравнений по нашему мнению должна выглядеть следующим образом. Вклад в материальный достаток значительно важнее, чем вклад в интересную работу – число 5 отвечает сравнению (МД, ИР), вклад в здоровье и семейное благополучие явно важнее, чем вклад в интересную работу – число 7 (З, ИР), соответственно число 3 говорит о незначительном превосходстве семьи и здоровья над материальным достатком. Тогда получим следующую матрицу сравнений:

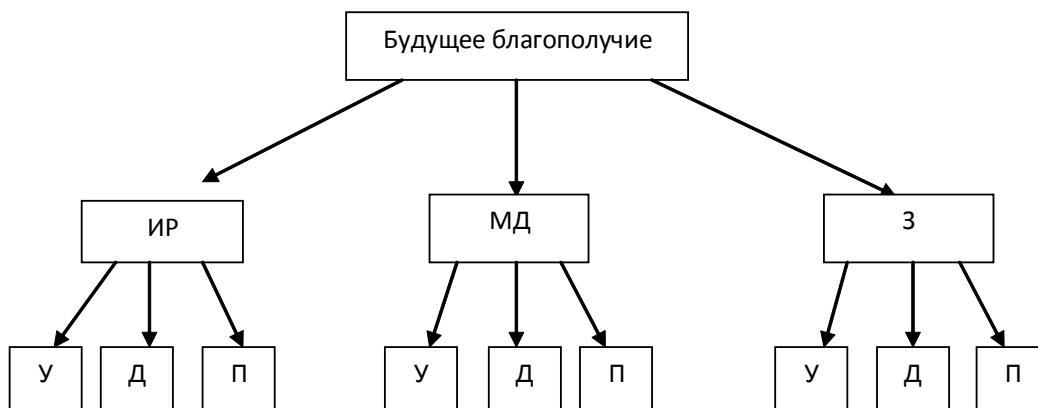

Рисунок 1. Схема иерархий.

БП	ИР	МД	З
ИР	1	1/5	1/7
МД	5	1	1/3
З	7	3	1

Для выяснения насколько мы были логичны в своих рассуждениях, определим значение отношения согласованности, которое не должно превышать 0,1.

Для начала найдем собственный столбец матрицы (столбец приоритетов) и максимальное собственное значение матрицы, используя один из известных методов приближенного вычисления.

В результате получаем

$$W_0 = \begin{pmatrix} 0,078 \\ 0,240 \\ 0,683 \end{pmatrix}, \quad \lambda_{\max} = 3,097$$

Далее определяем индекс согласованности

$$ИС = \frac{\lambda_{\max} - n}{n - 1} = \frac{3,097 - 3}{3 - 1} = 0,048$$

и отношение согласованности

$$ОС = \frac{ИС}{M(ИС)} = \frac{0,048}{0,58} = 0,083$$

где n – порядок матрицы сравнения,

$M(ИС)$ – среднее значение индекса согласованности случайным образом составленной матрицы парных сравнений, данное значение берется из таблицы и в нашем случае равно 0,58.

Так как полученное значение отношения согласованности не превышает 0,1, то, следовательно, наши рассуждения были логичны и последовательны.

Согласно полученным результатам можно сделать вывод, что интересная работа получает приоритет – 0,078, материальный достаток – 0,240, здоровье и семейное благополучие – 0,683.

Проведем теперь оценку относительной важности каждого вида деятельности в настоящий момент времени (учебы, досуга и подработки) с точки зрения промежуточных целей (ИР), (МД) и (З), составляющих второй уровень иерархии.

Соответствующие матрицы попарных сравнений, отношения согласованности и собственные столбцы-столбцы приоритетов имеют следующий вид:

ИР	У	Д	П
У	1	7	4
Д	1/7	1	1/3
П	1/4	3	1

$$\lambda_{\max} = 3,0$$

$$ОС = 0,046$$

$$W_1 = \begin{pmatrix} 0,721 \\ 0,091 \\ 0,188 \end{pmatrix}$$

МД	У	Д	П
У	1	7	3
Д	1/7	1	1/5
П	1/3	5	1

$$\lambda_{\max} = 3,0$$

$$ОС = 0,083$$

$$W_2 = \begin{pmatrix} 0,683 \\ 0,078 \\ 0,240 \end{pmatrix}$$

З	У	Д	П
У	1		8
Д	1/3	1	6
П	1/8	1/6	1

$$\lambda_{\max} = 3,1$$

$$OC = 0,096$$

$$W_3 = \begin{pmatrix} 0,691 \\ 0,242 \\ 0,067 \end{pmatrix}$$

Окончательная схема результатов представлена на рисунке 2.

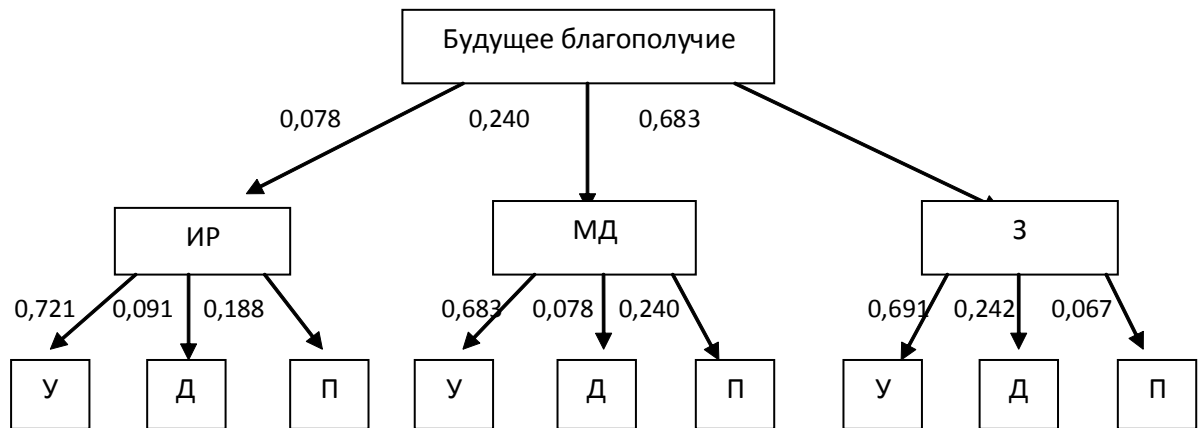

Рисунок 2. Окончательная схема иерархий.

Запишем полученные столбцы приоритетов в виде матрицы:

$$A = \begin{pmatrix} 0,721 & 0,683 & 0,691 \\ 0,091 & 0,078 & 0,242 \\ 0,188 & 0,240 & 0,067 \end{pmatrix}$$

$$W_0 = \begin{pmatrix} 0,078 \\ 0,240 \\ 0,683 \end{pmatrix}$$

Умножая полученную матрицу на первоначальный столбец приоритетов

(то есть столбец приоритетов интересной работы, материального достатка и здоровья в будущем благополучии), получим искомый столбец приоритетов третьего уровня иерархии. Этот столбец представляет как бы взвешенный столбец приоритетов учебы, досуга и подработки в общем влиянии на наше будущее благополучие.

$$Y = A \cdot W_0 = \begin{pmatrix} 0,69 \\ 0,19 \\ 0,12 \end{pmatrix}$$

Таким образом, взвешенный столбец приоритетов видов деятельности с учетом основных промежуточных целей ((ИР), (МД) и (З)), как видим, следующий: на учебу необходимо тратить примерно 69% времени, на досуг надо выделить 19% и на подработку примерно 12% времени.

Список использованной литературы:

1. Системный анализ и принятие решений в деятельности учреждений реального сектора экономики, связи и транспорта. Под ред. Кузнецова В.В. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2010.
2. Лаврушина Е.Г., Слугина Н.Л. Теория систем и системный анализ. – Владивосток: Изд-во ВГУЭС, 2007.
3. <http://sardismusic.com/topics/t14r2part1.html>

Бугаец Д.А., гр. ИС-31, КЭБП КЭУК
науч. рук.: преп. **Тиллаева Г.С.**

ЭЛЕКТРОННЫЙ СПРАВОЧНИК ПО ГОРОДАМ СНГ

Начну с того, что тема моей работы уже актуальна. Люди всегда будут стремиться знать больше и моя работа им в этом несказанно поможет. Актуальность предопределена тем что моя работа не имеет аналогов, и будет полностью бесплатна.

Информация о странах СНГ будет пользоваться спросом пока такое содружество существует. Также актуальность данной работы будет в том, что вся информация будет находиться в локальном доступе, т.е. вам не нужно будет иметь доступ в интернет что бы узнать что-то о том или ином городе.

Цель создания проекта.

Мой проект имеет название «Электронный справочник по городам СНГ». Этот проект я выбрал потому, что давно искал портативную программу с полным поручнем информации о странах СНГ, но программы, которая бы удовлетворяла все мои требования, не оказалось и я решил, создать свою собственную программу, которая была бы доступна каждому пользователю вне зависимости, имеет человек доступ в интернет или нет.

На сегодняшний день мой проект имеет лишь Beta-версию, но всё ещё впереди. В будущем планируется обновить программу, которая будет иметь в себе полную базу данных, с полным содержанием про каждый город и населенный пункт, каждой страны. Но самый главный плюс моей программы, это то что она является абсолютно бесплатным ПО.

Но главной целью моего проекта является предоставления максимального количества информации, при минимальной затрате сил и времени.

Процесс создания проекта.

Мой проект берет начало в октябре 2016 года. Я в плотную начал задумываться о создании проекта для защиты дипломной работы на четвертом курсе. И вот как раз на третьем курсе у нас должна была состояться защита курсовой работы, и на удивление в перечне тем была та самая тема, которая была близка по характеру с той программой, что я хотел создать сам. И вот я начал процесс создания данной программы. Для разработки мною была выбрана среда разработки «Delphi 7» от компании «Borland».

Почему именно эта программа спросите вы? А я отвечу: «Все просто, эта программа была по плану в обучении программирования». На то время у меня было много вопросов к самому себе по поводу того, как будет выглядеть программа, какой будет функционал, и смогу ли я реализовать все задуманное.

Также было много ошибок и проблем при создании макета сайта и при создании связи между Delphi и сайтом. Ведь форма с сайтом питается от системного IE (InternetExplorer). В связи с этим было много неудобств с написанием кода для сайта. Также, прошу заметить, что код сайта не просматривается (если вы непосредственно находитесь на сайте вы не сможете посмотреть код), а также вы не сможете копировать и вырезать информацию.

Перспектива данного проекта.

Как было сказано выше, мой проект не имеет аналогов, поэтому я могу почти точно, предположить, что мой проект увенчается с успехом.

Главные перспективы: Портативность, легкость, простота в использовании.

На рисунках 1-4 представлены окна электронного справочника:

Рисунок 1

Рисунок 2

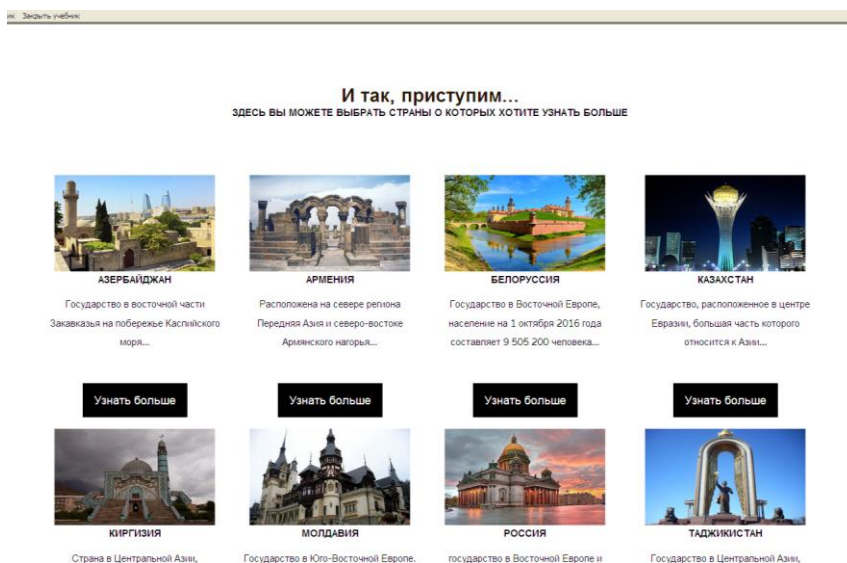

Рисунок 3

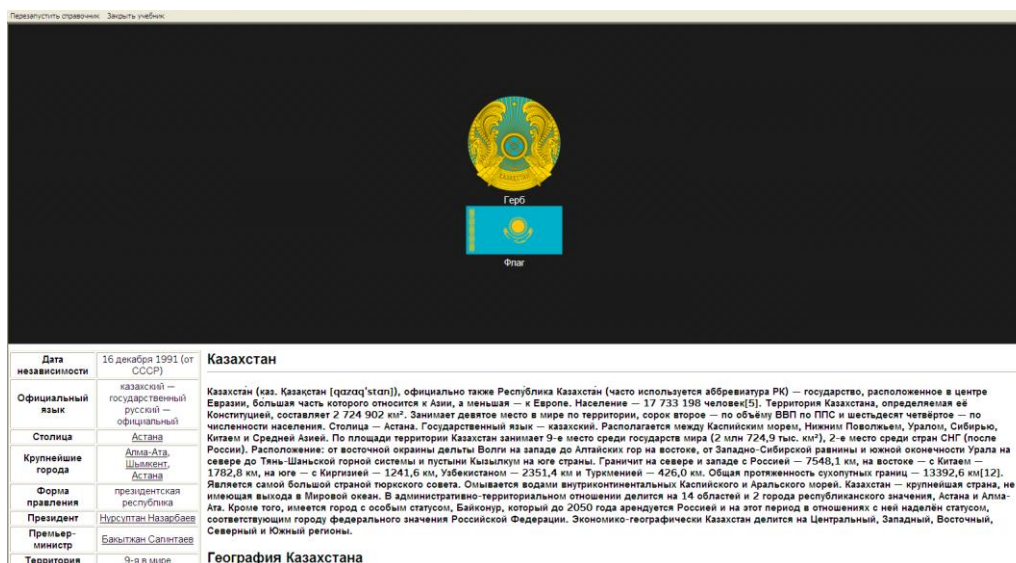

Рисунок 4

THE METHOD OF INFORMATION SECURITY RISK ASSESSMENT

In conditions of intensive development of information technologies, it is extremely important to protect information from possible threats of leakage, distortion or illegal use of information. These threats are described in detail in the text of the Concept of the Republic of Kazakhstan "On Information Security" [1, p.4].

The described threats for information security are one of the factors that make up the statistics of criminality in the Republic of Kazakhstan, which has a tendency to grow [2, p.66]. As a result, we must protect ourselves or create a GIS (information security system). For the operation of GIS and the implementation of express control and management, it is extremely important to use a risk assessment as an effective and simple as possible.

GIS is complex and includes the following components:

- software;-technical support;
- physicalaccess;
- legal support;
- human factor;
- organizational support

It should be noted that providing recommendations for the implementation of the relevant regulations is a difficult or even impossible task [3, p.6]. The main reason for this situation is insufficient funding allocated for the creation and maintenance of information protection systems of a particular enterprise, company, department, service or the absence of any funding at all.

In this case, you have to manage your means and capabilities. So, it is fundamental importance to distinguish the possible leakage of information, to assess the overall risk and its components in order to develop measures and methods for minimizing the risk for developing an acceptable risk strategy.

Among the existing methods of estimation of probability-mathematical, expert, intuitive, scoring, the most simple is the scoring. The desire for simplicity is due to the fact that any responsible or simply interested person should be able to assess quickly the state of the effectiveness of the information security system of its department or, for example, the firm to develop its own conclusions and generalizations.

The proposed evaluation method is successfully used in market research on market risk analysis [4, p.108].

The essence of this method is that risk factors are estimated in points B_i (i-number of factors, point B varies from 1 to 10) and weights W_i previously.

To the goal, the available indicators were ranked on a 10-point scale.

The point B_i shows the degree of risk using i factor, and weight W_i reflects the role of i factor in the

formation of a risk situation. Naturally, in this case, that $\sum_{i=1}^n W_i = 1$, and the average risk estimate R average is

calculated as $R_{cp} = \sum_{i=1}^n W_i \cdot B_i$,

Where "n" is the number of risk factors. The value of R cp close to 1 characterizes the minimum risk, the value close to 10 is the highest risk. At the framework of the study, scoring was carried out with two groups of respondents:

- specialists in the field of information security;
- qualified users of a personal computer.

Respondents of the two groups were asked to assess the risk of leakage of information from the firm (division, department) for use:

- software
- technical means (video cameras, means of identification, etc.);
- means of physical access limiting (fences, locks, gratings, etc.);
- legal support (instructions, decrees, etc.);
- organizational support (methods of organization and management);
- human factor.

The summarized results are given in Tables 1 and 2.

Table1

Assessment of specialists in the field of information security (generalized parameters)

NameIndicator	Weight, share	Valuation	Risk	% of risk
Software	0,27	6	1,62	22,45
Technical support	0,05	2	0,1	1,39
Physical access	0,07	6,5	0,46	6,31
Legal support	0,07	2	0,14	1,94
Human factor	0,44	10	4,4	60,98
Organizational support	0,1	5	0,5	6,93
Result:	1		7,22	100,00

Table2

Evaluation of qualified users of PC-specialists in the field of information security(generalized parameters)

NameIndicator	Weight,share	Valuation	Risk	% of risk
Software	0,11	7,17	0,79	10,94
Technical support	0,09	6	0,54	7,49
Physical access	0,07	5,67	0,40	5,50
Legal support	0,07	5,4	0,38	5,24
Human factor	0,48	8,14	3,91	54,18
Organizational support	0,18	6,67	1,20	16,65
Result:	1		7,21	100,00

Comparison of the results of the risk assessment shows the rather high risk ($R = 7.2$). This result, in particular, confirms that the presence of effective protection is undeniable. The human factor is more than 50% in this generalized risk.

From tables 1,2 we can notice that users underestimate the capabilities of modern software and reassess the role of organizational support in the information security system.

Then the studies have been extended because of high % of the human factor. The detailed definition of human factor was divided into the following components:

- Insufficient knowledge (low qualification);
- Negligence, carelessness (insufficient attention, control);
- Malicious acts (special harm for profit, revenge, desire to pay attention, resentment, etc.);
- External influences (work for a competitor, relatives, friends, etc.);
- Involuntary information delivery (casual conversation, emotions and so on).

The summarized results are also given in tables 3 and 4.

Table3

Evaluation of specialists in the field of information security (human factor)

Name Indicator	Weight, share	Valuation	Risk	% of risk
Insufficient knowledge	0,3	5	1,50	21,43
Carelessness (negligence)	0,3	9	2,70	38,57
Malicioususeractions	0,1	8,5	0,85	12,14
External influences	0,15	4,5	0,68	9,64
Involuntary release of information	0,15	8,5	1,28	18,21
Result:	1		7,00	100,00

Table 4

Evaluation of qualified users of PC-specialists in the field of information security (human factor)

Name Indicator	Weight, share	Valuation	Risk	% of risk
Insufficient knowledge	0,19	5,86	1,11	17,44

Carelessness (negligence)	0,27	6,57	1,77	27,78
Malicious user actions	0,27	7,86	2,12	33,23
External influences	0,11	5	0,55	8,61
Involuntary release of information	0,17	4,86	0,83	12,94
Result:	1		6,39	100,00

The summarized results are also given in tables 3 and 4.

A comparison of Tables 3, 4 shows that ordinary users underestimate the human factor ($R_n < R$ average). Experts in the field of information security believe that the main cause of damage or information leakage is carelessness. Typical PC users overestimate the factor of malicious acts indicating it as the most priority. This is because the source of such malicious acts become apparent very quickly. Table 3 shows that the second cause of high risk connected with human factor is insufficient knowledge. Such knowledge relate to software primarily, both systemic and applied. The unexpected result is that the risk of damage because of external influences is minimal.

As a result, we distinguished following conclusions from the study:

- 1) The high values of the generalized risks "Rp" and "R average" show the need for the creation and control of an information security system (GIS);
- 2) The main reason for the leakage, distortion or modification of information is the human factor;
- 3) PC users generally underestimate the leakage of information because of the human factor, especially when they come across with carelessness and negligence;
- 4) PC users underestimate the capabilities of modern software because they don't know about the existence of individual programs and their functions;
- 5) The reassessment of possible targeted malicious acts by colleagues;
- 6) The evaluation by experts from the field of information security and PC users on the minimal influence of external factors (the external environment) on the possible risk of information leakage.

The above risk assessment allows realize the rapid state assessment to the effectiveness of the information security system. The discrepancy in assessing of degree of risk by users and IS specialists is a weak point of the protection system, which should be stabilized. The existence of such discrepancy should be noted by the head and the responsible person for developing of measures to minimize the acceptable risk.

References:

- 1 Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated October 10, 2006 No. 199 "On the concept of information security of the Republic of Kazakhstan"
- 2 Bashirov AV, Fetkulov A.Kh., Veselskaya N.R. The state of criminality in the Republic of Kazakhstan: Statistical processing of data // Actual problems of the humanities and natural sciences. - 2016. - No. 04 (87) -c.62-66
- 3 International Standard / Information Technology-Protection Methods / ISO / IES 2008-06-15 /URL:[http://www.pqm-online.com/assets/files/lib/std/iso_iec_27005-2008\(r\).pdf](http://www.pqm-online.com/assets/files/lib/std/iso_iec_27005-2008(r).pdf)- [Date of circulation on 19.10.2016].
- 4 Belyaevsky I.K. // Marketing research: information, analysis, forecast: Training. - Moscow: Finance and Statistics, 2002. -320 p. : ill.

Друзьяко В., гр. Лог-23с, КЭУК
науч. рук.: магистр, ст. преподаватель **Омарова М.Т.**

ДИСКОНТИРОВАНИЕ И НАРАЩЕНИЕ КАК ОДИН ИЗ МЕТОДОВ ОЦЕНКИ СТОИМОСТИ ДЕНЕГ

Дисконтирование и наращение являются одним из важных методов концепции временной ценности денег, которые позволяют сделать оценку по всем возможным вариантам финансовых последствий при совершении разных сделок с учетом фактора времени. Для этого нужны: 1) определенные математические познания в области финансового вычисления; 2) владение концепцией временной ценностью денег. Концепция этой оценки основывается на том, что стоимость денег с течением времени меняется с учетом нормы прибыли, которая сложилась на финансовом рынке, в качестве которой выступает или ставка процента по ссуде или норма доходности по государственным ценным бумагам [1, с. 8].

Из принципа временной стоимости денег (Time Value of Money, TVM) вытекает два важных вывода:
- нужно учитывать фактор времени, например, при проведении долгосрочных финансовых операций;

- суммируемость денежных величин, которые относятся к разным периодам времени, может быть некорректна.

Рассмотрим инструменты финансово-математических вычислений, такие, как проценты, процентные ставки, наращение процентов, дисконтирование. Под процентами (interest) будем понимать

величину дохода по абсолютной величине от предоставления денег в долг в различной форме: это может быть выдача ссуды либо продажа товара в кредит, либо помещение денег на депозитный счет, или покупка сберегательного сертификата или облигации и т.д. Проценты могут иметь разные вид или происхождение, но они являются всегда как проявление экономической категории, как ссудный процент. Проценты применялись еще в древнем Вавилоне, а также в Индии и в Древнем Риме. Математики из Индии могли находить проценты, применяя так называемое тройное правило, т.е. используя пропорции, а также умели находить более сложные вычисления с применением процентов. Математики из Рима называли процентами деньги, которые платил должник заимодавцу за каждую сотню, поэтому римский сенат вынужден был установить максимально допустимый процент, который взимался с должника, так как некоторые заимодавцы усердствовали в получении процентных денег. И уже от римлян проценты перешли к другим народам. На умение вычислять проценты большое внимание обращали в средние века в Европе, т.к. активно развивалась торговля, и в то время нужно было рассчитывать не только проценты, но и проценты от процентов, таким образом, сложные проценты. Были разработаны отдельными конторами и предприятиями для облегчения труда при вычислениях процентов свои особенные таблицы, составляющие коммерческий секрет фирмы. Впервые опубликовал таблицы для расчета процентов в 1584 году Симон Стевин – инженер из города Брюгге (Нидерланды). Он известен своими научными открытиями, например, особой записи десятичных дробей [2]. Из исторической справки видно, что проценты бывают сложными и простыми.

Рассмотрим наращение по простым и сложным процентам. Простые проценты используются в финансовых операциях, где срок проведения должен быть меньше года или равен году (такие финансовые операции называются краткосрочными). Наращение по годовой ставке простых процентов осуществляется по формуле:

$$FV = PV(1 + r \times n), (1)$$

где FV – будущая сумма; PV – первоначальная стоимость, r – процентная ставка, n – период времени.

$$FV_n = PV(1 + r_1 * n_1 + r_2 * n_2 + \dots + r_k * n_k), (2)$$

где r_i – i -тая процентная ставка за период времени n_i , $i = 1, \dots, k$.

Сложные проценты применяются, как правило, в финансовых операциях, где срок проведения будет более года. Базой исчисления процентов является как первоначальная сумма финансовой операции, так и сумма уже накопленных к тому времени процентов. Наращение по сложным процентам будет подразумевать реинвестирование полученных доходов или капитализацию, и будем находить по следующей формуле:

$$FV_n = PV(1 + r)^n (3)$$

Рассмотрим примеры наращения по простым и сложным процентам.

Ситуация 1: Что выгоднее вкладчику Хоум Кредит банка: приобрести депозитный сертификат в размере 500 000 тг. на 2 года под 10% годовых на основе сложного процента или под 14% годовых на основе простого процента?

Решение: 1) Используя формулу (3), при $r = 0,1$, получим:

$$FV = 500\,000(1 + 0,1)^2 = 605\,000 \text{ тг.}$$

2) Используя формулу (1), при $r = 0,14$, получим:

$$FV = 500\,000(1 + 0,14 * 2) = 640\,000 \text{ тг.}$$

Вывод: вкладчику выгоднее приобрести депозитный сертификат в Хоум Кредит банке на 2 года в размере 500 000 тг по простым процентам под 14% годовых.

Но есть ситуации, когда нужно вычислить или период начисления или первоначальную стоимость, зная все остальные данные, тогда формулы (1-3) нужно преобразовать.

Ситуация 2: Через какой промежуток времени сумма, равная 200 тыс. тенге при процентной ставке 14% годовых в Казкоммерц банке, превратится в 500 тыс. тенге?

Решение: Т.к. процентная ставка – 14% (простые проценты), то это используем формулу (1), выразив из нее n : $n = (FV / PV - 1) / r$,

$$\text{Получим: } n = (500\,000 / 200\,000 - 1) / 0,14 = 10,7 \text{ лет.}$$

Вывод: через 10,7 лет 200 тыс. тг. при 14% ставке в Казкоммерц банке превратится в 500 тыс. тг.

Ситуация 3: Банк ВТБ банк Казахстана предлагает своему клиенту следующие условия предоставления ссуды сроком на 1 год: на первое полугодие – 10% годовых; а на каждый следующий квартал ставка будет возрастать на 2%. При этом проценты начисляются только на первоначальную сумму кредита. Необходимо определить наращенную сумму долга, если банк предоставил ссуду в размере 500 000 тг.

Решение: Т.к. в данном случае есть три периода с разной процентной ставкой, то нужно использовать формулу (2). Получим:

$$FV = 500\,000(1 + 0,5 * 0,1 + 0,25 * 0,12 + 0,25 * 0,14) = 557\,500 \text{ тг.}$$

Таким образом, наращенной суммой долга будет 57 500 тг.

Рассмотрим такой случай, когда начисление сложных процентов может осуществляться не один, а несколько раз в году, тогда в этом случае должна быть оговорена номинальная ставка процентов j – это годовая ставка, по которой определяется величина ставки процентов, которая применяется на каждом интервале начисления. Тогда при m равных интервалах начисления и номинальной процентной ставке j эта

величина считается равной j / m . Если срок финансовой операции составляет n лет, выражение для определения наращенной суммы (3) примет следующий вид:

$$PV = FV / (1 + r \times n) = FV / (1 + r \times t/B) \quad (4)$$

Эта величина является прямо пропорциональной, т.е. при увеличении числа периодов начисления m полученная величина FV_{mm} также возрастает [3].

Рассмотрим пример начисления сложных процентов по полугодиям и поквартально.

Ситуация 4: Первоначальная вложенная сумма равна 400 тыс. тенге. Определить наращенную сумму через 5 лет при использовании сложной ставки ссудных процентов в размере 15% годовых в Евразийском банке, если проценты начисляются по полугодиям и поквартально.

Решение: Т.к. начисления производятся по полугодиям: $n = 5$, $m = 2$, $j = 0,15$. Используем формулу (4):

$$FV = 400\,000 (1 + 0,15 / 2)^{2 \times 5} = 400\,000 (1 + 0,075)^{10} = 824\,413 \text{ тенге.}$$

Для поквартального начисления: $n = 5$, $m = 4$, $j = 0,15$.

$$FV = 400\,000 (1 + 0,15 / 4)^{4 \times 5} = 400\,000 (1 + 0,0375)^{20} = 835\,261 \text{ тенге.}$$

Таким образом, для клиента выгоднее будет начисление процентов по поквартально.

Математическое дисконтирование представляет собой задачу, обратную наращению, и сводится к определению величины PV по известным значениям величин FV , r , n . С учетом принятых обозначений формула дисконтирования по ставке r будет иметь следующий вид:

$$PV = FV / (1 + r \times n) \quad (5)$$

Разность $FV - PV$ называют дисконтом, или скидкой, а используемую норму приведения r – *декурсивной ставкой процентов*.

При расчете настоящей стоимости денежных средств в процессе дисконтирования по сложным процентам используется следующая формула:

$$PV = FV / (1 + r)^n \quad (6)$$

где PV – первоначальная сумма вклада; FV – будущая стоимость вклада при его наращении, обусловленная условиями инвестирования; r – дисконтная ставка, выраженная десятичной дробью; n – количество интервалов, по которым осуществляется каждый процентный платеж, в общем обусловленном периоде времени.

Рассмотрим примеры расчета настоящей стоимости денежных средств, используя формулы простых и сложных процентов.

Ситуация 5: Сколько средств надо положить под 14 % годовых в банке RBK на основе 1) сложного процента; 2) простого процента, начисляемого ежегодно, чтобы получить через 3 года 700 тыс. тг? Какой из данных случаев выгоднее будет клиенту?

Решение: 1) Сложные проценты по формуле (6):

$$PV = 700\,000 / (1 + 0,14)^3 = 472\,480 \text{ тенге}$$

2) Простые проценты, используя формулу (5): $PV = 700\,000 / (1 + 0,14 \times 3) = 492\,958 \text{ тенге.}$

Таким образом, на основе результатов решения данной задачи, выгоднее положить 472 480 тенге, на основе сложного процента, чтобы в будущем получить 700 тыс. тенге.

При оценке стоимости денег во времени по сложным процентам необходимо иметь в виду, что на результат оценки оказывает большое влияние не только используемая ставка процента, но и число интервалов выплат в течение одного и того же общего платежного периода. Иногда оказывается более выгодным инвестировать деньги под меньшую ставку процента, но с большим числом интервалов в течение предусмотренного периода платежа [4].

Таким образом, учет фактора времени осуществляется с помощью методов наращения и дисконтирования, в основу которых положена техника процентных вычислений.

Список использованной литературы:

1. Финансовая математика: учебное пособие – Е.В. Ширшов, Н.И. Петрик, А.Г. Тутьгин, Т.В. Меньшикова – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: КНОРУС, 2010. – 144 с.
2. <http://matuha.ru/istoriya-matematiki/istoriya-vozniknoveniya-protstentov>
3. Словарь банковских и финансово-экономических терминов / Под ред. д.э.н., проф. Н.К. Мамырова – Алматы: Экономика, 1999. – с. 712.
4. http://www.elitarium.ru/ocenka_stoimosti_deneg/.

Жуков М., Спицын В. гр. ВТ-12с, КЭУК
науч. рук.: магистр, преп. **Аукен Г.Б.**

РАЗРАБОТКА ИНФОРМАЦИОННОГО ПОРТАЛА ДЛЯ СТУДЕНТОВ

Результаты прогнозных исследований подтверждают тот факт, что в наступившем веке образованию придется стать непрерывным процессом, который будет продолжаться на протяжении всей жизни человека: ведь только таким образом он сможет адаптироваться к технологическим инновациям как результату постоянного совершенствования не только орудий труда, но и самого его содержания; овладевать новыми знаниями и направлениями профессиональной деятельности.

Актуальность темы: кредитная система обучения – образовательная система, направленная на повышение уровня самообразования и творческое освоение знаний на основе индивидуализации, выборности образовательной траектории в рамках регламентации учебного процесса и учета объема знаний в виде кредитов.

Для осуществления цели были поставлены следующие задачи: разработать удобный и простой в использовании интерфейс с минималистичным дизайном, включающий всю необходимую информацию для студентов и удобный доступ к ней; создать форму авторизации с привязкой логина (код из 7 цифр, присваиваемый каждому студенту при зачислении, преподавателю при принятии на должность) к факультету и группе (для студентов), к факультету и кафедре (для преподавателей); добавить разделы, содержащие:

1. Расписание занятий.
2. Список слайбусов, с возможностью добавления нужных в избранное или возможностью скачать.
3. Справочные материалы согласно учебному плану.

Java — строго типизированный объектно-ориентированный язык программирования, разработанный компанией Sun Microsystems (в последующем приобретённой компанией Oracle). Приложения Java обычно транслируются в специальный байт-код, поэтому они могут работать на любой компьютерной архитектуре, с помощью виртуальной Java-машины. Дата официального выпуска — 23 мая 1995 года. Java является мультипарадигмальным (объектно-ориентированным, структурным, императивным, компонентно-ориентированным, обобщённым, рефлексивным) языком программирования [1, с. 152].

Достоинством подобного способа выполнения программ является полная независимость байт-кода от операционной системы и оборудования, что позволяет выполнять Java-приложения на любом устройстве, для которого существует соответствующая виртуальная машина. Другой важной особенностью технологии Java является гибкая система безопасности, в рамках которой исполнение программы полностью контролируется виртуальной машиной. Любые операции, которые превышают установленные полномочия программы (например, попытка несанкционированного доступа к данным или соединения с другим компьютером), вызывают немедленное прерывание [2, с. 15].

Основные возможности языка: автоматическое управление памятью; расширенные возможности обработки исключительных ситуаций; богатый набор средств фильтрации ввода-вывода; набор стандартных коллекций: массив, список, стек и т. п.; наличие простых средств создания сетевых приложений (в том числе с использованием протокола RMI); наличие классов, позволяющих выполнять HTTP-запросы и обрабатывать ответы; встроенные в язык средства создания многопоточных приложений, которые потом были портированы на многие языки (например, python); унифицированный доступ к базам данных на уровне отдельных SQL-запросов — на основе JDBC, SQLJ и на уровне концепции объектов, обладающих способностью к хранению в базе данных — на основе Java Data Objects (англ.) и Java Persistence API; поддержка обобщений (начиная с версии 1.5); поддержка лямбд, замыканий, встроенные возможности функционального программирования (начиная с версии 1.8); множество вариантов реализации многопоточных программ. Длины и диапазоны значений примитивных типов определяются стандартом, а не реализацией. Тип `char` сделали двухбайтовым для удобства локализации (один из идеологических принципов Java): когда складывался стандарт, уже существовал Unicode-16, но не Unicode-32. Поскольку в результате не осталось однобайтового типа, добавили новый тип `byte`, причём в Java, в отличие от других языков, он не является беззнаковым. Типы `float` и `double` могут иметь специальные значения $+\infty$, $-\infty$ и «не число» (NaN). Для типа `double` они обозначаются `Double.POSITIVE_INFINITY`, `Double.NEGATIVE_INFINITY`, `Double.NaN`; для типа `float` — так же, но с приставкой `Float` вместо `Double`. Минимальные и максимальные значения, принимаемые типами `float` и `double`, тоже стандартизованы [3, с. 102].

Разработку приложений можно вести в среде Android Studio, NetBeans, в среде Eclipse, используя при этом плагин Android Development Tools (ADT), или в IntelliJ IDEA. Версия JDK при этом должна быть 5.0 или выше. 8 декабря 2014 года Android Studio признана компанией Google официальной средой разработки под ОС Android [1, с. 123].

Android Studio — это интегрированная среда разработки (IDE) для работы с платформой Android, анонсированная 16 мая 2013 года на конференции Google I/O. IDE находилась в свободном доступе начиная с версии 0.1, опубликованной в мае 2013, а затем перешла в стадию бета-тестирования, начиная с версии 0.8, которая была выпущена в июне 2014 года. Первая стабильная версия 1.0 была выпущена в декабре 2014 года, тогда же прекратилась поддержка плагина Android Development Tools (ADT) для Eclipse. Android Studio, основанная на программном обеспечении IntelliJ IDEA от компании JetBrains, официальное средство разработки Android приложений. Данная среда разработки доступна для Windows, OS X и Linux [4, с. 245].

Новые функции появляются с каждой новой версией Android Studio. На данный момент доступны следующие функции: Расширенный редактор макетов: WYSIWYG, способность работать с UI компонентами при помощи Drag-and-Drop, функция предпросмотра макета на нескольких конфигурациях экрана; Сборка приложений, основанная на Gradle; Различные виды сборок и генерация нескольких .apk файлов; Рефакторинг кода; Статический анализатор кода (Lint), позволяющий находить проблемы

производительности, несовместимости версий и другое; Встроенный ProGuard и утилита для подписывания приложений; Шаблоны основных макетов и компонентов Android; Поддержка разработки приложений для Android Wear и Android TV; Встроенная поддержка Google Cloud Platform, которая включает в себя интеграцию с сервисами Google Cloud Messaging и App Engine; Android Studio 2.1 поддерживает Android N Preview SDK, а это значит, что разработчики смогут начать работу по созданию приложения для новой программной платформы; Новая версия Android Studio 2.1 способна работать с обновленным компилятором Jack, а также получила улучшенную поддержку Java 8 и усовершенствованную функцию Instant Run [5, с. 76].

Несколько лет назад Android поощрял разработчиков использовать Eclipse ADT (Android Developer Tools) Bundle в качестве среды для разработки приложений. Но ситуация изменилась, когда в 2013 году была анонсирована и стала доступна для загрузки Android Studio (Beta). Произошло улучшение новой IDE. Сообщество Android было проинформировано о том, что Android Studio станет официальной Android IDE [4, с. 45].

Согласно поставленным целям приложение содержит форму авторизации (рисунок 1). В качестве логина используется специальный код из 7 цифр, который служит не только идентификатором, но и определяет свою принадлежность студенту или преподавателю для того, чтобы соответственно направить пользователя в нужный кабинет. Данный код (или идентификатор) привязывается к факультету и группе студента для того, чтобы приложение имело возможность присылать индивидуальные уведомления. Например, перед началом пары студент получает уведомление о том, что через определенный промежуток времени наступит начало пары, которое содержит информацию из расписания – название предмета, преподавателя и кабинет. Данное уведомление не имеет огромной пользы, если студент знает расписание, но может быть полезно в начале семестра, пока студент ещё не успел запомнить расписание, поэтому его активность опциональна и может настраиваться в разделе настроек. Также, если по каким-либо причинам пара перенесена в другой кабинет преподаватель имеет возможность написать об этом в специальное поле, откуда информация о смене кабинета будет разослана в виде уведомлений студентам, у которых будет проходить данная пара. Кураторы групп также имеют возможность формировать уведомления для своих студентов, чтобы сообщить важную информацию. Помимо перечисленных преимуществ, уведомления могут быть полезны и для информирования студентов о новостях и мероприятиях проводимых в университете.

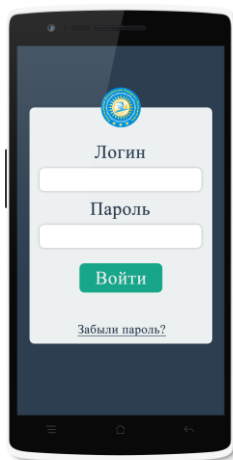

Рисунок 1. Форма авторизации

После авторизации в кабинете студента по умолчанию открывается раздел «Расписание», содержащий три выпадающих списка, которые делят группы по факультетам (рисунок 2).

Рисунок 2. Расписание

При нажатии на определенный факультет, список его групп разворачивается, а справа от списка возникает полоса прокрутки для навигации по нему (рисунок 3). Напротив каждой группы имеется «звёздочка», при нажатии на которую соответствующая группа добавляется в список избранных, что очень удобно для быстрого доступа к расписанию нужной группы.

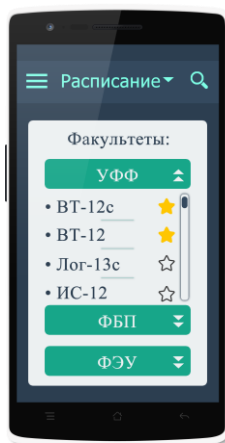

Рисунок 3. Список групп факультета

Группа студента, определенная программой по его логину, автоматически размещается в списке избранных. Для открытия данного списка необходимо нажать на кнопку «Расписание» в шапке приложения (рисунок 4).

Рисунок 4. Список избранных групп

При нажатии на группу (в списке под факультетом либо в списке избранных) открывается её расписание (рисунок 5). На рисунке расписание показано условно (в виде фотографии), так как приложение еще находится в стадии разработки и доступа к базе данных пока не имеет. Кнопка поиска в правой части

шапки приложения меняется на «плюс», при нажатии на который расписание данной группы добавляется в избранное. А кнопка меню меняется на изображение стрелки, при нажатии на которую происходит возврат к списку групп.

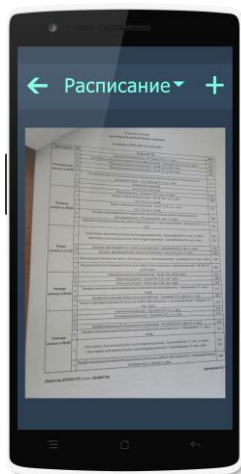

Рисунок 5. Расписание группы

Меню, открываемое при нажатии кнопки, расположенной в левой части шапки приложения содержит следующие разделы:

- расписание;
- силлабусы;
- справочные материалы и учебные пособия;
- руководство пользователя;
- настройки (рисунок 6).

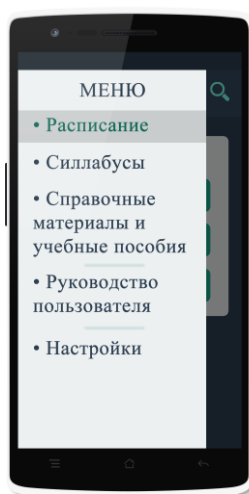

Рисунок 6. Меню приложения

Разделы «Силлабусы» и «Справочные материалы и учебные пособия» имеют структуру аналогичную структуре раздела расписаний, которая была рассмотрена выше. Руководство пользователя содержит справочные сведения о работе с приложением. Раздел «Настройки» позволяет осуществлять настройку уведомлений.

Список использованной литературы:

1. Farrell J. Java Programming – Course Technology, 2015. – 1026 с.
2. Хорстманн К., Корнелл Г. Java. Библиотека профессионала. Том 1. – Вильямс, 2016. – 866 с.
3. Вязовик Н.А. Программирование на Java – Интуит, 2016. – 600 с.
4. Дейтел П., Дейтел Х., Дейтел Э., Моргано М. Android для разработчиков – СПб: Питер, 2015. – 384 с.
5. Head First. Программирование для Android – СПб: Питер, 2016. – 704 с.

Жуков М. гр. ВТ-12с, КЭУК
науч. рук.: к.т.н. Калытка В.А.

КВАНТОВЫЕ ЭФФЕКТЫ В НЕЛИНЕЙНЫХ ПРОТОННЫХ ПОЛУПРОВОДНИКАХ

Методами кинетической теории диэлектрической релаксации исследуется механизм поляризации протонных полупроводников и диэлектриков, в области слабых полей, в широком диапазоне температур (0 – 1500 К). Сформулированы теоретические основы прогнозирования электрофизических и электрооптических свойств материалов с водородными связями (МВС) и проектирования активных элементов электроники, фотоэлектроники и солнечной энергетики (на основе сегнетоэлектриков типа KDP). Установлено доминирующее влияние квантовых эффектов при установлении поляризации в МВС в интервале температуры $T = 0 - 40$ К.

Солнечная энергетика – перспективное научно – техническое направление в области альтернативной энергетики, основанное на преобразовании энергии солнечного излучения (энергия электромагнитного поля) в энергию электрического тока. Физическим рабочим материалом данного процесса является фотоэлектрическая панель (ФЭП), состоящая из ячеек, изготавливаемых в виде плоскопараллельных плотно прилегающих друг к другу пластинок из электронных полупроводниковых материалов (ЭПП), с различными значениями энергии Ферми. ФЭП, в комплектации с дополнительными элементами (токоотводящие элементы, преобразователи частоты и напряжения переменного тока, аккумуляторы тепловой энергии Солнца др.), образуют фотоэлектрический генератор (ФЭГ).

ФЭП на основе ЭПП имеют ряд технических недостатков: 1) сложный механизм диффузионного переноса электронов проводимости между пластинами на границе контакта ЭПП n и p – типа и, как следствие, нестабильная вольт - амперная характеристика (ВАХ) $I=f(U)$ системы в режиме переменного тока; 2) сложная технология приготовления образцов ФЭП на основе ЭПП; 3) непродолжительный срок эксплуатации.

В данной работе развивается микроскопическая модель, описывающая электрофизические и электрооптические свойства твердотельных материалов на основе кристаллы с водородными связями (КВС), которые, по ряду фотоэлектрических показателей могут выступать в качестве альтернативы электронных полупроводниковых материалов для ФЭП (на основе кремния, германия и др. композитов).

Наиболее приближенными, из класса КВС, по показателям электрической проводимости, термической и химической устойчивости, к материалам ФЭП, являются сегнетоэлектрические кристаллы $Me \left(H; D \right)_2 RO_4$, где $Me = K^+; Rb^+; Cs^+$, $R = P^{+5}; As^{+5}$, типичный представитель которых KDP (KH_2PO_4 , $T_C = 122$ К; KD_2PO_4 , $T_C = 213$ К), за счет своих нелинейных электрооптических свойств находит применение в лазерных технологиях, в качестве преобразователя параметров излучения [1].

Согласно микроскопической модели, предложенной Слейтером, в KDP, пусковым механизмом, приводящим к смещению атомов Р, в направлении кристаллической оси С и к установлению спонтанной поляризации $\vec{P}_S \parallel \vec{C}$, является упорядочение протонов в водородной подрешетке, за счет сильного близкодействующего взаимодействия между четырьмя атомами водорода, связанными с фосфатной группой [1]. Хотя протоны движутся в плоскости перпендикулярной оси С и основной вклад в поляризацию \vec{P}_S не вносят, ряд важных эффектов, например изотопический эффект, линейный фотовольтаический эффект (300 К; 1,06 мкм) в KDP, объясняется именно квантовыми переходами протонов [1,2].

Из измерения теплоемкости и остаточной энтропии кристалла KDP следует, что вблизи точки фазового перехода выполняется закон Кюри-Вейсса [1]

$$\epsilon_s - \epsilon_\infty = \frac{A}{T - T_C} \quad (1)$$

где T_C – температура Кюри; ϵ_∞ – диэлектрическая проницаемость в области оптических частот; ϵ_s – статическая диэлектрическая проницаемость; А – параметр, определяемый структурой и параметрами кристаллической решетки материала.

Согласно физической модели протонной релаксации [3], в КВС, под действием электрического поля движутся не массивные ионы или полярные группы различных типов, а протоны (физические релаксаторы) с определенными значениями молекулярных параметров (энергия активации U_0 , частота собственных колебаний протона в потенциальной яме ν_0 , равновесная концентрация протонов n_0). Значения параметров U_0 , ν_0 , n_0 определяются из сравнения теоретического и экспериментального графики измеряемой макроскопической величины (плотности тока термостимулированной деполяризации (ТСТД), тангенса угла

диэлектрических потерь $\text{tg}\delta(\omega)$ в окрестности температуры T_{max} монорелаксационного максимума [1]. В области высоких температур (100 – 450 K) основной вклад в релаксационную поляризацию в КВС вносят термически активируемые (классические) переходы протонов между соседними потенциальными ямами, со скоростью вероятности $a_{0,T} = \frac{v_0}{2} \exp\left(-\frac{U_0}{k_B T}\right)$ (закон Аррениуса) [1]. В области низких температур скорость вероятности квантовых переходов протонов, определяемая прозрачностью потенциального барьера $a_{0,D} = \frac{v_0}{2} \langle D(U_0; T) \rangle$, слабо зависит от температуры и, при наложении внешнего поля, нелинейная по полю величина, что требует учета последующих приближений теории возмущений [2,3].

В переходной зоне, когда протекает релаксация смешанного типа, стационарная диэлектрическая проницаемость кристалла [4]

$$\epsilon_S(\omega) = \epsilon_\infty X_{D,M} \cdot \text{cth}\left(\frac{\omega}{T_{D,M}}\right) \quad (2)$$

В (2) $X_{D,M} = \frac{\pi}{2} \sqrt{\frac{T_D}{T_M}}$ – параметр, отражающий особенности кинетики протонной релаксации в зависимости от температуры;

$T_D(\omega) = \frac{d^2}{\pi^2 D_{\text{diff}}(\omega)}$ – диффузионное время релаксации;

$T_M(\omega) = \frac{\epsilon_0 \epsilon_\infty}{n_0 q \cdot \mu_{\text{mob}}(\omega)}$ – максвелловское время релаксации. Отношение

$\frac{T_D}{T_M} = \frac{d^2 n_0 q \cdot \mu_{\text{mob}}(\omega)}{\pi^2 \epsilon_0 \epsilon_\infty \cdot D_{\text{diff}}(\omega)}$ позволяет установить критическую температуру T_{kr} , разделяющую зоны

диффузионной релаксации $(T_D < T_M; T < T_{\text{kr}})$ и максвелловской релаксации $(T_M < T_D; T > T_{\text{kr}})$.

Коэффициенты диффузии D_{diff} и подвижности μ_{mob} протонов принимаем согласно [4]

$$D_{\text{diff}}(\omega) = \frac{v_0 a^2}{2} \langle \exp(-X) \rangle + \langle D(\omega) \rangle, \quad \mu_{\text{mob}}(\omega) = \frac{v_0 q a^2}{2 k_B T} \langle \exp(-X) \rangle + \langle D(\omega) \rangle, \quad (3)$$

нулевая и первая поправки к прозрачности параболического потенциального барьера

$$\langle D(\omega) \rangle = X \frac{\exp(-\Lambda) - \exp(-X)}{X - \Lambda}, \quad \langle D(\omega) \rangle = \frac{\Lambda \exp(-\Lambda) - X \exp(-X)}{X - \Lambda}, \quad \text{где } X = \frac{U_0}{k_B T}, \quad \Lambda = \frac{\pi \delta_0 \sqrt{m U_0}}{\hbar \sqrt{2}}.$$

Дебаевский радиус экранирования [4]

$$r_D = d \sqrt{\frac{T_M}{T_D}}. \quad (4)$$

Численный расчет теоретических температурных зависимостей $\epsilon_S(\omega)$ будем проводить на основании выражения (2). Исследуемый кристалл – флогопит. Толщина кристалла - $d=30$ мкм. Расчетный

температурный диапазон $T=0 - 1500$ K. Напряженность поляризующего поля $E_0 \approx 10^5 \frac{\text{В}}{\text{М}}$. Постоянная

решетки $a = 10^{-10}$ м. Параметры релаксаторов приняты согласно данным по прецизионным измерениям

спектров плотности ТСТД при температуре максимума $T=100$ K [1,2]: $v_0 = 10^{12}$ Гц, $U_0=0,05$ эВ; равновесная концентрация протонов $n_0 = 10^{16} \text{ м}^{-3}$. Результаты вычислений вынесены в таблицу 1.

Таблица 1. Параметры релаксации, вычисленные по формулам (2), (3), (4)

T, [K]	TD, [c]	TM, [c]	TD/TM	rD, [M]	X _{D,M}	ε _S (ω)
0,001	1,8083E+01	7,9422E+01	2,276E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01

0,002	1,8083E+01	7,9421E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
0,003	1,8082E+01	7,9420E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
0,004	1,8082E+01	7,9419E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
0,005	1,8082E+01	7,9418E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
0,006	1,8082E+01	7,9417E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
0,007	1,8081E+01	7,9416E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,180E+01
0,008	1,8081E+01	7,9415E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
0,009	1,8081E+01	7,9414E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
0,01	1,8081E+01	7,9413E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
0,02	1,8079E+01	7,9404E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
0,03	1,8077E+01	7,9394E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
0,04	1,8074E+01	7,9385E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
0,05	1,8072E+01	7,9375E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
0,06	1,8070E+01	7,9366E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
0,07	1,8068E+01	7,9356E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
0,08	1,8066E+01	7,9347E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
0,09	1,8064E+01	7,9337E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
0,1	1,8061E+01	7,9328E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
0,2	1,8040E+01	7,9234E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
0,3	1,8018E+01	7,9139E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
0,4	1,7997E+01	7,9045E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
0,5	1,7975E+01	7,8950E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
0,6	1,7954E+01	7,8855E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
0,7	1,7932E+01	7,8761E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
0,8	1,7911E+01	7,8666E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
0,9	1,7889E+01	7,8572E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
1	1,7868E+01	7,8477E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
2	1,7653E+01	7,7532E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
3	1,7437E+01	7,6587E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
4	1,7222E+01	7,5642E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
5	1,7007E+01	7,4697E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
6	1,6792E+01	7,3752E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
7	1,6577E+01	7,2807E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
8	1,6362E+01	7,1862E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
9	1,6146E+01	7,0917E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
10	1,5931E+01	6,9972E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
20	1,3779E+01	6,0521E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01

30	1,1628E+01	5,1070E+01	2,2768E-01	6,2872E-05	7,4914E-01	1,1804E+01
40	9,4782E+00	4,1640E+01	2,2762E-01	6,2880E-05	7,4904E-01	1,1804E+01
50	7,3641E+00	3,2465E+01	2,2683E-01	6,2989E-05	7,4775E-01	1,1798E+01
60	5,4162E+00	2,4247E+01	2,2338E-01	6,3474E-05	7,4203E-01	1,1771E+01
70	3,8180E+00	1,7706E+01	2,1563E-01	6,4605E-05	7,2904E-01	1,1712E+01
80	2,6494E+00	1,2979E+01	2,0413E-01	6,6400E-05	7,0934E-01	1,1624E+01
90	1,8557E+00	9,7268E+00	1,9078E-01	6,8684E-05	6,8575E-01	1,1520E+01
100	1,3319E+00	7,5146E+00	1,7724E-01	7,1258E-05	6,6098E-01	1,1416E+01
150	3,9348E-01	3,1533E+00	1,2478E-01	8,4927E-05	5,5460E-01	1,1005E+01
200	1,9359E-01	2,0454E+00	9,4645E-02	9,7515E-05	4,8300E-01	1,0766E+01
250	1,2361E-01	1,6262E+00	7,6012E-02	1,0881E-04	4,3285E-01	1,0617E+01
300	9,0936E-02	1,4330E+00	6,3459E-02	1,1909E-04	3,9550E-01	1,0516E+01
350	7,2786E-02	1,3368E+00	5,4448E-02	1,2857E-04	3,6634E-01	1,0443E+01
400	6,1488E-02	1,2898E+00	4,7672E-02	1,3740E-04	3,4279E-01	1,0389E+01
450	5,3878E-02	1,2709E+00	4,2393E-02	1,4571E-04	3,2326E-01	1,0346E+01
500	4,8446E-02	1,2694E+00	3,8165E-02	1,5356E-04	3,0671E-01	1,0312E+01

Графическая зависимость ϵ_s от T , соответственно таблице 1, представлена на рисунке 1.

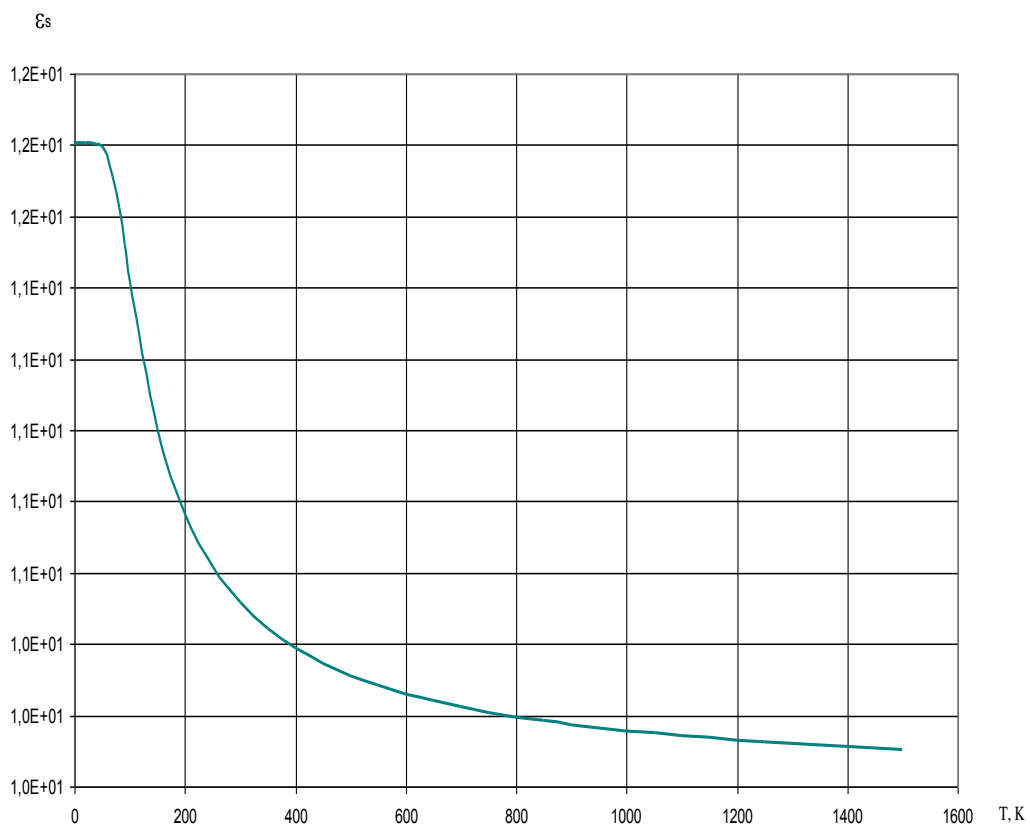

Рисунок 1. Температурная зависимость ϵ_s от T , вычисленная по формуле (2), с учетом (3).

1. Определены времена релаксации и условия формирования объемного заряда по диффузионному и максвелловскому механизмам в кристаллах класса КВС.

2. Разработаны теоретические основы методики прогнозирования качества протонных полупроводников и проектирования активных элементов электроники, оптоэлектроники и Солнечной энергетики.

3. В интервале температуры $T = 0 - 40$ К статическая диэлектрическая проницаемость кристалла практически не изменяется, в отличие от результатов классической теории [3], что объясняется влиянием туннелирования протонов на диффузионную релаксацию при температурах ниже критической.

Список использованных источников:

1. Калытка В.А. «Аналитическое исследование термостимулированных токов деполяризации в кристаллах с водородными связями при низких температурах» // Диссертация на соискание ученой степени кандидата физико – математических наук, по специальности 01.04.07 «физика конденсированного состояния», г. Томск, -2012. – Государственная публичная научно – техническая библиотека России. <http://library.gpntb.ru>

2. Анненков Ю.М., Калытка В.А., Коровкин М.В. Квантовые эффекты при миграционной поляризации в нанометровых слоях протонных полупроводников и диэлектриков при сверхнизких температурах // Изв. Вузов. Физика. – 2015 г. – Том 58, № 1. С. 31 – 37.

3. Калытка В.А., Баймуханов З.К., Мехтиев А.Д. Нелинейные эффекты при поляризации диэлектриков со сложной кристаллической структурой. Доклады академии наук высшей школы Российской Федерации, - 2016. – № 3 (32).- С.7-4. Калытка В.А., Никонова Т.Ю. Нелинейные электрофизические свойства протонных полупроводников и диэлектриков. Труды XIII Международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы электронного приборостроения» (АПЭП - 2016). 3 – 6 октября 2016 г. Том 2. Электронно - физическая секция. Новосибирск. – С. 57 – 65.

Зекен М.С. ИС-22к тобы, ҚЭУК

ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы **Ибрагимова М.С.**

«БАҒДАРЛАМАЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ» ПӘНІНЕ АРНАЛҒАН ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚУЛЫҚ

Қазіргі кезде білім беруді ақпараттандырудың негізгі талаптарының бірі - оқу процесін электронды оқулық немесе оқытудың компьютерлік құралдарын (ОКҚ) жасау және пайдалану. Оқу процессінде компьютерлік оқулықтар, есептер жинақтары, энциклопедиялар, тестілеу мен бақылау, анықтамалық жүйелер және басқа да ОКҚ-лар кеңінен қолданыста табуға болады. ОКҚ-ны білім берудің ақпараттық технологияларының негізгі бір түрі ретінде қарастыруға болады. Жалпы білім берудің ақпараттық технологиялары дәстүрлі оқыту әдістері мен тәсілдерінде кейбір педагогикалық мәселелерді шешудің жаңа құралдары ретінде пайданылады.

Ақпараттық технологиялардың білім беру жүйесінде белсенді пайдаланылуы оның нақты педагогикалық есептерді шешуге арналған құралы қызметін атқаруымен қатар, дидактика мен әдістеменің дамуына әсер етіп, оқыту мен білім берудің жаңа әдіс-тәсілдерін, формаларын құруға алып келеді. Мысалы, Internet технологияларының кеңінен таралуы қашықтықтан оқыту әдісінің жедел дамуына мүмкіндік туғызуда. Мультимедиялық технологияның, компьютерлік графика мен машықтану жүйелерінің дамуы, кәсіби ортадағы іс-әрекетті бейнелейтін виртуал жағдайға "ену" жолымен оқыту әдістемесінің құрылуына түрткі болды. Ал, компьютерлік желілік машықтандырушы класстардың пайда болуы, іскерлік ойындар мен сайыстар түрінде көп ролді машықтандыру әдістеменің дамуына ықпал жасады (кәсіби сайыстар мен іскерлік ойындар бұрын бері кәсіби дайындық пен іскерлікті арттыру барысында қолданылып келген. Ал ақпараттық технология оларды жаңа деңгейде ұйымдастыру мен өткізуге мүмкіндік туғызуда).

Сонымен ОКҚ-ның дидактика мен әдістеменің жаңа қырынан дамуына ықпал ететіні сөзсіз. Яғни, ОКҚ-ны оқу процессінде пайдалану негізінде:

- оқытудың сапасы артады;
- оқыту жұмыстарын ұйымдастыру мен жүргізуге кететін шығындар азаяды;
- оқытушылардың оқыту барысында сабақ түсіндіру, бақылау алу, тапсырманың орындалуын қадағалау, бағалау, білім мен іскерлікті игеру деңгейлерін анықтау сияқты басқару жұмыстарының шығармашылық іс-әрекетке (ғылыми-ізденіс және әдістемелік мәселелерді шешу, оқу-әдістемелік құралдарды дайындау т.с.с.) көшуіне алып келеді;
- оқытудың мазмұны мен құрылымдарының өзгерістеріне қарай оқу процесін оқу-әдістемелік құралдармен қамтамасыздандыруды жеделдетеді.

Осы айтылғандардан қазіргі уақытта білім беру жүйесінде дәстүрлі құралдарға қарағанда ОКҚ қолдану қажеттігі артып келе жатқандығын көруге болады. Сондай-ақ, ОКҚ-ны дәстүрлі оқу-әдістемелік құралдармен үйлестіре қолданудың тиімділігін практика көрсетіп отыр. Дегенмен, ОКҚ компьютерсіз оқыту құралдарын толығымен алмастыра алмайды. Шындығында ОКҚ дәстүрлі құралдардың тиімді тұстарын ала отырып, оқытудың жаңа сапалық деңгейіне алып келеді.

ОКҚ-ның сапасы оны оқу процесінде пайдалану барысында ғана анықталады. Оның кемшіліктерінің көп болуы пайдаланушыларға ОКҚ туралы теріс пікір қалыптасуына алып келеді .

- белгілі бір пәнге байланысты дайындалған электронды оқулықтың сол пәннің типтік бағдарламасына сөйкес болуын;

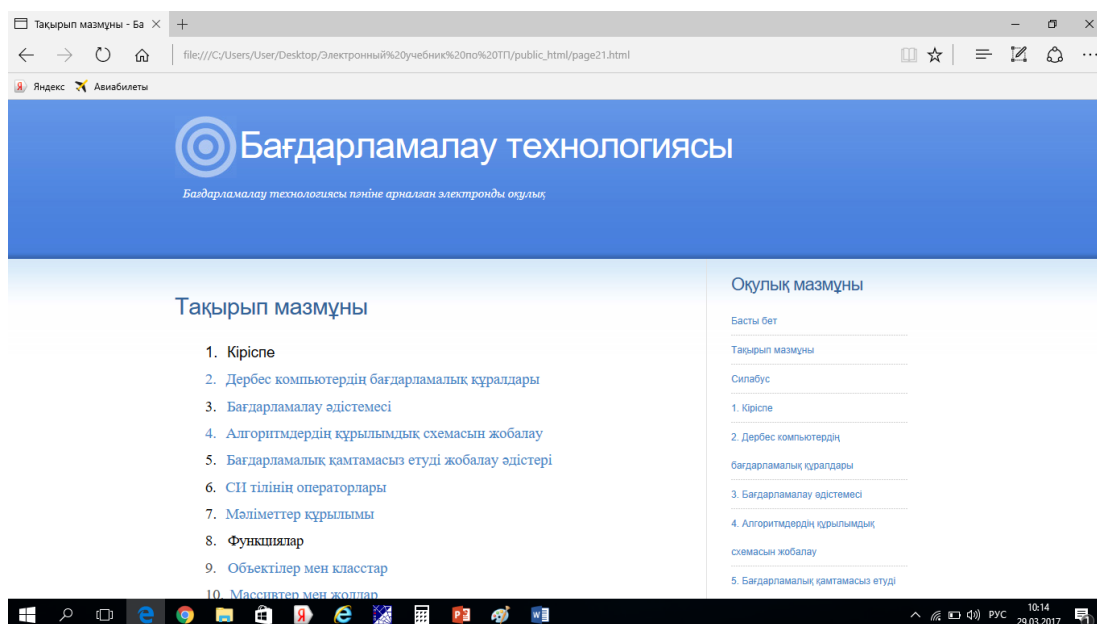
- электронды оқулықтар курста оқытылатын тараулар мен тақырыптарға қатысты лекция конспектісін қамтитын *негізгі*; зертханалық және практикалық тапсырмаларды орындауға арналған қосымша; материалға қатысты аныққама, библиографиядан тұратын көмекші; аралық және қорытынды бақылау сұрақтарынан тұратын *тест*; материалды дайындауда пайдаланылған *әдебиет тізімдері* бөлімдерін қамтуын;

- электронды оқулықтың кәдімгі оқулықтар мазмұнын қайталамауын яғни, берілетін тақырыпқа қатысты ақпараттың нақты әрі қысқа берілуін ескеру керек;

- белгілі бір тақырыпқа қатысты материал 2-3 экрандық беттен артық болмауы тиіс. Егер мәтін көлемі бірнеше экрандық бетті қамтитын болса онда экранда пайда болатын он жақ тік төменгі көлденеңінен жылжыту сызықтарын электрондық оқулықты пайдаланушының көп пайдалануына тура келеді. Мұның өзі пайдаланушының материалға қатысты ойын бөледі және мәтінді жоғары-төмен оңға - солға жылжыта беру пайдаланушының шыдамдылығына да әсер етеді.

- бір қатардағы мәтін 62-65 таңбадан аспауы тиіс. Себебі материалды баспаға шығару қажет болса, ол А4 көлемді параққа дұрыс түсетіндей болуы керек.

Оқулықты шектен тыс иллюстрациялық анимациялық тұрғыдан көркемдеу пайдаланушыға кері әсерін тигізуі мүмкін, бірақ кейбір пәндерге атап айтқанда физика, химия, биология секілді пәндерге қатысты процестерді анимациялап көрсету, тіпті кинофильмдер мен диафильмдер үзінділерін MPEG, AVI типті файлдар ретінде сақтап, оларды гипермәтінді формат арқылы электронды оқулыққа кірістіру оқулықтың көркемдік әдістемелік деңгейін арттырады.

Сурет 2. Тақырып мазмұны

«Бағдарламалау технологиясы» пәнінің электронды оқулығы кірістірілген функциялары пайдалана отырып, кітапханаға алгоритмдеу міндеттерді, автоматты бағдарламалау әдістерін, программалау тілдері жіктеуі, деректер түрлері мен операторлар тілдік бағдарламалау жіктеу негіздерін зерттеу, динамикалық деректер құрылымын, әдістері, бағдарламалық қамтамасыз ету жобалау, бағдарламалау стилі, сапа бағдарламалау көрсеткіштері, отладки әдістері, және болып табылады Test бағдарламалар мен объектілі программалау сурет 2 берілген.

Әдебиеттер тізімі:

1. Суэринг С., Конверс Т., Парк Д. PHP и MySQL. Библия программиста, 2-е издание – М.:Диалектика, 2010.
2. Скотт Ф. Уилсон, Брюс Мэйплс, Тим Лэндгрейв Принципы проектирования и разработки программного обеспечения. Учебный курс MCS5D. – М.: Русская Редакция, 2014.
3. В. И. Грекул, Г. Н. Денищенко, Н. Л. Коровкина Проектирование информационных систем - М.: Интернет-Ун-т Информ технологий, 2012.

ОБ ОДНОМ ПРИМЕНЕНИИ АЛГОРИТМА ОТЛОЖЕННОГО СОГЛАСИЯ

В жизни каждого выпускника вуза возникает непростая задача выбора научного руководителя для своего дипломного проекта. Нельзя сказать, что в данном случае все зависит от студента, распределение происходит на выпускающих кафедрах с учетом интересов преподавателей: их педагогической нагрузкой и предпочтений.

Одним из практических механизмов, позволяющих решить данную задачу, учитывая интересы обеих сторон, является модель мэтчинга.

Мэтчинг – это ситуации одновременного и взаимного парного выбора, при котором образуются стабильные соответствия между элементами двух множеств, имеющих свои предпочтения. В данной работе мы рассмотрим обобщение данной модели с неравным числом элементов во множествах.

В нашем случае, имеются два множества:

$$S = \overline{s_i}, i = \overline{1, 8} \quad \text{– студенты группы МЭ-41;}$$

$$T = \overline{t_i}, i = \overline{1, 4} \quad \text{– преподаватели кафедры «Мировая экономика и международные отношения»,}$$

которые могут быть закреплены в качестве научного руководителя.

Для каждого элемента из S элементы из T , отсортированы в некотором порядке. То есть мы можем говорить, какие элементы T для данного элемента s из S являются более предпочтительными, а какие менее. Сортировки для каждого элемента могут быть свои. Аналогичные предпочтения введены и для элементов из T .

Для определения предпочтений студентов был проведен опрос на предмет выбора наиболее привлекательного научного руководителя. Предпочтение преподавателей (одно для всех) было определено нами на основе балла GPA студентов, то есть каждый преподаватель заинтересован выбрать наиболее сильных студентов. В результате были получены следующие предпочтения:

$$\begin{array}{l|l} P_1 & t_1 \succ t_2 \succ t_3 \succ t_4 \\ P_2 & t_1 \succ t_2 \succ t_3 \succ t_4 \\ P_3 & t_2 \succ t_1 \succ t_4 \succ t_3 \\ P_4 & t_1 \succ t_2 \succ t_3 \succ t_4 \\ P_5 & t_1 \succ t_2 \succ t_4 \succ t_3 \\ P_6 & t_1 \succ t_2 \succ t_4 \succ t_3 \\ P_7 & t_2 \succ t_1 \succ t_4 \succ t_3 \\ P_8 & t_2 \succ t_1 \succ t_3 \succ t_4 \\ \hline P_i & s_6 \succ s_5 \succ s_2 \succ s_1 \succ s_8 \succ s_7 \succ s_4 \succ s_3 \\ i = \overline{1, 4} \end{array}$$

Кроме того, известно, что преподаватель t_1 может быть научным руководителем четырех студентов, t_2 - двух студентов, а t_3 и t_4 могут осуществлять научное руководство только одним студентом.

Суть задачи сводится к распределению студентов, элементов множества S среди преподавателей, элементов множества T . При этом в результате мы должны получить не просто разбиение, а так называемое стабильное разбиение. Стабильность – общее понятие для теории игры, которое в данном конкретном случае означает, что отсутствуют пары (s, t) и (s', t') , обладающие следующим свойством: для s элемент t' является предпочтительнее t , а для t' элемент s является предпочтительнее s' .

Решение подобных задачи было описано в 1962 году математиками Д. Гейлом и Л. Шепли в статье «Поступление в колледж и стабильность браков» (College admissions and the stability of marriage). Набор правил, следование которым всегда приводит к образованию стабильных пар, получил название алгоритма Гейла-Шепли или «алгоритма отложенного согласия» (Deferred Acceptance Algorithm – DAA).

Множество практических механизмов на основе алгоритма Гейла-Шепли разработал нобелевский лауреат Э. Рот. Эти механизмы были внедрены в деятельность больниц по набору врачей и интернов, в правила многих американских профессиональных спортивных ассоциаций по набору спортсменов в команды. В соответствии с предложенными институциональными механизмами фирмы набирают на стажировку сотрудников, суды нанимают секретарей, родители находят подходящие школы для детей.

Процедуры регулирования мэтчинга активно применяются в современных Соединенных Штатах, Великобритании, Канаде, Японии, Израиле и других странах.

Алгоритм решения задачи (S-proposing DAA) состоит из следующих шагов:

- 1) студенты делают предложение наиболее предпочтительному преподавателю;
- 2) каждый преподаватель из всех поступивших предложений выбирает наилучшее и отвечает на него «возможно», на все остальные отвечает «нет»;
- 3) студенты, получившие отказ, обращаются к следующему преподавателю из своего списка предпочтений, студенты, получившие ответ «возможно», ничего не делают;
- 4) если преподавателю пришло предложение лучше предыдущего, то он прежнему претенденту (которому ранее сказал «возможно») говорит «нет», а новому претенденту говорит «возможно»;
- 5) если преподавателю пришло наилучшее предложение (первое в ряду предпочтений), то он прежнему претенденту (которому ранее сказал «возможно») говорит «нет», а новому претенденту говорит «да» и далее предложений не принимает;
- 6) шаги повторяются, пока у всех студентов не исчерпается список предложений, в этот момент преподаватели отвечают «да» на те предложения «возможно», которые у них есть в настоящий момент.

В результате мы получаем наилучший стабильный мэтчинг для студентов и наихудший из стабильных мэтчингов для преподавателей.

Возможен и второй вариант алгоритма, когда первыми делают предложение преподаватели – T-proposing DAA. В этом случае мы получим наилучший стабильный мэтчинг для преподавателей и наихудший стабильный мэтчинг для студентов. Кстати, уместно заметить, что начинающая сторона алгоритма Гейла-Шепли всегда оказывается в более выигрышной (в некотором смысле) позиции.

Сложность полученного алгоритма приемлема – для вычисления оптимальной конфигурации требуется порядка n^2 операций, где n – максимальное число из количества студентов и преподавателей. В нашем случае максимальное число шагов может составить: $8^2 = 64$.

Используя обе разновидности алгоритма отложенного согласия (DAA), были получены следующие два стабильных мэтчинга:

S-proposing DAA T-proposing DAA

s_1	s_2	s_3	s_4	s_5	s_6	s_7	s_8	s_1	s_2	s_3	s_4	s_5	s_6	s_7	s_8
t_1	t_1	t_4	t_1	t_1	t_1	t_2	t_2	t_1	t_1	t_4	t_3	t_1	t_1	t_2	t_2

Реальное распределение студентов по научным руководителям, которое было осуществлено на кафедре, выглядит следующим образом:

s_1	s_2	s_3	s_4	s_5	s_6	s_7	s_8
t_4	t_3	t_1	t_1	t_2	t_1	t_2	t_1

Сравнивая распределения, полученные с помощью алгоритма отложенного согласия, с реальным можно отметить:

1) в случае S-proposing наблюдается 3 из 8 совпадений с реальными парами:
 $\langle s_4, t_1 \rangle, \langle s_6, t_1 \rangle, \langle s_7, t_2 \rangle;$

2) в случае T-proposing наблюдается 2 из 8 совпадений с реальными парами:
 $\langle s_6, t_1 \rangle, \langle s_7, t_2 \rangle.$

В тоже время, очевидно, что способ закрепления студентов, за научными руководителями существующий на данный момент на кафедре «Мировая экономика и международные отношения» не отвечает в полной мере ни предпочтениям студентов, ни предпочтениям преподавателей. При распределении студентов учитываются какие-то субъективные, неочевидные факторы.

Список использованной литературы:

1. А. В. Захаров. Теория игр в общественных науках. М. - Изд. дом Высшей школы экономики, 2015.
2. В. И. Данилов. Лекции по теории игр. М. - Российская экономическая школа, 2002.
3. Gale, David, and Lloyd S. Shapley. College admissions and the stability of marriage. American mathematical monthly, №69. 9–15, 1962.

Ким М.А. гр. ИС-31, КЭБП КЭУК
 науч. рук.: преп. **Садвакасова К.М.**

РАЗРАБОТКА РЕКЛАМНОЙ ПРОДУКЦИИ КАФЕ «САПФИР»

Цель моей работы разработка рекламного проекта автосалона. Основной целью рекламы кафе «Сапфир» является стремление в максимальной степени удовлетворить пожелания нашей организаций. Для такого проекта есть 3 поставленных задач:

1. Информирования
2. Убеждение

3. Напоминание

То есть дать полную информацию о автосалона, Убедить его о том что это кафе для него является очень удобной компаний легковых автомобилей и напоминать его в дальнейшем. Для этого нужно информировать клиентов при помощью визиток и буклетов.

Постановка задач рекламы определяется конкретной ситуацией рекламодателя и зависит от его намерений, маркетинговых стратегий и принятых решений, а также характеристик и конъюнктуры целевого рынка. В рамках конкретной рекламной кампании цели рекламы могут определяться и тем, какой именно реакции целевой аудитории желает достичь рекламодатель на разных этапах рекламной кампании. В каждом конкретном случае рекламодатель использует тот путь и решает те задачи, которые в оптимальной степени соответствуют достижению поставленных целей.

С помощью простым и удобным интерфейсом CorelDraw и 3D MAX можно воссоздать абсолютно любое графическое изображение. Использовались практически все инструменты на стандартной панели, а так же линейка для того чтобы все было ровно например: стены, крыша, лестница, окна и т.д. Для реалистичности окон был использован градиент первого слоя, и градиент с прозрачностью.

Средства, с помощью которых была достигнута главная цель проекта: программное обеспечение CorelDraw.

Преимущества выбранной программы:

- Универсальность
- Простота в использовании
- Легкость в использовании
- Простота интерфейса
- Огромные графические возможности
- Технологические возможности

В представленной дипломной работе мною была рассмотрена тема «Создание Автосалона».

По итогам проведенного исследования можно сделать вывод, что графический редактор CorelDraw предназначен для работы с векторной графикой и является несомненным лидером среди аналогичных программ.

Особенностью последних версий CorelDraw и 3D MAX можно назвать высокую степень интерактивности. Интеллектуальный интерфейс, меняется в зависимости от ситуаций, и для выполнения практически любой операций требуется минимальное количество действий.

Таким образом, из выше сказанного, можно сделать вывод, что в дипломной работе раскрывается все теоретические и практические аспекты темы и достигнуты цели и задачи работы.

При подготовке данной работы главной трудностью было полное отсутствие какого-либо опыта работы с подобными приложениями. Однако, благодаря изобилию различной обучающей литературы, удалось не только познакомиться с основными возможностями и принципами работы векторного графического редактора CorelDraw и 3D MAX, но и научиться применять их на практике.

Что касается сравнительной характеристики редакторов векторной и растровой графики. Они имеют во многом схожий интерфейс и подобные инструменты создания объектов, но принципы работы с данными инструментами различны. Основное отличие здесь в том, что созданный объект в векторной графике можно впоследствии обрабатывать отдельно, в то время как объект, созданный в растровом редакторе, после снятия выделения перестает существовать обособлено. Документы, созданные в растровом редакторе, очень объемны по размеру и малопригодны для использования их в среде Интернет. Поэтому для создания Web-документов используют чаще всего векторные графические редакторы.

Список использованной литературы

1. Петров М.Н., Молочков В.П. Компьютерная графика. Учебник.- СПб.:
2. Питер, 2012.- 736 с.: ил.
3. Джон Карриган. Компьютерная графика: Секреты и решения.- М.: Энтронп, 2015.-
4. Шеденов У.К., Романов А.С. Формирование современного рынка
5. рекламы в Республике Казахстан.// "Экономика Казахстана", № 1, 2016.
6. Найти свой путь в рекламном деле., перевод с англ. Кукушкиной В.А.//
7. М.; "Ай Кью", 2010.
8. Отчет о деятельности ТОО "Рекламное агентство "Рута"" за 2014 год.
9. Реклама: экономика, политика, искусство.// М.: ГПНТ, 2016.
10. <http://product.corel.com/en/draw/10/>
11. <http://demiart.ru/forum>

О НЕКОТОРЫХ АСПЕКТАХ ВЗАИМОСВЯЗИ ЛОГИСТИКИ И МАРКЕТИНГА НА ПРЕДПРИЯТИИ

Маркетинг представляет собой систему управления, позволяющую приспособлять производство к требованиям рынка в целях обеспечения выгодной продажи товаров.

Исторически сложилось так, что практический маркетинг был востребован в более ранний период, чем логистика из-за возникших проблем со сбытом товаров.

В середине XX в. ориентация производства на выпуск нужного на рынке товара и применение маркетинговых методов изучения спроса и воздействия на спрос оказались решающим фактором повышения конкурентоспособности любого предприятия, но задачи создания систем, обеспечивающих сквозное управление материальными потоками, актуальности тогда не имела, во-первых, ввиду отсутствия технических возможностей построения таких систем в экономике, а во-вторых, ввиду того, что за счет применения новых для того времени маркетинговых приемов можно было резко уйти вперед. В современных условиях «уйти вперед» только на базе применения маркетинга уже нельзя. Выявленный маркетингом спрос должен своевременно удовлетворяться посредством быстрой и точной поставки («технология быстрого ответа»). Этот «быстрый ответ» на возникший спрос возможен лишь при налаженной системе логистики.

Несмотря на то, что логистика в практической деятельности стала применяться позже, тем не менее эта отрасль дополняет и развивает маркетинг, связывая потребителя, транспорт и поставщика в мобильную, технико-технологически и планомерно-экономически согласованную систему.

Маркетинг отслеживает и определяет возникший спрос, т.е. отвечает на вопросы: какой товар нужен, где, когда, в каком количестве и какого качества. Интегративные качества логистических систем представляют собой способность этих систем реализовывать конечную цель, которая получила название «шесть правил логистики»:

- продукт - нужный продукт;
- качество - необходимого качества;
- количество - в необходимом количестве;
- время - должен быть доставлен в нужное время;
- место - в нужное место;
- затраты - с минимальными затратами.

Логистика обеспечивает физическое продвижение востребованной товарной массы к потребителю. Логистическая интеграция позволяет осуществить поставку требуемого товара в нужное место в нужное время с минимальными затратами.

Маркетинг ставит задачу системного подхода к организации товародвижения, при эффективной организации товародвижения каждый из этапов этого процесса должен планироваться как неотъемлемая часть хорошо уравновешенной и логически построенной общей системы. Однако методы технико-технологической интеграции всех участников процесса товародвижения являются основным предметом изучения не маркетинга, а логистики.

Маркетинг нацелен на исследование рынка, рекламу, психологическое воздействие на покупателя и т. д. Логистика же в первую очередь нацелена на создание технико-технологически сопряженных систем проведения материалов по товаропроводящим цепям, а также систем контроля за их прохождением.

Наиболее существенные отличия между маркетингом и логистикой представлены в таблице.

Таблица 1
Сравнительная характеристика исследований в области маркетинга и в области логистики

Сравниваемые характеристики маркетинга и логистики	Маркетинг	Логистика
Объект исследования	Рынки и конъюнктура конкретных товаров и услуг.	Материальные потоки, циркулирующие на этих рынках
Предмет исследования	Оптимизация рыночного поведения по реализации товаров или услуг	Оптимизация процессов управления материальными потоками.
Методы исследования	Методы исследования конъюнктуры, спроса и предложения по конкретным товарам и услугам	Системный подход к созданию материалопроводящих цепей, а также общеизвестные методы, которые применяются при планировании и управлении производственными и экономическими системами.

Итоговые результаты	Рекомендации по производственно-сбытовой стратегии и тактике компании: что производить, в каком объеме, на какие рынки и в какие сроки. Какие могут быть выгоды.	Проекты систем, отвечающие целям логистики: нужный товар, в необходимом количестве, необходимого качества, в нужном месте, в нужное время и с минимальными затратами.
---------------------	--	---

Примеры логистической оптимизации материального потока в сфере обращения.

Существо логистического подхода к управлению материальными потоками заключается в интеграции отдельных участников логистического процесса в единую систему, способную быстро и экономично доставить необходимый товар в нужное место. Сложность здесь заключается в том, что в рамках единой системы необходимо объединить различных собственников, т. е. субъектов с различными экономическими интересами.

В качестве примеров логистического подхода к управлению материальными потоками в сфере обращения рассмотрим два процесса:

- процесс доведения пшеничной муки от сельхозпроизводителя до предприятий розничной торговой сети;
- процесс доведения железобетонных конструкций с заводов на строительные объекты.

1. Пример применения логистики в товародвижении муки. Существуют три категории участников товародвижения муки: предприятия агропромышленного комплекса, выращивающие сырье для хлеба (рожь, пшеницу); предприятия по переработке муки (элеваторы, мельницы); оптовая база и сеть продовольственных магазинов.

Логистическая оптимизация материального потока позволяет снизить совокупные затраты на товародвижение, результат достигается за счет осуществления различных мероприятий. Остановимся здесь на одном из них. Рассмотрим, что необходимо сделать для снижения затрат на логистику за счет оптимизации упаковки товаров.

Традиционно при производстве мука расфасовывается в мешки вместимостью 50 кг. Не оптимизированный, с точки зрения логистики, материальный поток будет представлять собой движение муки в мешках на протяжении всей цепи, вплоть до магазинов.

Логистическая оптимизация процесса доведения муки до розничной торговой сети предполагает наличие тесных партнерских отношений между всеми участниками логистического процесса, работу на так называемый общий результат.

Представим ситуацию, когда все три участника находятся в руках одного собственника, и зададимся вопросом: где этот собственник организовал бы расфасовку муки в пакеты?

Фасовку муки в нашем примере можно осуществлять в четырех местах:

- за прилавком магазина на рабочем месте продавца во время обслуживания очередного покупателя или в помещении для подготовки товара к продаже на рабочем месте фасовщика, специально занятого расфасовкой муки;
- на оптовой базе в цехе фасовки;
- на мелькомбинатах

Отметим, что менее производительный, следовательно, более дорогой будет организация фасовочных работ в магазине, и особенно на рабочем месте продавца. На складах, за исключением некоторого ограниченного числа, нельзя достаточно эффективно использовать мощную фасовочную технику. Значительный эффект можно получить, организовав фасовку муки на мельнице, установив высокопроизводительное фасовочное оборудование снабжая затем склады и магазины фасованной мукой.

В связи с этим очевидно, что единый собственник всех указанных участников процесса товародвижения организовал бы расфасовку муки на мелькомбинатах. Однако, технологический процесс производства муки рассредоточен в руках разных субъектов. Причем если розничная торговля выигрывает от торговли фасованной мукой, то для оптового склада организация фасовки - лишние затраты. Поэтому для того, чтобы мука не проходила всю логистическую цепь в мешках, а расфасовывалась на более ранних этапах товародвижения, необходимо тщательно отрегулировать механизм экономических взаимоотношений участников.

В результате завоза на оптовые склады нерасфасованной муки (или завоза в магазины расфасованной крупным весом муки) совокупность участников процесса товародвижения упускает часть возможной прибыли. Этого не произойдет, если участники товародвижения смогут объединиться и совместно решить следующие задачи:

1. Определить размер дополнительной прибыли, получаемой за счет организации фасовочных работ на мелькомбинате (или дополнительной перефасовкой более мелкими партиями на оптовых складах), а также договориться о порядке ее справедливого распределения между участниками, т. е. решить экономическую задачу.

2. Выбрать технические средства для обеспечения процесса доведения фасованной муки до торговых залов магазинов. Сюда входят: тара-оборудование, которая будет заполняться единицами

расфасовки на заводе, а затем через склады оптовой базы доставляться в магазины; специальные виды транспортных средств для эффективной транспортировки выбранных видов тары-оборудования; средства для выполнения погрузочно-разгрузочных работ и т. д. Это комплекс технических задач.

3. Договориться о едином, взаимоувязанном технологическом процессе обработки материального потока, начиная от цеха фасовки завода и кончая торговым залом магазина. Это комплекс технологических задач.

4. Решить математическими методами различные оптимизационные задачи, например, задачу оптимизации запасов на всех участках движения муки; задачу определения оптимальных размеров поставляемых партий и др.

В целом - это комплекс математических задач, в результате решения которых может быть создана интегрированная материалопроводящая система, обеспечивающая экономический выигрыш только лишь за счет качественного изменения управления материальным потоком.

Как следует из данного примера, логистический подход предполагает необходимость решения задач в области техники, технологии, экономики и математики.

2. Пример применения логистики в процессе доведения железобетонных конструкций с заводов на строительные объекты. Известно, что груз, доставленный своевременно ценится гораздо дороже, чем доставленный не в срок.

Рассмотрим принципиальную схему логистической организации потоков железобетонных конструкций с заводов на строительные объекты.

В информационном центре крупной логистической компании сосредоточивается и обрабатывается информация о потребности строительных объектов в тех или иных железобетонных изделиях, информация о наличии действующего парка панелевозов, а также о производственных мощностях заводов. Информационный центр ежедневно разрабатывает графики доставки железобетонных конструкций с указанием поставщика и получателя каждой детали, а также номера автомобиля, осуществляющего перевозку. Графики разрабатываются с точностью до минут. Железобетонная панель доставляется с завода на строительную площадку к тому моменту, когда монтажникам нужно устанавливать именно ее, и подается на возводимый этаж здания прямо «с колес», т. е. непосредственно из автомобиля-панелевоза.

Логистическая организация доставки железобетона позволяет устранить необходимость выгрузки и хранения конструкций на строительной площадке, следовательно, уменьшается потребность в запасах, а также потребность в размерах самой площадки. Дом может возводиться среди деревьев, а не среди территории, заставленной не вовремя завезенными или бракованными строительными конструкциями. Сокращается потребность в людях, технике, финансах. Экономические и экологические преимущества очевидны.

Обязательные условия функционирования системы:

- наличие транспорта, технических средств на заводах и строительных объектах, технологически сопряженных друг с другом, а также с параметрами железобетонных изделий (техника);
- четко определено, кто и что должен делать, как делать, в какой последовательности (технология);
- решена транспортная задача, т.е. задача оптимизации маршрутов движения автомобильного транспорта, составлены графики доставки (математика);
- экономические интересы участников взаимоувязаны (экономика).

Результатом функционирования системы является наличие нужного изделия, в нужном количестве, нужного качества, в нужное время, в нужном месте, с минимальными затратами.

Как мы отмечали выше, логистика и маркетинг взаимосвязаны и слаженная работа между этими структурами позволяет успешно функционировать любому предприятию, однако, на практике существуют некоторые разногласия. Например, маркетологи считают, что логистов ставят под угрозу жизнеспособность многих стратегических программ из-за логистических расчетов. А логисты, в свою очередь, считают, что действия маркетологов в большинстве случаев выходят за рамки компетенций логистических мероприятий. Рассмотрим один из камней преткновения между логистами и маркетологами.

Маркетинг занимается изучением рыночной ситуации, спроса на товары и услуги. Диктует уровень качества товаров и услуг, чтобы удовлетворить спрос соответствующим предложением и предоставить плоды разработок потребителю. Логистика занимается организацией внутренней и внешней стороны бизнес-процесса. Обеспечение внешней стороны бизнес-процесса заключается в поставке товаров и услуг потребителям в место и время, удобное для потребителей. А также доставке товаров и услуг нужного качества и взаимовыгодной ценовой категории. А работа на внутреннюю сторону – обеспечение производства материалами и средствами по выгодной цене, в удобное для предприятия место и время для изготовления товаров и предоставления услуг.

Таким образом, можно сделать вывод, что и логистика, и маркетинг тесно переплетаются в процессе удовлетворения потребностей потребителей при оптимальных затратах. Первичными являются функции маркетинга, который отвечает на вопрос «что нужно»; функции логистики вторичны, она отвечает на вопрос «как это сделать». Маркетинг и логистика являются равноправными частями одного целого - системы реализации продукции промышленного предприятия. При оптимальном одновременном использовании маркетинга и логистики повышается не только эффективность сбыта, но и всего предприятия.

Следовательно, логистика и маркетинг представляют собой две равноправные концепции с единым полем функционального приложения, едиными конечными целями, но различным инструментарием и предметом интересов. Хозяйственные структуры, использующие в своей деятельности маркетинговую концепцию, рано или поздно вынуждены создавать соответствующую систему логистики, а в дальнейшем совершенствовать ее, повышая качество логистических процессов и уровень их интеграции с другими управленческими функциями.

По важнейшим целям и задачам логистика и маркетинг считаются похожими системами, обе они хотят удовлетворить потребительский спрос. Деятельность в логистике и маркетинге преимущественно связано между собой и при взаимодействии определяет снабженческий, производственный и сбытовой характер.

Поскольку доставить товар в нужное место и в нужное время можно разными способами, а нужно выбрать единственный максимально выгодный, то можно сказать, что логистика является активным участником процесса удовлетворения нужд клиентов. От выбранного способа доставки зависят сроки доставки и уровень обслуживания клиентов. Можно сказать, что логистика является одним из вариантов нематериальной стимуляции потребителей с получением ценовой премии за соблюдение всех условий. Кроме этого, посредством логистики определяется конечная стоимость товара. Именно благодаря логистическим операциям определяется стоимость затрат на производство товаров: от обеспечения сырьевой базы и оборудования, до складирования и транспортировки в нужное место к назначенному часу. Таким образом, делаем вывод, что логистика является одним из инструментов ценообразования. А ценовая политика является одним из факторов, характеризующих ценность и востребованность продукта на рынке. Так что, логистика так или иначе затрагивает практически все маркетинговые подразделения. И не важно, что область является приоритетной для маркетинга, так как именно логистика является основным пунктом заключения договора. Ведь время и место доставки, не говоря уже о создании ценовой политики, просчитывается логистическими операциями. Поэтому можно смело утверждать, что логистика является секретом успешной деятельности многих компаний, а еще основным фактором компетентности и главным инструментом маркетинга.

Список использованной литературы:

1. Гаджинский А.М. – 18-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2010 – 484 с.
2. Ельдештейн Ю.М. Логистика – электронный учебно-методический комплекс http://www.kgau.ru/distance/fub_03/eldeshtein/logistika/01_03.html
3. О взаимосвязи маркетинга и логистики в инновационной экономике <http://logistic-forum.lv/menegment/marketing-logistika>
4. Основы логистики: учебное пособие /К.С.Смагулова, Караганды, КЭУК, 2014. –210с.
5. Степанов В.И. Логистика: учеб. – М.: Проспект, 2009. – 488 с.

Корганбекова А.Т. ИС-22к тобы, ҚЭУК

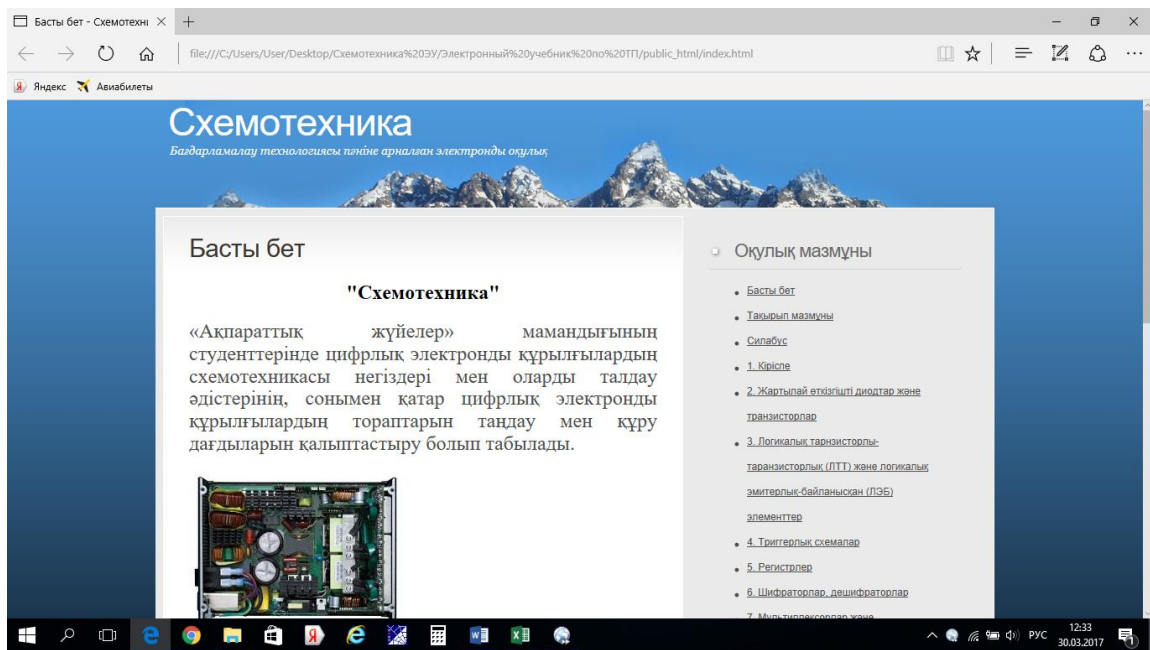
ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы **Ибрагимова М.С.**

«СХЕМОТЕХНИКА» ПӘНІНЕ АРНАЛҒАН ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚУЛЫҚ

Қазіргі кездегі шапшаң жүріп жатқан жаһандану үрдісі әлемдік бәсекелестікті күшейте түсуде. Соған сәйкес студенттер, өз білімін жетілдіріп, жаңа талапқа сай инновациялық технологияларды өз сабақтарында күнделікті пайдаланса тиімді болары сөзсіз. «Ақпараттық жүйелер» мамандығының студенттеріне цифрлық электронды құрылғылардың схемотехникасы негіздері мен оларды талдау әдістерінің, сонымен қатар цифрлық электронды құрылғылардың тораптарын таңдау мен құру дағдыларын қалыптастыру, сонымен қатар ақпараттық ізденіс қабілетін дамыту - осы электронды оқулық жасауымың негізгі мақсаты болып табылады. Білім берудің кез келген саласында электрондық оқулықтарды пайдалану студенттердің танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай ойлау жүйесін қалыптастыруға шығармашылықпен жұмыс істеуге жағдай жасайды.

Қазіргі кезде схемотехника пәні жаңа заман талабына сай жаңа технологиялармен, зертханалық лабораториялармен, имитациялық бағдарламалау пакеттерімен (MicroCap) қамтамасыз етілген.

Схемотехника пәнін өткізу барысында студент зертханалық жұмыста конструкторлық құрылымда сұлбаларды (схема) құрастырып және іскерлік ойын арқылы оқытудың да маңызы аса зор. Студенттер әр түрлі сұлбаларды талдайды, оның шешу жолдарын іздестіреді. Мұндай сабақтар студенттердің логикалық ойлау қабілетін дамытады, пәнге қызығуын арттырады.

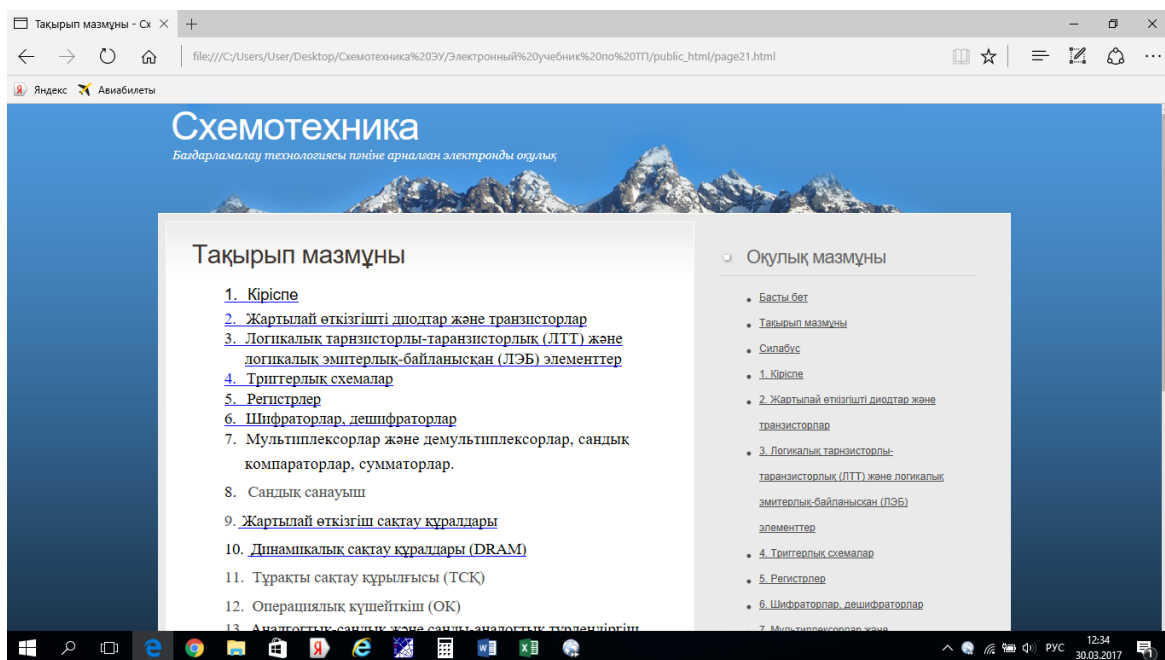

Сурет 1. Басты бет

Осы уақытқа дейінгі білім беру саласында тек оқытушының айтқандарын немесе оқулықты пайдалану қазіргі заман талабын қанағаттандырмайды. Сондықтан қазіргі ақпараттандыру қоғамында бұл оқулықтарды пайдаланбай алға жылжу мүмкін емес. Әрбір студент осы жүзеге асқалы тұрған электронды оқулықпен қамтамасыз етілсе, электрлік сұлбаларды өз бетімен құрастыруға, қолданушы ретінде қоғамымыздың кез-келген саласында электронды есептеуіш машинасының құрылғыларымен және онымен жұмыс істеуге ұмтылады. Электрондық оқулық оқушының уақытын үнемдейді, оқу материалдарын іздеп отырмай, өтілген және оқушының ұмытып қалған материалдарын еске түсіруге зор ықпал етеді сурет 1 берілген.

Схемотехника пәні бойынша электронды оқулықпен жеке жұмыс істеудің арқасында сол тақырыпты бірнеше қайталап оқуға, тіпті түсінбеген сөзді бөліп анықтама бөлімнен қарауға, сол сөздің түсіндірмесін білуге, оның грамматикалық жасалу жолдарын білуге көптен-көп көмегін тигізеді.

Бұл пән бойынша студенттер электрондық оқулық арқылы сиплабус бойынша тақырыптарды меңгеруге мүмкіндігі бар. Және әр тақырыптың соңында өзін-өзі тексеруге арналған сұрақтар бойынша жауап бере алады. Сонымен қоса викториналық тест тапсырмалары арқылы өз білімін тексеруге мүмкіндігі бар. Әрбір студент компьютермен сұхбаттасу арқылы қойылған сұраққа дұрыс жауап бере алатындығына көз жеткізеді. Аудиомәтіндер, суреттер, сызбалар, жұмбақ-сызбалар, бейнематериалдар, презентацияларды да қарастыруға мүмкіндігі бар сурет 2 берілген.

Сурет 2. Тақырып мазмұны

Қорыта келе айтарым, оқу үрдісінде электронды оқулықты қолданудың маңызы өте зор. Заман талабына сай жас ұрпаққа сапалы білім беруде электрондық оқулықтарды сабаққа пайдалану – оқытудың жаңа технологиясының бір түрі ретінде қарастыруға болады. Ой өрісі дамыған, шетелдік білім жүйесінен қалыспайтын жас ұрпаққа білім беру жолындағы ортақ міндетті өз мәнінде жүргізіп отырсақ адамзатқа қандай да бір пайдам болады деп ойлаймын.

Дәріс сабағын жаңа ақпараттармен, құрылымдық сұлбалар мысалдарымен ұйымдастыру және өткізу жолдарын жан-жақты зерттеп, студенттермен өткізілетін сабақтар жүйесі жасалынуы қажет. Әрбір жоғарғы оқу орнында білім алатын маман жаңа инновациялық құрылымдық схемаларды меңгеру барысында өзін-өзі логикалық ойлау қабілетін дамытып болашақта өзі жоғарғы дәрежелі маман ретінде қалыптастырады.

Әдбиеттер тізімі:

1. Булычев А.Л., Лямин П.М., Тулинов В.Т. Электронные приборы. Учебник для вузов. М.: Лайт ЛТД, 2010-245 с.
2. Гальперин М.В. Практическая схемотехника в промышленной автоматике М.: Энерго-атомиздат, 2014-420 с.
3. Герасимов В.Г. Основы промышленной электроники М.: Высшая школа, 2016-322 с.

Маденятов А. ВТ-11 с/к тобы, ҚЭУК
ғылыми жетекші: магистр **Аукен Г.Б.**

АВТОМАТТЫ ТЕЛЕФОНДЫ СТАНЦИЯСЫНЫҢ ҚҰРЫЛЫМЫ ЖӘНЕ ЖҰМЫС ПРИНЦИПТЕРІ

Білім беру жүйесін дамытудың заманауи үрдістері оқу үдерісіне компьютерлік технологияларды ендіруді көздейді, қоғамдық өмірдің барлық салаларына белсенді түрде қатысатын, өздігінен жұмыс істей алатын, шығармашылығы мол тұлғаны қалыптастыру оқу орындарының негізгі міндеттерінің бірі.

Бүгінгі таңда есептеу техникасы күнделікті отбасындағы тіршіліктен бастап ғарыштағы күрделі техникалық жүйелерді басқаруға дейін қолданылып отыр. Осы саладағы қол жеткен жетістіктер математика, физика, информатика және тағы басқа да ғылымдарының жедел дамуына үлкен үлес қосты. Сондықтанда, жүйелік технологиялау - жалпы қоғамды ақпаратты бүтіндей және жекелеп алғанда білім беруді ақпараттандыруда қарқынды дамып келе жатқан бағыт. Осыған орай компьютерлік технологияны қолдану мақсаты өркениеттеніп отырған жаңа ақпараттық қоғамдағы адамның интеллектуалдық мүмкіндіктерін күшейту, сонымен бірге білім беру жүйесінің барлық сатыларындағы оқыту сапасын жоғарылату және интенсификациялау болып табылады.

Студентік ІТ орталығы студенттерді өз білімдерін жетілдіру үшін өз еркімен жұмыс жасамақсатында әр түрлі жобалар ойлап тапқан. «Автоматты телефонды станциясының құрылымы және жұмыс принциптері» жобасы құрылды. Үш өлшемді объект ретінде 3д модельдеу бағдарламасы жасалынды.

Өңделген жобаның мақсаты: радиоэлектроника мамандығына арналған арнайы технология пәні бойынша "автоматты телефонды станциясының құрылымы және жұмыс принциптері" виртуалды зертханалық автоматты телефон станциясының архитектурасын осындай бағдарламалармен құрастырылу.

Графикалық бағдарлама келесі программалық жабдықтамалардың көмегі арқылы іске асты: CorelDRAW графикалық бағдарламалары; Autodesk 3ds Max объектінің 3d моделін құратын бағдарлама; Unity3D 3d модельдерді біріктіріп оларға қозғалыс беретін бағдарлама.

Unity 3d 4– ұялы телефондарға ойын және үш өлшемді қосымшаларды құрып, қалыптастыратын Unity Technologies компаниясымен өңделіп шығарылған мультиплатформалы бағдарламалау жүйесі. Unity3D профессионалды, жоғары дәрежелі құрал-саймандармен қамтамасыздандырылған 3d ойынды жобалау платформасы болып табылады. Бағдарламалық редакторда құрылған жобалар Windows, Mac OS, Linux, Android, iOS, Wii және т.б. платформаларда, сонымен қатар платформасыз Web-плеермен (plugin браузеріне қосылған) жұмыс жасайды. Unity3D DirectX и OpenGL барлық нұсқаларымен жұмыс жасайды, соның нәтижесінде и казуальді ойындардан бастап шутерлі және MMO жобасынмен бірігіп әр деңгейлі ойындар жасайды. Unity үш тілде бағдарламалауға болады олар: JavaScript, C#, Boo. Бұл дипломдық жобада C# (айтылуы си шарп) бағдарламалау тілінде жасалды. C# тілі атақты әрі дамып келе жатқан объектілі-бағытталған бағдарламау тілі болып саналады. Бұл бағдарламалау тілі C синтаксисті бағдарламалау тілінің отбасына жатады. C# тілінде бағдарламалар жазу үшін Unity3d платформасының кітапханасы(библиотека), класстары, функциялары, процедуралары қолданылады.

Берілген жұмыста жүйелік және мультимедиялық технологияларды, параметрлік және графикалық модельдеуді біріктіре отыра «Автоматты телефонды станциясының құрылымы және жұмыс принциптері» бағдарламасы жасалынды.

Жұмыстың мақсаты: «Автоматты телефонды станциясының құрылымы және жұмыс принциптері» графикалық бағдарламалау тілін оқып-үйренуді алға қояды: компьютерлік графиканың негізгі тәсілдерін оқу, кеңістік ойлау мен елестетуде қисынды қабілеттілікті дамыту, кескіндерді жазықтықтарда тұрғызу білімін қалыптастыру әр-түрлі графиктік жүйелерде параметрлік модельдеу мен берілгенді қарастыруды

іске асыруды, параметрлік модельдеудің ережелері мен автоматтандырылған жобалау жүйелерінде берілген параметрлік модельдеуді қолдану жайлы есептеулерді жүзеге асыруды, параметрлік графиктік пакеттер мен жүйелердің белгіленулері мен негізгі мінездемелерді және олардың функциональді мүмкіндіктерін білуге; болашақ маманды инженерлік ойлауға, нақты шарттардағы параметрлеу алгоритмі жұмысының ерекшеліктерін түсінуге, оқулықтық, ғылыми және анықтамалық әдебиеттен ақпарат іздей алу қабілетін дамытуды үйрету. Жұмыстың міндеттері: компьютерлік технологиялардың мүмкіндіктерін пайдалана отырып, бейне жасауды, өңдеуді үйретуді, үш өлшемді объектілерді үлгілеуді, дайын жобалар жасауды, ары қарайғы жоғары дәрежелік мамандығы үшін қажетті тәжірибелерді жасай алуы, компьютерлік параметрлік модельдеудің базалық түсініктерін, негізгі анықтамаларды, олардың мазмұнын, мүмкіндіктер көрінісін және олардың орындалу практикасын оқу.

Құрылымдық сұлба арқылы бағдарламаның жалпы сипатымен танысуға болады. Құрылымдық сызба өңделген программалық өнімнің басқару бойынша өзара әрекетін және құралын көрсетеді.

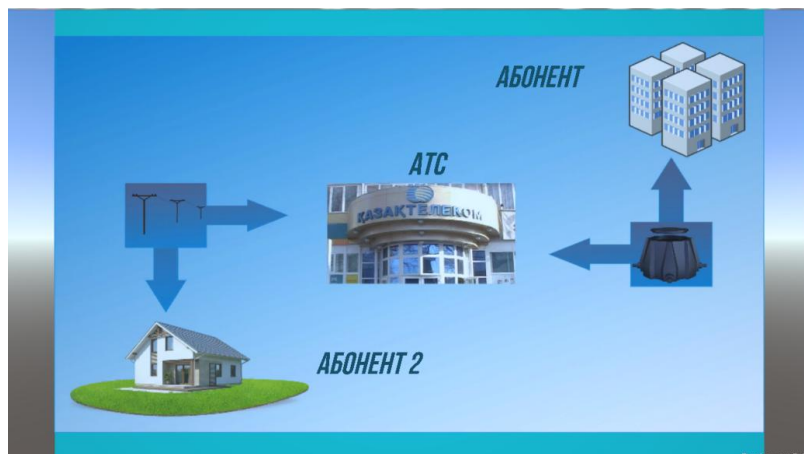
Құрылымдық қадамда әсіресе бағдарламааралық интерфейстердің спецификациясын ең қымбат тұратын қателердің саны олардың сипаттау сапасына байланысты болатындай толық қарастыру керек. Ең қымбат қателерге комплекстік тестілеуде қойылатын қателер жатады, оларды алып тастағанда жазылған мәтінде аса маңызды ауысулар тууы мүмкін. Бағдарламаның құрылымдық сызбасы 1 суретте келтірілген.

Сурет 1. Құрылымдық сызба

Құрылымдық сызба – ақпараттық ағымы, ағымдардағы құрамы, қолданылған файлдар мен құралдарды көрсетіп сипаттайтын бағдарламалық камтамасыздандырудың компоненттерінің өзара байланысының сызбасы.

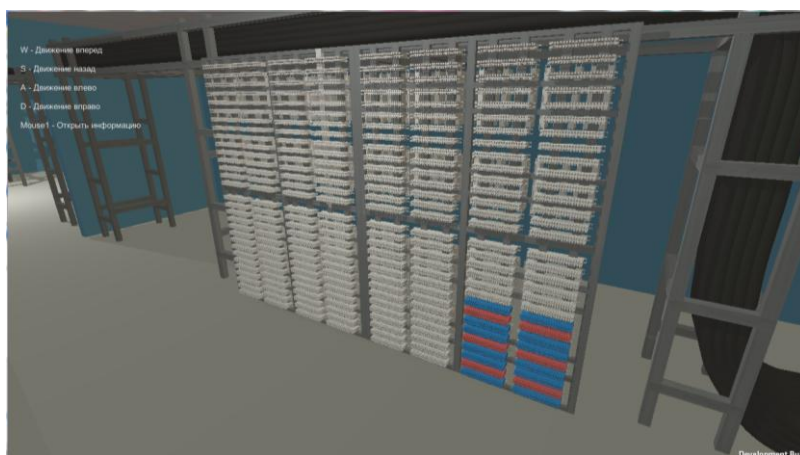
Алдарыңызға ұсынылып отырған бағдарлама 3DMAX, Unity3D графикалық бағдарламалар ортасында жасалған. Бағдарламаға кіру үшін Project.exe атымен сақталған бағдарламаның қосымшасын іске қосамыз.

Сурет 2. Бағдарламаның ашылу нұсқасы

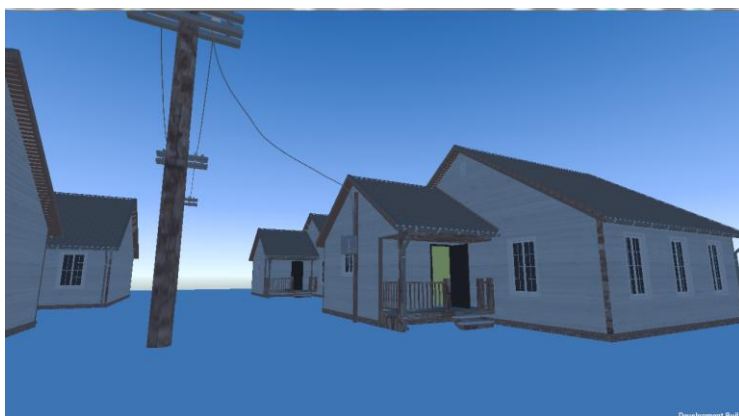
Сурет 3. Автозал

Сурет 4. КРОСС залы

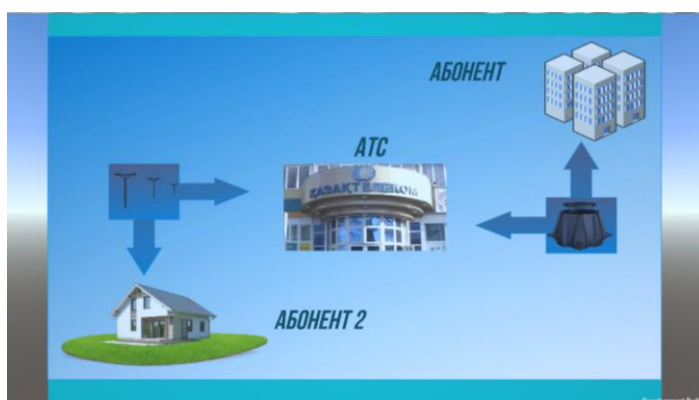

Сурет 5. Кабельдік шахта

Сурет 5. Абонент 2

Бағдарлама жүктелгеннен кейін назарларыңызға 3д визуализацияда жасалынған «Автоматты телефонды станциясының құрылымы және жұмыс принциптері» жүктелінеді.

Сурет 6. бағдарламаның ашылу нұсқасы

Сурет 7. Ақпарат беті

Әдебиет тізімі:

1. А. Быков Желәемое и действительное в геометрическом моделировании // САПР и Графика. — М.: КомпьютерПресс, 2015. — № 1.
2. От электронного кульмана - к трехмерной модели. СевЗапНТЦ (19.07.2007). Проверено 29 марта 2011. Архивировано из первоисточника 2 июня 2012.
3. Малюх В. Н. Введение в современные САПР: Курс лекций. — М.: ДМК Пресс, 2010. — 192 с. — ISBN 978-5-94074-551-8..

МОБИЛЬНОЕ ПРИЛОЖЕНИЕ «KEU NEWS»

Находясь в дороге, на выездной работе, выполняя какое-либо действие, люди не желают обременять себя дополнительными «массивными» устройствами для сохранения полноценных коммуникативных возможностей. Персональный компьютер или ноутбук с подключением к интернету удобны, прежде всего, своими расширенными функциональными особенностями, поэтому использование данной техники является более предпочтительным с точки зрения удобства и полноценности выполняемых действий. Но у них – отсутствует одна важная особенность: это – мобильность. Поэтому различные устройства (коммуникаторы, планшеты и т.п.) для сохранения необходимого уровня внешних информационных коммуникаций являются наиболее предпочтительными. Но сами по себе устройства не были бы настолько полезны без приложений; для чего нужна разработка мобильных приложений для iPhone, как ни для обеспечения максимально полноценного уровня коммуникаций.

Существующие операционные системы для различных телефонных устройств предполагают размещение различных мобильных приложений, которые призваны обеспечивать удобство в доступе и получении определенной информации. Даже не зная для чего нужны мобильные приложения, можно ими пользоваться по несколько раз на день. Они интегрировались в повседневную жизнь человеческого общества. Если в какой-то определенный момент таинственный могучий вирус поразит все существующие мобильные приложения, тогда вопрос «для чего нужны мобильные приложения» отпадет сам собой.

Люди уже привыкли получать полезную информацию через свои мобильные устройства. Люди привыкли, что общение посредством приложений, установленных в коммуникаторах и прочей технике, включает в себе минимальные неудобства. Люди привыкли и продолжают все больше адаптировать методы установки коммуникативных связей, через различные мобильные устройства. Человеческое общество уже сейчас живет в мире цифровых гаджетов и доминирующей ценности информации. Кто получает более оперативный доступ к информационным источникам, тот имеет возможность более эффективно формировать свои практические действия. Именно точность выполняемых действий определяет количество времени, выделяемого для выполнения того или иного действия, а время, как известно, является основной ценностью в нашей жизни.

Что такое мобильные приложения? Мобильные приложения это такие приложения или сервисы, которые можно загрузить и установить на мобильное устройство, для его работы минуя браузер, позволяющие удовлетворить как личные так и бизнес-потребности пользователя. Приложение может поддерживать наполнение из Интернета, по аналогии с веб-сайтом, или оно может загрузить контент, способный работать без подключения к Интернету. Мобильное приложение может быть мобильной утилитой закладок сайта, мобильной основой для обмена с клиентом мгновенными сообщениями, электронная почта для мобильных устройств, и многие другие приложения.

Всё что вы хотите знать о мобильных приложениях!

Когда речь заходит о принятии мобильных технологий малый бизнес обычно прячет голову в песок. Дело в том, что они действительно так делали в течение последнего десятилетия.

В стратегическом обзоре корпоративных мобильных приложений, опубликованном Partnerpedia, сказано, что 78 процентов крупных компаний с численностью от 500 и более сотрудников желали бы приобрести эти приложения. Из них 90,2 процента намерены купить мобильные решения для использования сотрудниками, в то время как 43,9 процента хотели бы приобрести приложения для клиентов. Исследование, в которое также включены ответы от компаний с численностью менее чем 500 сотрудников, показало, что 22 процентов покупают приложения для подрядчиков.

И, в соответствии с текущим опросом, проводимым J2 Global, почти 40 процентов владельцев малого бизнеса используют более пяти мобильных приложений для запуска своего бизнеса.

Число мобильных бизнес-приложений, часть из которых облачные, часть расположена на устройстве, постоянно растет. "Мы можем ожидать еще более стремительного развития как результат внедрения нового стандарта HTML 5", - говорит Дэвид Брэдшоу, аналитик в IDC. Технология HTML 5 позволяет разрабатывать приложения одновременно для разных мобильных платформ, на которые бизнес может выложить торговые приложения. Кроме того, растёт число приложений, разработанных специально для мобильного использования. Они могут быть очень разноплановыми или направлены на конкретные секторы.

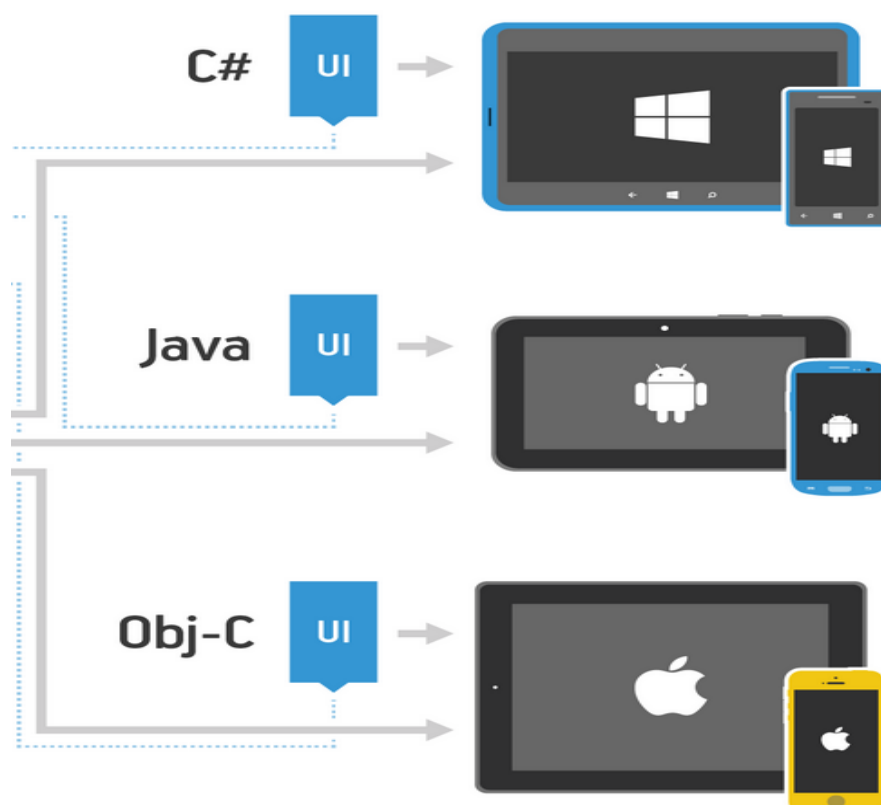

Рисунок 1

Сегодня на рынке мобильных приложений настолько ожесточенная борьба, что для того, чтобы удержаться на плаву, вам важно создавать такие приложения, которые были бы не менее чем одними из лучших и гибких. Однако выбор целевой платформы зависит от целого ряда уникальных условий и требований. Вам нужно присмотреться к разработке на Objective-C, если вы планируете создать приложение для iOS, или же взглянуть в сторону Java и XML, если целевой аудиторией являются пользователи Android-устройств.

Правильный подход к разработке позволит вам добиться лучшей производительности и поддержки самых актуальных API. Если вы занимаетесь этим впервые, то я рекомендовал бы вам начать с малого, постоянно тестировать его на одной отдельной платформе, а затем уже вплотную познакомиться с SaS-сервисами, которые позволяют адаптировать приложения под несколько платформ.

Исходя из этого, мы создали социально-информационное мобильное приложение. Создавалась приложение при помощи программы JAVA. Цель нашего проекта улучшить доступную информацию в кратком и ясном виде. В том числе наше приложение имеет высшую, качественную информацию пользователей, имеется ряд дополнительных функций,

Например: 3D тур, который позволяет виртуально посещать наш университет и колледж.

А также любой абитуриент может подробнее познакомиться с жизнью университета и колледжа просмотрев профориентационные видеоролики и ознакомиться с лучшими преподавателями, студентами, активистами, спортсменами и с многими знаменитостями которые посещали **КАРАГАНДИНСКИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ КАЗПОТРЕБСОЮЗА** и **КОЛЛЕДЖ ЭКОНОМИКИ, БИЗНЕСА И ПРАВА КЭУК**. Прочитав или увидев наш новостной контент, вы будете в курсе всех событий нашего университета и колледжа.

Пашков Н.Н., Шульц К.И. гр. ВТ-21с, КЭУК
 науч. рук.: магистр, ст.преподаватель **Муканова Ж.А.**

РАЗРАБОТКА И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

Развитие современных информационных технологий (ИТ) помогает повысить эффективность общественного производства во всех сферах человеческой деятельности. Возможность поиска, управления, обработки и обмена информацией раскрывает новые горизонты, позволяет максимально автоматизировать любые производственные процессы и передачи данных при управлении системами различного класса и назначения.

На сегодняшний день ИТ значительно влияют на сферы деятельности современного общества при этом существенно увеличивают степень автоматизации всех информационных процессов, которые в свою очередь ускоряет темпы научного прогресса в образовании. Основные цели информационных технологий в образовании:

- способствовать научным исследованиям в области теоретической информатики, прикладной математики и компьютерных наук, направленным на развитие научных основ когнитивно-информационных технологий;
- способствовать развитию научно-исследовательской и инновационной деятельности в области конвергентных когнитивно-информационных технологий и их приложений в образовании;
- способствовать развитию процессов и технологий информатизации образования, учебно-методического обеспечения национальной системы ИТ-образования, а также продвижению инновационных педагогических решений на основе использования конвергентных когнитивно-информационных технологий;
- способствовать исследованиям и обмену опытом в области открытого непрерывного и сетевого образования на основе использования методов и технологий электронного и мобильного обучения, инновационных образовательных и инструментальных технологий.

Нынешние ИТ являются основой, на которой можно построить работу любого современного образовательного учреждения, в том числе и университета. Более того, сама система высшего образования на сегодняшний день является активным участником в процессах развития ИТ.

За счет чего же повышается уровень эффективности работ в науке и образовании? К данным аспектам можно отнести:

- упрощение и ускорение процессов обработки, представление и передача информации;
- обеспечение качества и точности решаемых задач;
- возможность реализации ранее нерешаемых задач;
- сокращение сроков разработки, стоимости и трудоемкости научно-исследовательских работ.

На сегодняшний день можно смело утверждать, что развитие современных высших учебных заведений по инновационному пути невозможно без создания и совершенствования инфраструктуры информатизации, заключающееся, прежде всего, в информатизации интеллектуальной деятельности человека за счет использования информационных и телекоммуникационных технологий.

На практике ИТ реализуются применением программно-технических комплексов, состоящих в основном из персональных компьютеров с необходимым набором периферийных устройств, которые объединены в локальные и глобальные вычислительные сети и обеспечены необходимыми программными средствами, что увеличивает степень автоматизации и повышает эффективность как научных исследований, так и учебного процесса.

Основная цель учебного процесса - передача знаний и умений от преподавателя к студенту. Средствами достижения данной цели являются:

- регулярная работа студента в течение всего учебного года;
- систематический контроль полученных им знаний.

Исходя из этой вышесказанного, становится очевидно, что важность и актуальность исследования методов контроля и учета знаний в процессе всего обучения в высших учебных заведениях. Проверка навыков, умений и знаний студентов является важным элементом процесса обучения и воспитания в целом. Посредством проверки так же определяется результативность и эффективность обучения. Контроль знаний студентов открывает большие возможности для совершенствования и саморазвития процесса обучения, т.к. проверка действенное средство в борьбе за прочные знания студентов. Наиболее точно и качественно оценивать знания студентов позволяют разнообразные виды и формы контроля. Одним из способов контроля знаний студентов является проведение комплексного тестирования выпускных курсов при сдаче ВОУД. ВОУД – является одним из видов независимого от организаций образования мониторинга за качеством обучения.

В связи с принятием Государственной программы развития образования на 2011-2020 годы и в соответствии с Законом Республики Казахстан был принят закон «О внесении изменений и дополнений в Закон Республики Казахстан «Об образовании» в 2011-2012 учебном году введена внешняя оценка учебных достижений [1].

Задачами ВОУД в организациях образования являются:

- осуществление мониторинга учебных достижений обучающихся;
- оценка эффективности и организации учебного процесса;
- проведение сравнительного анализа качества образовательных услуг, предоставляемых в высших учебных заведениях [2].

В организациях образования, в которых реализуются профессиональные учебные программы высшего образования, ВОУД осуществляется с целью мониторинга оценки качества образовательных услуг и определения уровня освоения студентом объема учебных дисциплин, которые предусмотрены в государственных общеобязательных стандартах высшего образования (ГОСО) для студентов выпускных курсов.

ВОУД проводится с применением бумажных носителей. В которых имеются перечень специальностей высшего образования по направлениям обучения в высших учебных заведениях, на базе которых проводится ВОУД, проводятся ежегодно уполномоченным органом. Для проведения ВОУД используются тестовые задания по циклам базовых и профилирующих дисциплин ГОСО высших учебных заведениях [3].

ВОУД проводится в форме комплексного тестирования по 4 дисциплинам в сроки, установленные уполномоченным органом. Количество тестовых заданий по каждой дисциплине – 25, на выполнение тестовых заданий по 4 дисциплинам отводится 150 минут (2,5 часа). В каждом тестовом задании имеются вопросы с восьмью вариантами ответов, из которых от 1-3 являются правильными ответами [4].

Для подготовки студентов к ВОУД необходимо было разработать программу-тестер. Уже существующие тестеры для данных целей не подходят, т.к. способны работать только с пяти вариантами ответов на вопрос. Если же вариантов может быть больше (или меньше), то правильным может быть только один.

Данная программа была разработана в среде Microsoft Visual Studio C# .Net. Microsoft Visual Studio – это линейка продуктов компании Microsoft, включающих в себя интегрированную среду разработки программного обеспечения и ряд других инструментальных средств. Microsoft Visual Studio позволяет разрабатывать как консольные приложения, так и приложения с графическим интерфейсом, а также веб-сайты, веб-приложения, веб-службы как в родном, так и в управляемом кодах для всех платформ, поддерживаемых Windows, Windows Mobile, Windows CE, .NET Framework, Xbox, Windows Phone .NET Compact Framework и Silverlight.

Visual Studio включает в себя редактор исходного кода с поддержкой технологии IntelliSense и возможностью простейшего ре факторинга используемого кода. Встроенный отладчик может работать как отладчик уровня исходного кода, так и отладчик машинного уровня. Остальные встраиваемые инструменты включают в себя редактор форм для упрощения создания графического интерфейса приложения, веб-редактор, дизайнер классов и дизайнер схемы базы данных [5, с. 10].

Для хранения информации была разработана база данных с помощью языка запросов SQL в среде Microsoft SQL Server Manager. Microsoft SQL Server — является системой управления реляционными базами данных (СУБД), разработанная корпорацией Microsoft. Основной используемый язык запросов — Transact-SQL, создан совместно Microsoft и Sybase. Transact-SQL является реализацией стандарта ANSI/ISO по структурированному языку запросов (SQL) с расширениями. Используется для работы с базами данных размером от персональных до крупных баз данных масштаба предприятия; конкурирует с другими СУБД в этом сегменте рынка [6, с. 40].

При запуске программы первое, что требуется от пользователя это ввести свои данные, т.е. авторизоваться (рисунок 1).

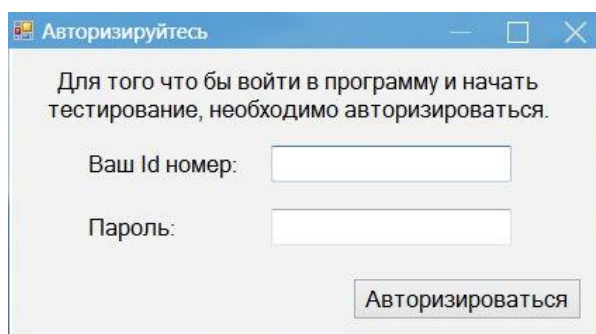

Рисунок 1. Авторизация пользователя

Учащийся входит в систему под своим индивидуальном логину и паролю. По указанному идентификатору студента (IdStudents) определяется группа и специальность. Затем по специальности студента формируется 80 тестовых вопросов по выбранным дисциплинам. На рисунке 2 представлено окно формы с примером тестового вопроса.

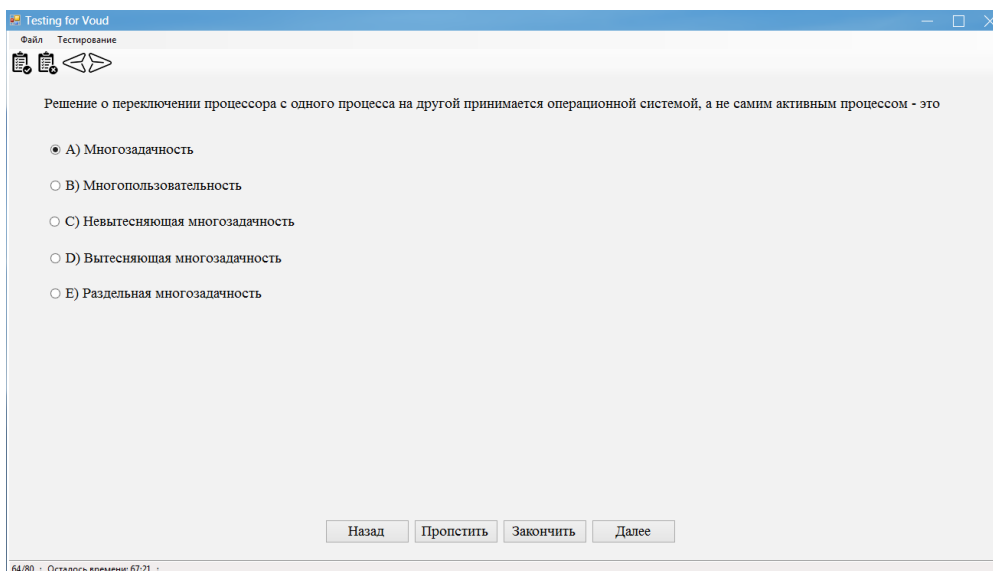

Рисунок 2. Пример программы

После прохождения тестирования на экран выходит результат (рисунок 3).

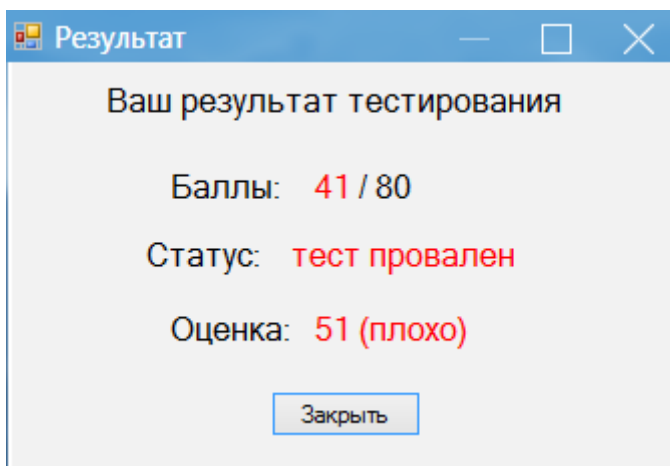

Рис 3. Результат тестирования

Внедрение образовательно-цифровых технологий позволит увеличить качество эффективности образования образовательных учреждений, а также автоматизировать процессы оказания государственных услуг в электронном виде. Вопросы, касающиеся образования, всегда остаются важнейшим государственным приоритетом. Следует отметить, что в Казахстане, реализация и направления применения цифровых технологий в образовании планируется в рамках Государственной программы развития образования и науки в Республике Казахстан на 2016-2019 годы, утвержденной указом Президентом Республики Казахстан от 1 марта 2016 года №205.

Список использованной литературы:

1. О внешней оценке учебных достижений - Министерство образования и науки Республики Казахстан <http://control.edu.gov.kz/ru/o-vneshney-ocenke-uchebnyh-dostizheniy>
2. Инструкция по проведению внешней оценки учебных достижений в организациях образования Республики Казахстан - Министерство образования и науки Республики Казахстан <https://e.edu.kz>
3. Об утверждении Инструкции по проведению внешней оценки учебных достижений - Министерство образования и науки Республики Казахстан <https://egov.kz/cms/ru/law/list/V1200007553>
4. Внешняя оценка учебных достижений в высшем образовании (ВОУД ВО) достижений - Министерство образования и науки Республики Казахстан <http://www.testcenter.kz/ru/students/voud-vo/>
5. Microsoft Visual C#. - Джон Шарп - 2017 – Питер 351с.
6. Microsoft SQL Server 2008. Основы T-SQL - Ицик Бен-Ган - 2009 - БХВ-Петербург 400с

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И РОБОТОТЕХНИКА

Проект: охранный робот.

Кодовое название: «Sentinel» (в переводе с англ. страж).

Кража является самым распространенным и наиболее трудно раскрываемым видом преступлений. Кража – это тайное хищение чужого имущества — признается преступлением практически во всех юрисдикциях и охватывает посягательство на любую форму собственности. Квартирная кража, пожалуй, самый неприятный инцидент, который может случиться с ее владельцем. С каждым годом полицейские совершенствуют методы своей работы, обзаводятся техникой и технологиями, но процент раскрываемости краж не превышает 50 процентов. В наше кризисное время количество краж, по данным полиции, увеличились в 20% по сравнению с 2010-2014 годами и эту проблему нельзя игнорировать, ведь свой дом мы считаем своей крепостью и замком, в котором мы храним наиболее ценные вещи и воспоминания. В связи с этим, нашей командой, научного совета университета КЭУ было принято решение взять на разработку робота, который занимался бы охранной деятельностью в отсутствие хозяина [1, стр.56].

Целью нашего научного исследования являются:

- обеспечение сохранности материальных ценностей;
- обеспечение безопасности жизни и здоровья физических
- обеспечение контрольно-пропускного режима.
- иные задачи, возложенные на защиту дома

Учет факторов охраны объектов

- возможный характер угроз объекту (силовые нападения с оружием или без, хищения, вандализм, стихийные бедствия);
- наличие и состояние технической укрепленности объекта (ограждение, двери, решетки, шлагбаумы);
- наличие слабых мест в технической укрепленности объекта (низкое ограждение, стеклянные двери, отсутствие решеток);
- наличие привлекательных ценностей, условий для организации преступных действий на объекте (ценностей, денег);
- наличие на объекте стационарной и мобильной связи;
- другие факторы.

Описание научной и практической значимости.

При разработке идеи мы опирались на общую доступность данного робота и прилагаемого к ней ПО и системы защиты.

Важнейшими классами роботов широкого назначения являются манипуляционные и мобильные роботы.

Манипуляционный робот — автоматическая машина (стационарная или передвижная), состоящая из исполнительного устройства в виде манипулятора, имеющего несколько степеней подвижности, и устройства программного управления, которая служит для выполнения в производственном процессе двигательных и управляющих функций. Такие роботы производятся в напольном, подвесном и порталном исполнениях. Получили наибольшее распространение в машиностроительных и приборостроительных отраслях.

Мобильный робот — автоматическая машина, в которой имеется движущееся шасси с автоматически управляемыми приводами. Такие роботы могут быть колёсными, шагающими и гусеничными (существуют также ползающие, плавающие и летающие мобильные робототехнические системы) [2, стр.105].

Для наших целей подходит именно второй класс, что понятно из его определения.

Основной идеей стала система «информационное поле дома» (ИПД).

Информационным полем может также считаться совокупность:

- банков и баз данных;
- технологий их сопровождения и использования;
- информационных телекоммуникационных систем, функционирующих на основе общих принципов и обеспечивающих информационное взаимодействие организаций и граждан, а также удовлетворение их информационных потребностей.

ИПД предполагает использование всех внутренних источников дома и датчиков движения для осведомления робота об опасности.

Датчик движения – бесконтактный датчик, фиксирующий перемещение объектов и используемый для контроля над окружающей обстановкой или автоматического запуска требуемых действий в ответ на перемещение объектов.

Детектор движения – устройство или функция охранной телевизионной системы, формирующие сигнал извещения о тревоге при обнаружении движения в поле зрения видеокамеры.

Более чувствительную разновидность датчика движения, подходящую для наших целей, называют также датчиком присутствия.

Датчики движения и присутствия широко применяются независимо или в составе охранных систем, чтобы обнаруживать проникновение посторонних, а также для автоматизации освещения и климатической техники (отопления и кондиционеров) в квартирах, жилых домах и коммерческой недвижимости.

Поскольку датчики лишь фиксируют изменения внешней среды, они почти всегда используются во взаимодействии с другими устройствами, которые при срабатывании датчика выполняют требуемые действия [3, стр.46].

Таким датчиком и будет оснащен робот и при возникновении «звоночка» начнет плавное перемещение в комнату, в которой замечено проникновение и «просканирует» на возможность нарушителей.

При отсутствии или ложной тревоге робот возвращается на исходную позицию.

Если тревога не ложная, выпускает слезоточивый газ и включает громкую сирену, для дезориентации вора и невозможность (если их больше 1) ими координироваться и перегруппировываться, следующий шаг который совершает робот, это вызывает полицию по заданному адресу и записывает всё происходящее на безопасной дистанции.

Так же присутствует возможность привязки робота к мобильному телефону его хозяина через специальное приложение, которое позволит наблюдать за происходящим, в случае, если робот почувствовал неладное и отправил звонок хозяину. Если роботу удалось пробраться на место совершения преступления незамеченным, то он осуществляет звонок с видеосвязью хозяину и позволяет действовать вручную, путем специальных команд (вызвать полицию, например, ведь в соответствии с принципом субъективного вменения, хищение квалифицируется как кража в тех случаях, когда лицо, его совершающее, полагало, что действует тайно, даже если объективно его действия не были тайными).

Так, в отличие от первого случая, преступник не будет знать, что его заметили и, следовательно, не будет торопиться, что позволит полиции успеть взять его.

Позиционируется как полностью автономное устройство мониторинга подозрительной активности.

Оснащен лазерным дальномером, радаром, микрофоном и тепловизором. робот может самостоятельно дежурить как внутри помещений, так и на улице, и при обнаружении подозрительной активности вызывает подмогу и включает прямую трансляцию происходящего для авторизованных пользователей. Структура работы показана на рисунке 1.

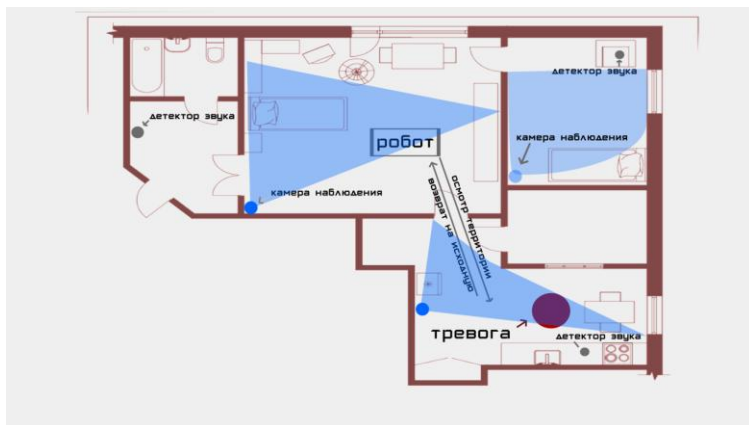

Рисунок 1. Структура работы робота

Рисунок 2. Модель работы робота

Таблица 1

Блокируемая конструкция	Способ воздействия	Извещатели
Окна, витрины, двери со стеклянными полотнами, рамы, фрамуги, форточки,	Открывание Разрушение стекла Проникновение	Магнитоконтактные Омические, ударно-контактные, звуковые, пьезоэлектрические, Пассивные опτικο-электронные, радиоволновые, комбинированные
Двери, ворота, погрузочно-разгрузочные люки	Открывание Пролон Проникновение	Магнитоконтактные, выключатели оконечные, активные опτικο-электронные Омические (провод НВМ), пьезоэлектрические Пассивные опτικο-электронные радиоволновые, ультразвуковые, комбинированные
Оконные решетки, решетчатые двери, решетки дымоходов и воздуховодов	Открывание Перепиливание	Магнитоконтактные (для металлических конструкций) Омические (провод НВМ)
Стены, полы, потолки, перекрытия, перегородки, места ввода внешних коммуникаций	Пролон Проникновение	Омические (провод НВМ), пьезоэлектрические, вибрационные Активные и пассивные опτικο-электронные, радиоволновые, ультразвуковые, комбинированные
Сейфы, отдельные предметы	Разрушение (ударные воздействия, сверление, пиление) касание, приближение, Проникновение (подход к защищаемым предметам)	Пьезоэлектрические, вибрационные Емкостные Активные и пассивные опτικο-электронные,

	Перемещение предмета или разрушение	радиоволновые, ультразвуковые, комбинированные Магнитоконтактные, омические, пьезоэлектрические
Коридоры	Проникновение	Активные и пассивные оптико-электронные, радиоволновые, ультразвуковые, комбинированные
Объем помещения	Проникновение	Пассивные оптико- электронные, радиоволновые, ультраузвуковые, комбинированные
Внешний периметр, открытые площадки	Проникновение	Активные линейные оптико-электронные, радиоволновые

Результатом данной идеи является полная комплексная защита дома без вмешательства человека. Основопологающим фактором была проблема высокой статистики краж в Республики Казахстан. По итогам исследования мы получили полную и функциональную систему защиты дома для средних граждан в стезях которого в основном и происходят кражи. Основной составляющей данной системы является совокупность робототехнического комплекса "Sentinel" и систем инженерной защиты дома.

Список использованной литературы:

1. В.А. Иванов, В.С. Медведев Математические основы теории оптимального и логического управления. М.: Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2011. – 600 с.
2. Д. Крейг Введене в робототехнику. Механика и управление. Изд-во Институт Компьютерных исследований, 2013. – 564 с.
3. Основы теории исполнительных механизмов шагающих роботов. Ковальчук А.К., Кулаков Д.Б., Кулаков Б.Б., [и др.] М.: Изд-во "Рудомино", 2010., 170 с.
4. Проектирование систем приводов шагающих роботов с древовидной кинематической системой: Учебное пособие для вузов / Каргинов Л.А., Ковальчук А.К., Кулаков Д.Б. [и др.] М.: МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2013. 116 с.

Сайлаубаев С.Ш. ИС-31ск тобы, ҚЭУК
ғылыми жетекші: магистр **Қыдырманова С.Қ.**

OLAP ТЕХНОЛОГИЯСЫ НЕГІЗІНДЕ КӘСІПОРЫННЫҢ АҚПАРАТ ҚҰРЫЛЫМЫН ӨЗІРЛЕУ

OLAP (On-Line Analytical Processing) OLAP (ағылш. жедел аналитикалық өңдеу, нақты уақыт режимінде аналитикалық өңдеу). Көп өлшемді қағидасы бойынша құрылымдалған үлкен мөлшердегі деректердің негізінде жалпы ақпаратты, дайындаудан тұрады. OLAP технологиясы іске асыру Business Intelligence бағдарламалық шешім класы арқылы жасалады.

Мақсаты: OLAP технологиясы негізінде кәсіпорынның ақпарат құрылымын әзірлеу

Маңыздылығы: Кәсіпорынның ақпарат құрылымын OLAP технологиясы негізінде автоматтандыру.

OLAP концепциясын 1993 жылы деректер базаларын зерттеуші және реляциялық деректер моделінің авторы Эдгар Кодд тұжырымдаған болатын.

1995 жылы Эдгар Коддтың тұжырымдаған талаптары негізінде көпөлшемді талдауға арналған қосымшаларға қойылатын келесі талаптары көрсетілген FASMI (Fast Analysis of Shared Multidimensional Information) деп аталатын тест құрылды [1, 24 б.].

Құрылған тесттің қасиеттері қарастыратын болсақ:

- FAST (Жылдам) – қолданушыға талдау нәтижесін қолайлы уақытта беру (әдетте 5 секундтан аспайтын уақытта). Қарапайым сұранымдар 1 секунд ішінде өңделеді, күрделірек 5 секунд, ең күрделі сұранымдар 20 секундтан аспауы керек.

- ANALYSIS (Талдау) – берілген қосымшаға тән кез келген логикалық және статистикалық талдау жасауды жүзеге асыру мүмкіндігі, және оның пайдаланушыға қолайлы түрде сақталынады. Жүйе пайдаланушыға жаңа есептеулер жасауы үшін пайдаланушыға талаптар қарапайым болуы қажет;

- SHARED (Бөлінетін) – сәйкес бұғаттау механизмдерімен және авторизацияланған кіру құралдарын қолдаумен деректерге көпқолданушылық қатынауды ұйымдастыру нәтижесінде құпиялықты қорғау талаптары да ұмытылмауы тиіс;

- MULTIDIMENSIONAL (Көпөлшемді) – деректерге көпөлшемді концептуалды қатынау;

- INFORMATION (Ақпараттар) – қайда орналасқандығынан және көлемінен тәуелсіз кез келген ақпаратқа қатынау мүмкіндігінің болуы. Олар жүйесінің мүмкіндігі деректер базасында сақталатын

құжаттың көлеміне емес керісінше оның санына байланысты өлшем жасайды. Қазіргі таңда деректерді Олар технологиясы негізінде талдау қарқыны арта түскен. Бұл жүйені қолдану артуының себебі әр түрлі салаға қатысты ақпараттың көптігінен және олардың деректер базаларында сақталуымен базаға енгізілген деректердің көптігіне байланысты. Сондықтан да жедел таладу жасау үшін Олар жүйесі тиімді болып табылады.

Олар – жүйесінің құрылымдық архитектурасы үш негізгі компоненттерге негізделеді:

Деректер базалары талдаулар жасау үшін қажетті аналитикалық деректерді сақтайды. Сақталған деректерді көп өлшемді талдауларға мүмкіндік беретін реляциялық деректер моделі және деректердің көп өлшемді моделі негізінде деректер қоймасы қолданылады;

– Олар – сервер көп өлшемді аналитикалық деректерді өңдейді және басқарады. Деректер қоймасы мен Олар клиенттер арасында байланыс орнатылады;

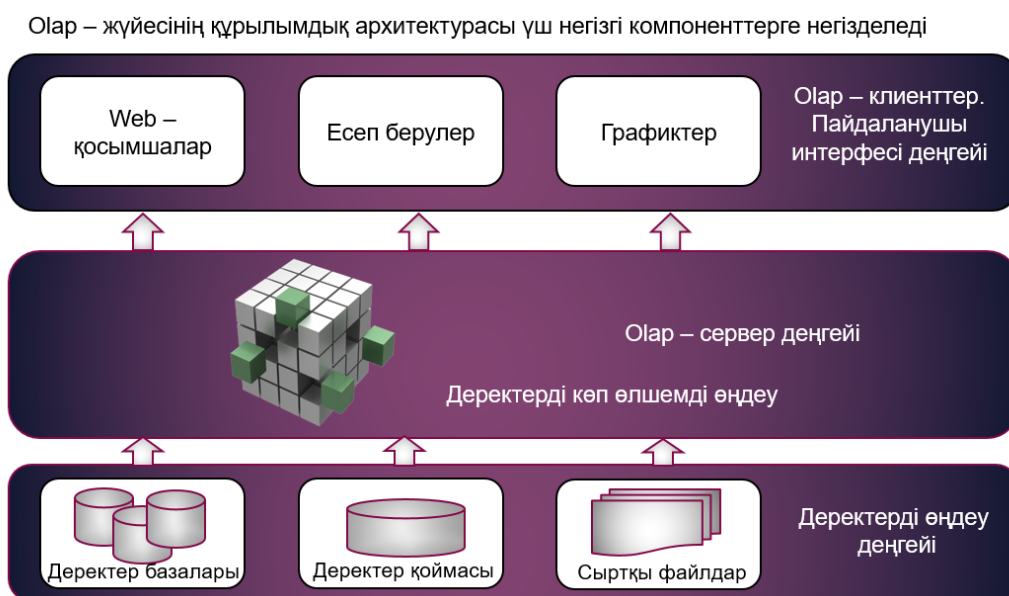
– Олар – клиент пайдаланушылардың талдау тапсырмаларын жүзеге асыру үшін әр түрлі әрекетті орындауына қолайлы интерфейс ұсынылады.

Олар жүйесінде деректер әр түрлі құрылымда сақталып, өңделеді. Ұйымдастырылып, сақталған атап көрсетейік:

– Клиенттік файлдар деректер файл түрінде ұйымдастырылады. Жергілікті компьютерде сақталып, талдау, өңдеу, түрлендіру процестері орындалады;

– Реляциялық деректер базасы бұл процесің әрекеті реляциялық деректер базасын басқару жүйесінен және деректер қоймасы құрылымы реляциялық модельде өңделгенде қолданылады;

– Көп өлшемді деректер базасы бұл процесте деректер серверлік деректер қоймасында ұйымдастырылады. Серверде көп өлшемді процестерді орындау жүзеге асырылады.

Сурет 1. Олар – жүйесінің құрылымдық архитектурасы

OLAP технологиясы негізінде құрылған жүйе көп өлшемді текше түрінде берілетін деректер моделімен жұмыс жасайды. [1, 3 б.].

Көп өлшемді деректер моделінде өлшем көрсеткіштері текше түрінде беріледі. Көп өлшемді текше – көп өлшемді құрылым. Көп өлшемді құрылым өзара байланыстырылған деректер жиынтығы.

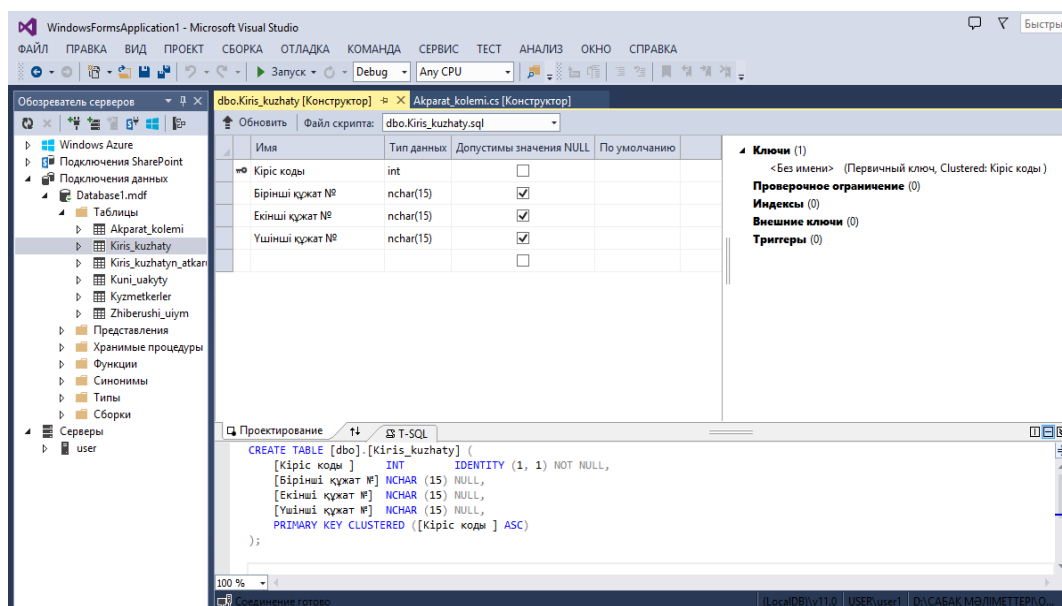
Негізгі түсініктер:

- текше (hypercube);
- өлшемдер (dimension);
- өлшем көрсеткіштері (белгілері, members);
- ұяшықтар (cell);
- сандық көрсеткіштер (measure).

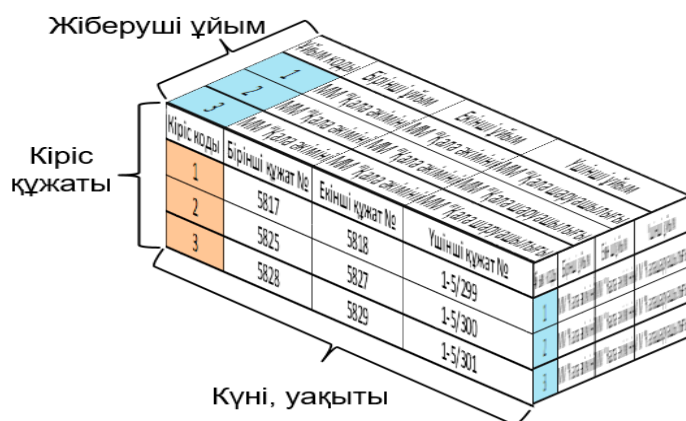
Кәсіпорынның кіріс құжаттарының ақпарат құрылымының OLAP технологиясында жүзеге асырамыз. Ең біріншіден көп өлшемді аналитикалық талдау жасау үшін деректер базасын құрамыз. Оның ішінде SQL деректер базасы құрылады. Деректер базасы Microsoft Visual Studio 2013 бағдарламасы көмегімен құрылады.

Олар технологиясында деректерді жылдам өңдеу ең тиімді жағы болып табылады. Сызб көмегімен Олар – куб құруға болады. Олар – куб-та көпөлшемді деректер құрылады. Деректерді сақтау базасында Олар – куб-та факт кестесі қолданылады. Факт кестесінде объекттер мен оқиғалар қасиетінің мазмұны болады. Басқару есебімен жұмыс жасағанда көпөлшемді кубты пайдаланған тиімдірек.

Жоғарыда айтылғандай SQL деректер базасына жаңа кесте құрып, оның реквизит құрамын жазып деректер типін көрсетеміз.

Сурет 3. SQL деректер базасына кіріс құжаты кестесінің құрылуы

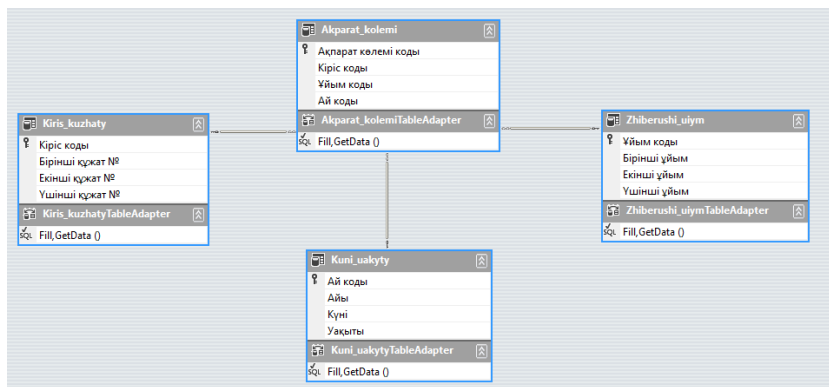
Сурет 4. Кәсіпорынның кіріс құжаттарының ақпарат құрылымының OLAP көп өлшемді кестесі

Өлшем жиынтығы:

- жіберуші ұйым,
- кіріс құжаты,
- күні, уақыты.

Жіберуші ұйым кестесінде ұйымның толық атауы көрсетіледі. Кіріс құжаты кестесінде құжаттардың номері жазылады. Күні, уақыты кестесінде кәсіпорынға келіп түскен құжаттың уақыты, айы көрсетіледі.

Кәсіпорын құжатының құрылымына OLAP технологиясы негізінде SQL деректер базасында құрылған кестелер арасында бір-бірімен байланыс орнатылады.

Сурет 5. Құрылған кестелер арасындағы байланыс

Кіріс құжатының кесте реквизитіне деректер енгізілгеннен кейін диаграмма тұрғызылады. Диаграмма түрі 6-суретте көрсетілген.

Сурет 6. Кіріс құжатына тұрғызылған диаграмма

Қорытынды

Бұл мақалада кәсіпорынның ақпараттық құрылымының OLAP технологиясына арналған ақпараттық аналитикалық жүйе қарастырылды. Ақпараттық-аналитикалық жүйенің негізгі құрылымдық бөліктері анықталып, жалпы сұлбасы әзірленді. Ақпараттық-аналитикалық жүйе OLAP технологиясы негізінде әзірленгендіктен деректерді жүйе пайдаланушыларына текше кималары түрінде беріледі. Модел текше түрінде келтіріліп, объектілердің логикалық байланысы ER «мән-байланыс» моделінде құрылды. Деректердің көп өлшемді моделін құру барысында кәсіпорынның ақпараттық құрылымы сараптамалық көрсеткіштері негізінде текшенің өлшем көрсеткіштері келтірілді. Келтірілген көп өлшемді деректер моделі бойынша деректер қоймасы құрылып, кәсіпорынның ақпараттық құрылымын бақылауға арналған ақпараттық аналитикалық жүйенің программалық кешені жүзеге асырылды. Кәсіпорын ақпараты OLAP технологиясының мүмкіндігімен әзірленді.

Әдебиет тізімі:

1. Uskenbayeva R.K., Mukazhanov N.K. Creation multidimensional model of data for information and analytical systems. VESTNIK of KazNTU № 4 (98) – 2013. Almaty, Kazakhstan 2.
2. Миронов В.В., Макарова Е.С. Агрегация показателей в OLAP-кубе при сведении по зависимым измерениям. Вестник-УГАТУ, Т. 16, № 3 (48). С. 2012
3. Ермолкевич А.А., Нежурина М.И. Построение модели информационно-аналитической системы мониторинга образовательного процесса при наличии бизнес-заказчика. Бизнес-информатика №2(12) – 2010.
4. Golfarelli M. and Rizzi S.. Data Warehouse Design. Modern Principles and Methodologies. McGraw-Hill, 2009.
5. Матвеев, Л.А. Компьютерная поддержка решений: учебник для вузов, Матвеев Л.А.-СПб.: Специальная Литература.
6. Косоруков, О.А. Методы количественного анализа в бизнеса: Учебник/Косоруков О.А.-М.: Инфра-М.

КӘСІПОРЫННЫҢ СМЕТАЛЫҚ ҚҰЖАТТАМАЛАРЫН ЖОБАЛАУ

Сметалық құжаттар бұл кәсіпорынның алдағы материалдық және ақшалай қаражатының жұмсалыуына байланысты жоспар құрып кәсіпорын шығысы мен кірісін есептеу болып табылады.

Кәсіпорынның құрылатын сметалық құжаттарына байланысты ғимараттар мен үймерет құрылысы өңделген жобалық сметалық іс қағаздар негізінде жиынтық және локалды сметалық құжат құрылады. Жобалық сметалық іс қағаздардың құрамында, нені, қайда және қалай салатындығы, құрылыс-монтаждау жұмыстарына қажетті құрылыс құны, құрылыс материалдарының, еңбек ресурстарының, құрылыстарының, құрылыс машиналары мен механизмдерінің қажетті шамалары анықталады.

Мақсаты: кәсіпорынның сметалық құжаттамаларын жобалау.

Маңыздылығы: кәсіпорынның құрылыстық сметалық құны мен оның тиімді жолының ұсынылуы.

Сметаны құрудың ең басты кезеңі жобалау болып табылады. Көптеген жағдайларда құрылыстың сметалық құны, оның ұзақтығы және тиімділігі техника-экономикалық негіздемелердің (ТЭН) сапасына және жобалық шешімдердің деңгейіне байланысты болады. Осыған орай көптеген кәсіпорындар, мекемелер мен ұйымдар өндіріске байланысты шығындарын жоспарлауда қиындыққа әкеліп соқтырады. Бұл нені білдіреді деген сұрақ тудырады. Қазіргі таңда осы сметалық құжаттарын ұйымдастыру, кәсіпорынның өндіріске жұмсалатын шығынын жоспарлау, өндірістің цехтар бойынша шығыны, арнаулы технологиялық жарақтарға жұмсалатын шығындар, машиналар мен жабдықтарды басқаруға, коммерциялық және тағы да басқа шығындарына байланысты сметалық құжаттар құру маманы тапшы. Алдағы тұрған басты проблема осы кәсіпорынның көп шығындарын сметалық жоспарлау бойынша мейлінше азайту.

Кәсіпорынның жобалау үрдісінде тізбекті түрде экономикалық бірмақсаттылық, құрылыс қажеттіліктері жайлы, негізгі көлемді-жобалық, технологиялық, конструктивтік, сәулет және басқа да құрылыс-монтаждау жұмыстарын жүзеге асыруға қажетті жобалық материалдарды одан әрі дамыту сұрақтары шешіледі.[1]

Жобалау жобалық шешімдер нұсқаларын өңдеу, оларды салыстыру және минимум шығында максималды пайда алуға мүмкіндік беретін техника-экономикалық көрсеткіштері бойынша ең жақсысын таңдау әдісімен жүргізіледі.

Жобалаудың еңбек өнімділігін арттыру, жобалау жұмысына кететін шығындарды төмендету үшін және жобалау сапасын жоғарылату үшін типтік жобалар қолданылады.

Оларды қолдану құрылыс жұмыстарының техника-экономикалық көрсеткіштерін (ТЭЖ) жақсартуды, сонымен бірге смета құнын төмендетуді, құрылысты жобалық іс-қағаздармен өз уақытында қамтамасыз етуді жүзеге асырады.

Сметалық іс-қағаздар өңделген жобаға сәйкес құрылыс объектісін жүзеге асырып қажетті ақша көлемін анықтаудың тиімді жолдарының бірі.

Құрылыс жобаланады және өңделген, тұжырымдалған жобалық-сметалық іс-қағаздар негізінде жетілдіріледі.

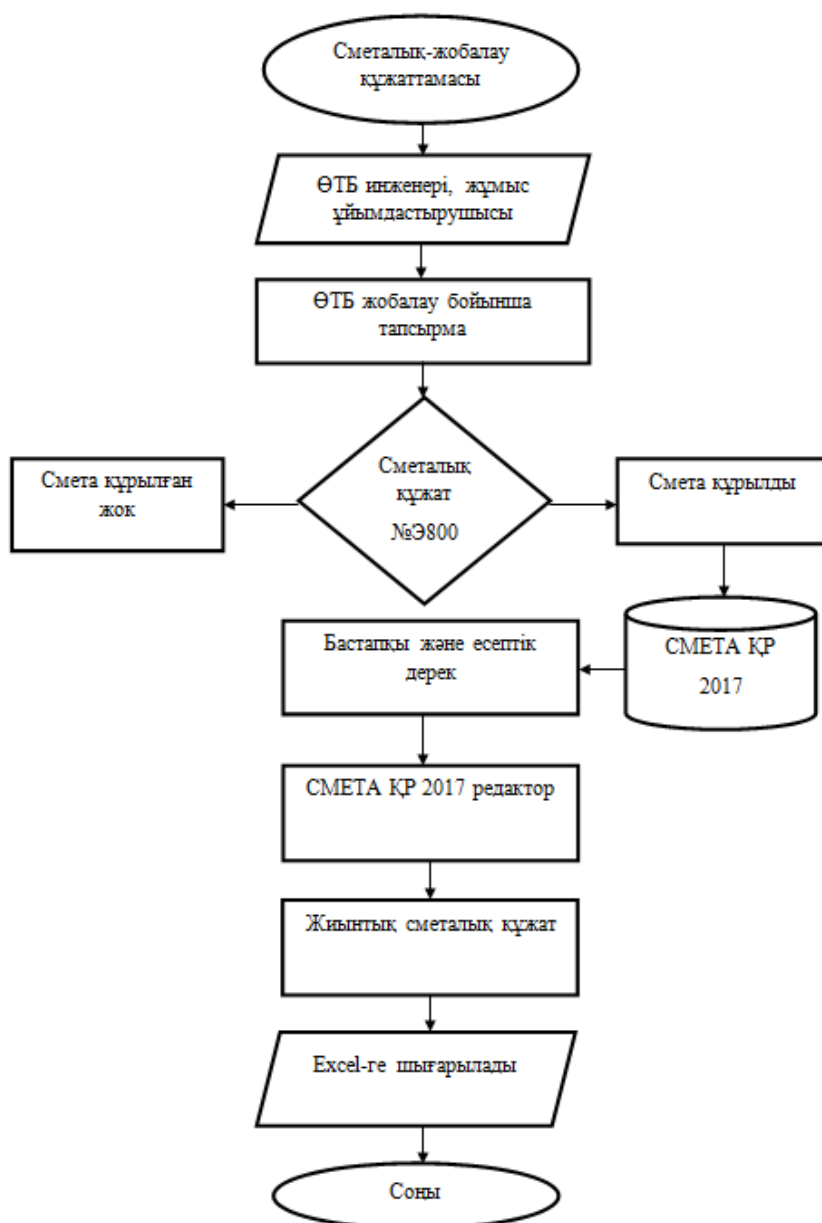
Жобалау үрдісіне қажетті жағдайлар:

- ғимараттар мен үймереттердің архитектуралық безендірілуін есепке алу;
- құрылыс салынып жатқан территорияны рационалды пайдалану.

Жобалауға кететін шығындар баға жиындары бойынша анықталады, олар шарт бойынша құрылыс объектілерінің сметалық құнның пайызымен көрсетіледі, олардың қатарына ғимарат көлемі және басқа да көрсеткіштер кіреді.

Бағалар жобалау кезеңдері бойынша, түрі және құрылыстың типі бойынша, сонымен қатар жобалық және изыскательских жұмыстардың түрі бойынша дифференциалданады.

Смета ҚР 2017 базасының жұмыс істеуі бойынша жиынтық сметалық құжатты дайындаудың блок-схемада құрастырылу реті:

Сурет 1

Сметалық құжат құру үшін оны автоматтандыру жұмысы жасалады. Бағдарламалық қосымша SQL деректер базасында өңделді. Бағдарламалық қосымшаны құрып олардың арасында өзара байланыс орнату және қойылған талаптар жүзеге асырылды. C# бағдарламалау тілінде ең алдымен WindowsForm құрылды. Кесте құрылған формадан кейін локальді SQL деректер базасы құрылады. Құрылған локальді базада келесі шарттар орындалуы тиіс:

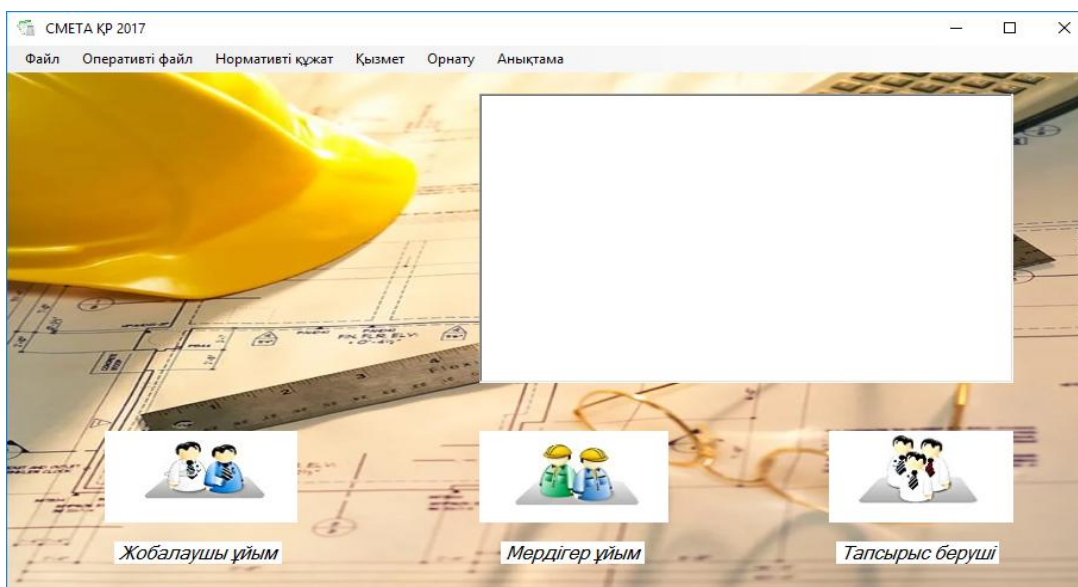
- Құрылған базаға жаңа кесте құру;
- Кестеге өрістер жазып, бастапқы кілт тағайындау, өріс типін таңдау;
- Идентификатор ерекшелігіне ақиқат мәнін береміз (true).
- Қайталанатын жолдар болмауы тиіс;
- Кесте аты қайталанбауы тиіс.

Кәсіпорынның сметалық құжатын бағдарламалық өнімде жүзеге асыру үшін SQL деректер базасын құру қажет. Сметалық іс-қағаздар жобаның негізгі бөлігі болып табылады және өңделген жобаға сәйкес құрылыс объектісін жүзеге асыруға қажетті ақша көлемін анықтауға негіз болып табылады. [2]

Құрылыс жобаланады және өңделген, тұжырымдалған жобалық-сметалық іс-қағаздар негізінде жетілдіріледі. Жобалау үрдісіне қажетті жағдайлар:

- Ғимараттар мен үймереттердің архитектуралық безендірілуін есепке алу;
- Құрылыс салынып жатқан территорияны рационалды пайдалану;
- Құрылатын сметалық құжат нормасы бекітіледі;
- Жиынтық есеп сомасы есептеледі.

SQL деректер базасы құрылғаннан кейін бағдарламаның басты интерфейсі жобаланады. Сонымен қатар бағдарламаның негізгі панелі құрастырылады және ондағы орындалатын командалар тізімі болады. Бағдарлама интерфейсі 2-суретте көрсетілген.

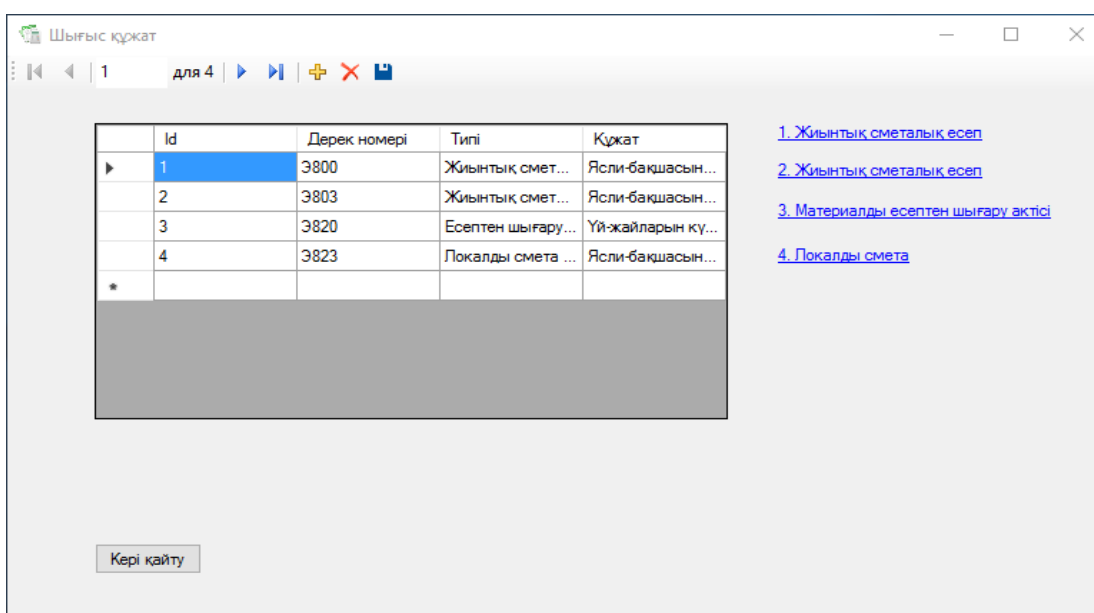
Сурет 1. Смета ҚР 2017 бағдарламасының басты интерфейсі

Бағдарламаның негізгі бөлімі бастапқы және деректер командасы болып табылады. Бастапқы және есептік деректер тізімінде сметалық құжаттың коды, тіркелу номері, күні көрсетіледі.

Смета ҚР 2017 редактор бағдарлама интерфейсінен бастапқы сметалық деректі ашып, құжатқа өзгертулер және мәтіндік құжаттың түсін, шрифт көлемін өзгертіп сақтауға болады. Сонымен қатар Word мәтіндік редакторына құжатты экспорттауға болады.

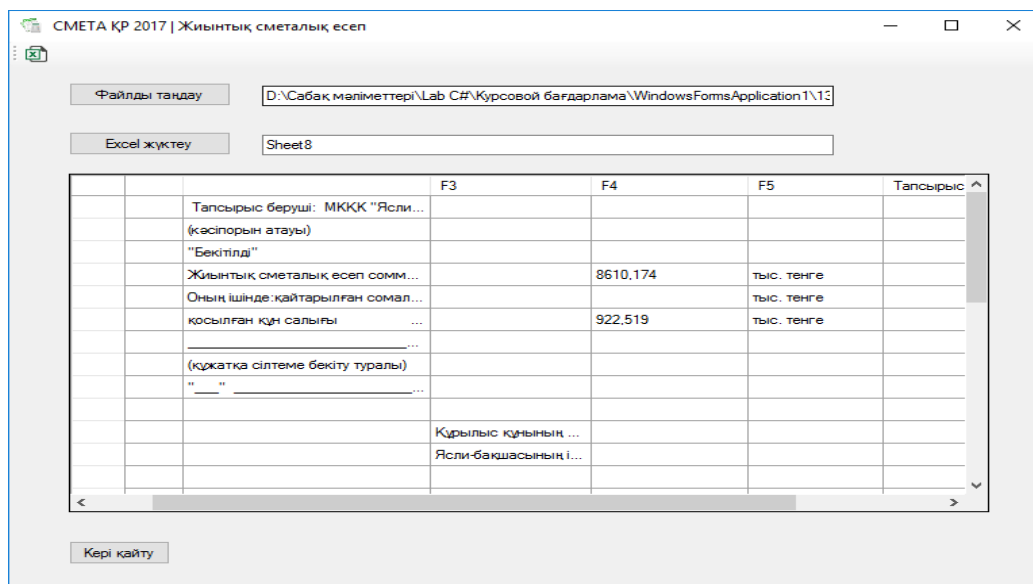
Шығыс құжаты интерфейсінде жиынтық сметалық есепті шығару үшін жиынтық сметалық есеп бағдарлама интерфейсін өтеміз. Сметалық есеп тізімі 3-суретте көрсетілген.

Сметалық құжаттаманың бұл бөлімінде көріп отырғанымыздай құрылыс жұмысына байланысты құрылған смета құжаттарының тізімі бар. Бағдарламаның оң жақ бөлігінде орналасқан сілтемелердің бірін таңдау арқылы сметалық есепті жүктеу бөліміне өтуге болады.

Сурет 3. Шығыс құжат интерфейсі

4-суретте көріп отырғанымыздай шығарылатын құжатты яғни, файл таңдап алынады. Содан кейін файлды жүктейміз. Жүктелген кестелік құжатты Excel кесте редакторына экспортталады.

Сурет 4. Жиынтық сметалық есеп интерфейсі

Жоғарыда айтылып кеткендей кәсіпорынның сметалық құжаттарын ұйымдастыру, кәсіпорынның өндіріске жұмсалатын шығынын жоспарлау, өндірістің цехтар бойынша шығыны, арнаулы технологиялық жарактарға жұмсалатын шығындар, машиналар мен жабдықтарды басқаруға, коммерциялық шығындарға байланысты сметалық құжаттарды осындай бағдарламалық өнімді жобалау арқылы кәсіпорынның жұмысы оңтайландырылады. Бұл бағдарлама өнімінің тигізер пайдасы көп. Ол уақытылы құжаттарды дайындау, жұмсалатын шығын көлемін есептеу, мамандардың жұмысын жеңілдету.

Бұл мақалада кәсіпорынның сметалық құжаттасын автоматтандыру жобасы қарастырылды. Смета ҚР 2017 бағдарламалық өнімінің негізгі құрылымдық бөліктері анықталып, жалпы сұлбасы әзірленді. Кәсіпорынның жобалау үрдісінде тізбекті түрде экономикалық бірмақсаттылық, құрылыс қажеттіліктері жайлы, негізгі көлемді-жобалық, технологиялық, конструктивтік, сәулет және басқа да құрылыс-монтаждау жұмыстарын жүзеге асыруға қажетті жобалық материалдарды одан әрі дамыту сұрақтары қарастырылды. Жобаны құрастырмас бұрын алға проблема қойылды. Қойылған проблеманы шешу жолдары қарастырылып нәтижесінде бағдарламалық өнім жобасы дайындалды. Бұл бағдарламалық өнім жобасы кәсіпорынның сметалық есеп жұмысын жеңілдетін жолдарының бірі. Сонымен қатар жобалық шешімдер нұсқаларын өңдеу, оларды салыстыру және минимум шығында максималды пайда алуға мүмкіндік беретін техника-экономикалық көрсеткіштері бойынша ең жақсысын таңдау әдісімен жүргізіледі.

Әдебиет тізімі:

1. Молдабекова Б. Қ. Деректер базалары Қазтұтынуодағы Қарағанды Экономикалық университеті, 2012.
2. Молдабекова Б. Қ. Ақпараттық жүйелерді жобалау Қазтұтынуодағы Қарағанды Экономикалық университеті, 2012.
3. Кәсіпкерлік іс-әрекеттің экономикалық негізі. Ишмухамбетова Т.Р., Капанова А.К., КазҰТУ, Алматы. 2013.
4. Жаңа техниканың экономикалық тиімділігін есептеу. Ишмухамбетова Т.Р. Алматы 2013.
5. Өнімнің өзіндік құнын есептеу. Ишмухамбетова Т.Р. Мендебаев Т.М. Алматы, КазҰТУ, 2014.
6. Сметы на строительные и ремонтные работы по новой нормативной базе. / Под ред. Носенко И.Ю. 2015.
7. Сметное дело в строительстве. Вопросы и ответы. В помощь сметчику. / Под ред. Носенко И.Ю. Том 3. 2013.
8. Сметное дело в строительстве. Вопросы и ответы. В помощь сметчику. / Под ред. Носенко И.Ю. Том 2. 2012.
9. Ценообразование и составление смет в строительстве. Ардинов В.Д. 2014.
10. Системные подходы к определению цен и управление стоимостью в строительстве. / Справочное пособие с методиками и примерами расчетов. Резниченко В.С., Ленинцев Н.Н. 2012 г.

КӘСІПОРЫННЫҢ БИЗНЕС-ПРОЦЕССТЕРІН BPMN НОТАЦИЯСЫНДА МОДЕЛЬДЕУ

Қазіргі кезде компанияның ұзақ мерзімдегі бәсекеге қабілеттілігіне және инвестициялық тартымдылығын құруға негізгі ықпал етуші құрал бизнесті басқару стратегиясы болып табылады. Қазіргі жағдайда тиімді басқару қаржылық, материалдық, адамдық және басқа да қорлармен қатар, ұйымдағы құнды қорды білдіреді [1].

Еңбек процесіндегі тиімділікті арттырудың ең айқын тәсілі – бұл оны автоматтандыру. Ақпараттық жүйелерді дамыта отыра, тек ақпаратты жинап, бизнес-процестерді және басқа да енгізу атрибуттарын оңтайландырып қана қоймай, сонымен бірге өнімнің құрамы, технологиялар, қорлар және т.б. деңгейде ақпаратты аналитикалық өңдеу мүмкіндігін қамтамасыз ету сияқты бизнестің өндірістік бөлігіне қол жеткізуге ұмтылу қажет.

Бизнес-процесс – кәсіпорын үшін құнды болып табылатын берілген нәтижені алуға бағытталған әрекеттер тізбегі.

Кәсіпорынның бизнес процесстерін модельдеу және автоматтандыру – оның жұмысын дұрыс әрі сауатты ұйымдастыруда және нарықтағы өз позициясын анық ұстауға көмек беретін құрал.

Бизнес-процестерді модельдеу нақты объектінің немесе объекті құрайтын бөлшектердің өзгеру заңдарын, олардың байланыстарын бейнелейтін құбылыстардың аналогы болып саналады. Модельді құру және оны талдау – модельдеу деп аталады. Модельдеу барысында экономика, өндіріс, қаржы салалары, қызмет көрсету жүйелеріндегі көптеген проблемалардың шешімдері табылады.

Бизнес-процестерді модельдеу мен ақпараттық жүйені енгізудің тиімділігі:

- жеткізілім тізбегіндегі (сатып алу кезінде) кәсіпорынның жалпы шығынын азайту;
- тауар айналымының жылдамдығының көбейту;
- артық қалған тауар қорларын ең аз мөлшерге дейін қысқарту; өнімнің түрін арттыру және күрделендіру;

- өнімнің сапасын жоғарылату;
- тапсырыстарды мерзімінде орындау және тапсырыс берушілерге қызмет көрсетудің жалпы санын арттыру [2].

- Компанияның бизнес-процестерін модельдеу түрлері:
- BPMN қазіргі заманғы нотацияда модельдеу үшін қажетті құрал;
- қызметкерлердің жауапкершілік аумағын анық түрде бөлу;
- жауапкершілік матрицасы;
- KPI процесінің ең маңызды көрсеткіштері мен метрикасының жүйесі;
- PDCA процесін дамыту циклы.

Кәсіпорындағы бизнес-процестерді модельдеу үшін қазіргі кезде кеңінен қолданылатын BPMN нотациясын қолданамыз. Берілген әдістеме бойынша схемалар мен диаграммаларды салу үшін Business Studio бағдарламасы қолданылады.

BPMN (ағылш. Business Process Model and Notation, бизнес-процестердің моделі мен нотациясы) – бизнес-процестерді модельдеуге арналған шартты белгілеулер жүйесі. BPMN спецификациясы бизнес-процестерді диаграммалар түрінде көрсетеді [3].

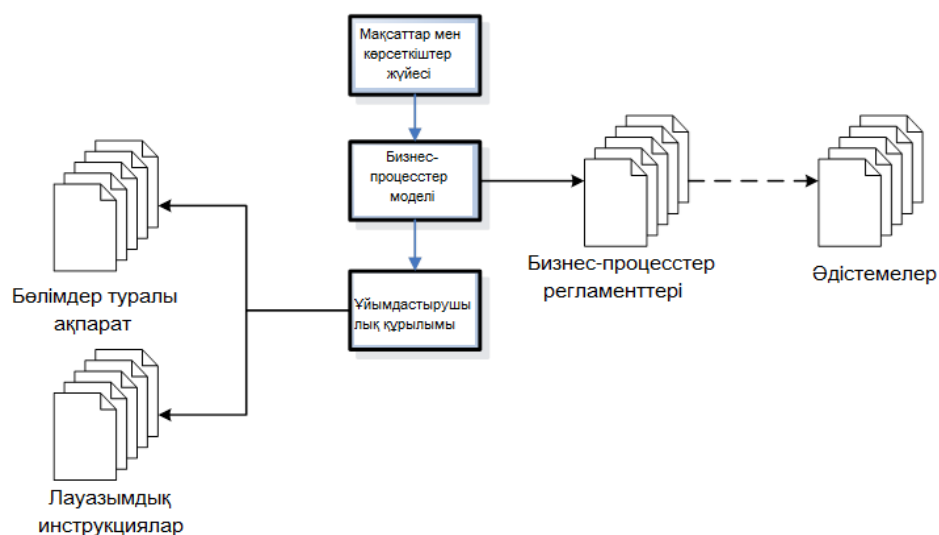
Кәсіпорын жұмысының бизнес-процестерін модельдеуден бұрын ондағы регламенттеуші құжаттаманы қарастыру қажет. Ол кәсіпорын жұмысын тиісті деңгейде формализациялауға мүмкіндік береді. Алынған құжаттар қызметкерлердің жұмыс құжаттамасы ретінде де қолданылады.

Регламенттеуші құжаттаманың негізгі үш түрі бар (1-сурет):

1) Бизнес-процестердердің регламенттері (сонымен қатар Business Studio қолданылатын процедуралардың регламенттері)

2) Бөлімшелер туралы ақпарат;

3) Қызметтік инструкциялар.

Сурет 1. Регламенттеуші құжаттама құрылымы

Business Studio – кәсіпорынның бизнес-процесстерін модельдеуге арналған ресейлік BPM-жүйе.

Business Studio басқару жүйесін жобалау бойынша келесі кезеңдердің орындалуына мүмкіндік береді:

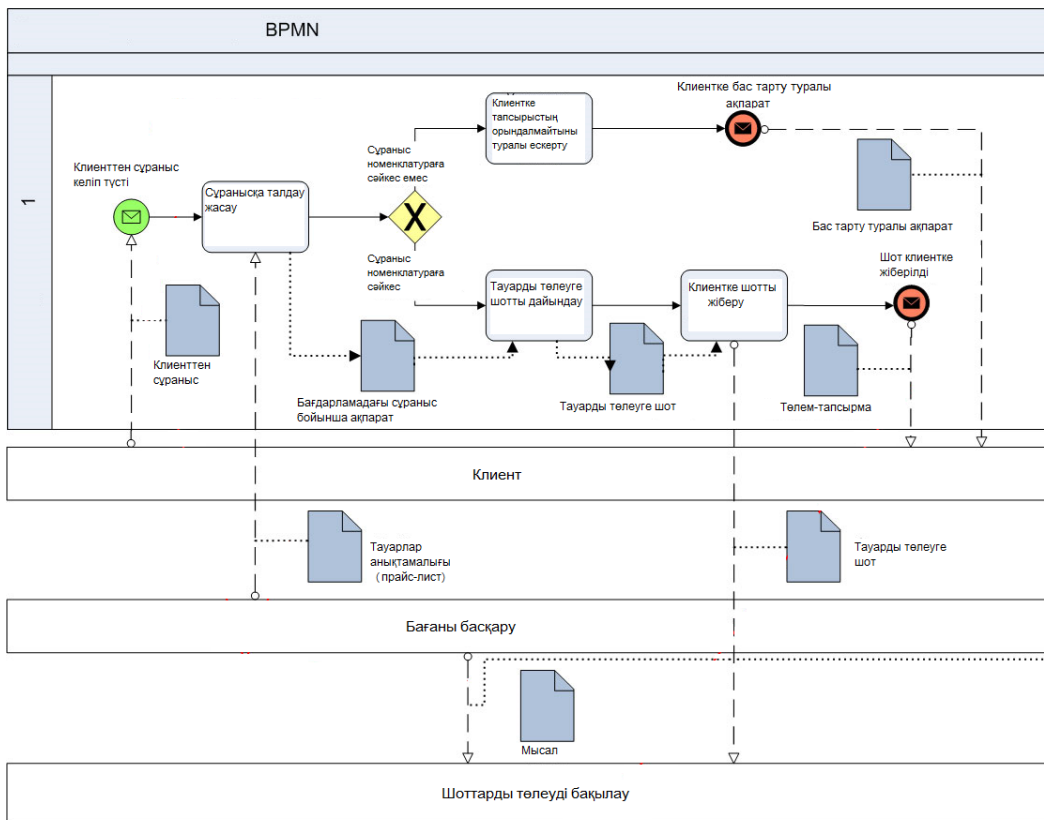
- мақсаттар мен көрсеткіштердің жорғарғы деңгейін қалыптастыру;
- бизнес-процесстер моделін құрастыру, мақсаттар мен көрсеткіштердің төменгі деңгейін қалыптастыру;
- ұйымдастырушылық құрылымды жобалау;
- регламенттеуші құжаттаманы қалыптастыру.

Business Studio ортасында тауарларды сату және сатып алу бойынша процесстерді модельдеу үшін тиісті диаграммаларды қолданамыз.

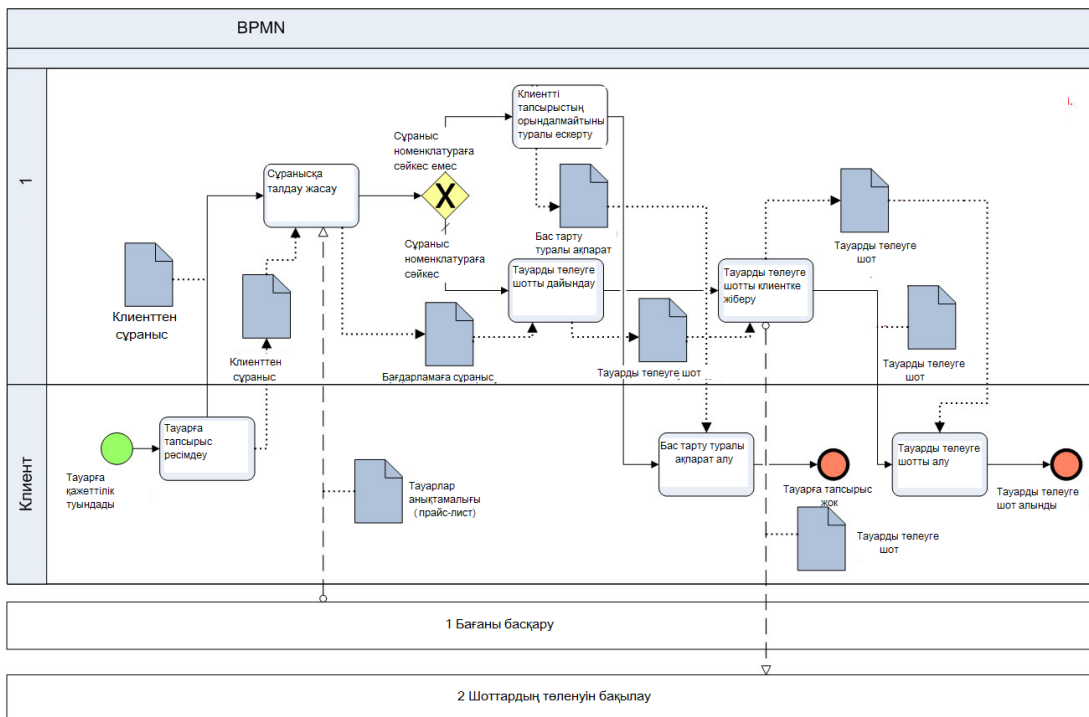
Тауарлардың келіп түсуін және шығуын рәсімдеу сәйкес тауарға сұраныстың келіп түсуінен басталады. Сол себепті бастапқы нүкте ретінде тауарға деген сұраныстың келіп түсуін қарастырамыз. Бизнес-процесстердің бастапқы моделі 2-суретте көрсетілген.

Модельдеу ортасында BPMN нотациясының көмегімен процесстердің шекараларын визуалды түрде тиімді көрсетуге болады.

Төмендегі 3-суретте процесс оқиғадан басталады. Ол оқиға клиенттен келіп түскен сұраныстың келіп түсуімен байланыст. BPMN әдістемесінде түрлі оқиғалар маркерін қолдануға болады. Берілген жағдайда ашық конверт пиктограммасы қолданылған. Оқиға «Клиент» пулымен «Мәлімдемелер ағыны» (MessageFlow) типті стрелкасымен байланысқан. Стрелканың атауы бар. Осылайша, схемада процесс клиенттен ақпарат алумен байланысқан оқиғамен ерекшеленетіні көрсетілген.

Сурет 2. Бизнес-процесстердің бастапқы моделі (1-деңгей)

Сурет 3. Бизнес-процесстердің жетілдірілген моделі (2-деңгей)

Егер құру шеңберінде кешенді моделін ұйымдастыру мен жоспарлануда процестер сипатталмаса, олар орындалады, клиентке сыртқы сілтеме жасалады. Мақсаты мен оны пайдалануы қарапайым процесінің шегі есебінен ақпараттық кіру және шығуды модельдеу жүргізеді.

Схеманың сол жақ бұрышында орналасқан «Клиенттен сұраныс» құжатына назар аударайық. Ол жүйеден тысқары көрсетілген, яғни тікелей байланыс емес жанама байланысады. BPMN 2.0 нотациясында пулдар арасында ақпараттық ағындарды модельдеу мүмкіндігі қарастырылмаған. Яғни, құжат айналымын кәсіпорын қызметкеріне қалыпты түрде модельдеу мүмкін емес.

BPMN нотациясы ISO/IEC 19510 «Information technology — Object Management Group Business Process Model and Notation» стандарты ретінде 2013 жылы қабылданған. Бұл нотация заманауи әрі перспективті болып табылады. Бірақ ақпараттық процесстер мен олардың шекараларын модельдеу мен талдау тұрғысынан бұл ұйымның қатардағы қызметкеріне күрделі болып табылады.

Әдебиет тізімі:

1. Алексеева М.М. Планирование деятельности фирмы. - М.: Финансы и статистика, 2010.
2. Репин В.В. Бизнес-процессы. Моделирование, внедрение, управление. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2013.
3. Федоров И.Г. Моделирование бизнес-процессов в нотации BPMN 2.0. – М.: Финансы и статистика, 2013.

Сиваконь М.Ю., гр. ИС-31, КЭБП КЭУК
науч. рук.: **Шликбаев А.С., Тиллаева Г.С.**

ЭЛЕКТРОННЫЙ САЙТ ПО ОБУЧЕНИЮ В ПРОГРАММЕ ФОТОШОП (ЭЛЕКТРОННЫЙ УЧЕБНИК ИЛИ ПОСОБИЕ)

Актуальность моего проекта заключается в том, пользователю не нужно посещать множество сайтов в поисках информации о программе. Можно ее найти на моем сайте. Будет доступ к множеству информации и видео уроков. Так же, пользователь может пройти обучение на сайте с имитацией реального фотошопа, то есть пользователь сможет взаимодействовать с интерфейсом. Посмотреть каждую функцию программы и прочитать информацию или посмотреть видео урок в один клик. Данный сайт прекрасно подходит людям которые ранее не работали в фотошопе или тем персонам которые в поисках новых знаний. И это все в одном сайте. Все действия доступны строго по регистрации (касающейся (обучение с имитацией программы.)) Как понять имитация программы ? Пользователь увидит почти точный дизайн прям как в программе, и сможет посмотреть каждую функцию (просматривать можно будет только видео о данной функции или прочитать информацию)

Проблематика в моем проекте следующая, сайт имеет огромное количество блоков div, тем самым очень трудно настроить оптимизацию под различные экраны. Так как если ее не будет сайт будет отображаться не корректно и придется уменьшать размер (разрешение) страницы на подходящее пользователю. Но отображение страницы будет все равно не корректным.

Способ (метод) решения.

Если касается вопрос на счет (проблем с сайтом, которые я указывал в проблематке) то, решение данной проблемы может быть такова, переписать полностью все блоки которые плавают по экрану (если уменьшить размер экрана). Тем самым я смогу прийти к хорошему результату. И сайт станет резиновым. И второй вариант, писать код под различные разрешения экранов, то есть если у вас ширина экрана равна 1600 пикселям то в сайт будет прогружать стиль под данное разрешение экрана, предыдущий стиль автоматически отключается. Но если писать это на чистом HTML то могут быть ошибки (например прогрузиться стиль на разрешение 1600 пикселей но не работать, так как предыдущий стиль который работает не отключается и тем самым не позволяет включить подключаемый стиль). Данную систему лучше всего писать на Javascript и данный способ будет работать 100%. Главное найти золотую серединку. Так же я полностью хочу запретить просмотр кода моих сайтов.

Цель создания проекта (идея)

Цель проектной работы: Создать сайт который позволит пользователю ознакомиться с дизайном Photoshop, узнать каждую функцию программы. Кроме интерфейса и функций, пользователь будет иметь большой выбор обучающих видео уроков и лекций. Так же, пользователь обязан пройти регистрацию и после чего будет иметь доступ к обучению и обучающему материалу по интерфейсу Photoshop, доступна и персональная страница пользователя (в скором будущем будет доступна информация, о том, сколько прошел уроков пользователь, и персональный уровень, который предоставляется пользователю, прохождении уроков, тестов и его активности). Дизайн (интерфейс) Photoshop был написан с максимальным сходством сайта с программой, были внесены небольшие изменения в дизайне (так же, в скором будущем, будет доступна 4-цвета интерфейса (темный, светло-тёмный, темно-серый и светло-серый) в данный момент на сайте доступен только темный цвет. Так же, главная цель, предоставить пользователю верную информацию, для того что бы пользователь проходил обучение в программе без труда, и обладал всей нужной информации для работы с программой.

Процесс создания проекта

Разработку сайта я начал в начале декабря 2016 года. При написании сайта, я практически не знал CSS и HTML, но со временем я освоил языки разметки. При написании сайта было потрачено много времени на решении многих проблем, такие как расположении всех блоков на одной странице, так чтоб пролистывание странице не было, или множественное количество меню. Первым делом я определился со шрифтами и стилем написания сайта, после начал прописывать самое верхнее меню в котором находится множество функций фотошопа. После написал панель где находятся все настройки инструментов фотошопа и левую панель где находятся сами инструменты, в ней я указал сочетания клавиш и прорисовал каждый

инструмент, середину сайта прописал фрейм, через который предоставляется информация о фотошопе и уроках. Правый блок где находится главное меню и информационные данные для пользователя которые предоставляют информацию о той или иной функции фотошопа. Так же , я и не забыл про JS который мне упростил написания кода и вывод информации на сайт. Написана персональная страница пользователя и главный сайт где указывается информация о сайте и некоторое количество видео уроков или же лекций. На сайте где написан дизайн фотошопа полностью отключена функция использования всех видов копирования информации и блокировка просмотра кода сайта, и так же если будет отключен JS в браузере или не поддерживаться самим браузером сайт автоматически блокируется и выдает сообщения о том, что сайт не дееспособен без JS. На сайт был подключен PHP (база данных).

Перспектива данного проекта

Как всем известно, на просторах всемирного интернета есть информация о Photoshop. Версии программ, обновляют с определенным промежутком времени, добавляют различные функции, упрощают дизайн программы или в противном случае меняют весь интерфейс. Тем не менее в сети есть информация о Photoshop, различные видео уроки, лекции и сайты в которых предоставляется куча информации, но если обратить внимание, во всех сайтах показывают пример на различных версиях программы Photoshop. Иногда, данная проблема сильно заводит в затруднение пользователя. Но почему ? Как я выше уже писал, при каждом выпуске новой версии программы меняют интерфейс, добавляют различные функции, или переносят функции в другие под разделы программы. Только прочитав или услышав мои слова, скорее всего вы не поймете к чему я веду. Я предоставляю сайт где будет полностью описывать программу Photoshop, рассказывать о функциях, инструментах и многое другое что относится к программе Photoshop, вся информация будет предоставляться под одной версией, тем самым пользователь будет иметь очень тесную связь с интерфейсом и будет обучаться в два раза лучше чем от видео уроках в которых показано на различных версиях или где нельзя будет пощелкать и разузнать всю информацию о программе или функции интересующую пользователя(при обучении на сайте с интерфейсом Photoshop пользователю будет легче узнать что где находится и не отвлекаться на перелистывание окон, потому что в то время когда вы теряете время на переход с окна на окно вы сможете утратить информацию, ту которую вы читали. Но и также на помощь пользователю приходит визуальная память, которая в будущем поможет сориентироваться в программе, на практике) . Но после того как пользователь освоит программу и интерфейс, будет легче переходить на другие версии, потому что пользователь имеет небольшой опыт, хорошие знания и уже имеет большие представления о том как пользоваться самой программой.

При создании сайта использовал текстовый редактор: Brackets.

Использование литературы: Предоставил литературу сайт www.htmlbook.ru.

Это окно которое блокирует сайт по причине отключения JS.

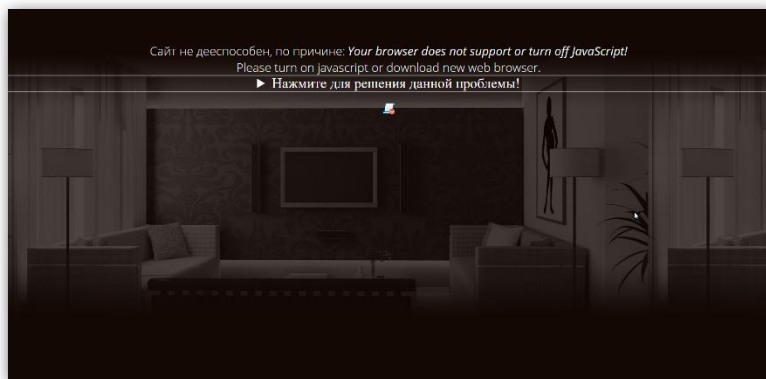

Рисунок 1

Рисунок 2

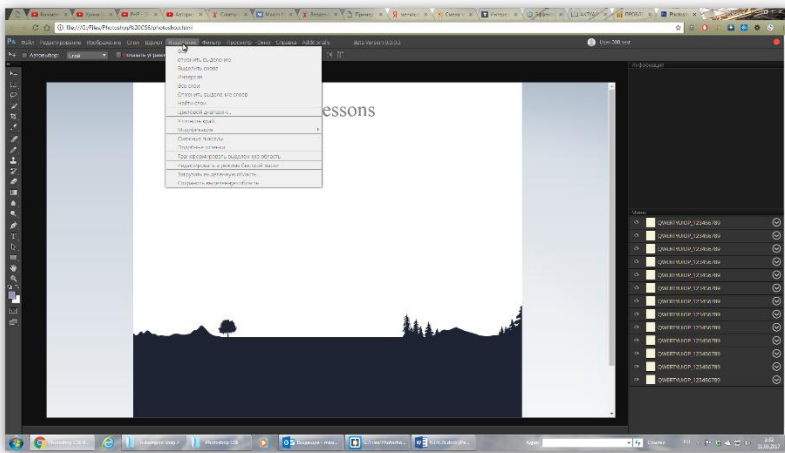

Рисунок 3

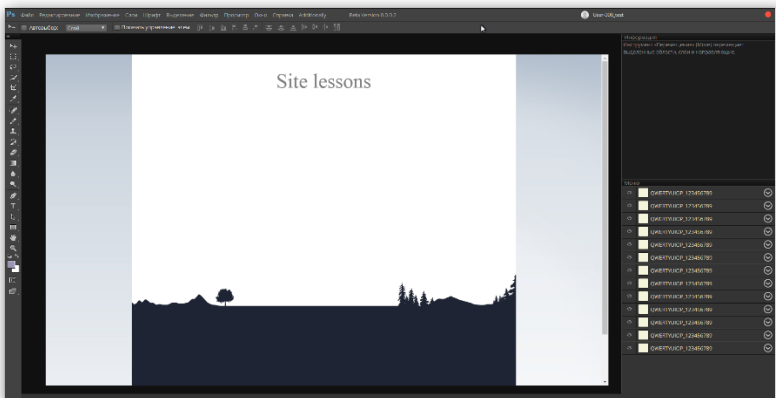

Рисунок 4

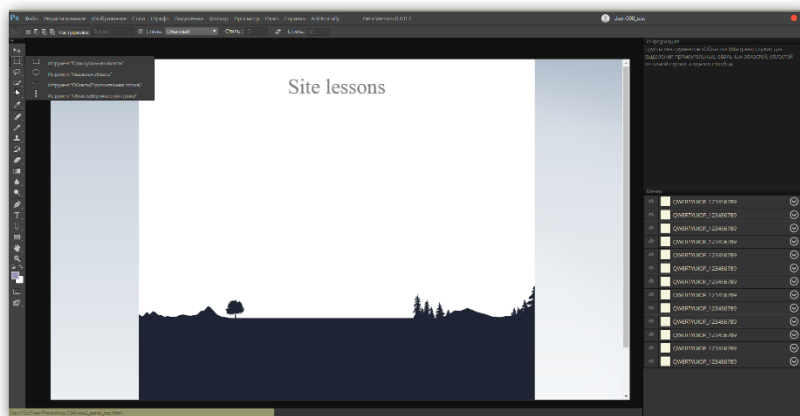

Рисунок 5

Данный дизайн нарисован в фотошопе и будет создаваться сайт по данному макету в течении 2-3 дней.

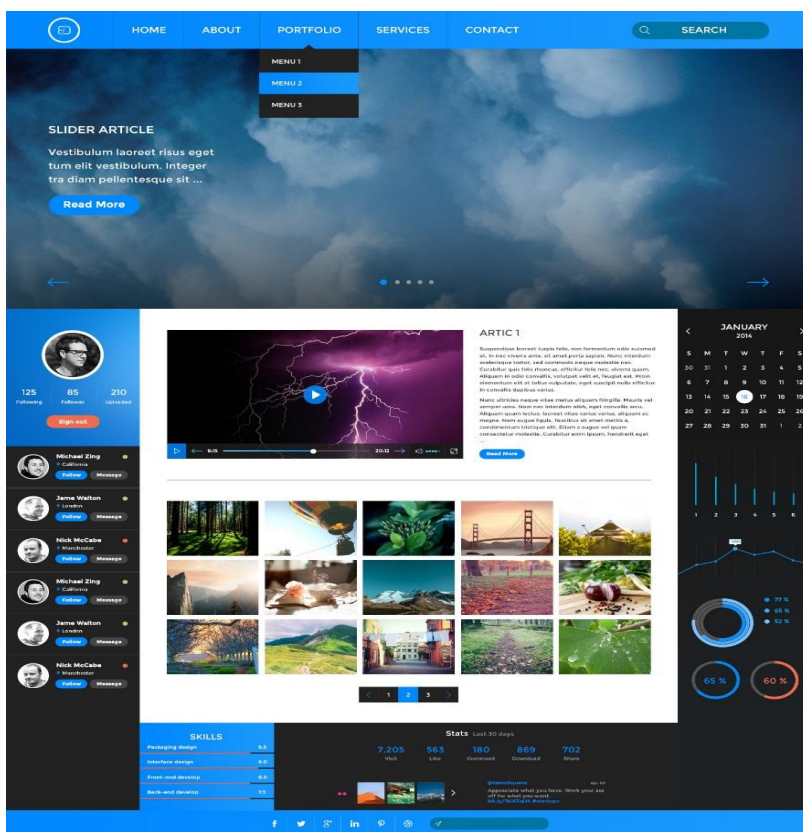

Рисунок 6

Смирнов Л.С. гр. ВТ-32с, КЭУК
 науч. рук.: магистр, ст. преп. **Есмагамбетова М.М.**

РАЗРАБОТКА ПРОГРАММНОГО КОМПЛЕКСА, АВТОМАТИЗИРУЮЩЕГО РАБОТУ ТЕХНИЧЕСКОГО СЕКРЕТАРЯ ГАК

Возрастающие темпы информатизации общества способствуют повышению роли вычислительной техники в управленческих процессах. Возможности современной вычислительной техники для автоматизации процесса обработки информации позволяют увеличить производительность труда, повысить эффективность работы с документами и ускорить обмен управленческой информацией.

В настоящее время большое распространение получила концепция распределенных автоматизированных систем управления, направленных на локальную обработку информации. Это

позволяет организовать разделение труда управленческого персонала и автоматизировать выполнение им своих функций. Для реализации данной идеи необходимо создать для каждого уровня управления и каждой предметной области автоматизированные рабочие места на базе персональных компьютеров.

Автоматизированное рабочее место (АРМ) – это комплекс средств вычислительной техники и программного обеспечения, располагающийся непосредственно на рабочем месте сотрудника и предназначенный для автоматизации его работы в рамках специальности.

Автоматизированные рабочие места должны создаваться строго в соответствии с их предполагаемым функциональным назначением. Однако общие принципы создания АРМ остаются неизменными:

- системность;
- гибкость;
- устойчивость;
- эффективность.

Практический опыт использования АРМ как одного из элементов распределенных систем управления позволяет выделить следующие требования к эффективно и полноценно функционирующему автоматизированному рабочему месту:

- своевременное удовлетворение информационных потребностей пользователя;
- минимальное время ответа на запросы пользователя;
- адаптация к уровню подготовки пользователя и специфике выполняемых им функций;
- возможность быстрого обучения пользователя основным приемам работы;
- надежность и простота обслуживания;
- дружественный интерфейс;
- возможность работы в составе вычислительной сети.

Создание эффективно работающих профессиональных АРМ позволяет повысить производительность труда специалистов и сократить численность персонала. При этом повышаются скорость обработки информации и ее достоверность, что необходимо для эффективного планирования и управления.

Секретарь ГАК с помощью АРМ может выполнять следующие операции:

- вводить письменную информацию с клавиатуры и визуально контролировать этот процесс при помощи монитора;
- редактировать данные;
- перемещать, копировать, удалять информацию;
- выводить информацию на экран, принтер, записывать ее на носители;
- переносить данные с одного ПК на другие с помощью носителей информации;
- обмениваться данными по каналам связи в рамках локальной вычислительной сети или сети Интернет;
- накапливать и хранить данные;
- осуществлять поиск и сбор необходимой информации, обновлять данные;
- получать информацию из баз данных;
- осуществлять защиту информации;
- хранить должностной список комиссии ГАК, список студентов, руководителей и рецензентов дипломного проекта;
- сохранение и формирование отчетов секретаря ГАК.

Для реализации поставленной задачи была выбрана среда программирования Microsoft Visual Studio, т.к. приложение ориентировано сугубо на платформу Windows и сама среда очень удобна в использовании. Кроме редактора исходного кода с поддержкой технологии IntelliSense и возможностью простейшего рефакторинга кода, VS имеет встроенный инструмент редактора форм для упрощения создания графического интерфейса приложения, веб-редактор, дизайнер классов и дизайнер схемы базы данных. Кроме всего прочего VS имеет debugger для отладки программного кода, выводит ошибки с информацией ее причины, допущенных в коде, что является не маловажным фактором удобства в программировании. Встроенный отладчик может работать как отладчик уровня исходного кода, так и как отладчик машинного уровня. Visual Studio - линейка продуктов компании Майкрософт, включающих интегрированную среду разработки программного обеспечения и ряд других инструментальных средств. Для реализации данного программного продукта была выбрана разработка приложения с графическим интерфейсом [3]. Studio было выбрано т.к. эта среда содержит объектно-ориентированное программирование, многофункциональная, содержит функцию отладки и проста в использовании.

Языком программирования был выбран - C#, являющийся языком объектно-ориентированного языка программирования, который был разработан в 1998 - 2001 годах и относится к семье языков с C-подобным синтаксисом, из них его синтаксис наиболее близок к C++ и Java. Язык имеет статическую типизацию, поддерживает полиморфизм, перегрузку операторов (в том числе операторов явного и неявного

приведения типа), делегаты, атрибуты, события, свойства, обобщённые типы и методы, итераторы, анонимные функции с поддержкой замыканий, LINQ, исключения, комментарии в формате XML.

Переняв многое от своих предшественников - языков C++, Pascal, Модула, Smalltalk и в особенности Java - C#, опираясь на практику их использования, исключает некоторые модели, зарекомендовавшие себя как проблематичные при разработке программных систем, например, C# в отличие от C++ не поддерживает множественное наследование классов (между тем допускается множественное наследование интерфейсов).

Основным алгоритмом в АРМ секретаря ГАК является алгоритм создания документа протокол: заполнение всех необходимых полей, обработка введенных данных и вывод их в шаблонизированный документ.

Для создания протокола необходимо выбрать действие в пункте меню Работа с отчетами -> Выбор специальности->Выбор группы ->Выбор студента -> Сформировать протокол. В диалоговом окне выведется форма с обязательными полями для заполнения данных:

выбор типа заседания;

выбор присутствующих членов коллегиального органа из списка;

если имеются приглашенные, необходимо вписать их инициалы, фамилии с указанием должностей;

указать количество вопросов, принадлежащих рассмотрению в повестке дня;

По завершению ввода информации о заседании необходимо вывести их в шаблонизированный документ протокола. Но перед этим введенные данные нужно проверить на корректность и обработать для вывода. Этот процесс запустится по нажатию на кнопку «Ок». Если данные будут введены не корректно или имеются незаполненные поля, то выйдет сообщение, предупреждающее об ошибке. Если замечаний нет, то данные успешно выведутся в документ Word. Документ можно сохранить и вывести на печать.

Формирование оценки за диплом осуществляется по следующему алгоритму - ->Работа с отчетами->Выбор специальности->выбор группы ->Добавить оценку за диплом. Как показано на рисунке 1.

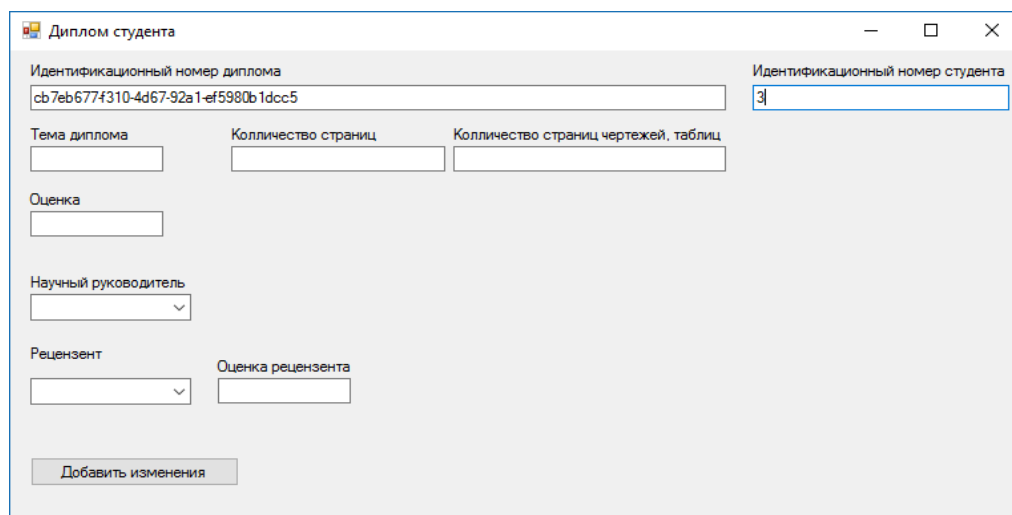

Рисунок 1. Добавления диплома и выставления оценки.

В случае если секретарь Гак уже добавлял студенту диплом , еще раз он этого сделать не сможет, но ему будет доступна функция редактирования.

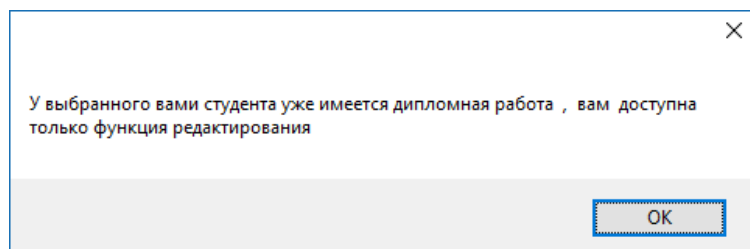

Рисунок 2. Добавления диплома и выставления оценки.

Так же в таблице имеется поле выбора «Сдавал/Не сдавал» - это относится к тем студентам которые по той или иной причине не могут сдавать дипломную работу и им автоматически генерируется форма следующего вида как показано на рисунке 3.

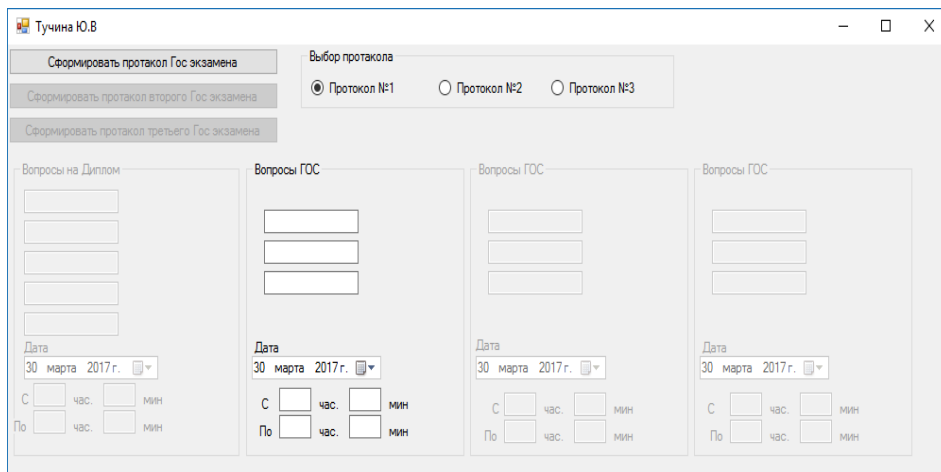

Рисунок 3. Форма создания отчета для студентов не сдающих дипломную работу.

Для администратора или же самого секретаря доступны следующие функции для работы непосредственно с базой данных как показано на рисунке 4 и 5.

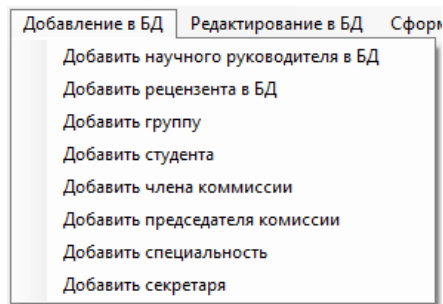

Рисунок 4. Добавление необходимых данных в БД

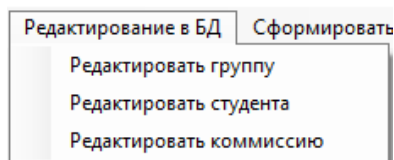

Рисунок 5. Редактирование необходимых данных в БД

Добавлена функция формирования комиссии определенной группы, для упрощения формирования протокола как показано на рисунке 6, нет необходимости каждому студенту указывать члена комиссии.

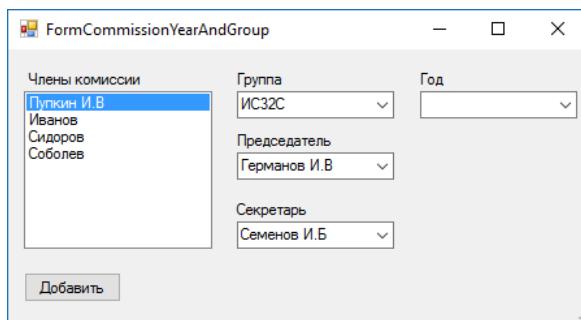

Рисунок 6. Формирование комиссии

В ходе выполнения был рассмотрен алгоритм работы программного продукта с созданием и введением протокола, разработан пользовательский интерфейс программного продукта, диаграмма классов,

блок-схема алгоритма создания протокола, а так же структурная схема и схема меню программного продукта для более наглядного рассмотрения решения задачи.

А так же разработан и реализован программный продукт, позволяющий создавать протоколы заседания кафедры и их выписки на основе выбора типа документа и заполненных данных секретарем, с выводом заполненных данных в шаблонизированный документ Word, сохранять документы, производить его печать, а так же выполнять поиск по одному документу или по множеству документов.

Список использованной литературы:

1. Абрамов В.Г., Трифонов Н.П., Трифонова Г.Н. Введение в язык Паскаль. — М.: Наука, 1988.
2. Березин Б.И., Березин С.Б. Начальный курс С и С++. — М.: ДИАЛОГ-МИФИ, 1996.
3. Бондарев В.М., Рублинецкий В.И., Качко Е.Г. Основы программирования. — Харьков: Фолио, Ростов н/Д: Феникс, 1997.
4. Ван Тассел Д. Стиль, разработка, эффективность, отладка и испытание программ. — М.: Мир, 1981.
5. Вирт Н. Алгоритмы и структуры данных. — М.: Мир, 1989.
6. Гладков В. П. Задачи по информатике на вступительном экзамене в вуз и их решения: Учебное пособие. — Пермь: Перм. техн. ун-т, 1994.
7. Гладков В. П. Курс лабораторных работ по программированию: Учебное пособие для специальностей электротехнического факультета ПГТУ. Пермь: Перм. техн. ун-т, 1998.
8. Грогоно П. Программирование на языке Паскаль. — М.: Мир, 1982.
9. Дагене В.А., Григас Г. К., Аугутис К.Ф. 100 задач по программированию. — М.: Просвещение, 1993.
10. Елашников А.М., Елашников В.А. Программирование в среде Турбо Паскаль 7.0. — М.: МИФИ, 1994.
11. Заварькин В.М., Житомирский В.Г., Лапчик М.П. Основы информатики и вычислительной техники. — М.: Просвещение, 1989.
12. Задачи по программированию / С. А. Абрамов, Г. Г. Гнездилова, Е. Н. Капустина, М. И. Селюн. — М.: Наука, 1988.
13. Зубов В. С. Программирование на языке Turbo Pascal (версии 6.0 и 7.0). — М.: Информационно-издательский дом «Филинь», 1997.
14. Зуев Е. А. Практическое программирование на языке Turbo Pascal 6.0, 7.0. — М.: Радио и связь, 1994.
15. Информатика. Задачник-практикум: В 2 т. / Под ред. И. Г. Семакина, Е.К.Хеннера. — М.: Лаборатория Базовых Знаний, 1999.

Таукел Д.Д. ВТ-31к тобы, ҚЭУК

ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы **Ибрагимов М.С.**

ЖАТАҚХАНАНЫҢ СТУДЕНТТЕРІН ЕСЕПKE АЛУ БАҒДАРЛАМАЛЫҚ ЖҮЙЕСІ

Қазіргі уақытта, адам қызметінің барлық салаларында компьютер кез келген өндірістік немесе оқу процесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Енді компьютерлер адам пайдаланатын ақпараттың барлық түрлерін қабылдау, өңдеу және басқару үшін әмбебап құралына айналды. Компьютерлер адам қызметінің барлық салаларында тұрақты көмекшісі.

Жұмыстың мақсаты - жатақханада тұратын студенттерді есепке алу және тіркеу бағдарламасын әзірлеу болып табылады. Бұл бағдарлама C# бағдарламалау тілінде жасалған. C# - объектіге бағытталған бағдарламалау тілі. 1998 - 2001 жылдарда Microsoft.NET Framework платформасы үшін қосымшаларды әзірлеу тілі және ECMA-334 және ISO/IEC 23270 стандарттары сияқты Microsoft компаниясында Андерс Хейлсбергтің басшылығымен инженерлік топ жасап шығарды. Бұл қазіргі заманғы ең озық программалау тілдерінің бірі. C# тілі жоғарғы сапалы коммерциялық бағдарламалық қамсыздандыруды жасайтын дәлелденген тіл болып табылады. C# философиялық зерттемелеріне сүйене отырып, Microsoft оған бірнеше мүмкіндіктерді енгізді, бұл тілдің құрылымдық компоненттерінің көмегімен өнімділігін әзірлеуде көлемін ұлғайтады.

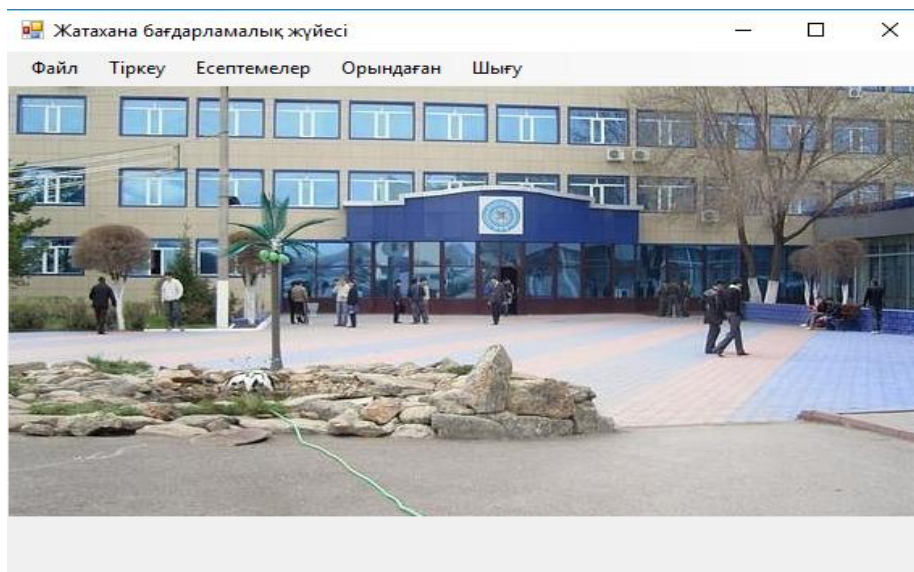
Жобаның тақырыбы - жатақхана жүйесінде тұратын студенттердің тізімімен жұмыс жасау. Бағдарламаның негізгі функциясы жатақханада тұратын студенттердің саны болып табылады. Бұл бағдарлама қажетті ақпаратты іздеу құралдарын қамтамасыз етеді, сонымен қатар ол жатақханадағы жұмысты реттеу, жұмсалған уақыт мөлшерін азайту немесе оқушылардың үйлеріне қайту процесін автоматтандырады.

Жатақхана – тек тұратын жер ғана емес, сонымен қатар ол тұлғаның кәсіптік және рухани дамуының болашақ бағыттарын анықтайтын, жастардың жаңа әлеуметтік-тұрмыстық жағдайларға бейімделу қиындықтары мен қарама-қайшылықтарын еңсеретін әлеуметтік шағын орта. Жұмыс дүниетанымдық әлеуетке, жоғары мәдени және азаматтық жауапкершілікке ие жастардың, болашақ маманның психологиялық-жас ерекшеліктерін ескере отырып жүргізіледі. Университет студенттерін тәрбиелеу үшін өзін өзі тәрбиелеуді ұйымдастырудың алатын орны ерекше. Бұл адам өзін тәрбие, өз бетімен

білім алу, әлеуметтік мәдениетті, адамгершілікті, еңбек, физикалық және эстетикалық жетілу негіздерін меңгеру объектісі мен субъектісіне айналдыратын үдеріс.

Бұл жұмыста ең негізгі ақпарат үш бөлімде қарастырылады, бұл сурет 1 көрсетілген. Олар:

- Жатақхана бөлмесі - жатақхана бөлмелері туралы ақпарат
- Студент - жатақханада тұратын студенттер туралы ақпарат.
- Студентті тіркеу - белгілі бір бөлмелерінде студенттердің реттеу туралы ақпарат.

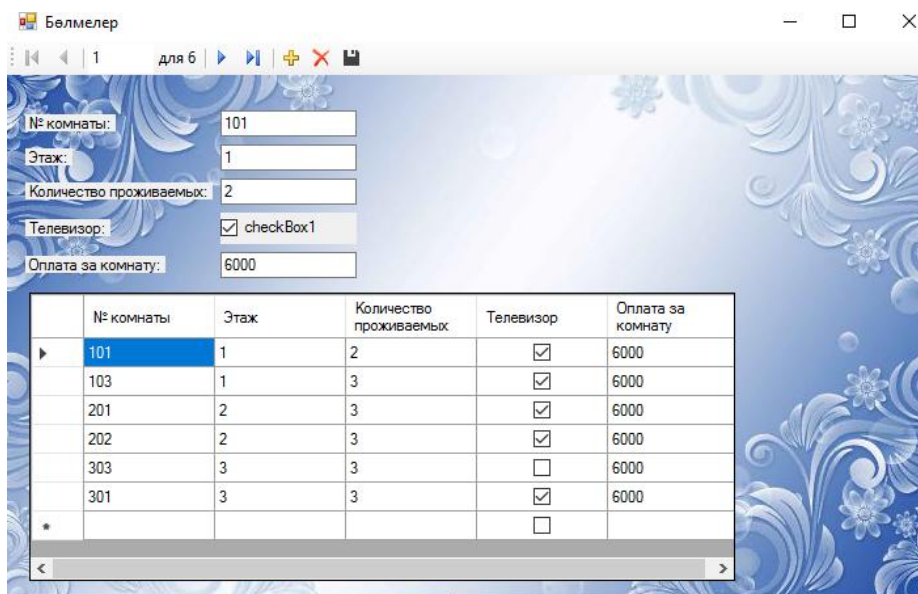

Сурет 1. Негізгі форма

1. Жатақхана бөлмесіне байланысты оның номері , орналасқан жері, тұрғындар саны , жиһаз және де өтем ақысы ескеріледі.

2. Студенттер жайлы толық ақпарат, яғни оның толық аты-жөні, жасы, жынысы , мамандығы, факультеті ескеріледі.

3. Студентті тіркеуде жоғарыда көрсетілген ақпараттар енгізіліп, студентке жатақханадан орын беріледі. Орын берілгеннен бұрын студентпен және оның ата – анасымен келісім шарт жүргізіледі.

Сурет 2. Бөлмелер анықтамасы

Бұл жерде жатақхана бөлмелерінің номері , орналасқан қабаты, тұрып жатқан студент саны, белгілі бір құрал, жиһаздың бар болу-болмауы , қажетті төлем-ақы жайлы барлық керек ақпарат жиынтығы бар. Сол арқылы кез-келген уақытта бөлменің номерін енгізіп, қалған ақпаратқа қол жеткізуге болады. Жатақхана комендантына жаңадан келген студентке орын керек кезде осы бөлімге кіріп , бос бөлмелерді көруге болады.

Студенттер

1 для 1

ФИО студента: Тәуекел Диана Сериковна

Дата рождения: 10 марта 1997 г.

Пол: Жен

ИИН: 10010100

№ удостоверения: 302330

Группа: ВТ-31к

Факультет: УФФ

Телефон: 425252

ФИО мамы: Исина А.А.

Телефон мамы: 898988

ФИО отца: Исин А.Е.

Телефон отца: 524552

Адрес проживания родителей: г.Жезказган

ФИО студента	Дата рождения	Пол	ИИН	№ удостоверения	Группа	Факультет
Тәуекел Диана ...	10.03.1997	Жен	10010100	302330	ВТ-31к	УФФ

Сурет 3. Студенттер анықтамасы

Студенттер анықтамасы сәйкесінше студент жайлы және де оның ата-анасы жайлы барлық ақпаратқа толы. Яғни, студенттің толық аты-жөні, жасы, жеке құжат номерлері, группа, факультет, негізгі тұратын мекен-жайы және байланыс телефоны бар. сол сияқты оның ата-анасына байланысты толық ақпаратпен қамтылған бағдарлама.

Студенттерді тіркеу

1 для 1

№ комнаты	Этаж	Количество проживаемых	Телевизор	Оплата коминат
101	1	2	☒	6000
103	1	3	☒	6000
201	2	3	☒	6000
202	2	3	☒	6000

Келісім шарт

ФИО студента	Дата рождения	Пол	ИИН	№ удостоверения	Группа	Факультет
Тәуекел Диана ...	10.03.1997	Жен	10010100	302330	ВТ-31к	УФФ

Сурет 4. Студенттерді тіркеу терезесі

Студенттерді тіркеу ең маңызды бөлім болып табылады. Жоғарыда көрсетілген барлық ақпараттар осы бөлімде толтырылады, кейін кейбір өзгерістер енген болса оны ауыстыру, өшіруге болады. Жатақханадан орын берер алдында керек құжаттарды толтырып, келісім-шарт жүргізіледі. «Келісім – шарт» - оқу төлем ақысын төлеудің автоматтандырылған ішкі жүйесі. Құрамына ақылы топтарға тіркелген студенттер жайлы мәліметтер кіреді. Ол жерде әр ай сайынғы ақы 6000 теңгеге тең, егер уақытылы төленбеген болса, келісім шарт бойынша студенттің жатақханадан шығарылуы қарастырылады.

Бұл бағдарлама арқылы жатақхана коменданты немесе тексеріс комиссиялары өздеріне керек ақпаратты тауып, оны өңдей алауына мүмкіндік береді. Бағдарлама жатақханаға байланысты барлық ақпаратпен қамтылған, сондықтан жұмыс жасаудың ең оңай, тез әрі тиімді жолы болып табылды.

Әдебиет тізімі:

1. Б. Хичков SYBASE: Настольная книга администратора. – Лори, 2017 г. 448 с.
2. Р. Мюллер. Базы данных и UML: Проектирование. – Лори, 2012г. 432 с.

3. Фельдман С.К. Система программирования С# без секретов: Как создать безопасное приложение с "нуля". – Новый издательский дом", 2015 г. , 347 с.

4. Дейтел П.Дж., Дейтел Х.М. Как программировать на С# Книга 2. Файлы, сети, базы данных. – "Бином" 2015 г., 672 с.

Тучина Ю.В. гр. ИС-32с, КЭУК
науч. рук.: к.э.н., проф. **Омарова Ш.Е.**

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УЧЕТА ОБРАЩЕНИЙ ПАЦИЕНТОВ В КЛИНИКЕ «ЦЕНТР ЗРЕНИЯ»

С точки зрения устойчивого и стабильного роста благосостояния населения отрасль здравоохранения, представляющая собой единую развитую, социально ориентированную систему, призванную обеспечить доступность, своевременность, качество и преемственность оказания медицинской помощи, является одним из основных приоритетов в республике.

Информатизация деятельности учреждений здравоохранения позволяет аккумулировать информацию о состоянии здоровья населения в том или ином регионе и развивать диагностическую и лечебную базу, связанную с наиболее часто встречающимися заболеваниями.

Кроме того, информатизация освобождает работников учреждений здравоохранения от рутинных и бумажных операций и позволяет им больше времени уделять пациентам. Это приводит к сокращению нецелевого расхода интеллектуального багажа, позволяет работать и заниматься именно медициной.

Реформа медицинского обслуживания порождает мощные экономические стимулы для внедрения информационных систем в медицинские учреждения, однако главное их достоинство заключается в повышении качества лечения больных.

Зрение каждого человека, как составляющая здоровья всего населения, становится фактором, определяющим не только полноценность его существования, но и потенциал его возможностей. Уровень состояния здоровья глаз, в свою очередь, определяет меру социально-экономического, культурного и индустриального развития страны. Для лечения всякого рода заболеваний глаз граждане обращаются в медицинские учреждения, обычно это поликлиники или частные клиники.

Клиника «Центр Зрения» была основана в 2006 году в городе Темиртау. Это учреждение предлагает разный спектр услуг: проверка зрения, подбор очков, подбор контактных линз, обучение правильности использования очков и линз, обследование пациентов на различные глазные заболевания, лечение выявленных заболеваний, измерение глазного давления и многое другое. Клиника «Центр Зрения» обслуживает более 100 человек в день. В связи с этим персоналу приходится работать с большим количеством информации.

На данный момент большинство этой информации представлено на бумажных носителях, которые хранятся в журналах. Создание, хранение, поиск, создание статистической отчетности и т.п. операции работы с информацией было бы гораздо проще осуществлять, если бы вся информация была представлена в базе, к которой в любой момент можно обратиться с помощью компьютера.

Любая организация нуждается в своевременном и автоматизированном доступе к информации. И не исключение частная клиника «Центр Зрения».

Предприятие небольшое, но пациентов достаточно много. Врачам нужно всегда следить за данными о своих пациентах, о курсе лечения больных. А руководству необходимо быть в курсе событий о своих сотрудниках. Для этого нужна общая база данных, включающая всю необходимую информацию.

В данном учреждении учет обращений пациентов ведется записью в журнал вручную, клиника не пользуется каким либо программным обеспечением.

Для снижения трудоемкости работ, повышения качества работы персонала, сокращения бумажной рутины, а также сокращения ошибок, дублирования была спроектирована информационная система. При каждом приеме, все данные о пациентах вносятся в базу данных клиники и сохраняются, в дальнейшем, при повторном обращении, всю информацию о пациенте, можно будет просмотреть программно. Система автоматизирует учет обращений пациентов и предоставляет пользователю понятный и дружелюбный интерфейс.

Для достижения поставленной цели были решены следующие задачи:

- проведение анализа особенностей и специфики автоматизированных информационных систем в здравоохранении;
- определение необходимой входной и выходной информации;
- изучение доступных средств программирования;
- выбор наиболее подходящего инструментального средства визуального моделирования для разработки требуемой АИС;
- разработка структуры базы данных;
- разработка и отладка программы;
- проведение опытной эксплуатации и тестов.

При запуске приложения открывается форма, в которой расположено главное меню программы.

Рисунок 1. Главное меню программы

Постоянные пациенты клиники могут купить линзы, либо заказать очки, без повторного приема, так как нужные данные уже остались в журналах учета после первого приема и хранятся в базе данных клиники. Также база хранит данные пациента, о получении разрешения (по зрению) на ношение оружия. Журналы учета представлены на рисунке 2.

Рисунок 2. Журналы учета

Для работы с пациентами, пришедшими на прием первый раз, необходимо кликнуть на кнопку «Журнал регистрации пациентов». Образец пункта меню показан на рисунке 3.

Рисунок 3. Журнал регистрации пациентов.

После нажатия на пункт меню «Журнал регистрации пациентов» откроется окно, в нем можно выбрать действия: заполнить, сохранить, редактировать или просмотреть информацию о пациенте. Окна показаны на рисунках 4 и 5.

Рисунок 4. Регистрация нового пациента

Фамилия	Имя	Отчество	Дата рождения	Дата первого обращения
Тучина	Юганна	Владимировна	01.01.2002	07.06.2014
Вафина	Альфия	Рашидовна	02.02.2002	07.06.2014
Мушиц	Татьяна	Васильевна	03.03.2003	07.06.2014
Жиренбаева	Айдана	Ахатовна	08.06.1993	06.06.2013
Карибаев	Кайрат	Баубекович	06.05.1992	05.02.2014
Дор	Иван	Грознов	05.06.1979	13.06.2014
Тучин	Данил	Владимирович	08.12.1988	14.02.2017
Качановская	Виктория	Сергеевна	16.06.1996	29.09.2014
▶ Дмитриенко	Василий	Иванович	07.09.2019	16.03.2017

Рисунок 5. Просмотр пациентов

В каждом журнале есть свои пункты для необходимого заполнения и передачи информации о пациентах другому врачу, для повторного использования информации о пациенте при следующем его

обращения. В программе также, можно осуществить поиск пациента и поиск пациента для линз. Поиск осуществляется по фамилии, для этого необходимо кликнуть на нужную кнопку «Поиск» (рисунок 6).

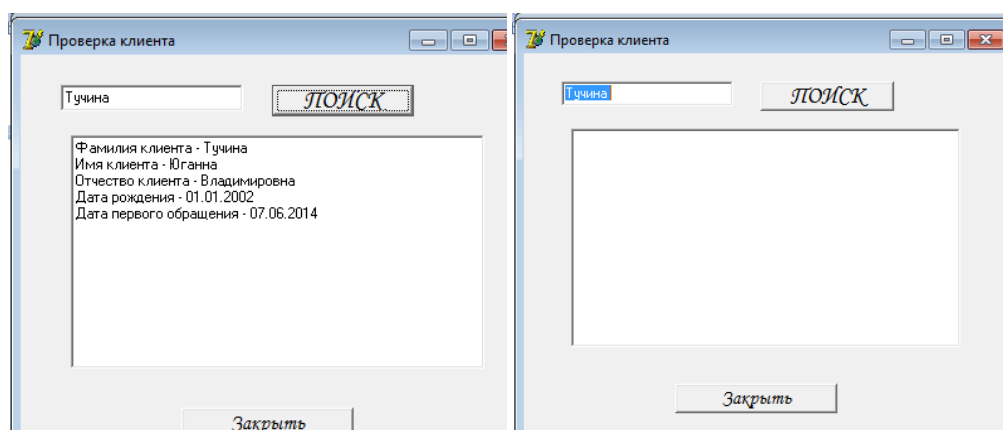

Рисунок 6. Поиск пациента по фамилии

В ходе разработки проекта была создана информационная база данных, которая позволяет любому пользователю легко найти нужную информацию о любом сотруднике или пациенте и автоматизирует следующие функции:

- Замена письменной регистрации пациентов на полностью автоматизированную.
- Повышение оперативности работы с клиентами.
- Обеспечение возможности оказания услуг большему числу пациентов.
- Повышение качества работы клиники.
- Уменьшение риска ошибок при редактировании и добавлении информации о пациентах.
- Наглядность и структурность данных.
- Обеспечение удобства в работе с информацией.
- Облегчение поиска повторных приемов людей.

Автоматизированная информационная система создана на языке программирования Delphi 7. При выполнении программы использованы компоненты СУБД Access.

Разрабатываемый программный продукт функционирует на операционных системах Windows 7,8,10.

В программе предусмотрено создание интерфейса под операционную систему Windows 7.

Список использованной литературы:

1. Белов, В.В. Программирование в Delphi: процедурное, объектно-ориентированное, визуальное: Учебное пособие для вузов – М.: Горячая Линия – Телеком, 2014.
2. Кузан, Д.Я. Программирование Win32 API в Delphi – СПб.: BHV, 2013.
3. Осипов, Д. Delphi. Профессиональное программирование – М.: Символ-плюс, 2015.
4. Санников, Е. Курс практического программирования в Delphi. Объектно-ориентированное программирование – М.: Солон-Пресс, 2013.
5. Фаронов, В. Delphi. Программирование на языке высокого уровня - СПб.: Питер, 2012.
6. Хаббард, Дж. АП баз данных. - М.: Мир, 2011.
7. Кауфельд, Джон MS Access для "чайников". - М.: Диалектика, 2013.

Хуанган А. ИС-31ск тобы, ҚЭУК

ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы **Молдабекова Б.Қ.**

КӘСПОРЫННЫҢ АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕСІ

Ақпараттық жүйе жұмысы үшін арналған, сонымен қатар осы құралдар мен технологиялық үрдістерге сәйкес келетін құжаттамалардың техникалық құралдар кешені.

Техникалық құралдар кешені келесілерден тұрады:

- кез-келген модельді компьютер;
- ақпараттарды жинау, жинақтау, өңдеу, беру және шығару құрылғылары;
- деректерді беру құрылғылары және байланыс линиялары;
- ақпараттарды автоматты алынып-салыну құрылғысы,
- эксплуатациялық материалдар және т.б.

АЖ-нің жұмысын талдау үшін, ол шешетін мәселенің мәнін, сонымен қатар ол қосылған ұйымдастырушылық үрдістерді түсіну қажет. Мысалы, шешімдерді қабылдауды қолдау үшін компьютерлік АЖ-нің мүмкіндіктерін анықтаған кезде келесіні есептеу керек:

- есептелінетін басқарушылық тапсырмалардың құрылымдылығы;
- фирманы басқарудың иерархиялық деңгейі, онда шешім қабылдануы тиіс;
- шешілген тапсырманың бизнестің қандай да бір функционалдық ортасына тәуелді болуы;
- қолданылған ақпараттық технологияның түрі.

Ақпарат жүйелері тарату, құру, өңдеу, фильтрлеу, жинауға адамдар мен компанияларға қажетті техникалық құрал-жабдықтар мен бағдарламалық жасақтамаларды оқу. Қойылған мақсатқа жету жолында ақпаратты сақтау, өңдеу және басқаларға беру үшін пайдаланылатын құралдардың, әдістердің және адамдардың өзара байланысты жиыны, пайдаланушылардың сұрауы бойынша ақпаратты сақтауға, іздестіруге және беруге арналған жүйе; мәліметтер базасы мәтінінің мағыналық бөлігінде — мәліметтерді сақтау және олармен амал-әрекет жасауға арналған белгілі бір жүйенің формальды толықтығын құрайтын тұжырымды схема, ақпараттық база және ақпараттық процессор.

Мекемені басқарудың теориясы өте кең пән ретінде қарастырылады, сондықтан үнемі оқып үйрену мен дамытуды талап етеді. Бәсекелестіктің өсуіне байланысты компания жетекшілеріне нарықты өздерінің бар болуын сақтап қалатын жаңа әдістерді іздеуге мәжбүрлейді. Сол себептен қазіргі замандық ақпараттық жүйелер менеджмент теориясы мен практикасындағы жаңа кірістірулермен қатар жүру керек;

Компьютерлік жүйелердің қуаттылығы мен өнімділігі прогресі, желілік технологиялар мен мәліметтерді жіберу жүйесінің дамуы, компьютерлік техниканың әртүрлі жабдықтармен интеграциясының кең мүмкіндіктері ақпараттық жүйелердің өнімділігі мен қызметін үнемі дамытып отыруды талап етеді.

Ақпараттық жүйелердің аппараттық бөлігінің дамуы мен бірге соңғы жылдары ақпараттық жүйелердің бағдарламалық – технологиялық жүзеге асырылуының жаңа, неғұрлым ыңғайлы және әмбебап әдістерін іздеу тұрақты жүріп жатыр.

Ақпараттық жүйелерге маңызды әсер ететін 3 факторды ерекше атауға болады:

- мекемені (кәсіпорынды) басқарудың әдістемесін дамыту;
- компьютерлік жүйелердің жалпы мүмкіндіктері мен өнімділігін дамыту;
- ақпараттық жүйелердің элементтерінің техникалық және бағдарламалық жүзеге асырылу тәсілдерін дамыту;

Мекемені ақпаратпен қамтамасыз ету үшін құрылған және ол оның жұмысына қатысады. Ақпаратпен қамтамасыз ету дегеніміз –проектілеу этабында және ақпаратты түрлендіруге енген автоматтандыру процесіндегі проектилеушілер мен проектилеу этаптарының басқа да мамандарының көмегімен құрылған ақпаратты, программалық қамсыздандырулардың көмегін қолданып қолданушының есептерді шешуі.

Компьютерде отырып қолданушы есептің қойылымының жетіспеушіліктерін анықтап, қажет жағдайда енгізілетін және шығарылатын ақпаратты, нәтиже шығатын форманы түзетуді, және оларды құжат түріне рәсімдеуді орындауы қажет. Сынақ тасымалдауға қатысу – бұл қолданушының компьютерде жұмыс істеп үйренуі және программалық құрылғылармен танысуы ғана емес, сонымен қатар қолданушылардың жұмыстың жаңа шарттарына, жаңа технологияларға, жаңа күрделенген технологияларға бейімделу процесі.

Қолданушының ақпаратты құруға қатысуы перспективада есептің шешілуінің оперативтілігін және сапалылығын, сондай- ақ жаңа технологияның енуіндегі уақытты үнемдеуді қамтамасыз етеді. Сонымен қатар қолданушыны оқыту белсенді түрде жүреді, өңдеуші ретінде де, қоюшы ретінде де мамандану дәрежесін көтереді. Жаңа технология ортасында жұмыс істеуге қажетті барлық дағдылар АӨБАЖ-нің тәжірибелі тасымалдау процесі және ары қарай жұмыс істеу нәтижесінде жетіледі және бекітіледі. Бірақ, ол үшін қолданушы объектіні зерттеу әдісімен және оның нәтижесін жалпылаумен алдын ала таныс болу керек. Бұл қолданушыға автоматты өңдеуге жататын есептерді, функцияларды айқындауға және анықтауға көмектеседі және олардың қойылымдарын маманданған түрде қоюға көмектеседі. Есептің қойылымы- бұл есепті белгілі бір ережелерге қатысты сипаттау. Есептің қойылымын анықтау негізінде программист оны шешу логикасын тауып, оны жүзеге асыратын стандартты программалық құралдарды ұсынуы қажет.

Есептің қойылымы арқылы, оның мазмұн мазмұндамасын регламентациялау арқылы “қолданушы-қолданбалы программист” арақатынасының қиындықтары жойылады, ол бұл арақатынасты көбірек логикалы және жүйелі етеді. Ондай ақпаратты ескі технологияда есептің шешімін жүзеге асырған сәйкес орган қызметкерлері орналастырады.

Жаңа коммуникациялық технологияларды пайдаланудың басты мақсаты- қызметкердің жұмыс материалдарын толық меңгеруі үшін жұмыс материалдарының практикалық жағынан тиімді ұсынылуына мүмкіндік беру. Бұл мақсаттарға жету жолында электрондық оқулықтар, тексеру программалары, оқыту программалары сияқты программалық өнімдер қызмет етеді. Ақпараттық жүйенің қолданылуы нәтижелі болуы үшін бағдарламалық құралдар толық түрде қызметкердің алдына қойған мақсатына жетуін және шығару жолдарын қамтамасыз ету керек.

Әдебиет тізімі:

1. Молдабекова Б. Қ. ЭАЖ жаңа технологиялар Қазтұтынуодағы Қарағанды Экономикалық университеті, 2012.
2. Молдабекова Б. Қ. Деректер базалары Қазтұтынуодағы Қарағанды Экономикалық университеті, 2012.
3. Молдабекова Б. Қ. Ақпараттық жүйелерді жобалау Қазтұтынуодағы Қарағанды Экономикалық университеті, 2012.

4. Кәсіпкерлік іс-әрекеттің экономикалық негізі. Ишмухамбетова Т.Р., Капанова А.К., КазҰТУ, Алматы. 2013.
5. Жаңа техниканың экономикалық тиімділігін есептеу. Ишмухамбетова Т.Р. Алматы 2013.
6. Өнімнің өзіндік құнын есептеу. Ишмухамбетова Т.Р. Мендебаев Т.М. Алматы, КазҰТУ, 2014.

Шацкая А. гр. О-21 НП, КЭУК
 науч. рук.: к.э.н., доцент **Емелина Н.К.**

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ЦЕН НА РЫНКЕ ЖИЛЬЯ Г. АСТАНА МЕТОДОМ МНОЖЕСТВЕННОГО РЕГРЕССИОННОГО АНАЛИЗА

Методика прогнозирования стоимости жилья зачастую базируется на методах экстраполяции и определении прогнозных значений цен на недвижимость путем продления тенденции, наблюдавшейся в прошлом [1]. Однако, сегодня такие методы прогнозирования не оправдывают себя, потому что на изменение цен на жилье воздействуют другие показатели рынка, как внутренние, так и внешние [2].

В первую очередь спрос на рынке жилья обусловлен уровнем благосостояния населения, которое в продолжение 2016 года в Республике Казахстан остается на низком уровне. Падение платежеспособного спроса на рынке жилья ведет за собой снижение цен на недвижимость [3].

Другим немаловажным фактором, влияющим на формирование цен на рынке жилья в Казахстане, является объем ипотечного кредитования. Ипотечное кредитование в наших условиях высоко соотносится с ценами на недвижимость. Недостаточный уровень предложения кредитных ресурсов со стороны банков ведет к снижению спроса на жилье, что в свою очередь может привести к снижению цен на недвижимость.

Несмотря на введение запрета на номинирование цен на недвижимость в иностранной валюте, ценообразование на вторичном рынке до сих пор привязано к долларовому эквиваленту. По этой причине динамика цен на жилье как тенговых, так и долларовых, сильно коррелирует с колебаниями валютных курсов [4]. По нашим расчетам коэффициент корреляции в первом случае составляет 0,81, во втором – 0,54.

Сфера недвижимости, это один из самых чувствительных секторов, который четко отражает общее экономическое состояние страны, а также его жителей. На позитивное изменение в экономике Казахстана, безусловно, оказывает продолжение стабилизации цен на мировых рынках сырьевых товаров. Что в свою очередь будет способствовать стабилизации цен на рынке жилья в Казахстане. Поэтому на наш взгляд одним из факторов формирования цен на недвижимость является мировая цена на нефть.

Итак, на первом этапе прогнозирования мы выбрали наиболее значимые факторы, влияющие на рынок недвижимости. Это:

- номинальные доходы жителей г. Астана (X_1 , тг.);
- объем ипотечного кредитования в г. Астана (X_2 , млн. тг.);
- мировые цены на нефть (X_3 , долл./барр);
- курс доллара к тенге (X_4 , тг/долл).

Результирующим признаком служит средняя цена на рынке квартир в г. Астана (Y , тг/1 м²). Значение цены мы взяли в тенговом эквиваленте, поскольку коэффициент корреляции между тенговыми ценами и валютным курсом выше.

Регрессионная модель, описывающая взаимосвязь между признаками, в результате аппроксимации данных получилась следующая:

$$Y = 633979,2 - 0,774X_1 - 0,746X_2 - 4283,07X_3 + 551,996X_4$$

То есть, при увеличении номинальных доходов жителей г. Астана на 10 тыс. тг., средняя цена на квартиры в г. Астана упадут на 7740 тг/1 м². Увеличение объемов ипотечного кредитования в г. Астана на 1 млрд. тг. приведет к снижению цен на жилье на 746 тг/1 м². Рост мировых цен на нефть на 1 долл./барр. может привести к уменьшению средних цен на рынке жилья в г. Астана на 4283 тг/1 м². Рост курса доллара на 1 тенге за доллар в Казахстане способствует увеличению цены на жилье в среднем на 552 тг/1 м² при неизменных значениях других факторов.

Построенная модель при заданных условиях дает возможность с высокой точностью спрогнозировать цены на рынке жилья в Астане в будущем. Для этого необходимо спрогнозировать значения факторов.

Динамика изменения номинальных доходов населения демонстрирует устойчивый рост с ярко выраженной сезонностью (Рисунок 1). Учитывая наблюдаемую тенденцию, для прогнозирования данного показателя была использована аддитивная тренд-сезонная модель:

$$Y = T + S + E$$

где T – трендовая компонента, S – сезонная компонента, E – случайная компонента.

Динамика номинальных доходов жителей г. Астана

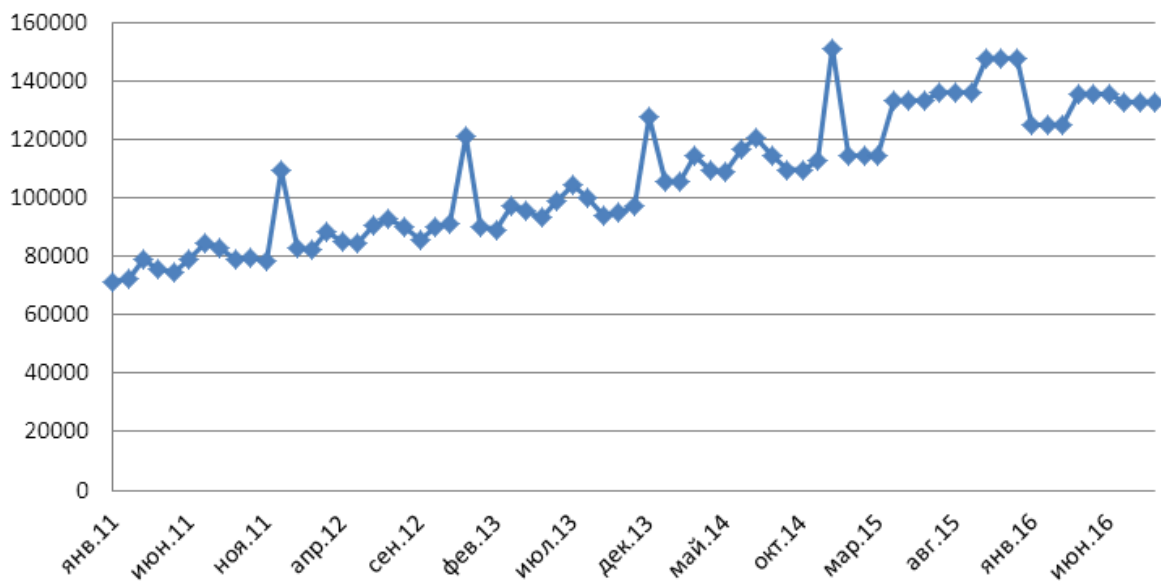

Рисунок 1

В процессе построения тренд-сезонной модели авторами были проделаны следующие шаги:

1. Выравнивание исходного ряда методом скользящей средней для временного ряда ежемесячной динамики.

2. Расчет значений сезонной компоненты S по формуле

$$S_i = \bar{S}_i - k$$

где \bar{S}_i - средние значения сезонной компоненты за каждый месяц по всем годам,

$k = \frac{\sum \bar{S}_i}{12}$ – корректирующий коэффициент.

3. Устранение сезонной компоненты из исходных уровней ряда и получение выровненных данных $T + E = Y - S$.

4. Аналитическое выравнивание уровней $(T + E)$ и расчет значений T с использованием полученного уравнения тренда.

5. Построение прогноза с учетом сезонных колебаний (Таблица 1).

Расчет прогноза показал, что среднегодовой уровень номинального дохода в Астане в 2017 году составит 151 201 тг, а среднемесячный темп прироста номинальных доходов населения – 2,4% в месяц или 7,2% в год (декабрь 2017 года к декабрю 2016 года).

Для нахождения прогнозных значений объемов ипотечного кредитования в Астане до конца 2017 года был использован метод экстраполяции, то есть продление в будущее тенденции, наблюдавшейся в прошлом.

Для описания тенденции нами построен линейный тренд (Рисунок 2) и методом наименьших квадратов получено следующее уравнение

$$y_t = 99177,15 + 1396,208t.$$

Коэффициент детерминации $R^2=0,95$, что говорит о высокой точности модели, описывающей динамику временного ряда.

Динамика объемов ипотечного кредитования в г. Астана

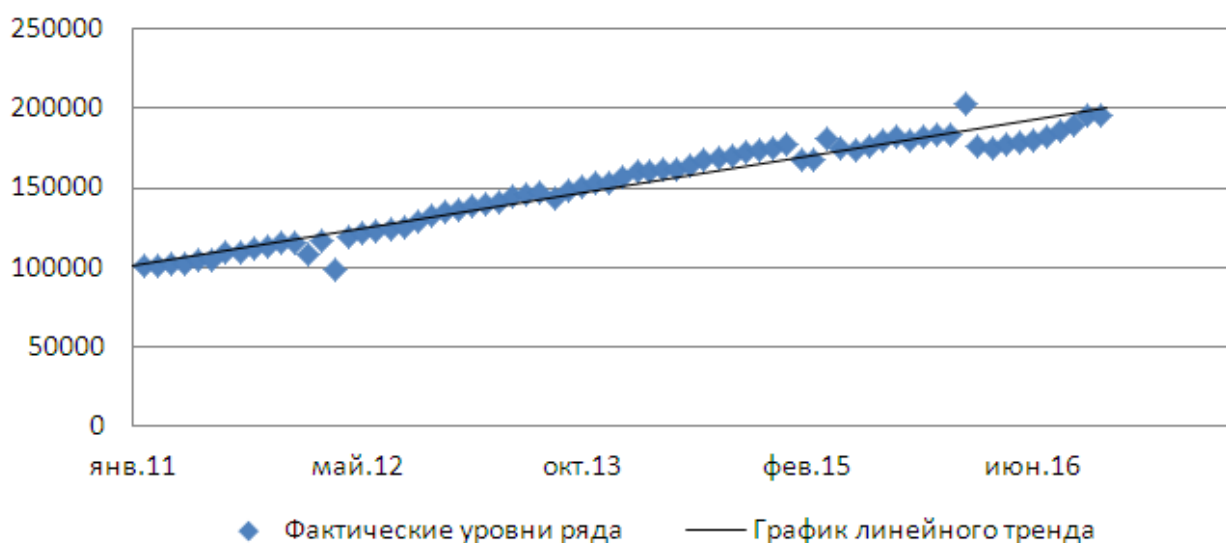

Рисунок 2

По уравнению тренда определяем прогнозные значения объемов ипотечного кредитования, путем подстановки в уравнение соответствующих значений временного параметра (Таблица 1).

На основе результатов расчета получаем среднемесячный объем ипотечного кредитования в 2017 году 208,78 млрд. тг с темпом прироста 0,7% в месяц.

Так как динамика мировых цен на нефть не имеет тенденции (Рисунок 3), то основой для прогнозирования цен на нефть послужила линейная адаптивная модель Р. Брауна

$$y_t = \hat{a}_0 + \hat{a}_1 t$$

По первым пяти точкам временного ряда мы оценили значения a_0 и a_1 параметров модели с помощью метода наименьших квадратов для линейной модели. Получили уравнение

$$y_t = 109,46 + 0,0963t$$

Параметр сглаживания выбирали равным $\alpha=0,2$, тогда коэффициент дисконтирования $\beta=1-\alpha=1-0,2=0,8$.

Определили начальные условия экспоненциальных средних по формулам:

$$S_0^{(1)} = a_{0(0)} - \frac{\beta}{\alpha} a_{1(0)} = 109,46 - \frac{0,8}{0,2} \cdot 0,0963 = 109,07;$$

$$S_0^{(2)} = a_{0(0)} - \frac{2\beta}{\alpha} a_{1(0)} = 109,46 - \frac{2 \cdot 0,8}{0,2} \cdot 0,0963 = 108,69.$$

Вычислили значения экспоненциальных средних для следующих периодов по формулам:

$$S_t^{(1)} = \alpha \cdot y_t + \beta \cdot S_{t-1}^{(1)}; \quad S_t^{(2)} = \alpha \cdot S_t^{(1)} + \beta \cdot S_{t-1}^{(2)}.$$

Скорректировали параметры модели:

$$a_{0(t)} = 2S_t^{(1)} - S_t^{(2)}; \quad a_{1(t)} = \frac{\alpha}{\beta} (S_t^{(1)} - S_t^{(2)}).$$

Используя представленные формулы, мы получили модель со скорректированными параметрами:

$$\hat{y} = 49,9 + 0,211\tau, \quad \tau = 1, 2, \dots$$

Применяя данную формулу, мы рассчитали прогнозные значения мировых цен на нефть до декабря 2017 года (таблица 1).

**Динамика мировых цен на нефть
2011-2016 гг**

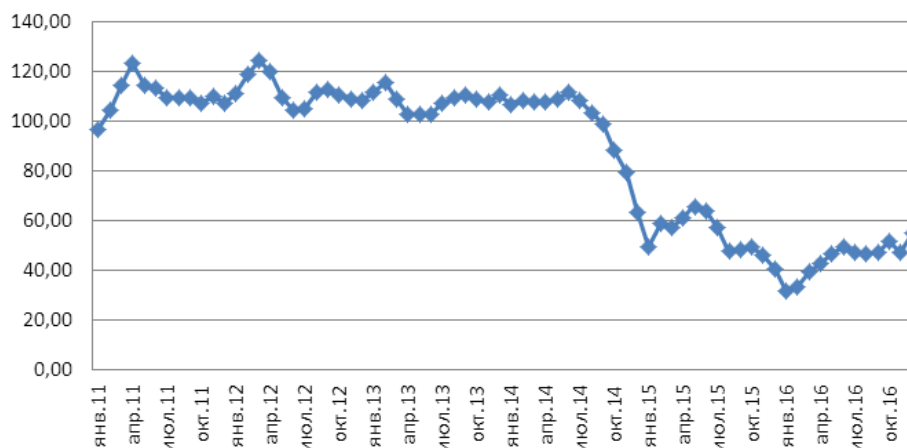

Рисунок 3

Таким образом, прогноз мировых цен на нефть к концу 2017 года, согласно нашим расчетам, будет соответствовать значению 52 долл./барр. То есть прирост составит 0,4%.

Исходя из того факта, что в течение последнего года Казахстан живет в условиях свободно плавающего тенге, когда курс национальной валюты определяет не государство, а рынок, прогнозы изменения национальной валюты по отношению к доллару мы строили на данных 2016 года.

Для описания тенденции изменения курса тенге к доллару нами был выбран логарифмический тренд, линия которого представлена на рисунке 4.

**Динамика валютного курса (тенге за доллар)
в РК за 2016 год**

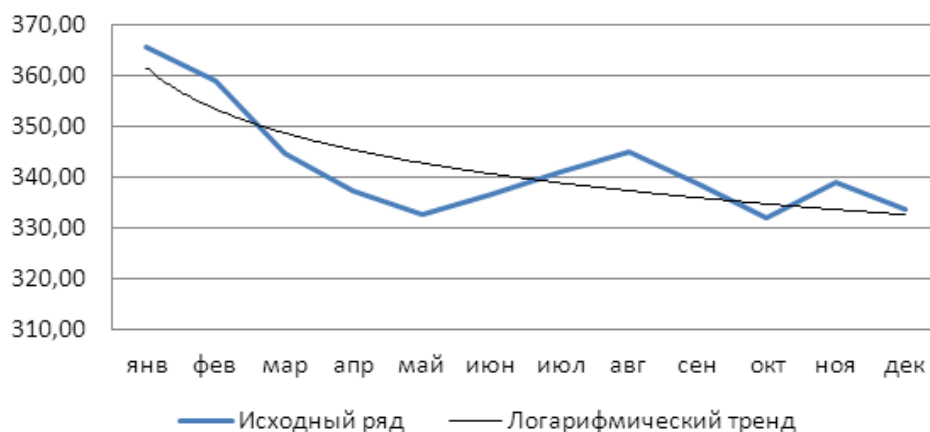

Рисунок 4

Уравнение логарифмического тренда, полученное с помощью метода наименьших квадратов, имеет вид

$$y_t = 361,54 - 11,63 \ln t, R^2=0,71.$$

Полученные по модели прогнозные значения валютного курса показывают плавное снижение до 325 тенге за доллар к концу 2017 года, что соответствует 2,7% в год. Однако необходимо отметить, что полученные прогнозы оправдают себя только в том случае, если не произойдет резких изменений в мировой экономике в целом и в Казахстане в частности.

В результате применения, предложенных нами методов прогнозирования, были получены прогнозные значения на 2017 год показателей, характеризующих изменения на рынке недвижимости: номинальных доходов жителей г. Астана, объемов ипотечного кредитования, мировых цен на нефть и курса национальной валюты по отношению к доллару. На основании многофакторного уравнения регрессии,

представленного выше, мы рассчитали прогнозные значения цен на жилье в г. Астана в тенговом эквиваленте (таблица 1).

Таблица 1. Прогноз показателей на 2017 год

Период	Номинальные доходы	Объем ипотечного кредитования	Мировые цены на нефть	Курс доллара	Цены на жилье
май.17	147878,5	206685,2	50,9	329	328539
июн.17	152041,5	208081,4	51,2	328	323006
июл.17	155262,9	209477,6	51,4	327	318221
авг.17	152544,3	210873,8	51,6	327	318048
сен.17	148828,2	212270	51,8	326	318663
окт.17	152467,4	213666,2	52,0	326	313603
ноя.17	153605,8	215062,4	52,2	325	310491
дек.17	179650,5	216458,6	52,4	325	288125

Примечание – Составлено авторами

Таким образом, если в Казахстане в 2017 году будут сохраняться тенденции 2016 года и не произойдет существенных сдвигов в экономике страны, что не исключено, то ситуация на рынке недвижимости будет развиваться по предложенному нами сценарию. То есть средняя тенговая цена на жилье в г. Астана упадет на 17%, и составит в декабре 2017 года 288125 тг. Если говорить о долларовом эквиваленте, то снижение цены на недвижимость к концу 2017 года произойдет на 13% по сравнению с аналогичным периодом 2016 года и будет соответствовать 900 \$ за 1 кв. м.

Список использованной литературы:

1. Стерник Г. М. Методика прогнозирования цен на жилье в зависимости от типа рынка // Имущественные отношения в Российской Федерации, № 1, 2011
2. Сихимбаев М.Р., Шацкая А.А. Практика использования методик прогнозирования динамики цен на рынке недвижимости в Казахстане // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2016. – № 8-2. – С. 240-243. URL: <http://applied-research.ru/ru/article/view?id=10012>
3. Емелина Н.К., Шацкая А. Кризисный сценарий: какими будут цены на жилье в 2016 году. URL: www.kn.kz/article/8191/
4. Шацкая А. Цены на недвижимость в Казахстане в 2017 году: прогноз аналитиков kn.kz. URL: www.kn.kz/article/8297/

Басыров Ш.Р., с-т специальности Логистика КЭУК

науч. рук.: к.э.н., доцент кафедры «Маркетинга и логистики» **Мажитова С.К.**

О ТЕНДЕНЦИЯХ РАЗВИТИЯ ЛОГИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ В КАЗАХСТАНЕ

В статье представлены тенденции развития логистической отрасли в Казахстане. Рассмотрен интегральный индекс эффективности логистики, сделан страновой анализ, проведена сравнительная характеристика отдельных критериев эффективности логистических процессов стран Таможенного Союза.

Ключевые слова: логистика, транспорт, логистическая отрасль, индекс эффективности, критерии эффективности, груз, страна, интеграция

Функционирование экономики государства в первую очередь строится на основе отраслей материальной сферы, одной из которых является транспорт - особая отрасль материального производства, без которого процесс производства не может считаться законченным. В свою очередь транспортная система является ключевой составляющей логистической системы страны.

Логистическая отрасль в настоящее время ориентирована на интеграцию Казахстана в мировую экономику посредством сближения промышленных центров внутри страны, создания базы для углубления регионального центральноазиатского и евразийского экономического сотрудничества и дальнейшего использования транзитных возможностей страны [2].

Как известно, для нормального функционирования предприятия логистические издержки не должны превышать 30% от конечной стоимости товара, и чем этот процент ниже - тем лучше. К примеру, в настоящее время доля логистических издержек в странах Таможенного союза в конечной стоимости продукции составляет в среднем 20-25%, а в некоторых случаях достигает 35%. При этом среднемировой показатель находится на уровне 11%, в Китае – 14%, в странах ЕС – 11%, в США и Канаде – 10% [1].

Эффективность логистической деятельности отражена в одноименном индексе «Индекс эффективности логистики – LPI (Logistics Performance Index)», рассматривающий оптимальность осуществления поставок товаров и состояние торговой логистики на национальном и международном уровне.

Индекс LPI впервые был опубликован в 2007 году отделом транспорта и торговли Всемирного банка реконструкции и развития, показатель измеряет эффективность работы цепей поставок в международной торговле и оценивается каждые два года. Индекс эффективности логистики включает в себя 6 критериев: эффективность таможенного оформления; качество торговой и транспортной инфраструктуры; простота организации международных перевозок по конкурентоспособным ценам; качество логистических услуг и компетентность; отслеживание прохождения грузов; своевременность поставок грузов [3].

Таблица 1. Интегральный показатель LPI

Страна	Интегральный показатель LPI(место)				
	2007	2010	2012	2014	2016
Германия	4.10(3)	4.11(1)	4.03(4)	4.12(1)	4.23(1)
Люксембург	-	3.98(5)	-	3.95(8)	4.22(2)
Швеция	4.08(4)	4.08(3)	-	3.96(6)	4.20(3)
Нидерланды	4.18(2)	4.07(4)	4.02(5)	4.02(5)	4.19(4)
Сингапур	4.19(1)	4.09(2)	4.13(1)	4.00(5)	4.14(5)
Бельгия	-	3.94(9)	3.98(7)	4.04(3)	4.11(6)
Австрия	4.06(5)	-	-	-	4.10(7)
Великобритания	3.99(9)	3.95(8)	3.90(10)	4.01(4)	4.07(8)
Гонконг (Китай)	4.00(8)	-	4.12(2)	-	4.07(9)
США	-	-	3.93(9)	3.92(9)	3.99(10)

Как видно из таблицы 1, в пятерку стран с высокой эффективностью логистики входят: Германия; Люксембург; Швеция; Нидерланды и Сингапур.

Что касается стран из бывшего Союза (с частью из них Казахстан выстраивает общий рынок посредством Таможенного союза стран ЕАЭС), то страны Прибалтики с 2010 года входят в 50 стран с эффективной логистикой,

Таблица 2. Интегральный показатель LPI в постсоветских странах

Страна	Интегральный показатель LPI(место)				
	2007	2010	2012	2014	2016
Литва	2.78(58)	3.13(45)	2.95(58)	3.18(46)	3.63(29)
Эстония	2.95(47)	3.16(43)	2.86(65)	3.35(39)	3.36(38)
Латвия	3.02(42)	3.25(37)	2.78(76)	3.40(36)	3.33(43)
Казахстан	2.12(133)	2.83(62)	2.69(86)	2.70(88)	2.75(77)
Украина	2.55(73)	2.57(102)	2.85(66)	2.98(61)	2.74(80)
Россия	2.37(99)	2.61(94)	2.58(95)	2.69(90)	2.57(99)
Узбекистан	2.16(129)	2.79(68)	2.46(117)	2.39(129)	2.40(118)
Беларусь	2.53(74)	-	2.61(91)	2.64(99)	2.40(120)
Армения	2.14(131)	2.52(111)	2.56(100)	2.67(92)	2.21(141)
Кыргызстан	2.35(103)	2.62(91)	2.35(130)	2.21(149)	2.16(146)

Как видно из данных Таблицы 2, Россия занимает 99 место (что соответствует уровню 2007 года), и, как отмечают международные эксперты, это связано, в первую очередь, со сложностью таможенного оформления (141 позиция) и низкой организацией международных перевозок по конкуренто-способным ценам.

В Беларуси наблюдается снижение показателя эффективности логистической деятельности с 74 места в 2007 году до 120 – в 2016 году. Интегральный показатель снизился по следующим критериям: эффективность таможенного оформления; качество торговой и транспортной инфраструктуры; качество логистических услуг и компетентность; отслеживание прохождения грузов.

Индекс Казахстана поднялся со 133 места (в 2007 году) до 77 в 2016 году, учитывая, что по сравнению с 2014 годом снизилось качество логистических услуг и компетентность (с 83 до 92 места), ухудшилась своевременность поставок грузов (с 69 места до 92), но при этом, улучшилось качество

торговой и транспортной инфраструктуры, а это автодороги, железные дороги, аэропорты (со 106 места на 65).

Следует отметить, что интеграционные процессы последних лет открыли для Казахстана перспективу сделать логистику достаточно прибыльным сегментом экономики, как для Германии и других стран Европейского союза, где за счет логистики формируется 20-25% ВВП (среднемировой показатель находится на уровне 10-12%) [4].

В настоящее время в Казахстане реализуется «Транспортная стратегия 2020», благодаря которой в существующую транспортную инфраструктуру делаются значительные капиталовложения, создан «Национальный центр развития транспортной логистики», задачей которого является координация транспортных потоков на всех уровнях. По официальным данным, Правительство РК планирует инвестировать до 2020 года в транспортную инфраструктуру до 58 млрд. долларов; около половины из этой суммы будет потрачено на модернизацию железных дорог. Казахстан участвует в строительстве международного трансконтинентального коридора «Западная Европа - Западный Китай», другими словами, в возрождении «Великого шелкового пути», так как значительная часть отрезка этого коридора пролегает по территории нашей страны: общая протяженность пути - 8445 км, протяженность по территории Казахстана составляет - 2787 км. Еще одной важной программой развития транзитного потенциала является проект создания СЭЗ "Хоргос - Восточные ворота", предполагающий строительство аэропорта, сухого порта, железной дороги Жетыген-Хоргос, автодороги и прямого сообщения с морским портом Актау. Хоргос находится на пути международного транспортного коридора «Запад – Восток» с дальнейшим выходом на МТК «Север-Юг» на западе страны. В данном проекте также заинтересована российская сторона (например, транспортная группа FESCO), необходимый объем инвестиций в СЭЗ оценивается в 3,5 млрд. долл.

Еще один совместный проект казахстанско-российско-белорусской объединенной транспортно-логистической компании, которые взяли в аренду китайский морской тихоокеанский порт Ляньюньган, где у Казахстана уже есть собственная терминальная инфраструктура для консолидации грузопотоков, самый большой в Центральной Азии сухой порт Хоргос на юге казахстанско-китайской границы. В результате объем контейнерных перевозок по сообщению Китай–Европа–Китай ежегодно растет более чем в два раза. Скорость контейнерных поездов увеличена до 1000 км в сутки, что на 200 км в сутки больше, чем было раньше.

Стоит отметить, что проект «Координация действий по развитию автомобильных дорог проекта создания международного автомобильного маршрута Западная Европа – Западный Китай» предусматривает сотрудничество в сфере транспорта и разрабатывается в рамках Программы межрегионального и приграничного сотрудничества между РК и РФ на 2012-2017 годы. Также в этом проекте задействован и Китай. Свой участок китайцы сдали в эксплуатацию в 2011 году (его протяженность по территории КНР 3425 км). Казахстан намерен закончить строительство своего участка дороги (из 2787 км по стране реконструкции подлежит 2452 км). С начала реализации проекта дорога уже готова на протяжении 2028 км, в настоящее время работы продолжаются на трех участках, где по итогам года планируется открыть полноценное движение [4].

Однако, в Российской Федерации начало строительства дороги предусмотрено только с этого (2017) года, а завершение – к 2020 году (всего по территории РФ – 2233 км). В рамках данного направления реализуется два проекта: один за счет федерального бюджета, бюджетов субъектов Российской Федерации, проектов государственно-частного партнерства, второй – частный проект «Меридиан» с прямым выходом на Беларусь. Последний проект долгое время был в проработке. Во многом это связано с получением множества разрешений и согласований, так как в ряде мест дорога пройдет по новому маршруту, где раньше вообще не было автомобильного сообщения.

После завершения проекта, согласно планам, грузы из Китая в Западную Европу по магистрали будут доставляться за 10-11 дней и дешевле, чем по морю (где путь занимает до 80 дней).

Список использованной литературы:

1. Дыбская В.В., Зайцев Е.И., Сергеев В.И., Стерлигова А.Н. Логистика: интеграция и оптимизация логистических бизнес-процессов в цепях поставок / Учебник под ред. проф. В.И. Сергеева. – М.: Эксмо, 2008. – 944с. (Полный курс МВА).
2. <http://altaynews.kz/19187-transport-logistics-industry-kazakhstan.html>
3. <http://www.vsemirnyjbank.org>
4. <http://kazlogistics.kz>
5. <http://www.logistika-prim.ru/about>

Бадретдинов Р.И., с-т специальности Логистика КЭУК
науч. рук.: к.э.н., доцент кафедры «Маркетинга и логистики» **Мажитова С.К.**

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ АВТОТРАНСПОРТНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В статье рассмотрено состояние автомобильных дорог, использованы данные государственных программ по развитию международного сотрудничества в сфере логистики и строительства международной транспортной инфраструктуры, использованы статистические данные по РК и ряду стран.

Ключевые слова: транспорт, автомобильные дороги, трасса, строительство, транспортная система, груз, страна, инфраструктура

Дороги часто называют артерией, кровеносной системой страны и любое цивилизованное государство без них не может эффективно функционировать. Дороги – это также основа экономики, это возможность свободно, комфортно передвигаться и т.п.

В большинстве высокоразвитых стран (США, Германии, Японии) задачи формирования опорной сети автомобильных дорог решались на основе долгосрочных государственных программ, устанавливавших показатели развития дорожной сети и соответствующие объемы финансового обеспечения. Так, по оценкам специалистов, за последние 100 лет наибольшее влияние на экономику США и образ жизни американцев оказала программа создания федеральной системы скоростных автомагистралей (Interstate Highway System), реализацию которой бывший президент США Дуайт Дэвид Эйзенхауэр считал приоритетной задачей государственной политики.

Строительство системы скоростных дорог привело к увеличению деловой активности США, росту эффективности труда и объемов инвестиций, вызвало создание новых рабочих мест и снизило уровень аварийности. Рост производительности труда в США составил 25%, а общие экономические выгоды достигли уровня в 2,1-2,5 трлн дол., что в 16-19 раз больше объема затрат на строительство скоростных дорог.

В настоящее время протяженность автомобильных дорог в Казахстане составляет около 146 тыс. км, из которых более 96 тыс. км – автодороги общего пользования. Около 90% автодорог – дороги с твердым покрытием, Несмотря на то, что автодороги международного и республиканского значения составляют 25% от дорог общего пользования, на них приходится свыше 50% автотранспортных перевозок.

Большая часть дорог в Казахстане (86%) была запроектирована и построена в 60-80 годах по нормативным требованиям того периода, когда нагрузка на ось автомобиля устанавливалась не свыше 6 т. Сегодня нагрузка, при которой не берется оплата за проезд, доведена до 10 т на ось. С 2005 г. строительство и реконструкция дорог в республике ведется с расчетной нагрузкой на ось до 13 тонн, все международные коридоры реконструируются по параметрам не ниже II технической категории.

Географическое положение Казахстана в центре Евразийского континента создают благоприятные предпосылки для использования транспортных магистралей формирующихся трансконтинентальных маршрутов Азия-Европа, большинство из которых включают в себя участки казахстанских дорог. Так, по территории страны проходят 5 международных автомобильных маршрутов, общей протяженностью 23 тыс. км.:

- Алма-Ата — Астана — Костанай, трасса М-36 с выходом на Челябинск
- Алма-Ата — Петропавловск с выходом на Омск
- Алма-Ата — Семей — Павлодар, трасса М-38 с выходом на Омск
- Алма-Ата — Шымкент, трасса А2 с выходом на Ташкент
- Шымкент — Актобе — Уральск, трасса М-32 с выходом на Самару

Нужно заметить, что правительством Казахстана предприняты определенные шаги по развитию автодорожной отрасли; разработан Стратегический план развития до 2020 г., а предыдущий план развития автодорог на 2006-2012 гг. (ПРА) был доработан и расширен до Программы по развитию транспортной инфраструктуры Республики Казахстан. Программа направлена на развитие транспортно-коммуникационного комплекса, а также транспортно-логистической системы, способных в полном объеме удовлетворять потребностям экономики и населения в транспортных и логистических услугах. Интегрированная устойчивая транспортная система республики должна способствовать сбалансированному развитию всех секторов экономики, а также содержать в себе социальные и экологические аспекты. (<https://articlekz.com/article/8515>)

При этом придается приоритетное значение комплексным инвестициям в международные транзитные коридоры. Физические инвестиции сфокусированы на реконструкции коридоров, а также улучшение дорожных операций и системе содержания дорог для образования эффективной транспортной системы, являющейся частью международной системы.

Необходимость повышения внимания к развитию автотранспортной инфраструктуры в Казахстане основывается на экономическом эффекте, который ожидается после завершения модернизации автодорожной отрасли. А именно:

- сократятся транспортные издержки в конечной цене товара, если в результате строительства новых дорог произойдет вполне видимое и ощутимое сокращение расстояния перевозок;
- следует ожидать роста экономии средств предприятий на оплату ГСМ и фонда заработной платы. Например, за счет оптимизации режима работы водителей (100 км по бездорожью – одно время в пути, 100 км по автодороге высокого класса – другое время);
- улучшение качества автодорог, создание действительно комфортных дорожных сетей приведет к перераспределению перевозок между видами транспорта, появлению новых маршрутов. Это, в свою очередь, даст толчок действительно активному использованию современных логистических технологий;
- развитие транспортной инфраструктуры ведет к оптимальному размещению производительных сил, производственных мощностей, к эффективному использованию залежей природных ископаемых, расширению рынков сбыта товаров и предоставления услуг.

Одним из приоритетных проектов дорожно – транспортной отрасли является Новый Шелковый путь, который соединит Китай и страны Европы . Новый шёлковый путь (НШП) — концепция новой паневразийской (а в перспективе — межконтинентальной) транспортной системы, продвигаемой Китаем в сотрудничестве с Казахстаном, Россией и другими странами. Идея Нового шёлкового пути основывается на историческом примере древнего Великого шёлкового пути, действовавшего со II в. до н. э. и бывшего одним из важнейших торговых маршрутов в древности и в средние века. Новый шёлковый путь не только должен выстроить самые удобные и быстрые транзитные маршруты через центр Евразии, но и усилить экономическое развитие внутренних регионов Китая и соседних стран, а также создать новые рынки для китайских товаров. В 2009 году было начато строительство автобана «Западная Европа - Западный Китай». Общая протяжённость дороги составит 8445 км, из них 2787 км по территории Казахстана (по Актюбинской, Кызылординской, Южно-Казахстанской, Жамбылской и Алматинской областям). Толщина покрытия (асфальтобетонного) составит 80 см, срок службы автомагистрали — 25 лет без капремонта, максимальная скорость движения — 120 км в час. Проектом предусмотрены автодорожные мосты через ряд рек, дорожно-эксплуатационные комплексы, остановочные площадки, автопавильоны, скотопрогоны, электронные табло. Одновременно со строительством будут ремонтировать и строить дороги в районах областей, расположенных вдоль трассы.

1. Казахская часть строительства близится к завершению. В прошлом году Астана запустила 293-километровый отрезок от Жетыгена до Коргаса на китайской границе. Путь стоил 154 млрд тенге (около \$1 млрд), став частью протянувшейся на 10 800 км магистрали из китайского Чунцина в Дуйсбург, который находится в крупнейшей индустриальной области Германии.(<http://roads.mid.gov.kz/>)

Составы с грузами из Китая в Европу, проходя через казахскую территорию, попадают на российские железные дороги, откуда через Беларусь следуют в Польшу. Но, увеличив пропускную способность транзита, Казахстан может предложить грузоотправителям выгодную альтернативу на фоне загруженного Транссиба, который лишь начинает расширение, инвестиции в которое оцениваются значительно выше.

В настоящее время пропускная способность транспортных путей Казахстана составила около 18 млн тонн: по железной дороге - 16,1 млн тонн, автомобильным транспортом - 1,5 млн тонн, водным транспортом - около 100 тыс тонн через порт Актау. Доход от транзита превысил 1 млрд долларов США.

Новый шелковый путь позволит использовать географическое положение Казахстана с максимальной выгодой. «Учитывая потенциальные возможности внутриконтинентальных коридоров, мы ставим цель увеличить в два раза объем транзита по маршруту между Востоком и Западом до 2020 года. Ускоренное развитие и рост экспорта из центральных и западных провинций Китая будут способствовать достижению нашей цели», - отметил А.Мамин- глава крупнейшего транспортного оператора Казахстана – кампании «Казахстан темир жолы» .

Он также привел экспертные оценки Конференции ООН по торговле и развитию (ЮНКТАД). Согласно данным этой организации объем торговли между основными рынками на Евразийском континенте к 2020 году вырастет в 1,5 раза - с 800 млрд долларов в 2014 году до 1,2 трлн долларов. Ожидается также, что товарооборот между Китаем и странами Европейского Союза вырастет с 615 до 800 млрд долларов США, между Китаем и Индией с 66 до 92 млрд долларов к 2020 году. При этом сейчас в межконтинентальных грузовых перевозках между Азией и Европой преобладает морской транспорт, на долю которого приходится более 98%. А значит, по мнению экспертов, переход на внутриконтинентальные коридоры создает для Казахстана большие возможности.

Список использованной литературы:

1. <http://roads.mid.gov.kz/>
2. <https://articlekz.com/article/8515>
3. <http://www.whitehawk.kz>

РОЛЬ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В РАЗВИТИИ ЕВРАЗИЙСКОЙ ЛОГИСТИЧЕСКОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ

Процесс развития новой логистической евразийской инфраструктуры представляет собой один из важных приоритетов экономического развития Казахстана. Данный приоритет был особенно подчеркнут в Послании Президента РК народу Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность». В результате реализации этого направления в модернизации экономики должно быть обеспечено к 2020 году увеличение годового объема транзитных перевозок грузов, перевозимых контейнерами в 7 раз (количество переработанных контейнеров должно быть доведено до 2 миллионов), повышение доходов от транзитных перевозок в 5,5 раза – до 4 миллиардов долларов[1]. При этом создание эффективных систем транзитных перевозок и развитие транспортной инфраструктуры являются важнейшим фактором в международной торговле для Казахстана, как страны, не имеющей выхода к морю. Вместе с тем с точки зрения расположения Казахстана, стране стратегически важно развиваться в качестве логистического центра, поскольку страна обеспечивает связи и с Европой, и с Азией. Рядом с Казахстаном находятся такие крупные государства, как Китай и Россия. Отсюда, Казахстан заинтересован в развитии новых транспортных коридоров, так как включение нашей страны в основные транспортные магистрали мира позволит повысить вес страны на международной арене и обеспечит большие доходы.

Начало созданию логистической инфраструктуры в масштабах Евразии было положено в 2015 году государственной программой «Нұрлы Жол». В настоящее время Казахстан поэтапно реализует национальную транспортно-транзитную стратегию, участвуя в строительстве жизненно важных артерий. Для Казахстана и для ближайших соседей это важное преимущество, тем более что в рамках ЕАЭС все государства получают большие выгоды. Это большой и важный плюс. В этой сфере в стране уже удалось добиться неплохих результатов. Отремонтировано 5 тыс. автодорог, построено более 1700 км ж/д дорог, модернизированы аэропорты и морская гавань в Актау. Сданы первые пусковые комплексы порта Курык и ж/д линии Алматы - Шу. Также завершено строительство магистрали Боржакты - Ерсай, Сухого порта, инфраструктуры на территории СЭЗ «Хоргос - Восточные ворота». В текущем году будет охвачено работами по строительству и реконструкции 4 400 километров автодорог республиканского значения. Из них до конца года будет введено не менее 600 километров с поэтапным внедрением платности. Однако, реализация национальной транспортной стратегии заключается не только в строительстве дорог, но и в создании единой транспортно-логистической системы, которая включает в себя развитие контейнерных перевозок, обеспечение безопасности, повышение качества обслуживания и скорости транспортировки грузов и товаров. Так, например, в 2016г. объем транзита контейнеров в направлении Азия - Европа через Казахстан почти в 100 раз превысил уровень 2011 года. За счет принятых мер доход от транзитных перевозок за прошлый год составил 267 млрд. тенге, что на 40% больше показателя 2015 года.

Через порт Актау перевалено 13 тыс. автотранспортных средств, что в 13 раз больше показателя 2015 года за аналогичный период (за 2015 год 1855 ед.).

Продолжается строительство паромного комплекса в порту «Курык» (Период реализации – 2015-2017 годы) мощностью порядка 4 млн. тонн. В декабре 2016 года запущен первый пусковой комплекс. Завершение реализации проекта позволит довести общую пропускную способность морских портов Казахстана до 23,5 млн. тонн. Также на востоке страны на приграничной территории с Китаем на базе СЭЗ «Хоргос – Восточные ворота» завершено строительство «сухого порта» и инфраструктуры. За 2016 год в сухом порту обработано – 87 тыс. ДФЭ.

В области гражданской авиации транзитные перевозки воздушным транспортом в 2016 году так же выросли. Так, показатель «транзитные самолето-километры» составил 169,0 млн. сам/км. Транзит без посадки в воздушном пространстве Республики Казахстан в 2016 году составил 50% от всех полетов, что составляет 76% дохода от транзитных перелетов.

И, в целом, ежегодно транспортно-логический комплекс показывает положительную динамику роста и в структуре ВВП его доля составляет около 8%.

Таким образом, именно дальнейший процесс модернизации через развитие транспортно-транзитных потоков позволит привлечь стране потенциальный грузопоток, открыть прямой транзитный путь для грузов и стать основой дальнейшего развития сотрудничества в сфере логистики, в первую очередь, в рамках ЕАЭС. Вместе с тем для раскрытия транспортного и транзитного потенциала страны нужна координация с соседними странами. Необходимо обеспечить свободу транзита грузов. Особое внимание нужно уделить управлению логистической инфраструктурой, повышению уровня сервиса и устранению административных барьеров. Выполнение этих задач во многом зависит от уровня знаний и практических навыков специалистов, задействованных в транспортно-логистической сфере. Без должного уровня образования и повышения качества подготовки специалистов невозможно добиться отдачи от выполненных работ и вложенных средств. Следовательно, развитие современной логистической инфраструктуры включает и повышение качества образования логистических кадров. Ибо кадры являются стратегическим ресурсом инфраструктуры во всех областях материального производства.

Список использованной литературы:

- 1.Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность». 31 января 2017 г.
- 2.http://www.inform.kz/ru/ekonomist-razvitie-logisticheskoy-infrastruktury-povysit-ves-kazahstana-na-mezhdunarodnoy-arene_a2997230
- 3.<https://ru.sputniknews.kz/economy/20170131/1485480/ehkh-prokachu-kazahstan-budet-narashchivat-tranzitnye-perevozki.html>
- 4.http://www.inform.kz/ru/novaya-evraziyskaya-logistika-pozvolit-povysit-ustoychivost-ekonomiki-kazahstana-ekspert_a3000100
- 5.<http://24.kz/ru/news/top-news/item/146256-razvitie-transportno-logisticheskoy-infrastruktury>

СОДЕРЖАНИЕ

№	Автор и название статьи	Стр.
1	Воротилина А. О РАЗВИТИИ ДЕМОКРАТИИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	3
2	Тусупбекова М. КОМУ ПРИНАДЛЕЖИТ РЕБЕНОК: ГОСУДАРСТВУ ИЛИ СЕМЬЕ?	5
3	Тезекбаева Н.К. ҰЛТАРАЛЫҚ КЕЛІСІМ-БЕЙБІТШІЛІК НЫСАНЫ	7
4	Ыбырай А.Д. МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ ТҰЛҒАЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ӨМІРГЕ БЕЙІМДЕЛУІНДЕГІ ОТБАСЫНЫҢ ҚОЛДАУЫ	9
5	Асқатқызы Н., Кәрімхан Ә., Ыбырай А. ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫНДАҒЫ МҮГЕДЕКТЕРГЕ АРНАЛҒАН САУЫҚТЫРУ ТУРИЗМІ	11
6	Сабыржанова Т.С. ЖОҒАРҒЫ ОҚУОРНЫНДАҒЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ КӘСІБИ МОТИВТЕРІН ЗЕРТТЕУ	13
7	Бердеш А. ЖАСТАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІНІҢ ЖАЙ-КҮЙІ ЖӘНЕ ОНЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ	15
8	Жосалбаева Г.М. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ОТБАСЫЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК МӘСЕЛЕЛЕРІ, ЖӘНЕ ОНЫҢ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ	18
9	Кәрімхан Ә. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНДА ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҮРГІЗІЛЕТІН ЖҰМЫС	21
10	Қанат А. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ ДІНИ МӘСЕЛЕЛЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ	24
11	Тоқтамысова Н. ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫНДАҒЫ ЖЕҢІСКЕ ҚАРАҒАНДЫЛЫҚ БАТЫРЛАРДЫҢ ҮЛЕСТЕРІ	27
12	Сахатаева Н. РАЗВОД И СОЦИАЛЬНОЕ СИРОТСТВО КАК СОЦИАЛЬНАЯ ПРОБЛЕМА: РОЛЬ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ В ИХ ПРОФИЛАКТИКЕ	30
13	Назым А. ЕҢБЕК НАРЫҒЫНДАҒЫ ЖАСТАРДЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАУ ЖӘНЕ ЖҰМЫССЫЗДЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ	32
14	Горбачева А. ЭТНИЧЕСКАЯ И РЕЛИГИОЗНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ	36
15	Бекболатова А. ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ЕЛІНДЕГІ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚТЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	40
16	Акмаганбетова Ф.К. ОГРАНИЧЕНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ДЕНЕЖНЫХ СРЕДСТВ КАК МЕТОД БОРЬБЫ С РОСТОМ ТЕНЕВОЙ ЭКОНОМИКИ	42
17	Белов А. ГЕНОЦИД В РУАНДЕ: ПРИЧИНЫ, ХАРАКТЕР, ЗНАЧЕНИЕ	45
18	Бабенова А.А. ЭКСТРЕМИЗМНІҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ТҮСІНІГІ ТУРАЛЫ ОЙ ПІКІР	46
19	Володина Е. ЮВЕНАЛЬНАЯ ЮСТИЦИЯ В КАЗАХСТАНЕ: ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ	49
20	Келкен Б.Т. АДАМ САУДАСЫНА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ САЛАСЫНДАҒЫ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУДЫҢ ӨЗЕКТІ ПРОБЛЕМАЛАРЫ	52
21	Оспан А. РАЗВИТИЕ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ПО ВОПРОСАМ ЗАЩИТЫ ПРАВ, СВОБОД И ЗАКОННЫХ ИНТЕРЕСОВ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ	54
22	Смаилова М.Н, Соловых В.А. ТРУДОВЫЕ ОТНОШЕНИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	56
23	Сағындық О. СУИЦИД МӘСЕЛЕСІ ЖӘНЕ ОНЫҢ АЛДЫН-АЛУ БЕЛГІЛЕРІ	60

24	Тусупова Н.У. ТҰТЫНУШЫЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҒЫ: РЕТТЕУ МЕН ҚОРҒАУ МӘСЕЛЕСІ	62
25	Қабыкен А. КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҰСАҚ БҰЗАҚЫЛЫҒЫ	65
26	Маратова К. КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ТҮНГІ ОЙЫН-САУЫҚ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕ ЖҮРУІ	66
27	Куттымуратова А. МЕМЛЕКЕТ, ҚҰҚЫҚ, ЖЕКЕ ТҰЛҒА	67
28	Кириченко А.Ю. ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚТАҒЫ ТЫНЫШТЫҚТЫ БҮЗУ ЕРЕЖЕСІН ҚАДАҒАЛАУ	69
29	Бейсетбаева Д.К. СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕС – БҮГІНГІ КҮН ТАЛАБЫ	70
30	Әбдікен Т.Н. СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚПЕН КҮРЕС БАРШАМЫЗДЫҢ МІНДЕТІМІЗ	72
31	Кунанбаева Р.Т. <u>АДАМ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН БОСТАНДЫҚТАРЫНЫҢ САРАЛАНУЫ</u>	73
32	Кулумбетов Н. ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОБЛЕМ НАРКОТИЗМА В КАЗАХСТАНЕ	75
33	Байғалиев А.Б. ПРОБЛЕМА НРАВСТВЕННОСТИ КАК ОСНОВА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОКУРАТУРЫ	79
34	Абдумажитов Б.Ш. АДМИНИСТРАТИВНАЯ И УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ В СФЕРЕ ОХРАНЫ ЖИВОТНОГО МИРА	81
35	Айтмамбетова К.А. ОСОБЕННОСТИ ДОГОВОРА КУПЛИ-ПРОДАЖИ НЕДВИЖИМОГО ИМУЩЕСТВА	83
36	Әбдіманап А. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КӘСІПКЕРЛІК НЕГІЗДЕРІ	85
37	Асқарова А. ФРАНЧАЙЗИНГ ШАРТЫ КӘСІПКЕРЛІК ҚЫЗМЕТТІҢ БАСТАУЫ	88
38	Абдумажитов Б.Ш. КЕШІЛ - МІНДЕТТЕМЕНІҢ ОРЫНДАЛУЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ӘДІСІ РЕТІНДЕ	92
39	Дәкім Д.Б. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҮКІМЕТІ	94
40	Диярова Г. ОСОБЕННОСТИ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА НАРУШЕНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	96
41	Дюсекина У. МӘСЕЛЕНІ ШЕШУДІҢ БІР ЖОЛЫ - САҚТАНДЫРУДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ	100
42	Kazbekova A.M. , Albekova M.G. LEGAL REGULATION OF A FRANCHISING IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	103
43	Қожахмет А., Хуанған Е. ШЕТЕЛДЕ МОРАЛЬДЫҚ ЗИЯН ӨНДІРУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	104
44	Койшығарина З.А. РОЛЬ МОЛОДЕЖИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА	107
45	Мусабекова Д.А. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПАРЛАМЕНТІ	111
46	Оралов А.Ө. ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ ЖҰМЫССЫЗДЫҚ-ҚАЗАҚСТАНДА ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРДІҢ БІРІ	112
47	Тургумбаева Д. ПРОБЛЕМЫ ЗАГРЯЗНЕНИЯ АТМОСФЕРЫ В КАРАГАНДИНСКОЙ ОБЛАСТИ	114
48	Тусупова Н. ТҰТЫНУШЫЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҒЫ: РЕТТЕУ МЕН ҚОРҒАУ МӘСЕЛЕСІ	116
49	Тусупова Н. ЗОРЛАУ ҚЫЛМЫСЫ ҮШІН ЖАУАПКЕРШІЛІКТІ ҚАТАҢДАТУ	119
50	Черныш Ю.А. ЗАЩИТА ПРАВ НА ОБЪЕКТЫ ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННОЙ СОБСТВЕННОСТИ	120
51	Асқарова А. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ КИЕЛІ 7 САНЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	124
52	Тұрсын А.	127

	ҒАЛАМТОРДАҒЫ АҚПАРАТТЫҢ ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ДАМУЫ	
53	Гун А. «ҚОРҚЫТ АТА» КІТАБЫНДАҒЫ АНТРОПОНИМИКАЛЫҚ АТАУЛАР ТАБИҒАТЫ	129
54	Айтметов А. ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ӨЗБЕК МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРІНІҢ ТІЛДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	132
55	Сағат Н., Казиев А. ҚАЗАҚТЫҢ ШЕШЕНДІК ДӘСТҮРІ	133
56	Попович В. ҒАСЫР ЖҮГІН АРҚАЛАҒАН АҚЫН	137
57	Нығметолла А. БАЙЫРҒЫ ҚОҒАМДЫҚ-ӘЛЕУМЕТТІК ҚҰРЫЛЫМ	139
58	Қыдырбай Е. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҒЫ	142
59	Каржаспай М. КӨПТІЛДІ БІЛІМ-КӨП МӘДЕНИЕТТІ ТҮЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӨЗЕГІ	143
60	Исламғалиева Г.И. ҚАЗАҚ ЭПОСЫНДАҒЫ АНТРОПОНИМДЕРДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	145
61	Әуез Ү., Оралбек Ж. КӨП ТІЛДІ БІЛІМ БЕРУДІҢ БАСЫМДЫҚТАРЫ	148
62	Алимханова К. АҚЫН ЛИРИКАСЫНЫҢ КӨРКЕМДІК-ИДЕЯЛЫҚ СИПАТЫ	149
63	Амирова А. ҚАЗІРГІ ҚЫТАЙ ТІЛІНІҢ ДАМУЫ	152
64	Акшалова К.К. РАЗВИТИЕ КИТАЙСКОГО ЯЗЫКА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ	154
65	Дегтярева В. ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В КАЗАХСТАНЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ	157
66	Шералиева К. ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ОРЫС ТІЛІН ОҚЫТУ	158
67	Бөкен М., Калибекова Д. АРАБ ТІЛІНІҢ ҚАЗІРГІ КҮНДЕГІ ДАМУЫ	159
68	Feyer V. IMPROVEMENT OF THE ACCOUNTING SYSTEM IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	162
69	Michshenko A. FEATURES OF ACCOUNTING MODELS IN KAZAKHSTAN	164
70	Zhakupova R. CROSS-CULTURAL COMMUNICATION AND TEACHING FOREIGN LANGUAGES AT THE PRESENT STAGE	166
71	Zholdybai A. THE TRINITY ON THE BENEFIT OF THE INDIVIDUAL AND COUNTRY	169
72	Blyalova A. THE USE OF INNOVATIVE TEACHING METHODS IN THE FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE	170
73	Бопишева Н. ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ЯЗЫКОВ В УСЛОВИЯХ ТРЕХЪЯЗЫЧИЯ	172
74	Zhubekova A., Li Y. FOREIGN LANGUAGE AND INTERCULTURAL COMMUNICATION DEVELOPMENT	176
75	Балтабаева А. ПРИМЕНЕНИЕ ИГРОВЫХ МОМЕНТОВ ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ И ОБУЧЕНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА	177
76	Mamalinova A., Lanets K. THE DEVELOPMENT OF THE LANGUAGES IN KAZAKHSTAN	179
77	Мустафин С. ENGLISH LANGUAGE AS AN INSTRUMENT OF CONTEMPORARY INTERNATIONAL COMMUNICATION	181
78	Кабдымананова А.С. ИНТЕГРИРОВАННЫЙ ПОДХОД ИНТЕГРИРОВАННЫЙ ПОДХОД В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ УЧАЩИХСЯ СЕЛЬСКИХ ШКОЛ	183
79	Сафронова А.И. СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА В РАЗВИТИИ БИЗНЕСА И ОБЩЕСТВА	185

80	Бабыкина И.С. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ПО РАЗВИТИЮ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ СФЕРЫ ЖИЛИЩНОГО СТРОИТЕЛЬСТВА ГОРОДА КАРАГАНДЫ	188
81	Саркисьян А.Э. ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ВНЕШНЕЙ ТОРГОВЛИ КАЗАХСТАНА С КИТАЕМ	191
82	Усенова М.Е., Малгаздар А.С. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕДИЦИНАЛЫҚ САҚТАНДЫРУДЫҢ ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢІ МЕН БОЛАШАҒЫ	196
83	Данчук Д. ТРАНСМУТАЦИЯ В БИОЛОГИЧЕСКИХ СИСТЕМАХ К РАЗВИТИЮ ЭНЕРГЕТИКИ	198
84	Бнятова Л. АНАЛИЗ ПРИВЛЕЧЕННЫХ ПРЯМЫХ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В РЕСПУБЛИКУ КАЗАХСТАН, В ПЕРИОД С 2012 ПО 2016 ГОД И ИХ ВЛИЯНИЕ НА НАЦИОНАЛЬНУЮ ЭКОНОМИКУ	201
85	Ныгметжанова М. ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ РЫНКА БАНКОВСКИХ КАРТ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	203
86	Толегенова А. АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ ЭКОНОМИКАНЫҢ БАСТЫ ДРАЙВЕРІНЕ АЙНАЛМАҚ	206
87	Насакаев А. ЧЛЕНСТВО КАЗАХСТАНА В ВТО: ПЛЮСЫ И МИНУСЫ	210
88	Гатаева К.Р., Бурдь Е.В. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПИТЬЕВОЙ ВОДОЙ НАСЕЛЕНИЯ КАЗАХСТАНА	212
89	Гаузер Е.В., Фарахова М.И. ЗЕЛЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НАШЕГО БУДУЩЕГО	214
90	Кәрібаев М. ЛИЗИНГТІҢ ДАМУЫ	216
91	Жанайдар М. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЭКОНОМИКАСЫНА ШЕТЕЛДІК ИНВЕСТИЦИЯЛАРДЫ ТАРТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	219
92	Насакаев А. ОПЫТ ЛАТВИИ В ВТО	222
93	Әуезхан С. ЖАҢАРТЫЛАТЫН ЭНЕРГИЯ КӨЗДЕРІ НЕГІЗІНДЕ ТҰРАҚТЫ ДАМУ	224
94	Турарова Д. МОНИТОРИНГ СОСТОЯНИЯ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ БАССЕЙНА РЕКИ НУРА	227
95	Каригулов М. ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА И УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ	229
96	Гергелюк А., Айткужина Д., Базгутдинова Д. ЦИТОМОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ БУККАЛЬНОГО ЭПИТЕЛИЯ ЩЕК СТУДЕНТОВ-КУРИЛЬЩИКОВ	232
97	Насенов Т. ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ «ЗЕЛЕННОГО БИЗНЕСА» В КАЗАХСТАНЕ НА ПУТИ К УСТОЙЧИВОМУ РАЗВИТИЮ	234
98	Оралбек Ж. ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫНЫҢ ӨНДІРІСТІК ҚАЛДЫҚТАРМЕН ЛАСТАНУЫ	237
99	Гайфуллина Ф.Р. ВЛИЯНИЕ ШУМА НА ОРГАНИЗМ ЧЕЛОВЕКА	238
100	Борисова А. ПРОБЛЕМЫ СТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ В РАМКАХ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ	241
101	Бабайбекова А.Н. КАШМИР МӘСЕЛЕСІНІҢ ӨТКЕНІ МЕН БҮГІНІ	243
102	Касым Ф.Е. ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И КИТАЙСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ	245
103	Кенесова Ж. ПОСЛЕДСТВИЯ ВЫХОДА ВЕЛИКОБРИТАНИИ ИЗ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА	248
104	Osrapova A.	251

	ARAB BOYCOTT OF ISRAEL: HISTORICAL ASPECT	
105	Alzhebaeva A., Lissichkina V. CULTURAL COMMUNICATION AND THE IMPACT OF GLOBALIZATION ON CULTURE IN THE WORLD NOWADAYS	253
106	Жаманбекова Б.Д., Бахтыбекова А. ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ	254
107	Gornaya M., Maslova A. THE INFLUENCE OF THE MIGRATION SITUATION IN EUROPE ON MODERN BRITAIN	256
108	Меткерим А.С. ВНУТРЕННИЙ АУДИТ ПРЕДПРИЯТИЯ И ПУТИ ЕГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ	258
109	Жумабаева Ж., Нәдірәлі Д. КӘСПКЕРЛІК РУХТЫ ДАМУЫ	261
110	Жұмабай Қ.Т. ЭКОНОМИКАНЫ ӘРТАРАПТАНДЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	262
111	Гергелюк А.В. ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И ЕЁ РОЛЬ В СОВРЕМЕННУЮ ЭПОХУ	265
112	Гундрова О. ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ФИЗИЧЕСКИХ УПРАЖНЕНИЙ	267
113	Оразбаева Л.Н. МОЛОДЁЖЬ КАЗАХСТАНА – ЕСТЬ НА КОГО РАВНЯТЬСЯ	268
114	Зубатова В.В. СОВРЕМЕННЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ВОСПИТАНИЯ	269
115	Жайлханова Н. ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И ЛИЧНОСТЬ	270
116	Райзаева Г.К. ФИЗИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ В СЕМЬЕ	271
117	Казанкова А.Л. РОЛЬ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ И УКРЕПЛЕНИЯ ЗДОРОВЬЯ	273
118	Турумтаева М.Т. ВОСПИТАНИЕ ПРИВЕРЖЕННОСТИ К ЗДОРОВОМУ ОБРАЗУ ЖИЗНИ	273
119	Тепсуркаева Л. ЗДОРОВАЯ МОЛОДЁЖЬ – ЗДОРОВАЯ НАЦИЯ	275
120	Жарылғасын Н. ЖАРТЫЛАЙ ҚАҚТАЛҒАН ШҰЖЫҚТАРДЫҢ АДАМ АҒЗАСЫНА ӘСЕРІ	276
121	Жумабекова Н. ГАЗИРОВАННЫЕ НАПИТКИ: ВРЕД И ПОЛЬЗА	277
122	Воротилина А. PR СТРАТЕГИЯ КОМПАНИИ, КАК ЭЛЕМЕНТ ЭФФЕКТИВНЫХ КОММУНИКАЦИЙ В ОРГАНИЗАЦИЯХ	279
123	Серікова А. ХАЛАЛ-ИНДУСТРИЯ ДАМУЫНДАҒЫ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРІБЕ	282
124	Жукенowa А.Е., Никулина В.В. ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СЕТЕВОГО МАРКЕТИНГА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	283
125	Абдраш Н. КҮН – ЭНЕРГИЯНЫҢ АСА ҚУАТТЫ КӨЗІ	285
126	Султанбекова К. ХИМИЯНЫҢ КҮНДЕЛІКТІ ӨМІРДЕГІ ПАЙДАСЫ МЕН ЗИЯНЫ	287
127	Ганева Д. ВКУСОВЫЕ ДОБАВКИ – ХОРОШО ИЛИ ПЛОХО	291
128	Сатбекова А.Б. КОНЦЕПЦИИ МАРКЕТИНГА В РЕАЛИЗАЦИИ ОСНОВНЫХ ЦЕЛЕЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ ХЛЕБОПЕЧЕНИЯ	295
129	Салимова К.Р. РОЛЬ МАРКЕТИНГА В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА	297
130	Нагимуллина Н.М., Серпаева А.С. ФАКТОРЫ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА РАЗВИТИЕ ГОСТИНИЧНО-РЕСТОРАННОГО БИЗНЕСА	300
131	Корпан О., Морсова А. ШЕЛКОВЫЙ ПУТЬ XXI ВЕКА: НОВЫЕ ВЕКТОРЫ СОТРУДНИЧЕСТВА	302
132	Нығметолла Ә. ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТУРИЗМГЕ ЫҚПАЛ ЕТУШІ ФАКТОРЛАР	304

133	Тайлакбаева Д.Е. XXI ҒАСЫРДАҒЫ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ БІЛІМ. СТУДЕНТТЕР КӨЗҚАРАСЫМЕН	308
134	Савицкая М., Антипова Т. ГМО: ПОЛЬЗА ИЛИ ВРЕД?	308
135	Сулейменова А., Слепушенко Д. ПАРТИЗАНСКИЙ МАРКЕТИНГ	312
136	Құттыбек А.Т. ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНДА АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНЫҢ АЛАТЫН ОРНЫ	316
137	Керей А. ҰЛТТЫҚ ТУРИЗМНІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ, ОНЫҢ БОЛАШАҒЫ	318
138	Жанбосинов В. ОСОБЕННОСТИ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ПРОЦЕССОВ НА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ	319
139	Штанев М. УПРАВЛЕНИЕ ПРЕДПРИЯТИЕМ В КРИЗИСНЫХ СИТУАЦИЯХ	323
140	Махамбетов А.Ж. ПРОБЛЕМЫ ОПЕРАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТА В ЭНЕРГОРАСПРЕДЕЛИТЕЛЬНОЙ КОМПАНИИ	328
141	Звольская А.В. СОСТОЯНИЕ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО КЛИМАТА В КОЛЛЕКТИВЕ ОРГАНИЗАЦИИ	330
142	Қойшыбаева М. КӘСІПОРЫННЫҢ ҚҰРЫЛЫМЫ ЖӘНЕ ӨНДІРІСТІК ҮДЕРІСТЕРІН ҰЙЫМДАСТЫРУ	335
143	Маулетбекова А.А. СОЦИАЛЬНО ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ В ОРГАНИЗАЦИИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ	338
144	Тыныбекова Ж.Е. ҚАЗАҚСТАННЫҢ АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНІНІҢ ДАМУЫ – АЗЫҚ-ТҮЛІК ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ҚАЖЕТТІ ШАРТЫ РЕТІНДЕ	340
145	Мусаева И.Т. ШЕТ ЕЛДІК ИНВЕСТИЦИЯ	344
146	Муравьев Е. ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТЬ, КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ	347
147	Айтметов А. ПРЕКАРИАТ - НОВАЯ СОЦИАЛЬНАЯ ГРУППА В СОВРЕМЕННОМ ГЛОБАЛЬНОМ ОБЩЕСТВЕ	350
148	Сергебаева А., Ким К. РАЗРАБОТКА И ОЦЕНКА СТОИМОСТИ 3D УСЛУГ	352
149	Турумтаева М. ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ КАЗАХСТАНСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНОГО КРИЗИСА	354
150	Шакирова А. УПРАВЛЕНИЕ КАЧЕСТВОМ ПРОДУКЦИИ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ИХ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ	357
151	Коваленко А. РАЗВИТИЕ МЕНЕДЖМЕНТА В КАЗАХСТАНЕ	360
152	Сейдгазимова С. УНИФИКАЦИЯ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ В СТРАНАХ ЕАЭС - ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ	361
153	Жиембаева М. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ИМИДЖІ	364
154	Аманжол Ү. ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫНЫҢ ӨНЕР КӘСІПТІК ӨНДІРІСІНІҢ ДАМУ ҚАРҚЫНЫ	366
155	Улғасбаева А. ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫНЫҢ АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНІНІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУ	369
156	Насакаева З. ФАКТОРЫ И ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ	371
157	Разживаева А., Котляр Ю. ЭФФЕКТИВНОСТЬ УПРАВЛЕНИЯ ЭКОНОМИКОЙ КАЗАХСТАНА В УСЛОВИЯХ ИНТЕГРАЦИИ И ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА СТРАН-ЧЛЕНОВ ШОС	374

158	Оразбаева Л., Уленбаева М., Муравьев Е. СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ УПРАВЛЕНИЯ В КРУПНЫХ КОРПОРАЦИЯХ КАЗАХСТАНА	377
159	Спанова А., Балаубеков Ж. ЭФФЕКТИВНОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ СРЕДЫ РЕГИОНА НА ОСНОВЕ ПРИМЕНЕНИЯ ТЕХНОЛОГИИ ИННОВАЦИОННОГО КЛАСТЕРА В КОМПЛЕКСЕ СО СТАНДАРТАМИ РМАJ (P2M)	380
160	Тынгишева М.М. ОЦЕНКА ПОЛИТИКИ СНИЖЕНИЯ БЕДНОСТИ В КАЗАХСТАНЕ	383
161	Аманбаева З. ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	386
162	Жуманова А. ЦЕЛЕВОЙ ХАРАКТЕР БЮДЖЕТНЫХ СРЕДСТВ В ФИНАНСОВОМ ОБЕСПЕЧЕНИИ ЗАДАЧ И ФУНКЦИЙ ГОСУДАРСТВА	390
163	Зейнурова Б. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БИЛІК ТАРМАҚТАРЫ АРАСЫНДА ӨКІЛЕТТІКТЕРДІ ҚАЙТА БӨЛУДЕН ТУЫНДАЙТЫН МӘСЕЛЕЛЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ	394
164	Омирбекова Э. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ХАЛЫҚТЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАУ ЖҮЙЕСІН МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУДЫҢ ЗАМАНАУИ ЖОЛДАРЫ	396
165	Рахман А. МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТ ӨЗГЕРІСІНІҢ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІҢ МОРАЛІНЕ БЫҚПАЛЫ	399
166	Сайдалиева З. ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ СЕМЕЙНОГО БИЗНЕСА В СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ МИРА И КАЗАХСТАНА	401
167	Серпаева А.С., Нагимуллина Н.М. ФАКТОРЫ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА РАЗВИТИЕ ГОСТИНИЧНО-РЕСТОРАННОГО БИЗНЕСА	405
168	Толеугаева А. РАЗВИТИЕ ЭЛЕКТРОННОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	407
169	Буланова Ж. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУДЫҢ ТИІМДІ ЖҮЙЕСІН ОҢТАЙЛАНДЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	410
170	Илиясова А. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ САЛЫҚ ЖҮЙЕСІНІҢ ЖАҒДАЙЫ	414
171	Абдигазиева Н.Ж. АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ ӨНДІРІСІНІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ	417
172	Абзалбек Ж.С. ҚАУЫННАН ШЫРЫН АЛУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ	421
173	Абушахман Д.С. АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ ПРОИЗВОДСТВА ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПИЩЕВЫХ ПРОДУКТОВ	422
174	Ақәділова Г.Е. ИНТЕГРАЦИОННЫЕ ПРИОРИТЕТЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В СФЕРЕ ПОДТВЕРЖДЕНИЯ СООТВЕТСТВИЯ	424
175	Алтайқызы А. САРЫ МАЙ САПАСЫН ЗЕРТТЕУ	427
176	Асылхан Ж. ТАҒАМДЫҚ ТАЛШЫҚТАРДЫҢ АДАМ АҒЗАСЫНА ПАЙДАСЫ	430
177	Babagulova Z.E. ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF DRINKING TEA	432
178	Батырбекова А.Н. ШАРАП АШЫТУДЫҢ МИКРОБИОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗІ. ШАРАП ӨНДІРУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ	434
179	Билем Т. ШҰЖЫҚ ӨНДІРІСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	436
180	Gudova V.V. CRITERIA OF QUALITY AND SAFETY OF FOOD PRODUCTS	439
181	Иманбеков Р.К. МЕЖДУНАРОДНЫЕ СТАНДАРТЫ КАК ОРГАНИЗАЦИОННО-МЕТОДИЧЕСКАЯ	440

	ОСНОВА УПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВОМ	
182	Кабиева А.Ж. АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СИСТЕМЫ ТЕХНИЧЕСКОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	442
183	Кокшин М.М. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ МЕНЕДЖМЕНТА КАЧЕСТВА КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ	446
184	Құрманғали Ә.Б. БАЛАЛАРДЫҢ ТАМАҚТАНУЫНА АРНАЛҒАН ЖЕМІС-ЖИДЕКТІ СУСЫНДАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ТЕХНОЛОГИЯСЫ	448
185	Медведева Ю.Ю. УПРАВЛЕНИЕ КАЧЕСТВОМ РАЗВИТИЯ ГОСТИНИЧНЫХ УСЛУГ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	450
186	Муратова К., Ертаева А. ТАУАР САПАСЫН БАҚЫЛАЙТЫН ФИЗИКО-ХИМИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР	451
187	Мушиц Ю.В. ОСОБЕННОСТИ ГЕРОДИЕТИЧЕСКОГО ПИТАНИЯ	454
188	Сакенова И.С., Әбдіраш Г.И. ҰЛТТЫҚ СҮТҚЫШҚЫЛДЫ ӨНІМ - ҚҰРТТЫ БАЙЫТУ	456
189	Сапарғалиева Ж.Т. ҚЫШҚЫЛ СҮТ ӨНІМДЕРІНІҢ САПАСЫ	459
190	Сапи М.С. ВАЖНОСТЬ ВНЕДРЕНИЯ СИСТЕМЫ МЕНЕДЖМЕНТА КАЧЕСТВА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ	462
191	Турарова А.М. ҰН ӨНДІРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ	465
192	Тюлюбекова Д. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ СТАНДАРТИЗАЦИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	467
193	Жиембаева М., Койшибаева М., Қабдраш Д. ҒЫЛЫМИ ЖОБА: «STREET CHARGE» КҮН БАТАРЕЯСЫ»	469
194	Ахметова М., Сейтова С., Лаптева Т. ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ ЭКОЛОГИЗАЦИИ	475
195	Адамин Н.К. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТУРИСТІК ИНДУСТРИЯ КӘСІПОРЫНДАРЫНЫҢ ЖАЛПЫ СИПАТТАМАСЫ	478
196	Амангельдина Р.Е. КАЗАХСТАНСКИЙ ТУРИСТСКИЙ ПРОДУКТ И ЕГО ПОТЕНЦИАЛ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ	483
197	Агатиева Р. ОСОБЕННОСТИ РАЗЛИЧНЫХ ВИДОВ ПРОДАЖ ГОСТИНИЧНОГО ПРОДУКТА	485
198	Бексултанова А. ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТУРИЗМ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ҰЛТТЫҚ САЯБАҚТАР	487
199	Бексултанова А. ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ТУРФИРМ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ	492
200	Дүйсебаев Е. ЖАСТАР ТУРИЗМІ ЖАСТАР ҮШІН ЭКСТРЕМАЛДЫ КӨҢІЛ КӨТЕРУ ФОРМАСЫ РЕТІНДЕ	495
201	Ермек М. ҚАЗДАУЫСТЫ ҚАЗЫБЕК БИ ІЗІНІҢ ТУРИСТІК МАРШРУТ ҚҰРАСТЫРУДАҒЫ ТАРТЫМДЫЛЫҒЫ	499
202	Искакова Д. ОРГАНИЗАЦИЯ РЕКЛАМНО-МАРКЕТИНГОВЫХ МЕРОПРИЯТИЙ В РАЗВИТИИ КОНЦЕПЦИЙ РЕСТОРАННОГО БИЗНЕСА	501
203	Қайпышева С.М. ШЕКТЕС БАЗА	504
204	Ланец К.Д. ТУРИЗМ ДЛЯ СОВРЕМЕННЫХ ЛЮДЕЙ, В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ	506
205	Ланец К.Д. THE DEVELOPMENT OF BUDDHISTIC RELIGIOUS TOURISM IN KAZAKHSTAN	508
206	Мағай А.Қ.	510

	ҚАЗАҚСТАНДА САНАТОРЛЫ-КУРОРТТЫ ҚЫЗМЕТ НАРЫҒЫНЫҢ ДАМУ ҮРДІСІ	
207	Токаева А. ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ГОСТИНИЧНОЙ ИНДУСТРИИ	513
208	Токарева В., Кубышкина А. РАЗВИТИЕ АКТИВНЫХ ВИДОВ ТУРИЗМА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	516
209	Томашинов С.К. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҚОНАҚЖАЙЛЫЛЫҚ ИНДУСТРИЯСЫНЫҢ ДАМУЫ	519
210	Чеботарева Ю. МОТИВАЦИЯ ТУРИСТСКИХ ПУТЕШЕСТВИЙ	521
211	Шәкенова А.Е. ЭКОТУРИЗМ ЖҮЙЕСІНДЕГІ МЕЙМАН ҮЙЛЕРДІҢ ДАМУ ҮРДІСІ	524
212	Шәкенова А.Е. МЕЙРАМХАНА ІСІНДЕ “FUNNY WAITING” БАҒДАРЛАМАСЫН ЕНГІЗУ	526
213	Шинкарева Н. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ САНАТОРНО-КУРОРТНЫХ УСЛУГ	528
214	Шұғаева Н.Т. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚОНАҚ ҮЙ БИЗНЕСІН ҚОЛДАУ ЖӘНЕ ДАМУЫ БАҒДАРЛАМАСЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЖОЛДАРЫ	532
215	Сайдалиева З. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕЦИИ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В КАЗАХСТАНЕ И РОССИИ	535
216	Аман Н.А. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК ҚАРЫЗДАРДЫ БАСҚАРУ	540
217	Аманжолова А.Ж., Елубекова Л.А. ҮЙ ШАРУАШЫЛЫҚ ҚАРАЖАТЫН ЖОСПАРЛАУ ЖӘНЕ ҮНЕМДЕУДІҢ ТИІМДІЛІГІ	543
218	Амангаева Д.,Токатаева А.,Тулеубаева А. ЗОЛОШЛАКОВЫЕ ОТХОДЫ - ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ВЫГОДА ЕЕ ПЕРЕРАБОТКИ	546
219	Бақтыбаева М.Б. ҚАЗІРГІ КЕЗДЕ ЕАЭО ЕЛДЕРІНДЕГІ САЛЫҚ САЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	549
220	Бекетова А.С. МЕМЛЕКЕТТІК БЮДЖЕТТІҢ КІРІСТЕРІ МЕН ШЫҒЫСТАРЫН ТАЛДАУ	552
221	Борн А.Р. ОТРАЖЕНИЕ КУРСОВОЙ И СУММОВОЙ РАЗНИЦЫ В БУХГАЛТЕРСКОМ УЧЁТЕ	556
222	Жилкибаева Ж.М. КӘСІПОРЫНДАҒЫ ДИВИДЕНТТІК САЯСАТ ЖӘНЕ ОНЫ ТИІМДІ ЖҮРГІЗУ ӘДІСТЕРІ	558
223	Ибрагим А. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ САЛЫҚ ЖҮЙЕСІН ТАЛДАУ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ	561
224	Искакова А.Р. ПОРЯДОК ПРЕДСТАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ НА ПРИМЕРЕ АО «АЗИЯ АВТО»	563
225	Кайгородова Н. УЧЕТ РЕЗЕРВОВ ПО СОМНИТЕЛЬНЫМ ТРЕБОВАНИЯМ	564
226	Майкенова А.Е. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ СТРАХОВОГО РЫНКА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	566
227	Малгаздар А.С. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ САЛЫҚТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР	568
228	Малгаздар А.С., Усенова М.Е. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕДИЦИНАЛЫҚ САҚТАНДЫРУДЫҢ ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢІ МЕН БОЛАШАҒЫ	573
229	Мамалинова Н. ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ЭФФЕКТИВНОГО ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА И НАЛОГОВЫХ ПОСТУПЛЕНИЙ В УСЛОВИЯХ ЕАЭС (на примере СЭЗ Карагандинской области)	575
230	Милова А. АНАЛИЗ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ В СТРАНАХ ЕАЭС	579
231	Мусаева И.Т. ШЕТ ЕЛДЕРІНІҢ МЕМЛЕКЕТТІК ҚАРЖЫЛАРЫ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ҚАРЖЫЛАРДЫҢ АЙЫРМАШЫЛЫҚТАРЫ МЕН ҰҚСАСТЫҚТАРЫН ТАЛДАУ	582

232	Нигматулина М. СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ НАУКИ И ИННОВАЦИЙ КАЗАХСТАНА И РОССИИ	584
233	Нүрпейсова Н.М. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БЮДЖЕТІНІҢ КІРІС БӨЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЖАНАМА САЛЫҚТАРДЫҢ АТҚАРАТЫН РӨЛІ	588
234	Сағындық Ж.Ғ. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЭКОНОМИКАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК БЮДЖЕТТІҢ РӨЛІ	592
235	Спанова А. ФОРМИРОВАНИЕ УЧЕТНОЙ ПОЛИТИКИ ПРЕДПРИЯТИЯ	595
236	Усенова М.Е. КОРПОРАЦИЯНЫ ҚАРЖЫЛАНДЫРУДЫҢ ҚАРЫЗДЫҚ КӨЗДЕРІ	596
237	Хасенова С.Ж. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ҚАРЖЫЛАРЫН БАСҚАРУДЫҢ БҮГІНІ МЕН КЕЛЕШЕГІ	601
238	Шаулиева Ж. АНАЛИЗ ПРОБЛЕМ ФОРМИРОВАНИЯ УСТАВНОГО КАПИТАЛА КОМПАНИЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	603
239	Шохинова К.М. ПРИБЫЛЬ БАНКА И ЕЕ ЭФФЕКТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ	605
240	Шохинова К.М. ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В КАЗАХСТАНЕ	608
241	Савченко Н.А. РАЗВИТИЕ ФИНАНСОВОЙ СИСТЕМЫ В СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ КАЗАХСТАНА	609
242	Жуманова А. ЦЕЛЕВОЙ ХАРАКТЕР БЮДЖЕТНЫХ СРЕДСТВ В ФИНАНСОВОМ ОБЕСПЕЧЕНИИ ЗАДАЧ И ФУНКЦИЙ ГОСУДАРСТВА	612
243	Акмаганбетова Ф.К. УЧЕТ ДЕНЕЖНЫХ СРЕДСТВ	616
244	Кенесова Ж. СНИЖЕНИЕ ДЕНЕЖНЫХ РАСХОДОВ ДОМАШНИХ ХОЗЯЙСТВ	619
245	Айтжанова Ю. РАЗВИТИЕ ИПОТЕЧНОГО КРЕДИТОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	623
246	Гайслер В.А. ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ДЕНЕЖНО-КРЕДИТНОЙ ПОЛИТИКИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ	625
247	Esinbekova A. ON THE MARKET OF THE FUTURE DEVELOPMENT OF THE PAYMENT SYSTEMS INDUSTRY	627
248	Писаренко А. ФОРМИРОВАНИЕ РЕСУРСНОЙ БАЗЫ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ	629
249	Сергеев Д. ФИНАНСОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ГОРНО-МЕТАЛЛУРГИЧЕСКОГО КОМПЛЕКСА КАЗАХСТАНА	631
250	Ақбөкен Ж.А. «ІС БАҒДАРЛАМАЛАУ» ПӘНІНЕ АРНАЛҒАН ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚУЛЫҚ	635
251	Ардт Е. ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ СТРУКТУРЫ ЛОГИСТИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ	637
252	Белкина Т. ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДА АНАЛИЗА ИЕРАРХИЙ ДЛЯ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПРИОРИТЕТОВ ДЛЯ СТУДЕНТОВ	640
253	Бугаец Д.А. ЭЛЕКТРОННЫЙ СПРАВОЧНИК ПО ГОРОДАМ СНГ	643
254	Gornaуа Мауа THE METHOD OF INFORMATION SECURITY RISK ASSESSMENT	645
255	Друзьяко В. ДИСКОНТИРОВАНИЕ И НАРАЩЕНИЕ КАК ОДИН ИЗ МЕТОДОВ ОЦЕНКИ СТОИМОСТИ ДЕНЕГ	647
256	Жуков М., Спицын В.	649

	РАЗРАБОТКА ИНФОРМАЦИОННОГО ПОРТАЛА ДЛЯ СТУДЕНТОВ	
257	Жуков М. КВАНТОВЫЕ ЭФФЕКТЫ В НЕЛИНЕЙНЫХ ПРОТОННЫХ ПОЛУПРОВОДНИКАХ	654
258	Зекен М.С. «БАҒДАРЛАМАЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ» ПӘНІНЕ АРНАЛҒАН ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚУЛЫҚ	658
259	Зулькарнеева К. ОБ ОДНОМ ПРИМЕНЕНИИ АЛГОРИТМА ОТЛОЖЕННОГО СОГЛАСИЯ	661
260	Ким М.А. РАЗРАБОТКА РЕКЛАМНОЙ ПРОДУКЦИЙ КАФЕ «САПФИР»	662
261	Клейн Д. О НЕКОТОРЫХ АСПЕКТАХ ВЗАИМОСВЯЗИ ЛОГИСТИКИ И МАРКЕТИНГА НА ПРЕДПРИЯТИИ	664
262	Корганбекова А.Т. «СХЕМОТЕХНИКА» ПӘНІНЕ АРНАЛҒАН ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚУЛЫҚ	667
263	Маденятов А. АВТОМАТТЫ ТЕЛЕФОНДЫ СТАНЦИЯСЫНЫҢ ҚҰРЫЛЫМЫ ЖӘНЕ ЖҰМЫС ПРИНЦИПТЕРІ	669
264	Мукатаев Б.А. МОБИЛЬНОЕ ПРИЛОЖЕНИЕ «KEU NEWS»	673
265	Пашков Н.Н., Шульц К.И. РАЗРАБОТКА И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ	674
266	Птицын Н., Абубакиров Ж. ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И РОБОТОТЕХНИКА	678
267	Сайлаубаев С.Ш. ОЛАР ТЕХНОЛОГИЯСЫ НЕГІЗІНДЕ КӘСПОРЫННЫҢ АҚПАРАТ ҚҰРЫЛЫМЫН ӨЗІРЛЕУ	681
268	Сайлаубаев С.Ш. КӘСПОРЫННЫҢ СМЕТАЛЫҚ ҚҰЖАТТАМАЛАРЫН ЖОБАЛАУ	685
269	Сембаев Д.Б. КӘСПОРЫННЫҢ БИЗНЕС-ПРОЦЕССТЕРІН VRMН НОТАЦИЯСЫНДА МОДЕЛЬДЕУ	689
270	Сиваконь М.Ю. ЭЛЕКТРОННЫЙ САЙТ ПО ОБУЧЕНИЮ В ПРОГРАММЕ ФОТОШОП (ЭЛЕКТРОННЫЙ УЧЕБНИК ИЛИ ПОСОБИЕ)	692
271	Смирнов Л.С. РАЗРАБОТКА ПРОГРАММНОГО КОМПЛЕКСА, АВТОМАТИЗИРУЮЩЕГО РАБОТУ ТЕХНИЧЕСКОГО СЕКРЕТАРЯ ГАК	695
272	Таукел Д.Д. ЖАТАХАНАНЫҢ СТУДЕНТТЕРІН ЕСЕПКЕ АЛУ БАҒДАРЛАМАЛЫҚ ЖҮЙЕСІ	699
273	Тучина Ю.В. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УЧЕТА ОБРАЩЕНИЙ ПАЦИЕНТОВ В КЛИНИКЕ «ЦЕНТР ЗРЕНИЯ»	702
274	Хуанган А. КӘСПОРЫННЫҢ АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕСІ	705
275	Шацкая А. ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ЦЕН НА РЫНКЕ ЖИЛЬЯ Г. АСТАНА МЕТОДОМ МНОЖЕСТВЕННОГО РЕГРЕССИОННОГО АНАЛИЗА	707
276	Басыров Ш.Р. О ТЕНДЕНЦИЯХ РАЗВИТИЯ ЛОГИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ В КАЗАХСТАНЕ	711
277	Бадретдинов Р.И. ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ АВТОТРАНСПОРТНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	714
278	Друзьяко В. РОЛЬ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В РАЗВИТИИ ЕВРАЗИЙСКОЙ ЛОГИСТИЧЕСКОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ	716

**«ЗАМАНАУИ ӘЛЕМ ЖӘНЕ ЖАСТАР:
КӨЗҚАРАСТАР ЖӘНЕ ДАМУ ДИАЛЕКТИКАСЫ»**
Студенттердің, магистранттардың, докторанттардың
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясы материалдары

2017 жылғы 26 сәуір

**Материалы международной научно-практической конференции
студентов, магистрантов, докторантов
«СОВРЕМЕННЫЙ МИР И МОЛОДЕЖЬ:
ВИДЕНИЕ И ДИАЛЕКТИКА РАЗВИТИЯ»**

26 апрель 2017 года

Баяндамалардың тезистері мен мақалалар техникалық түзетулерді санамағанда авторлық редакцияда жарияланған. Жарияланған мәтіндердің мазмұны, түпнұсқалық дәрежесі және плагиат фактілері үшін жауапкерлік авторлардың өзіне жүктеледі. Жарияланған материалдардың авторлары келтірілген фактілердің, дәйексөздердің, статистикалық деректердің және өзге де мәліметтердің берілуі мен дәлдігі үшін жауапкерлік арқалайды. Редакция авторлар келтірген ақпараттың шынайылығы үшін жауапкерлік алмайды.

Тезисы выступлений и статьи опубликованы в авторской редакции, за исключением технической корректуры. Ответственность за содержание, степень оригинальности и факты плагиата в опубликованных текстах возлагается на самих авторов. Авторы опубликованных материалов несут ответственность за подбор и точность приведенных фактов, цитат, статистических данных и прочих сведений. Редакция не несет ответственность за достоверность информации, приводимой авторами.

Формат А 4. Объем 91 п.л.
Печать ризографическая. Тираж 50 экз. Заказ № 1205.
Отпечатано в типографии
Карагандинского Экономического университета Казпотребсоюза.
г. Караганда, ул. Академическая, 9. Тел.: 44-17-29